

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**DANSK
BIOGRAFISK
LEKSIKON**

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

TREDJE BIND
Brüggeman – Dolmer

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København.

Papiret er matglittet trykpapir 232
fra De forenede Papirfabrikker A/S.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S,
København 1979.

Printed in Denmark, 1979

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77382-8 (bind 3 indb.)

ISBN 87-01-77383-6 (bind 3 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr.phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr.phil.h.c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr.phil. Kristian Hvidt
Arkivar, cand.mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr.phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr.med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr.phil. Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Arkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl. a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefstyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografiernes opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivltilfælde er der henvisning. aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed sats**), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringen, idet selve handlingen, dåb/vielse, godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte til-

fælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningsprik *. I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægting.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grunde ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o.lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924-39, Th. H. Erslew: Almindeligt

forfatterlexicon for kongeriget Danmark fra 1814 indtil udgangen af året 1853, 1843-68 (fot. optryk med personregister 1962-65) - begge omfattende forfattere af al slags litteratur - samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900-1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959-64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109-26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948-72 i Pers.hist.t.16.r.I, 1973 69-91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fot. optryk 1962) 933-1590 - Supplenter i V, 1963. Supplement 1831-40 til Bibliotheca Danica, 1948 715-40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917. (fot. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913-42 IV-V, 1970-73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943-47, 1956 318-484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972-74. Fortsættelse ved E. Kolding Nielsen under udarbejdelse. For årene 1948-66 og 1970- som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948-72 i Pers.hist.t.16.r.II, 1974 1-74; tillæg 185-89. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915-49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940-55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl. a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehus, 1882. Afløses af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset; under udgivelse. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m., udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I-X, 1895-1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I-II, 1930-33.

For litteraturhenvisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den bio-

graferede person, ikke nødvendigvis hvad der har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydband.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedberetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtssammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser

i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
- Ass. – Assistens kirkegård
- b.v. – borgerlig viet
- begr. – begravet
- bibl. – bibliotek
- Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
- Chr. – Christians kirke
- Cit. – Citadelskirken
- Class. – Classenske boligernes kirke
- d. – datter
- DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
- F: – forældre
- F.M.1. – fortjenstmedaljen i guld
- F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
- Frbg. – Frederiksberg
- Fr.borg – Frederiksborg
- Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
- Frels. – Frelsers kirke
- Fr. ref. – Fransk reformert kirke
- Fødsst. – Fødselsstiftelsen
- Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
- Helligg. – Helliggejst (Helligånds) kirke
- Helligk. – Hellig kors kirke
- hrd. – herred
- Hv.R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
- Jac. – Jacobs kirke
- Johs. – Johannes kirke
- k. – kirke
- K. – kommandør af Dannebrogordenen
- kat. – katolsk
- kgb. – kirkebog
- Kbh. – København
- kgd. – kirkegård
- Matth. – Matthæus kirke
- Mos. – mosaik trossamfund
- n.å. – næste år
- Naz. – Nazaret kirke
- Nic. – Nicolai kirke
- r. – række
- R. – ridder af Dannebrogordenen
- R.E. – ridder af elefantordenen
- s. – søn
- s.d. – samme dag
- s.å. – samme år
- sg. – sogn
- S.K. – storkors af Dannebrogordenen
- S.K.md. – storkommandør af Dannebrogordenen
- sst. – samme sted
- t. – tidsskrift

tid.	– tidende
Trin.	– Trinitatis kirke
Tysk ref.	– Tysk reformert kirke
u.v.	– uden vielse
*	– født
†	– død
~	– gift/gift med
1°	– første gang
2°	– anden gang
▪	– henvisning
□	– herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

- ' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup [dalə'ráp], Ballin [ba'li'n].
- : efter vokal angiver at den er lang: Haagensen [há:qənsən].
- ' angiver at den foregående lyd har stød: Ledet [le'ðət], Høm [høm'].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i Hansen ['han'sən], Banke ['bænkə], Karstensen ['karstənsən]
	[a:]	som i Schade ['sja:ðə]
	[a']	som i Maegaard ['ma'gá'r]
	[ai]	som i Heinesen ['hainəsən]
	[ai']	som i Meinertsen ['mai'nærtсэн]
e-lydene	[e]	som i Linnemann ['lənəman'] (1. stavelse)
	[e:]	som i Hedebo [he:ðəbol] (1. st.)
	[e']	som i Hee [he']
	[ə]	som i Jensen ['jənsən] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i Lillelund ['liləlån']
	[i:]	som i Stinus ['sti:nus]
	[i']	som i Friis ['fri:s]
	[ai]	som i Heinesen ['hainəsən]
	[ai']	som i Meinertsen ['mai'nærtсэн]
o-lydene	[o]	som i Lorentzen [lo'ræn'tsən]
	[o:]	som i Lohse [lo:sə]
	[o']	som i Frohn ['fro'n]
u-lydene	[u]	som i Justesen ['justəsən]
	[u:]	som i Thune ['tu:nə]
	[u']	som i Juul ['ju'l]
	[au]	som i Lauritzen ['lauritsən]
	[au']	som i Grau ['grau']

y-lydene	[y]	som i Lüttichau ['lytikau]
	[y:]	som i Dynesen ['dy:nəsən]
	[y']	som i Stürup ['sty'rÁP]
æ-lydene	[æ]	som i Bentzen ['bæntsən], Albertin [albər'tæŋ]
	[æ:]	som i Dræby ['dræ:by'], Aubert [á'bæ:r]
	[ä]	som i Hernøe ['härnø']
	[æu]	som i Løvring ['læuren]
ø-lydene	[ø]	som i Tønnesen ['tønəsən], de Bang [də'baŋ]
	[ø:]	som i Gjødesen ['gjø:ðəsən]
	[ø']	som i Løgstrup ['lø'qstrÁP]
	[ö]	som i Høm ['höm'], Hørlyck ['hörlok]
	[ö:]	som i van Deurs [fan'dö:rs]
å-lydene	[å]	som i Bomholt ['båmhø'l't], Lund ['lån'], Borup ['bo'rÁP], Bording ['bården]
	[å:]	som i Skaaninge ['skå:neŋə], Mogensen ['má:qənsən]
	[å']	som i Aagaard ['å'gá'r]
	[ɔ]	som i Tommerup ['tømərÁP], Bomholt ['båmhø'l't] (2. st.), Bournonville ['bournɔŋvil] (2. st.), von Bruckhofen [fɔn'brukho:fən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i Hovgaard ['høugá'r]
	[ɔu']	som i Schousen ['skou'sən]
	[ɔi]	som i Højlund ['høilån']
	[ɔi']	som i Ellehøj ['ælhøi']

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen ['siləsən]. Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Herup ['he'rÁP], Winther ['ven'tər] og Bach ['bak]. r lydskrives som [r], også når lyden er vokalgagtig, fx i Anders ['anərs]. Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher ['ʃumakər] og Déroches [de'rɔʃj]. „Blødt d” lydskrives [ð] som i Wedersøe ['ve:ðərsø]. „Blødt g” lydskrives [q] som i Lagermann ['la'qərman]. Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens ng eller n i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [baŋ]. Den lyd, der svarer til islandsk þ og hyppigst svarer til engelsk th, lydskrives [p].

TREDJE BIND
Brüggeman – Dolmer

Brüggeman, Hans, nævnt fra 1523, billedhugger, billedskærer. * i Walsrode, Hannover.

B. var reformationstidens betydeligste billedhugger i hertugdømmerne. 1523 omtales han i en kontrakt vedrørende leveringen af en altertavle (forsvundet) til kirken i Walsrode som barnefødt i byen: „nach deme he ein Walszroder kinth geboren und sine fruntlyken leven olderen hyr by uns begroven heft“ (eftersom han er et W.-barn og har sine kære begravet her hos os). En række bevarede værker der i tidlige overleveringer er henført til B. og derfor betragtes som sikre stammer udelukkende fra Slesvig-Holsten og er formentlig udført under hans ophold i Husum ca. 1514–23: en madonna (i kongehusets eje) og en engel med lut (Staatliche Museen, Berlin) fra det ødelagte monstranshus, dateret 1520, i den 1807 nedrevne Mariekirke, Husum; endvidere den vældige altertavle, dateret 1521 fra augustinerkorrherrernes kirke i Bordesholm (siden 1666 Slesvig domk.). Desuden tilskrives B. sædvanligvis den hellige Kristoffer (formentlig 1522, Slesvig domk.) og Skt. Jørgen og dragen fra Mariekirken i Husum (sandsynligvis 1523, siden 1830 Nat.mus.) Hertil er føjet gravmælet over hertug Frederik (senere Frederik I) og hertuginde Anna i Bordesholm klosterkirke og en altertavle fra Goschhof, Eckernförde (nu Landesmuseum, Slesvig). Sidstnævnte der på grund af sin barokstuffering vanskelig kan vurderes synes i det mindste at hidrøre fra en elev af B., mens gravmælet, navnlig hvad sidernes apostelfigurer og relieffer angår, er beslægtet med Hüttener-altret (Städt. Mus. Flensburg). Andre værkstedsarbejder findes i Estvad, Gøl og på Nat.mus. (tidl. Børglum kloster). Endvidere i Slesvig-Holsten og Nedersachsen. De sikre værker af B. vidner om en mulig læretid i Bremen eller Osnabrück efterfulgt af vandreår i Nederlandene via Nederhinen. Sandsynligvis har han en kort tid medvirket ved udsmykningen af domkirkerne i Utrecht og s'Hertogenbosch. Derimod har han næppe arbejdet i Antwerpen. I Bordesholmaltret har han således kun overtaget de flamske altes ydre form og opbygning, ikke deres teknik (der krævede en staffing) eller specielle figurstil. Af afgørende betydning for B. var grafiske forlæg (Albrecht Dürers „Kleine Passion“, muligvis formidlet gennem Utrecht-maleren Jan Gossaert van Mabuse), endvidere malerier af Hieronymus Bosch der virkede i s'Hertogenbosch. Også B.s kendskab til renæssancens ny formsprog lader sig forklare ud fra opholdet i Nederlandene uden at man behøver at antage en rejse til Nürnberg. I Slesvig-Holsten står B.s kunst isoleret uden egentlige rødder og kun med ringe eftervirkning, da reformationen gjorde udskårne altre overflø-

dige. Meget taler for at B. 1514–23 var beskæftiget ved hertug Frederiks hof i Husum. Skt. Jørgen kunne være dennes sejrsmonument som Sten Stures Skt. Jørgen i Stockholm om end ansigtstrækkene mere ligner Karl Vs end hertugens. Bordesholmaltret smykkede den grav hertug Frederik lod udføre for sin hustru og sig selv ligesom Claus Bergs alter i Odense ved kong Hans' grav. Hertugen må derfor på en eller anden måde have haft indflydelse på dette værk selv om intet herom er overleveret, og hertugens våben – lige som hele staffingen – mangler.

V. Thorlacius-Ussing i Årbøger for nordisk oldkyndighed, 3.r.XIX, 1929 263–82. Samme i Mémoires de la société royale des antiquaires du Nord, N.S. 1929–30, 1932 271–90. Samme i Tilskueren, 1933 358–63. Fritz Fuglsang og Alfr. Erhardt: Der Bordesholmer Altar des H. B., Schleswig, Preetz 1959 (anm. af M. Hasse i Kunstchronik XIII, Nürnberg 1960 155–58). Dietrich Ellger: Die Kunstdenkmäler der Stadt Schleswig II, München, Berlin 1966 316–37 392–94 (m. bibliografi). H. Appuhn: H. B. aus Walsrode, Walsrode 1966. Gert v. d. Osten i Wallraf-Richartz-Jahrbuch XXXVII, Köln 1975 65–84.

Horst Appuhn

Brüggemann, Otto, 1600–40, købmand. * 14. 2.1600 i Hamburg, † 5.5.1640 i Slesvig. F: skipper, købmand i Hamburg Otto B. og Catharina v. Essen (?). ~ med Katharina, d. af Conrad Voltscher og Marie Vivichs.

Efter at have tilbragt en del af sin ungdom i Spanien og Nederlandene tog B. 1629 borgerskab som købmand i Hamburg. 1630 vandt han hertug Frederik III af Slesvig-Holsten-Gottorp for en fantasifuld plan om iværksættelse af en transithandel med persisk silke til Vesteuropa. For at optage konkurrencen med Holland skulle et nyt handelskompagni, med B. som præsident, indkøbe varerne direkte i Persien og fragte dem gennem Rusland og Sverige og derfra over Østersøen til Kiel hvor man rejste pakhuse. 1632–33 forhandlede han i Moskva og på grundlag af de opnåede resultater gik han 1635 med et gesandtskab over Moskva til Isfahan. I sine forhandlinger gik han dog, for at opnå de ønskede mål, videre end han havde beføjelse til, bl.a. med et tilbud til shahen om militært samarbejde, og ved en grov og provokerende optræden skabte han sig fjender undervejs, bl.a. sine rejseledsagere Philip Cruse og Adam Olearius. Ved sin tilbagekomst august 1639 blev han arresteret og anklaget for overskridelse af sine beføjelser, underlæb, for at være gået rejsefællerne bag ryggen – og for utugt. Efter 9 måneder dømtes han skyldig og henrettedes. Den væsentligste kilde til B.s historie er Olearius' rejseberetning, men der er dog næppe tvivl om at han ikke var opgaven voksen. Væsentligst som årsag til fiaskoen var

Brüggemann, Otto

dog at hertugdømmet ikke magtede den nødvendige investering i et sådant foretagende. Pakhusene i Kiel blev stående som det eneste synlige minde til de under anden verdenskrig blev bombet bort. □Kobberstik efter forlæg fra ca. 1640, et par stukne kopier efter dette.

A. Olearius: Vermehrte neue Beschreibung der Moscovitischen und Persischen Reyse, Schlesw. 1656 (ny udg. med efterskrift af Dieter Lohmeier, Tübingen 1971). E. M. Kiecksee: Die Handelspolitik der Gottorfer Herzöge im 17. Jh., Kiel 1952. Svend Orhammer Andersen: Den persianske rejse, 1976.

Sv. Cedergreen Bech

Bryms, Jens Svendsen, † ca. 1416, rigskansler. Levede endnu 11.12.1415.

B. tilhørte en så godt som ukendt adelsslægt. En „Johannes B.“ forekommer 1383 som vidne, 1394 som kancelliskriver i diplomatisk sendelse til Hansestæderne; identiteten med den senere rigskansler er højst sandsynlig. Rigskanslerembedet synes B. at have beklædt allerede 1396, selv om han først 1399 udtrykkelig nævnes med justitiartitlen. Som følge af sin embedsstilling anføres han som vidne i mangfoldige af datidens aktstykker; og i egenskab af justitiar deltog han aktivt i den lange række godskøb hvorved dronning Margrethe på en gang styrkede kronens og svækkede adelens magt; han har påtegnet omtrent hvert eneste af de pågældende skøder. 1421 erklærede Erik af Pommern på Sjællands lands-ting at B. ligesom sin da afdøde eftermand Peder Falster havde beseglet nogle breve der „ej var aldeles skellige“; tilsyneladende sigtes her til misbrug af rettertingsseglet, men hvorvidt denne anklage var berettiget er uvist. Om B.s personlige forhold vides næsten intet. Han synes at have erhvervet Sædinge på Lolland fra kronen; dels ses han nemlig at have holdt retterting på denne gård, dels tilhørte den 1439 en Bertel B. der sandsynligvis er hans søn.

Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev, II–IV, 1896–1912. Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen, M. Kristensen og R. Hornby, II, I, 1949–53 128. – Will. Christensen: Dansk statsforvalt. i det 15. årh., 1903.

*Henry Bruun**

Brüniche-Olsen, Henning Anton, * 1921, direktør, civilingeniør. * 15.3.1921 på Frbg. (Marcus). F: prokurist, senere underdirektør Hans Louis Anton B.-O. (1890–1967) og Oda Doris Marie Olsen (1895–1976). ~ 15.2.1948 i Kbh. (Alexander Newsky) med Irina Pokrowski, * 1.8.1924 i Libau, (Liepāja), Letland, d. af rektor Sergej P. (1892–1973) og Maria Hein (* 1899). Efter endt eksamen som cand. polyt. blev B.-O. ansat som ingeniør i De danske Sukkerfabrikker

1944. Efter en studierejse til USA fik han overdraget den opgave at skabe et bedre system til kontinuerlig saftudvinding af sukkerroer. Dette arbejde førte til fremstillingen af det kontinuerlige ekstraktapparat, kaldet DdS-diffusionen der væsentligt bidrog til billiggørelse af den danske sukkerproduktion. Metoden er senere anvendt i stor udstrækning i udlandet og har også vundet indpas i rørsukkerindustrien. Ligeledes førte arbejdet frem til en teknisk-videnskabelig doktor-disputats om ekstraktionsprocessen, specielt af sukker fra sukkerroer, i 1962. – B.-O. blev teknisk direktør for A/S De danske Sukkerfabrikker 1960 og administrerende direktør 1972. Han er medlem af et antal aktieselskabsbestyrelser og af Akademiet for de tekniske videnskaber. B.-O. har i sjældnen grad formået at gøre sig gældende på både det tekniske og det merkantile felt. I en lang række kommissioner og udvalg har han gjort sig til talsmand for den tanke at forskningsresultaterne må ud til en bredere del af virksomhederne. 1970–73 var han medlem af bestyrelsen for Fondet til fremme af teknisk og industriel udvikling, 1971–74 for Industrialiseringsfonden for udviklingslandene; hertil kommer formandskabet for Det teknisk-videnskabelige forskningsråd 1969–73 og medlemskabet af Atomenergikommissionen 1970–74. I de senere år har B.-O. lagt meget arbejde i Industrirådet, som han blev medlem af 1971; allerede 1972 blev han valgt til bestyrelsen, hvorpå han blev formand 1974. – R. 1968. R.¹ 1975. □Foto.

Børsen 6.5.1960, 29.1.1969, 25.5.1970. Arbejdsgiveren 1974, nr. 3 8. Dansk industri 1974, nr. 6 10. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Brynjúlfsson, Gisli Gíslason, 1827–88, nordisk filolog. * 3.9.1827 på Ketilsstaðir på Vellir, Island, † 29.5.1888 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Holmens). F: pastor, dr.phil. Gisli B. (1794–1827) og Guðrún Stéfansdóttir Thorarensen (1799–1890). ~ 9.10.1855 i Kbh. (Holmens) med Marie Nicoline Gerdtsen, * 28.9.1829 i Kbh. (Holmens), † 12.4.1900 i Lovrana i Istrien, d. af fyrbøder ved admiralitetet, senere overgraver ved Holmens k. Nicolaus Johan Mathias G. (ca. 1789–1853) og Birgitte Rosine Kirstine Greensteen (1798–1877).

B. blev student 1845 fra Bessastaðir og derefter indskrevet som juridisk student ved universitetet; af en dagbog fremgår at han mest brugte tiden til romanlæsning og dagdrømme og han tog aldrig embedseksamen men blev boende i Kbh. Hans interesser var meget omfattende, men særlig beskæftigede han sig med Nordens oldtid og Islands gamle litteratur og blev 1848 arnamag-

nænsk stipendiat. 1848–49 udgav han sammen med Jón Þórðarson (Thoroddsen) et islandsk årsskrift *Nordurfari* hvor han bl.a. skrev med begejstring om de europæiske frihedsbevægelser og offentliggjorde sine første digte. I den følgende tid skrev han nogle mindre afhandlinger om nordisk-filologiske emner og udgav den kortere bearbejdelse af Tristrams saga, 1851. I den vanskelige islandske forfatningssag optrådte B. med artikler i danske blade (optrykt 1889 som særskilt bog *Om Islands statsretlige Forhold til Danmark*) hvor han på den ene side hævdede at Island burde have fuldstændig lovgivningsmagt i alle særlige islandske sager, men på den anden side bekæmpede Jón Sigurðssons politik som han fandt ensidig og doktrinær. Denne opposition mod islændernes beundrede fører gjorde ham upopulær blandt en stor del af hans landsmænd. Ved kgl. resolution af 24.4.1874 blev B., som tidligere mod honorar havde holdt forelæsninger ved universitetet om Islands politiske historie, ansat som ekstraordinær docent i islandsk historie og litteratur med forpligtelse til også at holde forelæsninger på Island, hvorved han skulle „bibringe sine landsmænd rigtigere forestillinger end de i almindelighed have, om deres fødeøes naturlige og retlige stilling“. Denne side af hans virksomhed blev dog aldrig til noget, og de forelæsninger B. holdt som docent bevægede sig hovedsageligt på områder som mytologi, sagnhistorie og Nordens ældste historie. B. var i besiddelse af vidtspændende kundskaber og udstrakt læsning men manglede evnen til kritik, koncentration og begrænsning, og hans videnskabelige produktion blev derfor ubetydelig. En ny udgave af Tristrams saga (den længere redaktion) samt af Möttuls saga afsluttedes 1878. Som digter har han et navn i den islandske litteratur, (*Ljóðmæli*, 1891) men også på dette område var hans begavelse mere receptiv end original. □Foto.

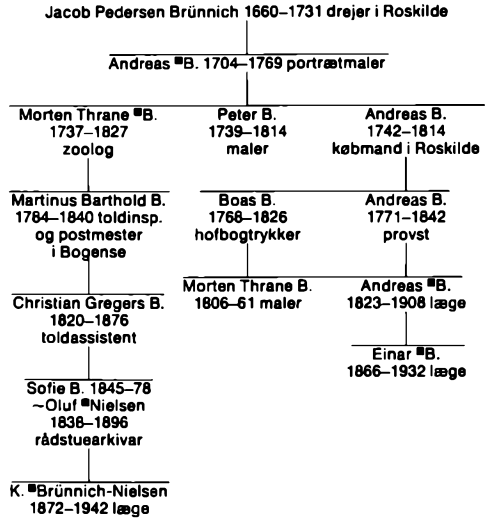
Kilder. G. G. B.: *Dagbok* i Höfn, Reykjavik 1952. Kbh.s univ.s årbog 1873–75, 1876 155f.; 1886–87 1889 18f.

Lit. Sunnanfari, 1896 73–75. J. C. Poestion: *Isländische Dichter der Neuzeit*, Lpz. 1897. R. Beck i *Journal of English and German philology*, Urbana, Ill. 1929 220–38. P. E. Olason: *Jón Sigurðsson*, I–IV, 1929–33. *Papireri* i Kgl. bibl.

Jón Helgason

Brünnich/Brünniche

Slægten B. føres i Danmark tilbage til drejer i Roskilde Jacob Pedersen B., –1669, hvis far Peder B. skal være kommet som drejer fra Rostock. Jacob Pedersen B. var far til Peder Jacobsen B. 1660–1731, ligeledes drejer i Roskilde. Læge Andreas B. (1823–1908) var ~ Sophie Ge-

orgia Gad, d. af biskop P. C. Stenersen G. (1797–1851).

Johannes Brönniche: *Stamtavle over familierne Brünnich, Brünniche og Brönniche*, Fåborg 1910. F. E. Hundrup: *Stamtavle over de 4 Roeskilde familier Borch, Bruun, Brönniche og Kornerup*, Roskilde 1851.

Hans H. Worsøe

Brünnich, Morten Thrane, 1737–1827, zoolog, mineralog. * 30.9.1737 i Kbh.(Trin.), † 19.9.1827 sst., begr. sst. (Helligg.). F: portrætmaler Andreas B. Brünnich(e) (1704–69) og Margrethe Hvass Thrane (1703–62). ~ 14.2.1776 i Kbh. med Wibecke Schou, * 16.10.1746 i Harre, Salling, † 6.1.1820 i Kbh. (Helligg.), d. af Niels Jepsen S. (1701–60) og Anne Bertelsdatter Ryberg (1718–60).

B. blev student fra Kbh.s lærde skole, 1760 teologisk kandidat fra Kbh.s universitet. Af tidligt vakt interesse og med henblik på deltagelse i den da planlagte store ekspedition til Arabien studerede B. en tid sideløbende naturvidenskab og orientalske sprog, især arabisk. Han blev ikke ekspeditionsdeltager, men fortsatte sit naturhistoriske arbejde der udmøntede sig i en disputats *Prodromus Insectologiæ Siællandicæ*, 1761, en afhandling på dansk om edderfuglen, 1763, og 1764 en latinsk-dansk insektlære. 1762–65 var B. alumne på Elers kollegium, underviste i dele af zoologien, bl.a. entomologi, hvortil ovennævnte insektlære sikkert udarbejdedes, og var medarbejder ved grev Thotts og senere overauditor Fleischers privatsamlinger. Fuglene i Fleischers sml. bearbejdedes i *Ornithologia borealis*, 1764.

Brünnich, Morten Thrane

1765 udnævntes B. efter ansøgning og på anbefaling af betydelige mænd som Christian "Fleischer, Adam Gottlob "Moltke, Otto "Thott og Erik "Pontoppidan af kongen til lektor i naturhistorie og økonomi ved Kbh.s univ. Stillingen var ekstraordinær og aflønnedes over „Hans Majestæts particulære Kasse“, ligesom kongen støttede den foreskrevne studierejse til udlandet som indledte ansættelsesforholdet. Rejsen varede godt 4 år. Den gik til Holland, England, Frankrig, Italien, Dalmatien, Østrig, Ungarn og Tyskland. Undervejs stiftede han bekendtskaber med mange udenlandske forskere, besøgte talrige samlinger, foretog betydelige indsamlinger af naturalier og forfærdigede to afhandlinger om Middelhavets fisk. Maj 1769 udnævntes B. til professor, stadig med betydelig ringere aflønning end sine ordinære kolleger. Okt. 1769 vendte han hjem. Efter hjemkomsten udvirkede grev Thott en kongelig ordre om lokaler og midler til inventar til en ny naturhistorisk samling ved Kbh.s univ. Lokalerne, også bolig for B., lå i kommunitetsbygningen i Nørregade. Da universitetet ikke ejede nogen samling af betydning, dels pga. den dårlige stand som den omkr. 1740 anlagte samling befandt sig i, og dels pga. branden 1728, blev B.s egne samlinger opstillet i begyndelsen. Genstandene stammede dels fra rejsen, dels fra tiden før denne. Først 1782 købte kongen B.s mineraler og zoologiske præparater mod 1500 rdl. samt en årlig livrente på 200 rdl. til B.s enke. 1772 overførtes fra Charlottenborg Natural-husholdningskabinetets betydelige naturhistoriske samlinger, og dermed grundlagdes „Naturens Skueplads, ved Kongelig Gavnildhed stiftet udi Aaret 1772“, hvoraf nutidens zoologiske og geologiske museer ved Kbh.s univ. direkte har udviklet sig. B. er således som følge af sin energiske indsats som samler og som ordner og opstiller af disse naturhistoriske samlinger grundlægger af to nutidige museer og dermed en af Danmarks store museumsmænd.

Som den første zoolog og mineralog der var forfatter til videnskabelige arbejder, lærebøger og forsøg til håndbøger på dansk har han ydet en væsentlig indsats. Lære- og håndbøgerne i zoologi og mineralogi, dvs. den førnævnte insektlære, *Zoologiæ fundamenta. Grunde i Dyrelæren*, 1771 og den ufuldendte *Dyrenes Historie og Dyresamlingen udi Universitetets Natur-Theater*, 1782 samt *Forsøg til Mineralogie for Norge*, 1777 og *Mineralogie, afhandlende Egenskaber og Brug af Jord- og Steenarter, Salter, mineralske brændlige Legemer og Metaller*, 1777 har suppleret hans museums- og undervisningsaktiviteter. De sidste udøvedes regelmæssigt i de perioder hvor han ikke var nødt til at være i udlan-

det. I begyndelsen doceredes mest zoologi, senere kom mineralogi mere ind i billedet, dog havde han så tidligt som 1771 besørget en udgave af A. F. Cronstedt „Versuch einer Mineralogie“, med anmærkninger og tillæg, som undervisningsmiddel. Hans undervisning havde det praktiske sigte at „herfra skal Naturkundskaben udbrede sig i Rigerne, og Nyttens spores i alle Stænder“, og han havde mange tilhørere af hvilke en del sikkert indmeldte sig i det 1789 oprettede Naturhistorie-selskabet. 1789 tog han for tredje gang til Norge efter ordre fra kronprinsen. Han var siden 1784 kommitteret i bjergværkskollegiet for at supplere sin forholdsviis beskedne professor-gage og følte sig derfor trods modstand nødt til at tage af sted efter sin udnævnelse til overbergkommissær. Rejsens øjemed var at bringe Kongsberg Sølvbergværk på fode igen. Tidligere rejser, 1772–75 og 1788 havde i og for sig haft samme formål, men denne gang vendte B. ikke tilbage til universitetet, hvilket endeligt bekræftedes da han 1791 udnævntes til direktør for Kongsberg Sølvbergværk og Modums Blaafarveværk samt til overberghauptmand i det søndenfjeldske Norge med rang af etatsråd. Sølvværket nedlagdes 1805. B. kom til Kbh. 1814 efter Norges afståelse. I sit otium udarbejdede han to historiske værker om de norske bjergværker, igen et eksempel på hans hensigt at udbrede „nyttig“ viden på dansk. □ Mal. af Jens Juel, 1799 (Univ. bibl., Kbh.). Maleri 1804. Mal. af C. W. Eckersberg, 1824 (Fr.borg), kopi af H. Westergaard (Geologisk mus.).

J. Brönniche: Stamtv. over familierne Brünnich, 1910 11. R. Nyerup i Hesperus I, 1819 193–219. Dansk lit.-tid., 1827 633–40. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, I, 1873 327–54. Holger Hansen i Hist. medd. om Kbh. V, 1915–16 184 190 197–201. Kai L. Henriksen: Dansk entomologis hist. = Ent.medd. XV, 1921–37 40–47. J. K. Bergwitz: Kongsberg. Kria, 1924. R. Spärck i Festskr. udg. Kbh.s univ., sept. 1945 25–28. Samme i Festskr. udg. Kbh.s univ., nov. 1962 34–42. A. Garboe: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 144–57 203.

Erik Kristiansen

Brünnich Nielsen, Kristian, 1872–1942, læge, pæ-læontolog. * 25.11.1872 i Kbh. (Johs.), † 20.3. 1942 i Ravnsnæs, Birkerød sg., urne på Bispebjerg kgd. F: rådstuearkivar Oluf "Nielsen (1838–96) og Sofie Brünnich (1845–78). ~ 1° 2.5.1902 i Kbh. (Matth.) med Else Margrethe Dusine Didriksen, * 27.12.1876 på Frbg., † 1.5. 1965 sst. (Diakonissest.), d. af bryggeriarbejder Anders D. (1828–86) og Ane Margrethe Petersen (1835–1907). Ægteskabet opløst 1937. ~ 2° 26. 12.1937 i Helsingør, Fr.borg amt med Ingeborg Thyssen, * 18.7.1898 i Kbh., † 27.5.1963 i Nykø-

bing S., d. af købmand Albert T. (1868–1953, ~2° 1915 med Clara Jensine Kirstine Erichsen, 1882–1960) og Agnes Julie Petrine Bertelsen (1873–1950; ægteskabet opløst 1910).

B.N. blev student 1891 fra Schneekloth's skole, cand. med. 1898. Han nedsatte sig 1902 som praktiserende læge i Sundbyerne, blev korpslæge i hæren 1908, overlæge 1913 og stabslæge (generalkommandolæge) 1926–37. Fra 1933 blev han chef for Kbh.s militærhospital. Ved siden af sin omfattende virksomhed som læge har B.N. med stor interesse og dygtighed foretaget betydelige undersøgelser af forsteningerne i vore kridtaflejringer, og der foreligger en række større og mindre systematiske beskrivelser af flere vigtige dyregrupper fra disse jordlag. I sit første arbejde (om brachiopoderne, 1909) deler B.N. danskekalken (det nyere kridt) i en ældre og en yngre afdeling. 1914 blev han dr.phil. på en afhandling om crinoiderne. I en afhandling om en hydrocoralfauna fra Fakse (1919) fremfører han desuden en række vægtige grunde for at danskekalken ligesom de samtidige aflejringer i udlandet skal regnes til tertiæret og ikke til kridtet; 1925 udgav han sammen med Th. Mortensen den store afhandling om mosdyrene (bryozoer-ne) i Danmarks kridtformation. – R. 1924. DM. 1931.

J. P. J. Ravn i Medd. fra da.geol.foren. X, 1942 255–59. A. Garboe: Geologiens hist. i Danm., II, 1961 446.

S. A. Andersen*

Brünnich(e), Andreas Pedersen, 1704–69, portrætmaler. * 4.4.1704 i Roskilde, † 4.11.1769 i Kbh., begr. sst. (Trin.). F: drejer Peder Jacobsen B. (1660–1731, ~2° 1720 med Anna Ibsdatter, 1690–1744) og Anne Marenstatter (1670–1718). ~7.6.1735 i Kbh. med Margrethe Hvass Thrane, * 17.2.1703 i Århus, † 26.11.1762 i Kbh., (Trin.), d. af købmand Morten Mortensen Hvass T. (ca. 1649–1721, ~1° med Margrethe Mogensdatter Juel) og Mette Sørensdatte Lyngbye (1683–1759). – Far til Morten Thrane *Brünnich.

B. kom i lære hos Bendix Grodtschilling d.y. og fra 1737 hos J. S. Wahl. Han virkede som portrætmaler i Kbh., men har dog også malet i provinsen. 1733 reparerede han billedet i Roskilde domkirke af Frederik III på lit de parade, og 1735 leverede han billeder af *Christian I* og *Christian II* til kunstkammeret. Fra 1738 er maleriet af *Kristi dåb* i Trinitatis kirke. Værker af B. findes på Statens museum (mands-portræt 1764 eller -65), Rosengborg (*dronning Sophie Magdalene*, 1764, gentagelse på Fr.borg) og Fr.borg. Her ses bl.a. portrætter af *Nic. Brorson* og *hans hustru*, 1748, *biskop Peder Hersleb*, 1757 og

prinsesse Charlotte Amalie, 1759. Endvidere er B. repræsenteret med værker på bl.a. Holsteinborg (Frederik IV), Gavno, Vemmetofte, Gisselsfeld, Gl. Estrup og Ledreborg. Af hans arbejder i privateje skal fremhæves gruppeportrættet af *borgmester P. C. Hersleb og familie*, ca. 1760. Som portrætmaler er B. en typisk elev af Wahl, men har dog også modtaget påvirkning fra Andreas Møller, ligesom den lysere farveholdning i hans senere værker spejler indflydelsen fra Johan *Hörner og C. G. *Pilo. □Selvportrætter (bl. a. Fr.borg).

J. Brünniche: Stamtbl. over familierne Brünnich m.fl., 1910 II. Kunstmuseets årsskr. I, 1914 105f 108. Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri, 1935 12–15. Bo G. Wennberg: Svenska målare i Danm., 1940. Danm.s kirker, Kbh. II, 1960–65 317.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Brünniche, Andreas Schytz Plum, 1823–1908, læge. * 25.1.1823 i Skovlunge, † 6.6.1908 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, senere provst Andreas B. (1771–1842, ~1° 1796 med Anna Margrethe Suhm, 1751–1819) og Anna Agnete Plum (1780–1855). ~18.12.1857 i Kbh. (Trin.) med Sophie Georgia Gad, * 14.3.1834 i Kbh. (Trin.), † 27.4.1913 sst., d. af kapellan, senere biskop P. C. Stenersen *G. (1797–1851) og Sophie Georgia Clausen (1799–1875). – Far til Einar *B.

B. blev student 1840 fra Vordingborg, tog medicinsk eksamen 1846 og var derefter to år kandidat ved plejestiftelsen. 1848–50 deltog han i krig og rejste efter endt kandidatjeneste på Frederiks hospital 1852–53 i udlandet (Paris). Hjemkommen blev han 1853 koleralæge og var fra s.å. reservemedicus på Frederiks hospital hos S. M. *Trier til 1856. 1857 skrev B. som disputats et dygtigt arbejde om den akutte tuberkulose og blev n.å. læge ved vort første børnehospital (i Rigensgade) hvor han forblev til 1870, og hvor han som den første herhjemme holdt kliniske forelæsnings over børnesygdomme. 1862 havde han konkurreret med C. E. With og Carl Reisz om lektoratet i intern medicin, og såvel Withs valg som Reisz' senere ansættelse uden konkurrence blev B. en stor skuffelse, navnlig dog det at han ikke fik nogen stilling som overlæge ved det nyoprettede kommunehospital 1863. Først 1870 opnåede han dette og beklædte overlægestillingen ved 2. afdeling til 1896. B. der i sin tid havde leveret flere bidrag til C. E. Fengers Hospitalsmeddelelser blev 1858 medstifter og -redaktør af Hospitalstidende (til 1860), var derefter redaktør af Bibliothek for Læger til 1870. Større videnskabelige arbejder har han ikke leveret men adskillige mindre artikler. Han var en skattet kli-

Brünniche, Andreas

nisk lærer og har udgivet en samling praktikant-klinikker (1892). Han interesserede sig meget for hospitalsadministration og for sygeplejerskeud-dannelsen og har haft adskillige tillids- og æres-hverv inden for standen. – Tit. professor 1865. Etatsråd 1893. – R. 1870. DM. 1888. K.² 1896. □Mal. af M. T. Brünnich, 1833. Afbildet på gruppemal. af Just Holm, 1848 (Fr.borg). Træs-nit 1876 efter foto. Litografi af I. W. Tegner, 1882, efter foto. Buste af L. Brandstrup, 1901 (Kbh.s kommunehospital); bronceekspl. (Med.-hist.mus.). Tegn. af Marie Christiansen, 1904. (sst). Foto.

J. Brønniche: Stamtlv. over familierne Brünnich m.fl., 1910 13. E. Brünniche i Lægeportrætter fra det 19. årh., 1931–32.

Fr. Lützhoft*

Brünniche, Einar, 1866–1932, psykiater. * 27.9.1866 i Kbh. (Holmens), † 7.11.1932 sst., begr. sst. (Vestre). F: læge Andreas *B. (1823–1908) og Sophie G. Gad (1834–1913). ~ 13.10.1900 i Kbh. (b.v.) med Ellen Frederikke Hirschsprung, * 3.10.1870 i Kbh. (Mos.), † 3.8.1948 i Hornbæk, d. af tobaksfabrikant og kunstsamler Heinrich *H. (1836–1908) og Pauline E. Jacobson (1845–1912).

B. blev student 1883 fra Borgerdydskolen i Kbh., studerede først jura, men tog medicinsk embeds-eksamen 1893 og uddannede sig derpå til nerve- og sindssygelæge på Skt. Hans hospital og på Kommunehospitalets 6. afdeling hvor han kom under stærk indflydelse af Knud *Pontoppidan, hvem han senere (i «Tilskueren» 1916) satte et smukt minde i en nekrolog der vistnok er det bedste portræt, tegnet af ham af en kollega, og vistnok også noget nær det bedste B. har skrevet. 1898 opholdt B. sig på studieophold i London hos den berømte pioner på hjernekirurgiens område Victor Horsley samt hos andre fremtræden-de nervepatologer (Beevor, Ferrier). Rejsen af-sluttedes med forelæsninger hos Kraepelin i Heidelberg. 1898–1901 var B. reservelæge ved 6. afdeling. 1903 forsvarede han for doktorgraden *Studier over Hjernesvulsternes Behandling*, et om-fangsrigt arbejde hvis styrke lå i de omhyggelige sygehistorier og den sobre redegørelse for em-nets daværende stade. For øvrigt en bredere ud-bygning af Knud Pontoppidans beskrivelser. Siden publicerede B. trods evne for en klar, kultu-veret stil kun enkelte mindre arbejder, hvoraf må fremhæves portrættegningen af faderen (i L. Kraft: Lægeportrætter fra det 19. Aarhundrede, 1931). B.s største betydning kom til at ligge på det praktiske område, idet han 1905 åbnede en privat nerveklinik i Hornbæk der snart opnåede anseelse i Skandinavien og bl.a. blev tilflugtssted

for flere forfatter- og kunstner-personligheder både fra broderlandene og fra hjemlandet. Med sine kulturtraditioner havde B. i denne hense-nde gode forudsætninger for at erstatte Fritz *Lange der var død 1907. I sine senere år var B. læge ved arbejdsanstalten Sundholm og gjorde her et arbejde med at føre C. Th. Zahles lov (af 1929) om sterilisation af samfundsfarlige perso-ner ud i livet. □Karikaturer, bl.a. af Alfred Schmidt, 1910 (Fr.borg). Buste af L. Brandstrup, 1921. Relief af Gunnar Jensen, 1930. Foto.

Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1904 113f. – Lægepor-trætter fra det 19. årh. udg. L. Kraft, 1931 9 f. (slægten).

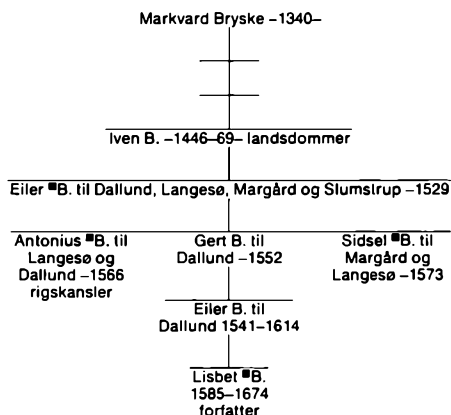
Ib Ostenfeld

Bryske

Fynsk uradel (måske af mecklenburgsk oprin-delse), uddød i mandslinien 1653.

Danm.s adels årbog VI, 1889 120-30.

Nils G. Bartholdy

Bryske, Antonius, ca. 1500–66, rigskansler. † 11.7.1566 på Langesø, begr. i Vigerslev k. F: Eiler *B. († 1529) og Karen Gyldenstjerne († senest 1551). Ugift. – Bror til Sidsel *B. B. studerede i sin ungdom ved Kbh.s universitet og senere i udlandet, i hvert fald i Wittenberg (1519). Efter sin hjemkomst blev han kannik i Viborg og kansler hos biskop Jørgen *Friis. Efter reformationen 1536 gik han i Danske kancellis tjeneste som sekretær (1538 havde han et kanni-ke-dømme i Roskilde, 1539 fik han Vissenbjerg birk i forlening). I kancelliet må hans arbejde snart være blevet påskønnet thi han avancerede hurtigt. Han blev 1538 sendt til Norge med den indkaldte sachsiske bjergmester Hans Glaser der skulle undersøge mulighederne for bjergværks-drift, og snart efter blev han bjerghovedsmand

for de nyoprettede bjergværker i Norge og forle-
nedes med Skien len og Gimsø kloster (inden
29.6.1541). Da rigskansleren Jørgen Henningsen
Qvitvov 1544 døde kaldtes B. ned fra Norge for
at blive hans efterfølger. Han blev samtidig rigs-
råd og forlemedes med provstiet i Odense som
også hans forgænger havde haft, og som fra nu
knyttedes fast til rigskanslerembedet. Han fik
desuden 1554 kantordømmet i Ribe og 1559
provstiet i Viborg. Om hans position vidner de
mange hverv der overdroges ham. 1545 betro-
des det ham at oppebære hele landeskatten og
adelens store lån til afbetaling på gælden på
Kieleromslaget 1546. 1548 var han blandt hertug
Frederiks ledsagere på rejsen til Norge, og 1554
var han med til forhandlingerne med de svenske
i Elfsborg. Vel kan hans indsats ikke påvises i
det enkelte, men den har utvivlsomt ikke været
ringe. Han berømmes af samtiden for sin karak-
ter og sin lærdom. Han var ejer af et endnu be-
varet håndskrift af Skånske lov. Efter sin far ar-
vede han Langesø på Fyn som dog først han
gjorde til en anselig ejendom. 1554 byggede han
en ny stor hovedbygning. □Mal. 1554, forment-
lig af J. Binck (Fr.borg). Relief på ligsten ca.
1560 (Vigerslev k.), gengivet 1878 i kemitypi ef-
ter tegn. 1762 af S. Abildgaard.

Diplomatariun norv. XI, 1884 757f; XVI, 1903 746f –
B. S. Thorsen i Danske mag., 4. r. IV, 1878 287–306. P.
Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939.

*Astrid Friis**

Bryske, Eiler, † 1529, lensmand. Nævnes tidligst
1486, † 5.2.1529, begr. i Skt. Hans k. i Odense. F:
Iven B. († tidligst 1469) og Cecilie Pedersdatter
Hogenskild († tidligst 1496). ~Karen Gylden-
stjerne († senest 1551), d. af Peder Nielsen G.
(† 1492) og Regitze Bille († tidligst 1492). – Far
til Antonius *B. og Sidsel *B.

B., der nævnes som hofsinde 1486–87, arvede ef-
ter sin fader Dallund; som driftig godsherre for-
stod han at øge sine besiddelser, således købte
han ca. 1504 Langesø og Margård. Allerede af
kong Hans modtog han forskellige forleninger,
deriblandt Lundenæs i Vestjylland, på hvilket
len Christian II 1515 gav ham livsbrev. Efter
Niels *Clementsens død 1518 overtog B. tillige
dennes forleninger, Ålborghus foruden adskillige
herreder og gårde i det nordlige og vestlige
Jylland; s.å. blev han landsdommer og viste sig
nu meget ivrig i kongens tjeneste. 1520 mistede
han imidlertid atter både Ålborg, hvor Hans
*Bartholomæussen havde bagtalt ham, og lands-
dommerhvervet. 1523 havde Christian II betroet
ham befalingen i Fyn mens de jyske oprørere
med magt fratog ham Lundenæs. I begyndelsen
viste han sig også meget ivrig, men trættes

hurtigt, og da han sendtes til Jylland for at ud-
virke en stilstand for Fyn, udsøndede han sig med
magthaverne, hyldede Frederik I og fik i stedet
for Lundenæs Næsbyhoved ved Odense. 1524
måtte han imidlertid atter afstå dette slot og fik
først 1525 Lundenæs tilbage, dog kun mod en
høj pantesum. Som følge af alle disse omskiftel-
ser havde hans tidligere rigdom forvandlet sig til
trykkende gæld; misfornøjet med forholdene
stod han 1527 i hemmelig forbindelse med Chris-
tian II, hvem han tilbød at rejse en bondehær,
når han ville vise sig i Jylland. □Relief på lig-
sten fra 1540erne (Skt. Hans k., Odense), afteg-
net af S. Abildgaard, 1760 (Nat.mus.).

C. F. Allen: Breve og aktstykker til Christiern den an-
dens og Frederik den førstes hist., 1854. – Danm.s adels
årbog, VI, 1889 122. K. Hansen: Danske ridderborge,
1876 9–15. M. Venge: Christian 2.s fald, 1972.

*Henry Bruun**

Bryske, Lisbet, 1585–1674, slægtbogsforfatter.
* 14.10.1585 på Dallund, † 4.12.1674 i Vejle. F:
Eiler B. (1541–1614) og Gertrud Iversdatter Lun-
ge (1543–1614). ~1° 6.10.1605 i Odense med
Mogens Krabbe til Vegholm, * 2.7.1576 på Veg-
holm, † 17.2.1614 i Kbh., s. af Niels K. (1541–84)
og Berete Skave (1554–1636). ~2° 28.8.1616 på
Stjernholm med Henrik Bille til Billeskov, Sker-
rildgård og Ørumgård, † 3.3.1655 på Tirsbæk, s.
af Knud B. og Hilleborg Gyldenstjerne (* 1548).
Efter sine forældre arvede B. Tirsbæk; selv op-
rettede hun en mindre hovedgård Bryskesborg
der i lang tid havde ejer fælles med Tirsbæk og
endnu eksisterer under navnet Williamsborg.
Sammen med sin anden mand grundede hun et
hospital i Engom ved Tirsbæk for fire fattige. I
sine to ægteskaber havde hun tretten børn. Hun
døde i en meget høj alder som den sidste af B.-
slægten; endnu i en alder af omtrent 80 år roser
hun sig af at hun ikke bruger glarøjne. Særlig
mindeværdigt er hendes genealogiske arbejde.
Der foreligger fra hendes hånd et par våbenbø-
ger, og hun har skrevet forskellige slægtbøger
der haves i to indbyrdes afvigende redaktioner,
af hvilke hver redaktion er bevaret i en række
håndskrifter som for en stor del er skrevet med
hendes egen hånd. Med en forbavsende flid har
hun langt op i årene syslet med dette arbejde;
håndskrifter af hendes slægtbøger findes spredt
rundt om i Danmark og Sverige, og de er jævnlig
mærkelige ikke blot ved hendes eget forfatter-
skab men også ved at ikke få ret bekendte mænd
og kvinder senere egenhændigt har suppleret
hendes arbejde.

W. Mollerup og Fr. Meidell: Billeættens hist. II, 1,
1887. Danm.s adels årbog VI, 1889 124. – T. A. Becker i
Quartalskr. Orion I, 1843 321–23. Will. Christensen i

Bryske, Lisbet

Pers. hist. t. 7.r.IV, 1920 7 21f 24 27 36. Sst. 9.r.IV, 1931 1–56. Katalog over Karen Brahes bibl. i landsark. for Fyn. Håndskriftsaml., udg. Anne Riising, 1956 105–07. H. Land-Hansen i Fynske årbøger X, 1968–70 264–75.

*William Christensen**

Bryske, Sidsel, † 1573, adelsdame. Antagelig * ca. 1510, † 7.2.1573 på Langesø, begr. i Voldum k. F: Eiler *B. († 1529) og Karen Gyldenstjerne († senest 1551). ~ antagelig ca. 1550 med Eskil Gøye, † 2.1.1560 på Skanderborg slot, s. af Mogens *G. († 1544) og Mette Bydelsbak († 1513). – Søster til Antonius *B.

B. arvede 1551 Margård efter sine forældre; efter broderen Antonius B. (d. 1566) fik hun yderligere adskilligt jordegods og løseore; blandt det første må navnlig fremhæves hovedgården Langesø, blandt det sidste det bekendte runehåndskrift af Skånske lov, Codex runicus som hun 1569 forærede til den lærde læge Peder *Sørensen. Som en slags arv efter broderen modtog hun jan. 1567 yderligere renten af Odense provsti i forlening, men denne mistede hun allerede sept. s.å. da kongen overdrog den til den nye rigskansler, Axel Urne. □ Relief på ligsten 1560 (Voldum k.), afstøbning (Fr.borg) og gengivet i tegn. af S. Abildgaard, 1769 (Nat.mus.) og af J. Magnus Petersen i kemitypi.

P. G. Thorsen i Danske mag., 4.r.IV, 1878 287–97; 4.r.V, 1884 333–52.

*Henry Bruun**

Bræstrup, Agnete Meinert, * 1909, læge. * 10. 7.1909 i Berlin (Charlottenburg). F: diplomingeniør, senere professor ved Danmarks tekniske højskole Th. E. *Thomsen (1883–1948) og Astrid Caroline Lysholm (1883–1974). ~ 15.8.1936 i Gentofte k. med læge, senere overlæge, dr. med. Povl Andreas Wimpffen B., * 8.3.1908 i Fredensborg, s. af advokat Tycho Cosmus Wimpffen B. (1883–1919) og forfatter Inger *Bentzon (1886–1971).

Efter studentereksamen i 1927 fra Øregård gymnasium studerede B. medicin ved Københavns universitet og blev 1935 medicinsk kandidat. Alerede i studentertiden var hun 1927 på studieophold i Cambridge og Oxford og efter kandidatexamen 1936–37 i USA. Hun interesserede sig under forskellige hospitalsstillinger (bl.a. Diabetikersanat. og Sundby hospital) fra 1937–46 særligt for børnesygdomme og sukkersyggeproblemer. 1941–45 var hun læge ved Hvidøre sukkersygecentral og fra 1947–49 ved Mødrehjælpen i København. Hendes virke i de følgende år blev naturligt skolelægegerningen (Københavns kommune 1948–62, Gentofte kommune 1954–70), samt læge ved børnehaver og vuggestuer og

fra 1952–67 ved Børnehjemmet for sukkersyge børn. Hendes interesse for børn og unge fik tidligt B. til dels at publicere en række populærvidenskabelige håndbogsartikler om ernæring, hygiejne, sexologi, og dels videnskabelige studier om virkningen af store doser insulin og nyrenes tærskel for sukker under insulinchokbehandling. 1944 udgav hun *Moderne sukkersygekost*, 1959 var hun redaktør af „Kvinde til Kvinde“, 1963 publicerede hun *De to køn* og 1967 *Ungdom og Samliv*. Siden 1946 har B. deltaget aktivt i foreningsarbejde med særligt henblik på socialmedicinsk forskning, oplysningsarbejde og familieplanlægning, ligesom hun har været en meget brugt radioforedragsholder. 1949–69 var hun lærer i hygiejne ved Danmarks lærerhøjskole. – B.s socialpædagogiske engagement førte hende ind i bestyrelsen af Kvindelige akademikere (1937–46) og Kvindelige lægers klub (sekretær 1937–46, formand 1946–55 og international sekretær 1955–63).

Som styrelsesmedlem af Danske kvinders nationalråd (1946–51) tog B. initiativet til en interviewundersøgelse af enlige møders sociale forhold; resultatet af 744 kvinders svar indgik i en betænkning i „Den enlige mor“, 1953, mens en undersøgelse af 633 *Københavnske husmødres miljø og almene Tilstand* for Kvindelige lægers klub publiceredes 1954 i Ugeskr. for Læger. I disse år gjorde B. tillige en stor personlig indsats i kampagnen for antikonception og fik ved sin varmhjertede humanistiske indstilling og sit organisatoriske talent justitsministeriet, lægeforeningen og apotekerforeningen med på tilslutning til Kvindelige lægers klubs stiftelse af Foreningen for familieplanlægning hvis aktive formand hun har været siden 1956. B.s virke her har resulteret i væsentlige videnskabelige publikationer i Ugeskr. for Læger om fertilitet (1964), om antikonception hos unge mødre (1970) og teenagegraviditeter (1973). Hun har således fået indført en sammenlignelig, internationalt anerkendt bedømmelses-tabel af abortfrekvensen. Denne indsats har naturligt ført B. ind i internationalt virke, i 1947–51 var hun vicepræsident i Med. Womens internat. Assn., fra 1953–63 vicepræsident i Internat. Planned Parenthood Federation, 1969–71 præsident. Som medlem af Sexualoplysningskommissionen af 1961 var B. virksom for Preben Hertofts arbejder om unge mænds seksuelle adfærd (disputats 1968). I årene 1947–52 var hun medlem af styrelsen for Red barnets arbejdsudvalg, 1949–56 for Mødrehjælpenes fællesråd og fra 1949 for Socialt boligbyggeris ungdomsklubber. Fra 1966 har B. været medlem af Danidas sundhedsudvalg. B. har gennem årene udført et særdeles påskønnet skelsæt-

tende socialmedicinsk arbejde ikke blot nationalt, men også på internationalt plan og har dermed skabt respekt for mulighederne for rationel, human familieplanlægning; i sit humanistiske virke har hun fået inspirerende støtte af sin lige-sindede mand. – R. 1966. □Foto.

Egill Snorrason

Bræstrup, Christian Jacob Cosmus, 1789–1870, politidirektør, overpræsident, justitsminister. * 26.12.1789 i Kbh. (Nic.), † 11.7.1870 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: læge, senere provinsialfysikus i Lolland-Falsters stift, dr. med. Tycho B. (1756–1814) og Elise Christine Høyer (1762–1843). ~ 7.7.1832 i Kbh. (Frue) med Christiane Erasmie Lassen, * 13.10.1810 i Kbh. (Frue), † 18.3.1864 sst. (Frue), d. af departementschef, senere konferensråd C. L. *Lassen (1766–1839) og Erasmie Karine Lampe (1771–1854).

B. blev student fra Vordingborg 1806, cand. jur. 1809 og, efter nogle måneder som volontør i kancelliet, 1810 auditor ved Slesvigske infanteriregiment med hvilket han 1813–14 deltog i felttoget i Nordtyskland. 1818 blev han overauditor, men flyttedes 1821 fra Slesvig til Kbh. som assessor i politiretten, 1823 blev han vicepolitidirektør og (–1845) justitiarius i politiretten. 1859 udnævntes han til chef for Kbh.s politi og kystpoliti, et embede han i realiteten havde bestridt siden A. C. *Kierulffs afgang 1845. Han afgik 1863 som chef for politiet og udnævntes n.å. til Kbh.s overpræsident, hvad han forblev til sin død, kun afbrudt af en periode april–nov. 1865 hvor han var justits- og kultusminister i C. A. Bluhmes andet ministerium. B. overtog et politikorps der var et levn fra enevælden, fåtalligt, slet aflønnet – drikkepenge og gratialer indgik som en absolut nødvendig del af underholdet – og med rette meget lidt populært. I hans lange embedsperiode skete overgangen til folkestyre og fri presse, og kritikken mod „politibrutalitet“ voksede samtidig med at folkestyrets eget fødselsbesvær gjorde opgaven at holde ro og orden i byen vanskelig. I tiden omkring Christian VIIIs død og martsministeriets dannelse 1848 kom politiet på en svær opgave idet det traditionelt virkede i reaktionens ånd i modsætning til folkestemningen og mange af de politiske ledere. Pressens kritik bevirkede nedsættelse af en kommission til overvejelse af en reform der kunne skabe større respekt for politiet og dets arbejde, men overvejelserne førte ikke til noget.

Under den påfølgende træarskrig anvendtes politiet til spionage mod formodede sympatisører af den slesvig-holstenske sag, og selv ledende nationalliberale politikerees forhold blev indberettet. Ledelsen af denne virksomhed havde B. men ud-

førte den efter højere ordre. Efter krigen var han rådgiver ved opbygningen af det politiske efterretningsvæsen i hertugdømmerne, mens samtidig interessen i Kbh. vendtes mod elementer der kunne true den etablerede orden. Forbud og censur blev almindelig, og politiets „underjordiske“ virksomhed var omtrent som i enevældens tid. Til dette kom at politiets effektivitet over for almindelige optøjer var ringe. Ved den såkaldte nytårsrevolte 1860, vendt mod grevinde Danner og ministeriet Rottwitt, måtte regeringen sætte husarerne ind for at standse hærværk, men politiet kritiseredes bagefter med rette for at fredelige borgere maltrakteredes af betjentene både på gaden og under forhør. – Denne periode der så den sidste store pestilens, koleraen 1853, hvor voldene faldt (1857–), og befolkningen voksede stærkt stillede store krav til ordensmagten og dens ledelse. Skønt B. var en udmærket administrator lykkedes det ham hverken at forbedre korpsets lønninger eller at få styrken væsentligt forøget – og derfor heller ikke at løse sin opgave. Men som ledende medlem af en ny kommission, nedsat 1857, var han med til at forberede den reform der gennemførtes ved lov af 11.2.1863, og som skabte grundlaget for et moderne politi. Herved oprettedes bl.a. Kbh.s opdagelsespoliti.

1834–48 var B. medlem af karantænedirektionen og fra 1852 formand for kommissionen til forbedrelse af Kbh.s første bygningslov af 17.3.1856, og til sin afgang formand for den derefter nedsatte bygningskommission. B. var som leder af politiet uden nævneværdig sympati for det nye, men havde en rimelig tilpasningsevne. Han var en humant dannet mand med usædvanlige sprogkundskaber. En kort tid 1863 var han overordentlig gesandt til Grækenland – han kunne bl.a. nygræsk – i forbindelse med Georg Is regeringstiltrædelse og overdragelsen af suveræniteten over de ioniske øer. 1864 og -65 var han i Berlin på diplomatiske missioner i anledning af de preussiske tvangsforanstaltninger mod Jylland. I sin korte ministertid som afløser for E. *Heltzen satte han ingen spor, og han var som politiker ikke fremtrædende. – 1864–70 styrende mester i Den danske store landsloge. – Justitsråd 1825. Virkelig etatsråd 1834. Konferensråd 1845. Gehejmekonferensråd 1863. – R. 1828. DM. 1836. K. 1850. SK. 1860. □Silhouetter som barn og voksen. Tegn. som ung. Litografi af E. Bærentzen, 1844. Mal. af samme (bl.a. i Frimurerlogen i Helsingør). Tegn. af J. V. Gertner, 1846 (Fr.borg). Mal. af samme (Politigården, Kbh.). Litografi 1859 efter daguerreotypi, gengivet i et par træsnit og et litografi. Litografi af E. Fortling, 1867, efter foto, gentaget 1870 og gengivet i træsnit. Mal. af N. C. Hansen, 1869 (Frimurerlo-

Bræstrup, Cosmus

gen i Kbh.). Træsnit 1870. Buste af E. H. Bentzen, 1870, i marmor 1898 (St.mus.) og 1912 (Fr. borg). Litografi 1872. Foto.

Kilder. Geheimekonferensråd B.s efterl. papirer fra 1813–14, udg. Tycho B., 1894 (dagbøger og breve).

Lit. S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891. III. tid. 16.12.1860. Søndagsposten 24.7.1870. E. Collin: Fremragende da. frimurere I, 1872 179–94. O. Nielsen i Pers. hist. t. I, 1880 = Kbh.s politimestre og politidirektører, 1881. Arthur Abrahams: Minder fra mine forældres hus, 1894 85f. Villads Christensen i Hist. medd. om Kbh. I.r.II, 1909–10 345–79. Samme: Kbh. 1840–57, 1912. J. Svane-Mikkelsen i Hist. medd. om Kbh., årbog 1969 55–154. *Papirer i Rigsark.*

Se *Cedergreen Bech*

Bræstrup, Frits Wimpffen, * 1906, zoolog. * 20.9.1906 i Hornbæk. F: fuldmægtig, senere sagfører Tycho Cosmus Wimpffen B. (1881–1919) og forfatter Inger *Bentzon (1886–1971). ~1° 22.12.1936 i Kbh. (Christiansborg slotsk.) med skuespiller Ebba Augusta With, * 15.1.1908 i Kbh., adoptivd. af politiassistent August Tanced W. (1855–1934) og d. af Caroline Nielsen (1869–1952). Ægteskabet opløst 1947. ~2° 29.7.1947 i Gentofte (b.v.) med Grete Lis Hilsted, * 10.3.1920 på Frbg., d. af sparekassebestyrer Einar Aksel Louis H. (* 1890, ~2° med Grethe Clausen, * 1910) og Valborg Marie Broberg (1894–1959). Ægteskabet opløst 1961.

B. blev student fra Bagsværd 1924 og begyndte – bl.a. under påvirkning af sin naturinteresserede mor – zoologistudiet, der 1931 afsluttedes med cand. mag. eksamen. 1937 blev han knyttet til hvirveldyrafdelingen på Zoologisk museum i Kbh., men blev først fastansat 1944; han blev afdelingsleder 1960, og 1976 tog han sin afsked. 1947 deltog han sammen med grev G. *Ahlefeldt-Laurvig-Bille og konservator H. E. Jakobsen i en Østafrika-ekspedition, hvorunder han foretog økologiske studier og indsamlede materiale af hvirveldyr til de zoologiske museer i København og Århus. – Som videnskabsmand har B. beskæftiget sig med et bredt spektrum af emner. Hans første afhandlinger drejede sig om pattedyr-systematik; senere kom han ind på studier af dyrevandring og de periodiske svingninger i dyrs antal, mest udførligt i disputatsen fra 1941 om den grønlandske polarræv, *A study of the Arctic Fox in Greenland – immigrations, fluctuations in numbers – based mainly on trading statistics*. Et par mindre afhandlinger diskuterer zoogeografiske problemer i Sahara og på oceaniske øer i Stillehavet, mens de senere arbejder alle beskæftiger sig med udviklingslæren ud fra økologiske og dyrepsykologiske synspunkter, fx *The evolutionary significance of learning*, 1971. Også i de fleste af B.s bøger og bidrag til samleværker

kommer hans interesse for evolutionen og for pattedyrs og fugles adfærd til udtryk: *Fra Dyrenes Stier*, 1948 (med tegninger af Henning *Anthon), *Fuglenes verden*, 1953, *Dyrenes udvikling*, 1954 (finsk udg. 1957), artikler i Nordens Fugle i Farver (1962) og Danmarks Natur (1968 og -69) samt ikke mindst i *Hjortebogen*, 1952, der for rådyrenes vedkommende er baseret på B.s omfattende adfærdsstudier i naturen. I serien Danske Dyr har B., sammen med Hans Hartvig *Seedorff Pedersen og Niels Blædel, skrevet *Egernet*, 1956, og *Pindsvinet, Grævlingen og Viben*, 1957. Endelig var B. hovedredaktør af Gyldendals store 3-bindsværk *Vort Lands Dyreliv* 1950, hvori han selv bl.a. behandlede rovdyrerne. □Foto. (Zool. mus.).

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1941 156. – Naturhist. tid. VI, 1942 64.

Torben Wolff

Brøchner, Hans, 1820–75, filosof. * 30.5.1820 i Fredericia, † 17.12.1875 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: købmand Thøger B. (1781–1846) og Johanne Kirstine Kjeldsen (1786–1826). ~8.6.1862 i Holbæk med Ingeborg Dorothea Emilie Ipsen, * 15.2.1840 i Holbæk, † 19.2.1866 i Kbh. (Johs.), d. af apoteker, senere justitsråd Svend Christen Wessel I. (1812–86) og Sophie Madsen (1816–90).

B. gik nogle år i latinskolen i Fredericia og fik derefter privat undervisning af skolens rektor, E. P. Rosendahl, hvis venskab han bevarede livet igennem. 1836 blev han student og påbegyndte det teologiske studium. Påvirket af Strauss' og Feuerbachs bibelkritiske skrifter kom han imidlertid i tvivl om teologiens videnskabelige karakter og om gyldigheden af de kristne dogmer, en tvivl han vedkendte sig i sit eksamenspetitum 1841 hvilket medførte at han nægtedes adgang til eksamen. Sit standpunkt markerede han dels ved at oversætte Strauss' *Die christliche Glaubenslehre*. Fremstilling af den christelige Troeslære etc. I–II, 1842–43 og dels ved at udsende pjecen *Nogle Bemærkninger om Daaben*, 1843, i hvilken han med Martensens „Den christelige Daab“ som anledning rettede angreb på teologien og den kirkelige praksis og udtalte sin overbevisning om at „den frie videnskab“ til sidst ville sejre selv om den „i vore dage på alle ikke-videnskabelige måder trykkes og trænges“. 1844–45 oversatte han de fire sidste bind af K. W. Böttigers *Weltgeschichte in Biographien* I–VIII, *Den nyere Historie i Levnetsbeskrivelser* I–II, og *Den nyeste Historie i Levnetsbeskrivelser* I–II. Politisk og æstetisk interesseret tog han livligt del i tidens studentliv i og uden for Studenterforeningen. Sammen med Carl Ploug

hjalp han Chr. K. F. *Molbech med at affatte komedien *Johan Ludvig Heiberg efter Døden*, og ved førsteopførelsen af Hostrups Gjenboerne (1844) udførte han Søren Kirks (senere Søren Torps) rolle. Som stud. teol. havde han beskæftiget sig meget med sprog og med filosofi, og efter 1841 fortsatte han disse studier og blev 1845 magister i semitiske sprog med græsk, latin og filosofi som bifag. Magisterafhandlingen handlede *Om det jødiske Folks Tilstand i den persiske Periode*. Skuffet over at universitetet ikke ville ansætte ham (som lærer i Det gamle testamente) besluttede han med henblik på en akademisk karriere i udlandet at anvende en del af sin fædrenerarv til en lang studierejse bl.a. til Grækenland. Da han efter ét år i Berlin (april 1846–marts 1847) sluttede sig til vennen Chr. K. F. Molbech i Rom lærte han der en italiensk familie, Testa, at kende og forelskede sig i den 19-årige datter Costanza. Han afbrød derfor i oktober 1847 rejsen og vendte hjem for at skaffe sig en stilling at gifte sig på. Skønt han under et nyt besøg i Rom 1852–53 fik forældrenes samtykke blev det dog aldrig til ægteskab – det var hans religiøse standpunkt der hindrede det – og efter at forlovelsen marts 1854 blev hævet var brevforbindelsen med Costanza sporadisk. Da hun 1860 bad om økonomisk hjælp for at kunne gifte sig, lånte B. pengene og sendte hende dem. Nedertrykthed over usikkerheden og nederlaget i dette forhold samt over tabet af resten af formuen der stod i broderens forretning i Fredericia som brændte under bombardementet i maj 1849, hæmmede i nogle år B.s filosofiske arbejde. Han begyndte dog 1849 som privatdocent af forelæse over græsk filosofi og ved hjælp af universitetsstipendier og timer på Borgerdydskolen opretholdt han en beskedent eksistens. 1856 fik han endelig et arbejde særdiggjort *Benedict Spinoza. En Monographie*, 1857, en fyldig og omhyggeligt udarbejdet fremstilling af Spinozas filosofi der kvalificerede ham til i febr. 1857 at blive ekstraordinær docent i filosofi. 1860 fik han titel af professor, og ved F. Sibberns afgang 1870 efterfulgte han denne som ordinær professor. En kort periode (dec. 1854-april 1855) var B. folketingsmand, valgt som nationalliberal i sin fødeby (Vejle amts 1. kreds). Sorgen over hustruens død, der lod ham ene med to små børn, kastede tillige med tuberkulosen som han længe havde lidt af skygge over den sidste del af hans liv. Spinoza-bogen var tænkt som den første af 11 monografier om de vigtigste filosofiske systemer som tilsammen skulle give det væsentlige af filosofihistorien, men inden han fik flere bind færdig opslugtes han dels af universitetslærergeringen, dels af sin deltagelse i den „strid om tro

og viden“ der brød ud efter udgivelsen af Rasmus *Nielsens „Grundidéernes Logik“, 1864. B. kunne, trods sin respekt for Kierkegaard som han havde stået temmelig nær, ikke godtage den „dualisme“ Nielsen mente at kunne støtte på Kierkegaards tanker. Men han kunne heller ikke anerkende den martensenske teologi som videnskab. Kritikken af disse standpunkter udviklede han i forelæsninger i efteråret 1867 og i bogen *Problemet om Tro og Viden*, 1868, mens hans egen opfattelse fremstilledes i „et positivt Supplement“ *Om det Religiøse i dets Enhed med det Humane*, 1869. Når, som B. mente at have påvist, „troen i den positive Religions betydning : troen som „åbenbaringstro“ er uforenelig med „viden“, så de ikke kan „bevare deres gyldighed for samme personlighed“, og det nødvendige valg må falde på viden „der, ved at være udtryk for menneskets universalitet, har evnen til at udfolde sig som en i sig hvilende totalitet med indre uendelighed“, bliver spørgsmålet hvorledes „en forsonende løsning af problemet om troens og videns forhold bliver mulig“. B. finder denne i at en religiøs tro med „det absolutte“ som genstand ikke blot er forenelig med filosofisk og fagvidenskabelig erkendelse men endog ligger i forlængelse af denne. En forudsætning er her at den sande erkendelse og den sande, dvs. den etiske handlen udgør en enhed; det kan da vises at „det i sand og evig betydning religiøses væsentlige kendetegn: troen og hengivelsen, er uadskillelige fra den sande erkendelse og den sande handlen“. Dette skrift indeholder foruden en behandling af problemerne om viljesfriheden og det onde også det klareste udtryk for B.s metafysik der bæres af tanken om harmoni mellem tilværelsens to modstående grundfaktorer: „ånd“ og „natur“. Naturen kan da ikke opfattes som rent mekanisk bestemt materie men som organisk opbygget med integration af de mange virkende årsager under en grundårsag der både er „causa sui“ og „causa finalis“ – formål. Ånden må på sin side ikke identificeres med bevidsthed; også det ubevidste med dets affinitet til det vitale må med. Det absolutte, grundprincippet eller grundårsagen, er såvel det reales grund som noget ideelt – et „idealt-reelt princip“. B. kaldte derfor sin lære idealrealismen. Den er stærkt afhængig af Hegelianismen, ikke mindst derved at han trods den principielle ligestilling af det ideelle og det reale tilslutter sig Hegels tanke om det reale som det „andet“ som det ideelle frembringer ud af sig.

Kritikken af R. Nielsen affødte en polemik med denne. Nielsens „Hr. Prof. Brøchners filosofiske Kritik gennemset“, 1868 fremkaldte B.s

skarpe „*Et Svar til Professor R. Nielsen*, 1868 (2. oplag s.å.). Om Kierkegaard skrev B. efter dennes død under mærket „-r“, på opfordring af J. G. Gadved, i *Fædrelandet* (1.12.1855) en redogørelse *Om Søren Kierkegaards Virksomhed som religiøs Forfatter* som viste en for samtiden sjældnen forståelse af sigtet med forfatterskabet. En anmeldelse i samme blad 20.12.1856 med samme mærke af J. C. M. Ørums pjeces „Sandhedsvidnestriden“ skyldes sikkert også B.

Arbejdet med filosofihistorien som B. nu vendte tilbage til affødte først hans *Bidrag til Opfattelsen af Philosophiens historiske Udvikling*, 1869 og derefter *Philosophiens Historie i Grundrids I-II* 1873–74. I det første udvikles B.s af Hegel stærkt påvirkede syn på filosofihistorien som allerede var skitseret i forordet til Spinozabogen, og som derefter lægges til grund for struktur og fremstilling i lærebogen. Filosofien følger i sin udvikling et af tankens selvudvikling bestemt mønster idet de enkelte faser er karakteriseret ved den herskende opfattelse af forholdet mellem ånd og natur. I første fase, den græske filosofi, opfattes ånden i umiddelbar enhed med naturen idet tilværelsen betragtes som et besjælet kunstværk. Under tiltagende refleksion opløses denne anskuelse, og oldtidens filosofi ender i en dualisme der danner forudsætningen for den kristne middelalder med dens skarpe adskillelse af ånd og natur og dens nedvurdering af sidstnævnte. I den nyere tid, den anden fase, tilstræbes en overvindelse af dualismen idet man enten lægger naturen til grund som det ekstremt sker i oplysningstiden (*Système de la nature*), eller opfatter ånden som det fundamentale, som i idealismen der kulminerer med Hegel. En tredje fase, som tilhører fremtiden, skal afklare forholdet mellem ånd og natur som en enhed af modsætninger. Under den historiske udvikling er individerne i deres bevidste stræben efter erkendelse ubevidst påvirket af de forhold de lever under, og i disse forholds indflydelse finder mange vilkårligheder og tilfældigheder deres forklaring. Af langt mere indgribende betydning er den indflydelse der udgår fra det universelle princip som ubevidst for individerne, snart hæmmende, snart fremmende, bestemmer det bevidste tankearbejdes udvikling. I kraft af disse forhold gælder fire udviklingslove der siger at en periodes grundtanke kan gøre sig gældende længe før den kommer til fuld udfoldelse: at et tidsrumms principielle synsmåde ubevidst kan virke som en hæmmende og begrænsende magt over for den individuelle tankestræben hen imod et mere fremskredent udviklingsstadium, men tillige i sin hæmmende virken ubevidst blive incitament for en dyberegående og mere alsidig tankeudvikling, og endelig at

to samtidige og sideordnede udviklingsrækkers grundtanker ubevidst for tænkerne kan indvirke på hinanden hvor meget de så end for bevidstheden står i modsætning til hinanden.

Af andre skrifter fra B.s senere år kan nævnes *Det Kristelige og det Humane som Modsætninger i vor Tids Bevidsthed* i *Nyt dansk Maanedsskrift* II, 1871 der indeholder kritik af Martensens *Den christlige Ethik* hvis første del lige var udkomet, og *Det ubevidste og det bevidste menneskelige Sjæleliv* i samme tidsskrift III, 1872. Endvidere nedskrev han 1871–72 nogle *Erindringer om Søren Kierkegaard*, som 1877 offentliggjordes af Harald "Høffding i „Det nittende Aarhundrede“ (i bogform v. Steen Johansen 1953) og i samme tidsskrift publiceredes 1875 hans afhandling om Giordano Bruno, en tænker der som Spinoza måtte have B.s særlige sympati. – B. er en overgangsskikkelse i dansk filosofi. Med rod i den tyske idealisme og fastholdende dennes spekulative metode søgte han at udvikle et standpunkt og en livsanskuelse der i højere grad lader „det reale“, det naturlige menneskeliv og den fagvidenskabelige viden komme til sin ret. Han fik derved større mulighed end kollegerne Nielsen og Sibbern for at påvirke den følgende generation der forlod idealismen til fordel for mere eller mindre positivistiske standpunkter. En særlig betydning fik han for Harald Høffding og Georg "Brandes. Han var den første der havde øje for Brandes' begavelse, og han støttede ham til sin død på flere måder. En væsentlig kilde til forståelse af B.s personlighed og tænkning er den af Høffding 1902 udgivne brevveksling med Chr. K.F. Molbech, der strakte sig over 30 år. □Tegn. af Gertner, 1845 (Fr.borg). Tegn. og mal. af L. Frølich, 1847. Tegn. af N. C. Kierkegaard, 1849. Tegn. af E. Jerichau Baumann, 1851 (Fr.borg). Tegn. af Hans Tegner. Træsnit 1876 samt af H. P. Hansen, 1886, samme type i træsnit 1877. Foto.

Kilder. Selvbogr. i Univ. progr. nov. 1845 56–58. Selvbogr. i Medd. angående univ. for årene 1857–63 145–49 162. Breve fra og til C. Hostrup, 1897 211 213 218f 223. H. Høffding: H. B. og Chr. K. F. Molbech. En brevveksling, 1902.

Lit. J. C. L. Lengnick: *Stamtavler*, 1864, I. O. Waage: J. P. Mynster og de philos. bevægelser på hans tid, 1867 152f. Georg Brandes: *Saml. skr.* II, 1899 426–39; XIII, 1903 115–23; XV, 1905 161–64. Samme: *Levned*, I, 1905 110 113 123f 129–32 153 154f 161f 166f 177f 193 238 245f 295 317. Sst. II, 1907 58 60 62 143 165 176 191 193f. H. Høffding i *Theorie og praxis*, 1870 503–33. Samme i *Nyt da. månedsskr.* VI, 1874 279–96. Samme i *Nær og fjern*, 1875–76, nr. 182. Samme: *Danske filosoffer*, 1909 192 196–206. Samme: *Udv. stykker af da. filos. lit.*, 1910 214–21. Samme: *Erindr.*, 1928 40 45 47 61 67 77–80 92f 95 139. Kr. Arentzen: *Fra yngre og ældre dage*, 1886 25 124f. S. Schandorph: *Oplevelser* I, 1889 150 152 207f 268. C. Hostrup: *Erindr. fra min barndom*

og ungdom, 1891 134f 265. H. C. A. Lund: Studenterforen.s hist. I-II, 1896-98. Eduard Blaumüller: Skildrier, 1903 156-79. J. L. Ussing: Af mit levned, 1906 153 157-59. O. C. Molbech: Christian Molbech og hans son Christian K. F. Molbech. En brevvevling, 1908. M. Rubin: Nogle erindr., 1914 56f. Vilh. Andersen: Tider og typer II, 1916 192 195 197. Anathon Aall: Filosofien i Norden, 1919 73 161 171f 174 182. Gustav Philipssen: Af min urtegård, 1923 22 52. Troels-Lund: Et liv, 1924. J. Himmelstrup: Søren Kierkegaards opfattelse af Sokrates, 1924 319-21 325 329. Paul V. Rubow: G. Brandes og hans lærere, 1927 5-9 11 15 18 24 29. Samme: Lit. studier, 1928 45-49. Samme: G. Brandes' briller, 1932. Eduard Geismar: Søren Kierkegaard VI, 1928. A. Thorsøe: Erindr., 1929 56-71 78f 81 97. Paul Elsner i Fredericia dagblad 23.12.1931. Skat Arildsen: H. L. Martensen I, 1932. Sejer Kühle i Pers. hist.t. 9.r.v., 1933 151 206 218. S. V. Rasmussen: Den unge B. 1966. *Papirer*. Dagbøger, papirer og breve i Kgf. bibl.

Mogens Blegvad (S. V. Rasmussen)

Brøchner-Larsen, Lars Christian Jørgen, 1829-91, lærer. * 12.9.1829 i Nykøbing S., † 29.11.1891 i Kbh. (Stefans), begr. sst. (Garn.). F: lærer i Stårup ved Nykøbing S. Hans Larsen (1800-78, ~2° 1845 med Noline Margrethe Hesseldahl, 1825-97) og Agnete Oline Gjører (1807-43). ~28.5.1865 i Hørsholm med Flora Adolffine Wiuf, * 6.7.1843 i Hørsholm, † 22.7.1926 i Kbh., d. af skræddermester Søren Larsen W. (1811-95) og Sophie Kristine Larsen (1812-97). B.-L. dimitteredes 1853 fra Jonstrup seminarium, blev s.å. lærer i Odense og 1855 huslærer i Gudme. 1857 tog han artium og tre år efter anden eksamen mens han var huslærer på Engelholm. 1861 fik han ansættelse ved Kbh.s skolevæsen hvor han avancerede til skoleinspektør, 1884 ved skolen på Skt. Hans torv og n.å. ved skolen i Charlottetgade. - I en menneskealder tog B.-L. levende del i skolens og lærerstandens anliggender. Han var med til at stifte Kbh.s almuelærerforening 1872 og var i en årrække et virksomt medlem af bestyrelsen for Pædagogisk selskab. 1882 blev han medlem af Danmarks lærerforenings bestyrelse og fik oprettet foreningens medlemsblad som han redigerede fra 1883 til sin død. Han udførte et stort arbejde ved flere af de nordiske skolemøder og var med til at udgive beretning om møderne 1877 og 1890, ligesom han udgav beretninger om Danmarks lærerforenings skolemøder 1879 og 1886. - Han var redaktør af tidsskriftet *Den danske Folkeskole 1889-91* og udgav 1884 *Meddelelser om Berlins Skolevæsen*. Hans interesse nåede også ud til almindelige samfundsspørgsmål og politik; men hans forsøg på at blive valgt til folketinget (i Præstø 1869 og 1872 og i Nykøbing S. 1873) lykkedes ikke. Ved denne vidtforregnede virksomhed til hvilken hans betydelige arbejdssevne undertiden næppe slog til, og ved den beredvillighed hvormed han

ydede råd og vejledning til de mange lærere der henvendte sig til ham blev hans navn et af de mest kendte i den danske folkeskoles nyere historie. □Foto.

Fr. Thomassen i Danm.s lærerforen.s medlemsblad, 1891, nr. 24 273-75. R. C. Mortensen i Ill. tid. 3.1.1892.

*Chr. Buur**

Brøndal, Axel Christian Frederik, 1900-71, direktør i ØK. * 14.8.1900 i Ordrup, † 12.5.1971 i Kbh., begr. sst. (Kat. Vestre). F: restauratør Kristian Frederik B. (1878-1944) og Anna Marie Jensen (1876-1953). Ugift.

Efter at have taget præliminæreksamen i 1917 fik B. sin kontoruddannelse i assuranceforretningen C. A. Leth & Co. i København og lærte samtidig sprog på Købmandsskolen. 1920 søgte han ind til Det Østasiatiske Kompagni og blev året efter sendt til kompagniets kontor i Prag. Senere fulgte filialtjeneste i Østen, først i Surabaya på Java og i Singapore og fra 1931 i Shanghai som filialbestyrer. Shanghai-filialen var oprettet allerede i 1900 som den anden af kompagniets filialer, og herfra drev han handel med Yangtze Kiang-dalens mange produkter: te, silke, bomuld, kul, jordnødder og sesamfrø. Mens B. var i Shanghai var han 1941-46 formand for det danske handelskammer her og 1939-42 medlem af skoledirektoratet i Shanghai International Settlement. B.s arbejde i Shanghai faldt i en urolig tid, og udviklingen under og efter 2. verdenskrig førte til indskrænkninger i kompagniets aktiviteter i Kina. 1948 blev B. kaldt hjem til en underdirektørstilling ved hovedkontoret i København. Fire år senere udnævntes han til administrerende direktør for regnskabs- og finansafdelingen, en stilling han havde til 1965. Desuden var han 1960-66 den første administrerende direktør for Det Østasiatiske Kompagnis Holding Selskab der blev oprettet 1960 for at beskytte de danske interesser i kompagniet mod udenlandske opkøb. Ved sin tilbagetræden som direktør i ØK 1965 indvalgte B. i kompagniets bestyrelsesråd hvor han sad til sin død, og han bevarede yderligere forbindelsen til sit gamle selskab gennem bestyrelsesposter i flere af dets datterselskaber. Desuden sad han i bestyrelsen for en række andre firmaer, hvor ØK havde interesser, fx A/S Assurance-Kompagniet Baltica (1961-71), A/S Baltica Liv (1961-71) og A/S Schønning & Arvé (1956-68). - B. var meget kunstinteresset og havde en stor samling af kinesisk kunst som han havde erhvervet under sit lange ophold i Østen. - R. 1948. R.' 1956. □Mal. af Aug. Tørsleff, udst. 1967 (Ø.K.). Foto.

Chr. R. Jansen

Brøndal, Viggo

Brøndal, Rasmus Viggo, 1887–1942, romanist. *13.10.1887 i Kbh. (Helligg.), †14.12.1942 i Kbh., begr. i Ordrup. F: gartner og frugthandler Christian Hansen (B.) (1858–1930) og Hansine (Signe) Caroline Jacobsen (1865–1944). Navneforandring 2.1.1912. ~27.9.1912 i Kbh. (b.v.) med Rosally Ellen Meyer, *9.4.1887 i Kbh. (Mos.), †11.10.1959 i Gentofte, d. af kordirigent, sanglærer Albert Meyer (1839–1921) og Camilla Oettinger (1852–1936).

B. gik på Langs studenterkursus og aflagde studentereksamen på Frederiksberg gymnasium 1905. Han studerede først jura et år, men skiftede derefter over til filosofiske, sproglige og historiske studier. 1912 blev han magister i romansk filologi som han studerede hos Kr. Sandfeld og Kristoffer Nyrop, men han følte sig især i gæld til Harald *Høffding, Vilhelm *Thomsen og Otto *Jespersen. 1912–13 studerede han i Paris hos M. Rocques, J. Bédier og A. Meillet og var derefter lærer ved forskellige kursuser. 1917 blev han dr. phil. på afhandlingen *Substrater og Laan i Romansk og Germansk*. 1917–25 var han assistent ved stednavneudvalget, 1925–28 lektor i dansk ved Sorbonne og fra 1928 til sin død professor i romansk sprog og litteratur ved Kbh.s universitet. – I disputatsen søger B. de dybere årsager til sprogenes forandring. Sproget ses først og fremmest som et socialt fænomen, og der skelnes mellem „norm“ (det sproglige ideal alle i et sprogsamfund stræber mod) og „idiom“ (en sum af dybtliggende ubevidste anlæg eller tendenser i befolkningen). Idiomet virker også efter sprogskift og kan derfor blive såkaldt substrat for forskellige sprog. Som eksempel behandles det fælles keltiske substrat i fransk og forskellige nabosprog som bl.a. gøres ansvarlig for ændringen af *u* til *y*. – I de følgende arbejder koncentrerer B. sig om sprogets logisk-grammatiske struktur. Hans hovedværker er *Ordklasserne*, 1928 (fransk udg. 1948), *Morfologi og Syntax*, 1932, *Præpositionernes Theori*, 1940 (fransk udg. 1950). Hans vigtigste mindre afhandlinger er samlet i *Essais de linguistique générale*, 1943. B. opdeler grammatikken efter to krydsende synspunkter. Det ydre stilles over det indre (også betegnet som det symbolske overfor det logiske) og system stilles over for rytme. Man får derved følgende firdeling:

	symbolsk	logisk
system	fonologi	morfologi
rytme	fonetik	syntaks

Fonologien behandler fonemsystemer, fonetikken den fonetiske realisation, lydkombination, stavelsesdannelse og prosodi. Morfologien be-

handler ordklasser, bøjning og afledning, syntaxen ordenes kombination i ordgrupper og sætninger. System og rytme holdes strengt adskilt; ordklasserne defineres således ikke ved deres funktion i sætningen, men ved deres logiske indhold. Ved sin definition af ordklasserne søger B., i modsætning til den traditionelle inkonsekvente sammenblanding af forskellige kriterier, at bygge hele systemet op ud fra ét synspunkt ved hjælp af fire såkaldte generiske begreber: descriptum (D), descriptor (d), relatum (R) og relator (r), som er en præcisering af de fire Aristoteliske begreber kvantitet, kvalitet, substans og relation. Disse fire begreber kan nu kombineres til maksimalt 15 forskellige ordklasser: 4 der er karakteriseret ved kun et af begreberne, nemlig talord (D), adverbier (d), egennavne (R) og præpositioner (r); 6 der kombinerer to af begreberne, herunder nominer (Rd) og verber (rd); 4 der indeholder tre begreber, og 1 (interjektioner) der indeholder alle fire. Man får altså fire trin i kompleksitet. Klasserne er universelle, men enkeltspørgene er karakteriseret ved antallet og kompleksitetsgraden af de benyttede klasser. Antallet kan dog ikke følges helt frit. Visse klasser er indbyrdes solidariske, fx D og d, R og r, idet descriptor og descriptum, relator og relatum er komplementære begreber. De samme fire begreber anvendes til beskrivelsen af sætningsled, således at der bliver en vis affinitet mellem ordklasser og sætningsled selv om de defineres uafhængigt af hinanden. For at beskrive betydningssindholdet i de enkelte ord inden for en klasse anvender B. et andet sæt af begreber, de såkaldte relationsbegreber som han overtager fra moderne logistik, nemlig de 6 abstrakte begreber symmetri, konnexitet, transitivitet, variabilitet, pluralitet og generalitet, og 5 af større kompleksitet. Ved hjælp af disse begreber har han opstillet et alment system af præpositioner og beskrevet 23 sprogs præpositionssystemer. – Til beskrivelse af bøjning og afledning benyttes både de generiske og relationsbegreberne. Et gennemgående træk i teorien er opstillingen af klasser af forskellig kompleksitetsgrad og antagelsen af solidariteter der fører til harmonisk opbyggede systemer. I tilslutning til den europæiske tradition fra Aristoteles via skolastikken til G. W. v. Leibniz og A. Humboldt antager B. nu en så nøje samhørighed mellem sprog og tanke at han med sine ordklassedefinitioner samtidig mener at have beskrevet tankens kategorier og med sine definitioner af sætningsled også den diskursive tankes bevægelse. Desuden mener han at det enkelte sprogs valg af sproglige kategorier afspejler folkets mentalitet: primitive samfund skulle være karakteriseret ved mere komplekse begreber,

ordklasser og ord, mens bærere af en høj intellektuel kultur har flere abstrakte klasser og ordbetydninger.

B.s sprogteori må betegnes som en imponerende intellektuel præstation, et storstilet forsøg på at se både sprog og tanke ud fra et intuitivt helhedssyn hvor alt finder sin plads. Men hans tankebygning er så original at den vanskeligt kan overtages af andre, og hans bøger er skrevet i en fortættet, næsten lapidarisk stil som gør dem vanskelige at læse. Han øvede imidlertid stor indflydelse på sine studenter og sine samtidige. Han deltog med utrættelig iver i videnskabelige diskussioner i faglige foreninger og på internationale kongresser. Især satte han sit præg på Lingvistikredsen i Kbh. i dennes første tiår. Han var en inciterende lærer og en samtalens og diskussionens mester; og han øste beredvilligt af sin uhyre viden på de forskellige områder (filosofi, sprogvidenskab, kultur- og litteraturhistorie) og virkede inspirerende og stimulerende ved sin levende patos og sin brændende sandhedssøgen. □Tegn. af Carl Jensen ca. 1929. Tegn. af Aug. Tørsleff. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1917 234f. – Paul Diderichsen i Gads da. mag. 1943 82–97. Paul V. Rubow i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1943 125–29.

Eli Fischer-Jørgensen

Brøndsted

Slægten B. har sit navn efter Brøndsted by, Gauerlund sogn, Holman hrd., hvor en gård kan følges i slægtens eje tilbage til Jørgen Olufsen, der nævnes 1634. Hans sønneson Mads Sørensen havde 4 sønner, hvoriblandt Jørgen Madsen B. (1724–87), kgl. fuldmægtig, Søren Madsen B. (1721–94), toldskriver i Rørvig og Gert Madsen B. (ca. 1705–46), møller i Odder, som med sin hustru Anne Sophie Sørensdatter Worsøe (ca. 1716–67), havde sønnen Christian B. (1742–1823).

Arkæologen P. O. *B. (1780–1842) var ~ Frederikke Koes (1790–1818), en datter af finansråd Georg *Koes.

Slægtstavlesamlingen 1931. Gudm. Kelstrup: Oversigt over Amalie Gabrielle Jürgensens forslægt, 1945. Poul Nedergaard: 100 danske præsteslægter, 1954. Niels B.: Byen og slægten B. Vejle amts årb., 1956 136–79

Hans H. Worsøe

Brøndsted, Gustav Hans, 1885–1959, teolog. * 1.11.1885 i Århus, † 16.11.1959 i Kbh., begr. i Hellerup. F: forfatter, lektor K. G. *B. (1851–1945) og Clara M. K. Thomsen (1858–1937). ~ 15.10.1911 i Græsted med Frederikke (Frede) Agathe Stricker, * 20.5.1887 i Gerlev ved Randers, d. af sognepræst, sidst i Græsted, Peter

Adolf S. (1850–1930) og Meta Johanne Elisabeth Rehling (1855–89). – Bror til H. V. *B.

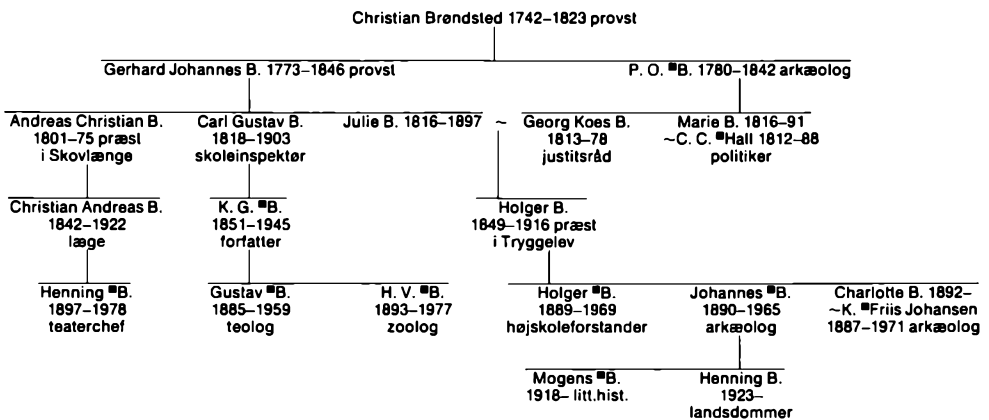
B. blev student fra Århus 1904 og teologisk kandidat 1911. S.å. lærer ved Hellerup realskole og fra 1922 til sin død lærer ved Øregård gymnasium. I Danmarks kristelige studenterforbunds blad *Sursum Corda* skrev han fra 1918 en række kritiske artikler og 1925 *Historisk Bibelsyn* imod liberalteologien og dens kulturoptimisme. 1926 begyndte B. sammen med teologerne N. I. Heje, Tage Schack og K. Olesen Larsen udgivelsen af bladet *Tidehverv* som et kritisk opgør med den personlighedsdyrkelse og pietistisk-idealistiske forkyndelse som i disse år lød i Studenterforbundet. I dette blad skrev B. gennem årene en lang række vægtige artikler. Særlig bemærkelsesværdige er nogle artikler fra 1931–32 hvor han talte om „løgnen i Det nye testamente som det bedrageriske skridt fra Guds krav og gave til menighedens evne og øje“ der gør at Skriften selv indeholder et modevangeliem som der må siges nej til hvis der skal siges ja til evangeliet. 1955 udkom *To verdenssyn – to sprog* i bogform. Her foretog B. et opgør med den tyske eksistensteolog Rudolf Bultmann hvis afmytologisering B. opfattede som en misforståelse af evangeliets virkelighed. Opstandelsen var for disciplene en konkret historisk begivenhed, ikke en åndelig. Afmytologiseringen forvansker derfor den kendsgerning at evangeliets mytisk-poetiske sprog er et andet end vort videnskabelige. En harmonisering af evangeliets tale med vor tids tænkning kan kun føre til en fordrejning af den nytestamentlige forkyndelse. Foruden talrige artikler i *Sursum Corda* 1918–26 og i *Tidehverv* 1926–59 udgav B. *Kristendom og Kristener*, 1928 og *Derfor blev han Frihedskæmper*, 1946. □Foto.

G. B.: Historie og evangeliem. Afhandl., foredrag og udkast, udg. Niels Thomsen, 1966. – N. H. Søe: Dansk teol. siden 1900, 1965 = Kirkehist. studier, 2.r.XXI 214–16. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VIII, 1966 166–81 184–86 309–12.

Doris Ottesen Hansen

Brøndsted, Holger Valdemar, 1893–1977, zoolog, rektor. * 22.7.1893 i Rønne, † 14.11.1977 i Kbh., urne i fællesgrav, Bispebjerg kgd. F: forfatter, lektor K. G. *B. (1851–1945) og Clara M. K. Thomsen (1858–1937). ~ 12.4.1919 i Kbh. (Cita-delsk.) med Agnes Nikolise Hansen, * 8.7.1893 på Snertingegård, Sværdborg sg., Præsto amt, † 30.7.1972 i Kbh., d. af godsejer, konsulent Edward Joachim H. (1856–1922) og Helga Sofie Erasmie Kiær (1859–1944). – Bror til Gustav *B.

B. tog studentereksamen i Århus 1911. Studerede herefter ved Kbh.s universitet naturviden-

skab, især zoologi, og blev 1917 mag. scient. B. blev 1917 ansat som assistent hos professor J. E. V. Boas på landbohøjskolens zoologiske laboratorium. Her virkede han med undervisning og forskning, dog ikke indenfor det felt der egentlig interesserede ham, den nye eksperimentelle fosterlære, men med beskrivende sammenlignende anatomi. Bl.a. af økonomiske grunde måtte B. forlade stillingen 1920, men også giftermålet 1919 var en årsag hertil. Ægteskabet med Agnes B. blev et sjældent lykkeligt og berigende forhold af afgørende betydning for dele af hans senere forfatterskab. B. blev 1920 ansat ved Birkerød statsskole, først som timelærer, 1921 som adjunkt. Han viste sig her som en fremragende pædagog og gik senere ind i skolediskussionen med bogen *Gymnasiets Fremtid*, 1945 med meget moderne og fremsynde tanker. Inden da havde han skrevet flere populære biologibøger *Biologi*, 1928, *Arternes Omdannelse*, 1939 og *Cellen og dens Liv*, 1939 (hollandsk udg. 1940). Den sidste bog vakte stor interesse og placerede B. som en betydningsfuld, videnskabelig popularisator. B. genoptog sine videnskabelige studier jævnsides med sit skolearbejde, først hos Albert Fischer på Carlsbergfondets biologiske institut, senere som Rockefellerstipendiat ved Stockholms högskola 1934–36. Disse år var meget inspirerende for ham, og de resulterede i disputatsen *Entwicklungsphysiologische Studien über Spongilla lacustris*, 1937 der omhandlede eksperimentelle undersøgelser over ferskvandssvampenes regeneration. Dette arbejde startede den ene hovedlinje i hans videnskabelige produktion. B. blev 1937 lektor ved Birkerød statsskole. Hans trang til at delagtiggøre andre i det nye videnskabelige felt, som han kaldte formdannelsefysiologi, førte til en række forelæsninger ved Kbh.s universitet hvor han introducerede dette område for så-

vel studenter som etablerede forskere. Der blev arbejdet for at oprette en lærestol på universitetet i faget, og Rockefeller Foundation stillede en bevilling til rådighed. Krigen hindrede imidlertid planerne til dyb skuffelse for B. 1941 blev han rektor for Birkerød statsskole og gjorde en stor indsats i krigens vanskelige år, såvel for skolen som sådan som for kostskolen og dens elever. Han havde et fortrinligt tag på eleverne og var meget afholdt. B.s drøm om en forskerkarriere blev virkeliggjort 1948 da han i en alder af 55 år blev udnævnt til professor i almindelig zoologi ved Kbh.s universitet. Faget omfattede cytologi (cellelære), embryologi (fosterlære), histologi (vævslære) og evolutionslære (nedstammingslære). Ved hjælp af store bevillinger byggede han instituttet op til moderne standard og indførte cytologi og den eksperimentelle embryologi ved universitetet. Undervisningen førte til et lærebogsværk der også var af almen interesse: *Vort biologiske grundlag. I. Cellen*, 1956, *II. Kønnet*, 1957, *III. Fosterudviklingen*, 1957, *IV. Individet*, 1958, *V. Slægten*, 1959. Videnskabeligt fortsatte B. sine studier over ferskvandssvampes udviklingsbiologi samt klassiske arbejder over planariernes regeneration, det andet hovedområde for hans videnskabelige interesse. Jævnsides med sit undervisnings- og forskningsarbejde blev B. mere og mere optaget af filosofiske og religiøse problemer som han satte i relation til livets biologiske grundlag. Han var i høj grad medvirkende til en tilnærmelse mellem biologi og humanistiske videnskaber og gik ofte ind i debatten om tidens væsentlige spørgsmål. Denne side af hans virke genspejles af en række bøger: *Biologi og menneskeforståelse*, 1951, *Atomalderen og menneskets biologiske fremtid*, 1956 (tysk udg. 1957, eng. udg. 1958, fransk udg. 1959), *Naturerkendelse, gudserkendelse og tro*, 1956. B. blev desuden

kendt af store dele af befolkningen gennem en række udsendelser i TV: *Hvad er liv?* (Bogform: *Hvad er liv*, 1964). B. fortsatte meget aktivt sit forfatterskab efter at han i 1963 trak sig tilbage på grund af alder. Han samlede i en stor monografi *Planarian Regeneration*, Oxford 1969 det meste af den daværende viden om planariernes regeneration. Herefter helligede han sig helt et humanistisk forfatterskab, *Tanker til overvejelse for os ældre*, 1969, *År 2030. En udfordring til de yngste generationer*, 1973, *Et liv – tre tidsperioder*, 1974, *Kontroversielle essays, om nogle vigtige tilværelsesproblemer*, 1975. – R. 1951. R.¹ 1961. □Tegn. som sprællemænd af Knud Dām. Mal. af Regitze Brøndsted, udst. 1950. Buste af Jeannette Anna Brøndsted, udst. 1977. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1937 158. H. V. B.: *Et liv – tre tidsperioder*, 1974 (selvbiografi). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

K. J. Pedersen

Brøndsted, Henning Andreas, 1897–1978, teaterchef. *24.2.1897 i Kbh., †14.2.1978 sst., begr. Holmens kgd. F: læge Christian B. (1842–1922) og Berta Lorentzen (1859–1934). ~15.3.1922 i Kbh. (Holmens) med Agnes Margrethe Sundorph, *31.8.1899 i Kbh., d. af justitssekretær i Sø- og handelsretten Carl Christian S. (1858–1922) og Agnes Amalie Waitz (1859–1916). B. blev student fra Metropolitanskolen 1915 og cand. jur. 1921. Efter en kort tid i Kbh.s Handelsbank konstitueredes han 1922 som sekretær i undervisningsministeriet hvor han 1935–40 blev ministersekretær, 1938 ekspeditionssekretær og 1945 korchef. 1940–45 var han teatersekretær ved Det kgl. teater, 1942 konstitueret direktør for Rigshospitalet. Ved teaterchef Cai Hegermann-Lindencrones død 1946 konstitueredes han som chef for Det kgl. teater og kapel og ansattes det følgende år i stillingen. Fra sin tid som sekretær var han kendt med teatrets drift og hans evne til hurtigt at klare en stor administrativ opgave viste sig under hans tid på Rigshospitalet. Da B. 1966 forlod posten som teaterchef var han den leder der havde siddet længst i stillingen. Gennem sin lange periode viste han at han først og fremmest ønskede at fungere som embedsmanden der med sine nærmeste kunstneriske medarbejdere – førsteinstruktør, balletmester og operaleder – efter bedste skøn søgte at opfylde de pligter Det kgl. teaters regulativer foreskriver. Nyt og klassisk, nationalt og internationalt. Uden at sætte personligt præg på repertoire oplevede nationalscenen under B. både op- og nedgangssæsoner, men holdt sit niveau, og selv om enkelte episoder gav kraftigt genlyd – som Landeraffæren (se Harald Lander) – fik tea-

terchefen dog bestandig genskabt ro i huset. Samtidig holdt han inden for murene styr på den vældige udvikling – ikke mindst økonomisk – teatrets budget var ude for i perioden. Da han forlod teatret betragtedes han i mindre grad som embedsmanden på det høje kontor – bureauet kaldet – end som den afholdte chef, personalet sagde farvel til som en god og altid hjælpsom ven, der havde tid til at høre på hver enkelt. – R. 1946. DM. 1948. K. 1957. K.¹ 1966. □Foto.

Politiken 15.2.1978 og Information 16.2.1978. Papirer i Rigsark.

Svend Kragh-Jacobsen

Brøndsted, Holger Johan Jakob Emil, 1889–1969, højskoleforstander. *4.2.1889 i Grundfør, †4.2.1969 i Holte, urne i fællesgrav, Mariebjerg kgd. F: sognepræst Holger B. (1849–1916) og Kristine Margrethe Bruun (1858–99). ~9.9.1917 med Vilhelmine (Minna) Stampe Frølich, *2.4.1889 i Odense, †22.6.1967 i Nærum, d. af inspektør v. smør- og margarinekontrollen Lorentz Jacob F. (1855–1937) og Mariane Ankjær (1859–1923).

B. tog studentereksamen fra Herlufsholm 1905, var 1905–06 elev på Askov højskole, blev cand. teol. 1912 og virkede en overgang som lærer ved De forenede kirkeskoler og sekretær ved Studentterhjemmets presseudvalg. Han var nært knyttet til den grundtvigske højskoletanke og var vintren 1913–14 lærer hos fru Ludi Petersen på Folkehøjskolen for unge handelsmedhjælpere, Købmandshvile, Hørsholm. Skolen blev drevet for renter fra et legat, oprettet af hendes afdøde mand papirhandler Louis Petersen, Kbh. 1914 var B. på studieophold ved universiteterne i Göttingen, Uppsala og Lund og foretog 1915 en studierejse til Italien. S. å. lod han sig igen ansætte ved Købmandshvile, hvis forstander han var 1916–51. Han blev dr. phil. 1932. – B. var en overordentlig alsidig begavelse og med hele sin personlighed engageret i højskolearbejdet som altid gik forud for udadvendte interesser. Tro mod Ludi Petersens minde var det ham magtpåliggende at lede skolen nøje efter legatfundatens ord: „gennem personlig påvirkning at åbne elevernes blik for livets højere værdier“. Købmandshvile-eleverne rejste hjem med stærke indtryk af gammeldags patriarkalsk husskik og dyb veneration for hans åndfulde tale. Som følge af sin aristokratiske og noget stive, kantede fremtræden var B. ret isoleret både i og uden for højskoleverdenen. Han fik således alvorlige samarbejdsvanskeligheder med bestyrelsen for Louis Petersens legat, som uden forståelse for hans betydelige, omend særprægede pædagogiske virke besluttede at lukke skolen 1942. Takket være

Brøndsted, Holger

professor dr. med. Svend *Lomholts energiske indsats – bl.a. med radioforedraget Handelsstanden og Folkehøjskolen, der gav anledning til en større presseomtale til fordel for B. – lykkedes det imidlertid at få skolen genåbnet. Den videreførtes i forpagtning af en nydannet forening, Købmandshvilens venner, som gav et årligt tilskud til dens fortsatte drift. Efter fornyet pres fra legatbestyrelsen trak B. sig tilbage fra forstanderstillingen 1951.

Af tradition og indstilling hørte B. til i de kirkelige rækker. Hans flittige forfatterskab bærer præg af en fintmærkende sans for ægthed og dyb religiøsitet, men viser tillige en kritisk holdning til den til enhver tid dominerende kirkelighed. Det gælder ikke mindst bøgerne *Evangeliet Majestæt*, 1956, *Gud har ingen nogensinde set*, 1957 og *Fromhed styrker Rigerne*, 1958. Spaniens storhedstid var dog hovedemnet for B. Efter disputatsen *Juan de la Cruz*, et forsøg i den religiøse tankes historie, fulgte bl.a. *Spansk Åndsliv i Guldalderen*, 1957 og *Kolonitiden i spansk Amerika*, 1967 hvor de store digteres værker danner udgangspunkt for en beskrivelse af spansk folkeliv i 15- og 1600-tallet. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1932 147.

Thomas Rørdam

Brøndsted, Johannes Balthasar, 1890–1965, arkæolog. *5.10.1890 i Grundfør ved Århus, †16.11.1965 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Tryggelev og Fodslette, Holger B. (1849–1916) og Kristine Margrethe Bruun (1858–99). ~ 1^o16.11.1917 i Kbh. (b.v.) med Gerda Rothenborg, *7.3.1890 i Kbh. (Mos.), †6.8.1959 i Charlottenlund, d. af overretssagfører Arthur R. (1857–1930) og Jenny Frederikke Kann (1859–1929). Ægteskabet opløst 1933. ~ 2^o8.8.1933 i Helsingør med Hedevig Rindom, *30.10.1893 i Kbh., †6.4.1978, d. af sognepræst Axel Frederik Laurits R. (1836–1919) og Johanne Vibeke Birch (1857–1929). – Far til Mogens *B.

B. blev student 1909 fra Sorø, studerede først jura og kunsthistorie, derefter filologi, og tog 1916 skoleembedseksamen i klassisk filologi. I sin studietid omviste B. i Glyptotekets kunstsamlinger samt i afstøbningssamlingen og fik tilkendt accessit for besvarelsen af universitetets prisopgave for året 1912 i klassisk filologi *Ornamentiken i det attiske Vasemaleri i 6. og 5. Aarh., dens Oprindelse og Udvikling*, men begyndte efter eksamen ved Sophus *Müllers direkte mellemkomst at studere nordisk arkæologi og ansattes 1917 ved Nationalmuseet, fra 1918 som underinspektør ved 1. afdeling. B. specialiserede

sig til at begynde med i yngre jernalder og kom ved studiet af et par sølvbægre fundet ved Ribe og på Fejø ind på ornamentikkens udvikling i vikingetiden, hvilket førte til disputatsen *Nordisk og fremmed Ornamentik i Vikingetiden med særligt Henblik paa Stiludviklingen i England* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1920 162–282) der forsvarede 1921. Gennem sit arbejde på Nationalmuseet lærte B. udgravningsteknik og ledede 1922–23 udgravningerne ved Salona i Dalmatien, som han sammen med Ejnar *Dyggve publicerede i *Recherches à Salone*, 1928. Opholdet i Dalmatien indgik i en årelang studierejse til museer i de fleste europæiske lande, hvorunder et omfattende kendskab til de forhistoriske kulturer i Europa erhvervedes. Rejsen afsluttedes i England hvor emnerne fra disputatsen på ny blev taget op, hvilket resulterede i hovedværket *Early English Ornament*, 1924 der er blevet grundlæggende for opfattelsen af stiludviklingen i England i 600–800-tallet. De følgende år studerede B. hovedsagelig nordisk arkæologi, og på rejser i de skandinaviske lande stiftede han personligt bekendtskab med de førende forhistorikere, hvilket siden var af stor betydning for ham. Det foreløbige resultat af disse studier nedlagdes i oversigten (i „Det danske Folks Historie“ og „Schultz' Danmarkshistorie“) *De forhistoriske Tider i Danmark* (ny udg. 1941) der er forbilledlig ved sin klare, knappe form og sit omfattende indhold. Efter at B. som privatdocent 1928 havde holdt forelæsninger over „Dansk Forhistorie i Grundtræk“ ansattes han som lektor i nordisk arkæologi 1929 og udnævntes 1941 til professor i nordisk arkæologi og europæisk forhistorie. Med B.s universitetsgerning indledtes et nyt afsnit i studiet af vor forhistorie der først nu kom til at indtage sin naturlige plads mellem universitetsfagene. Som professor virkede B. til 1951 og var derefter direktør for Nationalmuseet indtil 1960, fra 1958–60 tillige som rigsantikvar, den første i denne stilling.

Da B. 1933 udnævntes til leder af Nationalmuseets 1. afdeling og forestod nyopstillingen af den danske oldtidssamling, knyttede han en række studenter til museet som medhjælpere og supplerede herved deres universitetsuddannelse med det mere praktiske, men ikke mindre vigtige arkæologiske arbejde, dels på Nationalmuseet, dels ved undersøgelser i marken, hvilket fik uvurderlig betydning for det første kuld af forhistorikere med universitetsuddannelse i forhistorisk arkæologi. Også uden for sin fagkreds har B. som ledende senior i Studenterforeningen (1941–42), medlem af Naturfredningsforeningens naturvidenskabelige udvalg 1931, af sam-

mes forretningsudvalg 1937, formand for Foreningen til beskyttelse af videnskabeligt arbejde 1943–47 og for Klubben af 1914 1943–49, medlem af styrelsen for Dansk sprog- og litteraturselskab 1951, for Fondet for dansk-norsk samarbejde 1951 og for Dansk-færøsk kulturfond 1951, formand for det danske præsidium for „Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder“, medlem af bestyrelsen for Frederiksborgmuseet 1951, undervisningsministeriets delegerede i bestyrelsen for Kunstindustrimuseet 1951, medlem af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland 1951, medlem af bestyrelsen for Alfred G. Hassings forlag A/S 1951, medlem af udvalget ang. Kronborgs istandsættelse og fremtidige anvendelse 1951 og af komiteen for Handels- og søfartsmuseet på Kronborg 1952, medlem af bestyrelsen for Dronning Ingrid's romerske fond 1959, formand for Soransk samfund 1960, haft betydning. Som tilsynsførende for provinsmuseerne 1933–41 og derefter som formand for det 1941 oprettede Provinsmuseumsnævnet der i 1958 ændredes til Statens lokal-museumstilsyn under ledelse af rigsantikvaren, var B. med til at skabe betydelig forbedrede forhold for provinsmuseerne. B. har for Nationalmuseet ledet en lang række undersøgelser af oldtidsminder i alle egne af Danmark, bl. a. af tilflugtsborgen i Borremose i Vesthimmerland. Disse undersøgelser er blevet fortsat også efter afgang fra Nationalmuseet 1941. Jævnside med arbejdet som leder af oldtidsafdelingen koncentrerede B. sig om studiet af vor forhistorie og har fremlagt sine undersøgelser i det stort anlagte værk *Danmarks Oldtid* der omfatter tre bind *Stenalderen*, 1938 (revideret nyudg. 1957), *Bronzealderen*, 1939 (rev. nyudg. 1958) og *Jernalderen*, 1940 (rev. nyudg. 1960). Dette værk der afløser Sophus Müllers lige så grundlæggende arbejde fra 1897 om samme emne, „Vor Oldtid“, og hvortil intet andet land ejer tilsvarende, er lige værdifuldt som introduktion for den almindelige læser og som håndbog for forhistorikeren fordi det til en let læselig, særdeles overskuelig og stilfuld gennemgang af Danmarks oldtid knytter et omfattende videnskabeligt notetillæg. Under forarbejderne med Danmarks Oldtid skrev B. en række specialafhandlinger, hvoriblandt særlig skal nævnes en sammenfattende oversigt over vikingetidens skeletgrave i Danmark (*Danish Inhumation Graves of the Viking Age*, Acta Arch. B. VII, 1936). Af andre arbejder må nævnes *To Hundrede danske Oldsager*, 1941 (s.m. Th. Mathiassen), *Seks Tværnit af Danmarks Historie*, 1941 (s.m. Poul Nørlund), *De fem lange Aar*, 1946 (s.m. Knud Gedde, Helge Larsen og Erik Rasmussen), *Nordboer i Amerika*

for Columbus?, 1951 (amerikansk udg. 1954), *Guldhornene*, 1954, medudgiver af Prehistoric Man in Denmark I–II, 1957 og af Danmarks Nationalmuseum, 1957, *The Vikings*, 1960 (Pelican Books), *Vikingerne*, 1960. Som medstifter og hovedredaktør af tidsskriftet Acta Archaeologica fra 1930–48, som sekretær i Det kongelige nordiske oldskriftselskab og redaktør af dettes årbøger fra 1939–45, derefter som vicepræsident, har B. ydet en værdifuld indsats. En række essays, samlet i bøgerne *Ved Kilderne*, 1940, *Rast Undervejs*, 1942, og *Det lukkede Land*, 1948, hovedsagelig om rejser og udgravninger i Danmark, præges af B.s vågne iagttagelsesevne og naturglæde. Deres livfulde, kundskabsrige indhold og gennemførte stil viser slægtskabet med oldefaderen P. O. Brøndstedes rejsebeskrivelser. B. var medlem af en lang række videnskabelige selskaber: Honorary fellow of the Royal Society of Antiquaries i London 1930, tildelt samme Soc.s guldmedalje 1954, medlem af Conseil permanent i Congrès international des sciences pré-historiques et protohistoriques 1931, korresp. medlem af Deutsches Archäologisches Institut i Berlin 1932 (ord. medl. 1935–43 og 1954) samt af Kungl. Vitterhets Akademien i Stockholm 1933 (ord. medl. 1948), Honorary member of the Royal Irish Academy i Dublin 1933, stiftende medl. af Dansk selskab for oldtid og middelalder 1934, formand for samme 1937–39, Honorary corresp. member of the Prehistoric Society of Great Britain 1937, medlem af Vetenskaps-Societeten i Lund 1937, af Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo 1938 og af Det kgl. danske videnskaberne selskab 1939, æresmedlem af La Société pré-historique polonaise i Poznan 1950, Corresponding Fellow of the British Academy i London 1952, Hon. Fellow of the Soc. of Antiquaries of Scotland 1961. Carlsbergs æresbolig 1963–65. R. 1939. DM. 1948. K. 1 1960. □Tegn. 1915 og tegn. af Hans Lollsgaard (Kgl.bibl.) samt af Otto Christensen, 1940 og 1941 (Fr.borg). Buste af Gudmundsen-Holmgreen, 1960 (Nat.mus.). Livsmaske. Foto.

Selvbogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1921 118. Interview i Gads da. mag. XXXIV, 1940 637–44 – J. Danstrup i Pol. 5.10.1965. N. Blædel i Pol. 17.11.1965. T. Christiansen i Berl. a. 17.11.1965. O. Klindt-Jensen i Information 17.11.1965. P. Schjærff, Thorlacius-Ussing og K. Horby i Soraner-bl. 1965 149. Årbøger for nordisk oldkyndighed og hist., 1966 7–35 (mindeaften for J. B. ved P. V. Glob m.fl.). C. J. Becker i Det kgl. da. vidensk. selsk. oversigt 1965–66, 1966 105–17. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. V. Glob

Brøndsted, Karl Gustav, 1851–1945, forfatter. * 12.4.1851 i Kbh. (Helligg.), † 30.10.1945 på

Brøndsted, K. G.

amtssygehuset, Gentofte, begr. sst. F: kommune-lærer, senere skoleinspektør Carl Gustav B. (1818–1903) og Vilhelmine Mariane Thala Petersen (1820–1900). ~ 12.7.1881 i Kbh. (Johs.) med Clara Margaretha Christina Thomsen, * 10. 4.1858 i Kbh. (Garn.), † 9.3.1937 i Gentofte, d. af overrevisor i krigsministeriet, krigsråd, senere kontorchef i finansministeriet, etatsråd Hans Henrik T. (1817–92) og Ane Vilhelmine Krause (1827–87). – Far til Gustav *B. og H. V. *B. B. blev student fra Metropolitanskolen 1869, studerede derefter klassisk filologi og blev cand. philol. 1876. Efter at have undervist ved forskellige københavnske skoler fik han 1881 ansættelse som adjunkt i Rønne. 1894 forflyttedes han til Århus katedralskole hvor han 1902 blev overlærer og 1919 lektor. 1921 tog han sin afsked. – I litteraturen debuterede B. 1878 med romanen *I Bølgegang*. Bogen udsendtes under pseudonymet Vetulus der skulle udtrykke forfatterens gammeldags anskuelser, hans frontstilling mod tidens ideer. Synderlig opmærksomhed vakte romanen ikke. Heller ikke lykkedes det B. at „vende Tidens Smag“ med det formelt betydeligere romerske drama *Curtius*, 1881. I ti år derefter var han tavs; så kom 1891 *Junkerens fra Varnæs*, en lyrisk digtning over et sønderjysk sagn, og 1893 *Frihed*, en nutidsfortælling hvori B. med ikke ringe kraft angriber tidens sejrende radikalisme i kunsten og former sine anskuelser om frihedens opløsende virkninger. Samme tendens præger hans senere digtning. Romanerne *Fædrenes Synd*, 1895, *Borretaarn*, 1898, *Niels Glambæk. Historien om, hvorledes han blev en Mand*, 1902, *Funkerne. Et Stykke Familieroman fra Systemskiftets Tid*, 1906 og *En Æstetiker*, 1914, de satiriske skitser *Smaa danske Snobber*, 1896 og den eventyrlige komedie *Kong Gelos*, 1900. I flere af fortællingssamlingerne *Tolv Historier fra Italien*, 1909, *Tolv danske Historier*, 1910, *Fra det Fjerne*, 1911, *Sommerferiehistorier*, 1912 og *Mange Streng*, 1917 er tendensen mindre fremtrædende, men fortællekunsten større; dette gælder især de to skønne fortællinger i *Fra det Fjerne*. – Yderligere har B. skrevet *Dialogus*, 1894, *Digteren og Døden*, 1903 og et mindeskrift om Estrup, 1925 samt de interessante erindringer. – B.s forfatterskab er præget af forskellige kunstneriske brist, men det er friskt og underholdende og giver udtryk for en mandig personlighed. Mange kræfter lagde han i arbejdet for den sønderjyske sag. – R. 1899. □Mal. af Regitze Brøndsted, 1931. Buste af Knud Brøndsted s.å. Foto.

Selvbiogr. i Nationaltid. 10.3.1915, K.G.B.: Erindringer I–II, 1931–32. – A. Ipsen: Litterære portrætter, 1906. H. Jørgensen: To mænd, 1912 119–76. Harald Nielsen:

Bøger og mænd, 1926 75–79. Vald. Eide i Thyras vold XXVI, 1945 23–24. E. Sejr i Århus stiftstid. 11.4.1951. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

K. K. Nicolaisen*

Brøndsted, Mogens Holger, * 1918, litteraturhistoriker. * 12.11.1918 i Kbh. (Skt. Jakobs). F: underinspektør ved Nationalmuseet, senere professor, rigsantikvar Johs. *B. (1890–1965) og Gerda Rothenborg (1890–1959). ~ 1° 18.1.1945 med Mira Bodnia, * 29.3.1912, † 25.7.1945. ~ 2° 23.8.1947 i Kbh. (b.v.) med kommunelærer Else Baadsgaard, * 1.9.1918 i Århus, d. af kommunelærer Ingvard B. (1887–1940) og kommunelærer Nanna Vester (* 1894).

Som arvtager efter Vilh. Andersen er B. dansk litteraturforsknings guldalderekspert om nogen. Mens hans far helligede sig oldtiden, fandt B. perspektivet i romantikkens genopdagelse af den som Oehlenschlägers „Guldhornene“ anskueliggør. Dette symbols bærekraft har de begge fastholdt med styrke og indlevelse, faderen, Johs. B. i en bog fra 1954, B. i et bidrag til Politikens Danmarkshistorie X. Det er da næppe heller tilfældigt at B. som indledning til en lærebog i *Danmarks litteratur*, 1963, (s.m. Sv. Møller Kristensen) skjult citerer Brandes' ord i anledning af Chr. Winther: „I digtningen træder folkets særpræg tydeligst frem, herigennem bliver det sig bevidst“. Disse ord der i tilgift er en hilsen til Vilh. Andersen udtrykker en traditionsbevidsthed hos B. hvis betoning af det nationale imidlertid ikke har forhindret ham i at søge ud over landets grænser og i særlig grad virke for en nordisk sag. Efter studentereksamen 1936 fra Østre borgerdyd skole tog B. 1945 embedseksamen, med vægt på klassisk dannelse: dansk, latin og græsk, og udgav året efter en bog om *Henrik Hertzes Teater*, fulgt op af *Henrik Hertz-Manuskripter*, 1948 som vidnesbyrd om sin allerede da erhvervede indsigt i romantikken og om den særlige interesse for det jødiske som B.s mødrene slægt virkede ind på. Denne sidste relation kom tillige til at betyde en ufrivillig studieforlængelse da B. 1943 måtte opholde sig som flygtning i Uppsala – hvad der dog samtidig blev en positiv inspiration, han siden kunne genoptage. Det blev imidlertid af varig betydning for B. at han – efter et år som undervisningsassistent ved Kbh.s univ. og timelærer ved Triers og Zahles faglærerkursus – i september 1946 tiltrådte stillingen som dansk lektor ved Oslo univ. I de følgende fire år – og derefter 1950–57 ved Uppsala univ. hvor han blev æresdoktor 1969 – kom B. til at fatte en kærlighed til Norge og en interesse for det fællesnordiske som han aldrig siden har svigtet. De første frugter heraf blev foruden læ-

rebogen *Dansk for nordmænd*, 1949 og medarbejdet på *Norsk-dansk ordbog*, 1955 antologien *Henrik Ibsen*, 1951, den underholdende og kyndige *Danske i Norge*, 1953 hvis særlige synsvinkel på litteraturhistorien er „en rejse gennem rejseskildringerne“, og en kommenteret udgivelse af Ibsens „Peer Gynt“. Efter hjemkomsten til Danmark 1957 som bibliotekar ved Det kgl. bibliotek og lærer ved Danmarks lærerhøjskole indledte B. en mere forskningspræget indsats der rakte i hvert fald ti år frem. Det begyndte med den faglige programerklæring „Prologema zu einer Methodik“ i *Orbis Literatum* 1958 og med bogen *Digning og skæbne*, 1958, en analyse af „æstetisk determination“ der rummer fine nærlæsninger og forbereder de grundige studier af skæbnedigteren *Meir Goldschmidt*, 1965 og *Goldschmidts Fortællekunst*, 1967 med vægt hhv. på det biografiske og det tekstanalytiske men begge bygget op om digterens nemesis-begreb. De viser tillige en skønsom udnyttelse af en jungiansk inspiration (som B. havde anvendt allerede 1952) i syntese med den biografisk-psykologiske metode og nykritisk finlæsningsteknik. Dermed forbereder de også B.s vægtige fremstød for den jungianske metode i litteraturanalysen hvorom der førtes en indgående debat herhjemme i 1960'erne. B.s indlæg (i *Kritik* IV, 1967) analyserer Oehlenschlägers „Vaulundurs Saga“ og „Aladdin“ og understreger dermed hans vedvarende engagement i 1800-tallet der også var kommet til udtryk i udgivelser af Oehlenschläger og Paludan-Müller, i afsnittet om 1800-tallet i „Litteraturen i Danmark før 1914“, 1954 samt i den førnævnte „Danmarks litteratur“. Ved at tolke Oehlenschläger jungiansk demonstrerede B. samtidig sin evne til at se vante sammenhæng i et nyt lys. – Det var en evne der blev brugt da han i 1966 ikke blot blev professor, men også den første rektor ved det nye Odense univ. i en periode med studenteroprør og politiske brydninger. Med sin karakteristiske åbenhed og forsigtighed har B. dog stået på traditionens side – også i forhold til den nye ideologikritiske litteraturvidenskab. Disse år præges for B. af mange betydningsfulde administrative hverv, især i forbindelse med udbygningen af landets højere uddannelsesvæsen, men også på det faglige område – fx som medlem af Det danske sprog- og litteraturselskab (formand 1971), af statens kunsthøjesterad 1969, af Det danske akademi 1975 og som formand for H. C. Andersen-samsundet 1969. I den egenskab skrev B. *H. C. Andersen og avisen*, 1972. Det var dog først efter at være frigtjort for rektorhvervet 1971 at B. kunne få tid til at afslutte den store *Nordens litteratur 1–2*, 1972, forfattet af ni nordiske litteraturhistorikere i fællig, men

redigeret af B. som skrev alle afsnit om dansk litteratur, om Norge 1500–1800 og om Færøerne. Med festskriftet *Nordisk litteraturhistorie – En bog til Brøndsted*, 1978 har en kreds af kolleger hyldet B. på 60-års-dagen. □Mal. af Kjeld Heltoft, 1972 (Odense univ.). Foto.

Anders Østergaard

Brøndsted, Peter Oluf (Ole), 1780–1842, arkæolog. * 17.11.1780 i Fruering, † 26.6.1842 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst i Fruering, senere Horsens, provst Christian B. (1742–1823, ~ 1° med Johanne Kirstine Hansdatter Hatting, 1745–79) og Mette Augusta Petersen (1758–1832). ~ 23.10.1813 i Horsens med Frederikke Koes, * 18.9.1790 på Antvorskov. † 10.5.1818 i Kbh. (Frue), d. af finansråd Georg *K. (1731–1804) og Anna Mathea Falck (døbt 1757–92). B. fik sin første uddannelse i den lærde skole i Horsens hvis fortræffelige rektor, den ansatte filolog Oluf Worm, tog sig meget af ham. 1796 tog han artium ved universitetet og forbavtede alle ved sine kundskaber i græsk. Efter 1798 at have fået anden eksamen studerede han uden synderlig lyst teologi og tog 1802 attestats. Men derefter gik han over til filologien og trådte ind i det „pædagogiske“ seminarium under D. G. *Moldenhawer. Her sluttede han et nært venskab med den dygtige unge filolog Georg *Koes, søn af finansråd K. og forlovede sig 1806 med hans søster. Svogeren der havde studeret i Halle gjorde ham først bekendt med den nye af F. A. Wolf grundlagte retning i filologien. Efter at have modtaget universitetets guldmedalje foretog B. 1804 sin første udenlandsrejse og stiftede i Göttingen bekendtskab med K. Fr. Eichhorn, på hvis anmodning han forfattede en udsigt over den danske skønne litteraturs historie (først udkommet 1810 i 4. bd. af „Geschichte der Literatur“). Samtidig udarbejdede han sin disputats *Opusculorum philosophici et philologici argumenti* som han forsvarede for magistergraden 1806. Umiddelbart derefter tiltrådte han delvis med offentlig understøttelse sammen med sin ven Koes en studierejse hvis sidste og væsentligste mål skulle være en vandring gennem Grækenland for ved selvsyn at lære dette land og dets fortidsminder at kende. Over Dresden, hvor Oehlenschläger sluttede sig til dem, og Weimar hvor de opholdt sig under slaget ved Jena, nåede de nov. til Paris, hvor de blev halvtredie år. Deres omgangskreds var her hovedsagelig landsmænd og tyskere, Oehlenschläger, brodrerne Schlegel, filologerne K. B. Hase og G. Bredow m. fl. I de rige kunstsamlinger og det store kejserlige bibliotek arbejdede B. meget flittigt og søgte på alle måder at forberede sig til Græken-

Brøndsted, P. O.

landsrejsen, bl.a. ved at excerpere Villoisons optegnelser. Sommeren 1809 drog de to venner videre til Rom, hvor de traf sammen med arkitekten Haller v. Hallerstein fra Nürnberg, den schwabiske landskabsmaler Linckh og den kunstelskende baron Stackelberg fra Estland og bevægede disse tre til at slutte sig til dem som rejsefæller. Juni 1810 mødtes de alle i Napoli for derefter at drage gennem Storgrækenland til Otranto. Over Korfu og Korinth nåede de Athen i sept. Vennekredsen forøgedes her yderligere med to unge engelske arkitekter, Cockerell og Foster, og var nu så stor, at den med Athen som det fælles samlingssted kunne dele sig i forskellige ekspeditioner. Vinteren gik med til undersøgelser i Attika og de nærmeste landskaber. Foråret 1811 foretog Haller, Linckh og englænderne de berømte udgravninger i Athenetemplet på Ægina medens B., Koes og Stackelberg drog til Konstantinopel og derfra ned gennem Lilleasien til Smyrna. Koes vendte herfra tilbage til Athen medens de to andre fortsatte til Efesos. Ved tilbagekomsten til Smyrna blev de begge alvorligt syge og vendte over Thessalien tilbage til Athen hvor de ankom i okt. Koes var imidlertid død på Zante 6.9. Efter et kortere ophold i Athen rejste B. ledsaget af Linckh i december til øen Keos hvor han i de følgende måneder foretog undersøgelser og udgravninger især i ruinerne af det antikke Karthaia. Foråret 1812 tilbragte han dels med studier i Athen dels med mindre ekskursioner og påbegyndte derefter i juni en Peloponnesrejse under hvilken han deltog i de af Haller ledede udgravninger i Apollotemplet ved Phigalia. Sept. drog han til Zante for at besøge sin vens grav og efter et par måneders ophold her fortsatte han til Epiros. Her fik B. lejlighed til personligt at stifte bekendtskab med „den genialske Tyran“ Ali Pascha af Janina, af hvem han har givet en interessant karakteristik i de nedenævnte forelæsninger. Med Korfu som sidste station forlod B. endelig foråret 1813 Grækenland og efter mindre ophold i Napoli, Rom, Wien og flere byer vendte han i sept. tilbage til Danmark. Straks efter sin hjemkomst blev B. udnævnt til professor extraordinarius i filologi. Ved sit ægteskab blev han velhavende og i stand til at følge sin tilbøjelighed for en komfortabel grandseigneur-tilværelse. Han havde en udstrakt bekendtskabskreds, omgikkes de fleste betydende videnskabsmænd og kunstnere i Kbh. og var med sin levende personlighed og sine mange selskabelige talenter, ikke mindst sine musikalske evner, yndet både som vært og gæst. Imidlertid kunne B. dog ikke rigtig finde sig til rette i de hjemlige forhold. Det stillesiddende liv passede

ikke for hans urolige, oplevelseslystne sind og han havde svært ved at indordne sig under de krav til punktlighed og stadighed professoreringen stillede til ham. Både dette og hans selvsikre optræden og hele verdensmandsmæssige apparition skabte nogen animositet mod ham i universitetskredse. Man efterlyste også frugterne af den lange og kostbare rejse. Selv om B. ganske vist i disse år kun publicerede lidt – og overhovedet alle dage havde svært ved at gøre et arbejde færdigt – var han dog ingenlunde uvirksom. 1814 var han med til at stifte Det danske bibelselskab og i den n.å. oprettede kgl. kommission til udarbejdelsen af en ny oversættelse af Det nye testamente blev han en betydende kraft. I vinterhalvårene 1815–17 gav han i forelæsninger ved universitetet for en talrig tilhørerkreds en foreløbig, i populær form holdt skildring af sin Grækenlandsrejse, dog med undtagelse af opholdet på Peloponnes 1812. Senere i sit liv påtænkte B. selv at lade disse forelæsninger trykke, men først efter hans død blev de udgivet ved N. V. Dorph (*P. O. Brøndsteds Reise i Grækenland i Aarene 1810–1813*, 1–II, 1844). De egenskaber der gjorde B. til en ypperlig rejsende, hans altid vågne iagttagelse, hans fysiske og psykiske elasticitet, hans naturglæde og eventyrlyst i forbindelse med den livlige og kundskabsfyldte fremstilling af hans oplevelser og observationer over naturen, folkelivet og oldtidsminderne i det dengang endnu kun lidet kendte land giver dette værk rang blandt vor litteraturs ypperste rejsebeskrivelser. Fremdeles offentliggjorde han 1817–18 to hæfter *Bidrag til den danske Historie og til Kundskab om Danmarks ældre poliitiske Forhold af udenlandske Manuscriptsamlinger* (uddrag af Robert Vaces Rimkrønike). Men det store videnskabelige værk i hvilket resultaterne af hans forskninger i Grækenland skulle fremlægges savnede han ro og midler til at udarbejde i Kbh. Han længtes meget efter igen at komme til Rom hvor han under langt bedre studievilkår end hjemme kunne hellige sig dette arbejde. Hans hustrus tidlige død forøgede yderligere hans udlængsel. Efter at have fået sine tre små børn anbragt i sin svigerinde, fru Aagaards hjem på Iselingen ved Vordingborg, forlod han 31.10.1818 atter Danmark. For at have en fast og anset stilling i Rom, hvortil B. ankom jan. 1819, havde han før sin afrejse modtaget udnævnelse til det danske hofs agent ved pavestolen. De diplomatiske indberetninger om andre hverv, bl.a. hans rolle som cicerone for fremtrædende danske rejsende som denne post pålagde ham, rovede megen tid fra hans videnskabelige arbejde. Efter et besøg på de ioniske øer opholdt B. sig i sommeren 1820 i Palermo og blev vidne til de blodige

optøjer som revolutionen i Napoli fremkaldte. Oplevelserne formåede dog ikke at gøre noget skår i hans dybe sympati for frihedsbestræbelserne. Han glædede sig af sit ganske hjerte over den frie forfatning Napoli havde opnået. Men da han i officielle indberetninger gav udtryk for denne opfattelse og ydermere i fortalen til en lille afhandling han udgav i Napoli i dette efterår *Sopra un iscrizione greca scolpita in un antico elmo di bronzo* hyldede kongen af Napoli for den konstitution han havde givet sit folk, tilbageholdt man hans gage som hofagent, uden dog at afskedige ham. I et værdigt og frimodigt gensvar tilbageviste B. denne kritik af hans opræden og også fremtidig lagde han ikke skjul på at han med levende deltagelse fulgte de revolutionære rørelser i forskellige lande, i særdeleshed den græske frihedskrig. Fra slutningen af 1820 til foråret 1823 var B. i Rom. En plan om at hjemkalde ham som direktør for det 1822 genoprettede Sorø akademi blev ikke ført ud i livet. Med det store værk gik det vedblivende kun langsomt. Koncentrationen om en enkelt opgave var ikke B.s sag; økonomisk uafhængig og ganske frit stillet kunne han uhindret følge sin trang til alsidig fordybelse i sin videnskab og pleje sine mange andre interesser, bl. a. venskabet med Thorvaldsen. Endelig maj 1823 besluttede han sig til at forlade Rom for at iværksætte udgivelsen af hvad der var færdigt. Efter at have opholdt sig nogle måneder i Genève for at lade sit franske manuskript gennemgå kom han heni mod slutningen af året til Paris og gik her i gang med den endelige redaktion af sit værk. Atter afbrødes arbejdet hermed ved en rejse til England (sidste halvdel af 1824) med studier i British Museum som hovedformål. Den af forfatningen sikrede personlige frihed, såvel som folkekaraktæren tiltalte B. stærkt, og han kom til at opfatte London som „det sande Centralpunct for den moderne Civilisation“. Fra begyndelsen af 1825 var han igen i Paris og sidst i dette år udkom endelig her i. levering af hans hovedværk *Voyages dans la Grece accompagnés de recherches archéologiques*, samtidig med at en tysk udgave *Reisen und Untersuchungen in Griechenland* udsendtes. Også en engelsk udgave var forberedt men standsedes ved det pågældende forlags fallit. B. skildrer i dette bind sine undersøgelser på Keos og behandler indgående denne øs oldtidshistorie, mytologi m.m. Sangvinske løfter om at de næste leveringer skulle følge umiddelbart efter var B. ikke mand for at indfri. Foråret 1826 tog han igen til London og derfra til Danmark for at besøge slægt og venner. Først aug. 1827 vendte han tilbage til Paris. Fraset et nyt studieophold i London (sommeren 1828) blev han de følgende

år her hvorfra han i et privatbrev vurderede juli-revolutionens resultat særdeles positivt på grund af „den ypperlige Constitution“. Omtrent samtidig udkom endelig 2. bd. af hans værk, omfattende undersøgelser over Parthenon og navnlig et meget lærd og skarpsindigt forsøg på at tyde sydsidens metoperelieffer. Dette arbejde grundfæstede B.s europæiske berømmelse. Men hermed gik værket der efter planen skulle have omfattet i alt otte leveringer i stå; en beskrivelse af Parthenons gavlgrupper vides at have foreligget i manuskript udarbejdet i London hvor B. opholdt sig fra begyndelsen af 1831, men den udkom aldrig. Derimod offentliggjorde B. under dette Englandsophold et par mindre skrifter om græske vaser hvoraf det betydeligste er afhandlingen *On Panathenaic Vases*, trykt i Transactions of the royal society of Literature 1832, i hvilket selskab han kort forinden var blevet valgt til medlem. Maj 1832 vendte B. endelig varigt tilbage til Danmark. Hans formue var stærkt reduceret, han havde ofret betydelige summer på sit store værk, navnlig på de meget smukke kobberstik dertil; det engelske forlags fallit havde voldt ham et anseligt tab; han havde også i rigeligt mål føjet sin trang til at omgive sig med smukke ting og under sine rejser erhvervet sig en kostbar samling af antikke kunstsager, især bronzer. Under sit sidste Englandsophold havde han set sig nødsaget til at afhænde en del deraf; andet solgte han senere til den franske regering. – Han blev nu okt. 1832 udnævnt til direktør for Den kgl. Mønt- og Medaillesamling og nov. s.å. til professor ordinarus i filologi og arkæologi. Også de følgende år foretog han vel gentagne gange rejser til England og Frankrig bl. a. for at skaffe afstøbninger til møntsamlingen af hvis ordning han har væsentlige fortjenester. Men rejserne havde kun karakter af midlertidige afbrydelser i hans embedsvirksomhed. Som universitetslærer vandt han nu megen påskønnelse. Den begejstring for og indtrængende samfølelse med den græske oldtid og den skønhedsglæde der er grundakkorderne i hans produktion parret med hans meget omfattende og alsidige viden og hans evne til en livlig og åndfuld fremstilling måtte gøre hans forelæsninger fængslende og inspirerende; uden tvivl har de givet et værdifuldt supplement til den retning af filologien der samtidig fortrinligt repræsenteredes af hans yngre kollega J. N. Madvig. Foruden over Grækenlands geografi og arkæologi m.m. læste han med forkærlighed over Pindar og tragikerne, som han i særlig grad følte sig i stand til at forstå og fortolke. Hans sidste litterære arbejde blev den smukke oversættelse af Aischylos' *Agamemnon* som han udgav 1842 og

Brøndsted, P. O.

tilegnede Samfundet til den danske litteratur fremme, hvis formand han var fra 1839. I manuskript efterlod han sig en omtrent færdig oversættelse af *Eumeniderne* og *Choeforne*, således at Dorph kunne udgive B.s gengivelse af trilogien *Orestias* samlet 1844. – Af videnskabelige arbejder kom efter hans hjemkomst ikke meget fra hans hånd. I *De cista aenea Praeneste reperta* (universitetsprogram 1834) publicerede han en af de prænestinske cister; en beskrivelse og fortolkning af den berømteste og kunstnerisk værdifuldeste repræsentant for denne samme monumentgruppe „den ficoroniske Cista“ med tilhørende kobberstik fandtes blandt hans efterladte manuskripter og blev 1847 udgivet af Dorph. Betydeligere og en af B.s smukkeste arkæologiske publikationer er hans skrift om *Bronzernerne fra Siris*, to med prægtige relieffer smykkede stykker af en græsk rustning fra 4. årh. der tidligere havde tilhørt B. selv, men som han havde afhændet til British Museum, (først udgivet 1836 på engelsk af Society of Dilletanti, et selskab B. havde nær tilknytning til, en revideret tysk udgave udsendte han selv n.å. i Kbh.). B.s liv fik en brat afslutning. På en af sine daglige rideture faldt han ved en dristig manøvre af hesten og døde få dage efter af sine læsioner. Hans videnskabelige produktion var ikke blevet synderlig omfangsrig og kom ikke helt til at svare til hans egne og andres forventninger. Mange andre interesser havde beständig jævnsides dermed lagt beslag på hans tid og kræfter. Stadigt samkvem med andre mennesker havde gennem hele hans liv været en fornødenhed for hans livlige og meddelssomme natur. I arkæologien blev hans hovedindsats den store ungdomsrejse i Grækenland. Ved den blev han en af foregangsmandene for den nyere tids arkæologiske forskning for hvilken undersøgelsen i marken går forud for arbejder i studerekammeret. – B. var medlem af et stort antal lærde selskaber i udlandet, fra 1826 også af Det danske videnskabernes selskab. – Gehejmelegationsråd 1827. – R. 1815. DM. 1826. K. 1840. □Stik af Flint og 1808 af Chrétien. Mal. af C. A. Jensen, 1819. Tegn. af H. H. Plötz (Kgl. bibl.). Mal. af C. A. Jensen, 1827 (Glyptoteket), gentagelse 1842 (Fr.borg). Relief af Pierre-Jean David, 1831. Litografi af Lemerrier efter tegn. af L. Dupré, 1833. Mal. af C. A. Jensen, 1837. Mal. af samme 1839 (Fr.borg), to gentagelser 1839 (den ene St. mus.); stylograferet af E. Fortling og 1844 gengivet i litografi og kobberstik. Kopi af Constantin Hansen, 1847 (Horsens statsskole). Relief af H. V. Bissen 1859–60 (gravstenen; Nat.mus.). Buste af O. Evens, 1889 (Fr.borg). Klippet silhouet (sst.). Flere silhouetter af Fausing (Kgl. bibl.).

Kilder. P. O. B.: *Reise i Grækenland 1810–13*, I–II, udg. N. V. Dorph, 1844 (heri B.s biogr. af J. P. Mynster). P. O. B.: *Uddrag af reisedagbøger*, udg. N. V. Dorph, 1850. Breve fra P. O. B. 1801–33, 1926 (fot. optr. 1974) = *Memoirer og breve XLVII*.

Lit. V. Birkedal: *Personlige oplevelser I*, 1890 174–81. Vilh. Andersen: *Tider og typer*, II, 1, 1915 134–65. K. F. Plesner i *Festskr. til Vilh. Andersen*, 1934 60–75.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Gorm Rode (K. Friis Johansen)

Brøndum, Anders Antonsen, se Brøndum, Christen.

Brøndum, Christen Antonsen, 1777–1846, brændevinsbrænder. * 12.7.1777 i Brøndum, Kollerup sg., Vester Han hrd., † 12.8.1846 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: tømrer og husfæster Anton Jensen (1742–1812, ~2° med Birgitte Marie Jensdatter, ca. 1766–1837) og Margrete Jensdatter (1741–89). ~8.8.1806 i Kbh. (Trin.) med Marren Thomasdatter Rosenkrantz, døbt 25.7.1784 i Gram, † 23.4.1850 i Kbh. (Trin.), d. af gårdfæster Thomas Jensen R. (ca. 1735–1805) og An Marie Godskdatter.

B. kom som ung til Kbh. hvor han allerede 1809 var ejer af et brændevinsbrænderi i Prinsensgade. For dettes gode indretning indstilledes han i 1815 til offentlig opmuntring; om han end ikke fik den vidner dette dog om teknisk dygtighed på brænderiområdet, og da der 1812 indførtes en brændevinsbrændereksamen blev B. 1819 af øvrigheden beskikket til at give undervisning i faget. 1820 udgav han en af H. C. Ørsted gennemset *Kort Undervisning i Kunsten at brænde Brændeivin* (2. udg. 1822), 1822 på Landhusoldningssselskabets opfordring *Anvisning til at tillave Vin af Æbler* og 1828 et skrift om *Grundsaetningerne for Ølbryggeriet* med fortale af Ørsted og tilegnet Selskabet for naturlærens udbredelse, af hvilket B. var medlem. Hans brænderi med en kedel på ca. ti tdr. og fire mæskekar, hvert på ca. 28 tdr., var vistnok datidens største her i landet, og hans akvavit var datidens „Harald Jensen“, ligesom hans navn mindes i De danske spritfabrikkers „B.s Snaps“. – Samtidig med Christen B. virkede som brændevinsbrænder i større stil hans yngre halvbror **Anders Antonsen B.**, døbt 13.2.1790 i Kollerup, † 17.7.1861 i Kbh., født i faderens 2. ægteskab. Anders B. tjente først 1796–1812 i Nørhalne i Biersted sogn, 1812 på Slettegård i Hjortdal sogn, blev 1813 indkaldt som soldat i Viborg og Kbh. og blev derefter brænderikarl hos broderen. Ved sparsommelighed og dygtighed svang han sig i vejret, blev 1818 forpagter og 1819 ejer af brænderiet Paradis i St. Kongensgade og senere også af brænderierne i Store kro i Lyngby,

Roskilde kro og Bagsværd kro, ligesom han anlagde et af de første dampbrænderier i landet. I forbindelse med brænderi drev han betydelig gærfabrikation og et stort bajerskøl-bryggeri. Han var kendt for sin store godgørelse til trods for at han havde tolv børn, og under pengekrisen 1857 var han til støtte for mange. Sin fødeegn omfattede han stedse med stor kærlighed og tog sig af folk, som havde vist ham godhed i hans unge år. – Kgl. agent. – (C.B.) DM. 1826. □Mal. af D. Monies ca. 1830.

L. V. Scheel: Brændevinsbrændingen i Danm., 1877 122–26. A. A. Brøndum: Optegnelser af agent Anders Anton Brøndums liv til året 1860, 1860. Ålborg stiftstid. 23.7.1861.

C. Kliitgaard*

Brøndum, Christen Degn, 1856–1932, hotelejer. * 21.3.1856 i Skagen, † 18.4.1932 sst., begr. sst. F: hotelejer Erik B. (1820–90) og Ane Hedvig Møller (1826–1916). Ugift.

Det hotel i Skagen B. arvede fra sin far og fik udvidet blev hjemsted for de talrige malere der fra 1870erne søgte til Skagen og med sit jævne og ejendommelige frimodige væsen blev han dem en kær kammerat. Han bidrog klækkeligt til oprettelsen af Skagens museum og testamenterede dette sit hotel (fraselgt 1966). På mange måder støttede han også byens fiskerbefolkning. □Afbildet på flere gruppebill. af P. S. Krøyer: Mal. 1882 (Hirschsprung), tegn. og mal. 1883 (Skagens mus.), sidstnævnte gentaget i tegn. 1909; mal. 1888 (Göteborgs kunstmus.) og 1898 (Århus kunstmus.). Mal. af Chr. Krohg (Skagens mus.). Afbildet af gruppemal. af Anna Palm, 1885 (Skagens mus.) og på gruppemal. af Michael Ancher, 1905 (sst.), mal. af samme og af Anna Ancher. Mal. af G. F. Clement og af Helga Ancher, begge 1929 (begge Skagens mus.). Buste af Gyde Petersen (sst.). Mal. af O. Björck. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 20.3.1931. Axel Henriques sst. 18.4.1932.

Karl Madsen*

Brøndum, Erling, * 1930, forsvarsminister, redaktør. * 11.7.1930 i Århus (Vor frue). F: premierløjtnant, senere oberst Otto Christian B. (* 1900) og Aase Kjærulff (* 1902). ~ 22.9.1961 i Hellerup med lægesekretær Kirsten Lund, * 26.3.1935 i Rønne, d. af direktør Thorkild L. (1897–1954) og Vera Dirchs (1898–1969).

B. blev student fra Næstved gymnasium 1949 og var journalist ved Sjællands Stiftstidende 1949–51. Et par år virkede han i Sverige som arbejdsmand m.m. og ansattes 1953 ved Bornholms Tidende, fra 1957 som ansvarshavende redaktør.

1970 overtog han redaktionen af Horsens Folkeblad og blev tillige dets administrerende direktør 1971. Han fratrådte disse hverv og formandsposten i Venstrepressens redaktørforening samt næstformandsposten i Ritzaus Bureau 19.12.1973 da han blev forsvarsminister i regeringen Poul Hartling, men fortsatte som medlem af venstres hovedbestyrelse og forretningsudvalg. Han havde været medlem af forsvarskommissionen af 1969 og kom nu til at administrere forsvarsløvene af 1973. Han fik ikke færdigbehandlet indkøbene af jager-fly, men ordnede ekspropriationen af ovelsesareal til den nye Antvorskov kaserne, uden at det berørte landsbyerne Rosted og Bøstrup hvis beboere protesterede mod beslaglæggelse af landbrugsarealer. Han vedstod den socialdemokratiske regerings løfte til fristaden Christianias beboere om fristadens opretholdelse til 1976 men betragtede den ikke som „socialt eksperiment“ og pointerede at benyttelsen af fristadens område måtte ske i overensstemmelse med gældende bygningslove og betalingsforpligtelser. Ved regeringens afgang 13.2.1975 genoptog B. sit arbejde ved Horsens Folkeblad og formandsposten i Venstrepressens redaktørforening. Han, der 1976– er formand for Ritzaus Bureau står som talsmand for en stærk og selvstændig presse og er en ihærdig forkæmper for de mindre dagblade. – R. 1966. K. 1975. □Foto.

Helge Larsen

Brøndum-Nielsen, Johannes, 1881–1977, nordisk filolog. * 2.12.1881 i Hejlskov ved Viborg, † 9.3.1977 i Rungsted, begr. i Hellerup. F: lærer, sidst i Brudager Niels Christian B.-N. (1852–1926) og Hanne Kathinka Sofie Olsen (1851–1928). ~ 1° 23.12.1908 i Kbh. (Frue) med Anna Elfrieda (Frieda) Jensine Christensen, * 22.1.1886 i Frederikshavn, † 27.3.1944 i Hellerup, d. af skipper, senere vildthandler Peter Emilius C. (1852–93) og Rasmine Snebang Christensen (1862–1946). ~ 2° 1.5.1950 på Frbg. med Johanne Wilse Nielsen (~ 1° med ingeniør Jens Videbæk, 1879–1935), * 27.2.1886 i Kbh., d. af kobbersmedemester Rudolph Oscar N. (1857–1936) og Sophie Christiane Nielsen (1857–1945).

Efter opvækst på Sydfyn og lærereksamen fra Skårup (1902) søgte B.-N. til Kbh. hvor han 1904 blev student fra Lang og Hjorts kursus, 1910 magister i nordisk filologi og 1914 dr. phil. 1909–19 virkede han som lærer ved Den danske realskoles seminarium og ved statens lærerhøjskole og efter disputatsen tillige som privatdocent ved Kbh.s universitet, hvor han fik fast ansættelse fra 1919, først som docent, siden (1926–52) som professor i nordiske sprog. B.-N.s virkefelt som videnskabsmand og universitetslærer var nor-

Brøndum-Nielsen, Johs.

disk filologi i klassisk forstand, med hovedvægten på ældre sprogrtrin, men præget af hans indgående fortrolighed med nyere dansk og i øvrigt så vidtspændende at også nyere stil- og litteraturhistorie hørte til hans interesseområde.

Det første skridt på sin lange videnskabelige løbebane tog B.-N. da han allerede i sit eks-rusår fik stillet den krævende opgave at udgive de gamle danske dyrerim; udgaven fremkom 1908-09. Senere besøgede han adskillige udgaver. Det vel nok mest betydningsfulde på dette område ydede han da han som hovedudgiver af Danmarks gamle Landskabslove (I-VIII, 1920/33-61) overvandt de vanskeligheder som tidligere forsøg var strandet på. I disputatsen *Sproglig Forfatterbestemmelse*, 1914, den dag i dag en ejendommeligt levende bog, betrødte han første gang den vej som bogens titel angiver; resultatet var bl.a. den vigtige påvisning at Chr. II's Ny testamentet fra 1524 har hele tre oversættere. Senere tillempede han smidigt og indfølede den samme metode i bl.a. *Om Rimkronikens Sprogform og Tilblivelse*, 1930 hvori han sandsynliggør at Rimkroniken er et værk af flere forfattere, og i *Fra Skaans Senniddelalder*, 1959 hvori han påviser at en såkaldt svensk postil er et arbejde af flere danske, især skånske oversættere og aflægger interessante vidnesbyrd om en folkelig prædikeform.

Tidligt indså B.-N. dialektologiens store betydning for studiet af sproghistorien, og med de forelæsnings der førte til bogen *Dialekter og Dialektforskning*, 1927, lagde han grunden for universitetsundervisning heri. Sin største indsats inden for studiet af moderne dansk ydede B.-N. som en af de mest produktive redaktører ved Ordbog over det danske Sprog. Ordbogens principper for lydskrift er udformet af ham, og han har redigeret næsten 7.500 af dens spalter. Hovedværket i B.-N.s meget store produktion er den monumentale *Gammeldansk Grammatik*, hvis I. bd. udkom 1928, og hvis 8. og sidste bd. forfatteren „med undrende tilfredshed“ kunne afslutte i sin alders 93. år. Gammeldansk Grammatik behandler dansk lyd- og formlære indtil ca. år 1500 i en, trods det vældige materiale og de utallige minutøse detailanalyser, klar og overskuelig fremstilling og udgør det selvfølgelige grundlag for alt videnskabeligt arbejde med ældre dansk. At værket i det væsentlige er upåvirket af de nyere strømninger der gjorde sig gældende inden for sprogvidenskaben i dets lange tilblivelsesperiode, forringer ikke dets brugsværdi. Con amore-prægede parenteser i forfatterskabet er dels hans udgaver af og studier over Poul Møller, Ludvig Bødtscher, Gustav Wied og Viggo Stuckenberg, dels hans stilhistoriske un-

dersøgelser, fremfor alt *Dækning – Oratio tecta i dansk Litteratur før 1870*, 1953.

Igenem mange år var B.-N. en flittig bidragsyder til dagspressen; han skrev kronikker, anmeldelser, nekrologer over sprogfolk m.m. og i faste spalter behandlede han sproglige og i en vis udstrækning også litterære spørgsmål. Dele af hans journalistik er indlæg i kampe der mere end noget andet gjorde ham kendt af en større offentlighed; han ydede kraftig modstand mod retskrivningsreformen af 1948 og mod udleveringen af de islandske håndskrifter, men kæmpede i begge tilfælde mod en overmagt.

B.-N.s virke har sat sig dybe spor. Videnskabeligt har han været banebrydende på en række felter inden for den nationale filologi og som universitetslærer har han afgørende præget generationer af sprogfolk. I en karakteristik af ham vil det være naturligt at fremhæve hans overordentlige lærdom og metodiske stringens, hans utrættelige flid og usædvanlige arbejdsevne; men ikke mindre vigtigt er det at pege på hans organisatoriske begavelse, hans styrke og handlekraft der kom ham til gode såvel i talrige formands- og redaktørhverv som i det videnskabelige arbejde der netop præges af hans evne til at overskue et meget stort materiale, se linier tegne sig og med fast hånd tilrettelægge en strategi for en behandling. B.-N. blev medlem af Videnskabernes selskab 1929. Han var tillige medlem (og æresmedlem) af en lang række videnskabelige samfund og akademier i Norden. – R. 1931. DM. 1940. K. 1951. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1914. Karikatur af Poul Poulsen, 1916 (Kgl. bibl.). Tegn. af Caroline van Deurs, 1919. Buste af V. Gustafson. Linoleumssnit af Alex Garff, 1931. Tegn. af Otto Christensen 1961, Hans Bendix, 1962. Mal. af Daniel Hvidt, 1964. Foto.

Bibliografi. Jørgen Larsen: J. B.-N. En bibliografi 1961. Supplement 1962-1976 i Acta philologica Scandinavica 32,1 (1978), s. 12-20.

Kilder. Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1915 76-77. B.-N.: Filologiske erindringer og erfaringer i Det danske sprogs udforskning i det 20. årh., udg. Selskab for nordisk filologi, 1965 15-25.

Lit. H. Grønvold og F. Elle Jensen: Studenterne fra 1904, 1929 225f. Karl Martin Nielsen i Danske studier, 1978 5-13. Poul Lindegård Hjorth i Vidensk. selsk.s oversigt 1977-78 106-23. Poul Andersen i Acta philologica Scandinavica 32,1, 1978 1-11. Kristian Hald i Kbh.s univ.s årbog 1977, 1978 434-39, og i Arkiv för nordisk filologi 1978 (under udgivelse).

Papirer. Breve i Kgl. bibl.

Poul Lindegård Hjorth

Brønlund, Nikolaj Isak Jørgen, 1877-1907, postlarfarer. * 14.12.1877 i Jakobshavn, † nov. 1907 på Lamberts land i Nordøstgrønland. F: fanger

Jakob B. (1831–ca. 80) og Concordia (1839–ca. 80). Ugift.

B. nedstammede fra en formentlig norskfødt tømrer Søren Christensen B. der i slutningen af 1700-tallet var ansat i Christianshåb og grønlandsk gift. Tidlig forældreløs opdroges han af en kvindelig slægtning og var barndomsven med Knud Rasmussen hvis far var præst i Jakobs-havn. B. kom efter konfirmationen på Godthåb seminarium hvorfra han dimitteredes 1901 og blev ansat som kateket på udstedet Kangeq i munden af Godthåbsfjorden. 1902–04 deltog han på Knud Rasmussens opfordring i Den litterære Grønlandsekspedition til Thule og udmærkede sig som en fremragende tolk og hundekusk og især ved sin snarrådighed og forbløffende orienteringsevne. Han fulgte med ekspeditionen til Danmark for at søge videre uddannelse, fik bl.a. tegneundervisning hos Kristian Zahrtmann og opholdt sig nogle måneder på Askov højskole. 1906 blev han medlem af Danmarksekspeditionen til Nordøstgrønland. I kraft af sine store evner som slædefører blev han udset til at følge L. Mylius Erichsen og Niels Peter Høeg Hagen på deres færd nordover til Cap Glacier foråret 1907. Her opdagede de at det såkaldte Independence Sound, der formodedes at skille Peary Land fra Grønland, ikke var et sund men en fjord. På hjemvejen standsedes slædeholdet af åbent vand og måtte afvente nyt islæg, hvilket blev skæbnesvangert da jagtlykken svigtede og de derfor var dårligt udrustet med proviant da de startede hjemturen. Under utrolige strabadser kæmpede de sig frem, men i november bukkede først Høeg Hagen og derefter Mylius Erichsen under. B. nåede i yderst forkommen tilstand frem til et på Lamberts Land udlagt depot, medbringende holdets kortskitser og sin egen dagbog som han førte til det sidste (nu i Det kgl. bibliotek), men han omkom her, antagelig sidst i november. Hans lig fandtes 19.3.1908 i en klippehule ved siden af de omhyggeligt til-dækkede papirer. Den sidste dagbogsoptegnelse, hvis tolkning har været omstridt, lyder: „Omkom 79 Fjorden efter Forsøgs Hjemrejse over Indlandsisen i November Måned jeg kommer hertil i aftagende Måneskin og kunne ikke videre af Forfrosninger i Fødderne og af Mørket. Andres Lig findes midt i Fjorden foran Bræ (omkring 2½ Mil). Hagen døde 15.11. og Mylius omtrent 10 Dage efter.“ □ To tegn. af Harald Moltke, 1902. Tegn. af Achton Friis, 1906. Mindesten i Godthåb 1913 med relief af Gyde Petersen. Foto. – Mindesmærke af Kai Nielsen, 1912, på Langelinie for Mylius Erichsen, Høeg Hagen og B. Udkast til mindesmærke for de samme af Einar Jönsson, 1909, af A. Hansen-Jacobsen og

Johs. Kragh, begge udst. 1911 (St.mus.) og af Holger Wederkinch, udst. 1914.

L. Mylius-Erichsen og H. Moltke: Grønland, 1906. J. P. Koch i Lyngby elever, 1908 25–27. Achton Friis: Danmark-ekspeditionen, 1909. G. C. Amdrup i Medd. om Grønland XLI, 1913. Publikationer om Østgrønland I, 1934 (heri B.s dagbog). Eigil Knuth: Det mystiske X i Danm.s fjord, 1958. Niels Fenger: Solen kommer ikke mere op. J. B.s rejседage, 1970. – Dagbog i Kgl. bibl.

H. Ostermann*

Brønnum, Niels Høegh, 1882–1966, læge- og pionermissionær. * 5.1.1882 i Nørholm ved Ålborg, † 29.10.1966 i Roskilde (Sdr.), begr. sst. F: lærer Ferdinand B. og Kirsten Christensen. ~ 1° 30.7.1912 med læge Margaret Chapel Young, * 22.9.1886 i Alloa, Skotland, † 13.6.1913 i Rumasha, Nigeria. ~ 2° med gymnastiklærer og missionær Alberta Emilie Tholle, * 8.10.1893 i Marstal, † 15.7.1968 i Roskilde (Sdr.), d. af provst Thorvald Henrik Jacob T. (1840–1923) og Johanne Petrea Plum (1857–1915).

B., som var uddannet ved landbrug, følte i 1905 kald til en missionærgerning og gennemførte med det mål for øje og med økonomisk støtte fra en kreds i Danmark 1906–11 et lægestudium ved universitetet i Edinburgh. Herefter tog han i London kurser i tropemedicin og i det vestafrikanske sprog hausa. Under påvirkning af dr. Karl Kumm og verdensmissionskonferencen i Edinburgh 1910 var målet for B. blevet en tjeneste i Afrika. Da dette ikke viste sig muligt gennem et af de eksisterende danske missionselskaber blev der 22.11.1911 i Ålborg stiftet et nyt selskab, Dansk forenet Sudan mission, i samarbejde med Sudan missioner i andre lande. Januar 1913 udsendtes B. og hustru samt en sygeplejerske til Nordnigeria som 1900 var blevet britisk protektorat og derved delvis åbnet for missionsarbejde. I nogle måneder virkede B. ved engelske stationer og mistede her sin hustru af en tropesygdom. Trods dette slag fortsatte han ad Benuefloden til bachamastammens område og ankom 5.10.1913 til byen Numan hvor han bosatte sig og begyndte sit arbejde. B. virkede som læge og studerede bachamaernes sprog. Under et hjemmeophold blev han 1915 i København ordineret for at kunne holde gudstjenester. Der udsendtes flere medarbejdere og arbejdet tog efterhånden form, ligesom området udvidedes ved oprettelse af nye stationer. Den første dåb fandt sted 1916, og den første menighed organiseredes i Numan 1921. B. var i 1917 rejst hjem med sin anden hustru som ikke kunne tåle det hårde klima der krævede flere dødsfre blandt de første missionærer, men 1919–21 var han igen i Nigeria. I Danmark var der opbygget støttekrede for

Brønnum, Niels Høegh

den nye mission der også fra begyndelsen fik hjælp fra lutherske kredse i USA. – 1921 forlod B. missionsmarken og blev det følgende år missionsens sekretær. Som sådan virkede han til 1953 hvor han fratrådte pga. alder. Krise- og krigsårene var vanskelige år for missionsarbejdet, men B. virkede energisk som rejsesekretær, forlagsleder og organisator. Som taler og skribent blev han kendt og elsket i vide kredse, og han fik betydning for mange ved sin dybt rodfæstede og djærve kristne livsholdning, sit smittende lune og sin sjældne kontaktevne. B. besøgte missionsmarken 1924–25, 1938–39 og 1949.

Også efter at være fratrådt som sekretær virkede B. i tale og skrift for missionen. I 1963, 50-året for missionens begyndelse deltog den da 81-årige B. og hustru i festlighederne i den unge kirke og mødte en enestående hyldest fra de afrikanske kristne og de stedlige myndigheder. Fra den beskudne begyndelse var der vokset en kirke frem, „Kristi lutherske kirke i Nigeria“ som da omfattede 600 menigheder med ca. 26000 døbte, et tal som siden er blevet tredoblet. Et omfattende institutionsarbejde var igennem årene blevet opbygget, ca. 40 grundskoler, kostskoler, lærerseminarium, 2 gymnasier og et hospital med et omfattende klinikarbejde i distrikterne. Hospitalet overgik 1971 og skolerne 1969–73 til regeringen, til hvilken missionen igennem årene har haft gode relationer. De øvrige institutioner, bibelskoler, værkstedscenter, landbrugscenter, boghandel, radiostudie m.v. overførtes i 1972 til den selvstændige kirke som missionen samarbejder med. – Som skribent var B. produktiv. Foruden et væld af bidrag til månedsbladet Sudan som han redigerede 1923–53, og til de månedlige „Kredsbreve“ har B. skrevet en lang række artikler, bl.a. til Nordisk Missions Tidsskrift. Hertil kommer en række bøger, 1923 *Folkeliv i Sudan*, 1926 (2. udg. 1956) den værdifulde *Under Dæmoners Aag. Bachamafolkets Religion og Overtro*, 1933 *Iguda*, 1939 *Undervejs i Afrika*, 1940 *I Støbeskeen og Sæden spirer*, 1955 en skildring af missionens historie, *Mellem Ækvator og Sahara* og 1958 *En nødstedt Verdensdel*. B. var pioner og inspirator. De lutherske kristne i det nordøstlige Nigeria betragter ham som deres åndelige fader og datoen for hans ankomst til Numan som kirkenes fødselsdag. Selv udtrykte B. sig således: „Jeg var blot en mand, der satte en spade i jorden; andre gravede med den.“ R. 1950. □Foto.

Alhed Villesen m.fl. i Sudan 1966 nr. 12 4–10. Margaret Nissen: An african church is born. The story of the adamawa and central sardauna provinces in Nigeria, 1968. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsark.

Laurids Stampe

Brøns, Villads Nielsen, † 1637, rektor. * i Brøns i Tørning len, † 1637 i Viborg. F: den ansete bonde i Brøns Niels Villadsen (1528–96) og Maren. ~ 1° med Margrethe Pedersdatter, d. af biskop i Viborg, mag. Peder Thøgersen (1532–95) og Margrethe Jensdatter († 1603). ~ 2° med Kirsten Pedersdatter Bering, d. af borgmester i Viborg Peder Pedersen B. (~ 1° med Maren Justdatter Saxe (ægteskabet opløst, hun ~ 1600 med borgmester Hans Grønbech i Århus, † 1624), ~ 3° med Margrethe Frandsdatter) og Maren Vitusdatter Brun (ca. 1590–1626).

B. gik i skole i Ribe hvor han en tid var i huset hos den bekendte lektor, senere biskop Peder *Hegelund, og blev student 1584. Siden studerede han i udlandet, fra 1590 i Leipzig og derpå i Wittenberg hvor han blev magister 1591. Her udgav han også et – nu tabt – dogmatisk skrift *Nucleus locorum communium theologicorum*, 1592. S.å. blev han rektor i Ålborg og 1593 i Viborg. I den sidstnævnte stilling forfattede han efter biskoppens og kapitlets tilskyndelse en straffelov for forsømmelige disciple *Jus virgarum* som indeholder adskillige højt mærkelige bestemmelser. 1602 udnævntes han til lector theol. i Viborg, men virkede dog siden jævnlige som vikarierende rektor.

Foruden af lærergerningen var B. optaget af literære sysler. Han udarbejdede bl.a. nogle – nu forsvundne – kritiske betragtninger over Hadrian Junius' „Nomenclator“ som senere kom Stephanus Stephanius til nytte, og flere historiske afhandlinger hvori han viser sig som en tilhænger af den såkaldte gullandske hypotese om den danske kongeslægts oprindelse. Iblandt hans optegnelser findes også en del notitser der er af værdi for hans egen tids historie.

Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 481–88 507–10 538–42; 4.r.III, 1893–95 426. H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier, II, 1896 178–87. – H. H. Blache i Hist. t. 3.r.IV, 1865–66 128–46; V, 1866–67 477–86. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskanders levned, 1868 90–93 154f.

Bjørn Kornerup*

Brønsted, Johannes Nicolaus, 1879–1947, kemiker, * 22.2.1879 i Varde, † 17.12.1947 på Rigshosp. Kbh., begr. i Birkerød. F: ingeniør ved Det danske hedeselskab Sophus Theodor B. (1842–93, ~ 2° 1881 med Emmeline Elisabeth Müllen, 1838–1913) og Nicoline Frederikke Schytte (1846–79). ~ 2.1.1903 i Hillerslev, Svendborg amt, med cand. polyt. senere lærer ved Berg Nielsens husholdningsseminarium Charlotte Louise Warberg, * 12.5.1878 på godsforvalterboligen på Erikshåb, Hillerslev sg. ved Ringe, † 12.3.1965 i Birkerød, d. af godsforvalter, cand.

jur. Albrecht Christoffer W. (1839–1902) og Laura Marie Brandstrup (1845–1926).

B. blev student 1897 fra Metropolitanskolen, tog I. del af polyteknisk eksamen for fabrikingeniører 1899, blev mag. scient. (kemi) 1902, dr. phil. 1908, og 1905–08 var han assistent ved universitetets kemiske laboratorium. B. fik 1908 – efter konkurrence med Niels ^B Bjerrum – udnævnelse i et nyoprettet professorat i kemi ved universitetet, og han beklædte dette til sin død i 1947. Han var fra 1908 bestyrer af Polyteknisk læreanstalts fysisk-kemiske institut, fra 1930 af universitetets fysisk-kemiske institut. Indtil 1919 varetoget han tillige undervisningen i kemi for bygnings-, elektro- og maskiningeniørstudierende. – B.s arbejder har, med undtagelse af det første – et analytisk-kemisk arbejde fra 1903 – alle haft fysisk-kemiske emner til genstand. I en lang række af-handlinger om kemisk affinitet fra perioden 1906–21, ialt 13, hvoraf disputatsen *Affinitetsstudier III. Blandingsaffiniteten i binære Systemer*, 1908 var et led, bestemte han det maksimale arbejde en given proces kan udføre, bl.a. gennem måling af den elektromotoriske kraft af sindrigt opbyggede galvaniske elementer. Hertil sluttede sig arbejder over måling af damptryk og varmeyfælde. Affinitetsstudierne efterfulgtes af en lang række opløselighedsstudier med det formål at studere ionernes individuelle termodynamiske egenskaber. Det er studier der førte B. (i samarbejde med den amerikanske kemiker V. K. la Mer) til opstilling af en empirisk formel til beregning af aktivitetskoefficienter netop den samme formel som P. Debye og E. Hückel samtidig udledte ad teoretisk vej. Disse arbejder vakte så stor international interesse at talrige udenlandske kemikere, navnlig amerikanske og engelske, søgte til B.s institut for at studere under hans vejledning (C. V. King, N. J. Brumdaugh, H. C. Duus, R. Livingston, J. W. Williams, W. T. Richards, W. F. K. Wynne-Jones, Mary Kilpatrick, Martin Kilpatrick, C. Grove, R. P. Bell, N. L. Ross Kane, J. F. Vance, P. Colmant, Anne Lea Nicholson, R. F. Nielsen). Dette var medvirkende til at The International Education Board i årene 1929–30 bestodte bygningen af universitetets fysisk-kemiske institut, hvorved de yderst beskedne arbejdsforhold i laboratoriet på Polyteknisk læreanstalt blev væsentligt forbedret. – Arbejderne over aktivitetskoefficienter førte B. ind på reaktionskinetiske studier der 1922 førte ham til at konkretisere betydningen af det for tilvejebringelsen af en kemisk reaktion nødvendige „kritiske kompleks“ eller „stødkompleks“ og dets aktivitetskoefficient, en undersøgelse der udløste en syndflod af arbejder af såvel eksperimentel som teoretisk karakter fra mange sider.

B. optog selv studiet af reaktioner der katalyseres af syrer eller baser, og det førte ham til 1923 at fremsætte nye definitioner af syrer og baser, hvorefter syrer er molekylarter der er i stand til at fraspalte protoner, medens baser er molekylarter der kan optage protoner. Denne syre-base-definition som er langt mere præcis end tidligere benyttede definitioner skulle hurtigt trænge igennem og medføre både videnskabelige og praktiske fremskridt. Også i lærebogslitteraturen (både i skoler og på højere niveau) trængte definitionen igennem både i Danmark og i udlandet og viste sig hurtigt at være et stort pædagogisk fremskridt. Man taler nu om Brønsted-syrer og -baser, idet man dog også i engelsk litteratur træffer på betegnelsen Bronsted-Lowry-syrer og -baser, idet englænderen T. M. Lowry uafhængigt af B. havde været inde på analoge betragtninger i 1923, men ikke i B.s præcise udformning.

I disse frugtbare år fandt B. også tid til sammen med Georg ^H Hevesy at søge at adskille kviksølv og chlores isotoper ved fraktioneret destillation (kortvejsdestillation). Der opnåedes en delvis adskillelse, og der udførtes en teori der senere er blevet bekræftet ved fremstilling af rene isotoper ved destillation og beslægtede metoder, fx „tungt vand“. – I slutningen af trediverne vendtes B.s interesse mod højmolekylære stoffer, og han publicerede et par arbejder over sådanne stoffers kvældning og opløselighed. En udløber af disse arbejder blev studier over de termodynamiske egenskaber hos blandinger af høje og lave led af alkanernes række, det sidste videnskabelige arbejde han nåede at publicere (1946). – Til brug ved undervisningen i fysisk kemi udgav B. 1912 *Grundrids af den fysiske Kemi* og 1916 (2. udg. 1920) *Grundrids af den uorganiske Kemi*. Hans forelæsningsform var blændende, så tilhørerne troede at de havde forstået problemerne for derefter at opdage, at der krævedes et indgående studium af de meget komprimerede „grundrids“ for virkelig forståelse var opnået. 1936 afløstes de af en langt fyldigere *Fysisk Kemi* (2. udg. 1943, eng. udg. 1937). B. havde ved udarbejdelsen af denne bog bestræbt sig på at give en logisk uangribelig fremstilling af termodynamikkens hovedsætninger, og hans formuleringer afviger ofte i væsentlig grad fra de hidtil benyttede, navnlig benytter han ord som varme og arbejde i betydninger der afviger fra dem fysikerne lægger i de samme ord. Dette førte til en heftig polemik mellem B. og fysikerne, fra begge sider ført i meget skarpe vendinger. – I årene efter 2. verdenskrig vakttes B.s interesse for politiske spørgsmål, specielt de sydslesvigske grænseproblemer som han behandlede i avisar-

Brønsted, J. N.

tikler. Han blev opstillet og valgt som kandidat for partiet hovedstadens venstre ved folketingsvalget 1947, men nåede ikke at indtage sin plads i folketinget. – B. blev 1914 indvalgt i Videnskaberne selskab. Han holdt 1921 forelæsninger ved University of London og blev s.å. formand for Ramsaystipendiekomiteen. 1926 var han visiting professor ved Yale-universitetet og holdt 1926–27 forelæsninger ved Columbia- og andre amerikanske universiteter. 1928 tildelte Selskabet for naturlærens udbredelse ham H. C. Ørsted-medaljen, og han blev 1937 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. B. blev endvidere medlem eller æresmedlem af adskillige udenlandske akademier og videnskabelige selskaber, og han blev 1947 Honorary Doctor of Science ved University of London. B. boede indtil sit 12. år på en af Hedeselskabets gårde ved Skjern å, og han glemte aldrig det indtryk, den uberørte naturs skønhed havde gjort på ham. Hele livet kæmpede han i avisindlæg og gennem brevveksling med personer, der havde indflydelse, for bevaring af de få uberørte områder der endnu findes. Han var trods sin meget omfattende videnskabelige indsats ikke nogen ensidig videnskabsmand, han holdt meget af musik og sang og spillede selv i families og venners kreds. Gennem en svigerinde, der var gift med maleren Johannes Larsen, kom han i forbindelse med kredsen af fynske malere, og i årene omkring krigen 1914–18 begyndte han selv at male, dog kun con amore, uden at udstille. □ Mal. af Ellen Thofte ca. 1900 og af Aage Bertelsen ca. 1915. Portrætrelief af Gottfred Eickhoff, 1949 (Polyteknisk læreanstalts fysisk-kem. inst.).

Bibliografi. Vidensk. selsk.s oversigt 1948–49 73–79. Acta chemica Scandinavica 1949, III 1269–75.

Kilder. Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1908 51–52.

Lit. Nekrolog af J. A. Christiansen i Vidensk. selsk.s oversigt 1948–49 57–72. J. A. Christiansen, R. P. Bell og G. Hevesy i Acta chemica Scandinavica 1948, III 1187–1207. R. P. Bell i Journal of the chemical society 1950 409–19. J. A. Christiansen i Stig Veibel: Kemien i Danmark III, 1968 85–94.

Papirer i Rigsark.

*Stig Veibel**

Brøtterup, Jens, ca. 1752–1832, snedker. ~ Anne Elisabeth Overgaard, 1766?–1832?.

B. arbejdede 6 år som snedker i England og kaldte sig siden på sine møbeletiketter „Engelsk Snedker og Stolemager“. 1784 bedømte kunstakademiet hans mesterstykke, en kommode „efter den engelske Maade“ og udtalte: „... at bemeldte Commode, baade i Henseende til Indlægningen, Tegningen og Ornamenterne, Valget af de forskellige couleure Træsorter samt Ac-

curatessen i Snedkerarbeidet, i sig selv er et Stykke Arbeide, der kan regnes iblandt det bedste vi nogen Tid har seet i den Profession og langt overgaaer de sædvanlige Mesterstykker, som præsteres Academiet til Bedømmelse“. Kommoden blev købt af kongen og er muligvis identisk med en rigt indlagt, halvrund kommode i engelsk stil som findes på Rosenborg. Kort efter fik B. kongelig bevilling som snedker og stolemager. Fra nogle møbeletiketter ses hans adresser i Nørregade og Fiolstræde. Der kendes enkelte etiketterede møbler af B. som viser engelsk stilindflydelse (sofastel i Kunstindustrimuseet). Desuden vides ad arkivalisk vej at B. 1797 har udført en træmodel af C. F. Harsdorffs projekt til Marmorkirken (i Nationalmuseet). B. omtales ikke i borgerskabsprotokollerne i modsætning til hans slægtning(?) Simon B. der var fra Ålborg og fik borgerskab som snedker i København 1782, men af hvem ingen møbler kendes. En søn Rasmus Severin B. kaldte sig arkitekt og snedkersvend.

Th. Aabye: Skrivelse om udstilling af kunst- og flidsfrembringelser, 1815 35. V. Slomann i Kunstindustrimuseet i Oslo, årbok 1931–32, Oslo 1933 45–74. R. Berg: Snedkerlavet, 1554–1904, 1904 223. T. Clemmensen i Kbh.s snedkerlaug gennem fire hundrede år, 1554–1954, 1954 234–39.

Erik Lassen

Braae, Karen, 1882–1962, rådsformand, kommunalpolitiker. * 18.2.1882 i Hasseris, Ålborg (Budolfi landsg.), † 22.5.1962 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: forpagter, senere proprietær Martin Tygstrup (1850–1915) og Ottilie Mariane Lundbye (1855–1926). ~ 3.6.1911 i Ålborg (Frue) med tandlæge Niels B., * 9.9.1882 i Næstved, † 10.5.1965 i Kbh. (~ 2° 1941 med tandlæge, dr. med. dent. Elly Cathrine Madsen, 1900–74), s. af papirhandler Hans Frederik B. (1850–1924) og Augusta Margrethe Jørgensen (1862–1940). Ægteskabet opløst 1939.

B. tog faglærereksamen i engelsk og skolekokkenfag 1908–10 og underviste i disse fag ved de kommunale fortsættelseskurser i Kbh. 1910–15. 1917 blev hun næstformand i den nystiftede Kbh.s husmoderforenings bestyrelse. Initiativrig som hun var fik hun i tilknytning til denne forening oprettet en forsøgsstation til undersøgelse af og kontrol med husholdningsvarer. Tiden var dog endnu ikke moden for en sådan institution så den måtte ret hurtigt nedlægges. Men behovet var latent og kampen for varetagelsen af forbrugernes, specielt hjemmenes interesser går derefter som en rød tråd gennem hele B.s virksomhed. Dels som formand for Kbh.s husmoderforening 1922–24 og 1930–36, dels som radikal kommu-

nalpolitiker 1924–35 og dels i den samlede opgave som første formand for Statens husholdningsråd 1935–52. Under B.s formandskab i Kbh.s husmoderforening udtrådte foreningen af landsammenslutningen De danske husmoderforeninger (dannet 1920), og fungerede derefter som selvstændig, meget aktiv forening med eget medlemsblad redigeret af B. Som radikal politiker var hun formand for Kbh.s radikale vælgerforenings 3. kreds 1924–29, næstformand i Kbh.s radikale vælgerforenings hovedbestyrelse 1929–32 og medlem af Kbh.s borgerrepræsentation 1925–35, 2. viceformand 1929–33, formand og ordfører for borgerrepræsentationens radikale gruppe 1933–35 samt kommunalrevisor 1935–39. Hun repræsenterede Kbh.s kommune bl.a. i Kunstindustrimuseets bestyrelse 1931–43 og i landsforeningen Dansk arbejdes hovedbestyrelse 1933–58.

B.s husholdningsfaglige uddannelse, hendes foreningsorganisatoriske arbejde og hendes politiske træning bragte hende naturligt ind i forarbejdet for oprettelse af *Statens husholdningsråd*. Hun fungerede således 1932–35 som sekretær for det af indenrigsministeriet på foranledning af husholdningsorganisationerne nedsatte udvalg vedr. oprettelse af en forsøgs- og oplysningsinstitution til støtte for oplysning og undervisning på husholdningsområdet. Efter vedtagelse af loven om SHR 1935 udnævntes hun til formand for den rådgivende forsamling (bestående bl.a. af repræsentanter for samtlige husholdningsfaglige organisationer, Arbejdernes oplysningsforbund, sundhedsstyrelsen og indenrigsministeriet) og blev som sådan ansvarshavende for institutionens virksomhed i perioden 1935–52. Dette embede krævede en bred kontaktflade såvel ud i befolkningen som til myndighederne. B.s oratoriske begavelse og faglige indsigt på mange felter gjorde hende til en skattet foredragsholder. Hun var kendt – og af mange frygtet – som en trænet og skarp, men respekteret debattør. Det gav hende og hendes „sag“ en god placering i de mange udvalg, kommissioner, nævn m.v. som hendes embede førte hende ind i. Blandt disse var priskontrolrådet 1937–55, det erhvervsøkonomiske råd 1939–40, ernæringsnævnet 1939–46, socialministeriets husassistentkommission 1942–43, undervisningsministeriets repræsentantskab for specialkurser i husholdning ved Århus universitet 1945–52, Akademiet for de tekniske videnskabers forskningsråd 1946–52, indenrigsministeriets ernærings- og metodikudvalg 1948–52, handelsministeriets varemærkningskommission 1950–51. Også på det skandinaviske og internationale fagområde placerede B. sig og institutionen markant bl.a. i fællesnordisk udvalg for

forskning på husholdningsområdet 1946–52, som præsident for VI internationale kongres for husholdningsundervisning på Christiansborg 1939, som formand for Fédération internationale de l'Enseignement Menagers danske nationalkomité 1939–50. Institutionens mange udenlandske kontakter medførte stor rejseaktivitet. Ved deltagelse i internationale kongresser, møder, konferencer og lignende, ofte som foredragsholder eller rapportør, kom B.s sprogsans til rig udfoldelse. Som skribent gjorde hun sig gældende i den offentlige debat gennem indlæg i tidsskrifter og dagspressen. Hun udgav mindre fagbøger og var hovedredaktør af værket *Dansk Husmoderleksikon* 1946–49. Som en af de første kvinder blev B. udnævnt til kommandør af Dbg. 1952. Trods mange vanskeligheder opnåede B. i sin syttenårige embedsperiode at se sine ungdomsideer realiseret gennem husholdningsrådets virksomhed: oplysning til hjemmene med forsøgs- og undersøgelsesarbejde som baggrund.

Astrid Stoumann

Braase [bra:sə], **Ib** Valentin, * 1923, billedhugger. * 7.8.1923 i Stege. F: stenhuggermester Christian Peter Ernst B. (1885–1964) og Johanne Hansen (1891–1948). ~ 10.11.1956 i Kbh. (b.v.) med maler Ragna Birgit Nygaard, * 12.11.1929 i Kbh., d. af forretningsfører Sigurd Hans N. (1898–1954) og Edith Nielsen (* 1902).

B. debuterede 1949 på Kunstnernes efterårsudstilling og indledte samme år sine studier på kunstakademiet i Kbh. under professor Einar *Utzon-Frank, men det var især professor Aksel *Jørgensens forelæsninger der gav ham udbytte under studietiden. Samtidig med akademistudierne der afsluttedes 1954 arbejdede han i en periode som en slags assistent hos billedhuggeren Astrid *Noack og modtog også der vigtige impulser. Frem til slutningen af 50'erne fulgte han stort set tråden fra akademiet og arbejdede overvejende i sten, men herefter fik bronzen overtaget, og en ny søgende fase i hans kunst indledtes. Med en række værker i bronze af prøvende og eksperimentel karakter markerede han op gennem 60'erne sit opbrud fra akademisk tradition og håndværksmæssige konventioner. Dette opbrud fik også en konkret, praktisk følge da han 1968 flyttede til Marcoussis syd for Paris hvor yderligere en række skulpturværker er blevet til som vidner om B.s fortsatte søgen inden for et selvstændigt formudtryk der benytter sig af usædvanlige kombinationer af materialer som bronze, jern, træ, zink, maling m.m. Mange af skulpturerne har ligheder med rått sammentømrede møbler og intermistiske stilladser, men trods det utraditionelle i deres ydre karakter af-

Braase, Ib

spejler de en yderst lavmælt fordybelse og indlevelse i særegne lag i det sindsligt poetiske.

B.s udstillingsaktivitet der omfatter flittig deltagelse i forskellige gruppeudstillinger, samt separatudstillinger 1959, -63, -66, -74 og -76 når stort og repræsentativt omfang med bidraget til udstillingen „15 år i dansk kunst“, Den Frie, Kbh. 1976, samt den retrospektive udstilling i Kunstforeningen i København 1977 og den retrospektive udstilling i Det danske Hus i Paris, 1977. Og op gennem 70erne er han desuden flittig deltager i det franske, og især det parisiske, udstillingsliv. I Paris er han iøvrigt tilknyttet galerie Rencontres 1973-74 og derefter galerie Charley Chevalier, og han er prisbelønnet på udstillingen „la jeune sculpture“, Paris 1971 og har været med til at repræsentere nutidig fransk skulptur på internationale udstillinger. B. har modtaget Eckersbergmedaljen 1968. □Foto.

Pierre Lübecker i kunsthändler Ole Jensens katalog 15 år i da. kunst, 1976 7-13.

Bent Irve

Buch Andersen, Erik Charles, 1892-1937, fysiker, kemiker. * 23.10.1892 i Kbh. (Johs.), † 26.11.1937 sst., begr. sst. (Ass.). F: herreekviperingshandler Erich Erasmus B. A. (1846-1925) og Helga v. Wildenrath (1850-1929). ~ 10.12.1919 i Kbh. (Johs.) med Ellen Marie Barmwater, * 6.12.1895 i Kbh. (Johs.), † 25.1.1975 i Charlottenlund, d. af fysiker F. *B. (1867-1918) og Olga Marie Aagaard (1870-1928).

B. A. blev student 1910 fra Lyceum, tog n.å. adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og blev 1917 cand. polyt. (fabrikaningenør). Endnu mens han gik i gymnasiet fik han sin første videnskabelige afhandling *Om Metalstråler* trykt i Fysisk Tidsskrift, 1908, og allerede som student blev han 1914 assistent ved Polyteknisk læreanstalts kemiske laboratorium. 1922 havde han et længere studieophold i Göttingen hvor han kom ind på det arbejdsfelt der 1926 resulterede i disputatsen *Studier over Dannelsen af Ammoniak ved Elektronstød*. Andre studierejser førte ham til England, Frankrig og New York (1928), og 1933 var han som sekretær i statsministeriets Chicago-udvalg igen i USA for at varetage overgivelsen af Danmarks gave til Museum of Science and Industry i Chicago. 1931 var han blevet amanuensis ved Polyteknisk læreanstalt, og 1933 blev han den første professor i fysik ved Århus universitet. I de få år det forundtes ham at virke i denne stilling arbejdede han ivrigt med indretningen af det nye fysiske institut og nåede både at skabe gode betingelser for forskningen og at tilrettelægge undervisningen på udmærket måde. Samtidig fik han tid til at tage et nyt forsknings-

område op hvorved han opdagede en radioaktiv svovlisotop med lang levetid og i det hele udførte vigtige undersøgelser over kunstigt radioaktive stoffer med lang levetid. B. A. der i sit videnskabelige arbejde ofte bevægede sig på grænseområdet mellem fysik og kemi var en vidtspændende begavelse med betydelig fantasi og tillige en fremragende og meget afholdt lærer. Han nærrede også stærk interesse for astronomi, offentliggjorde flere astronomiske afhandlinger, var medstifter af Astronomisk selskab og besøgte efter svigerfaderens død en ny udgave af dennes „Astronomi for Gymnasiet“. 1936 valgtes han til rektor for Århus universitet og genvalgtes 1937. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1926 158-59. - T. Bjerge i Fysisk t. XXXV, 1937 149-52 (med bibliografi). Alb. Fischer i Kemisk månedsbl. XVIII, 1937 156 f. S. Werner i Ingeniøren XLVI, 1937 65-66. Samme i Acta jutlandica X, 3, 1938 7-12 (med bibliografi).

H. M. Hansen*

Buchhave, Rudolph, 1737-96, læge. * 24.12.1737 i Pedersker, † 16.11.1796 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Herlufmagle, provst Jens B. (1699-1755) og Anne Elisabeth Bagger (ca. 1707-78). ~ 21.5.1773 i Sorø med Christiane Frederikke v. Pultz, * 21.6.1740 på Møllegård ved Rudkøbing, † 19.8.1788 i Kbh. (~ 1° 1757 med sognepræst i Tranekær, senere i Avnslev Hans Dreyer, 1725-69, ~ 1° 1750 med Birthe Dinesdatter Krag, ca. 1733-senest 1757), d. af ritmester Henrik Christoph v. P. (1699-1761) og Birgitte Sophie Kaas (1711-59).

B. blev student 1758 fra Køge, var alumnus på Valkendorfs kollegium 1762-67, tog medicinsk eksamen 1766, blev dr.med. 28.4.1767 på en afhandling om bughindebetændelse (de peritoneo). S.å. blev han læge ved Sorø akademi hvor han forblev til 1776, da han købte Grevensvænge ved Næstved og optog medicinsk-botaniske studier. Han udgav her 1768 den første originale danske jordemoderinstruktion og rettede 1771 et alvorligt angreb på universitetets lægeundervisning. Fra 1781 praktiserede han i Kbh. B. havde svært ved at finde sig til rette. Allerede i Sorø havde han vanskeligheder og blev endogså overfaldet af apoteker R. Kierboe, hvilket førte til en større sag. Da han havde forladt Sorø kastede han sig over botanisk-farmakologiske studier og navnlig over nellikeroden (geum urbanum) som han mente kunne erstatte kinin som feberstillende middel. 1781 udgav han en latinsk afhandling herom og en dansk afhandling om brugen af nellikeroden. Dette gav anledning til en ret stor literær fejde, navnlig i Todes Sundhedstidende, men også i Adresseavisen; endnu 1790 skrev han

derom. B. var 1784–94 medicinsk medarbejder ved Kbh.s lærde Efterretninger og udgav 1793–96 Politisk og fysisk Magazin, hvori han priste den franske terrorisme og angreb regeringen. □ Stik af G. N. Angelo efter tegn. af P. Ipsen. Afbildet på satirisk stik af Lahde, 1796.

J. Baden i Kbh.s univ.s journal IV, 1796 187–89. C. E. Mangor i Pol. og phys. mag. IX, 1797 248–55 732–45. E. Dam og Aa. Schæffer: Danske apotekers hist., 1925. E. Schmiegelow i Nordisk medicin I, 1939 805–10. G. Norrie: Sorø akademis læger, 1940 48–56.

Gordon Norrie*

Buchheister, Heinrich Carl Ludvig, 1825–1906, redaktør, kommitteret ved statsbanerne. * 11.1.1825 i Kbh. (Petri), † 11.7.1906 sst., begr. sst. (Vestre). F: købmand Carsten Nicolai B. (* 1791) og Henriette Lassen (1800–52). ~ 16.11.1856 i Kbh. (Trin.) med Albine Kirstine Albeck, * 17.2.1827 i Kbh. (Trin.), † 3.10.1902 sst., d. af arbejdsmand, senere værtshusholder Christen Nielsen A. (1797–1875) og Vilhelmine Jacobine Brachhoff (ca. 1802–68).

B. fik i sin ungdom merkantil uddannelse i tyske og belgiske handelshuse, men kastede sig særlig over regnskabsvæsen på hvilket område han blev en autoritet. 1857 udgav han *Det dobbelte Bogholderies Theorie*. 1853 blev han kancellist i finansministeriet og 1854 fuldmægtig i generaldirektoratet for post- og befordringsvæsenet, men udtrådte af statstjenesten 1858 for at overtage en stilling som kontorchef under Kbh.s magistrat. Samtidig var han medarbejder ved Berlingske Tidende på handelsmæssige områder, og da H. P. Holst 1860 trak sig tilbage fra redaktørposten blev B. redaktør af bladet 1861–64. Hans virksomhed her faldt i en periode hvor bladets ledelse både af hensyn til landets forhold til udlandet og til den indenrigske situation var forbundet med ganske særlige vanskeligheder, men B. der ikke stod regeringen særlig nær forstod at skaffe sig respekt ved sin dygtighed som redaktør og at hævde sig ved sin stærke personlighed. Under krigen løste han den vanskelige opgave at organisere bladets efterretningsvæsen. Han førte en kraftig pen, og under bladopolemikken med redaktøren af *Blixen Fineckes blad Danmark, Christopher *Krabbe, blev han korporligt angrebet af denne. Politiske forhold, i særdeleshed B.s modstand imod at føre bladet ud i yderliggående konservativ retning, medførte på regeringens forlangende hans afgang som redaktør okt. 1864. Han skrev i de følgende år jævnlig i Dagbladet. Efter at B. en tid havde været sekretær i krigsskadeerstatningskommissionen blev han ved statsens overtagelse af driften af de jysk-fynske baner 1867 ansat i en ledende stilling som over-

regnskabsfører i direktoratet i Århus, og han var derefter i 30 år knyttet til statsbanerne med takst- og økonomi-anliggender som speciale, fra 1885 som afdelingschef i generaldirektoratet i Kbh., fra 1893 som kommitteret hos generaldirektøren. De fremragende administrative evner B. var i besiddelse af stod i denne hurtigt voksende statsvirksomhed deres prøve. Han organiserede banernes regnskabsvæsen i en klar, let kontrollabel form, og det af ham skabte system viste en forbavsende bæreevne over for den store udvikling af jernbanevæsenet i det følgende halve århundrede. I kraft af sin foruddannelse og indsigt i regnskabsforhold forbundet med en betydelig orienteringsevne og tankeklarhed magtede han til fuldkommenhed jernbanedriftens kommercielle side, og han løste på fortrinlig måde sin tids takstproblemer ud fra det synspunkt, at banerne skulle have så god en pris som konkurrencen med skibsfarten tillod.

B.s gerning ved statsbanerne spændte over en periode hvor samfærdselsmidlerne i landet og forbindelserne med udlandet måtte bringes i orden ud fra et enhedssynspunkt. Indtil 1881 var forbindelser mellem landsdelene i hænderne på tre befordringsmyndigheder: det sjællandske jernbaneselskab, de jysk-fynske statsbaner samt post- og befordringsvæsenet der administrerede postdampskibsfarten på Storebælt. Med fast, ordnende hånd og årvågent fremsyn deltog B. i løsningen af den betydelige opgave at lette transportvæsenet mellem landsdelene indbyrdes og mellem Danmarks jernbaner og nabolandenes. Mange skranker for samfærdselens naturlige udvikling var han med til at bryde da landsdelene ved transportmidlernes hjælp knyttedes tættere til hinanden, og den lettelse der dermed indtrådte i samfærdselsforholdene ikke blot indvirkede på banernes eget økonomiske liv, men havde i fremtrædende grad betydning for befolkningen. B. udtrådte af statsbanernes tjeneste 30.9.1897. B.s interesseområde var meget omfattende. I sine yngre dage forsøgte han sig som dramatisk forfatter, og han besad megen forståelse for scenens kunst, om hvilken han lejlighedsvis skrev. 1870–73 var han medlem af Århus byråd. – Kancelliråd 1869. – R. 1875. DM. 1890. K.² 1894. K.¹ 1897. □ Foto.

C. St. A. Bille: Tyve års journalistik, III, 1877 130–35 456. Dansk jernbaneblad 16.2.1895 99. Nekrologer i Berl. tid. 11.7.1906 samt i Politiken 12.7. s.å. A. F. Krieger: Dagbøger 1848–80, II, 1921. – Papirer i Kgl. bibl.

A. Ohmeyer*

Burchholtz, Johannes, 1882–1940, forfatter. * 22. 2.1882 i Odense, † 5.8.1940 i Struer, Urne sst. F: dentist William B. (1838–1905) og Jensine

Buchholtz, Johannes

Marie Simonsen (1839–1917). ~ 19.8.1908 i Struer med Olga Eskilda Vilhelmine Jagd, * 3.6.1878 i Fredericia, † 5.3.1957 i Struer, d. af postekspedient Christian Henrik J. (1847–83) og Petra Madsine Mariane Christine Eskildsen (1852–1937).

B. var ansat ved statsbanerne 1899–1924, i mange år som trafikassistent i Struer. Han debuterede som forfatter med romanen *Egholms Gud*, 1915 der n.å. fuldførtes med *Clara van Haags Mirakler*. Blandt hans senere arbejder er de vigtigste romanerne *Urolige Hjerte*, 1919, *De smaa Pile*, 1923, *Under det gyldne Træ*, 1925, *Gudrun og Simon*, 1927, *Susanne*, 1931 der fik den danske førstepræmie ved den nordiske romankonkurrence, og *Frank Dovers Ansigt*, 1933, *Frank Dover og den lille Kvinde*, 1934, *Mennesker vil være Guder*, 1935, *Dr. Malthes Hus*, 1936 og dens fortsættelse *God lille By*, 1937. I 1939 kom *Vanda Venzel*, digtsamlingen *Ravne og Duer*, 1921 og skuespillene *Menneskeaben Charles*, 1921 (uopført), *Skænk mig Fjender* (opført på Det kgl. teater 1927), *Blomsternes Hus* (opført på Dagmar-teatret 1928) og *Den rejsfærdige Fyrmester* (antaget til opførelse på Det kgl. teater 1932). I den første roman *Egholms Gud* har titelpersonen træk af B.s far der førte en omskiftelig tilværelse. Han var egentlig uddannet ved handelen, men han gav sig af med meget andet, var fotograf, jernbanemand, tandtekniker, opfinder, teglværksejer, bygmester og forfatter. Man skal imidlertid ikke betragte denne bog, lige så lidt som de efterfølgende, som referater af virkelige begivenheder. B. har selv erklæret at de, skønt de ret nøje følger de virkelige forhold, er digtede; af nogle oplysninger af hans mor er der skabt levende billeder. Mange af de enkelte episoder er opdigtede. Det er således galt når man, fordi B. selv var jernbanemand, har opfattet et kendt kapitel i *Urolige Hjerte* om en rangering som bygget over en virkelig begivenhed. Den har kun fundet sted i B.s fantasi. Tager man de øvrige romaner og noveller, gælder det samme; der er altid en virkelighedens baggrund, men derudfra er der trukket linier så langt at modellerne ikke kan kende sig selv, eller meddeleren genkende det stof han har givet. Dette viser i hvilken grad B. både instinktivt og bevidst arbejder med det mål for øje at gøre sine personer, der er særdeles individuelt tegnet, til almengyldige typer. Egholm er således typen på fantasien, egoisten, selvbedrageren. Han kan i mangt og meget erindre om Henrik Ibsens Hjalmar Ekdal, men figuren er, som det sommeiser sig i en roman, der har mere plads end et drama, mere facetteret. For øvrigt har B. selv meddelt at han, da han skrev sin roman, ikke kendte fotografen og opfinderen

Hjalmar Ekdal – havde han kendt Ibsens værk havde han ikke kaldt datteren Hedvig og havde næppe povet sig i lag med romanen om sin far. – B. havde da han begyndte sit forfatterskab kun liden læsning bag sig. Derfor fik også de to digtere, han kendte og elskede, en overmægtig indflydelse på ham: Knut Hamsun og Johannes V. "Jensen. Det er dog kun rent formelt at de to, især den første, har påvirket ham. Dels havde han selv et stort og broget personligt oplevet stof at øse af, dels var han en så selvstændig skribentbegavelse at al egentlig imitation blev udelukket. Hvad man hæfter sig ved ved siden af alt det strålende i hans bøger er et vist hang hos ham til at give sig inspirationens luner i vold, det fantastiske og springende og dirrende i hans tænke- og følemåde. Den stundom noget overdrevne optimisme som præger flertallet af hans bøger, og som også kan føles mere præget af fantasi end af virkelighedsstudium, forklares naturligt ved at han efter en vanskelig barndom og ungdom har fundet sig til rette med tilværelsen, og at han ikke blot elsker naturen, men også menneskene, til trods for deres skavanker og latterligheder. – I B.s noveller synes hans optegnelser at indgå mest ubearbejdede. Mange af dem er snarere anekdoter sat raskt og friskt op. Hans roman *Frank Dovers Ansigt* er heller ikke opdigtet, men bygget over Afrikafareren Frants Mikkelsens oplevelser. Rimeligvis er det den af B.s romaner der, hvad stoffet angår, nøjagtigst følger virkeligheden. □ Tegn. af Saltoft, 1919, af Jensenius, 1919 (Fr.borg), linoleumssnit af Knud Nørholm, 1927. Buste af Anker Hoffmann, 1930 (ved B.s hus, Struer). Mal. af S. Swane, 1930. Tegn. (bl.a. Kgl. bibl.) af bl.a. Ivan Opffer, Anders Thuborg, Gudrun Grove, Otto Christensen og S. Swane. Foto.

J. B.: Erindringsbilleder, 1973. – W. Worster i Gads da. mag. XVI, 1922 535–44. Peder Hessellaa: Vor tids digtere, 1926 35–50. Chr. Stub-Jørgensen: Jernbanen i dansk digtning, 1930 30f 67–82. Ejnar Thomsen i Gyldendals julebog 1940, 1940 9–30. Kj. Elfelt: Ti år, 1942 44–51. – Papirer i Kgl. bibl.

Jesper Düring Jørgensen (Chr. Rimestad)

Buchthal, Fritz, * 1907, neurofysiolog. * 19.8. 1907 i Witten, Westfalen, Tyskland. F: grosserer Sally B. (1872–1932) og Hedwig Weyl (1882–1935). ~ 1° 25.7.1932 med Ellen Sachs, * 17.7. 1907 i Berlin, d. af grosserer Hermann S. (1867–1942) og Johanna Bernstein († 1907). ~ 2° 19.8.1958 i Gentofte (b.v.) med dr. med., lektor i neurofysiologi ved Kbh.s universitet Margaret Agnes Lennox, * 28.12.1913 i Denver, Colorado, USA, d. af professor ved Harvard university

William G. L. (1884–1960) og Emma Buchtel (ca. 1882–1957).

Efter studentereksamen i 1925 fra Witten i Westfalen studerede B. medicin ved universiteter i Tyskland (Freiburg, Berlin) og USA (Stanford). Han blev med. kandidat 1931 og allerede året efter dr. med. ved Berlins universitet på en afhandling om *Das Refraktärstadium des Vorhofs*. Fra 1930–32 arbejdede han ved med. fysiolog. institut ved Berlins universitet og det følgende år ved Kaiser Wilhelm Institut for biologi i Berlin Dahlem. Forholdene under nazismen tvang B. som mange andre fremstående forskere i de år til landflygtighed. Han blev optaget i kredsen omkring professor Johannes *Lindhard på Københavns universitets gymnastikteoretiske laboratorium. De gode forskningsmuligheder her sammen med E. Asmussen, P. Høncke, E. Kaiser, G. G. Knappeis og det kliniske samarbejde med dr. med. Sv. Clemmesen, overlæge på kommunehospitalets fysiurgiske afdeling skabte betingelserne for B.s fremstående elektrofysiologiske arbejder til forståelse af musklers og nervers funktion ved normale og patologiske tilstande. 2. verdenskrig tvang 1943 B. til Sverige hvor han de to følgende år arbejdede ved Lunds universitets med. fysiolog. institut. Efter hjemkomsten 1945 udnævntes han til konsulent for klinisk neurofysiologi ved Rigshospitalets neuromedicinske og neurokirurgiske afdelinger. Allerede året efter udnævntes han til direktør for Københavns universitets neurofysiologiske institut hvor hans virksomhed blev inspirerende for en lang række forskere inden for både basalteoretisk som klinisk præget neurofysiologi. Et nyoprettet professorat i neurofysiologi ved Københavns universitet kom i årene 1955–77 nok mere til at præge den postgraduate undervisning end studenterne. Fra 1965–77 var han endvidere overlæge ved Rigshospitalets laboratorium for klinisk neurofysiologi hvor bl.a. hans interesse for epilepsiforskning fik betydning for behandlingen af denne sygdom.

Som Rockefellerstipendiat var B. 1946 i USA, 1962 var han visiting professor ved University of California, 1964 ved Academia Sinica og 1965 ved New York University. 1946 blev B. medlem af Videnskabernes selskab, 1966 af Akademiet for de tekn. videnskaber, 1968 af Kungl. vetenskapsakademien i Stockholm, 1972 af Kungl. vetenskaps societeten i Uppsala. Hans overmåde grundige og inspirerende forskning er hædret med æresdoktorgraden fra Münster, 1961, Zürich, 1964 og æresmedlemskaber fra en lang række udenlandske selskaber. 1938 var B. formand f. Dansk neurol. Selskab. 1954 modtog han Sønnich Olsen-prisen og 1965 sammen med

sin hustru Epilepsiforeningens Valentinpris 1965. – R. 1956, R¹. 1966. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

von Buchwald(t)
Holstensk uradel.

Friedrich v. *B. (1747–1814) var ~ Margrethe Dorothea Rømeling, d. af søofficeren Hans H. *R.

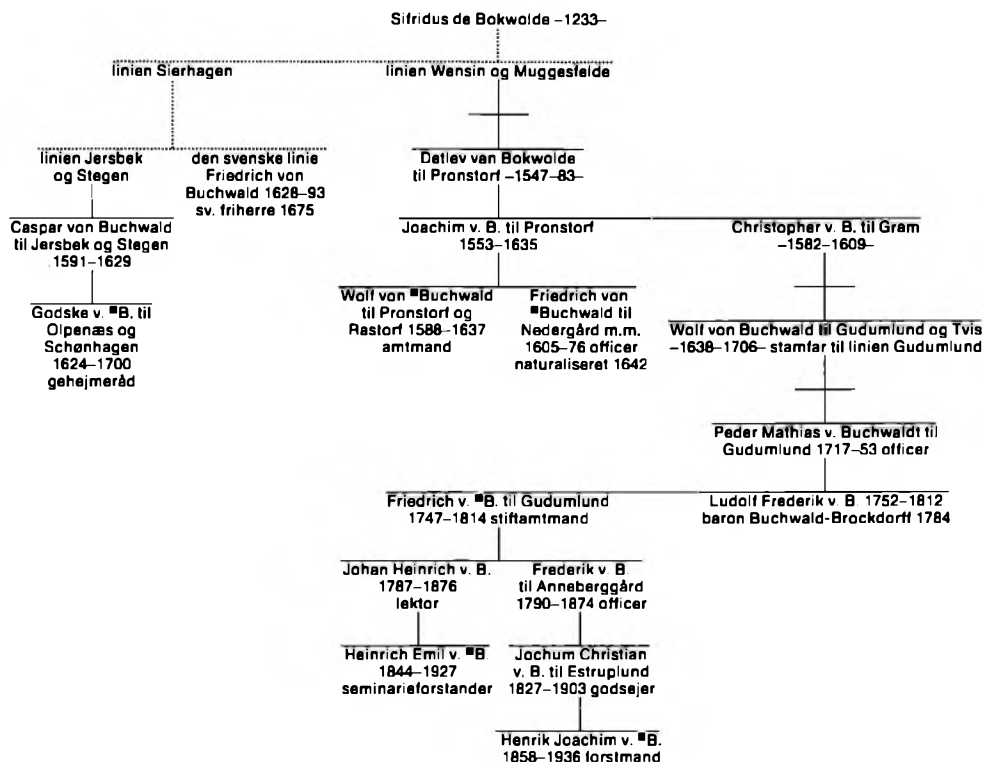
Danm.s adels årbog XXX, 1913 96–196.

Nils G. Bartholdy

de Buchwald, Balthazar Johannes, 1697–1763, læge. Døbt 22.1.1697 i Kbh. (Petri), † 20.8.1763 sst. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. kapel). F: læge Johannes de *B. (1658–1738) og Anne M. Buchwald (begr. 1735). ~ 1° 22.11.1724 i Kbh. (Frue) med Gunder Marie Rodriguez, døbt 28.6.1705 i Nakskov, † 31.8.1752 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst ved Trinitatis k., provst Frederik Christian R. (1668–1726, ~ 2° 1724 med Louise de Buchwald, 1699–1756, ~ 2° 1726 med senere finansdeputeret Michael Hieronymussen Basballe, 1687–1762) og Ida Sophie Hofman (1683–1722). ~ 2° 25.5.1753 sst. (Helligg.) med Johanne Dorothea Juel, f. Holst, døbt 28.9.1705 sst. (Holmens), begr. 20.4.1780 sst. (Helligg.) (~ 1° med amtsforvalter over Kbh.s amt, kammerråd Christian Juel, 1692–1746), d. af tøjhuskriver Jacob Nielsen (ca. 1642–1718, ~ 2° 1707 med Hedvig Susanne Bornemann, 1686–1758, ~ 2° 1728 med højesteretsjustitiarius Didrik *Seckman, 1684–1743), og Maria Holst († 1705).

Som søn af den energiske livkirurg og senere professor Johannes de B. fik de B. tidlig sin interesse for lægevidenskaben vakt. Han blev student (privat dimitteret) 1714, var alumnus på Borchs kollegium 1715–19, blev dr. med. 23.9.1720 og rejste derefter udenlands hvor han navnlig studerede fødselsvidenskab. Da han kom hjem, blev han 1725 landfysikus for Lolland-Falster med bolig i Maribo. Efter konkurrence blev han 1739 professor medicinæ efter faderens død. Dermed fulgte at han blev medlem af Collegium medicum 1740, af jordemoderkommissionen 1741 og af Videnskabernes selskab 1745 året efter at han havde publiceret sin *Beretning om Qvagsygens Oprindelse og Beskaffenhed*. Han havde ikke ringe interesse for jordemodervæsenet og skal stadig have undervist jordemødre. Han udgav *Nye Jorde-Moder-Skole*, 1725 (ny udg. 1735) der dog nærmest er et plagiat af den svenske læge J. v. Hoorns „Den swenska wälöfvade jorde-gumman“ (1697), og 1749

de Buchwald, Balthazar

lod han en medicinsk student oversætte Mesnards „Guide des accoucheurs“ som han udgav. Som professor medicinæ synes han at have taget sig sin opgave meget let og overlod i alt fald i en årrække undervisningen i det væsentlige til sin prosector og vikar Georg Heuermann. Hans tid optoges for en del af arbejder i Collegium medicum med en ny medicinalforordning som ikke blev til noget, og for en stor del af de voldsomme kampe mod kirurgerne, som førtes, fordi disse efter oprettelsen af deres selvstændige læreanstalt 1736 på forskellige måder svækkede det medicinske fakultets autoritet, særlig ved at den kirurgiske eksamen fratoges fakultetet. Som professor i medicin måtte han naturligvis savne hospitaler hvor studenterne kunne se syge, og han tog da også selv og gennem sine elever til orde for nytten af hospitaler, men han fik ikke noget at gøre med oprettelsen af eller indretningen af Frederiks hospital. Derimod fik han udvirket at medicinske studenter kunne få undervisning på Fødselsstiftelsen, og at de skulle eksamineres i fødselshjælp inden de kunne få fysikater (Reskr. af 2.1.1761). Han og hans hustru stiftede et legat på 4.000 rdl. for fattige studenter. – Virkelig justitsråd 1749. Etatsråd 1760.

V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen, II, 1873 155–60. G. Norrie: Georg Heuermann, 1891. Samme: Kirurger og doctores, 1929. Samme: Theatrum anatomico-chirurgicum I–II, 1931–32. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893 89–99. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist. II, 1907. H. P. Kristensen i Arkiv og museum IV, 1909–11 254–308. Kr. Carøe: Medicinalordningens hist., 1917 66f. Danm.s jordemødre, red. W. Nellemose, I, 1935 38–61. K. Bærentsen: De uorganiske kemiske monografier i Pharmacopoea danica 1772, 1970 22 178. E. Snorrason i Dansk dyrlægeforen.s medlemsblad, særnumm. 13.7. 1973 25–31. O. B. Thomsen: Embedsstudiernes univ. I, 1975 291.

*Gordon Norrie**

Buchwald, Heinrich Emil (skrev sig von B.), 1844–1927, seminarieforstander. * 7.5.1844 i Kiel, † 6.2.1927 i Ålborg, begr. i Horsens. F: lektor i fransk ved universitetet i Kiel, tidligere premierløjtnant i fransk tjeneste, Johan Heinrich B. (1787–1876) og Christiane Louise Amalie (Emilie) Voigt (1804–49). ~ 1° 1.6.1877 i Storrिंग sg., Århus amt med Agnes Sophie Hansen, * 27.3.1848 sst., † 7.12.1879 i Horsens, d. af proprietær Christian Dethleff H. til Gammelgård (1818–85) og Marine Amalie Petersen (1821–89). ~ 2° 22.12.1882 i Vesterborg med seminarist, se-

ner forstander for Horsens kvindeseminarium Maren Sørine Julie Jensen, * 19.6.1860 sst., † 17.8.1931 i Kbh., d. af gårdejer Rasmus J. (1814–91) og Vilhelmine Christine Jørgensen (1836–82).

B. blev student 1863 fra Sorø og var derefter huslærer på Gammelgård ved Århus 1866–69. Han studerede i nogle år matematik og fysik uden dog at tage nogen embedseksamen og blev 1872 lærer i disse fag ved Borgerdydskolen på Christianshavn. 1876 blev han konstitueret som adjunkt, 1879 adjunkt og 1899 overlærer ved Horsens lærde skole hvor han virkede som matematik- og fysiklærer til han 1913 afskedigedes som overlærer med pension. – 1.11.1878 begyndte B. sammen med fængselspræst cand. theol. og philol. J. H. Andresen og lærere dels fra den lærde skole, dels fra de kommunale skoler et toårigt kursus der skulle forberede kvinder til lærereksamen som 1867–94 afholdtes af en kommission, og som man uden særlig bevilling kunne forberede til. Kurset fik navn af et kvindeseminarium, et navn som første gang anvendtes her skønt N. *Zahles kursus til lærereksamen allerede var begyndt 1873. Det gik småt med indmeldelserne og kurset var flere gange nær ved at standse. Støttet af sin anden hustru holdt B. dog virksomheden i gang til 1894 da en ny seminarielov gav bemyndigelse til oprettelse af private, dimitterende seminarier. Horsens kvindeseminarium fik statsanerkendelse 1896 og der opførtes en bygning 1896–97 efter at der var truffet overenskomst med byen om en øvelsesskole. Horsens kvindeseminarium var dermed kommet under normale forhold og fortsatte under B.s ledelse til 1915 da Johanne L. Mohr blev dets forstander. Da hun 1918 blev forstander for Ribe statsseminarium for kvinder blev seminarieret i Horsens nedlagt. – Sammen med kollegerne Andr. Sch. *Steenberg og L. F. Schmidt dannede B. i provisorieårene en venstreorienteret gruppe ved Horsens latinskole og oprettede i forening med disse en undervisning for arbejdere. Hans frisind og noble optræden gjorde ham velskikket til at forestå et kvindeseminarium. □Foto.

E.B. i Horsens kvindeseminariums progr. 1915 3–14. – Danm.s adels årbog XXX, 1913 177. Lærerne og samfundet, udg. C. Poulsen og W. Th. Benthin IV, 1914. J. L. Mohr i Horsens kvindeseminariums progr. 1917 3. C. Clausen: Horsens statsskole 1532–1932, 1932.

*Chr. Buur**

de Buchwald, Frederik, se de Buchwald, Johannes.

Buchwald, Friedrich, 1605–76, officer. * 7.2.1605, † 30.10.1676. F: Joachim van Bokwolde til Pronstorf (1553–1635, ~1° 1583 med Helvig,

† 1586) og Adelheid Wolfsdatter Ahlefeldt til Kaden (ca. 1566–1629). ~1° 26.6.1634 med Hedevig Buchwald, * 2.1.1614, † 31.3.1641, begr. i Preetz, d. af Marquard B. til Borstel († 1626) og Hedevig Rantzau (* 1594). ~2° 1642 med Drude Rantzau, * 6.9.1612, † 29.4.1667 (~1° 1629 med Otto Buchwald til Borstel, † 1635), d. af Christopher R. til Bülk (1578–1656) og Emerentia Buchwald (1588–1655, ~1° 1603 med Jacob Rantzau til Hohenfelde, † ca. 1608). – Bror til Wolf *B.

B. fik 1619 rejsepas for sammen med sin præceptor Henrik Albertsen Hamilton at studere i udlandet (1619 Heidelberg, 1621 Strasbourg og 1622 Geneve) men har tidlig betrædt krigerbanen thi han var efterhånden i kursachsisk, kejserlig (1631 som major) og svensk tjeneste (som oberstløjtnant) og erhvervede betydelig krigserfaring. Fra 1634 var han oberstløjtnant i dansk tjeneste og fik 1638 patent til opstilling af en rytterskadron i den lille hærafdeling der samledes i Holsten. Ved begyndelsen af Torstensonfejden førte han det lille rytterkorps der jan. 1644 blev kastet over ende i nærheden af Eltang (Kolding). B. selv blev fanget, men kort efter udvekslet hvorefter han deltog i krigen i prins Frederiks (IIIs) hærafdeling i Holsten m.m., blev i april 1645 overfaldet i Heide og atter fanget. Hans forhold til den danske adel synes hidtil at have været godt, og det var med rigsmarsken Anders *Billes samtykke at der var tiltænkt ham en høj stilling i den straks efter krigen forstærkede hær, og dette forhold forblev bestående i de følgende år indtil næste krig. Under forberedelserne til denne blev B. 1657 udnævnt til generalmajor og fik kapitulation til opstilling af et af sogneryttere og geworbne bestående regiment. Det hed sig en tid at kong Frederik personlig, med B. som medhjælper, ville kommandere hæren i Skåne, mens Anders Bille skulle have kommandoen på sydgrænsen. Det omvendte ville have været at foretrække da Bille fra tidligere tid stod meget skarpt over for den del af den holstenske adel der nu skulle kæmpe under hans ledelse, og B. der blev Billes næstkommanderende føjede sig kun ugerne i forholdet. I det krigsråd i slutningen af maj, inden krigsudbruddet, hvor man drøftede felttogets indledning holdt B. for at man med det kun halvt færdige korps skulle foretage et tog forbi Wismar gennem Mecklenburg ind i Pommern mens Bille først ville have korpset forstærket og dernæst sikre flanken ved at erobre den svenske provins Bremen m.m. hvad også krigsrådets flertal bifaldt. Det har sikkert stødt B., der var rytterofficer, at da hovedkorpset gik over Elben ind i Stift Bremen fik generalmajor Hans Rantzau kommandoen over et rytterkorps på sydøstgræn-

Buchwald, Friedrich

sen. Han fulgte vel med over Elben, men da Bille ved Karl Gustavs fremmarch fra øst ville samle korpsets hovedstyrke nord for Elben under sin egen kommando og beordrede B. til at tage kommandoen i Bremen havde denne allerede indsendt andragende til kongen og rigsrådet om afsked på grund af svaghed. Han forlod egenmægtig hæren og begav sig til Kbh., hvorfra han tilstillede Bille et forsværsskrift. Under Billes kortvarige ophold i Kbh., inden han overtog kommandoen i Frederiksodde, rejste han klage over B.; men tiden var ikke da til undersøgelse og dom, og i dec. fik B. kongens tilladelse til at rejse til Holsten der var besat af svenskerne, mod løfte om til fastelavn atter at indfinde sig i Kbh. for en krigsret. En sådan blev dog først nedsat 1662 hvor der rejstes klage mod B. for ulydighed og krævedes dom på ære, liv og gods. Han unddrog sig imidlertid undersøgelsen ved hemmeligt at forlade Kbh., erkendte siden sin skyld og fik et forlig i stand hvorved han afstod en del af sine godser til kongen. – Han havde 1642 købt Nedergård på Langeland og var efterhånden blevet godsejer i meget stor stil. S.å. blev han naturaliseret som dansk adelsmand. – Bl. R. 1648.

Danm.s adels årbog XXX, 1913 130f 159 184. Sst. XLVI, 1929 130. Sst. XLVII, 1930 147 168. F. Meidell: Fra enevældens dæmring, 1884. K. C. Rockstroh i Hist. t. 7.r. VI, 1905-06 377-501 fl. st.

*Rockstroh**

Buchwald, Friedrich, 1747–1814, stiftamtmand, godsejer. * 22.7.1747 på Gudumlund, † 9.8.1814 i Pisa. F: major Peder Mathias B. til Gudumlund (1717–53) og Idalia Ilsabe Ludvigsdatter Bassewitz (1729–1806). ~ 21.4.1779 i Kbh. (Petri) med Margrethe Dorothea Rømeling, * 22.7.1751 i Kbh. (Holmens), † 4.5.1802 i Berlin, d. af admiral Hans Henrik *R. (1707–75) og Edele Dorothea Scheel (1718–82).

B. studerede ved Sorø akademi og senere ved universiteterne i Göttingen og Strasbourg. Han var 1756 blevet hofjunker og blev ved sin hjemkomst 1769 kammerjunker hos kongen, fungerede fra s.å. som legationsekretær ved det russiske og fra 1771 ved det østrigske hof, blev 1774 kammerherre, 1776 amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager amter, 1789 stiftamtmand over Fyns stift og amtmand over Odense, Dalum, Skt. Knuds og Rugårds amter, tog 1798 sin afsked, dels fordi kancelliet ikke ville give ham medhold i en bitter strid han havde med stiftets biskop og Odense bys præster, dels i følelsen af at han efter at have tilsat sin formue ved private foretagender ikke mere kunne handle som en uafhængig embedsmand bør handle når han alene var henvist til sin forholdsvis ringe gage, og

levede senere i Altona og Berlin indtil han 1808 købte sig en landejendom ved Lucca i Italien. – Sine amtmandspligter røgtede B. med stor nidkærhed, viste alsidig interesse for offentlige anliggender og skånede hverken sin pung eller sin person når han troede at kunne udrette noget for almennyttige formål; men disse gode egenskaber var forbundet med nogen selvrådighed, og han viste både som embedsmand og som godsejer af og til en sådan mangel på respekt for befalinger der udgik fra centraladministrationen, at han næppe var sluppet vel derfra hvis ikke skjulte indflydelser på allerhøjeste steder havde gjort sig gældende til hans fordel.

Som ejer af Gudumlund som han 1777 købte af sin mor indlagde han sig store fortjenester, ikke alene ved at anlægge Gudumlund kanal, hvorved Lindensborg å blev rettet ud og uddybet, foretage udtørringer, opføre forskellige fabrikker (bl.a. garveri, handske- og linnedfabrik, teglværk og kalkværk), opdyrke hedestrækninger og udgrave moser m.m., men også ved at udskifte det meste gods af fællesskabet, ophæve hoveriet på billige vilkår og afløse tiendepigten mod en forholdsvis ringe erstatning i jord. Han blev for sine fortjenester af landbrugets opkomst 1781 hædret af landhusholdningsselskabet med dets store guldmedalje; men den nævnte tiendeafløsning imod jord voldte ham i flere år store byrder, navnlig med rentekammeret der, støttende sig til generalprokurør Ole *Bangs og konferensråd P. *Kofod Anchers erklæringer om foranstaltningens lovstridighed søgte at komme ham alvorligt til livs og fik udvirket en i den retning gående kgl. resolution. Efter at han gentagne gange ved ansøgninger havde søgt at få sine foranstaltninger godkendt slap han til sidst ifølge kgl. resolution af 27.10.1784 nogenlunde nådigt skønt langt fra uskadt fra denne sag, da det ved omfattende sagkyndige undersøgelser havde vist sig at han havde handlet ugenyttigt og til bøndernes fordel. Han havde desuden den tilfredsstillende at rentekammeret samtidig fik ordre til at udarbejde en plan hvorefter den bestandige afløsning af tienden kunne indrettes såvel til tiendeyders som til tiendetagers fordel. For at skaffe sig de fornødne kundskaber om den fordelagtigste benyttelse af tørvemoser og om afvanding gjorde han to rejser, den ene til Holland og Ostfriesland, den anden til England hvor han tillige anskaffede sig de til hans indretninger fornødne redskaber. Det lykkedes ham dog ikke at skaffe sig et tilstrækkeligt udbytte af tørvemoserne eller af sine vigtigste fabrikanlæg; hans formueomstændigheder forværredes mere og mere og han måtte 1798 sælge Gudumlund. Han udgav en del afhandlinger, væsentlig af landøko-

nomisk indhold. – Kammerherre 1774. – Hv. R. 1790. □Silhouet.

J. A. Fridericia: Aktstykker til stavnsbåndets hist. 1888 268–70. – Danm.s adels årbog XXX, 1913 176. Lux-dorphiana II, 1791 346–443. J. N. Wilsø: Rejseagttagelser V, 1798 265–77. J. Lauritsen i Saml. til Fyens hist. X, 1890 111–30. E. Marquard i Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 155f.

S. *Nygaard**

Buchwald, Godske, 1624–1700, gehejmeråd. * 17.9.1624, † 27.11.1700 i Hamburg, begr. i Kiel (Nic. k.). F: Casper B. til Jersbek og Stegen (1591–1629) og Anna Godskesdatter Wensin († tidligst 1660). ~ 1° 6.5.1657 med Mette Ahlefeldt, * 2.11.1627 i Slagelse, † 8.3.1668 i Hamburg, d. af Frederik A. til Halvsøgaard, Grøngrøft og Årup (1594–1657) og Birgitte A. (ca. 1600–32); søster til storkansler, grev Frederik *A. ~ 2° med Augusta Marie Schmieden († tidligst 1712), d. af inspektør i Tremsbüttel og Steinhorst amter og overkammertjener Joachim S. (1628–84) og Ida Hecklauer (1636–70).

B. studerede 1647 ved univ. i Orléans og 1649 i Rom. Allerede 1647 blev han af Christian IV udnævnt til „Rath vom Haus aus“. Senere blev han landråd i hertugdømmerne og 1657 provst i Uetersen kloster. Efter Karl Gustavs fredsbrud 1658 begav han sig til Kbh. og blev i nov. 1659 efter slaget ved Nyborg sammen med rigsråd Otte *Krag sendt til de braunschweig-lüneburgske hertuger for at få disse til at opgive deres alliance med Sverige. Dette lykkedes dog ikke, og Otte Krag og B. fortsatte derefter rejsen til Nederlandene hvor de arbejdede for at få Generalstaterne til at støtte Frederik III i hans bestræbelser for at opnå bedre fredsforhold end i Roskildefreden. Heller ikke her udrettede de dog synderligt. 1662 blev B. valgt til Verfbitter for Itzehoe kloster, en stilling der skaffede ham en mængde bryderier med den stridbare abbedisse i klosteret Emerentia v. Heesten. Han levede i den følgende tid væsentligt optaget af styrelsen af sine godser Olpenæs og Schönhagen i Holsten, indtil han 1676 sendtes som gesandt til Berlin. Herfra forflyttedes han i slutningen af 1677 til Braunschweig-Lüneburg hvor han virkede til 1679. April 1681 sendtes han på ny til Berlin hvor han jan. 1682 sluttede en tiårig alliance med kurfyrst Frederik Vilhelm. 1683 valgetes han til at ledsage prins Jørgen til England og afslutte den endelige traktat om dennes giftermål med prinsesse Anna. Efter sin hjemkomst herfra var han 1684–85 medlem af en kommission der skulle ordne forholdene i Oldenburg. 1686 afbrødes B.s karriere brat. Efter svogeren storkansler Frederik Ahlefeldts død fandt de kommissærer der

skulle gennemgå hans papirer i disse en række breve fra B., hvori denne kritiserede forskellige regeringshandling og udtalte sig nedsættende om flere af de ledende ministre, dels med navns nævnelse, dels under betegnelser som Banden eller Kabalen. B. fik et skarpt pålæg om enten at gøre en uforbeholden afbigt for sine udtalelser eller føre bevis for disse. Han måtte da gøre en ydmyg afbigt og forlade Kbh., hvorefter han tog ophold i Hamburg. – Gehejmeråd. – Bl. R. 1680. □Epitafium i Nicolai k. (Kiel).

L. Laursen: Danm.–No.s traktater 1523–1750 VII, 1926, VIII, 1930. – Danm.s adels årbog XXX, 1913 183. J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 76. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 462f. L. Bobé: Slægten Ahlefeldts hist. V, 1899 120f. – Papirer i Rigsark.

L. *Laursen**

Buchwald, Henrik Joachim, 1858–1936, direktør for statsskovbruget. * 20.11.1858 på Estruplund i Estruplund sg., Randers amt, † 11.4.1936 i Kbh., urne på Sorø ny kgd. F: godsejer Jochum Christian B. (1827–1903) og Jensine Mariane Møller (1832–85). ~ 6.10.1886 i Herslev ved Fredericia med Augusta Bay, * 23.5.1861 på Follerupgård, Herslev sg., Vejle amt, † 23.2.1943 i Vordingborg, d. af godsejer Christian B. (1835–1904, ~ 2° 1872 med Mary Qvistgaard, 1848–1929) og Bethsy Nicoline Toft (1838–68).

B. blev student 1876 fra Sorø og studerede 1876–77 på Polyteknisk læreanstalt, men forlod denne for at søge praktisk uddannelse i skov- og landbrug på Odsherred statsskovdistrikt og på Estruplund hovedgård. Han afsluttede denne uddannelse med at gennemgå skovbrugsundervisningen på landbohøjskolen hvorfra han blev forstkandidat 1881. Efter to års privat beskæftigelse ved skov- og landbrug blev han 1883 ansat som assistent ved statsskovbruget hvor han kom til at forrette tjeneste først ved statens skovregulering, derefter ved 1. overførster-inspektion, indtil han 1896 udnævntes til skovridder for Sorø akademis 2. skovdistrikt. Efter elleve års skovridertjeneste udnævntes han 1907 til overførster for 3. overførster-inspektion (Århus) og 1911, ved oprettelsen i henhold til lov af 13.5.1911 om et direktorat for statsskovbruget, til direktør for statsskovbruget; han afgik som sådan 1929. 1920–36 var han endvidere overinspektør for Sorø akademis skove, og 1912–30 var han som direktør for statsskovbruget medlem af Dansk skovforenings bestyrelse og foreningens næstformand. 1903–08 fungerede han som sagkyndig medhjælper ved skoves ansættelse til ejendoms-skyld. Som den første direktør for statsskovbruget efter den gennemgribende omordning af statsskovbrugets administration der skete ved

Buchwald, Henrik

oprettelsen af skovdirektoratet 1911 har B. i høj grad præget statskovbrugets administrative og tekniske udvikling igennem en tid der bragte meget nyt frem på skovbrugets område. Hans ledelse af statskovbruget har altid været stærkt præget af den erfarne praktikers evne til at overvinde ikke mindst personelle vanskeligheder og til at undgå åbent brud med fortidens principper og den deraf følgende gnidningsmodstand. Som direktør for statskovbruget var han selvskreven som medlem af, ofte formand for en lang række kommissioner og udvalg, fx skovlovkommissionen 1920, udvalget ang. driften af de nordsjællandske statsskove 1924–25, Dyrehave-udvalgene 1918–29. Kammerherre 1914. R. 1908. DM. 1918. K.² 1923. K.¹ 1928. Tildelt Dansk jagtforenings sølvbæger 1929. □Mal. af Johs. Ottesen, 1929. Foto.

Fr. Brammer i Dansk skovforen.s t. XXI, 1936 211–17. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen (A. Howard Grøn)

de Buchwald, Johannes, 1658–1738, læge. * 7.4.1658 i Meldorf, † 24.10.1738 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: sogneskriver Ditlev B. († 1668) og Magdalene Boye. ~ 16.10.1680 med Anna Margrethe Buchwald, begr. 21.4.1735 i Kbh. (Petri), d. af overførster i Pinneberg Balthasar (Balster) Hans B. til Kleinhastedt († ca. 1695) og Catharine Margrethe Hudtwalcher.

Ti år gammel mistede de B. sine forældre og kom i huset hos en farbror, men 1674 sendtes han i lære hos sin morbror, den meget ansete kirurg, amtsmester Nicolai Boye i Kbh. 1680 blev han barbersvend og rejste straks til udlandet på den fireårige pligtige studierejse, hvorunder han besøgte mange byer i Tyskland og Holland, overalt studerende ivrigt. Han kom til sidst til Wien hvor han var et år og oplevede byens belejring af tyrkerne 1683. Han vendte så tilbage til Kbh., gjorde tjeneste som skibskirurg, drog atter til udlandet, navnlig til Holland og Paris, hvor han flittigt studerede både medicin og kirurgi. 1689 kom han tilbage til Kbh., blev s.å. livkirurg hos kronprins Frederik (IV) og overtog n.å. Boyes amt og blev kirurg ved Kvæsthuset. 1690 tog han barbereksamen. 1692–93 rejste han igen udenlands, denne gang med kronprinsen, og benyttede lejligheden til at studere videre, ja fik endog orlov af kronprinsen for at besøge Montpellier og Angers. Ved sin hjemkomst 1693 blev han medicus og kirurg ved Nåden. Sammen med sin elev Jacob Winsløw rejste han 1697 til Leiden hvor han 1693 var blevet licentiatus medicinae. Han forholdt sig derefter rolig i hjemmet, tog 1700 den medicinske doktorgrad her, blev s.å. overmedicus ved Kvæsthuset, 1707 livmedi-

cus, 1711 feltmedicus og 1717 efter konkurrence professor medicinae. – Der er ikke mange mænd inden for lægestanden hvis betydning og virksomhed har været så omstridt som de B.s. Han er blevet hånet som få – han siges at have været model til Jens Blok i Peder Paars – og det er ikke usandsynligt at han ikke har kunnet stryge barbersænet af sig, men det er også naturligt og forståeligt i den rangsyge tid at det vakte forargelse i den lærde verden at en håndværker, en amtsmester, blev dr.med. og endog professor, ja universitetsrektor. Der er imidlertid næppe nogen der har arbejdet mere for at uddanne sig og for at udfylde de stillinger der blev pålagt ham. Straks da han havde overtaget sit barberamt 1690, indrettede han et anatomikammer i hjemmet på Kgs. nytorv, og der holdt han forelæsninger over anatomi og kirurgi. Disse overværedes af mange, også fornemme personer, og imellem hans elever fandtes folk som Jacob Winsløw og Simon Crüger. Samtidig arbejdede han jævnligt i universitetets anatomikammer som assistent for Caspar Bartholin (1655–1738). Han vedblev med sin private undervisning til han blev professor, og fortsatte så, indtil ildebranden 1728, ved universitetet hvor han navnlig læste over anatomi, kirurgi og botanik, men tillige som den første over fødselsvidenskab. Han udgav en beskrivelse af væksterne i Botanisk have med opklæbede planter, men denne bog er blevet stærkt kritiseret af botanikere. Som kirurg havde han stor anseelse, og navnlig hans brokoperationer blev kendt også uden for landet. Han foretog operationen for den meget store blæresten, som voldte Ole Borchs død. I sin allersidste disputats 1736 gjorde han rede for sin behandling af sår og bekæmpede stærkt den gængse meget uheldige. Sammenligner man de B. med de andre professorer i begyndelsen af 1700-tallet, indtager han en fremstående plads. Når man har tillagt ham æren for jordemoderforordningen af 1714 er det ikke ganske rigtigt, for vel var han som livmedicus medlem af den kommission der udarbejdede loven, men initiativet til den udgik ikke fra ham. Justitsråd 1717. Etatsråd 1728. – En søn **Frederik de B.**, * 14.1.1706, begr. 16.10.1752, blev student 1722, tog teol. eksamen 1729, men blev efter medicinske studier i Kbh. dr.med. 1740. N.å. nedsatte han sig som læge i Ålborg. 1741 publicerede han en afhandling om Ruyschs muskel i livmoderen, hvori han fik lejlighed til at påvise dennes tilstedeværelse og betydning. Han blev medlem af jordemoderkommissionen 1741.

J. D. Herholdt og F. V. Mansa: Saml. til den da. medicinalhist. I, 1835 214–22. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen, I–II, 1873. P. L. Panum i Univ. progr. 1880 41–53. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–

1750, 1893. F. Wulff: Barbervæsenet i Danm., 1906. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist. II, 1907. C. Christensen: Dansk botaniks hist. I, 1924 57–58. G. Norrie: Kirurger og doctores, 1929. Samme: Theatrum anatomico-chirurgicum, I–II, 1931–32. Danske jordemødre, red. W. Nellemose, I, 1935 33–39. V. Meisen: Med. hist. afhandl., 1933 14–17. Fr. Djørup: Bidrag til anatomiens hist. i Danm., 1970 53–56. C. Teilman Hald i Medicinsk forum, 1972 1–13. O. B. Thomsen: Embedsstudiernes univ. I, 1975 287–89. P. H. Nielsen i Embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, 1879–80 281f.

Gordon Norrie*

Buchwald, Niels Vagn Fabritius, * 1929, meteoritforsker. * 23.6.1929 i Kbh. (Skt. Markus). F: assistent, senere professor ved kgl. veterinær- og landbohøjskole Niels Fabritius B. (* 1898) og Karen Mikkelsen (1900–62). ~ 14.7.1957 i Tohmajärvi, Finland med husholdningslærer Kirsti Canth, * 24.7.1929 i Tohmajärvi, d. af gårdejer Åke C. (1900–61) og husholdningslærer Aino Pieviläinen (* 1899).

B. blev student 1947 fra Frbg. gymnasium, cand.polyt. (kemi) 1953 fra Danmarks tekniske højskole, ansat ved laboratorium for metallære sst. 1954 som forskningsstipendiat, 1955 som amanuensis og siden 1965 som lektor. B. blev dr. scient. fra Kbh.s universitet 1977. Han var 1967–68 gæsteforsker ved Arizona State University, et førende meteoritforskningscenter. 1968–71 besøgte han et andet af disse centre, Smithsonian Institution, Washington D.C., som gæsteforsker, var 1974 gæsteforsker ved Max Planck-Institut für Chemie, Mainz. Efter systematisk søgning i Thule-distrikt 1961 og 1963 fandt B. Apgalilik, den sjette Kap York jernmeteorit. Den er verdens femtestørste hidtil fundne meteorit og en af de bedst undersøgte idet B. har ladet den gennemskære for at klarlægge jernmeteoriternes struktur. Han har i årenes løb besøgt og studeret mange af verdens store meteoritsamlinger, og siden 1967 har han systematisk indsamlet oplysninger om verdens jernmeteoriter, hvilket i 1975 resulterede i disputatsen *Handbook of Iron Meteorites*, I–III, Berkeley. Han har også publiceret *World Map of Meteorites*, 12 tavler, 1968 foruden flere mindre værker om meteoriter, specielt jernmeteoriter. B. har siden 1976 været medlem af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland og siden 1978 af Statens teknisk-videnskabelige forskningsråd. Han modtog Esso-prisen 1971.

Erik Kristiansen

Buchwald, Wolf, 1588–1637, holstenisk råd, amtmand og klosterprovst. * 2.5.1588, † 13.9.1637 på Rastorf. F: Joachim van Bokwolde til Pronstorf (1553–1635, ~ 1° 1583 med Helvig, † 1586) og Adelheid Wolfsdatter Ahlefeldt til Kaden (ca.

1566–1629). ~ 1626 med Catharina Rantzau til Hanerau, * 21.2.1590, † 14.5.1655 (~ 1° 1607 med Henrik Rantzau til Neuhaus, † 1620), d. af amtmand i Åbenrå Cai R. til Hanerau og Holstenklinken (1566–1607) og Elisabeth Henriksdatter Rantzau (1567–1646). – Bror til Friedrich *B. (1605–76).

Efter lange rejser både i Europa hvor han bl.a. 1608 studerede ved universitetet i Orléans, 1611 i Padua og 1612 i Siena, og i Forasen blev B. 1615 hofjunker hos Christian IV. 1617 ledsagede han hertug Frederik til Bremen, og 1620 overværede han den svenske konges bryllup. 1621 nævnes han som ritmester. 1621–24 var han hofmarskal i hvilken egenskab han 1622 fulgte kongen og prinsen til hertug Hans d. Y.s ligfærd i Sønderborg og 1624 sendtes til Bützow for at indrette den til biskop i Schwerin valgte hertug Ulriks hofstat. Ved krigsudbruddet 1625 blev han krigskommissær, og juli s.å. ledede han ved Hörter et angreb af danske tropper som blev slået tilbage af Tillys soldater; allerede 1626 opgav han sit regiment. 1627 blev han holstenisk råd og kommitteret ved defensionsværket i hertugdømmerne, 1627–29 var han amtmand i Haderslev, 1631–37 klosterprovst i Preetz. 1630 sendtes han sammen med sin broder Caspar i kongens ærinde til Glükstadt. B. som foruden at drive sine egne gårde Pronstorf og Rastorf fra 1628 også forpagtede kronens ladegård Beldringe (Sjælland) og 1627–30 i kongelige skrivelser kaldes „til Bothkamp“ som han da vel har forpagtet af Breide Rantzau, synes at have været en energisk landmand; han anlagde en korn- og en papirmølle, en bro og en vej på Rastorf og tog sig ivrigt af Preetz-klostergodset hvis indtægter han skal have fordoblet. 1635 undertrykte han en opstand af husmændene i Preetz, fremkaldt af skattepålæg.

Urkundensamml. der schlesw.-holst.-lauenb. Gesellsch. für vaterländ. Gesch. I, 1839–49 417–20. Kancelliets brevøger 1621–39, 1922–44. – Danm. adels årbog XXX, 1913 128 f.

C. O. Bøggild-Andersen*

Buchwaldt, Frantz Andreas, 1874–1923, officer, geodæt. * 26.10.1874 i Helsingør (Marie), † 27.3.1923 i Hellerup, begr. i Kbh. (Garn.). F: kaptajn af infanteriet, senere oberst Frantz Ingstrup B. (1832–1910) og Meta Ottine Cathrine Kierboe (1851–1929). ~ 19.10.1905 i London med Dorothy Godwin, * 10.3.1878 i London, † 14.8.1958 på Vesterbygård, Jordløse sg. ved Kalundborg, d. af vinhandler Harold Frederic G. (1846–1915) og Louise Maria Batley († 1929). Efter 1891 at have taget studentereksamen ved Metropolitanskolen gennemgik B. officersskolen

Buchwaldt, F. A.

og tog afgangseksamen fra dens næstældste klasse 1894. S.å. udnævntes han til premierløjtnant i fodfolket, og 1896–99 gennemgik han det geodætiske kursus i officersskolens ældste klasse. Stærkt videnskabeligt interesseret fortsatte han sine geodætiske studier ved universitetet hvor han 1901 tog filosofikum og 1903 magisterkonferens i astronomi. 1904 ansattes han i generalstabens topografiske afdeling og var i vinteren 1905–06 på studieophold ved geodætisk institut i Potsdam. 1909 udnævntes han til kaptajn. På en opmålingsekspedition 1913 til Island pådrog han sig en knælidelse hvorfor han 1916 søgte sin afsked fra hæren, og fra nu af helligede han sig ganske sine matematiske og geodætiske interesser. Han underviste i matematik ved Borgerdydskolen på Østerbro og var assistent ved Polyteknisk læreanstalt hvor han 1918 blev lektor i matematik. B. var en idérig forfatter der tit søgte helt nye veje. Således fremkom han i diskussionen mellem matrikulsvæsenet og generalstabens topografiske afdeling om en fælles kortprojektion med en afhandling i Tidsskrift for Opmålings- og Matrikulsvæsen, 1914, hvor han foreslår en kortprojektion der er væsensforskellig fra de almindeligt benyttede. Hans forslag blev dengang upåagtet, men 1929 blev hans projektion underkastet en undersøgelse der resulterede i at den kom til at danne grundlaget for Danmarks økonomiske kortprojektion. – 1916 erhvervede han den filosofiske doktorgrad på afhandlingen *Geometrisk Bidrag til Geoidens Bestemmelse*. – 1918 blev B. direktør for den danske gradmåling. Det var i en vanskelig tid hvor det internationale arbejde var afbrudt, og hvor gradmålingen manglede tilstrækkeligt personale. Først 1920 lykkedes det at få markarbejdet i gang, og i dette og det følgende år udførtes tyngdemålinger på Sjælland. 1922 blev der udført forberedende arbejder på Færøerne, Island og Grønland for ved længdebestemmelser at kontrollere rigtigheden af A. Wegeners teori om kontinenternes forskydning, en hypotese der i høj grad havde B.s interesse. S.å. genoptoges de internationale forbindelser, og B. deltog i Rom i det første møde i Union géodésique et géophysique internationale. Den gren af geodæsi B. som direktør særligt interesserede sig for var den statiske. 1921 offentliggjorde han *Hovedlinjerne i den statiske Geodæsi*, og 1922 *Les principes de la géodésie statique* (Den danske Gradmåling, ny r., hft. 17) der vakte megen opsigt i udlandet. I fortsættelse af disse studier blev der udført et meget omfattende beregningsarbejde til hvilket B. satte store forhåbninger, men som afbrødes af hans pludselige død. Gennem mange år havde B. udført et umådeligt arbejde, og alvorlig overanstrengelse

undergravede hans helbred. – Foruden de allerede nævnte afhandlinger har B. skrevet *Sfæroidens Regnelinie*, 1911, *Die formale Darstellung der Polhöhenbeobachtungen* (Astr. Nachr. nr. 4685, 1913), *Über Gültigkeitsbereich des Theorems von Laplace* (Astr. Nachr. nr. 4768, 1914), *Remarques sur les rapports entre la géodésie technique et la géodésie scientifique* (Bulletin géodésique, 1924, nr. 2). □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1917 224–25. – Studenterne fra 1891, 1916. T. for opmålings- og matrikulsvæsen, X, 2, april 1923 68. Berl. tid. 27.3. og 3.4.1923. N. M. Petersen i Bulletin géodésique 1924, nr. 2 104–07.

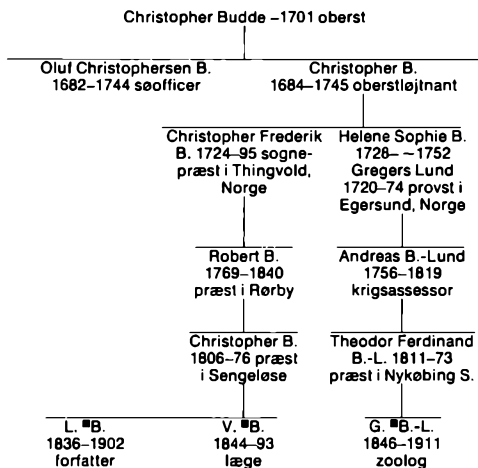
A. Schneider*

Budde

Den borgerlige slægt B. føres tilbage til sognepræst i Sunde i Jämtland Jonas Nicolai, fra hvem oberst Christopher B. † 1701 nedstammer.

H. J. Huitfeldt-Kaas: Den borgerlige familie Budde (Bude). Pers.hist. t. 1884 150–68. J. Brønninge: Stamvlt. over fam. Brünnich m.v., 1910, 17, (Budde-Lund).

Hans H. Worsøe

Budde, Carl Christian Leopold Gether, 1836–1902, forstander, forfatter. * 15.4.1836 i Holbæk, † 24.8.1902 på Himmelbjerggården, begr. i Gl. Ry. F: kateket i Holbæk, senere sognepræst, sidst i Sengeløse, og provst Christopher B. (1806–76) og Anna Sophie Gether (1810–55). ~10.5.1869 i Førsløv med Mathilde Dorthea Christine Hildebert Schilling, * 22.1.1838 i Hammel, † 31.7.1910 i Hesselager sg., Fyn, d. af handelsrejsende Hildebert og Nicoline Vilhelmine S. og plejedatter af forstanderen for Holsteins Minde børnehjem Anders *Stephansen (1791–

1870) og Dorothea Svenningsen (1803–65). – Bror til V. *B.

B. tilbragte sin barndom på landet og i megen frihed. Han var et tidligt læsende barn der fyldte sig med spændende romaner. 1850 kom han i Randers latinske skole og blev student 1854. I flere år vaklede han mellem forskellige studier, opgav til sidst at studere og tog hjem til faderen der da var sognepræst i Sengeløse. Under indkaldelse til militærtjeneste gjorde han bekendtskab med højskolemanden Chr. *Nielsen og blev gennem denne ansat som lærer ved Hindholm folkehøjskole ved Fuglebjerg som da blev ledet af Anders Stephansen. Her blev han med afbrydelser i otte år; 1864 deltog han i krigen, og 1866–67 forberedte han sig i Kbh. til magisterkonferens i matematik som han tog 1867. 1869 blev han forstander for den nyoprettede Karise højskole, men følte sig efterhånden mere tiltrukket af arbejdet blandt børn og overtog derfor 1875 stillingen som overlærer for den til kong Frederik VII's stiftelse på Jægerspris knyttede skole hvorfra han 1879 lod sig kalde til forstander for børnehjemmet Holsteins minde, ivrigt tilskyndet af forstander Chr. Nielsen der efter Anders Stephansen havde overtaget både børnehjemmet og den nærliggende Hindholm højskole, men ønskede helt at hellige sig højskolegeringen. På Holsteins minde kom B. til at udføre sin manddomsgerning indtil han efter en strid med institutionens patron, lensgreve C. C. *Holstein-Holsteinborg (se L. B.: Holsteinsmindes pekuniære Forhold, 1897), opgav sin stilling og 1897 grundlagde børnehjemmet Himmelberggården som han ledede til sin død. B. gennemførte på Holsteins minde en gennemgribende fornyelse af hjemmets gamle bygninger, fik delt hjemmet i mindre afdelinger, indkøbt feriekoloni for børnene ved Gumperup (Klinteby) og oprettet et særligt hjem for piger på Skovgården i Forslev sogn, men tillige blev han snart den førende blandt dem der virkede i børnesagens tjeneste, og i skrifter og foredrag ivrede han for børnehjemmenes værdi som led i opdragelsesarbejdet for vanskelig og ulykkeligt stillede børn ved siden af plejehjemmene. Han blev 1893 medlem af kommissionen om statstilsyn med børneopdragelsen hvis betænkning kom til at danne grundlaget for den senere lov af 14.4.1905 om behandling af kriminelle og forsømte børn og unge personer (børneloven). Børnetallet steg i B.s sidste år på Holsteins minde stærkt og udgjorde gennemsnitligt ca. 180. I beretning fra Det fiiirendaler institut på Holsteins minde for årene 1891–96 der udkom 1897 har B. gjort nærmere rede for hele sit arbejde dér. Han havde stor evne til at forstå de vanskelige eller ulykkeligt stillede børn

der blev betroet ham til opdragelse, og et skarpt blik for at de – i modstrid med hvad der jævnlig blev hævdet på den tid – trængte til mildere behandling og større overbærenhed end de fleste andre, lykkeligere stillede børn. Hans opdragelse bares af et afgjort kristeligt livssyn.

Ved afrejsen til Himmelberggården 1.7.1897 tog B. en del af børnene med fra Holsteins minde, og der anmeldtes talrige andre til optagelse. B. havde først tænkt sig kun at oprette et mindre børnehjem, men bestemte sig senere til at indrette en opdragelsesanstalt af lignende art som Holsteins minde, dvs. for drenge i alderen fra syv til fjorten-femten år; med tilskud fra staten og frivillige bidrag opførtes tre forskellige „hjem“. Børnetallet steg indtil 1900 til ca. 150, og hjemmets økonomiske stilling blev meget vanskelig. B. henvendte sig da 1901 til staten med andragende om hjælp til omdannelse af anstalten til en selvejende institution under stats tilsyn. Han døde imidlertid, inden en ordning blev gennemført.

Allerede tidligt havde B. syslet med digteriske forsøg, men atter opgivet dem, bl.a. efter råd af H. C. Andersen; han fik dog 1860 trykt et arbejde *Tre Dage i Vendsyssel* i Berlingske Tidende, og 1864 opførtes på Casino en vaudeville *Skam til Tak* der dog var et svagt arbejde. 1868 skrev han nogle småting til Chr. Niensens månedsskrift Hindholm. 1871 indsendte han anonymt til Fædrelandet fortællingen *En ungdommelig Historie* der gjorde ham kendt som forfatter og viser hans særpræg som den medfølede og samtidig muntre fremstiller af de usammensatte naturer. Fremstillingen bliver til tider bred og omstændelig. 1872, 1875 og 1878 udkom tre bind *Smaa-historier*. 1874 *En Historie fra fattige Steder*. 1877 *Fra Lømmelalderen*. 1886 en julefortælling *Dødens Gudsøn*. 1889 udsendtes et udvalg af tidligere arbejder under titlen *Fortællinger*. 1890 og 1902 udkom to bind *Julefortællinger*. 1893 *Juleaftensbilleder* og 1899 *En Historie om, hvorledes Fa'r ganske alene klarede det hele og andre Fortællinger*. Julefortællingerne er efter B.s død kommet i flere store oplag. Foruden den skønlitterære produktion har B. efterladt sig adskillige afhandlinger og artikler om skole- og opdragelsesspørgsmål, blandt hvilke kan nævnes *Anders Stephansen og Holsteins Minde* i Danske Børnehjem i Billeder og Tekst (1900), B.s udførlige Beretninger fra Holsteins Minde og Himmelberggården, Uddrag af Bestemmelser i forskellige Lande om Forsorg for forsømte Børn (1893) og Kriminalstatistiske Meddelelser, trykt som bilag til den ovennævnte kommissionsbetænkning af 1895. – R. 1890. □ To træsnit 1882, det ene af B. L. Træsnit 1890 af Waldor, litografi af Harald

Budde, L.

Jensen, 1898. Buste af R. Bøgebjerg, 1900 (på Himmelbjerg 1905). Foto. – Mindsten (ca. 1912 ved Karise folkehøjskole samt ved Holsteins minde).

Kilder. Erindringer i Nutiden 14.8.1889, nr. 31 og i Pers. hist. t. 4. r. VI, 1903 223–33.

Lit. H. Rasmussen i Lolland-Falsters stiftstid. 22.2.1880. Zakarias Nielsen i Husvennen 1.–8.10.1882 og i samles Minder II, 1911. Hver 8. dag, okt.–dec. 1896. III. tid. 29.11.1896 og L. C. Nielsen sst. 31.8.1902. C. C. Holstein-Holsteinborg i Kristeligt dagbl. 10.12.1896. L. B.: Holsteinsminde's pekuniære forhold, 1897. Carl Christensen i De hjemløse XI 1898; XIII 1900; XV–XVI 1902–03; XVIII 1905. J. Jensen-Hammer i Højskolebl. 3.10.1902 1249–60 1322–34. Th. Lang sst. 15.9.1905 1183–90. Folkelæsning 7.9.1902. For kirke og kultur s.å. L. Schrøder i Hjem og skole, 1904 34–79. J. Hammer i Barnet 1923, nr. 60 1–6; 61 1–6; 62 4–8, 63 1–5 (optr. i Børnevennen) L. B., udg. E. M. Eskesen, 1924. Danske opdragelseshjem, red. E. M. Eskesen, 1926 53–62. *Papirer.* Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Olof J. Skjerbæk**

Budde, Vilhelm Christian, 1844–93, læge. * 19.9.1844 i Rimsø, † 8.1.1893 i Kbh., begr. i Sengeløse. F: kateket i Holbæk, senere sognepræst, sidst i Sengeløse, og provst Christopher B. (1806–76) og Anna Sophie Gether (1810–55). ~ 15.11.1876 på Frbg. med Maria Christiane Schiern, * 11.10.1849 i Kbh. (Frue), † 16.1.1923 sst., d. af statsbogholder, senere departementschef og etatsråd Einar Theodor Immanuel S. (1814–76) og Petromine Florentine Petersen (1822–63). – Bror til L. *B.

B. blev student 1862 fra Roskilde, sekondløjtnant i reserven n.å. og deltog i felttoget 1864. Han begyndte derefter at studere medicin, tog embedseksamen 1869 og uddannedes som intern mediciner (reservemedicus på kommunehospitalets II. afdeling under professor Andreas *Brünniche 1871–74), blev dr. med. 1872 på en afhandling om *Diabetes mellitus med særligt Henblik paa dens Behandling* og praktiserede i hovedstaden fra 1876. Fra 1874 var han redaktør af Ugeskrift for Læger. B. beskæftigede sig specielt med sukkersyge og var her i landet en af de første der gjorde dette område til speciale. I lægeverdenen havde han indflydelse som ivrig lægeforeningsmand og som redaktør. Blivende betydning har han fået gennem sin interesse for hygiejne. Han udførte hygiejniske undersøgelser som var udmærkede for deres tid, fx over dampdesinfektion, og skrev en række gode oversigter over hygiejniske emner i Ugeskrift for Læger for at vække standens interesse for emnet. Desuden benyttedes han meget af læger og andre som frivillig konsulent i hygiejniske spørgsmål. Ved Den alm. danske lægeforenings årsmøde i Odense 1887 indledede han en diskussion om hygiejne som lærefag og rejste ved denne lejlighed tre

krav: hygiejnen bør have sin egen repræsentant ved universitetet og ikke doceres som et bifag til retsmedicin, hygiejnen bør optages blandt eksamensfagene ved den lægevidenskabelige eksamen, undervisningen i dette fag bør støttes ved oprettelsen af et hygiejnisk laboratorium. B. oplevede ikke at se disse krav gennemført. Ved hans død viste det sig, i hvor høj grad hans udtalelser om nødvendigheden af et universitetslaboratorium havde været alvor for ham. I sit testamente skænkede han sin betydelige formue (ca. 250.000 kr.) til staten hvis denne ville anvende formuen til oprettelse og indretning af et hygiejnisk laboratorium. Efter langvarige forhandlinger modtog staten gaven 18.1. 1896 på en række betingelser, men først efter fru B.s død 1923 blev der for alvor tale om at anvende gaven efter dens formål. Universitetet havde 1898 oprettet et hygiejnisk laboratorium der senere blev flyttet, men stadig havde utilstrækkelige og gammeldags lokaler. 1928 vedtoges det endelig at anvende B.s gave sammen med en statsbevilling på 80.000 kr. til opførelse af en nybygning ved Rigshospitalet for universitetets hygiejniske institut og dr. med. Vilh. B. og hustrus hygiejniske laboratorium. B.s samlede medicinske og hygiejniske afhandlinger udkom 1894. R. 1888. □ Marmorrelief af L. Hasselriis (Hygiejnisk inst., Kbh.s univ.). Litografi af Harald Jensen, 1894. Foto.

T. M. Trautner i Ugeskr. for Læger, 1893, XXVII, 4, 25–29. Bibliotek for Læger, 1893, 85 140 156f. Joh. Mygge i Ugeskr. for Læger, 1893, 85 73–81. J. Petersen i Ill. Tid. XXXIV, 1893 nr. 17.

*L. S. Fridericia**

Budde-Lund, Gustav Henrik Andreas, 1846–1911, zoolog. * 11.1.1846 på Frbg., † 19.9.1911 i Kbh., urne på Bispebjerg. F: præst ved Ladegården, senere sognepræst i Nykøbing S. Theodor Ferdinand B.-L. (1811–73) og Frederikke Erasmie Thonning (1818–74). ~ 22.4.1875 på Frbg. med Amalie Dorthea Sophie Brønne, * 12.1.1848 i Roskilde, † 14.5.1948 i Kbh., d. af købmand Søren B. (1794–1865, ~ 1° 1822 med Karen Madsen, 1799–1838) og Ida Oline Vilhelmine Rasmussen (1809–49).

B.-L. blev student 1865 fra Roskilde og gav sig derpå som elev af J. C. *Schiodte til at studere zoologi, navnlig entomologi; fra ungdommen var han nemlig en ivrig insektsamler og fortjener at mindes som en af dem der 21.2.1868 stiftede Entomologisk forening. 1872 forsøgte han at tage magisterkonferensen men uden at det lykkedes, en begivenhed der sikkert med urette blev betragtet som stående i forbindelse med striden mellem de ledende zoologer. Derefter opgav han fuldstændig zoologien som livsstilling og gik

over i det praktiske liv, blev grosserer og ejer af en stor børstefabrik. I tidens løb vandt han megen anseelse og kom til at beklæde forskellige politiske og sociale æresposter; han blev således medlem af overskatterådet for Kbh. og havde 1898–1904 og 1907–09 sæde i borgerrepræsentationen (liberal). 1903 var han medstifter af Revisionsbanken. I sin fritid vedblev han at syse med sin ungdomskærlighed, zoologien, specielt de isopode landkrebsdyr – bænkebiderne. Han blev den ledende verdensspecialist inden for denne dyregruppe og bearbejdede samlinger fra hele Jorden. Hans hovedværk *Crustacea Isopoda terrestria*, en samlet systematisk oversigt over hele gruppen, udkom 1885. Supplementet hertil er senere leveret i forskellige tidsskrifter og ekspeditionsberetninger, og hans værdifulde samlinger overgik ved hans død til Zoologisk museum. □Maleri af Chr. Clausen 1897. Træsnit 1898. Foto (Zool. mus.).

J. Brønnicke: Stamtavle over familierne Brünnich m.fl., 1910 17. Chr. Engelhart i Entomologiske medd. XII, 1918 1–44. S. L. Tuxen: Entomologisk foren.s hist. 1868–1968; Entomol. medd. XXXVI, 1968 17–20 71–74.

R. H. Stamm*

Budtz, Olga Johanne (Hanne), * 1915 advokat, politiker. * 21.9.1915 i Maribo. F: garvmester Carl Peter Poulsen (1873–1946) og Anne Kirstine Elisabeth Bramsen (1881–1968). ~ 23.8.1945 i Maribo med ingeniør Otto Johan B., * 23.10.1890 i Kbh., † 6.6.1972 sst., s. af intendant Bertel Christian B. (1847–1918) og Vilhelmine (Ville) Arnoldine Krarup (1854–1924). B. blev student 1933 fra Nykøbing F. og cand. jur. 1939. Efter et år som sagførerfuldmægtig i Nyk. F. blev hun sekretær i patent- og varemærkedirektoratet, derefter 1942–45 i direktoratet for vareforsyning; 1945 fik hun bestalling som sagfører og 1947 som landsretssagfører. 1959–69 og siden 1975 har hun haft off. og beneficerede sager og iøvrigt speciale i familieretlige sager og ejendomssager. I mange år har B. ved siden af sin advokatvirksomhed været stærkt optaget af offentligt virke. Hun var landsformand for Dansk kvindesamfund 1951–56, konservativt medlem af folketinget (østre storkreds) 1953–73 og af dettes præsidium 1968–73. 1958–64 og 1974–78 var hun medlem af Frbg. kommunalbestyrelse og 1959–68 af radiorådet og dettes programvalg. Desuden var hun formand for det konservative folkepartis kvindeudvalg 1964–74, derefter fortsat medlem af partiets hovedbestyrelse, 1969–74 statsrevisor. Iøvrigt mangeårigt medlem af bestyrelsen for Dansk Folkeforsikringsanstalt A/S, derefter af bestyrelsen for As-

urance-Compagniet Baltica-Skandinavia A/S. Det har været karakteristisk for B.s indsats både som advokat og på skiftende tillidsposter at hun altid i kampen for sine synspunkter har bevaret det rolige overblik, været alsidigt orienteret og grundigt forberedt. Hun har ofte taget markante standpunkter. Da hun efter ni år som konsulent for Danm.s radio (Kvindernes eftermiddagsprogram) blev partivalgt medlem af radioens ledelse kæmpede hun bl.a. for at give den moderne dramatik en mere fremtrædende placering og for transmission af boksekampe og kritiserede en række udsendelser for anti-amerikansk indstilling. I folketinget var hun ordfører for en lang række juridiske sager, teater-, biograf- og radiolove, gik fx ind for legalisering af „piratsenderen“ Radio Mercur. Som formand for Dansk kvindesamfund gik hun stærkt ind for kvindelige tjenestemænds lønmæssige ligestilling med mandlige. Hun var aktivt i interparlamentarisk arbejde. – R. 1965. R.¹ 1971. □Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen, 1973–74 (Amalienborg). Foto (Kgl. bibl., statsrevisoratet).

Berl. aft. 26.10.1963, Ålborg stiftstid. 15.5.1966, Weekendavisen 24.12.1975 (interviews).

Carl Kauffeldt

Budtz-Jørgensen, Einar Rudolf, 1876–1945, professor ved tandlægehøjskolen. * 27.3.1876 i Odense, † 8.7.1945 i Kbh., begr. i Odense. F: tandlæge Rudolf Jørgensen (1845–1914) og Dagmar Camilla Fussing (1854–1946). ~ 20.10.1905 i Kbh. (Helligg.) med Anna Tekla Rebecka Wahlström, * 23.9.1872 i Ölme sg., Värmland, † 13.3.1947 i Kbh., d. af brukspatron Carl Johan W. (1829–86) og Maria Charlotta Jonson (1831–1914).

B.-J. tog præliminæreksamen 1892 og tandlægeeksamen 1897. Efter assistent- og vikartjeneste i Danmark, Norge og Schweiz 1897–1902 var han på studieophold i Chicago 1902–03 og begyndte 1904 en tandlægepraksis i Kbh. som han – ved siden af sine hverv som lærer – drev til sin død 1945. Han virkede som undervisningsassistent på tandlægeskolens afdeling for tandfyldningslære 1907–10, som docent ved og chef for propædeutisk klinik, efter konkurrence, 1910–19, som professor i videregående proteselære 1919–41 og som professor i ortodonti 1941–45. B.-J. blev 1928 direktør for tandlægeskolen, en nøglepost han – som den første tandlæge – beklædte til 1941. I denne stilling forestod han 1930 skolens overflytning fra Stormgade til Trommesalen 5 hvor den havde til huse indtil 1941, og væsentlige forbedringer for det treårige tandlægestudium kunne gennemføres. Det var også i denne

Budtz-Jørgensen, Einar

egenskab han på afgørende måde medvirkede i det i juni 1932 nedsatte ministerielle udvalg angående den fremtidige ordning af tandlægestudiet. Dette udvalgs forslag førte til store og afgørende forbedringer for tandlægeuddannelsen og tandlægeskolen der februar 1941 flyttede til egne tidssvarende bygninger i universitetsparken. Den fik status som høgere læreanstalt med B.-J. som første rektor 1941–45. Som sin institutions førstemand virkede han usvækket og med stor autoritet gennem mange år. Hans indsats for dansk tandlægeuddannelse er meget stor og har sat sig varige spor. – I årene 1922–28 var B.-J. konsulent for sundhedsstyrelsen og 1935–45 sagkyndig i tandlægesager ved retslægerådet. Han var ærespræsident ved internationale tandlægekongresser i London 1914 og Paris 1931, æresmedlem af Svenska Tandläkare-Sällskapet 1942 og af Göteborgs Tandläkare-Sällskap 1943. 1938 blev han korresponderende medlem af Deutsche Gesellschaft für Zahn-, Mund- und Kieferheilkunde. Hans faglig-videnskabelige og øvrige publikationer omhandlede især kliniske aspekter af krone- og broprotetik, tandregulering og paradentosebehandling, men også forebyggelse af tandsygdomme samt odontologisk undervisning. – R. 1927. DM. 1937. K. 1941. □ Mal. af Axel Hou, 1945 (Kbh.s tandlægehøjskole). Foto.

Otto Jørgensen: Jens Jørgensen og Karen Kirstine Møller til Katholm og Tyrregården i Følle, 1918 158f. Eigil E. Faber: Festskr. i anledning af Danm.s tandlægehøjskoles indvielse (særtryk af Tandlægebl. XLV, april 1941). Nekrologer i Tandlægebl. IL, 1945, hft. 7 338–40, i Dens sapiens V, 1945, hft. 6 143–44 og i Svensk tandläkare-tidskr. XXXVIII, 1945, hft. 5 620–24. Tandlægebl. L, 1946 105–114 (med bibliografi). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. O. Pedersen

Bugge, Knud Eyvin, * 1928, kirke- og skolehistoriker. * 4.10.1928 i Godthåb, Grønland. F: seminarieførstander, senere provst for Grønland, lektor i grønlandsk Aage *B. (* 1896) og lærer Anna Valborg Margrethe Jensen (1899–1971). ~ 31.10.1953 i Næstved (Skt. Morten) med lektor, cand. mag. Ilse Kristiansen, * 29.4.1929 i Næstved, d. af smedemester Aage Emil K. (1901–75) og Karen Petersen (* 1903). B. tilbragte sin barndom på Grønland og i Canada. 1945 flyttede familien til Danmark. Han blev student fra Metropolitanskolen 1948 og cand. teol. fra Kbh.s univ. 1954. Efter studieophold i Tübingen ansattes han ved institut for dansk kirkehistorie 1957 (–64) og blev samtidig hjælpepræst ved Skt. Stefans kirke (1957–58). 1964 blev han afdelingsleder ved institut for kristendomskundskab ved Danmarks lærerhøjskole, 1965 tillige lektor ved institut for dansk skolehistorie og

1964–70 hjælpepræst ved Grundtvigskirken. 1970–71 var han gæsteprofessor ved United Theological College i Bangalore, Sydindien. Dr. teol. 1965. Som forsker præges B. af discipelforholdet til Hal Koch hvis nærmeste medarbejder han var under opbygningen af institut for dansk kirkehistorie. Hans område er kirkehistorien, især studiet af Grundtvig. Sideløbende har han haft interesse for udforskningen af pædagogikens historie. De to linjer, den kirkehistoriske og den pædagogiske, ses allerede i *Theologi og pædagogik historisk belyst*, 1961. Disputatsen *Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker* placerer Grundtvig mere præcist end hidtil i forhold til tidens pædagogiske bevægelser. Han dokumenterer at Grundtvig bevæger sig bort fra en idealbestemt pædagogik der ser det enkelte menneskes udfoldelse som målet, til bestemmelsen af undervisningens mål som „livsoplysning“. I afhandlingens centrale afsnit vælges „den levende Vexel-Virkning“ som grundlæggende kategori for Grundtvigs pædagogiske tænkning. I fortsættelse af arbejdet med disputatsen kom 1968 tekstudgivelsen *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast I-II*. Inden for den almene pædagogik har B. ydet et bidrag gennem den lille, men fortjenstfulde og meget udbredte *Pædagogiske grundideer*, 1969 (2. udg. 1974). Herudover har han særlig interesseret sig for at udbrede kendskabet til engelsk religionspædagogik. 1970 skrev han *Ronald Goldmans religionspædagogik*, ligesom han udførligt har beskrevet det såkaldte Lancaster-projekt (bl.a. i *Religionspædagogiske brydninger*, 1974). B.s hovedvirke har således været ved Danmarks lærerhøjskole. Hans undervisning har samlet sig om kirkehistorie og religionspædagogik. Opholdet i Indien har understøttet hans interesse for undervisning i fremmede religioner. Han har deltaget i pædagogisk forsøgsarbejde, ligesom han gennem undervisningsvirksomhed og medlemskab i forskellige udvalg har haft forbindelse med undervisningssystemet i det hele taget. Interessen for pædagogiske spørgsmål har imidlertid ikke forhindret ham i stadig at deltage i kirkehistorisk forskning. Han er i bestyrelserne for Grundtvigselsk. og Selsk. for Danmarks kirkehist. 1979 udgav han: *Vi har religion – et skolefags historie*. □ Foto.

Selvbiogr. i Festskrift udg. af Kbh.s univ. nov. 1965 217f. Vitaprotokol i Ålborg stifts bispearkiv.

Torben Krogh

Bugge, Niels, jysk herremand, † 1358 i Middelfart. ~ Ingeborg.

Der hersker megen usikkerhed med hensyn til B.s afstamning og slægtsforbindelser. De adelige

slægtbøgers tradition kan man ikke bygge på; kun de samtidige breve er gode kilder, og det er fattigt nok, hvad de giver. I Erik Menveds gældsrebrev til Rostock 20.11.1302 nævnes blandt de herrer som borger for kongen, „Nicholaus Buggy“, der muligvis er B.s farfar, ligesom „Bugge“ der i forliget i Kiel 10.1.1332 står blandt grev Gerts mænd måske er hans fader. Udelukket er det dog ikke at fornavnet Niels er glemt i dette på plattysk affattede dokument, hvori flere fejl i de danske navneformer forekommer, og at vi her har B. selv første gang. N.å. er han i hvert fald at identificere; han står 7.8.1333 som vidne på Viborg landsting. Endnu er han kun væbner – som ridder nævnes han ikke for 1348 – men hører snart til landets fremtrædende mænd; han er en af de 24 herrer, blandt hvilke ifølge aftalerne i Helsingborg aug. 1343 opmænd skal tages til at bilægge al tvist mellem Danmark og Sverige, og nov. s.å. står han ved mødet i Varberg vedrørende afståelsen af Skåne som garant for overenskomsten tilsammen med en række andre. 1350 ses han i kongens nærmeste kreds; da Valdemar rejser til Tyskland er han i hans følge tillige med de betroede mænd Benedict Ahlefeldt (II), Niels Eriksen, Bo Falk og Henning Podebusk; men n.å. synes hele situationen forandret. Claus Limbek på Kalø bryder med kongen, og B. og hans frænder og venner følger ham; de jyske herremænd vil væрге sig mod Valdemars hårde regimente. Forbindelse knyttedes med de holstenske grever, og kampen stod om Jyllands borge fra nord til syd. Det nævnes et par gange at B. kommer over til Sjælland for sammen med forskellige gejstlige og verdslige herrer at føre forhandlinger der dog ikke havde noget resultat; først i sommeren 1353 kom det til forlig. Særlig aftale om fangers udveksling blev gjort med B. og hans tilhængere. – I de følgende år rådede tilsyneladende fred – B. sidder i kongens retterting i Jylland 1355 – men 1357 brød striden ud på ny. Da man skred til forhandlinger, stod B. atter blandt ordførerne. Med kongens og hertug Christoffers lejde kom han til Slagelse sidst på året 1358; Valdemar var imidlertid ikke let at få i tale og stillede uantagelige vilkår; og på hjemvejen blev B. med sine fæller Uffe Stigsen og Peder Andersen dræbt i Middelfart. Man ymte om at kongen var skyld i B.s død, men Valdemar rensede sig, orfejdebrevet blev givet, og B.s søn Knud B. udsonede sig med kongen og hertug Christoffer. Middelfart borgere kom til at bøde for drabet; indtil 1874 betaltes årlig „Buggespenge“ af nogle huse i byen. – B. ejede meget gods. Han købte, solgte og mageskiftede, og hans døtre og svigersønner og næste generation gjorde ligeså. Adskillige breve taler om slæg-

tens jordeje og handeler, men at slutte tilbage fra slægtens besiddelse til B.s gods er næppe sikker vej. Der er imidlertid direkte vidnesbyrd nok om, hvad der var i hans hænder. I seksten af Jyllands herreder havde han jord og gårde – i Vendsyssel og på Mors, i Østjylland og nede ved Kongeå, mest dog i Salling og i Viborgegnen. Her lå hans stærke gård Hald i Hald sø.

B., driftig og godskær, mægtig ved frændskab og venskab med jyske herremænd og en fører iblandt dem i kampen mod kongen, må for samtiden og nærmeste eftertid have stået som en storladet sikkelse. Fantasien kom i flugt. Om hans død blev digtet en vise: „Hr. B. bygger op Hald med Ære“. Dens omkvæd: „De fare saa fri igennem Jylland“ giver udtryk for herrernes trods og selvstændighedsdrift. I visen om Niels Ebbesen er B. atter den der råder og leder; i hans gård har modstanderne mod grev Gert deres tilhold. Viser og sagn ude fra vestkysten fremstiller ham som den ædle stormand der byder den skibbrudne kongesøn gæstfrihed, og som den der lader Nørre Vosborg opføre. Nørre Vosborg ved Storåens munding ejedes i begyndelsen af 1400-tallet af B.s datterdatter fru Ingeborg der var gift med Predbjørn Podebusk; dens historie kan ikke følges længere tilbage. □ Et mal. af Thrane (Nørre Vosborg) skal være en kopi efter et bill. som fremstiller B. (Hald).

*Ellen Jørgensen**

Bugge, Thomas, 1740–1815, astronom. * 12. 10.1740 i Kbh. (Nic.), † 15.1.1815 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: kgl. kælderskriver, senere proviantforvalter Peder B. (1700–73) og Oliva Saur (ca. 1720–85). ~ 7.1.1771 i Svallerup med Ambrosia (Amborg) Wedseltoft, døbt 22.4.1742 sst., † jan. 1795 i Kbh., d. af sognepræst Simon Simonsen W. (1706–82) og Inger Magdalene From (ca. 1715–78).

Efter privatundervisning hos justitsråd H. C. Saxtorph blev B. student 1756, tog filosofikum 1758 og teologisk embedseksamen 1759. Samtidig havde han under Christen *Hees (1712–82) vejledning studeret ren og anvendt matematik, for hvilket fag han altid havde vist udpræget begavelse. Som medhjælper hos Peder *Koefoed (1728–60) deltog han i Videnskabernes selskabs opmåling af Roskilde amt. Samtidig fortsatte han sine matematiske og fysiske studier, blev assistent ved observatoriet på Rundetårn under Christian *Horrebow (1718–76) og var 1760 og –61 dekanus på det kgl. kommunitet. 1761 sendtes han til Trondhjem for at observere Venuspassagen. Resultaterne er publiceret i det franske videnskabsakademis „Mémoires“ for 1761. Efter Koefoeds død blev han 1762 af Vidensk. selsk.

ansat som geografisk landmåler. Han opmålte årligt ca. 20 km² af Sjælland og underviste i landmåling. 1765 blev han udnævnt til trigonometrisk observator og chef for landmålingskontoret. Som trigonometrisk observator udførte han en triangulation over det meste af Sjælland og Øresund og bestemte polhøjden af en række trigonometriske stationer. Som landmålingskonduktør opmålte han en række godser og landsbyer på Sjælland. 1768 blev der udarbejdet en ny plan for den økonomiske opmåling og B. blev udnævnt til overlandmåler. Som sådan udarbejdede han instruktioner for arbejdet og uddannede en stab af landmålere. Da B. 1775 blev medlem af Videnskabernes selskab fik han en endnu større indflydelse på dets opmålinger, og fra ca. 1780 til sin død overtog han helt ledelsen. B.s indsats i landmålingen var af overordentlig betydning, og hans virksomhed betød et gennembrud for den økonomiske og geografiske opmåling i Danmark. – Af hans værker om landmåling skal nævnes *Beskrivelse over den Opmaalingssmaade, som er brugt ved de danske geographiske Karter*, 1779, *De første Grunde til Regning, Geometrie, Plan-Trigonometrie og Landmaaling*, 1795 og *Den oekonomiske og militaire Landmaaling*, 1814 samt et stort antal afhandlinger i Videnskabernes selskabs skrifter.

B.s praktiske sans og store, alsidige dygtighed bevirkede at han også blev stærkt benyttet i mange andre retninger. Således udregnede han 1774 sammen med professor C. C. Lous tabeller til Den almindelige enkekasse (efter L. Eulers formler) og var 1765–72 arveprins Frederiks lærer i matematik. Året efter Chr. Horrebows død blev han (1777) professor i astronomi. For at kunne bringe observatoriet på Rundetårn på højde med tiden foretog han snart efter sin ansættelse en studierejse til Tyskland, Holland, Frankrig og England. Et uddrag af en rejsebeskrivelse er trykt i et universitetsprogram fra 1779. Efter hjemkomsten blev observatoriet ombygget, og nye og bedre instrumenter blev anskaffet. Hertil gav kongen 7000 rdl. Gode var observationsforholdene på stedet dog ingenlunde. En beskrivelse af observatoriet samt de tre første års observationer findes i B.s på egen bekostning 1784 udgivne *Observationes astron. annis 1781–83*. Hans egne og hans elevs iagttagelser findes i protokoller på Kbh.s universitets observatorium. Efter B.s forslag blev der oprettet små observatorier i Norge, Island, Grønland og Tranquebar hvor Piehl, Lievog, Ginge og Engelhart anstillede for den tid gode observationer. Man havde sikkert håbet at B. skulle hæve den danske astronomi til samme høje stade som den stod på i Tyge Brahes og Ole Rømers tid. Adskil-

lige af hans arbejder vidner også om at han var på højde med sin tid, fx hans undersøgelser over Algol (*Philosophical Transactions* 1783), af Saturns sfæroidiske figur og rotation, undersøgelser over variationen af Ekliptikas skræthed. Når han alligevel ikke fuldt ud indfrie de nærede forhåbninger skyldes dette uden tvivl væsentligt at man trak så store vekslers på hans arbejdsvevne i andre retninger. Han blev direktør for enkekassen 1782, lektor i matematik ved søetaten og holdt forelæsninger over matematik og vandbygningskunst. 1798 blev han af regeringen sendt til Paris for at deltage i konferencen om metersystemet. Forhandlingerne trak dog så meget i langdrag at han måtte rejse inden de var afsluttede. Han udgav 1800 en beskrivelse af rejsen. Fra 1801 til sin død var han sekretær i Videnskabernes selskab. Han var medlem af brolægningsskommissionen og kommissionerne for brand- og havnevæsenet i Kbh. 1773–83 var han præsident for Det kgl. landhusholdningsselskab. Regeringskollegierne og andre offentlige institutioner benyttede hans sagkundskab i alt hvad der afhang af anvendt matematik eller fysik. Ved Kbh.s bombardement 1807 mistede B. en meget stor del af sit 15000 bind store bibliotek og mange af sine instrumenter. Mens hans hus brændte reddede han først originaltegninger og stukne plader til de danske specialkort og de dertil hørende journaler og beregninger. Foruden de ovenfor nævnte publikationer udgav B. flere lærebøger i matematik og astronomi, talrige afhandlinger i Vidensk. selsk. skrifter, Svenska Vetenskapsakad. skrifter og *Philosophical Transactions* samt adskillige observationer i *Astron. Jahrbuch* (Bode) og *Monatl. Correspondenz* (v. Zach). – B. var tre gange universitetets rektor (1789–90, 1801–02, 1810–11). Han var desuden medlem af talrige videnskabsakademier (Petersborg, Pisa, London, Stockholm, Mannheim, Haarlem, Trondhjem) og af Det skandinaviske litteraturselskab i Kbh. – Justitsråd 1784. Etatsråd 1810. – R. 1809. □Stik af Chrétien efter tegn. af Fouquet, kopieret i stik af C. Westermayr, 1799, og træsnit af H. P. Hansen, 1886. Maleri (observatoriet, Kbh.), som synes at ligge til grund for mal. af G. E. Wyck (Fr.borg), og litografi efter tegn. af J. M. Haas samt kobberstik.

T. B.: *Science in France in the revolutionary era*, ed. Maurice P. Crosland, London 1969 (Rejsedagbog). – P. C. B. Bondesen: Slægten B. i Danm. og Norge. 1891 30–33 2. udg. 1909. *Dansk lit. tid.* 1815 357–68. *Athene*, 1815 232–40. J. Collin i *Landoeconomisk tid.* 1, 1815 487–95. *Lindenaus Zeitschr. für Astronomie*, sept. 1816 245–50. Riises archiv for hist. og geogr. XXIV, 1826 42–47. C. Molbech: *Vidensk. selsk.s hist.*, 1843. N. Nielsen: *Matematiken i Danm.* 1528–1800, 1912. N. E. Norlund: *Danm.s kortlægning*, 1942 58–64. Asger Lomholt:

Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942, 1942 529–38. Einar Andersen: T. B., 1968.

*Poul Heegaard/A. Schneider**

Bugge, Aage, * 1896, provst, lektor. * 19.2.1896 i Nanortalik, Grønland. F: kolonibestyrer Konrad Olsen B. (1862–1937) og Hedevig Clausen (1873–1937). ~4.7.1925 med Anna Valborg Margrethe Jensen, * 8.4.1899 i Rønnebæk, † 16.4.1971 i Helsingør, d. af førstelærer Ludvig Christian Jensen (1859–1925) og Dagmar Margrethe Thiesen (1870–1930). – Far til K. E. *B.

B.s barndomshjem var præget af forældrenes store interesse for Grønland og dets befolkning og især moderens gode kendskab til sproget som B. beherskede fra barnsben, lige som grønlandsk levemåde og tankegang aldrig var ham fremmed. Han blev student fra Sorø 1913, cand. teol. 1921 og s.å. førstepræst i Grønland, seminarieforstander i Godthåb 1925, provst 1934 til sin hjemrejse 1948, da han blev lektor i grønlandsk til 1964. – I kraft af sin solide grønlandske baggrund formåede B. på forskellige områder at øve en større indsats end det var de fleste danske muligt i Grønland. På seminariet virkede han energisk for en mere tidssvarende undervisning og kom til at præge en generation af grønlandske lærere og kateketer. Han skrev selv en dansk læsebog for grønlandske skolebørn som har været i brug i skolen til nutiden, og i 1944 deltog han i udgivelsen af en grønlandsk læsebog. Som led i folkeoplysningen skrev B. på grønlandsk flere bøger, om Grundtvig 1935, herrnhuterne 1937, bibelkommentarer, kirkesamfund og sekter 1957. – B. gjorde som provst og siden lektor et stort sprogligt arbejde for at dygtiggøre de danske præster i det grønlandske sprog og motivere dem for deres arbejde. Har bl.a. udgivet *Grønlandsk Rejseparlor*, 1952, *Dansk-grønlandske Stiløvelser*, 1966 og var medudgiver af den store dansk-grønlandske ordbog 1960 hvis redaktion han ledede. 1931 udgav han den dansksprogede *Fjeldsøer* med grønlandsk motiv. Næstformand i udvalget for den grønlandske kirkesag, 1951–1963. – R. 1947. R¹. 1963. □Foto.

W. Westergaard Madsen i Medd. fra den grøn. kirkesag nr. 100, 1964 6–8. – Levnedberetning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsark.

Mads Lidegaard

Buhl

Slægten stammer fra Koldingegnen, hvor den kan spores tilbage til ca. 1550. Statsminister Vilhelm B. (1881–1954) tilhører en gren m. tilknytning til Nr. Stenderup, mens de i skemaet nævnte alle nedstammer fra borgmester i Fredericia Hans B. (1751–1814).

Th. Hauch-Fausbøll: Professor Frants Buhls slægt. Berl. aft. 3.10.1932.

Hans H. Worsøe

Buhl, Frants Reinhold Conrad, 1816–50, officer. * 17.4.1816 i Fredericia, † 29.9.1850 ved Tønning, begr. i Tønning. F: kancelliråd, herredsfoged Hans Hofman B. (1784–1826) og Louise Charlotte Zinn eller (efter stedfaderen) Randlev (1788–1840). Ugift.

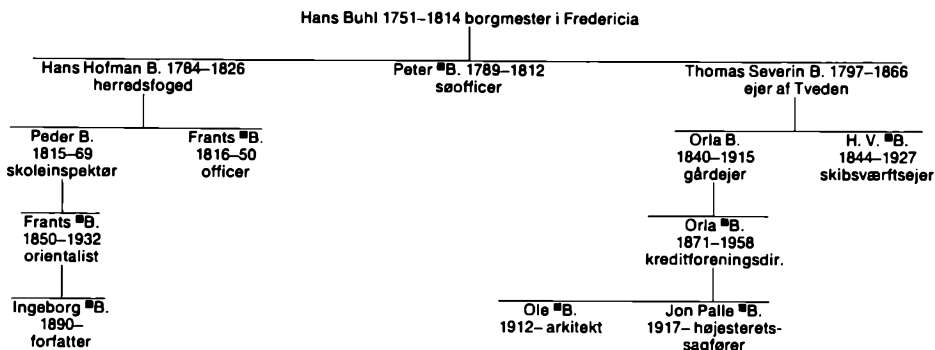
B. blev landkadet 1831, sekondløjtnant 1835 og premierløjtnant 1842 i Fredericia. Ved bytte med en kammerat blev han 1843 forflyttet til Kbh. da han ønskede at forberede sig til landmålereksamen, som han fik 1845; n.å. blev han på grund af en strid med „Bataillon“ forflyttet til Glückstadt. Da hans afdeling her 1848 sluttede sig til slesvigholstenerne søgte B. at nå Hamburg for derfra at komme til Danmark men blev anholdt, måtte udstede revers og kom derfor ikke til at deltage i felttoget 1848. 1849 blev han kompagnikommandør ved 4. reserve-bataljon og var med i fægtningen ved Haderslev 3.4. og i kampen ved Kolding, efter hvilken han i bataljonens rapport blev særlig fremhævet for „Conduite og Koldblodighed“. Han deltog i Ryes tilbagetog s. å., i fægtningen nordøst for Vejle 8.5., i slaget ved Fredericia og udnævntes kort tid efter dette til kaptajn II. 1850 hørte hans afdeling til 3. (Schepelerns) brigade der i begyndelsen af aug. besatte den sydvestlige del af Slesvig, bl.a. Frederiksstad og landskabet Eiderstedt. B. blev med sit kompagni detacheret til Tønning, hvor han de følgende uger med sædvanlig iver og pligtfølelse ledede bevogtningstjenesten og fungerede som pladskommandant. 29.9. forsøgte et fjendtligt detachment fodfolk støttet af artilleri ved færgestedet Wollersum en overgang til den nordre Ejderbred. B. sendte først en mindre styrke mod stedet, men da denne snart måtte vige gik han til undsætning med resten af sit kompagni. Kort efter blev han dødeligt kvæstet af en kanonkugle, der knuste hans venstre arm og side. Skønt borgerne i Tønning var fuldstændig tysk-sindede, udbad de sig „som en nåde, at de alene måtte sørge for B.s begravelse“, og kammerater lod rejse et mindesmærke på graven. – R. 1849.

H. P. Selmer: Nekrolog. saml. II, 1852 583–91. D. Recke: Insurgenternes angreb på den da. armés fløjstilinger 1850, 1852 149–50. Den dansk-tyske krig 1848–50. Udg. Generalstaben, III, 1887 1158f., nekrolog sst. 1583–86.

*Rockstroh**

Buhl, Frants Peder William, 1850–1932, orientalist. * 6.9.1850 i Kbh. (Frue), † 24.9.1932 i Hille-rød, begr. i Asminderød. F: cand. teol., senere skoleinspektør Peder B. (1815–69) og Nancy

Buhl, Frants

Cathrine Bolette Hammerich (1816–82). ~22.7.1879 i Dresden (Kreuzkirche) med Frieda Wilhelmine Görnemann, * 14.3.1855 i Stendal, Altmark-Brandenburg, † 4.11.1934 i Hillerød, d. af pastor Friedrich Wilhelm G. (1823–54) og Emma Ottilie Voley (1824–1905). – Far til Ingeborg B.

B. blev student 1868 fra Metropolitanskolen, cand. teol. 1874. Allerede i studentertiden interesserede han sig særlig for Det gl. testamente som han studerede under C. Hermansens ledelse; samtidig drev han almindelige semitiske sprogstudier, især arabisk under van Mehren. 1874 fik han accessit for en prisopgave om nægtelserne i arabisk, sammenlignet med hebraisk. På en studierejse til Wien og Leipzig fortsatte han studiet af Det gl. testamente og af arabisk. I Leipzig søgte han undervisning hos Franz Delitzsch og H. L. Fleischer. Resultatet af disse studier var en disputats *Sproglige og historiske Bidrag til den arabiske Grammatik*, 1878. Medens B. opholdt sig i Leipzig udkom Wellhausens *Geschichte Israels I* der vandt størstedelen af de tyske gammeltestamentlige forskeres tilslutning til den opfattelse af Mosebøgernes tilblivelse som væsentlig allerede var udformet af Reuss, Vatke og Kuenen. B. forholdt sig stærkt afvisende over for denne opfattelse, således i en afhandling *Naar er femte Mosebog affattet?* i Theol. Tidsskrift 1878, men efterhånden bøjede han sig for dens argumenter, og han blev den som indførte den kritiske behandling af Det gl. testamente i Danmark. 1880 blev han docent, 1882 professor ved det teologiske fakultet med Det gl. testamente som fag. I en række artikler i Theol. Tidsskrift for 1884, 1885 og 1886 gav han udtryk for sit syn på de gammeltestamentlige undersøgelses udvikling. Han sluttede sig her til den nyere opfattelse af den litterære historie, især delingen af Pentateuchen i kilder og i alt væsentligt til den datering de fik i nyere tid. B. skrev i disse år mindre afhandlinger om specielle spørgsmål i tyske tidsskrifter (*Zeitschrift f. kirchliche Wis-*

schaft und kirchliches Leben 1881–82 og *Zeitschrift f. die alttestamentliche Wissenschaft* 1885 og -88) og i danske tidsskrifter om andre emner, en artikel om et afsnit af jødedommens historie (Alexander Jannaj og hans dronning i Historisk Arkiv 1886) og en om indskrifter der belyste Israels historie (Theol. Tidsskrift 1887), og endvidere et par bidrag til Fr. Niensens „Smaaskrifter til Oplysning for kristne“ (*Om Prædikerens Bog*, 1886, *Om Jobs Bog*, 1887) og en syntaks til H. L. Stracks af Kissmeyer oversatte hebraiske grammatik (1885). Arbejdet med Det gl. testamente førte B. ind på undersøgelser af dets tilblivelse som kanonisk skrift og dets historie i den jødiske og den kristne menighed; deraf fremgik *Den gammeltestamentlige Skrift-overlevering*, 1885 der også behandler tekstens historie. I foråret 1889 foretog B. en rejse over Grækenland og Egypten til Palæstina og derfra gennem Syrien og hjem over Konstantinopel. Fra 1913 skrev han mange artikler om geografiske steder inden for islams område i „Enzyklopaedie des Islams“.

Da Frantz Delitzsch på grund af alder og sygdom trak sig tilbage blev B. kaldet til at være hans efterfølger som gammeltestamentlig professor i Leipzig; han modtog kaldelsen og blev udnævnt fra 1.10.1890. Som tysk professor udsendte han et par af sine danske værker på tysk, nemlig *Kanon und Text des Alten Testaments*, 1891 og *Geographie des Alten Palästina*, 1896 der begge blev stærkt benyttede håndbøger. En ny studie var *Geschichte der Edomiter*, 1893 der fremkom i et universitetsprogram. Men under sin virksomhed i Leipzig vedblev han at udgive bøger som dansk forfatter. B. lagde stærk vægt på Israels enestående karakter. Han fandt denne dels i dets ejendommelige historie, dels i dets profetisme, hvori han fandt den overleverede opfattelse af Israel som åbenbaringsfolket virkeliggjort. Denne opfattelse gjorde han nærmere rede for i *De messianske Forjættelser i det gamle Testamente*, 1894 hvor han fulgte udviklingen af

de profetiske fremtidsudsagn. Disse bøger bragte på ny diskussionen om „bibelkritikken“ i gang, og 1895 skrev B. da et lille skrift *Til Vejledning i de gammeltestamentlige Undersøgelser* hvori han fremstillede grundlaget for den nyere opfattelse af Det gl. testamente i overskuelig og letfattelig form. Året i forvejen var hans oversættelse og grundige kommentar til Jesaja blevet afsluttet (1894). Han sluttede sig heri til den daværende forsknings almindelige opfattelse af kapitlerne 40–66 som hidrørende fra eksilets tid, en opfattelse han omhyggeligt begrundede. I Leipzig var det blevet overdraget ham at udgive Wilh. Gesenius' „Hebräisches und Aramäisches Hand-Wörterbuch über das Alte Testament“. B.s første udgave af dette værk, 12. oplag, udkom 1895, siden er fulgt indtil 16. udg. (17. udg. 1921 og senere, fot. optryk). Under B.s bearbejdelse hævdede denne ordbog sin plads som det betydeligste hebraiske leksikon. For hvert ord samles det etymologiske materiale fra andre semitiske sprog, med inddragning også af det egyptiske. Hertil havde B. forskellige medarbejdere, navnlig gennem alle oplagene assyriologen H. Zimmermann. Den egentlige leksikalske del er forsynet med rigelige henvisninger både for sprogformers og betydningers vedkommende, og i tidens løb indførtes en meget righoldig anvisning på litteratur hvor nærmere oplysninger og begrundelse kunne findes. B. viste i dette leksikon sit herredømme over hele det gammeltestamentlige fag. Ved v. Mehrens afsked blev B. opfordret til at søge tilbage til Kbh. og overtage hans lærestof som professor i semitisk-østerlandsk filologi. Han gik ind på denne opfordring og blev udnævnt 1898. I den nye stilling kunne han fortsætte sine studier af Det gl. testamente og samtidig udvide dem til andre semitiske områder. Han skrev en større afhandling om Israellitternes sociale forhold (Dansk Tidsskrift 1898) som et forarbejde til den tyske *Die sozialen Verhältnisse der Israeliten*. 1899, og kort efter den omfangsrige kommentar *Psalmerne, oversatte og fortolkede*. 1900 der giver en indgående sproglig og realundersøgelse af en vigtig samling af Det gl. testaments skrifter. Han bidrog ved forskellige artikler til „Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche“ (3. udg. ved A. Hauck), til „The Jewish Encyclopedia“ og „Kirke-Leksikon for Norden“. I Kittels udgave af den hebraiske bibel påtog han sig teksten til salmerne og til Esters Bog (1906). 1910 udgav han, under andres medvirken, en samlet oversættelse af hele Det gamle testamente, oversat i et rent og klart nutidssprog. Dette værk ligger til grund for den autoriserede oversættelse af 1931.

Ved siden af hebraisk beskæftigede B. sig særlig med arabisk, især den ældre klassiske litteratur. Hans studier koncentrerede sig om Koranen og Muhammeds historie, og 1903 udkom *Muhammads Liv* der giver en omhyggelig kildemæssig fremstilling af profetens udvikling og hans ældste menigheds tilblivelse. Bogen er senere omarbejdet til en tysk udgave (1930). I tilslutning dertil kom senere *Muhammads religiøse Forkyndelse efter Quranen*, 1924 der fremstiller indholdet af profetens tanker, hans lære og lov. Tidligere havde han givet forskellige bidrag til Islams ældre historie, *Alidernes Stilling til de sh'itiske Bevægelser under Umajjaderne* (Vidensk. Selsk. Oversigt 1910) og *‘Ali som Prædikant og Kalif* (Universitetets festskr., sept. 1921), dertil en oversættelse af et udvalg af Koranen (i „Verdensreligionernes Hovedværker“ ved P. Tuxen, 1921); denne oversættelse blev genudgivet i uforandret skikkelse i den nye udgave af „Verdensreligionernes Hovedværker“ (1954) som udkom under redaktion af P. Tuxen og Aa. Marcus. Over den senere Islam gav han en lille oversigt i *Muhammedanismen som Verdensreligion*, 1914. Om den ældre Islams mænd har han skrevet talrige artikler i „Enzyklopædie des Islams“. På aramæisk område har B. foruden skriftet om Daniel udgivet nogle studier over de jødiske papyri fra Elefantine (Vidensk. Selsk. Oversigt 1908, Theol. Tidsskr. 1910) som han i øvrigt benyttede til sin ordbog. Om de vestsemitiske folks kultur har han skrevet i „Verdenskulturen“, udg. af Aage Friis (1908, samtidigt på svensk, her ny udg. „Orientens Forntidskultur“ II, 1927 157–276). Til oversættelsen af Det gl. Testamente sluttede sig en oversættelse af Apokryferne, 1920, og i forbindelse med dette arbejde udgav han en særlig behandling af Tobit- og Judithfortællingerne, 1919. Et nytestamentligt arbejde påtog han sig ved udgivelsen af en fortolkning til Hebræerbrevet, 1922. B.s arbejder udmærker sig alle ved stor og omfattende lærdom, ved sikkerhed i den sproglige opfattelse af de tekster han arbejdede med, og ved en overordentlig klarhed i fremstillingen. Ved siden af videnskaben dyrkede han hele sit liv med stor iver musikken, og han var en tid formand i Musikforeningens repræsentantskab. Han blev medlem af Videnskabernes selskab 1900 og var 1917–28 formand i dets historisk-filologiske klasse. 1908 blev han medlem af det norske Videnskabernes selskab, 1911 æresdoktor i Kristiania, 1912 i Athen, 1918 i Lund. Han var universitetets rektor 1911–12, efor for Borchs kollegium 1914–22, medlem af Rask-Ørsted fondets bestyrelse 1919–23, formand og senere æresformand for Orientalisk

Buhl, Frants

samfund og medredaktør af Acta Orientalia fra dets begyndelse 1923 til sin død. – R. 1899. DM. 1909. K.² 1912. K.¹ 1922. □ Ungdomsbill., tegn. af Viggo Johansen (Fr.borg). Mal. af H. Nik. Hansen 1910 og 1912 (Fr.borg). Buste af Johanne Claudius, f. Lynge, ca. 1915. Mal. af N. V. Dorph, 1920 (Kbh. univ.). Min. af Greve, mal. af Frieda Buhl, relief af fru Bertelsen, buste af Kai Nielsen (bl.a. i Studentergården, Kbh., og Glyptoteket). Foto.

Selvbiogr. i univ.program, nov. 1878 og 1890. – J. C. Jacobsen i Teol. t. 1925 273–91 (med bibliografi). Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1933 86–97. Johs. Pedersen i Det kgl. da. vidensk. selsk. oversigt 1932–33 87–111. – Breve til B. i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jørgen Læssøe (Johs. Pedersen)

Buhl, Harald Valdemar, 1844–1927, skibsværftsejer. * 16.5.1844 på Tveden i Albæk sg. i Vendsyssel, † 18.4.1927 i Dragør, urne på Frederikshavns kgd. F: proprietær Thomas Severin B. (1797–1866) og Cæcilie Kirstine Opitius (1806–72). ~ 1° 26.10.1870 i Kbh. (Holmens) med Louise Sophie Margrethe Moldenhawer, * 5.4.1841 i Kbh. (Slotsk.), † 2.3.1890 i Frederikshavn, d. af inspektør ved Det kgl. bibliotek, senere justitsråd Carl Eduard M. (1795–1870) og Maria Elisabeth Brockhausen (1807–91). ~ 2° 14.9.1891 i Fredensborg med Antoinette Johanne Sofie Uldall, * 19.3.1849 på Sølyst (nu Nyrupgård) ved Kvistgård, † 26.9.1920 i Kbh., d. af godsejer, overauditor Carl Wilhelm U. (1804–83) og Julie Wilhelmine Rottbøll (1804–79).

B. anlagde 1870 et skibsværft i Frederikshavn på en af havnen lejet grund og med det formål at bygge såvel nye træskibe som at reparere den mængde havarister der søgte havn her efter at være strandet på vestkysten og på Læsø. Værftet kom i drift i sommeren 1870 og fik straks meget arbejde. Da fiskeriet i slutningen af 1870'erne revolutioneredes idet man gik over til at bruge søgående kuttere med snurrevod, og strandingerne antal samtidig aftog med træskibenes tilbagegang, blev værftets hovedarbejde bygning af fiskerkuttere, og B. skabte her en type der vandt anerkendelse viden om og skaffede ham nybestillinger fra mange lande. 1905 overdroges værftet til Frederikshavns Værft og Flydedok og blev indrettet til også at bygge stålskibe. 1904 udgav B. sammen med den tyske marinekaptajn R. Dittmer *Seefischereifahrzeuge und -Boote ohne und mit Hilfsmaschinen*. – R. 1892. □ Foto.

Thomas Larsen: En gennembrudstid, III, 1927 133 137f. 181. C. K. i Jyllandsposten 14.10.32. Bent Hansen: Frederikshavn i stilstand og fremgang, 1968 143–45. – Levnedberetning i ordenskapitlet

*C. Kliigaard**

Buhl, Ingeborg, * 1890, forfatter. * 17.4.1890 i Kbh. F: religionshistoriker Frants *B. (1850–1932) og Frieda Wilhelmine Görnemann (1855–1934). Ugift.

B., hvis mor var tyskfødt, boede i Leipzig 1890–98, derefter i København hvor hun tidligt fik sin arvede sprogbevægelse og kunstsans, sin livlige intelligens og psykologiske indsigt skærpet i det gæstfri, musiske, men ikke altid harmoniske professorhjem. Svigtende helbred hindrede hende i at søge de videregående uddannelser hun havde evner for, men hun erstattede dem med vidtstrakt læsning og velforberedte rejser i Europa og Nørorienten. Efter faglærerindeeksamen i tysk og historie 1912 var hun i 2 år gymnasielærer ved Hesselager kostskole, 1921–35 museumsassistent ved Frederiksborgmuseet, medarbejder ved Thieme-Beckers tyske kunstnerleksikon 1925–32 og for Otto Andrup ved Encyclopædia Italiana. 1935 indtrådte hun i Roskilde adelige jomfrukloster hvis historiker hun blev (*Roskilde adelige Jomfrukloster 1699–1949*, s.m. Arthur Fang, 1949, og *Portrætsamlingen i Roskilde Adelige Jomfrukloster*, 1961). 1951–69 var B. medarbejder ved Hasselbalch Kulturbibliotek til hvilket hun indledte og oversatte 25 bd. Hun medbragte til arbejdet en overordentlig sprogbeherkelse (af dansk og en halv snes fremmedsprog), findexerglæde, dømmekraft og skarpsindig ihærdighed. Et udvalg af de indledende essays foreligger i *På sporet af det uforgængelige*, 1974. – Som skønlitterær forfatter fremtrådte B. 1929 i Tilskueren med novellen *Hofskuespilleren*, en for hende karakteristisk psykologisk-mystisk fantasi om en trespaltet natur; men først 1938 udkom hendes første bog, novellesamlingen *Mellem Himmel og Jord*, forlagspolitisk ledsaget af den handlingsmættede familieroman *Sidsel Orne*. Årelange sygdomsperioder standsede igen B., men under arbejdet med kulturbiblioteket blomstrede hendes eget forfatterskab op i en lang række novellesamlinger, *Strejflys*, 1956, *Tvelys*, 1958, *Mosaik*, 1960, *Vjera*, 1961, *Ad veje du ikke ved*, 1964, *Vigende horisonter*, 1965, *Med blændede lygter*, 1966, *Nattegænger*, 1970, *Den gale fru Anne*, 1972, *Elgen*, 1974. I et rigt, traditionspræget sprog har hun over en kerne af hverdags-, rejse- eller kunstoplevelser formet sine fabulerende fortællinger der forener en skeptisk livsholdning med sindets følsomme åbenhed overfor det dunkle, undertiden dæmoniske i menneskelivet. B. der altid rastløst har higet efter nye åndelige oplevelser („min raptusnatur“, siger hun selv) har jævnligt deltaget i tidens debat med kundskabrig, frimodigt elitedyrkende, venligt maliciøse indlæg. En smuk, sen blomst satte forfatterskabet med den 87-årige B.s lille

livskloge, poetisk-humoristiske roman fra et alderdomshjem, *Skyggeliv*, 1977. – B. er medlem af PEN-klubben. Hun modtog 1964 Herman Bangs mindelegat, 1966 Kollegernes ærespris og 1970 Dansk oversætterforbunds ærespris. Kgl. belønningsmedalje i guld. □Mal. af Frieda Buhl, 1895. Tegn. af Ellen Tygesen, 1898, mal. af samme ca. 1904–05. Afbildet på silhouet med familie, 1912. Tegn. af Vibeke Henningsen ca. 1919. Foto.

I. B.: Erindringsglimt 1–2: Viltre træde, 1975 og Trædene tvindes, 1976. – Ninka og H. Bendix: 33 portrætter, 1969 255–61. Jacob Paludan i I. B.: På sporet af det uforgængelige, 1974 7–8.

Marie-Louise Paludan

Buhl, Jon Palle, * 1917, højesteretssagfører. * 24.11.1917 i Lemvig. F: sagfører, senere kreditforeningsdirektør Orla *B. (1871–1958) og Ingrid Jessen (1879–1972). ~ 27.12.1940 på Frbg. (b.v.) med Lise Zahrtmann Sonne, * 22.2.1917 i Fredericia, d. af kaptajn Edvard Christian S. (1877–1962) og Laura Mathilde Zahrtmann (1890–1933). – Bror til Ole *B.

B. blev nysproglig student fra Sortedam gymnasium 1936 og cand. jur. 1943. Som fuldmægtig hos hrs., dr. jur. Hartvig Jacobsen der havde særlig interesse for ophavsretlige forhold blev B. allerede som fuldmægtig stærkt engageret i de udøvende kunstneres problemer og de facto sagfører for Dansk skuespillerforbund hvilket arbejde B. fortsatte i ca. 30 år i en periode hvor mange nye problemer opstod, bl.a. fremkaldt af film, radio og især TV. B. var medlem af Nordisk skuespillerråd 1949–74 og var med til at stifte Fédération internationale des acteurs 1951 hvor han var medlem af bestyrelsen 1952–64. Han udnævntes 1975 ved sin tilbagetræden som juridisk konsulent for Dansk skuespillerforbund til dettes æresmedlem. – Hartvig Jacobsen var medlem af bestyrelsen for Dansk kriminalistforening, og B. deltog som fuldmægtig i bestyrelsens møder hvorved han fik lejlighed til at komme i kontakt med en række betydelige jurister; han var 1943 med til at stifte Dansk kriminologisk selskab, og hans arbejde førte videre til et nordisk arbejde, herunder tilrettelæggelsen af de nordiske kriminalistmøder i Danmark. Han var sekretær i Dansk kriminalistforening fra 1944 og medlem af bestyrelsen fra 1950, ligesom han var medlem af Dansk kriminologisk selskabs bestyrelse 1943–64 og formand 1952–56. Dette arbejde førte B. ind i forsvarergeneringen, og han blev, efter i 1946 at være blevet landsretssagfører, beskikket sagfører i birkerne og for østre landsret 1952. Efter 1956 at have bestået højesteretssagfø-

rerprøven blev han 1977 beskikket som forsvarer i højesteret.

B. kom tidligt ind i det kollegiale arbejde som formand for Foreningen af sagførerfuldmægtige i Kbh. og gik derfra videre i dette arbejde som medlem af kredsbestyrelsen for 1. kreds fra 1952–56 og af sagførerernævnet (advokatnævnet) 1957–65, de sidste fire år som formand. B. har endvidere været medlem af bestyrelsen for Juristforbundet 1946–49, for Sagførerforeningen af 1924 1951–56 og formand for Advokatrådets uddannelsesudvalg. Herudover har B. ledet en række kurser for advokatfuldmægtige og i en længere årrække været dommer ved procedureøvelser for advokatfuldmægtige og advokater. Fra 1977 har B. været formand for Kbh.s advokatforening. Også i det internationale arbejde har B. været virksom som medlem af International Bar Association's Council 1954–70, og 1970–76 var han treasurer i IBA. Ved sin afgang 1976 blev han udnævnt til Honorary Life Member of the Council. Siden 1966 har B. været vicepræsident i International Legal Aid Association. – B. har været medlem af en række justitsministerielle udvalg, herunder teaterlovudvalget 1949 og udvalget vedrørende „tilsyn med politiets efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger“; fra 1974 et af de tre medlemmer i radionævnet til hvilket klager over Danmarks radios udsendelser i radio og TV kan indbringes som sidste instans. 1977 blev B. tilknyttet arbejdsretten som dommer, udpeget af Dansk arbejdsgiverforening. – Han har en omfattende foredragsvirksomhed og en række afhandlinger i fagtidsskrifter bag sig. B. har været og er formand for og medlem af en lang række fonds- og legatbestyrelser med generelt kulturelle formål, og var formand i akademikernes samarbejdsudvalg 1962–65, ligesom han har været medlem af og formand for en række erhvervsdrivende selskaber. Overalt hvor B. har virket har han ved sin klare tanke og sin elegante form haft betydelig indflydelse på afgørelserne.

Bernt Hjejle

Buhl, Ole Peter, * 1912, arkitekt. * 3.6.1912 i Lemvig. F: sagfører, senere kreditforeningsdirektør Orla *B. (1871–1958) og Ingrid Jessen (1879–1972). ~ 1° med Zipora Korzen, * 17.12.1914. ~ 2° 28.2.1947 i Kbh. (b.v.) med sekretær Anna Margrete Ingeborg Johannsen, * 5.5.1904 i Næstved, (~ 1° med advokat Robert Mikkelsen, 1902–70), d. af købmand Frederik Anton Mathias Nicolaus J. (1862–1931) og Ingeborg Frederikke Jørgensen (1877–1931). – Bror til Jon Palle *B.

Buhl, Ole

B. tog realeksamen 1929, var i tømrerlære 1930–33 og uddannedes derefter på husbygningsteknikum og kunstakademiets arkitektskole. Han arbejdede på Kooperativ arkitekters tegnestue bl.a. sammen med Ivar Bentsen og Edv. Heiberg og var medindehaver af firmaet indtil 1945, hvorefter han fik egen arkitektvirksomhed. 1946–49 var B. medlem af ungdomskommissionen, 1945–49 af Kbh.s kommunes boligkommission. Han blev professor ved arkitektskolen i Århus 1969. Indenfor Kooperative arkitekter har B. deltaget i projekteringen af en del større boligbebyggelser, bl.a. *Haunstrupgård* og *Bispeparken* i Kbh. og har (s.m. Harald Petersen) opført *Hotel Codan*, 1949–50 og et par af *Bella-højs højhuse*, 1951–53. Endvidere har han været arkitekt for *Studerterkollegiet Solbakken* i Valby, 1955–56, *Kvindeligt arbejderforbunds hovedkontor*, Ewaldsgade, 1959–60, *Murerforbundets stiftelse*, 1962–63, *bygn. for Arbejdsmandenes fællesledelse*, Ndr. Fasanvej, 1965–66 og *Dansk metalarbejderforbunds bygn.* i Nyropsgade, 1970–72 samt *U-landskollegiet Bakkerne*, Holte 1963–66. – Lige fra sine tidlige arbejder har B. repræsenteret en saglig, usentimental, stundom lidt tung modernisme med en vis troskab overfor dens hjemlige gennembrudsider. □Foto.

Hans Erling Langkilde

Buhl, Orla, 1871–1958, kreditforeningsdirektør. * 15.9.1871 på Toftum(gård) i Resen sg., Ringkøbing amt, † 31.3.1958 i Kbh., urne i fællesgrav Bispebj. kgd. F: proprietær Orla B. (1840–1915) og Sophie Magdalene Hein (+ 1923). ~ 9.2.1899 i Bøvling med Ingrid Jessen, * 8.4.1879 i Bøvling, † 28.11.1972 i Kbh., d. af valgmenighedspræst i Bøvling, senere sognepræst i Ødis, Jes Anton J. (1838–1930) og Vilhelmine Høegh (+ 1923). – Far til Ole ^{B.} og Jon Palle ^{B.}.

I en alder af 20 år blev B. i 1891 exam. jur. og var derefter godsfuldmægtig på Lerchenborg og byfogedfuldmægtig i Randers, før han i 1897 blev by- og herredsfuldmægtig i Lemvig, hvor han hurtigt fik en fremtrædende position. Da Lemvig Landmandsbank blev stiftet i 1898 blev B. en af dens direktører og fik samtidig bestalling som sagfører. Oprindeligt var det ikke hans hensigt at praktisere, men efter en strid i banken gik han i 1900 af og drev derefter sagførervirksomhed indtil 1936, de sidste 11 år i København hvor han boede efter at have forladt Lemvig 1925. I Lemvig-årene var han i perioder medlem af byrådet, havneudvalget og skatterådet (formand) samt af Lemvig Banks bankråd og bestyrelsen for Vemb-Lemvig og Lemvig-Thyborønbanen. I årene 1916–19 var B. desuden igen direktør for Lemvig Landmandsbank. 1919 blev B.

udpeget til juridisk direktør for det der 1920 skulle blive Sønderjyllands kreditforening (et navn der i øvrigt var B.s idé). Han kastede sig nu med stor energi ud i de mange problemer, landbrugets gælds- og låneforhold gav anledning til, ikke mindst i Sønderjylland hvor landbruget havde et særligt stort lånebehov til afvikling af tysk gæld og genoprettelsen af bedriften efter de skader, krigstiden havde påført landbruget. På B.s foranledning nedsatte finansminister Edvard Brandes 1919 det „Sønderjyske kroneudvalg“, og B. blev selv medlem af det. Kroneudvalget skulle bidrage til afhjælpningen af de vanskeligheder, gældsforholdene og indførelsen af kronen i Sønderjylland gav anledning til. Den betydelige gæld, sønderjyske landbrugere påtog sig i årene omkring genforeningen, gjorde deres situation særlig alvorlig under kronestigningen fra midten af 1920erne og krisen i 1930erne. I et utal af pjecer og artikler gjorde B. sig til talsmand for en ændring af den gældsordning der blev gennemført når en bedrift kom i økonomiske vanskeligheder. Mest kendt blev et forslag der gik under navnet „det B.ske system“ og som B. fremlagde i en lille bog, *Sanering af Kriser, Gælds- og Realkreditforhold gennem Relativitet og under System*, 1934. Formålet med det B.ske system var at undgå tvangsauktion og lade den kriseramte landmand fortsætte driften af gården. Det kunne opnås ved en gældssanering, hvor den gæld, der lå ud over en af et sagkyndigt udvalg fastsat ejendomsværdi skulle indkapsles (gives moratorium). Udvalget skulle endvidere fastsætte et årligt udbytte for ejendommen, og dette udbytte skulle reguleres efter et særligt landbrugsprisindeks. Det fastsatte udbytte skulle benyttes til rente og afdrag på evt. nyoptaget driftslån og den ikke indkapslede gæld hvis prioritetsstilling blev fastsat efter bestemte retningslinier der ikke svarede til den der var gældende før gældsordningen. Hvis landmanden fik mere ud af driften end det af udvalget fastsatte udbytte, tilfaldt det ham selv. Når krisen var overstået ophævedes gældsordningen ved en akkord med den indkapslede gæld. Det B.ske system blev imidlertid aldrig gennemført; dertil var det for indviklet og stred for meget med de hidtil anvendte principper for gældsordninger. Det samme gjaldt B.s tanker om løsningen af industrivirksomheders problemer ved truende konkurs som blev behandlet i den såkaldte Gældsordningskommission, B. havde fået nedsat i 1930. – Alle sider af samfundets forhold tog B. op i skrift og tale, og han var en talent- og indsigtfuld forfatter af sine ideer der imidlertid ofte var for outrerede til at vinde genklang. Han overvurderede nok selv den indflydelse, han og hans

tanker havde. Ud over at være kreditforeningsdirektør, en stilling han havde til 1947, sad B. også i bestyrelsen for Lånekassen for Sønderjylland (1920–58, tillige i direktionen 1928–49), Privatbankens repræsentantskab (1928–52), Socialt Boligbyggeris bestyrelse (1938–47, formand 1940–42) samt i et par aktieselskabsbestyrelser.

B. var meget interesseret i kunst og var nær ven af digteren Thøger Larsen. I hans omfattende billedsamling fandt man mange motiver fra egnen omkring den vestlige del af Limfjorden. Selv var han også lidt af en kunstner. Han tegnede og malede, og i sin tid i Lemvig skrev han også en række lokale lystspil og revyer. □ Klippet silhouet (Kgl. bibl.). Foto.

O. B.: Nedad bakke mod nullet, 1957 (erindringer). – Otto Gelsted i *Atlantis*, I, 1923 545–63. Sønderjyllands kreditforen. gennem 25 år 1920–45, 1945. Børsen 11.4.1958. – Papirer i Rigsark.

Chr. R. Jansen

Buhl, Peter, 1789–1812, søofficer. * 16.5.1789 i Fredericia, † 6.7.1812 ved Lyngør, begr. på Askerø. F: kancelliråd, byfoged, senere herredsfoged i Elbo-Brusk herreder og justitsråd Hans B. (1751–1814) og Mette Dorothea Thomsen (1755–1806). Ugift.

B. blev kadet 1803. Aug. 1807 blev han fører af en armeret barkas og underlagt premierløjtnant Christian *Wulff som fik station i Kalvebodstrand med to kanonbåde og to barkasser for at forurolige fjenden der var ved at anlægge et batteri ved gamle pesthus ved Enghaven. 27.8. åbnede batteriet ilden mod de danske både. B.s barkas blev ramt af en kanonkugle der sårede flere af besætningen og knuste B.s venstre arm. Løjtnant Wulff afbrød kampen og trak sine både tilbage inden for Langebro, og B. blev bragt på søetatens hospital hvor armen blev amputeret. Nov. s.å. blev han udnævnt til sekondløjtnant „for hans ferme, raske og modige forhold“ i kampen i Kalvebodløbet. Foråret 1808, da han omtrent var helt rask, sendtes han til Korsør for at føre tilsyn med indkaldte matroser, en tjeneste som ikke tilfredsstillede ham, hvorfor han søgte om atter at komme til tjeneste på søen. Hans ansøgning blev tilstået, og han fik maj s.å. kommandoen over Kanonjolle Nr. 1 med station i Kalvebodstrand, men allerede den følgende måned fik han – vistnok på løjtnant Chr. Wulffs foranledning – ordre til at rejse til Nakskov og tage sig af briggen Ticklers ekvipering der blev fuldført i dec., hvorefter B. atter rejste til Kbh. Marts 1809 fik han ordre til at overtage kommandoen over en kanonchalup ved Nakskov, underlagt løjtnant Wulff, og deltog under denne i kampen med den engelske fregat *Melpomene*

23.5. ved Omø og tog i løbet af dette og følgende år adskillige priser der indbragte ham gode prisepenge. Jan. 1811 havde han den store sorg at hans forlovede, Carla Brenni, der som forældreløst barn var optaget i hans forældres hus og opdraget der, blev syg og døde. Febr. s.å. beordredes han til chef for Kanonchalup E Nr. 7 ved flotillen ved Fladstrand under premierløjtnant Jørgen C. *Falsen. Han deltog i den uheldige ekspedition til Anholt marts s.å. men måtte, efter at landgangsforetagendet var mislykket og resten af den landsatte styrke var kommet om bord i kanonbåden, flygte, forfulgt af fregatten *Tartar* og briggen *Sheldrake*. B. trak briggen efter sig, hvorved det lykkedes de andre kanonbåde at undslippe, mens han selv måtte overgive sig til briggen der førtes af en kæk og ridderlig engelsk søofficer James Pattison Stewart som B. skulle møde to gange senere. B.s fangenskab varede dog kun elleve dage, hvorefter han udveksledes og blev chef for Kanonchalup J. Nr. 6 som han kort efter ombyttede med en tidligere engelsk kanonbåd *Prise* Nr. 2, begge horende til løjtnant Falsens flotille. Under denne deltog han 5.7. i angrebet på en stor engelsk konvoj sydøst for *Hjelm* hvor han blev såret i ryggen og derefter taget til fange, atter af kaptajn Stewart på *Sheldrake*. Efter en måneds fangenskab på Anholt blev han igen udvekslet, hvorefter han rejste til Fredericia for at komme til kræfter og blive helbredt efter sit sår. 1812 ansattes han som løjtnant i den nybyggede fregat *Najaden*, chef kaptajn Hans Peter *Holm, og gik med denne til Norge. 6.7. blev fregatten der havde søgt tilflugt i Lyngør havn her angrebet af det engelske linieskib *Dictator*, chef kaptajn Stewart, og efter 1½ times kamp fuldstændig ødelagt. B., der her for tredje gang mødte kaptajn Stewart, fandt helledøden og jordesed på Askerø sammen med alle de faldne i en stor fællesgrav hvor den norske regering 1847 lod rejse et mindesmærke. Chefen for *Najaden* skriver i sin rapport efter slaget om B. at „han var et ligeså ædelt Menneske som kæk Officer“, St. St. Blicher hædrede ham med et mindedigt i „Jyllandsrejse i 6 Døgn“ (1817) og på hundredårsdagen for hans død rejstes ham et mindesmærke med relief af L. Brandstrup på Skanseodden i Fredericia. – R. 1809. DM. 1812. □ Min. af „Fohl“. Stik af A. Flint, gengivet i flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1873. Mindesten i Fredericia 1912 med relief af L. Brandstrup.

Axel Larsen [Liljefalk]: Dansk-norske heltehist. 1700–1814, 1895 147–56. Samme i Vejle amts årbøger 1911 149–70. P. Andersen i *Tidsskr. for søvæsen* LXXXIII, 1912 209–31.

*Th. Topsøe-Jensen**

Buhl, Vilhelm

Buhl, Vilhelm, 1881–1954, finans- og statsminister. * 16.10.1881 i Fredericia, † 18.12.1954 på Bispebj. hosp., Kbh., begr. sst. (Vestre). F: avlsbruger, senere gårdejer Hans Peter B. (1853–94) og Magdalene Augusta Johanne Rasmussen (1860–91). ~20.11.1908 i Fredericia (b.v.) med Thyra Schmidt, * 29.1.1880 i Kongsted, Bredstrup sg., Vejle amt, † 11.3.1959 på Frbg. hosp., d. af lærer, senere inspektør ved Fredericia kommuneskole Søren Peter Thygesen S. (1855–1911) og Kirstine Noës (1853–1932).

B. voksede op hos en slægtning der var landmand i Fredericia. Fra skolen tilrådedes det at han kom i latinskolen hvor han fik friplads, og herfra blev han student 1900. Han studerede derefter jura og tog ivrigt del i tidens frisindede studenterbevægelse, blev medlem af socialdemokratiet og var en tid i bestyrelsen for Studenter-samfundet, 1915–20 dets formand, og formand for dets socialdemokratiske fraktion „Catilina“. 1908 blev han cand. jur. Året før havde han fået ansættelse hos Kbh.s skattevæsen, og de juridiske, økonomiske og politiske problemer han her mødte fangede hans interesse i så høj grad at han opgav planer om at stille mod et dommerembede. Han kom straks med i ligningsarbejdet og fik en del at gøre med forarbejderne til den nye københavnske skattelov af 1910. 1911 blev han fuldmægtig, 1916 ekspeditionssekretær, 1918 kontorchef og vicedirektør 1919. Et usædvanligt hurtigt advancement der 1924 afsluttedes med udnævnelsen til skattedirektør. Det fik indflydelse på hans skattemæssige grundsyn og skærpede hans bestræbelser for at nå til den mest retfærdige ligning at han under 1. verdenskrig ledede et kontor som tog sig af kontrollen med og beskæftningen af de store krigs- og spekulationsgevinster. Skønt B.s embede lagde stærkt beslag på ham fik han tid til at deltage i organisatorisk og socialt arbejde. Han var 1916 med til at stifte Hovedstadens Brugsforening. Da han 1923 flyttede til Amager kom han ind i Arbejdernes andelsboligforening. Sammen med C. V. Bramsnæs reorganiserede han dette selskab efter Andelsbankens sammenbrud. Da han 1920 blev medlem af den faste voldgiftsret fik han nær kontakt med den faglige arbejderbevægelse. 1932 indvalgte han i landstinget. Efterhånden rykkede han frem i partiets frontlinie, blev medlem af det udenrigspolitiske nævn, af forfatningskommissionen 1937 og sad ligeledes 1936–37 i repræsentantskabet for Nationalbanken. 1933 ville Th. Stauning have B. til at overtage finansministeriet efter Bramsnæs; han undslod sig, men 1937 lod han sig overtale til at overtage posten efter H. P. Hansen. 1939 blev han medlem af folketinget for Nykøbing F. Hans finans-

politiske linie var den traditionelle: årlig balance på budgettet. Nyere teorier, fx J. M. Keynes' og Bertil Ohlins om finanspolitikens økonomiske virkninger på produktion og beskæftigelse havde ikke gjort indtryk på ham.

Kort efter sin tiltræden blev B. i et interview spurgt om han betalte sin skat med glæde; dette bekræftede han med et ja, og han fik herefter tillagt det bevingede ord „Betal din Skat med Glæde“ som i øvrigt før havde været brugt af andre politikere. Da krigen kom gennemførte han i okt. 1939 de første ekstraordinære skattelove, en kraftig forhøjelse af indkomst- og formueskatten til staten, af tobaks-, chokolade- og spiritusbeskatningen og forskellige lovændringer med det formål at dæmme op for spekulation i krigskonjunkturen. Hertil sluttede sig i marts 1940 en omfattende lov om midlertidige forbrugsafgifter, indeholdende bl.a. den omstridte „tøjskat“ som B. hævdede måtte foretrækkes for den almindelige omsætningsskat der var reglen i andre lande. Hans finanspolitik ved krigsudbruddet kunne ikke kritiseres selv ud fra de mest moderne teorier. B. havde allerede da vundet almindelig respekt inden for alle demokratiske partier. Hans saglige dygtighed var ubestridt, hans rolige lidt skødesløse form og bramfri fremtræden indgav tillid. Han bevarede sin post i samlingsregeringen af 8.7.1940 hvor hans stædighed, solide demokratiske forankring og uvilje over for besættelsesmagten hvis løfter 9. april han aldrig fæstede lid til, mere end en gang blev udslagsgivende for regeringens holdning. Under Staunings sygdom fra marts 1942 varetog B. statsministeriets forretninger og ledede regeringens møder. 1.5. konstitueredes han og 4.5., dagen efter Staunings død, udnævntes han til statsminister. Statsminister-skiftet var mere end et personsifte. B. tilsigtede formodentlig et brud med besættelsesmagten, og allerede hans udnævnelse voldte vanskeligheder. 1940 havde han været imod told- og møntunion, og modstanden mod Anti-kominternpagten havde været samlet om ham. Det lykkedes kun Erik Scavenius at opnå en tøvende tysk anerkendelse af hans udnævnelse. – Hvor Stauning ikke så nogen vej uden om et, efter tysk militær sejr, tysk domineret Europa havde B. større reserver af kraft og fremtidsro hvilket kom til orde i en tale han holdt om sommeren i sin valgkreds i Vestenskov på Lolland. Her udtrykte han sig køligt om forholdet til Tyskland mens han fremhævede at justitsen skulle bevares på danske hænder, og at dette gode ikke burde sættes på spil ved „selvrådig og tankeløs Op-træden“: han var derfor en stærk modstander af den på den tid tiltagende sabotage. I en tale i Studenterforeningen 2.9. karakteriserede han sa-

botagen som en af de alvorligste forbrydelser og opfordrede befolkningen til at være myndighederne behjælpelige i kampen mod sabotagen. At han i denne sag var under pres fra Erik Scavenius kan der næppe være nogen tvivl om, men holdningen udsprang samtidig af B.s grundsyn: at det gjaldt om at føre en politik der skånede befolkningen, bevarede samfundets værdier og holdt regering og administration og retsvæsen på danske hænder. Men tyskerne havde ikke tillid til ham, og der var grænser for hans samarbejdsvilje. Da telegramkrisen efteråret 1942 mundede ud i et tysk krav om en mere venligsinde regering ledet af Scavenius ønskede B. ikke et brud med besættelsesmagten på dette spørgsmål og nedlagde 5.11. sin post.

Mange forudså dog nu – og uden stærk beklagelse – forhandlingspolitikens sammenbrud, blandt disse var B. Bruddet kom 29. august 1943, og det blev B. der ved et møde med Scavenius og de samarbejdende partier formulerede og fastholdt et klart nej til det tyske ultimatum. Da man derefter drøftede en embedsmandsregering brød B. ind: „Når vi har taget det Standpunkt at sige nej, så kan vi ikke fra Partiernes side medvirke til et andet Styre.“ B. satte med dyb tilfredsstillelse punktum for den beherskelsens kunst han havde udvist gennem tre og et halvt års besættelse hvilket havde kostet denne temperamentsfulde mand stor anstrengelse. Ansigt til ansigt med en statsminister han ikke kunne lide medvirkede han til at sætte en klar og fast opfattelse igennem. Kategorisk, ubøjelig, uimodtagelig for juridiske og diplomatiske finesser ledede han i hovedtrækkene en enig politisk opinion. Hans personlige uforfængelighed støttede hans lederskab. Han nærrede intet ønske om at stille sig i heroisk, nationalt relief. Sammen med Alsing Andersen, H. C. Hansen og Hans Hedtoft foranledigede B. i okt. 1943 efter en underhåndsmeddelelse fra det tyske gesandtskabs søfartskyndige G. F. Duckwitz om en planlagt overrumplingsaktion mod de danske jøder at en omfattende redningsaktion blev iværksat.

Efter regeringens tilbagetræden hvor det nyoprettede Danmarks frihedsråd etablerede sig som illegal regering gled B. og andre politikere mere i baggrunden, men underhånden opfattede han som den ikke eksisterende regerings hovedmand og kommende statsminister. Det blev derfor ham der i maj 1944 fik Christian X til at ændre standpunkt og gå med til at erklære sig indforstået med at de allierede nu betragtede Danmark som medlem af alliancen. Også under folkestrejken juni 1944 kom B. i centrum. Han accepterede her den første kontakt mellem frihedsrådet og politikerne og tog selv en samtale med den tyske

rigsbefuldmægtigede Werner Best. I forhandlingen med denne lykkedes det at få svækket en del af de ultimative tyske krav, og det var B. der 3.7. i radioen meddelte resultatet. Kontakten mellem politikerne og frihedsrådet blev opretholdt, og efter aktionen mod politiet 19.9.1944 opnåedes en forståelse der førte til forhandlinger om dannelsen af befrielsesregeringen og dens program. Den dannedes natten mellem 4. og 5. maj 1945 af lige mange medlemmer fra modstandsbevægelsen og politikerne. Næppe nogen anden politiker end B. kunne på dette tidspunkt have hævdet sig som ubestridt leder; hans funktion var dog mere mæglerens end den politisk koordinerende regeringschef. Regeringen afgik efter folketingsvalget 30.10. I regeringen Hans Hedtoft I fra 13.11.1947 blev B. efter eget ønske minister uden portefølje, men var i realiteten økonomiminister med en vicestatsministers autoritet. Som formand for regeringens økonomiudvalg øvede han stor indflydelse på dens politik, undertiden i en latent modsætning både til statsministeren og den ganske unge handelsminister J. O. Krag der ønskede en hurtigere lempelse i krigstidens restriktioner. Han afgik sammen med regeringen 30.10.1950 men forblev i folketinget til valget 1953. Uanset B.s store saglige indsats i skattelovgivningen var det først og fremmest i perioden under besættelsen og da navnlig fra 29. august 1943 at han øvede sin væsentligste politiske indsats. Hans gemyt, hans forankring i det politiske system, hans tidligt kølige holdning over for besættelsesmagten gav ham autoritet og mulighed for at være den samlende leder, godtaget også af modstandsbevægelsen og de krigsførende. Ingen væsentligere beslutninger blev truffet i disse år uden hans medvirken og oftest satte han sit præg på dem. (Artiklen gennemset og suppleret af Vagn Dybdahl). □Tegn. af Aage Roose ca. 1932, mal. af samme (folketinget). Tegn. af L. Kaganas, 1938 (Fr.borg). To forskellige mal. af M. Kaalund-Jørgensen, 1946 (folketinget, Fr.borg). Karikatur af Carl Jensen. Foto.

J. Hæstrup: Hemmelig alliance I-II, 1959; Samme: Til landets bedste I-II, 1966-71. J. O. Krag i Fra folket da kom, 1962. Ebbe Munck: Døren til den frie verden, 1967. P. Munch: Erindringer VII-VIII, 1967. Ole Bjørn Kraft: En konservativ politikers erindr. 1926-1945, 1971. Viggo Kampmann: Seks socialdemokratiske statsministre, 1973. Viggo Sjøqvist: Erik Scavenius II, 1973. Svend Thorsen: Folketinget i nærbillede, 1974. Frode Jakobsen: I Dan.s frihedsråd I-II, 1975. Mogens Fog: Efterskrift, 1904-1945, 1976. Tage Kaarsted i De danske ministerier 1929-1953, 1977. – Papirer i Rigsark.

Jens Otto Krag

Bukdahl, Jørgen

Bukdahl, Jørgen Peter Pedersen, * 1896, forfatter. * 8.12.1896 i Sundby, Stadager sg., Falster. F: førstelærer Peder Christian (Kristian) Pedersen (1848–1921, ~1° med Vilhelmine Frederikke Augusta Suhr, 1845–89) og Else Marie Jørgensen (1857–1937). ~11.6.1925 i Oslo (b.v.) med Magnhild Ødvin, * 28.2.1899 i Stavanger, Norge, d. af lærer Thorleif Ø. (1868–1938) og Lisa Larsen (1874–1961).

B. voksede op i et grundtvigsk, nordisk og sønderjysk sindet lærerhjem og blev student fra Ribe 1916. Efter frie universitetsstudier i København og en rejse til Tyskland har han boet i Norge 1925–31, i Sverige 1931–32 og derefter i Askov, beskæftiget som forfatter og foredragsholder. Hjem og skole prægede B. stærkt med århundredskiftets senromantiske provinskultur, og spændingen mellem denne og 20ernes internationale modernisme blev hans oprindelige inspiration, først udmøntet i den lyriske prosabog *Den gamle Bys Drøm*, 1921 og novellebøgerne *Den sidste Frist*, 1922 og *Graa Eros*, 1925 der alle viser tydelig påvirkning fra Johannes Jørgensen.

Sit egentlige forfatterskab som kritiker begyndte B. med *Norsk national Kunst*, 1924, siden fulgt op af *Det skjulte Norge*, 1926, *Dansk national Kunst*, 1929 og *Det moderne Danmark*, 1931 hvori der gives en skildring af „nordisk ånds vilkår og vækst i de to sidste menneskealdrer“ med hovedvægt på bevidstgørelsen af det nationale og sociale som reel, men modsætningsfyldt kraft i de enkelte folks digtning og kulturdebat; for Norges vedkommende domineres billedet af landsmålsdigtningen, for Danmarks af den religiøse problemdigtning. Også *Aaret i Ribe*, 1928, *Det skjulte Foraar*, 1934 og *Lyseklosteret*, 1940 slutter sig trods deres mere personlige tone og lyriske form til dette store kulturanalytiske projekt der i sin egenart slutter sig til traditionen fra Georg Brandes' „Hovedstrømninger“ og Vilh. Andersens „Tider og Typer“. *Det europæiske Menneske. Tegnér og Nutiden*, 1933 er et forvokset forarbejde til de to planlagte men aldrig udkomne bind om Sverige.

I sine bidrag til samleværket „Norden i tusind år“ I–II, 1951–52, genoptrykt i *Nordisk digtning fra oldtiden til vore dage*, 1956 har B. samlet frugterne af dette arbejde i en mere oversigtsmæssig fremstilling, medens essayet *Norden og Europa*, 1947 udtrykker grundsynspunktet, „at det nationale aldrig er et mål for en nations stræben, men et vækstvilkår for dens mellemfolkelige og verdensborgerlige bestræbelser“. Dette syn fører B. tilbage til Herder og finder det formidlet af Grundtvig, Tegnér, Wergeland og Garborge, men også foregrebet i middelalderens og renæssan-

cens nordiske enhedskultur. Fra og med Tegnér-bogen træder modstanden mod nazismen, der ses som en fortsættelse af 20ernes nynaturalisme og primitivisme, i forgrunden. I det store udvalg af artikler og foredrag fra årene 1920–45 som er samlet i *Mellemkrigstid I–IV*, 1941–45 og i *Danmark og Norge under Krig og Besættelse*, 1946, kan denne udvikling følges, kommenteret af B. selv i sammenkædende afsnit af selvbiografisk karakter. Hertil slutter sig den fyldige skildring af miljø, hjem og skole i erindringsbogen *Langs en gammel Grænse*, 1947. Derimod savnes et udvalg af B.s bidrag til efterkrigstidens debat om Sydslesvig, Sovjetunionen og nordisk kultursamarbejde. – I 60erne begynder med to selvstændigt udgivne Kierkegaard-afhandlinger, især *Søren Kierkegaard og den menige mand*, 1961, en ny periode af forfatterskabet hvor en stilistisk afklaring tillader B.s renlivet dialektiske tænkning at komme bedre til sin ret. I bøgerne *Spejling og realitet*, 1962, *Forgyldning og svinelæder*, 1966, *Folkelighed og eksistens*, 1971 og *Tordenvejret og gentagelsen*, 1974, hvoraf de tre første samler sig om henholdsvis kulturkrisebevidsthed, nordisk digtning og folkevækkelser, fortsættes for så vidt linjerne fra de tidligere værker; men B.s stadig større fordybelse i 1900-årenes europæiske filosofi og digtning såvel som samtidens stigende interesse for eksistentialisme og ideologikritik, Kierkegaard-, Grundtvig- og Marxrenæssancerne har tydeligvis virket frugtbar. Også den offentlige anerkendelse har været enstemmig, medens i mellemkrigstiden især norske rigsmålskredse og danske klassicister angreb B. voldsomt.

Som folkelig foredragsholder og fast gæstelærer på Askov højskole har B. længere end de fleste bevaret og rendyrket den fri fremstillings farve- og ordrige stil som også ofte slår igennem i hans forfatterskab. Når det privat lejlighedsprægede og de mange selvцитater skrælles bort står imidlertid en række kultur- og ideologikritiske analyser af høj rang tilbage. Gennemgående er her B.s stadige fastholden af den dialektiske spænding mellem eneren og massen, det lokale og det almene, tradition og situation, ansvarlig indsats og tidløs oplevelse. Politisk og religiøst fordomsfrit har hans kritiske forfatterskab interesseret sig lige stærkt for personlige og æstetiske kvaliteter og tilstræbt at holde forskellen klar. Blandt de få udgivne digte har især sangen om Lyseklosteret poetisk værdi. Et udvalg af B.s essays blev udgivet til 80-årsdagen 1976. □ Mal. af Trier Hansen, 1922, tegn. og mal. af Wagner Baunvig, 1925, mal. af Lauritz Hartz, 1926, af Agnes Hjort, 1929, af Anna Munch, 1929, og af Martin Kaalund-Jørgensen, 1930. Billedhuggerarb. af Aug.

Keil, 1931, og Staale Kyllingstad, 1931. Mal. af Arne Nyman ca. 1940. Foto.

J.B.: De to spor, 1976 (udvalgte essays). – H. Stangerup: Introduktion til læsning af J.B.s skrifter, 1927. H. Stangerup: Den unge lit., 1928 77–89. Johan Falkberget: J.B. og Norge, Oslo 1943. Festskrift til J.B., red. Peder Hesselaa og Cai M. Wool, 1946. Vald. Nielsen: J.B. og Ribe, 1947. Bj. Gislason: Europæeren og brobyggen, 1949 (med bibliografi). Bent A. Koch: Festskrift til J.B. Det nye Norden, 1956. Front og bros festnr. til J.B. 1956, nr. 7–8. Sv. Stolpe i Ord och bild, 1957 293–300. Erik Vagn Jensen i Indledning til J.B.s: De to spor, 1976.

Torben Damsholt

Bukh, Niels Ebbesen Mortensen, 1880–1950, gymnastikpædagog, højskolelærer. * 15.6.1880 i Snejbjerg, † 7.7.1950 på Strandgården, Egense sg., Svendborg amt, begr. Ollerup kgd. F: gård-ejer, senere højskolelærer Peder Mortensen Jensen B. (1844–1924) og Maren Christensen Dissing (1837–1924). Navneforandring 30.7.1892. Ugift.

Næppe nogen anden enkeltperson i dette århundrede har haft større indflydelse på udformningen af den folkelige gymnastik end B. Herhjemme som i udlandet har hans tanker og øvelsesprogrammer vakt genklang i en sådan udstrækning at han for eftertiden fremstår som indgrebet af bred folkelig gymnastik med solide rødder i den danske højskolebevægelse. At netop højskoleverdenen og gymnastikken blev rammen om hans tilværelse forekom naturligt eftersom han voksede op med den lingske gymnastiktradition på Vallekilde højskole hvor faderen var lærer. Tidligt tog han del i skytteforeningsarbejdet og virkede som delingsfører i en årrække før han 1908 – efter nogle år med landbrugsarbejde som forpagter af Strandgården ved Lammefjorden – fulgte sine evner gennem videregående studier i Kbh. Han gennemgik det etårige kursus på Statens gymnastikinstitut (DHL) samt Teilmanns kursus i sygegymnastik og massage hvorefter han tog lærereksamen ved Vordingborg seminarium 1912. S.å. befæstede han for alvor sit navn i større kredse ved som leder for det mandlige konkurrencehold i gymnastik at opnå en andenplads ved olympiske lege i Stockholm. Endelig afsluttede han sin læreruddannelse 1912–13 med et årskursus i naturhistorie ved Statens lærerhøjskole (Danm.s lærerhøjskole). – 1914 blev han ansat på Ollerup folkehøjskole hvor svogeren Lars *Bækhoj som forstander overdrog ham uddannelsen af delingsførere og allerede året efter kunne B. i skolens årsskrift meget klart fremlægge nogle af de tanker han mente burde være grundlæggende for gymnastikkens udformning.

Her understregede han betydningen af den lingske gymnastik som han anså for det vigtigste opdragelsesmiddel i de danske skytteforeninger ligesom han samtidigt udtrykte sin store taknemmelighed til finnen Elli Björkstén fordi hun så klart havde påvist den intime forbindelse mellem sjæl og legeme, „en forbindelse, som gør målet for gymnastikundervisningen langt større og skønnere at stile imod“. Allerede her kom det frem at dyrkelsen af idrætten for B. var en vej til national vækkelse. Da skolen efterhånden ikke kunne rumme det store elevtal blev B.s planer om en egentlig gymnastikhøjskole realiseret, og 1.5.1920 indviedes Ollerup som den første i Danmark. Den måtte dog udvides flere gange i løbet af de næste tiår (stadion, svømmehal, idrætshal m.m.), og flere lignende skoler rejstes rundt i landet. Ollerup vedblev dog at være „moderskolen“ og den mest besøgte, efterhånden også af udenlandske gæsteelever og -instruktører, især da B. i begyndelsen af 20'erne indledte en omfattende rejse- og turnévirkosomhed som i løbet af få år bragte ham og en samling udvalgte elever rundt til alverdens lande. B. fik skabt noget nær en international forståelse for sit ungdomsarbejde, hvilket resulterede i at denne specielle gymnastikform hurtigt vandt indpas så at sige overalt hvor man dyrker gymnastik. Til turnévirkosomheden hørte ikke blot de mange opvisninger, men desuden en række foredrag og kurser i de respektive lande hvor B. med udgangspunkt i bogen *Grundgymnastik eller primitiv Gymnastik*, 1922 docerede sin særlige udformning af gymnastikken. (Bogen er nyskrevet nogle gange og nu oversat til 13 sprog.)

B. tog, som Ling, udgangspunkt i elevernes behov for legemstræning, begge ønskede en funktionel gymnastik hvor øvelserne skulle virke afhjælpende på legemlige skavanker. De fritstående øvelser blev det centrale udgangspunkt med ligelig fordeling af smidiggørende, kraftgivende og behændiggørende øvelser for legemets forskellige muskelgrupper. Holdningsfejl hos landbouddommen skulle modarbejdes ad denne vej og få midler forblev uprøvet for at rette op på de stive rygge og de korte bryst- og hasemusklers. B. kom her til at stå som eksponent for de i nyere tid så stærkt omdiskuterede passive øvelser med hjælper – øvelser som i dag stort set er forladt på grund af den forøgede risiko for overrivning af ligamenter. Men mens Lings gymnastik var stærkt stillingsbetonet i sin struktur baserede B. tværtimod sine programmer på bevægelse og dynamik (rytmiske armsving, kropsvridninger, krobøjninger m.v.). For ham var det vigtigt at udnytte tiden så effektivt som muligt hvorfor øvelserne blev udført i et hidtil ukendt tempo

Bukh, Niels

samtidig med at de enkelte detaljer blev kædet sammen til lange serier befriet for overflødige kommandoer. Ikke mindst dette medrivende tempo – med den forøgelse af effekten som det gav – var antagelig medvirkende årsag til den appel det vakte hos de unge. Gennem hele sin karriere formåede B. at vinde en stadigt større skare af tilhængere for sin gymnastik – ikke kun i den folkelige idrætsbevægelse – men også i vid udstrækning inden for hæren og skolen. Hans dyrkelse af sundhed, kraft og muskeltræning kunne dog i 1930'erne ikke undgå at give associationer til hvad der skete syd for grænsen, og da han også selv kom til at udtale sympati for Tyskland under nazismen kom han og hans gymnastik i miskredit. Efter befrielsen blev han arresteret for samarbejde med tyskerne men kort efter atter løsladt. Ved hjælp af frivillig og ulønnet arbejdskraft lykkedes det B. at genrejse gymnastikhøjskolen efter de omfattende beskadigelser som besættelsesmagten og senere flygtningeindkvartering havde forårsaget. 1947 blev skolen påny taget i anvendelse ligesom også udenlandsrejserne nu blev genoptaget som en årligt tilbagevendende tradition efter næsten 10 års ufrivillig pause. – R. 1923. DM. 1935. □Litografi af Niels Hansen, 1924. Buste af Eigil Knuth, 1933. Afbildet på mal. med elever af Ernst Goldschmidt. Skulptur af Gunnar Hansen, 1957. Foto.

K. A. Knudsen: N. B. og hans gymnastik, 1932. Erik Flensted Jensen: Med N. B. jorden rundt, 1932. A. H. Riiskjær: Gymnastikkens hist., 1942. Rask Nielsen: N. B., 1950. De danske skytte-, gymnastik- og idrætsforen. 1861–1971, udg. Preben Christiansen, 1971. Mads Nielsen: Dansk gymnastik, 1971. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Leif Vangdrup

Bull, Niels Rosing, 1760–1841, Grønlandsinspektør. *9.9.1760 i Kristiansund, †9.12.1841 i Århus, begr. sst. F: residerende kapellan, senere sognepræst og provst Jens Lemvig B. (1727–99) og Anna Johanna Grøn (1731–96). ~26.7.1797 i Holsteinsborg med Else Sophia Meldal, *9.6.1769 i Meldal ved Trondhjem, †2.7.1813 i Århus, d. af premierløjtnant, senere oberst Johan Michael M. (1734–98) og Else Margrethe Hammond (1733–1801).

Som ung kom B. på krigsskolen og blev 1782 sekondløjtnant og 1787 premierløjtnant. Som sådan deltog han i felttoget mod Sverige 1788, under hvilket han ved et fald med sin hest pådrog sig en hofteskade som bevirkede at han 1789 afskedigedes (med kaptajnstitel). 1796 udnævntes han til inspektør for Sydgrønland hvilket embede han overtog n.å. da hans formand først da overtog sit nye embede i Nordgrønland. – B. var en særdeles dygtig og interesseret embedsmand

som trods sin kun femårige virksomhed satte sig grundigt ind i mange af landsdelens og dens befolknings forhold; han tog sig energisk af befolkningens ve og vel og var både respekteret og vellidt af alle, såvel europæere som indfødte. Ved sin hjemrejse overgav han sin efterfølger en ypperligt omfattende beskrivelse af inspektora-tets kolonier. 1802 rejste han hjem på orlov, tog n.å. afsked fra sit embede, blev 1804 told- og konsumptionsinspektør i Slagelse og forflyttedes 1812 i samme stilling til Århus. – Justitsråd 1811. Etatsråd 1828. – R. 1836.

H. Ostermann: Inspektør N. R. B.s beskrivelse af Sydgrønlands inspektorat 1802 i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1918 6–25. Samme: Nordmænd i Grønland I, Oslo 1940 193–202. L. Bobé: Medd. om Grønland LV, 2, 1936 118. F. Gad: Fire detailkomplekser i Grønlands hist. 1782–1808, 1974 161–67. Samme: Grønlands hist. III, 1976.

*H. Ostermann**

Bundgaard, Anders Jensen, 1864–1937, billedhugger. *7.8.1864 i Ersted, Årestrup sg., Ålborg amt, †19.9.1937 i Kbh., urne på Gravlev kgd., Ålborg amt. F: husmand, træskomager Jens Christensen (Tved) (1825–1906, ~1° 1853 med Ane Sørensdatter, 1825–60) og Maren Andersdatter (B.) (1840–1914). Navneforandring 7.11.1894. ~28.11.1894 i Kbh. (Jac.) med Elisabeth Kabell, *20.5.1874 i Kbh. (Garn.), †12.6.1957 i Kbh., d. af premierløjtnant af artilleriet, senere kaptajn, stationsforstander i Thisted Ernst Frederik K. (1841–1903) og Magnella Christine Petersen (1840–95). – Far til J. A. *B.

B. kom som ung til Kbh. for at søge beskæftigelse og fik en tid plads på en beværtning som billard-markør da hans tegnetalent tilfældigt opdagedes af arkitekt Emil Blichfeldt. Han kom ind på teknisk skole (1884–85) og bygningsinspektør R. L. Mathiesen, som han lærte at kende, tog sig af ham. I somrene 1883 og -84 arbejdede han hos F. E. Ring og senere hen på Stephan *Sindings atelier, blev 1885 optaget på akademiet, gennemgik dets skoler og fik afgang 1887. 1889 var B. første gang i Paris og n.å. vendte han tilbage dertil på et to-årigt studieophold. Fra Paris gjorde han i begyndelsen af 1892 en mindre rejse til Italien (Genua, Firenze, Rom, Pompeji og Napoli) og 1894–95 opholdt han sig i Italien med det Anckerske legat. 1899–1900 foretog han med det store akademistipendium en længere rejse over Italien til Egypten og hjem over Grækenland; 1921–22 var han atter i Italien. B. udstillede på Charlottenborg 1888–1904, efter 1905 på Den frie udstilling, af hvis bestyrelse han var medlem fra 1920. I udlandet har han bl.a. været repræsenteret på salonen i Paris 1892,

i Chicago 1893, verdensudstillingen i Rom 1910 og vandredstillingen i Amerika 1928–29. – B. blev en af sin generations mest benyttede billedhuggere og allerede i en ung alder blev der stillet ham store opgaver. Den første af betydning var den plastisk-dekorative udsmykning af Martin ^{*}Nyrops rådhus i Kbh. som senere efterfulgtes af andre lignende opgaver, bl.a. udsmykningen af Telefonhuset, Ø.K.s bygning og Christiansborg (*portrætmaskerne, kongeportalen og rigsdagsportalen*). B.s mest populære arbejde er nok *Gefionspringvandet* ved Langelinie, 1908, og af hans øvrige arbejder kan nævnes *Heden*, 1904 på Løndal, *H. Matzens monument* i Kgs. have 1914, *monumenter for de nordiske frivillige i 1848 og -64* på Smedelinien, 1920, *mindehøjen for dansk-amerikanerne* i Søndermarken, 1925 og *genforeningsmonumentet* i Randers, 1926. Desuden *Skat i gemme* 1905 (marmor 1915–19 på Statens museum) og arbejder i museerne i Ålborg, Ribe, Tønder og Maribo; desuden i Kbh.s bymuseum og Malmømusset. En lang række af B.s gipsmodeller er opstillet i Thingbæk kalkminer ved Rebild, som indtil 1960 tilhørte familien. – I sine unge dage lærte B. som elev af Sinding naturalismen at kende i dens mere yderliggående form, og i Paris studerede han foruden Rodin især billedhuggere som Falguière og Dalou. Arbejdet med udsmykningen af rådhuset førte ham imidlertid ind i et andet spor, idet han kom til at tilhøre den kreds af kunstnere omkring Nyrop der på grundlag af ældre tiders kunst søgte at skabe en national stil. Hans skulpturer der huggedes i granit opfyldte det Nyropske krav til materialet efter de gamle danske granitkirkers forbillede. Senere hen er det stadig de nationale emner der tjener som udgangspunkt som i *Gefionspringvandet* hvor han søger en formidling mellem det naturalistiske formsprog og en traditionel dansk-mytologisk stil (Lorenz Frølich), i *Skat i gemme* hvor det gamle folkesagn får form, *mindehøjen* i Søndermarken og *genforeningsmonumentet* i Randers hvor B. giver symbolet: moderen der tager imod den hjemvendte datter, en enkel og monumental udformning. B.s kunst er populær fordi den ved sit indhold kan blive menigmands eje. – R. 1908. DM. 1930. □ *Interiør* fra B.s atelier af Hugo Larsen, 1903. Teg. af E. Struckmann, 1924. Mal. og forstudie hertil af Johs. Nielsen, 1930. Teg. af Ulman (Kgl. bibl.), linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1938. Silhouet. Foto.

A.B. i *Fra Himmerland og Kjær* herred 1962 75–99 (erindringer). – Hans Rishøj i *Demokraten* 31.1.1961. (Om kalkminen). – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Merete Bodelsen

Bundgaard, Jens Andersen, 1897–1976, filolog. * 1.10.1897 i Kbh., † 22.5.1976 sst., begr. Gravlev kgd. F: billedhugger Anders ^{*}B. (1864–1937) og Elisabeth Kabell (1874–1957). ~ 1° 25.4.1929 på Frbg. med Birthe Marie Bruhn Tvede, * 10.6.1910 på Frbg., d. af arkitekt Jens Peter (Jesper) T. (1879–1934) og Alice Mary Bruhn (1883–1970); ægteskabet opløst 1935. ~ 2° 10.7.1956 med Bertha Irene Einarsson, * 22.12.1904 i Tølløse, d. af købmand Gudmann E. (1878–1973) og Valborg Petersen (* 1882). B. voksede op i et levende kunstnerisk miljø. Efter klassisk-sproglig studentereksamen fra Metropolitanskolen 1916 kastede han sig over studiet af antikken. Til mindet om to af sine lærere, A. B. ^{*}Drachmann og Chr. ^{*}Blinkenberg samt om faderen dedicerede han mange år senere sin disputats. Magisterkonferens i klassisk filologi bestod han 1923. Efter længere studierejser til Grækenland, Italien og Frankrig, til dels sammen med faderen, stod han rustet til at tage både videnskabelige og pædagogiske opgaver op. Fra januar 1928 efterfulgte han professor J. L. Heiberg som lærer i græsk på Østre borgerdydskole, til hvilken han siden var knyttet indtil 1966, fra 1943 som lektor. Fra 1949 til 1966 var han undervisningsinspektørens konsulent i græsk, latin og oldtidskundskab og i lange perioder medlem af eksamens- og opgavekommissioner. Fra 1948 var han tillige lektor i klassisk filologi, fra 1960 i antik epigrafik og 1970–73 i klassisk arkæologi ved Kbh.s universitet hvor han havde været censor i sine fag 1945–49. Jævnside med denne rige undervisningsvirksomhed, hvorunder B. udfoldede en særpregtet sokratiske-maieutisk kunst, gik en ret omfattende forfattervirksomhed. *Den græske Kunsts Historie. Fremstillet i Omrids*, 1932 er skrevet i en utraditionel stil og bærer præg af faderens syn på kunst. Hertil kom 1933 en kildesamling *Fra Athens Storhedstid* og 1935 *Billedhæfter til Historieundervisningen*. Han var også en flittig oversætter. Allerede 1918 udsendte han Epiktets håndbog, 1949 Marcus Aurelius' optegnelser, 1956 Senecas Om Sjælfred. Dertil kommer fine poetiske oversættelser i Gyldendals bibliotek, *Grækenland I* (1928–30) som han redigerede sammen med Carsten ^{*}Høeg, og en kongenial gengivelse af Sokrates' tale i Platons Symposium (1955). Hans radioforelæsninger om *Pompei*, udg. 1960 og *Den græske mytologi*, 1966 er rige på selvstændige og originale synspunkter. – Vigtigst er dog de videnskabelige arbejder, som det sent i livet lykkedes B. at bringe til afslutning. Disputatsen *Mnesicles. A Greek Architect at Work* som han forsvarede ved Århus universitet 1957, behandler Propylæernes bygningshistorie. Her hævder han at de græske mo-

Bundgaard, J. A.

numentale templer var opført uden anvendelse af nøjagtig projektionstegning i formindsket målestok, alene på grundlag af håndværkertraditionen. Hele livet igennem kredsedes hans tanker om Akropolis, og i sine sidste leveår fik han udgivet to store arbejder herom. I *The Excavations of the Athenian Acropolis 1882–1890*, udg. af Kbh.s univ. 1974, gør han med omhyggelig gengivelse af Dörpfelds og Kaweraus gamle tegninger og optegnelser rede for de tyske udgravninger og lægger derigennem grunden til sit sidste værk *Parthenon and the Mycenaean City on the Heights* (i Nationalmuseets skrifter 1976) som udkom kort efter hans død. Heri underbygger han sine helt igennem originale teorier om Erechtheions og de andre templers bygningshistorie.

I tidsskriftsartikler har B. endelig behandlet adskillige detailspørgsmål især af epigrafisk karakter. Af særlig vigtighed er en stor afhandling *Why did the Art of Writing spread to the West?* i det danske Rom-instituts skrifter (Analecta Romana Instituti Danici 1965) hvori han belyser udviklingen af den etruskiske skrift. Både her og i sit sidste store værk udvikler han sine afvigende synspunkter på de såkaldte mørke århundreder i Hellas' historie. Såvel i sin undervisning som i sin forskning gik B. i det hele taget ofte imod strømmen. Med sin modsigelseslyst forbåndt han imidlertid en skarp iagttagelsesesevne og en omfattende viden som han rundhåndet delte ud af i undervisning og samtaler. □Tre karikaturtegn. (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiogr. i Acta jutlandica XXIX, 2, 1957 145–47. – Per Krarup i Gymnasieskolen 1976, nr. II 552f. P. J. Riis i Kbh.s univ. årbog 1975–76 2–5.

Per Krarup

Bundgaard, Svend Børge Erik, * 1912, matematiker, rektor. * 25.4.1912 i Kastbjerg sg., Randers amt. F: gårdejer Hans Frank Pedersen B. (1872–1951) og Julie Eriksen (1876–1952). ~3.1.1938 i Gentofte med cand. mag. Grethe Simonsen, * 1.10.1916 i Lyngby ved Sorø, d. af lektor Kristen S. (1874–1934) og Rigmor Hansen (1880–1944).

B. tog studentereksamen i Randers 1930 hvorefter han gav sig til at studere matematik ved Kbh.s univ. Han blev cand.mag. 1935 og fik straks ansættelse som undervisningsassistent i rationel mekanik ved Danm.s tekniske højskole, en stilling han beholdt til 1942 da han blev ansat som lektor ved universitetet og amanuensis ved dets matematiske institut. Han havde dog hele tiden deltaget i aktiviteterne ved instituttet, i tiden 1938–41 som undervisningsassistent. Han gjorde et sidespring til gymnasieskolen som adjunkt

ved Østre Borgerdydskole 1940–41. 1951 gæsteforelæste B. ved Lunds univ., og 1954 vikarierede han i et professorat sst. 1954 indførtes faget matematik ved Århus univ., og B. blev som nyudnævnt professor den der skulle organisere undervisning og forskning i dette fag samt opbygning af universitetets matematiske institut. Han lagde i forbindelse hermed stor vægt på at knytte kontakt med udenlandske forskere og opholdt sig blandt andet af denne grund 1956 ved Princeton og Stanford universiteterne i USA. B.s særlige felt er den moderne abstrakte algebra; han skrev 1942 den første danske lærebog i denne disciplin *Tallene og den abstrakte Algebras Grundbegreber*. Han har desuden givet selvstændige bidrag til algebraen i mindre tidsskriftsafhandlinger. – B. har ydet en afgørende indsats ved opbygningen af de ydre rammer for matematisk forskning og undervisning her i landet. I den eksplosive udvikling der så småt begyndte da Kbh.s univ. 1934 fik et egentligt matematisk institut har han spillet en central rolle som planlægger og forhandler. Med en energi der ikke altid var lige velset på højere sted har han ført de sager igennem som han gik ind for. Udover indsatsen i Århus kan nævnes grundlæggelsen af nordiske matematiske tidsskrifter samt formandskabet i Danmarks matematikundervisningskommission. 1961 blev B. valgt til rektor for Århus univ., et hverv han dog afgav i utide 1967. Dette skete i protest mod at centraladministrationen nægtede at foretage den udrensning i toppen af universitetets administrative ledelse som han fandt nødvendig.

Chr. Nyborg Madsen i Politiken 24.4.1972.

V. Th. Jørgensen

Bundgård Povlsen, Orla, * 1918, forfatter. * 22.4.1918 i Kbh. (Skt. Andreas). F: tømrer, senere husejer Holger P. (1883–1970) og køkkenchef Ellen Augusta Olsson (1888–1967). ~1° 16.4.1949 med Rigmor Marie Christensen. Ægteskabet opløst 1955. ~2° 22.4.1956 i Osted med cand. mag., senere lektor Inge Hansine Larsen, * 10.5.1925, d. af skomagermester Carl Vilhelm L. (1878–1971) og Frederikke Amalie Krogh (1893–1969). Ægteskabet opløst 1957. ~3° 2.4.1957 i Lyngby (b.v.) med sekretær, forfatter Grete Anna Olsen, * 19.11.1916 i Kbh., (~1° med maler Ole Eriksen), d. af maskinmester Rasmus O. (1882–1948) og Mary Elisabeth Poulsen (1883–1976).

B. der voksede op mellem by og land i Rødovre blev uddannet som smed, men havde tidligt lyst til at skrive. Mellem 1940 og –44 var han på Roskilde og Askov højskoler og blev derefter i perioden 1944–54 journalist ved Sønderjyden,

Hejmdal, Holbæk Amtstidende og Berl. Tiden-
de. Fra 1954–64 fungerede han som litterær kon-
sulent for Gyldendal og fra 1955 som medarbej-
der ved Vindrosen. B.s første digtsamlinger,
Ponny og Pegas, 1944 og *Festens Vilkaar*, 1945
virkede som en slentrende løsgængers vers, ofte
kantede og ujævne men med frisk iagttagelsesev-
ne, naturfølelse og barsk lune. Den montageagtige
besættelsesroman *I Vorherres biograf*, 1947
var et mislykket, men ikke uinteressant eksperim-
ent der pegede fremad. I *Hverdagsdigte*, 1953
havde han vundet større kunstnerisk sikkerhed
og modenhed, og hans poetiske diktion føltes da
i større overensstemmelse med tidens tone end i
1940'erne. B.s element er dagligdagen, med hyld
og krager og brosten, med ting og ord der er slidt
af god brug, som gifteringe og hønsenes æde-
trug. Hans derefter regelmæssigt udkommende
samlinger af overvejende prosadigte fik korte,
robuste titler, *Vågetid*, 1955, *Stenbro*, 1957,
Vartegn, 1959, *Mur og rum*, 1962, *Spor*, 1964,
Døgndrift, 1966, *Tidsdigte*, udvalgte digte 1944–
66 (v. Torben Brostrøm 1967), *Tegn i naturen*,
1969, *Flammekrebsen*, 1971, *Dagligdag*, 1974,
Vor tid og fortid, 1977. Her i tale om et meget
organisk, på samme tid oprindeligt og raffineret
forfatterskab hvis grundtræk er en bestandig er-
kendelse af tilværelsens dobbelthed („dette stor-
slået usselige liv“) opnået gennem poetiske øje-
bliksoplevelser og viderebehandlet i reflekterende,
vurderende tankerækker der kan nærme sig
prosaen. B. fik 1954 Morten Nielsens mindelegat,
1958 Henrik Pontoppidan-legatet, 1959 Emma
Bærentzens legat, 1964 Adam Oehlenschläger-
legatet, 1967 Drachmann-legatet og 1970
Henri Nathansens fødselsdagslegat. □Foto.

Jørgen Gustava Brandt: Præsentation, 1964 110–13.
Torben Brostrøm: Ti års lyrik, 1966 134–43. Samme: Ti
års kritik, 1975 54–57.

Marie-Louise Paludan

Bundtz (Bonde), **Christen Nielsen**, † 1679, præst.
* i Århus, begr. 13.5.1679 i Kristiania (Hellig
Trefoldighedsk.). F: borgmester Niels Christen-
sen Skriver († 1629) og Sidsel Pedersdatter.
~ 2.7.1643(2) i Århus med Ellen (Abelone) Mor-
tensdatter, begr. 2.1.1679 i Kristiania, d. af bi-
skop Morten *Madsen (1596–1643) og Kirstine
Hansdatter (1602–72).
B. dimitteredes 1635 under navnet Christiernus
Nicol. Budæus fra sin fødebyss skole. 1639 blev
han kannik og sognepræst ved Frue k. i Århus
mod at love at ville ægte formandens enke. Da
han imidlertid ikke ville holde dette løfte købte
han sig fri ved at stille en betydelig skadeserstat-
ning i udsigt som han dog ikke betalte. 1641 tog
han magistergraden og 1642 blev han sogne-

præst ved domkirken i Århus. Christian IV stad-
fæstede valget med bemærkning om at B.s
„gaver“ som prædikant havde behaget ham. I
Århus indgik B. en nær venskabsforbindelse
med sin tilkommende svigermoder bispinde Kir-
sten Johansdatter, men efter biskoppens død i
1643 synes både hun og han at have optrådt så
uforsigtigt at det gav anledning til rygter om at
de stod i forhold til hinanden. Deres fjender
lensmanden Erik Grubbe og klokkeren Hans
Hansen Skonning pustede til ilden, og snart tog
sagen et sådant omfang at regeringen så sig nød-
saget til at kræve en undersøgelse sat i værk.
Uheldigvis blev denne lagt i hænderne på Erik
*Grubbe. B. blev samme år suspenderet og sat i
forvaring på Havreballegård, og i seks år stod
den uhyggelige sag på. Efter en vidtløftig vidne-
førelse kom den 1647 for Viborg landsting der
dømte B. og bispinden skyldige i det påståede
forhold, og B. til fortabelse af sit embede, men
efter en fornyet prøvelse af akterne frikendtes de
anklagede ved en herredagsdom 1649. For at B.
kunne komme i embede igen måtte det teologi-
ske fakultet erklære sig, og 1652 fik han fuld op-
rejsning ved at blive udnævnt til kannik og lec-
tor theologiæ ved gymnasiet i Kristiania.

Kilder. J. R. Hübertz: Aktstykker vedk. staden og stiftet
Århus, II, 1845 106–8 110 116 121f. 127–36 143. Danske
saml. 2. r. II, 1872–73 67. Kong Christian den fjerdes
egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Frideri-
cia, V, 1883–85 405–7; VI, 1885–86 364 (fot. opr.
1969–70). Danske mag. 5. r. II, 1889–92 151.

Lit. C. V. Hertel: Forsøg til en beskr. over Århus dom-
og cathedralkirke II, 1810 394–97 499–500. Budstikken
III, Kria. 1821–22 435–38. Severin Kjær: Erik Grubbe
til Tjele og hans tre døtre, 1904 38–110. S. H. Finne-
Grønn i Norsk slekthist. t. II, 1930 321–24; sst. III, 1932
126. Einar Høigård: Oslo katedralskoles hist. Oslo 1942
75f. 78.

Bjørn Kornerup*

Bundvad, Jens Kaj Rudolf, 1904–76, minister.
* 8.7.1904 i Frederikshavn, † 26.1.1976 i Roskil-
de, begr. sst. F: fisker Søren Christian B. (1875–
1928) og Karen Jensen (1881–1969). ~ 1°
31.12.1934 med Ingrid Sørensen, * 18.2.1907 i
Hjørring, † 5.12.1950, d. af murer Anton S.
(1880–1943) og Nielsine Nielsen (1872–1963).
~ 2° 23.6.1951 med Marie Sørensen, * 1.6.1916,
søster til første hustru.

B. blev uddannet som maskinarbejder på værftet
i Frederikshavn og arbejdede ved faget frem til
1935. Han var tidligt engageret i politisk arbejde
for socialdemokratiet, tillige havde han tillids-
hverv inden for fagbevægelsen og oplysningsfor-
bund. 1935 blev han lærer på Arbejderhøjskolen
i Roskilde hvor han var ansat indtil 1945. Han
var værdsat som lærer – navnlig var det fagfore-
ningskundskab og arbejdsret der var hans emne

Bundvad, Kaj

– men virkede tung, undertiden omstændelig på eleverne. De samme karaktertræk førte han med sig ind i folketinget da han 1943 valgtes i Ringstedskredsen. Her bemærkede man sig det samme som eleverne på skolen, men fæstnede sig også ved hans flid og omfattende indsigt, ligesom man blandt gode kendinge uanset partifarve snart lærte hans smittende smil at kende. 1945 var han blevet ansat i Arbejderbevægelsens informationscentral der bl.a. havde som et af sine hovedformål at bekæmpe kommunismen; 1956–57 var han sekretær i socialdemokratiet. 1948 var han kommet i finansudvalget, og af gemyt var han det typiske finansudvalgsmedlem med levende interesse for budgetter og glæde ved at vende enkeltsager både i hovedet og i samtale med andre. I denne periode havde han kun få ordførerskaber; men 1956 blev han ordfører for sin gruppe, og dermed rykkede han frem i første gelede. Netop samme år gennemførtes den første lov om folkepension hvor B. havde været sit partis ihærdige og hårdtarbejdende fløjmand i det forudgående kommissionsarbejde. Ordførerskabet var vel ikke ligefrem det der var det naturlige felt for B. der ganske manglede evnen til prægnant, hurtigt og med noget bid at formulere partiets opfattelse. Allerede året efter blev han imidlertid minister ved trekantregeringens dannelse og var herefter: arbejds- og boligminister 1957–60, arbejdsminister 1960–63, fra 1961 tillige socialminister, og derefter alene socialminister 1963–68. I ministertiden var det som før især socialpolitikken der havde B.s interesse; boligpolitikken mødte han ret uforberedt, og han havde i folketingssalen vanskeligheder med sit partis boligpolitiske ordfører Carl P. Jensen der efterfulgte ham som boligminister. I sin tid som socialminister fortsatte B. den anden socialreform som forgængeren Julius Bomholt havde indledt. Folkepensionen blev yderligere udvidet og 1965 kom en reform af invalidepensionen der gav øget pension til yngre invalidepensionister; i samme periode kom udbygningen af særfor sorgen og revalideringen m.m. I ministertiden, både under H. C. Hansen, V. Kampmann og J. O. Krag stod B. centralt placeret i regeringen og var i kritiske situationer blandt regeringschefernes nærmeste rådgivere. Ved dannelsen af trekantregeringen 1957 spillede han en væsentlig rolle som kontaktperson til retsforbundet. Efter ministeriet Krag's tilbagetræden fortsatte B. i folketinget til 1971, men var i sine seneste år stærkt svækket af sygdom. □Foto.

Interview i Demokraten 5.7.1964. – Verdens gang X, 1956 224. Tage Kaarsted: Regeringskrisen 1957, 1964. Berl. tid. 28.1.1976.

Vagn Dybdahl

Bunkeflod, Hans Allesen, 1606–78, præst. * 28.2.1606 i Bunkeflod i Skåne, † 5.5.1678 i Slagelse. F: sognepræst i Bunkeflod og Hyllie mag. Niels Allesen (~1° med Helena Lauritsdatter, ca. 1581–98) og Mette Olofsdatter (1587–1663). ~ 1634 med Barbara de Fine, ca. 1615–78, d. af provst i Helsingborg Hans Arnoldsen de F. og Christina Knudsdatter.

B. dimitteredes fra Lund skole 1623 og studerede de næste par år i Kbh. med en kortere afbrydelse 1625 som følge af pesten. 1626 havde han planer om at fortsætte studierne i udlandet, men dette synes han dog allerede en tid inden faderens død Skt. hansdag s.å. at have opgivet for i stedet at prøve at opnå embedet som dennes eftermand skønt han endnu langt fra havde den for kaldelse krævede alder på 25 år. En anbefaling fra cancelliet tre dage efter dødsfaldet og testimoniet fra universitetet den følgende måned overvandt dog biskoppens betænkeligheder. 1630 fik B. magistergraden, og 1634 nævnes han som viceprovst i herredet. Hans virksomhed som præst omtales rosende i visitatsbogen men synes ellers i mere end 30 år at være forløbet uden andre særlige begivenheder end en mindre trætte 1653 med Malmø-rektoren Peder Hermansen om en afgift der n.å. blev afgjort til dennes fordel, samt at præstegården nedbrændte 1657. De følgende år bragte imidlertid større omskiftelser i B.s tilværelse idet han fra efteråret 1658 var indviklet i den sammensværgelse der under ledelse af Bartolomæus Mikkelsen fra Limhamn i Hyllie sogn og generaladjudanten Mikkel *Skov havde som formål at overrumple Malmø og bringe befolkningen i de ved Roskilde-freden afståede provinser til rejnsning mod svenskerne. Komplotet blev forrådt april 1659, B. arresteredes og dømtes december s.å. fra kjole og krave, hans gods konfiskeredes, og dødsdommen ramte ham med flere andre. På retterstedet blev hans eksekution udsat, og han tilbragte endnu adskillige måneder i fængsel mens hans hustru søgte at tilvejebringe den forlangte løsesum på 2000 dlr. hvoraf i hvert tilfælde 200 dlr. blev betalt. Efteråret 1660 blev han løsladt og rejste derpå til Danmark hvor han efter at være blevet ordineret på ny fungerede som slotspræst på Frederiksborg og 1661 kaldtes som sognepræst til Skt. Mikkel's k. i Slagelse og var desuden i en årrække herredets provst.

H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier I, 1891 77–95. Hist. t. for Skåneland II, Lund 1904–08 316f. – A. Halling: Meine Vorfahren II, Glückstadt 1905 1–36. – G. Treschow: Danske jubel-lærere, 1753 177–80. – P. Seve-rinsen og C. A. Jensen: Slagelse sankt Mikkel's kirke og sogn, 1933. – Lunds stifts herdaminne II, 2. udg. G. Carlquist, Lund 1948 193–97 (m. henvisn.).

H. A. Hens

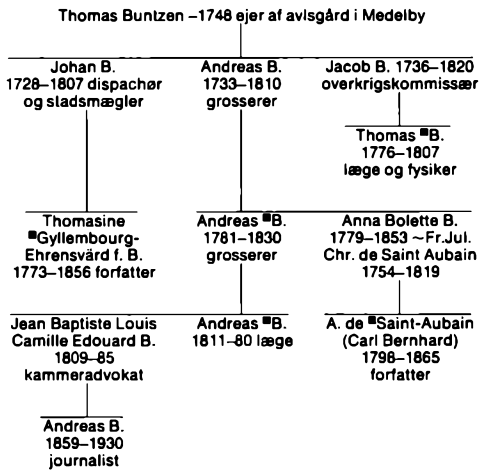
Buntzen

Slægten stammer fra Sydslesvig, hvor den ældst kendte mand Thomas B. (-1748) ejede en avlsgård i Medelby.

Grosserer Andreas *B. (1781–1830) var ~ Camilla Cécilie Victoire Du Puy (1790–1871), datter af komponisten Edouard *Du Puy. Forfatteren Thomasine *Gyllembourg (-Ehrens-vård) var ~ 1° med forfatteren P. A. *Heiberg.

Poul Hennings: Stamtavle over familien Buntzen, 1897. Frode Iürgensen og Poul Hennings: Familierne Sangaard, Buntzen, Koch og Iürgensen, 1910. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 62f.

Hans H. Worsøe

Buntzen, Andreas, 1781–1830, grosserer. * 18.9.1781 i Kbh. (Frels.), † 9.6.1830 sst., begr. sst. (Trin.). F: grosserer Andreas B. (1733–1810, ~ 1° med Karen) og Marie Margrethe Ache. ~ 6.4.1809 i Kbh. (Garn.) med Camilla Cécilie Victoire Du Puy, * 26.3.1790 i Reinsberg (Preussen), † 13.1.1871 i Kbh., d. af komponist Edouard *Du P. (ca. 1770–1822) og skuespiller Julie Henriette Pauline Moulineuf, kaldet Montroze, († 1833). – Far til Andreas *B (1811–80).

B. overtog ved faderens død firmaet Andreas B. & søn som han siden 1804 havde været medindehaver af. 19.6.1812 tog han borgerskab som grosserer. I de gode handelsår forud for krigen med England havde det været et af byens betydelige handelshuse med egne skibe sejlene både i Østersøen, på Middelhavet og Orienten. Hjemmet i købmandsgården på hjørnet af Bådsmandsstræde og Overgaden oven Vandet, som forfatteren Carl Bernhard har beskrevet i „Et Aar i Kjøbenhavn“, var præget af solid borger-

kultur, og samlingssted for medlemmerne af den talrige B.ske slægt. Her kom også flere af tidens førende skribenter bl.a. Jens *Baggesen, og J. L. *Heiberg der en overgang sværmede for B.s smukke og livfulde hustru. – I kriseårene efter statsbankerotten kom B. i økonomiske vanskeligheder og 1820 gik han fallit. 1829 fik han et lille kommunalt embede som kornskriver ved havnen. Efter at familiens ejendomme var realiseret købte B. Peter *Applebys gård på hjørnet af Overgaden oven Vandet og volden. Her havde hans kusine Thomasine *Gyllembourg en tid sit hjem og ligeledes søsteren og dennes søn, A. du *Saint-Aubain (Carl Bernhard). B. var løjtnant i Livjægerkorpsen og udmærkede sig aug. 1807 under udfaldet i Classens have og fik af korpsen overrakt en æressabel. 1811 blev han kaptajn, 1813 kompagnichef. Afsked 1814. □ Mal. af Gröger, ca. 1812, miniature af Aldenrath.

Poul Hennings: Stamtbl. over familien B., 1897. Frode Iürgensen og Poul Hennings: Familierne Sangaard, Buntzen, Koch og Iürgensen, 1910. Morten Borup: Johan Ludvig Heiberg I, 1947 73f.

Sv. Cedergreen Bech

Buntzen, Andreas, 1811–80, læge. * 4.3.1811 i Kbh. (Frels.), † 26.7.1880 sst., begr. sst. (Garn.). F: grosserer, løjtnant, senere kaptajn i Livjægerkorpsen, sidst kommunal kornskriver Andreas *B. (1781–1830) og Camilla Cécilie Victoire Du Puy (1790–1871). ~ 25.2.1875 i Rom med Maren Kirstine Nielsigne (Signe) Knudsen, * 14.4.1849 i Kbh. (Frue), † 11.12.1940 på Frbg., d. af restauratør Jens K. (1813–67) og Anna Sophie Nielsen (1822–1911).

B. blev student 1829 fra Borgerdydskolen på Christianshavn. Efter 1834 at have fungeret som kolerælæge i Stockholm tog han 1838 lægeeksamen og var derefter kandidat og konst. reserve-medicus på Frederiks hospital. 1840 tog han licentiatgraden, 1842–44 studerede han i udlandet og blev straks efter sin hjemkomst lektor i kirurgi ved universitetet efter en sejrrik konkurrence med F. V. Bricka og C. J. H. *Kayser. Sin endnu dengang meget mangelfulde uddannelse i faget søgte han at oprette ved i de følgende år at fungere som reservekirurg på Frederiks hospital. Under felttoget 1849 var han overlæge ved et lazaret i Odense. 1853 blev han professor ordinarius i fakultetet. Under koleraepidemien 1853 var han overlæge ved Skt. Annæ hospital. 1854–66 virkede han som overkirurg ved Frederiks hospital og i forbindelse dermed som klinisk lærer i kirurgi ved universitetet. Dette var det betydningsfuldeste tidsrum i denne begavede mands

Buntzen, Andreas

lægevidenskabelige løbebane: han var en talentfuld operatør og lærer der i flere henseender indlagde sig fortjeneste af den kliniske undervisning, og som – skønt dybere studier ikke var hans styrke – også gjorde sin indflydelse gældende i litterær henseende, navnlig gennem *Hospitalstidende* der blev grundlagt af ham sammen med M. M. *Hassing, og hvis hovedredaktør han i mange år var. Foruden specielle kirurgiske meddelelser skrev han heri ledende artikler om almindelige lægevidenskabelige emner, mellem hvilke må fremhæves *Therapi og patologisk Anatomi*, 1859, et medico-filosofisk indlæg mod den af hans fakultetskollega C. E. *Fenger repræsenterede nye naturvidenskabelig-skeptiske retning i terapien. Af en ikke ringe interesse er ligeledes hans i et universitetsprogram (1869) givne fremstilling af kirurgiens historie i Danmark i 1700-tallet. Ved siden af sin ikke meget omfattende lægevidenskabelige produktion udgav han 1852 anonymt et lystspil i to akter *For ti Aar siden* der opførtes første gang på Det kgl. teater 28.2. s.å., desuden de to noveller *Skjodesynderne* og *Declarationen* der oprindeligt tillagdes A. de *Saint-Aubain, blandt hvis „Noveller“ (I og III, 1836 og 1837, og senere udg.) de er optaget. Til den sidstnævnte var Martin *Hammerich medforfatter. B. var i det hele en personlighed hvis glimrende evner og egenskaber havde deres afgørende tyngdepunkt i æstetiske kategorier, og han har vistnok modtaget impulser fra det Heiberg-Gyllembourgske hus.

I en længere årrække var han medlem af bestyrelsen for Det Classenske litteraturselskab for læger, for Kbh.s sygehjem og for Den almindelige danske lægeforening. 1868 valgtes han til universitetsrektor, men kort derefter ramtes han af en hjernesygdom der 1872 medførte hans afskedigelse fra universitetet. Sine sidste leveår privatiserede han, dels i udlandet, bl.a. i Rom, dels i Kbh. – Broderen Jean Baptiste Louis Camille **Edouard B.**, *9.12.1809, †2.6.1885 blev student 1826, cand. jur. 1832, overretsprokurator 1836 og højesteretsadvokat 1838. Stærkt politisk interesseret blev han 1848 medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, og 1849–52 var han medlem af folketinget. 1863 blev han kammeradvokat, og 1865–66 var han konstitueret som søkrigsprokurør i sagen mod orlogskaptajnerne Muxoll og Rothe (Rolf Krake-affæren). Justitsråd 1853. Etatsråd 1869. R. 1866. DM. 1874. – (A.B.) Tit. professor 1849. Etatsråd 1869. – R. 1853. DM. 1857. □ Portrætteret på lægegruppebillede af W. Marstrand, 1836 (Fr.borg). Litografi 1866 gengivet i træsnit 1866 og i et mindre litografi 1870. Træsnit af H. P. Hansen 1869. Foto.

J. Petersen: Hovedmomenter i den medicinske lægekunsts hist. udvikling, 1876 276–97. Bibl. for læger 6.r. X, 1880 633–35. Hospitalstid. 2.r. VII, 1880 601–03. H. Schwanenflugel: Carl Bernhard, 1895 fl.st. G. Norrie: Den danske oftalmologis hist., 1925 106–08. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 79–92. E. Snorrason i Med. forum 29, 1976 61–64.

V. Meisen*

Buntzen, Edouard, se **Buntzen, Andreas** (1811–80).

Buntzen, Heinrich Christian August, 1803–92, landskabsmaler. * 29.9.1803 i Kiel, † 12.1.1892 i Ordrup, begr. i Gentofte. F: marskandiser Johan Ditlev B. og Margrethe Sievertsen. ~ 28.6.1833 i Kbh. (Frels.) med Caroline Birgitte Hansen, * 26.12.1805 sst., (Frels.), † 4.2.1882 i Ordrup, d. af blokmager Nicolai H. (1775–1834) og 2. hustru Frederikke Christine Hess(e) (1775–1850). B. lærte malerhåndværket i Kiel og dyrkede desuden landskabsmaleriet dels under ledelse af brødrene Bünsow, dels ved selvstudium (A. Waterloos raderinger). 1821 kom han til akademiet i Kbh., vandt fra 1824 forskellige præmier og solgte på den årlige udstilling 1831 og –35 billeder til kongen der atter 1839 købte et maleri af ham. 1839 rejste han udenlands med støtte af fonden Ad usus publicos og anbefalet af akademiet. 1840 fik han rejsestipendium af akademiet. Hjemkommet fra udlandet 1842 (Dresden, München og Rom) blev han agreeret ved akademiet (1845, *Lyngager med Trægrupper*) og 1850 medlem (*Landskab, Motiv fra Hellebæk*). 1868 fik han en livsvarig portion af det Sødringske legat. B. er repræsenteret på statens museum med 3 tidlige landskaber fra perioden ca. 1831–39. Desuden findes værker på kobberstiksamlingen, Thorvaldsens mus., Bymuseet, Øregård museum, Bakkehuset og Ribe museum. 1824–92 udstillede han i alt 105 billeder på Charlottenborg. Hans landskaber er omhyggeligt gennemarbejdede i detaljerne men kan dog, også i farveholdningen, virke tørre og ufriske. B. virkede som tegnelærer og har desuden udført raderinger, samt litografiet *Die Burgruinen der Dynastien von Mandersheid in der Eifel* (München 1840). Han var en habil tegner og stod en periode højt i N. L. A. *Høyens gunst. – Tit. professor 1863. R. 1877. □ Litografi af W. Kuhl, 1831. Tegn. af A. Kaufmann, 1840 (Bakkehusmus.). Tegn. af Gertner, 1843 (Fr.borg) og af samme malet på B.s eget mal. af villa Borgheses have, 1843, litograferet af A. Kittendorff. Tegn. af F. C. Kierkegaard, 1844 (Fr.borg). Mal. af F. N. Lund, 1868 samt 1869 (udstillingssonden, Charlottenborg).

Louis Bobé i Pers. hist. t. 7. r. V, 1921 131 137 141f. H. Bramsen: Landskabsmaleriet i Danm. 1750–1875, 1935

63. L. Martius: Die schlesw.-holst. Malerei im 19. Jahrh., 1956 262–64 268.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Buntzen, Thomas, 1776–1807, læge, fysiker. * 5.9.1776 i Kbh. (Nic.), † 28.6.1807 i St. Petersburg (Leningrad), begr. sst. F: fuldmægtig ved Kbhs. toldbod, senere havnemester og overkrigskommissær Jacob B. (1736–1820. ~2° 1781 med Elisabeth Rohde, 1763–1836) og Johanne Cathrine Sangaard (1744–78). ~2.3.1804 i Korsør med Medea Cathrine Garb, * 15.12.1779 på Holsteinborg, † 6.11.1859 i Kbh. (Frue), d. af godsforvalter Frantz G. (1739–87) og Maria Fogh (1749–1816. ~2° 1790 med købmand Poul Berg, 1760–1822, ~1° 1786 med Marie Christine Thomsen, 1765–89).

B. blev student 1795, dimitteret privat, tog medicinsk eksamen 1803, disputerede 21.4.1804, men virkede kun ganske kort tid i Kbh. som praktiserende læge, idet han s.å. drog til Rusland hvor han tog russisk lægeeksamen og kort tid var læge i Mohilev, men allerede 1805 blev læge i flåden og senere s.å. overlæge ved kadetkorpset og endelig 1807 inspektør over marinehospitalerne i St. Petersburg og Kronstadt. Han nød i Rusland megen anseelse, også ved hoffet, og fik titel af hofråd; zaren tilbød efter hans død enken ophold, men hun foretrak at vende tilbage til Danmark, og zaren bekostede da hendes på grund af krigsforholdene besværlige hjemrejse gennem Tyskland. – I sin korte levetid har B. på det fysisk-fysiologiske område og til dels med udgangspunkt i de Galvani-Voltaske forsøg udfoldet en genial og banebrydende eksperimental videnskabelig virksomhed hvis resultater foreligger i flere større og mindre afhandlinger som både ved indhold og fremstilling vidner om en rigt begavet ånd, men som først efterhånden har tildraget sig fortjent opmærksomhed. Således har han publiceret *Forskjellige galvaniske Forsøg* (i Nyt Bibl. for Physik, Medicin og Oeconomie IV, 1802, oversat i Gilberts Annalen der Physik XV, 1803), endvidere sin doktordisputats om oprindelsen til den dyriske varme og *Beiräge zu einer künftigen Physiologie* 1805 (tillige trykt i uddrag i Gilberts Annalen XXV, 1807 og på russisk). I disse arbejder har han eksperimentelt påvist varmeudvikling både ved den galvaniske strøm og ved muskelkontraktion og givet en fuldt udviklet teori om varmens dynamiske oprindelse, idet han navnlig lægger vægt på udjævningen af positiv og negativ elektricitet. Han har deri endvidere meddelt en dengang ny konstruktion af galvaniske søjler af fugtige organiske stoffer (af nerve- og muskelvæv, agaricus med salmiak) og på Galvanis frøpræparat demonstreret trækning

ved musklens berøring navnlig med den skråt gennemskårne nerve. Endelig afleder han også modsætningen mellem syrer og alkalier af den elektriske modsætning. Han synes at have været autodidakt; det er næppe rigtigt, som Panum formoder, at han har fundet støtte hos den jævnaldrende H. C. Ørsted. B. aspirerede til at blive professor i fysik, men da Ørsted blev foretrukket til et rejsestipendium opgav han denne tanke og drog til Rusland. Af stor betydning har det derimod været at hans farbroder, dispachør John B., hos hvem han fandt den forståelse som manglede i hjemlandet, havde stor interesse og usædvanlige anlæg for mekanik og kunne støtte hans arbejde. B. havde i Kbh. med store ofre tilvejebragt en efter datidens forhold meget righoldig og højt anset fysisk instrumentsamling; den støtte han derved havde haft af sin kollega instrumentmageren lic. med. Jeppe *Smiths fortrinlige fysiske apparater, fremhæver han selv i sine arbejder. □Silhouet fra 1780erne. Afbildet på gruppebill., pastel, af Sophie Larsen, f. Hennings, 1806. Mal. og kopi efter dette i akvarel.

F. Iürgensen og P. Hennings: Familierne Sangaard, Buntzen m.fl. 1910 45f. H. C. Ørsted: Correspondance, udg. M. C. Harding, II, 1920 199 213. P. Hennings i Dansk t. 1903 576–84. Pers. hist. t. 6. r. IV 1913 123 132 137–40 145.

*H. M. Hansen**

Burchardi, Adolph Heinerich, 1829–91, mejeriforpagter. * 25.5.1829 på Kuskrog i Kappel, Slesvig, † 13.1.1891 på Birkendegård, begr. i Værsløv. F: gårdejer Heinrich Ludwig August B. (1785–1875) og Ida Sieck (1801–79). ~9.4.1858 i Heiligenhafen med Anna Friederica Marcusine Wohler, * 24.10.1834 i Grossenbrode, Holsten, † 9.6.1888 på Birkendegård, d. af hufner Marcus W. (1801–83) og Anna Kruse (1799–1878).

B. voksede op i et tysksproget og -sindet hjem, først ved Kappel og fra 1842 på Grøngård ved Tønder, og han deltog på slesvig-holstensk side i slaget ved Isted 1850. Også under de følgende års soldatertjeneste i Kbh. bevarede B. sit tyske sindelag. Fra hjemmet var han oplært ved landbruget, og i 1850erne uddannedes han videre i landvæsen og mejeri i Holsten. En forpagtning af en gård ved Isted som han begyndte i 1858 måtte han få år senere opgive, men ved sin svogers, O. *Lawaetz' mellemkomst fik B. forpagtningen af mejeriet på Birkendegård øst for Kalundborg, og her fik han sin virksomhed til sin død. Som landmand og mejerimand var B. en foregangsmand der i lighed med andre indvandrede slesvigere og holstenere fik en vis betydning for moderniseringen af dansk landbrug op til 1880erne. B. blev snart inddraget i det lokale

Burchardi, Adolph

foreningsarbejde som foredragsholder, og han fik herigennem indflydelse på udviklingen, især inden for mejeribrug i den nordvestlige del af Sjælland. Birkendegård blev et søgt lærested for mejerister, og i midten af 1880erne blev B. en ivrig talsmand for andelsmejeribevegelsen. – B. var religiøst præget fra sit hjem og i 1860erne oplevede han en stærk vækkelse i religiøs og national retning. Han droges snart mod grundtvigianismen, hvad der hang sammen med hans nære venskab med Ernst Trier, og politisk mod venstre. Omkring 1870 stod B. som en kendt skikkelse i den grundtvigske bevægelse, og tidens forskellige foreningsdannelser fandt i B. en ihærdig og varmhjertet fortalere, således brugsforeninger, sparekasser, skytteforeninger og naturligvis de egentlig grundtvigske institutioner som valgmenighed og friskoler. B. var blandt grundlæggerne af Ubberup valgmenighed og en af kredsens ledende personligheder. B.s hjem på Birkendegård blev ikke blot et søgt lærested for mejeribrugets unge, men det blev overhovedet i 1870erne og 80erne et af landets kendteste „grundtvigske hjem“ der stod åbent for besøgende fra nær og fjern foruden at være et naturligt centrum for egnens folkelige liv. Trods personligt beskedne og af og til vanskelige kår havde B. overskud til en aldrig træt virksomhed for de grundtvigske synspunkter og institutioner. B. personificerede i ordets egentlige forstand den „glade kristendom“ og hans fuldhjertede engagement på venstres side og hans position inden for mejeribruget betød at han kunne få en overordentlig betydning for brede kredse indenfor landbefolkningen i det nordvestlige Sjælland. □ Træsnit af H. P. Hansen, 1891. Litografi af I. W. Tegner, 1892, efter fotografi. – Mindetavle (Ubberup valgmenighedsk.).

J. Brink-Lassen i Vort landbrug X, 1891 93–96. V. J. Hoff i Højskolebladet, 1891 289–97 338–43 366–69 (også som særtryk s.å.). Ernst Trier: Efterladte papirer i udvalg, udg. Povl Hansen, 1895 110–13. S. Frederiksen i Støvring højskoles årsskr. 1911 42–47. Anna Larsen i Minder fra gl. grundtvigske hjem I, 1921 113. N. A. Jensen i Kirkeligt samf.s julebog XI, 1931 117–31. H. Begtrup: Dansk menighedsliv II, 1932 172–75. – Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn

van der Burgh, F. C., pseudonym for Mathilde Christensen, se **Christensen, Harald**.

Buris, ca. 1130–ca. 67, prins. F: **Henrik Skadelaar** († 1134) og **Ingerid Ragnvaldsdatter af Sverige** (–1150–). ~ en datter af grev Herman af Winzeburg († 1152) og **Lutgard** († 1152, ~ 1° med Pfalzgreve Frederik af Sommerschenburg,

† 1162, ~ 2° ca. 1144 med kong **Erik Lam** † 1146).

B. var sønnesøns søn af Sven Estridsen. Hans far havde intrigeret i slægten og var med ved Knud Lavards drab; moderen der nedstammede fra Erik Sejrsæl, havde ikke godt lov på sig, hun rømte fra Henrik Skadelaar og ægtede efter hans død den norske konge Harald Gille; siden giftede hun sig endnu to gange og havde dertil en søn uden for ægteskab. B. havde således flere halvbrødre og frænder der stod midt i den vilde krig mellem kongsemnerne i Norge. En helbror fandt døden som tronkræver i Sverige. B. kæmpede på Valdemars side 1157. Der var imidlertid folk i kongens omgivelser som rådede til, da sejren var vundet, at rydde op blandt kongsemnerne, men Valdemar valgte at knytte de farlige mænd til sig, Erik Lams frillesøn Magnus såvel som Henrik Skadelaars sønner Knud og B. Vi ser dem forrest blandt vidner ved kongens breve; Knud bærer titlen hertug, B. kaldes kongens frænde, og efter Knuds død nævnes han som hertug. 1162 var han med Valdemar i Dôle til møde med kejseren – for at han ikke skulle spinde rænker hjemme, mener Saxo – og i påsken 1163 havde han kongen til gæst på sin gård tillige med to bisper, tre cistercienserabbeder og adskillige stormænd, en statelig skare, forsamlet for at stadfæste B.s grundlæggelse af et cistercienserkloster i Tvis. B. deltog også i venderkampene og viste sig tapper, men Valdemar nærrede stadig mistro til sin frænde. Åben modstand mødte han da han 1166 for at sikre tronfølgen ville have stormændene til at sværge den lille kongesøn Knud troskab. B. erklærede, at han ikke så længe Valdemar var i live kunne blive en anden herres mand; siden gav han dog efter, men stillede visse krav og tiltvang sig udvidelse af sit myndighedsområde. Saxos fremstilling er på dette punkt meget vag. N.å. fik kongen imidlertid at vide at B. stræbte efter kronen og stod i forræderisk forbindelse med sine norske frænder. Han stævnedes B. for sig og lod ham sætte i sikkerhed på Søborg. Senere lod han ham lægge i lænker. Således beretter Saxo, og de ældre årbøger noterer under 1167 kort og godt: B. blev fængslet, mens yngre årbøger meddeler, at han blev gildet og blindet – sagtens en begyndende sagdannelse. – B.s navn blev benyttet, B.s skæbne, som den formede sig i folkemunde, blev delvis motiv i en vise (Sv. Gundtvig: Danmarks gamle Folkeviser, nr. 126). Her er han ikke den ærgerrige kongætling, men – efter vicefacon „liden Kirsten“s forfører. Kong Valdemar mishandler i vild harme sin søster, hun dør, B. lemlæstes og blindes. Liden Kirstens lig bliver ført til Vester-vig hvor B. hver dag i sine lænker går til hendes

grav. – En mærkelig dobbeltgrav fra 1100-tallet på Vestervig kirkegård kaldes fra gammel tid Liden Kirstens grav. Dækstenens indskrift, der i 1600-tallet blev tegnet af og gengivet med største forbehold, kunne ikke dengang læses i sammenhæng og er siden yderligere ødelagt. Kun meget dristige tolkere kan tro her at finde støtte for historisk sandhed i folkevisen og kundskab om B.

*Ellen Jørgensen**

Burman Becker, Johann Gottfried, 1802–80, apoteker, historisk forfatter og samler. * 26.4.1802 i Kbh. (Petri), † 6.10.1880 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: hofapoteker Gottfried *Becker (1767–1845) og Nicolette A. Burman (1774–1824). Fik ved kgl. bevilling af 1.3.1825 tilladelse til at føre navnet B.B. ~1° 24.11.1830 i Kbh. (Garn.) med Anna Margaretha Baden, * 28.1.1809 i Kbh. (Garn.), † 30.12.1832 sst. (Hellig.), d. af professor Torkel *B. (1765–1849) og Sophie P. Olrik (1771–1840). ~2° 8.11.1835 i Kbh. (Garn.) med Jacobe Baden, søster til I. hustru, * 29.11.1810 i Kbh. (Garn.), † 10.3.1874 sst. (Garn.).

B.B. dimitteredes privat til universitetet 1821 og bestod 1822 såvel den filologiske som den filosofiske prøve, blev derefter discipel hos faderen på det kongelige hofapotek og fulgte allerede i læretiden forelæsninger ved universitetet hos professorerne F. G. *Howitz, H. C. *Ørsted, W. C. *Zeise og J. W. *Hornemann hvortil kom undervisning ved en manuduktør, provisor G. M. Pflugmacher. Han bestod farmaceutisk eksamen 1825 og begav sig året efter i overensstemmelse med slægtens tradition på en udenlandsrejse der i løbet af 2½ år førte ham til Tyskland, Schweiz og Frankrig, hvor han i vinteren 1826–27 hørte forelæsninger i kemi og fysik samt arbejdede i et apotek. Han besøgte derefter England og vendte så tilbage til Berlin hvor han lod sig immatrikulere ved universitetet for at studere kemi. Efter hjemkomsten 1828 beskæftigede han sig med arbejde i hofapoteket og udarbejdede dels *Veiledning til at foretage kemiske Analyser*, 1829, dels en mineralogisk-kemisk afhandling (*Analysis duorum fossilium* etc.) som indbragte ham den filosofiske doktorgrad ved universitetet i Jena. B.B. var ansat hos faderen til han 1843 udnævntes til hof- og rejseapoteker. Som selvstændig apoteker blev han 1844 medstifter af Danmarks apotekerforening, men gjorde sig ellers ikke fagligt bemærket inden han allerede 1845 solgte apoteket. Grunden hertil var dels ændrede økonomiske vilkår, dels at B.B. ønskede at dyrke sine interesser inden for farmaciahistorien og personalhistorien, specielt sin egen slægts historie. Blandt andre emner kan nævnes *Efterretninger om de*

gamle Borge i Danmark og Hertugdømmerne I–III, 1830–32 og Forsøg til en Beskrivelse af og Efterretning om vævede Tapeter og andre mærkelige Vægdecorationer i Danmark, 1863 (2. udg. 1878). B. B. ejede 1847–60 Kollekolle ved Farum, derefter tog han bopæl i København, afbrudt af mange udenlandsrejser. R. 1856. □ Mal. af C. A. Jensen, 1826 og af J. Viertel, 1829. Tegn. af F. Vermehren, 1855. Mal. af J. Roed, 1871. Litografi af I. W. Tegner efter foto.

J. G. Burman Becker: Geschlechts-Register der Familie Becker, 1847 24–27 (2. udg. 1875 37–42). G. Burman Becker i Archiv for pharmaci og teknisk kemi 36, 1882 251–64. Aa. Schæffer: Det kgl. hof apothek 1669–1919, 1919 74–78. E. Dam og Aa. Schæffer: Danske apotekers hist. I, 1925 617–21 (med bibliografi).

V. Gaunø Jensen

Burmeister, Carl Christian, 1821–98, skibsværftsdirektør. * 7.1.1821 i Kbh. (Petri), † 11.12.1898 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: restauratør Carl Christian Friedrich B. (1794–1859, ~2° 1830 med Martine Henriette Mildestein, 1803–76) og Maria Hensen (ca. 1794–1829). ~12.6.1847 i Kbh. (Petri) med Catharine Elisabeth Johanna Pöhls, * 31.5.1821 i Schönberg i Mecklenburg, † 25.1.1894 i Kbh., d. af bagermester og rådmænd Christian Heinrich P. (1782–1829) og Catharina Sophie Hein (1790–1843, ~2° 1831 med bagermester Joachim Daniel Christoph Methling, 1796–1876, ~2° 1844 med Luise Sophie Elisabeth Kniep, 1810–71).

Femten år gammel ansattes B. som mekaniklærling i værkstederne på Polyteknisk læreanstalt hvor han uddannedes 1836–42. H. C. Ørsted lagde mærke til den opvakte unge mand som han ofte benyttede som assistent ved fysiske forsøg. Efter endt læretid rejste B. med støtte af det Reiersenske fond til udlandet og arbejdede i de fire år, rejsen varede, på de mest ansete mekaniske værksteder i Berlin, Wien, St. Gallen og Paris. Da H. H. *Baumgarten 1846 ønskede at udvide sit maskinværksted ved et større anlæg i den såkaldte Kierulffs have på Christianshavn, henlede H. C. Ørsted hans opmærksomhed på B., og efter dennes hjemkomst stiftedes 20.7.1846 firmaet *Baumgarten & B.* Virksomheden som okt. s.å. flyttede til Christianshavn voksede meget hurtigt, ikke mindst på B.s initiativ. Allerede 1847 blev der til maskinværkstedet føjet et jernstøberi. Der tilvirkedes ikke blot dampmaskiner, bogtrykpresser og varmeapparater, men fra 1849 tillige dampskibsmaskiner. Denne sidste virksomhed førte til ny udvidelse, idet firmaet lejede „Engelskmandens plads“ ved Christianshavns kanal og her anlagde et jernskibsværft. Det første jernskib afleveredes 1854. Det var statens

Burmeister, C. C.

„Troppe-transportfartøj Nr. 1“. Store bestillinger, bl.a. fra marinen og postvæsenet, nødvendiggjorde stadige udvidelser. Baumgarten & B. der ved flytningen til Christianshavn beskæftigede 30 arbejdere var 1862, da Baumgarten trådte tilbage, oppe på 450 mand. 1862–65 var B. ene om ledelsen. Sidstnævnte år optog han englænderen W. *Wain som kompagnon, særlig med henblik på skibsbyggeriet der var Wains specialle. I årene 1867–69 da firmaet byggede den nye Knippelsbro (nedrevet 1909) beskæftigedes der 700 mennesker. Skibsværftet krævede stadig større plads, og da der tilbød sig lejlighed til at henlægge værftet til Refshaleøen, hvilket krævede stor kapital, omdannedes virksomheden fra l.l. 1872 til et aktieselskab, aktiekapital 3 mill. kr., med B. og Wain som direktører og C. F. *Tietgen som selskabets formand. Efter Wains død 1882 var B. atter enedirektør indtil 1887. Fra 1880 var virksomheden blevet forøget med fabrikationen af centrifuger der efterhånden antog et meget stort omfang. 1890 trak B. sig tilbage fra ledelsen.

B. var fra sin ungdom en meget initiativrig og virksom mand, dertil en fast og retlinet karakter. Han fulgte med vågent blik ethvert fremskridt der kunne komme hans virksomhed til gode, og søgte stadig at optage nye opgaver. Han var efter den tids forhold en human arbejdsgiver. Ved oprettelse af syge-, alderdoms- og begravelseskasse søgte han at gavne sine arbejdere. Initiativet til stiftelsen af Arbejdernes byggeförening 1865, oprindeligt bestemt for B. & Wains arbejdere, udgik også fra ham. Ved hans afgang beskæftigede firmaet 1800 arbejdere. – Etatsråd 1885. □Mal. af J. V. Gertner, 1870. Litografi af I. W. Tegner, 1870, gengivet i træsnit 1871 og 1879. Træsnit af C. L. Sandberg, 1874, litograferet 1875. Mal. af P. S. Krøyer, 1885. Buste (B & W).

C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873 26 32–62. III. tid. 8.1.1899. Aktieselskabet B & W, 1846–1906, 1906. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 15.12.1931. Johs. Lehmann: B. & W. gennem hundrede år, 1943.

*Georg Nygaard**

Burser, Joachim, 1583–1639, botaniker, læge. * 1583 i Camentz i Lausitz, † 28.8.1639 i Sorø. ~ Christiane Seifart fra Annaberg.

Efter at have studeret medicin og botanik og taget doktorgraden praktiserede B. som læge i Annaberg i Sachsen da han 1625 blev kaldet til professor i medicin og fysik ved akademiet i Sorø hvor han desuden drev et apotek. Han er især kendt som botaniker og berømmes som sådan for sine ualmindelige kundskaber af Caspar Bauhin med hvem han stod i nær forbindelse. Han efterlod et herbarium på 25 bind foruden

en samling af danske planter der sammen med det Seefeldtske bibliotek af Corfitz Ulfeldt blev overført til Sverige, og som nu opbevares i universitetets botaniske museum i Uppsala. Dette herbarium har haft sin store betydning ved at Linné derigennem fik nøjere kendskab til Bauhinske arter. B. er forfatter til nogle medicinske og fysiske skrifter.

V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 358f. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924 18; II, 1926 10. H. O. Juel: Studien in B.s Hortus siccus, Uppsala 1923 = Nova acta r. societatis scient. upsaliensis, 4.ser. V, 7.

*Carl Christensen**

Busch, Herman Axel Emil Otto, 1854–1937, præst. * 31.10.1854 i Kbh. (Chr.), † 29.4.1937 i Charlottenlund, begr. i Vallensbæk. F: tidligere professor i teologi i Dorpat Andreas Caspar Friedrich B. (1798–1877) og Mathilde Juliane Leukfeld (1825–77). ~ 9.11.1880 i Voldum med Fanny Andréa Ohsten, * 4.5.1857 i Kappel i Angel, † 8.4.1925 i Vallensbæk, d. af toldforvalter Johann Christian O. (1806–62) og Francisca Mariane Frederikke Cæcilie v. Lind (1821–77).

B. voksede op i et hjem præget af alvorlig luthersk kristendom. 1873 blev han student (Sorø) og 1879 cand. teol. Året efter blev han sognepræst på Venø, 1882 i Horne-Asdal hvor et frodigt indremissionsk samfundsliv kom til at bestemme hans følgende udvikling. 1888 blev han sognepræst i Feldballe-Nødager, 1893 i Bøvling-Flynder, 1901–08 var han sognepræst ved Vor Frue kirke i Odense (og i samme tidsrum medlem af Indre missions bestyrelse); 1911–14 var han sognepræst ved Sions kirke i Kbh. og 1914–25 i Vallensbæk. B. var en af Indre missions mest fremtrædende vækkelsesprædikanter; hans prædiken der ofte varede et par timer uden at trætte tilhørerne var ikke metodisk eller skriftligt forberedt, men virkede ved en medrivende, næsten ekstatiske spontaneitet og billedrigdom, både når han forkyndte loven i al dens strengthed og nåden som Guds overvældende kærlighed; et noget mat indtryk af hans „personlige“ forkyndelse giver postillen *Vidnedshyrd fra Vor Frue Kirke, Odense*, 1906 og enkelte andre trykte taler. I Horne og Bøvling følte B. sig for alvor hjemme, på Djursland blev han redskab for en stærk, men kortvarig vækkelse, som efter hans bortrejse hurtigt stagnerede. Ved Indre missions „magtovertagelse“ i Det danske missionselskab 1898 kom han ind i dets bestyrelse og fra 1904 til sin død var han formand. Selskabets virksomhed voksede kraftigt i disse år (fra 41 til 125 missionærer: gaveindtægten steg fra 172.500 kr. til 1.510.000 kr.) hvad der i høj grad skyldtes den

tillid B. nød såvel i som udenfor missionske kredse, og under de mange konflikter selskabet oplevede, internt i bestyrelsen og i spændingen mellem missionærernes og de hjemlige støttekredses divergerende anskuelser om missionens metode, havde han ofte en heldig og formidlen- de hånd. Han blev på grund af sine stadige rejser kendt landet over, vakte overalt interesse for Ydre missions sag og på rejser til Kina og Indien kom han i nær kontakt og sluttede mange personlige venskaber både med missionærer og asiatiske kristne. – R. 1909. DM. 1921. □Mal. af N. V. Dorph, 1925 (Det danske missionsselskab). Foto.

H. I. F. C. Matthiesen: A. B. i Kina og Indien, 1929. Samme: En sognepræst, 1931. Axel Malmstrøm i Dansk kirkeliv, 1937 103–7. N. Bundgaard: Det danske missionsselsk.s hist. I, 1935 161–347. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Busch, Bagge Knudsen, 1627–87, søofficer. * 1627 i Kristiania, begr. 13.5.1687 i Kbh. (Holmens). ~ Maren Thomasdatter der overlevede ham.

B. kom hjem fra Ostindien med „Phoenix“ 1676 og blev s.å. antaget som skipper. 1677 førte han kaperen St. Bartholomæus og tog i slaget i Køge bugt nogle små priser hvorfor han udnævntes til kaptajn. 1678 og 79 var han chef for fregatten Flyvende Hjort med hvilken han maj 1679 sammen med kaptajn N. Barfod på „Delmenhorst“ blev sendt til Bornholm for at hente 400 svenske krigsfanger. Da disse var kommet om bord, og tilbagereisen var begyndt, blev skibene angrebet af en overlegen svensk eskadre. Den indtrædende nat gjorde det muligt at undslippe. Senere s.å. blev B. underlagt admiral Marq. Rodsten og anvendt i særlige sendelser til Bornholm og Gotland. 1680–81 var han på indrullering i Norge, derefter jævnlig skibschef, sidste gang 1686 på „Churprintzen“ hvorfra han gik i land som syg. S.å. forfremmedes han til kommandørkaptajn.

J. H. Lütow: Efterretn. om da. søe-officierer, 1788 139–43. H. D. Lind i Pers. hist. t. 8.r.II, 1923 131f; sst. IV, 1925 207.

*Th. Topsøe-Jensen**

Busch, Carl Reinholdt, 1862–1943, musiker, komponist, dirigent. * 29.3.1862 i Bjerre (Bjerre), Vejle amt, † 19.12.1943 i Kansas City, Missouri, begr. sst. (Forest Hill). F: herredsfuld- mægtig, senere prokurator Georg Ludvig B. (1826–85) og Ida Sophie Feller (1827–89). ~ 27.12.1888 med pianist Sally (Sarah) Salton- stall Smith, * i Fayette, † 25.3.1939 i Kansas City,

d. af dr. Thomas Jefferson S. († 1889) og Marga- ret Holmes McCullough (1828–98).

B. var 1883–85 elev på Det kgl. danske musik- konservatorium og uddannedes her af Gade, Hartmann, V. Tofte (violin) og J. D. Bondesen (klaver). Efter endt studietid virkede han en tid som orkestermusiker; men da forholdene her hjemme ikke helt tilfredsstillede ham, rejste han til Bruxelles og derefter til Paris (1885). Endelig drog han 1887 til Amerika hvor han i Kansas City, Missouri, som bratschist blev medlem af en strygekvartet, og længe varede det ikke, før den dygtige og initiativrige danske musiker blev en ledende kraft inden for musiklivet i den amerikanske by som han efterhånden gjorde til et anerkendt musikcentrum. Som dirigent besøgte B. betydelige evner som leder af forskellige større musikalske foretagender i Kansas City. Som gæ- stedirigent har han bl.a. virket i New York, Cincin- nati, Leipzig, Dresden og Kbh. – B. fik, lige- som den i Amerika ligeledes bosatte dansker As- ger Hamerik, også som komponist en ikke ringe betydning for det amerikanske musikliv. Hans kompositioner der tydeligt bærer spor af at han en overgang havde studeret hos Benjamin Go- dard i Paris, virker nu i deres noget blege efter- romantiske klang ret forældede. De grupperer sig om to poler, på den ene side om det stærke indtryk den indianske folkemusik, Longfellows poesi og den amerikanske nationalfølelse gjorde på ham, hvilket bl.a. gav sig udslag i forskellige kantater som fx *The American Flag* og *The four Winds* (efter Longfellows „Hiawatha“); på den anden side om hjemlængslen der inspirerede ham til korværket *Paa Heden* som 1913 opførtes ved indvielsen af Rebild bakker. B.s omfattende node- og manuskriptsamling overgik 1965 til Det kgl. bibl. – R. 1912. □Buste af Jørgen Drey- er (bibl. i Kansas City). Foto.

København 4.7.1909. The Kansas city post 15.9.1910. Dansk amerikaneren 11.10. og 2.11.1911. Dagens nyhe- der 31.7.1912. The Kansas city star 1.2., 10.5. og 5.7.1914. M. V. P. Hazelton i Musik IX, 1925 127–28. Danske i udlandet, 1935 315. A. Kjerulf i Politiken 21.12.1943. Kate Hoff i Århus stiftstid. 12.12.1965.

*Torben Krogh**

Busch, Eduard Axel Valdemar, * 1899, læge. * 9.9.1899 i Kbh. F: trafikkontrollør ved DSB Valdemar Eduard Axel B. (1871–1953) og Jo- hanne Cathrine Becher (1862–1934). ~ 27.3.1937 med Rigmor Schäffer, * 5.9.1899 i Ålborg, d. af overlæge i hæren August Berthold Jørgen S. (1851–1925, ~ 1° 1886 med Thyra Emilie Eiler- sen, 1861–90) og Vita Elisabeth Lind (1858– 1924).

Busch, Eduard

B. blev student 1917 og bestod med. eksamen 1924. Han stiledede oprindelig mod en almindelig kirurgisk uddannelse ved ansættelse på forskellige hospitaler, men som reservekirurg hos Vilhelm *Schaldemose, Rigshospitalet, 1931–32 blev han af denne ansporet til at specialisere sig på det neurokirurgiske område, hvilket førte til studierejser til fremtrædende neurokirurger: Olivecrona i Stockholm, Cushing og den neurologiske pioner Dandy i USA. Således forberedt og ved 1930 at have erhvervet doktorgraden ved Kbh.s universitet på en afhandling om blodkarenes nerveforsyning kunne B. 1934 tiltræde stillingen som leder af Danmarks første neurokirurgiske afdeling, længe ønsket af neurologiens daværende nestor Viggo *Christiansen. Den lille afdeling viste sig hurtigt at være ganske utilstrækkelig. Man inså, takket være B.s store initiativ, dygtighed og begejstring for det unge fags mange muligheder, at neurokirurgien krævede større råderum, men først 1948 blev afdelingen fuldt udbygget med B. som ordinær professor. Da han 1962 trak sig tilbage havde han behandlet ialt henvend 40 000 neurokirurgiske tilfælde, og han havde nået at uddanne elever der kunne overtage tilsvarende afdelinger rundt om i riget, foreløbig i et antal af seks. B. har således æren for at have fremmet udbredelsen af det vanskelige speciale hvis betydning som led i sygehusvæsenet nu er en selvfølgelig, men som ikke var det før B. gjorde det til sin livssag.

B.s neurokirurgiske indsats samlede sig i begyndelsen om lidelser i kraniet, særlig svulsterne, og han skrev en lang række arbejder herom i skandinaviske tidsskrifter. Snart udvidede han sit interessefelt i flere retninger. Behandling af kranielæsioner (traumer) resulterede i værket *Forelæsninger over Nervesystemets Traumatologi*, 1942 (udg. i Holland 1948). Den operative behandling af discusprolaps blev næste skridt, fremlagt i forening med medarbejdere i Ugeskrift for Læger 1949 (fransk overs. 1950 i Acta psych. et neur.). Også kirurgisk behandling af psykiske lidelser optog ham. B. blev således all-round-kirurg på alle neurologiske områder og inspirerende foregangsmand for sine elever. 1951 påtog B. sig arbejdet som neurokirurg på hospitalsskibet Jutlandia under krigen i Korea. Han var aktiv i modstandsbevægelsen under besættelsen. – B. er i alle henseender en idealistisk præget personlighed, ungdommelig i sin friske aktivitet, og med varm entusiasme fremhæver han sine idoler: N. Steensen, Aug. Krogh og H. Cushing. B. har i tidens løb modtaget en lang række priser og udmærkelser i ind- og udland. – R. 1948 R.' 1957. K. 1966. Jutlandiamedaljen. Dansk kirurgisk selskabs mindemedalje. □Tegn.

af Otto Christensen, 1937 (Kgl. bibl.) og 1942 (Fr.borg). Foto.

Selvbiogr. i Festskrift udg. af Kbh.s univ. nov. 1930 181. – E. B.: Slægten Busch fra Mesmerode I-II, 1964–67. Palle Tårnhoj i Clinical neurosurgery, Baltimore 1963 13–19 (med bibliografi). Bendt Broager i Surgical neurology, Tryon N. C. VI, 1976 261f.

Ib Ostenfeld

Busch, Fritz, 1890–1951, dirigent. * 13.3.1890 i Siegen, Westfalen, Tyskland, † 14.9.1951 i London, begr. i Mengerlinghausen v. Kassel. F: musiker, senere musikhandler Wilhelm B. (1861–1929) og Katharina Henriette Schmidt (1865–1932). ~28.8.1911 i Mengerlinghausen med Grete Boettcher, * 26.10.1886 i Freiburg, † 26.11.1966 i USA, d. af forfatter Friedrich B. (* 1842–1922) og Johanna Mindel (ca. 1856–1929).

B. var det ældste barn i et børnerigt, musikalsk småkårs hjem hvor man sørgede for at de talenfulde børn fik musikundervisning fra tre-årsalderen. Faderen var instrumenthandler, og i hans forretning lærte B. i leg at behandle mange forskellige orkesterinstrumenter, og selv om klavert er var hans hovedinstrument stod det ham tidligt klart at arbejdet med hele orkestret, dirigentposten, var hans mål. Fra syvårsalderen virkede han med sin far og bror som spillemand ved baller og bidrog således til familiens indtægter indtil han 1906 (–09) kom på konservatoriet i Köln hvor han uddannedes i klaverspil og direktion.

Den store betydning B. fik for det danske musikliv skyldtes først og fremmest hans mangeårige tilbagevendende tilknytning til Danmarks radios symfoniorkester. Det begyndte 1932. B. havde den gang gennem sin mere end 20-årige virksomhed som dirigent i udlandet ved operaer og symfoniorkestre i Riga, Pymont, Gotha, Aachen, Dresden og Stuttgart vundet stigende anseelse og var en moden og erfaren orkesterleder, da radioens daværende musikchef, kammersanger Emil *Holm fik den da 42-årige B. til Danmark som instruktør og dirigent for det nyoprettede radioorkester. B. havde tidligere optrådt i København både som dirigent og som pianist, bl.a. sammen med sin bror violinisten Adolf B. B. vandt straks sympati og beundring, både hos radioorkestrets medlemmer, publikum og kritikere. Det stod klart for alle at hans eminente instruktive evner i forbindelse med hans dybtgående musikkulturelle baggrund ville få vidtrækkende betydning for orkestrets standard. Han og den russisk fødte dirigent Nicolai *Malko (1883–1961), der også blev en ofte tilbagevendende gæstedirigent, har begge afgørende bidraget til den internationale berømmelse, dette or-

kester nu har. – Da B. 1933 forlod Tyskland i protest mod nazismens kunstdiktatur som ikke tillod ham at fremføre de avancerede værker han ønskede på den tid (af fx Hindemith, Krenek, Stravinsky og Weill), bevarede han sin forbindelse med det danske musikliv, selv om nye forpligtelser førte ham til fjernt beliggende virkefelter. Han havde en stor vennekreds i Danmark, og i sine næsten årligt tilbagevendende direktionsperioder skabte han en række grandiose opførelser der spændte fra Bach over wienerklassicismen til Schubert, Mendelssohn, Weber og frem til Brahms, Wagner, Reger og Richard Strauss. Man kan med en vis ret sige at B. havde sin begrænsning i interessen for germansk musik som han kun undtagelsesvis gik uden for. Det lykkedes i enkelte tilfælde, fx med Verdis Requiem, men ellers ikke altid med held. Et særtilfælde blev det da han med betydelig succes fremførte Carl Nielsens 3. symfoni som et af de få værker fra nyere tid. Sammen med radioorkestret indspillede han iøvrigt et par wienerklassiske værker på grammofon med et smukt resultat. – I Danmark virkede B. også udenfor radioen, bl.a. lejlighedsvis med Det kgl. kapel, en enkelt gang med Det unge tonekunstnerselskabs orkester og flere gange med de større provinsorkestre. På Det kgl. teater dirigerede han 1948 Don Juan. – 1950 havde B. ført det danske radioorkester frem til en stor sejr ved festspillene i Edinburgh. Hans pludselige død året efter indtraf umiddelbart før han skulle have dirigeret orkestret ved dets første koncert i London i september 1951.

B. udgav 1949 erindringsbogen *Aus dem Leben eines Musikers* der dog kun omfatter tiden indtil 1933 da B. forlod Tyskland og derfor intet fortæller om hans virke i Danmark. Han efterlod sig imidlertid en ufuldendt fortsættelse som efter sigende rummer sympatiske træk om hans forhold til det danske musikliv. Beklageligvis har såvidt vides endnu ingen søgt at få denne fortsættelse udgivet. Efter B.s død udkom hans udkast til en overordentlig instruktiv lærebog i direktion *Der Dirigent*, 1961.

F. B.: *Aus dem Leben eines Musikers*, Zürich 1949 (dansk udg.: *Af en musikers liv*, 1950). – Sv. Møller Kristensen i *Ekstrabladet* 16.3.1935. Hans Voigt i *Socialdem.* 12.3.1950. Kai Flor i *Berl. tid.* 15.9.1951. Kn. Meister i *Berl. aft.* 15.9.1951, Axel Kjerulf i *Pol.* 15.9.1951, Hans Voigt i *Socialdem.* 15.9.1951, Sv. Forchhammer i *Nationaltid.* 16.9.1951. Vagn Kappel i *Berl. tid.* 11.3.1960. B. Dopheide: F. B., Tutzing 1970.

Sigurd Berg

Busch, Johan Frederik [i ef], 1825–83, fotograf, maler. * 22.1.1825 i Frederiksværk, † 14.1.1883 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: kobbersmed

Isaak Daniel B. (1797–1881) og Ane Charlotte Agerlin (1797–1877). ~ 1° 15.1.1858 i Næstved med Ane Marie Sørensdatter, * 10.3.1830 i Everdrup, † 24.5.1877 i Næstved, d. af husmand Søren Sørensen (ca. 1785–1838) og Sofie Knudsdatter (* ca. 1796). ~ 2° 25.1.1882 med Jensine Johanne Marie Dyrhauge, * 29.4.1853 i Kbh. (Vor Frue), d. af snedkersvend Andreas Carlsen D. (* ca. 1822) og Maren Thomsen (* ca. 1816).

B. kom som fjortenårig til Kbh. og, efter konfirmationen, i lære hos H. V. *Bissen, som han dog snart forlod for at arbejde i C. W. *Eckersbergs atelier. Han gik på akademiet 1839–48 og fik dec. 1845 dets lille sølvmedalje. Samtidig var han fra 1842 i malerlære og blev svend 1845. I akademitiden deltog han i udsmykningen af Thorvaldsens museum, blev 1844 medlem af Kunstnerforeningen af 18. nov. og dannede sammen med F. *Meldahl, A. P. *Madsen, Jacob *Kornerup og William Hammer en vennekreds hvor han gik under navnet Johan von der Werk (o: Frederiksværk). I de følgende år arbejdede han under Heinr. Eddelien på udsmykningen af Chr. IVs kapel i Roskilde, men afbrød 1848 og nedsatte sig som håndværker i Næstved, fra april 1854 som malermester. Han påtog sig desuden at male portrætter og, fra dec. 1859, at fotografere. Her var det dog ikke som portrættør han udmærkede sig, men ved sine topografiske optagelser der hører til de bedste danske. Han holdt sig i starten til Næstved og omegn og brugte ofte sine egne børn, heriblandt den senere dekorationsmaler Peter B., som staffage. 1865 udsendte han en skriptionsindbydelse anbefalet af J. D. *Herholdt, F. Meldahl og J. J. A. *Worsaae til serien *Danske, slesvigske og skaanske Prospekter. Fotograferede af Maler J. F. Busch. Med tilhørende Text* (af J. Kornerup). Tegnedes man sig for et år fik man hver sytten uge et hæfte med tre fotos og tekst for 1 rdl. 48 sk. pr. hæfte. Det blev kun til én årgang. Allerede fra tredje hæfte droppedes „skaanske“ på omslaget og man nåede end ikke ud over Sjælland. Jan. 1870 indbød han dog atter til skription, denne gang på *Næstved i 12 fotografiske Billeder med Text* at levere med ét per måned à 12 mk. Også disse optagelser viser hans kunstneriske blik for motivet og hans håndværksmæssige omhu i det tekniske. 1872 flyttede B. til Frbg. og fik samme år sølvmedaljen for sine fotografier på Nord. industri- og kunstudstilling i Kbh. Lignende udmærkelser fik han i Slagelse 1867 og i Næstved 1874. 1873 udsendte han med anbefaling af Harald *Conradsen, Adolf *Jerichau og Carl *Peters en mappe med 24 optagelser af og fra Thorvaldsens museum hvor bl.a. de tre gratier er udmærket gengivet. Andre serier viste kbh.ske prospekter.

Busch, J. F.

Han kunne dog ikke leve af fotografierne og blev fra 1877 til sin død lærer i tegning og maling på Teknisk skole og assistent ved dagundervisningen i akademiets forberedelsesklasse. B.s plader overtoges af Vilhelm Tillge, derpå Chr. *Neuhaus og derefter af Oluf W. Jørgensen. □Foto.

Helga Stemann: F. Meldahl og hans venner I 1827–54, 1926 og II 1854–58, 1927 154. Peter Busch: Jordan rundt i 80 år, 1939 7–17 24–25 33–34. Sv. Arnholtz i Hist. samf. for Præsto amt. Årbog 1954 158–62. F. Michelsen og T. Worsaae sst. 1961 397–403.

Bjørn Ochsner

Busch-Jensen, Niels Christian Frederik, * 1886, jurist, politiker. * 21.9.1886 i Kbh. F: maskinmester, senere fabrikbestyrer Lars Mathiesen Jensen (1852–1916) og Christiane Sophie Busch (1855–1929). Navneforandring (bindestreg) 11.10.1943. ~ 25.3.1914 i Kbh. med civilingeniør Ingeborg Jensen, * 27.2.1890 i Kbh., d. af fabrikant Johan Christian J. (1845–1914) og Louise Emilie Marie Lundberg (1851–1935).

B.-J. er født i Sundby på Amager. Hans far var af uddannelse maskinist, medstifter af Maskinmesterforeningen og en tid dens formand. Han blev senere bestyrer af en familieejet galvaniseringsfabrik, og B.-J. voksede op i et velsitueret hjem med en mor der forstod at stimulere det velbegavede barn. B.-J. bestod 1901 præliminærexamen og derpå adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt. Her bestod han første del af civilingeniørexamen, men mistede derpå lysten til denne uddannelse hvorfor han i 1904 suppleerede sin polytekniske adgangseksamen med studentereksamen (privatist). Hans hu stod til juraen, men han var i det hele alsidigt kulturelt interesseret; han søgte således ikke blot Harald Høffding, men også Kr. Sandfeld, Raphael Meyer og Kristoffer Nyrop. Han lærte sig stenografi. – Sin bedste juridiske manuduktion fik han hos sin senere politiske hovedmodstander Svenning *Rytter. B.-J. blev cand. jur. 1911 og fik derpå fuldmagt i det ansete københavnske sagførerfirma Siesbye og Simonsen hvor han allerede havde været studentermedhjælp. I studietiden havde han også virket i Studenteramfundets retshjælp. Partipolitisk var B.-J. endnu uden fast ståsted, men virksomheden i retshjælpen gav ham et indblik i fattigfolks vilkår og dermed et socialt engagement. 1918 deltog han for første gang i et valg og stemte radikalt for at støtte det efter hans mening dygtige krigstidsministerium. 1920 stemte han uden dybtgående overvejelser men som et led i en proces der følte naturligt, på socialdemokratiet, og dér forblev han. Samme år var han blevet ansat som sekretær for Sagførersamfun-

det. Som dettes administrative leder lagde han vægt på ikke at tilkendegive noget partipolitisk tilhørsforhold, og han ophørte også ved Studenteramfundets retshjælp.

Gennem overretssagfører Wreschner fik B.-J. fra 1933 forbindelse med jødiske flygtninge fra Tyskland og også med tyske kommunistiske og socialdemokratiske politikere der søgte til Danmark. Han fik derved et førstehåndskendskab til nazismens uvæsen. Modstandslederen Frode Jakobsen optog efter 9. april 1940 kontakt med B.-J. der straks tilsluttede sig Dansk studiering fra dens legale begyndelse og gik med over i dens illegale fortsættelse, Ringen. Herved blev han frihedsrådets kronjurist. Han var forfatter af de juridiske afsnit i frihedsrådets pjeces: Naar Danmark atter er frit, og han indtrådte ligeledes i frihedsrådets lovudvalg til forberedelse af retsopgøret. I modsætning til de fleste andre af modstandsbevægelsens folk var B.-J. en moden mand, ja, med sine 58 år 1944 næsten dens alderspræsident. Uden at være overvættets flittig endsige en raffineret jurist forbandt han, der er et hurtigt hoved, stor indsigt i sociale og retlige problemer med sund sans, komplet uimponeret og politisk tæft. Det sidste kunne være noget af en mangelvare hos en del af modstandslederne. Han var imod for fantasifulde planer. Modstandsbevægelsen og politikerne kunne dog mødes i ønsket om at undgå „de lange knives nat“. Fra første færd krævede frihedsrådets jurister at straffelovstillægget fik tilbagevirkende kraft. Det er siden blevet fremført at dette i virkeligheden skulle være grundlovsstridigt eller i al fald udemokratisk, men heroverfor er indvendt at den danske grundlov – modsat andre forfatninger – bevidst har undladt at forbyde love med tilbagevirkende kraft netop for at kunne bruge dette instrument. Det er videre anført at besættelsesmagtens tilstedeværelse hindrede straffelovsændringer hvorfor disse først kunne gennemføres efter krigen. For B.-J. var det afgørende at det strafbares område ikke blev udvidet, idet den gældende straffelov udtrykkelig muliggjorde straf når der var krig eller truende udsigt dertil. Straffelovstillægget foretog da kun nogle nødvendige præciseringer. Den tilbagevirkende kraft skulle ifølge frihedsrådets ønske regnes endog fra før 9. april 1940, fra hvilken dato frihedsrådet hævdede at der forelå krigstilstand. Navnlig kommunisterne ønskede særdomstole fordi de efter kommunistloven af 1941 nærede mistillid til de almindelige domstole. B.-J. var skeptisk over for denne tanke som han forventede ville blive mødt med modstand blandt jurister og som i øvrigt ville være vanskelig at administrere. Dødsstraf var ikke oprindeligt krævet af

modstandsbevægelsen, men efterhånden som krigen skred frem og tyskerne og deres håndlangeres fremfærd i Danmark – specielt i den politiløse tid – blev stadig mere grusom, fandt man det nødvendigt at foreslå dødsstraf for de grovste forbrydelser for at undgå selvtægt. Man måtte regne med en god portion hævnthirst hos mange modstandsfolk, og den var det bedst at få kanaliseret. Af samme grund satte man minimumsstraffen til fire år, om end heller ikke modstandsbevægelsens ledere havde regnet med at denne skulle omfatte så mange som tilfældet blev. – B.-J.s ledetråd for efterkrigsudviklingen var i øvrigt at vi alle skulle leve sammen. Han var derfor som Frode Jakobsen imod, at modstandsbevægelsen optrådte som politisk parti. Men han var også klar over at de politiske partier måtte holdes til ilden når først tyskerne havde kapitulert. Den bedste måde på hvilken dette kunne ske var efter B.-J.s mening at etablere en samlingsregering med lige mange politikere og modstandsmænd, en tanke Frode Jakobsen accepterede. – Efter kapitulationen antog politikerne med uvæsentlige ændringer frihedsrådets forslag om straffelovstillægget, men i landstingsudvalget gjorde tidl. justitsminister Aage Rytter så mange ophævelser, at B.-J. måtte have statsminister Vilhelm Buhls bistand for at få forslaget igennem. Det var B.-J.s opfattelse at der i sommeren 1945 forelå en revolutionslignende tilstand, og at vi derfor slap godt igennem interne ringe, fængslinger og de første relativt strenge straffe. Menneskeliv blev reddet. Opgøret med de såkaldte værnemagere ønskede B.-J. ikke at have med at gøre da arbejdet med de almindelige landssvigere gav ham fuldt op at gøre. Megen sund sans og mod viste B.-J. da modstandsfolk 20.7.1945 besatte Vestre fængsel fordi de fandt at politi og fængselspersonale behandlede de indsatte for godt. Det lykkedes B.-J. under personlig risiko at få tilvejebragt en aflastning af denne ikke ufarlige situation.

Forud for valget oktober 1945 fik B.-J., hvis partipolitiske ståsted var ukendt, tilbud om opstilling fra såvel venstre og det konservative folkeparti som socialdemokratiet, og han opstilledes og valgtes for det sidste parti i Viborgkredsen, hvilket dog først blev muligt efter at Hedtoft og Buhl havde lagt sig i selen for at undgå at en lokal kandidat blev foretrukket.

B.-J. afgik med den øvrige regering, men blev påny justitsminister da Hans Hedtoft dannede regering 1947. I denne periode udfoldede han ikke store initiativer. Ikke uvæsentlig var dog 15.2.1950 nedsættelsen af den permanente straffelovskommission der løbende kunne fremkomme med forslag om justering af straffeloven. Me-

get besvær havde B.-J. af den såkaldte „Edderkopsag“ der viste at en del politifolk havde været indblandet i efterkrigs kriminalitet. – Som minister fældedes B.-J. februar 1950 af kommunisterne Aksel Larsen og tidl. statsadvokat Carl Madsen (B.-J.s ungdoms- og krigstidsven, som han havde måttet afskedige året før for kørsel i en patologisk rus). De fik under en bagvaskelsessag vedr. entreprenørfirmaet Wright, Thomsen og Kiers forhold under krigen kastet det skær over B.-J. at han som vidne i retten løj. B.-J. havde hverken energi eller psyke til at imødegå den kampagne der fra forskellig side rejstes mod ham. Da de konservative derfor lod forstå at de ville stille mistillidsvotum til B.-J. fratrådte han 25.2.1950, skuffet, men lettet over at have sluppet et brydsomt hverv. Han var da 63 år og fortsatte i folketinget til april 1953 hvorefter han sad i landstinget til dets afskaffelse i september s.å. – B.-J. var ikke nogen typisk politiker. Han besad ikke noget stærkt partisind, og selv om han nok kunne gennemskue parlamentariske manøvrer og taktiske spil, var det kun med ulyst han deltog deri. Han kom ind i politik ad en bagdør, modstandsbevægelsen, og han forlod den ad samme vej med et æselspark fra gamle medkæmpere, hvad han med filosofisk ro affandt sig med. B.-J.s blivende indsats er hans forberedelse af retsopgøret og administrative ledelse af dets første fase. Han viste her både mådehold og realitetssans. □ Foto.

N. B.-J. i Vestkysten 5.5.1970. – Kr. Asbæk i Berl. tid. 21.9.1966.

Tage Kaarsted

Busck

Slægtens første kendte mand var hjul- og karetmager i København og hed Mathias Olsen B. * ca. 1739–1802.

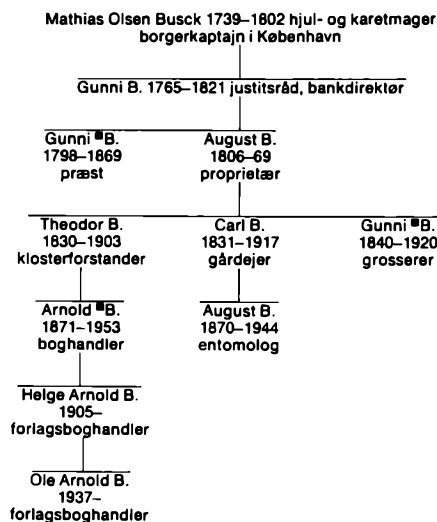
Præsten Gunni *B. (1798–1869) var ~2° med Juliane Marie Bech (1815–96), d. af konferensråd Herman *Bech.

V. A. Secher: Meddelelser om slægten Secher, 1885 208f. R. G. Lervad: Bogen om slægten B., 1975.

Hans H. Worsøe

Busck, Arnold Andreas Bull Ahrensen, 1871–1953, forlagsboghandler. * 29.11.1871 i Roskilde, † 22.2.1953 på Frbg., begr. Bispebjerg kgd. F: forstander for Roskilde Duebrodre Kloster og Hospital, senere kancelliråd cand. jur. Theodor B. (1830–1903) og Fanny Elisabeth Ahrensen (1841–1931). ~1° 17.7.1902 i Viborg med Johanne Kirstine Camilla Gliemann, * 28.11.1875 i Egtved, † 29.4.1918 i Kbh., d. af apoteker i Egtved, senere i Viborg Wilhelm Theobald G. (1832–1919) og Clara Matilde Olsen (1844–

Busck, Arnold

1927). ~2° 10.7.1924 i St. Magleby med Eva Kaia Gerda Jørgensen, *29.6.1887 i Kbh. (Garn.), †24.6.1952 på Frbg., d. af oversergent, senere grosserer Heinrich Otto J. (1859–1924) og Anna Dorthea Frederiksen (1862–1934).

B. etablerede sig som boghandler sammen med J. L. Wisbech 5.11.1896 i Kbh. under firmanavnet *B. & Wisbech*. Wisbech udtrådte 1903, hvorefter B. førte forretningen videre under eget navn. Med stor dygtighed og energi arbejdede han den op til at blive en af de største københavnske boglader. Forretningens gode beliggenhed på Sæbmagergade gjorde det naturligt for ham at samle et klientel i akademiske kredse. Da han havde grundfæstet bogladens stilling påbegyndte han også forlagsvirksomhed, og juli 1922 overtog han det af C. E. Nielsen og Otto Halling oprettede Nyt Nordisk Forlag. 1925 erhvervedes dele af Aage Marcus' Forlag og 1928 dele af Em. Langhoffs. *Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck*, har i B.s tid haft mange ansete danske, skønlitterære forfattere knyttet til sig, således Aage Dons, Leck Fischer, Kaj Munk, Jens August Schade og Johs. Wulff, men i de senere år har forlaget skiftet retning og er blevet et rent fag- og lærebogsforlag. Efter B.s død har sønnen, Helge Arnold B. *19.10.1905, der udnævntes til direktør i 1941, og sønnesønnen Ole Arnold B. *12.8.1937, der udnævntes til direktør i 1969, ført virksomhederne Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, og Arnold Busck International Bog- og Papirhandel videre. 1953 etableredes et antikvariat, 1961 købtes Thorkild Becks Forlag, 1963 Håndbog for Bygningsindustrien, 1965 Det Schønbergske Forlag, 1974 Nordisk Boghandel og 1976 Jul. Hansens Bogimport. □Mal. af Au-

gust Tørsleff, 1946 og buste af Gerda Thune-Andersen (udst. 1954). Foto.

A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 2. udg. III, 1906 49f.
Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist. 1974 279f.

Jokum Smith

Busck, Gunni, 1798–1869, præst. *11.5.1798 i Kbh. (Nic.), †28.3.1869 i Brøndbyvester, begr. sst. F: bogholder, senere bankdirektør og justitsråd Gunni B. (1765–1821) og Dorothea Ludvigsen (1779–1855). ~1° 15.5.1824 på Frbg. (Frue) med Andrea Poulina Gutfeld, *27.6.1797 i Korsør, †5.7.1832 i Stiftsbjergby, d. af sognepræst i Korsør, senere provst ved Holmens k. Frederik Carl G. (1761–1823) og Caroline Frederikke Bigum (1766–1848). ~2° 11.5.1835 i Gentofte (Garn.) med Juliane Marie Bech, *10.2.1815 i Kbh. (Trin.), †15.3.1896 i Vedbæk, d. af assessor, senere konferensråd Herman [♂]B. (1789–1842) og Marie Amalie Callisen (1788–1878).

B. blev student 1815 fra v. Westens institut og studerede jura, men fik, mens han færdedes i provst C. Gutfelds hjem lyst til præstegerning. Han læste Luthers skrifter, og en from gammel krokone i Vedbæk hvor hans forældre boede om sommeren, påvirkede ham stærkt i religiøs henseende. Han havde helst opgivet juraen, men hans far ville at studiet skulle føres til ende. 1820 tog han juridisk eksamen og begyndte derpå at forberede sig til den teologiske som han tog 1823. N.å. blev han præst i Stiftsbjergby ved Holbæk. Under hans tyveårige ophold her faldt den store kirkekamp i anledning af Grundtvigs Kirkens Gjenmæle, og B. stillede sig i flere småskrifter på Grundtvigs side. Hans stridsskrifter udmærker sig ved en mild og hensynsfuld form, og hans breve fra disse år viser at han søgte at stemme Grundtvig venligt over for J. P. [♂]Mynster. 1844 blev han kaldet til Brøndbyvester og -øster ved Kbh. Også herfra tog han del i den kirkelige forhandling og skrev navnlig et par småskrifter mod biskop H. [♂]Martensen (1863) og biskop G. P. [♂]Brammer (1867). Han var agtet og elsket både af venner og kirkelige modstandere. Lige til sin død stod han i nært forhold til Grundtvig. Det var indledt dengang B. stillede sig ved Grundtvigs side i kirkekampen, men blev styrket i de år da Grundtvig uden embede opholdt sig i Kbh. Dengang bad B. der havde arvet en formue efter sin far om tilladelse til at hjælpe ham af sin overflod, især for at han skulle have tid og lejlighed til at arbejde på sit „Sangværk“. Derfor priste Grundtvig i et mindeligt sin milde og elskelige ven der „kjøbte Lovsang til Guds Hus“. □Tegn. af P. C. Skovgaard, 1844, gengivet i træsnit 1878. Litografi af P. Gemzøe, 1856, ef-

ter daguerreotypi. Buste af H. V. Bissen, 1862 (St. mus. og Glyptoteket).

Breve fra og til Grundtvig I-II, 1924-26. H. Bech: G. B., et levnedsløb i en præstegård, 2. udg. 1878 (breve til og fra G. B.). - Th. Møller i Nationaltid.s tillæg 16.2.1913. Fr. Holm i Liselundbogen, 1914 87-116. Th. Møller: Svundet, 1921 48-58. Avgusta Pedersen, f. Busck, i Minder fra gl. grundtvigske hjem I, 1921 52-60 135. A. J. Rud i Kirkeligt samf.s julebog 1927 41-67.

*A. J. Rud**

Busck, Gunni, 1840-1920, stifter af Københavns Mælkeforsyning. * 9.6.1840 i Roskilde, † 20.3.1920 på Frbg., urne på Ass. kgd. F: proprietær August B. (1806-69) og Johanne Marie Secher (1801-82). ~ 4.1.1887 i Edinburgh med Charlotte Ann Hutchinson, * 14.5.1838 i Leith, † 4.8.1921 på Frbg., d. af svensk-norsk vicekonsul i Leith, tommerhandler Thomas H. og Isabella Wight (ca. 1810-95).

B. ville være læge men sygdom tvang ham i en ung alder til at opgave studierne. Han løste da 1862 borgerskab som grosserer i Kbh. og begyndte en eksport af sødt smør i blikdåser (tins) til troperne hvor hans mærke, takket være et omhyggeligt kvalitetsvalg, vandt stor udbredelse. Fra 1874 skete eksporten gennem aktieselskabet The Scandinavian Preserved Butter Company, Busck jun. & Co. med B. som leder. Året efter oprettede han i Slagelse et fællesmejeri der i de følgende år blev et anerkendt forsøgs- og uddannelsessted for dansk mejeribrug. På mælkeforsyningens område var B. foregangsmand idet han i 1878 stiftede selskabet Københavns Mælkeforsyning. I flere henseender - mejeriets sanitære installationer, kontrollen med mælk og besætninger, fremstilling af en specialkontrolleret børnemælk - kom dette til at danne mønster for andre bymejerier såvel i Danmark som i udlandet. Oprettelsen og driften af K.M.F. var et udtryk for B.s filantropiske sindelag, men han var her som i sin øvrige virksomhed en dygtig men også myndig og stejl forretningsleder. 1915 trak han sig tilbage fra smørekspertselskabet og året efter endvidere fra såvel Københavns Mælkeforsyning som den af ham personligt ejede smørfabrik Solbjerg Mejeri der begge blev overtaget af Det Danske Mælke-Compagni. R. 1887. □Foto.

V. A. Secher: Medd. om slægten Secher, 1885 208-09 (2. udg. 1939). Tidsskr. for landøkonomi, 1920 227f. E. og H. P. Nygaard i Mælkeritid. XXXIII, 1920 224-27. Hans Brix: The scandinavian preserved butter company, Busck jun. 1874-1924, 1924. Anmeldelse i Tidsskr. for landøkonomi, 1925 155-58. - Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Busck, Helge Arnold, se **Busck, Arnold**

Busck, Ole Arnold, se **Busck, Arnold**

Buscoducensis, se **v. Bruchofen**

Busk, Jens Andersen, 1845-1908, politiker. * 27.7.1845 i Ås ved Horsens, † 29.8.1908 i Horsens, begr. sst. F: gårdejer Anders Jensen B. (1798-1863) og Maren Sørensdatter (1818-90). ~ 29.3.1870 i Søvind med Kirstine Marie Jensen, * 6.6.1841 i Ås, † 9.10.1920 i Horsens, d. af husmand Jens Hansen (1807-68) og Grete Petersdatter (1813-1906).

B. var eneste søn af en ret velstående gårdmand og overtog ved hans død kun åtte år gammel bestyrelsen af gården som han ejede 1870-1901. Han var 1862-63 elev på Gedved højskole hvis forstander var Peter *Bojsen og påvirkedes her stærkt i grundtvigsk og venstrepolitisk retning. Opvakt og i besiddelse af en sjælden naturlig veltalenhed, som han var, kastede han sig som yderliggående tilhænger af venstre tidligt ud i egnens politiske liv og vakte bred opmærksomhed ved sin friske og pågående agitation. B. opstilledes ved et suppleringsvalg til landstinget 1875, men opnåede ikke valg, hvorimod han modtog opfordringer til at stille sig i Ribekredsen året efter ved opløsningsvalget til folketinget. B. modtog henvendelsen og skønt han kun holdt få vælgermøder og var ukendt i kredsen, erobrede han denne og holdt den indtil han 1906 frivilligt trak sig tilbage. På rigsdagen sluttede han sig til C. *Berg og Viggo *Hørup og fulgte dem da venstre sprængtes ved novemberforliget 1877, og 1883, da bruddet mellem Berg og Hørup indtraf, fulgte han den sidste. Uden for rigsdagen havde B. forskellige tillidshverv, idet han 1880 blev repræsentant i Den jyske husmandskreditforening, 1883 blev han medlem af repræsentantskabet for De mindre jyske ejendomsbesidderes brandforsikringsforening og fra 1887 dennes formand. 1883-89 var han medlem af Skanderborg amtsråd, og i 1888 indvalgte han i landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd. - I det saglige arbejde på rigsdagen kom B. aldrig til at spille nogen fremtrædende rolle. Her savnede han interessen for lovgivningsarbejdets mere tekniske sider, og den Bojsen-Neergaardske forhandlingslinje var ham inderlig forhadet. B. savnede ydermere det overblik og den personlige autoritet der skaber en politisk leder, men han var et stort aktiv for den mere radikale del af venstre som agitator. Her kunne han benytte både folketingssalen og møderne ude i landet, og han besad en sjælden evne til at finde billeder og slagord der er blevet stående. Hans agitation var voldsom, udnyttede ubarmhjertigt modstanderens svage sider, og B. var ikke kræsen i valget af

Busk, Jens

midler, hvilket gjorde ham til en af de venstrepolitikere der i særlig grad påkaldte sig modstandernes vrede og uvilje, hvad der ved enkelte lejligheder kunne få korporlige følger for B. I de politisk højspændte år i 1880'ernes midte havde B.s agitation utvivlsomt stor gennemslagskraft, ligesom han i 90'erne supplerede Hørups kamp mod det forhandlende venstre effektivt.

B. vakte tidligt opmærksomhed om sit navn ved sin forespørgsel om behandlingen af husarrekrukkerne på Jægersborg, idet han effektivt lod sit angreb illustrere med egne erfaringer som dragon i Århus. I 1880'erne slog B. til stadighed til lyd for at bønder og husmænd i videst muligt omfang skulle styre deres egne anliggender gennem sparekasser, forsikringsselskaber m.m., og han tegnede i denne periode en særlig agrar-radikal holdning indenfor venstre som fandt udtryk i „Bondevennen“ som han 1887–89 udgav sammen med J. K. Lauridsen og E. Staal. B. fulgte Hørup i „smørkrigen“ 1887–88 og var centralt placeret i de mislykkede forligsforhandlinger mellem den hørupske fløj af venstre og gods-ejerkredse i højre („Jens Busk i grevens lænestol“). I venstreformpartiets dage var B.s betydning i aftagen, men han bevarede sin plads i partiets bestyrelse og i finansudvalget hvor han havde været medlem siden 1879. Han fulgte ikke den radikale gruppe ved partidelingen 1905, men hans utryghed ved J. C. Christensens mere positive holdning i militærspørgsmålet var medvirkende til at B., der stadig havde givet udtryk for et krast antimilitaristisk standpunkt, ikke søgte genvalg 1906. – B. var en meget religiøs natur der fra grundtviganismen blev draget mod katolicismen som han afgørende sluttede sig til i 1896.

B. var en markant skikkelse i dansk politik i sidste fjerdedel af forrige århundrede. For modstanderne repræsenterede han menigmandsvældet i dets mest uforsonlige skikkelse, og B. understregede helt ud i sin ydre fremtoning (bevarede bondens sorte krave til sin død) sin standsbaggrund. Som bonderepræsentant udtrykte han trangen til selvstændighed på alle samfundslivets områder, og han udnyttede effektivt i sin agitation fortidens og nutidens eksempler på mishandling og krænkelse af den jævne befolkning. For Hørup var han en værdifuld støtte i agitationen i jyske landbokredse hvor hans sproglige fantasi og fastholdelsen af dialekten i dens reneste form overalt skaffede ham opmærksomhed og ørenlyd.

□Træsnit 1878. Afbildet på satiriske fremstillinger 1881 og 1882. Træsnit 1882, kopi i træsnit 1884. Træsnit af C. Poulsen, 1885. Afbildet på flere satiriske tegn. af K. Gamborg 1885–90

(Fr.borg). Træsnit 1888. Litografi af I. W. Tegner, 1890, efter foto. Radering af H. Dohm, 1903. Karikatur af Jens Ravnholt, 1905. Mal. af Johanne Krebs, 1908 (Ribe mus.). Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. N. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag 1901–03, 1903. Horsens folkebl. 29. og 30.8.1908. Politiken 30.8.1908. Vejle amts folkebl. 31.8.1908. N. Andreasen: Brogede minder, 1937. J. Garnæs Petersen: J. B., 1943.

Claus Bjørn (N. Neergaard)

Bussart, se Bussert.

Busse, Otto Frederik August, 1850–1933, maskiningeniør, statsbanedirektør. * 16.7.1850 i Kbh. (Petri), † 16.4.1933 på Frbg., urne på Ass. kgd. F: overmaskinmester ved Det sjællandske jernbaneselskab Otto Friedrich August B. (1822–83) og Louise Albertine Rost (1833–1901). ~ 23.5.1877 i Düsseldorf med Margarethe Jacobi, * 31.3.1857 i Meissen, Tyskland, † 13.3.1940 på Frbg., d. af maskinfabrikant Johann Ernst J. (1814–67) og Augusta Brosey († 1867).

B. var så at sige født til at blive jernbanemand. Han blev født på Kbh.s ældste banegård hvor hans far, der var indvandret fra Hannover, som overmaskinmester havde embedsbolig i etagen over værkstederne. Efter at have været i lære på Frederiksværk uddannede B. sig på Gewerbe-academie i Chemnitz og tog afgangseksamen herfra 1871. I nogle år var han derefter ansat som maskiningeniør ved statsbanerne med tjeneste i Århus som afløser for den gamle engelske overmester J. Blair. 1882 forfremmedes han til overmaskiningeniør i Jylland. Da banerne 1892 fik fælles ledelse og den sjællandsk-falsterske og den jysk-fynske maskinafdeling blev slået sammen blev han maskinchef (fra 1904 benævnt direktør for maskinafdelingen), og han var som sådant medlem af statsbanernes generaldirektion. I denne stilling forblev han til 31.7.1910, da han på grund af uoverensstemmelser med Ch. *Ambt og den daværende minister for offentlige arbejder W. Weimann om hvorledes centralværkstederne skulle drives blev afskediget af denne sidste. B. har haft en betydelig indflydelse på statsbanernes materiel. 1876 konstruerede han de tender-lokomotiver som benyttedes på Klampenborgbanen indtil 1896, og 1880 og 1894 konstruerede han de nye itlogsløkomotivtyper. B. havde endvidere en betydelig indflydelse på udviklingen af de danske dampfærger; 1881 havde han sammen med direktøren for de jysk-fynske statsbaner, etatsråd Niels Holst, konstrueret de første to færger, Hjalmar og Ingeborg, og efter at færgemateriellet 1904 var henlagt til maskinafdelingen konstruerede han færgerne Christian

IX og Odin. Det var endvidere ham der foranledigede indførelsen af vakuumbremsen, ligesom han indførte dampopvarmning af jernbanetog og var virksom for at forbedre ventilationen og belysningen. En rationel omordning af værkstedsforholdene ved statsbanerne og indførelsen af et laboratorium for materialeundersøgelser fx af kul og olie skyldes ligeledes B. Som konstruktør nød han betydelig anseelse i udlandet. På udstillingen i Bruxelles 1910 udstillede et tysk firma hans sidste lokomotivtype. – 1888–91 var B. medlem af Århus byråd og 1912–22 af Industrirådet. Han var medarbejder ved forskellige udenlandske håndbøger og tidsskrifter, fx Stöckers håndbog *Die Eisenbahntechnik der Gegenwart*, *Organ für die Fortschritte des Eisenbahnwesens* o.a., og han var medlem af bestyrelsen for flere aktieselskaber, således Helsingørs jernskibs- og maskinbyggeri, Smith og Myginds maskinfabrik, A/S Vølund og A/S Christiansholms fabrikker. Endvidere var han medlem af den kommission der takserede de københavnske sporveje ved deres overgang til kommunen 1911. – R. 1880. DM. 1895. K.² 1907. □Træsnit af W. Obermann (gruppebillede med H. A. R. Elben) 1874. Foto.

J. B. Bruun i *Ingeniøren* XIX, 1910 253–58. H. G. Dorph sst. XLII, 1933 157–59. *Järnbanen* 1910 173f. A. Ohmeyer i *Dansk jernbanebl.* 26.4.1933.

*Povl Vinding**

Busse (Bussius), Theodor, 1584–1631, landkansler i Slesvig og Holsten. * 23.2.1584 i Schönningen, Braunschweig, † 23.10.1631 i Slesvig, begr. i domk. sst. F: amtmand i Schönningen, senere i Kahlenberg Tileman B. († ca. 1610) og Ilsa Steinbring († 1631). ~ 6. (25?) 5.1612 i Rostock med Anna Clinge, * tidligst 1588, † tidligst 1639, d. af professor i Rostock, mecklenburgsk råd Bartholomæus C. (1535–1610, ~ 1° 1560 med Elisabeth v. Hervorden, † senest 1577) og Margaretha Kron (1555–1618).

B. gik i skole i Hannover og Hildesheim, studerede ved universiteterne i Erfurt, Jena, Altorf og Rostock, rejste i Holland, England, Frankrig og Italien. 1610 studerede han og hans brødre Caspar og Georg i Siena, og s.å. tog han den juridiske doktorgrad i Orléans. 1614 blev han råd hos administratoren i stiftet Schwerin hertug Ulrik, Christian IVs bror, 1615 tillige „Rat von Haus aus“ hos hertug August af Braunschweig. 1624 ansattes han af Christian IV og hertug Frederik III af Holsten-Gottorp som landskansler og råd i Slesvig og Holsten, og efter statholderen Gert Rantzaus død 1627 blev han hans efterfølger som arkediakon i Slesvig domkapitel. B. synes at have været en fintdannet og harmonisk

personlighed med megen arbejdsevne og et sundt politisk blik. – Hans bror Georg B. var fra 1627 til sin død 1645 livmedicus hos hertugen af Gottorp. – □Ligsten i Slesvig domk.

Chr. Sledanus: *Leichprädigt bey Leichbegräbnisz des Herrn T. B. 1631*, Rostock, 1632. Joh. Moller: *Cimbria literata*, II, 1744 130. J. A. Fridericia: *Danm.s ydre politiske hist.* 1629–1660, I, 1876 91.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Busenius Larsen, F., se **Larsen, F. B.**

Bussert (Bussart), Martin (Morten), † 1553, kgl. bygmester og stenhugger. Begr. i Kbh. (Nic.k.). Fødselsår og forældre ukendte. ~ før 1523 med Bodil, d. af borgmester Hans *Mikkelsen († 1532) og Elsebet.

B. var 1523 bosat i Kbh., fik ved byens overgivelse s.å. sin gård sikret og sluttede sig i modsætning til Hans Mikkelsens øvrige familie senere til Frederik I; 1529 fik han tillige med sin hustru livsbrev på Slangstrup kloster. Under belejringen 1536 var han en af hovedmændene for det parti der søgte udsoning med Christian III. Hyppigt nævnt som kgl. bygmester har han bl.a. opført et tøjhus ved Kbh.s slot og et spir på Århus domkirkes tårn, ligesom han 1550 sammen med Jacob Binck sendtes til Krempe for at anlægge fæstningen. De skrevne kilder nævner dog langt fra alle hans værker. Som kongens bygmester i perioden ca. 1530–50 må han have haft indflydelse på hovedparten af de store kgl. byggeføretagender, ligesom han, som påpeget af Francis Beckett, kan være den kunstner som har skabt den ejendommelige herreborg-type og bygget dens ældste repræsentanter, Rygård og Hesselagergård, med hvis bygherrer han utvivlsomt har haft personlige forbindelser. I et brev fra Henrik Rosenkrantz på Gotland 1534 omtales han som særlig dygtig til at give tegninger til ligsten. Fundet i tomten af Kbh.s Nicolai kirke af et gravstensfragment fra 1544 med hans og hustruens navne har ført til den antagelse at han først har arbejdet i Claus *Bergs tjeneste, særligt på kong Hans' gravsten i Odense, og at han derefter har ledet et betydeligt københavnsk stenhuggerværksted hvorfra der er udgået talrige og værdifulde stenrelieffer med usædvanligt livfulde portrætfigurer, bl.a. dronning Elisabeths relief fra Kbh.s slot (før 1523), Absalons sten i Sorø (1536), bygningsstenen på Hesselagergård (1538) og Mourits Olufsen Krognos' gravsten i Ringsted (ca. 1550). Er denne sammenstilling rigtig har B. utvivlsomt fået sin uddannelse i Sydtykland, og han bliver da banebyggeren for dansk renæssancekunst og i det hele den ledende kunstneriske personlighed i sin tids Danmark. □Fragment af

Bussert, Martin

ligsten med relief, hugget af B. selv 1544 (Kbh.s bymus.).

F. Beckett: *Renæssancen og kunstens hist. i Danm.*, 1897. Samme: *Danske herreborge*, 1904 4. O. Norn: *Christian III's borge*, 1949 163–72. Chr. Axel Jensen: *Danske adelige gravsten I*, 1951 98–111 174–81. O. Norn: *Hesselagergård og Jacob Binck*, 1961 45f 48 52–54.

Birgitte Bøggild Johannsen (Chr. Axel Jensen)

Bussæus, Andreas, 1679–1735, filolog, historiker, jurist. * 31.3.1679 vistnok i Lofoten, † 4.1.1735 i Helsingør, begr. sst. (Skt. Olai k.). F: foged i Lofoten, senere viceamtmand i Nordland Peder Andersen Buss († 1686) og Dorothea Michelsdatter Storm († tidligst 1735, ~2° 1689 med viceamtmand i Nordland Joachim Bredal, ca. 1655–1708). ~ sept. 1712 med Mette Frandsdatter Wederborn, begr. 21.4.1738 i Helsingør (Skt. Olai).

B. blev student 1696 fra Bergen og tog n.å. den filosofiske baccalaureat. Efter at have taget teologisk attestats dyrkede han filologiske og historiske studier, men kastede sig derefter over juraen, blev 1710 højesteretsadvokat og 1718 borgmester i Helsingør hvor han synes at have virket med dygtighed. Han samlede bøger og manuskripter, men af hans eget mangesidige forfatterkab nåede kun en del at blive trykt. Han oversatte Arngrim Jonssóns *Grønlandia* til dansk 1732 og besørgede den første fuldstændige udgave af Are Frodes *Íslendingabók*, 1733, med latinsk oversættelse og noter, men ikke engang for samtidens kritik kunne denne udgave bestå. Efter hans død udkom hans *Frederik IV's dagregister* (dansk oversættelse 1770, den tyske original 1773) der trods mangler dog har visse oplysninger af værdi.

Dänische Bibliothec II, 1738 425–44. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. S.r. V, 1909–11 584–89. Laur. Pedersen: Helsingør i sundtoldstiden II, 1929 282 284 300 403.

R. Paulli*

Buur, Christian, 1864–1941, skoledirektør. * 26.9.1864 i Bukkær, Assing sg., Ringkøbing amt, † 22.1.1941 på Frbg., urne på Århus vestre kgd. F: gårdmand Peder Jensen (1828–1916) og Ane Cathrine B. (1837–1913). Navneforandring 3.6.1893. ~ 9.9.1893 på Frbg. med Julie Petrea Elisabeth Hansen, * 13.12.1870 i Kbh. (Frels.), † 18.5.1947 i Århus, d. af bogholder Hans Martin Julius H. (1832–83) og Elisabeth Kirstine Nielsen (1843–1918).

B. begyndte sin pædagogiske virksomhed 1881 som vinterlærer i Sønder Felding, var derefter elev på Høven højskole 1882–84, tog l. del af skolelærereksamen 1884, blev student 1887 fra Døckers kursus, cand. mag. i dansk 1894 og var

de følgende år lærer ved Borgerdydskolen i Helgolandsgade og ved Kbh.s kommuneskoler; 1905 ansattes han som timelærer ved Århus katedralskole men udnævntes allerede 1906 til direktør for Århus kommunale skolevæsen i hvilken stilling han indtil sin afgang 1929 var med til at præge en udvikling der gav det kommunale skolevæsen i Århus anseelse som et af de bedst indrettede i landet. Af anden pædagogisk virksomhed kan nævnes at B. fra 1911 fungerede som censor i dansk ved skolelærereksamen; i pædagogiske fagtidsskrifter offentliggjorde han en række artikler der viste ham som en nøgtern men altid interesseret skolemand, vågen over for nye ideer, men med den sunde fornufts reaktion over for yderliggående retninger. På grundlag af omfattende førstehånds studier behandlede han Århus skolevæsens historie i tre anelige værker: *Folkeundervisning i Aarhus før 1814*, 1915, *Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden*, 1919 og *Aarhus Skolevæsen gennem 80 Aar*, 1930. Endelig udsendte han 1934 *Bidrag til Undervisningens Historie i Middelalderen og under Humanismens og Reformationens Indflydelse*, ligesom han i Dansk biografisk Leksikon, 2. udg. har karakteriseret en række skolefolk. – 1917–21 sad B. i bestyrelsen for Dansk retskrivningsforening, en tid som formand, 1923–27 var han formand i bestyrelsen for Århus museums historiske afdeling. Tidligt interesserede han sig for oprettelsen af et jysk universitet og tog på virksom måde del i det forberedende arbejde; 1928–33 var han medlem af bestyrelsen for universitetsundervisningen i Jylland. – R. 1919. □ Maleri af M. Kaalund-Jørgensen 1933. Buste af Elias Østergaard, udst. 1946 (Århus rådhus). Foto.

Jens Frølund Buur: Buurslægtens stamtavle, 1728–1960, 3. udg. 1960. Christensen Lund i Folkeskolen, XLVI, 1929 687. Axel Sneum sst., 1934 640–42. H. Th. i Den danske realskole, XXXI, 1929 321–23. G. F. Krog Clausen i Dansk skolesøj, XXIII, 1941 13f. Richardt Gandrup i Aarhus stiftstid. 23.1.1941. Demokraten 1.12.1955.

Emanuel Sejr

Buus, Niels Peter Jensen, 1835–86, landmand. * 6.2.1835 på Svenstrup Østermølle, Hornum hrd., † 10.4.1886 på Rosvang, begr. i Sjørring. F: ejer af Svenstrup Østermølle, senere af Kratgård ved Løgstør Jens Mathisen B. (1788–1868) og Mette Sørensdatter (1807–86). ~ 18.9.1867 i Skelby, Falster, med Laura Louise Charlotte Friis, * 3.5.1836 i Kbh. (Frels.), † 12.10.1930 i Birkerød, d. af skolebestyrer, senere sognepræst i Skelby Christen Begtrup F. (1808–98) og Kirstine Jensen (1811–89).

Som syttenårig kom B. på Næsgård agerbrugs-skole hvor han snart påkaldte sig opmærksom-

hed ved sin dygtighed og flid. Efter skoleopholdet fik han et stipendium fra Det classenske fideikommis til videreuddannelse, og tog 1855 såvel præliminæreksamen som adgangseksamen til Polyteknisk Læreanstalt. Samtidig havde han fulgt B. S. Jørgensens undervisning på Polyteknisk Læreanstalt og H. C. B. Bendz' og F. V. Prosch' forelæsninger i husdyrlære på veterinærskolen på Christianshavn. Jan. 1856 tog han som den første herhjemme landbrugseksamen – i øvrigt med udmærkelse. Kort efter sin eksamen blev han underforvalter hos E. Tesdorpf på Ourupgård der snart blev klar over B.s evner. Maj 1858 overdrog Tesdorpf ham den egentlige ledelse af Gedsergårds drift, og her kom B. til at øve en pionerindsats i dansk landbrugs udvikling gennem intensiv drift af ejendommen med udvidet rodfrugtavl, stærk anvendelse af kunstgødning, rationel kvægavl og et moderniseret og forbedret mejeri. Samarbejdet med Tesdorpf var udbytterigt for B. der på sin side ved sin sunde praktiske holdning, ikke mindst på det økonomiske område, var en værdifuld medarbejder for denne. 1867 overtog B. den ansvarsfulde opgave at afslutte udtørringsarbejdet af Sjørring sø og ledelsen af det sammesteds etablerede nye landbrug, Rosvang. B. løste denne opgave med dygtighed. Udtørringsarbejdet fuldenedes og kultiveringeringen indledtes bl.a. med en omfattende græsfrøavl og et betydeligt fårehold.

Efterhånden som ejendommen, ca. 1300 tdr. land, kom i drift, oparbejdede B. en fortrinlig besætning af malkekvæg, og dertil blev drevet mejeri efter de nyeste principper. Rosvang blev en mønstergård, et søgt lærested og B. var her vært for flere landbrugsvidenskabelige forsøg, især indenfor fodring og mejeri. – B. koncentrede sig stadig mere om kvægvæden og han blev en kyndig og anerkendt opdrætter indenfor jysk malkekvæg. Hans egne resultater på Rosvang i forbindelse med hans offentlige virksomhed betød at B. fra 60ernes slutning og frem til sin død var en af de enkeltpersoner der øvede størst indflydelse på dansk kvægavl. Som elev af Prosch holdt han på de rene racer, men han havde tilstrækkelig indsigt og erfaring fra praktisk arbejde til at moderere og tilpasse teorien efter omstændighederne. Allerede ved landmandsforsamlingen 1869 var B. dommer ved kvægskuet, og ved de følgende forsamlinger i 1872, 1875, 1878 og 1883 aflagde han beretning om udstillingerne af kvæg. Disse foredrag er mønsterværdige i deres form med en klar argumentation og evne til at kombinere praktisk erfaring med avlsarbejdets teori. I Thy, hvor interessen tidligere særlig havde samlet sig om fedning, fik B. afgørende betydning for svinget over mod opdræt af

malkekvæg og forbedret mejeribrug, men i hele Jylland fik hans indsats følger.

Samtidig med sin praktiske virksomhed fik B. tid til litterær virksomhed. Hans hovedværk er *Malkekøernes Behandling Sommer og Vinter*. 1875 der blev udarbejdet på opfordring af landhusholdningsselskabet og som udkom i tre oplag og oversattes til fremmede sprog. Desuden kan nævnes hans *Beretning om Bedømmelsen af de præmieæskende Is- og Vandmejerier paa mindre Gaarde i Jylland med under 30 Køer*, 1877 og *Om Fællesmælkerierne i Jylland*, 1885 (særrtryk af Landmandsbladet) hvor han stillede sig ret kritisk overfor såvel fælles- som andelsmejerierne. Desuden skrev B. til fagpressen og håndbøger. Han var aktiv i det landøkonomiske foreningsliv og var således bestyrelsesrådsmedlem i landhusholdningsselskabet fra 1872 til sin død. Han var i Foreningen af jyske landboforeninger formand for husdyrudvalget fra 1881 og medlem af mejeriudvalget fra 1876. Også her stod han kritisk overfor udviklingen mod fællesdrift indenfor mejeribrug, idet han så en fare for kvalitets-sænkning. B. var ingen hyppig taler på landbrugs møder og -forsamlinger, men der blev i sjældnen grad lyttet til hans altid meget vægtige indlæg i diskussionen eller fremlæggelser af synspunkter i foredrag. På Rosvang og gennem sin deltagelse i foreningsarbejdet kom B. til at yde en omfattende vejledervirksomhed for andre landmænd, og hans heldige forening af teoretisk ballast og anerkendt praktisk position medvirkede til at han i skrift og tale fik en betydning som få andre i årene fra 60ernes slutning og frem til sin død i foråret 1886. – Ved siden af sin læreremester E. Tesdorpf står B. som en af de ledende skikkelser i den tidlige omlægning af dansk landbrug fra kornavl til animalsk produktion. B.s vingefang var mindre end Tesdorpf's, men hans praktiske indsigt og forståelse også af det mindre og mellemstore landbrugs situation under omlægningsfasen medvirkede til at hans indsats nåede en meget bred kreds af landbrugere. – R. 1869. □ Træsnit 1886, gengivet i træsnit 1887 af H. P. Hansen.

J. C. la Cour i Tidsskr. for landøkonomi, 1886 557–67. Ugeskr. for landmænd, 6.r.XI, 1886 197–210. Vort landbrug V, 1886 279–84. Erhvervshist. årbog 1968 298f.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Buxtehude, Diderich (Dietrich), ca. 1637–1707, komponist, organist. Fødselsår og fødested ukendt, † 9.5.1707 i Lübeck, begr. i Mariekirken sst. F: organist, fra 1642 i Helsingør Johan (Hans) Jensen B. (ca. 1602–74) og (omdiskuteret) Helle Jespersdatter († 1671). ~ 3.8.1668 i Lübeck med Anna Margarethe Tunder, * 11.8.1646

Buxtehude, Diderich

i Lübeck, † jan. 1715 sst., d. af komponisten, organist Franz T. (1614–67) og hustru († 1680).

Det er meget få data der er overleveret om B.s liv. Som hans fødested antoges tidligere Helsingør hvor faderen dog næppe har været før 1642. De nyeste teorier taler dels for at B. er født i Helsingborg, dels for at han skulle være født i Oldesloe i Holsten, begge dele ud fra at faderen muligvis har været organist det ene eller det andet af disse steder på det pågældende tidspunkt. I Oldesloeteorien indgår også at B.s mor døde inden familiens ankomst til Helsingborg, og at Helle Jespersdatter var faderens anden kone. Ansættelsen af fødselsåret bygger på at en nekrolog kort efter B.s død 1707 nævner at han blev 70 år gammel. Det er den samme nekrolog der fastslår hans danske herkomst med ordene Patriam agnoscit Daniam (han anerkendte Danmark som sit fædreland). Fra sit femte år er B. vokset op i Helsingør hvor faderen var organist ved Skt. Olai kirke. Man kender intet til B.s musikalske uddannelse; de mange navne der i denne forbindelse har været nævnt (Johan Lorentz, den berømte organist ved Nikolai kirke i Kbh. der var en ven af familien samt de udenlandske musikere der var tilknyttet det danske hof, Förster fra Danzig, Weckmann fra Hamburg og Cracowit fra Polen) er gisninger. Mest nærliggende er det at antage at faderen i hvert fald en tid har undervist ham. Hvem der end har været hans lærer(e), har B. været tidligt udviklet som musiker. 1658 (muligvis allerede 1657) blev han organist ved Mariekirken i Helsingborg, 1660 efter konkurrence organist ved Skt. Mariæ kirke i Helsingør der dengang var kirke for byens tyske menighed, og fra denne tid i Helsingør stammer enkelte bevarede værker. 1668 blev han kaldet til det store embede som organist ved Mariekirken i Lübeck hvor han virkede til sin død. Foruden at være organist var han kirkens „Werkmeister“, inventarie-inspektør og regnskabsfører. Samtidig med sin tiltrædelse giftede han sig med sin forgængers datter (ligesom hans efterfølger 40 år senere blev gift med en af B.s døtre).

Allerede ved sin ankomst til Lübeck var B. en kendt og beundret orgelspiller (man kan se det af festsangene hvormed han blev modtaget), og dette ry udbyggedes sammen med hans position som komponist i de følgende tiår. Bach og Händel opsøgte ham i deres uddannelsesår for at høre ham – Bach vandrede til fods de godt 300 km fra Arnstadt i Thüringen for at besøge B. på en fire ugers orlov der imidlertid blev til et studieophold på et fjerdingår. Mange andre vidnesbyrd er overleveret om hans virtuose og fængende orgelspil. Af hans direkte elever blev Georg Leyding og Nikolaus *Bruhns fremtrædende

komponister, og talrige tillidshverv fik B. betroet som konsulent ved orglers bygning eller restaurering. Han var således både som udøvende og rådgivende med i orgelbygningens guldalder i sidste halvdel af 1600-tallet (med Arp Schnitger, hvem han stod nær, som det store orgelbyggernavn). Størst opmærksomhed stod der om B.s Abendmusik-koncerter med oratorie- og kanta-teopførelser der fandt sted fem søndage omkring advent om eftermiddagen med støtte af de rige købmandssammenslutninger i Lübeck.

Af B.s værker blev kun ganske få trykt i hans levetid, mest lejlighedsværker (til bryllup eller begravelse) samt i pragttryk, to samlinger triosonater for violin, gambe og cembalo. Resten af hans omfattende kompositioner overleveredes til eftertiden i manuskript (hvoraf kun få autografer), og en del synes at være gået tabt. Hans kendte kompositioner omfatter ca. 120 kantater hvoraf langt de fleste er kirkekantater for forskellige besætninger, mens et fåtal er verdslige bryllupskantater. Endvidere ca. 100 større og mindre orgelværker fordelt med ca. halvdelen på frie værker (præludier og fugaer, chaconner m.v.) og halvdelen på koralbearbejdelser (koralfantasier, -forspil m.m.). Hans klaverkunst er repræsenteret ved en samling dansesuiter og variationsværker der blev fundet i 1938 i en gammel slægtebog i Nykøbing Falster, senere suppleret ved andre fund, og af kammermusik kendes de fornævnte i 1696 trykte triosonater, i alt 14 plus tre senere fundne. Foruden kantaterne har han skrevet forskellige andre kirkelige vokalværker, og et anonymt overleveret, stort oratorium, *Dommens dag*, er (med efterfølgende tvivl og kritik) 1939 udgivet under Buxtehudes navn som et af hans oratorier til „Abendmusik“ hvoraf man ellers kun har bevaret nogle teksthæfter. Langt størstedelen af hans værker er skrevet i hans tid i Lübeck, for kantaternes vedkommende er de fleste overleveret i den svenske hofkapelmester Gustav Dübens nodesamling (nu på Uppsala universitetsbibliotek); Düben var tillige organist ved den tyske kirke i Stockholm og var ven med B.

Inden for samtlige de musikarter B. beskæftigede sig med står han for eftertiden som den betydeligste komponist kort før Bach. For flere former har han været retningsgivende for de følgende komponistgenerationer, det gælder orgelchaconnerne og de store sammensatte kantater over forskellige tekstled (bibeltekst, åndelig vise, koraltækt) med tilsvarende musikalsk afveksling (kor, soloarie, koralbearbejdelse m.m.). I de store orgelværker (præludier og fugaer o.l.) afspejles hans eminente improvisationskunst vekslende med hans rolige, disciplinerede udformning

af en fuga eller anden motiv-bunden sats. En avanceret og fantasirig harmonik lægger B. for dagen både i de store orgelværker og i de mindre koralforspil hvor han som den første har opdyrket typen med en koloreret overstemme, melodistemmen (at fremhæve på et særligt klaviatur på orglet) akkompagneret af tre rolige, akkordiske understemmer med indbyrdes imitation af motiver fra melodien. Denne type videreføres bl.a. af Bach i hans berømte Orgelbüchlein og hans større koralbearbejdelser. Mens orgelværkerne overvejende er bestemt af den nordeuropæiske tradition hvor orgelbygningen var mest fremskreden (Nederlandene, Nordtyskland, Norden), og med den hollandske komponist Sweelinck og hans mange elever over hele området som de toneangivende er B. i sin vokalmusik og kammermusik nok så meget præget af italienske forbilleder. Hans kantater der spænder fra små solokantater til store, blandede korkantater med stor instrumentalbesætning viderefører dels den italienske madrigalstil, dels den plastiske, tidlige operamelodik og dens omplantning til kirkemusikalske former med Monteverdi, Carissimi, Legrenzi o.fl., og hans trionsater er værdige sidestykker til de tilsvarende værker af tidens førende italienske komponist på dette felt, Corelli. Mangfoldigheden og bevægeligheden i tidens musikmiljøer afspejler sig i B.s kunst, men hans stærke kunstnerpersonlighed formåede at sammensmelte de forskelligartede stilpåvirkninger der præger ham til et stærkt personligt hele hvor det fabulerende moment og den harmoniske, udtryksfulde fantasi er fremtrædende faktorer – det fabulerende, inderlige, til tider vemodige og sværmeriske drag i hans musik har for nogen stået som et specielt dansk træk i hans kunst, beslægtet med folkevisemelodikken. Om denne anskuelse er holdbar får stå hen, men i hvert fald står B. som den eneste store internationale betydelige danskfødte komponist i tiden før 1800. – Samtlige B.s værker foreligger trykt, enkeltvis eller i grupper. □ Afbildet siddende (med nodeblad) på Johannes Voorhouts mal. „Häusliche Musikszene“, 1674 (siden 1976 på Museum für Hamburgische Geschichte, Hamburg).

Bibliografi. G. Karstädt: Thematisch-systematisches Verzeichnis der musikalischen Werke von D. B., 1974.

Udg. En samlet udgave påbegyndtes 1925 af Ugrino-Verlag, Klecken, senere Hamburg. Heraf udsendtes indtil 1958 8 bind indeholdende kantater for 1 til 4 stemmer med instrumenter. Udgaven er fra 1978 overtaget af forlaget Broude Brothers, New York, under ledelse af en international sammensat redaktion, der skal viderefore udgavens øvrige planlagte bind. Samlet udg. af orgelværkerne udg. af Breittkopf & Härtel, Lpz. 1875–76 (rev. udg. 1903–04 og 1952 samt 1971–72, Wilhelm Hansen, 1952). Klaverværkerne udg. af W. H.

1942. Trionsaterne i serien Denkmäler deutscher Tonkunst, 1. Folge II, B & H. Lpz. 1903.

Lit. A. Pirro: D. B., Paris 1913. W. Stahl i Zeitschr. des Vereins für lübeckische Geschichte und Altertumskunde XXIX, 1937–38. F. Blume i Jahrbuch der Musikbibl. Peters für 1940, 1941. J. Hedar: D. B.s Orgelwerke, Sth., Lund, 1951. W. Stahl: D. B. 2. udg. Kassel, 1952. J. Hennings und W. Stahl: Musikgeschichte Lübecks II, Kassel 1952. H. Lorenz i Archiv für Musikwissenschaft XI, 1954. H. J. Moser: D. B., Berlin 1957. S. Sorensen: D. B.s vokale kirkemusik, 1958. N. Friis: D. B. 2. udg. 1960. S. Sorensen i Dansk årbog for musikforskning, 1961 5–37. G. Karstädt: Die extraordinären Abendmusiken D. B.s, Lübeck 1962. B. Grusnick i Svensk tidskr. för musikforsk., 1964 27–82 og 1966 63–186. H. J. Pauly: Die Fuge in den Orgelwerken D. B.s, Regensburg 1964. M. Geck: Die Vokalmusik D. B.s und der frühe Pietismus, Kassel 1965. F. Krummacher: Die Überlieferung der Choralbearbeitungen in der frühen evangel. Kantate, Berlin 1965. G. Frotscher: Geschichte des Orgelspiels und der Orgelkomposition, 3. udg., Berlin 1966. F. Krummacher i Dansk årbog for musikforsk. 1966–67, 1968 63–90. G. Karstädt: Der Lübecker Kantatenband D. B.s, Lübeck 1971. F. Krummacher: Die Choralbearbeitung in der protestantischen Figuralmusik zwischen Praetorius und Bach, 1978. Gisela Jaacks: „Häusliche Musikszene“ von Johannes Voorhout, 1978 (i Beiträge zur Deutschen Volks- und Altertumskunde, Museum für Hamburgische Geschichte).

Søren Sørensen

Bügel, Caspar Peter, 1759–1817, grosserer, gods-ejer. * 4. (døbt 27.) 3. 1759 i Hamburg (Nic.), † 1.9.1817 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: snedkermester Nicolaus B. († 1783) og Anna Margarethe Rickertsen el. Richter (1721–82). ~ 21.2.1787 i Kbh. (Petri) med Catharina Maria Adzer, * 29.10.1767 i Kbh. (Petri), † 25.1.1845 i Roskilde, d. af medaljør Daniel A. (1732–1808) og Christiane F. Schäfer (1745–1833).

B. blev oplært ved engroshandelen, rimeligvis i Hamburg og Kbh., og sagdes at føre inden- og udenlandsk korrespondance da han 1783 tog borgerskab som grosserer i Kbh. Han ejede da allerede skibsparter og blev i årenes løb storreder; således udsendte han 1798 seks skibe til Middelhavet og enkelte skibe til Ostindien, Vestindien, Sydamerika og Østersøen. Det var navnlig ved ostindisk og vestindisk handel, firmaet B. & co. i neutralitetstiden tjente sin formue, og ved klog og forsigtig pengepolitik forstod han at dække sig mod de dårlige tider. Han havde først forretning på Amagertorv, så bag Børsen og derefter i Nybrogade hvor han ved midten af 1790'erne købte en ejendom samtidig med at han erhvervede den smukke lystejendom Bonne Esperance ved Charlottenlund. Senere købte han det Knuthske hotel ved Frederiksholms kanal (nuværende nr. 16) med stor have bagved og 1809 Ringsted kloster som han betalte med 330 000 rdl. Da hans ældste søn havde været uheldig i sin handel oprettede B. for at sikre

Bügel, C. P.

sin families fremtid af det sidstnævnte gods et fideikommis med en i dansk majoratshistorie enstående arvefølge til gunst for den førstfødte i hver af de fra hans seks børn udgående linier. 1813 trak B. sig tilbage fra forretningen som han var gået stærkt op i; han deltog slet ikke i det offentlige liv, brød sig hverken om titler eller ordener, men stod på en fortrolig fod med det nye Frankrigs udsendinge der kaldte ham „Papa B.“. Hans hustru dyrkede, navnlig i sin lange enkestand, kunstneriske og litterære bekendtskaber, C. F. Weyse, H. C. Andersen, Herman Freund, Thorvaldsen og Ingemann. □Mal. af C. A. Lorenzen, 1817.

Fundats for C. P. B.s familiestiftelse og stamtavle over C. P. B.s efterkommere ved Th. Hauch-Fausbøll, 1928. – J. V. Christensen: Ringsted kloster og det bügelske fideikommis 1815–1915. Med stamtavle over C. P. B.s efterkommere ved Th. Hauch-Fausbøll, 1916. A. D. Jørgensen i Museum, 1890 406. Charlotte Bournonville sst. 1894 82. C. Bruun: Kjøbenhavn, III, 1901 766. Louis Bobé i Hist. medd. om Kbh. IV, 1913–15 518. Eiler Nystrøm: Gentofte sogn i fortid og nutid, 1916 259. Kay Larsen i Medd. fra hist. topogr. selsk. for Gjentofte, I, 1924–28 164.

*Th. Hauch-Fausbøll**

Bülche, Peter, 1605–71, præsident i Kbh. * 29.8.1605 i Salzwedel i Mark Brandenburg, † 13.11.1671 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: skolemester i Salzwedel, senere rektor i Itzehoe og Lüneburg Harder Bulichius fra Krempe († 1639) og Margarete Degetovius. ~ 1° 1632 med Marie Sillem (Selmer), † efter ti mdr.s ægteskab. ~ 2° 28.6.1635 i Wilster med Margaretha Thomas, † 26.4.1663 (~ 1° med Johann Francke fra Wilster), d. af borgmester i Wilster Titus T. (1575–1635) og Elsabe Rademann. ~ 3° 1668 (vielsesbrev 22.9.) i Kbh. med Agnete Schwencke (~ 1° med rådmand Peder Pedersen, ca. 1594–1667), d. af arkelimester Christopher S. (1583–1654) og 2. hustru Maren Gundersdatter. – Far til Titus *B.

B. studerede fra 1621 først i Heidelberg, senere i Groningen og Leiden. Hans fag var især medicin og botanik, og han var nogen tid læge hos hertug Georg af Braunschweig-Lüneburg. 1629 blev han dr. med. i Basel. Han slog sig ned i Hamburg, siden i Wilster og blev 1638 livlæge hos Christian IV og dennes søn hertug Frederik med ret til at bosætte sig hvor han ville. Han slog sig ned i Flensborg og lønnedes som stadslæge sst. Under krigen 1643–45 flygtede han fra byen men vendte tilbage efter freden. Hans forbindelse med hertug Frederik blev nøjere da denne efter krigen slog sig ned i Flensborg. Da hertugen 1648 blev dansk konge fulgte B. med til Kbh. Trods sit efter samtidens oplysninger sære væsen

fik han betydelig indflydelse. Hans sympatier gik i retning af absolutismen, og den østrigske gesandt Goës tildeler ham på linie med Hans *Svane og Hans *Nansen en hovedrolle ved statsforandringen 1660. Hans position fremgår af at han allerede nov. s.å. blev kammerråd og assessor i statskollegiet. 4.3.1661 blev han tillige assessor i højesteret. En betænkning fra først i 1661 om indretningen af arvefølgen er vistnok med rette tilskrevet ham. Betænkningen vidner dog i højere grad om praktisk administrativ erfaring end om juridisk-statsretlig indsigt. Størst interesse påkalder skriftet ved sine oplysninger om partiforholdene i Frederik III's omgivelser og ved sin påfaldende reverens over for dronning Sophie Amalies synspunkter. En anden betænkning om administrationens praktiske indretning skyldes sikkert også ham. Politisk var han sammen med Svane og Theodor *Lente nærmest på Hannibal Sehesteds parti. 1661 ledsagede han prins Christian til dennes norske hylding. N.å. var der tale om at han skulle adles og påny sendes til Norge hvilket dog ikke blev til noget. Efter Hans Nansens død 1667 blev B. præsident i Kbh. Han vedblev at interessere sig for forholdene i Norge og kom lejlighedsvis i konflikt med Jørgen *Bielke. Han fik sin søn Ditlev B. udnævnt til oberberghauptmand i Norge, en stilling denne gjorde liden ære. □Kobberstik af Albert Haelwegh, 1664, efter mal. af Karel v. Mander.

Will. Worm: Universitetsprogr. 3.12.1671. Dr. med. Otto Sperlings selvbiogr. ved S. Birket-Smith, 1885 247–51. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskrivelse V, 1889 415f. Knud Fabricius: Kongeloven, 1920 201–07. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936; samme: Hannibal Sehested I-II, 1946–70. Sv. Ellehøj i Højesteret 1661–1961 I, 1961.

Steffen Heiberg (L. Laursen)

Bülche, Titus, 1639–84, borgmester i Kbh. * 1639 i Flensborg, † 9.8.1684 i Kbh. F: præsident Peter *B. (1605–71) og Margaretha Thomas († 1663). ~ Anne Marie Laursdatter Mariager, † 2.3.1695 i Kbh., d. af borgmester i Kristiansand Lavritz Christensen (-Mariager).

Efter at have studeret i Sorø og 1654 udgivet en deklamatorisk tale *de regno Daniæ* blev B. 1655 privat immatrikuleret i Kbh. og fik 1657 et kgl. rejsestipendium på fem år til at fortsætte sine teologiske studier udenlands; fra Rostock dedicerede han 1661 en teologisk disputats til Frederik III; 1662 blev han kommissær over kirkerne i Norge og lod i denne egenskab 1664 det første norske mandtal optage. 1665 blev han borgmester i Kbh. Han var tillige medlem af statskollegiet og højesteret og 1676 en af Griffenfelds

dommere. Enken døde i stor fattigdom. – Virkelig justitsråd 1684.

Oluf Nielsen: Kbh.s hist. V, 1889 422–24.

*L. Laursen**

Bülow

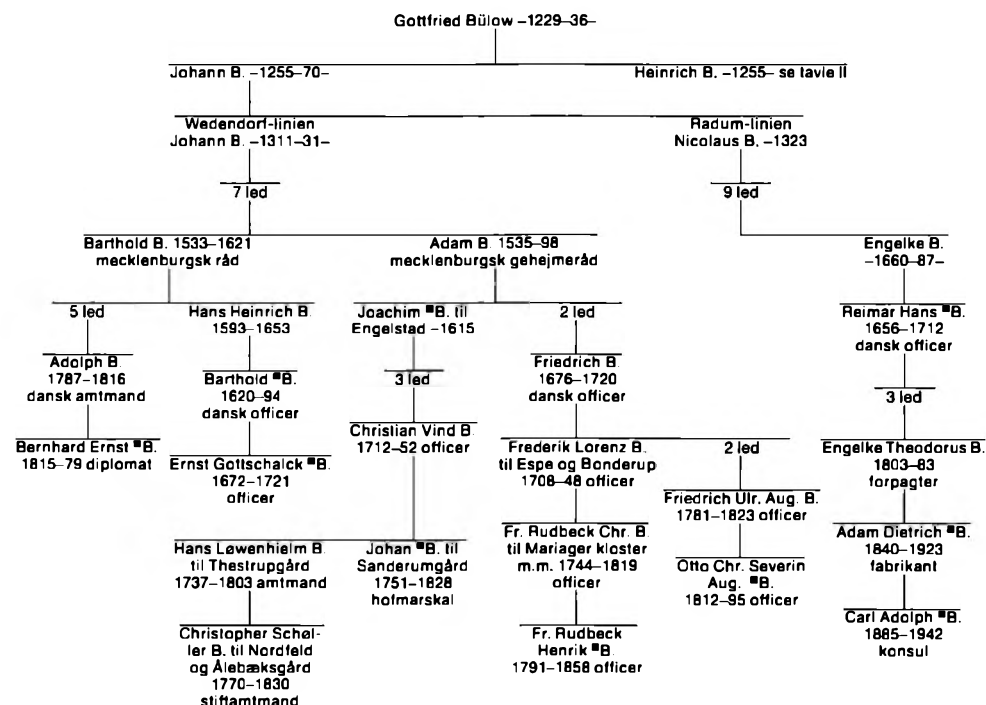
Mecklenburgsk uradel.

Ernst Gottschalck **B.** var ~Frederik IVs elskende Charlotte Helene grevinde von **Schindel**. Hans søster Clara Eleonora **B.** var ~statsmanden Chr. Siegfried von **Plessen**. Joachim **B.s** (–1615) datter Else var 2° ~Mogens **Arenfeld**. Frantz Christopher **B.** var ~Sophie Eleanor baronesse Selby, d. af handelsmanden Charles baron **S.** Carl Ernst Johan **B.** var 1° ~Adelgunde von Scholten, d. af guvernør Peter von **S.** Deres datter Elisabeth var ~politikeren Tage baron **Reedtz-Thott**. Frits Toxwerdt **B.s** datter Jonna var ~forfatteren Svend **Borberg**. Sophus Heinrich Cornelius **B.** var ~Maria Keller, d. af åndsvagelærer Johan **K.**

Danm.s adels årbog LXXIX, 1963 II 34–64, LXXX, 1964 II 65–130. Adolf von Bülow: Bülowisches Familienbuch I–II, Schwerin 1911 og 1914.

Nils G. Bartholdy

Tabve I

Bülow, Adam

bedre og gav et bedre produkt, og Antarctica udviklede sig til et kæmpeforetagende, langt det største bryggeri i Brasilien. Firmaet købte eller anlagde endvidere flere kaffefazendaer. Virksomhederne førtes efter B.s død videre af sønnen Carl Adolph v. B. B. var 1891–1902 dansk vicekonsul i Santos, 1902–23 i São Paulo. I øvrigt havde han ingen tillidshverv, men han nød den største anseelse inden for handelsverdenen i byen. – R. 1891. K.² 1922. □ Buste af G. Hammerich. To malerier. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (A. Kamp)

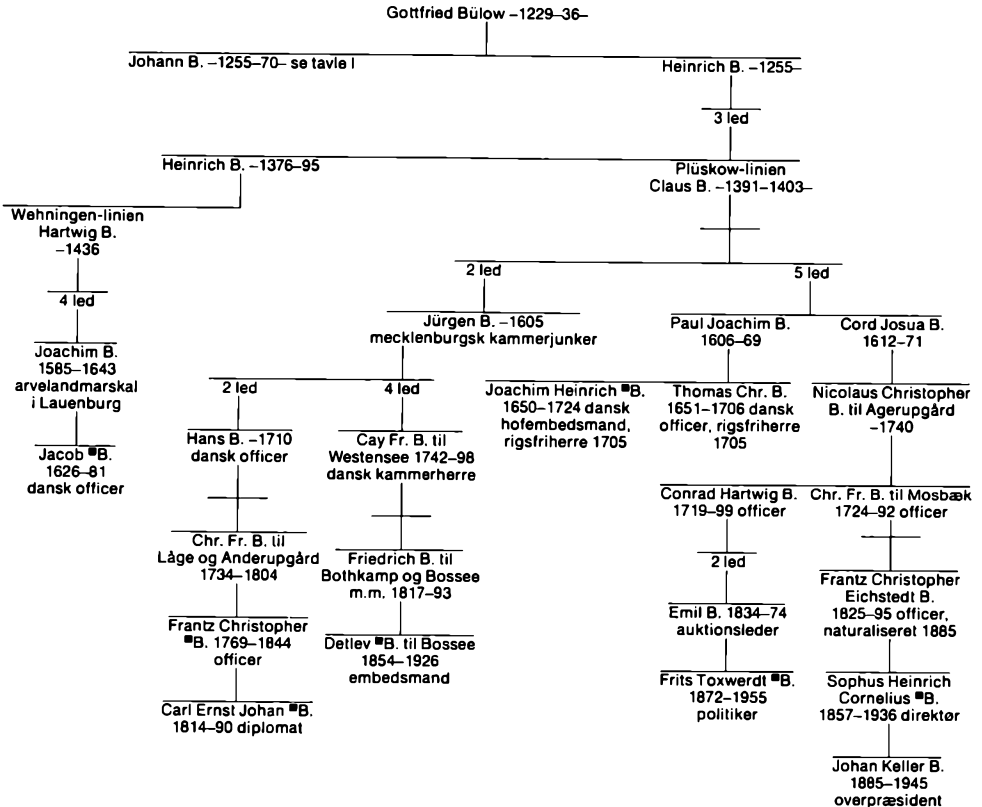
v. Bülow, Adam (* 1920), se v. Bülow, Carl Adolf.

Bülow, Barthold, ca. 1620–94, officer. * ca. 1620 i Mecklenburg, † 17.11.1694 i Frederiksort. F: Hans Heinrich B. til Holdorf og Scharbow (1593–1653) og Margarethe v. Oertzen († 1652). ~1° med Joachimine Dorothea v. Spörken, * 1637, † 1665, d. af Franz Joachim v. S. til Molzow og Clare Eleonore v. Beehr. ~2° med Anna

Elisabeth v. Hitzacker, d. af Gottschalk v. H. til Dössing og Eva Sophie v. Pentz (1602–80). – Far til Ernst Gottschalck * B.

B. synes at have været i dansk tjeneste 1657–60 som kaptajn. 1670 dræbte han i duel oberstløjtnant Claus Josva Schack. 1675 var han i udenlandsk krigstjeneste og anbefalede af general Carl v. Arenstorff til indtræden i dansk, og ved slutningen af aug. s.å. var han i det danske hovedkvarter ved sydgrænsen og bad om salvegarde for sit arvegods Scharbow. 9.9. kom han til Kbh. og overtog som oberst det fra nordjyske distrikt nylig udskrevne mandskab, med hvis ene halvdel han rykkede ind i kastelet som kommandant under Jørgen *Bielke. Han tog straks med kraft fat på organiseringen af sit regiment og viste på alle områder den største omhu for sine jyder som han kom til at vurdere højt som soldater. Febr. 1676 blev han midlertidig kommandant på Kronborg, men udnævntes allerede 1.4. til kommandant i Kastelet som afløser af Steen Andersen *Bille. 11.3. var *Griffenfeld blevet arresteret og ført til Kastelet, og efterhånd-

Tavle II

den som anklagematerialet mod ham svulmede op, har man anset det for nødvendigt at have en af partierne uafhængig, punktlig og myndig mand som kommandant der. I juni fik B. udførlig instruks af kongen med hensyn til Griffenfjelds behandling. Det har heddet sig at B. skal have behandlet fangen hårdt og skånselløst, men dette synes at være folkesnak, og det må antages at en så korrekt og pligtopfyldende mand som B., på hvis karakter der ikke vides noget at udsætte, har gjort sin skyldighed til alle sider. – Med undtagelse af en kort udkommando til Landskrona 1678, da man forberedte rømningen af Skåne, forblev B. i Kastellet til 1685, fra 1680 som overkommandant. Det var ikke ham, men general Jacob B. der efter ordre ødelagde magasinerne m.m. omkring Landskrona før rømningen. 1681 blev B. generalmajor, og 1685 fik han den vigtige post som kommandant i Rendsborg hvor han forblev, til han 1690 fik retræteposten som kommandant i Frederiksort. Sommeren 1694 har han midlertidigt afgivet kommandoen her, formentlig på grund af sygdom. – Hv. R. 1684.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, 1858 38f.
Adolf v. Bülow: Bülowsches Familienbuch I 2, 1911 70f. Danm. adels årbog LXXIX, 1963 II 14.

*Rockstroh**

Bülow, Bernhard Ernst, 1815–79, diplomat. * 2.8.1815 i Cismar, † 20.10.1879 i Frankfurt a. M., begr. i Berlin (Zwölfapostelkirchhof). F: amtmand i Cismar, kammerherre Adolph Heinrich Hartvig B. (1787–1816) og rigsgrevinde Susanne Auguste Adelheid Clara Baudissin (1790–1874, ~2° 1823 med jægermester i Pløn Hans Adolph v. Warnstedt, 1791–1853). ~30.4.1848 i Hamburg (Petri) med Louise Victorine Rücker, * 18.10.1821 i Wendemuth ved Hamburg, † 29.1.1894 i Berlin, d. af tidligere dansk konsul, købmand Johann Wilhelm R. (1781–1847) og Emilie Jenisch (1790–1864).

Efter at have studeret i Berlin, Göttingen og Kiel trådte B. 1839 i dansk statstjeneste, idet han først ansattes i det slesvig-holsten-lauenburgske kancelli og derpå i udenrigsministeriet. 1842 udnævntes han til legationsråd. Han fungerede som sekretær ved den af Christian VIII til undersøgelse af arvefølgeforholdene nedsatte kommission hvis arbejde resulterede i det kgl. åbne brev af 8.7.1846, hvori påvistes at kongelovens arvefølge gjaldt for hertugdømmerne Slesvig og Lauenburg men var uvis for visse dele af hertugdømmet Holsten. Kommissionsbetænkningen der indeholdt motiverne til det åbne brev blev, i alt væsentligt efter de af baron Fr. Pechlin op-

trukne linier, med stor dygtighed formuleret af B.

1847 udnævntes B. til chargé d'affaires ved hanstæderne men trådte ved udbruddet af den slesvigholstenske rejsning ud af statstjenesten og stillede sig 9.4.1848 til rådighed for den provisoriske regering i Kiel uden at denne dog ville modtage hans tjeneste. På ny indtrådte i dansk tjeneste afløste B. nov. 1849 baron Pechlin som repræsentant for Holsten og Lauenburg ved den af Østrig og Preussen oprettede midlertidige forbundsmyndighed i Frankfurt, den såkaldte centralkommission, men anerkendtes ikke officielt af denne. Han var derefter dansk gesandt ved den delvis genoprettede gamle forbundsdag i sept. 1850 og deltog i begyndelsen af n.å. i de såkaldte frie ministerkonferencer i Dresden hvor der uden positivt resultat forhandlede om en reorganisation af det tyske forbund. 1851–62 beklædte B. stillingen som dansk forbundsgesandt i Frankfurt. I førstnævnte års slutning anvendtes han sammen med tidligere gesandt i Stockholm C. H. Bille i en overordentlig sendelse til kabinetterne i Berlin og Wien. Han skulle her støtte de danske gesandter, greverne H. Bille-Brahe og W. Plessen i bestræbelserne for at bevæge de to tyske stormagter til at gå ind på den af ministeriet Bluhme foreslåede ordning hvorefter planen om et Danmark-Slesvig (Ejder-politikken) opgaves, hvorimod det danske monarkis forskellige landsdele skulle samles til en organisk helstat (den kgl. kundgørelse af 28.1.1852). – Også ved det danske tronfølgespørgsmåls afgørelse var B. medvirkende, idet han i marts 1850 sendtes til hoffet i Oldenburg. Men da arvestorhertugen her viste udpræget slesvigholstenske sympatier opgaves tanken om at gøre ham til dansk tronarving. Endvidere førte B. 1852, hovedsagelig gennem den preussiske forbundsgesandt, v. Bismarck-Schönhausen, i Frankfurt de underhandlinger, der bevægede hertugen af Augustenborg til at gå ind på afståelsesakten af 30.12.1852.

Efter indførelsen af den konstitutionelle helstatsforfatning af 2.10.1855 blussede den dansk-tyske strid atter op. I rigsrådets første samling stillede marts 1856 elleve holstenske og slesvigske medlemmer forslag om, at den nye fællesforfatning skulle forelægges hertugdømmernes stænder til betænkning, og da de to tyske stormagter støttede dette forlangende blev det danske forfatningsspørgsmål stærkt brændende. Da ingen af de samtidige danske diplomater havde et så skarpt og klart blik for kernepunktet i det dansk-tyske mellemværende som B. benyttedes han igen i overordentlig sendelse og overrakte i Berlin og Wien sept. 1856 skrivelser fra Frederik

VII hvori Friedrich Wilhelm IVs og kejser Frantz Josefs medvirkning påkaldtes til fællesforfatningens befæstelse; men denne sendelse førte lige så lidt som en tilsvarende til de samme kabinetter marts 1857 til noget resultat. Kort efter tilbød Hall ham udenrigsministerposten efter Scheele, men B. afslog, sikkert fordi han tvivlede om at kunne samarbejde med ministeriets nationalliberale elementer.

En vanskelig og opslidende virksomhed begyndte for B. efter at Preussen og Østrig i efteråret 1857 havde overdraget den tyske forbunds dag at føre forhandlingerne med den danske regering om ordningen af monarkiets forfatningsforhold. Med stort talent støttede han ministeriet Hall under dets forsøg på at rekonstruere helstaten og tilrådede stærkt, ligesom O. Plessen i Skt. Petersborg, ophævelsen af oktober-fællesforfatningen for hertugdømmerne Holstens og Lauenburgs vedkommende (vgl. kundg. af 6.11.1858). Men hans og regeringens bestræbelser var og måtte forblive frugtesløse da Hall kun kunne indrømme hertugdømmerne en med deres befolkningstal proportional indflydelse på monarkiets fællesanliggender, mens de holstenske stænder med Tysklands tilslutning fordrerede monarkiet omdannet til en føderativstat med fire ligeberettigede lovgivende forsamlinger. Den politiske situation blev så meget alvorligere for Danmark som den venskabeligsindede engelske udenrigsminister, lord Russell, i den såkaldte Gotha-depeche af 24.9.1862 tog ordet for oprettelsen af en dansk føderativstat i lighed med den ovenfor omtalte. Ministeriet Hall begyndte derefter at forberede den (ejder-)politiske løsning af striden der fik sit udslag i kundgørelsen af 30.3.1863 medførende Holstens faktiske udsondring fra Danmark-Slesvig. Ved dette vendepunkt i de trættende og indviklede forhandlinger opgav B. imidlertid at fortsætte sin virksomhed som dansk forbunds gesandt i Frankfurt. Bevæggrunden til dette skridt fra hans side var sikkert dyb tvivl om at han definitivt ville kunne udrette noget til held for Danmark, hvortil kom at han som konservativ helstatsmand og af nationalitet følede sig som tysk ikke formåede at slutte sig til den Hallske politiks sidste udviklingsfase i ejderdansk retning. – Inden sin afgang gjorde han allerede i april 1862 i en længe depeche fra Frankfurt udførligt rede for hele sit syn på det dansk-tyske spørgsmål og fremlagde en virkelig plan for den fremgangsmåde regeringen burde følge. Navnlig tilrådede han deri at slutte sig til et af den engelske udenrigsminister, lord Russell, fremsat mæglingsforslag hvorefter Danmark fuldstændig skulle opfylde forbundets fordringer med hensyn til Holsten og Lauenburg

og søge Slesvigs forhold ordnet ved en international konference. Uden de tre udenforstående stormagters indgriben ville status quo blive stadig mere utålelig som følge af de tyske stormagters indblandinger og overgreb og uden en af Europa godkendt ordning på det foreslåede grundlag ville monarkiets deling blive løsenet, og denne deling vil „vanskeligt gøre Holdt ved Ejderen“. Allerede 1861 havde han i en indberetning til sin regering gjort opmærksom på „om denne (de tyske magters og særlig Bismarcks) Nølerpolitik ikke maaske netop er den farligste for os“, og nu i sit politiske testamente fremhævede han nødvendigheden af en snarlig ordning af sagen thi „snart turde det være forbi med vor Initiativ og med vor frie Villie“ (indb. af 4.4.1862).

Imidlertid tog regeringen intet hensyn til hans advarsler og forudsigelser og kunne vel efter sin hele politiske stilling næppe gøre det, mens for B. blot monarkiets bevarelse var hovedsagen. Om det derved skulle blive nødvendigt at dele Slesvig var for ham mindre væsentligt, og i foråret 1862 da spørgsmålet om Slesvigs deling var stærkt fremme i Europas diplomatiske kredse fremhævede han at „den Anskuelse, at det maa deles og skilles, som ikke kan eller vil gaa sammen, vinder mere Terræn, end det for to Aar siden syntes muligt“. B. erklærede at ville forblive i den danske stats tjeneste hvis han kunne blive forflyttet til en anden diplomatisk post; men dette ønske kunne regeringen ikke opfylde. Dog tilbød man ham det holstenske ministerium, men denne stilling var det naturligvis umuligt for ham at modtage i et ejder-dansk ministerium. Han tog derfor sin afsked fra den danske stats tjeneste 20.10.1862 og afløstes som dansk forbunds gesandt af baron U. Dirckinck-Holmfeld. B. blev derefter statsminister i storhertugdømmet Mecklenburg-Strelitz, nogle år efter mecklenburgsk gesandt i Berlin, og da Bismarck i højeste grad værdsatte hans loyalitet og diplomatiske dygtighed udnævntes han 1873 til statssekretær i det tyske riges udenrigsdepartement hvor han virkede til sin død som Bismarcks trofaste medhjælper i alle betydningsfulde spørgsmål. April 1877 hævdede han i den tyske rigsdag over for H. Krüger at Pragfredens art. 5 ikke gav Nord-slesvig nogen formel juridisk ret.

B. var en fornem, fint dannet og kundskabsrig aristokrat, en fremragende politisk dygtighed hvem Gortschakoff betegnede som det bedste hoved af samtlige forbunds gesandter (Bismarck deri indbefattet). Han besad en uhyre arbejdskraft, forbundet med en klar og skarp tænkeevne og rådede over usædvanlige evner til at tale flydende „uden“, som Bismarck med let ironi ud-

talte „at efterlade Tilhørerer noget Indtryk af Meningen med hvad der blev sagt“. Som statsmand i Danmarks tjeneste var han en loyal og ubetinget tilhænger af helstaten, typen på en gammeldags holstensk aristokrat men på den anden side set også ganske uberørt af nationalt danske følelser. Han er en af de dygtigste diplomater Danmark har haft. – Kammerjunker 1839. Kammerherre 1847. Gehejmekonferensråd 1862. – R. 1846. K. 1850. S.K. 1852. DM. 1856. □Stik fra A. Weger, Leipzig, efter foto. Foto.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. B., Berlin 1858 194. Adolf v. Bülow: Bülowsches Familienbuch II, Schwerin 1914 67 70 f. Nær og fjern 2.11.1879, H. v. Poschinger: Preussen im Bundestag I, Lpz. 1882 95. Alex. Thorsøe: Frederik VII.s regering II, 1889. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Moritz Busch: Bismarck, some secret pages of his history II, N. Y., London 1898 22 402f. 406 H. v. Sybel: Begründung des deutschen Reiches, Volksausg. I, München 1913 276. Fr. Bajer: Nordens særlig Danm.s neutralitet under Krimkrigen, 1914. A. F. Krieger: Dagbøger 1848–1880, I, 1920, II, 1921, VI, 1925. Bernhard v. Bülow: Denkwürdigkeiten IV, Berlin 1931. Aage Friis: Det nordslesv. spørgsmål II–V, 1925–46. Samme: Den danske regering og Nordslesv.s genforening med Danm., III–IV, 1948–59. V. Sjøqvist: Peter Vedel I–II, 1957–62. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970.

*Fr. de Fontenay**

v. Bülow, Carl Adolf, 1885–1942, godsejer, fabrikant. *29.5.1885 i Kbh., †4.7.1942 i Brasilien, begr. São Paulo. F: godsejer Adam *B. (1840–1923) og Anna L. O. Schaumann (1859–1949). ~17.5.1919 i Kbh. med Adda Sigismunda komtesse Schulin, *6.6.1891 i Hastrup, Jylland, †11.9.1959 i Hellerup, d. af Carl Frederik Sigismund Louis S. (1855–1904) og Anna Cecilie Adelheid Hastrup (1860–1919).

B. blev 1903 student fra Frauenfeld i Schweiz; 1907 fik han partiel eksamen ved landbohøjskolen i Kbh. Året efter rejste han til Brasilien hvor han overtog et stort gods nær São Paulo som han drev til 1928. 1924 blev han direktør for kaffeplantageselskabet Companhia Cafeira de São Paulo og bryggeriet Antarctica, og fra 1935 var han præsident for begge disse virksomheder. Herudover var han medindehaver af det bl. a. af faderen grundlagte handelshus, Zerrenner, B. & Co. 1925–31 var han medindehaver af handelsfirmaet Pedro Gad & Co., São Paulo og fra 1927 direktør for et par bryggerier yderligere. 1928–30 var B. direktør i staten São Paulos industri centrum i Federação das Industrias de São Paulo. B. var engageret i kontaktarbejdet med hjemlandet og var i nogle år formand for Skandinavisk forening i São Paulo. – Virksomheden blev efter hans død drevet videre af sønnen Adam v. B. (*28.7.1920 i São Paulo). Han blev student fra Sorø 1939 og 1942 ansat i ovennævnte bryggeri

Antarctica, hvor han blev direktør fra 1948, vicepræsident 1953–59 og 1968–72. Fra 1950erne har han været eller er direktør, præsident for eller ejer af et større antal brasilianske selskaber, heriblandt flere danske datterselskaber, fx Leo do Brasil og Laur. Knudsen do Brasil. Som sin far og farfar har han været dansk konsul. Denne post fik han 1947, og han var generalkonsul 1958–72. B. er præsident for Sociedade Amigos dos Países Escandinavos, São Paulo. I 100-året for farfaderens ankomst til Brasilien blev han udnævnt til æresborger i São Paulo. R.¹ – R. 1934. □Foto.

Danmarksposten, nr. 6, 1942 14. Politiken 14.6.1955. – Levnedberetning i ordenskapitlet,

Ib Gejl

v. Bülow, Detlev Wilhelm Theodor til Bossee, 1854–1926, landråd. *16.4.1854 i Schwerin, †11.2.1926 i Wildungen, begr. på Bossee. F: mecklenburg-schwerinsk kammerherre Friedrich Gustav v. B. til Botkamp og Bossee (1817–93) og grevinde Thekla Wilhelmine Friederike Luise Holstein (1819–1903). ~18.8.1888 på Eskilsmark med Magna Bertha Jenny v. Wedderkopp, *16.4.1867 sst. †14.10.1947, d. af klosterprovst, kammerherre Fritz v. W. (1834–76) og Marianne v. Hildebrandt (1838–1912).

Efter en grundig juridisk uddannelse var v. B. i en årrække som embedsmand knyttet til sit snævrere hjemland, bl. a. som assessor i den slesvigske regering og som landråd i Stormarn (1887–94). 1893 overtog han Bossee og udtrådte n.å. af statstjenesten. 1889–1907 var han medlem af den preussiske landdag, hvor han tilhørte det frikonservative parti. Da den mildere kurs i Nordslesvig efter optantkonventionen skulle indledes, og da den dertil udsete overpræsident v. Dewitz på grund af sygdom måtte træde tilbage udnævntes v. B. 1.3.1907 til denne stilling hvor han var den første „slesvig-holstener“ siden C. *Scheel-Plessen. Det viste sig imidlertid hurtigt at han ikke var stærk nok til at bryde den voldsomme modstand der rejstes mod den nye kurs i hertugdømmerne. Da han ved landbrugs-kammerets møde i Haderslev juli 1907 fremsatte forsoningspolitikens program mødtes hans tale med demonstrativ protest. Under indtrykket heraf veg v. B. tilbage, og en udtalelse til den tyske forening aug. s.å. var præget af imødekommethed over for foreningens pågående fordringer. Da nye stemninger efter hans fætter Bernhard v. Bülows tilbagetræden som rigskansler gjorde sig gældende i Berlin lod v. B. sig yderligere påvirke heraf. En skærpelse af politikementet kom da til at præge det tyske styre i årene før verdenskrigen. Fængslingerne af nordslesvigske tillids-

v. Bülow, Detlev

mænd og presseforbudene ved dennes udbrud har han sammen med generalkommandoen i Altona ansvaret for, og da hans fremfærd ikke stemte med rigsregeringens ønsker og anvisninger fik han 24.8.1914 sin afsked.

Adolf v. Bülow: Bülowisches Familienbuch II, 1914 368 371-77. Taschenbuch der adeligen Häuser. Deutscher Uradel 1931 88. K. Alnor: Handbuch zur schlesw. Frage II, 1926-29 149 665. Samme: Johs. Schmidt-Wodder, 1929 3787. H. P. Hanssen: Et tilbageblik III, 1932 132f. 140.

*Hans Lund**

Bülow, Ernst Gottschalck, 1672-1721, officer. * 22.7.1672 i Northeim i Hannover, † 27.12.1721 i Hamburg. F: kaptajn, senere generalmajor Barthold *B. (ca. 1620-94) og Anna Elisabeth v. Hitzacker. ~9.2.1716 i Antvorskov slots k. med grevinde Charlotte Helene v. *Schindel (ca. 1690-1752), d. af overhofmester Wiglas v. S. († 1695) og Anna Helene Horn († 1709).

Efter at have stået i fransk krigstjeneste fra 1692 kom B. i dansk 1700 og blev 1702 som kompagnichef fortsat til den bataljon af Garden til fods der stod i Flandern. Han udmærkede sig ved Höchstädt 1704 hvor han førte garden, da samtlige højere officerer var faldet eller såret, og blev major s.å. Såvel ved Oudenarde 1708 som Malplaquet såredes han, sidste sted så alvorligt at han siden måtte fritages for at forrette den meget anstrengende majortjeneste ved bataljonen. I hertugen af Würtembergs rapport fra Malplaquet hedder det om B. at han „i ualmindelig grad har udmærket sig“. 1710 overførtes han til dragonerne og deltog som chef for det „ungarske“ regiment i felttoget i Pommern. 1711 blev han brigader og blev hårdt såret ved det svenske udfald fra Wismar 5.12. s.å. – Han afskedigedes 1713 og blev s.å. amtmand på Antvorskov. Med grevinde Schindel, Frederik IVs tidligere maitresse, der boede på det for hende oprettede grevskab Frederiksholm (Næsbyholm m.m.), indledte B. et kærlighedsforhold hvis frugt blev en datter. Dette opbragte kongen der beordrede B. til at ægte grevinden og sammen med hende uopholdelig at forlade riget. Fra Hamburg, hvor parret tog ophold, søgte grevinden forgæves gennem V. *Løvendal (1660-1740) at skaffe B. en stilling ved det polske hof, og de måtte nøjes med at leve af den årpenge (1000 rdl.) som kongen havde udsat for hende.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, 1858 38. Adolf v. Bülow: Bülowisches Familienbuch I, 2, 1911 70 73. Bidrag til den store nord. krigs hist. III, 1906. G. Brammer: Livgarden, 1908. A. P. Tuxen: P. V. Løvenørn 1924 77 f. Danm.s adels årbog LXXIX, 1963 II 14.

*Rockstroh**

Bülow, Frederik Rubeck Henrik, 1791-1858, officer. * 4.2.1791 i Lille Nustrup præstegård, Gram hrd., † 16.7.1858 på Sandbjerg slot ved Alssund, begr. på Dybbøl. F: generalmajor Frederik Rubeck Christian B. (1744-1819, ~1° med Grete Claudi, ca. 1752-72, ~2° med Eva Louise Lüttichau, 1746-79) og Henrikke Marie Kold (1766-1843). ~13.10.1813 i Ubby med Henriette Bertine Dame, * 20.11.1790 i Tømmerup, † 5.10.1872 i Gerlev, Horns herred, d. af sognepræst i Tømmerup, senere i Ubby, konsistorialråd Johan Frederik D. (1755-1840) og Marie Elisabeth Heineth (1764-1826).

B. havde fra sin tidlige barndom lyst til at blive soldat som faderen og bedstefaderen. Hans far fik – efter at B. en tid havde fået undervisning og ophold hos pastor Laurits Lassen i Falslev – udvirket hos kronprinsen at sønnen fik patent som fænrík, dog foreløbig uden anciennitet. 1805 indtrådte han i tjenesten i Rendsborg og kom n. å. på det militære institut i Kbh. Skolen skrev om ham da han kom at han var „skrækkelig provinciell“; men han udviklede sig hurtigt til en brugbar soldat. Jan. 1809 afgik han fra instituttet som sekondløjtnant. Hans altformående slægtning, generaladjutant Frantz *B. ønskede at hjælpe ham frem, men B. foretrak geleddet frem for hoffivet og fik tjeneste ved et regiment der havde strandvagt i Nordsjælland. Han blev 1811 premierløjtnant og fik her gentagne gange lejlighed til at udmærke sig, således da han på både førte sine jægere over til den af englænderne besatte Neksælø og jog fjenden bort. Da hæren fra Sjælland m.m. nov. 1813 i anledning af de allieredes indfald i Holsten skulle trækkes sammen i Sydjylland og på Fyn fik også hans regiment marchordre. April 1814 afgik han med sit regiment til Rhinen, men allerede midt på året vendte tropperne tilbage. 1815 blev han stabskaptajn og forstander for regimentets eksercerskole i Ålborg – fra 1817 i Kbh. – 1827 blev han kompagnichef, 1836 major.

Opholdet i Kbh. under den lange fredperiode indtil 1848 var ikke efter hans smag, han var et friluftsmenneske. Desuden var livet i hovedstaden forholdsvis dyrt, og hans kår var kun små. Hele livet måtte han kæmpe med økonomiske sorger. Den formue hans far havde samlet ved at sælge bøndergodset fra sine gårde til fri ejendom for fæsterne var gået tabt i de svære år efter 1807. B. var „altfor villig til at hjælpe andre“, skrev en kammerat om ham, „den ene Forpligtelse trak den anden efter sig“. Officersgagen var yderst ringe så han ikke engang havde råd til at holde et selvstændigt hjem. Hans hustru og børn måtte til stadighed blive boende i Ubby præstegård hvor B. også selv tilbragte al den tid han

kunne afse fra sin tjeneste. Først efter 1827 kunne han forsvare at have sin familie hos sig. Fra sin tidlige ungdom havde han lidt af gigt, der yderligere forværredes ved feltlivet, thi han skånede aldrig sig selv, om end han søgte at skåne andre, men når anfaldene var ovre var han atter den livsglade, muntre mand, der vandt alle ved sin fordringsløse jævnhed, sit lyse humør, sit retsind og sit milde, overbærende livssyn.

Da der ved hærloven af 1842 bødes de ved reduktionen afgående officerer nogenlunde tålelige vilkår tænkte B. sig muligheden af at tage sin afsked, men han undlod. I stedet blev han 1842 oberstløjtnant og bataljonschef, oberst 1847.

I anledning af den udvikling forholdene i hertugdømmerne tog i marts 1848 havde regeringen bl. a. planlagt en ekspedition over Eckernførde til Rendsborg. De hertil brugelige „marchbataljoner“ skulle sammendrages af mandskab af de i Kbh. garnisonerende afdelinger, og B. var designeret til at føre en af dem. Men planen opgaves af det nydannede martsministerium. B. indfandt sig ukaldet hos krigsminister A. F. Tscherning og tilbød at føre hæren i det kommende felttog. Men valget var allerede faldet på oberst Hans *Hedemann. Tscherning skrev selv i sine erindringer, at B. „siden har vist, at hans Tilbud ikke havde været at foragte“.

7.4. fik han kommandoen over den nyoprettede 1. brigade. Da general Hedemann 9. s.m. angreb den slesvigholstenske hær der stod i stillingen ved Bov beordredes B. til med sin brigade mens et frontangreb indlededes at omgå fjenden og angribe hans venstre flanke for om muligt at afskære ham tilbageetoget. Med bravour udførte B. sit hverv, brigaden kastede fjendens venstre fløj og afskar en del af centrum og hele højre fløj. Det er sagt at det at ville skildre B.s deltagelse i felttoget 1848 ville være det samme som at skildre hele krigen og med rette thi der fandt næppe nogen begivenhed af større betydning sted uden at B. og hans brigade spillede en hovedrolle deri. Under slaget ved Slesvig 23.4. fik han lejlighed til at vise at han havde det rette blik for at angribe fjenden på hans sårbare punkt. Ved sit uformodede og glimrende angreb på de preussiske gardebataljoner ved Bustrup bragte han den fjendtlige general i hvad denne selv kaldte „en kritisk situation“ indtil overmagten blev så stor at B. måtte gå tilbage over Bustrup mose.

Ved panikken i Flensborg om morgenen 25.4. var det B.s utrættelige omsorg for det heles vel der bevirkede at hans afdelinger under den almindelige forvirring medens en stor del af troppeerne i uorden strømmede ud af byen nordpå stod hurtigt kampberedt på alarmpladserne og straks besatte højderne syd for byen så den øvri-

ge hær fik tid til at ordne sig. Under kampen ved Nybøl 28.5. da B. var blevet generalmajor, og ved Dybbøl 5.6. var det hans brigade der gjorde udslaget. Nov. blev han kommandant på Als hvis besætning forstærkedes betydeligt for at sikre øen mod et befrygtet angreb. Marts 1849 da hæren deltes i to armékorps: norrøjske og flankekorps, fik B. kommandoen over dette sidste på Als med hvilket han ved Adsbøl og Arnbøl 3. og 5.4. slog slesvigholstenerne, ved Ullerup 6.4. de hannoveranske og württembergske rigstroppe. Ved general Christoph v. *Kroghs tilbage-træden efter katastrofen ved Eckernførde udnævntes B. til overgeneral; han var fra alle sider betegnet som den rette mand. Efter det uheldige slag ved Kolding 23.4. tog han stilling bag Lille Bælt med Fredericia som brohoved. Nok havde krigsminister C. F. Hansen gjort B. til overgeneral men han ville stadig blande sig i kommandoen; B. var imidlertid urokkelig overbevist om sin opfattelses rigtighed og rede til fuldt ud at tage sit ansvar, og han skar gennem alle indvendinger og al modstand fra ministeren der skal have givet de Meza fuldmagt til at overtage kommandoen hvis B. havde uheld med sig. Han satte uden vaklen sin vilje igennem og gennemførte udfaldet fra Fredericia 6.7.

Da felttoget var forbi og våbenhvilen afsluttet måtte B. imidlertid nedlægge kommandoen som syg, og da næste års felttog begyndte måtte hæren forgæves vente på „sejrrherren fra Frederits“. Overkommandoen blev ham tilbudt men han svarede: „at give hæren en syg general er det samme som at udsætte den for de største ulykker“. Hans son der havde været hans ordonansofficer forblev i samme stilling hos hans efterfølger og holdt ham à jour med hvad der skete ved hæren.

Efter Fredericia var han blevet udnævnt til generalløjtnant og fik en dotation på 20 000 rdl., men først et par år efter var han rask nok til at overtage posten som kommanderende general i Slesvig. I Flensborg levede han derefter i tre år, til han forflyttedes til Kbh. som kommanderende general i hærens fornemste kommandostilling. 1856 trådte han ud af aktiv tjeneste og tog bolig på Sandbjerg slot i Sundeved hvor han levede sine sidste år. – Sønderjyske bønder bar ham til graven. R. 1841. K. 1848. DM. 1849. S.K. 1850.

□Min., ungdomsbill. ca. 1807. Mal. af H. Hansen 1849 og 1851, i mindst 6 litografier af bl.a. E. Fortling, gruppebill., samt i træsnit. Fremstillet på litografier af krigsrådet i Vejlbj 4.7.1849 og af udfaldet fra Fredericia, m.fl. Litografi 1850. Tegn. sign. J. Kayser, 1852 (Fr.borg). Litografier 1852 og 1853 efter tegn. af L. A. Smith, også gen-

Bülow, F.

givet i træsnit. Buste af i H. V. Bissen, 1859, på monument (Fredericia), busten gengivet i træsnit 1859. Litografi 1860 efter foto, i træsnit 1877. Afbildet på N. Simonsens mal. ca. 1860 af troppe-revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda). Buste af A. Jerndorff og mal. 1890 af samme (Fr.borg). Afbildet på tegn. af slaget ved Bov 1848 af K. Hansen Reistrup, 1896. – Monument (Dybbøl kgd.) og mindetavle (Vejlby).

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, 1858 203f. Adolf v. Bülow: Bülowsches Familienbuch, I, 1, 1911 139. Fr. Hammerich i Tidsskr. for krigsvæsen, 1858 396–402. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben, 1867–78. A. F. Tschernings efterl. papirer, I–III, 1876–78. O. Vaupell: B.s levnetsløb. Særtryk af Folkelæsning, 1877. E. Hoyer-Møller: Livs- og krigserindringer, 1894: Axel Larsen: Dansk-norske heltehist., 1896 39–78. R. Bonn: F. H. R. B., 1899. J. T. Ræder: Krigserindringer, 1911. V. Stilling: I. bataljon, 1913. Chr. Glud i Vor fortid, 1918 254–56. de Mezas krigsdagbøger, udg. K. C. Rockstroh, 1928.

*Rockstroh**

Bülow, Frantz Christopher, 1769–1844, officer. *25.2.1769 på Låge, Sindbjerg sg., †12.3.1844 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere toldinspektør i Assens Christian Frederik B. (1736–1804) og Barbara Witttrup Høeg (1736–1807, ~1°1764 med ritmester Frantz Thestrup, 1733–67). ~4.4.1803 med baronesse Sophie Eleonore (Nelly) Selby, *22.9.1785 i Kbh. (Frels.), †9.2.1842 sst. (Helligg.), d. af agent, senere baron, kammerherre, generalkrigskommissær Charles *S. (1755–1823) og Birgitte Kirstine Borre (1757–1809). – Far til Johan *B. (1814–90).

B. fik sin opdragelse hos professor J. C. Pingel i Odense. Han var først bestemt til at være page hos enkedronning Juliane Marie men kom allerede 1781 ind på landkadetakademiet, blev 1787 kadetunderofficer, 1788 sekondløjtnant. 1791 beordredes han til at forrette adjutanttjeneste hos kronprinsen, blev n.å. premierløjtnant og 1796 virkelig adjutant. 1801 udnævntes han til kaptajn og generaladjutant og blev 1803, efter at kronprinsen havde overtaget militærstyrelsen, sat i spidsen for generalkommandokontoret. Major blev han 1806. Da generalstaben nyordnedes 1808 ansattes han som oberst og chef for dens ene afdeling, generaladjutantstaben. 1809 blev han generalmajor, 1828 generalløjtnant, 1829 fungerende generalvartermester, 1830 chef for den nyoprettede højskole idet han stadig samtidig beklædte stillingerne som chef for generaladjutantstaben og generalstabens bureau. Efter kongens død 1839 fik han afsked som general.

Fra 1791 og lige til sin død var B. nøje knyttet til Frederik VI's person og besad hans fulde tillid og yndest. Han var kongens fortrolige rådgiver og

ven der fra sin oprindelige adjutantstilling efterhånden udvidede sin myndigheds- og indflydelsessfære ikke blot i militær retning, men snart sagt over et hvilket som helst område af statens styrelse, i alle politiske anliggender, indre som ydre. Hans virksomhed gennem den lange år-række er blevet bedømt på vidt forskellig vis. Utvivlsomt har han altid været en trofast og velmenende medhjælper og med dygtighed og energi hjulpet kronprinsen med de mange betydningfulde og omfattende reformer der iværksattes i århundredets første år, men i den for landet så skæbnesvangre periode fra 1807 til Napoleons fald har lige så utvivlsomt hans uheldige råd og svigtende militære og politiske indsigt været i høj grad medvirkende til at kong Frederik så lidt viste sig den vanskelige situation voksen. B. var generalstabschef ved den stærke hær der stod på Sjælland under kongens overkommando, efter at der ved kejsermødet i Erfurt sept. 1808 havde vist sig en hidtil uanet mulighed for at sikre herredømmet over begge Sundets kyster. Frygten for at de engelske orlogsskibe, når isen på det til-lagte Øresund atter brød op, skulle umuliggøre et eventuelt tilbagetog fra Skåne og afskære ekspeditionens forbindelse med sin basis, har vel gjort sit til at kongen opgav sit planlagte forehavende, men i hvert fald blev det således at hæren blev stående uvirksom på Sjælland. Ligeså gik det på Fyn 1813–14 da kong Frederik lod hæren blive bag Lille Bælt på en tid, da det gjaldt om at slå et afgørende slag for Norges bevarelse for monarkiet. Man tilskrev kongens militære rådgivere, navnlig B., „den røde Fjer“ som han spotvis kaldtes, landets holdningsløse militærpolitik. Adressen var umiskendelig da Frederik af Hessen skrev til kongen sidst i 1813: „Gud forlade den, der har raadet Deres Majestæt til at gaa bag Lille Bælt; han har opofret sit Fødeland, Armenen og Deres Majestæts Sikkerhed.“ Men B. bevarede sin yndest hos kongen urokket, og hans indflydelse blev større og større. Til den almægtige generaladjutant måtte enhver henvende sig der ønskede noget hos kongen. Han var kongens ledsager til kongressen i Wien, han blev ordensceremonimester 1826, ordensskatmester 1828, ordensmarskal 1831–40. 1822 fik han ekspektance på det første ledigblevne lensgods i Lauenburg. Han sad højest ved kongens taffel, og hans stemme var den afgørende når beslutninger skulle tages. At misundelsen mod ham var stor er indlysende, og han holdt heller ikke sin sti fri for nepotisme, personlige hensyn og vindesygge; han var idelig i pengeforlegenhed ved sin slette økonomi, men gennem hele sit næsten halvhundred-årige forhold til kongen viste han sig som en til det sidste hengiven og trofast tjener og ven. At

kong Frederiks efterfølger til fulde anerkendte dette viste han ved at lade den gamle general personlig kommandere æressalverne som Gardens til fods afgav ved kong Frederiks ligfærd i Roskilde. – R. 1809. K. 1811. DM. 1812. S. K. 1814.

□Min. af L. Fraenckel ca. 1807–09 (Gavnø). Afbildet på mal. af Senn før 1809 (Brahetrolleborg). Tegn. 1809 (Egeskov) og min. ca. 1809 (Rønningsøgård). Tegn. af Lahde 1809 (Fr. borg). Maleri (Gavnø). Tegn. af D. Monies fra 1830erne (Egeskov), litograferet af Monies selv. Afbildet på N. Simonsens mal. 1860 af revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda).

Kilder. Medd. fra rigsarkiverne. I–IX, 1883–1902. Fra hoffet og byen, 1906 (fot. opr. 1966) = Memoirer og breve III.

Lit. N. C. Øst i Østs archiv, VIII, 1827 351–53 (om slægten B.). P. v. Bülou: Familienbuch der v. Bülou, Berlin 1858 114 f. Adolf v. Bülou: Bülowsches Familienbuch, II, Schwerin 1914 362. N. C. Øst i Østs archiv, VIII, 1827 347–50. En slægts hist., ved Th. og H. F. Ewald, 1905, I 128; II 5–6. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder, 1815–1848, 1909. Andreas de Saint-Aubain [Carl Bernhard] i Vor fortid, III, 1919 349–52.

Papirer i Rigsark.

Rockstroh*

Bülou, Frits Toxwerdt, 1872–1955, justitsminister. * 16.4.1872 i Ålborg, † 30.7.1955 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: byskriverfuldmægtig, exam. jur., senere auktionholder Emil Faye B. (1834–74) og Marie Gabrielle Toxwerdt (1839–1923, ~2° 1875 med tobaksfabrikant Martin Jacob Cohn, 1842–1901). ~1° 28.3.1899 i Veggerløse på Falster med Fanny Frederikke Augusta Poulsen, * 21.11.1870 i Kbh. (Trin.), † 10.1.1933 sst., d. af assistent i justitsministeriet, senere højesteretsassessor Jonas Nicolai Johannes P. (1836–1914, ~2° 1878 med Marie Elisabeth Lemming, 1854–1911) og Rebekka Magdalene Brandt (1848–73). ~2° 2.1.1950 i Tibirke med Jennie Christine Christensen, f. Meiner, * 10.3.1896 i Esbjerg (Vor Fr.) (~1° 1921 med bygmester i Seattle Christian Clausen Christensen, 1894–1958, ægteskabet opløst 1947), d. af snedkermester Didrik Christian Meiner (1864–1905) og Marie Cathrine Christensen (1869–1954). Tog efter sin mands død 1955 atter fast ophold i USA.

B. tog præliminæreksamen 1886, blev exam. jur. 1891, student (privat dimitteret) 1894, cand. jur. 1898, overretssagfører s.å., højesteretssagfører 1903. I kraft af sit skarpe og hurtige hoved og sin usædvanlige arbejdskraft blev han snart en af højesteretsskrankens dygtigste og mest benyttede advokater, og da J. C. Christensen og S. Berg 1909 anklagedes for rigsretten valgte de B. til deres forsvarer. Han gennemførte sit defensorat

med anerkendt dygtighed, og han der ikke tidligere havde beskæftiget sig synderligt med politik fik derigennem tilknytning til ledende venstrekredse og blev 1910–13 justitsminister i ministeriet Berntsen. Han viste som minister megen dygtighed og forhandlingsevne og tilpassede sig hurtigt de parlamentariske forhold. Han fik afskaffet Albertis pryglestraf og oprettet statspolitiet samt gennemført lovene om apotekervæsenet og bekæmpelse af tuberkulosen 1912. I hans administration var det egentlig kun hans svagt motiverede afskedigelse af formanden for sundhedsstyrelsen Niels *Muus 1911 som blev genstand for skarp kritik. I ministeriets interne forhandlinger spillede han en vigtig rolle ved sin juridiske og forretningsmæssige indsigt, bl.a. ved affattelsen af grundlovsforslaget af 1912. – Efter ministeriets afgang 1913 blev han ekstraordinær højesteretsassessor og genoptog sin virksomhed som højesteretssagfører der særlig i krigs- og efterkrigstiden antog store dimensioner. Han blev sagfører eller juridisk konsulent for en række store erhvervsvirksomheder, bl.a. ØK og Landmandsbanken. 1919 blev han formand for Nationalbankens repræsentantskab og 1920 tingvalgt medlem af landstinget og dets formand. Ved Landmandsbankens sammenbrud 1922 kritiseredes hans dobbeltstilling som bankens sagfører og formand for Nationalbankens repræsentantskab. Han fratrådte som bankens sagfører juli, nedlagde sin formandspost i landstinget og Nationalbankens repræsentantskab sept. og udtrådte af repræsentantskabet dec. 1922. Efter offentliggørelsen af bankkommissionens beretning, der kritiserede hans honorarer i Landmandsbanken, krævede Sorø amtstidende og Ålborg amtstidende 16.1.1924 at han nedlagde sit landstingsmandat hvilket skete 14.2. Han udsendte 25.2. en redegørelse med imødegåelse af bankkommissionens kritik. B. helligede sig derefter helt sin store og anerkendte sagførelsevirkning. Han vandt 1920 for justitsministeriet sagen om lovligheden af loven om len og stamhusens overgang til fri ejendom. – K.¹ 1912. K.¹ 1933. □ Afbildet på mal. af E. Henningsen, 1910, af rigsrættens og på O. Matthiessens mal. 1923 af den grundlovgivende rigsdag 1915 (begge folketinget), mal. af samme (sst.). Tegn. af Jensenius, 1923 (Fr. borg). Mal. af H. Vedel, 1925 (folketinget) og af samme ca. 1944 (Baltica). Tegn. af H. Bendix, 1932. Foto.

Taschenbuch der adeligen Häuser. Deutscher Uradel, 1931 99. Børsen 18.5.1922. Sorø Amtstidende og Ålborg amtstidende 16.1.1924. Berl. tid. 25.2.1924 og 3.8.1955. Politiken og Socialdemokraten s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Bülow, Jacob

Bülow, Jacob, 1626–81, officer. * 5.4.1626 formentlig i Gudow, † 2.9.1681 på Gudow, begr. sst. F: Joachim B. til Gudow m.m. (1585–1640) og Anna Sophie v. Grote. ~1° 8.9.1652 i Gudow med Dorothea Margrethe v. Wittorf, * 16.6.1635 i Stellicht ved Lüneburg, † 12.6.1668 i Gudow, d. af lüneburgsk og nedersachsisk råd, amtmænd Joachim Werner v. W. til Lüdersdorf og Dorothea Elisabeth v. Behr. ~2° 20.6.1670 i Gudow med Margaretha v. Rathlow, enke efter Paul v. Weissenau til Torgesdorf m.m.

Femten år gammel blev B. page hos en oberst i den weimarske hær og deltog i trediveårskrigen til dens afslutning, hvorefter han gik i spansk tjeneste. 1651 overtog han og bestyrede de godser i Lauenburg og Mecklenburg, han havde arvet efter faderen og en bror. 1664 valgtes han til landråd og blev arvemarskal i Lauenburg. 1671 gik han i tjeneste hos kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg, blev chef for dennes livregiment og deltog i felttoget ved Rhinen indtil 1673, men førte herefter et rytterregiment i svensk tjeneste under Wrangel den Yngre, generalguvernør i Stift Bremen m.m., bl.a. ved Fehrbellin 1675 hvor hans regiment antagelig er blevet ødelagt. S.å. trådte han i dansk tjeneste som oberst for ved hjælp af generalguvernøren i Oldenburg, G. A. v. *Baudissin, at hverve et rytterregiment i Ostfriesland hvad der dog mislykkedes, da fyrstinden der nægtede tilladelse til hvervningen. Da 2. jyske rytterregiment blev ledigt ved oberst Peder Juels død i febr. 1676, fik B. dette overdraget i marts s.å. og deltog bl. a. i slaget ved Lund hvor regimentet af atten officerer mistede de femten som faldne eller hårdt sårede, mens B. selv styrtede med hesten og blev „kvæstet“. Febr. 1677 blev han generalmajor og ledede forsvaret af Kristianstad hvor han blev såret under et udfald i maj. I tiden indtil sommeren 1678 fulgte han dels krigen i Skåne i generalitetet og deltog i krigsrådene, dels var han „kongelig guvernør i Holsten, Jylland, Slesvig og Wismar“, som han udtrykker sig, og opholdt sig snart i Tønder, snart i Holsten, snart på sit gods Gudow i Lauenburg. Et forsøg på atter at opstille et rytterregiment kom ikke ud over den første begyndelse. Eftersommeren 1678 var han blevet beordret til snarest at indfinde sig i Kbh., hvorefter han efter ordre ødelagde magasiner og oplag i egnen om Landskrona. Samme efterår søgte han afsked på grund af svagelighed og tog ophold på Gudow.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, Berlin 1958 106 108. Adolf v. Bülow: Bülowisches Familienbuch I, 2, Schwerin 1911 207 213–16. Danm.s adels Årbog LXXX, 1964, II 71.

*Rockstroh**

Bülow, Joachim, † ca. 1615, lensmand. Levede endnu 17.11.1615 men var † 1.3.1616, begr. i Ingelstad k. i Skåne. F: mecklenburgsk gehejmeråd og hofmarskal Adam B. til Wedendorf (1535–98) og Ilsabe v. Halberstadt. ~4.3.1605 på Kronborg med Else Grubbe, * 23.9.1585 på Vordingborg slot, bisat 8.9.1628 i Ystad, begr. i Ingelstad k., d. af rigskansler Eiler *G. (1532–85) og Kirstine Lykke (1558–1630).

B. kom i en ung alder til Danmark hvor han 1594 blev hofjunker, 1598 jægermester og 1602 tillige køgemester. Han fulgte kongen til Tyskland 1597, til Nordkap 1599, til Oslo 1602. S.å. fik han et lille norsk len som han 1604 ombyttede med Fr.borg, Kronborg og Abrahamstrup; samtidig opgav han hof-tjenesten. Under Kalmarkrigen gjorde han fortrinlig tjeneste som ritmester for en af ham selv hvervet rytterfane og såredes flere gange. 1612 forflyttedes han som lensmand, idet han nu fik Vordingborg, Jungshoved og Lekkende len som han beholdt til sin død. Hageløse hovedgård i Skyts herred i Skåne fik han vistnok gennem sit ægteskab, men mageskiftede den 1611 bort til kronen; endnu n.å. nævnes han til Wedendorf, men købte ca. 1613 Ingelstad i Oxie herred i Skåne.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, 1858 44f. Adolf v. Bülow: Bülowisches Familienbuch I, 2, 1911 79f. C. F. Wegener: Hist. efterretn. om Abrahamstrup I, 1855 118–26. Sivert Grubbe i Danske mag. 4.r.II, 1873 361–406; sst. 4.r.IV, 1878 4–83 og fl. st.

*Henry Bruun**

Bülow, Joachim Heinrich, 1650–1724, hofembedsmand. * 29.8.1650 i Hannover, † 6.4.1724 sst. F: kammerpræsident i Hannover Paul Joachim B. til Scharfsdorf og Abbensee (1606–69, ~1° med Ilsabe Dorothee v. der Asseburg, † 1647) og Lucia Ahlefeldt († 1698). Ugift.

B. studerede 1669 jura i Helmstedt, var 1678 i London i en diplomatisk sendelse for hoffet i Hannover og trådte 1679 i enkedronning Sophie Amalies tjeneste som gehejmeråd og overhofmarskal og var indtil enkedronningens død 1685 hendes mest betroede rådgiver. Sophie Amalies død kaldte imidlertid et uvejr ned over hans hoved. Christian V var blevet ubehageligt overrasket ved at erfare, at moderen uden hans samtykke og vidende 1681 havde oprettet et testamente der begunstigede broderen prins Jørgen, og havde deponeret dette hos hertugen af Hannover. B. der havde skaffet sig mange uvenner beskyldtes nu for, at han mod sin ed og pligt over for kongen havde skjult dette testaments oprettelse for denne og, da Sophie Amalie lå på sit dødsleje, ikke i tide havde underrettet kongen om hendes alvorlige tilstand, så denne ikke hav-

de kunnet nå at tage den sidste afsked med moderen. Endvidere anklagedes han for hemmeligt at have bragt 40000 rdl. ud af landet til Lübeck og deponeret dem hos hertugen af Hannover. B. hævdede at enkedronningen havde skænket ham disse penge, men da han ikke kunne fremlægge det originale gavebrev, troede man ikke på denne forklaring og mente nærmest, at det var hertugen af Hannover der havde fået pengene. Endelig rejstes der anklager mod B. for på forskellig måde at have besværet og plaget bønderne på enkedronningens godser. Jan. 1686 nedsattes en kommission til at undersøge beskyldningerne mod B. Denne fandt situationen så truende, at han umiddelbart efter hemmeligt flygtede til Sverige hvor han søgte hjælp hos dronning Ulrikke Eleonore. Denne, der jo var en af arvingerne efter Sophie Amalie, tog sig også af hans sag. Fra hannoveransk side intercederedes ligeledes for B. der bestemte hævdede, at han altid havde handlet efter den afdøde enkedronnings ordrer. Resultatet blev, at Christian V lod sagen falde og tilbagegav B. hans beslaglagte gods. B. begav sig derefter til sit hjemland hvor Sophie Amalies bror, hertug Georg Wilhelm af Celle, udnævnte ham til sin gehejmeråd og overkammerherre. 16.12.1705 blev han ophøjet i rigsfriherrestanden. Senere blev han statsminister i Hannover. Han efterlod sig et bibliotek på ca. 9000 bd., som hans arvinger efter hans ønske skænkede til det nys oprettede universitet i Göttingen. – Broderen **Thomas Christian B.**, * 2.9.1651, † 4.9.1706, var page hos prins Jørgen og tjente derefter som officer i drabantgarden. 1687–93 var han kommandant i Christiansburg i Oldenburg. Han tog sin afsked 1695 som brigader og bosatte sig i Lüneburg. Tysk rigsgreve 1705. – Hv. R. 1684.

Danske saml. 2.r.V, 1876–77 155–57 og fl. st. – P. v. Bülow: Familienbuch der v. B., Berlin 1858 126f. Adolf v. Bülow: Bülowsches Familienbuch, I, 2, Schwerin 1911 257 261. Danm.s adels årbog, LXXX, 1964 II 77f. H. G. Seraphim: J. H. v. B. und seine Bibliothek, Göttingen 1929 = Vorstudien zur Gesch. der Göttinger Univ. und Bibl. VI.

L. Laursen*

Bülöw, Johan, 1751–1828, hofmarskal, mæcen. * 29.7.1751 i Nyborg, † 22.1.1828 på Sanderumgård, begr. i Davinde. F: kar.maj. vicekommandant i Nyborg Christian Vind B. (1712–52) og Vibeke Magdalene Brockenhuus v. Löwenhielm (1713–53). ~20.5.1785 i Kbh. (Garn.) med Else Marie Hoppe, * 2.10.1767 i Kbh. (Holmens), † 13.2.1834 sst. (Helligg.), d. af assessor i højesteret og overadmiralitetsretten, etatsråd, senere konferensråd Peter H. (1727–78) og Elisabeth Holst (1740–73).

Trods forældrenes tidlige død fik B. en omhyggelig opdragelse takket været mosteren Edel Margrethe Lehn, hos hvem han boede først på Hvidkilde, senere i Odense. Efter hendes død kom han 1768 til Sorø ridderlige akademi hvor han med en enkelt kort afbrydelse forblev til 1771. På det tidspunkt havde han længe haft militær charge idet han allerede 1760, ni år gammel, var udnævnt til kornet, 1766 til „reformé“ sekondløjtnant ved de fynske dragoner og 1769 til virkelig sekondløjtnant i fodgarden. Efter at have afsluttet studierne i Sorø tiltrådte han den militære tjeneste og avancerede 1772 til premierløjtnant. Imidlertid blev det ikke som militær B. skulle gøre karriere, men som hofmand. Det skyldtes rimeligvis hans for en officer usædvanlig gode uddannelse at han n.å. udnævntes til 2. kammerjunker hos den femårige kronprins Frederik. For yderligere at uddanne sig begyndte han nu at læse til juridisk eksamen, men måtte opgive det da han 1775 forfremmedes til 1. kammerjunker. – Det tidsrum af næsten 20 år hvori B. var knyttet til kronprins Frederiks hof falder i to omtrent lige store perioder. Den første halve snes år for kronprinsen greb magten 1784 var hans gerning nærmest opdragerens. Hans elev der i et par år havde været udsat for Struensees noget hårdhændede opdragelse, og som 1772 ved kuppet mod denne netop havde mistet sin mor, sluttede sig hurtigt til B. Jan. 1783 blev B. indviet i planerne om kronprinsens magtovertagelse og var derefter et virksomt medlem af sammensværgelsen. Få dage før statskuppet 1784 blev han af Guldberg-styret udnævnt til marskal hos kronprinsen hvorved han blev chef for regentens hofstat, desuden kom han til at fungere som en slags kabinetssekretær. Det var derfor en vigtig post han indtog, men hans konservatisme bevirkede at han kom i modsætning til de reformpolitikere kronprinsen støttede sig til, kredsen Reventlow-Schimmelmann-Bernstorff. Oprindeligt havde han næret visse fremskridtsideer, bl.a. om bondefrigørelsen, hvilket fremgår af hans afhandling *En tro Tjeners Tanker for hans Herre* som han overrakte kronprinsen dagen efter regeringsskiftet. Det forblev dog i teorien. Da reformerne blev ført ud i livet vakte de hans uvilje, og han sluttede sig nærmere til de misfornøjede som Ove **Høegh-Guldberg**, som han selv havde været med til at styrte, og P. C. **Schumacher** der var i den skarpeste opposition til de nye ledere.

B. blev derfor modarbejdet ved hoffet, men samtidig medvirkede han med årene ved sin selvbevidste opræden overfor kronprinsen selv til at undergrave sin stilling. Hans moraliserende kritik og formynderiske holdning over for den

voksne regent – der mere og mere foretrak den personlige enevælde, gerne i militært tilsnit – generede denne. Og et halvt år efter at B. 1792 var blevet udnævnt til virkelig ordenssekretær opfordrede kronprinsen ham uventet til at søge sin afsked. Da han nægtede fik han den, 4.6.1793, og i en pinlig afskedsaudiens tilkendegav prinsen ham sin unåde.

Af større betydning end hans indsats ved hoffet er dog nok hans lange venskabsforhold til Dorothea Biehl som han traf 1771 og som kom til at nære en lidenskabelig hengivenhed for ham. Selv på ingen måde nogen stor ånd forstod han at udnytte hendes evner som skribent og julement som iagttagere, hvilket resulterede i hendes anekdotiske fremstilling af forholdene ved hoffet fra Frederik IV til Christian VII, en dokumenteret fremstilling af kuppet 1784, hvortil B. med kronprinsens samtykke kunne levere aktstykkerne, og endelig en levnedsskildring nedskrevet 1787, året før hendes død. Kort før sit fald havde B. for en del af de midler han havde fået ved sit ægteskab købt Sanderumgård på Fyn. Her tilbragte han resten af sit liv i harmonisk samliv med den hustru han havde ægtet af økonomiske grunde, og som af samtiden skildres som åndssvag. Han gjorde godsets have til en seværdighed, arbejdede for driftens forbedring og anvendte sin betydelige formue til støtte for forskere. Flere af disse fik rejseunderstøttelse, fx M. Vahl, J. H. Bredsdorff, J. F. Schouw, Rasmus Rask, Finn Magnussen, C. Molbech, H. N. Clausen, ligesom han har bidraget til udgivelsen af en mængde videnskabelige arbejder dels af forskellige af de nævnte, dels af E. Viborg, J. W. Hornemann, C. G. Rafn, E. C. Werlauff, G. J. Thorkelin, N. F. S. Grundtvig, K. L. Rahbek, R. Nyerup og flere andre (jvf. Østs Archiv VIII, 1827 341–45 og Carl Christensen: Den danske Botaniks Hist. II, 1924–26 113). Betegnende for B. er den alsidighed der præger denne storslåede mæcenvirksomhed. I alt regnede han med at have anvendt over 41000 rdl. til videnskabelige understøttelser fra århundredets begyndelse til 1822, da han efter svære økonomiske tab nødsagedes til at henvende sig til Frederik VI om den pension han tidligere havde givet afkald på. Kongen der efterhånden havde indtaget en mere forsonlig holdning, som det ses af nedenstående liste over B.s udmærkelser, bevilgede ham 2000 rdl. årlig. – I taknemmelig erindring om de lykkelige og betydningsfulde år B. i sin ungdom havde tilbragt på Sorø akademi testamenterede han dette sit værdifulde bibliotek. B.s generøsitet giver ham en smuk plads i dansk videnskabs historie. Han er en typisk repræsentant for oplysningstidens moraliserende tendens

som hos ham undertiden gav sig udslag i en pegepinds-moral der står i forbindelse med en vis småtskårenhed i hans karakter. I hvad han skriver om sig selv mærker man en god portion forfængelighed; at han også kan forfalde til selvretfærdighed er undskyldeligt i betragtning af den slette behandling han 1793 havde været genstand for.

B.s efterladte papirer med hans dagbøger, vidtstrakte korrespondance og historiske aktstykker han havde samlet indeholder mange værdifulde førstehåndsbidrag til tidens historie. – Kammerherre 1779 (med anciennitet fra 1776, anlagt nøglen 1784). Gehejmeråd 1790. Gehejmekonferensråd 1808. Rang med overkammerherre 1811 og med gehejmestatsministre 1824. – Hv. R. 1784. DM. 1815. R. E. 1817. □Mal. af Jens Thraane, 1764. Mal. af A. Brünniche, 1768 og af E. Pauelsen, 1779 (begge Sanderumgård). Mal. af Jens Juel, 1785 (sst.), gengivet i min. af Cornelius Høyer (Fr.borg), stukket af Clemens 1802 og gengivet i litografi og træsnit samt kopi malet af A. Behrends (Odense bys mus.). Silhouet af Greve stukket af Lahde. Mal. af Juel ca. 1794 (Sorø akademi; Charlottenborg), kopi af C. A. Jensen, 1834 (Fr.borg). Juel har tegnet hans hånd (St. mus.). Litografi af P. Copmann, 1824. Relief af Dajon. Tegn. af J. H. T. Hanck. Afbildet på tegn. af Carl Thomsen, 1901, s.m. Charlotte Dorothea Biehl.

Kilder. Hist. t.IV, 1843 362f. Af J. v. B.s papirer, udg. L. Daae, Kria. 1864. Hist. t. 4.r.I, 1869–70 125–466 (Guldbergs breve til B.). Selvbiogr. i Indbydelsesskr. til den off. eksamen i Sorø akademis skole, 1878 3–39 og i Dansk t. 1899 406–28 474–93. Saml. til jysk hist. 3.r.IV, 1905 334–45 og Hist. årb. for Mors VII, 1925 85–114; VIII, 1926 3–38 (Brevveksl. med Casper Schade). Fra hoffet og byen, 1906 (fot. opr. 1966) = Memoirer og breve III (uddr. af B.s brev bog), jfr. Danske studier, 1907 123–27. Fra Fyns fortid I, udg. G. L. Wad, 1916 255. Årb. for bogvenner IX, 1925 49–95 (brevveksl. m. G. J. Thorkelin). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds X, 1931 101f.

Lit. E. C. Werlauff i Hist. t. 4.r.IV, 1873–74 400–03; L. Koch sst. 6.r.III, 1891–92 1–57. A. D. Jørgensen i Regeringsskiftet 1784, 1888. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814, V-VI, 1906–09 (heraf et afsnit i lidt udvidet form i Hist. t. 8.r.I, 1907–08 337–59). Louis Bobé i forordet til Interiør fra Frederik den femtes hof. C. D. Biehls breve og selvbiogr., 1909. C. D. Biehl: Mit ubetydelige levnetsløb, 1909. H. N. Clausen: Af min reisedagbog 1818, udg. Carl S. Petersen, 1918 12–62. Alfr. Glahn i Årb. for hist. samf. for Sorø amt XIV, 1926 66–73. Olaf Carlsen: Soranske studier I, 1928 9–61. H. P. Rohde: J. B. på Sanderumgaard, 1961. C. D. Biehl: Brev fra Dorothea, ved Sv. Cedergreen Bech, 1975 38–58.

Papirer. I Sorø akad.s bibl., Kgl. bibl., Rigsark., Landsark. i Odense og på Sanderumgaard. Duplikeret registrant over alle samlingerne ved J. O. Bro-Jørgensen i Rigsark. (Rigsark.s foliograf. 171).

Sv. Cedergreen Bech

Bülou, Carl Ernst Johan, 1814–90, diplomat. * 1.1.1814 i Kbh. (Garn.), † 6.10.1890 på St. Josephs hospital sst., begr. i Vejlv ved Næstved. F: general Frantz * B. (1769–1844) og Sophie Eleonore Selby (1785–1842). ~1° 16.2.1840 i Kbh. (Garn.) med Adelgunde Elisa Marie Scholten, * 2.3.1813 i Kbh. (Garn.), † 21.12.1841 sst. (Ty. ref.), d. af kaptajn, kammerjunker, senere generalguvernør Peter v. * S. (1784–1854) og Anne E. Thortsen (1786–1849). ~2° 31.3.1851 i Kbh. (Holmens) med Frederikke (Friede) Louise Henriette Riegels, * 19.9.1825 i Fredericia, † 3.6.1911 i Kbh. (Ansgars kat.), d. af kaptajn, senere oberst og civilguvernør, kammerherre H. C. * R. (1793–1861) og Frederica C. v. Heinen (1803–87).

B. dimitteredes 1830 som artilleriløjtnant fra den militære højskole og trådte 1834 ind i generalstaben. Han blev premierløjtnant 1834 og adjoint i generalkvartermesterstaben 1835. 1838 ansattes han som adjutant hos Kbh.s guvernør, landgrev Vilhelm af Hessen. 1842 blev han kaptajn, og 1848 da han fungerede som dansk militærkommisær ved det svenske hjælpekorps under general Löwenhielm på Fyn, forfremmedes han til major. 1849 og –50 var han stabchef ved divisionen på Als og blev under sidstnævnte års felttog hårdt såret ved Isted. Efter krigens afslutning virkede B. som medlem af den resultatløse grænsereguleringskommission i Rendsborg marts–dec. 1851. 1852–57, i hvilket tidsrum han avancerede til oberst, var han dansk militærbefuldmægtiget ved den tyske forbundsdag i Frankfurt. Foråret 1857 udnævntes han til gesandt ved hoffene i Hannover, Oldenburg, Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Strelitz, ligesom han også akkrediteredes som dansk repræsentant ved hansestæderne: Hamburg, Lübeck og Bremen. 1858 blev han generalmajor à la suite. Han overtog juli 1862 den vanskelige gesandtskabspost i Wien hvorfra han tilbagekaldtes ved udbruddet af krigen mellem Preussen-Østrig og Danmark i begyndelsen af 1864. På et tidspunkt da det østrigske kabinet i forening med det preussiske anbefalede oprettelsen af et Slesvig-Holsten som den bedste løsning af den dansk-tyske strid havde B. det besværlige hverv over for den østrigske udenrigsminister, grev Rechberg at føre forsvaret for kundgørelsen af 30.3.1863 og den deraf følgende dansk-slesvigske fællesforfatning af 18.11. s.å. B. støttede med varme den Hallsske regerings politik; thi hvor højt han end satte helstaten foretrak han dog at give slip på de tyske hertugdømmer hvis Slesvig derved uden deling efter nationaliteter kunne bevares for kongeriget, men lige så lidt som andre europæiske diplomater formåede han at lodde dybden i Bismarcks velberegne-

tiske skaktræk. 1865 udnævntes han til gesandt ved det engelske hof hvorpå han trådte ud af hæren som generalløjtnant. Han beklædte denne diplomatiske stilling til maj 1880 hvorefter han trak sig tilbage til privatlivet. 1870 hædredes han af universitetet i Oxford med et diplom som dr. jur. – Kammerjunker 1830. Kammerherre 1844. – R. 1842. DM. 1850. K. 1856. S.K. 1873. □ Mal. af E. T. Peter, 1851. Træsnit af H. P. Hansen, 1890. Afbildet på mal. med Schleppegrell af O. Bache, 1896 (Fr.borg), gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1897. Maleri (Gavnø). Silhouet. Foto.

P. v. Bülou: Familienbuch der v. Bülou, 1858 270f. Alex. Thorsøe: Frederik den syvendes regering 11, 1889 183. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 599f 601f 650 680 915 1015. Aage Friis: Det nordslesv. spørgsmål I–V, 1921–46. Samme: Den danske regering og Nordslesv.s genforening med Danm. I–IV, 1921–59. V. Sjøqvist: Peter Vedel I–II, 1957–62. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970.

*Fr. de Fontenay**

Bülou, Johan, (1885–1945) se **Bülou, Sophus**.

Bülou, Otto Christian Severin August, 1812–95, officer. * 4.4.1812 i Kbh. (Garn.), † 24.10.1895 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: kaptajn Frederik August Ulrich B. (1781–1823) og Cathrine Marie Rasmussen (1785–1834). ~1° 9.10.1849 i Kbh. (Garn.) med Cecilia Ottilia Septima Falkenskjold, * 10.11.1818 i Kbh. (Trin.), † 9.9.1862 i Odense, d. af stempelpapirkommisær, afsk. major Andreas (Anders) Sehested F. (1781–1841) og Cathrine Hedvig Leth (1782–1844). ~2° 30.11.1866 i Ødum med Pauline Andrea Brønsted, * 14.9.1840 i Vrå, † 7.2.1920 på Frbg., d. af sognepræst i Vrå, senere Ødum Frederik Severin B. (1805–93, ~2° 1877 med Elisabeth Kirstine Kragh, 1833–83) og Marie Dorothea Hein (1809–74).

Fra sit niende til sit syttende år gennemgik B. landkadetakademiet dels som volontær, dels som „virkelig“ kadet og udnævntes 1828 (anc. 1827) til sekondløjtnant i infanteriet, men forblev foreløbig ved akademiet som inspektionsofficer. 1836 blev han premierløjtnant. Ved krigens udbrud 1848 ansattes han ved overkommandoen, ved hvilken han som kaptajn II deltog i alle kampene dette år og blev stærkt fremhævet for sit forhold. 1849 blev han, stadig ved overkommandoen, kaptajn I, deltog ved Kolding, Gudse og Fredericia og udnævntes s.å., kun 37 år gammel, til major, fik kommandoen over en bataljon med hvilken han deltog i kampene 25.7.1850 ved Gryde skov og Isted sø m.m. 1854 blev han oberstløjtnant, 1862 oberst. Som brigadekommandør 1864 på Dannevirkestillingens højre fløj (Store Dannevirke) havde han en ret udsat post

Bülow, Otto

og viste nogen nervøsitet, men rostes med grund for sin føring ved Dybbøl 17. og 28.3. – 1867 blev han general og chef for 2. jyske brigade (Viborg), i hvilken stilling han forblev til opnået aldersgrænse (1882). Som følge af at han 1868 havde indstillet en oberst til afsked, til dels på grund af formentlig mindre god føring under kampen på Als 29.6. udvikledes B. i en skarp avisfejde og blev selv angrebet af tidligere undergivne for sin føring under denne kamp. Sagen gav yderligere anledning til lange debatter i folketinget vinteren 1868–69 hvori B.s forhold med hensyn til indstillingen og efter denne blev ret skarpt kritiseret. Hans føring af større styrker de første generalsår under lejrsmølingerne ved Hald åbnede ham udsigt til yderligere advancement, men derefter synes hans åndelige kapacitet, navnlig beslutningsdygtigheden, ikke at have holdt skridt med hans legemlige. Han forblev dog stedse en myndig og alvorlig personlighed. – R. 1848. D.M. 1850. K.¹ 1864. S.K. 1877. □ Blyantstegn. af N. Simonsen 1850 (Fr.borg). Foto.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, 1858 205. Taschenbuch der adeligen Häuser. Deutscher Uradel, 1931 55. Rigsdagstid., Folketinget, 1868–69, sp. 4421–87. Berl. tid. 18.12.1868. Nationaltid. 17.12.1887. Militær tid., 1895 420f.

Rockstroh *

Bülow, Reimar Hans, 1656–1712, officer. Døbt 22.6.1656 i Proseken, Mecklenburg, † 20.12.1712 ved Gadebusch, begr. i Gadebusch k. F: Engelke B. (nævnes mellem 1621 og 1662) og Dorothea v. Negendank. ~ Sophie Elisabeth v. Bibow, d. af dansk oberst Hardenack v. B. (1628–84) og Elisabeth Anna v. Wietersheim († 1692).

1677 var B. fenrik i det nye sydjyske nationale infanteriregiment og blev 1678 sekondløjtnant. 1683 blev han kaptajn i dragonerne, 1694 major, 1701 oberstløjtnant og 1709 oberst. Han havde stået ved det danske korps i sømagternes tjeneste, men overtog 1708 det fra kejserlig tjeneste hjemvendte „Ungarske dragonregiment“. 1710 blev han brigader og indtrådte n.å. i generalstaben. 1712 gik han med korpset mod Stralsund og faldt i slaget ved Gadebusch. Han var en dygtig rytterofficer og viste ofte stor personlig tapperhed. □ Maleri.

P. v. Bülow: Familienbuch der v. Bülow, 1858 80f. Adolf v. Bülow: Bülowsches Familienbuch, I, 2, 1911 142, 144. Danm.s adels årbog LXXIX, 1963, II, 48. Bidrag til den store nordiske krigs hist., udg. generalstaben, II–III; 1903–06.

Rockstroh *

Bülow, Sophus Heinrich Cornelius, 1857–1936, direktør i Bikuben. * 29.12.1857 i Kbh. (Garn.), † 8.5.1936 i Kbh., begr. sst. (Garn.s kgd.). F: pre-

mierløjtnant af infanterireserven, senere assistent Frantz Christopher Eichstedt B. (1825–95) og Birgitte Jensine Mortensen (1835–1912). ~ 8.5.1884 i Kbh. (Johs.) med Maria Sophia Frederikke Keller, * 17.12.1860 i Kbh. (Trin.), † 10.5.1938 i Kbh., d. af cand. teol., senere forstander, tit. professor Johan *K. (1830–84) og Cathrine E. D. Graae (1833–1906).

B. blev student 1876 fra Haderslev læreres skole, cand. jur. 1881, s.å. sagførerfuldmægtig, overretssagfører 1884 og drev selvstændig sagførerforretning i Kbh. til 1894. Som sagfører var hans speciale skiftevesen og boadministration. Han var således fast medhjælper ved Nordre birks skifteret og blev væрге for Frederik VIs umyndiggjorte søn, lensgreve Dannemand, og efter hans død (1889) administrator for Det grevelige Dannemandske stift (Åstrup kloster) 1891–1920. 1896–1921 var han medlem af administrationskommissionen for stamhuset Estrup. 1895 tilkaldte sparekassen Bikuben ham til en direktørstilling. Man havde netop oprettet det første private forvaltningsinstitut i Danmark, og det blev B.s opgave at nyorganisere denne afdeling. Forvaltningsinstituttets funktion skulle ligge i feltet mellem overformynderiets administration af ubemyndigedes midler og bankernes depotforretninger. Hovedområderne blev forvaltning af arve-, legat- og gavemidler i al rørlig formue; fast ejendom indgik således ikke, og midlerne var afsondret fra Bikubens øvrige kapital. Nogen god forretning blev det ikke for Bikuben, men gevinsten kunne ikke direkte måles i fortjenesten, fuldt så meget i kontakten til nye kredse. 1905 blev B. formand for Bikubens direktion, men interessen specielt for forvaltningsafdelingen beholdt han til sin død. B. blev 1925 medlem af bestyrelsen for Centralforeningen af større sparekasser i Danmark og var medlem af den i henhold til lov af 13.4.1910 nedsatte Sparekasse- og bankkommission. Uden for Bikuben var han bl.a. formand i Kjøbenhavns Brandforsikring og bestyrelsesmedlem i Foreningen Fremtiden og Lægeforeningens boliger. Også i erhvervslivet fandt man anvendelse for B.s ekspertise. Han var således formand i bestyrelsen for Bloch & Andresen, Nordisk Tekstil A/S og revisor i aktieselskaberne Store Nordiske Telegrafskab og De danske Sukkerfabriker. – Sønnen **Johan Keller B.**, * 10.4.1885, † 6.12.1945, blev student 1902, cand. jur. 1907 og overretssagfører 1911. 1909–21 ansat i indenrigsministeriet, 1924 i socialministeriet, departementschef her 1925. Fra 1928– overpræsident i Kbh. 1924–28 var han formand for danske statsebmænds samråd og ministeralforeningen. 1922–26 stedfortræder for statens forligsmand i arbejdskonflikter. Han var

flere gange regeringsdelegeret ved internationale forhandlinger. Kammerherre 1931. R. 1922. DM. 1927. K.² 1933. F.M.I. 1930. (S.B.) – R. 1906. DM. 1920. K.³ 1927. □Litografi af Johs. Britze, 1933. Foto.

Harald Westergaard: Bikuben 1857–1907, 1907. Jens Toftegaard: Bikuben 1907–32, 1932. C. V. Bramsnæs: Bikuben i hundrede år, 1957. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (Jens Toftegaard)

Bülow, Thomas Christian, se **Bülow, Joachim Heinrich**.

Bynch, Josias Leopold, 1747–79, forfatter. Døbt 7.1.1747 i Kbh. (Garn.), †1779 i Næstved. F: skrædder Niels Hansen B. og Anne Catharine Marie Lorentsdatter (Larsdatter) (ca. 1711–66, ~1° med Johan Christoph Krieger). Ugift.

B. blev student 1766 fra Roskilde, fik 1768 Regensen og tog s.å. baccalaureus-graden, men blev n.å. rejseret til attestats. Allerede 1766 havde han sin litterære debut med digtet *Sommeren*, men rigtig fart tog hans skrivelser først i den Struenseeske trykkefrihedsperiode 1771–72 hvor han udsendte en lang række, mest anonyme pjecer, snart på vers, snart på prosa om aktuelle emner, „gemene Styverfængerpiecer, der vrimle af Galimathias“ kalder R. *Nyerup dem. I det vers hvori Wessel anråber Apollo om at sende sig en af muserne, frabeder han sig derfor „een af disse Gadetøiter, som strax paa Pinde staaer, naar en Josias fløiter“. Blandt hans publikationer er fem numre af en *Homiletisk Journal*, 1772, hvori syv forskellige af de københavnske prædikanter gøres til genstand for vurdering, idet B. efter at have overværet gudstjenesten gennemgår og kritiserer prædikenen; kun Chr. *Bastholm får udelukkende ros, og det i de højeste toner. Dette blad gav anledning til reskriptet af 24.12.1772, der forbød offentlig kritik af utrykte prædikener. Da P. F. *Suhm efter Struensees fald havde skrevet sit kendte åbne brev „Til Kongen“, udgav B. anonymt *De Reisinges Kritik over Hr. Conferentsraad P. F. Suhms Moraler til Kongen*, 1772, men udsendte s.å. under sit navn *Et Brev til Hr. Conferentsraad P. F. Suhm* i hvilket han gjorde afbigt for dette angreb. I et påbegyndt ugeblad Statsmanden (fortsat med Anti-Statsmanden) ytrede B. sympati for den henrettede Struensee og udtalte sin spot over den almindelige løbhudling af Christian VII og dem der nu havde magten over ham. Derved vakte han arveprins Frederiks forbitelse og blev på dennes foranledning idømt en mulkt på 50 rdl., som han på grund af sin armod afsønedte med fjorten dages fængsel på vand og brød. Senere rejste han til Skt. Petersborg, kom tilbage til

Kbh. 1776 og døde som korporal, formentlig ved Sjællandske dragoner.

J. L. B.s levnet, 1772. – R. Nyerup og K. L. Rahbek: Udsigt over den da. digtekunst under Christian VII, 1828 34–36. E. Holm: Nogle hovedtræk af trykkefrihedens hist., 1885 117. Chr. Bruun: P. F. Suhm, 1898, 126f. E. Holm: Danmark-Norges hist. 1720–1814, V, 1906 151f.

*R. Paulli**

Byrding, Holger, * 1891, operasanger. * 28.12. 1891 i Mariager. F: slagtermester Christian Christensen (1855–1938) og Mette Cathrine Christine (Kirstine) Nielsen (1860–1919). Navneforandring 16.4.1914. Ugift.

B., der fik en fyldig musikuddannelse på Det kgl. musikkonservatorium, studerede sang hos Vald. Lincke og debuterede 8.9.1916 på Det kgl. teater som fyrst Gremin i *Eugen Onegin*. Som sanger forenede han en varmt klingende baryton af sjælden kvalitet og skønhed med en musiker-mæssig kunnen, hvilket ikke mindst prægede hans sikre og smagfulde frasering. B. hvis rollefag lå tæt op ad Helge Nissens og Albert Høbergs kæmpede sig efterhånden frem til en større og større position som de to nævnte kunstneres evnerige arvtager og blev siden en førende kraft ved vor opera (1934 kgl. kammersanger). Hans rollefag har været meget alsidigt idet det har strakt sig fra heltebarytonen til buffooperaen. I den første egenskab har han navnlig løst betydningsfulde opgaver inden for Wagnerrepertoiret hvor man især må nævne Wotan i *Valkyrien*. Vandreren i *Siegfried* og Hollænderen i *Den flyvende Hollænder*. Galleriet af Wagnerskikkelser er yderligere blevet forøget med Hans Sachs i *Mestersangerne*. Af roller der ligger i et noget beslægtet dramatisk plan kan yderligere nævnes kong Saul i *Saul og David*, Amonasro i *Aida* og kong Philip i *Don Carlos*. Inden for buffooperaen må man foruden den mere lyrisk betonedede grev Almaviva i *Figaros bryllup* fremhæve en række udpræget komiske roller som Osmin i *Bortførelsen fra Seraillet*, Basilio i *Barberen i Sevilla*, Falstaff i Verdis opera og titelpartiet i *Don Pasquale*. B. har desuden virket som oratorie- og koncertsanger og har i den sidste egenskab bl.a. gæstet Norge, Sverige og Finland. B. var lærer ved Det kgl. danske musikkonservatorium 1943–64 (professor 1953). – R. 1936. DM. 1949. □Buste af Grethe Bagge, udst. 1956. Foto.

Interviews i Socialdemokraten 23.3.1941, Politiken 30.3.1941, Berl. aft. 31.3.1941, Berl. tid. 16.4.1944. – J. Astrup i Det kgl. da. musikkonservatoriums årsberetn. for 1964 20–22.

*Torben Krogh**

Byriël, Marius

Byriël, Jens Marius, 1882–1947, formand for andelsslakterierne fællesbestyrelse. * 26.10.1882 i Lyngby, Sporup sg., Århus amt, † 17.12.1947 på amtssygehuset i Silkeborg, begr. Sporup kgd. F: gårdejer Anders Byriël Jensen (1842–1916) og Birthe Marie Jensen (1843–1925). ~ 24.6.1909 i Røgen (Røgind), Århus amt med Elisabet Dejn, * 30.5.1886 i Farre, Sporup sg., Århus amt, † 18.10.1968 i Hammel, Århus amt, d. af købmand, senere gårdejer Christian D. (1855–1925) og Johanne Thomsen (1857–1930).

B., der voksede op i et politisk og folkeligt vågent hjem, uddannedes ved landbruget og overtog 1909 sødegården. Efter få års forløb begyndte han at tage del i offentligt arbejde idet han indvalgte i sognerådet 1913, senere i menighedsrådet og fra 1922 i amtsrådet. Det var dog indenfor andelsbevægelsen B. skulle lægge sin hovedindsats. 1915 blev han formand for det stedlige andelsmejeri, og 1921 valgtes han som formand for Hammel og omegns andelssvine-slakteri. Fem år senere blev han medlem af bestyrelsen for De samvirkende danske andelssvineslagterier, og her avancerede han 1932 til næstformandsposten. Allerede på dette tidspunkt var B. blevet en central skikkelse i den praktiske udformning af reguleringsordningerne indenfor svineproduktionen, og han fik sæde i en række af de organer der blev skabt som følge af 30ernes landbrugsordninger. 1936 valgtes B. til formand for andelsslakterierne fællesbestyrelse i en for slakteriproduktionen yderst vanskelig periode. B. viste sig imidlertid såvel indadtil overfor slakterierne som udadtil overfor regering og administration som en dygtig leder af andelssvineslagterierne. Han besad afgjorte forhandlingsevner, en imødekommende personlighed parret med en klar og fast holdning, når det gjaldt om at fremme de interesser han varetog. I kraft af denne fremtrædende position indenfor en af de vigtigste sammenslutninger indenfor landbrugets andelsbevægelse fik han overdraget tillidshverv indenfor andre grene af bevægelsen, således i Dansk andels kulforretning, andelspensionsforeningen, Danish Bacon Company m.fl. B. repræsenterede ligeledes landbrugsrådet i en række organer i 30erne og 40erne. – R. 1931. DM. 1937. □Foto.

A. Axelsen Drejer: Andelsslakterierne i Danm. 1887–1937 1937. K. R. Lauritzen og K. Thomsen i Andelsbladet, 1942 1535–36. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (A. Axelsen Drejer)

Byskov, Jens, 1867–1955, undervisningsminister. * 1.6.1867 i Nørre Nissum, Ringkøbing amt, † 3. 7.1955 i Charlottenlund, begr. Ordrup kgd. F: husmand Anders Olesen Futtrup (1826–1917) og

Ellen Nielsen (1835–1905). Navneforandring 18.5.1905. ~ 24.8.1900 i Hodde, Ribe amt med Ane Cathrine Johanne Bartholine (Line) Rasmussen, * 29.4.1874 i Vinding, Århus amt, † 27.3.1971 i Charlottenlund, d. af gårdejer Anders R. (1849–80) og Maren Jensen (1844–1926). B. der voksede op blandt ni soskende i et fattigt hede-hjem kom som syvårig så hårdt til skade med en le at han blev halt og ikke som sine ældre brødre kunne blive smed. Som 15-årig tog B. på Staby højskole der om sommeren uddannede vinterlærere. Her delte han værelse og også seng med Jeppe *Aakjær. Efter flere års virke i vestjyske biskoler blev B. 1886 optaget på Schmidts seminarium i København hvor han allerede året efter tog skolelærereksamen. Men det var i en periode med overproduktion af lærere, og B. blev atter vinterlærer og en kort tid friskolelærer i sit fødesogn. En af hans elever her, Markus Bjerre, har siden sagt: Han lærte os i alle fag lige så meget i to måneder, som forgængeren der slet ikke var nogen dårlig lærer, havde lært os i to år. Vinteren 1888–89 var B. lærer i dansk og regning på Klank landbrugsskole, og herfra kom han 1889 til Peter *Bojsens „Gjedved Friseminarium“, særlig som lærer i matematik og regning. Her blev han de næste 45 år. De første 20 år anvendte B. helt i seminariets tjeneste og til egen dygtiggørelse. Som autodidakt satte han sig grundigt ind i tysk og fransk for at kunne arbejde med matematikken. Til danskundervisningen fik han bistand fra P. K. *Thorsen der selv var gammel gedvedseminarist. Sammen med ham gik han i lag med oldnordisk, gotisk og angelsaksisk. Samtidig udfoldede han administrativ dygtighed, og 1896 afløste han sammen med Martin *Kristensen Bojsen som forstander. 1903 købte B. seminariet, men beholdt Kristensen som medforstander til 1912. Under deres ledelse vandt seminariet ry som et af landets bedste og opnåede stor søgning.

Bortset fra mindre bidrag til Tidsskrift for Matematik og enkelte filologiske afhandlinger kom B.s forfatterskab først i gang 1910 da han udgav sin *Dansk Sprogkræde*. Den erobrede snart den største del af seminarierne og blev fulgt af nogle mindre hjælpebøger til undervisningsbrug. 1911–12 udgav han sammen med C. Hansen lærebøger i algebra og aritmetik for seminarier, med grundlag i franske matematikpædagogers arbejde. 1913 udkom den inspirerende folkebog *Modersmaalet*, 1916 en biografi af *Jean-Jacques Rousseau* i serien Folkets Førere, 1918 hans *Fremmed- og Rejskrivningsordbog* der opnåede syv udgaver. Jævnledes med forfatterskabet der nu omfattede talrige tidsskriftartikler udfoldede B. fra de samme år en tiltagende foredragsvirk-

somhed hvor han hævdede niveauet, også honorarmæssigt. Som taler virkede B. med sine blå øjne og troværdige tonefald sokratiske-jyske. Det var hans styrke at optræde uklarhed og afsløre uæghed – og få latteren på sin side. Samme evne træder frem i hans skrifter, undertiden lovlig bredt udpenslet og oftest med konservativt anstrøg. Foredragene og afhandlingernes spændvidde afspejles i *Talt og skrevet*, 1927 og *Tanker og Taler* (udgivet 1958 af Line B.).

Det kom som en overraskelse at B. blev undervisningsminister i Madsen-Mygdals venstreministerium 1926. Han havde nok interesseret sig for tidens spørgsmål, men ikke for partipolitik. Han havde taget afstand fra afholdssagen: „Ethvert Menneske skal have sig en Skuddag engang imellem“, fra de små begyndelsesbogstaver – og kronens fald. Hans pjece 1924 *En ærlig Krone* gjorde dybt indtryk trods omtvistet indsigt. B. var liberal i ordets gængs betydning. Han bifaldt Madsen-Mygdals nedskæringsprogram. Som minister var han ikke nogen reformmand er det skudsmål en af hans embedsmænd, A. *Barfod, har givet ham. Dog lykkedes det ham, med støtte fra Th. *Stauning, at få Nationalmuseet udvidet på sin gamle plads og få Det kongelige teater udvidet med Stærekassen på radioens bekostning. Ægte liberal var hans holdning da mange, også i hans eget parti, krævede forfatterunderstøttelsen til Thit *Jensen og Harald *Bergstedt inddraget på grund af deres anskuelser. B. afviste dette krav hvis konsekvens måtte blive censur. Han var dog lettet, da han efter ministeriets fald 1929 kunne vende tilbage til sit kære Gedved. Her genoptog han undervisning, foredragsvirksomhed og forfatterskab som han også fortsatte efter at han 1934 havde overladt seminariets ledelse til sønnen Tage og var flyttet til Charlottenlund. 1939 kom *Sjælelivet*, 1948 *Oplevelser og Betragtninger*, indtrikt sammenvævet. I de sidste år redigerede B., bl.a. sammen med Alfred *Bindslev, en række populære samleværker, herunder eventyr han fortalte sine børnebørn: *Eventyrets Verden* I–VI, 1952–53. B. står som et lodigt eksempel på autodidaktens der „fra ploven“ banede sig vej til videnskabens kilder uden at sætte sin oprindelighed over styr. – R. 1920. K. 1929. DM. 1936. □Mal. af Sand Holm, udst. 1941 (Gjedved seminarium). Foto.

Kilder. P. K. Thorsen: Afhandling og breve, udg. J. B. og Marius Kristensen III, 1930 1–256 (breve til og fra J. B.). J. B. i Politiken 30.5.1937. J. B.: Oplevelser og betragtninger, 1948.

Lit. Jeppe Aakjær: Drengear og knøsekår, 1929 33–38. Markus Bjerre i Bonde og handelsmand. Af Jens Sandholms optegn., 1948 150. Max Lybeck Sørensen i Nationaltid. 25.5.1952. J. Ljindskov H[jansen] i Politiken 4.7.1955. R. G[andrup] i Århus stiftstid. s.d. A. Hjorth

Hald i Horsens folkebl. 5.7.1955. Jens Futtrup i Højskolebl., 1955 319f. Anders Uhrskov: En bog om B., 1960 (med bibliografi). Sv. Thorsen: De danske ministerier 1901–1929, 1972 458f 467f.

Papirer. Arkiv i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand (Marius Kristensen)

Bützow, Ole Nicolai, 1742–94, matematiker, astronom. * 7.2.1742 i Viborg, † 15.3.1794 i Odense, begr. sst. F: stiftsprovst Henrik Christopher B. (1693–1763) og Cathrine Marie Elkjær. ~ 13.11.1778 i Odense med Birgitte Cathrine v. Haven, * 2.1.1757 i Odense, † 4.2.1794 sst., d. af professor i græsk ved Odense gymnasium Niels v. H. (1709–77) og Christiane Grüner (1725–82).

B. blev student 1756 (privat dimitteret), tog 1757 baccalauregraden og 1759 teologisk embedseksamen. Han studerede matematik og astronomi og deltog i landmålingen i Kbh.s amt. 1762 var han alumne på Valkendorfs kollegium, 1763–68 på Borchs, 1766 blev han dekan på kommunitetet, holdt øvelser i teoretisk og praktisk geometri. 1768 udnævntes han til lærer i fortifikation for landkadetter. S.å. var han med Peder *Horrebø i Nordland for at observere Venuspassagen. 1772 blev han professor i matematik og filosofi ved gymnasiet i Odense, 1773 tog han magistergraden og var derpå i Vardø for at anstille astronomisk-geografiske observationer. Vinteren 1774 var han observator på Rundetårn og beregnede almanakken for 1775. 1777 blev han medlem af det Norske videnskaberne Selskab, senere af Landhusholdningsselskaberne i Kbh. og på Inderøen i Norge. Hans litterære virksomhed er kun af ringe betydning. Fem latinske disputater fra 1764–68, et par taler udgivet i Odense og nogle oversættelser i tidsskrifter – alt i temmelig løs forbindelse med hans livsstilling som matematiker og astronom.

Bolle Willum Luxdorph: Dagbøger II, udg. E. Nystrøm, 1930 217.

*Poul Heegaard**

Bækhøj, Lars, 1876–1957, højskoleforstander. * 19.11.1876 i Torup på Mors, † 7.5.1957 på centralsygehuset i Svendborg, begr. Ollerup kgd. F: husmand Kristen Andersen (1841–1913) og Mette Thorsdatter (1843–1901). Ved dåben: L. B. Andersen. ~ 9.2.1906 i valgmenighedskirken i Vallekilde med Kirstine Mortensen Bukh, * 27.7.1874 i Øster Jølby på Mors, † 1.9.1952 i Kbh., d. af gårdejer, senere højskolelærer Peder Mortensen Jensen B. (1844–1924) og Maren Christensen Dissing (1837–1924).

B. gik i friskole og kom i 10 års alderen ud at tjene. 1889 udvandrede familien til Argentina, del-

Bækhøj, Lars

vis under påvirkning af Niels Dael der i 1886 i Ansgarskirken på Mors blev ordineret til dansk præst i Argentina. Hans far fik en chacra (gård) i Tandil, og B. arbejdede som gaucho (kvæghyrde), mejerist og landmand hos danske farmere. 1897 drog han som en af de første unge dansk-argentinere til Danmark for at komme på højskole. Han tilbragte to vintre på Vallekilde højskole. 1899–1901 arbejdede han igen i Argentina og vendte tilbage til Danmark for bl.a. gennem et toårigt ophold på Askov at uddanne sig til lærer. 1903–05 var han lærer på Ollerup højskole. 1906 rejste han som nygift tilbage til Argentina hvor han blev lærer ved den danske børneskole i Tandil, den ældste og største danske koloni. Han planlagde en dansk højskole i Argentina for at hjælpe unge danskere til „et rigere liv end den hårde tilværelse som gaucho kunne give dem“, men af hensyn til sin hustrus helbred måtte han til sin sorg opgive planen. Fra 1911 blev han på ny lærer på Ollerup højskole som han 1914 sammen med sin svoger Niels *Bukh købte og blev dens forstander. Fra 1920 da Bukh byggede sin gymnastikhøjskole blev B. enejer.

Som leder af Ollerup højskole 1914–37 prægede han undervisningen med et videre udsyn end dengang almindeligt. Mens den daværende toneangivende højskole væsentlig var historisk-poetisk orienteret satte B. med omfattende belæsthed den nyere verdenshistorie forrest i sin undervisning og tolkede Ibsens skuespil i frie foredrag. Ollerup var i B.s tid ret stærkt besøgt af unge dansk-argentinere, og han bevarede forbindelsen med de danske derovre. 1923, 1933 og 1946 var han på månedlange foredragsrejser i Argentina, ligesom han ledede den regelmæssige udsendelse af danske talere til Argentinas danske. Som formand for Dansk-argentinisk forening ledede han de årlige møder på Argentinas frihedsdag 9. juli som fra 1936 fandt sted i Argentinaparken ved Snoghøj, skabt på B.s initiativ. 1929–43 var B. formand for Foreningen af høj- og landbrugsskoler. B. har bl.a. skrevet *Argentinas Historie*, 1910 og mindre afhandlinger om Henrik Ibsen. □Mal. af Ingeborg Clausen 1933. Mindsten i Argentinaparken og mindeplade på Ollerup højskole (nu Den fri lærerskole). Foto.

Haastrup Petersen i Ollerup højskoles årsskr. 1931 99–106. M. Bredsdorff i Ungdom og idræt, 1936, nr. 47 576. Fr. Schroder i Dansk udsyn VII, 1927 24–37. N. M. J. i Ollerup folkehøjskoles årsskr. 1957 14–25 58f. U. Grosen i Højskolebl. 1957, nr. 20 227–29. – Papirer i Rigsark.

Morten Bredsdorff

Bældenak, Jens, se Andersen, Jens.

Bärens, Johan Hendrich, 1761–1813, jurist. * 26. 8.1761 i Kbh. (Fred. ty.), † 5.7.1813 sst. (Hellig.), begr. på De fattiges kirkegård. F: kammerråd, tysk assignationsbogholder Johan Georg B. (1732–1802) og blomstermaler Magdalene Margarete Schäffer (1737–1808). ~ 13.3.1811 i Kbh. (Hellig.) med Anna Cathrine Thonboe, f. Winkel (~ 1° 1788 med forvalter Ole T., ca. 1760–ca. 1810), døbt 10.11.1766 i Kbh. (Trin.), † 8.8.1828 sst. (Trin.), d. af fuldmægtig, senere inspektør ved stadens brændemagasin Peder W. (ca. 1716–97) og Anne Sørensdatter Holm (ca. 1725–71).

B. blev student 1779, privat dimitteret, 1780 blev han ved B. W. Luxdorps velvilje volontør i Danske kancelli, cand. jur. 1782, 1786 fuldmægtig i hof- og stadsretten, 1788 assessor sst., 1792 tillige medlem af og 1799 justitiarius i fattigvæsenets politiret. Det var i mange år B.s mål at vinde et navn som retsvidenskabsmand. Han samlede et stort retshistorisk materiale men ved Kbh.s bombardement mistede han både sine optegnelser og manuskripter og sit bibliotek der efter hans egen opgivelse bestod af ca. 4000 bind og over 40000 juridiske disputater. Videnskabsmand blev han ikke men han ydede bidrag til forskellige tidsskrifter og udgav nogle bøger, bl. a. en juridisk formularbog 1788 (9. opl. 1820, *Noget om Fallitvæsenet i Danmark*, 1791 (anonymt), *Juridisk Lommebog* for årene 1795, 1796 og 1797 og *Nok en Draabe i det store Hav af Skrifter om Skrivefriheden*, 1797. Oplaget af en af ham besørget udgave af Danske lov gik til grunde ved branden i 1795 men han udgav 1797 et register til loven. 1788 udsendte B. en tysk oversættelse af P. Kofod Anchers Dansk Lehns Ret fra 1777 med anmærkninger og en skildring af den store retshistoriker der havde optaget ham blandt sine venner. – 1787 blev B. beskikket som sekretær ved en kommission angående fattigvæsenets ordning, og han førtes derved ind i en gerning som fyldte ham helt. 1799 blev han medlem af direktionen for Kbh.s fattigvæsen og deltog i udarbejdelsen af den kbh.ske fattigplan af 1.7.1799. Han ydede en betydelig indsats inden for den offentlige forsyning og udfoldede også på dette område en omfattende forfattervirksomhed. Blandt hans publikationer kan nævnes *Efterretning om Fattigvæsenets Tilstand i Danmark*, 1790, og tidsskriftet *Penia eller Blade for Skole-, Industrie-, Medicinal- og Fattigvæsen I–VII*, 1806–12. Indtægten af tidsskriftet skænkede han, tillige med et honorar på 1000 rdl. for udlæg i forbindelse med et kommissionsarbejde, til en af ham selv grundlagt pigeskole idet han hævdede det princip at arbejde for de fattige ikke burde vederlægges. Også for skolevæsenets

forbedring virkede B. Han var medlem af den i 1809 nedsatte kommission for borger- og almueskolevæsenet i Kbh., og han bidrog til en bedre indretning af Opfostringshuset. B. underviste selv, skrev skolebøger, bl.a. *Dansk Grammatik for Indfødte*, 2. opl. 1805, og arbejdede for fremme af sang-, gymnastik- og svømmeundervisningen. Også for den indenlandske kunst og husflid viste han interesse. Han havde selv kunstneriske evner, tegnede, modellerede og malede og fik som ung en medalje på kunstakademiets model-skole. 1799 var han medstifter af et selskab for musikens udbredelse. B.s interesser rakte endnu videre; det kan således nævnes at han i den litterære jødefejde 1813 deltog med indlæg i S. Soldins „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ og i „Tillæg til Moses og Jesus“. B. ønskede at blive begravet mellem de fattige hvis sag lå ham så stærkt på sinde, med en enkel gravsten med indskriften: „Peniæ Forfatter: Hans Liv var Daad“. Senere blev der rejst et anseligt gravmonument som 1921 fandt sin plads på en plæne i Almindelig hospital i Ryesgade. – Etatsråd 1813. R. 1811.

J. H. B.s biografie, udg. P. W. Heiberg, 1813. – N. H. Gude: Tale ved J. H. B.s grav 1813. Dansk lit. tid. for året 1813 477–84 (med bibliografi). Pensia VIII, 1813 197–200. Sst. 1814 144. S. Soldin i Nyeste skilderie af Kbh. XIX, 1813 869–73 879f. 905f. Villas Christensen i Museum, 1890 141–45. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1784–1818, 1893 134–36. A. T. Høy: Det kgl. opfostringshus 1753–1903, 1903. Victor Krohn i Hist. medd. om Kbh. 2. r. I, 1923–24 51–64.

Knud Waaben (Frantz Dahl)

Bærentzen, Christian, 1862–1944, jurist, embedsmand. * 14.5.1862 i Tørshavn, † 6.1.1944 på Frbg., urne på Solbjerg kgd. F: købmand, tidligere folketingsmand, lagtingsmand for Nordstrømø, redaktør Enok Daniel B. (1831–1900) og Anna Cathrine Jacobine Poulaine Kiergaard (1831–71). ~ 3.10.1890 på Frbg. med Anna Dorothea Maria Kock, * 4.11.1865 i Tørshavn, † 13.4.1945 på Frbg., d. af sorenskriver, senere borgmester i Viborg, sidst auktionsdirektør Emil Laurits Frederik K. (1828–1913) og Maren Vangine Djurhuus (1824–1905).

B. blev student fra Herlufsholm 1880, studerede filologi i to år og blev cand. juris. 1886. Han var derefter assistent i justitsministeriet 1889–96, fuldmægtig sst. 1896–97, udgiver af Lov- og Ministerialtidende 1891–97, juridisk manuduktør 1886–97. 1.4.1897 udnævntes han til amtmand på Færøerne, tog af helbredshensyn sin afsked 31.3.1911, blev s.å. kst. overretsassessor i Kbh., var dommer i østre landsret 1919–33 og censor ved universitetets juridiske eksaminer 1915–38. Han var medlem af landstinget 1902–06 (venstrereformpartiet), af rigsretten 1903–06, af rets-

plejeudvalget 1919–33 og af retsrådet 1919–24; formand i bankrådet for Forøya Banki 1906–11, for den færøske landbokommission af 1908, forskellige københavnske huslejenævne 1916–20 og 1926–31, telefon-voldgiftsnævnet fra 1926. – B. nød megen agtelse på Færøerne for hvis trivsel han interesserede sig levende. Den store udvikling der foregik på øerne i hans embedstid skyldes for en stor del hans initiativ; nævnes kan fiskeriinspektionen, forbedring af postforbindelsen mellem øerne, tuberkulosehospitalet i Høydalar, vej- og telefonsagen. Han var en dygtig parlamentariker og tog i tinget del i behandlingen af retsreformen og de kirkelige love. *Forslag og Betænkninger afgivne af den færøske Landbokommission med Tillæg*, 1911, som for en væsentlig del er samlet af ham selv og redigeret af ham alene, er en ypperlig håndbog til belysning af det færøske landbrugs (og Færøernes) historie. Sammen med sorenskriver T. E. Bang har han tillige udgivet *Færøsk Lovsamling*, 1901. – R. 1898. DM. 1928. K.² 1930. K.¹ 1933. □Foto.

N. P. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 688–91. Ole Jacobsen i Fra Færøerne IV, 1968 42–44. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Anton Degn**

Bærentzen, Emilus Ditlev, 1799–1868, portrætmaler, litograf. * 30.10.1799 i Kbh. (Garn.), † 14.2.1868 sst., begr. sst. (Holmens). F: tjener hos grev Reventlow, senere fyrbøder i kancelliet Christian B. (1766–1847, ~ 2° 1817 med Ane Jørgensen, 1778–1848) og Marie Kirstine Hansen. ~ 1829 med Frederikke Helene Marie Winning, * 29.4.1801 i Kbh. (Holmens), † 13.9.1849 sst. (Frels.), d. af proviantforvalter i marinen Poul Hansen W. (1774–1842) og Johanne Marie Lund (ca. 1775–1855).

B. kom i 1813 i apotekerlære i Nykøbing S. og tog derefter til Christianssted på St. Croix hvor han fik kontorplads i administrationen. Her begyndte han at male portrætter; 1820 rejste han tilbage til Kbh., tog dansk-juridisk eksamen men opgav kontorvejen for at blive kunstner. 1821 kom han ind på akademiet hvor han blev elev af C. W. *Eckersberg. 1826 fik B. den lille, 1827 den store sølvmedalje og 1830–32 rejseunderstøttelse af Fonden ad usus publicos. 1830 rejste han via Berlin til Dresden og München og opholdt sig derefter 1831–32 i Paris. Efter sin hjemkomst blev han agreeret ved akademiet men hans medlemsstykke, Eckersbergs portræt, blev forkastet; det erhrvervedes dog af tronarvingen prins Christian Frederik der synes i særlig grad at have protegeret B., og som flere gange lod ham male sig og Caroline Amalie. Han blev

Bærentzen, Em.

snart en søgt portrætmaler indenfor kulturlivets toneangivende kredse og malede bl.a. *Fru Heiberg* (Thorvaldsens museum), *Oehlenschläger*, *Thorvaldsen* og *Laur. Skau* (Fr.borg). Med kong Christian VIIIs død synes han at være trådt i baggrunden. Fra 1826 udstillede han på Charlottenborg, men holdt op 1851 og udstillede sidste gang kun en række kopier efter arbejder af verdenskunstens store navne. Som portrætmaler var B. meget produktiv og har også udført enkelte miniaturer. Hans portrætter er detaljerede og sikkert vellignende, men uden større dybde i personskildringen. På Rosenborg findes *Frederik VI paa lit de parade* (købt 1841), på Fr.borg foruden de nævnte bl.a. portrætter af *Skuespilleren Anna Nielsen*, *Cellisten Chr. Kellermann* (1844), *Søofficeren S. L. Tuxen* (1837) og *Orla Lehmann* (1841) samt tegninger af *J. C. C. Dahl*, *Jonas Collin* og *Fr. Kuhlau*; på kunstmuseet *En gammel Invalid*, på akademiet en pastel af *J. F. Clemens' Søn*, i Odense museum *Christian VIII*, på Jægerspris samme og *Dronning Caroline Amalie*. I Paris udførte han 1831 to blade af sin hustru og sig selv. De arbejder han efter sin hjemkomst fik udført i Stentrykkeriet i Kbh. var ham for grove, og da en voksdugsfabrikant H. L. Danchell havde presser ledige, forsøgte han sig som stentrykker og stiftede 1837 firmaet Em. B. & Co.s litografiske institut. Det var den kunstnerisk dominerende reproduktionsfabrik herhjemme som beskæftigede en række kunstnere (P. H. *Gemzøe, E. Lehmann, A. H. *Hunæus, F. C. Kiærskou, A. Kauffmann). Selv udførte B. en stor mængde portrætblade af fremtrædende samtidspersoner og til en serie litografier efter galleriets mesterværker tre blade efter Albert *Küchler, Ernst *Meyer og Wilhelm *Marstrand. 1843 udtrådte Danchell af firmaet og erstattedes af B.s svoger Emil Winning. 1845 udtrådte B. Det skyldes utvivlsomt B.s franske erfaringer at stentrykkene blev så gode, lette og følsomme, som de undertiden var. □ Litograferede selvportr. 1831 og ca. 1841. Malet selvportr. udst. 1832. Malet skitse til selvportr. (Fr.borg).

Pietro Krohn i T. for kunstindustri 2. r. II 1896 147-48. S. Schultz i Danske i Paris gennem tiderner II, I, 1938 236-39. J. Sthyr: Dansk grafik 1800-1910, 1949 (fot. opr. 1970) 27 70-74. Palle Lauring i forordet til Danmark, 1977.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Bærentzen Emma, 1882-1921, legatstifter. * 17. 2.1882 i Hjørring, † 20.8.1921 på Thurø, urne på den protestantiske kgd. i Konstantinopel. F: apoteker, sidst i Kerteminde Carl Alexander Johannes Zoffmann (1854-95) og Johanne Christiane Christensen (1858-98). ~ 1° 17.4.1907 i Kri-

stania (b.v.) med købmand Halvard Balthazar Rolfsen (~2° 1913 med Anna Schrøder), * 3. 9.1871 i Drammen, † 11.4.1950 i Oslo, s. af overretssagfører, senere sorenkskriver Ole Ambrosius R. (1826-1906, ~ 1° med Kirsten Christine Thams, 1829-61, ~ 3° med Martine (Tina) Jeanette Collett Steenstrup, 1840-1928) og Ellen Ovidia Lange (1841-78). Ægteskabet opløst 1913. ~ 2° 19.3.1913 i Kbh. (Hellig.) med billedhugger Thomas Vilhelm B., * 6.4.1869 i Kbh. (Holmens), † 23.4.1936 på Frbg. (~ 2° 1924 med Johanne Bay, 1878-1973), s. af kaptajn, senere kommandør i marinen og rådmand Alexander Christian Riber B. (1830-1920) og Anna Rosa Elise Magnussen (1841-1920). Separeret 1917. B. blev student 1901, privat dimitteret, cand. phil. 1902 og dyrkede fra ungdommen forskellige kunstneriske interesser. Med sin første ægtefælle boede hun nogle år i Konstantinopel og blev levende optaget af det brogede orientalske liv hvorfra hun hentede motiver til flere fortællinger (*I Kalifens Nærhed*, 1909, *Kuplen*, 1915, *Stambuls vandrende Skygger*, s.å., *Irene*, 1917). Efter hendes død udkom *Carla. Stoppekonens Datter*, 1922, en fortælling fra Kbh. og Paris. Af sin betydelige formue, en arv fra morfaderen oprettede hun ved testamente af 1918 (fundats 17.10.1923) *Forfatterinden Fru E. B. f. Zoffmanns Legat for Kunstnere* på 300.000 kr. hvis renter årlig uddeles til en skønlitterær forfatter, en bildende kunstner, en tonekunstner og en skuespiller. □ Foto.

Frank Møller: Stamtavle over familien Zoffmann, u.å. 16. Gunnar Sallys forord til E. B.: Carla, 1922.

*Povl Engelstoft**

Bærthelson, Hans Peter Hansen, 1814-82, assurandør. * 29.1.1814 i Svendborg, † 11.11.1882 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: smed Hans Henrich Berthelsen (1788-1844) og Sophie Elisabeth Rasmusdatter (1786-1877). ~ 16.11.1850 på Frbg. med Ida Mathilde Sophie Jørrs, * 7.5.1826 i Kbh. (Petri), † 2.3.1905 sst., d. af bagermester Johann Daniel Heinrich J. (ca. 1791-1859) og Agnete Anna Cathrine Weidemann (ca. 1800-64).

Allerede som tolvårig ansattes B. på postkontoret i Svendborg, og fire år senere (1830) blev han skriver i Danske kancelli. 1836 blev han elev på Jonstrup seminarium hvorfra han dimitteredes n.å. Sin lærereksamen benyttede han dog ikke på den sædvanlige vis men vedblev at arbejde i kancelliet, senere i justitsministeriet hvor han 1852 blev bogholder i købstædernes og landbygningernes brandforsikringskontor. Da et nyt justitsministerielt kontor 1858 blev oprettet alene for landbygningernes brandforsikring blev B.

dets chef. Ved lov af 23.4.1870 fik den af det nævnte kontor administrerede forsikringsbestand selvstyre fra 1.4.1872 og udskiltes som et gensidigt forsikringselskab med navnet Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger fra justitsministeriets administration. På grund af sin dygtighed og sit gennem den mangeårige ministerielle tjeneste erhvervede indgående kendskab til brandforsikringsforholdene på landet var B. selvskreven til som den første administrerende direktør af overtage ledelsen af det store selskab, og han forblev i direktørstillingen til 1879 da han tog sin afsked. – Også uden for Landbygningernes Brandforsikring har B. sat sig blivende spor i dansk forsikringsvæsens udvikling; han var således sjælen i det store forberedende arbejde der gik forud for stiftelsen 1861 af Det gensidige Forsikringselskab Danmark hvis første direktør han – med grosserer Jul. C. Hedemann som meddirektør – blev og var til 1871 da han fratrådte, fordi stillingen som direktør i „landbygningerne“ ville lægge så stærkt beslag på hans kræfter, at han ikke samtidig kunne bestrejde en direktørgerning i „Danmark“. B. udgav 1878 en samling love og resolutioner vedrørende Landbygningernes Brandforsikring. – Kancelliråd 1858. Justitsråd 1868. □Litografi af I. W. Tegner, 1866, efter foto.

Det gjensidige forsikringselskab „Danmark“ 1861–1911, 1911.

*Chr. Thorsen**

Böcher [b'økær], **Mathæus Bartholomæus**, 1811–86, søofficer. * 3.1.1811 i Kbh. (Hellig.), † 8. 11.1886 sst., begr. sst. (Holmens). F: kaptajn i borgervæbningen, vinhandler Ulrik Bugge B. (1774–1822) og Anna Cathrine Lang (1777–1813). ~ 15.4.1836 i Helsingør (Olai) med Emilie Sophie Frederikke Kornerup, * 1.1.1810 i Helsingør (Olai), † 26.2.1882 i Kbh. (Holmens), d. af købmand Johan K. (1773–1859) og Maren Kirstine Leerbech (1778–1829).

B. blev kadet 1822, sekondløjtnant 1828, premierløjtnant 1838, kaptajnløjtnant 1847, kaptajn 1853 og orlogskaptajn 1858. Som yngre var han meget anvendt til opmåling i danske farvande, nemlig 1838–43, 1847 og 1856–59. 1844–47 var B. indrulleringsofficer i Sønderborg samtidig med anden tjeneste. 1845–46 var han næstkommanderende i briggen Ørnen til Guinea, hvor kong Adum af Aquapim og stortolleren Sabo Akim ved krigsret, hvori B. havde sæde, blev dømt til døden, men benådet. I årene 1848–51 var han krydstoldinspektør på østkysten, en tjeneste der dog blev afbrudt ved at han 1849 var næstkommanderende i linieskibet Skjold på blokade af Kielerfjord. 1853–54 var han chef for

barkskibet Saga til Island, Nordamerika og Vestindien, 1855 chef for dampskibet Hekla og 1858 medlem af konstruktionskommissionen. 1859–64 var B. departementsdirektør i marineministeriet og 1860 medlem af kommissionen angående Orlogsværftet. 1864 blev han chef for Orlogsværftet med kontreadmirals karakter og blev i denne stilling til 1870. Han afskedigedes 1876 ved opnået aldersgrænse. – B. var en kundskabsrig mand, og de af ham udførte opmålinger udmærker sig ved stor nøjagtighed. Han var en hensynsfuld og human officer der var meget afholdt af sine underordnede. – R. 1843. DM. 1856. K. 1860. S.K. 1876. □Foto

Tidsskr. for søvæsen, ny r. XXII, 1888 22f.

*Th. Topsøe-Jensen**

Böcher [b'økær], **Steen Bugge**, * 1906, professor i geografi. * 18.7.1906 i Kbh. (Vor Frelser). F: læge Johannes Emil Einar B. (1877–1940) og sanger Cathinca Andersen (1876–1929). ~ 3.7.1935 i Havdrup med Edith Bartels, * 9.4.1910 i München, d. af bankassistent, senere rentier Jakob Julius B. (1868–1934) og maler Inger Marie Caroline Preisler (1881–1970). – Bror til Tyge W. *B.

B. blev student 1924 fra Metropolitanskolen, tog skoleembedseksamen i naturhistorie og geografi 1934, blev dr. phil. 1942. 1937 timelærer ved Esbjerg statsskole, 1942 adjunkt. 1938 medarbejder ved Skallingen laboratoriet, 1942–46 lærer ved Esbjerg handelsskole og årskursus for lærere, 1943–46 medstifter af og lærer ved Esbjerg private studenterkursus, 1946–57 lektor ved Lyngby statsskole, 1949–62 timelærer ved statsseminariet på Emdrupborg, 1957–64 lektor ved Virum statsskole, 1962–64 timelærer ved Danmarks lærerhøjskole, 1962–64 konsulent for A/S Felix skolemateriale, 1964–72 professor i geografi ved Danmarks lærerhøjskole. Censor i geografi ved skoleembedseksamen 1951, ved lærereksamen 1964, fast censor i geografi 1967. – B.s forskningsindsats ligger hovedsagelig inden for emnet hvorpå han blev dr. phil. *Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland før og nu*, samt på fortidige vejføring. 1964 blev han den første professor i geografi ved Danmarks lærerhøjskole. B. så det som sin opgave at etablere et geografisk institut præget af fagets tradition med tilbørligt hensyn til nye ideer, ikke mindst fagets samfundsaspekter; pædagogiske og didaktiske problemer blev integreret i undervisningen. Kulturgeografien fik en central plads, med påvirkning af David Hanerbergers teorier („Att studera kulturgeografi“, 1. udg. 1961). – B. har skrevet og redigeret en række geografiske skolebøger, håndbøger og atlas,

Böcher, Steen B.

bl.a. *Gjellerups Skoleatlas I og II* (s.m. Axel Schou og Henry Holm), *Hovedskolens Atlas* (s.m. Jack Petersen), red. af Hassings Verdensgeografi 10 bd. (s.m. Aage Kamp) 1967–71 (ny udg. 1975), red. af Hassings glober. Medarbejder ved Atlas over Danmark og Topografisk Atlas. Artikler i Geografisk tidsskrift, Geographische Rundschau o.a. B. var medlem af det faglige udvalg for geografi under studieplansudvalg for læreruddannelse; af Nationalmuseets mølleudvalg 1963, af Danske møllers venner 1967; formand for Geografiforeningen 1952–53, for Holtekredsen af Danmarks naturfredningsforening 1964–71. Korresp. medlem af Commission for Teaching of Geography 1964, I. G. U., og Geography in Education, I. G. U. Medlem af Det kgl. geografiske selskabs råd 1965. – R. 1970. □Foto.

Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1942 99.

Ib Rønne Kejlbo

Böcher ['böçær], **Tyge Wittrock**, * 1909, botaniker. * 25.10.1909 i Kbh. (Chr.). F: læge Johannes Emil Einar B. (1877–1940) og sanger Cathinca Andersen (1876–1929). ~ 16.4.1935 i Kbh. (Hellig.) med senere tandlæge Kirsten Inger Jensenius, * 25.11.1912 i Kbh., (Chr.), d. af kommune-lærer, senere bladtegner og illustratør Herluf *J. (1888–1966) og Ellen J. Petersen (1886–1976). – Bror til Steen B. *B.

B.s interesse for planterne i Danmark viste sig allerede i hans barndom og ungdom, og en gerning inden for dansk botanik blev målet for hans studier som efter studentereksamen fra Metropolitanskolen 1928 førte til magisterkonferens i botanik 1934. Efter ansættelse 1934–36 som videnskabelig assistent ved landbohøjskolens arvelighedslaboratorium kom B. til Københavns universitets planteanatomiske laboratorium hvor han var amanuensis 1936–54, fra 1946 tillige lektor i planteanatomi. 1934–36 underviste han i biologi ved Københavns kommunes fortsættelseskursus. 1938 blev B. dr. phil. på afhandlingen *Biological Distributional Types in the Flora of Greenland*. 1954 udnævntes han til ekstraordinær, 1965 til ordinær professor i botanik, og 1959 fik han oprettet institut for planteanatomi og cytologi (cellelære) hvis første bestyrer han var. – Som botaniker er B. særdeles alsidig. I studieårene vakttes hans interesse for den dengang nye videnskab, plantecytologi, og hans undersøgelser af planternes arveanlæg som de fremtræder i kromosomerne indtager en betydelig plads i international sammenhæng, ligesom de har virket som inspiration for andre danske botanikere. I plantegeografien, specielt den økologiske, har

B. videreført traditionerne fra Eug. *Warmings og C. *Raunkiærs dage, udvidet deres metoder og inddraget den nye cytologiske viden. Til de klassiske metoder i naturen er føjet nye med dyrkning under ens kår af differentierede økologiske racer af de enkelte arter fra forskellige egne af verden. Dyrkningsforsøgene udføres på Botanisk haves forsøgsmark og for arktiske planters vedkommende i havens arktiske drivhuse. Inden for planteanatomi har B. særligt beskæftiget sig med planter som er tilpasset ekstreme vækstbetingelser. Også til morfologi og taxonomi har han givet vægtige bidrag, specielt til den grønlandske flora.

Som student var B. botaniker på Scoresbysundkomiteens 2. Østgrønlandsekspedition hvor hans siden aldrig svigtende kærlighed til Grønland blev vakt, og den grønlandske flora har været emne for mange af hans videnskabelige og populære arbejder. B. har senere ledet ekspeditioner til Vestgrønland 1946 og 1958 og er medlem af styrelsen for universitetets arktiske station på Disko. Fra rejser i Europa har han hjembragt erfaringer og planter til forsøgsmarken og arbejdet i laboratoriet. 1958 blev han rådgivende redaktør for Danmark af værket *Flora Europea* og 1965 medlem af komiteen for kortlægning af Europas flora.

Uden for Europa har B. ledet en ekspedition til Argentina 1955 med Knud Rahn og J. P. Hjeriting som deltagere og studeret fjerne landes flora på kongresekursioner. B. har været rådsmedlem af International Association of Plant Taxonomists og var 1964–67 præsident for International Organization of Biosystematists. 1971 blev han medlem af Videnskabernes selskab, og han er medlem af adskillige udenlandske videnskabelige selskaber og æresmedlem af Botanical Society of the British Isles fra 1955.

B.s inspirerende fremstillingsform gør ham til en udmærket popularisator, og han har haft en stor andel i folkeuniversitetets udvikling og fremgang. 1935–42 og 1951–66 var han medlem af bestyrelsen for Dansk botanisk forening, fra 1960 som formand. 1967–72 var han medlem af redaktionskomiteen for værket *Danmarks Natur* hvori han selv har skrevet en lang række af de botaniske bidrag. – Naturfredningen har i B. haft en energisk forkæmper inden for Danmarks naturfredningsforening, sjællandske fredningsplanudvalg og i naturfredningsrådet som han var medlem af 1961–72, fra 1969 som formand. 1973 fik han naturfredningsprisen. Blandt B.s mange værker kan, foruden disputatsen og en række lærebøger, nævnes *Vegetationen paa Randbøl Hede*, 1941, *Oceanic and Continental Vegetational Complexes in West Greenland*, 1954,

Grønlands Flora. 1957, sammen med K. Holmen og K. Jakobsen (2. udg. 1966, eng. udg. 1968), *Experimental and Cytological Studies on Plant Species*, I–XIV, 1953–77, *Botanical Studies in the Atuel Valley Area, Argentina* I–III, sammen med J. P. Hjerting og K. Rahm, 1963–72, *Anatomical Studies in Xerophytic Apophyllous Plants* I–II sammen med O. Lyshede, 1968–72, *Ecogeographical Classification of Arctic Vegetation 1977* og *Structural and Ecophysiological Pattern in the Xero-Halophytic C₄ Grass, Sporobolus rigens*, sammen med Peter Olesen, 1978. Den arktiske planteslægt, *Boechera* er opkaldt efter ham. – R. 1962. R.¹ 1971. □ Barneportr. af Johs. Grenness ca. 1911. Kultegn. af samme 1922. Tegn. af Jensenius bl.a. 1938. Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940. Alfr. Hansen: Dansk botanisk lit. 1940–59, 1963, med efterfølgende lister i Botanisk t. – Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1938 208f. – A. Bayer: Slægten Bayer, 1912. Ulrikslekten Bugge, Oslo 1948.

A. Fox Maule

Bøger [bøker], Anders Kappel Frederiksen, 1867–1940, skoleinspektør, forfatter. * 7.4.1867 på Gøl, Hjørring amt, † 6.1.1940 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: lærer Lars Frederiksen B. (1837–74) og Christiane Caroline Kappel (1842–1915). ~ 22.9.1894 i Vær, Århus amt, med Mette Katrine Pedersen, * 18.10.1861 i Ørskov, Århus amt, † 20.10.1916 i Kbh., d. af gårdejer Peder P. (1838–1921, ~ 2° 1869 med Kirstine Marie Vilhelmsen, 1849–1932) og Michaeline Marie Knudsen (1838–67).

Efter lærereksamen fra Ranum 1886 blev B. ansat ved Kbh.s kommuneskoler. Han tog studentereksamen 1892 og var 1907–12 skoleinspektør ved Haderslevgades skole, derefter ved skolen i Vognmandsmarken. Han berømmes især for sin varmt personlige religionsundervisning. Han har skrevet en række livfulde og virkelighedstro romaner om sin samtidts landlige forhold, af hvilke især *Nordborgerne*. 1909 og den selvbiografiske *En Skolemester*. 1938 kan fremhæves. 1922–23 udgav han *Udvalgte Eventyr og Fortællinger for Børn*, ill. af danske kunstnere. Adskillige af dem blev optaget i datidens skolebøger, enkelte endda oversat til tysk. □ Mal. af Carl Schwenn, 1932 (Vognmandsmarkens skole). Foto.

P. B. Grandjean: Studenterne fra 1892, 1917 186. Lærerne og samfundet, udg. C. Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 302–04 423–28; IV, 1914 58.

Morten Bredsdorff (Chr. Buur)

Böckmann, Frantz, 1669–1741, borger i Flensborg. * 10.1.1669 i Flensborg, † 2.4.1741 sst.,

begr. sst. (Marie k.). Forældre ukendte; faderen var indvandret Mecklenburger, moderen † 1709. ~ 1° ca. 1705 med Anna Ausburg (~ 1° 1679 med silkehandler Peder Hollensen, † 1692), begr. 19.4.1735 i Flensborg, d. af Peter A. i Sønderborg († tidligst 1679). ~ 2° 19.9.1736 i Flensborg med Else Helene Turnier († tidligst 1741), d. af forvalter på Avnbølgård, sidst forpagter på Søgård Christian Carl T. (Tronier) og Anna Eleonora Mohr (1695–1756).

B. var en velstående købmand (firma B. & Behrens) som sammen med en anden borger en tid forpagtede Satrupholms gods og ejede et hus ikke langt nord for den danske kirke i sin fødeby. Han skylder sit ry den rolle, han spillede under krigsbegivenhederne i Slesvig 1713. Den eneste kilde til kundskab om hans oplevelser er hans egne optegnelser som han nedskrev på tysk flere år efter begivenhederne. Stilen i disse optegnelser er kejtet og stedvis uklar, men man sporer bag den en livfuld og frisk fortællerbevægelse med en tendens til at tillægge egen indsats en betydning som næppe overalt stemmer med det faktiske hændelsesforløb selv om der ikke synes at være tale om bevidst forfalskning. Hertil kommer – hvad B. selv undskylder med svigtende hukommelse – nogen forvirring hvad tidsfølgen angår. B. fortæller at han, da den svenske general Stenbock efter sin sejr over de danske og sachsiske tropper ved Gadebusch i Mecklenburg (20.12.1712) vendte sig imod hertugdømmerne, fik lejlighed til at udspejle den svenske hærs bevægelser idet han, forklædt som herregårdsjæger med gaver af karper og kod, nåede ind i feltherrens køkken i Schwartzau ved Lübeck. Stenbock havde kvarter her 31.12.1712–1.1.1713, og B. kan da ikke have ret i at hans udspionering fandt sted efter at han på sin bys vegne havde været på en sendelse til Frederik IV i Fredericia da kongen først 5.1. kom hertil fra Flensborg. B.s første daterbare sendelse til Fredericia fandt som det fremgår af et bevaret regnskab, sted 10.1. Dens formål var at bevæge kongen til at lade sine gardetropper blive liggende i byen til værn mod den fremrykkende Stenbock som ved breve havde udskrevet en hård brandskatning af de slesvigske byer. Efter sin fortælling opnåede B. en kongelig ordre til tropperne om ikke at forlade Flensborg før fjenden nærmede sig Ejderen. Kongen påhørte desuden hans beretninger med interesse og bad ham fortsætte sin spejdertjeneste. Da Stenbock derpå forberedte sin overgang over den slagte Ejderflod red B. som sammen med sin medborger Jacob Deertzen var sendt sydpå af byrådet for at rekognoscere over Ejderen ind i Ditmarsken og var, med fare for at blive fanget af fjenden, ved Frederiksstad vidne til

Böckmann, Frantz

at en svensk oberst og hans to ledsagere kørte over isen. B. fortæller at da han morgenen derefter 15.1. nåede hjem til Flensborg havde kongens tropper allerede for to dage siden forladt byen; men også her må der foreligge en erindringsforskydning da den svenske hærs Ejderovergang først fandt sted 16.–18.1. og de kongelige troppers udmarch 17.1. Kort efter blev B. af rådet sendt til det russiske hovedkvarter syd for Rendsborg med anmodning om hjælp og opnåede af zar Peter som han forhandlede med med hans hofnar som tolk, og af den danske kommissær grev Chr. Ditlev Reventlow løfte om et hjælpekorps på 1200 mand. Det rytterkorps som under B.s førerskab 22.1. færgedes over Slien til Mysunde var dog kun på 200 mand, og den heldige træfning som det s.d. udkæmpede med en lille svensk forpost i Klapholt skov var uden betydning; Flensborg måtte af med en brandskat på 62.000 rdl. – Da kong Frederik ved budskabet om de allierede troppers indrykning i Slesvig ilede mod syd tog han efter B.s råd over Eckernførde og nåede natten derpå i sikkerhed i zarens kvarter i Rendsborg. Morgenen derefter, 29.1., fik B., efter hvad han fortæller, audiens hos kongen og zaren og berettede at fjenden ikke, som man mente, ville rykke mod syd over Ejderen men sandsynligvis ville kaste sig ind i den gottorpske fæstning Tønning. B.s fortælling er urigtig i visse enkeltheder, og hans meddelelse synes ikke at have haft den betydning for de senere operationer som han gerne vil tillægge den da den danske general J. v. Scholten allerede forinden var orienteret med hensyn til svenskernes bevægelser. Kongen skal dog senere – fortæller B. – have prist hans kendskab til disse og bevidnet ham sin kongelige nåde, men det er ikke kendt at denne har fået noget andet udslag – medmindre man vil anse det for et sådant at B. da han 1730 i økonomiske vanskeligheder ansøgte kongen om et femårigt gældsmoratorium opnåede en ordre til Flensborgs magistrat om så vidt muligt at bevæge hans kreditorer til at give henstand. At kongen som traditionen vil, har skænket en æreskærde til B., omtales ikke af denne. Kan man tro B., skal Stenbock da han under sit fangenskab i Flensborg efter Tønnings overgivelse uden for B.s butik var ved at se på tøj til en sommerfrakke og af B. blev budt ind på et glas vin, have udtalt at B. „havde gjort mere end 1000 heste havde kunnet gøre“. Vist er det, at B. nød anseelse i sin fødeby som gentagne gange valgte ham til fører for den borgerlige hestgarde og folkesagnet har lige til vor tid vidst at fortælle om hans bedrifter. Da disse første gang fremdroges for læseverdenen i Ove *Mallings „Store og gode Handlinger“ var det på tale at rejse den

tapre borger et mindesmærke i hans by men der blev dog intet deraf. □Maleri (rådhuset, Flensborg), gengivet i træsnit 1865.

F. B.: Eine Skizze aus dem Schwedenkriege des Jahres 1713 i Schlesw.-holst.-lauenb. Provinz-Berichte, Kiel, Altona 1827 1–51 547–50. F. B.s Aufzeichnungen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XVII, Kiel 1887 105–57; XVIII, 1888 101–30. – H. F. Ewald: F. B., 1861. A. Wolff i Aus Flensburgs Vorzeit, Flensborg 1887, hft. 1 104f. Bidrag til den store nordiske krigs hist., udg. generalstaben, IV, 1910 264 271f. Flensburg, ein Heimatbuch, hrsg. Chr. Voigt, Flensborg 1929 412–23.

C. O. Bøggild-Andersen*

Bødker [bø'kær], Cecil Skaar, * 1927, forfatter. * 27.3.1927 i Fredericia (Trin.). F: tegner, maler, forfatter Hans Peter Jacobsen (1892–1963) og Gertrude Mathiesen (* 1900). ~ 1° 31.5.1953 i Brødstrup med Arne Bødker, * 17.8.1911 i Fredericia, s. af skomager Jens Nielsen B. (1888–1925) og Ingeborg Jensen (1887–1955); ægteskabet opløst 1974. ~ 2° 17.4.1974 med landmand Hans Nissen Eskelund Frydendal, * 1.11.1931 i Torp pr. Fredericia, s. af landmand Alfred F. (1894–1968) og Dorthea Eskelund (1895–1931). B. blev udlært som sølvsmed i 1948 og arbejdede derefter hos Georg Jensen, i Sverige og selvstændigt. Efter vellykket debut med digtsamlingen *Luseblomster*, 1955 lukkede hun sit jyske værksted men blev boende på landet hvor hun, personligt tilbageholdende, indledte et forfatterskab af stor kraft og originalitet. Visionær fantasi forbinder sig hos hende med udpræget rum- og formsans samt håndværksmæssig respekt for den konkrete detalje. I B.s digte med deres frodigt billedfabulerende naturindlevelse, formet i knappe rimfri vers – *Fygende heste*, 1956, den modne, rige *Anadyomene*, 1959 og *I vædderens tegn*, 1968 – belyser naturfænomener og sindets konflikter mangetydigt hinanden i et mytisk-poetisk univers der omslutter barndommens hedenske hemmeligheder og vor voksne verdens tab af oprindeligthed. En heraf følgende syndflodsangst mærkes bag katastrofevisionerne i novellesamlingen *Øjet*, 1961 der indbragte B. årets kritikerpris og placerede hende blandt generationens bedste prosaister. Et af dens temaer, det ansvarsløse flugtmenneske, videreføres i *Tilstanden Harley*, 1965 mens civilisationskritikken blev fortsat i den allegoriske radiatoroman *Pap*, 1967 og i flere høre- og skuespil. – Fra Øjets positive tema, den forfulgte outsider som overvinde sin skræk og bliver stærk, udspringer B.s børnebogsserie om den egenrådige dreng Silas. Med *Silas og den sorte hoppe* vandt hun 1967 Det danske akademis børnebogskonkurrence og 1976 belønnedes hendes kvalitetsprægede børne-

bøger i Athen med den internationale H. C. Andersen-pris. B. er en indtrængende drengepsykolog (*Fortællinger omkring Tavs*. 1971–73 og *En vrangmaske i Vorherres strikkesøj*, 1974) og en født fortæller med „eventyrets smag af jern og jord“. – Et ophold i Ethiopien affødte, foruden børnebøger, *Salhandlerskens hus*, (1972), en enestående konkret og horisontudvidende skildring af et u-lands levende jernalder, oplevet med alle sanser og gennemtænkt på jordgulvet i en cirkelrund hytte. □Foto.

Bogens verden, 1962 196–98 (med bibliografi). T. Brostrøm: Versets løvemanke, 2. udg., 1964 76–87. C. Clausen: Digtere i forhør, 1966, 121–40. Th. Bredsdorff: Sære fortællere, 1967 186–94. Lis Thorbjørnsen: 1971 e. Kr., 1970 90–109. Litterære kønsroller, ved Pjil Dahlerup, 1973 7–11. Analyser af moderne dansk lyrik, udg. Per Olsen, 1976 I, 269–93. J. Gormsen: C. B., 1976 (med børnebogsbibliografi).

Marie-Louise Paludan

Bødker ['bøtkær], **Laurits Laursen**, * 1915, folke-mindeforsker. * 18.9.1915 i Lindum sg. F: skovfoged Anders B. (1887–1965) og Catrine Juulsgaard (1888–1961). ~ 25.9.1946 i Stockholm med Gunhild Helfrid Lundin, * 14.5.1920 i Borås, Sverige, d. af manufakturhandler Allan Georg L. (1883–1946) og Gunhild Gustava Eriksson Hurtig (1887–1956).

B. blev student 1934 fra Tarm og fil. lic. i folkminnesforskning 1946 fra Lunds universitet hos den fremtrædende folklorist C. W. von Sydow. 1948–1958 var han videnskabelig assistent ved Dansk folkemindesamling. 1955–1958 var han tillige adjunkt ved Kbh.s universitet hvor han genindførte faget nordisk folkemindedidaktik. 1958–1961 var han arkivar ved Dansk folkemindesamling men vendte 1961 tilbage til universitetet som lektor. 1971 fik han et personligt professorat (bevilget afsked 1976 på grund af sygdom). – 1959–1966 var han tillige forstander for den nyoprettede fællesnordiske institution Nordisk institut for folkedigtning der da lå i Kbh., og 1969–1972 formand for Foreningen Danmarks folkeminder. – Med sit grundsyn – traditionsbærernes og miljøets indflydelse på al folketradition – gav B. impulsen til en nyorientering af dansk folkemindesforskning. 1965 begyndte han imidlertid en så gennemgribende revision af faget som universitetsemne at det helt ændrede karakter idet han også inddrog studiet af moderne folkelige kulturførelser som fx ugebladslitteratur og amatørteater. Efter en afhandling fra 1944 om middelalderballader i skillingsstryk begyndte B. at studere indiske eventyr; han har kommenteret en nyudgave af den danske Pansatantraversion fra 1618, *Christen Nielssen, De gamle Vijses Exempler oc Hoffsprøck*, 1951–52

og udgivet typekatalogen *Indian Animal Tale*. 1957. Han har også udgivet de eneste uretoucherede eventyrsamlinger der kendes på dansk *Niels Levinsens, Folkeeventyr fra Vendsyssel*, 1957 og *Nikolaj Christensens, Folkeeventyr fra Kær herred*, 1963–67. Fagterminologiske problemer har B. behandlet i sit store leksikon *Folk-Litterature (Germanic)*, 1965.

Betegnende for B.s samlede virke er en stærkt kritisk og skeptisk grundholdning. Hans skarpe synspunkter der altid fremføres polemisk har både i faglige sammenhænge og i den almindelige kulturdebat ofte karakteren af bevidst provokerende udfald. □Foto.

L. B.: Talt og skrevet 1940–1974. Redigeret af Flemming Hørmann, 1975 (med fuldstændig bibliografi).

Jørn Pio

Bødcher ['bøtkær], **Ludvig Adolph**, 1793–1874, digter. * 22.4.1793 i Kbh. (Nic.), † 1.10.1874 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: forvalter ved det Laurvigskke jernmagasin Søren B. (1746–1824) og Christiane Conradine Qvist (ca. 1760–1819), en plejedatter af grev Christian Conrad *Dannekiold-Laurvig(en) (1723–83). Ugift.

B. gik i Borgerdydskolen i Kbh. og dimitteredes herfra 1812. Allerede som dreng havde han elsket poesi og musik, især Oehlenschläger og Mozart, og i skoletiden begyndte han selv at skrive digte, bl.a. oversatte han sit Horats-pensum på rimede vers. 1813 tog han anden eksamen, men fortsatte ikke med noget embedsstudium, var 1816 lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn og havde en tid en kontorplads i Overfor-mynderiet, men han foretrak med beskedne kår at føre en fri æstetiserende tilværelse. Som ung student var han blevet forelsket i en ung pige, Pauline Paulsen, og var i næsten tre år hemmelig forlovet med hende, indtil hun døde af brystsyge, kun atten år gammel. Sine kærlighedsdigte og brevene til hende brændte han: „det faldt mig intet Øjeblik ind at høste offentlig Roes eller Vinding for disse inderlige Følelser, som var en sød Hemmelighed imellem os Begge“. De erotiske digte han lod komme frem (til Lina) er da også ganske traditionelle (*Strengen, Oldingens Tilbageblik paa Livet*) eller humoristiske (*Da jeg var syg*). Nogen romantisk erotikker som Staf-feldt, Winther og Aarestrup blev B. ikke. I fulde drag nød han sin ungdom: „Hvor gylden var vor Ungdomsscene! De ranke Stammer Sundheds Lykke fik“ (*Til en gammel Ven*). Han skrev digte, sang med sin smukke stemme til guitar, spillede komedie i de dengang florerende dramatiske selskaber. På hans hybel i faderens gård i Laksegade samledes en begejstret kreds af studenter, malere og skuespillere, knyttet sammen ved deres

fælles interesser for poesi og teater. Som rus var B. blevet medlem af det litterære studenterselskab „Hebe“ (Carl Otto, Thiele, Abrahams m. fl.), og han leverede poetiske bidrag til dets håndskrevne månedshæfter. Fra 1817 begyndte der at fremkomme digte af ham i tidsskrifter og antologier, Nyerups „Hertha“ (hvori *Den fromme Clara*), „Ny Morgenpost“ m. fl. I Liunges Litteratur-, Kunst- og Theaterblad skrev han 1823–24 de ugentlige teateroversigter. Det er kun i et par af de sidste ungdomsdigte at B. hæver sig over det traditionelle og påvirkningen fra Oehlenschläger. *Dag og Nat* (i Harpen for 1821) har en egen sølvren tone og et gennemæssigt blik for detaljen der peger hen på den senere B., og i *Fredensborg* (i Harpen for 1823) har han for første gang udtrykt sin „livsfilosofi“ der skyr de store følelser („Omtaager Sandserne Forstanden, vil Bægret skumme over Randen –“) for af livet at suge den rene drue. – Ved faderens død tilfaldt der B. en lille arv, tilstrækkelig til at gøre ham økonomisk uafhængig, og han bestemte sig til at foretage en større udenlandsrejse. 1824 rejste han over Tyskland til Rom. To år havde han tænkt sig at være ude, men han blev i Rom i elleve år, hans lykkeligste tid. Nogle dagbogsoplysninger fra 1825 og 1826 (trykt i Nær og Fjern) viser, hvorledes Italiens natur og folkeliv har gjort ham til virkelighedsagttagere og skærpet hans blik for den karakteristiske detalje. Han kom i nært venskabsforhold til Thorvaldsen og indlemmedes i den kreds af kunstnere og danske romafarere der samledes om ham. For B.s poesi har dette kunstnermiljø været afgørende: „Her under Italiens Himmel blev meget, som forhen havde været mig dunkelt, klart, og navnlig lærte jeg her Plastiken at kjende, især i Vaticanet og af Thorvaldsen“. De franske malere og Eckersberg udviklede hans øje for farverne og for sober penselføring. Under den muntre livsnydelse blev som altid, hans digtning kun til dråbevis, men efter hans egen opgivelse nedskrev han dog i Rom foruden en rejseskildring *Terracina* (trykt i Ny Portefeuille for 1844) „adskillige Digte“, hvortil vi må henregne digte som *Opntring, Nemi, Morgen i Nemi, Gjenkomst til Nemi, Aften ved Ariccia og Piazza Barberina* der alle dokumenterer at Rom for B. betød et digterisk gennembrud. 1835 vendte B. tilbage til Danmark om bord på fregatten Bellona der hjembragte en del af Thorvaldsens arbejder. Det skyldes for en væsentlig del B.s omtanke og overtalelse at Thorvaldsen 1833 havde oprettet et lovformeligt testamente, hvorved hans arbejder og kunstsamlinger sikredes for Danmark. I Kbh. fortsatte B. sin uafhængige tilværelse; ikke engang Thorvaldsens anmodning til ham om at overtage

posten som inspektør ved museet kunne lokke ham. Som digter lod han kun høre fra sig med spredte digte, bl. a. i Portefeuillen, Figaro, P. L. Møllers „Gæa“ hvori *Fuglen*, 1845 og *Mødet med Bacchus*, 1846). Det var først 1856 at han udsendte et bind *Digte, ældre og nyere*. Det er den lille håndfuld digte heri fra Romtiden og årene efter hjemkomsten der har givet B. hans plads i dansk poesi. Italienske og danske billeder skifter i hans digtning som i hans liv. B. er som Winther og Aarestrup idylliker, men i stedet for disses understrøm af romantisk „Zerissenheit“ har B. et stænk af 1700-tallets borgerlige anakreontik der nu kun føles som en ynde mere. Det spil mellem sanserne og forstanden som allerede Fredensborg-digtet anslår, har givet motivet til hans kraftigste poesi, de fortællende digte *Mundus og Paulina. Athenodorus og Fiskeren i Nemi* og det store digt *Mødet med Bacchus* hvor en tilfældig rejseoplevelse har fået dionysisk sving, samtidig med at humoren underfundigt spiller igennem. I poetiske skjuledigte som *Philosophen og Farvel til Marthes Kilde* (en kilde ved broderens gård, Nebbegård ved Rands fjord) har B. fundet udtryk for sin personlighed og sin poesi.

De nye udgaver af hans *Digte*, 1867 og 1870, hver med en lille ny ring af digte og et bind *Sidste Digte*, 1875 (besørget af en slægtning Thorvald Smit) viser hvorledes hans poesi indtil det sidste var „uden Rynke“. Han kan stadig bevæges af tingene omkring ham, men de fleste digte er digtet på minder, bl.a. kommer nu hans ungdomskærlighed forklaret til ham (*Natten, Høstminde, Et Varsel*). En religiøs tone, en lydlig resignation over for døden og en fortrosthed ved at tilhøre det store hele præger hans gammelmandsdigte. B. beboede en lille lejlighed i Sværtegade, og her gled dagene efterhånden hen i afmålt ensformighed. Eftermiddagen var forbeholdt en lille udsøgt kreds af originaler – hans „Menageri“ – som det morede ham at omgive sig med. Hans stuer med „det kostbare Tapet“ af mange års cigarrøg, med guitaren på væggen, med palmen – „mit grønne Springvand“ – og med rosentræerne i vindueskarmen var som en fredlyst plet hvor tiden ingen magt havde og kun den evige poesi levede. – R. 1873. – □ Afbildet på gruppetegn. af E. Meyer, 1824, raderet af B. selv 1825. Afbildet på gruppetegn. af Lindau, 1825 (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1826 (Thorvaldsens mus.), tegn. af samme 1829. Mal. af A. Kuchler (Fr.borg). Mal. af C. A. Jensen, 1836, gengivet i træsnit af J. F. Rosenstand, 1871. Træsnit 1866 efter tegn. af H. Olrik. Stik af Magnus Petersen, 1868, på gruppebill., gengivet i flere træsnit og et litografi. Foto.

Bibliografi. Aage Jørgensen: L. B. En bibliografi, 1971. *Udg. B.-manuskripter*, udg. Johs. Brøndum-Nielsen, 1939. Saml. digte, 1940. *Kilder.* Dagbogsoptegn. i Nær og fjern 1877–78 nr. 305–06. Breve fra L. B. til fru Frederikke Leth i Pers. hist. t., 12. r. 1, 1946 89–92. *Lit.* A. Schumacher: L. B., 1875. G. Brandes: Danske digtere, 1877 104–40 (optr. i Saml. skr. 1, 1919 479–96). Kr. Arentzen i L. B.: Digte, 4. udg. 1878. Vilh. Andersen: Litteraturbilleder 1, 1903 141–58. S. Hallar i Danske studier, 1944 129–36. Fr. Tobiesen i Pers. hist. t. 11. r. VI, 1945 165–66 og 12. r. 1, 1946 90–92 98. Chr. Elling: Italienske scener, 1959 85–100. Johs. Brøndum-Nielsen: Litterærhist. epistler, 1960 7–45. *Arkiv i Kgl. bibl.*

Oluf Friis

Bøfke, Ditmer, 1612–81, købmand. * 24.5.1612 i Dortmund, † 26.8.1681 i Kbh., begr. i Helligåndsk. ~1° med Cecilie Clausdatter. ~2° med Anne Multerpass, d. af kirkevæрге ved Skt. Petri k. Dietrich M. († senest 1645) og Ida. ~3° 1655 med Maren Nansen, † 23.8.1677, d. af borgmester Hans *N. (1598–1667) og Sophie Hansdatter (1602–74).

B. kom 1625 til Kbh. og har sikkert stået i lære hos en af byens tyskfødte købmænd. I 1640erne drev han krambod på Amagertorv. Hans virksomhed var dog ingenlunde indskrænket til strøghandel. I 1650erne ses han at have importeret silkevarer fra Holland. At hans forretning var af betydelige dimensioner viser det forhold at blandt hans kunder var en del fremtrædende adelige, blandt andre kan nævnes Steen Brahe til Knudstrup, Hans Friis til Clausholm og rigsdmiralen Henrik Bjelke. I 1670erne var selvste Griffenfeld blandt hans kunder. Derimod synes han bortset fra et enkelt tilfælde at have holdt sig fra de risikable statsleverancer. Også søhandel havde han interesser i. Ved sin død efterlod han en andel i Islandske kompagni på ikke mindre end 10.674 rdl. foruden mindre andele i Det ostindiske og Det vestindisk-guineiske kompagni. Et nok så karakteristisk udtryk for hans position var hans ægteskab 1655 med Hans Nansens datter. 1658 takseredes han til indkvartering af 12 soldater (højest lå Albrecht Itzen med 24). Han deltog i privilegieadresserne 1658. 1659 var han en af de „32 mænd“. 1661 underskrev han suverænitetsakten. 1672–81 var han rådmand. I sine senere år synes B.s forretninger i stadig højere grad at være blevet indrettet på pengeudlån. Ved sin død efterlod han 134.932 rdl. i obligationer foruden 16.000 rdl. i rede penge. Ligesom tilfældet var mht. statsleverancer synes B. at have undgået de farlige statspapirer. Derimod udlånte han betydelige beløb til fremtrædende statsmænd, og blandt hans debitorer træffes folk som Otto Pogwisch, Ove Juul og Oluf Rosenkrantz. Desuden udlånte han betydelige beløb til andre

københavnske borgere i reglen mod pant i københavnske ejendomme og forretninger; derimod satte han ikke som andre københavnske storkøbmænd penge i jordegods efter adelsprivilegiernes bortfald 1660. Han overlevedes af to sønner. Den ældste **Jørgen B.** († 1699) drev som faderen forretning. 1688–99 var han rådmand. Tillige var han kvæsthusforvalter og medlem af kanaldirektionen. Hans anden hustru, Maren, som han ægtede 1694, var en datter af Sjællands biskop Hans *Wandal. Da ægteskabet var barnløst og hans børn af første ægteskab alle var døde små, uddøde slægtens borgerlige gren med ham.

I sit ægteskab med Maren Nansen havde B. sønnen **Hans B.** († 1707) som gik over i den nye embeds- og godsadel. Han nobiliteredes 1682, blev 1684 assessor i kammerkollegiet og kommerceråd og 1687 viceamtmand over Antvorskov og Korsør amter. 1693 blev han virkelig amtmand sst. Året efter blev han amtmand på Bornholm. 1684 ægtede han geheimeråd C. v. *Ehrenschilds datter Anna Maria (1667–1715). Med deres søn Conrad uddøde den adelige grens mandslinie 1739.

O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. V. 1889 442f. 451f. Johan Jørgensen i Hist. medd. om Kbh., 1961 48–77.

Steffen Heiberg

Bøfke, Hans, se **Bøfke, Ditmer**

Bøfke, Jørgen, se **Bøfke, Ditmer**

Bøggild

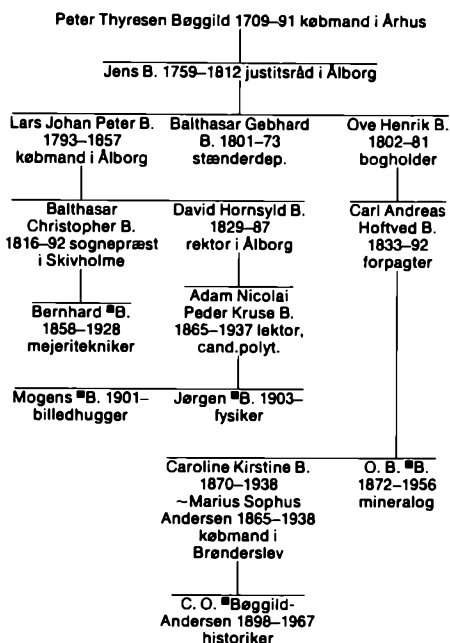
Slægten føres tilbage til Thyri Jensen B. († 1729) der var født i Bøggild i Torning sg. Gesandt J. E. *B. nedstammer fra dennes søn Daniel B., der var købmand i Århus, de øvrige biograferede fra Thyri Jensen B.s anden søn, Peter Thyresen B. 1709–91, ligeledes købmand i Århus.

J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christjern Nielsen, 9. hft., 1892 11–22. Slægtstavlesamlingen 1932.

Hans H. Worsøe

Bøggild, Bernhard Christopher Wilkens, 1858–1928, mejeritekniker. * 1.3.1858 i Vammen, † 27. 4.1928 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Skivholme Balthasar Christoffer B. (1816–92, ~1° 1843 med Jenny Mathilde de Hoffmann, 1818–45) og Charlotte Cathrine de Hoffmann (1823–98). ~1° 17.6.1889 på Frbg. med Agnete Poulsen, * 28.5.1868 i Kbh. (Trin.), † 21.2.1901 i Middelfart, d. af assistent i justitsministeriet, senere højesteretsassessor Jonas Nicolai Johannes P. (1836–1914, ~2° 1878 med Marie Elisabeth Lemming, 1854–1911) og Rebekka Magdalene Brandt (1848–73). ~2° 12.3.1902 i Nørre Sund-

Bøggild, Bernhard

by med senere borgerrepræsentant på Frbg. Dagmar Vilhelmine Trojel, * 5.7.1861 i Slesvig, † 1.8.1945 i Vordingborg, d. af premierløjtnant af infanteriet, senere kaptajn Ernst Adolph Emanuel T. (1821–81) og Anna Christine Meyer (1837–1902).

B. blev student fra Århus 1877 og 1882 cand. polyt. Som student var han en tid assistent hos prof. F. Johnstrup på universitetets mineralogiske museum, og kort efter eksamen kom han ind i den virksomhed hvor hans indsats skulle falde, mejeribrugget. I årene kort efter 1880 var denne gren af landbruget i hastig udvikling med indførelsen af centrifugen og andelsmejeribevægelsens opkomst. Landhusholdningsselskabet stod i disse år uden egentlig føling med mejeribrugget, efter at Th. R. Segelcke var fratrådt som konsulent, og man knyttede via Polyteknisk læreanstalt forbindelse med B. som under Segelckes vejledning de følgende år uddannedes til konsulent i mejeribrug, bl.a. ved omfattende rejsevirkomhed. 1886 var læretiden afsluttet og B. begyndte sin virksomhed. Segelckes indsats havde væsentligst haft det større landbrug som arbejds- mark, mens B. nu stod overfor en gennemgribende strukturændring på hele mejeribrugets område. B. fandt hurtigt at hans virksomhed måtte knytte sig til andelsmejerierne, og allerede 1887 publicerede han den lille *Andelsmælkerier* som en art vejledning i anlæggelse og drift af så-

danne mejerier. B. der iøvrigt ikke sympatiserede med de demokratiske principper i bevægelsen så sin opgave som tekniker, og han fik i de følgende år en stor betydning som vejleder for det nye mejeribrug. Han holdt utallige foredrag, skrev hyppigt i blade som *Mælketidende* og *Vort Landbrug* for at nå mejeristerne og leverandørerne. 1889 udbyggedes konsulentvirksomheden indenfor mejeribrugget, og B. fik nu i højere grad den overordnede ledelse af arbejdet. Foruden *Andelsmælkerier* udgav B. *Mælkeriregnskaber*, 1889 og *Mælkeribrugget i Danmark*, 1891 (4. oplag 1916), *Mælkeribrugget i fremmede Lande*, 1897, ligesom han skrev de årlige oversigter i *Tidsskrift for Landøkonomi* om mejeribrugget. Ved Segelckes død overtog han dennes stilling som professor i mejerilære og landbrugsbogholderi på landbohøjskolen og tilførte undervisningen en tiltrængt modernisering. Han afgik 1923. Med den førende stilling, også internationalt som dansk mejeribrug opnåede fik B. en omfattende rejsevirkomhed, en lang række repræsentative hverv og poster, således medlemskab af Federation Internationale de Laiterie og æresmedlemskab af British Dairy Farmers Association. Herhjemme var han 1906–21 formand for Internationalt mejeriforbunds danske afdeling og 1910–28 medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd, og desuden beklædte han bestyrelsesposter i erhvervsvirksomheder og i velgørende organisationer.

Det havde været Segelckes pionerindsats at knytte mejeribrugget til landbrugsvidenskab, og her fortsatte B. arbejdet for en bredere kreds indenfor landbruget. Hans afgørende indsats lå i konsulentårene, mens hans virksomhed som professor i højere grad byggede på det da opnåede. Han ældedes tidligt og hans betydning for mejeribrugets videreudvikling aftog efter århundredskiftet. – R. 1907. DM. 1928. □Mal. af Marie Holbek ca. 1923. Buste af Gustafson, 1926. Træsnit. Foto.

J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christjern Nielsen II, hf. 9, 1892. P. B. Grandjean: Stamtavle over P. J. Deichmanns efterkommere, 1905. A. A. Drejer i *Andelsbl.* XXIX, 1928 233–35. G. Ellbrecht i *Tidsskr. for landøkonomi* 1928 310–15. H. Appel i *Mælketid.* XLI, 1928 299–302. J. Galle sst. 339–42. C. Bjørn i *Erhvervs-hist. årbog* 1968 281–306. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (*Poul Vinding*)

Bøggild, Johannes Erhardt, 1878–1929, gesandt, generalkonsul. * 28.3.1878 i Ribe, † 23.11.1929 i Montreal, urne i familiegravsted, Ribe kgd. F: bankdirektør Børge Thorlacius B. (1835–95) og Sophie Magdalene Aagaard (1838–83). ~ 19.12.

1905 i Brooklyn, New York (Dansk Vor Frelser), med Helga Pouline Nielsen-Aarestrup, * 22. 7.1873 i Virring, Randers amt, † 7.3.1956 i Kbh., d. af skolelærer Anders Nielsen (fra 1905 Nielsen-Aarestrup) (1837–1909) og Stina Maria Lund (1841–1922).

Efter at være blevet student 1896 fra Ribe og cand. jur. 1903 skaffede B. sig en alsidig handelsuddannelse ved rejser i USA og Rusland og fik derefter ansættelse som assistent i udenrigsministeriet 1906. S.å. blev han vicekonsul, sendtes som sådan til Hamburg 1907 og udnævntes til fuldmægtig 1908. Som konsul sendtes han 1910 til San Francisco, 1914 til Chicago og som fungerende generalkonsul til London 1915. Da USA i marts 1917 gik ind i verdenskrigen virkede B. midlertidig som handelsrådgiver ved gesandtskabet i Washington for der at deltage i de handelspolitiske forhandlinger om tilførslerne til Danmark. Samtidig hermed bestyrede han en tid konsulatet i New York. Efter krigens afslutning vendte han 1919 tilbage til London som generalkonsul for Storbritannien og Irland, men udnævntes s.å. til gesandt i Reykjavik hvor han efter at Danmark ved forbundsloven af 30.11.1918 havde anerkendt Island som selvstændig stat fik den betydningsfulde opgave at virke for den voksende forståelse mellem de to folk under det nye statsretlige forhold. 1924 forlod han Reykjavik, og med bibeholdelse af sin titel som gesandt sendtes han som generalkonsul for Canada og New Foundland til Montreal hvor han virkede til sin død. – B. var en energisk og praktisk dygtig embedsmand hvis konsulære erfaring der blev lagt stærkt beslag på under krigen. – R. 1916. DM. 1921. K.² 1924. □Foto.

Politiken 22.7.1915. Sst. 28.3.1928. Sst. 25.11.1929. Børsen 1.8.1915. Sst. 26.11.1929. Det danske selsk. i Reykjavik 1923–1933 5f. Helga Bøggild: J. E. B., 1937. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970, I, 1970 361f. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Fr. de Fontenay**

Bøggild, Jørgen Kruse, * 1903, fysiker. * 30.7.1903 i Hillerød (Fr.borg slotsk.). F: adjunkt, senere lektor Adam Nicolai Peder Kruse B. (1865–1937) og Karen Barfoed (1873–1941). ~ 1° 28.3.1934 i Roskilde (domk.) med Karen Louise Schønau, * 12.5.1913 i Roskilde, d. af lektor Vilhelm S. (1870–1943) og Kristine Skaarup (1883–1931); ægteskabet opløst 1957. ~ 2° 14.10.1961 i Kbh. (b.v.) med sekretær Gunhild Marie Bladt, * 17.2.1921 i Kbh., d. af ciselør Peter B. (* 1894) og Ester Louise Bengtson (1893–1968). – Bror til Mogens *B.

Efter at have bestået studentereksamen fra Frederiksborg statsskole 1921 studerede B. ved

Kbh.s univ. og blev 1927 mag. scient. i fysik. Allerede under studietiden var han blevet ansat som assistent ved universitetets biofysiske laboratorium hvis leder var professor H. M. *Hansen, og her virkede han til han 1940 blev assistent ved universitetets institut for teoretisk fysik (nu Niels Bohr instituttet) hvor han arbejdede til han 1973 fratrådte på grund af alder. 1955 udnævntes han til professor i fysik ved Kbh.s univ.

B. er en betydelig eksperimentalfysiker som allerede medens han virkede på det biofysiske laboratorium var optaget af målemetoder og problemer af betydning for atomfysikkens udvikling foruden at han tog del i de praktiske arbejder hvormed dette laboratorium under H. M. Hansens ledelse var beskæftiget. Og det var i denne periode han gennemførte det arbejde som 1937 førte til at han opnåede den filosofiske doktorgrad ved Kbh.s universitet med afhandlingen *Über die sekundären Wirkungen der Höhenstrahlung*. Efter ansættelsen ved Niels Bohr instituttet kom hans betydelige evner for eksperimentalfysisk forskning til rig udfoldelse på forskellige områder. Her skal i særdeleshed nævnes hans undersøgelser i Wilsons tågekammer over arten af de fragmenter der opstår ved fissionen (spaltningen) af en uranisotop. Nogle undersøgelser der var iværksat på Niels Bohrs foranledning efter O. Hahn og F. Strassemanns opdagelse af uraniums fission ved bombardement med neutroner, og som blev af betydning for udviklingen af Bohrs atomkerne-teori. Endvidere udviklede og organiserede B. et omfattende arbejde på Niels Bohr instituttet med hensyn til de kerneprocesser hvis spor kan iagttages i fotografiske emulsioner, ikke mindst hvad angår det vi nu kalder K-mesonens adfærd. Også i administrationen af Niels Bohr instituttet tog B. stærk del og virkede her i en årrække som inspektør. 1954 blev han medlem af Videnskaberne selskab, 1957 medlem af direktionen for Landsforeningen til kræftens bekæmpelse, 1960–69 var han medlem af atomenergikommissionen, og 1961 valgtes han som medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. I mange år var han dansk repræsentant i den intereuropæiske samarbejdsinstitution for kerneforskning CERN. B. har også vist betydelige evner for kunsthåndværk, en interesse der har optaget ham stærkt i hans otium og ført til skabelsen af meget smukke mønstre med fængslende og originale symmetriegenskaber. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1937 173.

Mogens Pihl

Bøggild, Mogens

Bøggild, Mogens Kruse. * 1901, billedhugger. * 11.6.1901 i Hillerød. F: adjunkt, senere lektor Adam Nikolai Peder Kruse B. (1865–1937) og Karen Barfoed (1873–1941). ~ 1° 2.7.1937 i Kbh. (b.v.) med danser Toni Julie Christensen, * 14.2.1917 i Kbh., d. af gasværksarbejder Marius Oskar C. (1880–1968) og Anna Christine Jespersen (1876–1934); ægteskabet opløst. ~ 2° 1958 med Elisabeth Bjorum, * 27.9.1926 på Frbg., d. af læge Axel Hjalmar Jensen B. (* 1893, navneforandr. fra Jensen 1912) og Karen Thorsen Nørgaard (* 1902). – Bror til Jørgen *B.

Efter undervisning hos maleren Karl Jensen og på Teknisk skole i Hillerød begyndte B. 1919 på kunstakademiet i Kbh. hvor han modtog væsentlige impulser fra E. *Utzon-Frank og dennes miljø præget af studiet af ældre kunst. B.s særlige interesse for italiensk renaissance og kinesisk kunst gik nøje sammen med hans indgående naturstudium i marken, ikke mindst af dyr. Dette gik atter sammen med det lyriske og fantasibårne i hans opfattelse som også hentede inspiration fra ældre danske malere som Th. Philipsen og J. Th. Lundbye. Dertil kom bl.a. Joakim Skovgaard hvis „Dragespringvand“ han så blive gjort færdigt på akademiet. B. gik udenom den herskende ny-klassicisme med dens krav om monumentalitet og fastlagde en bane præget af flittigt studium af naturen, bevægelse og farve med flydende grænse imellem forarbejde og færdigt arbejde. Han udstillede første gang 1920 på Kunstnernes efterårsudstilling og har fra 1929–33 og fra 1940 været tilknyttet Den frie udstilling. Hans første større skulpturer er *Bøffelko med Kalv*, 1924–25 og relieffer støbt i cement til udsmykning af huse. I de følgende år udvidedes motivkredsen med studier efter mennesker og portræthoveder. Desuden arbejdede han på *Slange der æder Kanin*, (Kunstindustrimuseet, Kbh.) belagt med mangefarvede sten. Fra 1935–38 er en brønd med en drikkende løve i skolen ved Skellet, Kbh. som efterfulgtes af *Bjørnebrønden*, 1936–39 (Nykøbing F.) hvis arkitektoniske udformning skyldes Kaare *Klint med hvem B. også i andre arbejder havde nært samarbejde. B. stod nu klart i offentlighedens bevidsthed som sin generations mest alsidigt begavede billedhugger, og efter konkurrence overdroges det ham 1942 i samarbejde med Kaare Klint at skabe et monument for Vitus Bering i Horsens. Motivet var en stor bølge med skibsstævn, fisk, fugle m.m. og materialet polykromkeramik. Skulpturen skulle anbringes under tag i forbindelse med et andet bygningsværk. Da dette ikke lod sig realisere opgav kunstnerne at gå videre med arbejdet. En lignende skæbne fik et andet stort tænkt arbejde påbegyndt ved samme

tid, et gulv i mosaik til rådhuset i Århus. En del deraf blev lagt men viste sig ikke at kunne tåle trafikken i hallen og blev derfor taget op og anbragt på en væg i Scala, Århus. Endnu et tredje stort arbejde blev ikke gennemført efter hensigten, en legemsstor skulptur af en ko belagt med mosaik. Figuren blev støbt i cement 1940 og be-malet for at antyde ideen og senere opstillet ved Amager Boulevard i Kbh. som gave fra legatet Albertina. Derimod gennemførtes *Grisebrønden* i Århus udført 1941–50 og skænket byen af bryggeriet Ceres. Den bygger på et nært naturstudium nedfældet i talrige forarbejder og fortsat under selve den endelige skulpturudarbejdelse i granit. Omtrent samtidig udførtes to andre større arbejder støbt i bronze efter lermode. Den ene er figurgruppen ved Radiohuset i Kbh. med fugle og mennesker, hvortil et kompositionsudkast er i Statens museum for kunst. Det andet er monumentet for Danmarks befrielse til Hillerød bestilt af byen 1946 og afsløret 1960. Motivet er en hjort der overfaldes af ørne. Under arbejdet forsøgte B. sig med variationer over temaet, fx *Hjort og jaguar*, hvortil en skitse i Statens museum for kunst. 1955–71 var B. professor ved kunstakademiet i Kbh., en post hvortil han i øvrigt var blevet vraget 1945 af ministeren trods betydeligt stemmeflertal i akademirådet. Af større arbejder i disse år er *mindestenen for Johs. V. Jensen*, 1956–59 i Farsø, *To søstre* opstillet ved Glostrup rådhus 1968 og en brønd til slotsgården i Sønderborg med motivet *Den fangne ørn*. Til de større arbejder knytter sig direkte eller indirekte et meget stort antal modellerede eller tegnede skitser eller studier, som i ikke mindre grad viser omfanget og karakteren af B.s talent. 1945 havde han separatudstilling i Kunstforeningen i Kbh., 1950 i Århus rådhus, senere s.å. i Haveselskabets have i Kbh., 1955 i Vejle kunstforen., 1966 atter i Kunstforen. Kbh. og 1973 vistes et stort udvalg af hans arbejder gennem årene på Den Frie forårsudstilling, 1976 udstillede han i Haagen-Müllers kunsthandel i Kbh. Han modtog Eckersberg-medaljen 1930, Thorvaldsen-medaljen 1940, det Anckerske legat 1954, Carl Nielsen og Anne Marie Carl Nielsens hæderspris 1963 og Viggo Jarls hæderslegat 1966. Fra 1967 har han modtaget årlig statsydelse. B. var i Paris 1926, i Grækenland 1928 og siden flere gange i Italien. – R.¹ 1956. K.² 1966. □Tegn. af E. Utzon-Frank, 1928 (St. mus.). Foto.

Interview i Berl. tid. 18.9.1943, Politiken 28.7.1944 og 3.6.1951; Social-dem. 13.8.1950; Information 14.6.1976. Mogens Bøggild (Tegninger af danske kunstnere I) 1946. – A. Rode i Tilskueren, 1938 237–53. Samme i Vor tids kunst nr. 35, 1942. L. Swane i Den frie udstillings katalog, 1940. H. Bramsen i Årstiderne, 1943 48–

50. Samme i kataloget til B.s udstilling i Århus, 1950 og i Jyllandsposten 8.7.1950. T. Lundgren i Konstrevy, 1946 134–37. E. Utzon-Frank i Politiken 7.7.1950. J. Zi-brandtsen i Nationaltid. 23.9.1950. O. Sarvig i Information 28.9.1950. G. Jespersen i Kunst, okt. 1955. K. Hjern i Ord och bild, 1956.

Henrik Bramsen

Bøggild, Ove Balthasar, 1872–1956, mineralog. * 16.5.1872 på Mosegård, Jetsmark sg., Hjørring amt, † 13.11.1956 i Kbh., begr. sst. (Garn. kgd.). F: forpagter Carl Andreas Hoftved B. (1833–92) og Marie Sofie Fischer (1833–1905). ~ 1.12.1901 i Gadstrup ved Roskilde med Rigmor Johanne Schmidt, * 21.5.1877 i Fredericia, † 5.1.1954 i Kbh., d. af købmand Jens Weilgaard S. (1839–85) og Thora Emilie Thilo (1848–1932, ~ 2° 1885 med handelsfuldmægtig Christian Papsøe, 1859–1926). B. blev student 1890 fra Ålborg og tog 1896 skoleembedseksamen i naturhistorie og geografi. Fra 1896 var han forelæsningsassistent ved Mineralogisk museum, 1898–1904 assistent sst., fra 1904 hjælpedocent ved Polyteknisk læreanstalt og fra 1910 docent sst. Ved N. V. *Ussings død udnævntes B. 1.2.1912 til professor i mineralogi og geologi ved universitetet og til direktør ved Mineralogisk museum. Han tog sin afsked 1942. 1913–53 var han medlem af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland, 1919 af Videnskabernes selskab og 1931 af konsistorium. – B.s første afhandling omhandler skurestriberne i Danmark (1899), men ellers arbejdede han hovedsagelig med mineralogiske emner, ofte af stor betydning også for andre grene af geologien. Han opstillede en række nye mineraler og udredte vanskelige mineralogiske fænomener udelukkende ved hjælp af optiske undersøgelser. Efter et studieophold i München 1899–1900 ledsagede B. 1900 Ussing på en undersøgelsesrejse til Julianehåb-distriktet i Sydvestgrønland. I de følgende år fremkom en række afhandlinger med beskrivelser af flere til dels nye mineraler fra Grønland (epistolit, steenstrupit, erikit m. m.), og 1905 i „Medd. om Grønland“ et større samlet arbejde på 625 sider om Grønlands mineraler *Mineralogia Groenlandica*. Medens denne er på dansk udkom 1953 som sidste videnskabelige arbejde fra B.s hånd en udvidet og revideret udgave på engelsk *The Mineralogy of Greenland*. 1906 foretog B. en geologisk studierejse til de dengang dansk-vestindiske øer, men fortsatte ellers sine undersøgelser over grønlandske mineraler (ussingit, dahlit, leifit m. m.). Desuden har han skrevet hæftet om Grønland, 1917 i Handbuch der regionalen Geologie og flere steder om geologi og minedrift i Grønland (Green-

land, 1929 m. m.). Endvidere har han som pioner foretaget mineralogiske undersøgelser af bundprøver ved slemning fra Ishavet, Nordhavet, Middelhavet og Det indiske ocean, optagne af Ingolf-, Hertugen af Orléans-, Thor- og Sibolga-ekspeditionerne. Til Danmarks geologi har han leveret et vigtigt bidrag gennem undersøgelser over den vulkanske aske hvis tilstedeværelse i det tertiære moler blev bekendt her i landet 1902, *Vulkansk Aske i Moleret*, 1902. B. fuldførte senere nogle af Ussing påbegyndte undersøgelser over den relative alder af de mange askelag i molerklinterne ved Limfjorden og offentliggjorde dem 1918 sammen med en oversigt over Danmarks ældre tertiærbjergarter. Af senere arbejder må fremhæves et arbejde om jernmeteoriters bygning *The Meteoritic Iron from Savik near Cape York, North-Greenland* (Medd. om Grønland bd. 74, 1927) og en indgående og værdifuld undersøgelse over skalstrukturen hos molluskerne (Vidensk. Selskabs Skrifter, 1930) samt en oversigt over Danmarks mineralogi *Danmarks Mineraler* (Danm. geol. Unders. 2. r. nr. 71, 1943). Som lærer ved universitetet var han de klare og koncise kendsgerningers mand og han har udgivet en lærebog i krystallografi og mineralogi, 1917 (2. udg. 1926, 3. udg. 1938) og flere nyere udgaver af Ussings „Kortfattet Lærebog i den almindelige Geologi“. □ Mal. af H. O. Bøggild Andersen, 1920. Foto.

A. Noe-Nygaard i Det kgl. da. vidensk. selsk. oversigt, 1957–58. Chr. Poulsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1957 147–50. H. Clausen i Dansk geol. foren. medd. XIII, 1958 531–36. A. Garboe: Geologiens hist. i Danm. II, 1961 438–41.

Erik Kristiansen (S. A. Andersen)

Bøggild-Andersen, Carl Olaf, 1898–1967, historiker. * 20.6.1898 i Brønderslev, † 9.2.1967 i Århus, urne sst. (Vestre kgd.). F: købmand, senere afdelingschef i Standard mønsterforretning Marius Sophus Andersen (1865–1938) og Caroline Kirstine Bøggild (1870–1938). Navneforandring 7.3.1939. ~ 26.9.1941 på Frbg. med husholdningslærer Gerda Ingrid Margareta Andersson, * 18.3.1912 på Frbg., d. af handelsgartner Hans A. (1873–1945) og Johanne Marie Elisabeth Larsen (1876–1938).

B.-A.s forældre flyttede 1901 til hovedstaden og han blev 1917 nysproglig student fra Plockross'skole i Hellerup. Hans egentlige interesse var dengang etnologi og arkæologi. Af praktiske grunde valgte han dog på Kbh.s universitet at forberede sig til skoleembedseksamen, senere til magisterkonferens i historie. Han studerede da og siden usædvanlig bredt i og uden for sit eksa-

mensfag; med sin vidtspændende læsning og sikre hukommelse blev han den lærdeste danske historiker i sin generation. Han blev mag. art. 1925 og levede nogle år af løst arbejde. 1929–30 var han to gange i Moskva som medarbejder for komiteen til fælles nordisk udforskning af de russiske statsarkiver og satte sig i den anledning med sædvanlig grundighed ind i russisk sprog og historie; han var vistnok den eneste danske historiker i hans generation der læste russisk uden større besvær. 1933–39 var han bibliotekar II på Det kgl. bibliotek. Han konkurrerede 1936 forgæves om det ved Aage "Friis" afgang ledige professorat i Kbh., men blev 1939 professor i historie ved Århus universitet og havde dette embede til sin død. Hans bedste elever har vidnet om hvor inspirerende hans undervisning kunne virke.

1600-tallet blev B.-A.s vigtigste forskningsområde. Efter sin eksamen valgte han hurtigt sit hovedemne, dansk udenrigspolitik 1660–66 med Hannibal Sehested som central figur. Støttet navnlig af Aage Friis, med hvem han som historiker delte interessen for ydre politik og en høj vurdering af de store personligheders betydning, fik han legatmidler til arkivstudier i England, Frankrig, Sverige og Norge (1927–33). Det blev lykkelige rejser, udviklende også menneskeligt. Inden de satte frugt i et større værk publicerede han de første af sine ofte tungtvejende bidrag til Historisk Tidsskrift, afhandlinger, anmeldelser og nekrologer. Allerede i den store artikel *Hertugdømmerne og Danmark i Nutiden*, 1931, mærkede man som Ellen Jørgensen sagde, løvens klo. Afhandlingen viser ikke blot hans lærdom, hans udsyn og fremstillingsevne. Visse synspunkter, ikke i alt originale, der kom til at præge hans senere forfatterskab træder frem her. Han vurderer den gamle danske adel meget positivt som bærer af en national dansk politisk og kulturel tradition, han opfatter tabet af de skånske provinser som en langt større national ulykke end Wienfreden 1864, og enevælden som udansk til sidst i 1700-tallet, han fremhæver Norge som en kilde til styrke for det nordiske i Danmark. Hans danskhedsfølelse var stærk og levende, men Norden og det nordiske samarbejde havde altid hans kærlighed. Det var et vigtigt træk i hans billede af Hannibal Sehested at det blev „hans hjertesag at føre Nordens riger sammen“. Af det planlagte store værk tog B.-A. et kapitel ud og brugte det som grundlag for sin disputats *Statsomvæltningen i 1660*, 1936, en skarpsindig kildekritisk undersøgelse. Resten blev i hans doktorvita kaldt *Hannibal Sehested og Norden*, en skildring af dansk ydrepolitik 1660–66. Det ufuldendte manuskript til dette værk blev først

1970 udgivet af Ole Degn under titlen *Hannibal Sehested. En dansk Statsmand II*. Dele af manuskriptet brugte B.-A. til to festskriftafhandlinger til Aage Friis (1940) og Erik Arup (1946) samt i sidste afsnit af bogen *Hannibal Sehested. En dansk Statsmand I*, med undertitlen *Manden og Tiden 1609–1666. Indsats i dansk-norsk Politik 1636–1660*. Bogen kom 1946 som afslutning på den mest produktive periode i B.-A.s liv. De tre kæmpebøger tilsammen er et stort anlagt forsøg på at skildre en statsmands indsats på baggrund af hans tid. Væsentlige dele af periodens danske og europæiske historie indgår i fremstillingen. Det hele er en usædvanlig arbejdspræstation, hvis resultat foruden talrige nye enkeltheder er et levende og fængslende, ganske vist delvis på formodninger baseret helhedsbillede af en betydelig historisk personlighed. – Jævnside med arbejdet på disse hovedværker skrev B.-A. to store afsnit i Gyldendals Verdenshistorie (*Enevælden ca. 1660-ca. 1770*, 1937) og Schultz Danmarks Historie (*Christian IVs Tidsalder*, 1942); begge vidner om hans lærdom og historiske intelligens. Han forfattede *Historisk Tidsskrifts Historie*, 1939, og den pressehistoriske afhandling *Af Jyllands-Postens Saga*, 1946, han leverede talrige artikler til Dansk biografisk Leksikon og flere bidrag til Historisk Tidsskrift. Senere kom nogle udgiverarbejder, bl.a. „Leonora Christinas Jammersminde og andre selvbiografiske Skildringer“, 1949 (s.m. Johs. Brøndum-Nielsen, 2. udg. 1960) og hendes franske selvbiografi, 1958. Efter 1950 arbejdede B.-A. sig dybt ind i 1500-tallets historie. 1956 kom i Historisk Tidsskrift den første af en planlagt række Povl Helgesen-afhandlinger, den skarpsindige og overbevisende *Nogle Skibykrønike-problemer*. I sine seneste år sled han, undertiden hektisk, med studier over Povl Helgesen og andre emner fra hans tid. De kom dog ikke til at sætte frugt i noget trykt arbejde.

Hovedsvagheden i den store biografi, en svagheit som er mindre fremtrædende i disputatsen, hænger sammen med et af B.-A.s største fortrin som historiker, hans evne til fantasifuld, sympatisk indleven i og leven med de personer han var optaget af. Den kommer smukt til udtryk i hans arbejder om Leonora Christina, hvis storladne personlighed varigt fængslede ham. Men sympatien kunne stige til en næsten lidenskabelig beundring som svækkede hans iøvrigt stærkt udviklede kritiske sans. Derfor er disputatsens og biografens argumentation for at Hannibal Sehested som Ingvar Andersson udtrykte det „står bakom det mesta originella och „moderna“ i sin tids danska politik“, også statsomvæltningen 1660, langt fra på alle punkter overbevisende.

For B.-A. var Sehested „vistnok den idérigeste og videst skuende statsmand, som Danmark i nyere tid har fostret“. Senere blev Povl Helgesen hans helt. „Ingen anden samtidig ejede lektor Povls etos, ånd og ild.“ Til gengæld antog B.-A.s negative vurdering af historiske personer han ikke kunne lide og hans polemik mod historikere med en anden mening end hans undertiden samme lidenskabelige karakter. Blandt hans mange gode forskeregenskaber var et afbalanceret iudicium ikke altid mest fremtrædende. Svaghederne blev ikke upågtede af kritikken og Ingvar Anderssons kritiske men også varmt anerkendende anmeldelse af Hannibal Sehested I (Historisk t. 1949) tog han sig urimeligt nær. Den forårsagede vistnok at han ikke gjorde bind II af biografien trykfærdigt. Han havde et sårbart sind og lukkede sig i perioder inde i tungsind og mistænksomhed.

B.-A. havde store evner som skribent. Hans hang til at tage alle nuancer med kunne gøre hans fremstilling tung, men ingen af hans slægtleds fremtrædende historikere kunne finde så lykkelige og slående sproglige udtryk. Bedst var han når han var tvungen til korthed. Adskillige af hans personkarakteristikker i Dansk biografisk Leksikon kunne næppe formes bedre. Også som taler kunne han yde det ypperlige. Gløden i hans foredrag og de myndige domme, fremført med hans smukke dybe stemme, kunne gøre et stærkt indtryk. B.-A. mindede ved sin sårbare æresfølelse, sit lidenskabelige sind og hidsige temperament og sine historiske interessers retning om Caspar Paludan-Müller som han satte højt. Begge arbejdede helst med brydningstider og udprægede personligheder. Skønt B.-A. ikke var fremmed for social og økonomisk historie, handlede historien for ham først og fremmest om enkelte mennesker. Formand for Den danske historiske forening 1950–54. Medlem af Det kgl. danske selskab for Fædrelandets historie 1948, af Videnskabernes selskab s.å. – R. 1950. R. 1960. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 169–71. – Povl Bagge i Nordisk t. (Letterstedtska), ny serie XXVII, 1951 331. K. Fabricius i Det kgl. da. vidensk. selsk. oversigt 1966–67 97–101. P. Bagge i Hist. t. 12. r. III, 1968 174–77. L. Tandrup i Hist. jyske saml., ny r. 9, II, 1971 254–73.

Povl Bagge

Bøgh

Slægten føres tilbage til Christen Jensen, tømrer i Viborg, hvis søn Niels Christensen B. (–1702) var sogneprest i Fjellerup-Glæsborg og far til sogneprest i Trige-Ølsted Christopher Nielsen B.

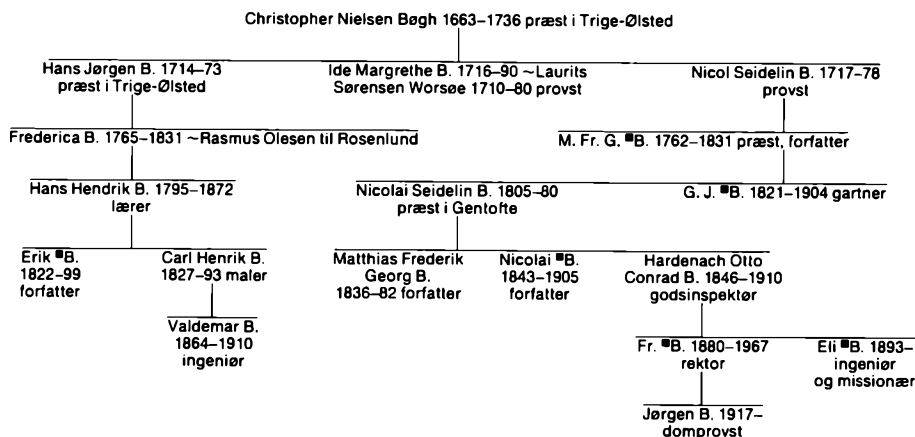
F. E. Seidelin: Stamtv. over familien Seidelin, 1877 61–77. Mogens Seidelin: Den seidelinske slægtsbog, I, 1943 236f og II, 1960, 481–526.

Hans H. Worsøe

Bøgh, Carl, se Bøgh, Erik

Bøgh, Eli, * 1893, ingeniør, missionær, * 7.1.1893 i Tranekær på Langeland. F: godsinspektør, justitsråd Hardenack Otto Conrad B. (1846–1910) og Eleonora Ingertha Møller (1849–1930). ~28.10.1932 i Indien med missionær Hilda Karen Martens Wolff, *25.3.1904 i Bergen, d. af købmand Jonas Emil W. (1849–1924) og Hilda Andrea Hansen (1865–1957). – Bror til Fr. *B. B. blev student 1910 og polyteknisk kandidat 1916. Han var opvokset i et hjem præget af kristen overbevisning, og i ungdomsårene meldte ønsket sig hos ham om at blive missionær. Han fuldførte dog først sit studium og efter endt soldatertid blev han antaget af Dansk santalmission som leder af dennes thehave i Mornai, Assam. Udrejsen fandt sted 1920. Mens han læste sprog, boede han hos broderen læge Boe Bojesen Bøgh (1884–1954) som var leder af missionshospitalet i Benagaria. Her mødte han store skarer af spedalske og følte snart at hans kald som missionær lå i bekæmpelsen af denne sygdom. Missionens ledelse som havde ønsket at begynde arbejde blandt spedalske løste Bøgh fra forpligtelsen i thehaven og i 1923 kunne han modtage de første patienter i en ny spedalskhedskoloni i Saldoha. Mens man hidtil havde arbejdet efter asylprincippet, ofte med fængselspsykose til følge, ønskede B. at patienterne skulle leve som i en normal landsby med arbejdsmuligheder for de raske, med lokalråd etc., og kolonien i Saldoha blev en foregangsinstitution hvor havebrug og landbrug indgik som led i terapien, samtidig med at det bidrog til koloniens økonomi. Sammen med broderen opbyggede han det hospital som var centrum i kolonien.

I længden var klimaet og det hårde arbejdspress sammen med det stærke personlige engagement så stor en belastning for hans helbred at han 1926 blev nødt til at rejse hjem. Først 1931 kunne han igen rejse ud, og allerede 1933 svigtede helbredet atter. 1926–31 og 1933–39 var han ansat i Kirkens korshær i Danmark. Da helbredet igen tillod ægteparret at tænke på udrejse søgte de ind som missionærer i Den danske Israelsmission hvor de dog ikke blev antaget. Dette førte til at de kort før anden verdenskrigs udbrud for egen regning og uden tilknytning til noget missionselskab rejste til Haifa som missionærer. Det blev indledningen til 33 års missionærgering i Israel hvor de koncentrede deres indsats

om at uddele Det nye testamente til jøder og føre de samtaler dette naturligt gav anledning til. Således blev B. for anden gang i sit liv pioner for en ny missionsform. Først det britiske, senere det israelske styre gav dem frihed til ophold og arbejde, og gennem en menneskealder hvor Det nye testamente var eneste missionsmiddel, og missionærernes eksistens på intet tidspunkt var økonomisk sikret vandt Bøghs sig stadig flere venner og blev accepteret overalt. – B.s særkende som missionær var hans næsten apostoliske afkald på al sikkerhed og al organisation og hans koncentration om selve budskabet. Han hvilede ubekymret i sin kaldsbevidsthed og tillid til at de nødvendige midler til hans og hans kones underhold ville komme efterhånden som der var brug for dem. Hans livsform var til det yderste enkel og han skyede offentlighed. „Det store sker altid tyst“, plejede han at sige. 1973 vendte de af helbredsgrunde tilbage til Danmark.

Skat Rørdam Clausen i Menighedsbladet VI, 1924 58f.
Ole Christiansen

Bøgh, Erik Nicolai, 1822–99, forfatter, teaterdirektør, redaktør. * 17.1.1822 i Kbh. (Frels.), † 17.8.1899 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: lærer ved Frue sg.s borgerskole, senere i Sneslev Hans Hendrik B. (1795–1872) og Marie Dorothea Møller (1803–65). ~ 7.6.1850 i Grue i Norge med Andrea Schøyen, * 17.8.1824 i Odalen, † 21.3.1906 på Frbg., d. af kaptajn og lærer ved krigsskolen Aslak Ludvig S. til Schøyengården (1778–1853) og Anna Sophia Bühring (1784–1851). B.s far underviste først i kbh.ske skoler, forsøgte sig så med en beværtning og blev 1832 lærer i Karrebækstorp. Drengen havde gode dage, så længe hans morfar, havnefoged Møller, levede; i

hans solide københavnske småborgerhjem opfostredes han med den gammeldags selskabelighed, i hvilken klubviserne var hovedunderholdning, og med teaterinteresse, og beundredes for sin lærenemhed og deklamation. Efter konfirmationen blev han en slags skriver hos stedets provst. Her fik han kun tid til at udvide sin spredte forslugne læsning med provstesønnens skolelatin (det han siden ikke ville sælge for 100 daler), men 1839 kunne han dog bestå optagelsesprøven til Jonstrup seminarium, og skønt han ikke evnede at købe lærebøgerne og næppe at bestride opholdet gennemførte han det toårige studium og tog eksamen med førstekaraktter, og efter halvandet års huslærerirksomhed på Farumgård fik han kald i Fuglebjerg. Her fandt han sin sognepræst så embedsvigtig og ildesindet at han sept. 1844 brød overtvært og drog til Sverige med det Miller-Olsenske teaterselskab og efter dets opløsning ud på sæsonen klarede han sig som portrættegner i mellemvenske byer og storgårde. En afstikker til Syd norge efteråret 1848 gav hans skæbne den endelige retning. Af digte havde han i ungdomsårene skrevet masser, oprevne og selvpersiferende i Byrons og Heines, skæmtsomme i dansk rimbrevs og komisk fortællings stil; nu fandt hans form- og tilpasnings-evne et tiltrækkende felt ved Kristianiascenens trang til let moderne repertoire udover det andetsteds fra indførte. Han fik et par vaudeviller opført, 31.12.1848 desuden *Nytaarsaften 1848–49*, en gennemgang af årets hændelser ved hjælp af optrædende typer („Journalistiken“, „Kritiken“, „Industrien“ osv.). Den litterære tilskyndelse kom fra August Blanches „1844–45“ og ad denne vej opstod altså den første norske revy ligesom snart efter den første danske. Da stillingen som dansk tekstforfatter i Norge måtte blive uholdbar i længden og da B. som nyforlovet

måtte tænke på sikrere udkomme drog han sept. 1849 til Danmark og allerede 31.12. opførte Casino hans *Nytaarsnat 1850* med overordentligt held. Det føltes som en Plougsk Atellan lempet efter en bredere offentligheds forståelse; mest original var behandlingen af sangene idet B.s musikalske følsomhed og takt ydede noget usædvanligt ved teksterne til de givne rytmer, ligesom han senere selv skrev fikse, let tilgængelige melodier. Som fast leverandør til Casino forfattede han i det næste tiår en lang række større og mindre sangspil, de færreste på egen hånd (som *Fastelavns-gildet*, 1855, *Califen paa Eventyr*, 1857 og *Huldrebakken*, 1852, det eneste han forsøgte at få frem på Det kgl. teater); men også når ramme eller dog idé var taget fra franske mønstre som han langt foretrak for de hidtil mere gængse tyske (fx *Et enfoldigt Pige-barn*, 1853, *Alle mulige Roller*, 1857, *Valbygaasen*, 1856), havde han med sikkert dramatisk håndlag tildannet stoffet efter sit teaterpublikums tarv. Udspekulerede finter og ordleg, der ganske vist blev tilstrækkeligt beundrede og erindrede i et par menneskealder, gjorde det ofte ud for den dybere sympati med emnerne. Størst talent havde han ubetinget for visedigtning hvor han byggede videre på den tradition han som lille havde mødt i bedstefaderens hus (P. A. Heiberg, Rahbek, Abrahamson etc.). B. var i besiddelse af en folkelig slagfærdighed og et barokt lune der har gjort at adskillige af hans viser har holdt sig til vore dage: *En lille bitte Mand*, *Den Skønne gaar ind i sit attende Aar*, *Det var en Aften paa Tivoli* og *Du skønne fortrylendes Kjesten*. 1855–60 var B. Casinos artistiske direktør; hans sidste store succes under dette, *Grevinden og hendes Søskende-barn*, 1859 var også en bearbejdelse fra fransk men blev fremført som en imødekommenhed mod hovedstadens harme over grevinde Daners formodede politiske indflydelse. Casino-årene stillede de største krav til B.s næsten udtømmelige arbejdsevne og hans, efter opgavernes art at regne, ufejlbarlige kunstneriske samvittighedsfuldhed. Teatret trivedes; men dets bestyrelse blev ham for fordringsfuld og uforstående. Jævnside med sit scenearbejde havde han været causeur i Dagbladet, nu overtog han redaktionen af den nylig oprettede Folkets Avis som han ledede til 1877 og i de første år slog op til landets mest udbredte dagblad, væsentlig i kraft af sine stående føljetoner om alle dagens emner. Også her var han det brede borgerskabs mand der just gav form til hvad det magtede at føle og fatte. 1864 stod han på det mest ubetingede nationalliberale stade; så fulgte han med over til højre. Bondevenstre og socialismen var ham lige tåbelige og skadelige (i hans digt *Mester*

Oles Prædiken, 1878 12. oplag, går det ud over folketingets holdning i forsvarssagen). Det lykkedes ham vist ikke at komme på fremtidens side i noget som helst litterært, kunstnerisk eller musikalsk spørgsmål; den stigende interesse i 1870erne for Søren Kierkegaard behandlede han således som skabagtig mode. Men personlig sanddrøhed og frihed for snobberi kan man ikke frakende ham. Hans meningsfællesskab med de nationalliberale akademikere af hvem han havde følt sig overset som seminarist førte ham ikke ind i klikemæssig gensidighed, og hans illusion om at være den uheldede, uden for massen stående ræsonnør var ægte nok. Han indvædede i hvert fald sine folk i at gennemtænke deres egne tanker, sindrig og livfuld logiker og polemiker som han var, og som kulturhistorisk materiale vil hans føljetoner bevare deres værdi. Han kunne samle dem i bogform hvert år (*Dit og Dat* og *Udvalgte Feuilletoner*, 1862–86); de fortsattes efter 1877 i Dagens Nyheder af hvis redaktion han var medlem. Til disse samlinger slutter sig nærmest hans moraliserende *Syv Forelæsnings*, 1857, *Otte nyere Forelæsnings*, 1874, *En liden Hverdagspostille*, 1877 og *Jonas Tværmoses Ærgrelser* 1, 1864, II, 1875, Københavns-oplevelser i jeg-form, illustreret af forfatteren. Også af sine fortællinger og sine digte, af hvilke nogle rummer en lidt bleg, men følt romantisk alvor (*September*), har han givet udvalg. Han foretog mange rejser, til Tyskland, til Italien, oftest til Paris; 1872 fik han det Anckerske legat. Med de frembrydende retninger i litteratur og samfundsbe-
 tragtning måtte han komme på en stedse mere spændt fod, og efter at han havde opgivet deltagelse i dagens debat holdtes uviljen mod ham varm ved hans varetagelse af censorstillingen ved Det kgl. teater fra 1881 til hans død. Hans både moralsk og kunstnerisk motiverede modstand mod de fleste værker af moderne karakter, selv de allerbetydeligste, skadede nationalscenes udvikling, om end han langtfra altid fik medhold hos direktionen. Som artistisk rådgiver for forfattere og iscenesættere var han ikke uden fortjeneste. – En broer Carl Henrik B., * 3.9.1827, † 19.10.1893, gennemgik, efter maleruddannelse i Næstved, kunstakademiet og var gennem en menneskealder en populær maler, hvis kronhjortbilleder købtes af bourgeoisiet og adelen. Tit. professor 1873. (E.B.) – R. 1881. DM. 1892. □Litografi af I. W. Tegner, 1854. Træsnit 1863 efter tegn af P. Klæstrup. Træsnit 1867, af E. Skill 1868, af H. P. Hansen 1869 og 1872. Buste af Th. Stein, 1871. Træsnit 1875 og af H. P. Hansen, 1876, gentaget 1883 og kopieret i flere træsnit, bl.a. et par gange af C. Poulsen. Relief af O. Glosimodt, 1880 (Teatermus.). Træsnit 1883. Af-

Bøgh, Erik

bildet på mal. af Paul Fischer, En festaften i Det kgl. teater, 1888. Tegn. af E. Henningsen, 1891. Mal. af O. Bache, 1892 (Fr.borg). Afbildet på karikatur 1894 (Fr.borg). Træsnit af A. Bork, 1895. Relief af H. Conradsen, udst. 1901.

Udg. Dramatiske arbejder I–VII, 1858–71. Udv. dramatiske arbejder I–III, 1885–86. Digte I–II, 1879–81.

Kilder. Erindr. fra mine unge dage, 1894. Min første forfatterid, 1897. Breve i Gads da. mag. 1927 34–56, 108–25.

Lit. Otto Borchsenius: Fra fyrrerne I, 1878 21–40. Annie Foss: E. B. og københavnerliv på hans tid, 1920. Arkiv på Kgl. bibl.

Uffe Andreassen (Paul Læssøe Müller)

Bøgh, Frederik, 1880–1967, rektor. * 18.2.1880 i Tranekær, Langeland, † 14.9.1967 på Skt. Lukas stift., Helleruplund sg., begr. Tibirke kgd., Fr. borg amt. F: godsinspektør på Tranekær, justitsråd Hardenack Otto Conrad B. (1846–1910) og Eleonora Ingertha Møller (1849–1930). ~ 8.10.1910 på Frbg. med Karen Margrethe Lauritzen, * 30.11.1887 i Slagelse (Skt. Miksels), † 28.6.1973 i Hellerup, d. af manufakturhandler Julius Carl Christian L. (1851–90) og Mary Margrethe Isabella Benzen (1848–1926). – Bror til Eli *B.
Efter at være blevet matematisk student fra Odense katedralskole 1898 studerede B. matematik hvori han tog magisterkonferens 1905. Han kastede sig straks ud i lærervirksomhed, først ved Frbg. gymnasium, en tid tillige ved Henrik Madsens skole og Døckers kursus. Fra 1920 var han først adjunkt, fra 1921 lektor ved Vestre Borgerdydskole, og endelig fra 1924 til 1948 rektor for Chr.havns gymnasium. Han var en klar og dygtig underviser og en anerkendt skoleleder. 1923–28 var han medredaktør af Matematisk Tidsskrift Afd. A. Lige så megen kraft som i sin skolevirksomhed lagde B. i et omfattende arbejde på at højne lærerstanden økonomisk og pædagogisk. I privatskolens tid var han virksom for en forbedring af lærernes usle lønninger gennem Privatskolernes fagordnede lærerforening, i hvilken han var bestyrelsesmedlem allerede fra 1906 og formand i de vigtige år 1917–19. Sit pædagogiske virke udfoldede han især gennem Det pædagogiske selskab, som formand 1931–34 og som redaktør af dets tidsskrift Vor Ungdom 1931–37 og igen 1948–52. Adskillige artikler i tidsskriftet vidner om hans klarsyn. Fx var han den første der gjorde opmærksom på de krav „de store årgange“ fra krigens tid ville stille til skolen. B. stod i sine senere år som den af alle anerkendte samlingsskikkelse i kritiske situationer, fx som formand for Gymnasieskolernes lærerforening 1944–45 og som nægler ved dannelsen af Dansk pædagogisk tidsskrift 1953 ved sammenlægning af Vor Ungdom og Social-

pædagogisk Tidsskrift. Han var medredaktør af det nye tidsskrift i dets første år og vedblev i flere år at stå for dets økonomi. Administrativt gjorde han en stor indsats ved i en årrække at revidere private skolars og kursers regnskaber for undervisningsministeriet. Ved hans afsked i 1948 stiftedes ved bidrag fra elever, forældre og lærere et fond under hans navn.

Med sit kristne livssyn, sin fordomsfri og kloge holdning til pædagogiske spørgsmål og sin ranke personlighed var B. højt respekteret af alle. – R. 1938. DM. 1948. K. 1956. □Foto.

K. W. Norbøll i Gymnasieskolen, 1967 978–80. H. W. Nielsen sst. 980f. Christianshavns gymnasium. Skoleeftretren. 1968 12f.

Per Krarup

Bøgh, Frederik, se Bøgh, Nicolai

Bøgh, Georg Julius, 1821–1904, gartner. * 13.12.1821 i Herfølge, † 19.2.1904 i Horsens, begr. sst. F: sognepræst, amtsprovst Matthias Frederik Georg B. (1762–1831) og Victorine Juliane Fog (1781–1861). ~ 24.7.1855 i Vejle med Henriette Amalie Diederich, * 16.12.1824 i Kolding, † 15.7.1911 i Horsens, d. af kaptajn ved skarpskytterne Johan Gottlieb D. (1778–1837) og Ida Sophie Juliane v. Brincken (1785–1868).

B. fik sin gartneruddannelse ved Sorø akademihave, Frederiksberg slotshave og Rosenborg gartnerlæreanstalt hvorfra han tog gartnereksamen 1843. Han arbejdede derefter i udlandet, bl.a. i Booths handelsgartneri i Hamburg, og i tre år var han bestyrer af firmaet Emmerich, Klausal & Co.s handelsgartneri i Wien. Fra 1849–54 var han gartner på Palsgård hvis haveanlæg helt blev omlagt under hans ledelse. 1854 anlagde han ved Horsens et handelsgartneri som 1866 blev betydeligt udvidet. I sin planteskole arbejdede han især med læplanter og frugttræer og var især inden for dette område en foregangsmand, bl.a. ved indsamling og videreformering af lokale, jyske frugtsorter som p.g.a. deres proveniens egnede sig særlig godt til bestemte jordbundsforhold og ekstreme klimaforhold („de bøgiske sorter“). I frugtavlens indførte han nye regler for beskæring baseret på hans studier og kendskab til planternes reaktioner på den gartneriske behandling, og ikke mindst derfor blev hans gartneri et søgt lærested for gartnereløvere. B. var talsmand for en fornuftig udformning af læplantninger endnu før Hedeselskabets indsats på dette område. I sine sidste år arbejdede han med frøavl af rodfrugter og køkkenurter og blev inden for dette felt foregangsmand i dansk plantevl. Han udgav en række småskrifter som *Frugttrædyrkning i Jylland* 1865 og *Bemærknin-*

ger om *Rodfrugtdyrkning* der udkom i to udgaver. Æresmedlem af Alm. dansk gartnerforening. – R. 1899.

Gartnertid. XV, 1899 77–79. Alfr. Bruun sst. XX, 1904 33–35. C. Mariboe i Haven, 15.3.1904 73–75. –Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Bøgh, M. F. G., se Bøgh, Nicol Seidelin

Bøgh, Nicol Seidelin, 1717–78, præst, digter. * 17.8.1717 i Trige, † 23.8.1778 i Kerteminde, begr. i kirken sst. F: sognepræst, provst Christopher B. (1663–1736, ~1° med Dorothea Andersdatter Winding, ~1° med sognepræst i Trige Hans Nielsen Brandt, ca. 1624–92, (~1° med Gertrud Hansdatter, † 1680), ~2° med sognepræst sst. Peder Mortensen Laug, ca. 1660–93) og Kirstine Nicolsdatter Seidelin (1691–1733). ~1° 31.1.1747 i Kbh. (Helligg.) med Cæcilie Marie Bentsen, * 8.5.1719 i Kbh. (Helligg.), begr. 11.8.1756 i Kerteminde, d. af brygger Bent B. († 1754) og Johanne Christence Norman († tidligst 1756). ~2° 20.5.1758 med Mette Cathrine Birch, * 2.3.1741 i Elsted, † 31.10.1796 i Torning, d. af forpagter på Lykkesholm, senere proprietær til Klarskovgård Mads B. († 1746) og Karen Møller († tidligst 1751, ~2° med herredsfoged Hans Pedersen til Hindema, † 1751).

B. fik skoleundervisning på tysk hos præsten P. Wøldike i Sommersted der holdt en stor skole i sit hjem. Derfra dimitteredes han 1735 til universitetet, hvor han 1738 tog attestats. Som teologisk kandidat udgav han en temmelig omfangsrig, original salmesamling *Den siungende Theologus*, 1742, hvori salmerne er systematisk ordnet til de to første trosartikler medens salmer til den tredje mangler. 1743 blev B. skibspræst, var med Ulrik Danneskiold-Samsøes eskadre i Algier 1746, og udgav efter hjemkomsten et omfangsrigt værk om togtet, skrevet på aleksandrinere, *Den Algerske Freds-Historie*, 1747. S.å. beskikkedes han til sognepræst for Kerteminde; 1761 blev han provst for Bjerge herred. Nogle år før sin død påtænkte han at udgive et ugeskrift hvori religionslærdommene skulle behandles på vers, og han havde 100 ark skrevet, men hverken tid eller penge til udgivelsen. Der udkom da et brudstykke *Poeten eller Et poetisk Skrift, som handler tildeels om de høieste og vigtigste Sandheder i den Christelige Religion, i sær om de vigtigste Ting i Adams Historie*, 1774. Heri allegoriserer han, atter i aleksandrinere, over menneskehedens ældste historie, idet han mener at aldrig nogen før har været inde på denne „heel sælsomme Forklarings-Maade“. Som digter virker B. temmelig åndløs, med tydelig påvirkning af

barokstil. – I landsarkivet for Fyn findes en værdifuld håndskreven beskrivelse af Kerteminde og Bjerge herred som B. har forfattet omkring 1770. – Sønnen Matthias Frederik Georg B., * 26.11.1762, † 17.10.1831, blev cand. teol. 1792, lærer ved landkadetakademiet og 1797 sognepræst i Præstø, 1810 i Herfølge og Sædder. Han interesserede sig for retskrivningsspørgsmål og udgav 1807 *Almindelig dansk orthographisk Undersøgelse* og 1822 *Dansk Retkskrivningslære*.

K. L. Rahbek og R. Nyerup: Den danske digtekunst under Frederik V, 1819 15–18. G. Strom i Saml. til Fyns hist. og topografi III, 1865 26–28. Juul Bondo: Biskop Bruun Juul Fogs levnet, 1897 234–39. Kay Larsen i Tidsskr. for søvæsen, 1917 391–96. V. Woll i Pers. hist. t. 7. r. IV, 1920 183. – Manuskript i Landsark. for Fyn.

R. Paulli*

Bøgh, Nicolai Seidelin, 1843–1905, forfatter. * 12.5.1843 i Skamstrup, † 13.10.1905 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Gamtofte, provst Nicolai Seidelin B. (1805–80) og Charlotte Dons (1816–88). ~2.6.1876 på Frbg. med Anna Regitze Theodora Henriette Lundgren, * 5.9.1853 i Malmø, † 12.3.1928 i Kbh., d. af urmager Georg Tycho L. (1805–75) og Frederikke Lose (1812–62).

Som ganske ung var B. i ti år i huset hos præsten N. G. *Blædel, fik en noget uregelmæssig undervisning og blev først 1866 student fra Borgerdydskolen i Kbh., n.å. cand. phil. Han begyndte at studere teologi men gennemførte ikke studiet. Foråret 1873 ledsagede han H. C. Andersen på dennes sidste udenlandsrejse. Et halvt år tidligere – 1.10.1872 – var han blevet ansat som lærer ved søetatens underofficersskole med dansk som hovedfag, en post han bestred til sin død. Han var en ypperlig pædagog, elsket af sine elever som hædrede ham ved at gøre ham til æresmedlem af underofficersforeningen „Ørnen“. – B. skrev i sin studentertid sammen med William *Bloch et par muntre studenterkomedier *Hr. Volmer i Sorø, En fix Idé, Kanariefluglen* og lystspillet *Hvide Roser* (1872 Det kgl. teater). 1866 havde han offentliggjort sine første digte (bl.a. i Robert Watts „Figaro“); sin lyrik samlede han i *Digte*, 1875, *De Nygiftes Sange*, 1880, *Minder og Melodier*, 1890 – ubetydelig, lidt diletantisk epigon-poesi. Men allerede 1868 havde han med en afhandling i „Aftenlæsning“ om *Kamma Rahbek og hendes nærmeste Omgivelser* fundet sit specielle område: guldalder-personalhistorien. Hans første større monografi skildrer *Signe Læssøe*, 1877; *Fra Oehlenschlägers Kreds*, 1881, tegner tre kvindeportrætter: Maria Heger, Sophie Ørsted og Christiane Oehlenschläger; kunsterparret Jerichau, hvis bekendtskab B. havde

gjort hos Blædels, er biograferet i *Erindringer af og om Jens Adolf Jerichau*, 1884 og *Elisabeth Jerichau Baumann*, 1886. Efter store forarbejder kom 1893–1901 hovedværket *Christian Winther I–III*; samtidig hermed er en større levnedsskildring af Fritz Jürgensen, 1897. B. der var uhyre flittig efterlod sig ved sin død flere arbejder i manuskript; heraf er bøgerne om Kaalund (1906) og fru Sødring (1910) senere udgivet. Til tidsskrifter har B. skrevet talrige biografiske essays (om ægteparret Rosing, Johs. Ewald, Weyse, Peter Foersom, det Heibergske hjem, H. C. Andersen m.m.); han har endvidere sammen med C. St. A. "Bille med smag og takt besørget udgivelsen af Andersens korrespondance (1877–78) og var medarbejder ved Dansk biografisk Lexikon, I. udg. – B.s hovedinteresse var selve levnedsskildringen; en æstetisk vurdering indlod han sig ikke på, en almindelig psykologisk karakteristik var heller ikke hans sag. Hans større bøger er næsten alle samlinger af breve og aktstykker i en biografisk ramme, materialer til biografier snarere end udførte værker. Deres betydning ligger i deres rigdom på værdifuldt stof; i den retning er Winther-bogen med dens omhyggelige indsamling af både skriftlige kilder og mundtlig tradition et ret enestående værk; men dette stof meddeles i reglen uforarbejdet, uden kritisk prøvelse. Nogen fremragende skribent var B. ikke; den livfuldhed som prægede hans fremtræden giver hans skrifter ingen forestilling om. – Broderen Matthias Frederik Georg B., * 4.11.1836, † 31.1.1882, blev cand. jur. 1866 men interesserede sig mere for litteratur. Han tilhørte kredsen om Frederik "Algreen-Ussing og er skildret af Vilhelm "Bergsøe i Fra Piazza del Popolo som Frederik From. Han var medarbejder ved Illustreret Tidende og Berlingske Tidende. Hans enke udgav 1887 *Efterladte Arbejder*. (N.B.) Tit. professor 1890. – R. 1897. □ Træsnit 1877. Træsnit 1886 efter foto. Silhouet (Fr.borg.) Tegn. og relief (Bakkehusmus.).

E. v. d. Recke i III. tid. 22.10.1905. Regitze Barner: Minder, II. 1911 113–16. Juul Bondo: Biskop, dr. theol. & phil. Bruun Juul Fogs levned, 1897 234–39. Inger Bøgh: H. C. Andersen og N. B. 1968. H. C. Andersens dagbøger 1825–75, VII–X, 1972–75. – Papirer i Bakkehusmuseet. Levnedsbetning i ordenskapitlet.

H. Topsøe-Jensen

Bøgh Andersen, Niels, * 1908, højskoleforstander. * 21.7.1908 i Møgeltoender. F: fisker Theodor Andersen (1879–1976) og Ane Line Bøgh (1884–1963). ~ 15.7.1936 i Hjørring med Ingrid Mikkelsen, * 28.8.1909, d. af redaktør Christian M. (1879–1928) og Ellen Ræbild (1885–1973).

B. A. voksede op i landsbyen Aventoft, få km. syd for Tønder. Sønderjylland var tysk og forældrene og børnene dermed tyske statsborgere. Aventoft var dengang et isoleret landsbysamfund hvor man levede en gammeldags almuetilværelse. Fiskerne og bønderne talte dansk; kun præsten og læreren talte højtysk og var dermed isolerede. Overtro spillede en stor rolle, men man levede også i en gammeldags fromhed der havde ringe forbindelse med kirken. Den almuetilværelse som Jeppe Aakjær og Carl Nielsen har skildret fra forrige århundrede, har B. A. levet i til op mod 1920. Den er baggrunden for hele hans indstilling. – B. A. var et følsomt gemyt med dragning mod det kunstneriske. Nær barndomshjemmet boede Emil Nolde, og han var hjemmets gode ven, men B. A. måtte dog helt på egen hånd famle sig frem mod det kunstneriske. Han skar i træ og formede i ler. Som ung blev det en lidenskab for ham at besøge museer, og han har stor viden om kunst. Tit har han ført dagbog ved at tegne landskaber og mennesker. Mange af hans breve fra Rusland blev illustreret med pennetegninger. B. A. kom på Tønder seminarium. Lærereksamen 1929 og derpå til 1931 vikar ved en skole i København. Han ville tilbage til hjemstavn og blev 1931–35 leder af den danske privatskole på Harreslev mark lige uden for Flensborg. 1935–38 lærer ved den dansksprogede kommuneskole i Flensborg og derefter igen leder af den danske skole på Harreslev mark. 1940 indkaldtes han til tysk militærtjeneste. Efter en tid i Frankrig kom han til den russiske front 1941–44. Han gjorde tjeneste ved den kirkelige betjening og tilrettelagde evangeliske gudstjenester og førte lister over de faldne. Det arbejde førte ham tit ud i de yderste kamplinj. 1944 kom B. A. til fronten i Normandiet og var med i kampene da den tyske hær brød sammen. Han kom i fangenskab. Til London medbragte han lister over dansksindede i allierede krigsfangelejre. Han virkede i London som en uofficiel talsmand for danskheden syd for grænsen. 1945 blev han rektor for en kommunal dansksproget folkeskole i Flensborg-Nord, 1949 leder af en privat dansk folkeskole i Flensborg, og 1954–72 forstander for Jaruplund højskole. Han var medlem af ledelsen for det danske mindretal før anden verdenskrig, formand for Sydslesvigsk forening 1949–57 og 1964–65, formand for Flensborg Avis' tilsynsråd 1965–75 og borgmester i Harreslev 1946–48. Han blev medlem af kredsdagen for Flensborg landskreds 1946–74 og administrator for I. C. Møllers legat af 1976. B. A. er kommet fra et klasseløst samfund og hans danskhed er meget socialt bestemt. Han ledede den danske højskole i Jaruplund med fasthed,

men også med stort frisind. Han gjorde skolen til et godt hjem for unge som havde svært ved at tilpasse sig samfundet. Som lærer lagde han stor vægt på historisk og kunsthistorisk undervisning. Han er en fin kender af antikviteter, og skolen fyldtes med kunstskatte. – B. A. har før og efter krigen foretaget en række kunsthistoriske studierejser til Polen, Egypten, England, Sovjetunionen, Italien m.m. Efter at være fra-trådt som forstander er han en meget benyttet foredragsholder nord og syd for grænsen. B. A. har skrevet tre bind erindringer samt skuespillet *Homo insanus*. Flensborg 1968. □Foto.

N. B. A.: Fiskerson fra Aventoft, 1974. Samme: Feltdegn fra Harreslev mark, 1975. Samme: Forstander på Jaruplund, 1978.

Richard Andersen

Bøgholm, Karl, 1898–1976, redaktør, politiker. * 11.7.1898 i Kbh., † 16.2.1976 i Espergærde, urne på Egebæksvang kgd. F: filologen Niels *B. (1873–1957) og Dorthea Lund (1874–1950). ~ 21.7.1924 med Ellen Rasmine Nielsen, * 10.2.1900 i Lille Lyngby, Fr.borg amt, † 21.7.1967 i Espergærde, d. af præstegårdsforpagter Theodor Ferdinand N. (1869–1960) og Dorthea Kristensen (1869–1941).

B. blev student 1916 fra Birkerød og cand. mag. 1924 i Kbh. Straks efter embedseksamen begyndte han en skribentvirksomhed der gav sig udtryk i talrige bidrag til danske og udenlandske dagblade og tidsskrifter samt en række bøger. I 18 år fordelt over flere perioder mellem 1943 og 1968 var han medlem af folketinget, valgt af det konservative folkeparti. Han indtog tillige en række organisatoriske poster i partiet, var bl.a. medlem af dettes repræsentantskab, og da han var 60 år afrundede han sit offentlige virke ved kommunalpolitiske hverv i Tikøb i Nordsjælland. Det var B.s bryllupsrejse der begyndte i 1924 og kom til at vare godt seks år som dannede grundlaget for hans omfattende skribentvirksomhed. Den gik gennem Europa, Afrika og en stor del af Asien. Ikke blot gennem artikler og bøger, men også ved en omfattende foredragsvirksomhed skildrede han med fantasi og farve sine indtryk fra rejser og personlige kontakter med statsmænd og politikere i andre lande. Gennem sine forbindelser i forbundsrepublikken Tyskland fik B. en væsentlig andel i forberedelserne til den Bonn-Kbh.-aftale der blev truffet 1959 om mindretallenes vilkår på begge sider af den dansk-tyske grænse. 1939 var han medstifter af Det frie Nord der skulle aktivisere nordisk samarbejde, bl.a. gennem en forsvarsaftale. D. f. N. blev 1945 sluttet sammen med Foreningen Norden. En lang række af B.s opgaver som poli-

tiker havde som hans skribentvirksomhed internationalt sigte. Han var 1947 vicepræsident for Europas parlamentariske union, deltog som delegeret i FN's generalforsamling og Europarådet flere gange og var i 1971–72 formand for sidstnævntes danske delegation. – R. 1969. □Foto.

Nan Henningsen i Information 30.10.1965. Vor tid 27.6.1968. T. M. i Berl. tid. 11.7.1968. Dagens nyt 19.2.1976. Papirer i Rigsark.

Carl Kauffeldt

Bøgholm, Niels Hansen Petersen, 1873–1957, engelsk filolog. * 11.6.1873 i Lundtofte, Lyngby sg., Kbh.s amt, † 4.5.1957 på Hillerød centralsygehus, begr. Birkerød gl. kgd. F: møller, gårdejer Peter Petersen (1830–1911) og Karen Marie Nielsen (1838–1911). Navneforandring 30.8.1897. ~ 18.8.1897 i Vejstrup valgmenighedskirke med Dorthea Lund, * 18.8.1874 i Vejstrup, Svendborg amt, † 8.11.1950 i Usserød, d. af højskoleforstander Jens *L. (1844–1922) og Sofie Laurent (1849–1909). – Far til Karl *B.

B. blev student 1890 fra Birkerød, cand. mag. 1896, dr. phil. 1906 på afhandlingen *Bacon og Shakesperare* og s.å. adjunkt ved Fr.borg statskole. 1911–19 var han docent og 1919–45 professor i engelsk ved Kbh.s universitet. B. var en flittig mand der havde flere faglige hverv udover sin universitetsgerning; 1904–19 var han forstander for Købmandsskolens afdeling for kvinder, han underviste ved Danmarks lærerhøjskole til 1945, og 1914–44 var han medlem af translatorseksamenkommissionen. B.s hovedinteresse samlede sig om sproglige spørgsmål, uden at han dog forbigik litteraturen. Blandt hans litterære arbejder må nævnes *Robert Browning: Ringen og Bogen*, 1918 der behandler en af hans yndlingsdigtere, og *Milton and Paradise Lost*, 1932, hvori B. med baggrund i sin omfattende åndshistoriske viden analyserer Miltons hovedværk. *The Hamlet Drama*, 1946 er bl.a. et forsøg på at sandsynliggøre at der må tillægges den første kvartudgave af dramaet større autoritet end almindeligvis antaget.

I sin disputats fører han et afgørende sprogligt bevis for at Bacon ikke kan have været forfatter til de Shakespeare tilskrevne værker. B.s arbejder opviser ofte større sans for den præcise iagttagelse af detaljer end for systematisering af stoffet. Dette gælder bl.a. *English Prepositions*, 1920 som er en redegørelse for præpositionernes historiske udvikling og for deres syntaks og fraseologi; men det gælder ikke hans originaleste værk *Engelsk Betydningslære*, 1922 der ledes af den hovedtanke at betydningslæren er „Lexiconnets Grammatik“; visse af grammatikkens skel anvendes her til at etablere synonymskel, og

Bøgholm, Niels

desuden gøres der rede for de stilistiske konsekvenser af optagelsen af de mange lån i engelsk. I *Sprog og Kultur i det moderne England*, 1929, har B. sat sig den opgave at „belyse forholdet mellem tidsaand og sprog“ dels ved et studium af enkelte forfatters indflydelse på det almindelige ordforråd og ved en påvisning af hvorledes den historiske udvikling genspejler sig i sproget, dels ved en sagligt ordnet gennemgang af oprindeligt mere specielle ord og vendinger (sømands-, militær- og jagtudtryk etc.) der er gået over i det almindelige ordforråd. *English Speech from a Historical Point of View*, 1939 er en meget udførlig gennemgang af det engelske sprogs historie, præget af sin forfatters omfattende belæsthed ikke mindst for de syntaktiske afsnits vedkommende. Et middelengelsk emne er behandlet i *The Layamon texts*, 1944, et tidligt ny-engelsk i *On the Spenserian Style*, 1943, og B.s sidste bog *Om engelsk sprogbrug* fra 1952 giver fintmærkende kommentarer til engelsk grammatik og stilistik. – R. 1926. DM. 1936. □Mal. af Axel Bredsdorff 1924 og 1925. Kultegn. af samme 1924. Buste af V. Gustafson, 1930. Foto.

C. A. Bodelsen i Berl. tid. 10.6.1933. Samme i Pol. 11.6.1943. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1957 159–63. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Sørensen (Niels Haislund)

Böhling, Johannes, ca. 1687–1737, miniaturemaler. * ca. 1687 i Tyskland, † 4.11.1737 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg.). ~ 28.12.1718 i Kbh. (Helligg.) med Anna Sophie Lube, døbt 9.9.1685 i Kbh. (Trin.), begr. 8.11.1736 sst. (Helligg.), d. af portrætmaler Theodor L. og Maren Jensdatter.

B. modtog 1723 betaling af partikulærkassen for *portrætter af prins Christian (VI) og hans gemalinde*. 1728 omtales han som boende på Slotsholmen. 1732 betales han for *to miniatureportrætter af Christian VI* og 1735 for *et seksfløjet skærmbræt med grotesker og landskaber* til Fr.borg. Samtidig var han beskæftiget som konservator af malerier og lofts billeder på de kongelige slotte (Rosenborg, Frbg., Fr.borg). Portrætter af B. findes på Gavnø, *ukendt herre* (1714) og Gl. Estrup, *Dronning Anna Sophie*. Desuden har han udført en række små gouacher, kopier efter større portrætmalerier, *Griffenfeld* (1721) og *Corfitz Ulfeldt* (1723, begge Fr.borg). Hans søn og navnefælle (* ca. 1720 i Kbh., † 29.7.1757 i Kbh., begr. sst. (Holmens)) var lakaj hos enkedronning Sophie Magdalene. 1753–56 leverede han kongen 11 miniaturebilleder, heraf to malerier af søslag.

E. Lemberger: Bildnis-Miniatur in Skandinavien, II, 1912. O. Andrup i Kunstmuseets Årsskr. 1916 144.

Birgitte Bøggild Johannsen

Böhme, Emilio Julio Alexandro, 1877–1921, preussisk landsråd. * 21.12.1877 på halvøen Öhe i Angel, † 29.7.1921 i Niebüll, begr. i Nieblum på Föhr. F: godsejer Emil Julius Alexander B. (1824–85) og Josica (Jesuita) Gezabal (1846–85). ~ ca. 1906 med Maria Johanna Valeria Tekla Friederike v. Hauenschild, * 27.12.1883 i Tschaidt i Schlesien, † 2.2.1924 i Flensborg, d. af riddergodsbesidder, løjtnant, senere gehejmeregierungsråd Max v. H. (1851–1930) og Cornelia v. Kaissler (1851–1902).

Efter afsluttet juridisk uddannelse, under hvilken B. bl.a. havde opholdt sig ca. fire år hos en bror i Mexico, hvortil han tillige var knyttet gennem sin mor der var mexikaner af spansk afstamning, blev han april 1914 landråd i Tønder som den første slesviger gennem mange år på denne post i hertugdømmet. Ved krigens udbrud bar han ansvaret for den hårde behandling der blev de arresterede danskere fra amtet til del. Efter det tyske sammenbrud 1918 kastede han sig lidenskabeligt ind i kampen om hjemlandet. Først i nov. 1918 formede han et forslag der tilstillede regeringen i Slesvig om en grænseregulering – den nye grænse skulle føres syd om Rømø, Ballum, Døstrup gennem Bredebro over Arrild og Toftlund til nord for Christiansfeld – der skulle forhindre dyberegående ændringer og hidføre en afspænding af modsætningsforholdet til „samtlige Nordgermaner“. I de følgende måneders indre brydninger i tyske kredse repræsenterede B. sammen med den aktive Tønderkreds omkring seminarielærer Ortmann mod den rene protestholdning det standpunkt at man fra tysk side som modvægt mod det danske måtte opstille et positivt afstemningsprogram for derigenem at tilkæmpe sig en nordligere grænse end den af danskerne tilstræbte. De 19.12. offentliggjorte grundsætninger for afstemningsspørgsmålet er i det væsentlige hans værk. Han ønskede tillige Slesvig sikret en vis autonomi inden for Preussen.

15.1.1919 valgte det tyske udvalg pastor J. Schmidt (Vodder) og B. til sagkyndige repræsentanter i Berlin. Sidst i måneden søgte B. med grev O. D. *Schack som mellemmand H. P. *Hanssen i anledning af at der på grund af forstyrrelser af danske møder i Mellemslesvig var rejst fordring om landets besættelse af allierede tropper, og i samtalen mellem de to mænd der senere gav anledning til megen diskussion drøftedes oprettelsen af en dansk-tysk kommission med en skandinavisk formand til sikring af forsamlingsfriheden. April 1919 lykkedes det B. at samle alle tyske partier i Slesvig om det såkaldte „Neumünster-program“. Da den internationale kommission trådte i forbindelse med den tyske

regering om gennemførelsen af afstemningen i Slesvig sendte det tyske udenrigsministerium aug. 1919 B. til Kbh. som tysk sagkyndig. Ved kommissionens overflytning til Flensborg overtog dr. Köster denne stilling. Efter genforeningen var B. landråd for Sydthønder kreds med sæde i Niebüll. Han omkom ved en kørselsulykke i marsken.

R. Ortman i *Der Schleswig-Holsteiner II*, Flensburg 1921 201-04. H. Ewald Hoff: *Schlesw.-holst. Heimatgesch.* Ny udg. III, Neumünster 1925 532f 547f. A. Tardieu og Fr. v. Jessen: *Slesvig på fredskonferencen*, 1926 89, anm. 2 294f. *Handbuch zur schlesw. Frage III*, hrsg. K. Alnor, Neumünster 1937 162 169 201-04 415-19 439-43.

*Hans Lund**

Böhme, Friedrich Wilhelm, -1702-1711-, landskabsmaler.

B. figurerer gentagne gange i partikulærkassens regnskaber for perioden 1702-1711 hvor han betales dels for enkelte malerier (heriblandt et *jagtstykke med Frederik IV til hest*, 1704), dels for udsmykningsopgaver med lakering, marmorering, perspektivmaleri o.l. på Rosenborg og Frbg. Efter 1711 vides intet om hans virksomhed. Værker af B. findes på Statens museum for kunst (*Skibe, som knuses mod en klippekyst. Klippekyt med oprørt sø og skibe i havsnød*, 1704, *Allegori på forkærligheden*, 1704), Kobberstiksaml., Fr.borg og Nasjonalgalleriet, Oslo (*Bjerglandskab*, 1704). Endvidere på Gavne og Orebygård. I flere af sine malerier der er miniatureagtigt og detaljeret udført har B. vist fantasilandskaber, ofte med et dramatisk indhold. Han har dog også malet enkelte prospekter (*Frederiksborg Slot set fra Jægerbakken*, 1711. Fr.borg).

P. Gammelboe i *Cras*, årg. V, sept. 1974 37-41.

Birgitte Bøggild Johannsen

Bøhdel (Bøndel), Conrad Christian August, 1779-1847, portrætmaler, litograf. * 7.3.1779 på Store Tønde, Hostrup sg., Slogs hrd., † 18.12.1847 i Slesvig, begr. sst. F: forpagter Christian August B. (1732-94) og Frederikke Louise Staack (1745-1817). ~ 30.7.1816 i Hamburg med Anna Maria Struck, * 29.5.1777 i Hamburg, † 15.6.1830 i Slesvig (~ 1° 1803 med tapetserer Johann Georg v. Duhn, ca. 1767-1812), d. af slagtermester Johann Christopher S. og Catharine Maria Berens.

B. kom antagelig 1796 på akademiet og vandt 1798 den lille, 1799 den store sølvmedalje. I disse år knyttede han et nært venskab med Caspar David Friedrich og Philipp Otto Runge der begge en kort periode besøgte akademiet i Kbh.

Især blev venskabet med Runge som han en år-række korresponderede med af stor betydning for ham. 1802 opnåede B. fra Fonden ad usos publicos et rejsestipendium der 1806 blev forlænget med to år. Han besøgte bl.a. Italien og vendte 1810 hjem til Slesvig. Herfra sendte han et udvalg af malerier til akademiet der dog fandt hans arbejder „for brogede og Coloritet ikke harmonisk nok“. 1811 indsendte han på ny en række værker, fortrinsvis kopier; et portræt af Charles Stuart roses som fortræffeligt udført. 1812 malede han akademiets præses, prins Christian Frederik og gehejmeråd Chr. L. Schütz, blev agreeret og 1813 medlem på portrætter af bygningsdirektøren, professor C. F. *Hansen og greve Ernst *Schimmelmann (kunstakademiet); s.å. søgte han forgæves lejlighed på Charlottenborg.

Han flyttede herefter til Slesvig hvor han nåede en vis anseelse som portrætmaler. På Statens museum for kunst er han repræsenteret med et portræt af *Madam Grønland*, 1813. Hans betydning er væsentligst knyttet til de litografier af Hans Brüggemanns altertavle som med støtte fra staten udsendtes 1828-34, ledsaget af N. L. *Høyens tekst. En række tegninger hertil befinder sig i Landesbibliothek, Kiel, i Kunsthalle sst., samt på Gottorp. B. har endvidere litograferet portrætter af *landgreve Carl af Hessen*, 1830 og hans hustru *Louise af Danmark*, 1832, *provst Carl Harms*, 1836 m.fl. Han udstillede 1811, 1812 og 1825 på Charlottenborg, bl.a. nogle af de Brüggemannske litografier. □ Mal. af Geskel Saloman, udst. 1843.

H. Rostrup: H. V. Bissen, 1945 8f 11 13. K. Flor: Hornbæk, 1945 58-62. L. Martius: *Die schlesw.-holst. Malerei im 19. Jahrhundert*, 1956 96-98. G. Berefeldt: *Philipp Otto Runge zwischen Aufbruch und Opposition 1777-1802, 1961.* - Breve i Kgl. bibl.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Bøje, Ove, * 1904, idrætslæge. * 18.12.1904 i Hasseris, Ålborg. F: adjunkt, senere lektor Christen Anton B. (1873-1951) og Alma Draminsky (1877-1959). ~ 1° 20.2.1932 i Kbh. (b.v.) med Holcha Johanne Claudi, * 20.9.1907 i Løgstør, † 6.5.1941 i Kbh., d. af købmand Jørgen C. (1875-1958) og Duzia Jensen (1883-1953). ~ 2° 1.3.1943 i Kbh. (b.v.) med eks. grafolog Inger Johanne (Hanne) Hansen, * 12.4.1918 i Middelfart, d. af tømmerhandler Andreas Peter H. (1888-1947) og Karen Elisabeth Thidemann (1893-1967). ~ 3° 5.5.1965 i Kbh. (b.v.) med fysioterapeut Inge Odgaard, * 20.3.1933 i Tømmerby, Thisted amt, d. af sognepræst, sidst i Tersløse Marius O. (1897-1964) og Else Christiane Iversen (* 1904).

Bøje, Ove

B. blev student fra Ålborg 1924 hvorefter han påbegyndte medicinstudiet som afsluttedes 1931. Allerede i ungdomsårene var han som aktiv sportsudøver engageret i flere idrætsgrene og gjorde sig især bemærket som bokser. Idrætsinteressen førte han med sig i sine videregående studier og skrev 1935 doktordisputats over emnet *Der Blutzucker des Menschen während und nach körperlicher Arbeit*. Efter en længere periode med midlertidige arbejdsopgaver på diverse hospitaler, klinikker og laboratorier blev han speciallæge i fysiurgi 1941 og fik 1943 tildelt et lektorat i idrætsfysiologi ved Kbh.s universitet. Dette arbejde varede til 1953 hvor han blev lektor ved Rigshospitalets fysiurgiske afdeling. Samme år udnævntes han til afdelingens overlæge for endelig 1964 at overtage et professorat i fysiurgi. – For offentligheden er B. først og fremmest blevet en kendt person gennem sit omfattende og banebrydende arbejde som idrætslæge under DIF. Dette arbejde tog sin begyndelse 1939 hvor prof. Emanuel *Hansen fra universitetets gymnastikteoretiske laboratorium – efter lange forhandlinger med „hygiejnekomiteen“ og DIF – skaffede midlerne til en specialuddannelse af B. med særligt henblik på en senere idrætsorienteret videreuddannelse af andre læger. B.s uddannelse kom derfor både til at omfatte idrætsfysiologiske studier ved universitetet og kliniske studier af udøvende idrætsfolk foretaget på DIFs lægeværelse. Fra 1943 overtog B. ledelsen af idrætsklinikken og den efterfølgende 10-årsperiode blev særdeles produktiv i forbindelse med arbejdet på gymnastikteoretisk laboratorium. I samarbejde med Erling *Asmussen udfærdigede han bl.a. nogle skelsættende afhandlinger dels om opvarmningens betydning for den fysiske præstationsevne og dels om arbejdsevnenes påvirkelighed af alkohol og andre stimulerende midler. Karakteristisk for B.s virksomhed forblev disse arbejder ikke kun kendt af en snæver fagkreds, men udbredtes via talrige kurser og foredrag til en større kreds af idrætsledere og instruktører. Udgivelsen af en række lettilgængelige håndbøger bidrog ligeledes til en voksende forståelse for moderne træningsprincipper, opvarmning, sportsskader m.m. Bøger som *Idrætsteori*, 1945, *Rationel træning*, 1950 og *Bevægelseslære, træning og øvelsesterapi*, 1955 var således i mange år uundværlig læsning for den idrætsmand eller -kvinde som uden større forudsætninger ønskede at tilegne sig relevant viden om idrætsteoretiske emner. – Arbejdet med og for idrætsfolk har B. aldrig helt sluppet, (han blev så sent som 1970 formand for det under ministeriet for kulturelle anliggender nedsatte idrætsudvalg) selv om hans væsentligste indsats

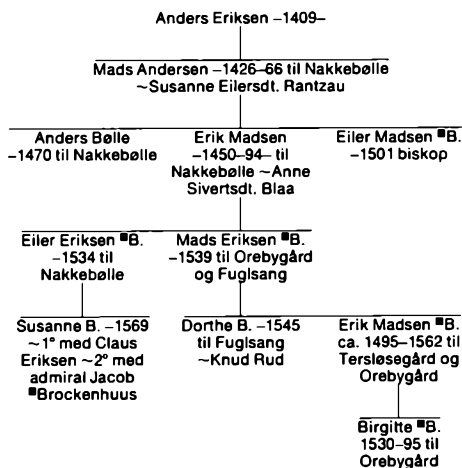
gennem de senere år har ligget indenfor den kliniske fysiurgi. Som underviser og lærebogsforfatter (*Lærebog i fysiurgi*, 1958 og *Fysiurgisk diagnostik og terapi*, 2. opl. 1973) har han været særdeles afholdt takket være stor praktisk erfaring og præcis psykologisk indsigt. – R. 1960. R. 1972. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 156.

Leif Vangdrup

Bølle

Adelig. Slægten kendes først fra senmiddelalderen bl.a. fordi den ikke førte slægtsnavn. Navnet Bølle blev antaget efter forordning af 1526 enten med udgangspunkt i våbenmærkets bølger eller hovedgården Nakkebølle, som senest fra midt i 1400-tallet tilhørte slægten. Mandslinien uddøde 1562 med rigsråd Erik *B.

Danm.s adels årbog VII, 1890 148-52 med senere rett.

Thelma Jexlev

Bølle, Birgitte, ca. 1530-95, adelsdame. * antagelig 1530, † 3.5.1595 på Avnsbjerg, begr. i Gunderslev k. F: rigsråd Erik *B. (ca. 1495-1562) og Sophie Rud († 1555). ~ senest 1549 med Christoffer *Gøye († 1584), s. af Mogens *G († 1544) og Margrethe Sture († 1528).

B. arvede efter sin far Orebygård; hendes mands hovedbesiddelse var Gunderslevholm og Avnsbjerg. Det velstående ægtepar synes at have haft en svaghed for at stille sin rigdom iøjnefaldende til skue, og en samtidig slægtetegn betegner end- og fru B. som „de Brahers gale Møster“ (hun var en halv søster til Tyge Brahes far), men i øvrigt taler adskillige vidnesbyrd til hendes fordel; således grundlagde hun 1581 et hospital med fem

pladser i Saksbøbing. Som enke lod hun i 1587 rejse en ny og prægtig hovedbygning på Orebygård; bygmesteren var vistnok Hans v. Steenwinkel d.æ. Usædvanlig mange indbydelser og lignende breve til hende fra standsfæller og andre er bevaret til vore dage; er dette ikke tilfældigt, kan det måske tolkes som en hyldest til hendes selskabelige fortrin – eller til den barnløse frues store rigdom. □Ligsten med relief samt epitafium med statue (begge Gunderslev k.), afstøbning af statuen (Fr.borg).

Breve til og fra Christoffer Gøye og B. B. udg. Gustav Bang, 1898–99. – Danm.s adels årbog VII, 1890 151. C. H. Brasch: Gamle ejere af Bregentved, 1873 203–05.

*Henry Bruun**

Bølle, Eiler Madsen, ca. 1420–1501, biskop. † 16.(13.)4.1501, begr. i Århus domk. F: Mads Andersen B. († senest 1466) og Susanne Eilersdatter Rantzau.

B. blev 1444 immatrikuleret ved universitetet i Erfurt med hjemstavnsbetegnelse „de Ottonia“ men forekommer allerede 1451 som provst i Århus da han fik tilladelse af paven til med sit provsti at forbinde nogle eller ikke forenelige beneficier. 1461 blev B. af kapitlet valgt til ærke-degn sst. og 1482 til biskop efter Jens Iversen *Lange og blev begge gange indsat ved pavelig provision. B. synes at have været et stridbart gemyt. Han kom snart i strid med Århus by. 1488 sluttede han et forlig med borgmester og råd i Århus og n.å. med kong Hans med hvem han også var kommet i trætte. Blandt tvistepunkterne nævnes manddrab, vold, hærværk og krænkelser af plovfred og tingfred som biskoppen eller hans folk skulle have gjort sig skyldige i. Paulus *Helie siger om B. at han ikke formåede hverken at vinde kongens eller folkets gunst, og da han ikke var i besiddelse af kløgt nødtes han efter få års forløb til at nedlægge sit bispeembede. Dette skete 1490. Af sin efterfølger betingede han sig en årlig pension på 24 dukater og beholdt vistnok tillige Silkeborg til sin død. I Århus domkirke lod han 1487 indbygge hvælvinger i den nordlige korsfløj og indstiftede en gudstjeneste til Kristi legemes dyrkelse. □Ligsten med relief (Århus domk.).

Scriptores rerum danicarum VII, 1792 210 213f. J. R. Hübertz: Aktstykker vedk. staden og stiftet Århus I, 1845 41 46 57 61 68f. Monumenta historiarum danicæ, udg. H. F. Rordam, I, 1873 19 f.; 2. r. II, 1887 168 f. 172. Acta pontificum danica III, 1908 nr. 1980 2228; IV, 1910 nr. 2830–33 2835 2840 3015 3055 3190–92; VII, 1943 nr. 6039 6107. – Danske mag. 4. r. II 1873 207–10 (om hans segl, afbild.). J. B. Löffler: Danske gravstene fra middelalderen, 1889 tvi. XXXIV. Danm.s kirker, Århus amt I, 1968 377 396 431–59.

*Bjørn Kornerup**

Bølle, Eiler Eriksen, † ca. 1534, rigsråd. Antagelig † 1.1.1534, begr. i Åstrup k. ved Fåborg. F: Erik Madsen B. († tidligst 1492) og Anne Sivertsdatter Blaa. ~ ca. 1503 med Anne Bild, d. af Bild Pedersen († tidligst 1498) og hustru af slægten Sandberg. – Bror til Mads Eriksen *B.

B. som ejede Nakkebølle på Fyn var 1507–10 lensmand på dronning Christines livejegods Tranekær. Han blev rigsråd ved regeringsforandringen 1523, men forekommer for øvrigt sjældent. 1531 da Christian II ventedes har han sammen med to andre fynske rigsråder i et brev til Frederik I givet en stærkt farvet skildring af almuens oprørske stemning og de foranstaltninger der påtænkes til øens forsvar. Formodentlig var han allerede dengang gammel og svagelig; i hvert fald forekommer han slet ikke ved de påfølgende store herredage og rigsrådsmøder. Både gravskriften i Åstrup k. og – måske på grundlag deraf – hans dattersøn Eiler *Brockenhuus' kalenderoptegnelser angiver at han døde nytårsdag 1534. A. Huitfeldt lader ham derimod blive ført som fange til Svendborg hvor han nødtvungen måtte anerkende Christian II. Dette beror rimeligvis på en forveksling med hans svigersøn Claus Eriksen *Ravensberg som arvede Nakkebølle, og hvem Huitfeldt andetsteds betegner som „Claus Ericksøn Bøller Ravensberg“. □Gravsten fra Hans Malers værksted (Åstrup k.).

Danm.s adels årbog VII, 1890 151. N. Rasmussen Sokilde: Holstenshus og Nakkebølle, 1875 230f.

*Henry Bruun**

Bølle, Erik Madsen, ca. 1495–1562, rigsråd. † 1562 på Tersløsegård, begr. i Tersløse k. F: rigsråd Mads Eriksen *B. († 1539) og Birgitte Nielsdatter Skave († 1512). ~ 1° før 22.7.1528 med Sophie Rud til Elvedgård, † 1.3.1555 på Turby (~ 1° ca. 1513 med Tyge *Brahe, † 1523), d. af Jørgen R. († 1504–05) og Kirstine Eriksdatter Rosenkrantz († 1509). ~ 2° 31.8.1561 i Køge med Margrethe Urup, d. af rigsråd Axel *U. († 1540) og Anne Trolle († 1560). – Far til Birgitte *B.

B. var 1523 blandt de adelsmænd som Christian II havde betroet Kbh.s forsvar, men efter byens overgivelse sluttede han sig til Frederik I. Ca. 1528 tilgiftede han sig med Tyge Brahes enke den fynske herregård Elvedgård og Isolte len i Halland som hun havde i pant af kronen. Under Grevefejden blev han tillige med faderen og andre fremtrædende sjællandske adelsmænd grev Christoffers fange og førtes til Tyskland. Efter fredsslutningen måtte han ligesom faderen udstede troskabsrevsers til Christian III. Han deltog dog allerede i herredagen okt. 1536. Da faderen

Bølle, Erik

1539 døde, arvede han Tersløsegård og Orebygård og dennes len: Tureby, Spanager, Egby og Nagelsti birk på Lolland. 1540 blev han rigsråd. Af de hvem han sad inde med må nævnes, at han sammen med Hans Barnekow oppebar landeskatten af 1555 til bygningsbehov for Øst-Danmark; men i øvrigt kunne hans ringe deltagelse i herredagsarbejdet i 1550'erne nok begrunde at regeringen 1556 fratog ham Tureby under henvisning til at han var forsynet med andre len, og at kongen kun havde få lensmænd på Sjælland der kunne bruges i rigets tjeneste. Dette opflammede ham åbenbart til at deltage i herredagen 1557. Hans interesse kølnedes dog hurtigt igen, thi efter Frederik II's regeringstiltrædelse „sagde han sig af“ som rigsråd, dog vel næppe af affældighed, thi 1561 giftede han sig anden gang. Efter sin første hustrus død havde han måttet afstå Elvedgård til sine stedsønner da han selv kun havde to døtre med hende. □Ligsten med relief ca. 1560 fra Hans Malers værksted (Tersløse k.). I samme k. skal have hængt et bill. af B.

Danm.s adels årbog VII, 1890 150f.

*Astrid Friis**

Bølle, Mads Eriksen, † 1539, rigsråd. † 1539, antagelig i sidste halvdel af året, i hvert fald før 14.11., begr. i Tureby k. F: Erik Madsen B. († tidligst 1492) og Anne Sivertsdatter Blaa. ~ mellem 7.8.1494 og 3.2.1495 med Birgitte Nielsdatter Skave, † 1512, d. af rigsråd Niels Jensen S. til Eskilstrup († 1452, ~ 1° med Sidsel Wohmsflesh) og Dorte Herlufsdatter Snekken († 1492, ~ 2° med Claus Daa til Ravnstrup). – Far til Erik *B. Bror til Eiler Eriksen *B.

B. der efter sin mor arvede Orebygård på Lolland var indtil 1495 dronning Dorotheas hovedsmand på Haraldsborg; 1495–ca. 1500 var han Roskildebispens lensmand på Hjørtholm slot ved Furesøen, derefter på Tureby ved Køge; 1505 modtog han af sin slægtning Johan Jepsen *Ravensberg livsbrev for sig selv, sin hustru og sin søn Erik på bispegodserne Tureby, Spanager og Egby m.m.; ca. 1507–ca. 1515 havde han tillige Skt. Agnetes kloster i Roskilde. Senest 1512 optoges han i rigsrådet; kort efter Christian II's tronbestigelse blev han ridder. Han deltog 1523 i Kbh.s belejring på Frederik Is side. Da Christian II 1531 ventedes var han blandt de rigsråder der førte befalingen i Kbh. og udvirkede tillige med flere andre rigsråder på samme tid at Frue kirke tilbagegaves til katolikkerne. Han må således anses for at have tilhørt rigsrådets katolskindsedede flertal selv om han på herredagen 1533 efter Frederik Is død ikke synes at have deltaget i de

mest yderliggående katolske skridt. Under Grevefejden måtte han ligesom de øvrige østdanske råder slutte sig til grev Christoffer; alligevel blev han fra jan. 1535 tillige med sin søn Erik holdt i forvaring i Kbh., hvorfra de i begyndelsen af 1536 med en halv snes andre højadelige herrer sendtes som fanger til Mecklenburg. Først efter Kbh.s overgivelse udleveredes de til Christian III hvis nåde B. genvandt ved en revers af 28.10. s.å. Han fik lov at beholde sine len, men mistede sin plads i rigsrådet og nævnes i den store reces 1536 kun blandt den menige adel; hans deltagelse i Halmstadoverenskomsten n.å. kunne imidlertid tyde på at han også i denne henseende senere toges til nåde. □Ligsten med relief (Tureby k.).

Danske mag. 3.r. III, 1851 216 226f. 236. Danske adelige brevkister, udg. A. Thiset, 1897 190–95 (M. E. B.s breve). – Danm.s adels årbog VII, 1890 149f. Annaler for nordisk oldkyndighed og hist. 1853 83–120 og fl. st. A. Heise i Hist. t. 4.r. III, 1872–73 fl. st.

*Henry Bruun**

Bølling, Jørgen Andresen, 1792–1862, bibliotekar. * 29.8.1792 i Kbh. (Nic.), † 18.4.1862 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: fhv. møller, favnesætter, senere kontrollør ved Det kgl. teater og formand for ligbærerne Lars Andersen, kaldet B. (1758–1830) og Pernille (Petronelle) Sørensdatter (1766–1843). ~ 16.7.1825 i Kbh. (Holmens) med Veronique Françoise Dumont, * 9.10.1803 sst. (Nic.), † 24.1.1836 sst. (Frue), datter af blomsterfabrikant, modehandler og miniaturemaler Michel Vessière, kaldet François D. (1773–1857) og Maria Catharina Østerbye (1776–1852).

B. blev student 1810 fra Metropolitanskolen og var forinden blevet optaget i huset hos D. G. *Moldenhawer, der var overbibliotekar for Det kgl. bibliotek, og som allerede 1812 fik ham ansat som kopist ved biblioteket i 1815 tog han teologisk eksamen, men forblev i sin kopiststilling; 1819 blev han undersekretær, 1823 anden og 1858 første sekretær. 1845 foretog han med ofrentlig støtte en længere studierejse til Tyskland, Østrig, Frankrig, Belgien og England. Moldenhawer benyttede B. som sin „højre hånd“, og han blev derved tidligt oplært i alle grene af biblioteksvirksomheden og påvirkedes stærkt af plejefaderens vågne sans for bibliotekets nyttevirkning. Han blev derfor i sin mangeårige flittige virksomhed dets bærende kraft i forholdet til publikum og havde åbent øje for alle forbedringer som kunne gøre bogskattene lettere tilgængelige. Han var således hovedmanden ved udarbejdelsen af den store systematiske katalog over den udenlandske afdeling (påbeg. 1816) ligesom han 1844 fremsatte planen til en tilsvarende ka-

talog over den danske afdeling. Det var ligeledes B. der dannede bibliotekets inkunabelsamling og forsynede den med en for sin tid fortrinlig katalog (trykt i „Aarsberetn. og Meddelelser“ IV, 1898). Hans interesse for autografer førte ham ind på den mindre heldige praksis at udtage breve af håndskriftsamlingens privatarkiver og deraf danne den såkaldte „B.s Brevsamling“, der dog nu atter for størstedelen er opløst. 1861, året før sin død, blev B. E. C. *Werlauffs efterfølger som bibliotekets leder, og først da befriedes han for de økonomiske sorger der altid havde plaget ham. B. var med sit muntre og vennesele sind en utrættelig vejleder for dem der søgte hans hjælp, og denne værdifulde egenskab var sikkert også årsag til hans mangeårige venskab med den amerikanske digter Henry Longfellow der 1835 besøgte Kbh. B. underviste Longfellow i dansk og virkede med hensyn til bogindkøb og lignende som hans kontaktperson i Danmark. – Kancelliråd 1829. Virkelig kancelliråd 1840. Justitsråd 1842. – R. 1856. □Foto.

Chr. Bruun: Erindr. fra det gamle kgl. bibl., 1906 26–42. A. Hilen: Longfellow and Scandinavia, 1947. P. Birkelund i Fund og forskning III, 1956 7–36. – F. A. Bølling: Om familierne Bølling og Dumont indtil 1862 (manus i Kgl. bibl.). – Papirer i Kgl. bibl.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Bønecke, Peter Christian, 1841–1914, arkitekt, stadsbygmester. * 19.4.1841 i Kbh. (Garn.), † 23. 10.1914 i Hellerup, begr. i Kbh. (Ass.). F: murermester, senere tillige kaptajn i brandkorpset Christian Conrad B. (1811–65) og Dorothea Østerbye (1824–56). ~ 3.6.1866 i Kbh. (Helligg.) med Augusta Vilhelmine Lorentze Bjørn, * 28.2.1845 i Kbh. (Helligg.), † 10.10.1928 på Frbg., d. af forgylder, senere stadsbedemand Ludvig August B. (1806–89) og Ane Martine Svendsen (1812–1900).

B. blev uddannet som murersvend hos faderen og modtog i læretiden samtidig undervisning på N. S. og N. H. Nebelongs tegnestuer i Kbh. Han fortsatte sin uddannelse med et flerårigt ophold på bygningskolen i Holzminden og endelig 4 år som tegner hos Theophilus *Hansen i Wien. Denne blev B.s egentlige lærer og forbillede. Efter opholdet i Wien tilbragte B. to år på rejser, særligt i Italien. Efter hjemkomsten 1865 løste han borgerbrev som murermester i Kbh., men fik snart en del arkitektonisk praksis: *Fredericiagade 15, Vodroffsvej 11, Nørre søgade 49, Gl. kongevej 94, palmehuset i Botanisk have og glasbygningen med „Pompei“* på Gl. Carlsberg (s.m. bygger J. C. *Jacobsen), egen villa *Dorothea, Brodersens vej 4, Hellerup*. 1871 vandt B. sammen med V. Friederichsen 3. præmie i konkur-

rencen om Det kgl. teater i Kbh. og 1875 fik han den Hansenske medalje for et projekt til en musikforeningsbygning sst. Det var dog ikke som udøvende arkitekt, men i bygningsadministrations tjeneste B. skulle få betydning. 1873 blev han ansat som bygningsinspektør i Kbh., og 1888–1913 beklædte han embedet som stadsbygmester sst. Allerede som bygningsinspektør udførte han et stort arbejde for en ny københavnsk byggelov, idet han 1878 udarbejdede et forslag der dannede grundlag for den endelige lov af 12.4.1889. B. var en påpasselig og indsigtfuld embedsmand. Han kunne ved dispensationer i vidt omfang inødekomme tidens praktiske og kunstneriske krav. B. var medlem af kommissionen til bedømmelse af svendepøver i Kbh. og i bestyrelsen for Foreningen af 1865 for tilvejebringelsen af billige arbejderboliger samt for Kbh.s husflidsforening m.m., desuden medlem af Akademisk arkitektforening og indehaver af en af de øverste stillinger i frimurerordenen. – Titulær professor 1893. – R. 1899. DM. 1909. K.² 1911. □Træsnit 1895. Mal. af Otto Bache, 1912 (Kbh. rådhus). Foto.

J. C. Jacobsen og Tyge Rothe: Væksthusene i Botanisk have, 1879. Heinrich Hansen: Bygningskommissionens hist. 1906 51–55 61. Arkitekten X, 1907–08 169f. Axel Møller sst. XVII, 1914–15 33–37. Berl. tid. 24.10.1914. Arkitekten. Månedshft. 1929 149. Heinr. Hansen: Hist. medd. om Kbh.s bygningsvæsen, 1931. – Levnedsserieting i ordenskapitlet.

*Knud Millech**

Bønnelycke, Emil Christian Theodor, 1893–1953, forfatter. * 21.3.1893 i Århus, † 27.11.1953 i Söndrum ved Halmstad, Sverige, begr. i Kbh. (Vestre). F: fyrbøder, senere lokomotivfører ved DSB Christian Vilhelm B. (1867–1930) og Caroline Nielsine Elisabeth Holm (1870–1957). ~ 4.5.1920 på Frbg. med Eddy Julie Margrethe Eskildsen, * 15.8.1903 i Kbh., d. af togbetjent, senere pakmester ved DSB, siden forretningsfører Olaf Louis E. (1870–1934) og Martha Hansen (1881–1948).

B. tog præliminæreksamen i København 1909 og blev ansat ved DSBs kontorer i Århus 1909–11 og i København 1912–15. Et påbegyndt studium til artium blev hurtigt opgivet hvorefter B. rejste til Norge og 1916–17 ernærede sig bl.a. som stilladsbygger og murerarbejdsmand, mens han skrev sin første digtsamling. Efter sit kunstneriske gennembrud 1917 blev B. medarbejder ved Politiken 1919–21, ved Berlingske Tidende 1921–22. Hans betydelige journalistiske talent fik næring gennem en række udenlandsrejser, 1928 USA og Canada, 1931 Lilleasien, 1933 Verdensudstillingen i Chicago, der udmøntedes i glimrende impressionistiske reportager og i en

Bønnelycke, Emil

udstrakt foredragsvirksomhed både i USA og Canada og over hele Danmark. 1939 gennemrejste B. atter Nordamerika som free-lance skribent, mens han samtidigt undersøgte mulighederne for at udvandre med familien, planer som krigsudbruddet satte en stopper for, men som hans enke og tre sønner senere realiserede. 1943 flyttede B. til Sverige hvor han fortsatte sit forfatterskab der foruden bogproduktionen også omfatter hørespil, talrige artikler og mindre bidrag i magasiner og tidsskrifter.

B.s første digtsamling *Ild og Ungdom*, 1917, udkom i en periode der både økonomisk og kulturelt var præget af en forceret opbrudsstemning, og fremtræder som et typisk udtryk for tidsånden: „Ja Liv er Fest, og salig den som født es/ og ufortjent med Livets Under mødtes.“ Danmarks neutralitet under 1. verdenskrig havde indbragt erhvervslivet store indtægter, pengerigeligheden skabte formuer, inflation og krak og smittede også af på det kulturelle liv. Et nyt og rigt publikum krævede kostbar og letfattelig underholdning og kunstnerne – desillusionerede af krigsudbruddet – søgte udløsning i en opskruet livsdyrkelse der resulterede i et kortvarigt ekspressionistisk mellemspil omkring krigens slutning. Begejstringen for kendsgerningernes – og teknikens – verden der er en fortsættelse af Johannes V. *Jensens ungdomsdigtning og Walt Whitmans universelle livsdyrkelse når sit højdepunkt i de vægtige samlinger fra 1918 *Taarer, Festerne og Asfaltens Sange*. Hvad der vakte sensation og stillede B. i spidsen for den litterære udvikling var hans opdagelse af storbyen som poetisk motiv, dyrkelsen af ungdommen – lært hos Knut Hamsun – og ikke mindst respektløsheden og den ekstatiske beruselse i tingene: „Jeg elsker en Sporvognsmast, en Plakatsøjle, en Cigaret, en Tændstik mere end et af Chr. Winthers Digte.“ B.s ekspressionisme, vendt mod al intellektualisme, dyrkende intuitionen og instinkterne, en kunst af sprængte nerver og skrigende farver var tydeligt påvirket af den moderne malerkunst til hvis danske hovedorgan, *Klingen*, B. leverede bidrag. En rent kubistisk teknik præger netop romanen *Spartanerne*, 1919, hvis grundtanke: ungdommens livsfølelse kontrasteret mod krigens katastrofer, belyses ud fra tre forskellige indfaldsvinkler. Bogen var den første ekspressionistiske roman i Danmark og det eksperimenterende, brugen af lyriske associationer og en fluktuerende fortælle teknik blev da også accepteret af kritikken, men herefter kneb det både med anerkendelsen og inspirationen. Novellen *Joschja Ogoll*, 1920, og romanen *Margrethe Menkel*, 1921, indeholder enkelte sikre portrætter og scener hvorimod størsteparten af de øvri-

ge prosaværker fra 1920'erne er mislykkede. I digtsamlingerne fra samme årti *Gadens Legende*, 1920 og *Hymnerne*, 1925 gentager B. tidligere motiver. De afslører at lovprisningerne til kaos, verdensrevolution og de københavnske gader havde været enten artistiske fantasier eller en facade bag hvilken der skjulte sig en stærk religios uro. Denne kulminerer i romanen *Ny Ungdom*, 1925, vel nok B.s egentlige hovedværk der er en dybt engageret beretning om forfatterens kristne konversion, mens samtiden udelukkende hæftede sig ved det lidenskabelige angreb på det københavnske gullaschmiljø og stemplede bogen som moraliserende. Den religiøse vej B. havde fundet ud af ekspressionismen kommer endnu tydeligere frem i den dæmpede digtsamling *Københavnske Poesier*, 1927, et gensyn med den første stormfulde ungdom, nu set i uødelighedens perspektiv, samt i helgenspillet *Ansgar*, opf. 1930, hvis tema: troens magt og livets indsats er behandlet med overbevisende inderlighed og glød. Det er sammen med den dramatiske debut *Den Traskyldige*, 1920 et interessant tilløb til social digtning, samt enakteren *Trappen*, 1928, B.s mest vellykkede scenearbejde, mens hans øvrige skuespil fra 1920'erne – der alle blev opført – må betragtes som forfejlede. Succes fik B. først igen med romanen *Lokomotivet*, 1933, der foregår i det jernbanemiljø han kendte så godt fra sin barndom. Bogen blev netop rost for sin realisme og opnåede at blive filmatiseret med titlen *Nat-Ekspressen*, 1942. Mens B. med denne roman havde fulgt tidens krav om virkelighedsskildring var han ude af trit med de litterære strømninger da han 1939 udgav digtsamlingen *Lovsang til Døden* der endnu engang behandler hans kristne gennembrud. Digtene følger et traditionelt formsprog, men er gennemtrængt af den ægte patos hvis fravær svækker B.s sidste digtsamling *Kristussonetter*, 1940. Den religiøse forkyndelsesroman *Angreb*, 1946 blev hans sidste danske bog, mens en række underholdningsromaner udkom på svenske forlag under og efter krigen. Omkring 1949 afsluttede B. et manuskript til en kærlighedsroman *Prinsessen uden Land* med handlingen henlagt til Sovjetunionen, der ville have betegnet en stilistisk nyorientering henimod en saglig, stramt komponeret, prosa. Det uddgivne manuskript blev oversat til engelsk af B. selv og hans ene søn, et sprog som forfatteren beherskede udmærket, og allerede året efter begyndte han at skrive poesi direkte på engelsk – et udtryk for B.s planer om efter krigen at skabe sig en karriere som amerikansk forfatter. Sammen med venen Tom *Kristensen var B. efterkrigsårenes betydeligste lyriske talent, befriet for forskrifter og fortid, provokerende og præget

af en fascination af sproget der foregriber 1960ernes konkretistiske digtekspirer. Han dannede det selvfølge og beundrede midtpunkt i det såkaldte Valby-parnas, en kreds af digtere – foruden B. selv, Tom Kristensen, Hulda Lütken og Harald H. Lund – og litteraturdyrkere der i begyndelsen af 1920erne jævnligt mødtes hos tegneren Jørgen Chr. Jørgensen. Men da B. omkr. 1925 frasagde sig sin ungdoms dyrkelse af teknikkens gud til fordel for en personlig Gud og gav sine bøger en tone af – undertiden moraliserende – forkyndelse forvandlede publikums gunst til afvisning. Da B. 1938 udsendte den selvbiografiske roman *Stilheden* var titlens dobbelttydighed således klar nok; fremherskende er her hans følelse af at være levende begravet, tiet ihjel. Sandt er det at hans romaner falder fra hinanden. Både her og i digtsamlingerne blev det med årene stadigt tydeligere at komposition og stil aldrig havde været B.s stærke side. Men også i hans senere værker er der kvaliteter på trods af manglende kunstnerisk disciplin, blot må de læses på forfatterens egne præmisser: hans kristne engagement og religiøse overbevisning om at livets mysterium kun kan indfanges når det modstilles døden og evigheden. □Mal. af Axel Bentzen 1917, Karl Larsen 1920 og Vilh. Lundstrøm 1921. Tegn. af Jensenius, 1921 (Fr. borg). Tegn. af Poul Bech, 1927, og træsnit af Knud Nørholm, 1927. Foto.

Hans Ahlmann: Det danske parnas, 1920 133–44. Kjeld Elfelt: Litteraturen idag, 1926 50–52 59–75. Peder Hesselaa: Vor tids digtere, 1926 77–93 160f. Sv. Lange: Meninger om lit., 1929 138f. Tom Kristensen: Oplevelser med lyrik, 1957 131–46. Ernst Frandsen: Årgangen der måtte snuble i starten, ny udg. 1965 119–25. – Manuskripter i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel

Børgesen, Frederik Christian Emil, 1866–1956, botaniker. * 1.1.1866 i Kbh. (Holmens), † 22.3.1956 på Frbg. hosp., begr. i Kbh. (Holmens). F: grosserer og fabrikant Skjold Christian Gotlob Eli B. (1830–1905) og Antoinette Marie Berg (1835–94). ~ 29.10.1897 i Kbh. (Trin.) med Magdalene Sophie Øllgaard, * 23.8.1873 i Kbh. (Frue), † 20.11.1961 i Kbh., d. af fuldmægtig i justitsministeriet, senere højesteretsassessor H. Ø. (1837–95) og Sophie J. M. Petersen (1837–1907).

B. blev student fra Lyceum 1884, mag. scient. i botanik 1891 og dr. phil. 1904 på afhandlingen *Om Algevegetationen ved Færøernes Kyster* som byggede på eget materiale fra seks sommerrejser. Han var assistent ved Botanisk laboratoriums studiesal 1894–97, ved Botanisk museum 1898–1905 og bibliotekar ved Botanisk have bibliotek (nu Botanisk centralbibliotek) 1900–34. B.s ar-

bejdsfelt var først og fremmest havalger. 1892, 1895 og 1905 samlede han på De dansk-vestindiske øer og arbejdede sammen med zoologen Th. Mortensen på at få oprettet en dansk biologisk station på øerne. Salget til USA 1917 satte en stopper for disse bestræbelser og var en stor sorg for B. personligt. Han vendte nu sin interesse mod De kanariske øer som han udforskede 1920–21. Hans sidste store indsamlingsrejse gik, efter indbydelse fra Bombay, til Indien og Ceylon 1927–28. I sine sidste år arbejdede han med planter der var indsamlet af andre og sendt ham til bearbejdelse; disse arbejder publicerede han efterhånden i en lang række mindre afhandlinger. B.s hovedværker er, foruden disputatsen, *The marine Algae of the Danish West Indies I–III + suppl.*, *Dansk botanisk Arkiv*, 1913–20, *Marine Algae from the Canary Islands, especially from Teneriffe and Gran Canaria I–IV*, (i Biologiske Meddelelser, 1925–36) og *Some marine Algae from Mauritius*, (i Biologiske Meddelelser, 1940–57, sidste del udgivet af Tyge Christensen). – Sideløbende med algearbejderne skrev B. vegetationsbeskrivelser og rejseberetninger. Dertil kommer en række haveartikler; selv havde han tre haver, en ved sin vinterbolig på Østerbro, en ved sin hedeplantage i Utoft i Vestjylland og den righoldigste ved sit hus i Hellebæk hvortil han indførte mange for Danmark nye planter. Han tog selv flittigt del i havearbejdet, ligesom han med glæde fremviste sin have for kolleger og notabiliteter fra fjern og nær. Hans store herbarium er nu på Botanisk museum. Han blev æresmedlem af Royal Horticultural Society of London 1935 og af Dansk botanisk forening 1951 og var korresponderende medlem af mange udenlandske selskaber. – R. 1947. □Mal. af A. Tørsløff. Foto.

Bibliografi. Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913. Sst. 1912–39, 1940. Alfred Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59 1963.

Lit. Birthe Børgesen: Grosserer Skjold C. G. E. Børgesen og dr. phil. Frederik C. E. Børgesens slægt, 1977. Tyge Christensen i *Naturhist. tid.* XX, 1956 33–34. Jean Feldmann i *Révue algologique*, nouv. série III, 1957 2–15.

Papirer. Optegnelser og breve hos familien. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

A. Fox Maule (Carl Christensen)

Børresen, Hans Peter, 1825–1901, missionær. * 29.11.1825 i Kbh. (Frels.), † 23.9.1901 i Ebenzer, Indien, begr. sst. F: skibstømmer Magnus B. (1792–1833) og Inger Marie C. A. Hilden (1791–1867). ~ 15.6.1855 i Berlin med Caroline Wilhelmine Ernestine Hempel, * 22.3.1832 i Wittstock, Brandenburg, † 27.11.1914 i Eben-

ezer, d. af maskinsmed Johann Friedrich Christian H. og Friederike Wilhelmine Heiser (* 1808). B. voksede op i et fattigt hjem på Christianshavn. Han kom i lære som smed og blev udlært som maskinsmed. 1852 rejste han til Berlin hvor han arbejdede inden for sit fag i 12 år. Han kom her i forbindelse med pietistiske kredse med stor interesse for hedningemission og oplevede en kristelig vækkelse som prægede ham resten af livet. I disse kredse fandt han sin hustru og kom under stærk indflydelse af den betydelige præst Gustav Knak ved Bethlehemskirken. B. og hans hustru tog ivrigt del i menighedens social-filantropiske arbejde og arbejdet for mission. 1862 traf de den unge begavede nordmand Lars Olsen Skrefsrud der var kommet til Berlin for at uddanne sig til missionær. Med ham sluttede de et venskab og aftale om et arbejdsfællesskab som kom til at vare livet ud. Skrefsrud blev udsendt af Gossnermissionen 1863 til mission blandt stammefolket kolerne i Indien, og året efter fulgte familien B. efter. Men det kom hurtigt til et brud mellem Gossnermissionen og de to skandinaviske missionærer. 1867 begyndte de i samarbejde med den engelske baptistmissionær E. C. Johnson at missionere blandt stammefolket santalerne i Bengalen. De grundlagde i fællesskab en ny missionsstation som de kaldte Ebenezer, og som blev B.s hjem og udgangspunkt for hans virksomhed til hans død. Den økonomiske basis for arbejdet var i de første år især bidrag fra missionsinteresserede i Indien, både englændere og indiske kristne, mest baptister. B. foretog i disse år lange indsamlingsrejser og tog sig i øvrigt mest af praktisk arbejde da han kun langsomt tilegnede sig santalernes sprog. Men fra 1873 blev han den faktiske leder af arbejdet. Året efter var der hungersnød i Bengalen, og B. fik i samråd med lokale myndigheder sat nødhjælpsarbejder i gang og beskæftigede i flere måneder henved 5000 santaler. Dette år bragte også et gennembrud for missionsarbejdet idet næsten 1600 lod sig døbe. For at skaffe en mere stabil økonomisk basis for missionen rejste B. til Europa 1876-77 og fik dannet støttekomiteer i Danmark, Norge, Sverige, England og Skotland. Missionen der hidtil var drevet efter baptistiske principper og kun havde døbt voksne, fik fra nu af et mere luthersk præg og indførte gradvis barnedøb. Under en samtale i London mellem B. og baptistmissionens ledere kom det til et brud med baptisterne som indtil da med god grund havde betragtet missionen som deres. B.s møder i Danmark vakte stor interesse for mission inden for alle kirkelige retninger og blev et forenende element i en tid hvor de kirkelige modsætninger var store. Inden B.

forlod Danmark for at genoptage sit arbejde blandt santalerne blev han 21.11.1877 ordineret i Frue kirke i København. Kun én gang senere genså han sit fædreland, idet han 1889 påny besøgte de lande der støttede arbejdet.

B.s hovedinteresse var at vinde santalerne for kristendommen og hjælpe dem med at danne menigheder hvis ledere han ofrede megen tid på at vejlede og uddanne. Men han var også stærkt optaget af at højne deres sociale og kulturelle stadi. For at hjælpe de fattigste til bedre kår tog han initiativet til 1881 at grundlægge en koloni for santaler på et frugtbart men uopdyrket område i Assam. Han virkede også ivrigt for oprettelse af skoler for drenge og unge mænd samtidig med at fru B. tog sig af kvinderne og bl.a. drev en kostskole for santalpiger. Skrefsrud var gennem alle årene B.s bedste støtte og medarbejder og udførte navnlig et stort arbejde på det sproglige og sociale område. Efterhånden kom flere europæiske medarbejdere til, men i de fleste tilfælde forlod de arbejdet efter få år da B. og Skrefsrud havde svært ved at betro dem et ansvar der svarede til deres kvalifikationer. Da B. døde var santalkirken vokset til ca. 11.000 medlemmer med et omfattende skolearbejde og en talrig stab af indiske lærere, præster og evangelister. Den mission han var med til grundlægge har senere udviklet sig til et selvstændigt kirkesamfund med en indisk biskop som leder. B. var i kraft af sin enorme flid og store kærlighed til santalerne en fremragende pioner for missionen, men han savnede i nogen grad betingelserne for at udvikle og lede et kirkesamfund. □ To træsnit 1878, det ene af Søborg. Træsnit af H. C. Olsen, 1881. Træsnit 1885. Litografi af I. W. Tegner, 1892, efter foto. Afbildet på træsnit sammen med hustruen og Skrefsrud og på litografi af Joh. Nordhagen sammen med Skrefsrud. Tegning af Carl Schmidt (kobbrestiksaml., Oslo). Relief af A. V. Saabye (1904 i Frelasers k., Kbh.). Foto.

Talrige breve af B. i tidsskr. Dahkwa 1880-95 og Santalposten 1896-1901. - Engelske årsberetninger om B.s mission (Indian home mission to the santals) er trykt i Benares 1869-77, Calcutta 1878-85 og Ebenezer 1886-1902. - Knud Gjesing: En missionspioner. H. P. B.s liv med særligt henblik på hans missionsvirksomhed, 1961 (heri kilder og lit.). Olav Hodne: L. O. Skrefsrud, missionary and social reformer among the santals, Oslo 1966. Johan Nyhagen: Santalmisjonens hist. I-II, Oslo 1967-68.

Knud Gjesing

Børresen, Axel Ejnar Hakon, 1876-1954, komponist. * 2.6.1876 i Kbh. (Holmens), † 6.10.1954 på Sundby hosp., Kbh., urne sst. (Holmens kgd.). F: forretningsfører, løjtnant af infanteriet, senere grosserer, kaptajn William Hakon Ammon B.

(1839–1916) og Emilie Bruhn (1848–1902). ~25.8.1916 i Kbh. (Jak.) med Nanna Berg, *8.5.1875 i Kbh. (Garn.), †12.5.1964 på Frbg., d. af korpsslæge i søværnet, senere stabsslæge Hans Vilhelm B. (1840–1937, ~2° 1894 med Ingeborg Lange, 1873–1958) og Vilhelmine Wanscher (1840–92).

Som ung var B. tre–fire år elev af Johan Svendsen hvis stil og teknik satte dybe spor i hans musik. Efter i Kammermusikforeningen at have fået opført et par arbejder debuterede han 1901 med en symfoni i c-mol ved en af Det kgl. kapels symfonikoncerter under Johan *Svendsens ledelse; for det Anckerske legat studerede han 1902 i Tyskland og Frankrig hvorefter han fortsatte sin kompositoriske virksomhed og skrev dels 3 symfonier, bl.a. i C-dur op. 21, 1927 (udg. 1931 af Samfundet til udg. af dansk musik), en violinkoncert i G-dur op. 11, 1904, kammermusik, en del klavermusik *Klavierstücke* op. 10, 1906, *Morceaux* op. 14, 1910, sangene op. 2, heri de to mest populære *Tal Du sagte, unge Nattergal* og *Hvis Du har varme Tanker*, op. 8 til tekster af J. P. Jacobsen, op. 12 *Havørn* og op. 19, 24 og 26, mandskor m.m., og dels dramatiske værker der er B.s betydeligste indsats. En særlig evne for konversationstone i musikken lægger B. for dagen i operaen *Den kongelige Gæst* (efter Henrik Pontoppidan, Det kgl. teater 1919), en let og elegant komposition, melodios uden bevidst fordybelse i melodik hvor sangen sjældent slår over i arie men spiller på den behændige diktation hvis korte, løse, næsten recitativiske sætninger understøttes af et virkningsfuldt orkestralt akkompagnement. I *Kaddara, grønlandske Folkelivs billeder* (C. Norman Hansen, Det kgl. teater 1921) giver B. en serie stemningsfulde billeder af arktisk folkeliv, troværdig i sin tone, rammende som musikalsk illustration til de brogede optrin; operaen fremkom senere på Théâtre Royal de la Monnaie i Bruxelles (i den danske iscenesættelse ved Jul. Lehmann) 1924 og på Komische Oper i Königsberg 1925. B.s stil der både kan eje lyrisk varme og koncis gennemsigtig form førte ham også ind på ballettens område; i *Tycho Brahes Drøm* (Viggo Cavling, Det kgl. teater 1924, Stockholm 1928) fandt han den smukkeste anvendelse for denne side af sit talent, ikke mindst i en række karakterdansen (chevalereske fornemme danse, bondedansene, skotternes dans, stjernernes dans, den sidste af en særlig varm lyrisk betoning). Mindre kendt er det melodramatiske værk *Historien om en Moder*, 1930 hvor det talte ord og musikken på særegen måde har indgået en inderlig forening, og musikken til *Knud Lavard* (Axel Juel, Odense teater 1932). B. varetog flere tillidshverv af faglig art og gjorde navn-

lig som formand for Dansk tonekunstnerforening 1924–49 et stort arbejde i dansk tonekunstns tjeneste og for det nordiske samarbejde i musikken. Han var medlem af Musikaliska akademien i Stockholm og æresmedlem af Norsk tonekunstnersamf. – R. 1927. DM. 1933.

□Silhouetter af Ernst Ljung ca. 1886 og af F. Hassager, 1892. Tegn. af Willy Grétor, 1902. Tegn. af P. S. Krøyer, 1907. To mal. af Michael Ancher, 1908, samt et 1910 (Skagens mus.). Silhouet 1909. Mal. af Aug. Tørsleff, 1909. Buste af Axel Locher, 1924. Tegn. af Ragna Norstrand, 1931. Statuette af Axel Locher, 1934. Linoleumsnit af K. J. Almquist, 1947. Mal. af William Stuhr, 1950. Foto.

G. Hetsch i Musik, 1919 163–65. W. Thalbitzer og G. Hauch i Teatret, 1920–21 157–63. G. Hauch i Ord och bild, Sth. 1920 333f. G. Hetsch i Musik, 1921 47–49. Dansk musiker tid. 1928 55–57. Sst. 1934 76f. C. Norman Hansen: Livets logbog, 1934 5–14 45. Kai Flor i Dansk musiktidsskr. 1946 77–80 (med bibliografi ved Sigurd Berg). – Manuskripter i Kgl. bibl.

Erik Abrahamsen*

Børresen, Johannes Anders Ernesto, 1884–1961, belysningsdirektør. *9.9.1884 i Kbh. (Trin.), †31.8.1961 på Sundby hosp., Kbh., begr. Frbg. ældre kgd. F: varemægler Jørgen Marius B. (1838–1933) og Clara Catharine Larsen (1858–1955). ~1° 9.12.1910 i Hellerup med Anna Petersen, *22.1.1890 i Kbh. (Frue) (~2° 1927 med driftsingeniør, premierløjtnant af ingeniørtropperne, cand.polyt., senere statens motorsagkyndige Emil Einar Roepstorff Bentzon, 1888–1952 (~1° 1910 med Karen Haar-Jensen, 1888–1951; ægteskabet opløst), †5.2.1947 på amtssygehuset, Gentofte, d. af murermester Rasmus P. (1848–1907) og Christiane Nielsine (Sine) Raahauge (1864–1950, ægteskabet opløst, ~2° med grosserer Hans Jacob Bie Nielsen, 1863–1939, ægteskabet opløst). ~2° 2.6.1933 med Karen Amalie Gelbjerg, f. Hansen, *5.5.1886 i Middelfart (~1° 1913 med margarinefabrikant, grosserer Poul Thorsen (*1884, forsvandt 1945), ægteskabet opløst), †9.1.1971 på Frbg., d. af sagfører, godsforvalter Niels Anton Philip Hansen (1850–1910) og Mariane Petersen (1857–1928); navneforandring til Gelbjerg 10.4.1931.

B. blev 1903 student fra Industribygningens latinskole og 1908 cand.jur. S.å. blev han assistent i overpræsidiat, året efter i magistratens 2. afd. hvor han 1912 blev fuldmægtig. 1908–11 var han sagførerfuldmægtig, og 1911 fik han selv bestalling som overretssagfører. Under 1. verdenskrig var han sekretær for Kbh.-Frbg. kommuners fællesudvalg angående de ekstraordinære forhold, chef for ernæringskontoret, brændselskon-

Børresen, Johs. E.

toret og centralkontoret for Næskehåndelen. 1917–18 var han sekretariatschef i Kbh.s magistrats 2. afdeling. Han var derefter i et par år ude i det private erhvervsliv, idet han først var merkantil direktør og fra 1919 administrerende direktør for A/S Københavns flydedok og skibsværft. Men 1920 vendte han tilbage til Københavns kommunes tjeneste og var fra da af og til 1954 belsyningsdirektør. I hans direktørtid ekspanderede belsyningsvæsenet stærkt, og B. der var stærkt interesseret i og havde megen sans for reklame søgte sin afdelings aktivitet udvidet ved at agitere for øget forbrug af gas og elektricitet. Han var et dynamisk medlem af styrelsen for en række organisationer, foreninger o.lign. inden for sit fagområde, bl.a. var han 1923–55 formand for Danske elektricitetsværkers forening (derefter æresmedlem). Men også uden for dette område virkede han på adskillige felter. Han var således engageret i luftværnsarbejdet før, under og efter 2. verdenskrig og i civilforsvaret, og han var formand for Dansk reklameforening 1924–30 og for Dansk terrierklub 1928–41. Kunstoptog ham også, og han var formand for Foreningen af kunstvenner. R. 1929. DM. 1933. K.² 1948. □Mal. af Hans Henningsen ca. 1950 (Kbh.s belsyningsvæsen). Tegn. af Otto Christensen, 1959 (Fr.borg). Mal. af Mary E. Havning, 1961 (Da. elværkers forening). Foto.

E. Rager i Elektroteknikerne 1934 361–62. A. R. Angelo sst. 1945 131. E. Rager sst. 1954 403. A. K. Bak sst. 558–59. P. Hedebøl: Spurv i trænedans 1956 51. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sigurd Jensen (Povl Vinding)

Børresen, Christian Ludvig, 1799–1867, præst. * 25.1.1799 på Orø, † 20.9.1867 i Købelev, begr. sst. F: sognepræst Tellef B. (1753–1834, ~1° 1791 med Louise Nyboe, 1761–95) og Frederikke Juliane Gørlt (1776–1843). ~4.10.1828 på Orø med Bolette Sophie Gad, * 5.11.1803 i Kbh. (Nic.), † 26.7.1872 i Nakskov, d. af tehandler og skibsrøder Svend G. (1754–1831, ~1° 1785 med Anna Falslew) og Anna Sophie Bang (1778–1848).

B. blev student 1819 fra Metropolitanskolen, cand.teol. 1825, kapellan pro persona hos faderen på Orø 1826, sognepræst i Pedersker 1828, i Næsby og Tyvelse 1834, i Kyndby og Krogstrup 1846, i Købelev 1854. Han var en praktisk virksom personlighed af den præstetype der har udmærket sig ved at dyrke omfattende sociale interesser: 1841 fik han Det norske videnskaberne selskabs mindre guldmedalje for en afhandling om almenoplysningens indflydelse på moralitet og velvære. Hans livs egentlige bedrift var udgivelsen (1836–54) af det oplysende og under-

holdende ugeblad *Den danske Bondeven* der var skrevet med sikker sans for landalmuens forudsætninger, og som gennem en forholdsvis betydelig udbredelse (1841 2.100 abonnenter, især på Sjælland) har tjent til fremme af kundskab og læselyst. Bladet støttedes af landhusholdnings-selskabet, men det svækkede dets position at B. i landbopolitikken sluttede sig til de store grundejeres og ikke til bondevenneselskabets krav, hvorved han kom i modsætning til både „Almuevennen“ og „Fædrelandet“. B. var overbevist modstander af den tvungne skolegang.

Jens Peter Jensen: Sjællandsk bondeliv, 1927 6–14.

*Hans Jensen**

Børtning, Peter Jørgensen, 1626–1702, ridefoged, herremand, jernværksejer. * 8.3.1626 i Trondhjem, † 13.6.1702 på Fossum jernværk, begr. i Gjerpen k. Forældre ukendte. ~ efteråret 1656 i Hågerup med Sophie Abelsdatter Speet (Sphit), * ca. 1632, † 22.8.1699 på Fossum jernværk.

Om B.s slægt og ungdom vides intet; hans efternavn synes at stamme fra et trøndersk gårdnavn. Han dukker første gang op i Danmark 1652 som ridefoged på den kvindekære adelsmand Kaj *Lykkes fynske gods Rantzausholm med bolig i en større gård, Skrivergården i Hågerup. 1656 ægtede han i hast sin husbonds frille, tjenestepigen Sophie Abelsdatter, og fik herfor fribrev på Hågerup-gården som af Lykke forsynedes med nye bygninger, for sin og sin kones levetid. B. var en betroet mand som havde betydelig indflydelse hos sin herre, og han var under krigen 1657–60 den egentlige styrer af Rantzausholm. Han udnyttede sin magt til energisk og hensynsløs varetagelse af sine egne interesser over for godsets bønder, på hvilke han fik store pengefordringer for lån ydede i krigstiden. Samtidig ses han at have drevet handel, bl.a. med norske varer (trondhjemske sild, bergfisk, tjære) og salt. Det er uvist hvornår Kaj Lykke fik kendskab til, at B. i sin besiddelse havde hans brev af 12.4.1656 til Sophie Abelsdatter, hvori han frejdigt beskylder dronning Sophie Amalie for at stå i forhold til sine lakajer, men det er mærkeligt at B. gik straffri for deltagelse i et overfald med døden til følge på en gartner fra Løjtved julen 1657. Først da B., trods hans forbud, fik Rantzausholms birkefoged Jens Pedersen som var gift med hans kones søster til at dømme en personlig fjende af ægteparret, delefogeden Hans Lauridsen af Nybo, fra ære, liv og gods på grundlag af en falsk anklage for tyveri og bedrageri 1660, greb Kaj Lykke ind. Han lod en nyindsat birkefoged frikende den dømte og afskedigede 1661 B., over hvis regnskabsførelse han også førte kla-

ge. Så slog B. til. Han overlod regeringen det kompromitterende brev og gav derved stødet til den – ikke mindst ved det danske kongepars og dets redskabers adfærd – uhyggelige proces som medførte den flygtede Kaj Lykkes henrettelse i effigie og konfiskationen af alt hans gods. To måneder efter dommen (2.11.1661) beskikkede generalfiskal Søren Kornerup B. til overinspektør over det Kaj Lykke fradømte fynske gods; s. d. fik han bestalling som ritmester, og kort efter blev han amtsforvalter over Nyborg slot og len. For en fordring i sin tidligere herres bo fik han udlagt forskellige gårde og huse, bl.a. Skriversgården. Efter hævnens over Kaj Lykke kom turen til den delefoged han havde beskyttet. Den genindsatte birkefoged Jens Pedersen lod 22.11.1661, virksomt støttet af generalfiskalen, Hans Lauridsen dømme til døden, og dagen efter lod B. ham hænge. Det var et oplagt justitsmord, og da den henrettedes energiske enke fik sagen genoptaget, blev den døde frikendt af højesteret 1664 som idømte de implicerede retsmedsmænd, også generalfiskalen, høje straffe, men B. som juli-okt. 1663 sammen med sin hustru havde siddet fængslet på Nyborg slot, gik fri for straf, skønt en af højesteretsdommerne havde udpeget ham som den egentlig skyldige, og en anden insisterede på tiltale mod ham. Han måtte vel fratræde amtsforvalterembedet, men 1665 fik han bestalling som rådmand i Odense. S.å. var han blevet herremand, idet han af nogle hamburgkøbmænd købte den til dem udlagte, fra Kaj Lykke konfiskerede gård Gelskov som han i nogle år havde bestyret for dem. Han lå i disse år i stadige processer, især med sine bondeskyldnere, og havde tab på sit landbrug, skønt han i kompagni med sine hamburgske venner drev en ret omfattende handel med oksne og svin. Et, i øvrigt særdeles velskrevet, forslag som han 1664 indgav til regeringen om ophævelse af salttolden mod en hartkornsafgift, nød ikke fremme. Han søgte uden held at få sit jordegods i Rantzauholms birk afhændet til gårdens nye ejer statholde Christoffer Gabel, men 1667 lykkedes det ham at få Gelskov solgt til hofråd Adolf Hans v. Holsten, og efter også at have afhændet sin ejendom på Vestergade i Odense og have nedlagt sit rådmansembede tog han bolig på Christianshavn. To år efter købte han af amtmand i Nordlandene Preben v. Ahnen Fossum jernværk og forlagde nu sin virksomhed til Norge hvor han senere også erhvervede Baseland (nu: Næs) jernværk. Han drev sine værker med stor dygtighed, leverede stangjern, kanoner og ammunition til kronen og blev en meget rig mand, om hvem der stod stor respekt, selv om han på grund af sin stridslust og processyge heller ikke var folkeyn-

det i sit fødeland. – B. var efter alt at domme en person, som i kraft af sin robuste mangel på samvittighed naturligt horte hjemme i en galge. At han i stedet endte som holden mand og samfundsstøtte, vidner ikke blot om hans store smidighed og erhvervsmæssige dygtighed, men kaster tillige et tidshistorisk overordentlig værdifuldt lys over det samfund og de kredse hvori han udfoldede sig. – Virkelig kommerceråd 1698.

Pers. hist. t. I, 1880 242f. – N. Rasmussen Sokilde: Kaj Lykkes fald med dets forspil og følger, 1876. Chr. Brun: Kaj Lykke, 1886. O. Sverdrup Engelschön i Norsk slekthist. t. XI, 1948 216–22. – Personalialia i det norske rigsarkiv.

C. O. Bøggild-Andersen*

Børup, Marinus Rasmussen, 1891–1959, forfatter. * 27.6.1891 i Århus, † 15.9.1959 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: tilskærer Jørgen Christen Rasmussen (1859–1929) og Christiane Jacobsen (1860–1930). Navneforandring 26.4.1910. ~ 1° 25.4.1914 i Kbh. (Andreas) med Petra Karen Vilhelmine Christophersen Olsen, * 15.6.1890 i Odense, † 29.4.1944 i Kbh., d. af guldsmed Peter Johan Frederik O. (1859–1933) og Caroline Rasmine Christophersen (1860–1943, ~ 1° med Rasmussen; navneforandring til Blennild). Ægteskabet opløst 1925. ~ 2° 18.10.1927 i Skovshoved med lærer, sidst viceinspektør Astrid Hildegerd Holm, * 18.4.1896 i Nykøbing F., d. af amtsvejsinspektør Christian Georg Emil H. (1857–1943) og Karen Sophie Crone (1866–1944).

B. tegnede, komponerede og skrev vers allerede i drengærene. Han blev tidligt fortrolig med de danske klassikere, men mener selv at Gustaf Frøding har været fuldt så afgørende for hans udvikling. 1910 blev han student fra Århus katedralskole hvor han bl.a. havde K. G. *Brøndsted og Olaf *Hansen som lærere; 1911 tog han filosofikum og hebraikum. Han opgav tanken om at blive teolog, gennemgik 1911 et bibliotekskursus under H. O. *Lange og ansattes derefter ved Det kgl. bibl. hvor han virkede til 1916. 1917 tog han korneteksamens fra fæstningsartilleriets skole og blev s.å. løjtnant i fæstningsartilleriet; han underviste desuden ved forskellige skoler og skrev bl.a. i Jyllands-Posten hvor han 1934–46 var teater- og boganmelder. B. debuterede 1916 med en digtsamling *Føfod* der hurtigt efterfulgtes af nye samlinger *Dugg*, 1918, *Nakjælen*, 1919, *Gækkeliljer*, 1920, *Drillerier*, 1920, *Kimblade*, 1921, *Den hilsende Klinge*, 1921, *Tøbrud*, 1923, *Regnbuen*, 1927, *Maj. Kærlighedsdigte*, 1947 og *Nattevagten og andre Dyrebilleder*, 1949; til denne skønlitterære del af forfatterenskabets slutter sig en kærlighedshistorie i breve, *Lauris Nøhrs Hjertefejl*,

Børup, Marinus

1919, og en stor moderne roman *Forlad os vor Skyld*. 1928; derimod tilhører hovedværket *Steno, Hans Livs Historie*. 1938 kun ved sin ydre form, den versificerede dialog, skønlitteraturen; i realiteten er det en på omfattende kildestudier bygget monografi hvori forskerens liv og gerning er søgt levendegjort ved hjælp af digteriske midler; et udslag af den samme ånds- og religionshistoriske interesse møder man i det lille skrift *Fredsfyrsten*. 1942. Det er som lyriker B. har gjort sin smukkeste indsats, og som sådan tilhørte han den kreds af unge, livsbekræftende digtere der trådte frem under første verdenskrig; skønt født i Jylland var han gennem sin slægt så nært knyttet til Fyn at det er denne ø som fortrinsvis har inspireret ham; han var i besiddelse af udprægede versifikatoriske anlæg og har således med held gentagne gange anvendt den krævende sonetform; i den 1933 udsendte kortfattede danske metrik *Ny dansk Verslære* fik hans fortrolighed med versets love et teoretisk udtryk. En ny forøget udg. udkom 1951 med titlen *Verskunsten*. □Selvportræt 1928. Foto.

Digte i udvalg, 1941. – Tom Kristensen i Tilskueren, 1924 58 og 1928, II 318–20. Max Lobedanz i Litteraturen, 1920 706–09. Cai M. Woel: Troubadouren, litterære tidsbilleder II, 1934 136–45. Tom Kristensen i Politiken 17.9.1959. – Arkiv på Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Peder Hesselaa)

Børup, Morten, ca. 1446–1526, skoleleder, latindigter. * antagelig på den nu forsvundne Børupgård i Adsløv sg. ved Skanderborg, † 30.5.1526 i Århus, begr. sst.

B. var bondefødt, og først i en alder af 27 år søgte han bort fra arbejdet på landet; iflg. sin ældste biograf, Rasmus Glad (*Lætus) blev han en dag under hoveriarbejdet ved Skanderborg trakteret med skældsord og hug af fogenen og flygtede derefter til Århus; her tiggede han sig ind i den lærde skole hvor kammeraterne gjorde sig lystige over den gamle pebling med det store skæg, mens lærerne til gengæld hurtigt anerkendte hans udmærkede evner. I skoleårene fik han støtte af ærkedegnen i Århus, Morten Krabbe, senere søgte han til det nyoprettede universitet i Kbh. hvor han især synes at have skattet den skolastiske teolog Peder Skotte højt. B. tog magistergraden i Kbh. og studerede derefter ved universitetet i Köln (1487); iflg. Rasmus Glad erhvervede han her den juridiske doktorgrad, andre mener den teologiske. Efter hjemkomsten til Danmark overtog han ca. 1490 ledelsen af skolen i Århus som i de følgende tiår nød stor anseelse, således sendtes fx Johan Friis, den senere kansler, af sine forældre fra Fyn „til Aarhus til doct. Morten Børup som i de dage vaar naaffn-

kundig offuer alt riget for sin lærdom oc flittighed“. Blandt skolens elever nævner Rasmus Glad endvidere Andreas Glad, Terkel *Abildgaard, Jens Sinding, Simon Christensen og Peter Paulinus; senere biografer tilføjer de første lutherske biskopper Jorgen *Sadolin, Jacob Schønning og Hans *Tausen; det er dog ikke meget sandsynligt at disse har gået i Århus skole. – Til brug for disciplene skrev B. en del skuespil på latin; vi ved at sådanne er opført i Århus af „vor store Frue Gilde“ bl.a. 1501, den tidligste offentlige fremførelse af skuespil i Danmark vi kender. Muligvis til lignende fester komponerede B. en kordans, kaldet *dåredansen*, som må have haft en vis berømmelse, siden den mere end 50 år efter B.s død opførtes i Kbh. i anledning af festlighederne ved Christian IVs dåb.

Foruden at have ledelsen af skolen var B., i hvert fald i sine senere år, tillige kantor ved domkirken og varetog som sådan alt hvad der vedkom kirkesangen; måske han derfor har redigeret *Breviarium Arhusiense*, trykt 1519; og da der heri findes en del hymner som ikke kendes andetsteds er der mulighed for at disse skyldes B. Af tekster som med sikkerhed kan tillægges ham haves imidlertid kun to, majvisen *Carmen vernale* og de syv byrim som begynder med de kendte linjer „Clericali et regali turba gaude Hafnia“. Majvisen In vernalis temporis ortu lætabundo tilhører stilmæssigt de naturlyriske vagantviser, men synes også påvirket af datidens kirkelige digtning (Adam af St. Victor). Digtet har dog sin egen særprægede tone der har bevaret det friskt gennem tiderne, og i sin latinske sprogdragt er det den første værbeder af dansk naturlyrik, beslægtet i stemning med Ambrosius *Stubs forårsviser. Carmen vernale der blev skrevet til disciplenes årlige majfest brugtes ved mange andre skoler, også i Sverige når der fortælles ommer i by, og den findes med en særlig melodi, muligvis den oprindelige, optaget i sangsamlinger fra slutningen af 1500-tallet. I nyere tid er fremkommet en række danske og svenske oversættelser (danske bl.a. af H. H. *Blache, Fr. *Moth, Vilh. *Andersen og Marinus *Børup), ligesom digtet har inspireret flere komponister til ke bl.a. af H. H. A. P. Berggreen, Alfr. Toft, Sv. Sveinbjørnsson og Carl Nielsen. – Byrimene indeholder en karakteristisk af de danske stiftsstæder der bortset fra Kbh. får en så ilde medfart at Anders Sørensen *Vedel, som optog digtet i sin viseudgave, finder at det nærmest må kaldes et skandskrift, „libellus famosus“. B. viser sig her som en åndsaristokrat og går især hårdt frem mod munkene, men er i det hele taget kritisk over for kirkelige forhold. Han mødes i denne

kritik med Poul *Helgesen, med hvem han da også stod i forbindelse. Byrimene er delvis oversat af H. F. Rørdam og Vilh. Andersen, fuldstændigt af Marinus Børup i Tøbrud, 1923 111–23. Som kantor, altså en af prælaterne, havde B. et præbende, vistnok Tunø; herfra er endnu bevaret, (i Nationalmuseets 2. afd.) gengivelsen af et på en kirkestol udskåret, primitivt udført billede af B. og hans insignier: greb, ris og ferle, de samme som indhuggedes på en marmorplade der lagdes over hans grav mellem domkirken og skolen i Århus. Omkring 1800 var pladen forsvundet, men et nyt mindesmærke af J. Herskind rejstes 1882 på samme sted og med samme indskrift. I litteraturen mindedes B. bl.a. af N. F. S. Grundtvig i det smukke digt „Alt som det ringed til Aftensang“, af Blicher i det kendte „I Skanderborrig Enge“ og af Olaf Hansen i „Ved Morten Børups Mindesten“.

Rasmus Glad i Monumenta hist. Dan., udg. H. F. Rørdam, II, 1875 667–72. – Cl. Lyschander i Vidensk. selsk.s skr. XI, 1777 391–98. E. G. Tauber: Historia scholæ cathedralis Arhusiensis, 1817 14–27 (overs. i Dansk minerva, 1817 52–69). G. Bruun: Dronning Dorotheas skolehus, 1928 157 190f. Hans Brix: Analyser og problemer, I, 1933 46–56. E. Sejr i Aarhus stifts hist. årbøger XIX, 1926 130–77 (med bibliografi). Supplement sst. XX, 1927 255f.

Emanuel Sejr

Bøsse (Bøse), Hans, ca. 1536, borgmester. * i Westfalen; levede endnu 1547.

B. var borgmester i Kbh. under Grevefejden 1534–36 jævnsides med Ambrosius *Bogbinder; han var en af dennes mest fremtrædende hjælpere og nævnes jævnlig sammen med ham som en heftig og fanatisk mand. Han var således medskyldig i nedhugningen af borgerne under belejringen, nævnes også i overgivelsesakten og stævnedes efter Ambrosius' død af Jens Kammer-svends slægtninge som skyldig i dennes halshug-gelse. Udfaldet af denne sag kendes ikke; næste gang man hører om B. er 1544, da han nævnes som fuglekonge. Han synes at have været købmand ligesom Ambrosius Bogbinder.

O. Nielsen: Kbh.s diplomatarium I–IV, 1872–79. A. Heise: Familien Rosenkrantz' hist. II, 1882 156f.

*Henry Bruun**

Böttger, Elisabeth Cathrine Amalie, se **Rose, E. C.**

de Bötticher ['bøtigør], **Johannes Gottlieb**, 1676–1762, læge. Antagelig * 18.5.1676 i Falkenburg i Pommern, begr. 19.6.1762 i Kbh. (Petri). F: borgmester Jovinianus B. og Elisabeth v. Rahn.

~27.3.1708 i Holbæk med Magdalene Margrethe Smidt, * ca. 1678, begr. 20.11.1754 i Kbh. (Helligg.), d. af renteskriver Jacob Sørensen S. og Sophie Amalie Bruun.

de B. besøgte universiteterne i Frankfurt, Wittenberg, Leipzig, Jena og Kbh. Det sidstnævnte universitet måtte han imidlertid snart igen forlade på grund af sine forældres død, og efter nogen tids ophold i hjemmet fortsatte han studierne i Rostock hvorfra han på ny tog til Kbh. Efter et par års nyt studieophold her begyndte han at praktisere i Helsingør, men vendte snart tilbage til Kbh. og tog 8.7.1705 den medicinske doktorgrad ved en afhandling om pestsygdomme, hvorpå han nedsatte sig her som læge. Under den heftige pestepidemi 1711 virkede han utrætteligt både i privat praksis og i de københavnske pesthospitaller. Det er for så vidt med god grund han senere beklager sig over autoriteterne der aldeles ikke ydede ham nogen officiel påskønnelse for hans opofrende virken. Men i øvrigt gjorde han i det hele sin stilling vanskelig ved en alt for fremtrædende selvovervurdering, stridbarhed og uomgængelighed, hvorunder hans praksis også i høj grad kom til at lide, så han tilbragte sin alderdom i dyb armod. En klage over bødler, kvaksalvere og licentierede operatører han 1735 indgav til magistraten, og bart-skærmtets skarpe og affejdende imødegåelse deraf illustrerer godt den skæve stilling han efterhånden var kommet i som den noget kværule-rende personlighed han synes at have været. I øvrigt har han sikkert haft solid videnskabelig indsigt og var medlem af det lærde Academia naturæ curiosorum i Wien i hvis akter der findes flere afhandlinger fra hans hånd.

J. D. Herholdt og F. V. Mansa: Saml. til den da. medicinalhist. I, 1835 298–316. F. V. Mansa: Pesten i Helsingør og Kbh. 1710 og 1711, 1854 23–31 240–62. V. Ingerslev: Danms læger og lægevæsen II, 1873. F. Wulff: Barbervæsenet i Danm., 1906 160 323. Kr. Carøe: Bøddel og kirurg, 1912 22–23. Samme: Medicinalordningens hist., 1917 39–43. P. Hanssen: Geschichte der Epidemien, Glückstadt 1925 119–25.

*V. Meisen**

Bøving, Adam Giede, 1869–1957, zoolog. * 31. 7.1869 i Sæby, † 6.3.1957 i Washington, USA, asken udstrøet. F: skolebestyrer i Sæby, senere sognepræst i Nørre Sundby-Hvorup, sidst i Barløse Niels Orten Mathias B. (1838–1923, ~ 2° 1904 med Johanne Marie Nielsen, 1863–1937) og Otilia Louisa Augusta Giede (1838–99). ~ 1° 3.11.1903 i Kbh. (b.v.) med Paula Margrethe Brønnum, * 14.8.1873 i Kbh. (Holmens), † 28. 8.1911 sst. d. af forretningsfører, senere maskinfabrikant Ludvig Frederik Henrik B. (1841–1902) og Henriette Kristine Mathilde Giede

Bøving, Adam G.

(1846–1920). ~2° 31.1.1916 i New York med Anna Kirstine Christensen, * 4.8.1887 i Kbh. (Holmens), † 30.12.1976 i Michigan, USA, d. af bogbindermester Carl Frederik C. (1849–1910) og Anna Kirstine Jensen (1853–1915).

Efter studentereksamen 1888 (Ålborg) studerede B. zoologi i Kbh. og deltog også aktivt i studentertilivet, bl.a. som senior i Studenterforeningen. Magisterkonferens tog han 1894 og ernærede sig som timelærer samtidig med at fortsætte sin videnskab. Efter Søren Jensens tidlige død 1902 blev B. ansat som konservator ved Zoologisk museums insektafdeling, fra 1906 som assistent. S.å. kom hans første videnskabelige arbejde, hans disputats *Donacin-larvernes Naturhistorie*, et fremragende arbejde i Schiøtte-skolens bedste tradition, minutiøst omhyggelige beskrivelser forøget med biologiske iagttagelser over sivbukkelarvernes mærkværdige respiration. Et par arbejder om billelarver fulgte samt 1913 en af C. *Wesenberg-Lund inspireret studie over de forskellige typer af æglægningsrør hos vandkalvene. Han var da allerede i opbrud; da inspectorstillingen ved afdelingen efter Meinert 1910 blev besat med Will. *Lundbeck, hvem han aldrig lærte at skatte, ønskede han at forlade museet og tog 1913 imod et tilbud fra Washington som specialist i billelarver ved det af L. O. Howard meget dynamisk ledede institut for anvendt entomologi, U.S. Department of Agriculture, Bureau of Entomology. Det livsnære arbejde i det unge institut såvel som naturen i det nye land fyldte ham med glæde. Men efter 1. verdenskrig blev det inspirerede arbejde afløst af rutinearbejde, syv timers dagligt arbejde med bestemmelse af indsendte billelarver som formodede skadedyr. 1939 trak han sig som „senior entomologist“ tilbage, men blev under 2. verdenskrig 1943–45 opfordret til at fortsætte.

Bortset fra en i 1925 trykt beretning om hans deltagelse i en ekspedition til Vatnajökull på Island 1908 var billelarvernes anatomi og systematik emne for alle hans senere arbejder. Han havde bemærket at et system opstillet på larvernes karakterer ikke stemte overens med det på de voksne opstillede, og i 15 år arbejdede han og F. C. Craighead på en oversigt over billelarverne, der kunne forklare denne forskel. Da bogen var færdig 1931 var systematik blevet „umoderne“ i USA og han kunne ikke få den trykt som det klassifikatorisk og fylogenetisk banebrydende værk det var (Crowson fik æren af tilsvarende tanker 1955), men kun som et bestemmelsesværk. Også som sådant er det imidlertid med sine 125 smukt tegnede tavler uvurderligt og et grundlag for alle senere billelarvestudier. I sit otium fik B. dog tid til nogle større samlende ar-

bejder; et enkelt, om nitiduliderne, blev udgivet posthumt i Entomologiske Meddelelser 1962.

Med sit åbne sind, sin gæstfrihed og sin kærlighed til hjemlandet gjorde B. sit hjem i Washington til samlingssted for danske videnskabsmænd og kunstnere på besøg i USA som en „uofficiel dansk kulturgesandt“. 1939 blev han inviteret til at holde foredrag i Kbh. Æresmedlem af Entomologisk forening 1939, medlem af Videnskabskabernes selskab 1948. For Entomological Society of Washington var han præsident 1923–24 og 1924–32 vicepræsident for Washington Academy of Science. R. 1927. K.² 1949. □Mal. af T. Dale Stewart. Foto (Zool. mus.).

Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1907 83. – F. F. M. Jacobsen i Svendborg amt, 1915 51–72 (den Bøving-Jacobsenske slægt). C. F. W. Muesebeck m.fl. i Proceedings of the entomological society of Washington LX, 1958 33–40 (m. bibliografi). Math. Thomsen i Vidensk. medd. for da. naturhist. foren. CXIX, 1958 15–19. S. L. Tuxen i Entomologiske medd. XXVIII, 1958 322–33 (m. bibliografi).

S. L. Tuxen

Bøving-Petersen, Jens Orten, 1864–1937, naturvidenskabelig forfatter. * 24.6.1864 i Egtved ved Kolding, † 24.4.1937 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: sognepræst i Dedsbøl, Sønderjylland, senere i Torslev og Lendum Philip Petersen (1811–76) og Johanne Bothilde Bøving (1830–1913). ~7. 11.1906 i Kbh. (b.v.) med Henriette (Henny) Axelline Schytt, * 7.11.1876 i Kbh. (Holmens), † 27.10.1957 på Frbg., d. af restauratør Sophus S. (1837–94) og Christine Dige (ca. 1842–86).

B.-P. blev student 1883 fra Ålborg og mag. scient. i zoologi 1890. I studieårene var han blandt de studenter der var stærkt optaget af darwinismen, og lærere som E. *Warming, J. E. V. *Boas og R. S. *Bergh fik særlig betydning for ham. Fra sin ungdom havde han tillige stærke æstetiske interesser og var her påvirket af venner som *Stuckenberg, Johannes *Jørgensen og Sophus *Claussen. Også på talrige rejser fik hans modtagelige sind indtryk som han senere gengav i en klar og for en større læserkreds let tilgængelig form; særlig vigtige var de år han tilbragte i Brasilien som bestyrer af den biologiske afdeling af en landbrugsstation (1891–93). Efter hjemkomsten underviste han på forskellige københavnske skoler og tog 1931 sin afsked som lektor ved Skt. Jørgens gymnasium.

B.-P.s biologiske studier drejede sig især om havets dyreliv. Som nybagt kandidat foretog han undersøgelser i Vesterhavet for Zoologisk museum; han har skrevet flere mindre afhandlinger om marinbiologi og var 1906–21 konsulent for Dansk fiskeriforening og redaktør af Dansk Fiskeritidende. Hans pædagogiske virksomhed

satte sig bl. a. spor i udarbejdelsen af forskellige lærebøger for gymnasiet. Naturfredningssagen fandt i B.-P. en varm forkæmper; han var medlem af hovedbestyrelsen for Danmarks naturfredningsforening fra 1921 til sin død og har skrevet adskillige artikler og indlæg, bl. a. i foreningens årsskrift og i dagblade. Størst betydning har B.-P. imidlertid haft som en mesterlig bearbejder af naturvidenskabelig litteratur og som forfatter, hvor han forenede en videnskabsmands kyndighed med en æstetikers sprogkunst. Af større værker har han 1899–1903 udgivet *Vor Klodes Dyr I–III* (sammen med Waldemar "Dreyer), A. E. "Brehms Dyrenes Liv I–III i „Frem“, 1907 og *Universets Undere*, 1913–15. Desuden har han forfattet en række større eller mindre bøger som *Skabelse og Udvikling*, 1897, *Havets Erobring*, 1910, *Vor Klodes Saga*, 1912, *Dybhavsforskning*, 1923 og *Svundne Fortidsverden* og *deres Fabeldyr*, 1927. Disse let tilgængelige bøger vandt meget stor udbredelse i en tid hvor udbudet af lodig, populærvidenskabelig litteratur var stærkt begrænset. B.-P.s æstetiske naturbeskrivelse nåede et højdepunkt i den smukke, poetiske bog *Aaret i Danmark*, 1918 og i en del naturhistoriske eventyr i „Børnenes Juleroser“. □Foto.

Chr. Ottesen: Biografier og portrætter af studenterne fra 1883, 1908. P. W. i Politiken 25.4.1937. H. Madsen i Gymnasieskolen XX, 1937 155 f.

Torben Wolff (Hakon Jørgensen)

Bøyesen, P. Rostrup, se **Rostrup Bøyesen, P.**

Baad, Abraham Brodersen, ca. 1350–1410, rigsråd, lensmand. Henrettet 27.8.1410 ved Sønderborg. ~1° 1382 på Rossared i Halland med Margarete (Märta) Pedersdotter Dudde († senest 1406, ~1° før 1363 med Ebbe Pik, † efter 1378), d. af den smålandske storgodsejer Per D. ~2° 1407 (?) med Cecilie Nielsdatter Jernskæg, † mellem 26.4.1468 og 28.7.1470 (~2° med Bonde Jepsen (Thott), † efter 16.12.1439), d. af Niels Aagesen J. og hustru Mette.

B. er en homo novus, hans forældre er ukendte mens hans (halv)brødre Sven Torsden B. og Esbjørn B. forekommer i en række dokumenter. Slægten har almindeligvis været opfattet som hallandsk, men havde lige så nær tilknytning til Västergötland og Småland. B. er en udpræget eksponent for den interskandinaviske unionsadel. Personlig dygtighed, bl.a. på det militære område, og den kapitalstyrke som en solid fædrearv gav ham banede veje for ham til samfundets top. Både ved diplomatisk og militær virksomhed gjorde B. sin store del af arbejdet for unionens fuldbyrdelse, ligesom han ved sit

lensstyre bidrog til at befæste unionen. B. opnåede allerede i løbet af 1370erne forretningsforbindelse med kronen og dronning Margrete, og takket være sin øjensynligt stedsevarende likviditet kunne han låne dronningen betydelige pengesummer og fik til gengæld det ene len efter det andet i pant. I Halland hvor han 1389 afløste Jep Mus som hovedsmand på Varberg, og som blev hans foretrukne opholdssted overtog han senere Laholm med Sydhalland. Kort efter dronning Margretes sejr over Albrecht af Mecklenburg blev B. forlenet med Tiveden hvor han i forvejen gennem sit ægteskab havde fået store godsbesiddelser og Varend, og beherskede således hele det sydvestlige Småland hvor han i årene efter 1400 foretog betydelige private godsopkøb.

I sommeren 1410 fulgte B. Erik af Pommern på et krigstog til Als, og her blev han halshugget uden for Sønderborg. Klagen mod ham gjaldt brud på landefreden. En senere kilde taler om voldtægt, men antyder tillige som anklagens egentlige årsag at voldsmanden „havde flere Svende end Kongen selv“. Dronning Margrete som da befandt sig i Sverige beslaglagde B.s ejendomme, og 1412 indkaldte hun arvingerne – hans svigersøn svenskeren Ture Stensson Bjelke og, på enkens vegne, hendes bror Jens Grim – for det svenske og norske rigsråd der erkendte dronningens retfærdighed og gav afkald på arv med mindre dronningen „nådelig ville give dem noget tilbage“. Efter hendes død viste kong Erik arvingerne den gunst at tilbagegive dem det beslaglagte mod at de på ny erklærede at B. var „rettelig undlivet efter Landsloven“.

Flere samtidige kilder viser at henrettelsen oprindelig hilstes med glæde i Sverige, først senere da Erik af Pommern for den nationale bevidsthed stod som undertrykkeren opfattedes B. som en svensk martyr for voldskongedømmet; man mente at turde påstå at dronning Margrete havde beklaget hans død, men at hun stiftede messer for den afdøde både i Lunds og Roskildes domkirker var kun opfyldelse af et tidligere løfte. B. havde selv stiftet altre i Lund og Kalmar og ved store gaver til kirken søgt at råde bod på sine ofte kritisable forretningsmetoder.

Svenskt diplomatarium I–II, Sth. 1875–87. – P. v. Möller: Bidrag till Hallands hist., Sth. 1874 88–101. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrete, 1882 267–69 320–23. Henry Bruun i Hist. t. 11. r. III, 1950 48–136 (m. kilder og lit). Samme i Nord. tidskr. för vetenskap, konst och industri XXXIV, Sth. 1958 89–106. Lars-Olof Larsson: Det medeltida Varend, Lund 1964 = Bibliotheca hist. Lundensis XII 149–55 427–29. Gottfr. Carlsson i Hist. tidskr., Sth. 1964 257–70. Michael Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 264.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Baad, Broder Svendsen

Baad, Broder Svendsen, † 1436, adelsmand. Henrettet først i nov. 1436 i Söderköping. F: Svend Thordsen B. ~ en datter af Peder Ribbing.

B. tilhørte samme slægt som den foregående med hvem han vistnok var i nær familie. Han havde desuden gods i Sverige. Under Erik af Pommerns krig med Hansestæderne anførte han en eskadre af kaperskibe, men faldt 1432 i et baghold og førtes fangen til Lübeck; allerede i begyndelsen af 1434 var han dog atter på fri fod og tilbage i Sverige hvor han sluttede sig til den Engelbrektske opstand; 1436 nævnes han som en af bondehærens anførere ved belejringen af Varberg. S.å. kom han i strid med Karl Knutsson hvem han beskyldte for partiskhed i fordelingen af lenene, og henrettedes på hans befaling uden egentlig proces.

Scriptores rerum svecicarum, II, Uppsala 1828 142f. Die Lübeckischen Chroniken II, udg. F. C. Grautoff, Hamburg 1830.

Henry Bruun*

Baadsgaard, Anna, 1865–1954, forfatter. * 28. 9.1865 i Nørresundby, † 18.5.1954 i Roskilde, begr. Østre kgd. sst. F: skibsfører, senere korn- og tømmerhandler Ole Peter B. (1832–76) og Anne Marie Syndergaard (1838–99, ~ 2° 1880 med arkitekt Johan Conrad Weber, 1830–1900). Ugift.

B. tog 1882 til Kbh. for at uddanne sig til lærerinde, og i årene indtil 1885 gik hun på Natalie Zahles privatlærerindekursus hvorefter hun i et par år havde en pigeskole i Ålborg. I 1890erne opholdt hun sig meget i udlandet, fortrinsvis i Italien og Tyskland. I Italien tog hun undervisning på Academia delle belle arti i Firenze. Hun malede senere en del, fortrinsvis blomster- og landskabsbilleder. I slutningen af årtiet boede hun to år i London. Forfatterskabet finansieredes i perioder af hendes virksomhed som sprog-lærerinde. B. debuterede 1890 med fortællingen *Spurvens Tak* til et børneblad, og hendes omfattende produktion på ca. 60 bind der omfatter romaner, digte og fortællinger, er for en parts vedkommende skrevet for et børnepublikum, fortrinsvis piger. Hendes første arbejde for voksne, *Ude i Verden*, tre fortællinger, udkom i 1892, og indtil 1950 hvor den sidste roman *Mens Aarene gaar* udkom, udsendte hun mindst et arbejde om året. Af hendes produktion for voksne om romanerne *Agnete Kaas*. 1907, *Poul Baggers Ungdom*. 1911, *Da Skyggen faldt*, 1917, *Clara Bille*. 1923, *Fru Foghs Døtre*. 1930 nævnes. Af børnebogsproduktionen *Familiens Yngste*. 1931, *Børnene paa Mattrup*. 1935 og *Gudrun*. 1942. B. tager i flere af sine romaner problemer op som tilsyneladende er påtrængende og delikate, og

hun løser dem ved at lade problemet ændre karakter i handlingens forløb, således at det forsvinder uden at hverken forfatteren eller læserne kommer til at tage stilling til problemet eller dets eventuelle løsning. B.s holdning til kærlighed, ægteskab, religion m. v. er – også for sin tid – konventionel. Hendes fortrin som forfatter ligger i miljø- og persontegning. Hendes bøger blev accepteret af et ret stort publikum uden dog nogen sinde at vinde større opmærksomhed end sigte ros hos den litterære kritik. B. oversatte endvidere en del skønlitterære tekster, ligesom som hun var en flittig bidragyder til julehæfter og andre periodiske skrifter. En del af hendes bøger oversattes til svensk. □ Kultegn. af Julie Marstrand, 1931.

Selvbiogr. i Dansk forfatterforen. 1894–1919, 1919 17, og i Nr. Sundby avis 30.12.1949. – Anton Andersen: Danske forfatterinder i det 19. hundredår, 1896. M. Winge i Kritik XXIV, 1972 79–97. Samme: Dansk børnelit. 1900–1945, 1976 231f.

Mette Winge

Båge, Georg Christoffer Johannes Schönberg, 1836–1915, højskolelærer, historiker. * 5.2.1836 i Kbh. (Helligg.), † 22.5.1915 i Århus, begr. i Mårslet. F: apoteker Thorkild Johannes Gottlob Schönberg Baagøe (1798–1837, ~ 1° 1828 med Petrine Octavia Hein, 1807–31) og Hedevig Charlotte Andresen (1807–86). ~ 26.5.1871 i Tårbæk med Anna Margrete (Annagrete) Ingeborg Feddersen, * 15.7.1844 i Kbh. (Trin.), † 6.2.1918 i Århus, d. af kommitteret i general-toldkammer- og kommercekollegiet, justitsråd, senere guvernør, kammerherre F. *F. (1805–63) og Ingeborg C. J. J. Deegen (1816–53).

B. gik først i Mariboës skole men kom derefter i Roskilde katedralskole, blev student 1855 (privat dimitteret), cand. teol. 1864 og var derpå to år lærer ved Blågårds seminarium. I Roskilde boede han hos rektor V. A. *Bloch hvor han kom under stærk national påvirkning, og som medlem af „Lille Theologicum“ i Kbh. blev han optaget af tanken om at aftjene sin folkelige værnepligt i højskolens tjeneste. 1866 fulgte han derfor Jens *Nørregaard til Testrup hvor han virkede til et par år før sin død. – B. var historielærer; omfattende kendskab havde han navnlig til Nordens oldtid, de nordiske sprogs historie, til geologi og arkæologi, og han havde stor sans for kunst, især arkitektur. Veltalende i almindelig forstand var B. ikke; tit havde han svært ved at finde det rammende udtryk for sine tanker og følelser, men greb et emne ham kunne hans tale få en sjælden glød; ikke mindst var dette tilfældet når han talte om de nordiske helteskikkelser han selv kunne minde om, stor og mandig som

han var af skikkelse, med kraftfulde ansigtstræk, med store, buskede bryn der skyggede over et par livfulde øjne. – B. var ivrig skandinav, glemte aldrig sine stærke indtryk fra det nordiske studentermøde i Uppsala 1856. Fra begivenhederne 1864 udsprang hans varme samfølelse med sønderjyderne og hans arbejde for forsvars- og skyttesag. Skönt B. havde anlæg for videnskabeligt studium har han ikke efterladt sig noget skriftligt arbejde. Men gennem sin tales lødighed og ved sin helstøbte karakter virkede han frugtbart på tusinder af unge. 1916 rejstes et dobbeltmonument af P. V. Jensen-Klint for B. og Jens Nørregaard ved Testrup højskole. – R. 1892. DM. 1911. □ Portrætteret på C. Dirckinck-Holmfelds litografi fra 1860 af danske teologer. Litografi af I. W. Tegner, 1891, efter foto.

Slægt i Th. Borch: Fundatmæssige bestemmelser for fru Wederkincks legat, 1872 og Stamtavle over familien B., 1876. Ved Testrup højskoles 25-års jubilæum, 1891. Alfr. Poulsen i Højskolebladet, 1906 147–52, samme og Marius Kristensen sst. 1915 657–64. [Salomon] N[ielsen] i Foren. Lyngby elevvers årsskr. 1915. Testrup folkehøjskole 1866–1916, 1916. Salomon Nielsen: Fem af den da. folkehøjskoles banebrydere, 1925 72–89.

*Fred. Nørgaard**

Baardssøn (Bårdarson), Ivar, –1350–, præst, kan-
nik.

B.s herkomst og fødested kendes ikke. At han kaldes „Grönlendinger“ er ikke nødvendigvis ensbetydende med at han er født i Grønland, men kan sigte til hans lange ophold der. 8.8.1341 udstedte biskop Hakon i Bergen pas for Ivarus Bardeni, „hvem vi sender til Grønland i vores og vor Kirkes Ærinde“. Efter al sandsynlighed er det den samme Ivarus Bardenij der 25.6.1364 nævnes af biskop Botolv i Stavanger som „canonicus duodecim apostolorum Bergensis“. I mellemtiden har han da opholdt sig i Grønland hvor han fungerede som „Forstander paa Biskopgaarden i Gardar i mange Aar.“ Den daværende biskop for Grønland, hvis embedstid regnes fra 1349 til 1368 kom aldrig til Grønland, og Ivar har da forvaltet bispesædet i hans sted. Hvis han har været den samme som den Ivarus Bardeni der 18.3.1344 blev beneficeret med et embede i Bergens bispedømme, har han altså haft en kapellan til at bestyre det for sig. Ivar var blandt dem der af lagmanden for Grønland blev opnævnt til at rejse til Vesterbygden i anledning af skrællingernes overfald på denne, og fandt den ved sin ankomst dertil tom for mennesker, mens kvæg og får løb forvildede om mellem fjeldene, „og haver nu Skrællingerne al Vesterbygden inde“. – Efter B. kaldes den „Ivar Baardssøns Beskrivelse af Grønland“ som er et af de vigtigste aktstykker til det gamle Grønlands hi-

storie. Den stammer dog ikke fra hans pen, men er nedskrevet efter hans mundtlige beretning, idet beskrivelsen slutter således: „dette alt, som foran er fortalt, sagde os Iffuer Bardsenn Grönlendinger. . . at han have alt dette set“. Beskrivelsen omfatter kursforskrifter for sejladsen til Grønland fra Bergen og Island, topografi over fjorde, havne, kirker, klostre, gårde, bygder og ubylder samt enkelte historiske og økonomiske oplysninger. Beskrivelsen der oprindelig er affattet på norsk-islandsk i 1300-tallet foreligger i en række afskrifter fra 1500- og 1600-årene. Der findes trykte oversættelser på dansk, tysk, engelsk og hollandsk fra forskellige tider og af meget forskellig værdi. Fyldigst er bogen udgivet med udførlige kommentarer af Finnur Jónsson.

Det gamle Grønlands beskrivelse af Ivar Bårdarson, udg. efter håndskr. af Finnur Jónsson, 1930. F. Gad: Grønlandshist. 1, 1967.

*H. Ostermann**

Baastrup, Christian Ingerslev, 1885–1950, læge.
* 24.1.1885 i Kbh. (Jac.), † 24.10.1950 på Rigshosp. i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: fuldmægtig, senere vinhandler Carl Lauritz B. (1847–1932) og Christine Margrethe From Ingerslev (1860–1932). ~ 11.6.1910 i Kbh. (Holmens) med Unni Krog, * 3.5.1883 i Bergen, † 29.4.1959 i Kbh., d. af ingeniør Morten Henrik Smith K. (1845–89) og Helene Gertrude Kooter (1851–1922). B. blev student 1902 fra Borgerdydskolen i Kbh. og 1909 medicinsk kandidat. Efter at have gjort kandidat tjeneste på forskellige hospitaler og været assistent på otolaryngologiske og oftalmologiske afdelinger var han 1911–13 assistent på Rigshospitalets røntgenklinik, en tid konst. chef og helligede sig derefter væsentlig røntgenologien. Fra 1912 var han røntgenolog ved professor Lorentzens klinik. Han var assistent ved Kommunehospitalets røntgenklinik 1913–14, ved Bispebjerg hospitals røntgenklinik 1914–21, konst. chef sst. jan.–juni 1922 og chef fra juli 1922 til marts 1935, da han udnævntes til overlæge sst. Han var næstformand i Dansk radiologisk selskab 1923–24, formand 1925–26, medstifter af Nordisk forening for medicinsk radiologi 1919 og generalsekretær i denne forening 1919–21 og 1925–33, tillige generalsekretær ved skandinaviske radiologkongresser i Kbh. 1921 og 1927 og i Oslo 1930, delegeret for Danmark ved radiologkongresserne i Paris 1931, Zürich 1934 og Chicago 1937. Han var medarbejder ved Acta radiologica, de senere år „Redactor“, samt ved Radiologische Rundschau. Også i det faglige arbejde deltog han som repræsentant i Kbh.s lægeförening 1923–31, og fra 1931–50 var han formand for Medicinsk-historisk museums venner der

Baastrup, Chr. I.

stiftedes på hans initiativ i 1928, og han hjalp Nationalmuseet med undersøgelser af bl. a. moseeligfundene. Ved fra 1914 at have gemt alt brugt røntgenmateriel sikrede han Københavns med.-hist. museum en af verdens største og mest komplette røntgenapparatsamlinger. Endvidere var han medlem af forretningsudvalget for stipendieforeningen Studenternes venner, medlem af Hygæas bestyrelse samt formand for Regensiansamfundet. B. planlagde den nye røntgenklinik på Bispebjerg hospital som åbnedes 1943 og sikrede senere dens store udvidelse. Sammen med ingeniør Alfred Johnsen konstruerede han det B.-Johnsenske intensi- og dosimeter til måling af røntgenstråler. B. udfoldede en stor litterær virksomhed, dels angående almindelige medicinske, dels røntgenologiske emner. Af de første kan nævnes så forskellige som *Kalkbehandling af nervøs Hovedpine*, *Mineralsaliterapi*, *Om Gartnerens Anvendelse af smittefarlig Gødning* og *Om profylaktisk og terapeutisk Anvendelse af Lejring af Patienten i Sideleje*. B.s røntgenologiske

arbejder er væsentlig af kasuistisk art. Særlig kan fremhæves *Os Vesalianum Tarsi* (Hosp. Tid. 1921 785) og *Osteo-arthritis proc. spin.* (Acta radiol. 21, 1940 32), en lidelse der mange steder omtales som Morbus B. og på hvilken B. har prioritet. Også til diskussionen om ischias har B. givet bidrag (*Peritendie Forandrings mulige Relation til sygelige Tilstande som alm. benævnes „Ischias“*; Nord. Medicin 16, 1942 3668). B. var en hjertevarm, hjælpsom og initiativrig personlighed; ikke blot var han opfindsom og praktisk inden for sit fag, men ved sine historiske interesser kom han til at betyde umådelig meget for Det medicinsk-historiske museum i Kbh. – og som radiolog er han en af de meget få danskere, hvis navn er kendt verden over. □Bronzerelief af E. Parshøj, ca. 1920.

Slægtstavlesaml., 1931 9f. A. Aggebo: Danske lægemoirer 6. saml., 1947 121–80. A. Nielsen og H. Pakkenberg: Katalog over Kbh.s med.- hist. museums røntgen-samling, 1953 5–7. P. Flemming Møller: History and development of radiology in Denmark, 1968.

*Axel Borghjærg**

C

Cadovius, Poul, * 1911, arkitekt, * 27.9.1911 på Frbg. F: tapetserer, senere tapetserermester Nikolaj C. (1883–1949) og Agnes Francisca Eleonora Jensen (1891–1972).

C. kom efter endt skolegang i lære som tapetserer og sadelmager hos sin far der var tapetserermester i Brønshøj. 1932 etablerede han egen forretning i dekorationsbranchen ligesom han i 1930'erne bistod i virksomheden hos faderen der i flere perioder var sygdomsramt. Håndværksarbejdet havde dog ikke hans store interesse der mere lå på det konstruktive område, og den idérigdom der kendetegnede hans senere virksomhed kom allerede til udtryk gennem flere mindre opfindelser inden for tapetfaget (bl.a. opsætning ved kantstødning). Omkring 1940 opgav han sin forretning og fik i stedet ansættelse på den store tapetfabrik Fiona hvor han indtil 1948 virkede som rådgivende konsulent. Under sin ansættelse her startede han i samarbejde med Fionas direktør Hother Brønner 1945 I/S Jydsk Persienne-Industri i Århus. Virksomheden udviklede sig fra slutningen af 1940'erne kraftigt, især efter at man var gået over til produktion af aluminiumspersienner, og fabrikken blev den førende i sin branche i Europa.

Fra begyndelsen af 1950'erne begyndte C. endvidere at producere møbler. Han udviklede et nyt reolsystem *Royal-systemet* der i modsætning til de gængse reoltyper var beregnet til vægophængning og fremstilledes adskilt i enkeltelementer der kunne sammensættes efter den enkelte købers behov. De nye byggemøbler blev i løbet af få år meget efterspurgt, specielt i udlandet; der oprettedes afdelinger i Sverige og USA ligesom møblerne blev fremstillet på licens i en række lande.

C. brød med *Royal*-møblerne der også omfattede skabs- og bordelementer med de indtil da gældende principper for boligindretning. De vægophængte møbelsystemer gav en mere effektiv rumudnyttelse ligesom de skabte mulighed for en langt større fleksibilitet i møbleringen end det normale „gulvmøbement“. Hans pionerindsats på dette område blev fulgt op af møbelbranchen i såvel Danmark som udlandet, og selv udviklede C. flere andre tilsvarende møbelsystemer *System Ultra* og *System Cado* til anvendelse såvel i privatboligen som i kontorer og butikker.

Omkring 1960 skabte C. igen en væsentlig fornyelse på bolig- og erhvervsinventarets område. Han udviklede et fritstående modulopbygget inventarsystem i letmetal *System abstracta* der med et utal af kombinationsmuligheder kunne samles ved hjælp af specielle samlede uden brug af skruer og værktøj. Dette system vandt hurtigt en betydelig udbredelse i ind- og udland, og C. udbyggede fabriksvirksomheden i Danmark ved opførelse af nye fabrikker i Randers, Tønder og Svendborg ligesom han 1966 overtog møbelvirksomheden France & søn i Hillerød. – *Abstracta*-systemet indgik i C.s nyskabelse inden for byggeriet hvor han udviklede store kuppelhuse (boblehaller) der blev opbygget af en stål-rørskonstruktion, overdækket med plastic. Disse bygninger af hvilke de første blev opført omkring 1960 fandt især anvendelse som udstillings- og sportshaller, men også til boligformål udviklede C. i løbet af 1960'erne en halvkugleformet bygning af utraditionelle materialer (glasfiber).

C. har med sin sprudlende idérigdom skabt en række tilsyneladende eksperimentelle og dristige, men altid velgennemtænkte og praktisk anvendelige fornyelser inden for først og fremmest bolig- og bygningsindustrien, og har opnået en række internationale og danske prisbelønninger for sine opfindelser. Han har desuden gjort en betydelig indsats for at fremme dansk eksportvirksomhed, bl.a. ved som direktør for A/S Dan-interiør (fra 1963) at skabe store permanente udstillinger af dansk industri i hovedstadsområdet (Cirkelhuset i Kokkedal). På dette område har hans succes dog været mindre åbenbar. □Foto.

Interviews i Jyllandsposten 14.12.1952 og Berl. tid. 12.5.1974. – Torsten Boheman i Bygge og bo, 1960 nr. 3 38f. Arbejdsgiveren, 1960, nr. 18 5–8. Poul Henningsen i Mobilia, 1961 sept.

Erik Korr Johansen

Calixt(us), Georg (Callisen, Jørgen), 1586–1656, teolog. * 14.12.1586 i Medelby, † 19.3.1656 i Helmstedt, begr. sst. (Stefansk.). F: sognepræst i Medelby Johann C. (Kallison) (1539–1618, ~ 1° med Cæcilia Lütkens, † 1583) og Catharina Rickerts (1540–1634, ~ 1° 1566 med købmand i Flensborg Titke Paulsen). ~ 3.10.1619 i Helm-

Calixt(us), Georg

stedt med Catharina Gertner. * 31.3.1592, † 8.2.1654 i Helmstedt (~ 1° 1610 med borgmester Conrad Pauli, † 1617), d. af borgmester i Helmstedt Conrad G. († 1617) og Anna Wolter. C. udgik fra et hjem der var stærkt filippistisk præget, idet hans far personligt havde været discipel af Melanchton. C. besøgte først latinskolen i Flensborg hvorfra han blev student 1603, og drog så til universitetet i Helmstedt hvor der endnu blomstrede en filippistisk-humanistisk retning under filosofen J. Caselius' førerskab. 1605 blev C. magister, og han holdt derpå filosofiske forelæsninger i streng aristotelisk ånd, indtil han 1607 gav sig til at studere teologi. Fortrinsvis lagde han sig efter studiet af kirkehistorie og kirkefædrene og tilegnede sig derved et friere blik på de dogmatiske modsætninger mellem de forskellige kirkesamfund. Denne opfattelse uddybede han endnu mere ved sine rejser i Tyskland, England, Holland og Frankrig 1609–13, og den mærkes allerede i hans første større skrift *De præcipuis religionis Christianæ capitibus*, 1611, hvori han bl.a. tager afstand fra den strenge ubikvitetslære. N.å. blev han professor i teologi i Helmstedt, 1616 kreeredes han til dr. teol. Til sin død udfoldede han en meget påskønnet lærergerning, og det manglede ikke på forsøg på at drage ham til andre akademier. Selv søgte han 1626 og 1635 at blive ansat ved universitetet i Kbh. Christian IV var stemt for ham, men synes ikke at have kunnet sætte sin vilje igennem over for teologernes modstand. – C. hører til sit århundredes mest fremragende teologer. Han besad usædvanlige kundskaber, især i patristik, og betydelige stilistiske evner. Han kaldes undertiden „Synkretismens Fader“; han repræsenterede i hvert tilfælde en retning der ønskede at se konfessionsforskellighederne mellem de enkelte kirkesamfund som uvæsentlige og i stedet for at vende tilbage til den lære der var udtrykt i den apostolske trosbekendelse, og hvorom der herskede enighed hos oldkirkens store kirkelærere i de første fem århundreder (den såkaldte consensus quinquesæcularis). På grund af sine ireniske bestræbelser endog over for romerkirken blev C. i høj grad lagt for had hos de ortodokse lutheranere. Særlig efter religionssamtalen i Thorn 1645 lykkedes det hans modstandere – deriblandt navnlig Abraham Calovius – at vende stemningen mod C. der i en årække blev angrebet som den ærgeste kætter. – Også i andre retninger har C. spillet en rolle i teologiens historie. Han har anlagt en aristotelisk præget analytisk behandling af tros læren i sin *Epitome theologiae*, 1619, og i *Epitome theologiae moralis*, 1634 udsondrede han etikken fra dogmatikken og gav en særskilt behandling af den-

ne disciplin. Han var desuden tilhænger af en mildere opfattelse af inspirationsdogmet. Størst betydning har C. haft ved over for den lutherske ortodoksis ensidige dogmatisme at pege på en mere historisk opfattelse af kristendommens udvikling, på forskellen mellem tro og lære, mellem lære og liv, og ved i modsætning til tidens almindelige teologiske stridssyge at kæmpe for større fordragelighed. □ Kobberstik af J. v. Meurs og af Chr. Romstet, sidstnævnte kopieret i stik af C. Sartorius. Et stik er blevet kopieret i mindst fem stik.

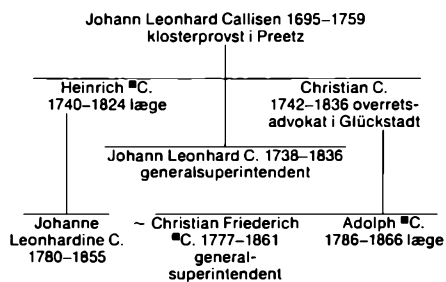
Kilder. G. C.s Briefwechsel, hrsg. E. L. Th. Henke, 1833. Pers. hist. t. 10. r. III, 1936 213 220f. 223.

Lit. A. Halling: Beitr. zur Familiengeschichte des Geschlechtes Callisen, Glückstadt 1898 12–35. A. Halling: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften, I, Glückstadt 1905. P. Freher: Theatrum virorum eruditio-ne clarorum, Nürnberg 1688 586–88. J. Moller: Cimbria literata, III 1744 121–210. E. L. Th. Henke: G. C. und seine Zeit, 2. Ausg. Halle 1853–60. Andr. Räs: Die Convertiten seit der Reformation, VI, Freiburg i. B. 1868 368–70 (heri også breve fra G.C.). J. P. Bang: Om trosartiklens begreb, 1894. Otto Rietschl: Dogmengeschichte des Protestantismus IV, Göttingen 1927 363–444 455–61. H. Schüssler: G. C. Theologie und Kirchenpolitik, Wiesbaden 1961. J. Wallmann: Der Theologiebegriff bei Johann Gerhard und G. C., Tübingen 1961. P. Engel: Das Wort Gottes und die Konfessionskirchen bei G. C., Göttingen 1968. I. Mager: G. C.s theologische Ethik und ihre Nachwirkungen, Göttingen 1969.

*Bjørn Kornerup**

Callisen

Slægten kan med sikkerhed føres tilbage til bager i Tønder Heinrich Callisen (ca. 1665–1757) som var far til klosterprovst i Preetz Johann Leonhard C. (1695–1759) og som muligvis også var beslægtet med teologen Georg *Calixt 1586–1656.

A. Halling: Stammtafel der Familie C., Glückstadt 1907. Samme: Meine Vorfahren I–II, Glückstadt 1905.

Hans H. Worsøe

Callisen, Adolph Carl Peter, 1786–1866, læge. * 8.4.1786 i Glückstadt, † 7.3.1866 i Wandsbeck, begr. sst. F: overretsadvokat, senere justitsråd

Christian C. (1742–1836) og Gertrud Sophie Henriette Winkler (1749–1826). ~8.4.1815 i Kbh. (Garn.) med Engelke Juliane (Julie) Christine From, *17.1.1784 i Kbh. (Helligg.), †30.4.1859 i Wandsbeck, d. af tjener hos hofapoteker Becker, senere konsumtionskriver på Amager Abraham F. (1757–1834) og Anne Johanne Heusching (ca. 1761–1824). – Bror til Christian Friedrich *C.

C. gik i skole i Glückstadt og Kiel og dimitteredes derfra 1803, kom til Kbh. 1805 og tog kirurgisk eksamen 1808. Han var derefter reservekirurg ved Kirurgisk akademi 1808–12, fik i 1809 guldmedalje, blev kar. regimentskirurg 1809, tog medicinsk eksamen 29.5., doktorgraden i Kiel s. å. (om galdeafsondring) og rejste udenlands 1810–12. 1812–14 var han reservekirurg ved Frederiks hospital, 1812–16 adjunkt ved Kirurgisk akademi, 1813–42 regimentskirurg i Kbh. 4.9.1816 blev han professor extraordinarius, 1830 ordinær professor ved Kirurgisk akademi, og ved dettes forening med det medicinske fakultet blev han professor ved fakultetet 18.1.1842, men tog allerede 22.4.1843 sin afsked og flyttede til Altona.

C var en meget belæst teoretiker men egnede sig ikke til praktisk kirurgisk virksomhed. Han erkendte det selv og afslog således at overtage overkirurgposten på Frederiks hospital da det blev hans tur dertil. Det var vel også denne følelse der fik ham til at protestere mod akademiets forening med fakultetet, idet han udtalte at man let kunne tænke sig en heldigere måde for den vordende kirurgs og også medicis foruddannelse end at lade dem lære græsk og hebraisk samt perfektionere sig i det latinske sprog. Hans forelæsninger skal have været gode, og han gjorde sig fortjent ved ordningen af akademiets bibliotek. Blandt hans værker må fremhæves hans oversættelse af onklen Henrich C.s kirurgi med så vidtløftige kommentarer at han kun nåede at udgive to bind (1822–24). En lignende vidtløftighed bevirkede at hans *Medicinisches Schriftsteller-Lexikon der jetzt lebenden Aerzte, Wundärzte, Geburtshelfer, Apotheker und Naturforscher aller gebildeten Völker* kom til at omfatte ikke mindre end 25 bind og otte supplementsbind (1830–45). – Etatsråd 1839. R. 1836. □Litografi af B. Bendixen, 1837.

A. Halling: Beiträge zur Familiengeschichte des Geschlechtes C., Glückstadt 1898 225–78. Samme: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften, II, 1905. Hospitalstid. IX, 1866 53f. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 29–32. J. F. Fulton: Great medical bibliographers, Philadelphia, 1951 66.

Gordon Norrie*

Callisen, Christian Friedrich, 1777–1861, general-superintendent. *20.2.1777 i Glückstadt, †3.10.1861 i Slesvig, begr. sst. F: overretsadvokat, senere justitsråd Christian C. (1742–1836) og Gertrud Sophie Henriette Winkler (1749–1826). ~11.5.1803 i Kbh. (Ty. ref.) med Johanne Leonhardine C., *27.7.1780 i Kbh. (Ty. ref.), †5.11.1855 i Slesvig, d. af professor Heinrich *C. (1740–1824) og Marie A. Walcker (1756–1837). – Bror til Adolph *C.

Efter at være blevet dimitteret fra Glückstadt 1794 studerede C. først i Kiel hvor han med stor flid lagde sig efter teologi og filosofi. Senere drog han til Leipzig, og til Jena hvor han 1799 tog den filosofiske doktorgrad og fik tildelt en prisbelønning for en indsendt prædiken. S.å. underkastede han sig den teologiske embedseksamen i Glückstadt og blev 1800 privatdocent i Kiel. Han holdt forelæsninger over filosofi og udgav en række praktiske oversigter over de filosofiske discipliner. Samtidig prædikede han jævnlige og deltog i frivillig fattigpleje. 1803 blev han sognepræst i Hollingsted ved Slesvig, men allerede 1804 forflyttedes han som sognepræst til Frederiksberg i Slesvig og provst i Hütten. Trods sin unge alder gjorde han fortrinlig fyldest i de store embede. Han var virksom, stiftede bl.a. et bibelselskab, og havde et godt forhold til sin menighed. 1817 blev C. medlem af det gottorpske overkonsistorium, 1834 gejstligt medlem af regeringskollegiet og 1835 – efter J. G. C. *Adlers død – generalsuperintendent for hertugdømmet Slesvig og (indtil 1845) slotsprædikant på Gottorp. S.å. udnævntes han i Kiel til dr. teol. h.c. og 1840 deltog han i Christian VIIIs kroning i Fr.borg slotskirke. Som gejstlig tilsynsmand var han almindelig afholdt og præsterne så op til ham som til en far. Mindst betydning fik han for de dansktalende egne da han kun ufuldkomment beherskede det danske sprog. Da krigen 1848 brød ud, kunne han hverken gå med slesvigholstenerne eller som indfødt holstener nære sympati for den danske nationale bevægelse. Han foretrak da at nedlægge sine embeder og fik 3.7.1848 sin afsked af den provisoriske regering. Sine sidste år levede han i Slesvig.

C. har efterladt sig et meget betydeligt antal skrifter af teologisk, filosofisk og almindelig oplysende art. Til bedste for almueundervisningen udgav han en række højt skattede oversigter over geografi, naturhistorie og religion. Også hans teologiske arbejder havde gerne et praktisk præg, således hans *Handbuch zum Gebrauch nachdenkender Christen beim Lesen der heiligen Schrift* I–II, 1813–14, til Det nye testamente, og I–III, 1821–23, til Det gamle testamente. Meget udbredt var også hans *Christliche Glaubenslehre*

Callisen, Christian Friedrich

nach Vernunft und Schrift, 1810 og hans *Anleitung für Theologie Studierende und angehende Prediger in den Herzogthümern Schleswig und Holstein mit den Landesherrlichen Verordnungen zur Wahrnehmung ihrer Pflichten bekannt zu werden*, 1810 (2. opl. 1834), der i en knap men dog overskuelig form indeholder et rigt stof. I filosofisk henseende var C. oprindeligt tilhænger af en eklektisk wolffianisme, senere nærmede han sig Kant hvis system danner baggrunden for hans religionsfilosofiske udviklinger (især *Entwurf zu einer durchaus auf practischem Grunde ruhenden Religionsphilosophie*, 1856). Teologisk repræsenterede C. en rationaliserende supranaturalisme. Han fastholdt åbenbaringens nødvendighed og gjorde indsigelse mod at omdanne kristendommen til en blot og bar fornuftsreligion, men hans forståelse af hoveddogmer som forsoningen, nadveren o.fl. virker i forhold til den ældre ortodoksi stærkt afsvækket. – C. har stiftet en række legater, bl.a. til fordel for domskolen i Slesvig. – R. 1821. DM. 1836. K.² 1840. □Tegn. af H. V. Bissen ca. 1815–16. Mal. af Frederikke Westphal, 1845 (Fr.borg, Frederiksberg k., Slesvig). Litografier af J. M. Graack og J. J. Becker.

Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2. r. I, hft. 5, 1900 145–58; II, 1901–03 412–22 (breve fra C.). – A. Halling: Beiträge zur Familiengesch. des Geschlechtes C., Glückstadt 1898 154–212. Havenstein i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogtümer Schlesw., Holst. und Lauenb. V, Kiel 1862 329–35. D. E. Fr. Carstens i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. XIX, Kiel 1889 70–72. E. Michelsen i Schriften des Vereins für schlesw.-holst.-laueb. Kirchengesch. 2. r. I, hft. 3, Kiel 1898 96–99 104–10.

*Bjørn Kornerup**

Callisen, Heinrich (døbt Hinrich), 1740–1824, læge. * 11.5.1740 i Preetz, † 5.2.1824 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: præst Johann Leonhard C. (1695–1759) og Christiane Westhoff (1714–78). ~ 1° 24.3.1773 i Kbh. (Holmens) med Cathrine Birgitte Braun, * 13.1.1752 i Kbh. (Slotsk.), † 11.8.1777 sst. (Petri), d. af livkirurg og kammertjener, justitsråd Simon Gottfried B. (1702–72) og Frederikke Louise Gundelach (ca. 1717–67). ~ 2° 20.3.1778 i Kbh. (Holmens) med Marie Amalie Walcker, * 29.4.1756 i Kbh. (Ty. ref.), † 24.7.1837 sst. (Petri), d. af vinhandler Daniel W. (ca. 1714–59) og Cathrine Elisabeth Colsmann (1732–87, ~ 2° 1762 med fabrikant Peter Wasserfall, 1719–82, ~ 1° med Christine Cathrine Chrombardt, † 1755, ~ 2° med Catharina Wilhelmina Heerstädt, † 1760).

Som dreng fik C. særlig god undervisning i latin, hvilket blev ham til stor nytte senere hen i livet. Femten år gammel sendtes han til Kbh. for at uddannes til kirurg. Han anbefaledes særlig til

generaldirektor for kirurgien Simon *Crüger som satte ham i lære hos regimentskirurg Spierling der 1757 blev den første fungerende overkirurg ved Frederiks hospital. Samtidig studerede han ved Theatrum anatomico-chirurgicum under Crüger. 1758 blev han barbersvend og måtte søge en plads i Nordsjælland, men 1760 blev han kompagnikirurg i Kbh. Da Crüger døde s.å. var hans stilling meget dårlig, og han siger selv at han var nær ved at gå til grunde. En insubordinationsforseelse bevirkede at han søgte sin afsked fra hæren, og han underkastede sig derpå prøven som overmester i flåden og gjorde to års tjeneste på en fregat. Derpå blev han reservekirurg ved Theatrum anatomico-chirurgicum og Frederiks hospital og tog 1764 kirurgisk eksamen. 1767 tog han medicinsk eksamen på latin indledt med en smuk latinsk tale. Med rejsestipendium studerede han i flere år dels i Paris, dels i London hos datidens største kirurger, og mens han opholdt sig i London fik han 1771 udnævnelse til divisionskirurg i flåden. Efter hjemkomsten tog han 15.2.1772 doktorgraden ved en afhandling om sundhedsplejen i flåden. I de følgende år var han medstifter af flere lægeselskaber, hvoraf Medicinsk selskab endnu består. Da Christian Berger fængsledes sammen med Struensee søgte Matthias *Saxtorph og C. hans professorat, endnu inden denne var afskediget fra universitetet. Kancelliet fik kgl. ordre til at forestille C.s ansøgning, og resultatet blev 1773 efter fakultetets forslag, at Saxtorph blev professor ved universitetet mens C. blev professor designatus med løfte om at blive Wilhelm *Hennings' efterfølger som generaldirektor for kirurgien, idet Theatrum anatomico-chirurgicum samtidig skulle forenes med universitetet.

Da indfødsretsloven trådte i kraft, og man samtidig begyndte at oprette distriktskirurgikater rundt i landet, viste det sig at det ikke var muligt at skaffe tilstrækkelig mange indfødte kirurger da mange af de her studerende var udlændinge, særlig tyskere, og der nedsattes da 1776 en kommission til kirurgiernes ophjælpning. I denne kommission var C. eneste kirurg, og dette vakte stor forbitelse imod ham, skønt han selv i første møde gjorde opmærksom på det uheldige i denne ordning. Kommissionen udarbejdede et stort forslag som gik frem og tilbage mellem forskellige myndigheder men aldrig førte til noget. Imidlertid skete regeringsskiftet 1784 hvorved kronprins Frederik overtog regeringen; seks kirurger kom med et forslag om oprettelse af Kirurgisk akademi, og særlig ved livkirurgen J. C. *Bodendicks hjælp lykkedes det at gennemføre det 1785. Akademiet skulle være ganske uafhængigt af universitetet. Der ansattes tre professorer,

hvoraf den ene blev generaldirektør for kirurgien, og det bestemtes at de skulle succedere hinanden. Herved var C. tilsyneladende slået ud, men 1787 fik han tilbud om et professorat i Berlin, og han forespurgte da om hvorledes det ham tidligere givne løfte skulle opfattes. Han fik 1789 et nådigt, men uklart svar. Han blev dog her i landet; 1791 blev han ansat som professor ved Kirurgisk akademi, og 1794 blev han ved Hennings' død generaldirektør og fratrådte sin stilling ved universitetet. 1805 fik han fritagelse for sine forretninger som professor men vedblev at være generaldirektør til sin død 1824.

C.s forhold ved hans ansættelse ved universitetet, ved hans stilling i den kirurgiske kommission og ved flere andre lejligheder vakte megen vrede blandt kirurgerne og gav anledning til en af de voldsomste fejder i den danske lægehistorie, hvor C. blev angrebet meget hensynsløst og ikke sjældent uretfærdigt, men hvor hans forsvar ikke altid var helt fyldestgørende. Det varede dog ikke længe før han vandt alle for sig, og få år blev hændret som han blev ved sin afgang 1805 da der bl.a. blev slået en medalje for ham. Dette omslag er meget ejendommeligt men skyldes vel navnlig hans store elskværdighed og hans ualmindelige dygtighed som lærer. C.s litterære virksomhed er betydelig. Hans disputats var et udmærket arbejde. Mest berømt er hans kirurgiske lærebog blevet. Den første udgave *Institutiones chirurgiæ hodiernæ* udkom 1776, den næste *Principia systematis chirurgiæ hodiernæ* I-II, 1788-90, den tredje og fjerde *Systema chirurgiæ hodiernæ* I-II, 1797-1800 og 1815-17. De er alle skrevet på ualmindelig let læseligt latin og de var udmærket egnede til undervisning på universitetet hvor de medicinske studenter skulle lære lidt kirurgi men ikke selv skulle praktisere som kirurger. Bøgerne indeholder intet nyt men er oversat til flere andre sprog. - Set fra nutidens standpunkt er et andet værk af C. langt betydeligere *Physisk-Medicinske Betragtninger over Kiøbenhavn* I-II, 1807-09 der indeholder mange oplysninger om hygiejniske forhold i Danmark i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet og viser at han i mange henseender var langt forud for sin tid som hygiejniker. C. blev første dekanus i sundhedskollegiet. - Justitsråd 1784. Etatsråd 1802. Konferensråd 1812. - R. 1809. K. 1813. □ Stik af Clemens, 1778, gengivet i stik af Heger, 1784 og af S. Mansfeld, 1786. Tegn. af P. Ipsen, 1788 (Fr.borg). Tegn. af Lahde, 1798, stukket af ham selv, 1805 og af A. Lillienberg, 1835, samt litograferet 1853. Medalje af S. Jacobson, 1805. Stik af H. Lips, 1807, efter tegn. af Hornemann. Mal. af Kratzenstein-Stub (bl.a. Fr.borg), kopi af Hans Hansen (Fr.borg). Buste (?) af H. V. Bis-

sen, 1822. Graveret i carneol af S. Jacobson, 1824. Buste af Dajon samt maleri (Kbh.s univ.).

A. Halling: Beiträge zur Familiengesch. des Geschlechtes C., Glückstadt 1898 65-80. J. D. Herholdt i Portraits m. biographien, udg. G. L. Lahde, 1805, hft. 2 1-88. Adolph Callisen: H. C.s Lebensbeschreibung i H. C.s Chirurgie, 1824 (samt om familien C.). Bibliothek for læger, IV, 1824 119-28. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 510-14. G. Norrie: Chirurgisk akademis hist. I-III, 1896-1923. Samme: Medicinsk fakultets hist. II-III, 1937-39. Fortid og nutid, VIII, 1922 219-41. E. Schmiegelow i Hospitalstid. LXXVI, 1933 1069-88. E. Bastholm i Nordisk medicin, XII, 1941 2797-98. Ø. Larsen: Schiff und Seuche, Oslo 1968. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 9-12. J. Genner: The medical society of Copenhagen 1772-1972, 1972. E. Snorrason i Medicinsk forum, XXV, 1972 141-154. Joh. Jensen i Medicinsk forum, XXX, 1977 69-71.

Gordon Norrie*

Callisen, Jørgen, se Calixt(us), Georg.

Callø, Paul Anker, 1882-1960, kreditforeningsdirektør. * 24.1.1882 i Erlev, Gl. Haderslev sg., † 10.4.1960 i Haderslev, begr. sst. (Haderslev ass. kgd.). F: gårdejer Dambe Markussen C. (1846-1920) og stifteren af Nordslesvigs kvindeforening Anne Marie Hansen (1848-1916). ~12.1.1908 i Branderup (Bovlund frimenighed) med Maren Thorsmark, * 24.4.1882 i Bovlund, † 31.7.1965 i Haderslev, d. af gårdejer Nis T. (1844-1914) og Anna Fisker (1856-1930).

C. blev 1902, da han var elev i Haderslev latinskoles øverste klasse, sammen med senere amtmand Kr. Refslund Thomsen bortvist fra skolen på grund af sit danske sindelag. De rejste begge til Kbh. og tog 1903 dansk studentereksamen, privat dimitterede. 1907 blev C. cand. polit. og umiddelbart derefter H. P. Hanssens medhjælper ved det optantkontor der oprettedes i Berlin til behandling af de talrige sager vedrørende undersåtsforhold som meldte sig efter optantkonventionens vedtagelse. Efter fortsatte studier i Berlin og Jena blev C. 1908 forretningsfører for Sparekassen for Frøs og Kalvslund herreder i Rødding. Som medarbejder ved Heimdal i årene før krigen skrev han artikler om økonomiske og nationale forhold der vakte opmærksomhed både ved deres saglige styrke og deres ofte skarpe form. Ved krigsudbruddet 1914 var C. en af de få der fængsledes i Haderslev amt. Efter løsladelsen blev han uddannet til soldat og deltog i krigen til dens slutning. Da han julen 1918 vendte hjem fra militærtjenesten ventede der ham store opgaver. Han blev sekretær i vælgerforeningens økonomiske udvalg og 1919 direktør for den nyoprettede Sønderjyllands kreditforening. På disse poster tog han fra overgangsårene til sin død fremtrædende del i det økonomiske genfor-

Callø, P. A.

eningsarbejde. Adskillige af de økonomiske hjælpeforanstaltninger over for grænselandet i landbrugskrisens år havde deres udspring i hans forslag, bl.a. den i maj 1934 vedtagne lov om lempelser for visse lån til landmænd. Samtidig med, at han med utrættelig energi søgte at bøde og hjælpe over for den nød, ugunstige tidsforhold havde skabt, blev han i ganske særlig grad genstand for urovevælgelsernes angreb. Dristig og kamplysten imødegik han i pressen og på møder kritikken, og med stor kyndighed redegjorde han over for den danske offentlighed for Sønderjyllands særlige vanskeligheder. Fra 1920 var han medlem af Den sønderjyske lånekasses bestyrelse, fra 1931 af akkordudvalget for Haderslev østeramt og fra 1933 af realkreditkommissionen. Inden for kreditforeningsvæsenet pegede han i opposition mod hævdvundne traditioner på nye veje. Han forfattede festskriftet *Sønderjyllands Kreditforening gennem 25 år* og afsnittet *Rigsdagen og de sønderjydske landsdele* i værket *Den danske Rigsdag 1849–1949*. Endvidere *Den økonomiske Udvikling* i Fr. v. Jessens Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie III, 1938. Desuden mange dagblads- og tidskriftsartikler. – R. 1930. DM. 1947. K.² 1957. □Mal. af R. Lepin (Folkeshjem, Åbenrå). Foto.

L. V. Birck m.fl. i Heimdal 23.1.1932. Niels Hansen i Sorø amts tid. 22.1.1942. Grænsevagten, 1960 138. Hans Lund i Sprogforen.s almanak, 1961 108–11.

Kai Edv. Larsen

de la **Calmette, Antoine**, se **la Calmette, Antoine de**

Calneyn, se **Kalnein**

Camradt, Frederik Christian, 1762–1844, porcelæns- og miniaturemaler. Døbt 9.11.1762 i Kbh. (Frels.), † 12.10.1844 i Nyhuse ved Hillerød, begr. i Hillerød. F: portrætmaler Jørgen Frederik C. (1736–84) og Maria Schrøder (1738–1814). Ugift. – Bror til J. L. *C.

C. er formentlig 1778 kommet på akademiet hvor han 1785 vandt den lille sølvmedalje. Samtidig med akademiuddannelsen arbejdede han som dekoratørlærling på Den kgl. porcelænsfabrik i hvis regnskaber han figurerer 1781–1796. 1785 må han være udlært som mester da han fra dette år tituleres „Monsieur“ i regnskaberne og aflønnes med 232 rdl. Som en hovedkraft blandt fabrikkens malere udførte han disse år flere større arbejder, bl.a. portrætter i grisaille af den kongelige familie og andre dekorationer med genier til det Müllerske stel. C. er dog mest kendt for sine omhyggeligt gennemarbejdede, farvefine miniatureportrætter der hører til det bedste

indenfor dansk miniaturemaleri. For at adskille sig fra broderen, blomster- og miniaturemaler J. L. *C., med hvem han i ældre kunsthistorie undertiden har været forvekslet, signerede han sig „C. senior“ til forskel fra broderens signatur „C. junior“. C. udstillede på Charlottenborg 1830–38 med 7 arbejder. Han har endvidere restaureret miniaturer, bl. a. for Rosenborg kommissionen ca. 1840. Værker af C. findes på Kunstindustrimuseet, Teatermuseet, Fr.borg og Nationalmuseet, Stockholm. Maleren Asmus Kaufmann har litograferet et af ham udført *portræt af garner F. L. Holbøll*.

H. P. Selmer: Nekrologiske saml. II, 1852 456. E. Hannover: Keramik håndbog II, 2, 1924 429 442–46. Den lille portrætkunst, udg. Louis E. Grandjean og Alb. Fabritius, 1949 51–55. T. Holck Colding: Cornelius Hoyer, 1961 179–80 289 299–301 pl. XVIII. Brede L. Grandjean i Den kgl. porcelænsfabrik 1775–1975, 1975 15 20.

Birgitte Bøggild Johannsen

Camradt, Johannes Ludvig, 1779–1849, blomstermaler. * 20.9.1779 i Kbh. (Trin.), † 4.12.1849 i Nyhuse ved Hillerød, begr. i Hillerød. F: portrætmaler Jørgen Frederik C. (1736–84) og Maria Schrøder (1738–1814). ~ 1° 9.10.1804 i Kbh. (Trin.) med blomstermaler Maria Elisabeth (Johannette) Weise, * 24.6.1781 i Kbh. (Holmens), † 12.11.1832 sst. (Frue) (~ 1° 1799 med kirurg Johan Christian Ehrenfried Mühlenbroch, ca. 1774–1801), d. af instrumentmager Erik Baltzer W. (1750–1802) og Anna Elisabeth Frederikke Weidemann (ca. 1752–1825). ~ 2° 10.8.1836 i Kbh. (Frue) med Ane Magdalene Høpfner, f. Becker, * 25.4.1794 i Kbh. (Garn.), † 6.10.1857 sst. (Trin.) (~ 1° 1822 med cand. pharm., skrive-lærer Nicolai Christian H., 1787–1834, ~ 1° med Caroline Adolphine Luffe, 1787–1851 (~ 2° 1817 med sproglærer, senere institutbestyrer i Frederikshavn Peter Christian Westh, ca. 1783–1846)), d. af afdanket soldat Georg Christian B. og Anne Johanne Jobsdatter. – Bror til F. C. *C. C. kom fjorten år gammel som sin ældre bror i lære på Den kgl. porcelænsfabrik (1794–97) og besøgte derefter akademiets skoler hvor han 1802 kom i gipsklassen og 1806 vandt den lille sølvmedalje for et blomsterstykke. Han ernærede sig som tegnelærer, var 1807 med til at oprette et institut for metalarbejdere og forsøgte gentagne gange (1810, -12 og -13) ved indsendte malerier at henlede akademiets opmærksomhed på sig. 1816 udgav han blomstertegninger til brug ved undervisningen, stukket af O. O. Bagge. 1819–20 opholdt han sig med støtte fra fonden ad usus publicos i Dresden og opnåede n.å. at blive agreeret; 1823 blev han medlem af akademiet men videre kom han ikke, skønt han 1831 ansøgte om

bolig på Charlottenborg og 1835 om professoratet i anatomi. Han havde en meget besøgt tegne- og maleskole, blandt hvis elever kan nævnes Christine Løvmand og Hermania Neergaard; hans billeder var ret populære; kongen købte således ni gange (1824–37) billeder af ham; 1829 malede han et par dørstykker til Chr.borg (dronningens toiletværelse). C. har desuden malet landskabsprospekter og portrætter, heraf enkelte i miniature. Endvidere udførte han selv en række blomsterbilleder i litografi. 1806–43 udstillede han i alt 90 arbejder. Værker af C. findes på Statens museum, kobberstiksaml., Kunstindustrimuseet, Hirschsprungs saml., Teatermus. og kunstakademiet. I sine sidste år led han af øjenssvaghed og fik fra 1839 årlig hjælp fra akademiet, senere også fra finanserne. Han var nær bekendt med brødrene Ørsted og hørte til Bakkehuskredsen. □Mal. af C. A. Jensen, 1836. Tegn. af J. V. Gertner 1842, (Fr.borg). Selvportræt.

H. P. Selmer: Nekrologiske saml., II, 1852 456–58. Louis Bobé i Pers. hist. t. 7. r. V, 1921 131 139 141.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Capeteyn, Peter, 1511–57, læge, matematiker. * 1511 i Middelburg i den nederlandske provins Zeeland, † 6.1.1557 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). ~ 1539; hustruens navn ukendt.

C. studerede i sin ungdom i Louvain og Paris og tog den medicinske doktorgrad ved akademiet i Valence. Derpå blev han lærer ved universitetet i Köln hvorfra han, efter at have sluttet sig til den lutherske reformation, (1539 var han i Wittenberg) 1545 kaldtes til medicinsk professor i Rostock og 1546 i samme egenskab til Kbh. hvor han 1547 tillige blev livlæge hos den kommende konge, hertug Frederik, og forlenedes med Hvidøre gård og gods som han dog atter måtte afstå 1556. 1547 valgtes han til universitetets rektor (på ny 1551) og fik Knardrup kloster og gods, som dengang tilhørte universitetet, at bestyre. 1548 fulgte han prinsesse Anna på hendes brudefærd til Sachsen. For året 1549 forfattede han en almanak, forsynet med astrologiske og medicinske anvisninger, tilegnet Christian III. 1550 foretog han en rejse til Nederlandene hvor han blev overfaldet og udplyndret af røvere, men slap med livet. Da pesten 1553 rasede i Kbh. opholdt han sig på Halsnæs; den tids læger havde ofte for skik at rejse bort når farlige epidemier indtraf. For dog at gøre noget skrev han en anvisning på de præservativmidler man bedst kunne anvende mod sygdommen og gav apotekerne recept på en lægedrik man kunne bruge, når man blev angrebet af smitsoten. Skriftet blev udsendt af Peder Palladius med en opbyggelig indledning og slutning der danner en åndelig ram-

me om C.s lægeråd. S.å. forlenedes han med dekanatet i Lunds kapitel.

H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621, I, 1868–69 614–19. Chr. Bruun: Årsberetn. fra det store kgl. bibl. II, 1869–74 362f. F. V. Mansa: Folkesygdommene og sundhedsplejens hist. 1873 155–62. F. R. Friis: Optegnelser om Gjentofte sg., 1877 66–70. Niels Nielsen: Matematikken i Danm. 1528–1800, 1912. Peder Palladius: Danske skrifter, udg. Lis Jacobsen, II, 1914–15 324. G.-H. Schumacher og H. Wischhusen: Anatomia rostockiensis, Berlin 1970 26.

*V. Meisen**

Capion, Étienne, † før 1759, traktør, skuespilentreprenør. * i Languedoc. ~ før 1700 med Susanne le Creux; ægteskabet synes opløst senest 1715.

C. kom ca. 1700 til Kbh. og blev ansat hos et par vintappere og tobaksimportører. Måske har hans uddannelse i vintapperfaget været mangelfuld, for hans begæring om 1703 at få borgerskab som vinhandler mødte den indvending fra magistraten og lavet at han ikke var udlært fassbinder, og kun et kgl. missive muliggjorde tilladelse til at udskænke og forhandle vin. Rimeligvis har traktorfaget været hans oprindelige felt, for han benævnes „fransk kok“, da han umiddelbart forinden fik borgerskab til handel en gros med Schweizer- og Nürnbergvarer (7.11.1703). Hans virksomhed som traktør og vinhandler synes i alle tilfælde tidligt at have medført en vis forbindelse med hoffet; således levede han allerede 1704 champagne til dronningens hofholdning. – Den økonomisk stærkt truede C., der under den store nordiske krig gjorde tjeneste som „Hof- og Stabs-Traiteur“ (hofmarketender) gjorde 1.7.1713 et ejendommeligt spring over i virksomheden som dekoratør og teatermester ved den franske hoftrup, dog uden at opgave sit traktørerhverv. C. søgte i det hele taget at bane sig vej til en ledende stilling inden for datidens kbh.ske forlystelseliv og kom herigenem til at indskrive sit navn for bestandigt i Den danske skueplads' historie. Efter at han af kongen havde opnået tilladelse til at spille „med Marionetter“, ansøgte han 1718 om at han tillige „maatte nyde allernaadigst Privilegium paa at have Inspection over alle fremmede Comedianter og Linedandsere, saa at ingen deslige Folk maae tilstedes at agere, førend de med hannem derom er blevne forenede“. Da den fra Holbergs komedier kendte tyske bandepincipal S. P. v. Quoten allerede havde en spilletilladelse, strandede sagen; men den snilde C. løste n.å. spørgsmålet ved ganske simpelt at gå i kompagni med v. Quoten, sammen med hvem han opnåede tilladelse til at „agere Comedie i det lidet Giethuus paa Kongens Torv“. 3.12.1719 opnåede de to en-

Capion, Étienne

treprenør monopol på skuespil, men snart efter fortrak v. Quoten, og C. stod alene tilbage med et privilegium (17.5.1720) der gik ud på at han alene måtte „lade indrette Comedier her sammesteds“. I vinteren 1720–21 spillede han med en trup i Giethuset; dog havde han en svær konkurrent i ekvilibristen, den stærke mand J. C. v. Eckenberg der gav forestillinger i et fjællehus på Nytorv. Sagen ordnedes således at C. og han trådte i „Kompagni og Maskapi“, ganske vist kun for kortere tid. Da søetatens general-kommissariat 1721 opsagde lejemålet på Kgs. nytorv, besluttede han sig til selv at bygge et teater. I sommerterminen s.å. ordnedes købet af en grund mellem Gothersgade og Lille grønnegade (Ny adelgade), og efteråret s.å. blev huset rejst for penge som den virksomme entreprenør for størstedelen havde lånt hos byens jøder. Det nye teaterhus blev åbnet med en fransk forestilling 19.1.1722 og i den efterfølgende måned gik det løs med stærkt besøgte komedier, baller og maskerader. Komediehuset havde været dyrt at bygge og trods tilsyneladende medgang var forholdene i økonomisk henseende vanskelige for C. Derfor så han sin fordel i at gå i kompagni med René de *Montaigu der i sommeren 1722 havde fået privilegium på indrettelsen af en dansk komedie. 23.9.1722 begyndte da endelig de danske aktører deres virksomhed på scenen i Lille grønnegade hvor de fleste af Holbergs komedier første gang så rampelyset. Imidlertid sank C. dybere og dybere i gæld og til sidst blev det nødvendigt for ham at forsvinde. Fra sommeren 1724 havde han intet mere at gøre med Den danske skueplads. Sandsynligvis tog han tilbage til sit fædreland, men i 1730'erne træffes han på ny her i landet hvor han på forskellig måde prøvede at slå sig igennem; bl.a. forsøgte han 1738 forgæves at blive gæstgiver i Odense. 1759 hedder det om ham at han er død „for nogle Aar siden“. Som teaterimpresario tilhørte C. uden tvivl den klasse af eventyrere som datiden var så rig på. Holberg giver et sikkert, træffende billede af ham i et latinsk epigram (oversat af Vilh. Møller, Tilskueren 1898).

E. C. Werlauff: Hist. antegnelser til Holbergs lystspil, 1838. Vilh. Møller i Tilskueren, 1898 653f. Louis Bobé i Pers. hist. t. 6. r. III, 1912 71–86. Eiler Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918. Torben Krogh: Musik og teater, 1955 54–74.

*Torben Krogh**

Capozzi, Dominic (Domenico) Raphael Francisco, ca. 1792–1862, hofviktualiehandler. * ca. 1792 i Napoli, † 29.1.1862 i Kbh. (Kat.), begr. sst. (Kat. Ass.). ~ før 1824 med Maria Clementina

Spositi, * ca. 1797 i Napoli, † 23.5.1869 i Kbh. (Kat.).

C. kom til Kbh. 1816 som kammertjener hos den sicilianske chargè d'affaires d'Ambrosio, men mistede synet ved et ulykkestilfælde og fik ved kgl. reskripter til magistraten 1821, -25 og -37 tilladelse til at handle med makaroni, ost, tørrede frugter, sæbe, lugtende vande samt olie og siciliansk vin. Hans fortolkning af tørrede frugter, hvortil han henregnede vindruer, bragte ham i strid med urtekræmmerne der så skævt til at han efterhånden havde fået den meste handel med desserter til fornemme og formuende folks taler. 1840 lykkedes det ham dog at få bevilling til at handle med sådanne friske frugter der ikke var nævnt i urtekræmmerens artikler. 1845 blev han hofviktualiehandler. – C. var den første der indførte hermetik her i landet. 1835 havde han fået tilladelse til at have udsalg af friske såvel animalske som vegetabiliske levnedsmidler, hermetisk indesluttede til brug på sørejser. Han indførte hermetikken fra Frankrig, men da han mente den kunne laves billigere herhjemme og dertil ville indforskrive en fransk kok fik han 1840 tilladelse til at gøre et sådant forsøg. Imidlertid erfarede han at handelshuset Hambro & Søn havde fattet en lignende plan, og da dette rådede over flere pengemidler opgav han sit forhavende mod at få eneret til at sælge firmaets produkter. Efter kort tids forløb nedlagde Hambro & Søn fabrikken, og den franske kok F. J. Petit som de havde benyttet fortsatte for egen regning og overdrog udsalget til andre hvorfor C. der kendte hemmeligheden ved fremstillingen på ny ansøgte og fik bevilling til ligesom Petit at producere hermetik. – Ved forskellige lægeudtalelser var C. blevet opmærksom på at Kbh. manglende transportable badekar der ellers brugtes i Europas hovedstæder til syge og svage der ikke kunne tage bad uden for hjemmet hvorfor han 1841 søgte og fik bevilling til under stadsfysicus' tilsyn at betjene sådanne med forskellige slags bade hjemme. – C. ejede en gård på Kongens nytorv, men 1848 så han sig nødsaget til at opgive sit bo, og i de senere år levede han under meget beskedne forhold i restaurationsfaget. I sin alderdom solgte han fra sit hjem billetter til Vesterbros teater medens han i sine velmagtsdage havde sat sine penge i sin landsmand Philippo *Pettolettis forskellige teaterforetagender og i Casino. □ Miniature.

E. Nystrom: Guldsmed Anton Michelsen, 1909 20. Samme: Offentlige forlystelser i Frederik VI's tid, I, 1910 220 256. Villads Christensen: København 1840–57, 1912 185 388. Carl C. Christensen: Fra voldenes København, 1924 33f.

*Th. Hauch-Fausbøll**

Cappel, Joachim Dietrich, 1717–84, apoteker, kemiker. * 3.2.1717 i Wismar, † 4.2.1784 på Joachimsdal ved Østerport i Kbh., begr. sst. (Petri). F: købmand og brygger Joachim C. († 1729, ~1° med Anna Emerentia Schäfer, † 1712) og Maria Catharina Junge. Ugift.

C. kom efter skolegang i Wismar i lære på et apotek i Riga. Efter ansættelse på det kejserlige apotek i Skt. Petersborg og på apotek i Halberstadt i Sachsen kom hen 1742 til Kong Salomons apotek i Kbh. efter opfordring af indehaveren, apoteker Bernhard Hagen. Efter dennes død 1747 blev C. bestyrer af apoteket efter at have absolveret examen *chemico-pharmaceuticum* og fungerede som sådan indtil han 1756 blev udsat til Det kongelige Frederiks hospitals første apoteker. Han indrettede med Frantz Henrich *Müller som medhjælp apoteket på smuk og hensigtsmæssig måde, men han fik til nogen personlig skuffelse kun status som forpagter af apoteket som blev kgl. Frederiks hospitals privilegium.

C. var en meget dygtig farmaceut der både som lærer for sine medarbejdere i apoteket og som videnskabsmand fik betydning for sin samtid og eftertid. Han blev kaldet til at deltage i Collegium medicum's arbejde med en ny farmakopé; resultatet heraf blev *Pharmacopoea Danica*, 1772 og for sin indsats fik C. 1780 rang af Doctor medicinae. Som anerkendelse af sine naturvidenskabelige, fortrinsvis kemisk-mineralogiske arbejder blev han allerede 1769 medlem af Videnskaberne's selskab. Mest kendt er C. vel for sine forsøg på transformation af sølv til guld, hvilket en overgang, mirabile dictu, så ud til at være lykkedes for ham. C. opnåede ved sin apoteksvirkosomhed også økonomisk succes, og resultatet heraf satte ham i stand til at stifte de to store, stadigt eksisterende legater, rejsselegatet *Stipendium Capellianum* og *det Cappelske pensionslegat*. C. efterlod sig ved sin død en betydelig naturvidenskabelig samling og en meget stor bogsamling; begge solgtes ved auktion hvorover der foreligger auktionskatalog trykt i 1785. □Mal. af G. M. Fuchs, 1764 (Kbh.s univ.). Andre malerier (Farmaceutisk læreanstalt, Kbh.s univ.).

S. M. Trier i *Archiv for pharmaci og teknisk kemi* XVI, 1862 40–47. C. Nyrop: *Det kgl. Frederiks hospitals apotekere*, 1917 11–54 171–81. Fr. H. Müller i *Pers. hist.* t. 8. r. III, 1924 197–201. E. Dam og Aa. Schæffer: *Danske apotekers hist.* II, 1928 311–14. Sv. Å. Schou i *Archiv for pharmaci og kemi* LXXV, 1968, II, 781–813.

V. Gaunø Jensen

Cappelen, Peter Andreas v., 1756–1800, missionær. Døbt 8.3.1756 i Dimmesund, Norge, † 19.1.1800 i Lom, begr. sst. F: sognepræst til Ulstein og Hareid Johan v. C. (1720–92) og Marthe Sophie Landt (1735–80). ~1° 4.4.1783 i Kbh. (Trin.) med Kirstine Gleerup, * ca. 1760 i Kbh., † 1790 i Umánaq, d. af klædehandler Christopher G. og Anne Elisabeth Hasselbalch. ~2° 6.8.1794 i Borgund med Massi Maria Wind, * 29.4.1775 i Bergen, † 22.8.1834 i Aas (~2° 1802 med residerende kapellan i Lom, senere sognepræst i Aas Joachim Frederik Kjelstrup, 1762–1846, ~2° 1837 med Maren Klommesten, 1810–82), d. af postekspeditør Niels Jacobsen W. (1744–99) og Barbara Henriche Schrøder (1740–1817).

Efter hjemmeforberedelse blev C. immatrikuleret ved Kbh.s universitet 1777 hvor han tog teologisk embedseksamen 1779. Året efter blev han optaget på Seminarium groenlandicum for at dygtiggøre sig i det grønlandske sprog og var derefter udsendt som missionær i Umánaq 1783–92. 1793 blev han kaldet til faderens efterfølger som sognepræst for Ulstein og Hareid menigheder på Sunmøre (Norge), 1797 for Lom i Gudbrandsdalen. Faderen havde – formentlig 1744–46 – været kateket i Grønland, hvilket påvirkede sønnen (såvel som en yngre broder senere) til at søge til Grønland. C. var en renlivet rationalist for hvem menighedens timelige velfærd var lige så væsentlig som dens åndelige. Ved Umánaq søgte han straks at uddanne hjælpere, kateketer, for at de kunne flytte ud med befolkningen på de mindre pladser der gav bedre fangstudbytte end selve kolonistedit. Undervisningen i de ret primitive børneskoler blev forbedret derved, og katekiseringen med de voksne kom på et rimeligere plan. Fra begyndelsen interesserede C. sig for fangstmetoden med sælgarn under isen, begyndt ved Umánaq omkring 1776, men aldrig rigtig slået an. Med henblik på at fremme denne fangstmetode gennemrejste C. distriktet og indsendte til direktionen for Den kongelige grønlandske handel en betydningsfuld beskrivelse af det og udpegede de bedste steder for garnfangsten. C. blev derefter den drivende kraft bag udviklingen af garnfangsten rundt om i fjordkomplekset. Ligesom C.s missionsgerning skabte stabil vækst i åndelig henseende, lagde hans virke for garnfangsten grunden til forholdsvis solid økonomisk stabilitet i distriktet i lange tider derefter. Efter hustruens død fik han hjempermission, men tilbød missionskollegiet at rejse ud igen som en slags visitatsprovst. På grund af reduktionen 1790–92 kunne missionskollegiet ikke give ham de vilkår han ønskede, og C. helligede sig derefter sin fars menighed.

Cappelen, Peter Andreas v.

H. Ostermann: Gronlandske distriktsbeskrivelser forf. av nordmenn for 1814, Oslo 1937 = Medd. fra Norges Svalbard- og ishavundersøkelser XXXIX (med biogr. oplysninger om forf.). Samme: Nordmænd på Gronland 1721-1814, Oslo 1940 210-220. F. Gad: Fire detailkomplekser i Gronlands hist. 1782-1808, 1974 118f. 121-25. Samme: Gronlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Carisius, se Charisius

Carit Andersen, Poul, * 1910, forlagsboghandler, forfatter. * 23.3.1910 i Kbh. F; teaterinspektør, senere forlagsboghandler Erik C. A. (1880-1951) og Anna Larsen (1883-1961). ~ 18.2.1947 i Kbh. (b.v.) med tegner Ellinor Margit Grace Herland Askvold, * 12.2.1918 i Kbh., d. af fabrikant Hans A. (1890-1948) og kunsthåndværker Gerda Herland (1894-1944).

Efter realeksamen fra Den classenske legatskole 1926 blev C. A. samme år ansat i Levin og Munksgaards boghandel i København. Efter endt læretid rejste han til Tyskland hvor han gennemgik boghandlerskolen i Leipzig, hvorefter han supplerede sin uddannelse ved studierejser i udlandet fra 1930-31. 1938 blev han ansat som leder af I. H. Schultz boghandel, men fratrådte allerede året efter for at tiltræde en ledende stilling på Jul. Gjellerups forlag. 1940 begyndte han egen forlagsvirksomhed under navnet Poul Carit Andersens forlag. I de foregående år havde C. A. dog ivrigt beskæftiget sig med organisationsarbejdet inden for Den danske boghandlermedhjælperforening hvis formand han var fra 1935-40. Starten på Carit Andersens forlag var beskedne. Fra en lille boglade på Østerbrogade hvor forlaget holdt til i kæderen udsendte han sine første bøger. Udstyret var så godt som krigen og besættelsen tillod, for allerede fra starten lagde han vægt på bogens udseende og navnlig havde den illustrerede bog hans interesse. Med dygtighed påbegyndte han udgivelsen af en lang række illustrerede rejsebøger, og serien kom senere til at danne forbilledet for lignende serier udgivet på andre forlag. En bemærkelsesværdig indsats var det unge forlags udgivelse af R. Storm Petersens arbejder, ikke blot hans mere kendte tegneserier men navnlig den kunstneriske og mindre kendte side af hans enorme produktion. Størst udbredelse fik dog C. A.s omnibusbøger der som antologier i et lidt oppustet udstyr dækkede stort set alle emner. C. A. hører til de skrivende forlæggere, og hans egne bøger viser hans mangfoldige interesser. Som det lidt rastløse gemyt han er, har han selv skrevet et par af de rejsebøger som forlaget udsendte, *Sicilien*, 1962 og *Libanon*, 1971. Men allerede under krigen skrev han som „Peter

Vandrefugl“ ungdomsbøger om sine rejser i forkrigstidens Europa (*Peter Vandrefugls Langfart*, 1939, *Peter Vandrefugl paa Balkan*, 1940). En særlig interesse har han altid haft for Henrik Pontoppidans forfatterskab og udarbejdede allerede som ung en biografi om denne med en bibliografi, 1934, og interessen for forfatterskabet har stadig holdt sig. Men også bøger som *Valdemar Andersen. En dansk tegner*, 1975 og *Ebbe Sadolin*, 1951, viser hans kærlighed til den illustrerede bog, ligesom exlibriskunsten har beskæftiget ham. Han var medstifter af Dansk exlibriselskab og medlem af dets bestyrelse 1940-42. Hans kendskab til Storm Petersens kunst har givet sig udtryk i bøger fra hans hånd, *Livet er en cirkus*, 1972 og *Storm P. og vagabonderne*, 1977. Han startede 1950 „Selskabet Bogvennerne“, fortrinsvis med illustrerede nyklassikere, som ikke sjældent var illustrerede af hans hustru Ellinor C. A.

Inden for Den danske forlæggerforening har C. A. kun i kortere perioder gjort sig gældende. Hans opfattelse af fagets problemer gik ofte på tværs af flertallets og flere gange har han i protest nedlagt sine hverv og udmeldt sig af foreningen. – Med den store produktion som forlaget kunne opvise kom C. A. i 1940'erne i et økonomisk afhængighedsforhold til en enkelt leverandør, hvilket bevirkede at han sidst i 60'erne kom i uoverensstemmelse med forlagets ejer og fratrådte sin stilling som leder af forlaget i 1969. 1970 videreførtes forlaget af Jokum *Smith under navnet Forum. Samme år stiftede C. A. sit eget forlag på ny under navnet Carit Andersens forlag og samtidig stiftede han forlaget Trevi. „Bogvennerne“ har indtil for nylig været C. A.s personlige ejendom. – R. 1960. □Mal. af Luplau Janssen. Tegn. af Otto Christensen, Jensenius, Ebbe Sadolin, Hans Bendix, Povl Christensen, Des Asmussen, Anne Fabricius, Ellinor Askvold.

Efterskrift af P. C. A. i Soya: En gæst, ny udg. 1966 143-92. Interview i Aktuelt 16.3.1975.

Godfred Hartmann

Carit Etlar, se Brosbøll, Carl

Carl den danske eller den gode, † 1127, greve af Flandern. * før 1086, † 23.11.27 i Brügge, begr. sst. F: *Knud den hellige (ca. 1040-86) og *Edel († 1115). ~ ca. 1118 med Margrete af Clermont. Efter Knuds død flygtede dronning Edel til sit hjemland Flandern med sin eneste søn C. 1092 blev hun gift med Roger Borsa, hertug af Apulien, og efterlod C. ved det flamske hof hvor han fik tidens ridderuddannelse. 1.11.1101 opræder han som vidne i et biskoppeligt diplom fra Pa-

derborn som „Karl, søn af Danernes Konge“. 1107–08 foretog han en rejse til Jerusalem. 1118 udpegedes han til fætteren Balduin VII's efterfølger og overtog styret ved dennes død 1119. Ifølge Galbertus fik C. 1123 og -25 tilbudt henholdsvis Jerusalems kongekrone og den tyske kejserkrone. C.s energiske og selvstændige styre som flandrisk „greve af Guds nåde“ skaffede ham fjender blandt de ledende slægter i grevskabet. 1127 blev han myrdet under morgenbønnen i Skt. Donatian kirken i Brügge og blev derefter hurtigt anset for helgen og æret som sådan. Efter kirkens ødelæggelse 1799 flyttedes skrinet med hans levninger til Saint Sauveur-kirken. 1883 blev han af paven erklæret for „beatus“ (salig). Hans biografi, skrevet 1127–28 af Galbertus, notat i Brügge, er en fremragende kilde til det spændingsfyldte samfund C. forsøgte at holde sammen på. □Statue (St. Saveur k., Brügge), gengivet i stik og i træsnit af bl.a. H. P. Hansen efter tegn. af E. Löffler.

Diplomatarium danicum I. r. 2, 1963, nr. 27. – Galbert of Bruges: The murder of Charles the good, count of Flanders. Transl. with an introd. by James Bruce Ross, N.Y. 1960.

Nanna Damsholt (Johannes Steenstrup)

Carl, ca. 1152, jarl af Halland. F: Erik, „Göternes jarl“, og Cæcilia (–1131–), *Knud den Helliges datter. ~ en d. af ærkebiskop *Eskil (ca. 1100–81). – Far til *Carl (ca. 1176) og *Knud (ca. 1176).

C. hørte i kraft af sin byrd til landets høvdinger. Blandt vidnerne ved ærkebiskop Eskils gavebrev l.9.1145 står „Jarl Erik og hans Sønner C. og Knud“ næst efter kong Erik Emunes søn Sven og Knud Magnussen; og man må vel også identificere C. med den „Hr. Karl“ der er forrest blandt verdslige vidner ved Sven Grathes gavebrev til Ringsted 1148, udstedt i Haraldsted. Han var ifølge Saxo jarl af Halland. C. havde tre sønner der bar slægtens navne Carl, Knud og Bent; den sidste var en frillesøn.

Saxo: Gesta danorum, ed. J. Olrik et H. Ræder I, 1931.

*Ellen Jørgensen**

Carl, ca. 1176. F: *Carl, jarl af Halland (ca. 1152) og ærkebiskop *Eskils datter. – Bror til *Knud (ca. 1176).

C. og hans bror Knud var af kongeslægten idet deres farmor var Knud den helliges datter. Ligesom Buris og Erik Lams frillesøn Magnus følte de sig som kongsemner eller krænkede prætendenter og tragede efter at gøre ende på Valdemar Is nye kraftige herredømme. Valdemar fik nys herom men svarede tilsyneladende imødekommende på C.s anmodning om kongelig tje-

ne. Da C. og hans bror erfarede at deres forehavende var røbet søgte de til Sverige til deres frænde jarlen Birger Brosa. Forgæves bad den gamle ærkebiskop Eskil gennem Absalon og domprovst *Asser om nåde for sine dattersønner; kongen var ubønhørlig.

I landflygtigheden var imidlertid C. og Knud med de forbindelser de kunne knytte en truende fare, og de gjorde virkelig også efter en tids forløb indfald i Halland hvor deres far havde styret, og hvor de ventede at finde tilslutning. Men de mødte i stedet kraftig modstand. C. fik bane-sår under kampen i en af grænseskovene, og Knud blev fanget og kom til at dele Magnus Eriksens fængsel på Søborg. Kongen inddrog deres gods. – Saxo er vor eneste kilde til C.s historie.

*Ellen Jørgensen**

Carl den røde, ærkebiskop, se **Eriksen, Carl**

Carl, 1680–1729, prins. * 26.10.1680 i Kbh., † 8. 7.1729 på Vemmetofte, begr. i Roskilde domk. F: *Christian V (1646–99) og *Charlotte Amalie (1650–1714). Ugift. – Bror til *Frederik IV og *Sophie Hedeveg.

I C.s barndom var J. G. *Holstein, den senere minister, hans hofmester fra 1693 til 1696 da han afløstes af grev Carl *Ahlefeldt; dog havde gehejmeråd Christian Sigfred *Plessen også tilsyn med hans opdragelse. Som det var at vente spillede tysk en hovedrolle i undervisningen; først senere kom dansk til, og som tilfældet var med broderen Frederik IV blev tysk hans foretrukne sprog. Da C. allerede som barn var sygelig sendtes han 1695 på en udenlandsrejse til sydligere, varmere egne, opholdt sig længst i Montpellier i Frankrig, men besøgte også de vigtigste byer i Italien. Han skulle dog, som det hed i instruksen for Carl Ahlefeldt der ledede rejsen, så vidt muligt undgå hofferne og hovedstæderne, da opholdet her hverken ville gavne hans studier eller hans religiøsitet. April 1699 vendte han hjem fra rejsen og fik 1703 af Frederik IV Jægerspris gods på livstid; efter moderen arvede han 1714 Vemmetofte og Højstrup på Sjælland samt Charlottenborg i Kbh. og nogle mindre ejendomme. Han ejede også et lyststed, den såkaldte prinsens have uden for Nørreport, det senere Blågård. 1701 blev han valgt til coadjutor i Lübeck stift, men da en del af kapitlets medlemmer havde stemt på den gottorpske prins *Christian August satte denne, da biskop *August Frederik døde 1705, sig straks i besiddelse af stiftet. Striden endte med at C. 1708 mod en rigelig pengeerstatning af England og Nederlandene gav afkald på stiftet. I statsforretninger tog C. aldrig del, men

Carl

levede som en stillfærdig, godgørende godsejer der gerne hjalp sine bønder og var ivrig for at fremme undervisningen blandt dem. Han var en godmodig, men lidet betydelig mand og en religiøs natur der synes at have hældet til pietismen. Så længe hans svagelige natur tillod det yndede han jagt og ridning og holdt en kostbar stald. – Da Frederik IV lod Anna Sophie krone til dronning 1721 kom det til et brud mellem brødrene, og C. tog nu sammen med den ugifte søster, prinsesse Sophie Hedeveg, fast ophold på Vemmetofte hvor de førte et forholdsvis rigt og kostbart hofliv. Blandt deres ret talrige hofstat var den betydeligste prinsens overkammerherre Carl Adolf v. *Plessen der havde stor indflydelse både på prinsen og prinsessen. Senere forsonedes kongen og C. der endog gik ind på at stå fadder til et af kongens børn med Anna Sophie.

□Barnebilleder: Mal. af D. v. Krafft (Grips-holm), afbildet på mal. med familien af J. d'Agar (Fr.borg, Rosenborg), samt flere typer af d'Agar (Middachten, Fr.borg, Vemmetofte). En min. af Hiller (Rosenborg) gengiver formentlig et mal. af Rigaud fra 1694. Rytterbillede (Valde-mars slot). Mal. tillagt J. S. Wahl (Fr.borg). Flere malerier (Gavnø, Saltø, Vemmetofte, Fr.borg) og min. (Rosenborg). Stik af B. Picart, 1733. Afbildet på mal. af C. W. Eckersberg, 1836, Landmil-litsen (Chr.borg).

C. F. Wegener: Hist. efterretn. om Abrahamstrup gård, II, 1856 60–86. C. H. Brasch: Vemmetofstes hist. II, 1860 63–165. F. Ahlefeldt Laurvig: Prins C.s rejse, 1925. Jægerspris slot og kong Frederik den syvendes stiftelse, red. Roar Skovmand, 1974 39f 215f 225f.

*L. Laursen**

Carl, 1729–1809, hertug af Braunschweig-Lüneburg-Bevern, se **Frederik Carl Ferdinand**.

Carl, 1744–1836, landgreve af Hessen-Kassel, generalfeltmarskal. * 19.12.1744 i Kassel, † 17.8.1836 på Louisenlund, begr. i Slesvig domk. F: landgreve Frederik II af Hessen-Kassel (1720–85, ~2^e 1773 med Philippine Auguste Amalie af Brandenburg-Schwedt, 1745–1800) og Marie af Storbritannien (1723–72), ~30.8.1766 på Christiansborg (slotsk.) med *Louise af Danmark, * 30.1.1750 på Christiansborg, † 12.1.1831 på Gottorp, d. af *Frederik V (1723–66) og *Louise af England (1724–51). – Far til *Frederik (1771–1845), *Louise Caroline og *Marie (1767–1852). Ti år gammel blev C. sammen med sine to brødre Vilhelm og Frederik fjernet fra hjemmet pga. faderens overgang til den katolske tro og sat under morfaderen Georg II af Englands beskyttelse, men på grund af syvårskrigen blev de 1756 sendt til hoffet i Kbh. og der opdraget sammen

med onkelen Frederik Vs børn. Vilhelm der skulle arve kurfyrstetitlen og hertugdømmet blev straks udset som ægtefælle for prinsesse Vilhelmine, og allerede 1764 forlod de Kbh. mens C. forblev som medlem af kongefamilien, knyttede sig til kronprins Christian (VII) og deltog i hans ofte ondartede drengestreger. I sine kortfattede – og sent affattede – erindringer fortier han helt barndommens oplevelser, og han har næppe helt været det dydsmønster han vil give det udseende af. Den velvilje Christian VII viste ham i begyndelsen tyder på at han i ham så en staldbror. På den anden side er der ikke grund til at fæste lid til påstandene om at han skulle have udøvet en stærkt negativ indflydelse på kongen. Her var det andre, og mere inferiøre personer der førte an.

Allerede som 14-årig blev han bestemt for en militær karriere, blev kar. oberst, 1760 chef for Falsterske regiment og 1766 chef for artilleriet, en stilling den 22-årige ikke havde faglige eller personlige forudsætninger for at bestride, men ved sin side fik han den hessiske general Wilhelm v. *Huth. Ved tronskiftet samme år, der bragte stor uro i hoffets og regeringens personkreds, men stærkest mærkedes i de øverste militære organer, kom C. til at spille en fremtrædende rolle, men mindre som agerende end som en der blev brugt. Han blev udnævnt til generaløjntant og kommandant over fodgarden. Ved general-krigsdirektoriets omdannelse og Claude Louis de *Saint-Germains tilbagetræden blev C. præsæs i det nydannede Vort høje krigsråd og udnævntes til statholder og vicekonge i Norge, og – som det højeste bevis på kongens nåde – formælet med hans yndlings søster „Louison“, prinsesse Louise. C. har næppe selv kunnet gennemskue de intriger i hvilke han blev brugt, og det er heller ikke muligt nu i detaljer at følge magtspillet omkring den personligt viljeløse konge. Men det er klart at han ved dette ægteskab kom til at modarbejde J.H.E. *Bernstorffs politik, og det er muligt at en indflydelse fra enkedronning Juliane Marie kan spores. Imidlertid ændredes balancen hurtigt, og C. og hustruen måtte 1767 forlade hoffet og returnere til Hessen. Kongen bar dog næppe personligt nag eftersom han det følgende år under sin store udenlandsrejse insisterede på at ændre rute, forlod sit følge og kørte den store omvej over Hanau for at besøge ægteparret. C. udnævntes til statholder i hertugdømmerne med sæde på Gottorp. 1772 var han en kort tid bosat i Kristiania som overgeneral over den norske hær, og 1788 ledede han et troppekorps i det korte felttog mod Sverige uden at indlægge sig nogen hæder i militær eller administrativ henseende. Derefter udnævntes han til præsæs i gene-

ralitets- og kommissariatskollegiet, men hans militære og politiske indflydelse var betydningsløs. Som privatbolig for sig og sin gemalinde opførte og indrettede han det lille landsted Louisenlund i Slesvig, stedet var en gave fra Christian VII til søsteren og blev rammen om et harmonisk familieliv og om landgrevens miniature-hof. C.s måske betydeligste indsats var af kulturel art, hans understøttelse af landsdelens teater- og musikliv. Teatret i Slesvig, fra 1781 hans eget hofteater, førte han frem til en position som et af de bedste blandt tysksprogede teatre, med gode teaterselskaber, sangere, musikere, og kvalificeret repertoire, man spillede fx Lessing, Goethe, Voltaire og Shakespeare. Uden for sæsonerne turnerede teatret i provinsen. 1792–98, teatrets mest strålende periode, var lederen Frederik *Ahlefeldt der især lagde vægt på kostumernes og dekorationernes pragt. Til teatrets historie hører den to måneder lange fest der afholdtes på Gottorp til ære for ægteskabet mellem C.s datter *Marie Sophie Frederikke og hendes fætter kronprins Frederik (VI). Musikdirektør var komponisten F.A. Berwald. Teatret fik en effektiv afslutning 1807, med C. i rollen som en humorforladt tyrann. Under en operaprovø ændrede en vittig tenor teksten i en arie, idet han – da heltinden spillede af hans kone – i stedet for „Sie ist eine Göttin“ sang „Sie ist meine Gattin“. C. forlangte prøven taget om på stedet, sangeren meldte sig syg, og da C. derpå til aftenens premiere lod tenoren bringe til teatret af soldater, sang denne højt og klangfuldt den forkerte tekst til publikums endeløse begejstring. Så standsedes teatret. Den dybere årsag var dog finansiell.

Som svigerfar til den danske regent yndede C. rollen som politisk rådgiver, men hans reaktionære synspunkter harmonerede dårligt med regeringens, og et forsøg på, bag dens ryg, 1806 at skabe forståelse mellem Danmark og England i den spændte politiske situation vakte harme også hos kronprinsen. Under julirevolutionens dønninger udfoldede C. en hektisk aktivitet for at få kronprinsen til at slå frihedsrøret i hertugdømmerne ned (se Uwe Jens Lornsen) med hård hånd, og det voldte regeringen besvær at overtjede regenten om at rådene var slette. – I sine sidste år kom C. som ledende frimurer under indflydelse af udenlandske afdelinger der hældede til spiritismen, men beretningerne om hans åbenbaringer fik kun forbigående indvirkning på svigersønnen. – En søn, **Christian**, * 14. 8.1776, † 14.11.1814, fik oberstpatent 1787, generalmajors 1790 og blev 1801 kommandant i Slesvig by. 1808 fik han til opgave at dæmpe uroen blandt de spanske tropper på Sjælland.

1809 blev han kommanderende general på Fyn og 1812 general af kavaleriet men kort efter forlod han aktiv tjeneste på grund af sindssyge. Bl. R. 1803. – Generalfeltmarskal 1814. – R.E. 1766. S.Kmd. 1817. □Maleri (Glücksborg). Min. af Cornelius Høyer, 1772 (Amalienborg), kopi (Rosenborg). Stik af J. E. Haid, 1774. Maleri (Wotersen). Mal. af J.-B. Perronneau (Landgrafemus. Kassel), kopier (Fr.borg, Clausholm), gengivet i stik af I. C. G. Fritzsch, 1777. Frimurermedalje 1779. Mal. af J. H. Tischbein, 1783 (Glücksborg). Tegn. 1790 og tryk på tørklæde (begge Fr.borg). Afbildet på gruppebillede af W. Haffner, 1794 (Jægerspris). Relief (Glücksborg). Malet kopi efter Jens Juel, måske af C. A. Lorentzen (Fr.borg), kopi herefter. Maleri (Glücksborg), gengivet i stik 1805 af L. Schlemmer efter tegn af Goos; min. i samme type (Rosenborg). Pastel af C. Hornemann ca. 1808 (?) (Fr.borg). Stik af Wolf efter mal. af Greve, formentlig 1809. Afbildet på akvarel af J. M. Wagner, 1817 (Glücksborg). Stik efter mal. af Philp. Kiefer, 1818. Tegn. og min. af H. P. Feddersen ca. 1820. Mal. af P. Copmann, 1821. Min. (Rosenborg). Litografi efter tegn. af M. Mendel, 1828; pastel i samme type (Fr.borg). Litografi efter tegn af C. C. A. Bøhndel, 1830, herefter flere litografier bl. a. af G. Müller, 1837. Mal. af W. Wassner, 1834, litograferet af J. F. Fritz. Flere mal. af Wassner af C. i rullestol, bl.a. 1840 (Glücksborg). Flere silhouetter (Fr.borg, Kgl. bibl.), bl.a. af B. J. Greve og stukket af Fridrich og af Lahde. Tegn. af C. C. A. Bøhndel og af H. Henriksen.

Kilder. Le prince Charles de Hesse: Memoires sur la campagne de 1788 en Suède, 1789. Samme: Memoires de mon temps, 1861 (overs.: Prins C. af Hessens optegnelser, Kria. 1893). Luxdorfs dagbøger I–II, 1915–30. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis, I–II, 1904–13. Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds I–X, 1895–1931.

Lit. L. Mention: Saint-Germain et ses reformes, Paris 1884. Char. Blangstrup: Begivenhederne i Norden i efteråret 1788, 1889. E. Holm: Danm.-Norges hist. IV–VI, 1902–07. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering, 1923 158–62. K. C. Rockstroh: Den nationale hær III, 1926. Hans Jensen: De danske stænderforsaml. hist. 1830–48 I, 1931 103–10. E. Pies: Das Theater in Schleswig 1618–1839, Kiel 1970 49–71. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Sv. Cedergreen Bech

Carl (1872–1957), prins, se **Haakon VII**

Carl Bernhard, se **Saint-Aubin**

Carl Christian Erdmann, hertug af Württemberg-Oels, 1716–92, officer. * 25.10.1716 på Wilhelmminort, Oels, † 14.12.1792 i Oels. F: hertug Christian Ulrich af W. af den julianske linje Oels

Carl Christian Erdmann

(1691–1734) og grevinde Charlotta Philippina v. Reder (1691–1758). ~28.4.1741 med grevinde Maria Sophia Wilhelmina af Solms-Laubach, *3.4.1721, †25.3.1793 i Oels, d. af grev Friedrich Ernst af Solms-Laubach (1671–1723) og grevinde Friederike Charlotte af Stolberg-Gedern (1686–1739).

C.C.E. blev opdraget i Stuttgart og udnævntes dec. 1736 til dansk generalmajor, 1738 til kommandør for livgarden til hest og for det 1737 oprettede husarkompagni og kom snart til at høre til hoffets intime omgangskreds. Med sin hustru tog han ophold på Frydenlund ved Vedbæk hvor de førte stort hus og ofte modtog besøg af majestæterne. Da C.C.E.s farbror, hertug Carl Friderich, 1744 nedlagde regeringen i Oels overlod han den til brorsønnen der hyldedes 15.10. s.å., ligesom han 8.2. n.å. overtog Bernstadt efter den sidste hertugs, Carls, død uden livsarvinger. Han vendte imidlertid snart tilbage til Danmark og blev 1746 generalløjtnant idet han stadig beholdt kommandoen over garden til hest. Efter Christian VI's død søgte han sin afsked og trådte okt. 1747 med samme charge i preussisk tjeneste. Han døde som den sidste mand af sin linie. – Bl.R. 1737. □To kobberstik. Formodet mal. af Tischbein.

Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen I, 1916, II 1919. – Ch. D. Biehl: Hist. breve i Hist. t. 3. r. IV, 1865–66 181 191f 202 218f 221. Luxdorffs dagbøger, udg. E. Nystrom II, 1930.

*Rockstroh**

Carl Frederik, 1700–39, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. *30.4.1700 på Stockholms slot, †18.6.1739 på Rohlfschagen, Tritttau amt, begr. i Bordesholm k. F: hertug *Frederik IV af Slesvig-Holsten-Gottorp (1671–1702) og Hedevig Sophie af Sverige (1681–1708). ~1.6.1725 i Skt. Petersborg (Troitsakirken) med storfyrstinde Anna Petrovna, *7.2.1708 i Moskva, †15.5.1728 i Kiel, d. af zar Peter I Aleksejevitsj af Rusland (1672–1725, ~1° 1689 med Jevdokija Feodorovna Lopuchina, 1669–1731; ægteskabet opløst) og Martha (Jekaterina Aleksejevna), senere zarina Katharina I (1684–1727, ~1° 1702 med den svenske rytter Johan Kruse). – Far til *Carl Peter Ulrich.

C. F. levede sine første 19 år i Sverige og opdroges under ledelse af sin mor og sin oldemor, enkedronning Hedevig Eleonora, som døde allerede 1708. De gav C.F. i hvem man almindeligvis så en efterfølger til den barnløse morbror Carl XII en uddannelse med et lærd og stærkt lutheransk-religiøst præg. En tid var Arvid Horn hans guvernør. De gottorpske lande styredes efter at hertug Frederik IV 1702 var faldet ved

klissow af den afdødes bror Christian August; enkehertuginde opholdt sig stadig i Sverige og var uden indflydelse på deres forvaltning og politik. Det samme gælder naturligvis den umyndige hertug hvis navn de gottorpske statsledere med G. H. v. *Görtz i spidsen endog tillod sig at misbruge i den grad at de fabrikerede en ordre til fæstningen Tønnings kommandant Zacharias Wolf om at åbne den for general Stenbocks svenske tropper, dateret Carlberg 23.7.1712 og forsynet med C.F.s eftergjorte underskrift.

Görtz' politik førte til den danske konges besættelse af landene (1714). Jan. 1716 lod formynderregeringen C.F. erklære for myndig i det af Danmark inddragne Slesvig, men han var vedblivende uden indflydelse på den gottorpske politik og opholdt sig stadig i Sverige hvor han efter Carl XII's tilbagekomst (1715) i beundring og kærlighed knyttede sig til denne som synes at have anset søstersønnen for sin naturlige efterfølger og tog Görtz til sin minister og vigtigste rådgiver. Görtz arbejdede i de følgende år på at sikre C.F. arvefølgen til den svenske trone og fortrænge den anden prætendent prins Frederik af Hessen der var gift med kongens yngste søster Ulrika Eleonora, og søgte under fredsforhandlingerne med Rusland zar Peters støtte hertil. Ved Carl XII's død 11.12.1718 befandt C.F. sig i krigslejren for Fredrikshald, men savnede i sin nærhed rådgivere som kunne udnytte situationen til hans fordel og var selv for ung og for modløs til at handle. Det hessiske parti sejrede i kampen om tronen, og Görtz' henrettelse gjorde for en tid ende på den holstenske indflydelse i Sverige. C. F. forlod maj 1719 Stockholm udstyret af de svenske stænder med en rejsesum på 50 000 dl. Hans hovedrådgiver blev nu i en årrække mecklenburgeren H. Fr. v. *Bassewitz på hvis godser i Mecklenburg han opholdt sig en tid hvorpå de begge begav sig til Christian Augusts hof i Hamburg. Her overtog C.F. som myndig styrelsen af Holsten som dog stadig var besat af danskerne og dannede et gehejmeråd med Bassewitz som præsident og dennes slægtninge (Joachim Otto v. Bassewitz, Johannes v. Clausenheim o.å.) som ledende medlemmer. Efter forgæves at have søgt hjælp mod Danmark i Hannover, Berlin og Dresden opnåede Bassewitz ved kejserens mellemkomst at den danske kongec. 1720 gav C. F. hans andel af Holsten tilbage. Den hertugelige del af Slesvig forblev derimod i kongens besiddelse som sikredes ved Englands og Frankrigs garanti og Sveriges løfte om ikke at understøtte hertugen til dets generhvervelse. Det blev hovedmålene for Bassewitz' politik at genvinde Slesvig for Gottorp og at få hertugens ret til den svenske trone anerkendt, og han søgte i dette

øjemed støtte hos den nye stormagt Rusland. Maj 1721 kom C.F. til Riga hvor han modtoges venligt af zaren. Denne måtte vel i Nystadfreden love ikke at blande sig i den svenske tronfølgeordning, men det lå i Ruslands interesse at benytte sig af de gottorpske fordringer ved sine bestræbelser for at hævde sin indflydelse over for de nordiske stater, og zaren beholdt C.F. hos sig, anviste ham og hans følge et rigeligt underhold og forlovede ham 5.12.1724 med sin ældste datter Anna. Ved det holstenske partis af Rusland støttede indflydelse i Sverige opnåedes det at Sverige anerkendte hertugens ret til titlen „kgl. højhed“ og bevilgede ham en årpenge på 25 000 dl. indtil han genvandt Slesvig, og over for Danmark indtog Rusland en stedse mere truende holdning. Katharina Is tronbestigelse øgede den gottorpske indflydelse i Skt. Petersborg, C.F. formæledes med Anna og blev medlem af det russiske gehejmeråd (marts 1726), rustninger, rettede mod Danmark, fandt sted, og Rusland forbandt sig med kejseren og Preussen til støtte af de gottorpske krav på Slesvig. Både fra kejserlig, russisk og spansk side fik hertugen tilsagn om betydelige års subsidier indtil Slesvigs genhervelse var sikret. Modstanden fra vestmagternes side i forbindelse med zarinaens død (1727) kuldkastede dog C.F.s forhåbninger. Fyrst Mensjikov så skævt til den gottorpske indflydelse, og aug. 1727 rejste C.F. og hans hustru til Kiel under ledsagelse af en russisk eskadre. Det var første gang den nu 27-årige hertug betrådte sit arvelands jord.

Med forlæggelsen af C.F.s residens til den lille holstenske universitetsby svandt udsigterne til virkeliggørelsen af hans store drømme år for år mere ind, selv om han stædigt vedblev for sig og sin lille søn Carl Peter Ulrich at opretholde sine krav både om Slesvig – for hvilket han udnævnte gottorpske embedsmænd – og om tronfølgeret i Sverige og Rusland. Bassewitz' diplomatiske bestræbelser led nederlag, tronskiftet i Rusland 1730 berøvede hertugen hans russiske årpenge og løsnede forbindelsen med Petersborghoffet, som allerede efter hertugindens død (1728) havde været svækket, end yderligere. De russiske subsidiers bortfald nødvendiggjorde en indskrænkning af hof- og regeringsbudgettet da det lille hertugdømmes egne ordinære indtægter, som kun beløb sig til et par hundrede tusinde rdl. årligt ikke rakte langt. Efter Bassewitz' fald (1730) fjernedes også de andre medlemmer af hans familieklike som i forening havde oppebåret en trediedel af alle statsindtægterne, og en sparsommeligere forvaltning indførtes under ledelse af Ernst Joachim v. *Westphalen. C.F. søgte trost for de små kårs pinagtighed i håbet om

hvad fremtiden kunne bringe ham eller hans søn, og i eksercitsen med sine livgrenaderer i slotshaven i Kiel eller i byens omegn, små kærlighedseventyr og vinens glæder, tre ting som livet ved zarhoffet havde givet ham smag for. I lighed med sin søn og sin sønnesøn, Ruslands to første zarere af huset Holsten-Romanov, synes dynastiets stamfader aldrig at have nået fuld åndelig modenhed. Hans svage personlighed savnede dog ikke faste punkter; et var hans stejle hævden af hvad han anså for sin og slægtens ret, et andet en barnlig ærbødighed for kirken, dens lære og mænd. De gottorpske lande fik under ham et overkonsistorium, en ny katemismus (1736) og en ny salmebog (1739). Til ære for sin afdøde hustru hvis skønhed, ånd og elskværdighed han i hendes levetid lidet havde påskønnet indstiftede han 1735 Skt. Anna ordenen. □Malet barnebillede (Gelting) og mal. af D. v. Krafft (Gripsholm), samme type i andre ekspl. (Gottorp, Charlottenlund slot). Mal. af C. som voksen (Fr.borg, Gelting), beslægtet med stik 1737 af C. Fritsch efter mal. af Teurig. Mal. af D. v. Krafft (Gripsholm). Mal. af C. som ældre (Fr.borg). Flere stik, bl.a. af J. C. Leopold, af G. P. Busch og af Kilian.

G. P. Schmidt i Schlesw.-holst.-lauenb. Provinzialberichte, Kiel, Altona 1825 385–440. H. Ratjen i Zeitschr. f. schlesw.-holst.-lauenb. Gesch., II, Kiel 1872 395–403. F. Volbehr st., III, 1873 109–122. E. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814, I–II, 1891–94. C. G. Malmström: Sveriges politiska hist. från konung Karl XII.s död till statshvälningen 1772, 2. uppl., I–II Stkh. 1893–95. A. G. Brückner i Russkaja mys', Moskva 1895, II III VII IX. M. A. Polievktov: Baltijskij vopros v russkoj politike posle Ništadtskago mira 1721–1725, St. Petersb. 1907. H. Almqvist: Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan i den politiska krisen 1713–1714, Uppsala 1918. Gesch. Schlesw.-Holsteins begründet von Volquart Pauls, V–VI, Neumünster 1959–60. G. A. Nekrasov: Russko-švedskie otnošeniya i politika velikich deržav v 1721–1726 gg., Moskva 1964. G. Wensheim: Studier kring freden i Nystad, Lund 1973. H. Bagger: Ruslands alliancepolitik efter freden i Nystad, 1974.

C. O. Bøggild-Andersen *

Carl Peter Ulrich, 1728–62, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp, kejser af Rusland under navnet Peter III (Feodorovitsj). * 21.2.1728 i Kiel, † 17.7.1762 på Ropsja ved St. Petersborg, begr. i St. Petersborg. F: hertug *Carl Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp (1700–39) og Anna Petrovna (1708–28). ~ 1.9.1745 i St. Petersborg med Sophia Augusta Friedrika af Anhalt-Zerbst (Jekaterina Aleksejevna), den senere kejserinde Katharina II, * 2.5.1729 i Stettin, † 17.11.1796 i St. Petersborg, d. af preussisk generalmajor og guvernør i Stettin fyrst Christian August af Anhalt-Zerbst (1690–1747) og Johanna Elisabeth af Slesvig-Holsten-Gottorp (1712–60).

Carl Peter Ulrich

C.P.U. som allerede få måneder efter sin fødsel blev moderløs og elleve år gammel mistede sin far, fik en opdragelse som ikke tog tilstrækkelig hensyn til hans svagelige helbred og utvivlsomt degenererede anlæg der synes at skyldes krydsning af sjælelige sygdomstendenser fra både fædrene og mødrene side. Det had til Danmark som gennem generationer var vokset op i hans slægt, og som havde fyldt hans far under hans forgæves kamp for at genvinde den hertugelige del af Slesvig, fik hos C.P.U. en næsten monoman karakter hvad der fik en skæbnsvanger betydning efter at han nov. 1742 af sin barnløse møster kejserinde Elisabeth af Rusland var blevet gjort til russisk tronfølger. Skønt han fra febr. 1742 levede i Rusland og gik over til den græsk-ortodokse kirke vedblev han altid at føle sig først og fremmest som hertug af Holsten hvor han 1745 blev erklæret for myndig, og som han styrede gennem et holstensk konseil i St. Petersborg. I sin 20-årige tronfølgerperiode modsatte han sig gang på gang de forsøg som blev gjort både fra dansk og russisk side på at få en overenskomst i stand – således 1750–51 da den russiske kansler Bestusjev og den danske gesandt grev Rochus Friedrich Lynar støttet af C.P.U.s holstenske rådgiver Pechlin var ved at enes om et mageskifte mellem den hertugelige del af Holsten og grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst. I samme retning påvirkedes han – skønt forholdet mellem ægtefællerne i øvrigt på grund af C.P.U.s hele ringe sjælelige og legemlige udviklingstrin var meget slet – af sin begavede og herskelystne hustru indtil det under Syvårskrigen lykkedes den danske diplomat A. S. v. Osten at omstemme hende. J. H. E. Bernstorffs bestræbelser for at få en mageskiftetraktat i stand strandede dog på C.P.U.s modstand, og da kejserinde Elisabeth 5.1.1762 pludselig afgik ved døden sluttede han, som nu besteg tronen som kejser Peter III, fred og forbund med Frederik II af Preussen af hvem han var en entusiastisk beundrer, og lod den russiske hær rykke gennem Nordtyskland mod Danmark, som stod ganske isoleret. Det var den sidste og for Danmark tilsyneladende mest truende fase i den gamle kamp mod Gottorp, men faren drev snart over. Det var ikke Ruslands interesse at lade sin hær være redskab for den gottorpske politik, og samtidig gjorde kejserens voldsomme – i øvrigt i mange henseender velbegrundede – indre reformvirksomhed landets herskende klasser, adelen, hæren og gejstligheden, til hans fjender. Der danndes en sammensværgelse under ledelse af kejserinden som lod sig udråde til selvherskerinde og 9.7. tvang sin mand til at underskrive en abdikationserklæring. En uge efter blev han dræbt un-

der et drikkelag, næppe efter direkte befaling fra Katharina, men utvivlsomt i overensstemmelse med hendes ønsker, og uden at drabsmanden straffedes. Katharina genoprettede straks det fredelige forhold til Danmark. □Mal. af B. P. Bärner, 1732 (Eutin). Stik 1739 af Fritsch efter mal. af V. Teurig. Mal. af B. Denner (Eutin). Mal. af G. Grooth, stukket 1748 af Ivan Sokolov samt af J. Stenglin, I. C. Philips og 1752 af A. Walker. Mal. af Rosine Mathieu née Lisiewska, 1756 (Gripsholm). Stik af J. E. Nilson, 1762, mal. i beslægtet type (Gottorp, Fredensborg). Mal. af Lucas Conrad Pfandzelt, 1762 (Eutin). Mal. af Antropov, 1762 (Moskva) og af Rokotov (Leningrad) Stik af J. G. Schmidt, kopieret af F. N. Rolffsen. Stik af Back, af J. F. Bause efter mal. af Schütze, af Gabriel Bodenehr, af J. Ridding, af Lency 1798, af R. Vinkeles 1798 efter mal. af Meys m.fl. Historiemal. af F. Burow.

Bibliografier over russ. kilder. S. R. Minclov: Obzor zapisok, dnevnikov, vospominiacij, pisem i putešestvij, I, Novgorod 1911 111. P. A. Zajončkovskij: Istorija dorevoljucionnoj Rossii v dnevnikach i vospominiacijach, I, Moskva 1976, 119f. 123–131 139f. 145–151 169f.

Andre kilder. Mémoires de l'imperatrice Cathérine II., écrits par elle-même, London 1859 (da. overs. af A. Schumacher 1917). Mémoires de la princesse Daschkoff, Paris 1859. A. Wassiltschikoff: Liste alphabétique de portraits russes II, St. Petersburg 1875.

Lit. M. de Saldern: Histoire de la vie de Pierre III, Frankfurt/M. 1802. [G. A. W. Helbig]: Biographie Peter des Dritten, I–II, Tübingen 1808–1809. P. K. Ščebal'skij: Političeskaja sistema Petra III, Moskva 1870. F. v. Krogh: Historiske minder, 1882 57–207. E. Holm: Danm.–Norges hist. fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720–1814), II–III, 1894, 1897–98. Rob. Nisbet Bain: Peter III, emperor of Russia, Westminster 1920. P. I. Kovalevskij: Psičiatričeskie éskizy iz istorii, I, St. Petersburg 1908. Otto Brandt: Caspar von Saldern, Erlangen 1932. H. Fleischhacker i Jahrbücher für Gesch. Osteuropas, N. F. V, München 1957 127–189. M. Raeff i The american historical review, LXXV, Washington 1970 1289–1310.

C. O. Bøggild-Andersen*

Carl Rudolph, se Ferdinand Wilhelm

Carl, Adolf Peter Antonius, 1848–1908, skibsreder. * 15.3.1848 i Kbh. (Frels.), † 31.1.1908 sst., begr. sst. (Holmens). F: skibsfører, senere reder, etatsråd Lindhard (Linehard) Hansen C. (1813–93) og Martha Marie Olsen (1824–1906). ~ 1° 4.7.1876 i Vindinge, Svendborg amt med Karen Marie Hedvig Kauffmann-Bendix, * 16.10.1852 på Arresødal, Vinderød sg., Fr.borg amt, † 30.7.1890 i Kbh. (Jakobs), d. af kaptajn i artilleriet Herman Ernst Balthasar Kauffmann (1817–58) og Karen Marie Strøm (1822–57), adopteret af sognepræst i Højbjerg, senere provst i Vindinge, Peter Vincens Bendix (1809–87) og Julie Sofie Meyer (1815–90). ~ 2°

19.1.1892 i Hartlepool, England med Caroline (Carrie) Fannie Nielsen, * 12.3.1866 i Hartlepool, † 2.1.1897 i Kbh., d. af skibsreder, dansk vicekonsul Christian N. (1824–96) og Francis Bell (1826–66). ~ 3° 15.9.1900 i Kbh. (Holmens) med Ellie Mary Normann, * 17.8.1873 i Tårnbæk (Hellig.), † 2.1.1959 i Kbh., d. af fuldmægtig, senere direktør i Privatbanken Axel N. (1841–1927) og Ingeborg Harriet Stegmann (1851–1915). – Bror til Martin *C.

Slægten C. stammer fra Romø. Farfaderen var kaptajn på et hvalfangerskib, og faderen kom allerede inden konfirmationen til søs. Han var en af de første der herhjemme interesserede sig for fragtfart med dampskibe til England, og da C. P. A. Koch 1856 startede Det almindelige danske Dampskibsselskab forestod han bygningen af dettes første damper *L. N. Hvidt*. I de følgende år førte han forskellige af selskabets både, men da disse 1866 overtoges af Det Forenede Dampskibs-Selskab begyndte han 1867 rederiet L. H. C. der blev moderfirma for dampskibsselskaberne Skjold, Carl og Gorm. Han blev R. 1883, etatsråd 1892. – C. indtrådte 1876 i faderens rederi efter uddannelse i Kbh., England og Tyskland med ansættelse i flere rederifirmaer. Fra 1888 var han rederiets egentlige leder og administrerede dets dampskibsselskaber med megen dygtighed. Samtidig erhvervede han sig ved sine repræsentative evner og sit lidenskabsløse, forhandlingsdygtige væsen en betydelig kollegial position der 1894 førte ham frem til formandsposten i Dansk dampskibsrederiforening hvis næstformand han havde været siden starten 1884. Ligeledes blev han formand for fællesrepræsentationen for dansk skibsfart, og da en international kreds af redere beskæftiget i Nord- og Østersøfart 1905 oprettede The Baltic and White Sea Conference (nu The Baltic and International Maritime Conference) med det formål at skabe ensartede og for rederne tilfredsstillende certepartibetingelser valgtes han til konferencens første præsident. For Københavns flydedok og skibsværft, hvis medstifter han var 1897, var C. formand fra starten, og endvidere var han kommitteret hos De private Assurandører. En samtidig udtalelse fremhæver hans „Dygtighed, Upartiskhed og Energi i Forbindelse med diskret, gentlemanlike Optræden“. Særlig betydning fik disse egenskaber da det 1907 lykkedes ham at afværge en sprængning af dampskibsrederiforeningen. Rederiet L. H. C. førtes efter C.s død videre af sønnen Poul C. og direktør A. O. *Andersen indtil dampskibsselskabet Gorm – hvori de tre ovennævnte selskaber 1917 var forenet – marts 1920 overtoges af Det forenede Dampskibs-Selskab. – R. 1897. □Portrætteret på

P. S. Krøyers Børsbillede, 1895 (Børsen). Mal. af Knud Larsen, 1908. Foto.

S. Otto Brenner: Slægten Carl, 1932. De danske byerhverd i tekst og billeder I, Kbh. 1904–11 55–58. Børsen 1.2.1908. Eilert Mægaard og Jens Vestberg: Dansk dampskibsrederiforening 1884–1934, 1934 48. Hans P. Carl: Træk af da. skibsfarts hist., 1949. – Firmaarkiv i Erhvervsark. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen*

Carl, Johann Samuel, 1677–1757, læge. Døbt 16.8.1677 i Oehringen i grevskabet Hohenlohe, Württemberg, † 13.6.1757 i Meldorf, begr. sst. F: apoteker Johann Ernst C. (ca. 1653–1706) og Anna Maria Rapp. ~ 1° 1704 i Wertheim med Rosina Dorothea Scheller, † før 1721, d. af kammerråd Christian S. ~ 2° 17.12.1726 i Berleburg med hofdame Johanna Sophie v. Bülow, * 1684(85), † 1733. – Morfar til J. F. *Struensee. C. studerede og tog 1699 licentiatgraden i Halle hos de to berømte medicinske professorer Fr. Hoffmann og G. E. Stahl til hvilken sidste han nøje sluttede sig såvel i medicinsk opfattelse som i den dermed forbundne pietisme. Stahl udtaler sig på flere steder i akademiske skrifter med den højeste anerkendelse om sin begavede discipel og betragter ham som en af de få der fuldtud forstod dybsindigheden i den Stahlske doktrin: animismen. Det var derfor naturligt at Christian VI som under dronningens langvarige sygdom 1735 ønskede at tilkalde en anset Halle-medicus efter samråd med sin fætter grev Christian Ernst af Stolberg-Wernigerode henvendte sig til C. der da længe havde levet som læge og ven ved pietistiske tyske grevehoffer og samtidig udfoldet et frugtbart medicinsk og religiøst forfatterskab. C. accepterede den tilbudte stilling, og da ved hans ankomst til Danmark også kongen blev ramt af en alvorlig sygdom der blev kureret under den nye læges behandling blev Carl straks udnævnt til livlæge og indtog i den følgende tid en anset og betroet stilling. Allerede 1736 fik han sammen med Andreas *Hojer og stabskirurg Montzinger sæde i den kommission der skulle bilægge den skæbnesvangre tvist mellem Simon *Crüger og det medicinske fakultet, og hvis resultat 1740 blev oprettelsen af Collegium medicum. Efterhånden blev dog Christian VI mindre tilfreds med sin nye læge som viste sig at være en umedgørlig og revolutionær natur hvad der allerede fremgår af hans ivrigt fortsatte forfatterskab. I lærde latinske og populære tyske (nu ulæselige) medicinske afhandlinger søgte han at rukke ved sin lærers dogmer og hævdede et i flere henseender mindre doktrinært og mere praktisk standpunkt mens han dog samtidig førte animismen videre til fuldstændig mysticisme. I sine religiøse

Carl, Johann Samuel

traktater viste han sig som tilhænger af den mest yderliggående pietisme. Ved sine angreb på statskirkens gejstlighed udæskede han de mere moderate danske hofpræster og beredte selve kongen alvorlige vanskeligheder. Da end ikke kongens advarsler kunne sætte en stopper for hans skrivelser fik han 1742 sin afsked. Med en årlig pension vendte han tilbage til Tyskland hvor han synes at have taget ophold i Halle hos sin svigersøn Adam *Struensee. Senere boede han i Holsten hos en søn, Johann Christian, som var fysikus der. – Justitsråd 1739. □Stik af C. Li-
ebe, findes også med signaturen I. Eben. Stik 1748 af J. J. Haide efter mal. af Gabr. Spitzelius, 1747. Stik af Gründler, 1750, efter egen tegn.

V. Ingerslev: Danms. læger og lægevæsen II, 1873 298f. H. L. Møller: Kong Kristian VI og grev Chr. E. af Stolberg-Wernigerode, 1889 127–31. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893 58–62 160–66 193–200. H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier III, 1898 95. Kr. Carøe: Medicinalordn.s. hist., 1917. G. Norrie: Theatrum anatomico-chirurgicum I, 1931 fl.st. E. Snorason: J. F. Struensee, 1968 15f. 22. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972 55. K. Bærentsen: De uorganisk kemiske monografer i Pharmacopoea Danica 1772, 1970 184.

V. Meisen *

Carl, Georg Herman Martinus (Martin), 1857–1921, skibsreder. * 5.5.1857 i Kbh., † 27.4.1921 sst., begr. Holmens kgd. F: skibsfører, senere skibsreder, etatsråd Lindhard (Linehard) Hansen C. (1813–93) og Martha Marie Olsen (1824–1906). ~ Thyra Frederikke Primon, * 2.8.1858, † 19.2.1926 i Kbh., d. af manufakturhandler Ejnar Albert P. og Doritte Elisabeth Fife. – Bror til Adolf *C.

Skibsreder L. H. Carls yngste søn C. kom efter konfirmationen til søs og arbejdede sig op gennem graderne fra ungmand til kaptajn. Efter at have ført flere af faderens skibe gik han 1892 i land for at overtage stillingen som skibsinspektør hos denne. Mens den ældste broder, Adolf, indtrådte i faderens firma gik C. sine egne veje. Han stiftede således 1893 sammen med forretningsforbindelsen Poul Mørch i Skt. Petersborg *Det dansk-russiske Dampskibsselskab* som han blev korresponderende reder for indtil 1899. Samarbejdet med Mørch blev imidlertid stadig vanskeligere og 1895 grundlagde han derfor, ved familiens og venners hjælp, *Dampskibsselskabet Heimdal*. I tilknytning hertil oprettede han sit eget firma *Martin Carl* der fungerede som korresponderende reder for det nye rederi. C. arbejdede hurtigt dampskibsselskabet frem til en anset position, og det var stærkt konsolideret da første verdenskrig brød ud. Under krigen blev Heimdal genstand for voldsom spekulation. Det

var de mange penge som dels var indtjent gennem gode fragter og dels udbetalt gennem erstatninger fra krigsforsikringen der fristede til spekulation. Det lykkedes imidlertid C. at afvise angrebene på rederiet bl.a. gennem en række behændige og hastige vedtægtsændringer hvis lovlighed imidlertid anfægtedes under efterfølgende langvarige retssager.

C. trådte aldrig offentligt frem, og han påtog sig kun få tillidshverv ligesom han også søgte at undgå offentlig omtale. Netop dette forhold forklarer at spekulationen mod Heimdal og de efterfølgende retssager sled hårdt på ham. Nogle måneder efter at højesteretsdommen var faldet – til fordel for Heimdal og C.s dispositioner – døde han. Firmaet blev ført videre af sønnerne Hans P. C. der var indtrådt som medindehaver allerede 1913, og Axel C. der blev optaget i firmaet ved faderens død. Ved Axel C.s død i 1936 blev Hans P. C. ene indehaver af firmaet, men allerede 1937 indtrådte hans søn Jørgen i firmaet Martin Carl. 1948 blev han indehaver ved faderens død. Efter en række fejlslagne dispositioner i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne blev Dampskibsselskabet Heimdal likvideret 1967. □Foto.

S. Otto Brenner: Slægten Carl, 1932. Nationaltid. 28.4.1921. Børsen 29.4. s.å. Hans P. Carl: Træk af da. skibsfarts hist. 1949. H. C. Røder: Dansk skibsfarts renaissance I, 1962, 153. – Firmaarkiv i Erhvervsark.

Henrik Fode

Carlof, Heinrich, koloniembedsmand, * 1621 el. 1622, † vistnok efter februar 1677. ~ ca. 1659 i Holland med Sophia Felicitas Wolzogen, der levede endnu 2.1.1691, d. af friherre Johannes Ludovicus W.

C., hvis navn staves på forskellige måder (fx Caeloff, Carloof, Karloff, Carolof, Carloff og Caerlof), var i det hollandsk-vestindiske kompagnis (WIC) tjeneste hvor han avancerede til fiskal indtil han i slutningen af 1640'erne trådte i svensk tjeneste. Han blev derefter leder af de ekspeditioner som den i Sverige boende hollandske finansmand, Louis de Geer, udsendte for sit handelskompagni, det svensk-afrikanske kompagni hvori der var betydelige hollandske kapitalinteresser. I denne periode beherskede svenskerne en række forter og loger, bl.a. Carolusborg, det senere Cape Coast Castle, på Guineakysten. Baggrunden for det svensk-afrikanske kompagnis aktivitet var den 1. engelsk-hollandske krig. Midt i 1650'erne brød C. imidlertid med svenskerne og flyttede til Hamburg og derfra til Emden. 1.8.1657 fik han af den danske regering et kaperbrev hvorved han fik i kommission at erobre Carolusborg fra svenskerne, og i begyndel-

sen af 1658 lykkedes det ham ved hjælp af hollænderne og negrene at erobre fortet ved list. Han efterlod Samuel Smidt som kommandant på Carolusborg og ankom juni 1658 til Glückstadt hvor han meldte sig til den danske feltmarskal Ernst Albrecht von Eberstein. Svenskerne krævede imidlertid C. udleveret, men han flygtede om natten med et rigt lastet svensk skib som han havde erobret ved Carolusborg. Da fæstningen i Guinea blev holdt til C.s hånd gjorde danskerne, bl.a. Eberstein, sig store anstrengelser for at komme i forbindelse med ham. I marts 1659 lykkedes det generalpostmester Poul Klingenberg at få forhandlinger i stand med C., og resultatet blev en overenskomst som blev konfirmeret af den danske konge i maj 1659. Aftalens hovedindhold var at C. skulle have lov til at beholde det erobrede svenske skib mens fortet til gengæld skulle tilhøre kongen. Imidlertid var det dog lykkedes for hollænderne at få Smidt til at overdrage Carolusborg til dem allerede i april 1659. I begyndelsen af 1660erne optrådte C. som vidne i en retssag i Amsterdam imod Glückstadt-kompagniet. 1665 sluttede han kontrakt med det fransk-vestindiske kompagni om at transportere negre til fransk Vestindien. Mens det ikke er påvist at C. har drevet slavehandel i dansk tjeneste førte han derimod i fransk tjeneste i 1669 og 1672 negre til henholdsvis Martinique og Guadeloupe. I samme periode træffes han i fransk tjeneste på slavekysten. Senere træffes C. dog atter i hollandsk tjeneste. C. der var „den centrale skikkelse i hele det første afsnit af de skandinaviske foretagenders historie på Guldkysten“ (Georg Nørrgård) er af den amerikanske historiker Elizabeth Donnan rammende blevet betegnet som „a gentleman of fortune“. Han er en blandt flere hollandske koloniembedsmænd som gik over til en konkurrerende nation; men han er „the most fascinating character of these renegades“ (A. van Dantzig og Barbara Priddy). Netop karakteren af hans virksomhed for fire kolonimagter: Holland, Sverige, Danmark og Frankrig, gør det vanskeligt at klarlægge C.s aktiviteter fuldt ud. Når hertil kommer at de arkivalske spor C. har efterladt, er meget spredte bliver det forståeligt hvorfor der ikke findes nogen samlet fremstilling om C.

Wilh. Johann Müller: Die africanische Landschafft Fetu, Hamburg 1676 (fot. optr. Graz 1968). Victor Granlund: En svensk koloni i Afrika eller Svenska afrikanska kompaniets hist., Sth. 1879. N. de Roever i Oud-Holland VII, Amsterdam 1889 195–222. E. W. Dahlgren: Louis de Geer 1587–1652, Upps. 1923. Elizabeth Donnan: Documents illustrative of the history of the slave trade to America I, Washington 1930 (fot. optr. N. Y. 1965). Johan E. Elias i Koninklijke akademie van wetenschappen, afd. letterkunde. Verhandelingen n.r.

XXIX, nr. 5, Amsterdam 1930. Heinrich Sieveking i Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgesch. XXX, Stuttgart 1937 19–71. Alb. van Dantzig: Het Nederlandse aandeel in de slavenhandel, Bussum 1968. Georg Nørrgård i Vore gamle tropekolonier VIII, 2. udg. 1968. J. Römelingh: De diplomatieke betrekkingen van de republiek met Denemarken en Zweden, Amsterdam 1969. C. Tiedemann: Die Schiffahrt des Herzogtums Bremen zur Schwedenzeit, Stade 1970. C. C. Goslinga: The Dutch in the Caribbean, Assen 1971. Alb. van Dantzig og B. Priddy: A short history of the forts and castles of Ghana, Accra 1971. Herm. Kellenbenz i Revue française d'histoire d'outremer LXII, Paris 1975 186–95.

Sv. E. Green-Pedersen

Carlsen, Carl, 1813–99, vandbygningsingeniør. * 31.8.1813 i Kbh. (Holmens), † 13.2.1899 sst., begr. sst. (Vestre). F: kanoner, senere tøjhusløjtnant i marinen Andreas C. (1785–1853, ~2° 1821 med Anna Margrethe Sommer, 1797–1877) og Johanne Helene Bechmann. ~20.2.1855 i Hørsholm med Juliane Caroline Bigum, * 9.2. 1822 i Tikøb, † 24.7.1913 i Hellerup, d. af lærer i Tikøb Mads Andersen B. (1784–1832) og Jannike (Jane) Jensen (1787–1866).

C. blev 1828 elev på marinens skibsbyggeri og gennemgik 1831–35 søetatens skibsbygningssskole; sidstnævnte år tog han tillige polyteknisk adgangseksamen. 1839 blev han polyteknisk kandidat i mekanikken som det dengang betegnede. Det var dog særlig vandbygningsfagene som på dette tidspunkt endnu ikke doceredes på Polyteknisk læreanstalt der interesserede C., og efter eksamen optog han på egen hånd studiet af disse. Efter at have bygget den første havn ved Bandholm fik han 1842 offentlig understøttelse til en studierejse til Frankrig som han tiltrådte s.å. og som varede et år. Han besøgte på denne rejse alle de vigtigste franske havne og besø adskillige floder og kanaler. Vinteren 1842–43 tilbragte han i Paris hvor han hørte forelæsninger ved École des ponts et chaussées og sammen med Orla Lehmann og den senere oberst Fr. Læssøe hørte til den danske kolonis faste stok. Efter hjemkomsten blev han konstitueret som brolægnings- og vejinspektør i Kbh. Stillingen, der sorterede under den kgl. brolægnings- og vejkommission og ikke kom under kommunalbestyrelsen før ved kommunaloven af 1857, var den første af de til byen Kbh. knyttede tekniske stillinger der blev besat med en polyteknisk kandidat. Allerede 1845 forlod C. dette embede og overgik til den s.å. oprettede stilling som vandbygningsinspektør under generaltoldkammeret. 1868 blev denne post sammenlagt med havne- og kanalinspektoratet til et vandbygningsdirektorat hvortil han dog først fik kgl. udnævnelse 1871. 1849–52 fungerede C. tillige som havne-

Carlsen, C.

bygmester i Kbh., og 1859–60 var han medlem af Kbh.s havneråd. 1882 afgik han som vandbygningsdirektør på grund af svækket helbred. I den lange årrække C. var i statens tjeneste udførte han en række betydningsfulde arbejder. I de første år af sin embedstid ledede han arbejderne ved havnen i Glückstadt, under treårskrigen foretog han forskellige omfattende undersøgelser i Jylland; som havnebygmester i Kbh. ombyggede han Langebro og Stormbroen. Senere ledede han bl.a. reguleringen af Gudenå mellem Silkeborg og Tange, hvorom der 1861 på indenrigsministeriets foranledning blev udgivet en udførlig beretning; endvidere havde han overledelsen af følgende større arbejder: Løgstør kanal, udvidelsen af Helsingør havn og bygningen af Esbjerg havn, ligesom han var medlem af de fleste af de i hans embedstid nedsatte kommissioner hvis arbejde havde berøring med vandbygningsspørgsmål.

C.s embedstid faldt i en periode der må betegnes som en gennembrudstid for vandbygningsvæsenet, og det har været af ikke ringe betydning at han stedse følte sig som ingeniør, således at han overalt hvor det var muligt søgte at komme et skridt videre i retning af rationel behandling af opgaverne i stedet for at blive stående ved de overleverede empiriske løsninger, en indsats der ofte har stillet store krav til C. selv, fordi man dengang endnu ikke havde en erfaren og teoretisk kyndig entreprenørstand der kunne påtage sig sådanne arbejder. Af de hverv C. foruden sin embedsgerning varetog, må nævnes at han ved stiftelsen af Den tekniske forening 1877 blev dennes første formand og beklædte denne stilling i fire år til almindelig tilfredshed. Justitsråd 1855. Etatsråd 1867. Konferensråd 1882. – R. 1858. DM. 1862. K.² 1873. K.¹ 1879. □Foto.

Orla Lehmann: Efterl. skr. I, 1872 143. Chr. Otterstrøm i Den tekn. foren.s t. XXII, 1898–99 201f. Ingeniøren VIII, 1899 64.

*Povl Vinding**

Carlsen, Carl (ved dåb: Karl) Peter, 1891–1965, teaterdirektør, instruktør. * 17.11.1891 i Kbh. (Johs.), † 2.2.1965 i Sundby, Kbh., urne sst. (Vestre kgd.). F: blikkenslagermester Carl Peter C. (1865–1940) og Johanne Cecilie Dagmar Olsen (1868–1911). ~ 14.1.1917 med Emilie Margrete Frederiksen, * 15.3.1896 i Sprove, Damsholte sg., Møn, † 9.11.1951 i Kbh., d. af smed Ole Jørgen F. (* 1869) og Ane Sofie Nielsen (* 1868). Efter sin skuespillerdebut som Falsmaal i *Gulddaasen*, 1913, på Rønne teater og efter nogle år som provinsskuespiller blev C. 1916 ansat ved Røde kro teater hvor han forblev indtil dets nedrivning. Fra 1929–61 var han teatrets direktør og

forestod endvidere de forskellige etableringer der var knyttet til teatret. Røde kro teater som blev livsnerven for C. var fra slutningen af 1800-tallet et af Københavns populære forstads-teatre. Indgangsporten med de gamle lygter og smøgen ned til teatret varslede om hyggen og folkeligheden indendørs. Her var stampublikummet på forhånd sikret en morskabsaften med C. spillende hovedroller og instruerende i størstedelen af repertoiret. Han havde fornyet teatrets tidligere romantiske opsætninger med farcer, revykomedier og operetter i bedste Nørrebro-teaterstil. Som skuespiller var han en dreven komiker med spilleglæden i behold og tillige et vidunder til at lægge maske. Han diverterede sit publikum med faste numre og faste ture, „altid go“ med smut i øjnene og elastik i knæene. Man skulle nu ikke forvente den tankevækkende eller dyberegående rollefortolkning hos C., det var mere populariteten og scenerutinen der trak succeserne hjem. Som instruktør opbyggede C. et fasttømret personale der blev indøvet i en bramfri spillestil med voldsomme gestus og kontant komik. Men stilen harmonerede fortrinligt med den overfyldte naturalistiske scenografi og de ukomplicerede, solide tilløbsstykker hvis titler i øvrigt taler for sig selv *Svigerfar paa Vulkaner*, *En Sømand og fire Piger*, *Bag de røde Porte*, *Fars Pige*. Komedier og farcer med et festfyrværkeri af brandere i alle afskyninger og „ordentlige“ slutninger hvor skurken, helt og heltinde fik den bekomst, de fortjente. C.s yndlingsrolle var tømrer Eriksen i Alfred Kjerulfs *Sjuskedorte*. Stykket havde premiere 1930, blev spillet til C.s 25-års skuespillerjubilæum 1938 og atter givet ved teatrets sidste forestilling 15.5.1961. Da teatret dømtes til nedrivning i forbindelse med kommunens saneringsplaner udtalte C., at hans teater var blevet myrdet. Men samtidig blev tillige begravet en folkelig teatertidition med rødder tilbage i 1800-tallet. Efter teatrets lukning havde C. til hensigt at etablere en restaurationsvirksomhed med optræden og revykavalkader, men fik ikke virkeliggjort planerne for sin død. Han har medvirket i flere film, fx *Vejrhanen* og *Pigen fra Ballongyngen*. – Casino-mindelegat 1961. □Foto.

Gunnar Buchwald i Berl. tid. 7.5.1961. – Røde kro teaters arkivalier i Kgl. bibl.

Jytte Wiingaard

Carlsen, Carl Peter August Schlichting, se **Schlichting Carlsen, Carl**

Carlsen, Ernst Søren Terman Detlef, 1875–1961, viceformand i Landsforeningen til kræftens bekæmpelse. * 23.5.1875 i Haderslev, † 5.8.1961 i

Kbh., begr. sst. (Vestre). F: cigarfabrikant Wolfgang C. (1844–1905) og Christiane Sørensen (1843–1918). ~ 5.5.1898 i Kolding med Adolphe Bronée, * 28.5.1879 i Kolding, + 22.7.1940 på Diakonissest., Frbg., d. af bagermester Theodosius B. (1841–1908) og Nielsine Nielsen (1847–1912).

C. der var uddannet som bogbinder var boghandler i Vejen 1898–1906. Her kom han også ind på bladvirksomhed og var redaktør af Folkebladet 1903–08 da han bosatte sig i Lyngby hvor han redigerede Nordre Birks Tidende og Københavns Amtstidende indtil 1915. 1914 blev han direktør i Aktieselskabet Sporvognsreklamen, i de følgende år tillige for Jernbanereklamen (1923), Kbh.s Plakatsojler (1925), Kbh.s Telefon-Kiosker (1925) og Danske Erhvervs Annoncebureau (1927); i 1949 forlod han disse stillinger. 1926–38 var han generalkonsul for Estland. – Den mest betydende del af hans gerning gælder kampen mod kræften og ledelsen af store nationale indsamlinger. 1912 var han med til at stifte Radiumfondet. Han sad i dets forretningsudvalg og var dets meget initiativrige og energiske sekretær lige indtil fondets sammenslutning 1929 med Den danske kræftkomité. Han ledede den store landsindsamling der 1921 indbragte fondet millioner. „Der er“ hed det i røntgenologen, prof. J. F. Fischers beretning herom, „endnu ikke foretaget nogen indsamling, som er foregået så stilfuldt og stilfærdigt og med så godt et resultat.“ C. var medlem af Den danske kræftkomité, viceformand for hovedbestyrelsen for Landsforeningen til kræftens bekæmpelse og medlem af landsforeningens direktion 1929–1946 og beklædte talrige andre hverv inden for kræftbekæmpelsens institutioner. – Selv nord-slesviger gjorde C. et stort arbejde for Nordslesvig og dets befolkning. På hans initiativ danndes i nov. 1918 Nationalfondet for tilvejebringelse af kirkeklokker til Sønderjylland – som erstatning for de gamle klokker der under verdenskrigen var blevet omstøbt til kanoner. C. der var medlem af Sønderjysk fonds bestyrelse 1918–1937, var medstifter af H. P. Hanssens mindefond og i en årrække dets næstformand. 1940 organiserede han den store nationalindsamling til Christian Xs 70-års dag der førte til oprettelsen af Kong Christian Xs fond. I årenes løb stiftede C. en række store legater: 1935 til kræftens bekæmpelse, 1944 til unge håndværkeres uddannelse, 1945 til støtte for sygeplejersker og i 1952 til støtte for forskning. – R. 1920. DM. 1924. F. M.I 1931. K². 1937. K¹. 1940. □Mal. af H. Vedel, 1933, buste af Utzon Frank, 1937 (begge Koldinghus). Relief af Gottfred Eickhoff, opsat 1947 (Finseninstit.s radiumst.). Foto.

E. C.: Lykkelige arbejdsår, 1955. – Radiumfondet 1912–1929, ved C. A. Clemmensen, 1931. Einar Rud: Radiumfondet og landsforeningen til kræftens bekæmpelse 1912–1937, 1937. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (C. A. Clemmensen)

Carlsen, Franziska Antoinette Hilleborg, 1817–76, historisk forfatter. * 13.11.1817 på Gammel Køgegård, + 28.2.1876 på Vallø, begr. på Claras kgd. i Åsen ved Køge. F: godsejer Christen Rasmus C. (1777–1818) og Else Margrethe Nyhuus (1792–1857, ~ 1° 1809 med købmand i Køge Carl Frederik Rasmussen, 1778–1829. Ægteskabet opløst). Ugift. – Søster til H. *C.

C. opholdt sig dels på Rønnebæksholm og Gammel Køgegård, dels i Kbh. og på Vallø hvor hun var stiftsdame. Hun nærede fra sin tidlige ungdom en varm og levende, noget romantisk betonet interesse for sin hjemegns historiske minder. Efter i flere år at have syslet med en omfattende indsamling af såvel trykt som utrykt materiale, udvidet med mange optegnelser fra den stedlige folketradition, udgav hun 1861 bogen *Noget om og fra Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm*, og kort før sin død fik hun sendt første del af *Efterretninger om Gammalkjøgegaard og Omegn*, 1876, i trykken. Anden del som forelå omtrent fuldført i manuskript udkom 1878. Desuden har hun i Ny kirkehist. Samlinger, V og VI, skrevet et par afhandlinger *Helgensager og Om Helgene, som Kirker og Stiftelser i Kjøge og Omegn have været indviede til*. – Bogen om Rønnebæk indtager i flere henseender en særstilling inden for vor ældre historisk-topografiske litteratur, ikke mindst ved den rigdom af sagn, folketro og viser den rummer. Og hele fremstillingen vidner på den smukkeste måde om forfatterindens dybe følelse over for stedet og dets historie. Noget lignende gælder den store bog om Gammel Køgegård som dog mere er en rent historisk skildring, hvilende på et meget betydeligt arkivmateriale; i sidste afsnit der omhandler egnens folkeminder findes en række udmærket gengivne eventyr og folkeviser, men dette afsnit nåede forfatterinden ikke at fuldende. □Mal. af L. Aumont ca. 1834. (Gl. Køgegård). Foto.

Danm.s adels årbog XLV, 1928, II, 5. H. Ellekilde i Årbog for hist. samf. for Præstø amt, 1932 45–60. P. A. Klein i Østsjællands folkeblad 19.10.1955. – Brev på Gammel Køgegård.

Albert Thomsen*

Carlsen, Hans Rasmussen, 1810–87, minister, stamhusbesidder. * 28.10.1810 i Køge, + 2.7.1887 på Gammel Køgegård, begr. på Claras kgd. i Åsen sst. F: godsejer Christen Rasmus C. (1777–1818) og Else Margrethe Nyhuus (1792–

1857, ~1° 1809 med købmand i Køge Carl Frederik Rasmussen, 1778–1829. Ægteskabet opløst). ~14.8.1841 i Hammel med komtesse Clara Sophie Krag-Juel-Vind-Frijs, * 15.5.1822 på Frijnsborg, † 26.12.1852 i Kbh., begr. på Claraskgd., d. af lensgreve Jens Christian Carl K.-J.-V.-F. til Frijnsborg (1779–1860) og Henriette Frederikke Magdalene zu Inn- und Knyphausen (1791–1866). – Bror til Franziska *C.

C. gik 1823–29 på Sorø akademi hvor han blev stærkt grebet af sin lærer B. S. Ingemanns nationalromantik. 1832 tog han eksamen fra forstintitutet i Kiel og 1833 overdrog moderen ham Gammel Køgegård som 1845 oprettedes til stamhus. Faderen var 1817 blevet adlet med Langernes våben, og C.s søn der døde 1865, 19 år gammel, skulle ved sin overtagelse af stamhuset have antaget navnet C.-Lange. C. var en praktisk dygtig godsejer der med særlig interesse omfattede Gl. Køgegårds skove som han forbedrede ved afvanding og plantning af ege- og nåletræsplanter. Selv adelig knyttedes han gennem sit ægteskab til landets højeste aristokrati. Han manglede ingenlunde aristokratisk standsfølelse der i spørgsmål som tvungen fæsteafløsning og ophævelse af godsejernes majoratsrettigheder kunne give sig stærke udslag, men alsidigt orienteret og åndslivlig som han var droges han også i modsat retning af den hans standsfæller sædvanlig fulgte. 1841 valgte han af sædegårdsejernes klasse til Roskilde stænder og deltog i møderne 1842 og 1844, men trådte ikke særligt frem. Han gjorde sig dog bemærket ved sympati for en fri forfatning, men med tilborlige konservative garantier. 1846 udeblev han fra stænderforsamlingen, og de første år under den frie forfatning søgte han ikke valg til nogen lovgivende forsamling. Baggrunden var det tryk hans hustrus langvarige sygdom (tuberkulose) lagde på ham og hans ret isolerede stilling mellem de herskende politiske retninger.

Han kunne ikke følge sine standsfæller i alt og indtrådte ikke i grundejerforeningens bestyrelse, skønt opfordret dertil. Den konservative helstatspolitik stødte an mod hans stærke nationalfølelse der førte ham over mod de nationalliberale, men den akademiske dominans blandt dem frastødte ham, og det samme gjorde bondevennernes lighedskrav. Han søgte nu og da at påvirke udviklingen gennem breve til aktive politikere og udgav 1848 under pseudonymet H. Christensen pjecen *Bidrag til Oplysning om Begrebet af et første Kammer og om Hensigtsmæssigheden af et Tokammersystems Anvendelse i den danske Stats Repræsentativforfatning*. Pjecen var et svar på J. F. Schouws anbefaling af etkammersystemet og "hævede nødvendigheden af et lands-

ting, hvis pladser arvedes af godsejerne som i det engelske overhus. I pjecen *Om Kongemagt og Folkefrihed*, 1853, argumenterede han for en stænderdelt rigsdag med et landsting valgt af godsejere, præster og lærde og et folketing valgt af borgere og bønder. Forbilledet her var det middelalderlige engelske parlament men disse drømmerier, næret af hans romantiske historiesyn og hans standsfølelse og uvilje mod lighedskravet, fik ingen betydning. – C.s tilknytning til grundtvigianismen fra begyndelsen af 1850'erne satte derimod dybe spor i hans senere politiske virke. 1846 var han medunderskriver på en petition til Christian VIII om virkeliggørelse af N. F. S. Grundtvigs „Skolen i Soer“.

1850 blev hans søster Jutta gift med den grundtvigske præst Peter *Rørdam i Mern, og 1851 indgik hans anden søster enkefru Marie Toft ægteskab med Grundtvig. C.s stærke nationalfølelse og varme kirkelige interesse fandt næring i Grundtvigs forkyndelse og folkelighed, og der opstod et nært forhold mellem grundtvigianismen og C. der af sit fulde hjerte var med til at føre de grundtvigske frihedskrav frem på kirke- og skoleområdet. 1855 blev C. kongevalgt medlem af oktoberforfatningens rigsråd, og fra da af og til sin død var han aktiv politiker, i rigsrådet til 1864, landstingsmand for 8. kreds 1859–66, valgt til folketinget i Vejle-kredsen 1866–69 og kongevalgt medlem af landstinget 1870–87. På rigsdagen nærmede C. sig o. 1860 det grundtvigske prægede nationale venstre og, blandt de ledende bondevenner, Balth. *Christensen der stod disse kredse nær. Denne tilnærmelse fik sit første stærke udslag i C.s ivrige deltagelse i Dannevirkeforeningen der søgte at drive regeringen Hall frem til en ren ejderpolitisk afgørelse. Jo stærkere C. kom i opposition til Hall, jo mere nærmede han sig venstre, så han også over for partiets rent demokratiske krav kom til at stille sig mere imødekommende end det egentlig lå i hans natur. Helt lod han sig dog aldrig opluge af noget parti. Under forhandlingerne om novemberforfatningen af 1863 indtog C. længe sammen med venstre en oppositionel holdning, men lod sig dog i den ellefte time overtale til at stemme for forslaget. For den skandinaviske bevægelse som kulminerede 1862–63 var C. en af de mest begejstrede forkæmpere. Da håbet om alliance med Sverige-Norge brast og krigens ulykker brød ind over landet så C., som han april 1864 skrev til Sveriges konge Carl XV, ingen anden mulighed for det end enten at blive en vasalstat af Rusland eller at blive tvunget til „mod nogle Papirsgarantier for sin Nationalitet at indgaa et Militærforbund med Tyskland“. Det var under indtryk som disse han indgik i forhandling med Carl

XV, v. Quanten, Monrad o.a. om de dødfødte forslag om en union mellem de nordiske riger og en familiepagt mellem fyrstehusene. Måske fik disse forhandlinger Monrad til i maj 1864 at optage C. i sit ministerium som indenrigsminister, men rimeligvis var hovedmotivet at knytte venstre nærmere til sig. I det afgørende statsrådsmøde 20.6.1864 voterede C. for at fastholde Slilinen og afslå det engelske voldgiftsforslag, og kort tid efter indgav han under indtrykket af situationens håbløshed sin demission, men lod sig overtale til at blive siddende indtil ministeriets samlede afgang i juli. C.s fortvivlelse over de tyske magters forslag til fredspræliminærer fandt udtryk i rigsrådets lukkede møde 1. august: „Så lige så godt risikere det hele; Hohenzollern eller Glücksborg er da lige meget.“

Under forfatningsforhandlingen 1864–66 stod C. i det hele sammen med venstre, endda med partiets venstre fløj, gik imod den fællesudvalgsindstilling som senere blev til den „gennemsete Grundlov“, og fastholdt modstanden gennem alle stadier. Han var indbudt til Fønixgildet 1865, men udeblev og holdt sig også uden for Oktoberforeningen. Forud for det afgørende valg sommeren 1866 sad C. sammen med bl.a. Balth. Christensen og A. F. Tscherning i ledelsen af nejsigernes kampagne. I valgperioden 1866–69 gjorde C.s dygtighed i det saglige rigsdagsarbejde sig stærkt gældende, særlig i udvalgene og i de store kommissioner som i denne periode ned-sattes: Den soranske kommission, hvis formand han var, forsvars-, teater- og kirkekommissionen. Hans tankerigdom, selvstændige syn på sagerne og hans omfattende livserfaring gav ofte hans indsats en ikke ringe vægt. Politisk gjorde han sig gældende som den anerkendte første-mand i den gruppe af grundtvigsk prægede folketingsmænd der betegnedes som det nationale venstre. Hans udpræget oppositionelle holdning over for ministeriet Frijs lettede ham samarbejdet med de øvrige venstregrupper. Dog var og blev han en ener uden egentlig partidisciplin. Da tendensen til partimæssig sammenslutning mellem alle venstregrupperne under et udpræget demokratisk fællesprogram med krav om folketingsparlamentarismen og tvangsafløsning af fæsteforholdet voksede sig stærkt, også inden for de grundtvigske rigsdagsmænds kredse, besluttede han ikke at stille sig mere til folketinget. Han søgte nu tilslutning til centrum og godejerne og udnævntes juni 1870 til kongevalgt landstingsmand. Han blev en erklæret modstander af det forenede venstre, og om han end til tider underhånden søgte at gribe mæglende ind, fastholdt hans modstand mod folketingsparlamentarismen ham dog, også under ministeriet Estrup, i

de ministerielle rækker hvor kritisk han end stillede sig over for adskiltigt i ministeriets politik. Hans datter Emmy Henriette Marie Elisabeth Bertha Hilleborg C. (1842–1912) der døde ugift, skænkede i samklang med faderens ønske ved testamente af 1901 Gammel Køgegård med tilhørende fideikommisskapital til den C.-Langeske stiftelse hvis midler går til kulturelle og velgørende formål samt til skovbrugets fremme. – Kammerjunker 1833. Hofjægermester 1841. Kammerherre 1873. – 1876 rejste beboere af alle samfundsklasser på hans gods en ærestøtte for ham, hans fader og bedstefader. □Min. af C. som dreng. Tegn. af V. Jørgensen Calberg ca. 1843. Mal. af N. P. Holbech ca. 1846 (alle tre Gl. Køgegård). Tegn. af J. V. Gertner, 1858 (Fr. borg). Træsnit af E. Skill, 1867. Foto. – Mindestøtte på Åsen ved Gl. Køgegård.

Kilder. Breve i Sofus Høgsbro: Brevveksling og dagbøger, udg. Hans Lund, I, 1924, og i Uddrag af brevvekslingen mellem N. F. S. Grundtvig og H. R. C. i Pers. hist. t. 10. r. I, 1934 213–24.

Lit. Stamtavler for Carlsen-Langes legatstiftelse, udg. Th. Hauch-Fausbøll, 1914. Danm.s adels årbog XLV, 1928, II 5. F. Carlsen: Efterretn. om Gammel Køgegård, II, 1878. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Østsjællandske folkeblad 2.7.1887 og i Dagbladet 3.7.1887. N. Neergaard: Under junigrundloven, II, 1916. A. F. Kriegers dagbøger 1848–1880, udg. Elise Koppel m.fl., I–VII, 1920–25. O. Carlsen i Soranerbladet VIII, 1923–24 51–53. Povl Engelstoft i Køge bys hist., ved V. Hermansen og P. Engelstoft, 1932 409–12. Poul Møller: H. R. C., I, 1960.

Papirer på Gammel Køgegård og i Rigsark.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Carlsen, Henning, * 1927, filminstruktør. * 4.6. 1927 i Ålborg (Frue). F: repræsentant, senere grosserer Svend Julius C. (1892–1945) og Karen Margrethe Pauline Ellemann (1897–1958). ~ 1° med Hjørdis Wirth Jensen, * 5.7.1928. ~ 2° 26.6.1975 i Kbh. (b.v.) med filmarbejder Else Heidary, * 4.9.1939 i Oslo (~ 1° med Houchi Etehad, * 24.5.1936), d. af overlæge Axel Christensen (1879–1943) og sygeplejerske Adelheid Margrethe Storsteen (* 1898).

C. har studeret film bl.a. i Frankrig. Var tilknyttet Minerva-film 1948–53 hvor han 1949 lavede kortfilmen *I formerlære*. 1953–57 hos A/S Nordisk film junior hvor han løste bestillingsopgaver inden for den dokumentariske kortfilm. 1961 kom gennembrudsfilmen *De gamle* som i en semi-fiktiv form der var præget af den franske cinéma vérité-stil skildrede pensionistens problemer. Den udgør sammen med *Familiebilleder*, 1964 og *Ung*, 1965, en trilogi om livet i 60ernes Danmark, et hovedværk i nutidig dansk film. Hans første spillefilm, *Dilemma*, 1962, blev illegalt optaget i Sydafrika og skildrer med fin rea-

Carlsen, Henning

lisme racekonflikter i det sydafrikanske diktatur. Efter de svagere *Hvad med os?*, 1963, og *Kattorna*, 1965 (dansk titel *Kvindedyr*) fik C. et internationalt gennembrud med Hamsun-filmatiseringen *Sult*, 1966, en dansk-svensk-norsk coproduktion. I asketiske sort-hvid billeder og med Per Oscarssons dygtige hovedrollespil blev filmen et overbevisende, om end ikke meget vitalt, bidrag til den ikke alt for righoldige danske filmkunst. *Mennesker mødes og sød musik opstår i hjertet*, 1967, forsøgte uden større succes at fabulere over livsglæde og poesi efter Jens August "Schades erotiske roman. Efter Sandemose-filmatiseringen *Klabautermanden*, 1969 og *Er I bange?*, 1971, en prætentios dokumentarfilm af spillefilmslængde, fik C. et nyt gennembrud med den melankolske, ærke-danske folkekomedie *Man sku' være noget ved musikken*, 1972, som efter manuskript af Benny "Andersen fortalte om almindelige mennesker i et københavnsk værts-husmiljø. Samarbejdet med Andersen fortsatte i de mindre betydelige *Un divorce heureux* 1975 (dansk titel *En lykkelig skilsmisse*) og *Da Svante forsvandt*, 1975. C. har desuden virket som teaterinstruktør (Hochhuths *Stedfortræderen* på Århus teater 1964), som tv-instruktør (Henning Ipsens serie *Regnvej og ingen penge*, 1964) og har undervist på Den danske filmskole 1966. 1968 fik han bevilling til Dagmar-biografen i København (efter Carl Th. Dreyers død), og en række af tidens betydeligste film har haft deres Danmarks-premiere her. Siden 1972 har han også selv importeret film. □Foto.

Peter Schepelehn

Carlsen, Johan Niels Gottlob, 1850–1919, læge. * 13.1.1850 i Kbh. (Frue), † 11.6.1919 på Skt. Hans hospital, begr. i Kbh. (Vestre). F: skolebestyrer, senere kordegn i Rødby Johan Jacob C. (1818–94) og Karen Christine Hansen (1828–1914). ~ 13.10.1882 i Østerlarsker, Bornholm med Elisabeth Marie Frederikke Hauch, * 1.8.1847 på Lervangsgård, Ølstrup sg., Ringkøbing amt, † 10.5.1922 i Kbh., d. af godsejer Henrich Andreas Rosenaur H. til Hastrup og Timgård (1811–61) og Pauline Elsie Hauge (1817–92). Ægteskabet opløst 1915.

C. tog skolelærereksamen 1868 som privatist i Kbh., var derefter huslærer og blev 1875 student, privat dimitteret. 1881 tog han medicinsk eksamen og praktiserede 1882–86 på Bornholm – i Gudhjem til 1883, i Hasle til 1886, flyttede så til Kbh. hvor han, efter at han et halvt år havde været kandidat på Vestre hospital, var praktiserende læge. C. havde tidligt fået udpræget interesse for epidemiologi, historisk-geografisk patologi og socialmedicinske spørgsmål. 1890 disputere-

de han med et dygtigt arbejde *Bidrag til Diffteriens Historie i Danmark og Tyskland*, og s.å. blev han udgiver af sundhedskollegiets mortalitetsstatistik; 1897 blev han kommunelæge og 1910 leder af sundhedsstyrelsens medicinal-statistiske kontor. Som udgiver af den årlige medicinalberetning og *Dødsaaersagerne i Danmark* har han gjort sig meget fortjent af dansk medicinalstatistik og har desuden leveret forskellige andre bidrag af epidemiologisk indhold, også oversættelser. Stor betydning har hans filantropiske virksomhed haft. Med praktisk sans og uopslideligt humør tog han, der som kommunelæge var vel kendt med armoden i byen, fat på en række opgaver af hvilke navnlig indstiftelsen af børnehjælpsdagen, for hvilken han var hovedmanden, fik stor og blivende betydning og affødte flere foretagender i lignende retning. Desuden blev han medlem af centralbestyrelsen for Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse 1903–08, medlem af skolekommissionen, medredaktør af *Dansk Sundhedstidende* 1896–1900, af værket *Danmarks Kultur* ved Aar 1900 (1900), i bestyrelsen for Dansk forfatterforening 1902–08 m.m. Så længe hans helbred tillod det gjorde han et stort og uegennyttigt arbejde i humanitetens tjeneste. □Foto.

Universitetets program nov. 1890. Søndagsbladet 6.5.1906. Ugeskr. for læger 81, 1919 1042–43. Børre Johansson: Den danske sygdoms- og dødsårsagsstatistik, 1946 188–92.

Fr. Lützhøft*

Carlsen, Per Hjalld, * 1912, forlagsboghandler. * 16.9.1912 i Berlin. F: redaktør, fabrikant, senere direktør Hugo Hjalmar C. (1875–1951, ~2° med Agnes Sofie Hansen, ~3° med Dagmar Martine Rasmine Gottlieb Jensen) og Vilhelmine Marie Margrethe Heerfordt (1878–1917). ~ 24.6.1939 i Skovshoved k. med Jonna Kristine Johansen, * 19.10.1919 i Tårnbæk, d. af overpostbud Johan Erik Johansen (1888–1940, ~2° med Soffy Hansen) og Ella Astrid Charlotte Hoegh (1886–1923).

C. tog studentereksamen fra Akademisk kursus 1932 og gik derefter i typografilære hos Emil Kristensens bogtrykkeri i København. Han blev udlært som bogtrykker 1924, hvorefter han videreuddannede sig i Tyskland på Die Meisterschule für das Graphische Gewerbe zu Leipzig, fra hvilket institut han 1936 fik mesterbrev som bogtrykker samtidig med at han tog eksamen i virksomhedsledelse. Ved hjemkomsten fik han ansættelse hos F. E. Bording, til hvilket firma han dog kun var knyttet i et år. Da reproduktionsteknikken netop i disse år var i stærk udvikling (og da han var søn af klichéfabrikant Hjalmar Carl-

sen), rejste C. 1938 til London for at uddanne sig i reproduktionsteknik på The London School of Printing og supplerede sin viden ved franske virksomheder, hvorefter han blev ansat i familie-firmaet A/S Pressens Illustrationsbureau samme år, og 1951 blev han selskabets direktør. Da Pressens Illustrationsbureau leverede letvægtsklicheer, en opfindelse faderen havde gjort, til mange udenlandske blade, men da krigen afbrød disse regelmæssige forsendelser, søgte C. at beskæftige firmaet på anden vis og startede derfor Illustrationsforlaget (nu Carlsen if) 1942. Begyndelsen var beskedent, og udgivelserne holdt sig udelukkende til billedbøger beregnet for de mindste alderstrin. Men forlaget voksede hurtigt, da C. med held forstod at udnytte de tegneserier han inden krigen havde solgt til danske og udenlandske aviser, så allerede i slutningen af 40'erne var forlaget førende i sin art herhjemme, og da billedbøger ofte er baseret på masseoplag så han sin fordel i at oprette en afdeling i Hamburg 1954 (Carlsen Verlag GmbH) med sig selv som direktør, hvorfra Carlsens bøger sendes ud over store dele af Europa. 1967 oprettede han en svensk afdeling, A/B Illustrationsförlaget. C.s indsats som børnebogsförlægger er imponerende. Han har specialiseret sig i billedbøger og tegneserier og har med stort held fået et publikum i de alleryngste bogkøbere. Med dygtighed har han videreført faderens firma, A/S Carlsens Cliché og Offset, der i dag er blandt de førende litografiske anstalter, og 1951 blev han formand for selskabets bestyrelse. Selv er C. en lidt tilbageholdende natur, og han træder sjældent offentligt frem, ligesom han ikke ønsker officielle hverv inden for förläggernes kreds – måske fordi han føler at han er kommet ind i faget ad en omvej. Men det er hævet over enhver tvivl, at det er lykkedes C. at skabe et af Europas førende børnebogsförlag.

Godfred Hartmann

Carlsen, Tage Guido, * 1914, fysiker. * 21.1.1914 i Varde. F: amtsforvalter Emil C. (1860–1928) og Johanne Elisabeth Clemmensen (1873–1927). ~ 19.7.1943 i Odense (Skt. Hans k.) med kassere Dora Kirsten Christensen, * 19.6.1920 i Odense, d. af chauffør Christen C. (* 1888) og Anna Christine Madsen (1893–1969). Efter studentereksamen fra Skt. Jørgens gymnasium studerede C. ved Kbh.s univ. og blev sommeren 1939 cand.mag. med fysik som hovedfag. Straks efter eksamen blev han hjælpeassistent ved universitetets biofysiske laboratorium. Efter et års forløb søgte han ind i gymnasieskolen og blev efter en kortere periode som timelærer ved Roskilde katedralskole 1941 ansat som adjunkt

ved Frederiksborg statsskole. Skolegerningen blev af kort varighed, idet C. 1942 blev videnskabelig assistent ved fysisk laboratorium på Danmarks farmaceutiske højskole. 1957 udnævntes C. til professor ved Polyteknisk læreanstalt, Danm.s tekniske højskole. Som assistent ved den farmaceutiske højskole skrev C. 1944 sammen med sin foresatte ved laboratoriet, docent R. E. H. Rasmussen *Fysiske Øvelser* og 1946 skrev han *Differential- og Integralregning samt Usikkerhedsberegning*, begge bøger til brug ved højskolens fysikundervisning. Endvidere skrev C. i denne periode artikler i farmaceutiske tidskrifter, således bl.a. *Reproducerbarheden af en glasbeholders vægt* (Dansk tidsskr. for farmaci, 1955) og *Fasekontrast-mikroskopet* (Farmaceutisk tid., 1956). I sit videnskabelige arbejde på den farmaceutiske højskole gennemførte C. en meget nøje undersøgelse af Christiansen-filtret (et filter til opnåelse af monokromatisk lys) og viste hvorledes filtret med fordel kunne modificeres. Arbejdet er beskrevet i artiklen *On the Christiansen filter and a modification thereof*, Transactions of the Danish academy of technical sciences, 1950 nr. 7. C.s væsentligste arbejde ved Danmarks farmaceutiske Højskole var dog en længere række forsøg med bestråling af lysfølsomme kemikalier. En undersøgelse med baggrund i et i farmaci ofte diskuteret problem: egnede beholdere til opbevaring af lysfølsomme stoffer. Arbejdet afsluttedes 1958 med dissertationen *Om lysfølsomme stoffers spektralfølsomhed og om strålebeskyttende beholdere*; samme år forsvarede C. afhandlingen for den filosofiske doktortegrad.

Til brug ved undervisningen på Danm.s tekniske højskole har C. skrevet to større lærebøger *Elektricitetslære*, 1962 og *Lyslære*, 2. rev. udgave 1969. Han er medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber og har været og er medlem af en række udvalg og råd inden for det matematisk-naturvidenskabelige felt, således er han formand for rigsprototypeudvalget 1963–75 og for metrologiudvalget 1975–, medlem af standardiseringsudvalget for enheder og formeltegn 1958–, fra 1976 dets formand; medlem af statens naturvidenskabelige forskningsråd 1968–76, fra 1971–73 dets formand. Han har også været stærkt inddraget i administrativt arbejde på Danm.s tekn. højskole, har således i perioder været fagrådsformand, medlem af konsistorium og i perioder – foruden at være bestyrer for sit eget laboratorium – været leder af laboratoriet for teknisk fysik. – R. 1964. R.' 1973.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

K. G. Hansen

Carlsen, Vilhelm

Carlsen, Hans Heinrich Vilhelm, 1850–1914, journalist. * 5.1.1850 i Ålborg, † 13.6.1914 i Hellerup, begr. i Hjørring. F: faktor, senere redaktør Heinrich Martin Emil C. (1817–99) og Regine Cathrine Henriette Staudt (1823–74). ~ 17.5.1874 i Ålborg med Caroline Eleonora Lautherborn, * 28.1.1855 sst., † 31.10.1926 i Kbh., d. af typograf, senere faktor og kammerassessor Andreas Ferdinand L. (1827–1902) og Methea Petrea Nicoline Maarup (1826–1904).

C. uddannedes som typograf og journalist ved faderens blad Aalborg Stiftstidende. Kun 22 år gammel blev han opfordret til at overtage ledelsen af det ved årsskiftet 1872–73 oprettede Vendsyssel Tidende i Hjørring. Hans alsidige og initiativrige personlighed prægede bladet og hele det sociale, politiske og økonomiske arbejde der udførtes i landsdelen og gav den skikkelse både åndeligt og landskabeligt. Fredssagen, afholdssagen og plantingssagen var nogle af de spørgsmål, C. viede sin største indsats. Han var i ti år medlem af Danmarks afholdsforenings hovedbestyrelse og medstifter af Sammenslutningen af danske afholdsorganisationer. Journalistisk og teknisk var han stadig optaget af alt nyt. 1894 oprettede han den første billedreproduktionsanstalt ved et provinsblad.

Omkring århundredskiftet hidførte en ændring ved bladet som C. hidtil havde været enejer af, men som han da overdrog til et interessentskab (C. selv, Jørgen *Berthelsen, Vilh. *Lassen, Herman *Bing og H. *Witzansky) nogen politisk uro, hvorfor der dannedes et aktieselskab af egenes folk til overtagelse af bladet. Dette gav C. mere tryghed for fremtiden, og i de følgende år udfoldede han en rig og mangearartet virksomhed. Ved bladets 40 års jubilæum (2.1.1913) gav han et samlet udsyn over sin livsgerning og over udviklingen i den landsdel hvor han havde virket. C. var en frisk og alsidig skribent med personlig stil; han havde et poetisk sind der gav sig udslag i smukke lejlighedssange, hvoraf flere bl.a. findes i afholdssangbøgerne. 1912 gav han for provinsens vedkommende hovedstødet til den store radium-indsamling. Han har udgivet *Krigen, som den er*, 1892, og en turistbog for Hjørring amt.

□ Granitstatue af A. Bundgaard, 1920 (anlægget Christiansgave, Hjørring). Foto.

Journalisten 1.12.1906. Vendsyssel tid. 14.–21.6.1914. Otto Kristensen sst. 16.12.1922. Th. Larsen: En gennembrudstid, 11, 1921–22. Dansk provinspresse, 1925 88f.

J. V. Christensen*

Carlsen-Skiødt, Jens Carl Adolph, 1866–1950, politiker, handelsgartner, forfatter. * 9.3.1866 i Odense, † 15.4.1950 sst., begr. sst. (Ass.). F: gartneriarbejder, senere husmand Gorm Carlsen (1836–1914) og Dorthea Jensen (1825–1917). Navneforandring 1907. ~ 27.10.1892 i Ørslev ved Odense med Elisa Cathrine Sørensen, * 9.3.1859 i Tybrind, Ørslev sg., † 21.4.1951 i Odense, d. af skovfoged Søren Andersen (1818–97) og Mariane Hansdatter (Hansen) (ca. 1819–96).

C.-S. voksede op i beskedne kår i Barløse og folte hele livet nær tilknytning til sin vestfynske barndomsegn. Han uddannede sig som gartner, etablerede sig 1892 og købte 1897 Krogsagergård ved Odense for at omdanne den til gartneri. Med kirkeligt, kommunalt og fagligt arbejde, lokalt som på landsplan, bag sig kom han ind i folketinget og var konservativt medlem af dette 1920–39, valgt i Odense amt. Fra 1919 til sin død var han en meget produktiv forfatter. C.-S.s mange tillidshverv begyndte med medlemskab af sognerådet i Vor Frue landsogn ved Odense 1905 hvis formand han var 1909–21. Han var i mange år en flittig lægprædikant og kom i hovedbestyrelsen for Santalmissionen, Østerlandsmissionen, Kirkeligt Landsforbund, Blå kors og Arbejde adler. 1921–39 var han formand for Almindelig dansk gartnerforening (nu Dansk erhvervsgartnerforening) der hædrede ham med æresmedlemskab og guldmedalje. Det var i hans formandstid man begyndte de store udstillinger i Forum i Kbh., kulminerende med den nordiske havebrugsudstilling 1937. Han var formand for erhvervsrådet for gartneri og havebrug 1933–39. – Det var karakteristisk for C.-S.s offentlige virke at han ved flid og grundighed, ro og præcision indgød tillid og udfoldede initiativ på mange felter. Bag hans stilfærdige ydre lå megen målbevidsthed og fastholden ved principper som han ikke gik på akkord med. Sit omfattende forfatterskab begyndte C.-S. med Odense amts sognerådsforenings historie. Den fulgtes af en række historiske beskrivelser af sognene på Vestfyn, og 1925 udkom den første af hans folkeligt-skønlitterære bøger *Da Skelby Sogne kald blev ledigt*. I alt skrev han 67 bd. romaner, fortællinger, digte og salmer, 1948 to bd. erindringer og helt fra de unge år til sin død skrev C.-S. dagbøger. – R. 1919. DM. 1927. K.² 1937. □ Buste (Odense Ass. kgd.). Maleri. Foto.

Kilder. J. C. A. C.-S.: Blade af mit livs billedbog I–II, 1948.

Lit. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 305–07. Nekrologer i Fyns stiftstid. 16.4.1950 og af P. Bech i Gartnertid. 26.4.1950. Dagmar C.-S. i Hjemmenes julebog, 1956.

Papirer. Dagbøger i familieej, vil indgå i landsarkivet for Fyn. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl Kauffeldt

v. **Carlstein**, se **Frederik Carl**

Carmiencke, Johan Hermann, 1810–67, landskabsmaler. * 9.2.1810 i Hamburg (Jacobi), † 15.6.1867 i Brooklyn, begr. sst. F: arbejdsmand Meinert Jasper C. (1757–1824) og Anna Elisabeth Paulsen (1768–1840). ~ 22.5.1838 i Kbh. (Petri) med Marie Wilhelmine Karoline Klein, * 28.12.1817 i Kbh. (Petri), † 4.4.1882 i Brooklyn, d. af bagermester Ludvig (Louis) K. (1777–1847) og Cathrine Magdalene Müller (1786–1856).

C. kom i malerlære hos sin bror i Hamburg og drog 1831 med Johan Mohr til Dresden for at lære hos J. C. Dahl; afsluttende uddannelse søgte han i Kbh. på akademiet fra 1834, udstillede allerede 1835 og blev støttet ved at kongen købte nogle af hans malerier. De følgende år var han snart i Tyskland (fx hos grevinde Schönburg på Wechselburg ved Leipzig 1838, eller i München 1842), snart i Sverige (Småland 1841), snart herhjemme. 1845 blev han dansk statsborger og fik akademiets hjælp til en toårig Italiensrejse. 1835–51 udstillede han på Charlottenborg 50 arbejder. Den tyskfrjendtlige stemning i Kbh. efter treårskrigen har formentlig medvirket til at C. 1851 foretrak at udvandre med sin familie til Amerika. Han bosatte sig i New York hvor han opnåede stor anseelse og var medstifter af akademiet i Brooklyn. Også under sit ophold i Danmark nød han almindelig anerkendelse og synes desuden gennem formidlingen af indtryk fra Dahls og C. D. Friedrichs kunst at have øvet en vis indflydelse på dansk landskabsmaleri. C. arbejdede endvidere som raderer og udsendte ialt 35 blade hvoraf Kunstforeningen 1850–51 udgav to rækker. Han er repræsenteret med værker på statens museum, kobberstiksaml., Øregård museum samt i Kunsthalle, Hamburg (Alsteren ved Poppelbüttel, 1833). □ Tegn. af A. Hohnack, 1836. Tegn. af A. W. Boesen (Skandinavisk foren. i Rom). Tegnet selvportr. (Fr.borg).

M. Blixenkroner Grøn: Slægten Grøn-Müller-Klein, 1905 119–29. A. Andresen: Deutsche Maler-Radierer des XIX. Jahrh. IV, Lpz. 1870 46. H. Bramsen: Landskabsmaleriet i Danm. 1750–1875, 1935 63f, fig. 32. J. H.C. Drawings and watercolours. Exh.cat. Smithsonian inst., Washington 1973. O. Klose og L. Martius: Skandinavische Landschaftsbilder, Neumünster 1975 45f. Abb. 44.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Caroc, Frederik Carl Vilhelm, 1811–82, officer. * 25.11.1811 i Kbh. (Garn.), † 20.9.1882 sst., begr. sst. (Garn.). F: kaptajn i ingeniørkorpset

Herman Alexander C. (1784–1827) og Johanne Marie Schultz (1791–1859). ~ 2.11.1839 i Kbh. (Garn.) med Clara Augusta Resch, * 12.8.1818 på Kongsdal, † 26.7.1885 i Kbh. (Garn.), d. af godsejer Jacob Bentzen R. til Kongsdal, tidligere Petersgård og Nordfeld (1767–1848) og Anne Laurentze Neergaard (1787–1843).

C. blev kadet 1826, sekondløjtnant 1830, kom 1832 ind på den militære højskole og udnævntes 1834 til premierløjtnant. N.å. blev han adjoint i generalkvartermesterstaben, 1839 i generalstaben og kaptajn sst. 1845. Som militær topograf vandt han sig et godt navn og ansattes ved krigens udbrud 1848 som stabschef ved flankekorpsset under *Schleppegrell. Juli s.å. blev han major og ved felttogets begyndelse 1849 chef for hærens topografer og leder af overkommandoens rekognosceringsarbejder. I denne stilling forblev han under begge års felttog, og en række kort over krigsskuepladsen blev resultatet af hans virksomhed. Han blev oberstløjtnant 1854, oberst 1856 og n.å. direktør for hærens topografiske tjeneste. Som leder af denne indlagde han sig betydelig fortjeneste, og både teknisk og administrativt virkede han dygtigt for kortfremstillingens udvikling; således blev der 1862–63 fremskaffet egnede lokaler i den gamle proviantgård. 1863 udnævntes han til generalmajor og overtog 3.2.1864 kommandoen over infanterireserven. Et par dages ophold i Dannevirkestillingen var nok til at rive ham ud af de forestillinger han havde næret om stillingens styrke og tilstanden i hæren, og i krigsrådet 4.2. stemte han for tilbagetoget idet han erklærede at „der udfordredes mere mod til at stemme for dette end til at modtage et angreb på stillingen“. 24.3. overtog han kommandoen over 3. division efter at general E. *Wilster var blevet såret, men fratrådte efter eget ønske 27.7. kommandoen efter et sammenstød med overkommandoens hvorefter han atter overtog direktørposten ved den topografiske tjeneste. Ved hærreduktionen dec. 1864 fik han afsked, men hans mangesidige evner og interesser anviste ham nye virkefelter. 1850 var han valgt til medlem af kommissionen angående krigsinvalidernes pensionering og n.å. af bestyrelsen for de militære underklassers pensionering og for invalideforsørgelsen, og efter sin afsked fra hæren blev han formand i bestyrelsen for Den almindelige enkekasse. 1870 valgtes han til formand og forretningsfører for Livrente- og forsørgelsesanstalten af 1842 og for Livsforsikringsanstalten i Kbh., og efter dens omdannelse 1871 til formand i bestyrelsen for Livsforsikrings- og forsørgelsesanstalten af 1871, hvilken stilling han beholdt til sin død. 1859–70 var han borgerrepræsentant i Kbh. – Broderen **Christian**

Caroc, Carl

Alexander C., * 23.11.1823, † 9.6.1910, blev student 1841, cand.jur. 1850 og 1857 fuldmægtig i finansministeriets sekretariat, 1873 chef for dettes I. departement og 1876 tillige chef for koloniernes centralbestyrelse. Som departementschef under Estrups regering var han en betydelig arbejdskraft i administrationen, men hans stærkt bureaukratiske holdning skabte vanskeligheder efter H. *Hørrings overtagelse af regeringen 1894, og han afgik 1898. Konferensråd 1898. R. 1862. DM. 1875. K.² 1877. K.¹ 1880. – Sønnen **Gustav Adolph C.**, * 20.3.1845, † 6.3.1905, blev kadet 1860, 1866 løjtnant, 1881 kaptajn og 1893 kommandør. 1879–83 førte han postskib Korsør–Kiel og var derefter torpedobådschef. Han udnævntes til kontreadmiral, men døde forinden. R. 1877. F.M.1 1881. DM. 1893. K.² 1899. K.¹ 1904. (C.C.) – R. 1848. DM. 1850. K. 1862. □ På mal. af F. C. Lund, 1885, „Danske Tropers Indrykning i Flensborg 1848“. Træsnit. Foto.

Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstaben, I, 1890 256. Generalstaben 1808–1908, 1908 22. K. C. Rockstroh: General de Meza og Dannevirkes rømning, 1930 127 136f.

*Rockstroh**

Caroc, Christian, se **Caroc, Carl**

Caroc, Gustav, se **Caroc, Carl**

Caroline, 1793–1881, arveprinsesse. * 28.10.1793 på Christiansborg (Slotsk.), † 31.3.1881 i Kbh., begr. i Roskilde domk. F: *Frederik VI (1768–1839) og *Marie (1767–1852). ~ 1.8.1829 på Frbg. slot (Slotsk.) med arveprins *Ferdinand, * 22.11.1792 i Kbh. (Slotsk.), † 29.6.1863 sst., s. af arveprins *Frederik (1753–1805) og *Sophie Frederikke (1758–94). – Søster til *Vilhelmine (1808–91).

C. blev 1812 forlovet med sin onkel, landgrev Carl af Hessens søn Christian, men han blev sindssyg og døde 1814. Kongen som var lidet tilbøjelig til at samtykke i nogen udenlandsk forbindelse hvorved hans datter ville blive fjernet fra landet, bestemte sig 1829 sluttelig for et ægteskab mellem hende og prins Frederik Ferdinand hvorved også de to linier af kongehuset ville blive knyttet sammen med arvefølgespørgsmålet for øje. Ægteskabet blev barnløst men i det hele lykkeligt. Et inklinationparti var det fra prinsens side ikke: prinsens ydre var lidet heldigt og skæmmedes yderligere ved en hende 1830 overgået brandulykke der efterlod vansirende ar, men efterhånden knyttede hendes udmærkede karakteregenskaber den godmodige og elskværdige prins nærmere og nærmere til hende, som omfattede ham med inderlig kærlighed og bar

over såvel med hans letsindighed i pengesager, som hun af bedste evne søgte at råde bod på, som med hans små erotiske eskapader. I sine yngre år deltog hun som dristig rytterske i sin mands militære inspektionsrejser; senere levede hun, fra 1863 som enke, både sommer og vinter mere roligt i sin bolig i Kbh., det Bernstorffske palæ i Bredgade (senere kong Georgs), og foretog kun nu og da besøg hos søsteren og hertug Carl af Glücksborg i Kiel eller Dresden. Hertugens deltagelse i den slesvig-holstenske bevægelse var hende en hjertesorg, men den personlige forbindelse ville hun, trods sit udpræget danske sindelag, ikke opgave. I kolera-sommeren 1853 var hun og prinsen de eneste af den nærmere hofkreds som blev i hovedstaden for at dele befolkningens kår hvad heller aldrig blev glemt af københavnere. Hun hang med stor troskab ved traditionerne fra fædrenehjemmet, og det at være en af dem »fra papas tid« var altid den sikreste adkomst til hendes yndest. Med Frederik VII kunne hun ikke sympatisere, og med grevinde Danner ville hun ingen personlig forbindelse have hvad der gav stof til adskillige rivninger. I det hele stod hun fremmed og uforstående over for den nye tid efter 1848, og en stærkt tiltagende tunghørhed bidrog yderligere til at isolere hende. Af karakter var hun sin far meget lig; den samme korte, lidt barske udtryksmåde og det samme gode hjertelag som altid gjorde det let for hende at forsone sig med dem hun i forivrelse havde krænket eller følte sig krænket af. Hun lignede også faderen i sin forening af borgerlig jævnhed med udpræget monarkisk slægtsfølelse. Til Christian IX og hans slægt sluttede hun sig i varm hengivenhed som også gengældtes af både ældre og unge inden for kongefamilien.

□ Radering af C. som spæd 1793. Afbildet på mal. i familiegroupe af Viertel, 1794 (Gunderslevholm). Min. 1798. Afbildet på mal. s.m. moderen af Jens Juel ca. 1799. Mal. af Gröger, 1809 (Rosenborg, Fr.borg), stukket af Flint. Maleri (Fr.borg). Silhouet malet på glas af Fr. VI med familie af W. Weitlandt, 1811 (Fr.borg). Portr. af J. A. Bech udst. 1815. Afbildet på akvareller af Senn s.m. faderen ca. 1812–15 (Rosenborg, Fr.borg), kopi af C. W. Wiehe. Mal. af Eckersberg, kopi af Hans Hansen (Fr.borg). Mal. af Eckersberg, 1819, forarbejde til familiegroupe 1821 (Rosenborg). Buste af Thorvaldsen 1819–20 (Thorvaldsens mus.). Lille maleri (Adolphseck ved Fulda). Tegn. ca. 1820, formentlig af Turretin. Akvareller af L. Grünbaum, formentlig 1829 (Rosenborg, Fr.borg), litograferet af Monies og med ændringer stukket af A. Hansen. Litografi af W. Heuer. Mal. af Aumont, 1830 (Rosenborg, Fr.borg). Min. af L. Fraenkel ca. 1830 (Rosen-

borg). Litografi af C. Henckel efter tegn. af F. Møller og af H. Fritz, 1833. Min. (Fr.borg). Litografi af Caroline Behrens. Tegn. af C. R. Fiebig udst. 1844. Tegn. af J. V. Gertner, 1846 (Fr.borg) og afbildet på sammes billeder fra kroningen 1840 (Rosenborg). Afbildet på E. Lehmanns mal. fra Det kgl. teater, 1852 (Rosenborg). Mal. af A. Schiøtt 1854 (Rosenborg), litograferet af I. W. Tegner og gengivet i stik. Tegn. af Riebe. Litografi af Fortling efter tegn. af L. A. Smith, andre litografier herefter. Litografi af Tegner efter foto, træsnit bl.a. af H. P. Hansen efter samme. Afbildet på K. Gamborgs tegn. af den kgl. familie sejlede på kanalen i Fr.berg have. Afbildet på Niels Simonsens mal. 1860 af revy ca. 1830 (Adolphseck), tegnet forarbejde (Fr.borg). Medalje af C. A. Muhle udst. 1854. Tegn. af Conrad Weidemann, 1861. Afbildet på mal. af A. H. Hunnæus, „St. Bededagsaften“, 1862 (Kbh.s bymus.). Min. og pastel af Vantore. Silhouet (Fr.borg). Foto.

Ill. tid. 10.4.1881. C. F. Holten: Erindringer, 1899. E. Bodenhoff: Svundne tider, 1912. Samme: Hofliv under trede konger, 1913. Samme: Kongesorger, s.å. Samme: Den gamle general, 1914. Bo Bramsen: Ferdinand og Caroline, 1968 (2. udg. 1969). Samme: Huset Glücksborg, I-II, 1975 (2. udg. 1976).

N. Neergaard*

Caroline Amalie, 1796–1881, dronning. * 28.6.1796 i Kbh. (Slotsk.), † 9.3.1881 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. F: hertug *Frederik Christian af Augustenborg (1765–1814) og prinsesse *Louise Augusta (1771–1843). ~ 22.5.1815 på Augustenborg med prins Christian Frederik, senere *Christian VIII, * 18.9.1786 på Christiansborg (Slotsk.), † 20.1.1848 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. (~ 1° 1806 med *Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, 1784–1840. Ægteskabet opløst 1810), s. af arveprins *Frederik (1753–1805) og *Sophie Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1754–94). – Søster til *Christian August (1798–1869) og *Frederik (1800–65).

C.A. var hertugparrets ældste barn, og sine første år tilbragte hun skiftevis i Kbh. og på Augustenborg. Efter bruddet mellem kronprinsen og hertugen blev slottet på Als familiens faste opholdssted. I sunde landlige omgivelser voksede den lille prinsesse op. Hun blev en frisk, naturlig ung pige der omgik alle børnene i Augustenborg på kammeratlig fod. Forældrene gjorde alt for at gøre hjemmet lyst og venligt for deres børn, og ud af alle barnebrevene lyser glæden og tilliden til far og mor. Også til de to yngre brødre Christian August og Frederik Emil følte hun sig nært knyttet. 1802–07 lededes prinsessens opdra-

gelse af Frederike Pedersen, en datter af tegnemester Troels Pedersen i Sorø. Mellem lærerinde og elev udvikledes et varmt og inderligt venskab, og det er uden for al tvivl at C.A. under denne jævne, sjællandske lærers påvirkning modtog indtryk der prægede hende for livet. I 1807 måtte C.A. give afkald på sin „elskede Selle“. Den nye lærerinde hed frk. Delolme og var af en ganske anden type. Med iver sørgede hun for at hendes elev blev oplært i alle de færdigheder som måtte kræves af en prinsesse, herunder at tale flydende fransk. Faderens pludselige død 1814 afsluttede de lykkelige ungdomsår. Foråret 1813 havde C.A. for første gang set sin tilkommende mand, prins Christian Frederik. Han havde hørt rygtet om sin kusines blændende skønhed, lagde vejen til Norge over Augustenborg og fik et gunstigt indtryk af den unge prinsesse. Da han efter de stormfulde begivenheder i sommeren 1814 træt tyede til Augustenborg, og Louise Augusta der imidlertid var blevet enke gæstfrit åbnede sit hus for ham, udvikledes hurtigt fortroligheden mellem de unge, og i dec. 1814 blev de forlovet. – Det unge par boede om vinteren på Amalienborg, om sommeren på Sorgenfri. Forholdet til hoffet var imidlertid ikke godt. Frederik VI kunne bl.a. ikke glemme prinsens optræden i Norge. Med glæde modtog prinsen derfor 1816 udnævnelse til guvernør over Fyn, og i det hyggelige palæ i Odense blev det unge par snart det naturlige centrum for deres eget lille hof. C.A. befandt sig fortræffeligt i Odense. Hendes smag for hjemlig hygge og få, men trofaste venner kom rigtig til sin ret her. Forholdet mellem ægtefællerne var smukt og tillidsfuldt, men barnløsheden kastede en tung skygge over ægteskabet. Ingen kunne imidlertid hindre at C.A. blev en kærlig moder for andres børn. Med en rørende inderlighed tog hun sig af prins Christians søn af I. ægteskab (den senere Frederik VII). Også fattige, hjælpeløse børn fandt i hende en trofast beskytterinde, og både i Kbh. (1819) og i Odense (1836) fik hun oprettet asyl. Roligt og behageligt gled tiden hen i Odense, kun afbrudt af lange udenlandsrejser. C.A. fortsatte sit sociale arbejde også som regerende dronning fra 1839. Med levende interesse fulgte hun Elisabeth Freys virksomhed for fængslernes bedre indretning, og Amalie Sieveking's sociale arbejde i Hamburg inspirerede hende til oprettelsen af Kvindelig plejeforening (1843). C.A. samlede en kreds af energiske kvinder omkring sig, og ofte mødtes de til personlig rådslagning på Sorgenfri. Asylsagen stod stadig hendes hjerte nær, og under påvirkning af præsterne Grundtvig og Peter Rordam fik hun også interesse for de frie skoletanker. På hendes initi-

Caroline Amalie

ativ oprettedes i tilknytning til det københavnske asyl i efteråret 1841 en særlig skole (fra 1866 i Rigensgade) som blev ledet efter de grundtvigske principper. Også i religiøs henseende var C.A. under stærk påvirkning af Grundtvig, og den begyndende grundtvigske bevægelse har meget at takke hende for.

Om C.A. som dronning har øvet en politisk indflydelse er vanskeligt at afgøre. Som søster til de to augustenborgske prinser måtte hun bære sin del af deres upopularitet. Som dansk dronning stod hun under konflikten på monarkiets side. Det indre politiske vårbrud 1848 betragtede hun med sympati, og efterhånden anerkendte hun det danske folks modenhed til selv at tage ledelsen i egen hånd. Den popularitet som det ikke rigtigt lykkedes hende at vække som dronning strømmede hende derimod mangedobbelte i møde under hendes lange enkestand. Sin humanitære virksomhed fortsatte hun lige til sin død, hun var levende optaget af tidens spørgsmål, samlede mange betydelige mænd omkring sig og lyttede ivrigt til deres diskussioner. Religiøse problemer optog hende stadig, og gennem Peter Rørdam var hun nært knyttet til den grundtvigske menighed. – S.Kmd. 1865. □ Malet barnebilleder af Jens Juel. Tegn. af H. H. Plötz (Fr.borg). Afbildet på mal. af H. Hansen s.m. sine brødre (sst.) En række mal. af F. C. Gröger: ca. 1809 (Fr.borg), kopi (Augustenborg slot), ca. 1812 (Fr.borg), 1815 (Rastorf, Holsteinborg), gentagelser 1816 (Fr.borg, Rosenborg, Chr.borg), kopi af H. Hansen, 1817 (Glücksborg), stukket af Clemens 1818 og litograferet af Gröger selv, 1820. Mal. af I. Bech, 1818 (Fr.borg). Mal. af I. C. Dahl (Nasjalgalleriet, Oslo). Tegn. af Thorvaldsen, 1820 (Hirschsprung). Min. af M.F. Jaser, 1821 (Rosenborg). Buste af Thorvaldsen, 1821, flere varianter. Litografi af M. Kriegsmann efter tegn. af M. Romilly i Paris viser samme portrættype som en gouache (Sønderborg slot) og som litografier af J.-B. Mauzaisse, Fortling, F. A. Fricke m. fl. Mal. af Filippo Agricola, 1822 (Fr.borg). Medaljer 1822 af Tiolier og af Andrieu. Tegn. af J. C. Krüger, 1823 (Teatermus.). Mal. af Firmin Massot udst. 1826, kopi af Hanne Hellesen udst. s.å. Statuette af Thorvaldsen, 1827 (Thorvaldsens mus.). Buste af J. B. Dalhof udst. 1829. Mal. af Aumont, 1830 (Rosenborg), et portr. af samme udst. 1832. Mal. af fru Belnos udst. 1833. Litografi af J. F. Fritz, 1834. Mal. af C. A. Jensen ca. 1835. Akvarel af E. Lehmann, 1837 (Fr.borg). litografi i lign. dragt. Min. formentlig af Caroline Steltzner (Fr.borg). Litografi efter tegn. af Bærentzen, gengivet i andre litografier og træsnit. Litografi af Glaseck og Wilms. Tegn. af A. Schiøtt (Fr.borg).

Litografi af Fortling, flere litografier og træsnit efter dette. Mal. af N. P. Holbech, 1839 (Fr.borg). Silhouetter af N. Chr. Fausing. Buste af Christen Christensen (Carlshütte ved Rendsborg), i biscuit fra Den kgl. porcelænsfabrik (Fr.borg). Afbildet på mal. af Eckersberg, 1840 (sst.). Afbildet på medaljer af Christensen, Krohn og Conradsen 1840. Relief i elfenben af S. S. Winther og tegn. af N. Kierkegaard, begge udst. 1841. Mal. af J. Court, 1841 (St. mus., Fr.borg), litograferet af Julien. Mal. af Bærentzen ca. 1842 (Jægerspris), litograferet af Fortling m. fl. og gengivet i træsnit. Tegn. af Gertner 1842 (Fr.borg) og på sammes kroningsbilleder (Rosenborg) og på andre billeder fra kroningen, bl. a. malet af S. Schack (St.mus.). Mal. af Gertner, 1845 (Gisselfeld, Langesø), tegn. af samme 1845 (Teatermus.). Afbildet på gruppebilleder bl.a. litograferet af J. F. Fritz. Tegn. af Fredrika Bremer, 1849. Mal. af E. Jerichau-Baumann, 1851; stik efter samme af B. Ph. Baumann. Afbildet på karikatur 1852 og folkelige træsnit, bl.a. fra Neuruppin. Marmorbuste (Rosenborg). Litografi af Jos. Resch 1856. Mal. af A. Schiøtt, 1858 (Rosenborg), litograferet af I. W. Tegner. Afbildet på N. Simonsens mal. 1860 af tropperevy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda). Buste af H. V. Bissen 1861–62 (Glyptoteket, St.mus.). Mal. af A. H. Hunæus. Mal. af Gertner udst. 1866. Mal. af A. Schiøtt, 1867 (Fr.borg), af samme et mal. udst. 1870. Litografi af I. W. Tegner, 1870, i træsnit af H. P. Hansen. Mal. af H. Chr. Jensen, 1879 (Rosenborg), i træsnit efter tegn. af Pauli. Tegn. i interiør på Amalienborg af Chr. Hetsch, 1881. Relief af O. Evens (Ribe mus.), på mindestøtte 1882 (Sorgenfri slotspark). Statuette af V. Bissen, 1892 (Fr.borg), statue af samme 1896 (Kongens have, Kbh.). Foto – Else Kai Sass: Thorvaldsens portrætbuster III, 1965.

Breve i Peter Rørdam. Blade af hans levnedsbog og brevveksling I–III, 1891–95. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig. – D. Rosen: Dronning C. A.s liv og død, 881. Fr. Barfod: Dronning C. A., 1884. Hans Schulz: Friedrich Christian, Herzog zu Schlesw.-Holst., Stuttg. Lpz. 1910. H. Rosendal: Dronning C. A., 1915. Gerda Mundt: Bromme mølle, 1933. Harald Jørgensen: Om sorgen for børn og unge i Kbh. gennem 250 år, 1970.

Harald Jørgensen

Caroline Charlotte Mariane, se **Mariane**

Caroline Mathilde, 1751–75, dronning. * 22.7. 1751 på Leicester House, London, † 10.5.1775 i Celle, begr. sst. (Slotsk.). F: prins Frederik Ludvig af Wales (1707–51) og Augusta af Sachsen-Gotha (1719–72). ~ 8.11.1766 på Christiansborg med *Christian VII, * 29.1.1749 på Christians-

borg (Slotsk.), + 13.3.1808 i Rendsborg, s. af *Frederik V (1723–66) og *Louise (1742–51). – Mor til *Frederik VI og *Louise Augusta.

C.M.s far døde fire måneder før hun blev født. Hun voksede op i en søskendeflok på ni, af hvilke den ældste bror blev konge 1760 som Georg III, i en hof- og familie-lilleverden der ikke gav hende mulighed for at få kendskab til tidens sociale eller politiske virkelighed. Uden viden om Englands eller noget andet lands historie blev hun opdraget af sin puritanske mor til pæne manerer, at være artig og nem, men personlig fri inden for den snævre kreds, uden pres af nogen stram etikette hvilket gav hende den naturlige og ukunstlede fremtræden der vakte opsigt i hendes første år i Danmark. 1764 blev søsteren Augusta gift med prins Carl af Braunschweig-Wolfenbüttel, og det følgende år blev hun selv af Frederik Vs udsending til det britiske hof, grev Hans C. v. *Bothmer, udvalgt som brud for den danske tronfølger Christian (VII). Hun trådte her, uden at vide det, i stedet for søsteren Louise som først var udset men af Bothmer bedømt som for svagelig. Brylluppet fandt sted per procura på Carlton House 1.10.1766, og efter en hård overfart der tog 6 døgn til Holland, førtes hun over land gennem britisk område til Altona hvor hun, efter at have givet afkald på hele sit engelske følge blev præsenteret for sin nye overhofmesterinde Louise von *Plessen. Til hende knyttede den 15-årige prinsesse sig straks som til en anden mor, hvilket skulle få ulykkelige konsekvenser for hendes tilværelse senere ved hoffet. I Roskilde blev hun 3.11. modtaget af fætteren, den 17-årige Christian VII, konge siden februar, som hun her så for første gang. Sammen kørte de til Frederiksberg slot hvor hun opholdt sig til hun 8.11. holdt sit indtog i den festsmykkede og jubilerende hovedstad. Erindringen i offentligheden om den forrige engelskfødte dronning, Louise, der havde været umådelig populær, i modsætning til efterfølgeren Juliane Marie, var stærkt medvirkende til at give C. M. en modtagelse ud over det sædvanlige. Samme aften viedes kongeparret af Sjællands biskop Ludvig *Harboe i Christiansborg slotskirke.

Selv om Christian VII kunne optræde bizart og ofte efter tronbestigelsen havde voldt sine rådgivere bekymring – en grund til at man netop havde fremskyndet ægteskabet – var hans sindssygdighed endnu ikke brudt klart igennem, men det fremgår, især af hans tidligere lærer, E. S. F. *Reverdils beretning at den mangel på interesse for en kvindelig partner der senere voksede til afsky, allerede var til stede hos ham. Reverdil vil hævde at alene hans egne bestræbelser for at fortælle kongen om hans pligt til at skaffe tronen

en arving, førte til ægteskabets fuldbyrdelse. Men i de første måneder førtes på Christiansborg et muntert, nogle sagde løssluppet, liv, hvori den unge, temperamentsfulde, selvbevidste og ikke så lidt kokette dronning var det omsværmede midtpunkt. Snart blev det dog anderledes. Med den uselvstændige og lidet tilregnelige Christian VII fik det også under faderen kendte „favoritstyre“ en uhyggelig drejning, idet kongen helst omgav sig med uansvarlige personer der kunne støtte ham i hans udsvævelser. I et sådant selskab hørte dronningen ikke hjemme, og fru v. Plessen søgte at omgærde sin dronning med så megen hofetikette at kongen omtrent blev forment adgang. Derved blev dronningen helt isoleret med sin hofmesterinde og begge blev bagtalt over for kongen af hans følgesvende. 1767 kastede kongen sig ud i en rus af optøjer i Kbh.s gader med en berygtet bordelpige *Støvlet-Cathrine indtil det i begyndelsen af 1768 lykkedes ministrene at få hende deporteret. Omtrent samtidig nedkom C.M. med kronprins Frederik, og omtrent samtidig lykkedes det kongens parti at få fjernet fru v. Plessen fra dronningen. For C. M. blev det at være dronning ensbetydende med at være alene og uden indflydelse, udsat for forhånelser og tilsidesættelser, uden venner og fortrolige fordi ingen turde trods den herskende hofklike. Sommeren 1767 blev hun ladet tilbage i Kbh. mens kongen med hof og regering foretog sommerrejsen til hertugdømmerne. 1768 rejste kongen med stort følge ud på sin lange rejse der bl. a. skulle føre ham til England hvor hendes søster Louise netop var død, mens hun blev overladt til de to enkedronningers selskab.

Kongens hjemkomst januar 1769 bragte nogen ændring fordi sygdommen havde gjort ham mere passiv, men afgørende blev at hans stærke optagethed af rejselægen J. F. *Struensee medførte at hun mod sin vilje blev nødt til at lade sig tilse af denne. I løbet af nogle måneder voksede en fortrolighed frem mellem dem, til dels beroende på Struensees forståelse for hendes situation og på hans evne til at skabe en tilnærmelse mellem ægtefællerne. I foråret 1770 blev forbindelsen intim og hun stærkt forelsket i ham. Da han på hoffets sommerrejse til hertugdømmerne juni-august 1770 planlagde overtagelsen af den faktiske regeringsmagt oplevede hun samtidig med ham en art hvedebrødsdage – nu omgivet af en lille gruppe „sammensvorne“ der kaldte sig dronningens parti og igen gjorde hende til midtpunkt. For C. M. blev dette kærlighedsliv der nu fortsatte og blev næsten åbenlyst den følgende sommer på Hirschholm det væsentligste for hvilket andre hensyn måtte vige. Hun havde ingen

Caroline Mathilde

forståelse for at hun selv kunne blive upopulær, og slet ikke for at Struensees regeringshandling kunne skabe dem fjender. Uforsigtigt røbede hun sine følelser over for tjenestefolkene der omvendt ikke lod nogen lejlighed gå fra sig til at udspionere hende. Hun lyttede – formodentlig med et halvt øre – til Struensees politiske ideer og fik ud af det at han kun ville det gode hvad hun fik lejlighed til at fremstamme ved sin arrestation, og faldt med lethed ind i rollen som hustru ved det borgerlighedens hof der nu blev arrangeret med en hofkreds der hverken var højadel eller karrierehoffolk. I øvrigt brugte hun sin tid til at nyindrette og udsmykke rummene på Hirschholm, ejendommeligt nok med bl.a. Hogarth-stik, fremstillende sociale miljøer hun hjemmefra ikke havde den fjerneste idé om. Samtidig med at hun i august fødte datteren *Louise Augusta der uden tvivl havde Struensee som far var hun stærkt optaget af at få indrettet det lille intime landsted Frydenlund i Vedbæk som en sommerbolig for det familieliv hun foretrak for hoffivet. Mens C. M. således aktivt tog del i skabelsen af rammerne om deres forhold fulgte hun villigt hans ideer hvad angik opdragelsen af kronprinsen, et forhold der – på grund af den form ryterne gav behandlingen af prinsen – medvirkede til at rejse stemningen mod hende.

Ved arrestationen om morgenen 17.1.1772 efter at kuppet mod Struensee var gennemført var hun den eneste der søgte at gøre modstand. Da hun forgæves havde søgt at komme til Struensees rum kastede hun i vrede kongens ordre i hovedet på Schack Carl *Rantzau der foretog arrestationen, og protesterede ifølge dennes rapport i stærke ord mod det skete. Hun blev derefter ført til Kronborg hvor hun under stærk bevogtning afventede den straks efter nedsatte kommissions afgørelse med hensyn til anklagen for ægteskabsbrud. Først da Struensee i fængslet havde tilstået forholdet gav hun efter og underskrev en tilståelse. 6.4. erklæredes hendes ægteskab med Chr. VII for ophævet, og efter at planer om at sende hende i eksil på Ålborgus var opgivet bestemtes det, efter kraftigt engelsk pres, at hun skulle overføres til et af Georg III's lande, og slottet i Celle blev udpeget som hendes residens. Danmark skulle tilbagebetale hendes medgift, 40000 £, mens det fremtidige underhold skulle påhvile England. Hun måtte afstå sin knap et år gamle datter Louise Augusta som hun havde haft hos sig i fangenskab, og 30.5. forlod hun Kronborg på en engelsk fregat, men først 20.10., efter et ophold i Góhrde ved Elben kunne hun flytte ind i det nyistandsatte slot i Celle. Her fik hun sit eget lille hof, og påny omgang med

fru v. Plessen der boede i byen. Sin tid tilbragte hun med en udstrakt velgørenhed.

1774 udkastede en ung englænder, Nathanael Wraxall, sammen med en lille gruppe af dronningens tilhængere, bosat i Altona en fantastisk plan om at befri C. M. og ved et kup sætte hende på tronen igen, men før planen blev iværksat døde hun af en smitsom febersygdom. – Efter hendes død skabte mindet om hendes korte, romantiske dronningelig og tragiske skæbne en frodig myte der har sat sig spor i litteraturen om hende. Den engelsk-sprogede del heraf er hvad angår forløb og tilstande i Danmark i almindelighed præget af ukendskab og ukritisk kildebegyntelse. Bedst er indberetningerne fra de to engelske udsendinge R. Gunning og R. M. Keith (i Danske mag.). □ Pastel, barnebillede, af Jean-Etienne Liotard. Pastel af F. Cotes og mal. af samme s.m. søsteren (alle 3 Windsor). Pastel af F. Cotes, 1766 (Fr.borg), kopi (Celle), ofte gengivet, bl.a. i stik af J. Watson, Brookshaw, Marie-Anne Bourlier, L. J. S. Negges, af F. Fleischmann efter tegn. af Schnorr v. Karoldsfeld, i litografi bl.a. af G. Engelmann. Mal. af Pilo 1766 og 1767 (et af dem formentlig Erholm), min. herefter (Bækkeskov). Medaljer af Wolff 1766 og 1767. Pastel af P. Als, 1767 (Jægerspris), min. derefter og tegn. af A. P. Madsen, 1879 (begge Fr.borg). Mal. af P. Als ca. 1767 (Rosenborg), en række replikker (bl.a. Vemmetofte, Teatermus.), gengivet i min. af Cornelius Høyer (Amalienborg), som 1769–70 udførte flere min. af C. M., endvidere indridset i perlemor af V. Erichsen og litograferet af E. Fortling efter tegn. af Top. Medalje af Adzer, 1768. Relief af samme (St.mus.). Mal. af P. Als i varierende udgaver (Fr.borg, Teatermus.). Pastel af P. Als (St.mus.). Pastel af Jens Juel, 1769 (Rosenborg), kopier (Fr.borg). Mal. af Jens Juel (Fr.borg, St.mus.), tegn. af F. C. Lund (Fr.borg). Mal. af Jens Juel (Rosenborg), kopier (Fr.borg), stukket af bl.a. Flint, gengivet i litografi. Mal. af Jens Juel (Kensington; Herrenhausen), litograferet af A. Lønborg efter ekspl. i Celle. Træsnit af H. O. En række tegnede udkast af P. Als, 1771, (Rigsark.). Pastel af H. P. Sturz, 1771 (Fr.borg). Mal. af P. Als, 1771, i hel figur (Rastorf). Min. af T. F. Stein 1770–71 (Rosenborg, Fr.borg). Mal. af P. Wichmann, gengivet i stik og litograferet af P. Lund, 1856. Maleri (Gelting). Mal. af H. P. Sturz (Drottningholm). Ufuldført min. af W. A. Müller (Fr.borg). Relief af H. Beeken (St.mus.). Stik af J. E. Nilson og af G. P. Nusbiegel. Mal. med Fr. VI, måske af A. Thornborg, 1771 (Rosenborg), mindre lign. (Fr.borg) og stik af Petit. Min. med Fr. VI af C. D. Voigts, 1773 (Wind-sor), samme type, men mindre (Celle) og ændret,

1774 (Fr.borg). Flere min. (Rosenborg, Fr.borg, Jægerspris, Holsteinsborg, Gl. Køgegård m.fl.). Profilstik og silhouetter, bl.a. af B. J. Greve, 1788. Litografi af Gemzøe efter tegn. af Ed. Hansen, lign. litografi af Lemercier efter Grevedon. En del folkelige træsnit, flere til hest, og nogle satiriske stik og lign., også senere gengivet bl.a. af A. P. Madsen, B. Olsen, F. C. Lund. Satirisk tegn. af Wiedewelt. Afbildet på E. Pauelsens mal. af Gustav III's besøg i Danmark (Fr.borg). Monument i Celle 1784 med relief efter A. F. Oeser. Mal. af Sparkier (Rosenborg). Kopier efter Juel bl.a. af Hans Hansen, Jørgen Storck, Heinrich Hansen m.fl., efter P. Als af Knud Larsen, 1896. Oprætter ofte på historiemal., fx af Edv. Lehmann, C. C. Andersen, tegn. af K. Gamborg, mal. af F. C. Lund, 1861, af Marstrand, af Zahrtmann 1873-82 og senere tegn. samt 1910, af Poul S. Christiansen, 1903, en række af P. Olsen-Ventegødt 1904-37 og af V. Neidendam udst. 1925.

Kilder. Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds I-X, 1895-1931. Tilskueren 1900 779-914 (Brev om hoffet 1770). Danske mag. 5. r. VI, 1909 194-211 (indberetninger fra eng. udsendinge). Inkvissionskommissionen af 20.1.1772 I-V, udg. Holger Hansen, 1927-41.

Lit. Memoirs and correspondance of R. M. Keith I, London 1849 154-346. C. F. Waxall: Life and times of C. M. I-III, 1864. Chr. Blangstrup: Christian VII og C.M., 3. udg. 1894. E. Holm: Danm.-Norges hist. 1720-1814 IV, 1902. A. Fjelstrup: Skilsmiseprocessen mellem kong Christian VII og dronning C. M., 1908 (med afskrift af vidneforklaringerne. Fot. opr. 1966). Louis Bobé i Fra renæssance til empire, 1916 96-117. E. S. F. Reverdil: Struensee og det danske hof 1760-72, 1917. Christian Elling: Hofkronik, 1945. Harald Langberg: Dødens teater, 1971. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Sv. Cedergreen Bech

Caroline-Mathilde Louise Dagmar Christiane Maud Augusta Ingeborg Thyra Adelheid, * 1912, prinsesse, senere arveprinsesse af Danmark. * 27.4.1912 på villa Jægersborghus, Gentofte sg. F: prins Harald (1876-1949) og *Helena (1888-1962). ~ 8.9.1933 på Fredensborg slot med prins, senere arveprins *Knud, * 27.7. 1900 på Sorgenfri slot, † 14.6.1976 i Gentofte, s. af *Christian X (1870-1947) og *Alexandrine (1879-1952).

C.-M. blev 27.1.1933 forlovet med sin fætter og skabte sammen med ham hjemmet på Sorgenfri for børnene Elisabeth (* 1935), Ingolf (* 1940) og Christian (* 1942). C.-M. har aldrig ønsket at spille nogen fremtrædende rolle men har gennem mange år ydet en stilfærdig indsats bl.a. for

danskheden i Sydslesvig. Hun er protektrice for Sydslesvigs studie- og hjælpefond. Udover protektionen af en række velgørende institutioner kan nævnes at C.-M. er ærespræsident for Danmarks-samfundet og formand for Lyngbykredsen af Dansk sømandskirke i fremmede havne. □ Buste af Asta Lilbæk, udst. 1928. Foto.

Bo Bramsen: Huset Glücksborg II, 1975 (2. udg. 1976).

Sv. Cedergreen Bech

Carstens, Adolph Gotthard, 1712 el. -13-95, direktør for Tyske kancelli, historiker. * 31.3.1712 el. -13 i Kbh., † 10.3.1795 sst. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: kammersekretær hos prins Carl, senere medlem af den gottorpske overret, landfoged i Bredsted, konferensråd Nicolai Gotthard C. (1678-1748) og Justina Christina v. Johnn († 1733). Ugift.

Efter omhyggelig privatundervisning i hjemmet studerede C. jura ved universiteterne i Jena (1731-34) og Halle (1734-35). Herpå fulgte nogle års praktisk administrativ uddannelse dels hos faderen, dels hos en morbror, indtil han 1738 blev sekretær i Tyske kancelli hvor han virkede i ikke mindre end 56 år. 1771 blev han overprokurør for Slesvig og de tyske provinser, 1780 ved A. P. Bernstorffs fald tillige kancelliets direktør. Disse to stillinger beholdt han til sin død; dog overtog Bernstorff atter den øverste ledelse ved sin tilbagevendende 1784 som kancelliets præsident. I årenes løb overdroges der C. mange andre hverv; af de kommissioner han var medlem af kan nævnes kommissionen til undersøgelse og dom i Struensee- og Brandt-sagen; at han undertegnede dødsdommen skal han senere have fortrudt. 1772-77 var han medlem af direktionen for Det kgl. teater hvis forhold han i førstnævnte år havde været med til at ordne. - Som embedsmand var han berømt for sin kundskabsfylde, flid og samvittighedsfuldhed; han var en grundpille i Tyske kancelli, og begge Bernstorfferne satte da også stor pris på ham. Kan han end ikke frikendes for langsomhed, pedanteri og konservatisme, var han lige fuldt en af den samlede dansk-tyske centraladministrations dygtigste mænd med en ganske sjældent indsigt i hertugdømmernes komplicerede retslige forhold. Interessen for disse landsdele prægede også hans historiske forfatterskab der for en stor del behandler middelalderlige emner inden for hertugdømmernes og kongerigets fyrstegenealogi. Det sidste større historiske arbejde fra hans hånd var en heraldisk undersøgelse af det norske våben. Under hans historiske forfatterskab må også nævnes hans medvirken ved P.-H. Mallets Histoire de Dannemarc. C.s historiske afhandlinger

fremkom især i Schleswig-Holsteinische Anzeige (1751–55) og i Videnskabernes Selskabs Skrifter (1753–81); i dette selskab optoges han 1753, ligesom han senere blev medlem af Danske selskab. Som historiker er han kritisk indstillet, påvirket af Hans *Gram, ved hvis død han havde ønsket at blive hans efterfølger som gehejmearkivar; siden havde han lejlighedsvis i Jacob *Langebeks fravær tilsyn med arkivet.

C.s interesser var meget omfattende. I Jena og Halle havde han studeret både filosofi og matematik, og lige fra sin tidligste ungdom havde han med forkærlighed dyrket filologi. Han var en meget dreven latinist der kunne improvisere latinske vers over ethvert tema (1790 udkom anonymt hans *Carmina amicis*) og havde et så indgående kendskab til den romerske litteratur at, når man opgav ham en latinsk gløse, kunne han på stående fod citere et klassisk vers hvori ordet forekom. Men også i al nyere litteratur var han velbevandret.

Hans sproglige sans var overordentlig fint udviklet; skønt udgået af en lybsk familie beherskede han dansk med samme fuldkomnethed som tysk; ingen af revisorerne ved Videnskabernes selskabs ordbogsarbejde leverede så værdifulde kritiske bemærkninger som han. Hans interesse for de fonetiske virkemidler i poesien har givet sig udslag i to afhandlinger *Om aabne Vocalers Medvirkning i det poetiske Udtryk* *Syrke og Livagtighed og Samtale om Vocalers Sammenstød i danske Vers* som offentliggjordes 1766–67 af Selskabet for de skønne og nyttige videnskaber i dets „Forsøg“ hvori han tidligere havde fået trykt et par oversættelser. Af dette selskab var C. medstifter og et meget virksomt medlem hvis æstetisk-kritiske evne gjorde sig gældende ved bedømmelsen af de til selskabet indsendte arbejder. C., som i det hele taget var en uegenyttig vejleder for adskillige danske digtere, kom herigennem bl.a. i forbindelse med Johannes *Ewald der i ham fandt en beskytter og velgører. Som den der på selskabets vegne skulle forhandle med Ewald om forandringer for trykningen af de antagne værker (bl.a. Balders Død og Fiskerne), fik han ikke ringe indflydelse på digteren. I visse henseender har C. virket hæmmende på hans frie poetiske flugt, og fx betegner ændringen af Balders Døds slutning afgjort en svækkelse; til gengæld har han haft stor betydning ved at indskærpe Ewald vigtigheden af den kunstneriske gennemarbejdelse af detaljen; en del af den virtuose teknik som Ewald rådede over, fx i Kong Christian, kan han utvivlsomt takke C.s belæring for. I fortalen til *Samtlige Skrifter*, 1780, aflægger digteren selv vidnesbyrd om hvor meget han skylder „de danske Musers ivrigste og

viseste Beskytter“ og udtrykker sin dybtfølte taknemmelighed over for ham.

Om C.s uselviske, ædle karakter hersker der fuldstændig enstemmighed i alle samtidige udtalelser. Hans personlighed står som en af de ypperste repræsentanter for den gamle dansk-tyske fælleskultur. □ Afbildet på stik af J og M. Haas, 1772, af forhør over Struensee. Buste af Gianelli, 1795 (Fr.borg). Klippet silhouet. Silhouet i Friederike Bruns album. – Monument på Assistens kgd. af Wiedewelt.

Kilder. Breve i Luxdorphiana, 1791 488f, Hist. t. IV, 1843 274f 325–29 334–58 366–68, J. Langebek: Breve 1895, Archiv für das Studium der neuen Sprachen CXXXV, Braunschweig 1916 23–25. Andre kilder: Eft. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, II 1896, VI 1903, VIII 1917. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–07. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrøm II, 1930 249.

Lit. v. Eggers i Skand. museum, 1803 I 149–70. F. Rønning: Rationalismens tidsalder, især II, 1890. Vilh. Andersen i Nordisk t. for filologi, 3. r. XVII, 1908–09 7–20. Samme: Tider og typer II, 1909 202 206–10. Just Bing i Edda XIV, 1921 144–57; tillæg XVII, 1922 313–16. Friederike Brun: Ungdomserindr., 1917 83–85 96 168. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. II, 1919 91–96. L. Magon: Ein Jahrhundert geistiger og lit. Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien I, Dortmund 1926. L. Amundsen i Festskr. til Francis Bull, Oslo 1937 1–26.

Papirer i Rigsark. Breve i Kgl. bibl.

R. Paulli*

Carstens, Asmus Jakob, 1754–98, tegner, maler. * 10.5.1754 nær ved landsbyen St. Jürgen ved Slesvig, † 25.5.1798 i Rom, begr. sst. på den protestantiske kgd. ved Cestiuspyramiden. F: mølle-ejer Hans C. (1721–62, ~ 1° 1747 med Katharine Elisabeth Nissen, † 1750) og Christine Dorothea Petersen (1726–69, ~ 2° 1765 med møller Jürgen Muhl, * 1731). Ugift.

Allerede som barn viste C. både interesse og evner for at tegne, men efter forgæves forsøg på at skaffe ham en tilfredsstillende læreplads hos en maler blev han 1771 af sine formyndere anbragt som lærling hos en vinhandler i Eckernförde. Læretiden her hindrede dog ikke C. i fortsat at dyrke sine kunstneriske interesser, og han supplerede de praktiske erfaringer med kunstteoretiske studier. Hans kunstsyn formedes i disse år ikke mindst ved læsningen af den Winkelmanninspirerede Daniel Webbs „An Inquiry into the Beauties of Painting“ (tysk udgave 1771). Så snart han havde nået myndighedsalderen opsigtede C. imidlertid sin lærekontrakt og rejste 1776 til Kbh. for at videreudanne sig som maler. I den første tid her modtog han privatundervisning hos portræt- og marinemaleren Paul *Ipsen. Samtidig lykkedes det ham at få tilladelse til at studere i den kgl. malerisamling og an-

tiksalen på Charlottenborg. Mødet med den antikke skulptur gjorde et overvældende indtryk på C. som han senere har berettet for sin biograf C. L. Fernow, men i stedet for at tegne efter afstøbningerne søgte han gennem talrige besøg visuelt at indprente sig figurernes formsprog. Akademiets tegneundervisning forholdt han sig stærkt kritisk overfor og fulgte den kun regelmæssigt i en kortere periode. Bortset fra Andreas *Weidenhaupts anatomiforelæsninger valgte han på egen hånd at indlære sig de nødvendige tekniske færdigheder. Ønsket om at vinde Romerprisen tilskyndede ham dog, tillige med en opfordring fra Carl Frederik *Stanley der havde vist interesse for tegningen *Balders Død* efter Ewald, for en kort tid til at følge Nicolai *Abildgaards undervisning i modelklassen. 1780 kom det imidlertid til et endeligt brud med akademiet der bortviste C. efter at han i skuffelse over ikke at have opnået guldmedaljen ved akademiudstillingen nægtede at acceptere den tildelte lille sølvmedalje. Herefter videreførte han sine selvstudier og fordybede sig desuden i både antikens (Homer, Aischylos) og samtidens litteratur (Milton, Klopstock, Macphersons Ossiandigtning, Ewald). Hans litterære interesser afspejlede sig ikke alene i hans tegningers motivvalg men kom også tydeligt til udtryk i en anonymt udsendt digtsamling *Oden und Elegien von Jakob* fra 1783. De få bevarede tidlige studier fra Københavnertiden røber en eklektisk holdning i valg af stilistiske forbilleder. Optagetheden af antikkens kunst og Rafael spiller naturligt nok en fremtrædende rolle, men enkelte tegninger og malerier viser samtidig, at han også studerede 1600-tallets nederlandske kunst (*Judith*, 1779, Hannover) og fransk rokoko (*Selvportræt som Fløjtespiller*, 1777, Ny Carlsberg glyptotek). Desuden udførte han talrige portrætter for at finansiere sit ophold i København og den eftertragtede Italiensrejse. 1783 indledte C. sin udenlandsrejse sammen med sin yngre bror Frederik Christian C. og billedhuggeren J. J. Busch. Via Lübeck, Nürnberg og Augsburg nåede de to brødre Norditalien, hvor C. i Mantova fordybede sig i Giulio Romanos fresker i Palazzo del Tè. En akut pengemangel tvang dem imidlertid til at afbryde rejsen i Milano og vende om. Efter en kort tid i Zürich, hvor begge udførte portrættegninger til Lavaters værker om menneskets fysiognomi, slog C. sig vinteren 1783 ned i Lübeck. På samme måde som tidligere skaffede han sig sit udkomme ved at arbejde som portrættegner; bevarede portrætter (Lübeck, St. Annen-Museum) viser et nært slægtskab med Paul Ipsens værker. Det var dog afgørende for C. i første række at blive anerkendt som historiemaler.

Imidlertid synes han ikke at have modtaget egentlige bestillingsopgaver indenfor dette område, selvom en række studietegninger og akvareller med mytologiske og allegoriske motiver formentlig er udført med henblik på rumudsmykninger (akvareludkast til loftsmaleri, Lübeck, St. Annen-Museum; *De 4 Aarstider*, Dresden, *De 4 Verdensdele*, 1784 og *De 4 Elementer* (kopi), begge sidstnævnte i Weimar, Städtliche Museen). Af stor betydning for C. var det livslange venskab han i Lübeck indledte med Carl Ludwig Fernow der efter kunstnerens død skrev den første omfattende biografi om ham. I håbet om at forbedre sine muligheder rejste C. 1788 til Berlin, efter i forvejen at have indsendt maleriet *De 4 Elementer* til akademiet. Ved akademiudstillingen det følgende år vakte han både opmærksomhed og interesse med bl.a. det monumentale Michelangelo-inspirerede *„De onde Engles Fald“* og blev 1790 tilbudt et professorat ved akademiet. Samtidig lykkedes det ham at opnå forskellige udsmykningsopgaver. 1789–90 udførte han loftsmalerier til dronningens gemak på slottet i Berlin. 1790 fik han lejlighed til som sin hidtil største opgave at udsmykke festsalen i det Dorvilleske hus med en mytologisk billedcyklus (nu ødelagt). I samarbejde med arkitekten J. C. Genelli udførte C. desuden et udkast til en, dog aldrig realiseret, rytterstatue af Frederik den Store. Herudover tegnede han en række bogillustrationer, bl.a. K. Ph. Moritz' *Götterlehre*, 1791. 1792 lykkedes det endelig C. at opnå et toårigt rejestipendium til et Italiensophold, og september s. å. nåede han Milano og Firenze og sit egentlige mål, Rom.

I Rom fordybede C. sig intenst i studiet af antikens kunst, Rafael og Michelangelo og udfoldede en større produktivitet end nogen sinde før. Dog fik han ikke mulighed for at realisere sine projekter til monumentaludsmykninger. Et tilbud til akademiet i Berlin om efter sin hjemkomst at male et helt galleri hvor nationen kunne bibringes en følelse for det skønne blev således aldrig realiseret. En drøm om at udsmykke en knap 4,5 m høj væg ligesom Michelangelos Dommedag for at opnå uødelighed som denne måtte på samme måde opgives. 1795 afholdt C. i P. Batonis atelier en udstilling der både vakte begejstring og debat. Blandt de udstillede værker var *Lysets Fødsel*, baseret på et fønikisk sagn og *Natten med sine Børn* efter Hesiod der begge afspejler hans optagethed af kosmologiske myter. Desuden vistest *Tiden og Rummet* hvor C. havde søgt at give billedlig form til de centrale begreber fra Kants „Kritik der reinen Vernunft“. Romopholdets afgørende betydning for ham fik han flere gange til at anmode om stipendiets

forlængelse og, da det ikke længere kunne tilstedes, om en frigørelse for sine forpligtelser over for akademiet. Det endelige brud med akademiet fik dog en unødigt voldsom karakter, ikke mindst som følge af C.s selvbevidste og egensindige natur. Fra de sidste år i Rom stammer en lang række illustrationer til Argonautersagnet (kobberstiksaml.) og tegningen *Guldalderen* (Thorvaldsens mus.). Foråret 1798 døde C. efter længere tids sygdom af tuberkulose.

Hovedparten af C.s efterladte værker består af tegninger, heraf en række kartoner til monumentalmaierier (kobberstiksaml.; Thorvaldsens mus.; Kunsthalle, Hamburg; Nationalgalerie, Berlin; Staatliche Museen, Weimar; Billedgalleriet, Bergen; Nasjonalgalleriet, Oslo). C.s tegninger blev ofte kopieret og spørgsmålet kopi-original må derfor ikke sjældent overvejes. Oliemaleriet spillede en underordnet rolle og kun enkelte eksempler er bevaret (bl.a. i St. mus.). C. udførte desuden skulpturer (*Atropos*, gipsafstøbning efter lermodel, Weimar). – Vurderingen af C. har været meget skiftende. Dominerende i ældre, navnlig tysk, kunsthistorik var dog en uforbeholden anerkendelse af ham som en kunstner der nok savnede uddannelse og for så vidt var svag i „udførelsen“, men som ved sine kompositioners storladne holdning og deres præg af fantasi og kraftfuldt temperament betød det endelige omslag, ikke alene fra det ældre 1700-tals kunst, men også fra den overgangsstil og eklekticisme der betegnes med et navn som A. R. Mengs. I nyere tid fremhæves C. trods sin ringe kunstneriske produktion som en betydningsfuld eksponent for nyklassicismens idealer, og samtidig understreges hans centrale rolle som inspirator og eksempel i Rom for kredsen af yngre kunstnere, heriblandt især for J. A. Koch og Thorvaldsen. □ Selvportr., tegn. (Kunsthalle, Hamburg, Glyptoteket), et selvportr. i træsnit 1780 efter tegn. af F. Schwartz. Radering af J. Koch, 1799, gengivet i træsnit. Tegn. af Paul Ipsen (Gottorp). Stik af H. Lips, 1806, efter tegn. af C. L. Fernow, samme gengivet i stik af W. Müller og i træsnit bl.a. af W. Obermann, 1863. Tegn. (Kgl. bibl.). Relief af Th. Stein, 1879 (Odense og Nordjyllands kunstmuseer). Statue af samme, 1880 (Odense mus., 1894 ved glyptoteket, Kbh.). Statuette (Nordjyllands kunstmus.). Buste af samme 1890 (glyptoteket). – Monument på graven.

Værkfortegnelse. F. v. Alten: Versuch e. Verz. der Werke A. J. C.s, Oldenburg 1866.

Udg. Les argonautes, dess. par A. J. C., grav. par Jos. Koch, Rom 1799. Zeichnungen von A. J. C., gest. und hrsg. von W. Müller, Text von Chr. Schuchardt, Weimar Lpz. 1849–63. A. C.: Werke in Stichen von W. Müller, hrsg. H. Riegel, I–III, Lpz. 1869–84.

Lit. Schlesw. Kunstbeiträge, Schleswig 1792. C. L. Fernow: Leben des Künstlers C., Lpz. 1806 (ny udg. ved H. Riegel, Hannover 1867). F. v. Alten: A. J. C., Schleswig 1865. T. Pauly: C., Berlin 1876. A. Sach: A. J. C.s Jugend- und Lehrjahre, Halle 1881. H. Lücke: A. J. C., Lpz. 1882. E. Hannover i Tilskueren, 1913 957–73 1075–97. A. F. Heine: A. J. C., Strasbourg 1928. A. Kamphausen: A. J. C., Neumünster 1941. R. Zeitler: Klassizismus und Utopia, Sth. 1954 129–44. L. Martius: Schlesw.-holst. Malerei des 19. Jahrh.s, Neumünster 1956. H. von Einem: A. J. C., Die Nacht mit ihren Kindern, Köln 1958. E. Schlee i Nordelbingen XXVIII–XXIX, Heide in Holstein 1960 131–46. M. Hasse i Niederdeutsche Beiträge zur Kunstgesch. V, Berlin, München 1967 321–28. W. Hartmann: Die Wiederentdeckung Dantes in der deutschen Kunst, Berlin 1969. J. B. Hartmann i Thorvaldsen. Untersuchungen zu seinem Werk und zur Kunst seiner Zeit, Köln 1977 139–45.

Birgitte Bøggild Johannsen

Carstens, Carsten Erich, 1810–99, præst, kirkehistorisk forfatter. * 29.12.1810 i Tønder, † 25.11.1899 sst. F: købmand Edlef C. (1778–1842) og Margaretha Erichsen (1777–1856). ~ 11.5.1841 i Sottrup med Pauline Charlotte Georgine Mumsen, * 10.1.1818 i Slesvig, † 20.11.1891 i Tønder, d. af sognepræst Paul M. (1781–1864) og Abel Christine Ahlmann (1787–1869).

C. var bestemt til handelen men kom til at studere teologi i Kiel og blev kandidat 1837. Efter at have været huslærer på Ballegård i Sundeved blev han 1840 diakon i Tønder hvor han også skulle passe det danske landdistrikt Emmerske. 1864 blev han konstitueret, og 1868 udnævnt til førstepræst og provst for Tønder provsti. Tilbageholdende i politisk henseende virkede han således både under dansk og tysk styre. Han nærede en levende kærlighed til Slesvigs fortid og skrev i tyske tidsskrifter en mængde afhandlinger om kirkelige forhold og personligheder, bl.a. om J. B. Bluhme, Erik Pontoppidan, sin forgænger i Tønder H. A. Brorson og Adam Struensee. Til hans større arbejder hører *Uebersicht über die Geschichte der Reformation in Schleswig-Holstein* (i Nordalbingische Studien II, 1845 119–60), *Geschichte der theologischen Fakultät der Christian Albrechts-Universität in Kiel* (i Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte V, 1875 1–132), *Die Generalsuperintendenten der evangelisch-lutherischen Kirche in Schleswig-Holstein* (sst. XIX, 1889 1–111), *Die Geschichte der Predigt in Schleswig-Holstein* (sst. XXII, 1892 161–237) samt bogen *Die Stadt Tondern*, 1861. Det var ham en sorg at først embedets forretninger, dernæst alderen hindrede ham i større arbejder og i en nybearbejdelse af sidstnævnte bog. Sin store bogsamling skænkede han Tønder seminarium. – □ Mal. af H. P. Feddersen, 1890 (Tønder k.).

F. Weiland m.fl. i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2. r. I, Kiel 1897–1900, hft. IV

149–51. A. Nyholm: Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid, 1958. A. Pontoppidan Thysen: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetsskamp i Sønderjylland 1815–1850, 1977 = Vækkelsesernes frembrud i Danm. VII.

*Valdemar Ammundsen**

Carstens, Jørgen, se Karstens, Jørgen

Carstensen

Blandt de slægter, som bærer patronymet Carstensen, har flere tilknytning til Sønderjylland. Den slægt, hvis først kendte mand er apoteker i Ribe Hieronymus C. (–1774) skal ifølge traditionen stamme fra øen Pellworm.

Matematikeren Esther *C. f. Hansen 1873–1955 er datter af grosserer Harald *H. 1835–1902.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 92–96. Stamtbl. over efterkommere af Georg Frederik Ulrich og Anna Magdalene Herbst, 1928 4–11.

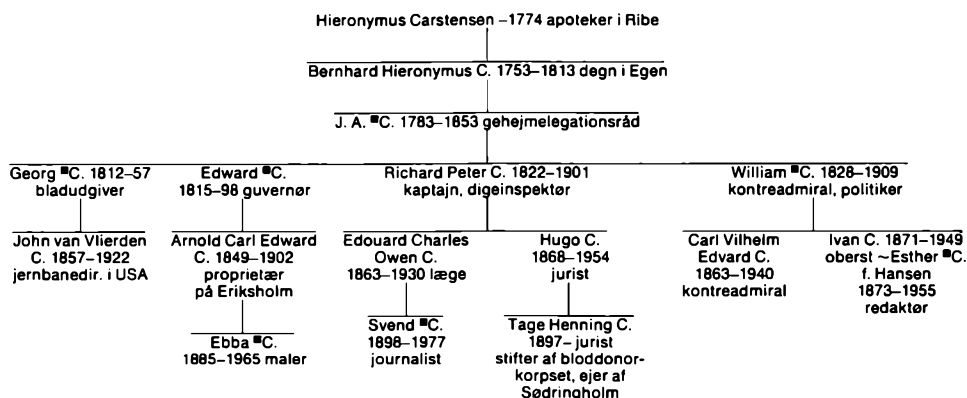
Hans H. Worsøe

Carstensen, A. Riis, se Riis Carstensen, A.

Carstensen, Hans Carl Emil, 1837–1922, redaktør. * 19.1.1837 på Gammel Ryomgård, Randers amt, † 17.2.1922 i Kbh., urne på Gentofte kgd. F: proprietær Thomas C. (1793–1869, ~ 1° med Johanne Cathrine Kirstine Wiimh, 1790–1824) og Marie Christine Petersen (ca. 1805–72). ~ 6.12.1887 i Kbh. (Holmens) med inspektør ved Kbh.s telefonselskab, senere journalist, redaktør Johanne Caroline Vilhelmine (Mimi) Budde-Lund, f. Nielsen (~ 1° 1872 med købmand Carl (Charles) Frederik Budde-Lund, 1848–79), * 25.1.1852 på traktørstedet Constantia, Charlottenlund, † 13.5.1935 i Kbh., d. af restauratør

Christian N. (1809–86) og Bergine Nyberg (1817–87).

C. blev student 1856 fra Århus og tog 1864 statsvidenskabelig eksamen. 1860 begyndte han sin journalistiske virksomhed i Avertissementstidende og blev s.å. knyttet til Dagbladet; 1865–66 arbejdede han ved Berlingske Tidende, 1867–68 ved Dagstelegraphen, derefter ved det nyoprettede Dagens Nyheder, var dets redaktør sammen med R. Watt 1871–73 og derefter dets eneredaktør. Bladet stod yderst til højre i den københavnske presse, en fordel i disse år da de egentlig nationalliberale anskuelser tabte deres magt over borgerskabet, og proprietærsonnen havde let ved at støtte landstingsgodsejernes politik overbevisningstro og skarpt med front mod parlamentarisme og demokrati. Med sine udpræget nationale synspunkter havde han en særlig forkærlighed for J. F. Scavenius til hvem han stede bevarede et nært forhold. Som journalistisk elev af C. St. A. *Bille lagde han vægt på den skolede form og på en uskånsom polemik der en tid lang også gik ud over den gamle nationalliberalismes bladmænd og gjorde ham omtalt og frygtet. Personlig var han omgængelig og hensynsfuld, afholdt af sit personale og med gode repræsentative evner. Han fik ikke ringe indflydelse i højre og var 1885–90 formand for de konservative klubbers repræsentantskab, folketingskandidat i Lejre 1887 og 1890, i Frederikssund 1892. En moderne bladleders mangesidighed og villighed til afkald på en mere personlig og sindig livsførelse ejede han imidlertid ikke, og hans blad blev aldrig et indbringende foretagende. 1891 optoges det i den Ferslewske bladkreds, og 1896 fik C. til medredaktør L. Wiggers og blev samtidig medredaktør af Nationaltidende. Med forskellige medredaktører bevarede han stillingen til sin død, stadig virksom for bladenes politiske hold-

Carstensen, Carl

ning og tilskyndende, rådende og rettende, men uden megen føling med den bladmæssige udvikling. Marts 1915 samlede han således medarbejderne til protest mod den journalistiske linje som var anlagt i Dagens Nyheder af dens nye redaktør Anker Kirkeby der måtte fratræde efter få ugers ansættelse. C. gjorde et betydeligt og frugtbart arbejde som Journalistforeningens formand 1893–1906 og nød stor anseelse i sin stand. – R. 1894. DM. 1905. □ Karikaturer af K. Gumborg 1886–89 og af Alfred Schmidt, 1886 (Fr. borg). Træsnit 1893 efter foto. Mal. af P. Mønsted, 1899. Relief af A. Bundgaard, 1905. Foto.

Dagens nyheder 27.9.1918 og 18.2.1922. N. J. Berendsen: Af en gammel journalists erindr., 1918 64–67 122f 136–38. Nationaltid. 17.2.1922. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Paul Læssøe Müller)

Carstensen, Ebba Ninna Beck, 1885–1967, maler. * 23.8.1885 i Västre Kvärnstorp, Skåne, † 13.10.1967 på Skt. Josephs hosp. Kbh., begr. Humlebæk kgd. F: proprietær, senere ejer af Eriksholm i Tikøb sg. Carl Edward Arnold C. (1849–1902) og Antonia Catharina Møller (1854–1933). Ugift.

Faderen var landmand og ejede en gård i Skåne, hvor C. fødtes. Da hun var 1½ år flyttede familien tilbage til Danmark hvor den boede på en lille gård, Eriksholm, ved Helsingør. Her oplevede hun en barndom rig på indtryk af naturen og på fantasifulde lege. Denne barndom fik stor betydning for hendes kunst i dens modne form, sådan som Haavard Rostrup fremhæver i sin levnedsskildring af hende. Selv har hun derom sagt at »alting bunder i barndommen«. Det er i denne forbindelse interessant at nævne at hun af ældre kunst modtog de stærkeste indtryk af de forhistoriske hulebilleder i Spanien. Der er fx i hendes billeder med bibelske motiver en stærk tilnærmelse til primitiv stil der minder om børns billeder. I hendes kunst i øvrigt er der i motivvalg og stil bestandig noget af barnets opfattelse med betoning af det nære: stuen, tingene og i landskaber husene, kreaturerne, træerne mere end himmel og horisont. Koloristisk lagde hun sig ikke fast ved en bestemt palet, brugte mange farver, men begrænsede gerne et billedes farve til få hovedfarver hver med flere nuancer. Kan der i visse af hendes olieblade være mathed og noget uldent i farven, ses hendes koloristiske intentioner klart i hendes studier i vandfarve, hvoraf Statens museum for kunst har et smukt udvalg. C. fik sin første malerundervisning hos sin fætter, Sigurd *Wandel, og senere 1903 i Paris hvor udbyttet var ringe. Derefter gik hun i Kbh. på malerskole og på kunstakademiet til

1913. Hun udstillede første gang 1908 (Charlottenborg), og 1909 på en udstilling arrangeret af De unge kunstneres forbund. I de nærmest følgende år modtog hun stærke indtryk fra modernismen, repræsenteret ved fra Paris hjemvendte danske og udstillinger af bl. a. yngre franske malere i Kbh. og ved Tetzen-Lunds samling. Hun opgav sin hidtidige impressionisme og stræbte mod stramning og forenkling. Visse kubistiske stiltræk optoges i hendes billeder og holdt sig længe, men hun sluttede sig nærmest til den reaktion mod kubismen som karakteriserer 1920'erne. Selv talte hun (1924) om »at vende tilbage til naturen«. Abstraktionen veg for en fabulerende romantisk stemningsbetonet udtryksform i interiører, landskaber og religiøse og mytologiske kompositioner. 1921 var hun for første gang på en større rejse med længere ophold i Paris som hun senere besøgte flere gange. Hun rejste senere meget og var også i bl. a. Spanien, Italien og Nordafrika. C. var medlem af Decembristerne hvor hun regelmæssigt udstillede, og havde separatudstillinger i Kunstforeningen i Kbh. 1933 og 1960. Hun modtog Eckersberg-medaljen 1930, Tagea Brandts rejselæg 1936 og Thorvaldsen-medaljen 1936. Statens museum for kunst har et ret repræsentativt udvalg af hendes kunst. □ Selvportr., malet 1937. Tegn. af Gunnar Hossy, 1965. Tegn. af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.)

E. C. i Samleren X, 1933 46f. H. Rostrup: E. C., 1937 = Vor tids kunst XXII. Interviews i BT 21.3.1933; Berl. søndagsmag. 8.12.1940 og 29.3.1942; Berl. aften 4.2.1944; Gads da. mag., 1944 606–12; Ekstrabl. 14.1.1946; Nationaltid. 20.1. s.å. og 1.2.1952. – V. Wanscher i Politiken 7.11.1924. E. B.-G. i Konstrevy, 1935 18f. J. J. Thorsen i Kunst III, maj 1956 259–62. Herm. Madsen sst., marts 1963 170 194.

Henrik Bramsen

Carstensen, Edward James Arnold, 1815–98, guvernør. * 7.9.1815 på Malta, † 5.9.1898 i Kbh. F: generalkonsul, senere konferensråd J. A. *C. (1783–1853) og Anna M. Ulrich (1794–1865). Casarerede („hjemførte“) 10.7.1842 mulatinden Severine Brock, † 23.9.1843. ~ 1° 8.12.1848 på Frbg. med Adelaide Franciska Marie Frederikke Emilie Brun, * 7.11.1821 i Kbh. (Petri), † 12.3.1865 i Sorø (~ 1° 1841 med Johan Vilhelm Grevenkop-Castenskiold, 1806–44), d. af hofjægermester, kammerherre Carl Frederik Balthazar B. (1784–1869) til Krogerup og Frederikke Margrethe Bügel († 1875). ~ 2° 10.4.1875 med Marion Johns, * 18.1.1828, † 18.11.1875. – Bror til Georg *C. og William *C.

C. blev student 1833, privat dimitteret, og cand. jur. 1841. I studentårerne kom han i Studenterforeningen og tjente i Kongens livkorps hvori han blev premierløjtnant og hvorfra han 1842

fik sin afsked med rang af kaptajn. 1841, efter at han havde fået afslag på en ansøgning om en stilling i generaltoldkammeret, søgte han om ansættelse som assistent ved det danske guvernement i Guinea. I sin ansøgning fremhævede han bl. a. at han fra sin ungdom var vennet til Afrikas klima. Januar 1842 rejste han via London til Guldkysten, og maj 1842 ankom han til det danske hovedfort Christiansborg ved det nuværende Accra. Skønt C. egentlig kun var udnævnt til anden assistent kom han dog straks til at beklæde embedet som første assistent idet forgængeren rejste hjem, og allerede tre måneder senere springvancerede C. endnu en gang idet guvernør Wilkens døde i august. C. fungerede derefter som interimsguvernør indtil han den 30.7.1844 under et ophold i Kbh. udnævntes til virkelig guvernør. Skønt C. først var kommet til Kbh. i juli måned forlod han allerede i august byen for at rejse tilbage til Guldkysten hvortil han kom i oktober s.å. April 1847 rejste han for anden gang tilbage til Danmark hvortil han kom s.å.; han havde haft vanskeligheder med at tåle klimaet. Ved juletid 1849 rejste han fra Kbh. til Guldkysten for at lede overleveringen af de danske besiddelser til England. Da denne var slut forlod han april 1850 Guldkysten. Oktober 1850 blev han afskediget som guvernør, men fik dog tilladelse til fortsat at føre guvernørtitlen og bære guvernøruniformen ligesom han fik rang af oberstløjtnant og 2000 rdl. årligt i ventepenge. Marts 1853 udnævntes han til amtsforvalter i Ringsted, et embede han beklædte til 1867 da han tog sin afsked; samtidig hermed udnævntes han til kammerherre, og endnu s.å. til overordentlig kommissær ved afstemningen om en eventuel overdragelse af St. Thomas og St. Jan til USA. Derefter bosatte han sig i København hvor han døde godt tredive år senere.

C. blev den sidste danske guvernør på Guldkysten, men hans administrative reformer og forslag til ændringer af kolonipolitikken gør ham til en af de betydeligste og interessanteste blandt de danske guvernører. C.s administrative reformer førte til udbygelsen af det danske protektorat på Guldkysten først og fremmest ved at han gennem underhandlinger (palabre) tiltog sig myndighed til at afgøre negrenes stridigheder. Denne politik medførte at stridighederne med englænderne om Akim og Akwapim ikke ganske ophørte. Endvidere udbyggede C. skolevæsenet og militærvæsenet, ligesom han nedskar forskellige ydelser såsom gager og coutumer (☺: fest, hvortil guvernementet gav spiritus) til de indfødte; disse ydelser smagte for meget af tribut. I de første år findes der ikke i C.s indberetninger til generaltoldkammeret mere radikale forslag til

ændringer. En anledning til at C. for alvor begyndte at udarbejde sine reformforslag var et rituelt barnemord i landsbyen Ursu ved Christiansborg: efter en mislykket palaber blev to negerbørn fanget; de blev snart efter ofret og deres blod hældt ud over en stor tromme som i dag findes på Nationalmuseet i København. De to hovedmænd blev dødsdømt for dette mord, men benådet og deporteret til København hvor de sad fængslet, indtil Danmark solgte sine afrikanske kolonier. En ting der bekymrede C. meget var den fortsatte illegale slavehandel via dansk territorium. For at bekæmpe denne fik han fortet Prinsstenen øst for floden Volta genopbygget, ligesom han slog til lyd for at danske orlogsskibe skulle lægge turen til Vestindien om ad Guinea for at afskrække slavekøbmændene. Det vigtigste af C.s reformforslag er en stor plan om slavehandelens undertrykkelse og Afrikas civilisation, som han udarbejdede i november 1847 under et ophold i Kbh. Planen er udarbejdet umiddelbart efter, at neger-slaveriet i dansk Vestindien havde været debatteret på de danske stænderforsamlinger. C. vendte sig heri mod den engelske abolitionist T. F. Buxtons bog *The African Slave Trade and its Remedy*, 1840 hvori det hævdedes at den ineffektive engelske krydsereskadre til slavehandelens bekæmpelse blot forværrede slavernes forhold under overfarten.

Motsat Buxton mente C. ikke at en udbygning af krydsereskadren kunne standse slavehandelen, og i stedet fremlagde han en plan om at civilisere Afrika med civiliserede negre ved at kombinere en emigration fra Afrika med en immigration dertil. Frinegre og frikøbte slaver skulle rejse til Vestindien, og civiliserede negre skulle immigrere til Afrika som så langsomt skulle civiliseres. I en engelsk kommissionsrapport om Vestafrika fra 1842 som C. nævner i sine indberetninger findes en lignende plan. En tredje inspirationskilde for C.s kolonireformer var den engelske guvernør på Guldkysten George Maclean som C. omgikkes selskabeligt, således som det ses af C.s bevarede dagbøger. Den 7.3.1848 skrev kollegiet i Kbh. til guvernementet i Guinea at der skulle udarbejdes en ny instruks på grundlag af C.s forslag. Men allerede den 3.4. – efter de bevægede martsdage – resolverede kongen efter indstilling fra handelsminister C. A. Bluhme at der skulle arbejdes for at få de danske kolonier i Afrika solgt til England. Skønt de ydre begivenheder således kastede et tragikomisk skær over C.s kolonipolitiske reformplaner er der dog flere steder i hans indberetninger og dagbøger der taler for at opfatte hans reformplaner som de foranstaltninger han anså for nødvendige, hvis man ville bibeholde kolonierne. Endvidere spillede

Carstensen, Edward

C. en afgørende rolle ved salgsforhandlingerne med England. I øvrigt viser C.s dagbøger at han ligesom mange andre danske koloniembedsmænd befandt sig dårligt i tropekolonierne.

Mens man i 1700-tallet primært betragtede de danske besiddelser i Afrika som befæstede handelsstationer og ikke ønskede at blande sig i negrenes forhold, ville C. udstrække Europas kultur og moralske normer til også at gælde i Afrika. C.s koloniopfattelse er ikke original men han har æren for at have formidlet engelske koloniteorier til Danmark. – R. 1846. DM. 1850. Kammerherre 1867. □Mal., antagelig af Dreyer. Litografi. Foto.

Kilder. E. C.: *Gouverneur E. C.s indberetn. fra Guinea 1842–50, 1964, udg. G. Nørregård.*

Lit. R. Hammer i *Tidskr. for søvæsen* XCIII, 1923 281–331. Georg Nørregård i *Hist. t. 10.r.* III, 1934–36 335–412. Jens Yde i *Fra nationalmuseets arbejdsmark, 1945* 18–24. G. Nørregård i *Vore gamle tropekolonier*, red. Johs. Brøndsted, VIII, 1968. M. Kwamena-Poh: *Government and politics in the Akuapem state 1730–1850*, London 1973.

Papirer Kopier Rigsark.

Sv. E. Green-Pedersen

Carstensen, Esther Henriette, 1873–1955, redaktør. * 10.8.1873 i Skodsborg, † 12.12.1955 på Kommunehosp., Kbh., begr. i Humlebæk. F: grosserer Harald *Hansen (1835–1902) og Anna G. C. de Dompierre de Jonquières (1847–1941). ~ 19.1.1898 i Kbh. (Frederiks) med premierløjtnant i Livgarden, senere oberst, kammerjunker Ivan C., * 24.4.1871 i Kbh. (Holmens), † 21.8.1949 i Kbh., s. af kaptajn i marinen, senere karak. kontreadmiral William *C. (1828–1909) og Emmy F. H. S. Grevenkop-Castenskiold (1842–1933).

C. blev student 1893 fra N. Zahles skole og tog I. del af polyteknisk eksamen 1897. Sine videre studier opgav hun efter indgåelse af ægteskab. Fra sin tidligste ungdom var C. – sammen med sin kusine den senere øjenlæge Estrid *Hein – stærkt optaget af spørgsmålene omkring kvindernes stilling i samfundet og tilsluttede sig Dansk kvindesamfund. Snart var hun blandt de ledende i organisationen og 1907–18 medlem af dens hovedstyrelse, 1913–18 som næstformand. C. redigerede 1908–13 DKs tidsskrift *Kvinden og Samfundet*, og 1907 gjorde hun som formand for DKs valgretsudvalg et stort – men forgæves – arbejde for at samle alle de kvindeforeninger som havde valgetten på deres program i én landsomfattende forening. 1928–32 var hun igen medlem af hovedstyrelsen, og virkede gennem to perioder som yderst energisk formand for organisationens københavnske afdeling (1916–21 og 1934–44) og blev herefter udnævnt til kredsens

æresformand. C. var altid langt forud for sin tid i tankegang og lydhør over for nye ideer. DKs ungdomskredse havde i hende en trofast ven og støtte. Hun beskæftigede sig med alle sider af kvindesagen men var især optaget af den gifte kvindes usikre retslige stilling og manglende økonomiske selvstændighed når hun ikke havde egne indtægter. Som mødeleder og diskussionsdeltager var C. fremragende, og intet arbejde lå under denne aristokratiske udseende og smukke kvindes værdighed, hvad enten det drejede sig om at uddele løbesedler eller sælge kvindeforeningernes marguerit på gader og stræder – det blev hun ved med til hun næsten var firs. □Mal. af G. Achen, 1902. Foto.

Gyrithe Lemche: *Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år, 1912* (2. udg. 1939). *Kvinden og samfundet* 15.10.1913. E. Graff sst. 1953 108 og M.H. Neerup sst. 1956 11. Aagot Lading: *Dansk kvindesamf.s arbejde gennem 25 år, 1939.*

Inga Dahlgård (Gyrithe Lemche)

Carstensen, Georg Johan Bernhard, 1812–57, bladudgiver, stifter af Tivoli og Casino. * 31.8.1812 i Algeriet, † 4.1.1857 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: generalkonsul, senere konferensråd J. A. *C. (1783–1853) Anna Magdalene Ulrich (1794–1865). ~ 1° 1845 med sin kusine Fanny Elizabeth Webb, * ca. 1824 i Cornwall, † 29.12.1846 i Kbh. (Garn.), d. af løjtnant i flåden Joseph Richard Raggett W. (1788 – ca. 1856) og Charlotte Emilie Sophie Ulrich (* 1796). ~ 2° 8.4.1850 på St. Thomas med Mary Ann Sempill, * 22.10.1829 på St. Croix, † 16.12.1880 i New York, d. af planter, kaptajn John Renger S. og Ann Ruan. – Bror til Edward *C. og William *C. C. kom til Kbh. i 1820'erne og sattes i Efterslægtsselskabets skole hvor han allerede oprådte som redaktør af et drengeblad; senere blev han elev på Herlufsholm og 1832 dimitteredes han privat til universitetet og tog filosofikum. Jura skulle være hans brødstudium, men dagene gik med litterære sysler og med militær uddannelse i Kongens livjægerkorps hvorfra han 1835 afgik som løjtnant. Derfra drog han på eventyr. Over Spanien tog han til Marokko, var en vinter i Paris, rejste til Philadelphia og kom efter tre års fravær 1838 atter til Kbh. som en rodløs kosmopolit der forbandt fransk elegance med amerikansk smartness. Nu ville han være skuespiller, men snart fortsatte han sin i Frankrig og USA påbegyndte journalistiske virksomhed, ikke ved den bestående presse, men ved at udgive salonbladet *Portefeuille* (1839–41) der – i lighed med alt, hvad C. rørte ved – snart skød ham og blev til *Figaro* (1841–42) og *Ny Portefeuille* (1842–44) for 1845 at ende som *Dansk Album*. C. havde

udpræget journalistisk sans; hans ugeblades lette, brogede, for en stor del oversatte indhold fandt mange læsere; især blandt damerne, men vakte uvilje i dagspressen der ikke tillod at opmærksomheden blev draget bort fra 1840ernes altoverskyggende politiske spørgsmål. Han skrev selv kvikt og naturligt om teater, fx om sceneinstruktionens betydning, og fremsatte meninger der gav J. L. "Heiberg anledning til at kalde ham „en Nullitet som æstetisk Dommer“, mens „Fædrelandet“ opfattede ham som „en opvartende Hofjunker hos beaumonde“, men da C. bl.a. i Rosenborg havde arrangerede store illuminations- og fyrværkerifester for Figaros abonnenter blev hans navn populært, og selv Heiberg erkendte hans bestræbelser for at samle publikum til „smagfulde Festiviteter i det paa saadanne Forlystelser hidtil saa fattige Kjøbenhavn“. Den succes der fulgte C.s „Festinoer“ gav ham (23.10.1841) mod til at optage en idé som to tidligere ansøgere ikke havde kunnet gennemføre, og som gik ud på oprettelsen af „Kjøbenhavns Tivoli og Vauxhall“ der skulle være et aktieselskab. 7.4.1842 fik han et femårigt kgl. privilegium, og 15.8.1843 åbnede han det nu verdenskendte Tivoli. Fra sine rejser havde han kendskab til lignende foretagender i udlandet og med genial forståelse af byens fremtidige udvikling fik han mod en årlig afgift af 472 rdl. realiseret sin plan på henimod 10 tdr. land af fæstningsterænet uden for Vesterport. Tivoli blev straks en stor succes og fik en vis politisk betydning, der medførte at Chr. VIII besøgte haven og udnævnte C. til kgl. agent (juli 1844). Men C.s fantasi og flotte initiativ kolliderede uafsladelig med bestyrelsens småborgerlighed; hans glanstid varede kun halvanden sommer. Da nysgerrigheden skulle forvandles til varig interesse, kastede han sig ud i nye aktieforetagender, dels omfattende et hotel, dels et „Vinter-Tivoli“ kaldet Casino, således at han som hovedstadens maitre de plaisir kunne dirigere forlystelserne året rundt. 1.11.1845 fik han kgl. bevilling til at oprette denne vinterhave med koncertsal i Amaliegade; den åbnedes under stor opmærksomhed 21.2.1847, men ideen var forfejlet og svækkede hans samtidige ledelse af Tivoli hvis privilegium udløb 1847, uden at han havde fået det fornyet. Bristede forhåbninger medførte at han modtog krigens udbrud 1848 som en befrielse; han meldte sig frivillig og blev løjtnant ved 1. reservebataljon for senere på året som kar. premierløjtnant at lade sig ansætte ved den vestindiske hærstyrke på St. Thomas. 1852 tog han afsked som kaptajn og bosatte sig i New York, hvor han i forening med den tyske arkitekt C. Gildemeister udførte de tegninger til Krystalpaladset som vandt prisen,

men på grund af en finansiell katastrofe indbragte de ham ikke det forventede honorar.

Med svækket helbred kom C. 1855 tilbage til Kbh. Han måtte nu kæmpe en hård kamp for at holde sig oven vande, bl.a. ved at arrangere fester på Klampenborg og Marienlyst. Da han mærkede at bestyrelseskontoret i Tivoli og Casino, der fra 1848 benyttedes til folkeligt skuespilhus, var lukket for ham fremsatte han uretmæssige økonomiske krav som bragte ham nye skuffelser. Stridighederne efterlod i hans sind en trang til at ødelægge det etablissement der har bevaret hans navn, og hvor hans statue nu er rejst. I harme over udelukkelsen fødte han en plan om at anlægge et konkurrerende foretagende, og 14.4.1856 fik han kgl. bevilling til at realisere denne hævnakt i en have ved Frbg. allé, hvortil han samtidig søgte at få koncession på anlæggelsen af en sporvognslinie. I indbydelsen til aktietegningen stræbte han at vinde ny tillid og kredit ved at erkende at „Aarene og Livets bevægede Forhold havde fremkaldt en større Alvor hos ham“. Han skånedes imidlertid for også at opleve den skuffelse som Alhambra blev; inden etablissementet åbnedes, døde han af lungebetændelse.

Han var i 1800-tallet den første som i stor stil førte formerne for det europæiske forlystelseliv til Kbh. Det letsindige og omskiftelige i hans livsførelse tillod ingen i samtiden at fælde en retfærdig dom om hans personlighed. Efter H. C. Andersens mening var han et geni, Carl Ploug betragtede ham derimod som en litterær probenreuter. På en måde havde de begge ret. C.s springske fantasi og letvakte begejstring gav ham et præg af genialitet, men løsheden i hans karakter svækkede alt hvad han foretog sig. Hans brist var et misforhold mellem hans startglæde og hans udholdenhed. P. Hansen sammenlignede hans liv med et lys, tændt i begge ender: „Blussende og flammende, men hurtigt udbrændt“. – Agent 1844. □Mal. af A. A. Müller, udst. 1834. Afbildet på skydeskive 1843 (Det kgl. kbh.ske skydeselskab). Mal. af Marstrand 1844 (Fr.borg), gengivet i flere litografier, bl.a. af Holmgreen 1918. Satirisk tegn. af Marstrand ca. 1845 (Fr.borg). Satirisk træsnit 1845–46. Tegn. af C. Plötz (Fr.borg). Buste af N. H. Bondrop, udst. 1858. Raderet mindeblad af S.Schack, 1860, samme portrættype litograferet af E. Fortling efter daguerreotypi og flere litografier og træsnit. Buste af C. Peters 1868, og statue af A. Bundgaard, 1903 (begge Tivoli). Foto.

Tivoli. Officielt festalbum 1843–93, udg. P. Hansen, 1893. Viggo Lindstrøm: Kbh. i træderne, 1913. C. A. Clemmensen: Tivoli gennem 75 år, 1918. Rob. Neii-

Carstensen, Georg

dam: Omkring teatret, 1919 79–98. Samme: Casino, 1948.

*Robert Neiiendam**

Carstensen, Johan Arnold Hieronymus, 1783–1853, generalkonsul. * 6.8.1783 i Guderup på Als, † 14.3.1853 i Kbh. (Frbg.), begr. på Frbg. F: degn og lærer Bernhard Hieronymus C. (1753–1813) og Birthe Cathrine Pedersen (ca. 1754–1819). ~ 16.12.1811 i Algier (bekræftet 8.4.1834 i Slotsk., Kbh.) med Anna Magdalene Ulrich, * 14.3.1794 i Reval (Tallinn), † 21.3.1865 i Kbh. (Frbg.), d. af kar. kaptajnløjtnant, senere generalkonsul i Algeriet og toldforvalter i Frederiksstad Georg Frederik U. (1762–1830, ~ 2° 1817 med Henriette Marie Mourier, 1788–1882) og Gertrud Kaas (1766–1814). – Far til Edward *C., Georg *C. og William *C.

C.s farfars anden hustru var efter den første mands død gift med kaptajn J. A. Mylford til Søvig ved Varde der omhyggeligt sørgede for C.s opdragelse. Da han var blevet student 1800 fra Ribe, begyndte han at studere teologi og erhvervede sig samtidig hermed et anset navn som sproglærer, særlig ved søkadetakademiet. Dette tiltrak finansminister, grev E. H. Schimmelmanns opmærksomhed og foranledigede at denne tilbød ham ansættelse i det konsulære korps. Uagtet C. var lige ved at tage teologisk embeds-eksamen modtog han tilbudet og blev 1810 konsulssekretær i Alger, derefter 1815 konsul i Tripolis, 1821 generalkonsul sst. og endelig 1822 generalkonsul i Alger hvor han forblev indtil 1831, da posten inddrogtes som følge af franskmændenes okkupation. Efter omtrent et års ophold i Frankrig vendte C. tilbage til Danmark hvor han fik det hverv at censurere de privilegerede blade, en stilling i hvilken han vandt så megen anerkendelse at det en tid skal have været påtænkt at etablere en officiel tidende under hans ledelse. Imidlertid blev generalkonsulatet i Tanger ledigt, og C. udnævntes i 1833 til denne post. Han indlagde sig her fortjeneste ved, navnlig med støtte af den engelske konsul Drummond Hay, at tilendebringe forhandlingerne angående ophævelsen af den årlige tribut eller present til en værdi af 25 000 piastre (ca. 50 000 rbd.) der siden traktaten af 25.7.1767 ydedes sultanen af Marokko fra kongen af Danmark. Traktaten om ophævelse af tributen undertegnede af C. 5.4.1845 i Larache sammen med Sidi Büselham Ibn Ali for sultanen, Mulai Abdarrahmān Ibn Hisjām. I Marokko var C. til 1846 da han forflyttedes til Kristiania, men den bratte overgang til et nordligt klima nedbrød hans helbred, og 1849 tog han sin afsked. C. var en af naturen godt begavet mand med omfattende sprogkund-

skaber og mange forskelligartede interesser samt i besiddelse af megen personlig elskværdighed. Gehejmelegationsråd 1831. Konferensråd 1845. – R. 1828. K. 1845. DM. 1849. □Mal. af El Casena.

H. P. Giessing: Kong Christian den Ottendes regeringshist., 1852 387f. 483–88. Alex Thorsøe: Den danske stats hist. 1814–48, 1877–78 654. C. F. Wandel: Danm. og barbareskerne 1746–1845, 1919. – Papirer i Rigsark. Breve i Kgl. bibl.

*Fr. de Fontenay**

Carstensen, Svend Aage Richard, 1898–1977, journalist. * 23.9.1898 i Sønderød ved Odense, † 22.5.1977 på kommunehosp. i Kbh., urne sst. (Bispebjerg kgd.). F: læge Edouard Charles Owen C. (1863–1930) og Ellen Hecksher Martensen (1872–1956). ~ 29.6.1937 med Inger Fog, * 14.11.1911 i Kbh., † 11.3.1970 i Kbh., d. af intendant, senere overintendant, kammerjunker Ove Conrad Ludolph Holbøll F. (1864–1938) og 2. hustru Dagmar Karoline Nordsten (1881–1953).

C. blev student fra Ålborg katedralskole 1916 og påbegyndte først et medicinsk studium, men hele hans levende udadvendte aktualitetsinteresse, måske arveligt bestemt – han var brorsøn af Tivolis grundlægger Georg * C. – førte ham hurtigt over i journalistik, og efter uddannelse ved blade i Ålborg kom han 1919 til Politiken som han i mange år bevarede tilknytning til indtil han efter den anden verdenskrig blev medarbejder ved Berlingske Tidende. C.s alsidige dagbladsjournalistik var uden synderlig originalitet eller stilistisk særpræg, men hans instinkt for de helt nye muligheder den teknologiske udvikling åbnede for massemedierne medførte at han her blev en pioner i dansk presse. 1923 tog han initiativet til den første danske radio-nyhedsudsendelse over Lyngby radio fra et lille studie i Jorcks Passage i Kbh., og da de danske dagblade efterhånden erkendte den nye nyhedsformidlings uundgæelighed og stillede sig bag Pressens radioavis blev C. 1926 dens første redaktør, en stilling han også i kraft af sit organs egnethed bevarede til 1939. C. virkede i mange år som dansk korrespondent til udenlandske blade, først og fremmest New York Times og Daily Mail. I denne egenskab kunne han i kraft af sin konstante, aktuelle nærværenhed nå gennem New York Times og inden den tyske besættelsesmagt spærrede al kommunikation med omverdenen at få den første meddelelse om Danmarks besættelse frem til udlandet i morgentimerne 9. april 1940. I en bog *Syv Aar i Søgelyset*, 1945 har C. givet et anekdotisk præget nærbillede af årene umiddelbart før og under besættel-

sen som de oplevedes på dagbladsredaktionerne.
□Foto.

Finn Lokkegaard: Det danske gesandtskab i Washington 1940–42, 1968. Politiken 25.5.1977.

Erik Seidenfaden

Carstensen, William August, 1828–1909, politiker, søofficer. * 2.12.1828 i Algeriet, † 16.2.1909 i Fredensborg, begr. i Humlebæk. F: generalkonsul, senere konferensråd J. A. *C. (1783–1853) og Anna M. Ulrich (1794–1865). ~ 15.8.1862 i Sorø med Emmy Friede Holtine Sophie Grevenkop-Castenskiold, * 21.9.1842 på Hørbygård, † 28.2.1933 i Vallerød, d. af jægermester Johan Vilhelm G.-C. (1806–44) og Adelaide Franciska Marie Frederikke Emilie Brun (1821–65, ~ 2° 1848 med William C.s bror Edward C., 1815–98). – Bror til Edward *C. og Georg *C.

C. flyttede med faderen fra Algeriet til Danmark og derfra til Marokko, kom atter til Danmark 1839 og blev kadet 1841, løjtnant 1847 med kongens æressabel, premierløjtnant 1855, kaptajn 1868 og kommandør 1879. I krigen 1848–50 tjente han dels på korvetten Flora og dels i dampskibet Geiser. 1851–55 var han i fransk tjeneste og deltog i det kombinerede fransk-engelske angreb på Petropavlovsk på Kamchatka, 1857–60 i russisk tjeneste og atter i østasiatiske farvande. Som næstkommanderende i korvetten Hejmdal 1864 deltog han i affæren ved Schwinmünde og kampen ved Helgoland og tog derefter af helbredshensyn to års ophold i Frankrig og Algeriet. 1870 blev han chef for søofficersskolen, var hvert andet år chef for kadetskibet og 1886 chef for en eskadre af kanon- og torpedobåde. 1892 afgik han fra stillingen som skolechef da en kadet havde skudt sig, hvilket sikkert ganske med urette blev lagt skolen til last. Han afskedigedes n.å. ved opnået aldersgrænse med kontreadmirals karakter. Han var 1874–90 medlem af landstinget for Kbh., fra 1892 kongevalgt landstingsmand og blev 1895 statsrevisor. C. var en kundskabsrig og begavet officer med alsidige interesser og ligesom sin far en glimrende sprogmand. Hans hovedlivsværk faldt på søofficersskolen hvor han som chef kom til at præge en hel generation af søofficerer bl.a. i kraft af sin evne til at forstå og komme i kontakt med de unge. Hans indflydelse i søværnet var stor, bl.a. gennem posten som redaktør af Tidsskrift for Søværnen 1869–88, et tidsskrift som efter en stagnationsperiode under C.s ledelse kom til at opleve en opblomstring. Forsvarssagen førte C. ind i politik som højremand, men han blev ikke i politik den ledende skikkelse som hans faglige dygtighed og politiske forbindelser lagde op til. Grunden var at C. ikke var nogen tilhænger af Kbh.s landbe-

fæstning som han mente blev gennemført på flådens bekostning, og da denne gennemførtes som Estrups mærkesag opstod der en konflikt mellem C.s politiske og faglige overbevisning, hvad der hæmmede hans virkestrang inden for disse områder. Foruden at oversætte skønlitterære værker fra fransk og russisk udgav C. selv en række halv-dokumentariske værker med emner hentet fra hans egne oplevelser som søofficer. Af C.s historiske produktion kan nævnes bogen om Tordenskjold, 1887 som han udgav sammen med O. Lütken og som opnåede stor udbredelse og flere oplag. C. var medlem af militærkommissionerne af 1872 og 1879. 1883 var han sekretær for den 5. internationale amerikanistkongres der dette år afholdtes i Kbh. Hans organisering af denne kongres indbragte ham FM. i guld. C. var tingvalgt medlem af Kbh.s havneråd 1891–1903, formand for Alliance française 1892–97 og han var en af hovedkræfterne bag det internationale søfartsmøde i Kbh. 1902. – R. 1864. DM. 1877. FMG. 1885. K.² 1886. K.¹ 1896. □Træsnit 1888 efter foto. Tegn. af H. Nik. Hansen, 1908, raderet af ham selv. Foto.

W. A. C. Til orlogs 1848–50 (u.å.). Ombord og i land, 1878. En vandkur. Erindringer fra orlogstjenesten, 1881. Kanoneer og bådsmænd. Erindringer fra orlogstjenesten, 1881. Den gamle skole. Fortælling fra orlogslivet, 1882. På togt med russerne. Erindringer, 1884 og Mellem franske kammerater, 1894. – Tidsskr. for søværnen, 1910 LXXXI, 1910 35–37. Vict. Hansen i Ill. tid. 1908, nr. 12.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Carøe

Slægten stammer formentlig fra Sønderjylland, men dens første kendte mand, Jens Nielsen Kaarøe, døde 1667 i Nakskov. Hans søn, Hans Jensen C. (1661–1709) blev bager i Randers og var fader til købmand i Randers Hans Hansen C. 1701–62.

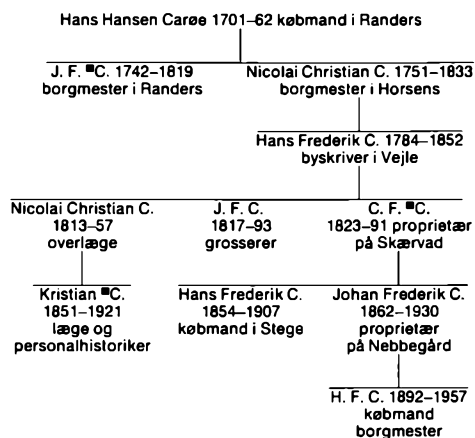
Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Carøe, 1940, m. tillæg og rettelser v. Hans F. Randbøll, 1971.

Hans H. Worsøe

Carøe, Christian Frederik, 1823–91, landmand. * 1.1.1823 i Horsens, † 5.5.1891 på Skærvad, begr. i Ginnerup. F: borgmester i Horsens, senere byskriver i Vejle Hans Frederik C. (1784–1852) og Helene Kruuse (1783–1865). ~ 24.6.1853 i Horsens ved Nørre Sundby med Ernestine Caroline Adalberta Augusta Wesenberg, * 9.10.1830 i Ålborg, † 18.12.1911 i Hjørring, d. af proprietær Jacob Albert W. (1802–79) og Ernestine Cathrine Elisabeth Wesenberg (1805–51).

Straks efter confirmationen kom C. to år i landvæsenlære på en gård i Bjerre hrd.; han søgte

Carøe, C. F.

derefter 1841 – som flere unge, videlystne landmænd på den tid – videre landøkonomisk uddannelse i Holsten hvor han i syv år var forvalter på tre forskellige gårde; han var derefter to år overforvalter på Ourupgård og overtog maj 1848 forpagtningen af Nielsminde i Vendsyssel og indførte s.å. den første tærskemaskine til landsdelen. Her var C. i ni år og fik god skik på den forsømte, hidtil ubeboede ejendom. Sammen med broderen, J. F. C. overtog han 1857 hovedgården Skærvad ved Grenå med tilhørende gods (afbyggergården Holmen, Neergårdsminde, Skærvad møllegård m.m.) der under hans energiske ledelse forvandlede fra en tarvelig gård med simpel besætning til en veldreven ejendom med stor yderig besætning på 300 kreaturer. Han holdt omhyggeligt regnskab og meddelte nu og da i Ugeskrift for Landmænd talmæssige resultater fra bedriften som ikke blot giver oplysning om fremgangen, men desuden om produktionsvilkårene på en veldreven herregård ved den tid. Han var en varm forkæmper for bevarelsen og udviklingen af rent jysk malkekvæg. Både mejeriprodukterne og markprodukterne som maltbyg fra Skærvad var af anerkendt fin kvalitet. Endnu før hedeselskabet tog plantningssagen op havde C. anlagt en plantage på 200 tdr. land foruden et større have- og parkanlæg ved gården. – Allerede 1848 blev C. medlem af bestyrelsen for Ålborg amts landboforening; 1868 var han med til at stifte Grenå landboforening og var formand indtil 1883 da han ønskede at træde tilbage og blev udnævnt til æresmedlem. 1877–87 var han formand for Den jyske haglskadeforening, han var i overbestyrelsen for Kolindsunds aktieselskab, repræsentant i Brandassuranceforeningen Jylland, i komiteen for anlæg af Randers–Grenå-banen, medlem af amtsrådet, landvæsenkommissær m.m. I 35 år

var han dommer ved landmandsforblyndinger, dyrskuer og udstillinger. Han var den første danske landmand som indsendte prøver af kunstgødning og foderstoffer fra forskellige fabriker til analyse, og fik ved landhusholdningsselskabet udvirket at analyseresultaterne offentliggjordes. – C. var en energisk og selvstændig personlighed med indsigt og erfaring i landbrugets forhold, og Skærvad blev et søgt lærested for unge landmænd. – Broderen, grosserer Johan Frederik C. (3.8.1817–27.12.1893) grundlagde et korneksportfirma i København, C. & Co., og var 1860–93 medlem af borgerrepræsentationen. Han havde en væsentlig andel i oprettelsen af den første danske slutseddel, Fobslutsedlen af 1856. □ Portrætteret på Krøyers børsbillede, 1895. – R. 1886. □ Foto. Mindesten i Skærvad skov.

Ugeskr. for landmænd, 7. r. III, 1891 271f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Carøe, Johan Frederik, 1742–1819, borgmester. * 7.11.1742 i Randers, † 18.10.1819 sst., begr. sst. F: købmand Hans Hansen C. (1701–62, ~1° med Maren Rasmusdatter, † 1735, ~2° 1738 med Anna Nørholm, † 1738) og Maren Schnell (1715–91). ~18.7.1771 i Randers med Anna Margrethe Hansen, døbt 7.2.1751 sst., † 10.5.1808 sst., d. af overvejer og -måler Johan H. (ca. 1705–73, ~1° med ukendt, † 1749) og Frederikke Brock (1727–93).

C. var 1758–63 på sorenskriverkontoret i Frederikstad, blev 1763 fuldmægtig på byskriverkontoret i Randers, tog 1767 dansk-juridisk eksamen, blev 1768 over- og underretsprøkurator i Nørrejylland, 1769 vicerådmand i sin fødeby, var 1769–72 konst. byfoged sst. og herredsfoged i Sønderhald, Ø. Lisbjerg og Rougsø hrd., 1773–1804 borgmester i Randers, 1775–1814 birke-dommer og skriver i Dronningborg distrikts birk og 1795–99 forligsmægler i Støvring, Nørhald, Onsild og Gerlev hrd. Desuden var han medlem af flere af regeringen nedsatte kommissioner. Som embedsmand og navnlig som medlem af Randers magistrat i 35 år var han yderst initiativrig og opnåede en usædvanlig indflydelse og anseelse. Han bødede på kommunens slette økonomi idet han 1772 udarbejdede en vedtægt ifølge hvilken byens jorder blev opdyrket og ved udleje kunne indbringe betydelige summer så ikke alene gælden kunne afbetales, men så der blev råd til nye investeringer. Et nyt rådhus blev opført 1778, Skt. Mortens kirke fik nyt tårn 1796, brandvæsenet blev sat i god stand, og et sprøjtehus byggedes 1800. Med store bekostninger ryddedes havnen for sten, og den opmudre-

des således at efter 13 års arbejde, år 1800, kunne større fartøjer lægge til ved byen. Det skyldtes også ham at landevejen mod syd der hidtil ofte havde stået under vand nu blev farbar. Han oprettede en spindeskole for fattige piger der 1789 forandredes til en almindelig arbejdsanstalt hvorved alt tiggeri blev afskaffet. Han fik endvidere indrettet det gamle helligåndshus til latin-skole og rektorbolig og reddede derved skolen fra nedlæggelse. Han fik fjernet byens sidste stråtage, fik gaderne repareret og brolagt og medvirkede i det hele til byens økonomiske fremgang. Om sin indsats for næringslivet skrev han en indberetning *Om Konstfliden i Randers og Omegn* (i Efterretn. fra Selsk. for indenlandsk Konstflid II). Han skildres af samtiden som en dygtig, men yderst myndig person. 1797 hædredes byen ham med at lade hans portræt ophænge i rådhusalen. – Justitsråd 1790. Etatsråd 1805. – R. 1809. □Mal. af Jes Jessen, 1797 (Randers mus.,. forhen rådhusalen).

J. F. C.: Borgmester J. F. C.s borgerlige trosbekendelse i Fra Randers amt XV, 1921 109. – Kristian Carøe: Etatsråd, borgmester Nicolai Christian Carøe og hans slægt, 1905 10–36. S. A. Stadfeldt: Beskrivelser over Randers købstad, 1804 123f.

S. Nygård*

Carøe, J. F. (1817–93), se Carøe, C. F.

Carøe, Kristian Frederik, 1851–1921, læge, personalhistoriker. * 8.10.1851 i Kbh. (Garn.), † 10. 11.1921 sst., urne på Garn. kgd. F: overlæge Nicolai Christian C. (1813–57, ~1° med Dorothea Frederikke Seest, 1811–48) og Sophie Christine Emilie Thiesen (1819–85). Ugift.

C. blev student 1869, privat dimitteret, og medicinsk kandidat 1877. 1878–80 var han kandidat på Frederiks hospital og studerede derefter omtrent et år i udlandet hygiejne og intern medicin, navnlig i München (Pettenkofer) og Paris. December 1881 til juni 1884 var han reservemedicus på Frederiks hospital hos prof. Carl *Reisz, hos hvem han vedblev at være amanuensis, og som han stod nær. Hans store interesse for skolehygiejne og børneforsorg førte ham ind i kommunens tjeneste, han var kreds læge 1887–1914, medlem af kommissionen angående statslæge med børneopdragelse 1893, blev skolelæge 1897 og var værgerådsmedlem 1908–13. Med privat praksis beskæftigede han sig efterhånden kun lidt, men fra sin ungdom havde han den varmeste interesse for personalhistorie, navnlig den medicinske, og denne fyldte snart hans liv. Hans studier i danske og udenlandske arkiver var meget indgående og hans litterære virke særdeles

omfattende; han har behandlet emner fra den medicinske kulturhistorie, studieforhold, folke-medicin, men især medicinske biografier. Det var udelukkende skandinaviske, og ikke kun danske forhold, C. behandlede, og han arbejdede med en yderliggående nøjagtighed og forsigtig kritik. En del af de spredte artikler samlede han i *Studier til dansk Medicinalhistorie*. 1912. 1917 udkom hans fortræffelige *Medicinalforordningens Historie*. Han var medudgiver af Ugeskrift for Læger 1893–1904 sammen med J. *Schou og af flere udgaver af *Den danske Lægestand* (1891, med supplement 1897 og 1901). Hans betydeligste arbejde der sikrer ham en høj rang mellem skandinaviske medicinalhistorikere er imidlertid det uhyre grundige værk *Den danske Lægestand 1479–1900* i fire bind, 1904–09; et femte bind udkom året efter hans død (ved J. W. S. *Johnsson). Også til Norges medicinalhistorie har han givet bidrag, var bestyrelsesmedlem af Samfundet for dansk-norsk personalhistorie og genealogi og indvalgte 1909 i Svenska Läkarsällskapet. Han var medstifter af Medicinsk-historisk museum 1908. Til universitetsbiblioteket testamenterede han sine efterladte manuskripter og en stor samling bøger; hans værdifulde malerisamling, hvori der var en del fransk kunst, deltes mellem Kolding museum og Statens museum for kunst, og hans formue tilfaldt lægeenker. 1921, ganske kort før sin død, blev han udnævnt til æresdoktor ved Kbh.s universitet. □Studie af Vilh. Rosenstand ca. 1889, for- arb. til „Studenternes Udfald 1658“. Tegn. af Gerda Ploug Sarp (Med.-hist. mus.). Foto.

J. W. S. Johnsson i Ugeskr. for læger LXXXIII, 1921 1299f. S. Hansen sst. 1567f. H. Hjorth-Nielsen i Pers. hist. t. 7. r. VI, 1921 197f. J. W. S. Johnsson i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 148–52 (m. bibliografi).

Fr. Lützhoft*

Casorti, Giuseppe, 1749–1826, pantomimiker. * 4.12.1749, † 28.2.1826 i Kbh. (Kat.), begr. sst. (Ass.). F: pantomimiker Pasquale *C. (–1800–) og Theresa Rinaldi. ~1776 med Antonetta Darnato, † tidligst 1826.

C. fulgte 1800 med sin fars trup, Det store italienske selskab, til Danmark og gjorde både ved sine bajadskunster og sin fremstilling af Pjerrot stor lykke hos det københavnske publikum. Han befandt sig så godt her at han, da faderens selskab 1802 drog mod syd, blev tilbage i Kbh. hvor han forenede sig med familien Price. For Pricernes teater på Vesterbro blev han en stor attraktion og til trods for at han ved tiltrædelsen af sit engagement var en mand på over de halvt hundrede år, kunne han dog endnu udføre en række ikke helt lette kunststykker, fx vakte han

Casorti, Giuseppe

jubel ved på en line at indtage et regulært måltid. Sin største betydning fik C. imidlertid som Pjerrotfremstiller. Han blev sjælen i pantomimerne, og det var ene og alene hans skyld at den ejendommelige kunstarts ældgamle traditioner blev bevaret her i landet. Datiden satte ham meget højt som komiker og lovpriste hans „Overgivenheder, som man i hele Europa ikke fandt Mage til“. Ja, selv en så betydelig scenisk kunstner som J. P. *Frydendahl fandt det ikke under sin værdighed at studere hans mimik. Okt. 1819 tog C. som halvfjerdsårig afsked med det danske publikum som han i Adresseavisen takkede rørt for de beviser, han havde fået „paa et ualmindeligt Bifald og almen Yndest“. Sammen med familien Petoletti forlod han landet, men dog kun for kortere tid. 1821 kunne det meddeles at den C.ske familie atter havde sluttet sig sammen med det gamle selskab på Vesterbros teater. Rimeligvis viste C. sig dog ikke mere for sit publikum. Indtil sin død levede han i et lille hus på Vesterbro. – C. der selv var mester for en række pantomimer hvis stof, art og form hvilede på den gamle hævdvundne praksis, skabte Pjerrotfigurens store popularitet her i landet. Allerede i hans fremstilling havde den de egenskaber som vi kender den dag i dag fra Påfugleteatret i Tivoli. Når traditionen har holdt sig levende så langt op i tiden skyldes det for en stor del den omstændighed at figuren blev overtaget af en kæde af talentfulde fremstillere, af hvilke der er særlig grund til at nævne J. F. Winther, Adolph *Price og ikke mindst N. H. *Volkersen.

E. Nystrom: Offentlige forlystelser i Frederik VI's tid, I, 1910. Torben Krogh i *Tilskueren*, 1934 105–20. Samme: *Forudsætning for den casortiske pantomime*, 1936 = *Studier fra sprog- og oldtidsforskning*. CLXXI. Samme i *Kulturminde*, 1939 68f. Harald Engberg: *Pantomimeteatret*, 1959.

*Torben Krogh**

Casorti, Pasquale, – 1800 –, pantomimiker, ekvilibrist. ~ Theresa Rinaldi. – Far til Giuseppe *C. 1798 ansøgte C., der på det tidspunkt befandt sig i Hamburg, forgæves om tilladelse til at lade sit selskab vise ekvilibristiske kunster i Kbh. Et nyt afslag fik han 1800, men ikke desto mindre kom han hertil og spillede på en andens bevilling. Hele kildetiden dette år gav han på Dyrehavsbakken forestillinger med sit store italienske selskab som var den største og betydeligste linedanser- og pantomimetrup der nogen sinde havde oprådt i Kbh. Selskabets præstationer der foruden den italienske pantomime bestod af kraft- og behændighedskunster gjorde stor lykke hos publikum, og 1801 kunne den italienske gøgler og mimiker, der af rent praktiske grunde var

gået i kompagni med sin landsmand Antonio Cetti, rykke ind på selve Hofteatret der nu besøgtes af håndværkere og arbejdsfolk, mens Christiansborg lå i ruiner efter branden 1794. Her opførte han bl.a. en række af de pantomimer der skulle blive grundlaget for denne kunstarts popularitet i Danmark, fx *Harlekin bombarderet*, *Pjerrots hvervning*, *Harlekin kok*, *Harlekin skelet*, *Harlekin hustyv af sin herre* og *Harlekin statue*. 1802 drog han med sin trup bort fra landet. De her nævnte pantomimer hviler alle på et ældgammelt fællesstof som blev rigt udnyttet af omrejsende gøglertrupper. I Danmark var slige pantomimer temmelig godt kendt allerede inden C. kom hertil med sit selskab, og den italienske gøglers navn var sikkert for længst glemt hvis ikke pantomimen ved et mærkeligt tilfælde var blevet en fast institution her i landet.

Eiler Nystrom: Offentlige forlystelser i Fr. VI's tid, I, 1910.

*Torben Krogh**

Caspersen, Hans, 1782–1865, ankersmed. * 7.7. 1782 i Kbh. (Frels.), † 20.3.1865 sst. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: ankersmed Johannes C. (1757–1816) og Anna Dorothea Weibach (1763–1841). ~ 5.8.1803 i Kbh. (Frels.) med Kirstine Jørgensen, døbt 26.12.1778 sst. (Frels.), † 23.12.1823 sst. (Trin.), d. af smedemester Jørgen J. (ca. 1740–1820) og Maren Simonsdatter (ca. 1752–tidligst 1801).

C. gik i Efterslægtsselskabets skole. Adam Oehenschläger der 1792 kom ind i denne skoles 3. klasse nævner ham i sine erindringer blandt klassekammeraterne, og i de livserindringer C. har nedskrevet omtaler han digteren som sin skolekammerat og ungdomsven. Endnu som dreng blev C. sendt til søs. Næppe tretten år gammel gik han med et af Asiatic Kompagnis skibe til Ostindien og Kina. Efter denne rejse der strakte sig over et par år kom han i lære hos faderen. Han blev smedsvend, og i en alder af knap 21 år nedsatte han sig som smed på nuværende Krøyers Plads. Under bombardementet 1807 gjorde han tjeneste som overbrandmester i brandkorpset. S.å. flyttedes hans virksomhed til en ejendom han havde købt i Strandgade. Efter flådens tab var man ivrig for at skabe en ny flåde af kanonbåde hvilket gav C. meget arbejde. – C. smedede ankerkæder som tidligere måtte indføres fra England, og ved tilvirkningen af adskillige skibsgenstande lod han jern afløse træ. Han udvidede sine værksteder ved ejendoms køb i Wildersgade og Strandgade, og 1834 indrettede han et jernstøberi på hjørnet af Bådsmandsstræde og Overgaden n. v. Samtidig begyndte han på at bygge dampmaskiner. Gennem mange uden-

landsrejser, deriblandt fem til England, holdt han sig underrettet om den tekniske udvikling. Det af ham skabte mekaniske etablissement var inden for sin art en tid lang det største i Kbh. I et par år var han oldermand for smedelaugst som sin far og farfar. – C. knyttede to sønner Johannes C. (1806–77) og Hans C. (1811–82), til etablissementet der 1839 antog firmanavnet H. C. & Sønner. Fra slutningen af 1840erne indtrådte der imidlertid en nedgang, og 1856 hævdedes firmaet. N.å. overdrog C. etablissementet til sønnen Hans C., men 1860 måtte denne standse virksomheden. – C. var borgerrepræsentant i Kbh. 1821–42, kirkeværge for Frelsers kirke 1824–61 og medlem af bestyrelsen for Flakkebjerg opdragelsesanstalt fra dennes oprettelse 1836. Ved valget 1834 af deputerede til Roskilde stænderforsamling blev han suppleant. – DM. 1828. R. 1853. □Maleri. Portrætteret på J. V. Sonnes frise på Thorvaldsens museum 1846–50. To litografier, det ene fra 1850.

C. Nyrop i Museum, 1892, II 166–89. – Erindringer i manuskript på Kgl. bibl.

C. A. Clemmensen*

Caspersen, Karen Kragh, 1890–1941, skuespiller. * 20.8.1890 i Kbh. (Trin.), † 14.5.1941 sst., begr. sst. (Ass.). F: garderobeforvalter og sufflør ved Folketeatret William Hugo Kruse (1853–91) og skuespiller Augusta Mathilde Kragh (1857–1942, ~2° 1894 med skuespiller Alfred Emil Møller, 1864–1922). ~1° 26.9.1911 i Kbh. (Hellig.) med pressefotograf, senere filminstruktør A. W. Sandberg, * 22.5.1887 i Viborg, † 27.3.1938 i Naueim, s. af brænderibestyrelser Otto Carl S. (1852–1926) og Anna Mathilde Wilian (1864–1956). Ægteskabet opløst. ~2° 1917 med ingeniør, fabrikant Johan Cai (døbt Kaj) Caspersen, * 21.1.1887 i Kbh. (Johs.), † 25.1.1963 på Frbg., s. af maskininspektør ved DFDS Lars Casper C. (1841–1912, ~2° 1902 med Jacoba Noline Ane Kirstine Bang, 1850–1925) og Olga Rosalie Drewsen (1850–94).

Efter at have læst med Holger Hofman debuterede C. 1909 på Nørrebrosteater som Mathilde i *Geniet fra Odsherred*, og da hun kunne foredrage en vise blev hun samtidig med Holger Pedersen en kraft for den lille revyscene, gaminagtig og humørfyldt, fiks og pikant som hun var. Da Hofman 1914 var blevet direktør for Dagmarsteatret begyndte hendes egentlige udviklingstid i et kunstnerisk repertoire der efterhånden spændte over et stort register af kvindelige følelser, fra letlevende pigeboern til den lidenskabelige Thérèse Raquin. La grande dame kunne C. ikke spille, end ikke i den danske udgave som Emily i *Den kære Familie*. Hun var trods sit københavnsk-

franske ydre, sine gnistrende sorte øjne og sit ærgerrige temperament ingen erobrende primadonnatur, men derimod karakterfremstiller og som sådan vittig og grotesk, altid træfsikker. Fra primitive karakterer som pigen Kiki i Arthur Schnitzlers *Anatole* (Det lille teater, 1919) og den slagfærdige Eliza i *Pygmalion* hævdede hun sig til overbevisende at kunne levendegøre Émile Zolas Thérèse Raquin og titelrollen i Bernard Shaws *Fru Warrens Forretning*. Allerbedst inden for dette karakterområde virkede hun som ravnemoderen i Édouard Bourdets *Det svage Køn*, 1933, en skikkelse der ved sin komik, uhygge og internationale atmosfære pegede mod en fremtid på Det kgl. teater men dette mål skulle hun dog ikke nå. Da Dagmarsteatret 1937 sluttede sin tilværelse blev hun hjemløs, og de gæsteroller hun siden udførte fx på Frbg. teater i *Høfeber*, 1939, helede ikke den brudte linje i hendes kunst. Modgangen sled på hendes nerver, forvandlede det frigjorte i hendes sind til forsagthed og fremkaldte hendes tidlige død. Denne afslutning på en succesbrust tilværelse, båret af kunstnerisk vitalitet og energi og yderligere styrket gennem en række filmroller føltes som et udslag af en urimelig hård skæbne. – Ingenio et arti 1934. □Tegn. af Isac Grünewald og af Viggo Thomsen. Mal. af Niels Hansen, 1916 (de to sidste Teatermus.). Foto.

H. Falkenfløth i Teatret XX, 1921 235. H. Br. i Verden og vi, 1925 nr. 45 18f. Vilh. Petersen: Foran og bag kulisserne, 1931 93f. Ole Vinding i Forum, jan. 1939 21. Sv. Borberg i Berl.tid. 15.5.1941. H. Falkenfløth i Nationaltid. s.d. Emil Frederiksen i Kristeligt dagblad s.d. Fr. Schyberg i Politiken s.d. G. Wiinblad i Socialdemokraten s.d.

Robert Neiendam*

Casse, Andreas Lorentz, 1803–86, justitsminister. * 1.4.1803 i Kbh. (Frue), † 22.11.1886 på Frbg., begr. sst. F: glarmester, premierløjtnant og lotterikollektor Peter C. (1773–1856, ~2° ca. 1805 med Benedicte Margrethe Lund, 1776–1848) og Dorothea Marie Schou (1768–1803). ~17.9.1830 i Lyderslev med Severine Andrea Engelbreth (Severine Casse), * 15.11.1805 i Lyderslev, † 20.10.1898 på Frbg., d. af provst, senere konsistorialråd W. F. E. (1771–1862) og Kirstine Marie Petersen (1779–1868).

C. blev student fra v. Westens institut 1820 og cand. jur. 1824. Hans anlæg for retsvidenskabelige studier og hans usædvanlige arbejdskraft muliggjorde at han, samtidig med at han passede sin embedsgering (1826 volontør i Danske kancelli, 1830 kancellist, 1834 kancellisekretær) og drev en udstrakt manuduktørvirksomhed, 1835 kunne erhverve licentiatgraden og 1840 doktorgraden, begge afhandlinger omhandlende straf-

feretlige problemer. Sin tilknytning til retsvidenskaben bevarede han som medudgiver af Juridisk Tidsskrift (1839–40) og eneudgiver af Nyt Juridisk Tidsskrift (1842–45) og som docent i kirkeret ved Pastoralseminariet 1855–60 og 1866–82. – C.s hovedvirksomhed kom dog til at ligge på det praktiske område som dommer, administrator og politiker. 1838 blev han assessor i landover- samt hof- og stadsretten, 1845 assessor i Kbh.s kriminal- og politiret, 1854–56 borgmester i Kbh., 1856 justitiarius i landsoverretten og 1858 tillige ekstraordinær assessor i højesteret. Han vandt tidligt ry for sin retsvidenskabelige indsigt, sin ualmindelige kundskabsrigdom og sin skarpe og klare dømmekraft. – C.s levende nationale interesser og higen efter videre virkefelter førte ham ind i politik. Han valgtes til folketinget i Kbh.s 7. kreds sommeren 1852 og sluttede sig til det nationalliberale centrum, men nedlagde sommeren 1854 sit mandat fordi han efter de politisk bestemte afskedigelser af Hall og Andræ frygtede at hans oppositionelle holdning til ministeriet Ørsted skulle koste ham hans embedsstilling. Juni 1861 valgtes han påny i Kbh.s 7. kreds og bevarede den til sin tilbagetræden 1881. Han var tillige medlem af rigsrådets folketing 1864–66.

Inden sit genvalg til folketinget var C. 1860 blevet justitsminister i ministeriet Hall II. Han var en dygtig og virksom fagminister der gennemførte faste lønninger for retsbedsmænd og oprettelse af sø- og handelsretten i Kbh. hvor der indførtes mundtlig retsforhandling. Et forslag om offentlighed og mundtlighed i retsplejen og indførelse af nævninge i henhold til juni-grundlovens løfteparagraf fik han ikke gennemført, men høstede megen ros for sin tilrettelæggelse af sagen. C. var en myndig minister. En vis utilnærmelighed og stejthed kunne volde ham vanskeligheder i de politiske forhandlinger, men hans dygtighed og retlinethed aftvang respekt. – Modsat flertallet af sine kolleger gik C. over i ministeriet Monrad 31.12.1863 – 11.7.1864. Han var en af de ministre der havde den stejleste holdning til krigsførelsen. To gange truede han med at udtræde af ministeriet på grund af uenighed med konsilspræsidenten, første gang da han i febr.-marts gik ind for at afslå det engelske forslag om en international konference, anden gang da han gik imod våbenhvilen 12.5. fordi den betød opgivelse af blokaden af de tyske kyster.

I de 17 år C. endnu deltog i folketingets arbejde trådte han ikke meget frem i den politiske debat, men øvede en ikke ringe indflydelse i juridiske sager. Hans klare, logiske og med solid viden underbyggede indlæg hørtes med opmærksom-

hed. Den høje mand med det hvide ansigt, hvis utilnærmelige, næsten barske træk syntes som skåret i træ var en af tingets mest markante skikkelser. Han sad tilsyneladende hensunken i sig selv, men salen rummede ikke nogen opmærksomme tilhører. Han tog sjældent ordet. Skete det, var det uden notater som han var afskåret fra at benytte da en øjensygdom i hans senere år udartede næsten til blindhed. Men i sin forbavsende hukommelse gemte han alle enkeltheder om den diskuterede sag og alt væsentligt som var fremkommet under debatten. – En datter, **Therese Conradine Brummer** (8.6.1833–14.3.1896), gift med kaptajn Nicolai Abraham Brummer, debuterede som forfatter 1869, skrev en del fortællinger for børn, bl. a. til Børnenes Juleroser, og fire romaner beregnet for en voksen læsekreds. Hun benyttede intetsteds sit eget navn, Therese Brummer, men skrev under pseudonymet Fru Elisabeth. – Justitsråd 1850. Etatsråd 1854. – R. 1856. DM. 1857. K. 1864. □Mal. af A. Hunæus, 1841. Litografi 1863 af Ad. Lønborg efter foto, gengivet i flere træsnit. Tegn. af H. Orlrik, 1871. Foto.

Selvbiogr. i univ. progr. ved kroningsfesten 1840. – H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 80–83. Berl.tid. 22.11.1886. Ill. tid. 28.11.1886. Nutiden, XI, 1886, nr. 532.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Casse, **Severine Andrea**, 1805–98, kvindesagsforkæmper. * 15.11.1805 i Lyderslev, † 20.10.1898 på Frbg., begr. sst. F: provst, senere konsistorialråd W. F. *Engelbreth (1771–1862) og Kirstine Marie Petersen (1779–1868). ~ 17.9.1830 i Lyderslev med kancellist, senere justitsminister A. L. *C., * 1.4.1803 i Kbh. (Frue), † 22.11.1886 på Frbg., s. af glarmester, premierløjtnant og lotterikollektør Peter C. (1773–1856) og Dorothea Marie Schou (1768–1803).

Med årvågen interesse beskæftigede C. sig lige til sine sidste år med politiske og sociale problemer, særlig kvindesagen, og var 1871–83 medlem af Dansk kvindesamfunds styrelse hvor ønskerne om en forbedret ægteskabslovgivning på den tid opfyldte sindene. Det lykkedes hende at interessere professor C. *Goos for sagen og skabe et samarbejde mellem ham og Fredrik *Bajer, og da Dansk kvindesamfund samlede underskrifter på en adresse til regering og rigsdag til støtte for Bajers forslag til lov om hustruens rådighed over selverhvervede midler tog hun ivrig del i denne bevægelse der bidrog til at bane vejen for loven af 7.5.1880, den såkaldte Bajerske lov. Også de prostituerede kvinders sag havde hendes varme interesse og afskaffelsen af den „lovbeskyttede usædelighed“ en ivrig talsmand i hende. Ar-

bejdsløshedsproblemet lå hende ligeledes på sinde, og hun søgte, dog uden held, blandt aktive politikere at vække interesse for en lov om arbejdsløshedsforsikring. På sin 90 års fødselsdag 1895 blev hun æresmedlem af Dansk kvindesamfundets Københavnskreds. □Tegn. af H. Olrik, 1871. Pastel af P. S. Krøyer, 1895 (St. mus.). Foto.

Emil Slomann i Ill. tid. 6.11.1898. Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år, 1912 (2. udg. 1939). Chr. P. Hansen i Østsjællands folkebl. 23.9.1955.

*Gyrithe Lemche**

Cassius, Christian, 1609–76, gottorpsk råd. * 8.7.1609 i Slesvig, † 6.10.1676. F: sekretær hos hertug Johan Adolf af Gottorp Christian Andreas C. (1563–1618) og Sophia Vester. ~1° 1638 med Margaretha Elisabeth Busse (Bussius), † 1641, d. af gottorpsk kansler Theodor *B. (1584–1631) og Anna Clinge (tidligst * 1588-tidligst † 1639). ~2° 11.7.1644 med Anna Lüneburg (~1° 1632 med kansler hos biskop Johan af Lübeck Martin Gerdes, 1597–1643), * 2.10.1605, † 30.1.1673, d. af rådmand i Lübeck Hieronymus L. (ca. 1567–1633) og Cæcilia Wibeking. ~3° 1674 med Margaretha v. Dorn, d. af brandenburgsk råd Hieronymus v. D.

Efter at have modtaget undervisning i gymnasiet i Hamburg rejste C. 1628 til Paris; han var her fire år i huset hos Hugo Grotius hvis påvirkning han kom til at skylde meget. Fra Paris tog han til Leiden; ved sin hjemkomst herfra blev han ansat i den gottorpske biskop Johan af Lübecks tjeneste. 1634 blev han kammersekretær hos denne, 1638 råd, 1644 kansler. Samtidig benyttedes han dog af og til også af hertug Frederik III af Gottorp og fulgte denne 1634 på hans rejse til Kbh. i anledning af den udvalgte prins Christians bryllup. Han forfattede en beskrivelse af festlighederne ved denne lejlighed hvori Christian IV roses stærkt. Efter biskop Johans død 1655 anvendtes han af de følgende gottorpske biskopper af Lübeck, Christian Albrecht og August Frederik, i flere sendelser. Han rostes for sin lærdom, men hans skrifter er kun få.

J. Møller: Cimbria literata, I, 1744 88–90.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Cassube(n), Christian, † 1693, boghandler. * i Melz i Mecklenburg, † febr. 1693 i Kbh., begr. sst. (Petri). F: præst i Melz og Buchholz Laurids C. (ca. 1578–1638, ~2° med Elisabeth Molten) og Anna Gategast. ~ 14.5.1648 i Kbh. med Anna Ziemer, * 5.1.1620 i Parchim, † 19.2.1676 i Kbh. (Petri), d. af bager i Parchim Joachim Z. og Margrethe Movius.

Det vides ikke hvornår C. er kommet til Dan-

mark; allerede fra midten af 1600-tallet optrådte han som boghandler og forlægger i Kbh. hvor han havde udsalg i Nicolai kirke. Som forlægger har han navnlig gjort sig bekendt ved udgivelsen af salmebøger, af hvilke han under forskellige titler har udsendt flere forskellige, dels eftertryk efter andre boghandlernes udgaver, dels egne samlinger (jvf. Bibliotheca Danica I, sp. 328–30). Han synes en tid at have været i kompagni med den københavnske boghandler Christian Gertsen. Foruden i Danmark drev han en omfattende boghandlervirksomhed i Norge. Allerede 1644 omtales hans fuldmægtige i Norge hvortil han også selv foretog regelmæssige forretningsrejser, og 1660 fik han kgl. bevilling til at drive boghandel der; flere af hans forlagsartikler er da også udgivet specielt til brug i Norge. C. blev hurtigt en velstående mand, han ejede sit eget hus i Kbh. og kunne 1660 forstrække regeringen med en pengesum mod pant i jordegods. – Af C.s børn har datteren **Dorothea C.** († 1718) vundet sig et navn inden for Danmarks bogtrykkerhistorie. Hun var første gang gift med den københavnske universitetsbogtrykker Jørgen *Gøde, og fik efter hans død 1676 tilladelse til at beholde både hans stilling og alle hans privilegier. To gange endnu var hun gift og begge gange med bogtrykkere til hvem ved ægteskabernes indgåelse bevillingen overgik. Et par år efter Gødes død giftede hun sig med Corfzit Luft der allerede døde 1680, og 1682 med Johan Philip *Bockenhoffer. I pauserne mellem sine ægteskaber og efter sin sidste mands død ledede hun selv med stor dygtighed trykkeriet. □Stik i ligprædikenen, andre lignende stik, bl.a. 1681, samt gengivelse i træsnit af H. P. Hansen, 1870.

C Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. I, 1870 254–57. Kr. Koren i Trondhjemske saml. 2.hft., Trondhjem 1903 165f. Bj. Kornerup i Kirkehist. saml. 7.r. III, 1957–59 417. E. N. Svendsen sst. 7.r. VI, 1966–68 344.

*Lauritz Nielsen**

Cassube(n), Dorothea, se **Cassube(n), Christian**

Castberg, Peter Atke, 1779–1823, læge, døvstumpepædagog. * 3.8.1779 i Kbh. (Trin.), † 30.4.1823 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: student, senere sognepræst i Lund og Flekkefjord i Norge Peter Leganger C. (1753–84) og forfatter Magdalene Sophie Bentzen (1758–1825, ~2° 1785 med købmand i Flekkefjord, senere toldinspektør i Kragerø Joachim Frederik Buchholm, ca. 1760–1834). ~ 15.3.1802 i Kbh. (Nic.) med Magdalene Poulsen, * ca. 1776, formodentlig i Norge, † 12.1.1833 i Kbh. (Frue).

C. blev student 1796, privat dimitteret fra Kongsberg, cand. med. 1801, dr. med. 1802, di-

Castberg, P. A.

strikslæge i Kbh. 1806 og forstander for Det kgl. døvstummeinstitut 1807. Som ung læge eksperimenterede han forgæves med galvanismen (stærke elektriske stød i ørerne), som iflg. tyske fagtidsskrifter skulle kunne helbrede døvheden. Men forsøgene vakte hans interesse for de døvstumme. Han indså at det eneste hjælpemiddel var undervisning. Dette var helt i tråd med oplysningstidens ønske om at gøre befolkningen til „nyttige“ borgere. For at sætte sig ind i de specielle oplæringsmetoder fik han lov at besøge udenlandske døveskoler. I løbet af to år besøgte han døvstummeanstalter i Tyskland, Østrig, Schweiz, Italien og Frankrig. Hjemkommen begyndte han straks privat at undervise døvstumme børn, og 17.4.1807 gav kongen den fundats hvorved instituttet i Kbh. oprettedes, og s.d. blev C. udnævnt til dets forstander og førstelærer. Han benyttede i sin undervisning den såkaldte „franske“ metode – med skrift, tegn og håndalfabet – til forskel fra den „tyske“ metode der er baseret på mundaflæsning og tale. I begyndelsen forsøgte han nogen taleundervisning, men opgav den senere da han mente at det var uoverkommeligt at undervise både i skrift- og talesprog. Hans efterladte skrifter, *Læsebog for døvstumme* der udkom allerede 1806, de årlige programmer med døvstumme-pædagogiske emner og hans *Forelæsninger*, 1818 holdt på universitetet for teologiske kandidater og unge præster vidner om hans store kendskab til døvheden og dens følger, og at han var en betydelig pædagog. I moderne døveundervisning har C.s kombination af tegnsprog og oplæring i modersmålet fået en renaissance. Han satte også megen kraft ind på at udanne eleverne håndværksmæssigt for at de efter endt skolegang skulle kunne klare sig ude i livet. Ved plakat af 10.4.1817 lykkedes det C. at få indført skolepligt for alle døvstumme børn. Han er med rette blevet kaldt den danske døvstummeundervisnings fader. – Tit. professor 1808. – R. 1809. □ Mal. af Hans Hansen, udst. 1815 (Fr. borg), kopi (bl.a. Statens kostskole for døve, Kbh.). Buste af V. C. Hansen, 1912 (Døveskolen, Kastelsvej; Kbh.).

Penia, 1814, nr. 1-5 1-34. Kbh.s skilderi 3.5.1823. Dagen 5.5 s.å. Fr. Thaarup i Fædrelandsk nekrolog 1821-26, hft. 3 182f. Joh. Holck i Det kgl. døvstumme-inst. i Kbh., udg. C. Goos, 1907.

Asger Holm (P. Høgstrøm)

Castenschiold, Castenskiold

Adel.

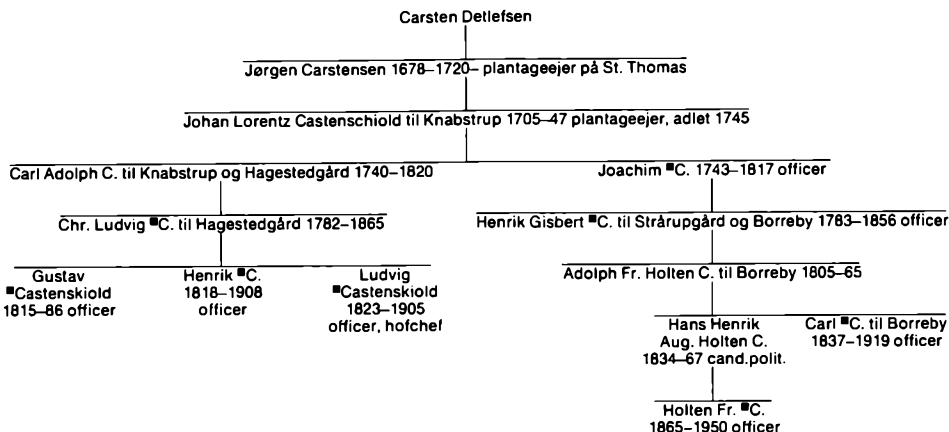
Joachim *C. var ~ Elisabeth Behagen, d. af dir. i Asiatisk kompagni Gysbert *B.

Danm.s adels årbog LX 1943 II, 3-32.

Nils G. Bartholdy

Castenschiold, Carl Vilhelm Behagen, 1837–1919, officer. * 14.2.1837 på Borreby, † 23.7.1919 sst., begr. i Magleby. F: godsejer, cand. jur. Adolph Frederik Holten C. til Borreby (1805–65) og Else Marie Olsen (1805–88, ~ 1° 1827 med premierløjtnant i søetaten Hans Jacob Hansen, 1797–1830). ~ 26.10.1867 i Tjæreby med Karine Lucie Sophie Scavenius, * 30.8.1844 på Basnæs, † 31.1.1920 på Borreby, d. af hofjægmester Jacob Brønnum S. til Basnæs (1811–50) og komtesse Henriette Sophie Bertha Eleonore Moltke (1819–98).

C. blev cand. polyt. 1861 med mekanik som hovedfag. Da der omtrent samtidig oprettedes uddannelsesskoler for reserveofficersaspiranter til fodfolket meldte han sig og blev antaget, men blev efter eget ønske overflyttet til artilleriet og udnævntes 1862 til sekondløjtnant i dettes krigsreserve. Nov. 1863 indkaldtes han og kommanderedes kort efter til fæstningskompagniet i Sønderborg. Efter flere ugers af C. skarpt kritiseret uvirksomhed her og i Dybbølstillingen kom der endelig fart i arbejdet, og C. fik fuld anvendelse for sin energi og virkekræft ved stillingens armering. 1 febr. fik han kommandoen over artilleriet i skanserne 9 og 10, derefter i flankebatterierne på Als, og da artillerikommandøren i skanse 2, løjtnant Johan *Anker 20.3. blev såret blev C. hans stedfortræder. Anker meldte sig dog efter nogle dages forløb atter til tjeneste, og de to løjtnanter skiftedes derefter til at have kommandoen i den udsatte skanse. Så forskellig C.s ydre optræden end var fra Ankers, erhvervede han ligesom denne fuldt ud mandskabs respekt og beundring: „Han er en „riflet“ officer“ hed det om ham. 18.4. var Anker i skansen, mens C. ledede artilleriforsvaret i nordre brohoved; da dette blev opgivet meldte han sig i kirkebatteriet på Als hvor han blev såret. Efter krigen indtrådte C. som elev på den militære højskole og udnævntes efter afgangseksamen (april 1866) til sekondløjtnant i artilleriet, men s.å. ansattes han à la suite. 1867 udnævntes han til premierløjtnant (uden for nr.) og tog 1869 sin afsked. Han havde efter sin ældste bror overtaget (købt) Borreby og helligede sig nu ganske landvæsenet. Skønt han ikke var oplært i faget lykkedes det ham ved energi og arbejdsomhed at blive en overordentlig anset landmand, ligesom hans praktiske og administrative evner blev udnyttet på mange måder. Han var medlem af Privatbankens bankråd 1879–1910, præsident i Det kgl. landhus-holdningsselskab 1888–97, en årrække medlem af repræsentantskabet for Det gensidige forsikringsselskab Danmark, formand for akts. De danske Svineslægtier 1897–1915 m.m. 1907 udnævnte Skelskør ham til æresborger, og han var

æresøverst i Kbh.s forsvarsbrødreafdeling. – Kammerherre 1886. – R. 1864. DM.1887. K² 1897. K¹ 1907. F.M.G. 1914. □Træsnit 1864, kopieret s.å. Skitse samt mal. af O. Bache, 1902 (Fr.borg). Buste af Johs. Mølgaard, 1911 (sst.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1913. Maleri (Hesselagergård).

C. C.: Indtryk og minder fra Dybbøl, 1908 – Chr. Christensen (Dons): Krigsminder fra Dannevirke og Dybbøl, 1886. Mit hjem, II, 1912 9–11. Fædrelandet 29.6.1913. III. tid. 13.7.1913. Vald. Rørdam i Berl.tid. 24.7.1919. [Anton Bing] i Ugeskr. for landmænd, LXIV, 1919 424f. H. J. Hannover i Polyteknikeren, 1920 99–102. Vald. Rørdam: Taktløs tale, 1924 113–20.

Rockstroh *

Castenschiold, Christian Ludvig, 1782–1865, officer. * 3.11.1782 på Hagestedgård, † 27.10.1865 i Næstved, begr. i Hagested. F: kammerherre Carl Adolph C. til Knabstrup og Hagestedgård (1740–1820, ~2° 1820 med Dorothea Trige (Trie), f. Lyngbye, sønnens svigermor) og Dorothea Augusta Brøer (1744–1819). ~21.12.1810 på Hagestedgård med Henriette Nicoline Trige (Trie), * 2.7.1784 i Kbh. (Nic.), † 23.3.1849 sst., begr. i Hagested, d. af juveler, kaptajn i Kbh.s borgerlige artilleri Peter Nicolai T. (1749–1813) og Dorothea Lyngbye (1761–1838, ~2° 1820 med C.s far). – Far til Gustav Castenskiold, Henrik C. og Ludvig Castenskiold.

C. blev 1799 sekondløjtnant (anciennitet 1792), men var allerede fra sit 8. år å la suite som kornet; han udnævntes til kar. premierløjtnant 1802, virkelig premierløjtnant 1804, sekondritmester 1810 (anciennitet 1806) og til eskadronchef (ritmester I) 1816; 1820 fik han majors karakter, udnævntes 1823 til premiermajor, 1838 til oberstløjtnant (anciennitet 1831), 1839 til kar. oberst og ved hæromordningen 1842 til generalmajor og chef for 3. kavaleribrigade. Ved kri-

gens udbrud 1848 var han pladskommandant og højstbefalende i Slesvig by, og da efterretningen om oprettelsen af den provisoriske regering 24.3. tidlig morgen nåede byen, gav han øjeblikkelig garnisonen ordre til at stille for at føres mod nord. C. blev imidlertid af borgerne arresteret i sit kvarter og ført til rådhuset hvor han måtte forblive, til befalingsmænd og menige af de ham underlagte afdelinger havde taget deres parti. De fleste gik „syd på”. Han blev maj s.å. stillet å la suite i arméen på et år og tog efter dettes udløb sin afsked. Han var ejer af Hagestedgård 1818–25. – R. 1835. DM. 1843. K. 1845. □Litografi af Harald Jensen, 1894, efter daguerreotypi.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. generalstaben I, 1867 65 70. Søren Chr. Barth: Livserindr. 1900 90f. Levenserinnerungen des schlesw.-holst. Obersten J. N. v. Fürsen-Bachmann, Kiel 1917 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holsteins V.

Rockstroh *

Castenschiold, Henrik (1783–1856), se **Castenschiold, Joachim**

Castenschiold, Henrik, 1818–1908, officer * 25.1.1818 i Slagelse † 19.2.1908 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: ritmester, senere generalmajor Christian C. (1782–1865) og Henriette Nicoline Trige (Trie) (1784–1849). ~16.7.1844 i Næstved med Emma Frederikke Tissot, * 18.9.1820 i Næstved, † 3.10.1886 i Kbh., begr. sst. (Garn.), d. af urmager Jean Daniel T. (1763–1821) og Charlotte Amalie Stengler (1784–1862). – Bror til Gustav Castenskiold og Ludvig Castenskiold. C. blev kadet 1831, sekondløjtnant 1836, premierløjtnant 1847 og var ved krigens udbrud 1848 adjutant ved 3. kavaleribrigade i Slesvig by. Ef-

Castenschiold, Henrik

ter forgæves at have søgt at gribe ind da borgerne her havde arresteret hans chef (og far), generalmajor C., fulgte han med den del af garnisonen der var forblevet tro og gik nordpå. Under den påfølgende krig var han bl.a. forpostadjutant og deltog i rytterfægtningen ved Århus 31.5.1849. 1851–54 var han som kar. ritmester til tjeneste ved Slesvigske gendarmerikorps, blev 1854 ritmester II, 1859 ritmester I. Under krigen 1864 var han fast forpostkommandør i Dannevirkestillingens centrum og deltog her med omsigt og energi i ledelsen af kampen 3.2. Under Dybbøls belejring bestred han pligttopfyldende og myndigt atter stillingen som forpostkommandør. 1865 blev han major ved, 1867 oberst og chef for Gardehusarregimentet og forblev som sådan til 1882. 1883 afskedigedes han med generalmajors karakter. C. (Jern-Henrik) var kendt overalt i hæren som en særdeles dygtig og energisk rytterofficer. – Kammerherre 1875. – R. 1849. DM. 1864. K.² 1874. K.¹ 1886. □ Afbildet på litografi af Ad. Kittendorff, 1852, efter mal. af N. E. Holm af rytterfægtningen ved Århus. Foto.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstabens, I, 1867 65, II, 1868–70 689, III, 1882 518 1314–15. Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstabens, I–III, 1890–92. F. Engelbrecht: Gardehusarregimentets 150 års jubilæum, 1912. Th. Hauch-Fausbøll i Dansk adels blad XIV, 1924 25–26. K.C. Rockstroh: General de Meza og Dannevirkes rømning, 1930 106–08. – Papirer i Rigsark.

*Rockstroh**

Castenschiold, Holten Frederik, 1865–1950, officer. * 12.3.1865 på Borreby, † 13.1.1950 på militærhospitalet i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: cand. polit. Hans Henrik August Holten C. (1834–67) og Julie Sophie Antoinette Uldall (1841–1914). ~ 8.5.1891 i Odense med Carry Elisabeth Fugl, * 19.2.1869 i Vordingborg, † 12.5.1946 i Kbh., d. af baneingeniør, senere godsejer Nicolai Christoffer F. (1834–1903) og Thyra Friis (1840–1915).

C. blev student 1883 fra Schneekloths skole, sekondløjtnant i rytteriet 1886, s.å. premierløjtnant og gennemgik 1888–90 officersskolens ældste classes stabsafdeling. Han var adjutant ved 2. generalkommando 1892–96, blev ritmester 1901 og var 1904–06 adjutant hos prins Christian. 1906 udnævntes han til oberstløjtnant og regimentschef og var 1909–13 stabschef ved 2. generalkommando, fra 1910 som oberst. Han blev 1913 generalmajor og chef for 2. division, men endnu s.å. generalinspektør for rytteriet og var fra 1926 indtil sin afsked 1930 tillige kommandant i Kbh. 1922 blev han formand i kommissionen til Landstormens oprettelse og uddannelse

og var 1923–29 tillige chef for Landstormen. 1913–14 var han formand i et udvalg om hærens remontering, og han var gentagne gange udsendt på tjenesterejser til udlandet og var – også efter sin afgang fra hæren – attacheret fremmede fyrstelige personer. C. gjorde sig allerede tidligt til talsmand for indførelsen af mere idrætsligt betegnede undervisningsmetoder i soldateruddannelsen hvilket i forbindelse med hans store interesse for ungdommens fysiske opdragelse i almindelighed førte til arbejdet inden for den frivillige idræt. Fra 1914–22 var han således formand for komiteen for deltagelse i femkamp ved de olympiske lege, medstifter og formand 1918–22 for Dansk militært idrætsforbund samt æresformand i Dansk rideforbund fra stiftelsen 1918. C. fik endvidere overdraget ledelsen af det udvalg under Dansk idrætsforbund der 1921 fik indført idrætsmærket. Fra 1922–41 var han formand for DIF. Dette arbejde helligede han sig fuldt og helt og gjorde sig i særlig grad kendt som fortæller for idrættens pædagogiske, sundhedsmæssige og karakteropdragende indhold. Amatørsagen lå ham stærkt på sinde („idrættens betydning som samfundsfaktor ligger i den brede basis“), men herudover nåede han at markere sig personligt i andre betydningsfulde sager såsom forholdet til arbejderidrætten, lægekontrol- og instruktørsagerne samt idrætten med de arbejdsløse i 1930'erne. 1927 blev han næstformand i Kbh.s understøttelsesforening, 1933 formand. – Kammerherre 1929. – R. 1905 DM. 1910. K.² 1914. K.¹ 1920. S.K. 1937. □ Buste af Elisabeth Castenschiold ca. 1922. Mal. af Jørgen Aabye ca. 1943 (Da. idrætsforbund). Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1946. Foto.

Nationaltid. 14.1.1950. – Levnedberetning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsarkivet.

Leif Vangdrup (Rockstroh)

Castenschiold, Joachim Melchior Holten, 1743–1817, officer. Døbt 29.11.1743 i Kbh. (Ty. ref.), † 6.4.1817 på Borreby, begr. i Magleby. F: plantageejer, senere godsejer Johan Lorentz C. til Knabstrup (1705–47) og Jacoba Holten (1705–51). ~ 14.12.1781 i Kbh. (Ty. ref.) med Elisabeth Behagen, * 6.2.1758 i Kbh. (Ty. ref.), † 25.2.1828 på Borreby, d. af grosserer, senere etatsråd Gysbert *B. (1725–83) og Elisabeth Gertrud Wasserfall (1731–97).

C. blev kornet 1760 ved et i Slesvig kantonrende kyradsérregiment. N.å. købte han kompagni og ritmesters bestalling, men da det regiment hvorved han stod omdannedes ved "Saint-Germains hærordning 1763 måtte han afgive sit kompagni. Ved Saint-Germains første

tilbagetræden 1766 forfremmedes C. til major ved regimentet der nu var formeret som Sjællandske dragonregiment under generalmajor H. H.v. *Eickstedt. I Struensee-perioden var han med et detachment af regimentet kommanderet til Kbh. for at gøre tjeneste der i stedet for den af Struensee ophævede garde til hest. 1772 blev han oberstløjtnant og førte med sine dragoner dronning Caroline Mathilde som fange til Kronborg. Herefter ansattes han som major ved den genoprettede hestegarde, blev n.å. generaladjutant og 1774 oberst. I årene mellem 1774 og 1778 overværede han gentagne gange de svenske „lystkampagnementer“ i Skåne; sidstnævnte år gjorde han tjeneste som generaladjutant hos guvernøren i Kbh., prinsen af Bevern, ved de i Kbh.s omegn afholdte manøvrer. N.å fik han tilladelse til at følge den preussiske hær i Schlesien m.m. (den bayerske arvefølgekrig) og foretog derefter en rejse gennem Böhmen og Frankrig indtil sommeren 1781. Ved regeringsforandringen 1784 udnævntes han ved egenhændig skrivelse fra kongen til kommandør for Garden til hest, idet han tillige fik kommandoen over Sjællandske regiment ryttere. 1787 blev han generalmajor. 1790 indtrådte han i den kommission der med prins *Carl af Hessen som formand skulle udarbejde nye kavaleriinstruktioner. 1798 afgav han kommandoen over garden, men beholdt det andet regiment. 1801 beordredes han til at detachere to af sine eskadroner for at observere den engelske flåde og med resten af regimentet at marchere til byen når flåden gik gennem Sundet. Under slaget på Kbh.s red 2.4. holdt C. sig i Kastrop batteri. 1802 udnævntes han til generalløjtnant. Ved det engelske overfald 1807 beordredes han til som højestbefalende officer på Sjælland uden for Kbh. at organisere det sjællandske landeværn således at hver våbenfør mand blev indkaldt. Med anerkendelsesværdig iver skred C. til værket, men opgaven var på forhånd håbløs. Det løst formerede, slet bevæbnede, uøvede og uvillige landeværnsmandskab var ganske ubrugeligt over for en regulær hær som englændernes. I „kampen“ ved Køge 9.8. sprængtes landeværnet, „træskohæren“ fuldstændigt. Allerede ved meldingen om at fjenden rykkede frem „løb tre Batailloner fra Øerne tilbage uden at gøre et Skud“, skrev C. til kronprinsen. Og senere gik det fem andre bataljoner på samme måde. „De fleste havde kastet Gevær og Mundering for i Bondetrøjen at undvige desto lettere. Ingen Flok kunde have vist sig mere ræd“. Hvor deprimerende denne affære virkede på C. derom vidner de ord han skrev til kronprinsen 7.9. s.å.: „Ak min naadige Herre, intet uden Haabet at se Kongen og Fædrenelandet hævnnet opholder mit

Liv.“ Mest pintes han dog ved den skarpe og overlede dom han fra flere sider blev genstand for. Men kronprinsen bevarede sin tillid til den ulykkelige general. Ved den påtænkte overgang til Skåne i begyndelsen af 1809 skulle C. have haft kommandoen over en af de fire divisioner som var bestemt til at overføres. 5.11. s.å. fik han sin afsked med generals karakter. 1783 havde han købt Borreby der endnu er i slægtens eje. C. var en initiativrig og dygtig landmand, afholdt af sine undergivne til hvis fordel han iværksatte adskillige forbedringer ved godset. – Sønnen **Henrik Gisbert C.**, *30.1.1783, †1.7.1856 fik 1787 anciennitet som kornet, blev 1801 premierløjtnant, 1810 ritmester I og 1813 major. 1815 udtrådte han af tjenesten efter dom for efterladenhed i tjenesten. 1829 indtrådte han påny, som oberst, og blev 1842 generalløjtnant og chef for kavaleribrigaden i Nordjylland. Afsked 1849. C. overtog 1818 Borreby. Kammerherre 1826. R. 1835. DM. 1841. K. 1845. – (J. C.) Kammerherre 1774. – Hv.R. 1790. □Mal. af E. Pausen, 1779 (forhen Borreby), kopi af Ane Marie Hansen ca. 1884 samt som min. Lille tegn. fra årene 1802–09 og min. (alle Erholm). Silhouet 1794 (Fr.borg).

Selvbiogr. i Pers. hist. t. 5.r. V, 1908 151–70. Medd. fra krigsarkiverne, III, 1888. – J. D. T. Manthey: Biogr. efterretn. om riddere [1818], ikke udg. 156–58. J. Ræder: Danm.s krigs- og politiske hist. 1807–09, I, 1845. Gemt og glemt, I, 1: F. C. Agre, Reisen til Kiøge, udg. Louis Bobé og C. Dumreicher, 1915.

*Rockstroh**

Castensen, Maturin, 1669–1747, præst, legatstifter. *30.8.1669 på Nybølgård, Gram sg., †7.11.1747 i Jerne, begr. i Jerne k. F: borger i Ribe, senere borgmester sst. og forpagter af Ribberhus ladegård Caspar Christoffer C. (ca. 1634–1715) og Kirsten Baggessdatter (1647–1704). Ugift.

C. blev student fra Ribe 1688, studerede to år i Haderslev under vejledning af dr. med. Herman Grube, tog 1690 baccalauregraden og, vistnok 1698, teologisk embedseksamen i Kbh. Imidlertid havde han 1691 fået Borchs kollegium blandt de første alumner, og 1693 var han blevet dekan på kommunitetet. På kollegiet boede han i fem år, til sidst som inspektor, og udgav nogle velskrevne disputatser som han forsvarede med ualmindelig færdighed. De tre første behandler psykologiske emner, de to sidste danner en *Uranographia*. Med forkærlighed havde C. kastet sig over matematikken, han blev vejledet af Ole *Rømer, var næsten som medlem af hans familie og blev regnet for professorerne. Han valgte dog en anden vej, idet han 1701 af sin far

Castensen, Maturin

blev kaldet til sognepræst for Jerne og Skadst menigheder i Ribe stift, tog magistergraden 1701 og 1739 blev provst for Skadst herred. Almuens beundring for hans naturkyndighed slog over i tro på, at han kunne mane og uddrive onde ånder, og endnu lyder der sagn om „Mester Maturins“ virksomhed som besværger. Selv på Fyn havde han et stort ry; det hed sig, at han havde drevet en djævel ud af et menneske over i en hund. Skønt C. vistnok var fredsommelig trådte han dog djærvt op mod en bedragerisk amtsforvalter, førte selv sagen imod ham og vandt den ved højesteret. I årenes løb havde han samlet meget strøgods, og (1744?) købte han Hennegård med et betydeligt tilliggende. Tre dage før sin død oprettede han ved testamente af størstedelen af sin formue et legat på henved 20 000 rdl. hvis renter uddeles til fattige enker og andre trængende af gejstlig og civil stand i Ribe stift. □Epitafium (Jerne k.).

Hans de Hofman: Saml. af foundationer, IV, 1759 586–89. Ribe skoleprogr. 1837 15–17. O. Nielsen: Hist. efterretn. om Skadst herred, 1862 37f. J. Madsen i Fra Ribe amt IV, 1906 51–112.

S. *Nygaard**

Castenskiold, Gustav, 1815–86, officer. * 12.8. 1815 i Næstved. † 12.3.1886 i Kbh. (Garn.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: ritmester, senere generalmajor Christian *Castenschiold (1782–1865) og Henriette Nicoline Trige (Trie) (1784–1849). ~9.6.1843 i Næstved med Ida Hortensia Wegener, * 6.7.1815 i Jægersborg, † 20.5.1891 på Frbg., d. af major, senere oberst og kammerherre Carl Ludvig W. (1770–1829) og Anna Margrethe Røttger (1787–1863). – Bror til Henrik *Castenschiold og Ludvig *C.

C. blev kadet 1833 og afgik 1835 som sekondløjtnant (anciennitet 1834), blev kar. premierløjtnant 1841, virkelig 1843. I aug. 1848 blev han overført til Als med en halveskadron af 4. dragonregiment og forretede under felttoget 1849 tjeneste ved husareskadronerne; med disse deltog han i slaget ved Fredericia. 1850 var han atter ved 4. dragonregiment, og under et angreb som to af dets eskadroner foretog for at dække batteriet Baggesen ved Øvre Stolk mod fjendtligt fodfolk blev han taget til fange. Okt. s.å. fik han ritmesters karakter, udnævntes 1853 til ritmester II (anciennitet 1849), 1854 til ritmester I. Marts 1864 blev C. der omtrent samtidig fik majors karakter kommandør for det østre jyske strejfkorps på to (senere tre) eskadroner og ét fodfolkskompagni (premierløjtnant C. Th. *Sørensen) der særlig kom til at operere i egnen Randers, Århus, Horsens, Skanderborg, og som på en udmærket måde løste sit hovedhverv: at fri beboer-

ne for overgreb af fjendtlige småstyrker. 1865 blev han virkelig major, 1866 oberstløjtnant og overtog samtidig forretningerne som generalinspektør over kavaleriet; s.å. blev han oberst (1867 general) og virkelig kavaleriinspektør hvilken stilling han varetog med megen myndighed, støttet af det udmærkede kendskab han havde til sit våben; rytteriets udvikling efter krigen skyldes navnlig C. 1879 var han medlem af den kommission der skulle indgive forslag til hærens nyordning. Han afgik 1885. – R. 1850. DM. 1864. K.² 1869. K.¹ 1873. S.K.1884. □Kultegning af L. le Maire.Foto.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. generalstaben, I, 1871 1257; III, 1862 604 685. Den dansk-tyske krig 1864, udg. generalstaben, I–III, 1890–92. C. Th. Sørensen: Erindringer fra første regiment 1864, 1891. H.D. Hansen: 4. dragonregiment, 1920 77. Th. Hauch-Fausbøll i Dansk adels blad, XIV, 1924 25f.

*Rockstroh**

Castenskiold, Ludvig, 1823–1905, officer. * 24.8. 1823 i Slagelse, † 30.9.1905 på Frbg.; begr. i Sorterup. F: ritmester, senere generalmajor Christian *Castenschiold (1782–1865) og Henriette Nicoline Trige (Trie) (1784–1849). ~25.10.1857 i Kindertofte med Ida Sofie Vilhelmine Grevenkop-Castenskiold, * 25.10.1833 på Frederikslund, † 18.9.1908 i Kbh., d. af kammerherre, major Jørgen Frederik Johannes G.-C. (1804–74) og Marie Annette Lüttichau (1810–72). – Bror til Gustav *C. og Henrik *Castenschiold.

C. blev kadet 1836, sekondløjtnant 1841 (anciennitet 1840) og ansattes ved dragonregimentet i Itzehoe. Da regimentet 1848 gik over til slesvigholstenerne toges C. ligesom de øvrige officerer til fange og loslodes først et halvt år efter da han ikke ville give revers om ikke at tjene mod slesvigholstenerne. 1849 ansattes han som premierløjtnant ved gardehusar-eskadronerne. Under slaget ved Kolding 23.4. s.å. hørte han med sin halveskadron til avantgarden under *Schlepppegrell. Han deltog senere i kampen ved Isted. 1854 var han elev ved den kejserlige rideskole i Wien, men hjemkaldtes for at ansættes som adjutant ved 3. kavaleribrigade under prins Christian hos hvem han vedblev som adjutant da prinsen 1859 udnævntes til generalinspektør for kavaleriet. S.å. blev C. ritmester og ved Christian IXs tronbestigelse adjutant hos kongen. 1866 trådte han å la suite i armeen og udnævntes til tjenstgørende kammerherre hos dronning Louise, 1879 til hofchef hos samme. Efter dronningens død blev han 1899 tjenstgørende kammerherre hos kongen og var tillige ordensskatmester i ordenskapitlet fra 1898 til sin død. – Kammerherre 1866. Gehejmekonferensråd

1891. – R. 1849. DM. 1866. K.² 1869. K.¹ 1875. S.K. 1888. □ Mal. af F. Henningsen ca. 1890. Afbildet på mal. af H. Brasen 1890–92 (Frborg). Afbildet på tegn. 1899 og mal. ca. 1900 af O. Bache af angrebet ved Kolding 23.4.1849 (rådhuset, Kolding). Studie af A. Jerndorff, 1904, samt afbildet på dennes mal. af kong Georg af Grækenlands modtagelse (Chr.borg). Buste af V. Lindholm (Koldinghus). Foto. – Mindsten ved Kolding, Fredericia landevej.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben, II, 1875 486. Ill. tid, 1905, nr. 2. F. Engelbrecht: Gardehusarregimentets 150-års jubilæum, 1912 129. Th. Hauch-Fausbøll i Dansk adels blad XIV, 1924 25f.

*Rockstroh**

Catharina, † 1426, pfalzgrevinde. † 12.3.1426, begr. i Neumarkt k., senere overført til Gnadenberg klosterk. (nu ruin). F: hertug Wartislav VII af Pommern († 1394) og Maria af Mecklenburg. ~ 25.(?)9.1407 i Ribe med pfalzgrev Johann I af Neumarkt (Øvrepfalz). † 13.3.1443 i benediktinerklosteret i Kastel (~ 2° med Beatrix af Bayern, † 1447, ~ 1° med grev Hermann III af Cilly, † 1426), s. af Ruprecht III, kurfyrste af Pfalz og tysk konge (1352–1410) og Elisabeth af Hohenzollern (1358–1411). – Mor til *Christoffer af Bayern.

C. hvis mormor var Valdemar Atterdags datter Ingeborg blev ligesom broderen Erik af Pommern kaldt til Norden af dronning Margrete. Hun blev opdraget i Vadstena kloster men opholdt sig senere på Akershus ved Oslo. I dronning Margretes instruks 1404 bestemmes at prinsessen skal blive på slottet da det ikke passer sig at hun ledsager kong Erik på rejsen rundt i Norge. Ved denne tid ønskede den engelske konge Henrik IV at knytte en dobbelt familieforbindelse med Norden idet kong Erik skulle ægte hans datter Philippa, og hans ældste søn (Henrik V) skulle forenes med C. Kun det førstnævnte giftermål kom i stand; men ved bryllupsfestlighederne i Lund sept. 1406 blev der truffet aftale om ægteskab mellem C. og den romerske konge Ruprechts yngre søn, pfalzgrev Johann. Medgiften blev sat så højt som 40000 rhinske gylden, og det er et vidnesbyrd om dronning Margretes likviditet i hendes sidste år at halvdelen betaltes i 1410 og resten i løbet af de følgende år. Brylluppet blev holdt med pomp og pragt i Ribe domkirke i slutningen af sept. 1407 – lidt senere end fastsat. C. blev mor til seks sønner der døde som børn på nær den yngste, Christoffer der siden blev konge i de tre nordiske riger. Fra sin opvækst havde C. bevaret en interesse for birgittinerne og grundlagte i 1420erne sammen med sin mand det første bayerske kloster af denne orden,

Gnadenberg, først kun for munke som blev hentet i Firenze. I 1426, umiddelbart før C.s død opnåedes den pavelige tilladelse til et fuldstændigt birgittinerkloster hvortil der senere blev hentet nonner fra Maribo.

Annaler for nord. oldkyndighed, 1860 365–76. L. Daae i Hist. t. 2.r. II, Kria. 1880 340–74. Verhandlungen des hist. Vereins von Oberpfalz und Regensburg XLVIII, Regensburg 1896 27–35 44. Adolf Hofmeister i Pommersche Jahrbücher XXXII, Greifswald 1938 1–125 (spec. 90 97 122–25). Tore Nyberg: Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters, Lund 1965 136 139–41. Dokumente und Untersuchungen zur inneren Gesch. der drei Birgittinklöster Bayerns I–II; udg. Tore Nyberg, München 1972–74 nr. 1 5 6 21 (58–59). Michael Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 124–26 292.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Caus, se **Kaus**.

Cavling, Paulus Henrik, 1858–1933, journalist, forfatter. * 22.3.1858 i Lyngby, † 7.8.1933 på Stutgården ved Hillerød, urne på Lyngby kgd. F: teglværksbestyrer, senere partikulier Jeppe Olsen (1825–1909) og Bengta Olsen C. (1832–1922). Navneforandring 16.10.1889. ~ 1° med Jensine (Signe) Mortensen, f. Odgaard, * 3.3.1853 i Kbh. (Trin), † 5.9.1928 i Skodsborg, d. af læsteskærer Mads Jensen O. (* 1823) og Anne Dorthea Christiansdatter (* 1821) ~ 2° 30.4.1921 i Kbh. (Blågårds sg.) med Hansine Kirstine Marie Christensen, * 3.11.1886 i Rødby, † 15.7.1963 i Fr.borg slotssg., Hillerød, d. af købmand Hans Christian Alfred C. (1854–1909) og Anna Julie Hansen (1862–1962). – Bror til Frejlif *Olsen.

C.s forældre var fra Sverige. Skønt faderen hverken kunne læse eller skrive var han bestyrer for et teglværk i Lyngby. Den dygtige og opvakte mor forstod at forvalte de små indkomster så den store børneflokk ikke led savn. Først da hun var et halvt hundrede år lærte hun at skrive, men kundskabsstørstig som hun var erhvervede hun sig en ikke ringe dannelse. Da C. var en halv snes år begyndte han at køre mursten til Kbh. Dobbeltindtrykket af land og by fik en afgørende indflydelse på hele hans livsførelse og -forståelse. Nogle år senere blev faderen brændehandler, og sønnen måtte daglig hente brænde i skoven. Disse år da han blev fortrolig med skoven bidrog til at skabe den naturfølelse hos ham som siden prægede ham. Efter konfirmationen ville han til søs, og det lykkedes ham at komme som skibsdreng med panserskonnernten Absalon. Da togtet var endt kom han ind på Smith og Myginds maskinfabrik på Nørrebro.

I årene der fulgte sled han voldsomt i det. Han havde tolv timers dagligt arbejde og måtte tage

Cavling, Henrik

natten til hjælp for at læse til maskinisteksamen. Han begyndte tillige at skrive og indleverede to komedier til Folketeatret som han fik tilbage. Men ikke nok hermed: han læste helt på egen hånd til præliminærexamen samtidig med at han forberedte sig til maskinisteksamen. Han endte dog med at gå ind på Blågårds seminarium og tog 1881 skolelærereksamen.

Allerede i seminarietiden havde han indsendt artikler til Dagsavisen og Morgenbladet. Hans første virkelige reportageartikel stod i Dagsavisen 20.5.1882 og beskrev Donse krudtmølles eksplosion. Det var en overordentlig talentfuldt formet skildring hvor hver eneste sætning var omhyggeligt overvejet og særdeles virkningsfuld. Den var på det tidspunkt den fremkom et ret enestående fænomen, og de klartseende vidste med ét at et virkeligt journalisttalent var opstået. Fra et længere ophold i Berlin sendte C. derefter korrespondancer, bl.a. 1885 til det nystiftede Politiken en om ministrejken hvis forstående omtale af arbejderne vakte opsigt. Foråret 1886 kaldte Herman "Bing ham hjem som fast medarbejder ved Politiken. Der fulgte nu en årrække hvor C. var bladets mest læste reporter (hovedmærke Ignotus). Hans kendskab til de forskellige samfundsklasser og hans mange personlige oplevelser som arbejder og proletar gav ham et stort stof at øse af. Han drog ind under journalistikken en række emner som hidtil havde været næsten uopdyrkede. Han var tillige såre lydhør over for det der hændte omkring ham, og han behandlede sit stof på en stemningsfuld måde der altid gjorde det tiltrækkende for publikum. I hans skildringer var lyrikken det egentlig besjælende element, og den kunne blive følsom indtil grænsen af det sentimentale, men takket være den humor der var den anden hovedbestanddel af C.s væsen forstod han at holde igen; det var kun sjældent hans stil blev direkte sentimental. Sit betydningsfuldeste arbejde som journalist præstede han på det sociale område. Han gik ud til de fattige kvarterer og skildrede, uden salvelse og uden direkte indignation, den elendighed og uretfærdighed han havde været vidne til. Han glemte aldrig det miljø hvoraf han var udgået og den nød han havde haft for øje i sine proletarår på Nørrebro. Han forstod tillige hvor glimrende bladstof disse artikler fra samfundets overdrev var. Det lykkelige for C., det der i en væsentlig grad blev grunden til hans succes, var at hans gode hjerte og hans journalistinstinkt arbejdede så naturligt og så fortroligt sammen. Det var dog kun på besøg han i disse år opholdt sig i Kbh. For det meste var han i udlandet som korrespondent. 1886 og 1887 (Boulangere-året) var han i Paris. 1888 var han hjemme for at skrive om den

store udstilling i Kbh., men rejste s.å. for første gang til Amerika (hvor han senere var fire gange) for at behandle præsidentvalget. Han var siden i Vestindien, på Cuba 1896 under borgerkrigen, på Kreta og i Grækenland under den græsk-tyriske krig 1897, i Rennes 1899 hvorfra han under Dreyfusprocessen sendte telegrammer hjem som blev slugt med en utålmodighed som næppe forhen noget udenrigsk stof. Endelig var han 1899–1900 med på „Valkyrien“'s togt til Østasien hvorunder han var H.N. Andersens gæst på Ø.K.s dampskib Annam.

1903, året efter Hørups død, bestemte C. sig til selv at starte et dagblad. Hans forhold til Edv. Brandes, Politikens redaktør efter Hørup, var ikke helt harmonisk. Han bragte i løbet af ganske kort tid den sum han behøvede til veje; men Politikens bestyrelse kom ham i forkøbet, en generalforsamling tilbød ham posten som hovedredaktør med Ove Rode som leder af bladets politik ved sin side. C. modtog tilbuddet, og 1.7.1905 blev han redaktør. Som sådan bidrog han mere end nogen anden til at give den nordiske presse et andet udseende og en stærkt forøget læsekreds. – Det var de store engelske og amerikanske blade der var hans forbillede, og i løbet af kort tid gav denne sindigt, men energisk arbejdende mand Politiken en helt ny form. Den blev ikke til at kende igen. Den havde hidtil kun været på fire sider der efterhånden var blevet uhandleligt lange; nu blev siderne små, men mange – bladet kom til at rumme langt mere stof end forhen, en hel række nye, hidtil næsten udyrkede emner indgik dagligt i spalterne, blandt dem især sporten og meddelelser fra udlandet. C. ville at bladet skulle rumme den størst mulige stofmængde, men at artiklerne skulle være let overskuelige, egnede til hurtigt at konsumeres af det travle, men nysgerrige nutidspublikum. Han mente ikke at den ræsonnerende artikel havde udspillet sin rolle, men han stillede også på dette område fordringer til knaphed, klarhed og koncision. Bladets ledende artikel kom kun til at indtage en tredie- eller fjerdedel af den plads den hidtil havde rådet over i den danske hovedstadspressen. Et meget større råderum gav han bladets mange kronikker. Det var meningen med disse store artikler hvoraf bladet lige fra først af dagligt bragte én, altid anbragt på samme sted bag i bladet, at de skulle give et indblik i alle de forestillinger og alle de åndelige aspirationer som optog nutidens menneske. I den ledende artikel hævdede bladet selv de politiske og sociale anskuelser det anså for de retfærdige og derfor gavnlige; i kronikken gaves der derimod de enkelte skribenter lejlighed til at fremsætte særmeneringer. Da de andre store blade i

Kbh. efterhånden omdannede sig efter det eksempel C. havde givet indførte de også alle kronikken. I de 23 år C. redigerede bladet gennemgik det en betydelig udvikling. Antallet af eksemplarer steg fra 18 000 til 70 000, og bladet fik 1912 egen bygning. C. levede og åndede kun for dets trivsel og søgte at give det stadig ny ungdom ved at knytte friske kræfter til det.

Når C. – uden baggrund af systematisk bladteknisk uddannelse eller omfattende viden – havde så let ved at gøre det aldrende blad til noget bestandig friskt, sprudlende og tindrende, var hovedgrunden den at han i sin natur havde noget af det bølgede, gyngende, sitrende der er specifikt dansk, noget flyvesandsagtigt der elskede de glitrende smil og omskiftelsernes luner. Denne myreflittige, tilsyneladende uforstyrrelige, altid uimponerede og totalt usnobbende mand havde bag det panser det uophørlige arbejde havde dannet noget af en sværms og en poets temperament. Det var så svært at bestemme hans væsen fordi det rummede de største modsætninger. Alle der kom ham på nærmere hold og skulle definere hans natur blev bragt til at standse af det fundamentalt paradoksale: den uhyre optagne mand der altid havde tid nok til sin rådighed, som fik en samtale der skulle være et par minutter til at svulme op til en time, som fortabte sig i erindringer, i digressioner, som krydrede talen med anekdoter hvor hans humør der var folkeligt lune i adlet form, boltrede sig stilfærdigt og graciøst. Denne af hundrede daglige pligter og tanker overbebyrdede mands forbavsende nonchalance – det var C.s charme.

Da C. overtog ledelsen af Politiken og lagde bladet i et bestemt plan der dog hver eneste dag skulle have indsprøjet frisk blod og stråle med nyhedens og det uforudsetes interesse fik han ikke længere tid til at skrive artikler i bladet eller bøger. Hans tidligere forfatterskab var ret omfangsrigt. Han debuterede 1894 med fortællingen *Fra de dyb Dale* der bringer en mængde autobiografisk stof og rummer en selvransagelse. Sådant som Kaj Lønge udvikler sig til at blive en stræber og en snob der svigter sit parti og det miljø han fra fødselen tilhører, sådan frygtede den unge C. det i værste fald kunne gå ham. Han stillede i denne sin første bog et skræmmebillede op der altid kunne advare og mane ham. Selv om C. blev en velstående mand der omgikkes på lige fod handelens, industriens og litteraturens stormænd glemte han aldrig de pligter hans beskædne hjem og hans folkelige ungdomskammerater i Nørrebros baggårde pålagde ham. Hele sit liv tænkte han på de fattige, de undertrykte og de forurettede. Der er navnlig tre ting hans navn altid vil være knyttet til: kolonihaverne i

Rødovre, Wesselsminde i Nærum hvor tusinder af proletarbørn har haft sommerophold, „de juleløses jul“ og juleindsamlingerne som kastede en lysstråle ind til de fattigste og mest ensomme. Dette blev det mest revolutionære ved C.s bladvirksomhed: han indså at et blad ikke blot er til for at kæmpe for ideer, men også for at fuldbyrde visse elementære retfærdighedsideer i handling.

En stor del af de artikler C. havde sendt hjem fra sine rejser samlede og bearbejdede han i store bøger, de rigt illustrerede værker *Det danske Vestindien*, 1894, *Fra Amerika I–II*, 1897, *Paris*, 1899, *Østen I–II*, 1901–02 og *London*, 1904 der blev trykt i efter datidens forhold meget store oplag. Instruktive og fulde af glimrende skildringer som de er har de bidraget deres til at give det brede publikum videre åndelige og materielle horisonter. Fordi C. var noget af en kunstner der med sin sikre og graciøse pen kunne henkaste de nydeligste stemningsbilleder som dog aldrig opløste sig til ren stemning fordi hans syn var så skarpt og altid vågent, derfor kunne disse bøger også give de mere kræsne læsere ikke blot adspredelse men også nydelse. 1910 udgav C. som manuskript en bog med den beskedne titel *Avisartikler 1885–1910* der indeholdt noget af det bedste han havde skrevet. Efter at han havde forladt bladet udgav han to bind memoirer: *Efter Redaktionen Slutning* og *Journalistliv*. Han er i denne levnedsskildring meget tilbageholdende hvad hans privatliv angår. Den beskedenhed som var en af hans hovedegenskaber har afholdt ham fra alle selvanalyser i moderne forstand. Man har det indtryk at han egentlig kun benytter sig selv til et springbræt for at kunne fortælle om andre. Bogen indeholder da også en rigdom af portrætter af mænd han er kommet i nærmere eller fjernere berøring med. Man kan ikke kalde dem karakterportrætter thi de går ikke i dybden, er ikke anlagt som koncentrerede synteser, men de er rige på pudsige eller barokke anekdoter som er fortalt på samme uforstyrrelige måde der prægede C.s mundtlige beretninger, og som stundom kaster et stærkt lys over det centrale i en mands fysiognomi. C. tog initiativet til dannelsen af Journalistforbundet 1904, han var dets første formand, og da han forlod redaktørposten blev han udnævnt til æresmedlem.

Sønnen **Viggo Louis C.**, *15.8.1887 i Paris, †24.2.1946 var fra 1908 medarbejder ved Politiken. Han udgav flere oplysende og skønlitterære bøger, bl.a. om Ludvig Feilberg (1915) og Arthur Schopenhauer (1920). En anden søn **Ole C.**, *4.12.1898, †6.1.1963 var fra 1925 medredaktør af Ekstrabladet. – □Mal. af N. V. Dorph, 1910 (Politiken). Mal. af Vald. Andersen. Buste af R.

Cavling, Henrik

G. Harboe. Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1951. Foto.

H. C.: Efter redaktionens slutning, 1928 og Journalistliv, 1930. – Johs. V. Jensen: Nordisk ånd, 1911 104–13. H. Nathansen: Portrætstudier, 1930 133–58. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 8.8.1933. Vald. Koppel: Af Politikens hist. I–II, 1946. Tage Kaarsted: H. C. som krigskorrespondent, 1960. Hakon Stangerup: H. C. og den moderne avis, 1968. – Papirer i Rigsarkivet. Privat arkiv i Dansk pressemuseums arkiv, Århus.

Chr. Rimestad*

Cavling, Ole, se Cavling, Henrik

Cavling, Viggo se Cavling, Henrik

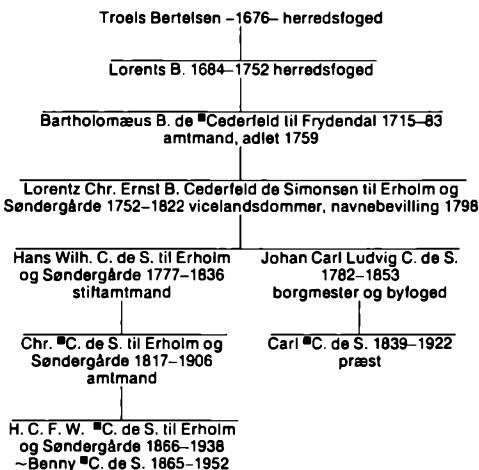
de Cederfeld, Cederfeld de Simonsen

Adel.

Bartholomæus B. de *C.s datter Sophie Charlotte var ~ godsejer Thyge de *Thygeson. Chr. *C. de S. var ~ Marie Charlotte Frederikke Uldall, d. af læge Fr. Ad. *U.

Danm.s adels årbog LXIII, 1946 II 27–37.

Nils G. Bartholdy

de Cederfeld, Bartholomæus, 1715–83, amtmand.

*19.1.1715 i Rost ved Løgumkloster, †12.11.1783 i Kalundborg, begr. i Nyborg k. F: herredsfoged i Nørre Rangstrup hrd. Lorents Bertelsen (1684–1752) og Anna Cathrine Monrad (1680–1757), ~8.9.1745 i Åstrup ved Haderslev med Cathrine Marie Brandt, *8.9.1727 formentlig i Haderslev, †24.12.1756 i Nyborg, d. af proviant-, ammunitions- og materialforvalter, krigskommissær, senere husfoged i Haderslev amt og ridefoged i Tyrstrup og Haderslev herreder, cancelli- og justitsråd Mathias B. (1691–1761) og Mette Marcussen (1705–80).

de C. satte sig ind i embedsforretninger, først hos sin far og siden, medens han gik i Haderslev latinskole, hos den derværende amtsforvalter; 1728–30 var han på et kontor i Kbh. hvorefter han studerede i Tyskland, væsentlig i Jena. 1737 antog grev Stolberg–Wernigerode ham til sekretær og gav ham 1742 udnævnelse som råd. S.å. blev han kaldt til Danmark for at overtage embederne som præsident i Ålborg og amtsforvalter over Ålborghus, Åstrup, Børglum og Sejlstруп amter, men 1746 blev han fjernet herfra „ved Intriger af Konferensraad Schrødersee“ og udnævnt til amtsforvalter over Nyborg og Tranekær amter samt proviant-, ammunitions- og materialforvalter i Nyborg fæstning, 25.5.1759 optaget i adelstanden med navnet de C., 1760 kommitteret i det vestindisk-guineiske rentesamt general-toldkammer, 1767 medkommissær ved ekstraskattekommissionen i Kbh., 1768 3. deputeret i general-toldkammer- og kommercekollegiet. Under den Struenseeske periode delte han skæbne med mange fortjente embedsmænd og blev afskediget med ventepenge 6.10.1770; elleve måneder senere udnævntes han til amtmand over Kalundborg, Sæbygård, Dragsholm og Holbæk amter fra hvilket sidste han afskediges 1781, men de øvrige beholdt han til sin død. Han var 1762–65 ejer af Frydendal (Torbenfeld). – Kancelliråd 1742. Justitsråd 1749. Etatsråd 1760. Konferensråd 1768. – Hv.R. 1777. □Mal. af U. F. Beenfeldt, 1751, og af E. Pauelsen, 1780 (begge Erholm), sidstnævnte kopieret af C. C. Andersen 1888.

Pers. hist. t. III, 1882 115, stamtavlen. E. Tauber og A.H. Nielsen: Embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, 1879–80 192f. Carl Cederfeld de Simonsen i Genealogisk t. VIII, 1914 113–19 121–24 129f 142–46.

S. Nygård*

Cederfeld de Simonsen, Benny Sophie Caroline

Andrea, 1865–1952, forkæmper for fredssagen. *2.10.1865 på Brahesborg, Odense amt, †16.1.1952 i Kbh., begr. i Rørup, Odense amt. F: jægermester, senere kammerherre Carl Adolph Rothe Treschow (1839–1924) og komtesse Sophie Margrethe Elisabeth Rantzau (1844–1911). ~26.7.1892 i Gamtofte, Odense amt, med godsejer H. C. F. W. *C. d. S. *6.9.1866 i Nyborg, †2.1.1938 i Risinge, s. af amtmand Christian *C. d. S. (1817–1906) og Marie C. F. Uldall (1837–1926).

C. gik aldrig i skole men blev undervist i sit hjem af privatlærere, heriblandt udlændinge. Dette førte bl.a. til at den begavede pige lærte at udtrykke sig ubesværet både skriftligt og mundtligt på de tre hovedsprog. Først i moden alder begyndte hendes offentlige virke. Under I. ver-

denskrig, ikke mindst med baggrund i sin alvorlige kristne livsopfattelse, blev hun stærkt påvirket af krigens rædsler, og da Danske kvinders fredskæde (senere Kvindernes internationale liga for fred og frihed) begyndte at danne fredsforeninger rundt i landet meldte hun sig og blev hurtigt leder af arbejdet på Fyn. Hun var en fremragende organisator der aldrig sparede sig selv, men vinter og sommer utrætteligt tog rundt og talte ved møder, kurser eller når nye kredse af ligaen skulle oprettes. Hendes livlighed og munterhed som taler og hendes evne til at klare en vanskelig situation eller fx skabe god stemning ved et kaffebord betød overordentlig meget for organisationen. C. fortsatte som formand for det fynske distrikt til 1950 og var næstformand i ligaens hovedbestyrelse 1931–39 hvorefter hun blev æresmedlem. Ved en række af den internationale fredsligas møder og kongresser i perioden op til 2. verdenskrig repræsenterede hun den danske afdeling på fremragende måde. Før krigen brød ud lykkedes det hende i samarbejde med repræsentanter for Danske kvinders nationalråd og Jødisk kvindeforening at skaffe indrejse for 300 jødiske børn fra Centraleuropa i Danmark hvor de blev anbragt i landbohjem for at lære landbrug. Mange af dem lever og arbejder nu som landbrugere i Israel, men 24 af børnene blev til hendes store sorg taget af Gestapo i efteråret 1943 og sendt til koncentrationslejren Theresienstadt. Da krigens afslutning nærmede sig begyndte ligaen at forberede hjælp til de hærgede lande, og for at hædre C. og sætte hende et minde blev på hendes 80-års dag stiftet Benny Cederfelds hjælpefond som hun personlig bidrog til med store beløb. Fondens formål er at hjælpe mennesker ramt af krig og politisk forfølgelse – og således helt i pagt med den menneskekærlighed og idealisme som prægede denne uegennyttige personlighed.

Fred og frihed, februar 1952 9–11.

Inga Dahlsgaard

Cederfeld de Simonsen, Carl Christian Sophus, 1839–1922, præst. * 10.2.1839 i Kalundborg, † 15.9.1922 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: justitsråd, borgmester og byfoged Johan Carl Ludvig C. de S. (1782–1853, ~1° 1817 med Anna Henriette Gutfeld, 1795–1877; ægteskabet opløst; hun ~2° 1834 med overretsråd i Slesvig, senere etatsråd Bendix Friedrich Jannsen, 1797–1840, ~1° 1823 med Lauretta Charlotta Steen, 1794–1826) og Bertine Charlotte Koefoed (1805–93). ~25.7.1867 i Herlufmagle med Georgine Nanny Sinding, * 4.4.1840 i Aversi, † 11.5.1929 i Kbh., d. af lærer, sidst i Herlufmagle, Frederik Thor-

nam S. (1814–89) og Georgine Nanny Koefoed (1810–88).

C. de S. blev student 1858, privat dimitteret, cand. teol. 1865, n.å. personel kapellan i Nørre Nærá og Bederslev, 1871 kateket ved Frue kirke i Kbh., 1876 sognepræst i Nykøbing M., 1878 tillige provst for Mors Sønder og Nørre herred, 1887 l. residerende kapellan ved Skt. Mortens kirke og hospitalet i Randers, 1896 sognepræst for Tyrsted og Ut, 1898 tillige provst for Bjerre-Hatting herreder; 1909 tog han afsked og flyttede til Kbh. I videre kredse blev C. de S. kendt dels som konservativ forsvarer for den folkekirkelige orden, dels som talsmand for liturgisk reform. Mod A. C. "Larsen skrev han 1878 *Nogle Bemærkninger til Theodorus' Brevvevling i Anledning af den kirkelige Vielse*. Som provst på Mors fik han at gøre med den sag hvorunder anerkendelsen blev frataget valgmenighedspræst Rasmus "Lund i Øster Jølby fordi han havde taget ukonfirmerede børn til alters hvilket førte til dannelsen af den grundtvigske frimenighed; herom skrev C. de S. flere bladartikler. Da man fra grundtvigsk side krævede præsteløftet afskaffet udgav C. de S. 1884 *Til Forsvar for Præsteløftet mod Forslaget om dets Afskaffelse*; han hævdede at skønt løftet egentlig kun indeholdt, hvad en præst ville være forpligtet til selv om vi ikke havde et sådant løfte ville dog nu dets afskaffelse let opfattes som indførelse af lære- og ritualfrihed og derved berøve både præster og menigheder en gavnlig støtte og opløse kirken i individualistisk forvirring. Han ønskede dog ikke stiv bevarelse af alt nedarvet, tværtimod var han en kyndig talsmand for gudstjenestens berigelse. I flere artikler (således i Nationaltidende, 1881, nr. 1887, i Dansk Kirketidende s.å., i Skoletidende, 1883 og i Dansk Kirketidende, 1887) tog han til orde for at genoptage reformationstidens fyldigere liturgi og den gamle rytmiske salmesang. Han udgav 1881 *P. A. Fengers Kirke-Psalmebog, en kritisk Anmeldelse* og 1885 *Kirkeaaet, Gudstjenesten og de kirkelige Handlinger. Haandbog for Kirkegjængere*. I sit foredrag *Forslag til en Udvidelse af Nadverliturgien*, 1888 udtalte han ønsker som delvis svarer til den norske og den slesvig-holstenske liturgi, og hvoraf nogle blev opfyldt ved det danske nadverritual af 1912. Desuden udgav han *Betænkning ang. Aftensko-leundervisningens Betydning*, 1895 og *Læren som Kirkebetjent*, 1898. – R. 1883. DM. 1914. – □Mal. af Mariane Stub ca. 1840, barnebillede. Foto.

Ludv. Hertel i Kirkehist. saml. 5.r. VI, 1911–13 402–42. P. G. Lindhardt: Fem Ålborg-bisper, 1954 42f. 104. – Papirer i Rigsark.

Valdemar Ammundsen*

Cederfeld de Simonsen, Christian

Cederfeld de Simonsen, Hans Christian Joachim, 1817–1906, amtmænd, politiker. *24.9.1817 i Odense, †24.7.1906 i Kbh. (Frue), begr. i Rørup. F: stiftamtmand Hans Vilhelm C. d. S. (1777–1836) og Elisabeth Castenschiold (1793–1883). ~6.6.1857 i Holbæk med Marie Charlotte Frederikke Uldall, *7.1.1837 i Fredericia, †29.10.1926 i Kbh. (Hellig.), d. af dr.med., stadsfysikus i Fredericia, senere landfysikus i Holbæk, etatsråd Frederik Adolph U. (1806–73) og Elisabeth Johanne Sophie Sick (1809–1900). – Far til H. C. F. W. *C. de S.

C. de S. der blev student 1835, privat dimitteret, tiltrådte ved faderens død 1836 besiddelsen af stamhuset Erholm og Søndergårde. Han fortsatte imidlertid studierne, blev 1840 cand. jur. og ansattes n.å. i rentekammeret hvor han forblev til 1848. Som kongevalgt medlem deltog han derefter i den grundlovgivende rigsforsamlings arbejde. Efter at han 1855–56 havde været konstitueret stiftamtmand over Fyns stift var han 1856–67 amtmænd over Svendborg amt. 1878 valgtes han af højre i 6. landstingskreds (Fyn) til medlem af landstinget, hvor han havde sæde til 1886. Medlem af rigsretten var han 1880–86. Som stor godsejer var C. de S. en meget virksom deltager i det fynske landvæsens udvikling; i april 1899 afstod han besiddelsen af stamhuset til sin søn, senere kammerherre H. C. F. W. C. de S. og tog ophold i Kbh. hvor han døde som den sidste af grundlovens fædre. – C. de S. hørte vel ikke til forgrundsfigurerne i det offentlige liv, men hans solide dygtighed og vindende personlighed gav ham en smuk position i hele hans offentlige virksomhed. Han havde i sit lange liv mange tillidshverv, var således 1877–82 medlem af Privatbankens bankråd og 1860–67 medlem af Fyens Disconto Kasses repræsentantskab (formand 1861–66), ligesom han fra 1888 til sin død var medlem af direktionen for sindssygehospitallet ved Middelfart. – Kammerjunker 1841. Kammerherre 1851. – R. 1854. DM. 1859. K.³ 1888. □Afbildet på silhouetgruppe ca. 1820. Tegn. af C. Baggesen ca. 1820. Mal. af Christoffer Faber, 1836 og af H. Olrik, 1870. Pastel af Cathrine Heyerdahl, 1897. Buste af L. Brandstrup, 1904 (alle Erholm). Foto.

*A. Falk-Jensen**

Cederfeld de Simonsen, Hans Christian Frederik Wilhelm, 1866–1938, landmand, godsejer. *6.9.1866 i Nyborg, †2.1.1938 på Risinge, Svendborg amt, begr. i Rørup, Odense amt. F: amtmænd Christian *C. d. S. (1817–1906) og Marie C. F. Uldall (1837–1926). ~26.7.1892 i Gamtofte med Benny Sophie Caroline Andrea Tresschow (Benny *C. d. S.), *2.10.1865 på Brahes-

borg, Gamtofte sg., Odense amt, †16.1.1952 i Kbh., d. af jægermester, senere kammerherre Carl Adolph Rothe T. til Brahesborg (1839–1924) og komtesse Sophie Margrethe Elisabeth Rantzau (1844–1911).

C. de S. blev student 1884, cand. jur. 1890, og efter et års ophold i udlandet blev han fuldmægtig på Sjællands stiftamts kontor 1892–98. Derefter studerede han land- og forstvæsen i udlandet og overtog april 1899 stamhuset Erholm og Søndergårde (afløst 1927). C. de S. ejede desuden Hækebøllegård og Tårupgård ved Årup. Han var veluddannet til at forestå ledelsen af det store gods kompleks, og han blev yderligere taget i brug til opgaver inden for det landøkonomiske foreningsliv og på det kommunale felt. 1904–11 var han formand for Årup omegns landboforening, og 1911 blev han formand for De samvirkende landboforeninger i Fyns stift hvilken post han beklædte til 1923. Fra 1911 var han medlem af bestyrelsesrådet for landhusholdningsselskabet, og fra 1911 til 1916 var han medlem af Assens amtsråd. Hertil kom en række hverv i udvalg og bestyrelser af landøkonomisk og velgørende karakter. Ved afløsningen af stamhuset bortsolgtes to avlsgårde, og 1936 overdrog C. de S. de to endnu forenede hovedgårde til sin søn, hofjægermester Hans Christian Carl Frederik C. de S. (*16.2.1895) – Hofjægermester 1901, kammerherre 1919. – R. 1915. DM 1922.

□Barneportr. af H. Olrik, 1870, tegn. af samme 1871. Pastel af Gudmund Hentze, 1916 (alle Erholm). Foto.

N. P. Poulsen i Tidsskr. for landøkonomi, 1938 139–43. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Cedergreen Bech, Svend, *1920, historiker, redaktør. *6.1.1920 i Grønbjerg, Nørre Omme sg. F: arbejdsmand, senere husmand Christian Emmanuel C.B. (i kbg. Sodergreen Beck) (1878–1950) og Birgitte Straasø Kjær (1877–1945). ~27.2.1948 i Gentofte (b.v.) med kunsthåndværker Maren Elisabeth (Lis) Macholt Truelsen, *27.3.1911 i Holbæk, d. af bankkasserer, senere direktør i Den danske andelsbank, sidst regnskabschef i FDB Hans Ludvig Frederik T. (1875–1958) og Sidse Marie Andersen (1876–1951).

C.B. forlod skolen i Nørre Omme straks efter konfirmationen 1934, og da faderen 1926 havde erhvervet en landejendom blev han oplært ved landbruget. 1935–44 arbejdede han som landbrugsmedhjælper i Vestjylland og Nordsjælland. Efter tre vintre på Askov højskole 1941–44 hvor han, bl.a. påvirket af Johs. *Novrup, blev optaget af Albert Schweitzers liv og forfattereskab

meldte han sig 1944 til Fredsvenners Hjelpearbejde (fra 1949 Mellemfolkeligt Samvirke) og deltog fra efteråret 1945 i genopbygningsarbejdet i Nordnorge og Finland, var derefter til 1951 ansat i organisationens administration. 1949 blev han student fra Kbh.s studenterkursus, 1953 faglærer i dansk og historie fra N. Zahles kursus, 1959 cand.mag. i de samme fag fra Kbh.s universitet. Under studiet underviste han ved Forsvarets civilundervisning. C.B. blev 1959 ansat ved N. Zahles seminarium hvor han fra 1972 var studielektor. Fra 1974 er han hovedredaktør af Dansk biografisk leksikon, 3. udgave. I forlængelse af arbejdet i Mellemfolkeligt Samvirke skrev C.B. *En verden i udvikling*. 1960 om samarbejdet med udviklingslandene. Han har været medarbejder ved Politikens historiske håndbøger og Danmarks Historie hvori han skrev bindene *Reformation og Renæssance 1533–1596*, 1963 og *Oplysning og Tolerance 1721–1784*, 1965. Ved Kbh.s jubilæum 1967 udgav han *Københavns Historie gennem 800 år*. 1977 *Struensee og hans tid* og 1975 *Brev fra Dorothea. Af Charlotte Dorothea Biehls historiske breve*. □Foto.

Povl Bagge

Cetti, Frederik Adolph Christensen, 1838–1906, skuespiller. * 23.12.1838 i Kbh. (Holmens), † 18.2.1906 på Frbg., begr. sst. F: operasanger Giovanni *C. (1794–1858) og Jacobine Gade (1814–94). ~ 22.2.1861 i Trondhjem med skuespiller Adelaide Marie Frederikke Warburg, f. Carpentier, * 17.7.1835 i Kbh. (Fr.ref.), † 27.3.1901 i Kristiania (~1° 1855 med typograf Wilhelm Frederik Warburg, ca. 1830–58), d. af lakaj hos prinsesse Juliane af Hessen-Philippsthal Jean Edouard C. (1803–49) og Charlotte Christine Schubarth (1805–65).

C. havde været til søs med en ostindiefarer inden han gav efter for teaterlysten og meldte sig blandt dilettanterne i Kalkeballen i St. Kannikestræde. Fra 1856 rejste han med skuespillerselskaber i danske og norske provinser og fik i et stort repertoire det rutinerede præg som aldrig forlod hans spil. Over somerteatret i Alhambra nåede han – efter at have deltaget i krigen 1864 – Casino hvor han 1865 optrådte som Tordenskjold i *I Dynekilen*; derefter rejste han atter i Norge, var 1870–71 direktør i Bergen hvor han drev en norsk elevskole indtil han ansattes på Det kgl. teater ved Kr. Mantzius' pludselige afsked. Den lille, tætte, kraftige C. med det udmærkede sceneansigt og de fortræffelige stemmemidler optrådte første gang 1.10.1872 som amtmanden i *De Nygifte* og spillede i de følgende år bl.a. Løjtnant v. Buddinge, Hermann v. Bremen, Jesper Ridefoged og Birkedommer

Krans, men da hans spil savnede både lune og originalitet tålte han i kunstnerisk henseende ingen sammenligning med sin forgænger. Men ved hastige dubleringer var C. meget nyttig, og hans stilling blev yderligere fæstnet da han 1874 overtog posten som økonomiinspektør med fri bolig på teatret. 24.1.1880 blev han pludselig afskediget uden pension på grund af gæld; samtidig erklæredes han fallit og rejste til Norge hvor han på ny førte en omflakkende tilværelse. Disse mørke år i C.s liv afløstes dog af lysere tider da han atter ansattes ved Casino hvis kolorerede folkekomedier passede hans talent; han nåede således udmærkede realistiske virkninger som den første danske Copeau i *Faldgruben*. 1884 kom han til Dagmar-teatret som han ledede uden økonomisk held i sæsonen 1887–88, og hvor han under C. Riis-Knuadsens direktion udførte et betydeligt repertoire, bl.a. Oehlschlägers *Stærkodder*. På Casino var han artistisk direktør 1889–90 og 1891–92, og her sluttede han i sæsonen 1898–99 sin livsgerning; senere forsøgte han sig som ølhandler i Klosterstræde indtil venner fik ham anbragt på sygehjemmet ved Rolighedsvej hvor han døde. □Tærnsnit 1886, efter fotografi, kopieret 1888. Foto.

Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist., I–III, 1921–25. H. Wiers-Jenssen og Joh. Nordahl-Olsen: Den nationale scene, Bergen 1926. – Erindringer i manuskript på Teatermuseet.

Robert Neiiendam*

Cetti, Giovanni Battista, 1794–1858, operasanger. * 14.8.1794 i provinsen Como i Italien, † 22.3.1858 på Frbg., begr. sst. F: meteorologisk instrumentmager Antonio C. (ca. 1760–1835, ~2° med Marie Elisabeth Rodin, ca. 1760–1815) og Francesca Zingler (ca. 1770–1804). ~1° 30.7.1813 i Kbh. (Garn.) med Johanne Christine Birgitte Fabroe (Faber, Favreau, Favreux), døbt 20.8.1786 i Kbh. (Holmens), † 16.9.1854 sst. (Garn.) (~1° 1808 med overskibskirurg Christian August Carl Nielsen, 1783–1809), d. af matros, senere snedker Johan Henrik F. († 1796) og senere jordemoder Karen Nielsdatter (1750–1825, ~1° 1778 med tjener og markør Johan Christoph Busch, ~3° 1798 med styrmand, senere skipper Jørgen Andersen (Steen), † efter 1825). Ægteskabet opløst 1839. ~2° 9.11.1845 i Kbh. (Frels.) med Jacobine Gade, * 19.4.1814 sst. (Holmens), † 15.5.1894 sst., d. af klejnsmedemester Jacob G. (1773–1863) og Christine Andersen (ca. 1780–1829). – Far til Frederik *C.

Tre år gammel kom C. hertil med sin far der fremviste optiske rariteter på Dyrehavsbakken og nedsatte sig som barometermager i Kbh. C. fik sin uddannelse i Rahbeks dramatiske elev-

Cetti, Giovanni

skole på Hofteatret hvor han 31.1.1814 udførte sin første større rolle, Otto i *Hytten i Schwarzwald*. 14.10.1817 optrådte han første gang som grev Robert i *Joconde* på Det kgl. teater; n.å. blev han kgl. ansat, og i den følgende menneskealder virkede han som en af operaens og syngespillets mest benyttede kunstnere hvis sangdramatiske talent, tætte, middelhøje skikkelse og smukke hoved ledelsen også ønskede at benytte i det alvorlige skuespil fx som Homodei i Hugos *Angelo, Tyran af Padua*. Men her viste C. sin begrænsning; forsøget glippede. Han var sanger, og til stemmens gode egenskaber føjede han en livfuld fremtræden der ikke var præget af noget stærkt temperament. Af hans store repertoire kendes endnu Figaroerne i *Figaros Bryllup* og *Barberen i Sevilla* samt Don Juan; som Barca i Kuhlaus *Lulu* lykkedes det ham ved hjælp af en af ham selv indrettet draisine at omskabe sig til en dværg, hvis kunstneriske virkning ikke alene var burlesk men også poetisk, og i *Farinelli* var han den første danske Carlo Broschi, en figur der smeltede sammen med C.s personlighed og natur; da han 14.5.1845 sidste gang havde udført denne rolle sagde han farvel i en H. C. Andersen sk epilog hvori han indrømmede at „Stemmen ej længere havde fyldig Klang“. Efter et engagement ved Odense teater lejede han 1846 skovfogedhuset i Christiansminde ved Svendborg; her indrettede han en restaurant og sang for sine gæster; ca. 1850 bosatte han sig atter i Kbh. I sine to ægteskaber var han far til seksten børn. □ Afbildet på rollebilleder stukket af C. V. Bruun 1827 og 1829, m.fl. Tegn. (Teatermus.).

Th. Overskou: Den danske skueplads, IV–V, 1862–64. Samme: Af mit liv og min tid, 1798–1818, 1915. Dansk album for lit. og kunst, udg. Georg Carstensen, 1845, nr. 20.

*Robert Neiiendam**

Charisius, Jonas, 1571–1619, kancellisekretær. * 1571 i Nykøbing F., † 30.11.1619 i Roskilde, begr. sst. F: residerende kapellan, senere provst Rasmus C. fra Karise († 1602) og Catharina († 1606, ~2° med borgmester i Nykøbing Povl Abrahamen (Abraham), † senest 1603). ~ 1602 i Kbh. med Anne Pedersdatter, * 1586 i Flensborg, † 13.6.1633 i Kbh., d. af kgl. livlæge Peder *Sørensen (1540(el.42)–1602) og Drude Thorsmede (1567–1610). – Far til Peder *C.

C. immatrikuleredes 1589 ved universitetet i Padua og studerede ved artistfakultetet indtil ca. 1595. Han blev senior og syndicus for den „germanske nation“ og forhandlede flere gange på studenternes vegne. 1595 immatrikuleredes han i Heidelberg. Hvor han erhvervede den me-

dicinske doktorgrad vides ikke. 1603 suppleredes denne med den juridiske ved Kbh.s univ. 1598 blev C. sekretær i Tyske kancelli hvor han i kraft af sine sprogkunderskab, juridiske og økonomiske indsigt hurtigt blev en meget benyttet arbejdskraft, og han synes på et tidligt tidspunkt at have erhvervet Christian IVs tillid. 1599 ledsagede han Christian IV på dennes store Norges-tur hvorom han fortæller i en bevaret dagbog, og på hvilken han gjorde botaniske studier. Marts 1600 deltog han i de dansk-engelske forhandlinger i Emden om den engelske koffardifart nord om Norge og er sikkert forfatteren af den *Discursus historicus* hvori de danske positioner underbyggedes med historiske argumenter. 1602 ledsagede han Manderup *Parsberg og Arild *Huitfeldt til de fortsatte forhandlinger i Bremen. Allerede på dette tidspunkt synes han at have haft særlig indsigt i merkantile og økonomiske anliggender, og han blev i de følgende år Christian IVs vigtigste rådgiver i disse anliggender. 1604 fik han af kongen overdraget at føre forhandlingerne med de nørrejske og fynske købstæder om handelsfremmende foranstaltninger. Imidlertid aflystes de planlagte møder i Horsens og Bogense, måske på grund af rigsrådet og Christian IVs nervøsitet for den stærke adelsuro på dette tidspunkt. 1606 var C. aktor i sagen mod jesuiten Laurentius Norvegus (Klosterlasse). S.å. ledsagede han Christian IV til England hvorfra han fulgte Gert *Rantzau på et gesandtskab til Nederlandene. 1607–08 var han sammen med Jacob *Ulfeldt på ny i Nederlandene for på Christian IVs vegne at mægle mellem Generalstaterne og Spanien. Desuden skulle han prøve at få nederlandske håndværkere og kræmmere til at slå sig ned i Danmark; endelig skulle han indkøbe malerier og musikinstrumenter til kongen. Endnu i 1608 ledede han de forhandlinger med den tyske kejser der førte til kejserlig anerkendelse af primogenituren i Holsten hvorved fremtidige udstykninger af dette hertugdømme blev undgået, og som i realiteten indebar at arveretten både i den kongelige og den gottorpske del blev en kendsgerning. 1610 sendtes han på hemmelig mission til England for at hindre en nederlandsk-engelsk mægling i den dansk-svenske konflikt. 1611 virkede han sst. for et ægteskab mellem kurfyrst Friedrich af Pfalz og James Is datter Elisabeth; 1612 hvervede han sammen med Andrew *Sinclair tropper til Christian IV i Holland og England. 1613 ledsagede han Jacob Ulfeldt til Spanien, dels for at forhandle om en handelstraktat der ikke blev til noget, og dels for at klage over de dunkerske kapers virksomhed i Vesterhavet. Han var aktiv ved oprettelsen af Det ostindiske kompagni 1616, og 1618

var han endnu engang i Nederlandene for at forhandle om en dansk-nederlandsk tilnærmelse og for at sikre Det ostindiske kompagni nederlandsk velvilje. Herfra rejste han til England for at hævde den danske kronens suverænitæt over Spitzbergen og for at klage over den ulovlige skotske handel på Færøerne. August 1618 forhandlede han i Verden om hertug Frederiks valg til coadjutor i Bremen, Verden og Osnabrück. Han var aktiv i planlæggelsen af silke-manufacturet og klædekompagniet og virkede først i 1619 i Nederlandene og Tyskland for at få silke-, uld-, bomulds- og linnedvævere til at slå sig ned i Danmark. Marts s.å. var han i England, og på hjemvejen herfra forhandlede han i Gottorp om en overenskomst i spørgsmålet om de tyske stifter, men døde kort efter af en pestagtig sygdom. Som diplomat og statsmand af borgerlig stand indtog C. en særstilling i sin samtid, men hans indflydelse på Christian IVs erhvervspolitiske initiativer, især den kompagnipolitik som karakteriserer årene efter Kalmarkrigen var meget betydelig. □Stik af H. Hondius, stik efter dette 1746. Buste (Roskilde domk.).

Kilder. Monumenta historiæ Danicæ, udg. H. F. Rørdam, I, r.II, 1875 580–83 592–94 720. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kristian IVs tid, udg. Kr. Erslev, I, 1883 122 og fl.st. Christian den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia, I, 1887–89 67 og fl.st. (fot. optr. 1969). Kancelliets brevbøger 1596–1620, 1913–19. Pers. hist. t. 6.r.IV, 1913 206. Danm.–Norges traktater 1523–1750, III, 1916.

Lit. N. Slange: Christian IVs hist., 1749 437 og fl.st. J. H. Schlegel: Sammel. zur dänischen Geschichte, Münzkenntnis, Oekonomie und Sprache I, 4, Kbh. 1773 55–90. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. fra 1537 til 1621, III, 1873–77 144f. J. A. Fridericia i Oversigt over det kgl. da. vidensk. selsk.s forhandl., 1896 292f. 302 305f. 308 313 322f. E. Nystrom i Danske mag. 5.r.VI, 1905 225–36. Kr. Carøe: Den danske lægestand 1479–1788, 1909 25. Rich. Willerslev i Hist.t. 11.r.VI 608–36. S. Dalgård: Det petsoriske kompagni af 1619, 1955. Samme: Dansk-norsk hvalfangst 1615–1660, 1962. Vello Helk: Laurentius Nicolai Norvegicus, 1966 340f. *Papirer i Rigssark.* Breve i Kgl. Bibl.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

Charisius, Peder, 1608–85, diplomat. * 20.5.1608 i Kbh., † 16.1.1685 på Palstrup, begr. i Højbjerg k. F: kancellisekretær Jonas *C. (1571–1619) og Anne Pedersdatter (1586–1633). ~ 1642 i Orléans med Anne de Binde, * 1623 sst., † 19.3.1680 på Palstrup, d. af kgl. råd og sekretær Jean de B. til Longevue og Anne de Boissay. Om C.s ungdom vides meget lidt. Han havde efter forældrene arvet en del formue og synes ligesom faderen oprindelig at have studeret medicin. 1624 findes han immatrikuleret ved Rostock universitet, 1628–30 i Strasbourg. 1630–33 var han i Tübingen hvorfra han 1633 kom til Leiden.

1634 studerede han ved Kbh.s univ., men to år efter var han atter i udlandet, 1636 i Basel og 1637 i Padua, året efter var han i Rom hvorfra han efter et ophold på Malta rejste til universitetet i Orléans 1640. Efter sit giftermål 1642 synes han en tid at være blevet boende i denne by; her fødtes i alt fald 1644 hans ældste søn Ambrosius; 1647–51 ses han at have boet i Helsingør hvor han og en søster havde arvet nogle ejendomme efter forældrene. I øvrigt vides der intet om C. før han 1651 udnævntes til dansk resident i Nederlandene, muligvis efter anbefaling af rentemester Peder *Vibe og den tyske kansler Dietrich *Reinkingk til hvis parti ved hoffet han synes at have sluttet sig. I Nederlandene forblev C. i atten år. Han var overordentlig virksom for at skaffe oplysninger om nederlandske og andre staters forhold, indsendte en næsten utrolig mængde papirer om alle mulige forhold til sin regering og efterlod sig ved sin afgang et meget stort legationsarkiv. Han var dog ikke selv nogen fremragende diplomat og manglede, synes det, skarpt blik for de virkelige forhold og for det egentlig afgørende i Generalstaternes politik. Hannibal *Sehested udtalte sig også nedsættende om hans evner som diplomat. De særlig vigtige forhandlinger mellem Danmark og Nederlandene førtes da heller ikke af C. Forhandlingerne 1653 om ophævelsen af redemptionstraktaten 1649 førtes i Kbh. af den nederlandske diplomat Nanning Kaiser, forhandlingerne 1659–60 i Nederlandene om hjælp til Danmark af Otte *Krag og Godske *Buchwald, og ved forhandlingerne i Nederlandene om alliancetraktaten 1666 var Povl v. *Klingenberg hovedforhandleren. Efter sin hjemkaldelse 1669 blev C. i aug. s.å. udnævnt til amtmand over Ålborg amt hvormed han forenede inspektionen over Åstrup og Sejlstrup, Dronningborg og Mariager amter. 1671 ombyttede han dette embede med embedet som amtmand over Åstrup og Børglum amter hvilket embede han beklædte til sin død. 1672 havde han købt herregården Palstrup i Lyngård herred. Da han forærede kongen sit værdifulde kunstkammer fik han 1683 herfor og for sin lange og tro tjeneste adelig sædegårdsfrihed for Palstrup for sig og arvinger og frihed for alle resterende kontributioner. – Adlet 28.3.1659. Kancelliråd 1669. □Maleri ca. 1670 (Fr.borg).

E. Tauber: Pers.hist. notiser om embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, 1879–80 55. Danm.s adels årb. VII, 1890 160; VIII, 1891 489; XIV, 1897 493. J. Bloch: Stiftamtmand og amtmænd 1660–1848, 1895. H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier II, 1896 190. L. Laursen: Danm.–No.s traktater V–VI, 1920–23. Åke Lindqvist: Politiska förbindelser mellan Sverige och Danm. 1648–55, Lund 1944. C. O. Bøggild-Andersen:

Charisius, Peder

Hannibal Sehested I-II, 1946-70. F. Askgaard: Kampen om Østersøen 1654-60, 1974.

*L. Laursen**

Charlotte (Louise C.), 1789-1864, prinsesse. * 30.10.1789 på Christiansborg (Slotsk.), † 28.3.1864 sst., begr. i Roskilde domk. F: arveprins **Frederik** (1753-1805) og **Sophie Frederikke** (1758-94). ~ 10.11.1810 på Amalienborg (Slotsk.) med landgrev **Vilhelm af Hessen-Kassel**, * 24.12.1787 i Kassel, † 5.9.1867 i Kbh., s. af landgreve **Frederik af H.-K.** (1747-1837) og **Caroline Polyxene af Nassau-Usingen** (1762-1823). - Mor til **Louise** (1817-98). Søster til **Christian VIII** og **Ferdinand**.

C. indtog under **Christian VIII** som den regerende konges søster og den til hvis descendens kongen ønskede tronfølgen overført efter mandsstammens uddøen en fremtrædende stilling ved hoffet i Kbh. Hun var en klog og verdenserfaren dame der helt følte sig som dansk, og ligesom sin mand der fra sin tidlige ungdom stod i dansk militærtjeneste var bestemt modstander af den slesvigholstenske bevægelse der jo også truede hendes slægts dynastiske fremtidsmuligheder, på hvilke hun tidligt havde øjnene rettet. Da den danske regering 1850 under Ruslands tryk gjorde de forberedende skridt til ved afståelse af hendes og hendes børns arverettigheder efter kongeloven at bane vejen til tronen for arvestorhertugen af Oldenburg der under krigen havde vist et udpræget danskfjendtligt sindelag, reagerede hun i stærke udtryk over for gehejmeråd F. C. **Dankwart** der på regeringens vegne førte underhandlingerne: „Det er umuligt; det danske Folk vil ingensinde tage til Konge en Prins af et Hus der har ført Vaaben mod Danmark, og som er saa fjendtligt stemt mod os.“ Blev en sådan ordning virkelig en politisk nødvendighed måtte hun i alt fald stille den betingelse at Kurhessen til hvilket hendes søn, prins **Frederik**, havde arverettigheder, blev udvidet på Oldenburgs bekostning og ophøjet til kongerige, så hendes søn kunne „bytte Kongerige mod Kongerige“. Prinsessen har vel vidst at disse betingelser var uigenneførlige, og siden ændredes forholdene da også således at zaren accepterede prins **Christian af Glücksborgs** kandidatur, og 18.7.1851 gav såvel landgrevinden som hendes søn afkald på deres arverettigheder til den danske krone til fordel for prinsesse **Louise** der atter overdrog sine rettigheder til sin mand prins **Christian**.

□ Afbildet på familiemal. af **Jens Juel** ca. 1790. Afbildet på gruppemal. af **Viertel**, 1794 (**Gunderslevholm**). Min. af **Cornelius Høyer**, 1795. Afbildet på tegn. af **G. Lahde**, 1795 (Fr.borg.). Silhouet ca. 1795 (Fr.borg). Mal. af **Jens Juel**,

1801 (**Amalienborg**). Mal. af **C. A. Jensen**, 1825 (**Hesselagergård**). Litografier af **Heuer**, 1827 samt anonyme. Litografi af **J. Giere** efter mal. af **G. Reichmann**, 1833, kopieret i litografi af **E. Fortling**. Tegn. af **J. V. Gertner**, 1842 (Fr.borg), forarbejdede til kroningsbill. (**Rosenborg**). Litografi af **L. Ahrendts** efter tegn. af **C. l'Allemand**, gengivet i et par træsnit. Afbildet på mal. af **E. Lehmann**, 1852 (**Rosenborg**). Litografi af **I. W. Tegner**, 1860, efter foto. Afbildet på **N. Simonsens** mal. fra 1860 af revy 1830 (**Adolphseck ved Fulda**), tegnet forarb. (Fr.borg). Mal. af **A. Schiøtt**, 1868 (**Rosenborg**). Pastel af **Vantore**. Træsnit ca. 1902 af **Henrik Sørensen** efter tegn. af **Hans Tegner**. Foto.

N. Neergaard: Under junigrundloven, I, 1892 696-745. **Bo Bramsen**: Huset Glücksborg, I-II, 1975 (2. udg. 1976).

*N. Neergaard**

Charlotte Amalie, 1650-1714, dronning. * 27.4.1650 i Kassel, † 27.3.1714 på Charlottenborg i Kbh., begr. i Roskilde domk. F: landgrev **Vilhelm VI af Hessen-Kassel** (1629-63) og markgrevinde **Hedvig Sophie af Brandenburg** (1623-83). ~ 25.6.1667 på Nykøbing F. slot med kronprins, senere kong **Christian V**, * 15.4.1646 på Flensborghus, † 25.8.1699 på Kbh.s slot, s. af **Frederik III** (1609-70) og **Sophie Amalie** (1628-85). - Mor til **Frederik IV**, **Sophie Hedevig** og **Carl** (1680-1729).

Efter at kronprins **Christian** i aug. 1665 inkognito havde været i Kassel og gjort den femtenårige prinsesses bekendtskab kom i marts n.å. en hessisk afsending til Kbh. for at indlede nærmere forhandlinger om ægteskabstraktaten. Hovedvanskeligheden var at man fra hessisk side forlangte at prinsessen der var opdraget i den reformerte religion og ville holde fast ved den til sin død skulle have fri religionsøvelse ikke alene for sig selv, men også for sine betjente, med ret til egen hofpræst og et sted til udøvelsen af religionen hvor hun opholdt sig. Man forsøgte fra dansk side at få prinsessen til at gå over til den lutherske religion, men forgæves. Efter lange forhandlinger gik man da ind på at bevillige fri religionsøvelse for prinsessen, hendes hofbetjente og deres familier med egen hofpræst der dog ikke måtte forrette dåb og vielse. C.A. var ikke smuk, men en brav og velbegavet kvinde der forstod at optræde venligt og taktfuldt. Under ægteskabsforhandlingerne havde man fra dansk side udtalt ønske om at hun inden sin afrejse til Danmark ville lære dansk. Af udtalelser af **Kingo** og **Henrik Gerner** i tilegnelser af skrifter til hende fremgår også at hun opfyldte dette ønske og lærte både at læse og tale dansk. Som så mange af

den tids fyrstinder måtte C.A. finde sig i at ægtemanden holdt en maitresse, men hun blev dog altid behandlet med agtelse og anstand af denne. Hendes hændelse af sin reformerte gudstjeneste voldte hende forskellige vanskeligheder. Flere af bisperne så skævt til hende og hendes bestræbelser for at få reformerte ind i landet og beskytte dem. Det lykkedes hende dog at skaffe sine trosfæller en del begunstigelser, særlig da Christian V og hans rådgivere ligesom andre fyrster så deres interesse i at drage de vindskibelige reformerte flygtninge ind i landet. Personlig søgte hun også ved store pengegaver at sikre vedligeholdelsen af den reformerte gudstjeneste som kongen endelig indrømmede i Kbh.

C.A. var en omhyggelig mor for sine børn hvilket særlig fremgår af den række breve hun under sin yngre søn prins Carls udenlandsrejse skrev til dennes overhofmester, grev Carl *Ahlefeldt. Under de farefulde forhold 1700 da Karl XII gjorde landgang på Sjælland og en engelsk-nederlandsk-svensk flåde truede med bombardement viste hun stor tapperhed og ro. Hun opmuntrede befolkningen til modstand, og det fortælles at hun personlig tvang den indolente kommandant i Kbh. Hans *Schack (1642–1706) til at udlevere borgerne kanoner til et batteri ved Dragør. Hun var en praktisk og økonomisk kvinde der med stor dygtighed styrede sine store godser. Allerede som kronprinsesse havde hun af Frederik III fået Frederiksdal, Bagsværd og Gentoftegård på livstid. Senere købte hun som privatejendom papirmøllen ved Strandvejen, Vemmetofte og næsten hele Stevns herred, samt Børglum kloster, Dronninglund og Dronninggård i Jylland. I Kbh. købte hun af Ulrik Frederik *Gyldenløve hans palæ på Kongens nytorv der efter hende kaldtes Charlottenborg. Som enkedronning havde hun Nykøbing slot med Falster og Lolland som livgeding.

□Mal., formentlig af S. Duarte, 1666 (Fr.borg). Afbildet på stik. s.m. kongen. Stik af A. Haelwegh, ca. 1667. To medaljer 1672, den ene af I. L., samt 1675 af Jeremias Hercules. Stik af Hubert Schaten, ca. 1676 efter forlæg af Abr. Wuchters til salvsingsakten. Skitse af Wuchters (St. mus.), udførligere skitse (Fr.borg), typen stukket i to varianter af Schaten, i mal. af Wuchters (Gissfeldt), gentaget med ændrede dragter (Landgrafenmus., Kassel; Roskilde kloster), kopier (Gavnø, Fr.borg), kopi af P. Rublagh (Gripsholm), i min. (Windsor) og i min. af Prieur, 1678 (Fr.borg) samt stik af P. Gunst. To min. af Maria Augustin du Chastel fra 1670erne (Rosenborg). Stik bl.a. af P. Schenck efter forlæg af P. Lely. Mal. af Jacob d'Agar (Rosenborg; Middachten, Holland), beslægtet mal. (Gissel-

feld, Charlottenlund, Rosenborg) og træsnit. Mal. af D. v. Krafft (Gripsholm). Mal. af Jacob d'Agar (Vemmetofte, Middachten), gengivet i stik, kopi i gouache af G. v. Lode. Stik, gengivet i litografi af E. Fortling. En række min. i forskellige typer (Fr.borg; Landesmus., Kassel; British Mus.; Gl. Køgegård m.fl.st.), bl.a. af Prieur (Rosenborg). Min. af P. Signac (Nationalmus., Helsingfors), af Barbette ca. 1690 og ca. 1700 (begge Jægerspris). Medaljer af B. Meier, 1694, af A. Meybusch 1695, 1697 og 1699. Profilstik af S. Thomassin, 1697. Medaljer af Peter Berg 1708 og 1714. Relief på sarkofagen af J. C. Sturmberg (Roskilde domk.). Afbildet s. m. kongen fx på fremstillingerne af indtagelsen af Wismar 1675, se Chr. V. Mal. af Andreas Møller (Rosenfeld), relief af Magnus Berg (Rosenborg). Fremstillet på mal. af Zahrtmann med Leonora Christine, 1894.

C. H. Brasch: Vemmetoftes hist. II, 1860 1–62. L. Laursen: Danm.–Norges traktater VI, 1923 164–96. Fritz Ahlefeldt-Laurvig: Prins Carls rejse, 1925 73–103. Louis Bobé: C. A., Königin zu Dänemark. Prinzessin zu Hessen-Cassel und die Anfänge der deutsch und französisch reformierten Kirche zu Kopenhagen, 1940. Samme i Pers.hist.t.11.r.II, 1941 1–16.

L. Laursen*

Charlotte Amalie, 1706–82, prinsesse. * 6.10.1706 på Kbh.s slot (Slotsk.), † 28.10.1782 på Christiansborg (Slotsk.), begr. i Roskilde domk. F: *Frederik IV (1671–1730) og *Louise (1667–1721). Ugift. – Søster til *Christian VI.

C.A. der af samtidige roses for sin elskelige karakter synes i modsætning til den øvrige del af kongefamilien efter Frederik IVs ægteskab med Anna Sophie Reventlow at have bevaret et godt forhold til sin far og stedmor uden at dette tilsyneladende gjorde noget skår i forbindelsen med broderen, den senere Christian VI. I de første år af sin regeringstid virkede denne for et ægteskab mellem C.A. og prinsen af Wales, men de årelange forhandlinger herom førte ikke til noget resultat. – C.A. synes ikke at have øvet nogen politisk indflydelse. Hun levede stilfærdigt og tilbagetrukket, om sommeren gerne på Charlottenlund, det tidligere Gyldenlund, som Christian VI havde skænket hende, og som hun i begyndelsen af 1730erne lod ombygge; vinteren tilbragte hun som oftest på Christiansborg hvor hun indtil 1771 havde fælles hofholdning med kongefamilien. Ved testamente 1773 oprettede hun Prinsesse C.A.s stiftelse med en kapital på 100.000 rdl. hvis renter anvendes til opdragelseshjælp for fattige piger. Resten af hendes ejendomme, med undtagelse af Bådesgård på Lolland, tilfaldt ved hendes død kongen. Hendes juveler udgør en væsentlig del af kronjuvelerne på

Charlotte Amalie

Rosenborg. – □Malerier, barnebill. (Middachten, Holland; Fr.borg; Sæbygård). Mal. tilskr. J. S. Wahl (Fr.borg, Roskilde kloster). Maleri 1727, tilskr. Wahl (Altenhof), og 1729 af samme (Fr.borg), lignende type (Rijksmuseum, Amsterdams; Eremitagen, Bayreuth; Charlottenlund; Fr.borg), grundlag for stik af M. Tyroff. Mal. af A. Møller, 1740 (St.mus.), gentagelser og kopier (Charlottenlund, Fr.borg), kopi af P. Wichmann (Rosenborg, Kunstinstitutet i Oslo), kopi af samme 1751 og 1754 (Clausholm, Odense rådhus, Fr.borg), variant af A. Møller, 1740 (Vemmetofte), kopier i min. bl.a. tilskr. H. J. Pohle (St.mus.). Stik af Kleve, 1780, efter mal. af Pilo. Mal. af A. Brünniche, 1759 (Fr.borg). Mal. af samme (Ribe rådhus). Mal. af Wahl (Rosenborg). Min. af J. Brecheisen, 1761. Mal. af C. A. Lorentzen ca. 1776 (Chr.borg), stukket af Heckel og gengivet i min. (Rosenborg). Silhouetter og min. (Fr.borg). Tegn. af Cornelius Høyer.

C. H. Brasch: Vemmetoftes hist., III, 1863. P. Brock: Den oldenborgske kongeslægt belyst ved den chronol. saml. på Rosenborg, 1870 78–80. E. Holm: Danmark-Norges hist. 1720–1814, I–II, 1891–94. E. Nystrom: Gentoftes sogn i fortid og nutid, 1916 244 f.

Povl Bagge

Charlotte Frederikke, 1784–1840, prinsesse. * 4.12.1784 på Residensslottet Ludwigslust i Schwerin, † 13.7.1840 i Rom, begr. sst. F: hertug, senere storhertug Friedrich Franz I af Mecklenburg-Schwerin (1756–1837) og prinsesse Louise af Sachsen-Gotha (1756–1808). ~ 21.6.1806 på Ludwigslust med prins Christian Frederik af Danmark, senere kong *Christian VIII, * 18.9.1786 på Christiansborg (Slotsk.), † 20.1.1848 på Amalienborg, s. af arveprins *Frederik (1753–1805) og *Sophie Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1758–94). Separeret nov. 1809. Ægteskabet opløst 1810. – Mor til *Frederik VII. På en Tysklandsrejse opholdt prins Christian Frederik sig en tid ved sin morbrors hof i Schwerin hvor han blev forelsket i sin kusine, prinsesse C. F., og to år senere ægtede han hende. Det unge par tog bolig dels på Amalienborg, dels på Sorgenfri, men samlivet blev ikke lykkeligt. Hovedtrækket i C. F.s karakter var lunefuldhed; hun var formløs og letsindig, ikke uden godmodighed og bon sens, men kort i sine fornemmelser og uden sanddruhed. Af ydre var hun lille, tyk og blodrig med store mørke, fængende øjne. Hendes indre og ydre egenskaber gik igen i den søn, senere kong Frederik VII som hun fødte 6.10.1808, og som blev hendes indsats i Danmarkshistorien. Det intime forhold hvori hun stod til sin sanglærer, komponisten Edouard *Du Puy, medførte 8.11.1809 hans landsforvisning og

hendes fjernelse fra hoffet. Hertug Friedrich Franz billigede at palæet i Horsens blev valgt til hendes fremtidige opholdssted; hun bevarede sin rang som medlem af kongehuset og sine regelmæssige årpenge som dog kun vanskeligt dækkede hendes store forbrug. I de nitten år hun boede dels i Horsens, dels i Århus, vakte hendes livsførelse forargelse i højere kredse, mens hun vandt venner i borgerskabet og blandt ubemidlede. Hun måtte ikke se sin søn, og dette forbud hvorunder hun led, lagde over hendes tilværelse en sympati der bl.a. gav sig udslag i hyldest fra borgernes side den dag han 1828 blev gift. Berøvelsen af moderglæden har også siden hen forlenet hende med en vis glorie i romaner og skildringer, mens Th. *Overskou gav en nøgtern, på selvsyn bygget og af pålidelighed præget beretning om hendes daglige liv under hvilket hun lod tilfældige luner og indfald råde. 1829 forlod hun Horsens for under navnet fru v. Gothen at søge kur i Karlsbad; hun vendte aldrig tilbage, men tog ophold i Rom hvor hun blev katolik og 1836 udgav en samling andagtsovelser på dansk. Ved sine fantastiske påhit og sin konstante pengeforlegenhed var hun en fabel for datidens danske romafarere, og hendes død betød uden tvivl en lettelse for hoffet i Kbh. hvortil hun drømte om engang at vende tilbage som kongemoder. Hendes papirer blev sendt til Danmark, og konferensråd Carl *Holten fik den opgave at ordne dem. Han fortæller at „hun aldrig gav Slip paa den Lidenskab, der var Aarsag til hendes Bortfjernelse“. Men Frederik VII som kun var ét år da hun måtte forlade ham viste hendes minde stor ærbødighed: da han var blevet konge lod han hendes grav ved Peterskirken forandre og udsmykke med en marmorsarkofag som vogtes af en engel, et værk af Jerichau; han samlede billeder af hende i sine stuer på Jægerspris, og da han i sept. 1857 besøgte Horsens takkede han officielt „for den Hengivenhed og Velvillie, der var vist hende“. Et ejendommeligt tilfælde ville at kongemiddagen blev afholdt i hendes tidligere palæ som staten 1852 solgte til klubben „Foreningen“. □Silhouet af Samuel Mohn, 1806 (malet på en kop, Jægerspris); mal. af F. C. Grøger 1807–08 (Rosenborg), kopi af Vantore, 1908 (Fr.borg), gentagelse af Grøger med ændringer (Jægerspris), gengivet i stik. Pastel af C. Hornemann, 1809 (Jægerspris). Min. (sst.). Min. af Domenico Bossi, 1817. Litografi af J.-B. Singry. Mal. af Giovanni Busato, 1834 (Jægerspris), gengivet i litografi og træsnit. Buste fra 1830erne (Jægerspris). Maleri (Horsens mus.). Tegn. ca. 1840 (St.mus.).

Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, III–IX, 1896–1922. Et brev i Pers.

hist.t. 9.r.III, 1931 202f. – Horsens avis 23.9.1857. Arthur Abrahams: Minder fra mine forældres hus, 1894 62f. C. H. Holten: Af en gammel hofmands mindeblade, 1909 225f. = Memoirer og breve XI (fot.optr. 1967). E. Bodenhoff: Svundne tider. Uddrag af Fr. G. v. Müllers efterl. papirer, 1912 253–62. Th. Overskou: Af mit liv og min tid, udg. Rob. Neiendam, II, 1916. Rob. Neiendam: Ungdom og galskab. Prinsesse C. F. og Ed. du Puy. 1923. V. Thorlacius-Ussing i Tilskueren, 1937, II, 415–20.

Robert Neiendam*

Chemnitz

Den grønlandske slægt C. nedstammer fra bødker Jens Carl Vilhelm C. (1811–57) der kom til Grønland 1834, hvor han giftede sig med Marie Elisabeth Egede (1817–67) og fik 8 børn. Jens C. V. C. skal være barnebarn af Johan Hieronymus *C. (1730–1800) og slægten vil således kunne føres tilbage til Johann Gerhard C. (1697–1763), præst i Rupin v. Magdeburg.

Utrykte notater af Hother Ostermann på Arktisk institut, Kbh.

Mads Lidegaard

Chemnitz [kæmnits], Jens Anton Elias Barsilæus Enatus, 1853–1929, grønlandsk præst. * 24.11.1853 i Ikigait, Sydgrønland, † 26.2.1929 i Lichtenau, begr. sst. F: bødker Jens Carl Vilhelm C. (1811–57) og Marie Egede (1817–67). ~ 10.6.1883 i Godthåb med Ane Marie Jakobine Kathrine Holm, * 13.2.1858, † 16.2.1939, d. af assistent Johan Frederik H. (1828–84) og Bolette Juliane (1828–75).

C. blev dimitteret fra Godthåb seminarium 1873 og fik videregående uddannelse i Danmark 1875–77 og 1880–83. Han blev præsteviet 1883 og ansat som præst i Julianehåb 1883–85, Holsteinsborg 1885–1900, Frederiksdal 1901–12 og Lichtenau 1912–26.

C. var på mange måder en grønlandsk foregangsmand, ikke blot som folkeoplyser og åndelig vejleder hvilket gav sig udtryk i oprettelsen af et forsamlingshus og en husmorskole samt gennem hele den lange tid som præst, men også i besiddelse af et stort praktisk og økonomisk ta-

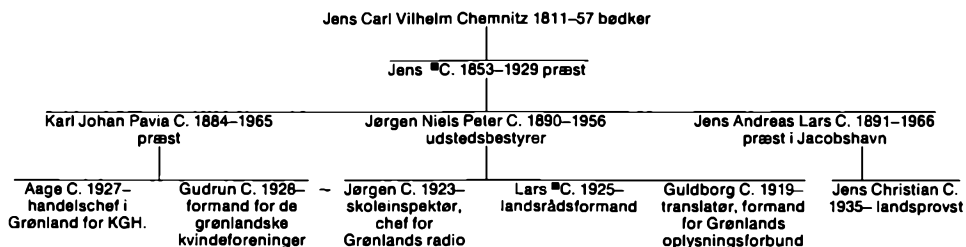
lent. Specielt fik han betydning som pioner inden for fåreavlen i Sydgrønland, ligesom han fik oprettet en byggeforening og oparbejdet et fiskeri af hajer i Sydgrønland. – □Foto.

Fr. Balle i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1928–29 47f. Medd. om den grønlandske kirkesag nr. 55. 1929.

Mads Lidegaard

Chemnitz [kæmnits], Johan Hieronymus, 1730–1800, præst, konkylolog. * 10.10.1730 i Seehausen ved Magdeburg, † 18.9.1800 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: præst, sidst i Ruppin, Johan Gustav C. (1697–1763) og Marie Elisabeth Klermont (*ca. 1700). ~1° 1760 med Rosina Josepha Adami, *ca. 1742, † 20.5.1797 i Kbh. (Garn.), d. af købmand A. i Wien. ~2° 20.5.1799 på Frbg. (Garn.) med Anne Cathrine Lammehirt, f. Hansen (~1° med kgl. overkirurg L.), *ca. 1764, † 6.7.1819 i Kbh. (Garn.).

C. studerede i Halle og kom 23 år gammel til Danmark som pagehovmester hos enkefyrstinden af Ostfriesland, dronning Sophie Magdalenes søster der levede i Kbh.; senere blev han også fyrstindens kabinetpræst. 1757 blev han præst ved den danske legation i Wien. 1768 kompastor ved Christkirken i Rendsborg, n.å. slotspræst på Kronborg og præst ved Mariekirken i Helsingør; derfra kom han 1772 til Kbh. som tysk sognepræst ved Garnisons kirke og beklædte denne stilling til sin død. Som prædikant nød han kun ringe anseelse; men han indtager en meget respektabel plads blandt de fremmede amatører der i slutningen af 1700-tallet virkede i Danm. i naturvidenskabens tjeneste. Hans speciale var konkylologien, og som artskender og samler på dette område indlagde han sig ikke ubetydelige fortjenester selv om han manglede almindelig zoologisk indsigt. Hans hovedarbejde er fortsættelsen af F. H. W. Martinis berømte værk Neues systematisches Conchylien Cabinet, hvoraf kun tre bind med 121 tavler var udkommet (1769–77) da Martini døde. Denne havde selv udset C. til at fortsætte værket, og efter adskillige genvordigheder lykkedes det ham, navnlig ved A. G. *Moltkes hjælp, at gennemføre værkets fuldendelse hvorved hans ven, kunst-

Chemnitz, Johan Hieronymus

kammerforvalter Lorenz *Spengler, ydede ham værdifuld bistand. 1780–95 udgav C. de otte sidste bind af dette omfangsrige og for sin tid fortræffelige værk der udkom i stort kvartformat og indeholder over 400 kolorerede kobbertavler. Det 10. bind der udkom 1788 er betegnet som *10. und letzter Band*, men 1795 udkom et supplementsbind med 41 tavler. Originaleksemplarerne af en meget stor del af de deri beskrevne og afbildede arter opbevares i Kbh.s zoologiske museums konkyliensamling. □ Afbildet på satirisk stik af Lahde, 1796.

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, I, 1873 313–15 og III, 1878 221–23 (med bibliografi). Pers.hist. t. 6.r.II, 1911 157f. – J. P. Mynster: Medd. om mit levned, 1854 22. E. C. Werlauff i Hist.t. 4.r.IV, 1873–74 287. P. W. Becker: Hist. afhandl. II, 1875 9–16. Chr. Stubbe i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchen-Gesch. 2.r.IX, Kiel 1932 257–312.

R. H. Stamm*

Chemnitz [kæmnits], **Lars Hans Jens Josva**, * 1925, skoleinspektør, landsrådsformand. * 26. 10.1925 i Godthåb. F: tolk Jørgen Niels Peter C. (1890–1956) og Vilhelmine Else Kathrine Josefson (1894–1978). ~ 8.5.1958 i Kbh. (Skt. Ansgar) med barneplejerske Annie Westergaard, * 13.2. 1935 på Frbg., d. af maskinmester Børge Michdal W. (* 1909) og fysioterapeut Kirsten Sofie Jerichow (1905–77).

C. tog lærereksamen fra Godthåb seminarium 1946 og fra Haslev 1951. Han deltog i kursus på Danmarks højskole for legemsøvelser 1952 og var de følgende år ansat forskellige steder i Danmark som lærer. 1958 blev han lærer i Godthåb og 1960 viceinspektør i Julianehåb. Efter årskursus i Danmark blev han distriktsskoleleder i Thule 1964–66 og skoleinspektør i Julianehåb 1966–68 og 1969–71. 1967 valgtes C. som landsrådsmedlem i Jakobshavn og fra 1975 i Godthåb. 1971 blev han formand for Grønlands landsråd, genvalgt 1975. – C. repræsenterer en moderat politisk linie og søger at bevare et nært samarbejde med Danmark og virker for en forsigtig overgang til hjemmestyre. Han deltager i et omfattende udvalgsarbejde og er medlem af bl. a. tilsynsrådet for A/G Grønlandsposten, grønlandsrådet og bestyrelsen for Kong Christian den tiendes og dronning Alexandrines grønlandsfond. – R. 1971. R. 1978.

Mads Lidegaard

Chemnitz [kæmnits], **Martin**, 1561–1626, gottorpsk kansler. * 15.10.1561 i Braunschweig, † 26. 8.1626 i Slesvig, begr. i domkirken sst. F: pastor Martin C. († 1583) og Anna Jäger. ~ 1595 med

Margrete, * 1576, † 1659 i Sverige, d. af prof. jur. i Rostock Henrik Camerarius (1547–1601) og Margrete Dobbin (1554–1626).

C. studerede sprog, historie og jura ved forskellige tyske universiteter, tog 1588 doktorgraden i Frankfurt, var derefter en tid ansat i Rostock bystyre og blev 1593 råd hos hertug Bugislav XIII af Pommern. 1601 efterfulgte han sin svigerfar som prof. jur. i Rostock men kaldtes 1603 til Stettin som Bugislav XIII's kansler. Fra pommersk statstjeneste gik han 1619 over i gottorpsk idet han knyttedes til hertug Frederik III som dennes kansler, og maj 1620 bosatte han sig af denne grund i Slesvig. I de følgende år deltog han hyppigt i tidens politiske forhandlinger. Han var således 1625 med til i Segeberg at overdrage kong Christian IV hvervet som kreds oberst i den nedersachsiske kreds. I et latinsk digt (han roses for sine formfuldendte distica) udtrykte han dog sin frygt for kredsens mangelfulde krigsberedskab. Mest kendt af eftertiden er han blevet på grund af sit indlæg i en ejderstedsk retssag som 1623 blev appelleret fra den gottorpske hofret til den kejserlige kammerret. Hertugen overdrog C. det hverv at udarbejde en betænkning (afgivet 1624) som skulle godtgøre at kammerretten ingen appelinstans kunne være for retstvister i det danske hertugdømme Slesvig. Dette lykkedes ham fuldt ud, så kammerretten afviste sagen. Da fredsforhandlingerne efter Danmarks deltagelse i trediveårskrigen fandt sted i Lübeck 1629 kom spørgsmålet om hertugdømmets statsretlige stilling atter på bane, og C.s søn, assessor i den gottorpske hofret, Martin C. (1596–1649), benyttede s.å. lejligheden til at offentliggøre faderens ovenn. betænkning (*Bericht von Gelegenheit vnd Vnterschiede der beyden Herzogthume Schlezvig vnd Hollstein, vnd in specie des Landes Eyderstedt*). I en vis forstand var denne dygtigt og kraftigt skrevne afhandling den tidligst publicerede politisk-historiske „Deduktion“ vedrørende hertugdømmets statsretlige forhold. □ To stik, det ene af J. M. Bernigeroth, 1743.

Johs. Moller: Cimbria literata II, 1744 137-39. N. N. Falck: Samml. der wichtigsten Abhandl. zur Erläuterung der vaterländ. Gesch. III, Kiel 1824 35. L. Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- u. Staatsverwaltung I, Kiel 1928 193-95.

Vilh. la Cour*

de Cheusses, Frédéric (Henry), 1701–73, diplomat. * 5.12.1701 i Kbh. (Fransk ref.), † 19.9.1773 i Altona, begr. sst. F: marquis Vincent Gidéon Henry de C. (ca. 1664–1754) og Maria Henriette Lucrèce van Aerssen van Sommelsdijck. ~ 30. 3.1732 i Celle med Sophie Ernestine Louise

de Suzannet de la Forest, begr. 7.12.1765 i Haag, sønndatter af marquis Frédéric Henri de Suzannet de la F. († 1701).

Efter at have studeret i Utrecht og Luneville blev de C. 1722 løjtnant i livgarden til hest, 1731 ritmester sst., 1734 oberstløjtnant, 1736 kar. oberst. 1743 gik han over i diplomatiet idet han udnævntes til gesandt i Berlin; nov. 1746 forflyttedes han til Skt. Petersborg. de C. var ikke nogen fremragende diplomat, men en pålidelig og især meget forsigtig repræsentant for sin regering, en egenskab der var god brug for både overfor Frederik den Store af Preussen og den russiske kansler Bestusjev. Denne sidste søgte at få Danmark med til et angrebsforbund mod Sverige med det formål at omstyrte Adolf Frederiks valg til svensk tronfølger og erobre nogle af de svenske provinser. de C. ville dog ikke indlade sig på disse planer. Danmark var på det tidspunkt kun interesseret i at regeringsformen i Sverige bevaredes, at en tilnærmelse mellem Sverige og Rusland hindredes, og at man fik Adolf Frederik til for sin del af opgive fordringerne på den gottorpske del af hertugdømmerne. Det lykkedes også de C. at bevare den danske regerings handlefrihed, uden at lægge sig ud med Rusland, og samtidig at få Adolf Frederik til, af frygt for et offensivt forbund mellem Danmark og Rusland, at opgive alle planer om en regeringsforandring i Sverige og give afkald på de nævnte fordringer. I sept. 1749 kaldtes de C. efter sine egne gentagne begæring tilbage fra Rusland og levede som privatmand indtil han april 1753 udnævntes til gesandt i Haag hvor han forblev til 1769. Denne stilling var trods den nederlandske stats ringe størrelse ret vigtig. Haag var et diplomatisk knudepunkt hvor de krigsførende magters gesandter kunne mødes på neutral grund. Desuden var Amsterdam datidens store pengemarked hvor alle der ønskede lån måtte henvende sig. På grund af den nederlandske presses store frihed kom også en mængde politiske efterretninger frem her som ikke kunne komme frem andetsteds. de C. holdt sin regering nøje underrettet om alt hvad der berettedes i Nederlandene, og udførte også med stor omhyggelighed de finansielle kommissioner der kun alt for ofte måtte betros ham. Nogen større politisk virksomhed kom han ikke til at udfolde. Den eneste sælles interesse mellem de to lande var hævdelser af de neutrale magters frie handel. 1758 fik han ordre til at foreslå Generalstaterne en alliance med det formål at tvinge England til at respektere den neutrale handelsfrihed. Planen kom ikke til udførelse da England gjorde navnlig Nederlandene nogle indrømmelser, og der var heller ikke megen udsigt til at den engelsksindede regering i Haag skulle være gået

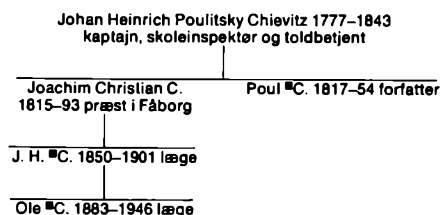
med til et brud med England. de C. pådrog sig dog ved denne forhandling mistanke om i for høj grad at have fulgt sine personlige sympatier for England og Preussen ved kun at meddele forslaget til den nederlandske regerings medlemmer og ikke tillige, som hans instruks havde antydnet, til oppositionen. Hans optræden ved denne lejlighed indbragte ham bebrejdelser af Bernstorff men dette hindrede dog ikke denne i at anerkende at de C. „både ved fødsel og i hjertet var ærlig dansk“ og altid at behandle ham som en fortrolig ven. – de C. ejede fra 1747 Lütjenhorn i Læk sogn. – Gehejmeråd 1765. Gehejmekonferensråd 1768. – Hv. R. 1757.

Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. Louis Bobé, VII, 1903 498; IX, 1922 402 451. Breve til og fra de C. i Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis, II, 1907 154–57. – P. Vedel: Den ældre grev Bernstorffs ministerium, 1882. J. R. Danielson: Die nordische Frage 1746–51, Helsingfors 1888.

L. Laursen*

Chievitz

En oprindelig polsk familie, hvoraf Poul C., (-1802) blev kongelig svensk kammersanger. På en rejse i Danmark blev han gift og efterlod ved sin bortrejse sønnen Johan Heinrich Poulitsky C. (1777–1843) på Fyn.

Erslews forfatterlexicon under Chievitz, Johan Heinrich.

Hans H. Worsøe

Chievitz ['ki:vits], Johan Henrik, 1850–1901, læge, anatom. * 16.10.1850 i Svendborg, † 6.10.1901 i Kbh., begr.sst. (Vestre). F: kateket i Svendborg, senere sognepræst i Fåborg Joachim Christian C. (1815–93) og Mette Juliane Lund (1814–89). ~ 8.11.1882 i Kbh. (Garn.) med Paula Camilla Caroline Johansen, * 6.8.1857 i Kbh. (Garn.), † 22.1.1928 sst., d. af kaptajn, senere oberst i Bornholms væbning William Paulus Jensenius J. (1824–87) og Camilla Caroline Henriette Mangor (1835–1909). – Far til Ole C. Brorsøn af Poul C.

C. blev student 1869 fra Sorø, medicinsk kandidat 1875, praktiserede en kort tid inden han 1877 ansattes som prosector anatomie under profes-

Chievitz, J. H.

sor Fr. Th.*Schmidt. 1881 vandt han universitetets guldmedalje for en afhandling om forbeninngen af det menneskelige strubehoveds bruske. Efter professor Schmidts død 1880 fik han orlov for at uddanne sig yderligere i Leipzig hos anatomen Wilh. His. I hans hele senere udvikling spores i høj grad påvirkningen af den Hisske skole. Da han var vendt tilbage til Kbh. overtog han undervisningen i anatomi og udnævntes 1881 til lektor i den normale anatomi. 1888 blev han professor anatomix. Han havde aldrig fået tid til at skrive en doktorafhandling, men promoveredes 1893 til dr. med. h.c. ved Lunds univ. Han var medlem af Anatomische Gesellschaft fra 1887 og af Videnskabernes selskab fra 1891. Under størstedelen af sin funktionstid arbejdede han i meget beskedent udstyrede lokaler i det anatomiske institut i det gamle Kirurgiske akademis bygning. De små forhold her hæmmede i betydelig grad hans arbejde for udvidelse af det anatomiske museum, og først 1898 lykkedes det ham at få en anelig, men langtfra tilstrækkelig udvidelse af lokalerne i den gamle hjørneejendom Bredgade 60 hvor han bl. a. fik indrettet en fortræffelig samling af anatomiske museumspræparater som studiesel for studenterne samt bedre laboratorieforhold.

C.s helbred var ikke stærkt, og som følge af smitte ved sit arbejde pådrog han sig lungetuberkulose og senere tillige strubetuberkulose som i høj grad nedsatte hans arbejdskraft og besværliggjorde hans foredrag. Trods en bedring efter et længere ophold i Schweiz og Italien 1893–94 blev han dog aldrig helt rask; hans arbejdsiver mindskedes ganske vist ikke, men kræfterne slog i de senere år dårligt til skønt han stadig varetog sine embedspligter med undtagelse af de sidste fire-fem måneder. Beundringsværdigt var det at C. alligevel fik udrettet så meget. Han var en fremragende anatom og en dygtig – om end streng – lærer for de medicinske studenter. I undervisningen fortsatte han de bedste traditioner i den danske skole således som den på glimrende måde havde været repræsenteret af hans to nærmeste forgængere Fr. Schmidt og I.P. Ibsen. Som disse lagde C. hovedsagelig vægten på at den anatomi som doceredes for medicinerne først og fremmest skulle være menneskets makro- og mikroskopiske anatomi, et uundværligt grundlag for lægens og da særlig kirurgens virksomhed. Trods sin hos Wilh. His vakte store interesse for embryologien overvurderede han aldrig dens betydning for undervisningen. For rent teoretiske spekulationer havde han ingen videre interesse, men stillede først og fremmest kravet om præcision og pålidelighed i fremstillingen af de anatomiske observationer og disses

rækkevidde. Personligt forstod han i høj grad at vurdere den historiske side i udviklingen af den anatomiske videnskab. Hans foredrag var klart og vel tilrettelagt, men egentlig veltalende kunne han næppe kaldes, snarere noget tør, dog af og til med en vis barsk humor. Et sjældent udpræget talent for tegning, til dels parret med skarp kunstnerisk opfattelse for form og stilling, kom i særlig grad hans forelæsninger til gode ved ypperligt udførte farvede kridttegninger på tavlen. Hans kunstneriske interesser og plastiske formsans blev til nytte for ham som lærer i anatomi ved kunstakademiet som han fra 1885 var knyttet til. For studenterne var han noget fjern og – som følge af faget – frygtet ved eksamen, men højt respekteret.

C.s videnskabelige arbejder er ikke talrige, men i høj grad lodige, udmærkede ved pålidelighed og grundighed. Fraset guldmedaljeafhandlingen omhandler hans arbejder embryologiske emner (særlig må nævnes spytkirtlernes og nethindens udvikling), vigtige arbejder over den mikroskopiske bygning af øjets nethinde hos en stor række dyreformer, arbejder over nyrenes kar og udvikling. Hertil kommer hans lille fortrinlige lærebog over fostrets udvikling (1891, 2. udg. 1898), bygget på indgående originale undersøgelser, samt en meget smuk undersøgelse over fostrets topografiske anatomi (1899). I forening med Nationalmuseet dels udførte, dels bistod han ved adskillige antropologisk-historiske undersøgelser. I sine sidste år samlede C. sine historiske studier til en forelæsningsrække over emnet, et i mange henseender originalt arbejde som efter hans død blev udgivet, suppleret efter manuskriptet af hans tidligere prosektor, dr. Erik *Hauch som *Anatomiens Historie*, 1904. – R. 1894. DM. 1901 □ Portrætteret af P.S. Krøyer på maleri af Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Litografi af Hugo Larsen, 1901. Silhouet af Carl Jul. Salomonsen. Foto.

C. M. Fürst i *Anatomischer Anzeiger* XX, 1901 394–98. N. Muus i *Hospitalstid.* 4.r. IX, 1901 1051–54. P. Videbeck i III. tid. XLIII, 20.10.1901. Ugeskr. for læger LXIII s.å. 983f. F. Djarup: Bidrag til anatomiens hist. i Danm., 1970 fl.st. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

F.C.C. Hansen*

Chievitz [ki:vits], Ole, 1883–1946, kirurg. * 26. 10.1883 i Kbh. (Garn.), † 26.12.1946 på Finzeninst., Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lektor, senere professor, J.H. *C. (1850–1901) og Paula C.C. Johansen (1857–1928). ~ 6.8.1915 i Kbh. (b.v.) med læge Ingeborg Jacobsen, * 3.2.1882 på Frbg., † 1.5.1955 i Kbh., d. af lærer, senere skoleinspektør Frithiof J. (1851–1930) og Margrethe Borregaard (1863–1947).

C. blev student 1903 fra Gammelholms skole sammen med Niels Bohr, han nære ven gennem hele livet med hvem han delte en intens optagethed af videnskabelige problemer. Lægeeksamen absolveredes 1909. Tidligt besluttet på at blive kirurg havde han forinden skaffet sig grundig patologisk-anatomisk uddannelse hos Johannes ¹Fibiger og gjort kandidat tjeneste hos den af C. højt beundrede Thorkild ²Rovsing ved Frederiks hospitals afd. C. Efter kirurgisk tjeneste 1909–10 hos E.A. ³Tscherning ved kommunehospitalet hvor hans første interesse for krigskirurgi blev vakt, og hos Otto Lassen i Randers samt ved fødselsstiftelsen i Amaliegade hos Leopold ⁴Meyer havde C. turnus 1910–11 hos Knud ⁵Faber og Rovsing ved det nyåbnede Rigshospital og fik derefter sin uddannelse til kirurg 1911–19 hos Rovsing som klinisk assistent, 2. og 1. reservelæge ved Rigshospitalets afd. C. og tillige som assistent ved Rovsings privatklinik. 1919 blev han afdelingslæge ved Finsens medicinske lysinstitut, hvor A. ⁶Reyn og N. P. Ernst 1913 havde begyndt behandling af den kirurgiske tuberkulose med kulbuelysbade, og 1921 overkirurg ved det på Strandboulevarden beliggende hospitals afdeling for kirurgisk tuberkulose og samtidig kirurg ved radiumstationen. Denne afdeling voksede ved C.s kirurgiske dygtighed, åbne blik for nye kirurgiske behandlingsmuligheder og sjældent alsidige lægevidenskabelige orientering efterhånden til at blive en afdeling på ca. 100 senge der også omfattede generel kirurgi og desuden forsynedes med et kirurgisk ambulatorium hvor C. med sin store kærlighed til patienterne og en fænomenal hukommelse for deres lidelser tog intensivt del i det daglige arbejde. Han kunne ikke se tilstrækkelig mange tilfælde for at udvide sin kliniske horisont. C. har givet talrige vægtige meddelelser om sine erfaringer: om kirurgisk tuberkulose, om knogle-svulster, endvidere om skjoldbruskkirtlens og biskjoldbruskkirtlens operative lidelser, om indgreb på caroticus-organet (på halsen, hvor blodtrykket reguleres). Sammen med Nobelprisvinderen Georg ⁷Hevesy offentliggjorde C. i Videnskaberens selskabs skrifter de første undersøgelser over isotopernes vandring i organismen. Som kirurg ved radiumstationen havde C. fået meget stor erfaring inden for kræftforskningen, og han udgav talrige meddelelser om de tanker han gjorde sig herom, og om de kirurgiske resultater han opnåede (tidlig diagnose af cancer, livmoderkræft, smertestillende operationer). C. var endelig medforfatter til flere afsnit i Nordisk Lærebog i Kirurgi. C.s voksende ry som diagnostiker af de vanskeligste tilfælde og hans sikkerhed som operatør medførte at han blev taget på råd

af læger fra alle landets egne til afgørelse af lidelsernes art og deres behandling. Til ham søgte man når alle udveje syntes lukkede. I årenes løb havde C. fremfor nogen anden dansk kirurg samlet sig en stor praktisk erfaring i krigskirurgi. 1915–16 udsendtes han af Hærens lægekorps for at studere krigskirurgi ved lazaretter i Tyskland hvorom han senere holdt en række forelæsninger (trykt i Bibl. for Læger, 1916). Under Finlands frihedskrig 1918 var han leder af Dansk røde kors' hjælpeambulance. C. meddelte sine faglige oplevelser herfra i Hosp.tidende 1918. Han tog initiativet til atter at sende en ambulance til Finland under vinterkrigen 1939–40, og 1941 tilkaldtes han af den finske hærledelse som rådgivende kirurg. – C.s motiv til at stille sig kompromisløst til rådighed for den finske sag var hans varme og stærke følelser for et nordisk folk der kæmpede for livet. Og han skåned sig ikke. Der går frasagn om det mod og den enestående dygtighed han viste i sit kirurgiske arbejde i forreste frontlinie og om hans overlegne administration af ambulancen, en indsats båret af høj idealisme.

Da Danmark blev besat af den tyske værnemagt sluttede C. sig, drevet af sin patriotisme, til modstandsbevægelsen. Hans udæskende holdning og hans medvirken i undergrundsarbejdet førte til at de danske myndigheder arresterede ham i dec. 1942, sigtet for „grov overtrædelse af gældende lov“. C. valgte selv at lade sig fængsle for at opildne modstandsviljen. Han løslodes 9.4.1943 og fortsatte sin illegale virksomhed. I febr. 1944 indtrådte han i Danmarks frihedsråd og var her, skønt han nu var over 60 år gammel, en inspirerende kraft og en klog rådgiver indtil befrielsen. Det er sagt, at „i Danmarkshistorien vil han ved sit mod, sin offervilje blive stående som en lysende skikkelse i en mørk tid.“ Det samme gælder Finlands historie. „Husk nu at hilse Deres store læge“ sagde general Mannerheim til en dansk besøgende efter krigen. Efter besættelsens ophør udnævntes C. til dr. med. h.c. ved Københavns og Oslos universiteter. – Han var 1939 udnævnt til professor ved den kliniske, kirurgiske undervisning og udøvede ved sin enorme viden og sin stærke personlighed stor indflydelse på sine elever. Han var medlem af enkelte bestyrelser og i to år formand for Kirurgisk selskab. Under krigen blev han æresmedlem af Finlands sanitetsofficersforbund og æresmedlem af Jysk med. selskab.

C. var i alle henseender en usædvanlig personlighed, i et plan „helt for sig selv“ (Niels Bohr). Alene hans omspændende faglige kunnen på talrige specialfelter og hans penetrerende diagnostiske evner har sikret ham en varig plads blandt

vort lands ypperste læger. Men hertil sluttede sig hans høje menneskelige kvaliteter. Selvforglemmende og med varm styrke og med en sjældent renhertethed stillede han sine mangfoldige evner til rådighed for sine patienter, sit land og for nordiske brødre. Streng realisme, retskaffenhed og brændende idealisme gik hos ham hånd i hånd hvadenten han ville lindre lidelse, tjene forskningen eller kæmpe mod uret og vold. Der var landesorg ved hans bortgang og han begravedes på Vestre kirkegård blandt fædrelandets navnkundige sønner. – R. 1918. DM. 1940. □Mal. af Hans Henningsen. Afbildet på Georg Jacobsens mal. 1951–53 af Danmarks frihedsråd (Fr.borg). Foto.

C.E. Christensen i Festskr. i anledn. af Finsens medicinske lysinstituts 25 års jubilæum, 1921 38. Radiumfondet 1912–1929, 1931 61. Jydsk medicinsk selsk.s forhandl. 1939–40. H. Lefèvre: Danm. sender en ambulance, 1940. Nordisk medicin IX, 1941 274. H. Okkels, Fr. Jakobsen og H. Lefèvre i Berl. tid. 27.12.1946. Loulou Lassen, C. Næsh Hendriksen og Fr. Jakobsen i Politiken s.d. Desuden nekrologer 27.12.1946 i Land og folk, Socialdemokraten, Nationaltid. og Information. Berl. tid. 1.1.1947. Fr. Jakobsen i Politiken 4.1.s.å. Niels Bohr i Ord och bild LVI, Sth. 1947 49–53. H. Lefèvre i Ugeskr. for læger CIX, 1947 61–63. Johs. Meyer i Acta orthopaedica Scandinavica XVII, 1948 173–76. O. C. Mindebog, 1956. K. Meister: 9 store læger, 1960. Ib Ostenfeld: Det indre lys, 1975 171–78.

Ib Ostenfeld (Otto. C. Aagaard)

Chievitz [ˈki:vits], **Poul**, 1817–54, forfatter. * 19.6.1817 i Kbh. (Frels.), † 6.8.1854 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: kaptajn, skoleinspektør, senere toldbetjent Johan Heinrich Poulitsky C. (1777–1843) og Witta Hedevig Møller (1778–1860). Ugift. – Farbror til J. H. *C.

Efter at have forladt Efterslægtsselskabets real-skole blev C. uddannet som handelskontorist i forskellige firmaer, bl.a. på Berlingske Tidendes avertissementskontor, og boede en overgang i begyndelsen af 1840'erne i Kalundborg. 1848 blev han skriver ved intendanturen, 1849 regnskabsfører ved Ryes brigade som han fulgte i felten for derefter at blive ansat på krigsministeriets kontor. 1850 besøgte han Paris for at studere teater. Han blev aldrig gift men var forlovet to gange: første gang med Annette Tronier (1828–1900) der 1847 ægtede officeren Wilhelm *Kauffmann, anden gang med skuespillerinden Amalie Price (Amalie *Hagen) (1831–92) der senere (1862) giftede sig med lægen Christian August Hagen. De to forlovelser kom til at spille en stor rolle for hans forfatterskab. Mens det første forhold blev en skuffelse var det andet der varede til hans død lykkeligt.

C. var uden akademisk uddannelse, men havde ved selvstudium erhvervet sig almene kulturelle

kundskaber, og hovedsprogene læste han uden besvær. Allerede i skolen grundlagdes hans livslange teaterlidenskab, og han forsøgte som ung – uden held – at gå skuespillervejen. 1840 traf han i Academicum sammen med en gruppe politisk og æstetisk interesserede unge, først og fremmest M. *Goldschmidt. På C.s forslag stiftedes her tidsskriftet Corsaren hvortil han selv bidrog med en enkelt artikel i det første nummer: *Samtale imellem en Skolelærer og en af hans Elever* der skulle komme til at lægge tonen for hele bladets dobbelttydige humor. Videre medarbejderskab umuliggjordes af C.s ansættelsesforhold.

Det traditionelle billede af C. viser en æstetisk interesseret dagdriver der skrev ualvorlige, pikante forællinger. Den ladede der lå over ham, og som han har skildret i flere af sine personer var imidlertid et ydre skin som langt fra dækkede hans egentlige flid og holdning. Sagen var at C. p.g.a. sin opvækst og trods sine studier aldrig følte sig integreret i den akademiske samfundsklasse han kom til at færdes i. Det resulterede i en utilpassethed der i hans ydre færden tog form af dump protest, men som også førte til et for tiden usædvanlig skarpt blik for det moralske hykleri og de tomme konventioner der herskede i borgerskabet og derfra afspejlede i tidens litteratur. I boheme-attituden gav han og den gruppe han omgikkes (kaldet „Stokken“) udtryk for en længsel efter et friere liv i moralsk og social henseende. Tidens dobbeltmoral og ufrihed kom, således så C. det, klarest til udtryk i det førægteskabelige forhold mellem kønnene, institutionaliseret i forlovelserne. I romaner og skuespil kredser han til stadighed om borgerskabets forlovelsespar, ironiserer over deres biedermeier-idylliske overflade og skildrer med en for tiden ukendt realisme dens nødvendige følge: de skjulte forbindelser mellem de unge mænd og deres hel- eller halvprostituerede veninder. En speciel type nød C.s fulde foragt: den æstetiske, litterære student der lever og ånder i ideale diskussioner. Han benytter denne type til udfald mod den del af tidens danske og udenlandske litteratur der befordrede den småborgerlige, viktoriaanske moral, fx fru *Gyllembourg, E. Flygare-Carlén og E. Bulwer. Det eneste ved C. er imidlertid at han direkte udpeger de materielle vilkår som bestemmende for samfundsmoralen: „Det er kun Omstændighederne, der danne Graderne af Dyden.“ Efter at en af C.s romanpersoner af sociale grunde bliver forstødt som ægteskabskandidat følger bogens morale: „Af en ulykkelig Elsker kan blive en fortrinlig Revolutionair. Kjæmpede han før med af Princip, faaer Principet nu en klippetærk Allieret i Hadet; Had imod de sociale Forhold, paa hvilke

hans Kjerlighed strandede; Had imod de Rige og Mægtige." Ikke blot i sine realistiske skildringer men også i de mange ansatser til en positivistisk livsanskuelse er C. i sine værker fra 1840'erne en forløber for den senere naturalistiske digtning.

C. debuterede 1845 med fortællingen *Saaledes forholder det sig* med den ironiske undertitel *Nytaarsgave for Forlovede* og under pseudonymet „Annette T.“ der er en direkte hentydning til hans første forlovede. Den lille roman handler om det unaturlige i forlovelsesperiodens kyskhed, ligesom hans næste frembringelse, komedien *Venskab og Kjerlighed*, 1847, opført på Det kgl. teater. Samme år (på titelbladet dog 1848) udkom C.s kendteste værk, romanen *Fra Gaden*, der er et angreb på forløjetheden i den borgerlige moral. Samme tema og persongalleri finder vi i hans betydeligste dramatiske arbejde, vaudevillen *For Alvor*, opført på Casino 1851, trykt 1852. Her som i de to andre vaudeviller *En høiere Dannelses-Anstalt*, 1850 og *En Fortid*, 1852 var Adolph v. der Recke medarbejder, i den sidste tillige H. V. Kaalund. Reckes bidrag omfattede dog sandsynligvis kun viserne. I C.s sidste prosaarbejde, føljetonromanen *Japhet, der søger sig en Kone* (Dagbladet 1851, bogform 1852) genfinder man skildringerne af både dydsirede og lystne unge par, men nu i en mere upræsentios ramme hvor den blotte morskab er blevet det vigtigste. Den samme udvikling i forfatterskabet bort fra det direkte samfundskritiske kommer til udtryk i det patriotiske syngespil *Lodsen*, 1851. I en morsom litteraturkomedie *Det kjedelige Drama*, 1854 har C. endelig direkte satiriseret over den moraliserende og docerende danske skuespildigtning, som han fandt den hos Carsten Hauch, Jens Christian Hostrup og Silke Beyer. Ud over disse originale arbejder var C. en meget flittig teateroversætter og -bearbejder, ofte i samarbejde med Adolph v. der Recke. Kun 37 år gammel døde C. af tuberkulose. Han havde i sin tid vakt betydelig opsigt og forargelse, men blev hurtigt glemt af litteraturhistorikerne. Det enestående ved hans indsats var at han ikke angreb samfundsmoralen ud fra et højere idealt stade således som det var almindeligt i 1840'erne, men at han ville afsløre de reelle sociale og moralske forhold i datidens Danmark. Titlen på hans første fortælling, *Saaledes forholder det sig*, kunne stå som motto for hans hele stræben efter, i en ikke altid kunstnerisk vellykket produktion, at befri samfundet for forstillingen og forløjetheden. □ Mal. af F. L. Storch, 1849 (Fr.borg). Litografi af I. W. Tegner, 1855, efter daguerreotypi, i træsnit af H. P. Hansen, 1886

M. Goldschmidt i Nord og syd, 1856, IV 217–26. Samme i Livs erindringer og resultater I, 2. udg. 1965, 139–48, 211–13. Kr. Arrentzen: Fra yngre og ældre dage, 1886. Jul. Clausen i Ny jord II, 1888 481–90. Svend Leopold: Omkring parnasset 1914, 7–10. K. F. Plesner: Gode klerke, 1944 127–34. – Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreassen

Christensen, Anton, 1860–1930, lærer, landbrugs-skribent. * 23.7.1860 i Visse ved Ålborg, † 18.11.1930 i Sdr. Tranders ved Ålborg, begr. sst. F: gårdejer Christen C. (1831–1913) og Marie Andersen (ca. 1837–1928). ~ 29.9.1882 i Sdr. Tranders med Cathrine Cecilie Pallesen, * 28.2.1858 sst., † 6.1.1930 sst., d. af lærer Palle Pedersen (1819–83) og Anna Cathrine Jungersen (1827–90).

C. tog skolelærereksamen fra Gedved 1879 og blev lærer i Sdr. Tranders 1883(–1913). Han var en afholdt og dygtig lærer og tog levende del i tidens rørelser. C. kom tidligt i forbindelse med Vilhelm Lassen og blev medarbejder ved Aalborg Amtstidende fra dets oprettelse 1889. Han var medredaktør af avisen fra 1921 til sin død. – Ved driften af skolelodden fik C. interesse for landbrug og var bl.a. medstifter af andelsmejeriet i Sdr. Tranders, det første i Nordjylland. Han blev en af husmændenes varmeste talsmænd for den egentlige husmandsbevægelse rejstes, skrev talrige artikler og var leder af adskillige husmandsrejser. C.s artikler om landøkonomiske emner udsendtes som fælleskorrespondance til en lang række provinsblade og blev meget læst. Herigennem øvede han en betydelig oplysende virksomhed idet han forstod at formidle forsøgsberetningers og afhandlingers indhold i et letforståeligt og alligevel dækkende sprog. Hans forfattermærke A.C. var i årene efter århundredskiftet kendt og skattet i vide landbokredse. Lokalt og på egnspan fik han overdraget en lang række tillidshverv i landbo- og andelsforeninger, og han var 1917–21 sognerådsformand. Foruden en mængde avis- og tidsskriftartikler har C. skrevet *Husmanden og det egentlige Husmandsbrug*, 1897, der vandt stor udbredelse, *Hædrede Husmænd*, 1908, *Generalkonsul Hendrik Pontoppidan*, 1914, *Agt paa Kartofflen, dyrk Kartofflen*, 1918, der udsendtes af Ernæringsrådet i 200.000 eksemplarer, og *Vilhelm Lassen*, 1919. Desuden redigerede han *Andelsslageri-Tid.* 1897–99, *Landmandens Lommebog* fra 1905 og *Den nye Husmands Almanak* fra 1901. – R. 1930.

A. C. (artikelsamling). Med indledn. af Tyge Lassen, 1942. – J. K. Haugaard i Jydsk landbrug, 1930 931f. F. Jordan og Tyge Lassen i Ålborg amtstid. 18.11.1930. Sst. 24.11.1930. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Christensen, Aksel E.

Christensen, Aksel Erhardt, * 1906, historiker. * 11.9.1906 i Bernstorffsminde, Brahetrolleborg sg. F: skomager Johan C. (1868–1922) og Anne Kirstine Jensen (1874–1946). ~ 1° 12.4.1938 i Kbh. (b.v.) med cand.mag. Grethe Elisabeth Parsbo Frost, * 22.2.1910 på Frbg., † 5.2.1948 på Frbg., d. af forretningsfører Julius Thorvald F. (1877–1965) og Sophie Johanne Parsbo (1872–1964). ~ 2° 5.4.1952 i Jægersborg med læge Inga Jespersen, * 22.4.1908 i Kbh., d. af grosserer Eli Johan Jespersen (1880–1961) og Laura Christensen (1882–1975).

C. var professor i historie ved Kbh.s univ. fra 1948 til 1976 og varetog her undervisningen i middelalderens historie og i disciplinen historisk metode og kildekritik. Arven fra forgængeren Erik *Arup og fra den svenske økonomiske historiker Eli F. Heckscher blev bestemmende for hans udvikling som historiker, men både i emnevalg og fremgangsmåde markerede han sig selvstændigt i forhold til læremestrene. Disputatsen *Dutch Trade to the Baltic about 1600*, 1941 er inspireret af Heckscher, men udgør ved sin kvantitative analyse en pionerindsats, og C.s første hovedværk i middelalderens historie *Kongemagt og Aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk Statsopfattelse indtil Unionstiden*, 1945 er en kritisk analyse af centrale kildekomplekser i Arups kontroversielle Danmarkshistorie.

Som student havde C. vundet universitetets guldmedalje 1931 for en afhandling om det nordiske gildevæsen i senmiddelalderen der indgående behandlede spørgsmålet om gildernes nordiske eller udenlandske oprindelse, og kom til at danne grundlag eller udgangspunkt for flere af C.s senere arbejder.

Efter skoleembedseksamen i historie og dansk 1932 deltog han tre måneder s.d. i Eli Heckschers baltiske seminar og forelagde her nogle problemer i forbindelse med studiet af Øresundstoldregnskaberne (afhandlingen *Der handelsgeschichtliche Wert der Sundzollregister*, udgivet 1934 i Hansische Geschichtsblätter).

C.s vej til den videnskabelige løbebane havde været trang. Som barn i den stråttækte Ludvigsmindes skole havde han snart sluttet al foreliggende historisk og naturvidenskabelig litteratur; stedets præst og andenlærer forsynede ham med yderligere læsning og tilskyndede til et studium. Skønt hjemmets støtte efter faderens død måtte være beskeden kom både C. og en ældre bror til at studere. 1926 dimitteredes C. fra Odense katedralskole til universitetet i København, og her blev det hans økonomiske redning at få kommunitetet og komme til at bo på Regensen. Som kandidat måtte han leve af tilfældigt forefaldende arbejde, deriblandt dog udarbejdelsen af regi-

stret til anden række af Repertoriet over danske Breve fra Middelalderen hvad der gav ham anledning til selvstændige studier i social og administrativ historie. 1938 knyttedes han til Kbh.s univ. som undervisningsassistent, og 1943 fik han et af de netop oprettede stipendier som universitetsadjunkt hvad der foruden forskning indebar forpligtelse til forelæsninger. Det var disse adjunktforelæsninger der to år senere udgaves i bogen *Kongemagt og Aristokrati*. Efter tidligt at være erklæret kompetent til et professorat i historie udnævntes han 1948 til Arups efterfølger som professor ved Kbh.s univ.

En tilbøjelighed til stammen hæmmede oprindelig C.s undervisning, men han overvandt den ved en stædig og energisk indsats og blev i sine manddomsår en glimrende forelæser der holdt store auditorier i ånde, jævnligt ud over det forordnede tidsrum. Han indførte årlige ekskursioner som et integreret led i det historiske studium og samarbejdede her med Nationalmuseet. Selv har C. ofte engageret sig i emner på grænsen mellem historieforskningen og arkæologien, tidvis i polemisk ærinde.

Som historiker er C. syntetiker, oversigtsfremstillingen eller forelæsningsen hans foretrukne form hvor ganske vist kildestudiets enkeltheder ikke tabes af syne, men hvor de bringes i forhold til nogle kraftigt optrukne hovedlinjer. Ligesom *Kongemagt og Aristokrati* er også *Vikingetidens Danmark på oldhistorisk baggrund*, 1969, oprindelig holdt som forelæsninger. Afslutningen på hans professorgerning 1976 markeredes med fire dobbeltforelæsninger, hvoraf de tre behandlede emnet *Ret og magt i dansk middelalder*, medens den fjerde udgjorde erindringer fra halvtreds år ved universitetet (udgivet 1978).

Disputatsen 1941 om hollændernes stilling i Østersøhandelen omkring 1600 hviler på statistisk behandling af et stort arkivmateriale og har sit metodiske særpræg ved at de enkelte serier af oplysninger om handel og trafik hidrørende fra en bestemt kildegruppe søges konfronteret med andre kildegrupperes oplysninger om samme handel og trafik i andre faser af forløbet. Et hovedpunkt var sammenligningen af de hollandske arkivers oplysninger med Øresundstoldregnskaberne, og formålet var at nå til en objektiv bestemmelse af sådanne kvantitative kilders ud-sagnskraft med hensyn til handelshistorien. Bogen repræsenterer i denne henseende et nybrud, og dens resultater vedr. handelsteknikken og indretningen af den danske sundtoldsadministration i disse år vil utvivlsomt blive stående. Med sin lidt ældre samtidige Astrid *Friis der angreb disputatsen skarpt måtte C. i de følgende år føre en bitter polemik i Historisk Tidsskrift.

Krigsårene forhindrede C. i at foretage yderligere arkivstudier i udlandet, men han forlod ikke handelshistorien. 1953 skrev han til en fransk publikation om middelalderligt markedsvæsen en magistral fremstilling af Skånemarkedets historie, og 1957 var han dansk rapportør til Det nordiske historikermøde i Århus hvis emne var „Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansesæderne og Norden“. C.s rapport er et skarpt opgør med de teser om tysk dominans i den tidlige middelalders Østersøhandel som skyldtes den lybske historiker Fritz Rörig (og før ham Adolf Hofmeister), og som også havde tilhold i dele af svensk historieforskning. C. hævder i rapporten og i afhandlingen *Scandinavia and the Advance of the Hanseatics*, 1957, at disse teser hviler på uberettiget tilbageslutning fra byen Lübecks ubestridte magtstilling i sidste halvdel af 1200-tallet og sætter i stedet en tese om at det i tiden før 1200 var de nordiske købmænd der var toneangivende i Østersøhandelen i kraft af højere udviklet handelsteknik, skibsbygningskunst og organisation. Det var synspunkter som C. havde udviklet på grundlag af sine egne ældre gildestudier, men også i tilslutning til den svenske historiker Sture Bolins undersøgelser over vikingetidens nordiske handelsforbindelser. C. har siden 1957 bekæmpet alle forekomster af tesen om den tyske tidlige dominans i Østersøhandelen, og hans arbejder herom har markeret sig ved en stadig stærkere afstandtagen fra Arups evolutionistiske syn, der fx indebærer at friserne i den tidlige middelalder skulle have spillet en vigtig formidlende rolle (*Birka uden frisere*, 1966).

En anden del af forfatterskabet belyser den sociale struktur i senmiddelalderens Danmark som C. også behandlede i øvelsesform i universitetsundervisningen. Han fortsatte her ikke blot Arups, men også Johannes * Steenstrups og Kristian * Erslevs undersøgelser af bøndernes, især fæstebøndernes økonomiske og sociale vilkår (*Senmiddelalderlige fæsteformer som forudsætning for forordningen om livsfæste af 1523*, 1946, *Store og små og mange slags fynske bønder*, 1954, 1976). Og han anlagde et undersøgelsesprogram om *Adel og hovedgårde i dansk senmiddelalder*, 1949 (trykt 1976) som siden er videreudviklet af hans elever Troels Dahlerup, Erling Ladewig Petersen og Erik Ulsig. Således som C. tidligt havde skabt et grundlag for vurdering af den danske befolkningsudvikling i middelalderen (Nordisk Kultur II, 1938) skrev han senere hovedtræk af det danske stændersamfunds historie (foruden Kongemagt og Aristokrati, 1945 især afhandlingen *Det danske stændersamfunds epoker*, 1963), udførte et stort arbejde i forbindelse med Land-

bohistorisk selskabs udgivelse af nogle af vore ældste tingbøger og udgav selv sammen med Troels Dahlerup Aasum Herreds tingbog 1640–45, 1955–62.

Som politisk historiker har C. en forkærlighed for vendepunkter: *De nordiske kongeskifter 1319*, 1968, *De nordiske kongevalg 1448*, 1973. Han fængsles af den dynamiske personlighed på en skillevej: statsmanden Knud den Store i *Vikingetidens Danmark*, 1969, Janus-skikkelsen Sven Estridsen i afhandlingen *Mellem vikingetid og Valdemarstid*, 1966, *Ærkebiskop Asser som nordisk kirkeleder indenfor europæisk politik og kultur*, 1976, unionskongen stillet over for oprøret i *Erik af Pommerns danske kongemagt*, 1952. Anliggendet er at nå til en mere retfærdig vurdering af personen eller en mere præcis situationsbeskrivelse end den hidtil foreliggende; fagfællers afvigende meninger udfordres gerne. Epoker er et nøgleord i forfatterskabet. Fantasier er ikke båndlyst. Men hvor Arup måske digtede over kilderne eller digte omkring kildernes ophavssituation. Sikre holdepunkter kombineres med hypotetiske til en stærkt leddelt situationsbeskrivelse hvad der formentlig er en bevidst reaktion på Arups mere autoritative form. Arbejdsmetode og fremstillingsform indgår her en nøje forbindelse med hinanden, således som det særlig kendetegner C.s to hovedværker fra de senere år *Vikingetidens Danmark på oldhistorisk baggrund*, 1969 der indeholder socialhistorisk stillingtagen til flere af den forhistoriske arkæologis nyere resultater, og fremstillingen *Tiden 1042–1241* i (Gyldendals) Danmarks Historie I, 1977 hvor kildediskussionen er inddraget i alle faser af fremstillingen. C. er tillige en af dette værks redaktører.

1964–70 var C. forstander for Kbh.s univ.s historiske institut, 1960–69 medlem af konsistorium og 1961–72 efor for Den arnamagnæanske stiftelse. Han var således den ene af universitetets to repræsentanter i stiftelsens ledelse under sagen om de islandske håndskrifers udlevering, og han lagde ikke skjul på sin harme over hvad han fandt var danske politikeres og embedsmænds ligegyldighed og ringeagt over for klenodier der af private var givet i universitetets varetægt og her hæget om i århundreder.

Det faglige samarbejde mellem de humanistiske videnskaber har haft C.s store interesse. Han har nedlagt mange kræfter i Dansk selskab for oldtids- og middelalderforskning hvis formand han var 1950–52 og 1955–58, i Landbohistorisk selskab (formand 1957–66), i Den danske komité for historikernes internationale samarbejde og i Nordisk forening for økonomisk og social hi-

Christensen, Aksel E.

storie hvis danske afdeling han var formand for 1952–67. Han var formand for Historisk samfund 1948–64 og for Den danske historiske forening 1964–78. I efterkrigstiden har han været en af de danske hovedkræfter i det nordiske samarbejde mellem historikerne, og 1971 var han præsident for Det nordiske historikermøde i København. Han er blandt initiativtagerne til The Scandinavian Journal of History der siden 1976 formidler nordiske forskningsresultater i afhandlingsform på de europæiske hovedsprog.

På sin tresårsdag 1966 modtog C. festskriftet Middelalderstudier skrevet af elever og medarbejdere. På halvfjerdsårsdagen udgav det historiske institut ved Kbh.s univ. en samling af C.s afhandlinger under titlen *Danmark, Norden og Østersøen* med en fortegnelse over hans forfatterskab.

Medlem af Det kongelige danske selskab for fædrelandets historie 1950, af Vetenskabs-societeten i Lund 1950, af Det kongelige danske videnskabernes selskab 1968 og af Historiska societeten i Åbo 1972. □Foto.

Bibliografi i A. E. C.: Danm., Norden og Østersøen, 1976 277–82.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1942 64–66. A. E. C.: Ret og magt i da. middelalder. (Forelæsninger med et selvbiogr. tillæg, 1978). Interview i 1066. Tidsskr. for hist. forskn. III, 1973, nr. 1 3–15.

Lit. Inge Skovgaard-Petersen i Tabula gratulatoria til festskr. Danm., Norden og Østersøen, 1976.

Kai Hørby

Christensen, Alfred Vilhelm Alexander, 1854–1943, politiker. * 10.1.1854 på Grøndal på Frbg., † 24.7.1943 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: overretsprokurator Balthazar *C. (1802–82) og Caroline Marie Olsen (1823–1916). ~ 1° 22.5.1886 i Kbh. (Frue) med Astrid Martha Bodil Paulsen, * 19.7.1861 i Ålborg, † 5.5.1896 i Kbh., d. af stiftsfysicus, senere justitsråd Peter Julius P. (1817–76) og Cecilie Margrethe Købke (1830–90). ~ 2° 14.5.1899 i Vemmelev med Ebba Pauline Louise Paulsen, * 3.1.1864 i Ålborg, † 12.7.1929 i Kbh., søster til I. hustru.

C. blev student 1872 fra Schneekloth's skole, cand. jur. 1881, overretssagfører i Kbh. 1884. Han var medlem af direktionen for Kongeriget Danmarks Hypotekbank 1916–40. Han prægedes fra barndommen af hjemmets politiske atmosfære, var bondeven og demokrat og blev så forbitret over provisorierne at næppe nogen anden dansk politiker i så bogstavelig forstand efterlevede C. *Bergs slagord: „Gå aldrig på akkord med uretten!“ Gennem hans lange politiske liv var kærligheden til de små i samfundet og tilliden til det brede folks sunde sans og redelige

hensigter et lige så fremtrædende træk hos ham som hans dybe uvilje mod militærvæsenet og den konservative overklasse. Han tilhørte i sine studenterår oppositionen i Studenterforeningen og var selvskreven deltager i Studenterksamfundets dannelse 1882 og dets omfattende virksomhed i folkeoplysningens tjeneste og var dets formand 1888–93 da diskussionen gik om Studenterksamfundet skulle lægge hovedvægten på oplysningsarbejdet eller gå stærkt ind i politik. C. der 1883 var medstifter af Kbh.s liberale vælgerforening og så det som sin opgave „at drive højre ud af Kbh.“ bidrog til at føre Studenterksamfundet frem som politisk faktor. 1895 valgtes han til folketinget i Kbh.s 3. valgkreds (universitets- og Nansensgade-kvarteret) og repræsenterede bortset fra 1909–10 kredsen indtil 1918 da han efter grundlovs- og valglovsændringen valgtes som nr. 1 på den radikale liste i Kbh. 1920 søgte han ikke genvalg. Ved sin indtræden i rigsdagen 1895 deltog han i dannelsen af venstrereformpartiet.

Han sad i partiets bestyrelse 1905 da J. C. Christensen dannede regering og krævede på 21 gruppedemlemmers vegne at J. C. Christensen skulle tage hensyn til alle retninger i partiet ved besættelse af ministerposter. Da det ikke skete og C. ikke kunne tiltræde den nye regeringsprogram blev han sammen med syv ligesindede udelukket af partiet. De otte dannede folketingets venstre der maj 1905 gik op i det radikale venstre. – Gennem sine vælgermøder erhvervede C. sig berømmelse for sin vittige og slagfærdige veltalenhed. Fra et af hans vælgermøder stammer anekdoten: Tilråb fra salen: Det er ingen sag at stå der og sige vittigheder! C.: Så sig en! Men bag humøret og vittighederne lå dyb alvor og retfærdighedsfølelse der ledede hans arbejde i grundlovsudvalget 1913–15 og som formand for retsplejeudvalget 1901–04 og 1913–16 hvor han energisk og udholdende arbejdede for offentlighed og mundtlighed i retsplejen, for hensyntagen til de svage i samfundet og for at hæve den kriminelle lavalder. Han havde sin væsentlige andel i den retsplejereform der trådte i kraft 1919. – Fra sin tidlige ungdom var C. meget interesseret i naturen og dyrkede jagt. Han arbejdede i folketinget for fiskeriets udvikling som medlem af udvalget af 1914 om fiskeriforholdene i Øresund og som medlem af ålegårds-kommissionen hvor han skaffede fiskerne adgang til at fange blankål. Med ungdomsvennen Jul. Schiøtt mødtes han i interesse for Zoologisk Have i Kbh. hvis bestyrelse han var medlem af 1905–41 og formand for 1923–37. □Afbildet på tegn. af Sophus Jürgensen ca. 1909–13, af Alfred Schmidt 1916 og af Jensenius 1918 (alle Fr.

borg). Mal. af H. Vedel (Fr.borg), forarb. til mal. 1918 af grundlovsudvalget 1915 (folketinget). Tegn. af Oscar Matthiesen, 1919, mal. af samme og afbildet på sammes mal. 1923 af rigsdagen 1915 (de to sidstnævnte folketinget). Mal. af fru Gabriel Steen Andersen, 1932. Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901-03 153-55. Vald. Koppel i Pol. 25.7.1943. Aa. Schultz i Berl. tid. 25.7.1943. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905-55, 1955.

Helge Larsen

Christensen, Alfred Johannes, 1877-1935, fabrikant. * 21.5.1877 i Kbh., † 9.4.1935 i Vieux Port, Frankrig. F: manufakturhandler Carl Christian C. (1838-81) og Johanne Frederikke Klæbel (1836-1919). ~1° 13.7.1905 med Karen Hviid, d. af gårdejer Jens H. († 1921) og Maren Sørensen († 1907); ægteskabet opløst. ~2° med Marthe Georgette Tetzlaff, * 5.3.1892 i Paris, d. af Christian T. († 1925) og Emilie Greningaire († 1911).

C. rejste 1896 til Berlin hvor han kom i lære i Neue Photographische Gesellschaft i Berlin. Efter nogle års videreuddannelse i Schweiz, Frankrig og England blev han 1902 ansat som teknisk direktør i Les Etablissements Photographiques de G. Piprot indtil han 1908 oprettede en fabrik for fremstilling af fotografiske reproduktioner i Rueil ved Paris, 1922 udnævntes han til teknisk direktør for den store fotografiske virksomhed „Le Film Ozaphone S/A“. Hermed virkede han i de følgende år (-1932) ved opfindelsen og industrialiseringen af den ubrændbare celluloidfilm og udførte på dette område en pionerindsats. For sammenholdet blandt de danske i Frankrig og disses forbindelser til Danmark udøvede C. en betydelig aktiv virksomhed. Han blev 1913 (-20) formand for Den danske forening hvor han skabte en stærk aktivitet indtil dens virksomhed i de følgende år blev hæmmet af 1. verdenskrig. Efter dennes afslutning tog han 1920 initiativ til fortsættelse af foreningens arbejde gennem stiftelsen af „Dansk komité i Paris“ (formand 1927-34), ligesom han fra 1917 sad som medlem af bestyrelsen for l'Association Franco-Danoise. Han var en af hovedorganisatorerne af det humanitære arbejde som udførtes af den danske koloni i Frankrig i årene under og efter krigen. Det kom bl. a. til udtryk ved hans økonomiske støtte til og gæstfrihed over for de danske krigsdeltagere i den franske hær og senere ved hans grundlæggelse af „Mindefondet for de danske frivillige“ og initiativ til rejsning af et mindesmærke i byen Braine for de faldne danske. 1925-34 var han delegeret i Frankrig for

Danmarks hjælp til faderløse franske børn. - R. 1914. DM. 1926.

Danmarksposten, maj 1935 108. Ferd. Prior og H. A. Bernhoft i Danske i Paris, udg. Franz v. Jessen, II, 2, 1938 568-71 659-64. - Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Christensen, Anders, ca. 1460-ca. 1540, karmelitermunk.

C. der ifølge Christiern *Pedersens udsagn var jyde trådte i en ung alder ind i karmeliterordenen. Denne orden lagde vind på lærdom og havde i lighed med sortebrødrene og gråbrødrene en omfattende studieorganisation der førte velbevagede unge brødre fra land til land. C. blev 1487 sendt til universitetet i Greifswald; han nævnes ved immatrikulationen i det filosofiske fakultet som hjemmehørende i Roskilde stift og kom sandsynligvis fra klostret i Helsingør. Siden studerede han ved et eller flere af ordenens „studia generalia“ i Paris, Köln, Louvain etc. - vi ved ikke hvor, men da han 1492 var til stede ved generalkapitlet i Rom hvor repræsentanter fra de forskellige ordensprovinser samledes bar han titlen „lector“, ordenens akademiske grad der var betingelsen for at kunne docere. Samme titel bar han da han 1497 deltog i rektorvalget ved Kbh.s univ. hvor han rimeligvis har holdt forelæsninger; han kaldtes ved den lejlighed „lector Andreas Christierni ord. Carm. s. theologiæ baccalareus“. Doktorgraden i teologi erhvervede han senere. 1498 var C. på generalkapitlet i Nîmes og 1503 i Piacenza. Her mødte han som prior for provinsen Dacia, valgt af ordensbrødrene hjemme på provinskapitlet. Sandsynligvis var han da allerede forstander for klostret i Helsingør, en stilling han med en ganske kort afbrydelse beklædte resten af sin levetid. Mens C. forestod Marieklostret i Helsingør fik han oprettet et hospital hvor syge sømænd der blev bragt ind fra skibene kunne få pleje; huset står den dag i dag nær klosterkirken. I sin egenskab af provinsprior tog han initiativ til grundlæggelsen af et kollegium i Kbh. for karmeliterne. Denne foranstaltning havde utvivlsomt sammenhæng med beslutninger om studiehuse i alle ordensprovinser, vedtaget på generalkapitlet i Rom 1513 og Siena 1517. På provinskapitlet i Landskrona 1519 udpegedes de unge brødre der skulle bo i det nyopførte hus og studere under vejledning af lektor Povl Helgesen (Paulus *Helie). Povl Helgesen med hans brændende iver for humanistiske studier har været efter C.s sind, men han har næppe kunnet følge den unge ordensbroder i hans voldsomme kritik af bestående tilstande inden for kirken. Et brev af 1521 fra Povl Helgesen til C.,

Christensen, Anders

hvori han afviser de beskyldninger der rejstes mod ham for at hælde til Luther kunne tyde derpå. Brevet som Resen har kendt er siden gået til grunde. C. oplevede den gamle kirkes fald og karmeliterordenens opløsning i Danmark. Endnu i sept. 1537 optræder han som prior for Mariaklostret, men da kongen 1541 henlagde klostret til byens hospital var han vistnok død.

C.s liv falder inden for ordenslivets rammer; ganske undtagelsesvis blev han af kong Hans 1499 sendt på en diplomatisk sendefærd til Rusland sammen med mag. Jens "Andersen (Bælde-nak) og mag. Anders "Glob. – Han nærrede en levende interesse for fædrelandets historie, og da hans bysbarn Christiern Pedersen havde vanskeligheder ved at få et manuskript af Saxos store værk til brug for sin udgave tilbød han at besøge en afskrift med egen hånd. I Christiern Pedersens udkast til Danmarks historie møder vi et par gange karmelitertradition og C.s beretning.

Acta capitulorum generalium ordinis fratrum b.v. Mariæ de Monte Carmelo, udg. G. Wessels, Rom 1912. – H. F. Rørdam i Ny kirkehist. saml. V, 1869–71 772–79.

*Ellen Jørgensen**

Christensen, Anders, 1551–1606, medicinsk professor. * 1551 i Ribe, † 26.11.1606 i Sorø, begr. sst. F: borger Christen Sørensen og Karine Andersdatter. ~ 27.8.1586 i Ribe med Abel Svaning, † 1625 (~ 2° 1609 med hofmønsterskriver i Helsingør Hans Mechelborg, † 1623, ~ 1° med Marine Pedersdatter, † 1607), d. af historiograf Hans "S. (ca. 1500–84) og Marine Sørensdatter (ca. 1539–1615). – Svoger til Anders Sørensen "Vedel.

C. blev student fra Ribe 1567 og studerede i otte år i Kbh. under Niels Hemmingsen, Hans Frandsen o.a. af den tids ansete lærere. Han tog baccalauregraden i filosofi og blev kommunitetsprovst. Denne post fratrådte han 1575 da han havde fået det kgl. rejsestipendium der kun tildeles de mest begavede studenter. Over Rostock drog han til Wittenberg hvor han studerede i to år og tog magistergraden; derfra begav han sig til Jena for at høre medicinske forelæsninger, vendte så tilbage til Wittenberg og anvendte især sin flid på anatomen idet han tillige optrådte som privatdocent. Da hans stipendietid var udløbet rejste han hjem for at få midler til videre studier, og da den juridiske lærestol ved universitetet på den tid stod ledig tillod kongen 1579 at den løn der ellers var tillagt dette professorat måtte deles mellem C. og en anden mediciner, Eskil Christensen, for at de kunne få lejlighed til at besøge Italien hvor lægevidenskaben blomstrede. På rejsen danned blev C. farlig syg i Frankfurt så de to rejsefæller først i oktober

1580 nåede til Padua. Efter et længere studium her drog C. til Basel hvor han hørte lægen Victor Trincavellius' forelæsninger og besøgte et udtog af dem under titel Enchiridion medicum de cognoscendis curandisque tam externis quam internis humani corporis morbis, 1583, ligesom han også s.å. tog den medicinske doktorgrad. Senere besøgte han Orléans, Paris og Strasbourg. Da han ved nytårstid 1585 opholdt sig ved den sidstnævnte højskole fik han brev hjemmefra med tilbud om den ved Hans Frandsens død ledige plads som professor i medicin ved Kbh.s universitet. Med glæde modtog han dette tilbud og tiltrådte foråret 1585 lærerstillingen som han beklædte i sytten år. Da han var en duelig praktiker, og lægernes tal var såre ringe blev han jævnlig kaldt bort fra universitetet når adelen ude i landet trængte til lægehjælp. Han var den første medicinske professor som praktisk forsøgte at øve anatomi her ved universitetet. Tidsaldrens fordom mod slige videnskabelige undersøgelser nødte ham dog til at holde op med disse øvelser da de vakte en sådan væmmelse at hæderlige borgere ikke mere ville omgås ham. Han måtte da nøjes med at følge det gamle spor. At han imidlertid har været anset for en dygtig lærer ses deraf at da kong Jakob af Skotland 1590 besøgte universitetet hørte han en forelæsning af ham. Men han var også dygtig til meget andet, og det blev til skade for hans lærervirksomhed. Han var navnlig en ypperlig regnskabsfører, og denne hans evne blev der lagt meget beslag på idet han ikke blot 1590, 1591 og 1600 genvalgtes til universitetets rektor, men også fik det hverv at ordne dets regnskabsvæsen som ikke var i den bedste tilstand. Dertil kom at ved siden af hans professorembede blev 1595 det brydsomme hverv ham overdraget at være forstander og økonom for kommunitetet. Da han 1600 på ny skulle beklæde rektoratet undslog han sig først med henvisning til sine mange økonomiske hverv, men måtte føje sig efter sine kollegers ønske. 1602 udnævntes han af kongen til den anseelige post som forstander for Sorø skole og gods og opgav alle universitetsstillinger. 1606 fik han kgl. bevilling på for egen regning at oprette et apotek, som Sorø hidtil havde savnet, men s.å. døde han. Han roses som en ualmindelig dygtig videnskabsmand, men hans forfattervirksomhed er ikke af synderlig betydning og består mest i disputatser.

R. Vinding: Regia academia Hauniensis, 1665 152–54. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621, II, 1869–72 653–59. G. Norrie: Sorø akademis læger, 1940 11–17. Fr. Djørup: Anatomiens hist. i Danm., 1970 12f 51.

*V. Meisen**

Christensen, Anders Christian, 1852–1923, farmaceut, kemiker. * 11.5.1852 i Hjerpsted ved Tønder, † 12.12.1923 i Hellerup, begr. i Gentofte. F: sognepræst i Hjerpsted, sidst i Toftlund, Haderslev amt Carl Emil C. (1820–93) og Wilhelmine Marie Christensen (1821–95). ~ 6.4.1887 på Frbg. med Andrea Catharine Sophie Sand, * 31.1.1864 på Frbg., † 14.2.1931 i Hornbæk, d. af handelsagent Søren Byrgesen Vandborg S. (1834–86) og Andrea Henriette Cathinca Cappelen (1835–1908).

C. var discipel på Holbæk Elefant apotek fra 1868, tog medhjælpereksamen 1872 og 1874 blev han cand. pharm. Fra 1876 til 1892 var han assistent på Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles kemiske laboratorium, derefter fra 1892 docent og fra 1902–22 professor i kemi ved Den farmaceutiske læreanstalt. C. var fra 1880 til 1882 på studierejse på Stipendium cappelianum til bl.a. Strasbourg, Dorpat (Tartu) og Paris og fik 1884 Kbh.s univ.s guldmedalje for en afhandling om metoder til kvantitativ bestemmelse af urinstof. Hans videre forskning beskæftigede sig foruden med analytiske emner, med det farmaceutisk-kemiske, og navnlig med det alkaloid-kemiske område hvor der fra hans hånd foreligger en række arbejder over halogens indvirkning på kinaalkaloïder. Hans indsats gjorde ham 1903 til medlem af Videnskaberne's selskab. C.s hovedgerning blev lærervirksomheden på Den farmaceutiske læreanstalt hvor han specielt varetog den uorganiske kemi på en sådan måde at det varigt prægede hans elever. C. var 1902–23 medlem af den permanente farmakopékommision; 1912 var han medstifter af Danmarks farmaceutiske selskab og han blev selskabets første formand. R. 1915. DM. 1922. □Foto (Danm.s farmaceutiske højskole og Kgl. bibl.).

Stig Veibel: *Kemien i Danm. II: Dansk kemisk bibliografi 1800–1935*, 1943 93–97. – H. B. Rasmussen i *Farmaceutisk tid.* XXXIII, 1923 671–75. Alfr. Wøhlk i *Archiv for pharmaci og kemi* XXXI, 1924 3–8. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

V. Gaunø Jensen

Christensen, Anthonore, se **Christensen, Richard** (1843–76).

Christensen, Jørgen Anton, 1869–1935, landøkonom. * 13.11.1869 på Væde Hedegård, Veflinge sg. Odense amt, † 9.4.1935 på Frbg., begr. sst. F: gårdejer Jens C. (1828–1914) og Maren Nielsen (1828–98). ~ 15.4.1906 på Frbg. med Agnes Elisabeth Dagmar Kjeldsen, * 1.11.1860 i Kbh. (Trin.) (~ 1° 1879 med handelsfuldmægtig Celius Marius Sørensen, 1843–86), † 3.9.1935 på Frbg., d. af handelsagent, senere grosserer Jesper

Lauritz K. (1836–1905) og Ane Pauline Lorentzen (1837–1911).

C. havde fået en grundig uddannelse i landbrug på fynske og jyske gårde og havde været på høj- og landbrugsskole før han begyndte at læse på landbohøjskolen. 1897 blev han landbrugskandidat, og året efter tog han udvidet eksamen i grundvidenskaberne. C. blev snart efter knyttet til landbohøjskolen idet han 1899–1906 var assistent ved landbrugsafdelingen. I 1909 overtog han undervisningen i landbrugets redskaber og maskiner, og i 1917 ansattes han som docent i dette fag. På dette område hvor der i C.s tid skete en stærk udvikling ydede han en betydningsfuld lærergerning. Han var ikke blot optaget af den snævert faglige side, men gjorde en indsats for planlægningen af undervisningen, for de studerendes vilkår og for de færdige kandidaters beskæftigelsesmuligheder. Foruden virksomheden på landbohøjskolen fik C. tid til virksomhed på andre felter. Fra 1912 var han statskonsulent for redskaber og maskiner, og fra 1914 beklædte han posten som sekretær for statens redskabsudvalg. I disse egenskaber forestod han statens redskabsprøver og står som forfatter til 70 beretninger herfra. C. udfoldede en omfattende virksomhed som landbrugsjournalist, redigerede 1902–31 „Aftenposten“s landbrugstidende, som lærebogsforfatter og som bidrager til samleværker og leksika, således til 2. udgaven af Dansk biografisk Leksikon. Den historiske interesse C. også besad fandt bl.a. udtryk i hans medarbejderskab ved *Det danske Landbrugs Historie* hvor han i bd. IV (1935) skrev om landbrugets redskaber og maskiner. – R. 1929. □Foto.

Pedersen-Bjergaards *Fjerkræavls- og binæringstid.* VII, 1919 237f. H. Madsen i *Tidsskr. for landøkonomi*, 1935 302–4. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Claus Bjørn (Lars Frederiksen)

Christensen, Arne Ørskov, se **Ørskov Christensen, Arne**

Christensen, Arthur Emanuel, 1875–1945, orientalist. * 9.1.1875 i Kbh. (Holmens), † 31.3.1945 i Charlottenlund, urne på Mariebjerg kgd. F: postfuldmægtig, senere postkontrollør, løjtnant Vilhelm C. (1847–1921) og Dorthea Kjerstine Marcussen (1845–1923). ~ 20.4.1916 i Helsingør med Maren Kirstine (Kirsta) Grymer, * 11.12.1876 i Sørup, Østofto sg., † 26.6.1969 i Gentofte, d. af husmand Johan Jørgensen (1827–1901) og Maren Stine Jensdatter (1836–1919). Navneforandring 18.3.1913.

C. blev student 1893 fra Nørrebro's latin- og realskole, cand. mag. (fransk) 1900. Han havde fra

sin tidlige ungdom fået levende interesse for østerlandene og dyrkede foruden sit fagstudium med stor iver de orientalske sprog og kulturer, arabisk og persisk hos A.F. van Mehren, sanskrit hos V. Fausbøll, avestisk hos Edv. Lehmann og tyrkisk og arabisk hos Johs. Østrup. Under et studieophold ved det orientalske seminar i Berlin (1902) nød han bl.a. også undervisning af den fremragende iranist F.C. Andreas. Han dispute-rede 1903 med en litterærhistorisk studie over den persiske digterfilosof Omar Khajjāms „Rubāijāt“ der vakte megen opmærksomhed og året efter udkom i stærkt forøget og omarbejdet skikkelse på fransk. Langt senere har han yderligere uddybet dette emne i det banebrydende arbejde *Critical Studies in the Rubā 'iyāt of Umar-i-Khayyām*, 1927 hvori han på grundlag af en minutios undersøgelse af håndskriftoverleveringen af Rubāijāt søger at fastslå hvilke rubāier (i alt 121 af ca. 800 verserende) der med nogen sikkerhed kan tilskrives Omar Khajjām. C. har også selv givet en oversættelse til dansk af Omar Khajjāms *Epigram Digte*, 1920, 2. udg. 1943. Ved omfattende studier, bl.a. håndskriftundersøgelser på biblioteker i udlandet (London, Paris) og ved ophold hos F. C. Andreas, der i mellemtiden var blevet professor i Göttingen, uddannede C. sig efterhånden til en af tidens ypperste kendere af iransk åndsliv og kultur. Navnlig har han set det som sin opgave at efter-spore kontinuiteten i det iranske åndsliv, finde de fælles træk hos de zarathustriske og islamiske iranere og undersøge på hvilke punkter og i hvilket omfang iranerne har modtaget indflydelse fra og atter øvet påvirkning på andre folk. På en rejse til Iran (febr.-aug. 1914) indkøbte han en del håndskrifter til vore biblioteker og lærte ved selvsyn kultur- og sprogforhold i nutidens Iran at kende. 1929 og 1934 besøgte han på ny Iran. Interessante skildringer af sine rejser har han givet i *Hinsides det kaspiske Hav*, 1918 og *Det gamle og det nye Persien*, 1930.

Et resultat af C.s Orientrejser var omfattende optegnelser af dels helt ukendte og dels utilstrækkeligt kendte dialekter. 1915 udgav han sit materiale fra Semnān i Nordvestiran *Le dialecte de Semnān*, 1930 *Contributions à la dialectologie iranienne*, sine bearbejdelser af dialekterne gilakī, farizandī, yaranī og natanzi, og med *Contributions à la dialectologie iranienne II*, 1935 vendte han tilbage til dialekterne fra egnen omkring Semnān (Surkhe, Lāsgird, Sangesar, Shamirzād). Desuden bearbejdede C. ved flere lejligheder dialekttekster indsamlede af andre, således Åge Meyer *Benedictsens materiale på awromani og pāwāi fra persisk Kurdistan, *Les dialectes d'Awromān et de Pāwā* 1935–37, og sin

lærer F.C. Andreas' tekster på sīvandī, yazdī og sōi (1939).

C. var ikke fonetiker, og den moderne teoretiserende lingvistik interesserede ham ikke synderligt. Han var filolog i „klassisk“ forstand og brugte sproget som et middel til at forstå de historisk-etnologiske sammenhænge i videste kulturhistoriske betydning. Ikke desto mindre er hans dialektstudier forbilledlige idet han skyende raffinerede fonetiske transkriptioner alene holdt sig til sin instinktivt sikre fornemmelse af det væsentlige og helt karakteristiske i dialekternes lydssystem og grammatik. Samme klare forståelse og sunde dømmekraft er i øvrigt også fremtrædende træk i C.s behandling af de iranske sprog i alle historiske faser fra oldiransk til nyiransk (her navnlig teksterne på ossetisk, et iransk sprog der tales i Kaukasusområdet, og som C. fik lejlighed til at sætte sig ind i takket være nogle i Ribe under 1. verdenskrig interne-rede ossetiske krigsfanger *Textes ossètes*, 1921. Som udpræget kulturhistoriker har C. i en lang række arbejder, ofte i tidsskrifter (særlig *Le Monde Oriental* og *Acta Orientalia*) samt i Videnskaberens selskabs Skrifter og Meddelelser behandlet emner især fra det forislamiske og tidligt islamiske Irans historie og litteratur, religionshistorie og ikke mindst sagnhistorie. På disse områder har han givet en række arbejder, ofte originale og grundlæggende i deres nye synspunkter. 1907 udsendte C. *L'Empire des Sassanides. Le peuple, l'état, la cour* (genoptrykt 1927) der i udvidet skikkelse atter udgaves i 1936 (oversat til persisk 1938) og i en stærkt forøget andenudgave 1944. Det er C.s opus magnum, grundlaget for enhver alvorlig beskæftigen sig med sasaniditetens kulturhistorie. Særlige punkter inden for denne uddybede C. med en række betydningsfulde monografier som eksempelvis *Le règne du roi Kawādh I et le communisme Mazdakite*, 1925 om de forskellige traditioner om den kommunistiske reformator Mazdak, forkynderen af ejendoms- og kvindefællenskab, og *La légende du sage Buzurjmīhr*, 1930, en af sasanidetraditionens mærkeligste sikkelsler. Med den anerkendelse C. vandt gennem disse arbejder er det umiddelbart forståeligt at han fik betroet den ærefulde opgave at skrive afsnittet *Die Iranier* i *Kulturgeschichte des alten Orients* (Handbuch der Altertumswissenschaft III, I, 3, 1933) samt afsnittet om sasaniditeten i *The Cambridge Ancient History XIII*, 1939.

Det var C.s hensigt at give en fuldstændig fremstilling af den iranske sagnhistorie, den religiøse og nationale arv som sasaniderne overtog og på mange måder mente at kunne legitimere som deres. En væsentlig del af planen lykkedes det ham

at gennemføre, først med *Le premier homme et le premier roi dans l'histoire légendaire des Iraniens*. (Stockholm 1917, II, Leiden 1934) og *Smeden Kāvāh og det gamle persiske Rigsbanner*, 1919, siden med *Les Kayanides* 1931 om de allerældste legendariske tidsrum af Irans historie, universitetsfestskriftet *Helhedigtning og Fortællingslitteratur hos Iranerne i Oldtiden*, 1935 og året efter *Les gestes des rois dans les traditions de l'Iran antique*, Paris 1936 og *La vie musicale dans la civilisation des Sassanides*, 1936, arbejder der fik overordentlig stor betydning for den indo-iranske sagn- og religionsforskning og for sagnforskningen i almindelighed idet C. her i sine bestræbelser for at skabe et teoretisk og praktisk grundlag for en virkelig videnskabelig sagnforskning mødtes med folkemindvidenskabens store forskere som Axel Olrik og svenskeren C. W. von Sydow og førtes ind på omfattende studier over almindelig folklore og folkepsykologi, derunder også moderne massepsykologi, og filosofi, emner han har behandlet i en lang række bøger og afhandlinger *Politik og Masse-moral*, 1911 (tysk 1912, eng. 1915), *Engelsk og tysk Folke-aand. Kultur og Verdenskrig*, 1915, *Folkestyrets Fremtid*, 1927, hvilke arbejder alle bærer præg af dyb pessimisme over for det moderne parlamentariske flertalsvælde uden derfor at røbe sympati for nogen art af diktatur hvilket da også med al ønskelig tydelighed fremgår af de tilintetgørende domme han i en række artikler i „Skatteborgeren“ under 2. verdenskrig fælder over diktaturstaternes sataniske overgreb. I denne sammenhæng kan også nævnes *Synspunkter og Synsvinkler*, 1929. C.s egne livs- og samfunds-betragtninger i aforistisk form, hans mindeskrift, 1910, om ungdomsvennen, den mærkelige filosof Aage Werner og bogen *Drømme*, 1941, (svensk 1942), et også af fagfolk højt værdsat bidrag til den introspektive psykologi samt C.s egne skønlitterære forsøg, især *Cedertræskisten*, 1940, pasticher med orientalske motiver, og *Angstens rappe Saaler. En Roman om en Verdenspsykose*, 1943. Af de folkloristiske arbejder bør særlig fremhæves den originale *Trebrødre- og Tobrødre-Siamsagn*, 1916, *Contes persans en langue populaire*, 1918, *Les sots dans la tradition populaire des Persans*, 1923, *Remarques sur les facéties de Ubaïdi-Zākāni*, 1924, den på dansk udgivne samling *Persiske Æventyr*, 1924 og den interessante studie *Motif et thème. Plan d'un dictionnaire des motifs de contes populaires*, 1925, det kommenterede udtog af et persisk skrift om koranversenes magiske kraft *Xavāṣṣ-i-āyāt, Notices et extraits d'un manuscrit persan traitant la magie des versets du Coran*, 1920, *Märchen aus Iran*, 1939, en oversættelse af 10 ikke tidligere

kendte eller offentliggjorte persiske eventyr, *Molboernes vise Gerninger*, 1939, *Dumme Folk. Danske Skæmteæventyr i international Belysning*, 1941 og især *Essai sur la démonologie iranienne*, 1941 hvor C. skarpsindigt viser hvorledes ældgamle iranske folketroselementer har holdt sig levende inden for Islams rammer helt op til nutiden.

Også på avestaforskningens område bragte C. ny erkendelse og inspiration. Det var navnlig spørgsmålene vedr. profeten Zarathustras tid og miljø og gāthæernes og yashternes kronologi der lå ham på sinde. Efter at have berørt spørgsmålene i en række foredrag i Filologisk-historisk samfund (1894 og 1904), på den internationale orientalistkongres i Alger 1905 og i indledningen til sin oversættelse af et udtog af Avesta, 1923, modnedes og systematiseredes tankerne i de større arbejder der fulgte: *Quelques notices sur les plus anciennes périodes du Zoroastrisme*, 1926, *Études sur le Zoroastrisme de la Perse antique*, 1928, det førnævnte arbejde *Les Kayanides fra 1931* samt *Le premier chapitre du vendidad et l'histoire primitive des tribus iraniennes*, 1943. I disse værker optræder C. som en dristig analytiker hvis teser vakte både inspiration og irritation. Men selv de – i øvrigt kun få – kontroversielle teser var altid igang sættende. Det er da heller ikke uvæsentligt at konstatere at den seneste forskning i flere tilfælde efter fornyede undersøgelser har måttet anerkende C.s resultater. Fra 1903 holdt C. forelæsninger over iransk ved Kbh.s univ. 1918 optoges han i Videnskabernes selskab og var fra 1919 til 1945 professor i iransk filologi. 1907–18 var han udenrigspolitisk medarbejder ved Berlingske Tidende. En frugt af denne virksomhed er foruden talrige tidsskriftartikler (især i Gads Danske Magasin fra 1910 til 1941) bogen om *Præsident Wilson. Taler og Karakteristik*, 1918. – C. besad en ualmindelig arbejdssevne der i forbindelse med stor flid gjorde det muligt for ham at spænde over vidt forskellige områder selv om hans personlige interesser utvivlsomt først og fremmest gik i retning af strengt videnskabelig forskning. Som forsker ejede C. nogle af dansk videnskabs bedste egenskaber, nøgtern kritisk sans og stor klarhed i fremstillingen og bevisførelsen. Gennem oversættelser og populær-videnskabelige værker har han flittigt bidraget til at oplyse den danske (og nordiske) læsere om det gamle og det nye Iran, således i talrige artikler i Nordisk Tidsskrift, Tilskueren, Gads Danske Magasin m.fl., afhandlinger og oversættelser i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning (deri *Hofdigting og Digterhoffer hos Perserne*, 1905, *Romanen om Bahrām Tschöbin*, 1907, *Abū-l-Maālī: Fremstil-*

Christensen, Arthur

ling af Religionerne, 1916, *En persisk Satiriker fra Mongolertiden*, 1924 og *To iranske Komedier fra Kadjarernes Tid*, 1938, endvidere den åndfulde og livlige *Muhammedanske Digtere og Tænkere*, 1906, *Om Lægekunst hos Perserne*, 1917, *Avesta, Zarathustriernes hellige Skrifter*, 1923, den monumentale, metriske oversættelse af et udvalg af Irans nationalepos, den store digter Firdausis *Kongebog* (Shâhnâme), 1931 og *Kulturskitser fra Iran*, 1937. Endelig bør nævnes at C. redigerede den store facsimile-udgave af Universitetsbibliotekets gammeliranske håndskrifter, Codices Avestici et Pahlavici (I–XII 1931–44) og selv skrev indledningen til I–IV. Det er et gigantværk af international betydning. – På sin halvfjerdsårsdag 9.1.1945 fik C. overrakt et festskrift „Øst og Vest“ med bidrag af nordiske orientaler og folkemindeforskere. Posthumt, så sent som 1970, udkom med støtte fra Carlsbergfondet og med rettelse og tilføjelser af hans efterfølger Kaj Barr *Études sur le persan contemporain* med en grundig oversigt over den moderne iranske litteratur og dens sprog, et udvalg af betydelige moderne iranske forfattere som Sa'îd Nafisî, Sâdiq Hidâjat, Buzurg Alavî, Djamâl-zâde og andre samt et udtømmende glossar. – R. 1927. DM. 1937. □Buste af V. Gustafson, 1927. Mal. af W. Herbert Roe, 1931 (institut for iransk filologi). Tegn. af Otto Christensen, 1944. Foto.

Kilder. Selvbogr. i Festsksk. udg. af Kbh.s univ., nov. 1903 111f. A. C. i Månedsmag., april 1918 283–88 (om en rejse i Persien). Interviews i Gads da. mag. XXIX, 1935 626–35, i Ekstrabl. 29.12.1944 og i Berl. tid. 1.1.1945.

Lit. Berliner Tageblatt 24.8.1918. R. Besthorn i Berl. tid. 9.5.1919. J. Østrup i Nationaltid. 9.5.1919 og 8.1.1925. Holger Pedersen i Studium 28.5.1919. Samme i Akademisk ugebl. VIII, 1919 174. J. H. Kramers i Acta orientalia VII, Leyden 1929 312–16. V. Minor sky sst. X, 1932 280. J. Eysler i Gads da. mag., 1931 538–44. A. Moberg i Tilskueren 1931, II 291–98. K. Barr i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1945 129–41. Samme i Oversigt over Det kgl. da. vidensk. selsk.s virksomhed 1945–46 65–102 (med bibliografi). *Papirer.* Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jes P. Asmussen (Fr. de Fontenay)

Christensen, Balthazar Matthias, 1802–82, politiker. * 25.10.1802 i Randers, † 21.4.1882 på Grøndal ved Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: ritmester, senere generalmajor Christian Peter C. (1765–1836) og Kirstine Bang (1772–1855). ~ 1° 23.5.1835 i Kbh. (Frels.) med Oline Tønderine Ingeborg Græbe, * 2.5.1811 sst. (Helligg.), † 7.8.1843 på Frbg. (Helligg.), d. af bogtrykker Christopher G. (1773–1845) og Inger Marie Larsen (ca. 1771–1839). ~ 2° 26.10.1844 i Kbh. (Helligg.) med Caroline Marie Olsen, * 15.11.1823 sst. (Helligg.), † 26.5.1916 på Frbg., d. af mekani-

ker, senere brændevinsbrænder Peter O. (ca. 1788–1866, ~ 2° 1839 med Karen Kirstine Lund, ca. 1808–85) og Pauline Ingeborg Græbe (ca. 1800–35). – Far til Alfred *C. (1854–1943).

C. blev student 1819 fra Randers og cand. jur. 1825, tog eksamen om til første karakter 1829. 1825–29 var han herredsfuldmægtig i Viborg og blev 1829 surnummerær assistent ved kolonialbestyrelsen på Guineakysten. Allerede i sin studentertid havde han været grebet af de politiske frihedsideer som uden for Danmark begyndte at røre sig, og efter at han 1820 havde været med til at stifte Studenterforeningen bestræbte han sig for at give denne et vist politisk sving. Frygt og initiativrig som han var kunne han dårligt finde sig til rette i koloniadministrationens dødvande og kom snart i vanry som oppositionsmand hvorfor guvernøren hjemsendte ham 1831. Avancement ad embedsvejen var nu foreløbig spærret for ham, og 1832 tog han sin afsked fra statstjenesten og blev fuldmægtig hos kammeradvokat Gregers Schack, 1837 prøveprokurator og 1839 overretsprokurator i Kbh. Julirevolutionen i Frankrig havde vakt hans stærke begejstring og som andre yngre akademikere på denne tid så han hen til den franske parlamentsopposition som et forbillede. I den gryende frihedsbevægelse herhjemme tog han del med liv og sjæl. 1834 udgav han et flyveskrift om pressefriheden og var 1839 sammen med C. N. *David, Jens *Giødvad, Orla *Lehmann og Abraham *Wessely med til at omdanne ugebladet Fædrelandet til et dagblad og var selv dets ansvarshavende redaktør indtil han 1841 måtte fratræde da han ved dom var blevet sat under censur. 1835 havde han for penge der var tilfaldet ham ved hans første ægteskab købt den ret store gård Grøndal (13½ tdr. hartkorn), og dette førte ham der var borgerrepræsentant i Kbh. (1840–43) ind i det landkommunale arbejde som medlem af sogneforstanderskabet for Frbg. og Hvidovre (1842–44) og samtidig, som valgt af amtets sognekommuner, i Kbh.s amtsråd. I disse forsamlinger var han sammen med J. C. *Drewsen virksom såvel for reformer i styrelsen som for at hævde det kommunale selvstyre over for autoriteterne.

C.s ry som demokratisk frihedsmand i forbindelse med hans evne til at vinde landboernes tillid førte ham 1841 ind i Østifternes stænderforsamling, valgt af de mindre landejendomsbesidderes vælgerklasse i det vestlollandske distrikt; samtidig valgtes han i Kbh. til suppleant. Han genvalgtes på Lolland 1847 og valgtes samme år også til stænderforsamlingen for Nørrejylland. I stænderforsamlingerne stod han sammen med Drewsen, Orla Lehmann og andre repræsentan-

ter for de liberales venstre fløj i kravene om konstitutionel forfatning, trykkefrihed, Slesvigs nærmere tilknytning til kongeriget etc., men markerede et radikalt standpunkt ved i modsætning til Drewsen og Lehmann at gå imod regeringsforslaget om stænderkomiteer med lige mange repræsentanter for hver af de fire stænderforsamlinger der skulle rådslå om anliggender der var fælles for hele monarkiet eller for flere provinser inden for dette. Hans motivering var at man derved ville skyde virkeliggørelsen af det konstitutionelle krav endnu længere ud i fremtiden, svække stænderforsamlingernes betydning og muliggøre en nærmere samvirken mellem Slesvigs og Holstens stænder. Størst betydning fik dog den kamp han sammen med Drewsen førte for en forbedring af bondestandens stilling og ophævelse af den bestående ulighed i dens og de øvrige samfundsklassers retsstilling. Denne kamp kulminerede i det forslag han og Drewsen 1844 stillede om nedsættelse af en landbokommission der skulle undersøge de forhold under hvilke den danske bondestand, særlig dens godsbundne del, befandt sig, og stille forslag i retning af dens „fuldstændige Emancipation“ gennem fæstes overgang til selvejendom eller arvefæste, standsning af oprettelsen af len, stamhuse og majorater, ophævelse af den bestående ulighed i byrder og rettigheder mellem det frie og det ufrie hartkorn og indførelse af almindelig værnepligt. Forslaget blev modtaget med voldsom forbitrelse af forsamlingens konservative, særlig af godsejerfløjen og faldt ved afstemningen, men det skaffede forslagsstillerne varm anerkendelse fra østifternes bondestand og gav stødet til en stærk bevægelse inden for denne, og til at bønderne nu i modsætning til tidligere blev lydøre over for det konstitutionelle krav. Til dette sidste bidrog ikke mindst den ihærdige agitation som C. nu begyndte imellem dem. Drewsen havde vel i stændersalens debatter været den som fyldte mest, men i det agitatoriske arbejde var det C. som gik i spidsen. Han var næstformand i Kbh.s amts landkommunalforening 1844-45, og da regeringens lidet velovervejede „bondecirkulære“ af 1845 gav bondebevægelsen vind i sejlene stiftede Drewsen og C. 1846 efter opfordring af bønder fra Holbæk amt det landsomfattende *Bondevennernes selskab* med væsentlig samme program som havde fundet udtryk i stænderforslaget 1844. Selskabet hvis formand blev A. F. Tscherning, og i hvis bestyrelse, foruden stifterne, bl.a. også O. Lehmann havde sæde fandt snart en efter tidsforholdene betydelig tilslutning og kom i de følgende år til at spille en overordentlig vigtig rolle som centralorgan for bondevennebevægelsen og for valgforberedelserne til

stænderne og de senere parlamentariske forsamlinger. I hele dette arbejde var C. den bærende kraft, og han nød i disse år en popularitet inden for østifternes bondestand som ingen anden. Man stoled med rette på hans overbevisningstroskab og uegennytte og gav sig gerne ind under hans patriarkalske regimente. Også hans allerede dengang lidt gammeldags patetiske veltalenhed faldt i datidens bønders smag.

Da den nye tid brød frem 1848 stod C. i den almindelige landspolitikk sammen med de nationalliberale i kravet om en fri, demokratisk grundlov også omfattende Slesvig. Bondevenneselskabet havde i febr. optaget kravet om almindelig valgret på sit program og iværksat henvendelser til kongen med styrke rejst sine landbopolitiske krav, men heri lå endnu ikke nogen adskillelse fra de nationalliberale. Da C. efter Tschernings udnævnelse til minister havde overtaget formandspladsen i bondevenneselskabet 24.3. udstedte han en henvendelse til bondestanden hvor han opfordrede den til at nære fuld tillid til martsministeriet med den særlige begrundelse at Tscherning, Lehmann og Monrad havde sæde deri, og til at vise sig friheden værdig ved ikke at stå tilbage for nogen anden stand i at bringe de ofre som krige nødvendiggjorde. Han fik dannet „væbningskomiteer“ som ved frivillige gaver skulle skaffe heste til hæren og sørge for de faldnes efterladte. Et vidnesbyrd blandt mange om hans betydelige indflydelse på denne tid var at han i løbet af fire dage fra sjællandske bønder fik fremskaffet 400 heste til anvendelse i hæren.

Adskillelsen fra de nationalliberale kom imidlertid allerede i april da ministeriet i østifternes stænder fremlagde forslag om valgloven til den grundlovgivende rigsforsamling efter hvilket 45 af de 145 medlemmer ikke som de øvrige skulle vælges ved almindelig stemmeret, men udnævnes af kongen. C. rejste, ligesom Tscherning havde gjort det inden for ministeriet, modstand mod disse kongevalg men fik kun et mindretal med sig. Kampen førtes med stigende bitterhed ude i landet; Bondevenneselskabet gik, efter at Drewsen var udrådt af dets bestyrelse, med C., og dets valgparole blev at alle der havde stemt for kongevalgene skulle fældes hvilket betød krig på kniven mod adskillige af dem der hidtil havde stået som C.s nære meningsfæller. Den radikale „Hippodromkomité“ i Kbh. som var stiftet i marts og som C. var medlem af krævede ikke blot almindelig valgret men også etkammersystem og stillede sig på samme standpunkt. Under valgkampen var C. utrættelig på færde overalt, og resultatet blev en venstregruppe på noget over 40 mand under hans ledelse. Det program

Christensen, Balthazar

dette parti gjorde til sit var i det væsentlige det samme som Hippodromkomiteens, og det måtte på forhånd være klart at det ikke lod sig gennemføre i rigsforsamlingen, men ikke desto mindre øvede venstre i kraft af sin talstyrke og en forstandig ledelse en betydelig indflydelse på mange af afgørelserne. Maj 1849 var det hele ved at løbe sammen i en hårdknode idet ingen afgørelse af hovedproblemet: landstingets sammensætning om hvilken regering og rigsdag kunne samles, syntes mulig. Under de reaktionære strømningers voksende styrke i Europa og den konservative strøm-kæntning herhjemme var der al mulig udsigt til at sagen ville strande eller i hvert fald få en betydelig mindre demokratisk løsning end den der dog endnu var mulig. Da reddede C. situationen ved at overtale sit parti til at slutte sig til det tidligere bekæmpede Bruun-Jespersenske forslag der med bevarelse af den almindelige valgret til landstinget opstillede en valgbarhedscensus. Dette forslag var når venstre sluttede sig til det sikker på vedtagelse i rigsforsamlingen og på regeringens sanktion, og hermed var hele grundlovsværket i havn. C. vandt den dag taknemmelig anerkendelse fra mange der ellers stod ham imod, og hans bitreste modstander, A. S. Ørsted, erkendte som han senere offentligt udtalte at venstre var blevet „vel og klogelig ledet“. Ved valgene til den første ordinære rigsdag dec. 1849 fortsatte C. som bondevenneselskabets formand den opportunistiske politik han havde ført i rigsforsamlingen ved i modsætning til den taktik der var ført ved det foregående valg at anbefale bønderne at stemme på de mest demokratiske sindede af centrumsmændene, deriblandt Drewsen og Monrad, for i dem at finde en støtte for frisisjede landboreformer og mod mulige attentater på junigrundloven. Selv valgtes han til folketingsmand for Holbækkredsen.

1849 betegner kulminationen i C.s politiske liv. I rigsforsamlingen og under valgbevægelsen havde han været den virkelige leder; nu trådte han tilbage i anden række. På den første ordentlige rigsdag var Tscherning venstres anerkendte leder, og efter at have erkendt hans synsmåders berettigelse underordnede C. sig ham loyalt som hans „adjutant“ skønt disse synsmåder i statspolitisk henseende var forskellige fra dem han selv hidtil havde hyldet. Tscherning anså ikke Ejderpolitikken for gennemførlig, men mente at den ministerielle helstatspolitik var nødvendig under de daværende europæiske forhold, og at venstre ved samarbejde med ministeriet bedst værnede om junigrundloven og banede vejen for landboreformerne. Mens Tscherning bestemte venstres politik i de store træk lå den indre parti-

ledelse, agitationen ude i landet og en stor del af lovgivningsarbejdet i C.s hænder. Efter hans indstændige opfordringer var 1849 den store landbokommission han og Drewsen i stænderne havde kæmpet for blevet nedsat; han var selv blevet medlem af den og gjorde inden for den et betydeligt arbejde som fortsattes på rigsdagen da de af kommissionen forberedte lovforslag om udjævning af byrder og rettigheder mellem det privilegerede og upriviligerede hartkorn og afløsning af gårdmands- og husmandshoveriet kom til behandling. C. havde ønsket at give disse love en affattelse som mere imødekom bøndernes krav, men da det kom til stykket medvirkede han dog til deres gennemførelse i erkendelse af de store fremskridt de bragte, og det skønt de stærkt bekæmpedes af J. A. Hansen hvem de allerfleste af partiets bønder fulgte. Et tredje hovedpunkt: fæsteforholdets tvangs afløsning på grundlag af princippet om fæstebondens medejendomsret til fæstejorden kæmpede han forgæves for både nu og senere. Kun forslaget om fæste afløsning på statens bøndergods som han selv havde indbragt, og det tilsvarende om de offentlige stiftelsers jordegods lykkedes det at gennemføre.

Venstrelidelsens ministerielle politik som gik så vidt at C. ved augustvalget 1852 opgav sin sikre Holbækkreds til fordel for indenrigsminister P. G. Bang og lod sig vælge i Blæsenborgkredsen (den senere Lejrekreds) vakte stigende modvilje inden for partiet, og denne stemning bredte sig også til en del af bondestanden, særlig på Fyn. Mange i rigsdagspartiet, særlig de yngre akademikere som havde sluttet sig til venstre var også utilbøjelige til at finde sig i C.s patriarkalske, men ret skrappe partiledelse, og frafaldet blev henimod slutningen af valgperioden betydeligt. Det kunne ikke undgås at C.s anseelse og popularitet led under dette, og hertil bidrog også hans økonomiske forhold. Han havde i 40erne oparbejdet en indbringende sagførerforretning, men den indstillede han fra 1848 så godt som fuldstændigt for helt at kunne ofre sig for sine offentlige hverv; embedsstillinger som han havde kunnet få ville han for at bevare sin uafhængighed ikke søge, og da tilmed landbruget på Grøndal kun gav ringe udbytte og hans familie voksede stærkt (i alt 24 børn) kom han snart i alvorlig pengetrang. Blandt hans meningsfæller foranstaltedes der 1848–52 indsamlinger som indbragte i alt ca. 28.000 kr., men hvor betydeligt dette beløb end dengang var kunne det dog langt fra opveje de ofre han havde bragt, men udnyttedes ikke desto mindre kraftigt af hans modstandere. Siden fik han dog ved valg til statsrevisor (1853–80) noget økonomisk rygstød. Vanskelig-

heder i partiet og J. A. Hansens stedse mere fremtrængende indflydelse foranledigede i sommeren 1853 C. til at trække sig tilbage fra folketinget og ved et suppleringsvalg lade sig indvælge i landstinget (2. kreds). Under ministeriet Ørsted kunne C. ikke følge regeringen så langt som Tscherning, og deres veje skiltes fra nu af. I venstres politik blev J. A. Hansen den ledende og C. fulgte ham først til „den kolde Alliance“ med de nationalliberale og i de følgende års væsentlig mod disse rettede politik. I oktoberforfatningens rigsrådsfolketing valgtes han marts 1864 i Nykøbing S. C. indtog som fører for den lille venstregruppe i landstinget en mere tilbagetrukket stilling end tidligere, og 1858 fratrådte han som formand for bondevenneselskabet der i øvrigt nu havde tabt det meste af sin politiske betydning. I lovgivningsarbejdet deltog han med usvækket interesse; skønt ikke længere leder var hans anseelse og indflydelse i venstre dog ingenlunde ubetydelig. Han der allerede i 50ernes begyndelse sammen med Tscherning havde støttet grevinden Danners stilling fordi man mente hun hos kongen ville blive en modvægt mod angreb på junigrundloven var gennem sin nære forbindelse med kammerherre Carl *Berling i særdeles grad virksom ved dannelsen af ministeriet Rottwitt hvis chef tilhørte venstre. C. bidrog i øvrigt i disse år ikke lidet til at føre partiet i ejderpolitisk og skandinavisk retning og var 1861 med til at stifte Dannevirkeforeningen der skulle drive regeringen Hall frem til en kraftigere ejerdansk og skandinavisk politik. 1864 var han der med årene havde fået en vis forkærlighed for vidtsvævende og undertiden ret virkelighedsfjerne politiske kombinationer sammen med H. R. *Carlsen til hvem han nært havde sluttet sig, dybt indviklet i planerne om nordisk „Unionsparlament og Tronfølgeidentitet“.

Under forfatningskampen 1864–66 var han den eneste af venstres ledende mænd som fra først til sidst modsatte sig enhver omdannelse af landstinget hvorved dette ville miste sin demokratiske karakter. Han nedlagde i begyndelsen af 1865 sit mandat som medlem af rigsrådet som protest mod dets deltagelse i grundlovsforhandlingerne, gik skarpt imod det endelige grundlovsforslag og oktoberforeningspolitikken og deltog med kraft i ledelsen af nejsigernes valgkampagne ved de afgørende rigsdagsvalg i sommeren 1866. Selv faldt han ved landstingsvalget, men valgtes okt. 1866 til folketingsmand for Frederikssundkredsen. Fra J. A. Hansen havde oktoberforeningspolitikken skilt ham, og han stod fra nu af indtil udgangen af 60erne sammen med H. R. Carlsen som leder af det nationale venstre som væsentlig bestod af grundtvigske venstre-

mænd til hvis nationale synsmåde og stærke frihedskrav, særlig på kirkens og skolens område, han, skønt ikke i egentlig forstand grundtvigianer, følte sig stærkt draget. 1870 gik han med til venstregruppernes sammenslutning i det forenede venstre hvis formand han blev. Han var dog nu mere sit partis højt hædrede veteran der af alle æredes for sin overbevisningstroskab, uselviskhed og store fortidsindsats i venstres politik, end egentlig leder. Da han nov. 1873 faldt ved folketingsvalget i Frederikssund var han en tid ude af rigsdagen men valgtes aug. 1875 til folketingsmand for Middelfartkredsen hvilket mandat han bevarede til sin død. Ved venstres deling 1878 fulgte han den Bojsen-Holsteinske gruppe. □Karikatur 1846. Litografi af I. W. Tegner, 1851, gengivet på litograferet mindeblad 1892. Mal. af E. Lehmann ca. 1855. Karikaturer af bl. a. Constantin Hansen, af Klæstrup, 1863, m.fl. Mal. s.m. J. A. Hansen af Constantin Hansen, 1862 (folketinget), forarbejde til sammes mal. af den grundlovgivende rigsforsamling, 1860–64 (Fr.borg). Træsnit 1873. Litografi 1874, gengivet i flere træsnit, bl.a. to af C. Hammer, 1882 og 1883, det ene efter foto. Træsnit 1877. Maske af A. Bundgaard (folketinget). Foto.

Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875. V. Topsoe: Politiske portræstudier, 1878 60–72. Dansk folketid. 5.5.–23.6.1882. C. P. i Ill. tid. s.å., nr. 1182. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. H. Holm: B. C., 1887 = Studentersamf.s småskr. LVII–LVIII. N. Neergaard: Under junigrundloven, 1892–1916. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1830–48 II, 1934. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Christensen, Richard Benjamin, 1879–1959, filminstruktør. * 28.9.1879 i Viborg, † 1.4.1959 på Frbg., begr. i askefællesgrav sst. (Søndermark kgd.). F: manufakturhandler Hans Jacob Neschou C. (1832–1900) og Marie Christine Skive (1838–1913). ~ 14.10.1948 på Frbg. med Dagmar Elisabeth Winther, * 18.5.1894 i Horsens, † 24.9.1976 på Frbg., d. af købmand Johan Poul Møller Schern W. (1845–96) og Ana Marie Jensen (1864–95).

Efter studentereksamen i Viborg studerede C. et par år medicin ved Kbh.s univ. 1901 blev han optaget på Det kgl. teaters operaskole og debuterede 1902 som Mazetto i Mozarts *Don Juan*. Da han 1903 mistede sangstemmen blev han skuespiller, først tre år på Århus teater, derefter på Folketeatret i Kbh., men også her svigtede stemmen, og han måtte opgive en scenisk karriere. I nogle år var han derefter agent for et champagnefirma indtil han 1912 debuterede i Svend Rindoms stumfilm *Skæbnebølet*. Han medvirkede i flere film, men 1913 købte han Dansk biograf-

Christensen, Benjamin

kompagni og gik i gang med sin egen film *Det hemmelighedsfulde X*, 1914. Hans anden film *Hævnens Nat* kom 1916. 1919 fik han tilbud fra Svensk Filmindustri om at indspille den film der skulle blive hans hovedværk *Heksen* som udsendtes 1922. Derefter rejste C. til Berlin, iscenesatte to film og spillede titelrollen i Carl Th. Dreyers film *Michael*, 1924 efter Herman Bangs roman. Herfra tog han til Hollywood hvor han i ti år iscenesatte en række film, den kendteste gyseren *Seven Footprints to Satan*, 1929. 1934 vendte han hjem, og 1938 fik han antaget manuskriptet til *Skilsmisens Børn* på Nordisk Films Kompagni. Derefter fulgte endnu tre danske film, den sidste 1942. Efter at have trukket sig ud af aktivt filmarbejde fik C. 1944 bevilling til Rio bio i Rødovre som han ledede til sin død.

Allerede inden C.s første film var færdig gik der frasagn om denne mand der på en gang var producent, instruktør, hovedaktør, manuskriptforfatter, dekorationsmaler og distributør. I modsætning til mange andre selskaber fra den tid udsendte han ikke en række film, men satsede alene på en enkelt. Den blev da også en stor succes både kunstnerisk og økonomisk. Kritikken noterede den usædvanlige debut. Teaterbladet *Masken* skrev: „Det hemmelighedsfulde X er intet mindre end en Verdenssucces . . . Vi mindes ikke at have set en Film så rig på Spænding og tiltrelagt for de levende Billeder med et så overlegent og kyndigt Blik for hvad Kino-kunsten kræver“. Indholdsmæssigt adskiller denne ret banale spionhistorie sig ikke fra de fleste andre i tiden. Det var på det formelle plan hans talent viste sig. Bedre end selv de mest erfarne beherskede han de filmiske virkemidler, avanceret lysætning, præcis klipning og levende kameraarbejde.

Med *Heksen* skabte C. en af filmhistoriens mest besættende film. Den var tænkt som en undervisningsfilm om heksefølgelse gennem tiderne, men fra at være en tør, pædagogisk fremlægning af emnet udvikler filmen sig til en lidenskabelig, sensuel beskrivelse af middelalderens og renessansens opfattelse af hekse og kulminerer i et furioso af en hekseabbat hvor C. selv optræder i rollen som Satan. Understøttet af Johan Ankerstjernes fotografiske kunnen udnytter han her sine formelle evner virtuost. Dobbelteksponering, tintning i suggestive farver, kamerabevægelse, mystisk lysætning samvirker i det livfulde billede af hekseens møde med Satan. Filmen vakte både beundring og skandale. I mange lande blev den forbudt på grund af de erotiske scener, og den blev ingen økonomisk succes, men den gav C. flere nye tilbud. Ingen af hans film fra den følgende periode er dog blevet stå-

ende i filmhistorien. Da han i midten af 1930'erne vendte tilbage til dansk film der da befandt sig i en kvalitetsmæssig krise tog han sociale problemer op, skilsmissebørn, svangerskabsafbrydelse o.l. Til to af filmene, *Barnet* og *Gaa med mig hjem* havde Leck Fischer skrevet manuskript hvilket bidrog til kvaliteten da manuskriptarbejdet aldrig blev C.s stærke side, hvad hans sidste film *Damen med de hvide Handsker*, 1943, vidner om. □Mal. af J. E. Aabye, udst. 1902. Foto.

Sv. Rindom i Gads da. mag. XVI, 1922 475-78. Henning Brøchner i Verden og vi, 1922 1517-19. Carl Th. Dreyer i Politiken 1.1.1922. Vl. Matusевич i Kosmorama, 1964, nr. 66 138-46. John Ernst: B.C., 1967.

Marguerite Engberg

Christensen, Bent, * 1921, jurist. * 20.11.1921 i Odense (Ansgar). F: arkitekt Jens C. (1887-1944) og Karen Marie Rasmussen (1885-1969). ~ 6.2.1952 i Gentofte (b.v.) med aftenskolelærer Bente Ejvind Jensen, * 7.3.1925 i Kbh., d. af lærer Thomas Ejvind J. (1887-1972) og Karla Katrine Nielsine Willumsen (* 1895).

C. tog studentereksamen i Odense 1940 og blev cand. jur. 1947. Han blev ansat som sekretær i indenrigsministeriet 1947 og påbegyndte sideløbende hermed en videnskabelig løbebane ved Kbh.s univ., først som undervisningsassistent (1949), senere som lektor i retsvidenskab (1952). Han erhvervede den juridiske doktorgrad 1958 på en omfattende afhandling om *Nævn og råd*. 1959 blev han udnævnt til professor i retsvidenskab ved Kbh.s univ. og forlod dermed indenrigsministeriet. C.s forsknings- og undervisningsindsats har navnlig vedrørt den offentlige ret, først og fremmest forvaltningsretten hvor han har draget nytte af sin brede erfaring inden for centraladministrationen og dermed etableret et frugtbart samspil mellem teori og praksis. Han har været formand for eller medlem af talrige ministerielle udvalg m.v., bl.a. formand for overfredningsnævnet 1960-67 og formand for administrationsrådet 1967-69. Også inden for universitetet har C. haft en række tillidshverv, bl.a. som dekan for det rets- og statsvidenskabelige fakultet 1967-68 og formand for det retsvidenskabelige fagråd 1972-77. Han fungerede som konsistoriums referendar i årene op mod den første styrelseslov af 1970 og fik derved stor indflydelse på formuleringen af denne. Han var efor for Studentergården 1964-70. - C. har skrevet et meget betydeligt antal afhandlinger og artikler i de juridiske fagtidsskrifter. Af større værker udover disputatsen kan nævnes *Offentlig administration og folkestyre*, 1968 samt redegørelsen for *Højesterets forhold til regeringen efter*

1849 i bogen om Højesteret 1661–1961, 1961 344–423.

Mogens Koktvedgaard

Christensen, Bent, * 1930, zoolog. * 22.8.1930 i Jerslev i Vendsyssel. F: snedkermester Peder Konrad C. (* 1895) og Dagmar Jensen (* 1906). ~ 4.2.1953 i Kbh. (Vanløse k.) med lærer Agnete Røjle, * 23.1.1930 på Frbg., d. af postkontrollør Niels Christian R. (1902–68) og assistent Ida Bertha Kærup (* 1900).

C. blev student fra Rungsted 1949 og magister 1956 med genetik som speciale. Derefter arbejdede han tre år som forskningsstipendiat ved Molslaboratoriet og blev 1959 ansat som amanuensis ved zoologisk laboratorium under Kbh.s univ. Her blev han afdelingsleder 1965 og efterfulgte to år senere prof. R. *Spärck som professor zoologiae. Som sådan har C. siden taget aktivt del i universitetsadministration på alle planer, bl.a. som medlem af konsistoriums budget- og forretningsudvalg 1971–74, af studienævn og af det faglige landsudvalg for naturvidenskabelige uddannelser 1975–78, samt som prodekan 1972–74. Han har tillige forestået den omfattende udbygning af zoologisk laboratorium i 1970'erne og opdelingen i afdelinger for parasitologi, etologi, økologi og systematik/evolutionslære. Studietidens forskning videreførtes i det videnskabeligt frugtbare miljø på Molslaboratoriet og resulterede i den først foretagne, kritiske revision af den vanskelige systematik hos Europas enchytræer, en økologisk vigtig gruppe af små, fortrinsvis jordlevende børsteorme (publ. sm. med Christian *Overgaard Nielsen). Foruden et mindre supplement udbyggedes denne monografi med disputatsen 1961 *Studies on cytotoxicity and reproduction in Enchytraeidae*: kromosomstudierne afslørede bl.a. forekomst af polyploid i næsten 50% af cytoterperne hos de 71 undersøgte arter, og der kunne påvises ejendommelige former for parthenogenetisk forplantning. I en række senere arbejder har C. beskæftiget sig med DNA-indhold i nervecellekerener hos 45 enchytræ-arter og regeneration, genetisk sammensætning og kromosom- og forplantningsforhold hos specifikke arter. For yderligere at belyse evolutionsprocesser på det molekylære niveau har C. i de senere år inddraget biokemiske analyser af proteiner ved elektroforese. I samarbejde med elever har han således hos marine arter af Lumbricillus kastet lys over de evolutionsmæssige konsekvenser af parthenogenetisk forplantning og påvist tilstedeværelsen af nærtstående arter som ikke kan adskilles morfologisk. Også krebsdyr, især vandbænkebidere, har han benyttet til kromosom- og elektrofore-

seundersøgelser og har bl.a. påvist en genetisk bestemt variation i enzymet amylase; den menes at være korreleret med de forskellige populationers præference for bestemte fødeemner og varigheden af isdække. Desuden har C. været hovedredaktør af og medforfatter til lærebogen *Biologisk forskning – fra molekyle til menneske*, bearbejdet efter amerikansk forlæg (1. udg. 1968). C. blev medlem af Videnskabernes selskab 1971. – R. 1975. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ., nov. 1962 184. Kbh.s univ. årbog, 1966–67 136–39 146–52.

Torben Wolff

Christensen, Bernhard Anders, * 1906, organist, komponist. * 9.3.1906 i Kbh. F: typograf, senere faktor Bernhard Hans C. (1875–1949) og Olga Axeline Hansson (1880–1951). ~ 1° 3.1.1937 med pianist Grete Kordt, * 17.6.1913 i Kbh., d. af manufakturhandler Niels Peter K. (1886–1962) og Adolphine Johanne Kirstine Hansen (1890–1964). ~ 2° i Hareskov (b.v.) med børnehavelærer Sigrud Kathrine Frandsen, * 24.7.1920 i Holeby (~ 1° 1940 med mekaniker Aage Rasmussen, * 1909), d. af tømrer Christian F. (1876–1958) og Margrethe Tingstedt (1882–1937).

C. blev student 1925 (Skt. Jørgens gymn.), studerede musikvidenskab ved Kbh.s univ. 1926–29, tog organisteksamen ved konservatoriet 1929 og var subkantor ved Christiansborg slotskirke 1929–45, derefter organist ved Vangede kirke 1945–76. Studiet af rytmisk musik, dels den eksotiske polyrytmik og dels jazzen, præger hans arbejder fra første færd, i koncertværker fra 1930 som violinsonaten og koncerter for fløjte og for piano med strygeorkester, og under pseudonymet Leonard musik til PH-revyer 1930–32, Otto Gelstedts og Poul Henningsens *Kvindernes Oprør*, 1931 (Lysistrate). Desuden virkede han som komponist og arrangør for flere jazzorkestre, bl.a. Erik Tuxens, og som leder af egne vokalensembler („De fem Synkoper“, „Kordt Sisters“). I forbindelse med tidens interesse for brugsmusik og folkemusikalsk opdragelse må ses hans betydningsfulde pædagogiske virksomhed, baseret på ideen om jazzen som en nutidig rytmisk og improviserende folkemusik. Den begyndte med de såkaldte jazzorkester, tribunespil for kor, soli og orkester beregnet for amatører: *De 24 Timer*, 1932, *Trompetkvadet*, 1934 (i samarbejde med Herman D. Koppel), *Skolen paa Ho'det*, 1935, *Livet er en Drøm*, 1936, *Henry*, 1952, *Prinsessen der ikke kunne le*, 1956 (alle med Sven Møller Kristensen som tekstforf.). Han har siden arbejdet som lærer, fortrinsvis med henblik på børn, bl.a. på kursus for småbørnspæda-

Christensen, Bernhard

goger, 1946–55 og på en lilleskole, 1950–76, jfr. talrige børnesange, sanglege, og børnebøgerne *Mette Syng-Sang* og *De syv porte* (tekst: Sven Møller Kristensen). Hans metode er fremstillet i *Arbejdsbog til musikundervisning* I–IV, 1970–75. Samarbejdet med Poul Henningsen er fortsat i flere revyer, som *Op og ned med Jeppe*, 1937 og *Kom frit frem*, 1948, og særlig må nævnes musikken til PHs Danmarksfilm, 1935, et hovedværk i dansk jazz, dirigeret og indspillet af C. med ud-søgte danske musikere. Også til andre film har han skrevet musik, fx Kjeld Abells *Regnen holdt op*, 1942. Større arbejder for scenen er balletterne *Enken i Spejlet*, 1934 (Kjeld Abell, koreografi Børge Ralov) og *Den evige Trio*, 1943 (libretto og koreografi Børge Ralov), begge på Det kgl. teater.

Af koncertværker kan nævnes *koncert for basun*, 1943, *koncert for piano*, 1945, og *Concertante Suite* for symf.ork., 1957. Af værker for orgel: *Glæden hun er født idag*, 1932, *Fantasi for orgel*, 1956 (udg. 1959), *Krk*, 1962, *Toccata* (over tema af H. Schütz), 1968. □Foto.

Sven Møller Kristensen

Christensen, Christen, 1824–91, historiker. * 26.7.1824 i Ålborg, † 13.12.1891 i Hørsholm, begr. sst. F: musiklærer i Ålborg, senere organist i Holstebro Christian C. (1800–66) og Ane Cathrine Hansen (1803–85). ~ 12.10.1850 i Blovstrød med Charlotte Sophie Henriette Lund, * 16.11.1821 på Jerstrup, Grindløse sg. † 27.4.1901 i Hørsholm, d. af forpagter, senere ejer af Fredsholm ved Nakskov og Nebbegård ved Blovstrød, justitsråd Henrik August L. (1792–1863, ~ 2° 1824 med Caroline Marie Dons, 1797–1875) og Isabella Sophie Schøller (1801–21).

C. blev 1844 fuldmægtig ved Hørsholm amtstue, tog 1849 dansk-juridisk eksamen og konstitueredes 1857 som amtsforvalter i Hørsholm. Han afgik ved embedets nedlæggelse s.å., men bestyrede til 1875 den filial der afløste den nedlagte amtstue. Foruden dette embede havde C. en omfattende privat virksomhed som administrator af jordegods, og han beklædte forskellige offentlige hverv, bl.a. var han medlem af Frederiksborg amtsråd 1866–71, formand for Hørsholm sogneråd 1868–88 og for Hørsholm distrikts økonomiske selskab 1861–91. Ved siden heraf var C. virksom som forfatter, dels af landøkonomiske, dels og især af agrarhistoriske bidrag. I 1879 udgav han *Hørsholms Historie* (fot. opr. 1976) der ikke mindst ved sin indgående behandling af bøndernes forhold i ældre og nyere tid stadig hæver sig som en af de bedste godshistorier. 1886 udkom første del af *Agrarhistoriske Studier* (del-

vis offentliggjort i Tidsskrift for Landøkonomi 1884–85) der er righoldige hvad angår 15- og 1600-tallet, men kortfattede og svagere for middelalderens vedkommende. 1891 kom anden del der behandler perioden fra 1660 til 1849. Skildringen er præget af en klar fordømmelse af enevælden og har karakter af en omfattende materialesamling. C. byggede både for første og anden dels vedkommende på den eksisterende litteratur men fremdrog i et vist omfang utrykt kilde materiale. En tredje del om tiden efter 1849 blev ikke færdiggjort. C. præges som historiker af nationalliberalismens bondevenlighed og hårde fordømmelse af den enevældige periode. Agrarhistoriske Studier blev ikke, som C. havde håbet det, folkelæsning, men har stadig betydning for udforskningen af dansk landbrugs historie. – Kammerråd 1857. □Mindesmærke i Hørsholm 1924 med medaljon af Rik. Magnusen, rejst af Hørsholm distrikts økonomiske selskab. Foto.

Ill. tid. 11.3.1888. Ugeskr. for landmænd, 7.r. IV, 1891 309–11 og 325f. Vort landbrug XI, 1892 33–35. P. F. i Danskeren X, 1893 289–95.

Claus Bjørn (Hans Jensen)

Christensen, Carl Andreas, * 1906, redaktør, historiker. * 15.10.1906 i Toftlund sg., Haderslev amt. F: tømremester Carl C. (1864–1938) og Maria Wilhelmine Heil (1868–1949). ~ 1.5.1936 i Kbh. (b.v.) med Gerda Elisabeth Fuchs, * 14.7.1909 i Sønderborg, d. af malermester Gottlieb F. (1877–1913) og Christina Andrea Andersen (1884–1964); ægteskabet opløst 1966.

C. blev student 1926 (priv. dim.), opnåede n.å. accessit for en prisopgavebesvarelse og blev mag. art. i historie 1933. Under studietiden modtog han især påvirkning fra Erik *Arup og virkede en tid som dennes undervisningsassistent. 1934 knyttedes han som medarbejder til Det danske sprog- og litteraturselskab ved udgivelsen af *Diplomatarium Danicum*. C. blev her redaktør 1937 og 1948–76 ledende redaktør. Han har desuden bidraget ved udgivelsen af den sideløbende række Danmark Riges Breve og forestået udgaven *Corpus diplomatum regni Danici*. For Kildeskriftselskabet har C. udgivet *Roskildeskirkens jordebøger og regnskaber*, 1956. Som historiker har C. koncentreret sig om dansk høj- og senmiddelalder, og en lang række mindre bidrag, især i Historisk tidsskrift, er udsprunget af arbejdet med diplomatiet. Sit særlige felt har han fundet i periodens landbohistorie om hvilken han allerede som student publicerede *Nedgangen i Landgilden i 14. Aarh.*, Hist. Tidsskr. 1931. Senere har han offentliggjort *Krisen på Slesvig domkapitels jordegods*, Hist. tidsskr. 1961,

og *Ændringerne i landsbyens struktur i 14. og 15. årh.*, sst. 1964. I *Falsterlistens tal og talforhold*, sst. 1970, behandlede et af dansk historieforskningens klassiske emner, kong Valdemars jordebog. I sit bidrag til Rapporten til historikermødet i Bergen 1964 gav C. en oversigt over ødegårdsproblemet i dansk senmiddelalder, og denne har sammen med hans øvrige produktion dannet udgangspunkt for den senere forskning i periodens landboforhold. C. var 1958–74 medlem af Sprog- og litteraturselskabets bestyrelse, fra 1961 medlem af Det kgl. danske selskab til fædrelandets historie. dr.phil.h.c. fra Kbh.s univ. 1979. – R. 1961. □Foto.

Claus Bjørn

Christensen, Carl Christian, 1860–1935, lærer, geograf. * 25.10.1860 i Sønderup, Sorø amt, † 23.1.1935 i Roskilde, begr. sst. F: muremester Johan Jakob C. (1834–83) og Ellen Kirstine Olsen (1827–91, ~1° 1849 med snedker Hans Peter Nielsen, 1829–56). ~31.1.1893 i Kbh. (Johs.) * Marie Emanuella Castella (Ljungquist), * 17.5.1867 i Kbh. (Fødsst.) † 6.7.1953 i Kbh., adopteret 1878 af Mathilde Marie Sophie Rudelbach, f. Bønsoe (1828–1915), enke efter direktør for Den elektrisk-kemiske helbredelsesanstalt Christian Gottfred R. (ca. 1825–66).

C. tog skolelærereksamen fra Skårup 1880, underviste 1880–84 ved realskoler i provinsen og 1884–96 ved københavnske skoler og kursus. 1883 tog han artium, privat dimitteret, og 1892 skoleembedseksamen i naturhistorie og geografi. 1896 ansattes han som adjunkt ved Roskilde katedralskole hvor han 1903 avancerede til overlærer (fra 1919 lektor). Det hårde arbejde som privatlærer på en tid da en sådan på grund af de dårlige lønvilkår måtte påtage sig umenneskeligt arbejde svækkede i forening med litterær virksomhed hans helbred. Til trods herfor holdt han ud i sit embede indtil han 1929 tog afsked. Geografi havde hans hovedinteresse, og i dette fag har han sat dybe spor i den danske højere skole ved sine meget benyttede lærebøger og kort. Mange af disse udkom i mere eller mindre reviderede udgaver i mange år efter hans død, således *Geografi for Mellemskolen*, 1903, 24.–25. udg. 1958–59. Sammen med A. M. R. Krogsgaard har han udgivet *Geografi for Folkeskolen*, 1904, 22. udg. 1958, og *Atlas for Mellemskolen*, 1908, 33. udg. 1975. 1901–05 udkom en serie af vægkort over verdensdelene og Skandinavien, senere kort over Danmark. De mange oplag hvori C.s bøger og kort er udkommet vidner om deres betydning. Som hans hovedværk må anses værket *Europa I–III*, 1895–1902 som han redigerede sammen med Holger Lassen og efter den-

nes død alene, og hvoraf han selv har forfattet betydelige afsnit. 1898–1931 var C. censor ved skoleembedseksamen i geografi, senere også i geologi, og han var under to professorvakanter konstitueret til at eksaminere i geografi ved skoleembedseksamen. – R. 1920. □Foto.

Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenkapitlet.

M. Vahl*

Christensen, Christian Ferdinand, 1805–83, teatermaler. * 28.7.1805 i Kbh., † 30.10.1883 sst., begr. sst. (Holmens). F: fuldmægtig Christian C. og Vilhelmine Thomea Båhl. ~25.2.1834 i Kbh. (Trin.) med Ida Juliane Sophie Frederikke Thanning, * 24.5.1813 i Kbh. (Hellig.), † 2.11.1872 sst. (Holmens), d. af kopist i Danske kancelli, senere kancellisekretær og inspektør ved Vajsenhuset Jens Severin T. (1773–1834) og Hedevig Dorothea Wellerup (1789–1861). – Far til Valdemar *Christonje.

C. skulle oprindeligt uddannes som valdhornist, men opgav tidligt musikken for at kaste sig over malerkunsten, på hvilket område han fik undervisning af C. A. *Lorentzen, og fra 1825 udstillede han med held københavnske prospekter, malet med limfarve. Samtidig (fra 1820) havde han studeret teatermaleriet på Det kgl. teaters malerstue under den udmærkede Arnold *Wallich og var allerede vel orienteret på dette felt da han 1830 drog ud på sin første rejse der gik til Sverige og Finland. 1837–39 foretog han med offentlig understøttelse en studierejse i Frankrig og Italien, og endelig 1841 blev han medlem af akademiet. Allerede i 30erne havde C. gjort sig fordelagtigt bekendt som teatermaler, ikke mindst på grund af sine „fortræffelige landskabsmalerier“. Han arbejdede i denne periode som oftest i forening med en anden af Wallichs elever Troels *Lund hvis speciale var arkitekturmaleriet, og 1835 fik de to unge malere deres første store succes med dekorationerne til balletten *Valdemar*. Efter Wallichs afgang blev så endelig 1842 både C. og hans medarbejder fast ansat som teatermalere. 1863 blev Troels Lund afskediget, og C. varetog embedet alene indtil sin afgang 1869 hvorefter han en tid var kasserer ved akademiet. C.s virksomhed lå i en gylden periode i Det kgl. teaters historie, og adskillige navnkundige dramatiske værker faldt det i den talentfulde teatermalers lod at give den dekorative indramning. Det blev således ham der kom til at male dekorationerne til adskillige af Bournonvilles berømteste ballerter, fx *Sylphiden* og *Napoli*. Datiden satte hans smukt komponerede dekorationer meget højt og karakteriserede ham som en „meget smagfuld, genial og phantasirig

Christensen, C. F.

kunstner". – Tit. professor 1862. – R. 1856. □Mal. af C. A. Schleisner, 1838 og af J. F. Møller. Foto.

Th. Overskou: Den danske skueplads, V, 1864.

*Torben Krogh**

Christensen, Christen (Christian) Thomsen, 1832–1905, købmand, officer. * 26.1.1832 i Kbh. (Trin.), † 26.1.1905 sst., urne på Ass. kgd. F: tilskærer ved hæren Mathias C. (1802–44) og Sophie Dorothea Byrholdt (1806–70). ~ 19.3.1853 i New York med Emmy Laura Schiøtt, * 18.7.1835 sst., † 1925 sst., d. af mekaniker Carl Frederik S. (ca. 1797–for 1866) og Charlotte Ophelia Richter (1809–96).

C. voksede op i små kår, men fik en god undervisning i Efterslægtens skole. Efter konfirmationen sattes han i købmandslære i provinsen, men allerede 1850 besluttede han at søge lykken i den nye verden. Han kom s.å. til New York med tyve rdl. i lommen, men udrustet med en stærk vilje og en allerede modnet karakter. En landsmand tog sig af den livlige og dygtige dansker og skaffede ham straks arbejde i D. W. Henriques' en gros vinhandel som bødker, men senere kom han ind i et mæglerfirma hvor han 1855 blev optaget som medindehaver. Den amerikanske borgerkrigs udbrud 1861 fremkaldte en betydningsfuld vending i C.s liv. Han sluttede sig til Lincoln og gik med liv og sjæl med på Nordstaternes side. Der dannedes i New York et skandinavisk korps med maleren O. P. Hansen-Balling som chef og C. som næstkommanderende. Korpsset sluttede sig til I. regiment af New Yorks frivillige og sendtes med det til Fort Monroe i Virginia hvor det 10.6. med hæder deltog i kampen ved Big Bethel. C. udmærkede sig fra første færd ved snarrådighed og mod, han forfremmedes til kaptajn og blev efter kort tids forløb på grund af sine administrative evner „Provost Marshall“ ved general Wools stab. I okt. 1862 avancerede han til major og gjorde tjeneste som sådan i New York i jan. 1863 under pøbeloptøjerne som blev slået ned med hård hånd. April 1864 udnævntes han til oberstløjtnant, knyttedes til general Canbys stab og fulgte ham, først til krigsministeriet i Washington hvor Canby assisterede krigsminister Stanton, og siden som stabschef og generaladjutant i West Mississippi stordivisionen som talte 150.000 mand, og hvis hovedkvarter var i New Orleans. Under sit ophold i Washington kom C. i personlig berøring med mange af datidens ledende mænd, deriblandt præsident Lincoln som han altid beundrede. Han viste stor tapperhed under Mississippifelttogene, bl.a. ved erobringen af Mobile i

foråret 1865 og ved stormen på „Det spanske fort“ hvormed krigen sluttede. General Canby opfordrede ham til at indtræde i den regulære hær, men han foretrak at vende tilbage til forretningslivet. Som tak for halvfemte års udmærket tjeneste udnævntes han til oberst med titel af brigadegeneral.

Efter krigen slog C.s fremragende evner som købmand afgørende igennem. Han knyttedes til forskellige større handels- og finanshuse i New York indtil han blev manager for det store bankfirma Drexel, Morgan & Co. hvor han havde en efter datidens forhold svimlende høj gage. Han var ligeledes præsident for Brooklyn Trust Co. til 1895. 1869–73 var han dansk konsul i New York, og under den danske ministerresident Frantz Billes fraværelse som guvernør i Dansk Vestindien var han tillige chargé d'affaires og generalkonsul. Efter hele sin løbebane måtte han blive nøje knyttet til det nye land; han blev fuldt ud amerikaner, men bevarede de varmeste følelser for sit fædeland. Han var godgørende og hjælpsom og anvendte ved mange lejligheder sin store indflydelse til fordel for landsmænd, som søgte at bane sig vej i det fremmede. Han besøgte hjemlandet 1870 og opholdt sig der på ny 1899–1902 og fra 1903 til sin død. – R. 1868. DM. 1873. □Træsnit af H. P. Hansen, 1869, samme type litograferet 1870. To træsnit 1870. Buste af C. Rohl-Smith (Koldinghus).

III. tid. 4.7.1869; G. A. Hagemann sst. 8.6.1890. H. Cavling: Fra Amerika II, 1897 102–09.

*A. Kamp**

Christensen (-Ordrup), Carl Frederik, 1846–1916, børnehjemsforstander, forfatter. * 22.11.1846 på Stampen i Jægersborg Dyrehave, † 9.3.1916 i Ordrup, begr. sst. F: smedemester Christian Wigo C. (1812–ca. 85) og Christiane Thorsen (1816–70). ~ 1° 9.10.1870 på Frbg. med Johanne Larsen, * 24.6.1834 i Majbølle, Maribo amt, † 4.4.1891 på Frederiks hospital i Kbh. (Ordrup), d. af indsidder og rebslager Lars Rasmussen (1799–1875) og Maren Jørgensdatter (1799–1879). ~ 2° 22.5.1892 i Levring, Viborg amt med Caroline Amalie Petersen, * 22.5.1855 i Kbh. (Holmens), † 30.1.1940 i Skovshoved, d. af smed ved Holmen Anders P. (1804–80) og Marie Elisabeth Hjort (1810–94).

Efter skolegang på Christianshavn og konfirmation kom C. i tobaksarbejderlære i Kbh. og havde selvstændig forretning 1873–74. I sin fritid kom han ind på søndagsskolearbejde, bl. a. sammen med pastor Ove Hohlenberg på Østerbro, og anden frivillig lærergerning for børn, og 1874 opgav han sin forretning og blev for at forøge sine kundskaber og med lærergerning for øje elev

på G. Rodes højskole på Skovgård i Ordrup hvor hans hustru samtidig blev medhjælper ved husgerningen. 1876–78 var han lærer her og 1875–91 ved den af H. C. *Frederiksen oprettede skole sst. Han viste stor evne til at vinde børnene for sig, særlig ved sin mundtlige fremstilling af sagnhistorien, og samtidig var han skolen en god praktisk hjælper. Han og hans hustru optog efterhånden flere og flere hjemløse børn i deres hjem, og heraf udviklede sig *børnehjemmet Christianshvile* i Ordrup som C. fra 1889 til sin død ledede med stor dygtighed og offervilje og ofte under vanskelige økonomiske forhold. Samtidig virkede han bl.a. sammen med L. *Budde for børnesagen og hævdede herunder særlig værdien af de små børnehjem som et betydningsfuldt led i samfundets omsorg for nødstedte børn ved siden af private plejehjem og større opdragelsesanstalter, således i det votum som han og Budde o. a. medlemmer af kommissionen angående statsinsyn med børneopdragelsen af 1893 afgav i denne kommissions betænkning (1895). C. var en af stifterne af Dansk børnehjemsforening og dens formand fra oprettelsen 1901 til 1916 samt medstifter af børnesagens fællesråd der oprettedes 1903 med det formål at fremme samarbejdet mellem de forskellige organisationer inden for børnesagen. C.s kærlighed til børnene og hans ønske om at bringe mennesker i det rette forhold til dem førte ham ind på en ret omfattende litterær virksomhed idet han 1887–1909 udgav tidsskriftet *De Hjemløse* der bl.a. skildrede skikkelser inden for filantropien, ligesom han udsendte en række skrifter blandt hvilke kan fremhæves *Et Stykke Skoleliv i Nutiden*, 1881, *Lokkeduer, Fortællinger og Skitses*, 1899, *Dr. Barnardo*, 1908, *Hyrderne ved Bethlehem. Et Juledigt*, 1910, *Enkle Toner. Sange*, 1912 og *En Nat i godt Selskab. Pædagogiske Fragmenter i Fortællingsform*, 1913.

Erindringer i Juletoner II, 1892 1–33 og i *De hjemløse*, 1909 158–93. – Chr. Brun i *Børnesagens tid*, 1916 61f. H. C. Frederiksen: En hist. om en grundkraft, der vandt sejr, 1916 (optrykt i *Barnet*, 1918 nr. 5 3–15 og i *Danske opdragelseshjem*, 1926 71–79).

*Olof J. Skjerbæk**

Christensen, Carl Jørgen, 1857–1921, tandlæge. *24.4.1857 i Tårnbæk, †30.11.1921 på Frbg., begr. i Tårnbæk. F: barber Daniel Baadh Lendersen C. (1830–79) og Johanne Vilhelmine Hansen (1832–1908). ~25.11.1881 i Tårnbæk med Alexandra Marie Schuldt, *10.3.1863 i Tårnbæk, †3.4.1949 sst., d. af murermester Julius S. (1836–97) og Marie Hansen (1821–97).

C. tog tandlægeeksamen i juni 1876 og udførte assistenttjeneste i fire år hvorefter han praktise-

rede i Kbh. fra 1882 til sin død og oparbejdede en stor og anset praksis i den indre by. Hans ualmindelige dygtighed i forening med hans uegenlyttige arbejde for standen vandt ham stor anseelse både i Danmark og i udlandet, og det var en naturlig sag at han ved mange lejligheder blev den der skulle repræsentere tandlægestanden. Således var han 1905–06 formand for Dansk tandlægeforening, 1895–97 for Skandinavisk tandlægeforening, 1907–21 Sundhedsstyrelsens konsulent i tandlægesager. 1906 blev han medlem af injektionskommissionen, 1908 af medicnalkommissionen og s.å. formand for cariesudvalget. Af Sundhedsstyrelsen blev han 1921 udsendt til Sønderjylland for at ordne det vanskelige tandteknikerspørgsmål. 1909–21 var han repræsentant for Danmark i Fédération Dentaire Internationale og 1910 vicepræsident i samme forening. Han blev 1915 æresmedlem af Dansk tandlægeforening og var korresponderende medlem af adskillige udenlandske selskaber. Fra C.s hånd foreligger mange faglige artikler som udmærker sig ved klarhed i tankegang og fremstillingskunst. Hans afhandling om *Bidproblemet*, 1905 vakte stor opmærksomhed og blev oversat til tre sprog. Også den tekniske del af tandlægens arbejde havde hans interesse; han konstruerede således en emaljebovn og en artikulator. Af de faglige emner var det dog vistnok arbejdet for folketandplejen som lå hans hjerte nærmest. Med megen kraft hævdede han at omsorgen for den unge generations tænder er tandlægens største opgave, og han var 1910 med til at stifte Dansk Forening for Børnetandpleje hvis formål var at arbejde for oprettelse og udvidelse af kommunale tandklinikker, og hvis initiativ man kan tilskrive en stor del af de fremskridt den offentlige tandpleje har gjort. Tit. professor 1915. □Buste af F. Hammeleff, 1908.

C. H. i *Tandlægebl.* XIX, 1915 261–63. E. Haderup sst. XXV, 1921 305f.

*Hedvig Strömrgren**

Christensen, Carl Frederik Albert, 1872–1942, botaniker. *16.1.1872 på Kallehaugsgård, Døllefeldje sg., Maribo amt., †24.11.1942 i Kbh., urne på Sundby kgd. F: gårdejer Peder C. (1842–1907) og Anna Christine Hendriksdatter (1838–1916). ~26.10.1900 i Kbh. (Sundby) med Aff Cornelius Dirchsen, *17.9.1876 i Tømmerup, Amager, †12.11.1936 i Kbh. d. af gårdejer Cornelius D. (1837–1901) og Ellen Gjertsen (1837–1901).

C. tog præliminæreksamen fra Vålse realskole 1888, studentereksamen fra kursus Athene i Kbh. 1891 og magisterkonferens i naturhistorie med botanik som hovedfag 1900. Han var pri-

Christensen, Carl

vatlærer i Kbh. 1900–20, amanuensis ved universitetets botaniske museum 1916–19 og ved Botanisk have 1919–20, inspektør ved museet 1920–33. Han har offentliggjort henvend hundrede botaniske arbejder hvoraf langt de fleste handler om bregner. Det vigtigste af disse er *Index Filicum*, 1905–06 med tre supplementer (1913, 1917, 1934), en alfabetisk fortegnelse på ca. 35.000 navne på bregner, o: alle der er beskrevet fra 1753 til 1934, alle med litteraturhenvisninger og synonymer. Dette værk der har samme betydning for botanikeren som en ordbog for sprogmænden bragte nogenlunde orden i bregnernes før totalt konfuse nomenklatur og synonymik og blev hurtigt det standardværk hvorefter museer verden over omordnede deres samlinger, og det gav stødet til et intensivt studium af bregnernes systematik. I dette har C. selv taget ivrig del ved studier i ledende herbarier, ved bearbejdelse af samlinger fra alle Jordens egne og ved samlet kritisk behandling af vanskelige grupper eller af enkelte områders bregneflora, fx *A monograph of the genus Dryopteris*, 1913, 1920 og *The Pteridophyta of Madagascar* med 80 tavler, 1932. Et andet væsentligt emne for C.s forfattervirksomhed er den botaniske videnskabs og litteraturs historie i Danmark. Foruden arbejder om enkelte forskere (Forsskål, 1918, O. F. Müller, 1922, J. F. Schouw, 1923 o.fl.) har han offentliggjort *Den danske botaniske Litteratur 1880–1911*, 1913, *Den danske botaniske Litteratur 1912–39*, 1940 og *Den danske Botaniks Historie med tilhørende Bibliografi*, 1924–26. Disse værker indeholder tilsammen en bibliografi af hele den danske botaniske litteratur, og i det sidstnævnte værk gives en bl.a. på arkivstudier bygget skildring af botanikkens kår i Danmark til de forskellige tider ved universitet og skole, af de botaniske institutioners historie og af botanikernes liv og forskning. C. ordnede flere hidtil forsømte afdelinger af herbariet og udtog de historiske samlinger som er af særlig interesse fordi de er knyttet til de ældste gyldige beskrivelser af mange plantearter. Han var afholdt blandt kolleger og en glad deltager i fester og ekskursioner. Som politiker var han medlem af hovedbestyrelsen for det radikale venstre. Æresmedlem af Dansk botanisk forening 1940 og af udenlandske videnskabelige selskaber og medlem af den internationale nomenklaturkomité for fanerogamer (frøplanter). Bregneslægtet *Christensenia* er opkaldt efter ham. □Foto.

Bibliografi i Carl Christensen Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1903 195f. Samme: Den danske bot. lit. 1912–39, 1940 63–70. Alf. Hansen: Den danske bot. lit. 1940–59, 1963 102. – Ove Paulsen i Naturens verden, XXVII, 1943 1–4. Johs. Boye Petersen i Botanisk t.

XLVI, 1943 177–79. K. Gram i Naturhist. tid. VII, 1943 14–16.

A. Fox Maule (Ove Paulsen)

Christensen, Carl Christian, * 1904, organisationsleder. * 26.7.1904 i Næsby, Stillinge sg. F: gårdejer Søren Jens Peder Kristensen (1879–1956) og Anna Sofie Hansen (1882–1956). ~ 28.12.1928 i Åkirkeby med Ragnhild Birgitte Schou, * 28.2.1906 i Sandegård, Åker sg., d. af gårdejer Axel S. (1876–1961) og Jenny Jensen (1880–1951).

C. er udgået fra et grundtvigsk gårdmandshjem, gik i Landsgrav friskole og besøgte 1921–22 Antvorskov højskole, 1922–23 Korinth landbrugsskole. Derefter læste han på landbohøjskolen hvor han 1926 blev landbrugskandidat. C. var derefter underforvalter på Næsgård og 1927–28 landbrugslærer på Klank højskole og ejede 1928–33 en gård ved Glostrup. 1933–74 ejede han Ryttergård (ca. 100 tdr. land) ved Nekso. Skønt tilflytter kom C. snart til at spille en fremtrædende rolle i bornholmsk landbrug, og han var 1943–66 formand for Bornholms mejeriforening. Her ydede han en pionerindsats ved rejsningen af Bornholms andelsosteri 1947–50. C. blev formand for De østlige øers mejeriforeninger og bestyrelsesmedlem i De danske mejeriforeningers fællesorganisation 1954, næstformand sidstnævnte sted 1958 og n.å. formand for Osteeksportudvalget. C. fratrådte disse poster 1966. I Andelsbankens bestyrelse indvalgte han 1957 og var formand 1960–75 hvorefter han udnævntes til æresmedlem af bankens bestyrelse. 1954–76 var han medlem af andelsudvalget, 1958–76 af Landbrugsrådets præsidium og 1966–75 formand for A/S Axelborg. – C. har været en af de ledere inden for mejeribrug der tidligt arbejdede for at gennemføre en strukturrationalisering, og i sin virksomhed inden for Andelsbanken har han under bankens stærke ekspansion bestræbt sig for at fastholde dens særlige demokratiske særpræg og dens tilknytning til den øvrige andelsbevægelse. – R. 1950. R.' 1973. □Foto.

Claus Bjørn

Christensen, Charles Osvold Grandsgaard, 1886–1959, arkitekt. * 5.8.1886 i Helsingør, † 21. 8.1959 på Frbg. hospital, urne på Søndermark kgd. sst. F: snedkermester Mads Grandsgaard C. (1850–1911) og Charlotte Marie Madsen (1854–1922). ~ 3.2.1929 i Kbh. (Frue) med Jacobine Elise (Lise) Peyrath, * 4.9.1896 i Hjørring (Skt. Catharinæ), † 11.11.1975 på Frbg., d. af typograf, senere fabrikant Johan Peter Frederik P. (1870–1931) og Martine Rasmussen (1872–1926).

Efter skolegang i Nørrebros latin- og realskole

kom C. i snedkerlære og blev svend 1905. Han var elev på kunstakademiet 1907–15 og fik afgang 1916 som arkitekt. C. opførte sammen med O. Gundlach-Pedersen *Frederiksberg Alderdomshjem* (nu „Østervang“) 1922–23 og medvirkede senere ved istandsættelser og undersøgelser af kirker og historiske bygninger. Han fik tilknytning til Nationalmuseet fra 1919, og for indenrigsministeriet udarbejdede han fra 1934 synsprotokoller for de gamle bygninger og slotte som ministeriet administrerede. Desuden foretog han udgravninger på egen hånd, ligesom han deltog i udgravningerne i Silo, Palmyra og Hama (1926, 1928 og 1931). Hans opmålinger findes i mange vigtige arkitekturhistoriske værker, således i hans gode ven Vilh. Lorenzens „De danske Klosters Bygningshistorie“ I–XI, 1912–41 bindene med Vorgård, Lystrup og Vallø i „Ældre nordisk Arkitektur“ VIII–X, 1930–38 og „Sønderborg slot“, 1963. C. interesserede sig for at udføre rekonstruktionstegninger, kendtest er formentlig Tyge Brahes anlæg på Hven, udgivet med tekst af Francis Beckett, *Uraniborg og Stjerneborg*, 1921, og han fremlagde i forbindelse med en polemik mere principielle betragtninger over emnet i „Historiske Meddelelser om København“, 1947. I sine senere år offentliggjorde han en række bygningshistoriske afhandlinger, både i ovennævnte Meddelelser og i andre lokalhistoriske tidsskrifter, mens hans undersøgelser af Sorø kirke og kloster blev publiceret i Oldskriftselskabets Aarbøger, 1943. Mest omfattende er bogen *Kronborg. Frederik II's renæssanceslot og dets senere skæbne*, 1950. Da Lise C. døde oprettedes efter hendes testamentariske bestemmelse „Arkitekt Charles Christensen og hustru Lise Christensens legat for yngre arkitekter til studier af dansk bygningskunst, fortrinsvis fra tiden indtil midten af det 17. århundrede“ under bestyrelse af Det kongelige nordiske Oldskriftselskab. □Foto.

Berl. tid. 26.8.1959. Politiken s.d. – Opmålinger og beregninger samt notesbøger i Nationalmuseets 2. afd., topografisk arkiv.

Jørgen Steen Jensen (M. Mackeprang)

Christensen, Christen, 1844–1921, landbrugslærer, landøkonomisk forfatter. * 5.8.1844 i Ørslev ved Slagelse, † 4.12.1921 i Tune, begr. sst. F: gårdfæster, senere gårdejer Christen C. (1818–95) og Ane Sophie Jensen (1820–68). ~ 29.5.1873 i Pedersker, Bornholm med Elgine Nicoline Kirstine Koføed. * 1.6.1846 på Ågård, Pedersker sg., † 18.11.1916 i Tune, d. af gårdejer Peder Jensen K. (1817–48) og Margrethe Hansen (1817–92, ~ 2° 1850 med gårdejer Jens Andersen, 1827–tidligst 92).

Efter landsbyskolen tog C. på Hindholm højskole hvilket fik stor betydning for hans videre udvikling. Han tog skolelærereksamen 1866 og landbrugseksamen 1869 hvorefter han indtil 1871 underviste på Hindholm. Sammen med A. Svendsen grundlagde C. i 1871 Tune landboskole hvor han virkede som lærer frem til 1915. C. vedblev dog til sin død at holde foredrag på skolen. Inspireret af J. C. la Cours skole i Lyngby skabte de her en landboskole med en klar markering af højskolepræget og tilknytning til den brede landbefolkning der skulle blive den dominerende frem til tiden omkring 1. verdenskrig hvor det rent landbrugsfaglige præg over skolerne styrkedes. C. var en fremragende lærer der ikke blot betød overordentlig meget for de unges faglige uddannelse, men som virkede gennem sin betydelige, helstøbte personlighed. Han var en meget flittig arbejder, og hans indsigt og praktiske syn på landbrugsfaglige problemer skaffede ham bred anerkendelse. C.s arbejdskraft blev udnyttet lokalt da han var medlem af Roskilde amtsråd 1886–1904, og da han 1891–1909 var medlem af amtets skoledirektion og 1880–1900 var formand for Ramsø–Tune herreders landboforening. På landsplan var det i Landhusholdningsselskabet og i Foreningen af høj- og landbrugsskoler C. særlig var virksom. Politisk var C. venstremand, og sammen med de øvrige Tune-lærere spillede han en vis rolle i egenes politiske liv, således en tid som medlem af Grundlovvæneforeningens hovedbestyrelse. Det blev i 1892 betragtet som en medvirkende faktor ved Hørupps fald i Køgekredsen af C. og de øvrige lærere ikke støttede ham over for Alberti. C. var en af sin tids mest produktive landbrugsskribenter hvis forfatterskab rettede sig mod landboskolerne og deres undervisning. Her kan nævnes *Uorganisk Kemi*, 1879 (13. udg. 1915), *Organisk Kemi*, 1880 (9. udg. 1909), *Gødningslæren*, 1890 (2. udg. 1912), *Landbrugets Kulturplanter*, 1891 (7. udg. 1909), *Jordens Behandling og Besaaing*, 1895 (7. udg. 1914), *Til Kamp mod Ukrudtet* (2. udg. 1905) og *Driftsordningen og Sædskiftet*, 1914. Desuden har han bidraget til håndbøger og samleværker. C.s mest betydningsfulde virksomhed på dette felt er dog knyttet til „Vort Landbrug“ som han var medstifter af 1882, og hvis redaktør han var sammen med J. H. Bagge frem til 1905. C. prægede bladets indhold og form, og „Vort Landbrug“ fik i hans redaktørperiode en central placering som organ for det nye, andelsprægede gårdbrug med den stærke vægt på husdyrholdet. – C. var hverken som taler eller skribent i besiddelse af blændende egenskaber. Hans undervisning prægedes ligesom hans skriftlige udtryksform af en vis

Christensen, Chr.

nøgtørhed og grundighed, ofte med en betydelig bredde. Redelighed og indsigt er gennemgående i hans forfatterskab. C. var historisk interesseret hvilket ses af *A. Svendsens Liv og Virksomhed*, 1913, og i skildringen af barndomshjemmet i erindringerne. Han tilhørte den første generation af „højskolelandmænd“ og hans lærergerning bevarede til stadighed tilknytningen til højskolens form og sigte. Sammen med A. Svendsen øvede C. gennem mere end en generation en indsats for uddannelsen af først og fremmest den sjællandske landbougdom der var af stor betydning under landbrugets omlægning. – R. 1900. □ Radering af Troels Trier.

C. C.: Min livsførelse og virksomhed, 1918. – N. D. i Fyns tid. 18.1.1916. Hans Appel i Mælkeritid. 1916 47–51. Kr. Raunkjær i Vort landbrug, XXXV, 1916 43–45. Kr. Raunkjær og N. Bredkjær sst. XL, 1921 615–19. O. H. Larsen i Ugeskr. for landmænd, LXVI, 1921 695–97. H. Hertel i Tidsskr. for landøkonomi, 1922 38–41. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Christensen, Christian Vilhelm, 1886–1964, direktør for Den kongelige porcelainsfabrik. * 11.4.1886 i Kbh. (Garn.), † 17.1.1964 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: detailhandler og vognmand Jesper Jensen C. (1856–93) og Dagmar Emilie Christine Ebbesen (1866–1950). ~ 16.9.1910 med Else Sachs, * 9.8.1886 i Kbh. (Pauls), † 29.9.1963 på Skt. Lukas stiftelsen, Hellerup, d. af grosserer Martin Julius S. (1853–1904) og Auguste Henriette Hohagen (1859–1901).

C. var udgået fra Det kgl. vajsenuhus og videre uddannet på Købmandskolens aftenskole. 1901–04 var han i handelslære hos Paritz Gottschalck i Kbh., derefter ansat hos Sthyr & Kjær 1904–06 og hos Bing & Grøndahl 1906–08. Sidstnævnte år bosatte han sig i Paris hvor han 1908–18 havde ansættelse hos G. Rouard, et firma der fremstiller og forhandler luksusporcelæn og keramiske skulpturer, 1914–18 som kunstnerisk og merkantil direktør. 1918–30 var C. merkantil direktør for den berømte guldsmede- og kunsthåndværkerforretning R. Laliqve & Cie. 1930 kaldtes han hjem for at overtage ledelsen af Den kgl. Porcelainsfabrik og fajancefabrikken Alumina hvis administrerende direktør han derefter ved Frederik "Dalgas" afgang var fra 1931–59. Med sin merkantile uddannelse forenede C. udpræget kunstsans. Samtidig med at han værned om de kunstneriske traditioner der er knyttet til Den kgl. Porcelainsfabrik førte han dem videre ad nye baner. For at fæstne og udbygge fabrikkens økonomiske basis fortsatte han Dalgas' arbejde for fremstillingen af det daglige brugsporcelæn og teknisk porcelæn. Særlig på

disse områder kom fabrikkens virksomhed under C.s ledelse i levende vækst og i pagt med tidens krav; men en betydelig rolle spillede det også at fabrikkerne i hans regie forstærkede deres internationale position som formidlere af en speciel „danish design“. C. sad i bestyrelsen for Det danske kunstindustrimuseum og for Sammenslutningen af arbejdsgivere inden for den keramiske industri, ligesom han var medlem af Dansk Købestævnes komité for kunstindustri og af Industrirådet. – R. 1936. DM. 1948. K.² 1954. □ Litografi af Aksel Jørgensen, 1946. Foto.

Børsen 20.1.1964. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Georg Nygaard)

Christensen, Christen, 1806–45, billedhugger, medaljør. * 18.1.1806 i Kbh. (Helligg.), † 21.8.1845 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: høker, senere værtshusholder John C. († ca. 1819) og Maria Kirstine Birch. ~ 8.8.1835 med Oline Louise Bugge, * 22.1.1805 i Kbh. (Petri), † 9.3.1878 sst. (Frue), d. af snedkermester Ole B. (1765–1815) og Gertrud Kirschbaum (1770–1813).

C. var 1819–23 i lære hos billedhuggeren Nikolaj *Dajon samtidig med han søgte kunstakademiets skoler. 1824 vandt han den lille og store sølvmedalje, 1825 den lille og 1827 den store guldmedalje som billedhugger. I de samme år udførte han en række billedstøtter til Det kgl. teater og Christiansborg slot. På opfordring af akademiets præces, prins Christian Frederik, uddannede han sig til medaljør og vandt præmie på en medalje over bygmesteren C. F. Hansen. Foruden præmien fik han et ekstra honorar og rejsestipendium. Han var udenlands 1831–34 hvoraf henved tre år i Rom og rejste hjem over Paris og Berlin for der at studere arbejdet med medaljer. 1835 blev C. agreeret af kunstakademiet på indsendte arbejder og fik til opgave at modellere en medalje over hjemsendelsen af Thorvaldsens værker. Efter gentagne uheld med stemplerne blev et eksemplar i guld først 1842 overrakt Thorvaldsen selv. Akademiet bestemte at denne medalje, der blev C.s mesterværk, skulle uddeles for fortrinlige arbejder på udstillingen i fremtiden. På modellen til medaljen, kaldet *udstillingsmedaljen* eller *Thorvaldsenmedaljen*, blev C. 1838 medlem af akademiet. 1843 blev han udenlandsk medlem af kunstakademiet i Berlin, 1845 i Stockholm. Han blev professor ved modelskolen (1841) 1844.

Der foreligger i alt 21 medaljer af C. Foruden ovenn. kan fremhæves: *kometmedaljen*, 1832, *medaljerne over Frederik VI's helbredelse*, 1833 og *død*, 1839, *medaljerne til reformationsfesten*, 1836, *kongeparrets sølvbryllup*, 1840 (forsiden),

kronprins Frederiks bryllup, 1841 (forsiden), *Videnskaberne selskabs 100 års fest*, 1842 samt over *landøkonomen Alb. Thaer*, 1833, over *hofmarskal A. W. Hauch*, 1838 og *professor, skolebestyrer Michael Nielsen*, 1844. Desuden udførte han ikke få buster og portrætmedaljoner i naturlig størrelse. R. 1843. □ Afbildet på mal. af W. Bendz, 1827 (St. mus.). Tegn. af H. Eddelin, 1830 (Kgl. bibl.) og af H. E. Freund ca. 1830. Tegn. af W. Bendz, 1831 (St. mus.), raderet af Caroline Behrens, 1831. Mal. af Constantin Hansen, 1831 (Hirschsprung) og tegn. af samme 1832 (Nysø, Thorvaldsen-saml.). Litografi af Hanfstaengl, 1832. Afbildet på mal. af Bendz af Finchs kaffehus, 1832 (Thorvaldsens mus.), litograferet af Kittendorff. Afbildet på mal. af J. V. Gertner, 1836 (St. mus.). Tegn. af Gertner, 1844, af J. L. Lund og af Johs. Jensen (alle Fr.borg). Mal. af Bendz (Fyns stiftsmus.), formentlig forestillende C.

V. Freund: H. E. Freunds levned, 1883 161–66 236. Vilh. Bergsøe: Danske Medailler og Jetons, 1893. Th. Stein i Museum, 1894 II 205–17. F. Meldahl og P. Johansen: Det kgl. Akademi for de skønne Kunster 1700–1904, 1904 208f 232 234.

Georg Galster

Christensen, Christen Ernst, 1872–1944, gårdejer, politiker. * 25.11.1872 i Asserballe, Als, † 20.4.1944 sst. på Sædmosegård, begr. Asserballe kgd. F: gårdejer Ernst C. (1845–1928) og Marie Kathrine Bladt (1842–1924). ~ 26.10.1894 i Asserballe med Anne Marie Nielsen, * 26.11.1870 i Asserballeskov, † 16.12.1940 i Asserballe, d. af gårdejer Hans N. (1850–1902) og Ellen Elholm (1851–1910).

I modsætning til andre samtidige unge danske sønderjyder søgte C. ikke efter skolegang i den tyske folkeskole til de kongerigske ungdomsskoler, men var 1889–90 elev på Kappel landbrugsskole i Angel. Efter at have været tysk soldat i tre år overtog han faderens gård 1897. I besiddelse af poetiske evner (jf. bl.a. hans smukke hilsen til sit bysbarn Herman Bang i Dybbøl-Posten 22.12.1903), historisk viden, veltalende og faglig dygtighed henlede han tidligt sin hjemstavn opmærksomhed på sig og valgtes allerede 1900 til medlem af Sønderborg kredsraad. 1902 blev han et af optantmageriets ofre idet hans far erklæredes for optant hvilket også ramte ham så han udelukkede fra kredsraad og andre kommunale tillidshverv. Efter optanttraktatens gennemførelse 1907 optoges han på ny i preussisk undersåtsforhold og valgtes atter til kredsraadet 1910. Også på anden måde blev han befolkningens tillidsmand – som medlem af Sprogforeningens tilsynsråd fra 1908, af lande-

værnets agitationsudvalg 1912 og af Sønderborg provstisynode. Han blev tillige valgt til medlem af fællessynoden for provinsen Slesvig–Holsten i den sidste periode under fremmedherredømmet, men kom aldrig til at deltage i dens møder. – Han deltog i verdenskrigen 1914–18 (en søn var samtidig soldat) og dekoreredes med jernkorset. Under den tyske hærs tilbagetog (skildret af C. i Danebod højskoles elevskrift 1928, blev han medlem af soldaterrådet, og ved sin hjemkomst valgtes han ind i det lokale arbejder- og soldaterråd og i kreds- og provins-bonderådet.

I grænsestriden – C. blev indvalgt i vælgerforeningens tilsynsråd 1919 – sluttede han sig til H. P. *Hanssen. Efter genforeningen fortsatte han som sin egne tillidsmand på en række områder, 1920–35 som medlem af Sønderborg amtsråd, formand for Den mellemalske landboforening fra 1920 til dens opløsning 1932 og for Ketting og omegns sparekasse fra 1920 til sin død. Også medlemskabet af Statens jordlovsudvalg fra 1921 varede livet ud. 1920 blev C. ved det første valg efter genforeningen indvalgt i folketinget med det største stemmetal i Nordslesvig. Han repræsenterede derefter Augustenborgkredsen for venstre 1920–24, 1926–32 og efter Th. Madsen-Mygdals mandatnedlæggelse fra aug. 1933 til 1935. C.s arbejde her samlede sig især om landøkonomiske forhold medens han havde den glæde at næste generation, Ernst C., videreførte det nationale arbejde på en fremtrædende plads indenfor Det unge grænseværn. R. 1930. □ Foto.

C. E. C. i Danebod højskole, 1928 13–23 (dagbogsop-tegn. fra krigen). – Vilh. Andersen: Hellig og søgn, 1912 370–72. Andreas Grau i Dannevirke 23.11.1932. K. E. Larsen i Hejmdal 23.11.1942. T. Jessen i Flensborg avis 21.4.1944. S. P. Qvist i Fyns tid. s.d. K. E. Larsen i Højskolebl. 1944 252–54. Kr. Nørgaard i Bavnen XLI, 1944 335–38. Fr. Terkelsen i Danebod højskole, 1945 110–17. Niels Hansen i Sprogforen.s almanak for 1945 72–74. – Papirer i landsarkivet, Åbenrå.

Bjørn Svensson (Hans Lund)

Christensen, Claus (Nicolaus) Heinrich, 1768–1841, officer. * 2.1.1768 på Cronshagen ved Kiel, † 8.3.1841 i Rendsborg, begr. sst. F: amtsinspector på Cronshagen Lasz C. (ca. 1719–93) og Catharina Dorothea Ernst (1734–1802). ~ 24.4.1800 i Glückstadt med Louise Sophie Röttger, * 5.8.1773 i Glückstadt, † 10.12.1852 sst., d. af overrets- og regeringsadvokat, justitsråd Johan Friederich R. (1742–98) og Anna Elisabeth Koch (1743–1825).

Efter at C. en kort tid havde studeret jura i Kiel lykkedes det ham ved daværende major L. J. Binzers mellemkomst 1786 at erhverve faderens tilladelse til at forberede sig til militærtjenesten. Efter et par års studium i Göttingen blev han

Christensen, Claus

1790 sekondløjtnant à la suite i ingeniørkorpset og indtrådte 1791 i generalstabsskolen (feltjægerkorpset) i Kiel. 1792 udnævntes han til dessinatør ved Danske ingeniørdetachment, og 1793 afgik han fra skolen, blev virkelig sekondløjtnant i ingeniørkorpset 1794, forsattes til Holstenske ingeniørdetachment 1795, blev kar. premierløjtnant 1798 og fik 1799 tilladelse til i to år at studere de hydrotekniske fag i Holland, hvor han af den franske marskal G. Brune blev arresteret som mistænkt for at være engelsk spion; efter i seks uger at være holdt fængslet i Haag blev han løsladt mod forpligtelse til straks at vende tilbage til Danmark. 1800 blev han digeinspektør i det holstenske søndre marskdistrikt og kort efter afskediget af krigstjenesten; 1803 trådte han atter ind i hæren som premierløjtnant à la suite i ingeniørkorpset idet han vedblev at være digeinspektør, blev s. å. kar., 1804 virkelig kaptajn og ansattes s. å. i forbindelse med sin øvrige virksomhed som ingeniør ved Glückstadt fæstning. Nov. 1807 udnævntes han til medlem af den kommission der skulle bedømme et forslag til Kbh.s fæstnings forbedring; 1808 blev han kar. major, deltog i forstærkningen af Glückstadts fæstningsværker 1812–13 og i fæstningens forsvar under belejringen 1813–14. 1816 blev han virkelig major; han ledede nedlæggelsen af Glückstadts fæstningsværker (til 1818), blev medlem af kanalopsynskommissionen i Rendsborg 1817, kar. oberstløjtnant 1822, kar. oberst 1826, udnævntes 1827 til overdigeinspektør i hertugdømmerne og udtrådte 1829 af nr. og gage i ingeniørkorpset; samtidig stilledes han à la suite i armeen og meddeltes kar. af generalmajor. 1838 fik han afsked som overdigeinspektør og medlem af kanalinspektionen, 1840 anciennitet som generalmajor. Blandt de ingeniørarbejder C. ledede kan nævnes kanalsluserne ved Holtenau (1823–25) og strømkuperinger ved Breitenburg efter stormfloderne 1824–25; han var opfinder af et sindrigt måleapparat til undersøgelse af teglstens vandsugende kraft. Dr. phil. h. c. i Kiel 1830. – R. 1810. DM. 1824. K. 1828. □Litografi af W. Heuer, 1828.

Medd. fra krigsarkiverne, III, 1888; VII, 1896. – Extract af lieutenant F. C. E. Oldelands journal 1812–14 i R. Nyerups mag. for reiseiagttagelser, I, 1820 337–93. F. H. Germar: *Leben, Charakter und Verdienste N. H. C.s*, Hamburg 1841. Rendsburger Wochenblatt 20.3. 1841. V. E. Tychsen: Fortifikationsetaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893.

Rockstroh *

Christensen, Ejner Stecher, se **Stecher Christensen, Ejner**

Christensen, Erna Ingeborg, 1906–67, neuropatolog. * 18.11.1906 i Rosilde, Svendborg amt, † 28. 11.1967 i Nyborg, urne på Vindinge kgd. F: gårdejer Christian Marius C. (1876–1959) og Anna Hansine Rasmie Rasmussen (1885–1977). ~ 18.9.1943 med direktør Asger Vagn Nielsen, * 28.6.1908 i Randers, s. af købmand Carl Johan Bent N. og Anna Svendsen; ægteskabet opløst 1953.

C. blev student fra Skt. Knuds gymnasium, Odense, 1924 og tog medicinsk embedseksamen 1931. Hun skaffede sig derpå en grundig uddannelse i psykiatri (kommunehospitalet) og neurologi (Rigshospitalets neurologiske og neurokirurgiske afdelinger), men sørgede samtidig for at uddanne sig i patologisk anatomi med særligt henblik på nervesystemets sygdomme som skulle blive hendes egentlige virkefelt. Hun modtog specialistanerkendelse i denne faggren 1941 efter forinden at være blevet specialist i neurologi (1938). Resten af sit liv viede C. til udforskning af de patologiske processer der ledsager sygdomme i hjernen og dennes omgivelser. Som efterfølger af den dygtige Axel V. *Neel kom hun efterhånden til at stå som vort lands mest fremtrædende nervepatolog. Dette forskningsområde fik kun langsomt de arbejdsbetingelser der svarer til dets betydning. C. måtte i flere år fungere som assistent og amanuensis førend hun i sine sidste år fik eget neuropatologisk institut. Dog opnåede hun at blive docent ved universitetet 1958 og lektor i sit speciale sammesteds året efter. Tillige var hun konsulent i neuropatologi ved neurologisk afd. i Århus i en årrække og fik derefter en lignende stilling ved Odense universitets neurokirurgiske afd. Hun supplerede sin uddannelse ved flere studierejser.

C. slog sit navn som neuropatolog fast ved sin doktordisputats 1941 om det kroniske subdurale hæmatom (kronisk blodansamling mellem hjerne og kranium). Den solide og klare undersøgelse førte til den velbegrundede slutning at disse hæmatomer skyldtes traumer efterfulgt af kompromitteret opslugning af blodet. Den gamle teori om alkoholisme som årsag måtte derfor ændres; alkoholister får traumer og derfor hæmatomer.

Det skyldtes C.s store dygtighed og hendes omfattende viden, at nævnte forskningsinstitut oprettedes med C. som leder og som landets ubestridte autoritet på det neuropatologiske område. Gennem årene kom fra hendes hånd en lang række grundige og betydningsfulde arbejder, ialt over hundrede, dels i internationale tidsskrifter og dels som monografier. Nævnes kan: *The three types of glioblastomas* (svulster i nervesystemets støttevæv), *Cerebral Anoxia* (iltmangel),

Value of brain microscopy for the clinic of the various forms of mental deficiency. monografien *Cerebral palsy* (lammelse), *Clinical and neuropathological study* opnåede C. at få udsendt få måneder før sin altfor tidlige død. Fra instituttet udgik i tidens løb talrige arbejder og disputater af yngre forskere under C.s inspirerende førerskab, og hun kom derved til at danne skole.

C. opnåede efterhånden fortjent anerkendelse ude i verden. Det højeste udslag heraf var at hun valgtes til præsident for den internationale neuropatologiske kongres i København 1969, et æreshverv hun ved sin bortgang blev hindret i at virkeliggøre. Men alle forberedelser til kongressen havde hun udført. – C. var medstifter og formand for Skandinavisk neuropatologisk forening og desuden medlem af flere videnskabelige selskaber. C.s betydning bestod navnlig deri at hun ikke isolerede sit fag som en i sig selv hvilende disciplin men stedse virkede i samarbejde med den neurologiske klinik og ud fra de problemer den rejste. – Personlig var hun hjælpsom og overmåde beskeden, men bag de selvudslettende egenskaber en målrettet karakter. Hun citerer i disputatsen Niels Steensens ord om at tænke og studere med ærlighed og alvor. Det var C.s eget sigte, og det kan med rette siges at hun efterlevede dette ideal. 1947 fik hun Tagea Brandts rejseselegat. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1941 149. B. de Fine Olivarius og J. C. Melchior i Ugeskr. for læger, 4.1.1968 20. Villars Lunn i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1968 176–79.

Ib Ostenfeld

Christensen, Frederik Ferdinand, 1847–1929, revyskuespiller, stifter af Skuespillerforeningen. * 20.1.1847 i Kbh. (Helligg.), † 4.3.1929 sst., urne i Bispebjerg urnehave. F: arbejdsmand Carl Frederik C. (1804–ca. 75) og Maren Knudsdatter (1810–ca. 90). ~ 1° 30.5.1869 på Frbg. med Emma Caroline Schobius, * 24.8.1841 i Ålborg, † 8.4.1880 i Kbh. (Matth.), d. af hoboist, sergent Daniel Peter S. (1799–1881) og Nicoline Nielsdatter (1802–78). ~ 2° 11.4.1882 i Kbh. (Trin.) med skuespiller Oline Elisabeth Jørgensen, * 24.11.1855 i Kbh. (Fødsst.), † 29.7.1923 sst., plejedatter af politibetjent Peder Jessen Fyhn (1806–83) og Maren Petrine Nielsen (1818–73). C. der oprindeligt var skomagersvend debuterede 1866 ved Molaus selskab på Bogense teater og arbejdede sig over provinsens småscener frem til at blive en populær skuespiller i hovedstaden, særlig i revygenren da denne fra 1873 kom på mode. Kun 1882–86 tilhørte han en større scene, Folketeatret, ellers var det navnlig på Morskabs-

teatret i Frbg. allé hvor han også virkede som direktør at det brede publikum gouterede ham som en gemytlig, godmodig visesanger med et forsorent glimt i øjet. Da yngre revytalenter (Frederik Jensen og William Gerner) var rykket frem i første række på Morskabsteatret og Nørrebro scene optrådte C. bl. a. i Tivoli og Cirkus Variété, og efter sin 50 års jubilæumsforestilling 1916 på Sønderbros teater trak han sig tilbage til privatlivet. Stor støtte havde han af sin anden hustru, visesangeren Elisabeth C., der blev hans partner. Hendes slagfærdige humør bidrog meget til „Frederik og Lisbeth“s popularitet. – Bevæget af den nød, C. som ung så blandt sine gamle kolleger stiftede han *Skuespillerforeningen*, den første organisation af scenekunstnere i Norden. I sit påklædningsværelse på Morskabsteatret opstillede han en lærgris med påskriften „Denne Vej med Sølvtojet“, og når han under forestillingen fik besøg af glade københavnere fløj der i reglen nogle sølvskillinger ned i grisen. For disse småpenge indvarslede han i forening med sine kolleger Julius Larsen (1840–88) og Frits Bugge (1844–1928) til de forberedende møder der førte til Skuespillerforeningens oprettelse. På stiftelsesdagen 16.8.1879 modtog kassereren resten af grisens indhold, 4 kr. 10 øre. Men ideen slog i den grad an at formuen for længst har rundet de 3 millioner mens foreningen har uddelt over to millioner til sine velgørende formål. C. døde som den første beboer af det alderdomshjem for gamle scenekunstnere der ved foreningens start stod som et utopisk mål. □Træsnit 1884. Foto.

Erindringer i Ekstrabladet 19.8.–3.10.1924 – Rob. Neiiendam: Skuespillerforen. af 1879. Ny udg. 1969.

Robert Neiiendam*

Christensen, Georg Henrik Keigh, 1819–83, bøsse- semager, rustmester. * 27.12.1819 i Kbh. (Fødsst.), † 2.2.1883 sst., begr. sst. (Garn.). Mor: Caroline Kristine C. (1799–1877, ~ 1829 med bøsse- maker Nicolai Johan Løbnitz, 1798–1867). F: antagelig premierløjtnant i søetaten Nicolay (Niels) Voigt (1789–1819). ~ 20.9.1851 i Kbh. (Slotsk.) med Caroline Christine Marie Bierløw, * 11.8.1830 på Sorgenfri, † 5.11.1898 i Kbh., d. af kgl. livs- kytte Christen Nielsen B. (Bjerlev) (1790–1858) og Ane Sophie Bech (1808–75). Stedfaderen optog C. i sit hjem og oplærte ham på sit værksted. Indtil 1837 besøgte han de Massmannske søndagsskoler og efter svendeproven 1840 Polyteknisk læreanstalt hvorpå han 1843–47 opholdt sig i udlandet, den meste tid i Paris. Efter hjemkomsten gjorde han 1848 sit mesterstykke og tog n.å. borgerskab og etablerede sig. Politisk påvirket af opholdet i Paris stille-

Christensen, Georg

de han sig som kandidat til den grundlovgivende rigsforsamling, faldt, men optoges som kongevalgt medlem uden dog at komme til at spille nogen rolle. C. var en dygtig bøsse-mager og en fremragende ciselør hvis arbejder på udstillingen i Kbh. 1852 vandt N. L. Høyens uforbeholdne anerkendelse. Snart efter tog hæren ham i sin tjeneste, og 1861 udnævntes han til rustmester. 1857 sendtes han til udlandet for at købe maskiner til de ændringer der skulle foretages på Kronborg geværfabrik (Hellebæk), og i stillingen som rustmester fik han stor indflydelse på oprettelsen af den nye geværfabrik som 1867 stod færdig i Kbh. på Tøjhusets grund. I 1870-erne omordnede han den historiske våbensamling (nu Tøjhusmuseet), væsentligst efter dekorationsmæssige principper og uden dyberegående museal indsigt hvilket også satte sig mærkbare spor i en meget hårdhændet restaurering af de fleste genstande. Han udarbejdede desuden et meget summarisk katalog over samlingen.

Størst indflydelse fik C. på hovedstadens industri- og håndværkerforhold. Allerede 1847 var han virksom ved Haandværkerdannelses-Foreningens oprettelse, og 1865 indvalgte han i Industriforeningens bestyrelse. Hans arbejde gik fra da af ud på afholdelsen af en nordisk udstilling i Kbh., og den 1872 afholdte vellykkede udstilling hvis overskud tilfaldt Industriforeningen, skyldtes navnlig ham. Det var ligeledes han der som foreningens formand, fra 1876, erhvervede udstillingsbygningen hvor Industriforeningen fra 1880 (til 1977) fik sin bolig. 1879 blev han formand for Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk.

C. arbejdede ikke med alt dette uden at møde modstand, men han nåede altid sine mål. Dette skyldtes mindre åndsoverlegenhed og kundskabsfylde end et medfødt diplomatisk talent som med et hurtigt blik lod ham erkende situationen og de veje der skulle gås for at nå det mål han havde sat sig. Han viste da såvel smidighed i forhandlingen som hensynsløs kraft alt efter situationens art. – Krigsassessor 1855. Krigsråd med kaptajns rang 1863. – R. 1864. DM. 1868. □ Træsnit af W. Obermann, 1872 og flere andre træsnit i samme type, bl. a. af H. P. Hansen. Litografi af I. W. Tegner, 1883, i træsnit af H. P. Hansen, 1888. Træsnit 1883, gengivet i et par træsnit bl. a. af H. P. Hansen. Buste af E. H. Bentzen, 1884 (Garnisons kgd.). Foto.

III. tid. 11.2.1883, nr. 1220. Nutiden VII, 1883, nr. 334. C. Nyrop i Månedsskr. for tech. medd., udg. Industriforen. XIX, 1884 1–49; også i Håndværkerbl. III, 1886–87. Otto Smith i Før og nu, suppl. 1926 393f.

*Rockstroh**

Christensen, Niels Georg, 1877–1966, litteraturhistoriker, lærer. * 11.3.1877 i Kbh. (Frue), † 22.4.1966 i Holte, begr. Søllerød kgd. F: bogbindermester Carl Frederik C. (1849–1910) og Anne Kirstine Jensen (1853–1915). ~ 1° 10.7. 1902 i Mariager med Ragnhild Elisabeth Foss, * 10.12.1875 på Frbg., † 4.3.1952 i Hellerup (~ 2° 1915 med bogbindermester Christian Johannes C., 1875–1943), d. af landskabsmaler Harald *F. (1843–1922) og Anna E. C. H. Hansen (1849–81). Ægteskabet opløst. ~ 2° 18.4.1916 i Helsingør (b. v.) med Eva Valborg Hansen, * 4.11.1893 på Strynø, d. af mejerist på Strynø, senere mejeribestyrer i Ebeltoft Jørgen H. (1867–1951) og Ane Madsen (1871–1945).

C. blev student 1894 fra Efterslægtsselskabets skole, studerede almindelig og sammenlignende litteraturhistorie og var ved siden af stærkt folkloristisk interesseret. 1898 fik han univ.s guldmedalje for en afhandling (utrykt) om den tyske filosofis indflydelse på Danmarks nationallitteratur. 1902 blev han mag. art. i litteraturhistorie og derefter lærer ved Det danske selskabs skole. Det må være i arbejdet ved denne reformprægede skole og i samarbejde med skolens traditionelle leder, pædagogen og filosofen C. N. *Starcke, at C. formede sit progressive pædagogiske syn. Efter at skolen 1912 måtte lukke blev C. lærer ved Hanna Adlers fællesskole, N. Zahles seminarium, Statens lærerhøjskole, og fra 1923–24 var C. som den første dansk lektor ved universitetet i Uppsala. Samtidig publicerede han litteraturhistorisk anlagte tekstanalyser for forskellige skoleformer – bl. a. en meget anvendt fremstilling for gymnasieskolen – litterære analyser (hovedsagelig offentliggjort i tidsskriftet Edda) og var medudgiver ved centrale forfatter-skaber. De i dag bedst kendte og benyttede er udgaven af St. St. Blichers samlede værker I–XXXIII, 1920–34, N. F. S. Grundtvigs værker i udvalg I–X, 1940–49 og J. P. Jacobsens samlede værker I–V, 1924–29. C.s litteraturhistoriske arbejder er skrevet ud fra stor saglig viden, og stoffet er ordnet og sammenfattet systematisk ud fra et pædagogisk hensyn. Som pædagog tilstræbte han at fremme oplevelsen ved litteraturlæsnin-gen på kundskabstilegnelsens bekostning. 1926 blev C. forstander for Haderslev statsseminarium. Samtidig begyndte han at gøre sig bemærket i skoledebatten. Han ønskede fx praktiskunder-visningen ved seminarierne lagt om, de i samti-den såkaldte „arbejdsskolens principper“ ind-ført, og i seminariekommissionen 1930–31 i forbindelse med seminarieloven af 1930 gjorde han sig bl. a. til talsmand for at faget psykologi blev styrket. Hans synspunkter med hensyn til en for-

nyelse af arbejdsformerne fik flertal i kommissionen.

Ved seminariet i Haderslev opstod et usædvanligt levende, pædagogisk progressivt miljø med C. som den daglige leder og inspirator. Hans klart positive stillingtagen til den kulturradikale „Forening for frisindet Kulturkamp“ vakte imidlertid misnøje i Sønderjylland, og C. valgte 1937 at søge Jonstrup seminarium hvor han blev til 1947. I de følgende 12 år var han forstander for det reformpædagogisk prægede Kursus for småbørnspædagoger og fortsatte dettes frodige og kreative traditioner. I årene 1948–54 var C. desuden formand for udvalget vedrørende forsøgsundervisningen på seminarierne og ministeriets tilsynsførende med denne undervisning. Sine glæder og betænkeligheder ved forsøgsarbejdet har C. redegjort for i Dansk pædagogisk tidsskrift nr. 2, 1954. C.s pædagogiske interesse strakte sig langt ud over seminarieuddannelsen. På hans initiativ blev Psykologisk-pædagogisk Bibliotek – senere Gyldendals Pædagogiske Bibliotek – startet, en årrække ledet af C. Desuden var han en aktiv og virksom redaktør, først af Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift, 1940–52 og derefter af Dansk Pædagogisk Tidsskrift, 1952–57.

Til grund for C.s varme pædagogiske engagement og aktive praktiske indsats lå et afklaret pædagogisk syn. Dette redegjorde han bl. a. for i Emdrupplanen som han som medlem af Frit Danmarks lærergruppe efter befrielsen udarbejdede, og i artikler og foredrag hvoraf enkelte er trykt i *Pædagogisk frikvarter*, 1958. Skolen skulle være anderledes end den eksisterende, et grosted hvor den enkelte kunne udvikle sig efter sine forudsætninger. Derved ville barnet blive selvstændigt; den enkeltes evne til at danne sig en selvstændig mening, træffe valg og tage ansvar, var grundlæggende for en demokratisk styreform. Samtidig hævdede C. at skolen skulle opdrage til samarbejde. Hvilket af disse mål der skulle prioriteres højest og hvorvidt de overhovedet var forenelige uddybedes imidlertid ikke i C.s skrifter. Med udgangspunkt i dette syn tog C. gennem sit lange alsidige virke mange klare og konsekvente standpunkter der både vakte debat og modstand. I sin daglige gerning var han levende og åben, havde tid til at lytte, også til kritik, og omkring ham opstod frodige, stimulerende arbejdsmiljøer. R. 1933. DM. 1947. □Foto.

Jonstrupbogen, 1938 13–16. Palle Nielsen m. fl. i Pædagogisk-psykologisk t. VII, 1947, nr. 2, 44–78. K. Grue-Sørensen i Dansk pædagogisk t., 1959, nr. 1 34–40. T. Gregersen sst, 1966, nr. 6 257–60. Festskr. til Ha-

derslev statsseminarium, udg. af Haderslev seminarie-samf., 1970.

Ellen Nørgaard

Christensen, Polycarpus Godfred Benjamin Wil-denradt, 1845–1928, landskabsmaler. * 23.7.1845 i Kbh. (Slotsk.), † 15.11.1928 sst., urne på Tibirke kgd. F: kgl. forrider, senere melhandler og hus-ejer Mads C. (Aarup) (1812–75) og Anna Kirstine Wissing (1816–79). ~ 20.5.1882 (Jakobs) med Johanne Luise Sødring, * 31.5.1851 i Kbh. (Slotsk.), † 6.6.1933 i Hellerup, d. af fabrikant Christopher Hansen S. (1821–81) og kgl. skuespiller Julie Weber Rosenkilde (*Sødring, Julie, 1823–94).

F. C. Kiærshou fattede tidligt interesse for C. og gav ham den første undervisning og allerede 1860 dimitteredes han fra Teknisk skole til akademiet som han besøgte til 1867. Kun seksten år gammel debuterede han med nogle landskaber på Charlottenborg 1862 (udstillede til 1866 som P. G. C.). Hos Kiærshou havde han lært at komponere et landskabeligt motiv og indmale detaljerne med lignende omhu som sin lærer. Hans første små billeder, der også viser påvirkning af P. C. *Skovgaard, er gjort med megen finhed men med en noget spids og tør penselføring og bærer præg af at være komponeret i atelieret sådan som man dengang havde for skik. C. fik to gange den Neuhausenske præmie, 1865 for *Et fritstaaende Bøgetræ*, 1871 for *Engdrag, Motiv fra Nordsjælland* og 1869 den Sødringske opmuntringspræmie for *Sildigt Efteraar, Silkeborgegnen*. 1870 tildelte akademiet ham sit indenlandske rejsestipendium for hvilket han skulde rejse ud og „studere Forgrund“, og rejsen gik da til Nordsjælland.

Igennem akademiets undervisning var C. groet fast i den på den tid stærkt afblegede danske landskabstradition, som dog stadig havde en fremragende fortolker i Vilh. *Kyhn, og i dennes have-atelier (som kaldtes „Hulen“) færdedes C. et par vintre (1870–72) sammen med en kreds af yngre malere.

Den første udenlandsrejse som C. 1873 påbegyndte med akademiets toårige stipendium, rev ham imidlertid ud af denne fredelige udvikling. Sydtyssklands, Schweiz' og Italiens storslåede bjergnatur fremkaldte i hans fantasi større og dristigere kompositioner og stærkere, renere farver, og da han kom til Paris slog det ham at de franske malere havde fundet en behandlingsmåde som kunne give malerkunsten en ny udtryksfuldhed og kraft. Deres billeder var malet med en dristigere og bredere pensel og i fri luft hvor farve og lys kunne iagttages. C. kom hjem 1875 ladet med stof til revolution inden for den hjem-

Christensen, Godfred

lige malerkunst. I skoven ved Herlufsholm slog han sit lærred op og for en gang for alle at komme bort fra de fine penselstrøg påsatte han farverne med paletkniven, så tykt og så brudte og flimrende at folk der var vant til at kunne nyde Charlottenborgbillederne under lup forfærdedes over dette „klatmaleri“. C. gik atter tilbage til penselen, men han havde nu lært at føre den med brede strøg og kun at male sine billeder i fri luft. Efterhånden vandt han, stimuleret af tilbagevendende studierejser til Salonen i Paris frem til en næsten blændende teknik. På udstillingerne beundredes hans store lærreder der skildrede de mere storslåede partier af dansk natur (Himmelbjergene, jyske fjordlandskaber) og de mindre studier og mariner som i deres friske malemåde gav traditionelle danske scenerier en ny charme. Men trods den stærkt illuderende virkning (navnlig i gengivelsen af sollyset) som C. søgte at give i sine malerier var disse ikke naturalistiske i ordets fuldeste betydning. Den gamle danske landskabstradition der lærte hvorledes billedet skulle afskæres og motivet tilrettelægges blev trods al naturalisme bevaret i hans billeder, og det er måske ikke mindst denne blanding af friskhed og tilrettelagt komposition der har gjort at hans kunst har kunnet bevare sin popularitet gennem et halvt århundredes skiftende stilretninger. – C. er repræsenteret på St. museum for kunst (bl.a. med *Jysk Fjordlandskab* (Mariager fjord), 1880, *Krogerup Allé*, 1896) og på Den Hirschsprungske samling hvor de tre billeder *Frederik VII's Høj ved Silkeborg*, 1865, *Studie fra Herlufsholm*, 1876 og *Munkebjerg*, 1890, afspejler trinene i hans maleriske udvikling. Tillige talrige billeder i provinsmuseerne. C. har beklædt en række tillidshverv: medlem af akademiet (1881), af akademirådet (1887–1920), samt adskillige gange medlem af udstillingskomiteen og censurkomiteen ved Charlottenborg. 1897 medlem af det svenske akademi. – Sønnen Aksel **Richard C.**, * 1.4.1887, † 18.9.1944 debuterede 1906 som skuespiller på Folketeatret hvor han forblev til sin død. Hans rollefag blev karakterskuespillerens. Uden for scenen virkede han som visesanger til eget lutakkompagnement. – Tit. professor 1888. R. 1892. □Selvportr. tegnet 1866. Tegn. af F. C. Lund, 1874 (Skandinavisk foren. i Rom). Tegn. af E. Henningsen, 1882. Træsnit af C. Hammer, 1883, af H. P. Hansen, 1884 og træsnit 1885 efter foto. Afbildet på P. S. Krøyers mal. „Musik i ateljeret“, 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo), gentagelse 1887 (Hirschsprung). Tegn. af Tom Petersen, 1887. Litografi af Knud Larsen, 1892. Mal. af Paul Fischer, 1893. Mal. af Otto Haslund, 1903 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Afbildet på Viggo Johannsens mal. af et

akademirådsmøde, 1904 (St.mus.). Træsnit af H. C. Olsen, 1906. Buste af Carl Martin Hansen, 1926. Foto.

G. C. i Ude og hjemme 12.6.1881 (brev fra Salonen). – N. V. Dorph i Politiken 13.4.1902. V. Stuckenberg sst. 14.4. s.å. Arnold Krog i Berl.tid. 2.2.1929. Rikard Magnussen: Landskabsmaleren G. C. I–II, 1939–41. Jørgen B. Hartmann i Berl.tid. 23.7.1945. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Merete Bodelsen

Christensen, Gustaf Adolph Peter Frantz, 1880–1956, tobakshandler. * 29.8.1880 i Kbh. (Petri), † 13.9.1956 på Sundby hosp., Kbh., urne i fællesgrav på Sundby kgd. F: skræddermester Peder C. (ca. 1810–83) og Margrethe Dorothea Hansen (1837–1925). ~ 15.2.1902 med Anna Hansi(g)ne Støckel, * 29.12.1882 i Fiskernæsset, Vestgrønland, † 4.7.1970 i Kbh., d. af styrmænd i KGH Hans Jacob Birnbaum S. (ca. 1848–87) og Anna Frederikke Jensen (1853–1907).

C. lærte handel en gros i Th. Damborgs Tobaksfabrikkers hovedoplæg, Kbh., 1894–98. Han var derefter 1898–1901 kontorist på Damborgs fabrikker i Nykøbing M. og fra 1901–08 bestyrer af hovedoplaget i Kbh. Sidstnævnte år blev han salgschef i tobaksgrossist- og importfirmaet Damborg og Wiberg, Kbh., en stilling han varetog til 1920, de sidste seks år sideløbende med sin egen detailforretning som han etablerede 1914. C. blev en fremtrædende organisationsmand inden for sin branche. 1921–38 var han formand for Tobakshandlernes Landsforening, en periode der er kendetegnet ved betydelige vanskeligheder med at få især provinstobakshandlerne med i organisationen. I sine første formandsår gik han på talrige rejser bogstavelig talt fra dør til dør for at overtale kolleger til at oprette lokalforeninger der kunne indgå i landsforeningen. 1931 oprettede C. Landsbrancheforeningernes Forbund som han var formand for til 1938 da forbundet gik op i De danske Handelsforeningers Fællesorganisation. Af denne organisations hovedbestyrelse havde C. været medlem siden 1930; efter ophævelsen af hans egen var han 1939–46 komitémedlem og viceformand for fællesorganisationen – en periode i de sidste besættelsesår var han fungerende formand; endelig sad han 1941–53 i repræsentantskabet for Dansk Arbejde. C. var en dygtig forhandler, højt værdsat af sine kolleger. Da han i 1940erne afviklede sine tillidshverv modtog han Fællesorganisationens æreembleme i guld, ligesom han blev æresmedlem af Tobakshandlernes Landsforening. For sine specielle nordiske interesser modtog han tilsvarende hædersbevisninger fra de norske og svenske søsterorganisationer. R. 1940.

Danm.s handelstid. 16.10.1956 3.

Finn H. Lauridsen

Christensen, Hans Peder, 1869–1945, smed, borgmester. * 28.2.1869 i Gredsted, Jernved sg., † 30.5.1945 i Århus (Skt. Paul), begr. sst. (Ndr. kgd.). F: smed Hans C. (1838–1926) og Ane Kirstine Jørgensen (1833–1915). ~ 8.11.1891 med Karen Marie Andersen, * 26.12.1869 i Borup sg., Støvring hrd., † 27.1.1956 i Århus, (Skt. Paul), d. af husmand Anders Peter Christian Christensen (1838–73) og Christiane Jensdatter (1834–78).

C. var født nær den dansk-tyske grænse, og i perioder boede familien syd for grænsen. C. kom i smedelære hos faderen mens denne havde en smedie i Gram. Da han af helbredsgrunde måtte opgave den flyttede familien til København hvor C. blev udlært. Efter nogle år i København og Randers slog han sig ned i Århus og blev ansat på Statsbanernes centralværksted 1900. Centralværkstedets folk var tyngdepunktet i den århusianske arbejderbevægelse, og via fagforeningen der kom C. 1909 ind i byrådet. I de første år stod han i skyggen af Jakob Jensen; men da denne blev borgmester rykkede C. frem som leder af den socialdemokratiske gruppe. Han var allerede 1917 blevet formand for den lokale partiafdeling, og da byen 1924 blev opdelt i tre foreninger var han i nogle år formand for fællesledelsen.

Det var i det kommunale arbejde C. lagde sin hovedkraft, og det var det der landet over gjorde ham kendt som „Smeden“. Hans hovedinteresse var tekniske anlæg, og han viste her stor fremsynethed. Det var Århus by der 1918 sikrede oprettelsen af det store vandkraftværk ved Tange sø – Gudenåcentralen – hvilket i høj grad skete gennem C.s indsats, ligesom han i det næste par årtier var den drivende kraft i udviklingen hen mod koncentration af elproduktionen, ofte under modstand i elværksforeningen. I selve Århus var det især ham der satte ind på opførelse af forbrændingsanstalt, busdrift i stedet for sporvogne, svømmehal m.m., selv om det også her kunne knibe at få borgerne med. 1933 var han blevet borgmester og stod nu som en energisk talsmand for byen der ofte i disse år følte sig set over hovedet af de centrale myndigheder i København. Her var C. energisk – fortsatte bl.a. forgængerens arbejde for universitetets udbygning – og nød godt af de gode forbindelser han havde fra et mangeårigt medlemskab af socialdemokratiets hovedbestyrelse. I sin ledelse af byen kunne han være barsk og opfarende, også over for embedsmændene til hvem hans forhold som regel var mindre godt. Han trådte tilbage i 1942 på grund af sygdom. FM.I 1941. □Mal. af Johs. Glob, 1939 (Århus rådhus).

A. Olsen i Tidens stemme, 1935 lf. Gudenåcentralen 1918–43, red. H. Ellert, 1943. Århus stiftstid. 31.5.1945. Demokraten s.d. Købstadforen.s t. 1945–46 52. Ung i Århus, red. Vagn Dybdahl, 1964. Holger Eriksen i Borgerne i byens råd, red. Ole Degn og Vagn Dybdahl, 1968.

Vagn Dybdahl

Christensen, Hans Peter, 1886–1977, skibsværftsdirektør. * 14.9.1886 på Frbg., † 21.12.1977 i Helsingør (Skt. Mariæ), begr. sst. F: kusk, senere skolebetjent Jørgen C. (1858–1937, ~ 2° med Marie Jensen, 1851–1937) og Ane Hansen. ~ 12.5.1916 i Kbh. (Johs.) med Karen Sophie Alexandra Jensen, * 20.10.1894 i Kbh. (Johs.), † 31.3.1967 i Helsingør, d. af kusk Peter Rasmus J. (1858–1932) og Benedicte Larsson (1858–1923).

C. gennemgik marinens ingeniør-elevskole og blev 1907 ingeniørassistent ved Orlogsværftet, men straks efter søgte han videre uddannelse, dels ved Den tekniske højskole i Charlottenburg, dels ved engelske og tyske skibsværfter. Da han vendte hjem herfra 1911 blev han ansat som værftingeniør ved Orlogsværftet hvor han seks år senere blev underdirektør ved skibsværftet. Her arbejdede han med bygning af undervandsbåde samt med bygning af de første danske flyvebåde. Dette var medvirkende til at han 1919 blev medlem af luftfartskommissionen og senere blev bestyrelsesmedlem af Det Danske Luftfartselskab – til 1957.

1919 blev C. direktør for Nakskov Skibsværft, hvor han virkede til 1925 da han overtog direktørstillingen ved Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri. Helt frem til 1962 stod han i spidsen for denne store arbejdsplads. Derefter fortsatte han som „konsulent“ frem til 1970 og bestyrelsesformand til 1966. C. var en betydelig teknisk dygtighed, og i løbet af 1920'erne og 1930'erne forrestod han betydelige udviklingsarbejder på den gamle skibsdampmaskine selv om værftet allerede 1936 erhvervede licens fra B&W til bygning af skibsdieselmotorer. 1938 forelagde han et projekt til et skandinavisk stålværk der særlig skulle fremstille skibsmaterialer. Da samarbejdet ikke lykkedes fremlagde han året efter planer for et værk baseret på hjemligt stålskrot, og i begyndelsen af krigen blev hans ideer realiseret. Det var hans opfattelse at en hjemlig stålproduktion var nødvendig hvis skibsværftsindustrien skulle overleve. Fra Frederiksværk Stålvælværks start til 1971 var C. formand for selskabets bestyrelse. – C. forstod fuldt ud det industrielle organisationsarbejdes betydning, og han var således formand for Foreningen af jernskibs- og maskinbyggerier i Danmark 1933–61 og ydede her en værdifuld indsats for den samlede værftsindustri. 1935 blev han medlem af Industrirådet, og

Christensen, H. P.

1941 valgtes han til formand for dette og for Industriforeningen i København. Foruden at han frem til 1948 stod i spidsen for Industrirådet var han også en årrække medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse og af forretningsudvalget af Sammenslutningen af arbejdsgivere inden for jern- og metalindustrien i Danmark. Han er karakteriseret som en stærk organisator og smidig forhandler hvilke kvalifikationer var afgørende i de mange svære forhandlinger under og efter besættelsen. 1954 udnævntes han til æresdoktor ved Danmarks Tekniske Højskole. 1947–53 var han præsident for Akademiet for de tekniske Videnskaber og i en årrække tillige formand for det teknisk-videnskabelige Forskningsråd. Fra 1955–70 var han næstformand for Atomenergikommissionen. Han har selv givet en skildring af sit liv i *Erindringer fra en ingeniørs liv i skibsbygningens og industriens tjeneste*. Heri opregner han tillige sine personlige data.

Når det gjaldt erhvervslivets placering i samfundet var C. erklæret liberalist, idet erhvervslivet ikke skulle inddrages under statens ledelse. Han havde dog den opfattelse at det lejlighedsvis var nødvendigt at statsmagten tog initiativer, men for at opnå de bedste resultater skulle det ske i forståelse og samarbejde med erhvervslivets sagskundskab. – R. 1920. DM. 1936. R.¹ 1936. K.² 1943. □Mal. af H. C. Bärenholdt (Industrirådet). Tegn. af Otto Christensen, 1956 (Fr.borg). Mal. af Aug. Tørsleff, 1961 (Det da. stålvalseværk). Foto.

H. P. C.: *Erindringer fra en ingeniørs liv i skibsbygningens og industriens tjeneste*, 1972. – Tidsskr. for industri, 1946 237–39. Hans Rasmussen: *Ilden i min esse*, 1977. Ib Koch-Olsen i *Politiken* 23.12.1977. Dansk industri, 1978, nr. 1 25.

Henrik Fode

Christensen, Hans, 1781–1868, politiker. * 10.1.1781 i Vejstrup på Fyn, † 1.7.1868 sst., begr. sst. F: gårdfæster Christen Hansen (ca. 1740–1806) og Johanne Andersdatter (1749–1833). ~ 21.1.1809 i Vejstrup med Ane Nielsdatter, * 10.7.1782 sst., † 21.11.1875 sst., d. af gårdfæster Niels Hansen (1731–1817) og Margrethe Knudsdatter (1742–1820). – Far til Christen *Hansen (1811–1901).

Efter faderens død styrede C. gården for moderen, købte den 1807 til selveje og var en særdeles dygtig landmand (den første bonde på egnen som merglede sin jord). 1827 blev han sognefoged (indtil 1848) og lærte sig da at skrive. Han havde 1835–40 sæde i Østifternes stænderforsamling hvor han var den blandt de egentlige bønder der gjorde sig mest gældende. Bevarede breve til hjemmet vidner ikke blot om hans glæ-

de ved at iagttage alt det fremmedartede, men også om meget god opfattelsesevne. Han deltog fra et udpræget bondestandpunkt i debatterne om de forskellige brændende landbospørgsmål og indgav 1838 det første andragende (fra Langeland) om tvungen afløsning af fæstevæsenet og 1840 andragende om nedsættelse af en landbokommission. Han støttede 1844 Rasmus *Sorensens plan om en aktieforening til opkøb af herregårde til udstykning, overrakte 1845 kronprins Frederik en af bønder over hele landet iværksat og af 9.348 bønder underskrevet adresse om almindelig værnepligt, fæsteafløsning og ensartet beskatning af alt hartkorn, var 1846–48 distriktsformand i Bondevænnernes selskab og gennemrejste Fyn for at vække sine standsfæller til politisk liv. 1848–49 var han medlem af den grundlovgivende rigsforsamling.

I sit livs senere afsnit sluttede han sig til den grundtvigske retning og virkede ivrigt for dens friskoler og folkehøjskoler mens han oprindeligt havde været retningens modstander og som stænderdeputeret bekæmpet tanken om sognebåndsløsning. En af hans sønner var gårdejer og landstingsmand Christen Hansen, en anden Niels Hansen (1817–1906), gårdejer og sognefoged i Oure, landstingsmand 1870–78 og amtsrådsmedlem 1859–92. Slægten er i det hele kendt og fremtrædende på Fyn og tæller bl.a. H. K. *Rosager og P. H. *Nygaard i sine rækker.

□Tegn. af Constantin Hansen. Mindesten i Gudbjerglund, rejst 1931.

D. E. Rugaard: *Fremragende danske bønder*, 1871 377–86. *Sydfynske tid.* 17.7.1868. *Dansk folketid.* 31.7. s.å. Anders Uhrskov: *Friskolefolk*, I, 1931 7–16. Hans Jensen: *De danske stænderforsaml.s hist.* 1830–48, I–II, 1931–34. Th. Dissing: *Sognefoged H. C. Vejstrup og hans slægt*, 1947 (med C.s breve fra stænderforsaml. og grundlovgivende rigsforsaml.).

Helge Larsen (*Hans Jensen*)

Christensen, Hans Jepsen, se **Jepsen Christensen, Hans**

Christensen, Harald Constantin, 1823–92, teaterdirektør, jurist. * 30.10.1823 i Kbh. (Trin.), † 9.11.1892 sst., begr. i Gentofte. F: fuldmægtig, senere palæforvalter på Amalienborg Jens Magnus C. (1793–1877, ~ 2° med Lovise Amalie Modeweg, 1819–58) og Barbara Maria van der Burgh (1788–1847). ~ 25.5.1850 i Kbh. (Slotsk.) med Wenzelsine Christiane Frederikke Stæger, * 16.12.1824 i Kbh. (Fred. ty.), † 29.9.1910 i Fredensborg, d. af regimentskvartermester, senere kaptajn Knud Christian S. (1798–1833) og Marie Juliane Frederikke Brieghel (1805–91, ~ 2° 1850 med musikhandler Emil *Erslev, 1817–82).

C. blev student 1840 og tog 1846 juridisk embedseksamen; 1852 blev han tilknyttet kultusministeriet hvor han s.å. blev ministersekretær. I denne egenskab overtog han 1.7.1856 den økonomiske ledelse af Det kgl. teater som kommitteret hos direktøren, N. V. *Dorph. Fra 6.6.–31.12.1857 fungerede C. som enedirektør og jan. 1858–juni 1859 som andet medlem af direktionen under Carsten *Hauch.

Da C. i kultusministeriet i høj grad havde beskæftiget sig med Det kgl. teaters anliggender var det rimeligt at han under de nærmest kaotiske forhold efter J. L. *Heibergs (1791–1860) afgang blev sat til at udnytte sin ekspertise. Under minister C. C. *Halls protektion lykkedes det ham da også, de svage chefer taget i betragtning, at komme til at præge Det kgl. teaters styrelse trods sin korte virksomhedsperiode. – Han gennemførte i hurtig takt den sidste ombygning af det gamle teater og blev selv af modstandere rost for sin „Dristighed, Paaskynden og Begærlighed efter at faa fremmet flere Ting til samme Tid“. I sin praktiske effektivitet tilhørte han den unge parlamentarismes nye ministerielle type. Efter Heibergs afgang var der meget at rette op. Administrativt og kunstnerisk havde teatret ikke fjernet sig væsentligt fra 1700-tallets praksis. Navnlig var det svært for C. at overbevise direktørerne om at den kunstneriske udfoldelse var dybt afhængig af en økonomisk planlægning. Hans overblik i denne henseende og sans for at administrationen burde være en smidig støtte for de kunstneriske områder blev af hans modstandere, særlig fru Heiberg og Thomas Overskou, tolket som magtmisbrug.

Under Hauchs forsæde blev der nedsat en kommission til drøftelse af teatrets anliggender. Her plæderede C. bl.a. for oprettelsen af et teaterråd. Arbejdet resulterede i et nyt reglement (1856) som dog ikke kom til at realisere tanken om teaterrådet, men i stedet indeholdt oprettelsen af en teaterjury der gav skuespillerne ret til indsigelse når det gjaldt tildelte roller. Teater-juryen var ikke blot et generelt udtryk for tidens krav om medbestemmelse, men en manifestation af Frederik *Høedts tanker om den emanciperede skuespiller der ikke blot skulle være underlagt pligt til en dikteret teaterjeneste, men også burde have rettigheder i alle kunstneriske spørgsmål. Ikke bare på dette men på alle andre områder var det Høedts nye ideer om teatrets styrelse og navnlig hans tanker om sceneinstruktionens betydning der blev den drivende kraft i C.s forsøg på at reformere teatret. Han indså klart at Høedts teatervirksomhed både som skuespiller og instruktør pegede hen mod en realisme der skulle have helt nye betingelser for at kunne for-

løses. Gennem Høedt forstod han også nødvendigheden af en elevskole og medvirkede da også til at Høedt ved sin tilbagevenden til Det kgl. teater efter hofteatersæsonen blev ansat som elevinstruktør.

Iscenesættelseskunsten gennemgik i årene 1830, -40, -50erne en eksplosiv udvikling i Europa, og det var da også de europæiske dønninger der blev bestemmende for Høedts indsats. Men det blev C.s fortjeneste at han bl.a. gennem det nye reglement gav instruktøren en ny status hvorunder alle de forskellige funktioner blev lagt. Instruktøren fik den endelige kunstneriske afgørelse i alle spørgsmål vedrørende en forestilling. Det blev også C.s fortjeneste at han fik overdraget posten som instruktør til Høedt selv om den „fortjeneste“ var med til at undergrave hans egen position. Høedts ansættelse var og blev et brændpunkt i disse års teaterstridigheder fordi spørgsmålet om fru Heibergs tilbagevenden blev gjort afhængig heraf.

C. arbejdede også på andre måder for at gøre Det kgl. teaters teknik tidssvarende. Gaslysets indførelse var i så henseende noget nær en revolution for iscenesættelseskunsten. Men C. forbedrede også teatrets maskineri, dekorationsbestand, møbler og rekvisitter, vigtige områder for den realistiske iscenesættelses optimale muligheder, for arrangementets smidighed og skuespillerens fysiske forhold til de ting der omgav dem, detaljer der tilsammen var medvirkende til at understøtte en ny spillestil. C. investerede i det hele taget stort på at forsyne teatret med alt hvad man indtil da havde måttet leje i byen til hver enkelt forestilling. I en teaterhistorisk vurdering spiller C. en vigtig rolle i de kunstneriske omvæltninger som indvarsledes med Høedt og som kom til at danne grundlaget for den senere naturalistiske blomstring under William *Bloch. De mange negative bedømmelser af C.s indsats hviler dels på Thomas *Overskous stærkt Heibergfarvede fremstillinger af disse bevægede år og ikke mindst på fru Heibergs hvasse udtalelser i memoireværket der totalt nedvurderer den ministerielle embedsmand „uden æstetisk dannelse“. Polariseringen mellem det gamle og ny system i teaterpolitisk forstand levnedede ikke plads for en meningsfyldt dialog.

1890 udgav C. *Det kgl. Theater i Aarene 1852–59*, en dokumentarisk redegørelse og et anteciperet forsvar mod fru Heibergs angreb der sobert korrigerede de Heibergske synspunkter uden at glorificere egen indsats. – C. endte som borgmester, byfoged og byskriver i Hobro samt herredsfoged og skriver i Gislum og Rinds herreder. Fra dette embede tog han sin afsked i 1886. R. 1859. Justitsråd 1857. Etatsråd 1886. □Buste af C. V.

Christensen, Harald

Rohl-Smith, 1873, menes tilintetgjort. Foto (Teatermus., Kgl. bibl.).

Th. Overskou: Oplysn. om teaterforhold i 1849–58, 1858. Samme: Den danske skueplads, VI–VII, udg. E. Collin, 1876. Samme: Af mit liv og min tid, II, udg. Rob. Neiiendam, 1962. Johanne Luise Heiberg: Et liv genoplevet i erindringen, udg. Aage Friis, II–IV, 1944. Breve fra og til Johanne Luise Heiberg, I–II, 1955. Kirsten Jacobsen: Et vendepunkt i da. teaterhist? 1976 28f.

Karen Krogh

Christensen, Harald Refsgaard, 1879–1926, agrikulturkemiker, bakteriolog. * 7.5.1879 på Frammerslevgård i Salling, † 17.8.1926 i Lyngby, urne på Solbjerg kgd. F: proprietær Hans Peter C. (1836–93) og Marie Antoinette Refsgaard (1838–98). ~ 8.4.1908 i Kbh. (Frue) med Anna Maria Helena Norling, * 7.4.1880 i Stockholm, † 9.7.1965 i Kbh., d. af urfabrikant Edvard N. (1850–1919) og Edla Blomquist (1849–1913).

C. lærte i sin opvækst praktisk landbrug. 1895 tog han alm. forberedelseseksamen og kom senere på Landbohøjskolen hvorfra han 1898 dimitteredes som landbrugskandidat. Han arbejdede derefter et par år i praksis og fortsatte så studierne ved højskolen med et specialkursus i kemi og mikrobiologi der 1902 afsluttedes med forsat-telseseksamen. Efter et studieophold i udlandet ansattes han 1905 som assistent under statens forsøgsvirksomhed i plantekultur og blev 1909 udnævnt til bestyrer af det nyoprettede statens planteavlslaboratorium. Denne institution gennemgik fra en beskeden begyndelse under hans ledelse en hurtig og rig udvikling og kunne 1922 overflyttes til moderne, nyopførte bygninger i Lyngby hvor en stab af videnskabeligt uddannede medhjælpere stod til rådighed. C. fuldførte i disse år en række meget betydningsfulde forskningsarbejder inden for forskellige områder af jordbundsvidenskaben og udsendte derom talrige publikationer såvel i danske som udenlandske fagtidsskrifter.

I særlig grad beskæftigede han sig med spørgsmålet om jordbundsbeskaffenhedens indflydelse på bakterielivet og stofomsætningerne i det øverste jordlag samt den rolle disse omsætninger spiller for planternes vækst, og han påviste hvilken fundamental betydning kalken og dermed reaktionen i jordbunden har for den art processer. Undersøgelserne førte 1907–09 til angivelse af forskellige laboriemetoder til bestemmelse af jordens „kalktrang“, metoder som 1911 blev anvendt ved praktiske jordbundsundersøgelser i stort omfang, først foretaget af Danmarks geologiske undersøgelse under C.s tilsyn, senere, fra 1920, på planteavlslaboratoriet i Lyngby. Blandt hans tidligste arbejder kan fremhæves en række undersøgelser over jordbakterien *Azotobacter*

croococums forhold der dannede grundlaget for de første kalktrangsundersøgelser metode, og fra hans sidste år nogle studier over fremgangsmåder til bestemmelse af jordens reaktion hvor han bl.a. i forening med Einar *Biilmann og S. *Tovborg Jensen viste kinhydronelektrodens store anvendelighed ved jordbundsundersøgelser. 1917 udsendte han en lærebog i landøkonomisk jordbundslære og blev s.å. medudgiver af det amerikanske tidsskrift *Soil Science*. Desuden tog han virksom del i arbejdet inden for Det internationale jordbunds-forsknings-selskab. C.s undersøgelser var på mange områder banebrydende. 1913 fik han, skønt ikke akademiker, tilladelse til at disputere for doktorgraden ved Kbh.s univ., men den indleverede afhandling blev afvist af det matematisk-naturvidenskabelige fakultet. Denne afgørelse mødtes fra forskellige sider med skarp protest og gav anledning til en interpellation i rigsdagen. 1918 blev C. medlem af Kungliga svenska Landbruksakademien, og 1924 fik han tildelt æresdoktorgraden ved universitetet i Königsberg. – □Foto.

Stig Veibel: Kemiens hist. i Danm., 1939 100–102 (bibliografi). – H. R. C.s afviste doktorisp. En protest ved A. Mentz m.fl., 1915. K. A. Bondorff i Ugeskr. for landmænd, 1926 545–48.

*S. Tovborg Jensen**

Christensen, Henrik Dons, se **Dons Christensen, Henrik**

Christensen, Henry, 1922–72, landbrugsminister, chefredaktør. * 5.1.1922 i Kbh., † 30.12.1972 i Glostrup, begr. Roskilde (Skt. Ibs kgd.). F: auto-forhandler Carl C. og Anna Kristine Hansen. ~ 9.6.1946 i Middelfart med Kirsten Elisabeth Rasmussen, * 10.2.1922 sst., d. af lrs. Otto R. (1888–1960) og Andrea Juliette Andersen (1888–1966).

Efter præliminæreksamen fra Nykøbing S. borger- og realskole 1938 blev C. student fra Stenhus 1941, cand. jur. og sagførerfuldmægtig i Kbh. 1948 og landsrettsagfører 1953. Han var tidligt politisk interesseret og aktiv i Liberale gymnasiaster og Venstres studenter, blev næstformand i Venstres ungdoms landsorganisation 1946 og var formand 1948–51. Ved valgene 1947 og 1950 var han opstillet i Roskildekredsen og valgtes 1953 i Hillerødkredsen som siden genvalgte ham. Sin journalistiske indsats øvede han som forfatter af politiske artikler i venstrepressen og 1959–62 som redaktør af Roskilde Dagblad og efter dets sammenslutning med Østsjællands Folkeblad og Ringsted Folketidende til Dagbladet som medlem af dets chefredaktion 1962 til sin død, dog afbrudt af hans ministertid. Hans lederartikler var ofte toneangivende for

venstres politik. – C. var arbejdsglad, flittig, velforberedt til udvalgs møder og debatter og stærkt benyttet i folketinget og ved møder rundt i landet. Han var medlem af pristalsnævnet, lønningskommissionen af 1954, lønningsrådet 1957–70 og 1971–72, finansudvalget 1961–66, udenrigspolitisk nævn 1967–70 og 1971–72, dets formand 1968–70, og Nordisk råd 1968–70. Han deltog i venstres organisationsarbejde som medlem af hovedbestyrelse og forretningsudvalg og var formand for det sjællandsk-bornholmske venstre 1965–69. Ud over partiarbejdet var han formand for Een verden 1958–60.

Med baggrund i krigsårene og hvad dermed fulgte havde C. nordisk og internationalt udsyn og var tiltrukket af den linje Erik Eriksen repræsenterede over for den ældre generation i venstre. Han blev Erik Eriksens trofaste våbendrag og stod i væsentlig grad bag udformningen af VK-programmet 1959. Han beskæftigede sig særlig med økonomiske spørgsmål og blev efter Thorkil Kristensens udtræden af partiet dets skattepolitiske ordfører. Efter Erik Eriksens afgang som gruppeformand 1965 fulgte C. loyalt Poul Hartlings politiske kurs, blev politisk ordfører og ved RKV-regeringens dannelse 1968 gruppeformand. Her udfoldede han fuldt ud sin smidighed og formidlende evner når der opstod vanskeligheder mellem venstres gruppe og de to andre regeringspartiers grupper eller i forhold til regeringen. – Efter landbrugsminister Peter Larsens død blev C. hans efterfølger 14.7.1970. Han havde ikke tidligere i særlig grad beskæftiget sig med landbrugets forhold men skabte i kraft af sin flid, autoritet og loyalitet respekt om sin ministergerning og fik gennemført ændringer i landbolovgivning der lettede landbrugets strukturtilpasning, liberaliserede sammenlægnings- og samdriftsgrænser og øgede støtten til nyetablerede landmænd. Ved regeringens afgang oktober 1971 blev C. igen sit partis ordfører, men rantes sommeren 1972 af sygdom der ikke lod sig helbrede. Han havde været et af de travleste medlemmer i folketinget og en energisk fortæller for liberal ideologi men ønskede også at se resultater. Tiden under RKV-regeringen var mere efter hans ønske end de foregående 15 års opposition. – R. 1968. K. 1971. □Foto.

Poul Møller m.fl. i Berl. tid. 31.12.1972. Allan B. Heering i Politiken s.d. Per Winther m.fl. i Dagbladet 2.1.1973. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Christensen, Ib, * 1930, psykotekniker, politiker. * 15.3.1930 i Vorup ved Randers. F: bankassistent, senere fuldmægtig ved Kbh.s kommune Frederik C. (* 1907, ~2° med bogbinder Lise

Krarup, 1913–66) og modist, senere forretningsbestyrer Thyra Back (* 1912, ~2° med kaptajn ved DFDS Adolf Christian Lund, 1894–1965). ~6.7.1958 i Randers (Skt. Mortens k.) med kontorassistent Inger Skøtt Mogensén, * 4.9.1932 i Kristrup ved Randers, d. af tidl. gartner, arbejdstekniker Karl Peter M. (* 1907) og Vera Antonia Skøtt (* 1911).

C. blev student fra Randers gymnasium 1948 og studerede historie og dansk ved Århus univ. Han uddannedes som psykotekniker og ansattes 1957 ved psykoteknisk institut i Randers, fra 1975 arbejdsdirektoratets psykotekniske afdeling. I hans uddannelse indgik også årskursus for erhvervsvejledere 1969–70. Interessert i samfundsproblemer, især georgeismen, var C. medstifter af retsforbundets studenterfraktion 1954 og havde en række hverv i retsforbundets organisationer i Århus og Randers amter. Han kom i ledelsen af Danmarks retsforbunds ungdom 1958, blev næstformand 1959 og formand 1962–65. Han var også aktiv i organisationer med internationalt sigte, var medstifter af Europæisk ungdom i Århus 1957, sad i bestyrelsen for Dansk Europa-unions jysk-fynske kredse 1961–63 og for Een verden i flere perioder, var næstformand i Een verdens ungdom 1964–65 og medlem af FN-forbundets styrelse 1970–74. – Arbejdet i retsforbundets ungdom førte C. ind i partiets organisationer som formand for retsforbundets presse 1965–76 og som medlem af forbundsråd og forretningsudvalg. Han var partiets landsformand 1967–74 og valgtes igen 1975. Han var i 1960erne sit partis folketingskandidat i Odder-, Ålborg- og Vrårkredsene og har fra 1971 været opstillet i Skanderborg-kredsen. Han var medlem af folketinget og gruppeformand 1973–75 og genvalgtes 1977. Som sit partis landsformand og formand for dets folketingsgruppe har C. især arbejdet for at bekæmpe grundspekulationen gennem grundskyldsbeskatning. Han har angrebet administrationsvælde og magtkoncentration og hævdede den enkelte borgers ret og uafhængighed. Parlamentarisk har han gentagne gange talt for en magtstrateregning af alle folketingets partier. Mest markant har han været i sin modstand mod dansk tilslutning til EF. Han udgav 1972 bogen *Danmark og fællesmarkedet* med argumenter mod dansk tilslutning og suverænitetsafgivelse. Han fremfører ofte i debatter sine synspunkter iltet og lidenskabeligt og kan i en hidsig diskussion komme til at virke lidt overspændt. □Foto.

Helge Larsen

Christensen, Inger, * 1935, forfatter. * 16.1.1935 i Vejle (Skt. Nicolai). F: skrædder Adolf Emanuel

Christensen, Inger

C. (* 1908) og Erna Hansine Østergaard (* 1910). ~ 8.8.1959 i Vejle med forfatter Poul *Borum, * 15.10.1934 i Kbh., adoptiv søn af guldsmed Ejnhard Villiam B. (1896–1955) og Hansine Marie Coops (1900–76). Ægteskabet opløst 1976.

Efter studentereksamen i Vejle 1954 kom C. på seminarium i Århus hvor hun tog lærereksamen 1958. Sine første digte fik hun trykt i „Hvedekorn“ 1955, -56 og -59. Inspireret af en anden Hvedekorns-forfatter, Poul Borum, lærte hun fra 1959 på kort tid en mængde moderne og klassisk lyrik (og musik) at kende og fandt i modernismens principper og tegnsprog (og i Noam Chomskys sprogfilosofi) noget der svarede til hendes egne krav om gennem ordene at vågne, at omfatte og at gå videre. I digtsamlingerne *Lys*, 1962 og *Græs*, 1963 stod C. i fuldt modernistisk flor, men med umiskendelig originalitet, og gennem hele tiåret udfoldede hun en rig produktivitet med romanen *Evighedsmaskinen*, 1964, en ironisk Kristus- og samfundsalligori, *Azorno*, 1967, på samme tid en ægteskabsroman, en mangetydigt fungerende metaroman og en kollektiv roman om en amøbeagtig gruppe personer der både skriver, spiller og reflekterer over romanen, og en række radiospil, *Spejltigeren*, 1966, *Klædt på til at overleve*, 1967, *Et uhørt spil*, 1969 – alt jævnsides med en løbende strøm af noveller, artikler, oversættelser, revytekster, oplæsningsaftener m.m.

Et treårigt kunstfondsstipendium 1966–68 gav C. ro til at samle sig om sit skelsættende værk *Det*, 1969 som hun færdiggjorde under tre måneders isolation i Rom. I 70'erne har C. hovedsagelig skrevet kortere ting (foreneligt med børnepædagogik), har debuteret som scenedramatiker med *Intriganterne*, 1972 og har med operalibrettoen til Ib *Nørholms *Den unge park*, 1970 præsteret noget på samme tid centralt og specielt. Som hendes foreløbig sidste bog står den dybsindige lange renæssancenovelle fra Italien *Det maledede værelse*, 1976. I *Lys* og *Græs* gennemspillede C. sine temaer, livet, døden, naturen, kærligheden, vanviddet og kunsten (magien) i korte, stærke prosalyriske tekster der viste sig at være små byggesten til „Det“'s sammenhængende tankeverden. „Det“ blev 60'ernes største poetiske indsats, en litterær eksplosion – og en best-seller – der af en enig kritik blev kaldt grænsesprængende, betagende, foruroligende, genial, en generations erfaring koncentreret til visionær indsigt, en skabelsesberetning på sammenlignende med Anders Arrebos Hexaëmeron. – C.s forfatterskab, og især „Det“, præges af en overvældende styrke og vilje til at gøre det umulige, at finde ord for det enkelte menneskes forsøg på at omfatte tilværelsens struktur og mening, den store skrift i alt.

(„Lykken er den forandring, der sker med mig, når jeg beskriver verden. Den sker med verden.“). Med sin konstruktive begavelse og sin næsten biologisk ynglende billed- og ordvevning, men også med understrømme af varme, harme og humor, har hun gennemført den 240 sider store digtkreds som en matematisk opgave, en musikalsk komposition og et kemisk eksperiment med sproget, digterisk båret af „en stærk sympati for livet som sådan“ og mundende ud i erkendelsen af menneskets rolle i fællesskabet og i naturprocessen: vi er naturens ord. – C. blev 1969 hædret med årets kritikerpris, 1970 med boghandlernes gyldne laurbær, 1973 med Aarestrup-medaljen og 1978 med Kjeld Abell-prisen. □Foto.

I. C. i *Harlekin*, I 1965 13; i *Berl. aftenavis* 9.8.1969; sst. 18.7.1970. – Jørgen Gustava Brandt: *Præsentation*, 1964 35–37. T. Brostrøm: *Ti års lyrik*, 1966 198–203. Samme: *Ti års kritik*, 1975 61–64. K. Zeruneith i *Bogens verden* 1967 652–55 (m. bibliografi). Samme i *Kritik*, 1975, nr. 33 86–117. Prosa, ved Erik Thygesen, 1970 191–204 (analyse af *Azorno*). Jens Kruse i *Jyllandsposten* 2.8.1973. Marie-Louise Svane i *Analysen af moderne da. lyrik II*, 1976 289–311. Iben Holk: *Til I.C.s ontologi*. En forfatterskabstolkning (utrykt mag. konf.).

Marie-Louise Paludan

Christensen, Jens, 1788–1856, landmand, politiker. * 8.8.1788 i Voldum, † 24.10.1856 sst., begr. sst. F: gårdfæster Christen Nielsen Aal (1722–1806, ~ 1° med Anne Nielsdatter, ca. 1704–83) og Anne Cathrine Alexandersdatter (1751–1816). ~ 15.7.1814 i Voldum med Kirsten Andersdatter, døbt 16.10.1791 i Voldum, † 13.10.1866 sst., d. af gårdfæster Anders Rasmussen Vestergaard (1747–1809, ~ 1° med Maren Rasmusdatter, ca. 1753–86) og Mette Madsdatter (ca. 1759–1819).

C. deltog i det holstenske felttog 1813 som dragon, fæstede 1815 fædrengården (under Claus-holm gods) og blev hoverigørende bonde og en udmærket dygtig landmand; især drev han høravl og stort havebrug, havde planteskole af frugttræer og fik gentagne påskønnelser af Landhusholdningsselskabet i hvis ånd han virkede som oplyst foregangsmand på sin egn, ivrig også for at udbrede kundskab og dygtighed blandt sine omgivelser. 1842 tilbød han (forgæves) det nævnte selskab at oprette en landbrugsskole på sin gård; han mente at der i hvert amt burde være en sådan skole for unge bondesønner. Fra 1840 fejrede han gennem flere år dronning Caroline Amalies fødselsdag (28.6.) ved afholdelse af en folkefest i sin have. 1848 blev han kongevalgt medlem af den nørrejske stænderforsamling og var den eneste bonde blandt de

kongevalgte i den grundlovgivende rigsforsamling. 1849–52 var han folketingsmand for Hørningkredsen. Politisk hørte C., der endnu i rigsdagen kunne betegne sig som „en gammel hove-ribonde“, til bondevennerne. □ Foto i folketin- get efter brændt mal.

D. E. Rugaard: Fremragende da. bønder, 1871 263–70. Alex. Rasmussen i Saml. til jydsk hist. og top. 4.r. II, 1915 53–153.

*Hans Jensen**

Christensen, Jens Christian [i"se"], 1856–1930, konseilspræsident, politiker. * 21.11.1856 i Påbøl, Hoven sg. Ringkøbing amt, † 19.12.1930 i Hee, begr. sst. F: gårdejer Mads Christian C. (1827–1904) og Karen Jensen (1833–79). ~ 21.11.1879 i Hoven med Karen Kirstine Pedersen, * 1.2.1857 i Sønder Grene, Hoven sg., † 11.2.1935 i Hee, d. af gårdejer Peder Christensen (1821–83) og Johanne Jensen (1820–88).

C.s slægt havde på både fædrene og mødrene side været selvejerbønder i Påbøl. Hjemmet på den magre hedegård var tarveligt men ikke egentlig fattigt. C. var den ældste af ni søskende og måtte allerede da han var otte år ud at tjene som vogterdreng. 11 år gammel kom han i huset hos sin farbror der var lærer i Esby på Helgenæs. Her skulle han gå i skole og i fritiden passe køer. Farbroderen var en dygtig lærer og en belæst mand der opmuntrede C. til at læse meget og gav ham lyst til selv at blive lærer. Efter konfirmationen kom han tilbage til hjemegnen og blev 16 år gammel antaget som hjælpelærer ved hovedskolen i Hoven. Sommeren 1874 opholdt han sig ved friskoler på Fyn og fik her et stærkt indtryk af den store grundtvigske vækkelse på øen. Den følgende vinter tilbragte han på Grundtvigs højskole på Marienlyst og kom derfra til Gedved seminarium hvor Peter *Bojsen var forstander. 1877 tog han lærereksamen. Den stærke grundtvigianske påvirkning gjorde indtryk på C. Endnu 1885 viser han sig som tilhænger af denne retning i et skrift han udgav dette år under forfatternavnet Paabøl. Men i resten af sit liv må han nærmest betegnes som fælleskristelig, sådan som han mange år senere gav udtryk for i de sidste linier af sine erindringer. – Efter forskellige lærerembeder, først i Vindinge ved Vejle 1877–79, siden i Uhe til 1882 og i Tamdrup vest for Horsens kom C. 1886 til Stadil nord for Ringkøbing hvor han underviste indtil han blev minister 1901. Skønt han kom fra et både kirke- ligt og politisk vågent hjem blev han relativt sent aktiv i politik. Det var provisorietidens politiske uro der vækkede ham. 1888 blev han valgt til sognerådsformand i sin hjemegn, og i landspoli- tik fik han sin debut da han 1889 deltog i et

„erobringstogt“ som en række af venstres folke- tingsmænd arrangerede til Ærø og Langeland for at vinde valgkredse for partiet. Ved valget jan. 1890 lod han sig efter nogen tøven opstille i Ringkøbing-kredsen og vandt som tilhænger af C. Berg med stort flertal over den ansete mode- rate politiker A. J. *Clausager. C. beholdt kreds- en urokket indtil han nedlagde mandatet før valget 1924.

Den bergske gruppe var blevet fordoblet ved valget 1890. De nytilkomne medlemmer var næ- sten alle vestjyder fra de egne hvor Bergs indfly- delse til det sidste var størst. Set med køben- havnske øjne tog de nye bergianere i folketin- get sig ud som en meget ensartet gruppe. Edv. Bran- des skrev senere om dem: „De smilte ikke, de indlod sig ikke med andre, de var alvorlige og grundige, de røg i vadmel lange piber.“ Men i virkeligheden var der stor forskel på dem. De mest fremtrædende af dem var C. og den senere landbrugsminister Anders Nielsen.

Christensen-Stadil – C.s kaldenavn halvfemser- ne igennem – gik med alvor til arbejdet. Det før- ste år tilbragte han med dagelange studier i rigs- dagens bibliotek så han i saglig viden kom til at overgå selv langt ældre fæller i tinget. Christen Berg så noget stort i C. – der var også ligheds- punkter mellem den gamle venstrefører og den unge: de høje og kraftige skikkelser, det stærke blik, det jyske sind var fællestræk ligesom præ- get af skolelærer-degn som især C. bevarede liv- vet igennem med det hvide kravetøj og den sorte klædesfrakke. I meget andet var der dog stor forskel mellem de to. Den bestod navnlig deri at medens Berg havde vanskeligt ved at tøjle sit temperament og til tider kom til at vise sine per- sonlige ambitioner var C.s stærke side at han til enhver tid var i stand til at bevare en urokkelig ro og skjule sine intentioner og personlige me- ninger.

Da Berg pludselig døde i efteråret 1891 blev C. uantastet gruppens fører og skulle videreføre den bergske kampfpolitik. Hans fornemste opga- ve i de følgende år blev at bekæmpe den bojsen- ske forhandlingspolitik. I disse år op til forliget i 1894 styrkedes C.s stilling, uanset at han ikke var særlig aktiv hverken som taler eller i finansud- valget hvor han 1892 fik sæde. De gamle partifø- rere Berg, Hørup og Holstein havde været farve- rige personligheder og glimrende af optræden; men i begyndelsen af halvfemserne da de gik ud af det politiske liv var der tydeligvis en trang ude i befolkningen til en ny generation af førere der måske politisk set var lavere af vækst, men mere støtte, mere besindige. C. var netop denne moderne type partifører der passede til situatio- nen – han blev båret frem af denne tendens og af

reaktionen mod det store forlig i april 1894. Skønt selv en moderat politiker af temperament for han ved denne lejlighed voldsomt frem imod de moderate i en for ham uvant følelsesladet tale. Imod forliget stod tre venstregrupper, de frafaldne 15 medlemmer af Bojsens moderate, C.s egne bergianere og de førerløse hørupper, tre uensartede grupper der kun kunne enes om at den moderate venstrepolitik havde været for moderat og den radikale kamppolitik for rabiat. C. anlagde kursen for disse grupper da han det følgende år foreslog og gennemførte at de alle stemte „stemmer ikke“ til finanslovsforslaget der indeholdt en bevilling til befæstningen. De ønskede ikke at omstøde forliget men ville holde sig fri af de moderate.

Efter valget 1895 øgedes forligsmodstanderne til 54, havde nu sammen med socialdemokraterne flertal i folketinget og valgte som sådan C. til formand for finansudvalget, den fæstning hvorfra han i de følgende år skulle dominere dansk politik. I løbet af april 1895 dannedes venstre-reformpartiet uden C.s medvirken, og det synes kun med betænkeligheder at han erstattede førerskabet for sin ensartede gruppe med posten som sekretær, siden fra 1897 som formand for det store, meget uensartede venstre-reformparti spændende fra den gamle moderate Sofus Høgsbro og den nærmest konservative P. A. Alberti til radikale københavnere som Herman Trier og Christoffer Hage. Men det var i denne egenskab hans besindige, forhandlingsvenlige væsen kom helt til sin ret. C. havde, modsat Berg, evnen til at balancere og dække over sit partis meget forskelligartede opfattelser. Han satte alt ind på at holde partiet sammen – det havde ingen hast med den endelige sejr over højre. Den ville komme af sig selv gennem en sej opslidningspolitik. En nøje kontrol med finanslovens enkeltheder gav C. en enestående magtposition der nåede langt ud i centraladministrationen. De store, tiltrængte reformer blev udsat. Trods stærke ønsker i venstre-reformpartiet modsatte C. sig således forslag til revision af grundloven, men deltog dog i mere neutrale sociale forbedringer som ullykkesforsikringsloven 1898 og husmandsloven 1899.

C. udfoldede i disse år en sikker og behersket taktik der er enestående i dansk politik – ordene var milde men hånden fast. Nogle fandt at seks år var lang tid at vente på systemskiftet, men C. opnåede til gengæld en stærkt tiltrængt stabilisering af forholdene inden for sit eget parti inden det blev regeringsparti. I regeringsforhandlingerne juli 1901 forud for dannelsen af ministeriet Deuntzer kom stabiliteten i C.s parti på en alvorlig prøvelse. C. forøgede vanskelighederne

ved sin afvisende holdning over for tanken om Hørup som minister men accept af den højreorienterede krigsminister W. H. O. Madsen. Heri lå spiren til det konfliktforhold mellem det gamle venstre og den københavnske radikalisme der blev et grundtræk i de følgende årtiers danske politik, en konflikt der kom C. dyrt at stå men hang nøje sammen med hans dybe følelse af københavnsk politik som et fremmedlegeme i venstre. Selv overtog C. det beskedne kirke- og undervisningsministerium, et område som dog havde hans store interesse. Allerede i 1890'erne havde han fremsat lovforslag der gik i retning af en udskillelse af præsternes verdslige pligter (bl.a. forslag om borgerligt ægteskab), og som minister fremsatte han nu en række vigtige kirkelige love der utvetydigt gik i retning af en adskillelse af stat og kirke på lang sigt, et synspunkt han også senere vedblev at forfægte. De kirkelige love blev vedtaget om end i meget tillempt form efter stærk modstand fra landstinget. C. kom også til at gennemføre den store skolereform af 1903 hvis hovedlinier dog var skabt tidligere. Hans indsats her var at inddrage de to skolefolk Johan Ottosen og M. Cl. Gertz i forhandlingerne.

Men C.s opmærksomhed i disse år koncentreredes dog mest om de politiske forhold i venstre hvis ledelse han i 1902 havde overladt til Anders Nielsen. C. var den dominerende kraft både i rigsdagsgruppen og i ministeriet, og begge steder kom han snart i en vanskelig dobbeltposition, i partiet fordi der helt fra 1901 herskede utryghed i venstrefløjens over for C.s egentlige holdning efter at han havde ombyttet rigsdagsbænken med ministertaburetten („Uroen i Venstre“). I ministeriet bestod vanskeligheden i at de to militære ministre, marineminister V. Jøhncke og krigsminister W. H. O. Madsen ikke kunne enes. Krigsministeren gennemførte fra 1903 en række foranstaltninger der tydeligt tilkendegav hans højreorienterede opfattelse af Københavns befæstning, det ømtålelige problem efter provisorietiden. C. følte sig forpligtet til at forsvare krigsministerens provokerende fremfærd for at bevare regeringen. Dertil kom at den radikale del af partiet søgte at fastholde ham på en udtalelse fra 1899 der nærmest gik i retning af en nedsættelse af forsvarsudgifterne. Denne udtalelse var dengang næppe et udtryk for C.s personlige opfattelse, men partiførerens forsøg på at udtrykke et synspunkt som hele venstre-reformpartiet kunne dele. Når de senere radikale så voldsomt fremførte at C. på dette punkt havde ændret mening, „tabt troen“, var det utvivlsomt også et bevidst forsøg fra radikale i København og Vendsyssel på at fremme en konfrontation.

I gennem årtier havde venstre udsat de store, nødvendige samfundsreformer indtil den dag hvor parlamentarismen var gennemført. Det blev C.s opgave at skulle lede dette store reformværk. I årene lige efter 1901 synes det imidlertid at have været C.s opfattelse at man måtte gå langsomt frem idet det nye regeringssystem først måtte stabiliseres og rodfæstes, og at hans politik derfor måtte være den modererende for at holde venstrepartiet intakt. I løbet af 1903–04 hvor den radikale opposition tog fastere, mere organiseret form indså han imidlertid at situationen i almindelighed og forsvarssagen i særdeleshed gjorde en udskillelse fra reformpartiet nødvendig. – Således bidrog han bevidst til udskillelsen af det radikale venstre i januar 1905 da krisen omkring krigsminister Madsen medførte at C.s nærmeste kolleger i ministeriet, Alberti, Ole Hansen og Enevold Sørensen demissionerede. Deutzer var ude af stand til at rekonstruere ministeriet og C. var den eneste parlamentariske mulighed så meget mere som den gamle kong Christian IX havde fået tillid til ham og gerne så ham som chef for det nye ministerium. Forinden forelagde C. imidlertid en erklæring i venstrepartiet hvori det klart udtaltes at forsvarsudgifterne ikke som forholdene lå kunne ventes reduceret. Han forlangte tilslutning til erklæringen som betingelse for at danne den ny regering. Men under den videre forhandling tilspidsedes situationen sådan at ledelsen krævede udtrykkelig tilslutning fra hver enkelt i gruppen for at kunne blive stående i partiet. Dette førte til at tretten medlemmer enten frivilligt udtrådte eller blev udelukket ved partibeslutning. Hele ministerkrisen i januar 1905 hvis forløb i det væsentlige synes at være arrangeret af C. kom til at skabe et dybt skel i dansk politik og bidrog ligesom tidligere delinger i partiet til en følelsesbetonet uforsonlighed mellem de to venstregrupper der først udjævnedes et halvt århundrede senere.

I den øjeblikkelige situation var partidelingen imidlertid uundgåelig, navnlig for C. personlig efter at han privat havde orienteret sig om Danmarks udenrigspolitiske situation og havde fået oplysninger om Tysklands opfattelse af dansk forsvarspolitik. Oplysninger herom havde C. bl. a. fået gennem sin kontakt med kaptajn L. C. F. *Lütken hvem han oprindeligt kendte gennem Sigurd Berg. Lütken var i 1901 C.s kandidat til krigsministerposten, blev senere foreslået som militærattaché i Berlin, men opnåede kun et rejsestipendium 1902–03 til et studieophold i Berlin. Lütken benyttede opholdet til i forståelse med kultusministeren men ganske mod gesandstens ønske at orientere sig om opfattelsen af Danmark i den tyske generalstab. C. holdt sin

forbindelse med Lütken og dennes rapport hemmelig for sine kolleger i ministeriet nu såvel som senere da han atter benyttede sig af Lütken i Berlin. Rapporten fra 1903 såvel som et referat af en samtale mellem kejser Wilhelm og Christian IX fra omtrent samme tid gav udtryk for at man i Tyskland behøvede sikkerhed for Danmarks neutralitetsvilje og opbyggelse af et dansk neutralitetsværn der kunne beskytte mod angreb fra andre end Tyskland. Dette måtte naturligvis påvirke C.s opfattelse af den indenrigspolitiske situation. – 14.1.1905 udnævntes C. til konseilspræsident, den første jævne borger der i kraft af sin position i vælgerbefolkningen og folketinget vandt denne post. Omkring sig havde han et homogent venstreministerium. Han forsøgte at bibeholde Christoffer Hage der havde tilknytning til de radikale, som finansminister, men da denne også ønskede at bevare trafikministeriet som han havde overtaget efter Hørup måtte han forlade regeringen. C. overtog selv som den første civile de to militære ministerier der nu sammenlagdes.

De følgende tre år kom til at betegne kulminationen i C.s liv og desuden en af de rigeste reformperioder i dansk politik. C. havde ganske vist ikke noget flertal i folketinget, efter valget 1906 kun 56 af tingets 114 medlemmer. Men han indledte nu et samarbejde med det moderate venstres ni medlemmer omkring Niels Neergaard og Klaus Berntsen. C. havde personligt ønsket dette samarbejde allerede fra 1903 men ikke fundet støtte for det i sit parti. Et udtryk for samarbejdets snæverhed var valget 1907 af Neergaard til ordfører også for reformpartiet i det vigtige forslag til en toldreform. Afgørende for regeringens muligheder for at gennemføre de store reformer var C.s evne til at vedligeholde et tåleligt forhold til det konservative flertal i landstinget og navnlig hans samvirken med lederen af de frikonservative, grev Mogens Frijs.

Der var over C.s personlighed træk der indgød hans omgivelser både sympati og respekt. Det milde, næsten enfoldige udtryk i hans ansigt med de lysende blå øjne forenedes med en udstråling af autoritet der i handling kunne virke som hårdhed. Når dertil kom hans punktlighed i aftaler, puritanske levevis og hans aldrig svigtende arbejdsevne var det ikke underligt at han i disse år stod som den ubestridte leder. Når han af modstanderne blev betegnet som upålidelig og „rævevoren“ – blev gengivet med rævesymbolet på alle tidens karikaturtegninger – hang det sammen med hans evne til at tie med sine planer og først åbenbare dem i det øjeblik de skulle realiseres. Dette var både en styrke, et udtryk for hans stærke karakter, og en svaghed der

åbnede angrebsmuligheder for de radikale og socialdemokraterne. – Nogen glimrende taler var C. ikke. Han ejede ikke Bergs agitatoriske kraft eller Hørups elegance. Hans ordvalg var skolelærerens, og der kunne over hans taler ude i landet der oftere mere havde karakter af foredrag end politisk agitation være noget enfoldigt, søndagsskoleagtigt. Hans erindringer giver i så henseende et godt indtryk. Men i rigsdagen var han en god debattør.

Mange bidrog til de store reformers gennemførelse, men det var dog C.s overblik og balancekunst der gjorde dem mulige. Først loven om arbejdsløshedsforsikring af 1907, siden den kommunale valgreform, toldloven og retsreformen fra samlingen 1907–08. Om end flere af dem fik præg af kompromis med højre i landstinget var de dog alle en fuldførelse af væsentlige punkter i venstres programmer siden 1870'erne. Af andre væsentlige resultater af C.s virksomhed i disse år må nævnes hans forhandlinger sammen med udenrigsminister Fr. Raben-Levetzau i forbindelse med prins Carls tronkandidatur i Norge efter opløsning af unionen i 1905. Det lykkedes her at føre sagen til en lykkelig afslutning uden at der rejste sig større misstemning i Sverige. Personligt gjorde C. desuden i nær forbindelse med Frederik VIII en meget stor indsats til forbedring af Danmarks forhold til Island. Det vellykkede besøg af altingsmedlemmer i København i 1906 og kongens og rigsdagens rejse til Island året efter i hvilken C. deltog jævne veje for forhandlingerne i den store Islandskommission i 1908 med repræsentation af begge landes politiske partier. C. og Hannes Hafstein ledede forhandlingerne frem til et nyt forfatningsforslag der tiltrådtes af alle kommissionens medlemmer undtagen ét, altingsmand Skuli Thoroddsen, hvorved sagen faldt.

Imidlertid stod den ømtålelige forsvarssag nu foran sin løsning efter at forsvarskommissionen i juli 1908 afgav sin betænkning. Under arbejdet med denne havde C. genoptaget sine underhåndssonderinger i Berlin gennem L. C. F. Lütken der i mellemtiden var blevet direktør i krigsministeriet. C. gik nu langt videre end i 1902–03 idet han lod Lütken direkte forhandle med den tyske generalstabs chef, general H. S. L. Moltke. Formålet med Lütkens samtaler var at få klargjort Danmarks stilling under en eventuel europæisk krig hvor Tyskland og England var modstandere, samt at forsikre den tyske generalstab om den danske neutralitetsvilje. C. medgav Lütken en hemmelig instruks i hvilken han bl.a. bemyndigede denne til at forsøge at få en erklæring fra tysk side om at ville respektere vor neutralitet. Moltke havde bragt tanken om en mili-

tærkonvention på bane, og hertil gav C. Lütken besked om at svare henholdende idet Danmark ikke kunne løbe denne risiko medmindre vi fik „væsentlige fordele til gengæld“. Hermed tænkes på Nordslesvigs tilbagegivelse. C.s private udenrigspolitik der i første omgang hemmeligholdtes for alle andre end kongen og udenrigsministeren var formentlig et særdeles risikabelt spil om den danske neutralitetslinie, farligt så meget mere som general Lütken mundtligt overfor Moltke synes at være gået noget videre end hans instruks hjemlede. På den anden side indbar samtalerne formentlig den fordel at de gav Tyskland en større tillid til Danmarks neutralitetsvilje. Lütken havde også de følgende år da forsvarssagen løstes jævnlig underhåndskontakt med Moltke, men de egentlige forhandlinger ophørte 1907. – 1919 benyttede P. Munch den da nedsatte forsvarskommission til at offentliggøre de lütkenske aktstykker som en anklage mod C. bl.a. for at have skjult akterne for de følgende ministerier, og navnlig ikke trukket dem frem ved forhandlingerne omkring verdenskrigens udbrud 1914. Sagen havde i nogen grad karakter af et personligt angreb på C. og synes ubeføjet, idet det nu vides at både Neergaard, Berntsen og flere af de radikale ministre i 1914 havde kendt de lütkenske papirer.

Igennem flere år, men navnlig i samlingen 1907–08, var justitsminister Alberti genstand for voldsomme angreb, uden at der dog fremkom egentlige beviser for sigtelsernes rigtighed. Alberti havde siden 1894 været C.s nærmeste tilhænger, „den, der bar hans slæb“, og C. hvis stærke side ikke var menneskekundskab følte sig tiltalt af Albertis effektivitet og hjælpsomhed. Imidlertid måtte angrebene der nu også indirekte blev støttet af grev Frijs, de frikonservatives fører, efterhånden gøre indtryk på C., og han besluttede sig da i sommeren 1908 til at få Alberti ud af regeringen. Da Niels Neergaard i juli blev finansminister gik Alberti af som justitsminister, men blev samtidig udnævnt til gehejmekonferensråd for at manifestere C.s fortsatte tillid til ham. To måneder forinden havde C. som midlertidig finansminister ydet et stort lån af statskassen til Alberti i dennes egenskab af formand for Den sjællandske bondestands sparekasse. Lånet der skulle løbe i fire måneder blev efter ønske af Alberti holdt hemmeligt for alle, også for de andre medlemmer af regeringen. – Efter rekonstruktionen juli 1908 syntes C. dog at stå stærkere end nogen sinde. Den jyske skolelærer var nået til ærens top da kongeparret samme sommer aflagde besøg i hans degnebolig i Hee. Men 8.9. kom katastrofen. Albertis afsløring som storforbryder ramte C. som et lynnedslag

han aldrig siden forvandt. „Min fejl er, at jeg ikke forstod eller troede på at en karakter som Albertis var mulig“ skal han have sagt samme aften hos Marie Lassen, og det var der formentlig heller ikke andre i landet der havde. C.s politiske stilling var dybt rystet, men hans personlige renhed i forhold til bedragerierne var kun få alvorligt i tvivl om. Selv bebrejdede han sig bitterligt sin alt for store tillidsfuldhed. 12.9. offentliggjorde han en henvendelse til sine vælgere der i indhold og formulering er et meget rammende udtryk for C.s tankegang og personlighed.

Af hensyn til regeringens omdømme i udlandet ønskede C. at regeringen skulle forblive indtil rigsdagen trådte sammen i oktober. Imidlertid tog udenrigsminister Fr. Raben-Levetzau alligevel sin afsked og fremtvang derved hele ministeriets afgang. Det var da som midlertidig minister C. afgav sin dybt bevægede redegørelse for rigsdagen. 12.10. dannede Neergaard regering uden C. men med tilsagn om dennes støtte. Dette tilsagn blev dog uden betydning idet C. siden med styrke gik imod Neergaards forslag til forsvarslove, hovedpunktet i ministeriets program. Det udviklede sig til en konflikt om de i Kbh.s befæstning fremskudte forter hvorunder venstreforpartiet splittedes i to grupper, den største under C., den anden under Neergaard. Ved valget i maj samme år blev venstre reduceret med mere end en trediedel, og kløften mellem modstandere og tilhængere af forslagene gravedes endnu dybere. Da lovene nu for anden gang blev forkastet i sommeren 1909 indgav Neergaard sin demission, og ministeriet Holstein-Ledreborg blev dannet med C. som forsvarsminister med det formål at lade C. som de tidligere forslags fornemste modstander finde frem til et nyt. – C.s udnævnelse til minister vakte forbitrelse i højre; der arrangeredes et protesttog til Amalienborg for at overrække en adresse imod C.s udnævnelse. Den fik dog et skarpt afvisende svar. Allerede under forhandlingerne forud for regeringsdannelsen i aug. 1909 var aftalt et kompromis i forsvarssagen mellem de tre venstregrupper hvorefter C. relativt let kunne gennemføre forslagene i rigsdagen i okt. Derefter gik han af som forsvarsminister således som han allerede ved sin tiltræden havde varslet. Kun 10 dage efter faldt ministeriet Holstein og gav plads til det første radikale ministerium. En af denne regerings første handlinger var at gennemføre beslutningen om at rejse rigsretsanklage mod C. og Sigurd Berg i forbindelse med Alberti-sagen, for C.s vedkommende på grund af lånet til sparekassen og for hans passivitet over for angrebene på Alberti 1907–08. Rigsretsdømmen faldt 17.6.1910. Den frifandt C. for straf, men udtalte

dog at han til en vis grad havde handlet uforvarsligt ved ikke at undersøge de fremsatte anklager mod Alberti.

Inden for sit parti vedblev C. dog at indtage førstepladsen. Da de tre venstregrupper 1910 forenede sig til ét parti valgtes C. enstemmigt til dets formand. I begyndelsen af 1911 gennemgik han en operation for en farlig underlivssygdom, og helt genvandt han aldrig sit helbred men gennemførte alligevel med sin store viljekraft et stort politisk arbejde i de følgende år. 1912–13 var han således folketingets formand.

Ved dannelsen af ministeriet Berntsen 1910 var C. meget aktiv, men selv ønskede han ikke trods opfordringer at indtræde. Han forbeholdt sig en oppositionel holdning til denne regerings hovedsag: grundlovsforslaget. C. mente at Berntsens forslag var for omfattende, ville splitte venstre i folketinget ligesom forsvarslovene tidligere havde gjort og siden ville blive standset af landstinget. Han opstillede derfor ligesom han tidligere havde gjort som konseilspræsident „de to tempis politik“ hvorefter først folketinget skulle ændres ved indførelse af proportionalvalg. Siden, når tiden var moden dertil, skulle det privilegerede landsting fra 1866-grundloven demokratiseres. – Da hans forslag om to tempi ikke fandt tilslutning i partiet opstillede han en række konkrete ændringer til regeringens forslag som han offentliggjorde som et samlet grundlovsforslag i sit ugeskrift „Tiden“. Heller ikke dette vandt tilslutning, men flere af dets enkeltheder kom siden ind i grundloven af 1915. I betragtning af at C. som helhed var enig i at tiden til grundlovsreformen var inde gjorde han denne reforms gennemførelse unødigt vanskelig, viste i denne sag ikke den samme politiske elegance som tidligere. Det var som om et personligt modsætningsforhold til Klaus Berntsen fik C. til at glemme at han som formand for partiet ikke kunne modarbejde det samme partis regering. Det var således C. der fremtvang ministeriet Berntsens fald efter valget 1913 for at give plads for den radikale regering Zahle. Han holdt Berntsen fast på en udtalelse under valgkampen om at regeringen ville demissionere hvis venstre ikke fik flertal. Der var dog i alle lejre enighed om at den burde blive indtil grundlovssagen var gennemført. C. insisterede imidlertid på demission skønt folketinget 17. 6.1913 forkastede hans forslag om at godkende regeringens afskedsbegæring.

I de følgende år trådte C. tilbage i en mere beskeden position i politik. Som partifører for venstre indtrådte han dog som minister uden portefølje (kontrolminister) i Zahles ministerium 1916–18. Han spillede desuden en fremtrædende rolle i forhandlingerne i Reykjavik med Island

1918 ligesom han var formand for den danske delegation i Grønlands-sagen 1924.

Under den stormfulde Påskekrise 1920 holdt C. sig så vidt muligt i en tilbageholdende situation idet han stod i en dobbelt stilling. På den ene side var han principielt enig i regeringens holdning i det sønderjyske spørgsmål og ønskede ikke et brud i venstre på denne sag. På den anden side ønskede han regeringens afgang og afholdelse af nye valg, men her var andre, stærkere kræfter samtidig i gang. Kun over for generalstrøjken var C. uforsonlig, ønskede den om fornødent standset med magt. Efter maj-valgets store venstrefremgang var det naturligt at C. atter blev regeringsleder, men han afviste kaldelsen med henvisning til sit helbred. Det blev da Niels Neergaard der blev statsminister – men han gjorde det kun på den betingelse at C. også indtrådte. C. valgte da atter kirkeministeriet. Som minister gennemførte han en ny række vigtige kirkelove der opfyldte gamle punkter på venstres program og fortsatte den demokratisering af kirkeadministrationen som C. havde begyndt i 1903. Anledningen til 1922-lovene var nærmest genforeningen med Nordslesvig, men de gik langt videre, således loven om lægmænds adgang til præsteembeder og loven om bispevalg.

Efter vedtagelsen af kirkelovene tog C. 15.8.1922 sin afsked som minister sådan som han havde bebudet ved sin tiltræden, og han meddelte desuden at han ikke mere ville stille sig til folketinget. 1924 gik C. ud af dansk politik. I de følgende år helligede han sig bl.a. ledelsen af Det danske hedeselskab som han var blevet formand for 1921. Selskabet der i en række år havde været stærkt kritiseret navnlig for sin plantagevirksomhed genvandt under C.s ledelse sin stilling uden at selskabet egentlig ændrede politik eller virksomhed.

C. udgav foruden et par kristelige skrifter også erindringsbøgerne *Fra min Barndom og Ungdom*, 1925 og *Ad Kirkesti og Kirkevej*, 1928. Desuden udgav han årlige redegørelser for sin virksomhed, *Fra Rigsdagen*, og 1910–17 ugebladet *Tiden*.

C. var sit slægtleds betydeligste danske politiker, en personlighed af enkle og store linier. Han personificerede kulminationen i dansk landbopolitik, sådan som den gennem mange trængsler nåede at blive den altdominerende faktor i dansk folkestyre for en tid. I denne henseende kom C. til at indtage en lignende plads i sit partis historie som Th. Stauning i socialdemokratiets. Men C.s virke faldt i en periode hvor vandringer fra land til by ændrede Danmark fra et landbo- til et industrisamfund. – Hans politiske liv kom til at falde i to ret skarpt adskilte halvde-

le, tiden før og efter Alberti-katastrofen 1908. Den første halvdel blev en strålende karriere hvor han uden større modstand kunne udøve sin suveræne beherskelse af det politiske spil. Han havde lært af tidligere venstreføreres fejl og kombinerede denne lærdom med sit medfødte klarsyn, sin tålmodighed og sin jyske fasthed. I den anden fase blev C. den hårdt omstridte mand. Modstandernes stadige angreb på ham fik til tider præg af en personlig forfølgelse der fyldte ham med bitterhed og måske i nogen grad slørede hans klarsyn i de sidste år. Da C. 1924 trådte ud af politik skrev L. C. Birck om ham at han „hadede Zahle, misundte Neergaard og foragtede Berntsen“. Man har i denne bastante udtalelse gode holdepunkter for C.s politik efter 1908.

Historikere har i eftertiden stået tøvende over for en endelig vurdering af C.s personlighed og virke. Han var svær at blive klog på for sin samtid såvel som for en eftertid, ikke mindst fordi han modsat flere af sine samtidige partiførere ikke efterlod sig noget privatarkiv. „Kakkelovnen er mit arkiv“ erklærede han i sine sidste år og indskærpede at alle hans personlige papirer skulle brændes efter hans død. – R. 1902. DM. 1903. K² 1904. K¹ 1905. S.K. 1905, i diamanter 1920. □ Træsnit af H. C. Olsen, 1899. Litografi af Harald Jensen, 1902. Afbildet på Paul Fischers mal. af stortingsdeputationen 1905 (Varde mus., slottet i Oslo, Fr.borg). Mal. af samme 1906. Karikaturer især i Klods-Hans ca. 1905–22, tegn. hertil af bl.a. Alfred Schmidt og Jensenius (Fr.borg), Axel Nygaard, Sven Brasch og Olaf Gulbransson, og i hæftet „Danmarks J. C. i Karikatur. Blade af en Heltesaga i Udvalg ved Johannes Dam“ ca. 1911, med tegn. af nogle af de nævnte samt Valdemar Andersen, Axel Thiess og Rasmus Christiansen. Tegn. af R. Storm Petersen (Kgl.bibl.). Mal. af N. V. Dorph, 1910 (Fr.borg), gentagelse (folketinget). Afbildet på E. Henningsens mal. af rigsdagen, 1910, og på H. Vedels mal. 1917 af grundlovsudvalget 1915 (folketinget). Buste af Carl Mortensen, 1922. Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af samme (sst.). Buste af P. Noes, 1926, og af Elo, 1929 (statsministeriet). Mal. af Thorild, 1930. Relief af E. Ølsgaard på mindsten 1933 (Påbøl plantage). Statue af Johs. C. Bjerg ca. 1950 (Ringkøbing). Foto. – Mindstenen i Hee 1956 og i Stadil. Mindesamling i Ringkøbing mus.

Hvorledes jeg blev politiker. Interviews ved Sv. Martin, 1912 22–25. J. C. C.: *Fra min barndom og ungdom*, 1925. – Udkast til en slægttavle for J. C. C., 1910. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: *Den danske regering og rigsdag*, 1901–03 41–47. Johs. V. Jensen: *Nordisk ånd*,

1911 93–103. E. Henriksen: Mændene fra forfatningskampen, II, 1914 311–60. Erling Stensgård: J. C. C.s eftermæle, 1931. Fred. Norgaard: J. C. C., 1934. Frode Aagaard: J. C. C., 1941. Bogen om J. C. C., red. Knud Ree, 1941. Bogen om J. C. C. skrevet af hans venner, 1946. Carl Trock i Dansk teol. t. 1950 159–73. Troels Fink: Spillet om da. neutralitet 1905–09, 1959. Samme: Ustabil balance 1894–1905, 1961. P. Stavnstrup: Politiske profiler, 1962 7–20. Sv. Thorsen: Mennesker i politik, 1962 9–37.

Kristian Hvidt

Christensen, Jørgen Valdemar, 1876–1934, journalist, historisk forfatter. * 10.1.1876 i Vollerup, Gimlinge sg., Sorø amt, † 20.9.1934 på kommunehosp., Kbh., begr. i Ringsted. F: gårdejer Lars C. (1845–1927) og Ane Kirstine Jørgensen (1850–1926). ~ 6.12.1902 i Ordrup med Johanne Sophie Nielsen, * 31.12.1877 i Herstedvester, † 21.3.1947 i Sorø, d. af forfatter Zakarias *N. (1844–1922) og Egerta Johanne Hoffmann (1841–87).

C. tog præliminæreksamen i Slagelse 1893 og blev s.å. medarbejder ved Sorø Amtstidende hvor han 1895–1902 var redaktionssekretær. 1902 foretog han en studierejse til Tyskland og England og sendte herfra en korrespondance om de store importhavne. 1902–03 var han ansat ved Ritzaus Bureau hvorefter han overtog redaktionen af Ringsted Folketidende. Fra redaktørstolen i Ringsted blev han en af venstrepressens kendte skikkelser, og med sin deltagelse i kommunalpolitik, fra 1929 var han medlem af byrådet, og sin stærke interesse for lokalhistorie tegnede han en stærk profil af sin landsdel, Midtjylland. Som landspolitiker fik han sværere ved at gøre sig gældende idet han flere gange forgæves stillede op til folketingsvalget som kandidat for venstre, men 1924 kom han ind som tingvalgt medlem af landstinget. Han beskæftigede sig her især med biblioteks-, arkiv-, museums- og forfatter-spørgsmål. I det faglige organisationsarbejde deltog han som formand for Provinsjournalistforeningen 1907–08 (i hvilken egenskab han gennemførte journalistkursussagen) og som formand for venstres redaktørforening 1921–24.

Som skribent var C. meget produktiv. Foruden en række jubilæumsskrifter af historisk tilsnit til virksomheder i Ringsted skrev han *Dansk Provinspresses Historie* i jubilæumsværket Dansk Provinspresse, 1925 og *Venstres Historie i korteste Træk*, 1922, men desuden lod han en stor del af sine velformede bladartikler, især om egnens kultur- og personalhistorie, udkomme i bogform, således de 8 bd. *Tider og Skikkelser i Midtjællands Historie*, 1907–31. Endvidere kan nævnes bogen om politikerne Ole *Hansen *Den første Bonde i Kongens Raad*, 1929, o.fl. Om den græsk-tyrkiske indbyggerudveksling efter ver-

denskrigen skrev han 1927 *Den store Folkeflytning*. C. var meget aktivt medlem 1912–32 af den lokalhistoriske forening. □Mindsmærke i Ringsted. Portrætrelief (folketingets bibl.). Foto.

J. V. C.: Ringsted. Fra saga- til samtid (m. bibliografi). – Ringsted folketid. 20.–25.9.1934. P. Severinsen i Årbog for Sorø amt, 1935 3–7. – Papirer i Rigsark.

Sv. Cedergreen Bech (Povl Engelstof)

Christensen, Jacob Jensen, 1873–1924, politiker, redaktør. * 21.7.1873 i Korning, Vejle amt, † 3.12.1924 i Kbh., begr. i Silkeborg. F: landarbejder Jørgen C. og Kirsten Jacobsen (* 1853). ~ 17.5.1902 i Silkeborg med Jenny Annine Madсен, * 20.3.1881 i Silkeborg, † 8.12.1959 sst., d. af væver, senere kreditforeningsdirektør Mads Anton M. (1850–1921) og Kirsten Marie Andersen (1859–1907).

Som ung typograf, udlært i Ringkøbing 1893, kom C. til Esbjerg hvor han 1898 forlod sættekassen for at blive journalist ved Vestjyllands Social-Demokrat. Da partiet to år senere besluttede at udgive et socialdemokratisk dagblad i Silkeborg overtog C. redaktørposten der. 1903 blev han medlem af Silkeborg byråd. Som bladmand, som kommunalpolitiker, og ikke mindst som agitator i de midtjyske landdistrikter vandt han tilslutning til socialdemokratiet og personlig popularitet ved sit joviale væsen og sin djærve veltalendehed. 1903 opstilledes han som kandidat ved folketingsvalget i Silkeborgkredsen, valgte 1906 og 1909, men faldt 1910 for J. Stensballe. 1913 valgte han på ny og repræsenterede kredsen til sin død. På rigsdagen var han sit partis ordfører i mange kommunale spørgsmål og i skattesager. Han var virksom for gennemførelsen af de nye baner til Silkeborg (Langå-Bramminge, Kellerup- og Bryrup-banerne). Også på det landbrugsfaglige område erhvervede C. en betydelig indsigt. Hans varmhjertede forsvar for sletlønnede skovarbejdere og landarbejdere og i det hele samfundets dårligststillede skaffede ham småkårsfolks oprigtige hengivenhed. – Sammen med Laust *Rasmussen i Fredericia og Harald *Jensen i Århus hørte C. til socialdemokratiets foregangsmænd i Jylland, og partiets fremgang i husmandskredse skyldes ikke mindst ham. Der gik stort gny over landet da han i sept. 1916 fældede selve J. C. *Christensen ved valget til formand for de jyske husmænds pengeinstitut, Kreditforeningen af ejere af mindre ejendomme på landet i Jylland. C. var medlem af den kommunale skattekommission 1910–12, af overskyldrådet fra 1919, kom i bestyrelsen for Købstadforeningen 1910, var dens næstformand 1916–24. Det sidste par år af hans liv bandt en lammelse den virksomme mand til sygelejet.

Christensen, Jacob J.

□ Mal. af O. Matthiesen og afbildet på sammes mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af M. Kaalund-Jørgensen (Silkeborg rådhus). Relief af Svend Jespersen på mindsten, 1925 (graven).

Silkeborg socialdemokrat 4., 5. og 8.12.1924. Købstadforen.s t. XXXV, s.å. 117. Julius Bomholt: Svalerne, 1957 (især 66-75).

Oluf Bertolt*

Christensen, Jens, 1882-1967, branddirektør. * 23.12.1882 i Lindholt, Sevel sg., Ringkøbing amt, † 21.10.1967 i Kbh. (Hellerup), begr. i Vejle (Nordre kgd.). F: bolsmand, sognefoged Anders C. (1843-1925) og Else Marie Jensen (1847-1935). ~ 17.10.1911 i Bredballe, Hornstrup sg., Vejle amt med Anna Herdis Laursen, * 6.3.1885 på Horstedgård, Skanderup sg., Århus amt, d. af branddirektør Laurs L. (1848-1917) og Cathrine Marie Kjær (1853-1922).

C. var musikalsk begavet og drømte om at skabe sig en fremtid som musiker. Fra sit 16. år tog han derfor ophold i Holstebro for at få musikundervisning. 1901 tog han imidlertid, uden derfor straks at opgive de musikalske studier, ansættelse som konartist hos Holstebro-sagføreren E. Falbe-Hansen der var branddirektør (agent) for Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger og tillige havde andet forsikringsagentur. På Falbe-Hansens kontor kom C. til fortrinsvis at beskæftige sig med branddirektoratets forretninger som efterhånden fangede hans interesse så stærkt at han opgav tanken om at gå musikvejen. Fra branddirektoratet i Holstebro overflyttedes han 1905 til „Landbygninger“s hovedkontor i København og var derefter med enkelte afbrydelser foranlediget ved at han udsendtes til at bestyre vakante branddirektorater beskæftiget her til 1911 da han udnævntes til branddirektør i Vejle hvor han 1917 også overtog agentur for forsikringsselskaberne Danmark og Norden.

1922 vendte han tilbage til hovedkontoret, denne gang som medlem af Landbygningernes direktion hvis formand han var fra 1928 til sin tilbagetræden 1950. Inden for forsikringskredse nød C. på grund af sin retlinede karakter, sin store arbejdsevne og sin stilfærdigt fornemme væremåde stor anseelse, og i de gensidige forsikringselskabers særlige organisationer var han en hyppigt benyttet lederpersonlighed. Han var med i ledelsen af så godt som alle de mest betydende af de gensidige selskabers foreninger. Eksempelvis kan anføres at han 1928-36 var formand for det af danske bygningsbrandforsikringer på landet oprettede nævn, at han 1935-47 var formand (næstformand 1929-35) i Foreningen af gensidige, danske Brandforsikringselskaber, 1935-37

var formand for Bygningsbrandforsikrings Foreningen, 1935-47 var formand for den danske landsektion inden for Delegationen for nordisk gensidig Brandforsikring og 1934-36 var han medlem af Assurandør-societetets Komité. Fra 1936 til sin død var C. medlem af repræsentantskabet for Forsikringsaktieselskabet Skandina-via og tillige medlem af bestyrelsen 1944-52, og endelig var han fra 1942 medlem af repræsentantskabet for Almindelig Grundejerforsikring A/S. C. har i to bøger skrevet om brandforsikringens historie. 1942 udkom *Brandforsikringen gennem 150 Aar* og 1952 *Tilbageblik i anledning af Repræsentantskabets møde nr. 100*, begge udgivet af Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger. - R. 1930. DM. 1935. K. 1942. □ Maleri af F. Henriques, 1942 (Den alm. Brandforsikr. for Landbygning.). Foto.

Børsen 20.12.1942, 28.6.1950 og 23.12.1952.

Chr. R. Jansen (Chr. Thorsen)

Christensen, Jens, 1899-1967, missionær, biskop. * 24.8.1899 i Chicago, † 24.7.1967 i Viby J., urne på Viby kgd. F: telefoningeniør Christen C. († ca. 1944) og Margrethe Poulsen († 1947). ~ 6.1.1926 i Pakistan med missionssygeplejerske, jordemoder Margrethe Rasmussen, * 4.12.1891 i Grønfeld, Mols, d. af væver Hans Marinus Rasmussen Nielsen (1859-94) og Marie Karoline Sørensen (1860-1946).

C. der stammede fra en dansk udvanderfamilie afsluttede sin teologiske uddannelse i New York 1921 og sendtes 1922 af et amerikansk missions-selskab til Indien, nordvest-grænseprovinser. Her blev han gift med en dansk missionær, sygeplejerske Margrethe Rasmussen der 1920 var blevet udsendt af den såkaldte Teltmission, senere kendt under navnet Dansk Pathanmission. Fra februar 1926 blev C. Teltmissionens første mandlige missionær og virkede sammen med sin kone med bopæl i Mardan i grænseprovinser indtil de af helbredsgrunde tog ophold i Danmark 1966. Under sit første hjemmephold 1927 lærte C. sig dansk. Verdenskrigen betød at forbindelsen til Danmark blev totalt afskåret, og C. virkede en tid som rekrutteringsofficer i den indiske hær. Under sit mangeårige virke som missionær i grænseprovinser og blandt pathanerne erhvervede C. sig et dybtgående kendskab til de lokale sprog, urdu og pashto, og til områdets kultur og traditioner. Han har formidlet oversættelser af teologiske og folkelige skrifter både til og fra pashto; væsentligst i denne sammenhæng er oversættelsen af Ny testamentet som C. foretog i krigsårene, og som indbragte ham æresmedlemskab i Det britiske bibelselskab. 1949

udgav han en introduktion til islam som religion der vandt megen anerkendelse og udbredelse; den gentryktes 1959 i en bearbejdet udgave ved østerlandsmissionæren Alfred *Nielsen. Også igennem sine korrespondancekurser for vordende missionærer fik C. stor betydning og virkede i det hele med stor flid igennem foredrag, prædikener og artikler for at vække forståelse for islammissionens nødvendighed. Nævnes bør her særlig de to bøger *Trælkvindens søn*, 1947 og *Forargelsens Gud*, 1956. Også over for muslimer tog han debatten op og søgte den åbne og ærlige konfrontation med en klar og kompromisløs luthersk kristendomstolkning som sit ståsted. – C. var en betydelig missionær, kritisk over for institutionsmission og ivrig for at holde fast ved „ordet alene“. Hans missionsstrategiske målsætning var at søge dannet en uafhængig, pakistansk luthersk kirke der selv kunne tage missionsarbejdet op ifølge den forpligtelse der måtte påhvile enhver kristen kirke. Kirken blev dannet 1955, og C. blev dens første leder og biskop, bispeviet af den svenske lutherske biskop Johs. Sandegren fra Sydindien. I de følgende år opstod der betydelige spændinger i forhold til Dansk pathanmissions ledelse hvilket 1961 førte til et fuldstændigt brud mellem missionselskabet på den ene side og kirken og C. på den anden side. Et støtteselskab fortsatte med at følge C.s arbejde og Pakistans lutherske kirke.

N. J. Rald i Kristeligt dagbl. 26.7.1967. P. G. Lindhardt i Jyllandsposten 27.7.1967.

C. C. Jessen

Christensen, Jens, * 1921, ambassadør. * 30.7.1921 i Kbh. F: fuldmægtig i justitsministeriet, senere landsdommer Christian C. (* 1890) og cand. polit. Sophie Dorthea Grønnegaard (1894–1969). ~ 28.7.1950 i Paris (b.v.) med Tove Jessen, * 27.8.1926 i Kbh., d. af grosserer Allan J. (* 1903) og Gulnare Hingstrøm (1905–72). C. blev student 1939 og cand. polit. 1945. Herefter blev han ansat i udenrigsministeriet hvor han blev sekretær 1947 og samme år fuldmægtig i det økonomiske sekretariat. Fra 1949 var han atter i udenrigsministeriet og knyttet til OEEC-delegationen i Paris, fra 1952 også til NATO-delegationen. Han blev fuldmægtig i ministeriet 1952 og fungerede fra 1954 som kontorchef. 1957–1960 var han i Wien som midlertidig chargé d'affaires og legationsråd. Fra 1960 deltog han i ledelsen af ministeriets økonomisk-politiske afdeling. 1964 blev han chef for afdelingen og fra 1966 tillige chef for markedssekretariatet. Året efter udnævntes han til ambassadør, og 1971 blev han chef for departementet for udenrigsøkonomi. C. var guvernør i Den asiatiske

udviklingsbank 1967–73. Baggrunden for C.s hurtige avancement var hans meget store indsats i forbindelse med forhandlingerne om nordisk økonomisk samarbejde og de europæiske markedsplaner. Med et charmerende humør og et hurtigt realistisk vurderende overblik har han indadtil koordineret et samarbejde med en række administrationsgrene om markedsproblemerne, og udadtil ved forhandling med fremmede diplomater skabt forståelse for danske synspunkter. I sine første kandidatår var C. knyttet til universitetet som assistent ved statistisk-økonomisk laboratorium og manuduktør. Han virkede også som lærer ved Handelshøjskolen i Kbh. Fra 1960 har han været censor ved Handelshøjskolen. C. har bl. a. skrevet artikler i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*. – R. 1957. R. 1961. K. 1968. K. 1973. □Foto.

Kr. Asbæk i Berl. tid. 30.7.1971. Annelise Bistrup i Berl. tid. 24.11.1974.

Niels Banke

Christensen, Jens, * 1928, direktør for postgirokontoret. * 17.5.1928 i Bjerndrup, Kliplev sg. F: Alma Christensen (* 1909). ~ 10.9.1950 i Ørsted med Kirsten Sørensen, * 16.11.1928 i Ørsted, d. af købmand Søren Edvard Østrup S. (1892–1946) og Helga Nielsen (* 1894).

C. blev elev i Post- og telegrafvæsenet 1944 og gennemløb derefter „karrieren“ til han 1964 blev kontrollør. Allerede tidligt kom han ind i organisationsarbejde og blev formand for den kreds af Dansk post- og telegrafforening der varetager assistenternes interesser. 1954 blev han medlem af foreningens hovedbestyrelse, 1958 næstformand og 1961–74 formand. 1961 blev C. tillige næstformand for Statstjenestemændenes centralorganisation II; 1969 blev han formand for denne organisation og året efter desuden formand for Fællesrådet for danske tjenestemand- og funktionærorganisationer. De to sidste hverv bestred han til han 1977 blev konstitueret direktør for Postgirokontoret. Som organisationsmand fik C. en særdeles solid position. Han var en dreven og smidig forhandler med hvad man kaldte et „passende“ temperament, og han værnede med fasthed sin stand mod de angreb som det i 1970'erne fra visse sider blev så moderne at rette mod den. – C. er formand for A/S Ferie- og kursusjendommen Kobæk strand, medlem af landsskatteretten, det økonomiske råd, ATP-fondens repræsentantskab og Julemærkekomiteen. □Foto.

Struer dagbl. 24.11.1976. Jyllands-Posten 25.2.1977. Politiken 16.5.1978. Berl. tid. 17.5.1978.

Finn H. Lauridsen

Christensen, John

Christensen, John, 1871–1937, maskinfabrikant. * 14.10.1871 i Århus, † 10.5.1937 på M/S Pilsudski, på Atlanten. F: murer Poul C. († 1907) og Mariane Jacobsen († 1888). ~ 25.6.1892 med Karen Marie Sørensen, * 16.1.1868 i Egå, † 1941 i Cincinnati, USA, d. af gårdejer Jens Ove S.

Kort efter sin konfirmation tog C. hyre som skibsdreng og ernærede sig fem år som sømand indtil han 1890 gik i land i Philadelphia. Som de fleste indvandrere måtte han i begyndelsen leve af tilfældige jobs, men fik dog forholdsvis hurtigt ansættelse på en maskinfabrik. Han arbejdede her til han 1904 åbnede en isenkramforretning der i de følgende år blev oparbejdet til en driftig virksomhed. 1908 solgte han isenkramhandelen og flyttede til Cincinnati, Ohio, hvor han sammen med sin landsmand, S. J. Sørensen, opkøbte et mekanisk værksted. Med C. som leder specialiserede virksomheden *The Cincinnati Gear Co.* sig i tandhjulsfabrikation. Produktionen var i hurtig vækst hvorfor der 1912 opførtes nye store fabriksbygninger, og virksomheden udviklede sig i de følgende år til at blive en af de førende i verden i sin branche. Lige fra sin ankomst til USA tog C. livligt del i det dansk-amerikanske foreningsliv. Han var med ved stiftelsen af loger under „Det danske Brodersamfund“ – langt den største af dansk-amerikanernes sammenslutninger – såvel i Philadelphia som i Cincinnati og fik allerede fra 1906 tillidshverv i organisationen. Fra 1915 blev han en af forgrundsfigurerne inden for Det danske Brodersamfund hvor han 1923 valgtes til overvicepræsident og fire år senere til overpræsident (–1934). Gennem disse år blev han gennem sine utallige besøg i de danske foreninger et samlingsmærke for danskerne i USA. Han var en ivrig talsmand for at bevare og styrke båndene mellem udvandrere og Danmark og medvirkede hertil bl. a. ved iværksættelsen af store fællesrejser til Danmark gennem 1920'erne og 1930'erne. – Han havde sæde i eksekutivkomiteen der stod bag indsamlingen til og etableringen af mindehøjen i Søndermarken „Til minde for de, der drog ud og aldrig vendte tilbage“ der indviedes 1925, og senere skænkede han som formand for den amerikanske Rebild-komité og medlem af Rebild National Parks bestyrelse et betydeligt beløb til opførelsen af Lincoln-blokkhuset i Rebild bakker. Såvel i de mange dansk-amerikanske foreninger som under sine forskellige besøg i Danmark var C. ofte hovedtaler ved møder og fester, og også derved kom han med sine særegne talegaver og sin djærve og humorfyldte personlighed til at blive en af de solideste støtter i det dansk-amerikanske arbejde på begge sider af Atlanten. – R. 1925.

Aage Heinberg: *Over Atlanten*, 1936 313–15. Arne Hall Jensen: *Den dansk-amerik. hist.*, 1937 176–77. Århus stiftstid. 11.5.1937. Carl Mygind i *Bien*, San Francisco 13.5.1937. Danmarksposten, juni 1937 23.

Erik Korr Johansen

Christensen, John Aksel, 1896–1940, maler. * 25.4.1896 i Kbh., † 2.1.1940 sst., begr. sst. (Ass.) F: skræddermester Jørgen C. (1869–ca. 1947) og Christine Regine Bolette Jensen (1873–1935). ~ 12.3.1921 i Kbh. (Frederiks) med Dagny Marie Nielsen, * 24.4.1897 i Kbh., d. af bager August Marinus N. (1870–1911) og Johanne (Hanna) Olsen (1868–1953).

C. blev udlært som barber og havde 1922–1937 sin forretning på Nørrebro, Kapelvej 7 A i kælderen. Han malede fra tiårsalderen og var som kunstner autodidakt, udviklet gennem museumsbesøg og bekendtskab med andre malere, navnlig Jens "Søndergaard. 1928 debuterede han på Kunstnernes efterårsudstilling hvor han udstillede til 1931. N.å. var han medstifter af Koloristerne som han var medlem af til sin død, men afholdt desuden flere separatudstillinger, bl.a. hos Arnbak 1935 og 1938; han deltog i Rundskueudstillingen 1935 og i udstillingen af nordisk kunst i Göteborg 1939. En mindeudstilling (over 200 numre) fandt sted i Kunstforeningen febr. 1940, og han var repræsenteret med ti arbejder på udstillingen af tegninger i Statens museum for kunst 1940–41. – Indtrykket af C.s kunst indtil ca. 1930 er meget ujævnt, med kubistiske forsøg, bibelske motiver og groteske fantasier med dødninge, kirkegårdsscener m.m. En gruppe for sig udgør hans artistbilleder fra Cirkus Belli Bellina der kan minde om Marc Chagall, ligesom der i øvrigt hos C. kan spores mangfoldige reminiscenser fra moderne kunst (Matisse o.a.); selv har han især udtalt beundring for Edv. Munch. Kernen i hans kunst er hans Nørrebrobilleder med motiver fra barberkælderen hvor han havde udsigt mod „muren mellem levende og døde“; han skildrede nonner fra Sankt Joseph, sorte i solskinet, begravelsesoptog i snefog, skøger i skumringen, „rød ambulance“ når der var sket et eller andet drama i kvarteret, optog med bannere, cyklister i blæsevej, mælkedrenge, skærslibere, snekastere og gårdsangere. En idyllisk motivverden fandt han i kolonihaverne på det yderste Nørrebro og i Vridsløsemagle hvor han siden 1936 ejede et lille landsbyhus; han skildrede her, som regel i diminutivt format, den skønhed han havde for øje, ikke blot interiører fra huset og motiver fra haven med dugdråber mellem grønne blade og svaler på telefontrådene, men også hele den kunstnerisk ikke tidligere opdyrkede omegn med moser og marker, susende vejtræer

og Herstedvester radiotårn i det fjerne. – C. der var en fremragende tegner modtog 1935 Michaelsens tegnerlegat og 1937 det Hartmannske legat. Han har 1937–39 udført nogle få raderinger med kold nål og en enkelt ætsning, i format helt ned til 3 × 3 cm. Han har malet adskillige portrætter, navnlig selvportrætter. C. findes repræsenteret i Statens museum f. Kunst med ét maleri (*Snearbejdere*, 1933) og med en række akvareller og tegninger i kobberstiksamlingen, desuden i museerne i Århus, Maribo, Randers og Ystad (*Skygger paa Muren*, 1938) samt i bibliotekstilsynet, (*Vinterdag paa Nørrebro*, 1936). □ Mal. af S. Hjorth-Nielsen 1921 og 1928. Flere selvportrætter, 1928–36.

Paul la Cour i Århus stiftstid. 9.12.1932. Leo Swane i Berl. tid. 13.5.1935 og 11.5.1937. Poul Uttenreitter i forord til katalog til udstill. hos Arnbak 1935. Leo Swane i Danm.s malerkunst, red. Erik Zahle, 1937 (4. udg. 1956). Preben Wilmann i Socialdemokraten 13.5.1937. Lars Rostrup Bøyesen i Nationaltid. 14.10.1938. Pr. W. i Socialdemokratet, Kaj Borchsenius i Politiken og Kai Flor i Berl. tid. 3.1.1940. Katalog til mindeudstill. i Kunstforen. 3.–18.2.1940. Poul Uttenreitter: J. C., 1940 = Vor tids kunst XXXI.

*Poul Uttenreitter**

Christensen, Johnny Carl, * 1930, klassisk filolog. * 5.3.1930 på Frbg. F: prokurist, senere seniordirektor Carl Johan Valdemar C. (1897–1976) og dameskrædder Clara Louise Simonsen (1898–1971). ~ 2.1.1961 i Jægersborg med ekstern lektor i engelsk ved Kbh.s univ. Lis Jensen, * 24.2.1933 på Frbg. (Skt. Markus), d. af ingeniør, direktør Kaj Leo J. (* 1905) og Henny Alvida Johanne Hansen (* 1904).

C. blev student fra Metropolitanaskolen 1948 hvorefter han var et år på Krogerup højskole. 1951–53 studerede han ved Univ. of California hvor han det sidste år også underviste i filosofi. 1955 blev han cand. mag. i klassisk filologi og engelsk fra Kbh.s univ. hvor han fra 1956 underviste. 1960 blev han univ. adjunkt, 1962 dr. phil. på afhandlingen *The Unity of Stoic Philosophy* og s.å. professor i klassisk filologi. – C. var medlem af styrelsen for Folkeuniversitetet i Kbh. 1964–75, formand 1964–69. 1965–70 var han næstformand i Filologisk-historisk samfund. Han var medlem af konsistorium 1968–72, prorektor 1971–72. Af Vetenskabsassocieringen i Lund blev han medlem 1968, og fra 1977 har han været bestyrer af institut for klassisk filologi.

C.s litterære virksomhed omfatter foruden disputatsen en række afhandlinger i faglige tidsskrifter samt *Aristoteles*, 1961 der oprindeligt var et foredrag i radioens Søndags-universitet.

Som de fleste danske klassiske filologer står C. metodisk i gæld til J. N. *Madvig, men C.s un-

dervisning bygger på et bredt spektrum af moderne lingvistik og metriske resultater som C. docerer med lige dele præcision og elegance. Dette i forening med hans udpræget pædagogiske evner har gjort ham til en skattet universitetslærer. Sine krævende administrative universitetshverv (i krisetid) har C. gennemført med loyalitet, sikker situationsfornemmelse og til divergerende parters tilfredshed.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1962 191f.

Leo Hjorthso

Christensen, Johs. Dons, se **Dons Christensen, Johs.**

Christensen, Jørgen, 1831–63, landmand, stifter af Den sjællandske Bondestands Sparekasse. * 28.2.1831 i Kirke Stillinge, † 25.10.1863 sst., begr. sst. F: gårdmand Christen Jørgensen (1790–1845) og Kirsten Jensdatter (1797–1870). ~ 21.5.1858 i Kirke Stillinge med Ane Kirstine Nielsen, * 17.3.1836 sst., † 25.6.1895 sst., d. af gårdmand og sognefoged Jens N. (1796–1874, ~ 1° 1824 med Ane Nielsdatter, ca. 1805–28) og Maren Nielsdatter (1810–63). – Far til O. *C.

C. måtte i meget ung alder efter sin fars død overtage fødegårdens styrelse. Han var tidlig udviklet, vel begavet, af et følsomt sind, meget påvirkelig i sit forhold til tidens rørelser. Han synes allerede som halvvoksen at være kommet i forbindelse med bondevennebevægelsen og fik efterhånden personlig føling med dens ledende mænd. I en alder af 22 år var han med til at virke for oprettelsen af Hindholm folkehøjskole. Kun 23 år gammel blev han 1854 formand for Sorø amts landkommunalforening der 1855 gik sammen med de tre andre sjællandske foreninger i Den sjællandske kommunal- og valgforening under J. A. *Hansens formandskab. Ved et bestyrelsesmøde i Kbh. for den nye forening 27.7.1856 rejste C. spørgsmålet om oprettelse af en spare- og lånekasse for bondestanden i Sjællands stift. Sagen vandt tilslutning på møder i Sorø amts landkommunalforening og også i andre amter; den sjællandske bondebefolkning behøvede midler til driftsforbedringer og fæstefløsning, fik også ved de opadgående tider penge at sætte på rente, men var ikke tilfreds med ledelsen af de bestående sparekasser. På et møde i Ringsted 26.11.1856 vedtoges lovene for Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Til formand valgtes C. C. *Alberti, men C. påtog sig som ulønnet tillidsmand og bestyrelsesmedlem at køre Sjælland rundt for at holde kortotage og vække interesse for sagen. Den dygtige og initiativrige bondemand døde ung til stort tab for

Christensen, Jørgen

sin stand og sin egn, men han havde øvet den bedrift at grundlægge de sjællandske bønders selvstændige pengeinstitut. □ Gravmæle rejst af Den sjællandske Bondestands Sparekasse 1864.

Jens Peter Jensen: Sjællandske bønder, 1919 165–92. Otto Christensen og J. V. Christensen: Den sjællandske bondestands sparekasse gennem 75 år, 1931. Fridlev Skrubbeltrang: Den sjællandske bondestands sparekasse 1856–1958, 1959.

*Hans Jensen**

Christensen, Jørgen, 1871–1937, handelsminister, købmand. * 3.12.1871 i Gammel Sole, Øster Sunde sg., Vejle amt, † 8.12.1937 i Vejle, begr. sst. F: gårdejer Hans C. (1841–98) og Nielsine Jørgensen (1838–1921). ~ 24.9.1897 i Engom, Vejle amt med Marie Schmidt, * 24.5.1878 i Bredsten, Vejle amt, † 2.5.1955 i Vejle, d. af mølleejer, sidst i Engom Adam Wilhelm S. (1836–1918) og Maren Vestesen (1841–99).

Oplært ved handelen etablerede C. 1897 en kolonial en gros forretning i Vejle. Som formand for Jysk kolonialgrossist forening 1915–22 og for Vejle handelsstandsforening 1919–22 var han en af de ledende i den jyske handelsstand. 1921 blev han svensk vicekonsul. Stærkt interesseret i venstres politik var han 1901–05 formand for Vejle venstreforening, 1900–03 formand for skatteligningskommissionen, 1903–22 formand for skatterådet for Vejle skattekreds og 1903–17 medlem af Vejle byråd. – Ved rekonstruktionen af ministeriet Neergaard efter at det ved gennemførelsen af loven af 21.9.1922 om statens deltagelse i reorganiseringen af Den Danske Landmandsbank var åbenbart at den i juli med handelsminister T. Rothes og N. Neergaards vidende udsendte redegørelse om bankens tab ikke var korrekt blev C. handelsminister (okt. 1922–april 1924), den første af provinshandelens mænd som beklædte denne post. Med megen samarbejdsevne, men ukendt med parlamentarisk arbejde stilledes han over for vanskelige opgaver. Han gennemførte febr. 1923 en udvidelse af loven om Landmandsbankens reorganisering så staten indtrådte som garant for alle kreditorer og marts 1924 lov om valutacentral der indførte pligt til at aflevere al udenlandsk valuta. – Ved folketingsvalget april 1924 valgtes C. i Vejle amt, men nedlagde af helbredsgrunde mandatet okt. 1924. – K.² 1923. □ Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Christensen, Jørgen Møller, se **Møller Christensen, Jørgen**

Christensen, Kay Wilhelm Louis Christian Barnekow Dollerup, * 1899, maler, grafiker. * 24.7.1899 på villa Taffelbay i Hellerup. F: politifuldmægtig, cand. jur., senere vicepolitidirektør i Kbh. Valdemar Christen Dollerup C. (1859–1933) og Camilla Louise Henriette Barnekow (1857–1920). ~ 1° 12.7.1922 i Ohlstadt, Bayern med maler Karen Margrethe Schrader, * 5.11.1898 i Kbh. (~ 2° med professor, dr. med. Ejnar *Jarløv, 1888–1961), d. af grosserer Philip August S. (1866–1933) og Ella-Henriette Lier (1875–1971). Ægteskabet opløst. ~ 2° 20.9.1935 i Kbh. (b.v.) med Lise Benzon, * 23.3.1905 i Kbh. (Jacobs), (~ 2° 1945 med kunstmaler Erik Christian Sievert, 1897–1961), d. af forfatter Otto *B. (1856–1927) og Ellen Lucinde Bramsen (1883–1965). Ægteskabet opløst. ~^o med Anne Katharina Tvermoes, * 22.11.1901 i Kbh., d. af fabrikant Holger Emil T. (1868–1938) og Astrid Hansen (1869–1933).

C. er udgået fra et højt kultiveret hjem hvor hans interesse for kunst, musik og digtning tidligt blev vakt. Bevarede billeder, malede i barneårene, viser hans allerede dengang vågne sans for farvens udtryksfuldhed og stofflige skønhed (farvereproduktioner i *Kay Christensen 14 Billeder hvoraf 12 i Olie, malt i Alderen fra det 7.–13. Aar*, 1939). Nogen egentlig skoleuddannelse som maler modtog han ikke, men enkelte kunstnere har haft stor betydning for hans udvikling. I barndommen var det den svenske Emma Grubb, senere blev det Ernst *Zeuthen og især hans tidligt afdøde ven maleren Torben Arvig Jensen (1896–1922). Stort udbytte fik han af sin læretid på kunstakademiet grafiske skole under Aksel *Jørgensen 1929–31. Men fremfor alt har rejserne i Norden og Europa med deres oplevelser af mennesker og af gammel og ny kunst præget hans kunstneriske holdning. Faderen tog ham allerede 1913 og 1914 med til Tyskland hvor kunstsamlingerne i Berlin og München gjorde et uudsletteligt indtryk på ham. Efter krigen søgte han igen til Berlin (1921) og Sydbayern (1922) hvor han blev bekendt med Rainer Maria Rilkes digtning og sluttede venskab med den ungarske digter Ödön Horvath. Fra Ohlstadt syd for Murnau tog han 1922 videre til Frankrig hvor han i foråret 1923 traf sammen med „De fire“ og Niels *Larsen Stevns. 1927 var han atter i Frankrig og 1934 og 1935 i Budapest og Wien hvor han studerede malerier og persiske tæpper. 1936 rejste han til Zürich for at se Courbet-udstillingen og derfra over Norditalien til Spanien og Portugal; på hjemvejen så han den store Cézanne-udstilling i Paris. 1937 og 1938 var han igen i Paris, og 1939–41 boede han med sin familie i Frankrig hvor han oplevede krigen på nært

hold. Efter krigsafslutningen har han delt sin tilværelse ligeligt mellem Danmark og Frankrig.

Kun 12 år gammel debuterede C. som udstiller hos Kleis („De fire“s udstilling). Deltog i Kunsternes efterårsudstilling 1919, -20, -23-29; optrådte som gæst på Grønningen 1931 og -32, men blev sidstnævnte år medlem af Decembristerne hvor han har udstillet jævnlige. Det var også her han 1942 havde en slags gennembrud med billeder, malet i Paris og Cieurac (dept. Lot) under krigen. C. har desuden været repræsenteret på talrige udstillinger i indland og udland. Sammen med Karen Schrader har C. udstillet i Kunsthallen 1930, hos Fischer og Krarup 1944 og Strandgade 30 1948; sammen med Tove Olafsson i Oslo 1961 og billedhuggeren Jean Osouf i Henning Larsens kunsthandel 1962. Separatudstillinger hos Ramme-Larsen, Klosterstræde, 1932, Kunstforeningen (Kbh.) 1944, Esbjerg kunstforening 1944, Arne Bruun Rasmussen 1949, Galerie Marseille, Paris 1951, Erling Haghfelt 1953, Ålborg kunstforening 1953, Lien, Slettestrand 1967-68 og 1971, Charlottenborg 1974 (retrospektiv udstilling), Den Permanente 1976.

Både ved sin poesifyldte forestillingsverden og sin særprægede stil indtager C. en særstilling i dansk malerkunst. Han erkender selv at have modtaget stærke indtryk af kunstnere som Edvard Munch, Paula Modersohn-Becker, Paul Gauguin, Pissarro og Odilon Redon, men hvad han måtte have fået af impulser er i hvert fald helt integreret i hans værk der er mere nordisk af karakter end fransk. Han har med forkærlighed skildret kvinden i livets aldre og roller, som barn, elskerinde, moder, i hengivelse og sorg, men han har også malet landskaber, interiører og billeder fra byer. Han betjener sig gerne af symboler (fx blomster og træsko), og hans billeder bærer poetiske eller dobbelttydige navne som *Foraarets Engle kommer til en Have*, 1930, *Den døde Soldat siger Farvel*, 1938-43, *Miriam og de blaa Stjerner*, 1939-41, *Vinden blæser Elskoven bort*, 1941, *To Børn ser en Skygge gaa forbi*, 1942, *Ordene ingen hørte*, ca. 1950, *Stenos vers*, 1950, Århus kunstmuseum. Ofte er titlerne eller vers indskrevet på billedfladen.

C.s stil og teknik slutter sig tæt til det poetiske stemningsindhold. Fra et farvefint valørmaleri i de unge år kom han i tyverne ind på en mere ekspressionistisk udtryksform for i årene omkring 1940 at nå frem til en helt personlig og stærkt fortættet malemåde hvor farvestoffet synes gennemlyst indefra, en virkning han til dels opnår ved udslibning og overmaling. C.s tegninger og litografier er nøje forbundet med hans maleri. I små penneskitser med poetiske eller sa-

tiriske titler lader han fantasien boltre sig, og i de store gennemarbejdede blyantstegninger fastholder han studier af sine modeller der senere bliver til skikkelser i hans malerier. Den blødt forløbende og mange gange fordoblede linie hvormed han omskriver og modellerer formen er hans særlige håndskrift som det er lykkedes ham at overføre intakt til litografiet.

C. har illustreret *Romanen om Tristan og Isolde*, 1941 (ved Joseph Bédier), H. C. Andersen *Aarets Historie*, 1942, Paul Géraudy *Du og jeg*, 1943 (på fransk 1944), *Kærlighedens Højsang*, 1944 (tekstbearbejdelse ved Mogens Klitgaard). Helt C.s eget værk, en syntese af digt og billeder er *Eventyret om Eviggælde og de fire Vinde*, 1948 hvor billedsiderne med hans egen håndskrevne tekst, samt omslags- og kassettepapirmønstret var tegnet direkte på stenen, (fransk udg. 1948). Som en lille forstudie til det store litografiske værk udkom i 1947 *Spindelvævet* hvor billedsider med og uden tekst er tegnet direkte på stenen. Til „Klingen“ 1942, havde C. bidraget med to litografier hvoraf det ene *Anna Perenna* er en kombination af billede og digt.

I nogle få portrætter af interessante personer har C. vist en sjældnen evne til at karakterisere mennesker, fx *Portræt. Kunstnerens Far*, (udst. 1923 og igen 1972 hos Decembristerne), Nordjyllands kunstmuseum, Ålborg; *Rektor Henrik Bang*, 1952-53 Metropolitanskolen, *Karen Blixen*, 1955, Frederiksborg.

C. er repræsenteret i Statens museum for kunst (både i malerisamlingen og i Den kongelige kobberstiksamling), samt i museerne i Ålborg, Århus, Esbjerg, Kolding, Maribo, Odense, Randers, Ribe, Sorø, Tønder, Vejen og Vejle. - 1935 modtog C. William H. Michaelsens tegnerlegat. □ Mal. af C. som femårig af Emma Grubb. Afbildet på mal. af Hjorth-Nielsen, 1929, og radering af samme s.å. Litografi af Torben Jensen, 1932. Mal. og tegn. af Otto Christensen. Foto.

Kilder. K.C.: Tegninger, udg. Otto Gelsted, 1934. K.C.: 14 billeder malt i alderen fra det 7.-13. år, 1939. Else Kai Sass: K.C., 1953 = Vor tids kunst XLVI. - Interviews i B.T. 11.3.1930. Ekstrabl. 28.12.1934 og 8.1.1936, Berl. aften 10.1.1942, Jyllandsposten 4.5.1952.

Lit. Sig. Schultz i Dagens nyheder 7.2.1934 og Nationaltid. 13.6.1938. E. Zahle i Ekstrabl. 23.5.1938. Else Kai Sass i Nationaltid. 5.1.1942, Politikens mag. 18.4.1948, Århus stiftstid. 15.1.1951 og 14.4.1953, Berl. aften 17.4.1953 (kronik). Jan Zibrandtsen i Nationaltid. 22.3. og 23.11.1944. Andr. Friis i Samleren, 1943 nr. 8 173-76. Walter Schwartz i Politiken 30.4.1948. Erik Fischer: *Moderne da. grafik 1940-56*, 1957 15 og fig. 5. *Moderne da. grafik og lyrik*, udg. Jan Garff, 1960 nr. 21. Bent Irve i Weekendavisen 4.10.1974.

Else Kai Sass

Christensen, Knud

Christensen, Knud Emil * 1895, jurist, branddirektør. * 13.7.1895 i Kbh. F: arbejdsmand ved Frbg. glasværk Christian C. (1859–1926) og Marie Cecilie Nielsen (1864–1940). ~ 16.12.1925 i Kbh. (b.v.) med Ester Davidsen, * 22.2.1899 i Kbh., d. af sølvvarefabrikant Georg Gabriel (kaldet Gerson) D. (1863–1948) og Hilda Wilhelmine Marie Schjelderup (1875–1954).

C. tog realeksamen og ansattes på kontoret i Nordisk Livsforsikrings Aktieselskab af 1897 hvor han blev til 1915 da han modtog en ledig post som dansk korrespondent i det store tyske livsforsikringsselskab Gothaer Lebensversicherungsbank. I Gotha arbejdede han til 1917 da han vendte tilbage til Kbh. og blev assistent på kontoret i Nordisk Ulykkesforsikrings Aktieselskab af 1898. I de følgende fem år havde han sin gerning her, men samtidig fandt han tid og lejlighed til at skaffe sig akademisk uddannelse. 1919 blev han student, privat dimitteret, 1923 cand. jur. og var derefter indtil 1927 fuldmægtig hos højesteretsadvokat N. H. Bache. Sidstnævnte år fik han bestilling som landsretssagfører og drev i nogle år sagførervirksomhed idet han dog stadig bevarede sin tilknytning til forsikringsvirksomheden – specielt til forsikringsselskabet Nye Danske. 1932 valgtes han til administrerende direktør for vort ældste bygningsforsikringsselskab, Københavns brandforsikring som han ledede indtil 1968. Ved siden af sit arbejde som direktør for Københavns brandforsikring havde C. en lang række andre opgaver. Med henblik på den truende krigsfare havde han ved flere lejligheder gjort sig til talsmand for gennemførelsen af en krigsforsikringsanordning for bygninger, og på udformningen af de love af 1940 og 1941 ved hvilke der oprettedes forsikringsforbund som bærere af en sådan ordning fik hans forarbejder den største indflydelse. Han blev da også udnævnt til formand for forvaltningsnævne for de omtalte krigsforsikringsforbund for bygninger, et formandskab han havde fra 1940 til 1960. Af C.s andre tillidshverv kan nævnes, at han 1935 blev medlem af bestyrelsen for Forsikringsforeningen hvis formand han var 1942–46, at han var medlem af Assurandør-societetets komité fra 1936 til 1965 (1956–57 og 1960–65 som viceformand og 1957–60 som formand), at han ligeledes 1936–65 var medlem af bestyrelsen for Fællesrepræsentationen for danske gensidige forsikringsselskaber (næstformand 1949–55, formand 1955–57 og igen 1960–65), at han var formand for Dansk Atomforsikrings Pool 1957–68, at han var medlem af bestyrelsen for tidsskriftet Assurandøren 1938–70 (formand 1955–68) og for Assurandørernes Pressebureau 1938–50 (formand 1941–50). Også på forsikringsundervisnin-

gens og forsikringslitteraturens områder har C. udfoldet en ikke ringe aktivitet. Han virkede 1930–32 som lærer og 1932–39 som lektor i forsikringsret ved Handelshøjskolens forsikringsafdeling, var 1934–57 redaktør af Assurandør-societetets domssamling, 1946–55 redaktør for Danmark af Nordisk Forsikringstidsskrift, og han har – fortrinsvis i Nordisk Forsikringstidsskrift og Assurandøren – offentliggjort flere afhandlinger og artikler, væsentligst om forsikrings- og erstatningsret. 1952–54 var C. sammen med A. Drachmann *Bentzon udgiver af 2. udg. af Kommentar til Forsikringsaftaleloven. Også uden for forsikringsvæsenets domæne havde C. forskellige tillidshverv. Han var således i en lang årrække formand for repræsentantskabet i Københavns Kreditforening samt medlem af bestyrelserne for Vanførefonden, Landsforeningen til sclerosens bekæmpelse og Kofoeds skole. C.s store interesse er flamsk malerkunst. – R. 1938. DM. 1942. K. 1950. □Foto.

Børsen 13.7.1945. K. Rostock-Jensen sst. 12.7.1955; sst. 13.7.1965. D.J. i Dansk forsikringstid. LXII 1954–55 311. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Chr. Thorsen)

Christensen, Knud, * 1914, civilingeniør. * 8.10.1914 i Dalum, Odense. F: laboratorieførstander Peter C. (1877–1932) og Clara Marie Espersen (1889–1975). ~ 1.6.1949 med Sonja Anna Kirsten Schönbeck, * 16.5.1917 i Kbh., d. af grosserer Edmund S. (1888–1956) og Emma Carlidine Pohl (1881–1959).

C. blev student fra Odense katedralskole 1933, og han tog 1940 polyteknisk eksamen som kemiingeniør. Han var to år ved De danske sukkerfabrikker og kom 1942 til Sadolin og Holmblad A/S hvor han har ydet hovedparten af sin indsats. Han blev allerede året efter forstander for dette firmas centrallaboratorium. 1953 blev han underdirektør og 1955 direktør. Fra 1974 er han medlem af selskabets koncerndirektion. Han har desuden været medlem af bestyrelsen for adskillige forskningsinstitutter m. v., således Lak- og farveindustriens forskningslaboratorium 1947–72, bestyrelsen for A/S Regnecentralen fra 1964, bestyrelsen for statens byggeforskningsinstitut fra 1965 (fg. formand 1968–71), bestyrelsen for Korrosionscentralen 1965–71, bestyrelsen for Teknisk-kemisk fond 1947–60. Han har desuden været sekretær for det teknisk-videnskabelige forskningsråd 1948–55 og sekretær for medicinalforskningsudvalget u. Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1949, og han var medlem af forskningens fællesudvalg 1965–68. – C. har også ydet en betydelig indsats for Den polytekniske læreanstalt særlig i forbindelse med lære-

anstaltens ekspansion og udflytning til Lundtofte. 1958 blev han således medlem af undervisningsministeriets planlægningsudvalg vedr. Den polytekniske læreanstalt. Fra 1965 er han censor ved læreanstalten. Allerede i studietiden var han iøvrigt medlem af Polyteknikerrådet. Også Teknologisk institut har han interesseret sig for, og han er formand for instituttets repræsentantskab og bestyrelse fra 1970. 1948 blev han medlem af Akademiet for de tekn. vidensk., og i 1969 fik han tildelt den tekniske æresdoktorgrad i anerkendelse af betydningsfuld indsats inden for den kemitekniske videnskab og fortjenstfuldt arbejde til fremme af forskningen i Danmark. – C. har ligeledes været aktiv i forskellige faglige sammenslutninger, således var han medlem af Dansk ingeniørforenings hovedbestyrelse 1947–48, formand for Danske lak- og farvekemikeres forening 1966–67, og præsident for Skandinaviske lakteknikeres forbund 1968–70.

C. har også tilknytning til bankverdenen. Han er således formand for sparekassen Bikubens tilsynsråd fra 1970 og medlem af Sparekassen Danmarks bestyrelse fra 1975. – R. 1960.

Biografi i Beretning fra Den polytekniske læreanstalt 1966–69 20f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P.H. Bendtsen

Christensen, Kristian Juul, se Juul Christensen, Kristian

Christensen, Lorenz Peter, 1882–1960, redaktør, politiker. * 10.3.1882 i Rinkenæs ved Flensborg, † 5.5.1960 i Flensborg, begr. sst. F: landmand Claus Peter C. (1839–1918) og Margrethe Marie Høck (1849–1931). ~ 26.10.1912 med Margrethe Jensen, * 29.9.1884 i Adelby sg., † 7.3.1971 i Flensborg, d. af bygmester Martin Diederich J. (1853–1934) og Anna Maria Thomsen (1853–1930).

L.P., som C. hed i Flensborg, voksede op i Sønderjylland under prøjsisk styre og blev 1898 journalistelev ved Flensborg avis hvor han blev grundigt oplært af den fremragende redaktør Jens Jessen der også brugte ham som sekretær under sit virke som dansk rigsdagsmand i Berlin. Efter Jessens død 1906 blev C. redaktionssekretær under redaktør Ernst *Christiansen. Ved krigsudbruddet 1914 blev han som andre ledende sønderjyder interneret som fordægtig men måtte 1915–18 deltage i krigen som tysk soldat; han blev iøvrigt atter indkaldt en kort tid 1944 til Hitlers aldrende „Landsturm“. Under det dansk-tyske livtag om grænsedragningen 1920 gjorde C. et vældigt arbejde og fortsatte resten af livet sit flittige virke for danskheden syd for grænsen. Ud over det krævende redaktionsarbej-

de ydede han især en indsats i byrådet i Flensborg og inden for Dansk skoleforening; fra 1921 til sin død sad han i denne forenings bestyrelse, fra 1951 som formand. 1940–46 sad han i forretningsudvalget for Dansk fællesråd for Sydslesvig og derefter i Sydslesvigsk forenings hovedstyrelse til 1958, 1947–55 i dens forretningsudvalg. 1924–55 var han medlem af Flensborg byråd og opnåede 1926 tilladelse til danske gæstespil på byens teater, den spødsle begyndelse til et rigt dansk teaterliv syd for grænsen. Da nazistyreret 1940 forbød Ernst Christiansen at arbejde på Flensborg avis måtte C. overtage chefredaktørstolen. Ved flid og sej vilje udførte han den bedrift at få den daglige avis ud selv under kristidens yderst vanskelige kår og med gentagne trusler om forbud eller værre ulykker hængende over avisen. De trusler forsvandt 1945, og avisens oplag der allerede under krigen var øget noget, steg stærkt til over 43.000 i 1948. Det betød imidlertid i de svære efterkrigsår nye tekniske problemer foruden vanskeligheder med den britiske militærregerings censur der til tider forekom urimelig. Under de følgende års tilbagegang for den danske bevægelse led avisen påny under en yderst stram økonomi. Skuffelsen over at Flensborg heller ikke efter 1945 kom hjem til Danmark overvandt C. med sit lyse sind og ved at se dansk liv i Sydslesvig, især skolevæsenet, vinde en styrke som få kunne tro på før 1939. Personligt beskeden fulgte han i politiske spørgsmål sin friske kampfælle I. C. *Møller der 1945 blev byens overborgmester, og i det daglige lyttede han til råd fra vennen Bernhard Hansen. Ved Møllers død jan. 1955 efterfulgte C. ham som vicebypræsident, og ved hans udræden af byrådet s.å. viste dette ham en sjælden hæder ved at vælge ham til æresrådmænd. Som en tysk modstander sagde ved C.s død, kæmpede han hele livet retlinet og uselvsk for Danmark, den sønderjyske danskhed og byen Flensborg, hverken knækket af modgang eller overmodig i medgang. C. redigerede bogen *Slesvig delt* (Flensborg 1922, 2. opl. 1923) og *Grænsebogen* (Flensborg 1923) og skrev større artikler, bl.a. i Franz v. Jessen: *Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900–37*, III 1938, Flensborg bys hist. II, 1955 og Sydslesvig idag, 1955–56. □ Mal. af H. Slott-Møller, 1921 (Flensborghus); portrætbuste af Astrid Noack (sst.). Buste af V. Kvederis (Da. skoleforening, Flensborg). Mal. af P. Petersen Stubbæk, 1934 (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

L.P.C. Slesvig delt, 1922 235–300 (Dagbogsoptegn. fra afstemningstiden). – Grænsevagten 1926 1–5. A. Tardieu og Fr. v. Jessen: Slesvig på fredskonferencen, 1926 37f 441f. Jacob Kronika i bogen Flensborg avis, 1969

Christensen, L. P.

197–312. Sydslesvig idag, red. G. K. Brøndsted, 1955–56. Flensborg avis 5.5.1960. Bernh. Hansen m.fl. i Dansk skoleforenings Årsberetn., Flensborg 1959–60 4–15.

Frants Thygesen

Christensen, Leif Esben, * 1924, forfatter. * 7. 8.1924 i Kbh. (Skt. Andreas). F: arbejdsmand, senere hospitalsfunktionær Hans Peter C. (1893–1968) og Karen Rasmine Sørensen (* 1896). ~ 24.10.1953 i Dragør (b.v.) med advokatsekretær Birgitte Jensine Holm Christensen, * 26.5.1926 i Skanderborg, d. af maskinforhandler Christen C. (1875–1960) og økonoma Helene Marie Rasmussen (* 1890). Ægteskabet opløst 1968.

C. stod i samtiden som en af de væsentligste prosaister omkring tidsskriftet *Heretica*. Hans debut, novellesamlingen *Tyven fra Tjørnsted*, 1951 (omarb. udg. 1965) kom samme år som Frank Jægers prosadebut *Hverdagshistorier* og peger frem mod de sære fortællere (Villy Sørensen, Peter Seeberg m.fl.) som kom til at dominere dansk prosa i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne. I C.s forfatterskab er der en nær sammenhæng mellem debutsamlingen, samlingen *Esben Grønnetræs puslespil*, 1959 og den lille fængslende historiske pastiche *Fru Ullas forløsning*, 1956. Inspirationen fra Karen Blixens forfatterskab er tydelig og måske netop dette, at stå i skyggen af en mester, har været medvirkende til at disse ting som samtiden gav en overstrømmende modtagelse hurtigt blev skubbet til side af eftertiden. Titelnovellerne fra de to samlinger og *Den rejsende fra Nytorv* fra den første og *Cellisten* fra den sidste er fine repræsentanter for den rige sproglige fabulering og tematiske mangfoldighed hos denne forfatter, der foretrak underfundigt at spille forsonerens rolle og fornægtede forkynderens. Forfatterskabet er centralt påvirket af den Jungske psykologi og bevidst upolitisk. I to samørende romaner *Træslottet* 1964 og *Firklang i Lund*, 1966 skildrer C. delvis på selvbiografisk baggrund danske flygtningelejre i Sverige under besættelsestiden. Med ironisk distance skildres de unges indre splittelse mellem heroisk selvdyrkelse og pessimistisk desperation. Krigens menneskelige omkostninger spejles i de unge flygtninge hvis afgørende ungdomsår tilbringes isoleret i et lillesamfund med brutale modsætninger og hvis personlige, moralske udvikling afstumpes af den konsekvent sort-hvide opfattelse af begivenhederne i omverdenen. Efter den bevidst underholdende spændingsroman fra det populære feriemål Torremolinus *Kvinden fra Østen*, 1967 der blev skrevet som bestilling fra radioen, fulgte *Drejobogen*, 1970. Egentlig en

nyrealistisk skildring af en filminstruktørs kamp med tre moderigtige manuskripter og hans samtidige fatale møde med kærligheden i virkelighedens verden. En vittig og ironisk skildring af den moderne kunstners arbejdsvilkår. Imellem to tendenser i sin tid, det politiske engagement og en søgen tilbage mod et urmenneskeligt fællesskab via orientalsk mystik, har C. hidtil ret ensidigt fulgt den sidste. En hovedtendens i hans forfatterskab er kampen mod teknokratiet der som menneskelig fornedrelse søger sit forbillede i insekternes statsdannelser. Modsat søger C. engageret de glemte rigdomme i menneskets indre. □Foto.

L.E.C. i *Det danske bogmarked*, 1966 695–99. Forord til Walter Schubart: *Religion og erotik*, 1969. – Erland Munch-Petersen i *Bogens verden*, 1962 410–13 (m. litt. liste). Hanne Marie Svendsen: *Romanens veje*. Værkstedssamtaler med da. forf., 1966 25–41.

Erland Munch-Petersen

Christensen, Ludvig Vilhelm, 1878–1956, socialminister, politiker. * 28.7.1878 i Kbh. (Johs.), † 25.3.1956 sst., begr. Frbg. kgd. (gravst. ophævet 1977). F: former, senere støbemester Christian Ludvig C. (1854–1937) og Ida Thomasia Madsen (1857–1946). ~ 1° 20.4.1904 på Frbg. (b.v.) med Valborg Johanne Mathilde Drews, * 5.8.1882 i Fuglebjerg, † 23.12.1936 i Kbh., d. af blikkenslager Frederik Carl Christian D. (1854–1901) og Trine Jeppesdatter (Hansen) (* 1851). ~ 2° 3.1.1938 i Skovshoved med Gerda Olivia Hammerby, * 22.3.1894 på Frbg., † 30.10.1939 i Kbh., d. af assistent i Dansk folkeforsikring Lars H. (1862–1942) og Ane Trine Jensen (1862–1931). ~ 3° 3.7.1941 i Kbh., (Pauls) med Ebba Christine Hammerby, * 23.9.1892 på Frbg., søster til 2. hustru.

C. kom i formerlære og blev svend i 1896. Kort efter var han værkstedtillidsmand, kom i fagforeningens bestyrelse og blev 1907 valgt til hovedkasserer i formerforbundet, en stilling han bevarede til 1934. Han blev også formand for sin københavnske fagforening og sad 1911–33 i forretningsudvalget for Arbejdernes fællesorganisation. Det politiske arbejde kom han ind i gennem de socialdemokratiske vælgerforeninger, først på Frbg., fra 1907 på Nørrebro hvor han 1915–33 var formand for partiorganisationen i 12. kreds. Han rykkede 1918 som suppleant ind i borgerrepræsentationen. Op igennem disse år trådte C. stedse stærkere frem inden for hovedstadens arbejderbevægelse. Med det ene ben i det faglige, det andet i det politiske holdt han en tillidindgydende balance, med retning mod midten. Han blev efterhånden selvskreven ordstyrer ved alle store arbejdermøder i Kbh. Foruden på Teknisk

skole søgte C. i sine unge dage at dygtiggøre sig på aftenskoler, på Borups læreanstalt og ved Folkeuniversitetets foredrag. Han interesserede sig altid stærkt for oplysningsarbejdet. Omkring 1916 kom han med i kredsen der samlede midler til en bygning for Borups højskole og afløste 1934 borgmester Jacob *Marstrand som formand for Foreningen til højskolens fremme i Kbh. 1924–51 var han formand for Folkets hus på Jagtvej, og 1925–50 var han formand for Arbejdernes oplysningsudvalg for Kbh. Som fagforeningsmand gik han i brechen for en forbedret lærlingeuddannelse, fik tilvejebragt en særlig former-fagskole og bidrog stærkt til at vække interessen for lærlingespørgsmålet som en forbundssag hvad der har sat sig spor bl.a. i den lærlingelov der bærer hans navn.

I borgerrepræsentationen kom C. til at beskæftige sig med flere sociale spørgsmål, han var næstformand i Hjelpekassen 1921–25, ordfører for alle boligsager og 1924–33 formand for skoleudvalget, desuden i budgetudvalget og andre udvalg. Han indtog i 20'erne en ret stærk stilling i forsamlingen og konkurrerede 1926 med Emanuel *Svendsen om formandspladsen. 1933 blev han rådmand i magistratens 2. afdeling hvor der var rig anvendelse for hans formidlende evner under det spændte forhold mellem borgmestrene Peder *Hedebøl og P. J. *Pedersen. Meget tyder på at han under den følgende udvikling inden for bystyret havde haft chancer som overborgmester om ikke Th. Stauning ved regeringsrekonstruktionen 4.11.1935 havde kaldt ham til at afløse K. K. Steincke som socialminister.

Under den socialdemokratisk-radikale reformperiode som indledtes efter landstingsvalget 1936 kom C. til at forelægge og gennemføre en række af disse års love, og adskillige af dem bærer præg af hans initiativ og de erfaringer han medbragte fra mange års praktisk beskæftigelse med sociale, faglige og kommunale problemer. Hertil hører lærlingeloven af 1937 hvori det overlades fagenes arbejdere og arbejdsgivere selv at ordne en række forhold, den skelsættende ferielov af 1938, flere ændringer i folkeforsikringsloven, bl.a. med nedsættelse af aldersrenteralderen til 60 år og adgang for kommunerne til at anvende en del af aldersrentens grundbeløb som tilskud til opførelse af billige aldersrenteboliger, forbedringer i vilkårene for kronisk syge. Hertil kommer overarbejdsloven af 1937, funktionærloven af 1938, ændringer i ulykkesforsikringsloven så denne herefter omfattede erhvervs sygdomme i højere grad end før, og en række love eller lovændringer som tog sigte på den ekstraordinære arbejdsløshed. C. traf også forberedelse til en gennemgribende revision af arbejds-

og fabriklovgivningen, men blev standset af forholdene. 8.7.1940 trådte han tilbage.

C. blev medlem af landstinget 1925, men gik 1939 over i folketinget, valgt i Kbh.s 12. kreds som han repræsenterede til 1945. Efter 1940 overtog eller genoptog han et antal vigtige hverv inden for den kooperative bevægelse, han var 1933–51 medlem af kontrolkomiteen for den socialistiske presse, fra 1940 (påny) formand for Arbejdernes fællesorganisations brændselsforretning og for Arbejderbevægelsens erhvervsråd, fra 1941 for Arbejderbevægelsens organisation til fremme af almenyttigt boligbyggeri (Arbejderbo). S.å. blev han medlem af vareforsyningsrådet, af tilsynsrådet for Sparekassen for Kbh. og omegn og næstformand i Rigsforeningen til bekæmpelse af de rheumatiske sygdomme. 1944–51 var han formand for Københavns luftværnsforening, fra 1944 for Børnenes kontor og 1945–53 for Arbejdernes Fællesbageri.

C. var ingen blændende politiker. Han hørte til de ikke få af dette slægtleds arbejderpolitikere i anden række der p.g.a. deres indsigt og soliditet i flere årtier var en uundværlig basis for arbejderbevægelsens position. □Portrætteret på Saltofts gruppebillede af socialdemokratiets mænd, malet 1934 til Folkets hus, Kbh. Mal. af Aug. Tørsleff (Arbejdernes oplysningsforbund). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXIV, 1940 96–103. – G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 48–50. Politiken 27.7.1938. H.P.S. i Socialdemokraten 28.7. s.å.

Tage Kaarsted (Oluf Bertolt)

Christensen, Karen Marie, 1871–1945, forstander, socialpolitiker. *3.2.1871 i Lille Kregome (Kregme) ved Frederiksværk, †14.9.1945 i Kbh., begr. i Kregme. F: landarbejder, senere nattevagt ved Krudtværket Jens Peter C. (1832–1915) og Bodil Kirstine Larsdatter (1842–1929). Ugift. Som tjenestepige fra sit 15. år (1886–95 i Kbh.) prøvede C. et hustyendes ofte ublide kår. 1895–98 var hun privatlærerinde i Store Lyngby, men havde igen fra 1898 pladser som tjenestepige i Kbh. Den behandling hun var udsat for hos forskellige herskaber fremkaldte hos hende en beslutning om at ville hjælpe tjenestepigestanden frem til bedre forhold. 15.11.1899 stiftedes på hendes initiativ *Kbh.s tjenestepigeforening* hvis formand hun var til 1914. I provinsen dannedes senere tilsvarende foreninger der 20.7.1904 sluttedes sammen i *De samvirkende tjenestepigeforeninger i Danmark* med C. som formand (indtil 1927). Herigennem rejste hun en kamp mod den tidsånd der gav sig udtryk i tyendeloven, skudsmålsvogten og i hint skilt ved Fruens bøge i Odense: Tjenestepiger og hunde forbydes ad-

Christensen, Marie

gang. Bevægelsen krævede bestemt arbejdstid og fritid og ordentlige opholdsrum for tjenestepigestanden, men C. satte sig også straks som mål: dens oplysning og faglige dygtiggørelse samt tilvejebringelse af et alderdomshjem. Da den bestemmelse fra den gamle grundlov der udelukkede tyendet fra valgret dukkede op i forslag til lov om menighedsråd 1901 og til lov om kommunale valg 1903–04 fik C. gennem en energisk protest-kampagne paragraffen fjernet. Det skyldes også væsentlig hendes indsats at de utiltalende folke-mærkeder som ved novembertide afholdtes i nogle jyske byer blev afskaffet fra 1909. Gennem møder, interpellationer osv. begyndte C. fra 1901, senere i samarbejde med Tyendeforbundet (landarbejderne) en kraftig bearbejdelse af den offentlige mening med henblik på tyendelovens afskaffelse hvilket skete ved loven om retsforholdet mellem husbond og medhjælper af 1921 der også bragte skudsmålsbogen til at forsvinde. 1905–10 var hun medlem af kommissionen til revision af tyendelovgivningen. Fra 1.1.1914 udkom bevægelsens organ Tjenestepigernes Blad under titlen Husassistenten med C. som redaktør indtil 1918 og igen 1920–27. Organisationerne tog navneforandring til Husassistenternes fagforening og forbund, og det skyldtes C. at denne betegnelse der oprindelig mødtes med hånlatter, gradvis vandt sproglig borgerret. 1917–21 var C. medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, valgt af socialdemokratiet, og fik i denne periode gennemført bedre arbejds- og værselsesforhold for husassistenterne på kommunens hospitaler og lignende. Straks efter organisationens dannelse 1899 fik C. oprettet et fond for skole og hjem, og nov. 1906 åbnedes Husassistenternes fagskole, Rosengården i Kbh. 1926 overgik denne til en selvejende institution hvori stat og kommune var repræsenteret og en ny stor bygning for skolens mangeartede undervisning indviedes 1927 i Fensmarksgade. C. var skolens forstander og bestyrelsens formand indtil 1938. Med husassistentterhvervets uddøen måtte skolen standse 1972. Med den viljestyrke og utrættelighed hvormed C. gennem årene forfulgte sine mål stillede hun mod den næste opgave, og maj 1934 kunne hun nedlægge grundstenen til Husassistenternes byggeforening og alderdomshjem. C. har skrevet *Tjenestepigesagen; Træk af en Tjenestepiges Oplevelser*, 1905, *Anna og Emilie*, 1914, *Vor Kamp mod gamle Fordomme*, 1917 og *En Samtale mellem to Husassistenter*, 1923, samt nedennævnte erindringer. – F.M.2. 1931. □ Maleri 1931. Foto.

M. C.: Erindringer, 1942. – Århus stiftstid. 6.1.1913. Nordsjællands venstrebl. 2.2.1930. Socialdemokraten 3.2.1931. Fr. Dalgaard: Husassistenternes fagskole

1906–31, 1931. Oskar Hansen: Husassistenternes fagskole gennem 50 år, 1956.

*Oluf Bertolt**

Christensen, Niels Christian, * 1896, chefredaktør. * 19.3.1896 i Holstebro. F: murer Jens Christian C. (1852–1901) og Ane Kirstine Nielsen (1858–1930). ~ 2.10.1936 i Skanderborg slotsk. med Gudrun Grethe Nørgård Knudsen, * 19.5.1914 i Skanderborg, d. af redaktør Jens K. (1887–1972) og Mette Kirstine Jensen (* 1888). C. tilhører den uddøende race af pressefolk der trods sparsom skolegang men med erfaring fra arbejdslivet gør journalistisk karriere. Han er fra små kår. Faderen var som murer oftest arbejdsløs om vinteren og solgte da som „uldjyd“ strikvarer rundt i sognene. Han døde da sønnen var fem år, og i skoletiden måtte C. hjælpe moderen med hjemmets opretholdelse ved eftermiddagsarbejde på Holstebro Dagblads trykkeri. Han gik i frimenighedspræsten Morten *Larsens friskole og mødte her som andetsteds en grundtvigsk påvirkning. Der var ikke råd til at lade ham få den præliminæreksamen som overbyggede skolen. Han kom i lære på bladets trykkeri men gik efter et år som uddannet typograf 1916 i gang med journalistisk uddannelse, stadig ved Holstebro Dagblad, og supplerede med et højskoleophold på Askov 1918–19. Han forblev i venstres presse, kom 1919 til Langelands Avis, 1920 til Randers Dagblad og blev 1925 redaktør af Skive Venstreblad. Den hårde konkurrence med det dominerende radikale Skive Folkeblad gav ham erfaringer som udmøntedes efter at han 1934 blev ansvarshavende redaktør af Horsens Folkeblad. Han moderniserede bladet teknisk og gav det redaktionelt et bredere vingefang. Mange abonnenter faldt dog fra da C. kort efter sin tiltræden åbnede en kampagne mod den antiparlamentariske, senere klart naziprægede Landbrugernes sammenslutning. Men han fortsatte kampagnen – også under besættelsen, trods sagsanlæg fra LS- og bondeparti-side. Abonnenterne kom igen, oplaget øgedes, og da han ved årsskiftet 1970–71 fratrådte som bladets chef var Horsens Folkeblad byens eneste avis. Uden for Horsens Folkeblad har C. taget en lang række opgaver på sig navnlig inden for presse og politik. 1922–23 sad han i Provinsjournalistforeningens bestyrelse men gled siden over i redaktør- og udgiverorganisationerne og kom i de fleste bestyrelser, ofte som formand eller næstformand. Han har arbejdet stærkt for en organisatorisk koncentration af dagspressen, og ved oprettelsen 1968 af Danske dagblades udgiverforening og arbejdsgiverforening blev han formand for begge, og efter sin fratræden 1971

æresmedlem af begge. Samme aktivitet har han vist i venstres organisationer, eksempelvis er han æresmedlem af venstre i Horsenskredsen efter at have været formand 1938–68. C. har været medlem af folketinget 1945–50, valgt i Koldingkredsen, 1953–64 valgt i Bækkekredsen, og 1943–50 sad han i Horsens byråd.

I tilbageblik citerer C. gerne Aakjærs ord: „Fra folket vi kommer, til folket vi går – dets lykke skal være vor lov“. Han ser en klar linie fra barndommens materielle kår og grundtvigske miljø og frem til sit bladlige og politiske engagement. Trods sin indsats for organiseringen af dansk og nordisk journalistuddannelse kan han ytre frygt for, at overdreven specialisering fjerner journalistikkens folkelig grundlag. Hans uadvendte sind og kontaktskabende evne har gjort sig gældende overalt i hans virke. I folketinget sluttede han sig nært til Erik Eriksen, men var i overensstemmelse med sine anlæg mere formidlingens end markeringens mand. – Dansk røde kors' mindetegn for krigshjælpearbejde 1939–45. – R. 1950. R.¹ 1960. K. 1966. □Malet portr. af Henry Bach. Foto.

N. C. C. i Pressehistorisk årbog 1970 117–33. Erindringskronikker i Flensborg avis 4.3., 5.3., 5.4, 5.5. og 28.11.1977, 18.2.1978. – Alf Schiøttz-Christensen i Dansk presse, marts 1966 1–4. – Levnedberetning i ordskapitlet.

Verner Jespersen

Christensen, Niels Otto, * 1917, landshøvding. * 1.9.1917 i Davos, Schweiz. F: stud. med. Aage Christian C. (1889–1919) og Esther Jerichow (* 1892, ~2° med civildommer Hans Anthon William Karsten, 1888–1976). ~ 16.3.1947 i Asminderød med Birte Kold-Christensen, * 23.3.1919 i Kalundborg, d. af direktør Waldemar K.-C. (1877–1947) og Sophie Nielsen (1891–1977). C. blev student fra Stenhus 1935, cand. jur. 1942 og fik 1946 beskikkelse som landsretssagfører. 1945 blev han sekretær i Grønlands styrelse, var kst. landsfoged i Nordgrønland 1947–50 og fra 1949 til rådighed for Grønlandskommissionen. 1950 blev C. kontorchef ved landshovdingeembedet og var 1955–56 kst. landshøvding. 1957 blev han kontorchef i ministeriet for Grønland. Han blev atter kst. landshøvding i Godthåb 1962 og udnævntes 1963 (–72). Under sit virke i Grønland interesserede C. sig tidligt for at skabe kontakt mellem den danske administration her og den tilsvarende i de eskimoiske områder i nabolandet Canada. Fra 1973 varetager C. handelsministeriets sekretariat for danske tilgodehavender i DDR. 1976 blev han leder af arktisk institut. – C. har været formand for bl.a. Grønlands skoledirektion, radiostyrelse og kommunale til-

synsråd og medlem af en række bestyrelser, heriblandt udvalget for samfundsforskning i Grønland 1957–62. – R. 1961. R.¹ 1967. K. 1972. □Foto.

Mads Lidegaard

Christensen, Niels Egmont, * 1927, professor i filosofi. * 17.3.1927 på Frbg. F: direktør Anton Marinus C. (1882–1964) og Dagmar Egmont-Petersen (* 1891). ~ 11.7.1946 i Hillerød (b.v.) med chefpsykolog Anne-Lise Smith, * 16.6.1927 i Jyderup, d. af stationsforstander Holger S. (* 1901) og Elisabeth Petersen (* 1906).

C. blev 1945 student (Frederiksborg) og studerede derefter filosofi ved Kbh.s univ. (mag. art. 1954) og Harvard University (1954–55). Efter i nogle år at have manuduceret til filosofikum blev han 1959 amanuensis ved Århus univ. 1961 erhvervede han den filosofiske doktorgrad og s. å. blev han docent og 1968 professor i filosofi, idet der ved universitetet oprettedes et nyt professorat i faget ved siden af det fra starten eksisterende. C. har som filosof særligt interesseret sig for fire områder: semantik, psykologiens filosofi, retsfilosofi og logik. Desuden har han redigeret og indledt bindet om David Hume i Berlingske Filosofi Bibliotek, 1966, samt skrevet om alment filosofiske emner i bl.a. „En moderne humanisme“, 1965 og tiltrædelsesforelæsnngen *Filosofien og videnskaberne*, 1968. Doktorafhandlingen (*On the nature of meanings* 1961, 2. udg. 1965, spansk udg. 1968) er et vægtigt bidrag til filosofisk semantik; 'meaning' forklares – groft sagt – som „det, der er knyttet til et udtryk i og med at dette med rette kan frembringes under særlige betingelser“. Heri ligger en sammenknytning mellem meningsbegrebet og sandhedsbegrebet som er typisk for filosofisk semantik i modsætning til lingvistik, som C. dog også har sat sig ind i (se bl.a. Langages 6, juni 1967). Til det andet område hører søndagsuniversitetsforelæsningerne *Sjæl og legeme*, 1963 og folkeuniversitetsforelæsningerne om *Psykoanalysen i filosofisk belysning*, 1961 der begge viser C.s tilslutning til det af Oxford-filosoffen Gilbert Ryle hævdede synspunkt, at betegnelser for psykiske fænomener ikke står for indre oplevelser, men for dispositioner. C.s retsfilosofiske arbejde omfatter en kritik af Alf Ross' behandling af grundlovens ændringsparagraffers refleksivitet (Juristen 1960) og et forsvar for dennes analyse af udsagn om retsreglers gyldighed mod P. Stuer Lauridsens kritik (Symposion 1976).

I en række artikler (Analysis 1965, Danish Yearbook of Philosophy 1967, 1970 & 1973, Philosophia arhusiensis 1969 & 1973 samt Philosophica 1977) har C. kritiseret den traditionelle sand-

Christensen, Niels E.

hedsfunktionelle opfattelse af de logiske konnektiver og i stedet foreslået at betragte dem som sandhedsdeterminanter, dvs. således at det sammensatte udtryk bestemmer, hvilke kombinationer af sandhedsværdier for de enkelte led der er mulige. Herved undgås de såkaldte implikations-paradokser. – Siden 1969 er C. medlem af bestyrelsen for Egmont H. Petersens fond og af dennes bevillings- og støtteudvalg samt af bestyrelsen for Egmont studentergård, Århus. – R. 1976.

Mogens Blegvad

Christensen, Otto Frederik, 1860–1933, landbrugslærer, historiker. * 13.2.1860 i Kirke Stillinge, † 24.2.1933 i Tune, begr. sst. F: gårdmand Jørgen *C. (1831–63) og Ane Kirstine Nielsen (1836–95). ~ Johanne Augusta Nielsine Nielsen, * 23.12.1861 i Præstø, † 12.6.1933 i Tune, d. af skibsbygger Carl N. og Bodil Jacobsen.

C. udgik fra et politisk vågent gårdmandshjem idet hans far var den egentlige initiativtager til Den sjællandske bondestands sparekasse. Han uddannedes ved landbruget, besøgte 1879 Tune landboskole og derefter landbohøjskolen hvorfra han 1882 tog landbrugseksamen. S.å. blev han lærer på Tune landboskole og virkede her til sin død. C. opnåede ingen fremtrædende plads som lærer eller på det landbrugsvidenskabelige felt, men i sine fag, planteavl og landbrugets historie, fastholdt han skolens oprindelige både faglige og almenoplysende linie. – Væsentligst har C. haft betydning som landbohistoriker. I talrige årgange af Tune elevers årsskrift har han behandlet emner af dansk landbrugs fortid. 1921 behandlede han skolens historie i anledning af 50-års jubilæet derefter fulgte den grundige *Ramsø-Tune Hærreders Landboforening 1874–1924*, 1924, og C. bidrog med størstedelen til *Den sjællandske Bondestands Sparekasse gennem 75 Aar*, 1931. Sin hovedindsats ydede han som medarbejder ved *Det danske Landbrugs Historie I* 1925 hvor han behandlede jordens besiddelse og brug, og i *V*, 1934–45, skulle have skildret landboforholdenes historie. Han nåede imidlertid kun at få ført fremstillingen op til ca. 1830, og den efterfølgende tid blev behandlet af A. Milthers og Fridlev *Skrubbeltrang. C. var ikke original som historiker, men hans arbejder præges af soliditet og bestræbelse på redelig fremstilling. Senere forskning har gjort hans bidrag til *Det danske Landbrugs Historie* forældet i flere afsnit. – C. besad lokalt en del tillidsherv i faglige og folkelige organisationer og var bl.a. en årrække indvalgt i ledelsen af *Den sjællandske bondestands sparekasse*.

L. O. Pedersen i *Ugeskr. for landmænd LXXVIII*, 1933 135. N. Bredkjær i *Tidsskr. for landøkonomi*, 1933 273–75. Samme i *Tune elevers årsskr.* 1933 3–12.

Claus Bjørn

Christensen, Odin Tidemand, 1851–1914, kemiker. * 4.12.1851 i Ho, Ribe amt, † 28.2.1914 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: sognepræst i Ho, sidst i Hals, Christen Thomsen C. (1814–68) og Vilhelmine Caroline Tidemand (1824–1905). ~ 1.11.1879 i Aversø, Præstø amt med Maria Cathinca Balle, * 19.5.1855 i Aversø, † 6.2.1936 i Kbh., d. af sognepræst, sidst i Aversø Johannes (Hans) Peter Ovesen B. (1810–79) og Nancy Henriette Jacobine Schack (1815–86).

C. blev student 1870 fra Ålborg, mag. scient. 1877, dr. phil. 1886, var hjælpeassistent ved universitetets kemiske laboratorium 1874–77, assistent ved Polyteknisk læreanstalts kemiske laboratorium 1877–87, lærer i kemi ved landbohøjskolen og bestyrer af dennes kemiske laboratorium 1887–1914, fra 1892 som lektor, fra 1895 som professor. – C.s videnskabelige arbejder har alle hentet emner fra den uorganiske kemi; dels har han, som elev af S. M. Jørgensen, arbejdet med kromamoniakforbindelser og andre kompleksforbindelser (1880–81 og 1890–91), og dels har han i disputatsen *Bidrag til Manganets og Fluorets Chemi*, 1886 og i adskillige afhandlinger leveret væsentlige bidrag til kendskabet til disse grundstoffers forbindelser; hans bestemmelse af fluorets atomvægt (1887) betragtedes længe som den afsluttende bestemmelse (se E. v. Meyer: *Geschichte der Chemie*, 3. Aufl., 1914, s. 369). Hans videnskabelige arbejder publiceredes i Videnskaberens Selskabs Skrifter og Oversigter samt i tyske kemiske tidsskrifter. Han var desuden 1888–91 medarbejder ved *Jahresberichte über die Fortschritte der Chemie*. – Foruden disse rent videnskabelige arbejder havde C. stor interesse for populærvidenskabelig oplysning, var i en årrække medredaktør af *Tidsskrift for Fysik og Chemi* og derefter medudgiver af *Nyt Tidsskrift for Fysik og Chemi*; han holdt hyppigt foredrag i Selskabet for naturlærens udbredelse og skrev de kemiske artikler i *Salmonsens Konversationsleksikon*. 1898–99 skrev han den af forlaget Frem udgivne *Populær Chemi* hvis betydning for at vække interessen for kemi hos den opvoksende ungdom i 1900-tallets første decennier næppe kan overvurderes. – Til brug ved landbohøjskolen skrev han *Grundtræk af den organiske Chemi*, 1888 (5. udg. 1913) og *Grundtræk af den uorganiske Chemi*, 1890 (5. ændrede udg. ved A. Christensen 1916) samt forskellige mindre vejledninger. Han omfattede sin lærergering med stor interesse og bidrog både ved denne og ved

sin populærvidenskabelige virksomhed til at naturvidenskabens resultater blev overført i praksis til gavn for landbruget. Han var fra 1890 sekretær for landbohøjskolens direktør og for dens lærerråd og fra s.å. medlem af bestyrelsen for det under Landhusholdningsselskabet henlagte fond til landmænds uddannelse. – C. havde fra sin ungdom interesseret sig levende for musik, havde endog oprindeligt vaklet mellem musik og videnskab, men en udtalelse af Aug. Vinding hos hvem han studerede klaverspil om at „een Ting er at dyrke Musikken con amore, en anden Ting at skulle leve af den“, bragte ham til at vælge videnskaben. Han var fra 1910 medlem af bestyrelsen for Frbg. kammermusikforening hvis formand han var ved sin død. – 1890 var han blevet medlem af Videnskabernes selsk. og var ligeledes medlem af Videnskabsselskabet i Kristiania. – R. 1896. DM. 1908. □Portrætteret af P. S. Krøyer på mal. af Videnskabernes selskab, 1898 (Vidensk. selsk.). Foto.

Bibliografi i Kemien i Danm. II, 1943 102–07.

Kilder. Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1886 66.

Lit. L. E. Grandjean: Biskop Nicolai Edinger Balles slægt, 1922. H. Hertel i Tidsskr. for landøkonomi, 1914 266–68. S. P. L. Sørensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., 1914 36f. Månedsskr. for dyrlæger, XXV, 1914 641f. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 420. S. Veibel i Kemien i Danm. I, 1939 219–221. A. Tovborg Jensen sst. III, 1968 105–08. *Papirer*. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Stig Veibel

Christensen, Otto Peter Nicolai, * 1898, tegner, maler. * 17.3.1898 i Kbh. F: kaptajn Christian Nicolai C. (1863–1938) og Marie Christine Olsen (1870–1913). ~ 6.8.1923 med Lis Selmer-Petersen, * 9.12.1896 i Korsør, d. af forpagter Christian S.-P. († 1904) og Christine Olsen (1882–1960).

Som ung opsøgte C. maleren Kristian *Zahrtmann der ganske vist ikke havde skole længere men af hvem han dog fik vejledning. Derefter fik han undervisning hos Karl *Schou og endelig hos Harald *Giersing indtil han besluttede at blive bladtegner. Han arbejdede for Dagens Nyheder og Ekstrabladet og har fra 1931 været knyttet til det Berlingske hus. Som bladtegneren „Otto C.“ har han i det væsentlige arbejdet med portrætter med vægten lagt på en skarp og præcis personkarakteristik. De er ofte bragt som selvstændige bidrag med tekst, gerne et interview også af C. De ca. 2000 bevarede originaler er deponeret i Nordjyllands kunstmuseum. Tegninger af C. findes desuden i Den kgl. kobberstiksamling. Jævnside hermed har C. dyrket malerkunsten. Han debuterede på Kunsternes efterårsudstilling 1915 og har senere ud-

stillet på Charlottenborgs forårsudstilling. Også som maler har portrætteret været hans speciale, og han har i årenes løb udført en anelig række hvoraf mange skildrer fremtrædende personligheder inden for politik, erhvervsliv og kunst. Flere findes på det Nationalhistoriske museum på Fr.borg. C. har haft separatudstillinger i Galleri Hybler i Kbh. 1966, som udsendte Otto C., 30 tryk, i Roskilde bibliotek 1974 og Nordjyllands kunstmuseum 1975. – R. 1958. □Tegnet selvportr. ca. 1930 (St.mus.) og 1948. Foto.

Gunnar Jespersen i Berl. tid. 15.3.1978.

Henrik Bramsen

Christensen, Ove Christian, 1856–1909, pianist. * 18.8.1856 i Kbh. (Trin.), † 5.11.1909 sst., urne på Vestre kgd. F: restauratør Peter C. (1824–97) og Mathilde Christine Heilmann (1818–90). ~ 25.7.1883 i Kbh. (Petri) med Alma Caroline Hedvig Wengler, * 3.3.1860 i Kbh. (Petri), † 11.1.1950 sst., d. af kurvemager Johan Frederik Robert W. (1825–1902) og Frederikke Henriette Riise (1833–1906).

C. viste tidligt musikalske evner og undervistes allerede som dreng i klaver og violin af brødrene E. W. og Fr. Ramsøe, senere, da han var tretten år gammel, studerede han klaverspil hos Edmund *Neupert og regnedes snart for en af dennes talentfuldeste elever. 1876–77 gennemgik han musikkonservatoriet, hvor Niels W. *Gade og J. P. E. *Hartmann var hans lærere, og hvor han fortsatte sin uddannelse i klaver og violin hos Neupert og Valdemar *Tofte. Kort efter sin afgang fra konservatoriet drog han til Skt. Petersborg hvor han blev medlem af det kejserlige kapel (kejserlig kammermusicus), først i sin egenskab af violinist, senere som pianist, en stilling, han dog af helbredshensyn en halv snes år efter måtte opgive. Han vendte herefter hjem til Kbh. hvor han blev en meget yndet lærer i klaver og ret hurtigt kom til at spille en rolle i det københavnske musikliv som solist og kammermusikspiller og ved sin intelligente fortolkning høstede betydelig anerkendelse. Et klaverpædagogisk værk af ham *Technik. Studien für Klavier zur höchsten Ausbildung*, 1905 har haft stor betydning. C. var stifter af det private musikselsskab *Vor forening* der under selskabelig form samlede en talrig kreds af musikvenner i Kbh. Hans sidste år var mærkede af hans svage helbred. Til hans minde oprettedes 1917 af Ernst Michaelsen og C.s datter Vera Michaelsen et legat hvis reinteindtægt tildeles en dansk musiker. Tit. professor 1900. □Radering af H. Nik. Hansen, 1898. Foto.

Christensen, Ove

Angul Hammerich på fundatsen for prof. O. C.s mindelegat. H. E. Giersing: Erindr. fra Danm. og Rusland, 1942 18–20 39 61f.

*Erik Abrahamsen**

Christensen, Peter, 1877–1932, kemiker. * 4.12.1877 i Ikast, Ringkøbing amt, † 26.7.1932 i Odense, begr. sst. F: lærer Ludolph Christian C. (1840–1905) og Jacobine Christine Petersen (1846–1925). ~ 18.5.1913 i Rudkøbing med Clara Marie Espersen, * 6.2.1889 i Rønne, † 20.6.1975 i Ordrup, kbh.s amt., d. af urmager, senere telefontekniker Niels Peter E. (1854–1930) og Jensine Margrethe Christine Folkmann (1858–1924).

C. lærte praktisk landvæsen 1892–97, blev landbrugskandidat 1900 og var assistent ved landbohøjskolens agrikulturkemiske laboratorium 1900–07. 1907 blev han forstander for Dalum landbrugsskoles nyoprettede kemiske laboratorium som han 1920 overtog og flyttede til Odense hvor han til sin død drev det under navnet Dansk landbrugs- og handelslaboratorium. I sin assistenttid offentliggjorde C. flere arbejder af analytisk-kemisk indhold i danske og tyske tidsskrifter mens han senere kun meddelte sine resultater og erfaringer i Ugeskrift for Landmænd og i publikationer fra Dalum landbrugsskole. Alle hans arbejder drejer sig om stoffer der har betydning for landbruget, eller hvor handelsanalyserne frembyder særlig interesse. Han havde forudset den udvikling inden for landbruget der ville gøre laboratorieundersøgelser, fx af jordens kalktræng, af landbrugets råprodukter og dets færdige produkter, nødvendige og havde lagt arbejdsprogrammet for det laboratorium hvis forstander han var, derefter. Kendt er navnlig hans kontrol af foderstofblandinger. – 1919–23 var C. medlem af udvalget til undersøgelse af industriel udvinding af luftkvælstof til gødningsfabrikation. 1927 udgav han *Danske Landbrugsplanters Indhold af Mineralstoffer*.

S. Veibel: Kemien i Danm. II: Dansk kemisk bibliografi 1800–1935, 1943 107f. – Tidsskr. for landøkonomi, 1932 565.

Stig Veibel

Christensen, Peder, 1564–1610, præst * 1564 i Ribe, † 5.12.1610 i Vejle, begr. sst. ~ Mette Jacobsdatter, † 12.11.1607 (~ 1° 1601 med kannik i Oslo Laurids Hansen Mule, † 1603), d. af biskop i Odense Jacob Madsen *Vejle (1538–1606) og Karen Baggessdatter (ca. 1549–1615).

C. blev 1584 student fra sin fødebyss skole. Fra den tid begyndte han en række almanakoptegnelser der vel især drejer sig om hans egne personlige forhold, men dog også indeholder ad-

skillige værdifulde bidrag til tids- og personalhistorien. Da ripenseren dr. Anders *Krag 1586 blev professor ved Kbh.s univ. blev C. en slags tjener eller amanuensis hos ham, hørte stadig hans forelæsninger og fulgte ham på hans rejser når han i lægepraksis blev hentet ud til sjællandske eller skånske herregårde. Han hørte til det første sæt alumnier på det nyoprettede Valkendorfs kollegium 1588, og n.å. ledsagede han Krag da denne som læge fulgte med prinsesse Anna på hendes mislykkede rejse til Skotland. 1591 tiltrådte han en huslærerplads hos fru Kirstine Lykke, enke efter rigskansler Eiler *Grubbe til Lystrup, Sjælland, og 1595–1601 ledsagede han hendes sønner på en studierejse til forskellige kalviniske universiteter (Herborn 1595) i Tyskland og Schweiz. I Basel tog han 1599 magistergraden. Efter sin hjemkomst blev han 1603 sognepræst i Vejle. Han var tillige provst i Nørvangs hrd. □ Maleri 1609 (Vejle k.).

P.C.s almanakoptegn. 1584–95 i Kirkehist. saml. 3.r. II, 1877–80 472–522. – P. Terpager: Ripæ Cimbricæ descriptio, 1736 605f.

*Bjørn Kornerup**

Christensen, Peder, 1874–1954, politiker, borgmester. * 8.6.1874 på Skåde mark, Holme sg., ved Århus, † 31.10.1954 i Helsingør, begr. sst. F: gårdmand Christen Rasmussen (1826–1915) og Ane Jensdatter (1836–77). ~ 1° 13.9.1896 i Helsingør (Olai) med Nielsine Lovise Frederikke Nielsen, * 1.3.1873 sst., † 28.5.1909 sst., d. af smedesvend Christian Rasmussen og Christine Nielsen (1840–1912). ~ 2° 21.4.1914 i Helsingør (Olai) med Jenny Kirstine Nielsine Olsen, * 3.4.1890 i Reerstrup, Tikøb sg., d. af husejer, arbejdsmand Jens O. (1852–1924) og Grethe Jensen (1857–91).

C. kom 1890 i mekanikerlære i Århus og arbejdede samtidig på en mineralvandsfabrik. 1892 kom han i forbundt på Helsingør Skibsværft som maskinbygger, blev udlært 1896. Han havde fået arbejde i Kbh. da lockouten 1899 udbrød, benyttede så tiden til at tage maskinpassereksamen og kom s.å. tilbage til skibsværftet i Helsingør. Her blev han sine kammeraters tillidsmand da smedefaget 1901 fik oprettet den første tillidsmandsoverenskomst, var afdelingskasserer 1903–06 og formand 1906–13. 1906 forlod han faget og blev lokal medarbejder ved Social-Demokraten (til 1915), samtidig var han forretningsfører for Arbejdernes fællesorganisation. Allerede gennem smedenes bestyrelse havde han virket for oprettelsen af kooperative virksomheder, og disse bestræbelser førte efterhånden til at der udviklede sig en vidtforgrent kooperativ virksomhed i Helsingør med kulforretning, fæl-

lesbageri (1907), teatervirksomhed, billedteater (1910), trælasthandel, fællesslagteri, barber- og frisørforretning (1918). Disse virksomheder blev drevet i forbindelse med fællesorganisationen med C. som forretningsfører 1906–19. 1923 trådte han atter til for at reorganisere selskaberne, herunder også brugsforeningen og forblev herefter i spidsen for ledelsen. 1914 var han hovedmand for dannelsen af De sammensluttede fælles- og andelsbagerier i Danmark og var formand til 1919. Fra oprettelsen 1922 til 1925 og igen 1933–36 var han formand for Det kooperative fællesforbund i Danmark der navnlig omfatter brugsforeninger og arbejdernes kooperative selskaber i Kbh. og provinsbyerne. Han var medstifter af forsikringselskabet Dansk kooperativ assurance og dets formand fra 1934. – Socialdemokratiet havde i ham en fremtrædende repræsentant i Nordsjælland; han sad med enkelte afbrydelser i partiets hovedbestyrelse og forretningsudvalg 1908–40. 1918–19 var han medlem af det af partiet, dets rigsdagsgruppe og De samvirkende fagforbund nedsatte socialiseringsudvalg. 1918–20 var han medlem af folketinget (for Helsingør-kredsen) og i denne egenskab bl.a. virksom for gennemførelsen af biblioteksloven, var medlem af biblioteksrådet 1920–33. 1924–33 sad han i bestyrelsen for Arbejdernes oplysningsforbund. 1930 indvalgte han i landstinget (for 2. landstingskreds) og blev her stærkt benyttet af sit parti ved behandlingen af kommunale og erhvervspolitiske anliggender. Sin hovedgerning lagde C. i Helsingør. 1906 kom han ind i kommunalbestyrelsens kasse- og regnskabsudvalg, fra 1909 var han den politiske ordfører i byrådet, 1919–46 borgmester. Straks efter hans tiltræden blev den kommunale administration reorganiseret, alderdomsforsorgen sat i system og hele den sociale forsyng efterhånden moderniseret, boligbyggeri og kommunal udstykning fremmet og de kommunale værker udviklet til værdifulde aktiver. Især gik C. i brechen for en erhvervsmæssig udbygning af de muligheder Helsingør frembyder i turistmæssig henseende og for tilvejebringelse af kulturelle goder for byens befolkning, bl.a. ved erhvervelse af lystarealer, forbedring af havne- og badeforhold, modernisering af veje osv. 1921–34 var han formand for Foreningen af købstadkommunale elektricitetsværker der bl.a. beskæftiger sig med fællesindkøb af brændselsolie, næstformand i Danske elektricitetsværkers forening 1923–34. På dette felt (elektriciteten) har C. også gennem sit rigsdagsarbejde haft en betydelig indflydelse på den organisationsmæssige udvikling og på tilrettelægningen af de fremtidige retningslinier her i landet. – C. har skrevet to grundbøger for

studiekredse, sammen med Fr. Dalgaard *Kooperation*, 1925, 2. udg. 1931, sammen med Johs. Hansen *Kommunalkundskab*, 1933, og under medvirkning af den kommunale administration udgivet en stor håndbog, *Kommunestyret i Helsingør 1890–1930*, 1928. I 1936 var han blandt stifterne af Arbejderbevægelsens erhvervsråd. C.s hverv var talrige, og periodisk kunne der være noget rastløst over hans færden; men som hovedregel gælder at han formåede at rumme problemerne i de vidt forskellige områder hvor hans virke faldt. Partiet og ikke mindst Stauning værdsatte hans sjældne arbejdskraft og evne til at finde praktiske løsninger i snart sagt enhver situation. □Buste af Rud. Tegner, 1933 (Tegners mus.) Mal. af H. C. Bärenholdt, 1943 (Helsingør rådhus). Foto.

Nordsjællands socialdemokrat 29.11.1931. Nordsjælland 30.11. s.å. Socialdemokraten 8.6.1934. Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 402–405. Fr. Dalgaard i Kooperationen XXXI, 1954 218f. – Papirer i Rigsark.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Christensen, Poul, 1854–1935, landbrugsminister, politiker. * 8.7.1854 i Assenløse, Dåstrup sg., Kbh.s amt, † 5.4.1935 i Kbh., begr. i Kirke-Flinterup, (Flinterup), Sorø amt. F: husmand Christen Hansen (1827–60) og Sidse Poulsdatter (1819–1901, ~ 2° 1863 med husmand Anders Sørensen, Viby Sj., 1813–86). ~ 1.12.1881 i Kirke-Flinterup med Karen Marie Pedersen, * 16.1.1854 i Næsby ved Sorø, † 2.11.1915 i Kbh., d. af husmand og hjulmand Morten P. (1821–1901) og Kirsten Thomasen (1823–98). Oplært i landbrug og som træskomager overtog C. 1878 et hus i Ødemark ved Sorø som han under sin mangeårige politiske virksomhed drev som et mønsterbrug. Han var fra sin ungdom politisk interesseret og var medlem af sognerådet 1882–88 og 1900–08. Efter C. C. *Albertis mandatnedlæggelse 1889 optrådte C. som kandidat til folketingsmandatet i Sorøkredsen. Han havde under forsvarsagitationen deltaget i adskillige møder og under megen opmærksomhed imødegået forsvarsagitorerne. Der var imidlertid langtfra enighed om hans kandidatur, og en gruppe vælgere ville opstille overretssagfører, senere folketingsmand Alfred *Christensen, Kbh. Ved en sogneafstemning fik C. 560 stemmer mod 398 til Alfr. Christensen der derefter trak sig tilbage. Ved valget 1890 opnåede C. som venstres eneste kandidat 1181 stemmer mod højres kandidats 743.

Flere af de ledende vælgere havde før valget udtalt håb om „senere at skaffe gamle Alberti en værdig Afløser“, men C. hævdede sig fortrinligt

Christensen, Poul

som medlem af tinget hvor han straks sluttede sig til den hørupske gruppe som han siden trofast fulgte. Han gik således imod forslaget 1894 og deltog i dannelsen af venstrereformpartiet 1895. Da C. Th. Zahle, K. L. *Fogtmann, Alfr. Christensen m.fl. udelukkedes af partiet januar 1905 sluttede C. sig til deres nye gruppe, folketingets venstre, og dermed maj 1905 til det radikale venstre. C. holdt Sorøkredsen uafbrudt til valgkredsomlægningen 1918. Han valgtes da til landstinget fra 2. kreds men faldt 1920. Trods mangelfuld ungdomsuddannelse var C. en skoletaler hvis sprog vakte opmærksomhed ved sin sætningsmæssige orden og akademiske korrekthed. Sammen med Zahle og Vilhelm *Lassen var han en af den begyndende husmandsbægelses dygtigste talsmænd. Han stillede i 1890'erne sammen med J. K. *Lauridsen forslag i folketinget om ekspropriation af lensgodser til husmands-lodder, var det radikale venstres ordfører ved gennemførelsen af almindelig valgret til de kommunale råd 1908 og gennemførte som landbrugsminister i det første ministerium Zahle 1909-10 højere løn for skovarbejdere og fik administrationen af forskellige bevillinger på finansloven bl.a. landbrugslotteriets overskud, overført til husmandsforeningerne. 1896-1905 var C. revisor i Den Sjællandske Bondestands Sparekasse. Under det politiske opgør efteråret 1909 om rigsretstiltale mod J. C. *Christensen og Sigurd *Berg, da P. A. *Albertis bedragerier over for sparekassen var klarlagt, beskyldte venstre C. for at have været vidende om besvigelserne. Zahle lod da politiet foretage en undersøgelse der rensede C. Under det andet ministerium Zahle var C. 1913-18 medlem af finansudvalget samt ordfører for loven om amtsrådsvalg 1916. Ved siden af sin rigsdagsvirksomhed var han medlem af arbejdsrådet 1901-19 og 1913-31 og næstformand i Østifternes Brandforsikring 1901-18, derefter formand og direktør 1918-35. □Træsnit. Afbildet på H. Vedels mal. 1918 af grundlovsudvalget 1915 og på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (begge folketinget). Tegn. og to mal. af sidstnævnte (det ene i Østifternes Brandforsikring). Foto.

N. P. Bransager og Palle Rosenkranz: Den danske regering og rigsdag, 1901-03. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905-55, 1955. Politiken 28.10.1909. J.V. Christensen i Tiden 20.3.1914. Politiken, Berl. tid. og Venstres folkeblad 6.4.1935.

Helge Larsen (J. Hassing Jørgensen)

Christensen, Povl, 1909-77, grafiker. * 2.6.1909 i Kbh. (Christians sg.), † 9.7.1977 i Helsingør, begr. sst. F: grosserer Hans Christian C. (1880-

1963) og Petrea Christensen (1881-1950). ~ 9.11.1938 i Kbh. (Kastelsk.) med Else Marie Ida Heramb, * 6.12.1916 i Stubbekøbing, d. af læge Herman H. (1885-1917) og Karen Kristine Lemming (1890-1970).

Efter forberedelse på Teknisk skole kom C. 1926 på kunstakademiets malerskole som elev først hos Ejnar *Nielsen og 1928-29 hos Aksel *Jørgensen som derefter blev hans lærer på akademiets grafiske skole. Her fik han en grundig indsigt i de grafiske teknikker og ikke mindst deres anvendelse i bøger hvilket var et emne der optog C. meget. På akademiet videreudviklede han sit allerede i sin tidlige ungdom udprægede talent for menneskeskikkelsens udfoldelse i rum, interiører såvel som landskaber. Hans grafiske eller tegnede blade viser en lykkelig kombination af teknisk kunnen og stor billedskabende evne. Desuden, når det gjaldt illustrationer, hans lydhørhed over for teksterne. C.s sjældne evner trådte klart frem i hans illustrationer fra 1933 i træsnit til *En Landsbydegns Dagbog* hvor han placerede sig som en fremragende illustratør af især danske klassikere (foruden Blicher: Oehlenschläger, H. C. Andersen, Brorson, Kingo, Ambrosius Stub, J. L. Heiberg, P. M. Müller, m. fl.) hvortil er føjet illustrationer også til nyere forfattere (Tom Kristensen, Kaj Munk, Hemingway m.fl.). Hans foretrukne teknik til bøger er træsnit, men han anvendte også litografi og radering. Enkelte af bøgerne er illustreret med reproduktioner efter grafik og adskillige med reproduktioner efter pennetegninger. I alt har C. illustreret ca. 60 bøger med originalgrafik og et lignende antal med reproduktioner. Hertil slutter sig et stort antal grafiske enkeltblade ofte i stort format og ligesom bogillustrationerne kraftfulde i formen og livfulde i beretningen.

Nogle af de bedste er udført i Bergen hvor han var lærer på kunstscolen 1955-57. Han tegnede 1967 et frimærke (Frelsens hær). Ved siden af grafikken har C. arbejdet med andre teknikker, i de yngre dage med oliemaleriet hvor han også hurtigt nåede en forbavsende modenhed. Med sine skildringer fra land og by knyttede han sig til den såkaldte „Odsherredgruppe“. Senere arbejdede han lejlighedsvis med pastel og akvarel og i sine sidste år også med collager i kraftige farver. C. udstillede første gang på Kunstnernes efterårsudstilling 1929 og siden en årrække her foruden et par år på Charlottenborg. Senere udstillede han på Corner-udstillingen, hos Koloristerne, Decembristerne og endelig som medlem af Den frie udstilling. Han har haft separatudstillinger 1938 (Arnbak), 1941 (Fischer & Krarup), 1948 (Illums bolighus), 1962 (Clausen) og 1969 retrospektiv udstilling i biblioteket i Hel-

singør. C. modtog gennem årene mange legater og hædersbevisninger og blev 1970 æresmedlem af kunstakademiet. □ Mosaik af Aage Strand udst. 1945. Træsnit af Hans Kongslev, 1947. Tegn. af Otto Christensen, 1959 (Fr.borg). To raderinger af Anna Klindt Sørensen. Foto.

Bibliografi. Poul Holst: P.C. En bibliografi (m. indledn.), 1968.

Kilder. Interview i Samleren, 1943 181–84. P.C. Bogillustrationer. 1960. P.C. Af Erik Fischer, 1961 = Danske grafikere II. Grafikerne P.C., 1969.

Lit. Aksel Jørgensen i Bogvennen, ny r.1, 1945 1–26. W. Schwartz: Dansk illustrationskunst, 1949 162–77. Samme i Tidsskr. for bogvenner, 1955–60, I nr. 7 167–77. Poul Carit Andersen sst. nr. 8 195–200. Erik Dal: Danske H. C. Andersen-illustrationer 1835–1975, 1975 135–48. H. P. Rohde: Blicher illustrationer, 1976 71–78. V. Schade: 20 profiler i da. grafik, 1977 10–13.

Henrik Bramsen

Christensen, Christian Axel Richard, 1843–76, klassisk filolog. * 26.1.1843 i Kbh. (Slotssk.), † 2.8.1876 i Trørød, begr. i Kbh. (Holmens). F: kgl. forrider, senere melhandler og husejer Mads C. (Aarup) (1812–75) og Anna Kirstine Wissing (1816–79). ~ 4.10.1871 i Kbh. (Johs.) med Antonie Eleonore (Anthonore) Tscherning, * 5.7.1849 i Kbh. (Trin.), † 27.8.1926 på Usserød sygehus, d. af krigsminister A. F. *T. (1795–1874) og Eleonora C. Lützwow (1817–90). – Far til Axel Anthon *Bjørnbo. Bror til Godfred *C.

C. blev student 1861 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og tog 1868 filologisk-historisk embedseksamen. Allerede fra 1863 virkede han som lærer i latin og græsk ved Borgerdydskolen i Kbh. 1871 erhvervede han den filosofiske doktorgrad ved sit skrift *Sophisterne* hvori han, til dels i tilslutning til G. Grote, søger at bestemme de græske sofisternes kulturhistoriske betydning. Efter at have indgået ægteskab begav han sig sammen med sin hustru på en henvend to-årig rejse, væsentlig til Italien og Grækenland, under hvilken han syslede med arkæologiske og topografiske studier. Efter sin hjemkomst genoptog han sin skolevirksomhed og holdt tillige forelæsninger ved universitetet som privatdocent. Han trådte desuden ind i redaktionen af Tidsskrift for Filologi og Pædagogik i hvilket han skrev adskillige afhandlinger om Athens historie og topografi. Hans arbejder udmærker sig ved grundighed og nøjagtighed men er noget tunge i formen. I Det filologisk-historiske samfund hvis formand han var 1864–71 spillede han en fremtrædende rolle ligesom også ved ledelsen af det nordiske filologmøde i Kbh. 1876. Af et større arbejde om Grækenlands historie i oldtiden som han syslede med i sine sidste år udgav hans enke den del han havde fået færdig (*Grækenland i de*

ældste Tider. 1878). – Hustruen **Anthonore** var uddannet som blomstermaler og udstillede alle-rede fra 1867 på Charlottenborg, 1893 fik hun årsmedaljen. Som lærer i faget underviste hun dronning Louise og dronning Olga af Grækenland. – □ Træsnit 1876 og 1877, det sidste af H. P. Hansen. Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1871. S. L. Tuxen i Nordisk t. for filologi, Ny r. III, 1877–78 279–83. – Breve til R.C. i Kgl. bibl.

*Hans Ræder**

Christensen, Richard (* 1887), se **Christensen, Godfred**

Christensen, Sophus Andreas, 1861–1943, matematiker. * 18.9.1861 i Holbæk, † 3.1.1943 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: kreaturkommissionær Anders Frederik C. (1820–96) og Karen Marie Malling (1822–1900). ~ 6.4.1887 i Nykøbing F. med Frederikke Edvardine Rasmine Nielsen, * 27.9.1860 i Nykøbing F., † 21.9.1948 i Kbh., d. af skibsfører Rasmus N. (1812–60) og Marie Freuchen (1826–1908).

C. blev student 1879 fra Roskilde, tog magistergraden 1884, fik universitetets guldmedalje 1888 for en afhandling om Euklids 10. bog og blev 1895 dr. phil. ved en fremstilling af matematikkens udvikling i Danmark og Norge i 1800-tallet. Bogen gav anledning til at en forglemt afhandling af Caspar *Wessel blev fremdraget hvori denne før Gauss havde behandlet komplekse tal. 1883–90 virkede C. som matematik- og fysiklærer ved Schneekloths skole og var bestyrer af et kursus til maskinisteksamen 1884–90. Derpå blev han 1890 ansat ved Odense katedral-skole hvor han blev overlærer 1902. Han kom 1909 som rektor til Nykøbing katedralskole hvor han forblev til afgang 1930. Fra 1901 var han revisor i Østifternes hypotekforening. – C.s matematiske studier var særlig rettet mod matematikkens historie og skolens lærebøger. Han viede dog de fleste kræfter til det praktiske liv hvor hans administrative evner kom ham til gode. Som skolemand tog han virksomt del i det højere skolevæsens udvikling og var bl.a. medlem af opgavekommissionen for studentereksamen. Også det kirkelige menighedsliv og folkebibliotekssagen havde hans interesse. – R. 1918. DM. 1930.

P. Freuchen i Pol. 5.1.1943. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Poul Heegaard**

Christensen, Hans Severin, 1867–1933, filosof. * 19.3.1867 i Rønne, † 19.1.1933 i Kbh., begr. i Gentofte. F: købmand Hans Christian Julius C.

Christensen, Severin

(1830–94) og Laura Christine Margrethe Sørensen (1829–1901). ~ 5.9.1896 på Frbg. med Elna Emilie Henriques, * 27.5.1866 sst., † 4.3.1938 i Gentofte, d. af sekretær, senere hospitalsinspektør, justitsråd Vilhelm Moritz H. (1828–89) og Marie Christine Rasmussen (1826–1913). C. blev student 1885 fra Rønne og cand. med. 1892. Efter at have gjort tjeneste som kandidat foretog han en studierejse til udlandet og begyndte 1896 at praktisere i Kbh. hvor han 1905–10 var assistent ved poliklinikkens afdeling for børnesygdomme og fra 1913 til året før sin død kommunelæge. 1918–23 var han medlem af værgerådet. – C. forfattede en række skrifter foruden talrige artikler hvori han kraftigt, ofte stærkt polemisk, talte individualismens sag over for en samtid der efter hans mening overså nødvendigheden og værdien af personlighedslivets udvikling og i alt for høj grad tolererede statens indblanding i spørgsmål der måtte betragtes som ganske private. I sine rets- og moralfilosofiske arbejder (*Naturlig Ret paa Grundlag af ækvivalent Kompensation*, 1907, *Ret og Uret*, 1909. (s.å. på svensk), *Retsstaten. En Fremstilling af det offentlige Livs Etik*, 1911, (2. udg. 1922) der sammen med *Naturlig Ret* udkom i en svensk bearbejdelse *Social Etik*, 1913, *Professor Torp som Retsfilosof*, 1911, *Reismoral i Privatliv og Statsstyrke*, udg. i fællesskab med Axel Dam og C. Lambek, 1916 (s.å. på svensk), *Fra Magtstat til Retsstat*, 1924) søgte C. at vise, at man med udgangspunktet i den tendens til kompensation („lige for lige“) der som en „social naturlov“ har dannet grundlaget for alle tiders og steders samfundsliv, vil kunne formulere et moralprincip der indeholder minimumsbetingelserne for et roligt og trygt samfundsliv og frembyder de bedste ydre muligheder for personlighedslivets udvikling. Ud fra dette princip er de handlinger moralske der er bestemt ved hensynet til at ydelse og modydelse (vederlag) afvejes således at de er ækvivalente med hinanden, og som resulterer i at „enhver får og beholder sit o: det ved ækvivalent ydelse erhvervede øje“. Ved dannelsen af Danmarks retsforbund der i væsentlig grad er præget af C. og hans tanker i forbindelse med georgeistiske synspunkter tilsigtes virkeliggørelsen af „retsstaten“. Da C.s moralprincip for ham havde almengyldighedens karakter mente han at der med det var åbnet vej for en videnskabelig etik (*Etikens logiske Begrundelse*, 1912, *Om Muligheden af en objektiv eller videnskabelig Etik*, 1929). – Ud fra sin opfattelse af filosofien som „læren om livsværdier“ fremstillede C. i en række afhandlinger (bl.a. *Livsfilosofiske Omrids*, 1914, „*Hvad Filosofi er*“ (Vor Tid, 1, 1915), *Indad. Det sjælelige Værdigrundlag*, 1918, „*Ett kun-*

garike för en livsåskådning. Till belysning av det kategoriska imperativet, 1926 (på dansk 1933)) en livsfilosofi der i første række tager sigte på det karakterdannende (til dels i tilslutning til L. Feilberg, men med bestemt afstandtagen fra dennes metode og naturvidenskabelige analogier), men i øvrigt indeholder en teistisk farvet livsanskuelse hvor „den intuitive vejning“ af livsværdierne spiller hovedrollen. – Til C.s forfatterskab hører også, foruden nogle lægevidenskabelige artikler, en novelle og en række oversættelser bl.a. af Nietzsche, G. Th. Fechner, John Ruskin, O. M. Donaldson. □Foto.

H. Munch-Petersen i Ugeskr. for retsvæsen, 1908, B 179–82. C. Torp sst. 1911, B 193–203. J. C. Kall: *Filosofi og religion*, 1915 87 121–55. Jørgen Fr. Jørgensen i Vor tid, II, 1918 676–95. Viggo Cavling og Jørgen Fr. Jørgensen i Politiken 10., 15. og 16.10.1918. Anathon Aall: *Filosofien i Norden*, Oslo 1919 188f. Sv. Ranulf: *Moralen og samfundet*, 1927 18–23. C. Lambek i Højskolebl. 1933 60–63, samme i Det frie blad XIII, 1933 51–54. A. Dam i Berl. tid. II.2.1933. Alf Ross: *Kritik der sogenannten praktischen Erkenntnis*, 1933 387–90.

S. V. Rasmussen*

Christensen, Sophy Adolphine (ved dåb: Sophie Adolfine), 1867–1955, møbelsnedker. * 10.1.1867 i Holbæk, † 31.7.1955 på Bispebj. hosp., urne på Bispebj. kgd. F: skibsfører Frederik Adolph C. (1833–99) og Christiane Andersen (1841–84). Ugift.

C. var fra sit syttende år da moderen døde og faderen anbragtes i en stiftelse henvist til at sørge for sig selv. Hun ernærede sig et par år ved husgerning, men kom så ind på Aksel Mikkelsens sløjdkursus, og herfra søgte hun der var blevet påvirket af den moderne kvindebevægelse 1890 optagelse som lærling på et snedkerværksted hvortil en kreds af ligesindede damer ydede hende pekuniær støtte under læretiden. Samtidig nød hun undervisning på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder der ledes af arkitekten, professor Vilhelm *Klein og dennes hustru Charlotte *Klein. Dette ægtepar fattede interesse for den energiske og lærelystne unge kvinde og støttede hende på forskellig vis, bl.a. tog de hende med på rejser til Tyskland, Italien og Frankrig. 1893 aflagde hun svendeproe og foretog derefter en rejse til Chicagoudstillingen. 1895 grundlagde hun som den første kvindelige snedkermester i Danmark et møbelsnedkeri i Ravnborggade. Efter en tre års studierejse bl.a. til Frankrig for at lære moderne kunsthåndværk at kende overtog hun 1907 stillingen som forstander for Tegne- og kunstindustriskolen som hun ledede med myndighed til 1916 da hun atter overtog sin forretning som møbelsnedker. Hendes speciale som snedker har været montering af

hele hjem. En af de første bestillinger hun modtog som mester var et skab hun udførte for daværende kronprinsesse Louise, en gave til prins Christian (X). 1912 blev hun Honorary Member of the Art Teachers' Guild i London. □ Buste, selvportr. 1907. Tegn. i „Klods-Hans“ 1908. Mal. af A. Bredsdorff, 1927. Foto.

S.A.C.: Jeg ville frem! Ungdomsoplevelser, 1928.

Georg Nygaard*

Christensen, Svend Thorning, se **Thorning Christensen, Svend**

Christensen, Christen Johannes Theodor Gleepup, 1914–67, filminstruktør. * 6.4.1914 i Tveje-Merløse, Holbæk købstads sg., † 2.9.1967 i Kbh. (Bellahøj), urne på Bispebjerg kgd. F: kommune-lærer Jens Peter C. (1880–1972) og Sofie Amalie Gleepup (1880–1944). ~ Tove Hebo (senere kaldet Hebo Christensen), * 9.2.1916 i Kbh. (Christians sg., døbt Lillerød 1917), † 13.9.1966 i Kbh., d. af sagførerfuldmægtig, senere overretssagfører, cand. jur. Ejner Tage H. (1890–1951) og Rigmor Helene Møller (1893–1944). C. studerede efter studentereksamen 1932 statsvidenskab ved universitetet i Kbh. Han knyttede venskab med Karl Roos der blev hans partner i mange filmaktiviteter. De skrev anmeldelser sammen 1935 og udsendte 1936 bogen *Film* der var det første egentlige filmæstetiske arbejde på dansk og som i en noget formalistisk og samtidig vidtløftig form arbejdede videre med Eisensteins, Arnheims og Balázs' filmteorier. Efter en række filmplaner og urealiserede manuskripter fik C. ansættelse hos Minerva-film og redigerede, ud fra allerede optaget materiale, filmen *Iran, det nye Persien*, 1939, om danske ingeniørers bygning af den iranske jernbane. Filmen etablerede den britiske dokumentarismes stil og metode i dansk dokumentarisme, og uden at have forbilledernes poesi eller billedsans blev den dog af afgørende betydning for den danske dokumentarfilm der brød igennem under besættelsen. C.s eneste forsøg inden for spillefilmen, manuskriptet som han skrev sammen med Roos til Jeppe Aakjær-filmatiseringen *Jens Langkniv*, 1940, blev en af dansk films mest debatterede fiaskoer. Under besættelsen var C. leder af modstandsbevægelsens filmgruppe og optog materiale som indgik i kompilationsfilmen *Det gælder din Frihed*. Filmen var produceret af Danmarks frihedsråd og blev ved premieren 1946 angrebet fra flere sider. Herefter fulgte en lang række skoledannende dokumentarfilm om danske samfundsforhold, bl.a. *Sådan ligger landet*, 1949, om dansk udenrigspolitik, *Hvad skal jeg være?* 1955

og *I kø foran livet*, 1958, om ungdomsproblemer, *Enden på legen*, 1960, om sportsdyrkelse, *Bare en kvinde*, 1958 og *Dit navn er kvinde*, 1961, om kvindeproblematik og *Til husbehov*, 1964, om boligproblemet. En planlagt spillefilm om Georg Brandes, *Lucifer*, blev aldrig realiseret. I 60-erne besøgte C. tre gange Cuba hvor han underviste ved det cubanske filminstitut og instruerede filmen *Ella*, 1964. Han var medlem af socialdemokratiets kulturudvalg 1963 der forberedte filmloven af 1965, og han var med til at starte den danske filmskole 1966 hvor han virkede som lærer til sin død; endvidere skrev han gennem årene en del artikler om film, der senere blev udgivet i bogform. C. står i dansk film først og fremmest som den store pædagog, inspirator og igangsætter. □Foto.

T.C. – om en handling af billeder, udg. John Ernst, 1974.

Peter Schepelern

Christensen, Christen Torben, * 1921, kirkehistoriker. * 29.3.1921 i Esbjerg. F: fabrikant Christen Torben C. (1887–1958) og Corna Margrethe Poulsen (* 1894).

C. blev student 1939 fra Esbjerg statsskole og teologisk kandidat 1946. Året før vandt han universitetets guldmedalje. Efter studierejser til England, Sverige og Schweiz 1946–48 var han en kort tid præst, men blev 1949 universitetsadjunkt ved Kbh.s universitet. 1954 udnævntes han til professor sst. med kirke- og dogmehistorie som hovedfag. C.s studier og forfatterskab har bevæget sig på flere områder. Prisopgavens Lutherstudium har senere sat frugt i den grundige udgivelse af bind IV af „Luthers skrifter i udvalg“, 1964, men ellers har C. mest beskæftiget sig med oldkirken og 1800-tallet. En studie over S. T. Coleridge's religiøse udvikling (1949) fulgtes af disputatsen *Logos og inkarnation. En studie i F. D. Maurice's teologi*, 1954, en skarpsindig analyse der påviser den platonske tankestruktur i Maurice's tænkning. Senere kom en stor og med rette internationalt anset undersøgelse hvori bl.a. en vigtig side af Maurice's kirkelige handlede er studeret *Origin and History of Christian Socialism 1848–1854*, 1962. Også disputatsen kom siden på engelsk (1972). Arbejdet med de kirkehistoriske forelæsninger vendte C.s interesse mod oldkirken. En første frugt af dette arbejde var den store bog *Kristendommen og Imperium Romanum. Kirkens oprindelse og historie til år 600*, 1967. Omtrent samtidig planlagde han sammen med Sven Göransson, Uppsala, en ny kirkehistorisk håndbog. C. skrev I. bind, *Kyrkohistoria 1. Fra evangelium til den pavelige gudsstat*, 1969. Foruden en fremstilling af oldkirken, der natur-

Christensen, Torben

ligt nok i det væsentlige er en forkortet gentagelse af det tidligere værk, rummer bindet en kyndig og velafvejet behandling af middelalderens kirkehistorie indtil ca. 1250. Samtidig fortsatte C. sine oldkirkelige studier. Nogle tidsskriftafhandlinger og bogen *En kulturkamp: Romermagt, hedenskab og kristendom*, 1970 forberedte således universitetsfestskriftet *G. Galerius Valerius Maximinus. Studier over politik og religion i romerriget 305–13*, 1974, et lærd og originalt bidrag til oldkirkens historie. I de senere år har C., formentlig bl.a. inspireret af et mangeårigt formandskab i Pathanmissionen, interesseret sig stærkt for kirkens forhold og historie i den tredje verden, og i *Kyrkohistoria 3. Från västerns religion till världsreligion*, 1976 hvoraf han har skrevet ca. 2/3, har han givet en omfattende oversigt over Afrikas, Asiens og Latinamerikas kirkehistorie i 1800- og 1900-tallet. C.s skandinaviske kontakter har medført at han hyppigt benyttes som medlem af fagkyndige udvalg og som gæsteforelæser i Sverige og Norge. Også hans internationale anseelse er betydelig. 1977 promovendes han til æresdoktor i teologi i Uppsala. – R. 1963. R.¹ 1972. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1954 128f.

Leif Grane

Christensen, Tyge Ahrengot, * 1918, botaniker. * 31.3.1918 i Nykøbing M. F: lærer Johannes C. (1893–1974) og lærer Jørgine Christensen (1889–1976). Ugift.

C. blev student fra Viborg 1937 og cand. mag. i naturhistorie og geografi med botanik som hovedfag 1947. Han var videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s botaniske laboratorium 1950–62, fra 1954 som amanuensis, 1962 blev han lektor i algerne systematik og biologi ved Institut for sporeplanter, 1969 afdelingsleder sst., 1976 konstitueredes han som professor under Morten Langes rektorat. Siden 1950 har han været lærer ved universitetets havbiologiske kurser i Frederikshavn. C.s mere specielle videnskabelige arbejde har været koncentreret om gulgrønalgslægten *Vaucheria* om hvilken han har publiceret en lang række afhandlinger heriblandt *Vaucheria collections from Vaucher's region* = Videnskaberne selskabs biologiske skrifter 16,4, 1969. Også andre alger har han skrevet om, og alger som helhed er emne for hans lærebog *Alger*, 1962, 2. udgave 1966 hvori han opstiller et helt nyt system, bygget på cytologiske (cellulære), biokemiske og ultramikroskopiske karakterer, som har vakt diskussion blandt algeforskere verden over; en engelsksproget fremstilling af systemet er under udarbejdelse. Ved siden af alger

har C. beskæftiget sig med mosser og fundet flere arter som ikke tidligere var angivet fra Danmark. Hans kendskab til blomsterplanterne er ligeledes stort; han har deltaget i internationalt arbejde om planternes navngivning og er blandt de få der kan udarbejde de latinske beskrivelser som er nødvendige for publikation af nye arter. 1947–53 var han sekretær for Naturfredningsforeningens naturvidenskabelige udvalg, 1956–64 medlem af samme og 1973–77 medlem af Naturfredningsrådet. 1961 var C. blandt stifterne af det internationale tidsskrift *Phycologia* af hvilket han var medredaktør til 1970. 1972 blev han præsident for International Phycological Society. På Institut for sporeplanter har han grundlagt en stor samling af algekulturner.

Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–1959, = Dansk botanisk arkiv, 21, 1963 13 103f. med suppl. i Botanisk tidsskr.

A. Fox Maule

Christensen, Viggo, 1880–1967, socialpolitiker, borgmester. * 29.4.1880 i Hagedrup, Bregninge sg., Holbæk amt, † 9.8.1967 på plejehjemmet Ringbo, Bagsværd, urne på Søllerød kgd. F: slagtersvend Christen C. (1855–1933) og Sophie Amalie Collatz (1854–1930). ~ 1° 7.4.1905 i Kbh. (b.v.) med Nielsine (Ninna) Jacobine Knudsen, * 23.5.1877 i Store Grandløse, Holbæk amt, † 24.12.1928 i Kbh., d. af baneformand Niels Christian K. (* 1842) og Sidse Margrethe Nielsen (1849–1928). ~ 2° 29.8.1929 i Kbh. (Helligg.) med Thora Hansine Nyegaard Sørensen, * 24.2.1885 i Bælum, † 26.7.1964 i Gilleleje, d. af snedkermester Lars Frands S. (1858–1916) og Ida Louise Nyegaard (1857–1912).

C. blev udlært som typograf i Holbæk 1899. Efter at have været på valsen i Tyskland, Schweiz og Italien kom han 1902 til Kbh. hvor han ret snart blev føreren inden for den socialistiske ungdomsbevægelse. 1903–04 var han formand for den 1900 stiftede Socialdemokratisk ungdomsforening. Han agiterede især mod militarismen og delte propagandamateriale ud blandt soldaterne. Han var sjælen i arbejdet for dannelsen af landssammenslutningen Socialistisk ungdomsforbund 1904. 1904–09 var han formand for diskussionsklubben Karl Marx, i samme periode medredaktør af *Socialisten*, og 1925–38 redaktør af *Socialistens Kommunaltidende*. 1905–45 var han medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse og ved folketingsvalgene 1910 og 1913 opstillet i Frbg. 1. kreds. Også i fagbevægelsen spillede han en betydelig rolle. 1907–14 var han formand for Typografisk forening (sætterne i København), 1908 blev han medlem af Fællesudvalget af 17. august hvis arbejde lag-

de grunden til den faste voldgiftsret og forligsmandsinstitutionen, 1914–17 var han forretningsfører for Dansk typografforbund (provinstypograferne), og blev derefter æresmedlem. 1909 blev han indvalgt i Kbh.s borgerrepræsentation og kom straks ind i dens budgetudvalg, 1916–17 var han udvalgets ordfører. 1917–38 var han borgmester for magistratens 3. afdeling (socialforsorg), 1938–46 overborgmester. Som socialborgmester fik han gjort De gamles by til et moderne plejehjem, og også forsorgsvæsenets øvrige stiftelser blev omordnet. Børneforsorgen lå ham stærkt på sinde, og han lagde et betydeligt arbejde i udviklingen af såvel de kommunale som privatfilantropiske børneværnsinstitutioner. For at afbøde de værste virkninger af forholdene under første verdenskrig og de første efterkrigsår var han med til at udbygge folkekøkkenerne som fik spisesale i byens forskellige kvarterer. I efterkrigstiden tog C. initiativ til stiftelsen af Kbh.s socialfilantropiske selskab til afhjælpning af bolignøden (1927), og det blev C.s opgave at gennemføre de omlægninger af den københavnske socialforsorg som socialreformen af 1933 medførte. Som overborgmester i besættelsestidens svære år varetoget han byens anliggender med stor forsigtighed. Han sad gennem årene i ledelsen for en lang række filantropiske komiteer og selskaber af kommunal og privat karakter, bl.a. børnehjemmet Nærumgård hvis forhold han fik rettet op, Julemærkekomiteen (formand 1926–57), Det danske hospitalsfond i Hamborg 1926 (formand 1947–57), Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse, Samfundet og hjemmet for vanføre, Kbh.s socialfilantropiske selskab, Typografernes stiftelser, Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse, Landsforeningen for mentalhygiejne og Nødhjælpen til Europas evangeliske kirker. Endvidere var han medlem af bl.a. bestyrelsen for Kaj Munks mindefond, Foreningen Norden, Dansk-allieret komité, Fonden til fædrelandets vel og Det danske selskab (formand 1946–53), – sammen med P. J. *Pedersen og A. Johansen har han skrevet „Socialreformen i korte Træk“, 1934. □Mal. af E. Saltoft, 1927. Teg. af L. Kaganas, 1938. Buste af Charles Arvesen udst. 1941, hoved af samme, 1946. Foto.

Interviews i Gads da. mag. XXXII, 1938 230–37, i Børsen 15.4.1946 og i Socialdem. 21.4.1946. – Ungdom under rødt flag. Festskr. ved socialdem. ungdomsforbunds 10 års beståen 1916, 1917. Socialdem. 14.2. og 8.6.1917. H. Trier i Hist. medd. om Kbh. 2.r. II, 1925–26 141. Absalon, 1942 101–02. Sigurd Thorsen i Hist. medd. om Kbh. 3.r. VI, 1944–46 385. [Einar H. Tønnesen] i Kulturfrenten, 1946 26–28. Kommunalarbejderen, 1946 46–48. Oluf Bertolt m.fl.: En bygning vi rejser, I–III, 1954–55. E. Christiansen i Socialdem. 29.4.1955. Peder

Hedebøl: Spurv i tranedans, 1956. O. Kølln i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1966 157–58. – Papirer i Rigsark.

Sigurd Jensen (Oluf Bertolt)

Christensen, Christian Villads, 1864–1922, historiker, arkivar. * 16.2.1864 i Nørbæk, Viborg amt, † 17.10.1922 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: lærer Christen C. (1833–80) og Ane Christensdatter (1840–1901). Ugift.

C. blev hjulpet til studierne af sit hjemsofns præst, blev student i Kbh. 1882 fra Cohns kursus og tog 1888 skoleembedseksamen med historie som hovedfag, erhvervede n.å. universitetets guldmedalje med en afhandling om Danmarks forhold til Sverige 1613–30 og 1900 doktorgraden med en bog om „Baareprøven“. 1889 blev han assistent i Rigsarkivet, gjorde 1890–96 tjeneste ved provinsarkivet i Viborg, blev sidstnævnte år Oluf *Nielsens efterfølger som arkivar ved Kbh.s rådstuearkiv og beklædte dette embede til sin død. Jævnside embedsgerningen udfoldede han en omfattende historisk produktion. Af større skrifter har han foruden disputatsen udgivet *Nykjøbing paa Mors 1299–1899*, 1902 – delvis bygget på andres forarbejder – og *København i Kristian VIII's og Frederik VII's Tid 1840–57*, 1912, en udgave af Kbh.s privilegier (1911) med dertil føjede nyttige fortegnelser over medlemmerne af hovedstadens magistrat, de 32 mænd og borgerrepræsentationen, en fremstilling af de københavnske begravelsesskikke og kirkegårdsforhold i ældre tid (1920) samt afslutningen af V. A. Sechers Corpus Constitutionum (1918). Alle disse arbejder skyldes tilskyndelser udefra – bogen om Kbh. 1840–57 fremkom således efter opfordring fra komiteen for det Hvidtske legat og skulle være en fortsættelse af Marcus *Rubins to værker – og bærer for de flestes vedkommende præg af ikke ret at være udsprunget af indre trang og kærlighed til emnerne. I afhandlingen fandt C. den egentlige udløsning for sin historiske meddelelsestrang og har inden for denne ramme ydet sit meste og bedste. 1896–1911 var han redaktør af *Samlinger til jydsk samarie og Topografi* og udgav fra 1907 i nært samarbejde med Herman *Trier – der som borgerrepræsentationens formand havde taget initiativet – *Historiske Meddelelser om København*. Som redaktør viste han i ringere grad evnen til at samle medarbejdere omkring sig, skræmte dem undertiden fra sig, men udfoldede til gengæld som afhandlingsforfatter en overordentlig frodighed og fantasifuldhed i emnevalget. Alene til det københavnske tidsskrift har han skrevet så meget, at det sammenlagt svarer til to af rækkens otte bind og af det sidste bind over halvparten. – C. blev

Christensen, Villads

aldrig arkivar i ordets moderne betydning. Rimeligvis fandt han sig bedre tilpas i rådstuearkivets usle kælderlokaler under det gamle domhus på Nytorv end i de smukke magasiner og arbejdsrum på Kbh.s nye rådhus. Han bibeholdt Oluf Niensens ordning og slog sig i hovedsagen til ro med eksistensen af dennes to store registraturer. Suverænt bestemte han de arkivgrupper, arkivets daglige publikum burde benytte, men udfoldede inden for denne ramme en fortjenstfuld virksomhed ved udarbejdelsen af store navneregistre, bl.a. til de københavnske skrifter fra tiden indtil 1771. – Til en vis grad var det imod C.s natur og anlæg at han blev leder af hovedstadens arkiv; i virkeligheden følte han sig aldrig hjemme på „brostenene“, men bevarede sit liv igennem landboens kærlighed til jorden og til hjemstavn. Karakteristisk nok behandler de fleste af hans afhandlinger og efterladte samlinger byens „overdrev“, dens forstæder og vandløbene og søerne i dens omegn. Bogen om Kbh. 1840–57 er et dygtigt arbejde som bygger på samtlige kommunale arkiver og giver en udtømmende skildring af hovedstadens forvaltning. Alligevel mærkes det at den er skrevet af en „udenforstående“. Datidens Kbh. var tilvisse en lille by men bliver endnu mindre i C.s fremstilling. Kun i ringe grad spores det, at den også dengang var midtpunktet for regeringen og nationens åndsliv og hjemstavn for den generation af borgerskabet som i nationalliberalismens tidsalder blev bærer af den politiske udvikling. – C. var en mand, i hvis sind der gik mange strømme, sårbar og følsom, barsk og kantet, lyrisk bevæget – af og til har han skrevet smukke digte og jævnlige sine historiske afhandlinger indflettet nydelige naturskildringer – og med en mærkelig sans for det menneskelige sinds dybder og uklare drifter. Den samme forkærlighed som i årenes løb vendte hans forskertrang mod „båreprøve“ og hekseprocesser, bragte ham særlig i de senere år i kast med psykiske fænomener og i nær berøring med spiritisme. Stærke politiske og sociale interesser gjorde ham i god overensstemmelse med hans kærlighed til „jorden“ til en glødende tilhænger af georgeismen (formand for den danske Henry George-forening 1906–10).

Signe Bjørner m.fl. i Den lige vej, 1922, nr. 4 39–43. Samme i Det frie blad, 1922 507–11. H. Trier i Hist. medd. om Kbh. 1.r. VIII, 1922 558–62. H. Kyrre i Saml. til jydsk hist. og topogr., 4.r. IV, 1923 113–23. M. Mackeprang i Hist. t. 9.r. III, 1925 93–94. A. Linvald i Hist. medd. om Kbh. 3.r. V, 1942 53–57. A. Sundbo sst. 4.r. V, 1957–59 2–11. B. Tengnagel Jørgensen i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1963 132–42. – Samlinger i Kbh.s stadsark. Papirer i Rigsark.

Axel Linvald*

Christensen, William, 1866–1949, historiker, arkivar. * 6.6.1866 i Kbh. (Helligg.), † 11.8.1949 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: grosserer Christian C. (1813–92) og Hansine Hendrine Berthelsen (1827–1910). Ugift.

C. blev student 1883 fra Metropolitanskolen og tog 1889 skoleembedseksamen med historie som hovedfag; 1895 forsvarede han sin doktorafhandling *Unionskongerne og Hansestæderne 1439–1466*. Allerede som student havde han bistået Kristian *Erslev og V. A. *Secher ved deres udgiverarbejder, 1891 ansattes han i Rigsarkivet som assistent, 1898 blev han arkivsekretær, men søgte 1912 sin afsked på grund af uoverensstemmelse med rigsarkivar Secher. Da Erslev 1916 trådte i spidsen for institutionen ønskede han at have denne kyndige medarbejder ved sin side, og C. vendte tilbage til Rigsarkivet, nu som arkivar. Fra denne stilling tog han sin afsked 1934. – Studieårene ved universitetet i Erslevs tidlige professortid og embedsarbejdet var bestemmede for C.s videnskabelige udvikling og for hvad han har udrettet. Hans største fremstillende værk *Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede*, 1903 – belønnet med Videnskabernes selskabs guldmedalje – er bygget op på et meget omfattende arkivalisk materiale og bærer i sin styrke og i sin begrænsning præg af den Erslevske skole, og hans udgivervirksomhed var lige fra begyndelsen knyttet til Kildeskriftselskabet og Kr. Erslev. Sammen med Anna *Hude var han medudgiver af Kr. Erslevs *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* I–IV, 1894–1912, og fortsatte siden alene dette vejbydende arbejde 2.r. I–VI, 1928–34, bundet til den plan der blev lagt da man i 1880'erne stod ved foretagendets begyndelse. En overordentlig viden er nedlagt i denne publikation som førtes igennem med sej energi. For at aflaste repertoriets udgav C. – ligeledes for Kildeskriftselskabet – *Missiver Fra Kongerne Christiern 1.s og Hans's Tid* I–II, 1912–14. Overhovedet har C. efter gammel dansk historikertradition gerne samarbejdet med fagfæller i de lærde selskaber. Han blev 1904 valgt til medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog, 1912 blev han selskabets kasserer, 1927 tillige dets arkivar. For dette Langebeks gamle selskab har han udgivet *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber*, 1904 og *De ældste danske Arkivregistraturer*, V 1910. Uden for det område, som C. fortrinsvis har dyrket, falder *Oluf Christensen og Søner. En Købmandsfamilie i Aalborg omkring Aar 1800*, 1913 et stykke historie om den jyske slægt af hvilken C. er udgået, og hvis grundegenskaber han har taget i arv.

Selvbiogr. i Univ. progr. II, 1896 142. – Holger Hjelholt i Hist. t. II. r. III, 1950–52 319–22. Thelma Jexlev i Afhandl. om arkiver, 1964 265–74. – Papirer i Rigsark.

Ellen Jørgensen *

Christensen, Aa. Højland, se **Højland Christensen, Aa.**

Christesen, Frederik Christian Vilhelm, 1822–99, guld- og sølvvarefabrikant. * 4.7.1822 i Kbh. (Frels.), † 29.12.1899 sst., begr. sst. (Holmens). F: styrmand Anders (el. Hans) Christensen (1792–1828) og Vilhelmine Magdalene Augusta Grandjean (1796–1849). ~ 28.6.1846 i Bremen med Luise Sophie Dorothea Pape, * 25.8.1825 i Bremen, † 10.8.1882 i Kbh. (Garn.), d. af postbud, fhv. brændevinsbrænder Hermann P. (1790–1838) og Dorothea Margarethe Plöger (1799–1865).

Efter mandens død 1828 flyttede moderen til Slagelse hvor C. stod i guldsmedelære, og efter nogle udbytterige svendeår – herunder bl.a. tre års ophold i Bremen – etablerede han sig selvstændigt 1846. Ti år senere flyttede han til hovedstaden da han efter forskellige vanskeligheder havde fået bevilling til her at anlægge en fabrik for prægning af guld- og sølvvarearbejder. Han var den første der her i landet optog fabriksstilvirkning af guld- og sølvvarer, og hans virksomhed udviklede sig – bl.a. understøttet af den 1857 indførte næringsfrihed – hurtigt til et efter datidens forhold usædvanligt omfang. Først virkede han hovedsageligt som leverandør til landets andre guldsmede, men fra 1865 benyttede han eget udsalg. C.s virksomhed var vel hovedsageligt præget af industriel massefabrikation, men hans forbindelse med Kunstflidslotteriet (oprettet 1861) og de i dette virkende kunstnere satte sig dog spor i kostbare udstillingsgenstande for hvilke han høstede anerkendelse på en række udstillinger i ind- og udland. □Litografi 1871, gengivet s.å. i to træsnit.

Stamtvl. over familien Grandjean, 1896 26. C. Nyrop: V.C., 1871; Samme: Medd. om dansk guldsmedekunst, 1885 116–19. Håndværkerbladet IX 6.7.1892. Harald Bing i Tidsskr. for industri I, 1900 14–16. Firmaark. i Erhvervsark.

P. Koch Jensen *

Christian (Christiern) I, 1426–81, konge. * 1426, † 21.5.1481 på Kbh.s slot, begr. i Roskilde domk. F: grev Diderik den lykkelige af Oldenburg og Delmenhorst († 1440, ~ 1° med Adelheid af Delmenhorst) og Hedeveg af Holsten († 1436, ~ 1° med Balthasar af Güstrow, † 1421). ~ 28.10.1449 i Kbh. (Frue k.) med *Dorothea af Brandenburg, * ca. 1430 (~ 1° 1445 med *Christoffer af Bayern, 1416–48), † 10.11.1495 i Kalundborg, d. af markgrev Johan af Brandenburg (1406–64) og

Barbara af Sachsen (ca. 1405–65). – Far til kong *Hans, *Margrete (1456–87) og *Frederik I.

C. tilhørte en grevelig slægt som fra slutningen af 1000-tallet havde haft hjemme i egen vest for nedre Weser. På mødrene side nedstammede han fra den danske konge Erik Klipping. C.s morbror hertug *Adolf tog sig tidligt af ham. Den barnløse fyrste ønskede ham til efterfølger og fik det slesvigske ridderskab til at hyld ham. – En større fremtid åbnede sig for C. da Christoffer af Bayern døde barnløs 1448. Svenskerne valgte s.å. Karl Knutsson til konge; den danske trone tilbødes derimod hertug Adolf, som undslog sig, men henviste til sin søsterson. Tanken tiltalte de danske stormænd, også fordi den ugifte unge junker viste sig villig til at ægte Christoffer af Bayerns enke hvem man ellers havde måttet udbetale en større affindelsessum. Afgørelsen blev truffet 1.9. i Haderslev hvor C., hertug Adolf og hans råder samt det danske rigsråd havde indfundet sig. C. beseglede her et forpligtelsesbrev hvori han lovede i alle vigtigere regeringshandlinger at rette sig efter rigsrådets vilje; nogen egentlig håndfæstning kom han aldrig til at udstede. 28.9. hyldedes han på Viborg lands-ting. Kroningsfestligheden faldt sammen med hans bryllup.

Mens C. således uden modstand anerkendtes i Danmark og dertil 1449 fik Gotland overdraget af Erik af Pommern syntes Norge i vinteren 1449–50 snarest at skulle tilfalde Karl Knutsson. På mødet i Halmstad maj 1450 blev den svenske konge imidlertid svigtet af sine rigsråder; han måtte derfor finde sig i at C. 2.8. i Trondhjem kronedes til konge i Norge. „Aldrig så jeg en gladere Fyrste“ skriver et øjenvitne. Samme efterår fødte hans unge dronning ham en søn, den første kongesøn i Danmark i 100 år; han fik navnet Oluf efter Norges skytshelgen, men døde allerede som barn. – Den svenske krone viste sig vanskeligere at nå end den norske; i det første tiår af C.s regering beslaglagde forholdet til Sverige hele hans opmærksomhed. C.s militære magt var utilstrækkelig, men de svenske stormænds oprør mod Karl Knutsson medførte 1457 hans valg til konge i Sverige, endda på ret gunstige vilkår. Under de foregående års kampe havde han fundet god støtte såvel hos sin morbror, sin svigerfar og andre tyske fyrster som hos det danske aristokrati; Hansesædernes velvilje måtte han derimod købe ret dyrt. – Endnu en stor politisk triumf var ham forbeholdt. Ved hertug Adolfs død ønskede ridderskabet i Slesvig og Holsten fremfor alt at holde landene samlet og bevare freden med Danmark; derfor gik de holstenske råder 1460 ind på at vælge C. til landsherre i begge fyrstendømmer. Hans magt strakte

Christian I

sig nu over det største område nogen dansk kong siden Knud den Store havde behersket.

Et svimlende held havde indtil da fulgt den unge fyrste; men nu var højdepunktet også nået. Sejren 1460 havde pådraget ham betydelige finansielle forpligtelser til Schauenburgerne og til hans brødre hvem han tillige måtte overlade sin part af Oldenburg og Delmenhorst. Disse gældsforhold medførte i de følgende år bestandige pinagtige pengevanskeligheder. Blandt den svenske bondealmue fremkaldte tyngende skatter en farlig gæring som i forening med kongens vilkårlige og ukloge fremfærd mod ærkebiskop Jöns Benktsson førte til oprøret 1464, hvorved C. mistede Sverige. Endog det danske aristokratis pålidelighed syntes ham tvivlsom. Den bratte modgang fremkaldte hos kongen en levende følelse af bitterhed som ledte ham til skarpe forholdsregler mod flere af de stormænd der tidligere havde stået ham nær. Allerede i 1450'erne havde betroede mænd som Hartvig Krummedige og *Marcellus måttet føle kongens unåde, og den heftighed der i så høj grad havde præget hans behandling af den svenske ærkebisp gav sig i årene 1466–68 stærkt udslag i hans fremfærd mod de mægtige Akselsoenner (af slægten *Thott) og deres frænde Eggert *Frille. Kampen mod aristokratiet drev kongen til at søge støtte hos folkets brede lag, en tilbøjelighed der tydeligst træder frem ved indkaldelsen af det første danske stændermøde 1468; i de samme år førte hans bror Gerhard med hans samtykke en tilsvarende politik over for de holstenske stormænd. Dette blev dog kun en episode. 1470 brød C. med sin bror, men sluttede forlig med ridderskabet og med Eggert Frille; efter nederlaget ved Brunkeberg n.å. måtte han opgive at erobre Sverige, og 1472 indledte stilstanden i Kalmar en 25-årig fredsperiode; s.å. udsonede kongen sig med Akselsoennerne.

C. havde været dybt involveret i politikken mellem Frankrig og England efter hundredårskrigen afslutning. Ved en traktat med Frankrig 1456 havde han lovet danske skibe til en planlagt fransk invasion af England mod til gengæld at få fransk støtte imod Karl Knutsson. I Frankrig fostredes 1460 i samme politiske sammenhæng den plan at hans datter Margrete skulle ægte en søn af kong Jakob II af Skotland hvilket dog først realiseredes 1468–69 hvor da de gamle norske besiddelser Orkney og Shetland pantsattes til dækning af i alt 58 000 af medgiftens 60 000 rhinske gylden; samtidig slettedes et gammelt mellemværende med den skotske kongemagt der siden 1426 havde skullet betale den norske kongen en årlig afgift af De indre Hebrider og øen Man. Altsammen foretagender der

var lidet egnet til at højne C.s popularitet i Norge.

Efter Brunkeberg befandt unionsspørgsmålet sig i en håbløst fastlåst position der kun kunne håbes løst ved at kongen interesserede sig for den politiske arena uden for Norden. Det kunne også være nyttigt i forbindelse med handelspolitikken hvor C. havde stået i modsætning til hans sætterne på den ene side og de engelske købmænd på den anden (ikke mindst i forbindelse med Islandshandelen). Også i kirkepolitikken var mulighederne interessante. Alle disse forhold danner baggrunden for C.s berømte romerrejse 1474. Alt tyder på at kongen ved denne lejlighed forstod at optræde med en værdighed og glans der gjorde udmærket indtryk overalt hvor han kom frem; endog ved pavehoffet modtoges han med al mulig honnør selv om hans ukyndighed i latinen vakte moro. De politiske resultater var heller ikke ganske ringe; i Rothenburg forlevedes C. af kejser Frederik III med Holsten, Stormarn og Ditmarsken som et hertugdømme; i Rom tilstod paven ham adskillige begunstigelser, deriblandt en bulle mod åger til brug for de holstenske kreditorer; vigtigst var dog retten til at præsentere til seksten af de højeste prælater i kapitlerne. N.å. udstedtes den pavebulle som blev grundlaget for oprettelsen af Kbh.s universitet 1479.

C. var i magt og meget typen på en senmiddelalderlig ridderskikkelse. Hans usædvanlig høje, sværtbyggede legeme og myndige ansigtstræk måtte virke umiddelbart imponerende. Til det ydre svarede en dådlysten, utrættelig virksom natur der dristigt satte sig store mål og forfulgte dem uden en smålig beregning af omkostningerne og uden at sky personlige anstrengelser eller farer; i felttogene mod Sverige deltog han med megen taperhed; ved Haraker (1464) var han i livsfare, ved Brunkeberg såredes han. De anførte egenskaber hvormed han forbandt gavmildhed og et vindende væsen måtte – bortset fra uundgæelige interessetvister – gøre ham til en konge efter den danske adels sind; at Arild *Huitfeldt regner ham „iblandt de gode Konger, dette Rige haver forestandet“ er kun naturligt. – Om C.s tilslutning til fælleseuropæiske ridderidealer vidner også oprettelsen af det „selskab“ som blev udgangspunktet for den senere elefantorden. Dette broderskab var knyttet til det af kongen opførte Hellig tre kongers kapel ved Roskilde domkirke; både gudstjenesten i kapellet og selve ordenen fik 1474 pavelig stadfæstelse. – Når C. trods sit umiskendelige blik for de store linier dog ikke kan kaldes nogen stor statsmand skyldes dette i første række hans mangel på virkelighedssans. Han savnede ro til kølig beregning af

mulighederne, tålmod til at afvente det rette øjeblik, menneskekendskab i forholdet til sine rådgivere; navnlig synes hans mangeårige fastholden ved en løgnagtig eventyrer som Marcellus at vidne om en vis naivitet. C.s største brist som regent var dog hans fuldstændige mangel på økonomisk sans – en fejl, der hang nøje sammen med hans fortrin. Ikke uden grund kaldte svenskerne ham „bottenløs tom taska“; gennem 1450ernes og 1460ernes krigstog, senere ved de store rejser, fremfor alt dog ved erhvervelsen af Slesvig og Holsten pådrog han sig en efterhånden aldeles uoverkommelig gæld. Den stigende pengened atter og atter hans store planer i vejen og tvang ham samtidig til at pålægge alle sine undersåtter, ikke mindst aristokratiet, tyngende ofre. Skatteudskrivningerne efter 1460 gjorde ham upopulær i Sverige og blev således et væsentligt led i den udvikling, som endte ved Brunkeberg. Når billedet af C.s regering trods alt tegner sig med forholdsvis lyse træk må det ikke overses at lykken også deri stod ham bi, at han blandt sine nærmeste, i sin morbror og senere i sin dronning havde hengivne rådgivere hvis besindighed og pengeforstand på den heldigste måde dækkede over hans egne svage sider.

Ludvig Daae: Kong C. Is norske hist. 1448–1458, Kria 1879. C. Paludan-Müller i Hist. t. 5.r. II, 1880–81 241–347. Erik Arup sst. 7.r. IV, 1902–04 317–88 399–489. Arne Odd Johnsen sst. 11.r. II, 1947–49 111–31. William Christensen: Unionskongerne og hansestæderne 1439–1466, 1895. Chr. E. Reventlow: Freskerne på slottet Malpaga, 1903. Kr. Erslev i Danm.s riges hist. II, 1905 490–570. C. P. O. Christiansen i Det danske folks hist. III, 1928. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 218–65. Erik Lönnroth i Scandia XI, Sth. 1938 159–213. Sven Ulric Palme: Sten Sture den äldre, Sth. 1950 (ny udg. 1968). Kai Hørby i Scottish hist. review, Edinburgh 1969 54–63. E. Snorrason i Med. forum 3, 1979.

Kai Hørby

□To medaljer af B. Melioli, 1474. Formentlig afbildet på fresko af Mantegna (Camera degli Sposi, Mantua). Maleri, næsten forsvundet, på altertavle ca. 1490 (Nyborg, senere Thurø k., nu Nat.mus.) menes at være grundlaget for den mest udbredte type som også synes anvendt i et nu forsvundet maleri som fandtes i Kunstkammeret. Typen kendes med C. alene (Skokloster) og fra dobbeltportr. med dronningen (Fr.borg, Gripsholm). Ofte gengivet i stik m.m. som forestillende kong Hans, især af Baurenfeind, 1760 og af Preisler, 1769, senere dog i litografi som C. af bl.a. Fortling. Samme type ligger formentlig til grund for den række kong Hans-portr., fx Kniepers tapet fra 1580erne (Nat.mus.), mal. af Peiter Hartman, 1607 (Malmø rådhus), maleri (Egeskov), stik af Haelwegh, som man „tilbagefører“ til at være C. Rene fantasipotr. i flere

tegnede kongeserier (Kgl. bibl.). Afbildet på en serie fresker af Girolamo Romanino ca. 1525 (Malpaga, ved Bergamo), uden portrætlighed. Kopier malet af D. Hvidt (Fr.borg). I ældre tid ofte afbildet på historiemal. C. i Rothenburg tegnet af C. de Pas (St.mus.) og malet af Honthorst til Chr. IV (Vidtsköfle). J. Ovens har malet to scener ca. 1650 og ca. 1665 (Fr.borg) og tegnet flere (St.mus.). Afbildet på mal. af Holstens oprettelse som hertugdømme af N. A. Abildgaard, 1779 (Chr.borg). Afbildet på flere mal. af Eckersberg 1819–41, bl.a. elefantordenens indstiftelse (Chr.borg) og skitser, både malede (Fr.borg) og tegnede (St.mus.). Afbildet på tegn. af Kbh.s univ.s oprettelse af Constantin Hansen ca. 1862; samme emne malet af Marstrand ca. 1870 (Kbh.s univ.). Vilh. Rosenstand har 1879 malet besøget hos paven (Fr.borg). Medalje af H. Conradsen, 1879. – Lit. vedr. C.s portræt af Mantegna i Mantua: C. J. Thomsen i Nord. t. for oldkyndighed I, 1832 197–99. Nils G. Bartholdy i Berl. tid. 8.6.1974. R. Signorini i Mitteilungen des Kunsthist. Inst. in Florenz, 1974 227–50; samme: Cristiano I in Italia e un suo ritratto del Mantegna, Mantova 1976.

Povl Eller

Christian (Christiern) II, 1481–1559, konge. * 1.7.1481 på Nyborg slot, † 25.1.1559 på Kalundborg slot, begr. i Odense gråbrødrek., 1805 flyttet til Skt. Knuds k. sst., F: kong *Hans (1455–1513) og *Christine (1461–1521). ~ 12. 8.1515 på Kbh.s slot med *Elisabeth, * 18.7.1501 i Bruxelles. † 19.1.1526 på Zwijnaerde ved Gent, d. af ærkehertug Philip af Østrig, konge af Kastilien (1478–1506) og Johanna (den vanvitte) (1479–1555). – Far til *Hans (1518–32), *Dorothea (1520–80) og *Christine (1521–90). Bror til *Elisabeth (1485–1555).

C. inddrog tidligt i regeringens førelse og navnlig i hævdelsen af kong Hans' unionspolitik. Allerede som barn var han blevet valgt til konge efter faderen i Danmark og Norge. Efter Sveriges erobring 1497 valgtes C. også til konge af dette rige. Da faderen 1499 rejste til Danmark blev C. nogen tid alene i Sverige. 1502 overlod kong Hans til ham at bekæmpe opstanden i Norge, mens han selv anførte hæren og flåden der skulle undsætte dronning Christine i Stockholm. C. tvang svenskerne til at hæve belejringen af Båhus, indtog dernæst Elfsborg som afbrændtes og hærgede derefter i Västergötland. 1506 da unionsstridighederne atter blussede op indsattes han lovformeligt som regent i Norge. Her udfoldede C. en energisk virksomhed. Danske hovedsmænd blev anbragt på alle betydningsfulde poster – indbefattet ærkebispestolen i

Trondheim der besattes med C.s kansler og vigtigste rådgiver Erik ¹Valkendorf. Over for Sverige rustedes stærkt, og i januar-februar 1511 hjemsogte C. på ny Västergötland.

Ved faderens død var C. til stede. Eksistensen af planer om at vælge hertug ¹Frederik (I) i hans sted er upåviselig og usandsynlig. I kraft af de tidligere valghandlinger sad C. straks inde med befalingsmyndigheden over rigets slotte og udøvede tilsyneladende ubestridt uden yderligere valg eller hyldning regeringsmyndigheden. På herredagsmødet i København sommeren 1513 vedtoges håndfæstningen. Forhandlingerne med det danske og norske rigsråd førtes på C.s vegne af kansleren Ove ¹Bille som han overtog efter faderen. I oktober hyldedes C. i hertugdømmerne hvor hertug Frederik havde modsat sig hans valg i faderens levetid. Endelig kronedes han 11.6.1514 i København – samme dag som stedfortræderen Mogens ¹Gøye i Bruxelles blev viet til Elisabeth – og 29.7. i Oslo.

C.s korte regeringstid 1513–23 prægedes af kraftige indgreb i samfundet. Særligt efter 1517 indledtes en kamp mod de bånd forfatningen og hævdvundne rettigheder pålagde kongen. Måske har C.s borgerlige opvækst – han opdrages som barn hos den københavnske storkøbmand Hans ¹Bogbinder – indgydt ham uvilje mod de privilegerede stænder. Vist er det at statholdertiden i Norge og senere hans kongearning ledsagedes af talrige overgreb mod adelen og gejstligheden, mens borgere og bønder begunstigedes. Politisk skødes rigsrådet til side og erstattedes af borgerlige rådgivere med Malmøborgmesteren Hans ¹Mikkelsen og hollænderen ¹Sigbrit Villoms som de betydeligste.

Et højdepunkt nåede C.s bestræbelser i det store lovkompleks der sattes i kraft 1521–22. Karakteristisk er omsorgen for købstæderne, særlig København og Malmø. Det er tydeligt at C. har forestillet sig en stærk, nærmest enevældig fyrstemand, støttet til et driftigt og velstående borgerskab. Mange af hans projekter kan forekomme utopiske, men det storladne i C.s planer og hans utrættelige indsats for at virkeliggøre dem afvtinger uvilkårligt beundring. Hovedstaden København ønskede han indrettet til stabelplads for hele Østersøhandelen. I det øjemed indbødes 1517 Fuggerne og andre fremmede handelshuse til at nedsætte sig i byen. For at skabe grundlaget for en øget handel flyttedes Øresundstolden til København. Det mærkeligste udtryk for C.s ideer om Danmarks fremtid som handelsnation var oprettelsen af det store nordiske handelskompagni 1520. Forbilledet har utvivlsomt været hanseaternes faktorer i Brügge og Antwerpen, og hensigten intet mindre end at indtage hanse-

stædernes plads i Østersøhandelen. C.s interesse for Grønland hører sikkert hjemme i denne sammenhæng. Samtidig med oprettelsen af handelskompagniet (december 1520) lod han Søren ¹Norby forberede en ekspedition til denne tabte og næsten glemte besiddelse af Norges krone. Togtets påtænkte omfang lader formode at kongen har ønsket at sikre sig andel i opdagelserne og de rigdomme den nye verden rummede. – Svarende til bestræbelserne for at skabe en øget dansk og nordisk handel arbejdede C. ihærdigt på at fremme næringslivet i sine riger. Bjergværksdriften i Norge (og Skåne) nød hans særlige bevågenhed. De svenske bjergværker overdroges umiddelbart efter det stockholmske blodbad da kongens herredømme i Sverige syntes sikret til det nystiftede handelsselskab. Et ejendommeligt udslag af kongens aktivitet er videre indkaldelsen af hollandske nybyggere til Amager 1521. Også ophævelsen af det sjællandske vornedskab må formodes at være bestemt af økonomiske såvel som af politiske og humane motiver.

C.s selvstændige indsats lader sig vanskeligt vurdere. Det er givet at rådgiverne har påvirket ham stærkt. C.F. Allen øjnede i den konsekvens hvormed hans regering førtes et bevis på at initiativet helt igennem var C.s eget, mens C. Paludan-Müller så kongen som et redskab i rådgivernes hænder. Også i vore dage ægger kongens personlighed til debat. Dog må et nyere forsøg på at underkaste C. håndfast psykoanalyse betegnes som mislykket. Et andet spørgsmål er om C.s økonomiske og sociale politik har været et mål i sig selv eller blot et opportunistisk og „machievellistisk“ træk. Fx spillede hensynet til statsfinanserne (toldindtægter, omsætningsafgifter) utvivlsomt en rolle. Thi at C.s egentlige mål, overordnet reformpolitikken, har været Sveriges erobring kan næppe bestrides. Det var også denne nedarvede strid som blev årsagen til hans fald 1523.

Da krigen efter nogle års stilstand genoptoges 1517 skete det under planløse hærgninger af de svenske grænselandskaber uden at militære resultater nåedes. Selv synes C. ikke at have besiddet evner som feltherre. Først da Otte ¹Kruppen januar 1520 havde ført hæren højt op i det centrale Sverige vendte krigslykken. C.s andel i de følgende dramatiske begivenheder er omtvistet. Ca. 26.4. sejlede han selv med flåden fra København og sluttede sig til hæren der belejrede Stockholm. Ved midten af juni indfandt han sig nogle få uger i København men opholdt sig ellers i Sverige indtil Stockholms overgivelse 7.9. Herefter sejlede C. atter til Danmark, og midt i oktober var han tilbage i Stockholm. Alene af

rejseaktiviteten ses at hektiske rådslagninger har fundet sted. I.11. hylledes C. på Brunkeberg som Sveriges arveherre – kongens medbragte juridiske rådgivere havde overfor det magtesløse svenske rigsråd gennemtruffet denne forfatningsændring – og 4.11. kronedes han i Stockholms Storkyrka. Et sendebud fra Karl V overrakte herunder C. den gyldne vlies' insignier. De gådefulde og uhyggelige udrensninger indenfor den svenske højadel og Stockholms borgere der afsluttede kroningsfestlighederne begrundedes vel i det ydre med den uforsonlige ærkebiskop Gustav Trolles krav om hævn over Sture-partiet. Det er imidlertid klart at C. må have givet sin billigelse til aktionen der skete uden hensyn til de højtidelige løfter om en fuldstændig amnesti han havde aflagt. Mindre klart er det om „blodbadet“ har været planlagt, eller om kongen fulgte en pludselig indskydelse.

C. stod nu på højden af sin magt og meget nær realiseringen af sine politiske mål. Også i Danmark toges skridt til indførelse af arvekongedømmet. Samtidig kastede han sig rastløst over nye projekter. Handelselskabet og C.s bekendte, kontroversielle lovgivning tilhører denne tid. Knap var Sverige erobret førend han tragede efter at udvide sit herredømme mod syd. Under en rejse til Nederlandene i sommeren 1521 opnåede han kejserens stadfæstelse af de danske kongers formentlige rettigheder i Nordtyskland. Det er langt fra utænkeligt at en genoplivelse af Valdemar Sejrs imperium kan have foresvævet C. I hvert fald havde Lübeck – og ditmarskerne – grund til at føle sig truet. Forleningsretten til Holsten der hidtil havde tilhørt bispnen af Lübeck overdroges ligeledes C. mens hertug Frederik i bryske vendinger underrettedes om forandringen. Begivenhederne tog imidlertid snart en retning der hindrede C. i at udføre sine planer. Modstanden i Sverige var aldrig helt blevet kuet. 1521 valgte oprørsbevægelsen Gustav Eriksson (Vasa) til rigsforstander og han gjorde store fremskridt. Endvidere udbrød sommeren 1522 åben krig med hansestæderne, anført af Lübeck og Danzig. Denne udvikling tvang C. til at indgå det ydmygende forlig i Bordsholm 14.8. der henskød mellemværendet med hertug Frederik til mægling. Da yderligere i januar 1523 nørrejyderne, kongens egne undersætter, rejste oprørsfanen veg C. uden kamp. Han synes i disse afgørende måneder helt at have mistet modet. Den samtidige fortælling om kongens natlige færd over Lillebælt – henved 20 gange skal han have ladet sig ro frem og tilbage – træffer om ikke sandheden så dog utvivlsomt C.s stemning. Beslutten på at søge hjælp i udlandet sejlede han 13.4. fra København, medførende sin familie, si-

ne nærmeste rådgivere og en betydelig sømagt. 1.5. nåede flåden Veere på øen Walcheren i Nederlandene.

Det er mærkeligt at C.s fald af de lavere stænder hvis interesser han havde søgt at håndhæve utvivlsomt er blevet følt som en befrielse. Den endeløse krigsførelse i Sverige havde hvilet som en tung byrde på befolkningen. Karakteristiske er de smædenavne der optræder i C.s sidste regeringsår: kong „Klipning“ efter den underlødige, forhadte krigsmønt der undergravede navnlig bøndernes økonomi og kong „Kæp“ efter C.s forgæves forsøg på at fratage de svenske bønder deres våben. Endnu mere forhadt var kongen indenfor adelen og gejstligheden. At C. opfattede adelen som sin hovedfjende ses af den propaganda der udgik fra hans eksilhof efter 1523 („Ørnevisen“). Det er også forståeligt at adelens og gejstlighedens politiske repræsentation, rigsrådet, måtte tage afstand fra C.s despotiske styreform og brud på forfatningen. Fortegnelsen over magtmisbrug lige fra ungdomsårenes forfølgelse af bisp Karl af Hamar til den skånselsløse fremfærd overfor de svenske tilhængere der havde hjulpet ham til magten er imponerende. I det hele taget er C.s kynisme og brutalitet overfor tidligere nære rådgivere forbavsende. Her er behandlingen af Jens "Andersen („Beldenak“), Didrik "Slagheck og Erik "Valkendorf grelle eksempler. Heller ikke moderen eller hustruen synes han at have omfattet med varmere følelser. Dronning Christine beklagede sig i de heftigste vendinger over sønnen til et sachsisk gesandtskab der havde indfundet sig til kroningen 1514, og dronning Elisabeth behandledes notorisk yderst koldsindigt af C. En mulig undtagelse som han virkelig har værdsat er elskerinden "Dyveke, Sigbrits datter, hvis død 1517 gav anledning til Torben "Oxe-sagen.

Landflygtighedsårene 1523–32 skulle berede C. mange skuffelser og nederlag. Han arbejdede herunder uafbrudt på at genvinde sine riger. Sit syn på regeringens udøvelse fraveg han imidlertid på intet tidspunkt. Tværtimod fordrede C. stedse sin egen betingelsesløse overtagelse af magten. Også kravet om arvekongedømmet fastholdt han. Alle tilbud om et forlig hvorved sønnen prins Hans valgtes til Frederik Is efterfølger mens dronningen beholdt sit livgeding og han selv tilstodes en årlig pension afvistes skarpt. Muligheden for at vende tilbage var ellers slet ikke ringe eftersom styret både i Danmark og Sverige havde store vanskeligheder at kæmpe med. C. udnyttede imidlertid disse muligheder yderst slet. Hverken de belejrede i København og Malmø der holdt ud indtil nytår 1524, eller Søren Norby der opretholdt en position i Nor-

Christian II

den helt frem til 1526 modtog bistand af betydning. Derimod bortødslede C. store summer på en vældig lejehær som han samlede i september 1523 for at rykke mod den holstenske grænse. Hæren opløste imidlertid sig selv da det blev klart at C. ikke var i besiddelse af de enorme summer der krævedes til sold.

I sin nød valgte kongen at søge trøst i Luthers lære. Både personlige og politiske motiver kan have bestemt ham til dette skridt. Efter hærens opløsning skjulte han sig for kreditorerne i klostret Schweinitz i Sachsen og lod her Luther og Melanchthon komme til sig. Snart rejste C. selv til Wittenberg hvor han tog ophold i maleren Lucas Cranachs hus. Her lod han Det nye testamente oversætte til dansk og syslede endda selv med at oversætte et parti af Det gamle testamente, velsagtens fra tysk. Det nye testamente spredtes 1524 i Danmark, forsynet med en fortale af Hans Mikkelsen der agiterede for C.s sag. – Efter et års omstrejfen i Tyskland vendte C. sidst i juli 1524 tilbage til Nederlandene hvor han med forskellige afbrydelser opholdt sig til 1531. Herfra udrustede han til den nederlandske regerings forbitrelse flere kaperfartøjer der opbragte danske og hanseatiske handelsskuder i Vesterhavet. Kongen og dronningen, deres overlevende børn: Hans, Dorothea og Christine samt deres hof var blevet anvist bolig i Lier mellem Antwerpen og Mechelen, mens skibene blev liggende i Veere. I Lier førte C. en bedsteborgerlig tilværelse, men plagedes ellers af pengesorger. Sin lid satte han til udbetalingen af den resterende del af Elisabeths medgift (150.000 gylden). Forholdet til den nederlandske regering var imidlertid slet, ikke mindst som en følge af C.s og dronningens overgang til Luthers lære. Da Elisabeth 19.1.1526 døde, kun 25 år gammel, blev børnene hvis opdragelse i forvejen havde været underkastet regeringens tilsyn heldt frataget ham.

Kongens stadige plan havde været at angribe Danmark sydfra. I årevis forhandlede med den krigeriske Heinrich af Braunschweig om at denne stillede sig i spidsen for toget som feltherre. Fra 1527 voksede dog i kongens omgivelser en forståelse af at et søtog, og da snarest rettet mod Norge, var den eneste realistiske mulighed. Senest 1529 indledtes hemmelige underhandlinger med ærkebiskoppen af Trondhjem Olav Engelbrektsen. For at sikre kejserens understøttelse og vel også af hensyn til de norske gejstlige måtte C. afsværge lutheranismen og love under kejserligt tilsyn at holde sine riger ved den katolske tro. Da udbetalingen af medgiften stadig udskodes greb C. til selvtægt og tvang under trusler de hollandske byer til at yde bistand. 26.10.1531 kunne han omsider sejle fra Medemblik ved Zui-

dersøen med 25–30 skibe og 6–7.000 landsknægte. 5.11. nåedes Norges sydkyst, og 8.11. ankom C. selv fuldstændigt overraskende til Oslo fjord. – Hæren og flåden var imidlertid i en ynkelig forfatning, splittet af stærke storme. Vel gik samtlige norske landskaber på få uger over til kongen, og 5.1.1532 hyldedes han som Norges arvekonge. Men de tre stærke fæstninger, Bahus, Akershus og Bergenhus, der var besat med danske høvedsmænd, holdt sig. I stedet for at gøre brug af sine resterende tropper indlod C. sig da på underhandlinger. 1.7. indgik han en overenskomst med anføreren for en dansk-lybsk undsætningsflåde, Knud Henriksen *Gyldenstierne, hvorefter han under givet lejde skulle føres til København og der forhandle med Frederik I.

C. var nu ikke længere en fri mand og skulle heller aldrig genvinde sin frihed. Det hævdedes siden at Knud H. Gyldenstierne havde overtrådt sine beføjelser ved at udstede lejdet. I København holdtes kongen om bord og førtes under diverse påskud videre med Flensborg som mål. I stedet indsattes han på Sønderborg slot (9.8.). Fire fremtrædende danske og fire holstenske råder indtrådte som garanter for fangenskabet. Uden deres samtykke måtte Frederik I og hans efterfølger intet foretage sig, end ikke mødes personligt med fangen.

På Sønderborg slot sad C. i 16 år. I begyndelsen kunne han færdes frit, men da han sendte budskaber til udlandet blev han i januar 1533 eller senest ved Grevefejdens udbrud indespærret med en gammel soldat, Mikkel, som eneste selskab. Bevarede regnskaber viser at kongen hele tiden holdtes rigeligt forsynet med mad, drikkevarer og klæder, men at han under sit ensformige fangenskab forfaldt til melankoli og umådeholdent drikkeri er forståeligt. Ophøret af Grevens fejde der førtes i C.s navn bragte ingen lindring eftersom nu kongens svigersøn, Friedrich af Pfalz, rejste krav på hans vegne. 1540 synes fangenskabet dog at være blevet mildnet, og efter freden i Speyer 1544 aftog spændingen omkring C. 1546 kom Christian III og hertug Adolf til Sønderborg, og ved et personligt møde mellem fætrene aftaltes det at C. frit skulle have ophold på Kalundborg med ret til at jage og fiske mod at give afkald på alle sine rettigheder. Da døtrene som tilsyneladende ikke bekymrede sig om faderens tilstand nægtede deres samtykke udførtes aftalen ikke, og C. forblev fange. Alligevel tillod Christian III 1549 at han overførtes til Kalundborg. 1550 fik han lov til under opsyn at færdes i omegnen og 1554 til at drage på jagt. Småudflugter og fromme gerninger synes at have adspredt hans sidste år. – C.s vældige arkiv fra landflygtighedsårene, den såkaldte Mün-

chen-samling, opdagedes 1826 i den bayerske by Amberg. Størstedelen findes i dag på Rigsarkivet i København.

Kilder: Bondekær eller tyran? Tekster ved M. Venge, 1975.

Lit. H. Behrmann: Christian den andens fængsels- og befrielses-hist., 1812. C. F. Allen: De tre nordiske rigers hist. I-V, 1864-72. A. Heise: Kristiern den anden i Norge og hans fængsling, 1877. G. Wentz i Hist. t. 10.r. III, 1934-36 42-58 (om vinterfelttoget 1532). L. Sjödin: Kalmarunionens sluske 1-II, Uppsala 1943-47. E. Arup i Scandia XVIII, 1947 73-80. Sven Svensson: Kristian den andres planer på en arktisk expedition, Lund 1960 = Lunds univ.s årsskr. N. F. 54:5. N. Skyum-Nielsen: Blodbadet i Sth. og dets juridiske maskering, 1964 (jfr. diskussionen i Scandia XXXVff). M. Venge: Christian 2.s fald, 1972. Samme: Når vinden følger sig... 1977.

Papirer i Rigsark. E. Andersen: München-samlingen, 1969 = Vejledende arkivregistraturer XV.

Mikael Venge

□ Et mal. (Society of Antiquaries, London) og et træsnit 1513 af en konge på titelbladet til Saxo-udg. 1514 er foreslået som tidlige portr. af C. Mal. af Michel Sittow, 1514, ekspl. dateret 1515 (St.mus.), kopieret på altertavle 1520 af Jan Mostaert (Nat.mus.); mal. fra 1515 kopieret af Kr. Zahrtmann (Fr.borg) og gengivet i stik af A. Flint 1815, stik af J. Magnus Petersen, litografi af E. Fortling efter tegn. af J. V. Top m.fl. Figur skåret af Claus Berg efter 1517 (Skt. Knuds k., Odense). Stik efterlignende medalje med årstallet 1519. Tegn. og mal. af Albrecht Dürer, 1521. En tegn. (British Mus.) muligvis identisk med Dürers. En række mal. gengiver muligvis Dürers forsvundne mal. (ærkebispepalæet i Kremsier, Rosenberg, Kunsthist. Mus., Wien, Fr.borg), mal. i lign. type (St.mus.). Et mal. beslægtet med Kremsier-typen fandtes i kunstkammeret og er gengivet i nogle stik, af G. W. Baurenfeind 1760, af J. M. Preisler, W. Nicholls, C. Schule 1805 m. fl., kopi fra 1700-tallet (Gavnø). Kunstkammer-typen blev benyttet af J. d'Agar i 1680erne (audienssalen, Fr.borg), efter dette stik af Baurenfeind. Mal. af Quentin Metsys, 1521. Tegn. af Jacob Cornelisz (kobberstikkabinetet i Berlin), mal. i samme type (Gripsholm). Mal. tilskr. „mesteren for Magdalene-legenden“ (Fr.borg), kopi efter dette. Mal. af Lucas Cranach, 1523 (German. Mus., Nürnberg), gentagelser eller kopier (Leipzig, Versailles), kopi efter Nürnberg-billedet af Georg Kellner, 1902 (Fr.borg). Flere træsnit af L. Cranach, 1523 og af Haas Cranach s.å. Efter Cranachs profiltype stik af Jacob Binck, 1525(?) og træsnit 1587. Et mal. 1626 tilskr. Jan Gossaert (Fr.borg) har stor lighed med Cranachs profiltype. Tegn. fra ca. 1525, tilskr. Jan Gossaert van Mabuse, er stukket af Jacob Binck, efter stikket træsnit af E. Hansen, 1875.

Træsnit, C. til hest, af H.W. (Fr.borg). To medaljer. Profiltegn. (Bibl. de Bourgogne, Bruxelles), litograferet efter tegn. af J.S. 1857. En profiltype stammer fra Hans Kniepers tapet fra 1580erne (Nat.mus.), gengivet i mal. i flere kongeserier af bl.a. Peiter Hartmann (Malmö rådhus), i stik af A. Haelwegh m.fl. Træsnit 1599. Historiske fremstillinger: Mal. af Emil Andersen, 1840, og tegn. (Vejle mus.). Tegn. af Constantin Hansen, 1859. Mal. af Carl Bloch af C. i fængsel, 1871 (St.mus., dep. på Fr.borg) K. Zahrtmann: C. og Sigbrit, 1873. H. Nik. Hansen: Bondedommen, 1878, samt flere andre scener. K. Gamborg: C. og Dyveke. Mal. af C. C. Andersen, 1875, af H. P. Lindeburg, 1889, af V. Rosenstand bl.a. 1885 og 1900 (Fr.borg), af Eilif Petersen og V. Neien-dam. Den vægelsindede C. på Lillebælt er tegnet af Peter Hansen (St.mus.) og malet af S. Danne-skiold-Samsøe (Fr.borg). – A. Strunk: Beskr. Catalog over portraiter af det da. kongehus, 1882. G. Falck: Samtidige portrætter af C. II og hans dronning i kobberstik og træsnit, i Kunstmuseets årsskr. 1916 III, 1917 67-79. Karl Madsen i Til-skueren, 1930 II 305-19. Gustav Glück: Portrætter af C. II og hans hustru Isabella, i Kunstmus. årsskr. XXVII, 1940 1-33. A. Svarre: C. II i sam-tidens billedkunst, 1953. Else Kai Sass: Studier i C. IIs ikonografi, i Festskr. udg. af Kbh.s univ., marts 1970 (jfr. Jazeps Trizna: Michel Sittow, Bruxelles 1976 45-49). Samme: Christiern Pedersens „Porträt“ von König C. II, Nordelbin-gen XXXXIII, Heide in Holstein 1974. Samme: À la recherche d'un portrait disparu de C. II, roi du Danemark, peint par Albrecht Dürer en 1521, i Hafnia 1976, 1977. Samme: Politiken (kronik-ker) 2.12.1966, 15.6.1971, 3.2.1975.

Povl Eller

Christian III, 1503-59, konge. * 12.8.1503 på Gottorp, † 1.1.1559 på Koldinghus, begr. i Roskilde domk. F: hertug Frederik af Holsten-Gottorp, senere *Frederik I (1471-1533) og *Anna af Brandenburg (1487-1514). ~ efteråret 1525 i Lauenburg med *Dorothea af Sachsen-Lauenburg, *9.7.1511, † 7.10.1571 på Sønderborg slot, d. af hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg († 1543) og Cathrine af Braunschweig-Wolfenbüttel († 1563). – Far til *Anna (1532-85), *Frederik II, *Magnus (1540-83) og *Hans den yngre. Bror til *Dorothea (1504-47). C.s opvækst prægedes af den højtbegavede sachs-er Wolfgang von *Utenhof som han som fjortenårig fik som lærer, og holsteneren Johan *Rantzau der kort efter blev hans Hofmester. Sammen med Rantzau foretog han 1521 en læn-

Christian III

gere rejse i Tyskland hvor han overværede rigsdagen i Worms, og hvor Luthers optræden gav ham et indtryk der prægede ham for livet.

At faderen 1523 blev dansk konge fik ikke i første omgang nogen større betydning for C. Efter Frederik Is hyldning i Viborg var C. nok formelt leder af besættelsen af øerne og København, men Johan Rantzau havde den reelle ledelse, og efter besættelsen kom C. kun sjældent til Danmark. Forholdet til faderen var køligt, og den overvejende katolske regeringskreds i Danmark så med mistro på den unge prins hvis lutherske sympatier var velkendte, og som endog ikke afholdt sig fra at spotte dem for deres oprør mod deres „rette arveherre“ Christian II. Da kongen 1525 ønskede at gøre ham til statholder afvistes det derfor af rigsrådet, og C. der samme år giftede sig måtte til underhold nøjes med Haderslev og Tørring len. At han straks med stor energi tog fat på at gennemføre reformationen i sine forleninger skabte yderligere mistro til ham i det danske rigsråd. Antipatien var sikkert gensidig, og der er adskillige tegn på at C. ikke var alt for begejstret for tanken om eventuelt at skulle efterfølge faderen som dansk konge.

En sådan holdning vanskeliggjorde yderligere forholdet til faderen og dennes rådgiver, C.s tidligere lærer Utenhof, hvis erklærede politik var at sikre den fortsatte forening af Danmark og hertugdømmerne under Frederik Is slægt, og C. fik derfor i faderens regeringstid kun pålagt få opgaver i statsstyrelsen. Dog var han i syv måneder i 1526 statholder i Danmark under faderens fravær, og 1529 sendtes han sammen med et udvalg af danske og norske råder til Norge for at bringe orden i de forvirrede forhold i landet. Selv om hans handlefrihed var ret begrænset i forhold til råderne tog han dog, særlig i religionssager, flere radikale initiativer hvoraf de fleste imidlertid blev underkendt i København, og som yderligere skærpede modsætningen mellem ham og det katolske Danmark, fx som da han ved nattetide lod sine soldater fjerne klenodierne fra Mariakirken i Oslo.

Da Frederik I døde 1533 opstod problemet hvem der skulle efterfølge ham på tronen. Det danske rigsråd havde 1523 forpligtiget sig til at vælge en af hans sønner, og C. var ved faderens død den eneste myndige. Men som nævnt var det overvejende katolske rigsråd af mange grunde imod hans kandidatur hvorfor man allerede 1529 havde sørget for at hans da otte-årige halvbroder *Hans var blevet hentet til Danmark, angiveligt med den hensigt at han gennem en katolsk opdragelse skulle kunne blive en konge der i religionsspørgsmål var i overensstemmelse med rigsrådsflertallets ønsker. Rigsrådet var dog ikke

enigt i sagen, og en fløj, ledet af rigshofmesteren Mogens *Gøye gik ind for valget af C. Spørgsmålet kompliceredes yderligere af sammenhængen mellem det danske kongevalg og forholdet til Norge og hertugdømmerne der formelt var arvelande. Dertil kom Christian II der til trods for at han siden 1532 havde siddet fangen på Sønderborg, i kraft af sine udenlandske støtter og den brug der kunne gøres af hans navn udgjorde en trussel.

I denne komplicerede situation optrådte C. med stor forsigtighed. Han overtog kontrollen med hertugdømmerne hvor han 8.6.1533 i Kiel på sine egne og sine umyndige halvbrøders vegne modtog arvehyldning. Endvidere meddelte han det danske rigsråd at han om det ønskedes ville komme til stede ved den herredag der var indkaldt til i København, ligesom han tilbød sig som formynder dersom den mindreårige broder Hans blev valgt. Karakteristisk for forholdet mellem parterne blev brevet ikke besvaret.

Herredagen endte med at kongevalget blev udsat et år. I mellemtiden skulle landet styres af rigsrådet. Samtidig blev konsekvensen at der nu ikke blot syntes at være sat en stopper for den fremgang som de lutherske tanker indtil da havde haft, men også at være banet vej for en katolsk modoffensiv. Denne trussel forenede den lutherske adel under Mogens Gøye med borgerne i København og Malmø under borgmestrene Ambrosius *Bogbinder og Jørgen *Kock i et fælles tilbud til C. om den danske krone, et tilbud som han afslog til trods for sin oprigtige lutherske overbevisning. Årsagen hertil kan have været hensynet til broderens Hants' interesser, men er nok først og fremmest dikteret af en realistisk analyse af situationen fra C.s og hans rådgiveres side: en dansk kongemagt på det foreliggende grundlag ville få meget svært ved at hævde sig imod rigsrådets og adelens flertal.

Lybæks angreb på hertugdømmerne i maj 1534, og grev *Christoffer af Oldenburgs landgang på Sjælland i juni, formelt i Christian IIs navn, ændrede situationen. Den jyske og den fynske adel besluttede i juli på møder i Ry og Hjallesø at tilbyde C. den danske krone. Uagtet at disse møder ikke havde nogen formel ret hertil, accepterede C. nu tvunget af omstændighederne, og blev 18.8.1534 hyldet i Horsens. Ved hyldningen lovede C. at han efter borgerkrigens afslutning ville udstede en håndfæstning ligesom faderen, blot med de ændringer som hensynet til parternes rimelige interesser gjorde nødvendige. Om religionsstridighederne bestemtes det at den gamle og den nye lære indtil videre skulle eksistere side om side, men at C. når krigen var forbi „med Danmarks riges råd og adel ville gøre en

kristelig og god skikkelse herpå i alle måder". Denne formulering svarer ganske til de erklæringer der i Tyskland fra begge parter fra 1520 var blevet fremsat for at få løst religionsstridighederne på et almindeligt kirkemøde. Reelt var det dødsdommen over den danske katolske kirke der her blev fremsat, men som erklæringen var udformet kunne den af katolikerne opfattes som om der var mulighed for et kompromis, og den tjente derfor til at hindre at religionsspørgsmålet yderligere forbitrede borgerkrigen. – C.s holstenske tropper under Johan Rantzau blev udslagsgivende i borgerkrigen, der afsluttedes med Københavns kapitulation 29.6.1536. C. havde erobret sit rige med våbenmagt, nu ventede den vældige opgave at få bragt fred, forsoning og ordnede forhold til det hærgede land.

I første omgang synes det at have været meningen at reorganisationsarbejdet skulle foregå efter retningslinjerne i erklæringen fra 1534, og i overensstemmelse med den konstitutionelle sædvane. Senest 6.8. besluttedes det at indkalde til en herredag der skulle træde sammen i København 15.10.1536. Også de katolske bisper tænkes i første omgang indkaldt. De problemer som herredagen skulle behandle var såvel akutte som mere langsigtede. Blandt de sidste kan nævnes religionsspørgsmålet, det fremtidige forhold mellem kronen og rigsrådet, en nyordning af kronens finanser, tronfølgespørgsmålet, forholdet mellem Danmark og hertugdømmerne, og forholdet til Norge, og i det hele taget den udenrigspolitiske situation hvor især Christian IIs slægt, støttet af dennes svoger kejser Karl V udgjorde en trussel. Det mest presserende akutte problem var mangelen på kontante midler; krigen havde kostet dyrt, og lejetropperne skulle have deres betaling.

Alle disse problemer greb naturligvis på kompliseret vis ind i hinanden, og i kredsen om C. var der forskellige opfattelser af hvorledes de skulle gribes an. En radikal fløj, sikkert især bestående af C.s holstenske råder og hærledelsen synes at have talt for et brud med det hidtidige system, dvs. at rigsrådet skulle sættes ud af spillet og kongemagten for fremtiden baseres på militæret. En mere moderat fløj hvortil man må regne Mogens Gøye og kansleren Johan Friis talte af gode grunde herimod. Hvorledes C. selv stillede sig ved vi ikke, men det er rimeligt at antage at han, i betragtning af den politik han senere førte, har været betænkelig ved en alt for hårdhændet kurs. Under alle omstændigheder blev resultatet en mellemløsning: natten mellem den 11.8. og 12.8. fængsledes bisperne, men ikke som det havde været overvejet de verdslige rigsråder som til gengæld på få undtagelser nær måtte under-

skrive et forpligtelsesbrev. I dagene efter aktionen blev bispegodser landet over beslaglagt. – Bag denne beslutning kan skelnes flere motiver: en erkendelse af at en kongemagt baseret på et samarbejde med den „loyale“ del af adelen på lang sigt måtte være mere stabil end et militærdespoti; endvidere at der med bispernes fængsling var banet vej for indførelsen af en luthersk kirkeordning hvilket givet har tiltalt C. personligt, og sidst men i den aktuelle situation med dens fortvivlede økonomiske forhold ikke mindst betydningsfuldt: kirken, og især bisperne, var de eneste der indtil da nogenlunde havde formået at holde sig fri for de hårde skattepålæg der under krigen havde ramt de øvrige befolkningslag. Nu var vejen åbnet for en udnyttelse af denne indtægtskilde. At dette motiv var af betydning fremgår af at der straks efter herredagens afslutning blev udskrevet en sølvskat af kirken, således fik alle landets kirker ordre til at aflevere alle deres ædelmetalgenstande, bortset fra det allermest nødvendige til gudstjenestens afholdelse. Det indkomne sølv udmøntedes i daler der benyttedes til hærens betaling. Man kan kun gisne om hvilke uvurderlige middelalderlige kunstskatte der her gik tabt for steds.

I oktober trådte herredagen sammen, og var efter kun 14 dages arbejde i stand til at afslutte sit arbejde 30.10.1536 med udstedelsen af en reces, dvs. en almindelig lov, en håndfæstning og et valg brev for C.s toårige søn Frederik (II) som tronfølger. – Vurderingen af herredagen og dens resultater har igennem tiderne vekslet meget, og nogen endelig afklaring kan næppe siges at være nået. Det mest rimelige må nok være at se det skete som et klogt kompromis mellem stærke modstridende kræfter og interesser, opnået på grundlag af en nøgtern realpolitisk analyse af de foreliggende muligheder, og dikteret af et ønske hos C. og hans danske rådgivere om at sikre de bedst mulige betingelser for en fredelig og harmonisk genopbygning af riget. Kronens økonomi blev gennem inddragelsen af bispe-, og efterhånden også klostergodset, forbedret, ifølge Kr. Erslev tredobledes de; tronfølgespørgsmålet løstes for en lang tid frem, uden at princippet om Danmark som et valgrige ændredes, og på den anden side fik det nu rent verdslige rigsråd forskellige indrømmelser der sikrede dets deltagelse i statsstyrelsen, vigtigst nok bestemmelsen om at kongens kansler der indtil da havde været kongens personlige tjener nu skulle være født medlem af rigsrådet, endda som dets næstfornemste medlem efter rigshofmesteren. Adelen fik desuden andre indrømmelser og sikrede i det hele sin position som rigets førende stand, politisk og økonomisk. Kun i religionsspørgsmålet blev der

Christian III

gået mere radikalt til værks, herredagen anerkendte bispens afsættelse og bispegodsets konfiskation som permanent og afstak rammerne for den lutherske nyordning af kirken. Taberne var de upriviligerede stænder, borgere og bønder. Som tabere i borgerkrigen stod de svagt, og det samarbejde mellem krone og adel som blev herredagens resultat gav disse to mulighed for et samarbejde i bestræbelserne for en mere effektiv udnyttelse af deres ejendomme, dvs. et stedse hårdere pres på især bøndernes arbejdskraft.

Herredagen løste nogle af de mest presserende problemer, men langt fra dem alle. I religionsspørgsmålet var som sagt rammerne for den lutherske nyordning af kirken blevet afstukket, nu forestod det vældige arbejde at få den ført ud i livet. Kronens økonomi var med inddragelsen af kirkegodset på langt sigt blevet forbedret, men skulle gevinsten udnyttes hele forvaltningsformen, lensvæsenet ændres i en for kronen mere gunstig retning. Forholdet til hertugdømmerne var stadig uafklaret, ligesom hele den udenrigspolitiske situation fortsat var truende. Forholdet til Norge blev foreløbig løst på den ejendommelige måde at landet i håndfæstningen blev „nedlagt“ som selvstændigt rige og gjort til en del af Danmark på linie med Jylland, Skåne osv. Forklaringen er givet at man på denne måde ville søge at komme uden om eventuelle krav fra Christian II's slægt på arveriget Norge, men bestemmelsen fik i øvrigt ingen varig betydning. Man tog straks fat på den nye kirkeordning. De mest fremtrædende lutherske prædikanter sammenkaldtes, først i Odense, siden i Haderslev for at forfatte en ny „kirkeordinans“. Også domkapitlernes overvejende katolske gejstlighed var repræsenteret uden dog at få mulighed for at præge resultatet, ordinansen er rent evangelisk. Efter at den var færdig i foråret 1537 sendtes den til gennemsyn hos Luther i Wittenberg og bragtes om sommeren tilbage af Johan Bugenhagen som C. ved en personlig henvendelse til den sachsiske kurfyrste havde udvirket sendt til Danmark for at hjælpe til ved nyordningen. Ordinansen, udstedt på latin 2.9.1537 og på dansk 14.6.1539, blev grundlaget for den danske kirke i to århundreder. Mens det religiøse indhold betegner et virkelig brud med fortiden er det påfaldende at se at kirkens fysiske rammer og organisation stort set bevarede uændret. De katolske bisper erstattedes med evangeliske superintendent og verdslige stiftslensmænd, men stifts- og sognegrænser, domkapitlerne og indtil videre klostrene bevarede, ligesom de hidtidige præster stort set fortsatte i deres kald. De katolske bisper blev i de kommende år løsladt og pensioneredes med passende forleneringer på gunstige

vilkår, kun Roskildebispen Joachim *Rønnow døde i sit fængsel 1542 mens der forhandlede om hans frigivelse. I de følgende år fortsatte det praktiske arbejde med nyordningen, i de første år især sådanne foranstaltninger som lod sig gennemføre med få eller ingen udgifter, men i 1550erne hvor rigets økonomi var blevet forbedret gennemførtes betydelige reformer af kirke, skole og hospitalsvæsen, ledsaget af betydelige økonomiske tilskud. Samtidig med udstedelsen af kirkeordinansen genoprettedes Københavns universitet der nu for første gang fik tillagt indtægter af betydning og faste lærestole. Der er ingen tvivl om at C.s personlige interesse i høj grad fremmede hele dette arbejde.

Inden for lensvæsenet der under Frederik I havde udviklet sig på en for kronen uheldig måde idet de adelige lensmænd selv oppebar størstedelen af lenenes indtægter, påbegyndtes så småt en reform der i de kommende år stadig intensiveredes. Hovedvægten blev nu lagt på regnskabs- og genantlen hvor lensmanden var på fast løn og regnskabspligtig fremfor de for lensmændene mere fordelagtige afgifts- og frie len.

Endvidere formindskedes lenenes antal idet talrige små len blev lagt under hovedlenene. I takt hermed indordnedes det inddragne bispegods og siden også klostergodset i det almindelige lenssystem. Det er hævet over enhver tvivl at lensreformen der foreløbig kulminerede med lensforordningen 2.6.1557 betød en enorm fordel for kronen, og at taberne tilsvarende var adelen som helhed. Når reformen desuagtet mødte så ringe modstand som den gjorde skyldes det dels de ændrede politiske forhold efter 1536, men også at højadelen som gennem rigsrådet og sin medvirken i centraladministrationen snævert samarbejdede med kronen fik en faktisk forret til de stadig større len der blev reformens resultat. Da en væsentlig del af lensmændenes løn beregnedes med en procentsats af lenets indtægt betød dette at de højadelige lensmænd holdtes skadesløse eller endog fik forbedret deres aflønning. De virkelige tabere var de dele af adelen der på grund af de stadig færre lensmandsembeder mistede denne indtægtsmulighed. For bønderne betød reformen nok en vis fordel idet den strengere kontrol med lensmændene formindskede disses muligheder for overgreb mod bønderne. Købstæderne blev holdt uden for lensvæsenet hvad der på langt sigt snarest øgede deres selvstyre. Forskningen om lensreformens gennemførelse og konsekvenser er omfattende, men kan for en lang række punkters vedkommende endnu ikke siges at være afklaret.

Endnu i de første år efter 1536 støttede C. sig i vid udstrækning på sine holstenske rådgivere,

især Melchior og Johan Rantzau. Holsten besad det militære potentiel som på grund af de usikre udenrigspolitiske forhold ikke kunne undværes, og hele spørgsmålet om afviklingen af den gæld som hertugdømmerne havde pådraget sig i forbindelse med borgerkrigen stod fortsat uafklaret, ligesom forholdet til C.s halvbrødre som efter tidens opfattelse havde krav på at blive stands-mæssigt forsørget af hertugdømmerne. Disse problemer afklaredes i begyndelsen af 1540'erne, kongeriget overtog sin del af gælden, og 1544 deltes hertugdømmerne mellem C. og brødrene Hans og Adolf, men på en sådan måde at den formelle samhørighed mellem kongeriget og hertugdømmerne bevaredes. I den sidste halve snes år af sit liv var C. kun sjældent i hertugdømmerne, ligesom hans regering i alt væsentligt bestod af danske. – Sideløbende med denne udvikling fuldendtes udsoningen med den del af adelen der havde kæmpet imod C. i borgerkrigen, ligesom retsopgøret med de jyske bønder der havde kæmpet sammen med Skipper *Clement under krigen førtes igennem, mådeholdent i den forstand at kun få mistede livet, men på økonomisk hårde betingelser for de berørte bønder.

Også udenrigspolitisk stabiliseredes situationen. Forholdet til Sverige der havde været omend ikke direkte fjendtligt så dog anspændt reguleredes med Brömsebrotraktaten 14.9.1541 om hvilken Arup har sagt: „Aldrig er tanken om Nordens enhed blevet mere virkeliggjort end i denne traktat“. Uagtet at den skulle gælde i 50 år formåede den dog kun at sikre freden til 1563. Efter en ublodig, men kostbar krig med Karl V reguleredes forholdet mellem Danmark og kejserriget med freden i Speyer 23.5.1544. C. måtte opgive alle forbund med kejserens fjender og indrømme nederlænderne handelsrettigheder i Danmark og lempelser i Øresundstolden, på den anden side opnåede han at Karl V endelig anerkendte ham som dansk konge, og at han lovede ikke at støtte Christian IIs arvinger militært. I resten af C.s regeringstid var disse traktater grundlaget for Danmarks udenrigspolitik, uagtet at især den minutøse overholdelse af freden med kejseren der i årene efter 1544 søgte at nedkæmpe de tyske protestanter var vanskelig forenelig med C.s personlige religionspolitiske synspunkter. Denne politik var vel først og fremmest dikteret af de politiske realiteter, men var også i overensstemmelse med C.s personlige afsky for krig som den kommer til udtryk ved mange lejligheder. Således forhindrede han i fuld overensstemmelse med den danske regering 1557 broderen Adolfs planlagte angreb på Ditmarsken. Ligeledes gik han imod sin kansler, Johan Friis, da denne 1558 ønskede at gribe ind i de forvirrede forhold

i Livland (Letland) hvilket ville have betydet en alvorlig forværring af forholdet til Sverige. C.s oprigtige fredsvilje anerkendtes endog af den svenske konge, Gustav Vasa, der ellers ikke var nogen elsker af danskerne.

I takt med den udenrigspolitiske afspænding gennemførtes en reduktion af militæret. Dog blev flåden holdt på et ret højt niveau, en naturlig konsekvens af Danmarks stilling som Østersømagt, ligesom adelens militære tjenestepligt, rostjenesten, i begyndelsen af 1550'erne reorganiseredes og effektiviseredes. Rostjenestens militære værdi var dog begrænset. Inden for hærvesenet i øvrigt aftakkedes størsteparten af de kostbare lejetropper, og hovedvægten blev lagt på rigets fæstninger der blev væsentligt udbygget, hovedsagelig ved bøndernes udskrevne arbejdskraft. Ubehageligt for bønderne, men unægtelig billigere. – De forskellige reformer og den udenrigspolitiske afspænding gav i de senere år af C.s regeringstid mulighed for en vis lettelse af skatte trykket, i takt med at gælden fra borgerkrigen blev betalt. Om end det klart var kronen og adelen der først og fremmest nød godt af tidens gunstige økonomiske konjunkturer ser det dog ud til at der i løbet af C.s regeringstid for den almindelige befolkning i det mindste blev skabt tålelige vilkår med nogen velstand.

Generelt må man karakterisere C.s regeringstid som en periode i Danmarks historie præget af betydningsfulde reformer på en lang række områder, og af en konsekvent, dygtigt gennemført politik. Kildematerialets upersonlige karakter gør det vanskeligt at afgøre hvem i den danske regeringskreds der især må tilskrives æren herfor. Erslev tillægger C. personligt æren for lensreformen, medens senere forskere (Arup og Astrid Friis) der baserede deres opfattelse på ideen om en konflikt i adelen mellem et „moderne“ parti der ønskede en stærk kongemagt og et „konservativt“ især udlagde kansleren Johan Friis som talsmand for det moderne parti, som regeringens egentlige leder. Dette blev stærkt imødegået af Knud Fabricius, og i de senere år har Benito Scocozza ud fra et marxistisk grundsynspunkt fremhævet at der ikke nødvendigvis som postuleret af den ældre forskning eksisterede nogen modsætning mellem kronens og adelens interesser: som samfundets privilegerede del og som ejere af dets jord havde de en naturlig interesse i et samarbejde med henblik på at befæste og udbygge privilegierne, et samarbejde der da også etableredes. – At fremhæve Johan Friis og andre på C.s bekostning så stærkt som det er blevet gjort er næppe holdbart. Undersøgelser over administrationens arbejdsgang i Frederik IIs første år har afdækket en praksis der

Christian III

helt givet er etableret under C., og som klart placerer kongen centralt i beslutningsprocessen. I sin ligprædiken fremhævede Niels Hemmingsen C.s arbejdsomhed og handlekraft, hans forudseende og forhandlingsevner, og især hans retfærdighedssans, og selv om en ligprædiken ikke behøver at have den største kildeværdi er der dog meget der bekræfter Hemmingsens karakteristik. C. synes at have haft evnen til at vinde og fastholde dygtige medarbejdere med hvem han formåede at etablere et vidtgående og stort set gnidningsfrit samarbejde med sig selv som en vigtig aktør.

C.s personlige fremhed er uomtvistet. Hans hverdag var udover regeringsarbejdet præget af bon, gudstjenester hvor han selv jævnlige prædikede og læste op af religiøse skrifter, særlig Luthers, og diskussioner om religiøse anliggender. Bibelen læste han kontinuerligt livet igennem. Udover religionen havde matematik, astronomi og ikke mindst musik hans interesse. Med Wittenbergreformatorerne, især Luther, Melancton og Bugenhagen stod han livet igennem i livlig brevvæksling, ligesom han understøttede dem økonomisk. Hans religionsitet var enkel og ukritisk, teologiske stridigheder var ham imod, og i Danmark tillod han ingen fravigelser fra den rene lutherske lære. Hans forhold til dronning Dorothea og den ældste datter Anna der 1548 var blevet gift med hertug August af Sachsen var efter alt at dømme godt. Derimod voldte sønnerne Frederik (II) og Magnus ham nogen bekymring. Han havde sine tvivl om Frederiks evner som konge, og Magnus' udsvævende liv var ham inderligt imod. I sine sidste år var han plaget af sygdom, hvilket dog ikke hindrede ham i aktiv deltagelse i regeringsarbejdet til det sidste. Den sorg der fra mange sider kom til udtryk ved hans død var givet oprigtig, han havde været sit land en god konge der havde givet sit store bidrag til at de ulykkelige forhold der havde hersket ved hans tronbestigelse ved hans død var blevet afløst af fred, orden og fremgang.

Kilder. Saml. af kong Christian III's breve til ansete tyske reformatorer i Årsberetn. fra det kgl. gehejmearkiv, I, 1852–55 215–96. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r. IV, 1867–68 1–19. Ligprædikener af Niels Hemmingsen og Jacob Bording i N. Krag og St. Stephanius: Christian III's hist. I, ved B. C. Sandvig, 1776.

Lit. C. Paludan-Müller: Grevens fejde, I–II, 1853–54. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621, I, 1868–69. A. Heise i Hist. t. 4.r. III, 1872–73 222–517 og sst. 4.r. VI, 1877–78 163–310. Kr. Erslev: Konge og lensmand i det sekstende årh., 1879. W. Møllerup: Danm.s forhold til Lifland 1346–1561, 1880. G. Landberg: De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, Uppsala 1925. E. Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. opr. 1961). K. Fabricius i Hist. t. 10.r. II, 1933 323–69. A. Friis i Scandia, VI, 1933 231–327 og sst. VII, 1934 167–246 (genopr. 1970). P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist. i

slutn. af Christian 3.s og begyndelsen af Frederik 2.s tid, 1939. A. Hassø i Kirkehist. saml. 6.r. III, 1941 448–573. A. Friis sst. 6.r. IV, 1942 1–28 og i Hist. t. 10.r. VI, 1942 1–140 (genopr. 1970). H. Heilesen i Hist. t. 11.r. II, 1947–49 73–84. K. Hørby i Kirkehist. saml. 1969 26–49. E. Ladewig Petersen sst. 12.r. VI, 1973 393–467. E. Slottved sst. 465–94. B. Scozza: Klassekampen i Danm.s hist. I: Feudalismen, 1976. K. J. V. Jespersen: Rostjenestetaksation og adelsgods, 1977. M. Schwarz Lausten: Religion og politik, 1977. H. Bennike Madsen: Det danske skattevæsen 1530–1660, 1978. Frede P. Jensen: Bidrag til Frederik II's og Erik XIV's hist., 1978 13–44.

Ejvind Slottved

□Jacob Binck har skabt flere portrættyper: stik på sølvplade, 1535 (Rosenborg), gengivet bl.a. i stik af Virgil Solis ca. 1540. To medaljer 1541, den ene med profilportr., begge senere i varierede udg. Træsnit i Bibelen 1550, varieret gentagelse i medalje 1559, flere gengivelser i træsnit o.l. Majestætssegl, dateret 1546, med en face portr. På Bincks typer bygger formentlig flere træsnit, fx af Niklas Stør ca. 1544 (Fr.borg) og træsnit 1545 (Rijksmus., Amsterdam). Bincks træsnit 1550 er gengivet i flere træsnit og stik, bl.a. af Haelwegh og af Brüel og findes også i mal. (Fr. borg, Gripsholm). Også til andre typer repræsenteret i mal. synes der at være forbindelse til Bincks typer. Efter dragt o.l. kan man skelne mellem flere indbyrdes beslægtede typer. Maleri (Fr.borg), kopier (Egeskov, Landesmus., Kassel), afbildet på anetavler (Fr.borg, Gripsholm), sidstnævnte kopieret af Bruno Hoppe (Fr.borg), dobbeltportr. (Gripsholm), samme type er gengivet i træsnit 1554 m.fl. og i litografi og radering hhv. 1855 og 1860 af Kornerup efter maleri, som da var på Fr.borg, formentlig også stik af Haas, noget varieret i maleri (Fr.borg) og på dobbeltportræt (Eutin). En lidt anden type var repræsenteret i maleri i kunstkammeret, kopi for 1823 (Roskilde domk.), i stik 1761, stik af Preisler, af A. Flint, af A. Hansen m.fl. Mal. som død, tilskrevet Jost Verheiden (Fr.borg), gl. kopi (Malmø mus.) og kopi af F. Vermehren (Gavnø). Figur på gravmæle af Cornelis Floris, 1579 (Roskilde domk.) som synes at ligge til grund for afbildninger af C. i rustning, træsnit 1589, tapet af Knieper (Nat.mus.), mal. af Peiter Hartman, 1607 (Malmø rådhus), stik af Sysang m.fl. Af senere fremstillinger kan nævnes medalje af Wincke ca. 1729, mal. af N. A. Abildgaard, 1781 (Chr.borg), maleri 1836 (Vigerslev k., Fyn), relief på reformationensmonument 1938 af Max Andersen (Bispetorvet, Kbh.), og statuette af Erik Cohrt (Gråbrødre hospital, Odense). – Mindesten ved Brøndum k. Tegn. til monument af O. V. Koch og Thorv. Jørgensen, udst. 1906.

Povl Eller

Christian IV, 1577–1648, konge. * 12.4.1577 på Fr.borg, † 28.2.1648 på Rosenborg, begr. i Roskilde domk. F: *Frederik II (1534–88) og *Sophie af Mecklenburg (1557–1631). ~ 1° 27.11.1597 på Haderslevhus med *Anna Cathrine af Brandenburg, * 26.6.1575 i Wolmerstedt ved Magdeburg, † 29.3.1612 på Kbh.s slot, d. af markgreve, senere kurfyrste af Brandenburg Joachim Frederik (1546–1608) og Cathrine af Küstrin (1541–1602). ~ 2° 31.12.1615 med Kirsten *Munk. * 6.7.1598, † 19.4.1658 på Boller, d. af Ludvig *M. (1537–1602) og Ellen *Marsvin (1572–1649). – Med Anna Cathrine far til *Christian (1603–47), *Frederik III, *Ulrik (1611–33). Med Kirsten Madsdatter far til Christian Ulrik *Gyldenløve. Med Karen *Andersdatter far til Hans Ulrik *Gyldenløve. Med Kirsten Munk far til *Anna Cathrine (1618–33), *Sophie Elisabeth, *Leonora Christina, *Valdemar Christian, *Elisabeth Augusta, *Christiane, *Hedeveg (1626–78), *Dorothea Elisabeth. Med Vibeke *Kruse far til Ulrik Christian *Gyldenløve (1630–58). Bror til *Anna (1574–1619), *Augusta, *Elisabeth (1573–1626) *Hans (1583–1602), *Hedeveg (1581–1641) og *Ulrik (1578–1624).

C.s fødsel sikrede tronfølgen. Han døbt 2.6.1577 i Vor Frue kirke i København. Umiddelbart herefter opholdt han sig to år hos bedsteforældrene i Mecklenburg. På herredagen i Odense 1580 udvalgte han til tronfølger, og 1584 hyldedes han på landstingene i Danmark. Endelig fulgte 1591 den norske hylding i Oslo. Vistnok 1582 udnævntes lederen af Tyske cancelli Henrik *Ramel til hans hofmester og 2.9.1583 udnævntes slotspræsten ved Frederiksborg, den tidligere rektor for Herlufsholm Hans *Mikkelsen der var elev af den berømte tyske pædagog Johann Sturm, til prinsens tugtemester. I Hans Mikkelsens instruks angaves retningslinjerne for C.s opdragelse der på et luthersk-evangelisk grundlag skulle tilsigte en omhyggelig kundskabsstilegnelse. Hovedfagene var latin og religion; af sprog lærte prinsen desuden fransk og italiensk. Tysk som han sikkert især har tilegnet sig ved omgangen med moderen og Henrik Ramel blev dog næst dansk det sprog han kom til at beherske bedst.

C.s bevarede stilebøger vidner om den vægt Hans Mikkelsen lagde på at udvikle prinsens evne til at udtrykke sig klart og naturligt på dansk. Også matematik, tegning og musik indgik i undervisningen. Hans senere så udprægede interesse for teknik og konstruktion kan sikkert føres tilbage til denne undervisning, og det orlogsskib Frederik II i vinteren 1585–87 lod rigge til på Skanderborg sø er et vidnesbyrd om den betyd-

ning det tillagdes at udvikle C.s interesse for disse discipliner.

Ved Frederik II's død 4.4.1588 var C. blot 11 år. Til at forestå landets styre under kongens mindreårighed indsattes et regeringsråd bestående af fire rigsråder. C.s opdragelse var nu et statsansliggende og blev hurtigt genstand for politisk strid. Inden for adelen var der utilfredshed med at den udvalgte konge havde en tysk hofmester. 1590 afskedigedes Henrik Ramel og afløstes af den skånske rigsråd, den senere rigsmarsk Hak *Ulfstand der samtidig afløste Christoffer *Valkendorf i regeringsrådet. Udover at skulle tilfredsstille nationale ønsker hos adelen må afskedigelsen af Henrik Ramel sikkert ses som udtryk for rådsflertallets ønske om at sikre sig størst mulig indsigt med C.s fortsatte opdragelse. Under disse omstændigheder brød den længe ulmende konflikt mellem enkedronning Sophie, der så sin i forvejen svindende indflydelse på C. trængt yderligere tilbage, og rigsrådet ud i lys lue. Til denne konflikts baggrund hørte også enkedronningens ønske om gennem en yderligere opdeling af hertugdømmerne at tilgodese C.s yngre brødre.

Rigsrådet og hertugdømmernes statholder, Henrik Rantzau var dog fast besluttet på at hindre dette og udvirkede derfor en kejserlig myndighedserklæring således at C. selv kunne overtage styret i hertugdømmerne sept. 1593. Kansleren Niels Kaas' død 1594 svækkede formynderregeringen. Selv om den forsøgte at forhale tidspunktet for C.s egen overtagelse af regeringen i kongeriget gjorde hans personlige indflydelse sig nu gældende. Christoffer Valkendorf genoptoges i regeringen og udnævntes juni 1596 til rigshofmester. Samtidig blev den kongen nærtstående Christian *Friis til Borreby kansler og Henrik Ramel medlem af rigsrådet. Efter at C. 17.8.1596 havde undertegnet en med faderens enslydende håndfæstning kronedes han endelig 29.8. s.å. i Vor Frue kirke i København.

Besættelsen af rigshofmester- og kanslerposten med stærke personligheder som Christoffer Valkendorf og Christian Friis markerede uden tvivl den unge konges ønske om en mere aktiv politik såvel udad- som indadtil. Hans egen overtagelse af regeringsmagten betød dog på ingen måde et brud med formynderregeringens generelle politiske linie, derimod nok at målene forfulgtes med større kraft. Således skærpedes den lenspolitiske linie formynderregeringen var slået ind på 1593. Gennem denne skærpede lenspolitik der kom til at afslutte den lensreform Christian III havde indledt lykkedes det at få det ordentlige budget til at balancere hvorved C. i reglen kunne disponere forholdsvis frit over Øresundstolden og an-

Christian IV

dre overordentlige indkomster hvilket gav ham mulighed for en meget betydelig kapitalophobning. Disse midler blev i de følgende år C. et yderst vigtigt instrument i både den inden- og udenrigske politik og kom til at udgøre det reelle grundlag for hans uafhængige styre frem til 1625. Kongens og kronens velfunderede finansielle stilling betød at det umiddelbare behov for en forøgelse af de ordinære indkomster mindskedes hvilket fik til følge at det ikke i disse år kom til væsentlige modsætninger mellem C. og rigsrådet over lenspolitikken. Men en anden følge var at et i realiteten allerede forældet finansadministrativt system blev opretholdt da de store ekstraordinære indkomster C. år efter år kunne disponere over camouflerede dets svagheder. En bemærkelsesværdig udvikling begyndte 1604. På herredagen i København d.å. formåede rigsrådet C. til at støtte det kriseramte storlandbrug i form af personlige lån til betrængte adelige. Dette gav kongen en politisk klemme på adelen og samtidig en dominerende stilling på det danske kapitalmarked. I virkeligheden var det en form for bankvirksomhed kongen slog ind på, og samtidig er der tale om det første egentlige økonomiske kriseindgreb i Danmarks historie.

C.s velfunderede finansielle stilling i 1600-tallets første årtier afspejles i hans udstrakte byggevirk-somhed i disse år hvor Frederiksborg, Rosenborg og det forsvundne Ibstrup byggedes foruden at mange ældre kongelige slotte ombyggedes. Større omkostninger end dette prestigebyggeri krævede det udstrakte fæstningsbyggeri øst for Øresund hvor C. udbyggede det fæstningssystem langs grænsen til Sverige Christian III og Frederik II havde skitseret. Mens C.s forsvars-politiske foranstaltninger var koncentreret om grænsen til Sverige der i disse år var den væsentligste militære trussel mod hans riger var hans udenrigspolitiske aktivitet i lige så høj grad rettet mod Nordtyskland hvor midlerne i „kongens eget kammer“ flittigt anvendtes til at fremme hans planer. Gennem ofte meget betydelige lån til betrængte nordtyske fyrster søgte C. at binde disse til sig hvorved grundlaget skabtes for den indblanding i det tyske riges indre forhold som hans stiftspolitik og senere militære indgriben i trediveårskrigen var udtryk for.

Udenrigspolitikken var det område på hvilket C. tidligst kom i konflikt med rigsrådet. Den ofte meget udfordrende svenske politik i Østersøen og navnlig på Nordkalotten ønskede C. at inødegå ved en væbnet konflikt der skulle styrke Danmarks fortrinsstilling i Norden. Når rigsrådet længe søgte at blokere C.s planer skyldtes det foruden en anden sikkerhedspolitisk vurdering at et væbnet opgør med Sverige meget vel

kunne tænkes at eliminere de rettigheder i forholdet til dette rige rigsrådet ved oprettelsen af den særlige grænsemødestitution havde erhvervet ved Stettinfreden 1570. Bistået af svenske provokationer lykkedes det C. at gennemtvinge krigen 1611. Trods kongens personlige tapperhed, omend han ikke afslørede overbevisende feltherreevner, var krigen ingen udelte succes for de danske våben, men den dokumenterede at de foregående års udbygning af grænsefæstningerne i forbindelse med maritim overlegenhed umuliggjorde et svensk militært gennembrud og viste at den militære balance mellem de to nordiske riger næppe lod sig ændre afgørende ved militære konfrontationer på den skandinaviske halvø. Danmarks fordele var dog de største, og ved freden i Knærød (Knäred) 1613 kom Sverige til at betale en betydelig krigsskadeerstatning. Herved konsolideredes C.s finansielle stilling trods krigsomkostningerne yderligere. Vigtigst i fredsaftalen var det formentlig at Sverige opgav alle krav på det norske Nordland og Finnmarken. Trods det i mange henseender negative slutfacit af C.s regering må det sikkert regnes ham til fortjeneste at disse områder i dag er norske.

Årene mellem freden i Knærød og interventionen i Tyskland 1625 prægedes af C.s forsøg på at styrke staten politisk og finansielt og dermed den ressourcemæssige baggrund for den ambitiøse ydrepolitik. Et væsentligt led heri var den merkantilistiske erhvervs politik. Selv om det var kongens politiske bestræbelser der lå bag støttedes den af rigsrådet omend dette ønskede et rolligere tempo. For rådet var et vægtigt motiv sikkert at den ophjælpning af borgerskabet der var en forudsætning for de merkantilistiske bestræbelser ville øge dets betydning som skatteobjekt og dermed evt. reducere behovet for de såkaldt „godvillige“ adelskontributioner. En vigtig rådgiver angående den praktiske udformning af erhvervs politikken var indtil sin død 1619 Jonas *Charisius.

Når væsentlige led i de merkantilistiske bestræbelser, især manufaktur- og kompagnipolitikken, mislykkedes var en hovedårsag, ved siden af 1620ernes internationale krise, uden tvivl de forskellige foretagenders afhængighed af den af C. selv indskudte kapital. På denne baggrund er det forståeligt at kronens finansielle svækkelse som følge af kejserkrigen måtte vanskeliggøre manufaktur- og kompagnipolitikken, omend denne i princippet fastholdtes i 1630erne hvor dens praktiske gennemførelse hæmmedes af de stærkt stigende toldafgifter og skatter der var en følge af finansnøden. Men selv om disse sider af den merkantilistiske politik mislykkedes havde

den skabt snævre forbindelser mellem hovedstadens købmandspatriciat og kronen. Disse relationer bevirkede en koncentration af handelskapitalen i København hvorved grundlaget for hovedstadens siden så dominerende position i dansk erhvervspolitik skabtes. I sammenhæng med den merkantilistiske erhvervspolitik skal den regulering af købstadbestanden gennem nyanlæg og nedlæggelser der fandt sted i disse år ses. Blandt nyanlæggene er der særlig grund til at fremhæve Kristianstad, Christianshavn, Christiania og Glückstadt, alle eksempler på den kombination af militære og merkantile hensyn der karakteriserer så mange af C.s foretagender fra disse år. Det mest ambitiøse projekt var Glückstadt der udbyggedes til en af monarkiets stærkeste fæstninger, og som gennem sin placering ved Elben neden for Hamburg tydeligvis var tænkt som en konkurrent til denne bys position som økonomisk og merkantilt centrum for Nordtyskland og Nordeuropa. Anlægget af Glückstadt var et vigtigt led i C.s bestræbelser på at kontrollere det nordvestlige Tyskland, særlig områderne mellem Elbens og Wesers nedre løb hvilket ville give ham en dominerende position inden for den nedersachsiske kreds. Andre vigtige elementer i denne politik var hans stiftspolitik og de pengeudlån med hvilke han søgte at binde nordtyske fyrster til sig politisk. Selv om andre hensyn afgjort gjorde sig gældende – således styredes stiftspolitikken i høj grad af dynastiske aspirationer – var afgørende forudsætninger for C.s ekspansive planer i Nordtyskland knyttet til den traditionelle dansk-svenske modsætning. Kalmarkrigen havde klart demonstreret at det næppe var muligt gennem konfrontationer på den skandinaviske halvø at forrykke balancen mellem de to nordiske stater afgørende. Ved ekspansion i henholdsvis Nordvesttyskland og Balticum forsøgte derfor både Danmark og Sverige at forbedre de materielle og strategiske positioner over for modparten. Forholdet kompliceredes imidlertid af den katolske restaurationspolitik efter 1620 og den hermed forbundne trussel mod begge riger. Det er på denne baggrund de to staters ekspansionsiver og den stadige veksel mellem kriser og forlig der karakteriserer forholdet imellem dem i disse år skal ses.

C.s tyske politik tilskrives traditionelt hans egne dynastiske og politiske ambitioner og er – vel navnlig på baggrund af det endelige nederlag – blevet betragtet som i grunden stridende mod det dansk-norske monarkis egentlige interesser. Derfor er dommen over hans militære intervention i Tyskland 1625 blevet overordentlig hård. Man har nok i denne henseende været tilbøjelig til at overse sammenhængen mellem forholdet til

Sverige og den tyske politik, og at interventionen udover at skulle bremse den katolske restauration i nok så høj grad sigtede mod at afskære den svenske ekspansion langs Østersøens østlige og sydlige kyster. Selv om rigsrådet i den aktuelle situation rådede kongen til tilbageholdenhed må det erindres at rådet ikke anviste noget alternativ med henblik på hvad der var Danmark-Norges udenrigs- og sikkerhedspolitiske dilemma: den dobbelte trussel fra Sverige og kejseren. Derimod havde rådet utvivlsomt ret når det pegede på det usikre grundlag C. åbnede krigen på. Hverken militært eller diplomatisk var den tilstrækkeligt forberedt hvilket sikkert til en vis grad må tilskrives en manglende evne hos C. til at overskue større politiske sammenhænge.

Trods de militære nederlag og besættelsen af Jylland slap C. ved freden i Lübeck 1629 uden landafståelser. Men krigen havde medført et alvorligt militært og politisk prestigetab for C., og det var blevet demonstreret hvor vanskeligt det i virkeligheden var at forsvare den jyske halvø. Den svenske fremgang i Tyskland først i 1630 erne forværrede yderligere den sikkerhedspolitiske situation. Under disse omstændigheder var det nødvendigt hvad C. og rigsrådet i princippet var enige om, at opbygge et militært forsvar af større dimensioner end vanligt i fredstid. Samtidig måtte det naturlige mål for Danmarks udenrigspolitik være at skabe politiske konstellationer der ville gøre det vanskeligt for Sverige at udnytte sine militære sejre politisk. C.s bestræbelser i denne retning hæmmedes imidlertid af en svigtende evne til realistisk politisk vurdering, og lejlighedsvis hasarderede han væsentlige sikkerhedspolitiske interesser for kortsigtede politiske og økonomiske gevinster. Rådets på visse punkter berettigede kritik sad han overhørig, og til stadighed søgte han i udenrigspolitiske anliggender at skubbe rigsrådet i baggrunden til fordel for tysk-fødte rådgivere som Ditlev *Reventlow og Frederik *Günther. Afgørende indflydelse på C.s politiske kurs har disse dog næppe haft; snarest har de bekræftet ham i hans egne forestillinger. I væsentlige henseender var kongens stilling derfor rigsrådet dog svækket i forhold til tidligere. De store rustningsudgifter gjorde det umuligt for C. at genoprette sin som følge af kejserkrigens omkostninger ødelagte finansielle magtstilling der havde været det virkelige grundlag for hans uafhængige styre frem til 1625. Tværtimod udnyttede rådet det stadigt stigende behov for ekstraordinære indkomster til at sætte de snævrere mulige grænser for C.s finansielle og derigennem hans politiske dispositionsfrihed. På sin side søgte C. at bryde det sammenhold rådet altid gav udtryk for uadtill. Et

Christian IV

udtryk herfor var hans mislykkede forsøg på 1631 at gennemtvinge at råderne for fremtiden i politisk vigtige spørgsmål skulle afgive særskilt votum i stedet for som hidtil kollektive betænkninger. Ved at sætte sine svigersønner ind i rigsrådet og lade dem overtage politisk og administrativt betydningsfulde poster søgte han at bibringe rådet et splittelselement. Men selv om især Corfitz Ulfeldt indtil Torstenssonkrigen var kongen en støtte inden for rådet lykkedes det ikke ad denne vej at fremkalde væsentlige ændringer i rådets politiske linie.

Konflikten mellem C. og rigsrådet skyldtes ikke alene divergenser over udenrigspolitikken og den skeptiske holdning til kongen som politisk leder, indflydelsesrige kredse inden for rådet siden kejserkrigen nærrede. Til dens baggrund hører også at det reelt ikke var muligt inden for det eksisterende finansadministrative system at magte de finansielle krav rustningspolitikken skabte. Et afgørende moment i denne udvikling var oprettelsen af en hvervet hær 1637. Oprettelsen af denne var for så vidt en sejr for synspunkter der altid havde været C.s, men da det ikke var muligt at finansiere den på anden måde end gennem overordentlige landeskatter var han henvist til rigsrådets betingelser. Rigsrådet indvilligede i at båndlægge de overordentlige skatter til finansieringen af den hvervede hær. Men betingelsen var at rigsrådet selv forvaltede disse penge og dermed i realiteten fik kontrollen med den hvervede hær. Rigsrådet havde således på afgørende vis beskåret kongens finansielle og militære dispositionsfrihed. Dertil kom at C. indtil 1637 havde kunnet anvende de bevilgede skatter til at betale de store leverandører og sine kreditorer på Kieler omslag, men efter oprettelsen af den hvervede hær stod han uden midler til at bestride disse uomgængelige udgifter. Da rigsrådet ikke anviste ham sådanne, men tværtimod blokerede en lensreform der dog kunne have givet ham en delvis kompensation herfor, var han henvist til udenrigspolitisk set meget problematiske forhøjelser af Øresundstolden og den norske trælasttold. De voldsomme forhøjelser i årene 1638–40 belastede da også i så høj grad forholdet til Nederlandene at de var en medvirkende årsag til tilnærmelsen mellem Generalstaterne og Sverige der isolerede Danmark i nordeuropæisk politik, og som muliggjorde Torstenssons overfald 1643. Set på denne baggrund risikerede C. vitale sikkerhedspolitiske interesser for den økonomiske gevinst toldforhøjelserne gav, men en kritik af hans dispositioner må tage hensyn til den tvangssituation rigsrådet ved sine forholdsregler havde bragt ham i. Når rigsrådet blokerede kongens lensplaner og hindrede nødvendige

reformer inden for finansforvaltningen må dette ses på baggrund af de garantier for det eksisterende politiske system rigsrådet og adelen havde i lensvæsenet. Under disse vilkår var en effektiv udnyttelse af rigets ressourcer naturligtvis ikke mulig. Trods de voldsomme skatteudskrivninger og den ekstra økonomiske gevinst toldforhøjelserne gav blev resultatet en hastigt forværret finansnød. Fra o. 1640 greb C. for at tilfredsstille de største statskreditorer til indvisninger i told- og lensindkomster hvorved statens finansielle grundlag mindske.

Som følge af finansnøden havde C. og rigsrådet 1638 bevæget adelen til en faktisk opgivelse af dens skattefrihed, men adelen havde betinget sig at pengene nedlagdes i provinsielle landeskister under bestyrelse af adelige landkommissærer. Resultatet var en politisk og administrativ decentralisering, hvilket gjorde hensigtsmæssige dispositioner endnu vanskeligere. Samtidig udgik der fra landkommissærerne og adelens bevillingsmøder en omfattende kritik af både C. og rigsrådets politiske dispositioner. Under disse omstændigheder var den strukturelle krise inden for forvaltningsapparatet i kraft af dens politiske og økonomiske konsekvenser ved at få karakter af en dybtgående samfundskrise.

På denne baggrund er det forståeligt at Torstenssonkrigen trods alle bestræbelser på at styrke det militære forsvar fik et for Danmark så ugunstigt forløb. Men ulykkerne gav C. noget af hans gamle kraft og beslutsomhed igen. Det var i høj grad hans fortjeneste at man efter den første panik fik stabiliseret den militære situation og hindret Torstenssons overgang til Fyn. Hans heltemod i slaget på Kolberger Heide 1.7.1644 hører til højdepunkterne i Danmarks historie, og det var også i høj grad hans fortjeneste at det i første omgang lykkedes at manøvrere Gustaf Horn ud af Skåne. Når C. alligevel nødtes til at afbryde det skånske felttog skyldtes det at den danske flåde ikke i længden kunne holde stand mod den forenede hollandsk-svenske flåde, og søslaget ved Fehmern 13.10.1644 afgjorde i realiteten krigen. Når krigens resultat blev den frygtelig hårde fred i Brömsebro der tilintetgjorde Danmarks stormagtsstilling i Nordeuropa var en hovedårsag at man, som 150 år senere under Napoleonskrigene, letsindigt havde udfordret tidens økonomisk og maritimt førende magt.

Således var C.s udenrigspolitik endt med nederlag, og også indadtil var hans position svækket. Dette viste sig klart da hans forsøg på atter at gennemtrumfe en lensreform 1647 brød sammen over for rigsrådets og adelens bestemte modstand. Efter den udvalgte prins Christians død sommeren 1647 var end ikke tronfølgen sikret.

Således måtte selve kongemagtens fremtidige stilling ved C.s død februar 1648 synes usikker.

Det endelige resultat af C.s regering blev således i mange henseender negativt. Der er dog ingen tvivl om atulykkerne til en vis grad skyldtes forhold hverken kongen eller hans rådgivere havde afgørende indflydelse på. Man kan dog pege på at rustningspolitikken i 1630erne klart oversteg landets kræfter og i væsentlig grad forårsagede den finansnød der gennem sine politiske og økonomiske konsekvenser kastede landet ud i en dybtgående krise. Men det er et spørgsmål om der i betragtning af landets udsatte sikkerhedspolitiske stilling efter 1629 forelå noget alternativ. Det er blevet fremhævet at den finansielle krise forværredes af et forældet forvaltningsapparat, og at rigsrådet og adelen af politiske grunde bremsede hensigtsmæssige reformer. På den anden side tyder C.s egne finanspolitiske initiativer, navnlig hans gentagne forsøg i 30erne og 40erne på at gennemtruffe en lensreform af traditionel karakter, afgjort på at han ikke havde gjort sig krisens strukturelle karakter klart.

C. er blevet bebrejdet at han ikke tilstrækkelig klart indså de muligheder den stænderske udvikling fra slutningen af 1630erne indebar for en mindskelse af hans afhængighed af rigsrådet. Heri har oftest ligget en antydning af at han ikke til fulde forstod kongemagtens fordele ved en alliance med borgerskabet mod rigsrådet og adelen. Men det er et spørgsmål om et stændersk alternativ til rigsrådsstyret i denne forstand overhovedet var realistisk i betragtning af rigets finansielle problemer. I al fald viser de bevarede regnskaber over stændernes kontributioner at adelens bidrag langt oversteg de øvrige stænders. Landets erhvervsstruktur var udpræget agrarisk og borgerskabet havde ikke økonomisk kapacitet til at udgøre et politisk alternativ til adelsvælden på dette tidspunkt. Men det er rigtigt, som man har fremhævet, at C. som i vaner og livsanskuelse var et barn af det adelige kultursamfund, hang for stærkt ved dette til at blive en omvæltet og borgerkonge. Væsentligt lys over C.s virksomhed kaster de mere end 3000 breve og udkast der er bevaret fra hans hånd. De er skrevet i et naturligt mundret sprog der står i en ejendommelig modsætning til samtidens sproglige konvensions. De vidner om hans arbejdsomhed, beskæftigelse med alle statsstyrelsens detaljer lige til de mindste, en udpræget praktisk sans og et robust lune. Men de viser også hans begrænsninger, navnlig hans hang til at hage sig fast i detaljer der var ligegyldige for helheden, en stærk stemningsbetonethed og mangel på takt over for andre. Stilens enkelhed er sjældent udtryk for nogen afklaret tankegang, og C.s største

handicap som statsmand lå utvivlsomt i hans begrænsede intellektuelle ressourcer. Der er ingen tvivl om at han som følge af sin svigtende evne til realistisk politisk vurdering og til at overskue større sammenhænge ofte gjorde sig skyldig i fejludstillinger der forstærkede eller fremskynede en i forvejen uheldig udvikling. Ved sin manglende psykologiske forståelse, tendens til at føle sig forurettet og rethaveriskhed vanskeliggjorde han næsten altid politiske forhandlinger hvad enten det var med rigsrådet eller med fremmede gesandter. De uheldige følger heraf forstærkedes formentlig af at han i lange perioder synes at have manglet kvalificerede rådgivere. Som ung konge havde han støttet sig til kraftfulde personligheder som Christoffer Valkendorf og Christian Friis til Borreby, men senere synes et princip i hans udpegning af emner til ledige rådspladser og rigsembeder, for så vidt han overhovedet besatte disse poster, at have været at undgå alt for stærke personligheder, eller også udpegede han personer der på en eller anden måde stod i et særligt afhængighedsforhold til ham. Hans to sidste kanslere Christen Friis til Kragerup (1616-39) og Christen Thomesen "Sehested (fra 1639) var eller udviklede sig til dygtige administratorer, men manglede personlig myndighed til at fastholde den autoritet kanslerne siden Johan "Friis' dage havde haft over for både konge og råd. Det synes som at C. fra Christian Friis' død 1616 eller måske Breide "Rantzaus død 1618 manglede medarbejdere der uden på nogen måde at kompromittere hans kongelige værdighed formåede at sikre den konsekvente og realistiske politiske linie C. selv havde vanskeligheder med at anlægge.

Men selv om meget gik skævt for C. var der dog områder hvor hans regering skabte afgjorte fremskridt. Den lille og store reces fra henholdsvis 1615 og 1643 betød en delvis kodificering af ældre og nyere love og forordninger hvilket i høj grad lettede overblikket over gældende ret. I det hele taget forbedredes retsplejen og retssikkerheden i hans tid selv om mange af de væsentlige initiativer på dette område skyldtes kansleren Christen Friis til Kragerup. For dansk videnskab og lærdom var C.s regeringstid en blomstringsperiode omend han selv næppe havde nogen dybere forståelse og interesse i så henseende; den drøje lutherske ortodoksi synes rigeligt at have tilfredsstillet hans åndelige behov. De initiativer der toges for at forbedre forholdene for undervisning og lærdom (Sorø akad., Regensen, universitetsreformen 1621) udgik da snarest fra humanistiske kredse inden for adelen og rigsrådet. En betydningsfuld indsats har C. derimod ydet inden for dansk arkitektur med sine mange byg-

Christian IV

ninger. Det er et uafklaret spørgsmål på hvilket niveau i deres planlægning han deltog, men initiativerne udgik fra ham, og han overvågede nøje deres udførelse. Indretningen af de kongelige slotte befordrede utvivlsomt hans interesse for malerkunsten. Med henblik herpå foretoges betydelige kunstindkøb navnlig i Nederlandene, og flere betydelige kunstnere fik tilknytning til hans hof. For musik havde C. stor interesse; bl.a. var den engelske komponist og musiker John Dowland i en periode knyttet til hans hof.

Efter sin tids målestok var C. med sine 176 cm en velvoksen mand, og tilsyneladende har han haft en robust fysik, og endnu i en fremskreden alder kunne han byde sig selv store legemlige anstrengelser. Som faderen var han et udpræget friluftsmenneske; jagten var hans kæreste adspredelse, og som rytter var han dygtig og udholdende. Samtidige jagttagere forbløffedes over hvad han formåede at konsumere af stærke drikke, men dette gik ikke ud over hans meget betydelige arbejdsevne, og der er heller ikke grund til at antage at det fik konsekvenser for hans dømmekraft. Skortede der ham end noget på i denne henseende må det snarere henføres til begrænsningen i hans anlæg og evner. også i forholdet til kvinder kom C.s stærke livsappetit til udtryk, men han kunne godt for en årrække falde til ro i et enkelt forhold. Om hans ægteskab med dronning Anna Cathrine vides ikke meget, men det var først i dronningens sidste år at han indledte et forhold til en københavnsk borgerdatter, Kirsten Madsdatter der fødte ham sønnen Christian Ulrik Gyldenløve. 1613 knyttede han forbindelse med Karen Andersdatter der fødte ham sønnen Hans Ulrik Gyldenløve. Denne forbindelse afbrødes dog da C. forelskede sig i den purunge adelsjomfru Kirsten Munk, en datter af Ludvig Munk til Nørholm og Ellen Marsvin. Samlivet med Kirsten Munk indledtes iflg. C.s egne kalenderoptegnelser 31.12.1615 muligvis efter en forudgående vielse. Hun blev mor til en række børn hvoraf flere kom til at spille en fremtrædende rolle. Samlivet forstyrredes ved Kirsten Munks utroskab, og jan. 1630 forlod hun for altid hoffet. Allerede inden da havde C. knyttet forbindelse til hendes kammerpige Vibeke Kruse der fødte ham sønnen Ulrik Christian Gyldenløve og datteren Elisabeth Sophie G. Baggrunden for bruddet med Kirsten Munk, nederlaget i kejserkrigen, rigsrådets åbenlyse opposition samt den fortsatte strid med Kirsten Munk hvori deres børn og svigersønner på forskellig måde tog del skabte hos C. en bitterhed og mistro mod alle som han aldrig forvandt. Det var ikke i et harmonisk privatliv C. skulle finde trøst for sine rigers ulykker.

Kilder. Chr. IVs skrivekalender-optegnelser i Schlegels Saml. zur dnt. Gesch. II, 1, 1774 26-74, sst. II, 3, 1776 13-92. Suhms nye saml. II, 3-4, 1793 91-114. Mag. for rejsejagttagelser IV, 1825 401-577. Nyt hist. t. IV, 1843 213-368. Danske saml. V, 1869-70 49-88; sst. 2. r. III, 1873-74 365-91 og i Kirkehist. saml. 3.r. IV, 1882-84 649-56. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve I-VII, 1878-91, ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia; VIII, 1948, ved Johanne Skovgaard (fot. optr. 1969-70). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Ersev. I-III, 1883-90. Kancelliets brevøger 1588-1645, 1908-1968. Danm.-No.s traktater 1523-1750, III-IV, 1916-17. Leo Tandrup: Svensk agent ved sundet, 1971.

Lit. Karakteristik og diskussion i: J. A. Fridericia i Danm.s riges hist. IV, 1896-1902. P. Engelstoft i Det danske folks hist. IV, 1928 177-326. Erik Arup: Danm.s hist. II-III, 1932-55. C. O. Bøggild-Andersen i Schultz' Danm.shistorie. III, 1942 1-170. S. Ellehøj i Politikens Danm.shist. VII, 1964. Rolf Fladby: Norges hist. VI, red. Knut Mykland, Oslo 1977. Anden lit. Niels Slange: Den stormægtigste konges Christian den fjerdes hist., udg. Hans Gram, 1749. Tysk udg. med tilføjelser af J. H. Schlegel, Kbh. Lpz. 1757-71. J. A. Fridericia: Danm.s ydre pol. hist. 1629-1660 I-II, 1876-81; Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894; Samme i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., 1896 287-325. H. D. Lind: Kong Kristian den fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprotr. 1974). Troels-Lund: Christian den fjerdes skib på Skanderborg sø I-II, 1893 (optr. i forf.s Historiske fortællinger III, 1911). Fr. Beckett: Renaissance og kunstens hist. i Danm., 1897. D. Schäfer: Gesch. von Dänemark V, Hamburg 1902. Herm. Freudenberger: Hamburgs Streit mit Chr. IV von Dänemark über den Glückstädter-Zoll 1630-45, Hamburg 1903. O. A. Johnsen: Hannibal Sehesteds statholderkab 1642-51, Kria. 1909. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær i Danm. i det 17. og 18. årh. I, 1909. Frederiksborg II, ved Fr. Beckett, 1914. Y. Lorentz: Efter Brömsebrofreden. Svenska och danska förbindelser med Frankrike og Holland 1645-49, Uppsala 1916. Edw. Kleberg i Göteborgs kgl. vetenskaps och vitterhetssamhälles handl. 1916, Göteborg 1918 3-91. J. Wilcke: Christian IVs mølpolitik 1588-1625, 1919. Samme: Møntvæsenet under Christian IV og Frederik III 1625-70, 1921. H. Voges: Die Schlacht bei Lutter am Barenberge, Lpz, 1922. Albert Olsen i Hist. medd. om Kbh., 1927 81-136. Samme i Scandia III, 1930 223-73. Axel Nielsen m.fl.: Dänische Wirtschaftsgesch., Jena 1933 80-284. Johan Schreiner: Nederland og Norge 1625-50, Oslo 1935. Samme: Tømmereksport og tollpolitik under Christian IV, Oslo 1935. Vilh. Lorenzen: Christian IVs byanlæg og andre bybygningsarbejder, 1937. Ursula Voges: Der Kampf um das Dominium Maris Baltici 1629 bis 1645, Zeulenroda 1938. S. U. Palme: Sverige og Danm. 1596-1611, Uppsala 1942. R. Willerslev i Hist. t. 10. r. VI, 1942-44 608-36. Aksel E. Christensen i Axel Nielsen: Industriens hist. i Danm. I, 1943. P. Colding i Danm. III, 1943 97-104. C. O. Bøggild-Andersen i Knud Fabricius: Danm.s konger, 1944 261-92. O. Kähler i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXXII, 1944 245-59. Kn. Fabricius i Hist. t. II. r. I, 1944-46 150-67. Rudi Thomsen sst. 602-54. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946. Jan Steenberg: Christian IVs Frederiksborg, 1950. S. Dalgård i Hist. t. II. r. IV, 1953-56 313-51. Johan Jørgensen: Det kbh.ske patriat og staten ved det 17. årh.s midte, 1957. Wilh. Tham i Den svenska utrikespolitikens historia, red. I. Beskow I:2, Sth. 1960. S. Dalgård: Dansk-norsk hvalfangst 1615-60, 1962. Rolf Fladby: Fra lensmannstjener til kgl. ma-

jestens foged, Oslo 1963. Hans Dieter Loose: Hamburg und Chr. IV von Dänemark während des 30-jährigen Krieges, Hamburg 1963. H. Gamrath i Hist. medd. om Kbh., 1968 7–117. K. Krüger: Die Einnahmen und Ausgaben der dänischen Rentmeister 1588–1628, Marburg 1970. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972. Knud Mykland: Skiftet i forvaltningsordningen i Danm. og Norge i tiden fra omkring 1630 og intil Frederik den tredjes død, 2. utg. Oslo 1973. Hugo Johannsen i Hafnia. Copenhagen papers in the hist. of art 1974, 1976 67–118. E. Ladewig Petersen: Christian IVs pengeudlån til da. adelige, 1974. Samme: Fra domænestat til skattestat, 1974. Samme: Veritas et honor regis. Studier over Niels Slanges kilder i hans fremstilling af Christian IVs hist., 1974. S. Heiberg i Hist. t. 13 r. III, 1976 25–58. Birgit Bjerre Jensen i Historie, ny r. XII, 1977 1–26. Knud J. V. Jespersen sst. 27–46.

Steffen Heiberg

□Mal. af Hans Knieper fra 1580erne (Rosenborg), forlæg for Kronborgtapetet (Nat.mus.). Medaljer af V. Kejser 1590 og 1592. Stik af H. Wierix, 1593, kopieret bl.a. i træsnit 1594. Afbildet på mønt 1594. Stik af C. de Pas, 1595, kopieret bl.a. af D. Custos. Medaljer 1595, bl.a. af Nicolaus Schwabe. Statuette af H. Beust, 1596 (Rosenborg). Medaljer af Schwabe 1596 og 1597, en af dem kopieret af A. van Nuis, 1598. Profilstik 1599 samt af C. de Pas. Profilstik med stor hat af D. Custos, nogle gengivelser efter dette, bl.a. 1603. Stik af L. Cornelii. Medaljer med overskæg af Schwabe ca. 1602, og på tronen af samme ca. 1603. Stik med overskæg. Med fuldskæg på mønter 1604 og med nedfaldende krave 1606. Stik med fuldskæg og nedfaldende krave af Nic. Andreæ, 1606, mal. i beslægtet type af Peiter Hartman, 1607 (Malmø rådhus) og dobbeltportr. (Gripsholm). Min. delvis beslægtet hermed (Victoria and Albert Mus., hertugen af Buccleugh's saml.). Stik ca. 1608. Mønt 1608. Stik af J. Müller efter mal. af Remmert Petersen, med lok om øret, kopieret i en række stik af bl.a. Johs. Eillarts, mal. i nærliggende type (Gavnø). Mal. med pibekrave af Jacob van Doort, 1610, i stort og i lille format (begge Rosenborg), replik (Fr.borg) og litografi af Gemzøe. Mønt 1611. Mal. af v. Doort, 1611 (Amalienborg, Gripsholm, Fr.borg), samme type i min. 1611, som har været tilskrevet Isaac Oliver (Rosenborg). Medaljer af Schwabe ca. 1612 efter udkast af v. Doort. To medaljer af T. Borstorff, 1612. Mal. der muligvis forestiller C., tilskrives Marcus Gheeraerts, nogen lighed med stik af W. de Pas, 1614, kopieret af R. Elstrake samt kopi 1814. Mal. af Pieter Isaacsz efter 1612 (Fr.borg), kopi (Gottorp), i min. (Fr.borg), stukket af J. Müller, 1625, af J. van der Heyden, 1627, af P. de Jode, C. Visscher, J. Hondius, N. de Clerc m. fl., også i rustning 1631. Mal. af P. Isaacsz s.m. dronnin-

gen (Rosenborg), kopi, C. alene, af A. Kielsen, 1644 (Malmø rådhus); kopi efter Isaacsz' mal., C. alene, af J. L. Lund, udst. 1837. Medalje og stik 1616. Min. af v. Doort, 1616 (Rosenborg), beslægtet mal. (Fr.borg). Marmorhoved, formentlig af Hans Steenwinckel, 1617 (Nat.mus.). Buste, formentlig af Lorenz Steenwinckel ca. 1619 (Tøjhusmus.). Medalje af Schwabe ca. 1620. Stik af Lucas Kilian, 1621, benyttet som forlæg for flere stik. Min., uden lok om øret, med fyldigt nakkehår og nedfaldende pibekrave af J. v. Doort, 1623 (Rosenborg). Afbildet på mønt med lign. krave 1624. Tegn. af J. v. Doort (?) (British Mus.). Medalje til hest ca. 1629. Stik af S. de Pas, 1629, kopieret i stik af bl.a. W. Delff, 1633, C. de Pas og N. J. Visscher. Afbildet på gruppebillede stukket af F. v. Beusecom. Mal. dateret 1620, men utvivlsomt langt senere, med pandehår (Fr.borg). Stik 1631. Mal. af David Bailly, med pandehår (Rosenborg), typen og dragten genfindes på flere mal. (Fr.borg, Gavnø, Gisselsfeld). Flere portr. af Karel v. Mander, 1630–35, ingen originaler er kendt, men portrættypen er formentlig anvendt i flere af 1630ernes kopier. Stik af S. de Pas, 1633, med lang lok i venstre side. Beslægtet type på rytterbillede tilskrevet Morten Steenwinckel (Valdemars slot). Afbildet på stik af ridderslagning 1634, med stor nedfaldende kniplingskrave, af S. de Pas. Mal. af Remmert Petersen ca. 1635, med fletning (Fr.borg), flere kopier efter dette med ændret hoved (Fr.borg, Itzehoe rådhus). Mal. af Adriaen Muil-tjes, 1638 (Rosenborg), samme portrættype indsat i kopi af Muil-tjes efter M. Steenwinckels for-annævnte rytterbillede (Rosenborg) der også er kopieret med andre typer (Fr.borg, Kbh.s by-mus.). Mal. af Abraham Wuchters, 1638 (Fr.borg), kopi, brystbillede (Fr.borg). Kopi efter forsvunden original af Wuchters (Gripsholm). Mal. sign. AW (Fr.borg). Kopier efter forsvunden original af Engel Rooswijck, 1640 (Gavnø, Regensen) og stik 1641. Afbildet på mønt 1640 og medalje s.å. Stik ca. 1640 efter forlæg af Wuchters af F. Brun og af Th. Matham: stik med fjern lighed hermed af Juan de Noort, 1641. Mønt s.å. Flere helfigurbilleder fra beg. af 1640erne, malet af Karel v. Mander vendt mod venstre (Amalienborg), kopi af C. A. Jensen, 1836 (Fredensborg), som brystbillede (Fr.borg, dronning Elisabeth II af England) og stukket af bl.a. Albert Haelwegh ca. 1643 samt flere senere stik, i gobelinbroderi (Veste Coburg), raderet af R. N. Nielsen, 1837, stukket af Heuer 1856, litograferet af A. Kaufmann, af Fortling efter tegn. af Top og af Harald Jensen samt stik af A. We-ger. Fri kopi i rustning (Vallø). En lang række opstillinger, højrevendte, de tre formentlig fra

Christian IV

ca. 1640. Den første kendt fra en ringe kopi (Ovesholm), et litografi af F. A. A. Schepelern, med kroner på dragten og et træsnit af H. C. Henneberg. Den anden fra maleri (Hampton Court), den tredje, med nældebladmønster, fra stik af Fritzsich, 1735, og træsnit af F. R. Galle, 1869 samt malede hofstestykker (Rosenborg, Gavnø) og talrige gengivelser i stik af bl.a. O. H. de Lode, 1755, J. Houbraken, af Haas efter tegn. af Cramer, A. Flint, R. N. Nielsen 1837, træsnit af C. A. Flinch efter tegn. af J. Th. Lundbye samt litografi bl.a. af Kittendorff. Ovalt portr. af K. v. Mander, med kroner, stukket af Haelwegh ca. 1643 og flere andre gange; tegn. derefter af Adriæen (?) Haelwegh (Berlin, kobberstikkabinetet). Flere replikker eller kopier kendes. Rytterbilledet, malet af Karel v. Mander, brændt på Chr. borg 1794. Replikker (Eutin, Fr.borg), en kopi nylig brændt (Schloss Salder), kopier af H. Borch (?) (Egeskov), af F. Henningsen 1881 (Valdemars slot) samt i lille format, muligvis af v. Mander (Rosenborg). En variant af v. Manders rytterbillede stukket af Alb. Haelwegh, mal. i denne type muligvis af v. Mander (Kichinev, USSR), kopi af A. Quant (Hampton Court) og andre (Rosenborg), tegn. af Johan Neander (St. mus.). Stikket kopieret af Rombout van den Hoeye, som halvfigursportr. af Matthis Petersen Goldschmidt, 1646. Helfigursmal. af K. v. Mander ca. 1643–44 (Fr.borg), kopi (Gripsholm), variant (Fr.borg) og kopi efter denne (post- og telegrafvæsenet), tilsvarende stik af Haelwegh 1644. Flere min., nogle af Karel v. Mander selv (Fr. borg, Rosenborg). Et rytterportr. med en ingeniør viser van Manders venstrevendte type (Rosenborg). Buste af François Dieussart, 1643, en anden buste 1644 muligvis af samme (begge Rosenborg). Stik af H. C. 1644, af H. A. Greys 1644 og 1647. Stik af Matthis Petersen Goldschmidt 1645. Satirisk stik med Oxenstierna ca. 1645. Flere småmalerier, nogle benyttende van Manderske portrættyper og tilskrevet A. Magerstadt, 1645 (Fr.borg, Rosenborg, Gotha, Schackenberg). Voksrelief (St.mus.). Min. i profil af K. v. Mander efter 1644 (Rosenborg), malede kopier (Fr.borg, Valdemars slot, Wedellsborg), stukket af P. Philip og litograferet af E. Lasalle, 1842. Medalje af Johan Blum, 1645. Mal. som død, med tvivlsom ret tilskrevet Berent Hillwaerts (Wedellsborg, Rosenborg), kopier af Elias Fiigenschou (Bergens mus.), af en ubekendt (Skokloster) og af C. C. Andersen (Fr.borg). Tegn. med samme motiv af J. G. Reinhold (Rosenborg). – Historiske fremstillinger: mal. af J. Owens ca. 1665 af Hamburgs hyldning (Chr. borg). Malet skitse 1782 af N. A. Abildgaard af C. på Trefoldigheden 1644 (St.mus.), det brænd-

te store mal. er kopieret af W. Bendz 1828 (Chr. borg). Samme motiv er stukket af Truslew og malet af C. A. Lorentzen, stik efter dette af Flint, 1808. „C.s syn på Rothenburg“ af D. C. Blunck, 1823 (St.mus.), Niels Kaas' dødsleje 1824 af samme samt af C. F. Høyer s.å. Et portr. (Sorø akad.) er formentlig malet af Bendz 1828, tegnet skitse (Fr.borg). Mal. af C. W. Eckersberg, 1831, af besøget hos Tyge Brahe, af Trefoldigheden 1832 (Fr.borg, Chr.borg), og 1846 opdagelsen af et falskneri. Mal. af A. A. Müller, 1833, af C. legende med sine børn. Mal. af A. Küchler og statuette af G. Borup, begge 1837. Statue af Thorvaldsen, 1840 (Nysø), kopi efter denne af J. Dalhof, 1841 (Roskilde domk.), forgyldt kopi (Jægerspris), kopier af N. W. Fjeldskov, 1856, og af O. O. Glosimodt, 1858. Mal. af C. Schleisner, 1841. Mal. af Chr. Rosenberg, 1843, hvor C. udbetaler løn; en lang serie små tegn. af C.s liv (Fr.borg) er formentlig af samme kunstner. Mal. af F. C. Lund, 1855 og senere, varierende motiver. Mal. af E. Lehmann, 1858, forestillende C. blandt sine arbejdere, akvarel af samme af Trefoldigheden. Heinrich Hansen malede 1859 C. i et værelse på Rosenborg (Ribe mus.) og ofte senere lignende scener. Mal. af C. Suhrlandt, 1860. Dommen over Rosenkrantz malet af W. N. Marstrand 1861, Trefoldigheden malet af samme 1862–66 (Glyptoteket, Roskilde domk., Fr.borg), herefter tegn. af Joel Ballin (Fr.borg) som påbegyndte et stik 1885, fuldført af Herman Eickens; litograferet af Kittendorff. Af Marstrand bl.a. en række tegn. af forskellige scener (Hirschsprung). Statuette af M. Muhle, 1864. En scene med Ole Vind malet af C. C. Andersen, 1874 (Fr.borg), med Peter Paynck af samme, 1886. Afbildet på norsk tikroneseddel efter 1875. Statue af C. L. Jacobsen 1875–80 (Stortorvet, Oslo). Udkast til skulptur af Brynjulf Bergslien, 1876 (Nasjonalgalleriet, Oslo). Mal. af A. Tidemand, 1876, af Kristianias grundlæggelse (Nasjonalgalleriet, Oslo). Kaas' dødsleje malet af C. Bloch, 1880 (Fr.borg), kopi af Bruno Møller. Figur og nogle tegn. af V. Schultz 1884–85. Ole Vind-scenen malet af H. P. Lindeburg, 1885. Kroningsstoget malet af O. Bache 1887 (Fr.borg). Akvarel af Rasmus Christiansen, 1889, af Rundetårns opførelse, flere senere mal. og tegn. af samme. Mal. af J. T. Hansen, 1890, statuette af O. Evens, 1891 (Fr.borg). Afbildet på „pengeseddel“ fra en bank i Kristianstad 1894. Pastel af Vantore bl.a. 1894. C. og bonden tegnet af Chr. Bayer, 1896 og af Carl Schmidt (Fr.borg). Rytterstatuetter af Laur. Jensen 1897 og senere, af C. J. Bonnesen, 1897, af N. Frstrup, 1899 og af V. Bissen. Af sidstnævnte også et relief og statue (Varde mus.), rejst 1900 (ved Nyboder). Et par mal. af E. Hof-

man Bang udst. 1915 og 1917. Tegn. efter Abr. Wuchters af Axel P. Jensen til frimærke 1924. Ole Vind-scenen malet af V. Neiendam, 1932. Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1947. Monument af E. Utzon Frank udst. 1954. Uden datering: Tegn. af A. Schiøtt (Fr.borg), mal. af N. Simonsen af Trefoldigheden og C. der pløjer (Fr. borg), tegn. af J. Resen Steenstrup af C. og bjørnedrenge, mal. af F. Henningsen af C. der uddeler ridderslag, træsnit af C. på Holmen. Relief af Boye Givskov (Børsen). Statue med mosaik af W. Fridericia (Chr.havn).

Povl Eller

Christian V, 1646–99, konge. * 15.4.1646 på Flensborghus, † 25.8.1699 på Kbh.s slot, begr. i Roskilde domk. F: *Frederik III (1609–70) og *Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg (1628–85). ~ 25.6.1667 på Nykøbing F. slot med *Charlotte Amalie af Hessen-Kassel, * 27.4.1650 i Kassel, † 27.3.1714 på Charlottenborg i Kbh., d. af landgrev Vilhelm VI af Hessen-Kassel (1629–63) og Hedvig Sophie af Brandenburg (1623–83). – Med Charlotte Amalie far til *Frederik IV, *Sophie Hedevig, *Carl (1680–1729). Med Sophie Amalie *Moth far til Christian *Gyldenløve (1674–1703), Ulrik Christian *Gyldenløve (1678–1719). Bror til *Anna Sophie (1647–1717), *Frederikke Amalie, *Jørgen, *Ulrikke Eleonora, *Vilhelmine Ernestine.

Allerede på en rigsdag i Kbh. i juni 1650 var C. af stænderne blevet valgt til tronfølger; 6.8.1655 blev han hyldet som sådan i Kbh., i sept. s.å. i Odense og Viborg og juli 1656 i Kristiania for Norge. Som kronprins modtog han på sin fars vegne arvehyldning af de norske stænder i Kristiania 5.8.1661. I maj n.å. tiltrådte han under ledelse af sin hofmester Christoffer *Parsberg en længere udenlandsrejse der gik over Holland til England, Frankrig og hjem gennem Tyskland. Han fik på denne rejse lejlighed til at se den nu fremtrængende enevælde i dens mest pragtfulde udfoldelse ved den unge Ludvig XIV's hof. I aug. 1663 var C. hjemme igen, men han fik som kronprins så godt som ingen lejlighed til at deltage i regeringsstyrelsen, selv om han fra 1664 fik tilladelse til at overvære forhandlingerne i statskollegiet. Først ganske kort tid før han blev konge blev han taget med i konseilet og i højesteret. Konge blev han ved faderens død 9.2.1670. Da han var den første der besteg tronen som enevoldskonge blev der ved hans kroning og salving 1671 indført et helt nyt pragtfuldt ceremoniel ligesom der blev anskaffet nye kostbare kronregalier.

Skønt C. havde haft flere dygtige lærere, deriblandt den senere landsdommer Villum *Lange

var hans kundskaber ikke store og hans synskreds noget snæver. Dette skyldtes måske i nogen grad at undervisningen ikke havde været helt heldigt anlagt, men sikkert væsentlig at C. af naturen kun var jævnt begavet selv om han i flere henseender kunne vise sig i besiddelse af en vis sund forstand. Dybere åndelige interesser havde han ikke. Hans væsentligste interesse var legemlig idræt, ridning og jagt, særlig parforcejagt. I det daglige var C. ikke særlig hengiven til bordets glæder, men undertiden kunne han, navnlig i sine yngre år, mere end heldigt var deltage i rå drikkegilder sammen med halvbroderen Ulrik Frederik *Gyldenløve og sine yndlinge, overjægermester Vincens *Hahn og overkammerjunker Adam Levin *Knuth. Når man i lang tid har fremstillet C. som væsentlig tysk i tale og tankesæt, ja endog har villet påstå at han ikke kunne tale dansk så modbevises dette til fulde af hans resolutioner på rentekammerforestillingerne fra hans unge år og hans dagbøger og andre optegnelser fra hans senere år. Disse viser at dansk var hans modersmål og det sprog hvori han lettest bevægede sig.

C. var i besiddelse af flere egenskaber der gjorde ham vel skikket til at vinde folkeyndest, noget der ikke var uden betydning for den unge enevælde. Han lignede i ikke få henseender sin bedstefar Christian IV om end han var i mindre format. Skønt han ingenlunde var smuk af ydre gav hans store dygtighed i ridderlige idrætter ham en heldig optræden når han færdedes i det fri. Han var en fortrinlig rytter hvilket han gav folk rig lejlighed til at beundre ved de prægtige karruselridt han ofte foranstaltede i Kbh. Han var ligesom bedstefaderen en modig og tapper mand, ligesom denne kunne han også undertiden bruse op, men var ellers en venlig, godmodig og jævn mand der forstod at komme på en god fod med det københavnske borgerskab. En gennemgang af regeringskollegiernes protokoller og akter giver det samme billede af C. som en venlig og godmodig mand der havde overordentlig vanskeligt ved at sige nej når nogen søgte om begunstigelser og benådninger skønt fiskale hensyn talte stærkt imod at give disse og de pågældende supplikanter heller ikke altid fortjente eller trængte til at blive hørt. Det var heller ikke ubetydelige summer han skænkede sine yndlinge og sin maitresse Sophie Amalie Moth og sine børn med hende selv om disse udgifter af skribenter som N. D. *Riegels o.a. er blevet stærkt overdrevet. C. havde fra faderen arvet meget høje tanker om hvilket „uskatteligt“ klenodie enevoldsmagten var, og hvor magtpåliggende det var for kongehuset at bevare denne. I forskellige optegnelser, de såkaldte *Testamenter*, pålagde han sine

Christian V

arvesuccessorerer nøje at våge over den og holde mænd af den gamle danske adel borte fra forskellige af de høje stillinger i staten da han ikke mente at enevælden rigtig kunne stole på den. Når han 1671 oprettede grevernes og friherrerens klasser som stående over den almindelige adel var det ikke blot for at skabe disse alene på den kongelige nåde beroende højere klasser, men også for at bryde den gamle danske adels sammenhold ved at friste fremragende og rige medlemmer af den til at søge at komme op i disse klasser. Da denne ophøjelse som sagt afhang af kongens nåde bidrog den til at øge kongedømmets magt og glans. Det samme formål forfulgte også den rangforordning som indførtes. Ligesom Ludvig XIV stræbte C. eller måske snarere "Griffenfeld at gøre kongens nåde til kilden for al magt og indflydelse og gøre hoffet til det midtpunkt hvortil alle søgte. Men selv om C. af disse grunde drog folk af borgerlig herkomst, adelsmænd fra hertugdømmerne og enkelte udlændinge frem brugte han dog stadig et ikke ubetydeligt antal af den gamle danske adel i de forskellige regeringskollegier.

C. mente også at enevoldsmagten stillede store krav til ham selv. Han var, ligesom i det hele de første enevoldskonger i Danmark, en meget flitig og arbejdsom mand. Herom vidner noksom hans udførlige dagbøger over alt hvad der passede under ham, særlig på det militære, finansielle og udenrigske område. Han optegnede ofte sine tanker om den udenrigspolitiske situation for at kunne drøfte den med sine ministre, gjorde uddrag af alle mulige regnskaber, arbejdede selv ivrigt med på udarbejdelsen af budgetterne og var stærkt optaget af hvorledes man skulle få indtægterne til at dække de store udgifter. C. har sikkert også på visse områder spillet en større rolle i styrelsen af landet end man hidtil har været tilbøjelig til at antage. Politikken over for Sverige, hertugen af Gottorp, Hamburg og de nordtyske fyrster har utvivlsomt i hovedsagen været bestemt af ham selv. Hans politik var her ikke heldig. Ligesom sin bedstefar forstod han ikke altid at bedømme den politiske situation og de foreliggende magtforhold med tilstrækkelig klarhed. Ved sin deltagelse i krigen 1675-79 kom han til at stå som modstander af Frankrig, og Ludvig XIV viste sig stærk nok til, da Danmark tilmed svigtedes af sine forbundsfæller, at hindre at Danmark fik lov til at beholde så meget som en landsby af det som det havde erobret fra Sverige. Da Danmark senere sluttede sig til Frankrig viste det sig, navnlig efter Vilhelm af Oranien's erobring af den engelske trone, også at være uheldigt. Frankrigs magt var nu i dalen, og Ludvig XIV havde desuden ikke nogen interesse i at

yde Danmark virkelig støtte i dets forsøg på at underlægge sig hertugen af Gottorp og Hamburg, forsøg der tilmed bragte Danmark i et mindre godt forhold til flere nordtyske fyrster, særlig hertugerne af Celle og Hannover. Både over for Gottorp og Hamburg led C.s politik derfor skibbrud.

Når C.s udenrigspolitik i det store slog fejl og ofte fik en noget vaklende karakter var grunden dog ikke alene de for Danmark ugunstige politiske konstellationer i Europa, og at han ikke selv havde den nødvendige indsigt til at lede den, men det skyldtes også for en del at han ikke forstod at få sine forskellige ministre, hvoriblandt der fandtes flere duelige mænd, Griffenfeld, hertug "Johan Adolf af Plön, Fr. "Ahlefeldt, Jens "Juel, Michael "Vibe, C. B. v. "Ehrenschild og T. B. v. "Jessen, til at arbejde sammen. Der var stadig stridigheder mellem dem. C. var også bange for at lade nogen af dem få for stor magt. De måtte ikke, som Griffenfeld i sin allersidste tid, tiltage sig en sådan magt at de, som han i sit advarselsbrev fra aug. 1675 til Griffenfeld skriver, drager al magten til sig og vil afgøre alt så kongen i virkeligheden kun beholder navnet. Denne følelse har, ved siden af de alvorlige anker der kunne rettes mod Griffenfelds karakter og styrelse, utvivlsomt været en stærkt medvirkende grund til at Griffenfelds fald blev så stort og uigenkaldeligt. Når C. efter Griffenfelds fald, ligesom Ludvig XIV, erklærede at han nu ville være sin egen premierminister er det forståeligt, men han var rigtignok langt fra i stand til at udfylde denne stilling så godt som sit store forbillede i Paris. For militærvæsenet nærrede C. megen interesse. I den skånske krig viste han også stort personligt mod men feltherreevner var han ikke i besiddelse af.

Indadtil udrettedes der ikke så lidt under C. Man behøver blot at nævne matriklen af 1688 og Danske lov 1683, for hvilke arbejder det dog var andre end kongen der havde æren. Et svagt punkt var stadig styrelsen af landets finanser. Skønt C. arbejdede ivrigt for at få disse i orden og også til daglig var ret sparsommelig, slutte dog de store hoffester som han anså for nødvendige for at give den unge enevælde forøget glans betydelige summer. Hovedgrunden til den dårlige finansielle stilling var dog foruden selve udgifterne til den skånske krig og de mindre krigsriske ekspeditioner mod Hamburg 1686 og Ratzeburg 1693 at Danmark på grund af C.s politik over for Gottorp og Nordtyskland (modstanden mod den 9. kur) stadig måtte holde en betydeligt større hær og flåde end landets indtægter tillod. Man søgte ganske vist at skaffe sig forøgede indtægter ved subsidier fra andre magter og ved en

slags udlejning af de danske tropper, men det forsløg ikke og gav navnlig i 1690erne ofte den danske politik et tvetydigt og uværdigt præg.

Udsvævende var C. egentlig ikke, men som den store Ludvig XIV og de fleste andre af datidens fyrster havde han også sin „maitresse en titre“, Sophie Amalie Moth. Han synes at være trådt i forhold til hende kort efter sin tronbestigelse, men først efter Griffenfelds fald blev forholdet officielt. Det vedvarede lige til kongens død.

– En søn, **Christian**, * 25.3.1675, † 27.6.1695 i Ulm, døde af børnekopper undervejs til Italien.

Kilder. Chr. Vs dagbøger i Nyt hist. t. I, 1847 469–530 (1689–90); sst. II, 1848, 175–258 (1691); sst. 555–621 (1696 og tillæg); Danske mag. 5.r. IV, 1901 231–322. Chr. Vs dagjournaler 1695–99 i Danske mag. 6.r. II, 1914 112–51 (1694). Chr. Vs dagregistre i Årsberetn. fra geheimeark. VI, 1881 258–343 (1692); sst. VII, 1883 1–72 (1693). Brevveksl. mellem Chr. V og Christian Albrecht af Gottorp 1668–76 i Nyt hist. t. III, 1850 519–34. Chr. Vs testamenter som tillæg til kongeloven, ved J. J. A. Worsaae, 1860. Handlingar rörande Sveriges hist. I, udg. A. Fryxell, Sth. 1836 210–385. Bidrag til Danm.s hist. under Chr. V, saml. fra udenlandske arkiver, udg. Chr. Bruun, i Danske saml. 2.r. III, 1873–74 1–120 308–64; IV, 1874–76 154–233; V, 1876–77 76–187 289–349; VI, 1877–79 42–86. Geheimerådets protokol 1670–76 i Årsberetn. fra geheimeark. VI, 1876–82 68–137. Uddrag af relationer fra brandenborgske afsendinge i Danm. 1670–71, ved J. A. Fridericia i Danske mag. 4.r. VI, 1886 74–99. Reformforslag fra Chr. Vs første tid, ved A. D. Jørgensen, i Danske mag. 5.r. II, 1889–92 275–319. Sthen Jacobsen: Den nordiske krigs krønike, udg. Martin Weibull, Lund 1897 (fot. opr. Kbh. 1972). Aktstykker og oplys. til statskollegiets hist. 1660–1676 I–II, ved J. Lindbæk, 1903–10. Kgl. kammerregnskaber fra Fr. III's og Chr. Vs tid, udg. E. Marquard, 1918. Danm.-No.s traktater 1523–1750, V–XI udg. L. Laursen og Carl S. Christiansen. 1920–49.

Lit. A. Tuxen i Museum II, 1892 114–65 (om udenlandsreisen 1662–63). A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I–II, 1893–94. Samme: Hist. afhandl. III, 1898 15–27. Arthur Stille i Hist. t. XVIII, Sth. 1898 191–216. Samme i Hist. t. 7.r. II, 1900 559–76. J. A. Fridericia sst. 7.r. I, 1899 571–73. N. P. Jensen sst. II, 1899 1–45. Kn. Fabricius sst. II.r. II, 1947–49 467–92. Preben Døllerup sst. 12.r. I, 1963–66 1–61. Nils G. Bartholdy sst. 12.r. V, 1971 577–648. N. P. Jensen: Den skånske krig 1675–79, 1900. Kn. Fabricius: Griffenfeld, 1910. Samme i Den danske centraladministration, 1921 115–251. Carl Christiansen: Bidrag til da. statsusholdnings hist. I–II, 1908–22. Franz von Jessen: En slesvigsks statsmand I–III, 1930–41. Harald Bohrn: Sverige, Danm. og Frankrike 1672–74, Sth. 1933. F. Ahlefeldt-Laurvig: Storkansleren I–VII, 1934–48. G. Landberg: Johan Gyllenstiernas nord. förbundspolitik, Uppsala 1935. O. Kähler i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXVI, Neumünster 1938 38–139. Hans Saring sst. LXVII, Neumünster 191–242. H. Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940. O. v. Munthe af Morgenstern: Ulrik Frederik Gyldenløve, 1944. Arne Hoff i Til Knud Fabricius 13.8.1945, 1945 178–85. G. Sjöberg i Karolinska förbundets årsbok 1946 7–49. Åke Stille: Studier över Bengt Oxenstiernas politiska system, 1689–1692, Uppsala 1947. Sv. Ellehøj i Højesteret 1661–1961 I, 1961 218–301. Johan Jørgensen: Rentemester Henrik Müller, 1966. Povl El-

ler: Kgl. portrætmaleri i Danm. 1630–82, 1971. Dagny Jørgensen: Danm.–No. mellom stormaktene 1688–1697, Bergen 1976.

Samlede fremstillinger. N. D. Riegels: Forsøg til femte Christians hist. som en indledn. til fjerde Friderichs ved etatsråd Høyer, 1792. Edv. Holm: Danm.–No.s indre hist. 1660–1720 I–II, 1885–86. Den svenska utrikespolitikkens hist. I, 3, 1648–1697, ved G. Landberg, Sth. 1952. Handbok i Norges hist. III, 2, ved Kn. Mykland m.fl., Oslo 1975.

L. Laursen*

□Malet som barn af Karel van Mander (Rosenborg), stik efter dette 1651. Afbildet på gruppe fra denne tid, gengivet i min. af Prieur, 1671 (sst.). Stik af A. Haelwegh, 1655, efter forlæg af A. Wuchters. Lign. type graveret på metalplade (Rosenborg). Mal. af W. Heimbach (sst.). Min. af A. Cooper, 1656 (sst.). Medalje af Jeremias Hercules, 1666 og flere gange senere, sidst 1675. Stik af Haelwegh, 1667, efter forlæg af Wuchters, lign. type i mal. (Eutin). Stik af Haelwegh, 1670, efter Wuchters, typen benyttet i flere stik, bl.a. s.m. dronningen, i gruppe med fremmede fyrster og i stik af Romeyn de Hooghe. Min. af Prieur, 1670 (Fr.borg; British Museum). Medaljer af H.L.T. 1670 og af I.L. 1672. Malet til hest af A. Wuchters (Fr.borg). Mal. af Wuchters i hel figur (Roskilde kloster; Rosenborg), i en rk. brystbillede (Fr.borg, Gisselfeld, Rosenborg), særlig skitse (St.mus.). Wuchters' type gengivet i talrige min., bl.a. af Prieur, 1679 (Fr.borg; Rosenborg; Frijsborg; British Mus.), af Claudin du Chastel (Rosenborg) og af C. Gijsbrecht (St.mus.). Typen er stukket flere gange af H. Schaten, af W. v. d. Laegh, 1674 til salvingsakten efter forlæg af L. van Haven, af H. Dithmar, af D. Loggan, P. van Gunst, P. van Doorde, N. Schurtz m.fl. Mal. af salvingen 1671 af M. v. Haven og et par andre mal. af samme (Rosenborg), tegn. af L. v. Haven (St.mus.; Rosenborg). Medaljer af Christopher Schneider 1676 og 1677. Mal. af Jacob d'Agar, formentlig 1683 (Fr.borg), beslægtede typer bl.a. i hel figur (audienssalen, Fr.borg; Rosenborg), lignende bl.a. 1693 (Rosenborg, Gisselfeld), gengivet i min. af J. Barbette, 1694, stik af Preisler, litografi af E. Fortling efter tegn af Top. Talrige d'Agar-lignende portr. (Gisselfeld, Fr.borg, Egeskov, Gottorp, Gelting, Middachten), kopier af D. v. Krafft (Gripsholm), af J. P. Gillemans (Fr.borg) og i min. af J. Barbette (Landesmus., Kassel; British Mus.; Fr.borg m.fl.), lignende type på mal. af højesteret fra 1690erne (Rosenborg) og på stik af Schaten i ordensdragt, 1693, stik efter dette af J. Schuster, J. Haas 1757 og 1760, og M. Haas. Afbildet på mal. af C. Gijsbrecht (Fr.borg). Malet i profil med laurbærkrans. En mere rund type i flere stik bl.a. af P. Bouttats, L. de Chomond

Christian V

Boudan, 1683, O. H. de Lode og A. Flint. Mal. af T. Gelton (Rosenfeld, Gripsholm). En række stik synes uden lighed, i det mindste med kendte billeder, således af H. Lennep, J. Peeters, J. Gole og P. Schenck. Stik af van Haerlem, 1686, efter tegn. af Martinus Brasch. Afbildet på gruppe tilskr. A. Steenwinckel (Rosenborg) og på mange krigsscener, således mal. af Claus a Møinichen 1686–88 (audienssalen, Fr.borg), af A. Steenwinckel (Fr.borg), på Rosenborgtapeterne (Chr. borg) udført af B. v. Eichen efter forlæg af A. Steenwinckel og på relieffer af D. Gercken, 1719, på sarkofagen (Roskilde domk.). Rytterbillede formentlig af A. Steenwinckel (Gisselfeld), kopi af H. Düvens, 1705 (Valdemars slot). Andre rytterbilleder (Gavnø, Orebygård), bl.a. en serie turneringsbilleder (Rosenborg). Statue af A.-C. L'Amoureux i bly (opbevares i Tøjhusmuseet), fornyet i bronze af E. Utzon Frank, 1946 (Kgs. Nytorv, Kbh.), forgyldt afstøbning af hovedet (Fr.borg). Tegn. til statuen (Kgl. bibl.). Medaljer af Jan Smeltzing, 1691, flere af Barthold Meier 1691–96 og flere af Anton Meybusch 1693–99. Stik i profil af H. Schaten, 1696. Mal. af Douven, 1696 (Rosenborg). Stik af S. Thomassin, 1697. Buste af Chr. Nerger, 1698 (Vor frelsers k., Kbh.). Buste fra Nørreport (Tøjhusmus.). Afbildet på mal. med familien (Chr.borg), på allegoriske billeder måske malet af H. Krock (Brahetroleborg, Gavnø). Relief tilskr. Magnus Berg (Rosenborg). Afbildet på medalje af P. Berg, 1706. Relief af J. C. Sturmberg, 1719, på sarkofagen. Afbildet på medaljer af M. G. Arbien, 1749, og af A. Dragsted, 1885. Blandt senere historiemal. kan nævnes mal. af stænderne, måske af P. Cramer (Jægerspris), mal. af N. A. Abildgaard ca. 1784 (St.mus.), arvehyldningen malet af Eckersberg ca. 1828 (Chr.borg), samme emne malet af Heinrich Hansen, 1880 (Fr.borg), dronning Sophie Amalies død malet af K. Zahrtmann, 1882 (St.mus.) samt mal. af V. Neiiendam udst. 1941.

Povl Eller

Christian VI, 1699–1746, konge. * 30.11.1699 på Kbh.s slot, † 6.8.1746 på Hirschholm, begr. i Roskilde domk. F: *Frederik IV (1671–1730) og *Louise af Mecklenburg-Güstrow (1667–1721). ~ 7.8.1721 på slottet Pretzsch i Sachsen med *Sophie Magdalene af Brandenburg-Kulmbach, * 28.11.1700 i Bayreuth, † 27.5.1770 i Kbh., d. af markgrev Christian Henrik af Brandenburg-Kulmbach (1661–1708) og Sophie Christiane af Wolfstein (1667–1737). – Far til *Frederik V og *Louise (1726–56). Bror til *Charlotte Amalie (1706–82).

C. havde fra 1706 mecklenborgeren J. G. *Holstein til hofmester, til lærer den ligeledes tyske J.

W. Schröder. Han kom til at forstå dansk men anvendte til daglig, mundtligt som skriftligt, tysk. I hans dagbøger kan et dansk ord en sjældnen gang falde i pennen. Han fik en bedre undervisning og tilegnede sig flere kundskaber end sin far og farfar, men han blev ingen betydelig regent. Han voksede op ved et hof der var påvirket af pietismen som han selv blev stærkt grebet af, men også i den atmosfære af frivolitet og dobbeltmoral der kendetegnede faderens liv. Fra begyndelsen tog han parti for moderen, den forsmåede dronning, og delte hendes bitterhed mod Anna Sophie Reventlow som den egentlige årsag til de ulykkelige forhold. Behersket af personligt snæversyn og religiøst bigotteri fandt han intet forsonende moment ved hendes handle måde, og hans opfattelse ændredes ikke af at hun som dronning anstrengte sig for at vinde ham for sig. Ved faderens død brød han sit givne løfte til denne om at ville respektere de testamentariske bestemmelser til fordel for hende. Men han tillod hende dog et anstændigt underhold i forvisningen på Clausholm. I faderens sidste år havde C. fået indblik i regeringssagerne, og som denne var han yderst flittig og samvittighedsfuld, hvad det store antal breve til medarbejderne vidner om, greb ofte ind i detaljer, havde visse meninger om bestemte sager, især kirkelige og militære, men ikke noget overblik over hverken den samlede politik eller dens enkelte dele. Brevene er rammende karakteriseret som „fulde af Détails, af god Vilje og Selvbedrag“. (Aug. Hennings). Samtidig var C. som person præget af usikkerhed og tvivl, skønt kantet og selvrådig ganske uselvstændig. Usikkerheden medførte en stærk afhængighed af rådgivere, men han var ikke i stand til for alvor at støtte de rådgivere der virkede for reformer så disse kunne gennemføres. I overensstemmelse med faderens testamentariske råd om at undgå den danske adel i den øverste ledelse foretrak han borgerlige rådgivere som Povl *Løvenørn, overkrigssekretær til 1740, J. S. *Schulin, udenrigsminister fra 1735, og hofpræsten J. B. *Bluhme.

Af ydre var C. lidet imponerende, spinkel, kejtet og sky af væsen og med en høj pibende stemme, genert ved offentlig fremtræden og ængstelig for at støde an ved en optræden der ikke sømmede sig en kristen monark. Både C. og dronningen var svagelige, „medicinerede“ meget med piller og vandkure. Dette i forbindelse med hans skyhed for offentlighed skadede kongeparrets popularitet. De særdeles ofte i karet med nedrullede gardiner, og for at hindre larm blev adgangen til slotspladsen spærret med jernkæder. Sikkert med urette tillagde man dronningen hele skylden for disse forhold.

De første ti år af sin regering rådførte C. sig meget med fætterten grev Christian Ernst af Stolberg-Wernigerode der måtte tage del i snart sagt alt, fra afskedigelsen af kokkepiger i dronningens køkken til landets alliancepolitik. Han understøttede kongen længst muligt i at fastholde den engelske alliance, og da man endelig omkring 1740 svigede over mod Frankrig ophørte hans indflydelse, hvilket i øvrigt faldt sammen med at den militærpolitiske situation i Tyskland ikke længere tillod ham, som tysk fyrste, at være rådgiver uden for riget. C.s stærke interesse for religiøse spørgsmål fik udtryk i lovgivning på det kirkelige område som fx sabbatsforordningen, 1735, der indskærpede kirkegangspligten, indførelsen af konfirmationen 1736, samt forordninger om undervisningspligt for landsbybørn og omordning af købstadskolen. Men lige så stærkt som C. ivrede for det personlige gudsforhold som pietismen stod for, lige så bekymret var han dog for at den religiøse vækkelse skulle tage magten fra kirkens ledelse, og der blev grebet ind mod separatisme og lægmandsbevægelser (Konventikelplakaten 1741). – C.s regeringsperiode var præget af økonomisk krise, især for landbruget, og i begyndelsen var det et gødsejervenligt konseil der bestemte. Landmilitsen ophævedes 1730, ikke for at befri bønderne men for at hindre militæret i at gribe ind i jordejernes dispositionsret. I forlængelse heraf indførtes 1733 stavnsbåndet der båndt bonden til godsets jord fra han var 18 til 36, og 1735 indførtes forbud mod import af fremmed korn til Danmark og det søndenfjeldske Norge, hvilket gav danske kornavlere en monopolstilling. For byerhvervene førtes, bortset fra en mere liberal toldlov 1732, en restriktiv merkantilistisk politik, og staten optrådte aktivt med produktionsstøtte, bl.a. ved oprettelsen af et generalmagasin der skulle opkøbe fabrikkernes (manufakturernes) varer. Det var dog først og fremmest handelen der blev lagt vægt på som den egentlige kilde til velstand; 1736 oprettedes en seddelbank, Kurantbanken der skulle finansiere handelen, og med oprettelsen af Asiatisk kompagni 1732 og stiftelsen 1742 af Grosserersocietetet indvarsledes den kommende store handelsperiode. Fra midten af 1730erne var kongens vigtigste rådgivere overkrigssekretæren Michael *Numsen, oversekretæren for marinen F. *Dannesiold-Samsøe, der også havde stor indflydelse på erhvervspolitikken, samt oversekretæren for Danske cancelli J. L. *Holstein.

Var C. som konge meget lidt repræsentativ og personlig fordringsløs, var han den konge der foranstaltede det kostbareste slotsbyggeri. Allerede 1721 begyndte han at ombygge Hirschholm

– som dronningen derefter lod nedrive og nyopføre. I Dyrehaven rejstes 1734–36 Eremitagen, og 1734–39 ombyggedes nogle ældre bygninger til jagtgården Jægersborg. Til kronprins Frederik (V) byggedes 1743–44 palæet i Kalveboderne (nu Prinsens palæ, Nationalmuseet). Men det største foretagende var opførelsen af det nye residenspalæ Christiansborg der afløste det middelalderlige Københavns slot. Byggeriet gennemførtes i hovedsagen 1732–42, og C. roste sig af at opførelsen ikke havde kostet undersåtterne noget da midlerne var taget af partikulærkassen. I høj grad var pengene dog kommet fra de beløb England betalte i subsidier til opretholdelse af en forsvarlig dansk hær. I et brev til Holstein røber C. betænkelighed ved at give offentligheden indsigt i hvad partikulærkassen har ydet „da enhver dermed erfarer hvad slottet har kostet, hvad vi ikke gerne ser“. Formentlig har byggeriet været af stor positiv betydning både for Kbh.s økonomi og for beskæftigelsen, selv om mange af arbejderne hentedes i de militære regimente. – 1733 foretog kongeparret en rejse til Norge. C.s valgsprog var Deo et populo (For Gud og folket.)

Kilder. Danske saml. 2.r. IV, 1874 261–67; sst. V, 1877 262–323 (C.s dagbøger 1740 og 1741–44). Danske mag. 5.r. V, 1904 155–200 331–404 (C.s breve til Fr. Danneskiold-Samsøe); sst. 6.r. II, 1916 330–65 (C.s breve til M. Numsen). Historiske saml. og studier, udg. H. F. Rørdam, II, 1896 193–312 385–474; III, 1898 25–95 193–251 386–439 (C.s breve til J. L. Holstein).

Lit. J. Møller: Mnemosyne II–IV, 1831–33. L. Koch: Kong Christian VIs hist., 1886. H. L. Møller: Kong Kristian VI og grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode, 1889. E. Holm: Danm.-Norges hist. 1720–1814 II, 1894.

Sv. Cedergreen Bech

□ Afbildet som prins på gruppebilleder s.m. forældrene (Chr.borg). Maleri (Egeskov). Maleri (Middachten). Stik af G. P. Busch og af J. Wolff. Maleri (Chr.borg), kopi efter dette (Gottorp, Vemmetofte). Medaljer 1721 af Peter Berg og af Anton Schultz. Min. af Andreas Müller, 1723 (Rosenborg). Mal. af J. S. Wahl, 1729 (Holsteinborg), gentaget 1732 og kopieret (Fredericia mus.). Flere mal. kan være fra før tronbestigelsen (Vallø, Knuthenborg, Gottorp, Erholm, Vemmetofte), også min. (Fr.borg). C. iført salvsingsdragt: mal. af J. S. Wahl (St.mus.), voksreliëf i samme type, formentlig af Wahl (Fr.borg). Maleri (Fr.borg). Med ændret paryk malet af Giambattista Piazzetta, gengivet i min. (Gisselfeld) samt i stik af B. Picart, 1733, af Marco Pitteri, 1740, af J. Haas, 1757 og af M. Tyroff samt i litografi af Fortling. Stik af Fritsch, 1731, og i samme type med ændret paryk af J. S. Schmidt. Lille stik af salvingen af A. Nunzer, ca. 1740? Medal-

Christian VI

jer i anledn. af salvingen 1731 af Chr. Wermuth, G. W. Wahl og J. C. Hedlinger, sidstnævnte kopieret 1733 af E. S. Kongsberg. Wahl og Hedlinger har senere udført andre medaljer af C. En medalje af Wahl 1740 er gengivet i relief af L. Spengler (Fr.borg). Mal. i imperatorkostume s. m. børnene (Chr.borg). Endvidere i stik af Fritzs, 1732. Talrige mal. i lidt varierede typer tillægges J. S. Wahl (Rosenborg, Fr.borg, Gripsholm, Roskilde kloster, Gelting, Nasjonalgall., Oslo, St.mus., Frijsenborg), flere af billederne kopieret (Eutin, Gripsholm), bl.a. af J. F. Gerhard (forhen Bayreuth), af C. Foltmar (Rosenborg), af C. Briand, 1745 (Fr.borg), af Jørgen Storck og af Helge Frederiksen, 1976 (Christianeum, Altona), gengivet i min. (Fr.borg, Gl. Køgegård) og i stik af J. M. Preisler, 1747; lign. typer i stik af Fritzs 1738 og 1740. Wahl har modelleret en figur af C. (Fr.borg). Det er uvist om nogle af de Wahl tilskrevne billeder er malet af Andreas Møller. Medalje af M. G. Arbién, 1734, og flere gange senere. Mal. af Balthasar Denner, 1734 (St.mus.), gengivet i min. (Fr.borg) og formentlig grundlag for stik af Haas efter tegn. af Cramer og for stik efter forlæg af J. J. Haid samt for min. A. Dencker (Fr.borg). Maleri (Fr.borg), gengivet i min. af T. Briand (Rosenborg). Min. af J. J. Bruun, 1737 (Rosenborg). Gobelin af F. Léger, 1738 (Chr.borg) efter forlæg af H. Krock. Medaljer af D.K. 1738 og 1744. Medalje af Johan Bagge, 1739. Buste af J. Hænel, 1740 (Rønne mus.). Buste af J. Fortling (Den kgl. porcelainsfabrik). Mal. af Brünniche (Brahettrolleborg). Talrige min. (Rosenborg, Gisselved), bl.a. af H. J. Pohl (Fr.borg), af Saleman og Jørgen Gylding. Tegn. af C. M. Tuscher (St.mus.), mal. af samme, med familie (Rosenborg). En række stik, bl.a. af Sysang, J. G. Schmidt og G. P. Busch. Medaljer af G. A. Lunde, 1742, af Lorentz Natter, 1744, af D. Haesling og af P. C. Winsløw ca. 1750. Buste, måske af Just Wiedewelt (Fredensborg slotspark). Tegn. af Johs. Wiedewelt (kunstakademiet), relief af samme på sarkofagen 1768 (Roskilde domk.). Et relief af samme til Chr.borg er stukket af M. L. A. de Boizot. Relief af samme 1776 (Korselitze). Malet til hest af J. S. Ridinger. Afbildet på mal. med scener fra dokken af A. C. Rude, 1780 (Fredensborg), af N. A. Abildgaard ca. 1787 (St.mus.) og af C. W. Eckersberg, 1839 (Chr.borg).

Povl Eller

Christian VII, 1749–1808, konge. * 29.1.1749 på Christiansborg (Slotsk.), † 13.3.1808 i Rendsborg, begr. i Roskilde domk. F: *Frederik V (1723–66) og *Louise af England (1724–51). ~ 8.11.1766 på Christiansborg (Slotsk.) med

*Caroline Mathilde af England, * 22.7.1751 på Leicester House, London, † 10.5.1775 i Celle, d. af prins Frederik Ludvig af Wales (1707–51) og Augusta af Sachsen-Gotha (1719–72). – Far til *Frederik VI og *Louise Augusta. Bror til *Sophie Magdalene (1746–1813), *Vilhelmine Caroline og *Louise (1750–1831).

C. fik som hofmester Ditlev *Reventlow, en mand af utvivlsom hæderlighed men med en håndfast og pedantisk opfattelse af opdragerens gerning der indgav prinsen mere skræk end lyst til at tage ved lære. Hans første informator Georg *Nielsen var ikke i stand til at præge sin elev ud over det overfladiske, men som 11-årig fik han som lærer i fransk en person hvis intention var at opdrage C. til en oplyst, human og rettænkende regent. Schweizeren E. *Reverdil var blevet tilkaldt af J. H. E. *Bernstorff der sammen med A. G. *Moltke ønskede at den vordende konge skulle få den bedst tænkelige „europæiske“ opdragelse. Det er Reverdils posthumt udgivne erindringer der, sammen med J. F. *Struenseses rapport fra fængslet, giver det bedste bidrag til forståelse af C.s psyke og udvikling. Selv om der hos Reverdil i høj grad er tale om efterrationalisering er der ikke grund til at betvivle korrektheden af hans iagttagelser. Hans bestræbelser som lærer gik især ud på at interessere sin elev for bondestandens frigørelse, men han mærkede snart at C.s tanker hyppigt forlod emnet, og at hans spørgsmål angik helt andre, og personlige anliggender.

Det er nu påvist at C. led af skizofreni, personlighedsspaltning, en sindslidelse der ofte bryder frem omkring puberteten. Selv om de stærkt rosede beskrivelser af C.s intelligens man har fra denne tid for det meste er konventionel smiger findes der også vidnesbyrd om at han var velbevaret, hurtigt i opfattelsen, med et klart blik for omgivelsernes adfærd. En rap replik som han gerne benyttede sårende, og et ikke ringe efterlignelsestalent som han brugte til at gøre nar ad alle der var over ham, vakte hofsnogenes begejstring og rådgivernes bekymring. Samstemmede berettes om C. som levende i en uvirkelighedstilstand – en tid anså han sig for et forbyttet barn – en tilstand han kæmpede for at komme ud af ved at udsætte sig for voldsomme påvirkninger, fysiske som psykiske, i forventning om at denne skinverden ville falde bort og virkeligheden, hans rigtige identitet, komme til syne. I sin forvirring og uselvtændighed knyttede han sig altid til en anden person, mere i underkastelse end hengivenhed. På en gang selvcentreret og afhængig var han helt ligegyldig over for lidelser påført andre, men selv levede han i en konstant frygt for overløst og snigmord.

Selv om man i hofkredsen i Frederik Vs sidste år var vant til at bære over med, og til at dække over perversioner gav kronprinsens interesse for det seksuelle anledning til bekymring, og flere personer af hans hofstab måtte sendes bort da de mentes at appellere til usunde tilbøjeligheder hos ham. Struensee fortæller at „kongens sundhed var svækket ved den ulykkelige vane som han ikke kunne aflægge“. Men samtidig var C. dog længe i stand til også at føre sig med værdighed og reagere korrekt, således at man havde lov at anse prinsens særheder for en art ungdommelig galskab der ville fortage sig. Selv hævdede han ved faderens død 1766 at han ville „rase“ et år, og ministrene fremskyndede hans ægteskab i håb om at dette ville dæmpe hans uro. Der er dog grund til at tvivle på at det modsatte køn har øvet nogen erotisk tiltrækning på ham. Det første år efter tronbestigelsen forløb i et orgie af hoffester, bl.a. hans eget og søstrene Louise og Sophie Magdalenes bryllup, maskeballer og teaterforestillinger med kongen som ivrig aktør. Nogen varig interesse for regeringens sager kunne han ikke fremvise.

Afgørende for vurderingen af C.s rolle i de første seks år af hans regering, den eneste periode hvor han har haft mulighed for at medvirke aktivt, er om han overhovedet har været i stand til at træffe en beslutning selv. Man har, traditionelt, været tilbøjelig til at opfatte ham som op-havsmand til de mange afskedigelser i hof- og regeringskredsen idet man kan konstatere en vis skadefro tilfredshed hos ham ved sådanne lejligheder. Der er dog næppe dækning i kilderne for en sådan opfattelse. Reverdils ord om at man altid hos C. kunne mærke hvem han sidst havde talt med er her væsentlige. C. har næppe nogensinde været andet end en kommenterende tilskuer, kun ansvarlig i den forstand at enhver beslutning skulle bære hans underskrift. Derfor blev det afgørende hvem der var ham nær og formåede at indgyde ham tillid. Og derfor blev de første år præget af hofkabler og intriger hvor både uansvarlige favoritter og ansvarlige ministre måtte kappes om, i gensidig misundelse, at spænde ben for hinanden. Straks efter Frederik Vs død kom stærke brydninger mellem personer og magtgrupper til udløsning. Det gjaldt især en række væsentlige problemer af både social, økonomisk og politisk karakter, men samlet omkring den reform af hærvæsenet der siden 1762 havde været igang under ledelse af den franske generalfeltmarskal C. L. de Saint-Germain. In- tet heraf havde kongens interesse, og han var ude af stand til at vurdere sagernes konsekvens. Når han allerede jan. 1766 afskedigede Saint-Germain („Han har gjort springet“) er det uvæ-

sentligt at fremstille det skete som et eksempel på den særlige fornøjelse kongen viste ved at gøre ondt, men handlingen afslører at det nu var lykkedes konseilets civile ministre med Bernstorff i spidsen at standse den igangværende reform der i sin konsekvente gennemførelse ville have medvirket til reformer i landbruget, og formentlig også til styre- og administrationsreformer af den art der senere gennemførtes af Struensee. En kort tid favoriserede C. sin svoger *Carl af Hessen og lod ham overtage ledelsen af Vort høje krigsråd der afløste Saint-Germains General-krigs-direktorium, men få måneder senere måtte også han forsvinde. Saint-Germain vendte tilbage marts 1767 for atter at afgå i november. Men igen er det indlysende at C. kun medvirkede ved sin underskrift – og under pres fra personer han ikke turde trode.

Kampen om indflydelse over kongens person fortsatte gennem 1767 og 1768. Efter at den russiske underhandler Caspar von *Saldern var kommet til Kbh. og de vanskelige forhandlinger om mageskiftet vedrørende de gottorpske dele af Holsten var begyndt fulgte flere pludselige personskifter uden at der er grund til at se C. som initiativtager hertil, og konseilet måtte nu dels modarbejde de bestræbelser der fra preussisk side (se Carl v. Görtz) blev gjort for at påvirke forhandlingerne i negativ retning, dels forsøge at afværge de skadelige følger af at C. på dette tidspunkt turede byen rundt ved nattetid sammen med en tidligere prostitueret, kaldet *Støvlet-Cathrine, og forøvede hærværk mod bordellerne og deres beboere. Da selskabet med forkærlighed søgte klammeri med vægterne og hindrede disse i at passe tjenesten synes der tilsidst at have hersket en oprørt stemning mod kongen. Mod hans vilje blev hans ledsagerske derefter med magt ført bort fra byen. – Et udtryk for at man i regeringskredsen alligevel fortsat anså kongen for normal er det at von Saldern stærkt tilskyndede ham til en planlagt udenlandsrejse til de europæiske hovedstæder, bl.a. så langt som til Skt. Petersborg.

Rejsen indledtes i begyndelsen af juni 1768 og kom til at gå gennem Tyskland, Nederlandene, England og Frankrig. Struensee der deltog som rejselæge beretter i sin rapport at kongen undervejs søgte at overtale ham til at flygte bort med sig, „han ville være soldat for ikke at skyldte nogen anden end sig selv sin lykke“. Udadtil synes C. at have spillet rollen som konge upåklageligt, de raserianfald der gik ud over logiernes inventar kunne holdes skjult for offentligheden. Men undervejs ændredes hans tilstand, han blev mere rastløs, havde svært ved at fatte interesse for hvad der foregik omkring ham, og efter Paris til-

Christian VII

trådtes hjemrejsen dec. 1768. Struensees rapport om kongens tilstand giver ikke blot et billede heraf, men viser også at rejselægen – selv om han ærbødigt beskriver tilstanden som „en særhed i hans sind og karakter“ der bl.a. skyldes „en alt for levende fantasi“ – behandlede kongen som en syg. At han var den første der tog C.s fantasier alvorligt var sikkert medvirkende til at kongen kom til at føle sig knyttet til ham. Mens hans favoritter hidtil havde været personer der kunne ophidse ham til, og selv føre an i ondskabsfulde løjer, indgød nu lægens rolige myndighed ham en art tryghed. Ved ankomsten til Kbh. jan. 1769 fik Struensee derfor et mindre hofembede som kgl. forelæser, og da han det følgende år indledte et intimt forhold til dronningen betød det ikke noget skår i C.s agtelse for ham. Heller ikke da den almindelige mening, sandsynligvis med rette, udlagde Struensee som far til Caroline Mathildes datter *Louise Augusta ændredes C.s holdning. Med kongens accept og sikkert til hans lettelse gennemførte Struensee det kabinetsstyre der afløste det aristokratiske ledede statsråd, konseilet. Efter 14.7.1771 var kongens underskrift på kabinetsordrerne ikke længere nødvendig, og fra nu af var C. åbenlyst, om ikke officielt et redskab for andre. Reverdil der var blevet afskediget samtidig med Saint-Germain blev af Struensee tilbagekaldt og sat til at bevogte C. der nu behøvede konstant tilsyn.

C.s respekt for Struensee holdt sig. På nogle håndtegninger har C. noteret at han selv var uden skyld i hans død. Notatet er gjort flere år efter begivenheden og kan næppe vise andet end at kongens hukommelse stadig fastholdt navne og tildragelser. Afgørende er at han havde magten til at gribe ind men undlod at benytte den. Et yderligere vidnesbyrd om at han kun traf beslutninger på anden hånd. Efter Struensees fald fortsatte C. sit uvirksomme liv, altid bevogtet, men nu udnyttet af enkedronning Juliane Marie og arveprins *Frederik, og da disse blev trængt tilbage af kronprins Frederik (VI) 1784 var det nu denne der udøvede den reelle regeringsmagt. Da det herefter bestemtes at alle regeringsbeslutninger for fremtiden skulle parafes af kronprins bortfaldt også frygten for lignende statskup og tilsynet slækkedes noget. Men da man fortsat opretholdt fiktionen af at han var regerende monark og som sådan midtpunkt i hoffets dagligliv forløb dette ikke uden hyppige groteske og pinlige scener, ikke mindst ved taftet. En tid synes dette at have irriteret kronprinsen så meget at han nu og da forløb sig over for faderen. Efter Christiansborgs brand 1794 flyttede kongefamilien til Amalienborg hvor C. overtog den bolig som faderens af offentligheden for-

hadte „favorit“ A. G. Moltke havde bygget til sig selv. En forbindelsesgang (kolonnaden) blev derefter opført mellem dette og Schacks palæ hvor kronprinsen flyttede ind. Endnu 1807 da kronprinsen havde hentet C. til armeens hovedkvarter i Rendsborg omtaler han i et brev faderen som „dann und wann wühtend böse . . .“. C. blev ramt af et slagtilfælde få dage efter at han fra et vindue havde set de spanske hjælpetropers indmarch, der for ham tog sig ud som en fjendtlig invasion. Louise Stolberg skrev ved efterretningen om hans død: „Christian VII har egentlig aldrig levet, kun vegeteret sanseligt.“

Kilder. Efterl. papirer fra den Reventlowske familie-kreds, udg. L. Bobé 1–X, 1895–1932. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I–V, 1927–41 (Struensees memoirer om kongens tilstand i II, 1930 162–79, da. overs. i Tidsskr. for retsvidensk. 1891 245–58).

Lit. E. S. F. Reverdil: *Struensee et la cour de Copenhague 1760–1772*, udg. A. Roger, Paris 1858 (dansk udg.: *Struensee og hoffet i Kbh.*, 1859, ny udg. m. titlen: *Struensee og det da. hof*, 1916, 2. udg. 1917). C. Blangstrup: *Chr. VII og Caroline Mathilde*, 1890 (3. udg. 1894). E. Holm: *Dann.–No.s hist. under Chr. VII*, 1902–09. V. Christiansen: *Chr. VII's sindssygdom*, 1906 (genoptr. 1978 m. efterskr. af N. Juul-Nielsen). A. Fjelstrup: *Skilsmiseprocessen mellem Chr. VII og dronning Karoline Matilde*, 1908 (fot. optr. 1968). R. Neiiendam: *Scenen drager*, 1915. Christian Elling: *Hofkronik*, 1945. John Danstrup i *Hist. t. 11.r. II*, 1947–49 1–60. E. Snorrason: *Johann Friedrich Struensee*, 1968. H. Langberg: *Dødens teater*, 1971. Sv. Cedergreen Bech: *Struensee og hans tid*, 1972. E. O. A. Hedegaard: *Frederik VI og „De røde fjer“ I*, 1975 28 132.

Sv. Cedergreen Bech

□ *Afbildninger af C. som prins: stik af J. M. Preisler, 1754 og af Bernigeroth, 1755 efter mal. af Pilo fra 1752. Mal. af Pilo 1756 (Lindenberg, Bregentved, Nysø, Fr.borg, Wotersen), kopi måske af A. Brünniche samt i min. (begge Fr.borg). Afbildet på gruppe i min. af C. Foltmar, 1756 (Fr.borg). Mal. af J. Thrane og af P. Wichmann (begge Fr.borg). Mal. af J.-L. Tocqué, 1759 (Bregentved). Stik af J. Haas, 1761. Mal. af Pilo, 1762 (Fr.borg), kopi med ændringer, 1785 (Gavnø). Mal. af Pilo fra 1760erne (Amalienborg). Mal. af A. Brünniche, 1764 (Vemmetofte). Pastel af P. Als, 1765 (Jægerspris, St.mus.). Emalje af J. Brecheisen (Rosenborg). Folkeligt træsnit. Flere andre fremstillinger kan være fra før tronbestigelsen, min. af W. A. Müller og af Th. F. Stein (Rosenborg, Fr.borg) og maleri (Christianeum, Altona). Efter tronbestigelsen: medalje af J. H. Wolff 1766 og 1768. Stik af J. Haas, 1766. Stik af G. P. Nusbiegel, 1767. Stik af Fritzsche efter tegn. af Stein, 1767. Stik af Fritzsche efter mal. af P. Wichmann. I salvingsdragt: medalje af D. J. Adzer, 1767; kunstneren har senere udført flere an-*

dre medaljer. Mal. af Pilo, 1767 eller senere (Gripsholm). Folkeligt træsnit. Stik af T. A. Pingeling efter forlæg af Tischbein efter Adzers medalje. Stik af M. Haas, 1777, efter tegn. af T. Bruun. En række tegnede udkast samt mal. af P. Als formentlig ca. 1775 (Fr.borg). Mal. af J. Juel, 1789 (Rosenborg). Fra udlandsrejsen: mal. af Nat. Dance, 1768 (Buckingham Palace), stukket af E. Fischer, 1769. Mal. af Angelica Kaufmann, 1769 (saml. Waldeck-Pyrmont), kopi (Fr.borg), stik af J. S. Negges, af J. E. Nilson, af Houston, 1768, og litografi af G. Engelmann. Stik efter mal. af Mrs. Ashley. Stik af J. Miller. Medaljer af J. Kirk, 1768, af J. Westwood, 1768, samt af Monzé. Mal. af L.-M. van Loo, 1768, fuldført af Juel (Fr.borg). Stik af P. Duret, 1768. Stik af D. P. Pariset efter tegn. af P. Falconet, 1768. Efter rejsen: stik af Haas, 1769. Min. af C. Høyer 1769 og ofte senere. Relief af Wiedewelt, 1769, gengivet i stik af M. L. A. Boizot, relief af samme, 1776 (Korselitze, Kgl. møntsaml.), buste af samme. Medalje af Monié, 1771. Stik af Clemens, 1774, efter tegn. af Høyer. Stik af Preisler måske ca. 1774 efter forlæg af Pilo, stik efter dette af J. Snack, litografi af E. Fortling samt træsnit. Mal. af P. Als fuldført 1776 af G. W. Åkerfeldt. Relief af Adzer efter tegn. af Wiedewelt, forarb. til medalje 1776 (St.mus.). Relief af D. D. Dey, 1778. Afbildet på tegn. af C. F. Stanley, 1779, af scene fra 1772 (Fr.borg). Fra tiden efter 1780 flere mal. af Jens Juel (Rosenborg, Amalienborg, Pederstrup 1781, Orebygård, Fr.borg), stik efter Juel af T. Kleve, 1783 og af A. Flint. Talrige gentagelser og kopier, også i min., bl.a. af J. Møller (Windsor). Mal. af E. Pauelsen (Teatermus.). Silhouetter ca. 1780–82 af bl.a. C. Limprecht (Fr.borg, Kgl. bibl.). Afbildet på mal. af A. C. Røde ca. 1780 om mageskiftet 1773 (Fredensborg), og på J. H. W. Haffners gruppebilleder, 1781 (Rosenborg) og 1794 (Jægerspris), mal. af samme 1788. Medalje af Enhörning, 1782. Min. af G. Seiptius, 1783 (Fr.borg), efter Høyer. Afbildet på gobelin af C. Foltmar efter 1784 og på mal. af E. Pauelsen efter 1787 (begge Fr.borg). Silhouetter af J. F. Anthing, 1787 og af Greve, 1788, silhouetstik af Fridrich og af W. H. Mewes m. fl. Afbildet på mal. af Abildgaard, 1790 (St.mus.). Medalje af J. E. Bauert, 1792. Afbildet på gruppe af C. Viertel, 1794 (Gunderslevholm), typen er af Juel. Relief af G. Hull, medalje af samme 1794. Medaljer af V. Bauert, 1800, og af P. Gianelli, 1801. Stik af J. Chapman, 1801, formentlig efter forlæg af Fr. VI. Min. af W. A. Müller (Athenæum, Helsingfors; Philadelphia Mus. of Art, U.S.A.), af C. F. Schrader (St.mus.), af C. Nørager (Fr.borg), af A. Thornborg (St.mus.) og af Pierre Pasquier. Relieffer af L. Grossi (Sølyst), af Dajon (Teater-

mus.) og af H. Beeken (St.mus.). Buste (Det kgl. landhusholdn.selsk.). Stik af Grignon, stik efter dette af Wm. Grainger. Stik af J. Lyman og til hest af G. B. Probst. Tegnet og malet på dødslejet af Greve, stukket af Wolf. Afbildet på historiemal. af Eckersberg 1835, 1839 og 1844 (Chr. borg, Fr.borg), tegn. af K. Gamborg, mal. af K. Zahrtmann 1872, 1873, 1882 og 1912, af C. C. Andersen, 1875, af A. Jerndorff, 1876, af Carl Thomsen og af V. Neiiendam udst. 1925. – T. Holck Colding: Cornelius Høyer, 1961.

Povl Eller

Christian VIII (Christian Frederik), 1786–1848, konge. * 18.9.1786 på Christiansborg (Slotsk.), † 20.1.1848 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. F: arveprins *Frederik (1753–1805) og *Sophie Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1758–94). ~1° 21.6.1806 på Ludwigslust i Mecklenburg med *Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, * 4.12.1784 på Ludwigslust, † 13.7.1840 i Rom, d. af hertug, senere storkertug Friedrich Franz I af Mecklenburg-Schwerin (1756–1837) og Louise af Sachsen-Gotha (1756–1808). Ægteskabet opløst 31.3.1810. ~2° 15.5.1815 på Augustenborg med *Caroline Amalie af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg, * 28.6.1796 i Kbh. (Slotsk.), † 9.3.1881 på Amalienborg, d. af hertug *Frederik Christian af S.-H.-S.-A. (1765–1814) og *Louise Augusta (1771–1843). – Far til *Frederik VII. Bror til *Charlotte og *Ferdinand.

C. kom til i afgørende situationer at have indflydelse på den udvikling, der i 1800-tallet førte til sprængningen af den dansk-norsk-tyske helstat og til enevældens undergang. Hans evner og personlige forudsætninger gav ham gode muligheder for at gribe ind i denne udvikling. Indtil nu er navnlig hans norske indsats blevet behandlet indgående af norske historikere og af hans danske biograf, Axel *Linvald. Bidragene til belysning af C.s virke som dansk prins og konge er mere spredte. Det var ikke egenskaber arvet fra faderen der satte C. i stand til at placere sig i den politiske udvikling. Arveprins Frederik er vurderet lavt af eftertidens historieskrivning, og ved hoffet var den opfattelse udbredt at C.s far var arveprinsens adjutant, Frederik v. Blücher (1760–1806). Arveprinsen tog aldrig notits af snakken, og hans blivende påvirkning af sønnen blev dennes omhyggelige opdragelse. Dygtige lærere gav C. kundskaber og vakte hans mangfoldige interesser for naturen og de humane fag. Omkring arveprinsens hof samlede en kreds af kunstnere og videnskabsmænd, som fik betydning for C.s udvikling og lagde grunden til den brede humane dannelse der blev hans væsens

særkende. Hjemmets bevidste takthed gav ham betingelser for at forstå det nye åndsliv som voksede frem i hans ungdomstid. Et fordelagtigt udseende og sikkerhed i optræden, selskabelige talenter, sans for musik og dans havde han fået i vuggegave, og disse fortrin udvikledes til fuldkommenhed. Han blev en kræsen livskunstner og en ypperlig amatør i vurderingen af kunst, litteratur og videnskab. Hans tilbøjelighed til livsnydelse med sans for bordets glæder og smukke kvinders selskab og hans ydre elegance og selv-sikre optræden kunne let opfattes som udtryk for overfladiskhed og behagesyge. Disse træk hos ham forenedes imidlertid med en aldrig afmattet flid. Han arbejdede pligtopfyldende med sine opgaver og holdt sine medarbejdere fuldt beskæftiget. J. P. Trap har bemærket at C. arbejdede mere end nogen anden dansk konge havde gjort.

Efter tidens skik udnævntes C. allerede 1797 til oberst og 1802 til generalmajor. 1803 blev han konfirmeret og fulgte samme år faderen på en baderejse til Nordtyskland med et besøg hos moderens familie i Mecklenburg. Her traf han kusinen, Charlotte Frederikke, og da han kom igen det følgende år, deklareredes forlovelsen. Arveprinsen og kronprinsen havde overvejet det hensigtsmæssige i at C. ægtede kronprinsens datter, Caroline, og de sympatiserede ikke med C.s valg. Ægteskabet blev hektisk og endte i en katastrofe der kom til at præge prinsens ungdom dybt. Prinsessens bekendtskab med komponisten Du Puy gjorde ægteskabet umuligt og blev den ydre anledning til dets opløsning 1810, til dels under håndfast medvirken af Frederik VI. I de følgende år udfoldede prinsen sig i selskabslivet og dyrkede sine mineralogiske, litterære og kunstneriske interesser. 1809 tiltrådte han stillingen som præses for kunstakademiet og intensiverede sin indsats for at støtte kunsten i Danmark. Hans regnskaber aflægges vidnesbyrd om en omfattende mæcenvirksomhed med støtte til akademielever, indkøb af værker af både ældre og yngre kunstnere, udsættelse af præmier m. m. Efter tronbestigelsen 1839 kom partikulærkassen i et vist omfang til at finansiere den kunststøtte, C. ivrigt fortsatte. På sine rejser besøgte han samtidens kunstneratelierer og omgikkes danske kunstnere og videnskabsmænd som opholdt sig i det fremmede. Hans virksomme interesse for malere og billedhuggere, hans deltagelse i forhandlingerne om Thorvaldsens store arbejder til Christiansborg Slot og Frue Kirke og hans omsorg for tidens store digtere berettiger utvivlsomt J. N. Madvigs bemærkning om, at enevælden skabte Danmarks berømmelse for liberal fremme af kunst og videnskab. – Forholdet mellem

C. og Frederik VI var svingende og ikke hjerteligt, måske som et resultat af den gamle modsætning mellem arveprinsen og regenten, skærpet af Frederik VIs skepsis over for fætterens spillende begavelse og ydre sikkerhed. Følgen var, at C. blev uden politisk indflydelse og kun betroedes mindre militære opgaver som han varetog uden synderligt talent. Han forblev hele livet „civil“ i tankegang og levevis. Med bekymring så han på Frederik VIs franske alliance, og 1810, efter afgørelsen af det svenske tronfølgervalg, gjorde han sig til talsmand for en kursændring i den dansk-norske udenrigspolitik. Hans analyse af situationen havde svagheder, men konklusionen var klar: Danmarks og Frankrigs interesser var uforenelige. Kongen overhørte henvendelsen, men prinsens oppositionelle anskuelser blev ikke skjult for samtiden. Januar 1813 søgte C. på ny at gøre sin indflydelse gældende. Han appellerede til kongen om at søge fred med England, afgive en neutralitetserklæring og om nødvendigt „gøre fælles sag med alle øvrige europæiske magter“. Denne gang reagerede Frederik VI og lagde nu op til en fredsslutning med England. I fortsættelse af disse skridt ligger udnævnelsen af C. til statholder i Norge.

Prinsens interesse for Norge var af ældre dato. Hans mineralogiske interesser havde bragt ham i forbindelse med norske videnskabsmænd og bjergværksfolk. 1806 havde han efterfulgt faderen som præsident for det norske videnskabselskab i Trondhjem. Det gav ham forbindelse bl. a. med selskabets virksomme vicepræsident, biskop P. O. Bugge, og som præsident bragte han 1811 i Selskabet for Norges vel Frederik VI takken for oprettelsen af universitetet i Kristiania. Et nært venskab forbandt C. med den norske forretningsmand og embedsmand Carsten Anker som vel var den nærmeste ven, han nogen sinde fik. Anker forsømte ingen lejlighed til at foreholde ham de store tjenester han kunne yde Norge, og C. anmodede to gange i foråret 1811 og på ny året efter til kongens tydelige irritation om at blive sendt til Norge. Ønsket om at bevare statsforbindelsen mellem rigerne har længe været anset som hovedmotivet til Frederik VIs meningsændring og C.s udnævnelse til statholder april 1813. Axel Linvalds studier har imidlertid sandsynliggjort, at kongens håb om fred med England fik ham til at tro, at faren for tabet af Norge var drevet over. C. skulle i Norge gennemføre den nye, engelskorienterede politik, mens den hidtidige statholder Frederik af Hessen med sine militære evner behøvedes ved sydgrænsen. Af C.s hemmelige instruks fremgår desuden at et vigtigt formål med udnævnelsen var at modvirke de svenske planer med Norge.

For Norge blev C.s udnævnelse et vendepunkt på landets vej mod politisk frihed og selvstændighed, men C.s indflydelse på denne udvikling har været omstridt. Han er blevet opfattet blot som et redskab for den norske folkevilje hvis muligheder han endda svækkede med sin uforstand, men den seneste norske fremstilling (Knut Myklands) tegner et mere nuanceret billede. C. karakteriseres som en af de store statsmænd på Norges trone, og der påvises en vel overvejnet linie i hans politik der dog måtte skifte med de hurtigt skiftende vilkår i udviklingens enkelte faser. Som i en senere periode af C.s liv gælder det for hans norske indsats at den først får mening, når den ses som resultat af hans bestræbelse på i alle situationer at sikre det, han havde fået ansvaret for. Hans virke i Norge må endvidere beskrives ud fra det faktum at han reelt var den ledende politiker og centrum for den politiske energi i Norge, fra han steg i land 21.5.1813, til han forlod landet 17 måneder senere. – Udenrigspolitisk arbejdede C. fra begyndelsen på en anden linie end kongen og fastholdt betydningen af at nærme sig England. Konsekvent afviste han derfor ordrerne om indfald i Sverige. Indenrigspolitisk var han derimod loyal og fremmede forudsætningerne for samhørigheden med Danmark og svækkede den svenske indflydelse. Muligvis foresvævede ham herved muligheden af, at de tre nordiske lande engang kunne forenes under hans scepter. Under alle omstændigheder lå hans bestræbelser inden for helstatens og dynastiets rammer. Et vigtigt træk ved C.s politik i de første måneder var den tilknytning, han søgte til handelspatriciatet, samtidig med at han iværksatte en række særnorske, administrative foranstaltninger og overvejede oprettelsen af et regeringsråd for Norge. Også forsyningsproblemerne søgte han at løse i samarbejde med storhandelens folk, og højdepunktet i hans alliance med dem blev bankmødet i Kristiania 5.1.1814 med oprettelsen af Den norske låne- og discountkasse. Foranstaltningerne må opfattes som krisebestemte for at imødegå afspærringen, og de var ikke led i en samlet plan for at styrke den norske særfølelse. Men resultatet af samarbejdet med de kredse der stærkest havde kritiseret den danske politik blev en imødekommelse af centrale norske ønsker med en styrkelse af C.s magtposition og en svækkelse af den svenske indflydelse til følge.

Efter Kielfreden tøvede C. ikke længe med at forberede sikringen af Norges selvstændighed. Linvald har vist, at han fra 7.2.1814 var underrettet om Frederik VI's hemmelige sympati med hans planer, hvis udtalte mål utvivlsomt var at opnå en genforening med Danmark. Derfor lag-

de C. sin politik an på sin arveret til Norge og på en fastholdelse af enevælden, men hans politiske smidighed viste sig da han på notabelforsamlingen på Eidsvold 16.2., navnlig under påvirkning af Georg Sverdrups argumenter, opgav at lade sig krone som arvekonge og tog hensyn til det forfatningsønske, en elite af embedsmænd og store næringsdrivende med inspiration fra oplysningstiden og den franske revolution havde rejst. Derved sikrede han sig det fortsatte politiske initiativ og opnåede sikkerhed for at blive valgt til norsk konge. Han var, skrev han, parat til at overtage tronen på afgrundens rand blot for at skaffe sin søn arveret til Norge. Perspektivet var stadig foreningen af de to riger gennem erobringen af kronen. Samtidig gennemførte han en folkeed som bandt nordmændene til kampen for landets selvstændighed, hvorved den grundlovgivende forsamlings mandat begrænsedes til formuleringen af forfatningen. Ved organiseringen af den centrale forvaltning fastholdt han regentens person som det samlende led, og udenrigspolitikken blev alene et anliggende for regenten. Bevidst søgte C. nu støtte hos embedsmændene, og han sørgede gennem valgmåden for at den grundlovgivende forsamling på Eidsvold fik flertal af embedsmænd og bønder. C. kunne nu stille betingelser, fordi han havde nøglen til folkerejsningen, og i samarbejde med selvstændighedens tilhængere fik C. sat den stærke kongemagt ind i forfatningen. Denne fase i hans politik kulminerede, da han 17. maj valgtes til norsk konge.

I de følgende måneder måtte C. erkende, at den norske selvstændighed under hans ledelse ikke lod sig opretholde. Englands afvisende holdning bragte ham på det rene med, at han nu måtte skyde Norge og dets langsigtede interesser i forgrunden i opgøret mellem Norge og Sverige. C.s svaghed som feltherre viste sig tydeligt i krigen, men hans indsats ved forhandlingsbordet fik betydning. Han var indstillet på våbenstilstand, og på trods af statsrådets flertal endnu 13.8. for at vove et hovedslag tog C. ansvaret for at standse krigen. Hans linie i forhandlingerne om sin tilbagestræden inden for konstitutionens rammer med resignation til stortinget blev sammen med hans indflydelse i det hele taget på konventionen i Moss afgørende for de norske muligheder. C.s betydning for udviklingen af et selvstændigt og senere frit Norge kan ikke blot karakteriseres som et spil hvori tilfældighederne førte prinsen. Der var en klog og målrettet linie i hans politik, og han overraskede ved uden tidligere forudsætninger at lægge politiske evner for dagen som den forudseende forhandler, den sikre benytter af pressen og andre former for opinionspleje og

Christian VIII

skaberen af et administrativt apparat til støtte for sine intentioner. – På rejsen til Norge havde C. forberedt sit ægteskab med prinsesse Caroline Amalie af Augustenborg, og i begyndelsen af 1815 giftede de sig. Samme år gik C. til Fyn som guvernør og kommanderende general, formentlig fordi Frederik VI, der havde set med kølighed på de farer det norske eksperiment havde kunnet medføre for Danmark, ønskede ham lidt på afstand. C. fik i Odense afløb for sin trang til repræsentation og selskabelighed, samtidig med at han ivrigt tog sig af områdets problemer. Som præsident for Fyns stifts patriotiske selskab fik C. afløb for sine kulturelle interesser.

I sin lange tronfølgertid foretog C. en række udenlandsrejser, hvoraf den mest omfattende 1818–22 gik til Tyskland, Italien, Schweiz, Frankrig og England. Han havde samtaler med en række fyrster og ledende statsmænd, hørte på debatterne i de lovgivende forsamlinger og satte sig i det hele grundigt ind i de politiske forhold. I sine samtaler søgte han at fjerne de misforståelser og fordomme der endnu måtte bestå fra hans optræden i Norge. Desuden bragte rejsen ham i forbindelse med kunst og kunstnere, forfattere og lærde, hvor han kom frem. I Napoli oplevede han 1820 revolutionen og erfarede, med hvilken forsigtighed en arveberettiget fyrste måtte tage stilling til bevægelser der angreb den bestående orden. Hans udtalelser til kong Ferdinand og andre opfattedes som en støtte til de liberale kræfter, og gesandterne i København indberettede om dem. Frederik VI rådede ham til at forlade Napoli, og hans rejseselskaber, den danske gesandt i Rom, Herman *Schubart, blev kaldt hjem.

Forholdet til Frederik VI stabiliseredes med giftermålet 1828 mellem kongens datter, Vilhelmine Marie, og C.s søn, den senere Frederik VII, men ægteskabets opløsning allerede 1834 øgede ikke intimiteten mellem konge og tronfølger. Først 1831 blev C. draget tættere ind i dansk politik, da han blev optaget i gehejmestatsrådet. Han havde i øvrigt opmærksomt fulgt følgerne af julirevolutionen og som så mange i det europæiske aristokrati stillede sig positivt til polakkerne under oprøret 1831. Forhandlingerne om organisationen af provinsialstænderne optog ham, og han ønskede et stærkt aristokratisk element i forsamlingerne. Under påvirkning af det preussiske system ønskede han at stænderne skulle hvile på en velorganiseret kommunalforfatning. Forgæves talte han for offentlighed i stænderne, og ligeledes forgæves søgte han at få svogeren, hertugen af Augustenborg, placeret mellem de erfarne mænd som skulle udtale sig om stænderforfatningen i hertugdømmerne. C.s meget be-

skedne politiske rolle demonstreres af at han blev holdt helt udenfor, da Frederik VI tog arvesagen op i de sidste år af sin regering. 3. december 1839 besteg C. tronen. Hans kongegerning blev kort, men omfattede en periode med afgørende vendepunkter i det danske folks historie. Som hans norske virke er derfor også C.s danske kongetid bedømt højest forskelligt. Retfærdigvis må det siges, at han stod med en uløselig opgave. Arveproblemer, nationale modsætninger og nye politiske ideer var vævet sammen på en måde der gjorde det umuligt at løse problemerne ud fra de forudsætninger der måtte være hans og hans rådgiveres. Der var utvivlsomt en linie i hans politik som gik ud på at holde statens forskellige dele sammen. Fra situation til situation søgte han at fastholde denne linie, men hans politiske instinkt kunne svigte med det resultat, at han lod sig påvirke og vildlede af dårlige rådgivere. – C. skuffede straks de forventninger om en forfatning der stillede til ham ved tronbestigelsen. I Norge havde forfatningen været et middel til at hævde landets selvstændighed og sikre kongemagten, i Danmark ville forfatningen åbne vejen for statens opløsning. En række reformer, bl. a. kommunalreformer i København og på landet, var forberedt under forgængerens, men C. støttede og fremmede dem. Hovedvægten lagde han på reformerne af finansstyrelsen med øget tilsyn og bedre revision i kasse- og regnskabsvæsenet. Et skridt i retning af bedre styring af den offentlige forvaltning var offentliggørelsen fra 1841 af budgetter og normalreglementer for de enkelte etater. C. forberedte desuden en større reform af administrationssystemet med oprettelse af et udvidet statsråd efter preussisk mønster og eventuelt indførelse af ministerialsystemet. Også her stødte man imidlertid på de uundgåelige konsekvenser for statsenheden, og det forblev ved de omfattende forarbejder. C.s forhold til pressen og den aktive opinionspleje udvikledes efter tidens mest fremskredne principper. Allerede i Norge havde han brugt pressen, og ved tronbestigelsen indledtes et omfattende støtteprogram for den loyale presse, formidlet af J. G. *Adler og hans medarbejdere i nådesekretariatet. Pressestøtten der overvejende kom i stand på redaktørernes egen foranledning skal ses i sammenhæng med tidens almindelige gratifikationssystem, men havde naturligvis til hensigt at påvirke opinionen til fordel for kongen og hans politik. Effekten af denne indsats lader sig næppe måle, før man har et mere fuldstændigt billede af brugen af 1840ernes presse i den politiske debat. Heri må medtages indgrebene mod den liberale presse der i C.s tid mere bestemtes af hensynet til udlandet end af inden-

rigspolitiske hensyn. C. følte utvivlsomt varmt for det danske sprog i Sønderjylland, men han kunne kun støtte sprogkravene, så længe de ikke blev en trussel mod rigets enhed. Det gav hans nationale politik en dobbelthed. På den ene side kunne han med sprogreskriptet af 1840 støtte dansk som rets- og øvrighedssprog i den del af Slesvig hvor dansk var kirke- og skolesprog; han kunne bistå ved oprettelsen af højskolen i Rødding og sympatisere med udviklingen af en dansksproget presse. Men med sprogpatentet af 1844 begrænsede han brugen af det danske sprog i de slesvigske stænder, fordi han måtte hindre at sproget fik en aktiv, nationalpolitisk betydning. Da muligheden bød sig 1842 udnævnte han svogeren, prins Frederik af Nør, til statholder og kommanderende general i hertugdømmerne, hvad der kunne opfattes som en støtte til den slesvig-holstenske og en svækkelse af den danske bevægelse. Men også her tænkte C. på statens opretholdelse. Udnævnelsen var en åbning mod augustenborgerne der helst skulle med ind i løsningen af arveproblemerne, men uden at give deres videregående krav den støtte, det ville have været at vælge hertugen som stærkt ønskede posten.

En række af problemerne omkring monarkiets eksistens løb sammen i arvefølgesagen som blev et vigtigt problem for C. Han var klar over, at arvesagen havde både indrepolitiske og storpolitiske aspekter, og at monarkiets integritet alene kunne sikres i samarbejde med de ledende stormagter. I forbindelse med tronbestigelsen berørte C. sagen over for Rusland og fik de samme uforpligtende forsikringer om russisk velvilje som allerede Frederik VI havde fået. Endnu håbede C. at sønnens nye ægteskab 1841 ville sikre tronfølgen. Da det viste sig at være en illusion indså C., at han aktivt måtte sikre tronen for sin søster Charlottes efterkommere i ægteskabet med landgrev Wilhelm af Hessen. Den augustenborgske svogers tragten efter den danske krone som blev stedse tydeligere og også udfoldede sig på det udenrigspolitiske plan afviste han, til dels til stormagternes mishag. 1843 søgte C. gennem et ægteskab mellem søstersønnen Frederik af Hessen og en af zarens døtre, Alexandra, at knytte så nære bånd som muligt mellem Rusland og den kongelinie der stod tronen nærmest. Planen væltedes af storfyrstindens død allerede 1844, og C. søgte nu nye veje, idet han stærkt påvirkedes af baron Constant "Dirckinck-Holmfeld og den lauenborgske jurist, C. F. A. "Ostwald der hævdede at kunne føre det endelige bevis for, at augustenborgerne ikke kunne hævde en arveret til Slesvig og Holsten, og at der ingen retsgrunde kunne anføres

mod at anvende kongelovens arveregler på hertugdømmerne. C. greb dette med begejstring og fastholdt sin støtte til Ostwald trods alle advarsler. Den ydre anledning til at tage sagen op lå i T. "Algreen-Ussings proposition, vedtaget 1844 i Roskildestænderne med opfordring til kongen om at fastslå at hele det danske monarki gik udeleligt i arv efter kongelovens bestemmelser. Poul Jensens påstand om, at Dirckinck-Holmfeld og Ostwald medvirkede allerede ved Algreen-Ussings fremsættelse af sit forslag lader sig næppe med sikkerhed bevise, og det er heller ikke muligt at fastslå, om kongen har været indviet. Men han var rede til at handle. Han nedsatte 1845 en kommission til at underkaste arvefølgespørgsmålet en nøjere prøvelse med udenrigsministeren, H. Reventlow-Criminil, som formand og beordrede kommissionen til at afvente Ostwalds redegørelse. Den kom ikke, og kommissionen afgav uden den sin betænkning juni 1846. Criminil så med største uro på, at arvesagen var trukket ud af den større sammenhæng og lagt op til ensidig dansk behandling uden opfordring fra udlandet. Han gik så vidt som til at stille sin post til disposition i protest mod kongens afhængighed af tilfældige rådgivere, men det lykkedes hverken ham eller de øvrige, besindige ministre i statsrådet at holde C. fra at udstede en offentlig erklæring om arvefølgen. I det åbne brev af 8.7.1846 erklærede han på basis af kommissionens betænkning, at kongeriget og Slesvig utvivlsomt fulgte kongelovens arveregler. For dele af Holsten herskede der usikkerhed, men den lovede han at hæve. Det åbne brev var en politisk fejltagelse. Indadtil kunne det ikke forsonse, tværtimod trak det modsætningerne op og stimulerede slesvig-holstenerne. Spændingen i monarkiet var fra 1846 skærpet og en udladning måtte ventes. Samtidig gav brevet anledning til betydelig uro i Tyskland. Det udenrigspolitiske initiativ der fulgte efter det åbne brev understregede ubetimeligheden i udstedelsen og gav Criminil ret i hans dystre profetier. Ruslands afvisning af at gå ind i forhandlinger var dødsstødet til tanken bag det åbne brev, og Metternich brugte uroen i Tyskland til at styrke forbundsdagens prestige med det resultat, at det tyske forbund forbeholdt sig sin kompetence med hensyn til de holstenske stænders rettigheder. Heri lå en betydelig risiko, da kongen havde garanteret Slesvigs fortsatte forbindelse med Holsten, og forbundet derfor med sit kompetenceforbehold kunne gribe over på Slesvig.

I mange sager kæmpede C. mod vanskeligheder, skabt af tiden, i arvesagen fremkaldte han selv en del af problemerne, og han kunne ikke igen mane dem bort. Formentlig troede han at se en

Christian VIII

mulighed for selv at fastholde initiativet til helstatens sikring på en måde som også var i stormagternes interesse. Da flaskoen i løbet af 1847 var klar, havde han ingen midler til at imødegå den udvikling der var sat i gang. Dog blev det klart for ham, at en fri forfatning var blevet en nødvendighed. Han genoptog tanken om et udvidet statsråd, og han drøftede med sine omgivelser en folkerepræsentation med skattebevilling og lovgivende myndighed. I et efterladt brev rådede C. sin søn til at give riget en forfatning. Til det sidste arbejdede han med tanken om at sikre statens sammenhæng og frygtede hvad der ville komme når sønnen, om hvem han ingen illusioner gjorde sig, trådte til. C.s død 20.1.1848, kort før revolutioner i Europa yderligere satte gang i de opløsningsprocesser han havde set udvikle sig i sin regeringstid, blev slutpunktet for en epoke i dansk historie hvis afslutning han efter bedste evne havde søgt at administrere med en stigende erkendelse af at den gode vilje ikke var nok.

Kilder. Medd. fra krigsarkiverne V–IX, udg. generalstaben, 1892–1902 (m. breve mellem Fr. VI og Chr. VIII). Christian Frederiks og Carsten Ankers brevveksl. 1814, samt uddrag af deres breve 1801–13 og 1815–17, saml. af C. J. Anker, 2. udg. Kria. 1904. Kong Chr. VIIIs dagbøger og optegn. I, ved Axel Linvald, 1943; II, I, ved Alb. Fabritius, Finn Friis og Else Kornerup, 1973. Chr. VIIIs breve 1796–1813 I–II, ved Axel Linvald og Alb. Fabritius, 1965. Betænkninger fra Chr. VIIIs tid om styrelsen af det da. monarki, udg. Niels Petersen, 1969.

Lit. Mindeskrift over kong Chr. VIII, udg. Vidensk.s selsk., 1848. C. F. Wegener: Actmæssige bidrag til Danm. hist. i det 19. årh., 1851 (m. uddrag af Chr. VIIIs dagbøger). H. P. Giessing: Kong Chr. VIIIs regerings-hist., 1851–52. A. Thorsøe: Den danske stats hist. 1814–48, 1879. A. D. Jørgensen i Sønderjydske årbøger, 1894 249–83 og 1895 45–176 (m. uddrag af Chr. VIIIs dagbøger). Samme i Danm.s riges hist. VI, I, 1896–98. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede I–VIII, 1909–22. Yngvar Nielsen: Christian Frederik 1813–1814, 1915. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1830–48 I–II, 1931–34. Axel Linvald: Chr. VIII. Den unge prins, 1943. Samme: Chr. VIII. Norges statholder, 1952. Samme: Chr. VIII. For Eidsvoldgrundloven, 1965. Samme i Hist. t. 9.r. IV, 1953–56 167–71 o.ñ.st. Sverre Steen: 1814, Oslo 1951 = Det frie Norge, I. Jørgen Weibull: Carl Johan och Norge 1810–1814, Lund 1957 = Bibl. hist. Lundensis IV. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I, 1966. Aage Rasch: Staten og kunstnerne. Bevillinger og meninger under enevælde og folkestyre, 1968. Poul Jensen: Presse, penge og politik 1839–48, 1971. H. Hjelholt: Arvefølgesag og forfatningsforhold i det da. monarki ved midten af det 19. årh., 1973. Georg Nørregård: Før stormen. Chr. VIIIs udenrigspolitik, 1974. Knut Mykland: Kampen om Norge 1784–1814, Oslo 1978 = Norges hist. IX.

Papirer i Rigsark. (Kongehusark.). Kongehusarkivet fra Fr. VI, Chr. VIIIs og Fr. VIIIs tid, ved Vello Helk, 1963 = Vejledende arkivreg. XIII.

H. P. Clausen (Axel Linvald)

□C. afbildet som barn på nogle familiemal. af Jens Juel 1789–90 (skitse Fr.borg). To silhouetter af B. J. Greve (Fr.borg). Afbildet på familiemal. af C. Viertel, 1793 (Jægerspris) og 1794 (Gunderslevholm). Afbildet på silhouet af C. Weitlandt, 1794. Miniature (Fr.borg). Mal. ca. 1802 måske af Juel (Chr.borg), pasteller i samme type (Holsteinborg, Gisselfeld). Min. af C. Horneman, 1805 (Charlottenborg). Stik af Heuer, 1806, efter tegn. af Horneman. Mal. og litografi af C. Bøhndel, formentlig 1806–09, tegn. af samme udst. 1812. Pastel af Horneman, 1810 (Rosenborg) stukket af Clemens, 1811, stukket efter tegn. af S. D., 1813, lille malet kopi af Léauté, 1813 (Vidensk. selskab), stik af H. R. Cook, ca. 1814 og af C. Schule, 1815. Denne type er ofte gengivet, bl. a. i mal. af J. A. Bech, 1818 (Fredericia mus.), i miniature (Rosenborg, Fr.borg, Norsk folkemus.) og broderet af Amborlina Aall (Kunstindustrimus., Trondheim). Samme type, i civil, af Horneman (Giesegård), kopi (Bergens mus.). Hornemans ældste type er gengivet i mal. af F. C. Grøger ca. 1813/14 (Fr.borg) og 1814 (Gisselfeld), stukket af C. Turner, 1814 og af W. Nichols s.å. Mal. af J. L. Lund, 1813 (Eidsvoldgalleriet), træsnit efter dette 1864. Mal. tilskr. Kratzenstein-Stub (Rosenborg). Stik af Heuer efter forsvundet forlæg af Grøger, ca. 1813 (Kbh.s bymus.). Et maleri (Jægerspris) er måske en kopi efter forsvundet original af Grøger, ca. 1814. Mal. af Grøger, 1815 (Chr.borg, Jægerspris, Rosenborg), litograferet 1820 af kunstneren selv, tegn. af samme (Mus. für Hamburgische Geschichte), kopi i mal. (Holsteinborg) og i min. af Aldenrath (Jægerspris). Beslægtet min. af Horneman (sst.). Tegn. af Jacob Munch. Folkeligt træsnit. Relief af C. Christensen, 1818. Medalje af Alb. Jacobson udst. 1819. Træsnit af Rosenstand efter tegn. angivelig ca. 1820 (Rigsark.). Mal. af J. C. Dahl, 1820 (kongehuset i Norge). Tegn. af Thorvaldsen, 1820 (Hirschsprung). Buste af samme, 1821 (Thorvaldsens mus., Glücksborg), kopi af Freund (Fr.borg) og i biscuit af Chr. Christensen, kopi af Bissen, 1830, af Ph. Scholl, 1843, af C. V. Lodberg, 1844, af V. Saabye, 1851 (Vidensk. selskab), i bronze (Rosenborg; Thisted). Typen forlæg for buste i uniform (Fr.borg), for et relief (sst.). Tegn. af Amélie Romilly ca. 1821–22 (Rosenborg), litograferet af Heuer, af C. Henckel, af F. A. Fricke og af Villain samt gengivet i min. af J. Møller, 1840 (Rosenborg). Pastel af Horneman, 1824, litograferet af ham selv s.å. Tegn. af Heuer, 1825. Mal. af Firmin Massot og kopi derefter af Hanne Hellelsen, begge udst. 1826. Mal. af C. A. Jensen, 1827, gentagelse heraf (Mineralogisk mus.). Buste af J. B. Dalhof, ca. 1829. Litografisk af J. F. Fritz

1830 og 1833. Mal. af L. Aumont, 1831 (Rosenborg) og af samme, i ordensdragt, 1832 (Chr. borg). Mal. af C. A. Jensen 1832–33 (Jægerspris), gentagelse (Amalienborg). Mal. af Em. Bærentzen, ca. 1835 (Vemmetofte), litograferet 1835 og 1838 af kunstneren selv, herefter tegn. af J. Scholten, 1838 (Fr.borg) og litografier af bl. a. Carl Mayer, M. Kriegsmann, stik af A. Hansen, litografi i lign. type i uniform. Litografi af Gla-seck & Williams. Medalje af F. Krohn, 1839. Mal. af Niels Moe, 1840 (Teatermus.). C. i sal-vingsdragt malet af C. W. Eckersberg, 1840 (Fr. borg), tegn. efter dette af C. E. Sonne (sst.), ma-leri (Chr.borg), tegn. af Gertner, 1841 (Fr.borg) og afbildet på sammes salvingsbilleder (Rosen-borg), andre billeder af salvingen af J. Court, 1841 (St. mus.), af Sophus Schack, 1844 (sst.) samt flere litografier. Medaljer af C. Christensen 1840 og senere. Mal. af Court, 1841 (Fr.borg, Amalienborg), litograferet af Julien. Litografi „geschrieben durch J. Grund“, 1841. Relief af S. S. Winther, 1841. Min. af J. Møller s.å. (Gissel-feld) og 1844 (Charlottenborg). Min. af Liep-mann Fraenckel formentlig ca. 1840 (Rosen-borg, Fr.borg). Klippede silhouetter af Fausing (Kgl. bibl.). Mal. af F. L. Storck. To tegn. af H. P. Feddersen. Mal. af Bærentzen formentlig ca. 1841–42 (Jægerspris), litograferet af bl. a. kunst-neren selv, samt i træsnit af L. Markaert efter tegn. af H. Hendrickx. Mal. af Bærentzen, 1843 (Jægerspris), mal. af samme (Odense bys mus.), flere skitser og tegn. af samme (Kgl. bibl.) og mal. af samme (Fr.borg, Teatermus., Langesø), litograferet et par gange af samme i lign. typer i uniform, flere gentagelser og kopier af bl. a. E. Fortling. Mal. af Marstrand, ca. 1843 (Rosen-borg), skitse dertil (Fr.borg), samme type i min. af J. Møller (Charlottenborg), spejlvendt tegn. (Kgl. bibl.), herefter litografi af Møller samt stik af Felicie Tourniel, 1846. Medalje af F. Alsing, 1844. Buste af P. Larsen udst. 1844. Mal. af Gert-ner, 1845 (Gisselfeld), tegn. af samme bl. a. 1845 (Teatermus.), 1846 (Fr.borg), mal. af samme, 1848 (Jægerspris) og tegn. efter dette (Kgl. bibl.). Afbildet på mal. af G. J. Brüggemann af troppe-revy, udst. 1846. Mal. af C. Rahl (den da. ambas-sade, London), litograferet af A. Kaufmann. Tegn. (Fr.borg) og litografi af Caroline Behrens og herefter af C. Kiesel. Litografi af J. Bense. Afbildet på familiebillede litograferet af J. F. Fritz. Litografi af Fr. Hanfstaengl efter tegn. af R. Schneider. Litografi af E. Lasalle efter mal. af C. Giraud. Medalje af H. Conradsen. Litografi af Bærentzen, 1848, tegn. dertil (Kgl. bibl.). Ma-let på lit de parade af N. Simonsen (Rosenborg), litografi med samme motiv. Relief af P. Petersen. Silhouet af B. Ulrichsen (Fr.borg). Afbildet på

mal. af P. A. Plum, 1853 (Gisselfeld). Buste af J. A. Jerichau, 1857. Afbildet på mal. af N. Simon-sen, 1860, af revy, ca. 1830 (Adolphseck). Buste af F. C. Stramboe, 1870 (Rosenborg). Tegnet i sit værelse af A. Juuel, litograferet af Fortling. Lign. tegn. af C. F. Hetsch. Tegnet på besøg hos Thor-valdsen, 1897, af C. Bayer. Afbildet på mal. af H. P. Lindeburg udst. 1910. – Mindesten ved Blykobbe og obelisk på Jomfrubjerget i Almin-dingen for besøget på Bornholm 1824. Minde-tavle i Emmerlev kirke.

Povl Eller

Christian IX, 1818–1906, konge. * 8.4.1818 på Gottorp, † 29.1.1906 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. F: hertug *Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg (1785–1831) og *Louise Caroline (1789–1867). ~ 26.5.1842 på Amalienborg med prinsesse *Louise af Hessen-Kassel, * 7.9.1817 i Kassel, † 29.9.1898 på Bernstorff, d. af landgreve *Vilhelm af Hessen-Kassel (1787–1867) og prinsesse *Charlotte (1789–1864). – Far til *Alexandra, *Dagmar (1847–1928), *Frederik VIII, *Georg I, *Thyra og *Valdemar (1858–1939). Bror til *Hans (1825–1911).

C. var fra sin fødsel nært knyttet til Danmark og det danske kongehus. Hans mor var søster til Frederik VI's dronning Marie; hans far havde fra 1803 stået i dansk militærtjeneste og var af Frederik VI blevet benyttet til fortrolige sendelser og havde ledsaget kongen til Wienerkongressen. C. var den sjette i rækken af ti børn og levede et roligt barndomsliv på Gottorp og sommerboli-gen Louisenlund ved Slien, fra 1825 på Glücks-borg som Frederik VI ved den ældre Glücks-borgske hertugslægts uddøen overdrog til C.s far der tilhørte en yngre gren af slægten. Her under-vistes C. af forskellige privatlærere indtil faderens død 1831. Frederik VI som sammen med prins Vilhelm af Hessen-Philippsthal overtog formynderskabet for børnene ønskede at C. skulle forberedes til indtrædelse i den danske hær. Han kom på landkadetakademiet i Kbh. hvor han i de følgende år fik sit hjem hos chefen, oberst Linde. Frederik VI førte omhyggeligt til-syn med den unge prins' undervisning, så ham hyppigt hos sig og fik ham personlig meget kær. C. gengældte fuldt ud disse følelser og hang med kærlighed ved mindet om kongen og ved traditi-onerne fra hans tid. 1835 blev han konfirmeret og udnævnt til ritmester i hestgarden i hvis ka-serne han en tid boede indtil han giftede sig og flyttede ind i Det gule palæ i Amaliegade som 1842–63 blev familiens hjem. Sammen med sin senere svoger prins *Frederik af Hessen gennem-gik han 1839–41 et universitetskursus i Bonn

Christian IX

hvor han særlig hørte forelæsninger i statsret og historie og foretog ferierejser til tyske byer og Venedig. Fra ganske ung udmærkede han sig ved streng pligtfølelse og smuk og korrekt optræden og fik flere repræsentative hverv, således 1837–38 i England ved dronning Victorias kroning og 1842 og -44 i Rusland hvor zar Nikolaj fik et gunstigt indtryk af ham.

Første gang tidens politiske uro kastede sine skygger over C.s lykkelige privatliv var 1846 da Christian VIII udstedte sit åbne brev om tronfølgen i det danske monarki der vakte stor forbitrelse blandt slesvigholstenerne. Hans ældste bror hertug Carl af Glücksborg protesterede imod det, men C. udstedte en erklæring i hvilken han godkendte det og fornyede sin troskabsed. Da krigen udbrød 1848 var det for ham en selvfølge at bevare sin stilling i den danske hær; både 1848 og -49 førte han hestgarden i felten, men kom ikke til at deltage i nogen træfning. I de følgende år steg han i de militære grader: major 1848, oberstløjtnant 1850, generalmajor 1852, generalløjtnant og generalinspektør for rytteriet 1857. – Da tronfølgespørgsmålet i de første år af Frederik VII's regering rykkede sin afgørelse nær fik C.s stilling politisk betydning. Ved Frederik VII's død og dermed Frederik III's mandsstammes uddøen ville de nærmeste arvinger efter kongeloven være landgrevinde Charlotte og hendes børn i følgende orden: prins Frederik af Hessen, prinsesse Marie af Anhalt og prinsesse Louise, gift med C. For at holde monarkiet sammen var det imidlertid nødvendigt at opnå forståelse om tronfølgeordenen med zar Nikolaj som chef for den ældste gottorpske linie der med den oldenburgske mandsstammes uddøen havde arvekrav på en stor del af Holsten. Dette i forbindelse med zarens dominerende stilling i den europæiske politik gjorde tronfølgevalget afhængigt af ham. Skønt den danske regering ikke lagde skjul på at man ville foretrække C.s og prinsesse Louises ældste søn som tronfølger, bestemte Nikolaj sig dog for arvestorhertugen af Oldenburg som også accepteredes af den danske regering, men da han ved sine stærkt udprægede slesvigholstenske og rigtyske anskuelser forskertede zarens sympati begyndte man fra dansk side på ny at arbejde for C.s og prinsesse Louises mandlige „descendens“ under stærk fremhæven af den udpræget loyale holdning C. stede havde vist. Når man fra dansk side foreslog prinseparrets „descendens“ og ikke C. selv skyldtes det ikke betænkelighed i ministeriet ved C.s kandidatur, men Frederik VII's kølige indstilling overfor prinseparret på grund af den afvisende holdning navnlig prinsesse Louise indtog overfor grevinde *Danner. Zaren som ved-

blivende nærrede stor velvilje over for C. erklærede sig imidlertid for denne som tronfølger. Dette fik udtryk i Warszawa-protokollen af 1851 og London-traktaten af 8.5.1852 hvorved C. og hans mandlige descendens i ægteskabet med prinsesse Louise, efter at de fornødne arveafkald havde fundet sted, blev berettiget til tronfølgen i hele monarkiet efter Frederik III's mandsstammes uddøen. Denne ordning bekræftedes senere ved tronfølgeoven af 31.7.1853. Når denne lov gav anledning til heftige indre kampe i Danmark skyldtes det ikke uvilje mod tronfølgeren, men ophævelsen af kongelovens kvindelige arvefølge. C. kom ved sit valg til tronfølger til at indtage en fremskudt stilling i dansk statsliv, men selv efter at han 1856 var blevet medlem af gehejme-statsrådet levede han så stille og tilbager trukket som hans repræsentative pligter tillod ham det, og blandede sig mindst muligt i politik. Han var afgjort konservativ-helstatlig indstillet og så i opretholdelsen af det danske monarki til Elben under fælles styre en forpligtelse af europæisk natur hvis første håndhæver han ifølge London-traktaten burde være. Han var en afgjort modstander af enhver deling af monarkiet og fandt sine politiske tillidsmænd i helstatsmænd som Carl *Moltke, C. A. *Bluhme, Wilhelm *Sponneck og C. N. *David. Det var ikke den vej strømmen gik, og C. var sig bevidst at han i stigende grad havde den national-liberale opinion og de af den fremgæede ministerier imod sig. Heller ikke kunne han med nogen tillid se hen til den politiske skandinavismes stærke vækst, dels fordi den stod i så nær sammenhæng med Ejderpolitikken, dels fordi den hos mange tenderede mod en union under det svenske kongehus.

At øve synderlig indflydelse gennem statsrådet formåede han ikke, og enhver intrigeren bag kulisserne mod Frederik VII og hans regeringer måtte ligge hans åbne og loyale natur fjernt. Dog vidste man altid hvor man havde ham, og han veg ikke tilbage for bestemt at hævde sit standpunkt, selv hvor han forstod det var forgæves. Således udtalte han i det afgørende statsråd 7.7.1858, der førte til C. G. Andræs udtræden af ministeriet og novemberkundgørelsen om fællesforfatningens ophævelse for Holsten og Lauenburg at han afgjort måtte være imod at give tilsagn hvis det skulle være det første skridt til et Danmark til Ejderen som han tog bestemt afstand fra. I lignende retning udtalte han sig i statsrådet forud for novemberforfatningen af 1863. – Under det kortvarige ministerium Rottwitt 1859–60 var han genstand for en stærk pression fra sin svoger Carl Blixen Finecke som udenrigsminister og fra Frederik VII. Begge ville bevæge ham til at overtage en statholderpost i

Holsten, men han indså klart de farer det kunne medføre for hans og hans dynastis stilling i fremtiden, og fastholdt bestemt sit nej. – I spørgsmålet om hans søns, prins Vilhelms modtagelse af den græske krone 1863 kom han en tid i ret skarp modsætning til Frederik VII og ministeriet idet det bød hans legitimistiske synsmaader imod at hans søn skulle modtage kronen uden at kong Otto først havde givet afskald. Han følte det desuden som sin pligt som far at sørge for at den unge prins' fremtid sikredes bedre inden han indlod sig på det farefulde eventyr. Hensynet til den betydning det under Danmarks kritiske stilling kunne have at sikre sig Englands velvilje bragte ham dog sluttelig til at give efter.

Frederik VII's død 15.11.1863 stillede på et ganske uventet tidspunkt den nye konge over for en situation af den yderste vanskelighed. Den skærpedes derved at han hidtil for den store befolkning havde stået så ganske i skygge af sin folkekære forgænger og desuden savnede talegaver og evne til effektiv, popularitetsvindende fremtræden. De solidere egenskaber som han besad var kun kendt af en snævrere kreds: karakterens renhed og grundfæstede pålidelighed og et sundt og nøgternt skøn over forholdene, særlig de udenrigspolitiske, der i fremtiden ofte skulle give ham ret over for rådgivere der var ham overlegne både i begavelse og kundskab. Mange mistvivlede også, ganske med urette, hans danske sindelag. Den af den national-liberale presse ledede opinion var ham ugunstig og forlangte som en art pant på hans nationale og politiske indstilling øjeblikkelig underskrift på novemberforfatningen som Frederik VII ikke havde nået at underskrive.

C. brugte sin konstitutionelle ret til at kræve tid til overvejelse og søgte råd hos C. Moltke, C. G. Andræ og C. N. David, men under den herskende stemning i befolkningen og i rigsdag og rigsråd turde ingen tilråde C. at nægte at underskrive forfatningen eller påtage sig regeringsansvar for en nægtelse. Så gav C. sin underskrift 18.11.1863. I de følgende uger skærpedes modsætningen mellem ham og ministeriet Hall. Da det tyske forbund havde vedtaget at sende tropper ind i Holsten søgte C. i statsrådsmøde 17.12. at få novemberforfatningens ikrafttræden 1.1.1864 udskudt indtil en helstatsforfatning kunne komme i stand. Det afvistes af ministeriet. Da udsendinge fra England, Rusland og Frankrig var i Kbh. til Frederik VII's bisættelse 19.12. og lagde pres på ministerium og konge for at få novemberforfatningen taget tilbage ønskede C. i statsråd 21.12. at ministeriet skulle fremlægge disse alvorlige henstillinger for rigsrådet i et lukket møde og håbede derved at rigsrådet ville æn-

dre sin holdning, men C.s forslag afvistes af ministeriet, og rigsrådet hjemsendtes samme dag. Da C. 23.12. fra den engelske udsending fik besked om at England ville tage initiativ til en stormagtskonference om konflikten gik Hall ind på at indkalde rigsrådet til 28.12. – sidste frist for en udsættelse eller tilbagetagelse af novemberforfatningen – men 25.12. tog han sit tilsagn tilbage. En forhandling 26.12. mellem C. og ledende politikere, „det lille rigsråd“, førte kun til at helstatsmænd atter fremhævede at Hall alene havde styrke til at tage forfatningen tilbage eller tage krigen. 31.12. gav Hall op, og C. udnævnte et ministerium under D. G. Monrad som han anså for mindre utilbøjelig til en helstatsløsning end Hall. – Ved krigens begyndelse opholdt C. sig ved Dannevirkestillingen, men lod sig ved overkommandoens indtrængende henstilling bevæge til at rejse tilbage til Sønderborg. Her modtog han efterretningen om Dannevirkes rømning der af en ophidset opinion gav anledning til angreb på ham og Monrad og til uhyggelige demonstrationer mod kongefamilien i Kbh. Da C. havde sat sig ind i baggrunden for rømningen fandt han at general Christian de Meza havde handlet rigtigt og modsatte sig ministeriets krav om de Mezas afskedigelse, men da krigsminister Carl Lundbye i statsråd 26.2. begærede sin afsked hvis de Meza forblev i sin stilling, og de øvrige ministre stillede sig bag Lundbye måtte C. gå med til afskedigelse. Efter Dybbøls fald anså C. den danske hærs mulighed for at modstå nye preussiske fremstød for meget ringe og gik ind for våbenhvile, men han anså det også for sin opgave i henhold til Londontraktaten af 1852 at holde helstaten sammen. Der opstod gentagne gange meningsforskelle mellem ham og ministeriet om instrukser til de danske forhandlere på Londonkonferencen maj-juni. C. rejste heftig modstand mod det engelske forslag om Slesvigs deling ved Slien og afståelse af hvad der lå syd derfor. Han så faren ved at Danmark forlod Londontraktatens grundlag uden garanti for hvilke yderligere indrømmelser de tyske magter ville kræve for accept, og han ønskede af dynastiske grunde at holde fast ved helstaten. Sluttelig gav han efter for den pression der også fra neutrale stormagter blev øvet mod ham. I C.s overvejelser indgik også muligheden af en personalunion mellem kongeriget og hertugdømmerne, men tanken afvistes af ministeriet. Da England i juni opgav Sli-linjen og foreslog delingslinjen fastlagt ved voldgift et sted mellem Sli-linjen og linjen Åbenrå-Tønder modsatte C. sig dette med ministeriets tilslutning, og dermed var Londonkonferencen sprængt. De tyske troppers erobring af Als 29.6. gav ikke C. anden mulighed

Christian IX

end at anmode om våbenstilstand og indlede direkte forhandlinger med de tyske magter under ledelse af et ministerium der ikke havde haft nogen del i de foregående års politik. 11.7. dannedes ministeriet Bluhme, og 30.10 sluttedes fred i Wien. Kongeåen blev Danmarks sydgrænse. Tabet af hertugdømmerne gik C. nær til hjertet, men han opgav ikke håbet om at genvinde i hvert fald noget af det tabte. Det stod ham dog klart at der kun kunne være tale om det dansk-sindede Slesvig, og at al tale om en militær revanche støttet på alliance med Frankrig, som i de første år efter Wienerfreden beskæftigede mange i Danmark, måtte opgives og en overenskomst med Preussen om tilbagegivelse af det danske Slesvig tilstræbes. I denne sammenhæng må det ses at han foråret 1866 gik ind på ministeriet Frijs' plan om efter Frankrigs tilskyndelse at rette en fortløbig henvendelse til Bismarck om en begrænset militær alliance under den forestående krig med Østrig på betingelse af Nordslesvigs tilbagegivet. Henvendelsen førte ikke til noget, men Pragfreden bragte på Frankrigs initiativ den art. 5 til hvilken C. i de følgende år knyttede sine forhåbninger. Ved udbruddet af den fransk-tyske krig 1870 var C. for Danmarks ubetingede neutralitet og søgte de ekstraordinære indkaldelser begrænset til det mindst mulige. C.s forhold til ministerierne Bluhme og Frijs var ikke uden rivninger der særlig skyldtes fjernelser af justitsminister E. Heltzen i hvem han så sin særlige tillidsmand, og militære spørgsmål, navnlig af personel natur, men den animositet over for C. der i hans første regeringsår havde givet sig ret stærke udslag i national-liberale kredse fortog sig efterhånden, ligesom C. ved ministerskiftet 1870 overvandt sit ubehag ved atter at se de national-liberale førere blandt sine ministre. Over for bondevennerne der i 60erne havde taget C. i forsvar mod national-liberale angreb og understreget deres monarkiske loyalitet var hans stemning ret velvillig, og han synes 1870 ikke at have været utilbøjelig til at optage i hvert fald en enkelt af dem i det nye ministerium, men efter det forenede venstres dannelse fremkaldte partiets parlamentariske krav og dets holdning i militære spørgsmål et stigende modsætningsforhold. C. der ellers var så tilbageholdende i sin offentlige optræden fandt flere lejligheder til under den politiske kamp personlig at stille sig ved sine ministres side. Særlig nært knyttede han sig til Estrup og hans ministerium om hvis grundlovsfortolknings berettigelse han følte sig overbevist. Da højres mandattal 1901 reduceredes til otte af folketingets 114 medlemmer indså C., bestyrket deri af de yngre i kongehuset, at et systemskifte var nødvendigt og ud-

nævnte det første venstreministerium under J. H. Deuntzer som han kendte godt og nærrede tillid til, og hvis ministerium han viste samme loyalitet som han havde vist dets forgængere.

Som den første af danske konger besøgte C. Island 1874 i anledning af landets tusindårsfest. Megen takt og klogskab udviste han under det norske kongevalg 1905 da hans sønneson prins Carl blev den foretrukne til Norges trone som Haakon VII. C.s datter Alexandra ægtede 1863 den senere engelske konge Edward VII, sønnen Vilhelm blev 1863 konge af Grækenland, datteren Dagmar ægtede 1866 den senere russiske zar Alexander III, sønnen Frederik (VIII) ægtede 1869 prinsesse Louise af Sverige og datteren Thyra ægtede 1878 hertug Ernst August af Cumberland, en forbindelse der vakte visse betænkeligheder i regeringen for forholdet til Tyskland, idet Ernst August var foredret fra sit hjemland Hannover da Bismarck oprettede det nordtyske forbund. Yngst i søskendeflokken var Valdemar der 1885 ægtede prinsesse Marie af Orléans. I sine ældre år stod C. da som den hædrede patriark blandt Europas fyrster, og den uvilje der havde mødt ham i Danmark ved hans tiltræden var afløst af folkets højagtelse.

H. P. B. Barfod: H. M. kong Christian IX, I-II, 1888-1906. N. Neergaard: Under junigrundloven, I-II, 1892-1916. A. Thorsøe: Kong Christian IX, 2. udg. 1906. Samme: Mindeblade fra kong Christian IXs ungdom, 1917. C. N. Davids optegnelser i Hist. t. 8.r. V, 1914 45-99. C. H. Rørdam: Hoffliv under Christian IX, 1918. Samme: Hofdage hos Christian IX, 1929. Samme: Mine referendage hos Christian IX, 1930. A. F. Krieger: Dagbøger, I-VIII, 1920-43. Aage Friis: Danm. ved krigsudbruddet 1870, 1926. Bo Bramsen: Huset Glücksborg, I-II, 1975.

Helge Larsen (N. Neergaard)

□ Mal. af C. Goos, 1829, tegn. af L. Grünbaum, 1831, og af C. l'Allemand, 1839 (alle tre Glücksborg), sidstnævnte litograferet af E. Lehmann. Litografi (?) af A. Hohneck, 1834. Afbildet på mal. af C. Balsgaard, 1843 (Rosenborg) og 1845 (Fr.borg). Træsnit 1848. Afbildet på mal. af E. Lehmann, 1852 (Rosenborg). Mal. af A. Schiøtt, 1853 (Rosenborg), herefter bl.a. litografi af I. W. Tegner, træsnit af H. Linton, 1858, efter E. Morin, af Butterworth & Heath, 1863, samt af E. Bocoourt efter L. Chapon. Tegn. og litografi af J. V. Gertner ca. 1854. Afbildet på N. Simonsens mal., ca. 1860 af revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda). Stik af Carl Mayer. Litografi i generalsuniform af Th. B. Tegn. af A. Schiøtt, 1863 (Fr.borg). Buste af J. A. Jerichau, 1863, kopi af V. Bissen (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1864. Biscuitbuste af L. E. Vieth, 1865. Afbildet på

tegn. af Bralinz, 1865. Litografi af A. Thorsøe bl.a. 1866. Træsnit på gadevise, formentlig 1867. Afbildet på tegn. af K. Gamborg, 1867, og i øvrigt talrige gange, bl.a. på tegn. forestillende brylluppet 1842 (Kgl. bibl.). Min. af N. C. Hansen, 1867 (Rosenborg). Afbildet på mal. af F. Richardt, 1868. Afbildet på J. Exners mal. 1869 af Alexander III's ankomst 1866. Afbildet på træsnit efter tegn. af G. Broling, 1869 og senere. Mal. af H. Olrik, 1870, gengivet i farvelitografi af H. Jensen, 1870. Mal. af H. Olrik, 1871 (Rosenborg), herefter litografier af bl.a. P. Gemzøe og Carl Jensen og træsnit af H. P. Hansen. Tegn. af Olrik ca. 1875, træsnit af samme efter foto, litograferet af Fortling. Buste af F. C. Stramboe, udst. 1870. Figur af E. Mehnert, 1871. Afbildet på tegn. af Hellquist, 1872, af H. P. Hansen, 1874 og træsnit af samme 1874. Buste af F. E. Ring, 1875 (Randers mus.). Tegn. med skrift i litografi af N. Fischer ca. 1875. Flere litografier af I. W. Tegner efter foto, bl.a. 1875–76 og et gengivet i træsnit betegnet Janet Lange. Træsnit af Carolina Weidenhayn efter tegn. af A. J. G. Virgin. Mal. af H. Chr. Jensen, 1877 (Gisselfeld), herefter bl.a. træsnit af C. Pauli. Afbildet på mal. af Olrik, 1878, af statsråd (Chr.borg). Medalje af H. Conradsen, 1879. Relief af O. O. Glosimodt udst. 1880. Litografier af E. Fortling, af Billoin efter mal. af P. Hagelstein og af Hartnack efter tegn. af C. Hetsch (Fr.borg). Stik af Weger efter foto. Mal. af H. Olrik udst. 1883. Afbildet på L. Tuxens mal. af kongefamilien på Fredensborg, 1883–86 (Chr.borg) og på flere af forarbejderne hertil (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Christiansborgs brand af P. Steffensen. Litografier af rytterbilleder af J. Hassel, 1886, bl.a. også betegnet af G. Brock 1886, og træsnit herefter af C. Pauli. Medaljer af F. Schmalfeldt, 1886, og af Johan Jacobsen, måske s.å. Silhouetklip af E. Ljung, 1886 (Fr.borg). Mal. af H. Chr. Jensen, 1887 (sst.). Buste af Aksel Hansen, 1888 (Odense bys mus.). Mal. af J. Hassel, 1888. Afbildet på mal. af Paul Fischer, 1888. Otto Baches to store mal. af C. 1848 og 1864 (Chr.borg) er malet 1888. Træsnit fra sølvbrylluppet af Bernhard Olsen, 1888. Afbildet på pastel af E. Henningsen og akvarel af F. Henningsen, begge 1889 (Amalienborg). Buste af V. Bissen, 1889 (Thisted). Radering af P. Schram, 1890. Statuette af Axel Pacht udst. 1890, statue 1892. Relief af E. H. Bentzen udst. 1891. Afbildet på H. Brasens mal. 1892 af vildtparade 1889 (Fr.borg). Medaljer af H. Conradsen, 1892 og af G. Jensen 1892 og 1898. Afbildet på mal. af P. Mønsted, 1892 (Fr.borg). Litografi af I. W. Tegner og J. Hassel ca. 1892. Afbildet på Tuxens mal., 1893, af besøg på Carlsberg (Carlsberg mus.). Afbildet på tegn. af F.

Henningsen ved juletræet 1893. Statue af J. Fullstedt udst. 1894. Udkast til rytterbill. malet af O. Bache, 1894, udført 1896 (Fr.borg). Afbildet på mal. af L. Tuxen udst. 1896. Buste af V. Bissen, 1897 (St.mus.). Relief af Hasselriis, 1897 (Østre anlæg, Kbh.). Afbildet på mal. af P. Fischer, 1898 (Fr.borg); tegn. (sst.) og mal. 1898 af O. Bache. Afbildet på tegn. med ryttere af K. Hansen Reistrup, 1898. Tegn. af Leonardsen, 1899. Buste af L. Brandstrup ca. 1899 (Hirschsprung), rytterstatue af samme 1899 (Esbjerg), relief af samme, endvidere buste 1906 (Holstebro), rytterstatuette 1907 (Fr.borg) og rytterstatue 1910 (Slagelse). Mal. af O. Bache, 1900 (Amalienborg). Afbildet på Tuxens mal. af de fire generationer og flere udkast dertil, 1901–02 (Chr.borg, Fr.borg). Mal. med prins Valdemar af E. Henningsen, 1904. Afbildet på A. Jerndorffs mal. 1904 af Georg Is modtagelse (Chr.borg). Tegn. til frimærker af Hans Tegner, 1904, og af P. Jensen-Klint, 1905. Afbildet på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen 1905 (Varde mus., slottet i Oslo, Fr.borg). Karikatur af Gulbransson, 1905. Rytterstatuette af Laur. Jensen 1904, 1907, 1908 (Fr.borg, Chr.borg), buste 1906. Mal. af F. Henningsen, 1906 (skydeselskabet, Kbh., søofficersskolen). Statuette af Aug. Hassel, 1906, buste af samme 1908 (Fredensborg samt på Tirsbjerg, Hoven sg.). Rytterstatuette af C. Bonnesen, 1906 (Fr.borg), 1909, samt statue 1909 (Ålborg). Blandt de talrige udaterede fremstillinger kan nævnes flere silhouetter af B. Ulrichsen (Fr.borg, Kgl. bibl.), relief af Thod Edelmann (Fr.borg), mal. af Arvid Aae (Kolding mus.), af E. Jerichau Baumann, af J. T. Hansen, af R. Bissen, tegn. af F. C. Lund og af Marstrand, pastel af Axel R., litografier af F. Jacque og af Hartwich, stik af J. Rosenbaum, gengivet i træsnit af H. P. Hansen og af Brend'amour. C.s portræt var på islandske og dansk-vestindiske pengesedler. Tegn. på dødslejet af F. Henningsen (Kgl. bibl.) og af F. Matania. Afbildet på mal. af F. Henningsen, 1907 (Fr.borg) og af K. Hansen Reistrup, 1908 (Amalienborg). Buste af V. Bissen, 1908 (Skive). Statue af Pedersen-Dan, 1908 (Nyborg). Rytterstatuette af H. Wederkinch, 1908 (Fr.borg). Statue af Rasmus Andersen, 1909 (Nykøbing M.). Statue af H. Gyde Petersen, 1910 (Thisted). Rytterstatue af Aksel Hanen, 1912 (Odense). Afbildet på mal. af O. Bache, 1912. Rytterstatue af Anne-Marie Carl-Nielsen, 1927 (Chr.borg). Desuden buster af bl.a. Andreas Poulsen (Fredericia mus.), af Nielsine Petersen (Fredensborg slotspark) samt i audiensværelset på Chr.borg. Statue af Einar Jónsson (Reykjavik). Foto.

Christian X

Christian X (C. Carl Frederik Albert Alexander Vilhelm), 1870–1947, konge. * 26.9.1870 på Charlottenlund slot (Slotsk.), † 20.4.1947 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. F: senere *Frederik VIII (1843–1912) og *Louise (1851–1926). ~ 26.4.1898 i Cannes med *Alexandrine af Mecklenburg-Schwerin, * 24.12.1879 i Schwerin, † 28.12.1952 på Skt. Lukasstiftelsen i Hellerup, d. af storhertug af Mecklenburg-Schwerin Paul Nicolaus Ernst Heinrich Friedrich Franz III (1851–97) og Anastasia Mikhailovna (1860–1922). – Far til *Frederik IX og *Knud (1900–76). Bror til *Haakon VII.

C. blev matematisk-naturvidenskabelig student, privat dimitteret, 1889 og fik i øvrigt militær uddannelse. Allerede før studentereksamen var han tjenstgørende i livgarden, blev premierløjtnant 1891, var til tjeneste ved 5. dragonregiment i Randers 1891–92 og ved 3. dragonregiment i Århus juni-september 1892 og vendte derefter tilbage til livgarden i hvilken han blev kaptajn og kompagnichef 1898. Han udnævntes til oberstløjtnant og chef for 28. bataljon i Århus 1905, til oberst og chef for garden 1906, til generalmajor og en kort tid chef for fynske brigade 1908 og stod derefter til rådighed for 1. generalkommando. Ved bedstefaderen Christian IXs død 1906 blev C. kronprins og medlem af statsrådet, og ved faderen Frederik VIIIs død blev han konge 15.5.1912.

C. var den første danske konge der havde studentereksamen, men den militære side af hans opdragelse og uddannelse var utvivlsomt den stærkeste. Det faldt ham ikke let at ombytte soldatertilværelsen med arbejdet ved skrivebordet. Efter eget udsagn var han soldat med liv og sjæl. Det afspejledes i hans fremtræden og prægede hans hof gennem et stramt ceremoniel der dominerede over alt uformelt og utvungent festligt. C.s ungdomsår faldt i 1880ernes politiske kamp-tid, og bedstefaderen var hans forbillede langt mere end faderen. Der var begivenheder i C.s regeringstid hvor hans handlemåde bar præg af Christian IXs og højres tese om kongens ret til frit at vælge sine ministre, men denne usikkerhed i C.s tidlige regeringsår om en konstitutionel konges beføjelser under parlamentarisk statskik efterfulgtes af en indsats i 1930erne og 1940erne der bidrog til at fæstne parlamentarismen og forankre det konstitutionelle monarki sikrere i det danske samfund.

I Frederik VIIIs sidste regeringstid var der forhandlet om en ny grundlov, og den første større politiske sag der blev forelagt C. var konseilspræsident Klaus Berntsens grundlovsforslag der tilsigtede at afskaffe den privilegerede valgret til landstinget og dets kongevalgte medlemmer og

at give kvinder og tyende valgret. Forslaget mødte modstand ikke blot hos højre, men også hos J. C. Christensens fløj af venstre. Det ordinære folketingsvalg 1913 gav radikale og socialdemokrater flertal, og J. C. Christensens forlangte at de to partier dannede regering. Berntsen var skuffet og C. sagde bebrejdende til ham at hvad konge og konseilspræsident var enige om skulle have været gennemført. Hertil svarede Berntsen: „Sådan kan man tage tingene i militære forhold, ikke i politik!“ Endnu stærkere markerede C. kongemagten over for den radikale regering C. Th. Zahle der genfremsatte Berntsens grundlovsforslag. Det vedtoges med visse ændringer i folketinget, men landstinget blev gjort beslutningsudygtigt idet højre, nøjagtig halvdelen af tingets medlemmer, udvandrede af landstingssalen før afstemning og dernæst 9.6.1914 udeblev fra møde. Zahle svarede med at opløse landstinget og meddelte at opløsningen også skulle omfatte de kongevalgte medlemmer. Dette sidste ville C. ikke acceptere. Han opfordrede ministeriet til at gå af og kaldte først ingeniør Alexander *Foss, dernæst nationalbankdirektør Carl *Ussing til sig for at få en af dem til at danne forretningsministerium, men begge afslog. Ussing mente ikke at kongen kunne holde til at bringe sig i modsætningsforhold til grundlovsparterierne og tilrådede at konge og regering i statsråd fastslog deres afvigende opfattelser og afventede udfaldet af valget. Det skete, og da landstingsvalget 10.7.1914 gav grundlovstilhængerne så stor stemmefremgang at de kongevalgte højremænd ikke kunne hindre grundlovens vedtagelse var striden reelt afgjort, men første verdenskrigs udbrud ret uger senere skød grundlovssagen i baggrunden. Tysklands krav 5.8.1914 om minespærring af de danske bæltter – underforstået at gjorde Danmark det ikke gjorde Tyskland det – ville Zahles regering, støttet af flådechefen admiral Otto J. M. *Koføed Hansen, efterkomme, men da hærchefen Vilhelm *Gørtz og flere af oppositionens ledere gik imod var det en tvivlrådig regering der tog til statsråd på Amalienborg.

C. var imidlertid ikke i tvivl. Han afbrød en længere redegørelse og gik næsten lidenskabeligt ind for mineudlægningen. Dermed fik regeringen den fornødne kraft til at overvinde modstanden hos hærchef og opposition. Frygten for Englands reaktion blev dæmpet gennem et telegram fra C. til hans fætter, (den engelske) kong Georg V der kvitterede med et forstående svartelegram. Neutralitetspolitikken der førtes under krigen havde C.s fulde støtte, ikke mindst nærede han tillid til udenrigsminister Erik Scavenius. 18.–19.12.1914 deltog C. i trekongemødet i

Malmø der understregede det praktisk nordiske samarbejde.

Februar-marts 1915 kom der skred i grundlovs-sagen i fortlørlige forhandlinger mellem højre og regeringen, og 5.6.1915 kunne C. sætte sit navn under den nye junigrundlov der var støttet af alle partier. Et kvindeoptog takkede samme dag C. for valgtretten. I hans tale til kvinderne på slotspladsen sporede hans veneration for bedstefaderen hvis 1866-grundlov nu var sat ud af kraft. „Vi har lov til at håbe at de kommende slægter vil høste velsignelse under den grundlov som i dag er stadfæstet“, sagde han, og til deputationen der modtoges på slottet udtalte han tillid til at kvinderne ville gøre god fyldest sideordnet med mændene, men føjede han til: „På ét sted kan kvinderne ikke undværes, og det er i hjemmene. Her kan kvindens indflydelse ikke erstattes; thi gennem barnets kærlighed til hjemmet vækkes kærligheden til vort fælles hjem, Danmark.“ – I forbindelse med salget af De vestindiske øer 1916 var en ministerkrise med påfølgende valg nær, men C. der ikke ønskede valg og eventuelt ministerskifte under krigen opfordrede Zahle til nye forhandlinger der førte til regeringens udvidelse med tre „kontrolministre“ fra socialdemokratiet, venstre og konservative. Med krigens ophør endte den politiske borgfred, og februar 1919 forlangte venstre og konservative med baggrund i deres flertal i landstinget at krigstidens restriktioner skulle ophæves hvis de skulle gå med til optagelse af et nyt statslån. Det kunne regeringen ikke acceptere og demissionerede. C. forhandlede med partiformændene om et samlingsministerium, men både det og tanken om et upolitisk forretningsministerium afvistes af radikale og socialdemokrater. 4.3.1919 erklærede C. da at han ikke ville udnævne et ministerium som ikke var i overensstemmelse med folketingets flertal, og Zahles regering fortsatte.

Samarbejdet mellem konge og regering var under krigen forløbet godt, om end ikke uden gnidninger nu og da. Edv. Brandes som var den af ministrene kongen satte højest forelagde ofte de mere omtålelige problemer, men ministeriets livsholdning: antimilitarisme, brandesianisme og folkelig grundtvigianisme i samarbejde, kulturelt frisind, foragt for nedarvede privilegier, ønsker om økonomiske og sociale reformer og klare skranker for en konstitutionel konges udfoldelse, var meget forskellig fra hvad C. var opvokset i og uddannet til. Han følte større samhørighed med sine officerskammerater og højkirken og søgte rådgivere blandt erhvervslivets ledende mænd, først og fremmest etatsråd H. N. Andersen. Det fik navnlig betydning for C.s holdning til regering og folketingsflertal fra kri-

gens ophør til påsken 1920. Erhvervslivet ønskede krigstidens restriktioner afviklet og nærrede uvilje mod de voksende sociale udgifter. Dertil kom spørgsmålet om Slesvigs stilling efter Tysklands nederlag. C. der var titulær hertug af Slesvig havde tanker om at hele Slesvig måske kunne erhverves i en personalunion med kongeriget, medens regeringen ønskede grænsen fastlagt efter nationalitetsprincippet. Hertil fik den tilslutning fra alle partier 23.10.1918, samme dag som sønderjydernes rigsdagsmand H. P. Hanssen i den tyske rigsdag rejste krav om Nordslesvigs genforening med Danmark. Uenigheden mellem C. og regering om det slesvigske spørgsmål voksede støt i det følgende halvandet år. C. og hans nære rådgiver H. N. Andersen sympatiserede med Dannevirke-bevægelsen der med overkirurg Ionas Collin og grev Bent Holstein som ledere arbejdede herhjemme og i Paris for en grænse Slien-Dannevirke. Marts 1919 rejste en rigsdagsdelegation, hvori også H. N. Andersen deltog, til Paris for at fremføre de danske ønsker for fredskonferencen. Dagen før delegationens afrejse meddelte H. N. Andersen hemmeligt den franske ambassade i Kbh. at kongen og han ikke delte delegationens synspunkter, og ambassaden sendte meddelelsen videre til det franske udenrigsministerium. I den endelige udformning af Versaillesfreden udgik dog bestemmelser om afstemning til Slien-Dannevirke linjen, og afstemningen i den mellemlesvigske zone 14.3.1920 viste et overvældende flertal for forbliven ved Tyskland. Det sindelagsskifte som Flensborg-bevægelsen havde arbejdet for og håbet på, var udeblevet, men bevægelsen krævede alligevel at Flensborg skulle overdrages til Danmark eller i det mindste internationaliseres i en årrække. Ministeriet Zahle og det radikal-socialdemokratiske flertal i folketinget modsatte sig dette. En kreds af stærkt nationalbevidste mænd inden for Flensborgbevægelsen med oberstløjtnant Erik With, oberst J. C. M. R. Skade og venstremændene dr. med. Vald. Harsløf og folketingsmand J. S. Vangaard som ledere havde allerede før afstemningen i Flensborg lagt planer om at få C. til at afskedige ministeriet Zahle. De havde bedt højesteretssagfører Otto Liebe påtage sig dannelsen af et forretningsministerium når tiden måtte være inde. Liebe indvilligede forudsat at han accepteredes af kongen og af konservative og venstre. De konservatives leder svarede at konservative accepterede den kongen udpegede, og J. C. Christensen fandt Liebe egnet i givet fald, men forpligtede sig ikke over for With-kredsen og blev endnu mere tilbageholdende efter afstemningen i Flensborg. Over for redaktør Ernst Chri-

stiansen, Flensborg Avis, der ved sin ankomst til Kbh. dagen efter afstemningen i Flensborg blev båret i folkeoptog til Amalienborg udtalte C. nogle ord der kunne opfattes som et løfte til Flensborg, og demonstration for kongen og mod Zahle tog til. 26.3. kom sønderjyderne Peter "Grau og H. D. "Kloppenborg-Skrumsager til Kbh. for at tale Flensborgs sag i venstres og de konservatives rigsdagsgrupper. De konservative var med undtagelse af prof. L. V. "Birck Flensborg-mænd, og J. C. Christensen og dermed venstre bevægedes til at svinge over. 27.3. udsendte de to partier Ritzau-erklæringer der krævede valg, og de to folketingsmænd C. "Moesgaard-Kjeldsen, radikal, og Emil "Marott, socialdemokrat, meddelte samme dag over Ritzau at de ikke kunne støtte regeringens grænsepolitik. Dermed havde regeringen kun 70 af folketingets 140 medlemmer og kun flertal hvis Birck støttede den.

With-kredsens pression mod C. var øget i løbet af marts. H. N. Andersen holdt igen, men fandt 27.3. at situationen var anderledes efter Ritzau-erklæringerne. Mandag 29.3. da rigsdagen var hjemsendt på påskeferie kaldtes Zahle til Amalienborg hvor C. opfordrede ham til at udskrive valg straks under henvisning til erklæringerne af 27.3. Zahle svarede at alene en afstemning i folketinget havde konstitutionel betydning. Regeringen ville udskrive valg når de ændringer af grundloven, som var fornødne for genforeningen, og en ny valglov var vedtaget. C. spurgte så om ministeriet ville træde tilbage hvortil Zahle svarede at det kunne han ikke forsvare over for folketinget, og da han havde et iltet temperament og efterhånden var irriteret undslap der ham den bemærkning at det jo stod kongen frit for at afskedige ministeriet. C. hvis temperament også kunne blive iltet svarede omgående at ministeriet var afskediget. Zahle advarede mod et sådant skridt under de urolige forhold, bl.a. en truende storlockout, men C. fastholdt at hans beslutning var taget og at han havde alt i orden. C. glemte i denne højspændte atmosfære at anmode Zahle om at fungere til nyt ministerium var udnævnt, og da kabinetssekretariatet nogle timer senere ringede og anmodede ministeriet om at fungere videre nægtede Zahle det da meddelelsen om ministeriets afskedigelse var kendt i offentligheden. C. tilkaldte så Otto Liebe der fandt situationen kritisk og helt anderledes end han havde tænkt sig da han havde stillet sig til rådighed, men han indvilligede i at søge et forretningsministerium dannet. Meddelelsen om ministeriet Zahles afskedigelse vakte jubel i nationale kredse og voldsom harme hos andre. Politiken skrev på sin løbeseddel „dette i vor forfatnings-

historie enestående kup“ og Fr. Borgbjerg i Socialdemokraten: „Kongen begår statskup“. En deputation med Th. Stauning som ordfører for De samvirkende fagforbunds og socialdemokratiets forretningsudvalg krævede af C. at ministeriet Zahle genindsattes, forfatningen respekteredes og rigsdagen indkaldtes. Var kravene ikke imødekommet næste dag, kunne der blive tale om generalstrejke. C. stod alene over for deputationen uden at være dækket af en ansvarlig statsminister, da Liebe endnu ikke havde sit ministerium færdigt. Han kom til stede da deputationen var gået og tilrådede at afvise Staunings krav, medens kabinetssekretær A. Krieger tilrådede at gå ind på dem da C. ellers risikerede at blive stødt fra tronen. C. fulgte Liebes råd. 30.3. udsendte socialdemokratiet valgmanifest med krav om republik, og 31.3. varslede De samv. fagforbund strejke fra 3. påskedag 6.4. Blandt C.s rådgivere ville H. N. Andersen nu søge forlig, mens Liebe tilrådede C. et afvisende svar til Kbh.s borgerrepræsentation der i optog til Amalienborg 3.4. opfordrede C. til at søge forlig. Mens der demonstreredes på slotspladsen mod C. og Liebe, afvistes opfordringen i udfordrende vendinger af Liebe. To medlemmer af deputationen, Elna "Munch og Jesper "Simonsen blev tilbage på slottet og rådede indtrængende C. til at kalde partiformændene til en drøftelse. Usikker i sin bedømmelse af politiske fænomener som C. var, og labil af væsen voksede i disse timer hans uro og nervøsitet. Uden Liebes vidende kaldte han partiformændene til sig kl. 21 og tilsagde sin ubetingede bistand til hvad de kunne blive enige om. Nogen tid senere tilkaldtes Liebe, og i de følgende timer forhandlede C. dels med partiformændene på 1. sal på Amalienborg, dels med ministeriet Liebe i stueetagen. Ud på natten besluttede C. at lade ministeriet Liebe falde og spurgte partirepræsentanterne om de alle ville samarbejde med et ministerium der skulle indkalde rigsdagen, genoptage valglovsforhandlingerne og derefter afholde valg. Svaret var ja. Dermed var krisen afsluttet påskemorgen kl. 4. Overformynder M. P. "Friis dannede forretningsministerium. Storlockout og storstrejke blev aflæst. 26.4. afholdtes valg, der gav de radikale et sviende nederlag, og N. Neergaard dannede ministerium. Derefter var parlamentariske tilstande atter tilvejebragt, men megen bitterhed sad endnu tilbage.

Traktaten der overdrog Nordslesvig til Danmark blev underskrevet af C. 9.7.1920 og dagen efter red han ved Taps over den slettede grænse ind i Sønderjylland, hilst af en jublende befolkning. Dagen efter holdtes en stor kongeforeningsfest på Dybbøl hvor ingen dansk kong havde været si-

den C.s bedstefar besøgte de danske soldater under den preussiske belejring 1864. Danske konger havde gennem århundreder set deres rige blive formindsket i krige. C. kunne nu genforene et gammelt dansk område med kongeriget. Det skete efter befolkningens egen afgørelse i den demokratiske stil man regnede med skulle blive det 20. århundredes. C. der var født samme år som Bismarck grundlagde det tyske kejserrige, havde levet 48 år under det tryk der udgik fra dette magtcenter. Nu var der kommet en tysk demokratisk republik, men bare 15 år senere opstod et nyt aggressivt Tyskland under nazismen. Da svejsedes konger og folk imidlertid sammen i et fællesskab der stillede C. helt anderledes end i hans første regeringsår. Hertil bidrog både den måde hvorpå han efter 1920 forvaltede sine konstitutionelle opgaver og de mange rejser han og dronningen om bord på kongeskibet Dannebrog foretog hver sommer til landets forskellige egne og hans og dronningens sommerophold på Marselisborg slot og på Klitgården ved Skagen. C. kunne nu også langt friere end under krigen dyrke sin yndede sejlsport i hjemlige farvande og på Middelhavet under ferieophold i Cannes, hvor han vandt flere kapsejladser med sin båd Rita. Ved hans 25 års regeringsjubilæum 1937 var al misstemning fra 1920 forsvundet.

C. og dronningen aflagde flere gange Færøerne og Island besøg. Forholdet til Island var ændret væsentligt i hans regeringstid. 1915 fik Island en ny demokratisk forfatning, og 1918 ophævedes det gamle statsforhold mellem Danmark og Island. Den nye forbundslov bestemte at de to lande kun havde konger og udenrigspolitik fælles og fjøede til C.s titel: konger af Island. Det var i den egenskab han første gang besøgte Island 1921. Selv om besøget medførte store festligheder i Island blev forholdet mellem C. og islændingene aldrig rigtig hjertevarmt. Fristatstiden i middelalderen var islændingenes ideal og stemte ikke overens med C.s dynastiske opfattelse. Det var heller ingen overraskelse at islændingene ved udløbet af forbundslovens gyldighedstid 1943 ønskede fuld uafhængighed, men det smertede C. dybt at opsigelsen af personalunionen skete under besættelsen. Han havde gerne set at Island havde ventet til efter krigen så der kunne være ført forhandlinger. Nu foregik det hele telegrafisk, men da islændingene ved folkeafstemning havde vedtaget republikken sendte C. telegram med de bedste ønsker for den islandske nations fremtid.

I de 27 år C. regerede efter 1920 skiftede det danske samfund karakter politisk, økonomisk, socialt og kulturelt og blev meget forskelligt fra det af standsforskelle, klasseforskelle og privile-

gier prægede Danmark som C. var opvokset i. Th. Stauning var statsminister i mere end halvdelen af perioden, og selv om C. og han havde stået stejlt over for hinanden 1920 bestod der et godt forhold mellem dem. Statsministeren var nærværende da C. sommeren 1933 modtog en deputation fra det af Landbrugernes sammenslutning arrangerede bondetog til Amalienborg. C. påhørte deputationens klager og krav, men henviste til at regering og rigsdag alene havde besluttende myndighed. Denne holdning hos C. blev især af betydning under besættelsen. Ved det tyske angreb 9. april 1940 var C. enig med regeringen om at fortsat kamp mod den overvældende styrke var håbløs, og da han var forvisset om at der i forhold til udlandet intet var at vinde ved at lade hæren kæmpe endnu en tid tiltrådte han ordren om at indstille kampen. General V. Priors forslag om at C. skulle tage med til Høveltelejren og udkæmpe en kamp sammen med tropperne der afviste C. og erklærede at hans plads var hvor regeringen var. Da han havde truffet den beslutning fulgte han hovedlinjen i regeringens politik til der ikke var nogen regering længere. Senere på dagen 9. april udsendte han et budskab til det danske folk om at udvise rolig og værdig optræden, og det virkede stærkt at han fortsatte med at ride sin sædvanlige tur gennem byen. I de følgende måneder var C. udsat for påvirkning fra kredse som var modtagelige for den nazistiske propaganda mod „politikkerne“. Han ignorerede nazisterne og Landbrugernes sammenslutning der ville afskaffe parlamentarismen, men var derimod da samlingsregeringen skulle omdannes i juli ikke utilbøjelig til at efterkomme ønsker i nogle konservative kredse om optagelse af ikke-politikere i regeringen. Stauning var heller ikke egentlig uenig, men i regeringen var der modstand, og den ministerliste han gik til C. med 5.7.40 indeholdt kun politikere. C. forlangte imidlertid ikke-politikere med og nævnte Erik Scavenius som udenrigsminister. Da P. Munch erfarede C.s holdning gennem Stauning sagde han at hans person ikke skulle stå i vejen, og på den endelige ministerliste fandtes foruden Scavenius som udenrigsminister direktør Gunnar Larsen som trafikminister og dommer Harald Petersen som justitsminister. At det var et fejlgreb med ikke-politikere i regeringen blev man snart klar over. Også C. erkendte det. De havde ikke den føling med hvad der rørte sig i befolkningen som politikkerne havde. – C. hvis taler til folket kunne virke formelle ramte noget helt centralt da han på sin 70 års dag 26.9.1940 over for de mange der var mødt på Amalienborg slotsplads for at råbe til lykke citerede Brorsons: Trange tider lang-

Christian X

somt skrider. Fødselsdagen blev landet over en national festdag med C. som samlende symbol, en demonstration mod besættelsesmagten som den ikke kunne skride ind overfor. Der var imidlertid stadig nogle der ønskede et parlamentarisk ministerium afskaffet. En kreds omkring ingeniør Knud **Højgaard** havde planer om et ministerium dannet af personer uden for rigsdagen og søgte foretræde for C. Han svarede at det kunne ske i nærværelse af statsministeren. Så betaktede kredsen sig, men et af dens medlemmer tidl. ambassadør Niels **Høst** benyttede sig af sin ret som ambassadør til at gå direkte til kongen med planerne. C. afviste dem og tilføjede at han ville underrette statsministeren om henvendelsen. 16.11.1940 kunne Stauning da i folketinget fremsætte følgende klare udtalelse: „Hele regeringen står på parlamentarisk grund. Rigsdagen kan ikke holdes ude fra deltagelse i dannelse af ministerium, og der er ingen i den samlede regering – heller ikke kongen – som nærer noget ønske om at handle uden om rigsdagen.“ Konge, regering og rigsdag udgjorde én front.

På sin fødselsdag 1942 fik C. et lykønskningstelegram fra Hitler og svarede: Min bedste tak, Christian Rex! Så fulgte telegramkrisen 29.9.–8.11. Hitler blev rasende, hjemkaldte sin ambassadør i Kbh., beordrede den danske ambassadør i Berlin hjem og lod sin udenrigsminister meddele den danske udenrigsminister at en konge af Danmark måtte være klar over at et telegram fra den tyske Fører var en meget stor ære, og at kongens svartelegram var en fornærmelse mod Førerer og hele det stortytske riges folk. Førerer ville finde udveje til at sådanne episoder kunne undgås i fremtiden. Hele oktober måned forløb uden antydninger af hvad Førerer ville. 19.10. styrkede C. med sin hest på Esplanaden i Kbh. Tilsyneladende var uheldet ikke alvorligt, men et sår på kongens fod ville ikke læges, og C. genvandt ikke sin fulde forlighed. 7.11. stod det endelig klart hvad regeringen i Berlin ville: en omdannelse af regeringen med Scavenius som statsminister og flere uropolitiske ministre. De tyske krav sprængte midlertidigt samarbejdet mellem partierne. Et nej kunne føre til at forfatningen sættes ud af kraft og monarkiet suspenderedes, og efter samtaler med statsminister Vilh. Buhl greb kongemagten ind gennem kronprins Frederik der under C.s sygdom var hans stedfortræder. 7.11.1942 kl. 23, en time før det tyske ultimatum udløb, samledes partiformændene på Amalienborg. Kronprins Frederik understregede at han under ingen omstændigheder ville gå med til at udnævne en regering som ikke havde rigsdagen bag sig. Et brud med besættelsesmagten ville betyde uoverskuelige ulykker som man så

længe som muligt måtte forskåne folket for. Med denne henstilling fra kongemagten var sagen afgjort, og Scavenius dannede regering. I kronprinsens ord lå begrundelsen for den forhandlingspolitik der var ført hidtil. Den holdt indtil 29.8.1943 da skærpede tyske krav, bl.a. om dødsstraf, og den stigende modstand i befolkningen af regering, rigsdag og konge fik et enstemmigt nej. Før det afgørende statsrådsmøde hvor beslutningen skulle bekræftes modtog C. partiernes formænd og takkede dem fordi de stod samlet. Han tilføjede: „Jeg tror det er af den største betydning indadtil og udadtil at vi er enige og står samlet over for det der kommer.“ Udtalelsen indeholdt kernen i hans politik under besættelsen og røbede også hans stadige kredsen om eftertidens dom. Han nægtede at modtage regeringen Scavenius' demission så landet formelt vedblev at have en regering, men administrationen overgik til departementscheferne. Tyske tropper omringede natten til 29.8. Sorgenfri slot og afvæbnede garderne. C. var en tid at betragte som fange på Sorgenfri, men flyttede senere ind på Amalienborg og fik efter hærens opløsning politi som vagter. Ved aktionen mod politiet angreb tyske tropper Amalienborg, men efter nogen kamp kom der kontraordre fra tyskerne, og C. beholdt sin vagt. C. blev af Vilh. Buhl orienteret om forhandlingerne mellem politikere og modstandsbevægelse om dannelse af en regering. 2.5.1945 overdrog han Buhl at danne denne regering, og 5.5. kunne regeringen Scavenius afskediges og befrielsesregeringen træde til. Samme dag kl. 12 talte C. i radio. Alle kunne høre at det var en ældet mand, og det sås også da han i lænestol kørtes ind i fællessalen på Christiansborg for at åbne rigsdagen 9.5., men han forløste tanker og følelser da han citerede Grundtvigs: „Guds fred med vore døde i Danmarks rosengård! Guds fred med dem, som bløde af dybe hjertesår!“ og efter sin tale kaldte de allieredes repræsentanter op til sig, trykkede deres hænder og sagde: „I thank you very much for all you have done for us.“ Overvældende jubel og begejstring slog sammen om C. i de følgende uger, og da han døde 20.4.1947 var der landesorg, langt mere ægte og dybfølt end den traditionelle landesorg ved en konges død.

Johanne v. Kohl: Kong Chr. X, 1914. Edv. Brandes i Sydsvenska dagbl. 21.9.1930. Th. Thaulow: Kong Chr. X og det da. folk 1912–37, 1937. E. Mentze og P. Stavstrup: Vor konge, 1940 (2. udg. 1943). Th. Thaulow: Konge og folk gennem brændingen 1937–45, 1945. Nekrologer i dagbladene 20. og 21.4.1947. Erik Rasmussen: Statslånskrisen 1919, 1957. Roar Skovmand i Kristeligt dagblad 17. og 19.12.1966. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968; samme: Flåden under I. verdens-

krig, 1976. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt I-II, 1978.

Helge Larsen

□ Litografi og stik som spæd. Træsnit 1874. Tegn. af H. Olrik 1875-76 (Fr.borg), mal. af samme 1876. Afbildet på tegn. af K. Gamborg, 1878 (Fr.borg). Træsnit (barnebill.) af H. P. Hansen bl.a. 1881. Afbildet på L. Tuxens familiebill. fra Fredensborg 1883-86 (Chr.borg) og fra Carlsberg, 1893 (Carlsberg mus.). Træsnit af C. Pauli bl.a. 1886 og 1887. Stik af A. og Th. Weger, 1891. Træsnit af B. Hansen, af A. Bork og af M. Höne-mann. Tegn. af Otto Bache, 1894 (Fr.borg), forarbejde og mal. til hest af samme 1894 (begge Amalienborg), kopi af Friis Nybo. Mal. af M. Ancher, 1895 (Skagens mus.). Afbildet på mal. af L. Tuxen, 1897 (slottet i Oslo). Tegn. af Leonardsen, 1899. Afbildet på mal. af F. Henningsen, 1899. Træsnit af A. Bork ca. 1900 efter foto (Amalienborg). Afbildet på Tuxens billeder af de fire generationer 1901-02 (Chr.borg, Fr.borg). Karikatur af Alfred Schmidt, 1902. Afbildet på Paul Fischers mal. af stortingsdeputationen 1905 (Varde mus., slottet i Oslo, Fr.borg). Rytterstatuette af C. J. Bonnesen ca. 1908. Afbildet på mal. af R. Christiansen, 1912 og på mal. af E. Henningsen, 1913 (Amalienborg) og af samme 1914. Afbildet på frimærke 1913 efter foto. Mal. af N. V. Dorph, 1913 (skydeselskabet, Kbh.) og 1915 (Den danske Bank). Frimurermedalje 1914. Tegn. af Johannes Kragh, 1915 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915 (sst.). Relief af S. Lindahl udst. 1916. Flere tegn. af Alfred Schmidt 1916-22 (Fr.borg). Buste af Sigfred Wagner, 1917 (Den kgl. Porcelainsfabrik). Afbildet på mal. af K. Hansen Reistrup, 1917. Mal. af Fr. Lange, 1917 (Sorgenfri slot). Buste af Rasmus Andersen, 1918 (DFDS). Statuette af C. Wegener, 1919. Forarbejde og mal. af L. Tuxen, 1919 (Sønderborg slot, livgarden). Mal. af Knud Larsen, 1919. Afbildet på kommunepengeseddel i Slesvig, 1920 (Gramby). Medaljer 1920 af G. Jensen og Utzon Frank. Afbildet på mal. fra ridtet over grænsen 1920 af H. Dohm 1920 og 1921 (Chr.borg, Amalienborg), af Johs. Kragh, af Stefan Viggo Pedersen og af Roger Fergus Scavenius (alle Fr.borg) samt på flere af H. Nik. Hansen (Marselisborg, Fr.borg). Afbildet på mal. af Tuxen fra Island og Grønland, 1921 (Fr.borg). Tegn. af Jensenius 1921 og 1922 (Fr.borg). Buste af R. Andersen, 1923 (Nordborg). Radering af Harald Ellyton, 1923. Tegn. til frimærke 1924 af Axel P. Jensen. Mal. af E. Saltoft, 1924 (Kgl. da. yachtklub). Mal. af Lupalu Janssen, 1925 og radering af samme. Tegn. af Henry Cumming, 1925 (Fr.borg). Buste af Carl Martin-Hansen,

1927 (Fr.borg). Stik af Liv Enna, 1928. Afbildet på mal. af kong Haakon VII's modtagelse af Poul Holm 1928. Et par forarbejder og mal. af H. Vedel, 1929 (alle Fr.borg). Frimærke graveret af J. Britze, 1930, efter foto. Tegn. af C. Neumann, 1931. Mal. af Hans Henningsen, 1932 (Chr.borg). Medaljer af H. Salomon 1933 og 1937. Mal. af O. Matthiesen 1933 og 1937 (Søofficersforeningen). Min. af Fanny Falkner, 1937. Mal. af Harald Slott-Møller, 1937 (Flensborg-hus). Afbildet på mal. af fakkeltog, 1937 af Chr. Bogø 1938. Tegn. til frimærke 1937 af Aksel Jørgensen og 1938 af Har. Moltke, begge graveret af J. Britze. Mal. af Gunnlaugur Blöndal udst. 1940 (Island). Buste af Theodor Madsen, 1940. Relief af Axel Poulsen, 1940. Statuette af Axel Locher, 1940. Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Klitgården, Skagen), 1945 og senere. Mal. af Alfred V. Jensen, ca. 1941, bl.a. i helfigur (Sønderborg rådhus) og rytterbilleder (da. ambassade i London, Århus rådhus, Officersforeningen i Kbh.). Afbildet på julemærke 1941. Min. af Fanny Falkner, udst. 1942. Frimærke 1942 af J. Britze. Forarbejder af V. Kvedéris 1939-42 til rytterstatue, statuette 1946, statue 1951, 1952 (Nakskov). Relieffer af H. Quistgaard og H. Salomon udst. 1943. Tegn. af Doris Rejersen, 1943. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1945. Medaljer af H. Salomon, 1945. Afbildet på frimærke 1945, ligeledes efter tegn. af Viggo Bang, graveret af Sv. Ewert, 1945. Buste af G. Hammerich, 1946. Relief af H. Quistgaard udst. 1947. Mal. af Johs. Glob, 1949. Monumentforslag af Johan Galster udst. 1950. Rytterstatue af Utzon Frank, 1954 (Skt. Annæ plads, Kbh.). Rytterstatue af Helen Schou, 1955 (Århus). Buster af Svend Jespersen, 1955 (Mid-delfart) og 1956 (Thisted). Afbildet på udkast til mal. af Aksel Jørgensen, 1955 (Fr.borg). Af andre fremstillinger kan nævnes en buste i Cannes, medaljer af S. Lindahl, mal. af H. C. Bärenholdt (Horsens statsskole), af J. V. de Rehling Quistgaard, af H. N. Syrak Hansen, tegn. af Frederik Sø, af V. Hancke, T. Jespersen, træsnit af B. Hansen, linoleumssnit af K. J. Almqvist, litografi af Martin Thomsen, karikaturer af Anton Hansen, L. Poulsen, Viggo Afzelius m.fl. Foto.

Povl Eller

Christian, † 1313, biskop i Ribe. † i.6.1313, begr. i Ribe domk. Mor: Ælsuph.

„Christiarnus“ skrives biskop C.s navn i de breve der udgik fra hans skrivestue. Vi kender ikke hans far, men biskop *Esger af Ribe nævnes som hans onkel. Ligesom Esger var C. alle dage kongehusets tro mand. Han var ærkedegn i Ribe domkapitel da han 1288 blev valgt til biskop. I 25 år styrede han sit stift med energi og tog desu-

Christian

den megen del i rigets sager. Hans tid falder i de urofyldte år efter kongedrabet i Finderup lade – med strid og forhandlinger med de fredløse, hertugen af Sønderjylland, den norske konge og ærkebiskop Jens *Grand. Straks efter at C. var blevet biskop tilsagde den unge kong Erik Menved ham erstatning for tab og skade han måtte lide for kongens ære og ret, og gav løfte om at komme til undsætning hvis bispens borg og kirke Møgeltønder blev belejret. Kong Erik er i disse år ofte i Ribe og har stadfæstet adskillige af C.s dispositioner, og på samme vis finder man meget tit biskoppen hos kongen hvor han færdes rundt i riget; snart er han vidne ved kgl. breve, snart afgiver han vigtige kendelser. Han var sammen med Slesvigbispens kongens sendemand i Lübeck 1298, da legaten *Isarn dømte i Jens Grands sag, og på rigsmødet i Nyborg 1304 blev det ham pålagt i forening med andre ansete mænd i Ribe stift at foretage undersøgelse og berregning af hver mands indtægt der skulle lægges til grund for en ny ledingsskat; på samme møde fik han det hverv selvfemt at oversætte fra latin til dansk de retsoptegnelser der gik under Thord Litles navn, gennemgå dem kritisk og forelægge dem til stadfæstelse.

Muligvis har C. styret Ribe stift myndigt uden tilbørligt hensyn til domkapitlet. Det synes som de statutter der blev vedtaget 1298 har brod mod bispens. De er ganske vist fra tiden efter biskop Esgers død da bispestolen stod ledig, men at de drages frem på ny 1298 har vel haft en årsag. C. får i øvrigt godt lov i Ribe Necrologium og i en samtidig årbog fra Ribe. Han forstod at drage rige donationer til domkirken, og selv gav han af sine betydelige midler. 1292 indrettede han et kapel i domkirken, viet Vor frue, Skt. Laurentius og Skt. Thomas af Canterbury, og 1298 skænkede han gods til underhold for tyve peblinge fra Ribe stift, der skulle bo sammen og spise sammen, et kollegium efter middelalderlig skik. N.å. betænkte han yderligere „de fattige skolarer i stenhuset i Puketoft“ og skaffede 1303 pavelig bekræftelse på sin stiftelse. – Fra C.s tid stammer „Ribe Oldemoder“, den store kopibog over bispestolens og domkapitlets breve etc.

J. Kinch: Ribe bys hist. og beskrivelse indtil reformationen, 1869.

*Ellen Jørgensen**

Christian (1570–1633), hertug af Sønderborg-Ærø, se **Hans den yngre**

Christian, 1603–47, udvalgt prins. * 10.4.1603 på Kbh.s slot, † 2.6.1647 på slottet Kōrbitz i Sach-

sen, begr. i Roskilde domk. F: *Christian IV (1577–1648) og *Anna Cathrine (1575–1612). ~ 5.10.1634 i Kbh. med prinsesse *Magdalena Sibylla af Sachsen, * 23.12.1617 i Dresden, † 6.1.1668 i Altenburg, d. af kurfyrst Johan Georg I af Sachsen (1585–1656) og Magdalena Sibylla af Brandenburg (1586–1659). – Bror til *Frederik III og *Ulrik (1611–33).

Da en ældre bror Frederik var død kort efter sin fødsel 1599 blev C. den faderen ville sikre tronen. 1608 valgtes han til tronfølger af rigsrådet, og valget bekræftedes af stænderne. 1610 hylledes han på landstingene i Danmark samt i Norge. S.å. fik han den daværende lektor i Lund senere dekan for domkapitlet sst. Niels Jørgensen Ærylæus til tugtemester. I den nærmest påfølgende tid var Hørsholm fast opholdssted for prinsens hofstat, og i en instruks gav Christian IV retningslinier for hans daglige tilværelse. 1615 udnævntes Christian *Friis til Kragerup til C.s hofmester. Af dennes hofmestered som formuleredes af Christian IV selv fremgår principperne for prinsens opdragelse og undervisning. Undervisningens grundlag var de luthersk-evangeliske trossætninger, og enhver ræsonneren over disse var forbudt. Ellers lagdes der vægt på at bibringe ham kundskaber i latin, fransk, tysk samt i matematik. Da Christian Friis 1616 blev kongens kansler udnævntes Christen Thomesen *Sehested til hans efterfølger. N.å. fik C. daværende professor, senere biskop Jesper *Brochmand til tugtemester. Ved hans afskedigelse 1620 var prinsens opdragelse afsluttet. Sin første store opgave fik C. da faderen 9.5.1626 overdrog ham under sit fravær at føre regeringen sammen med tilforordnede rigsråder. C. besøgte dog faderen adskillige gange på den tyske krigsskueplads og blev endog såret nov. 1626. Tilsyneladende var Christian IV ikke udelte tilfreds med sønnens regeringsførelse; i hvert fald kasserede han adskillige af prinsens beslutninger og af ham givne bevillinger. Især var kongen dog utilfreds med C.s forbindelse med adelsdamen Anne *Lykke som efter herredagen i Kolding 1626 fulgte ham overalt i landet, og til hvem han efter den almindelige opfattelse stod i forhold. På kongens foranledning blev Anne Lykke arresteret efteråret 1626 og indsat i Bohus. Foråret 1627 blev C. reelt fjernet fra regeringen. Han sendtes til Holsten hvor han tog ophold i Segeberg. Ved den fjendtlige invasion af Jylland s.å. fik han ordre til at opbyde landstormen i Vendsyssel, men han havde ringe held med sig, og var tilmed så uheldig at brække benet ved et fald fra en vogn. Bruddet 1628 mellem Christian IV og Kirsten *Munk gik ikke sporløst hen over C. Hans forhold til faderens hustru og

hendes elsker Rhingreve Otto Ludwig var meget spændt, og Rhingreven beskyldte endog prinsen for at have forsøgt at forgive ham. 1630, efter at Rhingreven var gået i svensk tjeneste, fik den danske gesandt i Stockholm Pros Knudsen Hørby ordre til at indklage denne for det svenske rigsråd hvis dom 1631 kendte Rhingrevens påstande ubeføjede og idømte ham en bøde på 40 mk.

C. blev 1628 forlenet med Malmøhus som han beholdt til 1632; jan. s.å. blev han en slags statholder i hertugdømmerne, men endnu s.å. forleendes han med Lolland og Falster. Både kongen og rigsrådet var utilfredse med prinsens noget udsvævende levned og håbede ved at få ham gift at bibringe ham en mere rolig livsform. Allerede 1630 var der planer om en forbindelse med kurfyrst Johan Georg af Sachsens datter Magdalena Sibylla, men først 1633 fandt forlovelsen sted og endelig oktober 1634 brylluppet ved en meget stor festlighed i København (det store bilager). Efter brylluppet tog prinsen og Magdalena Sibylla fast ophold på Nykøbing slot. Ægteskabet forblev barnløst, men der forlyder intet om noget dårligt forhold mellem ægtefællerne. Trods sin stilling som udvalgt prins blev C. efter kejserkrigen på det nærmeste udelukket fra aktiv deltagelse i statsstyrelsen. Dette skyldtes nok til dels Christian IVs vrede over C.s virksomhed under kejserkrigen, men måske også at C. til en vis grad har været uenig i faderens politiske linie. I alt fald kommer en kritisk holdning til den førte udenrigspolitik til udtryk i hans breve. Først 1644 fik han påny en fremskudt plads da han under kongens fravær fra København som følge af krigen udnævntes til statholder. Om efteråret var han i Malmø under den svenske belejring af denne by, men på grund af sygdom vendte han tilbage til København og fik kort efter ordre af Christian IV om at begive sig til Nykøbing. I breve til Corfitz *Ulfeldt klagede han over den tilsidesættelse der til stadighed vistest ham. Hans økonomiske forhold var også dårlige, og selv om kongen flere gange betalte hans gæld steg den stadig og beløb sig 1647 til ikke mindre end 215.000 rdl. Hertil kom hans dårlige helbred. Efteråret 1646 henvendte han sig til kongen og rigsrådet og anmodede dels om forøgede indtægter og dels om tilskud til en rejse til de böhmske bade. Han fik også en bevilling af kongen, optog et lån hos den gottorpske hertug og brød efter nogen forsinkelse som følge af sygdom op l.5.1647 fra Nykøbing, men døde på rejsen. C. er gennemgående blevet vurderet ret lavt i dansk historiskrivning. Vist er det, at hans livsførelse især i de unge år vakte forargelse og bekymring; dette faldt også tilbage på ham selv da hans hel-

bred ikke synes at have stået mål med hans forcerede livsførelse. Om han var så ubetydelig som det ofte fremstilles er mere usikkert; kun kan det slås fast at hans synspunkter i adskillige henseender afveg fra faderens, og at denne gennem lange perioder holdt ham noget i baggrunden. En helhedsvurdering af ham må imidlertid også tage hensyn til at han i visse henseender viste en ikke ringe åndelig vågenhed. Han havde betydelige antikvariske interesser og støttede bl.a. Ole *Worm, og det var ham, der fik forhindret, at det først fundne guldhorn blev smeltet om. Også hans kunstinteresse og -indsigt var betydelig. Flere betydelige kunstnere var i perioder tilknyttet det lille hof i Nykøbing, bl.a. Morten van *Steenwinckel og Karel van *Mander og C. købte som den eneste her i landet originalraderinger af Rembrandt. □Den tidligste type synes at være det mal. af P. Isaacsz som kendes gennem flere stik, bl.a. af Adrian Matham, 1615, og af C. Wischer. Mal. af Feiter Hartman, 1607 (Malmø rådhus), gengivet i træsnit. Stik af Rob. de Baudous, 1609. Medalje af Nic. Schwabe, ca. 1610. Afbildet s.m. moderen på lille mal. af Jac. van Doort, 1611 (Rosenborg), s.m. faderen på stik af W. de Pas, 1614, gengivet i stik, bl.a. 1814. Mal. tilskrevet Remmert Petersen eller F. Cleyn (Fr. borg). Maleri 1618, formentlig af P. Isaacsz (sst.), næsten samme type af samme (Fredensborg). Typen findes i stik af bl.a. R. Elstrake. Medalje af Schwabe, ca. 1620. Tegn. efter ukendt forlæg (Kgl. bibl.). To medaljer, formentlig ca. 1633–34. Stik af S. de Pas efter mal. af M. Steenwinckel. Flere stik herefter, bl.a. af P. de Jode og gruppebill. af F. v. Beusecom. Nærliggende typer på maleri (Skokloster), på rytterbillede tilskrevet Steenwinckel (Valdemars slot), mal. i hel figur af Andreas Kielsen efter ældre forlæg (Malmø rådhus). To mal. tilskrevet samme (Rosenborg). Maleri i hel figur (Gripsholm). Min. (Fr.borg). Mal. af Adriaen Muiltjes, 1638 (Rosenborg) og 1639 (St.mus.). Mal. af Albert Freise, 1641 og kopi derefter af Strack, 1861 (begge Eutin). Mal. af Karel van Mander (Rosenborg), gentagelse (Gavnø), stukket af Haelwegh to gange 1643 samt af andre, bl.a. P. de Jode, 1650. Samme type i malet skitse, i stort dobbeltportr. med hustruen, formentlig 1643 (Fr. borg), kopi af A. Dorph, ca. 1880 (Valdemars slot), i maleri brændt 1859, kopieret af Heinrich Hansen (Fr.borg), i helfigurbill. (Gavnø), stukket af J. Haas, 1754, og i min. hvoraf flere af K. v. Mander selv (Rosenborg, St.mus., Fr.borg). Samme type på rytterbill. (Orebygård, Fr.borg) og på A. van de Vennes allegori, 1643 (Rosenborg). Buste (Gothamus.). Min. som død af Valentin Wagner (Fr.borg).

Christian

Kilder. Kong Christian den fjerdes egenhændige breve, I–VII, ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, 1878–91, VIII ved Johanne Skovgaard, 1947 (fot.optr.1969–70). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kristian IV.s tid, udg. Kr. Erslev, I–III, 1883–90. Kancelliets brevøger 1603–45, 1915–68. Danm.–No.s traktater 1626–49, IV, 1917 107–31. Prins Christian (V)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen, I–II, 1952–56.

Lit. Charles Ogier: Det store bilager i Kbh. 1634, 1914 (fot.optr. 1969) = Memoirer og breve XX. O. Andrup i Kunstmuseets årsskr. 1920 96–110. Vict. Hermansen i Kulturminde, ny r. III, 1960 16–44. Povl Eller: Kongelige portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971. H. D. Schepeleern: Museum Wormianum, 1971. F. Askgaard i Våbenhist. årbøger, 1978.

Steffen Heiberg (L. Laursen)

Christian (1627–98), hertug af Sønderborg–Glücksborg, se **Philip** af Slesvig-Holsten-Glücksborg.

Christian (1675–95), prins, se **Christian V**

Christian (1776–1814), prins af Hessen-Kassel, se **Carl** af Hessen.

Christian Adolph, hertug af Sønderborg, se **Hans Christian** af Sønderborg.

Christian Albrecht, 1641–94, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. *3.2.1641 på Gottorp, †27.12.1694 sst., bisat i Slesvig domk. F: hertug *Frederik III af Gottorp (1597–1659) og Maria Elisabeth (1610–84). ~24.10.1667 i Glückstadt med *Frederikke Amalie, *11.4.1649 i Kbh., †30.10.1704 i Kiel, d. af *Frederik III (1609–70) og *Sophie Amalie (1628–85). – Far til *Christian August (1673–1726) og hertug *Frederik IV. Bror til *Hedevig Eleonore og *August Frederik.

C.A. blev ved sin farbror Johans og sin ældre bror Johan Georgs død 1655 biskop af Lübeck (Eutin), en værdighed han først afstod til sin yngre broder August Frederik 1666. Regerende hertug af Gottorp blev han 1659, på et tidspunkt da der herskede kaotiske tilstande i hertugdømmerne. Gottorp havde netop ved freden i Roskilde 1658 erhvervet suveræniteten og landerhvervelser på den danske kronens bekostning, men kort efter havde den svenske konge, Karl X Gustav, der tillige var besvogret med det gottorpske hus gennem sit ægteskab med C.A.s søster Hedvig Eleonora, sat det hele på spil ved sit pludselige fredsbrud. Baggrunden for de store erhvervelser 1658 var et gensidigt svensk-gottorpsk militærforbund fra 1657, og i sommeren 1658 havde Karl Gustav insisteret på at hertug Frederik lod sin søn og sandsynlige efterfølger C.A. slutte sig til den svenske hær for at han kunne samle erfa-

ringer i krigen. Således befandt C.A. sig hos Karl Gustav ved udbruddet af denne anden krig, og derfor blev han passiv tilskuer til begivenhederne på Sjælland, først og fremmest stormen på Kbh. C.A. kom først hjem fra denne sin første rejse ved faderens død, men da hastede han til det gottorpske hof i Tønning for at overtage regeringen. På rejsen var han ledsaget af den svenske diplomat Schweder Dietrich Kleihe.

Egentlig var C.A. vel dårligt forberedt til den vanskelige opgave, og han synes ikke at have taget synderlig del i regeringsarbejdet. Men faderen havde samlet gode rådgivere, og det nye styre skabtes især omkring den tidligere kansler Johann Adolph *Kielman v. Kielmansegg. Foreløbig huserede både danske og allierede styrker i hertugdømmerne, og ved tronskiftet søgte både Danmark og Kurbrandenburg at få indflydelse på det nye styre, men Sverige trak dog det længste strå i det lange løb – ikke mindst takket være Kleihe, som endnu i mange år skulle overvåge Gottorps udenrigspolitik – og i maj 1661 blev det svensk-gottorpske forbund atter bekræftet ved en ny traktat. Forinden var det vundne dog blevet sikret for Gottorp ved freden 1660, og C. A. kunne tage sine lande i besiddelse og lade sig hylde af stænderne. Men det var en tung arv, den unge hertug overtog. Den danske kongeslægt måtte se på de indrømmelser man havde givet Gottorp som noget man burde stræbe at komme bort fra. Det svensk-gottorpske forbund betød politisk og militært en stor fare så længe man fra dansk side vedblev at føle sig truet af et nyt svensk angreb gennem hertugdømmerne. Den danske konge måtte derfor være imod hertugens fordring om fri dispositionsret over de i hans egne amter og byer udskrevne og over halvdelen af fællesdelens skatter da han ikke ønskede at gottorperne fik midler i hænde til at skabe en selvstændig militærforfatning. Så længe den svensk-danske modsætning vedblev at bestå – og der var blandt de danske statsmænd kun én (Hannibal Sehested) som vovede at drømme om dens ophævelse – var en varig udsoning med Gottorp ikke mulig. Så længe den danske regering endnu ikke følte styrke til at tage revanchekampen mod Sverige op måtte den imidlertid bekvempe sig til at søge en nogenlunde fredelig levestof med hertuginien. C. A. og hans statsmænd Kielman og Andreas *Cramer ønskede en udsoning med kongelinien, dog med bevarelse af den vundne selvstændighed og af beskyttelsesforbundet med Sverige. Hans historie kom til at vise umuligheden heraf.

I resten af kong Frederik III's og begyndelsen af Christian Vs regeringstid bevaredes dog freden. „Perækvationsrecesserne“ af 1661 og 1663 bilag-

de forskellige tvister vedrørende skatteforholdene og stadfæstede hertugens ret til at oppebære skatterne af sine egne amter, landskaber og byer; om en ophævelse af fællesskabet over ridderkab og prælater kunne man derimod ikke enes. 1667 delte de to fyrster i fællesskab og med forbigåelse af den tredje arvekræver hertugen af Plön arven efter grev Anton Günther af Oldenburg og Delmenhorst; s.å. blev C. A. den danske konges svigersøn mens en reces ordnede en række stridsspørgsmål, og 1668 enedes man om en ny fælles told- og licenterulle. C. A. var endog tilbøjelig til indrømmelser i skattespørgsmålet, men mødte her modstand fra sine råder. Med Christian Vs tronbestigelse fik mere aktivistiske tendenser magten ved det danske hof, og forholdet mellem Kbh. og Gottorp prægedes af voksende spænding. Den dansk-plønske overenskomst 1671 om Oldenburg og Delmenhorst var et slag i ansigtet på Gottorp; C. A. lod sig dog i Kbh. fralukke et mundtligt løfte om at sælge sin ret til grevskaberne for 150.000 rdl. men hans råder tvang ham til at tilbagetage løftet. Gottorp fornyede traktaten med Sverige samtidig med at Danmark og Sverige tog stilling på hver sin side i krigen mellem Frankrig og Nederlandene. Krisen indtrådte 1675 da hertugen hjemsendte landdagen for at standse kongens egenmægtige udskrivning af store forsvarsskatter og derved tvinge ham til at holde sig neutral i krigen mellem Sverige og dets fjender. Lokket til Rendsborg under påskud af fortsættelse af de tidligere indledte forhandlinger om et mageskifte mellem de oldenburgske grevskaber og dele af det gottorpske Slesvig blev han indesluttet af danske tropper og tvunget til ikke blot at tilstå kongen hele forsvarskontributionen og overlade ham sine fæstninger og tropper, men til også at opgive sine alliancer med fremmede stater og suveræniteten over Slesvig og afstå Svavsted amt („Rendsborgforliget“ 10.7.1675). Da C. A., som marts 1676 havde taget ophold i Hamburg, nægtede at opfylde den ham påtvungne traktat, beslaglagde kongen dec.1676 det gottorpske Slesvig og truede med at inddrage det som forbrudt len. Gottorps allierede Sverige og Frankrig tillod ham dog ikke at beholde byttet. Ved freden 1679 måtte han give C. A. både suveræniteten og alle hans lande tilbage. Det samme politiske nederlag gentog sig da han maj 1684, støttet på en alliance med Frankrig som nu opgav at støtte Gottorp, på ny inddrog det gottorpske Slesvig. Pres fra England-Nederlandene, Sverige, kejseren og de nordtyske stater Brandenburg og Lüneburg tvang ham ved Altonaforliget (20.6.1689) til at genindsætte C. A. i alle hans rettigheder. C. A. fik nu lov at sidde på Gottorp i ro til sin død, be-

skyttet af Sverige som han søgte at knytte nærmere til sin slægt ved et ægteskab mellem sin søn Frederik og Karl XI's datter, og af England, men forholdet til Danmark havde dog mest karakter af en våbenstilstand. Personligt ønskede dog C. A. sikkert freden bevaret; han modtog flere gange Christian V som sin gæst og gjorde ham visse militære indrømmelser. For et godt forhold til Danmark i disse sidste år virkede også den gottorpske regeringspræsident siden 1686 Joakim Ahlefeldt.

Forholdet til Danmark fylder de fleste blade i C. A.s historie; de danske fjendtligheder hæmmede stærkt hans landes indre udvikling. De rolige år efter 1660 tillod ham at foretage en længere udenlandsrejse til Nordtyskland, Holland, Frankrig, Schweiz og Vesttyskland (febr.-nov. 1662) og at virkeliggøre en af faderen længe næret plan ved oprettelsen af universitetet i Kiel („Christiania Albertina“) som indviedes 3.-5.10.1665. Han skabte ved denne sin vigtigste regeringshandling, i hvilken Kielman havde væsentlig del, et centrum for hertugdømmernes tyskhed som overlevede den gottorpske stat. Selv var C. A. uden dyberegående videnskabelige interesser, og når han ved sin udsmykning af Gottorp slot og det 1670 til ære for hans danske gemalinde opførte lysthus Amalienburg, bl.a. med malerier af holsteneren J. Ovens, gjorde en indsats i sine landes kunstudvikling, var hans hovedmotiv her som ved hans pragtfulde haveanlæg i „Neuwerk“ at kaste glans over sin fyrstemand som han, i pagt med tiden, søgte at betone også i sin forvaltning og i forholdet til stænderne, selv om han lejlighedsvis kunne søge støtte hos disse over for kongen. Hans finanser led stærkt under konflikterne med Danmark, og han pådrog sig en meget stor gæld som øgedes ved hans dyre hofholdning. De nævnte konflikter var, som forholdene lå, uundgåelige, og C. A. blev offer for ulykkerne uden egen skyld, men også hans sluttelige oprejsning skyldtes de for Danmark ugunstige politiske konjunkturer og ikke hans personlige indgriben. □Afbildet på familiebillede malet af J. Ovens, 1652 (Fr.borg, Gripsholm). Malet som dreng og mal., ca. 1658 tilskr. A. Wuchters (begge Gripsholm), det sidste stukket af A. Haelwegh, kopieret i stik af R. Collin, 1664. Afbildet på allegorisk mal. af J. Ovens, 1661 (Erholm). Mal. af D. Klöcker Ehrenstrahl, 1663 (Gripsholm). Mal. af J. Ovens, ca. 1665 (Kiel) samt afbildet på flere stik med allegorier, bl.a. 1665 og 1666 i anledn. af oprettelsen af Kiels univ. Stik af H. Straus, 1666. Min. af Prieur, 1667 (Fr.borg). Afbildet på flere hyrdebillede malet af J. Ovens (Nasjonalgalleriet, Oslo; Fr. borg); typen findes gengivet i stik. Et mal. af

Christian Albrecht

Strack (Eutin) angives at være en kopi af et mal. af Ehrenstrahl fra 1671. Relief, ca. 1685 formentlig af E. H. Wessel (Gottorp). Flere malerier (Gripsholm), bl.a. af Ehrenstrahl og L. Weyandt, 1693, gentagelse (Rosenborg) og gengivet i stik af Friedlein, 1695. Min. af Signac (Nationalmuseum, Helsingfors).

Kilder. Auszug aus einer Reisenbeschr. des Herzogs C. C. i Staatsb. Mag. I, Schleswig 1821 612–22. Hist. t. 2.r. III, 1850 519–34 (Brevveksl. mellem Chr. V og C. A.). Danm.-No.s traktater 1523–1750 V–VIII, 1920–30.

Lit. A[dam] O[learius]: Kurtzer Begriff einer Holsteinischen Chronik. . . bis 1663, Kiel 1674 138–48. Continuirte Fortsetzung Adami Olearii Holsteinischer Chronica von Anno 1662 bis 1702, u.st. 1703 1–81. H. Ratjen i Nordalbingische Studien IV, Kiel 1847 139–200. Samme: Gesch. der Universität zu Kiel, Kiel 1870. A. Ipsen: Die alten Landtage der Herzogthümer Schlesw.-Holst. von 1588–1675, Kiel 1852. R. Schmidt: Schloss Gottorp, ein nord. Fürstensitz, Lpz. 1887 (2.udg. 1903) 47–55. Samme: Jürgen Ovens, Kiel 1922. A. D. Jørgensen: Peder Schumacher Griffenfeld I–II, 1893–94. P. Lauridsen: Slesvig og kronen 1660–71, 1906. C. Christiansen: Bidrag til da. statshusholdnings hist. under de to første enevoldskonger I–II, 1908–1922. L. Andreasen und W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung von 1544–1659 I–II, Kiel 1928. Holger Hjelholt: Sønderjyllands hist. III, 1940–42 155–182. Hermann Kellenbenz: Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940. Samme i Zeitschr. der Gesellschaft für Schlesw.-Holst. Gesch. LXXIII, Neumünster 1949 197–231 og i Gesch. Schlesw.-Holst. V 3–4, Neumünster 1960 203–34.

Steen Ove Christensen

Christian August, 1673–1726, biskop af Lübeck og administrator af de gottorpske lande. * 1.1.1673 på Gottorp, † 25.4.1726 i Hamburg, begr. i domkirken i Lübeck. F: hertug Christian Albrecht af Holstein-Gottorp (1641–94) og *Frederikke Amalie af Danmark (1649–1704). ~ 2.9.1704 i Eutin med Albertina Friederike, * 3.7.1682 på Carolsberg i Durlach, † 22.12.1755 i Hamburg, d. af markgrev Friedrich Magnus af Baden-Durlach (1647–1709) og Augusta Maria af Holstein-Gottorp (1649–1728). – Bror til hertug *Frederik IV.

C.A. blev tidligt udset til sin farbror August *Frederiks efterfølger som biskop i Lübeck, hvis domkapitel 1647 havde forpligtet sig til at udvælge endnu seks medlemmer af den gottorpske slægt til denne værdighed som dens yngre sønner havde beklædt gennem flere generationer. Det danske kongehus ville ikke anerkende Gottorps eneret til stiftet, og da C.A. efter sin bror hertug Frederik IVs regeringsovertagelse (1694), ved siden af denne var den eneste mand i slægten, erklærede det 1647-overenskomsten for ugyldig, da valg ikke kunne finde sted hvor der kun var én kandidat. Christian V og senere Frederik IV søgte at påvirke kejserhoffet i Wien og

domkapitlet i Lübeck til at vælge prins *Carl (1680–1729) og et flertal i domkapitlet valgte 1701 denne, mens et mindretal gik ind for C.A. Før en endelig afgørelse fandt sted faldt hertug Frederik ved Klissow 29.7.1702. Hans svoger Karl XII af Sverige ville, at hans søster enkehertuginde Hedvig Sophie skulle overtage styret i de gottorpske lande som formynder for sin toårige søn *Carl Frederik, men den danske regering ønskede ikke Gottorp gjort til et svensk lydland, og den endelige ordning blev da, at C.A. som „Hertug og Administrator til Slesvig-Holsten“ fik overdraget regeringen på Gottorp i Hedvig Sophies og sit eget navn, således at hun kun fik det personlige formynderskab over sønnen; i fællesanliggender skulle dog, på grund af det spændte forhold mellem kongen og C.A. i stiftsagen, regeringen føres i den unge hertugs navn. Det blev en hovedopgave for C.A. med de midler hans nye stilling gav ham at sikre sig stiftet. Dagen efter August Frederiks død (3.10.1705) tog den afdødes hofråd og livmedicus Joh. Phil. Förtsch bispedømmet i besiddelse for C.A. og lod den biskoppelige residens i Eutin besætte; n.d. satte han sig i besiddelse også af bispegården og domkirken i Lübeck. Frederik IV protesterede og lod 30.12.1705 sine tropper besætte Eutin for prins Carl, men Sverige som stod stærkt ved Karl XII's sejr tvang ham til eftergivelse, støttet af England og Nederlandene som ville hindre at Danmark gennem en krig med Gottorp inddrog i den spanske arvefølgekrig på Frankrigs side. Ved sit forlig med Sverige 1707 anerkendte kejseren C.A. som biskop, og marts 1708 gav prins Carl, der til erstatning fik en årspenning af de to sømagter, endeligt afkald på alle sine rettigheder. – C.A. var som administrator uden evner; han var ganske afhængig af sine rådgivere Magnus Wedderkopp og G. O. H. v. *Görtz. Efter Magnus Wedderkopps fængsling dec.1709 fik v. Görtz enemagten, en position hvis økonomiske fordele han i påfaldende grad udnyttede, samtidigt med at landene led hårdt under troppemarcher og indkvarteringer i den store nordiske krig. Det var hans politik som førte til at C.A., efter at han endnu 13.1. havde forsikret den danske konge om sin neutralitetsvilje, ved en traktat af 21.1.1713 oplod fæstningen Tønning for den svenske general Stenbock mod Sveriges garanti for de gottorpske lande, og løfte om Segeberg amt og herskabet Pinneberg. Da efter Tønningens overgivelse ikke blot de gottorpske lande, men også (dec.1714) bispedømmet Lübeck sekvestreredes af Frederik IV, tog C.A. der allerede jan.1713 havde forladt Gottorp slot hvor siden ingen af slægten skulle sætte sin fod som regerende fyrste, ophold i Hamburg

hvorfra han forgæves påkaldte stormagternes hjælp. Først da Carl Frederik jan.1716 var erklæret for myndig i Slesvig fik farbroderen sit bispedømme tilbage. April s.å. frifandt en af hertugen på Görtz' foranledning nedsat undersøgelseskommission i Stockholm formynderregeringen fuldstændigt for alle anklager mod dens indre og ydre politik, og da Carl Frederik juni 1719 efter sit nederlag i kampen om den svenske trone kom til Hamburg og overtog regeringen i Holsten, gav han C.A. generalkvittance for hans formynderstyrelse og løfte om 300000 rdl. i erstatning for lidt tab, sikret ved pant i amterne Oldenburg og Cismar. – Af C.A.s fire sønner blev de tre efter hinanden biskopper af Lübeck. Den næstældste, Adolf Frederik, blev 1751 konge af Sverige, hans bror og efterfølger i stiftet Frederik August 1774 hertug af Oldenburg-Delmenhorst. Under hans søn hertug Peter Frederik Ludvig blev stiftet 1803 skæulariseret og var derefter arvelig besiddelse i den oldenburgske hertuginie til nov.1918. □ Afbildet på mal. med sine søskende, 1673, af J. Ovens (Fr.borg) og på maleri med moderen (Gripsholm). Mal. af Klöcker Ehrenstrahl, kopi derefter af D. v. Cöln, 1734 (begge Gripsholm). Mal. af D. v. Krafft (sst.). Maleri (Fr.borg). Kobberstik. Afbildet på mal. med hofstat, 1712, af B. Denner (Eutin).

v. Böhme i Staatsbürgerliches Mag. X, Schleswig 1831 710–54. A. C. Lindenhan i Neue schlesw.-holst.-laueb. Provinzialberichte, Altona 1833 515–40. K. v. Warnstedt i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer VII, Kiel 1864 313–23. C. v. Noorden: Europäische Gesch. im 18. Jahrh., I. Abth. II, Düsseldorf 1874 517–22. A. Stille: Studier öfver Danms politik under Karl XIIs polska krig (1700–1707), Malmö 1889. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–VI, 1899–1920. F. v. Jessen: En slesv. statsmand I–III, 1930–41. H. Kellenbenz i Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-holst. Gesch., Neumünster 1941 76 83f 87 91. Diether Rudloff i Nordelbingen XXVI, Heide in Holstein 1958 76–82.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Christian August (1696–1754), hertug af Augustenborg, se **Frederik Vilhelm af Augustenborg**.

Christian August, 1768–1810, prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg, general og norsk statholder, fra 1809 kronprins af Sverige under navnet Karl August. *9.7.1768 på Augustenborg slot, †28.5.1810 i Kvidinge i Skåne, begr. i Riddarholmskyrkan i Stockholm. F: hertug *Frederik Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg (1721–94) og Charlotte Amalie Vilhelmine af Plön (1744–70). Ugift. – Bror til *Frederik Christian (1765–1814). C.A. var hertugparrets tredje og yngste søn. Ved sit letbevægelige sind og sin store livlighed var

han den direkte modsætning til den ældre bror Frederik Christian, og han voldte sine opdragere megen kval. Efter sin konfirmation sendtes han sammen med de to ældre brødre til Leipzig for at studere. Foruden med sprog og med filosofi beskæftigede han sig med krigsvidenskab, og efter sin hjemkomst 1785 trådte han, der allerede 1781 var blevet udnævnt til oberstløjtnant, ind i aktiv militærtjeneste, først som oberstløjtnant i Det danske livregiment, derefter fra 1787 som oberst i Kronprins Frederiks regiment og fra 1788 som oberst og chef for Jyske infanteriregiment. Som sådan havde han garnison i Fredericia. Det stille liv som kasernekommandant kedede den ivrige og foretagsomme unge mand, og da revolutionshærene skyllede ind over Europa, måtte han af sted. Efter at han, der 1790 var blevet generalmajor, forgæves havde søgt optagelse i hertugen af Braunschweigs hær, modtog han 1797 en mindre kommando hos østrigerne, og han kæmpede både ved Rhinen og i Tyrol. Opholdet i de fremmede hære udviklede hans medfødte militære evner, og han fik et langt videre udsyn end de fleste officerer i den dansk-norske hær. Efter freden i Luneville 1801 gik rejsen tilbage til det fredelige Fredericia, men opholdet her blev kun ganske kort. Allerede 1803 modtog C.A. udnævnelse til chef for Det søndensfjeldske infanteriregiment og til kommandant på Fredriksten, og i de følgende år tilhører hans liv og hans gerning fuldt ud dette land. – C.A. vandt i Norge en popularitet som er ganske enestående i enevældens historie. Hans behagelige og vindende væsen, hans fordringsløse og spartanske levemåde åbnede ham ikke alene vej til soldaternes hjerte, men skaffede ham også i vid udstrækning den brede befolknings sympati. Hvor stærk og oprindelig denne følelse var ses bedst af den kendsgerning, at de frygtelige år efter 1807 ikke formåede at få den til at svinde.

Krigen med England og med Sverige stillede C. A. på en yderst vanskelig post. Ikke alene måtte han kæmpe mod den indtrængende fjende fra øst, men på hans skulder hvilede den ikke mindre tunge byrde at sørge for at landet fik de nødvendige tilførsler af levnedsmidler og krigsmateriel. Både ved Toverud og Præstebakke leverede han heldige træfninger mod svenskerne, og et ret betydeligt antal fanger faldt i hans hånd. De overlegne svenske korps blev drevet tilbage, og fra sommeren 1808 satte ingen svensk soldat mere sin fod på norsk jord. Med fuld kraft kunne C.A. derefter kaste sig over det vanskelige provianteringspørgsmål. Den engelske spærring strammedes fra måned til måned, men han gav ikke op, og ud af de utallige rapporter fra C.A. til kongen lyser en aldrig svigtende energi og en

Christian August

meget stærk udholdenhed. Frederik VI var ganske klar over, hvilke betydelige tjenester C.A. ydede dobbeltmonarkiet, og som tegn på sin anerkendelse udnævnte han 1808 C.A. til feltmarskal og 1809 til statholder og øverstbefalende over den norske hær. Allerede fra krigens udbrud 1807 havde han fungeret som præsident for den midlertidige regeringskommission, hvorved både den civile og den militære magt var samlet i hans hånd.

Om C.A.s virksomhed i femåret 1803–08 lyder kun en enig dom, men denne enstemmighed hører op, når man kommer til det skæbnsvangre år 1809. I begyndelsen af dette år var Sverige, under fjendens tryk fra alle sider, bragt til revolutionens rand. I marts brød Georg Adlersparre op med vesthæren, marcherede mod Stockholm og tvang Gustaf IV til at abdicere. Ved denne begivenhed rullede tæppet op for et stort politisk skuespil, i hvilket der var tiltænkt C.A. en meget betydelig rolle. Til belysning af C.A.s deltagelse i disse begivenheder er der fra flere forskere blevet ydet betydelige bidrag, men meningerne har været stærkt delte. Nogle har stemplet ham som en forræder mod konge og rige, andre har ivrigt taget ham i forsvar. Et rigt materiale er i årenes løb bragt sammen og venter kun på at blive udnyttet.

Efter revolutionens sejrige gennembrud i Stockholm opstod den tanke i indflydelsesrige norske og svenske kredse at vælge Frederik VI til svensk konge og på denne måde skabe en ny politisk union mellem de tre skandinaviske riger. Den udtrykkelige forudsætning herfor var imidlertid, at den danske konge gav en fri forfatning i alle sine riger. Da denne forudsætning bristede ved kongens afvisende holdning, dukkede tanken om halvøskandinavismen op: Sverige skulle have erstatning for tabet af Finland ved Norge, og ved sit valg til svensk tronfølger skulle C.A. som morgengave bringe dette rige. I Norge var den unge grev Wedel-Jarlsberg vundet for planen, og fra foråret 1809 begynder det dristige spil om prinsens person. Så vidt man kan skønne, var C.A. fra begyndelsen en ærlig tilhænger af storskandinavismen og af Frederik VI's kandidatur, og for at bane vejen for hans valg lovede han Adlersparre ikke at bryde ind over grænsen, mens denne var optaget i Stockholm. Men kort efter at revolutionen havde sejret bragtes C.A.s egen kandidatur på bane, og fra da af var der kastet en brand i den ellers så pligttopfyldende soldats sind. C.A. følte sig smigret over det ærefulde tilbud, men foreløbig holdt han sin ærgerlighed nede, og det var først da kongens chancer for at blive valgt var ganske henvejret, at han viste sig lydher over for de svenske lokketoner og

lod sig vælge til tronfølger juli 1809, men stadig stillede han som ufravigelig betingelse at han fik kongens samtykke. Hermed er også hans stilling givet til de lønlige forhåbninger man i norsk-svenske kredse nærede om, at en norsk opstand let kunne rejses med C.A.s hjælp. På det skarpeste afviste han enhver fristelse hertil, og han blev på sin post som Norges kommanderende general, indtil freden 10.12. var sluttet. Men trods denne loyale holdning over for dobbeltmonarkiet kan man dog ikke se bort fra, at C.A. til en vis grad har spillet et farligt dobbeltspil og på et meget afgørende punkt har gået sine egne veje. Kongen forlangte gennem hele sommeren 1809, at C.A. skulle angribe Sverige, og Fr. J. Kaas der blev sendt til Norge for på nærmeste hold at kontrollere regeringskommissionen gjorde sit til at skubbe på, men C.A. fandt hele tiden på udveje til at slippe uden om. C.A. karakteriseres i reglen som en vindende og behagelig personlighed, men tillige som en noget svag karakter der let lod sig påvirke af sine omgivelser. Hans holdning i 1809 tyder imidlertid på, at han også var en meget behændig og snu politiker der formåede at balancere på den knivskarpe skillelinje mellem pligten og egne interesser. Men spændingen og den stadige kamp med de forskellige interesser sled voldsomt på ham, og det var en mand svækket af sygdom der jan. 1810 overskred rigsgrænsen for at drage til sit nye fædreland. Han blev adopteret af kong Karl XIII og antog navnet **Karl August**. Ved sin jævne, ligefremme optræden vandt C.A. hurtigt det brede folk for sig, mens højadelen modtog ham yderst køligt og gav ham navnet „pøbel-prinsen“. Under en revy på Kvidinge hede ved Helsingborg styrtede han af hesten, ramt af et slagtilfælde. Det pludselige dødsfald vakte en kolossal opsigt overalt i landet, og det rygte vandt almindelig tiltro at han var blevet ryddet af vejen af højadelen. Da hans lig førtes ind i Stockholm, kastede en opvildet folkemængde sig over rigsmarskallen grev Axel Fersen, som blev dræbt i hele militærets påsyn. Beskyldningerne imod højadelen synes at svæve fuldkommen i luften. C.A. havde fra sine unge dage et svagt helbred, og de sidste års opvildende arbejde havde berøvet ham hans sidste kræfter. — R.E. 1803. Storkommandør 1808. □Mal. af A. Graff (Fr.borg). Afbildet på Haffners mal. 1794 af selskab hos Chr. VII (Jægerspris). Afbildet på stik af N. Truslev af norske tropper, 1808. Min. (Fr.borg), stukket af Flint, af W. Arndt og to gange af Rosmäslar. Profilstik af E. Akerland efter tegn. af E. L., kopi stukket af Schmidt. Samme type med ændret uniform i min. (Rosenborg) og i stik af C. R. Fahkrantz. Min. af C. Horneman (Fr.borg). Mal. af Per

Kraft d.y., 1809 (skolen i Halden), maleri tilskr. samme (det kgl. slot, Oslo). Buste (Gripsholm). Relief af K. Enhörning (sst.). Allegorisk stik af J. F. Martin. Silhouetklip (Fr.borg). – Mindesten på Bygdø 1810, fornyet 1814.

Kilder. Medd. fra krigsarkiverne I–IX, særlig IV ff., 1883–1902. C. Th. Sørensen: Frederik VI's fortrolige brevveksling med Norge 1809, 1889. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christians und König Friedrich VI von Dänemark, hrsg. H. Schulz, Lpz. 1908. Lit. J. Forchhammer i Dansk månedsskr. 2.r.1, 1868 1–52 241–322 387–443. Yngvar Nielsen: Grev Herman Wedel-Jarlsberg og hans samtid I, Kria. 1888. Handlingar till kronprins Carl Augusts hist., udg. S. Clason, Sth. 1925 = Historiska handlingar XXVII, 2. H. G. Söderbaum: Jac. Berzelius. Levnadsteckning I, Uppsala 1929. Sv. Steen: Det norske folks liv og hist. VII, Oslo 1933.

Harald Jørgensen

Christian Carl Frederik August, 1798–1869, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. * 19.7.1798 i Kbh. (Slotsk.), † 11.3.1869 på Primkenau i Schlesien, begr. sst. F: hertug *Frederik Christian af Augustenburg (1765–1814) og *Louise Augusta (1771–1843). ~18.9.1820 på Gisselsfeld med komtesse Louise Sophie Danneskiold-Samsoe, *22.9.1796 på Gisselsfeld, † 11.3.1867 på Primkenau, d. af lensgreve Conrad *D.-S. (1774–1823) og Johanne H. V. Kaas (1776–1843). – Far til *Frederik (1829–80). Bror til *Caroline Amalie og *Frederik (1800–65).

I de sidste år af sit liv efter sit definitive brud med Frederik VI i anledning af det svenske tronfølgervalg helligede Frederik Christian sig sine sønners opdragelse og arbejdede med problemerne omkring slægtens arverettigheder og dens fremtid. Den memoire han udarbejdede herom blev sammen med hans direkte påvirkning grundlaget for C.A.s lange kamp for den augustenburgske families rettigheder. C.A.s stærke familiefølelse fik ham til sammen med broderen Frederik (senere af Nør) at betragte faderens efterladte manuskript som et bindende politisk testamente. Efter faderens død 1814 og søsterens ægteskab 1815 med tronfølgeren, Christian Frederik, knyttedes forbindelsen til hoffet igen, og ved kroningsfestlighederne 1815 dekoreredes C. A. med elefanten og blev oberstløjtnant à la suite i den danske hær. Den følgende vinter traf han i København den unge komtesse Louise Danneskiold og forelskede sig i hende. Moderen fandt ham for ung til at knytte en varig forbindelse og fastholdt at han sammen med broderen skulle gennemføre en tidligere planlagt studierejse til udlandet. Rejsen strakte sig fra juni 1817 til maj 1820 og førte C.A. til Tyskland, Schweiz, Italien, Frankrig og England. Den unge, begavede mand modtog i Frankrig indtryk der vakte

hans sans for politik, og i England udvikledes denne interesse yderligere. Overalt gjorde de to prinser et godt indtryk og modtoges med den honnør der tilkom den danske konges søstersøner. Utvivlsomt har dette stimuleret den selvskikkerhed og følelse af egen og slægtens værdighed som C.A. allerede tidligere havde udviklet. Rejsen dæmpede ikke C.A.s tilbøjelighed for komtesse Louise, og han søgte kongens samtykke til ægteskabet, men Frederik VI tøvede med tanke på de arvemæssige problemer der altid ville være forbundet med den ældste augustenburgers ægteskab. Enkehertuginde fik dog broderen til at give efter, men da havde C.A. allerede deklareret forlovelsen uden at afvente samtykket hvad der gav anledning til en misstemning mellem kongen og augustenburgeren som kastede en skygge langt fremad. C.A. holdt sig demonstrativt borte fra hoffet og koncentrerede sig om livet på Augustenburg og Gråsten. Han levede et fredeligt familieliv i et varmt og fortroligt ægteskab hvor han i modsætning til sin øvrige færden lod sine følelser udfolde sig frit. Ved hertughoffet kom som i faderens tid kunstnere og forfattere, og endnu i 1840'erne nød digtere som Oehlenschläger og H.C. Andersen gæstfriheden på Augustenburg. C.A. helligede sig i 1820'erne driften af godsene og dyrkede sin interesse for jagt og væddeløb som han havde lært at sætte pris på i England, og kastede sig over hesteopdræt. Sin tilværelse indrettede han i stil med det engelske aristokratis levevis og fastholdt uden vaklen sine rettigheder som godsejer over for bønderne. Navnlig hans hensynsløse udøvelse af sine jagtrettigheder gav anledning til hyppige klager. Hans egenrådighed og stædighed kom her til fuld udvikling som de senere gjorde det i hans politiske virke.

Som ætling af oplysningstiden interesserede han sig for ungdommens uddannelse og skolevæsenet. Da skolevæsenet skulle organiseres efter forordningerne af 1814, krævede han i kraft af sine påståede fyrstelige rettigheder retten til selv at reglementere skolevæsenet på sine godser. Disse og lignende krav førte i 1820'erne til skarpe kontroverser med Danske kancelli der opfattede ham som en godsejer uden særlige rettigheder. Så meget mere følte C.A. det nødvendigt at fastholde påstanden om augustenburgske særrettigheder som for ham var en del af fundamentet for familiens videregående krav. Sine politiske interesser udviklede C.A. ved en omfattende avislæsning og læsning af historisk og statsvidenskabelig litteratur. Ved røret om Uwe Jens *Lornsens flyveskrift nov.1830 følte han, der allerede da håbede at blive statholder, at tiden til at træde offentligt frem var inde. Han sluttede

sig som broderen tæt til regeringen og tilbød kongen sin tjeneste. Hans analyse af situationen var rammende, men kongen fandt vel C.A.s planer for løse og lod ham ikke få indflydelse, heller ikke da han ved at rejse til København søgte at gøre sig gældende. End ikke blandt de erfarnere mænd fra hertugdømmerne der skulle drøfte stænderforfatningen fik C.A. sæde trods støtte fra tronfølgeren. Dog fik han en arvelig virilstemme i de slesvigske stænder og indtog, om end med kritiske bemærkninger især om bondestandens stærke repræsentation, sin plads i forsamlingen 1836. Til hans irritation havde hans forsøg på at influere på valget på sine godser ikke båret frugt, og både nu og senere fulgte han med største agtpågivenhed de liberales politiske agitation over for de augustenburgke bønder. Det var C.A.s opfattelse at de konservative kræfter i staten nu måtte tage føringen, og i de første stænderforsamlinger blev han derfor konservatismens samlingsmærke. I konkrete sager kunne han arbejde sammen med en liberal som H. R. *Hiort-Lorenzen når han derved som i toldsagen kunne hindre, at bestående privilegier blev inddraget, men ellers var han stort set en loyal om end kritisk regeringstøtte. Hans store politiske evner kom til fuld udfoldelse i stænderne. A. D. *Jørgensen har med rette kaldt ham „den første praktiske politiker i stor stil her i landet“. Han forberedte sagerne, læste udenlandske og de fleste indenlandske aviser, skrev selv i aviserne, gjorde sine synspunkter kendt gennem cirkulation af sine vota i stænderne, søgte kontakt med meningsfæller i de holstenske stænder osv. 1838 planlagde han sammen med sine politiske medarbejdere „et politisk felttog“, dvs. en systematisk indsats for at fremme C.A.s konservative holdninger og bekæmpe de liberale for at sikre staten mod revolutionære omvæltninger. Kampen skulle føres gennem de eksisterende blade hvor alle liberale artikler skulle imødegås. Fra denne tid skriver sig C.A.s systematiske udnyttelse af pressen med artikler, han fik andre til at skrive eller i stort omfang selv skrev og lod viderebefordre gennem et svært gennemskueligt net af kontaktmænd. Forgæves prøvede han i 1840erne at sætte sig i besiddelse af Fr. Fischers blad i Åbenrå og overtog så i stedet „Lyna“ i Haderslev, ligesom „Sonderburger Wochenblatt“ helt stod under hans indflydelse. En plan om et tysksproget blad i København i konkurrence med „Beobachter am Sunde“ realiseredes dog ikke.

C.A.s virke som egentlig konservativ politiker begrænsedes af hans ambitioner på slægtens vegne som hurtigt førte ham ind i samarbejde med de liberale slesvig-holstenske kræfter som

arbejdede for hertugdømmernes selvstændighed. Da sprogsagen kom op i stænderne 1838 vendte han sig skarpt mod tanken om støtte til det danske sprog. Bag dette skridt der gjorde ham stærkt upopulær i Danmark lå ikke nationale overvejelser, men hensynet til hertugdømmernes samhørighed og selvstændighed. Han måtte imødegå alle tendenser, også på det sproglige område, til at knytte Slesvig tættere til kongeriget. Hans plan som han bl.a. udviklede i sine breve til broderen var at få arvegangen i kongeriget ændret, så augustenborgerne ved mandsliniens uddøen kom på den danske trone, hvorved monarkiet kunne holdes sammen. Forudsætningen herfor var, at han dels kunne hævde sin arveret til hertugdømmerne dels i praktisk politik underbygge påstanden om hertugdømmernes selvstændighed i forhold til kongeriget. Lykkedes det, følte han sig sikker på at stormagterne ville gennemtvinge den augustenburgske løsning, fordi den enklest ville kunne sikre monarkiets integritet. De gange han berørte sagen for Christian VIII blev det ham helt klart at kongen tænkte i andre baner, men C.A. følte sig overbevist om at tiden arbejdede for augustenborgerne. Han afviste broderens og andres forslag om at han skulle tage ophold i København og vinde danskernes gunst. I stedet fastholdt han stædigt en linie, hvorefter han underbyggede kravet om hertugdømmernes selvstændighed ved som i sprogsagen at sammensmelte sine dynastiske interesser med slesvig-holstenismens påstande om hertugdømmernes selvstændighed. Grundlaget for sit politiske program havde C.A. offentliggjort 1838 i det anonyme, såkaldte Haleskrift, vendt mod Chr. Paulsen der betvivlede augustenborgernes rettigheder. Haleskriftet følger nøje faderens efterladte memoirer, men C.A. undlod henvisning til at en ændring af kongeloven var vejen til at holde hertugdømmerne ved Danmark. Sine inderste bevæggrunde kunne han ikke røbe, hvis han ville fastholde sine støtter i hertugdømmerne. Omtrent samtidig erfarede C.A. at Frederik VI havde taget arvesagen op med Rusland, og han henvendte sig straks til zaren om beskyttelse af de augustenburgske rettigheder. I 1840erne fulgte C.A. nøje Christian VIIIs planer i arvesagen og søgte at modvirke dem i udlandet. 1843 gæstede han Ludvig af Bayern, Metternich, Ernst August af Hannover og den preussiske konge, og i slutningen af 1844 sendte han sin betroede rådgiver, Samwer, til Bruxelles for at bede kong Leopold gøre sin indflydelse gældende på vestmagterne til fordel for augustenborgerne. Særlig tæt var forbindelsen med Ernst August der igen påvirkede det engelske hof. – C.A.s samarbejde med den slesvig-holstenske bevægelse

se gjorde hans forhold til den danske opinion mere og mere anstrengt. Tilsyneladende fastholdt dog Christian VIII, trods meningsforskellene, sine venskabelige følelser for ham, og uden kontakt med danske liberale var C.A. heller ikke. Efter sønnernes konfirmation (på tysk) 1846 tog han om sommeren til København og præsenterede dem ved hoffet hvor de udnævntes til oberstløjtnanter. Derfra tog han videre til Sverige hvor han ville købe et gods, muligvis som en gestus mod de nationalliberale. Med A. F. "Tscherning, som han via Laurids "Skau havde fået forbindelse med, havde han korresponderet om gods køb i Skåne, og muligvis havde Tscherning en andel i C.A.s beslutning om at tage til København 1846. De nærmere omstændigheder fortaber sig dog endnu i det dunkle. Ved tilbagekomsten fra Sverige fik C.A. meddelelsen om det åbne brev hvormed kongen prøvede at ordne arvesagen med kongelovens præmisser, så der højst kunne blive tale om en affindelse af evt. augustenburgske rettigheder. Dermed var enhver udsoning umulig, og C.A. tog nu de fulde konsekvenser af den linie, han havde fulgt. Prinsen af Nør anbefalede en behersket reaktion for ikke at forspilde mulighederne i Danmark, men C.A. protesterede mod kränkelsen af sine rettigheder og indlagde også en protest ved forbundsdagen i Frankfurt. Samtidig søgte han bistand hos de tyske fyrster, og han stillede sig i spidsen ved de slesvigske stænders sprængning i protest efteråret 1846. Her fremlagde han et forfatningsforslag der skulle appellere til de slesvig-holstenske liberale, men samtidig vise danske liberale kredse at en augustenburgsk løsning på monarkiets problemer ville give en konstitution. Hovedresultatet var dog, at C.A. fra udgangen af 1846 stod som det samlende politiske midtpunkt i hertugdømmerne. 1847 foretog han en ny rundrejse til de tyske hoffer, og han var, efter at kongen havde forregnet sig med virkningerne af det åbne brev, mere end nogen sinde overbevist om at der ingen vej var uden om augustensborgerne. Efter Christian VIIIs død fulgte begivenhederne slag i slag, og hertugen fejdede hurtigt bort fra den politiske ledelse. C.A. erfarede, at der nu på begge sider udløstes kræfter der ville fjerne grundlaget for den politik, han havde lagt op til. Den rejse til Berlin som han tiltrådte straks efter meddelelsen om Rendsborgmødet 18.3.1848 havde efter hans egen forklaring til formål at få Preussen til at afgive en erklæring om at beskytte både hans og hertugdømmernes rettigheder for at hindre et dansk angreb og dæmpe gemytterne i hertugdømmerne. Rejsen blev imidlertid et vendepunkt. Den preussiske konges svar med anerkendelsen af de slesvig-holstenske funda-

mentalsætninger og tilsagn om tysk støtte til deres forsvar var stilet til C.A., og det danske folk og den danske regering havde nu det endelige indicium som gjorde det muligt at koncentrere ansvaret for hele bevægelsen på hertugen. Efter tilbagekomsten fra Berlin udstedte han da også, som var han regerende fyrste, 31.3.1848 en proklamation til Slesvig-Holstens folk med fuld tilslutning til det skete. Han havde forestillet sig at den provisoriske regering skulle vige pladsen for ham som regent i den ufri hertugs navn, men ingen sympatiserede med tanken. C.A. rantes nu af dobbeltheden i sin politik der ikke kunne gøre ham troværdig som leder af en slesvig-holstensk løsrivelsesbevægelse.

C.A. var, om end kun lejlighedsvis og som passiv deltager, med krigen igennem bl.a. ved general W. v. Willisens side i slaget ved Isted. Hans eneste officielle hverv var medlemskab af den slesvig-holstenske landsforsamling, men heller ikke her spillede han en ledende rolle. Den ny tids mænd så med mistillid på en mand af hans reaktionære støbning uden sans for den nationale problematik. Også ved de diplomatiske forhandlinger var han tilskuere, idet han dog med sin gamle energi søgte at udnytte sine forbindelser ved de tyske fyrstehoffer. Da „The Times“ foreslog, at hans ældste søn skulle adopteres af Frederik VII og derved blive arving til hele monarkiet, afviste han planen. Han var realistisk nok til at indse, at hvad der for ham havde stået som en mulighed i 1840erne nu ikke mere lod sig gennemføre. Han koncentrerede sig om Slesvig-Holsten og ønskede den fuldstændige adskillelse mellem kongeriget og hertugdømmerne. Derfor bad han mindre realistisk Preussen støtte dannelsen af en nordisk unionsstat under den svenske konge med udskillelse af hertugdømmerne. Han gik så vidt som til at pege på den mulighed at det besatte Nørrejylland kunne gå til hans del. I konsekvens af, at regeringen stemplede C.A. og hans bror som de ansvarlige for begivenhederne i 1848, blev hans godser beslaglagt og hans ærsetegn frataget ham. For at imødegå den fare for sit omdømme i ind- og udland, dette indebar, protesterede han til den tyske rigsforstander, og han søgte i den offentlige debat at placere skyld og ansvar hos den danske regering. Som modtræk mod C. F. Wegeners effektive udgave af dele af den beslagnede augustenburgske korrespondance offentliggjorde C.A. 1850 en aktmæssig fremstilling *Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark* som J. G. Droysen og K. Samwer vel stod som udgivere af, men som C.A. leverede omfattende bidrag til. Effekten af skriftet udeblev dog. De tyske fyrster havde vel sympati for C.A., men de politiske

Christian August

konjunkturer gjorde det ikke mere opportunt at støtte ham.

Afslutningen af treårskrigen med sikringen af monarkiets integritet og den dansk-russiske enighed om prins Christian af Glücksborg som tronarving betød enden for de augustenburgske muligheder. Forhandlingerne med C.A. om en affindelse blev overdraget grev Bismarck som marts 1852 forelagde det danske af stormagterne godkendte tilbud. C.A.s støtter, kongen af Preussen og prins Albert, lagde pres på ham for at få ham til at acceptere, og han tiltrådte aftalen. 30.12.1852 overdrog han i en højtidelig akt sine godser til den danske stat mod en sum på tre mill. rdl. og forpligtede sig på egne og familiens vegne til intet at foretage sig der kunne forstyrre monarkiets ro, og til ikke at modsætte sig den arvefølge eller statsordning, kongen måtte gennemføre. Et formeligt arveafkald var ikke forlangt fra dansk side, da C.A.s arveret jo ikke anerkendtes. C.A. hævdede selv, at han havde måttet afstå godserne under tvang, og at han for sit vedkommende kun havde lovet at holde sig passiv. Tanken om en senere augustenburgsk mulighed havde han ikke opgivet, da han ikke havde renonceret på sin arveret. Foreløbig gjaldt det dog om at tie, og han hindrede 1853 sin ældste søn, Frederik, i at gøre sine krav gældende. Da det skete i 1859, var det efter C.A.s mening stadig for tidligt. Drømmen om en deling af det danske monarki i et skandinavisk Norden og et augustenburgsk Slesvig-Holsten optog ham stadig, og han virkede for denne tanke både i pressen og over for preussiske og svenske diplomater og politikere. For at vinde fransk støtte var han endda villig til en folkeafstemning i Slesvig med kompensation til augustenborgerne i Lauenborg for, hvad de mistede i nord. Samtidig håbede han på, at situationen efterhånden ville tvinge de tyske magter til at opsigte Londontraktaten af 1852 om arvefølgen og sikringen af monarkiets integritet. Med penge og agenter søgte han at ophidse stemningen i hertugdømmerne og støtte oppositionen mod forbindelsen med Danmark for at fremme spændingen i monarkiet. 1863 tog han ophold i Hamburg for at være tættere ved begivenhederne, og straks efter Frederik VII's død overdrog han i et manifest arveretten til begge hertugdømmer til sin søn. Men trods de åbenbare augustenburgske sympatier i hertugdømmerne blev C.A. også denne gang slået omkuld af stærkere kræfter. Bismarck der fra forhandlingerne 1851-52 kendte hertugen og hans aspirationer ønskede ikke en ny småstat i Nordtyskland, og efter de preussiske kronjuristers underkendelse af de augustenburgske rettigheder indlemmedes hertugdømmerne i Preussen. De

augustenburgske drømme sluttede til akkompagnement af hånende artikler i den tyske presse. – Sin erstatning fra 1852 brugte C.A. til at erhverve det store gods Primkenau i Schlesien, og det viste sig at være et fordelagtigt køb. 1856 havde han den tilfredsstillelse at generhverve Gråsten, og der arrangeredes en festlig modtagelse ved hans hjemvenden. Men han trivedes ikke i Nordslesvig og vendte tilbage til Primkenau, hvor han døde som en ensom og dybt skuffet mand. □Tegn. af C.A. som barn, formentlig af W. Heuer, og mal. af Hans Hansen (begge Fr. borg). Min. af C.A. som ung (Rosenborg). Tegn. af Jacques, stukket af Heuer, og tegn. af Heuer til brug for litografi (begge Fr.borg). Mal. af Grøger, 1815. Min. af Aldenrath (Fr.borg). Buste af Thorvaldsen, 1819 (Thorvaldsens mus.). Flere tegn., bl.a. af Heuer, 1827 (Fr.borg). Maleri (Gisselfeld). Afbildet på et par scener med heste, malet af Albrecht Adam, ca. 1839 (sst.). Tegn. af C. l'Allemand, 1840 (Kgl.bibl.). Mal. af C. Holm, 1843, og af C. Rahl, 1845 (Gisselfeld). Fremstillet på en række tegn., akvareller, dels enkeltportr., dels gruppebilleder af Carl Hartmann 1845 og 1846 (Fr.borg), hvoraf et par er litograferet, bl.a. af C. Wildt og E. Fortling, og gengivet i træsnit. Litografi af J. M. Graack; kopieret med tilføjelse af overskæg og civil dragt af C. Linde, 1853 (Fr.borg). Afbildet på tre satiriske litografier fra krigen tid 1848-50 med strikke om halsen o.l. Akvarel og maleri i samme type ca. 1860 (Fr.borg). Buste af Eduard Müller, 1869 (Altonaer Mus.).

Bibliografi. [Alfr. H. E. Fich]: Hertugen af Augustenborgs lit. virksomhed i den slesv.-holst. sag, 1850. *Kilder.* Augustenburgske breve til J. G. Adler og P. Hjort i Danske mag. 6.r. IV, 1925 76-211. Breve mellem hertug C. A. af Augustenborg, prins Frederik af Nør og grev Ernst Reventlow-Farve 1847 sst. 8.r. II, 1962 1-24. *Lit.* C. F. Wegener: Om hertugen af Augustenborgs forhold til det holstenske oprør, 1849 (m. akter og breve). Samme: Aktmæssige bidrag til Dan.m.s hist. i det 19. årh., 1851 (m. akter og breve). Die Herzogthümer Schlesw.-Holst. und das Königreich Dänemark, udg. J. G. Droysen og K. Samwer, Hamburg 1850 (m. akter og breve). A. D. Jørgensen: Hist. afindr. III, 1898. Joh. H. Gebauer: C. A., Stuttg., Lpz. 1910. Kr. Erslev: Augustenborgernes arvekrav, 1915. Axel Heils i Festskrift til Johs. Steenstrup, 1915 47-65 240f. H. P. Clausen i Sønderjyske årbøger, 1965 1-36 og sst. 1966 105-203. H. Hjelholt: Great Britain, the Danish-German conflict and the Danish succession 1850-1852, 1971 = Kgl. da. vidensk.s selsk. hist.-filos. medd. VL:1. *Papirer* (det såkaldte Primkenauarkiv i Schlesw.-holst. Landesarchiv, Slesvig. Erich Graber: Das herzogl. schlesw.-holst. Hausarchiv zu Primkenau in Schlesien i Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Codex dipl. Silesiæ XXXI, Breslau 1925 115-21. Se også: Johan Hvidtfeldt: Augustenborgernes og Glücksborgernes arkiver i Hist. t. II.r. III, 1950-52 583-87. Olaf Klose: Das Primkenauer Archiv i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXXVI, Neumün-

ster 1952 201–06. Augustenborgske papirer i Rigsark. (Kongehusark.). Kongehusarkivet fra Fr. VI, Chr. VIIIs og Fr. VIIIs tid, ved Vello Helk, 1963 = Vejledende arkivregistraturer XIII. Breve til og fra C.A. og Louise Sophie i de Danneskiold-Samsøeske privatarkiver på Brattingsborg. Papirer i Landsark. Åbenrå, afl. fra Kiel 1936.

H. P. Clausen (Axel Heils)

Christian Frederik, se Christian VIII

Christiane, 1626–70, grevinde. * 15.7.1626 på Haderslevhus, † i foråret 1670. F: *Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658). ~ 6.11.1642 i Kbh. med Hannibal *Sehested, * 1609 på Farsborg, Øsel, † 13.(23).9.1666 i Passy, s. af statholder Claus Maltesen til Højris (1558–1612) og Anne Nielsdatter Lykke (1568–1645). – Søster til *Anna Cathrine (1618–33), *Dorothea Elisabeth, *Elisabeth Augusta, *Hedevig (1626–78), *Leonora Christina, *Sophie Elisabeth og *Valdemar Christian.

Allerede 1636 bortlovedes C. af kongen til Hannibal Sehested; men brylluppet fandt først sted 1642. Da hendes ægtefælle samme forår var blevet udnævnt til statholder i Norge tog hun ligesom han ophold på Akershus indtil hans fald 1651 berøvede dem begge deres magt og rigdom. Hun selv måtte 6.10.1651, efter at være kommet fra Norge til Kbh., for sit vedkommende underskrive en erklæring der stadfæstede hendes mands i juni udfærdigede revers om afståelsen af hans norske godser. I de nærmest følgende år opholdt hun sig den meste tid i Hamburg, men besøgte dog ofte sin mor på Boller i Jylland. Hendes stilling var alt andet end glædelig. Efter sit eget sigende havde hun aldrig været afholdt af sine søstre, ulykken forsonede dem ikke, og bitterhed og hadefuldhed synes at have præget hendes stemning. Men heller ikke forholdet til hendes mand var godt. Mens han var på rejser havde han efterladt hende i yderst slette pekuniære omstændigheder i Hamburg, hun hævnedes sig ved at sælge hans gård og møbler og tænkte på at forlade ham, hvad hun dog opgav på forestilling af sin mor. 1658 vendte hun tilbage til Danmark i anledning af moderens død, og ligesom sin mand tog hun fra aug. s.å. ophold i Karl Gustafs lejr uden for Kbh. Hendes tanker var her stærkt optagne af ønsket om at få udslettet den krænkelser der var tilføjet hende ved at det var forbudt hende ligesom hendes søstre at føre titel af grevinde af Slesvig og Holsten. Da hendes mand i sommeren 1660 blev taget til nåde af Frederik III og hurtigt steg til fornyet magt opnåede hun ganske vist ikke anerkendelse af sin grevindetitel, men maj 1662 fik hun dog et nyt våben hvorefter hun skrev sig grevinde. Ved

skiftet efter sin mor havde hun fået gårdene Tybrind, Vejlegård og Lundegård på Fyn. Hun opholdt sig på den sidstnævnte gård, da hendes ægtefælle 1666 døde i Paris. Uden at tage sig synderlig af hans sager førte hun derefter en temmelig ubemærket tilværelse. Der findes i Det kgl. bibliotek et håndskrevet bind med folkeviser som skal være samlet af hende. □Mal. af Karel van Mander (Wedellsborg), kopi af A. Helsted (Fr.borg). Afbildet på gruppeamal. af Mander (Gavnø). Maleri (Løvenborg). Maleri (Wedellsborg), kopi (Gavnø). To forskellige mal. af A. Wuchters (Fr.borg, Ovesholm i Skåne).

T. Sehested: Hannibal Sehested, I–II, 1886. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested, I–II 1946–70.

L. Laursen*

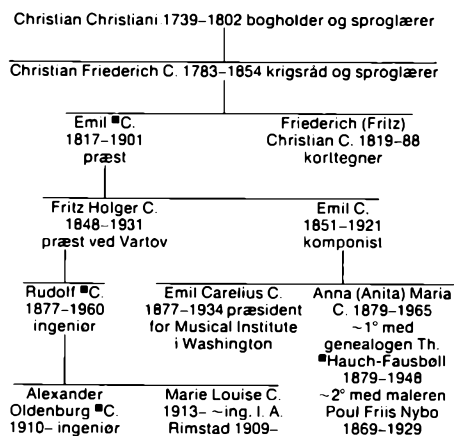
Christiani

Der findes flere slægter med det latiniserede patronym Christiani. Hofpræst C. R. J. *C.s slægt er behandlet af Th. Hauch-Fausbøll i Pers.hist. t. 1941 62–66, og historikeren W. E. *C.s slægt af samme i Pers.hist. t. 1942 114–18.

Den i skemaet fremstillede slægt C. er oprindelig tysk og føres tilbage til Christian C., (–1767) som 1737 blev borger i Bremen Altstadt. Dennes søn Christian C. (1739–1802) var købmand i Bremen, senere bogholder i København og sidst sproglærer i Göttingen.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 99–101. Wilh. v. Antoniewitz: Slægten C. Borger i Bremen Christian C.s mandlige descendens, 1955.

Hans H. Worsøe

Christiani, Alexander Oldenburg, * 1910, civilingeniør. * 7.5.1910 i Hamburg. F: civilingeniør, senere dr.ing. Rudolf *C. (1877–1960) og Henriette Oldenburg (1880–1953). ~ 23.8.1969 i Stock-

Christiani, Alex.

holm med husholdningslærer Hanne Germark, * 30.3.1932 i Stockholm, d. af direktør Henry G. (1901–68) og Kirsten Høyer (* 1903).

C. blev student 1928 fra Frbg. gymnasium og tog 1934 polyteknisk eksamen som bygningsingeniør. Han fortsatte studierne ved Cambridge University i England og fik graden M. Sc. 1937. Han blev derefter ansat i firmaet Rendel, Palmer og Tritton i London. 1938 var han på studieophold i Grenoble, og derefter blev han ansat i faderens firma Christiani og Nielsens Paris-afdeling hvor han var til 1946 da han blev medindehaver af ingeniørfirmaet Christiani og Nielsen efter kaptajn Aage *Nielsens død. I de følgende år arbejdede far og søn sammen, indtil 1960 da Rudolf Christiani døde og efterlod ledelsen af firmaet i C.s hænder. 1958 blev C. og N. aktieselskab, og 1971 blev C. formand for bestyrelsen. Firmaet har specialiseret sig i jernbetonkonstruktioner og har filialer i 20 lande. C. har ved talrige besøg hos alle afdelinger samlet sig en betydelig viden om de forskellige lande og de muligheder der byder sig for arbejdet der, og tillige et indgående kendskab til de forskellige afdelinger og disses personale. 1958 blev C. portugisisk konsul. – Allerede 1954 købte C. herregården Egholm i Hornsherred. Foruden teknikken interesserer han sig også for arkæologi og bekostede 1960 en arkæologisk undersøgelse af de nærmeste omgivelser ved Egholms hovedbygning. Der blev fundet rester af såvel et romansk som af et gotisk hus. Den romanske bygning blev smukt restaureret. – Også udgravningen af vikingeskibene ved Roskilde fjord og etableringen af vikingeskibshallen har C. interesseret sig for. C. og N. beko-stede således den fangedæmning der etableredes i fjorden for at frilægge vikingeskibene. – Fransk kunst har været en af C.s interesser, og han var i nogle år indtil 1969 formand i foreningen Fransk kunst. – R. 1954. R.¹ 1958. K. 1969. □Mal. af D. Hvidt, 1969. Foto.

C N post nr. 49, maj 1960 3; nr. 62, aug. 1963 2; nr. 89, maj 1970 3. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen

Christiani, Christoph Johann Rudolph, 1761–1841, pædagog. * 15.4.1761 i Nordby præstegård ved Eckernförde, † 6.1.1841 i Lüneburg, begr. sst. (Rote Friedhof). F: sognepræst i Riseby, senere diakon i Flensborg Wilhelm Carl C. (1723–81) og Anna Sophia Langreuter (1732–98). ~1° med Caroline Augusta Ferdinandine Venturini, * 9.8.1764 i Braunschweig, † 25.5.1842 (~2° 1808 med professor Christian August Fischer, 1771–1829), d. af fyrstelig braunschweigsk hoffmusikus og hoffouer Carl V. (1735–1801) og Charlotte Juliane Wilhelmine Köchy (1742–

1825). Ægteskabet opløst. ~2° 2.7.1801 på Frbg. med Anna Mette Hallager, * 10.6.1772 i Bergen, † 24.10.1843 i Lüneburg, d. af skoleholder Niels Larsen H. (1742–1807) og Susanne Foss (1751–1840).

C. var rent tysk af afstamning og opdragelse. Han blev student 1778 fra Kiel, cand.teol. 1787, var 1787–93 sognepræst i Kalleby og Mollened i Gottorp amt og forflyttedes derefter til Kbh. hvor han 1793–1810 var tysk hofpræst. Det er udelukkende hans virksomhed i dette tidsrum der har skaffet ham et navn i dansk åndslivs historie. Hans gejstlige embede lagde ikke stærkt beslag på hans tid og arbejdskraft, og da han var en virksom mand og nærede levende interesse for de nye tanker om opdragelse som de tyske filantropister havde agiteret for og søgt at virkeliggøre, oprettede han 1795 med støtte af Fonden ad usus publicos en undervisningsanstalt der til at begynde med ganske tog de tyske filantropiner til forbillede. C.s institut havde sin blomstringstid til 1802; derefter gik det tilbage og skiftede karakter, idet ledelsen for en del kom over på andre hænder, og 1810 forlod C. hovedstaden for at blive præst i Oldenburg i Holsten. 1813 blev han sognepræst og superintendent i Eutin, 1814 i Lüneburg. 1817 blev han dr.teol. i Marburg.

C.s institut lå i landlige omgivelser lidt uden for hovedstaden, tæt ved Den kgl. skydebane. Den opfyldte i modsætning til datidens sædvanlige skolebygninger alle rimelige krav til hygiejne, og i umiddelbar nærhed af den fandtes en stor legeplads, en gymnastiksal og en række skolehaver. C. lagde i det hele stor vægt på at fremme elevernes sundhed og legemlige velvære. En skolelæge kom daglig på instituttet og førte bl.a. tilsyn med elevernes badning; gymnastiske øvelser havde en fast plads på skemaet; kosten var tarvelig og sund, tandbørstning – en dengang meget sjælden foranstaltning – fandt regelmæssigt sted morgen og aften, og der blev jævnlig foretaget lange fodture i omegnen. Hvad den boglige undervisning angår, møder vi også der en ganske moderne tankegang: selvstændig brug af bøger fra skolens egen bogsamling, stilskrivning på grundlag af elevernes egne iagttagelser osv. Fagkredsen var som i de tyske filantropiner urimelig omfangsrig, og der kan næppe være tvivl om at dette gik ud over grundigheden, men undervisningen var til gengæld præget af liv og interesse. Lærerkrafterne var de bedste der kunne opdrives. C.s egne pædagogiske evner og hans vindende personlige egenskaber fremhæves af flere af hans lærere, af hvilke K. L. *Rahbek og Franz *Nachtgall er de bedst kendte. – Sine pædagogiske ideer søgte C. at udbrede og underbygge

ved udsendelsen af et tidsskrift *Beiträge zur Veredlung der Menschheit*, 1796–1802. Dets indhold er uden originalitet, men ingenlunde uden værdi, og C.s forfattervirksomhed må som helhed frikendes for den vulstighed og trang til reklame som flere af hans tyske forbilleder undertiden henfaldt til. Skønt C. en tid vandt megen anerkendelse, blev hans virksomhed dog efterhånden udsat for en kritik den ikke kunne stå for. Den pædagogiske bevægelse han repræsenterede var ved at ebbe ud. I Tyskland var de filantropinistiske skoleforsøg for en del slået fejl, og kritikken stod rede til angreb da C. oprettede sit filantropin i Kbh. Også i anden henseende gik udviklingen ham imod; hans skole var for velhavende folks børn, og den almindelige velstand var i tilbagegang. For hans eftermæle har det været afgørende at den slægt der ved midten af 1800-tallet så tilbage på hans virksomhed var demokratisk og nationalt indstillet. C.s skole var for overklassen, og undervisningen foregik for en stor del på tysk. – Set med nutidsøjne frembyder C.s pædagogiske virksomhed billedet af et interessant og som helhed tiltalende forsøg på at virkeliggøre skoletanker som nu er almindeligt anerkendte og til dels gennemført. □Tegn. af Paul Ipsen, 1785 (Fr.borg). Stik af H. Lips efter mal. af Jens Juel; et formentlig senere stik.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds I–X, udg. Louis Bobé, 1895–1932. – Th. Hauch-Fausbøll i *Pers.hist.* t. 1962 62–66 (slægten C.). K. L. Rahbek: *Erindr. af mit liv V*, 1829 240f 248 422. H. P. Langkilde i *Vor ungdom*, 1930–31 66–72.

H. P. Langkilde*

Christiani, Anton Carl Emil, 1817–1901, præst. * 27.9.1817 i Køge, † 6.4.1901 på Frbg., begr. i Bjerregrav. F: afsk. sekretær i krigskancelliet, sproglærer, krigsråd Christian Friedrich C. (1783–1854) og Helena Catharina Colding (1785–1869). ~ 26.6.1846 i Roskilde med Anna Jacobine Foss, * 22.12.1819 i Nakskov, † 21.4.1892 i Kbh., d. af borgmester i Roskilde, senere etatsråd Lauritz F. (1787–1875) og Frederikke Agnethe Smith (1792–1858).

C. blev student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1835 og cand.teol. 1840; efter nogle år som lærer i latin blev han 1846 sognepræst i Bjerregrav-Ålum-Tånum og 1871 i Nysted-Herritslev hvorfra han 1887 tog afsked og siden boede i Kbh. og Hamburg, optaget af litterære arbejder. Som kandidat holdt han, sammen med L. Helveg, stadiige aftengudstjenester i Kbh., beregnet for dem der ikke kunne komme på de vanlige kirketider. C. var fra først af en udpræget ortodoks grundtvigianer og overbevist om, at som man i oldtiden kaldte de kristne for „nazaræere“, var de i nuti-

den identisk med „grundtvigianere“. Han gjorde sig jævnlig bemærket i debatten ved pjecer og tidsskriftindlæg, men også ved prædikener (*Til-taler i Herrens Hus*, 1861, nød megen beundring for liv og friskhed, og fulgtes af flere lignende). En artikel om „inspirationsbegrebet“ (*Dansk Kirketidende* nr. 5, 1863) og den deraf opståede debat gav biskop H. *Martensen anledning til den ordinationstale om „Apostlenes Inspiration“ (*Taler ved Præstevielse 1860–68*), som indledte 1860ernes store strid om grundtvigianismen og skrifte-teologien. C. bidrog selv bl.a. med skriftet *Professor H. N. Clausen og det levende Ord*, 1863. Men omkring 1880 lagde C. både politisk og teologisk kursen stærkt til venstre og nærmede sig derved nygrundtvigianerne, især i de foredrag han 1887 publicerede under titlen *Nutidsspørgsmaal*, et vittigt opgør med teologi, gejstlighed, kirkeligt retningsvæsen og et forsvar for den tanke at gudsforholdet og kærlighedsmoralen væsentligt er ens overalt, uanset hvilke læremæssige eller ceremonielle udtryk det giver sig i de enkelte religioner. Bogen, der fremkaldte en længere strid, var stærkt inspireret af frimureriet som C. – i debat med professor Fr. C. E. *Nielsen – kraftigt forsvarede (*Forsvar for Frimureriet*, 1882). 1888 udgav C. efter digteren A. Munchs tilskyndelse en rimordbog, og han har oversat F. W. Farrars værker *Jesu Liv*, 1880, og *Apostlen Paulus*, 1883. – En søn, **Emil C.**, * 6.10.1851, † 31.12.1921 i Washington, uddannedes ved konservatoriet i Kbh. 1870–73 og blev 1875 kapelmester i Leipzig. Som sådan virkede han først i Europa, senere i USA, hvor han fra 1893 var organist og musiklærer.

H. Martensen: *Af mit levnet* III, 1883 69. F. H. Christiani i *Minder fra gamle grundtvigske hjem* VII, 1927 139–51. A. Pontoppidan Thyssen: *Den nygrundtvigske bevægelse* I, 1958 428–31. – Papirer i Rigsark.

P. G. Lindhardt

Christiani, Emil (1851–1921), se **Christiani, Emil** (1817–1901).

Christiani, Fritz Rudolf, 1877–1960, ingeniør, politiker. * 8.2.1877 i Saksøbing, † 20.12.1960 på Frbg., begr. Skoven kgd., Jægerspris. F: ordineret medhjælper i Saksøbing, senere sognepræst i Nibe Fritz Holger C. (1848–1931) og Cecilie Ulrikke Birgitte Marie Pontoppidan (1856–1936). ~ 25.5.1909 i Kbh. (Hellig.) med Henriette Oldenburg, * 28.7.1880 i Odense, † 27.7.1953 i Jægerspris, d. af byfoged, senere overpræsident, geheimekonferensråd Valdemar O. (1834–1918) og Henriette Suenson (1839–95). – Far til Alex *C.

C. blev student fra Slomanns skole 1894 og n.å. cand.phil. 1900 tog han polyteknisk eksamen som bygningsingeniør. 1896 havde han skaffet sig praktisk uddannelse ved i nogle måneder at arbejde på Nya mekaniska Werkstad i Landskrona, og umiddelbart efter eksamen blev han ansat hos Burmeister & Wain, for hvilket firma han bl.a. kontrollerede et stort arbejde i Tyskland. 1902–03 rejste han i udlandet og studerede bl.a. ved École des Ponts et Chaussées i Paris, hvorefter han en kort tid var ansat som ingeniør ved det dengang førende jernbetonfirma Hennebique i Paris. Det var her C. fik øjnene op for de store anvendelsesmuligheder, det nye materiale jernbeton havde. Det meste af året 1903 arbejdede han som ingeniør i firmaet Karl Brandt i Düsseldorf der var Hennebiques repræsentant i Tyskland. Efter hjemkomsten stiftede C. 1904 sammen med daværende premierløjtnant, senere kaptajn i marinen Aage Nielsen på foranledning af sidstnævntes far, der var direktør for B&W, ingeniør- og entreprenørfirmaet C. & Nielsen. Aage Nielsen var ikke uddannet bygningsingeniør, men viste sig at have et betydeligt greb om den praktiske projektering af konstruktioner og ledelsen af udførelsen af disse. C. & Nielsen fik snart en stærk udvikling og en fremskudt stilling på jernbetonområdet ved at skabe en række originale brokonstruktioner, ved at anvende jernbeton til vandbygning, hvilket muliggjorde udførelsen af kajmure og bropiller på større dybder end hidtil, og ved i det hele taget at anvende jernbeton til alle former for bygningsopgaver. Allerede 1906 åbnede firmaet en filial i Århus hvor C. opholdt sig indtil 1908, da han rejste til Hamborg for at starte en afdeling her. Først i slutningen af 1913 vendte han tilbage til hovedkontoret i Kbh. I mellemtiden havde Aage Nielsen oprettet en filial i St. Petersborg, og i de følgende årtier oprettede C. & Nielsen afdelinger over hele verden, således den første filial i Sydamerika 1917, den første i Australien 1923, den første i Asien 1930, i Sydafrika 1937 og i USA 1939. Blandt virksomhedens arbejder kan nævnes første jernbetonkajmur 1906 til cementfabrikken Norden, Ålborg, havne- og dokanlæg i Cherbourg og St. Nazaire, Frankrig, jernbetonarbejdet ved bygningen af Storstrømsbroen, Maastunnelen i Rotterdam samt industribygninger, siloer, broer, kraftværker, flyvepladser og veje over hele Jorden. Der er næppe tvivl om at samarbejdet mellem Aage Nielsen og C. voldte problemer, efterhånden som deres virksomhed voksede sig stor. C. ville gøre firmaet stort, C. & Nielsen „skulle gøre Danmark større“, et synspunkt der ikke passede den mere jordbundne Aage Nielsen så godt. For ham var

det mere afgørende at konsolidere firmaet. Da C. både var den teknisk dygtigste og den mest viljestærke blev det hans linie der blev den fremherskende. – C. var 1917–20 medlem af Frbg. kommunalbystyrelse som konservativ, men nedlagde 1920 sit mandat og sluttede sig til venstre og opstilledes som dette partis folketingskandidat i Svendborgkredsen 1926–29 uden at opnå valg. Ved valget 1932 valgtes han i Ebeltoftkredsen som N. Neergaards efterfølger, men blev ikke genvalgt 1935. I begyndelsen af 1939 blev C. atter kredsens folketingsmand, efter at den i 1935 valgte kandidat havde nedlagt sit mandat, og han blev genvalgt ved valget i april 1939, men faldt 1943. I sin sidste folketingsstid, 1942–43, var C. medlem af det udenrigspolitiske nævn. Til billedet af C.s politiske virke hører også at han 1922–32 var formand for venstreklubben og derefter almindeligt medlem af bestyrelsen frem til 1953, at han 1934–39 var venstres delegerede ved Folkeforbundet, og at han i 1930'erne og 1940'erne skrev flere små bøger med politisk-økonomiske emner, fx *Verdenskrisen og Danmark*, 1932, *Tanker og Taler*, 1934, *Krisetidens „Ordninger“*, 1939, *Laan eller Skat? Aktuelle Erhvervs- og Finansproblemer*, 1940 og *Valutapolitiken og Landbrugets Kaar siden den første Verdenskrig*, 1945. – 1910 var C. medlem af juryen for den internationale udstilling i Bruxelles, 1914 medstifter af Hafentechnische Gesellschaft i Berlin (æresmedlem af selskabet 1939) og samme år medarbejder ved værket Hamburg und seine Bauten. 1927 blev han dr.ing. h.c. ved den tekniske højskole i Braunschweig for sine fortjenester på jernbetonområdet og 1942 tildelt den franske ingeniørforenings Coiseau guldmedalje. – C. var bl.a. medlem af bestyrelsen for A/S Titan, 1916–36, A/S Atlas, 1930–42, De danske Sukkerfabrikker, 1933–43, ligesom han sad i bestyrelsen for nogle af C. & Nielsens udenlandske datterselskaber, og da hovedfirmaet 1958 blev omdannet til aktieselskab blev C. både direktør i og formand for bestyrelsen for dette. Desuden sad han i bestyrelsen i en række kulturelle og almennyttige foreninger som fx Alliance française, 1921–32, Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse 1928–51 og Vejle-fjord sanatorium 1916–50. – R. 1919. DM. 1928. K.² 1937. K.¹ 1954. □Mal. af Axel Hou, 1943, og af Sierk Schröder, 1956 (begge Christiani & Nielsen). Kopi efter Hou af D. Hvidt (folketin- get). Foto.

Kilder. Interview i Gads da. mag. XXIV, 1930 449–57. *Lit.* Christiani & Nielsen. Twenty five years of civil engineering 1904–29, 1929. Christiani & Nielsen 1904–1944, 1944. N. Lichtenberg i Ingeniøren LXVI, 1957 168. Politiken 7.2.1927 og Søren Hansen sst. 21.12.1960.

Børsen 21.12.1960. Palle Loft i Dagens nyheder s.d. A. J. Moe i Ingeniørens ugebl. V, 1961 12f. Chr. Ostenfeld: Christiani & Nielsen, jernbetonens da. pionerer, 1976. *Papirer*. Privatarkiv Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Christiani, Wilhelm Ernst, 1731–93, historiker. * 23.4.1731 i Kiel, † 1.9.1793 sst., begr. sst. F: apoteker Conrad C. († 1745) og Margrethe Lucia Waldschmidt († 1764). ~ 22.10.1765 i Hamburg med Maria Dorothea Mielck, * 20.2.1743 i Hamburg, † 11.7.1798 i Kiel, d. af linnedkræmmer Otto M. og Elisabeth Dorothea Sohn.

C. blev 1748 indskrevet som student ved universitetet i Kiel hvor han studerede teologi, men ved siden deraf søgte uddannelse i adskillige andre fag. 1751 drog han til Jena, og efter et nyt ophold i fædrenebyen tog han 1757 magistergraden i Rostock samt habiliterede sig s.å. i Kiel. 1761 blev han ekstraord. professor i naturret sst. og politik, 1764 ord. professor og føjede hertil 1766 professorater i talekunst og poesi, 1770 tillige i historie. Mere end et år, 1769–70, var han det filosofiske fakultets eneste professor. Yderligere blev han 1764 udnævnt til universitetsbibliotekar. Sin embedsgerning røgtede han med nidkærhed, og hans arbejdsevne var overvældende stor. Biblioteket blev under hans ledelse meget stærkt udvidet, og antallet af hans universitetsprogrammer, taler og afhandlinger overstiger langt hundrede. Deres emner var i høj grad varierende, mange af teologisk karakter, andre af historisk eller „moralisk“. Hans religiøse opfattelse var udogmatisk (*Die gute Sache der Dissidenten in Polen*, 1767), hans politiske standpunkt frisdindet, men med stærk understregning af statsmyndighedens autoritet (*Ueber die Leibeigenschaft* i Schlesw.-Holst. Provinzialberichte, 1787; *Die Natur der uneingeschränkten Monarchie . . . und das Verhältniss der Pressfreyheit zur uneingeschränkten Monarchie*, 1793). Til sin død var han en varm beundrer af Ove *Høegh-Guldberg, med hvem han stod i mangeårig personlig forbindelse. – Størst betydning fik C. dog som historiker. Foruden talrige afhandlinger og enkelte mindre skrifter udgav han *Geschichte der neuesten Weltbegebenheiten* [1748–86] I–III, 1788–91 som dannede en fortsættelse af Millots omfattende universalhistorie, og efter overtagelsen af det historiske professorat følte han det som sin hovedopgave at udarbejde en bred fremstilling af hertugdømmernes historie. 1775–79 udkom da *Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Hollstein* I–IV, der førte skildringen op til 1459, efterfulgt 1781–84 af *Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Hollstein unter dem Oldenburgischen Hause* I–II, standsende ved 1588.

Værket hviler på omfattende studier af både trykte og utrykte kilder, og det giver ikke alene den politiske historie, men også den kulturelle og sociale. Som helhed betraget er det naturligvis stærkt forældet. Alligevel indeholder det som forgængeren Lackmanns og efterfølgeren D. H. *Hegewischs mange oplysninger af varig værdi, og det er skrevet med redelig sans for en objektiv bedømmelse af de statsretlige stridsspørgsmål. 1779 og 1788 vandt C. Videnskabernes selskabs pris, 1790 optoges han som medlem af selskabet. – Storfyrstelig kancelliråd 1770. Virkelig dansk justitsråd 1777. □Stik af W. Arndt, 1793. Stik derefter af Lahde, 1797.

Schlesw.-Holst. Provinzialberichte, Kiel, Altona 1793, II 229f. Neue allgem. deutsche Bibliothek, Intelligenzblatt nr. 43, Kiel 1793 371f. V. A. Heinze: Nachrichten von W. E. C.s Leben und Schriften, Kiel 1797. Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schlesw., Holst., Lauenb. V, Altona 1843 562f. Zeitschr. der Gesellsch. für Schlesw.-holst.-laueb. Gesch. V, Kiel 1875 372f. Sigrid Wriedt: Die Entwicklung der Geschichtswiss. an der Christiana Albertina im Zeitalter des dänischen Gesamtstaates, Neumünster 1973 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holsteins LXIV.

Vilh. la Cour*

Christiansen, Anders, 1819–82, gårdejer. * 12.4. 1819 i Vester Tirsted ved Rødby, † 4.10.1882 på Sct. Josephs hospital i Kbh., begr. i Tirsted. F: gårdejer Christian Clausen (1768–1839) og Anna Cathrine Rasmusdatter (1775–1847). ~ 26.7.1845 i Vejleby med Lucie Pedersdatter, * 18.1.1821 i Vejleby, † 21.8.1892 i Vester Tirsted, d. af gård-ejer Peder Jensen (1786–1844) og Maren Pedersdatter (1783–1864).

C. gik i en af de af C. D. Reventlow (1748–1827) grundlagte almueskoler hvortil hørte en god bogsamling som den lærelystne dreng såvel som hans søskende flittigt benyttede da der var sans for oplysning i det gode bondehjem hvor han blev opdraget til gudsfrygt, flid og nøjsomhed; af sin håndsnilde far oplærtes han til en flink husflidsmand som selv kunne forfærdige møbler, husgeråd, redskaber m.m., og han erhvervede en bronzemedalje på verdensstillingen i Wien 1873. Han aftjente sin værnepligt 1840–42 som grenader i Kbh. hvor han var indkvarteret hos en snedker og arbejdede en del i dennes håndværk og udførte nogle arbejder for de Massmannske søndagsskoler. I øvrigt forblev han i fædregården til 1845 da han købte en arvefæstegård på 60 tdr. land i Vester Tirsted by. Gården var da i tarvelig forfatning og blev overtaget på økonomisk vanskelige vilkår. Den dygtige og virkelystne mand fik dog snart skik på ejendommen, han forbedrede jorden, udfandt nye metoder for kartoffel- og roedyrkning samt

Christiansen, A.

opfandt sindrige landbrugsredskaber der senere kom i brug i vide kredse. Mest kendt blev han dog for sin virksomhed for frugtræplantningens fremme; han var ikke alene dygtig frugtavler med godt håndslag for podning, forædling og plantning, så hans gård på alle sider var omgivet af frugthaver, men han bortgav rundhåndet forædlede træer til sine standsfæller for at vække interesse for frugtavlen. Den fremragende bonde fik en mængde præmier for husflid og frugtavl; han modtog landhusholdningsselskabets sølvbæger og nød megen anerkendelse i vide kredse. Han var i en snes år korrespondent til Ugeskrift for Landmænd og har der, men navnlig i Dansk Landbotidende og Husvennen skrevet en række artikler. – DM. 1870. □ Træsnit 1882.

Ugeskr. for landmænd, 6. r. IV, 1882, II 207–10 272. Husvennen 1882–83 57–59.

*Anton Christensen**

Christiansen, Andreas, 1816–1900, grosserer, stempelpapirforvalter. * 3.8.1816 i Flensborg (Nic.), † 16.4.1900 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: agent Christian Andreas *C. (1780–1831) og Rahel J. Kuhlenskampf (1784–1867). ~ 6.9.1844 i Flensborg (Nic.) med Catharine Wilhelmine Schmidt, * 6.2.1825 sst., † 16.7.1906 i Kbh., d. af købmand Peter Petersen S. (1774–1844) og Anna Christiansen (1785–1830).

Efter faderens død (1831) sendtes C. til et opdragelsesinstitut i Braunschweig og kom derefter i handelslære i Bremen. 1836 optoges han i moderens forretning i Flensborg og foretog med husets skibe flere rejser til Vestindien for at tilse firmaets faktorer. 1842 overtog han ledelsen af handelshuset Andreas C., og 1845 udrustede han sin første ostindiefarer. Af de tre indehavere af forretningen var han den der deltog mest i det offentlige liv. 1844 var det ham som anmodede Jacob *Kloppenborg om at oprette Ridehuset, og 1842 var han blandt indbyderne til dannelsen af Liedertafel, men da denne blev slesvigholstensk var han to år senere fører for oppositionen der dannede en ny sangforening med nordisk indstilling. I jernbanesagen virkede han for tværbang Flensborg–Husum–Tønning. Ligeledes kæmpede han i borgerforeningen for Slesvigs ubetingede tilslutning til Danmark. I årene umiddelbart før 1848 var han chef for Den kgl. Christiansgarde. 1847 aflagde Christian VIII besøg i hans hus, ligesom Frederik VII under treårskrigen boede hos ham. Også den folkelige danske vækkelse i Sønderjylland fik en god ven og støtte i C. Fra 1845 var han medlem af Slesvigsk forening og valgtes n.å. til formand for Flensborg og omegn. Skønt han på grund af sit lange ophold i Tyskland skriftligt beherskede

tysk bedre end dansk gjorde han et stort agiterende arbejde for den danske sag, og altid var Christian *Flor, Laurids *Skau m.fl. velkomne i hans hus. 1848 faldt det hele familien naturligt bogstaveligt at ofre liv og blod for den danske sag uden at tage hensyn til at dens anti-slesvigholstenske standpunkt skaffede den af med flere handelsforbindelser. Mens byens styrelse 26.3. efter lang rådslagning anerkendte den provisoriske regering samledes de danske hos C. der til slut sendte en kurér til selve kongen for at få besked om begivenhederne i hovedstaden, og meldte at det ikke var borgerne der anerkendte den nye tilstand. Under krigens skiftende gang var C.s hus først opholdssted for kongen, erklæredes derefter for slesvigholstensk statsejendom og blev hovedkvarter for den preussiske general M. K. E. Prittwitz for senere at blive bolig for kongens regeringskommissær F. *Tillisch. Selv måtte han en tid lang flygte og opholdt sig da sammen med sin ligesindede bror Johan Caspar C. (1821–92) som ordonnansofficer i general de *Mezas nærhed på Als. Ved C.s hjemkomst gav hans arrestation anledning til en veritabel gadekamp. 1849 var han medopretter af en dansk forening til støtte for regeringskommissionen og forsøgte (forgæves) at få udgivet et nyt slesvigsk blad. Efter Istedslaget fandt i alt 375 sårede og døende soldater pleje i hans huse. Foruden at krigen skadede hans forretning ramtes han midt i 50erne af pengekrisen således at moderen måtte overtage skibe og huse. Ved A. *Regenburgs og andre formående venners hjælp udnævntes han 1857 til stempelpapirforvalter for hertugdømmet Slesvig med bopæl i Flensborg. 1864 afskedigedes han af tyskerne, og hans formentlige malkonduite foranledigede at finansminister C. E. Fenger 1871 satte sig imod hans udnævnelse til et andet embede. Efter moderens død 1867 flyttede han til Kbh., men bevarede forbindelsen med danskheden i Flensborg til det sidste. – R. 1850. □ Miniature (?). Foto.

J. H. Kloppenborg: En gammel soldats erindr., 2.udg. 1872 224 230. P. Lauridsen i Sønderjyske årbøger, 1899 210; samme sst., 1900 121. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, ved K. C. Rockstroh, 1928. Elisabeth Kardel: Die Stadt Flensburg und die politischen und nationalen Zeitströmungen, Flensburg 1929 20 48 83 96. – Papirer i Rigsark.

*H. F. Petersen**

Christiansen, Arne, * 1925, handelsminister, politiker. * 9.10.1925 på Samsø, Nordby sg. F: gård ejer Jens Johan C. (1888–1947) og Augusta Jensigne Cramer (* 1893). ~ 9.6.1948 i Dalum k. med Kirsten Brix Jensen, * 18.1.1927 i Odense, d. af stationsbestyrer, fabrikant Arne B. J. (1890–1955) og Antonie Olivia Olsen (* 1894).

C. tog almindelig forberedelseksamen fra Høng præliminærkursus 1943, studentereksamen fra Statens og hovedstadskommunernes kursus 1945 og uddannedes som journalist ved Bogense Avis, Fyns Venstreblad og Fyns Tidende 1945–48. Han var erhvervsøkonomisk medarbejder ved Fyns Tidende 1948–60 og leder af landbrugsrådets pressesekretariat og sekretær for landbrugets radioudvalg 1960–62. Han virkede derefter 1962–66 i USA som chef for Danish Information Office i New York med titel af presseattaché, fra 1963 ambassaderåd ved ambassaden i Washington og Danmarks faste mission ved FN. Efter denne karriere inden for kommunikation blev han 1966 direktør for landbrugsrådets afdeling for information og samfundskontakt og sekretær for landbrugets radioudvalg, 1967 medlem af Danmarks turistråd og 1970 af bestyrelsen for Dansk samvirke. – Politisk tilhører C. partiet venstre. Han blev efter sin hjemkomst fra USA medlem af bestyrelsen for venstre i Lyngbykredsen og af bestyrelsen for Fyns Tidende og opstilledes 1967 i Give-kredsen som han har repræsenteret i folketinget siden valget 1968. Han, der gennem en årrække var aktiv i hjemmeværnet, har fortrinsvis beskæftiget sig med forsvars- og udenrigspolitik og europæisk integration. 1973–78 var han medlem af Europarådet, fra 1974 den danske delegations formand og vicepræsident for rådets liberale gruppe. I folketinget beklædte han formandsposten i markedsudvalget 1974–78 og i forsvarsudvalget 1974–77. Han repræsenterede sit parti i Radiorådet 1974–78. Ved dannelsen af regeringen af socialdemokrati og venstre under statsminister Anker Jørgensen august 1978 overtog C. handelsministerposten. – C. er varm tilhænger af og energisk fortaler for NATO. Han arbejdede ihærdigt for at vinde tilslutning til Danmarks indtræden i EF og ser gerne integrationen inden for EF fremmet hurtigt. Hans taler og artikler vidner om indsigt og dygtighed og er klare og logiske i opbygning, kan virke kølige og lidt distancerende, men bag den kølige, til tider også let sarkastiske form, ligger et temperament der kan flamme op i stærke og vel derfor ikke altid helt holdbare synspunkter. □Foto.

Helge Larsen

Christiansen, Asger Lund, se **Lund Christiansen, Asger**

Christiansen, Bent, * 1921, matematiker. * 7.5. 1921 i Ålborg (Budolfi landsg.). F: forretningsfører Johannes C. (1879–1954) og Hansine Andersen (1879–1965). ~ 28.12.1951 i Kbh. (b.v.)

med Hanne Berntsen Bure, * 4.5.1919 i Kbh., d. af forfatter, legationsråd Kristjan Bure (1884–1965) og Anny Berntsen (* 1894).

C. blev student i Esbjerg 1939 og cand.mag. (matematik) 1944. 1945–57 var C. ansat ved Holte gymnasium og virkede samtidig i nogle år som lærer ved Hærens officersskole og ved Emdrupborg statsseminarium hvor han var fast ansat fra 1957 til 1960. Et meget omfattende internationalt arbejde med matematikundervisningsspørgsmål tog sin begyndelse da C. under orlov 1958–59 var UNESCO-ekspert i Liberia. Fra 1960 har C. været professor i matematik ved Danmarks lærerhøjskole hvor han med sin dynamiske personlighed var den drivende kraft ved opbygningen af Matematisk institut, men også, bl.a. som prorektor 1971–72 øvede stor indflydelse på hele højskolen. Ved studieophold i USA og Canada 1970–71 og under orlov som UNESCO-specialist i Paris 1972–74 blev de internationale kontakter stærkt udbygget.

En meget væsentlig del af de store ændringer i matematikundervisningen i folkeskolen og på seminarierne i 1960'erne og 70'erne skyldes direkte eller indirekte C.s meget udadvendte virksomhed: som lærebogsforfatter, som medlem af Nordisk komité til modernisering af matematikundervisningen 1960–67, som studieleder ved folkeuniversitetet 1963–69, som medlem af Danmarks matematikundervisningskommission 1961–72, som formand for udvalget vedr. den naturvidenskabelige basisuddannelse på RUC 1975 og som vicepræsident for den internationale matematikundervisningskommission 1975–78.

Foruden artikler i inden- og udenlandske publikationer og elementære lærebøger har C. skrevet *Mål og midler i den elementære matematikundervisning*, 1967, *Geometri*, 1971 og været medforfatter til *Almene begreber fra logik, mængdelære og algebra*, 1964, *Matematik 65*, 1965 og *Folkeskolens matematikundervisning*, 1973. □Foto.

Thomas Kyed

Christiansen, Christian, 1843–1917, fysiker. * 9.10.1843 i Vostrup, Lønborg sg., Ringkøbing amt, † 28.11.1917 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: gårdejer, folketingsmand Mads Peder C. (1817–1905) og Ane Marie Mortensdatter (1819–52). ~ 1° 7.5.1869 i Kbh. (Frue) med Anna Elline Marie Skovgaard, * 4.5.1848 i Seest (Sest), Ribe amt, † 6.1.1871 på Frbg., d. af proprietær Jes Hansen S. (1805–73) og Hansine Cathrine Jørgensen (1811–90). ~ 2° 30.5.1879 i Kbh. (Vartov) med Hansine Magdalene Ostfeld, * 8.11.1861 i Håsum, Viborg amt, † 24. 11.1937 i Kbh., d. af proprietær Carl Jens O.

Christiansen, C.

(1834–1919) og Johanne Antoinette Skovgaard (1835–95). – Far til C. P. O. *C. og Johanne *C. C. opdroges på øen Holmsland hvorfra hans forældre stammede, og hvortil de igen flyttede. Til sit 10. år undervistes han af faderen og kom derefter i almueskole om vinteren, men vogtede kreaturer om sommeren. Tretten år gammel kom han et år i realskole i Ringkøbing, senere kort tid på højskole i Staby og 1858 til Kbh. i den hensigt at blive ingeniør. Her tog han præliminæreksamen, men besluttede efter docent N. J. *Fjords råd at studere ved universitetet. Han dimitteredes fra kursus 1861, studerede fysik, fik 1865 universitetets guldmedalje for en undersøgelse af de omstændigheder der betinger dråbestørrelsen, tog 1866 magisterkonferens og ansattes derefter som assistent ved Fysisk samling på Polyteknisk læreanstalt hos professor Holten. 1873–82 var han lærer ved søofficersskolen, 1876–86 docent ved Polyteknisk læreanstalt og 1882–86 tillige docent ved landbohøjskolen. 1886–1902 var han professor i fysik ved universitetet med undervisningspligt ved Polyteknisk læreanstalt. Han har foretaget en række kortere studierejser til udlandet. – C.s videnskabelige arbejder der hovedsagelig er eksperimentale, angår fundamentale fysiske problemer som behandles ved simple apparater; ofte har de været pionerarbejder der har bragt nye grundlæggende resultater. Her skal kun de vigtigste arbejder nævnes. C.s ry grundlagdes allerede ved opdagelsen 1870 af den anomale dispersion i opløsninger af farvestoffet fuchsin, den omstændighed at dette stof (og andre stærkt farvede stoffer) bryder spektrets farver i en anden orden end den sædvanlige. 1872 konstruerede han den første vandstråleluftpumpe og skabte derved et apparat der siden bruges i ethvert laboratorium. 1873 udgav han sammen med H. *Topsoe *Krystallografisk-optiske Undersøgelser* der var belønnet med Videnskabernes selskabs guldmedalje, 1881 en undersøgelse over varmeledning hvori han angav sin ofte benyttede varmeledningsstøtte, 1883–84 undersøgelser over varmestråling med angivelse af det første absolut sorte legeme, således at han også på dette for nutidens fysik (kvanteteorien) så vigtige felt har været pioner, og endelig 1884 undersøgelser over hvide legemers optiske egenskaber hvormed hans optiske undersøgelser i det væsentlige afsluttedes. 1895 udkom en vigtig undersøgelse over luftarters strømning gennem snævre spalter (atmolyse). De senere år (1894–1917) optoges af en meget lang række undersøgelser over gnidnings- og berøringselektricitetens oprindelse der 1912 belønnedes med Ørsted-medaljen, men i øvrigt næppe har bragt resultater som står i rimeligt forhold til det me-

get store arbejde der blev nedlagt i dem. De fleste afhandlinger blev trykt i Videnskabernes Selskabs Skrifter og Oversigter og tillige på tysk.

C. var en frugtbar udfatter af videnskabelige lærebøger. 1887–89 udkom *Indledning til den matematiske Fysik* hvorved denne disciplin blev taget op ved den videregående universitetsundervisning og spiren lagdes til oprettelsen 1916 af professoratet i teoretisk fysik for Niels *Bohr. Denne bog er oversat til tysk, engelsk og russisk; den tyske oversættelse kom i flere udgaver, dog stadig stærkere omarbejdet således at C.s præg mere og mere er udvisket. 1892–94 kom *Lærebog i Fysik* (2. udg. 1903, 3. udg. 1910, 4. omarbejdede udg. ved Martin Knudsen 1915), der foruden ved universitetet og Polyteknisk læreanstalt var meget benyttet i Norge og Sverige. Af C.s populærvidenskabelige bøger må nævnes *Røntgens Straaler*, 1896 og afsnit af *Hverdagsfysik*, 1898 sammen med Poul *la Cour og K. *Prytz. C. var usædvanlig belæst ikke alene inden for sit fag og dets historie, men også på flere humanistiske områder (filosofi, æstetik, historie). Hans interesse for fysikkens historie og almene samfundsmæssige betydning har sat sig frugt i flere arbejder (*H. C. Ørsted som Naturfilosof*, 1903; *Nogle Bemærkninger om Naturvidenskabernes Betydning for vor Tid*, 1905; *Lucretius' og Descartes' Fysik i Forhold til Nutidens*, 1913; *Ludvig August Colding*, 1916).

C.s ejendommelige, stærke og åndfulde personlighed gav hans lærervirksomhed et særpræg. Hans undervisning var ikke systematisk, men prægedes af hans evne til at fremhæve det vigtigste gennem simple betragtninger og oplevedes af hans jyske lune og tonefald. Hans elementære undervisning af polyteknikere blev næppe påskønnet af alle, stillede vel også for store krav til selvarbejde, men hans videregående undervisning var mønstergyldig. Hans specialforelæsninger hvori der nedlagdes et meget stort arbejde også med de ledsagende eksperimenter var en oplevelse for alle der nærede alvorlig interesse for faget. C. indførte 1883 fysiske øvelser for polyteknikere, men overlod da han blev professor, arbejdet hermed til K. Prytz. 1889 søgte han forgæves at skaffe universitetet et fysisk laboratorium men opnåede 1903 udvidelse af Polyteknisk læreanstalts fysiske laboratorium og en større bevilling til dets udstyrelse til videnskabelig undervisning og forskning. Administrationen af denne bevilling overlod han dog til K. Prytz. C. var 1900–03 medlem af undervisningsinspektionen for de lærde skoler og fra 1887 til sin død medlem af Carlsbergfondets direktion. 1875 blev han medlem af Videnskabernes selskab, 1894. dr. med. h.c. ved Kbh.s universitet, 1896 dr. jur. i

Glasgow. Tillige var han medlem af flere udenlandske akademier. – R. 1888. DM. 1894. K.² 1907. K.¹ 1912. □ Afbildet på Krøyers mal. af Vidensk. selsk., 1898 (Vidensk. selsk.). Mal. af Jul. Paulsen, 1913 (Polyteknisk læreanstalt). To mal. af Carla Colsmann Mohr, 1917 (det ene i Inst. for teoretisk fysik). Buste af V. Bissen (Polyteknisk læreanstalt). Foto.

Kilder. C. C. i *Vor ungdom* 1920 12–25 68–76 102–20 (erindringer).

Lit. Vilh. Skovgaard-Petersen: *Slægterne Tinglev og Wiuff med kvindeliner*, 1917 46. K. Prytz i *Oversigt over det kgl. da. vidensk. selsk.s forhandl.* 1917–18 31–54. Samme i *Fysisk t.* 1918 81–90 (m. bibliografi af E. S. Johansen 90–94). Martin Knudsen i *Festskr. udg. af Kbhs univ. nov.* 1918 119–22.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

H. M. Hansen*

Christiansen, Carl Emil, 1879–1952, borgmester. * 26.3.1879 i Bellinge, † 9.3.1952 i Maribo, begr. sst. F: papirarbejder Lars Jørgen C. (1845–1933) og Karen Rasmussen (1845–1900). ~ 1° 3.5.1903 med Ulrikka Christine Nielse Eriksen, * 31.3.1880 i Fåborg, † 1906, d. af skrædder Jørgen Hulebek Berner E. (1835–97) og Nielsine Johanne Marie Christiansen (*1842). ~ 2° 20.10.1907 med Christiane Christensen, * 5.6.1883 i Vejle, † 5.9.1957, d. af bødker Uldal C. (1847–1934) og Bartholine Iversen (1852–1931).

C.s forældre der var levende optaget af den begyndende arbejderbevægelse vakte hans interesse for politiske forhold og hans solidaritet med de svage i samfundet. Efter folkeskolen kom han i typografilære på Faaborg Avis, gik i teknisk skole og arbejdede som udlært typograf i Fåborg, Bogense og Svendborg hvor han 1908–16 var faktor på Sydflens Socialdemokrat. Han deltog tidligt i ungdomspolitisk og fagligt organisationsarbejde og var i Svendborg medlem af ligningskommissionen 1908–16 og af skolekommissionen 1914–16. Han var således trænet politisk, fagligt og kommunalt da han 1916 flyttede til Maribo hvor han gjorde sin væsentligste livsgering som redaktør af Maribo Socialdemokrat til 1937 og som kommunalpolitiker. Han valgtes i byrådet 1917, var Maribos første folkevalgte borgmester 1919–21 og igen borgmester 1925–46. Som kommunalpolitiker afholdt han sig fra kostbare eksperimenter og foretrak en jævn og rolig udvikling hvorunder den sociale forsyning og hospitals- og skolevæsen forbedredes og udbyggedes og Maribo fik gymnasium. C. var formand for Maribo amts og bysygehus 1925–50 og for Maribo-Torrig-banen i dens levetid 1924–41. Hans virke rakte ud over kommunegrænsen ved opbygningen af Lollands el-forsyning og ikke

mindst i det mellemkommunale samarbejde. Han sad i bestyrelsen for Sygehusforeningen i Danmark og for Kommunernes låneforening, var formand for Kommunernes kulkontor i den vanskelige forsyningsperiode 1944–50 og medlem af Købstadforeningens bestyrelse 1936–50, dens formand 1946–50. – C. bidrog væsentligt til opbygning og konsolidering af socialdemokratiets styrke på Lolland-Falster. Han var formand for den socialdemokratiske kredsorganisation i Maribo 1917–46, for de socialdemokratiske foreninger i Lolland-Falsters stift 1931–46 og for De samvirkende lolland-falsterske arbejderorganisationer 1931–46. Han sad i hovedbestyrelsen for socialdemokratisk forbund 1923–49 og tillige i dets forretningsudvalg 1939–49. Han var tingvalgt medlem af landstinget 1936–49. C.s fasthed, indsigt, flid, sunde sans og evner som leder parret med fynsk lune gav ham en stærk position på Lolland-Falster og lå bag hans udholdende politiske arbejde for gennem reformer at udligne klasse modsætninger. □ Foto.

Gunnar Fog-Petersen: *Vor regering og rigsdag*, 1938. Købstadforen.s t. LVII, 1946 279f. Johs. [Jacobsen] i *Socialdemokraten* 26.3.1949. *Ny dag og Lolland-Falsters venstreblade* 10.3.1952.

Helge Larsen

Christiansen, Carl Peder Ostenfeld, 1887–1951, højskolelærer. * 16.3.1887 på Frbg. (Vartov), † 25.8.1951 på Ljungskile højskole ved Göteborg, Sverige, begr. i Askov. F: fysiker C. *C. (1843–1917) og Hansine Magdalene Ostenfeld (1861–1937). ~ 28.12.1919 i valgmønsterskirken i Askov med exam. faglærer Margrethe (Pip) Sofie Charlotte Appel (Margrethe *C.), * 20.8.1895 i Askov, † 1.5.1971 i Gentofte, d. af højskoleforstander Jacob *A. (1866–1931) og Ingeborg Schrøder (Ingeborg *A.) (1868–1948). – Bror til Johanne *C.

C.s barndomshjem i professorboligen ved Polyteknisk læreanstalt var på en gang præget af grundtvigsk Vartovskristendom og kontakt med tidens ypperste videnskabelige kræfter. Her mødtes jævnligt til aftensæde „de fire Γer“: faderen som var fysiker, filosofen Harald *Høffding, filologen Vilhelm *Thomsen og fysiologen Chr. *Bohr hvis humanistiske samtaler C. og søsteren Johanne C. fik lov at overvære. Frigjort fra hjemmet påvirkedes C. af andre religiøse sider, især Olfert *Ricard og også katolicismen hvor Bernhard af Clairvaux blev hans helt. Som student fra Metropolitanskolen 1905 valgte han historiestudiet hvor Kristian *Erslevs „ørneblæk for historiens indre sammenhæng, for de lange, stærke linier i samfunds- og kulturhisto-

rie" betog ham stærkere end hans stringente kildekritik. Under studietiden assisterede han på fransk den blinde Kristoffer *Nyrop i hans romanske studier. C.s videnskabelige evner var uomtvistelige, men Erslev rådede ham til at udnytte sine rige pædagogiske anlæg. Dertil blev der lejlighed da C. efter embedseksamen 1912 og en kortvarig journalistvirksomhed ved Hovedstaden 1913 blev kaldt som lærer til Askov.

I over tyve år udfoldede C. sig som historielærer her, indtil midten af 1920erne i nært samspil med Askovs andre „unge lærere“, J. Th. *Arnfred, Jens *Rosenkjær og Hans *Lund. Sammen med dem startede han 1921 tidsskriftet *Dansk Udsyn* hvoraf han var medredaktør til 1937. Den nyorientering der lå i tidsskriftets navn var hos C. forenet med betagelse af gammel kristen højskolearv, formidlet af Ingeborg og Jacob Appel, styrket ved hans ægteskab med deres datter Margrethe (kaldet Pip), også ved nært venskab med Aage *Møller. C.s historiske foredrag kunne virke som åbenbaringer. De var altid vel forberedte og anskueliggjort med farverids på tavlen. Med et folkekort over Europa trak han linier op fra folkevandringerne til samtidens storpolitiske problemer. De lange linier der udmærkede C.s historieundervisning, genspejledes i artikler i *Dansk Udsyn*, for en dels vedkommende genoptrykt i *Fortidsliv bag Nutidsstrid*, 1932 og i hans *Rids gennem Verdenshistorien*, 1933–35, samt forkortet skoleudgave *Verdenshistorien i Hovedtræk I–II*, 1937–38. Samtidig med at C. i Askovårene gik helhjertet op i skolegerningen, åben over for alle elever i foredragssalen, i studiekredsen og hjemmet tog han sig også tid til dyberegående studier, undertiden med ophold i Sydens klostre når han i perioder måtte hvile sin stemme. Han behandlede de romanske folk og Sydøsteuropa i *Verdenshistorien* fra 1866 til vore Dage (red. af Engelstoft og Nørgaard, 1922). Han oversatte, med fyldig indledning, *Bernhard af Clairvaux. Hans Liv fortalt af Samtidige og et Udvalg af hans Værker og Breve*, 1926, og skildrede *Unionsopløsningens og Kirkebruddets Tidsalder* i *Det danske Folks Historie*, 1928, genoptrykt 1941 i Schultz Danmarkshistorie.

1934 overtog C. sammen med sin hustru ledelsen af Frederiksborg højskole der 1937 arvede Grundtvigs højskoles navn og midler da dennes bygninger i Lyngby var solgt til staten. I de sytten år C. kom til at virke ved denne højskole fortsatte han som pædagog i sporet fra Askov. Elevernes arbejdshæfter fyldtes med linier, rids og farver der forbandt fortid med nutid. Skolen fik undertitlen *Dansk og Nordisk*. Det danske var i disse år truet fra syd. Da Peter *Marcussen

1933 blev leder af *Det unge grænseværn* støttede C. ivrigt denne bevægelse og var fra 1945, da den under besættelsen havde ændret navn til *Dansk-nordisk ungdomsforbund*, medredaktør af dens organer *Folkung* og *Nordisk Orientering*. I besættelsestidens oplysningsarbejde deltog C. med udsendelse af skrifterne *Dansk i tusind Aar* og *Nordisk i tusind Aar*, 1941. – Det nordiske læsen opfyldtes bogstaveligt ved tilknytning af lærere fra andre nordiske lande til skolen. Ideologisk sigte fik løsenet ved den nynordiske tanke der var fostret i Askovtiden i samhu med Jørgen *Bukdahl og Holger *Kjær: hvert af de seks nordiske folk, færing, medregnet, skulle hævde eget særpræg som vilkår for øget nordisk samvirke. I pagt hermed udtrykte C. sympati med nordmændenes sag i striden om Østgrønland i 1930erne og var talsmand for hjemsendelse af de islandske håndskrifter i det følgende årti. Det var ham en skuffelse da han i den nordiske kulturkommission hvoraf han var medlem fra dens oprettelse 1946 ikke kunne trænge igennem med forslag om vidtgående nordiske undervisningsreformer. Men det glædede ham at lærere fra hans skole tog initiativet til at oprette fælles-nordisk folkehøjskole i Kungälv 1947. Fem år før havde C. sammen med Kjær udsendt skriftet *Grundtvig, Norden og Göteborg*. Her og siden slog C. til lyd for hvad han kaldte Grundtvigs Göteborgtanke, vel var han inspireret af Grundtvigs drøm fra 1839 om „Nordens videnskabelige Forening“ men nu gjaldt det at få skabt et folkeligt arnested for de nynordiske tanker med udsyn til verden. Det sårede ham at hans syner blev mødt med skepsis såvel i danske som i svenske højskolekredse.

C.s bestyrelsesposter var vidtspændende. De rakte fra Kildeskriftselskabet over udvalget til folkeoplysningens fremme og udvalget for social litteratur til tilsynsrådet for Flensborg avis og Kristeligt Dagblads forretningsudvalg. Ved dette blad virkede han i sine senere år som lederskribent. Endvidere var han 1927–34 medlem af Askov højskoles bestyrelse og fra 1943 af bestyrelsen for højskolernes og landbrugsskolernes forening. C.s hektiske arbejdsindsats sled på hans hjerte. Ofte måtte han undervise fra sengen. Sommeren 1951 tvang helbredshensyn ham til at opgive skolen og flytte bort. Kort efter deltog han med sin hustru som gæst ved et svensk højskolelæremøde i Ljungs-kile. Ved afslutningsfesten, just som han havde taget ordet for at takke, blev han ramt af hjerteslag. Den højstemte tale havde præget hans fremtræden hele livet. Med sit vidsyn, sin indfølelse, sit retsind virkede C. vindende på sine omgivelser, også de jordbundne der ikke altid kunne følge tankernes

himmelflugt. □ Akvarel af Ludvig Find, 1926. Foto.

Helge Skovmand i Danm.s folkehøjskole, 1844–1944, 1944 210f. J. Th. Arnfred i Højskolebl. 31.8.1951 392f. Ernst J. Borup i Grundtvigs højskole, Fr.borg 1951 9–14. Roar Skovmand i Hist. t. 11.r. III, 1952 626–28. C. P. O. C. En mindebog, red. Poul Engberg og Bent A. Koch, 1952. – Papirer i Rigsark.

Roar Skovmand

Christiansen, Carl Sehested, 1868–1949, historiker, arkivar. * 8.3.1868 i Sneselev, Sorø amt, † 30.4.1949 i Ordrup, Kbh.s amt, urne på Ordrup kgd. F: lærer Jørgen Hansen C. (1840–1915) og Emma Antoinette Svarre (1841–1925). ~ 1° 21.10.1898 i Ordrup med Jensine Caroline Marie (Mea) Frederiksen, * 7.7.1873 på Frbg., † 29.8.1932 i Charlottenlund, d. af skolebestyrer, senere tit. professor H. C. *F. (1840–1921) og Fanny F. E. Hansen (1843–1909). ~ 2° 8.9.1933 i Kbh. (Jak.) med statsaut. sygeplejerske Johanne Larsen, * 17.1.1901 på Vejlegård, Vejle sg., Svendborg amt, d. af proprietær, skatterådsformand Jacob Cornelius L. (1860–1935) og Sidsel Marie Hansen (1860–1952).

C. blev 1887 student fra Sorø og 1893 cand. mag. med historie som hovedfag. 1894–1913 virkede han som lærer ved Ordrup latin- og realskole. 1898 knyttedes han til Rigsarkivet som assistent, 1912 blev han arkivsekretær og 1924–38 var han arkivar. Han var meget aktiv i organisationsarbejde; således var han 1917–21 og 1928–32 formand for arkivarforeningen. Desuden var han 1928–32 formand for Organisationen af fagligt uddannede tjenestemænd ved statens arkiver, biblioteker og museer. 1893 fik han universitetets guldmedalje i germansk filologi. Som historiker var hans foretrukne studieområde den finansielle historie i den ældre enevælde. 1902 offentliggjorde han i *Historisk Tidsskrift* en afhandling om *Den store Revisionskommission og dens Forløbere*. Heri behandlede han det væsentlige spørgsmål om opgøret med de store statskreditorer under Christian V. Hovedvægten ligger dog ensidigt på finansielle og administrative forhold som egentlig ikke sættes ind i bredere politiske og socioøkonomiske sammenhænge. De samme begrænsninger gælder C.s hovedværk, *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger I–II*, 1908–22, og var medvirkende til at I. bind forkastedes som disputats. Lider C.s store finanshistorie videnskabeligt set af visse brist har den betydelig værdi som håndbog og som introduktion til finansarkivalierne. I sit otium (1941) udgav C. som resultatet af sine undersøgelser over den danske befolknings skatteevne i sidste del af 1600-tallet bogen

Formuesforhold i Danmark under de første Enevoldskonger 1660–1700. Også her er et meget stort regnskabsmateriale gennemgået, men de samme svagheder som kendetegner C.s tidligere værker gør sig også gældende her omend værket indeholder væsentlige oplysninger om formuefordelingen og formuebevægelserne i den pågældende periode. Fra C.s hånd foreligger desuden en række mindre afhandlinger om landsbypræster, herremænd og herregårdsforpagteres økonomiske forhold i Hald og Skivehus amter i slutningen af 1600-tallet. I sine sidste år forlod C. de finans- og formuehistoriske studier der havde beskæftiget ham en menneskealder for at fortsætte L. Laursens store udgave af Danmark-Norges traktater 1523–1750 hvoraf han inden sin død fik udgivet to bind omfattende perioden 1694–1700 (1948–49). C. blev 1935 medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og 1936–40 var han selskabets kasserer. – R. 1932. □ Foto.

C. O. Bøggild-Andersen i Hist. t. 11.r. III, 1950–52 317–19. – Papirer i Rigsark. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Steffen Heiberg

Christiansen, Jens Carl Christian Marinus, 1895–1963, fiskeriminister, politiker. * 14.9.1895 i Kankbølle, Hjortshøj sg., Randers amt, † 6.2.1963 på Bispebjerg hosp., Kbh., begr. sst. (Vestre). F: smed Jens Peder C. (1863–1927) og Maren Andersen (1873–1957). ~ 18.11.1922 i Ormslev, Århus amt med Emma Elisa Kirstine Sørensen * 23.3.1899 i Århus, d. af gasværksarbejder Niels S. (1851–1906) og Elise Pedersen (1862–1951).

Som lærling på Frichs fabrikker i Århus blev C. et ivrigt medlem både af socialdemokratisk ungdomsforening og af den begyndende lærlingebevægelse, og disse interesser kølnedes ikke efter at han 1916 var blevet udlært maskinarbejder. Da verdensbegivenhederne de følgende år fremkaldte så stærke brydninger inden for det socialdemokratiske (lands-) ungdomsforbund at dette 1919 sprængtes, stod C. på den partitro side, og i spidsen for et mindretal af hovedbestyrelsen udtrådte han ved nytår 1920 og tog initiativet til dannelsen af en ny ungdomsbevægelse: Danmarks socialdemokratiske ungdom. Som D.s.U.s første formand 1920–27 kunne han med økonomisk støtte fra partiet helt hellige sig agitations- og organisationsarbejdet; han arrangerede lands- og internationale ungdomsstævner, gav bevægelsen et mere positivt, oplysningsbetonet indhold og lagde et solidt grundlag for D.s.U.s fortsatte vækst. Som medlem af socialdemokrati-

ets hovedbestyrelse kom C. 1922 med i det fællesudvalg der forberedte oprettelsen af Arbejdernes oplysningsforbund og sad i dettes bestyrelse fra 1924 til han 1927 blev sekretær for oplysningsudvalget i Århus. 1929–30 var han medlem af Århus byråd, men valgtes 1930 til forretningsfører for Arbejdernes oplysningsforbund og flyttede nu til Kbh. Inden for AOF førte han de af Harald *Jensen optrukne linier videre, og på flere områder prægede han den fortsatte udvikling ret selvstændigt, indtil 1947 som sekretær og fra 1949 som formand. Filmen blev i stor udstrækning taget i anvendelse og en bogkreds, en brevskele, en kunstforening knyttet til AOF. Han gav stødet til oprettelsen af Studiekredscentralen i Århus i 1939 og til dannelsen af Dansk folkeoplysnings samråd 1941. Som et bidrag til højnelser af niveauet i foreningslivet skrev han nogle mindre bøger *Arbejderfester*, 1932 og senere udg., grundbogen *Organisationskundskab*, 1933 og senere udg., *Dirigenten*, 1939, *Tillidsmandskundskab*, 1950 og i samarbejde med Hans (Hedtoft-)Hansen *Haandbog i socialdemokratisk Ungdomsarbejde*, 1927 og senere udg. C. blev 1924 opstillet som folketingskandidat i Odderkredsen og rykkede 1932 ved Martin *Simonsens overgang til landstinget ind i folketinget. 1935 blev han opstillet og valgt i Frederikshavnskredsen hvor han valgtes til sin død. I folketinget var han ordfører bl. a. ved behandlingen af biblioteksloven, højskoleloven, biografløven, loven om Den kulturelle fond og en række fiskerilove. I ministeriet Hedtoft I 1947–50 var han fiskeriminister, og samme post havde han i ministeriet Hedtoft II og H. C. Hansen I 1953–1957. C. var den første fiskeriminister og gennemførte en solid ledelse af ministeriet; men hans interesse og styrke lå i arbejdet for det kulturelle liv hvor han virkede roligt og støt, levende op til det navn han blev kendt under: Christian Kultur. Han var med i næsten alt hvor partiet organiserede kulturarbejde eller skulle sikre sig indflydelse på de kulturelle aktiviteter: Arbejdernes radioforbund, fmd. for Roskilde højskole, undervisningsministeriets forfatterudvalg 1935–47, filmrådet 1938–47, radioens programudvalg 1958–63 m.m. Han var endvidere medlem af redaktionerne af tidsskrifterne „Socialisten“ og „Arbejderhøjskolen“. □Granitbuste af Aug. Keil, 1932. Foto.

Hans Hansen i Rød ungdom, 1927 nov. 83. Hans Hansen i 10 års kamp for ungdom og socialisme, 1932 47f. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 89f. Verdens gang IV, 1950 160. Borgere i byens råd, red. Ole Degn og Vagn Dybdahl, 1968 53f. De danske ministerier 1929–1953, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Christiansen, Christian Sophus, 1865–1919, kommunalpolitiker, borgmester. * 17.7.1865 i Kbh. (Trin.), † 13.6.1919 sst., begr. sst. (Vestre). F: snedkervend Rasmus C. (1825–80) og Olivia Augusta Christine Borch (1839–1919). ~ 6.11. 1891 i Kbh. (b.v.) med Hedevig Sophie Christine Lauritzen, * 18.12.1865 i Døllefjelde sg., Maribo amt, † 31.3.1950 i Kbh., d. af skrædder Lars Herman L. (1822–1914) og Emma Martha Strena Thuge (1830–1916).

C. blev udlært som møbelsnedker i Kbh. 1884 og gik energisk ind i det faglige organisationsarbejde. 1885 blev han medlem af bestyrelsen for Snedkernes og stølemagernes fagforening hvis formand han var 1893–98. 1898–1901 var han forretningsfører for Snedkerforbundet i Danmark. 1896 udarbejdede han sammen med en kollega fagets første priskurant for møbelarbejde. Under den store arbejdskamp 1899 spillede han en fremtrædende rolle. 1901–10 var han snedkermester i Kbh. 1910–17 var han forretningsfører for den socialdemokratiske presse, efter at han i en årrække havde været et virksomt medlem af Social-Demokratens kontrahentforsamling og kontrolkomité. 1902–17 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, fra 1903 ordfører for dettes budgetudvalg og fra 1913 forsamlingens formand. Da der 1917 blev oprettet en ny (5.) afdeling under magistraten (for belysningsvæsenet, vandforsyningen, sporvejene, kørsel o.a.) blev C. denne afdelings første borgmester. Han kom imidlertid kun til at beklæde posten til 1919, da han døde. Han var en praktisk mand, og selv om han i en debat kunne virke sarkastisk og udfordrende, var han dog først og fremmest en god forhandler med evne til at udjævne modsætninger. Han havde et godt forhold til sine medarbejdere. I det daglige kunne han virke alvorlig og tillukket, men ved festlige lejligheder var han ikke bange for at give et nummer og synge de gamle naver-viser.

□Karikatur af Jensenius, 1918 (Fr.borg). Posthumt mal. af Aksel Jørgensen (Kbh.s rådhus). Foto (sst.).

Socialdemokraten 14.6.1919. Snedkerforbundets fagbl. 1919, nr. 4 13f. Forbundet, juli 1919 159f. Absalon, 1919 173f. P. Møller: Kbh.s bystyre gennem 300 år II, 1967.

Sigurd Jensen (Oluf Bertolt)

Christiansen, Christian Aagaard, 1884–1955, musiker. * 20.12.1884 i Hillerød, † 19.2.1955 på Skt. Elisabeths hosp., Kbh., begr. i Hillerød. F: musiker Niels C. (1847–90) og Mine Christine Larsen Aagaard (1857–1915). Ugift.

C. begyndte som barn at spille violin (hos faderen) og fik samtidig undervisning i klaver, fra

1901 hos Otto *Malling. 1902–04 gik han på konservatoriet hvor han undervistes i klaver af Th. Wolfgang-Hansen, i violin af Georg *Høeberg, i teori, komposition og orgel af Otto Malling; 1904 tog han afgangseksamen og organisteksamen fra konservatoriet. Efter en studierejse til Berlin 1905 og debutkoncert 1906 som klaverspiller i Kbh. ansattes han som lærer ved konservatoriet i klaverspil 1906, fik allerede n.å. orlov og studerede på ny i Berlin 1907–08; denne gang hos R. M. Breithaupt hvis metode (den Carreño-Breithauptske) han indførte i Danmark. Efter hjemkomsten 1909 ansattes han som operarepetitør ved Det kgl. teater 1911–15, 1919 blev han organist og kantor ved Jesuskirken i Valby, fra 1927 ved Frederikskirken (Marmorkirken) i Kbh. Samtidig med sin virksomhed ved konservatoriet deltog han fra 1931 i konservatoriets ledelse som medlem af bestyrelsen, som direktør 1947–53, professor 1949. Tidligt foretog C. koncertrejser, 1907 turné (akkompagnator og solist) med Vilhelm *Herold i den danske provins, 1908 med den hollandske sangerinde Tilly Koenen i Tyskland, Rusland og Skandinavien, i 1920'erne koncerterede han i Wien, Berlin, Paris og Oslo hvor han især spillede Carl Nielsenske kompositioner og i høj grad bidrog til at gøre dennes værker kendt; desuden har han spillet ved Det internationale selskab for ny musiks koncerter i Salzburg og været på turné med Emil *Telmányi i Spanien. Talrige koncerter har han givet i Kbh. hvor han var lige skattet som akkompagnator, solist og kammermusiker (trio-litteratur med Gerh. Rafn og Telmányi, sonatelitteratur med Thorvald Nielsen). Som dirigent optrådte han på Det kgl. teater 1913 og i Musikforeningen 1927. C. debuterede som komponist 1905 med en kantate ved konservatoriets indvielse af dets nye bygning; ved sin debutkoncert spillede han en egen klaversonate; han har desuden komponeret en violinsonate 1910 og sange; til disse ældre værker kommer et helt moderne: en koncert for kammerorkester, 1933. Hans kompositioner er ofte præget af en nænsom og inderlig tone. Som klaverspiller var C. en af tidens ypperste, teknisk overlegen, i besiddelse af en egen kunstnerisk selvdisciplin og sjælden stilfølelse; hans gengivelse, ikke mindst af de værker, der stod hans hjerte særligt nær: Bachs, Mozarts og mange moderne, var befriende ved sin musikermæssige sikkerhed, helt i pagt med værkernes teknik og ånd og vidnede om en højt udviklet evne for indføling i vidt forskellige tidsaldres kunst. – Det offentlige musiklivs praktiske spørgsmål har C. på flere måder vist sin interesse; han var i bestyrelsen for Dansk tonekunstnerforening 1920–23, formand for Forenin-

gen for Ny musik 1923–26 og sad i Det unge tonekunstnerselskabs bestyrelse 1930–34; 1934 indtrådte han i ledelsen af Dansk organist og kantor samfund. □Mal. af Karen Trier Frederiksen, udst. 1942. Tegn. af Otto Christensen, 1954 (Fr.borg). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXVIII, 1944 122–30. – Thv. Nielsen i Det kgl. da. musikkonservatoriums årsskr. 1954 5–7. Axel Kjerulf i Politiken 21.2.1955. F. Høffding sst. s.d. Hans Voigt i Socialdemokraten s.d.

*Erik Abrahamsen**

Christiansen, Christian Andreas, 1780–1831, grosserer. * 13.5.1780 i Flensborg, † 11.9.1831 på Lehmkuhlen ved Preetz, begr. i Flensborg. F: grosserer Andres (Andreas) C. (1743–1811) og Maria Catharina Andersen (1747–1813). ~ 17.5.1805 i Flensborg (Nic.) med Rahel Jeanette Kuhlenkampff, * 25.5.1784 i Celle, † 12.5.1867 i Flensborg, d. af købmand Jean Hermann K. og Madeleine Rahel Gabain († 1795 el. 96). – Far til Andreas *C.

Under C.s ledelse (1811–31) fæstnedes og øgedes det rige handelshus Andreas C.s anseelse i Flensborg. Han var et handelsgeni og havde kærlighed til sin by. 1813 gjorde han sig fortjent ved anlægget af Flensborgs første egentlige kirkegård. Årene igennem bidrog han rundhåndet til byens forskønnelse. Da han 1820 overtog købmand Stuhrs besiddelser og have som han forenede med „C.s engelske have“, skabte han en storslået park på hele vestsiden af byens sydlige del. 1826 købte han det holstenske gods Lehmkuhlen hvor han opholdt sig da han døde. Hans enke (af fransk Huguenotslægt) afhændede godset 1842 for helt at slå sig ned i Flensborg. Her dannede „Tante Agent“ et strålende midtpunkt for de toneangivende kredses selskabelighed. Både før og under treårskrigen optrådte hun og hendes familie dansk-patriotisk. – Kgl. agent. □Miniature, nu tilintetgjort. Mal. af C. A. Jensen, 1817.

P. Rivesell: Versuch einer Beschreibung der Stadt Flensburg, Altona 1817 270 274 316. A. C. C. Holdt: Flensburg früher und jetzt, Flensburg 1884 64–69. Dortha Baumann i Sonderjyske årbøger, 1926 214–17.

*H. F. Petersen**

Christiansen, Arne Einar, 1861–1939, forfatter. * 20.7.1861 i Kbh. (Holmens), † 25.9.1939 i Kbh., urne på Hellebæk kgd. F: løjtnant, senere kommandør Asmus Eduard C. (1831–84) og Karen Margrethe (Kamma) Hvidt (1837–1924). Ugift. – Bror til Viggo *C.

De ydre begivenheder i C.s liv samler sig omkring det sted der også skulle blive brændpunktet for hans forfattervirksomhed: teatret. Efter at

være blevet student 1878 fra Metropolitanskolen tog han, mere tilskyndet af andre end af egen fri vilje, fat på det teologiske studium. At blive præst lå ham fra begyndelsen fjernet; allerede som student debuterede han på Det kgl. teater (1880) med sit første skuespil *Lindows Børn* og efter at have afsluttet studierne med embedseksamen 1886 foretog han en halvandenårig rejse der førte ham langt ud over de sædvanlige dannelsesveje, helt til Egypten og Palæstina. Efter hjemkomsten til Kbh. beskæftigede han sig med lærervirksomhed, litterær journalistik og sit dramatiske forfatterskab. (1936 udsendte han *Litteraturkritik fra Halvfemserne*, 1938 *Teaterkritik fra Halvfemserne*). Som journalist ydede han sin største indsats som redaktør af *Illustreret Tiden* (1892–99). Han samlede en af partierne uafhængig skare om sit blad – bl.a. Vald. *Vedel og Vilh. *Andersen – og holdt en kultiveret linie med klog forståelse af det traditionelle og åbent blik for det smagfuldt-nye. Hans ledelse af *Det kgl. teater* i tiåret 1899–1909 blev ført efter de samme linier. Udadtill anlagde han en klog og behersket politik over for rigsdagen der aldrig blandede sig så lidt i teatrets anliggender som i hans direktørtid, og indadtill forstod han at skabe orden og sætte sig i respekt. Hans kunstneriske linie forbandt som hans redaktionelle på en smagfuld måde det traditionelle med det nye. Han skabte en række klassikerforestillinger – især Holberg- og Shakespeareremførelser – og indførte som nye navne i dansk teater Tolstoj og Gorki. Tre år efter afgang fra nationalscenen blev han meddirektør for Folketeatret, en stilling han beklædte til 1924. I hele denne lange årrække sørgede han for at indflette lodige forestillinger mellem de lettere ting, hans vekslende meddirektører måtte sætte op af hensyn til den ikke-statsunderstøttede scenes økonomi. På Folketeatret blev også hans senere skuespil opført. Afslutningen på C.s direkte tilknytning til dansk teater blev perioden 1931–33, da han over 70 år gammel var kunstnerisk konsulent og iscenesætter for Det kgl. teater.

C. har således i flere perioder gjort en stor og aktiv indsats i dansk teater, men det er dog især gennem sit forfatterskab han har tilført skuepladsen værdier. Kun den kongelige direktørtid medførte en forbigående afbrydelse i hans flittige produktion som med operatekster løber op til omkring tredive bind. Fra det kultiverede hjem søgte han til læsningen og teatret, og da han selv skulle give sit bidrag til litteraturen og dramatikken fandt han lige så selvfølgelig tilbage til hjemmet og dets tone. Hans første dramaer bringer essensen af den fine og stilfærdige københavnerkultur som havde sin blomstring i 80erne

og 90erne. I den har han sine rødder og hvor han går ud over den, er det ikke for at søge et nyere samtidsstof eller andre kulturkredse, men for at søge ind i refleksionens og eftertankens fra virkeligheden frigjorte sfære. Hans digtning falder derfor ad to meget tydeligt adskilte linier: den borgerlige og realistiske som henter sit stof fra familiekredsen og det kultiverede Kbh. tæt omkring den, og den „romantisk“-spekulative som søger de uvirkelige, konstruerede kredse og områder for så uafhængigt som muligt at kunne reflektere over sit sjælelige – og absolut ikke sociale – problem. Den første række åbnedes med *Lindows Børn*, trykt 1881, og inden for samme miljø, embedsklassen og det højere borgerskab, udspilles stykkerne *En Egoist*, 1882, *Frøken Bodil og hendes Broder*, 1888, *Generationer*, 1889, *Annette*, 1893, *Mellem Brødre*, 1896 og *Modne Mænd*, 1897. Til denne retning slutter sig også senere dramaer fra direktørtiden på Folketeatret *Manden paa Højriis*, 1915, *Onkel Stephan*, 1916, *Skyldige i Kærlighed*, 1921, *Charites Portræt*, 1922 o.fl. I disse borgerlige skuespil, der i teknik udspringer af det Ibsenske drama, forsvares C. – i det første med tydelig adresse til Et Dukkehjem – slægtssammenholdet og den traditionsrige familiekultur over for samtiden der også i tendens havde lært af Ibsen. Selv i sit realistiske drama peger C. således bort fra tendensskuespillets radikalisme, og ganske naturligt fulgte han derfor udviklingen i tiden og åbnede den anden linie i sit forfatterskab med *Nero*, 1885. Dette og de følgende skuespil *Broder Rus*, 1888, *Peter Plus*, 1890 og *Letizia*, 1891 er nyromantiske dramaer: historiske i emnevalg og for det meste i Drachmannske vers. Det sidste drama er utvivlsomt C.s betydeligste digterværk, men ikke så intimt som de følgende refleksionsdramaer. Denne „intime“ række omfatter *Cosmos*, 1897 der i formen har lært af Tolstoj, *Fædreland*, 1910 og *Thronfølger*, 1913, de handler alle om den ensommes smerte over at være uforstået. Den publikumsgunst der har fulgt hans sceniske værker har ikke strakt sig til digtene *Mine Sange*, 1896 og *Digte*, 1927, mens hans romaner har haft en vis overlevelseskraft. Betydeligst er den store slægtshistorie *Ottilie*, 1925. Heri samt i de psykologiske romaner *Joppe. En ung Kvindes Historie*, 1889 og *Hjarl. En Ungdoms Historie*, 1894 skildres indgående den københavnske velstående overklasse, C. havde førstehåndskendskab til. Fra hans senere år stammer fortællingerne *Mødre*, 1935, den historiske *Saltvandspræsten*, 1936 og de reflekterende, essayistiske breve i *Fra Skriftestolen*, 1938. Et supplement til hans selvbiografiske skildringer findes i erindringerne *Nogle Træk af mit Liv og af dansk Teaters Hi-*

storie. 1930, fortsat med *Det kongelige Teaters Skæbneaar 1931–35*. 1935 der begge er af stor vigtighed for studiet af dansk teater. – C. var ejer af en af sin tids fineste bogsamlinger, beskrevet i essayene *Om at samle paa Bøger*. 1939. – Tit. professor 1909. R. 1903. DM. 1922. □Træsnit 1896. Mal. af Brita Barnekow, 1898. Træsnit 1899. Mal. af V. Irminger, 1928 (Fr.borg). Tegn. af Marie Christensen f. Bache. Tegn. af Finn Bentsen, 1930 (Kgl. bibl.). Foto.

Kilder. E.C. i Årbog for bogvenner III, 1919 1–8. E.C.: Nogle træk af mit liv, 1930. E.C.: Om at samle på bøger samt causeri om mine bøger og mig selv, 1939 (m. bibliografi ved Peter Christiansen).

Lit. III. tid. 26.9.1909. Berl. tid. 9.12.1918. E. Munksgaard i Årbog for bogvenner VII, 1923 160–64. Axel Broe i Tilskueren, 1936 II 19–26. Henning Kehler: Ud af trediverne, 1940 112–17. K. F. Plesner: Gode klerke, 1944 151–55. J. Kistrup i Berl. tid. 15.7.1961.

Papirer på Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet. *Uffe Andreassen (Hakon Stangerup)*

Christiansen, Johan Ernst, 1877–1941, redaktør. * 10.9.1877 i Vejebak, Bov sg., † 26.2.1941 i Flensborg, begr. sst. (Fredshøjens kgd.). F: landpost, senere postkonduktør Johan Ernst C. (1840–1903) og Gunder Marie Lassen (1847–1919). ~ 7.5.1904 i Flensborg (Danske k.) med Julie Cecilie Knudine Lieb, * 16.4.1883 i Flensborg, † 30.8.1940 sst., d. af bogholder, senere prokurist Vilhelm Peter Frederik Christian L. (1858–1918) og Cecilie Knudine Nicolaisen (1860–1938).

C. fik sin skolegang i Jørgensby tyske borgerskole i Flensborg, men sin nationale påvirkning fik han gennem sit danske hjem og ved dansk læsning. I skolen høstede han megen ros for sine stile, og det nærede forfatterdrømme. I efteråret 1892 fik han, endnu ikke konfirmeret, arbejde på Flensborg Avis' kontor som korrekturlæser m.m. og blev marts 1893 redaktionslærling. Redaktør J. *Jessen fattede snart interesse for ham, læste fransk og latin med ham og betroede ham mere og mere arbejde, så han efterhånden voksede ind i en redaktionsekretærs stilling. Som han politisk prægedes af Jessens syn, således påvirkedes også hans oprindeligt fantasifulde og følelsesbetonede sprog af Jessens krav om korthed, klarhed og fyndighed. Da Jessen 1901 blev rigsdagsmand begyndte C. lejlighedsvis at skrive de politiske ledere, og han var da så stærkt præget af Jessen at hans artikler ofte opfattedes som skrevet af denne selv. 1906 tilbød Dybbøl-Postens bestyrelse ham redaktørstillingen ved bladet, da J. Moldt ønskede at trække sig tilbage, og han modtog tilbudet. Men inden han skulle tiltræde stillingen, døde Jessen, og 29 år gammel måtte han nu overtage stillingen som leder af Sønder-

jyllands førende danske blad. Det lykkedes ham at løfte arven både journalistisk og politisk. Bladets fremgang fortsatte og Jessens proteststandpunkt hævdedes med skarphed og styrke under de hårde indre brydninger, danskheden gennemlevede i disse år. Da Flensborg amt ramtes af foreningslovens sprogbestemmelser 1908 tog C. initiativet til at få dannet en dansk foredragsforening for amtet, men myndighederne greb ind, og organisationsformen måtte ændres før det lykkedes at få arbejdet videreført. Ved krigens begyndelse var C. blandt de fængslede. Sept. 1916 indkaldtes han som artillerist, blev efter en sygdomstid armeringsoldat og kom først hjem midt i dec.1918. Han vendte sig straks mod den af H. P. Hanssen og vælgerforeningens flertal fastlagte grænsepolitik der forudså, at der skulle stemmes Nordslesvig under ét, mens afstemningen skulle være kommunevis i de tilstødende distrikter. Hans standpunkt var, at en linie Slien-Dannevirke-Frederiksstad ville give en fuldt retsfærdig grænse gerne uden afstemning. Han måtte acceptere de givne forhold, men han arbejdede ufortrødent for at få omstødt det vedtagne afstemningsgrundlag. Han støttede ubetinget Dannevirkebevægelsens udsendelse i Paris, Ionas Collin, og han ville ikke nøjes med bestræbelser der alene sigtede på at få Flensborg til Danmark. Da grænsestriden blev skærpet maj 1919, da dr. Collins aktioner havde fået fredskonferencen til også at fastsætte afstemning i en 3. zone, var C. hovedordføreren for krav om dansk aktivitet i 3. zone, og da denne zone i den endelige fredstraktat blev slettet, kæmpede han ivrigt for i al fald at få 3. zone rømmet for tysk militær og administration.

I efteråret 1919 var han en af de ledende i forsøget på at give H. P. Hanssen et mistillidsvotum i vælgerforeningens tilsynsråd, hvorved regeringen Zahle kunne rammes. Okt. 1919 blev han en af de tekniske rådgivere for den internationale kommission. Som medlem af det mellemslesvigske udvalg var han førende i det danske arbejde forud for afstemningen i 2. zone. Dens bitert skuffende resultat lammede ikke hans handlekraft. Dagen efter afstemningen rejste han til Kbh. hvor han ved sin ankomst blev genstand for stormende hyldest og båret i guldstol til Amalienborg. Han virkede for trods alt at få Flensborg med til Danmark. I maj var han medlem af den mellemslesvigske delegation der sendtes til London og Paris for at opnå 2. zones internationalisering. Efter grænsedragningen fortsatte C. den nationale kamp „på de nye kendsgerningers grund“, idet han gik ind for et samarbejde mellem de grænsepolitiske lejre syd og nord for grænsen. Ved oprettelsen af Grænse-

Christiansen, Ernst

foreningen 1920 spillede han den ledende rolle. Flensborg Avis kom ud for store vanskeligheder i mellemkrigstiden, og Ernst Christiansen følte sig hårdt trængt, ikke mindst da nationalsocialismen kom til magten, og dens lokale ledere håbede at kunne gøre det helt af med danskheden i Flensborg.

Maj 1940 blev C. fjernet fra posten som redaktør af Flensborg Avis og han fik forbud mod at skrive. Foranledningen hertil var den nekrolog han 6.5. skrev over bladets unge Tønder-redaktør Viggo Lausten der 3. maj var blevet arresteret af Gestapo og indsat i Kastellet hvor han døde under ubekendte omstændigheder. For de stærkt nationale kredse var C. „Manden i Flensborg“, som Kaj Munk havde benævnt ham. – Om sine krigsoplevelser skrev han *Du kan, du maa og skal!*, 1923; om grænsekampens kår romanen *Gretes Kamp*, 1927. □Mal. af H. Slott-Møller, 1921 (Flensborghus). Buste af Astrid Noack, ca. 1934 (Fr.borg). Foto.

E.C.: Dagbogsoptegn. i Slesvig delt, red. L. P. Christensen, 1922 235–300. E.C.: *Du kan, du må og skal!*, 1923. – [Vilh. la Cour] i Grænsevagten, 1926 1–5. A. Tardieu og Fr. v. Jessen: Slesvig på fredskonferencen, 1926 37f 44ff. Sydslesvig i dag, red. G. K. Brøndsted, 1955–56 150 175 331 344 347 362 364 377 537 617 628. J. Kronika i Flensborg avis 1869–1969, red. P. Kürstein, 1969 197–312.

Troels Fink (Hans Lund)

Christiansen, Ernst Valdemar, 1891–1974, minister uden portefølje, politiker. * 28.3.1891 i Roskilde, † 4.12.1974 i Kbh., urne på Ass. kgd. F: farveribestyrelse Jens Christian Ludvig C. (1858–1926) og Birthe Marie Christensen (1849–1922). ~1° med Anna Marie Larsen, * 27.8.1889 i Havdrup sg., † 30.5.1929 i Kbh., d. af indsidder Lars L. († 1902) og Karen Marie Andersen. ~2° 7.7.1934 med Else Erikka Hansine Jensen, * 25.10.1901 i Kbh., d. af vognmand Hans Jørgen J. (1872–1944) og Johanne Ljunggren (1868–1950).

C. blev uddannet som typograf i sin fødeby, og straks efter udstået læretid i 1910 kom han med i ledelsen af både den lokale fagforening og en nyoprettet afdeling af Socialistisk ungdomsforbund (SUF), socialdemokratiets ungdomsbevægelse. Efter soldatertiden blev han 1913 landsformand og forretningsfører for det stærkt voksende SUF. I verdenskrig radikaliserede stærkt ungdomsbevægelsen mens moderpartiet mere og mere sluttede op i det politiske system symboliseret ved Staunings indtræden i regeringen 1916. SUF dyrkede i disse år snævre kontakter med stedse mere radikale ungdomsbevægelser ude i Europa, og på hjemmefronten vendte man sig mod sikringsstyrkens fortsatte indkaldelse. I

1919 tilspidsedes situationen da SUF stillede krav om at socialdemokratiet skulle bryde forbindelsen med regeringen; resultatet blev på partikongressen 1919 at partiet afbrød forbindelsen med SUF som derefter opløstes. Store dele af ungdomsbevægelsen dannede en ny og partitro organisation – DSU – mens C. sammen med en talstærk fløj startede Danmarks venstresocialistiske parti.

C. blev formand for det nye parti der 1920 tog navneforandring til Danmarks kommunistiske parti og fortsatte som sådan til 1926; i samme periode var C. redaktør af partiets blade. Selv om partiet fik opslutning fra andre oppositionelle grupper nåede det ikke nogen betragtelig størrelse (1924 6.219 stemmer, 1926 5.678) og var bestandig kendetegnet af stærke indre brydninger hvorunder det kneb for C. at affinde sig med Moskvas direktiver. Han havde godtnok allerede fra sit første besøg i Moskva 1918 gode forbindelser i Komintern; men de gav ham alligevel ikke mulighed for at få direktiverne afpasset efter danske forhold. Efter kongressen 1926 var C. redaktør af Arbejderbladet. Året efter fik han imidlertid tilbud om at blive ansat i Sovjetunionens handelsrepræsentation i København, og træt af partiarbejdet tog han imod stillingen som han forlod 1930. Dette år søgte han nemlig sammen med en række tidligere SUF-kammerater der også var blevet DKPer tilbage i socialdemokratiet.

Det var navnlig fagforeningsledere med typografen Sigvald *Hellberg i spidsen der bl.a. var kommet i konflikt med DKP som efter Moskva-parolen gang på gang søgte at etablere strejker uden om fagbevægelsen. Efter nogle ret vanskelige forhandlinger blev gruppen optaget i socialdemokratiet, og der fulgte nu en række rolige arbejdsår for C. 1931 kom han til „Social-Demokraten“ hvor han navnlig arbejdede med komunalstof, samtidig kom han i ledelsen for Arbejdernes radioforbund (formand 1953–66) der 1940–55 og 1957–63 satte ham ind som medlem af radiatorådet og dettes programudvalg. En egentlig politisk post fik C. som landstingsmand 1947–53, ligeledes fra 1947 var han jævnligt medlem af FN-delegationen (1955–60 som formand) ligesom han 1950–55 var medlem af Europarådet. 1955 blev C. ganske overraskende – også for ham selv – optaget som minister uden portefølje i ministeriet H. C. Hansen I. Han fik den særlige opgave at aflaste H. C. Hansen i udenrigsministerarbejdet. C.s store kundskaber, politiske erfaring og sikre beherskelse af fremmedsprog gjorde ham velegnet til posten som han måtte forlade ved trekantregeringens dannelse 1957.

C. var ikke nogen fremragende agitator selv om han var og mere og mere blev en sleben taler. Hans styrke lå i det organisatoriske arbejde, hans flid og veludviklede tæft for bevægelser og standpunkter i en forsamlng. Det var ikke de egenskaber der blev kaldt på da han var kommunistpartiets formand, men de gjorde ham til et indflydelsesrigt medlem af radioledelsen med en særlig interesse for det oplysende arbejde mens han ofte var kritisk eller kold over for de kunstneriske indslag. Også C.s mange bøger er præget af soliditet; men de er ikke, selv når emnet kunne opfordre til det, meget medrivende. Før 2. verdenskrig kom *Fra Lenin til Stalin*, 1936, og *Amerika*, 1939. Efter krigen var C. medredaktør af flere bøger om radioen: *Radioen under Krigen*, 1945, *Statsradiofonien 1925–50*, 1950, og *40 år radio og TV*, 1965, ligesom han stod for flere jubilæumsskrifter fra arbejderbevægelsen: *En stjernevogt kørte ud*, 1952 (om bryggeriet Stjernen), *Smede før og nu*, 1963, og *Blikkenslagene gennem 75 år*, 1965. Brederne i emnet var *Arbejderne og socialismen*, 1953 der giver en velfunderet og klar oversigt over de socialistiske ideers og arbejderbevægelsens udvikling verden over. Mere selvstændig er C.s store skildring af tiden 1901–24 i socialdemokratiets partihistorie „En bygning vi rejser“ I og II, 1954–55 hvori mod erindringerne – *men det gik anderledes*, 1960 er mindre givende i hvert fald for tiden efter 1919. □Foto.

E.C.: – men det gik anderledes, 1960 (selvbiografi). – Karl Kilbom: Cirkeln slutes, Sth. 1955. Bent Hansen i Aktuelt 9.12.1974. DR 50, red. Roar Skovmand, 1975. John Bech Thomsen i Historievidenskab, 1976, nr. 8 77–86. Jens Christensen sst. 87–128.

Vagn Dybdahl

Christiansen, Godtfred Kirk, se **Kirk Christiansen, Godtfred**

Christiansen, Hakon Marius, 1893–1960, direktør i Det østasiatiske kompagni. * 23.1.1893 i Vallekilde, † 20.9.1960 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). F: sadelmager Jens Peter C. (1869–1941) og Karen Marie Blytgen (1870–1943). ~ 1913 med Julie Johanne Heyn, * 2.3.1886 i Væggerløse, Falster, † 15.11.1964 på Frbg., d. af skomager, musiker Johan Borger H. (1859–1930) og Hanne Petra Rasmussen (1860–1940).

Efter endt realeksamen blev C. 1908 ansat i Det Østasiatiske Kompagni og uddannedes i kompagniets kontrolafdeling. I sin fritid tog han først studentereksamen (1914) og senere, da I. verdenskrig hindrede hans udsendelse til tjeneste ved en af ØKs filialer, gik han på handels-skole samt læste jura og statsvidenskab uden dog

at afslutte studierne med en eksamen. Efter verdenskrigens ophør deltog C. i opbygningen af ØKs organisation i Østeuropa og genoptagelsen af emigrantsfarten mellem Balticum og Amerika. Han tilbragte megen tid på rejser i Polen, Tjekkoslovakiet, Rumænien og de baltiske stater, ligesom han opholdt sig et halvt år i Moskva for at skaffe viden om forholdene i og handelsmulighederne med det nye Sovjetrusland.

1924 blev C. udsendt til tjeneste i kompagniets store Bangkokfilial, og efter et kort ophold ved hovedkontoret i Kbh. 1926–27 blev han 1927 leder af filialen. Denne post beklædte C. i ti år; dog var han 1931–33 udlånt af kompagniet til den thailandske regering som dens øverste handelsrådgiver (Principal Trade Commissioner) og departementschef i handels- og trafikministeriet. I sine år i Bangkok havde C. en række tillidshverv, bl.a. var han dansk generalkonsul, ligesom han deltog i den almindelige udbygning af kompagniets virksomhed overalt i Østen. 1937 vendte C. tilbage til Kbh. og fungerede som direktør for kompagniets skibsafling. Den formelle udnævnelse kom i slutningen af 1938. 1939 blev han efter krigsudbruddet medlem af Fragtnævnet og Krigsforsikringen for danske Skibe. Ved Danmarks besættelse 1940 blev man i ØKs direktion enig om at forsøge at få et medlem af direktionen ud af landet for at opbygge en provisorisk centraladministration for kompagniet, efter at Danmark var blevet isoleret fra de fleste af de lande hvor ØK havde interesser. I maj lykkedes det C. via Italien at komme til USA og senere til London. Fra New York og London ledede han i de følgende år ØKs mange filialkontorer, og nye afdelinger blev åbnet, bl.a. i en række sydamerikanske lande, og han og hans medarbejdere lagde grunden til en videreudvikling af kompagniets virke i Nordamerika og Afrika. I Canada skabtes der således gennem opkøb af store skovområder og opnåelse af skovkoncessioner en virksomhed der efter krigen udviklede sig til en betydelig forretning for ØK.

1945 vendte C. tilbage til hovedkontoret i København. Samtidig med at han i de følgende år deltog i det store arbejde som de vanskelige tider stillede ØK overfor, påtog han sig at føre en række vigtige forhandlinger på dansk skibsfarts vegne, således de dansk-engelske forhandlinger om godtgørelse og erstatning for danske skibes sejlads for England under krigen, tilsvarende drøftelser med Frankrig og, som formand for et af rederne nedsat udvalg, med Krigsforsikringen for danske Skibe. Ikke mindst takket være C.s forhandlingsevne og prestige opnåedes der gunstige resultater af disse forhandlinger. Det var derfor naturligt, at han 1950 blev valgt til for-

Christiansen, Hakon

mand for Dansk dampskibsrederiforening hvis bestyrelse han havde været medlem af siden 1945. C. trådte tilbage som formand for denne forening 1953, da han overtog posten som seniordirektør i ØK, efter at prins Axel var udrådt af kompagniets direktion. En af C.s hovedopgaver som seniordirektør blev at bevare ØK som en dansk virksomhed. I foråret 1960 stod han i spidsen for den første kapitaludvidelse i kompagniets historie siden 1918. De nye aktier blev overtaget af det nydannede Østasiatisk Kompagnis Holding-Aktieselskab, i hvis bestyrelse C. havde sæde. Hensigten med dannelsen af holdingselskabet var at beskytte danske interesser mod de udenlandske aktiekøb der havde fundet sted i de forudgående år.

Som direktør i ØK havde C. sæde i en lang række bestyrelser. Ved sin død sad han således som næstformand i ØKs bestyrelsesråd, var formand for Naksov Skibsværft samt medlem af bestyrelserne for en række af kompagniets datterselskaber. Uden for ØK var han formand for Skibsfartsnævnet, for Københavns Frihavns-Aktieselskab, for A/S Det Store Nordiske Telegraf-Selskab og dettes Holding Company. Desuden var han i bestyrelsen for bl.a. A/S Nordisk Mineselskab, for Christiani & Nielsen (Thai) Ltd., for Assurance-Compagniet Baltica og Baltica Liv samt medlem af Landmandsbankens bankråd. – Karakteristikkerne af C. fremhæver dristighed og fantasi som en væsentlig del af hans personlighed. At det ofte misbrugte ord dynamisk må hæftes på ham er en selvfølge. Han var selvbevidst og myndig. Og først og fremmest levede han for ØK. – Generalkonsul for Sydafrika fra 1947. – R. 1930. DM. 1939. K.² 1946. K.¹ 1957. □Foto.

Interview i Børsen 3.6.1948. – Børsen 23.1.1943; sst. 22.1.1953; sst. 2.6.1958; sst. 22.9.1960. Prins Axel m.fl. i ØK-bladet, 1960, nr. 5 3-7. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Christiansen, Hans Christian, * 1906, civiløkonom, lic.merc. * 11.11.1906 i Harreslev, Hanved sg. F: landarbejder, senere gårdbestyrer Asmus C. (1874–1950) og Christine Margaretha Ohlsen (1883–1955). ~ 17.8.1935 i Kbh. (b.v.), 18.8.1935 i Harreslev k. med korrespondent Edith Emilie Marie Pedersen, * 10.7.1911 i Kbh., d. af skomagermester, senere skotøjsfabrikant Emil P. (1865–1940) og Ane Marie Petersen (1872–1962). C. blev født i Sydslesvig og fik sin første uddannelse som bankmand i Flensborg og Altona. 1924 flyttede han til Danmark hvor han først havde bankansættelse, men derefter var i forskellige virksomheder indtil han 1947 blev direktør

i provinshandelskammeret og derefter 1956–1976 for Den kgl. grønlandske handel. Sideløbende med det praktiske arbejde gennemførte han studier ved Handelshøjskolen: HD 1933, cand.merc. 1937, lic.merc. 1959. C. har skrevet en række handelsvidenskabelige afhandlinger og var 1941–49 lektor i forretningsorganisation ved Handelshøjskolen. C.s indsats ligger især på to områder: hans virke som talsmand for den større provinshandel under efterkrigstidens restriktioner og disses afvikling, og som leder af KGH under den stærke modernisering af selskabet. Han er af væsen en stilfærdig, intellektuel type der i kraft af ro og sagkundskab opnåede betydelige resultater under arbejdet i provinshandelskammeret og navnlig var i stand til at forlige modsætningerne mellem de gamle etablerede virksomheder og de nye importører der efter krigen havde vanskeligt ved at opnå de eftertragtede importtilladelser.

Da C. 1956 overtog ledelsen af KGH var selskabet netop kommet ind i en periode med mange nye udfordringer. 1950 var monopolhandelen blevet ophævet, og på samme tid satte de politiske bestræbelser for en modernisering af Grønland ind. C.s brede indsigt i erhvervslivet, hans forståelse og interesse for den grønlandske befolknings særlige vilkår og hans åbenhed over for nye metoder og rationel drift gjorde ham til en sikker leder i overgangsperioden.

Foruden de handelsvidenskabelige arbejder har C. bidraget til „Danmarks kultur ved år 1940“ og Traps 5. udg. (Grønland XIV, 1970). – R. 1953. R.¹ 1961. K. 1974. □Foto.

H. C. C. i KGH-orientering, jubilæumsnr. 16.5.1974 13–19. – Børsen 7.11.1966. Berl. tid. 5.11.1976. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl

Christiansen, Henning, * 1932, komponist. * 28.5.1932 i Kbh. (Vanløse). F: mælkekusk, senere mejerierjer Einar Orla C. (1906–68) og tobaksarbejderske Agnete Kirstine Røpke (* 1910). ~ 1° 1956 i Herlufsholm med sygeplejerske Lisa Krabbe, * 25.7.1934 i Kbh., d. af slagter, senere kreaturkommissionær i Købbyen Poul K. (1899–1967) og Edith Kirstine Hansen (* 1897); ægteskabet opløst 1967. ~ 2° 31.10.1968 i Kbh. (b.v.) med maler Ursula Klara Reuter, * 13.2.1943 i Trier (Vesttyskland), d. af lektor Fritz R. (* 1908) og Agnes Zirfas (* 1916).

C. er uddannet både som klarinettist og som musikpædagog ved Det kgl. danske musikkonservatorium. I første omgang var komposition kun et bifag; men det blev siden hans hovedbeskæftigelse, efterhånden som bl.a. arbejdsstipendier fra Statens kunsthåndværk muliggjorde det. Han de-

buterede som komponist allerede i sin konservatorietid, og hans første værker bærer i sig både arven fra Carl Nielsen og en tydelig reverens for den neoklassiske tradition. Hurtigt nærmede han sig dog den radikale avantgarde i form af den såkaldte Darmstadt-skole, og han besøgte de velkendte kurser for ny musik der gjorde den tyske by kendt, to gange i begyndelsen af 1960'erne. Som et hovedværk fra denne tid står de tre sange til tekster af Samuel Beckett (opus 14, 1963). C. blev derefter ganske anderledes radikalt eksperimenterende. Han involverede sig kraftigt i den danske aflægger af den såkaldte Fluxus-bevægelse med dens særlige kunstnihilisme og blev siden medstifter af tidsskriftet *ta'* for hybridkunst. Det fik kun en kort levetid (1967–68), men dets indflydelse kom til at række betydeligt videre. I denne periode prøvede C. ofte at integrere sin musik i andre kunstformer, bl. a. i form af „actions“ med tydeligt politisk sigte. I 1970'erne har C.s politiske og musikalske anskuelser fundet endnu en ny syntese; han komponerer nu musik i ganske enkel stil, naiv i sin grundlæggende udtryksform og ofte raffineret alligevel. – Musikken er uforveksleligt C.s egen. Alligevel er det nærliggende at nævne en anden komponist, både som inspirationskilde og – alermest – som parallel: franskmænden Erik Satie. Med ham deler C. trangene til at få det brede borgerskab i tale, om ikke på anden måde så ved at provokere det gennem en frækt formuleret titel eller en banal melodi med skæve harmonier. At det kan lykkes ham demonstreres måske tydeligst af den popularitet han nåede med musikken til filmatiseringen af Hans Scherfigs roman *Den forsvundne fuldmægtig* (opus 69a, 1971). □Foto.

H. C.: Spil ægte rødt i Dansk musiktidsskr. 1971 6f. 162f. (Svar af P. Gudmundsen-Holmgreen sst. 163–65, og af H.C. 258f). – Poul Nielsen i Dansk musiktidsskr., 1966 138–42.

Knud Ketting

Christiansen, Jens Anton, 1888–1969, kemiker. * 6.9.1888 i Vejle, † 28.7.1969 i Charlottenlund, urne på Maribjerg kgd. F: købmand Johan Frederik Leth C. (1853–1931) og Doline Semine Helvig Nielsen (1854–1944). ~ 24.2.1914 i Kbh. (Johs.) med Inger Marie Kristine Nybølle, * 23.2.1885 i Store Hedinge, † 2.12.1973 i Kbh., d. af tømrermester Jens Christian N. (1850–1912) og Eleonora Marie Petersen (1852–1916). C. blev student 1906 fra Vejle, cand. polyt. (fabrikingeniør) 1911 og dr. phil. 1921. Han var assistent ved Carlsberglaboratoriets kemiske afdeling 1911–15 og ved universitetets kemiske laboratorium 1915–31. Fra 1919 holdt han forelæsninger over uorganisk kemi for medicinere og

stud.mag.er under det matematisk-naturvidenskabelige fakultet, var 1921–31 lektor i kemi ved universitetet, blev sommeren 1931 docent i kemi og samme efterår professor i kemi ved universitetet og bestyrer af Polyteknisk læreanstalts kemiske laboratorium A (fabrikingeniørernes laboratorium) til 1948, derefter til 1959 bestyrer af universitetets fysisk-kemiske institut. Han var 1955–56 universitetets prorektor og fungerede det meste af året som rektor under rektor H. M. *Hansens sygdom og efter hans død. I assistenttiden på Carlsberglaboratoriet blev C. stærkt interesseret i fysisk kemi, det fag J. N. *Brønsted fra foråret 1909 underviste i. Han udarbejdede en metode til bestemmelse af æggehvideopløsnings osmotiske tryk, og sammen med Svend *Lomholt en metode til bestemmelse af små mængder kviksølv i organisk substans (1913). Efter overflytningen til universitetets kemiske laboratorium studerede han først katalytisk spaltning af methanol og udarbejdede en metode til syntese af methanol ud fra carbonmonoxid og hydrogen. Metoden blev 1918–19 patenteret i Danmark, Tyskland, Holland og Østrig og derefter købt af tysk kemisk industri. Dette arbejde førte C. ind på reaktionskinetiske studier. 1914 havde den franske kemiker R. Marcelin fremsat en teori om stødkomplexers betydning for kemiske reaktioner. C. søgte nu at anvende denne teori, dels til en teoretisk redegørelse for nogle af den tyske kemiker Bodensteins gennemførte undersøgelser over hydrogenbromiddannelsen ud fra brom og hydrogen, dels til en eksperimentel undersøgelse af carbonylchlorids termiske dissociation der er beskrevet i disputatsen *Reaktionskinetiske Studier*. 1921. Han fandt Marcelins teori bekræftet og udformede den til en „transition state“ opfattelse af det aktive mellemtrin ved en kemisk reaktion, stødkomplekset, som en flade i faserummet for de reagerende molekyler. Også begrebet „kædereaktioner“, der blev indført af C. og snart internationalt anvendt, ligger klart udtalt i disputatsen der, da dens hovedresultater blev publiceret på tysk året efter, vakte stor opmærksomhed. Under arbejdet med disputatsen var C.s interesse for teoretisk fysik blevet så stor, at han tog et års orlov fra assistentarbejdet og studerede hos Niels Bohr hvor han 1921 i et meget betydningsfuldt arbejde (sammen med den hollandske fysiker H. A. Kramers) over reaktionshastighed gav en nærmere belysning af „transition state“ teorien. Senere skrev C. *En Kemikers Møde med Niels Bohr, hans Institut og hans Teori for Atomernes Elektronfordeling* (Fysisk tidsskr. 60, 1962 31–46). Han fandt også tid til sammen med G. v. *Hevesy og Svend Lomholt at gennemføre be-

stemmelse af bly og vismuts cirkulation i organismen under anvendelse af den af Hevesy indførte metode med indsprøjtning af præparater indeholdende radioaktive isotoper af de to metaller (1924). – 1928 havde C. et længere studieophold i Berlin hvor han i samarbejde med Bodenstein, deltagelse i kollokvier hos Haber og diskussioner med Polanyi, Herzfeld, Simon og andre af Habers og Bodensteins medarbejdere opnåede fuld anerkendelse som en af tidens førende reaktionskinetikere, hvad der førte til at han 1934 efter opfordring holdt et af plenarforedragene (Über Kettenreaktionen) ved den første internationale kemikerkongres efter 1. verdenskrig. – Da C. overtog professoratet i uorganisk kemi tog han nye områder op, studerede svovlforbindelser og borforbindelser og søgte at gøre rede for deres meget komplicerede opbygning, men han fortsatte også sine arbejder over katalyse. Allerede på universitetets kemiske laboratorium havde han konstrueret et simpelt apparatur til mikro-gas-analyse, og det blev taget i anvendelse til reaktionskinetiske arbejder, navnlig over heterogen katalyse. På foranledning af G. M. Schwab, hovedredaktør for et flerbindsværk Handbuch der Katalyse, udarbejdede han en oversigtsartikel over problemer inden for reaktionskinetik og den heterogene katalyse. Det pågældende bind udkom først 1941, til stor fortrydelse for C. der intet ønskede mindre end at blive taget til indtægt for videnskaben i det nazistiske Tyskland, men det lod sig ikke gøre at kalde artiklen tilbage. På grund af krigen vakte den imidlertid ikke den opmærksomhed, den fortjente, men efter krigen skrev C. en ny oversigtsartikel til *Advances in Catalysis* (1953), og denne har mødt fuld anerkendelse.

Som laboratoriestyrelse fulgte C. det princip han havde lært hos Einar Biilmann at lade medarbejderne finde frem til de områder der passede dem bedst, og undertiden ledede han selv deres første videnskabelige skridt. 1948 overtog C. professoratet i fysisk kemi, men da hans videnskabelige arbejde altid havde været fysisk-kemisk betonet krævede dette ikke nogen ny omstilling. Arbejdet over heterogen katalyse fortsattes, men nu mere vendt mod biokemiske, enzymkatalyserede processer. Den direkte anledning var, at han blev officiel opponent mod en disputas om transaminaser, og han anvendte nu sit indgående kendskab til heterogen katalyse og den teori om quasi-stationære mellemtrin, han havde udarbejdet, til at bestemme antallet af mellemtrin mellem udgangssystemet og slutsystemet ved enzymatisk katalyserede processer. – C. vendte nu også tilbage til det der havde været hans videnskabelige start på Carlsberglaborato-

riet, bestemmelse af æggehvideopløsningers osmotiske tryk, konstruerede et dynamisk osmometer efter et nyt princip og anvendte det til bestemmelse af hyaluronsyres molekylvægt (1953). Han studerede også periodiske enzymatiske processer og forsøgte at sætte visse nerveimpulser i relation til sådanne periodiske enzymreaktioner. – C. tog ivrigt del i såvel skandinavisk som internationalt samarbejde, var således konstant deltager i de skandinaviske naturforsker møder, til de blev indstillet 1936, og i de nordiske kemikermøder, for hvis danske bestyrelse han var formand 1947–53. Også samarbejdet i International Union of Pure and Applied Chemistry (som blev kemiunionens navn efter 2. verdenskrig) havde hans store interesse, og han var 1951–59 formand for unionens kommission for fysisk-kemisk terminologi. Også de snævrere „Lundensermøder“ både mellem universitetslærere i Lund og København og mellem de kemiske foreninger i de to byer havde hans store interesse. Da det efter afslutningen af 2. verdenskrig viste sig vanskeligt for danske kemikere at få deres arbejder antaget til offentliggørelse i udenlandske fagtidsskrifter, da disse var overvældede af stof fra de respektive lande, arbejdede C. ivrigt med på at få skabt et skandinavisk kemisk tidsskrift, og det lykkedes 1947 at starte udgivelsen af *Acta Chemica Scandinavica*. C. kom straks ind i dets redaktionskomité og var til 1962 formand for dennes danske afdeling.

1934 blev C. medlem af Videnskabernes selskab, 1937 af Akademiet for de tekniske videnskaber. Hans internationale anelse gav sig udtryk i udnævnelse til medlem eller æresmedlem af adskillige udenlandske akademier og videnskabelige selskaber. 1961 blev han æresmedlem af Kemisk forening. 1959 tildelte Selskabet for naturlærens udbredelse ham H. C. Ørstedmedaljen. – C. havde mange interesser udenfor kemien, litteratur, teater og samfundsforhold. Dette gav sig udtryk i talrige læserbreve til dagspressen. Kendtest blandt de emner han tog op på denne måde er hans energiske påpegen af faren ved den vidt-drevne rovdrift på ralforekomster langs den jyske vestkyst. – R. 1939. DM. 1948. K. 1956. □Foto.

Bibliografi. Stig Veibel: *Kemien i Danm. II: Dansk kemisk bibliografi 1800–1935*, 1943 109–12.

Kilder. Selvbiogr. i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1921 126f.

Lit. S. Veibel i *Oversigt over det kgl. da. vidensk. selsk.s virksomhed 1969–70* 107–17. Samme i *Fysisk t.* 1971 1–5. Thor A. Bak i *Dansk kemi*, 1969 142f. C. J. Ballhausen i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1969 236–39.

Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Stig Veibel

Christiansen, Jes Peter, 1889–1962, direktør for Sønderjyllands højspændingsværk, ingeniør. * 26.8.1889 i Blansskov, Ullerup sg., † 23.3.1962 i Åbenrå, begr. sst. F: gårdejer, senere kroejner Hans C. (1857–1901) og Marie Jessen (1864–1936, ~2° 1903 med kroejner Andreas Andresen Møller, 1871–1942). ~ 27.5.1917 i Dybbøl k. med Charlotte Nielsen, * 14.11.1886 i Mammen, † 15.7.1942 i Åbenrå, d. af gårdejer Niels N. (1849–1924; bror til Anders *N., 1859–1928) og Barbara Rasmussen (1855–1932).

C. voksede op i et dansksindet hjem og modtog tidligt indtryk af den nationale spænding i Sønderjylland. Ved faderens død stod moderen tilbage med fire børn. C. kom efter konfirmationen i smedelære i Stovgård og arbejdede siden en tid som smedevend – bl. a. hos Atlas i Kbh. – for selv at kunne bekoste det meste af en uddannelse ved ingeniørskolen i Mittweida i Sachsen hvorfra han 1914 tog afgangseksamen som maskin- og elektroingeniør. 1915 blev C. driftsingeniør ved storkoncernen Berliner Maschinenbau A. G. og udstationeret ved dens torpedostation i Høruphav. Efter krigen ville han yde en indsats i Sønderjylland og havde bl. a. planer om at oprette en maskinfabrik, men en tilfældighed førte ham sammen med det århusianske ingeniørfirma Eriksen & Sardemann der var interesseret i at organisere elforsyningen på Als. 1919 blev C. leder af firmaets afdeling i Sønderborg og kastede sig straks ud i et oplysningsfremstød over hele Nordslesvig. I stedet for spredt beliggende jævnstrømsværker tilstræbte han en samling af hele landsdelens strømforsyning. Endnu inden genforeningen 1920 oprettedes fem selskaber på andelsbasis, forbundet ved et fællesudvalg med C. som sekretær. Oprindeligt skulle strømmen købes nordfra, men prisudviklingen gjorde det allerede 1922 realistisk at vedtage opførelsen af Sønderjyllands Højspændingsværk i Åbenrå der kom i drift 1924 og lededes af C. til 1961. Dets kapacitet øgedes i denne tid fra 5 MW til 135 MW efter at det ny Enstedværk 1958 var taget i brug. Det havde så tidligt som 1929–30 udvekslingsordninger med tyske elværker, fra 1941 og så med jyske og fynske, samarbejdet blev 1957 udvidet til ELSAM. Sønderjylland fik således før kongeriget et veludbygget forsyningsnet, og et landsdækkende værk, men derudover forfulgte C. med betydelig energi det mål at levere elektriciteten til den lavest mulige pris. For at opnå stordriftsfordelen drev værket en stærkt forbrugsfremmende prispolitik og gik 1930 som det første i landet over til tarifarregning med en fast afgift og en lav, ensartet elpris – i reglen den billigste i landet. Hertil bidrog at C. – foruden at gennemføre en yderst sparsommelig administra-

tion – til dels baserede elproduktionen på inferiørt brændsel der ellers ikke blev brugt, men som i en årrække gav kraftige foreningsgener i Åbenrå. De tyngende kreditforhold omkring værkets oprettelse bestyrkede C. i den opfattelse at renter og afdrag ikke måtte belaste elprisen. På 16 år gjorde han værket gældfrit. Ydermere var det efter datidens forhold store Enstedværk fuldt betalt da det blev taget i brug. Også her gik han dristigt nye veje: værket havde amerikanske forbillede og var udstyret med kulstøvfyr som ved anskaffelsestidspunktet kun fandtes på forsøgsstadiet.

C. beklædte en lang række tillidshverv inden for og uden for elværksbranchen og var medlem af elektricitetskommissionen af 1941 samt af dennes arbejdsudvalg 1941–46. For Åbenrå bys Danske Samfund var han 1938–48 en effektiv formand, dette udpræget nationale arbejde var et af hans kæreste tillidshverv. I Sønderjyllands erhvervsråd hvis formand han var fra dets oprettelse 1950 ydede han en betydningsfuld indsats til fremme af sin landsdels erhvervsmæssige udvikling. Endvidere var han medvirkende ved oprettelsen af Erhvervsrådets investeringsfond. 1949 blev han optaget som medlem af Dansk ingeniørforening. – R. 1947. R.¹ 1959. □ Mal. af Franciska Clausen, 1949 (Sønderjyllands Højspændingsværk). Foto.

M. Refslund Poulsen: Erindr. II, 1957 95–107. Elektrotekniker, 1959 256–58; 1962 128f 150f. Jes Peter Caspersen i Sprogforen.s almanak, 1963 137–40. Helle Askgaard: Den sønderjyske industris udvikling fra 1920 til 1970, 1970 50–62 205–08. Samme m. fl. i Sønderjyllands højspændingsværk andelsselsk. 1922–1972. G. Japsen i Åbenrå bys hist. III, red. J. Hvidtfeldt og P. Kr. Iversen, 1974. Aksel Hansen i Dybbøl sogns hist., 1976 582–86. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Lorenz Rerup

Christiansen, Johanne Ostenfeld, 1882–1968, læge. * 12.10.1882 i Kbh. (Vartov), † 22.7.1968 i Ballerup, urne på Gentofte kgd. F: fysiker C. *C. (1843–1917) og Hansine Magdalene Ostenfeld (1861–1937). Ugift. – Søster til C. P. O. *C.

C. blev student 1901 fra Zahles skole og medicinsk kandidat 1907, gjorde derefter kandidatjernen på flere hospitaler til 1909, var klinisk assistent på Frederiks hospitals afdeling B 1909–12 og studerede fysiologisk kemi i Wien, Heidelberg og Oxford 1912–13. 1913–18 var hun assistent ved Institut for alm. patologi, hvorefter hun atter skaffede sig praktisk uddannelse især i intern medicin med fordøjelsespatologien som speciale og var 1921–23 reservelæge på kommunehospitalets 3. afdeling. 1922–23 var hun chef for Sygekassernes laboratorium. 1912 blev hun dr. med. med et dygtigt arbejde om bestemmelse

Christiansen, Johanne

af fri og bunden saltsyre i maveindholdet og præsterede siden en lang række videnskabelige arbejder, mest af fysiologisk-kemisk art: om fordøjelsens normale og patologiske kemi, om kul-syre, blodsukkerets, urinstoffets forhold i blodet (til dels i forbindelse med Haldane), alkoholenes kemi, hvorved hun påviste propylalkoholens overlegne desinficerende egenskaber, m. m. Også rent fysiske arbejder har C. beskæftiget sig med, bl. a. undersøgelser over gnidningselektricitetens oprindelse (s. m. faderen). Desuden har hun i fag- og dagspressen skrevet skarpt mod kvaksalveri (Zeileis) og polemiseret energisk med M. *Hindhede, L. S. *Fridericia, E. *Warburg o.a. om ernærings spørgsmål, diæt, margarinemisbrug, hormonbehandling m. m. 1933 udsendte hun den interessante bog *Gyldne Lægeraad*, illustreret af J. Dorph, og 1938 *Retten paa Vrangen, Rational Sparekøgebog*, 1940, *Overgangsalderen hos Kvinder og Mænd*, 1948, og *Tvedegaard-Møller-sagen*, 1960. 1921 nedsatte hun sig i Kbh. som specialist i intern medicin, især i fordøjelsesorganernes sygdomme, og hun stiftede 1930 kuranstalten Casa Azurra ved Gardasøen. Hun tog 1932 italiensk medicinsk eksamen. 1933 opgav hun denne virksomhed på grund af krisen, men fortsatte i Kbh. Fra 1920 var hun censor i almindelig patologi ved embedseksamen. 1933 modtog hun Den alm. danske lægeforenings hædersgave og 1935 Tagea Brandts legat. Med iver og sand idealisme forfægtede hun gennem årene sine ideer – ofte forkæret og søgt knægtet for sine angreb på de af industrien støttede kolleger. Hendes motiver var altid renfærdige og den behandling, hun udsattes for, var som oftest uretmelig barsk. □Foto.

Carl Krebs i Ugeskr. f. læger, 1968 1368.

Fr. Lützhøft*

Christiansen, Karl Otto, 1908–76, kriminolog. * 1.4.1908 i Silkeborg, † 22.5.1976 i Minneapolis, Minn., USA, urne på Sorgenfri kgd. F: maskinpasser Christian Peter C. (1854–1935) og Marie Karoline Pedersen (1863–1942). ~ 23.7.1939 i Humble med kontorassistent Ruth Møller Larsen, * 19.2.1919 i Humble, d. af autoforhandler Valdemar L. (1888–1940) og Anna Jensine Møller (1876–1960).

Efter en næsten afsluttet uddannelse som maskinlærling kom C. i gymnasiet og blev student 1931 fra Silkeborg. Han valgte at studere filosofi, først hos professor Kort K. *Kortsen i Århus, senere ved Kbh.s univ. hvor han blev mag. art. 1937. Under studiet fattede han særlig interesse for sociologi (bl.a. E. Durkheim og Paul Faucon-

net) og kriminologi; hans store opgave ved konferensen handlede om sociologiens bidrag til den etiske diskussion om forbyrdelse og straf. I de følgende år slog han mere definitivt ind på kriminologiske studier. Han manuderede i filosofi og havde frem til 1957 skiftende stillinger af hvilke nogle havde tilknytning til kriminalforsorgen og gav ham lejlighed til at gennemføre videnskabelige undersøgelser. C. var selvskreven til at overtage et nyoprettet eksternt lektorat i kriminologi under det rets- og statsvidenskabelige fakultet ved Kbh.s univ. 1944, men først 1957 fik han ved oprettelsen af Kriminalistisk institut heltidsansættelse ved universitetet, fra 1958 som docent. Han udnævntes til professor 1967.

I årene 1945–55 gennemførte C. to store undersøgelser: *Mandlige landssvigere i Danmark under besættelsen*, 1950 og *Landssvigerkriminaliteten i sociologisk belysning*, 1955. På den erhvervede C. 1955 den juridiske doktorgrad. Fra samme periode stammer den i samarbejde med psykologen Karen *Berntsen udarbejdede afhandling *Mandlige arresthusfanger i Københavns fængsler*, 1955 der var resultatet af et eksperimentelt behandlingsarbejde med afsonere af korte frihedsstraffe. En efterundersøgelse viste senere et markant lavere tilbagefald i den behandlede gruppe end i en kontrolgruppe. En tilsvarende konklusion viste sig ikke da C. senere sammen med andre gennemførte undersøgelsen *Effektiviteten af forvaring og særængsel m. v.*, 1972. C.s største undersøgelse fra årene efter 1955 vedrørte kriminaliteten i et dansk tvillingmateriale. Undersøgelsen var udsprunget af den klassiske problemstilling om arvens og miljøets betydning for kriminaliteten. C. nåede ikke at afslutte undersøgelsen, men adskillige delresultater blev offentliggjort, og arbejdet føres videre af andre.

C. grundlagde en moderne sociologisk orienteret kriminologi i Danmark. Han lagde stor omhu i indsamlingen og den statistiske analyse af materialer, og gennem sine bøger – herunder en revideret udgave af Stephan Hurwitz' *Kriminologi* (1968–71) – og talrige tidsskriftsartikler og kronikker uddybede han i høj grad kendskabet til kriminalitetens udvikling og årsagsforhold og til kriminologiens metodeproblemer. I det nordiske forskningssamarbejde spillede han en fremtrædende rolle. Han var formand for nordisk samarbejdsråd for kriminologi 1965–70. – R. 1975. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1955 160f. – Knud Waaben i Kbh.s univ.s årbog 1975–76 7–12. Samme i Nord. t. for kriminalvidenskab, 1976 1–4. Berl Kutchinsky i Dansk psykolognyt, 1976 285. Preben Wolf i British journal of criminology, London 1977 64.

Knud Waaben

Christiansen, Kay Axel, 1891–1937, elektrotekniker, overingeniør. * 1.5.1891 i Kbh. (Matth.), † 13.7.1937 på Rigshospitalet, Kbh., urne sst. (Vestre). F: maskinist, senere belysningsmester på Carlsberg Frederik C. (1860–1921) og Laura Georgine Christine Frederiksen (1862–1944). ~ 13.5.1919 i New York med pianist Erna Lamp-Hansen, * 28.2.1896 i Kbh., d. af værkfører Carl Christian L.-H. (1866–1939) og Olga Margrethe Henriette Lamp (1869–1945). C. stod i lære som maskinarbejder på A/S Titan 1907–10 og forberedte sig samtidig til maskinisteksamen som han bestod 1910. N. å. tog han, der havde fået lyst til videregående studier, polyteknisk adgangseksamen og efter en kort tid 1913 at have været ansat som maskinmester på Carlsberg tog han 1917 polyteknisk eksamen som elektroingeniør med svagstrøms elektroteknik som speciale. Efter en kort ansættelse på Titan som ingeniør og efter at have aftjent værnepligt ved ingeniørregimentet blev han 1918 privatassistent hos professor P. O. *Pedersen, med hvem han allerede i studietiden var kommet i nærmere berøring. Efter at have virket i denne stilling i henvend et halvt år rejste C. foråret 1919 til USA hvor han uddannede sig yderligere ved at arbejde som ingeniør i The Westinghouse Electric Co., The Federal Telegraph Co. og The Pacific Telephone and Telegraph Co. 1923 vendte han tilbage som assistent hos professor P. O. Pedersen og blev s.å. ansat som ingeniør i statstelegrafvæsenet. 1926 konstitueredes han som overingeniør sst., og 1927 udnævntes han, ved W. G. Thomsens afgang, til chef for telegrafvæsenets tekniske afdeling, en stilling der n.å. da sammenlutningen af post- og telegrafvæsenet var foretaget, ændredes til chef for post- og telegrafvæsenets tekniske afdeling. C. forblev i stillingen til sin død. 1926 blev C. medlem af Comité consultatif international des communications téléphoniques, 1927 af Dansk elektroteknisk komité og s.å. af den militære telegraf- og telefonkommission. Han var endvidere medlem af Comité consultatif international technique des communications radioélectriques og af Union internationale des radiodiffusions' tekniske udvalg. 1931–37 var han sekretær for Videnskabernes selskabs komité for Union Radio Scientifique Internationale, og 1931 præsident for den i Kbh. afholdte radiokongres, 1932–33 sagkyndig i telegraf og telefoni ved Folkenes forbund. 1937 blev han medlem af ATV. C. har skrevet en del afhandlinger i inden- og udenlandske fagtidsskrifter og udgav 1929 (sammen med A. C. Gottlieb) *Lærebog i Telegraf- og Telefonteknik*. – R. 1929. □Foto.

Fr. Heegaard i *Ingeniøren*, 1937 155f. P. O. Pedersen i *Elektroteknikeren*, 1937 301–04.

*Povl Vinding**

Christiansen, Magnus Dorthenius, 1882–1965, veterinær. * 20.10.1882 i skovfogedboligen Krathus, Viborg (Sdr. sg.), † 21.7.1965 i Lyngby, urne sst. (Lyngby assistens kgd.). F: kgl. skovfoged Jacob Dorthenius C. (1839–1913) og Ane Dorthea Jensen (1842–1926). ~ 17.12.1910 på Frbg. (Thomas) med Edith Margrethe Dora Juliane Jørgensen, * 24.10.1887 i Horsens, d. af købmand Hans Peter Georg J. (1860–1904) og Johanne Helene Pauline Nissen (1861–1937). C. tog almindelig forberedelseksamen i Silkeborg 1898, var derefter i nogle år forstelev på Silkeborg statsskovdistrikt, men opgav det og påbegyndte dyrlægestudiet 1901. 1906 tog han dyrlægeeksamen og fik straks ansættelse ved forsøgslaboratoriets bakteriologiske afdeling (1906–08). Efter at have været assistent ved veterinær- og landbohøjskolens serumlaboratorium 1908–16 blev han laborator sst. (1916–22); 1922 udnævntes han til professor i veterinærhygiejne og bakteriologi ved skolen. Dette professorat kom efterhånden til at omfatte følgende fag: bakteriologi, parasitologi, mælkekontrol, kødkontrol og sygdomslære for mejeribrugsstuderende. Af disse fag var bakteriologi, mælkekontrol og sygdomslære nyoprettede og måtte tilrettelægges og organiseres fra grunden. Han var forstander for Statens veterinære serumlaboratorium 1935–52 i en periode hvor man kæmpede med udryddelse af brucellose og tuberkulose i Danmark. Efter pensioneringen fortsatte han helt til 1963 – con amore – med diagnosticeringen af vildt sygdomme m. m. og publicerede en række artikler fra dette område. Han var medlem af bestyrelsen for Selskabet for sundhedsplejen i Danmark fra 1923, af det veterinære sundhedsråd fra 1928 og af det ministerielle lægelig-veterinære hygiejneudvalg fra 1929 og af Akademiet for de tekn. videnskaber fra 1939. – C. udfoldede en rig litterær virksomhed der særlig omfattede smitsomme sygdomme hos kalve (syv monografier 1913–22, deraf en af Videnskabernes selskab prisbelønnet afhandling 1916), tuberkuloseundersøgelser og yverbetændelse hos kvæget. 1927 og -32 påviste han at rådyrets muskeltinte er en selvstændig art, og gav en beskrivelse af tintens og bændelormens morfologiske og biologiske forhold. – Han var medudgiver af C. O. Jensens *Selected Papers*, medlem af redaktionskomiteer af flere skandinaviske tidsskrifter og fik en række danske og udenlandske hædersbevisninger. Udnævnt til dr. med. vet. h. c. ved Den kgl. vet. og landbohøjskoles 100 års jubilæ-

Christiansen, M.

um 1958. C. O. Jensens mindefonds guldmedalje 1964. – R. 1935. DM. 1947. □Mal. af J. Glob, udst. 1953.

Selvbiogr. i Beretn. om festlighederne i anledn. af KVLs 100 års jubilæum, udg. Niels K. Hermansen, 1959 34f. – Jørgen Müller i Medlemsbl. for den da. dyr-lægeforen. IIL, 1965 698–701. Aage Jepsen i Den kgl. vet.- og landbohøjskoles årsskr. 1966 258–61.

Ivan Katić (Hj. Friis)

Christiansen, Margrethe Sofie Charlotte, 1895–1971, højskolelærer. * 20.8.1895 i Askov, † 1.5.1971 på Kbh.s amts sygehus, Gentofte, begr. i Askov. F: højskoleforstander Jacob *Appel (1866–1931) og Ingeborg Schrøder (Ingeborg *A., 1868–1948). ~ 28.12.1919 i Askov valgmenighedsk. med højskolelærer C. P. O. *C., * 16.3.1887 på Frbg. (Vartov), † 25.8.1951 på Ljungskile højskole ved Göteborg, s. af fysiker C. *C. (1843–1917) og Hansine Magdalene Ostenfeld (1861–1937).

Opvokset i Askov sølte C., (altid kaldt Pip), trang til i slægtens spor at gå i højskolens tjeneste. Dertil forberedte hun sig grundigt ved studieophold i Sverige, Tyskland og København hvor hun 1918 tog faglærereksamen i tysk og dansk. Fra 1920 virkede hun som lærer på Askov jævnsides med sin mand, med dansk som vigtigste fag. Her var hun en fremragende lærer med samme vilje til at fremstille sit stof i videnskabelig ånd som faderen. C. fornyede desuden undervisningen i håndarbejde og tog ledende del i oprettelsen af organisationen Højskolernes håndarbejde, 1932. 1934 overtog hun sammen med sin mand ledelsen af Frederiksborg højskole hvor hun varetog administration men også megen undervisning med stor dygtighed. Efter hans død fortsatte hun med at undervise, fra 1952 til 1957 på Bordings friskole, senere ved Snoghøj højskole og 1961 en tid som leder af en højskole i Oldenburg. Trods hård sygdom lykkedes det hende 1967 og 1970 at fuldføre biografierne *Ingeborg Appel og Askov* og *Jacob Appel, en mand og hans arv.* – R. 1961. □Portrætteret ved talerstolen på Erik Henningsens gruppebillede fra Askov, 1902 (Fr.borg). Tegn. af Tove Høgsbro, 1915.

Inger Petersen i Grundtvigs højskole, Fr.borg 1971 7–13. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand

Christiansen, Ole Kirk, se **Kirk Christiansen, Ole**

Christiansen, Poul Simon, 1855–1933, maler. * 20.10.1855 i Hudevad, Rolsted sg., † 15.11.1933 på Skt. Josephs hosp. i Kbh., begr. sst. (Vestre kgd.) F: møllebygger Christian Poulsen (1822–

1906) og Maren Kirstine Johansdatter (1820–89). Ugift.

Faderen var landmand og møllebygger og C. valgte samme profession og arbejdede i den nogle år. Om vinteren gik han på højskole hvor tanken om at blive kunstner opstod. Efter faderens ønske begyndte han imidlertid en læreruddannelse og tog 1. del af eksamen. Han var da begyndt at male (*Portræt af min Moder*, 1880–81 i Statens museum for kunst) men først 1885 begyndte hans egentlige kunstundervisning idet han meldte sig til Kunstnernes studieskole hos Zahrtmann. Her arbejdede han som elev til 1890 og siden som en slags inspektør på skolen til 1905. Han boede også på selve skolen som han senere skrev om i *Tilskueren* 1925 og -26. I selskab med Zahrtmann foretog C. sine første rejser til Italien; det var i 1896, 1905 og 1911. Han var atter i Italien 1921. C. udstillede første gang 1888 på Decemberudstillingen, derefter nogle år på Charlottenborg og fra 1895 på Den frie udstilling hvor han blev medlem. Han var hele sit liv bosat i København og hører egentlig ikke til „Fynboerne“ der dog gerne så ham som en af deres og lod ham få en hæderfuld plads på Fåborg museum. Hans liv som kunstner havde et usædvanligt forløb. Han begyndte først sin uddannelse da han var 30 og var over 50 før et større og købevilligt publikum fik interesse for ham. Det samme gjaldt stort set de legatgivende autoriteter som gerne aflog at give ham rejselegater til trods for, at han havde varme fortalere i så ansete kunstnere som Joakim *Skovgaard, til hvem han havde nær tilknytning, og Kristian *Zahrtmann.

C. levede i yderste fattigdom og først ved en retrospektiv udstilling 1910 solgte han godt. Senere blev hans billeder eftertragede, så han til sidst blev en holden mand. Han fik en næsten enstemmig ros fra kritikere i alle lejre og fra museumsfolk. Den senere direktør for Statens museum for kunst, Leo *Swane, var blandt hans ivrigste fortalere. Selv akademiet, som tidligere havde negligeret ham, måtte med nye folk i ledelsen bøje sig; han var medlem 1920–31 og vicedirektør 1925–28. 1923 fik han Thorvaldsen-medaljen. På sin 70-års dag 1925 fik han hyldest som en af nationens store med taler og fakkeltog. Årsagerne hertil er flere; tiden var så at sige kommet ham i møde. De akademiske, fra renæssancen nedarvede, idealer om bl.a. anatomisk rigtighed havde mistet en stor del af deres gyldighed netop i århundredets første årti, således at C.s åbenlyse svagheder på dette punkt ikke længere kunne være anstødssten og endda kunne opfattes som positive værdier. Selv drog han først den fulde konsekvens af befrielsen fra den naturvidenska-

belige synsmåde i *De kloge og ukloge Jomfruer* fra 1923–24 med den „gotiske“ udtryksfuldhed i menneskefremstillingen. Hans malemåde der var diametralt modsat den brillante, virtuose stil, som fx P. S. *Krøyer dyrkede, ansås gerne for kluntet, mens man senere snarere skattede den for en særlig tæthed og massivitet i farvestoffet. I Zahrtmanns ånd lagde han selv vægt på farve-kvaliteternes betydning. Modsat sine jævnaldrende kolleger havde han været glad for Delacroix' „Sardanapals død“ da det 1888 var udstillet i København. Hertil kom at der tillagdes hans person, hans liv og hans kunst symbolske værdier der svarede til mere almene idealer i tiden. Han stod som den intelligente mand af bondeæt der trods ringe materielle kår og modstand fra autoriteterne arbejdede sig frem med sej energi og usvækket idealisme og som gjorde det uden at bryde båndene til den nationale, folkelige kultur, højskolen, håndværket, folkeskolen, kristendommen og klassikerne indenfor litteratur og billedkunst. Han var som inkarnationen af nye stærke politiske idealer i det nye århundrede. Selv var han alene optaget af sin kunst og erklærede med hensyn til politik kun at han stod „hvor Herman Trier står“.

C.s ydre liv var uden større begivenheder. Indtil han som gammel fik eget hus levede han under yderst beskedne forhold. En årrække tilbragte han sommeren i en skurvogn opstillet ved Roskilde fjord hvor han malede nogle af sine bedste landskabsbilleder. Det samme gælder hans ophold i Italien som var de største afbrydelser i hans ellers regelmæssige levesæt. Landskabsmaleriet dyrkede han i de yngre år i Københavns omegn, senere i Sydsjælland ved Karise, i egnen ved Kalundborg, i Tibirke og som nævnt i Italien og ved Roskilde fjord. C. fulgte her, og især i de senere landskaber, den klassiske tradition til en vis grad formidlet gennem P. C. *Skovgaard, men med en høj grad af lyshed. Hertil slutter sig nogle billeder med hav og skibe. Endvidere udførte han en del portrætter, adskillige af sig selv gennem årene; et billede af *Bagermester B* fra 1889 vakte kritikens første interesse for ham (Statens museum for kunst). Her findes også portrætter af *Niels Larsen Stevns* fra 1911, et *selvportræt* fra 1912 og det ovennævnte tidligere portræt af moderen. Endelig udførte han en række „historie-billeder“ i monumentalt format, hvorpå han ofrede mange kræfter. De er frugter af „symbolismens“ idealisme til forskel fra den ellers herskende „realisme“. C. havde læst Dante og malede fra og med 1892 tre billeder med motiver fra La Divina Commedia. Det ældste er i Fåborg museum, det næste (fra 1895) i Statens museum for kunst. Et billede fra samme emne-

kreds fra 1909 findes i Göteborgs kunstmuseum. Fra slutningen af 1890'erne er nogle billeder med religiøse motiver, således en altertavle til Bering kirke og en *Christi Opstandelse*. 1897–98 i Statens museum for kunst. Fra 1899–1900 er *Knud den Store ved Haver* i Fåborg museum, og de følgende år en del andre store billeder med historiske eller mytologiske motiver. Det sidste er det førnævnte *De kloge og de ukloge Jomfruer* i Odense fra 1923–24 hvor hans fortælleevne udfolder sig smukt, ligesom det især er tilfældet med de første historiebilleder fra begyndelsen af 90'erne. Til malerierne slutter sig en række raderinger og en enkelt portrætbuste. – R. 1921. DM. 1925. □Talrige selvportr. 1887–1910, bl.a. raderinger 1893 og 1902, maleri 1896 (Vejle mus.), 1908 (Fåborg mus.), 1912 (St.mus.), 1912–14 (Nationalmus., Stockholm), 1929–32 (Fyns stiftsmus.). Afbildet på mal. af Peter Hansen, 1890. Tegn. af H. E. Melchior, 1910. Afbildet på mal. af Peter Hansen, 1910–11 (Fåborg mus.). Mal. af Johan Rohde, 1911 (Fyns stiftsmus.). Mal. af Zahrtmann, 1911. Tre raderinger af Juel Madsen, 1918. Buste af Th. H. Mogensen, 1919. Mal. af Viggo Brandt, 1920. Buste af Jens Lund, 1923 (Fr.borg). Afbildet på litografi af J. Rohde, 1923. Akvarel af N. Larsen Stevns (St.mus.). Foto.

Bibliografi. S. Danneskjold-Samsøe: Fortegn. over maleren P.S.C.s arbejder i årene 1874–1917, 1918.

Kilder. P.S.C.: Livserindr. i Tilskueren, 1925 II 229–35; sst. 1926 I 108–15, II, 28–37. P.S.C., ved H. Bramsen, 1943 = Små kunstbøger XXV.

Lit. Johan Rohde i Dagens kronike, april 1890 360. Samme i Kunstbl., 1909–10 346–50. Leo Swane i Tilskueren, 1910 I 171–74. Carl V. Petersen sst. 1914 I 230–46 (optr. i sammes Afhandl. og artikler om kunst, 1939 87–102). Leo Swane sst. 1923 I 75–77. Carl V. Petersen sst. 1925 II 343–47. S. Danneskjold-Samsøe sst. 1934 I 23–30. Carl V. Petersen i Ill. tid., okt. 1915 38–40. S. Danneskjold-Samsøe sst. april 1917 297–99. Kristian Zahrtmann, udg. F. Hendriksen, 1919. Leo Swane i Kunstbl., I 1924 37–43. Samme i Katalog til udstill. i Arnbaks kunsthandel, dec. 1930. Samme: Fire fynske malere, 1946. Johan Rohde i Samleren II, 1925 177–80. Katalog til udstill. på Den frie i anledn. af kunstnerens 70-års fødselsdag, 1925. V. Wanscher i Politiken 13.10.1925. S. Danneskjold-Samsøe: Kunst, set og skrevet, 1930 29–37. Samme: Maleren P.S.C., 1935 (m. værkerfortegn., anmeldt af Paul la Cour i Tilskueren, 1936 I 99–107). Samme i Katalog over udstill. i Arnbaks kunsthandel, okt. 1937. Samme i Katalog over udstill. i Kuntforen., okt. 1945. Elise Konstantin-Hansen: Samliv med da. kunst, 1937 51–64. Thomas Corre i Kunst VI, 1958 10–14 27f. H. Ditzel i MIV. Museerne i Viborg amt, III, 1973 26–35.

Papirer. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Henrik Bramsen

Christiansen, Rasmus, 1840–1928, landmand, politiker. *3.1.1840 i Ryslinge, †11.7.1928 sst., begr. i Gudbjerg. F: gårdejer, landstingsmand Christian Rasmussen (1815–94) og Mariane Jør-

Christiansen, R.

gensdatter (1811–82). ~31.10.1866 i Ryslinge med Ane Margrethe Nielsen, *5.11.1833 på Rødegård, Fjeldsted sg., †10.2.1908 på Brænderupgård, d. af bolsmand, senere gårdbestyrer Niels Hansen (Brandt) (1782–1861) og Karen Marie Rasmusdatter (1797–1863).

C. gik i Ryslinge folkeskole, fik senere privatundervisning og gennemgik 1859–60 og 1860–61 fuldstændigt kursus på Fyns stifts landbrugsskole hvorfra han tog eksamen med udmærkelse, og var derefter tre år lærer på Ryslinge højskole i landmåling, nivellering, agerdyrkning og husdyrbrug. Han gik derefter over i praktisk virksomhed, var nogle år forvalter på Tarupgård ved Odense, 1865–1915 forpagter af Brænderupgård, 1879–95 tillige forpagter af Eskelund; til hver af disse gårde hørte 185 tdr. land. 1881 købte han Stjernegård i Gudbjerg sg. med 117 tdr. land og ejede denne til 1910. C. blev navnlig kendt som kvægopdrætter og modtog hundreder af præmier samt statens avlscenterpræmie for sin fortrinlige kreaturbesætning hvorfra der udgik en mængde avlsdyr. Han var anset som en af sin tids dygtigste kvægopdrættere og udførte et banebrydende arbejde i den fynske kvægvavl. Tidligt tog han fat på kvægtuberkulosens bekæmpelse, og det lykkedes ham ved udholdenhed og streng kontrol at få sin besætning fuldstændig renset for tuberkulose. Han var en begavet, vel oplyst og levende interesseret mand der nød stor anseelse på sin egen, så der blev overdraget ham en lang række landøkonomiske, kommunale og politiske tillidshverv. Han var medlem af Gislev-Ellested sogneråd 1886–95, af Svendborg amtsråd 1887–1910, tillige medlem af overskatterådet, formand i kommissionen for tilvejrbringelse af jord til landarbejdere 1899–1910, for Fyns stifts kreaturforsikrings forening, Svendborg–Nyborg-banens repræsentantskab, næstformand i Det fynske telefonselskabs og Fyens Stifts Sparekasses repræsentantskab, Landvæsenkommissær 1887–1910, medlem af flere jernbane-ekspropriationskommissioner, 1872–1906 sekretær og kasserer i Svendborg amts landøkonomiske selskab, derefter næstformand til 1922 da han fratrådte og samtidig udnævntes til æresmedlem af selskabet, formand for udvalget til oprettelse af Brahetrolleborg folkehøjskole og for skolens bestyrelse 1889–92. Han stillede sig til folketinget som højremand i Kværndrup 1873, i Nyborg 1876, valgtes her 1879, men valget blev kasseret, repræsenterede kredsen maj-juli 1881, søgte forgæves valg sst. 1887 og 1890, stillede sig 1903 og 1906 i Fåborg og var folketingsmand for denne kreds 1909–13. – R. 1892. DM. 1911. □Foto.

Aftenposten 28.3.1904. De tusind hjem 3.7.1910 209. Faaborg avis 24.10.1912. C. R. Svane Christiansen i Fyns stifts landbrugstid., 1928 394. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Christiansen, Rasmus, 1862–1947, redaktør. *12.4.1862 i Brændekilde, Odense amt, †27.6.1947 på amtssygehuset, Gentofte, begr. Hellerup kgd. F: bolsmand Rasmus C. (1832–69) og Stine Jacobsen (1834–70). ~7.6.1899 i Randers med Hansine Marie Jacobsen, *25.3.1875 i Varde, †17.8.1969 i Ordrup, d. af hotelejer Adolph Nicolaj J. (1830–1904) og Micha Nielsen (1835–97).

Efter folkeskole, arbejde ved landbrug og mejeri og rekruttjeneste i Odense blev C. 1884 sergent i Randers og 1895 oversergent og regimentskriver. Han interesserede sig tidligt for sociale og politiske forhold og tog et arbejde op for at forbedre underofficerernes kår. 10.2.1899 deltog han i en underofficersdeputations henvendelse til rigsdagen herom. Militærets ledelse lod afholde krigsforhør over flere af deltagerne i deputationen, deriblandt C., men da oppositionen mod den daværende højreregering drog sagen frem i folketinget afblæstes krigsretssagerne. Krigsministeriet bestemte dog at underofficerer burde henvende sig til deres nærmeste foresatte når de ville andrage om noget vedrørende løn og pensioner. C. tog da sin afsked 3.9.1900 og begyndte 1.10.1900 udgivelsen af *Underofficersbladet* hvori han fortsatte sin kamp for forbedring af underofficerernes økonomiske og sociale kår og for nedbrydning af det skarpe skel mellem underofficerer og officerer. Han blev en forhadet og ilde-set person i officerskredse der ville fastholde privilegier og i begyndelsen også blandt en del af sin egen stand. Gradvis vandt hans synspunkter dog frem, støttet af venstrepartierne og socialdemokratiet efter systemskiftet, og med indførelsen af officiantgruppen ved hærloven af 1922 var det væsentligste opnået. C. udgav *Underofficersbladet* for egen regning til 1907 da det overgik til andelsselskab. 1923 ændredes det til *Officiantbladet* og 1938 afgik C. som redaktør, anset og hyldet som en af sin stands betydeligste repræsentanter. – R. 1932. □To mal. af Sigurd Ethelberg. Tegn. af Axel Andreasen (folketingets presseloge). Buste af Bodil Nielsen, udst. 1936. Foto.

J. Krøier og J. Hinge: Den danske underofficer, 1916 251. Jul. E. Nørring i *Officiantbladet*, 1947, nr. 6. P. Munch: *Erindringer* II, 1909–14, 1960 188. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Christiansen, (i kbg.: Kristjansen) **Rasmus**, 1863–1940, maler, tegner. * 13.2.1863 i Bjertup, Hørning sg., † 11.11.1940 i Kbh., urne på Vestre Kgd. F: gårdejer Kristjan Pedersen (1820–77, ~1° 1846 med Ane Sørensen, 1824–50, ~2° 1850 med Ane Cathrine Jensen, 1825–56) og Karen Marie Rasmusdatter (1836–1911). ~3.7.1903 i Kbh. (b.v.) med Herdis Sahlertz, * 13.11.1879 på Skt. Hans hosp. ved Roskilde, † 26.8.1969 i Kbh., d. af kaptajn, inspektør Christopher Severin S. (1832–90, ~1° 1859 med Sophie Charlotte Smith, 1836–64) og Agnes Nicolowna Kemp (1836–1917).

C. var i malerlære i Århus 1877–81 og dimitteredes fra Århus tekniske skole til kunstakademiet 1881. Allerede n.å. forlod han akademiet for at gå over i de frie studieskoler hvor L. Tuxen blev hans lærer. Han debuterede på Decemberudstillingen 1883 med *Gammel Fisker ved Hardangerfjord* og udstillede n.å. på Charlottenborgs forårsudstilling med *Toget kommer. Motiv fra en Jernbaneoverkørsel i Jylland*. 1885 rejste han sammen med Vilhelm Hammershøi til Berlin og Dresden og herfra videre alene til Prag, besøgte 1889 verdensudstillingen i Paris og rejste 1893–94 gennem Holland og Belgien til Paris hvor han blev vinteren over. 1894 rejste han hjem over London hvortil han atter vendte tilbage 1897–98. 1896 foretog han en længere sejtur i Middelhavet og Sortehavet hvor han gjorde studier til illustrationer til Victor Hansens *Vore Søhelte*. 1896–98, var 1902 i Tyskland, Schweiz og Italien, 1906 atter i Tyskland og 1913 i Norditalien og Paris.

Som elev af Tuxen lærte C. gennem modelstudier at arbejde i en kraftigere og dristigere figurstil end man havde været vant til herhjemme (*Den fortælte Søn hos Svinene*, 1888). 1883 hjalp han sin lærer med loftsmalerierne på Fr.borg (Venus' Triumf) og senere i London med billede af dronning Victorias diamantjubilæum. Hans egentlige område blev dog snart jyske landskabsbilleder og dyrebilleder. Kreaturet skildrer han med et nært kendskab til dyrets anatomi, og han holder af i sine skildringer af dyr at indføje et anekdotisk samspil fx mellem koen og en gående hund eller mellem børn og dyr. C. er først og fremmest fortæller hvad hans bogillustrationer også vidner om, og selv i hans malerier er motivet ofte opfattet mere med en tegners blik for "situationen" end med sans for billedets maleriske helhed. I hans figurbilleder hvor han skildrer bønder og kreaturhandlere, proprietærer og soldater er menneskene gengivet i et let karikerede skær som typer. Han leverede karikaturtegninger bl.a. til Klods-Hans og var som dagbladstegner knyttet til Politiken 1898–1915 (især

skuespiller-karikaturer). Tegninger findes i Teatermuseet. Af hans tegninger findes i bogform *Vagtparaden trækker op*. 1895 og *Masker fra det kgl. Teater, Dagmar-teatret, Folketeatret og Kasino*. 1900. Desuden har han illustreret H. P. Holsts *Den lille Hornblæser*, 1894. – Af C.s større figurkompositioner kan nævnes *Hestemarked paa St. Torv i Aarhus*. 1889 (en gammeldags dagvogn møder en række dragoner) i museet i Mariibo, og fra senere år *Kong Christian Xs første Militærparade paa Rosenborg Eksercerplads*, 1913 og *Dragon Niels Kjeldsens Kamp med prøjsiske Husarer*, 1932 i Koldinghus. Desuden har C. malet en række portrætter og til forskellige af vore landbrugsmuseer har han udført farvelagte kartoner der som anskuelsesbilleder skildrer dansk bondeliv i 17- og 1800-tallet. – I udlandet har C. været repræsenteret på udstillinger i München, (i 1890'erne), Paris (1889), Chicago (1894) og Malmø (1914). Han var medlem af udstillingskomiteen ved Charlottenborg 1920–23, formand for Kunstnersamfundets malersektion siden 1925, viceformand i Kunst for varer og næstformand i Foreningen for erhvervelse af kunstnerboliger. □ Selvportr. på tegn. 1886 og tegn. af Eva Kalkau, ca. 1893 (begge Fr.borg). Karikatur af Alfred Schmidt, 1901 og 1906 og af Eigil Petersen, 1908. Selvportr. bl.a. 1902. Tegn. 1908 formentlig af Max Landberg. Malet selvportr. 1920. To raderinger af Ernst Hansen, 1921. Tegn. af Jensenius, 1922 (Fr.borg).

Kilder. Erindr. i Samleren, 1928 5–9 39–44.

Lit. Th. Munch i Gads da. mag. 1906–07 772–78. C. A. Been i Berl. tid. 11.1.1913. Politikens mag. 7.10.1951.

Papirer i Rigsark.

Merete Bodelsen

Christiansen, Rasmus Bech, 1885–1964, skuespiller. * 23.5.1885 i Vejlbj ved Århus, † 25.9.1964 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: cigarmagersvend Christen Jensen og ugift Kirsten Marie Bech (* 1860). ~1° 13.8.1920 i Valløby med Bianca Larsen Samuel, * 24.9.1895 i Kbh., † 27.5.1925 sst., d. af handelsrejsende, senere grosserer Oscar Frans Abraham Larsen S. (1873–1948) og Asta Henriette Lorentze Schmidt (1874–1922). ~2° 31.5.1927 i Kbh. (Holmens) med Inga Fritzsche, * 10.7.1904 i Kbh. (Skt. Thomas), d. af kgl. hofglashandler Carl Anders Emil F. (1870–1935) og Gerda Bjerre Knudsen (1874–1959).

C. begyndte sin karriere ved Århus teater som han i egenskab af smedelærling hos Frichs i Århus også havde været med til at bygge. Under Henrik Malbergs vejledning tog han sine første skridt, bl.a. som den statist der trak Plutos dragevogn ind på scenen i Orfeus i Underverdenen

Christiansen, Rasmus

for 50 øre pr. aften. Sommeren 1905 debuterede han i Frederikshavn ved Carl Thomsens selskab som Sandrup i *Familietvist*, og fra efteråret kom han til Frederiksberg teater under Emil Wulff hvor han hurtigt gjorde sig gældende med sit tørre, lattervækkende lune i roller som den forvågede kontorist Lille Sørensen i *Der er Forskel*, morbroder Jakob i *Thummelumsen* og Johan v. Ehrenpreis i *Kærlighed uden Strømper*. Direktør Viggo Lindstrøm knyttede ham til Det ny teater da det åbnede 1908. 1911–14 optrådte han på Dagmar-teatret, men sit egentlige gennembrud som komisk skuespiller fik han som den uheldige frier Valentin i den franske komedie *Eventyret* på Alexandra-teatret (nu Allé-scenen) hvortil han var engageret 1914–17. En lignende personlig succes opnåede han på Det ny teater som Billy med den stadigt voksende promille i den uopslidelige farce *Den grønne Elevator*. Musikalsk og begavet var en god sangstemme var han selvskreven til operetten og blev en meget pudsig Celestin-Floridor i *Nitouche*, men kom tillige i disse år, 1917–23, på scenen i Vesterbros passage til at prøve kræfter i en række klassiske roller, Vielgeschrey i *Den Stundesløse* og Arv i *Julestuen*, præstationer som gjorde det rimeligt for William Norrie 1925 at hente ham til Det kgl. teater.

Det var ikke helt nemt for C. at akklimatisere sig. Nationalscenens store scene og tilskuerrum var en stor udfordring for hans komiske begavelse der hidtil havde haft en udpræget intim karakter. Hans lune egnede sig ikke for de store karakter-komiske opgaver. På Det kgl. teater kom hans Vielgeschrey til at savne formatet; om end figuren blev rørende, drukkende i den hurlumhej han selv havde fremkaldt. Men lidt efter lidt fandt han sig til rette og blev uundværlig, særlig i det klassiske danske repertoire. Hans område blev Arv i *Henrik og Pernille* – ubetalelig i forklædning som skytten Hasenschreck – den gamle bonde Jeppe Berg i *Erasmus Montanus*, Ebeltoftborgermanden og hanrejen Jeronimus i *Julestuen*, Mads i *Kærlighed uden Strømper* og den elskeligt fjottede birkedommer Krans i *Eventyr paa Fodrejsen*. Han begyndte som Kristen Madsen i *Genboerne* og endte som selve kobbersmedemesteren. Her var han helt på hjemmebane, udstrålede hygge og elskværdighed og pyntede Hostrups replikker med sin private slagfærdighed, når han fx improviserede og sagde „hengingsmessingste“ og fik latteren til at eksplodere. Bjørn Olufsen i *Elverhøj* blev en af hans allermorsomste roller. Figuren oste af hemmelighedskræmmeri og forborgen fiffighed. Med årene voksede han helt sammen med denne hushovmester, den var bogstavelig blevet til *hans*

rolle som han spillede til to år før sin død. Men hans komiske genialitet viste sig også i Shakespeares skuespil, som retsbetjenten Slænbær i *Stor ståhej for ingenting*, håndværkeren Fløjte (Thisbe), i *En Skærsommernatsdrøm* med et udseende som Elsa i Lohengrin på fjælleboden og et svedent-lunt brægende mæle, og den strikkende, tandløse, mageløst morsomme hyrde Corin med sækkepipen i *Som man behager*. Graveren i *Hamlet* blev i C.s version ikke noget undermeneske. Når han skulle skildre menneskeligt forfald hævdede han det ligesom op i en renere og uskyldigere sfære.

Melankolien, bitterheden, den satiriske skarphe d lå ham fjernt. Han hørte til de „lyse“ komikere der, selv om han på scenen trak større og ustyrligere kærfertes hjem end nogen anden skuespiller i samtiden, altid formåede at give udtryk for mere sand menneskelighed i rusen end i de andres soberhed. Fuldemandsfaget blev ligefrem en slags speciale som han forstod at variere i det uendelige, fra den ravende Jens Olsen (kaldet Ølsen) i *Barselstuen* til den fulde karl i *Det ulykkelige Skibbrud*, toppende med den overdådig perialiserede fængselsbetjent Frosch i den legendariske Reinhardt-scenesættelse af *Flagermusen*. Han gik aldrig ud over, hvad han kunne hente fra sit private skatkammer af lunerige indfald, understreget af replikkens jyske tonefald der afgørende bidrog til at forstærke hans popularitet. Den tidløshed han formåede at give sine klassiske roller hindrede ikke hans udfoldelse i det moderne repertoire. C.s mesterskab viste sig især i de mindre eller de helt små roller som han evnede at gøre til noget væsentligt i et stykke, undertiden gave dem en betydning som ingen efter ham vil kunne. – Mens komikere ofte i privatlivet optræder som alvorsmænd var C. lige så morsom udenfor som indenfor murene. Han blev en institution i institutionen; Elith Pio karakteriserede ham som den „fjerde“ kunstart på Det kgl. teater. Han optrådte sidste gang som den gamle karl Poul i syngestykket *Ungdom og Galskab*, en rolle han selv skode, og som er bevaret gennem TVs udgave, forøvrigt den eneste rolle C. spillede på TV. Derimod var C. en hyppig gæst i Radioteatret. Med sin uforfalskede dialekt var han med til at levnedegøre en lang række hjemstavnskuespil. Af Holberg-roller spillede han Petronius i *Den Vægelsindede*, både Peer og Christoff i *Jacob v. Thyboe*, Jacob i *Den 11. Juni*, Jacob Skomager i *Jeppe paa Bjerget*, Sivert Posekikker i *Den politiske Kandestøber*, værten i *Hexerei eller Blind Alarm*. Bevaret på bånd er bl. a. hans Corin i *Som man behager*, Stefano i *Stor-men*, den bramfri bådsmænd i *Sparekassen* og Espen i *Jean de France*.

C. havde et rundt og blødt fysiognomi, et gutta-perka-ansigt, der fra sekund til sekund kunne „foldes“ om i ny og forbausende grimasser, ligesom han evnede at køre rundt med sine blå øjne, så han stundom lignede en genstridig tyrekalv. Intet under, at han var en meget benyttet filmkunstner. Han begyndte som makker til Fy og Bi i *Vore Venners Vinter*, 1923 og fortsatte gennem de næste tiår som medvirkende i bl.a. *Nyhavn 17*, *Nøddebo Præstegaard*, *Den kloge Mand*, *Kongen bød* (stavnsvåndsfilmen), *Den gamle Præst*, *Elverhøj*, *Sommerglæder*, *Niels Pind og hans Dreng*, *Tordenskjold gaar i Land*, *Spurve under Taget*, *For Frihed og Ret* sluttende med *Bruden fra Dragstrup* 1955. – R. 1935. DM. 1948. □Tegn. af L. Find, 1908 (Fr.borg). To tegn. af Carl Jensen (Kgl. bibl.). Radering af Henry Grønholdt, ca. 1923. Statuette af Axel Locher (Teatermus.). Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1947. Litografi af Torben Jensen, 1956. Mal. af Karl Nielsen. Tegn. af E. Utzon Frank og af Hans Bendix (begge Teatermus.). Foto.

Henry Hellssen i Masken 23.4.1911 263f. Fr. Schyberg: Ti års teater 1929–39, 1939. Teatret på Kongens nytorv 1748–1948, 1948. Det kgl. teaters program 1955–56, nr. 8 og 1964–65, nr. 2. Harald Engberg: Dansk teater i halvtredserne, 1958. Rob. Neiiendam: Forlystelsernes allé, 1958. J. Kistrup i Berl. tid. 26.9.1964. H. Engberg i Politiken s.d. – Danm.s radios stemmearkiv og radio-teatret. TV's teaterarkiv. Filmmuseet.

Karen Krogh

Christiansen, Knud Viggo, 1867–1939, neurolog. *9.12.1867 i Kbh. (Holmens), †3.11.1939 i Gentofte, urne på Garn. kgd. F: løjtnant, senere kommandør Asmus Eduard C. (1831–84) og Karen Margrethe (Kamma) Hvidt (1837–1924). ~1^o7.7.1897 i Kbh. (b.v.) med Marie Emma Bache, *19.4.1875 i Kbh. (Frels.), †15.1.1959 i Virum, d. af maler Otto *B. (1839–1927) og Clara Charlotte Elise Haagensen (1846–1927). Ægteskabet opløst. ~2^o28.5.1905 med Marie Oline Petrea Olesen, *12.10.1878 i Guldager, Ribe amt, †8.9.1910 i Hellerup, d. af gårdejer Niels O. (1828–1914) og Kirstine Marie Nielsen (1854–1925). ~3^o24.10.1911 i Kbh. (b.v.) med Ingeborg Elisa Klein, *3.1.1892 i Kbh., d. af premierløjtnant i infanteriet, senere kaptajn Anton Valdemar Carl K. (1864–1926) og Thyra Dagmar Mathiesen (1870–1958). – Bror til Einar *C. Efter at have været til orlogs i et par år blev C. student 1888 fra Roskilde, tog medicinsk embedseksamen 1895 og kastede sig straks med iver over studiet af sinds- og nervesygdomme som han tidligt havde udset til sit speciale. Under sin ansættelse som kandidat og reservelæge på Skt. Hans hospital (1895–97) skrev han sin doktor-disputats (*Om Urinens Giftighed*) som han for-

svarede 1898. 1897–98 var han på studierejse til London og studerede neurologi på The National Hospital hos Horsley, H. Jackson og Gowers. 1898–1901 havde han forskellige kandidat- og assistentstillinger ved københavnske hospitaler og var derefter reservelæge ved Kommunehospitalets VI afdeling 1901–05. 1913 blev C., trods megen modstand, chef for Rigshospitalets neurologiske poliklinik, en for C. skelsættende begivenhed der indledte hans hårdnakkede kamp for at udskille neurologien som en selvstændig disciplin, uafhængig af psykiatrien. Tidligt vakte C. opmærksomhed ved sine kunstnerisk talentfulde kliniske forelæsninger over nerve- og sindssygdomme, udgivet 1905–06, der 1907 efterfulgtes af den rhapsodiske patografi *Christian VII's Sinds-sygdom*. C. var 1909–22 sundhedsstyrelsens konsulent i sindssygdomme. Imidlertid virkede C. med stædig energi for neurologiens fremme. Han søgte samarbejde med kirurger, der på C.s sikre indikationer gennemførte vellykkede operationer på hjerne- og rygmærkssvulster, en omstændighed der i fremtrædende grad øgede respekten for hans fag. På poliklinikken fik hans sjældne evner som lærer for de unge lejlighed til at udfolde sig. Han samlede her i kraft af sin suggestive personlighed og sit livlige temperament en større tilhørerkreds til sine forelæsninger og fik hurtigt oplært en række elever der med begejstring sluttede op om ham, og under hans ledelse blev poliklinikken et centrum for studiet af neurologi ikke blot herhjemme men i hele Skandinavien.

C. stod i disse år som Rigshospitalets ypperste forelæser der som en scenekunstner med bevist beregning og overraskende paradokser tilrettede sine ord. C. har inden for hospitalsvæsenet opbygget den moderne neurologi i Danmark. Hans utrættelige kamp for at få disciplinen knæsat og selvstændiggjort medførte omsider at han så det mål, han havde kæmpet for, blive virkeliggjort. 1929 oprettedes den neurologiske afdeling på Rigshospitalet og selv udnævntes han til docent. 1933 udvidedes afdelingen til sit dobbelte omfang og en neurokirurgisk service knyttedes til den, en af Europas førende. C.s stilling omdannedes til et ordinært professorat. Han nåede, 66 år gammel, hvad han havde stridt for hele livet (C.s egne bittert-stolte ord). – C. var flittig gæst ved internationale kongresser. Han var indleder ved Charcot-festen i Paris 1925 og har forelæst ved universiteterne i Strasbourg, Lyon og Reykjavik. Hans anseelse fæstnedes ved hans literære produktion, især den fængslende bog om hjernesvulster, 1917 (1921 og 1925 udg. på fransk). Desuden flere kliniske detailstudier (om lipodystrofi, om den sekundære stasepapil, om

Christiansen, Viggo

betændelsestilstande). 1925 udsendtes en mindre bog om migrænen. 1927 hædrede han med et festskrift af tidligere elever. C. stod i sine modne år som en særpræget skikkelse i den danske lægeverden, sikker, kampdygtig og ikke uden selvfølelse. Stejlt forfulgte han sit mål med hård vedholdenhed og med rammende, fængende tale isprængt en smittende, usødet gaminagtig humor der udsprang af hans kunstnerisk anlagte natur, og som gav hans indlæg et indtryk af spontan autoritet. Evnerne lå i lægekunsten, ikke i viden-skaben, og som den kliniske kunstner vil hans lægelige indsats længe blive husket. – C. var stifter af de skandinaviske neurologkongresser (1922). Han var membre associé af l'Académie de Médecine de Paris, æresmedlem af Royal Society i London og af Societé d'Ophthalmologie i Paris. Tit. professor 1911. – R. 1917. DM. 1922. K.² 1927. F.M.I. 1934. □ Maleri af Otto Bache, 1897, Bertha Dorph, s.å. og Mogens Gad, 1909. Kultegning af Marie Christiansen, f. Bache. Buste af Rud. Tegner, 1915. Karikaturer af Alfred Schmidt, 1919 (Fr.borg) og af G. Østerberg. Portrætmedaljon af Harald Salomon, skænket af elever til 70-årsdagen, 1937. Foto.

Selvbiogr. i Univ. progr. nov. 1898. Interview i Gads da. mag. 1935 353–62. – Loulou i Politiken 5.12.1927. Mogens Fog i Ugeskr. for læger, 1939 1321–25. Samtaler med da. læger, 1941 26–33. Samme: Sine meningers mod, 1964 44–57.

Ib Ostenfeld (Max Schmidt)

Christine, 1461–1521, dronning. * 24.12.1461 i Torgau, † 8.12.1521 i Odense, begr. i Gråbrødre-k. sst., nu i Skt. Knuds k. sst. F: kurfyrst Ernst af Sachsen (1441–86) og Elisabeth af Bayern (1442–84). ~ 6.9.1478 på Kbh.s slot med kong *Hans, * 2.2.1455 i Ålborg, † 20.2.1513 sst., s. af *Christian I (1426–81) og *Dorothea (ca. 1430–95). – Mor til *Christian II og *Elisabeth (1485–1555).

C. blev kronet 18.5.1483 i Frue k. i Kbh. sammen med kong Hans, 4.2.1499 i Uppsala. 1500 og 1501 ledsagede hun kongen til Sverige, hvor hun sept. 1501–maj 1502 med stor taperhed ledede forsvaret af Stockholms slot under en af de hårdeste belejringer unionstiden kender. Efter slot-tets overgivelse blev hun tilbageholdt i Stockholm og Vadstena og først frigivet okt. 1503. N. å. foretog hun en pilgrimsrejse til Wilsnack og Sternberg i Mark Brandenburg og besøgte sin datter Elisabeth der 1502 var blevet gift med kurfyrst Joachim I. Ved sin tronbestigelse fik hun som livgeding bl. a. Tranekær og Næsbyhoved ved Odense hvor hun tog ophold efter sin mands død. – C. var stærkt grebet af senkatolicismens fromhedsliv, især franciscanismen. Hun

støttede Laurids *Branden der søgte at genoprette klostertugten i de danske gråbrødrekløstre og stiftede selv Klarakløstre i Odense og Kbh.; hendes yngste søn der døde 1511 var opkaldt efter Frans af Assisi i hvis ånd hun øvede den storartede godgørelse hendes bevarede regnskaber vidner om. På hendes tilskyndelse skrev Odensepræsten hr. *Michael sine rimværker, og for hende udførte Claus *Berg sit hovedværk, højaltertavlen til Odense gråbrødrekirke; hun har rimeligvis også bekostet sandstensepitafiet over kong Hans til samme kirke. – □ Afbildet på Claus Bergs altertavle og på hans epitafium over kong Hans, med årstallet 1513 (begge Skt. Knuds k., Odense). Mal. af Holbein kaldes C. (Windsor). Maleri (Chr.borg) i samme type som stik af Baurerfeind efter mal. i det Holsteinske palæ 1760, litograferet et par gange som „Dorothea“, i træsnit både som Dorothea og af I. C. Nielsen som C. Samme type i flere kongeserier (Hobro mus., min. Gl. Køgegård). Stik i Hamelmans Chronicon af Dorothea er af Strunk henført til C. Mal. efter Claus Bergs altertavle af Anna E. Munch, 1909.

Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten I, 1951 53 65 70–76; II, 1953 175. W. Christensen: Dronning Christines hofholdningsregnskaber, 1904. – E. C. Werlauff i Nord. tidsskr. for hist., lit., og konst I, 1827 635–39. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864. V. Lütken: Bidrag til Langelands hist., 1909. F. Beckett: Danms kunst II, 1926. H. Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnersen, 1959 16. H. Bennike Madsen i Hist. t. II. r. VI, 1960–62 318 332 334. Samme i Fynske årbøger VIII, 1962–64 121–79.

Povl Bagge

Christine, 1521–90, hertuginde af Milano, senere af Lothringen. * 1521 i Kbh. (?), † 10.8.1590 i Alessandria i Italien, begr. i Cordelier-kirken i Nancy. F: *Christian II (1481–1559) og *Elisabeth af Østrig (1501–26). ~ 1° 4.5.1534 i Milano med hertug Francesco II Sforza af Milano, * 4.2.1495 i Vigevano, † 2.11.1535 i Milano, s. af hertug Ludovico Maria, kaldet „il Moro“ (1451–1508) og Beatrice d'Este af Ferrara (1475–97). ~ 2° 10.7.1541 i Bruxelles med hertug Franz af Bar, senere I af Lothringen, * 23.8.1517, † 12.6.1545 i Remiremont, s. af hertug Anton af Lothringen (1489–1544) og Renata af Bourbon (ca. 1494–1539). – Søster til *Dorothea (1520–80) og *Hans (1518–32).

C. var knap to år gammel da hun fulgte sine forældre på flugten fra Danmark. Efter moderens død opdroges hun hos sin grandtante, statholderen over Nederlandene Margaretha og derpå hos dennes efterfølger, sin moster dronning Maria af Ungarn, indtil hun kun tretten år gammel ægtede den meget ældre italienske fyrste. Efter

hertugens død tog hun 1537 atter ophold i Nederlandene hos sin moster. Hun fik snart nye bejlere (hertugen af Firenze Alessandro af Medici, den skotske hertug John af Albany, den fra grevefejden kendte grev Christoffer af Oldenburg), men de fik alle afslag. Heller ikke de af hendes morbror kejser Karl V indledte ægteskabsforhandlinger med hertug Charles af Angoulême, yngste søn af Frans I af Frankrig, hertug Vilhelm af Kleve og kong Henrik VIII af England førte til noget resultat, og en forbindelse med prins René af Orange, som synes at have gjort indtryk på C., hindredes ved kejserens mellemkomst. Det var efter Karl Vs vilje at hun ægtede Lothringerhertugen, men samlivet med den unge fintdannede mand gjorde hende, som hun selv skrev, til „den lykkeligste kvinde i hele verden“. Lykken var dog kun kort. Fire år efter brylluppet blev C. for anden gang enke. Ifølge sin mands sidste vilje overtog hun sammen med hans bror formynderkabet for sin lille søn Karl, men blev 1552 ved Henrik II af Frankrigs angreb på kejseren tvunget til at nedlægge det og tage ophold i Bruxelles. Herfra fulgte hun interesseret kampen mellem Habsburg og Bourbon, og hun bidrog sammen med den senere kardinal Granvella til at føre fredsforhandlingerne i Cateau-Cambrésis til afslutning (1559). Hendes fætter Philip II omgikkes en tid med planer om at gøre hende til statholder i Nederlandene hvor hun var meget folkeyndet, men Granvella fik dette forhindret, og C. drog da tilbage til Lothringen hvor hertug Karl nu som myndig havde overtaget regeringen. Som sin ældre søster Dorothea fastholdt C. sin arveret til Danmark, og forsøg på at få en udsoning i stand bl. a. ved et ægteskab mellem kong Frederik II og hendes datter Renata, hvorom der forhandlede 1557–62, førte ikke til noget resultat. C. forbandt sig da med misfornøjede danske, især Peder Oxe, den tyske eventyrer Wilhelm v. Grumbach, efter syvårskrigen udbrud også med Erik XIV af Sverige som lod anholde om Renatas hånd og fremsatte en plan om en deling af Danmark-Norge mellem Sverige og Lothringen. Alle disse „praktikker“ savnede dog for meget hold i virkeligheden til at kunne føre til noget som helst resultat og mødte også modstand hos den nøgterne hertug. 1578 drog C. af helbredsgrunde til Italien og levede her til sin død i byen Tortona som var tillagt hende som livgeding (città dotale) af hendes første mand. – C. var en af senrenæssancens mest beundrede damer. Brantôme og andre forfattere priser hendes skønhed – bl. a. hendes fine hænder – og hendes mange talenter: for sprog, for musik, for jagt og for at klæde sig med den yderste smag; „à la lorraine“ var navnet for de

af hende lancerede moder. Hendes holdning var en niece af Karl V og en datter af Christian II værdig, og hendes lange enkestand og faderens ulykke gav den et fint skær af tragik. Der var dem, hvem den faldt for brystet. En tysk samtidig kalder hende „eine zimblich hochtragende Frau“. Streng katolsk fromhed parredes i hendes sind med stor dynastisk og politisk ærgerrighed. Hendes betydelige intelligens havde et drag af fantasteri, i hvilket det er fristende at spore en arv fra faderen. □ Afbildet på Jan Gossaert van Mabuses mal. af Chr. IIs børn, ca. 1522 (Hampton Court, Fr.borg). Medalje 1533. Mal. af H. Holbein, 1538 (National Gallery, London), flere kopier, bl. a. af O. Haslund (Fr.borg). Tegn. (Bibliothèque Municipale, Arras). Maleri (Uffizierne, Firenze). Mal. af Michiel von Coxie, 1545 (Allen Memorial Mus., Oberlin, U.S.A.). Mal. af Antonis Mor, 1549. Maleri (Kunsthist. Mus., Wien, Ambras-samlingen). To stik med dobbeltportr. af hertugparret af Lorraine, afbildninger af medaljer, det ene 1550. Stik af Agostino Carrachi, 1585?. Maleri (Bayerische Staatsgemäldesamml.), herefter kopi (Prado). Stik af P. A. Pazzi efter tegn. af J. Magni samt medalje 1750 af St. Urbain synes begge fantasiporr.

Kilder. J. de Mesmes de Roissy: Le traité de paix, fait à Chasteau-Cambrésis, Paris 1637. Papiers d'état de cardinal de Granvelle = Documents inédits sur l'histoire de France, I. série, især III, Paris 1842, V 1844. H. Simonsfeld: Mailänder Briefe zur bayrischen und allgemeinen Gesch. des 16. Jahrh.s, München 1902: Abhandl. d. k. bayer. Akad. der Wiss. III. Cl., XXII, II–III Abth. Emilie Duvernoy i Revue historique de la Lorraine LXXXV, Nancy 1931 14–32 (breve fra C. 1568–90). Samme: Chretienne du Danemark, duchesse de Lorraine, Nancy 1940.

Lit. Hans Gram i Det kbh.ske selsk.s skr. V, 1751 1–126. Fr. Orloff: Gesch. der Grumbachischen Händel I–IV, Jena 1868–70. Fr. S(chiern) i III. tid. 13.7.1869. L. Daae i Norsk hist. t. II, Kria. 1872 46–110. C. Herbst i Danske mag. 4.r. IV, 1878 1–4. Troels-Lund: Peder Oxe, 1906. Julia Cartwright: C. of Denmark, London 1913. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist. i slutning af Chr. IIIs og begyndelsen af Fr. IIs tid, 1939. Samme i Småskrifter tilegnede Aage Friis, 1940 63–81. Samme i Hist. t. 10.r. VI, 1944 637–59.

C. O. Bøggild-Andersen*

Christine, hertuginde af Slesvig-Holsten-Gottorp, se **Adolf** (1526–86).

Christmas, John, 1799–1873, søofficer. * 3.2.1799 i Kbh. (Tysk Ref.), † 3.11.1873 på St. Croix, begr. i Christianssted. F: grosserer, kar. kaptajn John C. (1757–1822, ~ 1° 1778 med Charlotte Marie Smith, † 1796, ægteskabet opløst 1788; ~ 3° 1820 med Eliza Ferrall, 1778–1845, ~ 1° 1807 med grosserer Phillip Ryan, † 1808) og Johanne Maria Heinrich (1771–1808; ægteskabet

Christmas, John

opløst 1803, hun ~2° med garnisonskirurg i Christianssted Johannes Lorenzen, 1774–1807, ~3° med cand. philos. et philol. Niels Simonen. ~24.5.1823 i Kbh. (Holmens) med Malvina Benners, *11.1.1802 i Kbh. (Tysk. Ref.), †23.5.1876 sst. (Garn.), d. af grosserer Isaac Salomon B. til Kokkedal (ca. 1763–1841) og Marie Christine Applebye (1771–1831). – Farfar til John de *C. og Walter *C.

C. blev kadet 1813, sekondløjtnant 1820, premierløjtnant 1827, kaptajnløjtnant 1840, kaptajn 1847 og kommandørkaptajn 1852. Som ung løjtnant var han 1821–22 med korvetten Diana i Vestindien som fra den tid næsten tog ham helt. 1823–28 førte han fregatskibet Henriette Louise og 1835–42 barkskibet Johanne Marie, som han selv ejede, på Vestindien, var 1843–45 chef for briggen Mercurius som stationsskib i Vestindien og derefter i eskadren i Middelhavet under H. G. *Garde. I årene 1845–48 flere rejser til Vestindien. Under krigen var han 1848 chef for fregatten Rota, og 1850 fik han permission for at rejse til Vestindien hvor han nedsatte sig 1853 som plantageejer på Skt. Croix. 1855 stillede han å la suite i marinen og fik efter ansøgning sin afsked 1862 med kontreadmirals karakter. På Skt. Croix hvor han ejede flere store plantager fik han efterhånden en indflydelsesrig stilling. 1858–59 sendtes han af den danske regering i en diplomatisk mission til San Domingo, 1865 blev han medlem af kolonialrådet og senere viceguvernør. Ved guvernør V. L. *Birchs pludselige død i februar 1871 blev han konstitueret som guvernør og fungerede som sådan i fire måneder. Han levede på plantagen Peters Rest til sin død. – M. D. R. 1817. R. 1845. DM. 1849. K. 1859. □Mal. af C. A. Jensen, 1828 (Fr.borg).

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patr. slægter I, 1891 70–74. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen I, 1900 101–03. Kay Larsen: Dansk Vestindien 1666–1917, 1928.

Th. Topsøe-Jensen*

de Christmas-Dirckinck-Holmfeld, John Carl Constant Beresford, 1860–1916, læge. *18.2.1860 i Jægersborg, †22.10.1916 i Paris, begr. sst. F: sekondløjtnant, senere oberstløjtnant, kammerherre og hofjægermester Walter Edmund C.-D.-H. (1834–1916) og baronesse Tusky Susanne Charlotte D.-H. (1839–1924). Navneforandring fra D. H. C. 8.3.1880. ~18.1.1889 i Paris med Adrienne Caroline de Sacy, *3.9.1863 i Paris, †27.7.1931 sst., d. af kommandant i den franske marine Adrien Victor Alexandre de S. og Caroline Gault de Rougemont. – Sønneson af John *C. Bror til Walter *C.

de C. blev student 1878 fra Randers og cand. med. 1885. Allerede som student viste han levende videnskabelig interesse, offentliggjorde 1883 en histologisk-eksperimentel undersøgelse om regio olfactoria og udgav 1884 sammen med sin samtidige Sophus *Torup (senere professor i Oslo) *Hvorledes skaffes god daglig Kost for den billigste Pris?* Den lille bog opnåede to oplag og en svensk udgave. Det var dog særlig bakteriologien der fangede de C.s interesse, og i C. J. *Salomonsens nyoprettede laboratorium i Botanisk museums kælder fandt han sin arbejdsplads. Sammen med Salomonsen offentliggjorde han 1884 to interessante arbejder om Jequirityophthalmi og om pseudoinfektion hvori et vigtigt almenpatologisk spørgsmål blev belyst. Efter at de C. havde taget lægeeksamen rejste han med støtte af universitetsstipendier til Paris for at arbejde på Institut Pasteur hvorfra han offentliggjorde forskellige afhandlinger i Annales de l'Institut Pasteur. Han følte sig imidlertid så tiltalt af fransk ånd og af livet i Paris at han tog fransk lægeeksamen og på Institut Pasteur udarbejdede sin thèse de doctorat *Etudes expérimentales sur la suppuration*, 1888. Samtidig med at han åbnede en praksis i Paris fortsatte han sine arbejder på Institut Pasteur og interesserede sig særligt for studiet af forskellige bakteriedræbende stoffer. Han påviste den i forhold til toksiciteten forhøjede antiseptiske virkning man kunne opnå ved en blanding af forskellige bactericide stoffer, og fremstillede på basis heraf et antiseptisk stof, phenosalyl, som en tid fik ret udstrakt anvendelse ved kirurgiske operationer o.l. Hans interesse blev senere bl.a. optaget af forsøg på at fremstille et serum til bredelse af gonokoksygdommen. Hans studier over gonotoksinet blev af betydning, men sit mål nåede han ikke. de C. var en charmerende og elegant verdensmand der var yndet og søgt som læge af legationerne og af den danske koloni i Paris. □Selvportr. i pastel. Mal. af E. Sparr.

Ugeskr. for læger LXXVIII, 1916 1968. Th. Thjøtta: Lærebok i bakteriologi II, 2. opl., Oslo 1945 58.

Knud Faber*

Christmas-Dirckinck-Holmfeld, Walter, 1861–1924, forfatter. *10.2.1861 i Jægersborg, †18.3.1924 i Kbh., urne sst. (Garn.). F: sekondløjtnant, senere oberstløjtnant, kammerherre og hofjægermester Walter Edmund C.-D.-H. (1834–1916) og baronesse Tusky Susanne Charlotte D.-H. (1839–1924). Navneforandring fra Walther D.H.C. 8.3.1880. ~1° 29.7.1886 i Svendborg med Ragnhild Julta (Aja) Weber (navneforandring til Meldola 13.11.1905), *5.11.1868 på Sorø ved Svendborg, †30.5.1938 i

Prinsnäs, Jönköping län, Sverige, begr. i Fredericia, d. af grosserer Theobald *W. (1823–86) og Sophie Emilie Meldola (1832–78). Ægteskabet opløst 1898. ~2° 8.8.1898 på Frbg. med senere bevillingshaver til „Metropolteatret“, Kbh. Ellen Margrethe Vilhelmine Owen, f. Hansen, *8.8.1872 i Kbh. (~1° 1892 med grosserer Alexander Cunliffe O., 1863–1924), † 17.6.1939 på Skt. Lukas st., Hellerup, adoptivd. af grosserer Ludvig Marcus Adolph H. (1834–1914) og Kirstine Thorsen (1844–96). – Sønneson af John *C. Bror til John de *C.

Efter sin konfirmation blev C. „frivillig lærling“ i søværnet og gjorde tjeneste først på fregatten Jylland, derefter på korvetten Dagmar. 1878 blev han kadet og 1883 udnævnt til sekondløjtnant, n. å. til premierløjtnant. Han deltog i Fyl-las ekspedition til Grønland 1884 og var 1888–89 på togt til Vestindien og Middelhavet. Han trådte udenfor nr. 1889–91 og rejste til Brasilien for at undersøge mulighederne for at etablere en fast dampskibsroute på Amazonfloden. Han gjorde atter tjeneste i søværnet 1891–92 og var på togt til Vestindien. Oktober 1892 trådte han midlertidigt i den siamesiske marines tjeneste, bl. a. for at hjemføre et siamesisk krigsskib fra Skotland, men blev efteråret 1893 hjemkaldt fra Siam for at blive tiltalt for at have afgivet en urigtig indberetning til marineministeriet, og 21.4.1894 fradømtes han sin officersbestalling. Han gik i græsk tjeneste under den græsk-tyrke krig 1897 og interesserede sig en overgang meget for salget af de danske vestindiske øer, bl.a. søgte han at gøre tyske kredse interesseret i handelen. Da dette mislykkedes opråbte han 1899–1900 som den danske regerings uofficielle agent i USA (se også Niels Grøn) først og fremmest for at opnå procenter af salgssummen. Han opnåede dog kun ved en uheldig optræden at gøre sig uønsket i alle kredse og satte penge til på sagen. En kort tid var han direktør for Dagmar-teatret 1909–10. C. blev til en vis grad rehabiliteret gennem opnåelsen af et nyt afskedspatent fra søværnet 1906. Under sikringsstyrkens etablering 1914–16 lod han sig indkalde til tjeneste i søværnet og virkede her med rang af kaptajn, stationeret i Skagen.

Indtrykkene fra sine mange rejser nedfældede han i en række rejseskildringer fx *Amazonfloden*, 1892, *Et Aar i Siam*, 1894, *Fremtidslande I–III*, (om Australien, New Zealand, Sydamerika og Canada, 1903–04), *Under Tropesol. Af Torben Thals Roman*, 1909. Han skrev endvidere en række skuespil hvoraf *Skærsild*, 1906, og *Lige for Lige*, 1923, blev opført på Det kgl. teater. Af hans øvrige produktion kan nævnes *Ulla*, 1903, og *Rivaler*, 1908, der sammen med hans øvrige

stykker opførtes på privatteatrene. Hans største succeser var dog utvivlsomt bøgerne om den raskke, rødhårede Svendborg-dreng Peder Most som udkom 1901–21, og som siden er blevet genoptrykt et stort antal gange (Peder Most, sidst 1957). C. kan sammen med læreren Niels K. *Kristensen karakteriseres som stamfader til en dansk drengeroman idet man ikke tidligere havde haft bøger skrevet af danske forfattere specielt til et publikum af drenge. I serien fortællendes om titelpersonens eventyrlige oplevelser og fantastiske karriere idet han i *Peder Most*, 1901, er en fattig jungmand og i seriens sidste bind *Peder Most paa Krigsstien*, 1921, er kaptajn på sit eget skib. De egenskaber figuren er i besiddelse af var egenskaber som bl. a. den hastigt voksende spejderbevægelse (siden 1910) også fremhævede, og C.s forfatterskab blev da også gang på gang fremhævet af spejderbevægelsens ledere. 1911 sendte C. drengeromanen *Svend Spejder*, og i dennes 2. udgave fra 1922 siges det at C. skrev bogen på opfordring af Aage *Westenholz; den var tænkt som støtte for en militant fraktion af spejderbevægelsen, nemlig de frivillige skytte- eller rekytkorps. Holdningen til krig m. v. som kommer frem i denne bog forekommer en efter-tid yderst problematisk. C. udgav endnu et par drengébøger *Guldminen Malibran*, 1908, *Millionærdrengen*, 1909. – R. 1916. □Mal. af Axel Jungstedt, 1886. Karikatur af Alfred Schmidt, 1905 i Klods-Hans. Mal. af Ragna Nordstrand. Tegn. af Willy Gretor. Foto.

W. C.: i *Under Dannebrog III*, 1915 37–41. Samme: *Krydstogt gennem livet I–II*, 1923 (erindringer). – Niels Th. Thomsen i *Publikum 1909–10*, nr. 7 11f. Mette Winge: *Dansk børnelitt.* 1900–45, 1976. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Mette Winge/Hans Chr. Bjerg

Christmas Møller, Guido Leo John, 1894–1948, udenrigsminister. *3.4.1894 i Kbh. (Johs.), † 13.4.1948 i Kbh. F: bogholder, senere vekseleer Hans Christian Møller (1866–1938, ~2° med Ragna Eskildsen, 1903–47) og Anna Cathrine Christmas (1868–1919), ~1° 28.9.1919 i Kbh. (Pauls) med Carmen Elisabeth Signe Munthe Riis, *4.6.1890 i Montevideo, Uruguay, † 30.7.1962 i Kbh., d. af skibsfører Richard William R. og Elisabeth Julie Hanne Christiane Otto Lissner (1867–1929, ~2° 1901 med godsejer Johan *Knudsen, 1865–1942); ægteskabet opløst. ~2° 19.5.1923 i Kbh. (b.v.) med cand. phil., senere filmcensur Gertrud Jessen, *14.8.1894 i Tårnbæk, † 11.2.1974 på Frbg., d. af cand. polit., skolebestyrer, senere direktør for brødfabrik og assurandør Jes Valdemar J. (1865–1921, ~2° med Asta Marie Palsbo (1870–1942, ~2° 1926 med ingeni-

Christmas Møller, John

ør Henry Rørbye Angelo, 1876–1930)) og Anna Grandjean (1866–1931).

C. M. blev student 1911 fra Rungsted, cand. jur. 1922. Allerede i gymnasiet blev han politisk vakt. Han var meget nationalt indstillet og for et stærkt forsvar, men dette betød dog ikke en kritikløs tilslutning til højres politik med dens estrupske efterklange. I samarbejde med den seks år ældre Aage *Kilde hvis påvirkning C. M. for sit eget vedkommende tilskrev en afgørende betydning oparbejdede han den konservative ungdomsorganisation (formand 1916–18 og 1919–22), der forfatningspolitisk reagerede over for de privilegier for besiddelsen som højres rigsdagsgruppe til det sidste fastholdt. Det var derfor i overensstemmelse med C. M.s og ungdomsorganisationens standpunkter at højre 1915 under navn af det konservative folkeparti drog den nye forfatnings konsekvenser og stillede sig ind på den almindelige valgrets grund. Hans arbejde inden for ungdomsorganisationen førte til at han ved valgene 1920 var opstillet som partiets kandidat i Kertemindekredsen og den ene af Odense-kredsene, og ved septembervalget opnåede han valg. 1923 blev han partiets forretningsfører. Som sådan udførte han energisk og gennemtænkt organisations- og agitationsarbejde. Han var gennem årene partiets mest benyttede taler ved møder ude i landet. 1924 valgtes han ind i folketingsgruppens bestyrelse; men først efter at han 1927 blev gruppens næstformand trådte han frem i første række på rigsdagen. 1928 afløste han Victor *Pürschel som folketingsgruppens formand. 1931 blev han formand for den samlede rigsdagsgruppe, og endelig valgtes han på repræsentantskabsmødet 1932 til partiets formand. Al magt var således samlet hos ham. Hans flid, pågænhed og evne til at samle støtte, i forbindelse med mangel på rivaler af format havde ført ham så langt.

Igenem 1920erne pinte det C. M. at venstre tog føringen med ringe hensyntagen til det konservative folkeparti. Skønt han tilbød ministeriet Madsen-Mygdal samarbejde på lige fod blev dette afvist. I 1929 så C. M. ingen anden mulighed for at komme ud af venstres skygge end at forårsage ministeriet Madsen-Mygdals fald på en i sig selv beskeden uenighed om forsvarsbudgettet. Det hævdedes at „Piccoloen“, som C. M. med sit gaminagtige ansigt blev kaldt, tabte terrinen. Alt tyder dog på at hans handling (det konservative folkeparti undlod at stemme for finansloven) var nøje gennemtænkt omend mange af hans partifæller i rigsdagsgruppen og uden for ikke erkendte hvad hans taktik indebar. Valget 1929 indebar et mandattab på seks for det konservative folkeparti, men det var markeret at

venstre ikke kunne negligere de konservative. På den anden side drog C. M. den lære at forsvars-sagen alene ikke var tilstrækkelig til at bære det konservative folkeparti oppe.

Igenem 1930erne søgte C. M. fortsat at placere sit parti såvel parlamentarisk som i forhold til vælgerne. Oktober 1931 drev han således igenem at de konservative støttede SR-regeringens kriseforslag om hjælp til landbruget og de arbejdsløse. I sig selv var foranstaltningerne lidet omfattende, men de havde symbolværdi: når venstre ikke ville acceptere det konservative folkeparti som en jævnbyrdig partner måtte det skubbes til side. Det var derfor en stor skuffelse for C. M. at SR-regeringen i 1933 indgik Kanslergade-forliget med venstre med udelukkelse af det konservative folkeparti. Over for autoritære forestillinger og fremtrædelsesformer sydfra var C. M. hele tiden afvisende. Han var for den demokratiske konservatisme. I 1930erne gik alle hans politiske bestræbelser ud på at få sit parti, hvis ubestridte leder han nu var, ud af den parlamentariske skammekrog. Da socialdemokratiet og det radikale venstre ved landstingsvalget 1936 også fik flertal i dette ting tilræbte han 16.11.1937 Stauning: „Hvad dølen nøler I efter?“ C. M. mente at hermed var landstingets rolle som konservativ magtfaktor udspillet, og det gjaldt derfor nu om at holde socialdemokratiet og det radikale venstre fast på deres gamle standpunkt om at landstinget burde afskaffes. I stedet burde andre konservative garantier opstilles. Da venstre gik imod at ændre 1915-grundloven så C. M. en mulighed for at komme i en dialog med socialdemokratiet idet han også hermed håbede at kunne gavne forsvarssagen. C. M. kom under kraftig kritik fra konservative som Pürschel og Holger *Andersen der repræsenterede de kredse i partiet som ikke ønskede nogen forfatningsændring. Støttet af sit alter ego, Anders *Vigen og Berlingske Tidende, trådte C. M. uden skånsel sit partis højrefløj ned.

I 1938 nåede socialdemokratiet og det radikale venstre til enighed med C. M. om et forfatningsforslag byggede på det af C. M. forkyndte slogan: „ét vælgerkorps, én valgdag“. Af den konservative landstingsgruppe var kun fire for forslaget. Forud for folkeafstemningen 1939 lod C. M. udfra en ubegribelig taktisk fejlurdering forstå at han ville gå som partiformand hvis grundlovsforslaget faldt. Dette gav de konservativt-konservative en oplagt mulighed for at få ram på C. M. ved at afholde sig fra at stemme. Forslaget faldt da også, og C. M. afgik 31.5.1939 som formand, bitter, nedslidt og fuld af foragt for sine partifæller. Takket være C. M. var det konservative folkeparti kommet ud af sin isola-

tion, og det havde fået tilført mange middelklassestemmer; men partiet var ikke homogent, og det havde ikke i 1930'erne formået at øve nogen afgørende indflydelse.

9. april 1940 oplevede C. M. som ydmygende. Han ønskede at det danske forsvar havde optaget en egentlig kamp, og han følte det bittert at han ikke selv kom til at deltage i en sådan. Ved samlingsregeringens dannelse 10.4.1940 blev C. M. minister u. p. (tilknyttet handelsministeriet). Han var straks 9.4. for P. Munchs afgang som udenrigsminister, men indså hurtigt at dette ville bane vejen for Erik Scavenius. Det konservative folkeparti – og andre kredses – uvilje mod Munch var dog for stor, og ved regeringsdannelsen 8.7.1940 gled han ud. Ved denne lejlighed blev C. M. handelsminister. Men da han på lukkede møder udtalte sig i antitysk retning måtte han 3.10.1940 på tysk krav gå af som minister og 10.1.1941 også som medlem af folketinget og som forretningsfører for partiet. Han var nu uden for ethvert offentligt virke og søgte en tid med ringe held at virke som advokat. Han var og blev politiker og intet andet. C. M. optog nu kontakt med den tidlige modstandsbevægelse. Det var Frode *Jakobsen fra Ringen og kommunisterne Aksel *Larsen og Mogens *Fog sammen med hvem han grundlagde det illegale blad „Frit Danmark“ hvis første lederartikel C. M. skrev. På grundlag af en tvivlsom og forældret britisk invitation rejste C. M. med sin hustru og søn 1.5.1942 via Sverige illegalt til England i tillid til at han kunne blive leder af alle frie danske i kampen mod nazismen.

Opholdet i London blev en stor skuffelse og gav ligesom grundlovsnederlaget næring til den bitterhed og desperation som prægede C. M. i hans sidste år. Den danske gesandt i Washington, Henrik *Kauffmann, modarbejdede ham, og briterne nærede mistillid til ham p. g. a. hans egenrådighed og uforsigtige omgang med klassificeret materiale. Selv om C. M. blev formand for Det danske råd forblev han isoleret og uden indflydelse i London. Af stor betydning for opinionen i Danmark blev derimod hans mange taler i BBC hvori han æggede til kamp mod besættelsesmagten.

Dette i forbindelse med at han fremstod som den første danske politiker der var trådt op mod nazismen gav ham den platform som førte frem til udenrigsministerposten i befrielsesregeringen 5.5.1945. C. M. havde gerne set sig selv som dens statsminister, men han lagde sig bl. a. under forhandlinger i Stockholm i februar 1945 ud med danske modstandskredse ved at ønske færre ministre fra modstandsbevægelsen end denne krævede og var i stand til at få.

Som udenrigsminister gennemførte C. M. 16.5.1945 ratifikationen af den af Henrik Kauffmann med USA indgåede overenskomst af 9.4.1941 om forsvaret af Grønland og loven af 1.10.1945 om udenrigstjenesten hvorved denne udvidedes med 40 poster med henblik på det øgede internationale samkvem som forventedes efter krigen. C. M. optrådte samtidig i rollen som sandsiger. Da der rettedes angreb mod de entreprenører som efter henstilling fra den danske regering havde påtaget sig arbejder for værnemagten svarede C. M. 21.5.1945 med at sige at vi alle var under anklage. 8.7.1945 forsvarede han i en tale i Stege de embedsmænd der havde udført forhandlingspolitikken, han advarede samtidig mod at række hånd til den sydslesvigske bevægelse, og henvendt til landbruget sagde han at det ikke kunne forventes at opretholde det prisniveau som det på hele samfundets bekostning havde haft under krigen.

Talen havde karakteren af politisk selvmord, ikke mindst når den ses i sammenhæng med andre udtalelser som: „vi er alle blevet socialister“ (30.5.1945). I slutningen af juli 1945 gennemtvang C. M. at regeringen accepterede en ny handelsaftale med Storbritannien. Den betød betydeligt ringere priser for landbruget og vakte megen vrede i landbokredse.

Efter megen tøven indmeldte C. M. sig i slutningen af august 1945 atter i det konservative folkeparti som han havde udmeldt sig af ved flugten i 1942. Af unge konservative hilstes han velkommen mens jævnaldrende og ældre partifæller nærede store betænkeligheder ved hans synspunkter og den måde på hvilken han forkyndte dem. Således erklærede han før folketingsvalget 30.10.1945 at han ønskede at det politiske liv aldrig måtte forme sig så skarpt at han ikke i fremtiden kunne mødes med de kommunister med hvem han havde haft et godt samarbejde. En sådan udtalelse måtte selv i 1945 virke skræmmende på mange borgerlige. Ved valget hvor det konservative folkeparti gik fra 31 ned til 26 mandater blev C. M. valgt i søndre storkreds, og da han afgik med den øvrige regering 9.11.1945 valgtes han til formand for det konservative folkepartis rigsdagsgruppe.

Imidlertid bragte C. M.s „grænsen-ligger-fast“-holdning ham i stadig større uoverensstemmelse med sit parti. I juni 1946 erstattedes han som Sydslesvig-ordfører af Ole Bjørn *Kraft, og han undlod sammen med Flemming *Hvidberg at stemme for den dagsorden som reddede Knud Kristensen. Efter de konservatives nederlag ved landstingsvalget 1.4.1947 nedlagde C. M. sit hverv som rigsdagsgruppens formand. 20.7.1947 angreb han på et radikalt stævne sit eget parti

Christmas Møller, John

fordi det krævede folkeafstemning i Sydslesvigsagen, og under folketingets slutopgør med Knud Kristensen. 2. og 3.10.1947 stemte C. M. sammen med socialdemokratiet, det radikale venstre, Danmarks kommunistiske parti og retsforbundet mod venstre, det konservative folkeparti og dansk samling. Han følte sig nu nærmest partilos. Forud for det valg Knud Kristensen udskrev til 28.10.1947 var C. M. inde på den urealistiske tanke med det konservative folkepartis samtykke at danne et nyt parti der kun skulle adskille sig fra moderpartiet med hensyn til Sydslesvig. Det afvistes af gruppen der i øvrigt havde strakt sig vidt over for C. M. og af hovedbestyrelsen der i stedet tilbød at C. M. kunne blive opstillet i tilslutning til partiet, hvad C. M. til gengæld afviste fordi han mente det ville skabe usikkerhed om partiets linje. 6.10. udtrådte han af rigsdagsgruppen, og 12.10. lod han sig opstille som løsgænger uden for partierne i Sønderjylland hvad der var udsigtsløst. En opstilling i hovedstaden sammen med meningsfæller havde formentlig været C. M.s eneste chance. I Sønderjylland fik han under 4.000 stemmer og var dermed helt uden mulighed for valg. C. M.s dage som politiker var talt. I forbindelse med det konservative landsrådsmøde i november 1947 var der bestræbelser for at han skulle indbydes; men han havde selv brudt broerne af bag sig til det parti som han dybest set slet ikke havde været i overensstemmelse med siden sin hjemkomst fra London. Han var nu i virkeligheden nedbrudt fysisk og åndeligt. 6.4.1948 meldte han sig ud af sit gamle parti og var i sin desperation endog inde på overvejelser af at indmelde sig i det radikale venstre skønt dette parti jo i forsvarssagen ville have beredt ham de samme skuffelser som det konservative folkeparti havde gjort i det sydslevigske. Man kom i disse dage til at tænke på C. M.s ofte citerede udtalelse da hans politiske stjerne stod i zenith i 1930'erne: „Havde det ikke været for forsvarssagens skyld, kunne jeg godt være blevet radikal.“ Men også på hans ven og pennefører, redaktør Anders Vigen's ord om C. M. lige efter krigen: „Han kommer aldrig over, at han ikke stod ved grænsen med et gevær den 9. april.“ En nådig død 13.4.1948 skånedes C. M. for flere bitre oplevelser.

C. M. kom 1945 hjem til Danmark med den politiske dødsdrift i hjertet. I 1948 gjorde han den observation at han altid havde haft trang til at holde med den svage og slagne: „Jeg vil ikke påstå, at jeg stiler mod nederlag; men sejrherre afslører ofte de uheldigste sider af deres karakter“. C. M. følte sig i virkeligheden som en nederlagets mand. Londonårenes isolation både i for-

hold til udviklingen i Danmark og navnlig til de allierede havde gjort ham næsten desperat. C. M.s grundopfattelse havde dertil i mange år været at der ikke skulle være klasseforskel, men nok personforskel. Han var antikapitalist i et parti der hyldede privatkapitalismen, og han var republikaner i et royalistisk parti, modstander af ordensvæsenet selv om hans fæller gerne lod sig dekorere, irreligiøs blandt kirkeligt indstillede partifæller og vælgere, og han hadede de bonede gulve skønt disse fornemmeligen betrådtes af tilhængere af konservatismen. Paradoks efter paradoks prægede hans grundopfattelse.

Hvorledes han da kunne hævde sin førerstilling inden for det konservative folkeparti i så mange år er også i sig selv noget af et paradoks. Men i forsvarssagen og i trangen til selvstændiggørelse i forhold til venstre var der dog et holdepunkt, og hertil kom hans udstråling – hans charisma – hans overordentlige viljestyrke og jernflid og sidst, men ikke mindst, hans uafhængighed og frygtløshed. Ved hjælp af disse egenskaber skabte han sig en betydelig tilhængerskare, og derved nåede han toppen inden for det konservative folkeparti. Sin derved vundne magtposition brugte han som det er skildret til at føre det konservative folkeparti ud af venstres skygge og frem som partiet i midten. Derfor havde han afsadlet ministeriet Madsen-Mygdal i 1929 og medvirket i de første kriseforlig, derfor havde han følt sig ilde berørt over regeringens samarbejde med venstre fra 1933, og derfor prøvede han i grundlovssagen at støde venstre ud og komme i kontakt med socialdemokratiet. I en vis forstand fuldbyrdedes C. M.s bestræbelser med VK-regeringens dannelse i 1950. Men han forblev altid et stridens tegn, ikke mindst i sit eget parti, og hans uforfærdethed under besættelsen bragte ham ikke posten som den hele nations leder. Han kunne ikke samle. C. M. har skrevet *Danmark under anden Verdenskrig*, 1945, *Naar Danmark atter er frit*, 1945, og *En tale, som ikke blev holdt*, 1948. □Talrige karikaturer, bl.a. af H. Jensenius 1928, 1933 og 1945, af Valdemar Møller, 1932 (folketinget) og af Carl Jensen. Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1941. Miniaturemaske af H. Isenstein, 1945, efter livsmaske. To mal. af Laur. Larsen, det ene 1949 (folketinget). Posthumt mal. af Otto Christensen (Fr.borg) på basis af talrige tegn. Buste af Gottfred Eickhoff. Relief af Wienberg Jensen på mindsten, 1949 (Ashøje plantage). Statue af Gudmundsen-Holmgren, 1951 (Kongens have, Odense). Foto.

C.M.: En politikers åbenhjertige mening om dansk politik, 1948. Vi er alle socialister. Sagt og skrevet af C. M., 1966. Londonbreve, ved Jørgen Hæstrup, 1974. – G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 321–24.

Knud Secher: C.M., 1945. Chr. Torpe i Gads da. mag., 1946 257–67. Bogen om C.M. skrevet af hans venner, 1948. Jens Winther i Berl. tid. 3.4.1964. Søren Krarup i Berl. aftenavis 6.12.1974. Tage Kaarsted i De danske ministerier 1929–53, 1977. – Papirer i Rigsark.

Tage Kaarsted

Christoffer I, ca. 1219–59, konge. * ca. 1219, † 29.5.1259 i Ribe, begr. i Ribe domk. F: *Valdemar Sejrs (1170–1241) og *Berengaria († 1221). ~ 1248 med *Margrete Sambiria, † dec. 1282 i Rostock, d. af den østpommerske fyrste Sambor og Mechtilde fra Mecklenburg. – Far til *Erik Klipping og *Mechtild (-1300). Bror til *Abel (1218–52), *Erik Plovpenning og *Sophie († 1247).

C. var Valdemar IIs yngste søn og havde i sin ungdom Lolland og Falster som fyrstelen. 1252 efterfulgte han Abel på tronen og tilsidesatte således de krav som Abels sønner måtte have haft at gøre gældende. Valdemar Abelsen var imidlertid i udenlandsk fangenskab, og de yngre sønner var mindreårige. 1253 gjorde C. ved Valdemars tilbagevenden til riget denne til hertug af Jylland. Der er tegn til at de holstenske grever i C.s første regeringsår har forsøgt at virke til Abelslægts fordel, men det er ikke lykkedes.

I C.s regeringstid forekommer de første tegn på de alvorlige modsætninger mellem rigets stormænd og kongemagten der kom til at kendetegne hele perioden efter at Valdemar Sejrs imperium var gået i opløsning. Fra tiden omkring tronskiftet stammer den i forskningen omstridte „Abel-Christofferske“ forordning der må opfattes som forsøg på at regulere stormændenes forhold til den moderne feudalt prægede kongemagt og give dem forskellige kompensationer for tabet af deres gamle status som høvdinge.

Efter at uroen omkring kongevalget havde lagt sig og en holstensk invasion var afvist forelå der ikke åbne fjendtligheder med Abelslægts tilhængere, men C.s kongemagt var alligevel hele tiden truet af potentiel dynastipolitisk konflikt. – Bestræbelserne for at opnå pavelig autorisation af Erik Plovpenning som helgen har vist sig at udgå direkte fra Christoffers kancelli, og deres politiske formål har utvivlsomt været at kaste skylden for kong Eriks død på broderen Abel og dermed brændemærke dennes slægt.

Striden med ærkesædet i Lund under ærkebiskop Jakob *Erlandsen efter dennes tiltræden 1254 var formentlig den mest belastende af C.s mange genvordigheder. Efter endeløse forhandlinger om de rettigheder og pligter som ærkebisen kunne tænkes at have over for kongen og riget, efter kongelig beslaglæggelse af Lundekirkens privilegier, og efter at Jakob Erlandsen havde indkaldt til rigssynode samtidig med kon-

gens danehof i 1256 og ladet vedtage (Vejlekonstitutionen) en skærpet kirkelig lovgivning angående overløst mod biskopper (og udtrykkelig opereret med den mulighed at kongen kunne stå bag sådan forfølgelse af bisperne eller endog drab på dem) – efter alt dette valgte C. at fængsle ærkebisen februar 1259, men selv døde han få måneder senere. Følgen af fængslingen blev at sagen kom for pavens domstol, og her verserede den indtil ærkebispens død femten år senere. Den endelige afgørelse faldt ud til kongemagtens fordel, men striden belastede såvel denne som hele den danske kirke hvis hovedpart efterhånden stod på kongens side.

I C.s regeringstid fortsatte de pantsættelser af dansk kongegods til udenlandske fyrster der var begyndt i faderens dage, og som siden skulle vise sig skæbnesvangre, i den nærmest følgende tid især ved hertug *Albrecht af Braunschweig der en tid blev rigsforsøger i Danmark under enkedronning Margrethe Sambirias fangenskab hos holstenerne, og som sammen med hende fortsatte en politik som C. selv må have indledt. Det gælder bl. a. bestræbelsen på at forholde Erik Plovpenningss døtre deres fædrene arv ved at begrænse hvad der 1263 skiftedes til de to Eriksdøtre der var blevet gift ind i henholdsvis den norske og den svenske kongeslægt, og ved at indefryse de to yngste Eriksdøtres arv i stiftelsen af Skt. Agnete kloster i Roskilde. Og det gælder sikringen af Erik Klippings unge kongemagt mod de angreb der efter C.s død rettedes på den fra Erik Abelsens og fyrst Jarmer af Rügens side. Rytget om at C. ikke døde en naturlig død, men blev forgivet (i den hellige nadver givet ham af abbed *Arnfast af Ryd) har vist sig at bero på sen traditionsdannelse muligvis med udgangspunkt i et stykke samtidig politisk propaganda. □ På hans segl billede af konge. Et relief (Ribe domk.) og afstøbning (Fr.borg) har været anset for C. Mal. 1576 tilskr. A. Samfleth (Ribe domk.). Afbildet på vævet tapet af H. Knieper (Nat.mus.), tegn. herefter (Kgl. bibl.). Afbildet på enkelte stik i 1600-tallet og på mal. af P. Raadsig, 1850.

Acta processus litium, udg. Alfr. Krarup og William Norvin, 1932. – Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–1290, 1963. C. A. Christensen i Kirkehist. saml. 7.r. VI, 1965–68 28 29 32 35. Jørgen Skafte Jensen sst. 1969 1–25. Kai Hørby: Status regni dacie, 1977.

Kai Hørby

Christoffer II, 1276–1332, konge. * 29.9.1276, † 2.8.1332 i Nykøbing F., begr. i Sorø k. F: *Erik Klipping (ca. 1249–86) og *Agnes († 1304). ~ før 1307 med *Euphemia af Pommern, * ca. 1285, † 26.7.1330, d. af hertug Bogislav IV af Pommern

Christoffer II

(† 1309) og Agnes af Brandenburg. – Far til *Erik (ca. 1307–32), *Otto og *Valdemar Atterdag. Bror til *Erik Menved, *Margrete († 1341) og *Richiza (ca. 1300).

C. deltog i fængslingen af ærkebiskop Jens *Grand 1294 og stod sammen med sin bror Erik Menved i processen for den pavelige domstol. Her nævnes de sammen som eksponenter for den truede danske kongemagt de havde overtaget fra deres far, og som de nu kæmpede for at bevare imod de ydre angreb der rettedes mod den. Om de virkelig på dette tidspunkt arbejdede sammen er dog yderst tvivlsomt. Allerede mellem 1302 og 1304 kunne markgreven af Brandenburg i en skrivelse til byen Lübeck hentyde til at det vidstes at de to brødre lå i hadefuldstrid med hinanden. [Dipl. Dan. 2. r. V nr. 235]. Åbne brud kom det dog tilsyneladende ikke til før C. kort før 1307 fik (Sønder) Halland og Samsø som hertugdømme. Da søgte han straks forbindelse med kongens fjender i dette politiske kraftfelt i det datidige Norden. 1307 forhandlede han både med de svenske hertuger der lå i strid med deres bror kong Birger Magnusson, og med den norske konge Håkon V gennem grev *Jakob af Halland, og akterne meddeler udtrykkelig at hans hensigt var bl.a. ved disses hjælp at blive konge af Danmark i stedet for Erik Menved. Denne fik først kendskab til selve brevene 1314–15 da de afsløredes i forbindelse med oprærvlingen af en dansk oppositionel sammensværgelse. 1315–19 var C. en af Erik Menveds hovedmodstandere, senest fra 1317 i forbund med den oprørske ærkebiskop Esger *Juul. C. opholdt sig mest i udlandet hvor Brandenburg var hans vigtigste politiske forbindelse, og hvor han også kunne støtte sig til Euphemias slægt i Pommern. Svogeren hertug Wartislav IV af Pommern lovede han 1315 fyrstendømmet Rügen hvis han selv blev dansk konge, og hvis fyrst Wizlav af Rügen døde uden retmæssig arving. Som landflygtig fra sit hertugdømme i disse år kan han dog næppe betragtes eftersom hertugdømmet Sønderholland 1317 var operationsbasis for en invasion i Skåne foretaget af C.s præfekt i Halland, Eskil *Krage. C. er den der efter Erik Menveds stilstand med Brandenburg 1316 fortsætter krigen, nu efterhånden som eneste modstander. Da kong Birger af Sverige i 1317 havde fængslet sine brødre de svenske hertuger sluttede C. og ærkebispens 1318 forbund med deres hustruer for at befri dem, og forbundet fortsatte efter at hertugerne havde fået lov at sulte ihjel på Nyköping slot.

Ved Erik Menveds død 1319 opnåede C. endelig den kongeværdighed han havde tragtet efter, men på vilkår der ikke var misundelsesværdige.

Først og fremmest måtte han ved valghåndfæstningen 1320 forpligte sig til at overtage hele broderens gæld og nøjes med rigets almindelige indtægter når han skulle betale den. Rigets stænder sikrede sig ved denne første valghåndfæstning stadfæstelse af alle deres friheder og indskrænkede udøvelsen af kongemagten væsentligt. C. kan have accepteret disse vilkår i håb om at kompensere derfor ved fremgang i udenrigspolitikken hvor forholdet til Brandenburg fortsat var af stor betydning. Markgrevs-kabet var vakant siden den askaniske slægt var uddød 1319, og 1322–23 etableredes der et nyt herredømme her af slægten Wittelsbach der nu havde vundet en flerårig strid med huset Habsburg om kongeværdigheden i Tyskland. Den nye tyske konge Ludvig af Bayern gjorde sin spæde søn Ludvig til ny markgreve i Brandenburg, og han søgte og fik C.s støtte. 1324 indgik Ludvig af Brandenburg ægteskab med C.s datter Margrete, og der aftaltes en meget stor medgift som C. imidlertid ikke betalte. Hans støtte har dog været så vigtig for markgrevs-kabet Brandenburg at der foreløbig kunne ses bort herfra uden at kravet slettedes. Til sin tid indgik den ikke betalte medgift i Valdemar Atterdags udpekulerede salg af Estland til Den tyske orden 1346 der indrettedes således at Brandenburg blev betalt ud. Brandenburg fik og udnyttede en indflydelse over C.s linje af den danske kongeslægt som holdt sig ind i Valdemar Atterdags regeringstid. Men de gevinster C. selv utvivlsomt ventede sig af forbindelsen udeblev.

1326 måtte C. vige for en opstand af danske adelsmænd i forbund med de holstenske grever. Disse virkede for at den umyndige hertug Valdemar Eriksen af Jylland skulle blive dansk konge under holstensk formynderskab; stormændene under ledelse af Ludvig Albertsen *Eberstein og Laurids Jonsen ønskede at tvinge C. til at afstå fra sin risikable nordtyske udenrigspolitik, og som kongemagtens kreditorer har de formentlig foretrukket Valdemar IIIs marionetkongedømme under holstensk ledelse. De holstenske grever Gerhard af Rendsborg og Johan af Plön var selv C.s største kreditorer.

1329 lykkedes det C. at vende tilbage til kongemagten, nu efter et jysk herremandsoprør i hans favør, men også fordi de to holstenske grever ikke havde kunnet dele fordelene ved Valdemar IIIs kongemagt ligeligt imellem sig. I C.s anden regeringsperiode der varede til hans død 1332 deltes det pantsatte Danmark således at grev Gerhard fik sine panter i Vestdanmark medens grev Johan havde det meste af egnene øst for Storebælt. Efter C.s død valgtes ingen efterfølger. C. havde 1315 ved en omfattende gave til Sorø kloster sikret sig lejested i dettes kirke. De-

le af det (vistnok lybske) bronzemonument er bevaret og genopstillet i kirken i 1700-tallets slutning.

□Liggende figur fra Valdemar Atterdags tid (Sorø k.), afstøbning (Fr.borg). Flere stik og tegn. fra 1600-tallet (Kgl. bibl.). Afbildet på illustration af L. Frølich, 1853.

Scriptores minores I-II, udg. M. Cl. Gertz, 1917-22. Annales danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920. Acta processus litium, udg. Alfr. Krarup og William Norvin, 1932. - Jerker Rosén: Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder, Lund 1939. Allan Mohlin: Kristoffer II av Danm. I-II, Lund 1958-60. Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962. Jan Kanstrup i Hist. t. 12. r. VI, 1973 1-19. Kai Hørby: Status regni dacie, 1977.

Kai Hørby

Christoffer (III) af Bayern, 1416-48, konge. * 26.2.(?)1416, † 5.el.6.1.1448, begr. i Roskilde domk. F: markgreve Johann I af Neumarkt († 1443) og *Catharina af Pommern († 1426). ~ 12.9.1445 i Kbh. med *Dorothea af Brandenburg, * ca. 1430, † 10.11.1495 i Kalundborg, d. af markgreve Johan af Brandenburg (1406-64) og Barbara af Sachsen (ca. 1405-65).

Som dreng sendtes C. til kejser Sigismunds hof; han fik her en omhyggelig opdragelse som blev afbrudt af hans deltagelse i det mislykkede tog mod hussitterne 1431. Forsvarskampen mod disse optog ham også i de følgende år; de erfaringer han her gjorde er utvivlsomt kommet ham til nytte over for de jyske bønder 1441. Han nedstammede på mødrene side fra det danske kongehus, og da Erik af Pommerns ægteskab forblev barnløst kunne han komme i betragtning som arving til de tre nordiske riger. Erik foretrak imidlertid sin fætter Bogislav, og da C. 1434 besøgte Danmark skal morbroderen have taget det løfte af ham at han ikke uden særlig tilladelse ville komme igen. I årene derefter voksede imidlertid misfornøjelsen med Erik, og da denne 1436 rejste til Gotland og blev der steg søstersønnens chancer betydeligt. Efter pfalzisk overlevering skal C. fra først af have stillet sig ret afvisende, men efterhånden ladet sig omstemme, bl.a. under pres fra kejserne Albrecht af Østrig og Frederik III; da det danske rigsråd okt. 1438 sendte ham sit endelige tilbud tog han i hvert fald hurtigt sin beslutning. Næste sommer mødtes han i Lübeck med de danske stormænd som derfra sendte kong Erik deres opsigelsesbrev. Kort efter overtog C. Danmarks styrelse, foreløbig som rigsforsøger. 9.4.1440 hyldedes han som konge på Viborg landsting; n.å. blev han konge i Sverige, 1442 i Norge; endelig kronedes han nytårsdag 1443 i Ribe domkirke til Danmarks „archirex“.

C.s indkaldelse var en følge af rigsrådspartiets sejr over Erik af Pommern og betegner derfor på alle områder et systemskifte. Danmark lovede C. ved sit valg at udstede en håndfæstning hvad både Margrete og Erik havde undgået, men løftet blev aldrig indfriet. Kronens forsøg på at genvinde Slesvig blev opgivet; hertug Adolf fik 1440 arveforlening på hele hertugdømmet, Haderslev og Ærø ikke undtaget; hansestæderne opnåede 1441 at få deres privilegier stadfæstet og at slippe for den af Erik indførte Øresundstold. Om indrømmelsespolitikken var C.s eller rådets får stå hen. I de første år af C.s regering bevarede hansestæderne fuldt ud den magtstilling de 1439 havde erobret. Kongens personlige indflydelse var i denne tid begrænset; det lå jo også i sagens natur at den unge sydtyske fyrste der så uformodet var blevet hersker over tre vidtstrakte riger måtte have tid til at gøre sig bekendt med de fremmedartede nordiske forhold. Han synes hurtigt at have lært sig dansk da kroningseden er på dansk, ikke som ventet latin - han vedblev dog at omgive sig med en hofstat af bayerske adelsmænd; en af dem forsøgte han uden held at trænge frem som hofmester; derimod var kammermesterembedet gennem størsteparten af hans regering besat med tyskere som Christoffer Parsberg og Albrecht Morer. Den afgørende politiske magt lå i årene 1439-43 hos rigsrådets førstemand, ærkebiskop Hans *Laxmand der bevidst styrkede bispens magtstilling. Dette skete navnlig gennem to forordninger som gennemførtes på kroningsmødet 1443, og i hvis indledninger konge og ærkebisp på ret enestående måde nævnes side om side; den ene af disse love lagde klosterne helt ind under bispens tilsyn, den anden indførte bispetiende i Nørrejylland. Således høstede kirken i højere grad end kongen frugten af C.s sejr over det store bondeoprør 1441. Uvist er det hvor initiativet kom fra til de mange byprivilegier hvis række i det væsentlige afsluttedes med Kbh.s stadsret af okt.1443. Byprivilegierne synes bl.a. at have tilstræbt en begrænsning af de tyske købmænds rettigheder. Maj s.å. var imidlertid Hans Laxmand død. Rigsrådet mistede dermed sin førende kraft; og der er grund til at tro at kongen i de følgende år har fået noget friere hænder. 1443 arvede C. faderens besiddelser i Øvrepfalz; i det hele vedligeholdt han en levende forbindelse med sit hjemland; og da kongen 1445 fejrede sit bryllup med en vrimmel af fornemme tyske gæster flød bægget over. Den svenske Karlskrønike beretter hvorledes svenske og danske rigsråder efter festlighedernes afslutning tog kongen alvorligt i skole for hans begunstige af bayernerne og forlangte dem hjemsendt - et krav som C. til sin

Christoffer (III) af Bayern

forbitrelse så sig nødsaget til at opfylde. Sandsynligvis har denne episode en politisk baggrund; under de samtidige forhandlinger med hansestæderne lod kongen i hvert fald Morer og Parsberg underhånden føle sig for hos de lybske sendebud med hensyn til stemningen for et forbund, og bayrerne i kongens „hemmelige kammer“ var i det hele øjensynligt mere imødekommende over for hansestæderne end rigsråderne. – I de følgende år gik der i Tyskland stadig rygter om C.s spændte forhold til sine undersåtter; ved hans død påstod man endog at han var blevet forgiven. Dette var næppe sandt, men en vis spændthed i forholdet mellem konge og råd kan være forklaringen på den forsigtighed hvormed han på alle afgørende punkter undgik at stille sig i skarp modsætning til rigsrådernes vilje. Man tør kun med største varsomhed benytte hans regeringshandlinger som grundlag for slutninger om hans politiske mål og evner. I Danmark er årene 1443–48 præget af ro.

Større interesse har for så vidt C.s stilling i Norges historie der i hans tid næsten helt beherskes af kampen mod hanseaternes handelsvælde. Ældre historikere (navnl. C. F. Allen) tillagde kongen betydelige fortjenester på dette område; nyere undersøgelser (særlig Will. Christensens, 1895) har imidlertid vist at æren for selvstændighedskampen først og fremmest tilkommer det norske rigsråd hvis forslag C. i sine første år villigt gav sin underskrift. Senere, da kongens selvstændighed vokser, bliver hans politik mere usikker i sin linie, og hensynet til de mægtige hansebyer gør sig stærkere gældende; 1445 stadfæstede han deres privilegier også i Norge og Sverige. – I Sverige indrømmedes de indfødte stormænd ret vidt spillerum; den landslov der bærer C.s navn har han ikke haft megen del i. Sin svenske håndfæstning holdt han sig i det store og hele efterrettelig; dog opfyldte han ikke løftet om Gotlands tilbagegivelse til Sverige. Erik af Pommern, som var øens hersker fik lov at beholde den; og klagerne over den afsatte konges sørøverier skal C. have slået hen med en spøg der (efter Huifeldt) gerne gengives med ordene „min Morbroder skal ogsaa leve“. Misvækstår skaffede ham det ufortjente øgenavne „Barkekongen“, og den store svenske rimkrønike tillægger ham alle mulige laster: sanselighed, drikkældighed, spillelidenskab osv.; krøniken der stammer fra Karl Knutssons tid er dog et typisk propagandaskrift. Pfalzisk tradition har da også bevaret et anderledes tiltalende billede af C.s karakter. Om den gængse opfattelse af ham som en velnæret og gemytlig lille sydtysk junker der foretrak kostbare fester og pragtfulde optog fremfor fuldbyrdede regeringsbeslutninger, og

hvis naturlige magelighed lod ham slippe let til den art politisk klogskab som består i at bøje af i tide kommer sandheden nærmere får står hen. □ Samtidig initialportr. i privilegiestadfæstelsen for domkapitlet i Roskilde (Rigsark.). Maleri (Cabinet des Estampes, Paris). Malet i flere kongeserier (Fr.borg, Gripsholm), samme type også af Peiter Hartman, 1607 (Malmø rådhus) og tegn. (Kgl. bibl.) samt litograferet af A. M. Petersen. Stik fra 1600-tallet.

Kilder. Johan af Pfalz-Zweibrücken: Oratio de Christophoro Bavaro (håndskr. i Kgl. bibl., Sth.). Andr. F. Oefele: Rerum boicarum scriptores I-II, Augsburg 1763. Aktsykker vedr. Erik af Pommerns afsættelse, udg. A. Hude, 1897.

Lit. William Christensen: Unionskongerne og hansestæderne 1439–1466, 1895 32–161. Kr. Erslev: Erik af Pommern, 1901 394–422. Samme i Danm.s riges hist. II, 1905 473–89. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 213–18. Erik Lönnroth: Sverige og Kalmarunionen 1397–1457, Göteborg 1934 200–31. G. A. Lögdberg: De nord. kongungarna och Tyska orden 1441–1457, Uppsala 1935. Niels Skyum-Nielsen i Scandia XXIII, Sth. 1955–56 1–101 (især 42–49). Bent Jørgensen i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 273–304. Beata Losman: Norden och reformkonsilierna 1408–1449, Göteborg 1970 = Studia hist. Gothoburgensia XI. Thelma Jexlev i Festskr. til Johan Hvidtfeldt, 1978 209–19.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Christoffer (ca. 1150–73), hertug, se Valdemar I

Christoffer, † 1363, kongesøn. Begr. i Roskilde domk. F: *Valdemar Atterdag (ca. 1320–75) og *Helvig († ca. 1374). Ugift. – Bror til *Ingeborg (1347–ca. 70) og *Margrete I.

C., der sandsynligvis er født 1341 nævnes tidligst 1354 og 1355. Allerede 1358 betroede kong Valdemar ham et vanskeligt hverv idet han sendte ham tillige med nogle herrer af rådet over til Nyborg for at forhandle med udsendinge fra de opørske jyder. I de følgende år droges C. ind i styrelsen; han tager del i så at sige alle regeringshandlinger og forpligtelser; breve og kvitteringer udstedes til kongen og kongens søn. Ligesom Valdemar i sin tid kaldte sig „sand arving til Danmarks rige“ skriver C. sig „Hertug af Lolland, Daners og Slavers sande Arving“, og hans segl bærer indskrift: „Arving til Danmarks Rige og Hertug af Lolland“. Da Valdemar rensede sig for al del i drabet på Niels *Bugge stod C. ved hans side sammen med fem riddere, og han for sin part sluttede broderskab med Knud Bugge, den dræbtes søn; og ved det store rigsmøde i Kalundborg pinsedag 1360 hvor den såkaldte landefred udstedtes gav såvel Valdemar som C. deres kongelige ord på at de ville holde gammel lov og hver mands ret; til gengæld forpligtede de tilstedeværende stormænd sig over for dem – bā-

de over for kongen og over for hertug C. Da Valdemar ikke længe efter drog til Skåne for at vinde landet tilbage fulgte C. med ham ligesom han i sommeren 1362 deltog i kampen med hanseaterne ud for Helsingborg hvor han blev såret eller hårdt ramt på en eller anden måde; senere på året var han i Halland og vistnok på krigstogt ind i Småland; men næste sommer døde han efter nogle ugers sygdom.

C. var kong Valdemars eneste søn; hans død har sikkert været et tungt slag for faderen. I Roskilde domkirke hvor den unge fyrste hviler i en sarkofag i højkoret holdtes en årtid 11.6 for „C., Lollands og Hallands Hertug, den berømmelige Valdemar IVs Søn“. Af gravmælet er nu kun bevaret C.s billede, en krigerskikkelse i fuld rustning, udført i alabast, som oprindeligt lå oven på sarkofagen tillige med skjolde med Danmarks, Hallands og Lollands våben.

Valdemar Atterdag. Udvalg af kilder, overs. Ellen Jørgensen, 1911. H. Petersen og A. Thiset: Danske kgl. sigiller, 1917, nr. 44 og 45. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 178 185–88 210. – D. Schäfer: Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark, Jena 1879. Tage E. Christiansen i Danm.s kirker, Kbh.s amt III, Roskilde domkirke, 1951 (C.s gravmæle). Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962.

*Ellen Jørgensen**

Christoffer, ca. 1504–66, greve af Oldenburg. * ca. 1504, † 4.8.1566 i Rastede kloster, Oldenburg. F: grev Johann af Oldenburg († 1526) og Anna af Anhalt († 1531).

C.s farfar var grev *Gerhard, Christian Is urolige bror. Som yngre søn var han bestemt for gejstlig løbebane. Allerede i barneårene indtrådte C. formelt i Bremens domkapitel og indviedes 1515 med pavelig dispensation til subdiakon. 1516 fik han desuden et præbende i Köln hvor han opholdt sig 1518–21. C.s påståede humanistiske dannelse skriver sig velsagtens fra denne periode. I de følgende år erhvervede han flere embeder både i Bremen og Köln, men opnåede aldrig den stilling som fyrstebiskop der utvivlsomt har været hans mål. – Ved faderens død tiltrådte C. tilsyneladende regeringsmyndigheden sammen med brødrene skønt han som gejstlig ikke var tiltænkt andel i territoriet. Under den årelange broderstrid søgte C. lejlighedsvis, men uden held at gøre sig gældende i Oldenburg hvor imidlertid den yngste broder Antons eneherrethed stadig befæstedes. 1529 havde han dog indtaget klostret Rastede som sin private besiddelse.

Da mulighederne i hjemmet og i kirken var spærret, greb C. til den i 1500-tallet vanlige udvej for at skabe en selvstændig magtposition: krigerhåndværket, tilværelsen som landsknægts-

fører. At C. skulle have tjent landgrev Philip i den tyske bondekrig 1525 er urigtigt, men at han tidligt har erhvervet militære erfaringer synes troligt. Vide udsigter åbnede her forbindelsen med den landflygtige Christian II, C.s halvfætter. Uden tvivl har slægtskabet med det danske kongehus næret hans ambitioner, særligt efter Christian IIs fængsling og prins *Hans' død.

1532 hvervede C. selv tropper, åbenbart i den hensigt at træde op imod brødrene. I stedet gik han i den nederlandske regerings tjeneste og anførte 1533 landsknægtene under flådetogtet til Øresund. Ved denne lejlighed skal han have sat sig i forbindelse med Ambrosius *Bogbinder og Jørgen *Kock. I begyndelsen af 1534 underhandlede han i al hemmelighed med Lübecks foretagsomme borgmester Jürgen Wullenwewer der greb tanken om at befri Christian II. På egen hånd hvervede C. i marts-april tropper og indfandt sig 13.5. selv i Lübeck hvorfra han i truenede vendinger rettede henvendelser til hertug Christian (III) og Holstens indbyggere. Kort efter brød han hærgende ind i Holsten. Med Lübeck sluttedes en formelig kontrakt der sikrede byen en overvældende magtstilling i Danmark. Til gengæld åbnedes muligheden for at C. kunne efterfølge Christian II i hvis navn krigen førtes. 19.6. sejlede han med den lübske flåde fra Travemünde.

Den egentlige „Grevens fejde“ indledtes 22.6. da hæren landsattes ved Skovshoved nord for København. I løbet af få uger var C. herre over hele det østlige Danmark. Han antog titlen „gubernator“ (statholder) og lod slå mønt i sit eget navn, forsynet med krone og det oldenburgske våben. C.s stilling blev imidlertid snart vanskelig. En feltherre af format var han vistnok ikke. Da Lübeck indlod sig med andre, mere formånde fyrster – Albrecht af Mecklenburg, Henrik VIII – tilbød han endnu i 1534 den nederlandske regering sin tjeneste og senere – i april 1535 – at afstå sin del af Danmark mod selv at få Sverige. Hverken disse henvendelser eller mødet med Christian III i Kolding december 1534 gav imidlertid resultater. – Efter Københavns overgivelse 29.7.1536 vendte C. tilbage til Oldenburg. I de følgende år omgikkes han stadig med urolige planer. Stridende mod sit løfte til Christian III støttede han de pfalziske anslag mod Danmark. 1538 erobrede han Delmenhorst fra bispem af Münster, men blev atter fordrevet. Senere sluttede han sig til de schmalkaldiske fyrster og deltog i sejren ved Drakenburg 23.5.1547 – den eneste antydning af bedrift i C.s lange militære karriere. Under fyrstesammensværgelsen 1552 rustede han for Moritz af Sachsen, efter Passau-forliget for Albrecht Alcibiades. Endnu 1562 syslede han

Christoffer

med planer om et felttog til hjælp for de berægtede huguenotter.

C.s private forhold bedredes 1542 da han tilstodes en årlig understøttelse af broderen. En ægte søn omtales 1539. I sit testamente efterlod han sine fleste ejendele til sin „ægte hustru“ Salome († 1611). C. blev angiveligt bisat i Lambertikirke, Oldenburg. □ Træsnit 1599.

C. Paludan-Müller: Grevens feide I-II, 1853-54. W. Storkebaum: Graf Christoph von Oldenburg, Oldenburg 1959 = Oldenburg Forschungen XI.

Mikael Venge

Christoffersen, Frede, * 1919, maler, grafiker. * 15.4.1919 i Borup. F: gårdejer Carl Martin C. (* 1887) og Andersine Petersen (* 1887). ~ 1° 5.4.1944 på Frbg. (b.v.) med Inger Marie Poulsen, * 23.1.1923, d. af civilingeniør Svend Engelbrecht P. (1896-1939) og væver Laura Sofie Sørensen (1897-1976); ægteskabet opløst 1952. ~ 2° 25.10.1952 i Kbh. (b.v.) med maler Agnete Krustrup Bjerre, * 11.6.1924 i Vrejlev, Vendsyssel, d. af gårdejer Bertel Madsen B. (1884-1946) og Ane Kirstine Larsen Krustrup (1880-1964).

Efter en tid på kunsthåndværkerskolen uden større udbytte lod C. sig forhyre og berejste Østasien og Amerika; tegninger fra denne tur blev offentliggjort i *20 smaa sorte Tegninger*, 1941 med forord af Kjeld Eilfelt. Han tegnede også til Berlingske Søndags Magasin og illustrerede bøger, især digtsamlinger med originalgrafik, fx Nis Petersen *Digte*, 1942 med litografier og Ester Nagel *Mennesker*, 1943 med træsnit. C. har fortsat dyrket træsnit og især farvetræsnit hvormed han også har illustreret en dansk oversættelse af Walt Whitman, 1976. Han tegnede også bogomslag og plakater, men besluttede tidligt at opgive den mere journalistiske side af kunsten og bogillustration til fordel for malerkunsten. Han begyndte 1942 på kunstakademiets malerskole og dens grafiske skole som elev af Aksel Jørgensen, senere på Vilhelm Lundstrøms skole. Han realiserede i de følgende år med betydelig selvstændighed en malerisk opfattelse af lyrisk art bygget over farver med rene klange og præcise kontraster gerne med solen som motiv, varieret med grundighed og fantasi. Et element af lineær abstraktion indgår i billederne, og dette gælder også de udsmykningsopgaver han i årenes løb har udført til offentlige bygninger: De danske spritfabrikker (mosaik), Askov højskole, Sindal centralskole, Århus universitet (fresco), Ranum seminarium, Skagens bibliotek, Nørresundby gymnasium, Geelsgård kostskole, Niels Ebbesen-skolen i Skanderborg, SID-bygningen i Kbh. Omkring 1960 arbejdede han med relieffer eller „collager“ i jern. Han

modtog Eckersberg-medaljen 1965 og var 1968 indbudt til at udstille på Biennalen i Venedig sammen med Mogens Andersen men trak sine billeder tilbage. C. har været flittigt udstiller bl. a. på Kunstnernes efterårsudstilling, Den polykrome og på Den frie udstilling som medlem fra 1954. Han har haft separatudstillinger i Studio Schnader 1942, Kunstindustrimuseet 1945, Kunstforeningen i Kbh. 1953 (sammen med Asger Jorn og Knud Nielsen) og 1965, Kunstnernes kunsthandel 1959 og 1961, Kunstpavillonen i Esbjerg 1963, Roskilde kunstforening 1970 og Clausens kunsthandel 1958, -62, -72, -73 og 1975. C.s hustru, **Agnete Bjerre**, er også maler. Hendes barndom og opvækst i Vendsyssel har bestandig præget hendes maleri, „hun vedkender sig sin vendsysselske barndom – hendes omgang med gamle koner har måske præget hende i højere grad end senere møder i kunstnermiljøer“. Hendes billeder handler mest om mennesker: „de enkle, naive, ensomme, de bøjede, de ukunstlede, de interessante uinteressante“. Figurene ses bestandig i ro, sommetider bagfra, der kan være noget kejtet i tegningen, men også forfinet, og farveholdningen er „nænsom og skær“. B. var først elev hos sit bysbarn Svend Englund i Vrå, siden af Vilh. Lundstrøm på kunstakademiet fra 1945. Hun udstillede første gang på Kunstnernes efterårsudstilling 1947, senere som medlem af Kammeraterne og af Vrå-udstillingen. Separatudstillinger hos Clausen i Toldbodgade 1961 og -63 og i Galerie Gade i Ålborg 1971. Hun modtog Eckersberg-medaljen 1968. □ Foto.

Berl. aftenavis 17.11.1941. Ole Sarvig i Information 17.9.1951 og 25.1.1952. Sst. 23.9.1958. P. Lübecker i Fra a til z, 1952, nr. 3. Kunst I, 1954 154-57. Knud Holst sst. 1971 182f. P. Lübecker i Hvedekorn, 1955 14-17. Katalog fra Kunstnernes kunsthandel 1959, m. forord af Ejler Bille. Katalog sst. 1961 m. forord af E. Nikolajsen. Katalog til ikke afholdt udstill. i Venedig 1968, m. forord af L. Rostrup Bøyesen.

Henrik Bramsen

Christoffersen, Hans, 1845-1908, landbrugsmaskinfabrikant. * 3.6.1845 i Bandholm, † 9.3.1908 i Holeby, Lolland, begr. sst. F: arbejdsmand Christoffer Iversen (1811-69) og Ane Mortensdatter (ca. 1814-86). ~ 6.3.1870 i Fuglse med Sophie Jensen, * 30.9.1846 i Øster Ulslev, † 25.3.1919 i Nykøbing F., d. af væver Jens Larsen (1793-1868) og Ane Margrethe Rasmussen (1803-65).

C. fik almindelig almueskoleundervisning og kom efter konfirmationen i lære hos smed og jernstøber Frederiksen, Bandholm; han arbejdede derefter som elev hos maskinbygger Jørgensen, Fuglse o.a.st. 1872 blev han af sukkerroedyrkingens grundlægger Erhard Frederiksen,

antaget som smed på Højbygård, Saksfjed og Nøbøllegård. 1877 nedsatte han sig som selvstændig smedemester i Godsted, men overtog 1882 smedien i Holeby hvor han senere oparbejdede en betydelig fabrikation af landbrugsmaskiner. Allerede medens han var på Højbygård, konstruerede han efter samråd med Erhard Frederiksen en torækket radrenser der kom frem med sukkerroeavl; fabrikationen blev optaget i det større da C. flyttede til Holeby; radrenseren fik navn efter fabriksstedet og tjente som forbillede for andre fabrikater. 1896 optoges fabrikation af radsåmaskiner. Virksomheden udvidedes stadig, fra 1897 optoges fabrikation af petroleumsmotorer, 1902 af tærskværker, 1906 af halmpresser og 1909 af dieselmotorer. De nye fabrikationer krævede udvidelser hvorfor C. 1902 købte en nabogrund og opførte nye fabriksbygninger der atter måtte udvides 1905 og -08. Maskinerne fra Holeby solgtes ikke alene i Danmark, men der udførtes et betydeligt antal til nabolandene. Fabrikken i Holeby var en af landets største i sin art idet den en årrække beskæftigede ca. 150 mand så C.s virksomhed fik i høj grad indflydelse på udviklingen af stationsbyen Holeby. Den energiske og dygtige mand vedblev også som storfabrikant at optræde i væsen og væremåde som den jævne landsbysmed, og han nød megen anseelse på sin egn. Hans søn Jens C. (1870–1924) der havde uddannet sig i USA havde efter sin hjemkomst 1894 en ikke ringe andel i virksomhedens vækst og fabrikkens udvidelse. Virksomheden blev solgt 1918 og omdannet til et aktieselskab, Holeby Dieselmotor Fabrik der siden 1930 har været ejet af B & W.

I. A. Lemming i Ugeskr. for landmænd, 8.r. V, 1901 181–83. Hans Pedersen i Dansk ungdom 6.8.1904. Lolland-Falsters folketid. 10.3.1908. Anton Christensen i K. Hansen: Det danske landbrugs hist. IV, 1925–33 578–80.

*Anton Christensen**

Christonje, Ferdinand Valdemar, 1837–1917, genealog. * 10.7.1837 i Kbh. (Frue), † 7.10.1917 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: teatermaler C. F. *Christensen (1805–83) og Ida J. S. F. Thaning (1813–72). Navneforandring 2.10.1906. ~1° 24.10.1869 på Frbg. med Frederikke (Vilhelmine) Christensen, * 13.1.1836 i Saksøbing, † 20.6.1874 i Kbh. (Holmens), d. af brygger Rasmus C. (* ca. 1801) og Johanne Jensdatter (* ca. 1805). ~2° 17.5.1882 i Kbh. (Trin.) med Ernestina (Erna) Jacobine Marie Karen Lütken Jansen, * 16.12.1851 på Frederikslund, Marie-Magdalene sg., Randers amt, † 18.1.1930 på Frbg., d. af landmand, senere krigsassessor, hovedkasserer ved De danske våbenbrødre Ludvig

Conrad Thomas J. (1825–90) og Caroline Elise Margrethe Albinus (1827–1917).

C. var musikalsk efter faderen, og da denne havde gode forbindelser ved Det kgl. teater, og man der opdagede at C. var i besiddelse af en smuk tenor tog teatret ham bort fra hans studier ved Polyteknisk læreanstalt (han var polyteknisk eksaminand) og lod ham uddanne i sang. Han måtte imidlertid opgive teaterbanen på grund af nervøsitet og var en del år ansat ved „Dagbladet“ og som korrektør ved „Politiken“ indtil han 1886 kom ind i Stadens statistiske kontor hvorfra han afgik 1911. Arbejdet her i forbindelse med slægtsstudier gav ham interesse for genealogi. Som den flittige mand han var gik han i mange år fra kontoret ud i Sjællands landsarkiv og foretog uddrag af købstædernes og nogle landsognes kirkebøger. I sit hjem omskrev han delvis uddragene hvad der desværre i nogen grad gik ud over deres pålidelighed ligesom han ordnede dem alfabetisk. Når han tre år før sin død tilbød og solgte dem til Sjællands landsarkiv for 100 kr. var det ikke alene et vidnesbyrd om hans store beskedenhed, men også et udtryk for at han ønskede dem bevaret for offentligheden. Samlingen fylder ti kasser med ca. 15000 sedler hvoraf mange omfatter flere personer. Inden de kom i landsarkivets eje var begyndelsen blevet trykt som tillæg til Genealogisk Tidsskrift. De benyttes fortsat meget. C. har udgivet en stamtavle over sin mors slægt Thaning, 1895, og en stamtavle over sin anden hustrus slægt i Personalhistoriske Samlinger I, 1906–07, 277–304. □ Akvareller af Chr. Ferd. Christensen.

*Th. Hauch-Fausbøll**

Christoph, Christian Ferdinand, 1846–1932, fabrikant. * 13.5.1846 i Christiansfeld, † 16.8.1932 i Berlin-Wannsee, begr. i Niesky, Schlesien. F: snedkermester Sigmund Conrad C. (1815–1900) og Marie Magdalene Johansen (1815–78). ~1° 20.12.1867 i Kbh. (Holmens) med Anna Vilhelmine Catharina Ecksteen, * 16.3.1840 i Neksø, † 2.3.1915 i Berlin (~1° med skibsfører Anders Hansen), d. af skipper Hans Casper E. (1802–56) og Karen Margrethe Larsen (* 1796). ~2° 15.9.1915 i Berlin med Agnes Martha Hedwig Brechler, * 13.7.1861 i Lukacz i Posen, † 30.12.1932 i Berlin-Wannsee, d. af garver, læderhandler B. og Marie Hanecke.

Efter skolegang i Brødremenighedens skole var C. 1859–64 i snedkerlære hos sin far. I begyndelsen af 1865 rejste han til Holland og derfra videre til Mainz og Berlin hvor han arbejdede i møbelfabrikker. Kort efter udbruddet af den tysk-østrigske krig 1866 rejste han tilbage til Danmark for at uddanne sig videre på Teknisk skole,

Christoph, Ch. F.

og 1869 påbegyndte han møbelfabrikation i Kbh. Efter at have fået 1. præmie ved udstillingen her 1872 begyndte han sammen med arkitekt C. R. Unmack at arbejde med ritmester J. G. C. Døckers endnu noget ufuldkomne opfindelse til fremstilling af let sammenfoldelige og transportable barakker og fittelte (købte patentet for Danmark 1882). Ved en konkurrenceudstilling 1875 i Antwerpen arrangeret af Røde kors opnåede C. & Unmack 1. præmie og guldmedalje. Herefter fik man mod til at ofre betydelige summer på udtagelse af patenter i alle mulige lande. Da det preussiske krigsministerium viste sig stærkt interesseret og bestilte 50 lazaretbarakker blev det nødvendigt at oprette en fabrik i Tyskland, og C. traf da et arrangement med sine fætre i Neuohof ved Niesky, Øvre Lausitz i Schlesien som her havde en maskinfabrik. Imidlertid havde hans kompagnon, C. R. Unmack, i Fécamp i Nordfrankrig hos et derværende bygningsfirma under ledelse af en dansk mester ladet fremstille et større antal barakker til det franske krigsministerium. Denne mester og tre andre øvede folk tog C. med til Tyskland, og efter at de nødvendige specialmaskiner var blevet indkøbt startedes 1882 virksomheden i Niesky, som efterhånden skulle få et meget betydeligt omfang. Kort tid efter starten brændte hele værkstedsbygningen, netop som man lå inde med en række nye bestillinger. Det lykkedes at få leveringsfristerne forlænget og at få bygget en ny, større værkstedsbygning på et nærliggende, nyerhvervet areal. Interessen for firtbarakkerne bredte sig nu viden om. Barakkerne blev bl.a. demonstreret for de fyrster som besøgte det danske hof på Fredensborg hvilket resulterede i flere store bestillinger, bl.a. 125 barakker til en stor udstilling i Nisnij Novgorod. De stigende russiske bestillinger medførte oprettelsen af en filialfabrik i Warszawa. Virksomheden kom efterhånden til at omfatte transportable pavilloner både til hospitaler, skoler og villaer osv., og mange specielle bestillinger indløb: soldaterbarakker leveredes til Kina under Boxeropstanden, husvildepavilloner til Italien efter jordskælvet i Messina, endvidere til Tripolis, Marokko osv. under epidemier. I årenes løb udvidedes fabrikkens virksomheder stadig, og de overgik 1898 til et aktieselskab med C. som generaldirektør. Under verdenskrigen påtog firmaet sig også reparationer af jernbanevogne, senere – efter overtagelse af fætrenes maskinfabrik – tillige af lokomotiver og udførelse af jernkonstruktioner, efterhånden også fremstilling af sporvogne, omnibusser, kontormøbler, motorer, dampmaskiner, kedler m.m. 1921 fratrådte C. som generaldirektør og indtrådte i tilsynsrådet. C. nærede stor interesse for arbejderne vel; han

lod bygge over 300 gode arbejderboliger og vandt i udpræget grad arbejderne tillid. Inden for den danske koloni nød C. stor anseelse og øvede velgørenhed i stor udstrækning. Han var meget virksom ved oprettelsen af den danske kirke i Berlin, var formand for byggeudvalget og medlem af kirkens repræsentantskab. – 1898-1907 var C. dansk konsul i Warszawa. – R. 1895. DM. 1908. K.² 1916. □ Maleri (firmaet i Niesky). Foto.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

A. Kamp*

Christophersen, Gerda Amalie Holst, 1870–1947, skuespiller, teaterdirektør. * 1.3.1870 i Kbh. (Slotsk.), † 13.3.1947 i Kbh., urne i fællesgrav sst. (Bispebjerg). F: operasanger Harald Edvard C. (1838–1919) og Ernesta Felicitia Simonsen (1843–1916). ~ 9.8.1918 i Fredericia med skuespiller Carl Worm, * 3.8.1889 i Thisted, † 3.11.1961 på Frbg., s. af købmand, sparekassedirektør Niels Petrus W. (1845–1922) og Sophie Antoinette Obbekjær (1849–1930). Ægteskabet opløst.

C. voksede op i et levende teater- og musikmiljø. Mormoderen var kgl. kammersangerinde Catharine * Simonsen. Faderen der var elev af Henrik Rung og Carl Helsted i sang og musik, og som havde haft L. Phister, Fr. Høedt og A. Bournonville til lærere øvede stor indflydelse på sin stemmebegavede datter. Hendes holdninger til teatrets stil, skole og tradition og navnlig kunstnerisk disciplin var derfor for en stor del arvegods fra Det kgl. teaters guldalder.

Kun 19 år gammel debuterede hun på Casino som Gervaise i *Faldgruben*, 16.8.1889. Næste år blev hun optaget på Det kgl. teaters elevskole og blev herefter engageret tre sæsoner 1894–97. Opgaver som Leonore i *Pernilles korte Frøkenstand*, Gabrielle i *En Kone, der springer ud af Vinduet* og Dina Dorf i *Samsfundets Støtter* vakte ikke synderlig opmærksomhed. Forklaringen på at hun vantrivedes på nationalscenen gav hun selv senere, „Teatret brød sig ikke om mig – jeg var ikke køn nok, ikke elskværdig nok“. 1897 blev hun engageret til Albert *Helsingreens selskab, og her kom hun til at spille en lang række hovedroller (Adèle i *Flagermusen*, titelrollerne i *Nitouche* og *Den skønne Galathea*) der både skaffede hende scenisk gennembrud og rutine. Fra 1900 løste hun mange og højst forskellige opgaver på Århus teater, og 1902 vendte hun tilbage til Casino hvor hun som operettesangerinde bar et stort repertoire og lagde hele Københavns for sine fødder. Hun satte sig i direktørstolen (1912–14) og lagde glansfuldt ud med *Den skøn-*

ne *Helene* som blev en kæmpesucces med den nybyggede direktør i titelrollen. Senere gav hun gæstespil i de nordiske lande. I korte perioder tilhørte hun Dagmar-teatret og 1917–19 Betty Nansen-teatret hvor hun navnlig vil blive husket for sin præstation som ammen i *Faderen*.

C.s far øvede en tidlig pionergerning ved af føre operaen ud i provinsen, og i 1894 sørgede han for at C. kom til at synge, først Margarethe, siden Marthe i *Faust*. Den kongstanke som faderen ikke havde magtet at føre videre tog C. op efter at have forladt Casino 1914. Og hermed begyndte hendes egentlige indsats som troubadour i de danske provinser hvor hun mange år frem blev dronningen blandt de rejsende teaterdirektører. Hun havde netop den uro i blodet, en uvilje mod at binde sig for fast, en trang til at gå imod strømmen med den stædige energi der var nødvendig for at udholde de barske vilkår som turnélivet bød på. Ved genforeningen med Sønderjylland vandt også provinsteatret tabt land tilbage. Hendes selskab var det første der overskred den gamle grænse med *Elverhøj* på repertoire. Holger Reenberg spillede Chr. IV og direktøren selv mor Karen. Bevægelsen var lige stor på begge sider af rampen. Som teaterleder forstod C. i enestående grad at blande kortene. Repertoiret var broget, spændende fra den store klassiske operette som *Flagermusen*, *Den skønne Helene* der blev sat op efter Reinhardts model og med C. i titelrollen, *Orfeus i Underverdenen*, *Pariserliv*, *Dollarprinsessen*, *Den glade Enke*, *Nitouche* og *Molboerne*. Folkekomedier som *Jorden rundt i 80 Dage*, *Kaptajn Grants Børn*, *Styrmand Karlsens Flammer*; farcer som *Den grønne Elevator*, vaudeviller som *Abekatten*, skuespil som *Faderen* og *Et Dukkehjem*, og klassisk komedie som Holbergs *De Usynlige*. Det hører til C.s fortjenester at hun førte Kaj Munks skuespil ud til hele landet. *Ordet* som C. iscenesatte samtidig med at hun også spillede Kristine blev en bemærkelsesværdig forestilling, en økonomisk succes og en succes d'estime. Men også *Han sidder ved Smældediglen*, *Diktatorinden*, *Egelykke* og de tre en-aktre *Døden*, *Der brænder en Ild* og *Den Kærlighed* stod på hendes repertoire. C. forstod også at knytte de rigtige kræfter til sit selskab, fx Karen *Caspersen, Martinius *Nielsen, Peter *Fjelstrup, Ellen *Gottschalch, Else *Skouboe, Liva *Weel og Berthe *Qvistgaard. Hun var en fremragende talentspejder og gav ofte unge uprøvede kræfter chancen på det rette tidspunkt. Marguerite *Viby skaffede hun således debut i „Cirkusprinsessen“. C.s overordentlige ærgerrighed kunne af og til friste hende til at søge mere betydningsfulde poster inden for dansk teater. Hun søgte direktørposten i Århus

og blev vraget. Men hun kendte sig selv godt nok til at forstå at hun var bedst tjent med at blive den hun var, uafhængig i et og alt. Hendes liv i kunsten var uden sikkerhedsnet. Selv på succeserne spandt hun ikke guld. Ofte måtte hun pantsætte eller sælge personlige effekter for at kunne udbetale gagerne. For at klare de indtægtsløse sommermåneder åbnede hun i 1922 sit hjem Rosenlund for betalende gæster. Først i en alder af 70 oplevede hun at være gældfri. Kaj Munk kaldte hende for „Fru Slumpelykke“ eller „Fru Altidopigen“. Hun fungerede også som revyteaterdirektør og residerede i en lang årrække om sommeren i Nykøbing F.

Filmen blev ikke hendes område skønt hun både skrev manuskripter og spillede en lang række roller. Hun huskes for mad. Smidt i *Genboerne* sammen med Carl *Alstrup som løjtnant v. Budinge. Allerede 1919 udgav hun sine memoirer. Meget senere udkom *Jeg gav aldrig op* (1945), et tilbageblik, men også en status over hendes livs mange aktiviteter.

– Faderen Harald Edvard C., * 11.2.1838, † 30. 9.1919, blev 1864 opdaget af Thomas *Over-skou på Alhambra i Kbh. og blev via Casino ansat på Det kgl. teater hvor han virkede ved operaen til 1893. – Ingenio et arti 1930. □Mal. af Bertha Green (Dorph), 1890 (Teatermus.). Tegn. af samme. Mal. af Valdemar Hansen, 1902, tegn. af E. Utzon Frank, 1910 og tegn. af Vald. Møller, ca. 1920 (alle tre Teatermus.). Tegn. af Emil Krause, af Sven Brasch, 1944, og af Viggo Thomsen s.å. (Teatermus.). Foto.

G.C.: Memoirer, 1919. G.C.: *Jeg gav aldrig op*, 1945. – Herman Bang og G. Hetsch i Teatret VI, 1906–07 122–25. Kn. Voeler i Socialdemokraten 14.3.1947. Emanuel Sejr: Aarhus Theater gennem 50 år, 1950. Gunnar Sandfeld: Thalia i provinsen 1870–1920, 2. udg., 1968. Samme: Teaterkunst på små scener, 1969.

Karen Krogh

Christophersen, Harald, se **Christophersen, Gerda**

Christophersen, Henning, udenrigsminister, politiker * 8.11.1939 i Kbh. F: fuldmægtig Richard C. (* 1909) og Gretha Paulina Larsson (* 1913). ~2.9.1961 i Hellerup med Jytte Risbjerg Nielsen, *4.7.1937 i Viborg, d. af direktør Christen N. (1907–75) og Gudrun Pinholt Johansen (1912–63).

C. blev student fra Metropolitanskolen 1958 og cand.polit. fra Kbh.s univ. 1965. Han var leder af Håndværksrådets erhvervsøkonomiske afdeling 1965–70 og sad i kommissionen til undersøgelse af håndværkets og den mindre industris vilkår 1968–69. Han var forstander for den liberale højskole Breidablik 1971–72 og har siden

Christophersen, Henning

været økonomisk konsulent og rådgiver for organisationer m.v. Sit journalistiske virke har han udøvet som økonomisk medarbejder ved tidskriftet NB 1970–71, ved Weekendavisen fra 1971 og i tidsskrifter og dagblade, fortrinsvis venstrepressen. Sin politiske virksomhed begyndte C. i studenterårene i venstres ungdom og sad i dens landsstyre og forretningsudvalg 1959–66, desuden i Dansk ungdoms fællesråds styrelse 1964–66. Han var venstres kandidat i Roskildekredsen fra 1965 og indvalgte i folketinget 1971. Han opstilledes efter tidl. landbrugsminister Henry Christensens død i Hillerødkredsen hvor han siden 1973 er valgt. C. valgtes 1972 til næstformand i venstres landsorganisation og har været en stærkt benyttet arbejdskraft i partiets folketingsgruppe, navnlig i økonomiske og erhvervspolitiske spørgsmål. Han har deltaget i forhandlinger om de storpolitiske forlig i midten af 1970erne og siddet i vigtige udvalg som finansudvalg, skatte- og afgiftsudvalg, boligudvalg og økonomisk-politisk udvalg. Hans indlæg i debatter som politisk ordfører er præget af saglighed og viden der kan hæmme livfuldheden, og af en liberal grundholdning som er kommet til udtryk i bogen *En udfordring for de liberale*, 1972 og i hans stadige fastholden af et regeringsalternativ til socialdemokratiet. Ved Poul "Hartlings valg til højkommissær for FN's flygtningehjælp december 1977 konstitueredes C. som formand for venstres landsorganisation der sept. 1978 valgte ham til formand. C. var aug. 1978 den førende venstrepolitiker i forhandlingerne med statsminister Anker Jørgensen om dannelsen af en regering af socialdemokrater og venstre og blev regeringens udenrigsminister. □Foto.

Helge Larsen

Christophersen, Paul Hans, * 1911, engelsk filolog. * 18.11.1911 på Frbg. (Godthåb). F: telefonmontør Anders Frederik C. (1877–1924) og Johanne Marie Rasmine Jensen (1881–1950). ~ 1.8.1950 i Beckenham, Kent, England med Margaret Travers, * 19.7.1921 i Madras, Indien, d. af kaptajn Cyril T. (1890–1974) og Dorothy May Homer (* 1900). C. blev student 1930 fra Frbg. gymnasium, cand.mag. 1937 og dr.phil. 1939 ved Kbh.s univ. Under anden verdenskrig opholdt han sig i England, 1939–42 på studieophold i Cambridge, 1942–44 som speaker og oversætter ved BBC og 1944–46 som forskningsmedarbejder ved The Royal Institute of International Affairs. 1943 erhvervede han doktorgraden fra Cambridge; desuden holdt han forelæsninger og eksaminerede i dansk ved Cambridge University under det me-

ste af krigen ligesom han var medlem af forskellige råd og organisationer, bl.a. under FN. 1946–48 var han professor i engelsk sprog og litteratur ved Kbh.s univ., derefter 1948–54 professor i Ibadan, Nigeria og 1954–68 professor i engelsk filologi ved Oslo univ., afbrudt af et års gæsteforskerat ved Emory University, Atlanta, 1965–66. 1956 blev han medlem af Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. 1969–74 var han docent („reader“) ved New University of Ulster, Coleraine, Irland, 1974–77 professor sst. Fra 1977 er han professor ved University of Qatar, Doha, Arabien.

Tyngdepunktet i C.s videnskabelige produktion ligger på engelsk sprog. I slutningen af trediverne var han medarbejder ved Otto Jespersens *A Modern English Grammar VI*. I sin disputats fra 1939 *The Articles. A Study of Their Theory and Use in English* behandler han med overordentlig kyndighed et centralt og vanskeligt område af engelsk grammatik. I tiltrædelsesforelæsningsen *Bilingualism*, 1949 tager han den tvesprogedes situation op til debat, og i en anden tiltrædelsesforelæsningsen *Some Thoughts on the Study of English as a Foreign Language*, 1957 redegør han for sine tanker om indholdet af et engelskstudium. Fremdeles har C. skrevet lærebøger der ligesom hans øvrige produktion er præget af klarhed og stringens. I *Second-Language Learning*, 1973 viser han sin indtrængende forståelse af de problemer der møder den som skal tilegne sig et fremmedsprog. Selv om størstedelen af C.s produktion falder inden for det sproglige område må det tilføjes at han med bogen *The Ballad of Sir Al-dingar*, 1952 har ydet et vigtigt bidrag til folkeviseforskningen. I dette værk behandles en britisk folkevise som vises at være i hvert fald den delvise kilde til en række skandinaviske viser med beslægtet motiv. □Foto (Kgl. bibl.; Oslo univ.).

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1939 164.

Knud Sørensen

Christrup, Gunnar Lorentzen, 1906–69, højesteretssagfører. * 18.12.1906 i Korsør, † 31.5.1969 i Kbh., urne på Søllerød kgd. F: maskinmester ved DSB Henrik Emil C. (1874–1935) og Dagmar Johanne Johansen (1880–1956). ~ 18.8.1933 i Esbjerg med Esther Margrethe Christoffersen, * 1.10.1908, d. af direktør Søren C. (1879–1945) og Metha Margrethe Jensen (1879–1973). C. blev student fra Fredericia 1925 og cand. jur. 1931. Han blev 1932 sekretær i Forsikringsaktieselskabet Haand-i-Haand og var samtidig fuldmægtig hos overretssagfører Holger Hede. Han blev direktionssekretær 1934, underdirektør 1939 og vicedirektør 1946. Han blev landsrets-

sagfører 1936 og højesteretssagfører 1946 og fik offentlige og beneficerede sager for højesteret 1949.

C. gjorde en betydelig indsats som forsikringsjurist. Han var lektor i forsikringsret ved Handelshøjskolen i København, redaktør af Assurandør-societetets samling af domme, kendelser og responsa og medlem af redaktionsudvalget for Nordisk Register og Domme i Forsikringsager. Det der navnlig gjorde C.s navn kendt i offentligheden var hans betydelige indsats som procedør hvor han var værdsat ved domstolene for sin klare fremstillingsevne. Af væsentlige sager der påkaldte offentlighedens interesse, kan nævnes sagen om udlevering af de islandske håndskrifter (Ugeskrift for Retsvæsen 1962 22) for såvel landsret som højesteret i hvilken det blev statureret at delingen af håndskrifterne var en tvangsmæssig afståelse (Grundlovens § 73). – Endvidere førte han både for landsretten og for højesteret for generalløjtnant Viggo "Hjalf" den sag denne anlagde mod „Land og Folk“ som havde beskyldt Hjalf for landsforræderi i anledning af generalens dispositioner under besættelsen med hensyn til fordeling af våbensendinger fra udlandet. Redaktør Martin Nielsen blev 1961 idømt fængsel i tre måneder og til at betale en godtgørelse for lidelse, tort og ulempe på 25.000 kroner. – Endvidere førte C. flere andre tjenestemandssager der vakte betydelig interesse i offentligheden.

Poul Smidt i Politiken 2.6.1969. A. Thylstrup i Berl. tid. s.d. – Papirer i Rigsark.

Bernt Hjele

Chronich (Chronius), **Niels Svendsen**, ca. 1608–tidligst 1662, separatist. * ca. 1608 i Kolding, † tidligst 1662, muligvis i Amsterdam. ~1639 med Maren Jensdatter Jersin, * ca. 1622, † efter 1658, d. af biskop Jens Dinesen *J. (1588(7)–1634) og Anna Hansdatter Wolf († 1625).

Efter at være blevet student fra Kolding 1628 og nogle år senere at have taget teologisk attestats rejste C. udenlands. 1633 blev han immatrikuleret i Groningen hvor han 1635 udgav en disputats der viser hans interesse for de orientalske sprog, og han besøgte desuden tyske universiteter hvor han formodentlig har stiftet bekendtskab med de separatistiske retninger af Weigeliansk karakter som han senere viste sig påvirket af. 1636 var han hjemme igen, blev s.å. rektor i Kolding og tog 1637 magistergraden. Han synes at have interesseret sig for sin skoles vel, men allerede 1639 blev han ganske uventet forflyttet til Kristiania som teologisk lektor ved gymnasiet. Ikke længe efter begyndte hans sværmeriske tilbøjeligheder at ytre sig. Hertil bidrog vistnok at

han var kommet i et spændt forhold til byens præster, særlig til sognepæsten, mag. Truels Nielsen. C. benyttede da de tolvprædikener, det påhvilede ham at holde, til insinuerende angreb på statskirkens præster, og han samlede private småkredse, konventikler, hvori han med gløden de veltalenhed drog til felts mod den herskende kirke som det store Babel. Sig selv anså han derimod for den hellige ånds udvalgte redskab til at udrense den fordærvede kirke. C.s ubeherskede optræden medførte flere gange, især 1641 og 1648, åbne sammenstød med byens præsteskab, og det var vistnok kun fordi statholderen Hannibal Sehested holdt hånden over ham at sagen bilagdes i mindelighed. C. fortsatte dog stadig med sine skarpe udfald som også blev bekendt i videre kredse, især ved det skrift han 1651 (anonymt) udsendte under titlen *Troens Erindring oc Profuelse*. Da der s.å. fandt et statholderskifte sted synes dette at have medført at der nu blev skredet ind mod C. Han blev forhørt for konsistorium i Kbh. og siden stillet for en gejstlig ret i Kristiania. Skønt dommens ordlyd ikke nøjagtig kendes synes han ikke ligefrem at være blevet afsat, men nødtes dog 1652 til at opgve sin stilling og forpligtede sig til at forlade Kristiania. Til gengæld fik han tillagt en temmelig rundelig pension. Denne lemføldige afgørelse skyldes formodentlig at det havde vist sig at hans hovedmodstander Truels Nielsens embedsførelse ikke havde været helt udadledig. I Kbh. slog C. sig ned på Christianshavn, gav manuduktion i hebraisk og trådte i forbindelse med forskellige præster og teologiske studenter hvem han søgte at vinde for sine synspunkter. En del af studenterne greb med begejstring hans tanker, men da de havde tilstillet flere af byens præster højtidelige skrivelser med profetisk formede formaninger til at arbejde med større nidkærhed i deres kald medførte det at der 1655 blev rejst sag ikke blot mod dem selv, men også mod C. som den formentlige ophavsmand til disse „pasqviller“. Hans lære og forhold blev nu underkastet en grundig prøvelse af konsistorium, og da det viste sig at han ikke blot stillede sig kritisk over for statskirkens præsteskab, men også afveg fra den augsburgske trosbekendelse på flere vigtige punkter (treenighedslæren, kristologien o.fl.) kom dommen over ham til at lyde på landsforvisning, og det henstilledes til øvrigheden om han ikke „anderledes exemplariter“ skulle straffes. Regeringen bestemte sig for at lade ham hensætte i statsfængslet på Dragsholm. 1658 lykkedes det ham dog ved den engelske gesandt Philip Meadows mellemkomst og mod at afgive en revers at komme på fri fod hvorpå han som så mange andre separatister drog til Holland. 1659 udstedte Kbh.s

konsistorium et program for at advare alle studenter der drog til Nederlandene mod C. der stemples som en af sin tidsalders afskyeligste kættere. Endnu 1662 boede han i Amsterdam hos den bekendte pædagog, den måhriske biskop Amos Comenius. Derefter taber hans spor sig. I landflygtigheden skal han være blevet fulgt af sin hustru der som sin far, biskop Jens Dinesen Jersin, var en dybt religiøs natur, og som bl. a. har gjort sig bekendt ved 1653 fra hollandsk at udgive en oversættelse af et spansk andagtsskrift „Siælens Skat“. – I modsætning til samtidens strenge dom har senere forskere af højst forskellig støbning været enige i at fremhæve hans ideelt anlagte, redelige og modige personlighed.

Pers. hist. t. 5.r. VI, 1909 263. – P. Coucheron i Theol. t. for den evangelisk-lutherske kirke i Norge I, Kria. 1858 234–55, 257–98; II, 1859 46–47. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r. III, 1881–82 508–609; IV 1882–84 561–628; VI 1887–89 562; 6.r. IV 1942–44 60–84. L. J. Moltesen: Fredrik Brekling, 1893 49 57 71. A. Chr. Bang: Den norske kirkes hist., 1912 387f. Georg Bruun: Dronning Dorotheas skolehus, 1928 126. Einar Høigaard: Oslo katedralskoles hist., Oslo 1942.

*Bjørn Kornerup**

Chrysostomus, Oluf, † 1553, reformator, superintendent. * i Hjørring, † 8.9.1553. ~ Mette Christensdatter der overlevede ham.

C. optræder første gang i 1527 da han sammen med karmeliterlektorerne Poulus *Helie og Frands *Vormodsen af Roskildebispens Lave *Urne modtog en kraftig irettesættelse fordi de havde graduert mænd der brød med den katolske kirkes lære. 1533 kaldte han sig „Hæringianus“, dvs. fra Hjørring. På et eller andet tidspunkt må han være trådt i et nærmere forhold til Roskildebispens brodersøn Claus *Urne som han selv omtaler som sin velgører, og som vel har optrådt som hans mæcen og eventuelt skaffet ham ansættelse ved universitetet. På Claus Urnes opfordring holdt han 18.5.1529 i Frue kirke i Kbh. en latinsk tale *Lamentatio ecclesiae* hvor han viste, at han på dette tidspunkt tilhørte den bibel-humanistiske reformretning inden for kirken. I det hele taget synes det rimeligt at antage at C. snarere blev ført frem til et brud med den katolske kirke gennem videnskabelige, humanistiske studier end gennem direkte luthersk påvirkning, en opfattelse der underbygges af talen der er affattet på heksametre; i det hele taget foretrak C. efter eget udsagn at udtrykke sig i poesi fremfor prosa hvad de bevarede rester af hans forfatterskab bevidner. I talen lod han kirken selv, med benyttelse af billeder fra den klassiske oldtid, fremkomme med voldsomme anklager mod de nutidige tilstande hvor endog sand fromhed ringeagtedes. Især rettedes

dog klagerne mod forfaldet inden for munkevæsenet, og mod biskopperne der forsømte præsternes uddannelse og ringeagtede alvorlige videnskabelige studier, altså klager der i vid udstrækning stemte overens med de fra luthersk side fremførte. Men samtidig anklagede C. de „nye sekter“ der genoplivede gamle kætterier og tog afstand fra helgendyrkelse og cølibat. I talen forsøgte C. altså at fremføre sin kritik på en sådan måde at den ikke kunne opfattes som et brud med den etablerede kirke. Da han imidlertid sendte manuskriptet til sin tidligere universitetskollega Frands Vormodsen, der siden feb. 1529 havde arbejdet i Malmø og været en af hovedkræfterne bag planerne om en luthersk præsteskoole der, lod denne talen trykke i aug. 1529, forsynet med randnoter der bortforklarede angrebene på lutheranerne og med en efterskrift som forstærkede anklagerne imod biskopper og munke. Udgaven kompromitterede C. såvel i de gammelkatolske københavnske kannikers som de katolske reformvenners øjne. Når han desuagtet ikke tog afstand fra udgaven tyder det på at han på dette tidspunkt var på vej imod en mere personlig luthersk overbevisning, måske påvirket af Hans *Tausen der sommeren 1529 var kommet til København.

Senest maj 1530 tog C. til det nu rent lutherske Malmø hvor han ansattes som rektor ved byens latinskole, og som „politioris literaturæ professor“ ved præsteskoolen hvor han underviste i de klassiske sprog og i filosofiens og teologiens grundtræk. I juni 1530 var han blandt de lutherske prædikanter som af Frederik I blev indkaldt til herredagen i København, og her affattede de 43 artikler, kendt som „confessio hafniensis“, hvori der blev gjort rede for den evangeliske lære. C. underskrev de tolv skarpe anklagepunkter mod de katolske præster som samtidig blev udfærdiget, og det var ham, den bedste latiner blandt reformatorerne, der til latin oversatte og til dels skærpede det „gensvar“ som var prædikanternes svar på prælaterenes 27 klagepunkter. – Efter herredagen 1530 fortsatte C. sin virksomhed i Malmø, uden at man dog kan følge ham i enkeltheder. Han forsynede de forsvarsskrifter som vennerne Frands Vormodsen og Peder *Laurentsen udgav 1533 da de af kapitlet i Lund var blevet stemplet som kættere, med anbefalende latinske digte, og har, må man tro, i det hele taget deltaget aktivt i Malmøreformatorernes arbejde. Sandsynligvis var han medforfatter til den bønsskrivelse som en kreds af prædikanter i 1536 tilstillede Christian III, og hvori de anmodede om at der måtte blive indført evangelisk gudstjeneste i hele riget, at universitetet måtte blive genoprettet med undervisning i Bibelen og grund-

sprogene græsk og hebraisk, og at der i alle købstæder måtte blive oprettet latinskoler, et program der faktisk blev virkeliggjort efter 1536. C. var blandt de prædikanter der i november 1536 indkaldtes til et møde, først i Odense, siden i Haderslev, hvor den nye kirkeordinans på latin blev udfærdiget.

Da universitetet blev oprettet i september 1537 blev C., der endnu da han i forsommeren underskrev kirkeordinansen havde betegnet sig som professor i Malmø, udnævnt til professor i retorik med ansvaret for den mere avancerede latinundervisning. At han ud over sine digteriske og filologiske evner besad et betydeligt praktisk talent fremgår af at han samtidig fik tildelt posten som universitetets kvæstor med ansvaret for dets økonomi, et hverv som han røgtede nidkært hvad hans omhyggeligt førte regnskaber, nu i Rigsarkivet, bevidner. Endelig blev han samtidig sognepræst ved Vor Frue kirke. Det er formentlig på dette tidspunkt han giftede sig, i hvert fald ved man at han efter tidens skik havde unge adelsmænd på kost i sit hjem, ikke med ubetinget succes forøvrigt, i hvert fald klagede den senere rigsråd Jørgen Rosenkrantz over at han forsømte undervisningen. At han også som teolog kunne hævde sig fremgår af at han 1539 efterfulgte Johs. Bugenhagen som teologisk professor til trods for kongens generelle mistro vedrørende danskeres evner til at beklæde så vigtige embeder. Som teologisk professor medvirkede han 1544 i de pinlige religionssamtaler med Lunde og Roskilde kapitler der endte med at disse måtte underskrive den augsburgske konfession og en række evangeliske læresætninger. November samme år kreeredes han som teologisk doktor. Hans mere praktiske evner fremgår af at han efter at have været universitetets rektor 1542–43 i det følgende år som vicerektor passede embedet for Peder Svave der på grund af embedsforretninger var forhindret heri. 1544–47 var han ved siden af at være sognepræst også Frue kirkes akademiske værge og må således have været en af kræfterne bag det forlig der 1547 afsluttede en årelang strid om kirkens jordeskyldshuse som universitetet havde fået tildelt. 1546 deltog han i bispesynoden i Antvorskov hvor en række vigtige bestemmelser der uddybede og præciserede den evangeliske kirkeordning blev vedtaget. Marts 1548 blev C. kaldet til superintendent eller biskop i Vendelbo stift, efter traditionen blandt andet fordi han var kommet i et modsætningsforhold til sin menighed i Vor Frue sogn. En mere væsentlig begrundelse for udnævnelsen der under alle omstændigheder betød et avancement er nok snarere tilliden til hans evner til at få sat skik på de vanskelige forhold i stiftet. Efter pla-

nerne skulle han residere i fødebyen Hjørring hvor der blev givet ordre til at opføre ham en bolig, men forskellige forhold tyder på at han snarere har slået sig ned i Ålborg hvor stiftsøvrighedens verdslige part, stiftslensmanden på Ålborghus som C. nødvendigvis måtte samarbejde snævert med residerede. I den retning peger også, at hans enke Mette i 1555 fik bevilget frihed for byskat m.v., så længe hun var enke. C. synes at være gået op i sit nye embede med stor iver. 1549 fik han således ført kirkeordinansens bestemmelser om latinskoler i alle rigets købstæder ud i livet i Thisted og Hjørring og sandsynligvis også i Skagen og Sæby. Den grundighed han lagde for dagen på sine visitatsrejser fremgår af de endnu bevarede fortegnelser han optog over præsternes bogsamlinger, disse giver iøvrigt et dystert billede af præsternes lærdom. Bevaret er også den ordinationsed som han skriftligt lod præsterne forpligte sig på, og ifølge hvilken ulydighed mod biskop eller provst straffedes med embedets fortabelse. Endvidere kan nævnes hans indsats i 1550 for at få standset de trolldomskunstner som en tidligere lægbroder i Mariager kloster, hvem det var lykkedes at opnå et præstekald ved Limfjorden, bedrev. Endelig skal det nævnes at han ud over at arbejde for at højne præsternes lærdom også interesserede sig for at forbedre deres materielle vilkår, herom vidner blandt andet en forordning han sammen med biskopperne i Ribe og Århus i 1552 på et møde i Ribe udsendte. Derimod kom hans død 8.9.1553 til at forhindre hans medvirken ved den store forbedring af præstelønningerne som kom i 1555.

H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1869 485–94 (jfr. samme i Kirkehist. saml. 3.r. III, 1881–82 388–95 og sst. VI, 1887–89 147–51. D. H. Wulff: Statist. bidrag til Vendelbo stifts hist., 1872–74. Diplomatarium Viberense, 1879. – T. Skat Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r. I, 1874–77 165–212 (med C.s optegn. over præsternes bøger i Vendelbo stift). G. Johannesson: Den skånska kyrkan och reformationen, Lund 1947 = Skånsk senmedeltid og renæssans, I. N. K. Andersen: Confessio hafniensis, 1954.

Ejvind Slottved (J. Oskar Andersen)

Chytræus [ky'træ:us], **Herman Pedersen**, –1590–, forfatter.

C. var født i Væ i Skåne hvorfor han på dansk skriver sig Væbo, mens det græske navn C. vistnok antyder at faderen var pottemager. Han var i 1580erne rektor i Halmstad og, som det synes, tillige kapellan. En sindssygdøm bevirkede imidlertid at han blev afsat. I maj 1585 forlangte han et vidnesbyrd angående sit forhold da han ville klage til øvrigheden over at biskoppen havde fjernet ham fra skolen. 1587 kalder han sig dog

Chytræus, Herman Pedersen

stadig „Skolemester wdi Halmsted“, nemlig på titelbladet til sin danske oversættelse af Eusebius' skrift om kejser Konstantin (*Keyser Constantini Magni Leffnet: først sammenskreffuit aff Eusebio Pamphilo . . . paa Græiske*). 1589 opholdt han sig uden embede i Gårdstånga, vistnok hos præsten der var fra Halmstad. Her forfattede han kong Frederik II's levned „paa danske Rim vdsæt“. S.å. fik han kgl. anbefaling til at blive præst i det nærliggende Hellinge og Røring, men har næppe fået sit ønske opfyldt eftersom han 1593 opholdt sig i Lund hvor han forfattede en art Danmarkshistorie i let flydende latinske vers *Opusculum in octo libros distinctum rerum Danicarum quarundam, quæ sub regibus christianis contigerunt, memoriam carmine heroico conscriptam comprehendens*. I fortalen beklager han sin kranke skæbne og den ringe løn han havde haft for sine anstrengende studier. En ny redaktion dedicerede han, Riseberga sept. 1598, til Christian IV som efter overrækkelsen kvitterede ved atter, okt. n.å. at anbefale ham til et embede i Lunde stift, vistnok også denne gang uden resultat. C. er i al beskedenhed en af vore tidlige samlere af topografisk-antikvariske efterretninger og udmøntede hvad han indsamlede på sin færden i de skånske provinser i et lille historisk arbejde *Monumenta præcipua, quæ in Scania, Hallandia et Blekingia inveniuntur, observata et cum historica brevi enarratione illustrata*, 1598 (publiceret 1748 af S. Lagerbring i hans *Monumenta Scansenium I*). Intet af sine skrifter fik C. selv udgivet. De to førstnævnte arbejder findes i manuskript i Kgl. bibl. (Thott 4° 507 og Gl. kgl. S. 4° 2584), det tredje i henholdsvis Arnamagnæanske institut (dat. 1593, AM 4° 848) og Kungl. Bibl., Sth. (dat. 1598, K 43).

Hist. t. IV, 1843 138. Pers. hist. t. VI, 1885 174f. Kanceliets brevbøger 1596–1602, 1913 442. – C. W. Skarstedt: Göteborgs stifts herdaminne, Lund 1885 418. – Manuskripter i Kgl. bibl., Det arnamagnæanske inst. og Kgl. bibl., Sth.

Harald Ilsoe (Øjvind Andreasen)

Cibber, Cajus Gabriel (egtl. Gabriel, Kaj), ca. 1630–1700, billedhugger. * ca. 1630 i Flensborg, † 1700 i London, begr. i den danske kirke sst. F: møbelsnedker i Flensborg, senere kgl. snedker på Fr.borg og Kronborg Claus Gabriel el. Gabrielsen († 1654) og Margrethe Jørgensdatter († tidligst 1655). ~ 2° 1670 i London med Jane Colley, * 1646, † 1697, d. af William C., Glaston, Rutland, og Jane Wirly.

C., der endnu 1655 var i Helsingør, skal som ung være blevet sendt til Rom på Frederik III's bekostning. Fra Italien er han formentlig via Amsterdam kommet til England hvor han først ar-

bejdede hos John Stone indtil han efter dennes død 1667 blev selvstændig. I sine senere år, fra 1693, var han „Sculptor in ordinary to the King“. Til trods for at C. med sin anden hustru fik en betydelig medgift var han dog en så slet økonom at han 1670erne igennem gang på gang kom i gældsfængsel. – En del af C.s arbejder er gået til grunde, men adskillige kendes endnu. Fra 1667 til sin død modtog han en lang række bestillinger, både offentlige og private. Foruden nogle nu forsvundne statuer til the Royal Exchange kan af hans endnu bevarede og kendteste arbejder nævnes: *relieffet på søjlen til minde om Londons brand* 1666, tegnet af Christopher Wren, udf. 1673–75, *gravmonumentet over Thom. Sackville* i Withyham church, Sussex, 1677–78, to figurer på Bedlam hospitalet, nu i Guildhall Museum, 1680 (model til den ene figur i Berlin-Dahlem), en fontæne i Soho Square med Charles II's statue, 1681, havefigurer til Belvoir Castle (Victoria and Albert Museum), fire statuer til Trinity College i Cambridge, 1681, forskellige arbejder i Chatsworth hvor C. arbejdede dec. 1687–dec. 1690, bl.a. allegoriske figurer på altertavlen i kapellet, østfrontonen *Herkules' triumf* på Hampton Court, 1694–95 og endelig fra hans sidste år, 1698–1700 dekorative arbejder til St. Paul's Cathedral.

En særlig interesse fortjener dog C.s opførelse og udsmykning af den 1869 nedrevne danske kirke i London på Wellclose Square. Menigheden stiftedes 1692, og 1694 begyndte opførelsen af kirken med Woodstock, en elev af Wren, som arkitekt. Efter et par måneders forløb blev arbejdet dog overdraget til C. der på et i anledning af kirkens indvielse udført kobberstik betegnes som dens arkitekt. C. smykkede også kirken med billedhuggerarbejder, bl.a. en smukt komponeret gruppe over hovedindgangen forestillende en *Caritas*. Denne gruppe kom sammen med sidefigurerne *Troen* og *Haabet* 1908 til Ny Carlsberg glyptotek.

I det indre af kirken udførte C. et stort barokalter, skåret i træ, med figurer af Peter, Paulus, Moses og Johannes Døberen. – C.s værker vidner ikke alene om stor teknisk dygtighed, men også om en fortrolighed med den italienske renaissance- og barokkunst (Michelangelo, Giovanni Bologna, Pietro Tacca, Bernini). Også den flamske barok har været ham velkendt hvilket navnlig Sackville-monumentet viser. Indflydelsen fra Nederlandene var på dette tidspunkt stærk i England hvor bl.a. et medlem af billedhuggerfamilien Quellinus, nemlig Artus el. Arnold Quellinus III virkede og ligesom C. leverede skulpturarbejde til Royal Exchange. □ Mal. af M. Laroon. Stik af A. Bannerman.

E. Beresford Chancellor: *Lives of the British sculptors*, London 1911 61–70. Harald Faber: C. G. C., Oxford 1926 (med værkkfortegn.). A. Scott-Elliot i *Burlington magazine* IIC, London 1956 77–84. M. Whinney: *Sculpture in Britain 1530–1830*, Harmondsworth 1964 48–51.

Birgitte Bøggild Johannsen
(V. Thorlacius-Ussing)

Cicignon, Johan Caspar, † 1696, officer. * i Luxembourg, † 12.12.1696 på Trosvig ved Fredrikshald, antagelig begr. i Glemminge k. F: George Frédéric de C. til Mechern og Oberwampach og Anne Marie de Lachen, kaldet Wampach († 1688). ~ 1662 (bevilling 6.6.) i Kbh. med Anna Sophie Hagedorn (~ 1° med gæstgiver, senere renteskriver Niels Nielsen Røld, † 1661, ~ 1° 1644 med Nille Thor Schyren, † 1652, ~ 1° med Jørgen v. Hamb), * 13.3.1636, † i nov. 1690 på Trosvig, d. af fyrstelig hessisk råd og intendant ved de schamburgske godser i Holsten Philip Johan H. (1586–1641) og Anna Elisabeth Badenhaupt (ca. 1612–80, ~ 2° 1664 med præst i Wedel Johan Rist, 1607–67, ~ 1° 1635 med Ilsabe Stapel, † 1662).

C. var af gammel lothringisk adel. 1677 erklærede han gentagne gange at han da havde tjent den danske konge i tyve år, og det tør antages at han er den Zitzenav (m. fl. lignende navne) der 1657–59 som kornet, løjtnant og kaptajn stod ved Gyldenløves dragoner, og hvis kompagni blev ruineret på Fyn i jan. 1658. Stormnatten 1659 havde han post i Vestre ravelin. Jan. 1662 blev han oberstløjtnant i Bergenhusiske regiment, marts 1667 oberst og chef for regimentet. 1664–71 var han, der var en habil ingeniør, med en kort afbrydelse kommandant på Bergenhus efter at Ulrik Frederik Gyldenløve m. fl. havde været der, „den Fortification (af Bergen) at dømme paa, som Oberstln Casp. v. Cicignon har udi Sinde“. C. deltog 1665 i kampen mod englænderne i Bergens havn og kom i høj gunst hos Gyldenløve der gav ham håb om kongens portræt „pour ma petite deligence, qui na-t-esté que mon simple debuvier (devoir)“. Han fik dog kun en fisketold. Herefter trådte han i handel med kommandanten i Nyborg, oberst Bendix v. Hatten, om at bytte plads hvad kongen tillod: i maj 1671 afventede han med længsel v. Hattens ankomst og fra okt. s.å. overtog han kommandoen i Nyborg og over Fynske regiment. Han var en dygtig og bjergsom forretningsmand og førte med sig fra Norge mindst fem galejer hvormed han besørgede en del af færgefarten mellem Nyborg og Korsør. Med borgerskabet og magistraten i Nyborg og guvernøren på Fyn generalmajor baron Ejler Holck på Holckenhavn havde han langvarige stridigheder og processer om

økonomiske anliggender. 1672 lod han sit regiment eksercere „krigsmæssigt“ for kongen til dennes store „fornøjelse“. I felttoget 1675 deltog han i erobringen af Wismar, men var atter fra marts 1676 i Nyborg. Der var tale om at han med sit regiment skulle være soldateske på flåden i hvilken anledning baron Jens Juel bad Griffenfeld: „Fra Oberst C. og deslige Vildbasser fri os, kære Herre og Gud“. I maj s.å. lod kongen C. arrestere i Kbh. fordi han ikke skyndsomt nok havde rekrutteret regimentet efter de ved Wismar lidte tab. Ved åbningen af felttoget i Skåne s.å. blev C. med det meste af sit regiment og på sine egne galejer overført til Ystad som han indrettede til forsvar, men blev kort efter beordret til at demolere værkerne og med sin styrke slutte sig til hæren ved Landskrona. Han deltog i aug. i stormen på Kristianstad og i dec. i slaget ved Lund hvor han førte 2. træfningsfolk og var med til at erobre fjendens artilleri. Under det svenske modangreb blev hesten skudt under ham; han blev skilt fra sine bataljoner og måtte søge ind til Landskrona. I begyndelsen af 1677 erfarede han af krigssekretær Mejer at man havde forebragt kongen at C. var ankommet til Landskrona før kongen i stedet for at søge op til den sejrige højre fløj efter at den venstre var slået. C. bad om undersøgelse af sit forhold da han havde en god samvittighed. Navnet på sin angiver ønskede han opgivet for at kunne søge sin „satisfaktion“ på denne. Sagen blev overgivet til den kommission der dømte general Anders Sandberg. Efter indgående undersøgelser fældedes endelig den kendelse at C. ved Lund havde ført sig som en ærlig mand; men for mangelfuld administration af sit regiment der efterhånden næsten var gået til fradømtes han sin charge (som regimentschef). – Herefter beordredes han til Norge hvor Gyldenløve havde kommandoen, blev generalmajor i den norske hær og kommandant i Fredrikshald. Han deltog med dygtighed i toget ind i Bahus len m.m. Efter krigen stod han vedblivende indtil 1692 i Gyldenløves generalstab, beskæftiget med forskellige ingeniørarbejder, bl.a. ombygningen af Trondhjem by og opførelsen af kastellet Kristiansten her. Han underviste yngre officerer i fortifikation. – Hv. R. 1686. □ Stik af W. van der Laegh, 1674 efter mal. af Karel van Mander.

N. P. Jensen: *Den skånske krig 1676–79*, 1900. J. Johansen: *Fortællinger af 4. bataillons krigshist.* 1614–1914, 1914 9–18. O. Munthe af Morgenstjerne i *Pers. hist. t. 7. r. V*, 1921 49–92 og 230–240 (om slægten). *Norsk kunsthist.* I, Oslo 1925 283–86, II 20. O. v. Munthe af Morgenstjerne: *Ulrik Frederik Gyldenløve*, 1944. *Trondheim bys hist.* II, ved Bjørn Sogner, Trondheim 1962.

*Rockstroh**

Citronen

Citronen, se Schmidt, Jørgen Haagen

Clan, Martin Julius Charles Theodor, 1866–1932, departementschef: * 20.7.1866 i Kbh. (Frels.), † 13.7.1932 på Slettestrand, Hjortdal sg., Thisted amt, begr. i Kbh. (Vestre). F: skibstømmer Carl Theodor Jensen (ca. 1832–76) og Martine Vilhelmine Clausen (ca. 1833–99). Navneforandring 1.8.1895. ~ 19.4.1910 i Kbh. (Holmens) med Dagmar Clara Ragnhild Grüner, * 19.5.1881 på Ravnstrup, Herlufmagle sg., Præstø amt, † 14.4.1971 i Kbh., d. af godsejer Georg *G. (1817–90) og Clara Gudrun Simonsen (1850–81). C. blev student 1886 fra Herlufsholm, cand. juris 1894, translator i engelsk 1895. Efter at være indtrådt i udenrigsministeriet sendtes han 1896 som vicekonsul til London hvor han 1901 repræsenterede den danske regering ved kommissionen angående erstatningskrav efter Boerkrigen. 1902 blev han generalkonsul for Nederlandene i Rotterdam, 1905 konsul i New York og var maj 1911 dansk delegeret ved Washingtonkonferencen om industriel ejendomsret.

Anset som en dygtig konsul var C. en af hoveddeltagerne ved udarbejdelsen af konsularinstruktionen af 1912 og hjemkaldtes 1913 for som departementschef at gøre sine konsulære erfaringer frugtbringende ved ledelsen af udenrigsministeriets handels- og konsulatsafdeling (2. departement). Som følge af verdenskrigen fik hans departement et uhyre forøget og betydningsfuldt arbejde ved de stadige forhandlinger med de to grupper af krigsførende magter om Danmarks skibsfart og varetilførsler.

Dec. 1914–jan. 1915 sendtes C. som særlig forhandler til London, og sommeren 1918 deltog han i de vanskelige forhandlinger i Washington om handels- og skibsfartsoverenskomsterne med USA af 20.9.1918 hvorved standsningen af varetilførsler til Danmark hævedes. Da det efter krigen ansås nødvendigt at reorganisere udenrigsministeriet ophævedes de to departementschefposter, direktørstillingen overdroges O. C. *Scavenius, og C. tog sin afsked som karakteriseret gesandt 1921.

Han vedblev dog fortsat at yde udenrigsministeriet sin bistand i mange forskellige hverv. 1919–30 var han formand for traktatkommissionen til forberedelse af de efter verdenskrigen nødvendige nye handelstraktater og førte forsædet i forskellige handelstraktatforhandlinger med andre lande, således juli 1921 i Stockholm og marts–april 1923 i Moskva med den russiske Sovjetregering, okt.–nov. 1924 i Riga med Letland og 1925 i Kbh. med Siam. Endvidere var han Danmarks delegerede på en række internationale konferencer om handel og økonomi, bl.a. i Ge-

nève 1927 og 1928 om indskrænkning af handelsrestriktionerne, 1930 sst. om international told-våbenhvile og s.å. i Oslo om økonomisk tilnærmelse mellem de skandinaviske lande samt Holland-Belgien. Siden 1928 var han medlem af Folkeforbundets økonomiske rådgivende udvalg. – Efter sin afsked fra aktiv embedstjeneste var C. på grund af sin facilitet og sine repræsentative evner stærkt søgt i bestyrelser og formandskaber. Han var således formand i repræsentantskabet for Danmarks amerikanske selskab fra 1922, i præsidiat for Turistforeningen for Danmark fra 1923 og for Herlovianersamfundet fra 1923. – Kammerherre 1915. – R. 1901. DM. 1909. K.² 1917. K.¹ 1921. □Tegn. af Henrik Lund, 1912. Mal. af Jul. Paulsen, 1929 (Fr.borg), kopi efter dette. Foto.

R. [Fraser] i Herlovianeren XX, 1932 17f. Den danske udenrigstjenestes hist. 1770–1970, I–II, 1970. – Levnedssberetning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsark.

*Fr. de Fontenay**

Clær, Christian Friedrich Gottlob, 1725–98, keramik. * dec. 1725 i Nedre Lausitz, † 4.7.1798 i Rendsborg, begr. sst. Faderen var forpagter på kurfyrstelig-sachsiske godser. ~ 5.12.1760 i Rendsborg med Salome Charlotte Roleff, † tidligst 1798, d. af garnisonsapoteker i Rendsborg Ditlev Theodor R. († 1749).

C. blev 1748 provisor på garnisonsapoteket i Rendsborg som han overtog 1760. Han drev kemiske eksperimenter og indgav i slutningen af 1764 sammen med købmand Jaspas Lorentzen en ansøgning til kongen om et privilegium på en fajancefabrik i Rendsborg; kort efter kunne han indsende forskellige prøver, og 11.10.1765 opnåede han privilegiet, 1768 omdannedes fabrikken til et aktieselskab, og 1771 ændredes den til en fabrik for engelsk stengods (paille) da C. havde udviklet en metode til fremstilling heraf. Opfindelsen forbedredes i de følgende år, især glasurens modstandskraft; staten støttede foretagendet, og C. høstede både anerkendelse og en årlig gave på 200 rdl. for sine forsøg; samtidig forpligtede han sig til ikke mere at eksperimentere med fremstilling af ægte porcelæn efter oprettelsen af den senere Kgl. Porcelainsfabrik i Kbh., eller at røbe hvad han vidste om denne fabrikation. Hans stengodsprodukter opnåede en guldmedalje fra Landhusholdningsselskabet. Ved fabrikken i Rendsborg arbejdede han som kemiker, lavede glasuren og farverne og syslede stadig med forbedringer og nyopfindelser. 1784 gik både fabrikken og C. fallit, men med statens støtte førtes fabrikken videre (af toldinspektør J. H. Hallensen), og C. var stadig knyttet dertil.

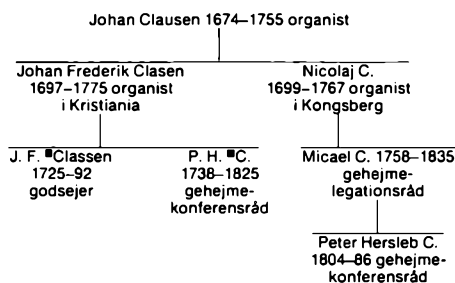
Han opfandt masser som den til „de hessiske stentøjskrukker“ benyttede, særlig glasurstærke apotekerkrugker hvilket af staten belønnedes med 100 rdl. 1789 udvikledes en sort terrakottamasse (basaltvare) der af de faglige eksperter i Kbh. rostes stærkt hvorfor han fik hjælp til at grunde sin egen fabrik for denne vare og 600 rdl. i belønning. Fabrikken udvidedes til også at lave røde varer, og han kom ind på fabrikationen af glaseret rødt og sort stentøj. – C. var en fremragende og ihærdig opfinder og tekniker hvis resultater stadig roses og anerkendes af samtiden. Selv sprandt han – trods betydelige tilskud og gav fra staten – ikke silke derved; han døde i gæld; enken opnåede en kgl. pension på 80 rdl. – Naturaliseret 1777.

Justus Brinckmann: Das hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg 1894. C. Nyrop i Pers. hist. t. 4.r. IV, 1901 189–91. J. W. Frohne: Danske fajancer, 1911. E. Hannover: Keramisk håndbog I, 1919 449. K. Hüselier: Gesch. der schlesw.-holst. Fayence-Manufakturen, Breslau 1929. Wolfgang J. Müller: Schlesw.-holst. Fayencen des 18. Jahrh.s, Heide in Holstein 1964 20f. K. Uldall: Gammel da. fajence, 2. udg. 1967. 68 211–26.

O. Andrup*

Classen

Slægten føres tilbage til Claus Clausen, der var borger i Sønderborg, hvis søn Johan Clausen, 1674–1755, var organist sammesteds.

Legatstifteren J. F. *C. var ~ Elisabeth Iselin (1735–86) f. Fabritius, datter af handelsmand Michael *F. (1697–1746); geheimekonferensråd Peter Hørsleb *C. (1738–1825) med Marie Justine Fabritius, datter af handelsmand Just *F.

F. Hjort: Det Classenske firkløver. Loll-F. årb. XXIX, 1941 102–17.

Hans H. Worsøe

Classen [ˈklaˈsøn], Johan Frederik, 1725–92, industrigrundlægger, godsejer, legatstifter. * 11. 2. 1725 i Kristiania, † 24. 3. 1792 på Arresødal, begr. i Vinderød k. F: organist Johan Frederik Clasen (1697–1775) og Maria Walter (1702–68). ~ 16. 8. 1783 i Kbh. (Garn.) med (Anna) Elisa-

beth Iselin, f. Fabritius(-Tengnagel), * 20. 8. 1735 i Kbh. (Ty. ref.), † 17. 3. 1786, begr. i Kbh. (Fred. ty.) (~ 1° 1752 med senere friherre Reinhard *Iselin, 1714–81), d. af grosserer Michael *F. (1697–1746) og Anna Maria Köster (1705–75). – Bror til P. H. *C.

Efter at have gennemgået latinskolen i sin fødeby blev C. 1741 immatrikuleret ved Kbh.s universitet og tog 1744 teologisk eksamen. Han synes imidlertid straks at have kastet sig over praktisk virksomhed og herunder at være kommet i forbindelse med norske forretningsmænd. 1749 optræder han som leverandør af krigsmateriel til staten og særlig som kommissionær for Moss kanonstøberi, hvilken sidste stilling han beholdt til ca. 1759. 1753 udnævntes han til sekretær i kommercekollegiet. – Allerede straks efter købmanden Andreas Bjørns død 1750 havde C. efter ham deltaget i leveringen af de „presenter“ af ammunition m. m., som Danmark havde forpligtet sig til årligt at yde barbareskstaten Algier, og efter få års forløb overtog han den samlede leverance. Herved kom han i forbindelse med en række industridrivende, og hans tanke henvendtes efterhånden på selv at blive forretningsmand. 1754 søgte han at oprette et glasværk som dog ikke kom i stand, men n.å. anlagde han uden for Østerport en fabrik for fajanceovne; han havde her købt en de Danneskiold-Laurvigskes arvinger tilhørende lystgård og have ved det såkaldte Fiskerhus, en besiddelse han 1765 forøgede ved af Hans Adolph *Ahlefeldt at købe en tilgrænsende ejendom, „Fiskerhuset forhen kaldet“; herved grundlagdes den senere C.ske have.

Det blev imidlertid ikke fajancefabrikken, som skulle bringe ham frem i industriel henseende. 1756 skænkede Frederik V ham i kompagni med Just *Fabritius den ved Arresøs afløb til Isefjorden liggende såkaldte agatmølle som en franskmænd, de Peyrembert, forgæves havde søgt at gøre til et etablissement for fremstilling af smedede jernkanoner. C. og Fabritius skulle her anlægge et krudtværk, men de anlagde tillige et støberi for metalkanoner således at både Råvad krudtmølle og kanonstøberiet på Gjethuset i Kbh. kunne nedlægges. Fabritius skød kapital til, men C. blev den virkelige leder af Frederiksværk som stedet fra nu af kaldtes. Han interesserede sig for den tekniske ledelse af driften og skal have haft særligt kendskab til metalblandinger, men sin betydeligste indsats gjorde han som administrator og forretningsmand. I løbet af få år skabte han af Frederiksværk Danmarks eneste egentlige fabriksby. Med hensyn til kvaliteten af krudt og kanoner viste værket sig hurtigt konkurrencedygtigt. 1765 var arbejdstallet steget til ca. 400, og selv om staben senere reduceredes

noget gav værket dog til stadighed underhold til en befolkning som en lille købstads. På forskellige måder blev C.s virksomhed støttet af staten. 1760 blev der tillagt værket hoveriet af en del bøndergods i omegnen, og 1764 fik det overdraget alt bøndergods i Kregme, Vinderød, Melby og Torup sogne samt Halsnæs, Rorup og Havelse skove. C. blev 1757 generalkrigs- og ammunitionskommissær med 800 rdl. årlig gage, 1760 generalkrigskommissær og deputeret i landetatens generalkommissariat, det kollegium med hvilket han som leverandør til hæren stadig afsluttede kontrakter. Da Fabritius ønskede at trække sig tilbage købte kongen 1761 værket for 130 000 rdl., men C. beholdt ledelsen således „at han dermed efter eget behag kan skalte og valte, som han vil“. Blandt C.s velyndere var *Saint-Germain som bl.a. virkede for at forbedre det danske artilleri, og det af denne ledede generalkrigsdirektorium erhvervede 1767 kongens stadfæstelse på nogle „Preliminair Puncte“ til en kontrakt med C. hvorefter Frederiksværk og dets eneste virkelige konkurrent Kronborg geværfabrik gratis skulle tilskødes C., samtidig med at staten skulle forpligte sig til årlig i 30 år at overtage for 120 000 rdl. våben og ammunition fra de samlede værker. C.s gamle plan om at skabe et stort våbenetablisement syntes herved at skulle blive realiseret. Kort efter blev imidlertid Saint-Germain afskediget, og april 1768 blev der nedsat en undersøgelseskommission med hans modstander Ditlev *Reventlow (1712–83) som formand. Kommissionen fandt, at hele forholdet „var indrettet til fordel for C.“, og resultatet blev at denne måtte give afkald på Kronborg geværfabrik der overtoges af H. C. *Schimmelmann, og betale Frederiksværk med 100 000 rdl., uden endda at få tilsagn om nogen som helst statsleverance. Et forsøg på at genoprette Gjethuset som kanonstøberi blev imidlertid opgivet, og 1770 sluttede C. med landetaten kontrakt om levering af etatens samlede forbrug af krudt og metalkanoner; kontrakten der sikrede ham et årligt tilskud til værkets drift foruden betalingen for leverancerne blev fornyet til hans død. Foruden til denne hovedaftager solgte Frederiksværk våben og ammunition til nogle af de store handelskompagnier og lejlighedsvis til Søetaten. 1769 udvidedes virksomheden med et jernstøberi der bl.a. leverede kakkelovne og gryder. Derimod mislykkedes de fleste af C.s mange forsøg på at knytte andre industrier til værket.

C.s efter tidens forhold storslåede virksomhed bragte ham både rigdom og anerkendelse. 1768 fik han rang som og 1775 titel af generalmajor, s.å. blev han hv. R. og 1783 excellence. De store begunstigelser C. og hans foretagender nød kan

til dels forklares ud fra de almindelige grundsætninger for tidens militær- og erhvervspolitik og ved de betydelige resultater han nåede på Frederiksværk; at han forstod at bevare en venskabelig forbindelse med de skiftende magthavere har dog utvivlsomt også haft sin betydning. Blandt hans venner eller velyndere var A. G. *Moltke, Hans Ahlefeldt, Bernstorfferne, Saint-Germain, (*Høegh-)Guldberg og generalerne Wilhelm v. *Huth og P. E. v. *Gähler; venskabet med den sidste bestod i øvrigt også efter regeringsskiftet 1772, hvad der tjener C. til ære. At hans bror P. H. C. gennem mange år var en indflydelsesrig embedsmand i centraladministrationen er sikkert også kommet ham til gode. Meget vedrørende C.s forhold til regeringskredsene er imidlertid endnu uoplyst. Det er formodet, men ikke bevist, at han anvendte bestikkelse til at skaffe sig indflydelse; sikkert er det, at den vennesele grandseigneur havde en åben pung, og at han ofte fortrak sine fornemme bekendte med lån.

Ved siden af sine industrielle foretagender (til hvilke må regnes Frolands jernværk i Norge som C. gennem en årrække var medejer af) og en omfattende handelsvirksomhed var C. levende interesseret i landbrug og skovbrug, bl.a. af hensyn til Frederiksværks og dets arbejderes forsyning. 1768 købte han godserne Korselitze og Carlsfeldt på Falster af *Carl af Hessen, og 1773 og 1776 fik han af godset ved Frederiksværk oprettet hovedgårdene Arresødal og Grønnesøgård. På forskellige måder kom hans initiativrigdom og betydelige administrative evner også godserne til gode; bl.a. grundlagde han Sølager og Liseleje fiskerlejer og lod foretage storstilede plantninger ved Frederiksværk, medens hans iver for at lære bønderne bedre driftsmetoder ikke synes at have ført til store resultater. På godserne som i sin industrielle virksomhed yndede han at herske selvstændigt, og en række privilegier gav ham en vidtgående myndighed særlig på de Frederiksværkske godser. Bortset fra at han 1777 fik bønderne her fritaget for vejhoveri og fadebursrejser foretog han ikke systematiske forbedringer af sine fæsternes stilling, tværtimod modsatte han sig det navnlig for værket betydningsfulde hoveris regulering, men i hans testamente (af 28.1.1789 med kodicil af 23.3.1792) bestemtes det at arvefæste skulle indføres på godserne, hoveriet fastsættes på lempelige vilkår, og hjælp ydes til fællesskabets ophævelse. Hans ejendomme og formue, med undtagelse af Frederiksværk, som blev tilbudt til og overtaget af Carl af Hessen mod en årlig afgift, overgik til et fideikommis hvis indtægter ifølge testamentet skulle anvendes til „at danne nyttige mennesker til statens bedste, til at understøtte og befordre

vindskibelighed og arbejdsomhed i de nødvendige dele for landets vel og til at hjælpe og lindre fattigdom og elendighed". Fideikommisset består endnu med en rørlig formue på ca. 73 mill. kr. pr. 1978 og driver bl.a. en ifølge C.s testamente oprettet agerbrugsskole (på Næsgård). C.s bogsamling, der ved hans død talte ca. 20000 bd., væsentlig landøkonomisk, geografisk og naturvidenskabelig litteratur, blev tilgængelig for offentligheden, og hovedparten deltes 1867 mellem landbohøjskolen og universitetsbiblioteket. – Kancelliråd 1751. Justitsråd 1757. – Hv.R. 1775. □ Afbildet på tegn. af W. Haffner, 1781 (Rosenborg). Mal. af C. A. Lorentzen (Fr.borg), kopi af C. A. Jensen, 1834 (sst.), gengivet i min. af Cornelius Høyer ca. 1776 (Det Classenske fideikommiss; Fr.borg), litograferet af I. W. Tegner, 1852, i træsnit 1877 og træsnit af H. P. Hansen. Mal. af E. Pauelsen. Silhouet af Limprecht (Kgl. bibl.). Medalje af S. A. Jacobsen, 1792. Buste af Wiedewelt, 1793 (St. mus., Korselitze, Tøjhusmus., Fr.borg, Næsgård agerbrugsskole, 1925 ved Frederiksværk mus.), buste efter denne af H. V. Bissen (univ. bibl., Kbh.). Relief af Wiedewelt (Korselitze, Arresødal, Kbh.s bymus.), samme på obelisk, 1942 (Classens have, Kbh.). – Gravmonument af Wiedewelt (Vinderød k.).

C. Nyrop: J.F.C., 1887. Astrid Paludan-Müller: Generalmajor C. 1725–92, 1923. T. Vogel-Jørgensen i Pers. hist. t. 9.r. VI, 1933 173–83. C. Christensen: Frederiksværk, 1926 = Fra Fr.borg amt 1926. Jørgen Paulsen sst. 1939 II 157–60.

Povl Bagge

Classen, Peter Hersleb, 1738–1825, embedsmand, direktør for Det Classenske fideicommiss. * 10.3.1738 i Kristiania, † 19.5.1825 i Kbh., begr. sst. (Holmens k.). F: organist Johan Frederik Clasen (1697–1775) og Maria Walter (1702–68). ~ 19.9.1763 på Christiansholm med Marie Justine Fabritius, * 13.10.1738 i Kbh. (Tysk ref.), † 20.12.1816 sst. (Holmens), d. af købmand Just *F. (1703–66) og Elisabeth Mariane de Bruguier (1709–76). – Bror til J. F. *C.

C. blev dimitteret 1756 fra Kristiania, s.d. volontær i kommercekollegiet, 1759 commercesekretær, 1764 kommitteret og sekretær i kollegiets danske og norske sekretariat, 1765 tillige decisor for Den almindelige brandforsikring, 1768 endvidere kommitteret i toldkammeret, 1771 medlem af kommercedeputationen, s.d. kommitteret i Danske kammer under finanskollegiet, 1773 deputeret i det på ny oprettede kommercekollegium, 1787 entlediget efter ansøgning. Bomuldsfabrikken på Blegdamsvej havde hans særlige interesse, og efter at den 1782 var gået over til privat eje fungerede han, skønt han var aktionær

i den, som statens tilsynshavende for den og bidrog væsentligt til dens udvidelse. Da han imidlertid ved en enkelt lejlighed syntes i højere grad at ville varetage fabrikkens end statens tarv skaffede dette ham en skarp kritik på halsen fra rentekammerets side, og hans forslag blev ikke billiget af kongen. En yderligere krænkelser tilføjedes ham da han efter hofrevolutionen 1784 for at give plads for Johan Ludvig *Reventlow blev gjort fra 2. til 3. deputeret i kommercekollegiet. Under påskud af at være svagelig gav han fra den tid ikke mere møde i kollegiet, men opholdt sig indtil sin bror J. F. C.s død 1792 hovedsagelig i Paris. Skønt han med rette følte sig tilsidesat ved broderens testamente, arbejdede han med utrættelig iver og offervillighed for dettes fuldbyrdelse. Han var til sin død sjælen i direktionen for Det Classenske fideicommiss der vel var grundlagt af broderen, men med stor energi blev ordnet og sat i system af ham, og han ydede i sit eget testamente ikke uvæsentlige bidrag til det. Han havde kunstneriske anlæg og bl.a. den Classenske biblioteksbygning, Amaliegade 38, er bygget efter hans udkast. – Æresmedlem af Vidensk.s selskab 1815. – Justitsråd 1764. Etatsråd 1770. Konferensråd 1776. Gehejmekonferensråd 1810. Rang med R. E. 1821. – Hv.R. 1793. R. E. 1823. □ Tegn. af Lahde, 1798. To kopier (Fr.borg) angives udført efter original af C. A. Lorentzen eller „Monnié“ (Lemonnier). Buste, formentlig af Wiedewelt (Korselitze). Medalje og relief i carneol, begge 1826, af Salomon Jacobson. Buste af Albert Jacobson, 1826, buste efter denne af H. V. Bissen (univ. bibl., Kbh.). – Malet mindetavle (Åstrup k., Falster).

Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup, 1835–44 349–52. C. Nyrop: Johan Frederik Classen, 1887.

Povl Bagge

Claudi, Christopher Berent, 1799–1880, stifter og leder af det jyske redningsvæsen. * 7.7.1799 på Nygård i Brøndbyøster, † 6.5.1880 i Kbh. (Jac.), begr. på Frbg. F: birkedommer i Rysensteen birk Bendix Ahlefeldt C. (1758–1826, ~ 1° 1789 med Kirstine Feldt, 1772–93) og Anna Marie Birkholtz (* 1775). ~ 1° 14.3.1828 i Lemvig med Cathrine Ibsen, døbt 1.10.1808 i Humlum, † 28.11.1829 i Vandborg, d. af gårdejer Peder I. (1781–1848) og Ane Margrethe Breinholt (1776–1814). ~ 2° 12.11.1830 i Ljørslev med Louise Frederikke Holst, * 4.1.1801 i Ellidshøj, † 19.2.1887 i Kbh. (Johs.), d. af sognepræst, sidst i Højby, Odsherred, amtsprovst hon. Erik Begtrup H. (1766–1838) og Else Kirstine Erdmann (1765–1857).

Claudi, Christopher

C. voksede op i et hjem på Jyllands vestkyst og blev tidligt vidne til strandinger, således 1811 da de to store engelske krigsskibe St. George og Defence forliste. Som voksen kom han først til handelen, men overtog i sit 25. år opsynet med den kgl. rysenstenske forstrand, fik 1828 bevilling som translator i tysk og engelsk, blev 1838 strandingskommissionær, 1841 sandflugtskommissær og 1848 landvæsenskommissær. Han ejede en årrække gården Grydsbæk i Vandborg sg. og han havde rig lejlighed til at overvære strandinger hvoraf der sidst i 30erne forefaldt flere af stort omfang. Han blev klar over ufuldkommenheden af de hidtil benyttede retningsmetoder og satte sig i forbindelse med det engelske retningsvæsen for at lære af det, ligesom han fik sat igennem at enhver strandfoged kom i besiddelse af en line. 1845 rejste han på egen bekostning til England og studerede retningsmetoder, og efter sin hjemkomst indgav han et forslag til general-toldkammeret om organisation af det danske retningsvæsen. Samtidig rejstes spørgsmålet i almenheden; stænderne androg 1846 regeringen om anskaffelse af apparater, og private institutioner skænkede et par retningsbåde. 1847 bevilgede regeringen en sum i lignende øjemed og sendte C. på en ny rejse til England. Efter denne overdroges det ham at give forslag om benyttelsen af de anskaffede apparater, og okt. 1849 nedsatte indenrigsministeriet en kommission på tre medlemmer, hvoraf C. var det ene, som skulle gøre forslag om retningsvæsenets ordning. Den afgav betænkning marts 1850, og i de følgende to år organiseredes retningsvæsenet efter dens forslag og med C. som midlertidig leder. Loven af 26.3.1852 stadfæstede i det hele det skete, og C. var siden, til han 1869 tog sin afsked, konstitueret inspektør for det nørrejske retningsvæsen af hvis udvikling den energiske og uegennyttige mand har den største fortjeneste. Ved hans afgang indsamlede personalet en sum som han selv betydeligt forøgede, og hvorfor der stiftedes et legat med hans navn til fordel for gamle retningsmænd. – Kammerråd 1852. Justitsråd 1858. – R. 1852. DM. 1865. □Træsnit 1880 efter foto.

Max Grohshennig: Slægten Breinholt, 1907 60. Ove Hansen og E. Juel Hansen: Stamtavle over slægten Bom, 1925 16. Nationaltid. 8.5.1880. C. P. Eisenreich: Det nørrejsdske retningsvæsen, 1927 15–21 30f. J. Gr. Pinholt i Vikingen XV, 1938, nr. 14 7–11.

C. P. Eisenreich *

Claudi Westh, se Westh, Claudius

Claudius, Carl August, 1855–1931, samler. * 1.5. 1855 i Kbh. (Helligg.), †22.2.1931 på Frbg.

begr. sst. F: buntmagersvend, senere revisitforvalter ved Det kgl. teater Carl Johan Edvard Jensen (fra 1882 Jensen C.) (1829–95, ~2° 1878 med Johanne Kirstine Jensen, 1854–1931, ~2° 1900 med skræddermester Jens Truelsen Thulin, 1846–1922) og Caroline Jensine (Signe) Marie Carlsen (1821–76). Navneforandring 11.11.1882. ~15.11.1883 i Kbh. (Helligg.) med Johanne Sophie Mathilde Lynge, * 2.5.1861 i Kbh. (Frue), †31.5.1926 i Fredensborg, d. af boghandler, senere kancelliråd H. H. J. *L. (1822–97) og Wilhelmine Andersen (1827–91).

C. der oprindeligt var lærer ved Mariboers skole i Kbh. og derefter 1877–82 inspektør ved Det forøenede velgørenheds selskabs skole, gik snart over i praktisk forretningsvirksomhed og boede 1884–1906 i Malmø hvor han grundede en tekstilfabrik. Endnu ved sin død var han indehaver af et blomstrende svensk etablerement for tilvirkning af possementvarer. 1914 blev han dansk konsul for Peru, 1915 generalkonsul. Tidligt udrustet med en levende musikalsk interesse samlede han såvel i hjemmet i Malmø som i Kbh. hvor han på ny bosatte sig 1906 en talrig kreds om sig af førende navne inden for de to landes musikliv. Under opholdet i Sverige foranledigede han oprettelsen af den derværende sektion af Internationalt musikselskab og var dennes formand indtil krigen 1914. Ligeledes var han sjælen i grundlæggelsen af Musikhistoriska Museet i Stockholm 1899, inden for hvis rammer han 1910 fik oprettet et Gunnar Wennerberg Minnesrum hvis forhistorie er skildret af ham i tidskriftet Musik, 1917. Også Musikhistorisk museum i Kbh. nød stede godt af hans storsyn, hans sagskundskab og ikke mindst af hans rige samlinger. Han indtog derfor også en fremskudt plads inden for ledelsen af begge de to museer samt af Dansk folkemuseum og Kronborgmuseet. Endelig var han virksom ved stiftelsen af den musikologiske forening Dansk musikselskab og var i sine sidste år dets formand ligesom han selv skrev i dets publikationer „Aarboeg for Musik“. Som født samler med mangesidige interesser fyldte han sit hjem med righoldige skatte af græske og romerske mønter, kobberstik, autografer, exlibris osv., men navnlig vil hans navn være knyttet til den omfattende og betydningsfulde samling af historiske musikinstrumenter, en af de største privatsamlinger i Europa, der efter testamentarisk bestemmelse skulle bevares som en sluttet enhed under hans navn og under suspensive betingelser tilbydes den danske stat. Af denne med rette højt ansete samplings tilblivelse har han givet en skildring i „Musik“ 1921, oversat til forskellige sprog, samt i indledningen til det af ham selv affattede, men først efter hans

død udgivne storstilede katalog *C. Claudius' Samling af gamle Musikinstrumenter* ved Godtfred Skjerne, 1931, hvori han har nedlagt hele sin viden om sine instrumenter.

Statens overtagelse indtraf dog først mange år efter C.s død ved en kgl. konfirmeret fundats 1946. Efter ombygning og nyordning blev samlingen åbnet for offentligheden 1954. Ved en tidligere lejlighed havde C. udkastet tanken om at se sin samling forenet med Musikhistorisk museum i Kbh. Af pladmæssige grunde kunne denne tanke først realiseres da Musikhist. mus. erhvervede tre naboejendomme. Ved permutering af fundatsen fra 1946 forenedes de to samlinger 1977 under navnet Musikhistorisk museum og Carl Claudius' samling og er nu (1979) en af Europas mest repræsentative samlinger af musikinstrumenter. Sammen med sin hustru der var billedhugger og forfatter (En Herregaardsroman, 1925) hørte C. gerne ved koncerter i hjemmet de gamle instrumenter bragt til live under fremragende kunstneres hænder. Af hans herhen hørende studier foreligger fremdeles trykt de to kongresforedrag *Die schwedische Nyckelharpa*, 1906 og *Schwedische Bauernspielmänner*, 1914. Som en anerkendelse fra svensk side blev han 1928 medlem af Kungl. musikaliska akademien. C. var gennem mange år formand for Sundby asyl. – R. 1898. DM. 1920. K.² 1923. □Mal. af Bernhard Österman, 1902. Buste, modelleret af hustruen, i marmor ca. 1925 ved H. P. Pedersen-Dan (Musikhist. mus., Kbh.). Foto.

C.C. i Samleren II, 1925 118–20. – G. F. Steiner i Snällposten, Malmö II, og 15.3.1899. Der deutsche Instrumentenbau, Berlin 8.12.1899. Svensk musiktidn. 8.6.1900. G. Hetsch i III. tid. 1901–02, nr. 49. Johs. Svanberg: Musikhist. museet, Sth. 1910. E. Munksgaard i Årbog for bogvenner, 1922. M. Pergament i Slöjd og ton, Sth. 1934 44–47. G. Skjerne i Ord och bild, Sth. 1952 19–25. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sigurd Berg (G. Skjerne)

Clausager, Anders Jensen, 1834–1928, politiker. * 23.6.1834 på Clausager, Sædding sg. ved Skjern, † 21.3.1928 i Sædding, begr. i Skjern. F: gårdejer og smed Jens Andersen C. (1809–85) og Ane Katrine Madsdatter (1811–96). ~ 6.10.1861 i Sædding med Katrine Marie Jørgensen Kjærgaard, * 13.4.1837 på Kærgård, Sædding sg., † 22.4.1907 på Skjernbrogård, d. af gårdejer Jørgen Peder Hansen (1803–91) og Karen Vendelboe (1801–75).

C. var oplært ved landbrugsarbejde, men fik under en dygtig lærers vejledning tidligt sans for boglig syssel. 1852 var han på Staby højskole og 1852–54 biskolelærer i Hanning sogn, Ringkøbing amt. Derefter deltog han i hedeopdyrkningsarbejdet på sin hjemgård og aftjente sin

værnepligt som dragon (deltog som sådan i felttoget 1864). 1861 blev han ved sit giftermål ejer af sin hustrus fødegård og fra 1885 tillige af Skjernbrogård i Skjern sogn. Særlig på denne sidste ejendom udførte han et betydeligt arbejde for mergling, engvanding og plantning som på disse områder gjorde ham til en af Vestjyllands foregangsmænd. 1885–1912 var han branddirektør under Landbygningernes alm. Brandforsikring. – C.s slægt blev tidligt nær knyttet til landsdelens politiske venstrebevægelse idet hans far var medlem af folketinget 1850–54 og 1858–61. Da grundlovs kampen rejstes 1864–66 var C. en af dem der gik ind for junigrundlovens bevarelse, og ved valget 4.6.1866 stillede han sig i Skjernkredsen og besejrede dennes ansete folketingsmand J. J. Christensen der var en tilhænger af grundlovskompromiset. Denne kreds bevarede han ubestridt eller med betydeligt flertal indtil 1878 da han valgtes til landstingsmand for 10. kreds. Sept. 1886 opgav han frivilligt landstingsmandatet, men lod sig, da hans yngre broder, Anders Bjergbo C. (1845–1926), der havde været Skjernkredsens folketingsmand siden 1878 ikke ønskede at stille sig mere, overtale til at modtage valg i denne kreds. jan. 1887. – C. sluttede sig oprindeligt til Gert Winthers gruppe, men gik ved det forenede venstres dannelse ind i dette parti og udøvede der en ikke ringe indflydelse, ikke blot på grund af den ledende stilling han indtog inden for det vestjyske venstre, men også ved sin saglige dygtighed og selvstændighed. Han var medlem af vigtige udvalg og talte ikke sjældent i salen, altid hørt med opmærksomhed og respekt. I landstinget hvor han med sin sindige natur følte sig bedst hjemme gjorde han sig især stærkt gældende. Han ville frem ad forhandlingens vej og fandt den bergske ledelse for aggressiv hvorfor han også ved bruddet 1877 gik til den moderate side. I perioden 1887–90 var han blandt de jyske rigsdagsmænd som gerne havde set et forlig tilvejebragt. Til den bergske særpolitik efter foråret 1887 følte han sig i stærk modsætning og ønskede at hæmme dens overtag i Vestjylland ved, trods sin oprindelige beslutning om 1890 at trække sig ud af det politiske liv, forgæves at stille sig imod J. C. Christensen i Ringkøbingkredsen. – 1912 nedlagde C. sin stilling som branddirektør på grund af en synsvagthed der snart udviklede sig til fuldstændig blindhed. – To af C.s sønner var aktive i det politiske liv som venstremænd, nemlig kreditforeningsdirektør Jens C. (1866–1933) som folketingsmand for Herningkredsen 1924–26 og gårdejer Hans C. (1874–1948) som folketingsmand for Odsherredkredsen 1920–39. Den sidste indtog en betydende stilling inden for sit parti

Clausager, A. J.

som finansudvalgsmedlem (1929–32) og ordfører i skattesager. □Afbildet på litografi 1874. Karikaturer bl.a. af K. Gamborg, 1886 (Fr.borg). Træsnit 1889. Foto.

V. Bendtsen og V. Milthers: Slægten fra Fastergaard, 1906 127f. Jan Aas Jansen i Hardsyssels årbog 1969 113–15. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882.

N. Neergaard*

v. **Clausberg, Christlieb**, 1689–1751, aritmetiker. * 24.12.1689 vistnok i Danzig af jødiske forældre, døbt 28.10.1716 i Clausthal, † 7.6.1751 på Solitude ved Kbh., begr. i Petri k. (kistepladen her angiver fødsels- og dødsdag til hhv. 27.12.1690 og 5.6.1751). ~ 21.11.1737 i Kbh. (Garr.) med Anna Margrethe Heymann, * 1715, † 1.10.1760 i Fredericia (~ 2° 1758 med kaptajn, baron Johan Frederik Bothmer, 1720–99), d. af kaptajn Nicolai Didrik H. († 1721) og Elisabeth Sophie Lützwow.

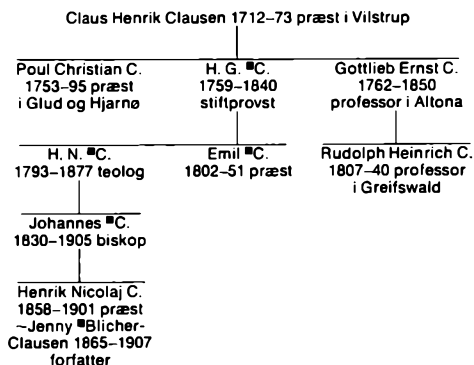
v.C. underviste i regning og hebraisk i Danzig, optrådte senere som regnemester i Hamborg, Lübeck og Leipzig og synes omkring 1716 at have været ansat ved bjergamet i Clausthal. I Leipzig udgav han 1732 sin *Demonstrative Rechenkunst*. Dette temmelig omfangsrige arbejde udmærker sig fremfor datidens andre regnebøger bl. a. ved omhyggelig begrundelser og en sammenligning mellem forskellige europæiske vægte der bygger på en undersøgelse foretaget af forfatteren selv. Værket udkom gentagne gange og brugtes meget i Tyskland indtil begyndelsen af 1800-tallet. Dets forfatter der ansås for sin tids dygtigste regner kom 1733 til Kbh. for at undervise kronprinsen (Frederik V) i dette fag og blev efter kort tid revisor ved partikulærkassen. I denne stilling nød han i høj grad Christian VIs tillid og fik derigennem også meget med kongens byggeforetagender at gøre. Ved opførelsen af det Württembergske palæ (Slotsholmsgade 10) 1741–42 havde han selv ledelsen assisteret af kgl. hofbyggningsinspektør J. A. Soherr, og da Nicolai *Eigtved 1743–44 byggede Prinsens palæ ud mod Frederiksholms kanal fik v.C. af kongen en udstrakt fuldmagt til at føre kontrol med bygmesteren og håndværkerne; han ønskede også selv at udarbejde tegningerne, men det ville kongen dog ikke gå med til. 1746 blev v.C. kammerrer og revisor ved Øresundstolden. – Justitsråd 1740, etatsråd 1744.

H. F. Rørdam: Hist. saml. og studier II, 1896 247–53. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds VII, udg. Louis Bobé, 1906 460–62. Pers. hist. t. 11.r. I. 1940 251. – Fr. Weilbach i Architekten, medd. XXVI, 1924 217. Samme i Fra arkiv og museum 2. serie. I, 1925 391–406.

H. A. Hens (Fr. Weilbach)

Clausen

Af de mange slægter, der bærer patronymet Clausen, føres én tilbage til klædehandler i København Claus Iversen (–1688) hvis søn Henrik C. (–1727) var far til sognepræst i Vilstrup, Haderslev hrd., Claus Henrik C. (1712–73). Præsten Emil *C. 1802–51 var ~ 2° m. Elisabeth Davidsdatter Monrad 1813–92, datter af generalpostdirektør David *M.

Henrik Nicolai Clausen Gad: Stamtavle over familien Clausen, 2.udg. 1896. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900, s. 103 ff.

Hans H. Worsøe

Clausen, Hans Andreas, 1883–1952, gårdejer, slagteriformand. * 17.1.1883 i Kåstrup, Tømmerup sg., † 4.11.1952 sst., begr. i Tømmerup. F: gårdejer Christian C. (1848–1933) og Maren Andersen (1854–1928). ~ 4.11.1912 i Valsømagle med Margrete Jensen, * 12.7.1886 i Valsømagle, † 13.12.1918 i Kåstrup, d. af gårdejer Jens Peter J. (1856–1928) og Maren Frederikke Schnack (1854–1934). – Far til Helge *C.

C. voksede op i et udpræget grundtvigsk gårmandshjem, modtog friskoleundervisning hjemme, senere var han på fortsættelsesskole i Kærby og på landbrugsskole i Forsinge. Som nygift købte C. en gård i Tornved ved Jyderup, men allerede 1913 overtog han fædegården. Han var en dygtig landmand der også efter at have engageret sig i organisationsarbejde satte en ære i at drive en mønsterbedrift. C. kom først ret sent ind i udadvendt virksomhed, og her blev det især inden for slagterierne han lagde sin arbejdskraft. 1929 valgtes C. som formand for slagteriet i Kalundborg, og i løbet af 30erne markerede han sig stærkt i slagteriernes indbyrdes samarbejde. Han var initiativtager til og første formand for Dansk Andels Konserverfabrik i Roskilde 1935 og indvalgtes 1937 i Slagteriernes fællesbestyrelse. Som næstformand overtog han ved

Marius *Byriels død 1947 ledelsen i en periode der var yderst vanskelig for branchen og for dansk landbrug. C. blev formand for baconudvalget og fra 1950 for Eksportslagteriernes salgsforening ligesom han i kraft af disse poster indvalgtes i Andelsudvalgets forretningsudvalg og Landbrugsrådets præsidium. C. besad betydelige organisationsmæssige evner, forhandlingsdygtighed der sammen med en besindig og rolig personlighed gav ham en stærk position inden for organisationsarbejdet. – R. 1947.

A. Axelsen Drejer i Andelsbl. LIII, 1952 1164f. Samme: Andelsslagerierne i Danm. 1887–1962, 1962 209f.

Claus Bjørn

Clausen, Claus Christian, 1863–1937, bankdirektør. * 14.8.1863 i Marstal, † 14.5.1937 i Vedbæk, begr. i Kbh. (Vestre). F: skibsreder Hans Jacob C. (1830–1915) og Karen Kristine Eriksen (1832–80). ~ 28.5.1890 i Kbh. (Holmens) med Maren Kristine Jensen, * 10.7.1864 i Gerlev, Sorø amt, † 5.5.1930 i Vedbæk, d. af husmand Anders J. (1834–1917) og Christiane Nielsen (1830–91).

C. kom tidligt i lære, først i købmandsforretninger i Sønderborg og København og siden i Antwerpen. Han blev uddannet inden for korn- og foderstofbranchen der spillede en væsentlig rolle i alle datidens større købmandsforretninger. 1888 etablerede han i København sammen med Franz Georg Kopp korn- og foderstoffirmaet Kopp & C. Kopp døde året efter, og C. fortsatte som eneindehaver firmaet der blev drevet frem til et ganske betydeligt foretagende. Den position C. hurtigt erhvervede sig på kornbørsen førte til en række tillidsposter. Han var 1893–1909 medlem af bedømmelses- og voldgiftsudvalgene for korn- og foderstoffer, 1904–07 handelskyndigt medlem af sø- og handelsretten og i en periode formand for Danske Korn- og Foderstof-Importørers Fællesorganisation og Foreningen af Korn- og Foderstofhandlere på Københavns børs. Da den hidtidige repræsentant for kornbørsen i Grosserer-Societetets Komité, Wm. Th. *Malling, 1907 trak sig tilbage indtog C. denne post. Inden for bankkredse havde man lagt mærke til C., og da Alberti-affæren 1908 førte til en svækkelse af Privatbanken og dens prestige samt tilbagetræden af dens førstedirektør, udpegedes C. som „handelskyndigt medlem“ af direktionen, men blev i realiteten bankens nye førstedirektør. C. var som bankmand meget forsigtig, men det lykkedes ham i det følgende tiår at genskabe den tillid som Privatbanken fra C. F. *Tietgens tid havde nydt. Også efter at være blevet direktør i Privatbanken bevarede C. sin stilling som medlem af Grosserer-Societetets Komité.

1912 blev han dens næstformand og 1915 formand for komiteen og dermed også formand for Den danske Handelsstands Fællesrepræsentation. Hans formandsperiode, 1915–20, faldt i en meget vanskelig tid for dansk handel og industri med de som følge af krigen begrænsede forsyninger. C. havde væsentlig andel i at det gennem forhandlinger ikke mindst med England lykkedes at skaffe varer frem til Danmark. C. deltog således sammen med Alex. *Foss i de afsluttende forhandlinger i London om handelsaftalen af 19.11.1915 mellem på den ene side Grosserer-Societetet og Industrirådet og på den anden side den engelske regering. Aftalen sikrede at England ikke lagde hindringer i vejen for den danske import, og gav England garantier mod reeksport af de importerede varer til Tyskland og en række andre lande. Også i afslutningen af lignende aftaler med Tyskland og Frankrig spillede C. en rolle, ligesom han deltog i forhandlinger der med regeringens billighed blev ført med England, Tyskland, Frankrig og flere andre lande om sager af ikke blot handelsmæssig, men også finansiell interesse for landet. – I sit virke som Grosserer-Societetets formand ydede C. en stor indsats. 1920 trak han sig tilbage for at hellige sig Privatbanken og de talrige aktieselskabsbestyrelser han var medlem af og også i flere tilfælde formand for. Af bestyrelser C. sad i kan eksempelvis nævnes Th. Wessel & Vett (1912–28), Gyldendal (1915–28), KTAS (1915–28), Burmeister & Wain (1916–28) og De danske Sukkerfabrikker (1920–28). C.s arbejdsøve var imidlertid ikke mindst på grund af sygdom svækket, og han evnede ikke med fornøden styrke at kæmpe mod de vanskeligheder som efterkrigstiden stillede Privatbanken overfor. Ved dens sammenbrud 1928 trak han sig tilbage fra direktionen og levede sine sidste år en tilbagetrukket tilværelse. – R. 1909. DM. 1913. K.² 1917. K.¹ 1920. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1920 (Fr.borg). Mal. af E. Saltoft, 1921 (Grosserer-Societetet). Buste af Kai Nielsen, 1925. Mal. af H. Vedel, ca. 1927. Tegn. af Axel Andreasen (Fr.borg).

C.C.C. i Mit hjem IV, 1923 12–14. – Børsen 14.8.1923 og 15.5.1937. Einar Cohn: Privatbanken i Kbh. gennem hundrede år 1857–1957 II, 1958. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Clausen, Carl Christian, 1868–1934, journalist, forfatter. * 25.10.1868 i Ålborg, † 13.1.1934 i Kbh., urne i Bispebjerg urnehave. F: skibsfører Peter Christian C. (1835–1912) og Andrea Jensine Nielsen (1848–1929). ~ febr. 1903 med senere kommunelærer Magdalene Margrethe (Grethe) Caroline Dietz, * 15.9.1878 i Mou, Ålborg amt,

Clausen, C. C.

+ 7.3.1949 i Kbh., d. af forpagter af Høstemark, Mou, Fritz Wegge D. (1850–1911) og Maren Christine Olsen (1848–1917). Antog atter navnet Dietz efter ægteskabets opløsning 1914.

C. blev student 1885 fra Ålborg og cand. phil. 1886. Han studerede historie og deltog med iver og udbytte i Kristian *Erslevs øvelser men fik ikke taget nogen afsluttende embedseksamen. 1890 fik han accessit for en besvarelse af universitetets prisspørgsmål: En kritisk vurdering af Taines værk om den franske revolution, og censuren fastslog hans „ikke almindelige Greb paa videnskabelig Reflexion“; 1894 vandt han guldmedaljen for en karakteristik af Edmund Burke som statsmand og taler. Imidlertid var han 1891 blevet stenografassistent i rigsdagen, 1895 stenograf sst. og beholdt denne stilling til sin død, de senere år som den ledende inden for staben. Samtidig var han kommet ind på populærhistorisk forfatterskab. I Studentersamfundets skriftserie udgav han 1892 *Kristoffer Kolumbus* og 1896 *Det moderne Italien*; 1898 kom *Vore store Mænd udgaaede fra smaa Hjem*, 1899–1900 fire topografisk-personalhistoriske byhistorier (Århus, Fredericia, Middelfart, Odense) i den af ham selv redigerede serie *Vore Byer og deres Mænd*, 1900 i „Frem“ *Vore Fædres og vor egen Tid I–II* og 1903–04 sst. sammen med J. J. Nielsen *Danmarks Land*. I journalistik kom C. ind 1899 ved „Hver ottende Dag“ hvis redaktør han var 1907–09, og hvor han bl.a. som en nyhed for datiden skrev en række stenografiske interviews. Fra 1906 til sin død arbejdede han ved „Politiken“. Han havde som motto til sin af universitetet belønnede afhandling valgt et citat af P. Charron: „La vraie science et la vraie étude de l'homme c'est l'homme“, og hans første bøger såvel som en hel side af hans senere journalistik var bestemt netop af denne interesse for biografien. I „Politiken“ skrev han under mærkerne Alonso og Antonio en lang række nekrologer og festartikler især om politikere, prægede af en livlig og overbevisningstro ånds samfølelse, en stærk hukommelse og kyndig beherskelse af stoffet. Hans stil der oprindelig skæmmedes af en vis manér blev i årenes løb sikker og rolig. Et helt andet område dyrkede han under mærket „Tres“, rejse- og turistlivet. I Politiken og i en række „Tres-Førere“ (fra 1908) gav han ypperlige anvisninger til rejser i det meste af Europa; han forstod at lægge rejseplan, at fortælle folk om stederne hvad de behøvede at vide, og med sin medfødte økonomiske sans at kalkulere et budget. Hans indsigt og forbindelser i dansk og udenlandsk trafikliv var betydelige. Endelig var han bogelsker og -samler og skrev også herom med kyndighed. Alt i alt var han en i god viden-

skabelig skole oplært, nøjagtig og flittig journalist af en type der ikke er alt for talrigt repræsenteret, en med sine særheder retsindig og levende ånd. □ Akvarel af Karl Jensen, 1932. Foto.

Politiken 15. og 21. l., 27.4.1934. R. V. Jørgensen i Journalisten XXX, 1934, nr. 2 5f.

Povl Engelstoft*

Clausen, Claus Lauritzen, 1820–92, præst i USA. * 3.11.1820 i Borgnæs, Tranderup sg., Ærø, † 20.2.1892 i Poulsbo, Wash., begr. i Austin, Minn. F: landhandler, senere boelsmand Erik C. (ca. 1795–1847) og Karen Pedersdatter (ca. 1796–1861). ~ 1° 25.11.1842 i Simmerbølle med Martha Rasmusdatter, * 19.9.1815 i Ribbjerg, Simmerbølle sg., † 15.11.1846 i Rock Prairie, Wisc., d. af gårdmand Rasmus Hansen Kragholm (ca. 1779–1830, ~ 2° 1819 med Cathrine Larsdatter, * ca. 1797, ~ 2° 1833 med Christen Jensen, * ca. 1810) og Marie Cathrine Pedersdatter (1781–1819). ~ 2° 1847 i Rock Prairie med enken Birgith Pedersdatter Hjorth, * 29.5.1819 i Rollag præstegæld, Numedal, Norge, † 2.12.1887 i Austin, Minn., d. af Peder Knudsen og Birgith Holgersdatter.

C. kom ganske ung på et godsforvalterkontor på Lundegård for at uddannes til jurist. Her blev han kristelig vakt, og stærkt grebet heraf vendte han tilbage til Ærø hvor han blev huslærer i sit fødesogns præstegård. Under en rejse til Norge kom han i forbindelse med Hans Nielsen Hauges søn og pastor Wexels og blev opfordret til at rejse til en norsk koloni i Wisc., USA for at blive børnelærer og måske senere præst. Aug. 1843 landede han med sin hustru i Amerika, 1 okt. 1843 blev han ordineret til præst for den norske menighed i Muskego, Wisc. Han blev en dygtig og anset præst, og som god organisator fik han stor betydning i de grundlæggende år da mange skandinaviske kolonier og menigheder oprettedes. Da nogle år efter norske menigheder sluttede sig sammen til en synode blev C. den første formand. Også for den første danske emigration til USA fik han stor betydning. Gennem breve til slægtninge og artikler i danske aviser og tidskrifter 1846–47 om nordmændene i Wisconsin bidrog han til at udløse en ret omfattende udvandring fra Langeland. Emigranter herfra grundlagde de første danske settlements, New Denmark og Neeneah i Wisconsin's østlige del. Når Iowa siden blev den foretrukne stat blandt danske farmere skyldtes det også i høj grad C. der 1851–53 opbyggede en norsk koloni i Skt. Ansgar i det nordlige Iowa og også trak mange danske med. Han fik også afgørende betydning for grundlæggelsen af en dansk kirke i USA. Da

han 1867 sendtes til Europa som delegeret for staten Iowa til verdensudstillingen i Paris besøgte han også sin hjemegn. Herunder udfoldede han en mangesidig agitation for at danske præster skulle påtage sig den kirkelige betjening af danske emigranter i USA. Resultatet var oprettelsen af „Udvalget for at fremme Evangeliets Forkyndelse blandt danske i Nordamerika“ i 1869 der siden blev grundlæggende for udviklingen af de danske kirkesamfund i USA. C. var under borgerkrigen et år ansat som feltpræst ved det kendte skandinaviske regiment, 15. Wisc. 1872 oprettede han en dansk koloni i det nordlige Virginia, men den mislykkedes, og C. tabte derved de fleste af de penge han ejede. I nogle år boede han i Philadelphia og grundlagde der en dansk menighed. Han var en mild, taktfuld, men bestemt karakter, en god prædikant, en praktisk og anset mand. Han ville gerne forene danske og nordmænd i samme menigheder og kirkesamfund, men det lykkedes ikke. Flere gange blev han af nordmænd miskendt og mistænkt for sine grundtvigske synspunkter.

Danske i Amerika I, Minneapolis, Chicago 1908 205–26. R. Andersen: Pastor C. L. C., Brooklyn 1921.

Kristian Hvidt (M. F. Blichfeld)

Clausen, Carl Theodor Emil, 1857–1938, søofficer. * 7.8.1857 i Kbh. (Holmens), † 23.5.1938 sst., begr. sst. (Holmens). F: skriver i søetaten Carl Frederik Ferdinand C. (1829–78) og Johanne Sophie Lyder (1833–95). ~ 1° 29.8.1894 i Kbh. (Holmens) med Anna Caroline Kathrine Kochen, * 4.10.1848 i Ahrensböck ved Lübeck, (~ 1° 1869 med løjtnant, proprietær Ingomar Johan Nicolai Theodor Ammitzbøll, 1845–86; ægteskabet opløst, han ~ 2° 1879 med Armgaard Marie Kirstine Nyholm, 1860–91), † 7.1.1912 i Kbh., d. af læge i Ahrensböck Hermann Friedrich Georg Karl K. og Katharina Maria Klentz (1824–94). ~ 2° 26.7.1914 i Kbh. (Holmens) med Julie Johanne Mortensen, * 13.12.1874 i Nykøbing F., † 12.3.1941 i Kbh., d. af vognmand Christian M. (1844–1932) og Birthe Henriksdatter (1846–1932).

C. blev kadet 1875, sekondløjtnant 1879, premierløjtnant 1881 og kaptajn 1897. Som ung officer gennemgik han 1882–84 Hærens officersskoles ældste klasse, artilleriafdelingen, og var 1885–1903 lærer på Søofficersskolen i navigation og samtidig næsten hvert år med kadetskibet som lærer for kadetterne. 1885–89 var han tillige attachéret prins Georg af Grækenland mens denne som kadet gennemgik Søofficersskolen. 1904 overtog han stillingen som bestyrer af Flådens kompasvæsen og det nyoprettede prøve-

kammer for skibsslys og kompasser i hvilken stilling han virkede til udgangen af marts 1926. Han var en dygtig lærer i navigation og har skrevet en udmærket *Astronomisk Navigation*, 1894 og forskellige afhandlinger i nautiske fagblade og tidsskrifter. Særlig som lærer i praktisk navigation var han fremragende, og hans stadige system med nautiske instrumenter i forbindelse med medfødte tekniske anlæg førte ham ind på konstruktion af nye og praktiske instrumenter hvoraf særlig skal fremhæves kontroldybde måleren og universaldeflektoren der begge indførtes herhjemme såvel i orlogs- som handelsmarinen samt i de fleste fremmede marinere. – R. 1901. DM. 1909. K.² 1926. □ Silhouet klippet af Ernst Ljung, 1886 (Fr.borg). Foto.

Tidsskr. for søvæsen CIX, 1938 363–65. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Th. Topsøe-Jensen**

Clausen, Carl Frederik, * 1902, civilingeniør. * 30.3.1902 i Århus (Skt. Poul). F: kostskolelærer, senere rektor Claus Peter C. (1873–1948) og Amalie Krarup Olsen (1875–1966). ~ 4.4.1928 i Hørsholm med Elna Ruge, * 8.8.1905 i Potgietersrust, Sydafrika, d. af grosserer Albert Alexander R. (1864–1917) og Ida Teodora Wolf-Frandsen (1883–1950, ~ 2° 1919 med bankdirektor P. Schultz).

C. blev student fra Viborg latinskole 1920 og cand. polyt. (bygningingeniør) 1926. Efter forskellige ansættelser, bl. a. i Viborg amts vejvæsen, udvandrede han 1928 til Amerika hvor han derefter til 1941 var forretningsingeniør ved F. L. Smith & Co., New York. Sidstnævnte år accepterede han et tilbud om at indtræde i War Production Board i Washington som regeringens cement-industri-ekspert. Senere under krigen blev han chef for Non-Metallic Building Material Section der havde ansvaret for al fremstilling og fordeling af cement, beton, gips, byggesten, isoleringsmaterialer osv. til direkte krigsmål såvel som den nødvendige forsyning til civilbefolkningen. Stillingen medførte administration af to „limitation orders“ samt hvervet som „Government Presiding Officer“ for et par rådgivende industrikomiteer. Efter krigen var C. 1945–47 rådgivende ingeniør ved Pacific Portland Cement Co., San Francisco, og derefter til 1966 direktør for fabriksafdelingen i Portland Cement Association, Chicago. Under Koreakrigen 1950–52 var han påny til rådighed for den amerikanske regering. Efter sin afgang har C. udfoldet en betydelig virksomhed rundt i verden som rådgiver ved etablering af cementfabrikker og ved igangværende produktion. 1966–

Clausen, Carl F.

69 organiserede han et nyt Cement Research Institute i Indien, og i løbet af 1970'erne har han virket i Colombia, Indonesien, Korea, Mexico, Panama og Costa Rica.

C. har i årenes løb beklædt en lang række cementfaglige hverv og var i 1928 medstifter af den danske ingeniørsammenslutning i USA. Han har skrevet teknisk-økonomiske artikler i amerikanske og udenlandske tidsskrifter og været medarbejder ved håndbogen *Industrial Minerals and Rocks* samt „*Encyclopedia Britannica*“. C. blev amerikansk statsborger 1936. □Foto.

Ingeniørens ugebl. 14.8.1970. Berl. t. 29.3.1972.

Finn H. Lauridsen

Clausen, Emil Theodor, 1802–51, præst. * 12.2.1802 i Kbh. (Frue), † 31.8.1851 sst. (Fred. hosp.), begr. i Boeslunde. F: residerende kapellan, senere stiftsprovst H. G. *C. (1759–1840) og Sophia Magdalene Schiern (1769–1817). ~ 1° 1833 med Maria Elisa Jensine Petrine Storm, * 5.11.1810 på Agerød, † 1.12.1835 i Gimlinge, d. af kaptajn, senere major Hans Tvede S. (1769–1826) og Francisca Margrethe Hjersing (1778–1858). ~ 2° 19.9.1838 i Kbh. (Helligg.) med Elisabeth Davidsdatter Monrad, * 16.3.1813 sst. (Helligg.), † 7.1.1892 i Vejle, d. af direktør i generalpostamtet, senere generalpostdirektør, konferensråd David *M. (1763–1847) og Clara Jørgensen (1767–1848). – Bror til H. N. *C.

C. blev student fra Metropolitanskolen 1819 og teologisk kandidat 1824. Han var da, som faderen, rationalist, og fakultetets senior, C. F. Horneman, håbede at den alsidige og begavede unge mand ville blive en „Mur mod den indbrydende Mysticisme og Obskurantisme“, men på udenlandsreisen 1826–29 oplevede han et personligt, religiøst gennembrud – bl.a. under indflydelse af kirkehistorikeren J. A. Neander i Berlin – og var ved hjemkomsten ikke mere tilhænger af „den fornuftige Kristendom“, men sluttede sig først til J. P. Mynster, siden til Grundtvig. C. blev lic. theol. på en dygtig, patristisk afhandling, men ville være præst, og 1833 kaldtes han til Gimlinge, 1840 til Boeslunde; begge steder stod han udpræget venligt til vækkelsen, var medlem af det sydvestsjællandske broderkonvent og stræbte energisk at holde den gudelige forsamlingsbevægelse i et sundt kirkeligt spor. I 1840'erne blev tvangsdaåb af baptistbørn også for hans vedkommende pinligt aktuelt; han nægtede at fungere og var efter en samtale med Christian VIII beredt på at få afsked; grundtvigsk og liberal indflydelse fik dog stormen til at drive over, og han beholdt embedet. □Litografi af P. Gemzøe, 1852, efter daguerreotypi.

E. Th. C.s minde, 1851. H. N. Clausen: Optegn. om mit levnedv og min tids hist., 1877 41 293. J. F. Fenger: Det sydvestsjællandske broderkonvent, 1890. Kaj Baago: Magister Jacob Christian Lindberg, 1958. Knud Banning: Degnekristne, 1958. Samme: De sjællandske vækkelser, 1961 = Vækkelsernes frembrud i Danm. i første halvdel af det 19. årh. II.

A. J. Rud*

Clausen, Ernst, 1921–65, tegner. * 11.1.1921 på Frbg. (Solbjerg), † 20.1.1965 på Kbh. amtssygehus, Gentofte. F: sognepræst Emil C. (1877–1933) og Henriette Clausen (1887–1964). ~ 19.10.1941 i Kbh. (Nazaret k.) med assistent Elisabeth Perch, f. Nielsen, * 26.9.1922 i Kbh., d. af arkitekt Axel Nielsen (1877–1971) og Hertha Jacobsen (1894–1966).

C. blev student 1939 fra Johannesskolen i Kbh. og indledte s.å. et aldrig fuldført universitetsstudium i kunsthistorie. Han blev ansat som tegnelærer på Dansk fritidshjemsseminarium. En række år var han knyttet til Social-Demokraternes Hjemmets Søndag og Politikens Magasinet som illustratør. Desuden forestod han billedredaktionen af Hvedekorn 1952–61 og skrev også heri adskillige som regel korte og meget velformede artikler om yndlingsemner som dansk grafik og forholdet mellem illustration og tekst. Om sidstnævnte emne redigerede C. Billedet i bogen som Grafisk Cirkel udgav 1961 i anledning af sit 25 års jubilæum. C. skrev som han tegnede: fortættet, men modsat artiklerne ofte provokerende indhold var tegningerne præget af afklaret ro. En bred, gennembrudt, ligesom porøs kontur indskrev klart definerede former og figurer. Det var især til tekster af danske og andre nordiske forfattere, han udførte sine tegninger, således Tarjei Vesaas *Norsk vejr*, 1952 og Martin A. Hansen *Dansk vejr*, 1953. Samtidig illustrerede han Erling Kristensen *Misvækst*, 1952 og *Mens vindrosen blomstrede*, 1953 (med ti originallito-grafier). Først og fremmest havde han dog en både personlig og kunstnerisk nær tilknytning til Halfdan *Rasmussen hvis *Tosserier* og seriøse digtsamlinger han forsynede med omslag og illustrationer. Fremhæves bør især deres fælles opus *Torso. Digte og tegninger fra Grækenland*, 1957. – Ved sin tidlige død efterlod C. sig en uafsluttet serie illustrationer, udført sommeren 1963–januar 1965, til *Sangen om Roland* der i Uffe Harders oversættelse udkom 1965 med et udvalg af C.s tegninger. Originalerne opbevares nu sammen med andre arbejder af kunstneren i Den kgl. kobberstiksamling, Statens museum for kunst. □Foto.

Torben Brostrøm i Hvedekorn 1961 nr. 4 114f.

Jan Garff

Clausen, Franciska, * 1899, maler. * 7.1.1899 i Åbenrå. F: købmand Peter C. (1863–1924) og Christine Olufsen (1874–1958). Ugift.

Født og opvokset i Åbenrå, da byen var tysk, fik C. sin kunstneriske uddannelse i Tyskland hvor hun 1916–17 studerede i Weimar på Grossherzogliche Kunstschule og 1918–19 på Frauenakademie i München. 1920 kom hun til kunstakademiet i København. Efter disse studier kom hun i nærmere kontakt med samtidens moderne kunst da hun 1921–22 studerede i Hans Hofmanns atelier i München og i endnu højere grad ved bekendtskabet med Laszlo Moholy-Nagy, en af den konstruktivistiske kunsts ledere. I München havde hun allerede 1921 malet spontaneistiske, abstrakte akvareller, nu arbejdede hun under Moholy-Nagys vejledning med konstruktivistiske øvelser og malerier i en nøgtern, enkel realistisk stil. Fra 1924–25 arbejdede hun i Paris på Fernand Légers Académie Moderne, og hans kunst fik afgørende indflydelse på hendes arbejder, selvom hendes billeder er mindre figurative end læremesterens. 1924 udstillede C. med Otto Carlssund og Erik Olson i Paris på en udstilling af Léger og hans skandinaviske elever. Mod slutningen af tyverne modtog hun impulser fra den abstrakte, „neo-plasticistiske“ retning og udstillede 1930 med gruppen „Cercle et Carré“ hvor bl. a. Piet Mondrian var deltager. En separatudstilling fik hun først 1932 i København. Da C. ikke under sine udlandsophold havde eget atelier blev mange af hendes billedkunstneriske ideer kun fastholdt i gouacher og akvareller medens malerierne med disse motiver først blev til i 1950'erne og 1960'erne. I mange år arbejdede C. i Åbenrå isoleret fra det danske kunsthiv med udførelsen af portrætbestillinger som brødarbejde. En retrospektiv udstilling af hendes arbejder 1962, arrangeret af Sydslesvigs danske kunstforening, og Kunstforeningens udstilling af hendes malerier og gouacher 1964 skabte en ny interesse for hendes kunst. Hun modtog 1966 Tagea Brandts legat og fra 1974 et legat fra Statens kunsthåndværker af C. i Den kongelige kobberstiksamlings, Århus kunstmuseum, Skive museum, Tønder museum, Åbenrå museum, Fyns stifts kunstmuseum, museet på Sønderborg slot. Udsmykning: Mosaik på bytorvet i Albertslund (Statens kunsthåndværker af C. i Folkehjem, Åbenrå. Portræt af dronning Margrethe II, 1977. □Foto.

Katalog for Kunstforen., 1964 (O. Reutersvård). Troels Andersen og Gynther Hansen: F.C., 1974 (m. bibliografi og liste over udstillinger). Charlotte Christensen i Cras, 1978, nr. 17 114–17. Samme: F.C., 1978 (katalog).

Charlotte Christensen

Clausen, Fritz, 1893–1947, politiker. * 12.11.1893 i Åbenrå, † 5.12.1947 i Vestre fængsel, Kbh., begr. i Åbenrå. F: købmand Friedrich Christian Emil C. (1850–93) og Ane Christine Petersen (1858–1938). ~ 24.8.1923 i Åbenrå med Ebba Larsen, * 8.1.1892 i Kbh., d. af slagtermester Frederik Adolf Andreas L. (1858–1916) og Johanne Marie Christiansen (1864–1966).

C. hvis forældre tilhørte det danske mindretal blev student fra Flensborg 1913 og studerede medicin ved tyske universiteter indtil han indkaldtes til tysk krigstjeneste 1914. Han blev taget til fange på østfronten 1915, kom via Finland til Kbh. 1918, blev cand. med. 1923 og nedsatte sig som læge i Bovrup 1924. – Politisk var C. stærkt højreorienteret, deltog i Dannevirkebevægelsen o. 1920 og påvirkedes i 1920'erne af den tyske nazisme. Han fik ved indmeldelse i ritmester Lembckes i 1930 stiftede Danmarks nationalsocialistiske arbejderparti medlemskort nr. 2 og blev 1933 ved kup, støttet af partiets jyske afdelinger, fører for DNSAP. 1939–45 var han medlem af folketinget, valgt i Sønderjylland. – Allerede før anden verdenskrig havde han forbindelse med det tyske nazistiske efterretningsvæsen, fortsatte dermed efter okkupationen af Danmark og modtog væsentlige beløb til nazistisk og antisemitisk propaganda. DNSAP blev under ham organiseret efter tysk-nazistisk mønster med SA- og SS-tropper. C. arbejdede også aktivt for hvervning til Waffen-SS og oprettelse af Frikorps Danmark. Fra LS (Landbrugernes Sammenslutning) fik C. tilslutning sommeren 1940 og tumlede med planer om overtagelse af regeringen. Han støttede ikke fra Berlin, og Christian X meddelte 15.11.1940 gennem statsministeren at han ikke accepterede regeringsomdannelsen uden om rigsdagen. C.s „aktionsdag“ 17.11.1940 blev derfor kun en mislykket demonstration i Kbh. og et „spadeslag“ i Haderslev som politiet håndfast neddæmpede. Valget 23. 3.1943 gav ikke DNSAP mandatfremgang, og fra november 1943 gjorde C. med rang af Sturmabführer tjeneste i Waffen-SS på østfronten indtil han januar 1944 indlagdes på lazaret i Würzburg og et par måneder senere hjemsendtes. Da havde andre overtaget ledelsen af DNSAP. 5.5.1945 interneredes C. af modstandsbevægelsen i Gråsten, flyttedes senere som allieret krigsfange til Alsgades skole i Kbh. og overgaves sidst på året til retsforfølgelse ved dansk domstol hvor anklagen mod ham, hvilende på et omfattende materiale bl. a. fra tyske arkiver, skulle have været behandlet januar 1948, men 5.12.1947 døde C. af hjerteslag i Vestre fængsel. – C. skrev artikler i Nationalsocialisten og Fædrelandet og udgav en række agitatoriske små-

Clausen, Fritz

skrifter, deriblandt *Den nationale Socialisme*, 1934, og *Volk und Staat im Grenzland*, Zürich 1936. Han kunne være jævn og ligefrem over for sine patienter. Som fører for DNSAP optrådte han brovtende, og hans taler var båret af bombastiske tirader og hul patos. Han manglede politisk indsigt og psykologisk forståelse og evnede ikke at udkonkurrere eller samle rivaliserende nazistiske smågrupper. Ledende kredse i Tyskland anså ham på intet tidspunkt for regeringsduelig. På hans kreditside skal noteres at han konsekvent modsatte sig hjemmetyske krav om grænseflytning. □Tegn. af Carl Jensen, 1939. Karikatur som sprællemandsark. Tegn. af A. Hougart, 1942. Buste af Aage Nielsen-Edwin, 1942. Foto.

Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de da. nazister, 1970. Sv. Thorsen: Delt efter anskuelser, 1970 167-70. – Aktstykker vedr. anklagen mod C. i Rigsark.

Helge Larsen

Clausen, Hans Andreas, 1760–1831, skuespiller, regissør. * 4.11.1760 i Kbh. (Holmens), † 5.12.1831 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: tjener hos overhofmester Vind Anders C. og Lisbeth Johansdatter. ~ 30.5.1789 i Kbh. (Nic.) med kgl. skuespiller Inger Birgitte Aaslew, * 25.1.1762 i Kbh. (Fødsst.), † 21.7.1843 sst. (Helligg.).

C. blev exam. jur. 1782 og var i nogle år på kammeradvokatens kontor indtil han 1790 blev hof- og stadsretsprokurator. Da Jørgen Peter *Frydendahl havde taget midlertidig afsked og J. D. *Preisler var flygtet henvendte teaterchefen, grev Ferdinand *Ahlefeldt, sig til C. der var en af byens mest kendte dilettantskuespillere og tilbød ham stillingen som skuepladsens muntre elsker og bonvivant. C. frygtede at forsøget hvis det glippede skulle skade hans borgerlige erhverv, og derfor forlangte han kgl. ansættelse inden debuten. Overbevist om at C.s smukke ydre og utvungne fremtræden nok skulle bringe ham frelst over alle skær opfyldte chefen hans forlangende. Men kunsten stiller andre krav end de praktiske. Fra sin debut 24.9.1793 som lord Trincket i *Den skinsyge Kone* til sin sidste optræden 18.12.1828 som Capito i *Tiberius* var C. kun en tom rutinier med en glat, traditionel form i sit spil. En aften kastede Christian VII fra logen sin kikkert ned i hovedet på ham idet han råbte: „Tag den op!“ Da C. ikke parerede ordre mumlede kongen imponeret: „Courage hat er dennoch!“ Denne rolige myndighed skaffede C. megen indflydelse i de mange år fra 1799 til 1827 i hvilke han virkede som regissør. C. var en flittig mand med orden i sin gerning, men hans indflydelse på repertoiret og rollefordelingen var ingenlunde altid til kunstens tarv. Han var ban-

ge for at påtage sig ansvar og anklagedes for i alt at følge den „vedtagne sinkende Collegialgang“. Hans væsentligste indsats var videreførelsen af de protokoller som han overtog fra sine forgængere. Her kom hans administrative uddannelse ham til gode. Efter Iver *Als' tid oprettede man regissørens vigtige embede 1772. Det blev først besat med figuranten Rasmus Soelberg (til 1777) for derefter at blive overtaget af den ubetydelige skuespiller Niels Hansen (1777–99). Han indførte orden i regiprotokollen og førte fra 1781 Teaterjournalen, teatrets dagbog, og eftertiden skylder hans notater vor viden om scenepraksis i den romantiske periode. (Det kgl. teaters bibl.). Først 1827 afskedigede den fordomsfri og praktiske Jonas *Collin den bureaukratiske regissør. – C.s hustru **Inger Birgitte Aaslew** debuterede 3.3.1778 som Lisette i *Kærlighedsbrevene* og i skue- og syngespil. Senere udviklede hun sig til en dygtig karakterskuespiller med tørt lune og skolet diktion. Særlig i Holbergs komedier udmærkede hun sig. Hun havde tjent teatret i 50 år da hun sidste gang optrådte i *Den unge hidsige Kone*.

Torben Krogh: Holberg i det kgl. teaters ældste regieprotokoller, 1943 12. Samme: Oehlenschlägers indførelse på den da. skueplads, 1954 = Studier fra sprog og oldtidsforskning, 63:226.

Klaus Neiendam (Robert Neiendam)

Clausen, Henrik Georg, 1759–1840, stiftsprovst. * 12.3.1759 i Karlum, † 25.2.1840 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Vilstrup Claus Henrik C. (1712–73) og Christine Boldich (1717–1804). ~ 16.4.1790 i Halsted med Sophia Magdalene Schiern, * 26.10.1769 i Halsted, † 11.10.1817 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst, senere provst Niels S. (1742–1819) og Anna Cathrine Thestrup (1746–1825). – Far til Emil *C. og H. N. *C.

Efter faderens død tog en velhavende slægtning, præsten i Glud og Hjarnø, H. P. Glud, sig af den 13-årige dreng. Efter et par års tid at være undervist privat blev han sat i Horsens latinskole og kom i huset hos skolens rektor, der fortræffelige pædagog Johan H. *Tauber, hvem C. altid siden mindedes med megen pietet. 1777 blev han student, men da han måtte tjene til livets ophold ved at undervise, bl.a. fordi han ikke ville søge stipendier, kunne han først 1784 tage teologisk embedseksamen. Hans studietid faldt i en åndeligt stærkt bevæget periode hvor teologien var levende optaget af at efterprøve alle overleverede forestillinger om de bibelske skrifers ægthed og kristendommens hele karakter. C. følte det derfor som sin pligt at sætte sig grundigt ind i den nyeste forsknings resultater, og han dannede

sig allerede nu den liberale grundopfattelse af religionen som han i det væsentlige blev tro livet igennem. Samtidig hørte han til den kreds der med begejstring samlede om Christian *Bastholms prædikestol. Efter attestats var han i fem år huslærer på Halsted kloster, Juellinge, og 1789 blev han residerende kapellan i Maribo. De følgende syv år var i mange henseender et lykkeligt og behageligt afsnit af hans liv, men det var ham en stor skuffelse at han ikke kunne samle nogen virkelig menighed da han som kapellan måtte prædike til aftensang på et tidspunkt der passede dårligt til borgernes levevis. Han søgte derfor flere gange forflyttelse men først 1796 lykkedes det ham at blive residerende kapellan i Kalundborg. Her fik han et fast tag i menigheden, men et alt andet end venskabeligt forhold til sognepræsten, den meget ortodokse dr. theol. Rasmus *Fleischer.

I modsætning til så mange af sine kaldsfæller der anså skolevæsenet for præstens egentlige felt havde C. fra begyndelsen først og fremmest følt sig som præst, især som prædikant. En lille prædikensamling (1795) vidnede om en selvstændig, tidlig modnet personlighed der forstod at lægge sine tanker frem i en stil der var som mejslat. Denne bidrog vistnok til at bane vejen for ham til hovedstaden. Sin rette virkeplads fandt han nemlig først 1797 da han efter en prøveprædiken af konsistorium blev kaldet til anden residerende kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh. samtidig med at hans nære ungdomsven L. N. *Fallesen blev øverste kapellan ved samme kirke. Som Fallesen var C. sig ved sin tiltrædelse klart bevidst at han stod ved et vigtigt vendepunkt i tiden. På den ene side gjaldt det at dæmme op for den foragt for kirke og kristendom og det moralforfald som var blevet almindeligt siden ca. 1790, på den anden side anså han det for umuligt at vende tilbage til en svunden tids supernaturalistiske kristendomsopfattelse, „Fortidens raae og indskrænkede Religionsbegreber“ som han kaldte den i sin tiltrædelsesprædiken. Midlet der kunne råde bod på alle onder fandt C. i „at udbrede religiøs Oplysning“. Derfor vedblev prædikenen at være hovedhjørnestenen i al hans præstegering. Det siges ikke sjældent at C. og hans fæller indskrænkede sig til blot at forkynde moral. Dette er urigtigt. Hvor vigtig den moralske islæt i C.s prædiken end var så hævdede han altid bestemt at religionen nødvendigvis måtte være den grundvold hvorpå moralen byggede, og det gjaldt derfor først og fremmest om at skabe „religiøs Hjertelav“ hos mennesker. Indholdsmæssigt set er C.s prædikener et klart og karakteristisk udtryk for en af Kant påvirket rationalistisk kristendomsopfattelse der, uden at

skyde åbenbaringen helt til side, hovedsagelig samlede sig om den „naturlige“ religions indhold: Gud, dyd og udødelighed. Åbenbaringen blev nærmest betragtet blot som en genvej til at erkende dette; de egentlige kristologiske dogmer, især forsoningen, blev trængt i baggrunden og hovedvægten lagt på forkyndelsen af den første trosartikels indhold, og af den kristne moral som den vise lærer Jesus havde forkyndt og på forbilledlig måde virkeliggjort. Med særlig styrke fremhævede C. tanken om det guddommelige forsyn som skulle hjælpe mennesker til med fasthed og værdighed at bære livets tilskikkelser. C. ville kun være talsmand for en „fornuftig“ kristendom og hævdede bestemt at det var protestantiske kristnes ret selvstændigt at undersøge enhver religionsmening og blot at bøje sig for hvad fornuften kunne antage som evig, guddommeligt sandhed.

I den danske prædikekunsts historie danner C. det store mellemlid mellem Bastholm og J. P. *Mynster. De talrige, enkeltvis udgivne prædikener der foreligger fra hans hånd, og de større samlinger *Prædikener holdne i Frue-Kirke i Kjøbenhavn I–III, 1800–05* og *Prædikener med Hensyn til Tidsmønstændighederne, 1813* belyser tilstrækkelig tydeligt hans ejendommelighed som prædikant. Som hans personlighed bærer også hans prædikener et ualmindelig helstøbt og harmonisk præg. De er fremfor alt behersket af en mærkelig klarhed i tankegang og udførelse, og stil og sprog vidner i høj grad om C.s fremtrædende sans for klassisk formskønhed. Selv har han udtalt som sit ideal, at han ikke ønskede at føre „Hverdagssproget“, ikke heller „det filosofiske, abstrakte Bogsprog“ på prædikestolen, men at bruge et foredrag „der hverken er plat eller svulstigt, men let og simpelt og ædelt, som Sandheden selv“. Hans egne prædikener kan tåle at bedømmes efter dette ideal, og ved sin krystalklare, noget kølige fremstillingsform har han på sit område sikret sig en plads blandt Danmarks betydelige prosaister. Også C.s mundtlige foredrag besad usædvanlige fortrin. Hans diktion var klar og naturlig, fjern fra al gammeldags prædiketone, hans optræden og gestikulation værdig og frigjort for alt søgt og uægte. Mest af alt virkede dog det levende indtryk af at der lå en fast personlig overbevisning bag det talte ord. Ingen, end ikke af C.s bitreste fjender har nogen sinde betvivlet hans personlige oprigtighed eller kunnet bebrejde ham at han af menneskefrygt var vejet blot et skridt tilbage, hvor han burde have talt.

C.s kaldelse til Kbh. kom i flere henseender til at danne et skel i hovedstadens kirkehistorie. Ved sin forkyndelse samlede han snart en talrig tilhø-

rerskare i Vor Frue kirke der igen blev midtpunktet i byens religiøse liv. I en årrække var C. ikke mindst for de dannede, en mægtig forkyn-der af ideelle værdier, og ved sin uforfærdede kamp mod arven fra de foregående årtier, materialismen og kirkefjendskabet bidrog han i høj grad til at vende strømmen. En særlig betydning fik C. for de teologiske studenter, som han fra 1799 samlede i et homiletisk selskab, en forløber for Pastorseminariet for hvilket C. ved dets oprettelse 1809 blev meddirektør (indtil 1834). Sine første ti år i Kbh., 1797–1807, betragtede C. som den lykkeligste periode i sit præsteliv. Dog var det ikke lutter medbør disse år bragte ham. Bortset fra et i nogle år spændt forhold til sin sognepræst, dr. Frederik *Plum, og fra modstand fra visse kredse i sin menighed der allerede ved hans ansættelse havde bedt konsistorium forskåne dem for „Fornuftssværmeren og Oplysningshelten H.G.C.“ var det især hans tilbøjelighed til uden personsanseelse at sige sin hjertens mening der skaffede ham bryderier. Da han således 1798 i en prædiken havde indskærpet undersåtternes pligt til lydighed mod øvrigheden, faldt man over ham fra liberal side, fordi han skønt frihedsmand og medlem af det radikale selskab „For Sandhed“ „hyklede“ for regeringen. Intet lå C. fjernere, og at han ikke var en „Smigerpræst“ som Otto *Horrebow kaldte ham i en i den anledning udgivet satire viste han få år efter, 1804, da han kom på kant med den modsatte side fordi han i en anden prædiken havde dadlet regeringens passive holdning over for kirken, særlig mht. helligdagslovgivningen. Kancelliet affordrede ham nu en erklæring, og i denne tog han bladet fra munden og hævdede sin ret og sin pligt til overalt at påtale moralske og religiøse brist. Sagen var lige ved at tage en for C. farlig vending da den blev bilagt i mindelighed ved kronprinsens personlige indgriben.

Et meget hårdt slag for C. var det at Vor Frue kirke, som han elskede, 1807 blev fuldstændig ødelagt ved bombardementet. Indtil 1829 måtte han prædike i Trinitatis kirke. 1808 blev han ved Fallesens afgang enekapellan og 1811 sognepræst og stiftsprovst. 1811–28 havde han J. P. Mynster til kapellan. Trods dybtgående teologisk uoverensstemmelse mellem de to mænd var deres forhold i det store og hele godt, omend det fra Mynsters side aldrig blev mere end køligt. 1813 blev C. medlem af kommissionen for kirke-lovenes revision hvori han tog ordet for en fornyelse af kirketugten og s.å. af direktionen for det københavnske borger- og almueskolevæsen hvori han især kæmpede mod indførelsen af den indbyrdes undervisning. Som administrativ embedsmand var C. i høj grad dygtig og virksom,

men undgik ved sin meget myndige og selvbevidste optræden ikke altid skarpe sammenstød både med enkeltpersoner og autoriteter. Ikke for intet døbte folkeviddet ham „den lille protestantiske Pave“.

Som præst vedblev C. efter 1807 at have et fast tag i selve Frue menighed der til det sidste følte sig nøje knyttet til ham, og indtil ca. 1825 øvede han også en betydelig indflydelse i videre kredse, men som årene gik kom han i en afgjort modsætning til tidsånden. Vel måtte han erkende det som et gode at hovedfjenden fra hans første præstetid „den lede Vantro“ var ved at forsvinde, men han så med den største bekymring og uvilje på den tilbagevenden til en konservativ teologi, han måtte opleve. Den fornyede supranaturalisme forekom ham blot at rumme „dunkle Følelser og mystiske Forestillinger“, og han frygtede at „Mørkets Magter“ skulle tilrane sig førerskabet i det 19. århundrede. Som prædikant blev han sig selv lig. Det lå fjært fra hans selvstændige natur af hensyn til øjeblikkets modstrømninger at vige blot et hårsbred fra hvad han anså for sandhed og ret. Det var da intet under at C. for den yngre slægt kom til at stå næsten som symbolet på alt det tiden i kirkelig henseende havde brudt med. Især blev C. betragtet med stor mistillid fra grundtvigsk side. 1810 havde C. været hovedmanden bag klagen over Grundtvigs dimisprædiken, 1826 blev han den ydre årsag til at Grundtvig nedlagde sit embede da han fik udstedt forbud mod at Grundtvig lod sine egne salmer synge ved tusindårsfesten, men de egentlige sammenstød mellem C. og den grundtvigske retning ligger først efter 1830.

Under det røre Grundtvigs og hans fællers kamp mod rationalismen fremkaldte rettedes der også mange sidehug mod C. der bl.a. af J. C. *Lindberg beskyldtes for at udgive „Hovedindholdet af Hedenskabet for at være Hovedindholdet af Christendommen“. Til sidst førtes angreb direkte mod C.s egen sakramentforvaltning. Gennem sin lange præstetid havde han nemlig tilladt sig forskellige forandringer i formularerne ved dåb og nadver. Således erstattede han fx ordet „Djævelen“ med „Synden“ i forsagelsen og udelod leddet „nedfor til Helvede“ i trosbekendelsen. Da han 4.11. 1832 i denne form forrettede en dåb i Vor Frue kirke protesterede barnets far, en skomager Jensen, dog uden at stiftsprovsten tog det fjerneste hensyn hertil. Skomageren klagede til biskoppen, Lindberg ydede bistand til at få klagen trykt, og der fulgte en lang brevveksling mellem autoriteterne. Grundtvig imødegik C. i et særligt fejdeskrift som igen affødte forskellige litterære forhandlinger, men det tegnede til at den hele sag skulle løbe ud i sandet da

der igen forefaldt en ny forargelig scene ved en dåb i Vor Frue kirke 8.12.1833, idet en af fadderne, smedemester Lundberg, protesterede under trusler og skældsord og med magt søgte at hindre at barnet blev ført til døbefonten. C. lod ham derfor sætte ud af kirken, men dette optrin førte til nye klager. I kancelliet gik bølgerne højt men til sidst sejrede i det væsentlige et parti med P. C. *Stemann i spidsen der fik udvirket at kongen tildelte C. en misbilligelse af hans adfærd med pålæg om for fremtiden at holde sig ritual og alterbog efterrettelig. C. manglede åbenbart ganske blik for det ulovlige i sin egenmægtige fremgangsmåde og stod bestemt på sin ret til i åndsfrihedens navn at foretage uvæsentlige forandringer i ritualerne. Kancelliets afgørelse var derfor et hårdt slag for ham, og han følte sig dybt såret ved efter et helt livs arbejde at modtage en offentlig irrettesættelse af den konge han altid havde omfattet med de mest loyale følelser. Da han ikke ville handle mod sin overbevisning overlod han det herefter til kateketen ved Vor Frue kirke at forrette dåb. Få år efter rantes han af et slagtilfælde, og 1838 måtte han søge afsked. C. er blevet hårdt bedømt af store dele af sin samtid og den nærmeste eftertid. Over kritikken af hans dogmatiske standpunkt har hans modstandere været kun alt for tilbøjelige til at glemme hans store historiske betydning i mere end én henseende og hans menneskelige fortrin. Fremfor alt fortjener hans tankeklarhed, selvstændighed og uforfærdede sandhedskærlighed at fremhæves. Med god grund kunne hans søn, professor H. N. C. ved hans jordfærd kendetegne ham som „den selvstændige Mand, der, sig selv lig, ingensinde fraveg eller forfulgte sin Overbevisning“, og som ikke havde kendt anden ledestjerne for sin gøren og laden end samvittigheden. Tit. professor 1809. Rang med biskopper 1818. Dr. theol. h.c. i Kbh. 1838. – R. 1812. DM. 1817. □Stik 1813. Mal. af Kratzenstein-Stub udst. 1815. Litografi af D. Monies. Mal. af C. A. Jensen, 1824, litograferet af Monies. Mal. af C. A. Jensen, 1827 (Fr.borg), gentagelse af sidstnævnte. Silhouet klippet af Fausing (Kgl.bibl.). Silhouet i træsnit 1853.

Kirkehist. saml. 3.r. IV, 1882–84 28f 378–95. Breve i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog 1931 61–76. – H. N. Clausen: H.G.C.s eftermæle, 1840. Vor frue kirkes og menigheds hist. I–II, red. Bjørn Kornerup, 1929–30. H. J. H. Glædemark i Kirkehist. saml. 6.r. III, 1939–41 især 287–89. Jørgen Larsen: H. N. Clausen I, 1945. Kaj Baago: Magister Jacob Christian Lindberg, 1958. Same: Vækkelse og kirkeliv i Kbh. og omegn, 1960 = Vækkelsernes frembrud i Danm. I. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954.

*Bjørn Kornerup**

Clausen, Henrik Nicolai, 1793–1877, teolog, missionær. * 22.4.1793 i Maribo, † 28.3.1877 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: res. kapellan, senere stiftsprovst H. G. *C. (1759–1840) og Sophia M. Schiern (1769–1817). ~ 8.12.1821 i Kbh. (Frue) med Birgitte Francisca Swane, * 13. (efter familiens opgivelse 7.) 1.1797 i Kbh. (Helligg.), † 9.2.1875 sst. (Frue), d. af brygger og tømmerhandler Hans S. (1753–1803) og Johanne Marie Gad (1767–1842). – Far til Johannes *C. (1830–1905). Bror til Emil *C.

Fra sit fjerde år til sin død levede C. i Kbh.s latinerkvarter hvis universitet, kirke og studentforening sammen med rigsdagen ompændte hans livsvirksomhed. Hans far var præget af Immanuel Kants moralske og kritiske rationalisme, optimistisk og åben for alle menneskelige værdier i videnskab, musik og kunst og en varm talsmand for folkefrihed. Moderens religiøsitet var en følelsesbetonet stærk fromhed der modnedes under legelige lidelser. Selv om C. i nogen grad følte sin udvikling hæmmet af så længe at være under hjemmets direkte indflydelse modtog han fra hjemmet en arv af frihedssans og fromhed der blev bestemmende for hans liv. C. blev student 1809 fra Metropolitanskolen og 1813 teologisk kandidat. 1815 vandt han universitetets guldmedalje for *Fremstilling og Bedømmelse af Apologeternes Beviser for Kristendommen imod hedenske og jødiske Modstandere*. 1817 skrev han en filosofisk disputats *De fortheodosianske Kirkefædres Betragtning og Bedømmelse af Platon og Platonismen*, og 1826 vandt han den teologiske doktorgrad med *Augustinus som Skrifortolker*. 1818–20 foretog han en rejse til Göttingen, Berlin, Dresden, Wien og Rom. Opholdet i Berlin under Friedrich Schleiermachers kateder og prædikestol og i hans hjem blev rejsens hovedoplevelse og bestemmende for C.s liv ved de synspunkter han mødte og de impulser han fik. Schleiermachers idealistiske teologi og dens betoning af det subjektive gemyt som fromhedens kilde forløste udtalte, men beslægtede tanker hos C., om end det tør siges at han i sin selvbiografi har idealiseret sin udvikling som en „jævn Selvudvikling“ og har forbigået de mindre harmoniske sider i sin natur. Under opholdet i Berlin der fik afgørende betydning for hans senere teologiske og politiske virke oplevede han på nærmeste hold den vågnende nationalisme og frihedsbegejstring; han fulgte striden om unionen i Preussen, overværede drøftelser om kirkens selvstyre og blev en afgjort tilhænger af en fælleskirkelig forbindelse mellem den lutherske og den reformerte kirke. Rejsens anden store oplevelse blev opholdet i Rom der åbnede sin rigdom af kunst og kirkeliv for ham. Her fattede

han planen om at skrive en fremstilling af den romerske kirkes lære og liv. Under ophold i Napoli fik han breve fra P. E. *Müller og L. *Engelstoft med opfordring til at søge ansættelse ved universitetet. Han indgav ansøgning og blev 1821 udnævnt til lektor i teologi, 1822 til ekstrordinær og 1830 til ordinær professor. C. kom til universitetet med nye synspunkter bestemt af den idealistisk-følelsesbetonede teologi, på én gang med et kritisk mod der virkede forløsende og tillige med respekt for det trosforhold der med Schleiermacher bestemtes som den absolutte afhængighedsfølelse. For de unge kom han livet igennem til at stå som en ædel repræsentant for forbindelsen af videnskabelig åbenhed og religiøs inderlighed, åndelig frihed og afklaret fromhed.

August 1825 udkom C.s omfangsrige værk *Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus*. Det var planlagt under opholdet i Rom som en skildring af katolicismen, men under udarbejdelsen udvidet til også at omfatte protestantismen. C. fandt at katolicismen byggede på kirken, men ikke sluttede sig til Kristus ved noget åndeligt indre bånd, men blot ved et historisk udvortes. Protestantismen derimod byggede på Skriften, dvs. Ny testamente som norm og trosgrund, men også Skriften er underkastet den videnskabelige forskning, fornuftens metode, da friheden er protestantismens princip. Den evangeliske opgave så C. deri at den enkelte optog Jesu sindelag som sit åndelige livs rettesnor. Følelsen og andagten var af væsentlig betydning for troen; dertil kom belæring og overbevisende ræsonnementer. Han imødegik forsøgene på at fornny gamle kirkeligt-teologiske formler og ønskede at kirken blev frigjort fra staten, og at gejstligheden skulle være et stående organ for Skriftens lære; teologien skulle retlede kirken. Med de videnskabelige metoder som 1700-tallets teologi havde indvundet i den historiske forskning tog C. det nytestamentelige stof op til kritisk behandling og lod den religiøse idé udvikle sig af tænkningens inderste væsen. – C.s skarpt formulerede synspunkter måtte under den nyvågnede stærkere betoning af det konfessionelle føles som rationalisme selv om han 1829 erklærede at „Rationalismen var hans åndelige Personlighed fremmed“.

Som svar på C.s værk udsendte N. F. S. Grundtvig september 1825 sit banebrydende fejdeskrift *Kirkens Gjenmæle mod Prof. theol. Dr. H. N. Clausen*. Grundtvig havde advent 1823 oplevet en „genoplivelse“ som han skildrede i Nyaarsmorgen, og han arbejdede derefter med spørgsmålet: Hvad er sand kristendom? Juli 1825 havde han fundet målestokken herfor i den apostol-

ske trosbekendelse. Det var baggrunden for Grundtvigs voldsomme angreb på C.s bog som han fandt netop var af den ånd han ville bekæmpe. Han udfordrede C. som den der havde stillet sig i spidsen for kirkens fjender og Guds ords foragtere, og forlangte at han enten skulle gøre kirken afbigt eller nedlægge sit embede og aflægge sit navn som kristen. C. så i Grundtvigs skrift et personligt overfald og valgte en tredje udvej som Grundtvig ikke havde ventet idet han anlagde sag mod ham. For C. var spørgsmålet: Er der akademisk lærefrihed eller ej? Han afslog Grundtvigs tilbud om at erklære at han ikke havde tilsigtet at fornærme C.s borgerlige ære. Fra 88 akademikere modtog C. en uforbeholden sympatitilkendegivelse selv om hans værk langt fra blev modtaget med ubetinget anerkendelse. 30.10.1825 faldt der dom. Grundtvigs stærke udtryk blev mortificeret, og han blev idømt en mindre bøde.

I de følgende år holdt J. C. *Lindberg der for C. stod som „en psykologisk Mærkværdighed“ mistilliden til C. ved lige i Maanedsskrift for Kristendom og Historie og i småskrifter med pikante titler og nærgående sigtelser. C. der var en indesluttet natur befriede sig fra disse pinagtige angreb gennem arbejde. Ved siden af sit virke på universitetet udgav han fra 1833 sammen med M. H. Hohlenberg Tidsskrift for udenlandsk theologisk Litteratur og var 1829–38 en flittig medarbejder ved Maanedsskrift for Litteratur. Væsentligere var dog at han der hidtil havde stået fjernt fra politiske interesser nu med stor energi kastede sig ud i drøftelsen af offentlige anliggender. Det var anordningen af 28.5.1831 om rådgivende provinsialstænder der kaldte ham frem. Han hilste stænderinstitutionen velkommen som en løftestang for „Almenaandens Oplivelse“ og deltog, også som taler, i festerne på anordningens årsdag. Ved nærmere overvejelse og i samtaler med vennen professor J. F. *Schouw blev det C.s overbevisning at folkets virkelige deltagelse i ledelsen af landets anliggender krævede mere end rådgivende beføjelser og at konstitutionelle tilstande måtte indføres. Processen mod C. N. *David for overtrædelse af trykkefrihedsbestemmelserne og Schouws meddelelse om påtænkte indskrænkninger i den beskudne trykkefrihed førte til at C. og Schouw udformede en skrivelse til kongen imod de påtænkte indskrænkninger. Bønskriftet som var forfattet af C. i de forsigtigste og loyaleste vendinger blev underskrevet af 572 kendte og ansete københavnske borgere, men besvarede af Frederik VI med det bekendte: Vi alene vide. De frygtede indskrænkninger udeblev dog, og på C.s og Schouws initiativ stiftedes 1835 Selskabet for

Trykkefrihedens rette Brug af hvis bestyrelse C. blev et ledende medlem. Selskabet udgav ugebladet *Dansk Folkeblad* og en række oplysende skrifter, og dets hele virksomhed blev hvad C. kaldte en „Forskole til Deltagelse i det statsborgerlige Liv“. C. deltog nu jævnlig i drøftelsen af offentlige anliggender, og hans videnskabelige anseelse og hans klare, solidt underbyggede, men lidt akademisk-kølige indlæg bragte ham frem i første række blandt den konstitutionelle oppositions mænd.

1840 fik C. af de mindre landejendomsbesiddere i Præstøekredsen tilbudt og modtog et ledigblevet mandat som deputeret til Roskilde stænder og blev med det samme ordfører for det udvalg der behandlede indsendte petitioner om indførelse af en konstitutionel forfatning. Skønt kongen havde advaret mod at beskæftige sig med disse petitioner og kgl. kommissarius A. S. Ørsted havde erklæret dem for uforenelige med kongeloven anbefalede udvalget at indsende dem til kongen, og C. erklærede sig enig i deres indhold. I stænderforsamlingerne 1842, 1844 og 1846 valgtes C. mod betydelig konservativ opposition til præsident. Det afholdt ham i en vis grad fra deltagelse i forhandlingerne, men hans engagement i spørgsmål om trykkefriheden og i forholdet til Slesvig bød ham dog tage ordet i salen. En gang overraskede han forsamlingen ved med en næsten lidenskabelig varme der var ukendt for ham at tale for en forbedring af husmændenes kår og protestere mod at godsejerne påberåbte sig ejendomsretten mod de fremsatte reformkrav. Den fortsatte modstand mod de konstitutionelle krav vakte også hans indignation, og han sluttede stændersamlingen 1846 med disse dristige ord fra præsidentpladsen: „Dersom der ingen Udvikling af Stænderinstitutionen finder Sted, da mener jeg at der kan forudses ikke blot en Hensygnen af Institutionen, men at der vil forestaa en mere afgørende Katastrofe der turde være endnu mindre i Regeringens end i Folkets Interesse“.

En varm national følelse gik gennem C.s offentlige virke, og han blev en af de førende talsmænd for de danske slesvigers nationale ret. Gennem nær forbindelse med professor Chr. Paulsen i Kiel var han tidligt blevet opmærksom på den vanrøgt som dansk sprog og nationalitet i det danske Slesvig var genstand for, og han medvirkede 1836 ivrigt til at Trykkefrihedsselskabet udvidede sin virksomhed til „den dansk-talende Del af Slesvigs Befolkning“. I de følgende år holdt han gennem en række artikler i *Dansk Folkeblad* opmærksomheden vedlige om disse forhold, og da P. Hiort Lorenzen trods påbud om at tale tysk talte dansk i Slesvigs stænder

1842 fik C. iværksat en indsamling til fremme af dansk undervisning i Slesvig. Dens forholdsvis betydelige midler administreredes af Syvstjernen, en centralkomité på syv medlemmer med C. i spidsen. En 1844 stiftet Dansk hjælpeforening støttede dansk presse, danske bogsamlinger m.m. i Nordslesvig. I tale og skrift og i Roskilde stænder virkede C. i disse år utrættelig for at samle opmærksomheden om danskhedens stilling i Slesvig og bringe regeringen til at gribe kraftigere ind til dens beskyttelse. Da det historiske grundlag for Christian VIIIs åbne brev af 1846 blev anfægtet i et fællesskrift fra Kiels universitet tog C. initiativet til en række modskrifter *Antislesvigholstenske Fragmenter* af danske retslærde og historikere. Nært forbundet med C.s konstitutionelle og nationale virke var hans arbejde for skandinavismen. Det var hans overbevisning at kun ved at skabe en åndelig og politisk samhørighedsfølelse mellem de nordiske folk kunne hvert enkelt af dem finde styrke til at hævde en sund national selvstændighed. Han anså et nordisk rygstød for nødvendigt for i længden at hævde et dansk styret Slesvig over for det voksende tryk sydfra. Han var 1843 medstifter af Skandinavisk selskab hvis formål var at fremme kendskabet til de øvrige nordiske landes kultur og statsliv og at foranstalte nordiske sammenkomster i Kbh. I studentermøderne var C. en af de virksomste deltagere.

Januar-marts 1848 var C. en af hovedlederne i den bevægelse der førte til enevældens fald. Allerede 21.1., dagen efter Christian VIIIs død, udsendte han og Schouw et tidligere forberedt skrift *Ved Tronskiftet* der krævede en konstitutionel fællesforfatning for kongeriget og Slesvig. C. holdt sig væsentligst til den nationale side af sagen medens Schouw fremsatte forslag til en dansk-slesvigsk forfatning, bygget på den bestående stændervalglov. Skriftet modtoges med begejstret hyldest fra så godt som alle sider inden for oppositionen. C. deltog i modstanden mod Frederik VIIIs forfatningskundgørelse af 28.1. og var med til at arrangere de to store Casinomøder 11.3. og 20.3. Ved den første holdt han selv hovedtalen der handlede om kongerigets og Slesvigs forening i en fri fællesforfatning. Tanken om en væbnet indblanding fra tysk side betegnede han som „Spøgelsesfrygt“. Efter det sidste enevældeministeriums afgang 21.3. blev han sammen med de øvrige liberale ledere kaldt til kongen, men kom ikke med i det nydannede martsministerium. I den kortvarige stænderforsamling i Roskilde forsommeren 1848 skrev C. betænkning over ministeriets forslag til valglov for den grundlovgivende rigsforsamling. Han fandt at der vel kunne være grund til at frygte

følgerne af at forsamlingen så overvejende skulle vælges af „Vælgere af hvilke der ikkun tør tiltrøse det langt ringere Antal tilstrækkelig Indsigt i Opgavens Betydning og Storhed“, men anbefalede dog forslaget da en fjerdedel af forsamlingens medlemmer skulle vælges af kongen. Ved valgene til den grundlovgivende rigsforsamling 5.10.1848 stillede C. sig efter opfordring i Præstøkredsen, men bekæmpedes af bondevennerne fordi han havde stemt for kongevalgene og faldt for væver Hans Hansen fra Mern. Valget vakte harme, navnlig i nationalliberale kredse, og øgede C.s mistro til den almindelige valgret og hans ringeagt for bondevennerne. Efter martsministeriets fald, væsentligst på spørgsmålet om Slesvigs deling, blev C. minister uden portefølje i novemberministeriet 1848. Sammen med J. N. Madvig skulle han stå som garant for at Ejderpolitikken ikke blev opgivet. Hans standpunkt var og blev det ejderdanske, men han var på det rene med at den europæiske reaktions fremmarch gjorde det vanskeligt at fastholde det, og han tog derfor det forbehold at han eventuelt ville gå ind for en deling af Slesvig ved Slien, dog kun ganske subsidiært og hvis det blev foreslået af stormagterne. Så længe som muligt kæmpede han for at fastholde dette principielle synspunkt som basis for forhandlinger. Da det ikke længere lod sig gøre gik han ind for at delingstanken officielt fremførtes fra dansk side, og da det ikke kunne sættes igennem i ministeriet og helstaten syntes uundgåelig udtrådte han af ministeriet 13.7.1851.

I de henvend 20 år C. havde viet den største del af sin arbejdskraft til kamp for en fri forfatning og for danskheden i Slesvig havde hans teologiske forfatterskab stået i baggrunden. Han havde i *Det Nye Testamentes Hermeneutik*, 1840 givet den metodiske skriftfortolkning en anerkendt plads i det teologiske studium og havde 1844 i populær form udgivet *Udvikling af de christelige Hovedlærdomme*. Den efterfulgtes da han i 1850'erne igen optog sit videnskabelige forfatterskab af en metodisk behandling af samme emne *Christelig Troelsære*, 1853. Endvidere kom *Fortolkning til de synoptiske Evangelier I–II*, 1850, *Johannes-Evangeliet*, 1855, *Det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid*, 1859 og *Pauli Brev til Romerne*, 1863. Kultusminister D. G. Monrad tilbød 1848 C. embedet som biskop over Fyns stift, men C. følte sig så stærkt knyttet til Kbh. at han afslog tilbudet. Da Sjællands biskop J. P. *Mynster døde 1854 søgte C. der længe havde ønsket et egentligt arbejde i kirkens tjeneste den ledige bispestol, men A. S. Ørsted meddelte ham at ministeriet „ville tabe al Holdning“ hvis det kaldte ham, og Ørsted drev „med Staal-

handsker“ H. L. *Martensens udnævnelse igenem. C. fandt trøst i den anseelse han nød ved universitetet hvis rektor han var seks gange og i den hengivenhed studenterne viste ham.

I det politiske liv havde C. efter 1851 en mere tilbagetrukket stilling. Efter at have repræsenteret Helsingørkredsen i folketinget 1849–53 valgtes han i Kbh. til landstinget. Han holdt sig på en vis kølig afstand af agitation og partitilhør, men stod dog som en af hovedmændene i den nationale opposition med skarp front mod ministerierne Bluhmes og Ørsteds helstatspolitik og mod bondevennerne. Han var blandt de oppositionelle embedsmænd der sommeren 1854 trak sig tilbage fra rigsdagen da ministeriet Ørsteds politik skærpedes, men var 1855–63 påny landstingsmand for Kbh. Han var desuden landstingvalgt medlem af rigsrådet under helstatsforfatningen af oktober 1855. Han betragtede den konstitutionelle helstat som en overgang til Ejderstaten, var medlem af Dannevirkeforeningen 1861 og søgte sammen med andre nationalliberale at drive C. C. Halls ministerium frem til en kraftigere ejderdansk og skandinavisk politik. Novemberforfatningen 1863 modtog han med glæde da den knyttede Slesvig til Danmark. Han repræsenterede Kbh. i dens landsting indtil 1866. Under grundlovs kampen 1864–66 fulgte han de nationalliberales hovedstyrke i forsvaret for de konstitutionelle rettigheder og i bestræbelserne for at skabe et landsting der kunne danne en kraftig modvægt mod det fremtrængende demokrati. – Kirkepolitisk var hans synspunkter bestemt af hans opfattelse af friheden som den protestantiske kirkes dyreste eje. Han fik i stænderforsamlingen 1840 vedtaget en petition om udskillelse af kirkelige sager fra Danske kancelli. Det virkeliggjordes marts 1848 med oprettelse af kultusministeriet. Han ønskede yderligere kirken frigjort fra staten og forfægtede uden resultat dette synspunkt i kirkekommissioner 1853–54 og 1868–70. Derimod var han en bestemt modstander af grundtvigianismens indsats for kirkelig frihed gennem sognebåndsløsning og valgmenigheder. Som teolog var han formidlende mellem modsætninger, på den ene side den kirkelige ortodoksi, på den anden den opløsende kriticisme. Det samme gjaldt hans indlæg i striden om den religiøse ideologi mellem Grundtvig og Søren Kierkegaard. Selv gjorde han fordring på at regnes som bibelsk ortodoks. Mellem Luther og Calvin søgte han en evangelisk union, og i sin stræben efter klarhed måtte han ofte finde større tilfredsstillelse hos Calvin end hos Luther. Af stor betydning blev den „Livets Ildprøve“ hans tro førtes igennem „i vaandefulde Nætter, i de lange Vintersolhvervs-Nætter“ under en alvorlig

sygdom 1858–59. Både hans teologi og hans tro gennemgik en positiv udvikling ved den stadige system med det bibelske stof og ved hans ideale formål: at bringe den teologiske videnskab i forbindelse med det kirkelige liv. – Rang med biskopper 1840, med Sjællands biskop 1856. – R. 1836. K. 1850. DM. 1869. S.K. 1871.

□Mal. af C. A. Jensen, ca. 1820, mal. af samme 1827 (Fr.borg) og 1836 (Vedbygård), sidstnævnte litograferet af Lehmann, 1837, atter litograferet 1839 og af N. C. Kierkegaard. Efter Lehmanns litografi en malet kopi (Fr.borg). Tegn. af Gertner (Fr.borg) og afbildet på billeder af kroningen 1840 af Gertner (Rosenborg) og Sophus Schack (St.mus.). Flere silhouetter af N. Chr. Fausing (Kgl.bibl.). Mal. af Marstrand, 1842 (Fr.borg), mal. af samme (Lolland-Falsters stiftsmus., Maribo). Efter Marstrand to litografier af C. Henckel, det ene 1842, samt to andre litografier. Litografi af Em. Bærentzen meget nær Marstrands type, gengivet i mindst fire litografier, et kobberstik, 1844, og et træsnit 1849. Tegn. af Bærentzen (Thorvaldsens mus.). Afbildet på Sonnes frise 1847–48 (Thorvaldsens mus.). Mal. af E. Jerichau Baumann, 1848. Tegn. sign. J. Kayser, 1852 (Fr.borg). Litografi af I. W. Tegner, 1853, efter daguerreotypi, gengivet i et par træsnit og et litografi. Buste af H. V. Bissen, 1858 (St.mus.), flere afstøbninger m.v. (Studentereforen., St.mus., Fr.borg), og i størstet gengivelse af V. Bissen, 1878 (foran Kbh.s univ.). Mal. af Constantin Hansen, 1861 (Fr.borg), kopieret af E. Henningsen (Kbh.s univ.) og maleri 1861–62 (folketinget), forarbejder til mal. af den grundlovgivende rigsforsamling (Fr.borg). Mal. af J. P. Bless, 1862. Buste af Th. Stein, 1865. Klippede silhouetter (Fr.borg). En række træsnit, bl.a. 1861, af H. P. Hansen, 1866, af E. Skill, 1867 og af H. P. Hansen, 1877. Afbildet på Thorsøes litografi af grundlovens underskrivelse og på andre lign. mindeblade. En tegn. af J. Th. Lundbye 1846 har været omtalt som værende C. Foto.

Kilder. Selvbiografi i Acta solennia, 1817 37–40 og i Univ. progr. 1826 31–34. H. N. C.: Optegnelser om mit levned og min tids hist., 1877. Samme: Af min reise-dagbog 1818, udg. Carl S. Petersen, 1918. Udvalg af breve til P. Hjort I, 1867 442–44, II, 1869 385–86. Breve fra og til H. C. Ørsted II, 1870 122–27. Biskop Otto Laubs levnet. En livsskildr. i breve. udg. F. L. Mynster og G. Schepelehn, II, 2, 1887 117–32.

Lit. [Leo Swane]: Blade af en familie-kronike (slægten Swane), 1913 (fot. optr. 1972) = Memoirer og breve XXXIX. C. C. Clausen: Om prof., dr. H. N. C. som broder betragtet, 1846. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884). Orla Lehmann: Efterl. skr. IV, 1874 147–54. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 416f. C. J. Brandt i Dansk kirketid., 1877, nr. 44 45f 48 51. V. Topsøe: Politiske portrættudier, 1878. Otto Borchsens: Lit. feuilletoner, 1880 127–41. Fr. Nielsen: Karakteristiker og

kritiker, 1884 1–12. H. Wieselgren: Bilder och minnen, Sth. 1889. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. H. Schwanenflügel: J. P. Mynster II, 1901 11–19. N. M. Plum: H. N. C. i forhold til protestantismens principper, 1908. Erik Henriksen: Mændene fra 48, 1911. A. F. Krieger: Dagbøger 1848–1880 I 1920, II 1921, III 1921, IV 1921, VI 1925. J. Oskar Andersen i Dansk kirkeliv, 1925 115–217. Samme i Teol. t. 4.r. VII, 1926 177–209 (ufuldendt). Fr. Form: Herme-neutik des neuen Testaments, Göttingen 1930. Hans Jensen: De da. stænderforsaml.s hist. 1830–1848 I–II, 1931–34. Søren Holm: H. N. C., 1945. Jørgen Larsen: H. N. C. I, 1945.

Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (Michael Neiiendam)

Clausen, Hans Peter, * 1928, historiker. * 31.1. 1928 i Borg, Brede sg. F: førstelærer, senere skoleinspektør Peter C. (* 1900) og Mette Marie Thomsen (* 1907). ~ 15.3.1958 i Herlufsholm k. med journalist Ester Birthe Lindberg Nielsen, * 25.9.1936 i Herlufsholm, d. af gårdejer Niels Frederik N. (1890–1960) og Emma Marie Lindberg (* 1897).

C. tog studentereksamen (mat. nat.) 1946 fra Sønderborg statsskole og læste derefter historie og dansk ved Kbh.s univ. hvor han 1955 blev cand. mag. S. å. blev han videnskabelig assistent i nyere historie ved Århus univ., 1958 adjunkt, 1964 amanuensis og lektor i statskundskab i hvilket fag han 1969 blev professor. 1955–65 var han tillige lærer ved universitetets journalistkursus, senere Danmarks journalisthøjskole, og fra 1957 lærer ved nordisk journalistkursus, fra 1974 formand for journalisthøjskolens bestyrelse. – Blandt de mange tillidshverv C. har haft og har kan nævnes: administrator for Sandbjerg gods fra 1969, medlem af FDMs repræsentantskab fra 1973 samt medlem af bestyrelsen for Jysk selsk. for hist. og dettes redaktionsudvalg 1960–70, bestyrelsen for Selsk. for dansk skolehist. og dettes redaktionsudvalg 1966–68, af Fællesudvalget for historisk forskning 1967–72, af Editorial Board for Scandinavian Political Studies fra 1970, af redaktionsudvalget for Økonomi og Politik fra 1973, formand for Dansk selsk. for statskundskab 1969–75, formand for forskningsrådenes udvalg for massemedieforskning 1972–76, formand for NORDKOM fra 1970, medlem af den danske UNESCO-nationalkommission fra 1976 og af Statens samfundsvidenskabelige forskningsråd fra 1976. – I sit videnskabelige arbejde har C. især samlet sig om tre områder. I en række afhandlinger (Da. mag. 1962 og -63, Sønderj. årbøger 1964) har han behandlet dansk udenrigspolitik i 1840'erne, specielt det slesvigske spørgsmål. Et andet område er dansk skolehistorie, også der med vægten på brydningerne i Sønderjylland i 1800-tallet (Sønderj. årbøger

Clausen, H. P.

1965 og -66). Sin største indsats har han imidlertid gjort inden for historieforskningens metode, teknik og teori, og har bl.a. skrevet *Aviser som historisk kilde*, 1962, *Hvad er historie*, 1963 (norsk 1968) og *Målsætning og hjælpemidler i metodeundervisningen* (Historie, 1966). Det væsentlige træk ved denne del af C.s produktion er dens karakter af pionerarbejde, i det mindste på dansk baggrund. Specielt har han analyseret problemerne omkring historieforskningens individualiserende, over for dens generaliserende karakter, et problem der aktualiseredes i 1960'erne gennem konfrontationen mellem historie og den moderne samfundsvidenskabelige forskning. I den debat om historisk metodologi som i de seneste år er ført i Norden har C. ved sine skrifter og foredrag ved konferencer spillet en ledende rolle. I denne forbindelse bør det også nævnes at det var på hans initiativ den første nordiske konference om metodelære fandt sted 1965. Dette har ikke alene resulteret i årligt tilbagevendende konferencer men også i en skriftserie om historisk metode i hvis redaktion C. har deltaget, og som har været af stor betydning for metodede-batten inden for historie og samfundsvidenskaberne i Norden. – R. 1977.

Jörgen Weibull

Clausen, Hans Victor, 1861–1937, historiker. * 14.1.1861 i Odense, † 7.10.1937 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: farver og klædefabrikant Niels Julius Victor C. (1836–99) og Caroline Nielsen (1834–1919). ~ 10.8.1901 i Taps, Vejle amt med Cathrine Nielsen, * 15.7.1874 i Vojens, Haderslev amt, † 3.2.1929 i Kbh., d. af grosserer, senere landdagsmand Julius *N. (1848–1920) og Marie Kjerstine Roose (1847–1924).

C. blev student 1878 fra Odense, tog 1885 magisterkonferens i historie og knyttedes 1887 til Frbg. gymnasium hvor han virkede indtil han 1926 tog sin afsked (overlærer 1916, lektor 1919); for de elever der havde sans for andet end dagens lektie var han en fortrinlig lærer. C. yndede at kalde sig topograf, og allerede i barndommen var studiet af kort og topografiske værker hans kæreste sysselsættelse. Efterhånden erhvervede han sig et på selvsyn bygget indgående kendskab til store dele af Danmark som han har givet udtryk i sin smukke lille bog *Det danske Landskab*, 1926, sin yndlingssegn Nordvestsjælland har han skildret i *Fra Holbæk Amt*, 1918, en af de bedste hjemstavnschildringer vor litteratur ejer hvor han ypperligt har forstået at sammensmelte landskab, folk og mindesmærker. I det af ham redigerede billedværk *Danmark*, 1930–34, har han fortalt om sin fødeø Fyn, ligesom han i samleværket *Odense Bys Historie*, 1926 har be-

handlet oldtid og middelalder. I afhandlingen *Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse* (Aarb. f. nord. Oldkyndighed, 1916) har han på grundlag af det ældste navnestof søgt at tegne et billede af landets bebyggelse i folkevandringstiden. Om end adskillige af hans hypoteser ikke har vist sig holdbare har afhandlingen dog i sjælden grad virket inciterende på forskningen. Afhandlingen var tænkt som en doktordisputats, men blev ikke antaget.

Størst betydning har C. fået ved sin indsats i den sønderjyske sag. Allerede 1879 foretog han den første af sine utallige fodture i Slesvig der skaffede ham det enestående kendskab ikke blot til landet, men også til menneskene og til de nationale forhold fra sogn til sogn. Han blev en af nordslesvigernes bedste støtter i kongeriget. Betegnende for tiden gjaldt rejsen dengang Sydslesvig. I 1885 var han et fjerdingår i Flensborg som en slags volontør ved Flensborg Avis. Hele hans indstilling var dog så forskellig fra redaktør J. *Jessens at det faldt ham naturligt at slutte sig nøje til H. P. *Hanssen, ligesom han fra slutningen af 1880'erne kom i nær forbindelse med A. D. *Jørgensen. Fra nu af begyndte han at træde aktivt frem. Sammen med historikeren Johan *Ottosen stiftede han 1887 foreningen „4 S“ inden for Studentersamfundet som et modstykke til den tilsvarende forening inden for Studenteforeningen „To Løver“. 1888 udsendte han et sprogekort som han senere ud fra sit kendskab til Mellemslesvig forsvarede mod tyske angreb i afhandlingen „Folkesproget i Sønderjylland“ (Sønderj. Aarb., 1892, 93), og 1890 udgav han sin kendte rejsehåndbog *Sønderjylland*. Endelig gav han i den store afhandling *Nordslesvig 1863–93* (Sønderj. Aarb. 1894) en detaljeret oversigt over den nationale forskydning af ejendomsforholdene på landet bygget på et under hånden indsamlet mægtigt statistisk materiale der nu i revideret og forøget skikkelse opbevares i Rigsarkivet. Da noget senere kampen om jorden trådte i forgrunden undfangede han 1898 ideen til *Foreningen af 5. Oktober*, en hemmelig kreditforening, der organiseredes af hans nære ven og skolekammerat Niels *Hjort, og for hvilken han det første år foretog ikke mindre end 22 rejser til Slesvig. Ganske naturligt tildrog hans virksomhed sig de preussiske myndigheders opmærksomhed. I 1904 undgik han heldigt en udvissningsordre, men i 1910 blev han udstvist, ret ubekvemt da han netop nu skulle til at indsamle materiale til en påtænkt nyudgave af Traps „Slesvig“. Verdenskrigen hindrede dens fremkomst, men ved 4. udg. af Traps „Danmark“ blev han sammen med M. *Mackeprang redaktør af bindet om „De sønderjyske Landsdele“

IX, 1930 hvor de fortrinlige orografiske sognebeskrivelser skyldes ham. Da verdenskrigens udfald kunne forudses skrev C. okt. 1918 i Nationaltidende en række artikler som han kort efter samlede i pjecen *Før Afgørelsen*, 1918 der kom til at spille en betydelig rolle i grænsestriden. Han kortlægger her den grænse der i det hele og store blev den endelige. Den samme han for øvrigt allerede 1891 på et kort i et værk kaldet *Landmandsbogen* har indtegnet. Den blev kendt som „Clausenlinjen“. Kortet blev også 1901 bragt i *Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie*. Her beskrev han hvorledes linjen falder sammen både med de naturlige skel og med sindelaget. Selv om han 1918 også havde markeret den sydligste grænse han fandt „forsvarlig“, altså en forløber for „2. zone“, (undtagen Flensborg) blev han dog stærkt angrebet, ikke mindst fordi Flensborg ikke var medtaget. Angrebene voksede i styrke da regeringen 1919 sendte ham til Paris som sagkyndig rådgiver for vor gesandt under fredsforhandlingerne. Afstemningen 1920 viste imidlertid til fulde at han havde set rigtigt, og selv modstandere har senere anerkendt at lige så energisk han modsatte sig den under forhandlingerne opdukkende „3. zone“, lige så loyalt forsvarede han Mellem-slesvigs sag.

Fra ungdommen stærkt grebet af tanken om det nordiske fællesskab kastede C. sig efter 1920 med særlig iver over denne sag. Han var et meget virksomt medlem af foreningen Nordens bestyrelse, og den af Clara Lachmanns fond udgivne encyklopædi *Nordisk Kultur*, 1931–43, skyldes hans initiativ. K.² 1925. □Mal. af Sven Schou, 1922 (Fr.borg), mal. af samme (folketinget). Buste af Hansen-Jacobsen, 1927 (Vejen mus.) og af Gunnar Hammerich, 1933. Tegn. af Otto Christensen, 1936 (Fr.borg). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXIII, 1929 229–36. – Fyns tid. 18.11.1928 og 19.1.1930. Hejmdal 13.1.1931. Politiken 14.–15.1. s. å. – Papirer i Rigsark.

M. Mackeprang*

Clausen, Hans Arreboe, 1806–91, købmand. * 15.7.1806 i Kbh. (Frels.), † 27.3.1891 sst. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: islandsk købmand, senere direktør i Kbh.s brandforsikring Holger Peter C. (1779–1825, ~ 2° med Anna Margrethe Høltner, f. Kirkerup, 1782–1852, ~ 1° med islandsk købmand Peter H., ~ 3° 1826 med grosserer Jacob *Holm, 1770–1845) og Walgerda Petersen (ca. 1762–1807, ~ 1° med islandsk købmand Ernst Mathias Heidemann, ca. 1762–1800). ~ 3.4.1830 i Utskalar med Asa Sandholdt,

* 6.10.1815 i Reykjavik, † 14.1.1899 på Frbg., d. af faktor Ole Egilsson S. (1790–1835) og Gudrun Arnadottir (ca. 1793–ca. 1860).

Efter faderens død blev C. optaget som søn i grosserer Jacob *Holms hus. 1830 etablerede han sig i Kbh. som islandsk købmand. Han foretog gentagne rejser til Island og Spanien og drev med dygtighed og energi sin islandske forretning således op at den i en lang årrække var den betydeligste i sin branche her. På vest- og nordlandet af Island havde han fem-seks etableringer, og med ti-tolv skonnerter førte han om foråret varer til Island for om efteråret at eksportere islandske produkter til England, Spanien og Danmark. Han blev som ung af regeringen sendt til Færøerne for at gøre indberetning om fiskeriets tilstand og fremkomme med forslag til forbedring. 1866 tog han borgerskab som grosserer. 1890 hævdede og likviderede han forretningen. Den repræsentative og vennessæle mand var ualmindelig afholdt og kendt for den store velgørenhed han i sine velmagtsdage udviste. 1880 oprettede hans venner et legat: Hans A. C. og hustrus guldbryllupslegat, der fortsat bestyres af Grosserer-societetets komite. – C. var kirkeværg for Frelserns kirke, borgerrepræsentant 1857–70, medlem af sø- og handelsretten 1862–81, bankrådsmedlem i Privatbanken 1860–91, næstformand i De private assurandører 1864–82, formand 1882–85, græsk generalkonsul. – Kgl. agent. Etatsråd 1867. – R. 1860. DM. 1865. K.² 1886. □Mal. af D. Monies, ca. 1860. Litografi af I. W. Tegner, 1876, efter foto, gengivet i træsnit 1877.

Ill. tid. 5.4.1891.

J. Werner*

Clausen, Helge, * 1914, kreditforeningsdirektør. * 6.9.1914 i Kåstrup, Tømmerup sg. F: gårdejer Andreas *C. (1883–1952) og Margrete Jensen (1886–1918). ~ 5.9.1952 i Kbh. (Ålholm k.) med Hilde Wigh Jørgensen, * 21.11.1926 i Kalundborg, d. af købmand, senere bogholder Harald J. (1901–75) og damefrisør Dagmar Thomasen (1899–1963).

C. blev uddannet ved landbruget, og efter studieophold i England og Sverige samt et højskoleophold forberedte han sig på Korinth landbrugsskole til landbrugsstudiet på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole hvorfra han blev dimitteret som landbrugskandidat 1941. Efter et par år som assistent i lokale landboforeninger og lærer på Ollerup folkehøjskole blev han fuldmægtig i A/S Dansk Frøavl's Kompagni og Markfrøkontoret (Trifolium) og derefter konsulent og sekretær i Holbæk Amts økonomiske

Clausen, Helge

Selskab 1945–1950. Herfra flyttede han til stillingen som sekretær for De samvirkende danske Landboforeninger og leder af samvirksomhedens sekretariat som han varetog indtil 1959 idet han samtidig var leder af Landøkonomisk Rejsebureau og sekretær for Avlsdyreksportudvalget til 1957. Desuden overtog han sin fødegård i Kåstrup 1953. Under C.s ledelse skete der i 1950'erne en stærk udbygning af samvirksomhedens sekretariat som bidrog til at styrke landboforeningernes placering inden for landbrugets organisationsstruktur. Han forstod at tiltrække dygtige medarbejdere og havde sin andel i at der 1956 blev skabt tilslutning til udgivelsen af det landsomfattende medlemsblad, Landsbladet. 1959 udnævntes C. til landbrugskyndig direktør i Creditkassen for Landejendomme i Østifterne og blev formand for direktionen 1965. I denne stilling kom C. til at forestå en dybtgående rationalisering af kreditkassens arbejde hvorefter fulgte den omfattende reorganisering i forbindelse med realkreditreformen 1970 der resulterede i oprettelsen af Forenede Kreditforeninger. Efter en periode som administrerende direktør blev C. 1978 udnævnt til formand for direktionen i Forenede Kreditforeninger. Efter udnævnelsen til kreditforeningsdirektør bevarede C. i en årrække en nær kontakt med landbrugets organisationer som næstformand i De samvirkende sjællandske Landboforeninger, medlem af bestyrelsen for De samvirkende danske Landboforeninger og som medlem af Landbrugsrådet. Men de voksende opgaver inden for kreditforeningerne tvang ham efterhånden til at opgive disse hverv. Ved valget 1957 var C. folketingskandidat for partiet venstre i Sorø amt og blev 1959 midlertidigt medlem af folketinget. R. 1966. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

Claus(s)en, Henning Ditlev, ca. 1690–1734, kirurg. * ca. 1690, begr. 11.5.1734 i Kbh. (Holmens k.). F: ukendte. ~ Agnete Schiøtt, * ca. 1709 i Kbh., begr. 21.11.1732 sst. (Holmens k.), d. af urtekræmmer Baltzer Poulsen S. (1677–1744) og Else Marie Salling (1680–1772).

C. praktiserede i Kbh., skønt han ikke havde egentlig eksamen og ikke hørte til barberlavet. Ifølge kgl. bevilling af 9.3.1725 havde han tilladelse til at foretage kirurgiske operationer. Amtsmestrene søgte først at få nedlagt forbud mod hans virksomhed, derefter at få ham optaget i lavet, men han nægtede at lade sig inkorporere. Han var en tid Kbh.s eneste accoucheur og har uden tvivl været en dygtighed, idet flere af

den følgende tids ansete kirurger, således Johan Franciscus Gottlieb *Schönheyder og hofkirurgen H. F. *Wohlert blev uddannede af ham. – Hans søn **Lorentz (Laurentius) C.** (1725–71) fik en legitim uddannelse i Kbh. og i udlandet, blev dr. med. i Leipzig 1757, var læge ved den franske hær i syvårskrigen, kom til Kbh. 1760 og blev hofmedicus og medlem af Collegium medicum 1763.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen, VIII, 1887 623. – Matth. Saxtorph i Vidensk. selsk.s skr., ny saml. II, 1783 126. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 232 349 405. Fr. Wulff: Kbh.ske barberlavs hist., 1906 131f 157f. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist., 1907 344 363. G. Norrie: Kirurger og doctores, 1929 36. Samme: Theatrum anatomico-chirurgicum II, 1932 72f. Samme: Af medicinsk fakultets hist., I, 1934 173, II, 1937 135. Samme i Danm.s jordemødre, 1935 38.

*V. Meisen**

Clausen, Hermann Asmus, 1885–1962, politiker. * 24.7.1885 i Eggebæk, Flensborg landkreds, † 12.4.1962 i Slesvig, begr. domkgd. F: gårdejer Asmus C. (1857–1919) og Marie Goos (1862–1940). ~ 10.4.1914 i Eggebæk med Anna Margarethe Nielsen, * 5.10.1892 i Adelby ved Flensborg, d. af baneforstander Simon Christiansen Nielsen (1859–1941) og Johanna Jacobine Johannsen (1867–1938).

C. voksede op i et nøjsomt bondemiljø på Slesvigs sandede midtbyg. Efter skolegang i landsbyen Eggebæk lærte han møllerfaget hos en farbror i Store Vi og var efter to års preussisk militærtjeneste i nogle år ansat hos familie i Bolderslev. 1912 søgte han ind i det tyske jernbanevæsen og blev tjenestemand 1914. Han arbejdede fra 1913 i byen Slesvig hvor han, bortset fra krigsårene i Frankrig og Serbien (1915–18) og orlovsperioderne på grund af politisk arbejde, var tjenstgørende indtil han 1948 afgik som jernbaneoversekretær. Allerede i kejsertiden tilhørte han den demokratiske opposition, men socialdemokrat blev han først 1920 efter at han i marts s. å. havde deltaget i bekæmpelsen af den lokale udløber af Kappuppet på Gottorp slot ved at sikre at jernbanen forblev på de republikrokræfters hænder. I de i social og politisk henseende vanskelige år 1920–33 var han medlem af Slesvig byråd, fra 1929 desuden medlem af magistraten. 1922 valgtes han ind i den lokale parti-afdelings bestyrelse og deltog i de drøftelser i Flensborg der 1923 førte til Stauning-Welsaftalen hvori de socialdemokratiske partier i Danmark og Tyskland anerkendte afstemningsgrænsen af 1920 og slog til lyd for en ligelig behandling af mindretallene. Til borgerlige kredses fortrydelse var dette den første tyske anerken-

delse af grænsen. C. var 1929 blevet formand for den lokale partiafdeling og søgte i talrige forsamlinger at dæmme op for den kriseramte Weimar-republiks sammenbrud. Endnu 12.3.1933 lod han sig genvælge til byrådet, men 29.3. s. å. nedlagde han sit mandat i det af nazisterne beherskede bystyre. Han trak sig tilbage til sit jernbanearbejde hvor det nye regime, bortset fra en pålidelighedsundersøgelse, lod den almindeligt vellidte mand være i fred indtil han – helt sagesløs – blev arresteret efter det mislykkedes attentat på Hitler 20.7.1944. Han måtte august/september s. å. døje et fire ugers ophold i koncentrationslejren Neuengamme.

Efter krigen deltog C. i genoprettelsen af den lokale partiafdeling og blev juni 1945 opfordret til at indtræde i byens foreløbige magistrat. December s. å. udnævntes han til Slesvig bys borgmester. I denne stilling ledede han indtil 19.11.1948 den særdeles byrdefulde demokratiske og sociale genopbygning af den desorganiserede, af flygtninge overfyldte by. 1946 valgtes han enstemmigt til borgmester men han afgik da de tyske partier vandt flertallet i byrådet ved valget oktober 1948. Da var C. forlængst vokset ud over den kommunalpolitiske ramme og hørte sammen med flensborgske politikere til forgrundsfigurerne for den danske bevægelse i Sydslesvig der havde udviklet sig eksplosivt i løbet af få efterkrigsår. De danske stemmetal der ved de sidste frie valg før 1933 lå tæt ved 4.700 toppede april 1947 med 99.066 stemmer, nok til at sende seks dansksindede og frisiske repræsentanter til landdagen i Kiel, heriblandt C. der allerede december 1946 var blevet udpeget til den foreløbige landdag. For C. der 1.8.1945 havde søgt ind i den danske organisation blev slægtsbaggrunden og særlig Neuengammeopholdet afgørende. Da hans parti på amts- og landsbasis søgte at modvirke den danske bevægelse meldte han sig 29.7.1946 ud, fulgt af henved 90% af de hjemmehørende partifæller. Af formelle grunde kunne der ikke – som samtidigt i Flensborg – dannes et uafhængigt lokalt, socialdemokratisk parti. Da C. tog dette skridt var han klar over at grænsen ikke ville blive flyttet. Hans mål var i den kreds han havde indflydelse på at arbejde for social og demokratisk retfærdighed, herunder navnlig for en sikring af mindretallets rettigheder og for en normalisering af den nationalt ophedede stemning. C. var medlem af landdagen til juli 1950 og deltog bl. a. i forberedelserne af Kiel-erklæringen af 1949 der tilsikrede Sydslesvigs danske de almindelige demokratiske frihedsrettigheder i henhold til den nye vesttyske grundlov af s. å. Endnu august 1949 var den danske bevægelse så talstærk at C. med stemme-

overskud blev valgt til forbundsdagen i Bonn hvor han repræsenterede mindretallets politiske organisation, Sydslesvigsk vælgerforening (SSV/SSW) til 1953. Her skabte han respekt om sine synspunkter og opnåede at forbundsvalglovens spærreklauseul mod små partier blev modificeret så den ikke fik anvendelse på nationale mindretal. Imidlertid lykkedes det ikke for SSV ved de følgende forbundsvalg at mønstre tilstrækkelig mange stemmer til et mandat. C. var formand for SSV 1950–56, ved sin afgang udnævntes han til æresformand. Hans politiske erindringer fra tiden 1945–53 trykkes i håndbogen Sydslesvig i Dag. Erindringer, skrevet 1957–59, blev udgivet post mortem. En lang række af C.s taler og artikler findes i sydslesvigske aviser, navnlig i Südschleswigsche Heimatzeitung, endvidere i Sydslesvigs udvalgs organ Det brændende Spørgsmaal. For sine kommunalpolitiske fortjenester hædredes han 21.12.1961 med Freiherr v. Stein-medaljen. □Maleri.

Kilder. H. C. (erindringer) i Sydslesvig i dag, red. G. K. Brøndsted, 1955–56. Samme: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach den zwei Weltkriegen, udg. Lorenz Rerup, Flensb. 1966.

Lit. Sydslesvigske skæbner, udg. Viggo Petersen, 1948 67–71. Grænsevagten, okt. 1949 393f; sst. juni 1962 180–83. Tage Mortensen i Sydslesvigsk julegave, 1950 13–23. Samme i Det brændende spørgsmål, juli 1955. Samme i Vort omstridte land, maj 1962 lf. Poul Kürstein i Venstres månedsbl. nr. 4, 1967 213–15. Lorenz Rerup i Dansk udsyn, nr. 3, 1967 247–56.

Papirer i Dansk centralbibl. for Sydslesvig, Flensborg.

Lorenz Rerup

Clausen, Hjalmar * 1905, veterinær. * 29.8.1905 i Århus (Vor Frue). F: lærer, cand. mag., senere rektor ved Horsens statsskole Claus Peder C. (1874–1948) og Christiane Amalie Nicoline Olsen (1875–1966). ~ 11.5.1933 i Brahetrolleborg slotsk. med Else Ruth Alstrøm, * 3.2.1902 i Fåborg, d. af boghandler Frands Carl A. (1875–1942) og Fanny Schönemann (1872–1938).

C. tog realeksamen i Viborg 1921 og arbejdede derefter ved praktisk landbrug inden han tog på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole hvorfra han dimitteredes som landbrugskandidat 1928. Efter en kortere ansættelse ved Landøkonomisk forsøgslaboratorium fortsatte C. sine studier i Tyskland ved universitetet i Göttingen hvor han 1931 erhvervede den filosofiske doktorgrad. Derefter vendte han tilbage til Landøkonomisk forsøgslaboratorium hvor han efter en kortere periode som fællesdommer for de lokale svineforsøgsstationer blev udnævnt til forsøgsleder for de sammenlignende forsøg med svin fra statsanerkendte avlcentre i 1934. 1952 udnævntes han til professor i husdyrbrug (svin og heste) ved landbohøjskolen hvor han efterfulgte Johs.

Clausen, Hjalmar

*Jespersen, og overtog samtidig stillingen som forstander for forsøgslaboratoriets afdeling for forsøg med svin og heste. Indtil sin afgang 1972 bestred han derefter begge stillinger. I perioden som forsøgsleder var C. lige efter krigen en drivende kraft bag oprettelsen af de faste afkomsprøvestationer for svin hvis indretning og drift optog en betydelig del af hans tid. I denne periode stod han i øvrigt for gennemførelsen af sammenlignende forsøg med svin af dansk landrace og sortbrogede svin og gjorde sig internationalt kendt ved forsøgene med fortrængningskrydsning mellem vildsvin og dansk landrace.

Under C.s dynamiske ledelse gennemførte afdelingen på forsøgslaboratoriet 1952–1972 en række praktisk-videnskabelige undersøgelser på næsten alle områder af betydning for svineproduktionen. Blandt de opgaver som havde hans særlige interesse kan nævnes undersøgelser over virkningen af antibiotika, over formermidlers indflydelse på svinenes slagtekvalitet samt udvikling af metoder til ensartet bedømmelse af slagtekvaliteten. En stor del af disse undersøgelser gennemførtes i nært samarbejde med de danske svineslagterier, og det lykkedes gennem årene at opbygge et solidt tillidsforhold mellem forsøgsvirksomheden og det praktiske landbrug. Som medlem af landbrugets samråd for forskning og forsøg (1962–72), nordisk kontaktorgan for jordbrugsforskning samt forskningens fællesudvalg (1965–72) deltog C. endvidere i udformningen af den mere overordnede forskningspolitik, herunder oprettelsen af de statslige forskningsråd. Han deltog også aktivt i det internordiske forskningssamarbejde og tog initiativ til flere fællesnordiske forskningsprojekter. C. var samtidig en samvittighedsfuld og inspirerende underviser som evnede at stimulere til selvstændigt arbejde, og det er karakteristisk at et stort antal af hans nære medarbejdere har erhvervet den jordbrugsvidenskabelige doktorgrad. Udover en lang række forsøgsberetninger har C. været forfatter eller medforfatter til flere lærebøger om svineavl og -fodring. Han har desuden skrevet en række artikler i udenlandske fagtidsskrifter og internationale beretninger om de opnåede forsøgsresultater.

Gennem forskningsarbejdet knyttede C. et stort antal internationale kontakter og fik bl.a. en fremtrædende placering inden for den europæiske husdyrbrugsorganisation. Han blev æresmedlem af Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm, 1961, og blev endvidere i årenes løb medlem og æresmedlem af flere udenlandske videnskabelige akademier og selskaber, ligesom han har modtaget flere udenlandske æresbevisninger som anerkendelse af de opnå-

de resultater inden for dansk svineavl. I hjemlig sammenhæng blev C. i kraft af sin placering medlem af en lang række faglige råd og udvalg. Han blev medlem af Akademiet for de tekn. vidensk. 1955 og deltog aktivt i ledelsen af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab hvor han blev medlem af bestyrelsesrådet 1953 og af selskabets præsidium 1966–1975. – R. 1958. R. 1967. K. 1976. □Foto.

Bibliografi i Festskrift til H. C., 1975 324–27. – Jyllandsposten 28.8.1975. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

Clausen, Inger Birgitte, se Clausen, H. A.

Clausen, Jenny Blicher, se Blicher-Clausen, J.

Clausen, Jens, 1840–1916, husmand. * 14.4.1840 i Smerup, Hvidbjerg sg., Thyholm, † 9.12.1916 på Herning sygehus, begr. i Klim. F: gårdejer, skrædder Claus Sørensen Istrup (1810–45) og Ane Kirstine Petersdatter (1816–87, ~2° 1847 med husmand Hans Christian Andersen, 1812–1902). ~1.6.1869 i Skyum med Marie Kirstine Madsen, * 6.1.1845 i Karby på Mors, † 26.5.1903 i Klim, d. af husmand Mads Olesen (1820–94) og Anne Poulsdatter (1812–80).

C. kom i møllebyggerlære og blev efter en del omflakken hustømmer på Egebaksande 1870. I de følgende år levede han forskellige steder i Thy indtil han 1887 flyttede til Klim i Han herred hvor han i en årrække ejede et husmandssted. Her blev C. initiativtageren til den første egentlige husmandsforening idet han på et lokalt møde i en kreaturforsikringsforening 26.1.1896 fremsatte tanken om at danne en forening der skulle være et redskab til at oplyse husmændene, forbedre deres landbrug og løfte dem socialt. Trods manglende tilslutning til ideen i første omgang gav C. ikke op og 23.9. s. å. lykkedes det ham at få Husmandsforeningen for Klim, Torup og Vust sogne stiftet. C. valgtes til formand, og i de følgende år udfoldede foreningen en betydelig virksomhed gennem foredrag, diskussioner, markvandringer m. m. Ved at være oprettet og ledet af husmænd peger denne forening frem mod de følgende års husmandsbewægelse, men personligt stod C. i sit syn i høj grad i gæld til de tidligere foreningstyper og til personer som Fr. *Oehlerich.

Efter sin hustrus død som C. tog sig meget nær opgav han sin ejendom og flakkede omkring på ny indtil han 1910 slog sig ned hos en svigersøn ved Herning. Politisk begyndte C. som højremand, men sluttede sig senere til venstre, og til sin død skrev han i aviserne om sociale eller reli-

giøse spørgsmål. □ Mindesmærke med portræt 1934 (Klim).

Jens Damsgaard: Den moderne husmandsbevægelse, 1916 38–43 61 69 143. Samme: Husmand J. C. og hans samtid, 1918. P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927 88f 93f. F. Skrubbeltang: Den danske husmand I, 1952 250f.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Clausen, Jens Christian, 1891–1969, botaniker, arvelighedsforsker. * 11.3.1891 i Nørre Eskildstrup, Soderup sg., Holbæk amt, † 22.11.1969 i Palo Alto, California, USA, begr. på Altamesa urnekgd., sst. F: husmand og tømrer Christen Augustinus C. (1858–1938) og Christine Christensen (1856–1933). ~ 21.10.1921 med Anna Hansen, * 30.8.1889 i Soderup, † 24.8.1956 i Palo Alto, d. af gårdejer Niels Peter H. (1852–97) og Karen Christine Pedersen (1855–1924).

Efter arbejde i landbruget blev C. student 1913 (privat dim.), cand. mag. i naturhistorie og geografi med botanik som hovedfag og cytologi (cellelære) og arvelighedslære som speciale 1921 og dr. phil. 1926 på afhandlingen *Genetical and cytological investigations on Viola tricolor L. and Viola arvensis Murr.* = *Hereditas* 8, 1926. 1921–31 var han assistent i arvelighedslære på landbohøjskolen og samtidig ansat på Botanisk museum. Et stipendium 1927 til ni måneders studium ved Univ. of California, Berkeley, som Fellow of International Education Board blev bestemmede for hans fremtid. 1931 blev han kaldet til leder af en afdeling for botanik ved Carnegie Institution of Washington, Stanford, California, og n.å. blev han leder af institutionens sektion for eksperimentel systematik, fra 1951 som professor.

C.s indsats som er præget af de danske genetiker W. Johannsen og Øjvind *Winge og af C. *Raunkjær's plantegeografiske principper har gået ud på at vise samspillet mellem planternes arveanlæg og deres kår for derigennem at nå til en forståelse af deres udvikling og slægtskab. Hans arbejde i Danmark blev grundlag for disputatsen. I Californien oprettede han, i samarbejde med David Keck og William Hiesey tre eksperimentelstationer under vidt forskellige klimatiske betingelser hvor de dyrkede forskellige geografiske og økologiske racer af de enkelte arter, dels under samme betingelser på den enkelte station, dels under andre betingelser på de to andre stationer, samtidig klarlagde de planternes arveanlæg ved undersøgelser af kromosomerne. De vigtigste publikationer fra årene i Californien er *Experimental studies on the nature of species I–IV*, = *Carn. Inst. of Washington Publ.* 520, 564, 581 og 615 (sammen med Keck og Hiesey) og

Stages in the evolution of plant species 1951. C. bevarede kontakten med danske botanikere, besøgte regelmæssigt Danmark, og hjalp på enhver måde danskere der kom til det vestlige USA. Han var medlem af Videnskabernes selskab, Svenska Vetenskapsakademien og U.S. Academy of Sciences, æresmedlem af Botanical Society of Edinburgh og æresdoktor ved Uppsala univ. – R. 1961. □ Foto.

Selvbiogr. i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1927* 151f. T. W. Böcher i *Taxon* XIX, Utrecht 1969 351f.

A. Fox Maule

Clausen, Johannes, 1830–1905, biskop. * 7.6.1830 i Tårnbæk, † 31.12.1905 i Århus, begr. sst. F: professor H. N. *C. (1793–1877) og Birgitte F. Swane (1797–1875). ~ 17.10.1857 i Kbh. (Frue) med Charlotte Laurentze Margrethe Frimodt, * 22.12.1833 på Birkendegård, Vørslev sg., † 17.1.1902 i Århus, d. af godsinspektør på Lerchenborg, senere kammerråd, landvæsenkommisær, exam. jur. Johan F. (1792–1855) og Noline Cathrine Nielsen (1798–1882).

C. gik først i nogle år i Metropolitanskolen men fik siden privat undervisning bl. a. af sin far under et længere ophold i Italien 1845–46. H.N.C. siger i sine erindringer at til de skønneste oplevelser i hans liv hørte det at han ved den romerske lampe læste Livius og Virgil med sin søn. 1848 blev C. student og 1853 cand. teol. hvorpå han 1855–56 foretog en studierejse til Tyskland, Schweiz og Italien. Især opholdt han sig længe i Rom for at studere kirkehistorie og kirkearkæologi. 1857 blev han andenlærer ved Jonstrup seminarium, 1861 dr. phil. på en afhandling om *Laurentius Valla, hans Liv og Skrifter*, 1863 sognepræst ved Trinitatis kirke i Fredericia, 1872 i Horsens og 1884 biskop over Århus stift. 1905 tog han sin afsked. Foruden en oversættelse af to småskrifter af F. Poggio: *Om Roms Ruiner* og *Bøhmeren Hieronymi Martyrdød*, 1862 der ligesom hans disputats er typisk for hans humanistiske interesser, har han forfattet adskillige teologiske og kirkelige indlæg og enkelte særskilt udgivne skrifter, bl. a. den kirkehistoriske undersøgelse *Lov og Evangelium i Forhold til Kristendoms-Forkyndelsen, forhandlet imellem Reformatorerne i Vittenberg og Agrikola fra Ejsleben*, 1872. Hans forfatterskab udmærker sig ved en smuk og afrundet fremstillingsform, præget af den C.ske slægts sans for klarhed og harmoni. Som prædikant besad han lignende fortrin. Navnlig betød han meget som præst i Fredericia hvor det skyldtes hans prædikener at der fremkaldtes en ret stærk vækkelsesbevægelse. Teologisk var han afgjort tilhænger af en positiv kristendomsopfattelse og som kirkemand en typisk

Clausen, Johannes

repræsentant for det kirkelige centrum, dog med en hældning mod (den københavnske) Indre mission. Trods af beundring for sin far (jvf. den smukke mindetale over H. N. C., 1877) stod han teologisk Martensen nærmere hvis forelæsninger han i sine studenterår havde fulgt med begejstring. Han gjorde skarp front mod alle rationaliserende bevægelser og stod også den grundtvigske retning fjernt. Det viste han bl.a. ved at bekæmpe valgmenighedsloven af 1868 og ved sit stridsskrift *Om Kirkens Eenhed og Grundtvigs „Kirkespejl“*, 1874. I sit bispe styre var han meget konservativ og uden sympati for tidens demokratiske frihedsbevægelser. Som medlem af Kirkerådet gik han dog ind for visse, især liturgiske, reformer, bl. a. nye prædiketekster. Som biskop var visitatserne hans kæreste syssel skønt han ikke havde godt greb på at eksaminere i skolerne og ofte støttede lærerne ved sin „fornemhed“ og myndige optræden. Mere betød han nok for præsterne. Selv modstandere fx Otto *Møller måtte indrømme at han ved sin retsindighed og medfødte sans for åndsrihed evnede at forstå og respektere forskelligartede typer og forskelligartet forkyndelse, ligesom han ved sin hele formfulde, kulturprægede fremtoning var udmærket egnet til at danne det naturlige midtpunkt ved sådanne lejligheder. – R. 1875. DM. 1887. K.² 1892. K.¹ 1905. □ Tegnet som seksårig af C. Købke (St. mus). Mal. af E. Jerichau Baumann, 1853. Træsnit 1884. Tegn. 1888 (Kgl. bibl.). Litografi af Har. Jensen, 1898. Mal. af Otto Haslund, 1899 (Århus domk.). Mal. af D. Kauffmann, 1900.

Kilder. Selvbogr. i Univ.s progr. nov. 1861 44f.

Lit. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877. W. Hjort: Nikolaj Gottlieb Blædel, 1881 173. Sofus Elvius i Nutiden VIII, 1884 nr. 395. Århus stiftstid. og Århus amtstid. 2.1.1906. Otto Møller og Skat Rørdam. En brevvexsl., udg. H. Skat Rørdam, I–II, 1915–16. To højirkemænd. Brevevl. mellem bisperne H. Stein og J. Swane, ved P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. P. G. Lindhardt: Den danske kirkes hist. VII, 1958.

Papireri i Rigsark.

*Bjørn Kornerup**

Clausen, Johannes Carl Emil, 1832–1908, præst. * 20.4.1832 i Adsløv, † 21.3.1908 i Vonsild ved Kolding, begr. i Ryslinge. F: sognepræst, sidst i Vejlbj på Fyn Nicolai Edinger Balle C. (1801–65) og Johanne Frederikke Schiødt (1807–61). ~ 3.5.1861 i Gerslev med Birgitte Sophie Magdalene Petersen, * 27.3.1837 i Borum, † 26.4.1929 på Frbg., d. af sognepræst, sidst i Gerslev Jens Christian P. (1800–95) og Marie Kirstine Jespersen (1814–1900).

C. blev student 1851 fra Nykøbing F., og cand. theol. 1857. 1858–63 var han hjælpepræst i Stenmagle-Stenlille, i en egn med stærkt religiøst røre, fremkaldt af især baptisterne; det prægede også den 1853 stiftede lægmandsforening for Indre mission som fra 1858 til dels kom under gejstlig ledelse. C. og hans ven, Vilhelm *Beck, ville bruge den til kamp mod sektvæsenet, og ved et veltillægt „kup“ lykkedes det dem 1861 at erobre foreningen, kirkeliggøre den og fjerne de lægmænd som hidtil havde domineret den. C. blev medlem af bestyrelsen og fik megen indflydelse på Indre missions position i kirken. Under krigen 1864 tog han sig kraftigt af sjælesorgen blandt soldaterne og søgte også her at modvirke sekterismen gennem sin virksomhed som feltpræst; efter krigen skulle han være kappellan hos sin far i Vejlbj (Fyn), men da denne døde blev han rejsepræst for Indre mission, og foretog sammen med Beck 1865 den store rejse der i Midtjylland grundfæstede Indre missions stilling over for både grundtvigske og sekteriske bevægelser. Da Vilhelm *Birkedal 1865 blev afsat som sognepræst i Ryslinge blev C. af myndighederne presset til at søge embedet, og 1866–77 var han sognepræst i Ryslinge, derefter kom han til Nørre Lyndelse-Højby, 1885 til Skt. Peders kirke i Slagelse og 1895 til Vonsild-Dalby. I Ryslinge samlede han mange uden- og indensogns fra om sin kraftige og varme forkyndelse, og efter nogle rivninger i begyndelsen kom han i fredeligt forhold til Birkedal og valgmenigheden, opgav til dels sit pietistiske livssyn og nærmede sig under Birkedals indflydelse det grundtvigske; han holdt talrige forsamlinger og missionsmøder på Fyn, stiftede 1869 Kirkelig forening for Fyns stift, som et supplement til Indre mission og et forum til drøftelse af kirkelige spørgsmål og løsning af praktisk-kirkelige opgaver; han oprettede højskolen i Ryslinge og under kampen om valgmenighedsloven optrådte han som talsmand for lægfolkets ret. 1874 deltog han sammen med Birkedal i Cornelius *Appels ordination i Askov, og 1872 udtrådte han – stærkt presset af Beck som af taktiske grunde umuligt kunne tolerere en grundtvigsk påvirket mand i bestyrelsen – af Indre missions ledelse; det personlige venskab med Beck blev dog bevaret. C. var en frisindet natur med udpræget sans for nytten af et tværgående kirkeligt arbejde hen over retningsskellene. Han tog i så hønsende adskillige initiativer og var en af hovedmændene bag de såkaldte Bethesda-møder som fra 1886 skulle drive partierne i kirken ind i et praktisk samarbejde. – Han var også en glødende patriot; han flyttede fra Slagelse til Vonsild for – under den tiltagende fortyskning af Nordslesvig – at

være til størst mulig hjælp for de danske sønderjyder i nationalitetskampen, stiftede grænsemissionen for de fraskilte landsmænd i alle sogne langs Kongeågrænsen, udgav bogen *Frimenigheden med Henblik paa Nordslesvigs danske Kirkeliv* og virkede utrætteligt for at vække Danmarks og Nordens interesse for nordslesvigerne. Et andet udslag gav hans nationale sindelag sig i den iver han fra 1879 udfoldede for forsvarssagen, bistået af sin svoger, generalmajor, senere forsvarsminister V. H. O. *Madsen. På talrige offentlige møder førte han sagen frem; hans skrift *Om vort Fædrelands Forsvar* tryktes s.å. i 4.000 ex. og uddeltes gratis over hele landet, ligesom han var en af hovedmændene for oprettelsen af forsvarsforeningerne. – Den initiativrige C. har givet stødet til rejsning af forskellige smukke mindesmærker Danmark over. – Foruden at oversætte et par tyske skrifter *Erindringer af en Landsbypræsts Liv*, 1862 og *Præsten og de kirkelige Handlinger*, 1867 har han udgivet *Prædikener over Kirkeaarets Evangelier*, 1882–84 og i talrige småskrifter taget del i drøftelsen af kirkelige og folkelige spørgsmål, søndagens brug, kongedømmet, bispestillingen, ligtaler, tyendesagen og meget andet. □ Litografi bl.a. af E. Fortling, 1869, efter foto 1870, stik af A. Weger, 1882. Buste af J. Mølgaard, 1907 (Fr.borg). Foto. – Monument på graven.

Kilder. Venskab og samvirke. Brevveksl. mellem Vilh. Beck og J. C., udg. Axel Beck, 1936.

Lit. J. Kj. Carlsen: J. C., grænsepræsten, 1933. P. G. Lindhardt i Årbog for hist. samf. for Sorø amt 1953 9–63. Samme: Den danske kirkes hist. VII, 1958. Paul Holt: Kirkelig foren. for den indre mission i Danm. gennem 100 år, 1961–63. Günter Weitling: Die hist. Voraussetzungen des kirchl. Vereins für Indre Mission in Nordschleswig, Flensburg 1971.

Papirer i Rigsark.

P. G. Lindhardt (J. Kj. Carlsen)

Clausen, Julius Emil Ferdinand, 1868–1951, bibliotekar, forfatter. * 17.8.1868 i Kbh. (Trin.), † 29.4.1951 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: varemægler Edouard Carl Zacharias C. (1827–1901) og Johanne Jensine Sørensen (1838–1921). ~ 9.11.1895 i Kbh. (Slotsk.) med Charlotte Kirstine Mathilde Friderichsen, * 9.4.1871 i Vordingborg, † 11.12.1946 i Kbh., d. af borgmester, byfoged og birkedommer Rasmus Severin F. (1822–95) og Sophie Charlotte Friis (1832–90). C. blev student 1886 fra Metropolitanaskolen, vandt under studierne (nordisk filologi og historie) 1888 universitetets guldmedalje for en afhandling om Fr. Chr. Eilschov og tog 1891 skolelembedseksamen. Allerede 1890 havde han fået ansættelse som vikar ved Det kgl. bibliotek og blev der i 43 år: assistent 1891, bibliotekar

1907–33 (indtil 1914 leder af udlånet, derpå inspektør på læsesalen). Til embedsgæringen der næppe var hans hovedinteresse, og som han ikke sjældent varetog med en mangel på publikumsvenlighed der vakte forargelse, føjedes fra første færd et flittigt og mangesidet forfatterskab af overvejende litterær- og personalhistorisk karakter og ofte med udgangspunkt i bibliotekets righoldige manuskriptsamling. C.s første større arbejde *Kulturhistoriske Studier over Heibergs Vaudeviller*, 1891, efterfulgtes bl.a. af *Dansk Litteraturhistorie i Omrids* (sammen med Poul Levin), 1894, *Jens Baggesen. En litterær-psykologisk Studie*, 1895, *Chr. Winthers Digt-Cyclus „Til Een“*. *En Studie over Digt og Virkelighed*, 1918, *En Kvinde Kærlighed*. P. L. Møller–Mathilde Leiner, 1928. Hertil sluttede sig redaktionen af *Illustreret Verdens-Litteraturhistorie*, I–III, 1898–1901 hvori C. selv skrev om Sverige. Mellem de mere historiske eller personalhistoriske arbejder var bl.a. *Frederik Christian, Hertug af Augustenborg*, 1896, *Fra Krinolinens Dage*, 1897, *Skandinavismen*, 1900, *Kunstnerforeningen af 18. Nov.*, 1902, *Den danske Tartuffe*, 1916, *Omkring det Heibergske Hus*, 1934, og C. A. Reitzel, 1944. 1941 udgav han erindringsbogen *Mennesker paa min Vej. Minder fra de unge Dage*. Som udgiver tilrettelagde og kommenterede han P. V. Jacobsens *Breve*, 1899, *Af Orla Lehmanns Papirer*, 1903, P. Fr. Suhm: *Hemmelige Efterretninger om de danske Konger*, 1918, *Elfride Fibigers Erindringer*, 1939, og navnlig – sammen med P. Fr. *Rist – den statelige række *Memoirer og Breve*, I–L, 1905–27, genudgivet 1966–75 der er blevet en meget benyttet kilde til dansk kultur- og personalhistorie fra 1600–1800-tallet. Sammen med Torben *Krogh udgav han *Danmark i Fest og Glæde*, 1935–36 ligesom han var medarbejder ved *Danske Slotte og Herregaarde*, 1943–46. A. ene redigerede C. *Vor Fortid, Tidsskrift for dansk Kulturhistorie* I–III 1917–19. Desuden skrev han talrige afhandlinger, anmeldelser og artikler: i historiske og litterære tidsskrifter. – C. var endvidere aktiv journalist, idet han fra 1899 til 1935 var litteraturanmelder og fra 1901 tillige teateranmelder ved Berlingske Tidende – bestandig med udpræget common sense og evne til at fælde en velovervejet dom. Andre udtryk for C.s stærke teaterinteresse er udgaven af *Plakater fra Teatret i Lille Grønnegade*, 1912, en karakteristik af *Anna Bloch*, 1918, og bidrag til *Teatret på Kongens Nytorv 1748–1948*, 1948 samt forskellige oversættelser til københavnske scener og flere hørespil til Statsradionien. Endvidere udgav han et par førere gennem Richard Wagners musikkdramaer – *Tristan og Isolde*, 1914, og *Parsifal*, 1915, samt en biografi af P. E. Lange-Müller,

Clausen, Julius

1938. – C. var fra 1902 medlem af Selskabet for historie, litteratur og kunst (1914–18 formand og senere æresmedlem), fra 1904 korresponderende medlem af Svenska Literatursällskapet i Finland, 1904–05 ledende senior i Studentereforeningen; medlem af bestyrelsen for Selskabet for dansk teaterhistorie og sekretær i Richard Wagner-foreningen samt medlem af bestyrelsen for kammermusikforeningen. 1932 modtog han jubilæumsårets Goethemedalje. – R. 1924. DM. 1933. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp ca. 1920. To silhouetter af Liddy Janower, 1929 og 1941 (Kgl. bibl.). Foto.

J.C.: Mennesker på min vej, 1941 (selvbiografi). Samme i Livet lærte mig, udg. T. Vogel-Jørgensen, 1950 62–67. – Sv. Dahl i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen XXXVIII, 1951 89–91. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Palle Birkelund (Carl Dumreicher)

Clausen, Karl Søren, 1904–72, sanghistoriker, dirigent. * 15.8.1904 i Åbenrå, † 5.12.1972 i Århus, begr. Åbenrå kgd. F: lærer Peder Nielsen C. (1864–1941) og Dorothea Elisabeth Sørensen (1867–1944). ~ 29.6.1935 i Kbh. (b.v.) med lektor, cand. mag. Grethe Jensen, * 12.4.1910 i Brædstrup, d. af købmand Erik Olaf J. (1876–1941) og Thora Ingeborg Jørgensen (1877–1952). C. voksede op i brydningstiden i Sønderjylland under 1. verdenskrig, i et dansk hjem, men under indtryk af dagligdagens blanding af dansk og tysk kultur som han har skildret det i den lille selvbiografiske skitse om sin skoletid: „Der Kaiser ist ein lieber Mann . . . Dansken har sejer vundet, hurra, hurra“. Han blev student 1923 fra Åbenrå statsskole som han havde oplevet både som tysk realskole og fra 1920 som dansk gymnasium. Hans musikalske evner viste sig tidligt, og han udviklede sig til en fortrinlig pianist (med videregående studier hos Roger Henriksen i Kbh.). Han fremhævede selv en bestemt begivenhed efter genforeningen som den oplevelse der blev bestemmende for hans valg af livsstilling, lektor Marius Ottosens opførelse af Niels W. Gades Elverskud 1921 med den nystiftede musikforenings kor hvortil C. spillede klaver. C. tog embedseksamen fra Kbh.s univ. 1928 med tysk som hovedfag, og musik som dengang kun kunne tages som bifag, tog senere tillige dansk som bifag og virkede som gymnasielærer i disse fag 1928–63, først ved Rungsted statsskole, fra 1935 ved Østire Borgerdydskole i Kbh., nogle år tillige ved Metropolitanskolen, fra 1946 som lektor. Efter videregående studier i musikteori hos komponisten og organisten Hakon Andersen trådte han frem som komponist med skoleoperaen *Klokken* 1934 (tekst af Peter P. Rohde efter H. C. Andersens eventyr), musikalsk inspi-

reret af „den nye saglighed“, enkelhed i de musikalske udtryksmidler, hos C. tilsat en naturlig påvirkning fra Carl *Nielsen. Tilsvarende gælder hans orkesterværk *Tema med Variationer* fra 1936. 1938 fik han det Anckerske legat og opholdt sig det følgende år i Paris hvor han gjorde kompositionsstudier hos Darius Milhaud. Dennes elegante, efterimpressionistiske stil præger C.s værker fra tiden herefter, en blæserkvintet, 1939 og en fløjtekoncert, 1940.

Efter ansættelse 1936 som faginspektør i musik ved Kbh.s kommunes fortsættelseskursus (senere aftenskolen) fik hans evner som korleder lejlighed til at folde sig ud. Han skabte af aftenskolen elever et fortrinligt kor der både løste store opgaver i koncertlivet (til glæde for vide kredse der traditionelt ikke havde gået til koncerter og sangaftener), og med hvilket han bl.a. i radio udførte et stort folkeligt oplysningsarbejde om den danske sangs historie. Han var endvidere dirigent for herrekoret Bel Canto, for Københavns lærerkor og overdirigent for Danske læreres sangkor, og 1941–63 var han lærer i korsang og kordirektion ved Danmarks lærerhøjskole. Han havde en sjælden evne til at begejstre sine kor og finde repertoire frem der både havde lødighed og folkelig appel. Som komponist blev han under det stigende korarbejde fra o. 1940 mere og mere korkomponist og sangkomponist. En ikke uvæsentlig del af hans virke for korene består i hans udsættelser og bearbejdelser af danske, engelske og franske sange (optaget bl.a. i serien Folke- og Skolemusik), af hans egne sange kan fremhæves besættelsessangen til Otto Gelstedts tekst *De mørke fugle fløj ved gry med motorstøj* og solhvervsangsten til Johs. V. Jensens tekst *Vor sol er blevet kold*. Hovedindsatsen i hans seneste år var som sanghistoriker. Den folkelige oplysningsvirksomhed i radio og andre steder sammen med korarbejdet førte næsten umærkeligt over i et dyberegående forskningsarbejde i den danske sangs historie. Til samleværket *Om Musik II*, 1948, skrev C. artiklen *Folkelig sang i Danmark*, og i de følgende år udarbejdede han på opfordring af Danmarks radio den omfattende afhandling *Dansk folkesang gennem 150 år* der udsendtes som grundbog 1958 (genoptrykt 1975) til en række udsendelser over dette emne. Bogen indeholder et væld af nye oplysninger og nye perspektiver i samspillet mellem historiske tildragelser, sociale forhold og den folkelige sang. C.s anliggende, den folkelige sang dyrket af „den anonyme udøver“ der kan lide og har brug for sangen som udtryksmiddel blev med ham et forskningsobjekt med større kulturhistoriske perspektiver end før set. Særligt interesse-rede ham grænseegnede og de isolerede sam-

funds folkelige sang, den sønderjyske sang, Brorson-sangen på Harboøre-egnen og Kingo-sangen på Færøerne som han hver især har viet omfattende indsamlinger og større og mindre af-handlinger. 1963 blev han ansat som lektor ved Århus univ. og afdelingsleder med henblik på at opbygge et sanghistorisk arkiv i tilslutning til universitetets musikvidenskabelige institut. Med centrum i dette arbejde intensiveredes hans ind-samlingsarbejder i marken, og hans bånd med optagelser og interviews fra Sønderjylland, Har-boøre, Færøerne m.m. udgør en central del af ar-kivets arbejdsmateriale. Hans store private bog-samling om sanghistorie og beslægtede emner blev erhvervet af Danmarks pædagogiske biblio-tek hvor den udgør en enhed. – R. 1963. □Foto.

Selvbiografi: Der Kaiser ist ein lieber Mann ... Dan-sken har sejer vundet, hurra, hurra i Aabenraa statssko-les samf. årsskr. 1970. – E. Jacobsen og V. Kappel: Mu-sikkens mestre, da. komponister, 1947 505f. Århus univ.s årsberetn. 1972–73.

Søren Sørensen

Claus(s)en, Lorentz (Laurentius), se **Claus(s)en, Henning Ditlev**

Clausen, Mads, 1905–66, fabrikant. * 21.10.1905 i Elsmark, Havnbjerg sg., † 27.8.1966 sst., begr. i Havnbjerg. F: gårdejer Jørgen C. (1875–1949) og Maren Frederiksen (1878–1968). ~ 13.5.1939 i Haderslev (domk.) med Dorthea Emma Andkjær Hinrichsen, * 20.10.1912 i Haderslev, d. af automobilforhandler Waldemar Andkjær H. (1876–1949) og Marie Waaben (1881–1968).

C. var af gammel landboslægt. Fra barnsben var han meget interesseret i teknik og mekanik og efter sin skolegang der foregik i privatskole i Nordborg og i Sønderborg Oberrealschule og statsskole kom han i lære som finmekaniker på P. Jørgensens maskinfabrik i Sønderborg. Efter uddannelsen her begyndte han at studere ved Odense maskinbygningsteknikum hvorfra han tog afgangseksamen som ingeniør i maskinteknik 1927. I årene 1928–32 virkede han som ingeniør, først på Silkeborg Maskinfabrik og senere hos Thomas B. Thrige i Odense og kom derefter til landets førende køleindustrivirksomhed, Brdr. Gram A/S, i Vojens. C. arbejdede her dels som konstruktør af kompressorer, dels som tilsynsførende ved firmaets installationer af anlæg i udlandet. Det automatiske apparatur til køle-maskinerne fremstilledes ikke af Brdr. Gram, men importeredes fra USA. I sin fritid begyndte C. med hjælp af to tidligere lærekammerater der netop var kommet hjem fra studieophold i Ame-rika at eksperimentere med fremstilling af det automatiske kontrolapparatur (automatiske og

termostatiske ekspansionsventiler). Efter at have solgt nogle prøveventiler til danske kølefirmaer opsigede C. i sommeren 1933 sin stilling hos Brdr. Gram og indrettede et værksted i et værelse på forældrenes gård i Elsmark på Nordals. Virksomheden, *Dansk Køleautomatik- og Apparatfabrik* opbyggedes i 1930'erne i ly af de da gældende valuta- og handelsrestriktioner.

Hovedparten af produktionen blev afsat på hjemmemarkedet, men efterhånden kom der en betydelig eksport i stand, ikke mindst til de øvrige nordiske lande, ligesom produkterne allerede fra 1934 fremstilledes på licens i Tyskland. 1942 blev der opført en licensfabrik i Sverige, men det var i øvrigt først i årene efter 2. verdenskrig at C.s virksomhed hvis navn 1946 ændredes til *Danfoss* begyndte at udvikle sig med rivende hast frem mod at blive en af landets største erhvervsvirksomheder. Der var flere årsager til den kraftige vækst. På et tidligt tidspunkt efter krigen anskaffede C. nogle midlertidige fabriks-barakker så han hurtigt kunne udvide produkti-onen og tilfredsstille det voksende behov i Euro-pa efter krigens ødelæggelser, og 1950/51 indgik han med verdens største kølekompresorfabrik, Tecumseh i USA, en licensaftale hvorved Dan-foss kom med i forreste række i den køletekniske udvikling. Denne position blev fastholdt gen-nem opbygningen af en særskilt forskningsafde-ling i begyndelsen af 1950'erne. Til ekspansionen bidrog også at det var et ledende princip for C. at de enkelte komponenter skulle fremstilles i masseproduktion samtidig med at fabrikationen ikke måtte specialiseres for stærkt. Fabrikken skulle kunne levere alle automatiske kompen-ter til køleanlæggene (og senere også til fyrings-, kedel- og varmfordelingsanlæg samt hydrauliske og elektriske maskiner og installationer) samt yde en udstrakt servicevirksomhed for at fastholde kunderne.

Fra krigens slutning til midten af 1950'erne vok-sede antallet af ansatte fra ca. 200 til omkring 2500, og ved hans død en halv snes år senere var det samlede medarbejdertal på ca. 5500. Den største udvidelse af virksomheden fandt sted på Nordals hvor der opførtes fabriks- og kontor-bygninger med et samlet bruttoareal på mere end 120.000 m² (12 ha). I Danmark kom endvi-dere en fjederfabrik i Tinglev til samt – ved overtagelse – Als Motor A/S (1956), mens C. uden for landets grænser etablerede dattersel-skaber i bl.a. Vesttyskland, England, Frankrig, Finland, USA, Canada, Japan, Indien, Australi-en og Spanien. Til virksomheden var desuden fra omkring 1960 knyttet et selvstændigt fly-transportelskab (der også drev handel med fly-vemaskiner, og C. kom derved til at spille en ik-

Clausen, Mads

ke uvæsentlig rolle for udbredelsen af den private flyvning i Danmark).

C. stod som personlig indehaver af Danfoss til 1961 da det omdannedes til et aktieselskab med Fabrikant Mads Clausens Fond som hovedaktionær. C. fortsatte som bestyrelsesformand og generaldirektør i selskabet til sin pludselige død 1966 hvorefter den verdensomspændende koncern videreførtes under ledelse af hans hustru samt to mangeårige ledende medarbejdere, direktørerne Andreas Jepsen (*1922) og C. Kidde-Hansen (*1912).

C.s opbygning af den store Danfoss-virksomhed fik væsentlig betydning for udviklingen af både erhvervs- og befolkningsstrukturen på Als og i den tilgrænsende del af Sønderjylland. Han tog initiativ til en langsigtet byplanlægning på Nordals hvortil der kom en voldsom tilflytning af Danfoss-medarbejdere og bidrog såvel organisatorisk som finansielt til boligbyggeriet i området. Han følte en stærk tilknytning til sin hjemstavn og skænkede betydelige beløb til idrætslige og andre kulturelle formål på øen.

C. helligede sig i første række opbygningen af Danfoss og tog kun i mindre grad del i branchens organisatoriske og faglige arbejde. Såvel ved opbygningen af virksomhedens store forskningscenter (Danfoss-instituttet), ved afholdelse af faglige konferencer og seminarer samt gennem udgivelsen af *Danfoss-Journalen* fik han dog i høj grad betydning for den faglige og tekniske udvikling inden for området. Han var medlem af The American Society of Refrigerating Engineers og sad fra 1955 i Industrirådet og Akademiet for de tekniske videnskaber. For sin driftige erhvervs-mæssige virksomhed modtog han flere inden- og udenlandske hædersbevisninger.

I sit virke som erhvervsmand var C. præget af dynamik, af en stærk tro på sine ideers bærekraft og en energisk arbejdsindsats for at fastholde virksomhedens ekspansive udvikling. Som leder havde han evne til at vælge og fastholde gode medarbejdere som han efterhånden lod overtage en betydelig del af virksomhedens ledelse, og han var i øvrigt med sin rolige og ligefremme fremtræden karakteriseret ved „faglig smidighed, en fåmælt medleven, en døgnvågen åbenhed“. – R. 1954. R.¹ 1959. □Buste af H. Isenstein. Mal. af Viggo Kragh-Hansen (Danfoss) malet udkast af samme og mal. af samme, 1976 (Fr.borg). Mal. af Augusta Thejll Clemmensen, udst. 1966 (Danfoss). Foto.

Interview i Berl. tid. 27.5.1951. – Hans G. Rossing i Ingeniør- og bygningsvæsen XL, 1945 261–66. Alvin Dahlgreen sst. LV, 1960 545–49. Ninka i Danfoss i fokus, red. J. R. Krag og O. Lynnerup, 1965 5–15. Kulde,

okt. 1966 57f. Sv. Aage Andersen i Ingeniørens ugebl. X, 9.9.1966 8f. Børsen 28.8. s.å. og 28.12.1978. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Clausen, Niels, ca. 1450–1531, biskop. † 15.12. 1531 på Silkeborg slot, begr. i Århus domk. F: Claus Henriksen i Ramløse og Gertrud Jensdatter (Present). C. førte et våben med to vædderhorn, der lignede den senere slægt Skades.

C. forekommer 1489 som kannik i Roskilde, men nævnes også som kannik i Århus og 1490 blev han ved Ejler Madsen "Bølles resignation biskop i Århus. Det skete ved pavelig provision, og han fik som særlige „værneherrer“ beskikket biskoppen i Slesvig samt abbederne i Voer og Øm klostre. Som biskop optrådte han som en fremragende godspolitiker og indlagde sig også megen fortjeneste ved at fortsætte sine forgængeres udsmykning af domkirken. Blandt andet har han af endnu bevaret inventar 1508 bestøst korstolene, de to korskabe til opbevaring af alterklæder og 1515 den skønne syvarmede lysestage af lybsk arbejde i koret. Derimod er det pragtfulde lektorium med prædikestol som han 1508 lod rejse nedtaget i 1700-tallet og kun 12 af figurerne er bevaret. Endnu bevaret er desuden C.s ligsten – domkirken største – den prægtige korkåbe og messehagel af italiensk guldbrokade som han skænkede til det kapel han 1494 lod indrette i koromgangen, og hvor der ved hans død 1531 blev indstiftet et alter til Skt. Christoffers ære. C. indtog i sin bispetid ingen fremtrædende politisk stilling, men nævnes af og til i tidens officielle dokumenter og var ca. 1503–16 forlenet med Skanderborg. 1520 afstod han på grund af alder bispeembedet til Ove *Bille mod at beholde Silkeborg slot og indtægterne af en række jyske herreder, tilsammen repræsenterende halvdelen af bispestolens årlige indkomst. 1523 blev han af Christian II beskikket til sammen med Ove Bille at deltage i de frugtesløse forhandlinger mellem kongen og de oprørske jyske rigsråder idet han tilhørte det gamle rigsrådsparti der nok stod som medudsteder af sammensværgelsesbrevet, men hverken havde underskrevet eller beseglet det. Senere deltog han i hyldningen af Frederik I. Hans sidste aktive politiske indsats var deltagelsen 1524 i det danske rigsråds beslutning om straf over dem som prædikede „Luthers kætteri“. Han ejede betydelige private godser, bl.a. Ryegård på Sjælland og Holm (Rosenholm). Ved testamente af 1520 bortskænkede han sit jordegods til sine søskendebørn fru Anne Nielsdatter (Present), enke efter Eiler Hack til Egholm, og fru Birgitte Olufsdatter (Thott), enke efter rigshofmester Niels

Eriksen (Rosenkrantz). □Ligsten med relief (Århus domk.).

Kilder. Danske mag. 2. r. II, 1806 148; 3. r. I, 1842 164f; III, 1851 220. Årsberetn. fra det kgl. geheimearchiv II, udg. C. F. Wegener, 1856–60 56 65. Kirkehist. saml. 2. r. III, 1864–66 505; VI, 1872–73 574f. Monumenta hist. danicæ I, udg. H. F. Rørdam, 1873 19f; 2. r. II, 1887 172 488. Henry Petersen: Danske geistlige sigiller, 1883–86, nr. 311 741. Acta pontificum danica IV, 1910 nr. 3190–92 3195 3201; VI, 1915 nr. 4782–83 4787.

Lit. N. Høyen i Kirkehist. saml. 2. r. I, 1857–59 183. L. Fenger sst. 5. r. II, 1903–05 652. F. Allen: De tre nordrigers hist. III, 2, 1867 347f. A. Heise: Familien Rosenkrantz's hist. II, 1882 99f. Erik Ulsig: Danske adelsgodser, 1968 260. Danm.s kirker, Århus amt, Århus domkirke I–II, 1968–72 76 512 515–18 520–22 530–34 542–44 624f 762–64. Mikael Venge: Christian 2.s fald, 1972 260.

Thelma Jexlev (Bjørn Kornerup)

Clausen, Peter (Peder), 1721–84, generalguvernør *2.12.1721, †24.6.1784 på St. Croix, begr. Zebaoths k. i Christiansted, 1835 flyttet til byens nye k. Forældre ukendte. ~18.8.1756, vistnok på St. Croix, med Anna Maria Creutzer, *2.11.1734 på St. Thomas, †11.9.1783 på St. Croix, d. af planter, militskaptajn Johan Jacob C. (†1736, ~1° 1713 med Else Rasmusdatter, 1689–1731, ~1° med mester Jacob Hofman) og Anne Marie Seger.

Som ung mand ansattes C. i Det vestindisk-guineiske Kompagnis tjeneste hvor han i løbet af nogle år avancerede til købmand og kasserer. Da Jens Hansen 1751 nedlagde guvernørembedet blev C. hans efterfølger. I dette embede var C. kompagniets håndgangne mand der gennem skærpede kontrolforanstaltninger øgede dets toldindtægter. Kompagniet påskønnede da også C.s embedsførelse i almindelighed, omend det ikke billigede hans mangel på konfessionel tolerance over for bl.a. katolske og presbyterianske plantere. C.s embedsførelse bidrog derfor til at skærpe modsætningerne i det kosmopolitiske vestindiske samfund, og samtidig med statens overtagelse af øerne 1755 fratrådte han efter ønske, og Christian Lebrecht baron von *Prøck udnævntes til generalguvernør; von Prøcks styre var af en ganske anderledes lemfældig art over for planterne, og C. og en tidligere kommandant på St. Thomas udnævntes derfor i slutningen af 1750'erne til at undersøge de kongelige plantagers forhold samt den illegale handel. Konklusionen på deres undersøgelser var så graverende for von Prøcks styre at denne forsøgte at klare sig fri ved at anlægge injuriersag mod C. Dette standsede rentekammeret dog.

Ved tronskiftet 1766 mistede von Prøck imidlertid sin støtte ved hoffet, og efter ønske fra over-skattedirektionen udnævntes C. i stedet til gene-

ralguvernør idet man anså ham for at være manden der kunne inddrive planternes gæld til staten. C. tog da også hårdt fat; men resultatet blev at planterne for at skaffe driftskapital lånte penge ved et stort hollandsk bankierhus som bl.a. betingede sig at kreditorernes sukkerproduktion konsigneredes til firmaet. Som den strenge og autoritære embedsmand af den gamle skole som C. var kunne konflikter med planterne og embedsmændene, bl.a. kommandanten på St. Thomas, Ulrich Wilhelm von *Roepstorff, ikke undgås. Og mens C. 1771 opholdt sig i København fik han af Struensees regering sin afsked på gråt papir, og for at søje spot til skade udnævntes von Roepstorff i stedet til generalguvernør. Struensees fald betød imidlertid også Roepstorffs fald, og 1773 genudnævntes C., der under sit københavnske eksil havde erhvervet Sølyst og et landsted i Ordrup, til generalguvernør. At C. også da han for tredje gang overtog styret af dansk Vestindien mødte planternes uvilje ses bl.a. af et digt som blev offentliggjort på de engelske naboøer. Under C.s tredje embedsperiode blev der lagt nye rammer for den vestindiske regering; borgerrådet på St. Croix var allerede blevet genoplivet i hans anden regeringsperiode. I C.s embedstid udstedtes 1776 et nyt slavereglement der skærpede en del bestemmelser, og s.å. udstedtes en forordning der lovgav for det stigende antal frinegre. Året forud havde C. forbudt frinegrene at opkalde deres børn efter dem der havde givet dem friheden.

Mens C. i sine første embedsår i udpræget grad var kompagniets og senere statens mand er der flere eksempler på at han i sine senere år indtog en mere smidig holdning til problemerne i det religiøst og nationalt set blandede vestindiske samfund; bl.a. støttede C. herrnhuterne da der efter tronskiftet 1766 var tale om at man ville nedlægge deres missionsvirksomhed, ligesom han indtog en smidig holdning til neutralitetsproblemerne under den nordamerikanske uafhængighedskrig. Dette i forbindelse med C.s retlinede embedsførelse gjorde at man ved C.s død 1784 fik lettere ved at glemme hvor streng han havde været tidligere. Foruden at være embedsmand var C. også plantageejer, omend han ikke hørte til det egentlige planteraristokrati. I løbet af sin embedskarriere fik C. efterhånden tillagt større og større militære titler: ved udnævnelsen til generalguvernør i 1766 var han således oberst, men allerede i 1767 udnævntes han til generalmajor og senere til generaløjntant. – Hv. R. 1773. □Mindsten rejst af borgere på St. Croix 1835 (den lutherske kirke i Christiansted).

Waldemar Westergaard: The Danish West Indies under Company Rule, New York 1917. Eiler Nystrom: Fra

Clausen, Peter

Nordsjællands øresundskyst, rev. udg. 1938. J. O. Bro-Jørgensen i Vore gamle tropekolonier I, red. Johs. Brøndsted, 1966. Jens Vibæk sst. II, 1966. Ole Feldbæk: Dansk neutralitetspolitik under krigen 1778–1783, 1971. Christian Degn: Die Schimmelmanns im atlantischen Dreieckshandel, Neumünster 1974.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Clausen, Rasmus Buch, 1840–1904, gårdmissionær. * 21.1.1840 i Sandbjerg, Løjtofte sg., Lolland, † 12.5.1904 på Lyngby sygehus, begr. i Kbh. (Garn.). F: gårdejer og sognefoged, senere ejer af proprietærgården Louisehøj i Øster Ulslev sg. Jens Peter C. (1800–88) og Anne Kathrine Olesen (1798–1868). ~ 5.6.1874 i Øster Ulslev med Henriette Christiane Dahlerup, * 28.3.1838 sst., † 1.1.1876 sst., d. af sognepræst Christian Georg D. (1807–88) og Christiane Thomasine Kraglund (1809–81).

Som eneste søn i et velstillet hjem havde C. en lykkelig barndom, blev vel undervist, fik tidligt lyst til læsning og til at blive præst. Han blev dog sat til landvæsen, og da han sidst i 1860'erne overtog faderens gård blev han en ivrig og dygtig landmand med sans for landbrugsfaglige fremskridt. En religiøs vækkelse – vistnok fremkaldt af bibellæsning – førte til at han (efter hustruens og et nyfødt barns død) bortforpantede, siden solgte gården og 1882 flyttede til Kbh. hvor han sammen med indremissionær V. Wright i en årrække holdt vækkelsesmøder i byens slumkvarterer, på åbne pladser og især inde i gårdene. Også gennem „midnatsmissionen“ (blandt prostituerede og deres kunder) arbejdede han flittigt som en både drastisk og humorfyldt prædikant, og ikke sjældent under sammenstød med politiet. C. var en kæmpe af vækst, med langt gråt skæg, oftest iført slængkappe og høj filthat, en af byens virkelige „originaler“, elsket og beundret af mange, tit spottet af andre, og prygl fik han jævnlig. Det bar han, trods et heftigt temperament, med sindsro og kristelig munterhed: „En fin Bølle kom hen til mig, da jeg stod og advarede en ung Mand, og gav mig et saadant Slag i Ansigtet, at Læberne svulmede op; som Følge deraf maatte jeg gaa hjem lidt over 12. Tak, Herre Jesus, for al din uforskyldte Naade!“ □Foto.

M. Thomsen: Gårdmissionær R.B.C., 1904. P. Holt: Nød dem -. Kirkelig foren. for indre mission i Kbh. 1865–1940, 1940 70–86.

P. G. Lindhardt (Hans Koch)

Clausen, Sven Christen, 1893–1961, forfatter. * 30.10.1893 i Holsted, Ribe amt, † 19.11.1961 i Charlottenlund, begr. i Brørup, Ribe amt. F:

herredsfuldægtig, senere justitsråd Christen Hansen C. (1849–1919) og Meta Augusta Smith (1856–1923). ~ 31.12.1921 i Kbh. (Frihavns) med Ingeborg Jensen, * 15.7.1900 i Horsens, d. af snedkermester Christian Frederik Vilhelm J. (1870–1931) og Marie Olesen (1876–1953).

C. blev student 1911 fra Herlufsholm og cand. jur. 1917. To år efter udnævntes han til herredsfuldægtig for Voer og Nim herreder, 1921 til birkefuldmægtig på Frbg., og 1923 ansattes han som fuldmægtig i Kreditkassen for Husejere i Kbh., hvor han 1933 blev kasserer. 1934 blev han dr. jur. og 1950 professor i retsvidenskab ved Kbh.s univ. Udover ovennævnte juridisk-administrative løbbane fyldtes C.s virksomhed af et betydeligt og mangesidigt forfatterskab inden for både det juridiske og det skønlitterære område.

C.s juridiske forfatterskab omhandlede dels en række formue- og obligationsretlige emner såsom guldmedaljeafhandlingen *Om negotiable Papirer*, 1930 og disputatsen *Om Kreditforeningsforhold*, 1934 – dels en række retspolitiske og forfatningsretlige emner såsom i *Essays om almindelig Retslære*, 1935, *De vestlige statsteorier* 1952, *De danske statsteorier*, 1953 og *Essays om naturen*, 1954. Imellem den datidige retslæres spekulative og positivistiske poler satte C. med formfuldendt uhøjtidelighed en barsk-praktisk fornuft der placerede „staten som barn af samfundet“ og derefter retten som uledt af samfundet. Fordomme og absolutter igangsatte hos ham en energisk modstand, og i forfatningsværkerne afdækker han de historiske statsteoriernes endeløse overgreb på borgerne. Hans ideal er parlamentarismen om hvilken han siger (fremhævet af Hurwitz): „Derfra stammer de gode ting i samfundet: friheden og trygheden, den rolige nattesøvn, menneskeværdigheden og børnenes gode latter.“ Om samfundsstyringens ansvar skriver han karakteristisk: „Ingen burde opnå højere post end snefoged, dersom han ikke kan give en befaling i form af venligt forslag.“

C.s skønlitterære produktion samlede sig først og fremmest om dramatiske arbejder, fortrinsvis fremkommet i 1920'erne. – 1920 udkom som såkaldt „forensiske skuespil“ de to meget forskellige *Vore egne Mandarinere* (en til farce grænsende komedie fra departementernes verden om administrativ indskrænkethed og politisk protektion) og *Aftensvalen* (en naturalistisk tragedie om to ægtefolk på landet der ser deres livsværk, et fattigt gårdbrug, misholdt af sønnens dispositioner). 1922 og -23 fremkom C.s måske betydeligste to dramer: det såkaldte karakterdrama *Bureau-slaven* (om en kuet, gammel tysk registrators sagtmødige tålsomhed under en opløst asses-

sors regimente) og den historiske komedie *Paladsrevolution* (om Struensee som folkebevidst reformator over for stationær dumhed og hof-færdighed). 1924 *Augurterne smiler* (om socialdemokratisk selvretfærdighed og misbrug af denne), 1927 *Kulturaben* (om kulturel opportunisme og tidens attituder), *Narcissus i Helvede* (om ego-centrikerens isolation) samt *Den gamle Historie* (om forholdet mand/kvinde). 1929 (sammen med Peter Grove) *Nævningen* (indtryk fra en nævnings hjerne) og 1930 drømmespillet *Menneskets Aldre*. Dertil kommer en lang række sketch-agtige „satyrspil“ (for de flestes vedkommende samlet i *I Rosenlænker og andre Komedier*, 1933) hvoraf det kendteste formentlig er *Kiv-fuglen*.

Denne omfattende, begavede og underfundige produktion til trods – og selvom stykkerne med tiden blev givet på Det kgl. teater, Dagmar-teatret, Odense og Århus teatre og Arbejdernes teater – fik C. dog aldrig noget lykkeligt forhold til teatret. Til dette findes mange årsager: Selv om naturalismens forhold til teatret altid har været tvivlsomt synes denne stilart længst og tungest at have trykket netop denne kunst. I 1920'erne hvor kunsten eksperimenterede inden for alle hånde ismer for at opfange tidens store drama kæmpede den forbavsende lille danske dramatik stakåndet med naturalismens tvetydighed. I alle C.s skuespil genspejles denne stilens usikkerhed over for den verden den vil skildre, hvad der ytrer sig i en rastløs stileksperimenteren eller måske „en særlig stil, som blot endnu ikke er opfundet“, selv om radio og TV skulle have nærliggende mulighed derfor.

Udover tidens almene problem i dramatikken kom for C. det personlige at han som ånd, trods befriende fantasi og vid kunne synes for konsekvent og stringent for det såkaldt levende teater. Hans dramatik var altid vel tænkt, men uretfærdigt nok har ofte langt ringere tænkt teater gjort sig bedre på scenen. I sin håndbog i dramatik *Skuespillets teknik*, 1949 spørger C. ikke uden skuffelse om „den i grunden ublufærdige Thalia“ måske trods alt slet ikke er jomfru? Man har bebrejdet ham hans mangel på forståelse af at hun faktisk er en skøge.

Når det for dansk teater var sørgeligt at det og C. notorisk gik fejl af hinanden er det fordi det i de usikre år i hvilke C. skrev for teatret havde været en betydelig vinding om hans usvigelige humanisme, moralisme og satire var kommet publikum i højere grad til gode, og hans klare stemme var blevet mere hørlig i det forvirrede kor tidens politik og ånds liv så skæbnesvangert frembod. Mens C. i sin dramatik rustede sig mod opgivelsen over for kaos og uretfærdighed

med stringent rationalisme blotlagde han i sine digte (samlingen *Digte*, 1931, udvidet og genudgivet 1941 med titlen *Dikte*) en helt personlig og i sit udtryk meget moderne dybtgående skepsis og angst for altings meningsløshed.

Sidste del af sit ikke-juridiske forfatterskab koncentreret omkring 1937–44, helligede C. kampen mod „sprogforbistringen“, og i en række energiske *Årbøger for nordisk målstræv*, 1938–43 plæderede han for samling omkring de nordiske grundelementer i sproget og fremførte ideer der direkte influerede på og genfindes i vor sprogreform fra 1948. I forlængelse af det rent målstræveriske lå som større helhed en såkaldt geopolitisk tese om naturlig nordisk samhørighed i kontrast til den dominerende germanisme i politik, kultur og dagligt sprog.

Trods spredthed i emner og former udgør C.s forfatterskab en tydelig enhed. De retlige værker udtrykker klart det syn på samfundet som de dramatiske værker baserer sig på, mens digtene lader ane det syn på tilværelsen som livet ængstes under, og hvis nærliggende nihilisme de andre værkers ubestikkelige rationalisme søger at ruste os imod. Hver af de fuldt udviklede grene i hans rigt-facetterede virksomhed drog ligeligt næring af den samme rod: et sønderjysk ud-spring og en bekymret moralists natur hvis britisk-prægede common sense og frapperende uimponerede ironi satte ham på ubønhørlig vagt over for specielt tysk-agtige store ord og fuldkomne systemer, klingende klicheer og spekulativ mystik. Dertil må hans livsgerning forstås på baggrund af sin tid hvor der hver dag fra den politiske debat til den litterære kritik i et i dag ofte glemt omfang førtes en voldsom debat mellem absolutisme og relativisme, kulminerende i 2. verdenskrig. I hans værker bliver i usædvanlig grad det enkelte, almindelige menneskes ret i en truende verden procederet med humanistisk ekspertise og humoristisk klarhed, og selvom hans mest uadvendte arbejde, skuespillene, ikke blev det folkeee han havde ønsket må han regnes for en af de betydeligste danske dramatikere i mellemkrigstiden, og man har formentlig endnu til gode at se opførelser af hans bedste skuespil, fx *Paladsrevolution* der yder dem fuld retfærdighed, dvs. gør dem betydningsfulde for et bredt publikum også i dag. □Tegn. af Carl Jensen, 1943 samt af Arne Ungermand, Otto Christensen, bl.a. 1958 (Fr.borg), Ullmann og Johannes Nielsen. Buste af Grum-Schwensen, udst. 1950. Foto.

Jul. Bomholt: Dansk digtn. fra den industrielle revolution til vore dage, 1930 308–10. Martin Ellehaug: Det danske skuespil efter verdenskrigen, 1933 90–99 137f. Fr. Schyberg: Ti års teater, 1939 27–29. Cai M. Woel:

Clausen, Sven

Tyvernes og tredvernes digtere, I, 1941 73–88. Alf Henriques: *Moderne da. dramatik*, Sth. 1942 17–24. Johs. Møllehave i *Danske digtere i det 20. årh. II*, 1966 175–88. *Tilbageblik på 30'erne I*, ved Hans Hertel, 1967. Emil Frederiksen i *Berl. tid.* 20.11.1961.

Steen A. Cold

Clausen, Thomas, 1677–1724, generalsuperintendent. Døbt 7.10.1677 i Flensborg, † 23.4.1724 i Hamburg. F: skrædder Thomas C. og Silia Nissen. ~ Mette Ulrikke Martinsdatter Selmer, d. af skipper i Flensborg Martin Ulrichsen S.

Efter studietid i Sachsen var C. lærer på Glücksborg og blev 1704 ansat ved Flensborg skole. 1706 blev han trediepræst og 1709 konrektor. Ved Frederiks IVs tilbagekomst s.å. fra Italien overrakte han ham et hyldestkrift og bragte sig således i erindring at han 1712 blev hentet til Skanderborg hvor han foretog vielsen af *Anna Sophie Reventlow til kongens venstre hånd. Han blev derefter fyrstindens tyske hofpræst og 1714 dr. theol. ved kgl. udnævnelse. 1721 offentliggjorde han en tale ved en jøindes døb. 1.2. s.å. blev han generalsuperintendent over Slesvig og den kgl. del af Holsten samt provst over Gottorp og Rendsburg amter hvortil 1722 føjedes Ejdersted. 3.4.1721 foretog han efter dronning Louises død den fornyede vielse af Anna Sophie og kongen. I sit nye embede hvor han blev modtaget med latinske og tyske lovtaler og digte blev han en energisk, omend magtkær tilsynsmand, skarp modstander af pietisterne som han tidligere havde optrådt mod sværmeriet. Med energi gennemdrev han i Flensborg den påbudte konfirmation. 1723 holdt han synode, men stod ikke ellers i noget godt forhold til provsterne. Med kgl. godkendelse fik han gennemført at deres ordinationsret med tiden skulle overgå til generalsuperintendenten. – Rang med konsistorialråder 1721.

E. Pontoppidan: *Annales ecclesiae danicae* IV, 1752 137f. S. C. Burchardi: *Über Synoden, Oldenburg* 1837 80. H. N. A. Jensen og A. L. J. Michelsen: *Schlesw.-holst. Kirchengesch.* IV, Kiel 1879 136. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml.* 3.r. III, 1881–82 780. Emil Hansen: *Gesch. der Konfirmation in Schlesw.-holst.*, Kiel 1911 180 200 347f. = *Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.* I.r. VI. A. Dahl: *Sønderjyllands bispehist.*, 1930 56. H. F. Petersen i *Sønderjyske årbøger* 1964 75–88.

Sv. Cedergreen Bech

Claussen, Johan Christian Gerhard, 1750–1801, lærer. Døbt 27.12.1750 i Kiel, † 26.8.1801 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: smedemester Bernd C. (1716–61) og Maria Margretha Støltings (1718–66). ~ 26.3.1790 i Blenstrup med Elisabeth Ma-

rie Byrum, døbt 14.11.1757 i Ålborg, † 9.12.1839, d. af købmand Christen B. (ca. 1725–60) og Gundel Marie Heug (1735–77).

C. var 1774–81 lærer ved forskellige skoler i Tyskland og Frankrig og uddannede sig derefter ved det nyoprettede seminarium i Kiel. Han opholdt sig så en tid på Brahetrolleborg, hvor Ludvig *Reventlow ivrigt virkede for skolernes forbedring, for at lære det danske sprog og blev 1785 skoleinspektør på Ernst *Schimmelmans gods i Jylland. Da Schimmelman blev formand i den store regeringskommission til de danske skolers bedre indretning blev C. 1790 udnævnt til førstelærer ved skolelærerseminariet på Blågård. Her virkede han fra seminariets åbning 14.3.1791 til sin død, navnlig som lærer i religion og som leder af de kateketiske øvelser. Seminariet i Kiel blev mønster for det på Blågård. Mangelen af optagelsesprøve og hovedstadslivets indflydelse på eleverne i hin klubbernes og drikkevisernes periode skabte seminariet modstandere hvis angreb – også på seminaristernes overvurdering af egen dygtighed – C. dog altid var rede til at imødegå, idet han beråbte sig på gunstige udtalelser fra seminariets venner, fx biskop Balle. C. var en nidkær og samvittighedsfuld lærer, utrættelig og alvorlig i al sin færde. Sammen med sin kollega ved seminariet, forfatteren H. W. *Riber, udgav han 1796 I. hæfte af en oversættelse efter C. J. R. Christiani med den for datiden karakteristiske titel: *Bidrag til Menneskets Forædling*.

J. Jensen: *Hist. efterretn. om det blaagaard-jonstrupske seminarium*, 1841. Joakim Larsen: *Den danske folkeskole 1784–1818, 1893 70–88.* – *Familieoptegn. i Bakkehusets manuskriptsaml.*

*Chr. Buur**

Claussen, Niels Hjelte, 1866–1955, ingeniør, bryggeridirektør. * 13.1.1866 på Prøvelyst i Karlebo sg., Fr.borg amt, † 30.8.1955 i Hellerup, urne i urnehallen på Bispebjerg. F: proprietær, senere ejer af Rosendal og gæstgiver i Hobro Lauritz Ernst C. (1835–1904) og Caroline Petrine Hjelte (1837–1919). ~ 1904 med Lene Kirstine Sørensen, * 4.5.1868 på Johannelyst, Råsted sg., Randers amt, † 12.6.1944 i Hellerup, d. af gård-ejer Søren Møller S., senere Holbæk Møllegård, Rougsø hrd. (1837–1921) og Anna Susanne Elisabeth Smith (1835–1911).

C. blev student 1883 fra Herlufsholm og cand. polyt. 1888 efter at han 1887 havde fået universitetets guldmedalje i kemi. Efter at have arbejdet en kort tid hos Kbh.s stadsingeniør og taget kursus i teknisk mikrobiologi på Alfred *Jørgensens gæringsfysiologiske laboratorium 1889 blev han ansat hos Burmeister & Wain; her arbejdede han

som ingeniør 1889–94, specielt ved forsøg med centrifuger.

1894 blev C. assistent ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling. Han blev interesseret i de biokemiske og mikrobiologiske problemer der knytter sig til ølfremstillingen, og fra 1898 knyttede brygger Carl Jacobsen C. til Ny Carlsberg som forstander for driftslaboratoriet hvis formål bl. a. skulle være at brygge engelske ølsorter. Her blev det særlig mikrobiologien han kastede sig over, og det blev som teknisk mikrobiolog han kom til at yde en videnskabelig indsats. Hans første selvstændige arbejde udkom 1903 og havde titlen *Om Øllets Sarcinasygdom og dens Ophav*. Den såkaldte sarcina-sygdom i øl blev fremkaldt under øllets lagring af en kugleformet bakterie, og dens skadevirkning var at den gjorde øllet uklart og gav en ubehagelig smag, det sidste på grund af dannelsen af smøraroma (diacetyl). I afhandlingen påviste han at denne frygtede ølsygdom skyldes bestemte arter af sarcinabakterier og anviste nye metoder til bekæmpelse af infektionen. Med sarcina-problemet arbejdede C. videre hele sit liv, men mest kendt blev han for en afhandling han publicerede i Journal of the Institute of Brewing, 1904. Gennem sine undersøgelser af porterøl var det lykkedes C. at re dyrke gærsvampen *Torulopsis* som giver den særlige portersmag. Han kaldte den *Brettanomyces* og var nu i stand til at give den danske porter den særlige engelske flavour. Han fik patent på metoden 1904, men det blev en skuffelse for ham at de konservative englændere ikke interesserede sig for hans rendyrkningsresultater. I England forekom den nævnte svamp som en slags urenhed i gær, og englænderne foretrak at lade det blive ved det og fortsat lade portersmagen „komme af sig selv“ hvilket havde visse tekniske fordele. For dog at udnytte patentet lod C. sig 1905 knytte til det af danskeren Max Henius sammen med dr. Robert Wahl drevne Institute of Fermentology i Chicago. Som lærer ved det til instituttet knyttede „The American Academy of Brewing“ var han med til at undervise en stor del af den kommende amerikanske bryggeriindustri ledere, og på talrige rejser rundt i USA udøvede han konsulentvirksomhed.

Foråret 1911 vendte C. tilbage til Carlsberg hvor han blev laboratorieforstander; året efter blev han overinspektør, i 1931 teknisk underdirektør og 1934 teknisk direktør. Fra 1936 begyndte han at aftrappe sin virksomhed inden for Carlsberg, men endnu i 1940'erne var han tilknyttet laboratoriet som konsulent. Af litterære arbejder fra den sidste 25-års periode på Carlsberg kan nævnes *Pasteurs Betydning for Industrien* i Minderkrift for Pasteur, 1922, samt bidrag til værket

Die Hefereinzucht in der Entwicklungsgechichte der Brauerei, 1931 hvori han skrev *Aus dem Leben und Wirken Emil Chr. Hansens*. Denne berømte gæringsfysiolog var C.s store forbillede med hensyn til metoder i kemien (rendyrkningsmetoden), og 1933 blev han tildelt Emil Chr. Hansen-guldmedaljen. C. har skrevet artikler til adskillige udenlandske fagtidsskrifter og medvirket ved redaktionen af brygmesterforeningens Lærebog i Bryggeridrft. Også på anden måde har han haft betydning for industrien; han var således en af kræfterne bag oprettelsen af Den skandinaviske Bryggerihøjskole i København 1924 ved hvilken han var lærer og medlem af bestyrelsen op til 1940. C. blev udnævnt til æresdoktor ved Danmarks tekniske Højskole 1942. □Buste af Max Meden udst. 1937.

Børsen 12.1.1936. Carl Jacobsen i Ingeniøren LI, 1942 61f. Alb. Hansen i Naturhist. tid. XIX, 1955 nr. 5 57–59; H. Fogh og B. Trolle i Brygmesteren, 1955 nr. 10 296–302. Politiken 3.9.1955.

Ib Gejl

Claussen, Poul Bernhard, 1889–1973, politiker, apoteker. * 10.4.1889 i Holbæk, † 14.4.1973 på Skt. Josephs hosp., Kbh., urne på Bispebjerg kgd. sst. F: bogholder Michael Bøje C. (1853–1924) og Kirsten Olsen (1859–1936). ~ 4.11.1916 i Kbh. (Frihavnsk.) med Mary Sigrid Dorothea Jensen, * 6.2.1887 i Nykøbing S., d. af skibsfører Siegfried Berndorff J. (1859–1926) og Karen Petersen (1862–1958).

Efter at have taget almindelig forberedelseseksamen 1904 fra Holbæk kommunale realskole, og latinprøve 1905 var C. discipel på Kgl. hof apotek i Kbh. indtil han 1909 tog eksamen som exam. pharm. 1912 blev han cand. pharm og efter ansættelse på forskellige københavnske apoteker udnævntes han 1922 til farmaceutisk visitator. 1933–64 var han indehaver af det daværende Griffenfeld apotek i Kbh. – C.s indsats faldt på to områder, dels inden for de farmaceutiske faglige organisationer, dels i kommunal- og landspolitik. 1913–17 var han medlem af Dansk farmaceutforenings bestyrelse og 1917–20 redaktør af foreningens blad, Farmaceutisk Tidende. 1922–23 var han formand for den nystartede Farmaceuternes pensionskasse for hvis tilblivelse han havde været en ivrig forkæmper. I perioden 1922–40 deltog han i arbejdet i Det farmaceutiske understøttelsesselskab, først som medlem af repræsentantskabet, fra 1931 som bestyrelsesmedlem. 1937–49 var C. formand for Farmaceutisk lønkontor. Efter udnævnelsen til apoteker var han 1936 kommet i bestyrelsen for Danmarks apotekerforening, året efter blev han næstformand for i 1939 at overtage formandspo-

Claussen, Poul

sten som han beholdt under de vanskelige forhold under 2. verdenskrig og frem til 1947. I hans formandstid gennemførtes bl. a. en løntilskudsordning for ældre provisorer og en pensionsordning for defektører. Sit virke for apotekervæsenets organisationer sluttede han som formand for Københavns apotekerforening, 1951–59. C.s interesse for almene samfundsspørgsmål førte ham ind i det politiske liv hvor han fik en lang karriere i det konservative folkepartis tjeneste. 1928 blev han medlem af partiets repræsentantskab og var 1947–52 medlem af hovedbestyrelsen. Han blev 1935 sekretær for Nationalfondens for konservatismen og dennes formand i 1948. Fra 1937 til 1954 var han medlem af bestyrelsen for Det konservative fond, 1940–54 medlem af fondets forretningsudvalg. Endvidere har han været formand for Den konservative vælgerforening for Kbh.s 5. kreds fra 1943 og for Den konservative vælgerforening for Kbh. og Frbg. 1943–62 var C. medlem af borgerrepræsentationen i Kbh., dens 1. næstformand fra 1950 og rådmand i magistratens 5. afd. 1954–62. Hans politiske karriere kronedes med medlemskab af folketinget, først i 1945 og senere 1947–60; han var medlem af finansudvalget 1952–53 og 1955–60; endelig deltog han i Danmarks delegation til Forenede nationers 15. generalforsamling i New York 1960. Baggrunden for hans virke og fremgang var i alle forhold et udpræget konservativt grundsyn parret med social forståelse. Han var en dreven debattør med en skarp replik, men ikke uden lune. Hans politiske poster vidner om hans partis påskønnelse af hans evner og flid. Hans arbejde for Danmarks apotekerforening som formand under 2. verdenskrig betragtedes som meget værdifuldt for foreningen og belønnedes 1956 med foreningens hædersgave. Det må imidlertid indrømmes at hans faste forankring i konservatismen og i standens professionelle interesser undertiden vanskeliggjorde samarbejdet med andre interesser inden for farmacien. C. har skrevet en række artikler i fagblade og jubilæumsskrifter, hvoraf enkelte om historiske emner. – R. 1943. R. 1954. □Foto.

Theriaca IV, 1959 39 62 63 85 (bibliografi). – Victor Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år 1848–1948 III, 1950 42f. Aage Schæffer: De danske apotekers hist. V, 1966 329f. Archiv for pharmaci og chemi LXXX, 1973 247. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

V. Gaunø Jensen

Claussen, Rasmus, 1835–1905, politiker. * 3.2. 1835 i Helletofte, Bøstrup sg. på Langeland, † 5.8.1905 på Frbg., begr. i Idestrup på Falster. F: gårdfæster Claus Anders Christensen (ca.

1790–1848) og Ane Christine Rasmusdatter (1794–1879). ~4.1.1856 i Bøstrup med Hanne Sophie Henriksen, * 14.6.1836 sst., † 1.9.1897 i Jægersborg, d. af gårdfæster Henrik Nielsen (1796–1857) og Johanne Kirstine Madsdatter (ca. 1798–1878). – Far til Sophus *C.

C. fik ikke anden undervisning end folkeskolens, men livlig og opvakt som han var supplerede han i ikke ringe grad sine kundskaber ved læsning. 1859 overtog han fæstegården efter sin mor. Han viste sig som en flink landmand der også var på udkig efter andre erhvervsfelter og anlagde en benmølle på fabrikation af kunstig gødning. Jævnlig bistod han de langlandske bønder i deres mellemværender med øvrigheden, og da J. A. *Hansen i hvem han tidligere havde set sin politiske fører havde sluttet sit grundlovsforlig med grev C. E. *Frijs var han med at bekæmpe ham ved vælgermøderne 1866. Hans navn var vel kendt over hele øen, og ved folketingsvalget 1869 blev han opfordret til at stille sig i kredsen, men han sagde nej. N.å. solgte han sin fæstegård, rejste til Falster og købte en gård i Sillestrup i Idestrup sogn som han nogle år efter ombyttede med et avlsbrug tæt ved Nykøbing. I sin nye hjemstavn blev C. hurtig kendt som en kyndig forkæmper for stedlige interesser som både havde ordet og pennen i sin magt. Ved folketingsvalget 1872 blev han opfordret til at stille sig i Nykøbing F.-kredsen som det forenede venstres kandidat. Han valgtes med stort flertal, men ved opløsningsvalget 1873 fik han i forpagter N. C. *Frederiksen, Fuglsang, en modstander som støttedes af biskop D. G. *Monrad. C. sejrede og styrkede sin anseelse ved selv over for Monrad at have vist sig som en dygtig og slagfærdig debattør. Siden sad han urokkelig i kredsen indtil han 1903 frivilligt trak sig tilbage. Efter at C. var blevet folketingsmand befæstede han sin politiske indflydelse og udstrakte den til hele Maribo amt ved 1873 at stifte *Lolland-Falsters Folketidende* som oprindeligt var en filial af Stubbekøbing Avis, men blev et selvstændigt blad med eget trykkeri i Nykøbing 1874; 1876 købte han Nakskov Tidende som han selv redigerede indtil den 1878 overtoges af hans svigersøn N. Th. Petersen. Siden udstrakte han sin bladvirksomhed til Fyn gennem Nyborg Dagblad (1888–91) som redigeredes af hans søn, Sophus C.

C. øvede både ved sine blade og sin mundtlige agitation og ved ihærdigt virke for Lolland-Falsters økonomiske interesser en betydelig indflydelse på øerne og var den der mere end nogen anden skyldtes at venstre i 70erne og 80erne fik en så stærk stilling her. Selv blev han en velhavende mand, særlig ved den store udbredelse af

Lolland-Falsters Folketidende hvis redaktion han 1879 overlod til sin svigersøn Aage Jordan, og hvis samlede aktiemasse han fra 1891 var enejer af. På rigsdagen gav hans dominerende indflydelse på de sydlige øer ham relief, men i øvrigt gjorde han sig også stærkt gældende i tingets forhandlinger og i partirådslagningerne. Han var selvstændig og kritisk anlagt, og skønt han i det hele fulgte det forenede venstre gjorde han ikke sjældent sine egne meninger gældende over for førerne. Ved partiets deling 1878 fulgte han C. "Berg og Viggo" Hørup men skilte sig, misfornøjet med Bergs skrappe partikommando og tilløb til et militærførlig 1879, atter fra dem og dannede sammen med Alberti og andre en egen gruppe „de udtrådte“. 1881 gik han dog tilbage til sit tidligere partiforhold og da Berg sammen med Frede "Bojsen" 1884 dannede det danske venstre blev han i folketingets venstre under Hørups førerskab. 1880–92 var han med korte mellemrum medlem af finansudvalget og 1892 dets formand. 1889–94 var han folketingets 2. viceformand.

I provisorietidens første år var han ikke sjældent at finde på yderløjen af sit parti med opfordringer til skattenægtelse og dannelse af riffelringe for hvilket sidste han 1885 idømtes en fængselsstraf på tre måneder. – C. kom efter nogle års forløb til den overbevisning at en fortsættelse af protestpolitikken ville være håbløs, og sluttede sig til Bojsens forhandlingsprogram og deltog med ham i ledelsen af den politik som førte til forliget 1894, bl. a. ved en række fortrolige møder med tillidsmænd fra landets forskellige egne. Han valgtes i denne periode til statsrevisor (1892–95) og til folketingets formand (1894–95). Efter valgnederlaget 1895 fjernede han sig efterhånden fra Bojsen og udtrådte 1899 af det forhandlende venstre. Dog søgte han ikke optagelse i venstrereformpartiet, men indtog indtil sin udtræden af folketinget 1903 en kritisk-iagttagende stilling. □ Træsnit af C. Hammer, 1883. Træsnit 1889. Afbildet på karikaturer, bl.a. gruppetegn. 1894 (Fr.borg). Foto.

R.C.s dagbogsoptegnelser fra fængselsopholdet i Presens mag. 1920, nr. 1 37–48, nr. 2 49–56, nr. 3 53–62, nr. 4 47–56, nr. 6 58–61. – N. P. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 164–69. Ill. tid. 13.8.1905. Lolland-Falsters folketid. 7.8.1905; sst. 22.9.1907; Gunhild Bork sst. 29.9.1973. Sophus Clausen i Verden og vi 2.11.1917. Samme: Forårstaler, 1927 60–65. Frederik Graae: Falster minder I, 1928 63–69.

N. Neergaard*

Clausen, Sophus Niels Christen, 1865–1931, forfatter. * 12.9.1865 i Helletofte, Bøstrup sg. på Langeland, † 11.4.1931 i Gentofte, begr. sst. F:

politiker Rasmus *C. (1835–1905) og Hanne Sophie Henriksen (1836–97). ~ 1° 12.9.1896 i Hatting, Vejle amt med Anna Cathrine Christensen, * 8.4.1868 i Horsens, † 15.6.1951 i Gentofte, d. af sadelmager Harald Lorentz Carstensen C. (1836–1914) og Jessigne (Signe) Poulina Hansen (1837–1908). Ægteskabet opløst. ~ 2° 10.4.1931 i Gentofte med Inger Katrine Nielsen, * 6.8.1888 i Kbh. (Frue), † 24.4.1972 i Charlottenlund, d. af fuldmægtig Frederik Julius N. (1867–1920) og Anna Cathrine Eggert (1860–1919).

C. kom fem år gammel med forældrene til Falster, 1881 til Kbh. og blev student 1884 fra Mari-boes skole. 1886 blev han journalist ved Horsens Folkeblad og kort efter 1890 medarbejder ved Politiken (mærker bl.a. Antonius og Proteus). Han var blevet nært knyttet til de to omtrent jævnaldrende digtere Johannes "Jørgensen" og Viggo "Stucken"berg. I tidsskriftet Taarnet som Jørgensen udgav i 1890'ernes midte bidrog C. med både poesi og prosa. Navnlige venskabet med Jørgensen har sat væsentlige spor i begges produktion. Jørgensens digt „Efter Læsningen af Frøken Regnvej" („Bekendelse" 1894) giver et indtryk af den dybe poetiske bevægelse der fyldte hans sjæl og sanser da han som helt ung hørte C. læse digtet op. I „Sommer" beretter han om et sommerbesøg hos C. på Fyn; han har skildret vennen og sig selv i personerne Albert og Oluf, og deres lange virkelige samtaler er i bogen genopstået i en syntetisk transfiguration. Til gengæld har C. i et af *Pileføjters* mesterligste digte givet et overraskende dybt og rigtigt billede både af vennen og sig selv – det var første gang C. viste hvor knapt og slående han kunne karakterisere det inderste, væsentligste, mest organisk bestemte i menneskelige gemytter. Uoverensstemmelse i livsopfattelse og livsførelse skilte gennem lange tider de to venner, men i C.s senere leveår fandt de hinanden igen.

I 1890'ernes begyndelse gjorde C. længere ophold i Paris og Italien og en del af kapitlerne i de to rejsebøger *Antonius i Paris* og *Valfart* fremkom først som breve i Politiken. Efter faderens død 1905 blev han medudgiver af Lolland-Falsters Folketidende, efterhånden omtrent enejer og blev derved en ikke blot økonomisk uafhængig, men meget velhavende mand. Under et mangeårigt ophold i Paris 1905–12 kom han i nær forbindelse med flere moderne malere hvilket resulterede i at han selv begyndte at male; det var dog først i hans senere leveår da den digteriske evne ebbede ud at han for alvor kastede sig over maleriet; hans maleriske produktion blev efterhånden omfattende, og han forsøgte sig også som billedhugger i stor stil. Men mens han i sin poesi blev en nyskaber og foregangsmand

Claussen, Sophus

var hans maleri nærmest epigonkunst i en fransk impressionistisk manér.

Hans litterære produktion indlededes med digtsamlingen *Naturbørn*, 1887; derefter fulgte prosafortællingerne *Unge Bander*, 1894, med det henrivende forspil på vers *Frøken Regnevej* hvor hans lyriske talent pludselig brød frem i al sin originalitet, og *Kitty* 1895. Lidt senere kom rejsebøgerne *Antonius* i Paris og *Valfart* (1896), 1898 skuespillet *Arbejdersken* der s.å. under Herman Bangs instruktion opførtes på Folketeatret og blev en fiasko. 1899 fulgte novellesamlingen *Mellem to Kyster* og den fremragende digtsamling *Pilefløjter*, det første næsten fuldstændige vidnesbyrd om hans lyriske geni. N.å. kom hans eneste større roman *Junker Firklover* der var tænkt som første del af en romanserie der aldrig blev skrevet. 1901 udsendte han det litterært polemiske digt *Trefoden* der faldt, grundet på dets løshed i komposition og dets bizarritet i formen, 1904 den strålende, vekselvis dystre og overstadige digtsamling *Djævlerier* der efterfulgtes af endnu fire samlinger *Danske Vers*, 1912, *Fabler*, 1917, *Heroica*, 1925 og *Hvededynger*. 1930. Antologier af hans lyrik findes i *Eroter* og *Fauner*, 1910 og *Den danske Sommer*. 1921. Prosaarbejdet *Løvetandsfnug*, 1918 rummer erindringer og stemningsbilleder, samlingen *Foraars-taler*, 1927, afhandlinger, foredrag og memoarer; hans apologi for hans for dunkelhed eller fuldkommen uforståelighed angrebne digte (*Pan og Diamanter*, *Væk ikke Svanerne*, o.a.) er prætentios i formen og med et mildt udtryk utilstrækkelig i indholdet; bogens vægtigste afsnit er *Fabius' Slægtstavle* hvor han bl.a. giver et sønligt kærligt, både sjæleligt og legemligt lige livfuldt billede af sin fader. Nogle højt fremragende oversættelser har C. leveret i Heines *Atta Troll*, 1901 og Shelleys *Den følgende Blomst*, 1906.

C.s berømmelse hviler på hans lyrik. Skønt hans prosa, fremfor alt i rejsebøgerne, ejer en betydelig charme, rig som den er på distinkte og fint nuancerede udtryk, lunefuldt og skiftende i sine stemninger, men altid underlagt en streng og årvågen sproglig og stilistisk kontrol, så er det dog verset der blev hans naturligste udtryksmiddel. C. er blevet anset for en „vanskelig“ digter, og adskilligt i de fleste af hans værker berettiger dette ry der gjorde at den store læseverden vendte sig fra ham. Men det kan ikke noksom understreges at det meste i hans lyriske produktion er fuldkommen tilgængeligt, og at alt det i hans poesi der er skæmtefuldt og driisk, graciøst og ømt, vemodigt eller dulgt smilende gennem tårer, alt det, der nynner, fløjter, sukker og hvisker er dansk i egentligste forstand. I „Pilefløjter“ var hans kunst udsøgt og simpel på samme tid. De

ganske enkle vers var valgt med så virkningsfuld en sikkerhed at de videde sig ud, fortonede sig i stadig dybere perspektiver og efterlod en resonans der blev ved med at tone i ens sind – selv de digte der synes født af øjeblikket får et varigt efterliv i vort gemyt.

C. har været påvirket både af Heine, Aarestrup, Baudelaire og Mallarmé, men han blev aldrig en efterligner, han forvandlede det han modtog, fyldte det med sit eget stof. I hans tidlige produktion blev slutningsdigtet i „Pilefløjter“ *Røg* det største vidnesbyrd om hans originalitet og mesterskab; det blev skrevet just på skillevejen mellem hans ungdom og manddom, det er roligt og trygt i sin følelse af en stadig rigere vækst og et stadig mere fortroligt forhold til menneskene. Et andet digt i „Pilefløjter“ må nævnes som et eksempel på den del af C.s lyrik der langt overskrider den specifik danske stemningspoesi, alt det skæmtefulde, ironiske og erotiske: *Buddha*; det ejer en majestætisk musik, det er stærkt, næsten strengt i sin grundfølelse, men de billeder hvorigennem denne enkle og mørke livsfilosofi meddeler sig er dybt anelsesvækkende og indspundet i et musikalsk trylleri. Den gruppe af digte som Buddha tilhører er måske C.s vigtigste og magtfuldeste og den der udøver den intenseste suggestion: digtet til Ingeborg Stuckenberg, en klagesang af en uforlignelig dybde i følelsen og visionen, *Imperia*, den vældige hymne til naturens ophøjede umenneskelighed, så fundamentalt forskelligt fra romantikkens naturpoesi. C. var noget af en ordets troldmand: mens de fleste af hans begavede samtidige var optaget af at skildre minutiøst og redeligt objektivt havde han en særlig evne til at gengive ikke tingene selv, men deres spejlbillede i hans eget gemyt. Derfor er de bedste af hans billeder dobbelttydige, naturen og sjælen har indgået en intim forening. Han ejede den intuitive indfølelsesevne. Hans billeder er den sande og hemmelighedsfulde inspirations, der „slår“ en i samme øjeblik man møder dem, men man udtømmer dem så langtfra ved første bekendtskab at de tværtimod bevarer en æggende uro i ens erindring.

C. har digtet skønt og simpelt om de evigt menneskelige følelser, han har givet forelskelsen og sværmeriet, forventningen og vemodet de ægteste udtryk, han har mere organisk naturligt end nogen anden kunnet forkynde: „Min eneste Grund til at være, er dette Foraarsbegær!“ Men han har også frembragt subtile og fortryllende kunstværker af ganske upopulær art. Han har skabt uforgængelige drømmerier blot på klangen af en enkelt glose. Der ulmer en mystisk skønhedsglans over hele *Ekbatana*-digtet. Disse digte hører til det mest artistiske i vor poesi, det er ly-

rik i renkultur uden forstyrrende „åndelige“ motiver – her nyder man, gennem selve glosernes evne til at fremkalde følelses- og fantasibetonede associationer, digterens intuitive viden om at ordene ikke er abstraktioner der er blevet lutter mening tømt for farve, duft og musik. Men C. udartede ikke til at blive ren artist, han havde en indre virkelighed, en intim menneskeforståelse at øse af, og det er denne indre realitetssans, som skabte netop en række af hans ædlestes digte (om C. M. Bellman og H. Heine, om Herman Bang og det ovennævnte om Ingeborg Stuckenberg). Alle disse digte, så reelle de end er, fortøner i en musik der efterlader et ekko som fra det ubekendte og ubegrænsede.

□Flere selvbportr., bl.a. litografi ca. 1925. Tegn. af L. Find, 1896 og 1908 (begge Fr.borg). Ungdomsbill., mal. af Marie Hauge. Tegn. af Hugo Larsen, 1899. Mal., gruppe, af J. F. Willumsen 1914 og 1915 (Århus kunstmus.) og mal. af samme 1915 (Willumsen mus.). Karikatur af Jensenius, 1918 (Fr.borg). Tegn. af Johs. Glob. Mal. af L. Karsten, 1919. Mal. af Karl Schou (Fr.borg). Karikatur af Alfred Schmidt, 1921. (sst.). Træsnit af Ernst Hansen, 1921 og af Knud Nørholm, 1927. Buster af E. Walter, G. Börjeson og 1928 af Arne Bang. Tegn. af Jensenius og af H. Bendix, begge udst. 1929. Mal. af C. Trier-Aagaard, 1930 (Lolland-Falsters stiftsmus.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp, af Carl Jensen (Kobberstiksamlingen, Oslo) og linoleumssnit af K. J. Almqvist. Dødsmaske (Fr.borg). Relief på gravstenen.

Bibliografi. Poul Uttenreitter og Stig Veibel i S.C.: Hundrede taels, 1927 27–64.

Kilder. Viggo Stuckenberg – S.C. En brevveksling, udg. Johs. Brøndum-Nielsen, 1963.

Lit. Johs. Jørgensen: Mit livs legende I–VII, 1916–28. Helge Rode: Det sjælelige gennembrud, 1928 47–88 111–23. Søren Hallar: S.C. studier, 1943. Helge Toldberg i Danske studier, 1943 62–80. Ernst Frandsen: S.C. I–II, 1950. Otto Gelsted: Goddag liv, 1958 133–39. Harry Andersen: Studier i S.C.s lyrik, 1967. Torben Brostrøm: Poetisk kermesse, 2. udg. 1968 30–40 190–96. Den erindrende faun, ved Aage Henriksen m.fl., 1968 179–91. Aage Henriksen: Det guddommelige barn, ny udg. 1970 105–48. Bo Hakon Jørgensen: Maskinen, det heroiske og det gotiske, 1977.

Papirer i Kgl. bibl.

*Chr. Rimestad**

Clavus, Claudius (Claudius Clausson Swart), –1400 –, kartograf. * 14.9.1388 i Sallinge, Hillerslev sg. på Fyn, † uvist når og hvor. F: Niels Pedersen, Tyges sønnesøn, rimeligvis væbner, og Margareta Christiernsdatter, sønnedatter af Strange i Vindinge ved Nyborg.

Det må have været i Italien C. stiftede det bekendtskab med Ptolemæus' 1406 til latin oversatte geografi der gjorde ham til kartograf. Med

ham som forbillede, støttende sig til rejsebøger, italienske søkort, nordiske kursforskrifter og sine egne brudstykkeagtige, i detaljer ofte svigten- de kundskaber tegnede han de første kort (i alt to) over de nordiske lande og ledsagede dem med en beskrivende tekst. Det ene er fulden- det senest 1427 da en fransk kardinal skaffede sig en afskrift; i øvrigt har det ikke sat sig påviselige spor i kartografiens historie. Langt større og videre udbredelse fik til gengæld hans andet arbejde for hvilket 1425 er den tidligste tilblivelsestid. Af dets tekst gjorde tyske kartografer og historikere omved år 1500 flittigt brug; kortet kom 1400-tallet ind i Ptolemæusudgaverne, først de håndskrevne, siden de trykte, og selv efter midten af 1500-tallet da kundskaben om Skandinaviens sydligere dele var blevet langt fyldigere end den C. besad beherskede det længe fremstillingen af polarlandene; det optoges for Grønlands vedkommende 1558 på zenikortet der tjente Martin Frobisher til vejledning da han 1576 styrede mod nord, og var endnu så sent som 1778 i visse måder det bedste kort over Grønland. Hvorvidt dette skyldes, at C., hvad tekstens udtryk giver anledning til at tro, personlig har gæstet landet, derom hersker uenighed, men i hvert fald er den distinktion han gør mellem de to former for eskimoernes skindbåde (kajak og umiak) rigtig og den første der foreligger. En ejendommelighed ved hans andet arbejde er de selvavede opkaldelsessystemer til floder og fjor- bjerge: i Sverige danske talord, på Island rune- navne, på Grønland et folkevisevers i fynsk mundart og i Norge samt på Gotland en hidtil ikke tydet remse. – Som af Gustav Storm udtalt er C. sandsynligvis identisk med den Nicolaus Gothus der i 1420'erne færdedes i lærde humanistkredse i Rom og omtales som en mand der havde gennemvandret en stor del af verden, et godt hoved, men urolig af temperament og noget upålidelig af karakter; hans meddelelse om at der i Sorø fandtes et fuldstændigt eksemplar af Livius fremkaldte i den følgende tid den ene henvendelse til Danmark efter den anden, alle lige frugtesløse.

P. F. Suhm: Hist. af Danm. XIV, 1828 304 573 (væbne- ren Niels Pedersen). Jean Blau i Mémoires de la société royale des sciences, lettres et arts de Nancy 1835, Nancy 1836 LIII–LXIV og 66–97. Georg Waitz i Nordal- bingische Studien, neue Ausg. I, Kiel 1858 175–90. Gus- tav Storm i Ymer IX, Sth. 1889 129–46; XI 1891 13–37. A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen i Vidensk. selsk.s skrifter, hist.-philol. afd. 6.r. VI, 1904 43–302 (tysk udg. 1909). Fridtjof Nansen: Nord i taakeheimen, Kria, 1911 471–504. A. A. Bjørnbo: Cartographia groenlandica, 1912 89–119 = Medd. om Grønland XLVIII. R. A. Skelton m.fl.: The Vinland map and the tartar relation, New Haven, London 1965. Ib R. Kejlbo i Proceed. of

Clavus, Claudius

the Vinland map conf., Chicago 1971 77–84. Harald Sigurðsson: Kortasaga Islands, Reykjavik 1971 69–76.

*Carl S. Petersen**

Clemens [kle'məns], Johann Friderich, 1748–1831, kobberstikker. * 29.11.1748 i Gollnow ved Stettin, † 5.11.1831 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: klædemager Johann David C. (ca. 1710–81) og Anna Francken (ca. 1712–73). ~ 1° 27.8.1781 i Paris (Danske gesandtskabs kappel) med Marie Jeanne Crévoisier, * 16.11.1755 i Paris, † 20.3.1791 i Berlin, d. af urmager Claude Joseph C. († senest 1781) og Marie Thérèse Blot. ~ 2° 1795 i London med Ann Rees, døbt 28.1.1769 i Bristol, † 28.1.1824 i Kbh. (Garn.), d. af bygmester Edmund R. og Mary.

C.s far indvandrede til Danmark da sønnen endnu var ganske lille og levede i Kbh. under vanskelige økonomiske forhold; i de senere år skaffede sønnen ham en stilling som spindemester ved Almindelig hospital. Drengen måtte altså tidligt arbejde for brødet som malerlærling samtidig med at han fra 1761 blev elev på kunstakademiet. Han vandt her et par medaljer og begyndte derefter at uddanne sig som kobberstikker hos J. M. *Preisler. Han blev imidlertid malersvend og fik arbejde hos Johan *Mandelberg hvor han bl. a. lærte Nicolai *Abildgaard at kende. Omkring 1770 kom han i forbindelse med Johannes *Wiedewelt der havde brug for en kunstner til at stikke sine tegninger til pragtudgaven af Holbergs *Peder Paars*. Arbejdet blev overdraget C. og efter dets fuldførelse fik han ad forskellige veje midler til at foretage en større udenlandsrejse hvis mål – selvfølgeligt for en kobberstikker – var Paris. – I eftersommeren 1773 rejste han fra Kbh., og ved introduktion fra Preisler kom han i forbindelse med fremtrædende grafikere som J. G. Wille, N. Delaunay og C. N. Cochin d.y. I de tre år han blev her arbejdede han flittigt både med modeltegning og kobberstikning og nåede da også så vidt at han uden tvivl var blevet medlem af det franske akademi hvis ikke den danske regering ved et utidigt pres havde tvunget ham til at rejse hjem. Han fik dog lov til at lægge vejen over Genève hvor den schweiziske naturfilosof C. Bonnet gjorde ham til medarbejder ved en pragtudgave af sine værker til hvilke han bl.a. stak Jens *Juels kendte portræt af Bonnet. Efter en lykkelig tid her i samliv med Jens Juel og andre danske kunstnere vendte han i slutningen af 1778 tilbage til Kbh., blev agreeret af kunstakademiet og udnævnt til hofkobberstikker. Medlem af akademiet blev han først 1786.

I årene efter hjemkomsten udfoldede han en rig virksomhed, først med tavlerne efter Wiedewelt

til Peder Topp *Wandalls Jægerspris-mindesmærker og illustrationer efter Abildgaard til Ewalds værker, siden hen med illustrationer, ligeledes efter Abildgaard, til Jens *Baggesens oversættelse af Holbergs *Niels Klim*, først og fremmest dog med en mængde enkelt-blade, portrættik efter Jens Juel, Sokrates og Ossian efter Abildgaard. I sommeren 1781 rejste han til Paris og giftede sig med sin første hustru som han havde lært at kende under sit tidligere ophold der, og med hvem han nu vendte tilbage til Kbh. Han fik i hende en hustru der i høj grad delte hans kunstneriske interesser og selv i en række tegninger og stik har vist sig som en kunstner med betydelige evner.

1787 fik C. en ærefuld indbydelse til at tage ophold i Berlin for at udføre et stort stik efter E. F. Cunninghams maleri af Frederik den store der rider hjem efter en revy ved Potsdam. Med kongelig tilladelse modtog han indbydelsen og rejste fra Kbh. i foråret 1788; først 1791 havde han fulden det store arbejde. Opholdet i Berlin var måske økonomisk fordelagtigt og bragte æresbevisninger som udnævnelse til medlem af kunstakademiet i Berlin 1788 men blev ellers en skuffelse for C.; da han tilmed 1791 mistede sin kone der døde af brystsyge, byttede han gerne Berlin med London hvorfra han fik opfordring til at stikke et stort blad efter den nordamerikanske maler John Trumbulls billede *Montgomerys Død*; han fik atter kongelig tilladelse hertil, og 1792–95 var han nu bosat i London og fuldt optaget af det nye kæmpearbejde. Her giftede han sig 1795 anden gang og vendte endelig sommeren s.d. tilbage til Danmark som han ikke mere forlod.

Forholdene hjemme blev dog ikke synderlig gunstige for hans arbejde, og akademiet viste sig mærkelig vrangvilligt over for ham ved 1810 at forbigå ham ved et professorvalg; først 1813 blev han professor i kobberstikkunst og 1818 da han var 70 år gammel professor ved modellskolen. I århundredets første tiår døde begge de malere, Juel og Abildgaard, der havde stået ham særlig nær, og efter hvis billeder han havde udført sine bedste stik; men det er et smukt vidnesbyrd om hans levende sind at han endnu sluttede sig nær til de bedste af den yngre generation, navnlig C. W. *Eckersberg efter hvem han også har stukket forskellige, dog ikke særlig fremragende blade. Bl.a. gennem sit venskab med Johan *Büløw på Sanderumgård kunne han give de yngre mangan håndsrækning. – For personlige sorger var han ikke blevet sparet, de tre børn af første ægteskab døde alle tidligt, og af de fire i andet ægteskab overlevede kun de to ham; 1824 mistede han sin anden kone; endnu ved denne

tid udførte han nogle svage arbejder, det sidste 1827.

C. har frembragt enkelte originaltegninger af værdi, navnlig det indtrængende portræt af Johannes Ewald (i Kobberstiksamlingen); men hans egentlige arbejde er det reproducerende stik som derfor er nøje knyttet til de kunstnere hvis værker han gengav. Den hurtigt stigende linie i hans tidlige produktion, fra 1770ernes begyndelse, viser at hans evner var betydelige, stikkene fra Paristiden, fx Blome og de seks kongelige portrætter, at han hurtigt kunne tilegne sig den ypperlige teknik, der var at lære i Paris; især blev det dog i arbejderne efter Juel og Abildgaard at han fik lejlighed til at udfolde sine bedste egenskaber, en sikker følelse for formen, en fin sans for de maleriske valører og en god smag der holdt ham tilbage fra de fristelser i retning af teknisk bravour som ofte vildledte den tids kobberstikkere. Til de bedste af hans portrætter efter Juel hører kronprins Frederik og Louise Augusta (1784 og 1785); i en lignende behersket rolig stil er det store blad efter Abildgaards Sokrates (1786) gennemført, medens stikkene til Niels Klim (ca. 1786–88) og det af Abildgaards Ossian (1787) smukt viser hans sans for det koloristiske og malerisk livfulde. De store i udlandet udførte arbejder af hvilke det efter Trumbull i og for sig er overordentlig dygtigt, har mindre interesse, og vi har følelsen af at de for bestandigt har givet C. en vis træthed i arbejdet; dog bør det store blad fra ca. 1802–05 af Slaget på Reden endnu nævnes for dets fine holdning i lysets toner. Foruden liniestikket har C. enkelte gange forsøgt andre grafiske metoder, således i de senere år den litografiske som han trods sin alder tilegnede sig med forbavsende sikkerhed. Hans værker er udtømmende repræsenteret i Kobberstiksamlingen.

□Mal. af Jens Juel, 1776 (St. mus., Fr.borg), stukket af hustruen der 1777 stak et portr. efter eget forlæg. Tegn. udført af hustruen (St. mus.). Radering af A. P. Madsen efter tegnet gruppe af hustruen. Mal. af C. W. Eckersberg, 1824 (kunstakademiet), kopieret af Cathrine Hedeveg Fabritius de Tengnagel (St. mus.) og stukket og litograferet af C. selv, tegnet forarbejde hertil (Fr. borg). Mal. af C. A. Jensen, 1824 (kunstakademiet). Et kobberstik fremstiller C. s.m. Wiedewelt i Roskilde domk. Buste af F. Krohn, 1830.

Selvbiografi i Museum, 1896, II 325–33. – J. C. Fick i Selmers nekrologiske saml. II, 1851 335–79, også udgivet særskilt 1851. Leo Swane: J.F.C., 1929 (m. fortegn. over hans kobberstik). S. Schultz i Danske i Paris I, 1936 383–96. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970) 214–38.

*Leo Swane**

Clement ['kle'mənt] (Skipper C.), † 1536, kaper og folkefører. † 9.9.1536 i Viborg.

Efter en sen tradition skal C. have været vendelbo. Han nævnes første gang september 1525 da han anførte den flåde der skulle overføre Frederik Is udsendinge til Gotland. Skibene var oprindeligt af Christian II blevet sendt det belejrede København til undsætning. Dristigt bemægtigede C. sig det største, Peter van Hull, og et mindre fartøj, Den sorte Jagt. Sandsynligvis har han været i hemmelig forståelse med Klaus *Kniphof som bukkede under netop ved denne tid. C. fejdede nu på egen hånd mod Christian IIs fjender med tilhold i Skotland og senere i Østfriesland. 1531–32 deltog han i Christian IIs Norges-togt, men var i Holland for at udbedre sit skib da kongen indlod sig på forhandlinger og fængsledes. Helt frem til Grevens fejde holdt han sig som kaper i de nordiske farvande.

Da grev Christoffer sommeren 1534 kom til Malmø skal han ifølge Arild *Huitfeldt have forefundet C. og andre „sørøvere“. Her må planen om et angreb på Nørrejylland være blevet besluttet. 14.9. indtog C. Ålborg som blev hovedkvarteret for hans virksomhed. Hurtigt rejstes Vendsyssels bønder mod adelen mens talrige herregårde gik op i luer. I Christian IIs og grevens navn foretog C. bortforleninger til sine tilhængere og udøvede i det hele taget kongelig myndighed. 16.10. slog han adelens rytterhær ved Svendstrup og beherskede nu hele det vestlige og nordlige Jylland indtil Gudenåen. Bøndernes uøvede skarer formåede imidlertid ikke at modstå Johan *Rantzaus tyske lejetropper. 18.12. blev Ålborg taget ved storm og besættningen hugget ned. Skønt såret i armen undslap C. til hest, men blev fanget af bonden Espen Nielsen som senere belønnedes med en af kronens fæstegårde.

C. førtes først til Gottorp hvor Christian III lod ham underkaste forhør og indsattes dernæst på Flensborg. En hanseatisk gesandt beretter at han lignede en modfalden ulv, fanget i en grav. Senere skal han være blevet overført til Koldinghus. 9.9.1536 henrettedes C. på Viborg landsting. Ifølge traditionen var han blevet udstyret med en blykrone fordi han havde stræbt efter riget. Et sværd på Randers museum skal have tilhørt ham. □Den fangne C. fremstillet på Marcus Jordans Danmarkskort, 1585. Fremstillet på tegn. af Tom Petersen, 1885, og akvareller af N. Larsen Stevns. Statue af Johs. Bjerg, 1931 (St. mus.), bronzehoved (Koldinghus), granit 1932 (Ålborg). Udkast til monument af C. J. Bonnesen og af Anders Bundgaard (begge Nordjyllands kunstmus.).

Clement

C. Paludan-Müller: Grevens fejde I-II, 1853-54. G. Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever II, Berlin 1855 376f. C. Klitgaard i Vendsysselske årbøger VI, 1925 1-20.

Mikael Venge

Clément [kle'maŋ], Charles Adolphe Antoine, 1860-1933, ingeniør. * 4.8.1860 i Kbh. (Fransk ref.), † 16.10.1933 på Frbg., begr. sst. F: guldsmedemester Pierre Louis C. (1825-99) og Christiane Dorthea Lund (1823-1903). ~1° 27.10.1888 i Kbh. (Stef.) med Thora Møller, * 16.7.1861 i Kbh. (Holmens), † 30.1.1913 sst., d. af kobberstikker Emil Christian M. (1827-1907) og Jensine Boline (Line) Sundbye (ca. 1828-75). ~2° 28.5.1914 i Kbh. (Fransk ref.) med Juliette (Jutta) Louise Catharine Friederichsen, f. Schultz, * 15.5.1868 i Kbh. (Petri) (~1° 1892 med cand. pharm., assistent hos V. Stein Frederik Vilhelm F., 1861-1901), † 3.12.1935 på Frbg., d. af blikkenslagermester, senere fabrikant Peter Johan Frederik S. (1833-1908) og Johanne Sørensen (1827-1912). Brorsøn af D. L. *C.

C. blev student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1878, cand. phil. 1879 og polyteknisk kandidat i anvendt naturvidenskab 1883. Han ansattes straks efter som assistent ved Den kgl. Porcelainsfabrik og var 1885-92 inspektør sst. Han gennemarbejdede underglasurfarvernes og de farvede glasurers teknik og fandt 1889 en metode til fremstilling af krystallinske glasurer hvorom han holdt foredrag på kongressen for anvendt kemi, Wien 1898. 1892-94 var C. assistent ved Danmarks geologiske undersøgelse og kom derefter til svovlsyreindustrien som teknisk direktør for A/S Fredens Møllers Fabrikker hvis forældede anlæg i Mundelstrup han ombyggede og udstyrede med glovertårne. 1902 likvideredes selskabet, og dets anlæg overtoges af A/S Dansk Svovlsyre- og Superphosphat-Fabrik hvortil C. var blevet knyttet 1896 som bestyrer af fabrikken i Kastrup. 1904-10 var han teknisk direktør og medlem af selskabets bestyrelse og stod for udvidelser af fabrikken i Kastrup og bygning af nye fabrikker i Mundelstrup og Ålborg (1907). For Blaakilde Møllers Fabrikker af hvis bestyrelse C. var medlem 1899-1910 byggede han 1900 en benekstraktionsfabrik i Uterslev. 1910 trak C. sig tilbage fra sine hverv for at hellige sig historiske studier inden for kemi og geologi, og han blev efterhånden kendt som en meget belæst og kundskabsrig mand. Hans oprindelige interesse var familiehistorie, og herom udgav han 1914

Notice historique sur la famille vaudoise Clément de Valcluson. 1917 kom *Molerets ældre Historie*, 1918 påbegyndtes *Geologiens Historie i Danmark*. 1916, 1918 og 1920 var C. formand for

Dansk geologisk forening. Senere udgav han breve (J. G. Forchhammer, W. C. Zeise, J. J. Berzelius, Gregers Wad og J. J. A. Worsaae) og rejseudgaver (J. G. Forchhammer og H. C. Ørsted). C. bevarede forskellige bestyrelshverv og var censor ved Den polytekniske læreanstalt i teknisk kemi 1910-26 og geologi 1917-27. 1919 tog C. initiativet til oprettelsen af Den polytekniske læreanstalts fond for teknisk kemi hvortil han skænkede 10.000 kr., og ved testamentet stiftede han *Ingeniør Ad. Cléments Legat* der støtter dette fond, Mineralogisk museum og studerende ved Polyteknisk læreanstalt og Kbh.s univ. □Mal. af J. Aabye, 1916. Foto.

Stig Veibel: *Kemien i Danm.* II, 1943 117 (bibliografi). - A. C.: *Notice historique sur la famille vaudoise C. de Valcluson*, 1914. *Berichte des 3. internationalen Kongresses für angewandte Chemie*, Wien 1898. C. Nyrop: *Fredens mølle*, 1905. *Taschenbuch für Keramiker*, Berlin 1911. Hans Reusch i *Naturen*, Bergen 1914 252. H. C. N. og A. C. i *Ingeniøren* 1914 376 448; H. C. N. sst. 1917 592; H. C. N. sst. 1918 80 611; H. I. Hannover sst. 1930 373f. Karl Meyer i *Kemisk månedsbl.* XIV, 1933 142. H. I. Hannover i *Ingeniøren* XLII, 1933 301f. Th. Hauch-Fausbøll i *Berl. tid.* 17.10.1933.

Povl Vinding*

Clément [kle'maŋ], Daniel Louis, 1820-77, bogbinder. * 15.6.1820 i Ålborg, † 15.4.1877 i Kbh. (Fransk ref.), begr. sst. (Ass.). F: handskemager Daniel Louis C. (1787-1843) og Marie Elisabeth Busse (1791-1850). ~15.6.1854 i Kbh. (Fransk ref.) med Sara Elise Petrine Nilsson, * 18.11.1811 i Kbh. (Fransk ref.), † 6.11.1911 sst., d. af urmager Jonas N. fra Sverige (1784-1838) og Marguerite Hermann fra Frankrig (1780-1841). - Farbror til Ad. *C.

C. tilhørte en fransk reformert familie der 1685 forlod fædrelandet og tog ophold i Hessen. Faderen blev 1815 kaldt her til landet af handskefabrikant Mattat i Randers hvorfra han senere rejste til Ålborg. Da familien flyttede til Kbh. kom C. i lære hos bogbinder M. Friis, blev udkrevet som svend 1841 og løste allerede borgerbrev 1844. Embedet som graver ved Fransk reformert kirke i Kbh. arvede han efter sin far. Fra 1855 til sin død var han oldermand for Kbh.s bogbinderlav. 1856 blev han universitetsbogbinder; s.å. valgtes han til næstformand i Håndværkerforeningen og virkede meget for dennes industrilotteri og for stiftelsen Alderstrøst. 1859-76 beklædte han posten som formand for Det tekniske selskab der forestod Det tekniske institut; han var endvidere medlem af bestyrelsen for Stiftelsen for trængende håndværkere og deres enker. C. interesserede sig levende for bogbinderkunstens udvikling herhjemme og var den første der indførte brugen af maskiner. Han op-

tog den engelske metode at lave løse shirtingsbind der blev pressetrykte og de hæftede bøger indhængte. Han viste ved mange lejligheder udmærkede prøver på sjældent fint og kunstnerisk udført bogbinderarbejde, bl.a. de bind han leverede til den bogsamling der var en af brudegaverne til prinsesse Alexandra fra det danske folk 1863. C. var barnløs, og forretningen overtoges efter hans død af Immanuel Petersen. – C. udgav 1870 *Notice sur l'église réformée française de Copenhague*. – F.M.I. 1870. □Buste af V. Bissen, 1874 (Alderstrøst, Haandværkerforeningen og på gravstenen). Træsnit af G. Pauli, 1877.

D.L.C.: Notice sur l'église réformée française de Copenhague, 1870 69. Ill. tid. 29.4.1877, nr. 918. C. Nyrop: Bidrag til da. håndværkerundervisn.s hist., 1893. Carl P. Nielsen i Dansk bogbindetid., nov. 1911 9–11.

Edw. C. J. Wolf*

Clement [kle'man], Gad Frederik, 1867–1933, maler. *9.7.1867 på Frbg., †7.1.1933 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: revisor Frederik Christian C. (1834–67) og Mathilde Louise Hjorth (1839–1905). ~27.5.1902 på Capitol i Rom, siden i den tyske k. sst. med maler Martha Caroline (Tupsy) Jebe, *13.4.1871 i Trondheim, †5.9.1959 i Kbh., d. af sanitetsmajor Hakon Gabriel J. (1831–1900) og Hedvig Jørgine Klingenberg (1846–1925).

Som dreng kom C. i lære hos malermester Øigaard og var et par år på Teknisk skole hvorfra han 1885 dimitteredes til akademiet. Her blev han til 1888, da han gik over til Kunstnernes studieskole (1888–92) hvor han drog særlig nytte af L. "Tuxens og navnlig Frans "Schwartz" undervisning. Vinteren 1900–01 besøgte han en kortere tid Kristian "Zahrtmanns skole. – Af største betydning for C.s tidlige udviklingsår blev venskabet med Mogens "Ballin som begejstrede ham for det moderne franske maleri. Navnlig fængsledes de to unge kunstnere af den samling af Paul Gauguins og impressionisternes arbejder der kunne ses hos Mette Gauguin, og da de kom til Frankrig (1891, 92) søgte de ud til Bretagne hvor de traf en kreds af Gauguin-elever og navnlig sluttede venskab med Paul Sérusier. Ved C.s debut på Den frie udstilling 1893 sås det i hvor høj grad han havde taget ved lære af den franske symbolismes, ikke mindst i det store dekorative billede der viser *den hellige Frans og de tre hvide jomfruer* eller nogle tegninger bl.a. af *Tre bretagnepiger på vej til kirke* (nu Kobberstiksaml.) hvor han i hjørnet har citeret et vers fra Verlaines Sagesse. De tilhørte da alle kapelmusikus Frits "Bendix som i øvrigt også overdrog C. og Ludvig "Find at udsmykke sit hus med dekorative malerier (kendes ikke mere). C. kom i disse første år

af 1890erne til at stå som en foregangsmand for den nye dekorative kunstretning (den såkaldte syntetisme), og det atelier han delte med Ballin og siden med Find blev samlingsstedet for en kreds af ligesindede der også talte digtere som Johannes "Jørgensen og Sophus "Claussen. Vinteren 1893–94 opholdt C. sig sammen med Ludvig Find i Italien og her ledte mødet med den italienske kunst ham ind i et andet spor. Han stræbte mod den store form, som det italienske 1400-tals maleri viste ham. Han kopierede Massaccio og Lorenzo di Credi, og ved sin hjemkomst malede han det monumentale portræt af *pastor Vaupell* (tilhører Kunstforeningen) i tidlig italiensk renaissancestil. Somrene tilbragte han nu i Nyminddegab og malede her nogle af sine mest karakteristiske billeder: *Madsine*, 1895 hvor den præcise form og stramme linievirkning var gennemført og *Fiskerpige fra Nyminddegab*, 1896 hvis minutiøse detailstudium viser retningen tilbage til gammel dansk figurkunst (Jørgen "Roed, Fr. "Vermehren). Et af hovedarbejderne fra disse år er det smukke og karakterfulde portræt af *fru Brandstrup*, f. Hirschsprung (1898). – Efter århundredskiftet da stilbestræbelserne afløstes af en ny naturalisme fulgte C.s kunst den udvikling. Han blev hurtigt en meget yndet portrætmaler, og her kom det han havde lært ved studiet af den gamle kunst ham til gode. Foruden portrætter malede han en del figurbilleder og mange landskaber, mest fra Italien, i lette, lyse farver. – På sine studierejser søgte han altid til Italien, navnlig til Rom og Civitá d'Antino og årene lige før og efter 1900 opholdt han sig her til stadighed (med akademiets stipendier 1900, 1903–04). Senere tilbragte han en årrække somrene på Skagen, men efter 1920 næsten altid i Italien. – C. er repræsenteret på museerne i Horsens, Randers, Ålborg, Maribo samt Skagens museum. På Fr.borg findes hans portrætter af *Poul Reumert*, *grev Brockenhuis-Schack*, *xylograf F. Hendriksen* og *dronning Alexandrine* (1931); til Charlottenborgs udstillingskomité malede han 1922 (efter et fotografi) et portræt af *arkitekt J. H. Nebelong*. Fra 1893 var C. medlem af Den frie udstilling hvor han udstillede næsten årligt. 1920 havde han en retrospektiv udstilling i Kunstforeningen og en mindeudstilling for ham afholdtes sst. 1934. Han var 1976 repræsenteret på udstillingen *Kunstnere omkring Taarnet* i Skovgaard-museet i Viborg. 1918 blev han medlem af akademiets plenarforsamling, 1920–29 medlem af akademirådet. □Tegn. af F. Guldbrandsen, 1895, og af L. Find 1895, 1897, 1902 og 1903 (alle Fr.borg). Tegn. af Johan Rohde, forarbejde til malet gruppe (Hirschsprung). Mal. af Tupsy Jebe Clement ca. 1927.

Clement, G. F.

M. Bodelsen: Maleren Ludvig Find, 1943. Katalog over udstillingen Kunstnere omkr. Taarnet, arr. af John Hunov og Skovgaard-museet i Viborg, okt.-nov. 1976.

Merete Bodelsen

Clementin ['klæmanti'n], **Niels Hiersing**, 1721–76, skuespiller. * 2.12.1721 i Hvorslev ved Randers, † 4.1.1776 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Høyers kgd. ved Nic. k.). F: sognepræst Søren Jacobsen C. (ca. 1676–1729) og Anna Christence Hiersing (ca. 1687–1765). ~ 13.9.1753 i Kbh. (Trin.) med Sophie Magdalene Schrøder, * ca. 1735, begr. 15.1.1796 i Kbh. (Nic.), d. af gartner og øltapper Søren S. og Anna Barbara.

Da C. 1740 var blevet student fra Viborg stude-rede han teologi som sin slægt og havde, vidner Fr. "Schwarz, flere gange prædiken før han 1747 blev aktør i den yngre v. Qvotens bande der op-førte skuespil på dansk og tysk i St. Kongens-gade inden komediehuset på Kgs. nytorv blev åb-net. Vi ved ikke hvornår han optrådte første gang på Den danske skueplads; det er muligt at han på selve åbningsaftenen 18.12.1748 udførte skrædderen i *Dobleren* og Philidor i *De tre Riva-ler* da hans navn i gamle regiebøger står opført for disse roller, men der gik i hvert fald nogen tid inden alle fik den forståelse af hans begavel-se som hans kolleger Marcus U. "Hortulan og Utilia "Lenkiewitz straks nærede, og som gav sig udslag i at de anbefalede hans ansættelse. Året 1750 betød hans gennembrud, idet han med af-gjort held spillede både mester Hermann i *Den politiske Kandestøber* og Vielgeschrey i *Den Stundesløse* til hvilken rolle Holberg gav ham anvisning på at iagttage en renteskriver der var et typisk stundesløst menneske. C.s replik var gennemtænkt i alle detaljer, og hver situation blev udnyttet til det yderste. Peter "Cramer har som den eneste efterladt os to billeder af ham, oven i købet i en komedie af Holberg. Han frem-træder i en af sine hovedroller som Jeronimus i *Maskarade* som en ret høj, kraftig mand der ifølge Peder "Rosenstand-Goiskes „Den dramatiske Journal“ ejede et livfuldt ansigt, store øjne og en udtryksfuld mund. Dette ydre, præget af et tørt lune og et talende blik, svarede fortrinligt til Je-ronimus'erne, Corfitz, Per Degn og andre gam-melmandsroller, men derimod ikke til Jacob v. Thyboe og Diderich Menschenskræk hvis brede tale han ikke beherskede. Foruden hos Holberg fandt C. navnlig hos Molière figurer der var beslægtet med hans talent, og hvoraf han med et diskret valg af midlerne kunne skabe mestervær-ker af sand karakteristisk: Harpagon i *Den Gerri-ge*. Argan i *Den indbildt Syge* og Argante i *Sca-pins Skalkestykker*. Disse roller blev i hans udfø-relse endog beundret af hoffets franske skuespil-

lere, og at Holberg satte pris på hans kunst, kan vi se deraf at han lod ham udbetale et gagetillæg. Det rørende lå uden for C.s område, men inden for sin begrænsning var han en stor skuespiller, og det filigranarbejde han nedlagde i sine figurer gjorde ham til mønstret for det yngre slægtled, især for Fr. Schwarz. I den Holbergske komedie repræsenterede C. både tåbeligheden og den vit-tige forstand; virkningen af hans komik forhøje-des fordi han til medspiller i reglen havde sin modsætning, den sprælske og uberegnelige Gert "Londemann. De tog som Jeronimus og Henrik „hver sin Halvpart af Holbergs Natur“ (Edv. Brandes). – Typiske for C.s nøjagtighed er de næsten kalligraferede skriftlige arbejder han har efterladt, især en *Samling af Danske Comedier, som ere oversatte af andre Sprog og opførte paa den Kongl. Danske Skueplads* en afskrift i elleve bind (Det kgl. bibl.), udført med mosaikagtig ud-pensling. Den ro og orden der prægede hans færd på scenen og i livet gjorde ham velegnet til efter Iver "Als at blive den der sørgede for „indretningen“ af forestillingerne i hvilken egen-skab hans arbejde uden tvivl hvilede på de prin-cipper som L. Riccoboni fremsatte i „L'art du Théâtre“ (1750). 4.12.1775 optrådte han sidste gang som Geronte i *Det gavmilde Testament* – det samme skuespil hvori Londemann et par år forud havde afsluttet sit kunstnerliv. C. står som ordensmesteren blandt det første løse kuld af na-tionalscenens kunstnere; han var refleksionens og situationsfølelsens tidligste repræsentant på vor skueplads. □To farvelagte pennetegn. af Peter Cramer, scenebilleder fra Holbergs „Maskarade“ i Den kgl. kobberstiksamling.

P. Rosenstand-Goiske: Den dramatiske journal, 1771–73 (ny udg. 1915–19). Fr. Schwarz: Lommebog for skuespilyndere, 1784. Edv. Brandes: Holberg og hans scene, 1898. Breve fra da. skuespillere og skuespillerin-der, udg. Rob. Neiiendam, I 1911. Torben Krogh: Dan-ske teaterbilleder fra det 18. årh., 1932 79f. Klaus Neii-endam i Maske und Kothurn, Wien 1969, hft. I 24.

*Robert Neiiendam**

Clementsén, Niels, † 1518, landsdommer, rigsråd. † 1518, før 10.3. Forældre ukendte. ~ Anne Mik-kelsdatter der levede endnu 27.5.1545. – Far til Rasmus "C.

C. er en af de meget få der trods beskeden her-komst har opnået rigsrådsembedet. Lige fra sin første fremtræden til sin død betegnes C. snart som adelsmand, snart som ufri, og begge dele endog af selve regeringen, derfor kan han næppe have modtaget adelsbrev af kongen. Han fore-kommer første gang 1490 og kaldes da straks væbner; n.å. var han kongelig skriver. I denne stilling vandt han i høj grad kong Hans' yndest og blev lidt efter lidt en meget betroet mand.

Han forlenedes med Hind, Ulfborg og Vandfuld hrd. samt med forstanderskabet i Ring kloster; desuden havde han det vigtige embede som tolder i Ålborg. Den kongelige tjeneste andetsteds lagde så stærkt beslag på hans tid at kongen 1505 måtte bemyndige ham til at lade en anden opkræve tolden, og endnu s.å. måtte han formodentlig helt fratræde denne stilling idet han udnævntes til landsdommer i Nørrejylland og rigsråd; senest n.å. blev han tillige lensmand på Kalø med underliggende fem hrd. (foruden de tre han i forvejen havde, og nogle mindre len). Desuden indsatte dronning Christine ham til sin foged i Rougsø og Hinds hrd. C. bestred sine mange hverv på en måde der tyder på at hans fremtrædende stilling ikke har beroet på kongegunst alene, men også på hans egen dygtighed og overordentlige arbejdskraft. Der er utvivlsomt en vekselvirkning mellem hans politiske virke og hans privatøkonomi. Ved arv eller egen flid havde han erhvervet en ikke ringe formue i rede penge hvormed han drev omfattende forretninger så at han ved køb og pant erhvervede betydeligt jordegods i Jylland, såvel ufrat som frit, deriblandt Avnsbjerg, Blæsbjerg og flere mindre gårde. Skønt C. navnlig i kong Hans' tid synes at have stået i et godt forhold til en stor del af aristokratiet var der dog en stærk stemning imod ham blandt adelen. Denne uvilje gav sig luft i de klagepunkter som rigsrådet fremførte efter kong Hans' død. Christian II måtte i sin håndfæstning love at styre Danmark og Norge med „gode Rigens Ædlinge“ og at „om nogen Vanbyrding, eller ikke Ædling født er, have nu i Danmark eller Norgen enten Slot, Len eller Landsting, da skal de med det første afsættes“. C. måtte måske som følge heraf opgive Kalø len og trække sig tilbage fra rigsrådets møder; landsdommerstillingen fik han derimod efter den nye konges henstilling lov til at beholde „nogen Tid“ endnu; senest 1515 fratrædte han dog også dette embede. At Christian II i øvrigt ingenlunde personligt var ham ugunstigt stemt ses ikke mindst af at kongen 1516 overlod ham det største af alle jyske len, Ålborghus, som han beholdt så længe han levede. Straks efter hans død 1518 beslaglagde kongen alt hans gods, men anledningen hertil kendes ikke. Der vides ikke at have foreligget anklager mod ham enten for hans embedsførelse eller hans private liv, og da Christian II snart efter tilbagegav hans arvinger en stor del af det beslaglagte ejendoms- og lensgods og det udtrykkelige „for Troskab og villig Tjeneste“ som C. havde vist kongen og riget må beslaglæggelsen sikkert have været lige så dårligt begrundet som den strenge fordømmelsesdom ældre forskere som C. F. Allen og A. Heise har fældet over ham.

C.s hustru som vistnok var en ufri kvinde fødte ham en søn og to døtre. Med en anden ufri kvinde havde han uden for ægteskabet flere børn, deriblandt Rasmus C.

Saml. til jydsk hist. og top. 2.r. I, 1886–88 143–251. – Grethe Ilsoe i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 320–23. Poul Enemark: Studier i toldregnskabsmateriale I–II, 1971 49–53 178 181. – Papirer i Rigsark.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Clementsen, Rasmus, † 1529, lensmand. † 1529, før 24.4., sandsynligvis før 10.2. F: Niels *C. († 1518) og Birgitte Jensdatter († tidligst 1529). ~ Margrete Mogensdatter, † tidligst 1532, sandsynligvis d. af Mogens Thomesen Kaas til Damsgård († ca. 1521) og Eline Pedersdatter Friis († tidligst 1521).

C. er en lige så ejendommelig og gådefuld skikkelse som faderen. Christian II tilbagegav ham 1519 størstedelen af det ved Niels C.s død beslaglagte gods; n.å. forlenedes han med Blæsbjerg (ved Holstebro) samt med Hind, Ulfborg og Vandfuld hrd. som faderen i sin tid havde haft. Han skal have været rå og brutal af karakter og var lidet elsket af såvel adel som borgerskab. Det fik han at føle da han tilfældigt kom til Viborg på dagen for sammensværgelsen mod Christian II 20.1.1525. Ifølge hans egne ord truede de ophidsede borgere med „at lønne ham som Hans Tolder“ (Hans *Bartholomæussen) hvis han ikke tilsluttede sig oprørerne. At han var hårdt trængt er nok ikke blot en undskyldning over for Christian II. Hans tilslutning synes af ubegribelige grunde så betydningsfuld at de oprørske rigsråder ikke blot tillod ham og hans søskende at tilbagetage så godt som alt faderens beslaglagte gods – derunder også Blæsbjerg – men endog tilføjede den mærkelige forpligtelse at de ikke ville vælge nogen ny konge medmindre denne forbandt sig til at stadfæste den givne tilladelse. Allerede 15.5. udstedte Frederik I denne stadfæstelse; endnu s.å. antog han C. som hofsinde og gav ham brev på al kronens rettinghed i Avnsbjerg hovedgård skønt Niels C. havde efterladt sig en ægtefødt søn. Disse begunstigelser forstod C. der havde arvet faderens sjældne forretningsdygtighed til fulde at udnytte. Som lensmand forekommer han derimod ikke under Frederik I.

Kilder. Breve og aktstykker til Christian 2.s og Frederik 1.s hist., I, udg. C. F. Allen, 1854 22–24. Saml. til jysk hist. og top. 2.r. I, 1886–88 175–80.

Lit. Mikael Venge: Christian 2.s fald, 1972 25 31 101 141–43.

Papirer. Emilie Andersen: Münchensaml., 1969 = Vejled. arkivreg. XV 89.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Clemmensen

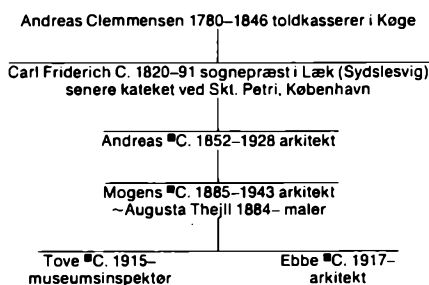
Clemmensen

Slægten føres tilbage til theandler i København Clemens Andersen, født „i Jylland“ ca. 1749, død i København i begyndelsen af 1800-tallet; han var far til Andreas Clemmensen (1780–1846), løjtnant i søetaten, assistent v. opmudringsvæsenet og sidst kammerråd og toldkasserer i Køge.

Museumsinspektør Tove C. * 1915 er ~dr.phil. Mogens Bellman Mackeprang * 1905, – søn af dr. polit. Edv. P. *M. (1877–1933).

Max Grohshennig: Legatfamilien Aagaard fra Juellstrup præstegård, 1905 55f. Anetavle for Mogens C. udarb. af personalhist. institut (1942) (i priv. eje).

Hans H. Worsøe

Clemmensen, Andreas Lauritz, 1852–1928, arkitekt. * 7.8.1852 i Læk i Slesvig, † 5.12.1928 i Kbh., begr. sst. (Ass). F: sognepræst i Læk, senere kateket ved Petri k. i Kbh. Carl Frederik C. (1820–91) og Charlotte Laurence Hass (1821–1907). ~ 12.9.1884 i Slagelse med Dagmar Sofie Becker, * 19.3.1859 i Slagelse, † 6.5.1917 i Kbh., d. af tapetserer Christoffer Gottfried Theodor B. (1827–92) og Christiane Birgitte Petersen (1834–65). – Far til Mogens *C.

C. dimitteredes fra C. V. Nielsens tegneskole til akademiet som han gennemgik fra 1867 med afgang som arkitekt 1875. Hans lærere på bygningskolen var Christian *Hansen, F. *Meldahl og Hans J. *Holm. Arkitektuddannelsen supplerede han med et kursus i dekorationsklassen. 1876 vandt han den lille guldmedalje for et rigt udstyret hotel, 1880–83 var han for det Stoltenbergske legat i Tyskland, Italien, Spanien, Frankrig og England. 1887 vandt han den Neuhausenske præmie for en mindre dansk herregård. Efter studietiden havde han arbejdet som tegner og konduktør for J. D. *Herholdt og Hans J. Holm, og i den første årrække han virkede som selvstændig arkitekt var han især under indflydelse af Herholdt. Der var en del opmærksomhed omkring hans første selvstændige bygning, Schledermands villa, *Allehelgensgade 19*, Roskilde, 1883–85 hvor han arbejdede med en

særlig keramisk udsmykning af de røde murstensfacader som han selv havde udført hos Wallmann i Utterslev. Sammen med vennerne Thorvald *Bindesbøll, August *Jerndorff, Niels og Joakim *Skovgaard var han i denne periode stærkt optaget af arbejdet med keramik, og han har endvidere dekoreret nogle krukker og fåde. Af bygninger fra denne første Herholdtske periode kan iøvrigt nævnes: *Oehlenschlägersgades* og *Randersgades kommuneskoler* i Kbh., 1884–86. Førstnævnte sted indførte han et ovenlysrum i midten af bygningen, en spire til den senere type med centralhal. Villaerne fra denne periode gav C. ligesom Herholdt italiensk præg, fx *Hvide hus*, Viggo Rothesvej 5, Charlottenlund, 1895 og ikke mindst den første gruppe af de mange sommerhuse han over en længere periode opførte ved Hornby strand vest for Hornbæk 1894–1912. Snart kom C. dog ind på en friere og mere personlig opfattelse både af planløsningerne og af det stilistiske. De danske motiver, selv ganske enkle, vandt større indpas, den ornamentale udsmykning indskrænkedes og fik nøjere sammenhæng med det stoflige. Denne indstilling holdt sig livet igennem. Fælles for næsten alle C.s bygninger er en kraftig, plastisk udformet husblok hvilket stilpræg han end valgte. Han lagde vægt på husets maleriske præg således som det blev formet ved inddeling, stofbehandling og detaljer. Undertiden fik dette maleriske yderligere dramatisk betoning som fx herredshovding Lillienbergs villa i Mølle på Kullen, 1915. Det er dog yderligere karakteristisk for C. at han i perioder kunne være særligt optaget af enkelte stilarter.

I slutningen af 1880'erne og i 1890'erne byggede C. flere kirker i romansk stil som han lige siden sin studietid havde næret en stor forkærlighed for, bl.a. *Øster Marie ny kirke* på Bornholm 1887–91, *Immanuelskirken* for Kbh.s valgmenighed i Forhåbningsholmsallé 1892–93, *Lumsås kirke* med kapellanbolig 1895 og *Lynæs kirke*, 1899. Blandt disse har især Immanuelskirken haft betydning i samtidigt dansk kirkebyggeri selv om den virker fremmed, næsten trodsig over for sine københavnske omgivelser, „som en lukket hjelm“, sagde Martin Nyrop. Også det tilstødende anlæg, klokkeårn, forsamlingsbygning m.m. 1905 skyldes C., dog i samarbejde med R. W. Rue. Også i sine senere kirkebygninger har C. overvejende anvendt romanske motiver. Bispebjerg kirkegårds bygninger, det *store kapel* af træ i stavkirkestil samt *hovedindgangen* med dens pavilloner fra 1902–04, *nordre kapel* 1909–11, *søndre kapel* 1912–13 endvidere *Mariakirken* i Istedgade 1903–09 (udkast fra 1895) her udførte C. også bebyggelsen på den

anden side, *Kirkepladsen nr. 2, 4 og 6*, endelig *Blågårds kirke*, Blågårds plads 1924–26 sammen med Johan Nielsen. Som den væsentligste kirkebygning fra hans senere år står dog *Glücksborgernes kapel* ved Roskilde domkirke 1915–18, et lille byzantinsk inspireret centralanlæg med kuppel, overvejende med romanske detaljer. C. udførte også reguleringen af pladsen omkring kirken 1922–26. Fra 1890ernes første halvdel til et stykke ind i det nye århundrede opførte han under indflydelse af barok arkitektur en række bygninger i palæstil. C. var den første herhjemme der dyrkede denne stil og har givet haft betydning for dens udbredelse. Som eksempler herpå kan nævnes *Farmaceutisk læreanstalts* tidligere bygning i Stockholmsgade 1892, huse i Stockholmsgadekvarteret 1893–97, Otto Benzons villa *Kristianiagade I* 1896–97, *Statens serum-institut* på Amager boulevard 1902–27 med forarbejder fra 1898, villaen *Kristianiagade 9*, 1898, *Glacis-karreen* ved Østbanegården 1899–1903, direktørboligen, *villa Solbakken* på Carlsbergvej 1901–02, fabrikant Færchs villa i Holstebro 1904.

C. reagerede senere stærkt mod denne stil, „den forbistrede palæstil“, og når han i tiden efter 1906 anvendte barokke motiver ved mindre og mellemstore bygninger var det i reglen uden præg af palæ som fx *posthusene* i *Maribo og Høng* 1907–09, *stations- og postbygningen fra mønsterbyen på landsudstillingen* i Århus 1909. For det Kaufmannske legat foretog C. 1901 en rejse til England og Italien. Især opholdet i England fik stor betydning for en yderligere frigørelse i C.s arkitektur samtidig med at det indførte nye elementer i hans kunst. Såvel den rigere differentiering af helheden som anvendelsen af bindingsværkspartier man herefter kan spore i hans arkitektur viser hen på engelsk indflydelse. Som eksempler fra denne periode kan nævnes: hjørneejendommene *Forchhammersvej 12–16*, 1901–02, *udvidelse af Det danske selskabs skole* ligeledes *Forchhammersvej* 1902, major v. Dardels villa *Thalassa* i Pålsjö ved Helsingborg 1901–03, det smukke lille købstadshus *Blågårdsstræde 17*, Roskilde, 1902–04, C.s egen festlige og hyggelige villa *Tingskiftevej 4* (Svanemøllevej 80), 1903–05, rekonvalescenthjemmet *Hegels minde* i Fredensborg 1905 med tilbygning, 1923. Sikkert under indflydelse af det engelske kommer C. ved mindre bygninger undertiden ind på en mere jævn, dansk type uden noget bestemt stilpræg som fx *Hannenov skovridergård* på Falster 1906, *postbygning* i *Tølløse* 1907, maleren L. A. Rings hus, *Uglebjergvænget 25*, *Roskilde* 1913. Af C.s produktion kan iøvrigt nævnes: grosserer Volds villa i Rungsted 1890–91, Otto Benzons

villa i Tårnbæk 1894, hovedbygningen på godset *Talnoe* i Sydrusland 1902–07, *Gefjongspringvandet* på Langelinie, 1907 sammen med billedhuggeren A. Bundgaard, bebyggelsesplan for Rødby havn 1910–11 sammen med J. Munch-Petersen, *Hellerup kirkes kapel* 1913–14, julemærkets børnehjem i Svendborg 1913–14, *monument* ved *Femvejen* i *Ordrup* for *Christian IX og dronning Louise*, 1913 sammen med A. Bundgaard, A. C. Illums *forretningsbygning*, *Østergade 52–54*, 1914 sammen med H. P. Jacobsen, *Vodskov åndssvageanstalt* 1914–17, *ombygning og tilbygning* ved *post- og telegrafstationen på Købmagergade* 1916–25, *Paladsteatret* ved Axeltorv 1924–26 sammen med Johan Nielsen. C. udførte en del restaureringer bl.a. spiret på Vor frelsers kirke 1896, Kalundborg kirke sammen med sønnen Mogens C. 1916–20.

C. deltog i mange konkurrencer og projekteringer, og der er som oftest noget sundt og naturligt ved hans ideer også blandt dem der ikke sejrede. I sit forslag til reguleringen af Nikolaj kirketårns omgivelser 1907, foranlediget af Foreningen til hovedstadens forskønnelse, ville C. lægge lave bygninger til Folkemuseet omkring en plads bag ved tårnet. I bygningens nederste etage skulle der være buegange ind mod pladsen og en overhvelvet passage skulle føre ud til Østergade idet det var C.s hensigt at gøre pladsen til „en åben festsal ... som en udvidelse af strøget“. Ved Christiansborgs genopførelse kæmpede C. for at få rigsdagen lagt i en særlig bygning og beholde slottet som kongeborg, og han tegnede også udkast dertil. C.s formende evne var præget af en oprigtig indleven i opgaverne hvad der trods mange forskellige stilarter gav hans bygninger et karakteristisk personligt præg der som helhed kan ses som et udtryk for det trygge, økonomiske velvære og den senromantiske liberalismes individuelle og nationale livsfølelse i tiden før verdenskrigen 1914. C. har sammen med J. B. *Løffler udgivet *Sjællands Stifts Landsbykirker* 1880, endvidere *Beskrivelse og Tegninger af Øster Marie Kirke med særligt Hensyn til den oprindelige Form* 1894. Sammen med Hans J. Holm og H. *Storck var han redaktør af Johan Daniel Herholdt og hans *Værker*, 1898–99. C. var bl. a. formand for Akademisk arkitektforening 1904–07, kgl. bygningsinspektør 1904–11, en stilling han fratrådte efter sammenstød med en departementschef. Han var endvidere medlem af akademirådet 1906–23, af skoleåret 1907–14, det særlige kirkesyn fra 1907, arkitekt for Roskilde domkirke fra 1914, æresmedlem af Akademisk arkitektforening 1922. – R. 1916. □Mal. af L. A. Ring (udstillingsfonden, Charlottenborg).

Clemmensen, Andreas

Th. Bindsbøll i Tidsskr. for kunstindustri I, 1885 28 30. Karl Madsen sst. III, 1887 72 78. Om Bispebjerg kirkegård i Architekten, 1902-03 1-4 og A.C. sst. 1912-13 325-28. Om Forchhammersvej sst. 1902-03 253-56. Om Nikolaj kirkeplads sst. 1902-03 36 39; A.C. sst. 40-42; Leuning Borch sst. 1907-08 21-24 og Vilh. Wanscher sst. 64-66. Sst. 1905-06 293f (om Immanuelskirken). A.-C. sst. 535-37 (om Amalfi). M. F. Rønnow sst. 1907-08 249-56 (Talnoe). Sst. 1908-09 8-10 (A.C.s hjem). A.C. sst. 64-66. Sst. 1905-06 293f (om Immanuelskirken). A. Nielsen sst. 1916-17 229-31 (Paladsteatret). A.C. sst. 1917-18 29-32 (Roskildekapellet). Holger Mundt sst. 1922 173-82. Carl Schiøtz i Arkitekten M, 1929 1-14. Knud Millech i Arkitekten U, 1952 253f. Nordiske villaer og hjem, red. G. Brochner, 1912 20-23. Berl. tid. 5. og 6.12.1928. Politiken 6.12.1928. Lisbet Balslev Jørgensen i Hafnia 1970, 1971 51-63. Knud Millech og Kristian Hvidt i Christiansborg slot II, 1975 257-61.

V. Villadsen (Knud Millech)

Clemmensen, Christian Albert, 1869-1937, journalist, forfatter. * 19.2.1869 i Kbh. (Garn.), † 27.12.1937 i Kbh., begr. i Hellerup. F: over, senere stabssergent Mads C. (1831-1915) og Sidsel Albrechtsen (1829-1909). ~ 5.5.1899 på Frbg. med Fanny Greibe, * 3.2.1873 i Kbh. (Holmens), † 20.9.1935 i Kbh., d. af grosserer, mægler Frederik August G. (1836-86) og Andrea Nielsine Thoersen (1841-1910).

C. blev student 1887 fra Østre borgerdydskole, var privatlærer i latin og fransk 1890-99, medarbejder ved „Samfundet“, 1899-1905 og ved Nationaltidende (fra 1931 Dagens Nyheder) siden 1905. Han var formand for Journalistforeningen 1926-30 og medlem af Dansk arbejdes repræsentantskab og af Den internationale journalistiske æresret i Haag. - C.s journalistiske virksomhed omfattede københavnsk kommunalpolitik hvor han støttede den borgerlige politik i dens forskellige faser som „antisocialistisk“ og „fællesborgerlig“ samt de faglige konflikter på arbejdsmarkedet. Endvidere udgav han detailstudier i Kbh.s historie og en række fine københavnske stemningsbilleder. - Ved siden heraf udfoldede han et omfattende erhvervs- og kulturhistorisk forfatterskab. Han har således skrevet murer-, bødker-, og blikkenslagerlavens historie samt monografier af Vest- og sønderjysk Kreditforenings stifter, etatsråd E. Møller, 1919 og forlagsboghandler G. E. C. Gad, 1930. På opfordring af Kbh.s magistrat skrev han *Omkring Københavns Kvægtorv*, 1929. Alment kendte er *Vægter-Bogen*, 1926, en fornøjelig skildring af den gamle vægterinstitution, samt navnlig *Tivoli gennem 75 Aar*, 1918, en litterært præget bog som ikke mindst interesserer ved en fremstilling af københavnske tilstande på den tid da Tivoli blev grundlagt. C.s historiske arbejder udmærker sig i det hele ved en livfuld kulturhistorisk miljøskildring og en gennemført omhyggelighed

i stoffets behandling. - En søn af C. var journalist **Carl Henrik C.**, 1901-43, Han var født i Kbh. 28.3.1901, blev student 1919, cand. phil. 1920 og var fra 1919 medarbejder ved Nationaltidende og Dagens Nyheder, en tid i 1930erne korrespondent i London. Han dræbtes af danske SS-mænd 30.8.1943 fordi han dagen efter indførelsen af undtagelsestilstanden, i en diskussion på Østerport station med en medarbejder ved Fædrelandet, havde kaldt denne en landsforræder hvad han senere på dagen undskyldte. - □Foto.

Chr. Kirchhoff-Larsen i Journalisten XV, 1919 20. V. Barfoed sst. XXI, 1925 nr. 1 4-6. C. Arctander sst. XXXIV, 1938 nr. 1 3.

Helge Larsen (P. Stavnstrup)

Clemmensen, Carl Henrik, se Clemmensen, C. A.

Clemmensen, E. Haunstrup, se Haunstrup Clemmensen, E.

Clemmensen, Ebbe Thejll, * 1917, arkitekt. * 17.4. 1917 i Kbh. (Skt. Paul). F: arkitekt, senere kgl. bygningsinspektør Mogens *C. (1885-1943) og maler Augusta Thejll (* 1884). ~ 25.2.1939 i Kbh. (b.v.) med arkitekt Karen Mundt, * 31.12. 1917 i Kbh. (Helligånds), d. af arkitekt Holger M. (1887-1957) og maler Harriet Fischer-Jørgensen (1889-1975). - Bror til Tove *C.

C. blev student fra Metropolitanskolen 1936 og fik derefter sin uddannelse på kunstakademiet hvor han tog afgangsprøven 1941. Han arbejdede nogle år på forskellige tegnestuer, bl. a. hos stadsarkitekten i Kbh., men siden 1946 har han haft selvstændig praksis sammen med sin kone, **Karen C.** 1949 tildelte C. den Neuhausenske præmie og 1950 akademiets mindre guldmedalje for et projekt til et forlystelsesetablisement i Kbh.s centrum. Arkitektægteparret gjorde sig tidligt smukt gældende i en række konkurrencer, bl. a. om en udvidelse af Kbh.s rådhus 1945. Allerede 1946 fik de I. præmie i en skandinavisk konkurrence om en centrumanlægning i den gamle tekstilby Tøllered ved Göteborg hvor opgaven var at ombygge og sammenkæde en række gamle og djærve fabriksbygninger. I de følgende år førtes løsningen etapevis ud i livet. 1955 vandt de to arkitekter konkurrencen om et nyt seminarium i Skive. Det opførtes 1957-59 og blev senere væsentligt udvidet med henblik på anlæggets anvendelse som gymnasium (1970). I samarbejde med Jarl Heger fik de 1958 2. præmie i konkurrencen om en højskole ved Helsingør for AOF og De samvirkende fagforbund. Deres forslag blev foretrukket for Jørn Utzons I. præmieprojekt og virkeliggjort 1967-69, dog i en meget

omarbejdet skikkelse. Anlægget der nu er kendt som *LO-skolen* blev yderligere udvidet 1973–75. Det nærliggende landsted Højstrupgård havde de allerede 1965–66 ombygget og udvidet for arbejderbevægelsen til brug for konferencer. I samarbejde med Jørgen Bo har Ebbe og Karen C. i 1961–66 opført det nye *Blågård seminarium* og den dertil knyttede øvelsesskole i Gladsaxe. 1969–72 byggede de den nye svømmehal m. m. i Gentofte, *Kildeskovhallen*, og sammen med Jarl Heger har de 1971–72 opført den danske ambasadørbolig i Ottawa, Canada. Som 3. generation i rækken af fremtrædende arkitekter – farfadere var Andreas *C. – har C. nok en stærkere følelse for hjemlige arkitekturtraditioner end mange af sine samtidige. Hans bygninger er vel moderne, men aldrig programmatiske. Det er et særkende at de med stor omhu er tilpasset den landskabelige situation, og de er ikke uden et vist poetisk skær som i hovedværket, *Kildeskovhallen*, vokser til en eventyragtigt, næsten scenisk stemning.

Sammen med Karen C. fik han 1955 Bissens legat, 1961 tildelt han Ny Carlsbergfondets store stipendium. Så fik ægteparret Eckersbergmedaljen og 1968 Træprisen. □ Afbildet på gruppe malet af Augusta Thejll Clemmensen, 1920, mal. af samme, 1943. Foto.

Hans Erling Langkilde

Clemmensen, Karen, se Clemmensen, Ebbe

Clemmensen, Mogens Becker, 1885–1943, arkitekt, arkæolog. * 18.6.1885 i Kbh. (Johs.), † 30.4.1943 på Frbg., urne på Ass. kgd., Kbh. F: arkitekt Andreas *C. (1852–1928) og Dagmar Sofie Becker (1859–1917). ~ 23.4.1913 i kong Georgs slotskapel, Athen med maler Augusta Thejll, * 11.11.1884 i Charlottenlund (~ 1° 1910 med kunsthistoriker Ernst *Goldschmidt, 1879–1959, ~ 2° med Karen Cosman Levysohn, 1888–1951), d. af arkitekt, bygningsinspektør Andreas Jacob Carl Adolph Theill (Thejll) (1852–1908) og Betzy Steenberg (1860–1959). Ægteskabet opløst. – Far til Ebbe *C. og Tove *C.

C. fik en meget alsidig uddannelse. Efter at have gennemgået Teknisk skole var han en overgang i lære hos billedhuggeren Anders *Bundgaard, arbejdede derefter hos arkitekten Martin *Nyrop indtil 1905, gik samtidig på akademiets malerskole 1904–1905 og herefter på arkitektskolen 1905–06. Han fortsatte med at uddanne sig som arkæolog ved arbejder for Nationalmuseet og på rejser. Han foretog således studierejser til bl. a. Sydgrønland 1910, École française d'Athènes og deltog i franske udgravninger i Grækenland

1912–13 samt i de dansk-græske udgravninger i Kalydon 1926. Som arkæolog fik C. stor betydning for studiet af især den danske middelalders og den klassiske oldtids bygningskunst med mange grundige undersøgelser og opmålinger samt som forfatter til en lang række lærde værker: *Kirkeruiner fra Nordboliden i Grønland*, 1911, *Danske Teglstenskirker*, 1918, *Venge Klosterkirke*, 1921, *Kalundborg Kirke*, sammen med Vilh. Lorenzen, 1922, *Spøttrup*, 1923, *Lombardisk og dansk Teglstensarkitektur*, 1924, *Le sanctuaire d'Aléa-Athéna à Tegée* sammen med Ch. Dugas og J. Berchmans, 1924, *Le temple de Zeus à Nemée* sammen med R. Vallois, 1925, *Ringsted Kirke* sammen med Poul *Nørlund, 1927, *Senromanske Træskærerarbejder*, 1927, *Vestervig Klosterkirke*, 1928, *Primitive Hustyper i Aitolien*, 1933 og *Bulhuse* 1937. Han har endvidere skrevet adskillige artikler i tidsskrifter o.lign., bl.a. i *Arkitekten*, *Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Historie*, *Medd. om Grønland, Købstadsmuseet* „Den gamle Bys“ årbøger. C. var tillige udgiver og redaktør af *Ældre nordisk Arkitektur*, den første tid sammen med H. *Storck.

Som arkitekt er C.s navn først og fremmest knyttet til den langvarige opbygning og udvidelse af *Nationalmuseet* 1928–38, men udførte desuden andre arbejder som f.eks. reguleringen af *pladsen omkring Skt. Mikkel's kirke* i Slagelse med tilhørende nybygning 1933, *indgangspartiet ved Frilandsmuseet* i Lyngby 1939, hovedbygning på *Oremandsgård* 1933–34 og en del privathuse fx villaen *Lundevangsvvej 2* (Gl. Vartovvej 1) i Hellerup. Væsentlig og til dels omstridt var C.s mange restaureringer hvor han nærmest tilhørte den Storckske skole og arbejdede på grundlag af en indgående historisk analyse af bygningsværkerne. Blandt hans restaureringer kan nævnes herregårdene Overgård, Juelskov, Borreby, Broholm og Spøttrup (1938–41) endvidere Århus domkirke (spiret) og kirkerne i Vestervig og Kalundborg. Han genopførte også en del bygninger i Den gamle by i Århus og på Hjerl hede. C. var arkitekt for Det særlige bygningssyn fra 1918, medlem af akademirådet 1920–22, medlem af Naturfredningsforeningens tekn. udvalg 1925–35, lektor i arkitekturhistorie ved akademiet 1929–38, arkitekt for Den gamle by i Århus 1922–40, for Århus domkirke, Ringsted og Kalundborg kirker, kgl. bygningsinspektør 1938. □ Mal. af H. Vedel, 1911 (Tønder mus.). Mal. af Augusta Thejll Clemmensen, 1927. Foto.

M.C. om Nationalmuseet i *Arkitekten*, 1916–17 389–94, i *Arkitekten U*, 1929 69–72, i *Arkitekten M*, 1938 33–52 og i *Tilskueren*, 1938 I 309–27; Ivar Bentsen i *Arkitekten*, 1925 33f og M. Mackeprang i *Fra nationalmuseets arbejdsmark*, 1939 5–18. E. Dyggve i *Arkitek-*

Clemmensen, Mogens

ten, 1926 133–40 (om Athene-templet). Skønhed i hjemmet, 2. saml. ved G. Brøchner, 1920 15 93–97. Berl. tid. 30.4.1943. Nationaltid. 1.5. s.å. Knud Millech i Kunstakademiets årsberetn. 1940–46 17.

V. Villadsen (Knud Millech)

Clemmensen, Tove Thejll, * 1915, museumsinspektør. * 11.10.1915 i Kbh. (Skt. Pauls). F: arkitekt, senere kgl. bygningsinspektør Mogens *C. (1885–1943) og maler Augusta Thejll (* 1884). ~ 28.8.1946 i Kbh. (b.v.) med lektor Mogens Bellman Mackeprang, * 13.3.1905 på Frbg., s. af nationaløkonom, dr.polit. Edv. Ph. *M. (1877–1933) og Margrete Larsen (1879–1959). – Søster til Ebbe *C.

C. blev 1934 student fra Rysensteens gymnasium. Allerede det følgende år begyndte hendes karriere ved Nationalmuseet til hvis 3. afd., Dansk folkemuseum, hun siden har været knyttet, begyndende som volontør og avancerende til museumsinspektør 1953–75. Hun blev dr.phil. 1973 ved Århus univ. – Undersøgelser af danske møbler og interiører, hovedsagelig i 1700- og 1800-tallet, udgør hovedparten af C.s virke. Det er C.s fortjeneste at Nationalmuseet 1940 påbegyndte en helt uvurderlig registrering af møbler på danske slotte og herregårde. C. har siden ledet disse undersøgelser og udarbejdet retningslinier for registreringen der foruden fotografering af udsøgte møbler også omfatter optagelser af mere almindeligt, men tidstypisk inventar foruden optegnelser om møblering. På samme fremsynede måde medtog C. allerede fra begyndelsen de sene 1800-tals møbler. Bl.a. som en følge af de arkivundersøgelser der var led i inventarieundersøgelserne kunne C. identificere en række betydningsfulde danske møbler som arbejder af nogle af 1700-tallets førende arkitekter. Dette danner hovedstammen i C.s doktordisputats *Møbler af N.-H. Jardin, C. F. Harsdorff og J. C. Lillie og eksempler på deres interiørdekoration. Et bidrag til nyklassicismens historie i Danmark fra 1755–1800*. Også C.s øvrige videnskabelige produktion har udgangspunkt i en helt konkret nærlæsning af de enkelte møbler der ikke kun gøres til genstand for en kunsthistorisk analyse, men i lige så høj grad for en kulturhistorisk. Dette synspunkt anlægges også i en række velskrevne artikler om danske interiører. Af C.s produktion må nævnes: *Borreby, 1942, Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus, 1946, Danske interiørtegninger fra rococo til klunketid, 1951, Dronning Anna Sophies møbler*. (Festskrift til lensbaron Hans Berner Schibden Holsten, 1951), *Signerede arbejder af københavnske snedkere i Københavns snedkerlaug gennem fire hundrede år, 1954. Christian IX's palæ på Amali-*

enborg 1750–1906 (sammen med M. B. Mackeprang), 1956, *The Recording of Furniture in Danish Castles and Manor Houses* (Dansk Folkemuseum and Frilandsmuseet. History and Activities, 1966). Desuden artikler i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark fra 1938 og fremefter, Dansk Kunsthaandværk 1943–45, Danmark, 1943, Arkitekten, 1952. – På Nationalmuseet har C. forestået nyindretningen af 3. afd.s interiørrum, ligesom hun også har stået for indretningen af samlingerne på Liselund, Bakkehuset, Øregård, Erichsens palæ, Brede hovedbygning og Nationalmuseets klunkehjem. – R. 1975. □ Barnebuste af Anders Bundgaard, 1920. Afbildet på gruppe malet af Augusta Thejll Clemmensen, 1920. Mal. af samme ca. 1934, 1937 og 1938. Foto.

Peter Thornton i Apollo, London okt. 1973 314f. Mirjam Gelfer-Jørgensen i Fortid og nutid XXV, 1974 642–47. (Anmeldelser af disputatsen).

Mirjam Gelfer-Jørgensen

Clemmensen, Alfred Johan Carl Christian, 1899–1966, læge, rådmand. * 27.9.1899 i Ålborg, † 2.9.1966 på Bispebjerg hosp., Kbh., urne sst. (Bispebjerg kgd.). F: kaptajn i hæren Carl Christian Ludvig Johan C. (1867–1946) og Marie Cathrine Gran (1872–1939). ~ 21.3.1925 i Ordrup med Elisabeth (Lisa) Rosa Eirisch, * 6.10.1895 i Wien, d. af købmand Johann E. (1863–1904) og Antonie Rezniczek (1867–1937). – Bror til Erik *C.

C. tog studentereksamen fra Metropolitanskolen 1917. Han indlagde sig fortjeneste allerede i studentertiden ved at medvirke til wienerbørns anbringelse i Danmark. Emedseksamen tog han 1925. I de følgende år uddannede han sig til nervelæge ved ansættelse på kommuneskolepsykiatriske afdeling og på Kolonien Filadelfia hvor han udarbejdede sit disputatsarbejde *Inanition und Epilepsie* der forsvarede 1932. Undersøgelsen førte til påvisning af at sult var i stand til at formindske hyppigheden af epileptiske anfald (på gr. af ketonstofdannelse). 1938 overtog C. som selvskreven ansøger stillingen som overlæge ved den psykiatriske afdeling på Bispebjerg hospital hvad han forblev til sin død.

C.s hovedindsats bestemtes dog af en tidligt vakt interesse for organisations- og kommissionsarbejde inden for sundhedsvæsenet. Forudsætningen herfor var hans afbalancerede væsen, hans udmærkede forhandlingsevne og rolige dommekraft, med sans for det gennemførlige og midtpunktbestemte der kunne forene stridende standpunkter. Han var med sin søbre og smidige tankegang den ideelle deltager ved konferencen. Han kom ved disse egenskaber efterhånden til at indtage en nøglestilling i forskellige or-

ganer med beslutningsfunktioner hvor hans pålidelige bon sens kunne udnyttes. Nævnes kan således hans mangeårige medlemskab af invalideforsikringsretten, af sterilisationsnævnet og af svangerskabsnævnet. Som konsulent i sindssyge-væsen ved sundhedsstyrelsen (fra 1950) kom hans ord til at spille en afgørende rolle i forbindelse med vigtige praktiske reformer. Også åndsvageforsorgen viede han sine kræfter som medlem af dens bestyrelse. På sin hospitalsafdeling gjorde han en pionérgerning ved at tage initiativet til indretning af et modtageafsnit for akutte forgiftninger, især med henblik på at redde selvmordskandidater. For dette foregangsarbejde hyldedes C. 1966 med en hædersgave af general-konsul E. Carlsens fond. Utrætteligt vedblev han at søge nye områder for sin virke-trang. Som sundhedsstyrelsens rådgiver kastede han sig i sine sidste år ind i opgaven at træffe ordninger for Grønlands sundhedsvæsen, hvilket medførte flere rejser til den fjerne ø. Skønt dette nye felt for hans virkelyst skaffede ham stor tilfredsstillelse var hans kræfter udtømt, og han gik bort uden at have fuldført hvad han ønskede. – C. lod sig vælge til medlem af Kbh.s borgerrepræsentation 1943 for herigennem at få indflydelse på udviklingen af hovedstadens hospitalsvæsen. 1962 opnåede han at blive rådmand for magistratens 3. afd. Stor betydning fik C. for lægeforeningen. 1933–36 var han formand for fraktionen af yngre læger og kåredes 1937 til dens æresmedlem. 1945–50 var han formand for den samlede lægeforening som dansk lægers energiske ordfører. I denne egenskab indlagde han sig stor fortjeneste ved at gennemføre at lægeforeningen erhvervede det Plessenske palæ til domicil (Domus medica) for foreningen som erstatning for den hidtidige bygning som ødelagdes under krigen. I erkendelse af hans omfattende indsats for lægestanden tildelte foreningen ham 1954 Barfred Pedersens ærespris. I dansk sundhedsvæsen og lægestands historie i midten af 1900-tallet indtager C. en hæderfuld plads som den sikre rådgiver i alle spørgsmål af samfundsmæssig betydning. Hans diplomatiske takt værdsattes og påskønnedes højt, såvel som hans nøgterne, inderst varme retfærdssans. – R.1948. R.¹ 1957. K.² 1966. □Mal. (Den alm. da. lægeforen.). Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1932. 159f. – Ch. Jacobsen i Ugeskr. for læger 15.9.1966 1099f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Ostenfeld

Clemmesen, Erik, * 1905, maler, grafiker. * 12.5. 1905 i Kbh. (Garn.). F: kaptajn i hæren Carl Christian Ludvig Johan C. (1867–1946) og Marie Cathrine Gran (1872–1939). ~ 22.7.1938 i Hørs-

holm med komtesse Christine Ahlefeldt-Laurvig, * 29.8.1903 på Frbg., d. af direktør Andreas Theodor Elias A.-L. (1852–1933) og Christine Catharine Marie Musaeus (1863–1936). – Bror til Carl *C.

C. tog artium 1923 og var elev på kunstakademiet 1927–34 hos Sigurd *Wandel og Aksel *Jørgensen på hvis grafiske skole på akademiet han gik fra 1929. Han var i Paris 1933–34 som elev af Georg *Jacobsen og erhvervede sig her sin specielle interesse for fransk kunst og kultur. Den gav sig udslag i en oversættelse 1936 (i samarbejde med Mme Hollatz-Bretagne) af P. Signacs bog om farvens udvikling, et arbejde der faldt i tråd med den interesse for farvetæori som næredes af Aksel Jørgensen og hans elever i disse år. Bogen er kommet i nyt, revideret oplag 1946. C. har også dyrket kunstkritik og var en årrække kunstanmelder ved Kristeligt Dagblad. Desuden har han haft tegneskole med forberedelse til akademiet. Som grafiker placerede C. sig først med den monumentale litograferede bog *Rungstedlund* med tekst af Karen Blixen og andre. C. har senere udgivet andre bøger illustreret med grafik: *Vers et strophes*, 1950, *Vejrkalender*, s.å. af Ellen Dahl født Dinesen, *Dagbogsblade af George Sand*, 1952, *Kardinalens tredie Historie*, 1952, i samarbejde med Karen Blixen. 1966 udgav han *Betragtninger. I billedets verden*. Han har udstillet på Charlottenborg og separat bl.a. Athenæum kunsthandel 1953 og Århus kunstbygning 1975 med katalog med tekst af ham selv. Statens museum for kunst ejer *Gule æbler i blå skål* fra 1965 og grafik og tegninger af ham. □Selvportr. raderet 1931. Stik af Aksel Jørgensen, 1937. Foto.

Selvbiogr. artikler i Kristeligt dagbl. 30.6., 1.7. og 2.7.1960. – Helge Christensen i Philobiblon 1, 1945–47, 1947 21f. Tage la Cour i De grafiske fag, 1951 16–18. Gunnar Jespersen i Berl. tid. 2.3.1971. Kr. Hvidt i Kristeligt dagbl. 4.3.1972. Johs. Clemmesen, C. P. Lauritzen, K. Lollesgaard og E. Simonsen i Kristeligt dagbl. 10.5.1975. Verner Hansen sst. 14.5.1975. Gunnar Jespersen i Berl. tid. 15.5.1975.

Henrik Bramsen

le Clerc, se Le Clerc

Cleyn (Klein, Kleine), Frantz, 1582–1658, maler. * 1582 i Rostock, † 1658 i London. F: guldsmed Hans C. Gift.

C. skal som ung have foretaget en fireårig uddannelsesrejse til Italien (Rom, Venedig) med støtte fra den danske konge. Rejsen har muligvis fundet sted mellem 1611 og 1617. Hans tilstedeværelse i Danmark er således dokumenteret fra 1617, mens man allerede i 1600-tallet tilskrev ham et portræt af Christian IV, dateret 1611

Cleyn, Frantz

(kopi e. Jakob van Doordt, Fr.borg). En tegning fra 1615 af en satyr der belurer en kvinde (kobberstiksaml.) bærer hans italienserede signatur og kan være udført under udlandsopholdet. C.s virksomhed herhjemme er i første række knyttet til udsmykningen af Rosenborg. November 1617 betalt han for „nogen historier og ellers en del adskilligt arbejde“ til kongens ny lystslot „såvelsom og i et kammer over porten der sammesteds“. På dette grundlag er C. blevet tilskrevet malede dekorationer i Christian IVs skrivestue og et rum over porten samt et illusionistisk lofts-maleri med musikanter, i dag i Christian Vs sal. 1619 modtog han betaling for *Et Fyrværkeris Historie* (Kronborg) og *Børneleg* (vel identisk med det signerede *Børn, som skal i Skole* (Kronborg)). I de følgende år leverede han yderligere en række store billeder til „den lange sal“ på Rosenborg – foruden det signerede *Brudevielse*, muligvis også *Jesu Fremstilling i Templet* og *Daab* (efter Tintoretto), *Drengeskole* (Kronborg) og *Skakspillere i et fyrsteligt Telt*, brændt 1859. C. udførte dog også andet arbejde som portrætter af kongen og den udvalgte prins, prospekter af Kbh. og en karton til et vævet bordtæppe. På anbefaling af to fremtrædende engelske adelsmænd, Sir Henry Wotton og Sir Robert Anstruther som han allerede i Venedig havde stiftet bekendtskab med rejste C. muligvis 1622 til London hvor han under prins Charles' fravær skal være blevet nådigt modtaget af James I. Først ca. 1625 slog han sig dog fast ned i England hvor han knyttedes til gobelinvæverierne i Mortlake som leverandør af kartoner. Han medvirkede samtidig ved udsmykningen af en række slotte og udsendte også flere ornamentstik. Efter C.s fortegninger udførte W. Hollar 1651 stik til Æsop og 1654 til Virgil. I London var C. højt estimeret af sin samtid; han betragtedes som „il miracolo del secolo“ og forstod at hævde sig under de stærkt vekslende forhold. Af stor betydning var hans rolle som formidler af motiver og stiltræk fra den italienske renaissance og tidlige barok. Selvom man blandt hans værker finder eksempler på direkte kopier, tildels baseret på stikforlæg, (skrivestuens paneler med *cucina* og *Medor* og *Angelica*, udført efter hhv. A. Salvatoris stik i Arcimboldos manér og E. Sadelers stik efter C. Caliaro) vidner andre værker klart om hans evne til selvstændigt at bearbejde sine indtryk. □Stik af T. Chambers, 1762, efter et nu forsvundet samtidigt portræt. Familiebillede.

F. R. Friis: Saml. til da. bygnings- og kunsthist., 1872–78. V. Wanscher: Rosenborgs hist., 1930. Fr. Beckett: Kristian IV og malerkunsten, 1937 43–59 61 133f. C. Elling i Årbøger for nord. oldkyndighed og hist., 1945 93–96. M. Whinney i The archaeological journal CIV,

London 1948 172. F. W. H. Hollstein: German engravings, etchings and woodcuts ca. 1400–1700 V, Amsterdam 1958 193f. G. Boesen i Danske slotte og herregårde II, 2. udg. 1964 91 93–95. K. Holst i Historie. Jyske saml., ny r. X, 1973 457–81.

Birgitte Bøggild Johannsen

Clitau, Thomas Christensen, ca. 1695–1754, forfatter. * ca. 1695 på Bygholm ved Horsens, † 9.1.1754 i Bergen, begr. i domkirken sst. Fade-ren var antagelig jordbruger. Ugift. C. blev student 1714 fra Odense gymnasium, rejste udenlands og studerede jura i Halle 1726. Efter sin hjemkomst var han en tid auditor ved et rytterregiment, levede senere i Kbh. som skribent, juridisk manu duktor og sproglærer indtil han 1748 blev notarius publicus i Bergen hvor der efter hans død for hans efterladenskaber oprettedes et blindelegat; han var selv svagsynet. – Som forfatter spillede C. på flere strenge. Han udgav et par juridiske håndbøger; den ene, *Overeensstemmelse og Forskiæl imellem den Romerske og Danske Ræt*, 1736, er den første behandling af romerretten på dansk. Af senere dato er en filosofiens historie *Theatrum Sapientiae et Stultitiae* som aldrig blev trykt (manuskriptet i Det kgl. bibl.). Fra 1735 var han medarbejder ved Joachim Wielandts Lærde Tidender, 1740–48 redaktør deraf, og står som den der har indført litterær kritik i dansk presse. Som journalist førtes han ind i flere polemikker; hans stridsskrift *Journal over den Grammaticalske og Orthographiske Krig*, 1742 imod Niels v. *Hauens retskrivnings-reformforslag fik betydning ved at give stødet til Jens *Høysgaards forfatterskab. Som deltager i den store Spectatorfejde forfulgte han sin modstander Jørgen *Riis ad rettens vej (1745), men tabte ved højesteret (1747); i mellemtiden var det lykkedes ham at få ram på Riis i det periodiske skrift *Dubia og Correctioner over Den Politiske Tilskuer*, 1745–46. – C.s mest kendte værk er *Poetisk Tidsfordriv*, 1738 (med *Continuation*, 1740) hvori størstedelen af hans digte er samlet heriblandt latinske, franske, tyske og italienske vers i hvilke han brillerer med sit store sprog-talent. I den meget pralende for-tale slår han sig til ridder på Bording, Kingo og Holberg som han mener at overgå i prosodisk korrekthed, og ved at anvende 80 forskellige strofeformer prøver han at være forbillede for unge digtere. Man må også indrømme ham stor metrisk færdighed og variationsevne, og der findes enkelte nette ting iblandt, medens andet skæmmes af tørt pedanteri. Hans stil svinger mellem barok og klassik; i sin diktion kan han samtidig minde om Anders Bording. – Om C. som person er den samtidige dom – før han blev gammel og gudelig – ikke gunstig. Han har væ-

ret temmelig indbildsk og arrogant, unødigt voldsom i sin polemik. Baggrunden for hans selvfølelse er en ubestridelig perfektibilitet, men reversen af hans evners mangesidighed (han var også musikalsk begavet) var mangelen på fornøden koncentration. □Stik af J. H. Thiel, 1735, efter mal. af F. la Croix.

Danske saml. IV, 1868–69 81. H. F. Rordam: Hist. saml. IV, 1902 204–07. Danske mag. 6.r. III, 1923 48–51. – P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882. Aa. Mathison-Hansen i Dansk t., 1899 625–35. H. Gram: Breve, 1907 138f. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. II, 1913. H. Bertelsen: J. P. Høysgaard, 1926 68–76 94.

R. Paulli*

Clod-Hansen (ved dåben Clod Hansen), Abraham, 1857–1925, karantænelæge, idrætslig foregangsmand. * 18.6.1857 i Odense, † 10.6.1925 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: prokurator Johan Jørgen Hansen (1802–76) og Mariette Caroline Emilie Ernestine Basse (1817–83). ~ 21.8.1891 i Nykøbing F. med senere fysioterapeut Juliane Theodora Leifer, * 16.10.1863 i Nykøbing F., † 12.7.1943 i Kbh., d. af herredsfuldægtig, exam.jur., senere kancelliråd Niels Erik L. (1829–1900) og Vilhelmine Marie Tornøe (1825–77). – Bror til Ida *Falbe-Hansen og V. *Falbe-Hansen.

C.-H. blev student 1878, privat dimitteret, og tog medicinsk embedseksamen 1887 hvorefter han indtrådte som elev ved det gymnastiske centralinstitut i Stockholm og 1888 afgik herfra som gymnastikdirektør. 1891 oprettede han det første danske kursus for massører, og fra 1898 var han medlem af de udvalg Selskab for fysisk terapi og diætetik samt lægeforeningen nedsatte om massage- og sygegymnastikkens udøvere. Han virkede dernæst resten af sit liv som læge i Kbh., fra 1894 som karantænelæge, og har skrevet bøger om karantænevæsen. 1895–1905 var han leder af Anstalten for fysisk behandling på Garnisonssygehuset, 1904–15 af Frederiks-, senere Rigshospitalets massageklinik. Bedst blev han dog kendt som foregangsmand på idrætsligt område. Fra sin tidlige ungdom var han en ivrig og dygtig idrætsmand der særlig interesserede sig for gymnastik, roning og fægtning. Han skrev 1889 *Kortfattet Haandbog i Roning og den for samme passende Træning* (sammen med V. Nielsen) og s.å. (sammen med fægtelæreren Jens Berthelsen) *Fægtekonsten* (2. udg. 1911), endvidere 1892 *Legemsøvelsernes Forhold til aandelig Overanstængelse* og 1900 *Vor Skolegymnastik* (særtryk af artikler i Berlingske Tidende juli 1899). Sidstnævnte skrift var et indlæg i den da standende strid mellem „dansk“ og „svensk“ gymnastik under hvilken C.-H. var en af den

førstnævnte retnings behændigste penneførere. Ved at indtræde i bestyrelsen for forskellige idrætsforeninger blev han endvidere en værdifuld støtte for dansk idrætssliv under dets første fremvækst. Foruden de ovennævnte skrifter har han udgivet *Jagtskydning med Hagelbøssen*, 1923 og skrevet talrige artikler om legemsøvelser, bl.a. om kvindegymnastik for hvis udvikling han nærede stor interesse. C.-H. talte og skrev godt for sig og kunne jævnligt finde vittige og rammende udtryk for sine meninger, hans skrivemåde var journalistens, og når han gav sit bidrag til døgnets idrætslige drøftelser kunne der være en vis friskhed og elegance over hans indlæg. Hans forsøg på at angive retningslinjer for en særlig dansk gymnastik („Vidar“. *Den danske Gymnastik*, 1911 og „Vidar“! *Dansk Kvindegymnastik*, 1913) fik derimod ingen betydning. Udgivelsen af en *Anatomie Mandchoue* hvis manuskript C.-H. havde skaffet til Danmark nåede ikke fuldførelse før hans død, og C.-H.s omfattende bogsamling skænkedes efter hans død til Idrætshusets bibliotek. – R. 1921. DM. 1924. □Tegn. som student af V. Jastrau. Pastel og mal. 1888 af Johanne Krebs. Buste af frk. Lodberg. Relief af Aksel Hansen (gravstenen).

J. W. S. Johnsson: L'anatomie mandchoue, 1928 = Kgl. da. vidensk. selsk. biol. medd. VII, 7 1–42. Rudie Agersnap i Tidsskr. for fysioterapeuter, 1968 173–97.

H. P. Langkilde*

Cloëtta, Christoph, 1836–97, chokoladefabrikant. * 24.9.1836 i Bergün, kanton Graubünden, Schweiz, † 30.3.1897 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: landmand Nuttin C. (1803–83) og Jacobea Jannett (1810–99). ~ 14.5.1869 i Købelev med Ida Friis, * 16.3.1848 i Kbh. (Frue). † 21.2.1901 sst., d. af krigssekretær Nis Fritz F. (1809–84) og Axeline Louise Adelaide Tuxen (1816–98). Omkring midten af 1800-tallet indvandrede brødrene Bernhard, Christoph og Nuttin C. til Kbh. hvor de forsøgte sig med forskellige mindre schweizerkonditorier indtil de 3.11.1862 startede en chokoladefabrik – Brødrene C. – hvori C. snart blev den drivende kraft. Virksomheden begyndte med et par maskiner i en ejendom ved Sortedams-Møllen, men flyttede få år efter til Niels Hemmingsensgade, og nu fulgte en hastig udvikling hvorunder Brødrene C. blev en af de førende chokoladefabriker i Norden. 1873 fik firmaet prædikat af kgl. hofleverandør, s.å. anlagdes fabrik i Malmø (ledet af Nuttin C.), og 1896 fik også Kristiania en søsterfabrik der navnlig fik betydning da mellemrigsloven året efter ophørte hvorved chokoladeeksport fra Sverige til Norge umuliggjordes af tolden. 1888 blev C. konsul for Schweiz. Efter hans død førtes fir-

Cloëtta, Christoph

maet videre af enken i forening med sønnen, generalkonsul **Fritz Bernhard C.** (* 12.2.1876 i Kbh., † 15.5.1950 sst.) der 1901 blev eneindehaver. S.å. flyttedes hovedfabrikken til Hørsholmsgade. I første halvdel af 1950'erne flyttede man på ny, denne gang til Glostrup hvor produktionen ophørte 1960. Brødrene C. er i dag et handelselskab der forsynes fra C. Svenska Chokoladfabrik A/B i „chokoladebyen“ i Ljungsbro (ved Linköping). □ Afbildet på P. S. Krøyers børsbillede, 1895 (Børsen, Kbh.). Buste af Thod Edelman, 1897. Relief på gravstenen.

Børsen 5.2.1898, 30.8.1929 og 22.11. s.å. Bernhard Cloëtta 1849–99, 1899. De danske byerhverv, Kbh. II, 1904–08. Finn Friis: Les suisses au Danemark à travers les âges, Lausanne 1975 38–40.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Cloëtta, Fritz Bernhard, se Cloëtta, Christoph

Cloos, Christian, 1863–1941, købmand. * 27.6.1863 i Frederikshavn, † 25.6.1941 i Frederikshavn, begr. sst. F: købmand, senere belgisk og nederlandsk konsul Christian Ludvig C. (1825–1912) og Oline Henriette Barfred (1825–1902). Ugift.

Oplært i faderens forretning tilegnede C. sig ved rejser i udlandet og længere ophold i Frankrig, Skotland og Nederlandene et udsyn og sproglige kundskaber der skulle blive afgørende for hans løbebane. Efter at han 1899 havde løst borgerbrev som købmand optog faderen ham som kompagnon i sin forretning hvilken han overtog efter dennes død. 1893 valgtes han til formand for Frederikshavns handelsforening (sen. Handelsstandsforening), og 1895–1909 sad han i byrådet. Han var konsul for en række lande: 1894 Belgien, 1904 Frankrig, 1906 Norge og 1912 Holland. – C. havde som frederikshavnsk købmand og borger vundet sig et anset navn; men når dette blev landskendt og på fremtrædende vis vil stå indskrevet i købmandsstandens historie skyldes det først og fremmest hans utrættelige og uegennyttige arbejde i den danske handelsstands tjeneste. At skabe og fremme samvirke og samoptreden inden for denne gennem dens organisationer blev C.s livsopgave; i særlig grad virkede han for at udjævne de modsætninger der gjorde sig gældende mellem storhandelen i provinsen og de københavnske grossererere. Han blev 1895 medlem af Centralforeningen af jydsk handelsforeningers bestyrelse og var 1901–32 sammes formand. Virksomt medlem af det 1901 oprettede provinshandelsforeningers fællesudvalg valgtes han da det 1917 konstitueredes som Provinshandelskammeret til dets formand og fortsatte indtil 1932. Inden for Den danske han-

delstands fællesrepræsentation – fællesorganet for Grosserer-Societetet og provinsernes centralformænd – var C. fra 1899 medlem af forretningsudvalget og deltog i de på Børsen afholdte handelsmøder og i de skandinaviske handelsmøder. I sit organisationsarbejde gennemførte C. en faglig forberedelse af sagerne som hidtil ikke havde været almindelig inden for provinshandelens organisationer. I dette arbejde havde han støtte dels i egne omfattende kundskaber, dels i jurister med interesse for handelens anliggender. C. var medlem af adskillige kommissioner og udvalg samt delegeret ved internationale konferencer (vekselret Haag 1910 og 1912, søret Bruxelles 1922). 1938 modtog han som den første handelsmand Tietgenmedaljen; det medfølgende pengebeløb skænkede han til Provinshandelsstandens understøttelsesforening af hvis bestyrelse han var medlem i 30 år. C. var ligefrem af væsen, men fastholdt dog en formel omgangsform; hans store mæglende evner var afgørende for hans lederskab. Hjælpsomhed og loyalitet er andre karakteregenskaber som indgår i hans karakteristik. – R. 1906. DM 1909. K.² 1914. K.¹ 1912). □ Mal. af H. Vedel, 1924 (Børsen). Foto.

C. J. Hedemann: Stamtavle over familierne Cloos og Lorentzen, 1929 41f. Frederikshavns handelsstandsforen. 1883–1933, ved G. Brier, 1933. Den jydsk handelsstands centralforen. 1883–1933, udg. H. Stein og O. Kragh, 1933. Edv. Berg: Provinshandelskammeret 1901–1951, 1951 især 31–39. Børsen 26.6.1941 og 25.6.1963. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (J. Werner)

Clüver, Ditlev (Detlev), ca. 1646–1708, matematiker, astronom. * ca. 1646 i Slesvig, † 21.2.1708 i Hamburg. F: domkaptitelfoged Peter C. († 1653) og Mette († 1681, ~ 2° med sognepræst i Slesvig Theodor Niemann, 1601–66, ~ 1° 1630 med Ida Flor). Ugift. – Sønneson af Johan *C.

Fra Slesvig katedralskole kom C. til Jena hvor han 1663–66 studerede litteratur, teologi og især ren og anvendt matematik. 1667 immatrikuleredes han i Kiel, 1670 i Oxford, og 1673 tog han magistergraden i Kiel. Han foretog derpå en rejse gennem Italien og Frankrig hvor han stiftede bekendtskab med filosoffer, matematikere og andre lærde mænd. Efter at have brugt tre år til disse rejser kom han til England hvor han tog fast ophold i London. Han fik her på grund af sin lærdom ikke alene tildelt indfødsret, men blev 1678 valgt til medlem af Royal Society. Han udfoldede her en stor virksomhed og indrettede et trykkeri i sit hus for selv at udgive sine skrifter der omfatter næsten hele den tids matematik og filosofi. Han blev angrebet af teologerne på grund af sine meninger men blev taget i beskyttelse af kong Jacob II. Efter tolv års ophold i

England måtte han 1688 vende tilbage til sit fædreland i anledning af stridigheder med en svoger om arven efter sin mor der var død 1681. Det kom til en proces der varede i ti år og som han tabte. Han havde ved den mistet næsten hele sin formue, og i London var hans bogtrykkeri og skrifter blevet ødelagt af hans modstandere under borgeruroligheder. Nedtrykt af så megen modgang begav han sig 1698 til Hamburg, hvor han levede kummerligt af resten af sin formue og indtægterne af sine skrifter. De væsentligste af disse er: *Tabulae astronomicae in R. Mosis Maimonidis librum de consecratione calendarum et ratione intercalandi*, 1683, *Philosophia divina*, 1692 og 1712, *Schediasma geometricum de nova infinitorum scientia* (i „Nova septentrionis litteraria Lubecens.“, sept. og okt. 1698), *Geologia sive philosophia de genesi ac structura globi terreni*, 1700, *Nova crisis temporum*, ugentligt tidsskrift, to årgange, 1700–01, *Schediasma de arte mnemonica* (i „Nova litt. Germ.“, 1705), *Observatio de conjunctione Solis et Mercurii, d. 5. Maji Ao. 1707 visa* (i „Nova litt. Germ.“, juni 1707).

Johs. Moller: Cimbria lit., I, 1744 99–103.

*Poul Heegaard**

Clüver, Johan, 1593–1633, teolog, historiker. * 16.2.1593 i Krempe i Stormarn, † 25.12.1633 i Meldorf, begr. sst. F: skrædder, senere købmand Michael C. og Margrethe Meitzendorf. ~ 4.7.1614 med Anna Rogg, † 1632, d. af sognepræst i Holekerken (Hohenfeld) i Stormarn Peter R. († 1617, ~ 2° med en datter af senator i Krempe Ludolf v. Ancken) og Catharina (~ 1° med sognepræst sst. Johan Sahar, † 1590). – Farfar til Ditlev *C.

Under stadig kamp med fattige kår fuldførte C. sin skolegang, først i Krempe, siden i Hamburg hvorfra han 1609 gik til universitetet i Rostock. Her blev han 1613 magister og snart efter adjunkt i det filosofiske fakultet. Efter at have afslået at blive konrektor i Haderslev blev han 1614 diakon i Meldorf hvor han gjorde sig bekendt både ved sin samvittighedsfulde embedsførelse og ved at udgive flere skrifter (*Grundfester der ... catholischen Wahrheit von der Person Jesu Christi*, 1617, og *Erstes Morgenlicht der Offenbarung Johannis*, 1620). 1621 blev han præst i Marne i Ditmarsken, og 1623 disputerede han for den teologiske doktorgrad i Rostock, men nåede ikke at blive kreeret da Christian IV hvis opmærksomhed vistnok ved Holger *Rosenkrantz den lærde var blevet henledt på C. kaldte ham til teologisk professor og tysk præst ved det nyoprettede akademi i Sorø. 1624 tiltrådte C. sit embede, og 1626 blev han – efter overenskomst

med fakultetet i Rostock – kreeret til dr. theol. ved universitetet i Kbh. I Sorø stod han i ven-skabelig forbindelse både med forstanderen Just *Høg og med sine kolleger og nød i det hele megen anseelse i teologiske og lærde kredse; fx var han meget vel anskrevet hos Holger Rosenkrantz. Med jernflid udarbejdede han flere skrifter, deriblandt sit hovedværk *Epitome historiarum totius mundi*, 1631 (senere oftere optrykt). Efter eget sigende havde han ved udarbejdelsen af denne svære kvart benyttet utallige forfatters arbejder. Vist er det at han på grundlag af et flittigt studium af foreliggende historisk litteratur har formået at levere en oversigt over verdenshistorien fra de ældste tider indtil 1630 der udmærker sig ved godt overblik, forholdsvis upartiskhed og en behagelig, klar fremstillingsform. Endnu mange år efter C.s død var denne håndbog i høj kurs. Den blev benyttet meget især i Tyskland og blev endog – med fornødne ændringer – udgivet i katolske lande. 1630 blev C. superintendent i den kongelige (søndre) del af Ditmarsken og sognepræst i Meldorf. Kun tre år virkede han i sit nye embede, en tid formørket ved hans hustrus død, hans egen svagelighed og talrige genvordigheder i hans embedsførelse. Trods alt søgte han at gøre fyldest hvorom bl.a. hans skærpede bestemmelser om prøvelsen af nykaldede præster vidner. – Fra sin ungdom havde C. omfattet Apokalypten med særlig interesse, og ved sin død efterlod han sig manuskriptet til en omfattende kommentar til dette skrift. Det blev siden (1647) udgivet af hans søn, præsten i Süder-Hastedt Michael C. og taler med sine tre bind i folio sit tydelige sprog om forfatterens store flid og lærdom. Såvel dette arbejde som nogle katekismeforelæsnings fra Sorø-perioden *Elementa eloquiorum dei*, 1628 viser C. som en strengt ortodoks teolog der dog i modsætning til så mange af hans meningsfæller lagde den største vægt på fordragelighed og ikke ønskede at fordybe sig i subtile spørgsmål hvorom Skriften ikke indeholdt oplysninger. □Stik af Dirk Diricks, 1647. To stik efter dette, det ene 1688.

Kirkehist. saml. 3.r. VI, 1887–89 77 524. Danske mag. 5.r. I, 1887–89 67 f. Pers. hist. t. 7.r. VI, 1921 129. – Vita i J. C.: *Diluculum apocalypticum I*, udg. Michael Clüver, Stralsund 1647. Johs. Moller: Cimbria lit. III, 1744 217–21. J. F. Noodt: *Beyträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten Historie der Herzogthümer Schlesw. und Hollst. I, Hamburg 1744 264–84*. C. Rolfs i *Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.*, 2.r. III, Kiel 1904–05 484–87.

*Bjørn Kornerup**

Coclico, Adrian Petit, ca. 1500–ca. 1563, sanger, komponist. * ca. 1500 i Hennegau, † ca. 1563 i

Coclico, Adrian Petit

Kbh. (?). ~ 1546 med Ilsebe (?) fra Wittenberg, † 6.3.1582 (?).

Efter i sin ungdom at have forestået musikken i klosterkirken i Condé kom C. til Rom hvor han blev sanger i pave Paul IIIs kapel, udnævntes senere til biskop og pavens skriftefader. På grund af anstødeligt levned fængsledes han, blev tre år efter løsladt, forlod Italien og begav sig til Tyskland hvor han i Wittenberg plejede venskab med Melanchton og gik over til den protestantiske lære (1545). Hans musikalske virksomhed var i de følgende år delt mellem lærergerning og praktisk musikalsk udøvelse. Han søgte embede som professor i musik men fik ikke ansøgningen bevilget. 1546 var han i Frankfurt å. d. O. hvor han var lærer i musik ved akademiet, desuden har han opholdt sig i Königsberg og Nürnberg, en tid vistnok også i England. Omkring 1550 var han musiker hos Christian III's svoger, hertug Albrecht af Preussen i Königsberg, men måtte forlade sin stilling, anklaget for bigami. Som afslutning på et bevæget liv modtog han 3.7.1556 livsvarig ansættelse som sanger og musiker i Det kgl. kantori i Kbh., blandt hvis medlemmer han endnu findes 1562–63. C. er mest kendt for sin indførelse i musikken: en *Compendium musices*, 1552, der giver interessante oplysninger om 1500-tallets musikanskuelser, især om Josquin de Prés-tidens tonekunst (C. nævner Josquin som lærer). Desuden udgav han en samling Davids salmer (førstemmige) under titlen *Musica reservata*, Nürnberg 1552, hvilken betegnelse (netop taget fra C. der anvender den om Josquins musik) gik ind i musikhistorien som betegnelse for den dramatiske og affektive stil der kendetegner store dele af århundredets musik, i modsætning til den mere „matematisk-objektive“. I Det kgl. kantoris stemmebøger findes nogle kompositioner af C.: *Venite exultemus domino* i to dele, *Nulla quidem virtus*, begge 5-stemmige, og et 8-stemmigt *Si consurrexistis* – motetter, der nøje holder sig til den Josquin de Prés'ske form, uden i nogen måde at nå dens indhold. □ Et træsnit angiver at afbilde C. i hans 52. år.

Kilder. Breve i Monatshefte für Musikgesch. VII, Berlin 1875 166–71.

Lit. Festskr. i anledn. af Musikforen.s halvhundredårsdag I, af V. C. Ravn, 1886 7f. O. Kade i Monatshefte für Musikgesch. XXI, Berlin 1897 1–13 17–29. A. Hammerich: Dansk musikhist., 1921 138–41. M. v. Crevel: A.P.C., Haag 1940. Samme i Tijdschrift der vereniging voor nederl. muziekgeschiedenis XVI, 2, Amsterdam 1941 107–24. H. Glahn i Dania sonans IV, 1978 56.

Papirer. S. A. E. Hagens saml. til da. musikhist. i Kgl. bibl.

*Erik Abrahamsen**

le Coffre, se Læ Coffre

Cohen, Asser Daniel, 1794–1863, teolog, forfatter. * 9.8.1794 i Hamburg, † 9.7.1863 i Frederiksstad, begr. i Odense. F: købmand Gedalia (Daniel) Asser C. († 1803) og Vogel Ulm (1770–1823, ~ 2° med købmand i Hamburg Tobias Moses Franck, † 1811). ~ 9.11.1818 i Nakskov med Kasse (Caroline) Hertz, * 12.9.1798 i Nakskov, † 20.8.1886 i Odense, d. af købmand i Nakskov Levin H. (1754–1845) og Sara Marcus (ca. 1759–1831).

C. fik undervisning i jødisk teologi i sin fødeby og kom, efter at moderen var blevet gift igen, 1811 til slægtinge i Kbh. hvor hans halvfætter, M. L. *Nathanson, tog sig af hans videre uddannelse, særlig i dansk. Efter i kort tid at have virket som lærer for jødernes børn i Slagelse blev han 1813 ansat i lignende stilling i Nakskov. 20.11.1817 tog han den i anordningen af 29.3.1814 foreskrevne kateketeksamen og fik 20.2.1818 kgl. beskikkelse som kateket for jøderne i Fyns stift, fra 23.11.1822 tillige for Lolland-Falsters stift, med sæde i Odense. Ved siden af sin lærergerning udfoldede han en rig udgivervirksomhed og gjorde sig særlig fortjent ved at give en fremstilling af jødernes historie i Danmark og samle alle love og forordninger vedrørende jøderne i *De mosaiske Troesbekjenderes Stilling i Danmark før og nu*, 1837. Af hans øvrige skrifter fremhæves beskrivelsen af Treårskrigen med en fortegnelse over deltagerne i den, *Krigen 1848, 1849, 1850 og de Faldnes Minde*, 1850–51 (2. opl. 1853). Et manuskript af C.: Concordantia Bibliorum hebraica et caldaica (kun bogstavet Alef) findes i Kgl. bibl. Ved kgl. resolution af 31.8.1855 blev han forflyttet til at være kateket for de jødiske menigheder i Slesvig med bopæl i Frederiksstad hvor han forblev til sin død. – R. 1852.

*Josef Fischer**

Cohen, Just Egmond, 1858–1919, varemægler, politiker. * 2.12.1858 i Kbh. (Mos.), † 29.5.1919 på Frbg., begr. i Kbh. (Mos. vestre). F: købmand Julius Levin C. (1819–68) og Sara Salomon (1828–1919). ~ 13.3.1887 i Kbh. (Mos.) med Fanny Hannover, * 11.9.1863 i Kbh. (Mos.), † 13.11.1933 sst., d. af professor, etatsråd A. *H. (1814–94) og Ida S. Fridericia (1838–1920).

C. fik sin merkantile uddannelse i firmaet J. P. F. Ekman 1871–84 og bestod varemæglerprøven 1882. 1884 etablerede han sammen med T. Sachs en handel engros under navnet Sachs & Co. Da denne virksomhed imidlertid ophørte allerede 1889, blev han deltager i vare- og vekselmæglerfirmaet Martin Hertz & Co., af hvilket han var

eneindehaver fra 1915 til sin død. Hans interesse for politik førte ham ind i Kbh.s radikale vælgerforening, af hvis bestyrelse han var medlem 1906–09. Af partiets hovedbestyrelse var han medlem 1909–19 og af det radikale landsforbunds hovedbestyrelse 1918–19. – Han var medlem af Kbh.s borgerrepræsentation 1908–09 og fra 1913 til sin død og var her den radikale gruppes formand 1917–19. 1913 blev han valgt til medlem af skatterådet og markudvalget, og i forsamlingens møder deltog han i forhandlinger om torvesager, droschevæsen, sporveje og byggesager samt i spørgsmål om byens økonomipolitik. Skattevæsenet havde hans særlige interesse, og en måned før sin død fremsatte han sammen med daværende borgmester P. *Hedebøl forslag til nedsættelse af kommission, der skulle udarbejde forslag til afløsning af de københavnske ejendomsskatter med en skat på grundværdien og grundværdistigningen. – I den vanskelige periode under 1. verdenskrig udførte han et betydeligt arbejde i det såkaldte velfærdsudvalg som 7.8.1914 blev nedsat til varetagelse af befolkningens interesser under krigsforholdene. Endvidere valgtes han ind i prisreguleringskommissionen, i det kommunale kornnævn og senere i den overordentlige kommissions udvidede kornudvalg og majsnavn hvor hans indsigt i korn- og foderstofhandelen i betydelig grad kom samfundet til gode. – C. var ikke nogen betydelig taler og fremfor alt slet ikke slagfærdig; over hans fremstilling kunne der være et lidt vaklende præg som frygtede han alt for absolutte standpunkter, men hans skarpe forstand, store sagskundskab og hjælpsomme og vindende karakter gav ham en fremskudt stilling inden for kommunalbestyrelsen. – Foruden sine kommunale hverv var han medlem af sø- og handelsretten 1908–19, af Mosaisk Troessamfunds repræsentantskab og direktør for Friskolen for drenge af den mosaiske tro. □Minderude i borgerrepræsentationens sal på Kbh.s rådhus. Foto.

J. Salomon m. fl. i Tidsskr. for jødisk hist. og lit. II, 1919 1–10. Finn H. Lauridsen i Afhandl. tilegnede Axel Linvald, 1956 237–53. – Forretningsarkiv i Erhvervsark. Papirer i Rigsark.

*August Nielsen**

Cohn, Einar David, 1885–1969, nationaløkonom. * 25.7.1885 i Nakskov, † 9.6.1969 i Charlottenlund, urne på Mariebjerg kgd., Gentofte. F: buntmager Moses C. (1839–1909) og Augusta Rubin (1846–1916). ~ 17.8.1910 i Kbh. (b.v.) med cand. phil. Jeannette Magdalene Steenberg, * 29.9.1881 i Horsens, † 12.8.1956 i Charlottenlund, d. af adjunkt, senere overlærer, tit. profes-

sor Andr. Sch. *S. (1854–1929) og Laura Emilie Steenberg (1848–1933).

C. kom som 12-årig på Sorø akademi og blev student herfra 1903. Fra skolen huskes han bl.a. som formand for en litterær klub og den der holdt tale ved afsløring af et billede af Georg Brandes. Som sin morbror Marcus Rubin valgte C. at studere nationaløkonomi. Allerede i sit rusår blev han ansat i statens statistiske bureau (det statistiske departement) og kunne som departementschef fejre 50-års jubilæum. Han blev cand. polit. 1907 og samme år assistent i departementet, fuldmægtig 1913, fg. kontorchef 1918, kontorchef 1919 og departementschef 1936–55. C. var en human liberalist med stor respekt for erhvervsmæssig dygtighed. Krige og kriser medførte at han i vidt omfang kom til at administrere offentlige foranstaltninger. Under 1. verdenskrig blev han kendt som leder af statens ernæringskort-administration (1916–20). I mellemkrigstiden løste han en række opgaver inden for pengevæsenet. Han var sekretær i valutafællesrådet 1920, sekretær ved valutakonferencen 1923, statistisk konsulent i Nationalbanken 1923–36, medlem af valutacentralen 1924–27, leder af Nationalbankens valutakontor 1932–35, medlem af valutarådet 1936 og formand for Kongeriget Danmarks hypotekbank 1936–57. Under 2. verdenskrig deltog C. også i administrationen af de offentlige foranstaltninger som krigen fremkaldte. Han var medlem af det erhvervsøkonomiske råd 1939–40 og var næstformand i priskontrolrådet fra 1940. Efter krigen var han formand for priskontrolrådet 1952–55 og medlem af trustkommissionen 1951–60. Under besættelsen måtte C. 1943 tage til Sverige. Han holdt her forelæsninger på Stockholms högskola og virkede til 1945 som økonomisk rådgiver ved legationerne i Stockholm, London og Washington.

Baggrunden for de mange opgaver der pålagdes C. var hans virke i det statistiske departement. Som ung beskæftigede han sig i særlig grad med statistik der belyste erhvervsforhold og pengevæsen. Da han var blevet kontorchef påbegyndte han udarbejdelsen af årsoversigter over Danmarks økonomi. Her skrev han også efter at være blevet chef for departementet den sammenfattende vurdering af årets forløb. Den omfattende vækst i den officielle statistik under C.s ledelse stillede stadige krav til ham. Med smidighed forhandlede han med erhvervslivet om nye oplysninger. Indadtil gav han sine medarbejdere stor selvstændighed og forsynede dem med bedre tekniske hjælpemidler. Det frugtbar samarbejde skabte både fornyelse og udvidelse af statistikken. Som eksempel på det første skal nævnes

udviklingen af den betydningsfulde nationalregnskabsstatistik og på det andet den praktisk meget anvendte månedlige oversigt over handelsomsætningen med udlandet. Pristallets økonomiske betydning gjorde, at C. i særlig grad måtte følge dets opbygning og beregning og påtage sig at være formand for pristalsnævnet 1948–1955 og for det udvalg der i 1951 behandlede lønregulering efter pristallet. C.s betydelige indsigt i samfundsøkonomiske forhold og statistik var også baggrunden for, at han fra 1914–29 var redaktør af Nationaløkonomisk Tidsskrift og sekretær i Nationaløkonomisk forening, 1924–57 censor ved handelshøjskolen i Kbh. 1939–47 censor ved Århus universitet. C.s ekspertise medførte desuden en række internationale opgaver. Allerede 1909 blev han sekretær i det internationale landbrugsinstituts kontor for Danmark, en opgave han varetog til 1947. 1912–28 var han medarbejder ved The Carnegie Endowment for International Peace. 1927 var han rådgiver for den danske delegation ved den økonomiske verdenskonference, fra 1937 medlem af det internationale statistiske institut. Han deltog desuden i forskellige internationale statistiske ekspertkomiteer, bl.a. Folkeforbundets. C.s flid og arbejdsevne gjorde, at han gennem årene fik skrevet artikler og bøger om økonomisk-historiske emner, og efter 1955 udfoldede han en omfattende skribentvirksomhed. 1962 blev han æresmedlem i Nationaløkonomisk forening. C. har skrevet *Oversigt over de økonomiske Tilstande m.v. i Danmark 1914–15*, 1915, *Danmark under den store Krig*, 1928, *Festskrift for Kolding Sparekasse*, 1931, sammen med H. N. Skade *Margarineindustrien i Danmark*, 1933, *Privatbanken i København 1857–1957 I–II*, 1957–58, *Danske Pengeforhold 1914–36*, 1961, *Økonomi og Politik i Danmark 1848–75*, 1967; desuden afhandlinger i Nationaløkonomisk Tidsskrift. – R. 1922. DM. 1935. K.² 1941. K.¹ 1948. SK. 1955. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1932, og af Otto Christensen, 1960 (Fr. borg). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXIII, 1939 517–24. – Soranerbladet XXI, 1936 59. Dan Larsen i Kristeligt dagbl. 22.7.1955. Torben Meyer i Berl. tid. 11.6.1969. Kj. Bjerke i Nationaløkonomisk t. 1969 1–5. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Banke

Cohn, Georg, 1887–1956, diplomat, juridisk forfatter. * 14.8.1887 i Frankfurt a. M., † 8.4.1956 i Kbh., begr. sst. (Mos. Vestre). F: købmand Hermann C. (1858–1929) og Emilie (Minkchen) Perlstein (1864–1936). ~ 15.8.1924 i Kbh. (b.v.),

kirkelig viet 11.11.s.å. sst. (Mos.) med Elfriede Bamberger, * 9.12.1906 i Kitzingen i Bayern, d. af overlærer Naphtali B. (1875–1938) og Irma Schwartz (1878–1957). – Bror til Naphtali *C.

C. blev student 1906 fra Slomanns skole og cand. jur. 1912. Ligesom sin bror Naphtali C. beskæftigede han sig under sin studietid indgående med filosofi. 1911 udgav han *Platons Gorgias. En kritisk Redegørelse for Tankegangen*, og 1913 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om *Forholdet mellem Etik og Sociologi, med særligt Henblik paa den nyere Litteratur om dette Emne*, offentliggjort s.å. under titlen *Etik og Sociologi* (tysk udg. 1915 og 1917. 1913 blev han ansat i udenrigsministeriet (sekretær 1914, fuldmægtig 1915) hvor han under 1. verdenskrig var beskæftiget med problemerne omkring opretholdelsen af Danmarks neutralitet. Han var chef for udenrigsministeriets folkeretsafdeling fra 1918 og var fra 1921 ministeriets rådgiver i folkeret – en stilling han beklædte til sin død – og tillige leder af ministeriets folkeforbundskontor. Med C.s stilling fulgte gennem årene en omfattende deltagelse i mellemfolkelige forhandlinger, bl.a. i tilknytning til Folkeforbundets virksomhed. Fra 1946 havde C. titel af og rang som overordentlig gesandt.

Sideløbende med sit praktiske arbejde og stærkt inspireret af det herved indvundne erfaringsgrundlag udfoldede C. et omfattende folkeretligt forfatterskab der navnlig koncentrerede sig om internationale sikkerhedsproblemer og neutralitet. Hans første afhandlinger fremkom i *Juridisk Tidsskrift* som han udgav sammen med broderen siden 1915. 1931 blev han dr. jur. i Frankfurt a. M. med afhandlingen *Kriegsverhütung und Schuldfrage*, og 1937 erhvervede han doktorgraden ved Kbh.s univ. med afhandlingen *Neo-Neutralitet*. Med dette udtryk sigtede C. til en neutralitet der byggede på principiel afstandtagen fra krig i enhver form (og fx ikke rummede nogen anerkendelse af krigsret) men tilstræbte et sanktionssystem der kunne virke krigsforhindrende i forhold til alle parter. Samme emnekreds behandlede i bogen *Kan Krig forhindres?*, 1945 der af forf. blev betegnet som et første forsøg på at grundlægge en krigsforhindringsvidenskab. I sin sidste bog *Eksistentialisme og retsvidenskab*, 1952 vendte C. tilbage til sin ungdoms moral- og retsteoretiske interesser. I essayistisk form og på en noget paradoksal måde udviklede han her det synspunkt at det konkrete problems løsning ikke, som traditionel opfattelse hævder, udledes af almene retskilder; konflikten og dens løsning er „den eneste virkelige, levende retskilde, der findes“. Ikke i reglen eller det almene begreb, men i det konkrete, engangsbetonede lig-

ger „det uigenkaldelige valg, det risikoprægede „ansvar“, den værdi- og livsskabende frihed“. – R. 1919. DM. 1923. K.² 1931. K.¹ 1933. □Foto.

Max Sørensen i Nord. t. for internat. ret XXVI, 1956 80 f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Cohn, Naphtali, 1888–1937, advokat, juridisk forfatter, * 16.8.1888 i Frankfurt a. M., † 16.3.1937 i Kbh., begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: købmand Hermann C. (1858–1929) og Emilie (Minkchen) Perlstein (1864–1936). ~ 15.10.1926 i Kbh. (b.v.) med Minna (Minka) Ansbacher, * 14.2.1909 i Frankfurt a. M., † 30.8.1937 i Kbh., d. af fabrikant Joseph A. (1881–1951) og Recha Rosenbaum (1885–1956). – Bror til Georg *C.

C. blev student 1906 fra Slomanns skole og cand. jur. 1912. Under sin studietid drev han omfattende studier inden for filosofi og fremmede sprog. 1911 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om *Forholdet mellem Lockes og Kants Erkendelsesteori*. Han blev overretssagfører 1915 og højesteretssagfører i 1920. Som juridisk forfatter havde han i en år-række et nært samarbejde med broderen Georg C. Allerede som studenter havde de udgivet *Folkerejskilder*, 1911, og i fællesskab med E. Oldenburg grundlagde de 1915 *Juridisk Tidsskrift* hvor mange af deres afhandlinger fremkom. Inden for juraen havde C. meget alsidige interesser; hans evne til hurtig tilegnelse af stoffet var betydelig, og han var en meget produktiv forfatter. Hans hovedindsats kom til at ligge inden for formueretten, navnlig på forsikringsretlige områder, og 1918 blev han dr. jur. med afhandlingen *Livsforsikringskravets formueretlige Behandling*. C. høstede stor anerkendelse for sin skarpsindighed og evne til logisk analyse, men blev kritiseret for en tilbøjelighed til at overvurdere det logiske ræsonnement og forsømme den dybere indtrængen i retsreglernes reale grunde. I denne vurdering må man søge forklaringen på at han ikke opnåede en universitetsansættelse. 1919–21 var C. det sønderjyske ministeriums juridiske konsulent. Han udsendte et par skrifter fra dette retsområde og deltog i udarbejdelsen af ny lovgivning.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1918 170–72.

Knud Waaben

Cohr, Carl Mads, 1862–1925, fabrikant. * 11.8.1862 i Fredericia, † 25.8.1925 i Silkeborg, begr. i Fredericia. F: guldsmed Ditlev Madsen C. (1829–83) og Sidse Anne Cathrine Jørgensen (el. Caspersen) (1837–1909). ~ 1° 5.10.1887 i Frederi-

cia (Trin.) med Sophie Frederikke Petersen, * 10.12.1863 i Flensborg (Skt. Johannis), † 4.9.1888 i Fredericia, d. af fabrikbestyrer Johann Christian P. (ca. 1823–82) og Catharina Friederikke Charlotte Schwarz (ca. 1826–88). ~ 2° 29.11.1890 i Vejle med Elfrieda Christine Berg, * 24.11.1872 i Vejle, † 26.1.1934 i Fredericia, d. af købmand, kgl. agent Frederik Adolph B. og Holdine Maria Petrea Wind.

C. fik en købmandsuddannelse, men overtog 1887 for egen regning faderens guldsmedeforretning i Fredericia, grundlagt 1860, i hvis ledelse han efter faderens død havde bestået moderen. Til guldsmedebutikken var efter tidens skik knyttet et lille værksted, og i dette begyndte C. at fabrikere sølvskeer som han solgte til guldsmede i andre jyske købstæder. I løbet af en halv snes år var værkstedet nået til at beskæftige seksten mand men nu slog C. ind på storfabrikation hvorunder han jævnledes med et stort indenlandsk marked sikrede sig eksport til Sverige og Norge. 1906 overtoges Aug. Flérøns sølvvarefabrik i Kbh. S.å. overgik virksomheden til et aktieselskab med C. som administrerende direktør og hovedaktionær. I C.s personlighed forenedes den forudseende købmand med den dygtige kunsthåndværker, og under hans ledelse blev selskabet – der 1921 også optog fabrikation af sølvplet – den største sølvvarefabrik i Skandinavien. Han var medstifter af Foreningen af sølvvarefabrikanter i Danmark 1918 og dens næstformand til 1923. Inden for Fredericias erhvervsliv fik C. en række tillidposter, og han var æresmedlem af håndværkerforeningen samt 1906–13 medlem af byrådet. – R. 1923.

Fredericia avis og Fredericia dagbl. 25.8.1925. Osvald Møller: Carl M. Cohr Sølvvarefabrikker A/S. En milieuskildring 1860–1925, 1960. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*P. Koch Jensen**

Colbiørnsen, Christian 1749–1814, generalprokurør, justitiarius i højesteret. * 29.1.(el.1.2.) 1749 på gården Sørum i Romerike, † 17.12.1814 i Kbh. (Holmens) begr. sst. (Ass.). F: regimentskvartermester Colbiørn Jacobsen (1714–61) og Anna Dorothea Røring (1710–72). ~ 1° 19.7.1776 på Bellevue (Slotsk.) med Johanne Laurentie Piper, døbt 27.5.1743 i Kbh. (Frels.), † 30.4.1782 i Kbh. (Holmens) (~ 1° 1766 med superkargo Morten Engelbrecht Mouritzen, ca. 1724–73), d. af læge, senere i livmedicus og etatsråd Hans P. (1703–76) og Anna Magdalene Holst (1711–76). ~ 2° 26.9.1782 i Kbh. (Frue) med Engelke Margrethe Falbe, * 11.4.1763 sst. (Trin.), † 31.12.1848 sst. (Frue), d. af sekretær, senere zahlkasserer og etatsråd Johan Christian F. (1740–1801) og An-

Colbiørnsen, Christian

na Catharina Hagerup de Gyldenpalm (1741–1815). – Bror til E. *C.

Ni år gammel kom C. i Kristiania latinskole. Efter faderens død tog en slægtning, amtmand Chr. Petersen, sig af ham, og denne lod fra 1763 C. arbejde på amtmandskontoret hvorved han tidligt fik indsigt i praktisk jura. 1768 fulgte C. sin onkel der var blevet stiftamtmand i Bergen hertil, og 1771 forlod han Norge som han aldrig siden genså 17.7.1773 blev C. indskrevet ved universitetet to dage senere blev han cand. jur. og 11.11.s.å. fik han bestalling som højesteretsadvokat. Trods datidens lempelige eksamensfordringer må denne løbepane skyldes et på forhånd gennemført studium, sandsynligvis manuiceret af C.s fem år ældre bror Jacob Edvard C. Han fik hurtigt god anseelse, søgning og indtægter som sagfører, men han var svag af helbred – en gigtlidelse der plagede ham livet igennem – følte sig tidligt overanstrengt og søgte 1778 ekspektance på amtmandsembedet i Stavanger. Posten blev dog 1781 givet en anden (en adelig). – Imidlertid var C. febr. 1780 blevet kammeradvokat hvad der knyttede ham nært til centraladministrationen og især til rentekammeret. Allerede 1781 søgte C. afsked fra stillingen som kammeradvokat, men ansøgningen blev afslået med stærke udtryk for administrationens tilfredshed med hans indsats i embedet. 9.4.1783 ansøgte C. om ansættelse som assessor i højesteret, en post han tidligere havde fået løfte om. Han fik ikke stillingen, men løfte om ved fremtidig ansættelse at få anciennitet fra denne ansøgningsdato og rentekammeret gav ved denne lejlighed et fornyet bevis på den tilfredshed, man nærrede med C. ved på yderst gunstige vilkår at overlade ham en strimmel skov der grænsede til hans ejendom i Nærum. 1785 kom det til et brud mellem C. og højesteret i anledning af en sag han havde ført for rentekammeret, og hvor C. fandt det salær, retten tilkendte ham, for ringe. C. klagede til rentekammeret i udtryk der var yderst nærgående for højesteret, og efter at sagen var blevet forelagt cancelliet, som fra højesterets justitiarius A. S. v. der *Osten modtog en erklæring med en skarp kritik af C.s oprædten, endte den med at C. ved kgl. resolution af 25.5.1785 fik en mild irettesættelse. Han nedlagde derefter sin højesteretsadvokatur og søgte afsked som kammeradvokat, hvilket bevilgedes ham 28.9. s.å. i meget nådige udtryk, og C. tog bolig på den gård han ejede i Nærum. – Konflikten med højesteret fandt sted umiddelbart efter C.s første fremtræden i landbosagen (se nedenfor), og Edv. Holm har nævnt samtidens rygter om en politisk „kabale“ fra den konservative v. der Ostens side. Heroverfor har retshistorikeren Troels G. Jør-

gensen hævdet at de anklager denne rettede mod C., og som foruden den aktuelle sag fremdrog nogle ældre uoverensstemmelser mellem retten og C., kun var saglig hævdelser af berettigede domstolssynspunkter. Påfaldende er imidlertid v. der Ostens kritiske holdning over for C. der står i skærende modsætning til de tidligere, foran omtalte rosende udtalelser om denne, og C.s brevveksling med Christian Ditlev *Reventlow i denne sag viser klart at C. selv opfattede konflikten som politisk bestemt, og brevvekslingen viser ligeledes det nære forhold der var etableret mellem de to mænd på dette tidspunkt.

Efter at spørgsmålet om skiftejurisdiktion i boer efter fæstere var blevet drøftet i rentekammeret i efteråret 1784, og der var indhentet betænkninger fra amtmandene, tilstillede kammeret 22.12. generalprokurør Ole *Bang og C. i dennes egenskab af kammeradvokat en skrivelse hvori man udbad sig deres betænkninger over problemet, idet man nu også inddrog omstændighederne omkring tiltrædelsen af fæsteforholdet og lagde op til at en nærmere bestemmelse i så henseende var nødvendig. På gr. af sygdom svarede C. først 4.3.1785 og hans betænkning adskilte sig ikke i det konkrete spørgsmål meget fra de intentioner kammeret havde givet udtryk for, ligesom han stort set stemte overens med Bang hvis svar var afgivet to måneder forinden. C.s betænkning bar imidlertid i højere grad end Bangs præg af en almindelig stillingtagen til forholdet mellem jordrotter og fæstere. Tonen er mere lidenskabelig og han markerer indledende at fæstebøndernes vilkår er alt for usikre idet de kun har et værn i proprietærernes tænkemåde og at deres rettigheder bør bestemmes ved lov, som „da den skal beskytte en ringere stand mod en mægtigere“ må „gives sådan styrke og fasthed, at denne sidste ikke ved sin væld og hins svaghed skal kunne rukke den eller hindre dens alvorlige håndhævelse“. C. gav her udtryk for de tanker der skulle blive ledende for hans indsats som landbopolitiker – statens forpligtelse til gennem lovgivningen og håndhævelsen af denne at gribe ind i samfundets eksisterende struktur for at beskytte den svagere part, bondestanden. 11.7.1786 fremsendte rentekammeret en af Chr. Ditlev Reventlow forfattet forestilling til kongen i hvilken han anmodede om nedsættelsen af en kommission til overvejelse af landbosagen og i hvilken det endroges at bl.a. C. måtte få sæde og den kgl. resolution der faldt 25.8. s.å. udpegede C. som medlem og samtidig som den der var udset til at varetage sekretærens forretninger. C. skal, ifølge sin egen senere fremstilling, have vægret sig og have søgt at bevæge A. P. *Bernstorff til at fritage ham for opgaven, men hans faktiske bestrì-

delse af posten giver ikke anledning til at tillægge hans egen opfattelse af utilstrækkelighed megen vægt. Derimod var han til stadighed sygdomsplaget, hvad der også medførte forsømmelser i kommissionsarbejdet. C. fik en ledende rolle i landbokommissionens forhandlinger i den første sammenhængende arbejdsperiode der indledtes med et møde 18.9.1786 og afsluttedes foreløbigt 19.5.1788 efter at der havde været afholdt 58 møder. C. varetog naturligvis de egentlige sekretærforretninger, tilrettelagde arbejdet og førte protokollen. Efterhånden som de første resultater af forhandlingerne blev ført ud i livet i form af lovgivning, måtte kommissionen tage stilling til en lang række problemer vedr. forordningernes – især forord. af 8.6.1787 – tolkning. Dette arbejde påhvilede C. der tilsyneladende suverænt udformede besvarelserne og blot refererede disse på de påfølgende møder. Han fastholdt i disse svar med stor bestemtighed og skarp argumentation de i forordningen nedlagte retslige synspunkter. C. øvede desuden en betydelig indflydelse på selve forhandlingernes gang. Han var en myndig og, når det behøvedes, også smidig leder af arbejdet, og det påhvilede ham at holde de enkelte medlemmer, nogle af disse fjerntboende, underrettet om sagernes gang. I forholdet til generalitetet, hvis repræsentant i kommissionen, Vilhelm *Bornemann, ikke synes meget aktiv og som i stavnsbåndsspørgsmålet kom i modsætning til kommissionens flertal, optrådte C. skarpt tilrettevisende og hans dispositioner har utvivlsomt været baggrunden for at generalitetet 26.12.1787 besværede sig over ikke at være holdt underrettet. Også P. A. *Lehn, en af de ledende modstandere mod flertallets linie, gav ved en lejlighed udtryk for at han på gr. af manglende informationer blev sat ud af spillet. På kommissionens første møde hvor Bangs og C.s foran omtalte betænkninger fra 1785 forelå som grundlag, fremlagde han yderligere et pro memoria, i hvilket han henstillede at mens man skulle udsætte hoverisagen – et spørgsmål der indgik i kommissoriet – skulle man gøre samtlige de for bonden uheldige sider af fæsteforholdet til genstand for drøftelse, samtidig med at C. gav en kort og præcis redegørelse for hvorledes han opfattede disse spørgsmål. C. supplerede denne redegørelse med et nyt pro memoria 30.9. i hvilket han uddybede de underpunkter i hvilke hans mening afveg fra dem Bang havde gjort gældende. Herved havde C. angivet de opgaver kommissionen i første omgang skulle løse, og peget på de hovedretningslinier man efter hans opfattelse skulle følge. I forhandlingernes forløb forsvarede C. med energi og juridisk stringens sine synspunkter over for modstående opfattelser,

men hævdede også nødvendigheden af bestemmelser der lod sig administrere over for bondevenlige forslag der efter hans opfattelse ikke opfyldte disse krav. Over for de udprægede godssejersynspunkter som især M. *Quistgaard repræsenterede var han yderst skarp og affejende, og da denne sidste 1787 lod offentliggøre sin betænkning over de punkter kommissionen skulle arbejde med svarede C. straks med *Til Publicum. I Anledning af Justitsr. Morten Quistgaards trykte Betænkning, som Medlem af den befalede Landvæsens Commission samt hans dertil fœiede Erindring til Læserne*. C. viser sig her som en hvas polemiker der piller Quistgaards skrift fra hinanden med en blanding af stringent juridisk argumentation og en ikke sjældent patetisk anræbelse af historien og menneskerettighederne. C. ydede en hovedindsats ved udformningen af forordningen af 8.6.1787 angående de rettigheder og pligter der bør have sted mellem jorddrotter og fæstebønder der ved etablering af syns- og taksationsforretning ved fæstes tiltrædelse, ved fratagelse af godssejers skiftejurisdiktion, ved fratrædelse eller død m.m. betød en styrkelse af bondens stilling. Samme forordning ophævede i sin sidste paragraf den udøvelse af straffemyndigheden der havde været sædvane: „derimod skal den fra gammel Tid af indførte og af endeel Godseiere eller deres Forvaltere endnu brugelige Omgangsmaade: paa egen Haand at lade Bønderne straffe med Træhesten, Halsjernet, det saakaldte Fængsel i Hullet og deslige, aldeles være forbuden“. C. var ligeledes den der væsentligst formulerede den samme dag udstedte forordning der gav bestemmelser for, under hvilke betingelser fæstere kunne fratages noget af deres jord samt fastslog hvilke regler der skulle gælde vedrørende gårdes udflytning i forbindelse med udskiftning.

C. var mindre fremtrædende omkring udformningen af forordningen om stavnsbåndets ophævelse af 20.6.1788, selv om han allerede i sin pro memoria af 18.9.1786 havde stillet den i udsigt, ligesom hans betænkning af 6.1.1788 indgik i forarbejderne. I denne understregede C. som tidligere under forhandlingerne at de nuværende tilstande var i modstrid med de grundlæggende tanker der var udtrykt i regeringsformen. Han var imidlertid virksom ved selve den endelige udformning af forordningen og kom på afgørende vis til at føre nyordningen af udskrivningsvæsenet – der nu fratoges godssejerne – ud i livet. Der skulle tilvejebringes en inddeling i lægder, udskrives mandskab og føres kontrol med godssejernes hidtidige administration af lægdsvæsenet. C. udnævntes til kommissær sammen med en militær sagkyndig, generalkrigskommissær C.

H. *Wildenradt, og efter at arbejdet på gr. af den kortvarige krig med Sverige var blevet udsat tog arbejdet fat i Jylland 3.8.1789. C. deltog i sessionernes afholdelse til 18.11. s.å., og ekstrassessionen nåede igennem det meste af Østjylland, ligesom der blev fastsat hovedretningslinier for det videre arbejde. Særlig i Randers amt var der mange steder uorden i godsejernes ruller, og adskillige tilfælde af oplagt misbrug af udstedelsen af fripas blev konstateret. C. synes at have optrådt med stor myndighed og have håndhævet embedet og forordningerne over for de lokale godsejere. Han blev i udpræget grad genstand for proprietærernes modvilje, samtidig med at der i bondestanden gik ry af hans optræden som bøndernes forsvarer. – C. der 10.8.1787 var blevet højesteretsassessor men allerede 29.8. n.å. udnævntes til generalprokurør og deputeret i Danske kancelli, må anses for at have været den ledende kraft i kancelliet fra dette tidspunkt. Han fik her en afgørende indflydelse på den videre lovgivning og administration inden for landbospørgsmålet, hvad forordningerne af 16.1.1789 om forståelsen af Danske lovs 3-13-1 (yderligere sikring af fæsteren og hans enke) og 19.3.1790 (forbud mod kortvarige, forpagtningslignende fæsteforhold) vidner om. C. stod ligeledes bag forordningen af 20.2.1789 om lempeligere straffe for tyve og hælere ligesom han var ophavsmænd til reskriptet af 3.12.1790 der ophævede den vilkårlige straffemyndighed i trykkefrihedssager som politimesteren hidtil havde haft. Han fortsatte i landbokommissionen, men spillede ikke nogen større rolle i drøftelserne af de videre spørgsmål, særlig hoveriet. Omkring 1790 stod C. som en af de mest indflydelsesrige personer i landets styre. Han nød stor popularitet i det reformvenlige borgerskab hvor han betragtedes som en af de ledende i kampen mod „aristokratiet“ og for fortsatte fremskridt i lovgivningen. Derimod samlede modviljen mod reformerne sig i høj grad om C.s person hvortil hans ofte udæskende form unægtelig havde bidraget. Den protest mod landbolovgivningen som 103 jyske godsejere under ledelse af kammerherrerne F. L. C. *Beenfeldt, Serridslevgård og C. T. F. *Lüttichau, Åkær, i august 1790 afleverede til kronprinsen var i meget foranlediget af C. og rettet imod denne. Da ryterne om de jyske godsejeres skridt spredte sig, fulgt af afskrifter af „tillidsskriftet“ og det tillige blev kendt at ikke alle de på adressen anførte navne vedkendte sig deres underskrift gik C. til modangreb. Sidst i oktober 1790 udkom *Betragninger i Anledning af endeel jyske Jorddroppers Klage til Hs. Kgl. Høihed Kronprindsen over deres Eien-dommes Krænkelser, ved Forordningen om Bonde-*

standens Frigivelse fra Stavnsbaandet til Godserne, og de flere udkomne Lovgivelser, om Bøndernes Rettigheder og Pligter hvor han på den ene side aftrykte godsejerskriftet, mens han på modstående side hudflettede de synspunkter det gav udtryk for. C.s skrift indtager en høj plads i dansk politisk polemiks historie. Hele det stilistiske register er taget i brug, patos og ironi, argumentation ud fra historien veksler med tilintetgørelse af de i godsejerskriftet hævdede juridiske opfattelser og affejning af påberåbte tildragelser. Skriftet kom i flere oplag og vandt stor udbredelse. Således kom det mange steder ud til bønderne og gav anledning til uro. En stor mængde indlæg for og imod fulgte i vinteren 1790–91, og da C. i sit skrift havde kunnet godtgøre den foran nævnte mistanke med hensyn til nogle af underskrifternes ægthed blev der nedsat en undersøgelseskommission der lod afhøre de godsejere hvis navne var sat under henvendelsen. Lüttichau gik til angreb på C. med så injurierende udtryk at resultatet blev en retssag der under stor opmærksomhed førtes ved højesteret 4.–7.4.1791 og som endte med mortifikation af de fremsatte beskyldninger mod C. og en bøde til Lüttichau. Under denne sag opnåede C. højdepunktet af popularitet i reformvenlige kredse, og retssagens udgang blev almindeligvis opfattet som reformregeringens endelige sejr over godsejermodstanden.

I 1790erne virkede C. med stor energi i Danske kancelli. Som konsekvens af bl.a. landboreformerne forestod et betydeligt lovgivningsarbejde og etablering af bl.a. udvidet lokaladministrativt apparat. C. må antagelig tilkendes en betydelig del af æren for det arbejde der herfra udsørgtes. Her kan fremhæves forordninger af 5.4.1793 om fængselsreform, af 5.7.1793 om en forandring af Københavns politi, af 10.7.1795 om oprettelse af forligskommissioner og af 3.6.1796 om rettens vedbørlige og hurtige pleje der alle hovedsagelig bærer C.s mærke. 1793 modstod han krav om ændring af trykkefrihedsforordningen og dens administration, ønsker der havde deres oprindelse i kredse omkring hoffet. Den stigende opposition der i løbet af 1790erne kom til udtryk i opinionen og som i stadig stigende grad rettede sig mod selve styreformens bragte C.s popularitet til afslutning. Han blev gjort til genstand for forskellige nok til dels uberettigede angreb fra P. A. *Heibergs og N. D. *Riegels' side, og mod den sidste forsvarer han sig i *Et Par Ord til Oplysning i Anledning af de udkomne Breve fra Riegels til Heiberg*, 1797. Derimod må C. bære en betydelig del af ansvaret for afskedigelsen af Peter *Collett s.å. som assessor i hof- og stadsretten for dennes indlæg om trykkefriheden. Den uvilje

der skal have mødt C. sidst i 1790'erne skal – iflg. A. S. Ørsted – have afholdt regeringen fra at gøre ham til Chr. Brandts efterfølger som præsident i Danske kancelli 1799. C havde ikke del i det kommissionsarbejde der pågik 1797 med henblik på en revision af trykkefrihedslovgivningen og han stillede sig kritisk til dens forslag. Da man imidlertid to år senere under russisk pres måtte indskrænke trykkefriheden, var det C. der udførte forordningen af 27.9.1799. – Samarbejdet med den nye kancellipræsident Fr. Moltke voldte snart vanskeligheder og 1803 kom det til en åben strid omkring spørgsmålet om borgerlige rangspersoners døtres optagelse på Vemmetofte. C. gav udtryk for sin gamle uvilje mod aristokratiet, og konflikten førte til begges fjernelse fra kancelliet. 4.1.1804 udnævntes C. til justitiarius, hvilken post han beklædte til sin død idet han dog de sidste 3½ år på gr. af sygdom ikke gav møde i retten. Han udfoldede sig her med vanlig energi og søgte på forskellig vis at styrke rettens position og effektivisere dens arbejde. C. fik gennemført at justitiarius var alene om at afgive erklæringer om retsspørgsmål og udnyttede denne funktion til at gøre kancelliet opmærksom på behov for lovindgreb. Som justitiarius var han en myndig leder af rettens arbejde, energisk i kontrollen med de underordnede instansers virksomhed, og hans indsats på denne post „bærer præg af usædvanlig åndelig energi, af evne til skarp og fyndig udformning af tanken og af klippefast tro på retten“ (Troels G. Jørgensen). Da C. i begyndelsen af 1814 fungerede som rådgiver for Christian Frederik med henblik på indretningen af Norges øverste domstol, fremhævede han den danske retspleje som „så fuldkommen, at dertil næppe findes lige i Europa“.

I en tale i landhusholdningsselskabet i febr. 1794 har C. fremlagt sin opfattelse af samfundet og styreform. Enevælden var den af folket til kongen overdragne magt, og folkets og kongens rettigheder var følgelig uadskillelige. Regeringen var „den almindelige viljes foreningspunkt, fra hvilken den hele stat bestyres, med hensyn til dens hoved-øjemærke, som er: det borgerlige selskabs mulige lyksalighed“. Dette formål fremmedes ved „borgerfrihed som er moder til kundskab og flid“, men som indebar lydighed mod styret og dets bydende. Unddragelse af denne lydighed mod regeringen og lovene var det samme som et brud på den „selskabelige pagt“ der dannede grundlaget overhovedet for statens eksistens og for den eksisterende styreform. C. vendte sig skarpt mod resterne af fortidige samfundstilstande „hierarkiet“ og „aristokratiet“ hvor kongens magt var trodset, folket underkuet og

menneskerettighederne ukendte. Denne side af C.s samfundsoptattelse gav han hyppigt, internt i betænkninger og over for offentligheden udtryk for, og den præger ikke mindst hans talrige indlæg i Landbokommissionens forhandlinger. Man skal næppe søge særlige forudsætninger for disse synspunkter i C.s norske oprindelse, men først og fremmest som udtryk for en tilslutning til oplysningstidens ideer og læsning af samtidens danske statsteoretikere (A. Schytte, T. Røthe). C. var helhjertet den enevældige helstats mand afvisende over for kravet om fx særnorske institutioner men ihærdigt arbejdende på at styrke lovene og rettens håndhævelse. Livet igennem var C. sygdomsplaget og man har ofte tillagt hans stridbarhed og pirrelighed dette forhold. Unægtelig prægedes hans optræden ofte af stærke udtryk i skrift og tale, og dette bidrog utvivlsomt til den modvilje der mødte ham – 1790 fra konservativt hold, ti år senere fra modsat side.

I historieskrivningen om landboreformerne har man tillagt C. en betydelig del af æren for gennemførelsen af landboreformerne efter magtskiftet 1784 (Edv. Holm, Hans Jensen). Hans betydning for arbejdet i Landbokommissionen 1786–88 er vist i det foregående, men her var han kun indflydelsesrig i kraft af det nære forhold til Chr. D. Reventlow, han tidligt synes at have fået og som varede hans tid ud. På store dele af reformlovgivningen havde C. ingen indflydelse (hoveri, selveje, udskiftning). Derimod må han betragtes som den drivende kraft i Danske kancelli i 1790'erne hvor der iværksattes et betydeligt lovgivningsarbejde og grundedes administrativ praksis på en lang række af samfundslivets områder, ligesom han har sat sig dybe spor i højesterets historie.

Justitsråd 1776, statsråd 1790, konferensråd 1792, gehejmekonferensråd 1812 – K. 1809. S.K. 1811. DM. 1813. □Mal. af Jens Juel (Fr.borg). Afbildet på satirisk stik 1789 og på stik af Lahde, 1799. Mal. tilskrevet Jens Juel (Bregentved) med storkors som C. fik efter Juels død, stukket af Clemens, som også angiver Juel som ophavsmand; kopi af Otto Haslund. Typen er gengivet i en række litografier og træsnit, bl.a. af H. P. Hansen 1876. Kopi efter Jens Juel af Angelica Colbiørnsen. Min. af Cornelius Høyer ca. 1800 (Hindemæe), og af Liepman Frænckel, 1807. Afbildet på gruppebill. af N. F. Habbe, 1846 (Fr. borg).

Kilder. Efterl. papirer fra den Reventlowske familie-kreds I, 1895 (striden med Moltke), II, 1896 (den Collettske sag), VI, 1903 (breve til Reventlow) og VII, 1906 (pressefejden).

Lit. P. E. Müller i Dansk lit. tid. 1814 728–32. Jonas Collin i Landecon. tidender I, 1815 471–98. Edv.

Colbiørnsen, Christian

Holm i Hist. t. 6. r. I, 1888 426–34. Samme: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprudg. 1974). Samme: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III, 1907–09. L. Daae i Norsk hist. t. 3. r. I, Kria, 1890 45–77. Troels G. Jørgensen i Danm.-No.s højeesteret 1790–1814, 1930. Samme i Småskrifter tilegnede Aage Friis, 1940 161–84. Samme i Hist. t. II. r. IV, 1953–56 76–89 og 376–94. Hans Jensen: Dansk Jordskifte 1757–1919 I, 1936. Højeesteret 1661–1961 I–II, 1961.

Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn

Colbiørnsen, Jacob Edvard, 1744–1802, jurist. * 19.11.1744 på gården Sørum, Romerike, Norge, † 13.2.1802 i Kbh. (Holmens), begr. i Stadager k. F: regimentskvartermester Colbiørn Jacobsen (1714–61) og Anna Dorothea Røring (1710–72). ~ 1° 14.10.1773 i Kbh. (Garn.) med Marie Hansen, * 1739, † 10.7.1782 i Kbh. (Frue). ~ 2° 14.2.1789 i Kbh. (Garn.) med Kristine Hofgaard, * 18.4.1754 i Kbh. (Helligg.), † 7.4.1806 sst., begr. i Stadager k. (~ 1° 1775 med cancelliråd Hans Tersling til Vennerslund, 1735–85), d. af kasserer, vekselerer, senere direktør for Kvæsthuset i Kbh., borgmester, justitsråd Gerhard H. (1715–88) og Margrethe Moss (1715–70). – Bror til Christian *C.

C. blev student 1760 fra Kristiania, blev baccalaureus 1761, studerede først teologi, derefter under Peder *Kofod Anchers vejledning jura hvori han selv manuducerede bl.a. sin bror Christian C. 1770 blev han cand. jur., fik 1771 bestalling som prokurator i højeesteret såvel som over- og underretterne i Danmark og Norge, blev 1773 efter konkurrence med Lauritz *Nørregaard og Andreas Bang ekstraordinær juridisk professor og tillige notarius ved det juridiske fakultet, 1774 dr. jur. med dissertationen *De dominio minus pleno, quod in fundos habent rustici Danici, qui in Cod. Dan. lib. III. cap. XII. Selveyer Bønder dicuntur* (Om den ufuldkomne ejendomsret til jord der indehaves af de bønder der i Danske lov 3–12 kaldes Selveyer Bønder), tilegnet hans mester og velynder Kofod Ancher, s.å. ekstraordinær ulønnet assessor i højeesteret, 1776 generalauditor ved søetaten, 1787 deputeret i rentekammeret, 1789 fratrådt som professor, 1799 justitiarius i højeesteret.

C.s alsidige begavelse og polyhistoriske viden vakte samtidens beundring. Ikke alene var han en grundig kender af den dansk-norske lovgivning og romersk og tysk ret, men han besad tillige betydelige sprogkundskaber, således fx også i hebraisk og arabisk; i latinsk filologi kunne han efter sin elev J. F. W. *Schlegels udsagn med hæder have beklædt en akademisk lærestol. Som juridisk forfatter var C. lidet produktiv. Foruden den ovennævnte dissertation foreligger kun trykt

forskellige klare, men noget brede responsa og betænkninger i Christian Krohgs „Juridisk Arkiv“ I–II, 1803–04 og A. S. Ørstedes „Arkiv for Retsvidenskaben“ VI, 1831. Det var ved sin virksomhed som universitetslærer C. kom til at udøve en overvældende indflydelse uden dog at være en videnskabelig banebryder. Systematisk og metodisk fulgte han de dengang sædvanlig brugte tyske forbilleder – Heineccius og Struve – og i sit naturlige syn nåede han ikke ud over Chr. Wolf, men hans forelæsninger, hvoraf adskillige er opbevarede i manuskript i Det kgl. bibliotek, blev betragtet som mønstre. Således følger Nørregaard i sine trykte forelæsninger over den danske privatret C.s plan og form. C.s praktiske og legislative virke faldt på en række felter. Han var forfatter af anordningen 7.1.1782 om *Justitiens Pleje i en og anden Del ved Sømilitæretaten* og af adskillige memoirer i anledning af de ved den „væbnede neutralitet“ opståede spørgsmål. Han var medlem af bl.a. kommissionen til undersøgelse af slavernes og herrernes forhold til hverandre, af landbokommissionen hvor han støttede Chr. D. *Reventlow og sin broder Christian C., af den store finanskommission og straflovskommissionen af 1800. Han var ligeledes en støtte for Chr. D. Reventlow i den med årene permanente kommission for Den kgl. grønlandske handel 1788 ff., hvoraf han var medlem indtil sin død, til trods for skuffelsen over at den tilsigtede liberalisering og modernisering af det grønlandske samfund ikke kunne lade sig gennemføre.

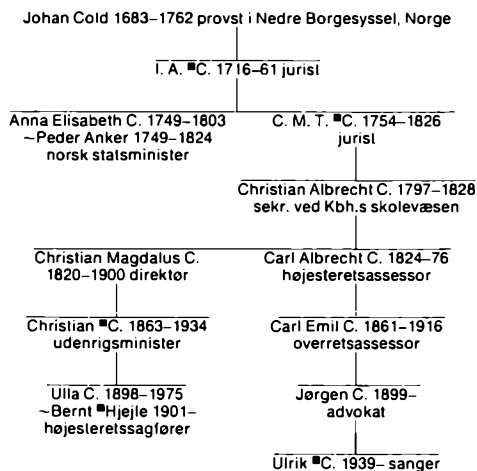
Som justitiarius i højeesteret virkede han bl.a. for en udvidelse af justitskontorets område og for at visse vanskelige, men betydningsfulde sager udgik til skriftlig behandling. C. bestred talrige tilidshverv uden for sin embedsstilling, således som medlem af direktionen for Søassurancekompagniet, af bestyrelsen for det Classenske agerdyrkningsseminarium og for det Arnamagnæanske legat, 1796 medlem af administrationskommissionen for Bistrup gods. Om C.s sympatiske personlighed og store dygtighed foreligger flere samtidige vidnesbyrd. Hans død i en forholdsvis ung alder vakte almindelig sorg, den senere biskop Jens *Bloch holdt mindetalen. Thomas *Thaarup, G. H. Olsen, J. H. *Bærens og andre skrev digte og udkast til gravskrifter over ham. I sit lille skrift, J.E.C.s Minde ærbødigen helliget, 1802 har K. L. *Rahbek samlet disse og andre udtalelser om C. – Medlem af Vidensk. selsk. 1792 – Justitsråd 1775. Etatsråd 1781. Konferensråd 1784. □Malet skitse af Jens Juel, forarbejde til dobbeltportr. med hustruen (Vennerslund). Tegn. af C. A. Ehrensverd, 1799. Silhouet stukket af Flint, 1803.

Selvbiogr. i Acta academica, 1774 23–27, jfr. Kofod Anchers promotionstale 56–59. – J. F. W. Schlegel i Astræa IV, 1802 371–95 (også som særtryk). Joh. Winding i Minerva, april, maj og juni 1803 1–42. G. L. Baden: Den danske og norske lovkyndigheds hist., 1809 104–06. Troels G. Jørgensen: Danm.-No.s højesteret 1790–1814, 1930. Kai Fr. Hammerich: Den danske dommerstand under enevælden, 1931 69 72. Axel Linvald: Bistrup. Byens gods 1661–1931, 1932. Troels G. Jørgensen: Bidrag til højesterets hist., 1939 39 44f. Samme: Strejflys over enevældens retsliv, 1949. Samme: Højesteret fra 1790 til grundloven, 1950. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961 især 271f.

Ditlev Tamm (Frantz Dahl)

Cold

Slægten føres tilbage til Anders Nielsen (Cold) ca. 1550, borgmester i Oslo, hvis sønnesøn Anders Matzen C., (–1683) sognepræst i Øier, Norge, var farfar til provst Johan C. (1683–1762). Juristen C. M. T. *C., 1754–1826, var ~2° med Anne Marie Elisabeth Fabricius, 1773–1839, datter af etatsråd Christian Albrecht *F.

Jørgen Cold: Nogle oplysninger om den fra Norge stammende slægt C., 1930.

Hans H. Worsøe

Cold, Christian Magdalus Thestrup, 1754–1826, jurist. * 9.2.1754 i Sorø, † 13.1.1826 i Kbh. (Hellig.), begr. sst. (Ass.). F: overhofretsjustitiarius I. A. *C. (1716–61) og Magdalene Thestrup (1732–54). ~ 1° 11.2.1781 i Kbh. (Petri) med Berta Nissen, * 2.3.1760 sst. (Petri), † 5.4.1791 sst. (Hellig.), d. af kræmmer Johan Adolph N. (1722–75) og Frederikke Margrethe Brandt (ca. 1734–87). ~ 2° 18.11.1791 i Tårnby med Anne Marie Elisabeth Fabricius, * 14.11.1773 i Kbh. (Hellig.), † 15.2.1839 sst. (Hellig.), d. af gene-

raladministrator, senere etatsråd Christian Albrecht *F. (1734–1815) og Anne B. E. Henneberg (1742–78).

C. blev student 1769, privat dimitteret, studerede først teologi, senere jura, cand. jur. 1781, s. å. prokurator ved hof- og stadsretten. 1788 professor ved Kbh.s univ. efter konkurrence med J. J. *Gudenrath og J. F. W. *Schlegel, 1790 dr. jur. med dissertationen *de salario tutorum ex jure Danico-Norvegico veteri et hodierno* (om værgers vederlag efter ældre dansk-norsk ret og i dag), 1794 politimester i Kbh., 1799 deputeret i Danske kancelli og tillige chef for 2. departement, 1. deputeret 1804 og tillige chef for 1. departement til 1810, fungerende generalprokurator 1804–25, medlem af karantænedirektionen 1804, af pensionskassedirektionen 1812, af den ekstraordinære finanskommission 1813, kongevalgt direktør i Københavns Brandforsikring 1807, medlem af den Arnamagnæanske kommission 1804 og ekstraordinær assessor i højesteret 1790–1825. Hverken som universitetslærer eller forfatter har C. efterladt sig spor af varig betydning – foruden nogle festtaler og disputater har han kun offentliggjort universitetsprogrammet fra 1792 *De decimarum prædialium præstatione* (om erlæggelse af tiende af jord) – men han var typen på enevældens pligtro og kundskabsrige embedsmand hvis interesser i øvrigt også omfattede andet og mere end det rent faglige, således æstetikken. Han synes således at have spillet en fremtrædende rolle i kredsen omkring K. L. *Rahbek, og i striden om „Freias Alter“ påberåber Oehenschläger sig en privat udtalelse fra C. som argument imod stykkets forkastelse. I Det kgl. biblioteks manuskriptsamling findes en af C. 1783 i Det juridisk-praktiske selskab holdt tale i anledning af Danske lovs hundredeårsdag. – Etatsråd 1799. – R. 1809. K. 1811. DM. 1815. S.K. 1817. □ Silhouet af Weitlandt (Kgl. bibl.). Mal., angivelig af C. Hornemann (Politigården, Kbh.), kopi efter dette i pastel.

Selvbiogr. i Solennia academica, 1790 14f. – K. L. Rahbek: Erindr. af mit liv I–V, 1824–29. Kbh.s brandforsikring 1731–1911, 1913. Breve fra og til Adam Oehenschläger 1809–1829 I, 1953 nr. 513, jfr. IV, 1968 167 m. henv. Højesteret 1661–1961 II, 1961 436 439.

Ditlev Tamm (Frantz Dahl)

Cold, Christian Magdalus Thestrup, 1863–1934, minister, søofficer. * 10.6.1863 i Kbh. (Frbg.), † 7.12.1934 i Kbh., urne på Gentofte kgd. F: assistent i overformynderiet, senere forretningsfører ved kunstfidslotteriet Christian Magdalus C. (1820–1900, ~ 1° 1851 med Emilie Signe Cathrine Maribo, 1813–53) og Vilhelmine Margrethe Foss (1828–1903). ~ 1.10.1895 i Kbh. (Frederiks)

Cold, Christian

med Karen Marie Hedegaard Bock, * 22.3.1873 på Frbg., † 13.2.1945 på „Landbolyst“, Nødebo sg., d. af proprietær Harald Alfred B. (1838–84) og Oline Nielsine Hedegaard (1837–1920).

C. blev kadet 1879, sekondløjtnant 1883, premierløjtnant 1885 og kaptajn 1901. Efter forskellige togter, bl.a. med skonnerten Fylla til Grønland 1886, var han 1887–91 i russisk tjeneste, hovedsagelig i østasiatiske farvande. Hjemkommen var han 1891–94 skoleofficer ved søværnets underofficerskole og 1895–97 formand i Søe-Lieutenant-Selskabet. Ved Det Østasiatiske Kompagnis start blev han, dels på grund af den anseelse han allerede på dette tidspunkt nød, og dels på grund af sit kendskab til østasiatiske farvande og forhold, fører af kompagniets første store dampskib på Østasien 1889–1901. 1901–05 gjorde han tjeneste i marineministerens stab. 1905 gik han uden for nummer i søværnet og blev guvernør for De dansk-vestindiske øer. Efter at salget af øerne var blevet forkastet sattes alt ind på en afhjælpning af øernes erhvervsliv. Det nydannede Vestindiske Kompagni påbegyndte store havnearbejder, der blev etableret elektricitetsværk og Plantageselskabet fik tilført ny kapital. C. bidrog afgørende til reformarbejdet, han fik embedsstanden reduceret og den vestindiske hærstyrke afløst af et gendarmeri. Han synes imidlertid selv at have indset at situationen i længden var uholdbar, og allerede 1908 forlod han guvernørstillingen for at blive administrerende direktør i Det Forenede Dampskibs-Selskab som han stod i spidsen for i de vanskelige år under og lige efter første verdenskrig. Disse år sled hårdt på C. der ved siden af sin virksomhed i selskabet tillige 1910–21 var formand for Dansk dampskibsrederiforening og 1916–21 formand i det under krigen oprettede fragtnævn der virkede som overledelse for hele den danske handelstonnage. På grund af uoverensstemmelser mellem ham og bestyrelsesformanden for DFDS, etatsråd E. *Glückstadt, forlod han sin stilling i april 1921 og udnævntes samtidig til æresmedlem af Rederiforeningen. Samme år udnævntes han til formand for Røde kors' danske afdeling, en stilling som han varetog til 1932. Den 9.10.1921 indtrådte han som udenrigsminister i ministeriet Neergaard og forblev til regeringens afgang 23.4.1924. I hans ministertid gennemførtes loven om det udenrigske nævn, og der sluttedes handelsstraktater med flere af de nyoprettede stater samt handelsaftale med Sovjetunionen. Han blev næppe fortrolig med det parlamentariske liv med dets politiske spil og detaljer. Efter ministeriets fald førte han en tilbagetrukket tilværelse, hvorunder han bl.a. skrev sine erindringer *Hvad jeg oplevede og hvad jeg bestilte (1863–*

1924). De udkom 1929, dog ikke i boghandelen, men blev båndlagt i Det kgl. bibliotek i 100 år. – R. 1902. DM. 1906. K.² 1908. K.¹ 1916. F.M.I. 1922. S.K. 1926. □Mal. af Knud Larsen, 1916. Tegn. af Alfred Schmidt, 1921 (Fr.borg). Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Kilder. C.C.: Hvad jeg oplevede og hvad jeg bestilte, 1863–1924, 1929 (erindr., båndlagt i Kgl. bibl. til år 2029). Tyge J. Rothe: Ministermødeprotokol 1920–24, 1977 148f.

Lit. Børsen 9.6.1933. Sst. 8.12.1934. Arbejdsgiveren, 1934 416. E. Mægaard og J. Vestberg: Dansk dampskibsrederiforening. 1884–1934, 1934. Th. Topsøe-Jensen i Tidsskr. for søvæsenet CVI, 1935 29–32. Kay Larsen: Guvernører, residenter, kommandanter og chefer i de tidl. da. tropekolonier, 1940 58. Georg Nørregaard i Vore gamle tropekolonier IV, red. Johs. Brøndsted, 1967. Sv. Thorsen: De danske ministerier 1901–1929, 1972 412. *Papirer* i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode (Th. Topsøe-Jensen)

Cold, Isaac Andreas, 1716–61, jurist. * 6.12.1716 i Fredrikshald, † 13.4.1761 i Kristiania, begr. i Akers k., 1852 flyttet til kgd. sst. F: sognepræst, senere provst Johan C. (1683–1762) og Anna Maria Henriksdatter Morbach (ca. 1688–1773). ~ 1° 22.11.1747 i Kbh. (Petri) med Elisabeth Cathrine Nissen, * 16.10.1717 i Kbh., † 2.4.1751 i Sorø, d. af købmand, kirkeældste Peter N. († 1749) og Anna Agatha Beckmann. ~ 2° 5.4.1752 i Kbh. (Helligg.) med Magdalene Thestrup, døbt 7.11.1732 sst. (Frue), begr. 16.2.1754 i Sorø, d. af professor Christian T. (1689–1750) og Karen Fogh (1709–47). ~ 3° 19.9.1755 i Odense med Anna Sophie Baar, døbt 30.7.1737 i Gerlev ved Slagelse, † 5.5.1783 i Hurum (~ 2° 1762 med magistratspræsident i Kristiania Hannibal Stockfleth, 1733–74), d. af regimentsskriver, senere amtsforvalter og etatsråd Jens B. (ca. 1703–88, ~ 2° 1741 med Birte Catharina v. Bergen, ca. 1717–88) og Anna Ursin (ca. 1718–37). – Far til C. M. T. *C.

C. blev student 1734 fra Helsingør, baccalaureus 1735, studerede 1735–38 ved forskellige tyske universiteter, bl.a. i Halle under Heineccius og Ludewig, ansøgte 1738 om at disputere for det ved Andreas *Hojers død ledigblevne juridiske professorat ved Kbh.s univ. hvortil han konkurrerede 1740 sammen med bl.a. Peder *Kofod Ancher og Henrik *Stampe, s.å. dr.juris med dissertationen *de juramento purgatorio* (om renselsesed), 1741 prokurator ved højesteret og alle over- og underretter i Danmark og Norge, s.å. sekretær ved det juridiske fakultet, 1747 borgmester i Skien, s.å. professor juris i Sorø, 1759 justitiarius ved overhofretten i Norge. C.s forelæsninger synes at have opnået en vis udbredelse og foreligger i afskrifter i universitetsbiblioteket og Det kgl. bibliotek. I en henvendelse til Kofod

Ancher af 1751 udkaster han tanken om dannelsen af et juridisk selskab med det formål at samle og udgive juridiske afhandlinger. Disse planer blev dog ikke realiseret. Som forfatter var han ikke produktiv. Foruden nogle anmeldelser i Büschings „Nachrichten“ I, 1754 af H. Paus' „Samling af gamle norske Love“ og III, 1757 af E. Hesselbergs „Juridiske Collegium“ offentliggjorde han en disputatio *De præcellentia marium juridica præ sæminis*, 1749 (om mænds juridiske fortrinnsstilling fremfor kvinder) og nogle taler fra sin Sorøtid, således *Anniversaria restitutæ Academiæ equestris Soranæ memoria die 27. Julii anni 1750*, 1750; det af ham udarbejdede *Kongelige Instruktioner for Høiester-Ret i Dannemark og Norge*, 1753? blev „supprimeret efter højere Ordre“ og først senere optrykt i P. F. Suhm: „Nye Samlinger til den danske Historie“ IV, 1795 111–88. – Justitsråd 1755. Etatsråd 1759. □Mal. af J. Hörner, 1758 (bl.a. højesteret, Kbh.).

Slægten C. i S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 75–82, Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen I, 1900 105–07, S. H. Finne-Grønn i Norsk t. for genealogi III, Kria. 1926 250–56 og Jørgen Cold: Nogle oplysning om den fra Norge stammende slægt C., 1930. G. L. Baden: Den danske og norske lovkyndigheds hist., 1809 91–95. H. Hjorth-Nielsen i Tidsskr. for retsvidenskab, ny r. V, Oslo 1926 91f. William Norvin i Sorø. Klostret, skolen, akademiet II, 2, 1931 209 og fl.st. Højesteret 1661–1961, 1961 især II 458.

Ditlev Tamm (Frantz Dahl)

Cold, Ulrik Thestrup, * 1939, operasanger. * 15.5.1939 i Kbh. F: landsretssagfører Jørgen Hector C. (* 1899) og Lilly Martini (* 1902). ~ 1° 10.2.1968 i Kbh. (Christiansk.) med teatertechniker Eva Deichmann, * 19.8.1939 i Kbh., d. af fabrikant Kjeld D. og Esther Olsen. Ægteskabet opløst 1977. ~ 2° 4.2.1978 på Frbg. (Slotsk.) med sygeplejerske Helle Høgh, * 8.1.1952 i Kbh., d. af sognepræst Mogens Johannes H. (* 1925) og Inger Marie Jensen (* 1927).

Som søn af en jurist gennemførte også C. det juridiske studium med embedseksamen 1968. Allerede dengang var han i fuld gang med sin sanglige uddannelse som elev af Holger *Byrding og Peer Birch, senere af Else *Brems. Som operasanger vakte C. opmærksomhed i partiet som Seneca ved Studentoperaens opførelse 1966 af Monteverdis *Poppæas Krøning* og fik sin professionelle operadebut på Den jydsk opera som Sarastro i *Tryllefløjten* 1968. 1969–71 var han ansat ved Kassel Stadttheater, blev derefter knyttet til Det kgl. teater, men gæsteoptrådte i årene 1971–73 på flere udenlandske scener, bl.a. på Komische Oper i Østberlin hvor han sang titelpartiet i Massenets opera *Don Quichotte* og i Amsterdam som kong Marke i *Tristan og Isolde*.

De to sidstnævnte operaer var iscenesat af Götz Friedrich hvis sceniske autoritet fik stor betydning for C.s udvikling som dramatisk sanger. På Det kgl. teater vandt han snart betydelig anseelse gennem sin sikre musikalitet, dramatiske intelligens og velfunderede sangteknik. Han har optrådt i mange vidt forskellige partier i det løbende repertoire, fx som Basilio i *Barbereren i Sevilla*, Marke i *Tristan og Isolde*, landgreven i *Tannhäuser*, Fiesco i *Simone Boccanegra*, titelpartiet i *Tancredi* og i *Falstaff*, Kontsjak i *Fyrst Igor* m.fl. – 1974 skabte han en interessant fornyelse af Sarastro i Ingmar Bergmans TV-produktion af *Tryllefløjten*. Kort efter fik C. tilbud om posten som operachef ved Deutsche Oper i Vestberlin omtrent samtidig med et tilbud om samme stilling ved Det kgl. teater i Kbh. C. valgte den danske post som han tiltrådte juli 1975. Han blev dog snart klar over, at denne stilling vanskeligt lod sig forene med ønsket om en videre løbebane som sanger, samt at tidens økonomiske restriktioner spærrede vejen for de operavilkår han havde forestillet sig; og skønt der i C.s chefstid viste sig en betydelig publikums-mæssig fremgang ved operaopførelserne, søgte og fik han sin afsked efter kun to sæsoners funktionstid. Han har dog fortsat som en af teatrets meget anvendte operakunstnere og har tillige med sin kultiverede sangkunst placeret sig smukt i det øvrige koncertliv. □Foto.

H. Holder i Berl. tid. 16.6.1976. R. Naur i Politiken 11.8.1976. L. Hansen i Aktuelt 23.4.1977.

Sigurd Berg

Colding

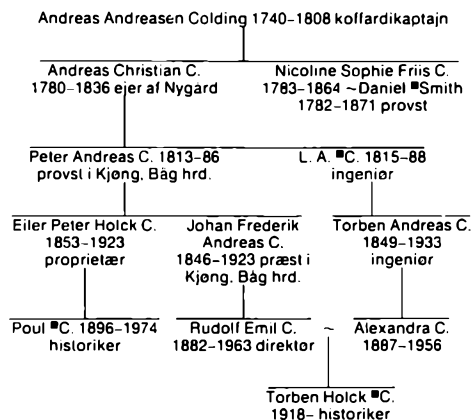
Slægten føres tilbage til Andreas Andreasen, (–1742) skrædder i Kolding, hvis søn, sogne-degn på Askø Andreas Jørgen Andreasen (Colding) (1718–81) var fader til koffardikaptajn Andreas Andreasen C. (1740–1808).

Vilh. Marstrand: Ingeniøren og fysikeren Ludvig August C. Slægt og forudsætninger, 1929. T. A. Colding: Den ældre del af fam. C. fra Askø degnebolig. Pers.hist. t. 1944 19–47.

Hans H. Worsøe

Colding, Ludvig August, 1815–88, stadsingeniør, fysiker. * 13.7.1815 på Arnakkegård ved Holbæk, † 21.3.1888 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: forpagter, tidligere skibskaptajn og månedsløjtnant, senere ejer af Nygård ved Kbh. Andreas Christian C. (1780–1836) og Anna Sophie Fønss (1778–1844). ~ 14.11.1845 i Kbh. (Frue) med Henriette Louise Lange, * 11.5.1816 på Jægerspris færgedgård, † 4.8.1873 i Marburg, d. af transportforvalter ved Jægerspris Torben L. (1769–1847) og Louise Fønss (1778–1862).

Colding, L. A.

C. der fra sit andet leveår kom til at bo på Nygård i Brøndbyøster sg. fik sin første undervisning i landsbyskolen i Rødovre, men den livlige drengs fantasi fik samtidig rig næring derved at hans farmor som var i huset hos forældrene fortalte om farfaderen Andreas C.s (1740-1808) eventyrlige oplevelser som skibsfører på rejser til Finmarken, Vestindien og Frankrig under revolutionen og om faderens oplevelser som kaperkaptajn. Det var faderens mening at C. skulle overtage gården, men hans lyst stod ikke til landvæsenet. Gennem sine forældre der omkring århundredskiftet havde ejet en stor købmændsgård i Holbæk var C.s far kommet i berøring med H. C. Ørsted der havde slægtinge i Holbæk, og ham rådførte faderen sig nu med angående C.s uddannelse. Ørsted rådede til at sætte drengen i snedkerlære hos snedkermester A. C. Olsen i Kbh., en dygtig og anset håndværker der var tegnelærer ved kunstakademiet, og C. kom til Kbh. hvor han blev indlogeret hos en karetmager Madsen. En gang om ugen spiste han til middag hos redaktøren af Berlingske Tidende M. L. Nathanson hvor hans fæster var husbestyrerinde. 1836 blev C. svend, men blev stadig hos sin læremester der beskæftigede ham med udførelsen af nogle tegninger af dampmaskiner som Den kgl. mønt havde bestilt. Ved dette arbejde fik C.s interesse for mekaniske problemer så stærk næring at han besluttede at søge videregående uddannelse. Han gik til H. C. Ørsted, og ved sin brors og nogle venners hjælp blev han i stand til 1837 at tage både almindelig forberedelseksamen og adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og at begynde studierne på læreanstalten. På dette tidspunkt var moderen og farmoderen efter faderens død flyttet til Kbh. for at give de to studerende sønner et hjem i byen.

I studietiden kom C. i nærmere berøring med Ørsted og både ved dennes undervisning og ved private samtaler med denne vakttes der hos C. en stærk interesse for ingeniørgerningen og ikke mindst for dennes videnskabelige sider. Allerede 1840 var han således inde på tanken om energiens konstans, og Ørsted skaffede ham en understøttelse fra Selskabet for naturlærens udbredelse for gennem forsøg at få denne tanke uddybet nærmere. 1841 blev C. polyteknisk kandidat „i Mekanik“. Efter eksamen ernærede han sig ved undervisning og ved i vinteren 1841-42 at holde nogle forelæsninger i Nakskov for Selskabet for naturlærens udbredelse. Hjemkommen herfra fik han ansættelse som lærer ved Vajsenhuset og som assistent ved tegneundervisningen på Polyteknisk læreanstalt hvor Chr. G. Hummel var lærer. 28.7.1845 blev C. der efter moderens død 1844 var flyttet sammen med en ven, geologen J. F. Johnstrup, ved C. Carlsens afgang konstitueret som brolægning- og vejinspektør i Kbh. Ansættelsen af polyteknikere under den kgl. vandkommission og den kgl. brolægning- og vejkommission, der indtil kommunallovten af 4.3.1857 blev gennemført bestyrede de tekniske sider af Kbh.s administration, var først begyndt 1843, og der var rigeligt at tage fat på for de nye kræfter. Navnlig var vandforsyningen og afløbsforholdene ganske utilfredsstillende. Allerede 1844 havde man anmodet salineinspektør i Oldesloe cand. polyt. F. C. Kabell om at udarbejde et forslag til forsyning af Kbh. med trykvand og til kloakering af byen på lignende måde som forholdene var ordnet i Hamburg, men forslaget var ikke helt tilfredsstillende idet det bl.a. forudsatte at søerne kunne levere tilstrækkeligt vand. Under drøftelsen af dette forslag blev også tanken om at bygge et gasværk og nedlægning af vand- og kloakledninger taget op, men da man savnede kyndig og erfaren teknisk arbejdskraft blev projekteringen overdraget C. som derfor fra 1.6.1847 afløste professor Hummel som vandinspektør. Han begyndte sit arbejde med at udarbejde en oversigt over Kbh.s vandforsyning, trykt 1850, og foretog i begyndelsen af s.å. en tre måneders studierejse til England hvor han kom i forbindelse med en af tidens mest ansete vandværksingeniører Hauksley. For at fremskaffe den bedst mulige løsning af vand-, gas- og kloaksagen var der allerede 1848 nedsat en komité på fem medlemmer, deriblandt L. N. Hvidt og H. C. Ørsted, og denne udskrev 1849 en international konkurrence hvori C. deltog med et projekt til vandværket og fik den største præmie. Der indkom otte engelske, syv danske, to tyske og et fransk projekt hvorfra intet

var umiddelbart brugeligt for alle tre anlæg. 1851 besluttede borgerrepræsentationen derfor efter at have fået komiteens indstilling at det på grundlag af de præmierede projekter skulle overdrages C. og professor Hummel at udarbejde planer til de tre anlæg. 1852 var planerne færdige; vandforsyningen var baseret på de artesiske borer i Damhusøens opland som C. havde foreslået og som havde givet rigeligt vand, og 9.8. s.å. vedtog borgerrepræsentationen at udføre alle tre anlæg og at optage et lån på 3½ mill. rdl. til arbejdets udførelse. Imidlertid var overpræsidenten Mich. Lange en modstander af kloakplanen, og han havde i så høj grad A. S. Ørstedes øre at han fik denne til i landstinget at gå imod de nødvendige ekspropriationsforslag indtil planerne var gennemarbejdet på ny. Man fik et responsum fra den engelske ingeniør James Simpson som sagde god for planen, men Lange søgte så på andre måder at hindre forslaget fremme. Imidlertid kom koleraepidemien i juni-okt. 1853 der også gav C. en del at bestille idet han og kemikeren Julius Thomsen i et meget anset arbejde: *De sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke i de forskellige Dele af Kjøbenhavn* påviste mulighederne for drikkevandets forurening, jordbundens og befolkningstæthedens betydning osv. Epidemien havde tydeligt vist betydningen af en afgørende forbedring af de hygiejniske forhold, og sept. 1853 indsendtes planerne til alle tre anlæg af magistraten til ministeriets approbation, men A. S. Ørsted der april s.å. var blevet indenrigsminister nægtede at approbere kloakplanen; på ny sejrede Langes standpunkt til stor skade og bekostning for byens borgere. Borgerrepræsentationen måtte i april 1854 meget mod sit ønske vedtage vandværket og gasværket uden den fuldstændige kloakplan. Arbejdet som projekterende ingeniør overdroges enstemmigt den da 39-årige C. der nu gik i gang med udbydelsen. Samtlige planer og udkast blev godkendt af James Simpson, og 1856 blev arbejdet overdraget firmaet Cochrane & Co., Birmingham. Arbejdet blev fremmet under ledelse af firmaets ingeniør John Aird og hans sønner. I dec. 1857 tændtes gassen første gang, og i jan. 1858 åbnedes den stadig eksisterende ledningstunnel i saltholmskalken fra Gammelholm til Christianshavn. I sommeren 1859 åbnedes vandværket. I nov. s.å. kunne C. afløvere regnskabet.

Ved Kbh.s nye kommunalforfatning af 4.3.1857 blev der oprettet et embede som stadsingeniør til C. Der tilsigtedes hermed at give ham tilfredsstillende arbejdsvilkår som kommunalbestyrelsens tekniske rådgiver i alle vigtige spørgsmål idet den daglige drift af værkerne nu overdroges til

en gasværksbestyrer og en vandinspektør. I den lange årrække i hvilken C. var stadsingeniør i Kbh., nemlig til han 1886 afløstes af Charles Amt, havde han en betydelig indflydelse på mange vigtige tekniske spørgsmål. Allerede 1855 havde han udarbejdet et reduceret kloakprojekt til erstatning for det strandede. Det bestod kun af enkelte ledninger i den indre by og ledte spildevandet til havnen. Under udarbejdelsen af kloakplanerne for de ydre distrikter tog C. flere gange til orde for at planlægge bebyggelsen, men talte her for døde øren. 1856-73 var C. medlem af bygningskommissionen. 1860 afgav han erklæring om de synspunkter der burde lægges til grund for den 1862 givne koncession på drift af sporvejslinierne. 1861 afgav han erklæring om banegårdsordningen og tog til orde for en bane langs fæstningsterrænet; desværre fulgte man ikke C.s forslag før langt senere. 1865 afgav C. erklæring om voldterrænet og frarådede at bebygge dette, men beholdte det som et parkbælte. Jævnside med sin embedsvirksomhed udfoldede C. en ikke ringe forfattervirksomhed. 1849 fik han Videnskabernes selskabs sølvmedalje for en afhandling om magnetens indvirkning på blødt jern. 1852 kom *Om Vanddampene og deres bevægende Kraft i Dampmaskinen* (Vid. selsk. skr., 5.r. III), 1853 det tidligere nævnte skrift om koleraens forskellige styrke. 1854 udarbejdede han på opfordring en plan for forbedret vandforsyning af Göteborg. 1856-58 omordnede han Åbenrås vandforsyning og afgav betænkninger vedrørende dette spørgsmål til Odense, Randers, Helsingør o.fl.a. byer. 1857 kom *Om Lovene for Vandets Bevægelse i lukkede Ledninger* (Vid. selsk. skr., 5.r. IV) hvori han gjorde rede for modstandskoefficientens variation med strømningshastigheden, et arbejde der i lange tider har dannet grundlaget for alle kloakberegninger i Kbh. C. fortsatte med studier over de frie vandspejlsformer, over strømninger i havet, samt over en fælles lov for flydende legemers bevægelse; det sidste emne kom han ind på gennem spørgsmålet om træk i skorstenene. Hvirvelstormen på St. Thomas 1871 gav stødet til studier over luftens strømningsforhold og stormfloden 1872 til nogle undersøgelser over de af vindens kraft foranledigede havstrømninger. Også spørgsmålet om vandforsyningen fra borer og brønde samt om principperne for dræning arbejdede C. med gennem forsøg over vandets bevægelse i jordbunden. Hans arbejder over varmeækvivalentet og varmeledning omtales nedenfor. 1856 blev C. medlem af Videnskabernes selskab i Kbh. i hvis skrifter de fleste af hans arbejder optoges, 1875 af videnskabernes selskab i Stockholm. 1864-84 holdt han på Polyteknisk

Colding, L. A.

læreanstalt forelæsninger over opvarmning og ventilation, kloakering og forsyning med vand og gas. 1871 blev han dr. jur. h. c. ved universitetet i Edinburgh. 1860–82 var han medlem af Kbhs havneråd, 1873–87 medlem af bestyrelsen for Det tekniske institut og det 1876 heraf udgåede Tekniske selskab, 1873 blev han medlem af kommissionen angående indførelse af det metriske system. 1875 afgav han til kultusministeriet betænkning over offentlige bygningers sikring mod lynnedslag. Fra 1876 til sin død var han teknisk konsulent for indenrigsministeriet.

1872–77 var C. medlem af en kommission angående oprettelse af et meteorologisk institut; han var den første der tegnede synoptiske vejrkort. Da Meteorologisk institut blev oprettet blev direktørstillingen tilbudt C. som dog afslog tilbudet på grund af alder. Omkring 1880 holdt C.s produktive virksomhed op, han havde haft svært ved at komme over hustruens død 1873, og han led stærkt under at byens udvidelser ødelagde han idylliske tjenestebolig på vandværkets areal. Ved siden af sin praktiske virksomhed havde C. megen interesse for fysikken. Allerede 1840 var han, samtidig med og uafhængig af Robert Mayer i Tyskland og J. P. Joule i England, inde på overvejelser angående „naturkræfternes“ uforgængelighed, eller som det nu udtrykkes, energiens uforgængelighed. For C. var udgangspunktet for overvejelserne af religiøs natur. Ørsted frarådede ham at forelægge sine tanker på naturforsker mødet 1840 før de var prøvet ved forsøg, men skaffede ham samtidig understøttelse til disse. 1843 indsendte C. den første redegørelse for disse forsøg til Videnskaberne selskab. Det var lykkedes ham at vise at den ved gnidning frembragte varmemængde var proportional med den medgåede arbejdsmængde og uafhængig af de gnidende legemer. Heri så han en bekræftelse på sin antagelse som han tillige begrundede med at man kun under den forudsætning kunne bevise umuligheden af et perpetuum mobile. Trods en ret velvillig bedømmelse bl.a. af Ørsted der dog ikke fuldt ud forstod arbejdets rækkevidde blev afhandlingen ikke trykt, men der bevilgedes C. understøttelse til fortsatte forsøg. Disse offentliggjordes ved Naturforsker mødet 1847 og tryktes 1849 i mødeberetningen. Da forelå imidlertid de grundlæggende arbejder af Mayer, Joule og Herm. v. Helmholtz. C. beregnede varmeækvivalentet af sine forsøg og også på grundlag af Ørsteds forsøg over varmeudviklingen ved vands sammentrykning, men hans forsøg tillod ikke stor nøjagtighed. 1856 tryktes også den første afhandling i en større oversigt over spørgsmålet hvori han prøvede at hævde at han var hovedopdageren af naturloven om energiens ufor-

gængelighed. Men C.s indsats på dette punkt fik ingen indflydelse på videnskabens udvikling. C.s andre videnskabelige arbejder, bl.a. om luftstrømninger og vandstrømninger havde alle væsentlig tilknytning til hans praktiske arbejder. – Han afgik som stadsingeniør 1886. På hans gravsten lod hans sønner indhugge nogle ord som gav udtryk for den tanke han havde arbejdet med hele sit liv, nemlig „Naturens Kræfter ere uforgængelige“. – Tit. professor 1869. – R. 1867. DM. 1886. □Mal. af L. Grundtvig, 1888. Træsnit af G. Paulli, s.å. Foto.

Stamtavle over familien Frisch, 1872 11. V. Bokkenheuser i Ill. tid. 1.4.1888. C. Christiansen i Fysisk t. XIV, 1916 89–100. Vilh. Marstrand: Ingeniøren og fysikeren A.C., 1929 = Danm.s naturvidensk. samf. A. 20. Harald Borregaard: Stadsing.s direktorat, 1931. – Papirer i univ. bibl. og Rigsark.

*Povl Vinding / H. M. Hansen**

Colding, Poul Marius Petresch, 1896–1974, historiker. * 4.12.1896 på Krabbesbro, Ulsted sg., Ålborg amt, † 31.1.1974 i Gentofte, begr. i Sværdborg. F: proprietær Eiler Peter Holck C. (1853–1923) og Maren Cecilie Marie Christensen (1871–1962). ~ 5.4.1924 i Sværdborg, Præstø amt med lærer Ida Marie Tauson, * 7.6.1901 i Sværdborg, † 19.3.1978, d. af sognepræst, sidst i Sværdborg Carl Emil T. (1854–1943) og Frederikke Louise Schousboe (1860–1940).

C. kom fra den vendsysselske proprietærgård til Ålborg katedralskole hvorfra han blev student 1914. Allerede som barn blev han grebet af historie, og efter studentereksamen gav han sig i lag med det historiske studium. 1922 blev han cand. mag. i historie, dansk og tysk. I studietiden fik han som mange af sine samtidige studiefæller et stærkt indtryk af Kristian *Erslevs forskerpersonlighed, men også Aage *Friis fik betydning for ham. Særlig følte C. sig tiltrukket af den danske adels historie i 1500- og 1600-tallet, og det blev derfor naturligt for ham at vælge Danmarks historie 1611–60 som speciale. Allerede i studietiden havde han planer om at fortsætte studiet af dansk historie under kongerne Christian III og Frederik II, men efter skoleembedseksamen fik han 1922 ansættelse som timelærer ved Ingrid Jespersens skole og ved N. Zahles seminarium. 1923 blev han kst. adjunkt ved Ordrup gymnasium, 1924 adjunkt og 1938 lektor sst. 1966 tog C. sin afsked, men fortsatte endnu i nogle år sin undervisning indtil sommeren 1971. Han var således i næsten et halvt hundrede år knyttet til Ordrup gymnasium. Noget af det sidste han skrev var et bidrag til Ordrup gymnasiums festskrift i anledning af skolens 100 års jubilæum. Skolegæringen medførte dog ikke at C. helt opgav

sin forbindelse med universitetet. 1927 var han under professor Knud "Fabricius' sygdom undervisningsassistent, 1948 censorsuppleant og 1957–67 censor i historie ved universiteterne i København og Århus. Til brug for historieundervisningen i gymnasiet udgav han 1928 *Den fransk-tyske Krigs Forhistorie*, og samme år genoptog han sine studier af Danmarks historie, men nu blev tyngdepunktet henlagt til 1500-tallet. Hertil blev han tilskyndet af professor Fabricius der havde gjort ham opmærksom på Axel "Linvalds fund i Wien af dokumenter vedrørende "Christine af Lothringen og Peder "Oxe. 1929 drog han på en udenlandsrejse, der førte ham til arkiverne i Wien, Dresden, Nancy og Paris. Sidstnævnte sted fandt han i manuskriptsamlingen i Bibliotheque Nationale rester af det lothringske arkiv fra 1560–62 og 1566. Efter sin hjemkomst gik han i gang med en afhandling om Peder Oxe, omhandlende hans fald, landflygtighed og hjemkaldelse 1558–66, men planen ændredes til en fremstilling af Danmarks politiske historie 1557–66. 1939 blev han dr. phil. på en afhandling *Studier i Danmarks politiske Historie af Slutningen af Christian IIIs og Begyndelsen af Frederik II's Tid*. Med disputatsen havde han dog ikke udtømt sit emne, og i fortsættelse af den kom senere to afhandlinger (i „Smaaskrifter tegnede Aage Friis“, 1940, og i Hist. tidsskr. 10.r. VI, 1944). I den følgende tid arbejdede han på en fremstilling af Andreas v. Barbys indsats i dansk politik, resultatet heraf blev to afhandlinger (i „Festskrift til Knud Fabricius 3.8.1945“ og i Historie, Jyske samlinger, ny række IX, 4, 1972). C. var stærkt engageret i det nordiske samarbejde og var siden 1950 medlem af bestyrelsen for Foreningen Nordens Gentofte afd., 1960 næstformand. I „Omstridte Spørgsmaal i Nordens Hist.“ I, 1940 skrev han afsnittet Danmark-Norge og Sverige 1523–1660. – R. 1963. □Foto.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1939 170f. – T. A. Colding: Familien C. i Pers.hist. t. 11.r. V, 1944 19–47. Åge Fasmer Blomberg i Hist. t. 13.r. II, 1975 116–18.

Åge Fasmer Blomberg

Colding, Torben Holck, * 1918, kunsthistoriker. * 21.9.1918 i Kbh. (Skt. Jac.). F: fuldmægtig, cand. polit., senere direktør for Kbh.s kommunes børneværn Rudolph Emil C. (1882–1963) og Alexandra Antoinette Augusta Colding (1887–1956). ~ 19.9.1961 i Frederikssund med Benedicte Lose, * 9.12.1924 i Kbh., d. af kontorchef, cand. jur. Carl Johan L. (1878–1952) og Else Friis Hansen (* 1896).

Inden C. studerede kunsthistorie tog han i 1944 juridisk embedseksamen og fortsatte derefter som volontør og assistent på flere museer indtil han 1947 blev museumsinspektør på Rosenborg. Tidligt fik C. interesse for portrættet og skrev samme år *Charlottenborg Udstillingens Samling af malede Kunstnerportrætter*. Under årene på Rosenborg specialiserede C. sig i miniatureportrætter og udgav 1953 *Aspects of Miniature Painting, its Origins and Development* hvor han med stor originalitet og på grundlag af selvsyn og kildestudier gav en grundig redegørelse for miniaturekunstens oprindelse og historie. Intet var naturligare end at C. måtte sætte Danmarks største miniaturemaler et monument hvilket skete da han 1962 tog doktorgraden på monografien om Cornelius Hoyer. 1950 blev C. sekretær ved Ny Carlsbergfondet, blev medlem af direktionen 1962 og formand 1974. Som kunsthistoriker har C. især holdt sig til 1700-tallet, og i værket *Dansk Kunsthistorie* skrev han bindet *Dansk Kunst 1750–1850*. Hans personlige tilknytning til egnen om Jægerspris medførte skriftet *Jægerspris. Slottets bygningshistorie og dets samlinger*, 1965 (rev. udg. 1978) og til afsnittet *Den kongelige Arv* i Jægerspris Slot og Kong Frederik den Syvendes Stiftelse, 1974, hvor både hans fortrolighed med kilderne, hans omfattende kunsthistoriske viden og hans juridiske ballast kom til udtryk. Endelig har C. gennem sit arbejde i Ny Carlsbergfondet fået stor interesse for moderne malerkunst, såvel dansk som udenlandsk. Siden 1967 har C. været formand for Ny Carlsberg Glyptotek. □Mal., familiegruppe, af Niels Strøbek, 1970. Tegn. af Otto Christensen. Foto.

Erik Lassen

Colditz, Melchior, † efter 1535, kongelig sekretær. C. kaldes sædvanlig mester Melchior de Germania, et enkelt sted også Danrop. Han var en søsterson af kong Hans' og dronning Christines livlæge, dr. Carl Egen. 1515 blev han indskrevet ved universitetet i Köln og har formodentlig også her erhvervet sig sin magistergrad. Han blev dronning Elisabeths første sekretær på grund af sin store sprogkundskab, han skrev danske, tyske, franske og latinske breve. Han blev kannik ved Frue kirke i Kbh. og opnåede tillige flere andre gejstlige stillinger. 1521 og 1522 udførte han forskellige diplomatiske hverv for Christian II i Tyskland og var også straks til stede hos kongen i landflygtigheden. Han blev et af kongens mest betroede sendebud og var som sådan 1523 i England og Spanien, 1524 ved rigsdagen i Nürnberg, 1524–25 og 1526–27 i Spanien, 1528 i England. Efter dronning Elisabeths død blev han ansat ved de kongelige børns hof

Colditz, Melchior

og begyndte at deltage i børnenes undervisning, men dette blev forbudt af den nederlandske regering, skønt C. altid synes at have været en god katolik. 1529 udnævnte kongen ham til råd og første sekretær hos sin søn hertug Hans ved dennes død i Regensburg 1532, samtidig med at Christian II sattes på Sønderborg. Senere trådte han i forbindelse med grev Christoffer af Oldenburg og fulgte greven til Danmark som hans kansler. Også i denne stilling sendtes han 1534 og 1535 på diplomatiske rejser til Tyskland og til Nederlandene for at knytte forbindelser mellem greven og det burgundiske hof. Formodentlig er han efter Kbh.s overgivelse fulgt med grev Christoffer til Tyskland.

C. F. Allen: Breve og aktstykker til oplysning af Christian II's og Frederik I's hist. I, 1854. – Papirer i Rigsark. Emilie Andersen: Münchensaml., 1969 14 60 75 = Vejledende arkivreg. XV.

Povl Bagge

Collett, Peter, 1767–1823, jurist, forfatter, tidskriftsredaktør. Døbt 4.7.1767 på Rønnebæksholm, † 21.4.1823 på St. Croix, begr. sst. F: gods-ejer, kommitteret i det Vestindisk-Guineiske rente- samt general-toldkammer, kammerråd Johan C. (1734–1806) og Else Elisabeth Jensen (1746–88). ~ 1° 21.9.1797 på Frbg. med Margrethe Caroline Holm, døbt 25.7.1766 i Kbh. (Slotsk.), † 22.2.1803 på St. Croix (~ 1° med kontorchef i admiralitets- og kommissariatskollegiet, kancellisekretær Adolph Fibiger, 1750–89), d. af kofardikaptajn Peter Hansen H. (1725–86) og Christence Morsleth. ~ 2° 21.10.1803 på St. Croix med Christine Sophie Constance v. Wickede, * 22.12.1777 i Lübeck, † 2.7.1830 på Frbg., d. af institutbestyrer Friedrich Bernhard v. W. (1747–1825, ~ 2° 1787 med Margaretha Elisabeth Hake, 1754–1800, ~ 1° med pastor Carl Christian Noodt, ~ 2° 1782 med grosserer Johan Balthasar Dencke (Dehnke), 1742–84) og Magdalene Augusta Dorothea Vanselow (1751–86).

Da faderen 1777 solgte Rønnebæksholm flyttede familien til Kbh. hvor C. 1783 blev indskrevet som privatist ved universitetet, og 1785 tog juridisk embedseksamen. Han blev protokolsekretær i højesteret 1790, assessor (dommer) i hof- og stadsretten 1793 og afskediget uden pension ved kongelig resolution af 30.9.1797. Han var tidskriftsredaktør i Kbh. 1797–99, fik 1800 bestalling som prokurator på St. Croix og flyttede s.å. hertil, var 1817 skifteforvalter på St. Croix og medlem af skifteretten på St. Thomas og St. Jan. C. fik tidligt kontakt med det intellektuelle liv der ved slutningen af 1700-tallet udfoldede sig i København omkring tidsskriftredaktionerne og

de selskabeligt-litterære klubber. I dette miljø som højest omfattede to-tre hundrede personer kom han i løbet af 1790'erne frem i forreste række, dels gennem de venskaber han sluttede, bl.a. med Knyd Lyne *Rahbek, dels som redaktør af ugebladet Borgervennen og som indflydelsesrigt medlem af den toneangivende Drejers klub. Som skribent gjorde han sig ikke bemærket før han i forsommeren 1797 i Kiøbenhavnske lærde Efterretninger over fem numre offentliggjorde en mere end 80 sider lang anmeldelse af Michael Gottlieb *Birckners skrift, Om Trykkefriheden og dens Love (1797). Anmeldelsen udkom også selvstændigt under titlen *Forsøg til en Bedømmelse af Mich. Gottl. Birckners Bog om Trykkefriheden og dens Love*, (to oplag, begge 1797). C.s synspunkter angående grænserne for trykkefriheden var på enkelte punkter mere vidtgående end Birckners. Således mente han at det under visse omstændigheder skulle være en skribent tilladt at opfordre til vold mod regeringen, nemlig hvor der var tale om opfordring til opstand, hvorved han forstod en „Insurrection foretaget af det hele Folk eller dets Majoritet“. Som utilladelig anså C. derimod opfordring til oprør, „som er Individvers voldsomme Modsettelse imod de konstituerede Magter“. Som helhed var anmeldelsen dog ikke noget originalt indlæg i trykkefrihedsdebatten, men først og fremmest et vel-skrevet – og temmelig hårdt optrukket – sammen drag af Birckners synspunkter. Bl.a. insisterede C. på embedsmænds ret og pligt til at ytre sig i offentlige anliggender.

Med Christian *Colbiørnsen som den drivende kraft foranledigede C.s skrift regeringen til at afskedige ham under henvisning til at de deri på tryk fremsatte meninger var uforenelige med hans stilling som embedsmand. Afskedigelse af embedsmænd uden lov og dom var uhorrt i Danmark siden Struensee-tiden, og sagen vakte et voldsomt røre i og uden for de kredse C. havde personlig kontakt med. Det er betegnende for den sympati der samlede sig om ham, men ikke mindre for den forbløffende selvsikkerhed der prægede den intellektuelle elite omkring de ledende tidsskrifter og klubberne, at man ikke betænkte sig på at overlade C. redaktionen af Kiøbenhavnske lærde Efterretninger og medredaktionen af Minerva, umiddelbart efter at han var faldet i regeringens unåde. Ved dette tjente han, efter eget udsagn, omkr. 450 rdl. om året, og blev således holdt mere end skadesløs for tabet af sit dommerembede. Disse hverv varetog C. til trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799 lammede den offentlige debat i Danmark. Samtidig med at han opførte som redaktør opgav han også sin skribentvirksomhed, hvad der var et mindre tab.

Efter en overgang at have ernæret sig i København ved at give juridiske manuduktioner opnåede C. 1800 bestalling som prokurator på St. Croix hvor han tilbragte resten af livet, tilsyneladende under udmærkede forhold. Han var end og så vel ved magt at han 1819–21 kunne tage til Europa og aflægge besøg hos sin familie i Danmark og Norge. – C. besad stort personligt mod. Dette kom ikke mindst frem i forbindelse med anmeldelsen af Birckners bog hvor han valgte at træde frit frem i stedet for, som det var almindeligt, at publicere sin artikel anonymt. Men dette berettiger næppe i sig selv til at gøre ham til en original skribent, som man undertiden har villet det. Hans ikke uvæsentlige betydning ligger i at han som følge af sin afskedigelse blev et vigtigt samlingspunkt for den offentlige opinion i 1790ernes slutning. □Mal. af Jens Juel, gengivet i træsnit af H. C. Olsen, 1883.

Bibliografi. Den politiske lit. i Danm., Norge og Slesvig-Holsten 1789–1799, ved Th. Kjærgaard og Erl. Kolding Nielsen, 1973.

Kilder. Forsøg til en bedømmelse af Mich. Gottl. Birckners bog om trykkefriheden og dens love, 2. opl. 1797 89–91.

Lit. A. Collett: Familien C., Kria. 1915 220–29. K. L. Rahbek: Erindr. af mit liv III–V, 1825–29 (se Chr. Grünwalds register hertil, 1953). A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. I, 1851 65f. E. Holm: Danm.-No.s hist. VI 2, 1909 668f. Jens Arup Seip i Norsk hist. t. XXXVIII, Oslo 1957–58 397–463.

Thorikild Kjærgaard

Collin

Slægten Collin føres tilbage til Niels Baltzersen, (ca. 1623–59) præst i Åstrup, Gørding hrd., hvis søn Jens Nielsen blev vejer og måler i Kolding, hvoraf navnet er afledt. Dennes sønnesøn var handelsmand og lotteriinspektør i København Jonas Baltzersen C. 1705–70, der var far til lotteriinspektør Niels C. 1736–97.

Journalisten Edgar *C. var ~ Augusta Magdalene Hansen, 1841–1894, d. af kgl. kammersanger Christian *Hansen, 1812–80, finansdep. Jonas

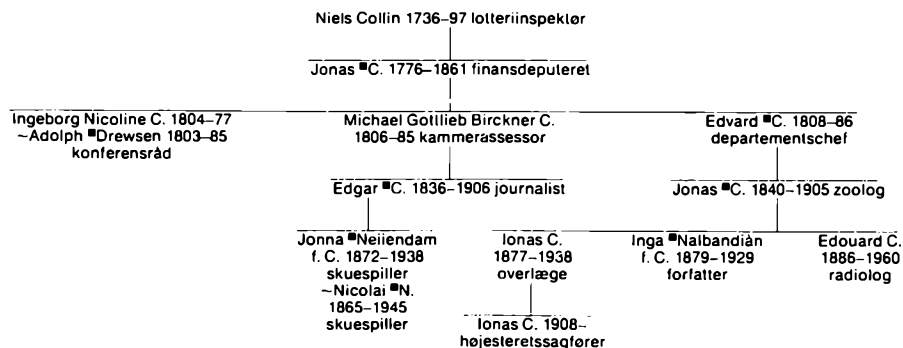
*C. (1776–1861) var ~ Henriette Christine Birckner f. Hornemann (1772–1845), enke efter sognepræst Michael Gottlieb *B., og zoologen Jonas *C. (1840–1905) var ~ Benedicte Knudtzon 1856–1940, d. af grosserer P. C. *K.

Albert Fabritius: Gehejmekonferensråd Jonas Collins efterkommere, dupl. 1964, trykt delvis (m. tilføjelser) i Pers.hist.t. 16.r.IV 1976.

Hans H. Worsøe

Collin, Edgar, 1836–1906, journalist, teaterhistoriker. * 26.10.1836 i Kbh. (Helligg.), † 30.6.1906 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Vestre). F: registrator, kammerassessor Michael Gottlieb Birckner C. (1806–85) og Alexandrine Josephine Augusta Petzheldt (1801–65). ~ 4.5.1866 i Kbh. (Slotsk.) med Augusta Magdalene Hansen, * 25.2.1841 i Kbh. (Slotsk.), † 20.11.1894 sst., d. af operasanger Jørgen Christian H. (1812–80) og skuespiller Erhardine Adolphine Ravensberg, kaldet Rantzau (1815–93).

C. ledsagede 1855 H. C. Andersen på en længere udenlandsrejse, og n.å. blev han student fra Borgerdydskolen. Han ville være slesvigsk jurist, men da han ikke havde fået eksamen inden krigen 1864 skilte os fra landsdelen, gled han over i journalistisk virksomhed, først (1864–68) ved Dags-Telegraf, senere (1868–78) som teateranmelder ved Dagens Nyheder og derefter ved Nationaltidende hvis føljeton han redigerede og oversatte indtil sin død. C. var en godmodig, velmenende mand med slægtskultur og retfærdighedssans, men uden personlig stil. Hans bekendtskab med teatrets gamle historiograf Thomas *Overskou og den adgang, han fik til hans arkivalier, samt til bedstefaderens, Jonas *C.s breve, dannede i forbindelse med kærlighed til nationalscenens fortid grundlaget for C.s litterære produktion. 1871 udgav han *Af Jonas Collins Papirer* der indeholder vægtige bidrag til oplysning om teatrets og dets kunstneres liv; 1876 fuldførte han efter Overskous død og med be-

Collin, Edgar

nyttelse af hans metode de sidste to bind af *Den danske Skueplads' Historie*; 1879 besørgede C. den sidste, à jour førte udgave af Overskous „Haandbog“, og 1888 afsluttede han i F. L. Liebenbergs jubeludgave af Holbergs komedier sit bedste arbejde *Holbergske Skuespillere*. Et værk som blev til uvurderlig nytte for senere forskning, *Det danske Nationalteater 1749–1889. En statistisk Fremstilling* udgav han 1896–1900 sammen med A. Aumont, og uden for sit område var han forfatter til *Fremragende danske Frimurere I–II*, 1872–75. C. efterlod en stor, udmærket autografsamling som solgtes 1906 til Det kgl. bibliotek; dog blev dens klenodie, manuskriptet til „Mit Livs Eventyr“, givet C. af H. C. Andersen selv, først 1930 erhvervet af Odense by til digterens museum. – Tit. professor 1906. – □Tegn. af O. Bache, 1860. Fremstillet på et par træsnit af scener fra krigen 1864 og på en tegn. af A. Schiøtt (Fr.borg). Afbildet på L. Tuxens mal. 1906 af middag hos Moresco. Foto.

H. C. Andersen: Mit livs eventyr. Fortsættelse, 1877 (ny udg. 1975). Dagens nyheder 27.9.1918.

Robert Neiiendam *

Collin, Edvard, 1808–86, departementschef, litterær samler. *2.11.1808 i Kbh. (Helligg.), †10.4.1886 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: fuldmægtig i finanskollegiets sekretariat, senere finansdeputeret Jonas *C. (1776–1861) og Henriette C. Birckner, f. Hornemann (1772–1845). ~10.8.1836 i Søllerød (Trin.) med Henriette Oline Thyberg, *22.10.1813 i Kbh. (Trin.), †20.11.1894 sst. (Trin.), d. af tømrermester Henrik T. (1776–1844) og Birgitte Oline Cathrine Falenkam (1781–1853). – Far til Jonas *C. (1840–1905).

C. dimitteredes 1825 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog juridisk embedseksamen 1831, blev 1832 auscultant i finansdeputationen, 1835 assessor auscultans, 1840 virkelig assessor, 1842 kommitteret og 1848 direktør i finansministeriets departement for assignments- og møntvæsen samt skattesager. Ved hertugdømmernes tab afskedigedes han 28.11.1864. Overgangen fra det kollegiale til det ministerielle regeringssystem falder nær sammen med hans udnævnelse til departementschef; ikke længe efter Treårskrigen gennemførtes den vanskelige operation at erstatte kurantmønten i hertugdømmerne med en for hele monarkiet fælles møntfod; om dette sidste spørgsmål udgav han 1855 på dansk og tysk skriftet *Om Rigsmønt og Courant*. 1832 afløste han sin far som sekretær ved Fonden ad usus publicos og beklædte denne stilling, indtil institutionen ophævedes 1842. Som embedsmand

udmærkede C. sig ved en høj grad af orden, pligtfølelse og samvittighedsfuldhed. 1851 var han blevet medlem af direktionen for Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn; efter sin afsked fra statstjenesten virkede han 1864–86 som administrerende direktør. Han betragtede sparekassen som en filantropisk institution, og hans ledelse var præget af forsigtig konservatisme. C. var medstifter af Musikforeningen, i næsten 40 år medlem af dens administration og stod J. P. E. *Hartmann personligt nær. Men hans største interesse var dansk sprog og litteratur. Hans 25 000 bind store bogsamling var anlagt som et nationalt universalsbibliotek; den splittedes ved to auktioner efter hans død, men den af C. grundlagte og af hans søn Johan stærkt udbyggede manuskript- og brevsamling, hvis fineste navne er H. C. Andersen, Poul Møller, Holger Drachmann, Henrik Ibsen og Alexander Kieland, testamenteredes 1905 til Det kgl. bibliotek og indtager den ubestridte hædersplads mellem samlingerne fra 1800-tallet. Frugter af hans litterære syslen er skriftet *Anonymer og Pseudonymer i den danske Litteratur indtil 1860*, 1869 samt samlinger til en ny udgave af C. Molbechs ordbog. Længst vil C. dog huskes som H. C. Andersens ven og utrættelige støtte gennem et langt liv, rådgiveren i alle praktiske anliggender. I *H. C. Andersen og det Collinske Huus*, 1882 har han skildret sit hjem og dets forhold til den store digter. Som brevudgave er bogen forlængst forældet. Den varige værdi skyldes C.s indgående personlige karakteristik af Andersen, mens han i øvrigt savnede virkelig forståelse for hans digtning. Smukkest og mest positivt viser deres store brevveksling, der spænder over årene 1828–75, forholdet mellem de „to Jevnaldrende, forenede ved et solidt Venskab, adskilte ved Gemytternes Uoverensstemmelse“ (Paul V. Rubow). Selv var C. en elskværdig lejlighedsdigter til glæde for en snævrere familiekreds. Uden at kunne sammenlignes med sin beundrede far som offentlig personlighed var C. i alle forhold en praktisk, tjenstvillig og uegennyttig mand, jævn og nøgtern, men et lyst hoved, i besiddelse af en aldrig svigtende sindsligevægt og et jovialt, studentkost lune. C. og hans betydelige hustru hviler i samme grav som Andersen, men gravstenen er 1914 flyttet til Frbg. kgd. – Justitsråd 1843. Etatsråd 1852. – R. 1850. DM. 1860. K. 1870. □Tegn. af Constantin Hansen og mal. af samme 1833. Tegn. af J. Roed, 1833 (Skandinavisk foren. i Rom). Tegn. af W. Marstrand ca. 1835 (Kgl. bibl.) og mal. sammen med hustruen af samme, endv. mal. af samme 1842 og 1853. Mal. af F. Vermehren, 1876 (Sparekassen SDS). Træsnit af bl.a. H. P. Hansen, 1886.

Kilder. Selvbibliografi (brudstykke) i Gads da. mag. 1927 658–64. H. C. Andersens brevveksl. med C. og Henriette C., udg. C. Behrend og H. Topsøe-Jensen I–VI, 1933–37, se især VI 19–28.

Lit. Ill. tid. 18.4.1886. P. Hansen i Danmark, ill. kalender for 1887 150–53. Rigmor Stampe: H. C. Andersen og hans nærmeste omgang, 1918 193–263. Paul V. Rubow i nyudg. af E.C.: H. C. Andersen og det Collinske hus, 1929 V–IX. Carl S. Petersen i Bogvennen, 1930 1–36 (den Collinske manuskriptsaml.).

Papirer i Rigsark. Manuskripter og breve i Kgl. bibl.

H. Topsøe-Jensen

Collin, Inga, se Nalbandiàn, Inga

Collin, Jonas, 1776–1861, finansdeputeret. * 6.1.1776 i Kbh. (Helligg.), † 28.8.1861 sst. (Frbg.), begr. på Frbg. F: inspektør i klasselotteriet Niels C. (1736–97) og Ingeborg Bolten (1735–1817). ~ 13.11.1803 i Ledøje med Henriette Christine Birckner, † f. Hornemann, døbt 26.11.1772 i Marstal, † 21.5.1845 i Kbh. (Holmens) (~ 1° 1795 med præsten Michael Gottlieb *B., 1756–98), d. af sognepræst Jacob Utzon Hornemann (1720–87) og Margrethe Christiansdatter Sadolin (1738–1810). – Far til Edvard *C.

C. var enebarn og opdroges i største tarvelighed i den fædrene gård i Bredgade. Al sin undervisning modtog han i hjemmet, først ved sine forældre, senere ved privatlærere, af hvilke navnlig den senere norske højesteretsassessor Christopher Frimann Omsen og præsten Michael Gottlieb Birckner fik betydning for ham. 1792 dimitteredes han, tog s.å. anden del af filosofisk eksamen og blev 1795 juridisk kandidat. Efter moderens udtrykkelige ønske indtrådte han derefter på faderens kontor, og skønt denne stilling aldeles ikke behagede ham medførte den det gode, at han fik rigelig tid til sin egen rådighed. Flittig som han var, studerede han ivrigt fremmede sprog, fulgte forelæsninger på universitetet over filosofi, matematik og fysik, tog 1800 landmålereksamen og søgte i det hele taget at skaffe sig omfattende kundskaber og en alsidig dannelse. Han var ivrigt medlem af Drejers klub hvor datidens betydeligste forfattere satte hinanden stævne, og han optrådte selv som skribent med flere bidrag til K. L. *Rahbeks *Minerva* og andre tidskrifter. Ved faderens død sagde C. lotteriet farvel. Takket være sine gode forbindelser blandt højere embedsmænd blev han volontør i rentekammeret og kom navnlig til at arbejde i landvæsenkontorerne. 1801 udnævntes han til koptist, og hermed begynder hans hurtige karriere inden for administrationen. Allerede inden årets udgang blev han fuldmægtig, 1807 bankommissær, 1812 assessor i finanskollegiet og 1816 deputeret for finanserne. Hans allerede dengang anerkendte dygtighed og imponerende arbejd-

somhed havde bragt ham frem. – Til sine foresatte kom C. hurtigt i det bedste forhold. Ernst *Schimmelmänn satte megen pris på den unge embedsmænd og benyttede ham i høj grad under forarbejderne til den skæbnesvangre forordning om pengevæsenet af 5.1.1813. Hvorvidt C. har haft nogen direkte indflydelse på dens tilblivelse lader sig vanskeligt afgøre; sikkert er det derimod at det skyldes ham, at A. S. *Ørsted blev draget ind i de endelige forhandlinger og kom til at affatte vigtige dele af loven. Også til Schimmelmännns efterfølger kom C. i det bedste forhold, og bortset fra den deputerede Chr. Birch var der ingen mand, J. S. v. Møsting hyppigere henvendte sig til end C. Atter og atter uddab han sig hans betænkning om vigtige lovforslag, og altid modtog han et velskrevet svar med klare, præcise forslag. Kun få love har set dagens lys, uden at C. på et eller andet tidspunkt har taget stilling til dem.

Allerede tidligt beskæftigede C. sig med tanker om en gennemgribende forandring af administrationen. 1815 offentliggjorde han i „*Minerva*“ en lille anonym artikel, hvori han hånede de slappe og udelige embedsmænd der kun tænkte på deres embeder så længe de sad på kontoret, men ikke „bærer Forretningerne med sig overalt, lægger sig med dem og staar op dermed“. Allerede her foreslog han at samle statens indtægts- og udgiftsvæsen i ét departement, en idé han samtidig i levende og slagfærdige indlæg til Møsting kæmpede for i kollegiet, men forgæves. Mere held havde han med sine forslag til ændringer i nationalbankloven. Selv om Møsting forsøgte at jage denne lov igennem i iltogetempo uden om det ansvarlige kollegium, lykkedes det dog C. at få optaget vigtige realitetsændringer. Sammen med Møsting må C. overtage ansvaret for bankolånets optagelse 1819, og hans arbejde i komiteen til at undersøge statsbalancen fik betydning, da man omkring midten af 1820'erne forandrede signaler og slog ind på en kraftig nedskæringspolitik. „Orden og Sparsomhed“ var C.s evindelige motto, og for det kæmpede han i den store finanskommission der 1836 blev nedsat under forsæde af A. W. Moltke. Også her hævdede han at „ingen tilstrækkelig Indskrænkning eller Besparelse ved de danske Finanser er tænkelig, uden at Statens hele Udgiftsvæsen samles i et Centralpunkt“. Blandt C.s nærmeste arbejdsfæller var der stemning for forslaget, men det strandede på modstand i kancelliet.

Det var utroligt, hvad C. kunne overkomme af arbejde. Foruden de egentlige embedsforretninger fik han gang på gang sæde i de mange kommissioner der blev nedsat for at tage særlig vanskelige spørgsmål under overvejelse. 1821 var

han medlem af kommissionen der skulle stille forslag om forbedring af gejstlighedens kår, og han forfærdede kancelliet med sine dristige og frimodige betænkninger. En så løssluppen tone var man ikke vant til i kancelliet. 1832 fik C. ordre til at bringe orden i stutreridirektionens sager. Han forefandt en frygtelig „muserede“, og hans dristige kritik af de foreliggende forhold nedkaldte et uvejr over hans hoved fra Møstings side. C.s vidunderlige evne til at skære gennem alt vrøvlet og bringe fart i en sag fejrede store triumfer under diskussionerne om havneanlæg i Helsingør og Frederikshavn, og det skyldtes ligeledes ham at man 1833 nedsatte en kommission til at stille forslag om et selvstændigt statistisk kontor. Sin interesse for statistik havde C. allerede vist ved udgivelsen af de to bind *For Historie og Statistik især Fædrelandets* der kom 1822–25, og ved sin virksomhed i rentekammeret, især under behandling af skatteskæder, havde han ofte savnet gode og nøjagtige statistiske oversigter. Ved C.s initiativ blev dette savn afhjulpet, og til den lange række af bind i „Statistisk Tabelværk“ ydede han mange bidrag. Sammen med sin kollega H. Bech fra generaloldtkammeret stiftede han 1820 Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn, han arbejdede for oprettelsen af en søbadeanstalt ved Rysensteen og skaffede den nye brønd- og mineralvandsanstalt passende lokaler i Rosenborg have. Hans embedsforretninger forøgedes bestandig. 1831–40 sad han som deputeret i rentekammeret, og sin stilling som finansdeputeret bevarede han til systemskiftet. Med interesse fulgte han de nye ideers frembrud, men han lod sig ikke bevæge til at arbejde aktivt med på deres virkeliggørelse. Dec. 1848 tog han sin afsked, og da man tilbød ham sæde i landstinget, afslog han det. Nye tider kræver nye mænd, hævdede han, og selv betragtede han sig som det gamle systems mand.

Når C. blev den af Frederik VI's mænd hvis navn trængte videst ud i den jævne befolkning, skyldtes det ganske afgjort ikke hans virksomhed i finansdeputationen, men derimod hans arbejde inden for Landhusholdningsselskabet. Allerede 1805 optoges han som ordinært medlem, og 1809–55, altså i 46 år, fungerede han som selskabets præsident. Hvad den berømte Albrecht Thaer var for Preussen, søgte C. at blive for Danmark. Reventlowerne havde skaffet bonden den personlige frihed, C. ville lære ham, hvorledes han skulle bruge denne frihed for at skaffe sig selv og sit land det størst mulige udbytte heraf. Derfor arbejdede han på at bondebedrifterne kunne blive dyrket efter en fast plan, at vekselsbruget blev fremmet, og at mærgling, brak og indhegning af markerne blev gennemført. Hen-

ved 200 bønder fik præmier for særlig veldrevne bedrifter, og C. håbede at disse mønstergårde måtte blive en spore for hele den danske bondestand. Det skyldtes C.s personlige initiativ at man her i landet fik indført den moderne svingplov og den lette svenskharve, hvorved hele jordbehandlingen ganske revolutioneredes. Også beplantningssagen havde hans mest levende interesse. Planteskolerne ved Avedøre og på Vesterfælled blev oprettet på hans forslag. Ved udskiftningen 1816 af St. Magleby fælled på Amager erhvervede han 160 ha til skovplantning, Landhusholdningsselskabet udførte anlægget med pekuniær støtte fra rentekammeret. De første træer blev plantet 1819, og efter C.s forslag blev skoven kaldt Kongelunden. Til hest og til fods færdedes C. herude så ofte han kunne få tid, og han fandt stort behag i praktiske samtaler med de dygtige amagerbønder. Selv til litterære arbejder fik C. tid. Han var redaktør af Landhusholdningsselskabets Skrifter, ny samling, ydede selv bidrag til forskellige landøkonomiske skrifter og forberedte udgivelsen af de fleste af amtsbeskrivelserne. På hans initiativ udsendtes en dansk oversættelse af John Sinclairs agerdyrkningslære. Ingen kendte bedre end han selv betydningen af solide kundskaber, og aldrig blev han træt af at virke for udbredelsen af nyttige skrifter blandt landalmuen. C. blev formand for den 1833 oprettede forsteksaminationskommission der skulle ordne og kontrollere skovbrugsundervisningen ved Kbh.s universitet. Han gennemførte at der blev ansat en særlig, ved studier i udlandet uddannet forstdocent (Fallesen) og hindrede 1848 en påtænkt ophævelse af kommissionen. Endelig skyldtes det også ham at man fik oprettet en særlig veterinær- og forsteksammen, og at begyndelsen blev gjort til et moderne landmålerstudium. 1832 stiftedes på hans initiativ Selskabet til hesteavlens fremme. Da 50-årsdagen for hans optagelse i landhusholdningsselskabet nærmede sig, vedtog bestyrelsen at præge en medalje der blev jubilareren overrakt på selve højtidssagen. Med jævne ord takkede C. for den hæder, man havde vist „en gammel Arbejder ved hans Banes Ende“.

Som volontør lagde C. en del af sin gerning i rentekammerets islandske, færøske og grønlandske kontor og kom derved til at interessere sig specielt for grønlandske sager, således som de blev forhandlet i kommissionen for Den kgl. grønlandske handel 1788–1816. På grundlag af de indberetninger og memoranda, der indkom til denne kommission, skrev han en kortfattet redegørelse for de vestgrønlandske samfund 1798–1807 i Det Skandinaviske Litteratur Selskabs Skrifter 1809. Senere dukkede C.s navn op

i forbindelse med grønlandske problemers løsning. Det var derfor naturligt at han blev leder af den kommission der 1835 skulle genoptage drøftelserne fra kommissionen af 1788 om liberalisering af Grønlands-handelen. Muligvis båret af en rentekammer-tradition fra Chr. D. Reventlows dage så den ellers konservative C. helst liberaliseringen gennemført snarest muligt; men han sadlede om, ligesom kommissionen af 1788 og på omtrent samme grundlag, frygt for liberaliseringens konsekvenser i form af udbytning af befolkningen. I stedet fremlagde C. 1837 et detaljeret kulturelt reformprogram. Kommissionen af 1835 fastslog i 1841 status quo vedrørende handelen, men udvidelsen af den kulturelle virksomhed, især af uddannelsen, og endelig princippet om, at overskud på handelen skulle anvendes til forbedring af de grønlandske vilkår. 1803–33 fungerede C. som sekretær i Fonden ad usus publicos, en stilling der bragte ham i forbindelse med alle de store navne inden for kunst, litteratur og videnskab. Utallige gange måtte han mægle når en konflikt opstod mellem den ret påholdende finansminister og en stærkt trængende kunstner eller videnskabsmand der ydmygt bønfaldt om et bidrag af statens kasse. I sådanne tilfælde var det af betydning at der netop på denne plads sad en mand som på samme tid formåede at varetage både statens og kunstens virkelige interesser. Hvor stærk en position C. indtog i hovedstadens åndelige liv vidner bedst den kendsgerning at han var medstifter af både Athenæum og Selskabet til naturlærens udbredelse og 1841 optoges som æresmedlem af Akademiet for de skønne kunster. I de mangfoldige vidnesbyrd der er bevaret om C.s virksomhed til støtte for kunst og videnskab lyder der kun én dom om C., nemlig at han altid forstående, ja tit faderligt tog sig af enhver der henvendte sig til ham om hjælp. Dette er smukkeste kommet frem i hans forhold til H. C. Andersen. På et tidspunkt hvor alle mennesker i Andersen så en sær og løjlig snegl, man kun kunne gøre nar af, havde C. blik for at der bag al særheden lå noget værdifuldt og talenfuldt gemt som man måtte prøve at få til at spire frem. C. sørgede for at Andersen fik lært noget og fik set sig om, og når det var nødvendigt, var han der straks med et opmuntrende ord og en hjælpende hånd. I det C. ske hus gik Andersen ud og ind som i sit eget hjem, og selv om forholdet mellem ham og husets egne børn ikke altid var lige godt, har digteren dog i sine memoirer sat dette hjem et overmåde smukt litterært minde. Også Danmarks største billedhugger, Bertel Thorvaldsen, måtte C. ved en given lejlighed række en hjælpende hånd. Thorvaldsen havde bestemt at testamente-

re sit fædreland ikke alene sine mange fuldførte værker og modeller, men også de værdifulde samlinger af kunstsager fra oldtiden som lidt efter lidt havde hobet sig op i hans hjem i Rom. Men der var tusinder af ting at ordne, og sagen ville ikke rigtigt glide. Da henvendte digteren L. Bødtcher sig til C., og nu kom sagen i drift. En landsindsamling blev organiseret, kongen skænkede grunden til museet, og Thorvaldsens ønske om at der skulle sikres hans datter en livsvarig pension gik ligeledes i orden. 1848 stod bygningen færdig, og indvielsen kunne finde sted. Med fuld ret har Constantin Hansens maleri af C. fundet sin plads på museet ved siden af Gottlieb * Bingesøll.

Af C.s mange hverv står det endnu tilbage at skildre hans virksomhed som direktør for Det kgl. teater. To gange beklædte han denne post, 1821–29 og 1843–49. Hans arbejdsområde var først og fremmest det økonomiske, og på dette punkt lykkedes det ham at opnå gode resultater. En hidtil ukendt orden blev bragt til veje, og en hårdt tiltrængt ombygning af teatret fandt sted. Men naturligvis var det umuligt for C. alene at indskrænke sig til disse forretninger; atter og atter måtte han træffe afgørelser i sager der lå uden for hans egentlige område, og hans afgørelser var ikke altid lige heldige. Dog må det fra den første periode ikke glemmes, at det var C. der førte de Heibergske vaudeviller frelst gennem brændingen. Rahbek var til det yderste forbitret og kaldte Heibergs arbejder stykker i „Fjellebodsstilen“, men C. hævdede at det var hans pligt at sørge for, at der blev opført sådanne arbejder, der kunne trække folk til teatret. C.s sidste teaterperiode var mindre betydningsfuld. Han lå i en evig kivi med sin meddirektør J. G. *Levetzau, og mange af de nye stykker hvis antagelse han gennemtvang måtte snart tages af plakaten. Allerede omkring midten af 1840erne var han ked af teatret, men han havde lovet ikke at vige sin plads, før en passende efterfølger var sikret. Da teatret 1849 henlagdes under kultusministeriet fandt C. øjeblikket modent, og J. L. *Heiberg overtog stillingen som enedirektør. – C.s indflydelse på dansk samfunds- og åndsliv i enevældens slutningstid kan vanskeligt overvurderes. På alle områder, hvor hans stærke initiativ og frodige virketrang fik lov til ret at udfolde sig, voksede frugterne frem. Fra alle sider henvendte man sig til ham i tillid til hans sunde dømmekraft og store indflydelse. Alt dette til trods kan C. ingenlunde karakteriseres som en stor mand i den betydning at han havde store revolutionerende ideer, men han var en overmåde nyttig og dygtig mand der formåede at skabe blivende værdier ikke alene for sin samtid, men også for

fremtiden. Han var desuden en overordentlig flittig mand der kunne overkomme det utrolige, og til trods for at aktbunkerne undertiden dnygede sig faretruende op på skrivebordet, blev han aldrig forjaget af den grund. Han havde altid tid til at tale med folk der henvendte sig til ham for at interessere ham for en sag, og i selskabelig omgang med mange mennesker fandt han den nødvendige afspænding og rekreation fra sit anstrengende arbejde. I hans hus i Bredgade gik alle tidens betydeligste mænd ud og ind, kunstnere, skribenter og embedsmænd. C. var selv det naturlige midtpunkt i dette selskab, altid levende og interesseret. Han formåede at skabe fest omkring sig, og i hans kontorer fik støvet aldrig tid til at lægge sig. Efter hans afsked 1848 blev alt anderledes. Der blev stille om den gamle embedsmand, hans navn var ikke mere på alles læber. I sine sidste år boede han i Amaliegade lige over for Casino, og kun sjældent forlod han sin bolig. Fru Heiberg opsøgte ham tit her, og i sine erindringer har hun tegnet et ualmindelig smukt billede af den forudm så virksomme mand der nu sad tilbagetrasket og beskædet i sine store stille stuer. – Justitsråd 1813. Etatsråd 1815. Konferensråd 1829. Gehejmekonferensråd 1847. – R. 1813. DM. 1826. K. 1836. S.K. 1840.

□Mal., barnebillede, af Bolten, kopi af O. Bache. To stik, ungdomsbillede, det ene af Meno Haas. Mal. af Constantin Hansen, 1831 (Hirschsprung) og 1832, litograferet af C. Henckel, 1833, og litograferet 1861. Buste af H. E. Freund, 1833 (glyptoteket, Nordjyllands kunstmus.), buste efter denne af H. V. Bissen, 1843 (glyptoteket, landbohøjskolen m.fl.st.). Mal. af C. A. Jensen udst. 1833 og 1834. Mal. af samme 1836 (Fr.borg). Mal. af J. V. Gertner (H. C. Andersens hus, Odense), litograferet af E. Fortling samt litograferet 1843 og 1851 og stukket af A. Hansen, 1845. Afbildet på billeder af salvingen 1840, af Gertner (Rosenborg) og af S. Schack (St.mus.). Elfenbensbuste af Adelgunde Vogt, udst. 1844. Mal. af Marstrand, 1844 (Fr.borg), stukket af E. Eckersberg. Mal. af J. Roed, 1845 (Fr.borg), litograferet to gange af I. W. Tegner, endvidere i 1869 samt gengivet i træsnit 1871. Afbildet på J. Sonnes frise fra 1847–48 (på Thorvaldsens mus.). Mal. af Constantin Hansen 1851 og 1852 (Thorvaldsens mus.), gentagelse bl.a. 1871 (Sparekassen SDS). Litografi af I. W. Tegner, 1855, efter daguerreotypi. Relief 1859 af H. Conradsen (St. mus.), forarbejde til medalje s.å. Terracottarelie af samme 1860, gipsrelief af samme (Teatermus.). Træsnit 1861 efter tegn. af H. Olrik. Tegn. af O. Bache (Kgl. bibl.) til træsnit af W. Obermann, 1862. Silhouet. Tegn. af Marstrand (Tea-

termus.) og af E. Bærentzen. Mal. af W. Bendz. Min. af Vantore. Afbildet på mal. s.m. H. C. Andersen af V. Neiiendam, 1926. Foto. – Mindesten 1899 i Kongelunden.

Kilder. Selvbioografi og brevveksl. mellem C. og Rahbek i Edv. Collin: H. C. Andersen og det Collinske hus, 1882.

Lit. H. C. Andersen: Mit livs eventyr, 1855 (rev. udg. 1975). Tidsskr. for landøkonomi, 3.r. IX, 1861 406–24. III. tid. 1.9. s.å. M. Rubin: 1807–14, 1892. Samme: Frederik VI's tid, 1895. Chr. Bruun og L. P. Fenger: Thorvaldsens museums hist., 1892. Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1830–1848 I–II, 1931–34. *Papirer i Rigsark.*

Harald Jørgensen

Collin, Jonas Sigismund, 1840–1905, zoolog. * 8.4.1840 i Kbh. (Trin.), † 9.7.1905 i Brørup, begr. på Frbg. F: departementsdirektør, etatsråd Edvard *C. (1808–86) og Henriette O. Thyberg (1813–94). ~ 23.9.1876 i Vedbæk kapel med Benedicte Knudtzon, * 23.9.1856 i Kbh. (Garn.), † 14.5.1940 på Kbh.s sygehjem, Ordrup, d. af grosserer P. C. *K. (1789–1864) og Lucinde Gottschalk (1818–88).

C. der som sin far og farfar havde mange og forskellige interesser blev student 1859 fra v. Westens institut, hvorefter han studerede zoologi og 1866 tog magisterkonferens. Han deltog som frivillig i krigen 1864, og studietiden afbrødes yderligere af flere lange rejser til Sydeuropa og Nordafrika sammen med digteren H. C. Andersen. Han kom som ung i forbindelse med J. C. *Schiødt der påvirkede ham meget, og til hvis kreds han sluttede sig. Nogen egentlig videnskabelig ansættelse opnåede han aldrig, men han virkede fra 1870 til sin død som indenrigsministeriets konsulent i sager vedrørende østersfiskeriet. Hans virksomhed i denne stilling satte sig dog ikke væsentlige spor, han foretog ingen undersøgelser for at finde årsagen til bestands-svingningerne, lige så lidt som han søgte fiskeriet forbedret eller øget i driftsmæssig eller anden henseende. Som videnskabelig forfatter lykkedes det heller ikke C. at præstere noget større og betydningsfuldt arbejde. Han har skrevet en del faunistiske afhandlinger, bl.a. om danske frøer og tudser (1869) og om bløddyr fra Hellebæk (1880). Hans mest betydningsfulde arbejder er nyudgaven af Kjørøbøllings Danmarks Fugle (1875–77) med to supplementshæfter og bogen *Om Limfjordens tidligere og nuværende marine Fauna, med særligt Hensyn til Bløddyrfaunaen*, 1884. Den giver det første bidrag til dette særprægede farvands faunistik hvortil han erhvervede sig betydeligt kendskab gennem sin virksomhed som østerskonsulent, og som må beteg-

nes som hans bedste videnskabelige arbejde. Han har desuden skrevet *Danmarks Fiskerier* (Nord. Tidsskr. for Fiskeri, 1873–78) og et enkelt systematisk arbejde om Dijnphna-ekspeditionens bløddyr og brachiopoder. Han var en ivrig og flittig samler, navnlig af marine bløddyr som han overdrog til Zoologisk museum. Han havde i øvrigt mangfoldige interesser på historiske og andre felter. Han var således medarbejder ved Dagbladet i en lang årrække idet han skrev anmeldelser af naturhistorisk litteratur. Desuden har han skrevet biografier, bl.a. af danske zoologer, en lille afhandling *Vort Sprog* og diverse mindre artikler. Han virkede også som oversætter af populærvidenskabelig litteratur og udgav bl.a. en udmærket oversættelse af H. A. Berlepsch: *Alperne*, 1873. Faderens og sin egen store manuskript- og brevsamling skænkede han til Det kgl. bibl. – Etatsråd 1900. □Foto (Zool. mus. og Kgl. bibl.).

C. C. A. Gosch: Danm.s zool. lit. II, 1875; III, 1878 (bibliografi). Samme: Jørgen Christian Schiødt II–III, 1899–1905. III. tid. 22.7.1905. – Manuskript- og brevsamling i Kgl. bibl.

R. Spærck*

Collin, Jonna, se **Neiiendam, Jonna**

Collstrop, Andreas, 1847–1933, grosserer, legatstifter. * 19.4.1847 i Kbh. (Frbg.), † 21.7.1933 på Lundehave ved Helsingør, urne på Frbg. kgd. F: tømmerhandler, sekondløjtnant, senere oberst i det borgerlige artilleri Rudolph C. (1812–77) og Henriette Claudine Martine Oppermann (1810–58). ~ 8.10.1878 på Frbg. med Fanny Emilie Christensen, * 20.8.1853 i Kbh. (Helligg.), † 26.3.1883 sst. (Matth.), d. af hofurmager, kaptajn i det borgerlige artilleri Johan Peter C. (1803–84) og Ida Sophie Emilie Møller (1831–98).

C. tilhørte en københavnsk tømmerhandlerslægt der stammede fra Åbenrå-egnen. Efter endt skolegang fik han sin første handelsuddannelse hos J. P. Suhr & Søn og sendtes herefter nogle år til England, hvilket ophold fik stor betydning både for hans forretningsmæssige uddannelse og for hans personlighed; han var hele sit liv meget engelsk-interesseret. 1871 løste han grossererborgerskab, og ved faderens død 1877 blev han eneindehaver af dennes 1838 stiftede firma R. C. Efter få års forløb omlagde C. forretningen idet han opgav pladsforretningen og oparbejdede trælast-agentur og engros-forretning i et sådant omfang, at firmaet snart blev et af de mest ansete ved Østersøen. 1888 byggede han et selleskæreri i Køge som senere blev flyttet til Danzig, hvor den fornyelse af skæringsmetoderne som

han praktiserede blev af stor betydning for svelleindustriens udvikling på denne plads. 1889 anlagde han Imprægneringsanstalten i Køge hvor med rationel imprægnering blev indført i Danmark, og 1900 byggede han Imprægneringsanstalten i Horsens. C.s forretninger med Danzig førte efterhånden til kapitalmæssig deltagelse i skovproduktion i Tyskland og Rusland, og midt i 1890erne påbegyndte han sammen med den tyske storindustriemand Julius Rütgers en imprægneringsvirksomhed i Rusland der efterhånden omfattede ikke mindre end otte fabrikker, alle i den sydøstlige del af landet. Men hele denne omfattende virksomhed gik tabt ved den russiske revolution.

1914 overgik C.s forretninger til et aktieselskab med Edv. Bülow som direktør, efter at en del af virksomheden nogle år forinden var overgået til firmaet Schmidt & Bloch. C. var dog lige til sin død formand for R. C. A/S. Foruden i sin egen virksomhed udførte han navnlig et betydeligt arbejde for Kbh.s flydedok og skibsværft som han var medstifter af, og af hvis bestyrelse han var medlem gennem mange år. Fra 1907 var han tillige medlem af Den danske landmandsbanks bankråd og fra 1914 af bankrådets delegation (bestyrelse). I sidstnævnte egenskab blev han ved bankens sammenbrud 1922 inddraget i Landmandsbanksagen og i det dermed i forbindelse stående erstatningsspørgsmål. Som sin andel i erstatningerne måtte han indbetale ca. 1 mill. kr. til banken umiddelbart efter dommen. For C. har Landmandsbankens sammenbrud utvivlsomt været en af de mest triste oplevelser i hans lange liv. Hans økonomi var imidlertid selv trods denne tildragelse i så god orden, at han marts 1925 kunne oprette et legat under navnet *Grosserer C.s Hjem for en dansk Videnskabsmand*, omfattende foruden hans store, smukke villa Lundehave ved Helsingør en kapital på 300.000 kr., en kapital der yderligere voksede i tiden, inden legatet trådte i funktion ved legatstifterens død. Den første videnskabsmand der (1934) kom til at nyde godt af dette legat var sprogmanden Otto Jespersen. – K. 2 1927. □ Afbildet på Krøyers mal. fra Kbh.s børs, 1895 (Børsbygningen). Mal. af Knud Larsen, ca. 1912. Mal. af Herman Vedel, 1915. Mal. af Jul. Paulsen, 1917 (firmaet Collstrop), malet forarb. hertil samt gentagelse.

Sofus Elvius: En slesvigsk slægt, 1911. Martin Knudsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed, 1933–34, 1934 73–76. Arbejdsgiveren, 1933 284; sst. 1938 221. Børsen 23.7.1933. Carl Henrik Clemmensen: R. Collstrop A/S 1914–39, 1938. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Vestberg*

Colnet, Robert

Colnet, Robert, † 1694, glasbrænder, artilleriofficer. † 7.2.1694 i Kbh., begr. sst. (Petri). ~ antagelig 1660 (efter 13.11.) i Kbh. med Birgitte Cathrine Dupont, begr. 6.9.1677 i Kbh. (Petri), d. af hoffourer, senere tolder i Ribe, Maturin D. († 1681, ~2° 1665 med Ida, enke efter Carsten Olsen til Nebbe, ~3° med Ingeborg Friis, † tidligst 1689, enke efter borgmester Morten Lassen) og Cecilie Sødztz († 1665).

C.s nationalitet er usikker, ældre forskere har skiftevis anset ham for fransk el. tysk, navnet og hans militære virke kunne pege mod Skotland. Han kom til Danmark 1650 – måske efter arbejde i Sverige da hans rejsepenge blev udbetalt gennem den danske resident i Stockholm. C. gik straks i gang med at lave glas, men fik først 5.12.1652 bestalling som kgl. glasbrænder (glas-mestre); for 100 rdl. årlig skulle han bl.a. levere et antal „spidsglas“ til kongens vinkælder. 1654 og flere gange senere indtil krigen blev hans kontrakt fornyet og udvidet. 1658 fik han af kongen overdraget en byggegrund ved Løngangen for der at opføre et glasværk, men belejringen hindrede dette, og C. ses ikke senere at have beskæftiget sig med glasfremstilling. Derimod avancerede han hurtigt i artilleriet idet han 1659 blev stykløjtnant og et par måneder senere efter at være blevet indviet i „Fyrværks (laboratorie) Videnskab“, kaptajn i artilleriet. – I marts 1660 da belejringen faktisk var ophørt sejlede C. ud med et kaperfartøj. Efter i nogle dage fra Sejrø at have udspejdet forholdene sejlede C. om natten med nogle af sine egne folk og et antal bønder over til Sjællandskysten og overraskede prins Emanuel af Anhalt-Plötzkau i hans kvarter. Prinsen blev med sit tjenerskab og nogle ryttere ført over til Fyn og afleveret til feltherre Schack. S.å. blev C. kompagnichef og major. I årene indtil Skånske krig var han optaget af sin militære tjeneste og en udstrakt byggevirksomhed. Han opførte efterhånden et antal gårde i det nye kvarter ved Bryghuset, Magstræde, den nye Vestergade samt på den runde kirkes og „guldhuset“s grunde ved Østerport. Skønt han samtidig drev anden forretningsvirksomhed kæmpede han stadig med økonomiske vanskeligheder. De hang nøje sammen med at han under krigen havde fortrakt regeringen med betydelige beløb som han ligesom andre kreditorer havde svært ved at få tilbage i kontant form men måtte acceptere ret utilfredsstillende udlæg af krongods, og han udviklede sig til procesmager af et selv for hin tid usædvanligt omfang. Ved krigens udbrud 1675 blev han højestkommanderende artilleriofficer i Kbh., og da krigen 1676 førtes over til Skåne deltog han i belejringen og indtagelsen af Landskrona, han blev derpå i aug.

oberstløjtnant. Endnu 1680 var han tjenstgørende.

Hist. t. 5.r. I, 1879 503–07; III, 1881–82 241f. 246. O. Bauditz i Fra Holbæk amt 6 III, 1928 5–17. Thelma Jexlev i Hist. medd. om Kbh., 1971 7–22.

Thelma Jexlev (Rockstroh)

Como, Antonio, levede i Kbh. 1755–63, italiensk balletmester. ~ danseren Anna Geringhelli.

Sammen med sin kone kom C. 1755 til Kbh. med Pietro Mingottis italienske operaselskab og optrådte fra nov. s.å. på Den danske skueplads hvortil han fra 1.10.1756 blev engageret som balletmester, solodanser, lærer og balletforfatter, den tidligste indehaver af disse stillinger. C. komponerede balletter med emner fra antikken, fremmede folkeslag, fra håndværker- og bondemiljø og lokaliserede sjetter som „Det norske Bondebryllup“ og „Amagerne“. Han arrangerede også danse og optog i operaer og komedier og iscenesatte pantomimiske harlekinader, mens Mad. C. var en dygtig og dristig danserinde med en stærk sangstemme, hvis toner hun lod lyde i arier. Ægteparret indskrev sig i byens chronique scandaleuse, hun ved sit åbenlyse forhold til tidens berygtede teaterdirektør og viceborgmester, tidligere kgl. lakaj Christian *Fædder, en forbindelse der 1761 skaffede hendes mand stillingen som hofdansmester, han ved sin tyranniske adfærd over for de elever hvis uddannelse var ham betroet. To af disse, det senere ægtepar Bach, vakte i så høj grad Madame C.s skinsyge at hun fik sin elsker til at afskedige dem, men da offentlighedens sympati var på deres side, måtte direktionen efter nogle optøjer i teatret ansætte dem igen. Snart efter Fædders fald som direktør sluttede ægteparret C.s urobringende virksomhed på det danske teater (9.3.1763). I 1770erne nævnes C. blandt „principal dancers“ på King's Theatre, Hay Market i London.

Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1856. J. Davidsen: Fra vore fædres tid, 1884 109–15. Sv. Kragh-Jacobsen og Torben Krogh: Den kgl. danske ballet, 1952 38–46.

*Robert Neiiendam**

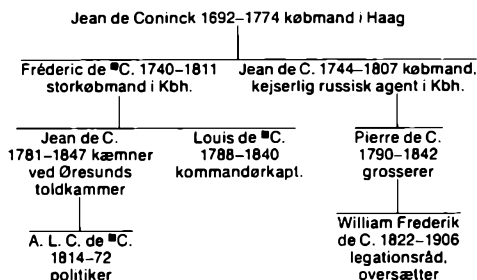
de Coninck

Slægten føres med sikkerhed tilbage til Jean (Hans) de C. (–1675) i Antwerpen, der var oldefar til købmand i Haag Jean de C. 1692–1774.

Paul Hennings: Familien de Coninck (Personalhist. sml. I, 1906 73–97); samme: Ahnetavle for fire søskende Hennings, 1917, tavlen og 38f. Th. Hauch-Fausbøll Slægthåndbogen, 1900 109f.

Hans H. Worsøe

de Coninck [dø'ko:nen'k], Adolphe Louis Charles, 1814–72, jurist, politisk skribent. * 3.6.1814 i

Kbh. (Fransk ref.), † 27.1.1872 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: grosserer, senere toldkammerer i Helsingør Jean de C. (1781–1847, ~2° 1829 med Henriette Fisker, 1802–39) og Anna Elisabeth (Betzy) de C. (1787–1826). ~14.11.1844 i Helsingør med Vilhelmine Marie Louise Herløw, * 7.1.1818 i Kbh. (Holmens), † 22.8.1889 sst. (Frue), d. af premierløjtnant, senere kaptajn løjtnant i marinen Knud Erik H. (1791–1825) og Johanne Gorine Preuss (1785–1833).

de C. blev student 1831 fra Borgerdydskolen i Kbh., cand. jur. 1836, kopist i landsover- samt hof- og stadsretten 1838 og fuldmægtig 1848. Samtidig var han den grundlovgivende rigsforsamlings bureauchef og ansattes 1851 som rigsdagens bureauchef. 1855 vendte han tilbage til landsoverretten som chef for dens justitskontor. Han var levende interesseret i tidens bevægelser, sluttede sig tidligt til den nationalliberale retning og skrev talrige artikler, først til Fædrelandet, og siden til Dagbladet. De var skrevet med megen polemisk verve og særlig skarpt rettet mod bondevennerne. Så længe han beklædte sin stilling ved rigsdagen var de dog som regel anonyme. Selv den store artikelrække i Dagbladet 1860 som udkom i bogform under titlen *Bidrag til det bondevenligmenigmandige Partis Karakteristik*, 1860 kom anonymt, og først i den efterfølgende polemik navngav forfatteren sig. Artiklerne indeholdt et voldsomt angreb på bondevennerne og et krav om væsentlig indskrænkning af den almindelige valgret og var, som forfatteren selv udtalte det, inspirerede af „et stærkt og levende had“. De mødte modsigelse fra mange sider, bl. a. også fra Fædrelandet, og selv Dagbladet tog afstand fra forslagene om valgretningsindskrænkning som de C. iøvrigt i sine tilsvarende på angrebene trak i land på. Men tilslutningen var stor og vakte en bevægelse landet rundt som bidrog til at bondevennegrupperne ved folketingsvalget 1861 blev bragt i mindretal. I sine senere år skrev de C. især til Dagens Nyheder og kastede sig navnlig over bearbejdelse af fremmede skuespil til Folketeatret hvor han 1857–60 var censor. Fra 1851 arbejdede han med held for indsamling af

bøger til danske bogsamlinger i Sønderjylland. 1840–71 redigerede han Juridisk Tidsskrift. – Kancelliråd 1851, frasagde sig titlen 1871. □ Akvarel af Edv. Lehmann. Fire træsnit 1872 bl. a. af H. P. Hansen. Foto.

C. St. A. Bille: Tyve års journalistik II, 1876 658–76 (m. de C.s politiske breve). Dagbladet 28.1.1872. C. Carstensen i Ill. tid. 4.2. s.å. Jakob Petersen i Festskr. til H. P. Hanssen, 1932 191–93. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (N. Neergaard)

de Coninck [dø'ko:nen'k], **Frédéric**, 1740–1811, købmand. * 5.12.1740 i Haag, † 4.9.1811 på Dronninggård (Fransk ref.), begr. i Kbh. (Ass.). F: købmand Jean de C. (1692–1774) og Susanne Esther de Rapin de Thoyras (1710–85). ~ 7.1.1770 i Haag med Marie de Joncourt, * 22.7.1747 i Haag, † 7.5.1821 i Kbh. (Fransk ref.), d. af sekretær og bibliotekar hos prins Wilhelm af Oranien Louis Gertrude de J. (1711–88) og Marie Madeleine Rachel d'Amberbos († tidligst 1798). – Far til Louis de * C.

de C. blev ansat i et engelsk handelshus i Amsterdam 1757; ulykkelig kærlighed drev ham udenlands, og han kom 1763 til Kbh. hvor han ved sine gode forbindelser opnåede ansættelse som superkargo ved Asiatisk kompagnis faktori i Canton. I sidste øjeblik tog han anden bestemmelse og slog sig ned i Kbh. hvor han 1765 tog grossererborgerskab. Under de daværende gunstige handelsforhold trivedes hans virksomhed der hovedsagelig omfattede skibsudredning og handel med oversøiske produkter, i en årrække (1775–90) i forbindelse med Niels Lunde *Reiersen. Ved at ordne forskellige lån i Holland for den danske regering opnåede han 1768 at blive leder af Generalmagasinet med titel af kgl. agent, men opgav embedsstillingen 1778 for helt at dyrke privatvirksomhed. En tid havde han 64 skibe og fartøjer i fart. 1790 stiftede han eget firma, de C. & Co., og optog sin yngre bror Jean (1744–1807) som associé. Med syv store skibe hjemførte han varer fra Vestindien, samt fra Ostindien og Guinea hvorfra slaver førtes til Vestindien. Firmaet var omkring 1797 Kbh.s femtestørste rederi. De C. blev en hovedrig mand, førte stort hus, skønt en personlig var nøjsom, købte det senere Moltkeske palæ i Bredgade samt Dronninggård ved Furesøen hvor han lod opføre Næsseslottet og indrettede haveanlæg („Stemmingshave“) som blev vidt bekendt.

1790 var han medstifter af Grosserer-Societetet (Groshandlernes nøiere Forening). Ved århundredskiftet blomstrede hans virksomhed der i omfang kun blev overgået af svigersønnens, William *Duntzfeldt. de C. udnyttede de for den neutrale handel gunstige krigskonjunkturer i en

de Coninck, Frédéric

sådan grad at firmaet var i stand til at bære de betydelige tab konflikten med England gav. Men efter den engelske landgang 1807 kom han i fortrædeligheder fordi han sammen med S. L. Schulin på Frederiksdal og pastor B. F. Rønne i Lyngby ordnede provianteringen af den engelske armé. Han anklagedes bagefter for landsforræderi men frifandt 1809 ved højesteret. Under kaperkrigen havde han givet en udrustet kanonchalup til staten. Han døde i stor velstand, men en halv snes år senere gik handelshuset fallit. – Kgl. agent 1768. Etatsråd 1783. □Flere mal. af Jens Juel (Fr.borg), bl.a. 1789 og flere gentagelser. Mal. af Daniel Orme, 1799 (Dronninggård). Stik af Clemens ca. 1801 efter mal. af Arlaud. Min. af C. Hornemann, pastel af samme 1808, nogle kopier efter denne.

F. de C: Selvbiogr. i Pers. hist. t. 5.r. III, 1906 91–99. J. T. Ræder: Danm.s krigs- og politiske hist. I, 1845 129f 486–93. Paul Hennings i Berl. tid. 19.12.1901 (også som særtryk). E. Nystrøm: Søllerød sogn i fortid og nutid, 1911. Samme i Tilskueren, 1915 I 266–75. Johs. Werner: En dansk storkøbmand, 1927. Aa. Rasch: Niels Ryberg 1725–1804. Fra bondebrøng til handelsfyrste, 1964. Ole Feldbæk: India Trade under the Danish Flag 1772–1808, 1969. Sv. E. Green-Pedersen: The Scope and Structure of the Danish Negro Slave Trade, The Scandinavian Economic History Review 19, 1971, 149–197. Knud Klem: Om Fr. de Coninck og andre rederes udnyttelse af den danske neutralitet især i perioden 1781–82, Handel- og søfartsmuseets årbog 1973, 94–121.

Kay Larsen *

de Coninck [dø'ko:nɛŋ'k], **Louis**, 1788–1840, søofficer. * 24.2.1788 i Kbh. (Fransk ref.), † 28.1.1840 sst. (Fransk ref.), Begr. sst. (Ass.). F: grosse- rer, etatsråd Frédéric de *C. (1740–1811) og Marie de Joncourt (1747–1821). ~ 15.9.1809 i Kbh. (Holmens) med Marie Christine Herløw, * 11.10.1788 i Kbh. (Trin.), † 26.12.1842 (Fransk ref.), d. af passkriver ved toldboden, senere mægler Hans Jørgen H. (1763–1837) og Martine Wilhelmine Westmann (ca. 1766–1842). de C. blev kadet 1800, sekondløjtnant 1804, premierløjtnant 1809, kaptajn 1815, kaptajn 1825 og kommandørkaptajn 1838. 1807 var han chef for en af hans far til marinen skænket kanonchalup ved Nyborg og n.å. for en peloton af to kanonbåde ved Tårs. Han deltog under Christian *Wulff i erobringen af den engelske orlogsbrig The Tickler i Storebælt 4. juni, men ugedagen efter blev den ene af hans både taget ved Tårs, mens han selv med den anden var gået til Nakskov for at få den efterset. Både de C. og månedsløjtnant Groth, der kommanderede den båd der blev erobret, blev stillet for krigsret hvor de blev frikendt, men Groth for forsømmelighed afskediget. 1809–12 var de C. ved kanonbådsflotillen i Sundet. 1814 stilledes han à la suite og

førte i tre år briggen Marie i koffardifart. Af hans senere kommandoer skal nævnes, at han 1823 og -24 var chef for skonnerten Atalante, vagtskib på Elben, og 1835 for fregatten Bellona til Middelhavet hvor han afhentede en del af Thorvaldsens kunstværker. de C. var en udmærket iagttager, hvilket fremgår af de oversigter han indsendte til admiralitetet over den amerikanske og franske flåde henholdsvis 1818 og 1833. 1834 blev han beordret til at udarbejde ruller for flådens skibe. Hans idérigdom gav sig mange udtryk. Således arbejdede han med konstruktionen af et apparat der kunne destillere saltvand til ferskvand. 1836 indsendte de C. til admiralitetet et omfattende forslag om flådens overflytning fra Gammelholm til Nyholm, en plan der blev gennemført 1856. Han var medstifter af Archiv for Søvæsen og 1827–39 redaktør ved dette først sammen med kaptajn P. M. Bruun, senere sammen med daværende kaptajn- løjtnant Hans *Dahlerup. 1835 modtog han Videnskaberne selskabs sølvmedalje for en indsendt afhandling, *Om Clinometret og dets Nytte* (trykt i Arch. for Søvæsen, 1835). Clinometret er et instrument til at bestemme et skibs styrlastighed; det indførtes ikke alene i vor marine, men også efter en rejse, som de C. 1832–33 foretog til udlandet, i den engelske, franske og hollandske samt vistnok også den russiske marine. Han har skrevet mange lodige og opsigtsvækkende artikler i Archiv for Søvæsen der alle vidner om hans flid og store interesse for sin metier. Han ejede en tid Dalsgården ved Furesøen. – R. 1835. □Mal. 1810 tilskr. F. C. Grøger; kopi af Mimi Larsen, f. Schwartzkopf, 1900.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Coning, Jacob (Jacobsen), ca. 1648–1724, portræt- og prospektmaler. * ca. 1648 i Amsterdam, † 16.7.1724 i Kbh. (Tysk ref.), begr. sst. (Tysk ref.). F: maleren Jacob Aertsen C. (ca. 1611–68?, ~ 1° 1636 med Maria Cotermans, † 1637, ~ 2° formentlig med Jannetje Cornelis, † 1644) og Susanne Dalbenij (~ 1° med Job Hackaert). ~ 1° før 1680 med Dorothea Ehrenburg, vistnok begr. 7.6.1709 i Kbh. (Trin.). ~ 2° 12.7.1715 i Kbh. (Tysk ref.) med Catharina Hindal (el. Kindal), begr. 29.11.1735 i Kbh. (Tysk ref.), d. af kgl. skipper Johann H. (el. K.).

C. var antagelig elev af sin far, en bror til landskabsmaleren Philips Koninck og skal desuden som lærer have haft Adriaen van de Velde der dog kun var en halv snes år ældre end han. Ca. 1676 slog han sig ned i Kbh. og kom straks i konflikt med malerlavet, over for hvilket han hævdede sin ret som fri kunstner til at arbejde uden lavstvang. N.å. fik han efter ansøgning kgl.

bevilling til at „bruge og fortsætte sin Skilderkonst i Kbh.“. 1680 udførte han for hoffet nogle taftesskilderier til dronningens værelse. 1682 tog han en slægtning Daniel Danielsz C. i lære og havde forskellige vanskeligheder da denne, som senere blev en kendt blomstermaler i England, løb af pladsen. 1690 fik han borgerskab og blev 1698 kgl. hofskildrer. 1698–99 modtog han kongelig understøttelse til at male prospekter i Norge og opholdt sig her 1699. 1701 var han en af de københavnske kunstnere som søgte kongen om oprettelse af et akademi. De følgende år leverede han prospekter fra Norge til Fr.borg slot, udførte malerier til operahuset, reparerede billeder for kongen og var beskæftiget med halvt håndværksmæssigt malerarbejde. Hans formueomstændigheder var dårlige; han opnåede gentagne gange tilladelse til ved lotteri at afhænde sine arbejder; sine sidste år tilbragte han i de reformertes „fattighus“ i Kbh. Af C. er bevaret en række signerede og daterede portrætter (*Sofie Amalie Vind*, 1696 (Fr.borg), *baron Jens Juel*, 1696 (Valdemars slot), *amtmand Stockfleth*, 1699, *oberst N. de Seue*, 1699. Desuden tilskrives han nogle portrætter af fremtrædende embedsmænd og adelige (*Fr. Krag* og *hans hustru* (Fr.borg)). Vigtigere er dog hans talrige prospekter (*Haven bag Gyldenløves palæ*, 1694 (Fr.borg)), blandt hvilke størstedelen af de norske idag befinder sig i Norge (Nasjonalgalleriet, Oslo Bymuseum, Norsk Folkemuseum). C. udførte også mere håndværksmæssige opgaver som fx forgyldningen af festonerne ved Skt. Petri kirkes døbefont 1715. I C.s prospekter er hovedvægten lagt på en samvittighedsfuld detaljeret, næsten pedantisk gengivelse af motivet, mens portrætterne er mere summariske og samtidig synes mere usikre i den maleriske behandling. – **Johan Herman C.** (–1700–1735–) er muligvis en slægtning til C. 1700 nævnes han første gang i kirkebogen fra Reformert kirke. 1705 signerede han i Kristiania en tegning i N. C. Moritz's stambog. Han arbejdede 1728–35 for kongen, malede en del portrætkopier og prospekter og udførte et større konserveringsarbejde i kongehusets malerisamling. Af hans arbejder kendes portrættet af *Mette Bille*, 1729 (Fr.borg) og to norske prospekter (Gavnø). – □Selvportr. på billede af Frederikshald, 1699 (Norsk folkemus., Bygdøy). Selvportræt 1713.

Oud-Holland I, Amsterdam 1883 304–10; sst. XX, 1902 9–15. A. Aubert i Morgenbladet, Kria. 21.6., 19.7. og 9.8.1896, 7.–8.4.1900 og 19.6.1901. R. Høeg Brask i Hist. medd. om Kbh. 3. r. IV, 1940 329–48. Danm.s kirker, København I, 1946ff 263. Leif Østby: Med kunstnarauge, Oslo 1969 48–60.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Coning, Johan Herman, se Coning, Jacob

Conradi, Georg Johann Danielsen, 1679–1747, præst, generalsuperintendent. * 27.2.1679 i Riga, † 21.9.1747 i Rendsborg, begr. sst. F: håndværker Daniel Conrad C. (†1695) og Elisabeth Münster. ~ 8.10.1713 i Stockholm med Maria Eleonora König, * 7.1.1695 i Stockholm, † april 1778 i Altona, d. af købmand i Stockholm, senere kgl. svensk kommissær i Hamburg Heinrich K. (1642–1720) og Helena Daurer (1653–1736). Udgået fra tyske borgerkredse i Riga var C. først bestemt til købmand; han sendtes 1687 til Kovno (Kaunas) for at lære polsk og tilbragte tre år først i et kamaldulenser-, så i et jesuiterkloster. 1690 kom han i latinskolen i Riga, men da faderen døde syntes moderen ikke at kunne holde ham til studierne; en lille tid var han bestemt på at blive soldat. Men 1697 drog han til Stade nær Bremen hvor slægtninge af hans mor hjalp ham til at studere teologi i Halle under A. H. Francke; han blev her grebet af den pietistiske vækkelse. 1699 blev han huslærer i Quedlinburg hvor han traf den yderliggående pietist Gottfried Arnold. 1700 tog han tilbage til universitetet i Halle, 1701 til Leipzig hvor han 1702 blev magister. 1703–10 var han feltpræst ved svenske tropper i Tyskland og kom som sådan 1708–09 til Hamburg hvor han prædikede under stor tilstrømning, han blev endog valgt til sognepræst ved domkirken men gik i stedet 1710 til Stockholm som præst ved Skt. Gertruds tyske kirke. Han kom i forbindelse med Poul Vendelbo "Løvenørn og derigennem med Frederik IV som 1720 kaldte ham til tysk hofpræst i Kbh. 1728 mistede han sit hus og indbo ved byens brand. Da var han allerede udnævnt til generalsuperintendent for Slesvig og den kongelige del af Holsten. Han tiltrådte embedet i Rendsborg 1729 og virkede her til sin død.

I pietismens bevægede tid var C. en af hovedskikkelserne i hertugdømmerne. Han synes at have været en kraftig, frodig natur, rig på indre modsætninger. Som ung havde han kunnet byde sig vældige anstrængelser; senere blev han skrøbelig og hypokonder. Han havde set sig meget om, med stor evne til at færdes i verden, men måtte klage over fristelser til forfængelighed og uforsigtighed i tale. Under alle kampe holdt han fast ved den pietisme han i sin ungdom havde sluttet sig til, men han begrænsede sig ikke til den Halleske skole; i Kbh. skaffede han J. C. *Dippel opholdstilladelse. Han var en stor ven af brødremenigheden og søgte at støtte dens kortvarige koloni i Holsten (Pilgeruh 1736–41); N. L. von Zinzendorf der besøgte ham både på hen- og hjemrejsen fra Kbh. 1731 var den prædi-

kant der gjorde stærkest indtryk på ham. Han afslog vel den ham tildelte titel som biskop i brødremenigheden men sendte sin søn til dens skole i Marienborn. Han så i dens arbejde et værn mod separatister. Han skærmede pietistiske præster, således Nicolai *Brorson i Bedsted og J. Kastrop i Stepping. På synoden (provstemødet) 1730 og de følgende foreslog han en række reformer. En del blev ikke udført, således det ham givne pålæg om at udarbejde en katekisme; planen om at erstatte den tyske Flensborgsalmebog af 1729 som han selv havde approberet men som endnu ikke indeholdt pietistiske salmer, med fx J. H. *Schraders tønderske blev foreløbig ikke til noget; han fik vel 1737 et kgl. reskript til modarbejdelse af eksorcismen (djevlebesværgelsen) ved dåben, men hans udkast til en ny agende blev henlagt; senere blev det bearbejdet af Adam *Struensee, men atter henlagt. Derimod udvirkede C. 1733 et reskript om ordningen af konfirmationen. Synoden 1737 vedtog *Wohlgemeinte und herzliche Ansprache an sämtliche Lehrer*, et af C. og Schrader udarbejdet alvorligt hyrdebrev om præsternes liv og tjeneste; det blev udgivet med kgl. approbation og blev i lang tid udleveret til alle vordende præster. Efter kongens ordre indgav han 1738 beretning og forslag om skoleindretningen. For Holstens vedkommende blev hans vidtgående krav kun delvis gennemført 1745 og 1747; for Slesvig så man foreløbig bort fra en fælles ordning. Her spillede sprogsprogsområdet ind. I C.s baltiske hjemegn var tysk det selvfølgelig kultursprog, og samme indtryk havde han fået i Stockholm og Kbh. Ganske naturligt kunne han ikke yde det danske folkesprog retfærdighed. Anglermålet var for ham et forvirret dansk, og han fandt det naturligt at ingen præst eller lærer i Gottorp amt magtede dansk; dog så han det mislige i den plads tysk havde fået i nogle nordlesvigske kirker. Han ængstede sig for den begyndende oplysningsfilosofi og døde med ordene: „Ved Korset er min Krone“. □ Maleri (Skt. Gertruds k. Stockholm).

Kilder. Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae danicæ* IV, 1752 140–44. Kirkehist. saml. 2. r. I, 1857–59 667f; sst. 3. r. VI, 1887–89 668f.

Lit. G. Langreuter: *Bey dem Leich-Begängnisz des Herrn G. J. C. 1747, Altona, Flensburg 1749*. S. C. Burchardi: *Über Synoden, Oldenburg 1837* 85f. C. F. Allen: *Det danske sprogs hist. i Slesvig eller Sønderjylland I, 1857* 179f. H. N. A. Jensen og A. L. J. Michelsen: *Schlesw.-holst. Kirchengesch.* IV, Kiel 1879 137f. L. N. Helveg: *Den danske kirkes hist. efter reformationen*, 2. udg. 1883 II 11f 68f 86f 129f. *Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.* I. r. II, Kiel 1902 284f 297; sst. VI, 1911 220–26 241 245f; sst. 2. r. IV, 1906–09 282–84 303 306–18 323–26 336 349f 357 404–06; sst. V, 1910–13 453f. Knud Heiberg i *Kirkehist.*

saml. 5. r. II, 1903–05 614f; sst. III, 1905–07 438. J. Brodersen: *Fra gamle dage*, 1912 61–69 101f. Aage Dahl: *Sønderjyllands bispehist.*, 1931 61f. H. Hejselbjerg Paulsen i *Sønderjydske årbøger* 1933 48f.

*Valdemar Ammundsen**

Conradsen, Harald, 1817–1905, medaljør. * 17. 11. 1817 i Kbh. (Trin.), † 10. 3. 1905 sst., begr. sst. (Ass.). F: hofmedaljør Johannes Just C. (1783–1856) og Dorothea Laurine Møller (1784–1874). ~ 17. 11. 1850 i Kbh. (Frels.) med Regine Louise Ørngaard, * 7. 7. 1816 i Kbh. (Frels.), † 22. 4. 1900 sst., d. af koffardikaptajn Svend Vilhelm Ø. (ca. 1761–1832) og Anna Kirstine Altevelt (ca. 1777–1868).

C. gennemgik fra 1832 kunstakademiet som billedhugger. Efter at have vundet de to sølvmedaljer vandt han 1843 den lille guldmedalje (*Boas og Ruth*, relief) og 1845 den store (*Hektors Afsked med Andromache*). Samtidig uddannede han sig hos billedhuggeren H. E. *Freund til medaljør og udførte 1837 medaljen *Pro meritis*. N. å. fik han den Neuhausenske pengepræmie for modellen til en speciedaler og kom derefter til at skære stemplerne til Christian VIIIs speciedaler. Da faderen trak sig tilbage 1841, blev han ansat som medhjælper ved Den kgl. mønt, hvor F. C. *Krohn var blevet medaljør. Da denne tog sin afsked 1873, blev C. medaljør og kom således til at udføre stemplerne til alle de nye kronemønter, til han fratrådte sit embede 1901. – 1846–50 var han med kunstakademiets store stipendium på udlandsrejse, hvorunder han bl.a. i Rom udførte medaljerne over Thorvaldsen og Oehlenschläger. Denne sidste blev tillige hans receptionsarbejde, hvorpå han 10. 3. 1851 blev medlem af akademiet. Hans hovedværker som billedhugger er *En Pige, som henter Vand*, malmstatuette (Kunstmuseet) og *Evangelisten Marcus* til slotskirken i Kbh. Desuden har han udført talrige modeller efter Thorvaldsen til Den kgl. Porcelainsfabrik og medvirket i sin ven og kunstfælle Adolf *Jerichaus arbejder. C. har udført ialt 28 medaljer; foruden de ovennævnte kan fremhæves medaljerne over *Jonas Collin*, 1860, *Grundtvig*, 1861, *prinsesse Alexandra*, 1863, *Henrik Krøyer*, 1870, *Madvig*, 1879 og *Eckersberg*, 1883, samt universitetets prismetalje. 1866. – R. 1860. DM. 1890. K. 1901. – C.s far, *Johannes Just C.*, * 24. 9. 1783, † 16. 9. 1856, kom 1803 i lære hos medaljøren P. *Gianelli og besøgte samtidig kunstakademiet, hvor han 1810 vandt den lille sølvmedalje. Han var stempelskærer ved Mønten i Kbh. 1810–13 og 1823–41, hofmedaljør 1813. Blandt de henvendte 12 medaljer han har udført kan nævnes dem over kongens helbredelse, 1822, prins Frederiks (VII) bryllup, 1828, *For ædel Daad* og

For druknedes Redning. – □ Portrætmedaljon på gravstenen af Harald C. (Ass. kgd.). – □ (H.C.) Tegn af L. Frølich, 1849 (Den skand. foren. i Rom). Mal. af E. Jerichau Baumann, 1850. Mal. af H. Siegmundfeldt, 1888 (udstillingsfonden, Charlottenborg), tegnet forarbejde hertil. Buste af E. H. Bentzen, 1898, i marmor og 1909 (begge Fr.borg). Tegnet på dødslejet af L. Frølich, 1905.

N. C. Øst i Østs archiv X, 1828 274–79 (om Johs. C.). Vilh. Bergsøe: Danske medailler og jetons 1789–1891, 1893. Nic. Bøgh i Ill. tid. 19.3.1905. J. Wilcke: Specie-, kurant- og rigsbankdaler, 1929. Samme: Sølv- og guld-møntfod, 1930.

Georg Galster

Conradsen, Johannes, se Conradsen, Harald

Conradt, Jørgen, 1771–1851, kobbersmed. * 20. 2.1771 i Kbh. (Petri), † 1.2.1851 sst. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. k.s kapel). F. kobbersmed, borgerkaptajn Johan Joachim C. (ca. 1739–1816) og Berthe Bentzen (ca. 1748–1814). ~ 15.4.1796 i Kbh. (Frue) med Sophie Amalie Holm. * 7.4.1769 i Kbh. (Frue), † 4.12.1842 sst. (Helligg.), d. af kobbersmed Christian Berntsen H. (ca. 1722–89, ~ 1° 1756 med Inger Kirstine Jensdatter, † 1766, enke efter feldbereder Gülich Erichsen Tanne, † 1756) og Kirstine Magdalene Haderslev (ca. 1731–tidligst 89).

Efter at have lært faget hos faderen der en tid lang var oldermand for kobbersmedelavet og drev en betydelig forretning blev C. svend 1788. Han tog 1790 til England for at lære at lakere, og 1792 nedsatte han sig i Kbh. som kobbersmed og metallaker. Han ombyttede dog snart benævnelsen kobbersmed med kobbertøjsfabrikant (eller kobberfabrikant). Som grundlægger og bestyrer af Institut for metalarbejdere blev han banebrydende foregangsmand for håndværkets faglige skolebevægelse. Spørgsmålet om håndværksuddannelsen gjorde sig gældende fra slutningen af 1700-årene, bl.a. gennem affattelsen af prisskrifter angående dette emne. C. var selv medlem af komiteen i Selskabet til håndværkerstandens forædling i Danmark. Man nærede planer om oprettelsen af en række institutter for forskellige fag, men den der greb sagen praktisk an var C., da han nov. 1807 åbnede Institut for metalarbejdere i sin gård på Købmagergade (gadenummer 11 siden 1859). Her skulle hver aften kl. 8–10, undtagen i sommermånederne, indtil otte lærlinge fra metalarbejdsfagene undervises i drejning, gravering, drivning og ciselering. I løbet af ganske få år blev der skaffet plads til det dobbelte antal elever, og det var ikke lærlinge alene der søgte instituttet; der kom også mestre og svende. Efterhånden udvidedes rammerne for

undervisningen. 1832 da virksomheden kunne fejre 25-års jubilæum trak C. sig tilbage fra bestyrerposten idet instituttet blev lagt ind under Polyteknisk læreanstalt og fik fælles bestyrelse med denne. I slutningen af 1850'erne overgik det til Det tekniske selskab. Inden for Kbh.s borgervæbning begyndte C. som korporal, avancerede efterhånden til oberst, chef for det borgerlige infanteri og artilleri, og 1836–48 var han Stads-hauptmand i Kbh. – R. 1829. DM. 1836. □ Miniature. Litografi af Edv. Lehmann, 1837. Maleri.

C. Nyrop: Bidrag til da. håndværkerundervisn.s hist., 1893. Aage Sølvér: Inst. for metalarbejdere 1807–1923, 1923.

*C. A. Clemmensen **

Conring, Louise Martinie Laurette, 1824–91, diakonisse, forstander. * 1.3.1824 på Rungstedgård, † 1.4.1891 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg kgd.). F: premierløjtnant, senere kaptajn og toldforvalter August Georg Carl C. (1790–1878) og Hanne Christiane Braem (1794–1839). Ugift.

C.s far kom som 13-årig til Danmark fra Hannover. Hun voksede op, først i Rendsborg, senere i Neustadt hvor faderen havde sit arbejde, dog afbrudt af lange perioder som hun tilbragte hos sin morfar, oberst M. Braem på Rungstedgård. Hun var sygelig som barn og fik aldrig noget godt helbred. Tidligt alvorligt grebet af kristendommen blev hun optaget af det religiøst inspirerede velgørehedsarbejde der udførtes af københavnske kvinder fra det velstillede borgerskab. Gennem enkedronning Sophie Amalie blev hun 1.7.1855 inspektrice ved Den kgl. fødsels- og plejestiftelse i Kbh.; hun blev derved den første kvinde der i Danmark blev ansat af en offentlig myndighed i en sådan stilling. Da prinsesse, senere dronning, Louise opfordrede hende til at søge uddannelse så hun kunne overtage ledelsen af den påtænkte diakonissestiftelse rejste hun 1861 til Sverige, Tyskland og Frankrig hvor hun dels fik nogen sygeplejeuddannelse dels forbedredes til gerningen som diakonisse. Hun indviedes 23.3.1863 i Kaiserswerth og blev den første danske diakonisse og den første uddannede sygeplejerske her. S.å., 26.5, indviedes stiftelsens første lokaler i Smallegade med fire søstre, men under C.s ledelse voksede antallet samtidigt med at arbejdet tog til i omfang; de første to år plejedes 63 syge, 1865 overtog man nye lokaler og 1873 opførtes Diakonissestiftelsens nuværende bygning. – C. karakteriseres som klog og viljestærk, kølig overfor fremmede, hun beklagede selv sin manglende evne til at vise umiddelbar elskværdighed. I sin ledelse var hun streng og gammeldags i sin holdning til mandsplejen hvor

Conring, Louise

hun krævede særlige hensyn til søstrenes blufærdighedsfølelse. Ikke blot i offentligheden mødte hun kritik, men 1880 forlod både formanden Harald Holm og overlæge J. A. Holstein stiftelsen i protest. I uoverensstemmelserne spillede det nok stærkt ind at en af søstrene, Anna Buch, øvede en stærkere indflydelse end den der tilkom hende. Hun synes dog at have været afholdt og beundret af søstrene. □Tegn. af J. V. Gertner. Træsnit af H. P. Hansen, 1900.

L.C.s optegn. om barndom og ungdom i Den danske diakonissestiftelses årbog 1923–24 29–42. – N. Dalhoff: Den danske diakonissestiftelse 1863–1913, 1913. Sophie [Zahrtmann]: Frøken L.C.s person og liv, 1918. Alfr. Th. Jørgensen: Filantropiens førere og former i det 19. årh., 1921 88f. L. J. Koch i Den danske diakonissestiftelses årbog 1923–24 20–29.

*Cornelia Petersen**

Constantin-Hansen, Elise, se Konstantin-Hansen, Elise

Cordts, Carl Christian Larsen, 1844–1910, naturhistorisk tegner. *9.3.1844 i Nyborg, †17.9.1910 på Skt. Josephs hospital, Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sergent, senere fyrværker og oversergent Albert Georg Christian Theodor C. (1817–85) og Edel Larsen (1825–1912). ~21. 10.1870 i Kbh. (Holmens) med Marie Sofie Jensine Nielsen, *8.4.1852 i Horsens, †30.4.1935 på Frbg., d. af møllebygger Jens N. (1827–1902) og Johanne Marie Pedersen (1827–1900).

C. kom på kunstakademiet 1859 hvor han gennemgik alle klasser og bl. a. havde Marstrand til lærer. Han deltog i krigen 1864 som officersaspirant og rejste derefter over til en onkel der havde en skole i Australien. Han blev derovre i tre år og tegnede og malede, men da det ikke lykkedes ham at skabe sig en stilling, rejste han hjem. På Zoologisk museum, dengang i Stormgade, hvor han derefter gik og tegnede, lærte han professor J. T. *Reinhardt at kende der fik øje for hans talent og lod ham tegne for sig. For at C. kunne få et økonomisk rygstød tilrådede Reinhardt ham at blive telegrafist ved siden af at være tegner, og da Reinhardt var en ven af telegrafdirektør Peter Faber, fik C. uden vanskelighed 1870 en plads som telegrafist som han bevarede til sin død; i mange år telegraferede han dog ikke, men havde regnskabsarbejde ved stationen som han kunne udføre om aftenen, således at han kunne tegne om dagen. Som naturhistorisk, særlig zoologisk og anatomisk tegner, udviklede C. sig til en af samtidens betydeligste, også vurderet efter en europæisk målestok. Afgørende for ham var en minutvis, præcis gengivelse af motivets enkeltheder, dog stadig med respekt for helhedsvirkningen. Foruden blyants-, tusch- og kridttegninger

af høj kvalitet har han også udført litografier. Som illustratør af naturhistoriske værker arbejdede han især i mange år for Reinhardt og C. F. *Lütken, senere også for J. E. V. *Boas. □Malet portræt 1864.

F. Henriksen i Bogvennen 1907–10 54f. Katalog fra udstilling af C.s arbejder i St. mus. 1911, ved Simon Paulli.

Birgitte Bøggild Johannsen (J. E. V. Boas)

Cornelissen, Christian, †1684, koloniembedsmand. Begravelsesbevilling 16.9.1684 i Kbh. (Holmens k.). Vistnok dansker, men om hans oprindelse vides intet. ~1° sandsynligvis 1658 i Kbh. med Maria Morian der levede endnu 1682. Ægteskabet opløst 1668. ~2° 9.6.1670 med Anne Jensdatter Grove, *15.7.1630 i Helsingør, begr. 29.6.1705 i Kbh. (Holmens k.) (~1° med tolder og rådmand i Kristianstad Jonas Clausen Heinemark, †1653), d. af borger i Helsingør, fyrmester Jens Pedersen G. (1584–1639, ~1° 1613 med Anne Andersdatter, 1586–1629) og Dorete Mortensdatter Rasch (†1650, ~2° 1647 med kgl. kommissarieskriver i Skåne, senere borger i Helsingør Bendix Mortensen).

C. var oprindelig i svensk tjeneste i Afrika. I august 1661 afsluttede danskerne imidlertid en kontrakt med kongen af Stor-Accra om området hvor logen Orsu lå, og i de følgende år arbejdedes der på opførelsen af fortet Christiansborg. Ved samme tid ansattes C. som overkøbmand på fortet. Den dansk-afrikanske handel blev på denne tid drevet af Glückstadtkompagniet, og det danske hovedfort var Frederiksberg der lå længere mod vest. Om C.s faktiske virksomhed på kysten vides meget lidt. Ifølge historikeren Georg Nørregaard blev 1660erne, da C. stod for handelen, imidlertid en glansperiode. I den historiografiske tradition er C.s virksomhed blevet rost til skyerne først i Erik Tillemanns bog om Guineakysten fra 1697 og senere bl.a. af Ove Malling i hans bog om store og gode handlinger fra 1777. Efter få års tjeneste i Guinea vendte C. tilbage til Danmark og bosatte sig i Kbh. og i 1668 ophævedes hans første ægteskab ved højeesterdsdom på grund af hustruens utroskab under hans fravær, og hun fik tilhold om at forlade staden og herredet. 1673 fik C. efter svogeren, Peder Jensen Grove, bestalling som fyrforvalter på Skagen og Anholt. Da hans første kone kom tilbage til København 1682, indskærpedes hendes tilhold om ikke at opholde sig dér. □Stik af G. C. Schule, 1786, efter tegn. af E. Pauelsen s.å.

E. Tilleman: En liden enfoldig beretn. om det landskab Guinea, 1697. Ove Malling: Store og gode handlinger, 1777. Frederik Barfod i Folke I, 1859 168 396. Th. Hauch-Fausbøll i Pers. hist. t. 9.r. IV, 1931 119–127.

Henning Henningsen i Handels- og søfartsmuseet. Årbog 1960 1-40. Georg Nørregaard i Vore gamle tropekolonier VIII red. Johs. Brøndsted, 1968.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Cornelisz (van Haarlem), **Gerrit**, † 1601, maler. * formentlig i Haarlem, begr. 23.10.1601 i Kbh. (Nic.). ~ formentlig i 1580erne med Willemcke Cornelisdatter, begr. 19.2.1602 i Kbh. (Nic.). Efter Becketts formodning har C. lært hos Pieter Pietersz i Amsterdam, Aert Pietersz' bror; endnu 1584 skal han have været i Holland og overværet Vilhelm den Tavsens ligbegængelse. Kort efter må han dog være draget til Danmark hvor han med svend og dreng juli 1585 fik betaling for arbejde indenbords på orlogsskibet Gideon; han malede Frederik II som død, ordnede optoget ved hans begravelse 1588 og synes kort efter at være blevet ansat i kongelig tjeneste idet han fra 18.3.1589 til sin død modtog huslejegdøtgørelse, senere også naturalydelser fra hoffet. C. udførte en række portrætter af enkedronningen og af *Frederik II*, 1590ff, af *Christian IV*, 1591ff; de følgende år var han ofte i arbejde på de kgl. slotte (Antvorskov, Fr.borg, Koldinghus). Regnskaberne taler også om portrætter af *Dronning Anna Cathrine* og otte billeder af hendes nyfødte søn. 1595 blev han medlem af det københavnske borgerskab. 1597 var han i Holland. Han har også malet allegorier og historiske billeder (*Dødens Triumf*, Gavnø). Af hans mange arkivalsk dokumenterede portrætter er intet bevaret i original; men omkring årene ved Frederik IIs død dukker der herhjemme en ny portrættype frem, en mere levende, indtrængende karakteristisk fulgt i male-riisk henseende af en lettere, lysere farveholdning. Det er formentlig C.s indsats som her dokumenteres. Allerede Terkel *Klevenfeldt henførte en række adelsportrætter til ham og påførte billederne hans signatur. Af disse er kun portrættet af *Falk Gøye*, 1591 (Gavnø) bevaret. Ud fra dette tilskrives C. en række adelsportrætter, heriblandt *Ditlev Holck* og *Margrethe Krabbe*, 1596 (Steensgård), *Peder Reedtz* og *Karen Rostруп*, 1597 (Gavnø), *Henrik Gøye*, 1600, *Sophie Galt* og *Dorte Lange* (Fr.borg), *Christen Skeel* (Gl. Køgegård). C., hans hustru og deres to børn døde med få måneders mellemrum (pest?).

O. Andrup i E. F. S. Lund: Danske malede portrætter VIII, 1902 232-34. Pers. hist. t. 7.r. II, 1917 300f. - F. R. Friis: Bidrag til da. kunsthist., 1890 146f 242. Karl Madsen: Fortegn. over to hundrede af baroniet Gaunøs malerier, 1914. F. Beckett: Kristian IV og malerkunsten, 1937 7-13. P. Eller: Portrætsaml. på Gammel Kjøgegaard, 1970 17 24-26.

O. Andrup*

Cornelius, Laurits Peter, 1865-1934, operasanger; navneforandring fra Lauritz Peter Cornelius Petersen 7.10.1900. * 4.1.1865 på Lerbjerggård, Asminderød sg., Frederiksborg amt, † 30.12.1934 i Snekkersten, begr. i Egebæksvang. F: proprietær Niels Petersen (1806-87) og Thora Camilla Kock (1841-1910). ~1° 21.11.1891 i Kbh. (Garn.) med Ane Cathrine Noline Sophie Andersen, * 1857, † efter 1920; ægteskabet opløst 1900. ~2° 16.5.1900 i Kbh. (Andreas) med Eugénie Alberti, f. Møller (~1° 1876 med senere justitsminister P. A. *Alberti, 1851-1932), * 24. 4.1857 i Kbh. (Garn.), † 7.4.1929 sst., d. af grosserer, dampskibsekspektor Niels Møller (1827-83) og Caroline Noline Marie Soelberg (1835-78); ægteskabet opløst 1910. ~3° 2.7.1910 i Kbh. (Andreas) med Linda Gudrun Lund, * 11.10.1886 i Kbh. (Jac.), † 21.9.1955 på Frbg., d. af gartner, senere fuldmægtig Jacob Johan L. (1854-1919) og institutbestyrer Linda Sophie Bech (1856-1946).

C. fik først uddannelse som mejerist i Pedersborg ved Sorø. Senere rejste han til Kbh., hvor han en tid var køkkenmester hos à Porta på Kgs. Nytorv. Det var her i den kendte kunstnerkafé der besøgte af så mange af Det kgl. teaters personale at den navnkundige operasanger J. L. Nyrop opdagede hans ualmindelige vokale evner. Nyrop og L. Rosenfeldt uddannede hans store klangfulde baryton som gav løfter om en smuk teaterkarriere, og 22.5.1892 debuterede han på Det kgl. teater i et så krævende parti som Toreadoren i *Carmen*. Den heldige debut foranledigede en ansættelse, og C. udførte herefter i en længere periode en række betydelige barytonpartier, som fx Valentin i *Faust*, Don Juan, Jago, Amonasro, og Sverkel i *Liden Kirsten*. En yderligere gevinst for teatret blev han da han, efter at have studeret hos to så berømte sangpædagoger som Lieban og Devilliers, fik sin i forvejen lyse baryton forvandlet til en malmfuld tenorstemme. Fra nu af blev han gennem en lang række år operaens førende heltetenor og vandt sig en smuk position ved sin udførelse af partier som kong Erik i *Drot* og *Marsk*, Achilles i *Iphigenia i Aulis*, Severus i *Norma*, Pedro i *Dalen*, Samson i *Samson og Dalila*, og Masaniello i *Den Stumme*. Først og fremmest er C.s navn dog knyttet til de store Wagnerpartier for hvilke han ejede usædvanlig gode betingelser, og det var ikke mindst hans skyld at Det kgl. teater var i stand til at give de store musikdramaer en fuldgod opførelse. Hans udførelse af *Lohengrin*, *Tannhäuser*, *Siegfred*, *Siegmund* og *Tristan* skabte ham ikke alene et betydeligt navn herhjemme, men også udlandet havde bud efter ham. 1906 sang han Siegmund i Bayreuth, 1907 Lohengrin og Siegmund

Cornelius, Peter

på tysk i Covent Garden i London, og 1908 sst. Siegfried og Siegmund på engelsk. Han var den første der førte disse partier frem på det engelske sprog. I øvrigt optrådte den nu verdensberømte Wagnersanger både i Stockholm, Budapest, Paris og Karlsruhe. Som koncertsanger, ikke mindst som fortolker af populære romancer og sange vandt C. stor folkeynsted. I denne henseende fortsatte han i N. J. *Simonsens spor, og ved store fester, ikke mindst i fri luft, var han altid en skattet kraft. 1924 trak han sig tilbage fra sin teatervirksomhed, men optrådte siden på talrige koncertrejser rundt omkring i landet. Kgl. kammersanger 1907. – R. 1906. DM. 1914. F.M. I. 1924.

□Tegn. (Kgl. bibl.) og mal. af Axel Hou, 1908. Mal. af V. Rosenstand. Buste af A. Bundgaard, 1921. Tegn. af Jensenius ca. 1928. Statuetter af Axel Locher (Teatermus.) og af Elna St. Hertel. Tegn. af Emil Krause, Gerda Ploug Sarp, Vald. Andersen (Teatermus.), af Friedrich Preller og af Otto Christensen. Relief af Konrad Knoll og buste af Ludvig Bierling. Foto.

Diskografi. K. Hegermann-Lindencrone i Dansk musiktidsskr. 1945 91–95 113–15.

Kilder. Erindringer i Nationaltid. 26.12.1918 og Ill. tid. LXV, 1924 414–16.

Lit. S. Langaard i Teatret VI, 1906–07 105–09. Jul. Claussen sst. XVI, 1917 114f. G. Skjerne: P. C., 1917. G. Hetsch m.fl.: P. C. Et jubilæumshefte, 1917. Johs. Fønss: Friske erindr. I, 1921 216–23. Jul. Claussen: Mennesker på min vej, 1941. V. Schiørring: Københavner potpourri, 1948 27–31.

*Torben Krogh**

Corper, Georg, se Cörper, Georg

Cortes, Emma, se Cortes, Th.

Cortes, Thomas, 1819–1901, skuespiller, teaterdirektør. * 1.9.1819 i Kbh. (Fødselsst.), † 24.10.1901 sst., begr. i Odense. F: styrmænd Thomas C. og Dorothea Elisabeth Smith. ~1° med skuespiller, danselærer Petrine Georgine Andersen, * ca. 1825 i Kbh. Ægteskabet opløst. ~2° 19.8.1859 med skuespiller Emma Sørensen, f. Meyer, * 9.6.1829 i Kbh., † 11.3.1890 i Odense (~1° med skuespiller, danselærer Frederik S., 1819–1915, ~2° med Marie Jensine Børresen, 1849–1930).

C. var uddannet som isenkræmmer, men 30.4.1842 debuterede han i elskerfaget ved Titchens selskab i Frederikshavn som Schønnemann i *De Danske i Paris*. Han udviklede sig til en teknisk dygtig karakterskuespiller hvis bedste figurer var Iversen i *Abekatten*, skolemesteren i *Julestuen* og Ahasverus i *Genboerne*, i hvilken rolle han 30.4.1892 på Odense teater fejrede sit 50 års jubi-

læum. Betydning fik C. ved som provinsteaterdirektør i 44 år (1855–99) i disciplineret udførelse at opføre ældre og nyere værker, især af Heiberg, hvori adskillige unge, senere berømte scenekunstnere uddannede deres evner. Hans virksomhed omfattede også Norge; 1865–70 var han direktør for Bergens teater. C. var et godt hoved med megen sarkasme i sin tale, en ejendommelig personlighed som bag sin snurrighed var en siflig og målbevidst forretningsmand. – Hans anden hustru Emma C. blev ham en stor støtte. Hun debuterede 11.12.1845 som Julie i *Romeo og Julie* på Det kgl. teater, og den sceniske kultur hun modtog der fik betydning ikke alene for hende selv, men også – gennem hendes intelligente instruktion – for forestillingerne ved hendes mands trup. Hendes talent blev hæmmet af alt for markerede ansigtstræk og en lille konefigur, men adlet af temperament, en klar stemme og et fint øre for sprogets nuancer. To af hendes betydeligste skikkelser var Hjørdis i *Hærmændene paa Helgeland* og Ragnhild i *Dronning Margrethe*. Herman Bang kaldte hende „en nobel Dyrkerse af den store Stil, det hvide Sprog og det fuldttonende Vers“. – □(Th. C.) Træsnit 1890. Tegn. af Berggren (Teatermus.).

Th. Overskou: Den danske skueplads V, 1864. H. Bang: Teatret, 1892. Århus stiftstid. 3.1.1894. Karl Schmidt: Medd. om skuespil og theaterforhold i Odense I, 1896. H. Wiers-Jensen og Johs. Nordahl-Olsen: Den nationale scene, Bergen 1926. Eli Ansteinsson: Teater i Norge. Dansk scenekunst 1813–1863, Oslo 1968. Gunnar Sandfeld: Komedianter og skuespillere, 1971 220f. Liv Jensen: Teater i Drammen intill 1840, Oslo 1974.

*Robert Neiiendam**

Cortsen, Carl Emil Thomas, 1848–1909, tømmermester. * 5.11.1848 i Kbh. (Frue), † 7.9.1909 sst. begr. sst. (Ass.). F: snedkermester Johan *C. (1814–88) og Johanne Frederikke Schultz (1820–1913). ~7.5.1875 i Kollerup ved Fjerritslev med Margrethe Alvida Charlotte Amalia Poulsen, * 26.1.1849 i Fjerritslev, † 3.10.1932 i Stockholm, d. af postmester Jens Henrik P. (1812–82) og Onze Cortsen (1817–1900).

Efter konfirmationen kom C. i tømmerlære. Han blev svend 1866, øgede sin teoretiske uddannelse på bygningsskolen i München og arbejdede en tid i Tyskland og Østrig. Nogle år efter sin hjemkomst blev han konduktør ved opførelsen af Det kgl. teater (1871–74), og han tog 1874 borgerskab som tømmermester i Kbh. – Som søn af Haandværkerforeningens højt ansete formand Johan C. mødte C. på forhånd særlig tillid inden for håndværkerstanden, og hans faglige dygtighed, store arbejdskraft og organisatoriske anlæg godtgjorde snart hans adkomst til en fremskudt plads i standens foreningeliv. Da Rejsestipendie-

foreningen for håndværkere og industridrivende blev stiftet 1882 indvalgte han i bestyrelsen, og han var medlem af denne indtil 1899. C. gjorde et betydeligt arbejde for tilrettelæggelsen og gennemførelsen af foreningens fællesrejser der vandt så stort et ry. Han var medbestyrer af det fremmedbureau som Rejestipendieforeningen arrangerede under den store udstilling i Kbh. 1888 og deltog virksomt i ledelsen af de fagmøder der i udstillingssommeren samlede hovedstadens og provinsens håndværkere. På udstillingsområdet fik C. rig anvendelse for sine evner og sin virketrang. Gennem en lang årrække var han den bærende kraft ved Industriforeningens udstillinger. Som formand for udstillingsudvalget ledede han Industriforeningens egne forevisninger, og han installerede de danske afdelinger på udstillingerne i Chicago, Malmø, Stockholm og Paris. Hans iltre natur kunne jævnlig bringe ham i konflikt med hans medarbejdere, men kollegerne respekterede ham og hans arbejde, og de der kendte ham nærmere lærte at bære over med hans heftighed. For Industriforeningen var det ofte en belastning at han ganske manglede sans for budgetlægning og derfor jævnligt mødte op med ubehagelige økonomiske overraskelser i forbindelse med de ellers dygtigt ordnede arrangementer. Fra 1898 til sin død var C. medlem af bestyrelsen for Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk; han forestod med stor dygtighed dens vandrestillinger i provinsen. C. var medlem af det udvalg der 1901 på en udenlandsrejse undersøgte spørgsmålet om statslige foranstaltninger til fremme af håndværk og industri. Ved Teknologisk instituts oprettelse 1907 blev han medlem af dets bestyrelse. – Fra 1884 til sin død var C. repræsentant i Borgervennens af 1788 og 1899–1904 formand for forretningsudvalget. Han øvede en væsentlig indflydelse på den omformning af det gamle selskab hvorved dets virksomhed omkring århundredskiftet blev bragt i overensstemmelse med en nyere tids krav. – DM. 1874. R. 1896. □Foto.

Medlemsblad for håndværkerforen. i Kbh. X, 1909 nr. 18. Rasmus Berg: Minder fra håndværk og industri, 1954.

C. A. Clemmensen*

Cortsen, Johan, 1814–88, snedkermester. * 3.5. 1814 i Randers. † 30.10.1888 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: købmand Rasmus C. (1775–1843) og Christiane Hansen (1774–1841). ~ 5.11.1846 i Kbh. (Helligg.) med Johanne Frederikke Schultz, * 4.8.1820 i Kbh. (Petri), † 1.2.1913 sst., d. af skræddermester Johan S. (ca. 1782–1841) og Cathrine Keller (1787–1867). – Far til Carl *C.

C. kom i snedkerlære i Århus hvor han blev svend 1832. Derefter arbejdede han tre år i sin fødeby og drog 1835 til Kbh. hvor han gjorde mesterstykke og tog borgerskab 1842. I løbet af kort tid skabte han sig som dygtig bygningsnedker en stor virksomhed. 1854 blev han medlem af Kbh.s snedkerlavs bestyrelse. Han deltog energisk i håndværksmestrenes kamp mod næringsfriheden og repræsenterede snedkerlavet ved det store håndværkermøde der under næringslovskampen blev afholdt i Kbh. juni 1856 og som talte 76 delegerede fra hovedstaden og repræsentanter for 35 købstæder, og gjorde sig bemærket ved sin deltagelse i forhandlingerne. Nogle uger efter indmeldte han sig i Haandværkerforeningen, og da der var gået tre måneder blev han valgt til foreningens næstformand. Da foreningen havde lidt nederlag i kampen mod næringsfriheden blev andre opgaver taget op, særlig filantropiske; men C. var dog fortsat på foreningens vegne virksom i told- og andre erhvervspolitiske spørgsmål. C. gjorde et betydeligt arbejde for grundlæggelsen af Haandværkerforeningens stiftelse Alderstrøst. Gennem tyve år sad han i snedkerlavets bestyrelse. Omtrent lige så længe, fra 1869 til sin død, var han formand for Haandværkerforeningen – med sin værdige optræden og sit stædige ydre en meget repræsentativ formand, i det hele en af det københavnske borgerskabs bedste mænd. En tid havde han siddet i bestyrelsen for Snedkernes tegneforening. 1857–58 var han borgerrepræsentant, 1876 indvalgte han i bestyrelsen for Det tekniske selskabs skole, og da Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk stiftedes 1879 blev C. hvis navn havde en god klang også blandt provinsens håndværkere, medlem af dennes repræsentantskab. Det skyldtes væsentligst C. at de københavnske håndværkere ved at tilslutte sig den nye organisation kom ud af den erhvervspolitiske isolation som ellers havde kendetegnet standen. I en årrække sad han i bestyrelsen for Vridsløselille fængselselskab. – DM. 1851. R. 1871. F.M.I. 1887. □Træsnit 1871. Mal. af F. Vermehren efter foto (Håndværkerforen., Kbh.). Foto.

N. Davidsen i Håndværkerbladet V, 1888, 233–35. Medlemsblad for håndværkerforen. i Kbh. III, 1902, nr. 5. C. Nyrop: Ved Alderstrøsts 50-års jubilæum, 1912. Arthur G. Hassø: Et bidrag til kbh.sk håndværks hist., 1940.

Vagn Dybdahl (C. A. Clemmensen)

Cortsen, Søren Peter, 1878–1943, filolog. * 1.5.1878 i Ålborg, † 1.1.1943 i Helsingør, urne sst. F: stabssergent Søren Marinus C. (1846–

Cortsen, S. P.

1915) og Thekla Nielsine Gjelstrup (1854–1925). ~20.4.1918 med overtelefonistinde Anna Marie Jensine Jensen, *13.7.1882 i Kbh. (Matth.), †19.3.1938 i Helsingør, d. af arbejdsmand Lorents J. (1851–1912) og Ane Petersen (1849–1908).

C. blev student 1895 fra Ålborg, fik 1900 accessit for besvarelse af universitetets prisopgave i klassisk filologi og tog 1901 skoleembedseksamen med græsk som hovedfag. Han virkede derefter som lærer og vikar dels ved københavnske skoler, dels ved Odense statsskole 1902 og ved Ribe katedralskole 1906–07 og var medejer af Kursus Lykeion. Fra 1908 var han knyttet som lærer til Helsingør kommunale højere almenskole, fra 1916 som adjunkt, fra 1919 som lektor. C. var en anset pædagog og har skrevet meget benyttede gymnasielæreboøger i latin. Han var en ivrig og dygtig sprogiagttagger, ikke mindst inden for moderne dansk.

Men hans egentlige forskningsområde var etruskisk som han tidligt koncentrerede sig om og hvor han blev en autoritet med verdensry. Denne interesse førte ham på en studierejse til Tyskland og Italien 1922–23. Hans hovedværker er *Lyd og Skrift i Etruskisk* hvori han behandler sprogets konsonantisme, og for hvilket han erhvervede doktorgraden 1908, og *Die etruskischen Standes- und Beamtentitel, durch die Inschriften beleuchtet*, 1925 (i Vidensk. Selsk.s Medd.) Men desuden havde han en omfattende produktion inden for etruskologien i form af anmeldelser og kortere afhandlinger, især i tidsskriftet Glotta, i hvilket han også redigerede nogle af de årlige litteraturberetninger vedrørende etruskisk. C. hævdede med styrke den interne interpretations metode, kravet om at udforske indskrifterne indefra uden på forhånd at ty til sammenligninger med andre sprog, og han vendte sig temperamentsfuldt og ofte hvast polemisk mod de mange diletantiske og fantasifulde hypoteser andre havde opstillet vedrørende dette gådefulde indskriftmateriale. Som elev af Vilh. Thomsen havde han lært at skelne mellem viden og løse hypoteser, og han bragte herved et usikkert område ind på et sikkert grundlag.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. okt. 1908 54. – Studenterne fra 1895, 1921 3.

Louis Hjelmslev*

Corvinus, se Ravn, Hans Mikkelsen

Corydon, Robert Peter Jes, * 1924, forfatter. * 15. 5.1924 i Kbh. F: fotograf Jacob L. C. (1871–1956) og Anna Henriette Petersen (* 1887). ~30.5.1946 med Gerda Gynt Hansen, * 6.2.1926

i Kerteminde, d. af forretningsfører Thorkild Hækbøl H. (* 1900) og Esther Nyborg Andersen (1902–37).

Efter at have forladt Frederikssund mellem- og realskole var C. tre år i handelslære før han 1.9.1941 påbegyndte en journalistisk uddannelse på Roskilde Avis. Ansættelser på Næstved Avis 1943 og Ude og Hjemme 1944 efterfulgtes 1945–46 af et højskoleophold på Askov. 1946 debuterede han som forfatter i Politikens tillæg Magasinet og fortsatte i øvrigt efter højskoleopholdet som journalist ved forskellige blade: Bornholms Avis 1947 og Ude og Hjemme 1948–51. Senere ansat ved Helsingør Dagblad 1958, Aktuelt 1960 og Hjemmet fra 1968. C.s bogdebut fandt sted 1950 med digtsamlingen *Hænderne*, efterfulgt af *Fuglespor*, 1952, *Landskab med huse*, 1953, *Skrænten mod havet*, 1955 og *Krybet og sommerfuglen*, 1958. Naturen, fortrinsvis de nordsjællandske landskaber har i disse lyriksamlinger været den store inspirationskilde. Han søger ind i den, smelter sammen med den, undertiden i en længsel tilbage til barndommens land. Som modpol til naturen sættes den moderne civilisation. Fra de første samlingers tunge metaforik bevæger C.s naturbilleder sig efterhånden hen mod en dristigere surrealisme hvor natur og underbevidsthed løber sammen. Fra samling til samling bliver hans sprog forenklet i retning af haiku-agtige og konkrete digte, længe før denne stil lanceredes som skole. Billedsprøget er i samlingerne *Frugtbreve*, 1961, og *Karambolage*, 1966, blevet dristigere, mere modernistisk, og i *Calligraphica* I og II, 1969 og 1973, finder man billed- og bogstavdigte. I tråd hermed har C. for søgt sig som maler. De prosalyriske tekster i *Jeg var her næsten ikke*, 1972, og *Bogstaver i græsset*, 1974, har Skriften som tema, mens nogle af digtene i *Som om*, 1976, diskuterer digtets art og funktion. Til trods for den stigende sproglige konkretisering forbliver C. dog egentlig symbolist, men vel at mærke i en ydre beskrivende stil der giver forfatterskabet et helt eget præg og originalitet. □Tegn. af Hans Lollegaard (Kgl. bibl.). Foto.

Synets flod. Udvalgte digte, 1963. – Torben Brostrøm: Versets løvemanke, 2. udg. 1964 64–76 153–55. Stig Krabbe Barfoed i Danske digtere i det 20. årh. III, ny udg. 1966 568–72. Poul Skotte i Bogens verden, 1968 615–17. Steffen Hejlskov Larsen: Om at læse moderne poesi, 3. udg. 1969 79–87.

Uffe Andreassen

la Cour, se la Cour

Cracowit, Michael, † 1657, organist. † 26.10.1657. ~1° Dorothea Christina. ~2° Margreta.

C. kom til Danmark fra Polen. Fra Sigismunds og Ladizlaus IIIs velforsynede hofkapeller hentedes Christian IV forskellige gode kræfter til sit eget korps, og C. fik straks en høj stilling, rimeligvis svarende til hans talent, idet han 1633 fik bestalling som hoforganist. Han kom til at afløse Melchior Borchgrevink og fik hvervet som musiklærer for de kongelige børn og overopsynet med kronens orgler og spilleure.

Kbh.s diplomatarium III, udg. O. Nielsen, 1877 249 253. Kong Christian den fjerdes egenhændige breve V, ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, 1883-85 137f; VII 1891 123. Paul Siefert i Vierteljahrschr. für Musikwissenschaft I, 1885 421. Angul Hammerich: Musikken ved Christian den fjerdes hof, 1892. Samme: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 173 208.

Nils Schjørring

Crage, Nicolaus, † 1559, hofpræst. † 1559 i Salzwedel. Gift; enken ægtede borgmester Rademin i Salzwedel.

C. der skrev sig selv Craghe, af andre sædvanlig blev skrevet Krage, træffes første gang 1526 da han blev evangelisk hofprædikant hos grev Erik af Hoya på slottet i Hannover. 1530 blev han kaldet til Minden for at reformere kirkevæsenet her. Ved sin dristighed, bulldren og forfærdelige tordenrøst fik han hurtigt munke og kanniker fordrive og udgav derpå en „kristelig ordning“ for staden. Men da han mere egnede sig til at vække uro end til at stifte fred blev borgerne i Minden kedede af ham og fordrev ham fra byen hvorpå han 1536 blev præst i Emden i Friesland; men heller ikke her kunne man finde sig i hans urolige og trættekære væsen. Han gik da til Holsten hvor man 1539 træffer ham som præst og dekan i det münsterdorfske konsistorium. Johan Rantzau der vel næppe har kendt nærmere til hans tidligere liv men derimod vidste at han var en mand der besad store talegaver, synes at have anbefalet ham til Christian III der var i forlegenhed for en tysk hofprædikant; og da Bugenhagen også mente han var brugbar tog kongen ham 1543 i sin tjeneste. Ved hoffet synes C. i begyndelsen at have vundet ikke ringe anseelse så han efter kongens ønske 1544 af Kbh.s universitet blev hædret med den teologiske baccalaur- og doktorgrad, og i fire år fulgte han kongen på hans rejser omkring i Danmark og hertugdømmerne. Men til sidst forspildte han ved sit anstødelige levned den yndest hans begavelse havde forskaffet ham, og 1547 blev han afskediget. Dog aflagdes han med et kanonikat i Slesvig hvor han tog bolig. Men kort efter trak der et nyt uvejr op over ham idet han med ret eller uret beskyldtes for at have stået i forhold til en steddatter af den kgl. sekretær Jesper Brochmand. Biskoppen og kapitlet i Slesvig dømte ham til fem

års suspension fra gejstligt embede og len. Kong Christian, til hvem han henvendte sig i nogle højt karakteristiske breve, i hvilke han snart forsvarede, snart anklagede sig selv, ville ikke mere have noget med ham at gøre; derimod tog hertug Adolf, hvis forhold til kongen og til kapitlet i Slesvig sædvanlig var spændt, sig af ham og gjorde ham 1548 til sin hofprædikant og til kirkevisitator eller provst i den gottorpske del af Sydslesvig, i hvilken stilling han fungerede indtil 1552 da han af kurfyrst Joachim af Brandenburg beskikkedes til præst i Salzwedel. Også her blev hans komme en årsag til strid da borgerne, der havde fået nys om de beskyldninger hans tidligere færd havde givet anledning til, vægrede sig ved at modtage ham. Men de måtte dog til sidst bøje sig for deres landsherres vilje, og på dette sted endte C. sit urolige liv.

Kirkehist. saml. 2.r. IV, 1867-68 45-66 547 550-52 677. Monumenta hist. Danicæ, 2.r. II, udg. H. F. Rørdam, 1887 232 577. - Johs. Møller: Cimbria lit. II, 1744 433f. Joh. Fr. Danneil: Kirchengesch. der Stadt Salzwedel, Halle 1842. Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r. VI, Kiel 1914-17 105 120 124 157.

*Bjørn Kornerup**

Craigengelt, Genete Jacobsdatter, † 1567, skotsk adelsdame. † 17.8.1567 på Harlevholm, begr. i Harlev k. Muligvis ~1° 31.8.1525 i Leith med Mogens Lauridsen Løvenbalk til Tjele, † ca. 1536, s. af Laurids Mogensens til Tjele († 1500, ~1° med Anne Jakimsdatter Flemming, † ca. 1488, ~1° med Anders Ebbesen Galt) og Karen Bille († tidligst 1511). ~2° med Hans Skriver der overlevede hende.

Mogens Lauridsen synes kun at have behandlet C., „den skotske kvinde på Tjele“, som sin slegfred. Skønt han havde sønnen Knud Mogensens med hende efterlod han arvegodset med Tjele til sin svoger Erik Skram, og C. måtte oven i købet ved et forlig med denne 1536 afstå en del af den betydelige formue i løsøre og rede penge som Mogens Lauridsen ved et gavebrev havde skænket hende. Knud Mogensens rejste senere krav på Tjele og søgte under retssagen at bevise at forældrene var blevet lovformeligt viede i Skotland, men rettertingsdommen 1554 gik ham imod uden at det ses om det navnlig var fordi forældrene ikke havde levet sammen som rette ægtefæller, eller fordi sønnen ikke i tide havde hævdet sin arveret. Efter at han havde fået gunstige erklæringer om ægteskabets gyldighed fra universiteterne i Wittenberg og København opnåede han 1571 forlig med Erik Skrams børn hvorved disse anerkendte ham som deres rette morbrorson og tillod ham at føre Løvenbalkernes våben, mod at han opgav alle krav på dem. C.

Craigengelt, Genete Jacobsdatter

købte efter Mogens Lauridsens død Harlevholm. På gravstenen kaldes hun „ærlig og velbyrdig Frue“, men ingen af hendes mænd nævnes.

Danm.s adels årbog XX, 1903 292. J. Nellemann i Hist. t. 5.r. I, 1879 414–22. Peder Eeg i Århus stifts årbøger. 1915 133–46. Aug. F. Schmidt sst. 1960 217 219.

Povl Bagge

Cramer, A. W., se Cramer, J. A.

Cramer, Andreas, † 1679, gottorpsk statsmand. * i Magdeburg, † 11.12.1679 i Slesvig. Forældre ukendte. ~ 1° 3.11.1639 i Hamburg med Maria Elisabeth Schultz (~ 1° med rådmand i Hamburg Hans Trapp). ~ 2° 19.4.1655 i Slesvig med Clara Danckwerth, † maj 1656, d. af gottorpsk rentemester Joachim D. (ca. 1606–56) og Clara Luth. ~ 3° 27.2.1659 i Tønning med Augusta Maria Hecklauer, * 28.7.1634 i Slesvig, † 7.3.1668 sst., d. af gottorpsk amtsinspektør Johannes *H. (1596–1652) og Sophia Lælius (1600–54).

Om C.s herkomst og tidligste uddannelse vides intet. Han tog, formodentlig som ganske ung, tjeneste i Gustaf Adolfs hær og såredes hårdt i slaget ved Breitenfeld 1631. Senere opholdt han sig en tid i Magdeburg, tog doktorgraden i jura og trådte 1639 i tjeneste hos grev Anton Günther af Oldenburg. April 1655 kaldes han hertugelig gottorpsk og grevelig oldenburgsk råd, 1659 fik han ny bestalling som gottorpsk hof- og kanceliråd, 1665 som kammerråd, 1671 som gehejmeråd. Ved sit andet ægteskab erhvervede han 1656 det adelige gods Hoyersworth i Ejdersted. Allerede hertug *Frederik III værdsatte C. som rådgiver under Karl Gustaf-krigene, men under efterfølgeren *Christian Albrecht fik han en meget fremtrædende position inden for gottorpsk politik og forvaltning – ved siden af regeringspræsidenten Johann Adolph *Kielman von Kielmansegg, til hvem han synes at have haft et privat modsætningsforhold. Omkring 1660 forelagde C. hertugen en omfattende politisk betænkning hvori han bl.a. anbefalede at kue den indfødte adel og at dygtiggøre landets egne børn af borgerstand til statstjeneste ligesom han pegede på betydningen af at landets styre blev lagt i hænderne på et kollegium af sidestillede råder. Han ville undgå at enkelte råder fik en fortrinnsstilling i regeringen gennem et formandskab. Dette sidste havde direkte brod mod Kielmans stilling som præsident, og betænkningen blev lagt til side. C. måtte vente godt ti år på sin bestalling som gehejmeråd, mens han måtte opleve yngre mænd fra kredsen omkring Kielman springe i forvejen til gehejmeråder. Som de politiske forhold blev har det antagelig desuden været belastende for forholdet til hertugen at C. gennem sit

trede ægteskab blev familiært knyttet til en traditionelt danskorienteret kreds.

I 1660erne og 1670erne blev han dog anvendt meget i diplomatiske sendelser og forhandlinger, og han var således en af hertugens hovedforhandlere i den oldenburgske successionssag, hvor han forfattede de vigtigste indlæg fra gottorpsk side (bl.a. den udførlige deduktion af 1663). Over for Danmark virkede C., som allerede 1658 havde næret frygt for at Gottorp kunne få vanskelighed ved at bevare det vundne, for en forståelse selv om det ville vække mishag i Sverige (således i en betænkning til Kielman af april 1667), og medvirkede ved de forhandlinger som afsluttedes med Glückstadtrecessen og ægteskabstraktaten af okt. 1667. Under de oldenburgske mageskifteforhandlinger 1672–73 klagede Kielman ganske vist over C.s ringe imødekommehed over for de danske fordringer, men ved Rendsborgunderhandlingen juni 1675 stemte han for Kielmans forslag om at give både Tønder og Løgumkloster amter i mageskifte for grevskaberne hvis det viste sig nødvendigt for at tilfredsstille den danske konge. Han deltog senere i forhandlingerne om det tvungne Rendsborgforlig, og han måtte personligt formidle overdragelsen af fæstningen Tønning til den danske konge, en begivenhed der vakte hertugens forbitrelse i det i forvejen kølige forhold. C. havde taget del i forhandlingerne om karakteren af en alliance med Sverige siden midten af 1660erne, og han erklærede flere gange (1667 og 1672) at Gottorp burde søge at forholde sig neutralt – også overfor Sverige; hertugen derimod valgte at forpligte sig militært overfor Sverige. Da hertug Christian Albrecht i 1676 drog i landflygtighed i Hamburg blev C. på Gottorp hvorfra han varetog den nødvendige forvaltning i hertugdømmet. På dette tidspunkt var han ikke mere medlem af det geheime råd, men hertugen kunne dog ikke undvære den erfarne kammerråd i sit diplomati, og i 1676 var han i Kbh. for at forhandle det slesvigske len. 1677 var C. atter på tale som gehejmeråd, men det forliste på hertugens modstand og svensk uvilje. Til sin død arbejdede han som kammerråd.

Danm.-No.s traktater IV, 1917 591; V–VI, 1920–22. – Benedictus Martini: Predigt bei der Leichbegängnisz der Frau Aug. Mariæ C. geb. Hecklawerinnen, Schlesw. 1669. J. Møller: Cimbria lit. II, 1744 154. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893. L. Andresen und W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung von 1544–1659 I, Kiel 1928 278–81, II 279–83. Hermann Kellenbenz: Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXXXIII, Neumünster 1949 202 206 208 209 213.

Steen Ove Christensen

Cramer, Christian, 1699–1764, skoleholder, lære-bogsforfatter. * 26.2.1699 i Haderslev, † 24.1.1764 i Århus, begr. sst. F: kræmmer Hans Christensen og Gunver Ibsdatter. Han underskrev sig H. C. C. ~1° med Else Kirstine Weidemann, døbt 5.9.1697 i Borum, begr. 12.8.1756 i Århus, d. af rytter Christian W. (1632–1731). ~2° 28.1.1757 i Århus med Kirstine Espensdatter, * ca. 1709, begr. 24.4.1775 i Århus (~1° 1734 med sømand Jens Thomsen Sabroe, † 1756, ~3° 1764 med klokker og underdegn Jens Jensen Mundelstrup, 1718–89 ~2° 1776 med Kristence Skorup Stæhr, 1733–91).

Efter at have tjent ved hestgarden blev C. 1721 skoleholder i Århus. 1728 tog han artium og fortsatte derefter sin skole i Århus. Fra 1741 til sin død var han klokker og alterdegn ved domkirken. 1754 indsendte han til kongen *Betænkninger om Kiøbstæd Skoelers Tilstand og Forbedring* med pædagogisk velfunderede forslag om købstadskolernes indretning; børnene skulle forstå deres katekismus og læse i Hübners bibelhistorie; størst vægt lagde C. på undervisning i regning og geometri. – C. er kendt som forfatter af en række populære og praktisk anlagte lærebøger i regning og matematik af hvilke den første *Arithmetica tyronica eller grundig Vejviisning practice at lære ald fornøden Huus- og Handels-Regning*, 1735, afløste Søren Mathiesens regnebog og udkom i en mængde oplag (22. opl. 1867). 1744 udgav han en aritmetik *Algebra tyronica eller Regne-Bogs anden Part*, og 1748 den lille *Algebraisk Nullo-Regning eller Tydelig Differential-Regning*, der har interesse som den første danske differentialregning. 1760 udkom *Geometria tyronica eller Maale-Konst for Børn og Begyndere*, og 1764 udgav sønnen H. Chr. C. faderens *Kort-Pasning*, en navigationslære. C. har mere end nogen anden lærebogsforfatter i 1700-tallet arbejdet for regningens og matematikkens fremgang i Danmark. – Han samlede sig i sit klokkerembede og ved sin regnebog en ret betydelig formue.

C.C.: *Betænkninger om Kiøbstæd-Skolers ... i Saml. til jy. hist. og topogr. 4.r. II, 1914-16 444-84.* – C. V. Hertel: Forsøg til en antiq.-hist. beskr. af Århus Dom- og Cathedralkirke II, 1810 533f. S. A. Christensen: Matematikens udvikl. i Danmark og Norge i det XVIII årh., 1895 25-28 35-37 41-43 190-192. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeundervisnings og folkeskoles hist. 1536-1784, 1916 341f 354.

G. Japsen (Chr. Buur)

Cramer, Johan Andreas, 1723–88, teolog. * 27.1.1723 i Jöhstadt i Erzgebirge, † 12.6.1788 i Kiel, begr. sst. (St. Jürgens Frdh.). F: sogneprest Casper Anton C. (1681–1750) og Juliane Coith (1702–29). ~1° 28.1.1749 i Leipzig (Thomask.)

med Juliane Charlotte Radick, * 25.8.1726 i Leipzig (Thomask.), † 11.6.1777 i Kiel, d. af kgl. skrædder Georg Gottfried R. († senest 1749) og Catharina Elisabeth Schreiber. ~2° 12.1.1781 på Søbo, Fyn, med Margrethe Marie Scherewien, f. de Falsen, * 12.5.1738 på Søbo, † 8.5.1795 sst. (~1° 1759 med kaptajn, senere major, landsdommer og konferensråd Carl Leopold S., 1718–79), d. af kommerceråd, senere justitsråd Johan Eskild de F. til Søbo (1689–1758, ~1° 1725 med Margrethe Maria Frawn, 1689–1729) og Johanne Tommerup (1710–40).

C. gennemgik den berømte skole i Grimma og kom 1742 til Leipzig hvor han studerede teologi og tog magistergraden 1745. Hans æstetiske anlæg var vakt ved forbindelsen med den unge litterære vennekreds der repræsenterede førromantikens moralistiske og schwungvolle følsomhed. Her var Friedrich *Klopstock det store navn i kredsen af mænd som C. F. Gellert, G. W. Rabener, Johann Adolph Schlegel, A. Ebert og K. Gärtner. Ved sit fadderskab til det litterært causerende tidsskrift *Bremer Beiträge* knyttede han forbindelsen med Klopstock. I nævnte tidsskrift tryktes de første brudstykker af „Messiadens“ heksametre som betog den ældre Bernstorff og foranledigede ham til at lade Klopstock indbyde til Danmark. 1748 blev C. præst i Crellwitz i Sachsen og fortsatte flittigt sine litterære sysler med kirkehistorie og retorik (Chrysostomus med Bossuet); allerede nu vandt han ry som retor og digter. 1750 blev han hofprædikant i Quedlinburg. 1751 var Klopstock kommet til Danmark, og omkring J. H. E. *Bernstorff som mæcen samledes en del af digterens venner; på Klopstocks anbefaling blev også C. indbudt, og kun 31 år gammel overtog han 1754 embedet som tysk hofpræst i Kbh. Den i hovedstaden toneangivende tænke- og følemåde blev i disse år bestemt sydfra hvad der gav dansk åndsliv bevægelse og udsyn. I de følgende år erhvervede C. sig både ved sin smagfulde forkyndelse og ved sin efter tidens opfattelse formfuldendte posesi en anset stilling. Ved hoffet var han skattet, i særlig grad af enkedronning Sophie Magdalene, i hvis nærhed han boede om sommeren idet han 1761 købte Sandholmgård ved Hørsholm. I den Bernstorffske familie var han den højt påskønnede sjælesørger og ven, og i den tyske kreds af embeds- og videnskabsmænd, der samlede sig om Petri kirke og Balthasar *Münter havde han sit åndelige hjemsted, og han følte Danmark som sit andet fædreland. Hans anseelse blev yderligere befæstet ved udnævnelsen til professor i teologi 1764, og ved Christian VII's salving fik han den teologiske doktorgrad. En omfattende produktion viser hans store arbejdskraft. Sin

sans for Det gamle testaments poetiske skønhed som J. G. Herder senere gjorde opmærksom på (Vom Geist der ebräischen Poesie, 1782) viste han i sin digteriske oversættelse af Davids salmer (I–IV, 1755–64); yderligere kommenterede han hebræerbrevet (I–II, 1757), offentliggjorde henved 25 bind prædikener og udgav 1760 en salmebog for den tyske menighed.

Men det arbejde der vil bevare C.s navn er den kritiske ugejournal *Der nordische Aufseher* som han udgav 1758–61. Holberg havde med den engelske Spectatorlitteratur brudt bane for en læselig vejledning i almenmenneskelige emner; nogle periodiske skrifter af lignende art som C.s havde tidligere set lyset, men C.s blev banebrydende. Thi selv om det ikke på nogen måde kom til at incitere digtekunsten gav det i tværsnit en velskrevet oversigt over tidens filosofisk-æstetiserende smag og styrkede den kristelig-sociale interesse. Et digt som Chr. Tullins „Majdagen“ skyldte C.s tidsskrift den anerkendelse det fik. Dertil kom dets stilling som „regeringspresse“ da det var en støtte for den Bernstorffske regerings synsmåder. Det fortsattes fra 1761 af Frederik *Sneedorffs „Den patriotiske Tilskuer“. 1759 var C. med til at stifte Det prisbelønnede selskab til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse. Hans kritiske holdning til forholdene ved Chr. VII's hof medførte at hans embede blev nedlagt. Han tildeltes dog pension og fik embedet som superintendent i Lübeck og udgav her en katekismus i oplysningens optimistisk-eudaimonistiske ånd. Efter *Struensees fald kaldte den nye regering C. til Kiel som teologisk professor og universitetets prokansler. Her indførte han forbedringer både i universitetets administration og undervisning og fik oprettet et pastoralseminarium. 1775 fik han til opgave at forestå en ny salmebog for hertugdømmerne.

Allgemeines Gesangbuch er i det store og hele præget af samtidens digtning, den indførtes striktsvis i fem etaper 1781–90. Af de 914 salmer, inddelt efter dogmatiske og etiske læresætninger, skyldes 255 C. selv. Den levede henved 100 år, længst i Ditmarsken, kortest i Haderslev. C. savnede hovedstaden og stod i brevveksling med de gamle venner der, fx befordrede han forud for regeringsskiftet 1784 Münters og kronprinsens breve med oplysninger om forholdene i Kbh. videre til A. P. Bernstorff på Borstel og Dreilützow. C. var efter tidens format en humanistisk lærd med mange kundskaber og alsidige interesser, en skønånd med et livligt lynne og et åbent, optimistisk sind. – Sønnen Andreas Wilhelm C., * 24.12.1760, † 23.1.1833 i Kiel, studerede, efter skolegang i Sachsen, jura i Kiel og Leipzig. 1785 blev han dr. jur., 1792 professor og

1826 overbibliotekar i Kiel. Af juridiske arbejder udgav han bl.a. *Tituli pandectarum ex codicis de verborum significatione cum variae lectionis apparatu*, 1811 og *Supplementi ad Barnabae Brissonii Opus de verborum quam ad ius civile pertinere significatione specimen*, 1813. Ironi og lune præger hans *Haus-Chronik meinen Anverwandten und Freunden zum Andenken gewidmet*, 1822 og *Ein Wort an Freunde und Bekannte und die es sonst lesen mögen*, 1830. Etatsråd 1810. – □(J.A.C.) Stik af J. M. Preisler 1774 og 1783, kopieret i stik af G. L. Lahde.

Kilder. Hist. t. IV, 1843 346. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekræds I–X, udg. L. Bobé, 1895–1932. Bernstorffske papirer I–III, udg. Aage Friis, 1904–13. Lit. P. F. Suhm: Saml. skr. X, 1793 28f. A. W. Cramer: Haus-Chronik, Hamburg 1822. Dansk månedsskr. ved M. G. G. Steenstrup I, 1865 95–97. David Fr. Strauss: Gesammelte Schr. X, Bonn 1878 40–50. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. Adolf Langguth: Christian Hieronymus Esmarch und der Göttinger Dichterbund, Berlin 1903. Phoebe M. Luehrs: Der nordische Aufseher, Heidelberg 1909. Friederike Brun: Ungdomserindr., ved L. Bobé, 1917. E. Brederék i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. I.r. (grössere Publ.) 13. hft., Kiel 1922 1–17. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Leopold Magon: Ein Jahrhundert geistiger und lit. Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750–1850 I, Dortmund 1926. K. F. Plesner: Jens Schelderup Sneedorff, 1930.

Sv. Cedergreen Bech (Michael Neiiendam)

Cramer, Peter, 1726–82, maler. * 24.8.1726 i Kbh., † 17.7.1782 sst., begr. sst. (Petri). F: gartner Peter C. (ca. 1688–1756) og Anne Dorothea (ca. 1697–1777). Ugift.

C. besøgte i 1740'erne kunstkademiet hvor han efter sin lærer Hieronimo *Mianis tegning udførte en radering af Christian IV's rejse over „Manseidet“. 1749 modtog han et mindre kgl. rejsestipendium der dog næppe har rakt til en udenlandsrejse. Ved sine tegninger til F. L. Nordens *Voyage d'Égypte*, 1755, gjorde han sig på ny fordelagtigt bemærket, og da Videnskabernes selskab støttede ham søgte han 1754 akademiets rejsestipendium, men da han ikke havde gennemgået akademiet fik han kun tilladelse til at konkurrere om guldmødaljen som han dog ikke opnåede. C. blev af sin samtid anset for en betydelig genremaler, eftertiden vil i hans betydeligste kabinetsstykker, tegninger og stik se „københavnervlivets bedste kronikør“ (C. Elling). Han er stærkt påvirket af folkelivsskildrere som A. v. Ostade og D. Teniers, og man hædrede ham da også med tilnavnet den „danske Teniers“. I hans billeder fandt datiden „harmoniske Farver, friske Teinter, en vittig Pensel, en sindrig og fornøjelig Sammensættelse“, ja end også „flere Forandringer og et ædlere Valg end i

de fleste af Teniers' Stykker". 1778 blev C. endelig medlem af akademiet og s.å. udstillede han på salonen på kunstakademiet tolv malerier som gjorde betydelig lykke, ikke mindst *Tre herlige Bondestykker*. C. blev den første maler, der skildrede bøndernes liv i dansk kunst. Et liv han gennem faderens gartnergerning må have været godt kendt med. Værker af C. findes på Statens museum, Kobberstiksamlingen, Bymuseet, Teatermuseet, Sorø museum (heriblandt en serie tegnede udkast til Frederik VI's barnelege) og på Fr.borg. Størst betydning fik C. dog som teatermaler. Sine første teaterdekorationer malede han sandsynligvis til operaen *Gram og Signe* hvis tekst skyldes N. K. Bredal. Ved opførelsen 1757 udførte C. som rådede over gode stemmemidler selv et større sangparti. 1758 søgte man i Komediehuset på Kgs. nytorv at skabe en dansk opera, og blandt de nye sangere, som dog kun blev engageret til nogle enkelte forestillinger, var C. der på denne ejendommelige måde kom i nærmere forbindelse med Komediehuset. Mod slutningen af 1750'erne ser vi ham virke som teatermaler. Nogen egentlig ansættelse fik han ikke til at begynde med; efterhånden steg det arbejde der skulle udføres meget betydeligt, og 1762 blev C. ansat, dog først senere med en fast årlig gage (500 rdl.). Som konkurrent havde han et medlem af den i barokken så berømte teatermalerfamilie Galli Bibiena, og først gennem akademiets mellemkomst gik sagen i orden. Datiden beundrede i højeste grad C. som teatermaler. Han havde i sin lange virksomhed udført dekorationer af alle arter, både til komedier, franske tragedier, baller, italienske operaer og franske syngespil. Han virkede i en periode hvor den hjemlige dramatiske litteratur ikke stod synderlig højt; men han nåede dog at se begyndelsen af en renæssance med Johannes Ewald til hvis dramatiske hovedværker *Balders Død* og *Fiskerne* han malede dekorationerne. Bedømmelsen af C. som teatermaler vanskeliggøres ved at alle hans dekorationsudkast synes at være gået tabt. Derimod findes der en række åndfulde øjebliksbilleder af teaterscener fra opførelsen af bl.a. Holbergs, Wesels og Ewalds stykker. En elegant koloreret serie opéra-comique-scener fra Christiansborgs franske hofteater blev endog bestilt af Caroline Mathilde og Struensee til brug for dørstykker og vægmalerier i deres lysthus i skoven ved Frydenlund slot. C.s scenebilleder er af tydelig kunstnerisk kvalitet og hører til de bedste af hans arbejder. Samtidig er de på grund af deres beviselige nøjagtighed en af de vigtigste kilder til dansk og europæisk teaterhistorie i 1700-tallet. □ Min. af Cornelius Høyer ca. 1770–72 (St.mus., Fr.borg). Mal. af Vigilius Erichsen senest 1778 (kunst-

akad.). Malet selvportr., nogle silhouetter samt tegn. efter (?) en af disse (Fr.borg). Selvportr. (Teatermus.). Silhouet af Limprecht (Kgl. bibl.).

H. Weitemeyer i Pers.hist. t. 5.r. VI, 1909 37. – Aug. Hennings: Essai hist. sur les arts et leur progrès en Dannemarc, 1778. T. Krogh: Danske teaterbilleder fra det 18. årh., 1932 (index ved E. Brømme og K. Neiiendam, 1976). H. Bransen: Landskabsmaleriet i Danm. 1750–1875, 1935 12f. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. optr. 1970). C. Elling i Kulturminde, 1944 143–58. Samme: Hofkronik, 1945 102f. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets Årsskr. XXXI–XXXII, 1944–45 137–201. O. Andrup sst. 202–209. K. Neiiendam sst. LI–LII, 1964–65 99–116. T. Holck Colding: Cornelius Høyer, 1961. K. Neiiendam i Robert Neiiendam in memoriam, 1967 55–66. P. Gammelbo i Cras, 1975 91–99.

Klaus Neiiendam (Torben Krogh)

Cranz, David, 1723–77, missionær, historieskriver. * 3.2.1723 i Neugart, Bagpommern, † 6.6.1777 i Gnadenberg. F: snedker Johann C. og Regina Kamke. ~ 18.2.1765 i Herrnhut med Agnes Lange.

Under teologistudium i Halle fra 1738 førtes C. gennem vakte kammerater ind i brødremenigheden 1740 og blev fra 1741 skriver for N. L. Zinzendorf som han siden fulgte på mange rejser rundt i Europa og specielt i Tyskland indtil 1760. 1761 blev C. ordineret som kateket og kaldet til tjeneste i Grønland hvortil han udrejste samme år og tog ophold i Lichtenfels. Her indsamlede han vinteren igennem historiske oplysninger og medtog ved hjemrejsen 1762 en del af menighedernes arkiver som han førte til Herrnhut. Her udgav C. 1765 sin *Historie von Grønland* om landet og dets indbyggere og specielt om de herrnhutiske menigheder. Værket blev hurtigt oversat til engelsk, hollandsk og svensk og bidrog meget til at udbrede kendskabet i Europa til Grønland og missionen deroppe, så meget mere som det helt op til vor tid var den eneste eksisterende Grønlandshistorie. 1770 udgav C. en fortsættelse med den nyeste historie, og 1772 kom brødremissionens historie i almindelighed, *Alte und neue Brüder-Historie* (da. udg. 1772). C.s værker er på mange måder kildekrifter med mængder af detailoplysninger, men er naturligvis stærkt præget af forfatterens nære forhold til brødremissionen hvis forhold da også belyses særlig grundigt. Dette fik den danske missionær H. C. *Glahn til 1771 at udgive en kommentar til C.s Grønlandshistorie med mange korrektioner og indsigelser mod C.s fremstilling. De to missioner var på det tidspunkt rivaliserende, hvoraf den gensidige mistænksomhed. C. ordineredes som presbyter 1775, to år før sin død.

Mads Lidegaard

Crappé, Roland

Crappé, Roland (Roelant), koloniembedsmand. † før 15.4.1645. Ugift.

Om C.s ungdom fortæller islændingen Jón Ólafsson at han var af fattig hollandsk familie, og at han tidligt gik til søs hvor han erhvervede sig sin første boglige lærdom. C. gjorde ifølge samme flere rejser i hollandsk tjeneste til Indien. I marts 1616 stiftedes det første dansk-ostindiske kompagni, Danmarks første aktieselskab, og omtrent samtidig kom C. til Danmark. Mens man her forberedte skibsekspeditioner til Ostindien kom en udsending fra kejseren af Ceylon, kongen af Candy, imidlertid til København for at søge hjælp mod portugiserne. Den pågældende udsending, Marcellis de Boshouwer, prins af Migomme, sluttede på kejserens vegne en omfattende alliance- og handelstraktat med Christian IV, og samtidig blev der oprettet en særlig ceylonesiske afdeling af Det dansk-ostindiske kompagni for hvilken C. blev generaldirektør. August 1618 sejlede C. i forvejen til Ceylon med jagten Øresund for at meddele kejseren om traktatens indgåelse, mens selve flåden under admiral Ove Gieddes ledelse først forlod København i november. Da Giedde maj 1620 ankom til Ceylon havde C. mistet Øresund, og kejseren ville ikke ratificere den traktat Boshouwer havde indgået. I stedet afsluttede Giedde en mindre omfattende traktat med kejseren; derefter drog han til fastlandet og kom til Tranquebar på Coromandelkysten hvor C. opholdt sig. November 1620 indgik Giedde en traktat med fyrsten af Tanjore om Tranquebar, og umiddelbart derefter påbegyndtes opførelsen af fæstningen Dansborg. Forhandlingerne med inderne vanskeliggjordes af stridigheder mellem Giedde og C. Stridighederne synes bl.a. at hænge sammen med at disse følte sig som henholdsvis kronens og kompagniets repræsentant. Ved Gieddes hjemrejse blev C. udnævnt til direktør og visitator og blev dermed den øverstbefalende dansker i Indien og på Ceylon; men allerede 1621 rejste C. tilbage til Danmark. I efteråret 1622 afsluttede han, der omtales som bewindhebber (direktør) i Det ostindiske kompagni, kontrakt med dette om at sejle til Indien det kommende forår; han skulle være overkommandør såvel på rejsen som i Indien. I foråret 1624 kom C. tilbage til Indien hvor han skulle komme til at opholde sig i henved 13 år. Der kan næppe være tvivl om at C. var en initiativrig mand. Allerede i løbet af de første år anlagdes således to kontorer i Bengalen, og i en rapport fra 1628 fremhæver C. at Danmark havde fem kontorer foruden Tranquebar, heriblandt Macassar på Celebes og Masulipatam på Coromandelkysten. Af en lidt senere hollandsk rapport ses at de to sidstnævnte steder var hovedcentre-

ne for danskernes handel, og at de vigtigste varer var nelliker og tekstiler. I C.s egne rapporter vurderes danskernes aktivitet og indsats optimistisk; men samtidige hollandske og engelske indberetninger viser at dette skal tages med et korn salt omend der også bl.a. i et par engelske rapporter fra 1630erne findes anerkendende ord om C.s indsats. I løbet af sin embedsperiode fik C. titel af general; han omtales som sådan i et kongeligt brev fra 1629, og i 1635 adlede Christian IV ham. C. synes at have haft gode evner til at omgås de indiske fyrster som han gavmildt skænkede gaver; derimod betegner den islandske bøsseskytte, Jón Ólafsson, ham som en hård mand. Ved hjemkomsten opstod der en langvarig strid mellem C. og kompagniet om hans regnskaber; men 1639 udnævnte kongen ham til at være en af kompagniets tre direktører i København. C. synes at have været en formuende mand; han ejede således en gård i Strandkvarteret. C. døde nogle få år efter sin hjemkomst til Danmark; 30.12.1642 omtales han som værende i live og 30.7.1643 omtales hans regnskaber uden at han benævnes som død; men 15.4.1645 omtales han som død. Louis Bobé sætter dødsåret til 1644.

Kilder. J. H. Schlegel: Samml. zur dänischen Gesch. I, 2.-4. Stück, 1772-73; jfr. Mary Mackenzie i Journal of the Ceylon branch of the royal asiatic society XXXVII, 2, Colombo 1946 49-118 (kommenteret overs. af Schlegel). Kbh.s diplomatarium III, 1877; V, 1882; VI, 1884. Dagh-register gehouden int Casteel Batavia, udg. J. E. Heeres m. fl., Haag 1896ff. Will. Foster: The english factories in India 1618-41 I-VI, Oxford 1906-12. L. Laursen: Danm.-No.s traktater 1589-1625, 1916. Kancelliets brevbøger 1621-23, 1922; 1627-29, 1929; 1635-36, 1940; 1637-39, 1944; 1640-41, 1950; 1642-43, 1957; 1644-45, 1968. Generale missiven, udg. W. Ph. Coolhaas, Haag 1960.

Lit. Jón Ólafssons oplevelser som ostindiefarer, 1907 (fot. opr. 1967) = Memoirer og breve VII; islandsk udg. Reykjavik 1946. R. Willerslev i Hist. t. 10.r. VI, 1942-44 608-36. Louis Bobé i Holland Danmark II, 1945. Gunnar Olsen i Vore gamle tropekolonier V, 1967.

Sv. E. Green-Pedersen (L. Laursen)

Criminil, se **Reventlow-Criminil**

Croi, se **Croy**

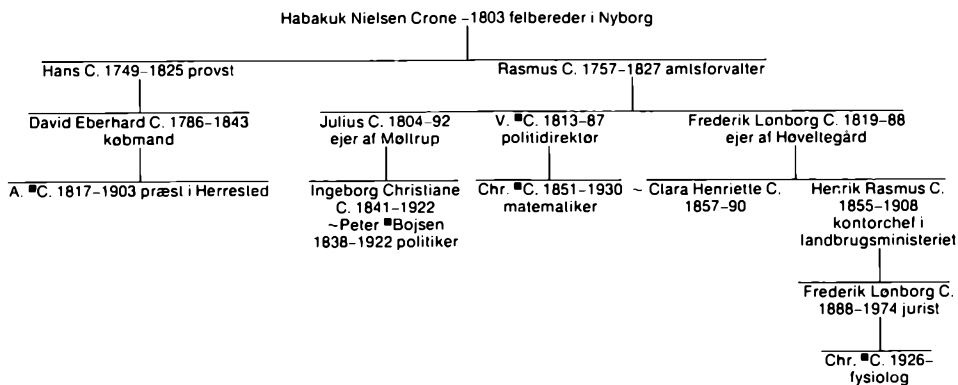
la Croix, se **La Croix**

Crone

Slægten føres tilbage til Habakuk Nielsen Crone (-1803), der først var felbereder i Slagelse, senere i Nyborg.

H. J. Møller: Apotheker, ass. pharm. Jacob Møller og hans Slægt, 1889 53-61. Slægtstavlesamlingen 1931.

Hans H. Worsøe

Crone, Martin Anton Christian, 1817-1903, præst, historiker. * 20.9.1817 i Odense, † 10.11.1903 i Nyborg, begr. i Herrested. F: købmand David Eberhard C. (1786-1843) og Frederikke Caspara Briand (1793-1866). ~ 12.5.1857 i Mesinge med Sophie Kirstine Gnudtzmann, * 9.10.1834 i Kbh. (Frue), † 23.11.1903 i Hellestrup, Fyn, d. af hørkræmmer, kaptajn i det borgerlige infanteri Jens Frederik Gotlob G. (1798-1847) og Johanne Susanne Lütken (1807-53).

C. gik i skole i Odense hvor han havde C. *Paludan-Müller til historielærer, hvilket blev af stor betydning for ham. Han blev student 1834, cand. teol. 1839 og var året efter en tid vikar for Paludan-Müller ved Odense katedralskole. S.å. blev han adjunkt, og 1843 antog L. S. *Vedel Simonsen ham til medhjælper ved udgivelsen af sine historiske arbejder. På samme tid kom C. selv ind på studiet af fynsk historie og topografi. 1849 blev han efter O. C. Sehested-Juels indstilling udnævnt til sognepræst i Herrested og ved kapellet på Ravnholt - den sidste præst der herhjemme blev kaldet på grundlag af adelige patronatsrettigheder. C. var præst i Herrested til 1895 og virkede her med stor pligtroskab. Ved sin forbindelse med Ravnholt fik han adgang til det der opbevarede, righoldige Sehested-Juelske privatarkiv som han registrerede. Fra dette arkiv udgav han forskellige af J. O. *Schack Rathlous papirer (Danske Samlinger V og VI, 1869-71) og af Ove Juels dagbog (Historisk Tidsskrift, 3. rk. III, 1862-64 417-650). Særlig dyrkede C. kirkehistoriske studier, og allerede 1849 udgav han en afhandling om biskop Valdemar Knudsen i Slesvig. S.å. kom en fremstilling af Herrested præstehistorie (Kirkehistoriske Saml. I, 1849-52 291-324) og 1861 offentliggjorde han samlinger til Odense bispekrønike i katolicismens tid (Saml. til Fyens Hist. og Top. I, 1861, 245-328). Hans betydeligste arbejde er den fortjenstfulde udgave af Mester Jacob Madsens Visitatsbog, 1853, efter

originalen i Odense bispearkiv. Visitatsbogen er et væsentligt kildeskrift til fynsk kirkehistorie og arkitekturhistorie i den første efterreformatoriske periode. - Samlerflid og omhu i kildebehandling præger C.s historiske forfatterskab, og han var en af de centrale personer i det historiske miljø der fungerede på Fyn i anden trediedel af forrige århundrede med C. Paludan-Müller og senere C. T. *Engelstoft som ledende skikkelser. - R. 1890. □ Blyantstegn. af O. Bache, 1865 (Fr.borg).

Fra Fyens fortid I, udg. G. L. Wad, 1916 204. - H. J. Møller. Jacob Møller og hans slægt, 1889 55. Nyborg-posten 12.11.1903. - Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Bjørn Kornerup)

Crone, Hans Christian Rasmus, 1851-1930, matematiker. * 11.7.1851 i Helsingør, † 30.12.1930 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: byfoged, senere politidirektør V. *C. (1813-87) og Erica H. E. Berg (1817-1912). ~ 19.10.1881 i Bløvsstrød med Clara Henriette Crone, * 3.11.1857 på Engelholm ved Præstø, † 20.9.1890 i Kbh. (Jac.), d. af forpagter af Engelholm, senere ejer af Høveltegård og justitsråd Frederik Lønborg C. (1819-88) og Sophie Antonie Fischer (1820-99).

C. gik først i Helsingør realskole, men ved faderens forflyttelse til Kbh. 1863 kom han til Metro-politanskolen hvorfra han blev student 1869. N. å. tog han filosofikum og adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og hørte nogle år forelæsninger der. Så valgte han at studere matematik ved universitetet og tog 1875 magisterkonferens. N.å. fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om cirkelsystemer i planen (Tidsskrift for Matematik). Han havde allerede flere år undervist i københavnske skoler og været assistent på tegnestuen på Polyteknisk læreanstalt da han 1878 blev lærer ved søofficerskolen hvor han blev til 1899. 1881 tog han doktorgraden ved et arbejde om flader af fjerde orden

Crone, Christian

med tilbagegangskeglesnit. 1895–1921 var han docent i matematik ved landbohøjskolen. Han virkede desuden som eksaminator og censor ved almindelig forberedelseksamen (til 1916) og ved den matematiske bearbejdelse af Meteorologisk instituts vandstandsobservationer. 1878–79 var han senior i Studenterforeningen. 1896 kom C. ind i forsikringsvirksomhed som medlem af kontrolkomiteen for Dansk Folkeforsikringsanstalt og blev 1922 formand for denne; 1898–1905 var han medlem af bestyrelsen for Livsforsikringsselskabet Mundus og fra 1910 af kontrolkomiteen for Livsforsikringsselskabet Hafnia. – Han har skrevet en række afhandlinger i det danske tidsskrift for matematik, i *Mathematische Annalen* og i *Acta mathematica*. De viser stor færdighed og sikkerhed i brug af geometriske metoder og udmærker sig både ved omhyggelighed og sans for geometrisk skønhed. Desuden har han været medudgiver af nogle geometriske modeller af udfoldelige flader samt forfatter af hydrografiske undersøgelser, matematiske lærebøger for søofficerskolen og landbohøjskolen samt et skrift i anledning af Matematisk forenings halvtredsårsjubiléum. Ved sidstnævnte lejlighed (1925) blev han foreningens æresmedlem. – R. 1899. DM. 1921. □Tegn. af Anna Wengberg, 1927.

Niels Nielsen: *Matematiken i Danm. 1801–1908*, 1910 23f (bibliografi). – H. J. Møller: *Jacob Møller og hans slægt*, 1889 59f. C. Juel i *Matematisk t.* 1931 B lf. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*.

*Poul Heegaard**

Crone, Ulrik Christian, * 1926, fysiolog. * 1.2. 1926 i Kbh. F: cand. jur., senere forsikringsdirektør Frederik Lønborg C. (1888–1974) og Betty Bredsdorff (1886–1948). ~ 8.4.1949 i Gentofte (b.v.) med universitetslektor, cand. med. Monna Nyeborg, * 15.5.1926 i Kbh., d. af overlæge Otto N. (1895–1954) og Monna Kamstrup (1895–1951).

Efter matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen fra Østre Borgerdydskole 1944 studerede C. medicin. I studietiden nåede han foruden 1950–51 at være redaktør af „*Studenterbladet*“ og medlem af Foreningen af yngre lægers repræsentantskab også ophold i Cambridge (1946) og Paris (1948–49) hvor han fulgte den kliniske undervisning. 1954 fik han Kbh.s univ.s guldmedalje for besvarelsen af en teoretisk medicinsk opgave om *Virkningen af nogle farmaka på urinsyrens renale udskillelsesmekanisme*. Efter turnustjeneste på Kbh.s kommunehospital knyttedes han 1953 til dettes III afd. hvor han medvirkede ved professor Poul Iversens afdelings skelsættende arbejder vedrørende udviklingen af

den kunstige nyre 1957 blev han videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s medicinsk-fysiologiske institut hvor han de følgende år, indtil sin udnævnelse til professor i fysiologi og bestyrer af med.-fysiol. institut A 1967, var beskæftiget med undervisning og videnskabeligt arbejde. – Med en videreudbygning af Aug. Kroghs arbejder har C. som led i studier over blodkapillærernes funktion tilvejebragt det formale grundlag for indikator-diffusionsteknikken til belysningen af kapillærernes transportfunktion og har herunder udviklet metoder til undersøgelse af enkeltkapillærers permeabilitet. 1961 blev han dr. med. ved Kbh.s univ. på en afhandling *Om diffusionen af nogle organiske nonelektrolyter fra blod til hjernevæv* hvor han kunne vise at glukosetransporten til hjernen sker ved enzym-kinetiske processer og ikke blot ved simpel diffusion som i andre kapillærområder. Disputatsen tegnede han sin bror neurologen Henrik C. (1913–1956) „hvis utraditionelle livssyn“ havde påvirket ham. 1961–62 havde C. et ét-årigt studieophold ved The Physiological Laboratory i Cambridge, 1970 og 1973 ved Mayo Foundation i Rochester, Minn., USA, og han fortsatte de følgende år sine studier inden for mikrocirkulationen, resulterende i prægnante værker som *Capillary Permeability*, 1970 hvis redaktør han var, og *Træk af kapillærfysiologiens udvikling* (universitetets festskrift 1974, i anledning af 100-året for Aug. Kroghs fødsel). Med sine kredsløbsstudier har C. været en inspirerende igangsætter for en række af yngre forskere, og hans virke inden for Carlsbergfondet har skabt en videnskabelig grundforskning gode arbejdsmuligheder i Danmark. 1968 blev han medlem af Videnskabernes selskab, og siden 1971 har han været et meget aktivt medlem af Carlsbergfondets direktion, fra 1972 formand for Carlsberglaboratoriets bestyrelse. 1954–56 var C. medredaktør af tidsskriftet *Dialog*, 1963 modtog han Christian Bohrs mindelegat, 1966 Thorvald Madsens hæderspris. □Foto.

Selvbiogr. i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1961* 168f. – H. V. Købke: *Stamtavle over familien Bredsdorff*, 1888, Lise Lund: *Biskop Rasmus Møllers slægt*, 1969.

Egill Snorrason

Crone, Vilhelm Christoffer, 1813–87, politidirektør i Kbh. * 10.11.1813 i Nyborg, † 18.10.1887 i Hornbæk, begr. i Kbh. (Holmens). F: amtsforvalter, justitsråd Rasmus C. (1757–1827, ~ 1° med Vilhelmine Hendrine Brasch, 1762–1811) og Anna Frederikke Lønborg (1784–1819). ~ 9. 5.1843 i Rynkeby med Erica Henriette Elise Berg, * 11.2.1817 på Skovsbo ved Kerteminde, † 30.12.1912 i Kbh., d. af kancelliråd, sene-

re justitsråd Jens Magnus B. til Skovsbo (1768–1824) og Johanne (Hanne) Francisca v. Westen (1775–1861).

C. blev student 1830 fra Herlufsholm, cand. jur. 1835, auditor ved Fynske infanteriregiment 1840, 1843 auditor ved 6. dragonregiment. 1849 blev han overauditor og samtidig udnævnt til byfoged og politimester i Helsingør. C. var en dygtig administrator og tillige en erklæret nationalliberal der åbent støttede det toneangivende parti. Alligevel vakte det overraskelse da han 1863 udnævntes som C. *Bræstrups efterfølger i embedet som politimester i Kbh. Det blev således hans opgave at føre loven af 11.2.1863 om nyordningen af Kbh.s politi ud i livet hvorved også politikorpset bragtes fra enevældens ind i demokratiets epoke – uden at det derved mistede sin karakter af magthavernes redskab mod de gærende frihedsrørelser. I det ydre skiftedes den gamle vægterfrakke ud med en moderne politiform og stokken afløstes af en politistav, og – måske vigtigst – det blev forbudt betjentene at modtage dusør og gratiale fra borgerne. Der oprettedes tre politiinspektorater, for ordens-, opdagelses- og sundhedspolitiet. Byen opdeltes i seks kredse med hver sin politistation under ledelse af en politiassistent. Hertil kom 1885 Østerbro. Natten til 4.7.1863 lød vægterversene for sidste gang i gaderne.

Med C. havde embedet og manden fundet hinanden, og han udrettede et stort arbejde for at få den nye organisation til at fungere. Han var den fødte bureaukrat der nidkært og omhyggeligt udarbejdede regulativer og forskrifter på alle områder – „en af Danmarks frugtbarreste og dristigste skribenter af dagsbefalinger“ (Th. Graae). – At han herved stødte på modstand både hos borgerne og i korpset kan næppe undre, men sikkert modvirkede han hermed nedarvede usikker og tiltant vilkårlighed. – C.s embedsperiode faldt i en for Kbh. urolig tid. Såvel under regentskiftet 1863 hvor underskrivelsen af den nye forfatning stod på spil, som efter Dannevirkes rømning var der optræk til alvorlige optøjer. Fr. *Krieger nævner i sine dagbøger at C. forsøgte at få ham til at lægge pres på Christian IX for at få denne til at underskrive forfatningen. I 1870erne var det den voksende uro blandt arbejderne i forbindelse med den begyndende politiske og faglige organisation der optog C. Under pres fra myndigheder og borgerskabets angst for konsekvenserne af en social magtfor skydning tog politiet metoder i brug, med betalte stikkere og provokatører, der ikke adskilte sig væsentligt fra enevældens politiske politimetoder. Fremgangsmåden kan næppe bebrejdes C. personlig da regeringen under alle omstændig-

heder ønskede lov og orden opretholdt. Ved „slaget på Fælleden“ 6.5.1872 hvor der efter socialistledernes fængsling den foregående aften blev grebet uødet voldsomt ind mod de ubevæbnede demonstranter, kunne politiet ikke klare opgaven alene men måtte have hjælp af sabelbevæbnede gardehusarer. Denne og lignende situationer var medvirkende til et forstærket krav om en bereden afdeling af politiet. Den oprettedes sept. 1882 med 10 heste hvoraf to dog var køreheste til fangetransport. I provisorietiden fik politiet bistand af det efter attentatet mod J. B. S. *Estrup oprettede gendarmeri, men dette forhadte korps „de blå“ stod direkte under krigsministeren. Af C.s reformer bør nævnes bladet „Politiefterretninger“ der begyndte 1867, og indførelsen 1880 af generalieblade. C. var formand for Kbh.s bygningskommission 1863–71. – Justitsråd 1854. Etatsråd 1863. – R. 1860. DM. 1872. K.² 1878. K.¹ 1884. S.K. 1887. □Afbildet på satirisk træsnit af slaget på Nørrefælled 1872. Træsnit 1873 efter foto. Mal. af H. Chr. Jensen, 1882 (Politigården, Kbh.). Litografi af I. W. Tegner, 1883. Træsnit af G. Pauli, 1887, to andre træsnit i samme type s.å. nævnes at være efter foto. Foto.

H. J. Møller: Jacob Møller og hans slægt, 1889 59. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 4.1.1931. H. B. Melchior: Hist. efterretn. om Herlufsholms stiftelse, udg. A. Leth, 1865. Ill. tid. 26.6.1887. Søndagsposten 31.7. s.å. Th. Graae: Moderne profiler, 1892 99–110. C. N. David i Hist. t. 8r. V, 1914–15 50 68. M. Galschiøt: Helsingør, 1921 (2. udg. 1960). Kbh.s opdagelsespoliti 1863–1923, 1923. A. F. Krieger: Dagbøger V, 1923 (juni 1870–juni 1874). J. Svane Mikkelsen i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1969 151–54. Carl Petersen sst. Årbog 1971 88–99.

Sv. Cedergreen Bech

Croy (Croi, Croüy) [ˈkrwa], Carl Eugenius, fyrste af, ca. 1651–1702, officer. * ca. 1651, † 22.1.1702 i Reval (Tallinn). F: greve af Roelux, senere rigsfyrste Jacob Philipp C. (1609–81).

C. tilhørte en berømt fransk(-tysk) adelsslægt fra Picardiet. 16.7.1676 blev han oberst i dansk tjeneste og regimentschef og deltog i erobringen af Kristianstad. I slaget ved Lund blev hans regiment så stærkt medtaget at det blev understøttet hvorefter C. selv skulle hverve et regiment. Han gjorde dog så mange vanskeligheder at han febr. 1677 fik overdraget oberst Martin *Bartholds regiment, og samtidig blev han generalmajor. Ved stormen på Malmø s.å. førte han en angrebskolonne mod sønderport, blev kastet tilbage og selv såret og måtte atter afgive sit regiment. Ved erobringen og forsvaret af Rügen viste han både energi og dristighed. Fra nov. var han en kort tid kommandant i Landskrona. Juni 1678 søgte han ved et overfald at erobre Helsingborg; den sven-

ske kommandant hævdede imidlertid besiddelsen af slottet, og C. måtte trække sig tilbage. Men endnu samme måned lykkedes det ham ved krigslist – en med den svenske konges chifferskrift og signetaftryk udfærdiget falsk skrivelse – at formå kommandanten til at overgive slottet. Herefter blev han guvernør i Helsingborg og om efteråret s.å. generallojtnant. – 1681 fik han kongens tilladelse til at søge kejserlig tjeneste. 1683 fulgte han Johann Sobiesky ved Wiens undsætning hvorved han blev såret. Efter at have tjent i forskellige andre hære trådte han i russisk tjeneste, blev taget til fange ved Narva 1700 og døde i fangenskab.

Rockstroh *

Crumlin-Pedersen, Ole, * 1935, museumsinspektør. * 24.2.1935 i Hellerup. F: ingeniør, senere generaldirektør Gunnar *Pedersen (* 1905) og Herdis G. M. Wohlleben (* 1907). Navneændring (bindestreg) 23.11.1961. ~ 1.7.1959 i Roskilde med sangpædagog Leni Voldby, f. Jensen, * 26.5.1938 i Roskilde, d. af overlærer Johannes William Frederik J. (1904–74) og Karen Margrethe Voldby (* 1912). Ægteskabet opløst 1976.

C. er student 1954 fra Aurehøj gymnasium og cand. polyt. (maskiningeniør med skibsbygning som speciale) 1960. Allerede som gymnasiast interesserede han sig for skibsarkæologi, og 1956 overbeviste han Nationalmuseet om at nogle optagne skibsdele fra en spærring i Roskilde fjord der kaldtes „Dronning Margrethes Skib“ måtte hidrøre fra vikingetiden. Dette gav anledning til at Nationalmuseet ved dykninger 1957–59 og tørlægning 1962 bjærgede de fem skibe som spærringen indeholdt. I dette arbejde deltog C. som teknisk leder, og han har siden udgravningen forestået skibenes rekonstruktion og opstilling i Vikingskibshallen i Roskilde hvis leder han er. Sammen med Olaf *Olsen har han publiceret fundet i *The Skuldelev Ships* (Acta Archaeologica XXVIII, 1958, og XXXVIII, 1968) og i bogen *Fem vikingeskibe fra Roskilde Fjord*. 1969. – Ved Nationalmuseet opnåede C. ansættelse 1962, fra 1964 som leder af dets skibshistoriske laboratorium. Herfra har han ved siden af arbejdet med Skuldelev-skibene drevet en omfattende undervandsarkæologisk virksomhed med undersøgelse af talrige skibsvrag og undersøiske spærringer i danske farvande, ofte med bemærkelsesværdige resultater som fx optagelsen af middelalderlige skibsvrag ved Lynæs og Vejby strand. Inden for den marine arkæologi er han en internationalt anerkendt autoritet der ofte rådspørges, og han har medvirket ved undersøgelser af Hedeby-skibet og ved genudgravningen af Sutton Hoo-skibet. C. er tillige en flittig

skribent der i talrige artikler og afhandlinger har gjort rede for sine mange forskellige foretagender. Fra hans produktion kan fremhæves den inciterende *Cog – kogge – kaag* (Handels- & Søfartsmuseets årbog 1965) og *Skind eller træ? En studie i den nordiske plankebåds konstruktive oprindelse*, 1970 der begge viser hans evne til at analysere skibstypernes udvikling på grundlag af indtrængende detailstudier. *Træskibet. Fra langskib til fregat*, 1968, og *TRÆskibTO. Sømand og købmand*, 1977, er lodige og instruktive populære fremstillinger. Som videnskabsmand kombinerer C. et dybtgående kendskab til fortidens skibe med usædvanlige analytiske evner og stor skarpsindighed. Hans arbejdssevne er meget betydelig. Ved siden af sin videnskabelige og museale virksomhed administrerer han vragfredningsloven af 1963, og han virker energisk for bevaringen af gamle træskibe. Nationalmuseets erhvervelse af skonnerten Fulton og andre større træskibe er i det væsentlige hans fortjeneste. □Foto.

Olaf Olsen

Cruse (Crusius), Philipp, adlet von Kruus, senere von Krusenstiern, 1597–1676, gottorpsk råd, senere statholder i Reval (Tallinn). * 1.5.1597 i Eisleben i grevskabet Mansfeld, † 10.4.1676 i Reval, begr. sst. (Domk.). F: diaconus ved Nicolai k. og pastor ved Katharinenstift i Eisleben Johannes C. († 1616) og Barbara Kreijer. ~ 1° 1623 med Barbara Voigt (Voigten), † 1634. ~ 2° 13.5.1639 i Reval med Maria Müller, † efter 1687, d. af rådsforvandt i Reval Johan M. til Kunda og Margaretha Probsting.

C. studerede i Leipzig, blev lic. jur., var en tid hofråd hos greven af Mansfeld og sendtes 1621 som legat til Wallenstein i Prag. 1622 gik han i hertug Frederik III af Gottorps tjeneste som råd „von Haus aus“ og benyttedes 1627 af hertugen i flere sendelser til de kejserlige generaler og som kommissær i Ditmarsken. Maj 1628 blev han kejserlig krigskommissær i Marsklandene, 1629 deltog han i fredsforhandlingerne i Lübeck på kejserlig side, og 1630 gik han som kejserens legat til Italien. Okt. 1632 sendtes han af Wallenstein til hertugen af Gottorp og anvendtes nu fra 1633 af denne i flere diplomatiske sendelser: jan. 1633 til Axel Oxenstierna i Halle, maj s.å. til dronning Christina, nov. 1633–april 1635 til Rusland og okt. 1635–aug. 1639, sammen med Otto *Brüggemann, Paul Fleming, Adam *Olearius o.fl. til Rusland og Persien for at bringe en handelsforbindelse i stand mellem det sidstnævnte land og Holsten-Gottorp. Efter hjemkomsten var han med til at rejse de anklager mod Brüggemann som medførte dennes henret-

telse 1640. S.å. tog han ophold i Reval til hvilken by han ved sit andet ægteskab var blevet knyttet, med titel af gottorpsk resident, men gik efter Torstensonkrigens udbrud 1644 i svensk tjeneste. Han beklædte i de følgende år forskellige betydende stillinger i Estland og Ingermanland. 1648 blev han l. assessor i Revals borgret, 1651 statsråd ved den svenske regering i Estland. 1652–53 deltog han i forhandlinger med Rusland om reguleringer af grænsen mellem Rusland og Ingermanland. 1653 blev han kommerce-direktør for Estland og Ingermanland. 1655 forhandlede han med russerne om en forlængelse af Stolbovtraktaten på Karl X Gustafs vegne men blev efter forhandlingernes sammenbrud holdt fanget af russerne til 1658. 1659–70 var han statholder i Reval. Han havde store fortjenester af Estlands udvikling, navnlig på kommerciel område, udarbejdede en samling af de for landet gældende retsbestemmelser (trykt 1821) og oversatte den svenske stads- og landslag på tysk. Under sit fangenskab i Moskva skrev han en samling religiøse digte på latin. Han blev svensk adelsmand 1649 (introd. på Ridarhuset 1650) og modtog flere godsdonationer i Estland og Finland. □To stik, begge ca. 1647, det ene kopieret ca. 1672 og i et senere stik.

Den introducerade svenska adelns ättartavlor IV, udg. G. Eigenstierna, 1928 285f. Ph. Crusius: *Idea pessimi calumniantis*, Schleswig 1642 (forsvarsskrift mod et af oberst Chr. Hübner mod C. rettet smædeskrift). Ad. Olearius: *Beschreibung der neuen orientalischen Reise*, Schleswig 1647. J. Møller: *Cimbria literata* II, 1744 158f. A. Soom: *Die Politik Schwedens bezügl. d. russischen Transithandels über d. estischen Städte in den Jahren 1636–1656*, Tartu 1940. Ad. Olearius: *Vermehrte neue Beschreibung der muscovitischen und persischen Reyse*, hrsg. D. Lohmeier, Tübingen 1971. Sv. Orhammer Andersen: *Den persianske rejse*, 1976.

C. O. Bøggild-Andersen*

Cruys (Kreutz) [ˈkrøiːs], Cornelius (Niels), 1657–1727, russisk admiral. * 14.6.1657 i Stavanger, † 14.6.1727 i St. Petersburg, begr. i Amsterdam (Oude Kerk). F: købmand Ole Gudfastesen († 1680) og Abelone Nielsdatter Koch (ca. 1623–1705). ~Catharina Voogt, * i Holland, † tidligst 1742 sst.

C. der oprindeligt hed Niels Olsen rejste som ung til Holland hvor han hollændiserede sit fornavn og erstattede efternavnet med C. Allerede 1680 førte han en hollandsk ostindiefarer. Han var tillige uddannet som skibsbygger, erfarende i opmåling og korttegning og meget kundskabsrig. 1696 blev han underkvpagemester ved admiralitetet i Amsterdam og traf her n.å. zar Peter der fik ham overtalt til som viceadmiral at gå til Rusland hvortil han kom okt. 1698. Han tog straks fat på anlægget af krigshavnen ved Taganrog, på

opmåling af Dons sydlige løb og Det asovske hav, på kanalarbejder og på at bygge og organisere den russiske flåde. Han vandt ved sin dygtighed og ærlighed zarens tillid og venskab hvilket dog ikke hindrede at han 1700 på admiral (senere generaladmiral) Apraxins foranledning måtte finde sig i en barbarisk afstraffelse for en ringe forseelse. 1703 sendtes han til Holland for at få sine kort trykt og for at hverve officerer og matroser til den russiske flåde m.m. Under krigen med Sverige forsvarede han to gange St. Petersborg, og 1710 spillede han en vigtig rolle ved Viborgs erobring. Hans dygtighed og den tillid der vistest hans opvakte ganske naturligt de fornemme russeres skinsyge, og 1713 lykkedes det disse at ramme ham. Han var det år sendt til søs med nogle skibe for at dække Finland mod den svenske flåde. Under forfølgelse af de svenske skibe kom et af hans skibe på grund i skærgården ud for Helsingfors og måtte brændes. Han blev stillet for en krigsret og dømt til døden men benådet med forvisning til Kasan. Herfra kaldtes han dog tilbage efter et års forløb 1715, og zaren forsonede sig med ham ved at skænke ham 20.000 rubler og forskellige godser. 1718 blev han vicepræsident i admiralitetet og efter freden i Nystad admiral. C. betragtes med rette som den russiske flådes skaber. Han var almindelig agtet for sin ædelmodighed, retsind og gæstfrihed og var dertil en gudfrygtig mand der blev den reformerte kirke tro, beskyttede sine trosfæller og byggede en kirke for dem i St. Petersburg. Efter hans død flyttede enken med børnene til Holland og medtog C.s lig. □Maleri (marinemuseet i Leningrad).

S. H. Finne-Grønn: *Den vestlandske slegt Sundt, Kria*. 1917. L. Daae i *Norsk hist. t.* 2.r. IV, Kria. 1884 413–33. G. L. Grove i *Tidsskr. for søvæsen*, 1899 69–83. *Nieuw nederlandsch biografisch woordenboek* IV, 1918 sp. 484 (m. litt.henvisn.). Eiliv Odde Hauge: *Admiral av det blå flagg*, C.C., Oslo 1949.

Th. Topsøe-Jensen*

Crüger, Simon, ca. 1687–1760, kirurg. † 26.4.1760 i Kbh., begr. sst. (Petri). Forældre ubekendte (man nævner skoleholder Johann Kröger og Helvig Andersdatter, men der er også mulighed for at C. er søn af løjtnant Simon C. hvis far, ligeledes S. C., levede i Stralsund, og Dorothea Maria Prætorius). ~ 1714 med Margareta Schmidt, * 24.7.1695 i Tønder, † 22.6.1763 i Kbh. (Petri), d. af Caspar S. og Abigail.

Om C.s barndom ved man intet, men han må være uddannet som alle andre kirurger på den tid: tre års læretid på en barberstue og derefter fire års udenlandsrejse. Det vides at han ivrigt fulgte Johannes de *Buchwalds private forelæs-

Crüger, Simon

ninger og øvelser, og Buchwald omtaler ham og J. A. Mensing som sine bedste elever. 1712 blev han skibskirurg i flåden, og han og Mensing kaldes dengang de to bedste kirurger i Kbh. Han blev regimentskirurg ved Livgarden til fods, men søgte sin afsked 1714. Det omtales at han har været amtsmester, og det må i så fald have været på denne tid. Da Buchwald blev professor har C. muligvis fortsat hans undervisning for kirurger, i alt fald fik han 1720 tilladelse til på forlangende „at få et eller andet kadaver fra Børnehuset af dem, der på deres liv har været kondemnerede“, og det siges da udtrykkeligt at han i nogle år har holdt private kirurgiske kollegier. 4.3. 1720 blev han hof- og livkirurg og tillige kammertjener, og 1724–25 sendtes han til Frankrig særlig for at studere fødselsvidenskab. Han fik adgang til fødeafdelingen på Hôtel de Dieu hvilket yderst sjældent gaves udlændinge, og han siger selv at han studerede fødselsvidenskaben fra grunden i lang tid. Da han kom hjem gjorde han 1726 indstilling om oprettelsen af en fødselsstiftelse og en jordemoderskole, men det førte ikke til noget. 1728 fik han pludselig sin afsked på grund af påstået udygtighed ved passagen af og den hurtigt indtrådte død for dronning Anna Sophies børn og han rejste da atter til Paris. Når det siges at han tog sin søn med er dette næppe rigtigt; dels var drengen kun tretten år, dels opgives han som boende hos moderen ved mandtallet 1728. – I Paris studerede han igen et par år og det under de allerbedste forhold idet han var i forbindelse med den berømte anatom Jacob Winsløw der ligesom C. var elev af og ven med Buchwald, og desuden fandtes på det tidspunkt nogle af verdens bedste kirurger i Paris, men der var stærkt røre i den kirurgiske verden. Undervisningen forbedredes væsentligt, der udnævntes en generaldirektør for kirurgien m.m., så man med rette taler om en reformbevægelse i Frankrig. C. har haft lejlighed til at skaffe sig en glimrende kirurgisk uddannelse, og man kan næppe tvivle om at den energiske mand har benyttet sig af lejligheden.

Efter Frederik IVs død 12.10.1730 vendte C. hjem, efter sigende hjemkaldt af den nye konge. Han begyndte nu at arbejde på oprettelsen af en kirurgisk læreanstalt. Allerede 1732 kom han med et par indstillinger, men sagen synes at være stillet i bero, indtil J. L. *Holstein blev oversekretær i kancelliet. 8.4.1736 kom der en ny ansøgning fra C. og allerede 30.4. s.å. kom forordningen om oprettelsen af en kirurgisk læreanstalt: Theatrum anatomico-chirurgicum og om ansættelse af C. ikke blot som eneste lærer ved anstalten, men som generaldirektør for kirurgien, o: at alt kirurgien vedkommende blev hen-

lagt under ham. – Denne forordning kom ganske overraskende og vakte stor bestyrtelse. Buchwald var glad over den, men han var gammel og hans yngre kollega, Georg *Detharding, fik sat igennem at fakultetet klagede over at det var blevet krænkert og tilsidesat. Barberkirurgerne var forfærdede over de store afgifter der pålagdes dem – hvilket for øvrigt ikke skyldtes C. – og de klagede også. En lidt uforsigtig bekendtgørelse fra C. vakte endnu mere harme, og der nedsattes da en kommission som i hovedsagen gav C. medhold men foreslog oprettelsen af et Collegium medicum som øverste ledelse af hele medicinalvæsenet. Meningen havde været at C. og nogle kirurger samt apotekere skulle have været medlemmer ligestillede med medici, men disse fik det indrettet således at kun medici blev medlemmer, de andre assessorer – som i reglen ikke tilkaldtes til møderne. C.s myndighed indskrænkedes derved noget, men han forstod dog at hævde sig. Der førtes voldsomme stridigheder med det medicinske fakultet i den første halve snes år, men C. var næsten altid den overlegne. Undervisningen ledede C. selv assisteret af sine reservekirurger hvoriblandt særlig hans søn som døde 1748 og C.s efterfølger Vilhelm *Hennings nævnes. I C.s tid var undervisningen god, og mange år efter erklærer det medicinske fakultet at man ikke noksom kan prise denne skole, og et medlem af konsistorium udtaler uden modsigelse „at C. skønt ej literatus var sær habil som lærer“. Under alle omstændigheder har C. den fortjeneste i Danmark-Norge at have bevirket oprettelsen af den første offentlige kirurgiske skole hvorfra i de følgende halvhundred år udgik det aldeles overvejende antal læger i landene, deriblandt adskillige fremragende (Georg *Heuermann, Christian *Berger, Henrich *Callisen, Johan Clemens *Tode m.fl.). På et punkt endnu kom C. til at spille en betydelig rolle, idet han var et fremragende medlem af den kommission der udarbejdede fundatsen for Frederiks hospital, hvorefter han blev medlem af bestyrelsen.

C. har næppe været nogen behagelig mand at komme i strid med, hans ansigt har et bestemt, næsten brutalt udtryk, forstærket ved indadske-len på venstre øje. Han forsvarede sine meninger udmærket og blev næsten altid støttet af oversekretæren i kancelliet, Holstein, og da han 16.12.1740 blev justitsråd stillede han på lige fod med universitetsprofessorerne. Han var dertil en flittig mand der arbejdede til det sidste, idet han endnu holdt eksamen 25.4.1760, men døde ganske pludseligt den følgende nat. Han hørte ikke til den lærde skole, og hans betydning er formentlig derfor reduceret stærkt af forskelli-

ge forfattere, men efter alt hvad der er kommet frem i de senere år, må han anses for en af landets betydeligste læger, særlig som administrator og lærer. □Mal. af U. F. Beenfeldt, 1761 (Ledreborg, Rigshosp.). Buste af A. Weidenhaupt (Kbh.s univ.).

A. Buntzen: Chirurgien i Danm. i midten af forrige årh. = Univ.s progr. 1869. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 345. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893. Kr. Carøe: Studier til da. medicinalhist., 1912 72–83. Samme: Medicinalordn.s hist., 1917. G. Norrie: Kirurger og doctores, 1929. Samme: Theatrum anatomico-chirurgicum I–II, 1931–32. Samme: Af medicinsk fakultets hist., I–II, 1934–37. G. Tryde: Det kgl. Frederiks hospitals oprettelse, 1945. E. Snorrason: Anatomen J.-B. Winsløw, 1969 19. O. B. Thomsen: Embedsstudiernes univ. I, 1975 313–19.

*Gordon Norrie**

Cunningham, John, ca. 1575–1651, søofficer, ekspeditionsrejsende. * ca. 1575 i Skotland, muligvis på godset Barons, † 1651 antagelig på Gerdrup, begr. 9.12. s.å. i Eggeslevmagle k. F: ukendt; faderen tilhørte en skotsk friherreslægt. ~ 1° med en ukendt. ~ 2° 4.9.1625 på Bodø med Ellen Hundermark (~ 1° med Anders Skram, † senest 1612, ~ 1° med Mette Skram Fasti (enke efter Jørgen Munk, † 1589), † senest 1606), d. af Claus H. til Gerdrup († 1593) og Dorte Daa (ca. 1563–1624).

C. blev 1603 på kong Jacob Is anbefaling taget i tjeneste som skibshøvedsmand i den danske flåde, rimeligvis især på grund af sit kendskab til arktiske farvande, idet han da Christian IV 1605 realiserede sin plan om udsendelse af en ekspedition til genopdagelse af Grønland valgte til leder af denne. Ekspeditionen bestod af tre skibe Trost, Løven og Marekatten, af hvilke C. selv førte det førstnævnte og havde James *Hall om bord som „kendtmand“. Ekspeditionen afgik fra Kbh. 4.5. og nåede i slutningen af måneden op under Grønland hvor et fremtrædende forbjerg døbtas Kap Christian efter kongen. Skibene skiltes nu idet „Løven“, ført af Godske Lindenov, søgte land ved Fiskesnæsset og efter kort ophold sejlede hjem. C. søgte med de to andre skibe nordover i Davisstrædet, tog landkending omkr. 67° n. br. hvor det højeste fjeld i landskabet, Qáqatsiaq, døbtas Mount C. medens andre lokaliteter fik navn efter dronning Anne og enkedronning Sophie. I midten af juni løb de ind i fjorden Itivdleq (66½° n. br.) som døbtas Kong Christians fjord og hvor C. tog station, kom i forbindelse med indfødte der trods forsøg på at vinde dem stillede sig ret uvenligt og til sidst fjendtligt, og i de følgende uger undersøgte omegnen og rejste varder forskellige steder i Itivdleq medens Hall sendtes ud for at udforske landet nordefter

til ca. 69° n. br. I juli forenedes de igen og tiltrådte hjemrejsen der endte heldigt i løbet af fire uger. Ekspeditionen hjembragte nogle grønlandere, en del varer og noget mineral der antoges for sølvholdig. Dens betydningsfuldeste resultat var dog kyststrækningens kortlægning og geografiske undersøgelse. I den n.å. udsendte nye ekspedition på fem skibe deltog C. som chef på Løven medens ledelsen var overdraget Lindenov – C. var derefter skibschef i flåden til han 1619 blev lensmand for Vardøhus og Finmarken. Ved sit andet giftermål blev han ejer eller medejer af Gerdrup.

Grønlands hist. mindesmærker III, 1845 67–78 (fot. optr. 1976). H. D. Lind: Kong Kristian den fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889. Louis Bobé i Danske mag. 5.r. VI, 1905 307f. Samme i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1916, 1917 71–93. Samme: Opdagelsesrejser til Grønland 1473–1806, 1936 = Medd. om Grønland LV, I 10–12. F. Gad: Grønlands hist. I, 1967.

*H. Ostermann**

Cypræus [sy'præ:us], **Hieronymus**, 1516–73, ærkedegn, historiker. * ca. 1516, † 8.5.1573, begr. i Slesvig domk. F: rådsherre, borgmester i Slesvig Nicolaus Koppersmit († 1574). ~ ca. 1552 med Petronella (Belga), mulig fra Nederlandene, enke efter biskop i Slesvig Tileman van *Hussen (1497–1551). – Bror til Paul *C.

C. (græciseret navneform af Kobbersmit) knyttedes efter sin uddannelse til sin hjemby Slesvig hvor han 1552 var domskolens rektor. 1555 indtrådte han i domkapitlet, s.å. eller 1556 blev han ærkedegn, og som sådan holdt han sørgetalen ved Slesvig- og Hildesheimbispen, hertug Frederiks jordefærd (trykt 1557). I de følgende år kæmpede han ivrigt for kapitlets rettigheder som gentagne gang truedes af hertug *Adolf hvis kansler Adam *Tratziger gik meget hårdt til værks. 1565 fængsledes således C. sammen med de to andre domherrer hvorefter Tratziger gennemtvang et forlig; men 1569 brød en ny strid mellem hertugen og domkapitlet ud, og C. måtte atter sammen med flere kolleger vandre i fængsel indtil de lydigt bøjedes sig. Fængslingen 1565 udsprang af hertugens krav om kapitlets medvirken ved et planlagt pædagogium i Slesvig. Da han på dette punkt havde fået sin vilje blev C. ved pædagogiets åbning 1567 dets rektor med pligt til at forelæse i græsk og hebraisk. Hans skolevirksomhed kender vi intet til; klarere tegner sig den litterære virksomhed der optog ham i hans fritid. Af mindre betydning er hans første historiske arbejde *Catalogus Episcoporum Slesvicensis*, 44 latinske epigrammer om Slesvigs bispes- og kirkehistorie, 1560, men heri bebudede C. en „fuldstændig Fremstilling af Slesvigsbispernes Levnedsløb“, og denne opgaves løsning

Cypræus, Hieronymus

sysselsatte ham i hans sidste leveår. Hans *Cronicon Episcoporum Slesvicensium* (Autogr. i Kgl. bibl., gl. kgl. s. 2° 1048; trykt hos Westphalen, III 185–254) blev dog ikke afsluttet idet skildringen kun nåede til ca. 1350. Alligevel fik arbejdet stor betydning, både for hans bror, Paul C.s slesvigske kirkehistorie og for al senere forskning. Det var ganske vist efter tidens skik et kompilatorisk arbejde, med flittig brug af trykte kilder (Saxo, Widukind, Helmold osv.) og nyere historieværker (fx Biondo, Cuspinianus, Krantz) men tillige byggede det på et omfattende brevmateriale, hentet bl.a. fra bispestolens, kapitlets, Johannesklosterets og byens arkiver. C. er den første herhjemme som i større udstrækning anvender diplomatriske kilder, og hans sans for brevstoffets værd fremgår både af hans *Diplomatarium coenobii Slesvicensis S. Johannis ab an. 1250–1566* (trykt hos Westphalen III, 359–80) og af en (tabt) samling breve til Slesvig bys historie. Endvidere har hans mange oplysninger der hviler på selvsyn (egnens historiske mindesmærker) stadig en ikke ringe interesse. Fra C.s historiske samlinger blev bl.a. en Adam af Bremen-afskrift stillet til rådighed for Arild Huitfeldt.

E. J. Westphalen: Monumenta inedita rerum germanicarum III, Lpz. 1743 især 29–31. Repertorium diplomaticum IV, 1906–12 51 126–28. – J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 118f. Alfr. Otto i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LX, Neumünster 1931 297–312 325–32. Vilh. la Cour: Historikeren og Sønderjylland, 1941. Harald Ilsoe i Danske mag. 8.r. IV, 1971 51.

Vilh. la Cour*

Cypræus, Hieronymus jun., se Cypræus, Johan Adolf

Cypræus [sy'præ:us], **Johan Adolf** – 1600–, præst, † tidligst 1634. F: hertugelig råd Paul C. (1536–1609).

C. der var opkaldt efter hertug Johan Adolf af Gottorp angiver selv i sin udgave af faderens *Historia Slesvicensis* sit fødeår til 1592. Her må dog foreligge en trykfejl da man 1596 finder ham indskrevet som student ved universitetet i Leipzig. Han studerede 1608 i Wittenberg og 1611 i Giessen hvor han holdt to offentlige disputater (udg. 1616) under dr. Balthazar Mentzers forsæde. Efter hjemkomsten til Slesvig prædikede han nu og da i slotskirken i Gottorp, blev 1618 præst ved Skt. Michaelis kirke i byen og virkede som sådan indtil han under en alvorlig sygdom 1631 blev grebet af tvivl om den lutherske læres sandhed. Tvivlen øgedes under hemmelige samtaler med en pavelig emissær, og da han efter overstået sygdom foretog en rekreationsrejse til Nederlandene og kom i forbindelse

med dr. Leonhard Marius i Amsterdam modnedes hans beslutning om at gå over til katolicismen. Han drog til Köln, søgte fra denne by 1633 skriftlig afsked som præst og trådte ind i den derværende dominikanerorden. Han rejste muligvis til Rom n.å., hans senere liv er ukendt. – Mens han opholdt sig i Slesvig har han følt slægtens stærke historiske interesse vågne i sig og som to af sine brødre, Hieronymus og Philip arbejdet videre på faderens efterladte *Historia Slesvicensis*. Det nødvendige materiale må han have haft med sig på rejsen, for allerede året efter sin afsked kunne han lade *Annales Episcoporum Slesvicensium* gå i trykken (Køln 1634). En del af oplaget tilegnede han hertug *Frederik III. I mange henseender havde manuskriptet før trykning været genstand for en omarbejdning. C. havde bl.a. indføjet både sin farbrors „Catalogus“ (1560) og sin bror Philips „Genealogia“ (1622) i teksten uden dog at nævne deres navne. Ikke heller faderens navn var anført i værkets titel hvis fulde ordlyd viste en anden ejendommelighed ved bogen; dens katoliserende tendens, mærkbar dels ved forskellige udeladelser, dels ved C.s behandling af tidsrummet 1526–ca.1550 i hvilket den teologiske polemik ofte truede med at tage luven fra den historiske fremstilling. Af megen interesse var den redegørelse for faderens liv som sluttede værket, og de autobiografiske bemærkninger som fandtes i dedikationen til hertugen og i hvilke C. begrundede sin overgang til katolicismen. – Broderen **Philip C.** († mellem 1641 og 1654) studerede 1602 i Helmstedt, 1605 i Wittenberg og var 1627–41 fiske- og køkkenmester ved hoffet i Gottorp, men arbejdede også med historie. Fra hans hånd foreligger dog kun den ovenfor nævnte „Genealogia“, en fremstilling om danske konger og slesvigske hertuger. – Den anden bror **Hieronymus C.** (* 31.10.1581 i Slesvig, † ca. 1642) studerede 1596 i Leipzig og Wittenberg, 1599 i Padua og 1600 i Siena. Han blev jurist og tjente først ved kammerretten i Speyer, 1607–11 hos Carl IX af Sverige. Han udgav en del af faderens arbejder.

Repertorium diplomaticum IV, 1906–12 51 126–28; sst. 2.r. VIII, 1936 455f. – J. Møller: Isagoge ad historiam Chersonesi Cimbricæ I, Hamburg 1690 124–27. Same: Cimbria lit. I, 1744 119f. J. C. H. Dreyer: Notitiæ librorum manusciporum hist. cimbr., Rost., Wismar 1759 LXVII–LXX. Alfr. Otto i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LX, Neumünster 1931 323f 334–46. Vilh. la Cour: Historikeren og Sønderjylland, 1941. Vello Helk i *Analecta romana instituti danici* VI, 1971 162.

Vilh. la Cour*

Cypræus [sy'præ:us], **Paul**, 1536–1609, jurist, hertugelig råd, historiker. * 16.4.1536 i Slesvig,

† 2.6.1609 sst., begr. i domk. sst. F: rådsherre og borgmester i Slesvig Nicolaus Koppersmit († 1574). ~ 1° vistnok med Oda (Etta) Ivars, d. af staller i Ejdersted Junge Ivar († 1563) og Oda (Etta). ~ 2° ca. 1572 med Gertrud, † tidligst 1610, d. af superintendent Paul v. *Eitzen (1521–98) og Gertrude. – Far til Johan Adolf *C. Bror til Hieronymus *C.

C. fik sin første uddannelse i Slesvig og drog derefter i begyndelsen af 1550'erne på en mangeårig udenlandsrejse. Efter tre års ophold ved universitetet i Louvain (rets- og statsvidenskab, sprog) studerede han i Wittenberg og Leipzig (1557) og rejste videre til England hvor han atter anvendte tre år til studier, bl.a. i London. Herfra fortsatte han sin færd til Frankrig, slog sig ned i Orléans som netop nu led stærkt under kampene mellem de franske protestanter og katolikker, var fra dec. 1563 til marts n.å. „den tyske nation“s parlamentsadvokat ved det derværende universitet, overtog 1564 stillingen som nationens kvæstor og blev dec. 1566 dr. jur. på et arbejde om ægtefællers retsforhold. S.å. indtegnedes Jakob og Arild *Huitfeldt som studenter ved universitetet, og mellem dem og C. udviklede der sig et venskab som frem gennem årene fik betydning for begge parter. Fra Orléans rejste C. til Italien og Schweiz, inden han langt om længe vendte hjem til Slesvig, ypperlig skolet som jurist, en god latiner, kyndig i de europæiske hovedsprog og fuldt fortløig med tidens almindelige politik. – Hans alsidige uddannelse kom ham i høj grad til nytte. Han fik en omfattende praksis som advokat, blev 1568 medlem af domkapitlet, 1576–80 professor i jura ved det genåbnede pædagogium og knyttedes til hertug *Adolf som dennes betroede råd. Da man ved nytårstid 1578 tilbød ham et juridisk professorat i Kbh. foretrak han at blive i Slesvig, og ikke bedre held havde en af hans ungdomsvenner som ville drage ham til kejserhoffet. Han var i udpræget grad sin hjembyss søn, og hans mangeartede virksomhed bragte ham tilstrækkelig afveksling i tilværelsen. Gang på gang sendtes han i hertugens ærinde på kortere rejser til kongeriget eller til udlandet, og han opholdt sig som dennes forhandler i Spanien 1583–84. Sin indflydelsesrige stilling opretholdt han også efter hertug Adolfs død 1586, i domkapitlet havde han vedvarende en anset position, og først fra midten af 1590'erne svækkede tiltagende sygdom hans kræfter så det faldt ham vanskeligt at gennemføre sit arbejde. – Skønt praktiske gøremål således fyldte det meste af hans liv drev hans vågne historiske sans ham dog til stadig system med hjemegnens fortid. Allerede i Orléans havde han arbejdet på kommentarer til den yngre slesvigske bylov

(„Leges Slesvicenses“), trykt i Kofod Ancher: En dansk Lovhistorie II, 1776, tillæg 19–184, efter et af sønnen Hieronymus tilrettelagt manuskript), og til hans juridiske hovedværk *De iure connubiorum*. 1605 var grunden ligeledes lagt i Orléans ved hans ovennævnte doktorafhandling. Den egentlige hjemstavns historie tog han først op i sine senere år. Hans afhandling *De origine . . . Saxonum, Cimbrorum, Vitarum et Anglorum* (udg. 1622 af sønnen Hieronymus) var et etnologisk studie i tidens almindelige stil, vidnende om dens fantasifulde brug af et højt uensartet kilde materiale. Helt anderledes forholder det sig med hans *Historia Slesvicensis*. I den søgte han at udfylde og afslutte sin brors ufuldendte arbejde, og derfor byggede han i alt væsentligt sin skildring af tiden indtil ca. 1350 på dette, men gjorde fremstillingen bredere, citerede med større omhu de benyttede kilder og føjede nye kildesteder til, meget belæst som han var. Hans selvstændige behandling af det følgende tidsrum savnede i nogen grad den faste komposition som havde præget det forudgående; men også her gik han ad de samme veje som broderen havde anvist: han indsamlede diplomatisk kildestof fra bispearkivet (som han 1588 selv havde været med til at registrere), fra kapitelarkivet, Helligåndshusets arkiv, hertugens arkiv osv. På denne måde nåede han at føre skildringen frem indtil 1526. – Resten blev kun til spredte notitser. Ved hans død forelå dog intet i trykfærdig stand (Autogr. i Kgl. bibl., gl. kgl. s. 2° 1047, med tilføjelser og ændringer der skyldes sønnerne Hieronymus og Johan Adolf C.), og en udgivelse i bearbejdet form fandt først sted 1634 da hans søn Johan Adolf C. udgav den under sit eget navn. □ Epitafium (Slesvig domk.) gengivet i stik af Püschel, 1743.

Slesv. provindsialefterretn. ny r. III, 1862 11–15. Repertorium diplomaticum IV, 1906–12 126–28; sst. 2.r. VIII, 1936 71 455f. – J. A. Cypræus: *Annales episcoporum slesvicensium*, 1634 463–67. J. Møller: *Cimbria lit.* I, 1744 120f. A. Otto i *Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch.* LX, Neumünster 1931 315–22 332–47. Vilh. la Cour: *Historikeren og Sønderjylland*, 1941 18–26 36 123.

Vilh. la Cour*

Cypræus, Philip, se Cypræus, Johan Adolf

Cæcilia, kongedatter, se Knud den hellige

Cæcilia (ca. 1439), se Erik af Pommern

Cörper (Corper), Georg, † 1563 el. 64, kancelliemandsmand i dansk og gottorpsk tjeneste. * vistnok i Hessen, † før 5.4.1564 i Kiel (?). F: ukendte. ~ 1° (?) med Magdalena, d. af råd-

Cörper, Georg

mand i Kiel Mathias Knutzen (ca. 1495–1559) og Ursula († 1569). ~ 2° (?) ca. 1538 med Clara Herge (Harge), † før 2.3.1562, d. af borgmester i Kiel Paul H. († 1531, ~ 1° med Anneke) og Elsebe (levede 1547).

C. optræder 1532 som sekretær i kong Frederik Is kancelli i hvilket han i den følgende tid synes at have været stærkt anvendt ved udarbejdelsen af statsakter. Han deltog 1541 i forhandlingerne om Brömsebrotraktaten med Sverige hvortil han opsatte udkast, og sendtes efter traktatens afslutning i kongens ærinde til Stockholm. Dec. 1543 medvirkede han ved afslutningen af traktaten med Pommern og forhandlede 1544 sammen med Johan og Schack Rantzau med ærkebispem, kapitlerne og stænderne i Bremen og Verden om kong Christian IIIs yngste bror *Frederiks valg til koadjutor. Ved siden af sit arbejde i udenrigstjenesten skal han have virket for at fremme bjergværksdriften i Norge. Efter hertugdømmernes deling aug. 1544 trådte han helt i hertug Adolfs tjeneste mens han tidligere som tysk kancelliforvandt vistnok var edsforpligtet over for alle tre hertuger og deltog som dennes repræsentant i forhandlingerne om forleningen med Slesvig 1545–46. 1540 havde Christian III givet ham ekspektance på et vikarie i Haderslev; 1546 forlenedes han af hertug *Adolf for sin tjenestetid med landsbyerne Arnholt, Lyrskov og Isted, og s.å. udvirkede hertugen, at Slesvig domkapitel gav ham godset Apenstorp ved Slesvig by i forlening. Senest fra 1542 havde han bopæl i Kiel.

Som hertugens „vortruwliker Secretarius“ spillede han i kraft af sin store dygtighed, pålidelighed og verdenserfaring en meget betydende rolle i gottorpsk forvaltning og politik. Han var grundlægger og som kancelliforvalter den egentlige leder af det gottorpske kancelli indtil kansleren Adam *Tratziger 1559 overtog dettes styrelse. Fra selve kanslerembedet synes alene hans manglende universitetsgrad at have udelukket ham. Samtidig bestyrede han hertugens finanser, var under Adolfs lange udenlandsrejse 1548–52 mellemmand mellem ham og de adelige råder til hvilke han synes at have stået i det bedste forhold, og hørte til de råder, som adjungeredes statholderen Heinrich Rantzau i regeringen da hertugen 1560 atter drog til udlandet; s.å. repræsenterede han denne på den nedersachsiske kredsdag i Kiel hvor han trods sin virksomhed i statsforvaltningen vedblev at have bolig blev han 1553 rådmænd, 1559 borgmester. Han var desuden en tid forstander for Neugasthausklostret her, et fattighus for hvilket han viste varm omsorg.

Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schlesw., Holst., Lauenb. II, Altona 1834 386. Danske mag. 3.r. VI, 1860 149; 4.r. III, 1871 242. L. Laursen: Danm.-No.s traktater 1523–1750 I, 1905–07; II, 1912. De Hansborgske registeranter II, 1949. – Georg Landberg: De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, Uppsala 1925. L. Andresen: Die Heimat XXXVI, Kiel 1926 179–86. Samme og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung von 1544–1659 I–II, Kiel 1928, især I 203–10.

C. O. Bøggild-Andersen *

D

de **Dacia**, **Boëthius**, se **Boëthius de Dacia**

de **Dacia**, **Jacobus**, se **Jacobus de Dacia**

de **Dacia**, **Johannes**, se **Johannes de Dacia**

de **Dacia**, **Martinus**, se **Martinus de Dacia**

de **Dacia**, **Nicolaus**, se **Nicolaus de Dacia**

de **Dacia**, **Petrus**, se **Petrus de Dacia**

de **Dacia**, **Simon**, se **Simon de Dacia**

Dael, **Niels**, 1857–1951, frimenighedspræst. * 20. 6.1857 i Bjergby, Hjørring amt, † 15.8.1951 på Liselund, Antvorskov, begr. i Liselunds have sst. F: gårdejer Christen Andersen Dal (1792–1881) og Sara Marie Pedersdatter (1820–1905). ~ 1° 27.5.1886 i Hjørring med Martine Eugine Jacobsen, * 4.3.1859 i Bindslev, Hjørring amt, † 23.10.1901 i Kbh., d. af møller Jacob Sørensen (1826–1900) og Caroline Johannesdatter (1828–1907). ~ 2° 29.12.1915 i Havreberg frimenighedsk., Holbæk amt med tidl. seminarlærer i Landskrona Amelie Gustava Ståhl, * 21.10.1887 i Norrvindinge, Skåne, d. af stationsinspektør Sven Jönsson S. (1858–1938) og Maria Gustava Molin (1865–1939).

D. fik en stærk kristelig påvirkning fra sin mor og arbejdede som dreng og ung ved landbruget. 1875–76 var han elev på Tune landboskole, af-tjente derefter sin værnepligt og tog, tvungen dertil, sit livs eneste eksamen: korporalprøven. 1881–86 var han med enkelte afbrydelser elev på Askov udvidede højskole og deltog her i undervisningen på en lille af forstander Ludvig *Schrøder ledet fri præsteskoie. Blandt lærerne sluttede han venskab med Holger *Begtrup og forfatteren Jakob *Knudsen; blandt kammeraterne stod han især H. P. *Hanssen, Nørremølle, nær. Da formanden for den danske menighed i Tandil, Argentina, Hans (Juan) *Fugl 1885 henvendte sig til Ludvig Schrøder og bad ham skaffe dem en præst opfordrede Schrøder D. til at tage mod tilbudet. 1886 blev D. præsteviet i frimenighedskirken på Mors og drog som nygift samme år til Tandil hvor han var præst for flere meget spredte danske kredse i provinsen Buenos

Aires til 1897. „I Argentina mistede jeg det grundtvigske som anskuelse og vandt det som liv“ er hans karakteristiske udtalelse om årene derovre. Efter sin hjemkomst blev han 1897 præst for Høve frimenighed, i 1904 tillige for Havreberg frimenighed og fra 1909 for Frederiksberg frimenighed. – 1908 købte D. gården Liselund ved Slagelse for her at danne en frimenighedsskole. Fra 1909 blev der på Liselund holdt store kristelige vennemøder af et par ugers varighed vinter og sommer. Fra 1912 gennemførtes en menighedsskole i fire vintermåneder, en art kirkelig folkehøjskole med ældre og yngre elever fra hele landet. 1915 tilbyggedes en kirke og mødesal hvor talere fra vidt forskellige retninger i Norden fra biskop Berggrav til professor Vilh. *Grønbech samlede store tilhørerskarer. 1943 trak D. sig tilbage fra sin præstegerning og blev boende på Liselund til sin død. 1944 stiftede D. og hustru *Liselundfonden* der efter fundatsen skal videreføre Liselund som kirkeligt mødested og menighedsskole. – D. var en levende, meget særpræget forkynder der forbandt stor emotionel styrke med ofte meget originale tanker. Hans forkyndelse var præget af stor menneskekundskab og stærke personlige oplevelser ligesom hans ledelse af Liselund viste store praktiske evner. D. har udgivet nogle prædikensamlinger. □Mal. af Johs. Kragh, 1914 og Agnes Schmidt, 1924 (begge Liselund). Foto.

H. P. Hanssen i Højskolebl. 1927 871–74. H. Skovmand sst. 737–52 801–12 874–84. N. P. Nielsen i Menighedsbl. IX, 1927 489f 504–08 520–22. Holger Begtrup: Dansk menighedsliv i grundtvigske kredse II, 1932 68–97. Ester Møllerstedt m.fl. i Liselundbogen, 1951 104–26. Lars Bækhøj i Ollerup højskoles årskr. 1951 11–28. Jens Marinus Jensen: N. D., 1957. – Papirer i Rigsark.

Morten Bredsdorff

Daell ['da'l], **Christen** (ved dåben Christensen, Christen Dahl), 1883–1947, grosserer. * 15.4.1883 i Humlum, Ringkøbing amt, † 24.12.1947 på amtssygehuset i Gentofte, begr. Tårnbæk kgd. F: tømrermester Anthon Christensen (1853–1943) og Lucie Sophie Vilhelmine Møller (1852–1904). ~ 1° 20.1.1916 i Kbh. (Holmens) med Maud Agnes Astrid Vincent, * 9.7.1897 i Kbh., † 2.11.1946 sst., d. af kunstforlægger Alexander V. (1861–1917) og Agnes Juliette Lodberg (1864–1943). Ægteskabet opløst 1943. ~ 2° 17.3.1944 i Lyngby

Daell, Christen

(b.v.) med sygeplejerske Ingeborg Andreasen, *28.5.1909 i Randers, d. af bagermester Lars Faurby A. (1883–1911) og Mariane Kierkegaard (1881–1974). – Bror til P. M. *D.

D. fik sin første handelsuddannelse hos W. Søgaard i Lemvig og var derefter handelsrejsende for Theodor Møller i Kbh. 1906 løste han grossererborgerskab og stiftede 14.7.1910 sammen med sin yngre bror P.M.D. *D.s Varehus*. Denne virksomhed begyndte oprindeligt som en lille postordreforretning der fortrinsvis virkede gennem annoncering i forskellige ugeblade. Hurtigt blev indehaverne klar over at salget kunne stimuleres væsentligt ved udarbejdelsen af kataloger som sendtes til kunderne, og snart fik firmaet gennem denne averteringsmåde, navnlig i provinsen og på landet, et meget stort publikum i tale. Da en del mennesker henvendte sig personligt på lageret efter at have læst annoncerne købtes 1912 en ejendom på hjørnet af Nørregade og Krystalgade, og her åbnedes det første salgslokale. Ved sin reelle behandling af kunderne og ved sine opfindsomme annoncemetoder kom firmaet til at indtage en særdeles fremskudt stilling inden for den danske manufakturdetailhandel. Slogans som „fuld tilfredshed eller pengene tilbage“ og „flere og flere går om ad Nørregade“ blev lanceret af *D.s Varehus*.

Firmaet gennemførte fra første færd princippet om kontant betaling uden nogen form for rabat og mente dermed at kunne tilbyde kunderne sine varer til de mest fordelagtige priser. Dets domicil på Nørregade undergik i takt med udviklingen store udvidelser 1924, 1930 og 1935, samtidig med at dets hovedkatalog i udstyr og oplag gennemgik en stærk udvikling. D. interesserede sig netop levende for byggeri og reklame- og katalogsiden af virksomheden, og firmaets første udvidelse og nybygninger var i det væsentlige hans værk. Det var i det hele taget D. der i de første årtier udviste størst initiativ og opfindsomhed for udbygningen af virksomheden. Det væsentlige for ham var imidlertid ikke det økonomiske udbytte, men mere selve det at drive handel; han havde glæde ved at handle og ved at kende til de psykologiske og tekniske momenter ved handel. D. var en stilfærdig og tilbageholdende mand, lidt af en drømmer og romantiker, men med en skarp iagttagelsesevne. Hans store interesse ved siden af sit arbejde var dansk skønlitteratur. Selv skrev han i sine sidste år en række handelsnoveller (udgivet 1943), en roman *Tre Fætre*, 1947 samt barndomserindringer, *Billeder fra Humlum sogn og stationsby omkring 1890*, 1947. R. 1919. DM. 1938. □Mal. af Th. P. Stindel, 1927. Buste af V. Gustafson, 1936. Mal. af H. Vedel, 1936 og af A. Tørsleff, 1938. Foto.

C.D.: Billeder fra Humlum sogn omkr. 1890, 1947 (e-rindr.). – Daells varehus 1910–35, 1935. Berl. tid. 26.12.1947. Carl Dumreicher sst. 30.12. s.å. (optrykt i dennes Ved en milepæl, 1954 60–64). Børsen 26.12.1947. Nationaltid. s.d. Mogens Lebech: Om ad Nørregade, 1960. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (*Jens Vestberg*)

Daell ['da'l], Peter Møller Christensen, 1886–1974, grosserer, kaptajn. * 14.7.1886 i Humlum, † 20.7.1974 på centralsygehuset i Hillerød, begr. i Hørsholm. F: tømremester Anthon Christensen (1853–1943) og Lucie Sophie Vilhelmine Møller (1852–1904). ~ 15.7.1915 i Roskilde med Eva Repsholtz, * 19.12.1892 i Hellerup, † 17.8.1979, d. af læge Otto Georg Christian R. (1862–1908) og Dorthea (Thea) Birkerød (1867–1948). – Bror til Christen *D.

D. blev som 14-årig sat i lære i Holstebro i en lille manufakturforretning. Efter læretiden kom han i en engrosforretning i manufaktur i Ålborg (Herman Wessel) hvor han især var beskæftiget som agent dels i byen, dels på landet. Under ansættelsen i Ålborg aftjente han sin værnepligt og blev sekondløjtnant; i fortsættelse af dette ligger hans tjeneste under 1. verdenskrig som korpsfører i det frivillige korps Kongens livjægerkorps. 1910 startede D. sammen med broderen Christen D. (1883–1947) en mindre manufakturhandel i København. Efter amerikansk forbillede var den ikke baseret på butikshandel, men postordrer efter annoncer i ugebladene. Annoncerne førte imidlertid til direkte henvendelser på lageret, og 1912 åbnede man derfor butik på hjørnet af Krystalgade og Nørregade; det sted hvor forretningen stadig under fortsat udbygning har holdt til under navnet *Daells Varehus*. På samme tid begyndte man udsendelsen over hele landet af store illustrerede kataloger som grundlag for postordrer; katalogerne gik ikke alene til provinskunderne, men efterhånden også til samtlige hjem i København (1933: ca. 400.000 eksemplarer). Denne i USA med den spredte befolkning velkendte salgsmåde var i den stil ukendt i Danmark. Den muliggjordes kun derved at kunderne havde fri ombyttningsret, og af at handelen både i selve varehuset og efter bestillingerne var baseret på kontantsalg. Sortimentet var i høj grad rettet mod de jævne befolkningslag og i øvrigt sammensat af standardvarer med en ringe lageretid. *Daells Varehus* blev hurtigt et særdeles velkonsolideret foretagende med en stor omsætning, der samtidig gjorde begge brødre yderst velstående. Efter deres død er varehuset fortsat blevet drevet efter deres principper og har været i stand til at ekspandere trods de senere års kriser for stormagasinerne.

D. var, således som hans tjeneste i Kongens livjægerkorps også viser, fra ganske ung stærkt nationalt engageret. I mellemkrigstiden støttede han grænsekampen, og under den finske vinterkrig var han den ledende i Finlandshjælpen (blev som påskønnelse derfor karakteriseret kaptajn i den finske hær). I besættelsestidens første år var han knyttet til den såkaldte Højgaardkreds, (Knud *Højgaard), og derefter til modstandsbevægelsen som han bl.a. støttede med store beløb. Efter at have været fængslet flygtede han til Sverige. Straks efter krigen tog han initiativet til stiftelse af *Frihedsfonden* hvis formand han var i 25 år og derigennem udførte et betydeligt arbejde for besættelsestidens ofre.

D. var stærkt landbrugsinteressert. Han ejede godset Fæno 1935–43, Kås 1949–1955 og Kokkedal 1939–1963. Salgsbeløbet for Kokkedal indgik sammen med andre midler i *Daell-Fondet* der støtter nationale, sociale og lægevidenskabelige formål. – R. 1919. DM. 1938. K. 1952. K. 1965. □Mal. af Axel P. Jensen, 1957 (Fr.borg). Foto.

Aage Heinberg: Danske erhvervsmænd II, 1933. Mogens Lebech: Om ad Nørregade, 1960. Oversigt over og registre til de parlamentariske kommissioners beretninger og bilag I–XIV, 1958. Berl. tid. 22.7.1974. Thorkild Dige sst. 23.7. s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl

Dagmar, †1212, dronning. †24.5.1212 i Ribe, begr. i Ringsted k. F: Ottokar I af Böhmen (†1230) og Adela af Meissen (†1211). ~1205 med *Valdemar II Sejr, * omkring sankthans 1170, †28.3.1241 i Vordingborg, s. af *Valdemar I den store (1131–82) og *Sophie (ca. 1141–98).

D.s forældre blev skilt efter omkring tyve års samliv 1198 efter faderens ønske, og han giftede sig kort efter med den ungarske kongedatter Konstanze. Adela flyttede tilbage til Meissen med sine børn, og det har uden tvivl været i hendes slægts politiske interesse at D. 1205 blev gift med den danske konge. Ifølge Rydårbogen medvirkede hun til biskop *Valdemars løsladelse. Samme kilde omtaler hendes usædvanlige skønhed der gav hende navnet Dagmar i betydningen „Dagens Mø“. Dette navn som i traditionen har fortrængt døbenavnet Margaretha er formodentlig en fordanskning af det slaviske Dragomir. Da kongegravene i Ringsted åbnedes 1855 fandt man D.s grav tom. Det korsformede smykke der kaldes Dagmarkorset, et byzantinsk stykke fra ca. 1000, er uden påviselig forbindelse med D. Folkeviserne om D. har været bestemmende for opfattelsen af hende, men deres kildeværdi er tvivlsom, bl.a. fordi de først er nedskrevet i 1500-tallet. I viserne fremtræder hun som

den højtelskede, smukke og blide dronning, elsket af folket. D.s dyder træder klart frem på bekostning af efterfølgeren Berengaria. □Fremstillet på talrige historiemal., -tegn. m.m. af bl.a. Mariane Stub, 1828, A. A. Müller, 1836, statuette af H. V. Bissen, 1838 (glyptoteket) og statue 1845, mal. af J. P. Larsen, ca. 1843, Th. Wegener, ca. 1853 og senere, Dankwart Dreyer, L. Frölich, 1863, Sigurd Olrik, Louis Moe, herefter litografi, A. Slott-Møller 1891 og senere, bl.a. relief (Askov højskole), mal. af G. v. Rosen, 1899 (Fr.borg, dep. i Ribe amtsgård), af Hedvig Collin, 1911, af G. Hentze. Statue af Anne Marie Carl Nielsen, 1913 (slotsbanken i Ribe). Mal. af Ellen Hoffmann-Bang 1913 og senere, træsnit af Anna E. Munch, 1922. – Gravsten formentlig fra ca. 1580, og senere forsvundet, kendes fra tegn.; czechoslovakisk mindeplade (Ringsted k.).

Danm.s gamle folkeviser III, 1862. Annales Danici, 1920 96f 99. M. Cl. Gertz: Scriptorum minores... II, 1922 85. Danm.s kirker, Sorø amt I, 1936–38. – F. Schiern i Nyt hist. t. V, 1854 512–81. Tage E. Christiansen i Oplysningsforbundenes kunsttillæg nr. 18, 1969.

Nanna Damsholt (Johannes Steenstrup)

Dagmar (Marie Sophie Frederikke D.), 1847–1928, zarina af Rusland. * 26.11.1847 i Det gule palæ, Kbh. (Garn.), † 13.10.1928 på Hvidøre, begr. i Roskilde domk. F: prins Christian af Glücksborg, senere *Christian IX (1818–1906) og *Louise (1817–98). ~9.11.1866 i St. Petersborg med storfyrst Alexander Alexandrovitsch, senere zar Alexander III af Rusland, * 10.3.1845 i St. Petersborg, † 1.11.1894 på Livadia, Krim, s. af zar Alexander II (1818–81), ~2° 1880 med prinsesse Katharina Michailovna Dolgorukova Jurjevskaja, 1846–1922) og Maximiliana Vilhelmina Maria (Maria Alexandrovna) af Hessen (1824–80). – Søster til *Alexandra, *Frederik VIII, *Georg I, *Thyra og *Valdemar (1858–1939).

D. fik en omhyggelig opdragelse ved det lille, stillfærdige tronfølgerhof. Efter at hendes far havde bestegt tronen forlovedes hun 28.9.1864 i Fredensborg med den russiske storfyrsttronfølger Nikolaj Alexandrovitsch, og efter at han var død 23.4.1865 forlovedes hun 23.6.1866 sst. med broderen og 22.9. s.å. forlod hun Kbh. 24.10. gik hun i St. Petersborg over til den ortodokse kirke og fik som storfyrstinde navnet Maria Feodorovna. 9.11. fandt formælingen sted i Vinterpaladset. I ægteskabet fødtes fire sønner og to døtre. 13.3.1881 besteg hun tronen. Hun fandt en kærlig og hensynsfuld ægtefælle, og hendes elskværdighed og repræsentative egenskaber gjorde hende afholdt overalt hvor hendes personlighed kunne virke. Hun arbejdede ivrigt for sygepleje

Dagmar

(uddannet under den russisk-tyrkiske krig) og opdragelsesvæsen. Hendes danskvenlighed der også kom landsmænd i Rusland til gode har øjensynlig i nogen grad bidraget til at understrege de anskuelser hos Alexander der pegede bort fra tilnærmelsen til Tyskland. På indre politik har hendes indflydelse ikke været stadig eller afgørende; men hun havde ofte meget bestemte meninger, og hun greb fx ind til fordel for M. D. Skobelev og P. A. Stolypin og til skade for N. I. Bobrikov. Sin stillings farer udstod hun modigt og søgte hvile under hyppige og lange ophold på Fredensborg. Efter at være blevet enke levede hun tilbagetrukket i Anitsjkovpalæet; Rasputins indflydelse på Nikolaj II søgte hun at modvirke. Under første verdenskrig trådte hun frem som præsident for russisk Røde kors; efter revolutionen 1917 fik hun lov at leve på Krim hvorfra hun april 1919 på et engelsk krigsskib blev ført til England. Sine sidste år tilbragte hun mest på Hvidøre som hun havde købt 1906 i forening med søsteren Alexandra. Med værdighed bar hun sin tunge skæbne og hjalp af al evne de russiske landflygtige.

□Malet som barn s.m. Alexandra af E. Jerichau-Baumann, 1856 (Rosenborg). Tegnet med søskende af A. Schiøtt, 1863 (Fr.borg). Afbildet på gruppe litograferet af J. Thorsøe. Mal. af A. H. Hunæus, 1866 (Chr.borg). Træsnit af Obermann efter foto, som også er stukket af Weger og litograferet. Afbildet på et par russiske litografier af formælingen, 1866. Flere litografier af J. Thorsøe, bl.a. 1867. Stik af Carl Mayer, 1869. Tegnet s.m. Alexandra af G. Koberwein, 1873. Stik af Ivan Poshalostin, 1879 og 1881. Mal. af O. Ludwig Wahlgren, 1882 (Kgl. bibl.). Malet i kroningsdragt af A. Sokolov, 1883. Min. 1883 (Rosenborg). Medalje 1883. Træsnit af Butterworth & Heath, 1883. Afbildet på L. Tuxens mal. af kongefamilien, 1883–86 (Chr.borg) og forarbejde dertil (Fr.borg). Buste af Jean Gautherin, 1885 (Fr.borg). Statue af samme (Carlsberg mus.; Nevers). Afbildet på tegn. af K. Gamborg (Fr.borg). Afbildet på Tuxens mal., 1893, af kongefamilien på Carlsberg (Carlsberg mus.) og på sammes mal. af sønnens formæling 1894 og af kroningen 1896. Radering af H. Chr. Caspersen, 1895. Tegn. af Agi Lindgren, 1898 efter foto. Stik 1904 af M. Price efter tegn. af Percy F. S. Spencer. Afbildet på Paul Fischers mal. af stortingsdeputationens audiens, 1905 (Varde mus.; det kgl. slot, Oslo; Fr.borg). Buster af Nielsine Petersen og Carl Smith. Relief af V. Bissen. Mal. af Simony Jensen. Min. af H. L. Galster (Kgl. bibl.) og af Vantore. Stik af C. Geyer og af E. P. Tate. Litografi af Harald Jensen. Foto.

Paul Vasili: La société de Saint-Petersbourg, Paris 1886. Samme: La sainte Russie, Paris, 1890. Samme: Behind the veil of the Russian court, London 1913. E. Flourrens: Alexandre III, Paris 1894. N. Notovich: Alexandre III et son entourage, ny udg. Paris 1895. R. O. Besthorn: Alexander III og Nikolaus II, 1895. Vladimir Poliakoff: The empress Maria of Russia and her times, London 1926. S. R. Malmström: Dagmar, 1939. Bo Bramsen: Huset Glücksborg I-II, 2. udg. 1976.

Paul Læssøe Müller*

Dagmar (1890–1961), se Frederik VIII

Dahl

Blandt det ret store antal slægter ved navn D. kan følgende fem især fremhæves.

I. En slægt nedstammende fra sognepræst i Fårevejle Jacob Christensen D. –1718.

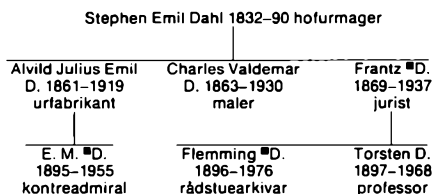
Table I

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 122–23. Johs. Schelde: Oversigt over den dahlske slægt, 1949, med suppl., 1955.

II. En slægt der føres tilbage til rytteren Laurs Nielsen, nævnt 1755, hvis søn, købmand i Randers Jesper Laursen 1757–1812 var farfar til hofurmager Stephen Emil D. 1832–90.

Table II

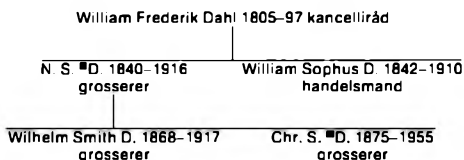

Kontreadmiral E. M. *D. 1895–1955 ~2° med Rigmor Foss 1895–, datter af ingeniør Alexander *F. 1858–1925.

III. En slægt indvandret fra Sandefjord i Norge hvis ældst kendte mand Hans Thoresen 1730–79

var farfar til kancelliråd William Frederik D. 1805–97.

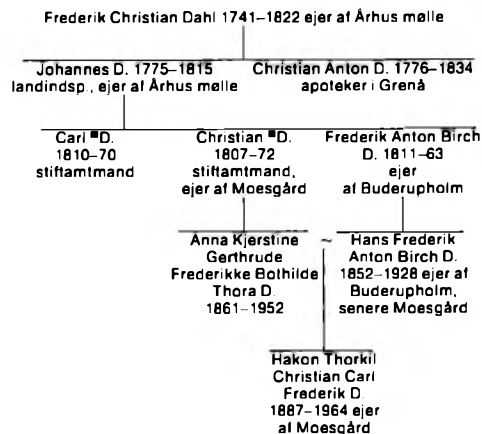
Tavle III

Carl Bratli: Brd.r. Dahl 1867–1917, 1917.

IV. En slægt, der efter traditionen går tilbage til bøssemager i Horsens Hans Johansen D. der var far til skovrider ved Rosenholm Johannes D. –1759, hvis søn var ejer af Århus Mølle Frederik Christian D. 1741–1822. Slægten betegnes derfor som „Slægten D. fra Århus Mølle“.

Tavle IV

T. Rugholm: Slægten D. fra Århus Mølle. Århus stifts-årb. LVIII, 1965, 112–27.

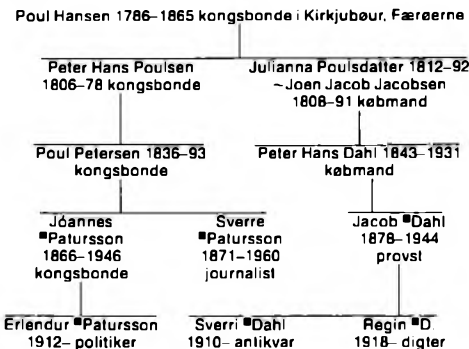
V. En færøsk slægt, som på spindesiden går tilbage til en d. af kongsbønde i Kirkjubøur Poul Hansen, der også er stamfar til slægten Paturs-son.

Hans H. Worsøe

Dahl, Agnes Christine, se Dahl, Balduin

Dahl, Arthur Christian Jensen, 1898–1971, civilforsvarschef. * 6.8.1898 i Thisted, † 28.10.1971 i Kbh., begr. sst. (Holmens kgd.). F: farver Christian D. (1867–1960) og Anna Jensen (1872–1963). ~1° 18.12.1927 i Gentofte med Gerda Ryssel Ramsgaard, * 28.10.1904 i Skive (~2°

Tavle V

1948 med civilingeniør Einer Schrøder, 1897–1971), d. af byfogedfuldmægtig i Holstebro, senere politimester i Skive Christian R. (1874–1921) og Ingeborg Eleonora Marie Ryssel (1879–1963). Ægteskabet opløst. ~2° 28.9.1951 i Kbh. med afdelingschef Emma Gudrun Frederiksen, * 12.1.1912 i Kbh. (Matt.), d. af typograf Lars Emil F. (1875–1959) og Dagmar Engel Marie Nielsen (1872–1953).

D. tog studentereksamen i Viborg 1917 og virkede derefter i en periode som journalist, bl.a. i Skive. 1927 tog han juridisk embedseksamen ved Kbh.s univ. og fik derefter ansættelse ved Kbh.s politi. Her virkede han først som politibetjent og inspektionsbetjent, fra 1934 som politiassistent. Dette var indledningen til en lynkarriere inden for politiet der bragte D. frem til stillingen som 4. politiinspektør ved Kbh.s politi 1937, politiinspektør hos rigspolitichef 1938 og posten som konstitueret vicepolitichef 1941 (udnævnt 1949). 1933–38 og 1946–49 var han tillige lærer og censor på Statens politiskole og 1947–49 ansvarshavende redaktør af tidsskriftet Politiet. Ved den tyske besættelsesmagts aktion mod det danske politi 19.9.1944 blev D. arresteret og sad i den følgende tid sammen med en række øvrige politichefer m. fl. som tysk fange på Shell-husets øverste etage hvorfra han undslap ved det britiske bombeangreb mod Shell-huset 21.3.1945.

Mest kendt udadtil blev D. i sin egenskab af leder af luftbeskyttelsesarbejdet (civilforsvaret). Allerede 1936 var han blevet inddraget i dette arbejde som formand for en række udvalg under Kbh.s kommunes luftværnsudvalg og kvalificerede sig herigennem i en sådan grad at indenrigsminister Bertel Dahlgaard 1.5.1938 udnævnte ham i en ny stilling som leder af luftbeskyttelsesarbejdet i hele landet. D. varetog dette arbejde ved siden af sit hverv i politiet helt frem til 1.12.1949 hvor han fratrådte som vicepolitichef og samtidig udnævntes til civilforsvarsdirektør. I

Dahl, Arthur

denne stilling havde han ansvaret for reorganisering og opbygning af civilforsvaret indtil han trak sig tilbage i 1962 for i de sidste seks år af sin embedsperiode at virke som chef for Civilforsvarets højskole, Snekkersten. Det kombinerede politi- og luftværnsarbejde varetog han under besættelsestiden med både dynamik og fleksibilitet og under stærk fastholden af nationale danske interesser. I efterkrigsårene gjorde D. sig stærkt gældende internationalt. Han var medlem af den danske delegation ved den diplomatiske konference om humanitær folkeret i Genève 1949. 1953–61 var han medlem af NATOs civilforsvarskomite, og i 1961 virkede han i en periode som konsulent ved den amerikanske civilforsvarsadministration. D. har udgivet *Søren Kierkegaards Jyllandsrejse*, 1948 og har skrevet en række faglige og andre artikler i danske og udenlandske blade og tidsskrifter. – R. 1941. DM. 1951. K. 1959. □Foto.

Erik Schultz

Dahl, B. T., se Dahl, F. P. J.

Dahl, Christian Florus Balduin, 1834–91, dirigent, komponist. * 6.10.1834 i Kbh. (Garn.), † 3.6.1891 på Skjoldgårdshøj ved Charlottenlund, begr. i Kbh. (Holmens k., 1905 flyttet til Garn. kgd.). F: musiker og musiklærer ved Kbh.s borgervæbning Jens Peter D. (1800–66) og Ane Christine Lindberg (1800–87). ~ 30.4.1859 i Kbh. (Garn.) med Flora Marie Louise Bagger, * 9.12.1836 i Kbh. (Frue), † 20.7.1925 i Skibstrup ved Hellebæk, d. af urtekræmmer Frederik Wilhelm B. (1797–1890, ~ 2° med Louise Christiane Collin, 1823–1901) og Johanne Charlotte Amalie Sørensen (ca. 1806–39).

D. uddannedes af faderen og af den ældre bror, hofpianist Peter Waldemar Emil D. (1823–72), spillede allerede som dreng i Pantomimeteatrets orkester hvor faderen dirigerede og medvirkede senere i militørkester. 1864 blev han leder af Tivolis hornorkester og 1873 på N. W. Gades, J. P. E. Hartmanns og H. S. Paullis anbefaling H. C. *Lumbyes efterfølger som dirigent i Tivolis koncertsal, en stilling der var vanskelig at overtage efter en så folkekær dirigent som Lumbye. Om end D. til at begynde med mødte megen uvilje hos publikum (pibekonzerten 1881 da han under feltmarskal H. v. Moltkes besøg i Tivoli lod spille „Heil dir im Siegerkranz“) lykkedes det ham dog ret hurtigt at tiltvinge sig respekt ved sit gedigne musikerarbejde, sin evne til at sammenstille programmer med såvel ældre som yngre musik – fx uropførelsen af Carl Nielsens strygersuite op. 1, 1888 – der både kunne interes-

sere et bredere, folkeligt publikum og samtidig i nogen grad tilfredsstillende også de musikkyndige (således adskillige symfoniopførelser); en lykkelig evne til at finde de rette folk til orkestret og bringe orden og disciplin i ensemblet skaffede ham yderligere publikumsgunst. Nogen dybere musikbegavelse var D. ikke, men de nævnte egenskaber i forbindelse med en utrættelig flid og iver for at højne sit orkesters præstationer gjorde ham vellidt både i Kbh. og hos publikum i provinsen og i det fremmede hvor han koncerterede med sit orkester (Sverige, Hamburg). I nogle sæsoner fra 1889 samlede han publikum til koncerter søndag eftermiddag i Koncertpalæet (forløberne for de senere palækoncerter); også her havde han altid den fineste assistance af solister og korforeninger. De sidste år var hans helbred svækket. D. interesserede sig meget for de danske musikeres sociale kår og stiftede 1865 Musikerforeningen i Kbh. der arbejdede på en forbedring af musikernes økonomiske forhold. Hans kompositioner er for det meste i Lumbyesk manér (valse, polkaer, marcher – „Kronprins Frederiks“, (Frederik VIII)s honnørmarch, galopper m.m.). – Datteren **Agnes Christine Dahl**, * 23.2.1861, † 27.9.1950, var en dygtig harpist der 1886–1907 var ansat i Det kgl. kapel efter nogle år at have spillet i faderens orkester i Tivoli. – F.M.2.1870. R. 1884. □Litografi 1870. Træsnit 1873 efter foto, efter samme bl.a. træsnit af C. L. Sandberg samt et litografi. Træsnit 1879. Mal. af Ludovica Thornam udst. 1880. Karikatur af K. Gamborg, 1887 (Fr.borg). Træsnit 1888 efter foto. Buste af Thod Edelman efter dødsmaske. Foto.

III. folkebl. 1879, nr. 586 l. A. Guthmann og A. Melbye: Tivoli, 1888. Will. Behrend i III. tid. 14.6.1891. Musikbladet, s.å. 46. Svensk musiktidning, Sth. s.å. 93f. Tivoli, officielt festalbum 1843–93, 1893. G. Skjerne: H. C. Lumbye og hans samtid, 1912 (2. rev. udg. 1946). Lauritz Hansen i Dansk musiker-tid. 1935 140f. Jul. Clausen: Mennesker på min vej, 1941. Fr. Schnedler-Petersen: Et liv i musik, 1946. L. B. Fabricius: Træk af da. musiklivs hist., 1975.

*Erik Abrahamsen**

Dahl, Carl, se Dahl, Christian

Dahl, Christian Smith, 1875–1955, grosserer. * 29.9.1875 på Frbg., † 11.9.1955 på Bispebj. hosp., Kbh., begr. Søborg pr. Gilleleje. F: grosserer N. S. *D. (1840–1916) og Nanna M. J. Kramp (1843–1917). ~ 3.11.1900 i Kbh. (Jesusk.) med Gerda Christensen, * 18.7.1881 på Cathrinedal, Stege købstads sg., † 8.3.1972 på Valnæsgård, Vålse, Falster, d. af proprietær Arnold William Emil C. (1847–1934) og Doris Elisabeth Fléron (1846–1935).

Efter at være blevet student fra Sorø 1893 begyndte D. som lager- og senere kontorlærling i faderens og farbroderens firma, „Brødrene Dahl“, en grossistforretning for vand- og gasinstallationsartikler. 1895–97 fortsatte han sin handelsmæssige uddannelse i store tyske, engelske og franske industricentre hvorefter han igen blev ansat i familiefirmaet. 1901 optoges han sammen med sin ældre broder **Wilhelm Smith D.** (* 6.7.1868, † 25.1.1917) som medindehaver af virksomheden, og de to brødre overtog den helt 1906. Under deres ledelse tog firmaets vækst yderligere fart idet de forstod at drage fordel af den stærke udvikling der i de første 20–30 år af århundredet foregik inden for sanitetsbranchen som følge af de hygiejniske fremskridt. Hele forretningsordenen blev lagt om, og nye afdelinger blev inddraget under firmaets virkefelt, således først og fremmest en afdeling for sanitetsartikler, ligesom forretningen på opvarmningsområdet udvidedes meget stærkt i takt med udviklingen af central- og fjernvarmesystemernes udvikling. Efterhånden som firmaet voksede oprettedes filialer eller kontorer i flere danske provinsbyer, bl.a. Århus 1911, Odense 1919 og Nykøbing F. 1928. Sidstnævnte år udvidedes firmaet desuden ved overtagelse af det største konkurrerende firma i branchen Ohlsen og Ahlmann A/S. I de samme år foregik en stigende eksportvirksomhed, især til de øvrige nordiske lande hvilket førte til stiftelse af datterselskaber i Sverige og Norge 1916 og 1917 ligesom der i 1923 oprettedes salgskontorer i Finland, og firmaet blev efterhånden det største i Norden i sin branche.

I denne ekspansion var D. ledende idet broderen allerede døde 1917, men han havde god støtte i sine prokurister O. L. Olsen (1875–1953) og O. V. Rosenquist (1880–1929) der i øvrigt 1919 blev optaget som kompagnoner i firmaet. Han havde evne til at knytte dygtige folk til sit firma, og var i øvrigt i besiddelse af et fortrinligt forretningstalant og en personlig charme der ofte løste mange vanskeligheder. Firmaet omdannedes 1934 til et aktieselskab med D. som bestyrelsesformand og direktør. Den sidstnævnte post forlod han dog et par år senere idet han 1936 trak sig tilbage fra selskabets aktive ledelse for at følge sin gamle drøm om at blive landmand. Han tilbragte den sidste snes år af sit liv på hovedgården Valnæs på Falster som han havde erhvervet 1934 og førte den frem til at blive et mønsterlandbrug.

I 1920'erne beklædte D. en række tillidshverv inden for sin branche. Således valgtes han 1922 til medlem af Grosserer-Societetets komité hvis 1. viceformand han var 1923–30. Derudover var han i en årrække formand for Fællesudvalget for

Danmarks jern-, metal-, rør- og maskinbrancheforeninger samt medlem af statens eksportkreditudvalg. – R. 1924. DM. 1928. □Foto.

Interview i Børsen 15.7.1933 og 1.1.1936. – Carl Bratli: Brødrene D. 1867–1917, 1917. Gennem hygiejne til sundhed og velvære, 1942 (jubelåumsskrift). Politiken 28.9.1950.

Erik Korr Johansen (Jens Vestberg)

Dahl, Torkild Christian, 1807–72, stiftamtmand, politiker. * 11.9.1807 i Århus, † 4.4.1872 på Moesgård, begr. i Moesgård park. F: kaptajn, ejer af Århus mølle, senere overkrigskommissær og landinspektør Johannes D. (1775–1815) og Kjerstine Fogh (1780–1855, ~2° 1823 med ejer af Århus mølle Christian Thansen Guldager, 1786–1834). ~28.5.1852 i Århus med Eleonore Emilie Andersen, * 12.2.1824 i Bordeaux, † 1.11.1911 på Moesgård, d. af norsk skibskaptajn Eric A. (ca. 1792–1834) og Anne Rosine Weise (1796–1834).

D. blev student 1827 fra Århus, 1834 juridisk kandidat, derefter amts- og herredsfuldmægtig og 1837 præveprokurator ved Viborg overret, 1840 overretsprokurator i Århus. 1838 købte han sammen med en ven godset Moesgård syd for Århus mølle Christian Thansen Guldager, 1786–1834). ~28.5.1852 i Århus med Eleonore Emilie Andersen, * 12.2.1824 i Bordeaux, † 1.11.1911 på Moesgård, d. af norsk skibskaptajn Eric A. (ca. 1792–1834) og Anne Rosine Weise (1796–1834).

tion som tronskiftet 21.1.1848 fremkaldte, fremtrådte D. som en af de radikaleste jyske oppositionsførere, idet han var medindbyder til mødet i Randers 29.1. hvor en kreds af jyske stænderdeputerede, endnu inden L. N. Hvidt i Kbh. havde organiseret den nationalliberale protest mod den kgl. kundgørelse 28.1., fremsatte skarpe, i realiteten oprørske krav om en fri forfatning. Den på mødet vedtagne adresse forte intet til, og hovedstadens nationalliberale blev toneangivende i oppositionen; men D. udgjorde dog febr.–marts sammen med Bernhard *Rée, C. M. *Jespersen, Schack Lüneborg *Køster og F. *Schytte et stående, privat udvalg til fortsat ledelse af de jyske liberale. Som følge heraf fik han ved valget 17.3. af „de erfarne mænd“ der skulle drøfte den bebudede helstatsforfatning kun én stemme i sin valgklasse idet sædegårdsejerne tog skarp afstand fra ham. Til gengæld beherskede det stående liberale udvalg det påfølgende folkemøde i Viborg, sidestykket til Casinomødet, og D. blev jævnsides C. M. Jespersen fører for deputationen som overbragte kongen mødets resolution og tilsagde de københavnske nationalliberale provinsens støtte.

Dahl, Christian

Da Orla *Lehmann snart efter som regeringskommissær fik til opgave at reorganisere Jyllands lokalforvaltning gjorde han sit måske lykkeligste greb ved 8.5. at konstituere D. som amtmand i Skanderborg. D. fandt hele administrationen i opløsning, men i samarbejde med bl.a. den dygtige, reaktionære borgmester N. Ræder i Horsens reorganiserede han hurtigt amtet således at det uden større ulemper kunne præstere den af den preussiske okkupationshær udskrevne kontribution, ligesom han ved klog forhaling forskånede amtet for yderligere kontributioner. Han nød endog så stor respekt at den preussiske rekvisitionschef undlod at efterkomme hertugen af Augustenborgs ordre til at arrestere ham, en ordre der viser hvilken betydning modstanderne tillagde ham. D. ledede amtet indtil han 5.10.1848 valgtes til medlem af den grundlovgivende rigsforsamling for Skjoldelevkredsen på et program hvis væsentligste særkende var ønsket om virksomme landboreformer hvori han stod bondevennernes program nærmere end nogen anden nationalliberal. Men da bondevennerne ønskede at vælge ham til viceformand i rigsforsamlingen afsløg han valget og blev en af forgrundsskikkelserne på centrums venstrefløj, gruppens betydeligste landbopolitiker og sammen med C. M. Jespersen den der i det kritiske øjeblik nåede kontakt med bondevennerne om valgetskompromiset. D. der var en fast og smidig forhandlingsleder indvalgtes i grundlovskomiteen og var dens sekretær. Han var modstander af enhver form for indirekte valg, og ved forhandlinger i centrums venstreklub og hos sig privat holdt han fast på grundlovsudkastet, indtil højres forsøg på ad afstemningsteknisk vej at vælte hele forfatningsreformen drev ham til at tage endog betydelig andel i det Bruun-Jespersenske kompromis. Imidlertid var hans interesse blevet ganske fangen af spørgsmålet om landboreformerne. Da han ikke kunne få nogen løfteparagraf optaget i grundloven og ikke kunne få sit parti til at bringe sagen til afgørelse i rigsforsamlingen forsøgte han at få indenrigsminister P. G. Bang til at forelægge forslag, men opnåede kun at Bang nedsatte en landbokommission på hvis sammensætning D. øvede afgørende indflydelse og selv blev virksomt medlem af. Arbejdet hæmmedes dog efter hans mening af bondevennernes taktik med at vige uden om selve fæstesagen for at kunne bevare denne agitatorisk.

Trods sin store andel i grundlovens gennemførelse faldt D. ved Skjoldelevkredsens første folketingsvalg 4.12.1849, men valgtes 29.12. til landstingsmand for 9. kreds. Han medvirkede i landstinget til betydelige landloves gennemfø-

relse, navnlig lens- og stamhuses afhændelse af fæstejord; men da ministeriet Ørsted skærpede sin reaktionære politik undlod han at søge genvalg 1853 og holdt sig i ro ved sin store sagførerforretning i Århus. Ved suppleringsvalg 16.11.1855 kom han igen i landstinget. 1856–59 var han tillige medlem af rigsrådet, men var mindre virksom som politiker i denne periode hvor han administrerede landvæsenssager i indenrigsministeriets 2. departement, først i konstitueret senere i egentlig chefstilling. 1857 udnævntes han til stiftamtmand i Århus, nedlagde maj 1858 sit landstingsmandat og trak sig 1859 ud af aktiv politik. 1860 afsløg han D. G. Monrads tilbud om indenrigsministerposten og tog 1868 af helbredshensyn sin afsked. 1864, da han var interneret i Rendsborg af de østrigsk-preussiske okkupationsstyrker, havde mærket ham. Når D. ikke fik den førerplads hans nøgterne realitetssans og fremragende administrationstalent gjorde ham selvskreven til skyldtes det de nationalliberales svigtende tilslutning til hans landbopolitik og den uvilje mod bondevennerne som også han delte uden nogen sinde at forfalde til gængs nationalliberal arrogance over for dem. Ud over sin store sagførerforretning ved hvilken han gav stødet til Århus bys fornyede opsving ved anlægget af et nyt kvarter omkring sin ejendom i byen medvirkede han 1851 som medstifter af, senere også bestyrelsesmedlem i Kreditforeningen for jyske Landejendomme, til hele landsdelens økonomiske udvikling. På Moesgård gennemførte D. jordforbedring, byggede teglværk og mejeri, plantede skov og oprettede sygekasse og udlånsbibliotek for gårdens arbejdere. D. var en højt kultiveret, særpræget personlighed med betydelige litterære og historiske interesser. Hans dagbøger og brevveksling er en hovedkilde til 1848–49s historie. Han var medstifter af Det jyske selskab for historie og topografi. Hans børnebørn solgte 1960 Moesgård til Århus amt. Hans bøger og samlinger overgik til Århus universitet og Moesgård forhistoriske museum.

Broderen Carl Bodilius August D., * 1.8.1810, † 20.8.1870, blev student 1829, cand. jur. 1834, og 1836 ansat i Danske kancelli hvor han 1847 blev fuldmægtig. 1850 blev han departementsdirektør i indenrigsministeriet. 1862–68 var han amtmand over Vejle amt hvorefter han fulgte sin bror som stiftamtmand i Århus. Virkelig kancelliråd 1848. Virkelig justitsråd 1850. Virkelig etatsråd 1854. Konferensråd 1859. R. 1852. DM. 1856. (Chr. D.) Justitsråd 1854. Etatsråd 1856. Kammerherre 1861. – R. 1852. DM. 1860. K. 1866. ☐Flere mal., bl.a. 1863, af Constantin Hansen (Moesgård, Kreditforen. i Viborg), kopi

af Ad. Larsen (folketinget). Afbildet på Constantin Hansens mal., 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit, 1872 af C. L. Sandberg efter ældre foto. Tegn. af J. Krarup, 1894 (tidl. Moesgård). Foto.

Frederik Barfod: Dansk rigsdagskalender, 1856 især 224f. Ill. tid. 21.4.1872. C. Dumreicher i Årb. for bogvenner II, 1918 119–28. E. Haugsted i Danske herregårde ved 1920 III, 1923 482. Vagn Dybdahl m.fl.: Sagførere i Århus, 1956 57–137. Ole Klindt-Jensen: Moesgård, 2. udg. 1976. – Papirer på Moesgård og i Erhvervsark.

Helge Larsen (V. Gay)

Dahl, Eyvind Musaeus, 1895–1955, søofficer. * 28.5.1895 på Frbg. (Frels.), † 13.5.1955 i Kbh. (Holmens k.), begr. i Gentofte (Mariebjerg kgd.). F: urfabrikant Alvild Julius Emil D. (1861–1919) og Marie Cathrine Charlotte Musaeus (1866–1906). ~ 1° 23.9.1918 i Søllerød med Gønna Ida Agnes Thomasine Wulff, * 12.6.1896 i Gentofte, † 7.11.1934 i Kbh., d. af hovedbogholder Niels Rasmus Vilhelm W. (1866–1957) og Agnes Mariane Vibeke Flor (1868–1954). ~ 2° 15.1.1936 i Kbh. (b.v.) med Rigmor Margrethe grevinde Schulin, f. Foss (~ 1° 1917 med premierløjtnant af artilleriet, greve Knud Vilhelm Schulin, 1894–1956; ægteskabet opløst, han ~ 2° 1954 med Esther Andreassen, * 1918), * 7.6.1895 i Valby (Jacobs), † 7.1.1958 i Kbh., d. af civilingeniør Alexander * Foss (1858–1925) og Frederikke Margrethe Schultz (1861–1922). D. blev kadet 1913, sekondløjtnant i flåden 1917, premierløjtnant 1918, kaptajn løjtnant 1924, orlogskaptajn 1935, kommandørkaptajn 1939, kommandør 1946 og kontreadmiral 1951. Han havde forskellige udkommandoer 1917–20 bl.a. med inspektionsskibet Beskytteren til Island og Færøerne 1919–20. Fra 1920 forrettede han tjeneste ved søminevæsenets mineafdeling og havde herunder adskillige udkommandoer med mineskibet Lossen og forskellige minekraner. 1922–23 gennemgik han Søværnets officersskole der varetog efteruddannelsen af søofficerer på avanceret niveau. 25.5.1923 blev han hårdt såret ved eksplosionen af et udviklingsapparat til kunstig tåge under dets demonstration om bord i krydseren Gejser. Han gennemgik 1923–24 École supérieure des officiers torpilleurs i Toulon. 1924–32 lærer i søminelære ved søværnets officersskole. D. tjenstgjorde atter ved søminevæsenet 1924–27 og var derefter med inspektionsskib til Island og Færøerne 1927–28. I perioden 1928–32 var han knyttet til marinestaben og var herunder chef for torpedobåden Havkatten 1931. 1932–34 skoleofficer ved reservekadetskolen og læringskolen. 1933 chef for Lossen på fiskeriinspektion i danske farvande og

Nordsøen. 1934–37 chef for Middelgrundsfortet. 1937–29.8.1943 chef for mineskibsdivisionen og havde som sådan kommandoen over mineskibsflotillen der 1939–40 udlagde, vedligeholdte og optog de kontrollerede neutralitetsminespæringer i Storebælt og Lillebælt.

D. var sammen med de øvrige søofficerer interneret af tyskerne 29.8.–21.10.1943. Han arbejdede derefter i Søværnets illegale marinestab, kaldet „Elverhøj“ som han sammen med kontreadmiral Kaj *Lundsteen var hovedkraften i. D. blev medio 1944 udpeget til designeret leder af ministrygningen i de danske farvande efter en tysk kapitulation. Han blev i februar via Sverige sendt til England for at give de allierede en oversigt over den faktiske minesituation, samtidig skulle han studere engelsk ministrygning og anvendelse af minityper. Han knyttedes til SHAFES mission to Denmark frem til maj 1945 hvor han vendte hjem og overtog ledelsen af ministrygningstjenesten i hvilken der 1946–47 bl.a. indgik en større tysk ministrygerstyrke der strøg miner i Skagerrak med basis i Frederikshavn. 1945 var han medlem af Technical Committee of Surrender of the German Navy and var Danmarks repræsentant i The Kattegat, Baltic Straits and their Approached Zone Board (KABAZON) der skulle koordinere de forskellige landes bestræbelser for at rydde farvandene i Østersø-området for miner. 1947 blev han chef for kystdefensionen og Øresunds marinedistrikt, 1951 chef for kystbefæstningen og Sundets marinekommando. 1953 var han på studieophold i USA for at studere amfibieoperationer og var 1954 attachéret den islandske præsident under dennes besøg i Danmark. D. var 1931–34 formand for Søe-lieutenant-selskabet og redigerede i denne anledning værket Søe-Lieutenant-Selskabet 1784–1934. Han var i en årrække medlem af bestyrelsen for Sømandsforeningen af 1856. 1954 blev han formand for Foreningen til søfartens fremme, men nåede ikke før sin død året efter at gøre fyldest i denne stilling som han omfattede med stor interesse. Gennem sin hustru havde han udstrakte kontakter inden for det danske erhvervsliv og sad således i bestyrelserne for A/S Sadolin & Holmblad, for Kemisk Værk Køge A/S, for Skandinavisk Industri Compagnie A/S, for A/S F. L. Smidth & Co., og for F. L. Smidths Overseas A/S. D. var fra naturens side en foregangsmand med alsidige interesser og med ubestridelige evner for organisation og forhandling. Faglig dygtig, en praktisk sømand og navigatør, og en kapacitet inden for sit speciale, søminevæsenet. Hans virketrang fik nok nogle til at betragte ham som værende for foretogsom, men sandheden var at sagerne interesserede

Dahl, Eyvind

ham, og han fik dem fra hånden. Hans død var utvivlsomt et tab for søværnet i opbygningsfasen efter 2. verdenskrig og indtrædelsen i NATO. Hans forbindelse til erhvervslivet kom søværnet og dets illegale ledelse til gode 1943–45. Hans hjem i Hellerup var et samlingssted. D.s interesser strakte sig også ind i kunstneriske og humanistiske discipliner; han udøvede selv musik og var i en årrække medlem af hovedbestyrelsen for Dansk korforening. – R. 1943. DM. 1946.

Tidsskr. for søvæsen, 1955 306. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Dahl, Frederik Peter Jacob, 1788–1864, filolog. * 5.8.1788 i Slangerup, † 16.1.1864 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: residerende kapellan i Slangerup, senere sognepræst i Skævinge Frederik Peter Jacob D. (1749–1813) og Anna Margrethe Dahl (1745–1813). ~ 6.8.1819 i Hillerød med Tønnesine Antoinette Langøe, * 4.3.1795 i Kbh. (Frue), † 9.7.1864 i Kbh. (Frue), d. af koffardikaptajn Tønnes L. (1753–94) og Kirstine Clemmensen (1761–1839). – Far til Frederik *D. og Hans *D.

D. blev student 1804 fra Fr.borg og teologisk kandidat 1812. 1816 blev han konst. docent i filosofi i Kristiania, men måtte n.å. af helbreds-hensyn trække sig tilbage. 1818 blev han overlærer ved Fr.borg lærde skole, 1834–36 fungerede han som skolens rektor, men måtte 1840 på grund af øjensvaghed søge afsked. N.å. valgtes han til stænderdeputeret, men flyttede 1842 til Kbh. og mistede derved sin valgbarhed. Som lærer havde han efter sin berømteste discipel, J. N. *Madvigs udsagn særlig betydning ved sin undervisning i modersmålet, og hans vigtigste skrifter har også dette til genstand. Over for Torke *Baden (1834–35) og senere (1844) over for I. *Levin tog han C. *Molbech i forsvar, og med Baden havde han (1838) en ny skarp strid i anledning af den ubetimelige genudgivelse af Roma Danica. Uden polemik er hans klare og forstandige *Oversigt af den danske Retskrivningslære*, 1823 og brudstykket *Om Toneholdet i det danske Sprog* (I. hæfte 1836), begge igen udg. af hans søn, sognepræst F. P. J. D. (1891), som også har optrykt de i D.s håndeksemplar tilskrevne senere bemærkninger. Ikke mindst disse viser hvorledes D. stadig på ny har tænkt over spørgsmålene og drøftet fra anden side fremsatte tanker. Endvidere må nævnes D.s omhyggelige besorgelse af 2. udg. af Peter Erasmus *Müllers Dansk Synonymik, 1853 og 3.–4. udg. af Ludvig *Meyers Fremmedordbog, 1852–63, begge med betydelige tilføjelser. – Også sønnen Bendt Treschow D., * 25.7.1836, † 14.5.1918, interesse-

rede sig for modersmålsproblemer. Han blev student 1856, cand. philol. 1868, var 1869–72 privatlærer i Slagelse, 1889–1905 ansat ved Statens lærerhøjskole. 1884 udgav han *Bidrag til Dansk Sætningslære*, 1889 *Dansk Stillære*. Sammen med H. Hammer udgav han 1907–14 *Dansk Ordbog for Folket*. (F.P.J.D.) Tit. professor 1854. □Mal. af G. Rump, 1848. Litografi.

Kilder. Breve i Vor ungdom, 1898 273–309; sst. 1902 633–81 og Pers. hist. t. 5.r. I, 1904 185–231; sst. VI, 1909 99–143 185–207.

Lit. Ill. tid. 24.1.1864, nr. 226. J. N. Madvig: Livserindr., 1887 60. J. N. Schultz i Fr.borg lærde skoles progr. 1897 XIX–XXII. Hakon Müller i Fra Fr.borg amt, 1930 131–42. Bj. Kornerup: Fr.borg statskoles hist., 1933.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Marius Kristensen*

Dahl, Gösta Flemming Lauge Rietz Granzow, 1896–1976, historiker. * 12.2.1896 i Kbh., † 21. 3.1976 på Kbh.s sygehjem, Ordrup, urne på Garn. kgd., Kbh. F: cand. jur., senere professor, dr. jur. Frantz *D. (1869–1937) og Maria Vilhelmina Granzow (1872–1957). ~ 15.6.1923 i Kbh. (Frederiks) med børnebogsforfatter Minna Friis, * 8.5.1900 i Kbh., † 14.1.1979 (Ordrup), d. af overdyrlæge, senere stabsdyrlæge Steffen *F. (1861–1942) og maler Christiane Magdalene Thorlacius Petersen (1864–1928).

D. blev 1922 cand. mag. i historie, dansk og tysk og var 1923–29 gymnasielærer. 1929–34 var han arkivar ved Rigsarkivet og 1929–30 tillige undervisningsassistent i historie ved Kbh.s univ. 1934 blev han ansat som rådstuearkivar i Kbh. (stillingsbetegnelsen 1936 ændret til stadsarkivar). Han var her en noget usmidig administrator. 28.6.1945 blev han suspenderet på grund af sit politiske tilhørsforhold under besættelsen og 1.3.1948 afskediget. En tid var han derefter beskæftiget ved Det danske sprog- og litteraturselskab. 1952–70 var han knyttet til Det kongelige bibliotek som arkivar.

D. var livet igennem en meget flittig skribent der beskæftigede sig med både historie, filologi, samfundskundskab og geografi, men han var – især for så vidt angår hans historiske forfatterskab – mere lærd end skarpsindig. I sin lærertid udarbejdede han skolebøger og andet undervisningsmateriel. Hans historiske forfatterskab var i begyndelsen centreret om den national-liberale statsmand C. G. *Andræ, men efter at han var blevet stadsarkivar beskæftigede han sig i stigende grad med Københavns historie. Hovedværket er *Københavns Bystyre gennem 300 Aar. Hovedtræk af Stadens Forfatningshistorie fra Frederik IIIs til Christian Xs Tid I*, 1648–1858, 1943. I tidsskriftet Historiske Meddelelser om Staden

København og dens Borgere, som han redigerede 1934–45 skrev han bl.a. om byens kommunalforfatning af 1840 og om stadsarkivets historie. Hans redaktion af tidsskriftet gav anledning til en del kritik. Man fandt at han tog irrelevante emner op. 1944–45 fik han derfor et redaktionsudvalg ved sin side. Et københavns-historisk arbejde som lå færdigt 1945, men først udkom 1962 var *Brolægnings- og vejkommissionen af 1844. Modsætninger mellem Københavns magistrat og borgerrepræsentationen*. D.s historiske arbejder bygger på et stort materiale der er indsamlet med omhu og grundighed, men rigdommen på detaljer kan virke belastende på overskueligheden. Stilen er kunstlet. I den sidste fase af D.s produktion lå tyngdepunktet i det filologiske. Han gendigtede og fortolkede med held Jens Baggesens *Parthenais eller Alperesejen og Oceania*, og hans arbejder vedrørende denne digter skaffede ham 1968 Jens Baggesenprisen. Et andet område han beskæftigede sig med i denne periode var det sydafrikanske sprog (for det hvide mindretal) afrikaans. Den sydafrikanske union takkede ham med en æresmedalje. D. virkede i genforeningstiden som dansk agitator i Mellemslesvig. I 1930'erne fattede han sympati for den nazistiske ideologi. Han gik ind i et politisk arbejde og blev under besættelsen placeret i det danske nazipartis inderkreds. Det kostede ham hans stilling og en fængselsstraf, og selv om han senere igen fik sig placeret som forsker og skribent var han dog resten af livet en ensom mand i fagfællers kreds. □Foto (Kbh.s stadsarkiv, Kgl. bibl.).

Slægtstavlesamlingen, 1931 33f. H. Friis-Petersen: Familien Friis fra Ribe, 1949. Poul Møller i Hist. medd. om Kbh. 3.r. V, 1942–43 63–67. Sigurd Jensen sst. Årbog 1976 190 f.

Sigurd Jensen

Dahl, Frantz Johannes, 1869–1937, juridisk forfatter. *25.10.1869 i Kbh. (Holmens), †21.12.1937 i Kbh., begr. sst. (Holmens kgd.). F: hofur- og kronometerfabrikant Stephen Emil D. (1832–90) og Alvida Juliane Frederikke Alstrøm (1839–1906). ~ 10.5.1895 i Kbh. (Jesusk.) med cand. phil. Maria Vilhelmina Granzow, *9.6.1872 i Kbh. (Johs.), †28.4.1957 på Kbh.s sygehjem i Ordrup, d. af arkitekt Carl Herman Gerhard G. (1841–91) og Hulda Christina Georgina Rietz (1842–1927). – Far til Flemming *D. D. blev student 1886 fra Efterslægtsselskabets skole og cand. jur. 1892. Efter i nogle år at have virket som manueltør blev han 1896 ansat som assistent i kulturministeriet (1908 fuldmægtig, 1909 ekspeditionssekretær, 1910 kontorchef) og

havde i perioder konstitution som dommer. I forbindelse med sin ministerielle stilling fik han flere hverv som medlem af bestyrelser og kommissioner på kulturelle områder; han var bl.a. formand for stednavneudvalget fra 1914 til sin død. 1916 udnævntes han til departementschef i konseilspræsidiets (statsministeriets) og statsrådssekretær. Videnskabelige studier og udgivervirksomhed havde optaget D. siden ungdommen. Han var censor ved de juridiske eksaminer 1910–19 og kst. professor i strafferet fra 1914. D.s særlige studieområde var retsvidenskabens historie, og fra 1919 beklædte han et ekstraordinært professorat i denne disciplin. Han underviste desuden i perioder i strafferet og romerret. D.s styrke som juridisk forfatter var et omfattende kendskab til den retsvidenskabelige litteratur- og personalhistorie – han samlede sig et meget stort privatbibliotek – i mindre grad en evne til selvstændig analyse af de retsvidenskabelige metoders og skolers udvikling. Essaysamlingen *Juridiske Profiler*, 1920 indeholder en udførlig og meget læseværdig omtale af C. *Goos og iøvrigt en række kortere artikler om fremtrædende juridiske forfattere, de fleste tyske. D. behandlede flere gange A. S. *Ørsted, bl.a. i det lille skrift *A. S. Ørsted som Retslærd*, 1927 (eng. udg. 1932, fr. udg. 1934) og i *Frederik VI og A. S. Ørsted i 1826*, 1929 der er en aktmæssig og kommenteret fremstilling af begivenhederne omkring det kgl. skriveforbud som ramte Ørsted 1826. D.s uforbeholdne beundring for Ørsted kommer klart til udtryk i hans skrifter, og Ørsted er den centrale skikkelse i D.s hovedværk *Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie* der udkom 1936 som bidrag til „Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af Juridisk Eksamen“ og året efter som særtryk. I en koncentreret form indeholder dette arbejde et væld af oplysninger om bøger og forfattere i dansk retsvidenskab fra Andreas Hoier til Viggo Bentzon. I kraft af sin omfattende viden på det nævnte studieområde blev D. en meget benyttet bidragsyder til tidsskrifter, leksika og biografiske værker (bl.a. Salmonsens og Dansk biografisk Leksikon). Han var dansk medredaktør af Tidsskrift for Rettsvidenskab 1918–36. D. havde siden et studieophold i Halle 1898–99 bevaret en levende interesse for tysk retsvidenskab. Han havde personlig kontakt med mange udenlandske jurister og bidrog ved sine artikler i fremmede tidsskrifter til at udbrede kendskabet til nordisk retsvidenskab. 1921 blev han æresdoktor ved Hamburgs universitet. – R. 1911. DM. 1917. □Mal. af H. Siegmufeldt, 1885. På karton på Studentergården 1923 af Aksel Jørgensen. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1925. Afbildet på tegn. af

Dahl, Frantz

Jensenius, udst. 1928. Relief af Axel Poulsen, 1938 (gravstenen, Fr.borg). Foto.

Knud Bokkenheuser: Da man var ung-, 1926. Eyvind Olrik i Berl. tid. 24.10.1929. Stig luul i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 149-54. O. K. Magnussen i Tidsskr. for rettsvidenskab LI, Oslo 1938 341-47. Maria Dahl: Professor F. D. Spredte bidrag til en monografi, 1944 (m. bibliografi). - Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Dahl, Frederik Clemens Bendtsen, 1822-1920, realskolebestyrer. * 10.2.1822 i Hillerød, † 23.2.1920 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: overlærer, senere professor F. P. J. *D. (1788-1864) og Tønnesine A. Langøe (1795-1864). ~ 10.11.1847 i Kristiania med Constance Maria Døderlein, * 27.9.1817 i Kristiania, † 10.7.1897 i Kbh., d. af lic. med., senere livmedicus Jens Grønbech D. (1787-1867) og Eremine Catharina Holst (1791-1843). - Bror til Hans *D.

D. fik sin første undervisning i hjemmet, kom i Fr.borg lærde skole og senere i Metropolitan-skolen hvorfra han dimitteredes 1842. Han studerede derefter dels ved Polyteknisk læreanstalt, dels ved universitetet naturvidenskab, matematik og filosofi, vandt 1845 univ.s guldmedalje for besvarelse af en historisk-geografisk prisopgave og tog 1852 magisterkonferens i filosofi. Både før og efter denne eksamen underviste han privat i Kbh., ved Metropolitan-skolen og det v. Westenske institut 1848-54, ved Mariboese skole 1848-50 og havde senere en tid kursus til studentereksamen. Samtidig drev han filosofiske studier, der satte frugt bl.a. i *Om Naturbegrebets Grundmønter*, 1859 som han året før havde indsendt til det filosofiske fakultet som doktorafhandling, men ikke fik antaget, og oversættelse af Platons dialoger *Theaitetos* og *Menon*. 1867 forlod D. Kbh. og blev bestyrer af Slagelse realskole, men kaldtes sædvanligvis rektor da skolen var en fortsættelse af den nedlagte latinske. I denne stilling forblev han i 19 år og vandt både sine elevers hengivenhed, skoleautoriteternes anerkendelse og sine medborgeres tillid. Efter disses opfordring stillede han sig 1876 til folketinget i Slagelse i tilslutning til højre, valgtes 1879 og holdt kredsen til han 1892 nedlagde sit mandat. Han kom ikke til at spille nogen fremtrædende rolle i politik. Kultusministeriet indhente hans erklæring ved flere lejligheder, således 1876 angående forslag til en forbindelse mellem almueskolen og den lærde skole. Han havde allerede tidligere i pjecerne *I Skolesagen I-II*, 1870 og *Grundtræk til en Omordning af Borger- og Almueskolevæsenet*, 1873 taget til orde for en indskrænkning af den lærde skoles kursus til fire år fra fjorten-atten års alderen „saaledes at det

ved en virkelig Optagelsesprøve muliggjordes Skolen at vælge og vrage mellem sine Aspiranter“. Hans forslag der næppe var upåvirket af at mange af hans elever i en tidlig alder søgte optagelse ved Sorø akademi er i øvrigt det første der er stillet her i landet om forbindelse mellem højere og lavere skoler. 1891 blev han medlem af den af ministeriet nedsatte kommission der skulle afgive erklæring om retskrivningsbekendtgørelsen af 1889. D. ønskede påbudet om benyttelse af retskrivningsreglerne ændret til en anbefaling. Foruden de nævnte litterære arbejder har D. skrevet om en mængde forskellige emner i skoleprogrammer og tidsskrifter. Sammen med sin broder B. T. D. besørgede han 6.-7. udgave af L. Meyers Fremmedordbog. Hans interesser strakte sig vidt. Han holdt foredrag om afholdssagen og interesserede sig for Frelsens hærs arbejde. - Tit. professor 1891. - R. 1886. DM. 1903. - □ Litografi efter foto. Træsnit af H. P. Hansen, 1879. Træsnit 1889 efter foto. Karikatur af Knud Gamborg (Fr.borg). Relief af H. Pedersen-Dan, 1922 (gravstenen).

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 106. A. C. P. Lindes Medd. ang. de lærde skoler, 1884 83. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitan-skolen gennem 700 år, 1916, tillæg 24. Berl. tid. 24.2.1920. Sorø amtstid. 29.11.1932. Alex. Thorsøe: Erindr., 1929 52f 115f. - Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. Buur*

Dahl, Kristen Hans Jørgen, 1830-1921, præst, sprogrener. * 31.8.1830 i Hillerød, † 11.10.1921 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: overlærer, senere professor F. P. J. *D. (1788-1864) og Tønnesine A. Langøe (1795-1864). ~ 15.12.1865 i Kbh. (Frue) med Andrine Henriette Henriksen, * 22.1.1842 i Kristiania, † 28.6.1902 i Kbh., d. af skræddermester Morten H. og Andrine Olsdatter og plejedatter af broderen Frederik *D.

D. blev student 1849 fra Metropolitan-skolen og teologisk kandidat 1855, var 1855-63 kommuneskolelærer i Kbh., blev kapellan i Fjelsted ved Bogense 1863, kateket og overlærer i Svendborg 1865, sognepræst i Skorup og Tvilum 1873, til Havrum og Sal 1881 og til Keldby på Møn 1889. 1901 tog han sin afsked og bosatte sig i Kbh. D. har særlig virket for udrensning af unødige fremmedord i dansk, og han har mere fremdraget hvad der allerede fandtes af brugelige „afløser“ end han selv har skabt nye ord. En forfatter som F. C. *Sibbern tiltaler ham særlig ved sit ejendommelige ordvalg, og han har behandlet hans sprog i F. C. *Sibbern og Modersmaalet*, 1884. Til hjælp ved afløsning af fremmedord har D. foruden *100 danske Ord*, 1868 udgivet den omfangsrige *Dansk Hjelpeordbog*,

1875 og givet mange bidrag til „Dansk Ordbog for Folket“ ligesom han har skrevet talrige af-handlinger, til dels samlede i *Alvors- og morskabslæsning om modersmålet*, 1891. Gennem sin påvirkning af sine studenterkammerater H. F. *Feilberg, hvem han gav stødet til arbejdet med den jyske ordbog, og Th. Sk. *Rørdam hvis oversættelse af Det ny testamente er stærkt påvirket af D. og igen har påvirket oversættelsen af 1907 (se Danske Studier, 1915 164–73), har han måske endda øvet større indflydelse end umiddelbart gennem sine skrifter. – R. 1888.

Marius Kristensen i Højskolebl. 1921 1327–30. – Papi-rer i Kgl. bibl. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Marius Kristensen**

Dahl, Hans Jørgen, 1694–1779, regimentskriver, landmand. * 1694 i Vig i Odsherred, † 16.9.1779 i Kollekolle, begr. i Værløse. F: sognepræst i Få-revejele Jacob Christensen D. († 1718) og Ane Jensdatter Riber († 1745 el. 46). ~ Dorothea Magdalene Schaffer, * 11.2.1715 i Hillerød, † 14.9.1792, d. af stutmester Anton Frederik S. D. opdroges fra sin tidlige ungdom til landvæsenet, blev 1736 forvalter over det ene frederiksborgske rytterdistrikt, 1745 regimentskriver over Kbh.s amts rytterdistrikt og forblev i denne stilling til 1771 da han efter længere tids svagelighed afskedigedes med pension ved en kabinetsordre. Snart efter blev der dog anlagt sag mod ham for mangler i de regnskaber han havde at gøre rede for, og denne sag trak ud til efter hans død. Dommen gik hans bo imod og kunne vel ikke andet; men at han ikke havde handlet af egen nytte, og at han til almennyttige foranstaltninger havde anvendt – om end uden bemyndigelse – langt større summer end dem han droges til ansvar for synes sikkert. Han var en nidkær embedsmand og tillige en virksom landmand, en foregangsmand for den rent praktiske side af landboreformerne der på mange måder arbejdede for landbrugets fremme i sit distrikt ved at indføre forbedrede agerdykningsredskaber, udgrave tørve moser, sætte udyrkede jorder i frugtbringende stand, beså betydelige strækninger med skovfrø, udbedre vejene osv. På højere sted var han en varm talsmand for distriktets bønder som han ved selv at udsætte præmier og på andre måder utrættelig opmuntrede til lid og foretagsomhed. Forskellige af sine erfaringer på det landøkonomiske område lod han offentliggøre i trykken. □ Maleri.

Kabinetsstyrelsen i Danm. 1768–1772, udg. Holger Hansen, II, 1919 228. Fridlev Skrubbeltang: Husmand og inderste, 1940 224 (fot. opr. 1977).

*Hans Jensen**

Dahl, Johan Christian (døbt Johan Matthias), 1764–1821, læge. * 13.6.1764 i Preetz, † 5.10.1821 i Nikolajev. F: senere herredsfoged i Lø hrd. Johan Matthias D. (ca. 1736–1810) og Christiane Jordahl (1735–1819). ~ 11.2.1793 med Marie Freytag, d. af kollegieassessor F. († 1817) og Marie de Mailly. – Far til Valdemar *D.

D. blev 1783 student fra Ribe. En onkel der havde ansættelse i Rusland foranledigede ham til 1786 at drage til St. Petersborg hvor han blev privatlærer i sin senere svigerfars hus. Med understøttelse af ham begav han sig 1789 til Jena for at studere medicin. 1791 promoveredes han i Erlangen og vendte tilbage til Rusland hvor han efter en eksamen for Collegium medicum i St. Petersborg 1792 blev fysicus i Gatsjina, 1796 guvernementslæge i Petrosovodsk og kort efter i Lugansk. 1804 udnævntes han til hofråd og samtidig til medicinalinspektør for Sortehavsflåden med station i Nikolajev. I denne vigtige stilling vandt han megen anerkendelse og blev 1809 kollegieråd, 1816 statsråd.

Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup 1835–44, 6–18.

*V. Meisen**

Dahl, Jacob, 1878–1944, præst, forfatter. * 5.6.1878 i Vágur, Suðuroy, † 5.6.1944 i Tórshavn, begr. sst. F: købmand Peter Hans D. (1843–1931) og Elsebeth Susanne Wilhelm (1845–1913). ~ 16.12.1908 i Kirkjubøur med Cathrine Marie Hansen, * 8.12.1874 i Tórshavn, † 18.2.1949 sst., d. af bager, senere musiklærer Georg Casper H. (1844–1924) og Mariane Elisabeth Christiane Jacobsen (1847–75). – Far til Regin *D. og Sverri *D.

D. tog lærereksamen fra Færøernes lærerskole 1896, var vikar ved samme og Tórshavns realskole 1896–97, blev student 1899 fra undervisningsanstalten Lyceum i Kbh. og cand. teol. 1905. Han var derefter lærer ved Karise højskole 1907–08, ved Færøernes seminarium og Færøernes mellem- og realskole 1908–12, var sognepræst for Sydstrøm præstegæld fra 1912 og provst for Færøernes provsti fra 1918. Han var kongevalgt medlem af Færøernes lagting 1918–23 hvor han sluttede sig til Selvstyrepartiet, var medlem af bestyrelsen for Føroya Fólkaháskúla fra 1909, formand for sømandshjemmet i Tórshavn siden dets oprettelse 1923 og for lagtingets kommission for udgivelse af færøske skolebøger fra 1920. Han var redaktør af Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne 1914–19 og redigerede Færøsk Kirketidende fra 1925. Han var medlem af bestyrelsen for Føroya Málfelag fra 1933, var formand for lagtingsfonden Føroyskt Kirkjumál fra 1934 og ligeledes formand for KFUM i Tørs-

Dahl, Jacob

havn fra 1938. Han var æresmedlem af Føroyingafelag i Kbh. og af Hiit føroyska studentafelag sst., og 1943 blev han æresborger i sin hjembygd. – Med få undtagelser er D.s forfatterskab udelukkende religiøst, det gælder både oversættelser og originale værker: *Føroysk Mállære*, 1908, *Thomas Tarnovius: Ferøers Beskrivelser, við einum forordi af J. D.*, 1908, *Sálmarnir úr Gamla Testamenti*, 1921, *Orðtøk Sálomos og Prædikarin*, 1926, *Evangeliið eftir Matteus*, 1923, *Evangeliið eftir Markus*, 1924, *Evangeliið eftir Lukas*, 1926, *Ápostlasøgan og hini almennu brævini*, 1928, *Paulusar bræv, Hebrearabrævið og Jóhannesar opinbering*, 1931, *Luthers lita Katekismus*, 1922, *Selma Lagerlöf: Halgisøgur*, 1921, *Balslevs biblissøgur*, 1924, *Føroysk ritual*, 1929, *Glottar*, 1928, *Jól og nýggjár*, 1928, *Í ódn og log*, 1929, *Í lysing (ein lestrabók)*, 1934, *Ávegis*, 1935, *Evangeliið eftir Jóhannes*, 1936, *Nýggja Testamenti*, 1937 (udg. af Det danske bibelselskab), *Altarbókin*, 1939, *Í jólahalguni*, 1940, *Sólarris*, 1941, *Esops dømi*, 1942, *Krossstiggjur*, 1942, *Millum ælini*, 1943, *Stavnhaldið*, 1944, *Sólin og sóljan*, 1948 og *Meðan hildiðverð úr heilagi*, 1948. Sammen med højskoleforstander Simun af Skarði udgav han 1913 et lille salmehæfte *Jóla-sálmur og morgun- og kvøldsálmur* som opnåede tre udgaver. I *Sálmabók Føroya fólks*, 1960 er hans bidrag 115 originale og oversatte salmer. – Ved sit grundlæggende arbejde har D. skabt et færøsk bibel- og kirkesprog. Han er den første præst på Færøerne som har gennemført gudstjenesten på færøsk alene. □ Buste (Føroya landsbókasavn). Statue i hans hjembygd afsløret på hundredårsdagen for hans fødsel. Foto.

Chr. Matras: *Føroysk bókmentasøga*, 1935. H. A. Djurhuus og Jóannes Patursson i *Vardi* XXIII, Tórshavn 1944 80–93. Lærarafólk i Føroyum 1870–1956, Tórshavn 1957. Sv. Grundtvig: *Dansken på Færøerne*, udg. H. Bekker-Nielsen, 1978. – Janus Óssursson: *Studentabókin*, 1960 (manus. i Føroya landsbókasavn).

*Anton Degn**

Dahl, Jens Rudolph Norup, 1894–1977, direktør i udenrigsministeriet. * 16.2.1894 i Ullits, Aalestrup sg., † 6.7.1977 i Kbh., urne på Lillerød kgd. F: sognepræst, sidst i Vester Brønderslev Frederik Laurentius Fabricius D. (1859–1925) og Gyda Marie Norup (1870–1929). Ugift. D. blev student fra Metropolitanskolen 1913. Under sine efterfølgende juridiske studier var han aktiv i Akademisk skyttekorps og som redaktør (1915–19) af studenterbladene „Studium“ og „Akademisk Ugeblad“. 1922 blev han cand. jur. og s.å. konstitueret sekretær i udenrigsministeriet hvor han ansattes fast 1926. Herefter fulgte en længere periode med tjeneste i udlandet,

først som attaché ved gesandtskabet i Paris 1928, derefter som vicekonsul i Hamburg 1930 og i New York 1933, og endelig påny i Paris som legationssekretær 1936. 1939 hjemkaldtes han til tjeneste som fuldmægtig i udenrigsministeriet, og 1941 udnævntes han til kontorchef for l. politisk-juridiske kontor, en post der bl.a. inddrog ham i forhandlinger med besættelsesmagten om konkrete arrestations- og deportations-sager. Fra 29.8.1943 til befrielsen fungerede D. som sekretær for departementschefstyrets møder og udarbejdede med sikker og smidig formuleringsevne de officielle referater herfra. Efteråret 1945 udnævntes D. til udenrigsråd og chef for den politisk-juridiske afdeling i udenrigsministeriet, og 1948 avancerede han til stillingen som ministeriets direktør. Han beholdt denne post til sin afgang 1950, der begrundedes med sygdom. – D.s ubestridelige evner for omhyggelig sagsforberedelse og -fremstilling kom nok i årene efter 1945 mindre til deres ret end tidligere i hans karriere. På trods af sin centrale placering i det udenrigspolitiske beslutningssystem synes han derfor ikke at have øvet større indflydelse på handlingen af de vigtige politiske sager som i denne periode prægede dansk udenrigspolitik. Det virkefelt som tiltrak ham selv mest var utvivlsomt det administrative, især personaleadministrationen, der havde hans store interesse. Over for en bredere offentlighed manifesterede D. sine stilistiske evner i talrige dagbladskronikker hvoraf nogle indeholder værdifulde personkarakteristikker. Et skønliterært forsøg, romanen *Præsten, lægen og hexen*, 1954 blev ingen succes. – R. 1940. DM. 1946. K. 1950. □ Foto.

J.R.D. i *Præstegårdsliv*, red. Ernst Fr. Hansen, I. saml., 1949 37–62. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*. Papirer i Rigsark.

H. H. Bruun

Dahl, Kristian (ved dåben Christian) Anton Anders, 1861–1934, journalist. * 29.3.1861 i Gimsing, Ringkøbing amt, † 18.10.1934 i Kbh., urne på Frbg. kgd. F: lærer Jørgen D. (1809–87) og Signe Constantia Ægidius (1824–82). ~1° 16.10.1885 på Frbg. med Olga Ulrikke Hasselbalch, * 22.8.1862 på Vibholm, Brøndbyøster, † 6.12.1915 i Kbh., d. af forpagter Siegvard Charlo H. (1835–67) og Johanne Frederikke Magdalene Iversen (1835–1921). Ægteskabet opløst. ~2° 21.11.1913 i Kbh. (b.v.) med Johanne Josephine Goldschmidt, * 3.12.1884 i Kbh. (Mos.), † 15.2.1959 i Kbh., d. af grosserer Selmar G. (1851–1922) og Henriette Nathan (1852–1919).

D. blev efter at have taget præliminæreksamen 1878 i Thisted ansat på by- og herredsfogedkon-

toret i Holstebro. Han læste til artium, men opgav læsningen og rejste til Kbh. for at tage dansk-juridisk eksamen, men afbrød et par år efter også dette studium, optaget som han var af æstetiske interesser. Han havde 1884 fået nogle småting trykt i Jul. *Schiøtts ugeblad Nordstjernen, og da han havde lyst til scenen og var i besiddelse af et fordelagtigt ydre og en smuk stemme engageredes han som skuespiller til Folketeatret. Han var knyttet til dette teater i sæsonerne 1885–87, men opnåede kun at spille nogle mindre roller. Efter disse ungdomsårs omskiftelser og forskellige tilløb var det først i udstillingsåret 1888 da D. knyttedes som journalist til Politiken at han fandt sin livsbeskæftigelse. Han debuterede i Politiken med nogle udstillingsartikler, og dette blev indledningen til en journalistisk virksomhed der strakte sig over 42 år ved samme blad. Han var en af de mest benyttede penne ved bladet, varetog både storreportage og, navnlig i de senere år, det økonomiske og kommunalpolitiske stof. I de urolige år med hyppige konflikter mellem arbejdsgivere og arbejdere var det D.s opgave at bringe bladets læsere underretning på disse områder. Hans altid sagligt-korrekte, grundige og loyale behandling af strids spørgsmål vandt ham respekt og agtelse fra begge sider. Hans mærke, Plutus, var i alle disse år et af de mest ansete i pressen.

Det blev dog i organisationsarbejdet, at D.s største betydning kom til at ligge. Han var 1902 blevet medlem af journalistforeningens bestyrelse og n.å. foreningens næstformand; men da Henrik Cavling, stifter af og første formand for det 1904 stiftede Københavns journalistforbund, ved sin overtagelse af stillingen som Politikens redaktør måtte nedlægge sit mandat valgtes D. til formand, en værdighed han år efter år genvalgtes til. Med udpræget repræsentative evner forbandt D. en uhyre arbejdsevne og flid. Han lagde et meget stort arbejde i ledelsen af journalistforbundet der i Rundskuedagen, stiftet 1910 og fra første færd tilrettelagt og organiseret af D. som et kulturelt oplysningsværk, opnåede en økonomisk basis af stor betydning der muliggjorde løsningen af de mange opgaver forbundet efterhånden påtog sig til de arbejdende journalisters gavn (rejsestipendier, sommerhuse, pensionsag, arbejdsløshedshjælp, enkeforsorg m.m.). I alt dette arbejde var D. den initiativrige og energiske fører og leder, ligesom hans smidige forhandlingsevne ofte hjembragte resultater ved forhandlinger med udgiverne om forbedringer i journalisternes økonomiske forhold (sygepenge, ferier osv.). 1919 blev D. valgt til formand for journalistforeningen med det formål at finde udveje til en sammenslutning af de to foreninger,

men disse forsøg mødte modstand, og 1924 opgav D. foreningen og helligede sig ledelsen af forbundet indtil han 1930 trak sig tilbage både fra bladet og fra organisationsarbejdet. Han hædredes af journalistforbundet med udnævnelsen til æresmedlem. I tilknytning til stillingen som forbundets formand havde D. tillige været formand for Danske journalisters fællesrepræsentation, Den danske presses fællesråd, Nordisk journalistkomité, Københavnske journalisters pensionsfond m.m., stillinger han alle frasagde sig 1930 – En enkelt bog foreligger fra D.s hånd, en populær skildring *Edison, hans Liv og hans Opfindelser*, 1897. – R. 1921. DM. 1929. □Buste af Gyde Petersen udst. 1913. Mal. af Viggo Johansen, 1921, forstudie hertil. Foto.

Johs. Dam i Medlemsbl. for provinsjournalistforen., 1.9.1918. C. C. Clausen i Journalisten XXV, 1929 ekstranr. 11–13. Victor Foss sst. XXVII, 1931, nr. 6 lf. H. H. Bruun m.fl. sst. XXX, 1934, nr. 21 lf. Laur. Larsen sst. nr. 22 1–3. Politiken 19.10. s.å.

*Georg Nygaard**

Dahl, Niels Peter Smith, 1840–1916, grosserer. * 22.11.1840 i Korsør, † 15.9.1916 i Kbh., begr. i Gentofte. F: gas- og vandmester, senere kancelliråd Wilhelm Frederik D. (1805–97) og Sophie Marie Magdalene Harreschou (1818–1907). ~ 4.9.1867 på Frbg. med Nanna Meta Johanne Kramp, * 22.3.1843 i Kbh. (Trin.), † 9.1.1917 på Frbg., d. af snedkermester, senere krigsråd Laseenius *K. (1808–76) og Christiane M. Frølich (1809–89). – Far til Chr. S. *D.

D. tilhørte en slægt der oprindeligt stammer fra Norge. Faderen drev først en forretning i Korsør, men flyttede 1857 til Kbh. hvor han etablerede sig som blikkenslager samt vand- og gasmester på Højbro plads. I begyndelsen af 1866 opfordrede D. der arbejdede i det fædrene firma sin yngre bror **William Sophus D.** (1842–1910) der på den tid var ansat i en manufakturforretning i Stege til i fællesskab med ham at starte en forretning med rør og fittings samt andre artikler for installation af gas- og vandledninger; og efter at faderen havde givet tilsagn om at indskyde 3.000 rdl. i forretningen startedes firmaet efteråret 1866 under navnet *Smith og William D.* Alleerede 23.12.1867 skiftede firmaet navn til det oprindelige påtænkte *Brd. D.* efter at et andet firma under dette navn var ophævet samme efterår. Takket være de to energiske chefers dygtighed og fortræffelige samarbejde arbejdede det unge firma sig i en forbavsende kort årrække op til en meget anselig forretning, og i løbet af 1870erne kom den til at spænde over alle arter af trukne og støbte rør og fittings, metalarmaturer, haner, smørekopper, donkrafte, ventiler, taljer, skrue-

Dahl, N. S.

stikker, ambolte, pumper, lygter, lygtepæle, kedler o.m.a. De stadig mere omfattende kataloger og prislister firmaet udsendte – fra 1888 også på svensk – afgav det bedste vidnesbyrd om en utrættelig ekspansionsstrang ikke blot på det danske, men også på det svenske og norske marked. Det var næsten altid D. der tog initiativet til de nye skridt og udvidelser, og i en sjælden grad forstod han at overvinde alle vanskeligheder ligesom han besad en usædvanlig evne til at instruere sine repræsentanter så at de altid forstod at handle i hans og dermed i forretningens ånd. Broderen W. D. repræsenterede derimod i langt højere grad forsigtigheden, overvejelse og en vis skepsis som både hindrede overlede skridt og styrkede tilliden hos forretningsforbindelserne. Om begge chefer kan siges at de viede forretningen hele deres arbejdskraft til de 1901 optog D.s to sønner Wilhelm Smith D. (1868–1917) og Christian Smith D. (1875–1955) som medindehavere. 1906 udtrådte de helt af forretningen, og W. D. lod sig indvælge til medlem af sø- og handelsretten hvilket hverv han beklædte til 1910. □(N.S.D.) Mal. af H. Olrik ca. 1867. Mal. af M. Engelsted, 1917, (Brdr. Dahl). Foto.

Carl Bratli: Brd. Dahl, 1867–1917, 1917.

*Jens Vestberg**

Dahl, Niels Jespersen, * 1912, civilingeniør. * 24.11.1912 i Kidris ved Herning. F: tømrermester, senere savværksejer Christian Nielsen D. (1887–1950) og Mette Marie Helene Madsen (1886–1960). ~ 9.5.1936 i Roskilde (b.v) med cand. jur. Sigrid Ester Lauritsen, * 14.7.1913 i Hover ved Vejle, d. af rektor Valdemar Sigrigurd L. (1876–1967) og cand.phil. Gunvar Christine Dorthea Rasmussen (1886–1964).

D. blev student 1931 fra Herning og tog 1936 polyteknisk eksamen som bygningsingeniør. Straks efter eksamen blev han ansat ved statens jordlovsudvalgs kontor i Tønder og var der i to år. 1938 blev han videnskabelig assistent ved Danmarks tekniske højskoles laboratorium for hydraulik og 1946 amanuensis. 1952 forlod han den tekniske højskole for at blive professor i jord- og vandbygning ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole. Han vendte imidlertid i en periode tilbage til den tekniske højskole som deltidsansat idet han 1958–63 var leder af denne højskoles laboratorium for hydraulik under en vakance i professoratet i hydraulik. Fra 1966–70 var han prorektor for Den kgl. veterinær- og landbohøjskole. – I det faglige organisationsarbejde deltog han som formand for Forbundet af ingeniører i statens tjeneste 1944–52. Han har også været medlem af bestyrelsen for en række

studenterkollegier og kollegiebyggeselskaber. D. har været medlem af flere faglige udvalg, således af Det danske hedeselskabs udvalg vedr. landøkonomisk kulturteknisk forskning fra 1950 og af repræsentantskabet for Dansk byplanlaboratorium 1952–71. Han blev medlem af Akademiet for de tekn. vidensk. 1964. D. har også deltaget i internationalt arbejde inden for vandbygning. Han blev således medlem af International Association of Hydraulic Research 1939 samt medlem af og sekretær i den danske sektion af International Association of Hydrology 1949–67.

D. har skrevet flere videnskabelige afhandlinger, således *Ein optischer Wasserstandmesser*, 1940, *Det hydrauliske grundlag for drænløsnings beregning*, 1947 og *On water supply from wells*, Acta Polyt. 236, (1957). Endvidere *On non-permanent movement in open channels*, 1955, bidrag til Intern. Association of Hydraulic Research' kongres i Haag. Han har også skrevet lærebøger om vandbygning. – R. 1958. R.' 1967.

P. H. Bendtsen

Dahl, Niels Peter(sen) Lorentsen, 1869–1936, kirkeminister. * 1.10.1869 i Sønder Bjært, Vejle amt, † 7.5.1936 i Hellerup, urne på Vestre kgd. i Kbh. F: matros, senere toldbetjent Lorents Mathiesen Dall (1840–1926) og Ane Katrine Nielsdatter (1833–1913). ~ 4.9.1900 i Kbh. (Frels.) med Angelica Marie Sørensen, * 23.2.1870 i Kbh. (Garn.), † 26.3.1955 i Kbh., d. af stillingskommissær, senere distriktsforstander ved fattigforsørgelsen i Kbh., kancelliråd Henrik S. (1827–1913) og Anna Helene Elisabeth Nissen (1825–96).

D. gik i landsbyskolen og kom efter konfirmationen to år ud som skibsdreng på en toldkrydser. Faderen blev 1883 forflyttet til Århus. Her tog D. 1887 præliminæreksamen, kom efter privat forberedelse ind på latinskolen og blev student 1890. Efter at have taget teologisk embedseksamen 1896 blev han 1897 kateket ved Vor frelsers kirke i Kbh. og var 1900–07 sognepræst i Brande. En interesse for sociale og politiske spørgsmål der blev vakt i studenterårene, ikke mindst ved F. J. *Borgbjergs agitatoriske virksomhed, førte efterhånden D. til at tage stude inden for socialdemokratiet. Han holdt mange kirkeligt oplysende, senere også politiske foredrag. 1907 blev han sognepræst i Sædder ved Køge (til 1924), 1913 medlem af og formand for Sædder sogneråd (til 1925). S.å. blev D., der ved et par valg havde været stiller for Th. *Stauning i Faksekredsen, valgt ind i folketinget i Vordingborg, genvalgt 1915, men trådte ud da valgkredsen 1918 blev nedlagt. S.å. blev han medlem af landstinget (for 2. kreds) og genvalgte til sin

død. 1913–18 var han medlem af folketingets lønningsudvalg, dets sekretær 1915–18, 1917–19 medlem af den store lønningskommission. Da D. var den første præst i socialdemokratiet og stod Stauning nær var det naturligt at han blev kirkeminister i det første socialdemokratiske ministerium 23.4.1924–14.12.1926, og var på ny kirkeminister 1929–35. Rørdam-sagen fra Ryslinge 1924 gav ham anledning til jan. 1925 at fremsætte forslag om nedsættelse af en kommission til drøftelse af forholdet mellem stat og folkekirke, eventuelt en adskillelse idet D. delte den af Borgbjerg gennem årene hævdede opfattelse at dette kunne ske på et demokratisk grundlag og uden grundlovsændring. Forslaget blev ikke gennemført, men tanken toges op senere og førte til nedsættelsen af det kirkepolitiske udvalg af 1928 der indtil dets opløsning 1940 var forum for den kirkepolitiske debat. Som kirkeminister virkede D. ved sin saglige, lidenskabsløse form for midlende mellem de religiøse modsætninger inden for sit parti. Planerne om en adskillelse mellem stat og kirke måtte D. og hans parti opgive efter regeringskoalitionen med de radikale. □Tegn af O. Matthiesen og afbildet på sammes mal. 1923 af rigsdagen 1915 (begge folketinget). Karikatur af Jensenius, 1926. Foto.

Chr. Norlev i Dansk kirkeliv, 1936 118–22. Den danske kirkes hist. VIII, 1966. Svend Thorsen: De danske ministerier 1901–29, 1972. Tage Kaarsted: De danske ministerier 1929–53, 1977.

*Oluf Bertolt**

Dahl, Regin, * 1918, forfatter, komponist. * 5.11.1918 i præstegården Sandagerøi ved Tórshavn. F: provst Jacob *D. (1878–1944) og Cathrine Marie Hansen (1874–1949). ~ 22.5.1943 i Roskilde domk. med Tove Brinch, * 26.7.1921 i Kbh., d. af læge Hakon Karl B. (1888–1961) og Anna Christiane Henriette Kaizer (1891–1978). Ægteskabet opløst 1976. – Bror til Sverri *D. D. tog gammelsproglig studentereksamen 1937 fra Sorø og læste i nogle år filologi (dansk og latin) samt musik ved Kbh.s univ. 1950–55 var han ansat ved Wivels forlag, og siden 1955 har han været konsulent hos Gyldendal. Hans første digtsamling *Í útlegd* kom 1937. 1943 publicerede D. to antologier af børne- og festsange, *Barnasongbók* og *Gevid brødur*. 1944 udgav han sin næste digtsamling *Tokkaljóð* og en samling aforismer *Laysasökk* og 1948 *Sólin og sóljan*, et udvalg af hans fars poesi og prosa. Fra samme år foreligger en oversættelse (til dansk) af Charles Baudelaires *Journaux intimes*. To digtsamlinger *Beltisgyrði* og *Óttukvæði* udkom henholdsvis 1949 og 1955, *Veitslugávan*, en ny samling festsange, 1964, og året efter digtsamlingen *Gongu-*

bitar. En færøsk-dansk udgave med D.s udvalgte digte udsendtes 1970 under dobbelttitlen *Sneisabod/Ærinde uden betydning*: oversættelsen til dansk har D. selv foretaget. *Trikirni*, et udvalg af digte fra D.s fem samlinger udkom 1978. M. A. Jacobsens (færøske) litteraturpris tildeltes D. 1973. Den holdningsfulde kunstlyrik på færøsk tungemål der med J. H. O. *Djurhuus havde sit gennembrud omkring århundredskiftet har i D. en af sine fornemste moderne repræsentanter. Hans poesier og aforismer afspejler et tænksomt og sensitivt kunstnersind der snart med smerte, snart med ironi og besk humor registrerer tilværelsens ubønhørlige paradoksalitet, men stundom også kan åbne sig i ydmyg taknemmelighed og ekstatiske glæde over kærlighedens ufor-gængelige under i menneskehjertet. – D. har sat mangfoldige digte – egne og andres – i musik.

W. Heinesen i Fjølneur, 1968. Gudrid Helmsdal Nielsen i Varðin XLI, Tórshavn 1973 137–49 (m. bibliografi).

John Davidsen/William Heinesen

Dahl, Svend, 1887–1963, rigsbibliotekar. * 24.9.1887 på Frbg., † 15.11.1963 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg kgd.). F: kommunelærer, senere skoleinspektør Christian Jørgensen D. (1853–1920) og Vilhelmine Margrethe Hansen (1858–1941). ~ 9.6.1922 i Havdrup, Kbh.s amt med Ellen Kring, * 9.9.1891 i Kobberup, Viborg amt, † 21.4.1944 på Frbg., d. af sognepræst, sidst i Havdrup og Solrød, Knud Kristian K. (1853–1929) og Kirsten Kirstine Larsen (1856–1931). D. blev student 1906 fra Metropolitanskolen, n.å. assistent ved Det kgl. bibliotek og havde allerede før han 1914 tog skoleembedseksamen i zoologi vundet et kendt navn som biblioteksmand. 1909–11 var han assistent ved universitetsbiblioteket og 1911–20 underbibliotekar ved Det kgl. bibliotek, Efter at have deltaget i det kommissionsarbejde der gik forud for oprettelsen af statens bibliotekstilsyn overtog D. 1920 den nye stilling som biblioteksinspektør, og sammen med Th. *Døssing og Jørgen *Banke fik han stor betydning for nyordningen af hele landets folkebiblioteksvæsen.

1925 vendte D. tilbage til det videnskabelige biblioteksvæsen som overbibliotekar ved universitetsbiblioteket som han til trods for meget begrænsede bevillinger i løbet af kort tid udviklede til et under de givne omstændigheder tidssvarende og publikumsvenligt specialbibliotek for medicin og naturvidenskab. Det faldt i hans lod at gennemføre den fagdeling mellem Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket som var besluttet i den 1924 nedsatte ministerielle bibliotekskommission hvoraf D. havde været et meget aktivt og betydningsfuldt medlem. – De snævre ram-

mer som den gamle biblioteksbygning i Fiolstræde bød på gjorde det ikke muligt at gennemføre en moderne biblioteksbetjening for så store fag som medicin og naturvidenskab, og takket være hans vanlige udholdenhed og saglige styrke øvede D. den bedrift i en økonomisk depressionstid at få bevilling til en nybygning til bibliotekets hovedafdeling. Bygningen der blev indviet 1938 var i høj grad også indretningsmæssigt D.s værk og var i flere år landets mest moderne forskningsbibliotek. Med bibliotekets placering på Nørre Sælland i nærheden af Rigshospitalet og eksisterende og kommende medicinske og naturvidenskabelige institutioner realiseredes de tanker delvis som D. og zoologen Carl *With tyve år før havde fremsat i skriftet *Vore naturhistoriske Museer og Biblioteker*.

1943 blev stillingen som overbibliotekar for Det kgl. bibliotek ledig, og man realiserede den da gennem flere menneskealdre drøftede tanke at samle Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket i en organisation, og som leder af denne oprettede man en særlig stilling som rigsbibliotekar hvis indehaver også skulle varetage visse fællesforanstaltninger for hele forskningsbibliotekssektoren. – D. var selvskreven til denne nye post, og hans overtagelse af den daglige ledelse af Det kgl. bibliotek indledte til trods for krigs- og efterkrigsårenes mange særlige vanskeligheder en reformperiode. Bevillinger til indkøb af udenlandsk litteratur forøgedes, ligesom D. bl.a. fik oprettet en særlig institution til at varetage de internationale bytteforbindelser for alle forskningsbiblioteker. Visse personaleudvidelser fandt sted, og en række reglementsændringer forbedrede publikumstjenesten medens det ikke lykkedes D. at få gennemført de forslag til bygningsmæssige udvidelser som blev foreslået af det i 1944 nedsatte ministerielle byggeudvalg. Et svigtende helbred gjorde det nødvendigt for D. at trække sig tilbage efter kun ni år som rigsbibliotekar, men hans periode som leder af Det kgl. bibliotek satte sig dog i høj grad varige spor.

Takket være en imponerende arbejdssevne kunne D. gennem hele livet, også ved siden af en krævende embedstjeneste, udfolde en omfattende og alsidig forfatter- og udgivervirksomhed. Allerede som ung assistent forberedte han under medvirken af en række af tidens fremstående biblioteksfolk udgivelsen af hvad der skulle blive et standardværk i dansk bibliotekslitteratur *Haandbog i Bibliotekskundskab*, 1912, 2. udg. 1916, 3. udg. 1924–30, svensk bearbejdelse 1924–31, og i sit otium udgav D. værket i en helt ny skikkelse med titlen *Nordisk håndbog i bibliotekskundskab I–III*, 1957–60. 1915 udgav han den første danske *Biblioteksfører*, og 1916 påbe-

gyndte han sammen med Th. Døssing *Dansk Tidsskrift-Index* som han var medudgiver af til 1925. Han redigerede statsbibliotekernes *Accessionskatalog* for 1914–21 og Danmarks biblioteksforenings tidsskrift *Bogens Verden*, 1920–25; til aflastning af dette organ oprettede han *Den nye Litteratur* hvoraf han var redaktør (senere medredaktør) 1923–31. Desuden har han offentliggjort pjecer om aktuelle biblioteksspørgsmål og faglige tidsskriftartikler. 1925 samlede han den første danske *Bibliotekarstat*, og ved universitetsbibliotekets 450 års jubilæum 1932 forfattede han *Universitetsbibliotekets Bygninger gennem Tiderne* med mange nye bygningshistoriske oplysninger, ligesom han 1938 udgav *Universitetsbibliotekets nye Bygning*. D. har endvidere udarbejdet adskillige bibliografier, bl.a. *Bibliotheca zoologica Danica 1876–1906*, 1910, og *Danish theses for the doctorate 1836–1926*, 1929. Efter at have taget sin afsked arbejdede han i flere år sammen med Povl *Engelstoft m.fl. med udgivelsen af det monumentale tre-bindsværk *Dansk skønlitterært forfatterleksikon*, 1900–50, 1959–64. Inden for bibliofilens og boghistoriens område har D. gjort sit navn kendt som grundlægger og redaktør af *Aarbog for Bogvenner*, 1917–25, og i fortsættelse deraf redigerede han Forening for boghåndværks *Bogvennen* 1926–31 og igen 1945–63. Hans *Forsøg til en Ordbog for Bogsamlere* kom i to oplag 1919 og igen 1944, svensk udg. 1927, og sammen med Carl *Dumreicher udgav han 1921 *Haandbog for Bogsamlere*. På grundlag af forelæsninger på statens biblioteksskole hvor D. i mange år virkede som lærer udgav han 1927 et fortræffeligt oversigtsværk *Bogens Historie* der er blevet en international klassiker; 2. danske udgave udkom 1957 (nyt opl. 1970) og bogen er udkommet i flere udgaver på svensk, tysk, fransk og engelsk samt på polsk. Sammen med Th. Døssing udgav han *Bogtrykkerkunsten*, 1940 og var fra 1950 til sin død medredaktør af *Libri*, *International Library Review*, og 1941–52 dansk redaktør af *Nordisk tidsskrift för bok- och biblioteksväsen*. Gennem årene var D. en ivrig deltager i organisationslivet, han var æresmedlem af Danmarks biblioteksforening og Bibliotekarsammenslutningen for de videnskabelige og faglige biblioteker samt af Svenska Bibliotekariesamfundet. Også litterære foretagender uden for de egentlige bogfag har nydt godt af D.s store arbejdskraft og praktiske sans. Det gælder således de store værker *Sønderjylland*, 1919, og *Dansk biografisk Haandleksikon*, 1920–26, som han udgav i samarbejde med henholdsvis Axel *Linvald og Povl Engelstoft. Sammen med sidstnævnte redigerede han 2. udg. af *Dansk biografisk Leksikon*, 1933–44, ligesom han

1941–43 for Det danske selskab udgav det otte bind store samleværk *Danmarks Kultur ved Aar 1940*. Sammen med Helge *Topsø-Jensen udgav han i 150-året for H. C. Andersens fødsel et større mindeskrift på engelsk, fransk, tysk og spansk. D.s gamle kærlighed til naturhistorien gav sig udslag i en række arbejder hvoraf kan nævnes *Den danske Strand*. 1930, under pseudonym magister M. A. Ris, 2. udg. under eget navn 1955, *Til Minde om Zoologen Henrik Krøyer*. 1941 og *Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning*. 1941. Sammen med Jean *Anker udgav han *Livets Udforskning fra Oldtid til Nutid*. 1934, tysk og hollandsk udgave 1938 og 1944, samt *Fabeldyr og andre Fabelvæsener i Fortid og Nutid*. 1938.

D. indtog en fremtrædende position ikke blot i dansk men også i nordisk og internationalt biblioteksvæsen, og i mere end en menneskealder satte han i kraft af organisationstalent, initiativ, vidsyn og sin rige menneskelighed et varigt præg på dansk biblioteksvæsen. Han modtog 1957 den i anledning af hans 60-års dag indstiftede Hielmstjerne-medalje, og var medlem af bl.a. Kungl. Vetenskaps- og Vitterhetssamhället i Göteborg, ligesom han 1953 udnævntes til hædersdoktor ved Lunds universitet. – R. 1928. DM. 1938. K.² 1947. K.¹ 1952. □Buste af Jenö Meister 1942 (Kgl. bibl.). Tegn. af Otto Christensen (univ.bibl.s 2. afd.). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXI, 1937 645–52. – S.D. på tresårsdagen, 1947 (med bibliografi). Nordiska studier i bok- och biblioteksväsen ägnade minnet af S.D. = Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen, Uppsala, Sth. 1963; heri P. Birkelund: S.D. 1887–1963 og Gerda Møller: S.D.-bibliografi 1948–63. P. Birkelund i Bogens verden XLV, 1963 537–41. Samme i Libri XIII, 1963 157–60. A. Garboe i Naturhist. tid. XXVIII–XXIX, 1964–65 26–29. R. Spärck i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXXVI, 1964 XIII–XV. P. Kirkegaard i Bogvennen, 1965 1–5. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund (R. Paulli)

Dahl, Sverri, * 1910, antikvar. * 31.3.1910 i Tórshavn. F: provst Jacob *D. (1878–1944) og Cathrine Marie Hansen (1874–1949). ~ 31.12.1947 i Tórshavn med Paula Møller, * 25.5.1911 i Mejlbj, † 24.9.1960 i Tórshavn, d. af sadelmagermester Rasmus M. (1860–1959) og Ane Marie Birgitte Jensen (1869–1921). – Bror til Regin *D.

D. blev student 1928 fra Sorø, læste først teologi i København, senere kirkehistorie og arkæologi i Oslo, men et par måneder efter anden verdenskrigs udbrud måtte han afbryde sine studier og rejse hjem. 1940 blev han ansat som assistent ved Føroya Forngrípafelags (Færøernes kulturhistoriske forening) antikvitets-samling, og allerede

i februar samme år foretog han i Syðragøta sin første selvstændige arkæologiske undersøgelse. 1942 udgravede han i Kvívík en bondegård fra vikingetiden. 1942–55 var han medredaktør af Færøsk Kirketidende. 1943–52 var han sekretær og næstformand i lagtingets stednavneudvalg og 1947–49 desuden assistent ved landsbiblioteket. 1946 blev ovennævnte samling overdraget lagtinget som 1952 vedtog loven om Føroya Fornminnissavn (F. museum) hvorefter D. blev udnævnt til landsantikvar fra 1.12 s.å. at regne. Foruden de mange undersøgelser han har foretaget på egen hånd deltog han 1949 i Nationalmuseets ekspedition til Grønland og sommeren 1956 i undersøgelserne på Bryggen i Bergen, ligesom han 1953–56 var medlem af de dansk-norsk-færøske udgravninger i Kirkjubøur. D. har beredvilligt deltaget i de sidste årtiers kulturelle organisationsarbejde. Han har været medlem af det færøske salmebogsudvalg fra 1949, af det antikvariske redningsnævn fra 1952, formand i Føroya Forngrípafelag 1953–74, medlem af Tórshavns menighedsråd fra 1957, formand i samme 1967–70, og medlem af Færøernes overfredningsnævn fra 1970. 1952 var han med til at stifte Norrøna Felagið (Foreningen Norden) og Føroya Fróðskaparfelag (Societas scientiarum Færoensis). Siden 1965 har han holdt arkæologiske og kulturhistoriske forelæsninger ved Føroya Fróðskaparseturs (F. akademi) kurser. Om de samme emner har han skrevet mange artikler, bl.a. i *Vardín* og Føroya Fróðskaparrit (Annales soc. scient. Fær.) samt i *Færøerne* 1, 1958, og *Trap: Danmark XIII*, 1968. Han har udgivet *Havnar kirkja* (Tórshavns kirke), 1968 og Selma Lagerlöfs legende *Jólarósan*. 1975. – Æresmedlem af Norsk Folkemuseum 1961, korresp. medl. af Jysk Arkæologisk Selskab 1962, korresp. medl. af Kungl. Gustav Adolfs Akademien, Uppsala 1966. – R. 1973. □Litografi af Sven Havsteen Mikkelsen, 1968.

Mondul II, Tórshavn 1975. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

John Davidsen

Dahl, Valdemar Ferdinand, russisk Dal, Vladimír Ivánovitj, 1801–72, filolog. * 22.11.1801 i Lugánsk i Ukraine, † 4.10.1872 i Moskva. F: læge J. C. *D. (1764–1821) og Maria Freytag. Faderen dimitteredes 1783 fra Ribe latinskole og blev snart efter som „særlig sprogkyndig“ hofbibliotekar hos Ekaterina II, men efter at have taget medicinsk embedseksamen i Jena fysikus i forskellige russiske provinsbyer for at ende som medicinalinspektør i Sortehavsflåden. Sønnen blev 1814 optaget på kadetskolen, var 1817 med på flådebesøg i Danmark hvor det blev klart for

Dahl, Valdemar

ham at han „intet havde tilfælles med sine forfædres land“. Han gjorde i nogle år tjeneste i Sortehavsflåden, men efter uoverensstemmelser med sine foresatte afbrød han karrieren og læste medicin i Dorpat, var derefter militærlæge til 1832 da stridigheder atter fik ham til at bryde. Fra 1833 til -40 tjenstgjorde han som særlig befuldmægtiget ved guvernørens kontor i Orenburg, fra 1841 til -49 ansat i indenrigsministeriet i St. Petersborg og i domæneforvaltningen hvor Ivan Turgenjev var en af hans undergivne. Fra 1849 til -59 var D. chef for de kejserlige domæners kontor i Nižnij Novgorod hvorefter han tog sin afsked og levede i Moskva til sin død.

Allerede som ganske ung begyndte D. sine indsamlinger dels af flora og fauna hvilket i 1838 gjorde ham til korresponderende medlem af Videnskaberne akademis naturvidenskabelige klasse, dels af det jævne folks ord og ordsprog, talemåder, skikke og traditioner. Han opsøgte bønder og håndværkere på markeder og torve, kroer og i marken og noterede sig ikke blot enkelte ord og vendinger, men også anekdoter, historier og eventyr. Hans mange rejser rundt i riget gav ham et fortræffeligt kendskab til dialektterne og de forskellige fags terminologi. Det næsten halvt hundredeårige indsamlingsarbejde afsluttedes 1861–62 med udgivelsen af *Det russiske Folks Ordsprog* med ca. 30.000 ordsprog og talemåder og 1863–66 med *Forklarende Ordbog over det levende storrussiske Sprog* indeholdende ca. 200.000 ord. Selv om D.s mangel på filologisk skoling sætter sine spor har det stadig genoptrykte værk (sidst i 1955) haft en overordentlig betydning. Det var den hidtil udførligste registrering af det russiske sprogs mangfoldighed og har tjent russiske forfattere fra Tolstoj til sovjetforfatterne som en kilde til berigelse af deres sprog. D. blev for denne bedrift udnævnt til æresmedlem af Videnskaberne akademii.

De af D. nedskrevne eventyr indgik i den russiske Grimm, Afanåševs klassiske samling ligesom hans viseoptegnelser blev optaget i den russiske Svend Grundtvig, P. Kirěevskijs publikation af folkets viser.

Under pseudonymet „Kosakken fra Lugansk“ genfortalte D. i 1830erne og -40erne russiske eventyr, lagt i munden på en folkelig fortæller, krydret med ofte ramsaltede vendinger og et boblende humør. Udfaldene mod alt udenlandsk og de højere klasser gav besværligheder med censuren. De efterfulgtes af en række såkaldte „fysiologiske skitser“, livfulde skildringer af russiske almuetyper (*Gårdskarlen*, *Oppasseren* og andre) som fik betydning for udviklingen af den russiske realisme. D.s skønlitterære forfatterskab fik med årene mere og mere etnografisk og soci-

ologisk karakter: *Scener fra russisk Liv*, *Fortællinger for Soldater og Sømænd*, *Nye Scener fra russisk Liv*.

D. var sin tids fortroligste kender af det russiske sprog; vågen iagttagelse parret med dyb sympati for almenen gjorde ham, selv om han nærmest var konservativ i sin politiske holdning, til en af dens varmeste fortalere i 1800-tallets russiske åndsliv.

Udg. Polnoe sobranie sočnenij V. D. I–X, St. Petersborg 1897–98.

Lit. M. V. Kankava: V.I.D. kak leksikograf, Tblisi 1958. Vladimir Porudominskij: D., Moskva 1971.

Carl Stief

Dahl, Wilhelm Smith, se Dahl, Chr. S.

Dahl, William Sophus, se Dahl, N. S.

Dahl, Aage Georg, 1893–1975, præst. *20.10.1893 i Børglum, Hjørring amt, †17.8.1975 i Kbh., begr. på Als (Egen kgd.). F: sognepræst, sidst i Horsens, Nicolai Frederik Severin D. (1867–1935) og Elisabeth Philippa Augusta Henriete Maria Wahlmann (1869–1935). ~3.4.1918 med Anna Regine Laurentze Brandt, *15.10.1889 i Ålborg, †3.4.1977 i Hellum, Hjørring amt, d. af forvalter i DFDS Edvard Theodor B. (1858–1938) og Karen Kirstine Larsen (1862–1935).

D. blev student (Sorø) 1911, cand. theol. 1915, s. å. hjælpepræst i Hvilsager, 1918 sognepræst i Nørbæk-Sønderbæk-Læsten, 1921 i Egen (Als) og 1935–63 sin fars eftermand som sognepræst ved Klosterkirken i Horsens. D. – der også i en årrække var feltpræst – var i alle sine embeder i høj grad påskønnet som præst og prædikant af grundtvigsk type, han deltog ofte i den offentlige debat om kirkelige og kirkepolitiske emner. Hans store forfatterskab falder (bortset fra et par digtsamlinger – *Fra Sognevej og Kirkesti*, 1935 *Ved Luth og Orgel*, 1944 – og en andagtsbog: *I Guds Skole I–III*, 1923–26) især på to områder: salmer og personalhistorie. Han var medudgiver af to salmebogstillæg (1925 og 1936) og medlem af det sønderjyske salmebogsudvalg hvis forslag (1943) indgik i den 1953 autoriserede salmebog. Livet igennem arbejdede han med præstehistorie, ydede selv en mængde bidrag til de af ham udgivne Præstehistoriske Samlinger, fx *Sønderjyllands Bispehistorie*, 1931 i *Bidrag til den sønderjyske Gejstlighedens Historie og Genealogi I–III*, 1931–36. *Bidrag til Fyens Stifts Præstehistorie* i Fynske årbøger 1960–72. – D. havde talrige tillidshverv og var en meget nationalsindet mand; han deltog aktivt i modstandskampen og var 1944–45 i tysk fangenskab i Horserød,

Neuengamme, Husum og Frøslev. – R. 1954.
□Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Dahl-Iversen, Erling, 1892–1978, kirurg. * 30.11.1892 på Frbg., † 13.9.1978 i Kbh. begr. Solbjerg kgd., Frbg. F: lærer ved Helligkors kirkes friskole, Kbh., cand. teol. Anders D.-I. (1860–1920) og Ane Catrine Pedersen (1860–1938). Navneforandring (bindestreg) 15.2.1915. ~ 11.8.1925 i Kbh. (Garn.) med Inga Margrethe Thortsen, * 13.8.1905 i Kbh., † 27.10.1962 sst., d. af gresser, senere direktør Axel T. (1881–1959) og Ebba Boas (1883–1963).

D.-I. blev student 1911 fra Frbg. gymnasium, tog lægeeksamen 1919 og havde efter almindelig hospitalsuddannelse reservekirurguddannelse på kommunehospitalets 5. afd. 1925–27 og 1928–32 hos P. N. *Hansen. 1925 forsvarede han efter studier hos professor Holger *Møllgaard, D.-I.s inspirerende lærer i eksperimentel kirurgi på landbohøjskolens dyrefysiologiske laboratorium, sin disputats *Étude expérimentale de l'influence, de la cholécystectomie sur les voies biliaires et la sécrétion gastrique*; dette dygtige eksperimentel-kirurgiske arbejde, udført på aber, hunde og kaniner blev et vægtigt indlæg om metoderne inden for galdevejskirurgien. 1927–28 var D.-I. assistent hos prosector L. Melchior på kommunehospitalet, 1932–35 visitator ved kommunehospitalet samt 1934–35 prosector chirurgi ved Kbh.s univ. under Sigurd Kjærgaard. På en afhandling *Kønshormonernes Betydning for fysiologiske og patologiske Tilstande i Corpus mammae, en klinisk og experimental Studie* blev D.-I. chef for rigshospitalets kirurgiske poliklinik. Ved A. Lendorfs afgang blev han 1941–63 overkirurg ved afd. C. på rigshospitalet. 1936–54 var han tillige kirurg ved dronning Louises børnehospital. Under sit virke som professor har D.-I. ikke blot været studenterne og sine reservelæger en inspirerende og nidkær lærer der med humoristisk lune og med store pædagogiske evner på klar vis kunne vejlede og belære de unge i kirurgens håndværk, men samtidigt har han været en overmåde flittig videnskabelig forfatter. I danske og udenlandske tidsskrifter har han offentliggjort talrige arbejder dels alene og dels i samarbejde med andre med særlig vægt på det klinisk-endokrinologiske område inden for kirurgien. 1955 publicerede han *De endocrine Organers Function i den postoperative Periode* – en uddybning af det festskrift hans elever med E. Hasner i spidsen 1952 ved 60-årsdagen havde skænket ham. Af hans mange lærebøger præget

både af hans klare sprog og hans særprægede tegnekunst kan nævnes: *Vejledning i Patientundersøgelse*, 1936, *Operativ Kirurgi*, 1939, *Lærebog i Krigskirurgi* (sammen med ortoped A. Bertelsen), 1940, *Speciel urologisk Diagnostik*, 1942 og *Lærebog i kirurgisk Undersøgelsesteknik*, 1944 og *Klinisk kirurgi I*, 1952, II, 1955; fra 1940–49 medarbejder ved Nordisk lærebog i kirurgi I og III.

Også inden for medicinalhistorien har D.-I. været en flittig forfatter; ved kong Frederik IX og dronning Ingrid sølvbryllup skrev han en stor oversigt over 1800-tallets kirurgi i Danmark *Vor kirurgiske arv*, 1960, senere om kirurgien og dens mænd i Danm. i det 18. årh., 1965 og om kirurgisk diagnostik og behandling på Frederiks hospital omkring 1800, 1966–67. 1935–49 var han midlertidig efor for universitetets medicinsk-historiske museum, 1957 æresmedlem af Dansk med.-hist. selskab. 1960 modtog han for sine med.-hist. arbejder selskabets Lederle-pris.

Sin universitetsgerning røgtede han med sjælden pligtopfyldenhed. 1950–63 var han medlem af konsistorium, 1959–63 af bestyrelsen for Rask-Ørsted fondet, 1960–61 prorektor. Han var næstformand for retslægerådet fra 1953–65. Inden for sit fag har D.-I. for sine kolleger været en samlende skikkelse, festlig og effektiv; særlig må nævnes hans virke som generalsekretær for Nordisk kirurgisk forening 1935–52, som formand for Dansk kirurgisk selskab 1947–49 og som præsident for Collegium reg. chir. univ. daniae 1957–63 (æresmedlem 1963). D.-I. var æresmedlem af talrige udenlandske selskaber og har været gæsteforelæser i Chicago og Minnesota (1955), Glasgow (1957), Stockholm (1960), Edinburgh (1962). 1950–65 var han medredaktør af *Acta chir. scand.* og 1957–64 consulting editor for *Surg., Gynæcol. and Obstetrics*. 1960 fik han generalkonsul Ernst Carlsens ærespris. – R. 1947. R.¹ 1953. K. 1960. □Buste af Poul Søndergaard, 1962 (Rigshosp.). Tegn. af Otto Christensen, 1962. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1925 94f. – Bibl. for læger CXVIII, 1926 204–17. Kbh.s univ. årbog 1934–35 62–66. Nord. kirurgisk fören. åttio år, udg. Nils Liedberg, Lund 1973. M. Andreassen m.fl. i Ugeskrift for læger 1978 2538–39. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason (Otto C. Aagaard)

Dahlberg, Peter Oskar Quirinius, 1850–1939, geograf, lærer. * 5.12.1850 i Kbh. (Frels.), † 18.3.1939 på Diakonissest., Frbg., urne på Vestre kgd., Kbh. F: malermester Jens Edvard D. (1813–97) og Cathrine Marie Harss (1818–1903). ~ 15.6.1889 på Frbg. med Anna Hermine Lem-

Dahlberg, P.

ming, * 25.8.1863 i Kbh. (Frels.), † 22.1.1935 på Frbg., d. af urtekræmmer Hans Peter L. (1824–73) og Valborg Wilhelmine Berg (1830–98).

D. blev student 1869 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand. teol. 1875, magister i fysisk geografi 1881 og var derefter lærer i geografi ved forskellige højere skoler i Kbh., 1870–1911 lærer ved Foreningen til unge handelsmænds uddannelse, 1894–1921 ved Statens lærerhøjskole, 1897–1915 ved officersskolen, 1886–1925 eksaminator ved almindelig forberedelseseksamen, 1890–94 medlem af eksamenskommissionen til afholdelse af skolelærereksamen, 1894–1920 censor ved lærereksamen. D. har udgivet et stort antal lærebøger for realskoler, mellem- og underskoler, bl.a. *Større Lærebog i Geografi*, beregnet for realskoler og lærerseminarier, 1888, 15. opl. 1923. Under titlen *Dahlbergs Atlas* besørgede han 1888 en dansk udgave af Debes' skoleatlas, 12. opl. 1925. Sammen med R. Thye udgav han *Geografi for Folkeskolen* med atlas, 1905 og *Danmarks Geografi* for seminarier, 1892. Til oplysning for lærere skrev han *Vor Jords Atmosfære*, 1922 og *Jordkloden*, 1923. D. øvede i en lang årrække stor indflydelse på geografundervisningen i Danmark både ved sin virksomhed som censor ved lærereksamen og ved sine skolebøger. Det store antal oplag hvori nogle af hans bøger udkom vidner tilstrækkeligt om hans betydning. Han lagde i undervisningen mere vægt på hukommelsesstoffet end man i nutiden er tilbøjelig til, mindre på anskueliggørelse og forståelse af stoffet. R. 1913. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

M. Vahl*

Dahlén, Carl, 1770–1851, solodanser. * 9.4.1770 i Stockholm, † 1.12.1851 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). † jernkræmmer Henrik D. († 1800) og Kristine Sörquist. ~ 16.11.1792 i Kbh. (Petri) med skuespiller Johanne Caroline Elisabeth Morthorst, * 15.7.1770 på Rügen, † 28.7.1845 i Kbh. (Trin.), d. af bogtrykker Johan Frederik M. (ca. 1730–92) og Dorothea Margrethe Piper (ca. 1733–1809).

D. var som førstedanser ved operaen i Stockholm under Gustaf III beundret for sin smukke skikkelse og den lette, yndefulde kunst han udfoldede i tidens idylliske hyrdeballetter, men efter et korporligt sammenstød med en af kongens kammerherrer fandt han det rådeligst at flygte til Kbh. hvor han optrådte første gang 25.10.1791 i *Friskytterne* og *Malkepigen*. De egenskaber der havde betinget hans succes i Stockholm skaffede ham straks en smuk stilling og fast ansættelse ved Det kgl. teater. Men hans periode som udø-

vende kunstner blev kun kort fordi stærk fedme ødelagde hans figur og gjorde ham uegnet til dansens anstregelser. Som ækvivalent drev han fra 1798 et bogtrykkeri i Kbh. Han forblev dog ved teatret dels som balletarrangør, dels som lærer for dansebørnene, og det fremgår af indberetninger at han havde gode pædagogiske evner. Derimod var han ubetydelig som koreograf; hans heroiske værk *Armida*, 1821 har kun bevaret et vist navn i historien fordi H. C. Andersen optrådte deri som en trold og D.s elev jomfru Pätges (fru Heiberg) som en amarin. D. afskedigedes 1.7.1823. – Hans hustru debuterede pur-ung 21.9.1784 som Charlotte i *Det foregivne Hexeri*, og da hun var en køn og meget musikalsk pige med en blød, bøjelig sopran blev hun af betydning for syngespillet og anvendtes samtidig i skuespillets naive, muntre elskerinderoller. Hun gjorde lykke, men hendes naturel savnede temperament hvad der skadede hendes spil, men hjalp hende til at blive den første som direktionen hædrede „for Dyd og ulasteligt Levned“ med en præmie der stillede teatrets øvrige damer i et noget grelt lys. Madame D.s godmodighed udbredte i de senere år et hyggeligt præg over hendes personlighed som da passede til skuespillets værdige mødre og ældre koner; 4.5.1827 optrådte hun sidste gang som baronesse Dühelm i *Det sidste Middel*. K. L. *Rahbek og andre af tidens skribenter besang hende, og H. C. Andersen vidner at „den milde og hjertelige Kone var mig som en Moder“. □Pasteller af D. og hustru.

K. L. Rahbek: Papirer (Kgl. bibl.). – Th. Overskou: Den danske skueplads III–IV, 1860–62. F. A. Dahlgren: Förteckn. öfver svenska skådespel 1737–1863, Sth. 1866. Aug. Bournonville: Mit theaterliv III, 2, 1877. H. C. Andersen: Mit livs eventyr I, rev. udg. 1951 65 67 394f. Rob. Neiiendam: Episoder og personligheder fra teatrets verden, 1964. Johanne Luise Heiberg: Et liv I, 5. udg. 1973 21 42.

Robert Neiiendam*

Dahlerup

Slægten føres tilbage til Søren Jensen ca. –1664, gårdmand i Dallerup, Tyrsted sg. Hatting hrd., hvis søn Jens Sørensen, 1710–73, ligeledes gårdmand sst. var far til postmester i Hillerød Hans (Jensen) D. 1758–1838.

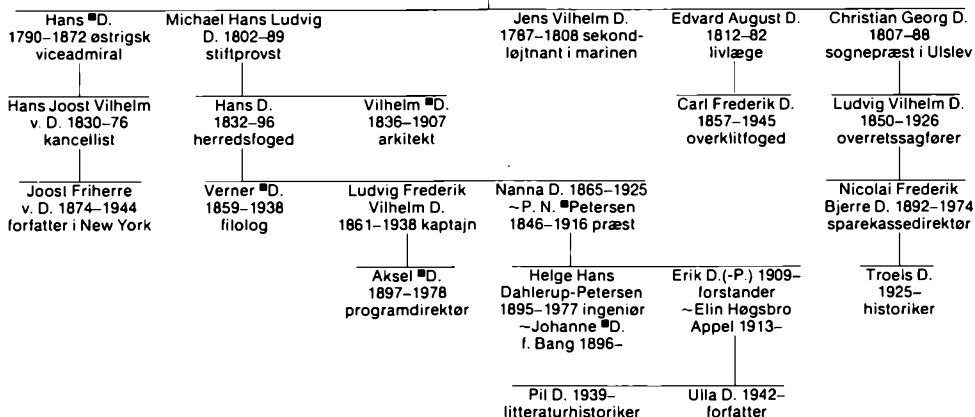
Østrigsk viceadmiral Hans *D., 1790–1872, var ~ 2° med Louise Margrethe van Dockum, 1799–1840, datter af kontreadmiral Jost v. *D.

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900, 123–29. Slægten Dahlerup, v. Th. Hauch-Fausbøll, 1939, 5. udg.

Hans H. Worsøe

Dahlerup [ˈdalˌərɒp], Aksel, 1897–1978, programdirektør. * 15.2.1897 i Odense (Skt. Hans),

Hans (Jensen) Dahlerup 1758–1838 postmester i Hillerød

† 28.9.1978 i Kbh. F: kaptajn Ludvig Frederik Vilhelm D. (1861–1938) og Johanne Elisa Hansen (1863–1934). ~24.5.1928 i Lyngby med Estrid Marie Helene Jacobine Andersen, * 13.1.1895 i Kbh., d. af købmand Niels Julius A. (1861–1934) og Karen Jensen (1858–1940).

D. voksede op i et borgerligt miljø, først i Odense, fra 1906 i Kbh. 1908 kom han på Sorø akademi hvorfra han blev student 1915. Faderen var social-filantropisk interesseret og blev efter sin afgang inspektør for Lægeforeningens boliger på Østerbro i Kbh. (Brumleby). Moderen var en fortrinlig fortæller og en flittig brevsriver. Hun opretholdt korrespondance med en stor slægts- og vennekreds hvortil bl.a. Herman Bang hørte. Det var naturligt for D. at følge faderens eksempel og blive officer, 1916 bestod han adgangsprøven til næstældste officersklasse, men 1919 søgte han i stedet ansættelse i justitsministeriet og blev sekretær i udførselskontoret, n.å. chef for ud- og indførselskontoret for de slesvigske afstemningsområder. I et forsøg på at komme ind ved den nyoprettede pressetjeneste i udenrigsministeriet som han 1921 i lære som journalist ved Frederiksborg Amtstidende, var derefter redaktionssekretær ved de Ferslewske blades fælles tillæg Søndag (1922–25) men kom herunder i berøring med radioen. Da de Ferslewske blade tog initiativet til regelmæssig udsendelse af gudstjenesten fra Garnisons kirke med Olfert Ricard stod D. hver søndag i et lille studie i Telefonhuset for at indlede og afslutte transmissionen. 1925 blev han redaktionssekretær ved Radio Uge Revue, 1926 redaktør af Verden og Vi, som han desuden udgav 1927–31. 1927 introducerede han i radioen Verden og Vi's engelskundervisning (efter et system opfundet af den gam-

le socialistfører Paul Geleff) og s.å. blev han knyttet til Pressens radioavis, en af statsradiofonien uafhængig institution, 1931 blev han medarbejder ved statsradiofonien (fra 1959 Danmarks radio) og 1934 programsekretær. – I nært samarbejde med radioens dynamiske leder Emil Holm udvikledes D.s radiofoniske talent hurtigt. Han gik ud i befolkningen med mikrofonen i hånd, skabte sine *Hørebilleder fra Dagliglivet* der blev af banebrydende betydning, en række livsbilleder fra alle dele af samfundet, ofte gengivet med fint lune, altid ægte og vedkommende. Radiomedarbejdere som Sv. Alkærsig, Willy Reunert, Viggo Clausen og flere står med deres udformning af dokumentar-featurenen i gæld til D. Under besættelsen måtte D. foretage fire reportagerejser til Tyskland. Opgaven var vanskelig og utaknemmelig, men han løste den på diplomatisk vis idet han dog ingenlunde lagde skjul på sin personlige holdning. 1939 blev D. reportagechef, 1943 afdelingschef, 1943 stedfortræder for direktøren og 1959 programdirektør for radioen. For hvert trin kom han længere bort fra det kreative, blev bundet af administrative pligter. I kraft af sin intelligens og opvækst i et kulturmiljø havde han store evner for at repræsentere, han kunne holde en tale, spirituel og elegant – men det daglige, slidsomme arbejde med administrationen var ikke hans sag. I de senere år optrådte han sjældent i radio (eller TV). Men af gammel kærlighed til det danske kongehus svigtede han ikke når der var transmission af begivenheder ved hoffet. Så kunne man være sikker på at det var D. der var „ved mikrofonen“. D. efterfulgte professor Johannes Brøndum-Nielsen som formand for radioens interne sprognævn, (var også medlem af Dansk sprog-

Dahlerup, Aksel

nævn (arbejdsudvalget) 1964–67). En overgang sendte han en række „blå breve til dem, der taler i radioen“ hvori han gav medarbejderne gode råd vedr. korrekt dansk sprogbrug. Næst sproget var det nok historien, især vor egen, der havde hans største interesse. Det kom til udtryk i hans redegørelse for *Stormen på København 1659* (1958) og i det smukke afsnit om general Christian de Meza i *Radio-Eventyr*, 1968. – R. 1947. R.¹ 1954. K. 1965. □ Tegn. af B. O. Grandjean, 1960. Foto.

A.D.: Ved mikrofonen: A.D., 1944. Samme: Radioeventyr, 1968. – Ib Wiedemann i Radioteater, musik, TV-teater III, 1978 51–54. Laurits Bindsløv i Politiken 1.10.1978. – Optagelser i DRs stemmearkiv.

Felix Nørgaard

Dahlerup [dal'əråp], **Edvard** August, 1812–82, læge. * 9.3.1812 i Hillerød, † 24.2.1882 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Garn.). F: vejfiskal, hospitalsforstander, postmester Hans (Jensen) D. (1758–1838, ~ 1° 1786 med Sophie Marie Birch, 1767–99) og Vilhelmine Marie Birch (1776–1850). ~ 3.5.1848 i Kbh. (Fransk ref.) med Elizabeth (Lizzy) Mac-Dougal, * 16.7.1827 i Kbh. (Fransk ref.), † 23.11.1898 sst., d. af plantageer på St. Croix, bibliotekar ved det Classenske bibl. George Gordon M.-D. (1798–1835) og Julie Martini (1803–47). – Halvbror til Hans *D. D. blev student 1828 fra Hillerød og tog 1835 den kirurgiske og kort efter den medicinske eksamen, var derpå i nogle år kandidat på Frederiks hospital og foretog 1838–39 en udenlandsrejse under hvilken han i Paris studerede den nye franske medicin. Kort efter sin hjemkomst blev han reservemedicus ved Frederiks hospital og tog 1840 licentiat-, 1841 doktorgraden. Efter sin svoger Ole *Bangs fratræden fra hospitalets overmedicat 1841 var han i nogen tid konstitueret i stillingen, 1843 blev han efter svogers forslag rejselæge hos Christian VIII, og fra 1845 til kongens død var han dennes livlæge. 1846 blev han medlem af Frederiks hospitals direktion. 1849 var han konst. overlæge ved Garnisonshospitalet. 1852–60 redigerede han „Bibliothek for Læger“, 1854 blev han medlem af direktionen for Fødselsstiftelsen. 1856–68 var han borgerrepræsentant og som sådan et meget aktivt og indflydelsesrigt medlem af kommissionen for Kommunehospitalets oprettelse. 1860–73 var han overmedicus på Frederiks hospital, idet der 1873 blev truffet den bestemmelse at stillingen skulle besættes med en universitetslærer; fra 1862 og til sin død var han medlem af sundhedskollegiet, 1865–70 af direktionen for Det Classenske litteraturselskab. D. besad ikke ringe administrativ evne og var en omhyggelig læge og

en dygtig lærer for de studerende. Nogen større videnskabelig virksomhed udfoldede han ikke.

En søn Carl **Frederik D.**, * 20.6.1857, † 23.12.1945, blev forstkandidat 1879, 1886 skovrider på 1. Frijsenborg distrikt og 1892–1928 overplantør og overklitfoged i Hjørring amt. R. 1915. (E.D.) Tit. professor 1848. Etatsråd 1854. Konferensråd 1874. – R. 1845. DM. 1848. K.² 1870. □ Mal. af A. H. Hunæus, 1840 og D. Monies, 1860. Litografi af E. Fortling, 1860. Træsnit, 1882.

H. J. Møller: Jacob Møller og hans slægt, 1889 66. Bibl. for læger, 6.r. XII, 1882 331f. III. tid. 5.3.1882. Oluf Lundt Bang: Livs minder, udg. Vilh. Maar, 1929 291f.

*V. Meisen**

Dahlerup, Frederik, se Dahlerup, Edvard

Dahlerup [dal'əråp], **Hans** Birch, baron, 1790–1872, søofficer. * 25.8.1790 i Hillerød, † 26.9.1872 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: vejfiskal, senere tillige hospitalsforstander og postmester Hans (Jensen) D. (1758–1838, ~ 2° 1800 med Vilhelmine Marie Birch, 1776–1850) og Sophie Marie Birch (1767–99). ~ 2.12.1829 i Kbh. (Holmens) med Louise Margrethe van Dockum, * 26.1.1799 i Kbh. (Holmens), † 15.3.1840 sst. (Holmens), d. af kontreadmiral Jost v. *D. (1753–1834) og Suzanne C. Holm (1775–1844). – Halvbror til Edvard *D.

D. der oprindelig var bestemt til studeringer fik som så mange andre unge mænd efter slaget på Reden lyst til at blive søofficer; han blev kadet 1802 og allerede 1806 sekondløjtnant med udmærkelse og Gerners medalje. Ved krigens udbrud 1807 var han med briggen Lougen ved Norge, herfra overgik han til lineskibet Prins Christian Frederik under hvis sidste heltedige kamp ved Sjællands odde, hvor hans bror Jens Wilhelm (* 1787) faldt, han selv lå meget syg. Han kom nu i engelsk fangenskab, først i Göteborg og derefter i Reading. N.å. udløstes han og kom til Bergen som chef for en deling bestående af to kanonskonnerter og en kanonjolle der 22.7.1810 i Søndre Pollen ved Stadt blev angrebet og til dels ødelagt af en overlegen engelsk styrke. På ny kom han i engelsk fangenskab i Reading hvorfra han udveksledes juli 1811 og vendte tilbage til Bergen; her blev han stillet for en krigsret i anledning af tabet af kanonsfartøjerne og frifundet med fuld honnør. D. var nu atter ved Bergens flotille indtil han december 1812 på grund af svækket helbred rejste til Kbh. Her ansattes han foreløbig som lærer i navigation på søkadetakademiet, indtil han den følgende sommer blev chef for en kanonchalup i Sundet og derfra med en rekognosceringsbåd sendtes til

Store bælt hvor han 8.10. under et angreb på en engelsk konvoj ved Refsnæs for tredje gang blev fanget af englænderne, sendtes atter til Reading og forblev her indtil fredsslutningen. D. der 1813 var forfremmet til premierløjtnant gik nu i kofardifart, først som styrmand på en brig til Middelhavet, derefter som skibsfører på Vestindien og England. 1819 tiltrådte han atter tjeneste i søetaten, blev s.å. kaptajnløjtnant og var 1820–26 lærer ved søkadetakademiet først i engelsk, senere i artilleri og 1820–22 formand i Sø-lieutenant-selskabet, 1826–27 chef for briggen St. Croix til New York og Vestindien, blev kaptajn 1829 og var n.å. chef for vagtskibet i Sundet, korvetten Flora. 1835–44 var han redaktør af „Archiv for Søvæsen“, de første tre år sammen med Louis de Coninck, og har i dette skrevet adskillige lodige afhandlinger. 1838 var han chef for fregatten Rota der hjemførte Thorvaldsen fra Italien, og 1840 forfremmedes han til kommandørkaptajn. 1846 var han chef for fregatten Gefion til Madeira og Cadiz; kronprins Frederik var med på togtet for at være borte medens hans skilsmisse med prinsesse Charlotte Mariane blev ordnet, og 1847 blev D. kommandør. Han var tillige virksomt medlem af adskillige kommissioner: 1833–39 af navigationskommissionen, 1840–41 af karantænekommissionen i hertugdømmerne, 1846–49 af konstruktions- og regleringskommissionen og af kommissionen til udarbejdelse af instruktioner og regler for flåden. 1841 sendtes han til Vestindien for at afholde forhør i anledning af en neutralitetskrænkelser fra dansk side mod England da en dansk officer havde forfulgt nogle flygtede negre ind på engelsk grund.

Januar 1849 opfordrede den danske regering D. til at modtage en stilling som leder af Østrigs marine og lagde et stærkt pres på ham at han for Danmarks skyld ikke måtte undslå sig. Med megen betænkelighed fulgte han opfordringen, idet man samtidig lovede ham at hans nummer skulle stå ham åbent når han vendte tilbage, og til lagde ham kontreadmirals karakter. Februar s.å. rejste han til Østrig hvor han efter at have meldt sig til kejseren udnævntes til viceadmiral og højstkommanderende i marinen. Det var en stor og vanskelig opgave der her stilledes ham. Venezia og de østrigsk-italienske provinser var i oprør, og marinen havde således mistet sin flådestation i Venezia, halvdelen af flådemateriellet og den største del af personallet. Det tilbageværende materiel var i slet forfatning, personallet demoraliseret og organisationen yderst mangelfuld. Ved sit faste og myndige væsen og sine udmærkede evner som organisator og administrator lykkedes det D. i løbet af kort tid at bringe

flåden i krigsberedt stand og begynde en virksom blokade af Venezia der samtidig fra landsiden indesluttedes af en hær under kommando af J. J. Radetzky. Efter Anconas og Venezias overgivelse fik D. sin velfortjente del af påskønnelsen, først ved det festlige og højtidelige indtog i den overvundne stad, dernæst ved hans udnævnelse til gehejmeråd og ved tildelingen af jernkroneordenens storkors hvormed fulgte optagelse i den østrigske friherrestand.

Da felttoget var endt tog D. med energi fat på marinens reorganisation. Værftet i Venezia blev genoprettet, flådestationen i Triest udvidet, og en ny hovedstation for flåden i Pola blev påbegyndt. Skibe sattes under bygning, et søkadetakademi blev oprettet og nye regler for tjenesten indført. Men modstanden mod den fremmede, energiske admiral udeblev ikke, og mange intriger spændtes mod ham. Da han august 1851 mærkede at han ikke længere havde kejserens fulde tillid søgte han sin afsked som han også fik med pension.

Ved hjemkomsten hvor han i henhold til det ham givne tilsagn ventede at kunne træde i nummer var C. C. Zahrtmann imidlertid avanceret til kontreadmiral, og man tilbød nu D. at indtræde som kommandør i ekstranummer med anciennitet efter hans tidligere formand hvilket han nægtede at modtage. Man krænkede ham yderligere ved at nægte ham pension da han modtog en sådan fra Østrig. Han anlagde sag mod statskassen, men tabte sagen. Opfyldt af vrede og bitterhed over den uretfærdighed og utaknemmelighed han mente at have været genstand for i sit hjemland og særlig fra sine nærmeste venner skrev han nu efter sine optegnelser *Mit Livs Begivenheder*, der, som han selv udtrykker sig, „skal give ham Oprensning og værne om hans Navn“. D. har her givet en livlig og interessant skildring af sit liv og af den danske marine i den første halvdel af 1800-tallet der dog i nogen grad er præget af hans bitre stemning, samt af sine oplevelser og virksomhed under sit ophold i Østrig 1849–51. Da ærkehertug Ferdinand Maximilian, den senere ulykkelige kejser af Mexico, 1861 var blevet den østrigske marines chef anmodede han D. om at komme til Østrig som sin militære og tekniske rådgiver. D. kom straks og blev i Østrig til han 1865 på grund af svækket syn måtte trække sig tilbage hvorefter han atter vendte hjem og levede sine sidste år i Danmark næsten blind. Et indtryk af D.s ubestridelige stilistiske og æstetiske talent får man i hans værk *Naturphilosophiske og kulturhistoriske Betragtninger*. 1862. D.s fædreland påskønnede ham ikke efter fortjeneste og forsømte lejligheden til atter at tage ham i sin tjeneste da han endnu i sin

Dahlerup, Hans

fulde arbejdskraft første gang vendte tilbage fra Østrig. Der skabte han den flåde der året efter hans endelige afgang sejrede ved Lizza. Han er utvivlsomt en af de mest særprægede personligheder flåden har haft og vel den søofficer i 1800-tallet der mest har bidraget til at gøre den danske marine kendt og agtet i udlandet. – R. 1840. DM. 1845. S.K. 1851. □ Afbildet på tegn. af D. C. Blunck, 1838 (Thorvaldsens mus.), og på mal. af Eckersberg, 1839, af Thorvaldsens hjemkomst. Afbildet på Sonnes frise 1847–48 (sst.). Litografi af E. Kayser, 1850 og et andet i samme type. Mal. af N. P. Holbech, 1866 (Fr. borg). Klippet silhouet af P.N.J. (Fr.borg). Træsnit af C. L. Sandberg, 1872. Foto.

Kilder. H.D. i Archiv for søvæsenet, 1843 405–48. Af H.D.s efterl. papirer i Dannebrog, 1883–84 193–201 209–17 224–32 241–51 357–61 385–91. H.D.: Mit livs begivenheder I–IV, 1908–12.

Lit. W. Carstensen i Ill. tid. 1872, nr. 682. Tidsskr. for søvæsen, ny r. VII, 1872 477–504. C. E. van Dockum: Livserindr., 1893. Ursula Dahlerup: Fra gammel tid, 1927. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

*Th. Topsøe-Jensen**

Dahlerup [dal'əråp], **Johanne**, f. Rasmussen Bang, * 1896, formand for De danske husmoderforeninger. * 20.7.1896 i Bårse sg. F: gårdejer Christian Bang (1855–1924) og Ane Marie Nielsen (1870–1911). ~ 28.3.1923 i Bårse med driftsingeniør, cand. polyt. Helge Hans D., * 25.8.1895 i Ågerup ved Roskilde, † 10.5.1977 i Kbh., s. af sognepræst ved Trinitatis k. Peter Nielsen Petersen (1846–1916) og Nanna Dahlerup (1865–1925).

D. tog realeksamen 1913 fra Præstø og lærereksamen 1917 fra N. Zahles seminarium samt eksamen fra Statens gymnastikinstitut 1918. Efter vikariater i Jylland var hun 1919–25 ansat ved Kbh.s kommunale skolevæsen da hun søgte afsked for at tage sig af hjem og børn. Gennem forældreforeningsarbejde og ivrig avislæsning blev hendes politiske interesse vakt, og hun meldte sig ind i det konservative folkeparti. Snart var hun medlem af sin vælgerforenings bestyrelse og blev 1933 første gang opstillet til kommunalbestyrelsen på Frederiksberg. 1939 var hun opstillet til både folke- og landsting og opnåede at blive suppleant til landstinget. 1940 trådte hun ind og var medlem til 1947, og 1952–53 sad hun i folketinget. Som politiker var det skole- og kirkeforhold samt husholdningsområdet hun beskæftigede sig med. – D. blev i begyndelsen af 1930erne medlem af De danske husmoderforeninger, fra 1944 næstformand i Frederiksberg husmoderforening og et år senere for-

mand. Kort herefter kom hun i DDHs hovedbestyrelse og valgtes 1946 til landsformand, en post hun bestred til hun trak sig tilbage 1962. D. var en flittig og dygtig organisator, og i hendes formandstid voksede DDHs medlemstal fra ca. 25.000 til ca. 43.000. Som taler og diskussionsdeltager havde hun overordentlig stor rutine, ligesom hun viste udmærkede evner som forhandlingsleder. 1946–60 var hun medlem af statens husholdningsråd og 1947–55 af priskontrolrådet (nu monopolrådet). Husmødrenes samarbejde i Nordens husmoderforbund havde hendes store interesse, og her varetog hun formandsposten i to perioder 1947–49 og 1960–64. Også det internationale arbejde i Husmødrenes verdensforbund optog hende, og hun deltog ivrigt i kongresser og møder rundt i verden og fortalte gerne om sine oplevelser herhjemme. 1953–59 var hun vicepræsident i denne sammenslutning og indtil 1962 medlem af dens hovedbestyrelse. Som anerkendelse af den store indsats D. har ydet inden for husmoderbevægelsen udnævnte DDH hende 1964 til sin ærespræsident. – R. 1960.

Kirsten Halberg i Danske kvinders årbog, 1947 66–68. Else Gulstad i Husmoderen, juni 1962 7. Bente Gaunt sst., 1976 nr. 4 11. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Inga Dahlsgaard

Dahlerup [dal'əråp], **Karl Verner Hornemann**, 1859–1938, nordisk filolog. * 31.10.1859 på Frbg. (Vartov), † 24.8.1938 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: birkefuldmægtig, senere auditor, sidst herredsfoged i Lejre Hans D. (1832–96) og Vilhelmine Margrethe Kristine Clausen (1831–90). ~ 18.5.1889 i Helsingør med Marie Jacobine Sophie Müller, * 13.2.1862 i Helsingør, † 27.1.1954 i Kbh., d. af læge, overlæge ved det borgerlige artilleri i Helsingør, senere stadsfysikus Niels Peter Vilhelm M. (1832–1910) og Fanny Sophie Constance Hansen (1837–1914).

De tidligste barndomsår i Flensborg afbrødes med krigen 1864 hvori faderen deltog som auditor, moderen som frivillig sygeplejerske på lazaretterne. Efter 1876 at være blevet student fra Sorø hvor senere rektor Bartholomæus *Hoff og skølekammerater som Herman *Bang og P. A. *Rosenberg havde styrket de i hjemmet vakte nationalt-litterære interesser tog D. straks fat på studiet af nordisk filologi under universitetslærerne Konrad *Gislason, Svend *Grundtvig og især Ludvig *Wimmer, idet Vilhelm *Thomsen og N. L. *Westergaard medvirkede til at give dette studium en overvejende sproglig karakter; navnlig skolevirksomhed (fra 1881) medførte imidlertid optagelse af den litterære side hvortil efter magisterkonferensen 1883 kom en biblioteksuddannelse (1887–99 assistent ved Det kgl.

bibliotek). 1899 blev D. Viggo "Såbys efterfølger som docent i dansk ved universitetet og 1911 professor i nordiske sprog efter Ludv. Wimmer. 1926 tog D. af helbredshensyn sin afsked som professor.

Allerede før magisterkonferensen kom D.s første videnskabelige arbejde, udgaven af *Ágrip af Norges konungasögum* (1880), en frugt af hans studium af de gammelislandske håndskrifter og sammen med de følgende udgivelsesarbejder – *Den første grammatiske Afhandling i Snorres Edda*, 1886, (sammen med Finnur Jónsson), *Physiologus*, 1889 – vidnesbyrd om hans sikkerhed som håndskriftlæser, hans solide og omfattende viden, hans grundige arbejdsmåde og sunde filologiske sans, egenskaber der gør disse arbejder til et trygt grundlag for senere forskning. Litteraturstudiet afsatte i den nærmest følgende tid den med en fyldig indledning og noter forsynede udgave af Chr. Winthers „Hjortens Flugt“, 1890 (senere i talrige nye oplag), og i tidsskrifter o. l. fremkom forskellige afhandlinger, bl.a. om sproglige emner, om gammeldanske håndskrifter, og om Holberg hvis breve D. 1926 udgav, med indledning og noter. En *Svensk-dansk Ord-samling* udkom 1919, *Forelæsninger over I. Bog af Jyske Lov* (tekst med fyldig kommentar), 1920, og sammen med Finnur Jónsson besørgede D. nye reviderede udgaver af N. M. Petersens sagaoversættelser og var sammen med Otto Jespersen og Kristoffer Nyrop redaktør af tidsskriftet *Dania*, 1897–1903. Inden for dansk sprogforskning er D.s navn især knyttet til to arbejder af højest forskelligt omfang: i *Det danske Sprogs Historie*, 1896, 2. udg. 1921, gav han en fortrinlig oversigt over sprogets udvikling, for perioden 1700–1900 den første samlede skildring af det danske sprogs historie. Den lille bog har fortsat værdi som en klar og letlæselig indføring. Fremfor alt huskes D. dog som grundlægger af storværket *Ordbog over det danske Sprog I–XXVIII*, 1918–56. Allerede i sin tidlige ungdom var han begyndt til privat brug at supplere C. Molbechs ordbog, og omkring århundredskiftet påbegyndte han efter opfordring fra flere sider et systematisk indsamlingsarbejde med henblik på at tilvejebringe en afløser af denne, dobbelt så stor som forgængeren, men dog en forholdsvis lille håndordbog. Med sin hustru som utrættelig hjælper samlede han et betydeligt materiale, og efter at han på studierejser havde haft lejlighed til at gøre sig bekendt med arbejdet på store modersmålsordbøger i udlandet kunne han i en afhandling i tidsskriftet *Danske Studier* 1907 gøre rede for sine principper for ordbogsarbejde og 1909 udsende et prøvehæfte som fik en velvillig modtagelse. Imidlertid måtte

han erkende at kravene til en moderne modersmålsordbog ikke kunne honoreres inden for de snævre rammer han kontraktligt var bundet af, og at arbejdet ikke kunne gennemføres af en enkelt mand. Værkets en tid lang truede fortsættelse blev sikret ved at udgivelsen 1915 blev overtaget af Det danske Sprog- og Litteraturselskab med den konsekvens at den oprindelige plan blev udvidet meget kraftigt. D.s stilling til ordbogen blev derved ændret. I hovedtrækkene blev hans principper lagt til grund for redaktionen, og han bevarede føling med arbejdet så længe han levede, men kun i ringe udstrækning som redaktør, hovedsagelig som kritisk gennemlæser og som rådgiver for redaktørerne af hvilke de fleste havde været hans elever på universitetet.

I sin ungdom erhvervede D. sig ry som en af de ypperste moderne gymnasielærere. Som universitetslærer udmærkede han sig vistnok ikke i pædagogisk henseende, men han var en pligtopfyldende, grundig og uselvsk vejleder. At hans videnskabelige produktion ikke blev meget omfattende forklares allerede af hans livslange beskæftigelse med ordbogsarbejde, men skyldes utvivlsomt også en stærk selvkritik; han havde, med Vilhelm Andersens ord, mere i reserve end han skottede om at give fra sig. Men det han of fentliggjorde var gedigent. Om den anseelse han nød i fagfællers kreds vidner at Lunds universitet 1918 gjorde ham til æresdoktor, og at han på sin 75 års dag blev hædret med et festskrift. – R. 1918. DM. 1926. □Tegn. af Jensenius, 1918 (Fr. borg), af Sven Brasch, 1920 samt af Poul Poulsen (Kgl. bibl.). Buste af V. Gustafson, 1928. Foto.

Stamtavle over familien D. og dens sidelinier, 4. udg. ved J. O. Dahlerup Jensen, 1913 15. Johs. Brøndum-Nielsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 180–83. H. Juul-Jensen i Arkiv for nord. filologi LV, 1940 328–40. Ordbog over det da. sprog XVIII, 1939 5. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Poul Lindegård Hjorth (Johs. Brøndum-Nielsen)

Dahlerup [dal'æráp], Jens Vilhelm, 1836–1907, arkitekt. * 4.8.1836 i Norup ved Mariager, † 24.1.1907 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst i Vindblæs, senere stiftsprovst i Århus, endelig sognepræst i Ballerup Michael Henrik Ludvig D. (1802–89) og Susanne Marie le Sage de Fontenay (1805–85). ~ 18.12.1885 i Kbh. (Jacobs) med Marie Vilhelmine Koch, * 17.1.1861 i Damsholte, † 22.6.1926 i Kbh., d. af sognepræst, senere provst Hans Peter Christian K. (1803–87, ~1° 1830 med Petroline Diderikke Molrup, 1805–54, ~3° 1867 med Marie Kornerup, 1845–1919) og Alvide Cordelia Vilhelmine Jensen (1833–62).

Dahlerup, Vilhelm

D. blev dimitteret til akademiet 1853 af sin tegnelærer på Århus katedralskole, dyremaleren E. L. Høegh-Guldberg. Han arbejdede et års tid med en uddannelse som maler, men kom 1854 ind på H. J. Nebelongs tegnestue og var knyttet til denne indtil 1860, først som elev og senere som assistent og konduktør. Han fortsatte samtidig sin uddannelse som arkitekt på akademiet og vandt allerede i sin studietid en række udmærkelser, således den Neuhausenske præmie i dekoration 1857, den samme i arkitektur samt den Hansenske æresmedalje 1859, den lille guldmedalje 1861, den store 1862 for opgaven en *hovedkirke for Kbh., indrettet til luthersk gudstjeneste*. For akademiets store stipendium besøgte han 1864–66 Tyskland, Frankrig, Spanien og Italien. Denne studierejse satte skel i hans udvikling. Før havde han følt sig mest tiltrukket af gotik, men efter rejsen anvendte han fortrinsvis renaissancestil, undertiden iblandt elementer fra maurisk stil. D. havde en omfattende praksis, og hans monumentalbygninger i Kbh. hører til byens mest kendte. D. var arkitekt for *Ny Carlsberg Bryggeri* fra grundlæggelsen og i en lang årrække og opførte således maskinbygninger 1880–83, dobbeltportbygningen Dipylon 1892, maskinhuset med den snoede skorsten efter Carl Jacobsens anvisninger 1898–99, og Elefanttårnet 1900–01, ved bryggeriets bygninger var D. imidlertid for det meste kun ansvarlig for facaderne. D. tegnede endvidere *Frihavnsanlægget og Langeliniepromenaden*, 1892–94 sammen med havnemester H. C. V. Møller, og blandt Frihavns bygninger opførte D. bl.a. selv det store *silopakhus*, 1892–94 (nedrevet). Blandt de mange velkendte bygninger der hurtigt gled ind i hovedstadens fysiognomi kan endvidere nævnes: *havneforvaltningens bygning* på Nordre toldbod, 1868 sammen med Fr. Böttger, *Det kongelige teater*, 1872–74 sammen med Ove Petersen, *Hotel d'Angleterre*, 1873–75 sammen med Georg E. W. Møller (ombygget), *Pantomimeteatret* i Tivoli, 1874, *Jesuskirken* i Valby, 1885–91 og *kampanilen*, 1894–95, *Statens museum for kunst* i Sølvgade, 1888–95, *Søpavillonen*, 1894, *Højbro, Holmens bro*, *Børsbroen*, 1878 (nedrevet 1932), *Dronning Louises bro*, 1888 sammen med stadsingeniør Charles Ambt og *Langebro*, 1901–04 (nedrevet 1932), *L. N. Hvidis monument* i Ørstedsparken, 1877, og *Ivar Huiusfeldts søjle* på Langelinie, 1886 sammen med F. E. Ring og N. Fristrup. Af villæer kan nævnes *Rosenvængets allé 46*, 1875 og *Kristianiagade 5* for Otto Mønsted, 1897–99, af herregårdsarkitektur *Knabstrup*s hovedbygning, 1860, og *Iselingen*, 1869 sammen med Fr. Böttger. For Burmeister & Wain tegnede D. udsmykningen af det russiske

kejserskib *Standard*, 1895. Talrige dekorative arbejder som fx de dragekronede *buelampestandere* på Nordre toldbod.

D. var ikke nogen banebrydende ånd, og de fleste af hans arbejder hæver sig ikke over tidens almindelige smagsretning: en let og fornøjelig maskerade af forskellige stilarter. Selv sagde D.: „Jeg arbejder aldrig med større lyst, end når jeg har flere for, helst i forskellige stilarter og kan gå fra det ene til det andet“. Men inden for denne ramme udmærker D.s kunst sig ved indfaldenes rigdom, livlighed og elegance, og hans monumentale arkitektur i Kbh. må som helhed ses som udtryk for ønsket om at give byen et præg af mondæn storstad. Han betød meget for forbindelsen med udlandets strømninger. Fortjenstfuld var også D.s interesser for nye materialer og konstruktioner. D. har tegnet *Snedkerfortegninger* udgivet af Det tekniske selskabs skole og *Vægtavler til Brug for Undervisning i Frihaands-tegning* sammen med tegneinspektør Carl F. Andersen 1885. Af talrige tillidshverv og æresbevisninger kan nævnes at han var Tivolis arkitekt fra 1868, kunstnerisk konsulent for Kbh.s havnevæsen fra 1870, medlem af Akademiet 1871–83, han udtrådte på grund af misfornøjelse med den nye fundats, medredaktør af *Ældre nordisk Arkitektur* 1872–84, medvirkende ved Akademisk arkitektforenings stiftelse og foreningens første formand 1880–84, atter formand 1885–86, kunstnerisk rådgiver for Orlogsværftet fra 1880, valgt af Haandværkerforeningen til medlem af bedømmelseskommissionen for svendeprøver 1884, medlem af akademirådet 1887–89 og 1890–99, medlem af skolerådet 1888–90, akademirådets delegerede ved Det tekniske selskabs skole fra 1889. – Titulær professor 1875. Etatsråd 1892. – R. 1883. D.M. 1896. □Tegnet selvportr. 1852. Træsnit 1875 efter foto. Afbildet på mal. s.m. Krøyer, af sidstnævnte, 1888, og på sammes mal. „Aftenselskab i Glyptoteket“, 1888 (Carlsberg mus.). Buste af Jørgen Larsen, 1898 (Fr.borg). Mal. af Luplau Jansen, 1901 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Afbildet på Jul. Paulsens mal. af komiteen for Ny Carlsberg glyptotek, 1905 (Carlsberg mus.). Træsnit af H. C. Olsen, 1906. Foto. – Monument af Holger Jacobsen (Vestre kgd., Kbh.).

Erik Schiødt i Tidsskr. for kunstindustri VIII, 1892 1–14. Ph. Weilbach i III. tid. 6.8.1893, nr. 45. Sst. 17.5.1896. C. Nyrop: Ny Carlsberg, 1896. V.D. i Arkitekten, 1903–04 331. O. Langballe sst. 1905–06 401–12. Axel Møller sst. 1906–07 177–87. Anton Rosen i Gads da. mag. 1906–07 489–96. Andr. Bruun: J.V.D.s liv og virksomhed, 1907. Dansk arkitektur gennem 20 år, 1892–1912, udg. K. Varming, 1912 X XII 23–25. M. K. Michaelsen in Arkitekten M., 1929 157–63. Leo Swane i Tilskueren, 1933 1 81–102. Sten Møller i Artes, 1939

191–211. Knud Millech i Det kgl. teaters progr. 1954. Bent Bergsøe i Kbh.s havnebl. I, 1970 15–21.

V. Villadsen (Knud Millech)

Dahlgaard, Bertel, 1887–1972, politiker. * 7.11. 1887 på Hesthave, Rødning sg., Viborg amt (døbt i Krejbjerg), † 31.3.1972 i Gentofte, begr. sst. F: proprietær Poul D. (1848–97) og Johanne Primdal (1848–1933). ~ 27.12.1913 i Viborg med Christine Dorthea Poulsen, * 3.9.1885 i Viborg, † 28.9.1975 i Gentofte, d. af sergent, senere stabs-sergent Lauge P. (1852–1934) og Christiane Kristensen (1854–1934). – Far til Lauge *D. og Tyge *D.

D. fik sin første uddannelse ved landbruget. Han var tidligt samfundsbevidst, kom på Salling højskole og 1904–05 på Dalum landbrugsskole, blandt hvis lærere var den betydelige Henry George-pionér Jakob E. *Lange der påvirkede den oprindeligt konservativt indstillede D. 1905 ramtes han af polio og måtte opgive drømmen om at overtage fædrenejgården. Under et ophold på Askov højskole ansporede Jacob *Appel og Ludvig *Schrøder ham til at læse økonomi. Han tog studentereksamen som privatist og blev cand. polit. 1913. Året efter ansattes han i Kbh.s statistiske kontor hvis chef han blev 1922. Hans væsentligste indsats var her grundlæggelsen af et moderne folkeregister ligesom han udbyggede og forbedrede hovedstadens statistiske publikationsvirksomhed.

I studietiden kom D. i Studentersamfundet og under indtryk af Alberti-katastrofen fuldbllyrdes D.s overgang til radikalismen. 1911 var han med til at stifte radikal ungdom og var 1915–17 dettes formand. 1918 kandiderede D. i Østbirk-kredsen uden at opnå valg. Fra april-valget 1920 valgtes han i Skive-kredsen, til han 1960 ikke lod sig genopstille. D. bevarede hele tiden en snæver kontakt med sin vælgerforening og med de to redaktører af Skive Folkeblad, Carl og Elin *Hansen.

1920 var det radikale venstres skæbneår hvor partiets folketingsgruppe halveredes. Dahlgaards medlemskab var en stor gevinst for partiet fordi han tilførte gruppen saglig viden hvis værdi øgedes ved hans veludviklede sans for politisk strategi og taktik. Svend *Thorsen føjer dog hertil at D. også havde et så offensivt gemyt at hans pågående disputerelyst ikke altid var hans parti tjenlig. Han kunne irritere; men han havde dog placeret sig sådan igennem 1920erne at han var afgjort ministermoden i 1929 hvor SR-regeringen blev dannet. I sin 11 år lange ministertid gennemførte D. en række love og foranstaltninger. Som et led i Kanslergade-forliget 1933 fik han bevilget indtil 30 mill. kr. til bolig-

byggeri for mindrebemidlede og vedtaget en lov til lettelse af konvertering af kreditforeningslån. P.g.a. modstand fra landstingsflertallet blev dog kun en mindre del af landbrugets gæld konverteret. 1933 kom også en reform af kommunestyret, bl. a. vedrørende indlemmelsesbestemmelserne, direkte valg til amtsrådene og nedsættelse af valgperioderne fra seks til fire år. Samtidig vedtoges en lov om autoriserede sygeplejersker og i 1934 lov om lægegerning hvorved forordninger af 1672 og 1794 bortfaldt. 1935 vedtoges loven om statens husholdningsråd til fremme af husholdningernes ernæringsmæssige, hygiejniske, tekniske og økonomiske forhold og den første civilbeskyttelseslov. 1936 gennemførtes love om kreditforeningernes og købstadhypotekforeningernes organisation og virkemåde. Efter mange vanskeligheder lykkedes det i 1937 D. at få gennemført love om en fælleskommunal udligningsfond og om økonomisk udligning mellem hovedstadskommunerne. De tjente til at løse uligheden i kommunernes økonomiske stilling og afværgede formentlig en indlemmelse af Frederiksberg og Gentofte kommuner i Københavns kommune. Samme år kom loven om personlig skat til kommunen; den medførte bl.a. en bedre systematik og en ændret beregning af skatten til erhvervskommunen og betød en rimeligere fordeling af skatten mellem erhvervs- og opholdskommunen. 1937 fik D. ligeledes med støtte i det nyligt erhvervede landstingsflertal vedtaget en lejelov der skulle sikre mod økonomisk udnyttelse, og lov om indførelse af sundhedsplejersker. I 1938 fornyedes styrelsesloven for København så at nu kun borgerrepræsentationen og ikke tillige magistraten fik den besluttende myndighed. Samtidig erstattede en valgt overborgmester overpræsidenten som magistratens formand. Samme år kom love om byplaner, om boligbyggeri og huslejenedsættelser for mindrebemidlede, børnerige familier, i 1939 om boligtilsyn og sanering. D. var myreflittig og udvejsrig, men ville som minister i høj grad selv præge også detaljerne i administration og lovgivning, ligesom hans skarpe tunge ikke skaffede ham lutter venner. Hertil bidrog også at han anså det for sin opgave at følge med i hvad de socialdemokratiske ministre foretog sig. Ved rekonstruktionen af ministeriet Stauning 8.7.1940 afgik D. der ikke havde større lyst til at være minister under de rådende besættelsesforhold.

D. tilstræbte efter 1945 en friere stilling for det radikale venstre hvorved han også kalkulerede med muligheden for øget indflydelse for sit parti. Da socialdemokratiet under indtryk af konkurrencen fra Danmarks kommunistiske parti syntes at tage et skridt mod venstre lagde D. sig i

Dahlgard, Bertel

selen for at forkynde læren om de tre strømninger: den socialistiske, den social-liberale og den konservative. Det radikale venstre skulle udgøre kernen i centrum. Trestrømningslæren lanceredes samtidig med begrebet om det samarbejdende folkestyre der byggede på den opfattelse at et demokrati med parlamentarisme og forholdstalsvalg måde med et deraf flydende flerpartisystem ikke kan fungere uden vilje til samarbejde; men naturligvis var D. ikke blind for at som partiforholdene var i efterkrigstiden ville det radikale venstre som tungen på vægten få en begunstiget placering dersom det kunne lykkes at få disse tanker til at slå an. Det blev ingen let kurs. Bl. a. Knud *Kristensens Sydslesvig-politik beredte D. vanskeligheder, men han veg ikke tilbage for sammen med socialdemokratiet og kommunisterne at gennemføre hans fald.

Det må nok konstateres at det ikke lykkedes at få D.s tanker til at slå igennem. Partiet førte stemmemæssigt en langsomt hensyngende tilværelse, og den frie stilling gik tabt da det radikale venstre i 1957 blev tvunget til at vælge side hvad D. logisk nok længst muligt havde ønsket at undgå. Alligevel var perioden 1945–57 D.s storhedstid som politiker. I mange henseender var han i disse års politik – og især da den som angik de almindeligt parlamentariske forhold og de økonomiske forlig – folketingets centrale skikkelse. D.s magt var stor i disse år, dog stedse med Jørgen *Jørgensen ved sin side og avet af den også mindretalsregeringer tilkommende opløsningsret. 1957–61 var D. økonomiminister hvilket betød at han næsten ingen departementale eller lovgivningsmæssige opgaver havde og derfor kunne følge med i hele den økonomiske politik, en opgave der lettedes ved hans gode samarbejde med mænd som Viggo *Kampmann og Jens Otto *Krag. Den tilbageholdende og forsigtige politik trekantregeringen førte havde D. en stor del af æren for. Ser man tilbage på D.s politiske tilværelse var der meget som ikke lykkedes. Neutralitetspolitikken kunne efter 1945 ikke vinde flertal, og de nordiske forsvarsplaner brast også. En af D.s sidste handlinger som minister var at medvirke til et forsvarsforlig der kun kunne opfattes som en anerkendelse af NATO-politikken. Husmandsbevægelsen som han i sin jomfrutale karakteriserede som bærer af fremtiden var i tilbagegang. Det lykkedes som nævnt ikke at skaffe partiet en øget tilgang ved den social-liberale lære. Alligevel udrettede han mere end det beskæres de fleste ministre. Selv om han havde betænkelighedens nådegave og som indenrigsminister blev karakteriseret som nøleren, var han i 1930erne en af velfærdstatens betydeligste, men også forsigtige opbyggere.

Landbrugets udvikling fulgte han ængsteligt, og han lagde et stort arbejde i at afbøde de værste virkninger af krisen. Bedst befandt han sig dog i forligsmedjen, og bedst når han ikke var minister. Han nød at være udenfor, men dog have indflydelse. Det var ham en nydelse at manøvrere med andre politikere, navnlig når de ikke vidste at der blev manøvreret med dem. Hvad han nåede skete mest i samarbejde med socialdemokraterne hvis forslag han i mange situationer havde styrke til at beklippe og ændre af hvilken grund han ikke var elsket i socialdemokratiet. Om oprigtigheden i hans ønske om at hjælpe småkårsfolk kan der ikke herske tvivl. Han var demokrat og socialtænkende. D.s styrke var hans forståelse for de lange linjer i dansk politik. Han havde historisk sans og et vågent øje for perspektiverne i det han foretog sig. Han så det store i det små. Han havde overblik over det hele samfundsliv og tillige et sikkert instinkt for hvad vælgerne tænkte. Folkefører blev han aldrig. Han manglede nemlig folkelig bredde. Hans evner og anlæg gjorde ham til den deciderede parlamentariker som suverænt beherskede alle spillets regler. Han var en dreven taktiker som dog ikke tabte de strategiske mål af sigte. Knud Kristensen var storsindet nok til at formulere denne dom over ham: „I sin færd som folketingsmand og minister har han ydet et stærkt bidrag til rigsdagens ry for ubestikkelighed og hæderlighed“. □ Afbildet på tegn. af H. Jensenius udst. 1928, tegn. af samme 1939, af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg) samt af H. Lollesgaard og Hans Bendix (begge Kgl. bibl.). Mal. af Preben Wölcik (folketinget), malet forarbejde hertil. Foto.

Kilder. B.D. i Politisk testamente, 1962 23–32. B.D.: Kamp og samarbejde, 1964.

Lit. Aage Deleuran i Berl. aftenavis 22.4.1960. Elin Hansen i Politisk årbog og almanak 1961, udg. Det radikale venstre 59–70. Jørgen Jørgensen i Kristeligt dagbl. 6.11.1962. Sv. Thorsen: Mennesker i politik, 1962 89–106. Samme: Folketinget i Nærbillede, 1974 148–56 162–67 (m. bibliografi).

Papirer i Rigsark.

Tage Kaarsted

Dahlgard, Lauge, * 1919, arbejdsminister, økonomisk-statistisk konsulent i undervisningsministeriet. * 1.1.1919 i Kbh. (Skt. Hans). F: fuldmægtig i Kbh.s kommune, senere indenrigsminister Bertel *D. (1887–1972) og lærer Dorthea Poulsen (1885–1975). ~ 17.4.1943 i Gentofte med kontorassistent Hellen Maria Gohde Lundberg, * 7.1.1914 i Stockholm, d. af krigskassör Johan Patrick L. (1867–1961) og Sonia Gohde (1890–1939, senere ~ van Reis). – Bror til Tyge *D.

D. blev student fra Ordrup gymnasium 1937 og cand. polit. fra Kbh.s univ. 1943. Han ansattes som sekretær i direktoratet for vareforsyning 1943, blev fuldmægtig 1946, fungerende ekspeditionssekretær 1948, ekspeditionssekretær 1958, overgik til sekretariatet for civilt beredskab 1959, blev kontorchef 1961 og var økonomisk-statistisk konsulent i undervisningsministeriet 1964–68. Han var formand for Socialvirke 1944–46, medlem af ungdomskommissionen 1948–52, formand for bestyrelsen for ungdommens uddannelsesfond 1965–68 og medlem af udvalget vedrørende økonomisk støtte til unge under uddannelse (von Eyben-udvalget) 1965–2.2.1968 da han blev arbejdsminister i regeringen Hilmar Baunsgaard. – D. begyndte sit politiske virke i radikal ungdom, bl.a. som redaktør af tidsskriftet Tidens Tanker, og var 1950 det radikale venstres kandidat i Sundby nord-kredsen i Kbh. og 1953–60 kandidat i Kalundborg-Samsø-kredsen. Som arbejdsminister i RKV-regeringen 1968–71 i de sidste år af 1960ernes højkonjunktur stod han med problemer fra manglen på arbejdskraft mange steder. Han fik gennemført forberedt støtte til omskoling af ufaglærte og uddannelse af specialarbejdere til faglærte, fik indført ret for deltidsarbejdende til arbejdsløshedsforsikring og støtte til arbejdsløses flytteudgifter for at fremme mobilitet på arbejdsmarkedet og tilvejebragte mere ordnede forhold for de mange indvandrede gæstarbejdere. Arbejderbeskyttelseslovgivningen blev ajourført, og på linje med overenskomsterne på arbejdsmarkedet blev den lovbestemte ferie forlænget til to dage pr. arbejdsmand. Arbejdsformidlingskontorer afløste arbejdsanvisningen og overtog administrationen af erhvervsvejledningen. Arbejdskonflikter inden for skibsfart og landbrug blev standset ved lovindgreb.

D. deltog som medlem af regeringens økonomiske udvalg i centrale drøftelser om erhvervs- og indkomstpølik, byrdefordeling mellem stat og kommuner i forbindelse med kommunalreformen og begrænsning i væksten af offentligt ansatte. I forbindelse hermed nedsatte han det udvalg der 1971 offentliggjorde perspektivplan I. – Ved valget 1971 indvalgte D. i folketinget af Herningkredsen, i 1973 af Hellerup-Gentofte-kredsen. 1975 opnåede han ikke genvalg og genoptog sit arbejde som økonomisk-statistisk konsulent i undervisningsministeriet. Han har udgivet *Jernmalm, jern og stål*, 1949, og skrevet om handels- og valutapølik, inflation og arbejdsløshed og organisationerne og samfundet i *Socialliberale tanker i dansk pølitik*, 1950. D. er en betydelig arbejdskraft i sit parti og har stået bag ikke få af partiets initiativer, ikke mindst i

boligpølitikken. Han besidder en omfattende viden, ræsonnerer systematisk, har en hurtig hjerne og kan i visse situationer lade andre mærke en sarkastisk præget utålmodighed over at de ikke tænker så rapt og klart som han. □Foto.

Helge Larsen

Dahlgard, Tyge, * 1921, minister, ambassadør. * 8.4.1921 i Kbh. (Skt. Johannes). F: fuldmægtig, senere indenrigsminister Bertel *D. (1887–1972) og Dorthea Poulsen (1885–1975). ~ 8.2.1947 i Gentofte (b.v.) med korrespondent Tove Karen Jørgensen, * 13.3.1919 på Brorupgård ved Slagelse, d. af gårdejer Vilhelm Alfred J. (1888–1959) og Karen Kirstine Larsen (* 1888). – Bror til Lauge *D.

D. blev student 1939 og cand. polit. 1947. Efter en ansættelse i landbrugsministeriet påbegyndte D. 1949 en karriere i udenrigsministeriet. 1949–50 var han Danmarks faste delegerede ved FN i Genève; 1954–57 sekretær for Det nordiske økonomiske samarbejdsudvalg; herefter til 1959 økonomisk rådgiver for OEEC-missionen i Paris; herfra rejste han til ambassaden i Washington hvor han gjorde tjeneste til 1964; fra 1964–66 var han ambassadør ved Det europæiske økonomiske fællesskab (EF), Euratom og CECA.

På baggrund af det betydelige kendskab som D. havde erhvervet sig til nordiske og europæiske markedsspørgsmål blev han sept. 1966 udnævnt til handelsminister og minister for nordiske anliggender samt europæiske markedsanliggender i regeringen Krag. D. var ikke på dette tidspunkt medlem af socialdemokratiet, men meldte sig ind efter at have været minister et halvt år. D.s vigtigste opgave som minister angik spørgsmålet om Danmarks stilling til EF. Ud fra nøgterne økonomiske overvejelser var han tilhænger af landets tilslutning til fællesskabet. Da England maj 1967 havde truffet beslutning om at søge optagelse fremsatte D. en redegørelse i folketinget hvorefter Danmark påny ville optage forhandlinger om tilslutning til EF. Også m.h.t. den almindelige udenrigspølik lagde D. vægt på de økonomiske realiteter og gav på baggrund af statskuppet i Grækenland (foråret 1967) erhvervslivets ledere ret i at Danmark ikke skulle blande sig i andre landes indre anliggender. Ved et lukket møde for studenter i sept. 1967 som pressen fik kendskab til uddybede han dette synspunkt på en sådan måde at han måtte gå ud af ministeriet den 1.10.1967. – Ambassadør i Beograd 1968–72 og herefter i Tokyo og Seoul. – R. 1959. R.¹ 1964. K. 1971. □Foto.

Økonomi og pølitik 1966 og 1967 (i Pølitisk kronik). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Banke

Dahlmann, F. C.

Dahlmann, Friedrich Christoph, 1785–1860, historiker, politiker. * 13.5.1785 i Wismar, † 5.12.1860 i Bonn, begr. sst. F: syndicus, senere borgmester Johann Ehrenfried Jacob D. (1739–1805, ~2° 1790 med Friederike Christiane Jensen, 1764–1810) og Lucia Augusta Frederikke Jensen (1756–88). ~1° 23.4.1817 i Kiel med Julie Hegewisch, * 8.5.1795 i Kiel, † 17.12.1826 sst., d. af professor D. H. *H. (1740–1812) og Benedicte Elisabeth Kramer (1761–1809). ~2° 3.4.1829 i Kiel med Wilhelmine Albertine Louise Horn, * 28.4.1800 i Altona, † 9.2.1856 i Bonn, d. af oberstløjtnant Frederik Bogislav H. (1740–1813, ~1° 1792 med Elisabeth Risakowska, 1742–97) og Sophie Georgine Louise Warnstedt (1768–1801).

D. gik i latinskolen i Wismar 1797–1802 og kom på foranledning af sin onkel, den kancellideputerede Friedrich Christoph Jensen, derefter til Kbh. for at studere klassisk filologi; 1804–05 studerede han i Halle, var 1805–09 i Wismar og proklameredes 1810 til dr. phil. ved universitetet i Wittenberg. S.å. rejste han til Kbh. hvor han 1811 fik dansk indfødsret, blev dr. phil. og docent ved universitetet. Han interesserede sig for nordisk åndsliv og skrev 1812 *Betragtninger over Oehlenschlägers dramatiske Værker*. S.å. fik han – efter D. H. Hegewichs død – overdraget at holde forelæsninger i historie i Kiel og ansattes juni 1813 som overordentlig professor.

I D.s ungdom havde det tyske riges sammenbrud virket stærkt på ham, og 1809 havde han sammen med Heinr. v. Kleist foretaget en rejse til Böhmen for at søge at udvide den østrigske krig til en tysk. Men der var samtidig hos ham en rest af 1700-tallets kosmopolitisme som først forsvandt i Kiel. Der følte han „daniseringen“ og virkningen af banksammenbruddet som en krænkelse af hertugdømmernes rettigheder. Efter D.s opfattelse sikrede de gamle landsrettigheder hvoraf ridderskabets privilegier var en rest hertugdømmernes selvstændighed og indre forbindelse. Da kongeloven ikke var indført i Slesvig 1721 mente D. at forfatningen stadig var hvilende; den skulle genoplives tilpasset efter den gamle landsret og med den engelske som forbillede. Uden forståelse for Slesvigs særlige nationale forhold opfattede D. begge hertugdømmer som tyske og gav det bl.a. udtryk i den festtale han holdt på Kiels universitet efter sejren ved Waterloo 1815.

S.å. var han medstifter af „Kieler Blätter“ hvortil han leverede flere politiske bidrag, bl.a. *Ein Wort über Verfassung*. På samme tid blev D. sekretær for ridderskabets „fortwährende Deputation“ og fik derved lejlighed til at støtte ridderskabet i kampen for privilegierne og at tilrette-

lægge henvendelsen til forbundsdagen som imidlertid endte med nederlaget 1823. 1829 modtog han en kaldelse til universitetet i Göttingen og deltog fra da af ikke aktivt i slesvigholstensk politik, bortset fra den støtte han gav slesvigholstenerne i Frankfurt 1848. Efter at have deltaget i de syv Göttinger-professorers protest mod ophævelsen af den hannoveranske forfatning 1837 blev han jaget i landflygtighed; fra 1842 til sin død var han professor i Bonn. – Af D.s historiske værker er *Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte I–II*, 1822, udgaven af Neocorus' *Chronik des Landes Ditmarschen I–II*, 1827 og *Geschichte von Dänemark I–III*, 1840–43 værdifulde bidrag til nordisk historie. – D.s virksomhed i Kiel fik overordentlig betydning for udformningen af den slesvigholstenske idé. Skønt han i sin opfattelse af hertugdømmernes statsretslige forhold byggede på tanker der tidligere havde været fremme i ridderskabelige kredse, evnede han som ingen tidligere at føre disse tanker fra ridderskabet over på hertugdømmernes statsret i sin helhed og at give dem større slagkraft; han tiltrak studenterne ved „sin milde Alvor og indre Lødigheid“ (C. F. Heiberg) og gav dem en påvirkning der spores i den senere slesvigholstenske liberalisme.

□ Litografi 1829 efter mal. af J. L. Hansen, kopieret i gruppebillede. Litografi af F. Pecht, 1838, kopieret i stålstik. Litografi af Cä. Brandt. Tegn. fra 1840'erne. To litografier af P. Rohrbach, litografi af A. Honeck, 1844, af F. Hickmann, af Ph. Winterweib og af Kitzerow. Afbildet på satirisk litografi fra 1848. Mal. af O. Feckert. Marmorbuste.

Kilder. G. Hille i Zeitschr. für schlesw.-holst. Gesch. XV, Kiel 1885 1–33 (Personalakten). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekræds, udg. Louis Bobé, VII, 1906 477f.

Lit. Anton Springer: F.C.D. I–II, Lpz. 1870–72. Hermann Christern: F.C.D.s politische Entwicklung bis 1848, Lpz. 1921 (også i Zeitschr. für schlesw.-holst. Gesch. L, 1921 147–392). Otto Brandt: Geistesleben und Politik in Schlesw.-Holst. um die Wende des 18. Jahrh.s, Stuttgart 1925. Samme: Zur Vorgesch. der schlesw.-holst. Erhebung, Berlin 1927. Otto Scheel: Der junge D., Breslau 1926 = Schriften d. baltischen Kommission zu Kiel II (også i Veröffentlich. der schlesw.-holst. Univ.gesellsch. III, Jahrbuch, Breslau 1925 7–73). Carl Petersen i Veröffentlich. der schlesw.-holst. Univ.gesellsch. X, Jahrbuch, Breslau 1926 103–11. Sigrid Wriedt: Die Entwicklung der Geschichtswissensch. an der Christiana Albertina im Zeitalter des dänischen Gesamtstaates, Neumünster 1973 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LXIV. *Papirer* i Deutsche Staatsbibl., Berlin (øst).

Svend Larsen*

Dahlsgaard, Inga, * 1909, programredaktør. * 19.9.1909 i Nykøbing Mors. F: lærer, forfatter

Christen Severin Marius D. (1879–1941) og Dagmar Jensen (1878–1948). ~ 25.11.1936 i Kbh. (b. v.) med departementschef Erik Ib *Schmidt, * 5.3.1911 på Frbg., s. af direktør Carl Holger S. (1866–1924) og Ellen Thomsen (1879–1916).

D. flyttede 1927 til Kbh. hvor hun 1929 tog studentereksamen og derefter blev optaget på tandlægehøjskolen. Fra 1932–1947 virkede hun som tandlæge. 1949 blev hun ansat i Statsradiofonien og arbejdede her – fra 1964 som programredaktør og souschef i kultur- og aktualitetsafdelingen – indtil hun 1974 forlod Danmarks radio. D. var allerede som ganske ung stærkt interesseret i politiske og sociale spørgsmål. Fra 1949 til 1965 var hun medlem af Socialpolitisk forenings forretningsudvalg. Efter at hun 1934 var blevet medlem af Dansk kvindesamfund blev det især kvindernes problemer hendes indsats koncentreret om. Fra 1944 til 1965 var hun medlem af DKs hovedbestyrelse og 1948–1959 af Danske kvinders nationalråds styrelse. I årene 1945–1962 var hun redaktør for „Kvinden og Samfundet“ der spillede en betydelig rolle som opinionsdannende organ. Her fik hun i utallige ledere anvendelse for sin sans for de problemer der var oppe i tiden og sin evne til at formulere problemer og standpunkter klart og overbevisende. 1945 skrev D. en pjeces *Lige Løn for Mand og Kvinde*. Her pegede hun bl.a. på kvindernes utilstrækkelige løn også i de udprægede kvindeerhverv og fremhævede betydning af kvindernes uddannelse og erhvervsvalg for deres placering på arbejdsmarkedet. Samme år skrev hun – i samarbejde med sin mand – en pjeces *Skat og Ægteskab*. I denne fremlægges en række kendsgerninger, og der argumenteres for særskilt beskatning af den gifte selverhvervende kvindes indtægt. Samtidig fremhævedes det urimelige i den umyndiggørelse de dagældende skattelove indebar for gifte kvinder. De tanker D. dengang gjorde sig til talsmand for blev i hovedsagen realiseret, men først efter en årrække. Det var hendes opfattelse at selverhvervende kvinder ofte fik mere forståelse af tidens problemer end de kvinder der gik meget op i de huslige sysler. Efter hendes opfattelse kunne deltidsarbejde derfor være ønskeligt for kvinder med små børn.

1945 rejste den ugifte skoleinspektør Inger Merete *Nordentofts ansøgning om orlov i anledning af at hun skulle have et barn heftig diskussion. D.s opfattelse var at enhver kvinde måtte have ret til at få et barn, også udenfor ægteskab. Dette standpunkt kunne dengang ikke blive Dansk kvindesamfunds. Men også her blev D.s synspunkt senere alment accepteret. – D. modtog 1959 Ingrid Jespersens legat for sin indsats i kvindesagen.

I de første år D. virkede i Statsradiofonien beskæftigede hun sig især med kvindespørgsmål, herunder dog også med sociale problemer. En rejse til Ceylon 1955 gav stødet til en række udsendelser og foredrag m.v. om u-landene – ikke mindst kvindernes situation – både i Asien, Afrika og Sydamerika. Fra 1966 har hun været medlem af rådet for internationalt udviklingssamarbejde. Blandt D.s mange hverv i kommissioner m.v. skal omtales at hun fra 1964 har været formand for Statens husholdningsråd. Efter at D. forlod Danmarks radio har hun redigeret bogen *Kvindebevægelsens Hvem-Hvad-Hvor* og skrevet flere af bogens afsnit samt et stort antal af de i den indeholdte biografier. □Foto.

Karen Poulsen

Dajon [da'sjøn], Nicolai, 1748–1823, billedhugger. * 21.1.1748 i Kbh. (Nic.), † 14.12.1823 sst. (Hellig.), begr. sst. (Ass.). F: bygningsarkitekt, senere materialforvalter og bygningskommissær Frantz D. (1719–94) og Agnete Plum (1718–87). Ugift.

D. tilhørte en – formentlig fransk – slægt der allerede 1624 kan påvises her i landet, og som gennem flere slægtled havde beklædt stillingerne som kgl. boldmestre, bygningsarkitekter eller materialforvaltere. Fra 1759 uddannedes han til billedhugger på kunstakademiet og vandt 1766 den store guldmedalje for et relief *Israelitterne samle Manna i Ørken*. I de følgende år arbejdede han i Johannes *Wiedewels atelier, og først 1775 fik han rejsestipendiet så han over Tyskland kunne rejse til Italien hvor han forblev til 1781 uden at opholdet dog synes at have betydet noget særligt for hans kunstneriske udvikling. Han hjemsendte 1778 en nu forsvundet *Paris* i halv naturlig størrelse og blev efter hjemkomsten 1783 medlem af akademiet på en liggende figur *Østersøen*. Forholdene var på det tidspunkt meget vanskelige for en yngre billedhugger idet de få større bestillinger tilfaldt Wiedewelt; og D. der 1787 betegner sig selv som trængende opnåede i en lang årrække kun et beskedent honorar for undervisning i modellering i ornamentskolen. Først 1803 efter Wiedewels død blev han professor i billedhuggerkunst ved akademiet; 1818–21 var han dets direktør. – Nogen omfattende kunstnerisk virksomhed kom D., der var en elskværdig men ikke meget energisk natur, aldrig til at udfolde. Hans bedste arbejder stammer fra 1780'erne og -90'erne; der er i dem ofte både en vis skarphed og en ynde der i langt højere grad skyldes hans læreår på akademiet i Jacques *Salys tid end den klassiske form tiden tvang ham til at anlægge. Som hans vigtigste arbejder fra disse år kan nævnes figurerne til Vodroffslund af *Foraaret*, *Sommeren* og *Høsten* (St. mus.), *Tapperhed* og

Dajon, N.

Borgerdyd til Frihedsstøtten, måske efter Nicolai "Abildgaards udkast, samt forskellige portrætter som den fortrinlige marmorbuste af *Frederik VI som Kronprins*, 1783–84 (Sorø akademi), medaljonerne af *A. C. Hvid* (Regensen) og *Jens Lowzon* (St. mus.) samt marmorbusten af *A. P. Bernstorff* til landhusholdningsselskabet (nu på Fr.borg). Efter 1800 indskrænkede D.s virksomhed sig næsten udelukkende til fremstilling af gravmæler af varierende kunstnerisk kvalitet; en række af disse findes på Assistens kirkegård. Nu og da havde han en portrætbestilling, og et par gange udførte han sammen med andre kunstnere dekorative arbejder, således sammen med N. Abildgaard *Mindedekorationen for Frederik VI og Slaget paa Reden* på Nørrejylland's tøjhus i Randers ca. 1805 og sammen med P. Malling 1818–19 monumentet i Holmens kirkes kapel for Tordenskjold hvis portrætmedaljon han udførte efter Balthasar "Denners maleri. □Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.). To silhouetter, den ene tegnet af Chr. Bayer (Fr.borg). Mal. af Jens Juel (Fr.borg). Mal. af Hans Hansen, 1809 (kunstakad.) Raderet profilbillede af D. som ældre.

H. P. F. Barfod i Pers. hist. t. 6.r. VI, 1915 45–53 (slægtten D.). Gravminder fra Kbh.s og Frbg.s kirkegårde, 1912. Victor P. Christensen i Kunstmuseets årsskr. 1919 112f og sst. 121–23 56. Abildgaard. Arkitektur og dekoration, med tekst af Leo Swane, 1926. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets årsskr. 1929–31 258–61. Danm.s kirker, Kbh. II, 1960–65 156–58; sst. Århus amt, 1968–(under udgivelse 1978).

V. Thorlacius-Ussing*

Dal, Anders Povlsen, se Povlsen Dal, Anders

Dal, Per Johan Erik, *1922, administrator ved Det danske sprog- og litteraturselskab. *20.12.1922 i Grenå. F: lærer, senere overlærer Johannes D. (1887–1948) og Karen Andersen (1886–1971). ~19.7.1949 i Roskilde (domk.) med Estrid Bruun Jørgensen, *17.4.1925 i Roskilde, d. af stiftsfuldmægtig, hospitalsforstander Sigurd J. (*1897) og Kristine Frederikke Bruun (1893–1968).

D. blev student 1941 fra Vordingborg, cand. mag. (dansk, musik) 1949 og dr. phil. 1960 fra Kbh.s universitet. Efter 1950–52 at have undervist i gymnasieskolen blev D. 1953 bibliotekar ved Det kgl. bibliotek, fra 1963 førstebibliotekar og leder af danske afdeling. Samtidig var han undervisningsassistent ved Kbh.s univ. 1952–61 og siden 1965 censor ved skoleembedseksamen i dansk. 1967–74 var D. fagleder (bogvæsen og bogfremstilling) ved Danmarks biblioteksskole. 1974 blev han administrator ved Det danske sprog- og litteraturselskab. – D. blev optaget som medlem af Vidensk. selsk. 1971 og selska-

bets redaktør 1975. D.s første større arbejde var *Nordisk folkeviseforskning siden 1800*, 1956 hvor han kritisk gennemgår tekst- og melodistudiets historie. Hermed placerede han sig både nordisk og internationalt som folkevisestudiets lærdeste førstemand: 1956–69 var han medlem af styrelsen for International Folk Music Council, 1956–77 var han medredaktør af tidsskriftet *Danske Studier* hvor han har skrevet talrige anmeldelser af og oversigter over folkeviselitteratur, han udgav 1962 antologien *Danske viser* (amer. udgave 1967) og 1968 (for Dansk lærerforeningen) *Ballader— danske og fremmede*. 1958–65 var han hovedudgiver af *Danmarks gamle Folkeviser* X, hæfte 5-9 (tekstillægget), og 1976 redigerede han bind XII (registerbindet) samtidig med at han ledede den praktiske udgivelse af bind XI (melodibindet). I forbindelse med afslutningen af dette nationale stovværk der blev påbegyndt 1853 af Svend "Grundtvig solgte D. sin store og værdifulde samling af folkeviselitteratur til Odense universitetsbibliotek og udgav *Samlet og spredt om folkeviser*, 1976 hvor han tager afsked med folkevisestudiet. – D.s mest selvstændige bidrag til viseforskningen falder inden for hans metriske studier af balladeversemålet, og det er betegnende at han dispute-rede på en lærdomshistorisk skildring af *Judichær. Hans værk og hans kilder* der udkom 1960 som et bind af „Danske Metrikere“ som han havde været medudgiver af siden 1953.

Som H. C. Andersen-forsker har D. først og fremmest markeret sig med en tekstkritisk udgave af *H. C. Andersens Eventyr* I–V, 1963–67. Blandt hans øvrige Andersen-publikationer må fremhæves *Udenlandske H.C.A.-illustrationer*, 1969 og *Danske H.C.A.-illustrationer 1835–1975*, 1975. I 1968 modtog han H.C.A.-legatet og 1975 H.C.A.-prisen. På grundlag af sine forelæsninger som Windsor Lecturer 1967 ved biblioteksskolen på University of Illinois udgav D. *Scandinavian Bookmaking in the Twentieth Century*, 1968. For sine studier i boghistorie og bogfremstilling, omfattende både typografi, illustrationer og bind samt for sit alsidige arbejde i Forening for Boghaandværk modtog D. i 1975 foreningens ærespris. – Som bibliotekar har D. redigeret *Katalog over Det kgl. Biblioteks inkunabler III*, 1963, og en række udstillingskataloger. Han har også været en flittig bidragsyder til bibliotekets årbog Fund og forskning.

Karakteristisk for hele D.s virke er at han har kunnet kombinere sin lærde, bog- og litterærhistoriske viden med et udpræget talent for effektivt at kunne forvalte sin egen og andres arbejdskraft. Og D.s æstetiske sans mærkes i alt hvad han laver, både i emnevalg og i udstyr. Of-

te er D. sin egen bogtilrettelægger, og han har samarbejdet med en række betydelige bogtrykere, især Poul *Kristensen, og illustratorer, især Marcel *Rasmussen. – R. 1971. □Foto.

E.D.: Egen visebibliografi i Samlet og spredt om folkeviser, 1976 32–42 (bibl.). – Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov 1960 188–90. E.D. i Læsnings glæde I, 1960 92–103. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Iørn Pio

Dal, Vladimír, se Dahl, Valdemar

Dalager, Christopher Carl, 1726–99, grønlandsk pionér. * 8.4.1726 på Dragsminde ved Rødby, † 1.1.1799 på Arveprinsens Ejland, Diskobugten, begr. sst. F: toldbetjent, visitør på Dragsminde, senere strandrider i Gaabense Jens Laursen (D.) (ca. 1670–1742) og Anna Goe (1688–1769). ~ 24.5.1759 i Christianshåb med Juliane Marie, * 1734 i Diskobugt (døbt som halvvoksen), † 7.5.1817 i Jakobshavn, ublandet eskimo. – Bror til Lars *D.

Nitten år gammel trådte D. i sin fætter og svoger Jacob *Severins tjeneste ved handelen i Grønland og blev 12.6.1745 assistent i Jakobshavn. Her gjorde han sig hurtigt gældende som en særdeles dygtig og driftig handelsmand, og hans sprognemme og vennesele væsen gjorde ham afholdt af den indfødte befolkning. Allerede 1746 fik han overdraget bestyrelsen af Nordgrønlands ældste koloni, Christianshåb. Ved Severins tilbagekomsten gik D. over i Det almindelige oktrojerede Handelskompagnis tjeneste og afløste 1752 sin bror som købmand i Frederikshåb. 1755 overdroges det ham at anlægge en ny koloni som døbttes Ritenbenk og placeredes ved Sarqaq på Nugssuaq-halvøens sydside (flyttet 1781 til nordvestsiden af Arveprinsens Ejland; forladt 1960). Herfra foretog D. med stor foretagsomhed dristige handelstogter helt op i Umanakbugten som han delvis „opdagede“. Det skyldtes hans forslag at der besluttedes nyanlæg her, og grundlæggelsen af kolonien Umanak 1758 foretoges fra Ritenbenk og under hans overledelse. Ligeledes skyldtes det D.s gentagne forestillinger at der fra 1768 foretoges rekognosceringer længere nordpå hvilket resulterede i anlæggelsen af kolonien Upernavik 1771. Fra sommeren 1770 havde D. personlig ledet rekognosceringen og forberedelserne til anlægget på den foreløbige overvintringsplads kort nord for Svartenhuk-halvøen. 1771 overtog han Jakobshavn hvor han etablerede hvalfangstanlæg, og endelig 1783 anlagde han hvalfangstpladsen Klokkehuk på sydvestpynten af Arveprinsens Ejland. Dette anlæg stod og faldt med ham der var en meget stærk personlighed og styrede både anlæg og fa-

milie med fast hånd til sin død. Stedet synede derefter langsomt hen.

D. var i besiddelse af en efter forholdene stor bogsamling, så alsidig at inspektør Børge Johan *Schultz opfordrede ham til at lade den fungere som en slags lånebibliotek i Disko bugt; men det blev ved opfordringen. Selv førte D. en livlig pen, og hans belæsthed fremgår tydeligt af hans breve og indberetninger. Han yndede at krydre sine meninger med sarkasmer der dog sjældent blev modtaget vel. D. var yderst kritisk over for organisationen af hvalfangsten efter 1776 og af handelen efter 1781–82, og synes at basere sin kritik på samtidens økonomisk-liberalistiske ideer som han ved læsning må have sat sig ind i. Han levede uafbrudt i 54 år i Grønland og døde måske som en skuffet mand. I hvert fald udtrykte han 66 år gammel at „Natuuren haver Troed, at Vi (hans kone og han) kunde være dannede til noget bædre i Værden. Men vores Skiæbne har Slet ikke Troed det!!!“ Gennem sit grønlandske ægteskab blev han stamfar til den grønlandske slægt Dalager.

En af sønnerne, **Matthias Ferslew D.** (jan. 1769–9.2.1843) blev sendt til skolegang i Helsingør i Danmark, hvor han efter en mislykket handelsuddannelse gik på kunstakademiet et par år. Talentet var imidlertid meget lille, så han måtte senere ernære sig som tegnelærer og lokal „kunstmaler“, til sidst i Trondheim.

H. Ostermann i Pers.hist. t. 6.r. VI, 1915 1-21 (om slægten D.). Samme: Danske i Grønland i det 18. årh., 1945. Samme i Grønland. selsk.s årsskr., 1937 84–94 (M.F.D.). F. Gad i Grønland, 1975 67–76. Samme: Grønlands hist. I–III, 1969–76.

Finn Gad (H. Ostermann)

Dalager, Lars, ca. 1719–72, forfatter. * ca. 1719, sandsynligvis i Kbh., † 7.1.1772 i Vadsø. F: toldbetjent, visitør på Dragsminde, senere strandrider i Gaabense Jens Laursen (D.) (ca. 1670–1742) og Anna Goe (1688–1769). ~ 27.9.1770 i Vadsø med Anna Kirstine Fuchs, alder og herkomst ubekendt. – Bror til Carl *D.

Efter endt skolegang kom D. ud „at tjene sit Brød ved grovt og strengt Arbejde“. Sandsynligvis har dette været på hans fætter og senere svoger, grosserer Jacob *Severins grønlandske skibsværft og oplagsplads ved Hals hvor han lærte „at brase et Sejl og at ro med en Aare“ samt „at rode i Beeg og Tran“. Herfra sendtes han i Severins tjeneste til Grønland hvor han fra 1742 var assistent ved handelen i Frederikshåb og sammen med købmanden forestod koloniens anlæggelse. Allerede fra 1743 bestyrede han den som købmand. Det skyldtes hans energiske virksomhed at denne koloni hvis besejling de første

Dalager, Lars

år voldte store vanskeligheder ikke blev opgivet. Hans sprognemme, friske væsen og djærve måde at omgås befolkningen på skaffede ham god indgang hos denne og befordrede handelen. Efter Severins tilbagetræden trådte han i Det almindelige oktrojerede Handelskompagnis tjeneste. – D. er den første europæer der er trængt ind over indlandsisen og har skrevet en beretning derom. I efteråret 1751 fik en grønlanders fortælling om på en jagttur at have set landtoninger hinsides „den store is“ ham til sammen med nogle indfødte at foretage en ekspedition derind i den tanke at det kunne være „Østerbygdens Fjelde“. De nåede også ind til det omtalte „land“ der viste sig at være en indlandsis-ø (nunataq). Denne fik senere navnet „Dalagers nunatakker“. Beretningen om denne tur er vedføjet som tillæg til D.s ved Frederikshåb i vinteren 1752 skrevne *Grønlandske Relationer* der tryktes i Kbh. sandsynligvis 1758 og som har gjort ham kendt som en fremragende iagttager og skildrer af primitivt folkeliv. De danner et værdifuldt og på flere punkter korrigerende supplement til Egedernes beretninger. – 1754 forflyttedes D. til landets ældste koloni Godthåb. Her gjorde han det til sin opgave at føre grønlanderne tilbage til deres oprindelige nationale erhverv, sælfangsten, uden at det dog lykkedes ham helt. Derimod udvikledes han dels herunder og dels ved sine herrnhutiske sympatier i stadig bitrere stridigheder med missionen, og det pinlige forhold tilspisedes til sidst i den grad at hans forbliven i landet umuliggjordes. 1767 forflyttedes han til den finmarkske handel og blev købmand i Kjøllefjord og Tana hvorfra han 1770 forflyttedes til Vadsø. Også i Finmarken skaffede hans energi og virke-trang handelen fremgang, og hans kloge og vel gennemtænkte foranstaltninger „til Almuens Bedste“ vandt hans foresattes bifald.

L.D.: Grønlandske relationer, udg. Louis Bobé, 1915 = Det grønlandske selsk. skr. II. – H. Ostermann i Pers.-hist. t. 6.r. VI, 1915 1-21 (om slægten D.). Samme i Kirkehist. saml. 5.r. VI, 1911–13 313–19. Samme: Danske i Grønland i det 18. årh., 1945. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969, III, 1976.

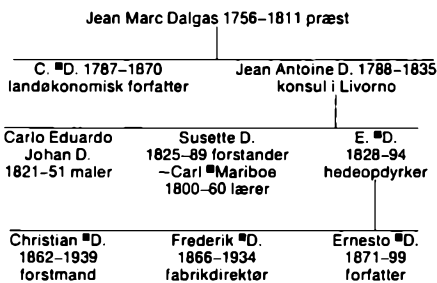
H. Ostermann*

Dalager, Matthias Ferslew, se Dalager, Carl

Dalgas

Den reformerte slægt D. føres tilbage til Antoine D. som p.g.a. religionsfølgelserne udvandrede til Schweiz, hvor hans søn af samme navn blev uldhandler i Lausanne. Denne var far til Jean Marc D. 1756–1811, som blev præst ved den reformerte menighed i Fredericia.

Fabrikdirektør Frederik *D. 1866–1934 var gift m. Ingeborg Hanna Schou 1878–1953, datter af konferensråd Philip *S. 1838–1922.

E. Dalgas: Familien D., 1891. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshaandbogen, 1900.

Hans H. Worsøe

Dalgas, Carl Frederik Isac, 1787–1870, landøkonomisk forfatter. * 13.3.1787 i Fredericia, † 27. 3.1870 på Aldebertsminde ved Vejle, begr. i Højen. F: præst ved Fransk ref. kirke i Fredericia Jean Marc D. (1756–1811) og Marie (Manette, Mariette) Aldebert († 1813). ~ 9.10.1813 i Vejle med Christiane Nisson, * 28.10.1788 i Varde, † 14.11.1853 i Højen, d. af toldkontrollør i Ringkøbing Hans Peder N. (ca. 1756–95) og Anna Jensdatter (ca. 1753–1835).

D. blev opdraget til gudsfrøgt, arbejdsomhed og nøjsomhed; han fik ved omgang med jordbrugerne i faderens menighed lyst til landvæsenet og modtog 1804 sin første praktiske uddannelse på en gård ved Haderslev hos en holstensk landmand, Valentiner, der var farbror til A. *Valentiner, Gjeddesdal. 1805–07 var han på Valdemars slot, Tåsinge hvor general Fr. Juel efter Albr. Thaers anvisning havde indført et mønsterlandbrug som dengang vakte megen opmærksomhed. D. omtaler opholdet på Tåsinge som en meget lykkelig og lærerig tid; herfra drog han 1807 til Kbh. for at studere ved veterinærskolen. Under bombardementet s.å. gjorde han tjeneste som livjæger, deltog i de fleste udfald og blev let såret. Hjemkommen til Fredericia i marts 1808 fik han ansættelse som tolk og magasinbestyrer ved de franske og spanske tropper. Med offentlig understøttelse påbegyndte han 1808 en studierejse der strakte sig over 2¼ år og gik til Tyskland, Frankrig og Schweiz. Vinteren 1808–09 var han hos den førnævnte Albr. Thaer på Möglin og medbragte derfra et udmærket vidnesbyrd for indsigt i landbrugets teori og praksis; en måneds tid lærte han ostefabrikation hos Fellenberg på Hofwyl ved Bern. Herfra tog han til Frankrig for at studere hampeavl; han

måtte afbryde studierne før han havde ønsket det da faderen havde købt Margrethelund i Højen sogn ved Vejle, og anmodede D. om at vende hjem for at overtage bestyrelsen af gården, hvilket skete i nov. 1810. Efter forældrenes død blev han 1813 ejer af gården som han senere gav navnet Aldebertsminde af taknemlighed mod sin morbror købmand Aldebert i London som havde været familiens velgører. Her levede D. i 60 år og udfoldede en betydelig virksomhed både for sin nærmeste egn hvor han vandt befolkningens tillid og hengivenhed på grund af sin hjælpsomhed og sit frisind, og for videre kredse ved sin omfattende litterære produktion.

D. var en af tidens flittigste faglige skribenter; han udgav 21 landøkonomiske bøger hvoraf otte var oversættelser fortrinsvis af tyske landbrugs skrifter; desuden skrev han ca. 500 artikler til blade og tidsskrifter. Af hans originale arbejder kan bl.a. nævnes: *Agttagelser over Hampens Dyrkning*, 1812, *Forsøg til en kort og fattelig Lærebog i Agerbruget*, 1822, (2. udg. 1832), der blev prisbelønnet af landhusholdningsselskabet, *Huusdyrenes Behandling*, 1831 og *I hvilket Forhold stiger Productet og den rene Indtægt af en Jordlod efter den paa Dyrkningen anvendte forøgede Arbeidskraft?* 1837 hvilket sidste skrift fremkom som besvarelse på et af Videnskaberens selskab fremsat spørgsmål. Blandt de af landhusholdningsselskabet udgivne amtsbeskrivelser har D. skrevet om Vejle (1826). Ribe (1830) og Svendborg amter (1837). Af fremragende tyske landbrugsforfattere har han bl.a. oversat J. G. Koppe, J. N. v. Scherz, K. L. Krutzsch og J. D. Martins. D. var ikke blot en meget produktiv, men desuden en original og forudseende skribent; herom vidner bl.a. en artikel i Ugeskrift for Landmænd 1863 hvor den da 76-årige mand forfægter meninger vedrørende malketegn og dyrskuebedømmelse som langt senere tider har knæsat. Brorsønnen E. *Dalgas skriver at D. måske var den eneste som på de tider havde et rigtigt syn på hedeforholdene, navnlig engvandingens betydning, og som bedømte aldannelsen forstandigt. D. var bondens og husmandens ven og talsmand; hans frie tænkemåde og ilterhed udviklede ham i avisfejder hvori han temperamentsfuldt kritiserede og angreb autoriteter og embedsstanden så han undertiden kom i konflikt med censuren og engang idømtes en bøde som egnens bønder betalte.

1821–36 var han landvæsenkommisær for Vejle amt. 1847 blev han valgt til suppleant til Nørrejylland stænderforsamling, men gav ikke møde som sådan; han afsløg flere opfordringer om at stille sig til folketingsvalg. Tolv gange blev han valgt til formand for sogneforstanderskabet

i Højen og Jerlev kommune; han var formand for et brandassurance-selskab og havde adskillige andre tillidshverv. Som uegennyttig rådgiver for bønderne og de mindre jordbrugere erhvervede han sig stor popularitet. – Kammerråd 1836, opgav titlen i 1850erne.

C.D.: Min selvbiographie, 1860. – Aage Davidsen i Vejle amts årbøger, 1936 63–101. – Selvbiografi og dagbog i Kgl. bibl.

Anton Christensen*

Dalgas, Carlo, se Dalgas, E.

Dalgas, Christian, 1862–1939, direktør for Hedeselskabet. * 7.5.1862 i Århus, † 9.11.1939 på Høllund Søgård, Vorbasse sg., begr. i Hovborg, Lindknud sg., Ribe amt. F: kaptajn, overvejninspektør E. *D. (1828–94) og Maria Magdalene Købke (1832–1916). ~ 17.11.1887 i Hobro med Jensine Emilie Scheele, * 2.3.1861 i Hobro, † 20.5.1944 sst., d. af bødkermester Frederik Vilhelm S. (1831–1913) og Karen Marie Jensen (1833–1918). – Bror til Ernesto *D. og Frederik *D.

Selv om D. efter endt uddannelse (studentereksamen 1880, cand. phil. 1881 og forstkandidat 1885) i ni år havde virket i hedeselskabets tjeneste, fra 1886 som skovrider på Birkebæk, havde han langtfra opnået status som faderens kronprins ved dennes død 1894. To andre skovridere gjorde ham i mange år rangen stridig som leder af plantningsafdelingen. Efter gentagne ledelseskriser i det efterhånden herreløse Dalgas-selskab fik han dog 1910 tildelt hvervet som bestyrelsens kommitterede, og da hans medbejler til lederposten, ingeniør Th. Claudi *Westh 1918 brød ud for at danne et konkurrenceforetagende, Statens grundforbedringsvæsen, troede han vejen banet, især da hedeselskabet med J. C. *Christensens hjælp havde fået det Westhske foretagende tilintetgjort. Den fhv. konseilspræsident havde imidlertid to lederkandidater: D. og fhv. venstre-folketingsmand Jens *Westergaard som skulle lede grundforbedringsvirksomheden. Først i sit 48. og sidste virksomhedsår kunne D. smykke sig med titlen enedirektør. Som forstmand videreførte han faderens linje, men videreudviklede dog praksis ang. bjergfyndplantningen derhen at træet skulle „sables“ så de rigtige graner kunne beholde grenvæksten, „kjolen“. Industriel udnyttelse af træeffekter (tjære, trækul, sprit og olie) stod også på hans arbejdsprogram. Det er dog karakteristisk at selskabets plantningsvirksomhed i hans periode regelmæssigt befandt sig i isoleret stilling i dansk forstverden. Han var yderst ømfindtlig over for kritik,

Dalgas, Christian

og i hans redaktørperiode (1895–1926) forholdt Hedeselskabets Tidsskrift sig aggressivt-afvisende over for enhver kritik, positiv som negativ. Omend rollen må siges at være selvvalgt var det yderst utaknemligt at skulle være E. *Dalgas' arvtager. I faderens tid var forrentningsproblematikken nærmest et teoretisk spørgsmål; i D.s periode forlangtes konkrete tal – og de var som oftest deprimerende læsning. Hertil kom at hans bureaukratiske og tilknappede selvhersker-facon ikke som hos faderen modsvarede af indre format. Sin største indsats ydede han ved at fragte hedeselskabets planlivsaktivitet igennem en svær brydningstid. Endvidere har han gennem sine undersøgelser over skovenes betydning for miljø og klima (Hedeselskabets Tidsskr. 1936) ydet et konstruktivt bidrag til egnsudviklingsdebatten. – R. 1904. DM. 1908. F.M.I. 1916. □Mal. af Constantin Hansen, 1875. Foto.

C.D.: Livserindr. og erfaringer, 1935. – Carl Mar. Møller i Dansk skovforen.s.t. XXV, 1940 77–83. Fridlev Skrubbeltrang: Det indvundne Danm., 1966. Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandling, 1971.

Erik Helmer Pedersen

Dalgas, Enrico Mylius (døbt Heinrich D.), 1828–94, officer, hedeopdyrker. * 16.7.1828 i Napoli, † 16.4.1894 i Århus, begr., sst. F: købmand i Napoli, senere konsul i Livorno Jean Antoine D. (1788–1835) og Johanne Thomine Stibolt (1792–1871). ~ 13.6.1855 i Fredericia med Maria Magdalene Købke, * 18.9.1832 i Fredericia, † 24.5.1916 i Århus, d. af kaptajn, senere oberstløjtnant Niels Christian K. (1793–1849) og Mette Marie Bruun (1798–1888). – Far til Christian *D., Ernesto *D. og Frederik *D.

Som søn af en dansk-italiensk handelsmand fik D. en italiensk barndom, hovedsagelig tilbragt i Livorno. Ved faderens død 1835 vendte moderen tilbage til Kbh. sammen med sine seks børn. D. blev her sat i Efterslægtsselskabets skole, og selv om han snarere udmærkede sig ved flid end ved begavelse satte de erhvervede kundskaber dog ham i stand til som 18-årig at bestå adgangseksamen til militærhøjskolen. Trods mangelfuld uddannelse deltog han som artillerist i krigen 1848–50, men måtte derefter videreføre de militære studier, nu som vordende ingeniørofficer. Efter veloverstået eksamen blev han 1853 premierløjtnant og tilkommanderedes det flg. år ingeniørkorpsets vejdirektion med kvarter i Viborg. Hans arbejdsområde blev især den netop påbegyndte etablering af landevejen Randers-Viborg som D. – fra 1856 med rang af kaptajn – fulgte videre vestover, nu (1857–59) med kvarter i Holstebro. Derefter blev han vejinspektør for vejnet-

tet omkring Århus. Denne tilknytning fortsatte også i D.s syv første år ved hedeselskabet, idet han efter amternes overtagelse af hovedlandevejs-nettet 1.4.1868 gik ind i den statslige vejtilsynstjeneste med titel af assistent, 1885 overvejsinspektør. Ved sin militære afsked 1880 fik han rang som oberstløjtnant. Til skildringen af D.s militære løbebane hører også hans deltagelse i krigen 1864 som chef for et ingeniørkompagni. Han gjorde her hele tilbagetoget med fra Dannevirke over Dybbøl og videre over Fyn op gennem Jylland til Skive som D. lynhurtigt fik befæstet. Da der 30.10.1864 sluttede endelig våbentilstand fungerede han som planlæggende ingeniørofficer i Nordjylland. D.s indsats som vejbygger er den dag i dag et udforsket område. Til gengæld ved vi, takket være Fridlev *Skrubbeltrangs dybtloddende skildring af hedeselskabets historie 1866–1914, overordentlig meget om hans enestående indsats for nyttiggørelsen af de jyske heder.

Forskningen vil gerne se på vejbygningsårene som D.s hedepolitiske dannelsesperiode hvor han, også iflg. eget udsagn, modtog værdifulde impulser fra en ældre ven i Viborg, overretsprokurator Georg *Morville idet denne på det netop frigjorte hedeareal ved Viborg havde påbegyndt tilplantning af ca. 100 ha egekrat, Margrethelund. I breve til sin søster Susette fra denne tid giver D. da også udtryk for at han opfattede i hvert fald de bedste heder som stof til „Jyllands opkomst“. Når han alligevel på et så sent tidspunkt som 1865 gennem to artikler i Berlingske Tidende 15.–16.11 *Om Opdyrkningen af de jyske Heder* gik aktivt ind i hede debatten har det nok to hovedårsager: en usikkerhed over for vejbyggeriets og dermed hans egen placering efter betænkningen af maj s.å. om amternes overtagelse af arbejdet, og en uro over en netop indledt debat i dagbladet Fædrelandet og i Tidsskrift for Landøkonomi om hedeopdyrkning og skovplantning i Vestjylland. Der var siden 1790 foretaget et større, statsligt plantningsarbejde på Ahlheden syd for Viborg, og med det økonomiske opsving efter 1830 fik dette initiativ ny aktualitet. Resultatet var dog ofte kummerligt: „ser man en lyngbanke beplantet med grantræer er de $\frac{2}{10}$ udgæede og det skinner af det fra plantehullerne udkastede røde jern-ahl!“ skriver D. 1854 i et brev til søsteren. D. ville nu gennem sine artikler gerne dreje udviklingen ind i nye baner derigennem at arbejdet fra at være en pletvis, spredt indsats blev forvandlet til en egnsudviklingsopgave hvor det offentlige ikke alene havde rollen som sponsor, men også påtog sig den opgave at skabe de nødvendige rammer af servicemæssig og organisatorisk natur. Engvan-

ding i form af kunstig oversvømmelse af lave arealer langs de jyske åer og økonomisk og praktisk støtte til læ- og småplantningsarbejdet var to vigtige statsopgaver. Udover midler til udvidet vej- og jernbanebygning skulle staten efter D.s plan yde 50.000 rdl. årligt i 20 år, derefter „kun“ 10.000 (i første tilfælde henved 1 pct. af samtlige statsudgifter). Skulle disse planer realiseres måtte hedesagen forberedes gennem et privat initiativ, og i nært samarbejde med Morville og ejeren af Rugård på Djursland, folketingsmand for højre og senere landstingsmand, cand. jur. Ferdinand *Mourier-Petersen fik D. da ved et møde på hotel „Royal“ i Århus 28.3.1866 stiftet *Det danske Hedeselskab*. Hovedformålet var „at fremme frugtbarheden af de jyske heder“, i formålsparagraffens pkt. 2 hhv. konkretiseret som engvanding, som fremme af læplantningen og som udbygning af kommunikationsnettet. Udover den forventede støtte fra det offentlige side skulle man gennem medlemsbidrag o.lign. skabe den økonomiske baggrund.

Som adm. direktør og med Morville og Mourier-Petersen som bestyrelseskolleger gik D. fra sit domicil i Århus umiddelbart i gang med at realisere sine planer; i begyndelsen under en vis modstand fra betydende land- og skovbrugsfolk som betragtede hedesagen som en højt perifer opgave, senere under lydør opmærksomhed fra så at sige alle kredse i det danske folk. Rent praktisk greb han opgaven an på den måde at han til løsning af engvandingsopgaverne fik ansat en cand. polyt. (S. Brøndsted) samt en mindre stab af vandingsteknikere medens plantningsopgaverne blev løst i distriktsregi under ledelse af skovridere og assistenter. Til støtte for begge opgaver erhvervede selskabet en række ejendomme og plantagearealer, således at det 1894 ejede 16 ejendomme i alt godt 5600 ha. I løbet af perioden udvidedes arbejdsområdet betydeligt. Engvandingsarbejdet blev udvidet til også at omfatte afvandings- og landvindingsopgaver, men efter D.s opfattelse var lovgivningen selv efter ændringen 1874 (digeloven) og 1880 (vandafledningsloven) for vagt udformet til at gøre det muligt at tvinge modvillige landmænd til at lade særinteresser vige for et større fællesskab. Der blev gennemført en række arbejder af denne art, også på øerne, men trods gentagne forsøg herpå lykkedes det ikke at få lodsejerne til at gå ind på et projekt om Skjernåens regulering, mest fordi arbejdet – til D.s store ærgrelse – blev kædet sammen med spørgsmålet om at tilvejebringe et nyt udløb for Ringkøbing fjord. Også mosekultivering kom på programmet efter at D. 1873 havde aflagt besøg i Hannover (Rimpaukulturen). 1889 oprettedes et mosekulturudvalg,

og fire år senere ansattes landbrugskandidat Th. Claudi *Westh som selskabets moseingeniør. Mergelsøgning var en af selskabets oprindelige aktiviteter. Den blev efterhånden udvidet til også at omfatte bistand til at få merglen skaffet til veje (1. mergelbane oprettet 1878–79). Mest interesserede D. sig dog for plantningsarbejdet; læplantningen karakteriserede han således i 1873 som „hedesagens kerne“. Selv om han i begyndelsen havde noget besvær med at harmonisere selskabets patriotiske målsætning med dets kommercielt motiverede bestræbelser på at etablere rigmandsplantager på heden lykkedes det ikke alene at fastholde, men også at udvide statens støtte, idet man analogt med bestemmelserne i skovforordningen af 1805 fik åbnet mulighed for at gøre plantagerne fredskovpligtige (de såkaldte „A-plantager“). Som modydelse fik ejeren et statsliskud på 25 pct. af plantningsudgifterne. Endvidere ydede staten fra 1887 et tilskud på 5.000 kr. om året til køb af hedearealer.

I sine sidste år førte den mere end 60-årige D. en slagkraftig kampagne for at plante om huse og gårde „fordi hjemmene derved hygges og fredes“. Når han derimod i samme periode agterede for anlæggelse af egentlige plantager erstattede han det rekreative element i motiveringen med et rentabilitetssynspunkt. I afhandlingen fra 1891 *Skovkulturer i Jyllands Hedeegne* hævdede han således at i brændselsfattige egne kunne bjergfyrkulturer give udbyttet på 4–9½ pct. Straks før skovbrugsdocent C. V. *Prytz over ham med en påvisning af mangler i beregningsgrundlaget, faktisk var tallene „aldeles utiladelige“. Den forstlige sagkundskab kunne i det hele taget ikke placere fænomenet D. inden for systemets rammer. Mange af hans metoder som i en strengt og polemisk tilspidset form blev præsenteret i nævnte værk var nok introduceret i statsskovvæsenets plantager, men det var ubestrideligt hedeselskabet som udviklede dem til brugelig praksis. Her tænkes især på D.s lykkelige greb med at indplante bjergfyren i granplantager i forholdet 2:1, en metode som forstdocent dr. P. E. *Müller tre år efter D.s død erklærede at være hans egen jordbehandlingsmetode overlegen. Endvidere hævdede D. at den metode til undergrundsbehandling af lyngjorden selskabet efter hannoveransk forbillede havde introduceret i 1870erne (se pjecen *Den dybe Reolpøjning*, 1872) havde gjort det muligt at beplante selv de dårligste hedearealer. Også den geologiske sagkundskab udfordrede D. i sit stadig læseværdige værk *Geografiske Billeder fra Heden I–II*, 1867–68. Her påviste han at professor G. *Forchhammer nærede en fejlagtig opfattelse af hedens geologi. D.s modtese: en sondring mellem hede-

Dalgas, E.

flader og bakkeøer og deres rette placering i landskabet må vel stadig siges at stå ved magt.

Selv om man nok kan betvivle substansen i mange af D.s raske og djærve forenklinger – se fx de 100 „regler“ i skriftet fra 1877 *Om Engvanding* – er det dog uden for al diskussion at han i kommunikationen med hedens beboere ikke havde sin ligemand. Fra det ene øjeblik til det andet kunne han i sådanne situationer forvandle sig fra en brysk, tordentalende befalingsmand til en psykologisk fintmærkende overtalelsesekspert. Den lille, tætte skikkelse med det vildtvoksende grå-hvide fuldkæg forstod ikke alene hedeboenderne ud fra deres egne forudsætninger, han var også i stand til at tale med dem i et sprog de forstod. Derimod kneb det ofte når han i en intellektuel sammenhæng skulle argumentere for en given opfattelse. I de offentlige diskussioner der med regelmæssige mellemrum udspandt sig om hedesagens fremtidsudsigt var D. ofte tilbøjelig til at reagere mere varmblodigt end det kølige overlæg tilsagde. Her tilfaldt der da Mourier-Petersen det delikate hverv at forvandle de D.-ske temperamentsudbrud til politisk afvejede, kloge gensvar. I det hele taget var det Mourier-Petersen som varetog forbindelsen til de politiske myndigheder og gjorde det på så fremragende måde at selskabet ikke alene mødte sympati fra godsejerdominerede højrekredse, men også i stigende grad fra gårdmændenes politiske talsmænd i partiet venstre da de først havde forsonet sig med at hedeselskabet ikke alene støttede den enkelte hedeopdyrker, men også stod som plantageejer i den helt store stil. I årene 1890–94 ydede staten et årligt tilskud på over ½ mill. kr. mod godt 10.000 kr. i de fire første virksomhedsår. Derimod var medlemsbidraget „kun“ vokset fra godt 24.000 til små 94.000 kr. På samme måde som Mourier-Petersen foretog en politisk afslibning af D.s rustikke ytringsmåde satte venen Morville ind med en til tider skarp kritik af såvel formål som real art, ikke mindst i plantningsspørgsmål hvor han jo måtte siges at have særlige forudsætninger. I anledning af selskabets 25-års jubilæum 1891 erkendte D. da også sin gæld til ham gennem følgende linjer der også i et glimt afslører tidens formelle tone selv mellem nære venner: „... Det var især Dem, som i årene 1854 til 1866 åbnede mine øjne for hedesagen og dens betydning...“.

I samtidige vidnesbyrd omtales ofte D.s venlige og muntre væremåde, ligesom hans personlige beskedenhed fremhæves. Her overfor står udsagn om hans utålsomme, temperamentsfulde, ja nærmest brutale tone i omgangen med såvel medarbejdere som familiemedlemmer (sønnerne Christian og Ernesto fx). For de selv efter tidens

målestok usselt aflønnede medarbejdere kneb det undertiden med at få øje på det geniale i D.s indsats når de så hvor hensynsløst han udnyttede deres medarbejderskab. Når han alligevel kunne regne med deres ubetingede loyalitet hang det utvivlsomt sammen med at han sidst af alle skånede sig selv. I mere end 200 dage om året uanset vejr og vind var han i marken, præcis og punktlig i sit forberedelsesarbejde og altid yderst velinformeret om alle sider af den vidtfor-grenede virksomhed. I hans sind brødes stærke modsætninger hvis svingninger med uimodståelig styrke forplantede sig til omgivelserne. Den Dalgas-myte som var fuldt udformet allerede i hans levetid – og som en eftertid undertiden har brugt på en højst ublufærdig måde – havde det uafviselige realitetsindhold at D. for sin samtid stod som det personificerede ideal af en viljestærk og dådkraftig dansk patriot – en blegstotig københavneradikalers diametrale modsætning. – En bror, Carlo Eduardo Johan D., * 9.11.1821 i Napoli, † 2.1.1851 i Slesvig, blev som 9-årig optaget i J. F. Schouws hjem, kom 1837 på akademiet hvor han uddannedes som dyremaler. Han deltog som frivillig i treårskrigen hvor han avancerede til premierløjtnant, men døde af sår han fik i kampen ved Möhlhorst. (E.D.) R. 1864. DM. 1867. K.² 1887. F.M.I. 1875.

□ Tegnet i gruppe af Carlo Dalgas, 1847. Træsnit 1891. Træsnit 1895 efter foto fra 1893. Træsnit 1894 og træsnit efter dette af H. C. Olsen, 1899. Mal. af Frode Eskesen, 1894 efter foto. Relief af L. Brandstrup på mindesten, 1895 (Brande). Buste af samme (Høllund søgård). Buste af Aksel Hansen, 1895 (ved Tislundstenen). Obelisk 1896 med relief (Herning). Relief af F. Hammelef, 1897 (gravstenen). Mal. af A. Jerndorff, 1897 (Fr.borg), malet forarb. dertil. Relief af A. Poulsen på mindestenen 1898 (Svanelunden i Hjørring). Statue af Rasmus Andersen, 1900 (Århus 1901), statuette af samme 1902. Relief af Lemmich, 1909 (Skt. Knuds kilde, Hjørring). Relief af J. Lauritzen-Thomsen på mindesten 1910 (Ansager). Maske af A. Bundgaard på sten 1912 ved skellet mellem Slavs, Skast og Malt herreder. Statuette af samme, 1916 (Tønder mus., Ribe mus.). Foto. – Mindesmærker i Dalgas plantage, af Martin Borch, 1893, i Vorbasse 1896, i Hoven 1896, i Dejbjerg bakker 1898, i Langebjerg plantage 1901 samt i Venø.

C. Nyrop: Det danske hedeselsk. 1866–1916, 1916. Har. Skodshøj: E.M.D., ny rev. udg., 1966. Fridlev Skrubbeltrang: Det indvundne Danm. I, 1966. – Papirer i Rigsark. – Rigmor Bendix: Carlo D., 1901.

Erik Helmer Pedersen

Dalgas, Ernesto Emil, 1871–99, forfatter. * 22.7. 1871 i Århus, † 11.7.1899 ved Damhussøen, urne på Bispebjerg, fra 1940 Ndr. Århus kgd. F: kaptajn, overvejinspektør E. *D. (1828–94) og Maria Magdalene Købke (1832–1916). Ugift. – Bror til Christian *D. og Frederik *D.

D. blev student 1889, og samme år rejste han fra Århus til København for at begynde det lægevidenskabelige studium; men ved siden af fagstudiet drev han omfattende religionsfilosofiske og skønlitterære studier, og efterhånden gled det medicinske studium mere i baggrunden.

1893 indleverede han en besvarelse på en filosofisk prisopgave uden dog at få medalje, men Harald *Høffding fik interesse for ham, og D. opgav da medicinen til fordel for filosofien. I 1896 udkom hans første bøger *Geografiske Digte og Kroniker og Æventyr*. og året efter havde han sit tredje værk *Sangbog* – en slags lærebog på vers i positivistisk filosofi – klar til trykken, men den kom retur fra forlaget, og på samme tid fik han sit petitum tilbage fra Harald Høffding der ikke mente at det stof D. havde opgivet til sin magisterkonferens kunne sikre ham et godt resultat. Efter det dobbelte nederlag fjernede D. sig fra den positivisme han ellers havde hævdet, og hans nye grundlag blev i stedet af religiøs art. Den udvikling der hermed var sat i gang viste sig at være af patologisk art, og i maj 1898 måtte D. lade sig indlægge på Århus sindssygehospital til en behandling der kom til at vare til august. Om trent et år efter, den 11.7.1899 begik D. selvmord ved at skyde sig gennem tindingen. D. efterlod sig en omfattende samling manuskripter hvoraf bankasserede Axel Mielche, den ungdomsven D. selv havde udset til sin litterære eksekutor udgav de betydeligste, *Lidelsens Vej*, 1903, *Dommedags Bog*, 1903, *Sangbog*, 1903, *Digte og Skuespil*, 1904. Desuden udgav Otto *Gelsted i sit tidskrift „Sirius“ 1924 D.s filosofiske afhandling *Grundspørgsmaal* der oprindeligt var tænkt som en forklaring til *Dommedags Bog*. Sin plads i litteraturhistorien har D. vundet sig ved *Lidelsens Vej* og *Dommedags Bog* der begge kom i nye udgaver 1963 og 1965 ved Aage Henriksen og Henrik Schovsbo. *Lidelsens Vej* som D. arbejdede på i de krisefyldte år 1896–98 er en fiktiv selvbiografi hvor den aldrende kæmner Simonsen gør status over sit liv. Han har vendt ryggen til en lykkelig forelskelse og udsigten til en glimrende juridisk karriere for at ende i sin barndoms by, Staden, som kæmner, for i forsagelsen og lidelsen ligger den sandhed Salomon Simonsen søger. I *Dommedags Bog* lader D. sin hovedperson Peregrinus Peripateticus foretage en pilgrimsvandring gennem den tilværelsens mangfoldighed af filosofiske og religiøse tankeformer i hvil-

ke menneskeheden har forsøgt at forklare sig tilværelsen. Den kulturpessimisme som bogen er udtryk for synes ikke at lade andet blive tilbage end et ubestikkeligt sandhedskrav. □Mal. af Johs. Nørretranders ca. 1893. Foto.

Carl-August Bolander: *Tidens oro*, Sth. 1923 201–07. Otto Gelsted i *Sirius*, 1924 139f. Cai M. Woel: *Troubadourer I*, 1930 33–46. Jørgen Bukdahl: *Det moderne Danm.*, 1931 25f. K. F. Plesner: *Kulturbærere*, 1938 19–27. Aage Henriksen i *Orbis litterarum*, 1948 133–50. Jacob Paludan: *Litt. selskab*, 1956 9–15. Torben Brostrøm: *Labyrinth og arabesk*, 1967 39–44. – Papirer i Kgl. bibl.

Jesper Düring Jørgensen

Dalgas, Frederik, 1866–1934, fabrikdirektør. * 21.3.1866 i Århus, † 3.4.1934 i Hellerup, begr. på Frbg. F: kaptajn, senere oberstløjtnant E. *D. (1828–94) og Maria M. Købke (1832–1916). ~ 11.5.1897 på Frbg. (Emmaus) med Ingeborg Hanna Schou, * 17.7.1878 på Frbg., † 18.3.1953 i Gentofte, d. af fabrikant, senere konferensråd Philip *S. (1838–1922) og Clara O. M. Buch (1839–1926). – Bror til Christian *D. og Ernesto *D.

Efter præliminæreksamen fra Århus katedralskole kom D. i lære i det kendte handelshus Elias B. Muus i Kerteminde hvor han var i otte år. Efter et år hos B. Muus & Co. i Kbh. tog han til Hamburg og senere Antwerpen. Derfra ville han egentlig have været til Sydrusland, en plan han dog opgav da han 1891 af Philip Schou der havde lært ham at kende og mente at kunne udnytte hans evner modtog tilbud om at blive sekretær i aktieselskabet *Alumina* – dengang fælles selskabsnavn for fajancefabrikken og Den kgl. Porcelainsfabrik (endnu i dag eksisterer Tranquebar-stellet som en af frugterne af deres indsats) – hvor han 1897 avancerede til underdirektør og 1920 ved Philip Schous tilbagetræden blev administrerende direktør. I svigerfaderens tid havde porcelænsindustrien haft sit gennembrud. Det blev D.s fortjeneste at han også – bl.a. i samarbejde med maleren og keramikeren Chr. *Jochim – førte fajancefabrikationen frem til en smuk kunstindustriel position, samtidig med at han teknisk og kunstnerisk forfulgte de sejre det kgl. porcelæn havde vundet. Han var en myndig industrileder præget af en vis patriarkalsk ånd der kunne slå over i stejthed, men tillige var han udrustet med betydelig købmandsmæssig smidighed, og gennem et vidtspændende eksport-salg hvortil han sikrede en række udenlandske forbindelser skabte han Den kgl. Porcelainsfabrik et verdensry. Under konjunkturedgangen mod slutningen af hans direktørperiode da verdensmarkedet svandt ind påbegyndte han en senere fortsat omlægning af produktionen fra luk-

Dalgas, Frederik

susvarer til brugsvarer. D. trak sig tilbage fra direktørposten 1931 og tog sæde i selskabets bestyrelse. Til sin død var han indehaver af en række faglige tillidsposter, bl.a. i Industrirådet hvor han var indvalgt 1924 og Dansk Arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse hvor han var formand for foreningens økonomiske råd. – R. 1906. DM. 1927. □Tegn. af Aage Roose, 1926. Mal. af Sally Philipsen, 1932 (Den kgl. Porcelainsfabrik). Foto.

Interview i Gads da. mag., 1930 293–300. – Arbejdsgiveren, 1926 87f; sst. 1927 126. Børsen 5.4.1934. Tidsskr. for industri 15.4. s.å. 101f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Dalgaard, Frederik Marinus, 1893–1972, politiker. * 20.4.1893 i Lemvig, † 16.12.1972 på Bispebjerg hosp., Kbh., begr. på Bispebjerg kgd., fællesgrav. F: fyrbøder Christian Nicolai Elias D. (1860–1930) og Charlotte Sofie Nielsen (1865–1904). ~ 1.11.1923 i Helsingør (b.v.) med Fritze Petersen, * 4.7.1902 i Roskilde (Domk.), d. af bygningssnedker Thorvald Valdemar P. (1868–1958) og Karen Marie Hansen (1873–1938). Med en mellemskoleeksamen som eneste ballast blev D. 1909 ansat på et sagførerkontor i sin fødeby og lærte så meget ved det at han 20 år gammel var en fuldbefaren praktisk jurist. Han tog til Kbh. for at skaffe sig de behørigt eksaminers mens han også her, 1913–17, tjente sit brød som sagførermedhjælper. 1916 blev han student, privat dimitteret, og 1922 cand. jur. I Lemvig havde han været formand for den socialdemokratiske ungdomsforening, i Kbh. kom han i ungdomsforbundets forretningsudvalg 1915–17 og skrev både digte og prosa i Fremad, bevægelsens blad. Han fortsatte højt op i årene som en frugtbar lejlighedsdigter, og flere af hans sange synges stadig inden for arbejderbevægelsen. Efter en kortvarig ansættelse i Kbh.s skattedirektorat blev D. 1922 knyttet til det nyligt oprettede Arbejdernes kooperative fællesforbund som sekretær. Sammen med borgmester Peder *Christensen fik han hovedorganisationens stilling befæstet, et kooperativt agitations- og oplysningsarbejde af betydeligt omfang sat i værk og en vigtig programsag bragt til løsning ved oprettelsen af Dansk kooperativ Assurance 1929. Efter at fællesforbundet 1924 havde deltaget i dannelsen af Arbejdernes oplysningsforbund i hvis forretningsudvalg D. fik sæde skrev han og P. Christensen i fællesskab den meget udbredte grundbog *Kooperation*, 1925, han redigerede 1923–47 tidsskriftet *Kooperationen* og var sjælen i og den muntre vært for de kooperative stævner. Han, der i flere henseender var en discipel af F. J. *Borgbjerg, er

sikkert den som har holdt de fleste kooperative foredrag her i landet. 1930 fik han bestilling som landsretssagfører og tog s.å. mod en opfordring til at blive økonomisk medarbejder ved Social-Demokraten. Efter seks års forløb vendte han tilbage til fællesforbundet som forretningsfører 1936–43 og kom efterhånden ind i ledelsen af en række andre kooperative foretagender, Hovedstadens brugsforening, bryggeriet Stjernen, Arbejdernes kooperative byggeförening m. fl. I byggeföreningen var han direktør 1943–63. Til fagbevægelsen blev han knyttet som dommer i den faste voldgiftsret (juridisk suppleant 1929, ordinær dommer 1937–64) og indvalgte i socialdemokratiets hovedbestyrelse 1939. – Efter at have været opstillet fra 1926 blev han 1935 valgt til folketingsmand for Holbækkredsen; fra 1939–48 valgtes han i Kbh.s 14. kreds (Valby); 1952–53 havde D. sæde i landstinget. I folketinget var han sit partis juridiske ordfører, således ved ændringerne til retsplejelovene og ved appelretsforslaget. Han var medlem af forfatningskommissionen af 1937, af livsforsikringsnævnet af 1937, af priskontrolrådet 1938–40, af landskatteretten 1938–68, af prisnoteringskomiteen 1939–40. □Foto.

Lemvig social-demokrat 10.2.1932. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 221f. V. Johansen i Kooperationen XX, 1943 51–53. Demokraten 18.4.1963.

*Oluf Bertolt**

Dalgaard, Knud Pedersen, * 1895, økonomidirektør. * 7.8.1895 Tørring ved Lemvig. F: gård ejer Andreas Pedersen (1842–1905) og Maren Dalgaard (1849–1940). ~ 1° 17.6.1924 i Kbh. (b. v.) med Margrethe Andrea Therese Hougaard, * 28.12.1897 i Kbh., † 4.8.1954 sst., d. af kontorchef Jens Einar August H. (1855–1929) og Caroline Amalie Christensen (1858–1930). ~ 2° 4.6.1958 på Thurø med Andrea Jensen Agger, * 23.1.1901 i Hygum, Vandfuld hrd., d. af forpagter Poul Christian Jensen A. (1853–1914) og Marie Madsen (1875–1966). D. blev student fra Odense 1914 og cand. polit. 1921. S.å. kom han i Københavns kommunes tjeneste og forblev her til sin pensionering 1963. Indtil 1930 var han beskæftiget i stadens statistiske kontor, først som sekretær, senere som fuldmægtig. 1930 blev han knyttet til kommunens lønnings- og pensionsvæsen, 1930–39 som kontorchef, 1939–49 som direktør. Derefter var han til sin afgang økonomidirektør og dermed kommunens topembedsmand. Udover de talrige kommunale hverv hans forskellige embeder medførte var han 1946–64 mæglingssmand i forligsinstitutionen. I sin ungdom besvarede han en af Nationaløkonomisk forenings fond udsat

prisopgave om arbejdernes økonomiske kår i Danmark i de sidste 50 år og opnåede den udsatte pris. Afhandlingen blev trykt i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1926. □Foto.

V. Jespersen: 37 år i Kbh.s kommunes tjeneste (manus i Kbh.s stadsarkiv). – Absalon, november 1949 146; sst. januar 1963 10 f.

Sigurd Jensen

Dalhoff, Jørgen Balthasar, 1800–90, kunsthåndværker. * 11.11.1800 i Ønslev, Falster, † 2.3.1890 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Holmens). F: sognepræst Peder D. (1757–1827, ~ 2° 1822 med Johanne Erasmie Grundahl, 1798–1867, ~ 2° 1830 med ritmester, senere major Caspar Elberg, 1776–1855) og Anna Margrethe Plesner (1766–1817). ~ 1° 28.10.1829 i Kbh. (Ty. ref.) med Wilhelmine Henriette Hanuschke, * 29.3.1807 i Kbh. (Ty. ref.), † 18.12.1853 sst. (Trin.), d. af skræddermester Johan H. (ca. 1766–1831) og Sophia Magdalene Wagner (ca. 1769–1833). ~ 2° 9.8.1856 i Kbh. (Garn.) med Olivia Francisca Eddelien, * 4.7.1811 i Kbh. (Trin.), † 27.1.1892 sst. (Helligg.) (~ 1° 1839 med maleren Mathias Heinrich Elias E., 1802–52), d. af nålemager F. C. *Hjorth (1782–1865) og Maria Dorthea Olsen (1775–1854). Ægteskabet opløst 1866. – Far til N. C. *D.

Femten år gammel blev D. sendt til Kbh. og kom i guldsmedelære, 1820 blev han svend, kendt som en dygtig gravør og ciselør der bl.a. for broderen, gørtler Knud Plesner D. (1794–1832) udførte flere finere arbejder, bl.a. otte bronzekandelabre til Christiansborg. Prins Christian Frederik, den senere Christian VIII, skaffede ham understøttelse til en treårig udenlandsrejse 1824–27; han besøgte Berlin, Wien, Rom, Napoli og Paris og arbejdede flere af disse steder, ivrigt studerende hvor der var nye metoder at lære. I Rom knyttede han et senere i Kbh. fortsat venskab med Thorvaldsens af hvem han modellerede en buste. Efter sin hjemkomst blev han ved kgl. resolution 1829 guldsmedemester uden mesterprøve med ret til at arbejde i alle metaller, fra 1833 hofguldsmed. Sin ualmindelige duellighed lagde han for dagen i højst forskellige værker. Han veg ikke tilbage for støbning af store bronzearbejder. Det første af disse arbejder var H. E. *Freunds springvandsgruppe, *Drengen paa Svanen*, til Kongens have 1837 (orig. i St. mus.). Andre store støbninger var de *fire kolossalstatuer* efter Thorvaldsen til Christiansborg (Skt. Jørgens gård) og *kvadrigaen* til Thorvaldsens museums facade. Også brændingen af den store *Jupiter-fronton* til Christiansborgs frontispice påtog han sig. Et særlig fint gennemcileret bronzearbejde er Thorvaldsens statue af *Chri-*

sian IV (nu i Roskilde domkirke) hvis nedfældede guld- og sølvtråde forhøjer arbejdets stofvirkning. Efter Christian VIIIs død kastede D. sig i større omfang over industriel virksomhed, særlig udførte han mange arbejder i galvanoplastik og nysølv, fabrikerede lakerede bakker, fortinnede kogekekar af jern m.m. Hans snilde var utrætteligt. Han udtog en mængde patenter på forskellige opfindelser af teknisk art – pressemaskiner, geværviserer, en filehuggermaskine m.m. Også centralvarmeapparater syslede han med og indlagde så tidligt som 1859 et sådant i Polyteknisk læreanstalt. Ofte besøgte han de store udstillinger i Tyskland, Østrig, Frankrig og England og kom hjem med nye ideer. Ved siden af sin omfattende virksomhed – der forbigående lammedes ved et økonomisk sammenbrud – bevarede han sin store interesse for håndværkerundervisningen. Han var uddannet på kunstakademiet under G. F. *Hetsch hvis klassiske stilformer han steds blev tro. I 37 år, 1827–64, var han lærer ved akademiet. 1838 gav han stødet til Industriforeningens stiftelse, sad i foreningens bestyrelse til 1865 og blev 1885 udnævnt til æresmedlem. Fra 1876 havde han været æresmedlem af Haandværkerforeningen. Han var virksom helt op i sin høje alder. Sin ualmindelige livskraft tilskrev han en radikal tre måneders vandkur han i 45 års alderen gennemgik i Gräfenberg. D. var en ualmindelig alsidig håndværkerbegavelse. Han havde gennemgået en streng skole; det prægede ham som lærer og mester. Med strenghed og alvor og som den dybt religiøse natur han var stillede han store krav til sine medarbejdere som til sig selv. Han har efterladt sig nogle karakteristiske selvbiografiske optegnelser.

Blandt flere søskende havde han foruden den ovenn. bror også broderen Herlov D. (1806–86) der 1835 overtog den af Knud D. 1815 grundlagte forretning som fik navnet Hofgørtler H. D.s Søn. □(J.D.) Litografi af C. Simonsen, 1859, efter foto. To træsnit 1885, det ene efter foto. Buste af J. Gelert, 1886, kopi (De tekn. skoler, Kbh.). Træsnit af H. P. Hansen, 1888. Foto.

J.D.: Et liv i arbejde, ved N. Dalhoff, I–II, 1915–1916. – Victor Freund: Hermann Ernst Freunds levned, 1883 214 f. C. Nyrop: Industriforeningen i Kbh. 1838–88, 1888. Samme i Tidsskr. for kunstindustri, 1888 105–14. Samme og N. Dalhoff i Tidsskr. for industri, 1900 257–70. Carl Krestensen i Museum, 1893 II 174–83.

Georg Nygaard*

Dalhoff, Johannes Christian Herlov, 1880–1951, departementschef. * 24.5.1880 i Roskilde, † 3.5.1951 i Kbh., begr. sst. (Holmens kgd.). F: pastor N. C. *D. (1843–1927) og Helene C. M. Munch

Dalhoff, Joh.

(1850–1929). ~ 15.10.1907 i Horsens med Carla Marie Creemers, * 4.11.1883 i Horsens, † 26. 5.1961 i Kbh., d. af fabrikkdirektør, tysk konsul Otto C. (1848–1905) og Carla Marie Haubroe (1855–83).

D. blev student 1899 fra Metropolitanskolen og tog 1904 statsvidenskabelig eksamen. 1905 blev han ansat som assistent i statistisk departement, blev fuldmægtig 1913 og var 1914–24 kontorchef, de tre første år i konstitueret stilling. Hans særlige område var erhvervsstatistik og sociale forhold, og i behandlingen af disse emner ydede han en meget betydningsfuld indsats. Også tjenestemandforhold havde hans store interesse. Han var statistisk medarbejder ved kommissionen der forberedte lønningslovene af 1919 og sad som medlem af statens lønningsråd 1919–45. Hans interesser på dette område førte ham også til formandskabet for ministerialforeningen og Danske statsbedsmænds samråd 1928–30. Jævnside med sit arbejde i statistisk departement var D. assistent ved universitetets statistiske laboratorium 1908–14 og fik også tid til litterære arbejder. Sammen med Edv. Ph. *Mackeprang udgav han 1906 *De bedestillede Familiars Udgifter* og 1914 *A/S Nye danske Brandforsikrings-Selskab af 1864*. Desuden skrev han adskillige afhandlinger af statistisk og socialt indhold. 1906–19 var han redaktør af Dansk Forsikringstidende. – Efter 1920 fik D.s arbejde en mere direkte kontakt til samfundslivet. Han var 1914 blevet sekretær hos forligsmanden, blev 1920 dennes stedfortræder og var 1922–30 forligsmand og medvirkede 1925 stærkt til afviklingen af landets indtil da største arbejdskamp. Under vanskelige forhold i handelsministeriet modtog D. 1924 tilbudet om at blive ministeriets departementschef hvortil kom departementschefstillingen i søfartsministeriet 1929–35 da søfarten havde eget ministerium. Straks efter D.s tiltræden stod handelsministeriet over for løsnings af store opgaver, først valutaspørgsmålet og derpå sagerne i forbindelse med banksammenbruddene. D. indtrådte i Landmandsbankens rekonstruktionsudvalg og var 1928–30 formand for bankens afviklingsafdeling. Yderligere var han 1924–28 medlem af likvidationskomiteen for Kbh.s Diskonto- og Revisionsbank. Endnu større blev arbejdsopgaverne under 1930ernes krise med valutacentral, handelsaftaler og reguleringer.

1935 overtog D. også ledelsen af Nationalbankens valutakontor. Svingtende helbred tvang ham til at træde uden for nummer 31.12.1936 og efterhånden afvikle sine mange hver. Han påtog sig 1940 at være handelsministeriets tilsynsførende med direktoratet for vareforsyning og sad

som formand for repræsentantskabet for Dansk Købestævne til 1945 og i bestyrelsen for Kbh.s havn til 1950, begge poster havde han beklædt fra 1924. Under D.s mange forhandlinger med erhvervene i en periode med stigende statsindgreb værdsattes hans forhandlingsevne og vilje til at gøre det yderste for at nå resultater som også erhvervenes folk kunne anse for rimelige. – F.M.I. 1925. K.² 1927. DM. 1936. K.¹ 1950. □Tegn. af Jensenius, 1922, samt af Aage Roose (begge Fr.borg). Mal. af K. O. Hilkie udst. 1936. Foto.

Politiken og Berl. tid. 4.5.1951.

Helge Larsen (P. Grønvold)

Dalhoff, Nicolai Christian, 1843–1927, præst, filantrop. * 18.6.1843 i Kbh. (Frue), † 29.12.1927 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: hofguldsmed J. *D. (1800–90) og Wilhelmine H. Hanuschke (1807–53). ~ 9.5.1876 i Kbh. (Holmens) med Helene Marie Christiane Munch, * 25.8.1850 i Horsens, † 6.2.1929 i Kbh., d. af købmand Johannes Poul M. (1817–1903) og Christiane Thomsen (1813–1900). – Far til Joh. *D.

D. blev student 1862 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, meldte sig som officersaspirant december 1863, men kom ikke til at deltage aktivt i krigen 1864, blev cand. teol. 1869, var derefter huslærer på Broholm, en kort tid kapellan i Skørpinge og Fårdrup og blev 1875 præst ved Skt. Hans sindssygehospital ved Roskilde. Arbejdet med de sindssyge optog D. meget og satte bl.a. frugt i en bog *Vore Sindssyge*, 1879, hvori han tager til orde for en bedre og mere forstående behandling og et bedre plejepersonale. Da han antog at sindssygdom ofte var en følge af drikfældighed optog han med stor iver et arbejde for ædruelighedens fremme gennem bladartikler, fx i „Fædrelandet” og „Berlingske Tidende” og bøger (*En farlig Ven*, 1884, udk. i tre oplag, *Skitser fra en Studierejse i specielt Øjemed*, 1892, og *Göteborg og Göteborg-Systemet*, 1894) og som medstifter af Samfundet til ædruelighedens fremme 1885 og af det første redningshjem for drikfældige i Danmark 1893. Han repræsenterede i en årrække den danske stat ved de internationale antialkohol-kongresser og var medlem af Danske ædruelighedsvenners fællesudvalg.

1880 blev D. præst ved Diakonissestiftelsen og beholdt denne stilling til 1913. Han tiltrådte sin stilling under vanskelige forhold men han fandt her en opgave der lå særdeles godt for ham. Han virkede i skrift og tale for diakonissesagen og var meget hyppigt på rejse i ind- og udland for at deltage i møder og kongresser. Diakonissestif-

telsens kolportage af religiøs litteratur skylder ham sin tilværelse, og ved oprettelsen af stiftelsens mange filialer for børn, epileptikere, kronisk syge og brystsvage samt for vildfarne kvinder var han en drivende kraft. Han udgav 1881–1913 tidsskriftet *Føbe* og fra 1883 Diakonissestiftelsens almanak. 1888 udgav han festskriftet *Den danske Diakonissestiftelse* der behandlede stiftelsens historie gennem de første 25 år, og 1913 et nyt festskrift i anledning af stiftelsens 50 års jubilæum. D. stod i nær forbindelse med kristeligt filantropisk arbejde i andre lande og har i sin selvbiografi fremhævet den betydning pastor Friedrich v. Bodelschwing og dennes arbejde i Bethel ved Bielefeld har haft for ham. Han fandt her forbilleder for de institutioner han selv virkede for at få oprettet i Danmark, særlig for hjemløse og arbejdsløse mænd. D. var medstifter af Kjøbenhavns arbejdshjem der oprettedes 1894 og var den drivende kraft ved stiftelsen af Landsforeningen Arbejde adler der oprettedes 1911 for at modarbejde tiggeriet ved at oprette hjem, hvor arbejdsløse og hjemløse mænd kunne få ophold mod at udføre et vist arbejde. D. var foreningens formand 1911–22 og derefter æresmedlem af styrelsen. Også på andre områder virkede han for en udvikling af filantropien. Han var således med til at stifte Selskabet af 7. september 1898 til støtte for faderløse ungdom der særlig hjælper faderløse børn til uddannelse i håndværks- eller handelslære, og var i en årrække medlem af styrelsen for Skt. Stefans foreningen der havde sat forskelligt filantropisk arbejde i gang i østjyske købstæder. 1885–95 var D. medlem af tilsynskomiteen for De Kellerske åndssvageanstalter og 1888–90 af en kommission angående ordningen af åndssvage- og døvestummesagen. 1902 fremkaldte han dannelsen af De samvirkende menighedsplejer i Kbh., 1905 var han en af lederne af det første nordiske børnesagsmøde i Kbh. 1900 udgav han *Gak hen og gør du ligesaa*, en række forelæsninger på pastoralseminariet over diakonik. – R. 1890. DM. 1905. F.M.I. 1913. □ Træsnit efter foto 1886 og af B. L. Hansen, 1914 efter foto. Foto.

Selvbiogr. i Diakonissestiftelsens almanak 1924, 1923. – Alfr. Th. Jørgensen: Filantropiens førere og former i det 19. årh., 1921 90 121. L. J. Koch i Diakonissestiftelsens årbog 1927–28 17–37. Vilh. Rasch i Diakonissestiftelsens almanak 1929, 1928. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Oluf J. Skjerbæk**

Dalhoff-Nielsen, Victor, 1853–1923, officer. * 20.6.1853 i Odense, † 1.11.1923 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: skuespiller Carl Christian Conradin Nielsen (1825–65) og skuespiller ved Det

kgl. teater Regina Optata Dalhoff (1827–56). Navneforandring 5.10.1889. ~ 16.8.1888 på Bjurstätt ved Göteborg med Mathilda Hedlund, * 9.9.1858 i Göteborg, † 11.11.1926 i Kbh., d. af redaktør af Göteborgs Handels- og Sjöfartstidning, fil. dr. Sven Adolf H. (1821–1900) og Kristina Maria komtesse Rudenschöld (1832–1905).

D.-N. blev sekondløjtnant i fodfolket 1879, premierløjtnant 1881, gennemgik officerskolens stabsafdeling 1885–87 og blev kaptajn 1894. 1900–01 var han til assistance for kommissionen ang. befæstning af havnestæder, 1903–05 til tjeneste hos kommandanten i Kbh. Ved sin afgang som kaptajn 1905 blev han oberstløjtnant i forstærkningen, 1909 i reserven, afsked 1918. Som skribent interesserede han sig særlig for militærpædagogiske emner og udgav 1889 en interessant studie om *Infanteripatrouiller* og blev, efter at have hørt forelæsninger over politik og historie ved Berlins universitet 1900–01, en flittig og ved sine arbejders klare og koncise form påskønnet medarbejder ved tidsskrifter og dagblade. Hans 1905 udgivne studie *Kunsten at eksercere* gav en historisk-psykologisk begrundelse af eksercitsens væsen og betydning. I den af Karl *Larsen anonymt udgivne fremtidsnovelle *Dømmens Dag*, 1908 forfattede D.-N. den militære operationsplan. Under 1. verdenskrig skrev han adskillige vejledende artikler (bl.a. i Berlingske Tidende), ligesom han var medarbejder ved det af P. A. *Rosenberg redigerede samleværk *Verdenskrigen* og 1918–19 medredaktør af *Dansk militært Magasin*. Efter hans død udgav hans enke et udvalg af hans arbejder under titlen *Militarisme – Civilisme*, 1924. – R. 1902. DM. 1916. □ Foto.

Papirer i Rigsark.

*Rocksiroh**

Dalsager, Poul Christian, * 1929, landbrugsminister. * 5.3.1929 i Hirtshals. F: gårdejer, senere arbejdsmand Frederik Verner Læssø Pedersen D. (* 1904) og Carla Johanne Svendsen (1902–58). ~ 28.7.1951 i Vidstrup med Betty Birgitte Jørgensen, * 21.9.1927 i Skt. Hans sg., Hjørring amt, d. af arbejdsmand Ingvard J. (* 1900) og Magda Elise Jørgensen (* 1907).

D. er opvokset i et socialdemokratisk arbejderhjem; faderen var socialdemokratisk sognerådsmedlem. Efter realeksamen 1945 blev han bankelev og senere assistent og fuldmægtig i Andelsbanken i Hjørring. Her havde han en række tillidshverv, bl. a. medlem af byrådet 1959–62, frem til 1975; 1964 indvalgte han i folketinget. Her gjorde han sig først og fremmest bemærket

Dalsager, Poul

ved et støt og interesseret arbejde spændende over et vidt felt fra fiskerispørgsmål til forskningspolitik. Et par gange var han delegeret ved FN's generalforsamling og 1971–73 formand for markedsudvalget markerende sig som klar EF-tilhænger. 1973–74 var D. medlem af og vicepræsident i Europaparlamentet. Da Anker Jørgensen dannede sin anden regering februar 1975 blev D. fiskeri- og landbrugsminister. Ud nævnelser blev opfattet som et buk over for det solide gruppearbejde og over for partiets såkaldte højrefløj; D. knyttede sig nært til Per Hækkerup og Egon Jensen. Det viste sig hurtigt, at D. kunne sin metier. Oprindeligt var det måske først og fremmest fiskeriministeriet der var problemet, og allerede det første år kom D. i konflikt med fiskerne om kvotatildelingerne. Det blev imidlertid først og fremmest som Danmarks landbrugsminister i EF-regie, D. fæstnede sin position (fra 1977 var han ikke mere fiskeriminister). Under de ofte meget komplicerede landbrugsforhandlinger viste D. en betydelig teknisk kunnen parret med evnen til med fasthed og humor at spille op mod de store landes forhandlere. Selv om D. nød tillid langt ind i landbrugets organisationer og i venstre medførte de politiske konstellationer omkring dannelsen af SV-regeringen 1978, at han måtte trække sig tilbage som minister. Han blev derefter formand for folketingsgruppen. □Foto.

Politiken 19.9.1975. Annelise Bistrup i Berl. tid. 23.11. s.å.

Vagn Dybdahl

Dalsgaard, Christen, 1824–1907, maler. * 30.10. 1824 på Krabbesholm ved Skive, † 11.2.1907 i Sorø, begr. sst. F: proprietær Jens D. (1788–1870) og Christiane Rasmussen (1788–1855). ~ 21.8.1857 i Skive med Hansine Marie Hansen, * 19.10.1831 i Viborg, † 3.11.1917 i Sorø, d. af byskriver i Skive og herredsskriver i Salling, senere kammerråd Morten H. (1790–1864) og Jane Gustava Blom (1803–84).

D. er født og opvokset i økonomisk gode forhold på herregården Krabbesholm som hans far ejede. Da han allerede som dreng altid tegnede, og da landskabsmaleren N. G. Rademacher havde tilskyndet ham til at uddanne disse anlæg rejste han 1841 til Kbh. hvor han gik på kunstakademiet til 1847. Han havde her bl.a. de gamle malere C. W. Eckersberg og J. L. Lund til lærere, men fik størst udbytte af den undervisning, M. Rørbye gav ham privat. Meget betydningsfuldt var også venskabet med Constantin Hansen, Julius Exner, Fr. Vermehren, P. C. Skovgaard og N. L. Høyen, ligesom hans beundring for J. V. Sonne og Wilhelm Marstrand

førte til personligt bekendtskab. 1847 udstillede han første gang på Charlottenborg og vandt sig nu i løbet af 1850'erne et berettiget navn som en af vore bedste folkelivsmalere særlig ved sine bondelivsskildringer hvor han når „en psykologisk Dybde i Skildringen af Karakter og Udtryk, som ikke tidligere havde været at se i vor Malerkunst“ (Julius Lange). Han er også en af de første der nøgternt og ligefremt skildrede landbefolkningen. I sine beskrivelser af bonde- og fiskersamfundet viste han ikke alene de mere idylliske aspekter af hverdagen, men valgte ofte alvorligere emner, koncentreret om temaer som sygdom, religiøsitet og døden. Hvor stor en rolle det indholdsmæssige spillede ses af de omhyggelige titler han gav sine billeder. Fra de første tyve år, hans bedste tid som maler, skal følgende hovedværker nævnes: *Julemorgen hos en Bondekone*, 1848 (St. mus., dep. Århus kunstmuseum), *En Fisker, der viser sin Datter en Baad*, 1854 (St. mus., dep. Skive museum), *To Mormoner er paa deres Vandring kommet ind i et Tømmerhus paa Landet, hvor de ved Prædiken og ved Fremvisning af nogle af deres Sekts Skrifter søger at vinde nye Tilhængere*, 1856 (St. mus.), *En hjemforlovet Artillerist fra Morsø og hans yngste Søster overrasker gamle Venner i Salling, hvilke i et Udhus er beskæftigede med at istandsætte en Ruse*, 1857 (Århus museum), *Snedkeren bringer Ligkisten til det døde Barn*, 1857 (St. mus.), *En Pige, der pynter en Grav*, 1858, *Et Par gamle jydsk Bønderfolk, der nyder Alterens Sakramente i Hjemmet*, 1859, *Hos en fattig Bødker paa Landet foretages en Udpantnings-Forretning af Sognefogden med hans to Vidner*, 1859 (St. mus.), *En Afsked*, 1860 (Århus museum), *En Kones højtidelige Kirkegang efter Barselsfærd, en endnu paa Landet almindelig Skik*, 1860 (St. mus., dep. Randers mus.). Blandt hans bedste værker er udpantningsscenen fra 1859, der viser en klar, stram komposition og en gennemarbejdet, nuanceret lysbehandling. „I Studiet af Lyset hørte D. sammen med Bendz til Banebryderne“ (P. Johansen).

I modsætning til sine samtidige rejste D. aldrig udenlands, men arbejdede sig mere og mere ind i de hjemlige motiver. Fra 1840'erne og 1850'erne er bevaret et omfattende materiale af tegninger og akvareller (eksempler i Kobberstiksaml., Hirschsprungs saml., Sorø kunstmus., Skive mus.). Akvarellerne viser med deres mættede og lysrige kolorit D. som en af vore bedste på dette område. I blyantsstudierne findes en præcis plastisk sans og en sikker følelse for tone og lys. Desværre begravede han sig 1862 på trods af sine venners råd, stejl og selvrådlig som han også var, i Sorø som tegnelærer ved akademiet, og her

blev han boende, også efter sin afsked 1892, til sin død. Artistisk mistede han ganske kontakt med omverdenen, og selv om han havde en rig skat af øse af i sin ungdoms studier og samtidig gennem påvirkning fra fotografier efter gammel kunst søgte at forenkle sin billedopbygning blev hans farve fad og sødlig, hans formgivning udvisket og smålig, og hans friskhed og „stortskaarne Naturalisme“ (K. Søeborg) afløstes af spidshed og slikkethed, især i de mange ofte sentimentale motiver med unge piger fx *Mon han dog ikke skulde komme* o.l. Hans personlige religiøse overbevisning gav sig til kende i mange bibelske billeder især fra Sorø-perioden (altertavler fx i Skive, Skanderborg, Ljørslev og Jørsby – begge Thisted amt – Ryslinge, Fejø). Til Vallekilde folkehøjskole malede han 1876–78 *Ansgar og Ødbergt døber*. Ellers kan nævnes *St. St. Blicher paa Heden*, 1866 (Fr.borg), *Grundtvig under Salmesangen i Vartov Kirke*, 1868, *Stengangen paa Sorø Akademi med Portræt Figurer*, 1872, *To Kvinder aflægger Besøg hos Landsbykunstneren for at se det hos ham bestilte Gravkors*, 1873 (udført på grundlag af studier fra 1850'erne, St. mus.). Til Charlottenborgs udstillingsbygning malede D. 1882 det monumentale selvpotræt. Med mindre held har han arbejdet med sagamotiver hvori- mod der findes smukke illustrationer til Blicher og Chr. Winther. Til Sorø akademis skoleteater har D. malet en del dekorationer, fx 1884 en Holberggade til Jean de France. D.s plads i dansk kunst er navnlig betinget af hans arbejder før Sorø-perioden. 1859 fik han Neuhausens præmie for Et Par gamle jyske Bønderfolk, der nyder Alterens Sakramente, 1861 udstillingsmedaljen og atter Neuhausens for En Kones højtidelige Kirkegang. 1872 blev han medlem af akademiet. 1891 havde han udstilling i Kunstforeningen. – Tit. professor 1892. – R. 1879. DM. 1904. □Mal. af Fr. Vermehren udst. 1853. Buste 1862 af C. Peters (Fr.borg). Mal. af Constantin Hansen, 1862 (Sorø kunstmus.), benyttet til mal. af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1875 efter foto. Selvportr. 1882 (udstillingsfonden, Charlottenborg), gengivet i træsnit 1884. Litografi af F. Larsen, 1892. Tegn af Th. A. efter foto ca. 1903. Tegn. af Knud Søeborg. Mal. af Carl Wentorf (Fr.borg). Foto.

Kilder. Breve i Fra Vallekilde folkehøjskole XIV, 1907 32–46 og i Kunstmuseets årsskr. XXIX, 1942 145–47. *Lit.* Julius Lange: Nutidskunst, 1873 235–59. C. Hartmann i Ill. tid. 13.12.1896 183–86; sst. 30.10.1904 68; sst. 17.2.1907 262f. S. Michaëlis i Julealbum, 1900. K. Søeborg: C.D. og hans kunst, 1902. P. Johansen i Kunstakademiets årsberetn. XIX, 1907 16. Alfr. Glahn i Soransk t. V, 1909 33–43. A. D. Dalsgaard i Skivebogen XXI, 1929 77–99. Johs. V. Jensen: Jyske folkelivsma-

lere, 1937. Danm. kirker. Thisted amt, 1940–42 888 1036. M. Zenius: Genremaleri og virkelighed, 1976.

*Jørgen Sihyr**

Dalsgaard, Jens Peter Jensen, 1853–1923, politiker. * 31.3.1853 i Roslev, Salling, † 10.12.1923 på Frbg., begr. i Roslev. F: gårdejer Jens Andersen D. (1804–79) og Mette Cathrine Christensen (1812–98). ~ 3.5.1881 i Hjerlk sg., Viborg amt med Kirstine Jensen Tang, * 8.4.1858 på Bajlungård ved Roslev, † 7.7.1945 på Frbg., d. af gård-ejer Jens Jensen T. (1805–65, ~1° med Else Larsdatter, 1816–48) og Mette Marie Christensen (1821–98).

D. besøgte 1872–80 Gedved, Skovgård og Askov højskoler og 1880 Tune landboskole, var 1881–99 gårdejer i Harre og 1899–1910 i Roslev. 1883 blev han folketingsmand for Skivekredsen som han repræsenterede indtil han 1902 gik over i landstinget som valgt i 8. landstingskreds, 1918–23 som tingvalgt. Han tilhørte den Bojsenske venstregruppe så længe den bestod, og fra 1910 partiet venstre. D. indtog blandt folketingets bonderepræsentanter en fremtrædende stilling ved sin dengang ualmindelige åndskultur og ved sit utrættelige arbejde for ved selvstudium at udvide sine kundskaber især på det historiske og økonomiske område. Han havde ikke særlige evner som taler og holdt sig derfor tilbage i det agitatoriske arbejde, men så meget stærkere gjorde han sig gældende i den saglige debat og i udvalgsarbejdet. Især i skattespørgsmål og bank- og kreditforeningssager erhvervede han sig efterhånden en ikke ubetydelig autoritet og var ofte sit partis ordfører og medlem af den parlamentariske skattekommission 1900. Også sociale spørgsmål havde hans levende interesse, og 1914–20 repræsenterede han sit parti i arbejdsløshedsnævnet. Fra 1913 var han medlem af landstingets finansudvalg. Også uden for rigsdagen blev der lagt stærkt beslag på hans kundskabsrigdom og praktiske evner. Han var medstifter af Kreditforeningen for kommuner i Danmark 1899 og medlem af dens repræsentantskab og næstformand 1903–14, formand 1914–18, i bankrådet for Salling herreders Spare- og lånebank, men sin betydeligste indsats udøvede han i Kreditforeningen for landejendomsbesiddere i Nørrejylland i hvilken han 1887–96 var repræsentant, 1889–96 tillige revisor, og 1896–1912 medlem af direktionen. 1912 udnævntes han til administrerende direktør for Kongeriget Danm.s hypotekbank og gik derfra over til at blive landbrugsyndig direktør i Nationalbanken 1920–23. – R. 1901. □Træsnit 1889. Afbildet på O. Mathiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

Dalsgaard, J. P.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 169–71. N. Olesen Husted: Blade af den politiske udvikl.s hist. II, 1923 110–66. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

N. Neergaard*

Dalsgaard Jensen, Sven, * 1914, maler. * 29.5. 1914 i Vorup (Randers). F: barbermester Niels J. (1885–1927) og Jane Christine Andersen (1880–1975). Ugift.

D. er som kunstner autodidakt, når bortses fra en kortvarig undervisning i malerkunst på Teknisk skole i Randers da han var 16 år. Hans tidligste billeder er naturalistiske, men omkring 1934 inspireredes han af W. Kandinsky og P. Klee til at male abstrakt, og han opsøgte Vilhelm *Bjerke Petersen i København. Senere nærmede han sig surrealismen som i debutbilledet på Kunstnernes efterårsudstilling *Den usynlige Mand*, 1942. S.å. holdt D. sin første separatudstilling i Kbh. og skrev ved denne tid også digte, ligesom der i mange af hans billeder fra 1940'erne indgår lange tekststykker (*Den store moder*, 1946–47, Silkeborg kunstmuseum). Som billedhugger arbejdede han med meget spinkle, symbolladede figurer og konstruktioner. Omkring 1960 vendte han sig fra staffelimaleriet og tog nye materialer i brug. Kunstværkerne bliver kommentarer til kunstens funktion og natur. På udstillingen Den århusianske linje, 1963 var galleriet dækket af en enkelt ubrudt streg der snoede sig over vægge, lofter og gulv i lokalet (D. „Kunst“ 8, 1964 207).

D. arbejdede ofte med sine objekter i serier hvor samme idé blev varieret i forskellige kunstværker: lærreder med knapper, hængelåse, åbninger, indpakkede objekter, stole, dannebrogsgl. Kunstværkerne handler om ideer, ikke blot sansoplevelser. Fra 1973 har han været gæstprofessor ved kunstakademiet. Han har bl.a. skrevet *Det blå rum*, 1950 og *Solen i øjet*, 1960. Kunstværker af ham findes på Den kongelige kobberstiksamling, Århus kunstmuseum, Randers museum, Silkeborg kunstmuseum, Fyens stifts kunstmuseum, Nordjyllands Kunstmuseum, Herning kunstmuseum. Udsmykninger: Randers tekniske skole. Skulptur *Magerne i Herning* til Angli-fabrikken (1960, nu i Herning kunstmuseum). *Kronprinsesse Margrethe* (Oslo-båd 1957) Herning handelsskole, 1967. Thorvaldsen medaljen 1978. □Foto.

Værkfortegnelse. S.D.: Varekatalog! Alt dette og mere til har jeg lavet 1929–76, 1976.

Kilder. S.D.: Sven Dalsgaard, 1966.

Lit. Ole Sarvig i Information 7.7.1951. Katalog over sammenslutn. af da. kunstforen.s retrospektive udstill.

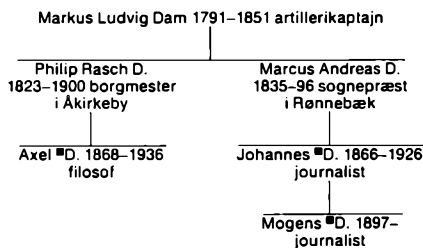
1967 (m. kort biogr.). Dødspringet på Charlottenborg sept. 76, 1976 (katalog).

AV. D. d. dansker, 1970 (TV-program om flaget).

Charlotte Christensen

Dam

Den bornholmske slægt Dam føres tilbage til Peder Andersen D. (ca. 1659–1707) som flyttede fra Christiansø til Åkirkeby. Hans søn, købmand i Åkirkeby Christen Pedersen D. (1695–1750) var fader til byskriver sst. Philip Rasch D. (1738–1819) hvis søn var artillerikaptajn Markus Ludvig D. (1791–1851).

L. Dam og N. Hansen: Stamtavle over Familien D., 1907. Slægtstavlesamlingen 1931.

Hans H. Worsøe

Dam, Niels Albert, 1880–1972, forfatter. * 19.10. 1880 i Virring, Fruering sg., † 24.5.1972 på De gamles hjem, Mariehøj sg., Silkeborg, urne på Silkeborg vestre kgd. F: gårdejer, sognerådsformand Kristen Peter Jensen (1845–1909) og Ane Kirstine Kristensen (1841–1924). Navneforandring til Dam 1901. ~ 7.3.1917 med Johanne (Jonna) Marie Kristensen, * 27.7.1890 i Fredsø, Lødderup sg., Thisted amt, † 6.1.1972 i Silkeborg, d. af husmand, senere gårdejer, kreaturhandler John Kristian K. (* 1867) og Else Marie Sørensen Hedegaard (* 1868).

D. voksede op i Virring, Fruering sogn i en firelænget bondegård som han mange gange har afmalet i sin digtning. Efter nogle års erfaringer som vogterdreng kom han til Horsens latinskole, blev student år 1900 og studerede så et par år filologi og især historie hos Kristian *Erslev ved Kbh.s univ. „Så havde jeg ikke mere at hente der, og så begyndte jeg at skrive. Men studerende er jeg stadigvæk“, erklærede D. som gammel mand. – 1905 debuterede han i Tilskueren med *Stud.* en psykologisk studie, og året efter kom den første roman *Mellem de to Søer* som Peter *Nansen og Vilhelm *Andersen havde sagt god for. Det er en psykologisk fortælling på grundlag af et virkelig foregået mord som aldrig blev opklaret. Skylden bliver i bogen lettet for morderen da hans kæreste stiltiende påtager sig sin del i anet erkendelse af sin moralske medskyld i rivalindens død.

I 26 år hørte man ikke noget fra D. Han studerede fængselsforhold og drev et konditori. Først 1936 udkom *Saa kom det ny Brødkorn*. Igen møder man spørgsmålet om skyld og medskyld, om menneskets tvivlende søgen efter livets mål. Bogen er en af 1930ernes betydelige romaner. Her skildres et helt lille samfunds indvånere hvis livsløb er flettet ind i hinanden, så alles skæbner er uløseligt sammenknyttet. Ingen står alene, alle har ansvar for de andre, men også for sig selv. – Først da Hans Peter begriber sin medskyld i sine nærmestes vanskæbne lykkes hans planteeksperimenter, hans higen opfyldes trods alt i et resultat da beskeden i hans korn fordeler sig og forædles i en bitter aroma. Således kom det nye brødkorn. – Med de første symbolske romaner beviste D. sin særegne fortællekunst som bunder i en grundig viden og indsigt i det han taler om. Det nøje kendskab til kilderne som vogterdrengen havde fået, og som Erslev havde lært ham at værdsætte blev i hans digtning det faste grundlag. Han kender sine jyder, deres sprog og sind, deres huse, redskaber, kvæg og land. Dertil ejede han et usædvanligt talent for at se. Ofte fornemmes naturbeskrivelserne som forarbejder til malerier. Hans malerøje ser i motiver, afskærer landskaber, forsyner dem med flader, farver, linievirkninger så man har det østjyske landskab for sig, malet naturalistisk med en bred, grov pensel. Men den skildrede natur er ikke bare billede, den lever aktivt med i handlingen. Foreningen af den klare, skånselsløse realisme og den besjælede natur er en af de mest indtagende mærkværdigheder i forfatterskabet.

I de første bøger er D. bedst hvor handlingen kulminerer i de af rå drift betingede og med psykologisk konsekvens fremstillede mord- eller dødsituationer. Naturens medvirken kan her være af stor magt, både når den følger med i udviklingen ved at bevæge sig i blæst og regn, svulme i bristende knopper, og når de affektblændende personer oplever den impressionistisk, forvredet. – Også sproget følger med, og mens personerne kun dunkelt fatter deres drifters dæmoni hamrer D. sine sætninger ud i ensartede korte hug. Hovedsætning på hovedsætning, dannet over samme læst pisker skildringen op i et crescendo.

I en kort roman fra 1951 som nok er den letteste at læse møder man atter motivet med at opfylde sin bestemmelse. *Jomfruen og Soldaten* er fortalt som en legende hvorved D. har distanceret sig fra stoffet og formummet sig som fortælleren, mellemmanden, der bringer en gammel historie videre til næste generation. Den handler om en fin københavnerpige der gifter sig med en bondeknold og trods al sorg og slid bliver tilfreds og

dør i fred fordi hun har fulgt sin bestemmelse, har realiseret sig selv. I soldatens bondestue træffer man D.s humor igennem de jyske bondekoner skønt „underfundigheden bag bøndernes eller andres ord forstås aldrig helt – ikke engang af dem der siger ordene; dertil er den for ubevidst“.

D. blev ved at gennemspille det samme tema. En ny variation blev den fine lille roman *Dag saa lang*, 1954. En gammel mand ligger i stræk efter et benbrud og registrerer i feberdøsens mærkelige lydhørhed den fremmede hospitalsverden omkring sig. Alt imens hans tilstand forværres mindes han udsnit af sit liv i et vemodigt selvopgør og nages ved de stunder hvor han ikke har slået til. Til sidst når han dog en slags afklaring i skumringen som bringer ham fred mens livet ebber ud. Hvad Jomfruens nabokoner var et varsel om blev en realitet da *Morfars By* kom 1956 med en kreds af myter eller skæbner fra Fruering sogn hvor en række mennesker og episoder beskrives med indforstået lune i et overdådigt ordrigt sprog, spækket med dialektord. Man må vide hvad det er at klisse, at klarne, plystre, fluse, slege, for at være med. – En af historierne griber helt tilbage til debutnovellen Slud fra 1905. – Som 89-årig udsendte D. *Min Moder og hendes Sønner* hvor han usentimentalt men forstående fortsætter skildringerne fra sin morfars by.

Det siger noget om spændvidden i forfatterskabet at mere end 50 år efter at Peter Nansen og Vilh. Andersen havde „opdaget“ D. fik han sit gennembrud, og det med en ny, selvopfundet genre som han kaldte skilderier. Denne gang var det Klaus "Rifbjerg og Villy "Sørensen som slog til lyd for D. der fik sit skilderi af den dejlige pige *Alrunerod* der visner på grund af menneskelig smålighed, frem i den unge generations tidskrift *Vindrosen*. Herefter fik den gamle forfatter mod på at debutere for fjerde gang, som han selv udtrykte det. *Syv Skilderier*, 1962 er verdens historie der punktvis kaldes til live i beretninger der omfatter urtid, nutid og fremtid. D. har viderført og uddybet sine filosofisk-historiske fantasier i flere skilderier *Menneskelinien*, *Elleve Skilderier*, 1965 og *Menneskekår*, *Afsluttende Skilderier*, 1967 samt *Vesteuropæers Bekendelser*, 1963. D. er i disse værker den søgende, tvivlende spørger der grunder over livets gåde, hvorfra kommer vi, hvor går vi hen, idet han leder efter en fælles linie i alle skabningens tider og former.

Forfatterskabets begyndelse var lokal, dets slutning global. D. begyndte sin fortælling ved år 1900 og endte 60 mill. år bagude i tiden ved klodens fjernhistorie. Måske ligger en del af forklaringen på dette kunststykke i D.s realisme. Der er sandfærdighed og oplevelse i hans skildringer

Dam, Albert

både fra det jyske barndomsland og fra dagliglivet blandt urtidsoegler. Hvad han skriver om har han været i stand til så at sige indtage i sig og gennemleve så det videregives som en ny realitet.

D. „studerede hele livet“, og om hans enorme belæsthed i filosofi, biologi, fysik, antropologi etc. er der ingen tvivl. Via den er han nået langt tilbage i forhistoriske tider, tidsmæssigt distance-rende Johannes V. *Jensen og Oswald Spengler, men det sidste lange spring over fjerne årmillioner er udløst af hans egen fabelagtige visionære fantasi som sætter ham i stand til at rette sit projektørlys ind i fortidens mørke og lade urmennesker eller paddler – alt efter hvor han retter lyskeglen – blive levende for øjnene af os. – Selv sagde han „Jeg må vedblive med mistro at søge og sætte min søgen frem i fortællende ord.“

D.s forfatterskab er et isoleret fænomen i vort århundrede. Han ligner ikke sine samtidige, hans bøger læses kun af få, men hvad han skrev i 1950'erne og 1960'erne vil nok komme til at stå på grund af hans dybe indsigt i psyken og utrættelige visionære greb efter tilværelsens gåder.

D. har fået Det Carl Møllerske forfatterlegat, 1910, Sophus Michaëlis-legatet, 1955, Kritiker-nes ærespris og Kollegernes ærespris, 1962 Uno-X-prisen (fra Det danske akademi) 1965. □Træsnit af Jane Muus, 1967. Tegn. af Hans Bendix, 1969 (Kgl. bibl.). Buste af Hans Jørgen Nicolaisen, 1969 (Silkeborg bibl.). Foto.

Kilder. A.D. i Dansk forfatterforen. 1894–1919, 1919 75 og i Vindrosen, 1963 517–26. Interviews i Politiken 18.11.1962, sst. 17.8.1969 og i Vejle amts folkebl. 19.1.1963. Cl. Clausen: Digtere i forhør, 1966 165–80.

Lit. Niels Chr. Lindtner i Bogens verden, 1962 563–65. J. Bonde Jensen i Vindrosen, 1963 527–43. Paul Nakskov i Danske digtere i det 20. årh. III, 2. udg. 1966 425–43. Søren Schou i Analyser af da. kortprosa II, red. Jørgen Dines Johansen, 1972 208–24. Niels Riiskjær Christensen i Danske studier, 1976 139–48.

AV. Radio- og TV-udsendelser samt film på Silkeborg bibl.

Papirer. Udkast m.v. i lokalhist. saml., Silkeborg bibl. Breve, udklip samt ufuldstændigt manus. til roman i Kgl. bibl.

Marie Hvidt

Dam, Atli Paturssonur, * 1932, lagmand. * 12.9. 1932 i Tvörøyri. F: lagmand Peter Mohr *D. (1898–1968) og Ragnhild Strøm (1909–76). ~ Oddvör Sólvá Kára Hovgaard, * 15.3.1941 i Hov, d. af fisker, motorpasser Magnus H. (* 1907) og Anna Malena Jespersen (* 1911).

D. blev student fra Herlufsholm 1952 og cand. polyt. fra Danm.s tekn. højskole 1964. I studie-årene arbejdede han i Kbh. 1956–59 som lærer, og efter afsluttet eksamen blev han ansat hos

Haldor *Topsøe for hvem han virkede bl.a. i Kuwait. Faderen døde i embedet som lagmand og blev efterfulgt af Kr. *Djurhuus, men da dennes efterfølger som landsstyremand Villy Sørensen døde 1.1.1970 overtog D. sædet i landsstyret 10.3. Ved valget 8.11. s.å. blev han valgt til lagtinget i faderens valgkreds Suduroy og 10.12. til lagmand. Genvælgt til lagtinget 7.11.1978 og til lagmand 23.1.1979. D. er socialdemokrat, men som sådan måske lidt til venstre for faderen. Siden 1972 er han formand for socialdemokratiet på Færøerne. Under de stridigheder om fiskerirettighederne der fulgte af at nabolandene har flyttet fiskerigrænserne ud til 200 sømil har D. ført forhandlinger med disse lande samt med EF i Bruxelles. □Foto.

Marius Johannesen

Dam, Axel Otto Markus, 1868–1936, filosof, politiker. * 4.5.1868 i Åkirkeby, Bornholm, † 9.5.1936 i Hellerup, begr. sst. F: kaptajn af artilleriet i Bornholms milit, folketingsmand, redaktør, postekspeditør, senere telegrafbestyrer og borgmester Philip Rasch D. (1823–1900) og Charlotte Louise Johanne Jørgensen (1836–1905). ~ 1° 29.3.1896 i Neksø med Charlotte Kristine Sonne, * 20.8.1872 i Neksø, † 12.4.1928 i Hellerup, d. af skibsfører Peter Johan Randers S. (1832–94, ~ 1° med Marie Johanne Holst, † 1866) og Karoline Margrethe Rebekka Funch (1845–1919). ~ 2° 20.12.1930 i Charlottenlund (b.v.) med Amanda Caroline Edemann, * 2.7.1888 i Svaneke, † 1.5.1952 i Svaneke, d. af malermester Johan Peter Kristian E. (1845–1905) og Sophie Jørgensen (1852–1909).

D. blev student 1886 (Rønne), studerede derefter sprog, filosofi og pædagogik ved Kbh.s univ. og tog 1892 magisterkonferens i filosofi efter året før at have fået accessit for en besvarelse af prisopgave i pædagogik. 1894 tog han sekondløjtnanteksamen ved artilleriet. Efter en Englandsrejse var han lærer ved Neksø realskole og seminarium til 1899 hvor han rejste til København for på C. N. *Starckes opfordring at medvirke ved oprettelsen af og virke som lærer (til 1908) ved Det danske selskabs skole. Fra 1903 underviste han tillige ved københavnske seminarier og ved Statens lærerhøjskole. 1907 tog han sløjdlærereksamen. 1912 blev han dr. phil. på afhandlingen *Om Muligheden for formel Opdragelse af de intellektuelle Evner*. Han forelæste nogle år som privatdocent og deltog 1916 og 1922 i konkurrencer om professorater i filosofi. 1926 knyttes han til Dansk skolemuseum hvis leder han blev 1929, fra 1930 med titel af direktør. Han bevarede stillingen efter institutionens omdannelse

1934 til Statens pædagogiske studiesamling til sin død. 1925 blev han censor ved den alm. filosofiske prøve ved Kbh.s univ. og var ved sin død censorformand.

D. kom tidligt til at interessere sig for georgismen, bl.a. under påvirkning af vennen og skolekammeraten Severin Christensen og fagfællen Starcke og han var medstifter af Danmarks retsforbund. 1926 indvalgte han som en af partiets to første repræsentanter i folketinget (Århus amtskreds) og 1929 og 1932 valgtes han i Kbh.s amtskreds samt som gruppeformand. Han blev angrebet fra flere sider for sin optræden i Eide-affæren (se hans pjece *Eide-Sagen og Pressen*, 1935) og den svækkede hans position i tinget og gruppen. Som medredaktør af „Retsstaten“ og bidragyder til „Det frie Blad“ og andre tidsskrifter bidrog han til udviklingen af retsstatstanken og udformningen af partiets politik. En anden væsentlig del af D.s forfatterskab udgøres af pædagogiske og psykologiske lærebøger og artikler. Hovedværkerne er *Resumé af Pædagogikken*, 1916, 1924 *Undervisningslære i Hovedpunkter* 1906, 1908, 1914, 1921, 1931 (de tre sidste udg. med titlen *Skole og Undervisning*), *Opdragelseslære i Hovedpunkter* 1907, 1914, 1923 (de to sidste udg. med titlen *Opdragelsens Hovedopgaver*), *Opdragelsens Stormænd* 1912, 1923, *Menneskets Sjæleliv* 1923.

Som filosof har D. foruden fremstillinger af retsmoralen (*Retsmoral i Privatliv og Statsstyre*, sm.m. Severin Christensen og C. Lambek, 1916, *Lærebog i Retsmoral* 1917, overs. til ido 1927) udgivet universitetsforelæserne *Indledning til Vurderingsfilosofi*, 1916, og *Livets Værdiproblemer*, 1921 samt en længere artikel om *Erkendelse og Vurdering* (Arkiv för psykologi och pedagogik 1925–26). D. opfatter de filosofiske discipliner som omhandlende hver sin værdiart. Mens der ikke gives noget objektivt mål for værdi i almindelighed, kan det på videnskabeligt grundlag angives hvorledes man bedst realiserer de specielle værdiarter. Logik og erkendelsesteori specificerer hvordan sandhed bør tilstræbes, etik hvordan moralens formål, at fremme ordnet samliv mellem mennesker, kan nås. Retfærdigheden bliver det centrale moralske begreb. Ud fra dette synspunkt polemiserer D. som de øvrige retsmoralister mod den Høffdingske velfærdsetik, mens han tilslutter sig dennes erkendelsesteoretiske kohærenslære. 1938 udgav Axel Fraenckel *Axel Dam i Skrift og Tale* der indeholder en del af D.s henvendte 1000 avis- og tidsskriftartikler, udvalgte folketingstaler samt biografiske oplysninger. □Relief af A. Paulsen ca. 1888. Tegning af H. Jensenius udst. 1928, samt af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Udg. A.D. i skrift og tale, udg. Axel Fraenckel, 1938 (m. bibliografi).

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1912. 158.

Lit. L. Dam og N. Hansen: Stamtavle over familien D., 1907. 27. Bogen om studenterne fra 1886, 1911. 98. Arthur Christensen i Berl. tid. 4.4.1916. Carl Koch i Højskolebl. 1916. 873–76; sst. 1917. 849–52. O. Münster i Tilskueren, 1916. 454–57. N. A. Larsen i Vor ungdom, 1918. 46–48. Th. Adler Lund sst. 1919. 336–40. Frode Sadolin sst. 1922. 36f. Anathon Aall: Filosofien i Norden, Oslo 1919. 210f. Severin Christensen i Det frie blad, 1921. 592f. Viggø Bredsdorff m.fl. sst. 1936. 147–60. 163–65 (m. bibliografi). C. Lambek i Ill. tid. 15.1.1922. J. P. Bang i København 17.1. s.å. Severin Christensen m.fl. i Retsstatsbl. 4.5.1928. Janus Nielsen i Fredsbl. 15.12.1931. Gun. i Politiken 2.5.1936. Berl. Tid. 9.5. s.å. A. Fraenckel i Akademikeren, juni 1936. Hans Rasmussen i Folketingstid. 6.10. s.å. Kr. Kolding: Danm.s retsforbund, 1958. 102–70.

Mogens Blegvad (S. V. Rasmussen)

Dam, Carl Frederik Emil, 1863–1915, apoteker, farmasihistoriker. *2.5.1863 i Kbh. (Garn.), †27.1.1915 i Tårnbæk, begr. sst. F: urtekræmmer Carl Christian D. (1828–75) og Emilie Christine Witkov (1839–1902). ~31.7.1890 i Lellinge med lærer Emilie Margrethe Peterson, *3.5.1857 i Lellinge, †15.11.1920 på Frbg., d. af lærer Jonas Peter P. (1824–97) og Caroline Frederikke Dam (1822–1920). – Far til Henrik *D.

D. var discipel på Svane apotek, Kbh. fra 1878 til medhjælpereksamen 1882. Han blev cand. pharm. 1885. Efter forskellige ansættelser bl. a. 21 år på Gl. torvs apotek, Kbh. blev D. 1910 apoteker i Tårnbæk indtil sin død 1915. D. havde alsidige interesser; fra sine unge år engagerede han sig i det kollegiale arbejde. Han var medlem af bestyrelsen for Farmaceutisk medhjælperforening fra 1891–1903, de to sidste år formand. Endvidere var han 1898–1902 redaktør af foreningens blad *Farmaceutisk Tidende*. Netop i den tid da D. var aktiv fagpolitiker skete meget afgørende forbedringer i farmaceuternes sociale forhold. D. var også dommer i den farmaceutiske voldgiftsret 1897–1904 og 1896–1915 medlem af repræsentantskabet i Det pharmaceutiske understøttelsesselskab. 1911 udvæjntes han til æresmedlem af Sveriges Farmaceutiska föreningen. Hans interesse for det musiske gav sig udslag i arbejde med musikhistorie og aktiv udøvelse af spil på gamle strengeinstrumenter samt i formandskabet i guitarklubben Canto fra 1907. D.s store indsats ligger dog på det farmasihistoriske, især det apotekshistoriske område hvor han fik afgørende betydning. Fra de første kandidatår var han en myreflittig faghistorisk skribent der baserede sine arbejder – bl.a. mange apoteksjubelæumsskrifter – på omfattende og omhyggelige kildestudier. Hans mål var at udarbejde og udgive værket *De danske Apotekers Historie*. Han

Dam, Emil

kom ikke til at opleve realisationen af sin idé, men det omfattende materiale han havde tilvejebragt blev en afgørende forudsætning for Aage Schæffers videre arbejde med og fuldførelsen af storværket om dansk apotekshistorie. D. var fra 1908 medlem af bestyrelsen for Medicinsk-historisk museum. På D.s grav på Tårnbæk kirkegård findes en gravsten bekostet af fagfæller i ind- og udland og skabt af Kay Fisker og Johs. Bjerg. □Mal. af H. A. Brendekilde. Foto.

L. Schiøttz-Christensen i *Farmaceutisk tid.* XXV, 1915 73–76. E. Dam og Aage Schæffer: *De danske apotekers hist.* III, 1933 277–81 (m. bibliografi).

V. Gaunø Jensen

Dam, Carl Peter Henrik, 1895–1976, kemiker. * 21.2.1895 i Kbh., † 17.4.1976 i Kbh., urne i fællesgrav på Bispebjerg kgd. F: apoteker Emil *D. (1863–1915) og kommunelærer Emilie Margrethe Peterson (1857–1920). ~ 15.7.1924 på Frbg. med Inger Marie Martha Sophie Olsen, * 29.6.1898 på Lerbjerg, Esbønderup sg., Fr.borg amt, d. af proprietær Gotfried Christian O. (1860–1915) og Laura Kirstine Larsen (1862–1926).

D. blev student fra Schneekloths skole, tog 1914 filosofikum, blev 1920 cand. polyt. (fabrikingeniør) og 1934 dr. phil. Han var 1920–23 medarbejder ved Kbh.s patentbureau. Han søgte derfra ind i videnskabeligt arbejde, var 1923–28 assistent ved univ.s fysiologiske laboratorium, 1928–31 assistent og 1931–41 amanuensis ved univ.s biokemiske institut, 1939–41 desuden laboratoriebestyrer ved Statens vitaminlaboratorium. Det er givet at D. hele to gange følte sig forbigået ved besættelsen af professoratet i biokemi i Århus, og han skrev sidenhen uden yderligere kommentarer i Kraks Blå Bog: „ansøgte om professoratet i biokemi ved Århus universitet 1936 og 1938“. 1941 udnævntes D. til professor i bioteknisk kemi ved Den polytekniske læreanstalt; men da han 1941 var på studie- og foredragsrejse i USA og Canada hindrede den tyske besættelse ham i at tiltræde professoratet. Først 1946 vendte han tilbage til Danmark hvor han 1946–65 virkede i professoratet hvis navn han ændrede fra bioteknisk kemi til biokemi, og dette blev igen 1951 ændret til biokemi og ernæring. – D. studerede 1925 mikrokemiske metoder ved universitetet i Graz og 1932–33 stofskifteproblemer hos Schönheimer i Freiburg im Br. som Rockefeller-stipendiat. Han kom herigennem ind på kolesterolstofskiftet der blev emnet for hans disputats i 1934 *Nogle Undersøgelser over Sterinernes biologiske Betydning*. Gennem de til udarbejdelsen af disputatsen foretagne dyreforsøg havde han i nogle tilfælde konstateret blød-

ninger hos kyllinger og tydet dem som insufficiens i den kost forsøgsdyrene fik. Videre undersøgelser af dette fænomen førte til konstateringen af eksistensen af et nyt vitamin der fik betegnelsen „K“. Mangel på dette fremkalder ialtfald hos kyllinger hæmorrhagi. 1935 var D. på studieophold hos Karrer i Zürich, og 1938–39 lykkedes isoleringen og konstitutionsopklaringen af *K-vitaminet* i samarbejde mellem D., Karrer og flere af dennes medarbejdere. Gennem kliniske undersøgelser af talrige danske og udenlandske læger fastsloges stoffets store betydning for blodets evne til at koagulere og derigennem også dets nødvendighed for mennesker. Efter D.s tilknytning til Statens vitaminlaboratorium blev også vitamin E genstand for hans undersøgelser. Under det tvungne ophold i USA var D. 1942–45 Senior research associate in Biochemistry, University of Rochester, N. Y. hvor han fortsatte sine vitaminstudier. 1943 fik han halvdelen af Nobel-prisen i medicin og fysiologi for opdagelsen af K-vitaminet; den anden halvdel fik E. A. Doisy (USA) der havde syntetiseret K-vitaminet. 1945–48 var han associate Member of Rockefeller Institute for Medical Research. – Efter hjemkomsten til Danmark koncentrerede D. sig navnlig om ernæringsfysiologiske studier, lipidernes biokemi, galdestensdannelse og disses opløsning. Han blev 1948 medlem af sundhedsstyrelsens ernæringsudvalg og var 1956–63 leder af Dansk fedtforskningsinstituts biokemiske afdeling. – Til brug for undervisningen skrev han (sammen med E. Aaes-Jørgensen) *Biokemi*, 1950 og *Grundrids af biokemi og ernæring*, 1955.

I sit otium kunne D. med støtte fra forskellige fonds fortsætte sine ernæringsfysiologiske studier indtil sin død – det meste af tiden på et selvstændigt laboratorium under Den polytekniske læreantalt. – 1947 blev D. medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1948 af Videnskabernes selskab samt af adskillige udenlandske videnskabelige selskaber, og han modtog 1960 Deutsche Gesellsch. für Fettwissenschaften Normann-medalje. 1965 blev han dr. Sc.h.c. ved St. Louis University. □Foto.

Bibliografi. Stig Veibel: *Dansk kemisk bibliografi* 1800–1935, 1943 119–22 og fra 1945–72 i Årsberetn. for den polytekn. læreanstalt.

Kilder. Selvbibliografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1934 161. Interview i *Berl. tid.* 2.5.1954.

Lit. Ebbe Søndergaard i *Dansk kemi* LVII, 1976 142f. H. H. Ussing i *Det kgl. da. vidensk. selsk.s oversigt* 1976–77 98–103.

E Rancke-Madsen (Stig Veibel)

Dam, Johannes August, 1866–1926, journalist, forfatter. * 29.4.1866 i Ålborg, † 9.1.1926 i Kbh., urne på Frbg. kgd. F: sogneprest, sidst i Thisted

og Tilsted Markus Andreas D. (1835–96) og Augusta Ulrikka Thomsen (1838–1925). ~4.7.1893 på Frbg. med Anna Sophie Louise Hornbech, *21.9.1870 på Frbg., †3.11.1952 i Kbh., d. af partikulier Hjalmar Theodor Augustus H. (1818–1900) og Abelone Sørine Hjorth (1840–78). – Far til Mogens *D.

D. blev student 1884 fra Schneekloths skole og tog 1893 juridisk embedseksamen, men var allerede 1887 begyndt på journalistik og gik hurtigt helt over til fri pressevirksomhed på højst forskellige felter. I 1890erne var D. således – snart som medarbejder og snart som redaktør – ansat bl.a. ved „Aftenbladet“, „Børstidende“, „Klokken 12“ og „Tiden“. En artikel i sidstnævnte blad som kom på uden D.s vidende og vilje, men under hans redaktionelle ansvar skaffede ham tre måneders simpelt fængsel (jan.–marts 1898). Det ufrivillige otium blev benyttet til at studere italiensk sprog og litteratur – den første tilskyndelse til hans senere så fortjenstfulde oversættelsesvirksomhed. Også ved den københavnske uge- og vittighedspressen „Illustreret Tidende“, „Hver 8. Dag“, „Verden og Vi“, „Klods-Hans“ etc. blev D. snart en flittig og skattet medarbejder (lyrik, noveller og viser). Efter århundredskiftet skrev han endvidere en række revyer (fra 1906 sammen med Anton *Melbye således Tivolis årlige *Sommerrejse*), redigerede humoristiske årshæfter („Platmenagen“ og „Svikhøllen“), var fra 1917 Scala-teatrets faste bearbejder og oversætter af operetter og spændte i øvrigt i sit forfatterskab fra børnebøger til teaterkunst (*Amélie Kirkegaard*, 1917 i serien Sceniske Kunstnere) og skarp aktual polemik (*Himmelfarten. Et Sankt Hans Spil*, 1918 der under mærket Artifex var rettet mod datidens danske filmindustri). D. der var medstifter af Journalistforbundet og 1913–22 medlem af dettes bestyrelse, var 1916–19 tillige redaktør af „Journalisten“ og 1922 dansk delegeret ved den internationale journalist-konference i Paris – D. var en født versifikator og navnlig som visedigter et blændende talent. Satirisk styrke og logisk klarhed, frodig fantasi og smidig formsans smeltede sammen til en kunstnerisk helhed der tiltalte både den brede og den kræsne smag. En lyrisk følelse der – som ren lyrik – aldrig blev stærkt personlig gav mange af viserne et stempel af menneskelighed og medfølelse som var særegent netop for ham. – Ganske naturligt blev D. derfor den ideale oversætter. I kraft af sine mangesidede evner og kundskaber og sit med selve den tid ligesom beslægtede temperament magtede han endogså fordanskningen af klassisk italiensk renæssancedigtning. De tre oversættelser han her udsendte: *Michelagnoli Buonarroti: Digte i Udvalg*, 1912,

Dante Alighieri: Nyt Liv, 1915 og *Lyrisk Digtning*, 1918 – alle med indledning og kommentar – vidnede ikke blot om fuld videnskabelig kynighed, men om fin forståelse og fuldentdets mesterskab i gendigtningen og bragte ham bl. a. Kristoffer *Nyrops uforbeholdne anerkendelse. Hertil sluttede sig (i Pios „Vignetbøger“) en historisk skildring: *Fyrsternes Svøbe. En Journalist fra Renæssancetiden*, 1918 der var et varmt, men ikke overalt lige overbevisende forsvarsskrift, samt nogle artikler i „Aar bog for Bogvenner“ (1919, 1921 og 1922) om italienske bogforhold i ældre tid. – D. døde af et hjerteslag efter få timer forinden på Det kgl. teater at have overværet premieren på Pergolesis parodi-opera: *La Serva Padrona Pigen som Herskab*) som han selv havde oversat. Et udvalg af hans arbejder *Digte og Vers* (med forord af P. A. *Rosenberg) udkom samme efterår. – □Buste af H. Gyde Petersen, 1914. Teg. af Ivan Opffer, 1923, samt af Mogens Dam. Foto.

Studenterne fra 1884, 1910, m. tillæg 1924, Niels Møller i Nord. tidskr. Sth. 1912 453–55 (anmeld. af Michelagnoli Buonarroti digte), samme sst. 1915 374–78 (anmeld. af Dante), samme sst. 1918 589–92 (anmeld. af Fyrsternes svøbe). Kr. Nyrop i Politiken 25.4.1915. Berl. tid. 9.1.1926. Nationaltid. s.d. Politiken 10.1. s.å. Carl Dumreicher i B.T. 11.1. s.å. Gunnar Helweg-Larsen i Teatret, 1926 157f. Kr. Dahl i Journalisten, 1926, nr. 2 1–3.

Carl Dumreicher*

Dam, Mogens, *1897, forfatter, journalist. *19. 11.1897 i Kbh. F: forfatter Johannes *D. (1866–1926) og Anna S. L. Hornbech (1870–1952). ~1°21.9.1927 med Asta Øhlenschläger, *14.2.1891 i Århus domsg., †27.7.1969 på Frbg. (~1° 1919 med teaterdir. Emil Wulff, 1866–1921), d. af grosserer, forsikringsagent Viggo Charles Christian Ø. (1861–1930) og Marie Bloch (Hals) (1869–1942). Ægteskabet opløst. ~2° 15.11.1947 med skuespiller Else Adele Johansen Kolbert (kaldet Colber), f. Rasmussen (navneforandring til Kolbert 24.3.1939), *2.9. 1913 i Næstved (Skt. Morten), †4.10.1954 i Hellerup, d. af portør, senere togfører Hans Johansen R. (1887–1963) og Anna Bodil Sofie Hansen (1890–1971).

D. blev student fra Vestre Borgerdydskole, besøgte kunstakademiets malerskole 1917–18 og gik derefter ind i journalistik. Han var medarbejder ved Roskilde Dagblad 1918–20, ved Berlingske Tidende 1921–22, ved Politiken 1922–40 – hvor han bl.a. sm.m. Poul *Sørensen (Poeten) forfattede små døgnvers under mærket Tvillingerne og skrev den af ham selv illustrerede parodi-avis *Pærekjøbing Tidende* – ved B.T. 1940–46 – hvor han var teateranmelder – ved

Dam, Mogens

Dagens Nyheder (Nationaltidende) fra 1947 til dens ophør 1961 og ved Berlingske Aftenavis 1961–70. I de to sidste aviser gik han i Viggo *Barfoeds (Ærbødigt) fodspor som forfatter af det ofte meget velturnerede *Dagens Vers* med tegneren Otto Frederiksen som fast illustratør. Som revyforfatter begyndte han i Studenterforeningen, knyttedes senere til Co-optimisterne, med hvis primus motor Ludvig *Brandstrup han stemte overens i sin kamp for en åndens og videts revy, omend uden det politiske og sociale sigte i den lidt ældre samtidige Poul *Henningsens virksomhed som revyforfatter. Han skrev gennem årene viser til en lang række revyer, bl.a. Apollo-, Lommer-, og Dagmar-revyerne. Han var i denne egenskab sin fars lærling, akademisk i sin dannelse og med journalistens sans for det der er oppe i tiden. Med sit drilske lune, sin muntre elskværdighed og sin efterhånden voksende lyriske sentimentalitet blev han en meget dansk revydigter hvad der tydeligst kom til udtryk i de viser han skrev under besættelsen (*Flyv, min Hest, Kammerat med Solen*). Han skrev, oversatte og bearbejdede teksten til talrige operetter – fx *Farinelli* med musik af Emil *Reesen, 1942, hvoraf flere af sangene skrevet til Aksel *Schjøtz er blevet klassiske – og virkede lejlighedsvis som sceneinstruktør. Allerede 1916 blev han forfatter og tegner ved Svikmøllen som han redigerede 1928–40 og 1952–55. Prøver på hans aktuelle og mere private verskunst er udgivet i *Digte*, 1920, *I al Ubeskedenhed*, 1937, *Kone og barn*, 1947 og *Flyv min hest*, 1967. Han har desuden skrevet erindringsbogen *Over al forventning*, 1957. □Tegn. af Jensenius, 1919 (Fr.borg). Tegnet selvportr. i gruppe 1933 (Teatermus.). Tegn. af B. Biilmann Petersen udst. 1938. Tegn. af Viggo Thomsen, 1947 og af Hans Lollesgaard s.å. (Kgl. bibl.). Foto.

Jens Kistrup

Dam, Peter Mohr, 1898–1968, lagmand. * 11.8. 1898 i Skopun, † 8.11.1968 i Tórshavn, begr. i Tvøroyri. F: købmand Ole Christian D. (1867–1907) og Sara Maria Olsen (1867–1918). ~ 5.4. 1930 med Ragnhild Strøm, * 12.1.1909 i Tronsgisvágur, † 11.8.1976 i Tórshavn, d. af tømrer Thomas Michael S. (1875–1956) og Johanne Sigrid Joensen (1879–1958). – Far til Atli *D. D. tog lærereksamen fra Færøernes seminarium 1920 og var først lærer i Sumba, siden i Tronsgisvágur, og derefter i Tvøroyri hvor han forblev til sin afgang. Han var en aktiv personlighed og kom også at gøre sig gældende blandt sine lærerkolleger. En overgang var han formand for Færøernes lærerforening. Det blev dog ikke som skolemand han kom til at gøre sig stærkt gæl-

dende men derimod som politiker. Han var med til at stifte Færøernes socialdemokratiske parti, Føroya Javnadarflokkur og var partiets formand til sin død. Som led i sit sociale og politiske arbejde var han med til at stifte flere andelsforetagender i Tvøroyri. Ved lagtingsvalget 1928 stillede det ny parti op og opnåede at få to kandidater valgt hvoraf D. var den ene, og han vedblev at repræsentere Suduroy i lagtinget i 40 år til sin død. Efter lagtingsvalget 1958–63 var han lagmand og igen 1967–68. Han repræsenterede også Færøerne i folketinget 1948–57 og 1964–67. D. sad som formand i kommunalbestyrelsen i Frodebo sogn fra 1925 til sin død, var formand 1934–57, 1959–63 og 1967. Han var en overgang redaktør af den socialdemokratiske avis Sosialurin. Han var medlem af P/f Skipafelagið Føroyar, Tryggingarsambandið Føroyar, Føroya Skúlastjórn, Vinnulánsgrunninum og AT (Arbejdernes trawlerdrift). Der foreligger ikke noget i bogform fra D.s hånd men han havde en digterisk åre, og efter ham findes en del salmer og sange, og han har skrevet et anseligt antal artikler i blade og tidsskrifter. □Foto.

Kr. Asbæk i Berl. tid. 9.11.1968. Carl Hermansen i Kristeligt dagbl. s.d. Eiden Müller i Politiken s.d.

Marius Johannesen

Dam, Poul, * 1921, højskoleforstander, politiker. * 29.10.1921 i Hellerup. F: kontorist, senere prokurist Rasmus D. (1894–1967) og Theodora Sofie Marie Poulsen (* 1895). ~ 1.7.1950 i Malmø med højskolelærer Birgitta Thermænius, * 24. 10.1915 i Stockholm, d. af ingeniør Emil Theodor T. (1858–1922) og sygeplejerske Ester Emilia Forsman (1878–1965). D. blev student fra Christianshavns gymnasium 1939, studerede statsvidenskab og var ansat i Kbh.s statistiske kontor 1940–45. Besættelsestiden førte ham ind i politisk arbejde. Han blev sekretær i dansk samling 1943, var medlem af dets hovedbestyrelse og dets partisekretær 1945–47, og redigerede Morgenbladet 1946–47. Efter at have forladt partiet var han sekretær for ungdomskommissionen 1947–52, deltog i Dansk ungdoms fællesråds arbejde og redigerede Lederbladet 1954–56. I Dansk røde kors' kulturelle hjælpearbejde i Tyskland virkede han 1949–51, det sidste år som leder af arbejdet. 1950 ansattes han som lærer ved Magleås folkehøjskole og var efter Johs. *Novrup skolens forstander 1961–73. Han var sekretær for undervisningsministeriets højskoleudvalg 1954–60 og redigerede Højskolebladet 1958–64. D. er en varm fortaler for de frie skoler, grundtvigsk i sin holdning, men på nutidens forudsætninger, ingen epigon af den store gamle. Magleås fik sit eget præg i Novrups og

D.s tid. Nye arbejdsformer og nye emner toges op. Der lagdes megen vægt på mellemfolkelige forhold og med elever fortrinvis fra storbyen også betydelig vægt på industrisamfundets sociale og menneskelige problemer. – Det overraskede mange at D. som højskoleforstander tog mod et tilbud fra Hvidovreklubben om at stille sig til folketinget 1964 for socialistisk folkeparti. For D. var der intet problem. Højskolen skulle ikke være politisk. Meninger skulle brydes. Enhver havde ret til sin opfattelse, også forstanderen. D. sad i folketinget 1964–77. Han var medlem af finansudvalget ni år, af Nordisk råd syv år og af folketingets præsidium efter Morten Lange 1976–77. Han var ordfører i kulturelle spørgsmål og forsvarede frihed for enhver kulturel udfoldelse hvad også prægede ham som medlem af radiatorrådet 1973–78 og som formand for dets børne- og ungdomsudvalg. Der lyttedes til ham i folketinget. Han var koncis og kortfattet, i ordskifte ofte humoristisk eller sarkastisk, og udviste megen common sense. Han bragte engang en langstrakt debat om en socialdemokratisk forespørgsel til hurtig afslutning ved at karakterisere forespørgslen som „Alt godt fra havet“ fordi den var så alment affattet at ingen kunne gå imod den. – D. tilsluttede sig SFs politik fordi han i den så en fornyelse af den demokratiske socialisme. Han anerkender det parlamentarisk-demokratiske system med dets kompromiser så længe de fører gradvis frem og ikke krænker partiets grundholdning. Denne indstilling var nok den væsentligste årsag til at han under diskussionen i SF 1976 om den politiske kurs ikke blev genvalgt til hovedbestyrelsen og ikke blev opstillet til valg 1977. Han har siden da intensiveret sin omfattende virksomhed som taler og skribent. Fra 1977 er han formand for Statens kunsts fonds litterære udvalg. – Mange har set et brud i D.s udvikling fra ungdommens arbejde for dansk samling til SF. Selv finder han ikke noget brud. Han er åben og søgende og afskyr at lade sig binde af ideologiers absolutte krav. Forbindelsen mellem før og nu gav han udtryk for dec. 1976: socialismen er ikke målet men midlet til friheden der var så central for unge under besættelsen. □Foto.

Interview i Flensborg avis 25.8.1975 og i Jyllandsposten 30.4.1978.

Helge Larsen

Damborg, Peder Christian, 1801–65, kunsthåndværker. * 30.5.1801 i Kbh. (Trin.), † 31.12.1865 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: skomager og klokker ved Vartov k. Haagen Petersen D. (ca. 1768–1848) og Anne Cathrine Bæhr (* ca. 1779). ~ 1° 27.12.1828 på Frbg. med Margrethe Catha-

rina Juul, * 29.1.1804 i Svaneke, † 28.10.1840 i Kbh. (Garn.), d. af skipper Hans Mikkelsen J. (ca. 1762–1833) og Christine Møller. ~ 2° 14.5.1842 på Frbg. med Julie Louise Rosenstand, * 21.2.1819 i Kbh. (Garn.), † 16.4.1895 sst., d. af urtekræmmer Ditlev Mehl R. (1785–1852, ~ 2° 1839 med Caroline Marie Christensen, 1810–91) og Maren Thorup (ca. 1784–1838).

D. udgik som elev fra Trinitatis kirkeskole, rejste allerede som sekstenårig udenlands og arbejdede som forgylder bl.a. i Hannover, Wien og Bremen. 1824 var han atter hjemme i Kbh. og fremlagde for kunstakademiet nogle prøver på sin duelighed der indbragte ham megen anerkendelse. Prøverne opbevarede nu i Det tekniske selskabs skoles modelsamling og bekræfter akademiets rosende dom. Kun 24 år gammel udnævntes han 1825 til hofforgylder og fik overdraget alt forgylderarbejdet til Christiansborg, tronstole, pillespejle, borde, konsoller, gardinstænger, kandelabre osv. der udførtes i kunstnerisk samarbejde med G. F. Hetsch. For en lang række af datidens kunstnere udførte han rammearbejder. Bevarede arbejder, bl.a. i kunstindustrimuseet en af D. udført piedestal, vidner om han store håndværkerduelighed. Intet gik ud fra hans værksted uden at have passeret hans hånd, han satte en ære i altid at levere et omhyggeligt og fuldendt manuelt arbejde. D.s forretningsetikette på et af hans arbejder betragtes nu som et adelsmærke, og hans rammer er stadig meget eftertragtede. Der betroedes ham flere tillidshverv, han var inspektør ved den Reiersenske tegneskole, tilsynshavende ved bedømmelsen af mesterstykker, formand for forevisningsudvalget i Industriforeningen, sad i Haandværkerforeningens bestyrelse og var fra 1850 til sin død medlem af Kbh.s borgerrepræsentation. – Et manuskript fra hans hånd (1822), *Beschreibung der Holzvergoldung*, og et hæfte profilttegninger m.m. opbevares i kunstindustrimuseet. □Mal. af Elisabeth Jerichau-Baumann, 1853. Afbildet på Hunæus' mal. af Store Bededagsaften, 1862 (Kbh.s bymus.).

Emil Hannover i Tidsskr. for kunstindustri, 1893 117–28. Carl Møller i Glarmestertid., 1923 nr. 4–5.

Georg Nygaard*

Damgaard, Anders Knudsen, 1808–1906, præst. * 1.11.1808 på Damgård, Lyby sg., † 3.9.1906 i Odense, begr. sst. F: gårdejer Knud Lauritzen (1770–1846) og Ane Andersdatter (1766–1838). ~ 21.5.1836 i Kbh. (Vartov) med Emma Augusta Fritsche, * 7.9.1813 i Kbh. (Holmens), † 9.1.1908 på Frbg., d. af buntmagermester Benjamin Traugott F. (ca. 1776–1833) og Caroline Andrea Szybrowsky (ca. 1786–tidligst 1833).

Damgaard, A. K.

Ved velynderes hjælp kom D. i Viborg skole og blev student 1828. 1834 blev han cand. teol. og virkede derpå i nogle år som manu duktor medens han boede på Borchs kollegium; 1839 blev han sognepræst i Borbjerg. 1849 valgtes han til folketingsmand for Ringkøbing amts 3. kreds (Holstebro), 1850 blev han provst for Hjerm, Ginding og Hammerum hrd.s provsti, 1855 sognepræst i Kullerup og Refsvindinge og 1858 på foranledning af Ch. T. Engelstoft sognepræst ved Skt. Knuds kirke i Odense og stiftsprovst for Fyns stift. 1895 tog han sin afsked. D. var en kundskabsrig, tankeklar og handlekraftig personlighed. Med særlig interesse omfattede han Skt. Knuds kirke af hvis restaurering han har indlagt sig megen fortjeneste, og det lykkedes hans skarpsindighed at tyde den hidtil som uløselig opgivne indskrift fra biskop "Gisicos tid under taget på kirkens sydside (jvf. Ny kirkehist. saml. VI). Som kirkemand følte D. sig i mange henseender nær knyttet til den mysterske retning. Han ønskede bestemt at værne om kirkens selvstændighed og optrådte ofte som talsmand for en kirkeforfatning, bygget på synodesystemet (jvf. hans udkast til en kirkeforfatning 1851 og 1867). Også i forhandlinger om andre kirkeretslige spørgsmål, om salmebøger og liturgi, tog han jævnlig del. D. havde mindre betydning som prædikant men gjorde en betydelig indsats ved sin administration og sin deltagelse i det offentlige liv. Trods sin konservatisme var han ivrig for reformer og betød især meget for Odense by. I seks år sad han i byrådet og var bl.a. meget virksom ved byens matrikulering. Han tog initiativet til oprettelsen af Mulernes legatskole og medvirkede ved omdannelsen af Lahns stiftelse og udvidelsen af Odense hospital. – D. nåede ikke blot at fejre 50-års embedsjubilæum (1889), men også diamant-, krondiamant- og jernbryllup. – R. 1859. DM. 1875. K.² 1883. K.¹ 1889. □Mal. af Behrends efter foto (Lahns stiftelse, Odense). Maleri (Skt. Knuds k., Odense).

P. Julius Damgaard: Slægten D., 1932. III. tid. 17.5. 1896, 27.5. og 16.9.1906. Vilhelm Beck: Erindr. fra mit liv, 1901 143f. Fyens stiftstid. 3. og 10.9.1906. Odense bys hist., udg. H. St. Holbeck, 1926. To højirkemænd. Brevvxl. mellem bisperne H. Stein og J. Swane, ved P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958.

*Bjørn Kornerup**

Damgaard, Holger, 1870–1945, fotograf. * 24. 7.1870 i Ribe domsg., † 15.1.1945 i Rungsted, urne på Solbjerg kgd. F: boghandler og bogbinder Anton Jensen D. (1838–85) og Marie Sophie Eriksen (* 1850). ~ med Ellen Karene Pauline Paulsen Samsøe, * 1.3.1879 i Holte, Vamdrup

sg., Sønderjylland, † 25.6.1957 i Kbh. (Helligk.), d. af Nikolai Paulsen S. og Maren Christine Nielsen.

D. var i handelslære i Varde og rejste derefter til New York hvor han bl.a. ernærede sig ved at undervise i at løbe på rulleskøjter, noget dengang nyt derovre. Som ivrig amatørfotograf bemærkede han sig den rolle pressefotografien allerede spillede i USA, og hjemvendt fik han fra 1900 en del billeder antaget af ugebladet Hver 8. Dag. Man var i disse år ved at vænne sig til den 1881 opfundne fotomekaniske teknik autotypien, der særlig egnede sig til fotografiegivelse; ved hjælp af et raster opløses fotografiets mellemtoner i punkter på klicheen, men da man brugte for fine rastery (oftest 60 eller 54 liniers) i forhold til papirkvaliteten, var det først fra 1897 for alvor lykkedes danske ugeblade at bruge autoklicheer inde i teksten, ikke som særligt bilag. Dagspressen der brugte dårligere papir og i øvrigt så med en vis ringeagt på illustrationer, det gjaldt fx Viggo Hørup, nøjedes med stregklicheer efter tegninger. Men dec. 1908 henvendte D. sig til Henrik Cavling og fik ham overtalt til at forsøge sig med den nye teknik, og 7.12.1908 kunne Politiken bringe det første i autotypi producerede dagbladsfoto herhjemme. Det var optaget af D. og forestillede nogle børn foran en legetøjsbutik. D. blev fast knyttet til Politiken og samtidig fik også de Ferslewske blade deres fotograf, Th. Larsen, der senere knyttedes til Berlingske Tidende og 1912 sammen med D. og Julius Aagaard stiftede Pressefotograf-forbundet med D. som formand. D. beherskede hele pressefotografens repertoire, nåede i sin sportsvogn hurtigt frem til begivenhederne og var ikke bange for at klatre op for at skaffe sig overblik. Blandt kolleger var han meget afholdt og han omtales derfor som „Tårnuglen“. Uden at have haft én sygedag trak han sig tilbage som 70-årig. I Det kgl. bibliotek opbevarer man over 30000 af D.s negativer. □Foto.

Anker Kirkeby i Politiken 16.1.1945.

Bjørn Ochsner

Damgaard, Mads Eg, * 1913, fabrikant. * 1.10. 1913 i Herning. F: gårdejer Carl Johan D. (1871–1953) og Johanne Kathrine Thomsen (1874–1943). ~ 28.10.1938 i Vildbjerg med Edith Krogh, * 24.6.1914 i Skarrild, d. af forstassistent Søren Jensen K. († 1952) og Julie Andersen. – Bror til Aage D.

D. var efter sin skoletid i nogle år beskæftiget ved landbruget. Som 17-årig forlod han dog dette og arbejdede derefter et par år som væver på

en tekstilfabrik i Ikast. I denne periode og senere som trikotagerepræsentant opsparede han så meget at han 1934 startede et mindre væveri i kompagniskab med Niels Sørensen (senere indehaver af skjortefabrikken Boswell, Herning). Efter kort tids forløb måtte de dog opgive virksomheden igen af mangel på driftskapital, og D. arbejdede derefter som væver i København indtil han 1937 oprettede *Herning Bomuldsvæveri*. I de første år producerede D. hovedsagelig møbelstoffer og gardiner, men i løbet af 1940'erne blev der opført flere nye fabriksbygninger, og i årene efter krigen kom en række nye produkter til, bl. a. kjoler, arbejdstøj, lagenlærred og – fra 1947 – ventetæpper. Det omfattende varesortiment gav dog i mange henseender en tung forretningsgang, og i forbindelse med Koreakrigens afslutning 1953 afhændede han de fleste produktionsgrene og specialiserede sig herefter i produktion af tæpper. Virksomheden der var blevet omdannet til aktieselskab 1951 voksede kraftigt igennem 1950'erne og 1960'erne. En betydelig del af produktionen blev efterhånden eksporteret hvilket førte til oprettelse af datterselskaber i flere lande. Sideløbende hermed foregik en stadig udbygning af produktionsanlæggene i Danmark, først og fremmest i Herning hvor virksomheden blev udvidet med *Egetæpper A/S* 1958 og *Ege væg til væg A/S* 1969. Desuden overtoges 1972 Th. Wittrups tekstilfabrik i Vejle og nogle år senere garnspinderiet Brdr. Wittrup sammesteds, og D. blev med disse udvidelser en af landets største tæppefabrikanter. Som ejer af Egebjerggård gods fra 1963 har han desuden drevet et betydeligt landbrug ligesom han har siddet i bestyrelsen for flere erhvervsvirksomheder.

Inden for tekstilbranchens organisatoriske og faglige arbejde har D. været blandt initiativtagerne til etableringen af Dansk Tekstil Messe (fra 1947) og sammen med sine brødre Knud og Aage D. oprettet *Herning højskole* som en speciel tekstilhøjskole (1961). Han har som medlem af det konservative folkeparti deltaget i det politiske arbejde både som folketingsmedlem 1964–73 og som medlem af Herning byråd 1950–62 (1955–62 viceborgmester). For sin initiativrige virksomhed tildeltes han 1977 Dansk tekstilfabrikantforenings eksportpionerpris samt Herning erhvervsråds initiativpris. – R. 1973. □Foto.

M.E.D. i Det var dengang, red. Margrethe Spies, 1976 71–88 (om slægten D.) Interview i Børsen 27.9.1963. – Anton Duedahl i Jul i Herning, 1950 38–41. Herning folkebl. 24.9.1971. U. Ellemann-Jensen: De nye millioner, 1971 148–64. Herning bladet 27.9.1978. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Damgaard, Aage, * 1917, fabrikant. * 17.6.1917 i Vildbjerg. F: gårdejer Carl Johan D. (1871–1953) og Johanne Kathrine Thomsen (1874–1943). ~ 23.9.1950 i Slagelse (Skt. Mikkels) med fysioterapeut Birgit Pinholt Jørgensen, * 12.4.1927 på Frbg., d. af sognepræst Andreas J. (1900–52) og Petra Maria Pinholt (* 1901). – Bror til Mads Eg *D.

D. der er den yngste i en større søskendeflok er opvokset ved landbruget. Efter sin konfirmation var han en kort tid beskæftiget som landbrugsmedhjælper. Som de fleste af sine brødre (bl.a. Christian, Knud og Mads Eg D.) forlod han snart dette erhverv og gik over i tekstilbranchen hvor han arbejdede hos et par af sine brødre og senere kom i væverlære på Herning mekaniske Væveri. Efter sin uddannelse her var han 1938–39 på Ry højskole, og i 1939 begyndte han som selvstændig i tekstilbranchen, idet han startede et strikkeri i Vejle. Samme år flyttede han dog til Herning hvor han i begyndelsen fremstillede fodvarmere, senere forskellige konfektionsvarer, og fra 1945 gik han over til udelukkende at fabricere skjorter (Angli). Disse kom hurtigt til at præge det danske marked, og D. blev i løbet af nogle år indehaver af landets største skjortefabrik. I 1950'erne og 1960'erne var virksomheden i stadig vækst. Nye fabriksbygninger blev opført ved Herning (fx den cirkelformede Anglifabrik i Birk 1965 under ledelse af arkitekt C. F. *Møller) og Skjern, ligesom der blev oprettet datterselskaber i Sverige, England og Norge. I begyndelsen af 1970'erne overtog D. endvidere skjortefabrikkerne Swallow i København (landets næststørste) og Verdi i Hurup, men få år efter blev virksomheden – som store dele af den danske tekstilindustri – ramt hårdt af konkurrencen fra de billige tekstilimportvarer fra det fjerne Østen, og D. standsede 1975 som skjortefabrikant. Nogle år forinden (1971) havde han introduceret en ny type spiserestaurant (steakhouse) ved Herning (A Hereford Beefstouw), og han har siden udvidet sin restaurationskæde med tilsvarende steak-houses i København og Odense. Ud over sin erhvervsmæssige virksomhed har D. ydet en aktiv og nyskabende indsats på en række andre felter. Gennem en årrække har han siddet i bestyrelsen i flere af tekstilbranchens organisationer. Han gjorde sig tidligt til talsmand for en forbedring af branchens forsknings- og uddannelsesniveauer og stod sammen med sine brødre Knud og Mads Eg D. fra 1958 bag planerne om oprettelse af en „tekstilhøjskole“ (startet 1961 som Herning højskole), ligesom han var den drivende kraft ved oprettelsen 1968 af Dansk konfektions- og trikotageskole og hvis bestyrelse han siden har været formand.

Damgaard, Aage

D. er meget kunstinteresseret og engagerede fra begyndelsen af 1950'erne moderne danske kunstnere bl.a. til udsmykning i og omkring sine fabrikker, ligesom han indkøbte kunstværker til ophængning i fabrikslokalerne. Kunstsamlingen skænkede han 1973 til den da stiftede Midtjyske skole- og kulturfond, og den er siden indgået i det kunstmuseum som 1976 blev indrettet i den tidligere Anglifabrik der 1966–68 var blevet udsmykket af billedkunstneren Carl-Henning *Pedersen. D. har været formand for Sammenslutningen af danske kunstforeninger og 1962–70 for det af regeringen nedsatte kulturudvalg. Som deltager i debatten omkring det moderne industrisamfunds udvikling er D. gået stærkt ind for egnsudviklingstanken. Han var 1958–62 medlem af egnsudviklingsrådet og 1963–70 formand for Vestjyllands udviklingsråd. Politisk er han knyttet til det radikale venstre hvor han har været hovedbestyrelsesmedlem, folketingskandidat (1973) samt bestyrelsesmedlem for dagbladet Politiken (1963–66). R. 1976. □Mal. af Sven Dalsgaard, 1964. Foto.

Interviews i Jyllandsposten 12.6.1977 og Berl. tid. 26.3.1978. – Anton Duedahl i Jul i Herning, 1950 38–41. Herning folkebl. 14.6.1967. Sst. 15.6.1977. Berl. tid. 7.11.1971.

Erik Korr Johansen

Damgård-Sørensen, Henning, * 1928, maler, billedhugger. * 4.4.1928 i Ålborg. F: bagersvend, senere bagermester Christian Sørensen (1885–1967) og Camilla Damgaard (1888–1968). ~ 28.11.1953 i Kbh. (b.v.) med overlærer Lis Pedersen, * 9.7.1934 i Kbh., d. af maskinarbejder Ingvar Marinus P. (* 1907) og fabriksarbejder Ketty Nikoline Louise Madsen (* 1905).

D-S. er udlært som murer og selvlært som kunstner. Han debuterede 1950 på Kunstneres efterårsudstilling og blev 1965 medlem af kunstnersammenslutningen Grønningen for hvilken han 1969 blev formand. D-S.s kunstneriske udfoldelser er især knyttet til arkitektur og i mindre grad til frembringelse af enkeltstående malerier og skulpturer. D-S.s udtryksmåde er stærkt baseret på materialerne og derved får mange af hans arbejder et frit overskridende forhold til de kunstneriske genrens grænser. Hans værker kan være kombinationer af fx maleri, skulptur, relief og mosaik, men der er næsten altid tale om billedkompositioner som bygger på udnyttelse af det geometrisk-abstrakte billedsprog og på kraftig betoning af det effektfulde og dekorative. D-S.s vigtigste kunstneriske indsats findes i hans udsmykningværker til offentlige og private institutioner og heraf må fremhæves centralskolen i

Ikast, LO-skolen i Helsingør, Kildeskovhallen i Gentofte, Haderslev rådhus, Codanhus i Hjørring, Specialarbejderskolen i Ålborg, Roskilde katedralskole, A/S Dyrup & Co. i Gladsaxe, Tunes centralskole, Svømmehallen Haraldslund i Ålborg, Roskilde universitetscenter (farvesætning), Kolding Eksportslagteri, Husumskolen i København. Svaneapoteket i Hjørring, Gellerupcentret i Århus og Illum i Kbh. D-S. har beklædt flere tillidsposter indenfor kunstlivet, i perioden 1977–79 var han medlem af statens kunsts fonds udsmykningsudvalg. Eckersberg medaljen 1979. □Foto.

Johan Møller Nielsen i katalog til udstilling i Kolding kunstforening, 1978.

Bent Irve

Damkier, Oskar, 1853–1924, departementschef. * 2.1.1853 i Kbh. (Frue), † 3.3.1924 på Frbg., begr. sst. F: overretsprøkurator Jens Emil D. (1811–58) og Augusta Christiane Stabell (1815–1906). ~ 17.7.1920 på Frbg. med Fanny Elise Charlotte v. Holstein, * 31.5.1872 på Frbg., † 12.8.1941 sst., d. af kammerjunkere, løjtnant af infanteriet, senere kaptajn Frederik Carl Christian Conrad v. H. (1836–1911) og Caroline (Lilli) Mohrmann (1843–75).

D. blev student 1870 fra Sorø, cand. jur. 1876 og s.å. (indtil 1882) privatsekretær hos udenrigsminister baron O. D. Rosenørn-Lehn. 1880 blev han volontør i ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet, 1881 assistent sst., 1890 fuldmægtig, 1895 kontorchef og var 1909–23 departementschef, fra 1916 i det da oprettede kirkeministerium. Ved sit enestående kendskab til den praktiske kirkeret, sin store administrative erfaring og myndighed var D. allerede fra sin kontorcheftid den førende personlighed i det kirkelige departement. Det faldt i hans lod at gennemføre den nyere kirkeretlige lovgivning, og han havde en afgørende indflydelse på den kirkelige administrations udvikling fra det centraliserede statsstyre over til den mere folkelige arbejdsform med det lokale arbejde og frivilligheden som betydende faktorer. Selv om D. søgte sig som statsmagtens repræsentant i de kirkelige spørgsmål var han dog forstående og forhandlingsvenlig over for nye synspunkter. Han var medlem af de 1904 og 1921 nedsatte kirkelige udvalg og ydede her vægtige bidrag både under forhandlingerne og ved udformningen af de deraf resulterende lovforslag. Ved Nordslesvigs genforening med Danmark 1920 gjorde han på kirkerettens område en betydelig indsats. Hans interesse for landboretelige spørgsmål skaffede ham sæde i landbokommissionen af 1894, og på det 10. nordiske ju-

ristmøde i Kbh. 1902 fremlagde han afhandlingen *Om Homestead og Arveejendomsret*. Hans fremragende arbejdskraft bevirkede at han kunne overkomme en udstrakt udgivervirksomhed; 1884 udgav han således en med noter forsynet udgave af *Alm. borgerlig Straffelov af 1866* (2. udg. 1892), 1884–1903 sammen med Fr. Kretz Supplement til Kleins Lovsamling, 1894–1912 med samme *Realregister over Love og Reskripter m.m. 1660–1911 I–V*; 1892–1920 var han medudgiver af „Love og Ekspeditioner vedrørende Kirke- og Skolevæsenet“ og 1904–21 af indenrigsministeriets samling af love og anordninger; 1894 afløste han A. F. Asmussen som udgiver af *Gejstlig Stat*, fra 1912 *Teologisk Stat (Ny gejstlig Stat)*. Endelig redigerede han i en lang årrække fra 1881 „Juridisk Tidende“ i „Nationaltidende“. Fra 1914 til sin død var han medlem af direktionen for Det kgl. vajsenshus, og han var indtil 1923 bestyrer af det 1887 oprettede præstespensionsfond – R. 1897. DM. 1902. K.² 1909. K.¹ 1918. SK. 1922. □Foto.

Studenterne fra 1870, 1895. Marie Rørdam: Tilbageblik på et langt liv, 1911 361. Politiken 18.10.1917. Frantz Dahl i Nord. administrativt t. IV. 1923 72–76. R. P. R[asmussen] i Menighedsbladet V, 1923 138f.

A. Falk-Jensen*

Damm, Einar se **Damm, P. N.**

Damm, Marius Fritz Anton, 1861–1922, forstander for Gl. Bakkehus. * 29.8.1861 i Gerlev, Sorø amt, † 10.6.1922 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: lærer, cand. phil. Jes Hansen D. (1802–77) og Engeline Schrøder (1820–95). ~ 23.8.1887 i Horsens med Helga Bech, * 3.9.1861 i Horsens, † 14.6.1925 i Fredericia, d. af skibsmægler Wilhelm Christian B. (1832–99) og Ane Marie Rommel (1835–1904).

Udmiddelbart efter sin dimission fra Jonstrup seminarium 1882 ansattes D. som lærer ved Det kgl. døvstummeinstitut i Fredericia hvor han virkede indtil han 1886 fik ansættelse ved Kbh.s offentlige skolevæsen. Kun halvandet år efter fik han embede ved åndssvageanstalten på Gl. Bakkehus, til 1915 som andenlærer og inspektør og derefter til sin død som forstander. – Allerede medens D. var lærer ved døvstummeinstituttet i Fredericia fremhævedes hans dygtighed som lærer i artikulation, og hans særlige evner på dette område fik betydning på Gl. Bakkehus ikke mindst da institutionen i de nærmeste år efter hans ansættelse gennemgik en udvikling der afsluttedes med oprettelsen af anstalten på Ebberødgård hvorved Gl. Bakkehus blev et rent skolehjem med op imod 200 elever. D. fik her på dansk-undervisningens og artikulationens områ-

de en ledende stilling hvor han kunne anvende sin erfaring og sit initiativ til gavn for skolen og til vejledning ikke alene for de lærerinder på skolehjemmet hvem den specielle artikulationsundervisning var betroet, men også for de mange lærere fra normalskolerne der interesserede sig for talelidende børn og søgte råd og instruktion hos ham. – Skønt D. for længst havde forladt skolen for døvstumme, bevarede han dog sin interesse for denne side af specialundervisningen. Han var medlem af bestyrelsen for de døvstummes kirke og af bestyrelsen for Foreningen til gavn for døvstumme oplærte efter talemotoden. Hans interesser strakte sig ud over Abnormskolens grænser, og han havde i en årrække sæde i Pædagogisk selskabs repræsentantskab. – I „Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet“ har D. skrevet værdifulde artikler, således *Centrale Talelidelser, særlig infantil Orddøvhed i Aandssvageanstalten* (1899), og i „Vor Ungdom“ *Forstyrrelser i Talens Funktioner* (1906). Megen betydning for undervisningen på Gl. Bakkehus fik hans *ABC for svagbegavede Børn* 1891 som han 1902 omarbejdede til en begynderbog for normalskolen *ABC og Læsebog* med tegninger af Oscar Matthiesen (7. udg. 1920). – R. 1917.

E. V. Rolsted i Nyt tidsskr. for abnormvæsenet, 1922 105–13. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. Buur*

Damm, Peter Nicolai, 1839–1918, bankdirektør. * 10.4.1839 på Gyldensten, † 14.7.1918 i Skodsborg, begr. på Frbg. F: skovrider Leopold August D. (1800–45) og Frederikke Hedeveg Utcke (1801–80). ~ 20.12.1864 på Frbg. med Anne Birgitte Cathrine Jensine Cornelia Bülow, * 11.2.1843 på Frbg., † 16.1.1918 i Kbh., d. af rådmænd i Kbh. Frederik Christopher B. (1811–90, ~ 2° 1850 med Rasmine Christine Engeline Schoulund, 1823–53, ~ 3° 1854 med Helene Cathrine Schwartz, 1831–1915) og Emilie Rasmine Hermann (1821–49).

D. blev student 1856 fra Odense og cand. jur. 1862. S.å. fik han ansættelse som fuldmægtig hos højesteretsadvokat C. *Liebe, og i denne stilling kom han hurtigt i berøring med den kbh.ske bankverden idet Liebe var juridisk konsulent for Privatbanken. 1867 tog D. imod et tilbud fra C. F. *Tietgen om stillingen som sekretær i Privatbanken, og han røgtede dette hverv så godt at han 1870 – endnu for sit 30. år – blev udnævnt til tredje direktør i banken. Kort tid efter indtrådte den krise i Privatbankens liv som en overgang truede med at undergrave Tietgens mægtige position. Det var planerne om en sammenslutning af alverdens danske telegraf-selskaber, det såkaldte „Globe“-projekt i hvilket Tietgen havde

været interesseret, i forbindelse med en stor spekulationsaffære i Store Nordiskes aktier der fremkaldte krisen. Da Tietgen selv var part i sagen faldt det i D.s lod at ride stormen af for banken hvilket også lykkedes ham og indbragte ham påskønnelse fra Tietgens side. Alligevel kunne de to finansmænd ikke i længden arbejde sammen. D. gik med sin langsomhed og forsigtighed Tietgen på nerverne. Resultatet var at Tietgen hvæsende efter D. der til gengæld tillagde sig en urokkelig gnavenhed mod hvilken enhver hvæssen prellede af. Da Københavns Handelsbank i sommeren 1888 efter direktørerne W. *Sponeck og A. E. *Reimanns død tilbød D. den ene af de ledige direktørposter – den anden besattes n.å. med bankens hidtidige bestyrer af Århusfilialen G. J. Døcker – slog D. derfor til, og fra 1.8.1888 til sin død eller i næsten 30 år beklædte han dette hverv som bankens førstedirektør.

Da D. indtrådte i Handelsbankens direktion besad han utvivlsomt et enestående godt kendskab til bank-, børs- og forretningsforhold og havde desuden i sit samarbejde med Tietgen i over sytten år fået udviklet sin karakter og formet sin personlighed. Han var en erfaren, selvstændig og samtidig stærk mand. Fra A. E. Reimann der var den af Handelsbankens direktører der mest havde præget dennes hidtidige virksomhed modtog han i arv en bank der var solid i sin opbygning. Den havde sit hovedsæde i Efterslægtsselskabets skoles bygning på Østergade og filialer i nogle af landets største provinsbyer. Bankens regnskab for året 1887 – det sidste inden D.s tiltrædelse – viste en usædvanlig stor aktiekapital i forhold til totalbalancen, men indtjeningsvevnen var alligevel god, bl.a. fordi omkostningskontoen var meget beskeden. Da D. trådte til stod man over for erhvervelsen af en selvstændig ejendom til banken. Det første skridt var taget ved købet af en mindre bygning på Kgs. Nytorv, men formentlig på D.s initiativ erhvervede banken i slutningen af 1888 Erichsens palæ hvorefter den først købte mindre ejendom blev afhændet. 18.4.1891, på bankens attenårige fødselsdag – rykkede den ind i sit nye domicil. Som bankmand må D. karakteriseres som en af de betydningsfulde i dansk bankhistorie. Hans forsigtighed var legendarisk, nogen nyskaber var han ikke, og han blev mere og mere stædig og egenrådig med årene så han efterhånden næppe interesserede sig for andres mening om tingene. Alle-rede inden han fyldte 50 blev han kaldt „Gamle Damm“. Hensynet til banken, til institutionen gik forud for alt andet, og han bøjede alt og alle ind under dette synspunkt. Med hensyn til soliditet nåede hans bank da også efterhånden det mest absolutte ry, ja man tør vel nok hævde at

D. havde virket så stærkt at hans ånd kom til at præge banken selv efter hans egen død. Men samtidig bør det fremhæves at D. ikke var de store kredses mand, han øvede ikke almindelig påvirkning udadtil, men lod oftest sin personlighed virke direkte på det sted hvor afgørelsen lå. Denne tilsyneladende tilbagetrukne stilling i forbindelse med den forsigtighed der karakteriserede ham som bankleder har vel nok mere end noget andet bidraget til skabelsen af det omdømme at D. ret beset var pessimist. Men denne pessimisme var dog, selv om den nu og da kom til syne i bankens årsberetninger – fx i årene før bankkrisen 1908 og under 1. verdenskrigs første år – i mange tilfælde en skal bag hvilken D. forskansede sig. I virkeligheden var hans pessimisme måske blot skepticisme som han besad i forbindelse med den fødte bankmands flair.

En søn, **Einar Leopold D.**, * 25.12.1872, † 22.10.1932, indtrådte 1904 som underdirektør i banken; året efter blev han direktør. E.L.D. havde taget juridisk embedseksamen 1896 og havde nogle år været overretssagfører. Stillingen i banken var først blevet tilbudt hans ældre bror overretssagfører Axel D. der dog ikke ønskede den. E.L.D. havde ikke faderens format som bankmand, men var dog anset i vide kredse. En fordel fremfor faderen havde han i en noget mere smidig udtryksform, men i øvrigt lignede han denne i sin utilbøjelighed til at træde frem i rampelyset. (P.N.D.) – Etatsråd 1892. Gehejmeets-råd 1909. – R. 1895. DM. 1903. K.² 1912. K.¹ 1917. □Mal. af P. S. Krøyer, 1894 og afbildet på dennes „Fra Kbh.s Børs“ (Børsen). Mal. af O. Bache, 1909 (Handelsbanken), et mal. og to tegn. formentlig alle forarbejder hertil (alle Fr.borg). Buste af R. Tegner, 1923 (Handelsbanken). Foto.

Nationaltid. 15.7.1918. Børsen 16.7. s.å. Sst. 18.4.1923 og 9.4.1939. Aage Heinberg: Danske erhvervs mænd I, 1930 41–46. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (Jens Vestberg)

Dampe, Jacob Jacobsen, 1790–1867, lærer, politiker. * 10.1.1790 i Kbh. (Trin.), † 22.12.1867 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: skrædderme-ster Jacob Frantzen D. og Anne Gjertrud Christensdatter Lund (1756–1821). ~ 5.3.1811 i Kbh. (Garn.) med Dorthea (Thea) Kirstine Johannissen Boye, * ca. 1790, † 11.2.1823 i Kbh. (Trin.), adoptivd. af justitsråd, toldskriver Hans B. (1745–1815) og forfatteren Birgitte Cathrine Johannissen (*Boye, Birgitte, 1742–1824). Separe-ret 1819.

D. blev student fra Metropolitanskolen 1804 og cand. teol. 1809. Han skrev i disse år skuespil og vandt universitetets guldmedalje for en æstetisk prisopgave, men hans betydningsfulde *Forsøg til*

en *Opløsning af Problemerne i den danske Retsskrivning*. 1811 og hans doktorafhandling om Koranens morallære 1812 viste at hans utvivlsomme begavelse mere gik i filologisk end i æstetisk-filosofisk retning. D. var en dygtig lærer og blev 1811 adjunkt ved den lærde skole i Slagelse hvor han fortsatte sine litterære studier og 1815 redigerede *Avis for 10 Kjøbstæder* der bragte ham i konflikt med byens borgerskab. Forpint af næringssorger og sit ægteskab med en hustru hvis interesser var helt andre end hans tog han sin afsked 1816 og oprettede en privat drenge-skole i Kbh. Han deltog 1818 på Baggesens side i fejden mod Oehlenschläger og forfægtede iøvrigt udpræget rationalistiske standpunkter i filosofi og teologi. Han spillede en fremtrædende rolle i diskussions- og læseselskabet Clio og talte enkelte gange under stort tilløb i Kbh.s kirker indtil hans som pjece trykte prædiken under jødefejden 1819 *Om Frihedens Overensstemmelse med Christendommens Aand* blev standset af Danske kancelli. Ved hof- og stadsrettens dom 17.10.1820 blev det for stedse forbudt ham at prædike og som privatdocent at holde offentlige foredrag om teologiske og filosofiske spørgsmål. Oktober-november 1820 udgav han det kritisk-satiriske ugeblad *Jagttageren*. Hans overgang ved denne tid fra religiøs til politisk opposition skyldtes efterretninger om de vågnende liberale bevægelser ude i Europa og havde antagelig også sammenhæng med hans ulykkelige privatliv og Frederik VI's afslag på hans anmodning om audiens.

Med udgangspunkt i 1700-tallets tanker om folkesuveræniteten udformede han nu en „plan“ om at folket gennem valgte repræsentanter selv skulle udtale sig om regeringsformen. Hvis folket ønskede en fri forfatning skulle kongen afæskes en erklæring om han anerkendte folkets ret til at bestemme regeringsform. Gjorde han ikke det skulle han betragtes som voldsudøver, og den folkevalgte repræsentation skulle med magt sætte sin vilje igennem idet hæren ved stærke proklamationer skulle opfordres til at gøre oprør. D. søgte oprindelig tilslutning til sin „plan“ i litteraten J. K. Blok "Tøxens „jernringsforening“ hvis medlemmer bar en jernring til gensidigt kendetegn, men søgte senere at danne sit eget selskab med eventuel statsomvæltning som mål. Han narredes imidlertid af Kbh.s politidirektørs spioner der udgav sig for tilhængere og forstrakte ham med penge. Ved D.s ankomst 16. 11.1820 til det stiftende møde i selskabet beslaglagde politiet hans papirer og fængslede ham og smedemester Hans Christian Jørgensen der havde hjulpet med udbredelsen af D.s skrifter. Begge blev tiltalt for højforræderi og majestætsfor-

nærmelse, men da de kun havde påtænkt oprettelse af en revolutionært sindet forening blev de af den nedsatte kommissionsdomstol 14.2.1821 kendt skyldige i at have tilskyndet til forandring af den bestående regeringsform for hvilket forordningen af 1799 om trykkefrihedens grænser fastsatte dødsstraf. De ankede ikke sagen til højeresteret men ansøgte kongen om benådning. Frederik VI forandrede 7.3.1821 straffen til fængsel på livstid i fæstningen Christiansø, en „formildelse“ D. forgæves søgte ændret til landsforvisning, oprindelig til eksekution. Også over for senere benådningssøgninger fastholdt kongen sine strengt legitimistiske og militære synspunkter og kunne ikke tilgive D. hans teori om folkets suverænitæt eller hans „plan“ om at vinde hæren.

1821–26 og igen 1831–32 sad D. i Kastellet som statsfange der dagligt fik et lille pengebeløb og lidt rødvin til sin forplejning, men dog var underkastet et nærgående og nedværdigende tilsyn der, som hans fængselsberetning nok stærkt overdrevet viser, sled hårdt på hans ærekære natur. På Christiansø levede han i ca. 15 år under noget friere forhold indtil Christian VIII 22.5.1841 ændrede hans fangenskab til forvisning til et selvvalgt sted på Bornholm. Budskabet herom overbragtes D. af kronprins Frederik på hans brudefærd til Mecklenburg. D. var ikke knækket legemligt eller åndeligt af de 20 års fængsel og tog ophold i Rønne hvor han, omend under polititilsyn, kunne færdes frit og udgive skrifter, dog kun under en særlig censur, men værker af værdi kom ikke mere fra hans pen. Ved tronskiftet 1848 faldt D. ind under amnestien for politisk dømt, og resten af sit liv levede han i Kbh. Som en art anerkendelse af sit idealistiske, men uklare virke for indførelse af en fri forfatning fik han en statsydelse, oprindelig 360, senere 500 rdl. årligt. Hans reelt ret uskyldige „plan“ medførte en urimelig hård straf. Han rejste kravet om politisk frihed da tiden endnu ikke var moden og blev frihedens martyr. □Træsnit 1868, kopieret i træsnit 1873.

Kilder. J.J.D.: Fortælling om mit fængsel og min forvisning, 1858 (ny udg. ved C. Dumreicher, 1951). Brev i Pers.hist. t. 4. r. I, 1898 196–207.

Lit. P. E. Müller i Dansk litteraturtid., 1812 nr. 37 577–89. P. J. Monrad i Collegialtid., 1821, nr. 16 235–40. Kbh.s-posten, 1841, nr. 223 226 228 230 231 234 236 238 239 244 245 248 255; sst. 1848, nr. 270 272 288 289 290. Hist. og digtn., 1848, nr. 19–25. J. C. Johansen i Hist. t. 6. r. V, 1894–95 555–680. M. Rubin: Fr. VI's tid, 1895 308f. A. P. Liunge i Pers.hist. t. 4. r. I, 1898 242–61. Chr. Lyng: Fangen på Christiansø, 1904. Jul. Clausen i Gads da. mag. 1941 383–92.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Helge Larsen (Flemming Dahl)

Damsgaard, Kresten

Damsgaard, Kresten, * 9.6.1903 i Østerild, Thy. F: gårdejer Jens D. (1872–1926) og Laura Pedersen (1875–1944). ~ 27.12.1939 i Østerild med Ruth Gudrun Svensson, * 8.8.1921 i Fåborg, d. af mejerist Jacob S. (1892–1922) og Petra Johanne Jørgine Hansen (1891–1977).

Efter folkeskolen uddannedes D. ved landbrugskolen, var på Borris landbrugsskole og to år på Askov udvidede højskole og blev landbrugskandidat 1928. Han virkede som landbrugslærer ved Korinth og Sydsjællands landbrugsskoler 1928–35 og som konsulent ved Fåborgegnens landboforeninger og leder af de landbrugsfaglige ungdomsskoler i Svendborg amt 1935–73. Sin politiske løbebane indledte D. i venstres ungdom hvis skoleudvalg han var formand for 1938–40. Han opstilledes 1939 af venstre i Nyborgkredsen og blev ved folketingsmand A. C. Duborgs død 1940 medlem af folketinget, men genvalgte ikke 1943. Han opstilledes derefter i Thisted-kredsen hvor han var valgt 1945–73 bortset fra perioden mellem grundlovsvalget april 1953 og det efterfølgende valg september 1953. I folketinget beskæftigede han sig med kirkelige og landbrugsfaglige spørgsmål og som medlem af finansudvalget 1953–73, dets formand 1968–71, med statsfinanserne. Han var tillige statsrevisor 1964–73, medlem af Nordisk råd 1964–73 og medlem af venstres folketingsgruppes bestyrelse 1957–72. Ved siden af dette betydelige folketingsarbejde har D. været formand for menighedsrådet i V. Skerninge, medlem af bestyrelsen for Fyns stifts menighedsrådsforening, medlem af hovedbestyrelsen for Landsforeningen af menighedsråd, medlem af bestyrelsen for Svendborg Avis, formand for Korinth landbrugsskole og for J. Lauritzens søfartsskole ved Svendborg, tilsynsførende ved Ollerup gymnastikhøjskole og i ledelsen for Ollerup håndværkerskole og Den frie lærerskole i Ollerup og medlem af bestyrelsen for forsikringsselskabet Nordlyset. – D. trak sig tilbage fra folketinget ved valget 1973, men var kirkeminister og minister for offentlige arbejder i regeringen Poul Hartling 19.12.1973–13.2.1975. Han gennemførte skærpede forholdsregler til sikring mod flykapringer og i forbindelse med EF-medlemskabet nye regler for international busstrafik og godstransport med bil. En kirkeministeriel sag med en jysk præst der nægtede at døbe børn hvis forældre ikke var faste kirkegængere eller afslog at gå til dåbsundervisning før barnets dåb nåede han ikke at få afgjort. – D. har altid været påpasselig og nøjeregnende med status udgifter. Hans thylandske oprindelse markerede sig her som i hans sprog. Han viste som finansudvalgsformand gode for-

midlende evner der blev hjulpet på vej af hans sindighed og tørre, lidt underfundige lune der dog især foldede sig ud på hans vælgermøder i Thy hvor modkandidater fra andre egne kunne have svært ved at forstå spillet mellem ham og thyboerne. Det er også hans sans for humor der har ladet ham falde så godt til på Sydfoyn hvor en væsentlig del af hans arbejde er lagt. – R. 1952. R.¹ 1963. K.² 1970. K.¹ 1975. □ Afbildet på tegn. af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Interview i Ny politik II, 1971 17–20, i Politiken 8.6.1973 og i Frederiksborg amts avis 9.6. s.å. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Dan, Adam, 1848–1931, præst, forfatter. * 8.2.1848 i Odense, † 6.5.1931 i Clinton, Iowa, begr. i Chicago. Døbt Niels Pedersen. F: kvartermester, senere vagtmester og arrestforvarer Ole Pedersen (1820–1902) og Elisabeth Sophie Johansen (1822–1900) ~ 1° 25.6.1871 i Racine, Wisc., med Nielsine (Signe) Kirstine Marie Sørensen, * 9.12.1844 i Stilling, Århus amt, † 17.10.1895 i Chicago, d. af gårdmand Søren Henriksen (1793–1868) og Ane Jensdatter (1809–89). ~ 2° 17.4.1903 i Chicago med Marie Petersen, * 27.3.1876 i Høm ved Ribe, † 1946 i USA.

D. gennemgik i sin ungdom stærke brydninger og fik tidligt lyst til at gå ud som missionær. Han blev uddannet forskellige steder i Kbh., Itzehoe og Basel; fra det sidste sted søgte han til Nubien for at blive missionær, men måtte vende om, væsentlig på grund af sygdom, og kom til Jerusalem hvor han et år var lærer ved det syriske vjenshus under Samuel Gobat, af hvem han blev indviet til missionstjeneste. Her fik han 1870 kaldsbrev fra en dansk menighed i Racine, Wisc., og dermed var hans fremtid bestemt. I juni 1871 landede han i Amerika efter at have lagt vejen om ad Danmark og fået et anbefalingsbrev med fra Vilhelm *Beck, og juli s.å. fik han i Racine den præstelige ordination af den norske pastor Müller-Eggen som var præst for en dansk menighed der i byen. Det var de grundlæggende år for dansk kirkeliv i Amerika, og D. gik stærkt op i virksomheden med et varmt temperament, et lyst syn på danskes fremtid i Amerika, som en erklæret discipel af Grundtvig og med stor kærlighed til dansk kirkeliv og åndsliv. 1872 var han medstifter af Dansk missionsforening som to år efter blev omdannet til Den danske kirke i Amerika, det ældste danske kirkesamfund derovre, og samme efterår (1872) fik han det første danske kirkeblad i gang, Kirkelig Samler, hvis første redaktør han blev; i de senere år blev han flere gange valgt dertil igen. – Med den tiltagende indvandring fulgte et stigende krav til de få dan-

ske præster om at betjene de spredte landsmænd, så det medførte et stadigt rejseliv. Det var strenge, men også rige tider som D. senere kun omtalte med glæde. Mange forskellige steder var han præst. Fra Racine flyttede han 1880 til Salinas (ved Stillehavet), 1884 til Minneapolis, senere til Boston, sidst og længst (26 år) var han i Chicago. Alle vegne virkede han ved sin medfødte veltalenhed, sin hjertevarme og sit smukke, digteriske sprog. I sine yngre år var han derfor også en søgt foredragsholder i mange danske kredse.

Ved siden af præstearbejdet var D. stærkt optaget af digterisk virksomhed, især med religiøse og nationale sange. Danske udvandrere har med glæde modtaget og sunget dem, og flere er også optaget i sangbøger i Danmark. Nogle af dem er båret af kærlighed til det gamle land og længsel efter dets natur og folkeliv; mest kendt af disse er *Saa langt, saa langt rækker Tanken frem, til gamle Mor og mit Barndomshjem!* Andre er rettet til det danske folk i USA og digtet til grundlæggelsen af en ny koloni eller kirkeindvielser. Han har udgivet nogle digtsamlinger og adskillige fortællinger. Bogen *Kanaan* indeholder erindringer fra opholdet i Palæstina. D. giver sit bedste i versformen, hans prosa kan være svag, både hvad sprog og komposition angår. – Han var en kendt og afholdt mand blandt sine landsmænd da han 80 år gammel opgav sin præstegerning, hvorefter han levede sine sidste år i Clinton, Iowa. Med rette kunne der på hans gravsten skrives: „Præst og Digter for det dansk-amerikanske Folk i næsten 60 Aar“. Hans dattersøn er den fremtrædende amerikanske historiker Henry Steele Commager, * 1902. – R. 1912. DM. 1921. □ Træsnit af J. F. Rosenstand, 1872 samt 1886.

Den danske kirke 1871–1921, Cedar Falls, Iowa 1921. J. Chr. Bay i Den danske pioner, Omaha, Nebr. 14.5.1931. Henry Steele Commager i Kirke og folk 15.12.1967. Enok Mortensen: The Danish Lutheran church in America, Philadelphia 1967 = Kirkehist. studier 2. r. XXV. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

M. F. Blichfeld*

Dan, Hans Peder Pedersen, se Pedersen-Dan, H. P.

Danchell [ˈdanˈkəl], **Henrik** Leonhard, 1802–71, grosserer, fabrikant. * 3.11.1802 i Nakskov, † 29.8.1871 i Fredensborg, begr. på Frbg. F: amtsforvalter, rådmand Poul Christian D. (1747–1807, ~1° 1781 med Eleonore Marie Østrup, 1759–87, ~2° 1789 med Gundel Elisabeth Benzon, 1756–99) og Lovise Henriette Hahn (1776–1866, ~2° 1809 med bataljonski-

rurg, senere distriktskirurg i Kalundborg, justitsråd Carl Eduard Weihe, 1782–1858). ~ 25.3.1829 i Kbh. (Hellig.) med Frederikke Hanne Hambro, * 2.4.1807 i Kbh. (Mos.), døbt 2.12.1819 på Frbg., † 5.1.1887 på Frbg., d. af malermester Carl Simon H. (1782–1831) og Ane Jeanette Nathan (1780–1863).

D. der var oplært i klædehandelen og havde bestået lavseksamen tog 1828 borgerskab som grosserer i Kbh., og samtidig etablerede han en agentur- og kommissionsforretning. 1832 overtog han sin afdøde svigerfars malerværksted og nyåbnede voksdugsfabrik i Kbh. Denne udvidede han mange år senere med et garveri og en fabrik for lakeret læder. 1837–43 var han medindehaver af Em. Bærentzen & Co.s litografiske institut som han det førstnævnte år havde oprettet sammen med portrætmaler Emilius *Bærentzen, og som blev landets førende på den kunstneriske reproduktions område. Fra 1843 drev han papirfabrikkerne Ørholm og Nymølle, men solgte dem 1854 til Drewsen & Sønner. – D. var medlem af Industriforeningen lige fra dens oprettelse 1838 og må betragtes som fører for den opposition der optrådte i det første par år. Han blev viceformand juli 1840, kort derefter fungerende formand, og samtidig var han formand for Den merkantile industriforening som han havde været med til at stifte 1838, og hvis ledelse han straks havde overtaget. Den merkantile industriforening der lagde særlig vægt på foranstaltninger til forøget afsætning af industriens frembringelser – en opgave som man fandt forsømt i Industriforeningen – fik hurtigt oprettet et par industrielle aktieselskaber hvorved den ligesom banede vej for en ny økonomisk udvikling herhjemme. Nov. 1840 sluttedes denne forening sammen med Industriforeningen der 8.12. s.å. valgte D. til formand hvad han var til 29.5.1843. Ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling 5.10.1848 opstillede D. i Kbh. amts 2. distrikt (Lyngby). Han blev også valgt; men valget blev kasseret, og D. stillede sig ikke påny. □ Træsnit af H. P. Hansen, 1888.

C. Nyrop: Industriforen. i Kbh., 1888.

Finn H. Lauridsen (C. A. Clemmensen)

Danckwardt, Christian Albrecht, † 1710, officer. † 11.3.1710 i Helsingborg. Muligvis søn af dansk faktor i Hamburg Johan D.

D. var 1684 gefreiterkorporal (officersaspirant) i marineregimentet og blev s.å. fænrik, 1687 sekondløjtnant men gik 1690 i fremmed krigstjeneste bl.a. ved Joul danois (Frands *Juuls danske korps) i Frankrig. 1694 fulgte han Christian *Gyldenløve tilbage til Danmark hvor han n.å.

Danckwardt, C. A.

blev kaptajn, men blot for straks at vende tilbage til sit franske regiment (nu Royal danois). 1699 blev han kaptajn i Livgarden til fods, 1704 major og 1709 oberstløjtnant og kommandør for garden. I slaget ved Helsingborg 10.3.1710 fik han „begge benene afskjut, og hand stod paa stump-erne og commanderede“. Han døde dagen efter.

A. Tuxen i Militært t. XVII, 1888 336f 380 385–91. Bi-drag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben II, 1903. G. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908.

*Rockstroh**

Danckwardt, F. C., se Dankwart, F. C.

Danckwerth (Dankwerth), Caspar, ca. 1605–72, historisk-topografisk forfatter, læge. * ca. 1605 i Oldenswort, Eidersted, † 25.1.1672 i Husum, begr. i kirken sst. F: landfoged i Lunden, senere borgmester i Husum Hans D. (1566–1633) og Anna Diederichsen († 1647). ~ 18.10.1641 med Helene Angel (~ 1° med landfoged i Stapelholm Adolph Vaget, † 1639), begr. 9.1.1680.

Efter at være dimitteret fra Husum latinskole studerede D. lægevidenskab ved tyske universiteter, bl.a. i Helmstedt og Altdorf, tog 1633 doktorgraden i Basel og praktiserede derefter i Husum hvor han ca. 1641 blev borgmester. Fra sine tidlige år havde han haft levende interesse for historie og genealogi, og hans bror, amtsforvalter i Åbenrå, senere kammernester på Gottorp Joachim D. skaffede ham i forbindelse med kartografen Johannes *Mejer som 1648 havde fuldført en række kort over Sønderjylland og Holsten og nu ønskede en tekst skrevet til dem. Resultatet blev D.s store værk *Neue Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswich und Holstein*, 1652 (faksimileudg. af kortene med indledn. af Chr. Degn, 1963) hvis udgivelse bekostedes af Joachim D. og Mejers bror apoteker Samuel M. i Kbh. Det var et epokegørende arbejde, som – bedømt ud fra samtidens forudsætninger – må kaldes både lærd og fortræffeligt og som naturligt kom til at danne udgangspunktet for det allermeste af den følgende tids historisk-topografiske forskning i hertugdømmerne. Skønt I. del indeholder talrige historiske og etnologiske urimeligheder, finder man dog også i den adskillige værdifulde træk vedrørende befolkningens sprog og sæder, og det samme gælder de to følgende dele som rummer den egentlige topografiske skildring af henholdsvis Sønderjylland og Holsten, indledt med en almindelig karakteristik af disse områder og i tilknytning dertil en detaljeret redegørelse for de enkelte amter. – Trods D.s holstenske æt og nære forbindelse med den gottorpske regering er hans fremstilling

af forholdet mellem de to nationaliteter i Sønderjylland uden antidansk tendens. Den uvilje værket vakte ved dets fremkomst skyldtes forskellige enkeltheder som vi i vore dage tillægger underordnet betydning (den sønderborgske her-tuglinies rettigheder, bispedømmet Svavsteds lensretlige stilling o.l.) men som for datiden var alvorlige problemer. Fra plönsk side udsendtes der 1654 et skarpt modskrift, og kong Frederik III lod en kommission foretage en kritisk gennemgang af værket, resulterende i et ligeledes meget kraftigt modindlæg. Værst for D. var dog den personlige strid der opstod mellem ham og Johs. Mejer i anledning af deres økonomiske mellemværende ved udgivelsen, og de processer som blev en følge deraf, tabte han.

Foruden sin topografi skrev D. (uvist når) en omfangsrig *Chronik der vornehmsten und denkwürdigsten Geschichten, welche sich in den Herzogthümern Schleswig und Holstein sodann in dem Königreichen Dänemark, Schweden und Norwegen vom Jahr 768–1459 incl. . . begeben haben* (manuskript i Schl.-holst. Landesbibl., Kiel). Året før sin død fik han udgivet sin lille *Specimen chronologiae veræ, sacrae inprimis*. □Mindetavle (Husum rådhus.).

Pers. hist.t. 10.r. III, 1936 225; sst. 14.r. II, 1960 84. – J. M. Krafft: Ein zweyfaches zwey-hundert-jähriges Jubel-Gedächtnis, Hamburg 1723 258–60. H. Ratjen i Schlesw.-holst. Volkskalender 1846, Altona 1846 (også i Scenen und Gesch. aus Schlesw.-Holst. I, Altona 1850 70–81). P. Lauridsen i Hist. t. 6.r. I, 1887–88 305–21 340 354 364f 396f. C. Matthiessen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXVIII, Neumünster 1940 ff. Rudolf Zöllner i Nordelbingen XXXV, Heide i. Holst. 1966 48 64.

*Vilh. La Cour**

Dane, Estrid, 1891–1977, børneterapeut. * 27.11. 1891 i Kbh., † 17.8.1977 på Frbg. (Skt. Mariæ, rom.-kat.), begr. i Sværdberg. F: godsejer til Høvdingsgård Axel Frederik Julius Christian Lassen (1858–1925, ~ 1° med Jane Crawford Hewetson, † 1885) og Ebba von Schau (1858–1931). ~ 1° 18.12.1914 i Hamburg med godsejer til Rattey, Charlottenhof og Brohm i Mecklenburg, ritmester Georg Henning von Oertzen, * 13.1.1884 i Mirow, Mecklenburg, † 12.9.1931 i Strelitz, Mecklenburg, s. af godsejer Carl Wilhelm Clemens Friedrich von Oe. (1836–90) og Luise von Oe. (1848–1922). Ægteskabet opløst 1922. ~ 2° 27.2.1929 i London med dr. phil. Peter Reichenheim, * 7.11.1885 i Berlin, † 12.3.1958 i Palma de Mallorca, Spanien, s. af handelsdommer Julius R. (1836–1905) og Anna Eisner (1856–1932). Begge navneforandring til D. 1939. Efter at have tilbragt de yngre år i Danmark, Schweiz og Tyskland kom D. 1929 til London.

Tilskyndet ved at en søn af hendes l. ægteskab i sin tid var helbredt af den tyske spæd- og småbørnsterapeut Detleff Neumann-Neurode op-søgte hun ham 1938, uddannede sig i hans gymnastiksystem for småbørn og blev dets pioner i England. Under 2. verdenskrig virkede hun utrætteligt i Lewisham, S.Ø.-London. Principielt tog hun kun patienter efter henvisninger der kom fra stadig flere børnelæger, og hun afstod fra honorarer. Med støtte fra American War Relief Society for Britain oprettede hun sin egen behandlings- og uddannelsesinstitution i Holland Park, Kensington. Efter at hun omkr. 1951 var konverteret til katolicismen byggede hun ved benediktinerklostret nær Oakwood, Nord-London, et træningscenter, kaldet „Manus Domini“ hvor hun fra 1962 samlede hele sit virke. Det skete med støtte af mæcenen Helen Lassen, f. Eames, adopt. Doherty, gift med D.s bror Emil Lassen. – Det var fundamentalt for D. at legemlige defekter er uløseligt forbundet med patientens åndelige tilstand, og hun stræbte efter at føre hvert individ frem til harmoni ved selvhjælp og selvtilid. Proteser o.lign. anvendte hun kun hvor det var absolut uundgåeligt. Hendes manuelle mesterskab, dybe indlevelse i hvert barns handicap og stærke, religiøse personlighed gjorde hende til en helbreder uden lige. Trods svigtende syn rejste hun 1972 til Calcutta og deltog næsten to år i Mother Therasas hjælpearbejde samtidig med at hun instruerede hendes nonner i sin metode. Derude såvel som i London søges hendes arbejde fortsat. □Foto.

E.D.s optegnelser om The Manus Domini clinic (privattryk). – Bene [Larsen] i Berl. aftenavis 31.7.1945. Yoyo Tesdorpf i Næstved tid. 3.11.1955. Illtud Evans, O. P., i The tablet, London 11.2.1961. F. A. Lassen i Berl. tid. 24.8.1977.

Niels Alsted

Danefer, Jacob Nielsen, ca. 1630–76, officcr. * ca. 1630 på Møn, vistnok i landsbyen Damme nær Grønsund, † febr. 1676 nær Wismar. F: ukendte. ~ Mette Holstein (Holtstein) der levede endnu 1681.

D. menes at have haft ansættelse ved færgevæsenet mellem Møn og Falster. Han lod sig tidligt hverve som rytter, og hans soldaternavn har muligvis været Jacob Nielsen Damefehr (Dammefærge), senere forandret til Danefehr. D. var i slutningen af 1655 med i kampene i Polen som korporal og kvartermester i den polske konges livregiment. Da det trak op til krig mellem Danmark og Sverige vendte han i foråret 1657 hjem og lod sig hverve som enspænder (menig rytter) i Ditlev Ahlefeldts regiment under Josias Breide Rantzau. Han forfremmedes ved sin raskhed og

pålidelighed til adjutant, men da hans afdeling opløstes indlemmedes han i det korps på 2000 ryttere som ved freden i Roskilde 1658 afstod til den svenske konge. Få måneder efter blev han livknægt hos den svenske hærs næstkommanderende, rigsdmiral K. G. Wrangel. Da krigen igen brød ud ophørte i virkeligheden de 2000 rytteres pligtforhold til den svenske konge, men da denne følte sig som herre over landet gjorde han ingen forandring i forholdet. Efter Kronborgs erobring i sept. 1658 skulle en del danske krigsfanger føres til Pommern, og med det dertil udrustede skib sendte Wrangel samtidig en del gods og bytte til sin gemalinde og husstand. D., en svensk fourer og nogle soldater kommanderedes til at have tilsyn med de 120 fanger, godset og skibet St. Johannes som førte seksten små kanoner. Det skulle konvojeres gennem Sundet af en svensk orlogsgaliot. Under ventetiden på Helsingørs red inden vinden føjede sig aftalte D. med ti af de flinkeste fanger at gøre et forsøg på at tage skibet fra svenskerne, og under sejladsen gennem Sundet blev forehavendet 2.10.1658 sat i værk. Selv overmandede D. foureren og tvang skipperen og rorgængerer til at styre mod Kbh. mens hans fæller overfaldt den svenske besætning og tog den til fange. En tid blev Skt. Johannes forfulgt og beskudt af galioten, men denne opgav forfølgelsen da Kbh. var nær. Under de fortvivlede forhold i den belejrede hovedstad vakte D.s komme med skib, bytte og frigjorte fanger stor jubel, tilmed da han bragte meddelelse om den hollandske hjælpeflådes nærforestående ankomst. Kongen udnævnte ham straks til ritmester (i Ulrik Christian Gyldenløves regiment) og skænkede ham en del spredt bøndergods på Møn, således Nygård (hvoraf det senere Marienborg menes at have sin oprindelse). Det fortælles at kongen samtidig gav ham æresnavnet „Danefærd“, men allerede i rytterstamrullen for Ahlefeldts regiment 1657 nævnes han som „Jacob Nielsen Danefehr“. Efter Gyldenløves død fik D. rytterkompagni i Kongens, senere i Dronningens regiment og gjorde god fyldest både under Kbh.s belejring og under krigens videre forløb i åben mark; hans afdeling måtte en tid beordres ud på landet for at få folkene udhvilet og hestebestanden bragt på fode. D. var en lydlig soldat, men han kom dog i strid med oberstløjtnant G. Rauch og dømtes for „insubordination“ til at miste sit kompagni. Frederik III holdt dog hånden over ham og lod ham igen jan. 1661 antage som ritmester med 400 rdl. ventepenge. N.å. gav kongen ham embedet som tolder i Stege; 1671 afgav han med kgl. tilladelse dette embede til Lorentz Erichsen „Holtstein“, sikkert en fjern slægtning af D.s hustru. Under Den skånske fej-

Danefer, Jacob

de søgte og fik han tjeneste på ny, og 1675 avancerede han til staldmester ved artilleriet og s.å. til generalvognmester (chef for trænet) ved hovedhæren der under kongens egen anførsel drog ind i Mecklenburg og Pommern. Han var med ved erobringen af Wismar og døde medens hæren lå i kantonnement i og omkring denne by. Stedet hvor han er begravet kendes ikke. Han efterlod enke og otte børn. Boet blev gjort op 1680 og viste ingen velstand. Ved Christian Vs velvilje blev en gård som var udlagt for en forfalden kaution tilbagegivet enken med en varm anerkendelse af D.s gode tjeneste.

Danske mag. 3.r. VI, 1860 173-78. Årsberetn. fra gehejmeark. VI, 1876 256f. - Slægten D. i l. Barfod: Den fælsterske gejstligheds personalhist. I, 1851 X-XV. Miner-va III, 1838 63-72. S. A. Sørensen i Hist. t. 6.r. III, 1892 474-76. F. Bojsen: Af Møns hist. VI, 1921 106-20.

*Kay Larsen**

Danielsen, Aksel Vilhelm Conrad, 1903-68, bogtrykker. * 17.5.1903 på Frbg., † 1.5.1968 på Rigshospitalet, Kbh., begr. Frbg. (Solbjerg kgd.). F: faktor Anton Wilhelm Marius D. (1877-1939) og Anna Marie Augusta Hansen (1877-1955). ~ 1° 22.5.1927 med Inger Johanne Emma Hansen, * 23.9.1900 i Brørup, † 8.2.1955 på Frbg., d. af trafikassistent ved DSB, senere trafikkontrollør Hans Anthon H. (1870-1951) og Sofie Larsen (1878-1925). ~ 2° 8.6.1960 i Søllerød med afdelingschef Karen Margrethe Thomsen, * 11.6.1909 i Kbh. (Fr.ref.), d. af malermester Carl Wilhelm T. (1878-1953) og Ellén Kirstine Honoré (* 1883).

D. kom i lære i bogtrykkeriet I. D. Quist & Co. og blev udlært 1922. Han blev 1923 ansat på Det Berlingske Bogtrykkeri, blev faktor 1925 og opbyggede det til et af Kbh.s største trykkerier da det 1954 flyttede fra Pilestræde til Heimdalsgade 32.

Han førte trykkeriet frem til at blive et af Danmarks førende idet han videreførte den linje der var lagt af dets tidligere leder Johan *Olsen. Udover mere ordinære bogarbejder satte han megen pris på at lave eksklusive bøger. Dette gav sig udtryk i et vidtgående samarbejde med grafikerne Povl *Christensen, kunsthistorikeren Christian *Elling og forfatteren Kai *Friis Møller, og hans typografi undergik derved en drejning i angelsaksisk retning som var ny i Danmark. Han var i besiddelse af en betydelig intuition for hvordan man laver en smuk bog, kombinationen af skriftarbejde, papir, indbinding, bogbinderarbejde, illustrationer etc. Han udgav desuden en del private udgivelser for egen regning. Han redigerede og tilrettelagde selv Det Berlingske Bogtrykkeris nytårsbøger, og disse vil stadig ha-

ve en fremtrædende placering som noget af det smukkeste boghåndværk der er lavet i 1950'erne og 1960'erne i Danmark. Han var medlem af Københavns bogtrykkerforenings repræsentantskab fra 1950 til sin død og medlem af bogtrykkerfagets svendeprovkommission fra 1948-53, ligesom han var medlem af bestyrelsen for Landsforeningen dansk kunsthåndværk fra 1951-53 og var delegeret i Forening for boghaandværk fra 1947-53. Han fik tildelt Forening for boghaandværks ærespris 1965. - R. 1958.

Jokum Smith

Danielsen, Jakob Nikolaj David Thomas, 1888-1938, maler. * 14.8.1888 på bopladsen Sioraq i Diskofjord, † 13.4.1938 i Godhavn. F: fanger Niels Christoffer Magnus D. (1851-1911) og Karen Cecilie Benigne (1852-1936). ~ 15.9.1916 med Charlotte Juliane Jokebed Clasen fra Egedesminde, * 31.5.1896 i Hunde Ejland, † 25.6.1936 i Godhavn.

D. voksede op i et oprindeligt grønlandsk fangermiljø, deltog i familiens fangstture og lærte ved selvsyn fangerkulturen at kende i alle detaljer. 1906 flyttede familien til kolonien Godhavn, hvor D. levede sit liv, om sommeren som kajakfanger og om vinteren på fangst med hundeslæde på havisen. Han var velaget og havde plads i kommunerådet. D. var en fin fortæller, og tidligt begyndte han at illustrere egne og andres fortællinger med en slags karikaturtegninger på Handelens indpakningspapir. Ingen af dem er dog bevaret, da papiret blev brugt som forladning i D.s haglpatroner. Fra o. 1920 begyndte D., tilskyndet af landsfoged Ph. Rosendahl i Godhavn, at tegne akvareller, der som en slags tegneserier illustrerede fangerlivet, som han kendte det fra sin barndom og sin egen samtid. 1936 blev D.s hustru offer for en influenzaepidemi. Han selv blev også angrebet og kom ikke rigtigt over sygdommen. Han blev angrebet af tuberkulose, den grønlandske folkesygdom, og den fik i løbet af et år bugt med ham. I alt malede D. mere end 300 akvareller, der meget detaljeret beskriver alle faser af fangerlivet og derfor etnografisk er en guldgrube. Men samtidig var han en kunstner af format, der gennem tegninger og farver skabte en stemning, hvor landskab, lys, årets og døgnets forskellige tider er manet frem med stor sikkerhed. Tegningerne er af Ph. Rosendahl skænket til Nationalmuseet, og D. regnes nu for en af Grønlands største malere. I 1942 udkom en dansk kunstudgave af D.s tegninger *J. D. En grønlandsk Maler*, udg. Ph. Rosendahl, oversat til grønlandsk og udgivet af Det grønlandske Forlag 1957. Billederne er siden vist ved flere udstillinger i Danmark og i dansk TV. 1967 ud-

sendte Lyngby kunstforening Knud Rasmussen: „Kagssagssuk“. Sagnet om den forældreløse, illustreret med D.s tegninger til dette sagn. S.å. kom et stort værk om D., „Jakob Danielsen“, af Ph. Rosendahl illustreret med et meget stort antal af D.s tegninger.

Mads Lidegaard

Danielsen, Niels Skovgaard, * 1933, germanist, lingvist. * 20.5.1933 i Hellerup. F: gårdejer Karl Vilhelm Niels D. (1896–1972) og Agnes Kathrine Skovgaard (1892–1973). ~ 26.3.1966 i Herlev med Dorrit Olsen, * 5.7.1940 i Holeby, d. af gårdejer Ole O. (1901–75) og Mary Kirstine Zinck (1902–72).

D. bestod 1951 nysproglig studentereksamen ved Maribo gymnasium og begyndte s.å. at studere tysk og fransk samt sammenlignende sprogvidenskab og centralasiatisk filologi ved Kbh.s universitet hvor især professorerne L. L. *Hammerich og Louis *Hjelmlev fik stor betydning for ham. I studietiden besvarede D. to af universitetets prisopgaver, nemlig opgaven i sammenlignende sprogvidenskab for 1955 om *Talordssystemerne i forskellige sprog* for hvilken han fik accessit, og opgaven i germansk filologi for 1959 om *Negationerne og deres brug i middel-højtysk* der blev belønnet med universitetets guldmedalje. 1962 blev D. cand. mag. med tysk som hovedfag og fransk som bifag. 1962–1966 var han først kandidatstipendiat og senere amanuensis i germansk filologi ved Kbh.s universitet. Siden 1966 har D. været knyttet til Odense universitet, først som lektor i tysk sprog og fra 1968 som professor i tysk sprog og middelalderfilologi. D. blev efteråret 1968 dr. phil. på afhandlingen *Status und Polarität im Gotischen, im Lichte des Kymrischen dargestellt* som han forsvarede ved Århus universitet. – Siden studietiden har D. foretaget talrige rejser, hvilket har skaffet ham kendskab til mange forskelligartede sprog, også uden for de indoeuropæiske. I sine arbejder beskæftiger han sig især med alment lingvistiske emner. Han tager afstand fra den generative transformationsgrammatik og indfører istedet en sprogbeskrivelse der bygger på et begrænset antal semantiske universaler. D. mener at ethvert sprog har en konstitutionsakse bestående af det samlede inventar af sprogets spørgende pronominer, adverbier og verbaler der afstikker en række semantiske zoner som tid, sted, årsag, person, kvalitet m.m. Udover sætninger der indeholder et medlem af konstitutionsaksen og er semantisk fastlagte derved regner D. med et antal statussætninger der alene bestemmes ud fra deres meddelelsesart, fx om de betegner ønske, opfordring, spørgsmål, svar e.l. Også i den

interne sætningsanalyse indfører D. semantiske begreber i stedet for de traditionelle syntaktiske størrelser. Mest udførligt har han redegjort for sin stærkt formaliserede og ofte vanskeligt tilgængelige sprogteori i bogen *An Essay on Nomos and Human Language*. 1976. – R. 1978.

Selvbiogr. i Århus univ.s årsberetn. 1968–69 296–98.

Per Bærentzen

Danielsen, John Stefan, 1922–76, maler, * 3.9. 1922 på Nólsoy, † 28.5.1976 i Tórshavn, begr. på Nólsoy. F: fisker og husmand Daniel Jacob D. (1892–1972) og Johanne Malene Jacobine Joensen (1891–1960). Ugift.

D. begyndte allerede i barndommen at tegne og male og fortsatte hermed op gennem årene samtidig med at han deltog i forefaldende bonde- og fiskerarbejde. Han var en indesluttet natur der som autodidakt, utilgængelig for påvirkning, gik sine egne veje. Han var stærkt knyttet til sin hjemø hvis fjeld- og havnatur han i en mangfoldighed af oliemalerier har skildret med følelse for landskabets monumentalitet såvel som for topografiske detaljer. Hans billeder der gerne er holdt i sorte og hvide, grå og bleggrønne farver forener på „naivistisk“ vis saglig realisme med den poetiske indlerlighed der kommer af lidenskabelig kærlighed til motiverne. Han har deltaget i talrige udstillinger i Tórshavn og vakt opmærksomhed på udstillinger af færøsk kunst i Danmark, Norge, Island og Skotland.

William Heinesen

Danielsen, Victor, 1894–1961, missionær. * 28.3. 1894 i Söldarfjørður, † 2.2.1961 i Fuglafjørður, begr. sst. F: sysselmand Daniel Jacob D. (1838–1923) og Anna Malena Weihe (1857–94). ~ 14.2.1920 i Tórshavn (b.v.) med Henrikke Malene Olsen, * 12.11.1896 i Söldarfjørður, d. af kongsbonde Hans Olsen (1862–1934) og Maria Jacobsen (1859–1949).

D. havde en svag konstitution men et udmærket lærehoved. Han blev derfor 1911 elev ved seminariet i Tórshavn hvorfra han tre år senere tog eksamen med udmærkelse. 1.9. s.å. blev han ansat som vikar ved skolerne i Söldarfjørður og nabobygder, men allerede efter syv mdr.s forløb tog han sin afsked fra lærergerningen med den motivering at han for sin samvittigheds skyld ikke kunne fortsætte med at undervise børn i læresætninger som han selv mente var ubibelske. Under sit ophold i Tórshavn havde D. ved læsning af Søren Kierkegaards skrifter og ved personlig kontakt med indremissionær, senere præst Rying Jensen gennemgået en religiøs krise som efter ulidelige sjælekvaler i foråret 1914 endte med hans omvendelse. Efter sin tilbage-

Danielsen, Victor

komst til hjembygden begyndte D. at holde evangeliske møder og fortsatte med sine på dansk skrevne avisartikler om religiøse spørgsmål hvor en stærkt kritisk indstilling over for folkekirken efterhånden gjorde sig gældende. Uvist hvornår, men formentlig under påvirkning af sin fætter missionær Daniel Danielsen lod D. sig døbe. 29.5.1915 meldte han sig ud af folkekirken hvorefter han viede hele sit liv til med mund og pen at forkynde brødrevenighedens lærdomme. Med udgangspunkt i sin fødebygd, senere i Fuglafjörður, hvorhen han 1928 var flyttet besøgte han trods sit dårlige helbred selv de mindste og utilgængeligste bygder, og hvor der opstod menigheder ivrede han for at få bygget forsamlingshuse. Men sin største betydning fik han som salmedigter og oversætter. Allerede 1920 udgav han sit første hæfte med 85 salmer og til sidst 1952 en samlet udgave med titlen *Songbók Guds Fólks* med 1125 numre hvoraf D. selv havde digtet 27 og oversat 870, for de flestes vedkommende fra engelsk. Sidst i 1950erne var han i færd med at oversætte Hallgrímur Péturssons passionssalmer hvoraf 1/3 forelå ved hans død. Ikke mindre imponerende var hans prosarbejder. Foruden to originale fortællinger om Jesu genkomst, *Aðru ferð*, 1927 og *Nei, lyftið sveik ekki*, 1947 oversatte han 18 åndelige skrifter af John Bunyan, C. H. Spurgeon, D. L. Moody, Newman Hall o.a. I 1930erne oversatte D. ene mand Bibelen. *Galaterbrevet* udkom 1932, *Det ny testamente* 1937, og manuskriptet til *Det gamle testamente* forelå færdigt 1939, men på grund af krigen og andre forhindringer udkom hele Bibelen ikke førend 10 år senere. D. havde ingen kundskaber i de klassiske sprog, men benyttede nordiske, engelske og tyske bibeludgaver til sin oversættelse. Hans stil og ordvalg præges af nutidigt færøsk talesprog i modsætning til provst Jacob *Dahls oversættelse.

[Jens av Reyni]: Herrens gerning på Færøerne, Tórshavn 1941. Lærarafólk i Føroyum 1870–1976, Tórshavn 1976.

John Davidsen

Dankwart (Danckwardt, Danckwart), Frederik Christian Emil Theodor Claus, 1782–1856, direktør i det udenlandske departement. * 15.11.1782 i Segeberg, † 23.10.1856 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri). F: gæstgiver Franz Christian D. og Charlotte Maria Germern. Ugift. D. tog juridisk eksamen i Glückstadt 1804. Senere blev han privatsekretær hos statsminister Ernst Schimmelmann i hvis tjeneste han var til han 1823 udnævntes til hus- og herredsfoged i Munkbrarup herred i Slesvig. Grev Schimmelmann der 1824 var blevet udenrigsminister ad

interim kaldte ham dog hurtigt tilbage og ansatte ham 1826 som sekretær i udenrigsdepartementet. 1831 blev D. depechesekretær i departementet og 1842 direktør. – Da arvespørgsmålet i slutningen af Frederik VI's tid blev brændende overdrog kongen D. at undersøge det og give en fremstilling deraf. D. kom til det resultat at man burde virke for at få kongelovens arvefølge anerkendt for hele monarkiet hvorefter der indledes forhandlinger med Rusland og Østrig derom. 1846 var D. medlem af den af Christian VIII til undersøgelse af arvespørgsmålet nedsatte kommission uden dog, som det synes, at have spillet nogen ledende rolle. – D. var en meget dygtig og begavet mand, dertil i besiddelse af mange kundskaber samt megen dannelse og personlig elskværdighed; det er derfor forståeligt at såvel Frederik VI og Christian VIII som kongehuset i det hele satte stor pris på ham der også stod i venskabsforhold til hertug Vilhelm af Glücksborg (Christian IX's far). Fremdeles var han højt anset af de forskellige udenrigsministre han tjente under. Han var i politisk henseende meget konservativ, og systemskiftet 1848 medførte hans afsked fra statstjenesten. Hermed opførte dog ikke hans virksomhed i statens tjeneste; dels blev han anvendt ved ordningen af arvespørgsmålet de påfølgende år, dels vides det at udenrigsministeren i novemberministeriet, grev A. W. Moltke, ofte indhentede hans råd om de vigtigere indkomne sager. – Gehejmelegationsråd 1826. Konferensråd 1840. Gehejmekonferensråd 1848. – R. 1828. K. 1835. DM. 1842. S.K. 1843.

Chr. Molbech i Berl. tid. 29.–31.10.1856 (også som særttryk s.å.). F. C. Bruun: Til erindr. om udenrigsministeriets 100-årige beståen 1770–1870, 1870 55. N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892 706–10. Klaus Kjølens i Den da. udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970 især 95–103. – Papirer i Rigark.

Fr. de Fontenay*

Dankwerth, se Danckwerth

Dannel, David Urbanus, ca. 1605–61, søofficer, ekspeditionsrejsende. * ca. 1605 i Holland, begr. 4.8.1661 i Kbh. (Holmens k.). Herkomst ukendt. ~ 1° senest 1646 med Maren Pedersdatter. ~ 2° med en ukendt.

1641 blev D. kaptajn i den danske flåde, deltog febr. 1644 i slaget ved Lolland som Pros *Munds flagkaptajn på skibet De to løver og blev taget til fange. 1646–47 var han dog igen på togt, denne gang til Spanien. Da generaltoldforvalter Henrik *Müller efter kgl. privilegium af 15.4.1652 udrustedes en ekspedition med to skibe for at opsoge Østerbygden og udforske Grønland med henblik

på mulig fangst- og handelsforbindelse overdroges kommandoen til D. som under samme dato fik udstedt skibspas for skibet St. Peter til Grønland. D. søgte fra Island vestover ad den ældgamle skibsvej, den såkaldte Eriksstevne, og fik østkysten i sigte på ca. 65½° n. br., søgte for is sydover langs landet, rundede Kap Farvel og gik op langs vestkysten til fjorden Itivdleq hvor John *Cunningham havde haft station 1605. N. å., 1653, gik D. helt op til Jan Mayen i håb om derfra lettere at kunne komme ind til østkysten, men mødte atter ismasser og måtte søge om på vestkysten hvor han anløb „Baals revier“ (Godthåbs fjordkompleks) og atter endte i Itivdleq. Den sidste ekspedition, 1654, formede sig nærmest som et handelstogt. D. hjembragte tre røvede indfødte, en mand og to kvinder fra hvilke det første grønlandske „vocabulary“, optaget og udgivet af Adam *Olearius 1656, stammer. Billedet af de tre grønlandere, malet i Bergen, findes på Nationalmuseet. D.s dagbøger fra rejserne afskrevet i udgav af Chr. Lund og er udgivet 1787 og 1916. – D. blev senere assessor i admiralitetet og inspektør på Holmen. 1658 var han flagkaptajn på skibet Trefoldigheden.

D.s journaler i Danske mag. 6. r. II, 1914–16 202–32. – Grønlands hist. mindesmærker III, 1845 713–25 (fotolit. opr. 1976). Den østgrønlandske expedition under ledelse af G. Holm, 1889 = Medd. om Grønland IX. H. D. Lind: Kong Kristian IV og hans mænd på Bremerholm, 1889. L. Bobé: Opdagelsesrejser til Grønland, 1936 = Medd. om Grønland LV, 1 16–20. A. Bertelsen: Grønlanderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CVL, 2 18–22. F. Gad: Grønlands hist. I, 1967 (2. opl. 1978).

H. Ostermann*

Dannemand, Frederikke Benedicte (Bente), 1790–1862, Frederik VI's maitresse. *6.8.1790 i Kbh. (Holmens), † 23.12. 1862 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: borer ved Holmen Morten Andersen Rafsted (ca. 1752–1821) og Malene Gregersdatter († tidligst 1821). Døbt Bente Mortensdatter Andersen (Rafsted). Ugift.

Den kønne nyboderpige Bente Rafsted blev 1808 af generaladjutant F. C. v. *Bülow præsenteret for den nye konge, Frederik VI. Det førte til en intim forbindelse der med en enkelt afbrydelse varede hele kongens liv. Han tilbragte sine ledige timer hos hende i det hus der blev købt og indrettet til hende i Toldbodgade, lod hende få undervisning i tegning og ridning, og hun fødte ham to piger og to drenge. Ved kongens hjemkomst efter et ni måneders ophold ved Wienerkongressen fandt han at hun havde været ham utro, og i sin forbitrelse forviste han hende fra hovedstaden. 27.3.1816 fødte hun i Christians-

feld en søn der blev overgivet en af søstrene i menigheden. Faderen var formodentlig en svensk købmand (en tidligere antagelse om at faderen skulle være E. *Vargas-Bedemar er modbevist af Else Kornerup). 1818 blev hun taget til nåde af kongen og vendte tilbage til sin bolig i Kbh., og året efter fødte hun sit fjerde barn med Frederik VI. Mens forholdet i begyndelsen vakte forargelse i borger- og hofkredse og gav anledning til pøbeloptrin blev fru Dannemand, som hendes officielle navn blev, efterhånden accepteret som en del af landsfaderens husholdning. Hun stillede ingen krav om at træde offentligt frem eller få indflydelse på kongens beslutninger udover at hun ønskede at se sine børn ved forsørgede. Ved reskript af 9.12.1829 fik hun rang med oberstinder, og hendes børn fik adelsrang ved patent af 4.2.1830. Den ældste søn Frederik Vilhelm (1813–88) blev greve 1839 og oprettede 1857 det grevelige D.ske stift på Åstrup. Fra hendes sidste år foreligger der vidnesbyrd om hende som et venligt og godgørende menneske med meget af sin tidligere skønhed i behold. Hun blev Danmarkshistoriens sidste officielle maitresse. □Mal. af J. L. Lund, af Hans Hansen samt med sin datter af samme, 1812 (alle tre Fr. borg). Mal. af Eckersberg, 1820. Broderi 1822 af Elisabeth Hansen efter egen tegn. Mal. af Georg Raedel, 1838. Miniature.

Fra hoffet og byen. Breve til Johan Bülow, 1793–1822, 1906 (fot. opr. 1966) = Memoirer og breve III. H. C. Bering Liisberg: Kvinder i da. hist., 1916. Erindringer af pastorinde Pauline Petersen, 1919 (fot. opr. 1971) = Memoirer og breve XXXI). Else Kornerup: Edouard Vargas Bedemar, 1959 201–06.

Sv. Cedergreen Bech

Danner, Louise Christine, 1815–74, lensgrevinde, Frederik VII's gemalinde. * 21.4.1815 i Kbh. (Fødsst.), † 6.3.1874 i Genova, begr. i Jægerspris' have. F: grosserer, mægler Gotthilf Ludewig Køppen (1772–1832, ~ Johanne Caroline Frederikke Køppen, ca. 1776–1836) og ugift tjenestepige Juliane Caroline Rasmussen (1793–1869, senere ~ snedkermester, teaterkontrollør, senere toldassistent i Holbæk Johannes Jensen, 1791–1858, ~1° med Marie Sæbye). ~7.8.1850 i Fr. borg slotsk. med *Frederik VII, * 6.10.1808 på Amalienborg (Slotsk.), † 15.11.1863 på Glücksborg slot, s. af prins Christian Frederik af Danmark, senere *Christian VIII (1786–1848) og *Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1784–1840).

Louise Rasmussen var født udenfor ægteskab og havde ingen forbindelse med faderen og halvbroderen Adolph Ludvig Køppen der var kong

Georgs lærer. Men moderen og hendes slægt tog sig af hende. 1826 blev hun anbragt på Det kgl. teaters balletskole hvor hun fik Peter ¹Larcher, senere August ²Bournonville til lærer, og hvor hun avancerede efter de gældende regler: fra 1830 fik hun elevgave, og i aug. 1835 blev hun kgl. figurantinde (balletdanserinde). Smuk var hun ikke, men sund og frisk med velskabte arme og ben og smal om midjen. Ansigtet beherskedes af det fyldige, askeblonde hår og de blå øjne, men trækkene var brede og fladtrykte; de eggede sig ikke for scenen. Noget egentligt talent havde hun ikke for danserkunsten, hun nåede i hvert fald ikke at udføre et selvstændigt parti, men hun var et flittigt og påpassende medlem af balletkorpset og anvendtes i sine første år i adskillige page- og børneroller. Da hun 5.6.1841 havde født sin elsker, bogtrykker Carl ³Berling, en søn (senere proprietær i England Carl Jacobsen, † 1907) oprådte hun ikke mere, men søgte sin afsked der blev tilstået hende fra aug. 1842 med halvdelen af gagen i pension. Om nogen fjernelse fra teatret på grund af utugt som hendes modstandere senere påstod var der ikke tale. Efter at have uddannet sig i modefaget i Paris etablerede hun, støttet af Berling, i nov. 1844 et fransk modemagasin i Vimmelskaflet i Kbh., og her drev hun med ikke ringe dygtighed sin forretning indtil hun blev kronprins Frederik så uundværlig at hun hyppigt måtte tage ophold i Odense hvor han residerede som Fyns guvernør. Deres bekendtskab var da af gammel dato. Allerede medens hun var purung havde han på Hofteatret (det nuværende teatermuseum) lagt mærke til hende under et besøg på balletskolen, og fra begyndelsen af 1830'erne var deres bekendtskab blevet udvidet gennem hans ven Carl Berling og hendes kammerat Jensine Weiner som prinsen interesserede sig for da hans første ægteskab var strandet. Efter at det andet ægteskab også var gået itu fik Louise Rasmussen stigende indflydelse på ham, og straks efter tronbestigelsen 1848 flyttede hun ind på Christiansborg. Samtidig ændredes også Berlings tilværelse, et i politisk og moralsk henseende meget angribeligt skridt; mens kongen lod ham stige til de højeste hofstillinger som han – hans finansielle dygtighed uførtalt – „ved sin Personlighed og Fremtræden passede saa slet til som vel muligt“ (N. Neergaard) blev hendes navn forandret til fru D., og i marts 1849 fik hun titel af baronesse. På samme tid ville kongen ægte hende, men det lykkedes premierministeren, grev A. W. Moltke, at få sagen stillet i bero af udenrigspolitiske hensyn. Berling og D. støttede kongens demokratiske følelser, fx over for grundloven fordi de forudså at den fri forfatnings stadfæstelse ville

skaffe ham en mægtig popularitet hvoraf de kunne drage nytte. Da glansen fra slaget ved Isted gav ham yderligere relief lod han 7.8.1850 bag ministeriets ryg Sjællands biskop J. P. ⁴Mynster foretage vielsen der fandt sted til venstre hånd. Det politisk ukloge i denne handling kunne ikke ændre biskoppens overbevisning om at ægteskabet var moralsk rigtigt. Samme dag ophøjedes hun til lensgrevinde, men offentligheden fik ingen meddelelse om begivenheden. Efterhånden som ægteskabet blev bekendt vakte det afsky i samfundets højere lag, ikke mindst blandt damerne, mens den jævne befolkning forholdt sig afventende. Kun få havde forståelse af kongens motiver. Den degenererede, lunefulde monark trængte til at opretholdes af en jævn kvinde for hvem intet menneskeligt var fremmed, og som kunne fængsle ham ved sin praktiske overlegenhed, virke normaliserende på hans ubeherskede sind og regulere hans trang til drik. Tværs igennem det fornemme selskabs forargelse hvori blandede sig en ikke ringe portion standshensyn og vrede over forfatningsændringen lyder endnu nogle forstandige ord som skyldtes socialisten Frederik ⁵Dreier. Han skrev at grevinden var „af en dygtig karakter og en klar forstand“, og at der ikke kunne være tvivl om at hun „i dyd såvel som i menneskelig udvikling overgår mangfoldige dronninger og mangfoldige hovmodige og forargede borgerfruer“. I ydre henseende forstod hun at perfektionere sig. Hun lærte hovedsprogene, skrev et næsten fejlfrit dansk med en udmærket imitation af tidens brevstil og iklædte sit væsen den dannede verdens form. Den anstand balletskolen havde forlenet hende med fik hun ypperlig brug for, og et glimt af den dygtige modehandlerinde kunne genfindes i de smagfulde dragter hun valgte at bære. Hendes plads i historien ville være blevet ukrænkelig hvis hun ikke havde haft Berling ved sin side, og hvis hun – som grevinde ⁶Dannemand – havde holdt sig borte fra deltagelse i det officielle liv. Men hun evnede ikke at støtte det holdningsløse barn som kongen var således at samtiden kun anede hvem det var der hjalp ham. Straks efter brylluppet begyndte hendes kamp for at blive accepteret af adel og aristokrati – en håbløs strid der ofte stjal ægteparrets livsglæde. Ved enhver lejlighed officielt og privat trængte hun sig frem som en quasi-dronning for at dele den hyldning der vist kongen. Denne holdning var dårlig politik, ikke mindst over for det holstenske ridderskab når besøget gjaldt rigets sydlige egne. Dog så bondevennerne i D. et værn ikke blot for kongen, men også for grundloven. Fra begyndelsen af 1850'erne arrangerede Balthazar ⁷Christensen

sammen med Berling rejser i provinsen hvor parret hyldedes af det brede folk. C. E. Rottwitzs regering 1859, støttet af bondevennerne, blev kaldt „grevindens særlige ministerium“. Kernen i hendes politik var dog ikke anskuelse, men personlige formål. Hendes hang til at drapere sig med kongemagtens purpur medførte hadefulde angreb. Der udkom en mængde, for øvrigt lidet værdifulde, pjecer for og imod hende; typisk for tonen og indholdet var især Fr. "Schaldemoses pamflet „Rasmusine eller Den belønnede Dyd“, 1851. Også i den tyske presse spredtes megen ondsindet sladder om „die Rasmussen“. Hendes og kongens nære ven, udenrigsminister L. N. Scheele gav 1856 de danske gesandter pålæg om at forespørge de respektive landes udenrigsministre om der ikke var mulighed for at grevindens optagelse i Danmarks Statskalender kunne medføre forandringer i instruktionerne til sendemændene i Kbh. Det blev uden synderlig virkning.

Til trods for al iver vedblev hendes tilstedeværelse ved officielle lejligheder at være et slags incognito. Det eneste hof som ville have med det danske kongehus at gøre var det svenske. 1859 spændtes buen så højt at den brast. Ministeriet Rotwitt var kommet til magten (2.12.) efter at dets forgænger, ministeriet Halls krav om Berlings fjernelse var blevet afvist. Men i de næste to måneder indtraf nogle begivenheder der virkede som hårde slag mod regeringen og dens hofstøtter. Frederiksborgs brand 17.12. under hvilken Berling kom livsvarigt til skade bragte sorg og ulykke over landet; den franske vaudeville „Grevinden og hendes Søskendebarn“ der opførtes på Casino, indeholdt således som Erik Bøgh havde bearbejdet den et virksomt angreb der hver aften hilstes med demonstrativt bifald; den nationalliberale presse fnyste af harme, og ved nytårstid trængte en folkehob ind på Christiansborgs ridebane og demonstrerede mod grevinden. 30.12. nedlagde Berling alle sine hofstillinger som et offer til stemningen, og 8.2.1860 rantes konseilspræsidenten af et dødeligt slagtilfælde. Disse begivenheder satte bom for grevindens ærgerrighed. Der blev nu større stilhed om hendes navn. Men i det daglige samliv søgte kongen at give hende oprejsning for de tilside-sættelser hun udsatte sig for. Han vidste hvad hun betød for ham og gav undertiden sine følelser rørende udtryk. Kort før døden sagde han på sin jævne måde ved en fest i Christiansfeld: „I kan takke hende for at jeg ikke allerede nu ligger med næsen i vejret.“

Da han var død, bragte begivenhederne hastigt hendes navn ud af dagens strid. I sine senere år levede hun stille, dels på Jægerspris og Skodsborg

som hun havde fået i arv efter kongen, dels i sin ejendom Ny Vestergade 13 og hyppigt i udlandet. 1871 var hun sammen med Berling i Egypten hvor han i ørkenbyen Ismailia døde af et hjerteslag og hvor det blev hendes opgave at lægge ham i kiste og sende liget hjem; selv fortsatte hun rejsen til Det hellige land. Vinteren 1873-74 tilbragte hun i Italien, og her blev hun angrebet af rosen, den sygdom som også havde været kongens sidste, og døde på et hotel i Genova. D.s ånd var jordbunden, men hun var et viljestærkt og sundt menneske med en klar forstand og udpræget realitetssans. Berling er sikkert det eneste menneske hun egentlig har elsket, men selv hendes fjender måtte indrømme at hun udfyldte sin stilling som kongens vogterske med alvor og dygtighed, og at hun nærede hengivenhed for hans person. Hun viste også stor pietet mod hans minde idet hun i hans navn anvendte sin formue, ca. syv mill. kr., til et storslået velgørenhedsværk. I Gyldenløvesgade i Kbh. nedlagde D. selv 1873 grundstenen til *Kong Frederik den Syvendes Stiftelse for ubemidlede og trængende Fruentimmer af Arbejderklassen*. Bygningen, opført af J. T. Zeltner, har siden rummet friboliger for ældre ubemidlede damer. Hendes universalarving blev „Kong Frederik den Syvendes Stiftelse på Jægerspris“ hvor fundatsen af 1874 dels sikrede bevarelsen af interiørerne i det gamle kongeslot og monumenterne i dets omgivelser, dels gav mulighed for opførelsen af en række børnehjem omkring slottet med det formål „at yde fattige og ulykkelig stillede pigebørn ophold, undervisning, opdragelse og uddannelse til dygtige tjenestepiger“. Dermed var der kastet et forsonende skær over grevindens minde.

□Mal. ca. 1835. Mal. af D. Monies fra 1840erne og 1850. Mal. af Aug. Schiøtt, 1850 (alle fire Jægerspris). Buste af H. V. Bissen, 1853 (St.mus., Fr.borg). Akvarel af Edv. Young, 1853 (Fr.borg). Afbildet på mal. af A. C. Lunde, 1853 (Jægerspris). Karikatur af Fritz Jürgensen, 1856 (Teatermus.). Mal. tilskr. A. E. F. Westphal, 1858; afbildet på mal. af J. V. Gertner, 1861 (begge Jægerspris). Afbildet på fremstillinger af kongens rejse 1861, bl.a. litograferet af N. F. Niss. Buste af Th. Stein, 1861. Karikatur af Erik Bøgh, 1861 (Teatermus.). Camé af H. Conradsen, 1871. Tegn. af bl.a. A. Schiøtt, Monies, J. A. Jerichau samt min. af M. v. Vulte (alle Fr.borg). Afbildet på tegn. af Marstrand (St.mus.). Hovedperson på et par satiriske litografiserier, den ene af Klæstrup. Flere anonyme litografier og træsnit, bl.a. 1862, 1874 samt et par folkelige træsnit. Afbildet på H. Nik. Hansens mal. fra 1910 „Efter Frokosten“ (1858), raderet af ham selv 1918. Afbildet på mal. af V. Neeindam, 1917. Foto.

Danner, Louise

Kilder. D.s dagbog 1853–54, udg. L. Moltesen i Hist. t. 8.r. VI, 1915 83–126. Rejsebreve fra grevinde D., udg. Johs. Lehmann, 1972. V. Dan-Jensen: Turist i Europa i gl. dage (Dagbogsl. fra grevinde D.s rejse 1864–65 v. Th. Rumohr), 1974.

Lit. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916. Rob. Neiiendam: Bogen om grevinde D., 1957 (2. udg. 1970). J. P. Trap: Fra fire kongers tid, udg. Harald Jørgensen I-III, 1966–67. Roar Skovmand i Jægerspris slot og kong Fr. VII's stiftelse, 1974 13–23 (grevinde D. i aktstykkernes og historikernes lys). Torben Holck Colding sst. 75–199. Johs. Lehmann: Grevinde D.s sidste år, 1974.

Papirer i Rigsark. (Kongehusets ark.). Kongehusarkivet fra Fr. VI's, Chr. VIII's og Fr. VII's tid, ved Vello Helk, 1963 = Vejl. arkivregistraturer XIII.

*Robert Neiiendam**

Dannesboe Andersen, Christian Carl Jørgen Marius, 1876–1957, apoteker. * 5.12.1876 i Husie, Skåne, † 2.3.1957 i Hvidovre, urne på Søndermark kgd. F: proprietær Hans Christian A. og Anna Marie Dannesboe. ~ 1° 25.10.1906 i Århus med Frida Augusta Andreassen, * 13.12.1881 i Kbh., † 4.6.1956 i Vejlbj-Risskov, Århus amt, d. af murermester Martin Georg A. († 1923) og Holgine Kirstine Nielsen Leth (1860–1940). Ægteskabet opløst. ~ 2° med Aase Karenin Blicher, * 15.9.1911 i Århus (Skt. Johs.), † 5.9.1961 i Kbh., d. af sanger Christian B. og Theresa Johanne Martine Pedersen (* 1880).

D. A. var discipel på Århus Løve apotek fra 1895, blev exam. pharm. 1899 og cand. pharm. 1904. Efter ansættelse på Gl. Torvs apotek i Kbh. blev D. A. 1929 apoteker i Hedensted, og senere fra 1938 til 1951 virkede han som indehaver af Øregård apotek i Hellerup. D. A. var 1921–23 dommer i den farmaceutiske voldgiftsret, men det blev på områder uden for det fagpolitiske han indlagde sig særlig fortjeneste. Allerede fra 1910 blev han medarbejder ved Kbh.s univ. medicinsk-historiske museum, 1916–30 medlem af museets bestyrelse og 1930–54 konsulent ved museet. Når den farmaceutiske afdeling af museet er blevet så alsidig og smuk skyldes det først og fremmest D. A.s store interesse, flid og faghistoriske indsigt. Fra 1934 var han tillige medlem af komiteen til indretning af apoteket i „Den gamle by“ i Århus, og 1949–57 tilhørte han kredsen af „Den gamle by“'s udenbys tilidsmænd. D. A. var 1917 medstifter af Dansk medicinsk-historisk selskab og frem til 1930 medlem af selskabets bestyrelse, 1942 udnævntes han til æresmedlem af selskabet. Han blev, som den første, overordentligt medlem af Dansk farmachistorisk selskab 1957. D. A. var fra sine unge år en passioneret samler, ikke blot af genstande af farmaceutisk relevans, specielt mortere, men gammelt dansk sølv fx hovedvandsæg og

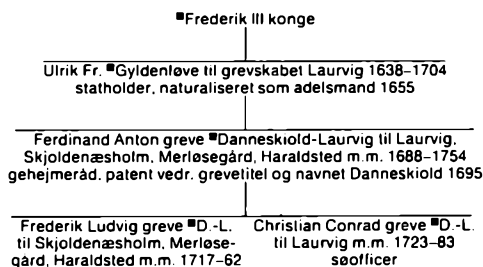
pipekradser og tidlig dansk, herunder slesvigsk fajance hørte også til hans interesseområde. D. A. samlede med sans for tingenes kulturhistoriske værdi, og den erfaring han gennem et langt liv tilegnede sig stillede han beredvilligt til rådighed for private, men først og fremmest for de offentlige samlinger. Desværre lykkedes det ikke at bevare D. A.s egne samlinger intakte ved hans død. Sin viden, som ikke blot gjaldt genstande, men også omfattede faglige forhold, oplevelser og anekdoter videregav D. A. først og fremmest mundtligt til en snæver, begunstiget kreds, men han har dog skrevet en række mindre meddelelser, fortrinsvis om museumsforhold i farmaceutiske fagblade. På det litterære område er hans hovedindsats, udover afhandlingen om danske almueskæringer i Politikens håndbog „Jeg er samler“, 1956, det store og meget smukke værk *Gammelt dansk Apoteksinventar*, udgivet af Danmarks apotekerforening 1944. D. A. unddro sig så vidt det var ham muligt personlig påskønnelse og offentlig fremtræden; der eksisterer således ikke et portræt af ham.

E. Dam og Aa. Schæffer: De danske apotekers hist. IV, 1947 502f. Sv. Aa. Schou i Archiv for pharmaci og chemi LXIV 1957 236–38. Medd. til medl. af da. farmachist. selsk. III, 1957 28f.

V. Gaunø Jensen

Danneskiold-Laurvig

Adel (uægte linie af kongehuset), uddød i mandslinien 1783.

Ulrik Fr. Gyldenløve var ~ 1° med Sophie Urne, d. af rigsmarsk Jørgen U. Han var ~ 2° med Marie Grubbe, d. af lensmand Erik G., og ~ 3° med Antoinette Augusta rigsgrevinde af Aldenburg, d. af statsmanden Anton rigsgreve af A. (1633–80). Ferdinand Anton greve D.-L. var ~ 1° med Mette Catharine Ahlefeldt, d. af statsmanden Joachim A., og ~ 2° med Ulrica Eleonora komtesse Reventlow, d. af storkansler Conrad greve R. Ulrik Fr. Gyldenløves døtre Charlotte Amalie grevinde D.-L. og Ulrica Antoinette grevinde D.-L. var ~ hhv. officeren

Christian *Gyldenløve og statsmanden Carl greve *Ahlefeldt. Christian Conrad greve *D.-L.s datter Juliane Sophia var ~hofmarskal Conrad greve *Holck.

Dan.s adels årbog LIV, 1937 II 43–47, 57–60.

Nils G. Bartholdy

Danneskiold-Laurvig(en), Christian Conrad, lensgreve, 1723–83, søofficer. * 12.5.1723 i Kbh. (?), † 9.4.1783 på Rolighed ved Laurvig, begr. i Kbh. (Frue k.). F: greve, senere gehejmekonferensråd Ferdinand Anton *D.-L. (1688–1754) og Ulrica Eleonora Reventlow (1690–1754). ~ 5.9.1743 i Kbh. (Slotsk.) med Dorothea Sophie v. Holstein, * 15.10.1713, † 9.7.1766 i Kbh. (Frue), d. af overhofmarskal, stiftamtmand Christian v. *H. (1678–1747) og Bertha Scheel Schack (1679–1727).

D.-L. blev kadet 1736, kaptajn 1740, kommandørkaptajn 1744, kommandør 1746, schoutbynacht 1755, viceadmiral 1758 og admiral 1767. Han var 1744–46 i engelsk tjeneste og blev kammerherre 1745. 1748 førte han en eskadre på fire fregatter i Nordsøen og blev n.å. generaladjutant af søetaten hos kongen, som den første udnævnt i denne stilling. D.-L. var høj frimurer og blev 1750 stormester for de nordiske lande. 1761 blev han deputeret i admiralitets- og generalkommissariatskollegiet, var 1762 atter chef for en eskadre der overførte tropper til Eckernförde og overtog 1763 grevskabet ved sin ældre brors død. Hans hurtige karriere skyldtes dog mere hans høje byrd og elegante væsen der gjorde ham velset ved hove, end hans evner og dygtighed. Han bortødede sin egen og sin hustrus ret store formue og måtte 1756 låne 14000 rdl. af den kgl. kasse og 1769 20000 rdl. af søkvæsthusfondet, foruden at han havde forskellig anden gæld. 1767 blev alle hans godser sat under administration. Hans forhold til Ingeborg Akeleye (1741–ca. 1800) som han fik skilt fra hendes mand, jernværksejer Herman Løvenskiold, vakte forargelse. Han var velanskrevet ved Frederik Vs hof og interesserede sig for teatret. I begyndelsen af 1760'erne tog han initiativet til, bl.a. i samarbejde med Dorothea *Biehl, at private teateropførelser fik indpas i Kbh.s selskabsliv. Men i marts 1765 ødelagde han for en tid sin egen tilværelse her ved at bortføre skuespilleren Mette Marie *Rose fra teatret. Han holdt hende i sit palæ nogle dage men blev af kongen tvunget til at frigive hende. Foruden en bøde måtte han betale hende en erstatning og forvistest straks til sit norske gods. Efter tronskiftet 1766 fik han påny lov at komme til hoffet hvor han deltog i Christian VII's offentlige udskjelser. Da Frederik

*Danneskiold-Samsøe 1767 blev afskediget blev D.-L. overkrigssekretær og 1769 intendant de marine, men savnede alle betingelser for at udfylde disse stillinger. Flåden kom i forfald, og den mod Alger 1770 udsendte ekspedition under schoutbynacht Frederik Christian *Kaas mislykkedes, særlig på grund af de medgivne bombarderskibes ubrugelighed. D.-L. fik i den anledning en kgl. irettesættelse og blev på Struensees foranledning afskediget fra sine embeder. Han trak sig nu tilbage til Norge hvor han henlevede sine sidste år sammen med Ingeborg Akeleye, syg, nedbrudt og ilde lidt af befolkningen i sin hjemstavn. – Hv.R. 1747. Bl.R. 1769. L'union parfaite 1768. □Mal. af C. G. Pilo, 1763 (Fr. borg), kopi af Beenfeldt, 1763 (Ledreborg) samt andre kopier. Mal. af P. Als (Tranekær). Min. signeret J. Duiot.

Th. Overskou: Den da. skueplads II, 1856. Hist. t. 3.r. IV, 1865–66 279–312. (C. D. Biehls breve). A. Lange i Nord. frimurer-tid., Kria. 1888 18–20. C. D. Biehl: Mit ubetydelige levnet, udg. L. Bobé, 1909 46–48. A. Fjeldstrup i Pers.hist. t. 6.r. II, 1911 116 123–29 139–42 327 (om Ingeborg Akeleye); sst. 8.r. II, 1923 59f (stamtavler). Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom, I–II, 1915–30.

*Th. Topsøe-Jensen**

Danneskiold-Laurvig(en), Ferdinand Anton, greve, 1688–1754, officer. * 1.7.1688, † 18.9.1754 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: Ulrik Frederik *Gyldenløve (1638–1704) og Antoinette Augusta af Aldenburg (1660–1701). ~ 1° 15.3.1711 med Mette Catharine Ahlefeldt, * 25.8.1686 i Reinbeck, † 5.3.1712 i Hamburg, d. af gehejmeråd Joachim *A. til Bukhagen (1646–1717) og Anna M. Buchwald (1653–1726). ~ 2° 20.12.1713 i Kbh. (slotsk.) med Ulrica Eleonora Reventlow, * 1.11.1690, † 12.9.1754 i Kbh. (Frue), d. af storkansler grev Conrad *R. (1644–1708) og Sophie A. Hahn (1664–1722). – Far til Christian Conrad *D.-L.

D.-L. blev fra 1702 uddannet på det ridderlige akademi i Kbh., rejste nogle år i udlandet og deltog som officer i den spanske arvefølgekrig, blev 1709 dansk oberst og chef for 2. fynske kavaleriregiment og deltog med dette i slaget ved Helsingborg 1710; 1711 blev han brigader til hest, og 1712 kvitterede han regimentet. 1714 blev han, der året i forvejen havde giftet sig med Frederik IV's svigerinde, overstaldmester og 1723 direktør for Det vestindiske og guineiske kompagni. Han ejede foruden grevskabet Laurvig de betydelige aldenburgske godser i Nordtyskland og købte 1714 Haraldsted gods, 1720 Skjoldenæsholm. Han oprettede Larviks hospital for grevskabets fattige og opførte i Kbh. det D.-L.ske, senere Moltkeske palæ (nu Haandværkerforenin-

Danneskiold-Laurvig(en), Ferdinand Anton

gens bygning) i Bredgade. – Sønnen **Frederik Ludvig D.-L.**, * 15.5.1717, † 12.8.1762 i Lübeck, begyndte sin officerskarriere 1735 som kaptajn reformé. 1753 var han kommandør for Livgarderen til fods, 1754 overstaldmester. 1762 kommanderede han som generalløjtnant en brigade under felttoget i Mecklenburg men døde på tilbagevejen. Kammerherre 1735. Rang med gehejmeråder 1749. Hv.R. 1743. L'union parfaite 1757. (F.A.D.-L.) Kammerherre senest 1705. Gehejmeråd 1713. Rang med gehejmeråd i konseilet 1746. Bl.R. 1713. L'union parfaite 1739. □Mal. ca. 1730 (Fr.borg). kopi (Skjoldenæsholm). Mal. af J. S. Wahl. 1738, lille gengivelse af samme s.å. (Fr.borg), kopi (Tranekær). Mal. af Wahl. 1741 (Gisselfeld). Min. af A. Thornborg.

Pers.hist. t. 8.r. II, 1923 56f. Hist. t. 11.r. II, 1947–49 354 393. Danske mag. 7.r. V, 1949–53 275 278 281 283 285. – Slægten i Danm.s adels årbog 1937, 1936 II 57–60. Norske stiftelser III, ved N. Nicolaysen, Kria. 1858 440. Larviks hist. I, red. O. A. Johnsen, Oslo 1923. Hans Jensen: Dansk-norsk vekselvirkn. i det 18. årh., 1936 58.

Povl Bagge

Danneskiold-Laurvig(en), Frederik, se **Danneskiold-Laurvig(en), Ferdinand Anton**

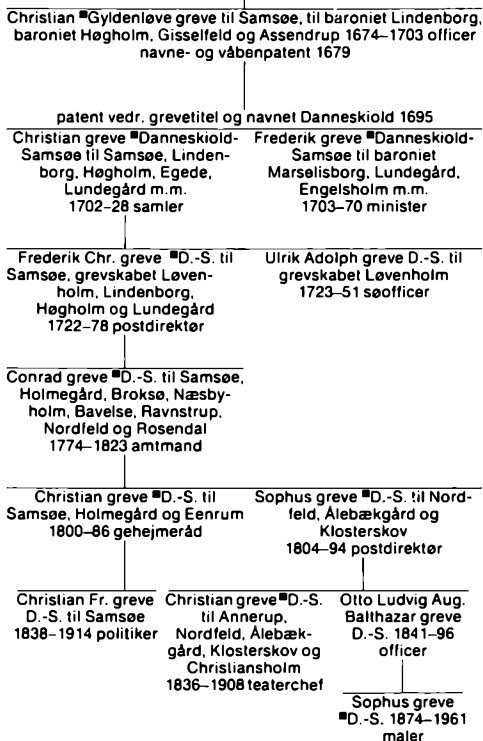
Danneskiold-Løvendal, se **Løvendal**

Danneskiold-Samsøe

Adel (uægte linie af kongehuset).

Christian *Gyldenløves mor var Sophie Amalie *Moth, grevinde af Samsøe. Han var ~1° med Charlotte Amalie grevinde Danneskiold-Laurvig, d. af statholder Ulrik Fr. *Gyldenløve, og ~2° med Dorothea *Krag, d. af officeren Mogens *K. Christian *Gyldenløves søster Christiane var ~officeren Frederik greve *Ahlefeldt (1662–1708). Christian greve *D.-S. (1702–28) var ~1° med Conradine Christine komtesse Friis, d. af diplomaten Niels greve *F., og ~2° med Christine Catharine von Holstein, d. af overhofmarskal Christian von *H. Conrad greve *D.-S. var ~Johanne Henriette Valentine Kaas, d. af søofficeren Frederik Chr. *K. (1727–1804). Christian greve *D.-S. (1800–86) var ~2° med Anna Amalie Louise Øllegaard von Zytphen, d. af officeren Ernst Fr. von *Z. Sophus greve *D.-S. (1804–94) var ~2° med Fernanda Caroline Bille, d. af søofficeren Steen *B. (1797–1883). Conrad greve *D.-S.s døtre Louise Sophie og Henriette var ~ hhv. hertug *Christian August af Augustenborg og prins *Frederik af Nør. Christian greve *D.-S.s (1800–86) datter Caroline Amalie var ~politikeren Christian greve

■Christian V konge

*Moltke. Christian greve *D.-S. (1836–1908) var ~Wanda Zahrtmann, d. af søofficeren C. C. *Z. Deres datter Frederikke Sophie Elisabeth var ~politikeren Mogens greve Krag-Juel-Vind- *Frijs. Sophus greve *D.-S. (1874–1961) var ~1° med Elisabeth Møllerup, d. af historikeren William *M.

Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 209–39.

Nils G. Bartholdy

Danneskiold-Samsøe, Christian, lensgreve, 1702–28, samler. * 1.8.1702 i Verona, † 17.2.1728 i Kbh., begr. i Frue k. F: lensgreve Christian *Gyldenløve (1674–1703) og Dorothea Krag (1675–1754). ~1° 24.4.1721 i Kbh. med Conradine Christine Friis, * 31.3.1699 i Kbh., † 23.6.1723 sst. (Frue), d. af lensgreve Niels *F. (1664–99) og Christine S. Reventlow (1672–1757). ~2° 4.10.1724 i Kbh. (slotk.) med Catharine Christine v. Holstein, døbt 24.3.1709 i Kbh. (Frue), † 1.2.1795 sst. (Frue), d. af overhofmarskal Christian v. *H. (1678–1747) og Bertha Scheel Schack (1679–1727). – Far til Frederik Christian *D.-S. Bror til Frederik *D.-S.

D.-S. fik en omhyggelig uddannelse og begyndte tidligt, vejledet af Hans *Gram, at samle på bøger og håndskrifter; han købte både i ind- og udland, optrådte bl.a. som køber i stor stil ved Frederik *Rostgaards auktion 1726 og erhvervede her værdifulde græske, latinske og orientalske håndskrifter foruden en række sjældne og kostbare værker inden for klassisk og nordisk litteratur. Skønt han allerede to år efter bortreves af kopper var hans bibliotek dog nået op til ca. 7500 bd. trykte bøger og 522 manuskripter, en samling der, som Gram siger, vidnede „om bon gout ikke mindre end om et vaste Dessein“. Den solgtes sammen med hans betydelige maleri- og møntsamling 1732 ved en auktion, hvor bl.a. Holberg var køber; i forvejen havde Det kgl. bibliotek gennem Gram sikret sig en hel del såvel af håndskrifterne som af bøgerne. Som ejermærke benyttede D.-S. et superelexlibris: en svane med en krone på hovedet og en krone om halsen. – D.-S., der 1725 blev deputeret i søetatens generalkommissariat, ejede hovedgården Lundegård (nu Christiansdal) på Lolland og overtog 1723 baroniet Høgholm på Mols samt baroniet Lindenborg ved Ålborg. Desuden ejede han lystgården Solitude uden for Nørreport og tre andre gårde i Kbh. Men salget af hans ejendele kunne dog langt fra dække den gæld på ca. 175.000 rdl., han havde pådraget sig, vistnok til dels ved kautionsforpligtelse for stedfaderen. Han var litterært anlagt, skrev digte på forskellige sprog og var stærkt interesseret i Grønnegade-teatrets virksomhed. – Sønnen Ulrik Adolph D.-S., døbt 16.6.1723, † 3.6.1751, blev kadet 1733 og kaptajn 1739. Sammen med F. L. *Norden var han nogle år i engelsk tjeneste. Efter hjemkomsten var han 1746 chef for den eskadre der skulle øve pres på byen Algier. Da svigerfaderen Frederik D.-S. ved tronskiftet fik sin afsked tog D.-S. også sin. Han var amtmand over Nordborg amt til 1749. – (C.D.-S.) Kammerherre 1719. Hv.R. 1721. □Mal. af J. S. Wahl. Kopi i min., måske af Niklas Lafrensen. Maleri; samme type anvendt på gruppebillede (alle Gisselfeld).

Danske mag. 8.r. I, 1957–61 287. – E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det st. kgl. bibl. 2. udg. 1844. O. F. C. Ras-mussen: Optegn. om Gisselfeld, 1868.

*Svend Dahl**

Danneskiold-Samsøe, Christian Conrad Sophus, lensgreve, 1800–86, godsejer. * 16.9.1800 på Gisselfeld, † 4.4.1886 i Kbh. (Holmens), begr. på Gisselfeld. F: lensgreve Conrad *D.-S. (1774–1823) og Johanne H. V. Kaas (1776–1843). ~ 1° 5.7.1833 i London med lady Elisabeth Brudenell-Bruce, * 14.4.1807 i London, † 6.11.1847

i Kbh. (Bråby), d. af Charles B.-B., marquis af Ailesbury (1773–1856, ~ 2° 1833 med Marie Elizabeth Clarke, f. Tollenache, * 1809, enke efter Charles John C.) og Henrietta Maria Noel Hill (1773–1831). ~ 2° 19.3.1850 i enkedronning Caroline Amalies palæ i Kbh. (Slotsk.) med hofdame Anna Amalie Louise Øllegaard v. Zytphen, * 12.2.1818 i Horsens, † 23.7.1903 i Kbh., d. af generalmajor Ernst Frederik v. *Z. (1765–1835) og Louise A. Pechlin (1787–1869). – Far til Christian *D.-S. (1838–1914). Bror til Sophus *D.-S.

D.-S. blev student 1818, privat dimitteret, juridisk kandidat 1824, var 1825–35 assessor auscultans i højesteret, medlem af Roskilde stænder 1835, valgt af sædegårdsejerne (han udtrådte ved årets slutning, midt i samlingen) og 1838; ved Christian VIIIs tronbestigelse 1839 blev han overstaldmester (indtil 1848), 1848 overskænk, 1869 efterfulgte han sin bror som ejer af grevskabet Samsøe og tog n.å. sin afsked som overskænk. Efter sin mor havde han arvet Holmegård med dertil hørende glasværk hvis drift han udvidede og ledede med megen dygtighed. Som lensgreve blev han tillige overdirektør for Gisselfeld jomfrukloster som han snart efter udvidede, og desuden oprettede han Gisselfeld livrentefond 1873; af egne midler stiftede han et legat (100000 kr.) for studerende. På sine godser overlod han ved salg jorden til arvefæste på en for bønderne særdeles gunstig måde. Mod sine undergivne var han human, ligesom han i det hele var velvillig og godgørende. Hans smukke, livlige og ridderlige personlighed passede til en grandseigneur af den gamle skole. – Hofjægermester 1822. Gehejmekonferensråd 1867. – R. 1840. K. 1841. S.K. 1842. DM. 1847. R.E. 1870. □Afbildet på silhouet som barn (Rosendal). Mal. af C. A. Jensen, 1828 (Gisselfeld). Tegn. tilskr. J. V. Gertner (Fr.borg). Afbildet på litografi af F. Dewehrt forestillende Chr. VIII med følge. Mal. af C. V. Schenstrøm, 1853, tegn. af E. Lehrmann, 1854, mal. af A. Schiøtt, 1855 og af N. P. Holbech efter 1862 (alle fire Gisselfeld). Afbildet på mal. af F. Rüdinger, „En forestilling i Det kgl. teater“, 1867. Buste af Th. Stein, 1874, mal. af H. Chr. Jensen, 1875, litograferet 1877, og mal. af F. Henningsen, 1885 (de tre sidste Gisselfeld). Tegn. af Chr. Bayer. Mal. tilskr. L. Aumont (Orebygård). Træsnit 1886. Foto.

III. tid. 11.4.1886. Hans Jensen: De da. stænderfor-saml.s hist. 1830–48 I–II, 1931–34.

*Hans Jensen**

Danneskiold-Samsøe, Christian Conrad Sophus, greve, 1836–1908, teaterchef. * 29.8.1836 i Kbh.

Danneskiold-Samsøe, Christian

(Garn.), † 1.11.1908 sst., begr. i Elmelunde. F: generalpostdirektør Sophus *D.-S. (1804–94) og Frederikke Marie Levetzow (1813–52). ~ 22.1.1863 på prins Christians palæ i Kbh. (Slotsk.) med Wanda Sophie Elisabeth Candia Zahrtmann, * 12.8.1842 i Kbh. (Holmens), † 27.4.1916 på Nordfeld, d. af kaptajn, senere viceadmiral, marineminister C. C. *Z. (1793–1853) og Sophie Elisabeth Donner (1805–58).

D.-S. blev student 1855, privat dimitteret, og cand. polit. 1861. Han ejede 1863–74 Annerup, 1863–1900 Christiansholm ved Klampenborg og fra 1894 Nordfeld, Ålebækgård og Klosterskov på Møn. 1869–76 var han hofchef hos kronprins Frederik, (Frederik VIII). Da han efter Edv. *Fallesen død i aug. 1894 blev ansat som chef for Det kgl. teater tiltrådte han en vanskelig stilling. Fallesen der havde hersket enevældigt blev ikke mindst i slutningen af sin chefperiode genstand for stærke angreb både ud fra kunstneriske og økonomiske synspunkter. Ministeriet greb nu tilbage til en tidligere velkendt form inden for teatrets administration idet man delte magten mellem en administrerende chef og en kommitteret der skulle varetage den kunstneriske ledelse. Som kommitteret valgtes Peter *Hansen, og da han 1899 trak sig tilbage konstitueredes Einar *Christiansen som direktør. Da D.-S. tiltrådte sit embede var han kun lidet kendt af den store offentlighed der fandt at det egentlig var at genoplive et forældet system at sætte en tilfældig adelig godsejer i spidsen for Det kgl. teater; men den meget kunstinteresserede greve, der snart blev en forgrundsfigur i det københavnske liv viste hurtigt at han ejede gode betingelser for at varetage sit embede. Han havde betydelige administrative evner og arbejdede med megen klogskab på at bringe balance i teatrets regnskab; derimod blandede han sig aldrig i den kunstneriske direktionss dispositioner. Ved hans død blev der skrevet følgende om den fornemme og noget tilknappede „teatergreve:“ „Han var i det Hele en intelligent Mand, der var i Besiddelse af et klogt og frit Syn; og havde ikke hans medfødte Tilbageholdenhed og en vis Sky for at vove sig ud været til Stede, vilde Grev D. være blevet en betydelig Kraft, der havde evnet at føre den Talescene igennem, der var et af hans kæreste Ønsker i de senere Aar“. Bl.a. gennem sit ægteskab med en kusine til maleren Kr. Zahrtmann var D.-S. blevet en varm beundrer af malerkunst, og han ansås for en fin kender af gammel kunst. – Hofjægermester 1862. – R. 1869. K.² s.å. K.¹ 1870. DM. 1894. S.K. 1906. □Malet som dreng på dobbeltportr. (Gisselfeld). Afbildet på Brasens mal., 1892, af vildtparade 1889 (Fr. borg). Karikatur af Alfred Schmidt, 1898. Malet

på dødslejet af Zahrtmann, 1908 (Gisselfeld). Foto.

III. tid. 26.8.1906. Berl. tid. 2.9.1908. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930.

*Torben Krogh**

Danneskiold-Samsøe, Christian Frederik, lensgreve, 1838–1914, godsejer, politiker. * 29.4.1838 i Kbh. (Garn.), † 3.7.1914 i Kbh., begr. på Gisselfeld. F: lensgreve Christian *D.-S. (1800–86) og Elisabeth Brudenell-Bruce (1807–47). ~ 15.9.1867 på Frijsenborg med komtesse Emilie Henriette Dagmar Krag-Juel-Vind-Frijs, * 8.3.1848 på Søbygård ved Hammel, † 4.7.1897 på Gisselfeld, d. af senere lensgreve og konseilspræsident C. E. *Frijs (1817–96) og Thyra V. Haffner (1821–81).

D.-S. blev student 1860, privat dimitteret. Han erhvervede sig ved studierejser i udlandet en alsidig uddannelse i sociale og landøkonomiske spørgsmål, og landøkonomien blev hans særlige virkefelt. 1886 succederede han faderen i besiddelsen af grevskabet Samsøe, hvortil kom – som et af slægtens prærogativer – stillingen som overdirektør for Gisselfeld kloster. I administrationen af disse jordegodser ydede han det fremragende. Men allerede forinden havde han erobret sig en ledende stilling inden for det danske landbrug. Da der i 1877 udbrød kvæggæst i Europa, og de engelske landmænd derfor krævede forbud mod indførsel af kvæg fra Kontinentet blev D.-S. ledende medlem af den deputation som Landhusholdningsselskabet sendte til London, og over for parlamentets komité talte han det danske landbrugs sag så slagfærdigt og indsigtfuldt, at faren for Danmarks vedkommende i væsentligt grad blev afværget. 1878 indvalgte han i Landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd og var dets præsident 1888–93 da han trak sig tilbage og udnævntes til æresmedlem af selskabet. 1888–1902 var han formand for Dansk skovforening. Ved et suppleringsvalg i 2. kreds 1887 indvalgte han i landstinget, hvor han havde sæde til 1906. I kraft af sin landbrugsfaglige indsigt gjorde han her et særdeles nyttigt arbejde i udvalgene, ligesom han også på anden måde – således som medlem af jernbanerådet og som formand for statsdyrskuekommissionen – stillede sin arbejdssevne til rådighed. Men i modsætning til svogeren, grev Mogens *Frijs, tog han intet selvstændigt politisk initiativ. Han fulgte i den almindelige politik J. B. S. *Estrup og blev stående i højres gruppe. Hans repræsentative evner – distingveret af fremtræden som han var, „angliseret“ af type, på en gang reserveret og forekommende, „af et overordentligt liberalt og fordomsfrit Tankesæt“ (Goos) – blev bl.a. taget i

brug under udstillingen 1888 hvor han var en af vicepræsidenterne og formand for landbrugets afdeling. Han var ordensmarskal fra 1904, ordenskansler fra 1911. – Hofjærgermester 1863. – R. 1877. DM. 1881. K.² 1888. K.¹ 1893. S.K. 1901. R.E. 1908. □ Afbildet på mal. af O. Bache, 1884, af jagtselskab 1882. Karikatur af K. Gamburg, 1890 (Fr.borg). Mal. af Bache, 1904 (Fr.borg), kopi af Karl Jensen, 1918 (Gisselfeld). Mal. af Bache, 1913 (sst.). Mal. af B. Wegmann (sst.). Tegn. af Sophus Jürgensen (Fr.borg). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 583–85. Ugeskr. for landmænd 30.4.1908 266. Berl. tid. 4.7.1914. Ill. tid. 12.7. s.å. H. Hertel i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 423–32.

*P. Stavnstrup**

Danneskiold-Samsøe, Christian Conrad Sophus, lensgreve, 1774–1823, amtmand. * 11.6.1774 i Kbh. (Holmens), † 6.6.1823 på Gisselfeld, begr. sst. F: greve, generalpostdirektør Frederik Christian *D.-S. (1722–78) og Frederikke L. v. Kleist (1747–1814). ~ 30.11.1795 i Kbh. (Holmens) med Johanne Henriette Valentine Kaas, * 12.8.1776 i Kbh. (Holmens), † 28.7.1843 på Gisselfeld, d. af kommandør, senere admiral Frederik Christian *K. (1727–1804) og Edele S. Kaas (1746–1800). – Far til Christian *D.-S. (1800–86) og Sophus *D.-S.

D.-S. fik 1785 den senere som digter og præst bekendte C. A. *Lund til vejleder. 1792 tiltrådte han som mindreårig styrelsen af grevskabet Samsøe og overdirektoratet for Gisselfeld kloster. Han efterkom i det hele ikke alene fuldt ud tidens nye, indgribende landbolovgivning, men gjorde som regel mere end lovene påbød, afløste således 1801–09 naturalhoveriet, og trods de snart indtrædende dårlige tider forstod han også at ophjælpe sine skove og fremme haveyrkningen på sine besiddelser. Han tilkøbte efterhånden godserne Holmegård, Broksø, Ravnstrup, Næsbyholm, Bavelse, Nordfeld og Ålebækgård og var medinteressent i Rosendal gods. For at lette brændetransporten fra Næsbyholms skove lod han åen opgrave fra Bavelse til Næstved, og „den Danneskioldske kanal“ („Næsbyholms kanal“, nu uden betydning) befaredes første gang 11.9.1812. Som amtmand over Præstø amt fra 1808 til sin død virkede han bl.a. for et havneanlæg ved Karrebæksminde, for et sygehus i Næstved osv. 1799 foranledigede han udfærdigelsen af en ny fundats for Gisselfeld så adgangen til klosteret lettedes ved at indskudspengene nedsattes, og samtidig forhøjedes hævingerne og konventualindernes tal. Han uddvidede desuden klosterets virksomhed ved at bestemme en årlig anvendelse af summer til skolevæsenets fremme

og til udstyr for uformuende piger af alle stænder. 1821 udvirkede han at klosteret der hidtil kun havde været for adelige damer fik en særlig afdeling for døtre af uadelige i de tre første rangklasser. Et af ham påtænkt foretagende blev først iværksat af hans dygtige og foretagsomme enke gennem oprettelsen af Holmegaards Glasværk, 1825. To døtre af D.-S. blev gift med hhv. hertug *Christian August af Augustenborg og hans bror prins *Frederik af Augustenborg-Nør. – Kammerherre 1792. Gehejmekonferensråd 1815. – S.K. 1808. DM. 1812. – Mindesten i Mogenstrup skov, rejst af Præstø amts beboere. □ Malet som barn. Pastel af Jens Juel. Min. af W. Heuer, 1812. Mal. af Kratzenstein-Stub, 1813, kopieret i miniature (bl.a. Rosendal) og i litografi af N. B. Krossing, 1838. Buste af Thorvaldsen, 1820 (Thorvaldsens mus. Nysø), i marmor ved Th. Stein, 1861. Tegn. af Heuer, 1826 (alle Gisselfeld, hvor intet andet er anført).

Fædrelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr.Thaarup, 1835–44 185f. O. F. C. Rasmussen: Optegn. om Gisselfeld, 1868 279–86. C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873 237–40. Axel Nielsen i Industris hist. i Danm. III, 2, 1944 193 (fot. optr. 1975). Holmegaards glasværk 1825–1950, red. P. Koch Jensen og Sig. Schultz, 1950.

*Hans Jensen**

Danneskiold-Samsøe, Frederik, greve, 1703–70, generaladmiraløjtnant. * 1.11.1703 på Assendrup, † 18.7.1770 på Marselisborg, begr. i Frue k. i Århus. F: lensgreve Christian *Gyldenløve (1674–1703) og Dorothea Krag (1675–1754). ~ 31.7.1724 formentlig på Wedellsborg med komtesse Dorothea Wedell-Wedellsborg, * 1706, † 23.1.1763 i Sorø, d. af kammerherre, amtmand, greve Hannibal W. (1660–1708) og Anna Cathrine Banner (1681–1739). – Bror til Christian *D.-S. (1702–28).

I sit niende år sendtes D.-S. sammen med sin ældre bror Christian D.-S. til England hvor han blev til han var fyldt seksten år. Han lagde sig der efter alt hvad der vedrørte søvæsen, skibsbyggeri og mekanik, opholdt sig siden en tid i Paris, rejste defra til Holland og genoptog sine maritime studier. Hjemkommet til Danmark 1721 havde han ondt ved at vinde sin kongelige onkel Frederik IVs velvilje. Han fik 1723 et kompagni rytteri og 1727 et kompagni i fodgarden, men efter kort tids forløb søgte og fik han sin afsked. 1729 blev han gehejmeråd og kort efter Christian VI's tronbestigelse assessor i højestret og hofretten og 1731 deputeret i søetatens generalkommissariat hvor hans uddannelse og anlæg bedre kunne gøre sig gældende. Hans ærgerrighed var dog ikke hermed tilfredsstillet, idet han tragede efter at blive søetatens chef. For at

Danneskiold-Samsøe, Frederik

fortrænge Poul Vendelbo *Løvenørn der på det tidspunkt var overkrigssekretær både for land- og søetaten rettede han hårde angreb på søetatens administration derunder også i dec. 1734 mod den geniale overfabrikmester Knud *Benstrup. Denne var opdraget i Frankrig, D.-S. i England hvilket antagelig straks har skabt modsætning mellem dem, og begge har sikkert også været ret uelastiske. Der blev gjort Benstrup uret, og D.-S. skilte søetaten af med en dygtig konstruktør. For Løvenørn havde angrebet til følge at han marts 1735 blev fritaget for at have med søetatens og Holmens sager at gøre da han havde så meget andet at varetage. 23.11. s.å. blev D.-S. overkrigssekretær for søetaten, og dettes krigskancelli adskiltes fra landetatens. N.å. blev han intendant de marine, 1738 gehejmekonferensråd, 1743 generaladmiraløjtnant og var s.å. chef for den udrustede flåde hvor han til flagskib valgte den prægtige tredækker Christianus Sextus hvis bygning havde fældet Benstrup. Selv om det billede af flådens tilstand som D.-S. ved sin tiltrædelse gav ikke var helt retfærdigt, var forholdene i søetaten og dens administration langtfra tilfredsstillende. I de første år var D.-S.s administration dog ikke uangribelig. Efter Benstrups fald blev Diderik de *Thurah fabrikmester. Som en følge af den Benstrupske sag oprettede D.-S. 1739 den såkaldte konstruktionskommission der eksisterede til 1860'erne, og som skulle være et teknisk kontrolorgan for skibsbyggeriet. 1740 indkaldtes konstruktør Laurent *Barbè fra Frankrig, men begge viste sig uduelige, og nogle kostbare år gik til spilde inden man genoptog at bygge de Benstrupske skibe. Var der end således i begyndelsen af D.-S.s tid nogen usikkerhed på dette felt var hans øvrige ledelse målbevidst og udmærket. D.-S. var afgjort et administrativt talent der har gavnet søetaten på alle områder, først og fremmest ved at indføre bedre økonomi. Han tog straks fat på bygningen af en hårdt tiltrængt tørdok, den senere såkaldte Gammeldok på Christianshavn der har været i brug til omkring 1900, indkaldte hertil en schwabisk vandbygmester Johan Heinrich *Dumreicher og gennemførte trods store vanskeligheder og modstand bygningen i løbet af fire år. D.-S. forøgede flådens størrelse, udvidede kadrerne, byggede på Nyholm de smukke og hensigtsmæssige magasinbygninger som endnu bruges, forbedrede Kbh.s havn og uddybede Flådens leje så at skibene kunne ekviperes her, mens de tidligere halvtomme måtte udlægges på reden hvor ejviperingen fuldførtes. Han var den første der gjorde sig til talsmand for uddybningen af en sejlrende til Kbh. gennem Kallebodstrand (Nyt Archiv for Søvæsen, 1844 461-73).

1739 henlagdes alle havnevæsenssager i Danmark-Norge under D.-S. 1739-41 grundlagde han den ordning af søindrulleringsvæsenet der i det væsentligste bestod uændret i de følgende ca. 100 år og i den tid stod sin prøve, og han udarbejdede planen for Kbh.s sikring mod søsiden ved faste forter, en plan der dog ikke kom til udførelse i hans levetid.

D.-S. havde, som nævnt, et vanskeligt temperament og var ikke let at arbejde sammen med. Selv Christian VI skrev betegnende om ham til grev J. S. Schulin: „Grev D. er meget sensibel, men efterdi han er os nyttig, ville vi gærne menagere ham saa meget som muligt“. Det var godt for D.-S. at Christian VI der interesserede sig så varmt for flåden virkelig havde denne opfattelse af D.-S.s betydning thi det manglede ikke på forsøg på at styrte ham. Snart hed det sig at dokken var et forfejlet arbejde der aldrig ville blive brugbart, snart fik kongen meddelelse om at D.-S.s beretninger om flådens tilstand var misvisende, eller det hed sig at arbejdet på Holmen gik helt i stå. Farligst af disse angreb var det som Holmens chef, admiral Ulrik F. *Suhm rettede mod ham i en klage til kongen over Kbh.s havns tilstand. Kongen lod klagen undersøge, og det viste sig at den var ganske ugrundet. Suhm blev afskediget som Holmens chef, og D.-S. fik kongens billede indfattet i brillanter til at bære på brystet.

Kongen havde også på et helt andet område ladet D.-S. få stor indflydelse da han 5.12.1735 oprettede generallandøkonomi- og kommercekollegiet hvor D.-S. var præses fra dets oprettelse til marts 1739. For så vidt det var kollegiet der fremkaldte stiftelsen af Banken i Kbh., hvis virksomhed begyndte 1737, har D.-S. også her arbejdet i heldig retning. Man kan heller ikke miskenne at der var meget fædrelandssindet i den iver som blev udfoldet for at udvikle handel og industri; men det hele forsøg på at skabe vindskibeholdighed ved et til stor yderlighed drevet beskyttelsessystem med forbud mod indførsel af mange varer var dog i sin grund en stor misforståelse.

På misundere manglede det ikke, og da D.-S.s beskytter, Christian VI, var død lykkedes det modstanderne at fælde ham. Admiral Andreas *Rosenpalm havde sagt til Frederik V at der uden skade kunne spares 100000 rdl. på søetatens budget; og da admiralitetskollegiet skulle sætte slutstenen på D.-S.s værk, instruktions for tjenesten, faldt det ham i ryggen på spørgsmålet om at samle kommandomyndigheden hos generaladmiraløjtnanten, til trods for at alle de deputerede i admiralitetet tidligere havde erklæret sig enige med D.-S. om dette spørgsmål, mens de nu kun ville give ham plads som „primus inter

pares". Resultatet blev at D.-S. blev afskediget 1746 og trak sig tilbage til privatlivet, først til Søllerødgård, senere til Marselisborg som han 1719 havde arvet efter sin farbror Ulrik Christian "Gyldenløve. En anmodning fra Frederik II af Preussen om at træde i hans tjeneste for at organisere en marine afslog han. 1760 blev han amtmand over Sorø og Ringsted amter samt overhofmester ved Sorø akademi hvor han med sin sædvanlige energi tog fat på disse ham hidtil ganske fremmede forretninger og arbejdede akademiet hæderligt op i de fire år han tilbragte der indtil hans mange klager over den pekuniært vanskelige stilling hvorunder regeringen lod akademiet lide bevirkede at han fik sin afsked 1764. Man har nogle taler af ham fra denne tid, den ene holdt kort efter at han havde mistet sin hustru med hvem han havde levet et lykkeligt samliv. Talerne viser en dyb religiøs følelse og et for ungdommen varmt sind og udmærker sig ved et klart og naturligt sprog. Efter hans død udgaves hans *Samling af Morgen- og Aftenbøner* I-II, 1775.

Da Christian VII havde tiltrådt regeringen henlede D.-S. atter opmærksomheden på sig ved til kongen i febr. og april 1766 at indgive en streng kritik over den daværende overkrissekreter F. Chr. Rosenkrantz' administration af søetaten. Denne søgte at tilbagevise angrebene der ikke var helt berettigede; men kongen udnævnte i.8. s.å. D.-S. til medlem af konseilet og 25.8. til overkrissekreter, surintendant de marine og statsminister samt patron for Holmens kirke. Årene havde imidlertid lige så lidt svækket hans stridslyst som hans virkelyst. Men desværre blev hans virksomhed kun kortvarig da han i konseilet snart kom i skarp modsætning til J. H. E. Bernstorff i anledning af dennes stilling til det holstenske mageskifte og tilslutningen til Rusland. I en memorial til kongen angreb D.-S. Bernstorff hvem han betegnede som en skadelig minister. Det var ikke vanskeligt for en mand af Bernstorffs intelligens at tilbagevise disse angreb. D.-S.s modstandere, deriblandt den russisk-holstenske diplomat Caspar v. Saldern der havde stor indflydelse på kongen, benyttede lejligheden til 28.10.1767 at få ham afskediget hvorpå han atter trak sig tilbage til Marselisborg. Mens D.-S. var en udmærket administrator af søetatens midler viste han betydelig mindre økonomisk sans hvor det gjaldt hans egne affærer. Han var derfor også undertiden i pengeforlegenhed. 1756 var han nødt til at optage et ret stort lån i den kgl. kasse, og 1760 måtte vinhandler G. A. Wulff i Altona søge admiralitetets hjælp for at få et stort tilgodehavende hos greven udbetalt. Men trods enkelte mindre heldige sider hos ham

er hans fortjenester af landet og især søetaten ubestridelige. D.-S. genrejste flåden og lagde grunden til den organisation som har været bærende for den danske marine lige op til nutiden. Hv.R. 1723. Bl.R. 1747. L'union parfaite 1739. – Kammerherre 1719. □Malet som ung. Pastel af Pilo, 1745 (begge Gisselfeld), kopi af Kornerup, 1870 (Fr.borg), litograferet 1868 og i træsnit af H. P. Hansen, 1873. Maleri (Sorø akademi). To mal. af J. F. Arends (Gisselfeld). Flere min. (Fr. borg, Gisselfeld). Stik af Lahde, 1795, efter mal. af P. Als, litografert 1850 og s.å. stukket af A. Hansen. Afbildet på mal. af Abildgaard ca. 1787 (St.mus.) og af Eckersberg, 1839 (Chr.borg).

Kilder. Danske mag. 3.r. III, 1851 42–71; sst. 5.r. V, 1902–04 155–200 331–404. D.-S.s efterl. papirer i Danske saml. 2.r. II, 1872–73 206–28; sst. 2.r. IV, 1868–69 377–83. Pers.hist. t. 2.r. VI, 1891 176–80. Bernstorffske papirer II, ved Aage Friis, 1907 158–90.

Lit. Efterretn. om den da. sø-etat, 1790. H. Treschow: Grev F.D.-S.s levnets beskrivelse, 1796 (2. udg. ved C. J. Klæstrup, 1834). J. K. Høst i Clío I, 1821 1–15. K. Theisen i Hist. archiv, 1873 116–56 289–335. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924.

Papirer i Rigsark.

*Th. Topsøe-Jensen**

Danneskiold-Samsøe, Frederik Christian, lensgreve, 1722–78, direktør i generalpostamtet. * 3.6.1722 i Kbh. (Holmens), † 26.3.1778 sst. (Frue), begr. sst. (Frue k.). F: lensgreve Christian *D.-S. (1702–28) og Conradine C. Friis (1699–1723). ~ 1° 29.7.1749 på Skovsbo, Rynkeby sg. med Noline Rosenkrantz, * 6.1.1721 på Skovsbo, † 7.2.1771 i Kbh. (Frue), d. af amtmand, senere gehejmeråd Christian R. til Skovsbo (1672–1736, ~ 1° ca. 1703 med Øllegaard Sehested, 1668–1717, ~ 1° med Erik Lykke til Skovsbo, 1651–1701) og Frederikke Louise Krag (1696–1766). ~ 2° 18.6.1773 på Gisselfeld med Frederikke Louise v. Kleist, * 31.3.1747 i Rendsborg, † 29.5.1814 på Gisselfeld, d. af kammerherre, senere gehejmeråd, amtmand Christian Adam v. K. (1705–78) og Sophie Rosenkrantz (1724–70). – Far til Conrad *D.-S.

D.-S. blev 1740 officier reformé ved 2. jyske nationale infanteriregiment, s.å. ritmester reformé ved samme, 1749 oberstløjtnant. Fra faderen havde han overtaget en gæld på ca. 175.000 rdl., som dennes samlinger, bibliotek og godset Lindenberg langt fra kunne dække. Grevskabet Samsø gav kun ca. 6000 rdl. årlig, og heraf skulle han til stedmoderen og sine søskende udrede ca. 4000 rdl. 1732 forlenedes han med grevskabet Løvenholm, men samtidig inddrog et beløb af 2000 rdl. der var tillagt ham i refusion for det 1711 afståede generalpostmesterembede. S.å. som forleningen fandt sted frasolgtes en del af

Danneskiold-Samsøe, Frederik Christian

godset, og resten pantsattes for 30000 rdl. 1742 solgte han godset til broderen Ulrich Adolph for pantsesummen, og seks år senere måtte han også sælge baroniet Høgholm. 25.2.1752 blev han direktør i generalpostamtet, men opbebar ikke gage før 1757. 1753 måtte han sælge baroniet Lindenberg og havde derefter kun grevskabet Samsø tilbage. Som postdirektør kom han ikke til at betyde noget idet han med kongens tilladelse opholdt sig på Gisselfeld syv-otte måneder om året for at varetage sin stilling som overdirektør for den i henhold til hans farfars testamente af godset ved farmoderens død 1754 oprettede stiftelse. Godset var i hendes tid blevet meget stærkt forgældet, og han havde også mange andre vanskeligheder at kæmpe med. 1771 blev han af Struensee afskediget fra postdirektørembedet. – Kammerherre 1740. Gehejmeråd 1758. Gehejmekonferensråd 1766. – Hv.R. 1749. Bl.R. 1777. L'union parfaite 1763. □Malet som barn s.m. forældrene. Et mal. af et barn forestiller muligvis D.-S. Mal. af P. Als, 1750 (alle tre Gisselfeld).

Efterretn. om gehejmeråder i gehejme conseillet, saml. af Peder Birch, 1771 44. Tycho de Hofman: Hist. efterretn. om velfortjente da. adelsmænd III, 1779 264. O. F. C. Rasmussen: Optegn. om Gisselfeld, 1868. Årbog for det da. post- og telegrafvæsen 1930 403–16.

H. Hjorth-Nielsen*

Danneskiold-Samsøe, Adam Sophus (skrev sig Sophus Adam Danneskjold-S.), greve, 1874–1961, maler, kunstsribent. * 2.10.1874 i Kbh. (Cit.), † 12.12.1961 i Hillerød, begr. Nyhuse kgd., Fr.borg slotssg. F: Hofjærgermester, premierløjtnant, greve Otto Ludvig August Balthazar D.-S. (1841–96) og komtesse Louise Siegfriede Knuth (1853–1928, ~ 2° 1901 med kammerherre Johan Vilhelm Grevenkop-Castenskiold, 1844–1933, ~ 1° 1867 med Henriette Margrethe Reinholdine Elisabeth Kragh, 1842–90). ~ 1° 11.6.1906 i Roskilde domk. med Elisabeth Møllerup, * 3. 7.1885 på Frbg., † 4.12.1961 i Nærum, d. af historikeren W. *M. (1846–1917) og Caroline S. E. Rothe (1853–1938); ægteskabet opløst 1922. ~ 2° 16.2.1926 i Kbh. (b.v.) med Ingeborg Leone Green, * 2.11.1894 i Kbh., † 6.11.1960 i Hillerød, d. af fabrikant Hans Peter G. (1867–1943) og Christiane Dorothea Nielsen (1863–1934). Efter at have taget artium og filosofikum blev D.-S. elev på kunstakademiet 1897–1900. Derefter gik han på Kristian *Zahrtsmanns skole 1900–04 afbrudt af et længere ophold i Italien 1902–03. Vinteren 1906–07 var han i Paris og Madrid. Han udstillede på Den frie udstilling 1902 og 1909–14 som medlem, men meldte sig ud 1915 sammen med andre yngre kunstnere.

Senere udstillede han på Kunstnernes efterårsudstilling og på Charlottenborg. D.-S. havde separatudstillinger i Kunstforeningen i Kbh. 1915 og -47, i Den frie udstilling 1917 (med auktion) og i Illums Bolighus 1949. På forårsudstillingen ved Charlottenborg 1962 vistes et større udvalg af hans billeder. Allerede under sin skolegang på Sorø akademi viste D.-S. sin tilbøjelighed for malerkunsten. Elevtiden på akademiet gav ham en solid ballast og arbejdet på Zahrtsmanns skole en interesse for farvens udtrykskraft. Han delte den med andre Zahrtsmann-elever og blev ven med Karl *Isakson med hvem han var sammen på Christiansø 1911, -12 og -13, og med hvem han var udenlands 1912. Han havde også forbindelse med Edvard *Weie, hvis indflydelse måske spores i en vis fase af hans maleri. D.-S. havde også tilknytning til andre af det nyere maleris bærere og var en ivrig fortalere for det, men forblev selv de ældre, klassiske idealer tro, idet dog fx en portræstudie fra 1912 i Statens museum for kunst er moderne i dens brede dristige malemåde. Han malede arkitekturbilleder (*Fratergaarden*, 1893, i Sorø kunstmuseum og *Mols Bjerge*, 1900 i Statens museum) og store figurkompositioner der førte ham ind på vægmaleri med historiske emner (i ting- og arresthuset i Hillerød 1931–33 og i byrådsalen i Maribo rådhus 1933–35). D.-S. udførte enkelte billedhuggerarbejder og en træsnitserie *Jagt-Bogen* i Den kgl. kobberstiksaml. 1943 debuterede D.-S. som skribent ved en artikel om Zahrtsmann i III. Tid. og udfoldede gennem årene en ret omfattende virksomhed som kunstkritiker og kunsthistoriker i dagblade og tidsskrifter, fortrinsvis med den samtidige danske malerkunst som emne. Fra 1923 er bogen *Kunstneren og hans Arbejde*, senere kom mindre bøger om *William Scharff*, 1931, og *Karl Isakson*, 1933, ikke mindst til belysning af denne kunstner har han givet værdifulde bidrag. 1918 kom en fortegnelse over Povl S. Christiansens malerier der efterfulgtes af en monumental bog over denne kunstner 1935. 1942 kom hans store bog om Kristian Zahrtsmann. 1930 udgav han *Kunst, set og skrevet* og 1953 sine erindringer, som er en kronologisk og ret summarisk levnedsskildring hvor alene titlen er kendetegnende for D.-S.s holdning overfor sit miljø. □Selvportræt. mal., bl.a. 1953, 1955 og 1956. Foto.

Interview i Samleren XVI, 1939 152–54. D.-S.: I kunstens tjeneste, 1953. – Kristian Zahrtsmann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919.

Henrik Bramsen

Danneskiold-Samsøe, Magreus Otto Sophus, greve, 1804–94, generalpostdirektør. * 4.7.1804 på

Gisselfeld, † 31.1.1894 i Kbh., begr. på Gisselfeld. F: lensgreve Conrad *D.-S. (1774–1823) og Johanne H. V. Kaas (1776–1843). ~ 1° 1.12.1835 i Kbh. (Garn.) med Frederikke Marie Levetzow, * 17.2.1813 i Kbh. (Fødsst.), † 16.8.1852 i Ordrup, d. af major, senere generalmajor Hans Frederik Hannibal L. (1777–1861) og Thalia Amalie Bille (1792–1820). ~ 2° 10.10.1866 i Kbh. (Holmens) med Fernanda Caroline Bille, * 23.2.1835 i Kbh. (Holmens), † 13.6.1902 i Ems, d. af kaptajnløjtnant, senere viceadmiral og marineminister Steen *B. (1797–1883) og Caroline Bülow (1808–87). – Bror til Christian *D.-S. (1800–86).

D.-S. indtrådte 1824 i generalpostdirektionen som assessor auscultans, blev 1832 virkelig assessor og 1834 postdirektør, men opnåede først ved sin udnævelse til 3. direktør 1835 at få gage. Hans særlige ressort inden for direktionen blev befordrings- og færgévæsenet i kongeriget som han beholdt da han 1840 udnævntes til 2. direktør i forbindelse med hele kongerigets postvæsen. 1842 efterfulgte han David *Monrad som generaldirektør. Ved styrelsens omordning i dec. 1848 overtog D.-S. embedet som enedirektør. Den stærke udvikling af postvæsenet der var begyndt under hans udmærkede forgænger fortsattes i de følgende år, og D.-S. viste sig at være sit store embede fuldtud voksen. Forbindelserne udvidedes, nye ruter oprettedes, landpostvæsenet organiseredes, og postvæsenet tog det nye trafikmiddel, jernbanerne, i brug efterhånden som linierne åbnedes. Lønningerne forbedredes, og D.-S. kæmpede med held for at det faguddannede personale skulle have fortrinsret til embederne fremfor afskedigede officerer og underofficerer. Den hidtil efter afstanden beregnede porto blev endelig afskaffet, enhedsportoen gennemført og frimærker indført. I alle fremskridt var D.-S. den ledende og hans 31-årige styre af etaten bragte denne den hidtil rigeste udvikling. Personlig var han taktfuld til det yderste, og etatens personale betragtede ham med den dybeste respekt. Han tog sin afsked 1.1.1874 idet han ikke ønskede og ej heller kunne forblive i sin stilling under de ved en ny styrelseslov fastsatte administrationsformer. 1849–54, 1856–60 og 1875–80 var han medlem af Nationalbankens repræsentantskab. Han ejede fra 1842 Nordfeld, Ålebækgård og Klosterskov på Møn. – Ordensskatmester 1852. Ordensvicekansler 1874. Ordenskansler 1889. – R. 1840. K. 1842. S.K. 1846. DM. 1852. R.E. 1874. □ Tegnet min. af D.-S. som barn. Tegn. af W. Heuer fra 1820erne formentlig D.-S. (begge Gisselfeld). Tegn. af N. C. Kierkegaard, 1835 (Fr.borg). Afbildet på Gertners billede af kroningen 1840 (Rosenborg). Mal. af J.

Roed, 1847 (Nordfeld), stylograferet af kunstneren selv 1848 og gengivet i litografi 1851 og i træsnit 1873. Træsnit 1873. Stengravure 1874. Mal. af F. Vermehren, 1898 (Fr.borg). Foto. – Mindesmærke ved Nordfeld.

Danm.s adels årbog, 1929 227f. – III. tid. 4.1.1874. Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm. 1848–1873, 1924. Det kgl. danske postvæsen gennem 300 år, 1624–1924, s.å. 113–27.

H. Hjorth-Nielsen*

Danneskiold-Samsøe, Ulrik, se **Danneskiold-Samsøe, Christian** (1702–28)

Danning, Sophus Christian, 1867–1925, komponist. * 16.6.1867 i Odense, † 7.11.1925 sst., begr. i Helnæs, Odense amt. F: tømmerhandler, grosserer Anders Christian Pedersen (1834–84) og Mariane Elise Topp (1837–1910). Navneforandring 2.1.1893. ~ 1° 16.4.1892 i Bergen med Valborg Sofia Asp, * 7.8.1868 i Lovisa, Finland, † efter 1926, d. af senere professor Georg August A. (1834–1901) og Matilda Sofia Wetterhoff (1840–1920). Ægteskabet opløst. ~ 2° 30.5.1902 i London (Westminster) med Signe Thora Aas, * 25.8.1878 i Kristiania, d. af overtoldkontrollør Peter Christian Aa. (1847–1915) og Thora Ellefsen (1849–1919).

D. studerede violin hos V. Tofte, klaver hos Alb. Orth og teori hos J. D. *Bondesen, fortsatte senere studierne på konservatoriet i Sondershausen og hos S. Jadassohn i Leipzig, rejste på det Anckerske legat 1896 i Italien, Frankrig og Tyskland og nedsatte sig efter et ophold i Finland som musiklærer i Kbh. På Edv. Griegs anbefaling blev han 1899 kapelmester ved teatret i Bergen samt ved det bergensiske musikselskab „Harmonien“ hvor han virkede indtil 1907 da han flyttede til Kristiania og overtog stillingen som kapelmester ved Fahlstrøms teater 1907–11. 1914–23 virkede han som kapelmester ved Odense bys orkester. Han har skrevet operaerne *Gustav Adolf*, *Elleskudt* og *Kynthia* (Bergen og Kristiania) samt operetten *Columbine* (Kristiania), desuden musik til *Snehvide* (sammen med Sextus *Miskow, opført på Casino, (1900), og til Drachmanns *Tusind og een Nat*. Af hans tre symfonier er især *Dante-Symfonien* blevet en del spillet (Odense, Sondershausen, Bergen, Kristiania, Helsingfors). Endvidere har han komponeret Ouverturner og andre orkesterværker, en violinkoncert, violinkompositioner, korsange (damekor), sange, til dels af national karakter (*Dejlige Land*, *Vort Flag* o.a.), klaverstykker (*4. Klavierstykke*, 1926). Uden at være nogen betydelig komponist røber han i sin musik et vist teknisk håndslag og en speciel evne for let og beha-

Danning, Christian

gende musik, til tider af et stærkt lyrisk sving.
□Foto (Musikhist. mus.).

„Coda“ i Masken, 1912–13 205f. P. L. Melgaard i Dansk musikertid. 1919 66f; sst. 1925 259. Fyens stiftstid. 9.11.1925. C. M. K. Petersen i Odense bys hist., 1926.

*Erik Abrahamsen**

Danrop, Melchior, se Colditz, Melchior

Dansgaard, Willi, * 1922, geofysiker, glaciolog. * 30.8.1922 i Kbh. (Filips). F: gravørmester Paul D. (1894–1976) og gravør Oda Nielsen (1898–1973). ~ 28.6.1947 på Frbg. (Slotsk.) med fysioterapeut Inge Magnus Thomsen, * 9.4.1928 i Kbh., d. af revisor Agner T. (1892–1968) og Rigmor Magnus (* 1899).

D. blev student 1941 fra Efterslægtsselskabets skole, cand. mag. (fysik) 1947 fra Kbh.s univ. hvor han 1947 fik guldmedalje og 1961 erhvervede den filosofiske doktorgrad. Han var ansat ved Meteorologisk Institut 1947–1950, det første år med tjeneste ved Magnetisk observatorium i Godhavn. I perioden 1950–1962 var han ansat ved Kbh.s univ.s biofysiske laboratorium som amanuensis med massespektrometri som speciale. Siden 1.4.1962 har han været professor i massespektrometri ved geofysisk isotop laboratorium ved Kbh.s univ. 1952 påviste han for iltindholdets vedkommende forskellig isotopmæssig sammensætning af nedbør i forbindelse med øgende afkøling under opstigning langs en varmfront. 1954 demonstrerede han at iltisotopen O^{18} er en udmærket klimaindikator i is, især på højere breddegrader. D.s studieophold i Chicago 1954–55 førte til deltagelse i en ekspedition til Grønland arrangeret af Arctic Institute of North America under ledelse af P. F. Scholander. Under denne demonstrerede D. O^{18} -analysernes mulighed for at vise den højdemæssige placering på indlandsisen af dannelsesstedet, for is fra isbjerge. Doktordisputatsen fra 1961 beskriver naturligt vands isotopsammensætning. D. har ledet flere glaciologiske ekspeditioner, til Norge 1962, til Grønland 1964, 1967 og 1971. Han har været og er medlem af internationale og danske komiteer og selskaber, fx Commission on Atmospheric Chemistry and Radioactivity, Subcommittee for Core Studies under Special Committee on Antarctic Research (S.C.A.R.), Steering Committee for Greenland Ice Sheet Program (G.I.S.P.), Akademiet for de tekniske videnskaber, Council of International Glaciological Society 1971–74, kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland 1973–1975. Det isotop-glaciologiske pionerarbejde over grønlandske iskerners O^{18} -indhold og opstilling

af derpå baserede klimakurver for dele af kvartærtiden har medført følgende hædersbevisninger til D: Det kongelige danske geografiske Selskabs Hans Egede-medalje 1971, Svenska Antropologiska og Geografiska Sällskapet Vega-medalje 1975, International Glaciological Societys Seligman Crystal 1976. Sammen med H. B. Clausen har D. udviklet en metode til isdatering ved hjælp af indholdet af silicium-isotopen Si^{32} , der skal supplere kulstof-14-metoden. D. har optrådt som TV-kommentator i forbindelse med udsendelser der har omhandlet hans og hans medarbejderes videnskabelige undersøgelser, ligesom han har gjort rede for disse i populærvidenskabelige tidsskriftartikler. Som lærer har D. på det avancerede plan undervist i massespektrometri, glaciologi og isotophydrologi, på det elementære plan har han navnlig undervist studerende fra nabovidenskaberne i fysik.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1962 182. Årbog for Kbh.s univ. 1958–63, 1973 241–43. – Ice, Cambridge 1974, nr. 45 9f.

Erik Kristiansen

Danstrup, John Kristian Thorvald, * 1919, redaktør, * 9.1.1919 i Kbh. F: skibskaptajn, senere søassuranceekspert Kristian D. (1877–1930) og Rigmor Christensen (1879–1966). ~ 1° 10.1.1947 med Ellen Benedicte Fog, * 1.5.1921, d. af grosserer Harald Thune Waagepetersen (1883–1970) og Rigmor Fog (1886–1970). ~ 2° 27.10.1960 i Kbh. (b.v.) med cand. mag., ital. translator Aase Lagoni, * 20.9.1911 i Kbh. (~ 1° med overlæge, dr. med. Halfdan *Lefèvre, * 1909), d. af orlogskaptajn Otto Frederik Kristian L. (1882–1949) og Ellen Bach (1884–1963).

D. blev student fra Østre Borgerdydskolen 1937 og fik året efter guldmedalje af Kbh.s univ. hvorfra han 1944 blev mag. art. i historie. Han underviste ved Lunds univ. 1943–45 og ved den danske skole i Lund 1944–45. Til Kbh.s univ. var han knyttet 1947–48 som assistent og 1948–55 som universitetsadjunkt idet han specialiserede sig i middelalderhistorie. 1950–51 var han docent ved Stockholms högskola, 1948–61 lærer ved Danish Graduate School, ved Zahles faglærerkursus 1948–53, ved Askov højskole fra 1949 og ved Forsvarsakademiet og Hærens officersskole fra 1953. Han var på studieophold i Oxford og Cambridge 1946–47, i London 1948, i Vest- og Centralafrika 1958 og i USA 1963. – Ved siden af sin undervisningsvirksomhed og sin historiske forfattervirksomhed blev D. tidligt en mere folkeligt orienteret kommentator om udenrigspolitiske og samtidshistoriske emner. Fra 1949 havde han regelmæssige udsendelser i radioen. Men det var især som fjernsynets første

og førende udenrigspolitiske kommentator han blev landskendt lige fra han begyndte sine programmer i TV's barndom over hans mangeårige medarbejderskab ved TV's udenrigspolitiske magasin „Horisont“ til TV-aktuelt udenrigspolitiske indslag i 1970'erne. D.s smukke diktion, sikre sprogbehandling og omfattende viden gjorde ham populær også blandt mennesker der hidtil havde haft ingen eller ringe interesse for udenrigspolitik. Hans rolle som popularisator har været betydelig og på feltet enestående.

Takket være sin medvirken i radio og TV blev D. en populær og efterspurgt foredragsholder overalt i Danmark. Interessen for den folkelige oplysningsvirksomhed kom allerede til udtryk da han 1946 var medstifter af Universitetets folkeoplysning og opretholdt kontakten med dette arbejde, fra 1969 som medlem af folkeuniversitetsudvalget.

D.s engagement i det folkelige oplysningsarbejde førte ham ind i journalistik. Fra 1959 blev han fast knyttet til Politiken som udenrigspolitisk kommentator og lederskribent. D.s forfatterkab spænder fra historiske værker over videnskabelige afhandlinger og leksikon-bidrag til en række udenrigspolitiske skrifter. Han har skrevet *Danmarks historia I-II*, 1946, *History of Denmark*, 1948–49, *Gads historie for gymnasier og seminarier, 1890–1965*, 1965 og senere udg. og grundbogen *Storpolitik i dag*, 1958 samt mindre udenrigspolitiske skrifter. Han var nordisk redaktør for Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, 1951–57. Sammen med Hal *Koch har han redigeret den flere gange i store oplag optrykte Politikens Danmarks Historie I–XIV hvis første udgave kom 1962–66. □Foto.

Niels Jørgen Haagerup

Danxst, Cordt, 1669–1726, bogholder. * okt. 1669 i Kbh., begr. 18.2.1726 sst. (Nic.). F: kræmmer Johan D. (†1678) og Margrete (†1676). ~ Johanne Margrethe Hessenberg, begr. 4.11.1711 i Kbh. (Nic.).

D. var 1684–90 i tjeneste hos købmand Henrik Schupp der var direktør i Ostindisk Kompagni. 1691 fik han kgl. bevilling til at undervise i bogholderi i Kbh. og tog 1695 borgerskab som bogholder. 1696–1702 var han overbogholder ved Ostindisk Kompagni, men kom i strid med direktionen der fik ham dømt som tremærksmand. Senere var han bogholder ved provianteringskommissionen, en tid i tjeneste hos grev Danneskiold-Laurvigen og endte i stor fattigdom. 1691–1711 udgav han en mængde lærebøger i sit fag efter den metode som anvendtes af Kunstrechnungs-Societät i Hamburg hvoraf han var medlem. Han har også udgivet poetiske vær-

ker til regne-, skrive- og bogholderikunstens pris hvor han viser sig fra en så komisk side at man godt kunne tænke på ham som forbilledet for Holbergs bogholdere i „Den Stundesløse“.

O. Nielsen: Kbh. på Holbergs tid, 1884 344f.

R. Paulli*

Danø, Steen Bechgaard, *1933, direktør i Thrige-Titan A/S, statsaut. revisor. *3.8.1933 i Kolding (Skt. Nicolaj). F: købmand Axel D. (*1907) og Ida Bechgaard (1908–51). ~5.9.1959 med Daga Ragna Nettelbladt, *20.4.1933 i Stockholm, d. af stadsarkitekt Åke N. og Gull Ditzinger. Ægteskabet opløst.

D. tog studentereksamen i Herning 1953. Under sin ansættelse i årene 1953–62 hos statsautoriseret revisor Aksel Madsen i Nykøbing F. og København videreførte han sin uddannelse med HD i regnskabsvæsen 1958 og revisoreksamen 1962 ligesom han i denne periode var på forskellige studieophold i England og Sverige. 1962 startede han sammen med sin bror Nordisk Reproduktionsimport (fra 1963 Minerva Reproduktioner A/S) med salg af kunstreproduktioner, fotografiik o.l. Selskabet blev i løbet af kort tid et omfattende og indbringende foretagende med datterselskaber i bl.a. Sverige, England, Vesttyskland og USA. Efter nogle sløje år i 1970'erne blev selskabet afhændet 1976. D. blev endvidere 1962 tilknyttet det stagnerende konfektionsfirma Moresco Konfektion A/S hvor han 1963 blev direktør og i løbet af fem, seks år fik firmaet bragt på fode igen. Han skabte sig ved sin virksomhed her ry som en effektiv leder og administrator, og 1969 overtog han topposten som administrerende direktør i den store maskin- og elektromotorvirksomhed A/S Thrige-Titan, Odense. Virksomheden der var dannet 1965 ved en fusion af firmaet Thomas B. Thrige og A/S Titan var under den liberalisering af handelsforholdene der var foregået i årene efter 1960 kommet i alvorlige vanskeligheder og kørte med store tab. Ved hjælp af en omfattende modernisering af produktionsapparatet, en hårdnet bortskaering af urentable produktionsgrene og rationalisering af arbejdsgangen lykkedes det D. i løbet af få år at rette op på virksomhedens økonomi således at den ikke blot klarede sig igennem den økonomiske kriseperiode i midten af 1970'erne, men også i disse år begyndte at ekspandere på en række områder.

Som erhvervsleder er D. utraditionel. I sin omgangsform er han kontant, selvbevidst og kan til tider være temmelig udiplomatisk. Han tager del i den offentlige samfundsdebat med skarpe synspunkter og har ofte stået i modsætning til den

Dano, Steen

politik der føres af erhvervslivets organisationer, bl.a. Industrirådet, i hvis hovedbestyrelse han blev indvalgt 1975. □Foto.

Interviews i Arbejdsgiveren, 1970, nr. 5 12–15 og i Jyllandsposten 22.8.1977. – Virtus Schade i Weekendavisen 20.12.1974. Niels Stensgaard i Politiken 29.5.1977.

Erik Korr Johansen

Dano, Sven, * 1922, økonom. * 22.2.1922 i Kbh. (Trin.). F: boghandler Hans Holger D. (1878–1960) og Ingeborg Petersen (1882–1973). ~ 1.3.1947 i Ordrup k. med civilingeniør Ida Marianne Hauberg * 6.2.1922 i Sorrento, Italien, d. af arkitekt Harald Theodor Christjan H. (1883–1956) og Anna Giersing (1888–1977).

D. blev student 1940 fra Ordrup og cand.polit. 1947, s.å. sekretær i generalsekretariatet for regeringens beskæftigelsesudvalg og fra 1.4. i boligministeriet. Fra 1948–56 var han desuden videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s økonomisk-statistiske laboratorium. D. havde 1950 et studieophold ved Oslo univ. og fik året efter accessit for besvarelse af Kbh.s univ.s prisspørgsmål i statsvidenskab: *Hvordan virker stigende nominal-løn på reallønnen?* 1952 trådte han uden for nr. i boligministeriet og blev universitetsadjunkt i Kbh. til 1958. Han var Rockefellerstipendiat i USA 1954–55 og virkede desuden som gæstelektor ved univ. of Illinois 1958–59. 1959 genoptog D. sin stilling i boligministeriet og var fra 1960 samtidig lektor ved Kbh.s univ. 1961 blev han fuldmægtig i boligministeriet og tog samme år sin afsked da han foruden lektor også blev amanuensis ved universitetet. 1964 blev han docent. Han blev dr. polit. 1966 på et teoretisk emne inden for driftsøkonomien og kort efter professor i dette fag ved Kbh.s univ. 1974–75 var han gæsteforsker i Kiel. Foruden talrige artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift og andre danske og udenlandske fagskrifter navnlig om omkostningsteori og programmering, men også om boligspørgsmålet har D. skrevet: *Linear Programming in Industry. Theory and Applications*, Wien 1960, *Industrial Productions Models* (disputats) Wien og New York 1966 og *Nonlinear and Dynamic Programming*, Wien og New York 1975. D.s litterære produktion har gjort ham kendt også i udlandet som en meget skarpsindig forsker der anvender matematikken til afklaring af driftsøkonomiske problemer med en grundig redegørelse for alle forudsætninger. Som universitetslærer har han med pædagogisk dygtighed og humor givet studenterne mulighed for at erhverve en betydelig viden om driftsøkonomiens teori. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1966 179. – Berl. tid. 17.6.1966. E. Schneider og H. Winding Pedersen i Nationaløk. t., 1966 144–70.

Niels Banke

Darbes (d'Arbès, Darbitz), **Johannes** Anton Peter Poul, 1750–1815, violinist, musikinspektør. * 7.2.1750 i Kbh. (Slotsk.), † 15.6.1815 på Frederiks hospital sst., begr. sst. (Ass.). F: musiker, komponist (Johan) Francesco D. (ca. 1705–68) og Charlotte Christiane Kayser (ca. 1715–1802). Gift. – Bror til Joseph *D.

D. fik sin musikalske uddannelse dels i Kbh. under violinisten Johan Henrik *Freithoffs vejledning, dels i Venedig og Bologna hvor han et par gange opholdt sig i flere år med kongelig understøttelse. Han var en udmærket violinspiller og indtog allerede fra en ung alder den første plads (1770–86) blandt kapellets primoviolinister næst efter koncertmester Johann *Hartmann. I komposition havde han haft pater Martini til lærer, men drev det ikke til noget betydeligt; han var kun lidet produktiv og måtte høre grove beskyldninger for plagiat. Der omtales et *Stabat mater* af ham og en motet til tekst af Mad. Boye, opført ved hoffet 1780. Desuden komponerede og arrangerede han balletmusik for Vincenzo *Galeotti. Efter hans sidste rejse til Italien fik han 1780 det hverv at undervise to af teatrets lovende unge sangerinder og udnævntes samtidig til professor og musikinspektør i hvilken egenskab han skulle føre tilsyn med kapellet og oplære unge kapelmusikere. Denne stilling medførte en indflydelse der ikke mentes at være til gavn for kapellets forhold. Hvor meget der med rette kunne tilskrives D. af æren for hvad Catharine Møller, senere mad. *Frydendahl, blev for det danske syngespil var omtvistet af hans samtidige. De fleste anså ham for en charlatan; dog er det muligt at dommen over ham var noget påvirket af den uvilje han vakte ved sit pirrelige og ubehagelige væsen. En udnævnelse til dansk kommissær i Italien som han modtog 1783 blev atter tilbagekaldt og erstattet med en årlig pension. – Rang med justitsråd 1784. Virkelig justitsråd og generalkrigskommissær 1810.

Pers.hist. t. 6.r. II, 1911 160. – L. Bobé sst. 8.r. I, 1922 88–90 (om slægten D.). C. F. Cramers Mag. der Musik II Hamburg 1784 53f. Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860 188–94 245–54. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948.

Erik Abrahamsen*

Darbes (d'Arbès, Darbitz), **Joseph** Frederik Augustus (Justinus), 1747–1810, portrætmaler. * 29.9.1747 i Hamburg, † 26.6.1810 i Berlin. F: musiker, komponist (Johan) Francesco D. (ca. 1705–68) og Charlotte Christiane Kayser (ca.

1715–1802). ~ en ubekendt († tidligst 1816). – Bror til Johannes *D.

Faderen der formentlig stammede fra Italien kom 1747 til Danmark ved Mingottis operaselskab og blev 1749 hofviolin. D. lærte at tegne hos J. M. *Preisler og kom 1758 på akademiet, 1761 i modelskolen hvor C. G. *Pilo var blandt hans lærere. 1768 sendtes han til Skt. Petersborg hvor han blev Vigilius *Erichsens elev; efter en rejse gennem Tyskland, Holland og Frankrig var han atter 1773 i Rusland hvor han malede Katharina II og desuden beskæftigedes i de russisk-tyske kredse. Også i Livland og Kurland arbejdede han, bl.a. ved det kurlandske hof; han gik i polsk tjeneste og blev ca. 1785 hofråd, flyttede til Berlin hvor han 1786 blev ekstraordinært medlem af akademiet og 1796 professor og lærer ved akademiet. Han udførte der en lang række portrætter, bl.a. af *Friedrich Wilhelm II*, af *dronning Louise* og andre medlemmer af kongehuset (tidl. Hohenzollernmuseet i Berlin), af filosofen *Moses Mendelssohn* og af *Goethe* (bl.a. 1785) til hvis kreds han i den periode hørte. Hans billeder som har været meget efterspurgt og højt vurderet findes i en række europæiske samlinger. Han malede mest i pastel, udførte også miniaturer på pergament og tegnede portrætter med sølvstift og karmin. På Fredensborg findes *Katharina II*, 1774, på Brahetrolleborg en *Kærlighedens Pilgrim*, 1785; endvidere kendes pasteller af skuespilleren *Friederike Bethmann*, 1784 (tidl. Johan Hansens saml.), to mandportrætter, det ene dateret 1794 (tidl. Harry Fetts saml.) og på Fr.borg portrættet af *Chr. G. Bernstorff*, 1794. D. var en meget dygtig og kræsen maler; hans arbejder er omhyggeligt gennemarbejdede, farveholdningen dog ofte mørkere end sædvanligt for pastelmalerier. □Tegnet selvportr. (forhen kobberstiksamlingen, Dresden).

Pers.hist. t. 6.r. II, 1911 160. – L. Bobé om slægten D. sst. 8.r. I, 1922 88–90. Kunstmuseets årsskr. I, 1914 168f. H. Fett i Kunst og kultur VIII, Oslo 1920 251–56. T. Holck Colding; Cornelius Hoyer, 1961.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

d'Arrest, se **d'Arrest**

Dass, Peter, 1647–1707, præst, digter. F: Petter Pettersøn (undertiden kaldet Don Dass) og Maren Falch, † 1709 (~2° med sognepræst Tileman, ~3° med foged Peder Broch). ~ 1673 med Margrethe Andersdatter, begr. 29.7.1733, d. af residerende pastor til Vefsen Anders Sørensen og Elisabeth Lauritzdatter.

D.s far var indvandret fra Skotland til Bergen og bosatte sig senere som handelsmand i Helgeland hvor han blev gift med fogdens datter. Han døde

da sønnen var 6–7 år, og da moderen snart efter giftede sig med en præst i et nordligere sogn blev børnene anbragt hos hendes slægtninge; D. kom i huset hos en onkel der var præst i Namdalen. Her fik han sin første undervisning og har også kunnet tage indtryk både af naturen og af den topografiske digtning der tidligere var forfattet af gejstlige i onklens præstegård. I fjortenårsalderen blev han sendt til Bergen hvor hans faster var gift for at fortsætte sin skolegang. Han lærte at digte på latin og medvirkede ved kirketjeneste hvor sangens magt gik op for ham – heraf det sangbare præg ved hans senere digtning. Han kom til at holde af den livlige og muntre by; derimod var studieårene i København (1666–69) mærket af hans ensomhed og fattigdom, og han havde ikke råd til at anskaffe tidens nye litteratur som interesserede ham. Som nybagt teolog blev han huslærer på sin hjemegn, i Vefsen præstegård hvor han forlovede sig med præstens steddatter. Hendes mor havde litterære interesser, og D. forfattede i disse år adskillige lejlighedsvers. Han blev huskapellan hos den residerende kapellan i nabosognet Nesna og fik løfte om hans embede, men sagen var nær blevet forpurret da han begik „lejemål“ med sin fæstemø og måtte søge oprejsning i København hos Griffenfeld. Affæren blev eftergivet mod at han betalte en bod til det nærmeste hospital. Herefter kunne han præstevies (1673) og ægte sin trolovede. Som personel kapellan havde han dog kun en ussel løn, og da han ved sin svigerfars død blev forbigået som hans efterfølger til fordel for en købmandssøn fra Trondhjem skrev han et bittert digt om *Mammoms Regimente og Plutonis Herredømme*, 1678. Først da den gamle Nesnapræst døde 1681 lysnede det for ham idet han kunne efterfølge ham som residerende kapellan. Hovedindkomsten fra sognet gik ganske vist til „sogneherren“, præsten i Alstahaug, og da dette kald, et af de mest indbringende i Nordland, blev ledigt otte år efter tilfaldt det D. Han blev herigennem en velhavende mand og kunne føre stort hus og øve velgørenhed. Myndig og foretagsom røgtede han sit store embede med de lange farefulde kirkerrejser, og her på Alstahaug fik han også fuldført en række af sine digterplaner. Han var tidligt blevet optaget af at skildre landsdelens folkeliv digterisk, og fra 1670erne stammer *Den Nordske Dale-Viise* (første gang trykt 1683 i København). Den er skrevet til melodi af en kendt dansk – måske oprindelig svensk – bondevise og giver raske satiriske rids af det lokale bondeliv. Langt mere ambitiøs er hans store gennemgang af Nordlands topografi, dyreliv og indbyggere, *Nordlands Trompet* (udarbejdet henimod 1700, først udk. 1739). Også her er det ka-

Dass, Peter

rakteristiske versemål valgt efter dansk mønster, "Lyschanders verskronike om Grønland. I frisk tempo præsenteres Nordlands geografi og klima, dets fugle og havdyr, folkeskik og sædvaner, derefter behandles de enkelte len fra syd til nord. Stoffet bygger på hans egne sognrejser samt for de nordlige provstiers vedkommende hvortil han ikke nåede, på mundtlige beretninger; af skriftlige kilder nævner han selv Arrebos „Hexaæmeron“ som han stedvis kan korrigere af erfaringen. Det er imidlertid intet lærdomsværk, men en folkelig og livfuld fremstilling, i første række tiltænkt nordlændingene selv som bydes velkommen i indledningen. Og ånden deri er en from fortrosthed til Guds vilje som forsoner med de barske kår.

Af hans egentlige religiøse digtning, affattet til praktisk brug for menigheden er den tidligste del formentlig hans versifikation af evangelieteksterne til hver søndag i kirkeåret *Evangelier. sangviis forfattet udi beqvemme Melodier*. Som det var tidens skik er den gejstlige poesi udsat for populære visemelodier som særlig kunne anvendes ved husandagter. Mere con amore har han gendiget bibelhistoriske fortællinger fra Det gamle og Det nye testamente, dels kortere i *Aandelige Tidsfordriv eller Bibelske Viisebog*, dels længere i *Trende bibelske Bøger, nemlig: Ruth, Esther og Judiths*; de sidste er netop udvalgt for at understrege kvindens betydning. I øvrigt bliver beretningerne ligesom de svenske dalmålinger ikklædt hjemligt miljø. Mest udbredt og folkeyndet blev D.s *Morten Luthers lille Katechismus, forfattet i beqvemme Sange under føyelige Melodier* hvor katekismen er sat på anskuelige vers. Det er en djærv og tros-kraftig kristendom der forkyndes, egnet til ballast i nordlændingens hårde liv.

D. fik selv behov for at hente styrke i troen da han kom ud for prøvelser og ulykke. Et år forliste otte jægter (fragtskibe) hvorved han mistede det meste af sin årsindtægt; i digtet *Betænkning over den Søe-Skade, Ao 1692 tildragen* udtrykker han sine følelser og tanker ved tabet. (Episoden er også indføjet som et „symbolum“ i Nordlands Trompet). Bergens brand 1702 gik ham nær til hjerte og fremkaldte nogle klage- og trøstedigte. Ved samme tid forværredes hans helbred, navnlig led han under galdestensmerter. 1704 fik han indsat sønnen Anders som kapellan. Fra hans sidste år på sygelejet er bevaret den gribende klagesang *En Krop opfyldt med Grus og Sten*. Ved hans død sørgede hele landsdelen, og Nordlandsjægerne fik et sort tøjstykke indsyet i sejlet – et minde der holdt sig i halvandet hundrede år. Hans digte blev trykt i talrige oplag, og der dannede sig frasagn om „Hr. Petter“ og hans fanta-

stiske bedrifter. Også i danske bondehjem blev bibelviserne og katekismussangene udbredt læsning helt til midten af 1800-årene. Netop fordi hans digtning er fremmed for barokkens mere kunstfærdige og lærde kunststil kunne dens jævne og trohjertede tone få et langt efterliv. □Maleri 1684 (Melhus k.), litografi herefter samt træsnit af J. F. Brauner, 1874, H. P. Hansen, 1874, nogle anonyme 1885, 1886, 1890 og 1891 samt af H. C. Olsen, 1907. Monumentudkast af G. Vigeland, 1905 (Nasjonalgalleriet, Oslo).

P.D.: Samlede skrifter I–III, udg. A. E. Eriksen, Kria. 1874–77, tillæg 1891. – Hans Midbøe: P.D., Oslo 1947. Peter Dass, 1647–1947, Oslo 1947 (heri bibliografi af H. Midbøe 161–75).

Mogens Brøndsted

Dassow, Theodor, 1648–1721, generalsuperintendent, orientalist. *27.3.(2.?)1648 i Hamburg, †6.1.1721 i Rendsborg, begr. sst. F: archidiakon ved St. Petri k. i Hamburg Johannes D. og Gertrud Uppendorf (†1678). ~12.4.1686 i Wittenberg med Dorothea Zincke, begr. 27.5.1720 i Rendsborg (~1° ca. 1670 med professor Balthazar Stolberg i Wittenberg, 1640–84), d. af guldsmed og borgmester i Dresden Paul Z. (ca. 1607–78) og Catharina Göppert.

D.s interesse var tidligt vakt for studiet af orientalia, og gennem sine universitetsstudier erhvervede han sig omfattende kundskaber i talmud og jødisk arkæologi. Han blev student 1669 i Hamburg og studerede derefter i Giessen hvor han blev magister 1672, fortsatte sine studier i Wittenberg hvor han 1676 blev adjunkt i det filosofiske fakultet, gik derefter til Holland og Oxford, sidstnævnte sted høstede han rig belæring gennem samværet med den lærde jøde Isak Abendana. 1678 blev D. ekstraordinær professor i poesi og orientaleske sprog i Wittenberg; først 1689 blev han ordinarus, 1690 lic. theol. og 1699 dr. theol. S.å. modtog han ansættelse i Kiel som professor i teologi, græsk og orientalia og præst ved Skt. Nicolai. 1709 kaldte Frederik IV ham til generalsuperintendent i hertugdømmerne, overkonsistorialråd og provst i Rendsborg; fra 1713 var han tillige generalsuperintendent over de tidligere gottorpske kirker i Slesvig. Der foreligger fra D.s hånd talrige skrifter, hovedsagelig disputater der vidner om hans lærdom i orientalia og antikviteter, men også om mangel på oversigt og metode. Han tilhørte den skolastiske lutherdoms ortodoksi, og for at værgе den overleverede lutherske lære kastede han sig voldsomt ind i kampen mod pietismen der i århundredets begyndelse trængte og synsmåder i havis synsmåder han så fornægtelse af den lutherske tro. Dis-

se stridigheder splittede hans studier. Med A. H. Francke og dr. Henrik Muhlius, senere prokansler ved Kiels universitet, havde han skarpe sammenstød.

Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae danicae* IV, 1752 135f. – J. F. Buddeus: *Isagoge historico-theologica*, Lpz. 1727 1567. Johs. Møller: *Cimbria lit.* I, 1744 127f. Michael Neiindam: Erik Pontoppidan I, 1930 241. Aa. Dahl: *Sønderjyllands bispehist.*, 1931 55. Karl Rodenberg: *Die Anfänge der Christian-Albrechts-Univ. Kiel*, Neumünster 1955 = *Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins* XXXI, især 320.

*Michael Neiindam**

Daugaard, Christine, se **Daugaard, J. B.**

Daugaard, Jacob Brøgger, 1796–1867, biskop. * 17.9.1796 i Randers, † 5.1.1867 i Ribe, begr. sst. F: toldbetjent og havnefoged, siden købmand Hans D. (1761–1819) og Anna Cathrine Johnsen (1775–1860). ~ 21.11.1827 i Randers med Cathrine Kruse, døbt 31.5.1799 i Randers, † 25.8.1882 på Frbg., d. af hospitalspræst, siden sognepræst ved Skt. Mortens k. i Randers, amtsprovst Petrus Janus K. (1768–1837) og Christine Margrethe Bolt (1761–1836).

Efter tilskyndelse af provst P. J. Kruse der havde lagt mærke til D.s gode hoved blev han sat i Randers latinskole 1810 hvorfra han blev student 1816. Sine sommerferier tilbragte han gerne hos præsten H. H. Hassager i Vejerslev hos hvem han fik udviklet den sans for det holbergske lune der siden blev så karakteristisk for ham. En del af sine studenterår var han en stadig gæst hos sin velynder, historikeren Laurits ²Engelstoft hvis adoptivson, den senere biskop Ch. T. ²Engelstoft han forberedte til universitetet sammen med baron C. ²Holsten. 1821 tog D. teologisk embedseksamen, og 1822 blev han adjunkt i Sorø. Den nøje tilknytning D. havde haft til det Engelstofteke hus havde været i høj grad udviklende for ham, endnu mere betydningsfulde blev dog hans lærerår i Sorø. Han levede i venskabelig og frugtbar forbindelse med den rættke begavede mænd der var knyttet til akademiet, han fik rig lejlighed til på flere områder at udbyde sine egne studier, og han gjorde fortræffelig fyldest som lærer. Han besad en egen evne til at vinde sine disciples hengivenhed, og som inspektionshavende adjunkt på kostskolen tog han sig med en næsten moderlig omsorg af alumnerne. Fra Sorø-tiden stammer også det værk som har sikret D.s navn en varig plads. Ved omgangen med Engelstoft havde D. fået interesse for historisk granskning, han nærrede planer om at skrive Sorø klostres og bys historie, og 1823 gav han sig, stærkt opmuntret af sin nære ven H. F. J. ²Estrup, i kast med at besvare Vi-

denskabernes selskabs prisopgave *at levere en fuldstændig og nøjagtig Fortegnelse over alle Klostre i Danmark, oplyst ved Hovedbegivenhederne i deres Historie*. Trods vanskelige arbejdsvilkår lykkedes det D. efter tre års forløb at få fuldført besvarelsen der 1826 belønnedes med selskabets guldmedalje. I noget ændret og udvidet skikkelse udgav han den 1830 under titel *Om de danske Klostre i Middelalderen*.

Senere syslede D. med tanken om at levere en ny udgave, men overdrog kort før sin død forfatterretten til Selskabet for Danmarks kirkehistorie for at dette kunne påtage sig udgivelsen. Skønt det er let nok at se manglerne ved D.s klosterhistorie, især den utilstrækkelige benyttelse af utrykt kildemateriale, må det dog siges at den er udarbejdet med ikke ringe dygtighed, og at den udfyldte et stort savn i den historiske litteratur. 1827 blev D. – ved sin velynder Poul C. ²Stemanns medvirken – kaldet til sognepræst i Thorstrup og Horne ved Varde, 1839 blev han provst for Skads, Vester og Øster Horne herreder, 1845 stiftsprovst i Ribe og sognepræst ved domkirken sst. og endelig 1850, efter begæring af samtlige provster i stifter, biskop over Ribe stift. Uden at høre til de meget fremragende repræsentanter for bispekollegiet udfyldte D. sin plads på en smuk måde. Han var en retskaffen og besindig natur af afgjort konservativ støbning, i høj grad arbejdsom og samvittighedsfuld i sin embedsførelse. Som i tidligere år viste han også som biskop sjældne evner til at omgås de mest forskelligartede mennesker og til at bygge bro mellem modsætninger. Store personlige sorger bar han med en ejendommelig ligevægt, og ved sin blanding af alvor og lune virkede hans personlighed tiltrækkende på alle han kom i berøring med. Efter 1830 var hans kræfter helt beslaglagt af hans embedsvirksomhed, og han har siden da kun forøget litteraturen med enkelte småbidrag. Nævnes bør dog hans mindeskrift om biskop Tage Müller (1849) og en værdifuld afhandling om H. A. Brorson især på grundlag af aktstykker i Ribe bispearkiv (i *Theologisk Tidsskrift*, 1838, II, 119–48). En datter af D., **Christine Margaretha D.**, * 30.1.1831, † 18.12.1917, udgav i 1850'erne og -60'erne dels under pseudonymet Erica, dels i eget navn en række digtsamlinger væsentligst af religiøs og fædrelandshistorisk indhold. I 1896 udsendte hun på grundlag af familiepapirer en omfangsrig levnedsskildring af faderen. – R. 1851. DM. 1854. K. 1862. □ Litografi af C. Steckmest, 1851 efter tegn. af G. Saloman. Litografi 1862 efter daguerreotypi; samme type gengivet i træsnit 1867 efter tegn. af H. Olrik. Mal. af H. Chr. Jensen (Ribe domk.). Foto.

Daugaard, J. B.

Kilder. Selvbiografi i J. P. Mynster: Den hedenske verden ved christendommens begyndelse, 1850 IV-X. – *Lit.* III. tid. 10.2.1867. Christine Daugaard: Biskop D., 1867. Samme: Biskop D. En mindebog I-II, 1896. Kirkehist. saml. 2.r. IV, 1867–68 460–62; sst. 5.r. III, 1905–07 588. Udvalg af breve fra mænd og kvinder, II, udg. P. Hjort, 1869 92 178. Otto Møller og Skat Rørdam. En brevvæksl. II, 1916 270f. Poul Bjerge: Jydske bønder, 1921 34. Olaf Carlsen: Soranske studier II, 1929 17–29 35 52–56.

Papireri i Kgl. bibl.

*Bjørn Kornerup**

Daugaard, Poul, * 1921, stadsbibliotekar. * 2.9. 1921 i Boldesager, Jerne sg. F: bankbestyrer, senere gårdejer og kontorassistent Niels D. (1882–1952) og Johanne Jørgensen (1893–1967). ~ 8.3. 1947 i Hjørring med Bodil Mikkelsen, * 11.7. 1924 i Hjørring, d. af overlærer Jens Thorvald M. (1892–1974) og Karen Ella Nielsen (1902–72).

Efter studentereksamen 1939 (Marselisborg) og afgangseksamen fra Statens biblioteksskole 1944 fik D. ansættelse ved centralbiblioteket i Hjørring, fra 1947 i Roskilde. Han deltog i flere nordiske faglige kurser og interesserede sig især for arbejdet i centralbibliotekernes opland med opbygningen af sognebibliotekernes bogsamlinger. 1955 vendte han tilbage til Hjørring centralbibliotek, fra 1958 som overbibliotekar. Interessen for de administrative og faglige opgaver førte til en periode 1961–65 som formand for bibliotekarforeningen for folkebibliotekerne. Her virkede han for en opdeling af bibliotekarens arbejdstid så der levedes tid til forberedelse til bogvalgsmøderne. Meget afgørende aftaler med Købstadforeningen om bibliotekarlønnen sluttedes 1964. Han blev nu også inddraget i forberedelsen af biblioteksloven 1964 og sad i øvrigt i sin formandsperiode som medlem af biblioteksrådet. Også samarbejdet mellem folkebibliotekerne og de videnskabelige biblioteker tjente han som medlem af samarbejdsudvalget fra 1963. Hans interesse for formidling af litteraturen til lånerne gav sig udtryk i redaktionen 1950–58 af folkebibliotekernes boglister til radioudsendelserne Lyt og læs. 1966 udnævntes han til stadsbibliotekar i Århus, i den by hvor han havde fået sin inspirerende oplæring hos den daværende chef Carl Thomsen. D. har her ydet sin største indsats ved en fuldstændig omorganisering af Århus-området biblioteksvæsen. Denne indsats var helt i den nye bibliotekslovs ånd idet den gik ud på at udligne niveauforskellene i betjeningen af lånerne i de forskellige områder. Det betød at 20 hidtil selvstændige biblioteker blev organiseret til én enhed hvoraf kun seks hidtil havde haft faguddannet leder. Omkring hovedbiblioteket som administrativt cen-

trum dannedes nu seks regioner med smukke lokaler mange steder og en stor arrangementsvirksomhed. 1973 udarbejdedes en strukturplan for udviklingen til 1985, et udtryk for bibliotekets opgaver i det moderne samfund. 1968 blev han formand for depotbiblioteket for folkebibliotekerne, og fra 1973 har han været formand for bibliotekscentralen. Hans faglige indsats afspejler udviklingen fra ældre tiders system med de mange sognebiblioteker der trængte til centralbibliotekernes hjælp, til det moderne storbyområdes vidt forgrenede og dog fast sammenknyttede bibliotekssystem. – D. var skønlitterær anmelder ved Bogens Verden 1950–53 og skrev årlige oversigter over lokalhistorisk litteratur i Vendsysselske årbøger 1959–65. I Århus årbog 1977 har han skrevet: Skete der noget? Kommunens biblioteker siden 1970.

J. Th. Arnfred: Severin Jørgensen, 1942. (Mødrene slægt).

Mogens Iversen

Daugaard-Jensen, Jens, 1871–1938, direktør for Grønland. * 24.3.1871 i Skovgårde, Nørager sg., Randers amt, † 27.11.1938 i Gentofte, urne på Bispebjerg kgd. F: kromand, senere hotelejer i Mariager Peder Johannes J. (1841–1903) og Petrine Daugaard (1848–1925). ~ 5.5.1900 i Nakskov med Ida Louise Catharina Jensen, * 16. 11.1875 i Nakskov, † 2.4.1955 i Kbh., d. af justitsråd, landinspektør Niels J. (1830–1903) og Christine Marie Brodersen (1843–1920).

Efter præliminæreksamen i Randers var D. kontorist på herredskontorerne i Mariager og Terndrup og senere på sagførerkontor i Kbh. Han blev cand. jur. 1892 og var derefter igen i Terndrup. 1893 blev han volontør på Kgl. grønlandske handels kontor og var siden stedse knyttet til Grønland. 1894 kom han til Umanaq, 1895 tilbage til Kbh. hvor han blev fuldmægtig 1898. 1900 blev han inspektør for Nordgrønland og 1912 direktør for Grønlands styrelse der efter den forudgående ændring omfattede såvel handel og administration som kirke-, skole- og retsvæsen. Denne store og for Grønland betydningsfulde stilling bestred han til sin død. D.s virksomhed indledte en ny æra i Grønlands historie idet han bevidst førte landet ind i en udvikling der på to årtier bragte det nærmere den almindelige europæiske kulturstandard end hele den foregående koloniperiode. Med stor administrativ dygtighed i forbindelse med levende interesse for befolkningen og nænsomhed over for de bestående traditioner udviklede han handel og kommunikation, indførte og opdyrkede nye erhvervskilder og -muligheder og forberedte gennem en ny samskudsordning med kommuneråd, sysselråd og

landsråd befolkningens selvstyre. Hans forhandlingsevne og smidighed i forbindelse med fasthed gjorde sig gældende i den gamle strid om monopolets ophævelse og landets åbning og forhindrede forhastede skridt. Gennem hele hans styresæt gik en bevidst hævde af Grønlands integritet og landets bevarelse for den grønlandske befolkning – sammen med en stor omhu for at værne denne mod civilisationens uheldige følger. D.s tid som direktør betød dog alligevel én lang forberedelse til den modernisering af landet som måtte komme, og som pressede sig på med stigende styrke.

D. var formand i bestyrelsen for Kong Chr. Xs og dronning Alexandrines Grønlandsfond og næstformand i kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland, formand for stednavneudvalget for Grønland, æresmedlem af Det grønlandske selskab 1937, konsulent i direktionen for A/S Kryolitselskabet Øresund. – R. 1913. DM. 1921. K.² 1929. □Buste af Gustafson, 1929. Mal. af Harald Moltke, 1933, og af Johs. Glob, 1938. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXV, 1931 515–24. – Knud Oldendow i Tidsskr. for den grønlandske tjenestemandsfören. XI, 1937, nr. 10 1–7. H. Ostermann i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1939 127f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

David, Christian Ludvig Julian, 1878–1960, højesteretssagfører, kunstsamler. * 30.7.1878 i Roskilde, † 18.4.1960 i Hellerup. F: jernbaneingeniør Johannes Hage Christian D. (1837–90) og Magdalene Juliane Hagen (1840–91). Ugift.

D. ville oprindeligt have været historiker, men valgte på grund af de bedre fremtidsudsigter at studere jura efter at han havde taget studentereksamen (Metropolitanskolen) 1897. I 1903 blev han cand. jur. og tog derefter til London hvor han opholdt sig et halvt år for at studere engelsk retsvæsen og kunst. Tilbage i København var D. sagførerfuldmægtig i nogle år, men efter at han 1906 var blevet overretssagfører blev han kompagnon hos overretssagfører Axel *Bang. Først en halv snes år senere etablerede han sin egen forretning. I mellemtiden var han i 1911, 33 år gammel, blevet landets indtil da yngste højesteretssagfører og var godt på vej til at blive en kendt person inden for advokatstanden. Han var således 1903–1915 medlem af bestyrelsen for Juridisk forening og blev 1911 medlem af Sagførerrådet for 1. sagførerkreds, en post han havde til 1919, de sidste tre år som næstformand.

Selv om D. ved de tre prøvesager han havde ført for højesteret før udnævnelsen til højesteretssagfører havde vist sig som en ualmindelig elegant

og formfuld procedør var han frem til begyndelsen af 1920'erne ikke så meget kendt for sin procedure, men mere for sin juridiske konsulentvirksomhed. Men så kom Landmandsbanksagen. D. havde en tid været Emil *Glückstadts private juridiske rådgiver, og da der 1923 blev rejst tiltale mod de implicerede i Landmandsbankens krak blev D. sammen med overretssagfører C. F. Brorson Glückstadts forsvarer. Hans defensorat der vidnede om hans nøje kendskab til erhvervslivets forhold vakte megen opsigt ved hans veltalende, iltre og sarkastiske form der ikke sparede nogen. D. betegnede senere sagen som sin største og mest arbejdskrævende. – I de følgende to tiår efter Landmandsbanksagen procederede D. hyppigt. Blandt sager han førte kan nævnes en række i årene 1933–36 for det i 1932 nedsatte udvalg til undersøgelse af B & Ws økonomiske forhold. I 1940'erne optrådte D. sjældnere i skranken, og i slutningen af tiåret opgav han det helt.

D.s hovedvirke lå ikke i retssalene men inden for erhvervslivet. Allerede på et tidligt tidspunkt af sin karriere blev han bestyrelsesmedlem i en række aktieselskaber. Af disse var langt det vigtigste Dansk Nattevagt A/S som blev stiftet 1908, og hvori D. var bestyrelsesmedlem fra starten. Få år senere, i 1913, blev han formand for selskabet der 1918 i forbindelse med en fusion skiftede navn til De Forenede Vagtselskaber. I 1934 oprettedes som et datterselskab af DFVS Det Danske Rengøringselskab og 1939 Danske Securitas. Det var disse selskaber der i dag har udviklet sig til ISS (International Service System)-koncernen der er en multinational virksomhed. D. var formand for DFVS til sin død og for henholdsvis Det Danske Rengøringselskab og Danske Securitas fra 1942 og 1943 ligeledes til sin død.

En anden virksomhed D. lagde et stort arbejde i var Aarhus Oliefabrik. Han var med i det konsortium der dannedes i 1918 på foranledning af direktøren for oliefabrikken, Frederik *Lausen, til overtagelse af Aarhus Oliefabrik der siden 1910 havde været på engelske hænder. D. blev efter overtagelsen medlem af fabrikkens bestyrelse og 1922 bestyrelsesformand, en post han havde frem til 1958. Det første tiår af hans formandsperiode blev meget bevæget. Både 1923 og 1928 måtte AO gennemgå en rekonstruktion. Ikke mindst den sidste gav meget arbejde til D. På grund af bedrageri standsede AOs datterselskab i Harburg, Tyskland, Oelewerke Teutonia, i foråret 1928 sine betalinger, og de store tab AO led herved nødvendiggjorde en rekonstruktion af fabriken. Men konsekvenserne blev endnu større. På grund af Privatbankens store engage-

David, C. L.

menter i såvel Teutonia som AO standsede den også sine betalinger og måtte undergå en rekonstruktion. I forhandlingerne om såvel Privatbanken som Aarhus Oliefabriks nye forhold spillede D. en fremtrædende rolle, ligesom han deltog særdeles aktivt i løsningen af problemerne omkring Teutonia. – Foruden posterne i de nævnte selskaber var D. bl.a. også formand for Holbæk Tagpap- og Cementfabrikker (1924–60), Den kgl. Porcelainsfabrik (1954–60), A/S Vølund (1937–54) og Gyldendal (1929–34), ligesom han i en længere årrække var formand for kontrolkomiteerne i en række forsikringsselskaber. D. satte megen pris på den position hans placering inden for erhvervslivet gav ham.

Denne placering og hans virke inden for juraaen gjorde det muligt for ham at dyrke sin store kunstinteresse og dermed blive den kunstsamlers og mæcen han især blev kendt som i en større offentlighed. Allerede efter at D. var blevet kandidat gav han sig til at samle på malerier, men det var først i sidste halvdel af 1910'erne at han begyndte at samle i større stil. I de følgende ti år opbyggede han i sit hjem en helt enestående samling af islamisk fajance, europæisk 1700-tals keramik og dansk fajance og sølvtoj fra samme århundrede; men også andre områder som møbler og malerkunst havde hans interesse. Kun de fineste ting fandt vej til hans samling, bl.a. takket være hans nøje kendskab til samlingerne på de førende museer i og uden for Europa og hans gode forbindelser til de bedste antikvitethandlere i Berlin, London og især Paris.

Der er ikke tvivl om, at D. havde en betydelig besidderglæde men han holdt ikke sin kunst for sig selv. I 1945 skænkede han til en selvejende institution – C. L. Davids Fond og Samling – sin samling, sin ejendom Kronprinsessegade 30 som han havde erhvervet i 1917 og ladet ombygge så den udover beboelse også kunne rumme hans kunstgenstande, samt en del af sin formue. Formuen blev placeret i et fond der først og fremmest havde til formål at bevare og forøge samlingen. Fundatsen var særdeles rummelig og liberal således at den gav gode muligheder for at tilpasse samlingen til nye opgaver som måtte dukke op i tidens løb. D.s samling blev offentlig tilgængelig 1948 i forbindelse med hans 70 års dag. Indtil sin død var han formand for bestyrelsen for C. L. Davids Fond og Samling.

D. interesserede sig imidlertid ikke kun for sin egen samling, men støttede i høj grad også andre kunstmuseer og -foreninger, ikke mindst Det danske Kunstindustrimuseum. 1925 indtrådte han i bestyrelsen for Selskabet Kunstindustrimuseets venner og blev samtidig dets formand, en post han beklædte frem til 1960. Som formand

for Kunstindustrimuseets venner blev han automatisk medlem af museets bestyrelse i hvis forretningsudvalg han straks kom for i perioden 1942–60 at være bestyrelsens formand. D. formidlede gentagne gange beløb til Kunstindustrimuseet, ikke mindst fra erhvervslivet, ligesom han selv skænkede det en række kunstgenstande. Ved D.s død blev Davids Fond og Samling hans universalarving, og derudover oprettedes ved hans testamente to legater, et for D.s slægt og venner og et til minde om en ungdomsven, C. L. Gertz' fond til unge juristers uddannelse. Endelig testamenterede han sin sommerbolig, Marienborg, som han havde købt i 1934, til den danske stat til brug for landets statsminister sammen med et beløb til delvis istandsættelse af det lille slot.

D. var en højt begavet person der kunne virke kølig og formel, ja arrogant, måske fordi han i virkeligheden var sky. Til hans sans for kunst føjedes glæde over udsøgt køkken og rejser. Han havde et rigt, men sikkert også ensomt liv. – R. 1927. DM. 1936. K. 1958.

□Malet som barn af Agnes Lunn (Davids saml.), tegn. af samme 1903 (Kgl. bibl.). Tegn. og mal. af Karl Larsen (Davids saml.). Buste af Helen Schou, 1938 (De forenede vagtselsk.; Aarhus Oliefabrik, Davids saml.). Tegn. af Carl Jensen, 1955 (Fr.borg). Foto.

C.D. om sin samlervirksomhed i C. L. Davids samling II, 1953 7–10. – Højesteret 1661–1961 II, 1961 497. Bredo L. Grandjean: Marienborg, 1977 50f. Arkiv i Erhvervsark.

Chr. R. Jansen

David, Christian Georg Nathan, 1793–1874, finansminister, nationaløkonom. * 16.1.1793 i Kbh. (Mos.), † 18.6.1874 sst., begr. sst. (Holmens). Hed oprindelig David Nathan D. og kaldte sig Nathandavid eller Nathan-David; døbt 1.9.1830 i Slagslunde som C.G.N.D. F: grosserer Joseph Nathan D. (1758–1830) og Debora (senere Georgine) Levy (ca. 1764–1835). ~ 5.11.1831 i Kbh. (Petri) med Georgine Nicoline Bramsen, * 7.1.1811 i Kbh. (Frue), † 6.4.1890 sst. (Johs.), d. af revisor i Den slesvig-holstenlauenburgske Brandforsikrings kontor, senere justitståd Ludewig Ernst B. (1777–1828) og Marie Cathrine Beutner (1776–1863, ~ 1° med materialforvalter ved Nyholm Wilhelm Herrested, 1764–1800).

D. blev student fra det Schouboeske institut 1809 og tog filosofisk eksamen 1810, men ingen embedseksamen. Som søn af en velstående får drev han frie studier og virkede som skønånd, bl. a. som deltager i den litterære jødefejde 1813. Han gjorde tjeneste som sekretær og tolk ved det dan-

ske hærkorps i Nordfrankrig 1815–18 og samlede sig derefter, da de trange efterkrigsår havde svækket faderens økonomi, om nationaløkonomiske og statsvidenskabelige studier. 1822–23 studerede han ved Göttingens universitet og erhvervede doktorgraden på en afhandling om dansk skattevæsen i 1700-tallet hvis merkantillistiske træk han kritiserede skarpt. En ansøgning fra ham 1824 om en lærestol ved Kbh.s univ. blev afslået, væsentligst fordi han tilhørte mosaiksk trossamfund. Han fik nyt afslag 1826, men da han efter faderens død lod sig døbe ansattes han 1830 som professor i statsøkonomi. D. udgav 1826–29 *Statsoekonomisk Archiv*, efterfulgt af *Nyt statsoekonomisk Archiv*, 1841–43, hvori han forfægtede liberalismens ideer. Han tilhørte nærmest den af J. B. Say grundlagte franske liberale skole hvis synspunkter han introducerede i Danmark i velskrevne og livlige artikler der vakte interesse for nationaløkonomiske studier. Han var medstifter af *Maanedsskrift for Litteratur* 1829 og skrev her 1832 sin indgående kritik af M. L. Nathansons behandling af de danske statsfinanser. Noget større videnskabeligt nationaløkonomisk eller statistisk værk udarbejdede han ikke.

Efter sin hjemkomst fra Göttingen var D. et virksomt medlem af Studenterforeningen, begejstret for grækernes frihedskamp, deltog i litterære debatter og fulgte J. L. Heiberg i hans kritik af Oehlenschläger, men navnlig fremtrådte han som kyndig teaterkritiker, mrk. Y.Z., i *Maanedsskrift for Litteratur* 1829 og mest bemærkelsesværdigt 1830 i Heibergs *Flyvende Post*. I modsætning til Heiberg der i sin betagelse af jomfru Pätges, senere fru Heiberg, og som forfatter af vaudeviller var tilbøjelig til at se teatret indefra, stod D. uafhængig, vurderede teatret udefra og anså kritikken for teatrets og skuespillernes samvittighed. Heiberg henviste direkte til hans teater anmeldelser som nødvendigt supplement til og tiltrængt udvidelse af sine egne anmeldelser. De fulgte nok den Heibergske æstetiks krav om det skønne virkelige og det formfuldendte, men han fremhævede at personerne måtte fremstilles så de også i livet kunne stå i den forbindelse med hinanden som stykket viste. Han anså sin bedømmelse af skuespillernes præstationer som en hjælp til deres videre udvikling, men fru Heiberg tilgav ham vist aldrig at han kategorisk bestemte lystspillet som hendes naturlige rollelag. Han afveg også fra Heiberg i sit krav om at tragedierne ikke måtte forsvinde fra repertoire. Teatret burde spille Oehlenschlägers ungdomsværker, Goethe, Schiller og ikke mindst Shakespeares som D. beundrede for „uovertruffen genialitet“ og „mageløs menneskekundskab“.

D.s teaterkritiske virksomhed ophørte da han efteråret 1830 udnævntes til professor. Ved samme tid indledtes hans politiske virke. Det franske borgerskabs sejr i juli-revolution begejstrede ham, og straks efter at Frederik VI januar 1831 havde bebudet indførelse af rådgivende provinsialstænder udgav D. pjecen *Om de preussiske Provinsialstænders Væsen*. Han advarede mod at knytte valget og valgharhed til besiddelse af grundejendom og fremhævede at handelens, industriens og intelligensens folk også havde krav på repræsentation. Valget måtte betinges af en vis personlig skatteydelse. Men for D. var det ikke nok at stænderinstitutionen fik den rette organisation. Den måtte også forankres fast i den offentlige interesse. Det var ikke hans tanke at menigmand skulle svigte sit arbejde for politiske kandestøberier, men den forstandige del af publikum skulle „optage en fædrelandet så vigtig genstand i sin tænknings kreds og vise de skrifter der omhandlede et så dyrebart anliggende den opmærksomhed som ofte ødsles bort på døgnets smålige frembringelser“.

Han bebrejdede også den daværende presse at den kun delvis opfyldte sit kald og sin forpligtelse. I ugebladet *Fædrelandet* som udkom første gang 14.9.1834 skabte D. et opinionsdannende organ der behandlede reformønsker som offentlighed i finansforvaltningen, adskillelse af den dømmende, udøvende og lovgivende magt og stændernes ret til at indgive andragender med folkets ønsker. I en artikel: Hvad kan det hjælpe? om folkets opgivende holdning ansås det ikke for usandsynligt at den danske historie ville opvise en kongeslægt der frivilligt tilbagegav folket den andel i statsstyrelsen som måtte være en hovedfordring i den europæiske civilisation, og der opfordredes til ikke at lægge hænderne i skødet, men tilråbe hinanden: det kan hjælpe! – Sådanne skrivelser fandt Frederik VI krænkende og anmodede december 1834 kancelliet om at anlægge sag mod D. der samtidig suspenderedes fra sin professorstilling. D. frikendtes ved overret og højesteret for overtrædelse af trykkefriehedsforordningen, men pålagdes sagens omkostninger og afskedigedes 1836 fra universitetet, dog med fuld pension. Overlærer Johannes Hage overtog redaktionen af *Fædrelandet* under retssagen, og D. selv rejste til Paris medens sagen behandlede ved højesteret. Hjemvendt fra Paris lod D. Hage fortsætte som redaktør, men da denne idømtes livsvarig censur trådte D. igen til 1.7.1837. D. følte mere og mere at et ugeblad ikke kunne påvirke den offentlige mening virksomt nok, og fire dage efter Frederik VI's død udkom *Fædrelandet* som dagblad 7.12.1839. Som udgivere stod D., Orla Lehmann, Abra-

ham "Wessely, Jens "Giødwad og Balthazar "Christensen, sidstnævnte var tillige redaktør. D.s moderate, evolutionære holdning forenedes vanskelig med de yngre liberales radikalisme, og I.3.1840 trådte D. tilbage som udgiver. Dermed ophørte praktisk taget hans journalistiske virke der havde udbredt kundskab om og vakt sans for offentlige anliggender. Fædrelandet var blevet toneangivende liberalt, som han ville. Det blev gennem en menneskealder opinionsdannende i det højere borgerskab og blandt akademikere.

Resten af sit liv var D. aktiv som administrator og politiker. Allerede 1829 havde D. i Statsoeconomic Archiv skrevet en artikel om reform af de danske fængsler. Målet skulle være „at gøre fængslerne til de almindelige dannelsesanstalter om end sørgelige så dog nødvendige supplement". På rejser i udlandet satte han sig ind i hvorledes man der praktiserede det mere humane syn på straf som var fremkommet i slutningen af 1700-tallet. 1840 vandt han Christian VIII for sine tanker og blev medlem af en kommission til undersøgelse af fængselsforholdene. 1845 blev han medlem af direktionen for Tugt-, rasp- og forbedringshuset, og 1848 fik han efter enevældens fald tilslutning til oprettelse af en centralstyrelse for fængselsvæsenet og var dets overinspektør til 1858. Han forestod opførelsen af Horsens tugthus og Vridsløse fængsel, fik utidssvarende fængsler nedlagt, givet fangerne bedre forplejning, gennemført adskillelse af varetægtsfanger og dømte fængslede og indført cellesystemet der skulle tjene det opragende formål med straffen. – 1854–73 var D. chef for Statistisk bureau og begyndte 1869 udgivelsen af *Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget Danmark*, begyndelsen til Statistisk årbog. 1859–74 var D. medlem af Nationalbankens direktion. 1846–72 var han formand for Det sjællandske Jernbaneselskabs bestyrelse og fremhævede over for betænkeligheder ved det nye samfærdelsmiddel at jernbanen ville bidrage til at fremskynde både den materielle og åndelige civilisations udbredelse og derfor måtte være genstand for regeringens omsorg og interesse.

1840 fik D. sine første politiske hverv da han valgtes til Roskilde stænder og til Kbh.s borgerrepræsentation hvor han 1841–48 var rådmand og medvirkede til indførelsen af det departementale system i byens forvaltning. I en kommission om Kbh.s handelsforhold fik han tilslutning til handelslavenes ophævelse, så engros- og detailhandel blev fri næring, men forslaget standsedes af kongen. I Roskilde stænder øgedes afstanden mellem ham og de førende liberale jo

mere de nærmede sig bondevennerne. D. fastholdt sit ønske om en konstitutionel forfatning, men uden en folkerepræsentation valgt ved almindelig valgret. Men han forstod den sociale baggrund for bøndernes krav om almindelig værnepligt som de liberale gik imod, og sammen med N. F. S. "Grundtvig, Joachim Frederik "Schouw og D. G. "Monrad fremsatte han petition om et andet socialt problem, negerslaveriets ophævelse på De vestindiske øer. Bag hans forståelse for løsning af disse sociale problemer, og bag hans forslag om at flytte toldgrænsen fra Kongeåen til Hamburg lå hans nøje kendskab til udviklingen i Europa og hans opfattelse af staten som grundlag for den fremadskridende civilisation han så ofte fremhævede i artikler og taler. En stat der skulle løse en sådan opgave måtte være uden stærke indre spændinger. Derfor var han mådeholden i det slesvigske spørgsmål og neddæmpede sine krav om en konstitutionel forfatning da slesvig-holstenerne stillede sig afvisende. Bruddet med de nationalliberale kom da D. 1846 skarpt afviste Orla Lehmanns forslag om en fri forfatning for kongeriget og Slesvig. D.s holdning var helstatslig, men den hvilede på et andet grundlag end det absolutistisk-monarkiske princip som de konservative helstatsmænd hyldede. D.s angreb mod Lehmanns forslag medførte en kampagne mod ham som reneget der hindrede at han blev genvalgt til stænderforsamlingen i 1848 og at han faldt i Kbh. ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling. Kort efter blev han kongevalgt medlem. Han havde dog den tilfredsstillelse efter enevældens fald at Monrad som kultusminister tilbød ham hans gamle professorat, men D. afslog det da han stod foran at blive overinspektør for fængselsvæsenet. De følgende 15 år holdt han dog hvert år nogle forelæsninger ved universitetet. – Som medlem af den grundlovgivende rigsforsamling kæmpede D. for en styrkelse af regeringsmagten over for folkerepræsentationen og mod den almindelige valgret som han karakteriserede med John Russells ord: den sande friheds grav, tyranniets og tøjlesløshedens moder! Ved den endelige afstemning undlod han at stemme for grundloven. Ved valget til den første ordinære rigsdag december 1849 valgtes han til folketinget, opstillet af de konservative i Kbh.s 5. kreds på et program der understregede monarkiets samhörighed og Slesvigs relative selvstændighed inden for det. Som medlem af det første finansudvalg øvede han betydelig indflydelse på udformningen af den nye finanslovgivning med vægt på sparsommelighed og bekæmpede, delvis i modstrid med udvalgets formand C. E. "Fenger, hvad han anså for uberettigede indgreb

i administrationens beføjelser. Ved valget 1852 genopstillede han ikke, men fra 1854 var han kongevalgt medlem af rigsrådet der i henhold til 1852-aftalerne med stormagterne skulle varetage fællesanliggender for monarkiets forskellige dele. Det blev for ham en kamp på to fronter for bevarelse af helstaten. Mod slesvigholstenerne hævdede han den „historiens ret“ som var på Danmarks side mod den af slesvigholstenerne påberåbte „historiske ret“. I forhold til de nationalliberale bekæmpede han Ejderpolitikken og stemte 13.11.1863 mod ministeriet Halls fællesforfatning for kongeriget og Slesvig.

D. var i Frederik VII's sidste år trådt i fortroligt forhold til tronfølgeren prins Christian der ofte søgte råd hos ham og umiddelbart efter Frederik VII's død 15.11. rådførte sig med ham om novemberforfatningen som Frederik VII ikke havde nået at underskrive. D. rådede Christian IX til at søge betænkningstid, men lod forstå at underskrivelse kunne blive en nødvendighed under den herskende folkestemning. 18.11. underskrev kongen novemberforfatningen og føjede dermed ministeriet Hall og den altovervejende stemning i pressen og befolkningen. I de følgende uger voksede kravene fra slesvigholstensk og tysk side om tilbagekaldelse af novemberforfatningen, og 24.12. rykkede tropper fra Det tyske forbund ind i Holsten. Under „det lille rigsråds“ fortrolige forhandlinger hos kongen 26.12. udtalte D. sig for et koalitionsministerium af moderate nationalliberale og helstatsmænd, men fik ingen tilslutning. Den nationalliberale politik fortsattes af ministeriet Monrad der 20.6.1864 afviste det kompromis om Slesvigs deling der var stillet på Londonkonferencen. Samme dag opfordrede kongen D. og C. A. Bluhme til at gå ind i en ny regering, men begge afviste det. De fandt det endnu ikke muligt at danne en regering mod det nationalliberale parti, men efter preussernes erobring af Als 29.6. og det påfølgende omslag i folkestemningen dannedes 11.7. ministeriet Bluhme. D. overtog finansministeriet og kom, da forfatningsspørgsmålet blev rejst, til at stå som ministeriets bærende politiske kraft. D. havde mange års parlamentarisk erfaring, men havde altid været talsmand for en mindretalsgruppe. Alligevel var der blevet lyttet til ham. Hans taler var underbyggede med en udstrakt, men ikke altid dybtgående viden og vidnede om en skarp-sindig vurdering af forhold og personer. Hans røst var svag, hans tonefald skrattende, men talen var båret af en indre glød, ofte polemisk og svingende fra patos til maliciøst vid. I „oldin-gemisteriet“ virkede han trods sine 72 år og podagraplager ungdommelig, impulsiv og fuld af arbejdsiver. Det var tydeligt at han nød ende-

lig at være i en ledende stilling. Som finansminister gennemførte han afgiftsforhøjelser og optagelse af inden- og udenlandske statslån til dækning af udgifterne i forbindelse med krigen og nedskar og forenklede med hård hånd administrationen efter afståelsen af Slesvig og Holsten. Et nyt gendarmeri- og toldvagtkorps oprettedes ved Kongeåen. I forfatningsspørgsmålet styrede han mod en styrkelse af kongemagten og kæmpede mod den almindelige valget, „den kofteklædte absolutisme“ der var farligere end den „purpurklædte“. Skridt for skridt måtte han vige og til sidst falde tilbage på de nationalliberale der stod fast på kravet om valgretscensus til det nye landsting. Da det begyndende samarbejde mellem godsejerne og J. A. *Hansens bondevenner gjorde ministeriets stilling endnu vanskeligere, gik ministeriet af 3.11.1865.

D. havde i sin ministertid sat sit gode forhold til Christian IX over styr, dels ved besparelser på civillisten, dels ved sin medvirken til at justitsminister E. Heltzen der var kongens tro støtte og havde sympati for bøndernes krav blev udskilt af ministeriet. – D.s tilnærmelse til de nationalliberale i forfatningssagen medførte deres støtte til hans valg i Kbh. 1866 til landstinget. Han nedlagde mandatet 1870 og trak sig dermed ud af politik. – Etatsråd 1850. Konferensråd 1858. – R. 1845. DM. 1859. K. 1864. S.K. 1865. □Litografi af J. Friedländer, 1838. Tegn. af Marstrand fra Roskilde stænder (Fr.borg). Afbildet på litografi af E. Lehmann af Fr. VII's indtog 1841. Afbildet på Schacks mal. fra kroningen 1840 (St.mus.), og på satirisk træsnit af Johan Aagaard, 1844. Silhouet 1853 (Corsaren). Flere silhouetter klippet af Fausing (Kgl. bibl.). Mal. af F. L. Storch udst. 1857. Mal. af Constantin Hansen, 1861, kopi af Ad. Larsen (folketinget). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Afbildet på satirisk fremstilling af Klæstrup, 1863. Træsnit af W. Obermann, 1865, gengivet i et par træsnit 1874. Tegn. af H. Orlík, 1867 (Fr.borg). Mal. af D. Monies udst. 1870. Stengravure 1874. Litografi af I. W. Tegner, 1876, efter foto. Maske af A. Bundgaard (Chr.borg). Foto.

C.N.D.s optegnelser i Hist. t. 8.r. V, 1914 45–99. Kommentarer hertil af E. Arup i Scandia I, Sth. 1928 119-79 og III, 1930 1-51, Aage Friis i Hist. t. 9.r. VI, 1929 133-248 og Harald Jørgensen i C. N. David II, 1950 357-93. – Fr. Algreen-Ussing i III. tid. 12.2.1865. Dagbladet 19.6.1874. Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875, C. St. Bille: Tyve års journalistik III, 1877. N. Neergaard: Under junigrundloven I-II, 1892–1916. M. Rubin: Fr. VI's tid, 1895. A. F. Krieger: Dagbøger I-VI, 1920–25. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov 1850–64, 1930. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1830–48 I-II, 1931–34. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937. Harald Jørgensen i

David, C. N.

Festskr. til Knud Fabricius, 1945 212-23. Samme: C.N. D. I-II, 1950. Se også lit. henv. til C. G. Andræ. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

David, Christian, 1691–1751, missionær. * 17.2. 1691 i Senftleben, Mähren, † 3.2. 1751 i Herrnhut, begr. sst. Faderen Johann, var tysker, moderen Rosina, böhmer, ellers ukendte. ~ Anna Elisabeth Ludwig.

Som barn vogtede D. får men oplærtes i tømrerhåndværket. Katolsk af fødsel og opdragelse kom han tidligt under evangelisk påvirkning, optoges nogle og tyve år gammel i den evangeliske kirke i Berlin og vendte 1717 tilbage til Mähren for at prædike evangeliet. Få år efter kom han i forbindelse med N. L. Zinzendorf og grundlagde 17.6.1722 på den af greven skænkede plads på Hutbjerget den første koloni af mähriske flygtninge og gav den navnet Herrnhut. De følgende år drog han som „vandreapostel“ omkring i Nordtyskland, Holland, Schweiz, Estland og Lifland og grundlagde adskillige steder herrnhutiske menigheder. 1733 drog han sammen med brødrene Mathäus og Chr. Stach over Kbh. hvor de mødte megen forståelse og hjælp-somhed, til Grønland i den hensigt at støtte Hans *Egede i hans missionsvirksomhed, men skilte sig hurtigt ud fra denne og grundlagde en egen missionsstation i Ny Herrnhut nær ved Godthåb. I sommeren 1734 deltog D. som tømmermand i anlæggelsen af kolonien Christianshåb i Diskobugt. Efter en langvarig skriftlig polemik med Hans Egede om luthersk lære vendte D. allerede 1735 tilbage til Europa, mistvivlende om grønlændernes modtagelighed for evangeliet. 1746 kom han på ny til Grønland og ledede opførelsen af den nye store missionsbygning ved Ny Herrnhut, og endelig gæstede han endnu engang stationen i sommeren 1749. □ Maleri (Herrnhut).

David Crantz: Historie von Grönland I-II, Lpz. 1765. N. L. Zinzendorf i Brødermenighedens missionsbl., 1924, nr. 5 97-119. 200 Jahre Brüdermission I, ved Karl Müller, Herrnhut 1931. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969.

H. Ostermann*

Davids, Mathias, 1800–77, amtmand. * 10.11. 1800 i Lindholm, Bøking hrd., † 9.2.1877 i Slesvig, begr. sst. F: forpagter Nis D. (1774–1833) og Silla Nissen (1770–1844). ~ 11.6.1836 med Wilhelmine Henriette Jacobine Thyssen, * 31.5. 1804 i Kbh. (Fred. ty.), † 14.6.1879 i Slesvig, d. af sekretær og revisor i generalpostamtet, senere dansk postinspektør i Hamburg og etatsråd Peter T. (1772–1837) og Christiane Vilhelmine Augusta Wittmack (1778–1858).

For at undgå den værnepligt der påhvilede D. som bondefødt forberedte han sig først til landmålereksamen, men da landmålerens værnefrihed ophævedes 1820 opnåede han ansættelse som volontør i rentekammerets 2. slesvigske kontor hvor han 1821 blev kopist med bestalling og dermed værnefri. 1824 fik han landmålereksamen og studerede derefter ingeniør- og artillerividenskab. 1827 blev han student og tog juridisk eksamen på Gottorp 1832. 1834 blev D. stadssekretær og stadspenningmester i Frederiksstad, og trods forfølgelser forblev han loyalt i sit embede 1848. 1849 måtte han bestyre alle embederne i Husum og var 1850 i nogle måneder kgl. regeringskommisær først på Femern, siden i Husum. S.å. konstitueredes han som amtmand over Gottorp og Hütten amter samt Stapelholm, ansattes fast n.å. og beholdt stillingen til 1856. I politisk henseende var D. helstatsmand. Han var medlem af notabelforsamlingen i Flensborg 1851 og valgtes 1856 af 8. kreds til medlem af rigsrådet, hvor han 24.4. s.å. stemte mod Carl *Scheel-Plessens forslag om helstatsforfatningens forelæggelse for stænderne i Slesvig og Holsten. Også efter afskedigelsen som amtmand beholdt han sin plads i rigsrådet, men nedlagde sit mandat 1863 efter at have stemt imod novemberforfatningen. Den preussiske regering tilbød ham forgæves en amtmanspost.

Svend Larsen*

Davidsen, Jacob (Gabriel), 1813–91, redaktør, forfatter. * 27.8.1813 i Kbh. (Mos.), † 27.1.1891 sst., begr. sst. (Mos. vestre). F: inspektør ved Meyers stiftelse, bedemand og kirkebetjent David Gabriel (senere David Gabriel D.) (ca. 1780–1854) og Gitte Getzel (ca. 1783–1858). ~ 24.11.1850 i Kbh. (Mos.) med Hannah Deborah (døbt Johanne Marie Henriette) Førster, * 5.4.1815 på Frbg., † 14.11.1888 i Kbh. (Mos.), d. af barber Andreas F. (ca. 1783–1834) og Inger Margrethe Clausen († tidligst 1838).

Da forældrenes kår ikke tillod D. at studere plejede han fra ganske ung sine litterære interesser som typograf, oversatte en mængde romaner, var blandt de tidligste originale hovedstadskorrespondenter til provinsaviser og fik forbindelse med den københavnske oppositionspresse, „Kjøbenhavnsposten“ og „Corsaren“. Over for de nye tidsstrømninger tog han dog snart konservativt stæde, og efter at han 1846–52 havde været redaktionssekretær for Eduard *Meyer ved „Flyveposten“ og med omhu og takt holdt igen på den troskyldige, letbenede redaktør var det af et godt hjerte at han selv som redaktør i forbindelse med Gottlieb *Siesby (1852–65) drejede bladet ind i fast opposition mod den sejren-

de nationalliberalisme. Et minde om hans i længden håbløse, men ingenlunde betydnings- eller evneløse kamp er de udvalg han udgav af sine ræsonnerende artikler: *Breve og humoristiske Skildringer af Petersen, Fuldmægtig*, 1858 og *Fuldmægtig Petersens Breve II*, 1860. Med ganske vist ret jordbundet lune og sund fornuft er tidens guder her synede fra vrangsidens. Efterhånden som den jævne middelstand vandtes for modpartiet svandt „Flyveposten“s økonomiske tilværelsesret. „Dansk Rigstidende“, som D. redigerede 1865–67, og ugebladet „Den konservative“ som han derefter ledede indtil 1886 oprettholdtes af velstillede meningsfæller, og skønt D. til det sidste virkede i journalistikken (som bidrager til „Avisen“ og korrespondent til norsk „Morgenbladet“), og hans redelige, elskværdige personlighed nød fuld anerkendelse var det nu som kulturhistoriker på et hidtil ret udyrket felt han vandt læseverdenens opmærksomhed. *Fuldmægtig Petersen: Gamle Minder fra Frederiksberg og Vesterbro*, 1866, *Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn*, 1880 (2. samling 1881; samlet, forøget udgave 1883 nyudg. 1977), *Fra vore Fædres Tid*, 1884 og *Kjøbenhavnerliv i ældre og nyere Tid*, 1889 er, mindre ved deres som førsteforsøg agtværdige grundlag af studier end ved deres talrige, godt og sympatisk fortalte personlige erindringer blevet uerstattelige bøger. □Fremstillet på flere satiriske træsnit. Træsnit bl. a. 1883 efter foto og 1885 af A. Bork. Foto.

J.D.: Kjøbenhavnerliv, 1889 310-87 (Fra mine drengeår og min ungdom). – Avisen 28.1.1891. E. Collin i Danmark, udg. Journalistforen. VI, 1892 57-62.

Paul Læssøe Müller*

Davidson, Meyer Joseph, 1861–1926, ingeniør, cementtekniker. * 5.7.1861 i Kbh. (Mos.), † 15.6.1926 i Paris, begr. i Kbh. (Mos. vestre). F: silke- og klædehandler Salomon D. (1803–66, ~1° med Mathilde Levy, 1820–46) og Hanne Levy (1818–65). ~1° 16.7.1901 i Kbh. med Jeanne Salzard, * 21.8.1883 i Paris, d. af Hubert S. og Agathe Millot. Ægteskabet opløst 1915. ~2° 6.4.1915 med Gerda Krüger, * 6.12.1885 i Kbh. (Garn.), d. af cand. jur., senere overretssagfører Axel Theodor Hassing (1860–1933, ~2° 1900 med Valborg Cathrine Kastrop, 1874–1953, sep. 1925) og Signe Hein (1862–1932, ægteskabet opløst 1889, ~2° 1890 med overretssagfører Walther Johannes K., 1860–1930; adopt. af stedfaderen 1895). Ægteskabet opløst 1917. D. tog polyteknisk adgangseksamen 1877 og blev 1883 polyteknisk kandidat i anvendt naturvidenskab (hovedfag kemi). Indtil 1887 var han ansat som kemiker ved Ystad Sukkerraffinaderi

og havde derefter kortere ansættelser i sukkerindustrien i Tyskland og Frankrig. 1890 stiftede han i Paris sammen med cand. polyt. W. Konow ingeniørfirmaet *Konow & D.*, som særlig arbejdede med formalingsmaskiner, og som snart blev repræsentant i Frankrig for F. L. Smidth & Co. Fra 1892 videreførte D. firmaet alene, og 1918 gik det over til et aktieselskab, *Société anonyme des anciens établissements Davidson* med D. som leder. Da D. 1893 fik patent på en kontinuerlig formalingsmaskine, den såkaldte rørmølle som skaffede ham guldmedalje på verdensudstillingen i Paris 1900 overdrog han rettighederne til F. L. Smidth & Co. som netop havde patenteret den såkaldte sandcement. Til dennes fremstilling udnyttedes D.s rørmølle som videreudvikledes til Dana rørmøllen der blev en meget stor salgsartikel og fandt anvendelse i fabrikker og miner over hele verden. D. fortsatte sin opfindervirksomhed: 1898 patenterede han en centri-fuge, og under verdenskrigen opfandt han en brandbombe til udkastning fra flyvemaskiner. Efter krigen oprettede F. L. Smidth & Co. en egen afdeling i Frankrig og forbindelsen med D. ophævedes, men han bevarede til det sidste et venskabeligt forhold til og en stor interesse for det danske firma. D. deltog 1917 i stiftelsen af Société anonyme Émaillerie Moderne og opførelsen af en fabrik for emaljevarer ved Bordeaux, men selskabet måtte likvidere 1921, og D. led herved et betydeligt tab. D. var i sine velmagtsdage en kendt skikkelse i den danske koloni i Paris hvor han i sit store og gæstfri hjem modtog ikke blot erhvervsfolk og teknikere, men også mange kunstnere, forfattere og idrætsfolk. – R. 1910. DM. 1921. □Tegn. af Poul Mik-Meyer, 1919.

Nekrolog af [T. Voeg]l-[Jørgense]n i Ingeniøren XXXV, 1926 329f.

Povl Vinding*

Davidson, Orla Carl Eugène, 1891–1971, konserverfabrikant. * 27.1.1891 i Kbh. (Matt.), † 8.1.1971 på amtssygehuset i Gentofte, urne på Holmens kgd., Kbh., F: grosserer Waldemar D. (1857–1921) og Mathilde Hansen (1856–1946). ~9.7.1932 i Kbh. (b.v) med Anna Margrethe (Grethe) Bäckström, * 21.2.1909 i Kbh., d. af Eric B. (1882–1955) og Betty Mathilda Larsson (1883–1955). Efter afsluttet skolegang ansattes D. 1908 i en gros firmaet Anton Petersen & Henius der handlede bryggeriartikler. Herefter fortsattes uddannelsen i Spanien, 1911–13 bl.a. for at følge import og salg af klipfisk med henblik på siden at indtræde i faderens hørkramforretning, Salomon Davidson. Her blev han 1913 prokurist og

Davidsen, Orla

1921 eneindehaver. I årene 1925–36 var D. også medejer af fiskekonserves- og hørkramfirmaet P. Lykkeberg. Det blev imidlertid ikke som forretningsmand, hans største indsats kom til at ligge, men som organisationsmand. I årene 1932–36 var han således formand for Foreningen af importører og grossister i konservesbranchen, og dermed indledtes en branchemæssig indsats der kom til at strække sig over mere end 30 år frem til 1965, kun afbrudt af et tvunget ophold i Sverige under krigen. – Sammen med P. Lykkeberg stod han bag dannelsen af Foreningen af Danmarks fiske-konservesindustri 1935, og her indtrådte efterhånden alle danske fiskekonservesfabrikker som medlemmer. Baggrunden for denne organisation var de komplicerede importforhold for bl.a. islandske kryddersild, tomatpuré og andre råvarer og hjælpestoffer til branchen. Valutacentralens etablering 1932 havde gjort det nødvendigt med en effektivt arbejdende brancheorganisation. 1936 blev han foruden formand også direktør for denne hvorefter han afhændede sine egne virksomheder for helt at hellige sig organisationsarbejdet der blev af stadig mere omfattende karakter. 1940 var han således blandt initiativtagerne til en rekonstruktion af Foreningen af konservesfabrikanter i Danmark og til stiftelsen af Danmarks konservesfabrikanter arbejds-giverforening. For begge beklædte han frem til 1962 såvel formands- som direktørposten. 1941 overtog han også ledelsen af Foreningen for Danmarks fiskemel- og fiskeolieindustri som han forestod til 1965. Hans viden førte ham naturligt ind i mange offentlige hverv. Således sad han i årene 1948–1965 i fiskeriministeriets eksportudvalg, 1939–54 i fiskerirådet, 1951–65 i fiskeriministeriets kvalitets- og bedømmelsesudvalg, og endelig var han fra 1963–65 formand for Fiskeribankens repræsentantskab. – R. 1955. □Foto.

Interview i Børsen 15.1.1961. – Poul Melgaard: Foren. for Danm.s fiske-konservesindustri gennem 25 år, 1960. Berl. tid. 13.1.1971. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Davidsen, Peder Cecilius, 1866–1935, højskoleforstander. * 13.3.1866 i Hove, Ringkøbing amt, † 13.12.1935 i Haslev, begr. sst. F: smed David Jensen (1827–1904, ~2° 1867 med Karen Nielsen Paakjær, 1841–1915) og Sidsel Kathrine Pedersen (1831–66). ~2.2.1892 i Århus med Andrea Margrethe Bülow, * 6.10.1869 i Estvad, Ringkøbing amt, † 2.7.1950 i Haslev, d. af sognepræst, sidst i Todbjerg Harald Vilhelm B. (1832–90) og Dortha Margrethe Lund (1846–1911).

D. blev lærer fra Ranum 1886 og n.å. ansat ved den nyoprettede Nørre Nissum højskole. 1891 valgtes han til forstander for Haslev højskole hvor han fik sin livsgerning. Han var ikke blot en myndig forstander for højskolen der hurtigt fik stor tilgang, men han tog også initiativet eller medvirkede til oprettelse af en række betydelige skoler (landbrugsskole, seminarium, gymnasium, håndværkerskole, den udvidede højskole) som gjorde Haslev til en slags missionsk universitetsby. I alt dette udfoldede D. megen energi og viste udpræget evne til styre. Ved sine historiske, kirkehistoriske og især bibelske foredrag øvede han stor indflydelse på eleverne; hans undervisning var selvsagt udpræget „forkyndelse“, men samtidig havde han en vis nøgtern klarhed over at højskolen har særlige opgaver, en erkendelse som skyldtes at han også selv af sine elever lærte at indrette sig efter ungdommens problemer. I den offentlige polemik var D. skarp, og gennem sine bladartikler hævdede han med konsekvens Indre missions „mærkesager“ fremfor alt bibelfundamentalismen om end han med årene fik større sans for almenmenneskelige og kulturelle forhold. D. udgav flere skrifter, bl.a. *Harboøre, 1896–97* og *Guds Frelserveje i Israels Historie I–V, 1926–29*. I sine sidste år sluttede han sig til Oxford-bevægelsen. På mange områder tog han virksom del i Indre missions foreningsliv. □Mal. af Herman Petersen, 1917.

A. Fibiger i Dansk kirkeliv, medens tiderne skifter, 1936 123–26.

P. G. Lindhardt (Hans Koch)

Davidsohn, Joseph, 1894–1943, sociolog. * 22.2.1894 i Kbh. (Mos.), † 2.10.1943 i skov i Esbønderup sg., begr. i Hillerød 1943, overført til Mos. Vestre kgd. 1965. F: lærer Baruch D. (1859–1926) og Mariane Eliaschowitz (1861–1935). ~29. 11.1918 med Fanja (Fannia) Rodla Rosenblum, * 21.5.1892 i Rusland, † 2.10.1943 i skov i Esbønderup sg., d. af plantageejer M. O. R. og Mira Hurwitz.

D. blev student 1910 fra Efterslægtens skole blandt hvis lærere historikeren dr. J. P. Jacobsen, til hvis minde han senere dedicerede sin doktorafhandling, ved sin personlighed og senere ved sine skrifter fik afgørende indflydelse på hans udvikling. 1916 blev han cand. polit. og var 1916–17 sekretær i Den zionistiske verdensorganisations bureau i Kbh. 1918 blev han sekretær i Kbh.s skattedirektorat. I vinteren 1918–19 foretog han en længere rejse i Rusland og Tyskland og oplevede på nærmeste hold flere betydelige faser af de i disse lande foregående revolutioner. 1920 blev han skatte- og boliginspektør i Nykøbing F., 1927 sekretær i Invalideforsik-

ringsrådet, 1934 fuldmægtig i Direktoratet for ulykkesforsikring og 1941 tillige sekretær i Udvalget angående ulykkesforsikring af tjenestemænd m.fl. – D. følte sig tidligt tiltrukket af sociologien. Nitten år gammel opnåede han accessit for besvarelse af prisopgaven om *Forholdet mellem Etik og Sociologi*. 1915 skrev han *Sociologi og Socialøkonomi*, i Nationaløkon. Tidsskr. LIV, 1916 der sammen med *Nogle Bidrag til den almindelige Sociologi*, trykt sst. LV, 1917, dannede forarbejder til *Om Betingelserne og de nærmeste Opgaver for en eksakt Sociologi* som skaffede ham den filosofiske doktorgrad 1923, den første danske sociologiske doktordisputats. D. forelæste adskillige gange som privatdocent over sociologiske emner, og 1937 deltog han under vakance i undervisningen ved Århus universitet. 1928–29 var han redaktør af *Quod felix*, og 1929 formand i Studentersamfundet samt for skiftende jødiske ungdomsforeninger. Foruden de ovennævnte arbejder forfattede han ved siden af adskillige tidsskriftsaftandlinger og avisartikler *Almindelig Sociologi. Kulturens Form og Bygning = Sociologiske Grundrids I*, 1928, *Participationsstudier = Sociologiske Grundrids II*, 1931 og *Økonomisk Historieopfattelse. En kritisk Fremstilling*, s.å. 1932–33 var han på studierejse i USA og England som Fellow of the Rockefeller Foundation.

Som forsker arbejdede D. på det af den franske sociologiske skole og da især L. Lévy-Bruhl skabte grundlag og tilstræbte en kritisk gennemførelse af skolens principper. Med sine udmærkede evner, omfattende kundskaber og brændende begejstring for den videnskab han tjente havde han de bedste forudsætninger for at gøre en værdifuld videnskabelig indsats; men efter begivenhederne i aug. 1943 så han intet håb for sig og sin hustru, og sammen søgte de døden i Snevret skov, nord for Esrom. □Tegn. af Carl Jensen, udst. 1930.

Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1923 93f. – Studenterne 1910, red. Kr. Müller, 1935 190.

S. V. Rasmussen *

Davis [dæivis] (el. Davys), **John**, ca. 1550–1605, engelsk opdagelsesrejsende. * ca. 1550 formentlig i Sandridge nær Dartmouth, England, † 27.12.1605 ved øen Bintam i Malakkastrædet, F: ukendte. ~29.9.1582 med Faiht Fulford, Devon, d. formentlig af lensmand John F. Omkring 1579 havde D. kontakt med broderne Gilbert angående et togt til den såkaldte Nordvestpassage, og 1584 dannedes under Adrian Gilberts ledelse et handelskompagni der fik ret til at søge efter en kortere søvej til Kina og Indien vestover, nord eller syd om Amerika. 7.6.1585

afgik D. med to små skibe fra Dartmouth mod vest og gik op i Davisstrædet som er opkaldt efter ham. Man kastede anker ud for Godthåbsfjorden hvor man fik kontakt med landets beboere og med besvær etableret en kommunikation og en vis gensidig tillid. D. søgte videre vestover og nåede land på den canadiske side men måtte vende hjem p.gr. af årstiden. 1586 ledede D. en ny ekspedition som udforskede den grønlandske vestkyst til omkr. Holsteinsborg samt det indre af Godthåbsfjorden, igen med livlig forbindelse med grønlænderne selv om der forekom konflikter mellem disse og sømændene. En grønlænder blev taget som fange. Igen krydsedes Davisstrædet, men uden at man fandt passage videre vestover. 1587 foretog D. endnu en rejse og nåede helt op til Upernavik på 72.12° N. hvor nordlig vind tvang ham til at søge mod vest. Her standsedes han af vestisen, og skibet måtte gå mod sydvest, hvor D. formentlig har været ved indsejlingen til Hudson Strait uden at vide det, og han vendte hjem uden at have fundet passagen. Denne sidste rejse foretog D. i et lille skib på ca. 20 t. Med disse tre rejser havde D. igen knyttet forbindelsen til det Grønland som Nordeuropa havde mistet kontakten med da sejladsen til nordboerne standsede omkr. 1400. Hans iagttagelser fik afgørende betydning for den senere udforskning, især for H. Hudson og W. Baffin, og bidrog væsentligt til kortlægningen af egnene ved Grønland. De beretninger om rejserne som blev skrevet dels af D. selv, dels af andre deltagere er de ældste grundigere beskrivelser af grønlænderne og derfor vigtige kildekrifter i eskimologien. De blev først udgivet 1589 i London, senere genudgivet sst. 1880. På dansk er beretningerne udsendt som bd. VII af Grønlandske Selskabs Skrifter, 1930.

1589 deltog D. i et togt til Azorerne, 1592–93 til Magellanstrædet hvor han på tilbagevejen opdagede Falklandsøerne. I en pause mellem rejserne skrev D. 1594 *The Seaman's Secret*, en senere meget populær nautisk håndbog, og 1595 *The World's Hydrographical Description* om problemerne vedrørende Nordvestpassagen som D. plæderede varmt for. Fra 1597 rejste han igen, men blev under en engelsk rejse til Ostindien dræbt ved indsejlingen til Malakkastrædet af japanske sørovere.

J.D.: Tre rejser til Grønland, 1930 = Det grønlandske selsk.s skr. VII (m. biogr. indledn. ved G. N. Bugge).

Mads Lidegaard

Debes, Lucas Jacobsen, 1623–75, præst, topograf. * 1623 i Stubbekøbing, † 28.9.1675 i Tørsbavn, begr. sst. F: residerende kapellan i Stubbekøbing, senere sognepræst på Bogø Jacob Niel-

Debes, Lucas

sen (1558–1633). ~ Anna Rasmusdatter (~1° med sognepræst i Tórshavn Hans Rasmussen, 1603–51), d. af sognepræst på Vågø Rasmus Sørensen (1574–1641).

D. blev student 1647 fra Slagelse, kapellan i Tórshavn 1651, sognepræst og rektor ved latinskolen sst. 1652, viceprovst 1667, landprovst 1670 og magister 1673. Foruden at være en lærd mand besad D. praktisk evne og en dygtighed til at fremstille en sag mundtligt eller skriftligt som sikrede den et heldigt udfald. Han må tillige have været en vindende personlighed. Da han i krigsårene 1658–59 rejste til Danmark for at opnå begunstigelser for skolen og sig selv, blev skibet opbragt af svenskerne og ført til Göteborg, men ved sin lærdom og sine prædikener vandt han kommandantens gunst så at han blev frigivet efter et års fangenskab og kom til Kbh. For befolkningen på Færøerne var det et held at have en mand med en retfærdighedsfølelse og uforfærdethed som D. der aldrig blev træt af at påtale de Gabelske embedsmænds ulovligheder. Ved forordning af 29.4.1661 havde Gabel opnået at intet klagemål mod magthaverne på øerne kunne komme frem til kongen uden at det først kom til disses kundskab, og selvfølgelig gjorde de alt hvad der stod i deres magt for at hindre D. i at komme fra øerne og forebringe kongen befolkningens klagemål. 1670 og 1671 lykkedes dette fageden, men 1672 kom D. af sted sammen med to færing, og de medbragte da et så stort bevismateriale mod fageden at de for en kongelig kommission fik sat alle deres ønsker igennem. Med kommandanten på Tórshavns skanse, Claus Becker, der på en skammelig måde havde krænket D.s hus lå han også i strid. Dec. 1673 udgav han to bøger af hvilke *Kongelig Majestæt ved Propheten Jeremiam affmaled* var foranlediget af den tekst han havde valgt 17.8.1670 da han prædikede i Tórshavns kirke ved arveedens aflæggelse til Christian V, nemlig profeten Jeremias ord. „Voris Hoffvedets Krone er affalden“. Den anden bog, *Færoæ et Færoa reserata* som vakte stor opsigt da den udkom, og er oversat både til engelsk og tysk er endnu en hovedkilde for dem der vil søge oplysning om Færøerne. – D. havde ingen børn, men flere af hans søsters talrige efterkommere har antaget slægtsnavnet D.

L.D. Færøernes beskrivelse, 1963 (faksimileudg. med indledn. og noter af Jørgen Rischel). – N. Andersen: Færøerne 1600–1709, 1895 390–401. Jón Helgason: L. D., 1940.

Anton Degn*

Decker, Christian August Heinrich, 1806–84, præst. * 15.10.1806 i Husum, † 11.6.1884 i Tum-

by, begr. sst. F: subrektor i Husum, senere rektor i Tønder og præst i Reinfeld, professor Jacob D. (1773–1834) og Catharina Maria Fabricius (1780–1848). ~ Louise Catharina Goos, * 19.5.1802 i Bredsted, † 15.10.1886 i Albersdorf, d. af diakon i Bredsted, senere præst i Krop Johann Joachim G. (1774–1830) og Dorothea Lucia Brandt (1776–1844).

D. gik i den lærde skole i Ratzeburg, studerede 1826–28 i Berlin, derefter i Kiel og tog 1830 teologisk embedseksamen på Gottorp. 1833 blev han kollaborator i Meldorf, 1836 subrektor sst., 1843 præst i Klein Wesenberg, 1863 i Leezen, og fra 1875 til sin død var han præst i Tumbly og Strukstrup i Angel. Gennem sine opbyggelige og kirkepolitiske skrifter fik han indflydelse på kirkelivet i Slesvig. Han var en af de første talsmænd for Indre mission i hertugdømmerne og opfordrede 1850 sammen med andre teologer til dannelsen af en slesvigholstenske landsforening for Indre mission; på grund af de politiske forhold blev planen dengang ikke realiseret. 1863 udgav D. *Monatlicher Botschafter des Vereins für Innere Mission in Holstein*, og 1875–79 var han formand for landsforeningen for Indre mission. I striden om ordningen af den slesvigholstenske landskirke efter 1864 hævdede D. at den ikke burde undergives overkirkerådet i Berlin, men beholde sin selvstændighed. D. tog del i den nationale kamp ved et skrift 1850 *Die Revolution in Schleswig-Holstein* der forsvarede den provisoriske regering ud fra den anskuelse at Frederik VII ikke havde været fri i marts 1848.

Schlesw.-holst.-lauenb. Kirchen- und Schulblatt, Flensburg, Altona 1884, nr. 27. Handbuch der Inneren Mission in Schlesw.-Holst. udg. Fr. Gleiss, Bordesholm 1917. Th. Kaftan: Erlebnisse und Beobachtungen, Preetz 1924 = Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. I.r. XIV 309. A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–1850, 1977.

Svend Larsen*

Deckner, Augustus, 1656–91, amtsskriver. Døbt 30.3.1656 i Åkirkeby, † 31.12.1691 på Bremerholm. F: byfoged Tobias D. fra Thüringen (1612–70). ~1° 13.5.1681 i Randers med Marie Poulsdatter Bager, * 1653, † 1696, d. af købmand Poul Christensen B. († ca. 1667, ~2° med Anna Andersdatter) og Maren Jensdatter († ca. 1660, ~1° med købmand Anders Sørensen Bay, ca. 1609–43). Ægteskabet opløst. ~2° 1684 (vielsesbrev 25.8.) i Neksø med Mette Elisabeth Maccabæus, * 17.10.1660 på Skovsholm i Ibsker, † ca. 1723 i Kbh. (~1° 1679 med provst Claus Predbjørnsen Langsted i Neksø og Bodilsker, 1640–82, ~1° 1673 med Christine), d. af kaptajn Chri-

stian M. (1634–88, ~2° med Magdalene Sybille Eckstein, † 1688, ~1° med kaptajn Michel Gorgas, † ca. 1674) og Elisabet Sophie v. Haven († 1664, ~1° 1644 med oberstløjtnant Adam Krampe, † 1651).

D. var 1677 sekretær hos Bornholms guvernør Thomas *Fincke og blev 16.9. n.å. amtsskriver, senere tillige skifteskriver, auditor og materialforvalter på Bornholm samt ejer af Rosengården i Rønne og Store Bjerregård i Vestermarie. De følgende guvernører så med nogen mistro på hans færd, dog uden at gribe ind imod den, end ikke da Nørreherreds bønder 24.8.1683 på tinget tilspurgte ham om han ikke handlede som kongens og som bondens tyv i at afnøde bornholmerne større ydelser og tilregne kongen færre indtægter end efter loven. Ydermere udpinte af et mellemliggende misvækstår udbad alle fire herreders bønder sig 10.6.1685 en kongelig kommission hidsendt, og dens undersøgelser bragte kongen til at afsætte D. med årets udgang og at afskedige hans to brødre der som herredsfogder havde støttet hans talrige overgreb imod bønderne.

D. havde imidlertid indyndet sig hos øens nye guvernør J. D. Wettberg, og langtfra at afskediges kunne han endog 8.5.1687 modtage kongen og hans store følge til middag i Rosengården. Hans udsugelser og voldsfærd kendte ingen skranke; på grundlag af et pengelån holdt han øens landsdommer Mathias Rasch 1686–89 i gældsslutteri i Kbh. og i Rønne; hans lidenskabelige forfølgelse af en ung købmandsenke Lisabet Bohn i Rønne med gælds-, gift-, trolddoms- og tyverisager førte ham ind for højesteret, som 11.3.1690 dømte ham for hans løgnagtige og løse sigtelser til livsvarigt slaveri på Bremerholm. Trodsende Wettbergs skarpe indsigelser havde landsdommer Rasch allerede 21.8.1689 efter herredsbøndernes svære klagemål dømt D. som grov tyv til kagstrygning, brændemærkning i panden og Bremerholm. Hele bondestanden kom i oprørsk gæring indtil højesteret godkendte landstingets straffedom, som 26.2.1691 fuldbyrdedes på Kbh.s nytovr; i Bremerholms slave-lærker døde D. på årets sidste dag. I en nidvisse „Borringsholms Fadervor“ mindedes ham længe. Guvernør Wettberg stilledes 24.2.1691 under tiltale som medvirker og lodtager i D.s underslæb, men den militære domstol vikledede ham løs af hans mislige makkerskab.

M. K. Zahrtmann i Fra arkiv og museum I, 1901 360–91. Samme: Rønne by og borgere, 1927 114–25, Aage Rohmann i Studier tilegn. Verner Dahlerup, 1934 205–17.

*M. K. Zahrtmann**

Dedichen [ˈdeˈdikən], **Herman**, 1896–1958, ingeniør. * 28.6.1896 i Oslo, † 9.6.1958 på kommunehospitalet i Kbh., begr. i askefællesgrav sst. (Bispebjerg). F: docent, dr. chem. Georg Maria D. (1870–1941) og Hetna Ingeborg Brandes (1876–1936). ~ 2.8.1943 i Tranebjerg på Samsø med Ingeborg Henny Rona Ekman, * 6.10.1919 i Kbh. (Nazaret) (~ 2° 1976 med skibsmægler i Oslo Rolf Engelsen, * 1916), d. af arbejdsmand, bygningshåndværker Johan Edvard Johnson E. (1883–1969) og Ane Karen Ingeborg Hansen (1890–1965).

D. blev student fra Vestheim skole i Oslo 1914 og tog 1919 eksamen ved Institute of Technology, Massachusetts. 1921–36 drev han et ingeniørfirma i Paris, men arvede som barnebarn af Edvard Brandes 1936 en betydelig aktiepost i Politiken og blev knyttet til bladet som medarbejder, fra 1940 som medlem af bestyrelsen. I denne stilling fik D. omfattende politiske kontakter.

Efter den tyske besættelse knyttedes D. til en gruppe bladfolk der forholdt sig fronderende til regeringens politik, og i december 1941 blev han brat indviklet i modstandsarbejde. Faldskærmsmanden Mogens *Hammer nåede ad omveje frem til D. og bad om hjælp i form af husly og kontakt og fik begge dele, og fra nu af fik D. en stadig mere intim indsigt i modstandsarbejdet. Særlig blev dette tilfældet efter faldskærmschefen Flemming B. *Muus' ankomst til Kbh. marts 1943. Med viden om D.s hjælp til forgængere opsøgte Muus D., og der udviklede sig tæt samarbejde mellem de to. Som Muus' fortrolige kunne D. følge og rådgive i udviklingen af et vidt forgrenet modstandsarbejde. Det var i 1943 D. om at gøre at få fremkaldt et dansk-tysk brud, og han så derfor med sympati på Muus' virke, men det var ham også om gøre at få skabt et tillidsforhold mellem modstandsledere og politikere hvorfor han ofte samlede deltagere fra begge lejre i sit hjem der blev en art illegal central for både modstandspolitiske afgørelser og tværpolitiske drøftelser, tit i helt afgørende situationer. Efter frihedsrådets dannelse og med rådets stigende indflydelse i løbet af 1943–44 bevægede D. sig fra en oprindelig ren modstandsholdning over i en mæglerrolle. Al tvist mellem de to parter anså han for en ulykke, og med kendskab til planer og personer i begge lejre arbejdede han på at bringe parterne på talefod. Hans hjem blev et slags ingenmandsland hvor en stribe vigtige afgørelser blev drøftet og truffet, og uden nogen defineret stilling blev D. en af tidens mest indviede personer.

Gradvis bevægede D. sig over i en stærkt kritisk holdning til frihedsrådet og dets politiske krav, og da han fra sommeren 1944 af Muus fik tildelt

Dedichen, Herman

selvstændig kode til London for i december-januar 1944–45 delvis at overtage Muus' funktioner søgte han at påvirke London til gunst for især den socialdemokratiske inderkreds omkring Vilhelm *Buhl, ligesom han og Muus søgte at sikre politisk kontrol med den voksende undergrundshær. Hans kontakt med ledende officerer i udtalt loyalitetsforhold til de politiske inderkredse spillede her ind. I takt med denne holdningsændring betragtede man i modstandskredse hans indflydelse med mistro og uvilje, og da frihedsråd og politikere i løbet af efteråret 1944 indgik i direkte forhandlinger mistede D. gradvis sin indflydelse om end han endnu i foråret 1945 kunne følge udviklingen og flittigt rapportere om den til både London og Stockholm. – Efter krigen fortsatte han sit arbejde ved Politiken som redaktør af et søndagstillæg.

D. var en smidig forhandler, stærkt antinazistisk i holdning og derfor modstandsorienteret, men politisk med stærke bindinger til det traditionelle danske partisystem. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance I–II, 1959. – Papirer i Rigsark.

Jørgen Hæstrup

Degen [de'qən], Carl Ferdinand, 1766–1825, matematiker. * 12.11.1766 i Braunschweig, † 8.4.1825 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: violoncellist og maler Johann Philip D. (1737–89) og Henriette Regine Schultz (ca. 1740–88). ~ 10.5.1801 i Kbh. (Garn.) med Sophie Petersen Røsted, * 11.10.1774 i Kbh. (Nic.), † 28.2.1851 sst. (Frue), d. af frisør Jens Petersen R. (ca. 1733–senest 1815) og Anna Cathrine Falck (ca. 1737–1815).

D. kom 1771 til Kbh. med sin far ved dennes ansættelse i Det kgl. kapel. Kårene var knappe, men ved arveprins Frederiks understøttelse blev han student 1783 fra Helsingør og studerede først lovkyndighed, senere teologi. Hans interesser var mangesidige: sprog, filosofi, naturvidenskab og navnlig matematik. Han var fortrolig med latin, græsk og hebraisk, han kunne læse ikke blot de mere kendte germanske og romerske sprog, men også polsk og russisk. Desuden forbandt han med den fra faderen arvede musikalske sans kendskab til musikteori. Denne spredthed bevirkede dog at han ikke fik taget nogen embedseksamen. Det er betegnende at han det første år universitetet udsatte prisspørgsmål (1792), besvarede både den teologiske og matematiske opgave og fik prisen for begge. Kort efter blev han matematiklærer for prins Christian (VIII) og senere informator for dennes broder prins Ferdinand, men fortsatte samtidig sine studier. 1798 tog han den filosofiske doktorgrad

ved et arbejde, som sluttede sig til Kants filosofi (*Tentamen heuristicae generalis*). 1802 blev han overlærer i matematik og fysik ved katedralskolen i Odense og var 1806–14 rektor i Viborg. 1814 blev han professor i matematik ved universitetet (efter J. Wøldike) og forblev i denne stilling til sin død. 1800 blev han medlem af Videnskabernes selskab, senere tillige af dets ordbogs- og landmålingskommission. 1819 blev han korrespondent til Petersborg-akademiet. – D.s alsidige begavelse og kundskaber har sat sig spor på mange felter. Han har leveret flere oversættelser til dansk, bl.a. af Georg *Zoëgas italienske værker. På undervisningens område har han virket ved sine *Pædagogiske Aphorismer*, 1799 og ved sin deltagelse i indførelsen af den udvidede matematikundervisning som blev nødvendig ved den nye ordning af eksamen artium 1805. Sin interesse for disse nye bestemmelser udtaler han i et af de skoleprogrammer hvori han udførligt og klart behandler emner som slutter sig til den elementære matematik. Han skildres som en beskedn og elskværdig, men tillige noget pudsig mand. Han viste for stor godmodighed over for eksamenskandidaterne, og hans elementære forelæsninger manglede plan. Alligevel virkede han til en væsentlig højnelse af det matematiske studium i Danmark. På baggrund af det daværende niveau viser hans matematiske produktion større selvstændighed og skarpsindighed end det sædvanlige og et indgående kendskab til de store udenlandske matematikers værker. Hans afhandlinger findes spredt i Videnskabernes selskabs og Petersborg-akademiets skrifter, i danske krigsvidenskabelige skrifter og i *Astronomische Nachrichten*. To tabelværker som vidner om hans store flid er udkommet som selvstændige bøger, nemlig *Canon Pellianus*, 1817 som tjener til løsning af de såkaldte Pellske ligninger, en vis klasse ubestemte ligninger af anden grad, og *Tabularum ad faciliorem et breviorum probabilittatis computationem utilium enneas*, 1824 med tabeller til beregning af sandsynligheder. Som enkelt eksempel på hans vidsyn kan nævnes at han på et tidligt tidspunkt havde forståelse af betydningen af den norske matematiker N. H. Abels arbejder på de elliptiske funktioners område. □Silhouet af Limprecht. Stik af F. John efter mal. af F. Agricola, 1804.

Dansk Litteraturlid. 1825 266–72. A. Steen i Tidsskr. for matematik, 1873 161–74. H. Stemann i Fra Ribe amt III, 1911–14 477; sst. 497 (digt af J. M. Hertz ved D.s død). – Papirer i Rigsark.

Poul Heegaard*

Degen [de'qən], Søffren, 1816–85, guitarist. * 12.10.1816 i Kbh. (Frue), † 7.7.1885 på Frbg.,

begr. sst. (Solbjerg). F: negotieassistent Jens D. (ca. 1786–1818) og Anne Margrethe Sundahl (ca. 1795–1857). ~ Caroline Wilhelmine Nielsen († senest 1870).

Allerede som dreng viste D. små kunstneriske færdigheder. Han havde lært at spille guitar af sin stedfar som var musikdirigent ved hæren, og i april 1830 medvirkede han som oplæser ved en aftenunderholdning foranstaltet af Giuseppe *Sibonis konservatorium hvor han var elev og navnlig dyrkede cellospillet. 1835 gjorde han lykke som skuespiller ved en lignende aften, og i de følgende år, her hjemme og i udlandet, optrådte han som guitarspiller ligesom han undertiden på rejse med omvandrede teaterselskaber medvirkede både som skuespiller og cellist. Efter samtidiges og elevens udtalelser synes D. at have haft udpræget talent for guitaren, og at han omfattede sit instrument med mere end almindelig interesse ses af at han 1845 udtog patent på en særligt konstrueret guitar med syv strenge. Guitarens tid som soloinstrument var imidlertid ved at være forbi i Nordeuropa, og da D. i slutningen af 1840'erne vendte tilbage til Danmark efter en længere udenlandsrejse hvor han i Tyskland og Frankrig var trådt i forbindelse med tidens europæiske berømtheder på guitar var det for at henleve en lang række år i dybeste fattigdom. Han forsøgte sig som fotograf, men heller ikke på denne vis formåede han at skaffe sig mere end et nødtrøftigt udkomme. – Guitarpatent i Musikhistorisk museum. □Foto.

Hans Kaarsberg: Memoirer I, 1921 178-80. Th. Rischel i Die Gitarre XII, Berlin 1931 71f. Da. musikt. 20. årg., 1945 184f. – S. A. E. Hagens saml. til da. musiks hist. i Kgl. bibl. Komp. i statsbibl., Århus.

Nils Schjørring

v. **Degenfeld, Hannibal**, baron, 1648–91, officer, * 1648, † 12.10.1691 i Nauplia, Grækenland. F: venetiansk generalguvernør i Dalmatien, general, friherre Christoffer Martin v. D. (1599–1653) og Anna Maria Adelman v. Adelmansfelden. ~ 19.1.1678 med Anna Maria Gersdorff (~ 1° med norsk oberst Mathias Didrich v. d. Recke, 1621–76, ~ 3° med bayreuthsk regeringskommissær Ferschen), d. af oberst Christoffer Frederik G. (1616-ca. 78, ~ 2° med Lisbet Bielke) og Dorete (Dorothea) Giedde (1625-tidligst 1651). Efter at have tjent i forskellige hære indkaldtes D. 1674 af Christian V til dansk tjeneste. Dels ved overtagelse af fire gamle kompagnier i Holsten, dels ved hvervning oprettede han et fodregiment som med kongens tilladelse fik navnet Arveprins Frederiks livregiment, men dømtes 1675 af en krigsret for grove uordner i regimentet, som han dog ved kongelig nåde beholdt. S.

å. deltog han i belejringen og indtagelsen af Wismar. En kort tid var han derefter kommandant i Rostock, men afskedigedes n.å., dog kun for kort efter at ansættes som generalmajor hvis han kunne hverve et regiment. Skønt dette mislykkedes fik han dog chargen fra 1676 at regne og gik dec. s.å. med Ulrik Christian *Gyldenløve til Norge hvor han rostes for sin deltagelse ved Marstrands indtagelse 1677. Senere søgte han afsked for at rejse til udlandet, men dette blev ham nægtet, hvorefter han kom i strid med både Gyldenløve og de ældre generaler i den norske hær. I marts 1678 afgik han fra den norske hær og blev guvernør over fodfolket og fæstningerne i Jylland samt amtmand over Vejle amt indtil udgangen af 1678. S.å. søgte han der blev regnet og selv betragtede sig som dansk undersåt sin afsked som bevilgedes fra nytår 1679 samtidig med at han fik generalløjtnants karakter. Han vides at have deltaget under Johan Sobiesky ved udsættelsen af Wien 1683 og gik senere i venetiansk tjeneste. □Afbildet på R. de Hooghes stik af Marstrands erobring 1677.

O. N. Olsen i Militært repertorium V, 1839. A. Thürheim: Christoph Martin Freiherr v. D., Wien 1881 især 155-60. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. J. Gulowen: Gyldenløvefeiden, Kria. 1906.

*Rockstroh**

Degerbøl, Magnus Anton, 1895–1977, zoolog. * 8.7.1895 i Sjørring, Thisted amt, † 14.4.1977 på Hillerød sygehus, begr. på Lyngby parkkgd. F: mejeribestyrer, senere gårdejer Jens Hansen Jensen (1862–1946) og Mette Sørensen (1863–1939). Navneforandring 5.4.1919. ~ 1.7.1924 i Lyngby, Kbh.s amt med Ellen Marie Karberg Jürgensen, * 3.1.1896 på Hjortspring, Svenstrup sg., Als, d. af proprietær Christian Karberg J. (1861–1917) og Anne Marie Olsen (1868–1961).

D. voksede op på landet og fik tidligt interesse for naturen. Han blev student fra Kolding 1913, tog skoleembedseksamen 1922 med zoologi som hovedfag og var allerede forinden blevet ansat som honorarlønnet assistent ved Zoologisk museums hvirveldyrafdeling. 1924 blev han amanuensis for pattedyrsamlingerne efter Herluf *Winge, 1943 bestyrer af hvirveldyrafdelingen og 1956 ekstraordinær professor og bestyrer af kvartærzoologisk laboratorium ved museet. 1935–67 var han censor i anatomi og zoologi ved universitetet og i godt en snes år ved lærer- og faglærereksamen; han underviste mange år på Østersøgades gymnasium og 1934–62 på Statens lærerhøjskole.

Han var medstifter af Foreningen til beskyttelse af videnskabeligt arbejde 1943 og senere dens formand, s.å. initiativtager til stiftelse af Societas

Degerbøl, Magnus

Arctica Scandinavica og længe redaktør af dets tidsskrift Acta Arctica samt i 13 år redaktør af Naturhistorisk forenings tidsskrift og i fem år foreningens formand. Som museumsmand var D. fra 1935 den drivende kraft i en vis modernisering med panoramaer i museet i Krystalgade, bl. a. den østafrikanske savannegruppe som han selv var med til at fremskaffe på Dansk Centralafrika-ekspedition i 1947. Tidligere deltog han i Scoresbysund-komiteens 2. Østgrønland-eksp. 1932, var med „Galathea“ under ekspeditionens besøg ved New Zealand 1952 og berejste Andesbjergene 1954.

D.s vigtigste videnskabelige produktion falder inden for studiet af den danske pattedyrfauna fra sidste istid til i dag. Efter Japetus *Steenstrups pionerindsats og Herluf Wings fastlæggelse af hovedlinierne stod det til D. at tage enkelte temner op til grundig behandling. I disputatsen, *Danmarks Pattedyr i Fortiden i Sammenligning med recente Former*, 1933, der behandler rovdirene, anslår han det tema han fastholder siden: på basis af en mængde meget omhyggelige målinger at sammenligne det specielt i Danmark meget rige og velbevarede, mosefundne knoglemateriale med nutidens. Herved mente D. at kunne belyse evolutionsprocesser, en på det daværende tidspunkt rigtig tanke. Senere fulgte (sammen med vekslende pollenanalytikere) monografier over enkelte arter og deres indvandringshistorie, først *The Bison*, 1945 der til forskel fra nutidens skovbison viste sig at være et steppedyr, derpå *Den europæiske sumpskildpaddede* 1951, s.m. Harald Krog, *The Reindeer*, 1959 og *The Urus and Neolithic Domesticated Cattle*, 1970, som bl. a. viser at uroksen velsagtens er udryddet af mennesket. I to afhandlinger fra 1927 og -61 påviser D. de ældste fund af hund der er 8-9000 år gamle, og at der forud herfor må være gået en domesticering af ukendt længde. Ved siden af disse mange banebrydende arbejder har D. bestemt knoglemateriale fra en lang række bopladser (især Langø, Bundsø, Dyrholmen og Åmosen), men bortset fra den opsigtsvækkende påvisning af at stenalderdanskere på Dyrholmen var kannibal forblev D. zoologen der sjældent kom ind på kulturhistoriske emner. Udover den danske fauna har han især beskæftiget sig med den grønlandske, dels knoglefund fra mange eskimobopladser og nordbotmter med oplysninger om nordboens tilpasninger til det stedlige miljø, dels nutidens pattedyr- og fuglefaunaer og deres zoogeografi, specielt moskusoksens og rensdyrets indvandringsveje. Endelig har han påvist en forbausende hurtig racedannelse hos de til Færøerne indførte husmus og nordharer (på henh. ca. 500 og 100 år). Til den

videnskabelige produktion slutter sig en omfattende populærvidenskabelig. Foruden mange mindre tidsskriftartikler skrev han hovedparten af *Danmarks Pattedyr*, 1935, *Mellem sorte dinker og hvide næsehorn*, 1949 og *Fra abe til menneske*, 1954.

Både den skriftlige og mundtlige fremstillingsform var klar og levende, og forelæserne krydredes tit med forevisning af de senest indkomne knoglefund. I folkeskolen var han kendt og værdsat af en hel generation af naturfaglærere. D. havde en smittende vitalitet og et iltet temperament der kunne slå over i en vis brøsig facon. Som forsker har han bl. a. med sine måledata ydet grundlæggende bidrag inden for kvartærzoologien og givet den en ny og for sin tid perspektivrig drejning. – Medlem af Vidensk.s selsk. 1948 og æresmedlem af American Society of Mammologists 1962. – R. 1950. R.¹ 1960. □Foto (Zool.mus.).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1934 156f. Kbh.s univ.s årbog 1936-37. – Aksel H. Nellemann: Kolding studenter 1885-1934, 1957. Tove Hatting i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXL, 1977 157-64 (m. bibliografi). Samme i Kbh.s univ. årbog 1976-77, 1978. Samme i Journal of mammology, Baltimore 1977. Bent Christensen i Det kgl. da. vidensk. selsk.s oversigt 1977 118-32 (m. bibliografi). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Wolff

Degn, Anton Fredrik, 1871-1950, arkivar. * 6.10. 1871 i Tórshavn, † 3.9.1950 sst., begr. sst. F: kap-tajn Jens Christian D. fra Rømø (1839-84) og Susanne Elisabeth Anthoniussen (1848-91). ~ 10.9.1892 i Tórshavn med Petrine Poulaine Cathrine Petersen, * 15.12.1868 i Øravik, † 20.8. 1963 i Tórshavn, d. af kongsbonde Poul Petersen (1830-73) og Cathrine Malene Haldansen (1827-1902).

Som den ældste af fire søskende blev D. ved faderens tidlige død nødt til at forlade realskolen kort efter sin konfirmation og tage plads som lærling i M. C. *Restorffs og sønners handels- og rederivirksomhed hvor han efterhånden avancerede til bogholder med prokura. 1906-12 var han desuden direktør for det amtskommunale telefonvæsen. Hans merkantile karriere endte brat da firmaet på grund af nedgangstiden efter første verdenskrig midt i 1920'erne måtte træde i likvidation. Omtrent 55 år gammel stod D. da uden arbejde, men der blev stillet ham noget i udsigt. Der ville om nogle år blive oprettet et arkivarembede når den påtænkte kombinerede biblioteks- og arkivbygning var opført. 1926 rejste D. til København og arbejdede i fem-seks år i Rigsarkivet for at sætte sig ind i de danske arkivordnings- og registreringsprincipper. Desuden

foretog han afskrifter af ældre arkivalier af betydning for udforskning af færøsk historie. 1.7.1932 blev D. ansat som arkivar og organiserede efterhånden hjemtagningen af det ældre arkivmateriale der på det tidspunkt lå ude ved embederne. Adskillige år var han alene om arbejdet, men i foråret 1945 fik han en student som assistent. 1906–08 repræsenterede D. sambandspartiet i lagtinget og var i samme periode medlem af skoledirektionen. 1909–22 var han medlem af Tórshavns byråd, næstformand 1913–16, formand 1921–22 og ligningskommissionsmedlem 1909–12. Sammen med pastor A. C. *Evensen og højskoleforstander Rasmus *Rasmussen stiftede han 1907 Hitt føroyska bókmentafelag (Det færøske litteraturselskab) som i løbet af seks år udgav nogle betydelige skrifter, men D. nævnes hverken som forfatter eller medarbejder. Han var meget alsidig i sine interesser der omfattede elektroteknik, fotografering, havebrug, musik og sprog.

D. har udgivet *Oversigt over Fiskeriet og Monopolhandelen paa Færøerne 1709–1856*, 1929, *Kommissionsbetænkningen 1709–10* (med handelshistorisk indledning), 1934 og *Færøske Kongsbønder 1584–1884*, 1945. Foruden en række artikler om personer med tilknytning til Færøerne i 2. udg. af Dansk biografisk Leksikon skrev D. *Færø Lands Arkiv* i Fortid og Nutid, 1933 og *Marken som Værdienhed paa Færøerne* i Historisk Tidsskrift 10.r. 1, 1930–31. Til det færøske tidsskrift Varðin var han i årene 1932–42 en flittig bidragyder og publicerede aktstykker vedrørende Færøerne der ikke tidligere havde været trykt. Men det store materiale han havde samlet om sin fødeby fik han desværre ikke udformet. – R. 1921. □Foto.

John Davidsen

Degn, Thord, se Litle, Thord.

Dehn, Agnes Nathalie, se Gjølring, Agnes.

v. Dehn, Conrad Ditlev, se v. Dehn, Frederik Ludvig.

v. Dehn, Ferdinand (Friedrich) August, 1689–1760, officer. * 1689, † natten mellem 13. og 14. 12.1760 i Rendsborg. F: oberst Georg August v. D. († 1700) og Eibe v. Wohnsflöthen (Wohnsflöth) (1654–1707). Ugift. – Bror til Frederik Ludvig v. *D.

v. D. blev 1709 fænrisk i det korps der var i engelsk-hollandsk sold i Flandern, 1710 sekondløjtnant og deltog med sin afdeling i flere slag og belejringer. Efter korpsets hjemkomst forrettede

han 1714–16 tjeneste ved det nyoprettede landkadetkompagni, blev 1717 premierløjtnant og s. å. kaptajn. 1730 blev han oberstløjtnant, 1734 kar. oberst og 1737 – ved oprettelsen af en landmilits i Slesvig og den kgl. del af Holsten – virkelig oberst og chef for Slesvigske nationale infanteriregiment. Udskrivningen af det unge mandskab i hertugdømmerne der hidtil havde været fritaget for værnepligt vakte stor misfornøjelse blandt befolkningen, og i Sønder-Ditmarsken og Eiderstedt gjorde de udskrevne karle ligefrem mytteri mod de officerer „som skulle eksercere dem“. v. D. blev da med en betydelig styrke fodfolk og dragoner sendt til Marsken, og det lykkedes ham ved arrestation af ophavsmændene at dæmpe urolighederne. 1743 blev v. D. generaladjutant hos kongen, 1747 chef for det nyoprettede geworbne infanteriregiment Moen, 1749 generalmajor, 1756 generalløjtnant, og fra maj 1758 indtil sin død var han tillige kommandant i Rendsborg. – Kammerherre 1742. – Hv. R. 1752 □Maleri (Tranekær).

Danske mag. 6.r.II, 1916 357. – O. Vaupell: Den danske hærst. II, 1876 44. E. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II, 1894 405.

Rockstroh*

v. Dehn, Frederik Ludvig, greve, 1697–1771, diplomat, minister. * 7.9.1697, † 3.7.1771 på Ludwigsburg, begr. i Waabs. F: oberst Georg August v. D. († 1700) og Eibe v. Wohnsflöthen (Wohnsflöth) (1654–1707). ~ en rig dame fra Holland. – Bror til Ferdinand August v. *D.

Faderen der en tid synes at have ejet Fastergård i Bølling hrd. besad tillige godser i regeringsdistriktet Boitzenburg i Mecklenburg-Schwerin. Efter forældrenes død opdroges de to sønner F. L. og Conrad Ditlev i Braunschweig-Wolfenbüttel hvor de navnlig efter sidstnævntes giftermål med kansler Philip Ludvig Probst v. Wendhausens datterdatter Ilsa Louise steg til høje værdigheder. Senere faldt Conrad Ditlev, der hurtigt forøgte den store formue han havde fået med hustruen, i unåde, og de søgte nu tilbage til Danmark. 1730 købte v. D. det store gods Kohøvede i Sønderjylland, og 1739 fik han tilbud om at gå til Spanien som dansk gesandt med 6000 rdl. årlig og løfte om at blive kammerherre og få det hvide bånd så snart han havde haft den første audiens i Spanien. v. D. tog mod tilbudet og blev i Spanien til 1742 da han kaldtes hjem fordi han ikke kunne tåle klimaet. Han levede derefter på sit gods indtil han i foråret 1750 kaldtes til Kbh. som medlem af konseilet. N.å. blev han tillige medlem af General-landøkonomi- og kommercekollegiet og præsæs for Det almindelige handelskompagni, 1758 tillige direktør for de

v. Dehn, Frederik Ludvig

fattiges væsen. Som vel kendt med forholdene ved det wolffenbüttelske hof fik han da Frederik V 1752 på ny ville gifte sig og valget faldt på prinsesse Juliane Marie af dette hus det hverv at indlede denne sag. v. D. roses om en venlig, pålidelig og behagelig mand, men synes ikke at have spillet nogen særlig betydelig rolle i konseilet. Han havde landbosagerne, særlig de økonomiske forhold i hertugdømmerne og grevskaberne under sig. 1762 trådte han ud af konseilet og udnævntes til statholder i hertugdømmerne hvilken stilling han beklædte til 1768. Han levede derefter på sit gods som han udvidede meget og gav navnet Ludwigsburg. I Kbh. byggede han 1756 det D.ske palæ på hjørnet af Frederiksgade og Bredgade. Uden for Kbh. ejede han en tid Sølle-rødgård som han dog 1763 efter at være udtrådt af konseilet solgte til kronen. – Broderen **Conrad Ditlev**, rigsgreve v. D. (* 1688, † 28.1.1753) var 1734–36 dansk gesandt i St. Petersborg, derefter 1736–42 amtmand over Steinburg amt, men indtrådte 1742 igen i diplomatisk tjeneste som dansk gesandt i Spanien hvorfra han 1748 forflyttedes til Haag hvor han forblev til sin død. Gehejmeråd 1731. Hv. R. 1727. □ Stik efter mal. af H. Rigaud. – (F.L.v.D.) Gehejmeråd 1746. – Hv. R. 1739. Bl. R. 1752. Ophøjet i den danske grevestand 1768. □ Mal. af P. Als (Waabs hospital). Maleri (Boknis). Maleri (Tranekær, Rundhof, Ludwigsburg). Mal. af G. M. Fuchs, 1766.

Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. II, 1919.

*L. Laursen**

Deichman (Deichmann)

Slægten føres tilbage til købmand i Malmø Wil-lum D. (~1600) hvis sønnesøn af samme navn var borgmester i Malmø.

Boghandler Jacob *D. var ~Bolette Cathrine Kraft Gyldendal (1790–1877) datter af boghand-ler Søren *G.

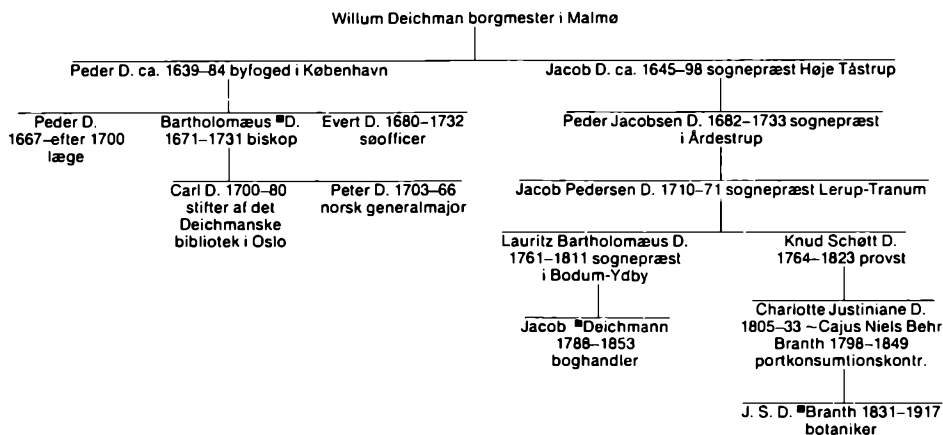
P. B. Grandjean: Stamtavle over Peder Jacobsen D.s ef-terkommere, 1905. C. Giessing: Jubellærere II, I, 1781 234 (tavlen).

Hans H. Worsøe

Deichman, Bartholomæus, 1671–1731, biskop. * 5.2.1671 i Kbh. (Frue). † 16.4.1731 i Kristiania, begr. sst. (Frels. k.). F: vinhandler og byfoged i Kbh. Peder D. (ca. 1639–84, ~2° 1677 med Margaretha Dysseldorf, † 1690, ~2° 1689 med assessor i hofretten Christian Muhle, 1654–1705) og Else Pedersdatter. ~1699 Else Rosenmejer, *ca. 1669, begr. 17.4.1745 i Gjerpen, d. af stor-købmand Carl R. til Totterupholm og Lystrup († 1670) og Anna Pedersdatter († 1679).

D. blev student 1688, privat dimitteret, tog s.å. baccalaurgraden og studerede de følgende år i Leipzig og Jena. 1690 tog han attestats i Kbh., og de næste to år tilbragte han ved universiteter i Tyskland og Holland. Biskop Hans *Bagger så hans ualmindelige evner, holdt ham fast ved teo-logien skønt medicinen lokkede, og fik ham 1693 udnævnt til feltpræst ved de danske auxili-ærtropper der kæmpede i Vilhelm III's hær mod franskmændene. Veltalende og ærgerrig som D. var befæstede han sin position, blev 1696 hof-prædikant hos Christian Vs søn, prins Carl, som han fulgte på en treårig udenlandsrejse. Her lag-de D. grunden til sine samlinger af bøger og mar-lerier og udvidede sit talent for menneskevrde-ring. Med sit belevne væsen, sine kundskaber og sin livlige natur vandt han hoffets gunst og blev 1699 stiftsprovst i Odense; s.å. blev han doktor i teologi og superintendent i Oldenburg-Del-menhorst, men nåede ikke at tiltræde dette em-be for han 12.6.1700 blev biskop i Viborg hvor han forblev i tolv år. Nogen åndelig natur var D. ikke. Han accepterede den gældende lære og ud-foldede den i en for datiden henførende velta-lenhed som fx i ligatalen over Thomas *Kingo (1703). Men som administrator var han langt over det sædvanlige. Hans natur var samlerens, og hans begær efter magt, penge og bøger var iøjnefaldende; bedømmelsen af ham faldt allere-de i Viborg meget forskellig ud. Han fik bitre fjender der udsprede ilde rygter om ham, me-dens til gengæld en mand som Christen Lassen *Tychonius priste ham som en biskop uden fejl. Der er intet bevis for at han ydede nogen form for bistand ved Fr. IV's vielse til Anna Sophie Reventlow i Skanderborg 1712, men han var se-nere i meget høj gunst hos kongeparret. 1713 for-flyttedes han til Kristiania. Han tog straks fat på at disciplinere administrationen og påtog sig for sit eget vedkommende en række hverv som både skaffede ham indflydelse og indtægter. Han blev kommissær i mange retssager hvad der viser at han nød en udstrakt tillid; han sad i kommissio-ner angående perlefiskeri, vejevæsen, skovbrug, stutier og var en energisk medbestyrer af Kongsberg sølvværk.

Den åndelige side af hans gerning som biskop kan ikke opvise en tilsvarende frodighed, men han følte sig vel i Norge og talte varmt nord-mændenes sag når der var anledning dertil, såle-des i *Forsvarsskrift for de Norske*, 1724 (trykt 1768). Misundelse over D.s store indflydelse udeblev ikke. Den ærgerrige mand fik i stathol-deren i Norge, Ditlev *Vibe, i Frederik *Rost-gaard og admiral Christian *Gabel farlige fjen-der som modarbejdede ham hos kongen. D. hav-de sammen med amtmand Hans *Nobel udar-

bejdet en ny matrikel, og for at få penge i statskassen havde han planlagt at sælge norske præstegårde, men begge forslag blev standset af hans modstandere. D.s udnævnelse 1724 til konferensråd viste at han stadig havde kongens gunst. Da han mente at han havde konsolideret sin stilling gik han over til offensiven idet han fik kongen til i dec. 1724 at nedsætte en hemmelig kommission der skulle undersøge hvilke embedsmænd der havde trodset forordningen af 23.10.1700 ved at modtage „skænk og gave“; formentlig har D. viderebragt det rygte at embedsmændene havde brugt dronning Anna Sophies navn så folk troede at det var til hende pengene for titler, embeder og adelsbreve indbetalt.

D. ledede kun i kort tid kommissionens arbejde i Kbh. men dog længe nok til at se Rostgaard få afsked; senere faldt også Gabel i unåde, men fra foråret 1725 helligede D. sig kommissionens arbejde i Norge og skaffede sig 1726 sammen med flere andre kommissionsmedlemmer en ligefrem eksemptionsret, „hvorved endog de kongelige suveræner i regeringen forbydes at have nogen tiltale imod dem“. Men efter tronskiftet 1730 fik den længe opsparede uvilje mod D. luft. Christian VI gjorde straks op med dronning Anna Sophie og hendes kreds, og de hadefulde beskyldninger mod D., „kardinalærkebiskoppen“, for bogtverier, åger, løsagtighed og venerisk smitte vandt gehør ligesom rygtet om at D. havde fremmet Frederik IVs forbindelse med Anna Sophie. Kongen handlede hurtigt. Kun seks dage efter sin tronbestigelse lod han D. suspendere, derefter afsætte og berøve hans retmæssige nådensår. Denne vilkårlige fremgangsmåde blev motiveret med at D. havde „indviklet sig i mange det ham anbetroede gejstlige embede uanstændige verds-

lige forretninger“. D. krævede retslig undersøgelse, og regeringen som havde brugt hans dygtige administration i sin tjeneste havde den gemenhed at opmuntre folk til at fremsætte anklager. Der kom dog intet graverende frem, og D. var sikkert adskilligt bedre end sit rygte om end flere omstændigheder kunne tyde på at han eller hans hustru havde modtaget gratialer fra præsterne. D. døde før undersøgelsen af hans forhold blev afsluttet, men utvivlsomt har den behandling han fik bidraget til at fremskynde hans død. – En halvbror Evert D., døbt 22.1.1680, † 13.9.1732 i Wien, blev søofficer, sekondløjtnant 1700, schoutbynacht 1715. Som skibschef deltog han i Den store nordiske krig, bl.a. ved Kolberg Heide 24.4.1715 og ved Rügen 8.8. s.å. efter hvilken han sammen med flere blev anklaget for pligtforsømmelse. Han blev frikendt men afskediget i nåde hvorefter han rejste til Østrig og påbegyndte her, som viceadmiral, anlægget af flådehavnen Porto Rê ved Fiume, men faldt i unåde og blev afskediget. (B.D.) □ Maleri (Vor Frelsers k., Oslo), gengivet i stik af P. Tanjé, 1744 og af J. Haas, 1757. Træsnit 1890 af L. B. Hansen.

Kilder. Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae danicæ* IV, 1752 211–16. Af Johan v. Bülowens papirer, udg. L. Daae, Kria. 1864 1–16. Brev fra Hans Gram, 1907.

Lit. W. Lassen: Biskop Mats Jensson Medelfars agnatiske descenderer, Kria. 1901 109 266–94. C. L. Tycho-nius: *Idea consummati episcopi* 1713 (også i C. Gies-sing: *Tychoniana* II, 1772 109–90). D. G. Zwergius: *Det siellandske clerisie*, 1753 743–51. J. C. Bloch: *Den fynske geistligheds hist.* I, 1787 639–51. Jens Møller: *Mne-mosyne* I, 1830 171–311. Chr. Bruun: *Fr. Rostgaards liv og levnet* I, 1870. Uddrag af J. P. Thjorings optegn. i *Saml. til jydsk hist. og top.* IV, 1872–73 287–89 293–98. L. Daae: *Hist. skildringer* II, Kria. 1878 123f. Vilh. Bang i *Hist. archiv* ny r. XIII, 1885 81–109 185–200 241–55. Eiler Nystrom: *Den grevelige Hielmstierne-*

Deichman, Bartholomæus

Rosencroneske stiftelse, 1925 75. Festskr. til Hjalmar Pettersen 13.1.1926, Oslo 1926 148. P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 432. A. Arnesen i Deichmanbladet, Oslo 1932, maj 4f. Magnus Jensen: Norges hist. under eneveldet, 3. udg. Oslo, Bergen 1962.

*Michael Neiiendam**

Deichman, Evert, se Deichman, Bartholomæus.

Deichmann, Jacob, 1788–1853, boghandler. * 4.7.1788 i Boddum, Thy, † 23.8.1853 i Lyngby, begr. i Kbh. (Ass.). F: sognepræst Lauritz Bartholomæus D. (1761–1811) og Elisabeth Sophie Buch (1760–1827). ~ 4.3.1808 i Kbh. (Trin.), med Bolette Cathrine Kraft Gyldendal, * 6.4.1790 i Kbh. (Trin.), † 1.2.1877 sst. (Trin.), d. af boghandler Søren *G. (1742–1802) og Bolette Cathrine Kraft (1758–90).

Den tidligt modne og læselystne dreng fik en streng opdragelse først i sit hjem, derefter hos en nabopræst. 1802 blev han student, 1805 juridisk kandidat. S.å. kopist i rentekammeret hvormed han betrådte den embedsvej han i kraft af evner og tilbøjelighed syntes bestemt for. Hans tidlige ægteskab med den unge rige datter af den kendte forlægger forandrede imidlertid hans livsbane. For sin kones arv købte han hovedgården Hindsels i Thy hvortil det unge par flyttede straks efter brylluppet. Opholdet blev kort. 1809 overdrog Frederikke Gyldendal, Søren Gyldendals enke og fru D.s stedmor, på lempelige vilkår sin mands forretning til D. Med pæn fortjeneste solgte denne gården i Thy, flyttede tilbage til Kbh. og gik med iver, men samtidig forsigtig op i sit nye arbejde. For dette havde han gode forudsætninger: flid, organisationstalent, økonomisk sans, omfattende viden, vindende fremtræden. Siden Søren Gyldendals død 1802 havde den daglige drift været forestået af fuldmægtigen N. A. Wahl (1748–1822) der blev i stillingen til sin etablering som selvstændig boghandler 1812. Hos sin fuldmægtig gik D. så at sige i lære. Da han alene overtog styret så han det som sit mål at gøre den noget forsømte boglade konkurrencedygtig. 1814 trådte han i direkte forbindelse med Leipzig, verdensboghandelens daværende hovedstad, senere knyttede han forbindelser med forlag i Paris og London, til dels som følge af betydelige leverancer til Det kgl. bibliotek. For bogladens krævende publikum oprettedes journallæsekredse og „læseindretninger“ med navnlig udenlandsk litteratur. Til bogladen føjedes en papirhandel der fik det lønnende hovedudsalg af Strandmøllens nærmest enerådende fabrikata.

Forlagsvirksomhed begyndte D. da konjunkturerne efter den ødelæggende syvårskrigs ophør efterhånden normaliseredes. Han havde med

hård, nok for hård, hånd ryddet ud i sin forgængers forlagslager, ikke engang arkiveksemplarer blev bevaret. Sin forsigtige natur tro gik han som forlægger stort set uden om den risikable og lidet indbringende skønlitteratur og lagde sig i stedet efter videnskab, jura og sprog der stod hans egne interesser nær, og på disse felter tog han gerne en risiko. Forlagets skolebogsbestand blev fornyet og udvidet, et kendt eksempel er P. Hjorts Den danske Børneven som udkom i en række udgaver og oplag. Det forlag D. efterlod sig var solidt og anset.

Som læremester var D. fortræffelig. Flere af hans disciple nedsatte sig med hans bistand i Sverige og Norge hvor nogle af dem stadig regnes for pionerer. Kærest af hans elever og næsten som en søn af det barnløse ægtepar blev Frederik V. Hegel der som D.s efterfølger overtog bogladen 1846, forlaget 1850. Sin største faglige bedrift ydede D. som dansk boghandelsorganisator. Han, der kendte tysk boghandelsorganisation fra rejser til Leipzig 1818 og 1821, stiftede 1837 Boghandlerforeningen i København, nu Den danske forlæggerforening, der bragte orden i det hidtil kaotiske bogsalg og fremmede boghandelens effektivitet. Med henblik på udgivelser der var så store at intet enkelt forlag magtede dem fremkaldte D. 1838 udgiverselskabet Forlagsforeningen hvor bl.a. Th. H. Erslews forfatterleksikon og de første af de flerårige bind af Dansk Bogfortegnelse så lyset. For andre af tidens udgiverselskaber blev D. på forskellig måde en god støtte. I sin egen stand nød D. den største anseelse, tilkaldt når noget truede med at gå i hårdknude. 1850 blev han Boghandlerforeningens første æresmedlem. Uden for faget var hans anseelse ligeledes stor. Han fik overdraget adskillige kommunale hverv, blev stænderdeputeret i Roskilde 1834 og 1840 og var i sine sidste år kurator for Vajsenhuset. 1836 udnævntes han til kancelliråd, den titel der tildeltes særlig fortjente boghandlere. Han var en højt kultiveret mand, sine fagfæller overlegen ved sin sjældne kundskabsfyldte, erhvervet ved studier livvet igennem. Som menneske var han ligevægtig og eftertænsom, politisk konservativ og en beundrer af borgerlig frihed efter engelsk forbillede; censur og anden tvang var ham imod, men han så med bekymring på udviklingen efter revolutionsåret 1848.

D.s virksomhed som boghandler og forlægger blev lønnende, men den største del af sin meget betydelige formue tjente han ved heldige spekulationer og pengeomsætninger. Ifølge hans enkes testamentariske bestemmelser oprettedes 1878 et anseligt legat til minde om hende og hendes mand. □Min. af J. F. Camradt, gengivet i

træsnit af H. P. Hansen, 1870 kopieret af Vantore, 1905 og på litograferet gruppebillede 1920 efter tegn. af Kr. Kongstad. Relief af G. C. Freund (gravstenen).

C. Molbech: J. D., 1853. O. H. Delbanco: Festskr. i anledn. af boghandlerforeningens halv hundreårsdag, 1887. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870. L. C. Nielsen: Frederik V. Hegel I, 1909. A. Dolleris: Danm.s boghandlere 1837–1892, 1912. Kancelliråd J. D.s og hustru Bolette Cathrine Kraft D.s, født Gyldendals, legat i 50 år 1878–1928, 1928. Henrik Koppel: Spredte træk af boghandelens hist., 1932. Ove Tryde: J. D., 1941. Lauritz Nielsen: Gyldendal gennem 175 år, 1945. Niels Birger Wamberg: Digterne og Gyldendal, 1970. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974.

Aleks. Frøland

Deichmann Branth, Jakob Severin, se Branth, J. S. Deichmann.

Delbanco, Otto Herman, 1821–90, forlægger, redaktør. * 19.1.1821 i Kbh. (Garn.), † 2.8.1890 sst., begr. i Kalundborg. F: overretsprokurator, senere kancelliråd Moses D. (1784–1848) og Beate Kalkar (1784–1859). ~ 19.5.1847 i Leipzig med Pauline Antonie Auguste Plätzer, * 31.7.1823 i Leipzig, † 3.8.1904 i Kbh., d. af hotelejer Johan Christian P. (1783–1873) og Caroline Wilhelmine Coith (1783–1850).

D. blev 1839 student fra borgerdydskolen i Kbh. (Klareboderne), 1844 tog han juridisk embeds-eksamen, 1844–45 uddannede han sig ved bog- og musikhandel i Leipzig. 1846–64 var han sammen med C. C. *Lose (1821–92) ejer af musikforlaget C. C. Lose & Delbanco, grundlagt 1793, der udvidedes med boghandel og bogforlag. Efter kompagniskabets ophør begyndte D. eget bogforlag der aldrig fik noget større omfang. 1861 var han blevet tildelt et af Kbh.s fire udsalg af stempelpapir m.v. Sammen med F. V. *Hegel, C. G. Iversen og C. C. Lose var han 1854 stifter af Forlagsbureauet, et forretningsmæssigt ledet udgiverselskab hvis bedst kendte publikation blev ugebladet *Illustreret Tidende*, begyndt 1859 på D.s initiativ. Indtil 1880 var D. anonymt bladets tekstredaktør og bidrog væsentligt til dets ansete position. Af boghandelen som fag gjorde D. sig i høj grad fortjent. Efter i et par år at have udgivet de såkaldte *Forlangsedler* grundlagde han 1854 den ugentlige *Dansk Boghandlertidende*, i en årrække *Nordisk Boghandlertidende*, nu *Det danske Bogmarked* som han ejede og redigerede til sin død, altid med saglig forståelse og loyal hensyntagen til fagets forskellige grene men uden større dynamik. 1856 fremsatte han tanken om oprettelsen af De danske boghandleres hjælpe-kasse hvis sekretær han var i 35 år. Fra et tidligt tidspunkt blev han et virksomt medlem af

Musikforeningens styrelse. Hans interesser og hverv medførte en omfattende skribentvirksomhed. I bogform udgav han ved Boghandlerforeningens 50-års jubilæum 1887 et *Festskrift* der i kraft af sine førstehånds oplysninger om foreningens virksomhed og dens medlemmer fremdeles er af faghistorisk værdi. – R. 1886. □ Tegn. af C. Pauli, 1890. Stik af A. & Th. Weger, 1891. Foto.

C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870. Otto B. Wroblewski i Nord. boghandlertid. 8.8.1890 29f. III. tid. 10.8.s.å. Adressebog for den da., norske og svenske boghandel, 1891. A. Dolleris: Danm.s boghandlere 1837–92, 1912. Karl Otto Bonnier: Bonniers III–IV, Sth. 1930–31. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Axel Kjerulf: 100 år mellem noder, 1957. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

Delcomyn [dælkomy], Ernst Adolf Joseph, 1828–1913, købmand, generalkonsul, * 2.1.1828 i Odense, † 9.3.1913 i London, begr. sst. F: bøsse-mager Carl Henrik D. (1771–1849, ~ 1° 1793 med Dorothea Conradine Ridiger, 1776–1859; ægteskabet opløst, hun ~ 2° 1820 med bøsse-mager Engel Olsen, ca. 1785–1847) og Johanne Rebecca Dorothea Volkens (1788–1872). ~ 16.4. 1856 i Somerset med Anna Comb, * ca. 1833 i England, † 28.2.1915 i London.

Efter at have modtaget den nødtørftigste skolegang og været nogen tid i handelslære i Danmark rejste D. 1849 til Hamburg for at søge videre uddannelse og var her så heldig at få plads hos Hendrik *Pontoppidan og efter nogen tids forløb hos dennes kompagnon Regnar *Westenholz i London. I disse år stod den engelske kornhandel i et vældigt opsving som følge af kornholdens bortfald 1849, og 1.5.1854 startede D. sammen med sin fire år ældre bror Frederik firmaet Fr. & A. D. som hurtigt blev en meget anselig forretning i både danske og svenske landbrugsprodukter. D. var inden for firmaet den ubetinget ledende kraft, og det var i de første år navnlig dansk byg som var hovedartiklen. Undertiden modtog firmaet på én gang op til en snes sejskibsladninger af korn når vinden sprang om i et gunstigt hjørne, men da så store samtidige tilførsler trykkede prisen for afskibberne gik D. efterhånden bort fra konsignations-handelen og solgte kornet før eller under afskibningen frit om bord, incl. fragt og assurance (cif). Da den danske korneksport i 1870'erne og -80'erne blev stærkt reduceret søgte D. sine kornforbindelser i Rusland, USA og Australien og fik herfra nye tilførsler. – Også på andre felter var D. meget virksom. Således var hans firma da udførselen af danske kreaturer tog et større opsving et af de første der modtog hele damp-

Delcomyn, Adolf

skibsladninger af stude til salg, bl.a. for Hans *Broge i Århus. Senere kom dertil en forretning i flæsk, og sammen med andre byggede D. Aarhus Svineslagteri. Ved siden heraf drev firmaet en betydelig forretning med dansk smør. Den store respekt og hengivenhed D. tidligt forstod at skabe om sit navn bevirkede at han 1883 ved generalkonsul Westenholz' død – ikke mindst på grund af indtrængende henstilling fra danske provinskøbmand støttet af københavnske kolleger samt medlemmer af den danske koloni i London – blev udnævnt til dansk generalkonsul hvilket hverv han beklædte til 1903.

I sin egenskab af generalkonsul har han indlagt sig stor fortjeneste og det på mange måder; således kan man især pege på hans store personlige hjælpsomhed over for de mange mennesker der søgte hans bistand og råd, hans instruktive årsberetninger til udenrigsministeriet og hans virksomme interesse for Den skandinaviske understøttelsesforening og den danske kirke i London. Også dronning Alexandra havde i D. en fortrinlig rådgiver og hjælper ved sit store velgørenhedsarbejde blandt danske i England. For Danmark nærede D. lige til det sidste en usvækket interesse og kærlighed, og navnlig har han betænkt sin fødeby med gaver; i særlig grad havde museet i Odense hans hjerte. – R. 1886. DM. 1888. K.² 1892. K.¹ 1901. □Maleri af N. V. Dorph, 1903 (Odense bys mus.). Foto.

Harald Faber i Ill. tid. 1.5.1904. Samme: Danske og norske i London, 1915. Nationaltid. 11.3.1913.

*Jens Vestberg**

v. Delden, Johan Bøcker, † 1662, købmand, fabrikant. * antagelig i Kbh., † 10.1.1662 på rejse mellem Moskva og Stockholm. F: Adam Bøcker og Vendela v.D. († 1610, ~2° ca. 1609 med købmand og borgmester i Kbh. Mathias Hansen, † 1628, ~1° med Marine Jørgensdatter Moth, † tidligst 1592, ~2° 1602 med Gese Pedersdatter Severinus, 1585–1603, ~4° med Ingeborg Mekkelborg, ~5° med Ingeborg Lejel, † tidligst 1658, ~1° med borgmester i Helsingør Hans Willumsen).

v. D., der sammen med broderen Anton studerede i Orléans og Paris 1621–22, tilhørte den kreds af københavnske storkøbmander der ved leverancer til kronen, især flåden og Holmen, havde økonomiske muligheder over gennemsnittet. Kejsrerkrigen førerede disse muligheder, og i kompagniskab med Johan de *Willum og Lorens *Meulengracht hørte v. D. under krigen til kronens største leverandører. Også som industrialist var v.D. aktiv. Sammen med de nævnte og broderen Jørgen overtog han 1624 silkemanufaktur i Kbh. fra kongen. Men også den private drift

af manufakturet mislykkedes, og 1627 likviderede det med betydelige tab for participanterne. 1628 fæstede han sammen med Lorens Meulengracht kronens kornmølle i Brede som de indrettede til krudtmølle, og kort efter fik de tilladelse til at opkøbe salpeter i Danmark. Også Fuglevad mølle fæstedes af v. D. Efter Meulengrachts død 1630 drev v. D. krudtproduktionen videre alene indtil sommeren 1633 da han fradømtes sine ejendomme for gæld til kongen og private. v. D. der 1627 var blevet medlem af priseretten i Kbh. og 1630 rådmand sst. flygtede til Rusland. I Rusland synes han ikke at have beskæftiget sig med købmandsvirksomhed. Han ansattes som tolk i zarens gesandtskabskancelli. Han deltog i flere betydelige gesandtskabsrejser og optrådte også selv som diplomat. 1654 deltog han i et gesandtskab til Wien for at opnå kejserlig mægling i krigen mellem Polen og Rusland. For sine fortjenester under forhandlingerne adledes han 26.10. s. å. af den tyske kejser. I de følgende år deltog han i flere diplomatiske forhandlinger med Sverige. 1.10.1661 begav han sig med et gesandtskab fra Rusland til Stockholm, men døde undervejs. Om hans familiære forhold vides udover hans afstamning ikke noget præcist. Formentlig var den Margaretha v. D. der ægtede Peter Marselis, en nevø af Gabriel *Marselis og Selio *Marselis, hans datter.

Kancelliets brevbøger 1627–34, 1929–36. – O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III, 1881 207 237. Erik Amburger i Pers.hist. t. 10.r.II, 1935 1–8. Louis Bobé i Holland Danmark II, 1945 373. Johan Jørgensen: Det kbh.ske patriat og staten ved det 17.årh.s midte, 1957 37–40. Ebba Waaben i Lyngby-bogen, 1970–71 29–31.

Steffen Heiberg

Demant [de'man't], **Hans Stephan Anthon Ludvig**, 1828–97, mekaniker, fabrikant. * 26.12.1828 i Hjallesø, † 6.2.1897 i Odense, begr. sst. F: prokurator, gårdfæster Hans Jørgen D. (1779–1845) og Marie Cathrine Jørgensen (1794–1865). ~ 19.3.1861 i Odense med Renate Ottilie Therese Rennebarth, * 28.11.1826 i Stettin, † 31.3.1874 i Odense (~1° med læge Johann Emil Cordes i Lübeck (* 1829, ~2° 1862 med Maria Dorothea Prösch; ægteskabet opløst 1857), d. af købmand og fabrikant Gottfried Wilhelm R. († før 1833) og Maria Dorothea Grandolphi (1806–95, ~2° 1850 med bøssebager Karl Stegelitz, 1795–1861).

D. kom 1842 i urmagerlære i Odense, blev svend 1848, gjorde mesterstykke 1852 og etablerede sig to år efter som urmager sst. Som urmager beskæftigede han sig navnlig med tårnure, men fra 1862 lagde han denne side af sin virksomhed på hylden og kastede sig over fabrikation af syma-

skiner hvis fremtrængen i Europa skrev sig fra verdensudstillingen i Paris 1855 og som endnu på det tidspunkt var ret ukendte herhjemme. Ved sit solide arbejde og ikke mindre ved sine opfindelser skabte han et godt ry for sin fabrik og han modtog hædersbevisninger på flere udstillinger i ind- og udland. Til hans opfindelser hørte en cylindermaskine til skomagerbrug. Ved midten af 1880'erne beskæftigede han 40 arbejdere der årligt producerede 1400 symaskiner. I sine senere år fabrikerede han også cykler. D. var medstifter af Odense grundejerforening og medlem af bestyrelsen for industri- og håndværkerforeningen. Han udfoldede i det stille en betydelig velgørenhed og oprettede 1894 *D.s. familienstiftelse* i Odense. – F.M.2.1886. □ Træsnit 1874.

J. Lauritsen: Odense i billeder, 1874. Fyens stiftstid. 8.2.1897.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Demant ['de'man't], **William**, (ved dåb Villiam), * 1888, fabrikant. * 22.7.1888 i Odense (Sct. Hans). F: reparatør, senere fabrikant Hans Jørgen Frederik D. († 1910) og Camilla Louise Bertha Nielsen († 1934). ~ 1° 1914 med Ida Emilie (Milla) Høst, * 29.1.1888 i Kbh., † 11.4.1957 sst., d. af ors. Frederik H. (1850–1925) og Ida Lyngby (1863–1937). ~ 2° 21.2.1958 på Frbg. med Fay Ruth Ingeborg Hermundstad, * 24.4.1923 i Enebakk, Norge, † 15.1.1974 i Kbh., d. af Gustav Linus Karlson (1895–1959) og Dorthea Ingeborg Hermundstad (1892–1975).

I 1904 hjemførte D.s far fra London til sin hustru et af de første høreapparater fremstillet i USA. Interessen voksede hurtigt, og allerede samme år stiftedes eget firma til import af de amerikanske anlæg. Efter faderens død overtog D. firmaet. Det var oprindeligt ret store og tunge apparater af den såkaldte kulkornstype, men efterhånden var det muligt at fremstille stadig mindre og kraftigere høreanlæg. 1933 muliggjorde den såkaldte „bone-conductor“ at lydimpulser kunne overføres direkte gennem kraniet til hørenerven. Denne nyskabelse øgede hurtigt høreapparatets popularitet og udbredelse. Helt frem til 1940 var D. alene agent for den amerikanske fabrik, men kort efter krigsudbruddet påbegyndtes egen fabrikation. Det første danske apparat blev hurtigt en succes, og et solidt grundlag var hermed skabt for en selvstændig dansk produktion af høreanlæg. Afgørende for den videre udvikling var fremkomsten af nye små batterier kort efter krigen. Hermed var det blevet muligt at montere batterierne ind i selve høreapparatet uden at gøre det større. Fremkomsten af transistorer og trykte kredsløb skabte si-

den yderligere udviklingsgrundlag for virksomheden. Firmaet så tidligt store muligheder i fremstilling af stationære høreanlæg, og i dag har Oticons tunghøreanlæg vundet almindeligt indpas i foredragssale, teatre, kirker og andre steder hvor der kommer mange mennesker. – 1956 blev firmaet omdannet til *Aktieselskabet William Demant* med *Oticon A/S* som produktions- og salgsselskab. Samtidig stiftedes *William Demants og hustru Ida Emilies Fond* der har til formål at støtte tunghøresagen.

Fra øretrompet til transistor- og telefonspole, 1954. Børsen 22.7.1968. Berl. tid. 21.7.1973.

Henrik Fode

Demant ['de'man't] **Hatt, Emilie** Laurentze, 1873–1958, maler, forfatter. * 24.1.1873 i Selde, Salling, Viborg amt, † 4.12.1958 på Frbg., begr. Kavslunde kgd., Odense amt. F: købmand Hans Frederik Christian Hansen (1836–1921) og Emma Duzine Demant (1842–1922). ~ 27.9.1911 i Selde med magister, senere professor, dr. phil. Gudmund *Hatt, *31.10.1884 i Vildbjerg, † 27.1.1960, s. af lærer Peder Jørgensen H. (1859–1919) og Karen Nielsen (1858–1900).

H. var elev på kunstakademiet 1898–1901 og vinteren 1906–07, udstillede på Charlottenborg 1903–04 og 1906–07 og efter 1919 næsten hvert år. I tidsrummet mellem de to perioder som udstiller skabte hun sig et navn på et ganske andet område: efter en rekognosceringsrejse til det svenske Lapland 1904 læste hun samisk hos professor Vilhelm *Thomsen og levede derpå 1907–08 et år som ene kvinde blandt lapperne, en tid hun selv benævnte „det rigeste og mærkeligste år i mit liv“. Hun fik der sammen Johan Turi til at meddele hvad han kendte til samernes liv, og 1910 udkom da med samisk og dansk tekst og samiske tegninger *Muittalus Samid Birra. En Bog om Lappernes Liv*; n.å. kom den med dansk tekst alene. På titelbladet står hun som oversætter og udgiver, men uden hendes forståelse og energi ville dette etnografiske fortjenstfulde arbejde ikke være blevet til; under dets tilblivelse levede hun i en barak i skoven nær Torneträsk, ene med Turi som derved kunne få ro til udelukkende at samle sig om sin opgave. I tilslutning til dette arbejde udgav hun 1920 i Videnskabernes selskabs skrifter *Lappish Texts, written by Johan Turi and Per Turi* efter manuskript ligeledes fremskaffet af hende selv i Lapland. Sine egne iagttagelser over lappernes liv gav hun 1913 i *Med Lapperne i Højjeldet*, og 1922 kom endelig *Ved Ilden*, en samling samiske eventyr og sagn, illustreret af hende selv. Hun har senere gentagne gange på ny gæstet Lapland og gjort indsamlinger. 1922–23 deltog hun i sin mands arkæolo-

Demant Hatt, Emilie

giske ekspedition til Vestindien. □ Mal. af Martin Monnickendam, 1906, af Olga Lau 1906 og 1910, og af Ville Bang, 1914.

J. P. B. Josselin de Jong i Internat. Archiv für Ethnographie XXIV, Leiden 1918. Bertel Engelstoft i Samleren XX, 1943 117-21. [Gudmund Hatt]: E. D. H. in memoriam (med ill. af E. D. H.), 1958.

*Thomas Thomsen**

Dencker, Hans Frederik Karl, 1861-97, statskonsulent i maskinbrug. * 17.1.1861 i Ålborg, † 26.8.1897 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: entreprenør, møllebygger Johan Frederik August D. (1825-1911) og Karen Eriksen (1837-1926). ~ 3.9.1887 i Kbh. (Matth.) med Maria Angelica Møller, * 5.4.1862 i Fredericia, † 25.1.1910 i Kbh., d. af koffardikaptajn Thomas Henrik M. og Nathalia Camilla Trolle (1816-93).

D. tog præliminæreksamen 1876, lærte møllebyggerfaget og blev svend 1878. Han havde lyst til at erhverve større teoretisk indsigt og fik 1879 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt hvorfra han 1885 tog eksamen som cand. polyt. 1. 2.-31.10.1885 var han ingeniørassistent på Vestre gasværk, Kbh., 1.11.1885-30.6.1890 ingeniørassistent ved Kbh.s brolægnings- og vejvæsen. Allerede medens han studerede ved læreanstalten havde han påtaget sig arbejder på møllerier og praktiserede fra 1883 som mølleriingeniør. 1886 overtog han selvanden redaktionen af Tidsskrift for skandinavisk Mølleindustri, 1887 blev han sekretær for Dansk møllerforening. Efter en konkurrence ansattes han fra 1.7.1890 som statskonsulent i maskinbrug; han var den første indehaver af denne post. I disse år oprettedes en række andelsmejerier, og D. var meget virksom ved udarbejdelse af planer for disse mejerier, særlig vedrørende indlæg af kraftmaskiner. Desuden medvirkede han ved eller ledede offentlige maskinprøver som netop i disse år kom ind i faste rammer. Han forfattede nogle prøveberetninger som offentliggjordes i Tidsskrift for Landøkonomi. Allerede som polyteknisk studerende løste han den af Den tekniske forening udsatte opgave ved affattelse af prisskriftet *Den mindre Industris fordelagtigste Kraftmaskiner*, 1885. 1896 var han medlem af juryen ved industri- og landbrugsudstillingen i Malmø. - D. var flittig og dygtig som fagmand; med energi gik han op i sin gerning og skaffede sig anseelse og autoritet i vide kredse som tog hans arbejdskraft stærkt i brug; han var en selvstændig natur og ejede den selvfølelse som ofte følger med kundskaber, indsigt og dygtighed.

Ingeniøren, 1897 264. Tidsskr. for skand. mølleindustri, s.å. 41. Ugeskr. for landmænd 8.r.1, s.å. 470f.

*Anton Christensen**

Denne, Claus Jensen, -1516-33-, hospitalsforstander. Formentlig stammende fra Malmø.

D. der var en formuende mand blev engang i kong Hans' regeringstid under nu ikke nærmere kendte omstændigheder kastet i hårdt fængsel og lovede da at han hvis han kom fri ville stifte et hospital for „fattige, syge og såre pockige“ mennesker. Da det virkelig lykkedes ham at slippe ud kom han sit løfte ihu og begyndte, udrustet med anbefalingsbreve fra kong Hans, senere fra Christian II og dronning Elisabeth og med afladsprivilegier fra en række kardinaler og bisper at arbejde for oprettelsen af et hospital med tilhørende kapel, indviet til Skt. Anna. 1516 havde han begyndt at bygge en sådan stiftelse i Kbh. (ved den nuværende Skt. Annæ plads), og den blev støttet både ved et paveligt beskyttelsesbrev fra Leo X og ved de indsamlinger der fandt sted rundt om i Skandinavien ved „Skt. Anne bud“. Da D. nogle år senere faldt i unåde hos Christian II førte han alle stiftelsens lemmer til Eskilstorp i Småland, men 1524 blev han af Frederik I kaldt tilbage til Kbh. Efter at han havde renset sig for en beskyldning om at have deltaget i almuens opstand i Blekinge fik han overladt Skt. Gertruds kapel i stedet for Skt. Anne hospital der var blevet ødelagt ved belejringen. Privilegierne for den ældre stiftelse fornyedes og overførtes på den nygrundede der skulle kunne rumme indtil 50 syge, og s.å. fik D. tilladelse til at omdanne Helligåndshuset i Åhus i Skåne til et Skt. Anne hospital og 1527 til at forene det med hospitalet i Kbh. I reformationstiden gik det stærkt tilbage for D., men ved sit barmhjertighedsarbejde havde han i den grad forstået at vinde de syges kærlighed at de 1528 gav ham det skønneste vidnesbyrd og erklærede at de hellere ville nøjes med fattige kår under ham som forstander end træde ind i en rigere stiftelse. Trods sin store ofervillighed har D. næppe evnet at holde liv i sin stiftelse thi 1529 måtte han drage til Malmø som hospitalsforstander. Han nævnes sidste gang 1533. Ved sin idealisme, sit initiativ og sin utrættelige iver står D. på dansk grund som en af de smukkeste repræsentanter for den side af senmiddelalderens fromhedsliv der havde til mål at komme syge og lidende til hjælp.

H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostre i middelalderen, 1859-63 346-57; tillæg 149f 177-80. Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. I, 1877 193-96. H. U. Ramsing: Kbh.s hist. og topogr. i middelalderen II, 1940 168-74. Otto Gröné: Malmö allmänna sjukhus 100 år, Malmø 1957 18-21 26 35.

*Bjørn Kornerup**

Denner, Balthasar, 1685-1749, portrætmaler. * 15.11.1685 i Hamburg, † 14.4.1749 i Rostock,

begr. sst. F: blåfarver og mennonitterpræst Jakob D. (1659–1746) og Katharina de Wiebe. ~1712 med Esther Winther.

D. hvis familie snart boede i Hamburg, snart i Altona lærte at male i sidstnævnte by hos hollænderen Franz v. Amama. 1698–1701 videreførtes studierne i Danzig og 1707 i Berlin. Med Hamburg-Altona som centrum blev han en meget anvendt portrætmaler ved en række tyske hoffer, og arbejdede allerede 1709 for det gottorpske hof. 1712 malede han i Altona Frederik IV. Året efter og atter 1717 udførtes portrætter af kongen i Husum. Forbindelsen til det danske hof uddybedes under D.s ophold i Kbh. 1717–19. Fra denne periode stammer bl. a. portrættet af Tordenskjold (1719, Fr.borg). 1720 arbejdede han for hofferne i Wolfenbüttel og Hannover hvorefter han med enkelte afbrydelser opholdt sig i England 1721–28. Efter at være vendt tilbage til Altona malede han 1734 Christian VI og 1736 prinsesse Charlotte Amalie. 1736–39 slog han sig ned i Amsterdam, men vendte 1740 tilbage til Hamburg. I sine sidste år arbejdede D. især for de mecklenburgske hoffer. En opfordring om at komme til St. Petersburg 1742 for at male kejserinde Elisabeth I afsløg han dog. Karakteristisk for D.s værker er en glat malerisk behandling med „fordrevne“ penselstrøg og en minutiøst sirlig, næsten pedantisk gennemarbejdning af detaljerne. I en række af portrættene har han dog kun udført hovederne selv mens andre tilføjede kroppen hvilket medvirker til at forklare den ofte iøjnefaldende usikre gengivelse af figurerens proportioner og bevægelse. Som en af de første uden for England dyrkede D. „the conversation piece“, gruppeportrætter hvor personerne er forenet i uformelt, selskabeligt samvær. Som en modsætning til portrætter som disse udførte D. en række yderst naturalistiske billeder af gamle mænd og koner med deres rynker, vorter, rindende øjne og hårtjavser. Eksempler på disse „Porendenner“ der i høj grad medvirkede til at skabe hans berømmelse findes i en række europæiske museer (bl.a. Kunsthalle, Hamburg, Kunsthistorisches Museum, Wien). D. er her i landet repræsenteret på St. mus., Fr.borg, Rosenborg, Pederstrup, Gavno, Brahetrolleborg og Gl. Estrup. D. malede også miniaturer og stilleben såvel som frugt- og blomsterbilleder, bistået af sine børn, især datteren Maria. Sønnen Jacob D. (ca. 1720-ca. 1750) der bl. a. har efterladt et portræt af faderen sammen med familien stod ham ligeledes bi i hans arbejde; datteren Catharina D. (ca. 1723–44) var miniaturemaler. □Selvportr. på mal. af det gottorpske hof, 1712 (Eutin). Selvportr. malet 1719 (St. mus.), en række andre selvportr. (Nasjonalgalleriet, Oslo;

glyptoteket; Gavno). Selvportr. med familien ca. 1730 (St. mus.). Medalje af J. H. Koch, 1739. Stik af J. Houbraken efter tegn. af A. Schouman, stik af Fiquet og litografi af Franck.

Jan van Gool: De nieuwe schouburg der nederlantsche kunstschilders II, Haag 1751 62-82 Alfr. Lichtwark: Das Bildnis in Hamburg I, Hamburg 1898 132-49. Karl Madsen i Kunstmuseets årsskr. II, 1915 117-23. Hans Konrad Röthel: Bürgerliche Kultur und Bildnismalerei in Hamburg, Hamburg, 1938. Horst Gerson: Ausbreitung und Nachwirkung der holl. Malerei, Haarlem 1942 300. Hamburger Kunsthalle: Zwei Hamburger Maler. B. D. Franz W. Tamm, Hamburg 1969. V. Thorlacius-Ussing: Reventlow-museet, Pederstrup, 1971 47-51.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

v. **Dernath** (von der Nath), **Gerhard**, rigsgreve, 1668–1740, gottorpsk officer og statsmand. * 1668, † 12.7.1740. F: rigsgreve Gerhard v. der Nath, kursachsisk feltmarskalløjtnant, gehejme- og krigsråd og overfalkonermester (1622–89) og Christine Ahlefeldt, kursachsisk overhofmesterinde (1643–91). ~1° 1699 med Christine Dorothea Rantzau (Bülk), * 1676, † 17.8.1717 på Nienhof (~1° med gottorpsk landråd og amtmand Daniel Diedrich v. Buchwald til Krummendiek, † 1696, ~2° med oberst v. Daldorf), d. af Hieronymus R. til Nütschau og Himmelmark (1614–79) og Elisabeth Sophie Reventlow (1645–1702). ~2° 1722 med grevinde Louise Charlotte Aldenburg, * 3.2.1664, † 12.5.1732 i Hamburg (~1° 1684 med oberst Christoffer Bielke til Østråt, (1654–1704), d. af grev Anton af *Aldenburg (1633–80) og Augusta af Sayn-Wittgenstein (1638–66).

v. D., hvis far (af den hollandske slægt van der Nath) som svigersøn af Ditlev *Ahlefeldt til Haseldorf var blevet ejer af godserne Kaden, Sierhagen, Hasselburg og Mühlenkamp i Holsten, valgte en militær løbebane. Hans oberstbestalling er dateret 11.12.1695; senere blev han generalmajor og endelig 1706 generalløjtnant. Han deltog i krigen mod Danmark 1700 og kommanderede senere det holstenske korps i Brabant og udmærkede sig i slaget ved Ekeren 1703. 1706 fik han plads i konseilet hvor han sluttede sig nøje til Georg Otto Heinrich v. *Görtz. Han benyttedes 1710–12 ved forhandlingerne med Danmark, spillede en hovedrolle ved afslutningen af forliget i Hamburg jan. 1711, vandt kong Frederik IVs yndest og benyttedes af den danske regering som mellemmand ved forhandlinger med svenskerne. Efter Tønnings åbning for Magnus Stenbocks hær sendtes v. D. som efter sit eget senere udsagn havde været stemt for opretholdelsen af Gottorps neutralitet til Holland og England for at søge hjælp mod Danmark. Fra april

v. Dernath, Gerhard

1714 virkede han i Stockholm for at genoprette den politiske forståelse mellem Sverige og Gottorp, men forvistes aug. s.å. fra det svenske hof som følge af Henning Friedrich "Bassewitz" oplysninger om den Görtzske politik. Han blev imidlertid sammen med Görtz 1715 nådigt modtaget af Karl XII i Stralsund, udnævntes 1716 til hertug Carl Frederiks guvernør i stedet for Arvid Horn og blev s.å. medlem af den nyoprettede svenske „upphandlingsdeputation“ hvis forretninger han ledede under Görtz' lange fraværelser fra Sverige. Da budskabet om Karl XII's død (dec. 1718) kom til Stockholm fængsledes han men han slap for at dele Görtz' skæbne. Både Georg I af England og prins Eugen intercederede for ham, og det hævdedes fra svensk side til hans forsvar at han ofte havde frarådet Görtz og kongen skadelige forholdsregler, og at „ingen redelig Patriot kunde have talt bedre for Landets Bedste“. Efter at være dømt til at tilbagebetale nogle større beløb som han uden bemyndigelse havde oppebåret fik han sept. 1721 tilladelse til at forlade Sverige. Han havde før sin afrejse været formidler ved korrespondancen mellem Carl Frederik og dennes svenske tilhængere, men hans gamle uven Bassewitz forbød ham at komme til hoffet, og selv om der tilstodes v. D. 120 000 rdl. af statens midler for påståede fordringer synes en egentlig udsoning ikke at have fundet sted. Måske frygtede Bassewitz v. D.s evner. Han skal senere en tid være gået i russisk tjeneste, men i øvrigt er intet sikkert oplyst om hans sidste år. – Hans søn Gerhard (1700–59) ægtede 1728 Bassewitz' datter og var 1727–36 vicekansler og 1736–39 præsident for rentekammeret på Gottorp.

v. D. ejede den charme og det lyse hoved som var et mærke for flere af hans slægt og besad betydelige politiske evner, parret med ærgerrighed og rigsdomsattrå. Når han fik noget af eventyrpræget over sig skyldtes det måske nok så meget forholdene og venskabet med Görtz som medfødt tilbøjelighed. □ Afbildet på gruppe malet af Denner af Chr. August af Gottorps hof, 1712 (Eutin).

Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XXXII, Kiel 1902 142 150 158f. – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé V, 1902 315 327 (stamtavler). [P. F. Arpe]: Gesch. des herzogl. schlesw.-holst.-gottorf. Hofes, Frankfurt 1774 7f 14 16 21f 27 31 46-52 58f 61 64 66 68 71. Büschings Mag. für die neue Hist. und Geogr. IX, Halle 1775 284 306f 312. G. Ph. Schmidt i Schlesw.-holst.-lauenb. Provinzialberichte, Kiel, Altona 1825 390 403. A. Højer: König Friedrich des Vierten glorwürd. Leben I, 1829 198 201f 252 258 263. C. G. Malmström: Sveriges politiska hist. från Karl XII's död till statshvållningen 1772, 2. opl. I, Sth. 1893. L. Bobé: Slægten Ahlefeldts hist. V., 1899 27f. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Ge-

neralstaben I-VI, 1899–1920. H. Almquist: Holstein-Gottorp, Sverige och den nord. ligan i den politiska krisen 1713–14, Uppsala 1918 = Skrifter utg. av Kungl. human. vetenskaps-samf. i Uppsala XXI, I. G. Lindeberg i Karolinska förb. årsbok, 1934. G. Knüppel: Das Heerwesen des Fürstentums Schl.-Ho.-Gott. 1600–1715, Neumünster 1972. – Familiearkiv i Kgl. bibl. Papirer i Rigsark.

C. O. Bøggild-Andersen*

v. Dernath, Magnus, rigsgreve, 1765–1828, diplom. * 31.8.1765 på Hasselburg, † 15.4.1828 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: gehejmeråd, kammerherre, landråd rigsgreve Friedrich Otto v. D. til Hasselburg, Oevelgönne, Perdoel, Åkær og Dybvad, (1734–1805, ~ 2° 1772 med Sophie Magdalene v. Holstein, 1739–83, ~ 3° 1788 med Maria Augusta Theresa v. Koeller, 1748–1801, ~ 4° 1801 med Lucie v. Ahlden) og Elisabeth Christine v. Plessen (1744–70). ~ 7.5.1787 i Kbh. med Sophie Magdalene Charlotte Bernstorff, * 9.5.1770 i Kbh. (Slotsk.), † 30.10.1841 i Dresden-Neustadt, d. af grev A. P. *B. (1735–97) og Henriette F. Stolberg (1747–82).

Efter studier i Göttingen, Kiel, Genève og Strasbourg kom v. D. 1786 til Kbh., hvor han 1787, støttet af A. P. *Bernstorff som s.å. blev hans svigerfader, udnævntes til auskultant i rentekammeret. 1788–1810 var han deputeret i kommercekollegiet, 1790 blev han kammerherre, 1794–95 dagligt opvartende kammerherre hos Christian VII. Den store levedod som v. D. tillod sig viste sig ved denne tid at overstige hans midler, og han trak sig derfor tilbage fra hoffivet og levede i de følgende år som godsejer på fædrenejgården Åkær og godserne Antvorskov og Falkenstein som han ejede 1794–99; til ophævelse af hoveriet og indførelse af arvesæste eller selveje på de sidstnævnte to godser fik han et lån på 155.000 rdl. af kredittassen. Fra 1801 forpagtede han Hasselburg af faderen og arvede 1805 efter den foruden dette gods som han 1816 måtte sælge ved konkurs tillige Åkær og Dybvad som han senere afhændede til Henrik Reventlow. Begivenhederne efter 1807 første atter v. D. frem på den politiske skueplads. Han indtrådte 1808 i det holstenske feltkommissariat og opholdt sig 1808–09 i Altona, hvor han forhandlede med fyrsten af Ponte Corvo (Bernadotte) og andre allierede generaler om den fransk-spanske hærs rømning af landet og dermed sammenhængende økonomiske spørgsmål. Den herved indledede diplomatiske virksomhed fortsattes da han efter Jönköpingfreden, sandsynligvis ved sin svigersøn udenrigsminister grev C. G. Bernstorffs medvirkning, blev dansk gesandt i Stockholm (jan. 1810–april 1812). Han virkede her efter Karl Augusts død ivrigt for et dansk tronfølger-

valg, idet han dog betonedede at prins Christian Frederik i så henseende havde bedre chancer end Frederik VI og modarbejdede energisk hertugen af Augustenborgs kandidatur. Da Örebrovalgrigsdagen havde sikret Bernadotte tronfølgen, skrev v. D. straks til Kbh. at Norge var i fare, men han var i den følgende tid, øjensynligt påvirket af den franske gesandt Alquier til hvem han søgte nøje tilknytning, usikker med hensyn til Karl Johans evner og planer og vedblev stadig at regne med muligheden af en augustenborgsk tronfølge. Fra sommeren 1811 forudså han dog den svensk-russiske tilnærmelse og de farer den indebar. Hans hjemkaldelse skyldtes den uvilje den svenske kronprins havde fattet mod hans forbindelse med Alquier, og nogle uforsigtige udtalelser til denne. Kort efter udnævntes han til gesandt i Dresden hvor han var akkrediteret 1812-15, og var derpå 1816-28 Danmarks repræsentant i Madrid.

Der var ved udenrigsminister Niels Rosenkrantz' død (1824) tale om at v. D. skulle være hans efterfølger; som grund til at han ikke blev det angives hans slette økonomiske forhold og manglende vederhæftighed. Han ejede sin slægts vid og vindende smil, besad også en litterær åre og var en politisk begavelse af ikke ringe rang, men han forbandt hermed ikke blot en vidtdeven ærgerrighed – han så i tanken sig selv som den nye nordiske unions rigskansler – men også nogen mangel på kræsenhed i valget af sine midler. Gehejmekonferensråd 1817. – K. 1809. S.K. 1811.

Medd. fra krigsarkiverne, udg. Generalstaben IV-VI, 1890-94. – L. v. Engeström: Minnen och anteckningar, udg. E. Tegnér I, Sth. 1876. L. Daas: Breve fra danske og norske, 1876. Wolf Graf Baudissin. Gedenkbuch, Lpz. 1880 248-54. Y. Nielsen: Grev Herman Wedel-Jarlsberg og hans samtid I, Kria. 1888 394 440-522. Aage Friis i Hist. t. 7.r.1, 1899 241-327 353-413. Gräfin Elise v. Bernstorff, gebor. Gräfin v. Dernath I-II, Berlin 1896 (4.opl. 1899). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé V 1902 190-92; VII 1906 440. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian mit König Friedrich VI, udg. Hans Schulz, Lpz. 1908. Aus dem Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schlesw.-Holstein, udg. Hans Schulz, Lpz. 1913. E. Holm: Danm.-No.s udenrigske hist. i årene 1800 til 1814 II, 1912. Klaus Kjølens i Den danske udenrigstjeneste 1770-1970 I, 1970. – SelvbioGRAFISKE optegn. i Rigsark.

C. O. Bøggild-Andersen*

Desmercières [demär'sjæ:r], Jean Henri, 1687-1778, deputeret i kommercekollegiet. * 8.5.1687 i Paris, † 15.3.1778 i Kbh. (Fransk ref.). begr. i Flemhude k. F: Jean Henri Huguétan, senere greve af *Gyldensteen (1665-1749). ~25.6.1751

på Frijsenborg med komtesse Elisabeth Sophie Friis, * 1.5.1714 i Kbh. (Slotsk.), † 18.6.1799 sst. (Holmens), d. af oberst, senere generalløjtnant grev Christian *F. (1691-1763) og Øllegaard Gersdorff (1687-1734).

D. der var født uden for ægteskab blev uddannet i handelsfaget i Paris, opholdt sig en tid i Berlin og blev kammerherre hos Frederik Wilhelm I, kom derefter til Kbh. hvor faderen 1736 skaffede ham plads som deputeret i kommercekollegiet. I dette kollegium forblev han til 1768 og fungerede jan.-marts 1767 som præses. Ved forretningsdelingen 1753 blev fiskerisagerne underlagt ham, men i øvrigt interesserede han sig særligt for bankvæsenet og kompagnierne, var virksom ved oprettelsen af Kurantbanken i Kbh., storaktionær i Det asiatiske Kompagni og præses i det afrikanske fra dets stiftelse 1755. Han hørte til den ældre Bernstorffs omgangskreds, men Bernstorff synes i øvrigt ikke at have sat særlig pris på ham; efter sigende var han modstander af Bernstorffs understøttelsespolitik over for industrien. – D. var storgodsejer i Holsten og besad bl. a. 1743-64 Emkendorf. Han var et ivrigt medlem af den fransk-reformerte menighed i Kbh., som han på forskellige måder støttede. – Naturaliseret som dansk adelsmand 1776. – Konferensråd 1727. Gehejmeråd 1745. Gehejmekonferensråd 1755. – Hv. R. 1736 Bl.R. 1768. □Mal. af P. Als (Fr.borg), gengivet i min. (Frijsenborg). Silhouet (Fr.borg.)

Danm.s adels årbog XXXIX, 1922 477f. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720-1814 II-III, 1894-98. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I-II, 1903-19. A. W. Gierkens: Graf Desmercières, Flensborg 1960.

Povl Bagge

Desroches de Parthenay [de'rosj døpart'næ], Jean Baptiste (Blaise), † 1768, projektmand, oversætter, journalist. * vist før 1700 i La Rochelle, † 24.1.1768 på Frederiks hospital i Kbh., begr. i Kbh. (Ass.).

D. hvis adkomst til det gamle adelsnavn P. er tvivlsom var jurist i sin fødeby, men udvandrede som huguenot til Nederlandene og slog sig ned i Haag hvor han i kompagni med Bruzen de la Martinière og La Barre de Beaumarchais drev litterær fabriksvirksomhed. En frugt heraf var bl. a. hans *Histoire de Dannemarc* I-VI, 1730 (VII ikke af ham: 3. udg. 1755), en meget utilfredsstillende kompilation af ældre latinske, til dels utidssvarende fremstillinger; den har imidlertid prioritet som den første Danmarkshistorie på fransk. I årene omkring 1736 kom han, vistnok gennem Jean Henri *Desmercières, til at virke som en slags rådgiver for kommercekolle-

Deroches de Parthenay, J. B.

giet ved indkaldelse af udenlandske håndværkere, navnlig til silkefabrikation. Efter selv at være kommet til Danmark (før 1741) fremsatte han forskellige projekter om oprettelse af silkefabrikker og dyrkede morbærtræer til silkeorme uden for Nørreport. Desuden søgte han at starte en slags tontine og et aktieselskab til ægteskabsbefordring. Intet af alt dette bragte ham dog på den grønne gren. Hans økonomiske forhold var dårlige, og han døde i bundløs gæld trods alle begunstigelser fra regeringens side. Også til litterære arbejder fik han støtte; således bevilgedes der ham 1741 300 rdl. årlig til en, aldrig udkommen, fransk beskrivelse af den kgl. møntsamling, og der stilledes ham endda i udsigt med tiden at blive professor i Sorø. Han påtog sig forskellige oversætterarbejder til fransk som dog ikke alle så lyset; udgivet blev Holbergs *Pensées morales*, 1748–49 og Hans Egedes *Description du Groenland*, 1763 samt *Ord-Bog over danske Ordsprog paa Fransk oversatte*, 1757 hvis snurrige sproglige misforståelser vidner om at hans kendskab til dansk ikke var perfekt; hans oversættelse af manuskriptet til F. L. Nordens rejsebeskrivelse vakte også kritik og måtte revideres af O. M. Rantzau før udgivelsen. – Som journalist informerede D. den udenlandske presse gennem, til dels officøse, korrespondancer fra Kbh.; desuden skal han have bistået P.-H. Mallet med udgivelsen af *Mercure Danois*. Ved sin virksomhed for udbredelsen af kendskabet til Danmark i udlandet kan han betragtes som en forløber for Mallet, men er både litterært og menneskeligt af langt ringere gehalt. Han er en avanturier-type der begunstiges af tidens merkantilisme og franskbegejstring. Hans breve viser en bestikkende form og vidner om en ikke ubetinget tillidvækkende smartness.

C.-É. Jordan: *Hist. d'un voyage littéraire*, Haag 1735 188. L.-É. Arcère: *Hist. de la Rochelle II*, Rochelle 1757 440f. C. Molbech: *Det kgl. da vidensk. selsk.s hist.*, 1843 9 24 52 55. N. M. Petersen: *Den danske lit.s hist.* III, 1855–56 536f. P. M. Stolpe: *Dagspressen i Danm.* IV, 1882 63–65. C. Paludan-Müller i *Hist. t. 5.r.IV*, 1883–84 125–27; *Jul. Clausen sst. 7.r.I*, 1897–99 58–64. C. Nyrop: *N. L. Reiersen*, 1896 9A. B. Tegnagel-Jørgensen i *Pers.hist. t. 7.r.II*, 1917 328–32. – Breve i Rigsark. (kommercekollegiet, silkefabrikkerne).

R. Paulli*

Dessau

En maaisk slægt hvis navn hidrører fra det daværende hertugdømme Anhalts hovedstad D. (nu i DDR) hvorfra slægten vandrede nordpå. Den danske lines stamfar, Isac Salomon D. 1777–1842, var født i Wandsbek hvorfra han 1794 flyttede til Fredericia. Bryggeridir. Benny *D. var ~Paula Heyman

(1870–1951), datter af grosserer Philip W. *H. Etatsråd Martin *D. var ~Ellen Margrethe Salomonsen (1881–1916), datter af læge C. J. *S.

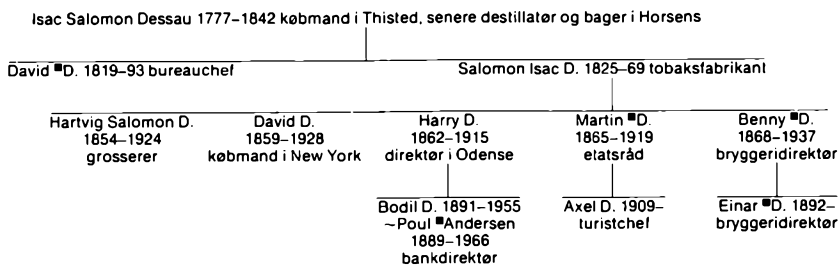
Josef Fischer: *Slægten Salomonsen fra Nyborg*, 1927 33–37. Anders Vigen: *Benny D.*, 1950 5–8.

Hans H. Worsøe

Dessau, Benny, 1868–1937, bryggeridirektør. * 15.1.1868 i Horsens, † 2.7.1937 i Hellerup, urne på Hellerup kgd. F: mægler Salomon Isac D. (1825–69) og Flora Meyer (1827–96). ~6.9.1891 i Kbh. (Mos.) med Paula Heyman, * 13.11.1870 sst. (Mos.), † 1.8.1951 i Hellerup, d. af grosserer, senere etatsråd Philip W. *H. (1837–1893) og Hanne Emilie Adler (1839–1917). – Far til Einar *D. Bror til Martin *D.

D.s far der var tobaksfabrikant og mægler i Horsens døde da D. var spæd, og han voksede op sammen med seks ældre søskende hos sin mor. Hun ernærede sig og familien ved en strikkemaskine og et butikslokale hvorfra hun sammen med sine to døtre solgte produktionen. Efter præliminæreksamen ville D., helst på Polyteknisk læreanstalt, men moderen afviste ønsket og fik ham på handelsvejen ligesom brødrene. Efter eksamen 1883 forlod han Horsens og kom i lære hos Oscar Prior i København. Da dette firma under krisen i 1880erne måtte indskrænke fortsatte D. hos Beckett & Meyer hvor broderen Hartvig havde fået sin uddannelse. Derefter opholdt han sig et halvt års tid i Hamburg og derefter henvend et år i England hvor han arbejdede i en filial af en fransk bank.

Ved hjemkomsten ville D. egentlig have været ansat i brødrene Ballins garverivirksomhed hvor der var en stilling til ham. Svigerfaderen Philip Heyman fik ham imidlertid ansat hos sig som prokurist da D. blev forlovet med Paula Heyman. Efter et års forløb flyttede Heyman D. over til Tuborg som Heyman havde været med til at grundlægge 1873, og som han havde ledet siden 1880. Efter Heymans død 1893 blev D. driftsbestyrer på Tuborg året efter da virksomheden overgik til De forenede Bryggerier. For denne sammenslutning blev han direktør 1899. D. arbejdede ihærdigt for at gennemmodernisere Tuborg. Han udvidede kraftanlægget, og 1899 fik bryggeriet det første samlede køleanlæg med direkte ekspansion der blev etableret i Europa. Også markedsføringen havde D.s store interesse. Han stod bag en plakat- og etikette-konkurrence år 1900. J. F. *Willumsen vandt førsteprisen med en øldrikkende mand på en plakat, men da D. så Erik *Henningsens kendte „Tørstige mand“-plakat skal han have sagt: „Kunst har jeg ingen forstand på, men plakaten, det er den der!“ Be-

dømmelseskomiteen havde placeret Henningsens på andenpladsen.

Da aftalen med Carlsberg blev indgået 1902 stod D. bag den på Tuborg-siden. I de gode år der kom frem mod første verdenskrig kom D. i politisk modvind. Uden noget større engagement følte han sig tilknyttet de radikale, og som erhvervsmand på disses liberale fløj der ønskede mindst mulig indblanding fra statens side. Da ministeriet Berntsen 1911 fremlagde forslag om bl.a. ølskat trådte D. hårdt op imod det. Det var den eneste gang han trådte i forgrunden i den offentlige debat. Hans opfattelse var den at brug af hjemlige produktioner som beskatningsobjekter nærmest var misbrug. Han foretrak i stedet importvarer til dette brug. Mens diskussionen om ølskatten stod på var bryggeriernes økonomi iøjnefaldende god, og aktierne steg i spring. Situationen førte til et hårdt angreb fra professor L. V. *Birck, ikke mindst på D. personlig. Han blev tillagt hovedansvaret for en varefordyrelse der blev iværksat ved tilsløring af bryggeriernes virkelige produktionsøkonomi. D. svarede hårdt igen, men Bircks angreb blev sat i relief da De forenede Bryggerier ved slutningen af 1913 anvendte 2–3 millioner kroner til udstedelse af friaktier. D. kom i Industriforeningens repræsentantskab 1907, og blev medlem af det første Industriråd 1911. Under første verdenskrig var D. blandt de mest fremtrædende i Industrirådet; han var medlem af Englandsudvalget og formand for kulfordelingsudvalget. Bryggerierne var i øvrigt stærkt organiseret i Bryggeriforeningen som D. blev formand for 1914. Ikke ret mange foranstaltninger kom bag på branchen, og da der 1915 kom forbud mod anvendelse af dansk byg til ølbrygning sikrede man sig ved køb i Amerika så produktionen kunne opretholdes.

Efter første verdenskrigs afslutning mødte D. nogle vanskeligheder. Efter rekonstruktion af Ballin-garvervirksomheden måtte han forlade bestyrelsen for denne under ublid kritik; han var en nær personlig ven af Max *Ballin der skød sig 1921. Rekonstruktionssagen tog så hårdt på D.

at han måtte sygemeldes en kort tid. 1923 blev D. fungerende formand for Industrirådet. Da formanden skulle vælges 1924 gjorde Tekstilfabrikantforeningen indsigelse mod D. som kommende formand på grund af bankkommissionens betænkning der stillede ham i et mindre godt lys. Bankkommissionens formand var imidlertid D.s ærkefjende L. V. Birck som D. nu tog anledning til at anklage for en menneskealders forfølgelse og antisemitisme. Af det nyvalgte repræsentantskab udgik en bestyrelse som konstituerede sig med D. som formand. Han gik af allerede 1926 og fortsatte derefter som menigt medlem. I sine formandsår styrede han mod en industripolitik i forståelse med socialdemokratiet. I slutningen af 1920'erne og i 1930'erne var D. travlt beskæftiget med moderniseringer på Tuborg. 1927–33 blev de gamle dampkedler erstatet med vandrørskedler, og større byggearbejder blev udført. Hertil kom hans store interesse for Tuborg havn der skylder ham sin tilblivelse 1929 i sin færdige form.

Et af D.s forbilleder var C. F. *Tietgen, og Privatbanken, Tietgens bank var foruden svigerfaderen Philip Heymans bank også D.s og Tuborgs. Da den 1928 måtte standse sine betalinger var D. den der med direktør Poul *Andersens ord bragte „en væsentlig del af de beløb til veje, som var nødvendige for at gennemføre rekonstruktionen“. 1934 blev han formand i Privatbankens bestyrelse og repræsentantskab. 1931 stiftede han Tuborg-fondet der skulle virke for samfundsgavnlig formål, særlig til støtte for dansk erhvervsliv. D. tilhørte anden generation af de store foretagere. Han havde sans for den industrielle udviklings sociale og politiske perspektiver. Ind imellem var han i den situation at meningsforskellene mellem ham og socialdemokratiet ikke forekom hans fæller særlig iøjnefaldende. Han stiledede altid mod en modus vivendi også fordi han støttede sig på et helheds- og ikke et classesynspunkt. Han mente at de for ham rigtige erhvervstanker nok skulle finde støtte i almenfornuften, ligesom han var overbevist om at de store foretagere var besat af pligtfølelse så-

Dessau, Benny

ledes at deres virkekrang gav sikkerhed for at deres penge kom til at arbejde for samfundet først og fremmest.

Som formand for Komiteen for udstillinger i udlandet havde D. hovedansvaret for den danske indsats ved de forskellige verdensudstillinger i 1920'erne og 1930'erne. Under første verdenskrig udførte han humanitært arbejde som medlem af regeringens Komité til internering af krigsfanger og ledede Røde Kors' afdeling for vareforsendelser til krigsfanger. Blandt D.s mange interesser var bestyrelsesarbejde i Københavns Idrætspark, Tivoli, KTAS, Foreningen Norden, formandskabet i Kunstindustrimuseet fra 1927 og for Det danske hus for studerende i Paris samt præsident for Danmarks naturvidenskabelige samfund. Hertil kom hans levende interesse for Det kongelige teater for hvilket Borgbjerg forgæves tilbød ham chefposten.

– Af B.s ældre brødre etablerede **Hartvig Salomon D.**, * 10.5.1854, † 22.4.1920, sig 1883 i kolonialbranchen og fik en betydelig forretning især i sukker og mel. Han benyttedes meget i erhvervets organisationsarbejde, hvor han kæmpede for handelens frihed mod statsindgreb. R. 1916. – **Harry D.**, * 8.7.1862, † 27.6.1915, dannede 1902 af Bierfreunds Dampvæveri, Slotsgades Dampvæveri og Odense Hvidevarefabrik A/S Mogensen & D.s Væverier. Han var i en årrække formand for Tekstilfabrikantforeningen, og 1906–15 medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse. R. 1912. (B.D.) – R. 1912. DM. 1914. K.² 1918. K.¹ 1928. FM.1. 1932. □Mal. af H. Vedel, 1919 (Bryggeriforeningen) og af V. Irminger, 1923 (Tuborg). Teg. af Johan Rohde, 1925, litograferet af ham selv. Mal. af Jul. Paulsen, 1928 (industrirådet). Buste af L. Brandstrup, 1931 (Tuborg). Relief af Hans Syberg, 1933 (Det da. hus for studerende i Paris). Mal. af L. Find, 1934 (Fr.borg). Teg. af Léon Salles, 1937, gengivet i stik. Foto.

B. D. i Berl. tid. 1.10.1934. Interview i Børsen 13.5.1933. – Karl Meyer: De forenede bryggerier 1891–1916, 1916. Aage Heinberg: Danske erhvervsmand II, 1933 85–91. Carl Jacobsen i Bryggeritid. XL, 1937 85–90. Børsen 3.7.1937. Århus stiftstid. s.d. Arbejdsgiveren, 1937 245. Anders Vigen: B. D., 1950. K. L. Jarnhus i Tuborg KB posten, jubilæumsnr., 1973. Birgit Nüchel Thomsen: Tuborg 1873–1973, 1973. – Levnedssberetning i ordens-kapitlet.

Ib Gejl

Dessau, David, 1819–93, stenograf. * 14.9.1819 i Horsens, † 9.1.1893 i Kbh., urne på Mos. vestre kgd. F: kukkenbager og destillator Isac Salomon D. (1777–1842) og Jette Hertz (1794–1852). ~ 1.5.1851 i Kbh. (Mos.) med Betty Heilbuth, * 30.5.1825 i Kbh. (Mos.), † 11.2.1890 på Skt.

Hans hospital, d. af te- og porcelænshandler David H. (1789–1874) og Bolette Lassen (Lazarus) (1793–1874).

D. blev student 1839, privat dimitteret, og var 1842–48 knyttet til Berlingske Tidende hvortil han refererede stænderforhandlingerne i Roskilde i forsamlingens sidste session. Han fik derved lyst til at lære stenografi og rejste 1848 med statsstøtte til München hvor han i fire måneder fik undervisning af F. X. Gabelsberger til dennes død i jan. 1849. Juni s.å. blev det overdraget den norske stenograf Hans Paludan og den hjemkomne D. at uddanne stenografer til rigsdagen, og efter en prøveskrivning i jan. 1850 fik D. det hverv som overstenograf med nogle elever at stenografer i landstinget. Fra 1851 ledede han rigsdagens officielle stenografikursus og besatte efterhånden alle stenografpladser med sine elever. 1855 blev D. sekretær i folketinget og 1862 i landstinget, 1865 bureauchef for rigsdagen. – Dec. 1852 udgav D. *Lærebog i Stenographie* (på titelbladet 1853), en oversættelse af Gabelsbergers *Anleitung zur deutsche Redenzeichenkunst* og efter at have sluttet sig til Dresdner Beschlüsse (1857) en bearbejdelse af Gratzmüllers prisskrift som *Kortfattet Lærebog i Gabelsbergers Stenographie*. 1859 (4. udg. 1886, udg. i ændret form af elever 1894). Bogen anvendtes 1868–88 ved uddannelsen af stenografer til det norske storting hvis bureauchef Johan Cappelen var uddannet af D. 1867. Et af D. 1892 påbegyndt stenografisk tidsskrift gik ind ved hans død. – Det er D.s energi og uhyre arbejdsøve vi skylder indførelsen af den stenografiske kunst i Danmark og organisationen af stenografstjenesten i det offentlige liv, og for sin kunst nærede han livet igennem en brændende, aldrig svigtende begejstring. Det var hans livs mål at gøre stenografien til „alle dannedes Fælleseje“. Han holdt foredrag, skrev pjecer, underviste selv. Lidet selvstændig nåede han aldrig at give en virkelig og fuldstændig dansk overførelse af det system han arbejdede med, hans lærebøger er blotte oversættelser og derfor lidet tilegnelige, og nogen duelig lærer var D. ikke. Hans pietet for „der Altmeister“ og hans værk gjorde ham tillige til en fjende af fremskridt i systemet. I Tyskland nød „Gabelsbergers letzte Schüler“ stor og stigende anseelse. □Litografi efter tegning af C. Hahn. Maleri (Folketinget). Foto.

VI Internationaler Stenographentag 1913 in Buda-Pest, 1914 58–63. R. Dowerg: Entwicklungsgesch. des Gabelsbergerschen Systems, Wolfenbüttel 1915 375f. S. Jarris: Grundriss af stenografiens hist., 1927 32–38. Olof Melin: Stenografiens hist. II, Sth. 1929 468–75.

*P. K. Stribolt**

Dessau, Einar, * 1892, civilingeniør, bryggeridirektør. * 17.7.1892 i Hellerup. F: prokurist, senere bryggeridirektør Benny *D. (1868–1937) og Paula Heyman (1870–1951). ~ 22.3.1926 i Kbh. (b.v.) med Johanne (Joe) Holtermann, * 11.4.1902 i Kbh., d. af ingeniør Louis Christian Wasilai H. (1870–1948) og Anne Gertine Magnusen (1873–1959).

D. blev student fra Metropolitanskolen 1910 og civilingeniør 1916. Egentlig ville han helst have været elektroingeniør da han var stærkt optaget af de moderne elektriske opfindelser, men han valgte alligevel maskiningeniørstudiet da det berørte flere områder af teknikken.

Efter eksamen fra Polyteknisk læreanstalt blev D. ansat i maskinfirmaet V. Löwener på Vesterbrogade i København. Han blev sendt til USA som volontør idet han sammen med virksomhedens chef skulle købe værktøjsmaskiner; da denne imidlertid blev forsinket begyndte D. at arbejde for et firma som farbroderen David D. var medejer af, nemlig Melchior, Armstrong & Dessau i New York. Først skaffede han under rundrejse kontrakter med bilfirmaer, senere moderniserede og rationaliserede han firmaets kontor, salgs- og eksportafdeling. D. var indstillet på at opbygge sin egen eksportvirksomhed da tilfældigheder bragte ham i kontakt med Tuborgbryggeriet hvor hans far, Benny Dessau, var direktør.

Forholdet var det at den danske regering under første verdenskrig havde udstedt forbud mod at anvende dansk byg til ølfremstilling. D. påtog sig den opgave at formidle salg af amerikansk malt til den danske bryggeriindustri, og det gjorde han i størrelsesordenen 1 million dollars. Da han var hjemme på et sommerophold 1919 blev han ansat som underdirektør på Tuborg. På bryggeriet arbejdede han på den kommercielle side idet han kom til at stå for eksportafdelingen. Dengang gik eksporten fra Tuborg gennem Philip Heymans gamle eksportfirma på kontrakt, men D. fik løskøbt bryggeriet og startede en selvstændig afdeling der da han gik af 1963 solgte på 63 markeder. 1929 blev han udnævnt til direktør på Tuborg. Blandt D.s mange tillidsposter inden for det faglige område kan nævnes formandskabet i Danske mineralvandsfabrikanter fællesforening 1946–63. Udover det faglige har D. dyrket særdeles mange interesser. Allerede 1909 byggede han sammen med en kammerat en radiomodtager så han blev blandt de første pionerer på dette område således som han redegjorde for i Danmarks radios store jubilæumsprogram 1975. Også på amatørfotografiets område var han tidligt i gang, ligesom flyvningen har haft hans interesse helt fra de unge år. Han

var formand for Svæveflyverrådet fra 1945 og tog motorflycertifikat 1947.

På bånd- og grammofonområdet har D. også været aktiv. Sin kunnen her udnyttede han ved en udstilling i Tivoli 1931 på Tuborgs stand. Han havde forstærker og højttalere, og han lånte Valdemar *Poulsens telegrafoner hvor et bånd kunne køre frem og tilbage og aflevere samme lektie.

1943 var D. kortvarigt interneret i Horserød hvorpå han opholdt sig i Sverige 1943–45. – R. 1941. R.' 1959.

E.D. i Børsen 28.5.1970. Interviews sst. 7.7.1952 og 20.9.1959. – Politiken 17.7.1952. Børsen 14.7.1967. Demokraten 16.7.1972. Birgit Nüchel Thomsen: Tuborg 1873–1973, 1973. Berl. tid. 16.7.1977.

Ib Gejl

Dessau, Harry, se **Dessau, Benny**.

Dessau, Hartvig, se **Dessau, Benny**.

Dessau, Martin, 1865–1919, direktør i B & W. * 22.1.1865 i Horsens, † 6.11.1919 i Hellerup, begr. i Kbh. (Mos. vestre). F: mægler Salomon Isac D. (1825–69) og Flora Meyer (1827–96). ~ 1° 29.7.1890 i Kbh. (Mos.) med Bodil Inge Goldschmidt, * 17.7.1872 i Kbh. (Mos.), † 13.11.1897 i Hellerup, d. af fabrikant Bendix (Benny) Moses G. (1834–1901) og Dora Levy (1842–1924). ~ 2° 16.5.1902 i Kbh. (b.v.) med Ellen Margrete Salomonsen, * 28.9.1881 i Kbh. (Mos.), † 27.2.1916 i Hellerup, d. af dr. med., senere professor C. J. *S. (1847–1924) og Ellen P. Henriques (1857–1920). – Bror til Benny *D.

D. tog præliminæreksamen fra Horsens latinskole og begyndte 1879 som fjortenårig hos Philip W. *Heyman. Efter læreårene kom han til at forestå kontakten med firmaets provinskunder og udnævntes – kun godt en snes år gammel – 1886 til bestyrer af Fyns Svineslagteri i Assens. 1888 blev han antaget som leder af det ny andelsslakteri i Slagelse – et af landets første andelsslakterier – hvis opførelse han forestod, og han forblev som direktør her til 1894 da han grundlagde og selv overtog ledelsen af Odense offentlige Slagtehus og Eksportslagteri. Tre år senere afhændede han slagteriet til fynske andelsfolk og kaldtes derefter 1897 til den betydningsfulde stilling som merkantil direktør for Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri. Selskabet arbejdede på dette tidspunkt under ret trange kår, de dårlige fragtkonjunkturer kastede deres skygge ind over værftets virksomhed, men D. udfoldede betydelig energi for at finde nye veje og forsøgte bl.a. at oparbejde en eksportforretning i centrifuger m.m. ligesom der anlagdes

Dessau, Martin

filialer forskellige steder i udlandet. I forbindelse med anstrengelserne herfor overtoges 1904 Frbg. Metalvarefabrik der igen udskiltes som selvstændigt aktieselskab da centrifugefabrikationen 1909 solgtes til Aktiebolaget Separator i Stockholm. I forbindelse med ændringer i B & Ws ledelse udtrådte D. april 1919 af B & Ws direktion, men fik i stedet sæde i bestyrelsen. På sine sidste dage, da døden brat indhentede ham, syslede han bl.a. med planer om oprettelse af et mønsterlandbrug. Endnu som direktør for B & W havde han i øvrigt bevaret tilknytningen til dette sit første virkefelt og havde taget del i planlægningen og udførelsen af forskellige dyrskuer. For Frbg. Metalvarefabrik var han direktør (-1916) og bestyrelsesmedlem til sin død og desuden gennem en årrække bestyrelsesformand for A/S Hørsholm Klædefabrik. 1906 var han venstres kandidat ved folketingsvalget i Slagelse. I sin virksomhed var D. præget af en energisk og til tider rastløs arbejdsaktivitet. Han var i besiddelse af betydelige forhandlingsevner og havde mange interesser og påtog sig ofte organisatoriske og repræsentative opgaver. – Etatsråd 1905. – R. 1903. DM. 1912. □Buster af Kai Nielsen og Elise Brandes. Foto.

Interview i Politiken 22.12.1918. – Børsen 7.11.1919. Andelsbl., 1919 929f. A/S Burmeister & Wain 1872–1922, 1922. Aage Heinberg: Danske erhvervs mænd I, 1930 47–53. Johs. Lehmann: Burmeister & Wain gennem 100 år, 1943. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Detharding, Georg, 1671–1747, læge. * 13.5.1671 i Stralsund, † 19.10.1747 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: læge, senere livlæge hos hertugen af Mecklenburg Georg D. (1645–1712, ~2° 1679 med Anna Marie Wulffrath, enke efter kommissarius Frei) og Anna Catharina Nese (1638–78, ~1° med dr. jur. Konrad Schuckmann, † 1659). ~ 13.10.1697 med Maria Reusch, * 21.11.1674 i Güstrow, d. af kirkevisitationssekretær, kirkeråd Christoph R. (1629–1700) og Dorothea Grundgreiffer (1647–1707).

D. studerede medicin først i Rostock, senere ved forskellige universiteter, særlig i Leiden, men også i andre lande. Han disputerede for doktorgraden i Altdorf 1693 men blev først kreeret 1695, samtidig med at han fik tilbud om et professorat som han dog afslog. 1697 blev han professor i Rostock og blev i denne stilling i 35 år i hvilken tid han skaffede sig et navn især som forfatter af en stor mængde disputater. Ved professor G. F. Franck de *Franckenaus død 1732 kaldtes han til Kbh. som professor medicinæ. Allerede 1734 blev han rektor ved universitetet og var det atter 1743–44. Han blev medlem af Videnskabernes

selskab 1745. D. fortsatte med at skrive mange disputater hvori der vel kan findes enkelte værdifulde oplysninger, således 1735 om marskfeber i Eiderstedt og 1739 om koppeepidemi i Grønland, men som i det hele er uden betydning. Han var den første som anmeldte forelæsninger over retsmedicin ved universitetet. D. hørte tydeligt til den skolastisk lærde tid og var udelukkende teoretiker. Medens han var rektor 1734 og præsiderede ved en disputats blev han behandlet på den hånlige måde af en student Frands *Mygind der opponerede ex auditorio, og selv om D. fik ham relegeret og Mygind derefter forlod landet, gik det dog ud over D.s anseelse. Senere da D. skulle være coexaminator ved kirurgisk eksamen skal generaldirektør Simon *Crüger have hånet hans anatomiske kundskaber; i alt fald er det sikkert at han kun mødte få gange til denne eksamen. – Det lykkedes aldrig D. at vinde større anerkendelse her i landet, og der er udtalt mange nedsættende domme om ham bl.a. af Hans Gram. Man må dog erindre at han var 62 år da han indkaldtes, at universitetet lå i aske så at professorerne holdt betalte collegier i deres hjem, hvilket dog nok kunne gøres da der kun var fem-seks medicinske studenter, og at der 1736 oprettedes en af universitetet uafhængig kirurgisk læreanstalt med mange elever. Denne læreanstalt bekrigede D. på det ivrigste, navnlig efter at han ved oprettelsen af Collegium medicum var blevet dettes dekanus. Det må vel ses som et led i denne kamp at han for egne midler som han dog senere fik refunderet fik oprettet et anatomikammer på universitetet 1740. – Justitsråd 1744. □Stik af J. M. Bernigeroth, 1745, og stik efter dette af G. A. Gründler efter egen tegn.

G. A. Detharding i Dänische Bibl. IV, 1743 644–68. J. D. Herholdt og F. V. Mansa: Saml. til den da. medicinalhist., 1835 277. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 288–94. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893 124–31 o.fl.st. Breve fra Hans Gram, 1907 41 169 307. Rich. N. Wegner: Zur Gesch. der anatomischen Forschung an der Univ. Rostock, Wiesbaden 1917 92–98. P. Hanssen: Gesch. der Epidemien, Glückstadt 1925 116f. G. Norrie: Theatrum anatomico-chirurgicum I, 1931. Samme: Af med. fakultets hist. I, 1934 12 29. G.-H. Schumacher og H. Wischhusen: Anatomia Rostochiensis, Berlin 1970 64–69. E. Snorrason: C. G. Kratzenstein, 1974 85–98. O. B. Thomsen: Embedsstudiernes univ. I 1975 287f; II 1975 386f.

*Gordon Norrie**

Dethlefsen, Peter Jakob Christian, 1855–1937, læge. * 20.3.1855 i Kolding, † 7.11.1937 på Frbg., begr. sst. F: postpakmester Johannes Heinrich D. (1816–99, ~2° 1864 med Wilhelmine Ingeborg Steffensen, 1822–70, ~3° 1872 med Anna

Cathrine Hansen, 1834–1909) og Magdalene Hansen (1824–62). ~22.8.1892 i Hatting, Vejle amt med Julie Elisabeth Baadsgaard, *14.8.1858 i Bogense, †4.10.1947 på Frbg., d. af grosserer Carl Ferdinand B. (1829–99) og Anna Louise Albertine Christiansen (1831–1918).

D. blev student 1871 fra Schneekloths skole og tog – efter et år at have studeret filologi – medicinsk embedseksamen 1879. Efter at have været reservelæge i marinen og ansat ved sindssygeanstalten ved Århus (1880–81) samt ved Frederiks hospital (1881–83) blev han læge ved Ladegården (1883–85). Derefter var han reservelæge ved Skt. Johannes stiftelse (1885–95). 1885 blev han dr. med. på en afhandling om den alkoholiske eklampsi (krampe). Han studerede neurologi i Berlin hos Oppenheim 1887 og i Paris hos J. M. Charcot og Pierre Marie 1891 og modtog herunder levende impulser, særlig fra fransk neurologi. Som leder af Kbh. kommunes polikliniks afdeling for nervesygdomme (1889–1905) virkede han som en inciterende lærer der forstod at samle de unge om sig, og formåede hos dem at vække interessen for neurologien der var ved at udvikle sig til en selvstændig disciplin. Siden 1885 praktiserede D. i Kbh. som en søgt specialist i nervesygdomme. D.s anseelse fremgår af at fagfæller overdrog ham initiativet til dannelsen af Dansk neurologisk selskab hvilket skete 26.2.1900. Her må D.s største betydning søges. Han var selskabets formand i dets første år. Han var forløber for Viggo *Christiansen og beundret af denne. D. var tillige medudgiver af Medicinsk Aarskrift 1890–96. – Tit. professor 1909. □Mal. af Bertha Wegman, 1889. Foto.

Knud Winther i Hospitaltid. LXXX, 1937 1229–31.

Ib Ostenfeld (Max Schmidt)

Deuntzer [ˈdɔinˈtsər], Johan Henrik, 1845–1918, jurist, konsilspræsident. *20.5.1845 i Kbh. (Trin.), †16.11.1918 i Charlottenlund, urne i Bispebjerg urnehave. F: arkitekt og murermester Johan Jakob D. (1808–75) og Sophie Margrethe Kornbech (1815–92). Ugift.

D. blev student fra v. Westens institut 1862 og cand. jur. 1867. Han deltog som frivillig i krigen 1864, blev sekondløjtnant i artilleriet 1868 og var 1876–84 løjtnant af forstærkningen. 1868 fik han universitetets guldmedalje for en moden og sikker undersøgelse af legatarens retsforhold til testators bo, blev derefter volontær i generaldirektoratet for skattevæsenet og forflyttedes 1870 til justitsministeriet hvor han bl.a. virkede som sekretær ved en afdeling af proceskommissionen. 1871 foretog han en studierejse til Wien, Paris og London på det Hurtigkarlske stipendium og

vandt efter sin hjemkomst konkurrencen om det ved F. T. J. *Grams død ledigblevne juridiske professorat. Hans konkurrenceafhandling *Om Fuldmagt og dermed beslægtede Forhold*, 1872 – D.s eneste formueretlige arbejde – viste en betydelig evne til konsekvent og logisk analyse. Fra 1872 til sin udnævnelse til konsilspræsident 1901 virkede D. ved universitetet. Hans lærefag var civilrettens første afdeling. Dertil kom processen, da J. Nellesmann udnævntes til justitsminister 1875. D. blev medlem af konsistorium og referendarius consistorii 1891 og var universitetets rektor 1897–98. Både som docent og skribent indtog D. en anselig plads inden for fakultetet. I pædagogisk begavelse stod han vistnok tilbage for Henning *Matzen, men hans bøger var fastere opbyggede og mere gennemførte end Matzens.

Som forfatter fortsatte D. linjen fra J. E. *Larsen, Nellesmann og Gram. Han var historiker som Larsen og Nellesmann og den positive retsfortolker som Gram. Nøgttern, praktisk og konkret af sind savnede han sans for den retsvidenskabelige erkendelsesteori. De store retslige grundspørgsmål ejede ikke hans interesse. Her bevægede han sig på et for ham fremmed terræn. En væsentlig del af D.s forfatterskab affødtes, i dets oprindelige skikkelse i det mindste, direkte af hans lærergerning. I modsætning til sine ældre kolleger der dikterede forelæsninger til de studerende og derved forberedte deres store systematiske værker til senere offentliggørelse, udsendte D. som støtte for undervisningen kortfattede og sammentrængte og derfor ikke altid let tilgængelige grundrids, således *Kort Fremstilling af den danske Arveret*, 1873, *Kort Fremstilling af den danske Personret*, 2. afsnit af privatrettens almindelige del, 1874, *Kort Fremstilling af Retssystemets, navnlig Privatrettens almindelige Del*, 1. afsnit, 1875, et af D.s ringere arbejder, og *Kort Fremstilling af den danske Næringsret*, 1879. Af større videnskabelig værd var *Den danske Familieret*, 1882 der overgik tidligere fremstillinger ved sit retshistoriske materiale der var indsamlet flittigt og grundigt. Til disse privatretlige arbejder sluttede sig en bredere og lettere læselig udvikling af *Den danske Arveret*, 1892. Som processuel forfatter fuldførte D. den af Nellesmann begyndte, men ikke tilendebragte litterære bygning. En række af D.s skrifter på dette felt, *Den ekstraordinære Civilproces*, 1880, *Om Forligsmægling i civile Sager*, 1887, *Om Arrest og Forbud i civile Sager efter dansk Ret*, 1888 og *Den danske Civilproces fremstillet til Brug for de Studerende*, 1901 svarede i anlæg og udførelse til de foran nævnte grundrids. Endnu højere i videnskabelig rang nåede *Om Appel i civile Sager efter*

Deutzer, J. H.

dansk Ret, 1880 og særlig D.s hovedværk, det klassiske *Den danske Skifteret*, 1885 (forkortet fremstilling 1889) hvori han nedfældede de rige erfaringer han havde høstet ved studier i marken. Gentagne gange var han for at bevare føling med det praktiske retsliv konstitueret dommer i de københavnske retter. Sine processuelle lære- og håndbøger supplerede D. med forskellige værdifulde afhandlinger, således *Bemærkninger om Arrest før Dom i civile Sager og dette Retsmiddels Udvikling efter 1683* (i Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger, 1887) og *Højesteret i 1683* (i universitetsprogrammet 1898). I afhandlingen *Henrik Stampe. Meddelelser om hans Liv og Virksomhed* (universitetsprogrammet 1891) gav han en rammende karakteristik af Stampes betydningsfulde indsats i videnskabens og statens tjeneste. Af rent historisk indhold var *Af det asiatiske Kompagnis Historie* (Nationaløkonom. Tidsskr., 3. rk. XVI, 1908). D.s øvrige skribentvirksomhed omfattede især processuelle, person- og statsretlige afhandlinger og anmeldelser.

Som varm ven af den juridiske praktisk-teoretiske skandinavisme blev D. 1874 medlem af den danske bestyrelsesafdeling for de nordiske juristmøder. Til det første hæfte af Nordisk Retsencyclopædi skrev han 1878 *Den nordiske Familie-og Arveret* der gav en mønsterværdig knap og sluttet fremstilling af denne del af skandinavisk ret. På det 4. nordiske juristmøde i Kbh. 1881 fremlagde han *Om Statsborger- og Undersaatsforhold, især dets Stiftelse og Ophør* der gav stødet til en traktatmæssig ordning for Sveriges og Danmarks vedkommende. Til det 5. nordiske juristmøde i Stockholm 1884 skrev han afhandlingen *Om Myndighedsreglerne og Afændring deri*. – D. kom ikke til at bryde nye baner som retsforsker, men hans produktion, navnlig den historiske del og hans skifteret, danner et uoverspringeligt led i den danske retsvidenskabs udvikling i sidste del af 1800-tallet. Han var en stor arbejdskraft og jernflittig, og der blev lagt beslag på hans praktiske indsigt og juridiske dygtighed af både stat og private. Han blev ekstraordinær assessor i højesteret 1894, udformede sammen med Nellemann grundlaget for lov af 7. april 1899 om formueforholdet mellem ægtefæller, bidrog til forarbejderne til lov af 29. marts 1904 om livsforsikringsvirksomhed og var medlem af proceskommissionen af 1892 og formand for voldgiftskommissionen af 1899 vedr. arbejdsstridigheder og for finanslovkommissionen af 1909. Fra 1910 var han medlem af den internationale voldgiftsdomstol i Haag. 1897 var han medstifter af Ø. K. og viceformand til 1910. I Statsanstalten for Livsforsikring var han direk-

tør og formand for bestyrelsen fra 1912. Gennem en lang årrække sad han i bankrådet for Arbejderbanken og i kontrolkomiteen for forsikringsselskabet Nye Danske; 1896–1901 var han dets formand. Som bestyrelsesformand for Frbg. arbejderhjem forestod han opførelse af arbejderboliger på Frbg.

Politisk tilhørte D. det liberale venstre i hovedstaden. Han var 1884 med til at opstille venstremanden C. V. Nyholm på Frbg. og stillede selv op mod højres kandidat ved et suppleringsvalg til landstinget 1886, men blev ikke valgt. H. Hørring tilbød ham 1897 justitsministerposten i sit højreministerium. Det fristede D. at komme til at arbejde politisk for den retsreform, han havde været med til at forberede i proceskommissionen, men efter en drøftelse med Viggo Hørup afslog han tilbudet. Tidligt på foråret 1901 fik han fra kredse der stod hoffet nær (formentlig prins Valdemar og prinsesse Marie) der virkede for dannelsen af et venstreministerium) opfordring til at søge audiens hos Christian IX. Kongen værdsatte D. der dog ikke mente at kunne gå til kongen uden direkte opfordring. I maj sagde D.s kollega, højremanden prof. Matzen, til ham at han måtte være forberedt på at blive inddraget i forhandlingerne om dannelsen af et nyt ministerium. Det var derfor ikke overraskende for D. at han 16.7.1901 fik opfordring til at indtræde i et venstreministerium, men han havde næppe ventet at kongen ville forlange at han skulle være konseilspræsident. Christian IX så formentlig i D. et passende forbindelsesled mellem hoffet og et ministerium af venstremænd, og D. selv så sin opgave som mægler og formidler ved overgangen til det nye. Ukendt med parlamentarisk virksomhed og uforberedt på at skulle sammensætte et ministerium fik han ikke megen indflydelse på dets sammensætning der hovedsagelig afgjordes af lederne af de tre store grupper i venstre, J. C. Christensen, P. A. Alberti og Chr. Hage.

Som konseilspræsident fik D. gennemført loven om nedsættelse af forsvarskommissionen af 1902. Da han sammen med konseilspræsidentposten også havde overtaget udenrigsministeriet, arbejdede han, navnlig i 1904, for at opnå stormagternes anerkendelse af en erklæring om Danmarks permanente neutralitet. Han ville herved imødekomme et udbredt ønske i den danske befolkning og håbede at striden om forsvaret kunne bilægges, hvis en permanent neutralitetsordning fastlagde forsvarets opgaver til et egentligt neutralitetsværn, selv om dette måske ville blive ganske kostbart. Der kom dog intet ud af D.s bestræbelser, da stormagterne var uinteresserede. Derimod fik han afsluttet en

voldgiftstraktat med Nederlandene og en med Rusland forberedt. De vestindiske øers salg som ministeriets flertal ønskede, var han modstander af, og salgets ståning i landstinget 1902 var ingen sorg for ham. I ministeriet stod han i et skarpt modsætningsforhold til Alberti, og det var en personlig sejr for ham at han april 1904 fik rigsdagen hjemsendt, inden Albertis pryglelovsforslag var færdigbehandlet. December 1904 kritiserede finansudvalgets venstremedlemmer krigsminister V. H. O. Madsen for uretmæssig brug af bevillinger til befæstning af Saltholm. D. opfordrede Madsen til at demissionere, og da marineminister F. Jønke ikke på Madsens krav ville følge med ud af ministeriet, udnyttede J. C. Christensen krisen i sine bestræbelser for at skille den radikale fløj af venstrepartiet ud og danne et homogent ministerium. Det blev umuligt for D. at danne et nyt ministerium, og 14.1.1905 demissionerede han. Over for de store politiske og personlige modsætninger ministeriet rummede, var D.s logik og forhandlingsevner kommet til kort. – D. var 1902 blevet valgt til folketinget i Højrupkredsen efter Sophus Høgsbro. Marts 1905 udmeldte han sig af venstrepartiet og gik i valggruppe med folketingets venstre, senere det radikale venstre. 1906, 1909 og 1910 valgtes han i Højrupkredsen som radikal løsgænger. 1913 trak han sig tilbage, men blev januar 1914 kongevalgt medlem af landstinget på den plads der blev ledig ved J. B. S. Estrups død juleaften 1913. Juni 1914 indmeldte han sig i den radikale rigsdagsgruppe. Egentlig partitilhænger af det radikale venstre var D. ikke. Men fra sin ungdoms tilknytning til 1880ernes københavnske liberalisme stod han i grundanskuelser partiet nær. – Dr. jur. h. c. ved Kbh.s univ. 1894, ved Kristiania univ. 1911. – Gehejmekonferensråd 1905. – R. 1885. DM. 1889. K.² 1897. K.¹ 1900. S.K. 1903. □Litografi; typen gentaget på litografi af det første venstreministerium 1901. Tegn. af R. Christiansen, 1901, og af Alfred Schmidt 1904–05 (Fr.borg). Tegn. (Kgl. bibl.) og mal. af Aug. Jerndorff, forarbejder til gruppe-mal. 1904–06 (Fr.borg). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), mal. af Daniel Hvidt (sst.). Tegn. af Axel Nygaard. Foto.

Erindringer i Spejlet, 1902 73–76, Politiken 24.7.1911 og i Tiden VI, 16.4.1915 26. – N. P. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 27–32. Politiken 17.11.1918. Berl. tid. s.d. Frantz Dahl i Tidsskr. for retsvidenskab XXXII, 1919 159–66. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1919 134–39. Troels Fink: Ustabil balance, 1961. Aage Friis' saml. vedr. systemskiftet 1901, udg. Lorenz Rerup, 1970. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

van Deurs [fan 'dö:rs], Jan Arent Schönheyder, 1898–1942, fabrikingeniør. * 27.7.1898 i Odense, † 20.2.1942 i Gentofte, urne på Solbjerg kgd. F: ingeniør, cand. polyt. Carl Schönheyder v. D. (1866–1946) og Emilie Ida Adelheid Tschoepe Wolff (1861–1927). ~ 29.7.1930 på Frbg. med Birgit Schiemann, * 13.4.1907 i Simrishamn, Sverige, d. af ingeniør Emil Christian Ferdinand S. (1866–1952) og Helga Hermanna Lorenzen (1865–1927).

v.D. blev student 1916 fra H. Madsens skole, cand. polyt. som fabrikingeniør 1921, s.å. assistent ved Polyteknisk læreanstalts laboratorium for almen teknisk kemi. Tidligt vakte v. D.s interesse for fiskeriindustrielle spørgsmål. 1926 besvarede han i samarbejde med fiskeribiologen dr. Aage J. C. Jensen og cand. polyt. Alb. Larsen en af læreanstaltens fond for teknisk kemi stillet prisopgave: *Mulighederne for i højere Grad end hidtil at knytte kemiske Industrier til Fiskeriet i Danmark og Grønland*, og vandt prisen. På rejser til en række nordeuropæiske lande studerede v.D. fiskeri og fiskeriindustri, og efter hjemkomsten påbegyndte han med de forannævnte medarbejdere en *Haandbog i Havbrug* hvis bind I *Havbrugets Økonomi* udkom 1930, bind II *Havet og Fiskerierne* kom 1947. 1929 holdt v. D. forelæsninger på læreanstalten over havbruget, fiskeri, fiskehandel og -industri. Forelæseringerne udgaves på foranledning af fiskeridirektoratet som *Havbrugserhvervet*, 1931.

1.6.1931 ansattes han som forstander for det nyoprettede forsøgslaboratorium under fiskeridirektoratet og samtidig som lektor ved Polyteknisk læreanstalt. Laboratoriet kunne straks sætte ind på opgaver af største interesse for den praktiske fiskeri, vejledning angående de bedste behandlings- og rensningsmetoder for fersk fisk samt organisation af den voksende filetindustri. Samtidig optoges de mange problemer ved fremstilling af hel- og halvkonserver, og en række moderne fiskekonserverfabrikker skabtes i de følgende år. Det skyldes navnlig v. D. at dansk fiskeindustri kom til at arbejde efter moderne og effektive normer. Naturligt optog v. D. efterhånden også arbejdet med konserverindustrien i videre forstand og modtog 1936 Kraks legat til undersøgelse af kødkonserver til eksport (*Undersøgelser vedrørende Kødkonserver til Eksport I–II*, 1937–39). 1941 blev han medlem af bestyrelsen for Selskabet til erhvervsfremme og s.å. medlem af Akademiet for de tekn. videnskaber. I sine sidste år skrev han en artikelserie om fiskeri og konserverprodukter til Meyers Vareleksikon hvori han nedlagde meget af sin erfaring og sin viden.

van Deurs, Jan Arent

Aage J. C. Jensen i Dansk fiskeritid., 1942 123f. S. Tovborg Jensen m.fl. i Ingeniøren. Kemoteknik LI, s.å. 17-19. Ferskvandsfiskeribl. XL, s.å. 81-83. Ahrend Larsen i Kemisk månedsbl. XXIII, s.å. 33f.

Finn H. Lauridsen (A. Strubberg)

Deutsch, Hans Peter, 1901-65, kapelmester, arrangør. * 18.9.1901 i Berlin (Schöneberg), † 13.5.1965 i Kbh., begr. Mosaik Vestre kgd. F: apoteker Max D. og rigsdagsstenograf Frida Salomon. ~ 6.9.1933 i Kbh. (b.v.) med kontorist Else Itkin, * 8.4.1910 i Kbh., d. af grosserer Simon I. (1881-1952) og Sara Rebekka Gorelik (1886-1962).

Efter endt uddannelse som saxofonist og pianist debuterede D. som kapelmester i Tyskland 1929. Han ernærede sig som komponist og arrangør af musik ved filmstudierne i Berlin indtil 1933 da jødefølgelserne satte ind og han emigrerede til Danmark. Her blev han beskæftiget ved filmstudierne i Københavnsområdet. Han instrumenterede musik til film som *Barken Margrethe af Danmark*, 1934, *Bag Københavns Kulisser*, 1935, *Den kloge Mand*, 1937, *En fuldendt Gentleman*, 1937, *Alarm*, 1938, *Nordhavets Mænd*, 1939, *Afsporet*, 1942, *Moster fra Mols*, 1943.

Oktober 1943 blev D. arresteret af tyskerne og deporteret til koncentrationslejren Theresienstadt hvor han bl.a. organiserede lejrens orkester og var dets kapelmester til krigens slutning. Straks efter sin tilbagekomst til Danmark genoptog han sin karriere og arrangerede filmmusik til *Op med lille Martha*, 1946, *Sikken en nat*, 1947, *Kampen mod kræften*, 1947, og sammen med komponisten Bent Fabricius-Bjerre skrev han 1962 musik til *Cirkus Buster* der både blev produceret som TV og film. Sideløbende med filmkarrieren blev D. 1951 dirigent for Dansk ungdoms symfoniorkester og Københavns skoleorkester fra 1955. I tiden efter krigen skrev han en lang række kompositioner som i dag er yndet koncertmusik i restauranter og i radio. En stor del af disse er optaget på grammofonplader. Fx *The Beginning of a Romance* for klaver og orkester (Oktav), *The Queen Elisabeth Concerto* (His Masters Voice). Inden for decideret underholdningsmusik er D. nok bedst kendt for kompositioner som *The Whispering Violin*. Her er cirkus *Buster* og *The Whistling Bobby* som er indspillet på grammofonplader. Han indledte en epoke i dansk underholdnings- og filmmusik idet han kombinerede sin klassiske musikeruddannelse med en helt speciel form for underholdningsmusik. Mange senere danske musikarrangører har været ham taknemmelige for de nye veje han har vist.

Hans Vangkilde

Devegge, Marie Cathrine, se Preisler, Marie Cathrine.

Devegge, Ole, 1772-1847, numismatiker. * 20.10.1772 i Kristiania, † 5.12.1847 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: sorenskriver i Aker, Asker og Bærum ved Kristiania Sivert D. (1728-74) og Karen Sophie Riis (1745-1826). Ugift.

D. havde navn efter slægtens gård Devegge ved Nes kirke i Hallingdalen. Han deponerede fra Kristiania 1789, tog anden eksamen 1790 og blev 1792 assistent på det nyoprettede Classenske fideicommiss' kontor; 1803 blev han underbibliotekar og 1836 bibliotekar ved det Classenske bibliotek. Hans foresatte her, professor Christian Ramus, var tillige direktør for Det kgl. Mynt- og Medaille Cabinet. 1820 blev D. prof. Ramus' amanuensis ved udarbejdelsen af en stort anlagt beskrivelse af Danmarks middelalderlige mønter (indtil 1448), et værk som desværre ikke blev fuldenendt. Efter Ramus' død 1832 blev D. sammen med C. J. Thomsen ansat som inspektør ved møntkabinettet, hvor P. O. Brøndsted samtidig blev direktør. Han var kendt for sine mange kundskaber i litteraturhistorie, kunsthistorie og numismatik og sin tjenstgigtighed; men bortset fra nogle møntauktionskataloger har han intet udgivet. Derimod efterlod han sig en stor mængde excerpter, hovedsagelig forarbejder til det ufuldendte møntværk, som opbevares i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. D. samlede selv ivrigt mønter og billeder. Da hans skrøbelige helbred havde hindret ham i at være så virksom i sit embede, som han gerne ville, testamenterede han til den kgl. samling alle de mønter og medaljer, som måtte mangle her. Det blev henved 7000 ialt. Ligeledes udtog Thorvaldsens museum ca. 800 antikke mønter (senere deponeret i Fyns stiftsmuseum) og det Antiquarisk topografiske archiv størstedelen af hans billedsamling (nu i Nationalmuseet). I det store katalog over „O. Devegge's Mynt- og Medaillesamling“ I-III, 1851-67 satte C. J. Thomsen sin gamle ven og værkfælle et varigt minde. - Kancelliråd 1839. R. 1836.

Brevveksl. med Johan Chr. Dahl i Kunstmuseets årsskr. XXIII, 1936 127-36. - E. C. Werlauff i Hist. t. I, Kria. 1871 439. Chr. J. Thomsen i Nord. numismatisk årsskr. 1939, 1940 86-102 (O. D. Projecteret forteale til kat. over hans møntsaml., udg. G. Galster). G. Galster i Efterretn. fra Efterslægtsselsk.s skole 1954 3-10. Samme i Kulturminster, 1955 68-77 (O.D. og Jens Baggesen).

Georg Galster

v. **Dewitz, Franz Joachim**, 1666-1719, officer, diplomat. * 17.10.1666, † 9.9.1719 på Frederiksgave, begr. i Sønderby k. F: Henning v. D. til Gross Daberkow m.m. i Mecklenburg og Doro-

thea v. Levetzau. ~ 1698 med Margrethe Levetzau, * 8.7.1671 på Oxholm, † 6.1.1744 på Skt. Knuds kloster i Odense, d. af oberst, senere generalløjtnant Hans Frederik v. *L. (1630–96) og Lucie E. Brockdorff (1640–93).

v. D. begyndte sin løbebane i dansk tjeneste som page ved hoffet men formedelst nogle ungdommelige letsindigheder blev han meget tidligt sendt til udlandet hvor han i kejserlig tjeneste deltog i krigen mod tyrkerne. 1688 blev han løjtnant i et dansk rytterregiment og deltog 1689–98 i kampene i Irland og Flandern, fra 1691 som ritmester, 1693 major, 1697 oberstløjtnant. Fra 1701 (som oberst) til 1709 deltog han i krigen i Flandern m.m. og blev såret 1704 ved Höckstädt. 1706 blev han brigadér, 1709, på Marlboroughs indstilling og ved et springavancement, generalmajor. S.å. blev han hjemkaldt og kom i dec., efter kort tids tjeneste i Holsten, til hæren i Skåne hvor han hurtigt blev overgeneralen, Christian Ditlev "Reventlows højre hånd. Han viste straks her sine fortrinlige føreregenskaber: klart overblik over kampforhold, offensiv rytterånd, højt moralsk mod og selvtillid, energisk, målbevidst ledelse af sine regimenter under kampen. v. D. er, skriver Reventlow om ham til kongen, „l'unique homme de tête qui m'est donné à l'armée“, og en anden gang: „Der [Chr.] Rodsteen ist ein braver Kerl; hat aber nicht die Capacität von D., welcher gewisz eine Sache so wohl als Jemanden anzuordnen und zu regulieren weisz, und ein Mann, auf den man weiter reflectieren sollte . . . und ferm in dem, was er gouverniert“. I slaget ved Helsingborg 10.3.1710 kommanderede v. D. venstre fløjs to træfninger. Da Rantzau var blevet hårdt såret blev overkommandoen overdraget til v. D. skønt han var den yngste af generalmajorerne, og med energi og omtanke ordnede han forsvaret af Helsingborg og afslog Stenbocks opfordring til overgivelse. I et krigsråd natten til den 13. var stemningen delt med hensyn til om byen skulle holdes, men på forespørgsel resolverede kongen at den skulle rommes, hvilket skete de følgende dage. De syge og sårede overførtes alle til Sjælland, hestene blev stukket ned, magasinbeholdningerne ødelagdes, og 15.3 kl. 21.00 forlod v. D. som den sidste byen. Kongen påtænkte at lade foretage undersøgelse af regimenternes og de højere officers forhold under slaget og rådførte sig bl.a. med v. D. herom og ønskede forslag af ham til kommissorium. For at undgå stridigheder og splid frarådede v. D. imidlertid indstændigt at den ene general skulle udtale sig om den anden, det ene regiments personale om det andets. Kongen fulgte hans råd. Han blev hvid ridder men til sin skuffelse først n.å. generalløjtnant.

Vinteren 1711–12 var v. D. med til at udarbejde felttogsplan i forbindelse med de allierede. Ved Gadebusch 1712 kommanderede han højre fløjs rytteri og førte det fortrinligt. Det siges at han havde opponeret skarpt mod den af Jobst Scholten udsete mindre heldige kampplads. Dette er måske rigtigt men disse to generaler arbejdede fortræffeligt sammen i de følgende år. Efter slaget førte v. D. de mindst medtagne danske og sachsiske rytterregimenter mod øst til forening med den russiske hær. Han rådede indstændigt zaren til angreb på den svenske hær der gik op i Holsten men kun tøvede fulgte zaren rådet. S.å. blev han general af kavaleriet. Sommeren 1713 sendtes v. D. som ekstraordinær gesandt til Berlin for at arbejde for Preussens tilslutning til den videre kamp mod Sverige og Holsten-Gottorp. Han var dog endnu for meget soldat til det diplomatiske hverv. Hans plumpe og af mange års feltliv og gigt hærgede skikkelse skaffede ham øgenavnet „Sancho Panza“, og han bad om at blive hjemkaldt da han „ikke kunde taale at drikke saa meget“ som nødvendigt var ved Friedrich Wilhelms hof. Efteråret 1714 deltog han i den foreløbige udarbejdelse af felttogsplanen for 1715, og om foråret n.å. udsendtes han som „Ministre plénipotentiaire“ for at opnå Preussens og Hannovers deltagelse i krigen. Særlig af Preussens tilslutning til en kraftig krigsføring lovede han sig meget, mens han ikke ventede synderligt fra zarens side. Han løste sine hverv særdeles godt skønt de andre diplomater vedblivende morede sig en del på hans bekostning. Resultatet af hans arbejde blev traktaten i Schwedt maj 1715 om samlet angreb på svenskerne syd for Østersøen.

Efter at have deltaget i udarbejdelsen af den fælles plan for felttoget 1715 ledede han med held de stadig løbende militær-politiske forhandlinger med de allierede. Ved erobringen af Rügen kommanderede han det samlede rytteri og førte personlig det angreb hvori Karl XII blev såret. v. D. blev generalguvernør i Stralsund m.m. og kongen skænkede ham en juvel af 6.000 rdl.s værdi. Fra marts n.å. ledede han belejringen af Wismar, og skønt stærkt lidende af stensmerter m.m. gennemførte han foretagendet. Wismars besættelse førte til en voldsom strid med chefen for det i sidste øjeblik indtrufne russiske korps da v. D. ikke ville tillade russerne at tage del i besættelsen. Dette vakte zarens stærkeste forbitrelse mod og et dybt nag til v. D. der af politisk klogskab gav det udseende af at han handlede på egen hånd, uden kongens bemyndigelse. Zaren beklagede sig i stærke udtryk til kongen der dog godkendte v. D.s handling. For ikke at irritere zaren yderligere bad v. D. sig fritaget for

v. Dewitz, F. J.

samarbejde med denne og hans mænd på angrebsplanen mod Skåne s.å.: men kongen holdt på at han skulle blive, og at han skulle tage del i felttoget hvorfor v. D. gjorde sit muligt for at afvende zarens vrede. Da angrebet blev opgivet og en tilnærmelse til England forsøgt forhandlede v. D. sammen med Johan Georg v. "Holstein med de engelske udsendinge i Kbh. Uvist af hvilken grund godkendte Fr. IV ikke resultatet, hvad v. D. bebrejdede kongen i sit indlæg i den „store Voterin“ 1718. Her rådede han kongen til nu endelig at tage en beslutning: selv en dårlig beslutning er bedre end slet ingen. I rådslagningerne 1717 om et dansk-engelsk angreb på svenske orlogshavn og en dansk ekspedition mod Gotland deltog han sammen med general Scholten.

Febr. 1719 forelagde overkrigssekretær Gabel på kongens vegne projekt om et felttog mod det vestlige Sverige, navnlig angreb på Göteborg. Konseilet gav det fuld tilslutning men de to generaler afviste skarpt muligheden for at indtage Göteborg og holdt i stedet på et stort anlagt angreb på Skåne. Kort efter rejste v. D., skønt syg og „ganske kontrakt af Podagra og Kiragra“ som kongen skriver, til Kbh. og rådede kongen til tilslutning til zaren. Kongen havde imidlertid sat sin lid til kong Georg og tog v. D. denne henvendelse meget fortrydeligt op. Uagtet v. D. i febr. havde afvist tanken om belejring af Göteborg, ses det dog at han ved et senere besøg i Kbh. har talt med Gabel derom og synes at have stillet sig til rådighed under en eller anden form når hans helbred efter en kur i Wiesbaden havde bedret sig, og fra dette kursted holdt han sig sommeren 1719 i forbindelse med Gabel. Efter et tilbagefald kom han nogenlunde til kræfter men nåede først hjem efter kongens og Gabels afrejse til Norge til felttogets gennemførelse og kort efter døde han. Som sin morbror og svigerfar havde v. D. valgt Danmark, og i mere end en menneskealder og i et betydningsfuldt og vanskeligt tidsrum havde han som soldat og diplomat ydet sit nye land særdeles værdifuld tjeneste. Fra 1701 ejede han Hindsgavl, fra 1707 Frederiksgave. – En bror, Ulrik Otto v. D. * 14.6.1671, † 5.8.1723, kom 1689 i dansk tjeneste, men kæmpede mest i udenlandsk, således 1709 som chef for det danske kyrradsérregiment i kejserligt sold. 1711 deltog han som dansk officer ved Gadebusch. Afsked 1719 som generaløjtnant. Hv. R. 1719. – (F.J.v.D) Gehejmeråd 1713. – Hv.R. 1710. Bl.R. 1716.

Danske saml. 2.r. I, 1871–72 266f. 275f. 281–83. Pers. hist. t. 3.r. I, 1892 98f: Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds VIII, udg. L. Bobé, tillæg 78. – Paul Gantzer: Gesch. der Familien von D. I–III, Halle

a.d.S. 1912–18. E. Holm i Hist. t. 5.r. III, 1881–82 fl.st. Bidrag til den store nord. krigs hist. II–X, udg. Generalstabens, 1903–34. E. Marquard: Danske gesandter indtil 1914, 1952 122 150 154 156 319.

*Rockstroh**

v. Dewitz, U. O., se v. Dewitz, F. J.

Dich, Jørgen Schneekloth, 1901–75, økonom. * 7.10.1901 i Kbh. (Johs.), † 16.9.1975 i Århus, urne i Kbh. (Ass.). F: malermester Sophus Secher D. (1851–1924) og lærer Ellen Schneekloth (1869–1945). ~ 1° 21.9.1940 i Kbh. med skuespiller Jenny Sara Goldschmidt Larsen, * 4.4.1897, d. af seminarieforsøger Eduard *L. (1860–1946, ~ 2° 22.7.1913 med Lori Pauli, 1883–1958) og Jenny Sara Goldschmidt (1866–97); ægteskabet opløst 1951. ~ 2° 26.5.1951 i Kbh. med stenograf Bonia Ritz, * 6.3.1916 i Kbh., d. af fabrikant Markel Itzik (Isak Markus) R. (1874–1960) og Sara Tzire Kamjanof (1875–1953).

D. blev student fra Schneekloths skole 1920 og cand. polit. 1926. 1926–30 underviste han i nationaløkonomi ved Kbh.s universitet. 1930 blev han ansat som statsvidenskabelig konsulent for social- og indenrigsministeriet hvor han udførte et stort arbejde i forbindelse med socialreformen af 1933. 1938 blev han udnævnt til kontorchef i arbejds- og socialministeriet. Under og efter krigen var han den ledende embedsmand bag statens arbejdsmarkeds- og beskæftigelsespolitik. Han var sekretær for regeringens beskæftigelsesudvalg (1948 generalsekretær) og blev 1949 tillige kommitteret for arbejds- og socialministeriet i beskæftigelsesforhold. Efter i 1949–50 midlertidigt at have beklædt et professorat i skandinavisk økonomi og socialpolitik ved Wisconsin university i Madison, USA, blev han 1.9.1950 udnævnt til professor i nationaløkonomi ved Århus universitet. Denne stilling beklædte han indtil sin afgang 1972. Han havde mange tillidsposter ved og uden for universitetet og var bl.a. prorektor 1959–61. D. var både én af den moderne velfærdsstats bygmestre og væsentlige kritikere. Han øvede stor indflydelse på socialreformen af 1933 og de senere ændringer i denne lovgivning. Han var hovedansvarlig for beskæftigelsespolitikken i en lang årrække og ikke mindst under besættelsen hvor han ihærdigt modarbejdede værnemagtens bestræbelser på at bruge dansk arbejdskraft i deres krigsindustri. Mest kendt i offentligheden blev han for sin stærke kritik af styringssystemet i den moderne velfærdsstat. Han introducerer allerede i nogle artikler i 50'erne det han kalder gensidigheds- og

marginalvælgerproblemet. I partiernes konkurrence om marginalvælgerens stemmer udvikles velfærdsstaten. Herved modvirkes visse af det frie forbrugsvalgs mangler, fx den nærsynethed der kan resultere i en manglende udligning for aktiv og passiv alder. Men samtidig snydes – ikke mindst socialdemokratiets – kernevælgere.

Med sin berømte bestseller *Den herskende klasse*, 1973, kompletterer D. efter at være pensioneret denne analyse. Uddannelsesområdet, boligpolitikken, ja hele velfærdsstatens politik er nok styret af hensynet til marginalvælgerne, men de er kun et redskab for de teknokrater hvis perfektionisme og såkaldte sociale indstilling går hånd i hånd med deres egne interesser. Sådanne konklusioner efterlader ingen illusioner om at fornuftsraisonnementer har nogen som helst politisk effekt. Ikke desto mindre beskæftigede D. sig hele sit liv med netop at forsøge at påvirke lovgivningen i en mere rationel retning. Han gjorde en stor indsats inden for alderspensionsområdet hvor han opstillede principper for det han kaldte den rationelle, horisontale udligning fra aktiv til passiv alder. Inden for uddannelsesområdet påviste han at også den højere uddannelse kan og må vurderes på basis af økonomiske rentabilitetskriterier. Ikke mindst gjorde han en enorm indsats for at udbrede den indsigt at allokeringsevirkningerne af et reguleret boligmarked er asociale, og at et friere boligmarked kombineret med en omfordelingspolitik i virkeligheden er en mere social boligpolitik i ordets bredeste forstand. Inden for sit hovedområde socialpolitikken bekæmpede D. også irrationaliteten og uklarheden. I sit hovedværk *Socialpolitikens teori* fra 1964 opstiller han nye og mere koncise redskaber for den socialpolitiske analyse. For D. var socialpolitik ikke en beskrivelse af alt godt og socialt der foretages til fordel for de fattige, arbejderklassen osv. Opgaven må være at vurdere virkningerne af, om tildelings- og udmålingskriterierne er variable eller ikke-variable, om tilskuddene ydes direkte til individer eller indirekte via samfundsorganer hvis handlinger kan påvirke tilskuddenes fordeling. D. var hele sit liv uhyre produktiv. Foruden de omtalte arbejder kan af større værker nævnes afhandlingen *Arbejdsløshedspøblemet i Danmark 1930–38* = Socialmin.s økon.-stat. Undersøgelser, IV, 1939. Hertil kommer en lang række afhandlinger og artikler. □Foto.

Økonomien bag socialpolitikken, 1971 (festskr. til J.D. m. bibliografi). – Jørgen H. Petersen i *Socialt* t. LI, 1975 261–85. G. Thorlund Jepsen i *Nationaløk.* t. CXIII, 1975 360–67.

G. Thorlund Jepsen

Dichman, Carl Frederik (ved dåben kun Frederik), 1763–1806, sprogfilosof, lærer. * 11.11.1763 i Bergen, † nov. 1806 i Kbh. (Holmens), begr. (31.12.) sst. (Holmens). F: bedemand Rudolph Christian D. (ca. 1705–73, ~ 1° 1739 med Catharina Horn, † 1763) og Rebecca Michol Blydt (1728-tidligst 73). ~ 5.10.1790 i Kbh. (Trin.) med Maria Ottilia Schneider, døbt 23.10.1768 i Kbh. (Garn.), † 24.3.1834 sst. (Holmens), d. af Valentin S. ved Kongens regiment og Charlotta Amalia Ogersensdatter.

D. blev 1781 student med største udmærkelse fra Bergen, men drev derefter kun frie studier og blev snart lærer ved Efterslægtsselskabets skole hvor hans livfulde historieundervisning fik betydning for Oehlsenschläger. 1796 blev D. lærer i filosofi og de skønne videnskaber ved søkadetakademiet, og hans virksomhed her gav anledning både til hans *Samlinger, Søetaten i Almindelighed og Søkadetakademiet i Særdeleshed vedkommende*, 1801 og *Forsøg til en dansk Sproglære*, 1800 (i denne er noget ændret optaget hans *Regler for Retsskrivningen*, 1799). Når man arbejder sig igennem den for vor tid fremmede terminologi, kan man endnu med udbytte læse hans betragtninger over ordklasserne og deres indbyrdes forhold, som viser ikke så lidt lighed med så nyt et værk som Ad. Noreens *Vårt språk*, ikke mindst ved den stadige fremhæven af at det samme ord under forskellige forhold må henregnes til forskellig ordklasse (afhænger af konteksten).

Også bøjningslæren har fortjenstfulde afsnit. I rettskrivningen er D. ret radikal (han vil fx have *c* afløst af *s* og *k* i fremmedord), uden at være yderliggående reformist. – Huslige sorger og vel også følgerne af en svag karakter drev den rigt begavede mand i døden for egen hånd allerede i 43 års alderen. – Tit. professor 1803. □Tegnet silhouet af B. J. Greve (Fr.borg).

R. Nyerup: Det danske sprogs rettskrivnings teorier, 1805 51–57. A. Oehlsenschläger: *Erindr.* I, 1850 63–67. Samme: *Ungdomserindr.*, 1915 (ny udg. 1963). Moer Korens dagbøger I–II, Oslo 1915.

Marius Kristensen*

Diderichsen, Børge Krag, * 1906, teolog. * 13.11.1906 i Kbh. (Garn.). F: auditør, senere dommer Paul Kristian D. (1868–1947) og Agnes Krag (1879–1962). ~ 1° 1932 med Kirsten Bache, * 3.3.1909, d. af overretssagfører Ditlev Gotthard Monrad B. (1880–1964) og Ellen Fenger (1882–1928); ægteskabet opløst 1944. ~ 2° 4.11.1944 i Kbh. (Esajas) med dr. phil. Susanne Marie Johanne Voigt, * 10.5.1910 i Zehdenick/Havel, Tyskland, d. af teglværksejer Paul V. (1875–

Diderichsen, Børge

1953) og Anna Fischer (1881–1960). – Bror til Paul *D.

D. blev student fra Herlufsholm 1924 og teologisk kandidat 1931 efter en studietid der var præget af læsning af Det ny testamente efter historisk-kritisk metode. Han deltog i opgøret i Danmarks kristelige studenterforbund som udviklede sig til en kirkelig protestbevægelse omkring tidsskriftet Tidehverv. 1931–32 foretog D. en studierejse til Tyskland. I Marburg fandt han en lærer for livet i R. Bultmann og blev dennes mest indflydelsesrige elev i Danmark. Han tilsluttede sig Bultmanns radikale kritik af Det ny testamente, men blev især overbevist om frugtbarheden af hans banebrydende eksistentiale eksegese.

Efter en kort årrække som kaldskapellan i Assens 1934–38 blev D. knyttet til Kbh.s univ., først som undervisningsassistent, ekstern lektor mm., 1965–76 som professor i Det ny testamente. Samtidig var han i en menneskealder en skattet manuelt og øvede herigennem en enestående indflydelse på et helt kuld af præster. Jævnside hermed var D. lærer ved Blågårds seminarium 1947–65, lektor ved Kiels universitet 1950–55 og bibliotekar ved Det kgl. bibliotek 1955–62. De vigtigste videnskabelige skrifter er *Paulus Romanus. Et analytisk Bidrag til Romerbrevets ældste Historie*, 1941. Heri foretager D. en deling af Romerbrevet i 2 dele hvoraf den ene er paulinsk den anden deuteropaulinsk, indføjet af „Paulus Romanus“ efter år 70, *Den markianske skilsmisseperikope. Dens genesis og historiske placering* (disputats 1962). Det søges heri godtgjort at Mk 10.2.–12 er sammensat af to oprindelige selvstændige dele: v. 2–9 og v. 10–12. Først ved disses sammenstilling i efterapostolsk tid fremkommer den kirkelige lære om ægteskabets uopløselighed. Denne lære stammer således ikke fra Jesus selv. Med sigte på bredere læserkredse udgav D. 1962 *Den historiske Jesus* og i 1970 *Markusevangeliet*, begge værker præget af evne til at forenkle og klargøre uden at forvanske. Han har formået som få i samtiden at formidle sit fag skriftligt og mundtligt uden brug af populærpædagogiske metoder men ved tankens klarhed, behersket i formen, samtidig med at ordene havde tyngde. Overalt i D.s virke mærkes enheden af historisk og eksistentiel tænkning. Eksistensteologien vil fastholde mennesket på dets plads under Guds fordring og tilgivelse.

D.s livsforståelse forklarer meget af den energi og udholdenhed hvormed han kastede sig over forskellige opgaver. Han har troet på muligheden af at præge udviklingen og på nytten af opgør og debat. D. er medlem af en række bestyrelser, kommissioner og råd. Her bør nævnes at D.

var medlem af undervisningsministeriets kommission vedr. undervisning i kristendomskundskab og religion 1967–74 hvor han øvede en afgørende indflydelse, formand for bestyrelsen for kirkeministeriets særuddannelse til præsteembede i folkekirken og for dennes studieudvalg 1971 og endelig formand for kirkeministeriets sogne-medhjælperudvalg 1974.

Under indtryk af 1930ernes politiske liv især i Tyskland fandt D. allerede da sit ståsted i partiet venstre ud fra grundsynspunkterne: frihed for den enkelte borger, virkelig hjælp hvor den tiltrænges, nødvendig styring og kontrol. Fra 1940erne spillede han en fremtrædende rolle i hovedstadens venstre, var påvirket af Thorkil Kristensen p. g. a. dennes redelighed og saglighed, gjorde modstand mod Erik Eriksens V-K-politik, var med i liberal debat der erobrede magten i hovedstadens venstre 1961. 1964 kom D. i folketinget. 1965 kulminerede striden mellem de to liberal-debat-folketingsmænd Niels Westerby-D. og moderpartiet venstre. Det resulterede i en partisprængning efter at de to sammen med de radikale støttede et omfattende økonomisk kriseforslag fremsat af den socialdemokratiske regering. Samme år stiftedes liberalt centrum. Partiet repræsenteredes i folketinget indtil 1968 da liberalt centrum ikke opnåede valg. Kort tid efter blev partiet nedlagt. D.s politiske kongstanke var en samarbejdsregering bestående af venstre og socialdemokratiet, ikke ud fra en romantisk forestilling om en arbejderbonde regering men ud fra erkendelse af en ændret social struktur og et nyt faktisk social-liberalt centrum.

Han ønskede at et „ideologisk ubesværet“ venstre og et „udogmatisk“ socialdemokrati måtte vokse hinanden nærmere. D. har evnet som få i samtiden at analysere begivenheder og tendenser og videregive sin viden og forståelse selv om han ikke i gængs forstand har været folkelig, og selv om hans politiske gennemslagskraft ikke har været særlig udviklet.

Festskriftet til hans 70-års fødselsdag med titlen *Humanitet og eksistens er et indirekte vidnesbyrd om rækkevidden af D.s indsats.* – R. 1971. □Foto.

Herluf Eriksen

Diderichsen, Paul Henrik Krag, 1905–64, nordisk filolog. * 16.8.1905 i Kbh. (Sion), † 9.10.1964 på Kbh.s amtssygehus, Gentofte, urne på Vestre kgd. F: auditor, senere dommer Paul Kristian D. (1868–1947) og Agnes Krag (1879–1962). ~ 1° 18.4.1931 i Oslo med Anna Louise Gløersen Johnsen, * 11.6.1907 i Kristiania, † 18.3.1932 i Kbh., d. af kaptajn, senere oberst John

J. (1879–1958) og Anna Henriette Gløersen (1883–1964). ~ 2° 4.11.1934 i Kbh. (Jesusk.) med Grete Malling, * 1.6.1908 på Frbg., † 2.10.1972 i Hillerød, d. af læge, dr. med. Knud Julius Ludvig M. (1879–1941) og Ellen Claudine Høncke (1874–1964). – Bror til Børge *D.

Efter klassisk-sproglig studentereksamen fra Herlufsholm tog D. magisterkonferens i nordisk filologi 1929. Men han forberedte sin konferensforelæsning, modtog han sin første påvirkning fra Viggo *Brøndal ved at læse hans bog *Ordklasserne* fra 1928, og i de følgende år blev Brøndals tanker ham en stadig rindende inspirationskilde. „Det der betog mig hos Brøndal“, siger han 35 år senere (Det danske sprogs udforskning i det 20. årh., 1965 192), „var selve tankeformen, dette at gå ud fra en stor, intuitivt skabt helhedsanskuelse, og at forstå alle detaljer ud fra helheden“. Tilskyndet af Brøndal læste han Pragerskoleens publikationer, blev 1933 medlem af Lingvistikredsen og var dermed for alvor trukket ind i en inspirerende lingvistisk debat. Men foreløbig var han bundet af pligtarbejde. I 20 år, fra 1930 til 1949, var han redaktør ved *Ordbog over det danske sprog* hvor han bl. a. redigerede artiklerne nu, og sig, sin. Til dette redaktionsarbejde knytter sig afhandlingen *Om Pronominerne sig og sin* i *Acta Philologica Scandinavica* 1939. Endvidere havde han påtaget sig at udgive og kommentere *Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter*, der efter en imponerende arbejdspræstation forelå trykt 1937, forsynet med håndskriftbeskrivelse, sprogbeskrivelse, teksthistorie og kommentar til hvert fragment, en af de bedste danske tekstudgaver overhovedet. Sprogbeskrivelserne markerer en nyorientering ved at være synkroniske og ikke sproghistoriske, men er i øvrigt traditionelle. Indflydelsen fra Brøndal og Pragfonologerne slår først rigtig igennem i den store afhandling der kom det følgende år i *Acta Philologica Scandinavica*, *Probleme der alt-dänischen Orthographie* som dels er et programskrift der hævder synkroniens prioritet for diakronien, dels et storstilet forsøg på at tolke den gammeldanske ortografi fonologisk. D.s hovedinteresse var imidlertid ikke fonologien, men syntaksen. Ved det 8. nordiske filologmøde i København 1935 forelagde han *Prolegomena til en metodisk dansk Syntax*, 1936 holdt han foredrag i Selskab for nordisk filologi om den danske sætningsstruktur, og 1941 kom disputatsen *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. To af de vigtigste forudsætninger for denne bog er Viggo Brøndal: *Morphologi og Syntax*, 1932, og Aage Hansen: *Sætningen og dens led*, 1933, hvor den normale sætning deles i to, et A-led (det hvorom noget skal meddeles) og et B-led (det der medde-

les herom). I D.s sætningsbeskrivelse karakteriseres hvert led på dobbelt måde, dels relationelt (ved sit semantiske forhold til andre sætningsled), dels positionelt (ved sin placering i henholdsvis indlederfeltet (senere benævnt fundamentfeltet), aktualfeltet (senere nexusfeltet) eller i indholdsfeltet). Denne positionsmodel bestående af tre felter er indrettet således at den kan rumme den maksimalt udbyggede sætning; kortere sætninger beskrives som varianter af denne med tomme pladser. Dette dobbeltsidige beskrivelsesapparat er D.s mest originale bidrag til syntaksen. Det forbedres i de følgende år i flere detaljer, sidst i *Festskrift til Aage Hansen*, 1964. D. var i 1937 blevet undervisningsassistent i nydansk grammatik ved Kbh.s universitet; 1949 blev han ekstraordinær professor i dansk sprog. Som lærebog udarbejdede han *Elementær dansk Grammatik*, 1946. Også denne bog er inspireret af Viggo Brøndals *Morphologi og Syntax*, men bygger i øvrigt i så høj grad som muligt på den danske grammatiske tradition og bibeholder den hævdvundne terminologi. Denne traditionalisme der prægede alt hvad D. skrev i årene omkring 1940 og også store dele af hans senere produktion, var nøje forbundet med hans indlevelse i den europæiske grammatiske litteratur fra den græske oldtid til vore dage og med den idealistiske åndsform han var fortrolig med. Om grammatikkens historie handler bl. a. afhandlingens om den store danske grammatiker Jens Pedersen Høysgaard fra 1943. De to vigtigste senere værker er *Rasmus Rask og den grammatiske tradition*, 1960, og *Modersmål og grammatik* (om to hovedlinier i den eftermiddelalderlige tradition i Europa, i *Modersmålslærarnas Förenings årskr.*, 1962). Om de sider af det almene europæiske åndsliv som D. følte sig inderligst forbundet med har han bl. a. udtalt sig i en meget personlig artikel i *Gads danske Magasin* 1947, *Humanistisk Videnskab*. Blandt sine åndelige fædre nævner han her først og fremmest Viggo Brøndal, hvem artiklen i en privat efterskrift er tilegnet. Dernæst en række store tyskere som også Brøndal følte sig i slægt med: Karl Wilhelm von Humboldt, Edmund Husserl, Karl Bühler; desuden en række andre tyskere, med hvis stræben D. følte sig solidarisk: Herder, Goethe, Rilke. Og endelig Ernst Cassirer hvis dybsindige og vidtfavnende symbolteori i 1940'erne havde været ham en overmåde vigtig inspirationskilde. Men artiklen er også vigtig ved at markere en begyndende afstandtagen fra den tyske idealisme og dermed beslægtede åndsretninger, bl.a. i følgende karakteristik af Cassirers uklarhed: „Han har arvet den tyske idealismes levende, let poetiske og retoriske prosa, der understøtter den

Diderichsen, Paul

logiske bevisførelse med en blid suggestion". D. finder denne åndfuldhed utilstrækkelig og kræver Cassirers arbejde fortsat i en ny stil og med „en hårfin præcision, der kun kan opnås ved at opstille en terminologi og et formelsystem, hvilende på et hierarki af formaldefinitioner". Dette krav er inspireret fra en helt anden – og strengere – tankeverden, i artiklen antydningssvis defineret ved navnene Rudolf Carnap og H. J. Hjelmslev.

I henved ti år, fra midten af fyrrerne til midten af halvtredserne, arbejdede D. intenst på at tilegne sig principperne for Hjelmlevs og H. J. Uldalls „glossematiske“ sproganalyse, bl.a. ved sin aktive deltagelse i Lingvistkredsens glossematiske udvalg. Ved møderne i Nordisk sommeruniversitet i 1950'erne optrådte han ligefrem som talsmand for Hjelmlevs sprogteori, fx i *Semantiske problemer i logik og lingvistik*, 1954. Og det samme var tilfældet på den 8. internationale lingvistkongres i Oslo 1957 med hans bidske angreb på den amerikanske lingvistik, *The Importance of Distribution versus Other Criteria in Linguistic Analysis*. Men for D.s videre arbejde med syntaksen fik hans glossematiske studier ingen større betydning. Det gælder de nye udgaver af grammatikken (1957, 1962) og ligeledes hans senere afhandlinger – de vigtigste af dem fremkom i festskrifterne til L. L. Hammerich, 1952, og til Aage Hansen, 1964. Og det gælder også hans sidste større arbejde, *Dansk Prosa-historie* der desværre ikke blev fuldført. – Under nogle universitetsøvelser havde det vist sig, at D.s sætningsmodel egnede sig fortrinligt til at beskrive forskellige faser i prosaens historie, og inspireret af bl.a. Eduard Norden: *Die antike Kunstprosa*, udarbejdede han oversigter over den europæiske baggrund for den hjemlige udvikling. Indtil nu foreligger kun første bind første halvbind trykt (1968) og en del af det følgende i stencilerede hæfter. Fik D.s problematik fra 1940'erne, det traditionsrige intuitive helhedssyn contra formaldefinition, ingen større betydning for hans syntaktiske arbejder, affødte den til gengæld et overordentlig lykkeligt resultat på et helt andet område. I artiklen fra 1947 hævdede han, at det efterlyste hierarki af formaldefinitioner kun kan opstå ved et samarbejde mellem logikken og fagdisciplinerne. Det følgende år fremkom i Gads danske Magazin en artikel med titlen *Europæisk Universitet i Alperne*. D. havde deltaget i 4. internationale Hochschulwoche Alpbach hvor studenter og professorer fra forskellige lande og forskellige fag drøftede Gesetz und Wirklichkeit i videnskab, religion, kunst og samfund; og hans artikel er en begejstret rapport om dette møde. Det var her D. hentede ideen til de tværviden-

skabelige diskussioner som han med enestående energi og opfindsomhed fik organiseret som *Nordisk sommeruniversitet*. Det blev stiftet 1949 og afholdt sit første møde på Askov 1951; D. var formand for styrelsen 1950–52 og 1955–59. Medlem af Vidensk. selsk. 1959. – R. 1956. □Foto.

Bibliografi. P.D.: Helhed og struktur, 1966 387–97.

Kilder. Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1941 142–44.

Lit. Kr. Diderichsen: Stamtavle over efterkommerne efter købmand i Flensborg Chr. Ditlev Paulsen, 1942 35. Anders Bjerrum i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1965 127–36. Eli Fischer Jørgensen i P.D.: Helhed og struktur, 1966 11–19.

Papirer i Kgl. bibl.

Anders Bjerrum

Didrichsen, Didrich, 1752–1821, landøkonomisk forfatter. * 10.10.1752 i Store Kværn i Angel, † 27.12.1821 i Kbh., begr. sst. (Petri). F: kromand og landmand Nicolai D. (ca. 1710–75) og Elsabe Margrethe. ~ 1° ca. 12.5.1781 i Kbh. (Nic.?) med Severine Marie Hallensen, døbt 17.10.1759 i Kbh. (Holmens), † 30.10.1802 sst. (Nic.), d. af urtekræmmer og kirkeværge, senere kontrollør ved Sukkerhuset Johan H. (ca. 1713–86, ~ 1° 1748 med Mette Marie Bechmann, ca. 1714–57) og Cathrine Marie Sørensdatter (ca. 1737–1812). ~ 2° 3.7.1818 i Kbh. (Petri) med Christine Truelzen, * 27.4.1783 i Flensborg, † 12.2.1832 i Kbh. (Petri), d. af boghandler Niels T. og Gunder Joachimsen (1753–1834).

Efter at have besøgt den latinske skole i Flensborg rejste D. 1774 til Kbh. for at fortsætte studierne, blev to år efter fuldmægtig og 1787 sekretær i landhusholdningsselskabet, 1802 afskediget. Han deltog i stiftelsen af de københavnske søndagsskoler og var i 21 år medbestyrer af disse; endvidere redigerede han fra 1817 til sin død den københavnske avis Dagen. Han udfoldede en ret betydelig forfattervirksomhed. 1797–1803 udgav han Magazin for Næringsstanden, af hvis afhandlinger flere udkom særskilt, således en håndbog for husmødre, 1802, en hestebog, en skovbog og en bibel osv., han skrev en *Haandbog i nyttige Konster og Haandarbejder*, 1799, vandt landhusholdningsselskabets præmie for en afhandling om de københavnske fælleders rette brug, udgav en husholdningskalender, 1802–04, og har endelig oversat fra tysk Alb. Thaers „Indledning til Kundskab om det engelske Jordbrug“, 1804, en anonym forfatters absurde skrift „Min Kones virkelige Gjengang efter hendes Død“, 1806 og (sammen med H. A. Martensen) C. F. v. Schmidt-Phiselledes skrift om „Europa og America“, 1820. – Justitsråd 1815.

L. J. Böttiger: Stamtavle over slægten Wolf, 3. udg. 1912 88. Fædrelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup, 1835–44 19f.

*Hans Jensen**

Did(e)richsen, Didrik Ferdinand, 1814–87, botaniker. * 3.6.1814 i Kbh. (Helligg.), † 20.3.1887 på Frbg. (Johs.), begr. i Kbh. (Ass.). F: snedkermester Rasmus D. (ca. 1765–1839) og Ane Cathrine Thorsrød (ca. 1790–1839). ~ 20.11.1839 på Frbg. med Marie Louise Müller, * 11.12.1815 i Kbh. (Petri), † 15.5.1886 på Frbg. (Johs.), d. af skræddermester Johan Christopher M. (* ca. 1780) og Susanna Bramsen (* ca. 1779).

D. kom i barberlære, blev svend 1834 og derefter elev på Kirurgisk akademi der 1842 blev indlemmet i det medicinske fakultet, for hvilket dets sidste hold fik tilladelse til at aflægge en prøve i medicin og kirurgi. D. bestod 1840 denne prøve, fik dermed samme rettigheder som de egentlige candidati medicinæ og straks plads på Frederiks hospital som „bader“ (barber). 1845 blev han ansat som tredje læge ved Galatheaekspeditionen med pligt til at deltage i de botaniske indsamlinger. Da ekspeditionens botaniker B. Kamphøener måtte forlade den i Penang, blev D. dens eneste botaniker, og hovedmassen af dens botaniske udbytte skyldes ham. Efter „Galathea“'s hjemkomst 1847 overtog han igen sin plads ved hospitalet som han beholdt til 1857; tillige var han overskibslæge i marinen 1849 og 1854. Imidlertid var hans interesse for botanik stadig vokset, og 1851–53 overtog han et vikariat (for Johan Lange) som assistent og bibliotekar i Botanisk have. 1856 blev han fast ansat i disse stillinger. 1858–74 var han docent i botanik for farmaceuterne og 1863–74 tillige for polyteknikerne. Efter professor A. S. Ørsteds død 1872 blev han efter en stærk agitation af yngre botanikere og trods fakultetets indstilling af Eug. *Warming 9.1.1873 af ministeriet ansat som docent i botanik ved universitetet. 1875 blev han professor ordinarius og 1876 ved et ministerielt magtbud tillige direktør for Botanisk have. Han tog sin afsked 1885.

D. var uden tvivl en meget begavet mand, og skønt autodidakt besad han en meget indgående botanisk viden, især om planternes morfologi, hvad der ses af den halve snes afhandlinger, han udgav i 1850–60erne som dog alle behandler meget små morfologiske og systematiske emner. Som docent for farmaceuterne var han livlig og inciterende og meget afholdt af sine elever. På den anden side virkede hans uformelle og ofte kyniske væsen irriterende på mange, og han havde vanskeligt ved at omgås sine kolleger, hvad der ofte førte til skarpe rivninger, således med

Ørsted – D. var en af hovedmændene i de voldsomme angreb på ham i 1860erne hvad der bevirkede, at han aldeles forsømte sit arbejde på Botanisk museum, hvor han havde lagt grunden til en værdifuld samling af spritlagte præparater. Hans skarpe kritik af planerne til den nye botaniske have og hans ansættelse ved universitetet på trods af fakultetets og den bedste sagskundsbedømmelse af hans kvalifikationer bragte ham ikke blot i et skævt forhold til hans nærmeste kollega, Eug. Warming, men også i en isoleret stilling inden for universitetet. Alt dette har sikkert bidraget til at svække hans evne til planmæssigt videnskabeligt arbejde, og som universitetslærer blev han ganske stillet i skygge af Warming. I sine sidste tyve år udgav han intet egentlig botanisk arbejde, men kastede sig over studiet af den danske botaniks historie og af plante-etymologi. Han efterlod sig en umådelig masse løse notater om herhenhørende emner der vidner om en uhyre belæsthed, men tillige om en betydelig mangel på ordenssans. De eneste publicerede resultater af disse studier er en grundig og værdifuld afhandling *For Hundrede Aar siden* (Naturh. Tidsskr. 3. r. VI, 1869) og en etymologisk opsats *Nogle sammensatte Plantenavne* (Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets da. samfund I, 1882). – Trods sit noget uomgængelige og ofte frastødende væsen var D. i bunden en hjertevarm mand der uden bagtanke hjalp hvor han kunne. I sine sidste år var han meget interesseret i politik og især i sociale forhold, og han havde det i hine tider ikke helt almindelige mod for en mand i hans stilling at slutte sig til socialdemokratiet. – R. 1878. □Foto.

O. G. Petersen i Medd. fra bot. foren. II, 1888 45–47. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924 561–65; II 1926 293–95 (bibliografi). – Papirer i Rigsark.

*Carl Christensen**

v. Diede, Wilhelm Christopher, 1732–1807, diplomat. * 31.1.1732 i Eisenach, † 1.9.1807 i Hannover, begr. på sit gods Madelungen. F: borgherre til Friedberg, legationsråd, overamtmand Hans Eitel v.D. (1697–1748) og Euphrosyne Susanne v. Degenfeld (* 1707). ~ 10.1.1772 i Muskau med rigsgrevinde Ursula Margrethe Constantia Louise v. Cal(l)enberg af huset Muskau, * 23.8.1752 i Muskau, † 29.8.1803 i Bassano, d. af sachsisk gehejmeråd, rigsgreve Johan Alexander v. C. (1697–1776) og grevinde Rahel Louise Henriette v. Werthern (1726–53).

v. D. tilhørte en gammel hessisk adelslægt hvis stamslot Fürstenstein lå ved Eschwege i Hessen. Han studerede i Göttingen og Marburg, var 1755–58 kammerjunker ved hoffet i Kassel. For

v. Diede, Wilhelm Christopher

at skærme slægten mod uddøen og sikre de talrige jordegodser i dens eje krævede familien at han snarest giftede sig, men meget mod sin families vilje bestemte han sig 1760 til at træde i dansk statstjeneste. Han fandt her en faderlig ven og beskytter i den ældre Bernstorff der hurtigt knyttede store forhåbninger til ham, og allerede 1762 sendtes han i fortløbig mission til Hannover i anledning af det forestående brud med Rusland. Da denne fare var afvendt ved Peter III's død udnævntes v. D. sept. 1763 til gesandt i Berlin og tilbragte over tre år på denne lige så vanskelige som ubehagelige post. Det er velkendt med hvilken mistænksomhed, lunefuldhed og ofte hån Frederik II behandlede de fremmede gesandter, og mod Danmarks repræsentant var han særlig ilde stemt fordi han mente at den danske regering havde svigtet ham i syvårskrigen. Forgæves søgte v. D. at bevise ham det modsatte (indb. af 4.7.1764). Skønt Frederik II ikke havde noget mod v.D. personlig og senere endog udtalte sin tilfredshed med ham, vedblev denne dog altid at være genstand for hans særlige tilsidesættelse, så kongen aldrig talte et ord til ham (indb. af 9.11.1763 og 25.7.1764). Denne pinlige stilling indvirkede på hans sundhed der altid havde være slet. Dertil kom at hans økonomiske forhold var meget trykkede, dels fordi familien ikke ville støtte ham, dels fordi indtægterne af hans egne besiddelser var betydelig formindskede som følge af konjunkturerne. „Skønt anset for rig og med de bedste udsigter til virkelig en gang at blive det“, skriver han 1766, „befinder jeg mig dog ofte uden penge, uden understøttelse og, hvad værre er, uden kredit.“ Som diplomat retfærdiggjorde v. D. ganske Bernstorffs forventninger. Hans depecher indskrænker sig ikke til at fremstille de løbende begivenheder, men han samler tillige i et totalbillede sine iagttagelser gennem et længere tidsrum og kaster således efterhånden et lys over Frederik II's karakter, levevis, regeringsmåde, tilstandene i den kongelige familie og de politiske og sociale forhold i Preussen der er meget forskelligt fra det af den sædvanlige tyske historieskrivning givne. Disse depecher har derfor stadig historisk værdi. Jan. 1767 akkrediteredes v. D. ved det engelske hof, men ankom først til London i aug. s.å. Han havde i sin ungdom besøgt England, var personlig kendt med Georg III og havde gode forbindelser i engelsk society. Dertil kom at Christian VII's ægteskab med den engelske prinsesse Caroline Mathilde gav den danske gesandt en privilegeret stilling ved hoffet i St. James. Han fandt derfor en særdeles god modtagelse og satte sig hurtigt og med sin sædvanlige overlegenhed ind i de nye forhold så hans indbe-

retninger om de ledende personer, partiernes indbyrdes stilling, de engelske kolonier osv. er mønstre på grundighed, politisk sans og klar fremstilling. 1768 mødte han kong Christian VII og Bernstorff i Holland og ledsagede dem til London og derfra til Paris. I breve fra aug. til sept. 1769 giver han en interessant skildring fra en rejse i England. – Bernstorffs fald 1770 berørte ikke hans stilling, men den blev desto vanskeligere ved hofrevolutionen 17.1.1772. Han havde endelig givet efter for sin families ønsker om at han skulle gifte sig, men ved efterretningen om hvad der var foregået i Kbh. efterlod han sin unge hustru syg i Paris og ilede, selv også syg, tilbage til sin post. Efterhånden antog forholdet mellem Danmark og England en yderst truende karakter som følge af den strenge behandling af Caroline Mathilde. Forbitrelsen i England var uhyre stor, og v. D. så sig nødsaget til af udenrigsministeren v. der Osten at forlange „instruktioner, der var klare, præcise og mulige at udføre“. v. D. gjorde alt for at undgå et brud, men affæren efterlod for længere tid et nag, som det viste sig vanskeligt at udslætte. Det lykkedes dog A. P. Bernstorff der 1773 havde afløst v. Osten som udenrigsminister, i løbet af forholdsvis kort tid at bringe forholdet mellem de to regeringer tilbage til det normale, og dette skyldtes væsentlig v. D.s personlige anseelse og taktfulde optræden.

v. D.s altid svage helbred havde lidt stærkt under disse begivenheder, så meget mere som han også trykkes af huslige og økonomiske bekymringer. Hyppigt måtte han begære sygeorlov, og til sidst måtte han trække sig tilbage fra statstjenesten. Han rappelleredes fra gesandtskabet i England dec. 1776. Endnu s.å. havde han ladet sig naturalisere som dansk. – De følgende år tilbragte han, så vidt vides, beskæftiget med bestyrelsen af de udstrakte godser i Hessen og Sachsen der efterhånden var tilfaldet ham. Men da det tyske rige 1792 erklærede Frankrig krig, og Danmark udsattes for at drages ind deri gennem Holsten, måtte den danske regering nødvendigvis have en dygtig repræsentant ved rigsforsamlingen i Regensburg, og Bernstorff formåede da sin gamle ven til at overtage denne post som gesandt i Regensburg fra marts 1793 indtil 1806 da rigsforsamlingen ophørte med det tyske rige. Under opholdet i Regensburg overdroges det ham at gå som befuldmægtiget minister til fredskongressen i Rastadt 1797, men på grund af tiltagende svagelighed måtte han afslå dette hverv der da gaves gesandten i Berlin, Niels *Rosenkrantz. – Kammerherre 1760. Gehejmerråd 1774. Gehejmekonferensråd 1804. – Hv.R. 1768. Bl.R. 1806.

Breve fra v. D. i Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 191–206. – C. U. D. Eggers: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Staatsministers A. P. Grafen v. Bernstorff*, 1800. F. Schiern i Hist. t. 4. r. II, 1872 786–89 792 805f 810. P. Vedel: *Den ældre Bernstorffs ministerium*, 1882 251 373. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds VI, udg. L. Bobé, 1903 573. Klaus Kjølsten i *Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I*, 1970.

*Fr. de Fontenay**

Diederichsen, Johann Friedrich, 1743–94, overretsprokurator, * 18.2.1743 i Lütjenburg, † 6.4.1794 i Paris, begr. sst. F: diaconus August D. (1711–54) og Sophie Marie Löwe (1707–70). ~ 22.11.1765 i Giekau med Christine Margarethe Nissen, døbt 25.4.1741 i Kiel, d. af sekretær og registrator Peter N. og Engel Dorothea Krapp.

D. blev student 1760 i Kiel. Hans bestalling som holstensk „Hofgerichts-Advokat“ (af 1765) bekræftedes 1774 af den danske regering, men s. å. forlod D. Kiel for først med sin familie at slå sig ned i Hamburg og senere, 1782, alene at begive sig til Wien hvor han indtil 1790 havde plads i bankfirmaet Bargum hos den berømte københavnske storkøbmand og slavehandler Frederik *Bargum. Efter Bargums fallit i Wien 1790 drog D. 1791 ud på rejse sammen med den senere fra Dantonprocessen under navnet Junius Frey bekendte baron von Schönfeld. 1792 mødtes Frey og D. atter i Paris hvor Frey nu spillede en rolle inden for de jakobinske kredse. Som Freys sekretær blev D. ret uforskyldt indviklet først i en korruptionsaffære, „L'affaire de la Compagnie des Indes“, og herigennem senere i selve Dantonprocessen. Arresteret 19.11.1793 sad han 4½ måned i fængsel, før han – anklaget for at have deltaget i en sammensværgelse gående ud på at bringe nationalkonventet i vanry og på ved bestikkelse at ville nedbryde republikkens regering – sammen med Dantonprocessens femten andre anklagede kom for revolutionsdomstolen. Kun én af de seksten blev frikendt; de øvrige blev alle dømt til døden. Sammen med Danton og Desmoulins og de tretten andre førtes han til guillotinen, og hans lig kastedes i samme fællesgrav som deres ved Parc Monceaux mur.

Albert Mathiez: *Un procès de corruption sous la Terreur. L'affaire de la Compagnie des Indes*, Paris 1920. Henrik Koppel i *Pers.hist. t. 9. r. IV*, 1931 242–52. Sv. Cedergreen Bech i Ålborg stiftstid. 15.12.1960.

*Henrik Koppel**

Diesel, Nathanael (Diessel, Dissel, Dyssel), ca. 1692–1745, hofviolon, luthenist. * ca. 1692, † 26.10.1745 i Kbh., begr. sst. (Petri). Forældre ukendte. ~ 8.8.1742 i Kbh. (Petri) med Christina

Hürter, * ca. 1722, begr. 30.5.1762 i Kbh. (Petri) d. af maler Melchior H. († ca. 1746) og Barbara Jensdatter (ca. 1683–1745).

D.s herkomst er ukendt og biografiske oplysninger om ham er sparsomme. Han er rimeligvis indvandret fra Tyskland og nævnes tidligst 1736, i hvilket år han fra 19.5. at regne blev antaget til kongelig „Luthanist“ i Christian VI's kapel med en årlig gage af 250 rdl. Efter hofviolon Aastred Bechs død fik D. dec. 1738 et lønpålæg på 50 rdl. årlig, men han måtte dog til stadighed kæmpe med økonomiske vanskeligheder. Således viser skiftet efter ham, at han i de sidste tre måneder af sit liv udstedte flere store vekselobligationer. Da boets status var tvivlsom, fragik enken arv og gæld; ved opgørelsen af aktiver og passiver viste det sig da også, at D. ved sin død – hvor han boede i Klareboderne (nuværende nr. 16) – skyldte hvad der svarede til mere end et års løn væk. – D.s ret betydelige musikalske efterladenskaber er overleveret i to håndskrevne samlinger der findes på Det kgl. bibliotek. Den ene samling tabulaturer for 5-strengt guitar i 19 hæfter (Ms. gl. kgl. saml. 377, fol.) indeholder åndelige sange, sonater, suiter og solostykker m. m., for det meste musik der er komponeret eller arrangeret af D. selv; enkelte kompositioner bærer dedikation til prinsesse Charlotte Amalie, hvem D. muligvis som sin forgænger, guitarimester Johan Friedrich Fibiger, har undervist i guitaraspil. Prinsessen døde 1782, og året efter blev hendes bogsamling efter kongelig resolution indlemmet i Det kgl. bibliotek. Der er grund til at antage at disse 19 hæfter er indgået i biblioteket ved denne lejlighed, og de nævnes da også i den håndskrevne katalog over håndskrifter fra 1784. Den anden samling (Ms. ny kgl. saml. 110, fol.) er ligeledes en samling tabulaturer for 5-strengt guitar, fordelt på 14 hæfter, for størstedelens vedkommende komponeret af D. Dette manuskript nævnes først i en katalog et halvt århundrede senere. De to samlinger indeholder i alt 41 cykliske kompositioner med betegnelserne suite, solo eller sonata; ialt findes 287 småsætter med 21 forskellige satsbetegnelser for guitar solo eller for to guitarer med eller uden generalbas. – Det musikalske stof er stedse præget af en vis enkelhed. Skrivemåden er overvejende enstemmig, og der er få harmoniske støttetoner. Melodikken er som oftest smuk og kantabel – temaernes periodisering dog lejlighedsvis mærkeligt ubehjælpelig. Rytmikken er ret differentieret, og også hvad det formale angår udviser D.s kompositioner en meget stor variation. D.s musik – eller i det mindste en del af den – er skabt i det forholdsvise korte tidsrum han virkede ved det pietistiske, ikke synderligt livsglade danske hof i

Diesel, Nathanael

1730erne og -40erne. Sammenholdt med samtidens europæiske guitarkunst er D.s værker gammeldags, men de indtager i kraft af deres art, kvantitet og kvalitet en særpræget og betydningsfuld plads i dansk musikhistorie.

Carl Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908 75 411. Hans Neemann i Acta musicologica, 1932 129–131. Knud Rasmussen i Dansk årbog for musikforsk. 1963 27–68. N. Schiørring i Die Musik in Gesch. und Gegenwart, bd.15 suppl. 973, sp.1787. Henrik Glahn i Dansk årbog for musikforsk. VII, 1973–76 69–102.

Ole Dan Kongsted

v. **Dieskau** (Diskau, Diskow), **Hans**, bygmester. † jan. 1563.

Den sachsiske ingeniør og bygmester v. D. (fra Meissen) har i slutningen af Christian IIIs og begyndelsen af Frederik II's regering gjort flere rejser til Danmark for at give råd om befæstningen af Kbh. og af Krogen slot. 1558 var han på Krogen for at projektere en bastion, det tidligste eksempel i Danmark på anvendelsen af det såkaldte „ældre italienske“ befæstningssystem. Ved denne lejlighed tegnede han en plan af de dengang stående bygninger der var af betydning ved bestemmelsen af de betydelige rester af det middelalderlige Krogen slot som kom frem ved restaureringen af Kronborg 1925f. Dec. 1559 var han atter på Krogen for at „sorfare al samme Slots Lejlighed“, og han har derefter udarbejdet et projekt til et nyt firfløjet slot, hvoraf en beskrivelse er bevaret. Der blev, som det synes, også lavet en model af træ efter projektet; men da der ikke ved Kronborgs restaurering er fundet noget der med sikkerhed kan henføres til v. D.s projekt må det antages, at det ikke er kommet til udførelse, og at beskrivelsen gælder modellen.

Fr. Weilbach i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1926 43–76. Francis Beckett sst. 1930 65–82. V. Wanscher: Kronborgs hist., 1939. O. Norn: Christian IIIs borge, 1949. Samme: Kronborgs bastioner, 1954.

*Fr. Weilbach**

Dieterich, Helvig, 1601–55, læge. * 24.6.1601 i Kirtorf i Hessen-Darmstadt, † 13.12.1655 i Hamburg. F: sogneprest i Kirtorf, senere superintendent i Giessen Johannes D. (1572–1635) og hustru († 1636). ~1° med Regine Wogesser, † 21.2.1649 i Hamburg. ~2° 5.11.1649 i Hamburg med Elisabeth Sillem (~2° med rådmann Joachim Wichmann, 1608–76), d. af rådmann Hein S. (1586–1650) og Gertrud Langenbeck (1595–1647).

D. studerede i Tyskland først teologi, senere medicin og blev dr. med. i Strasbourg 1626. To år senere blev han livmedicus hos landgreven af Hessen-Darmstadt, var i samme stilling hos kurfyrsten af Brandenburg 1634–40 og derefter hos

hertug Frederik III af Holsten-Gottorp. 1638 kaldtes han til prins Christian på Nykøbing slot for at behandle en formentlig syfilittisk benlidelse, og 1644 blev han livmedicus hos Christian IV samt kgl. botanicus og læge ved Børnehuset, men blev pludselig afskediget 1646. Han blev dog ved at være læge hos prins Christian, hvem han fulgte på den baderejse til Eger, på hvilken prinsen døde. D. flyttede derefter til Hamburg. – Om hans behandling af de kongelige personer her i landet har man en del oplysninger. Mens det lykkedes ham at bedre prinsens benlidelse en del, var han ikke heldig med sin behandling af kongen og Vibeke Kruse. Han var ikke velset af prinsens anden læge (Henrik Küster, † 1647), og hans brutale og pralende optræden vakte megen modstand.

Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, 1728. – V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 309–12. A. Lübbers: De oldenborgske kongers og deres nærmeste families sygdomme og død, 1906 89–94. H. Matthiessen: Bøddel og galgefugl, 1910 116f. Kr. Carøe: Bøddel og kirurg, 1912 13f.

*Gordon Norrie**

Dietz, Marthin, 1765–1843, sogneegn. * 28.8.1765 i Tønder, † 16.8.1843 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: underofficer (?) Johan Jürgen (Georg) D. (1706–65) og Mette Marie. ~5.7.1793 i Ålborg med Ane Marie Salomonsdatter Hüberts, døbt 7.6.1773 i Ålborg, † 4.10.1836 i Kbh. (Trin.) (~1° 1792 med skolemester Niels Jensen Møller, ca. 1761–93), d. af klejnsmed Salomon Thielssen H. (1727–83, ~1° med Maren Eilersdatter) og Inger Nielsdatter.

Efter fra sit 18. år at have haft en del pladser som lærer blev D. 1792 skrive- og regnemester i Ålborg og 1794 lærer ved den Kirketerske skole i Randers. Her vakte han på forskellig vis pindlig opmærksomhed, bl. a. ved en sigtelse for at have udfærdiget et falsk brev fra kronprinsens departement i Kiel (1806). 1807 blev han sogneegn til Vrensted og Thise i Vendsyssel hvor han – som også i Randers – lå i stadig strid med autoriteterne, navnlig på grund af sit vinkelskriveri og ophidselse af befolkningen til opsætsighed mod foresatte. Disse forhold medførte en stadig retsforfølgning og 1818 – efter et sammenstød med amtmanden i Hjørring – hans arrestation, påfulgt af tumulter først i Vrensted, senere i Søby hvorhen han blev ført, og hvor optøjerne der en overgang antog en ret farceagtig karakter, først blev standset ved en militærstyrke fra Ålborg på 200 mand der førte D. med sig tilbage. Der blev nu nedsat en undersøgelseskommission, og D. blev sluttelig ved højesteret idømt tugthusarbejde i tre år. Senere levede han kum-

merligt, først i Jylland, derefter i Kbh. hvor han af og til efter ansøgning fik mindre beløb af kongen der dog trods D.s påberåbelse af særlig fagkundskab ikke ansatte ham som fængselsinspektør. I sagnet stod D. længe blandt vendelboerne som en art frihedshelt; og samtidig har karakteriseret ham således: „Han var en grumme Mand, baade god og ond, men afholdt af Bønderne“. □ Akvarel, gengivet i en radering 1821.

Den jydsk degn, eller M. D.s fødsel, liv og levnet, skreven af ham selv, hft. 1, 1834. – M. Goldschmidt: Dagbog fra en rejse på vestkysten af Vendsyssel og Thy, 1866 116–36. Chr. [Petresch] Christensen i Vendsyssel-ske årbøger II, 1917–18 89–141.

*Chr. Petresch-Christensen**

Dietzmann, Friederich (Fritz) Gustav Vilhelm, 1898–1963, kgl. koncertmester, violoncellist. * 26.3.1898 i Kbh. (Petri), † 9.2.1963 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: musiker Paul D. (1870–1923) og Clara Cubin (1870–1942). ~ 6.7.1921 i Kbh. (Citadel) med Hedeveg Kathrine Hansen, * 4.12.1893 i Kbh. (Trin.), d. af møbelfabrikant Hans Peter H. (1857–1922) og Wilhelmine Jacobsen (1863–1946).

D.s tysk fødte far kom til Danmark allerede som barn og virkede i Kbh. som pædagog og cellist, bl. a. i Cirkus Varieté. Han var en fremragende og søgt lærer, bl. a. for sønnen som allerede 5 år gammel fik sin første optræden i Cirkus Varieté ved den franske kabaretkunstnerinde Cléo de Mérodes afskedsforestilling. D. gjorde ved denne lejlighed så stor lykke, at den franske divas impresario tilbød den lille cellist et fordelagtigt engagement til koncerter i Paris hvilket den besindige far dog afslog. D. spillede dengang på en Ritter-bratsch som faderen havde forsynet med en cello. I årene 1905–14 var D. medlem af Dietzmann-trioen der gav mange koncerter rundt om i landet. Hans afgørende kunstneriske gennembrud indtraf ved en koncert i Stockholm 1911 hvor kritikken sammenlignede ham med tidens største virtuoser. D. blev snart en efterspurgt koncertsolist, også i udlandet. Under et halvt års ophold i New York 1917 gik han fra succes til succes, især i private rigmandskredse. Efter sin hjemkomst fortsatte han sin koncertvirksomhed, var 1924–26 musikkonsulent hos A. W. Sandberg på Nordisk Film, og konkurrerede sig 1926 ind i Det kgl. kapel hvor han samme år fik pladsen som solocellist idet han dog samtidig gæsteoptrådte i ind- og udland. D. nød betydelig anseelse indenfor sin stand. Han var æresmedlem af Dansk solist forbund og fra 1945 formand for Grethe Kolbes orkester. D. var tillige en udmærket pædagog som blandt sine elever bl.

a. havde den senere cellomester Erling Bløndal *Bengtsson der 17 år gammel var en så perfekt cellist at den amerikanske virtuoso Gregor Piattigorsky ikke havde noget væsentligt at tilføje. D. varetog sin førende plads i Det kgl. kapel indtil han få år før sin død måtte søge afsked på grund af sygdom. – Familien Dietzmanns musikudværende medlemmer er alle cellister. Paul D. uddannede selv begge sine sønner, foruden D. hans tre år ældre bror **Rudolf D.** (28.3.1895–26.1.1949) der blev videreuddannet hos Hugo Becker i Berlin, dannede radiotrioen 1923 sammen med violinisten Otto Fessel og pianisten Folmer Jensen og 1926 blev koncertmester i radioorkestret. Dennes datter **Ruth D.** (22.3.1914–17.2.1974) var uddannet af sin far og bedstefar, virkede som koncertsolist og kammermusiker sammen med forældrene og blev 1945 solocellist i Ålborg byorkester. – □ Foto.

C. Houmark i Berl.aft. 24.4.1948. C. W. Stribolt i Ekstrabl. 9.10.1953.

Sigurd Berg

Dietzmann, Rudolf, se **Dietzmann, Fritz**.

Dietzmann, Ruth, se **Dietzmann, Fritz**.

Dige, Ejnar, * 1899, departementschef. * 6.2.1899 i Hersom (Hersom Bjerregrav). F: førstelærer, formand for Danmarks lærerforening, Carl D. (1873–1928) og Kirstine Isaksen (1875–1950). ~ 4.5.1928 i Kbh. (Frihavnsk.) med sygeplejerske Beate Sestoft, * 6.10.1900 i Ødsted, Vejle, d. af præst Hans Christian Olsen S. (1866–1941) og lærer Catharina Partsch (1871–1952). Efter konfirmationen tjente D. et år som malke-røgter, men søgte derpå med baggrund i landsbyskole og et udstrakt selvstudium i sprog og matematik ind på Nyborg realskole hvor han tog realksamen 1916. Dette blev vejen til adgangskursus til Polyteknisk læreanstalt og videre til et studium som fabrikingeniør. Sideløbende hermed bestod D. studentereksamen på kursus 1918 og skiftede derpå studium til statsvidenskab. For at finansiere dette søgte han ansættelse først i statistisk departement og derpå i overskyldrådet, og han blev optaget på Valkendorfs kollegium med hvilket han opretholdt en livslang forbindelse. Trods en alvorlig sygdomsperiode blev han cand.polit. 1926. Efter en kort ansættelse i Danske Lloyd søgte D. ind i finansministeriets 4. hovedrevisorat for 1932 efter finansminister C. V. Bramsnæs' ønske at blive overflyttet til finansministeriets centralstyrelse. Karrieren her blev hurtig med en række betroede hverv, og 1942 da departementschef K. H. *Kofoed blev minister i regeringen Scavenius udnævntes D. til

Dige, E.

departementschef. Han blev herved medlem af departementschefsstyret (1943–45) og fik stor betydning for udformningen af dette. Det var D.s opfattelse at det gjaldt om at opretholde styret længst muligt i forsvar for danske interesser, og han fik – foruden en markeret indsats i de fælles drøftelser – lejlighed til at træffe mange vægtige beslutninger, således om opretholdelse af aflønning af statsansatte der på grund af de særlige forhold måtte være ude af funktion, og navnlig beslutningen i juni 1944 om hemmeligt at frigøre store millionbeløb af statskassen til humanitære og illegale formål, en beslutning der blev truffet i samråd med kollegaen H. H. *Koch. I denne periode kom D. til at øve sit livs vigtigste opgave under et tungt og selvstændigt ansvar. Efter 1945 delte D. departementschefsposten med K. H. Kofoed og varetog bl.a. omfattende udenlandske finansielle interesser med lange ophold i England og USA indtil han 1949 påny overtog hele finansdepartementet for 1966 at søge sin afsked ud fra et ønske om at hellige sig en litterær virksomhed. Ved siden af en lang række tillidshverv fik D. lejlighed til at tage initiativ til og 1965 gennemføre oprettelsen af Danmarks forvaltningshøjskole der skabte en samlet efteruddannelse for alle personalegrupper i hele den offentlige forvaltning. – Foruden en lang række dagblads kronikker om vidt spredte emner har D. udgivet *Samfundskundskab*, 1930 s.m. Fred. Vedsø og *Politisk revy på langs og tværs*, 1964. – R. 1940. DM. 1946. K. 1953. K.¹ 1960.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Jørgen Hæstrup

Dina Vinhofvers (Skomagere), † 1651, eventyrerske. * senest ca. 1620 i Kbh., henrettet 11.7.1651 på pladsen foran Kbh.s slot. Mor: Margrethe Vinhofvers (~senest 1651 med silkevæver Samson Gertzen, † efter 11.3.1658). ~ i Holsten med David Schumacher, † senest 1650 i Tyskland. D.s forældre var af tysk herkomst; moderen, „en vakker, ærbar Kvinde“ (Sperling), havde „noget været brugt udi Tugthuset“ og synes at have haft forbindelse med Vibeke *Kruise. D. levede efter sit giftermål nogen tid i Lübeck; herfra kom hun vel i slutningen af 1640'erne tilbage til Kbh. sammen med sin elsker oberstløjtnant Jørgen *Walter. Hun fik med sin ca. tiårige datter bolig i moderens og stedfaderens hus uden for Nørreport hvor hun gav sig af med at gumme og perse silketøj, men tillige „førte et letsfærdigt Levned og for adskilligt var berygtet“. Det var gennem Walter, og utvivlsomt på hans tilskyndelse, at hun ved juletid 1650 lod Frederik III vide at rigets hofmester Corfitz Ulfeldt, hvem hun tillag-

de faderskabet til det barn hun skulle føde Walter, og hans hustru Leonora Christina påsede på giftmord mod ham. Beskyldningen vakte på baggrund af den mellem kongeparret og Ulfeldt herskende spænding stærkt røre ved hoffet, men først april 1651 lod Frederik III de oprindelige beskyldninger blive kendt og lod hende fængsle. Hun havde da skiftet taktik og åbenbart Leonora Christina et planlagt attentat mod familien Ulfeldt. Om dette skete på Walters tilskyndelse eller for at skade ham er uvist. Ved fængslingen søgte hun forgæves at aflive sig ved gift. I den proces Ulfeldt anlagde mod hende ved Kbh.s byret frifandt han 28.5. for D.s anklage, og 12.6. dømtes hun af rådstueretten til at straffes på sin hals, en dom som 3.7. stadfæstedes af herredagen. Det er givet at beskyldningerne savnede ethvert grundlag; D. tilstod da også dette både ved forhøret i retten og i fængslet hvor hun underkastedes tortur, og når hun genoptog dem i sine sidste dage og fastholdt dem på retterstedet har hendes motiv sikkert været håbet om benådning i sidste øjeblik, tillige måske ønsket om at redde Walter; på henrettelsesdagen skal hun i øvrigt (ifølge Sperling og Ulfeldt) have været stærkt beruset. D.s skæbne er digterisk behandlet af Oehlenschläger i tragedien Dina (1842) hvor hun uden hold i den historiske virkelighed skildres som en djærv og sværmerisk folkets datter i modsætning til det korrumperede hoffmiljø.

C. Rise Hansen: Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr.III's tid II, I 1974. – Kort og sandferdig beretning, om den mærkelig sag, som paa en kort tid ved ordentlig process bleff udført med D. V. oc Jørgen Walter, 1651. C. Ulfeldt: Høytværende æris-forsuar, imod den publicerede v-sandferdig Kiøbenhaffns beretning, anlangende Dinæ oc Walters sag, 1652. Otto Sperling: Selvbiografi (1620–73) overs. S. Birket-Smith, 1885. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894.

C. O. Bøggild-Andersen*

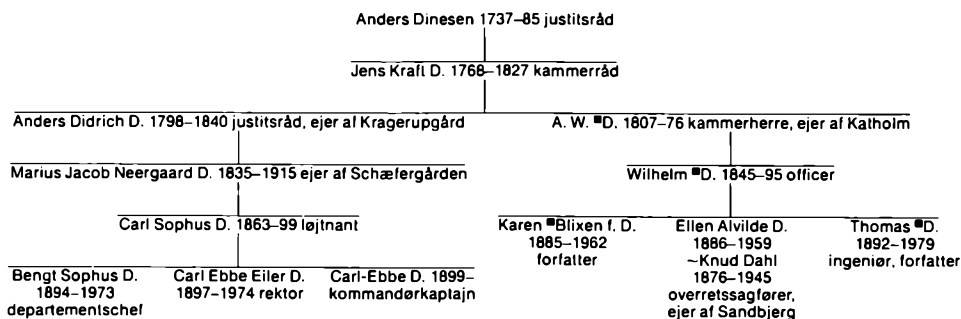
Dinesen

Slægten føres tilbage til Jørgen Dinesen der nævnes 1637 i Hagested sogn. Dennes oldebarn af samme navn, 1706–41, var forpagter af Hagestedgård og far til justitsråd Anders D. 1737–85. Wilhelm *D., (forfatteren Boganis) var ~ Ingeborg Westenholz (1856–1939) d. af minister Regnar *W.

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske Slægter I, 1891 83–91. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen, 1900 136–39. Samme: Slægten Dinesen, 1934. Wilh. v. Antoniewitz: Danske Patricierslægter I, 1956 9–32.

Hans H. Worsøe

Dinesen, Adolph Wilhelm, 1807–76, officer, godsejer. * 27.12.1807 på Kragerup, † 10.7.1876 på Katholm, begr. i Ålsø. F: kammerråd, senere

justitsråd Jens Kraft D. til Kragerup m.m. (1768-1827) og Johanne Ulrica Birgitte Christine Gøring (1774-1829). ~ 29.9.1840 i Kbh. (Garn.) med Dagmar Alvide Haffner, * 7.7.1818 i Kbh. (Garn.), † 19.12.1874 på Katholm, d. af generalmajor, senere generalløjtnant Johan Wolfgang Reinholdt H. til Egholm (1770-1829) og Anna Margrethe Kaasbøll (1789-1849). – Far til Wilhelm D.

D. blev 1819 kadet, 1823 stykjunger og 1827 sekondløjtnant i artillerikorps, 1833 kar., 1836 virkelig premierløjtnant. Marts n.å. rejste han til Paris og ansattes som volontær ved den franske armé i Algier hvor han deltog i Constantines erobring (okt. s.å.). Efter sin hjemkomst købte han 1839 herregården Katholm ved Grenå. Han ejede da kun 15 000 rdl., men ved sin fortrinlige ledelse af gårdens drift skabte han sig i årenes løb en formue. Ved sin overtagelse af Katholm lod han sig stille å la suite, udnævntes 1842 til kar. kaptajn, indtrådte atter som kaptajn II i nr. dec. 1847 (anc.1841), blev jan. 1848 kaptajn I og deltog som batterichef i treårskrigen, i hvilken de første kanonskud faldt 9.4.1848 (ved Bov) fra „Batteriet D.“ der også 31.12.1850 ved Flecke by afgav de sidste kanonskud i krigen. D. viste sig allerede ved Bov som en overlegen dygtig batterichef; ved Ullerup 6.4.1849 havde batteriet en forpostfægtning hvor hannoveranerne blev kastet tilbage; under Istedslaget gjorde batteriet fortrinlig fyldest ved Vedespang, ligesom D. ved sin udmærkede ledelse af artilleriet ved Mysunde 12.9.1850 bidrog til det heldige udfald af fægtningen. 1852 søgte han sin afsked der meddeltes ham som major, og han kastede sig nu med energi over driften af Katholm samtidig med at han dyrkede politiske interesser. 1854 valgtes han til folketingsmand for Randers amts 5. kreds (Ebeltoft). Han nærrede vedblivende interesse for forsvaret og deltog i 1850ernes og -60ernes diskussion herom. Han udsendte 1854 pjecen *Kjøbenhavns Betydning i den danske Stats Forsvarssystem*, hvori han udtalte sig kraftigt for

hovedstadens befæstning. Da spørgsmålet om Dannevirkestillingen blev aktuelt talte og skrev han mod denne stillings betydning: Dannevirke var ingen passende stilling for hæren, det var et politisk skærmbræt, en utaktisk, illusorisk sommerstilling. Ved krigen begyndelse 1864 meldte han sig til tjeneste og blev ansat i overkommandoens stab, men ved overgeneralskiftet forlod han hæren. Af D.s litterære arbejder skal yderligere nævnes *Abd-el-Kader*, 1840, om forholdet mellem franskmænd og arabere i det nordlige Afrika hvori der gives et sympatisk billede af den dygtige og energiske araberfører, samt *Den slesvigske Krig 1848*, 1849. – Kammerherre 1858. – R. 1835. DM. 1850. □Tegn. af N. Simonsen, 1850 (Fr.borg). Afbildet på flere krigsbilleder af samme, bl.a. fremstilling, 1852 af Mysunde 1850 (Fr.borg), 1855 af Isted 1850, tegnet forarbejde hertil (Fr.borg) samt 1873 af Bov 1848. Træsnit 1876 efter foto. Mal. af A. Schiøtt, 1876. Træsnit af H. P. Hansen, 1901.

A. W. D.: Noticer til oplysning om batteriet D.s deltagelse i vor treårige krig 1848-50, 1875, med appendix I og II, 1876. – Den dansk-tyske krig 1848-50, udg. Generalstaben I-III, 1867-87. Berl.tid. 12.7.1876. Dagens nyheder s.d. W. Dinesen: Fra ottende brigade, 1889. Axel Larsen i Vort forsvar, 1901 nr. 526. – Papirer i Rigsark.

*Rockstroh**

Dinesen, Erling, * 1910, handelsminister. * 25. 2.1910 i Næstved. F: papirarbejder Julius D. (1880-1950) og Anna Kristine Nielsen (1885-1968). ~ 1.5.1942 i Roskilde (Skt. Jørgensbjerg k.) med yogalærer Enid Madsen, * 10.4.1920 i Roskilde, d. af banehåndværker Søren M. (1879-1954) og Marie Petersen (1884-1973).

D. voksede op i et arbejderhjem i beskedne kår med en far og mor der begge arbejdede, og i hans politiske liv har arbejdet for social trykthed været et kendetegn. Selv kom han i lære som brugsforeningskommis; efter læretiden havde han ansættelse flere steder indtil han 1931 kom til en brugsforening i Roskilde. Her begyndte

Dinesen, Erling

hans faglige og politiske arbejde, først som bestyrelsesmedlem (formand 1937) i den lokale HK-afdeling, derefter som formand for Faglig ungdom i Roskilde, medlem af den lokale partiforenings bestyrelse, næstformand i fællesorganisationen og 1943–46 medlem af Roskilde byråd. Dette gav en sikker fornemmelse ikke alene af organisationssystemets funktion, men også af reaktionsmønstre i „græsrodderne“ som var medvirkende til senere at give D. den stærke position i socialdemokratiets ledelse. D. var 1943 blevet sekretær i HK og var 1945–49 forretningsfører. Da Gustav *Pedersen 1949 trådte tilbage som formand efterfulgte D. ham, indtil han selv blev arbejdsminister 1963. Allerede inden overtagelsen af formandsposten var det i høj grad D. der prægede HK, som betegnende for udviklingen 1953 tog navneforandring fra Dansk handels- og kontormedhjælperforbund til Handels- og kontorfunktionærernes forbund. Det var en periode hvor forbundet var inde i en rivende vækst – alene i D.s tid voksede medlemstallet fra ca. 60 000 til ca. 100 000. Det blev mere tidssvarende i sin form og i sit image og kaldte derfor mere end tidligere på den hastigt voksende funktionærgruppe. D.s ledende position førte ham 1950 ind i LOs forretningsudvalg og dermed også i snævrere kontakt med arbejderbevægelsens politiske ledere. I 1962 blev han opfordret til at træde ind i regeringen, men afslog på grund af en vanskelig overenskomstsituation. 1963 blev opfordringen gentaget, og D. trådte nu ind i ministeriet Krag som arbejdsminister og fortsatte på denne post til 1968 for atter at overtage den 1971 og fortsatte i Anker Jørgensens ministerier 1972–73 og igen 1975, indtil han trådte tilbage 1976. Han indvalgte 1964 i folketinget (opstillet i Odense 2. kreds).

Ved overtagelsen af ministerposten 1963 blev arbejdsministeriet et stort ministerium idet en række sager med socialt indhold, men knyttet til arbejdsmarkedet, overførtes hertil. D. blev sagligt en estimeret leder af ministeriet med en ligefrem omgangsform og med nedbrydning af traditionelle bureaukratiske arbejdsformer der betød en større inddragelse af ministeriets yngre medarbejdere på et tidligt trin af beslutningerne. Den første store sag, D. gennemførte, var ATP-loven 1964, senere fulgte understøttelsesreformen 1967 der førte arbejdslededsunderstøttelsen nær op mod en normal løn. Ministerårenes store arbejdsmarkedsproblemer og D.s indsigt og flid gav ham en central position i regeringen. Han var medlem af regeringens økonomiudvalg og navnlig en af Jens Otto Krags nære rådgivere, et forhold der udviklede sig til et varmt venskab. I årene frem til Krags afgang blev D. en af dansk

politikks mest indflydelsesrige mænd, men hele tiden virkende i baggrunden. I forholdet til regeringschefen var han som under alle andre forhold den mand der turde sige, hvad han mente. I den store offentlighed kunne han virke noget farveløs, og da han 1969 valgtes til partiets næstformand, skete det i hård konkurrence med Jens Risgaard Knudsen og Ivar *Nørgard. D. fortsatte som næstformand til Krags afgang i okt. 1972, hvorefter han var fungerende formand til sept. 1973. Selv om D. fortsatte som arbejdsminister efter Krags afgang både i den første og den anden Anker Jørgensen regering, var hans indflydelse dog væsentlig mindre. Krag havde i sine sidste år mere og mere taget sig af markeds- og udenrigspolitikken, mens den nye regeringschef selv følte sig mere hjemme i den danske politik. Til dette kom, at D. som så mange politikere udgået fra fagbevægelsen efterhånden mistede den snævre og ligefremme kontakt til udgangspunktet, vel mest på grund af en grundholdning i fagbevægelsen over for den der gør springet. Efterhånden var D. også ved at føle et behov for at skifte fra arbejdsministeriet; i det sidste års tid lod han i stigende grad formanden for arbejdsmarkedsudvalget Svend *Auken føre de egentlige politiske forhandlinger (bl.a. om arbejdsmiljølovgivningen). Uden nogen politisk nødvendighed trådte han i september 1976 tilbage som minister. Han fortsatte imidlertid i folketinget og indvalgte 1977 i Europa-parlamentet og har begge steder udført et energisk arbejde. □Tegn. af Hans Lollegaard (Kgl.bibl.). Foto.

Demokraten 25.8.1963. Sst. 22.2.1970. Kamp og fornyelse, af Jens Otto Krag og K. B. Andersen, 1971 især 260f 324 331 361f 381f. Jens Otto Krag: Dagbog 1971–1972, 1973. Jyllandsposten 2.9.1976.

Vagn Dybdahl

Dinesen, Isak, se Blixen, Karen.

Dinesen, Lars, 1838–1915, politiker. * 16.11.1838 i Kulby, Holbæk amt, † 22.9.1915 på Frbg., begr. i Hillerød. F: gårdfæster Dines Thomassen (1805–57) og Ane Christensdatter (1808–86). Ugift.

D. var opdraget ved landbruget og overtog efter faderens død bestyrelsen af fædrengården for sin mor (1857–68). Faderen tilhørte politisk den sjællandske bondevennebevægelse og havde forskellige tillidshverv som sognerådsmedlem og vandsynsformand, med hvilke sønnen gik ham, der savnede skrivefærdighed, til hånd. Opvakt og videbegærlig fik D. tidlig interesse for offentlige anliggender og supplerede de kundskaber han havde fået i folkeskolen med læsning navnlig af historisk art. 1859–61 var han syv må-

neder i alt elev på Grundtvigs højskole på Marielyst. Et par taler ved offentlige møder havde henledt opmærksomheden på ham som rigsdagsmænd, og 5.3.1864 valgtes han i sin hjemkreds, Ruds Vedby, til medlem af rigsrådets og 7.6.s.å. af rigsdagens folketing. Han sluttede sig her efter nogen orientering til det grundtvigsk farvede nationale venstre og støttede E. M. Rotwitts oprettelse af bondehøjskolen i Sæby, senere Høng, 1864 og Ernst Trier i oprettelsen af Vallekilde højskole 1865. Han stemte imod den reviderede grundlov 1866 og fulgte 1870 sit parti til dannelsen af det forenede venstre hvis program han underskrev. Hans medlemskab af partiet blev dog kun af kort varighed; det syntes ham for lidet forsvarsvenligt, dets taktik for pågående og partidisciplinen for stram. Allerede 1871 meldte han sig fra for efter korte mellemstadier at havne i højre. Tidligt havde D. vist sig som en dygtig og arbejdsivrig rigsdagsmand. Han satte sig godt ind i de foreliggende sager, forstod at bedømme personer og situationer og viste megen forhandlingsdygtighed. Allerede 1865 var han blevet medlem af finansudvalget og vedblev at være det indtil 1906. Ligeledes var han med sin stærke interesse for forsvarssagen lige fra begyndelsen medlem af folketingets militære udvalg. Højrelederne opdagede snart, at han kunne yde partiet væsentlige tjenester navnlig som agitator, og da det forenede venstre efter hans politiske omslag opstillede en lokal kandidat i Ruds Vedbykredsen satte man ham 1873 ind i den for højre sikre Frederiksborgkreds hvor han genvalgtes indtil 1913.

Af sine tidligere partifæller var han i lang tid personlig ildeset og betragtedes som renegat. På generalforsamlingen 1874 i Bondestandens Sparekasse hvor D. siden 1865 var tillidsmand, stilledes forslag om at han slettedes som tillidsmand. Forslaget forkastedes men fra da af var D. blandt sparekassens bitreste fjender og agiterede under sparekassens vanskeligheder 1876–77 for, at sparerne skulle trække deres indskud ud. I højre var hans betydning og indflydelse stadigt stigende. Nogen ledende, politisk bestemmende stilling kom han dog ikke til at indtage. Han fulgte trofast den til enhver tid givne partiparole og gik i ilden for den på rigsdagen og ved møderne. Snart blev han ved siden af H. "Matzen partiets mest benyttede agitator. Endnu stod jo en ikke ringe del af gårdmændene på den konservative side, og D. var i instinkt og agitationsform fuldt ud deres mand. Samtidig forstod han at leve sig ind i købstad-middelklassens tankegang, og med sin store tilpasningsevne blev „den unge begavede Bonde“ også snart en velset gæst i københavnske bourgeoisikredse. På hundredreder

af agitationsmøder udviklede han en betydelig slagfærdighed der, i forbindelse med hans sikre instinkt for tilhørerkredsens psykologi og hans nøje kendskab til sager og personer, gjorde ham til en ikke ufarlig modstander selv for mænd der intellektuelt var ham overlegne. På rigsdagen hævdede han sig som taler og deltager i det saglige udvalgsarbejde ikke over det jævnt dygtige, men de underhåndsforhandlinger som ofte forbereder resultaterne, var D.s egentlige felt. Han gik ind og ud hos alle, efterhånden som splittelserne i venstre kom, også hos venstremændene, og han forstod at knytte bristede forhandlingstråde. Netop hans stilling i partiets anden række lettede ham dette arbejde; han kunne gøre selv ret hasarderede forsøg som, når de mislykkedes, kunne desavoueres af førerne. Efterhånden blev han sit parti en uundværlig mand, og man knyttede ham fastere til sig ved 1880 at give ham den ene af de to statsrevisorposter landstingsflertallet disponerede over. Den estrupske kamppolitik havde næppe hans hjerte, men han forsvarede den uden at blinke og lagde i sin agitation hele skylden for provisorierne over på venstre. 1883 skabte han sammen med Matzen og den senere indenrigsminister H. P. Ingerslev højres landsorganisation. Hans udstrakte personalkendskab på rigsdagen og blandt højrevælgerne blev her af uvurderlig betydning; han samlede alle agitationens tråde i sin hånd og holdt dem med jernflid vedligede ved hundredreder af møder og tusinder af breve og personlige henvendelser.

Da den Bojsenske forhandlingspolitik satte ind 1890 ændredes D.s stilling. Skønt den politiske ledelse vedblivende lå i ministeriets hånd var hans indflydelse som den der gjorde hovedarbejdet inden for organisationen, og som et betydende medlem af rigsdagspartiets bestyrelse dog i stærk stigen, og han begyndte, støttet af ministrene J. Nellesmann og H. P. Ingerslev, så småt at føre sin egen politik. Denne skilte sig efterhånden i ikke ringe grad fra Estrups, J. Bahnsons og Jacob Scavenius' og havde som endemål et politisk forlig og en nær sammenslutning mellem det moderate højre og det forhandlende venstre. Med bekymring så han på den radikalisering af bondestanden som provisoriekampen havde fremmet, og på socialdemokratiets vækst, og det var ham en tilfredsstillelse at vende tilbage til et venskabeligt samarbejde med det landbovenstre hvorfra han selv var udgået. Han søgte at bryde den modstand mod det forhandlende venstres militære ned sættelseskrav som rejstes af Estrup og Bahnsøn og var den væsentligste grund til forligsforhandlingernes sprængning 1893. Ved folketingsvalgene 1892 og 1895 anvendte han al sin indflydelse til at bevæge højre-

Dinesen, Lars

minoriteterne i valgkredsene til at lægge de moderate venstrekandidaters valg de mindst mulige hindringer i vejen. I tiden omkring afslutningen af forliget 1894 var D. ved sygdom hindret i at deltage i rigsdagsarbejdet, og det var ham en stor skuffelse at forliget ikke resulterede i et koalitionsministerium. D.s formentlige begunstiggelse af de moderate venstrekandidater på højres bekostning og hans ret hårdhændede forsøg på ensretning af højrepressen havde allerede tidligere rejst en opposition imod ham inden for partiet, og efter det for højre ugunstige folketingsvalg 1895 brød den, væsentlig ledet af Jac. Scavenius, så stærkt igennem, at han måtte nedlægge sin stilling inden for partiorganisationen. Under den stedse mere fremtrædende splittelse inden for højre var D.s politiske indflydelse i stadig aftagen. Han støttede ministeriet Reedtz-Thott og søgte forgæves at fremkalde en udskillelse af de moderatere elementer inden for venstreformpartiet. Mod ministeriet Sehested stod han i åben opposition og støttede sig fra nu af væsentlig til den frikonservative gruppe i landstinget. Som medlem af toldkommissionen af 1895 fulgte han højre, i skattekommissionen af 1900 i det væsentlige venstre. 1901 mistede han sin stilling som statsrevisor, men der bevilgedes ham pension. Blandt hverv uden for rigsdagen kan nævnes at han 1871–85 var medlem af skytteforeningernes overbestyrelse og 1880–1914 af bestyrelsen for Grundtvigs højskole. 1877–78 redigerede han „Folkets Avis“. – R. 1892. □ Træsnit 1877, gengivet i træsnit 1882. Afbildet på flere karikaturlitografi. af bl.a. K. Gamborg 1886 og 1890 (Fr. borg). To træsnit 1889, det ene efter foto. Litografi af I. W. Tegner, 1893, efter foto. Mal. af P. Mønsted, 1907 (folketinget). Relief af Bentsen-Petersen, 1916 (gravstenen). Foto.

Erindr. i Århus stiftstid. 8.1.1894, Agrarbl. 14.11.1908 og Nationaltid. 18.10.1910. Hvorledes jeg blev politiker, ved Sv. Martin, 1912 26–32. – Zodiacus i Nær og fjern 18.11.1877. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 171–77. H. Rosendal i Højskolebl., 1915 1241–48. Berl. tid. 22. og 23.9.s.å. Chr. Reventlow i Ugens tilskuer VI, s.å. 3–5. – Papirer i Rigsark.

*N. Neergaard**

Dinesen, Karen Marie Elisabeth, 1873–1973, hotelejer, forfatter. * 28.5.1873 i Høve, Sorø amt, † 9.10.1973 i Rom, begr. sst. (protestantiske kgd.). F: tidligere friskolelærer, gårdejer Rasmus D. (1839–1907) og Karen Nielsen (1846–1942). ~ Nicole Lucide, † 1917.

D. var en af de damer der prægede livet i den italienske hovedstad gennem et par menneskealdre. Hun var simpelthen „Værtinden i Rom“ og

havde sin residens i Albergo Dinesen, Via Porta Pinciana 18. Hendes karriere startede i en beskedent tre-værelses lejlighed med et par vildfarne norske damer hun tilfældigt havde truffet på gaden. Men snart kunne hun udvide sin virksomhed til et helt hus på Via Umbria, og 1907 flyttede hun til Via delle Fiamme, det bedste kvarter i Rom som hun længe havde tragtet efter; intet var for godt til hendes klienter. Hovedsageligt var det skandinaver, pensionerede engelske militærpersoner og rejselystne damer fra Storbritannien der søgte D.s pension. Kunstnere var sikret de gæster der morede hende mest, og mange af tidens store navne har vidnet om „værtinden“'s hjælpsomhed, forståelse og om den glimrende forplejning man fik hos hende. D. havde ikke blot talent som organisator, hun var også praktisk, kunne male, tapetsere og snedkerere; i trange tider var intet arbejde for ringe for hende. Hun åbnede filialer i Napoli, Firenze og Venezia, men første verdenskrig med manglende turister og andre vanskeligheder gjorde disse foretagender mindre profitable. De mange og lykkelige år i Via delle Fiamme afsluttedes brat da Mussolini ryddede gaden for at anlægge en ny og bredere færdselsåre og således dømte pension Dinesen til ophør. Derefter fulgte år i uvirksomhed, men 1939 rykkede D. ind i klostret på Via Porte Pinciana. Det ejedes af en maronitisk orden fra Libanon. Anden verdenskrig betød katastrofe for hotellet der bl.a. måtte huse den tyske værnemagt, men 1943 begyndte det at lysne da amerikanerne gik i land på Sicilien og senere holdt deres indtog i Rom og i Albergo D. Efter krigens afslutning fik Albergo D. en opblomstring; det var stadigvæk englændere, amerikanere og skandinaver der søgte det hyggelige hotel med den storartede beliggenhed ved Via Veneto og Monte Pincio. Efterhånden overlod D. den praktiske ledelse til sønnen, Raffaello, der fremdeles er direktør for denne danske institution i Rom.

Som person var D. en usædvanlig blanding af en dygtig forretningskvinde, bohème og husmor der aldrig trættes og gjorde sit bedste for gæsterne. Traf man hende om morgenen i beskedent sort, blegkindet og lidt kontrær, mindede hun om en fransk conciérge. Kom der spændende gæster eller gamle bekendte på besøg, lavede hun op – et bytte for de mest skiftende stemninger. Hun kunne være djærv og ligefrem på grænsen til det uforskammede, men også snedigt diplomatisk. Skulle hun om aftenen i operaen med en prominent gæst forvandlede hun sig pludselig til en prangende grande dame. Når det passede hende spillede hun bajads, hun havde et stort imitationstalent, ofte maliciøst. Hun var umåde-

lig hjælpsom, især over for skandinaviske kunstnere, og det var med god grund kong Frederik IX belønnede hende med fortjenstmedaljen i guld. Hun skrev flere memoirebøger. De afslørede ingen af hendes egne hemmeligheder – og var lige så diskrete når det angik hendes klienter, for som hun sagde „En Værtinde udleverer ikke sine Gæster“. – R. 1964. □Tegn. 1944 (Kgl.bibl.). Foto.

M.D.: Værtinde i Rom, 1955, Samme: M.D. fortæller, 1959. Samme: Mens mine øjne ser, 1962. Samme: Glimt fra et langt liv, 1965. – Chr. Elling: Aftenspil, 1971 115. Aage Dons: Uden at vide hvorhen, 1976 87–98. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aage Dons

Dinesen, Thomas Fasti, 1892–1979, forfatter, cand. polyt. *9.8.1892 på Rungstedlund, †10.3.1979 i Vejle, begr. Hover kgd. F: forfatter, godssejer Wilhelm *D. (1845–95) og Ingeborg Westenholtz (1856–1939). ~7.4.1926 med Jonna Lindhardt, *8.9.1902, d. af stiftsprovst Vincentz Charles L. (1850–1922) og Theodora Elise Wilhelmine von Bülow (1860–1934). – Bror til Karen *Blixen.
D. voksede op på Rungstedlund som den næst yngste af fem søskende og gik i skole i Rungsted. Han blev privat dimitteret som student 1910 men havde allerede da påbegyndt studiet ved Polyteknisk læreanstalt hvorfra han tog kandidateksamen 1916. S.å. blev D. besidder af Det Wentzel Dinesenske fideikommis og arvede slægtens hovedgård Katholm ved Grenå som han dog frasagde sig. Da var første verdenskrig brudt ud, og D. ventede kun på at vide Danmarks neutralitet sikret mod tysk besættelse før han søgte ind som frivillig soldat på allieret side. I New York blev han 12.6.1917 indskrevet som rekrut i den canadiske hær (The 42nd Battalion Royal Highlanders of Canada) og – efter en mangelfuld uddannelse – afskibet oktober s.å. fra Halifax til England hvor uddannelsen fortsatte. 15.3.1918 gik canadierne i land i Frankrig og blev straks sendt til fronten ved Amiens hvor den 42. brigade i sommerens løb deltog i talrige angreb på fjendtlige skyttegrave. For sin tapperhed udmærkedes D. med Victoria Cross (18.8.1918) og modtog ligeledes Croix de Guerre (27.9.1918). Sin afsked søgte og fik han fra den canadiske hær jan.1919 hvorefter han vendte tilbage til Danmark. – Fra dec.1920 til marts 1925 opholdt D. sig i to længere perioder på Karen Blixens farm i Kenya og hjalp sin søster med farmens drift. Efter indgåelse af ægteskabet 1926 og nogle års bosættelse i Kbh. hvor D. skrev sin berømte erindringsbog *No Man's Land* flyttede familien 1932 til Hillerød hvorfra forbindelsen

til Rungstedlund med den dérboende, i 1931 fra Afrika hjemvendte søster, fra nu af blev en krævede del af hans tilværelse. 1956 overtog D. familiebesiddelsen Lerbæk ved Vejle efter sin bror, Anders D. (1894–1976), men tog først bolig på godset 1966. Siden fortsatte D. med betydeligt held sit påbegyndte forfatterskab (novellesamlingen *Syrenbusken*, 1951, og livsanskuelsesbogen *Øksen*, 1959) med de to indsigtfulde bøger om faderen, *Boganis*, 1972 og søsteren *Tanne*, 1974 samt dagbogsromanen om oldmoderen *Anne Margrethe*, 1976. – R. 1920. □Maleri. Foto.

T. D.: No man's land, 1929; eng. udg.: Merry hell, London 1930. – John Hundevad i The legatory. National mag. of the Royal Canadian legion XLIII, Toronto 1968, nr. 3 august. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ole Wivel

Dinesen, Adolph Wilhelm, 1845–95, officer, forfatter. *19.12.1845 i Kbh. (Garn.), †28.3.1895 sst., begr. i Hørsholm. F: godssejer A. W. *D. (1807–76) og Dagmar Alvide Haffner (1818–74). ~17.5.1881 i Tyrsting med Ingeborg Westenholtz, *5.5.1856 på Matrup, Tyrsting sg., Århus amt, †27.1.1939 på Rungstedlund, d. af politiker Regnar *W. (1815–66) og Mary Lucinde Hansen (1832–1915). – Far til Karen *Blixen og Thomas *D.

D. gik som dreng i skole i Kbh. og var da i huset hos generaltolddirektør Wilhelm *Sponeck. Han blev officersaspirant 1863 og okt. s.å. sekondløjtnant i infanteriets krigsreserve, forsat til linien 1864. Han deltog i træfningerne 3. og 6.2. samt 18.4. ved Dybbøl hvor han udmærkede sig. 1867 udnævntes han til premierløjtnant og gjorde tjeneste i Kbh., indtil han nov. 1870 sattes uden for nummer (afsked 1873). Han rejste nu til Frankrig og deltog som kaptajn i østarmeen under general Billote i den fransk-tyske krig 1870–71. 1872 rejste han til Nordamerika: „Jeg var sjælesyg. Jeg havde deltaget i den fransk-tyske Krig, set Haabet om Oprejsning fra 1864 glippe, havde derefter været Tilskuere ved Borgerkrigen i Paris, var bleven vammeld ved begge Parter ... jeg tvivlede om min egen Ævne til overhovedet at kunne uddrette noget som helst; der kom nogle personlige Genvordigheder til, jeg opgav det hele og rejste til Amerika.“ (Tilskueren, 1887). Han opholdt sig en overgang i Nebraska, levede siden to år som jæger blandt indianerne i Wisconsin. Efter sin hjemkomst 1874 hjalp han sin syge far med landbruget indtil hans død, rejste siden til Tyrkiet og deltog på tyrkisk side i den russisk-tyrkiske krig 1877–78. Han vendte derefter definitivt tilbage til Danmark, købte Rungstedlund og Folehave og levede som godssejer og landmand. Samtidig begyndte han ligesom fade-

Dinesen, Wilhelm

ren hvis minde han dyrkede med sønlig pietet, at udsende en række politiske brochurer hvori han vendte sig både mod regeringens forsvarspolitik og provisoriske love og venstres politik. Fra 1885 var han medlem af Hørsholm sogneråd, og 1892 blev han folketingsmand for Grenå. Han fortsatte i rigsdagen som løsgænger sin politiske frondørtjeneste. En ny sjælelig krise og åndelig depression drev ham til sidst ind i døden. – Hans skønlitterære forfatterskab der kun består af mindre skildringer og skitser eller „Breve“ afspejler hans bevægede liv og de forskellige sider af hans væsen: soldaten, eventyreren, politikerne og jægeren. Han debuterede med *Paris under Kommunen*, 1872, og siden fulgte *Fra Vest til Øst*, 1880, *Fra ottende Brigade*, 1889 med erindringerne fra Dybbøl, og de to samlinger jagtbreve (*Jagtbreve*, 1889 og *Nye Jagtbreve*, 1892) der blev udsendt under pseudonymet Boganis, et indiansk navn for vilde nødder. Det er jagtbrevene der har bevaret hans navn. Med deres friskhed i iagttagelsen og indgående naturkendskab peger de frem mod Johs. V. Jensens Myter og Jagter og den moderne friluftsskole. □Mal. af Laura Sarauw, 1886. Tegn. af H. Nik. Hansen, 1887. Foto.

Selvbiogr. i Tilskueren, 1887 778–96 913–36. Tre venner, Politiken 12.3.1894. – Politiken og Dannebrog 29.3.1895. Georg Brandes: Essays, danske personligheder, 1889 285–306 og i Samlede skrifter III, 1900 203–17. Thomas D.: Boganis, 1972.

Oluf Friis

Dinesen Oxendorph, Jørgen, se Oxendorph, Jørgen Dinesen.

Dippel, Johann Conrad, 1673–1734, alkymist, læge. * 10.8.1673 på Frankenstein ved Darmstadt, † 24.(25).4.1734 på Wittgenstein, begr. i Laasphe k. F: sognepræst i Nieder-Ramstadt Johann Philip D. (ca. 1636–1704) og Anna Eleonora Münchmeyer (ca. 1640–1710). Ugift.

D. kom seksten år gammel til universitetet i Giessen hvor han studerede teologi, medicin og jura; 1693 blev han magister; hans mål var at blive polyhistor. Han var en urolig, stridbar og grublende natur med levende interesse for okkultisme, alkymi og astrologi; i sit sammensatte væsen forenede han i de unge år libertinisme og bodsfromhed. Efter nogle urolige vandreår levede han i Berlin 1704–07 som en anset kemiker, opfandt „berlinerblåt“, og „Dippelsolie“ (pyroleum animale) og ved sine „hemmelige“ kunster formåede han som læge at skaffe sig forbindelser i hoffets kredse. 1707 fik han på initiativ af C. D. *Reventlow (1671–1738, dronning Anna Sophies halvbror) titel af kancelliråd. Under

pseudonymet Christianus Demokritus udgav han 1704–09 en række skrifter med ætsende angreb på kirken og dens lære. Gottfried Arnold havde med sit værk Unpartheyische Kirchen- und Ketzehistorie (1700) brudt bane for en ny bedømmelse af den kirkekritiske og individuelle mystik, og D., Arnolds åndelige barn, skærpede dennes polemiske synspunkter: siden apostlenes død var kirken stadig degenereret; derfor måtte råbet nu lyde: Forlad Babel!

I Leiden erhvervede D. 1711 den medicinske doktorgrad, men også her kom han med sin radikale polemik i strid med de religiøse og politiske autoriteter. 1714 flyttede han til Altona hvorfra han i de følgende tre år udøvede en ikke ringe indflydelse i administrationen og endog korresponderede med Frederik IV. Men venskabet med grev Reventlow kølnedes, og da D. fra Hamburg beskyldte magistraten i Altona og sine tidligere venner, grev og grevinde Reventlow, for at have modtaget bestikkelser, lod kongen D. fængsle og anklage. Kommissionsdommen 1719 lød på at D.s skrifter skulle brændes og han selv fængsles på livstid. Hans fængsel på Hammershus mildnedes efterhånden, så han endog fik lov til at praktisere der som læge. 1726 blev han på forbøn af inden- og udenlandske venner frigivet på betingelse af at han for stedse ville forlade landet. Den svenske konge kaldte s.å. D. til Stockholm for at konsultere ham, men her blandede D. sig på ny ind i den kirkelige strid mellem de ortodokse og pietisterne. 1728 måtte han forlade Sverige og tog til Kbh., rimeligvis med amnesti, siden han færdedes frit som læge i den danske hofkreds. Men endnu 1728 rejste han til grev Casimir i Berleburg, hvis „inspirationsmenigheder“ var et eldorado for datidens kirkekritiske eksulanter. – D. tilhører den radikale pietismes fløj; hans teologi er i virkeligheden en spekulativ mystik der i sin kerne er rationel, ahistorisk og ubetinget individualistisk. Han bekæmpede næsten ekstatisk den bestående kirke og dens forsoningslære; til gengæld fremstillede han en „realistisk“ forløsningslære som i ikke få punkter minder om den ældre form for kvækerens Kristusmystik. Som læge betonedes han stærkt „det sjælelige“s betydning for helbredelse og forudgriber en side af „mind cure“ bevægelsen. – Kancelliråd 1707. □Stik. Kopi efter dette. Stik efter 1719 af A. C. Fleischmann. Stik af C. Bergquist, 1734, efter tegn. af I. Streng.

J. C. D.: Eröffnung Weg zum Frieden mit Gott und allen Creaturen I–III, Berleburg 1747 (saml. skrifter; i III 743–68 biografisk skitse af D.s liv). – Erik Pontoppidan: Menoza III, 1743 315–27. Karl Buchner i Historisches Taschenbuch, udg. Fr. v. Raumer 3.Folge IX, Lpz. 1858 209–355. Karl Henning: J. C. D.s vistelse i

Sverige, Uppsala 1881. Wilh. Bender: J. C. D., Bonn 1882. Albr. Ritschl: Gesch. des Pietismus II, Bonn 1884 322f. J. Lieboldt i Zeitschr. des Vereins für hamb. Gesch., Neue Folge V, Hamburg 1889 119–38. Sven Rosén: Skrifter och bref, Uppsala, Sth. 1910. Emanuel Linderholm: Sv. Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism, Uppsala, Sth. 1911 42f 115f 171. Erich Seeborg: Gottfried Arnold, Meeran 1923 551–66. M. K. Zahrtmann: Borringholmerens hist.bog II, 1935 102–04. Stig Veibel: Kemien i Danm. I, 1939 84f. H. Kofod i Bornholmske saml. II, I 1964 27–41.

*Michael Neiiendam**

Dirckinck-Holmfeld, Constant Peter Heinrich Maria Walpurgis, friherre, 1799–1880, politisk forfatter. * 24.2.1799 i Bocholt i Westfalen, † 3.6.1880 i Pinneberg i Holsten, begr. i Rellingen. F: nederlandsk oberst og flådekaptajn, senere friherre Arnold Christian Leopold v. Dirckinck (1763–1828) og Anna Helene Holm (1776–1809). ~ 1° 12.9.1828 i Randers med Anna Suzanne Kin(c)kel, * 18.2.1799 i Christianssted på St.Croix, † 12.8.1836 i Schwarzenbeck, d. af byskriver Johannes K. (1769–99) og Birgitte El(i)se Marie Essendrop (1774–1848, ~ 2° 1811 med premierløjtnant, senere generalrigskommissær Daniel Bernhard Castonier, 1778–1838). ~ 2° 22.7.1837 i Hjembæk med Julie Vilhelmine Rothe, * 15.5.1813 i Kbh., døbt i Hjembæk, † 16.12.1877 i Pinneberg, d. af major, senere generalmajor Harald R. til Aggersvold (1781–1848) og Vilhelmine Antoinette Fix (1788–1827). – Bror til Ulysses * D.-H.

D.-H. kom til at spille en delvis skjult rolle i forbindelse med Christian VIIIs arvefølgepolitik i 1840'erne. Han var af westfalsk adel, men fra 1806 sammen med faderen optaget i den danske adel, fra 1828 med navn og titel af Dirckinck, friherre af H. 1813 kom han til København, og han blev 1818 først cand.jur. i København, derefter det følgende år i Kiel, hvorefter han blev volontør i Tyske cancelli. Efter studieophold i Leiden 1823 og Göttingen 1826 blev han 1829 amtsskriver i Schwarzenbeck amt i Lauenburg, fra 1831 med titel af amtmand. Embedsbanen passede ikke hans ubureaukratiske væsen, og han dyrkede sine filosofiske og statsvidenskabelige interesser.

1824 havde han foreslået kongen at indrette et frilager i København, at stifte et handelsselskab efter nederlandsk mønster og at anvende hæren til opdyrkning af hederne. Desuden krævede han delvis anonymt småskrifter med filosofisk og politisk indhold, bl.a. om balancen mellem protektionisme og frihandel i England og USA og om Holland. Hans redaktion af Politisches Journal, 1838–40 gav sammenstød med censuren. Politisk gjorde han front både mod enevælde og demokrati. Han var loyal helstatsmand og gik

ind for både den danske og den tyske nationalitets ret i monarkiet, og så et selvstændigt Slesvig som det forbindelse mellemed mellem Danmark og Holsten i en føderativ stat. Disse synspunkter udviklede han allerede 1834 i en bearbejdelse af David Hansemanns skrift om Preussen og Frankrig, og han fastholdt dem 1835 i en polemik med Franz *Hegewisch.

1840 kom D.-H. til København, blev dr.jur., og fik en kongelig understøttelse da Christian VIII ønskede at knytte penne til sig der kunne støtte hans politik. D.-H. havde i disse år forbindelse med danske i Sønderjylland, bl.a. med Frederik *Fischer i Åbenrå, Emil *Manicus i Eckernförde og kredsen af tysktalende, danske flensborgere. Hans forpligtelser som pennfører for de kongelige synspunkter førte 1845 til at han en periode boede nær Hamburg for lettere at kunne skrive i den tyske presse. Muligvis har D.-H. allerede i Lauenburg truffet juristen C. F. A. Ostwald der fra 1843 var i København, og som året efter fik kongens økonomiske støtte til studier i arvefølgespørgsmålet. Med ham fik D.-H. et tæt samarbejde dels om at udbygge Beobachter am Sunde til et loyalt regeringsorgan, dels på det arveretlige område. Ostwalds hovedsynspunkt var at augustenborgerne havde forspildt deres arveret delvis på grund af manglende lensfornyelse, og at arvesagen derfor kunne løses efter kongelovens regler. Denne opfattelse publiceredes første gang 1844 af D.-H. i hans *Essai Historique sur la Question de la Succession du Royaume de Danemark* kort før den stænderforsamling i Roskilde der vedtog at anmode kongen om en klar udtalelse om at arvefølgespørgsmålet ikke ville splitte monarkiet. Højest sandsynligt har skriftet spillet en rolle for stændernes behandling af sagen, ikke mindst da D.-H. mere end antydede at offentliggørelsen skete med kongens billigelse. Givet er det at Christian VIII var orienteret om skriftets tilblivelse der delvis var foranlediget af den franske gesandt, baron Billing, og udgiften afholdtes af kongens kasse.

D.-H. var her med til at igangsætte den udvikling der kulminerede med det åbne brev om arvefølgen 1846. Senere kritiserede han stærkt brevets udstedelse, og hans forhold til kongen og regeringen var da også hurtigt kølnet. Hans skrifter *Dänische Zustände*, 1846 og *Der dänische Staat und die Separatisten*, 1847 modtoges i tavshed, og det kneb med at få kongen til at dække omkostningerne selv om de fremførte synspunkter vakte hertugen af Augustenborgs stærke vrede. – 1848 deltog D.-H. i den politiske debat med adskillige advarsler mod de yderliggående standpunkter på begge fløje, og han søgte forgæves valg til den grundlovgivende rigsfor-

Dirckinck-Holmfeld, Constant

samling i Københavns II. distrikt. Under forhandlingerne om arvefølgen efter tredårskrigen slutning kastede han sig ind i en voldsom debat med C. F. *Wegener og drog påny Ostwalds teorier frem for at vise at også de gottorpske, dvs. de russiske arvekrav var forspildt. Synspunktet var ubekvemt for regeringen der måtte tænke på den russiske reaktion, og det blev forbigået i tavshed herhjemme, men vakte opsigt i Tyskland. D.-H.s andet ægteskab styrkede ham økonomisk, og efter at han 1851 havde købt vandkuranstalten Maglekilde ved Roskilde til bolig søgte han 1853 igen ind i praktisk politik, men forgæves.

Som helstatsmand blev D.-H. en fast støtte for regeringerne Bluhme og Ørsted, og han angreb både de nationalliberale og kredsen om grevinde *Danner med meget omtalte nærgående, personlige udfald mod grevinden. Hans flyveskrifter mod regeringens opræden over for de holstenske stænder vakte en storm af uvilje mod ham, og 13.5.1861 førte optøjer og ødelæggelse af hans bolig til at han måtte flygte fra Roskilde og bosætte sig i Hamburg. Her tog han i *Recht und Willkür in Schleswig* tyskernes parti i sprogsagen, men forsvarede efter Frederik VII's død Christian IX's arveret til hertugdømmerne og disses forbindelse med Danmark. Forsommeren 1870 udførte han et fortjenstfuldt underhåndsarbejde for at advare den danske regering mod deltagelse i den fransk-tyske krig, og højt op i alderdommen fortsatte han sin syslen med teologiske og politiske emner. D.-H.s omfattende, tosprogede forfatterskab vandt næppe større genklang. Hans kunskaber var spredte, men han besad en ikke ubetydelig begavelse, en vågen lærelyst og vedholdende flid. Hans retsfilosofiske og religiøse skrifter med hang til mysticisme er svært tilgængelige, og hans politiske skrifter, også hyppigt filosofisk orienterede, holdt i en decerende stil med ofte meget summariske domme. Ganske rammende skrev „Fædrelandet“ at D.-H. repræsenterede „den tyske forskruethed i dansk oversættelse“. □Mal. af J. V. Gertner (Fr.borg). Træsnit 1861.

A. S. Ørsted: Yderligere bemærkn. i anl. af det kgl. budskab om arvefølgen, 1853 (især 45–65). C. D.-H.: Danm.s indre kamp, 1855 (forordet). Erfahrungen aus dem Rechts- und Staatsleben nach Aufzeichnungen des Freiherrn C. D.-H., udg. Louis Schepeler, 1879. Poul Jensen: Presse, penge og politik 1839–48, 1971.

H. P. Clausen (*Flemming Dahl*)

Dirckinck-Holmfeld, Johan Daniel Carl Ulysses, friherre, 1801–77, diplomat. * 26.1.1801 i Osna-brück, † 22.7.1877 på Marienhöhe, Düsternbrook ved Kiel, begr. i Kiel. F: nederlandsk

oberst og flådekaptajn, senere friherre Arnold Christian Leopold v. Dirckinck (1763–1828) og Anna Helene Holm (1776–1809). ~ 26.4.1831 i Hannover med baronesse Walrave Robertine Elisabeth Augusta Carolina Adriana Sirtema van Grovestins, * 12.1.1810 i Demerara i Guyana, † 17.2.1880 i Wiesbaden, d. af baron Carl August S. van G. (1776–1841) og Adriana Martina van Heeckeren van Brandsenburg (1781–1816). – Bror til Constant * D.-H.

D.-H., hvis far 1806 var blevet optaget i den danske adel og 1828 fik navn og titel af Dirckinck, friherre af Holmfeld, blev 1819 sekondløjtnant i marinen, gik i fransk tjeneste 1823 for at uddanne sig yderligere og blev 1826 premierløjtnant. 1829–30 var han på ny i fremmed tjeneste, denne gang i Rusland hvor han udmærkede sig i søkrigen mod tyrkerne på Sortehavet. Efter sin hjemkomst blev han sat å la suite 1831 og blev 1837 kar. kaptajn løjtnant. 1838 tog han afsked fra marinen og blev amtsforvalter i Pinneberg, en stilling han officielt beklædte indtil 1853, men faktisk opgav da han aug. 1848 trådte ind i diplomatiet. Fra aug. til okt. 1848 var han chargé d'affaires ad interim i Haag hvor han gennem sit ægteskab havde gode forbindelser. I årene 1849–56 blev D.-H. sendt som gesandt i overordentlig mission til hansestæderne og flere tyske hoffer, ligesom der 1851 overdroges ham en ekstraordinær sendelse til rigsforstageren, ærkehertug Johan. 1852–54 var han medlem af den holstenske stænderforsamling. 1856–60 var han gesandt i Paris, men blev under baron C. F. Blixen Fineckes kortvarige styre stillet til disposition. I slutningen af 1862 afløste han B. v. Bülow som gesandt i Frankfurt hvor han blev Danmarks sidste repræsentant. Som følge af novemberforfatningens vedtagelse udelukkedes han fra forbundsdagen 28.11.1863, og hermed var hans statstjeneste forbi. Efter at have fået afsked 1864 levede han sine sidste år på Marienhöhe. – Politisk sluttede D.-H. sig til helstatspartiet. Han ansås for en dygtig diplomat, hvorom hans depecher også vidner. Så lidt som de fleste europæiske diplomater forstod han Bismarcks polske politik i foråret 1863 og opfordrede, ligesom andre danske diplomater, sin regering til at søge konflikten med hertugdømmerne løst med det samme (indb. 31.3.1863). Men stillet over for den uøselige opgave i Frankfurt at forsvare den Hallske Ejderpolitik advarede han indstændigt sin regering mod at indlade sig på eventyr: „Vi bør derfor betænke os vel, inden vi giver Anledning til det, som vore Fjender mest af alt ønsker, og det saa meget mere som vi i det mindste for Tiden ingen Udsigt har til materiel Understøttelse“ (indb. fra Frankfurt 9.12.1863). – Kam-

merjunker 1823. Hofjægermester 1839. Kammerherre 1849. Gehejmekonferensråd 1862. – R. 1845. K. 1850. DM. 1854. S.K. 1856. □Litografi af Lecler, 1829.

Fr. Bajer: Nordens særlig Danm.s neutralitet under Krimkrigen, 1914. N. Neergaard: Under junggrundloven II, 1916. Viggo Sjøqvist: Peter Vedel I, 1957. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. – Papirer i Rigsark.

Fr. de Fontenay*

v. Diskau, Diskow, se v. Dieskau.

Ditlevsen, Tove Irma Margit, 1917–76, forfatter. * 14.12.1917 i Kbh. (Kristk.), † 7.3.1976 i Kbh., begr. sst. (Vestre kgd.). F: fyrbøder Ditlev Nielsen D. (1880–1972) og Kirstine Alfride Mundus (1890–1965). ~1° 29.4.1940 i Kbh. med redaktør Viggo F. *Møller, * 24.4.1887 i Odense, † 24.3.1955 i Kbh., s. af branddirektør Fritz Julius M. (1851–1908) og Marie Louise Frederikke Crone (1852–1930); ægteskabet opløst 1942. ~2° 12.9.1942 i Kbh. (b.v.) med stud.polit. Ebbe Munk, * 31.1.1916 i Høng, † 10.1.1970 i Esbjerg, s. af højskoleforstander, cand.mag. Einar M. (1875–1938) og Ingeborg Køster (1877–1958); ægteskabet opløst 1945. ~3° 26.11.1945 i Kbh. (b.v.) med læge Carl Theodor Ryberg, * 27.9.1918 i Kbh., s. af kontorist Ejvind R. (1887–1950) og Gudrun Vilhelmine Nellemann (1896–1976); ægteskabet opløst 1950. ~4° 4.8.1951 på Frbg. (b.v.) med cand.polit. Victor *Andreasen, * 18.2.1920 i Raarup, s. af arbejdsmand Rasmus Peter A. (1886–1954) og Amiela Smolenska (1896–1960); ægteskabet opløst 1973.

D. er født og opvokset i et arbejderhjem på Vesterbro i København. Moderen var en rapmundet københavnerpige med begrænset horisont og klippefast tro på borgerlig respektabilitet. Faderen var som 16-årig kommet fra Jylland, havde prøvet forskelligt og arbejdede i mange år som fyrbøder. Han var en melankolsk natur med stor læselyst. Mellem D. og forældrene bestod ingen dybere forståelse, men hun knyttede sine følelser til en tre år ældre broder. Hun var et kvikt barn, lærte sig at læse før hun kom i skole og havde udpræget sans for rim, rytme og melodi. Hun brast i gråd over morgensangen den første skoledag. Tidligt følte hun sig „anderledes“, men passede på ikke at skulle sig ud fra kammeraterne. Følelsen af at være fremmed og leve i en indre verden skærpede hendes agtpågivenhed. Hun slugte folkeviser og salmer, og fra tiårsalderen skrev hun digte i smug.

I 1932 tog hun mellemskoleeksamen, fik pladser i huset og på kontor, flyttede hjemmefra som 17årig, oplevede kejtede forelskelser og gik som

andre unge i biograf og på danserestaurant. Men det vigtigste var at skrive. 1937 fik hun sit første digt optaget i de unge lyrikeres tidsskrift *Vild Hvede*. Hun lærte redaktøren, den 30 år ældre pebersvend Viggo F. Møller at kende, han hjalp hende med at få udgivet digtsamlingen *Pigesind* 1939, og hun giftede sig med ham 1940. Gennem ham fik hun adgang til en ny verden af skribenter og kunstnere, og hun mødte jævnaldrende forfattere gennem sammenslutningen Unge kunstneres klub som hun var en livlig og munter formand for. Hun fik en flyvende start som skribent. På få år blev den kønne arbejderpige fra Vesterbro et kendt navn i pressen og i den litterære kritik. *Pigesind* med de blide melodiske vers om angst, kærlighed, ensomheden og livets flygtighed vakte opmærksomhed på et tidspunkt da der længe ikke havde været talentfuld tilgang til lyrikken. Formen var traditionel, præget af folkevisen og Stuckenbergs men indholdet umiskendelig personligt. I starten var salget af bogen beskednere end berømmelsen, men inden længe kom D.s digte i store oplag og vandt tusinder af især kvindelige læsere.

En umiddelbar kritiker- og publikumssucces var romanen *Man gjorde et Barn Fortræd*, 1941, om en ung piges befrielse fra et angstkompleks der stammer fra et seksuelt overgreb hun som barn har været udsat for. Bogen er usikker i det stilistiske, men disciplineret i sin fortællerholdning og dybdepsykologiske skildring. De livlige billeder af tredivernes ungdom i de københavnske gader genfindes i *Barndommens Gade*, 1943, et større digterværk med fin balance mellem fiktion og personlig erindring. Det er historien om en piges opvækst på Vesterbro, hendes lykkedrømme og hendes afhængighed af miljøet i det menneskefyldte kvarter. Bogen fortsætter som de andre af D.s romaner en tradition fra 1930ernes sociale litteratur, men forædler den ved sin sjælfulde fremstillingskunst og i sin indføling i det enkelte menneskesind.

Ægteskabet med Viggo F. Møller blev af kort varighed og afløstes af et nyt med en jævnaldrende stud.polit. Det unge par fik lejlighed, barn, venskreds, og D. levede i et sus af travlhed. Hun overkom journalistisk venstrehåndsarbejde samtidig med at hun fik nye bøger fra hånden. Hun forfinede sit lyriske instrument med digtsamlingerne *Lille Verden*, 1942 og *Blinkende lygter*, 1947. Romanerne fortsatte med *For Barnets Skyld*, 1946 hvor et skilsmissebarn er hovedpersonen i en handling der foregår på baggrund af besættelsen og modstands kampen. En udvidelse af hendes kunstneriske register betød *Den fulde Frihed*, 1944 der viste et suverænt talent for den korte fortælling, en genre hun senere tog op i

Ditlevsen, Tove

Dommeren, 1948 og *Paraplyen*, 1952. D.s noveller er et af de klareste udtryk for hendes nænsomme og omfattende menneskekundskab. De handler ofte om børn, men også om voksne og gamle i deres oplevelse af frygt, smålighed og skuffelse. Mange af novellerne er hverdagsnære situationsbilleder med langt perspektiv, tegnet med myndig knaphed og fortalt med skiftevis humor, ømhed, ironi og en afdæmpet indignation der er rent menneskeligt bestemt og kun sjældent har social eller politisk adresse.

En flerårig krise omkring 1950 skyldtes at D. på sin ægteskabelige odysse havde indgået nyt giftermål og kom under forhold der forværede hendes psykiske ustabilitet. Hun førtes ind i en ond cirkel med stofmisbrug og manglende arbejdsevne, og først på et kritisk tidspunkt mobiliserede hun sin vilje til at overleve. Hun kom gennem krisen ved psykiatrisk bistand og med støtte af sin fjerde og sidste ægtemand, journalisten og nationaløkonomen Victor Andreasen. Sammen med ham oplevede hun i midten af 1950'erne en relativt harmonisk periode med familieliv i Birkerød og genoptagelse af forfatter-skabet. 1954 kom den lette lille roman *Vi har kun hinanden* om ung kærlighed i småborgerligt klima, året efter digtsamlingen *Kvindesind*, en af milepælene i D.s lyrik med fortættet smertelig indsigt i kvindens og kærlighedens kår og bevidstheden om forspildte livsmuligheder. Et ofte tilbagevendende motiv er kvindens oplevelse af sig selv på de forskellige alderstrin og erkendelsen af at det er umuligt at forvandle sig i takt med årenes forløb („Der bor en ung pige i mig som ikke vil dø –“). D. dyrkede stadig den traditionelle digtform med korte strofer, rim og melodisk rytme. Hun adskilte sig derved fra den nye lyrik som skød frem i 1940'erne og 1950'erne og blev præget af modernismens ideer og form. Som traditionalist havde D. sit store publikums trofasthed, men nød gradvis mindre bevågenhed fra de yngre kritikere. En svensk poet kaldte hende „en lyrikkens barpianist“.

Temaet med den unge forventningsfulde pige over for den gifte resigerede kvinde tog hun op i den ironisk titulerede roman *To som elsker hinanden*, 1960 om den gammelkendte trekant: manden, konen og elskerinden. Med lige dyb indfølelse skildres de to kvinders situation, mens ægtemanden fremføres mere karikeret. Der er en tone af bitterhed i romanen, og de to følgende bøger er også i mørkere farver: digtene *Den hemmelige rude*, 1961 hvor en række motivmønstre er hentet fra Grimms eventyr, og novellsamlingen *Den onde lykke*, 1963.

Sidstnævnte titel får særlig betydning i forhold til den sidste fase i D.s liv. Trods den ydre succes

blev virkeligheden hende mere og mere uudholdelig. Hun beskrev selv sin sindslidelse som periodiske psykoser hvor personligheden falder fra hinanden og fantasi, drøm, virkelighed og indbildning vikler sig sammen. Livet igennem havde hun haft skiftevis dårlige og bedre perioder. Men fra begyndelsen af 1960'erne forværredes hendes tilstand. Hendes abnormt skarpe hukommelse bevirkede at hun ikke kunne udskille de tidligere livsafsnit fra sin bevidsthed. Dette anlæg var et aktiv for hende som kunstner, men en belastning af hendes person. Gennem den sidste halve snes år var livet hende en pine, med tvangstanker, lejlighedsvis alkoholisme, gentagne selvmordsforsøg og korte udbrud af forceret livsfølelse. Det stormfulde ægteskab der efter midlertidige afbrydelser ophørte 1973 var nået et punkt hvor de to katastrofenaturer hverken kunne leve sammen eller undvære hinanden. D. var under stadigt psykiatrisk tilsyn og tilbragte sammenlagt flere år på statshospital. Ikke desto mindre blev den sidste tid den rigeste for hendes digtning. Hun øvede selv den bedste terapi når hun satte sig til at skrive. Kun ved arbejdet følte hun at hun var i live. I al sin sygdom besad hun store ressourcer af robusthed. Fra 1956 havde hun redigeret en brevkasse for *Familie-Journalen*. År efter år til kort før sin død passede hun den omhyggeligt og gav venlige råd om fornuftig levevis uanset om hun selv var i pine og befandt sig på lukket afdeling. Men her følte hun sig almindeligvis bedre tilpas end ude i det uoverkommelige liv. Adskillige af hendes bedste bøger er skrevet i „dette fristed i verden“.

Det gjaldt bl. a. de to smukke erindringsbøger *Barndom* og *Ungdom*, begge 1967, samlet under titlen *Det tidlige forår*, 1976. Her vender hun endnu engang tilbage til sin udtømmelige barndom, til livet „hjemme i gaden“, og genoplever det i en nænsom fortrolighed der langtfra forskønner de barskere sider af Vesterbro-miljøet. Et dristigere greb tilbage i fortiden foretog hun med en anden erindringsbog *Gift*, 1971, om voksenlivets forvildelser i hendes første ti år som forfatter. Bogen er helt afklaret skrevet, hensynsløst åbenhjertig og med en selvudlevering der er sjældnen i memoirlitteraturen. Endnu ejendommeligere er dog hendes sidste tilbageblik *Tove Ditlevsen om sig selv*, 1975, bestilt som undervisningsbog til folkeskolen. Her fortæller hun med pædagogisk forståelse, afslappet og ligefremt sine ungdommelige læsere om et lidet mønsterværdigt levnedsløb, om psykiske problemer og ægteskabelige forlis og om hvordan hun holdt sig i live ved at skrive. Med i billedet af hendes sidste år hører også at hun ind mellem bøgerne lavede mange veloplagede og muntre causerier til

aviser hvoraf de bedste er samlet i *Min nekrolog og andre skumle tanker*, 1973 og *En sibylles bekendelser*, 1976.

Kunstnerisk øste hun af sine erfaringer fra depressionernes og sindslidelsernes grænseland i to romaner og to digtsamlinger hvor hun delvis prøvede nye udtryksformer, tydeligst i *De voksne*, 1969. Her skriver hun sproget ned til prosadigtets knappe registrering i en række billeder af de midaldrendes udsigtsløse eksistens. Stemningen er pessimistisk, men ikke uden barsk stoicisme: „livet smager af aske men er til at udholde“. Den friere verseform anvendes også i den kompositorisk mere splittede samling *Det runde værelse*, 1973. Et af hovedstykkerne er et stærkt indlevet portrætdigt om en sindssyg piges forestillingsverden. – Romanerne *Ansigtene*, 1968 og *Vilhelms værelse*, 1975 handler begge om forfatteren Lise Mundus' kriser af psykisk og ægteskabelig karakter men er vidt forskellige. Den første er en af forfatterskabets mørkeste bøger, med sin næsten klinisk nøjagtige skildring af en kvindes sammenbrud, hendes hallucinationer og vrangforestillinger, indlæggelse på lukket afdeling og problematiske tilbagevendende til en „normal“ tilværelse. Lise Mundus' ægteskab og skilsmisse er temaet for D.s sidste roman, den forrygende *Vilhelms værelse*, en „Hærværk“-bog om elskov, had og galskab, om to ramsaltede elskende og deres „rå, nådeløse, rasende og ømme liv“. Romanen er løs i opbygningen, men fortalt med hjerteskrærende intensitet og grotesk humor. Handlingen slutter med Lise Mundus' død for egen hånd. Et halvt år efter bogens udgivelse begik D. selvmord.

Posthumt udkom 1978 et bind efterladte digte *Til en lille pige*. Med udgangspunkt i en barndom der oplevedes som en uafvendelig skæbne forholdt D. sig meget direkte til sit eget liv. Det dannede råstof i hele forfatterskabet. Men hendes talent fortolkede og forvandlede den private eksistens til virkelighedsnær digtning af stor almenmenneskelig gyldighed.

D. har modtaget Tagea Brandts rejselægeat 1953, Emil Aarestrup-medaljen 1954, Henri Nathansens mindelegat 1958, undervisningsministeriets børnebogspris 1959, Ingrid Jespersens legat 1966, Søren Gyldendal-prisen 1971. □ Mal. af Hans Bendix, 1964 (Fr.borg), tegn. af samme udst. 1965, tegn. af samme 1966, 1971 og 1974 (de to sidste Kgl.bibl.). Tegn. af Gunnar Hossy, 1966 (sst.). Foto.

Erindringer: Barndom, 1967. Ungdom, 1967. Gift, 1971. T. D. om sig selv, 1975. – Niels Birger Wamberg i Danske digtere i det 20.årh. III, 1966 103-26. Lis Thorbjørnsen: 1971 e.Kr., 1970 5–23. Om T. D., red. Harald Mogensen, 1976.

Mogens Knudsen

Dittmers, Gert, se Dittmers, Heinrich.

Dittmers (Ditmar), Heinrich, † 1677, maler. Formentlig * i Hamburg, begr. 19.5.1677 i Kbh. (Petri). ~ 1° med ukendt, begr. 29.6.1669 i Kbh. (Petri). ~ 2° med Cathrine, † tidligst 1702.

D., der formentlig hørte til en hamburgsk kunstnerfamilie, skal som ung have været i Italien og Nederlandene. Blandt hans tidlige signerede værker fra tiden i Hamburg er *Kristi besottelse* fra 1658 der er nævnt i ældre kilder, men nu synes forsvundet; desuden en altertavle med *Korsfæstelsen* fra 1662 (Bergedorf) samt *Hyrdernes tilbedelse* (Kunsthalle, Hamburg). 1664 nævnes han første gang i Danmark og betegnes ved denne lejlighed som kongens maler. Fra s.å. stammer et signeret mandsportræt af en ukendt (selvportræt? Mauritshuis, Haag), fra 1665 portrættet af *vokspousserer Simon* som den hellige Hieronymus (Statens museum). I Danmark benyttedes D. som portrætmaler af adelen og det københavnske borgerskab og udførte desuden forskellige opgaver for kongehuset. 1670 malede han *Frederik III* på lit de parade (Roskilde domkirke) og 1673 som en kuriositet til kunstkammeret et portræt af en bondecreng med trefarvet hår (Statens museum). N.å. udnævntes han til hof-contrafeier. Endvidere modtog han 1675 betaling af Kbh.s magistrat for et maleri (forsvundet) til byens rådstue. Blandt D.s sikre værker er en række enkeltportrætter (*Fr. Barstorff* (Ledreborg), *J. Chr. von Korbitz*, *Oluf Rosenkrantz* (begge Fr.borg)). En del af portræterne kendes dog kun gennem stik, udført af grafikere som A. Haelwegh, Hub. Schaten, W. v. d. Laegh og C. Romstet. Selv har D. også stukket portrætter af *Christian V* og *G. Siassius* der samtidig hører til de tidligste danske mezzotinter. Det begrænsede omfang af D.s bevarede sikre værker er i den senere litteratur blevet udvidet med flere tilskrivninger. Vigtigst er en række epitafier af høj kvalitet over *Hans Rostgaard* (Skt. Olai, Helsingør), *Chr. Schøller* (Skt. Nicolai, Køge), *Anders Schult* (Holbæk bymuseum), *Poul Bjørnsen* (Holmens kirke), samt *Johan Lassenius* (Fr.borg). Hertil kommer portræterne af bl. a. *Jeremias Hercules* og *Thormod Torfæus* (Fr. borg), *Jørgen Fogh* og *Karen Schumacher* (Gavnø), samt *Anton Schoonjans* (Statens museum). D. hører til de betydeligste blandt den tidlige enevældes kunstnere og hans bedste portrætmalerier kan i deres præcise og indtrængende personkarakteristik måle sig med Karel van Manders og Abraham Wuchters' arbejder. – En maler **Gert D.** fra Hamburg († 1672), måske hans bror, modtog 1654–56 betaling for forskellige malerier til Frederik III, bl. a. cylinderperspektivet med kon-

Dittmers, Heinrich

gens og dronningens billede (Nationalmuseet) og portrættet af *Dronning Kristina*, 1654 (brændt 1859 på Fr.borg). Han har også malet et billede af *Frederik III*, hvorefter et kobberstik er udført. □ Tegn. af D., formentlig selvportræt (Kobberstiksamlingen). Mal., formentlig forestillende D. (Mauritzshuis, Haag).

A. Lichtwark: *Das Bildnis in Hamburg I*, Hamburg 1898. J. Paulsen i *Kunstmuseets årsskr.* XXVIII, 1941 27f. J. Sthyr: *Dansk grafik 1500–1800*, 1943 (fot.optr. 1970) 98. S. Gudlaugsson i *Oud-Holland LX*, Amsterdam 1943 143–47. Danm.s kirker, Kb.h.s amt, 1944–51 230f; sst. Maribo amt, 1948–51 994; sst., Kb.h. II, 1960–65 133; sst. Fr.borg amt, 1964–78 247–49. P. Eller: *Kgl. portrætmalere i Danm.* 1630–82, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Djurhuus

En færøsk slægt, som føres tilbage til provst Christen Jensen D. (1708–75).

Norsk Slektshistorisk Tidsskrift 1946.

John Davidsen

Djurhuus, Christian, * 1895, lagmand. * 12.2. 1895 i Tórshavn. F: tømrermester Hans Andreas D. (1869–1949) og Ellen Cathrine Larsen (1869–1937). ~ 11.8.1917 med Anna Margrethe Nielsen, * 10.7.1893 i Heiðunum, † 29.8.1978 i Tværøyr, d. af navigatør Hans Andreas N. (1867–1942) og Ellen Maria Johannesen (1866–1931).

Efter eksamen fra Færøernes mellem- og realskole 1910 blev D. kontorist ved Tórshavn posthus, 1914 på dommerkontoret hvor han 1916 blev fuldmægtig. 1920–65 var han sysselmand på Suðurøy. Som sambandsmand deltog D. både i lokal- og landspolitik, 1926–34 som medlem af Frøðbiar sóknar kommu, 1926–30 som formand, og som medlem af lagtinget

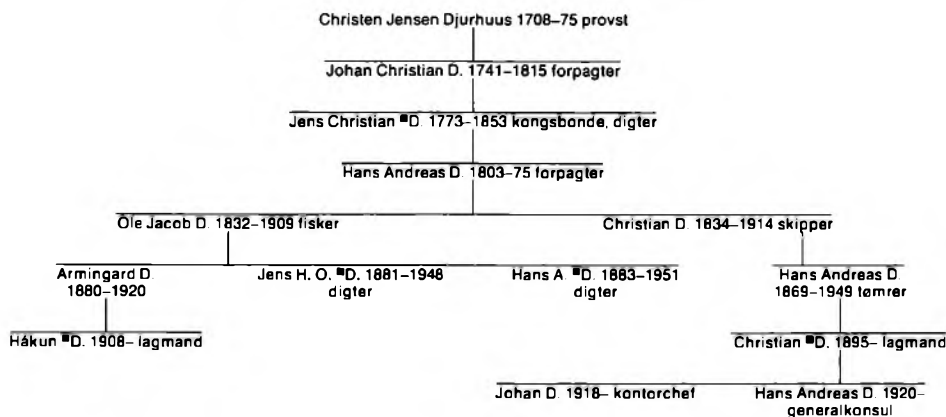
1932–50, 1958–62 og 1966. 1940 var han formand og 1940–45 tingets næstformand. Efter indførelsen af hjemmestyreordningen var D. medlem af landsstyret 1948–63, lagmand 1950–59, 1968–70, vicelagmand 1959–63 og 1967–68. Han var formand for den af lagtinget udsendte delegation til forhandling med de britiske myndigheder angående Færøernes forhold under krigen, formand for lagtingets og Færø amts delegation til Reykjavik 1941, medlem af nordvest atlantiske fiskerikonference i Washington 1949 samt af Nordsekommissionen og kommissionen for Danmarks fiskeri- og havundersøgelser 1951–58. Af D.s mange tillidshverv kan nævnes at han 1940–49 var formand for forsikringselskabet Tryggingarfelagið Føroyar. 1938–48 var han formand for Færøernes landbrugsråd. – R. 1946. R.' 1952. K. 1957. K.' 1969. □ Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Marius Johannesen

Djurhuus, Håkun, * 1908, lagmand. * 11.12.1908 i Tórshavn. F: fisker Joen Hendrik Djurhuus Poulsen (1879–1954) og Armingard Maria Djurhuus (1880–1920). ~ 10.7.1932 med lærer Hjørdis Kamban, * 27.4.1910 i Tórshavn, d. af lærer Hans K. (1879–1946) og Maria Ziska (1884–1952).

D. tog realeksamen ved Færøernes mellem- og realskole i Tórshavn 1925 og lærereksamen ved Færøernes seminarium 1932, hvorefter han blev vandre lærer ved byggerne i Glyvur og Skálafrøi 1932–34, og derpå lærer ved Klaksvik skolevæsen til han 1976 gik af med pension. D. var samtidig sekretær for arbejdsforeningen i Klaksvik og redaktør af den lokale ugeavis *Nordlýsið* der udkom 1936–46. Først og fremmest var D. dog politiker med interesse for både kommunal- og landspolitik. 1946 blev han medlem af kommu-

nalbestyrelsen i Klaksvik og var formand herfor 1949–51. 1946 valgtes han af folkeflokket til Færøernes lagting og har været medlem siden, 1951 formand. 1951–54 var han medlem af landsstyret, vicelagmand 1954–57 og lagmand 1963–67. Han var formand for folkeflokkens vælgerforening i Klaksvik. – R. 1957. R.¹ 1963.

Marius Johannesen

Djurhuus, Hans Andreas, 1883–1951, forfatter, pædagog. * 20.10.1883 i Áarstova, Tórshavn, † 6.5.1951 sst., begr. sst. F: jordbruger og fisker Ole Jacob D. (1832–1909) og Else Marie Poulsen (1847–97). ~ 1° 16.2.1920 i Tórshavn med Jutta Therese Ziska, * 2.10.1879 i Kbh., † 10.8.1923 i Tórshavn, d. af tømrer ved Den grønlandske handel, Ole Jacob Z. (* 1854) og Johanne Frederikke Joensen (* 1856). ~ 2° 16.11.1925 på Nólsoy med Petra Christina Anna Petersen, * 11.8.1892 på Nólsoy, d. af kongsbonde Peter Ferdinand P. (1855–1938) og Anna Baja (1862–1932). – Bror til J. H. O. *D.

D. tog lærereksamen i Tórshavn 1905, besøgte i tre semestre Statens lærerhøjskole og foretog studierejser til forskellige læreanstalter i de skandinaviske lande. Fra 1905 arbejdede han som lærer ved forskellige skoler i sit hjemland og fra 1919 var han knyttet til Færøernes mellem- og realskole og seminarium. D. var i mange år leder af Føroya forngripagoymsla (folkemindesamling) og grundlagde sammen med sin hustru Færøernes søfartsmuseum. I flere år var han også leder af Tórshavns teater. Æresmedlem af Føroya lærarafelag og af Føroyafelag i Kbh. D. har udgivet digtsamlingerne *Hin gamla Sögan*, 1905, *Barnarimur*, 1915, *Hildarljóð*, 1916, *Sögumál*, 1922, *Sjómannsrímur*, 1925, *Halgiljóð*, 1932, *Morgum- og kvøldsálmur*, 1934, *Undir víðum lofti*, 1934 og *Yvir teigar og tún*, 1936, skuespillene, *Marita* 1908, *Annika*, 1917, *Ávalleikur*, 1930, *Eitt ódnarkvøld*, 1930, *Tráðarbøndur*, 1933, *Løgmannsdóttirin i Vágum*, 1936 og *Eitt leygarkvøld i Bringsnagøtu*, 1947, fortællingerne *Smásögur og ævintýr*, 1922, *Eitt ár til skips*, 1922, og *Beinta*, 1927, *Ævintýr*, 1929, lærebøgerne *Barnabókin*, 1923 og *Føroya søga*, 1924 (forøget udg. 1952). Nogle livserindringer er nedfældet i *I mánlýsi*, 1950. I norsk oversættelse udkom 1936 *Havet song*. Oversættelser til dansk foreligger i Poul F. M. Pedersens to færøske antologier *Røster fra Nordatlanten*, 1942 og *Mellem bjærg og brænding*, 1956.

Både som personlighed og som digter glider D. ind i rækken af det færøske folks store lærere og opdragere. Sit strømmende lyriske talent stillede han til rådighed alle vegne hvor der var brug for det. Blandt færøske digtere er han den frodigste

og den gavmildeste. En stor del af hans frembringelser består af lejlighedssange og historiske læredigte. Hans fædrelandssange kendes og synes af hvert barn på Færøerne. *Barnabókin*, en poetisk beåndet læsebog for de yngste skolebørn, er udkommet i syv udg., tilsammen 22.000 expl.; men han har også skrevet små skuespil og fortællinger, ja, ingen litterær genre er ham fremmed. Sit ypperste nåede han dog i det lyriske digt; hans poesi nærmer sig hvor den er bedst det folkevisagtigt enkle og inderlige. – D. var af profession lærer og var det også con amore. Både som mentor og som digter indtager han en central plads i sit folk. – R. af St. Olavsordenen 1947. □Buste af C. Arvesen (ved amtsbibl., Tórshavn). Foto.

H. A. D.: Ritsavn I–VII, Tórshavn 1952–62 (Saml. værker). – Chr. Matras: Føroysk bókmentasøga 1935. Lærarafólk i Føroyum 1870–1956, Tórshavn 1957.

William Heinesen/ John Davidsen

Djurhuus, Jens Hendrik Oliver, 1881–1948, forfatter. * 26.2.1881 i Áarstova, Tórshavn, † 31.8.1948 sst., begr. sst. F: jordbruger og fisker Ole Jacob D. (1832–1909) og Else Marie Poulsen (1847–97). ~ 6.8.1904 i Sandur med Anna Kathrine Sofie Christiansen, * 16.2.1879 på Eidi, † 18.11.1970 i Tórshavn, d. af købmand Joen C. (1848–1940) og Elisabeth Marianne Debes (1847–1938). Ægteskabet opløst. – Bror til Hans A. *D.

D. fik i sin skoletid i Færøernes mellem- og realskole undervisning i græsk og latin af sognepræsten Emil Bruun og fulgte senere med præstefolkene til Bornholm hvor han blev elev ved latinskolen i Rønne; student 1900. Ved universitetet i Kbh. hvor han tog filosofikum 1901 studerede han først medicin og siden filologi, men bestemte sig for studiet af retsvidenskab og blev cand. jur. 1911. Herefter arbejdede han som fuldmægtig i forskellige advokatvirksomheder, drev 1915–18 egen praksis som overretssagfører i Kbh. og var 1918–21 assistent i Kbh.s byret hos dommer Viggo *Thorup. Fra 1922 virkede han som overretssagfører i sit hjemland.

D.s første digtsamling *Yrkingar* udgaves 1914 af Den færøske studenterforening i København; 1923 udkom 2. forøgede udg., 1938 *Nýggjar yrkingar*, 1941 *Carmina* og 1944 *Moriendo*, begge disse sidste i Tórshavn. Et fyldigt udvalg af D.s digte udkom sst. 1961. Af oversættelser fra græsk, foretaget af D. og udkommet i bogform kan nævnes Platon-dialogerne *Verjuøða Sokrattessar – Kriton – Faidon*, 1931 og *Symposion-Gorgias*, 1938, samt *Iliónskvæðið eftir Homeros* (Iliaden), 1967. Talrige tolkninger af digte i verdensklasse, således bl.a. af Ewald,

Djurhuus, J. H. O.

Brorson, Heine, Poe, Keller, Goethe, Dante og Sapfo indgår i D.s digtsamlinger. Nogle af D.s digte foreligger i dansk overs. ved Poul P. M. Pedersen i Antologierne Røster fra Nordatlanten, 1942 og Mellem bjærg og brænding, 1956.

D.s digtning har tilknytning til et på alle områder skelsættende tidsafsnit af Færøernes historie. Den oplblomstring af erhvervslivet, især fiskeriet, der tog sin begyndelse efter den kgl. danske ene-handels ophævelse 1856 stod stadig i fuldt flor. Frihandelens indførelse havde bragt Færøerne ud af en mangehundredårig isolation; men samtidig var det sproglige grundlag som øernes ældgamle bondealmuekultur byggede på, og som bl. a. havde skabt den yppige kvaddans-tradition ved at gå sin opløsning imøde idet det gamle holdningsfulde færøske tungemål mere og mere forvandlede til et stilløst kaudervælsk af københavnsk og færøsk. Den vågnende bevidsthed om den fare der således truede modersmålet skabte den nationale bevægelse der opstod i kredsen af færøske (og danske) intellektuelle, og i årene omkring 1900 bredte sig ud til hele folket og antog politisk karakter.

På litteraturens område affødte denne patriotiske reaktion i første omgang en springflod af begejstrede fædrelandshymner, fortrinsvis naturskildrende. Selv om der mellem disse frembringelser er prisværdige og delvis også poetisk mangeifulde ting kan blot et fåtal af dem siges at hæve sig op over det jævnt traditionelle og gøre krav på mere end lokal interesse. Med D. frigør færøsk digtning sig imidlertid på en afgørende måde fra det snævert tids- og stavnsbundne. Hans poesi har modtaget impulser fra vidt forskellige hold i europæisk litteratur fra Aischylos til Fröding, og i modsætning til hjemstavnsdigtningen domineres den ikke af nogen tendens. Vel var D. på sin vis en stor patriot; men den folkeligt livgivende rugeværme der er så karakteristisk for tidens mere læge poetiske ytringer vil man forgæves søge spor af i D.s poesier. De henvender sig til et tænkt auditorium af kendere og elskere af ordets kunst.

D.s sprogøre og formelle evne var meget højt udviklet. Ikke blot var han en oversætter og fortolker af rang; men han hører også til de få lyriske kunstnere der kan bringe det ganske korte digt til at svulme som en blomst eller til at dirre som en streng eller en stålfjeder, og han kan gennem sine ords og rytters magi skabe udtryk for sammensatte og dybe stemninger. Helt undgår D. ikke altid den teatralske positur, og i enkelte af sine senere digte taler han i åndsaristokratiske gåder. Men den bitterhed der i stadig stærkere grad kom til at præge denne digters forhold til sin samtids borgerskab og embedsstand som i den

ubarmhertigt respektløse og vittige advokat så et forargelsens tegn og en trussel for velanstændigheden har ikke sat sig betydeligere spor i hans digteriske produktion. – D.s betydning for det færøske folk består dels deri at han gennem sine magtfulde digte har vist hvor ypperligt det færøske sprog lader sig anvende i bunden form, dels deri at han på modersmålets grund åbnede en dør ud til den store klassiske digtning. □Foto.

Chr. Matras: Føroysk bókmentasøga, 1935. – Janus Øssursson. Føroyskt studentatal, 1960, (manus, på Føroya Landsbókasavni).

William Heinesen/ John Davidsen

Djurhuus, Jens Christian, 1773–1853, forfatter. * 21.8.1773 i Nes præstegård, † 29.11.1853 i Kollafjørður, begr. sst. F: forpagter og hospitalsbogholder Johan Christian D. (1741–1815) og Marie Hansdatter Rønning (1741–1807). ~ 1797 i Kollafjørður med Johanne Marie Jensdatter, * 1772 i Kollafjørður, † 8.4.1855 sst., d. af kongsbonde Jens Dideriksen († 1777) og Susanne Christiansdatter († 1797).

D. som ved sit giftermål havde fået en stor kongsgård i fæste var landskendt under navnet Sjóvarbóndin, dog vistnok mere som digter af episke og satiriske danseviser end som bonde. Emnerne til kæmpeviserne fandt han i danske oversættelser af islandske sagaer. Hans mest yndede kvad er *Ormurin langi* hvor han med Snorri Sturlasons Heimskringla som kilde levende skildrer slaget ved Svolder. I *Sigmundarkvæði yngra* og *Leivur Øssursson* besynger han to af hovedpersonerne i Føroyingasøga: Sigmundur der som norsk lensmand indførte kristendommen på Færøerne og hans svigersøn og politiske arvtager Leivur. Af hans satiriske viser er *Páll i Leirvik* den bedste og mest udbredte. Motivet er egentlig et gammelt sagn, men i et samtidigt indslag kritiserer han den kgl. monopolhandel i Tórshavn. Fra en dansk oversættelse af John Miltons Paradise Lost fik han ideen til *Púkaljómur* som handler om syndefaldet. Verse-målet, melodien og tildels navnet har han lånt fra en førreformatorisk islandsk salme, men sproget er en blanding af færøsk og dansk og virker mere anstrengt end inspireret.

Chr. Matras: Føroysk bókmentasøga, 1935.

John Davidsen (Anton Degn)

Djursholt, Henry Julius Kristian, 1897–1972, fabrikant, organisationsleder, * 6.12.1897 i Kbh. (Helligkors), † 2.7.1972 på Bispebjerg hospital, Kbh., begr. i askefællesgrav Bispebjerg sst. F: fotograf Laurits (Laury) Peder Pedersen (1876–1901) og Hertha Camilla Christoffersen (1865–

1932). Navneforandring 9.6.1917. ~1.7.1930 med Louise Yttesen, *21.12.1898 i Helsingør (Skt. Olai), d. af overbetjent Anders Christian Y. (1873–1938) og Anna Margrethe Nilsine Andersen (1874–1924).

D. begyndte først en uddannelse med henblik på at blive søfficer, men opgav dog dette og tog 1918 studentereksamen (priv. dim.). I sine studenterdage var han ansat som volontør i Aktieselskabet Adler Cycle og efter sin uddannelse her opholdt han sig 1921–23 i udlandet (Berlin) indtil han 1923 løste grossererborgerskab i København. – Hans interesser for teknik førte ham ind i radiobranchen der netop i begyndelsen af 1920'erne for alvor begyndte at udvikle sig i Danmark. 1923 blev han medindehaver af firmaet Embla som han overtog året efter, og dette år (–1950) blev han endvidere administrerende direktør for Aktieselskabet H. P. Nielsens elektrokemiske Fabrik der fremstillede anodebatterier og andre radiokomponenter. Ud over sin virksomhed her var han med i ledelsen af andre radiofabrikker. 1934 medvirkede han ved stiftelsen af A/S Skandinavisk Radiorørfabrik og var direktør for denne 1934–55, og i en halv snes år derefter (1955–64) ledede han kondensatorfabrikken, A/S Keramikon, som han ligeledes var medindehaver af.

Sin betydeligste indsats ydede D. imidlertid på det organisatoriske område hvor han i mere end 40 år havde en række tillidshverv i radiobranchen. Han var således – med undtagelse af året 1937–38 – fra 1926 til 1964 formand for Radiofabrikantforeningen (oprettet 1925). I denne egenskab tog han initiativ til og ledede de mange ofte særdeles vanskelige forhandlinger med myndighederne vedrørende den nye industris forhold under tredivernes og krigsårenes restriktioner ligesom han skabte og prægede det gode samarbejdsforhold der opstod mellem radioindustrien og Statsradiofonien (Danmarks Radio), bl.a. omkring de skiftende radioudstillinger. Han tog initiativ til dannelsen af Nordiske radiofabrikanters forbund (oprettet 1957) og var foreningens formand 1957–59 og igen 1965–67. Derudover sad han som bestyrelsesmedlem i Dansk radio hjælpefond fra 1929 og Radioteknisk forskningslaboratorium 1944–67. Fra 1953 var han medlem af Industrirådet. Efter at være gået af som formand i Radiofabrikantforeningen (fra 1965 Elektronikfabrikantforeningen) havde han til 1967 stillingen som foreningens direktør.

D.s mangeårige virke som organisationsformand var præget af hans utrættelige energi og pligtfølelse. Han var ikke de stejle standpunkters mand, men med sit diplomatiske væsen en smi-

dig forhandler der evnede at skære igennem til sagens kerne og – ofte på en morsom måde – løste mange forhandlingsknuder. Ved sin afgang fra direktørstillingen udnævntes han til Elektronikfabrikantforeningens første æresmedlem. R. 1950. R¹. 1965.

Radio-fabrikantforen. 1925–1950, 1950. Dansk radio industri, 1957 199 f. Sst. 1967 290–93. Sst. 1972 133. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Djørup, Michael, 1803–76, læge. *28.4.1803 i Kårup mølle, Visborg sg., †12.6.1876 i Skotterup, begr. på Frbg. F: mølle ejer, senere ejer af Avnsbjerg og tiendekommissær Laurs (Laurits) Christensen (Christian Abraham) D. (1775–1846) og Ane Sophie Stilling (1773–1858, ~1°1794 med møller Michael Christensen, †1801). ~1°25.6.1830 i Kbh. (Frue) med Thalia Lindahl, *25.6.1809 på Vestervig kloster, †21.5.1877 på Nygård, Lyngby, d. af byfoged, senere generalauditor Hans Jacob L. (1763–1812, ~1° med Charlotte Amalie Wisman, 1763– senest 1812; ægteskabet opløst; hun ~2°1804 med sekondløjtnant, senere kaptajn Hans Drejer de Hofman, 1775–1863, ~2°1812 med Anna Maria Qvist, 1786–1884) og Maren Swindt (1774–1845). Ægteskabet opløst. ~2°12.3.1857 i Kbh. (Garn.) med Juliane (Julie) Jensen, *11.2.1811 i Kbh. (Garn.), †28.2.1889 på Frbg., d. af portner, senere ved kunstkammeret Knud J. (ca. 1770–1828) og Helene Juhlers († tidligst 1828).

D. blev student 1820 fra Viborg og tog kirurgisk eksamen 1825, var 1827–36 reservekirurg ved Frederiks hospital og Kirurgisk akademi hvor han holdt forelæsninger i hygieina militaris fra 1830, blev 1834 kar. og 1836 virkelig regimentskirurg og s.å. dr. med. I felttogene 1848 og 1849 var han brigadelæge, 1850 divisionslæge, var stabslæge for hæren 1863–67 og for hærens og flådens fælles lægekorps 1867–73. D. var en udmærket begavet og meget energisk mand, på hvis arbejdsdygtighed der blev lagt stort beslag i en mængde kommissioner. Han gjorde sig første gang særlig bemærket da han 1831 konkurrerede om et professorat i farmakologi og retsmedicin hvilket han dog ikke fik; n.å. vakte det stort røre at tre anonyme læger angreb en af overkirurgen ved Frederiks hospital og professor ved Kirurgisk akademi Gundelach "Møller udgiven „Frederiks Hospitals kirurgiske Aarbog“. De tre anonyme angribere var J. C. *Bendz, D. og A. G. *Sommer hvoraf de to første var Møllers reserve-læger. Næste gang D. kom i større strid var efter felttoget 1849. På grund af voldsomme klager fra de frivillige overlæger over lazarettforholdene

Djørup, Michael

på Augustenborg nedsattes en kommission hvori D. forstod at vinde flertallet for sit forslag. Hans modstander var her navnlig Bendz, og med denne kom han i en endnu voldsommere kamp efter krigen angående den „militære“ (egyptiske) øjensygdom. Bendz og D. var åbenbart konkurrenter til stabslægestillingen, men Bendz døde inden den blev ledig, og D. var derfor selvkræven. Som stabslæge synes han at være gået noget i stå, muligvis fordi han ikke mere havde konkurrenter; i alt fald synes der under krigen 1864 at have været lignende mangler som under de tidligere felttog. – D. havde allerede som reservekirurg ved Kirurgisk akademi doceret farmakologi; han udgav en håndbog heri og havde del i den militære farmakopé. Han har skrevet en del tidsskriftartikler bl.a. i „Hospitalsmeddelelser“. Skønt han dengang endnu var reservekirurg ved Kirurgisk akademi var han en af de fem underskrivere på det medicinske selskab Filiatriens indstilling 1835 om en sammenslutning af Kirurgisk akademi og Medicinsk fakultet. – Konferensråd 1873. – R. 1845. DM. 1848. K. 1864. □Træsnit 1873. Foto.

S. O. Fasting: Lægen Frans Casper Djørups slægt, 1913. J. W. S. Johnsson: Kbh.s med. selskaber, 1922 116 144 182–208. G. Norrie: Kirurgisk akademis hist. 1803–1841, 1923. Samme: Den danske oftalmologis hist., 1925. Samme i Militærlægen XXXVI, 1930 27–54. S. A. Gammeltoft: Den farmakologiske undervisning hist. ved Kbh.s univ., 1952 47–60. Em. Saugman: Den danske hærs lægevæsens oprindelse og udvikl., 1955 36–39 81–185.

*Gordon Norrie**

van Dockum, Carl Edvard, 1804–93, søofficer, marineminister. * 29.2. (efter kirkebogen 6.3.) 1804 i Kbh. (Fr. ref.), † 29.1.1893 i Helsingør, begr. i Kbh. (Holmens). F: kommandørkaptajn, senere viceadmiral Jost v. *D. (1753–1834) og Suzanne C. Holm (1775–1844). ~ 11.4.1840 i Kbh. (Garn.) med Louise Sophie Caroline Bauditz, * 23.9.1809 i Nykøbing F., † 30.3.1878 på Frbg., d. af kaptajn, senere generalmajor Ferdinand Christian Fürchtegott B. (1778–1849) og Caroline Holm (1787–1863).

v. D. kom 1810 med faderen til Antwerpen og blev derefter anbragt nogle år i Frankrig, kom 1813 tilbage til Danmark og blev 1815 kadet, 1821 sekondløjtnant med Gerners medalje og kongens æressabel, 1828 premierløjtnant, 1840 kaptajn, 1847 kaptajn, 1852 kommandørkaptajn, 1868 kommandør og s.å. admiral. Efter et togt med korvetten Najaden til Vestindien 1822–23 gik han i fransk tjeneste hvor han først var et treårigt togt til Sydhavet og derefter i Middelhaveskadren ombord i linesskibet Scipio med hvilket han deltog i slaget ved Nava-

rino 20.10.1827 og n.å. i indtagelsen af Patras. v. D. kom tilbage til Kbh. sept. 1829 og var i de følgende år jævnlig udkommanderet. 1840 gik han til Vestindien som havnekaptajn i Christianssted og militær sekretær hos generalguvernør Peter v. *Scholten. Efter tre årstjeneste vendte han tilbage til Kbh., var atter i Vestindien og derfra i New York 1844–45 som chef for briggen St. Croix, var 1846–51 chef for søkadetkademiet og var 1846 og 1848 chef for korvetten Flora, det første år som kadetskib, det sidste på blokade i Østersøen hvorfra han kaldtes hjem for at varetage sine forretninger som kadetchef. Kort efter sin hjemkomst blev han kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling hvoraf han dog allerede udtrådte det følgende forår for atter at gå som chef for Flora på blokade, 1849 i Østersøen og 1850 i Nordsøen. 25.11.1850 indtrådte han som marineminister i A. W. Moltkes ministerium hvor han med held arbejdede på en forøgelse af marinens budget og personellets – ikke mindst de militære underklassers – stilling og officerernes avancementsforhold. Han afgik ved ministeriets rekonstruktion 27.1.1852 og tog derefter på en længere udenlandsrejse til Frankrig, Schweiz og Italien. 1853 var han chef for linesskibet Dannebrog der en tid indgik i en svensk-norsk eskadre, kommanderet af admiral Krusenstjerne med prins Oskar, den senere kong Oskar II, som flagkaptajn, og var derefter s.å. chef for den danske eskadre i Østersøen. 1855–57 var v. D. medlem af folketinget, valgt i Århus amts 2. kreds, men kom ikke til her at spille nogen fremtrædende rolle. 1857 førte han skruedefregatten Niels Juel, vor første dampfregat, på dennes første togt i Nordsøen og Atlanterhavet og sendtes derefter s.å. som gesandt til London med kontreadmirals karakter. Her fik han lejlighed til at forberede forhandlingerne om et ægteskab mellem prinsen af Wales og prinsesse Alexandra. Efter dannelsen af det Rotwittske ministerium blev han hjemkaldt og indtrådte atter i marinens tjeneste jan. 1860. – 1863 var han på ny eskadrechef og blev s.å. flådeinspektør. Ved krigens udbrud 1864 blev han chef for eskadren i Østersøens østlige del og blokerede med denne den tyske nordkyst. Eskadren bestående af fregatten Sjælland som flagskib, linesskibet Skjold og korvetten Heimdal havde 17.3. en træfning ved Rügen med korvetterne Arona og Nympe, dampskibet Loreley og seks kanonbåde der alle efter et par timers kamp benyttede sig af deres overlegne fart til at slippe tilbage til Swinemünde hvorfra de ikke mere vovede sig ud under krigen. 17.9.1866 kaldtes han atter til marineminister i grev Frijs' ministerium, men kom her snart i skarp uoverensstemmelse med krigsministeren,

general Harald Raasløff, dels om forsvarets ordning, særlig om marinens fremtidige skibsmateriel, og dels i spørgsmålet om salget af De dansk-vestindiske øer som v. D. var modstander af. På begge punkter gik krigsministeren af med sejren, hvorfor v. D. 1867 indgav sin demission, hvorefter Raasløff overtog begge de militære ministerier til skade for marinens udvikling. Havde man i spørgsmålet om øernes salg fulgt v. D., var landet blevet sparet for en bitter ydmygelse. Han indtrådte nu atter i marinens tjeneste, blev kort efter admiral og chef for søofficerskorpset og forblev i denne stilling til sin afgang fra tjenesten juni 1874.

v. D. trak sig nu tilbage til Helsingør. En tiltagende svaghed i benene fængslede ham i hans sidste år til sygelejet, men han bevarede sin åndslivlighed til det sidste og nedskrev erindringerne om sit bevægede og indholdsrige liv i to bøger *Gamle Minder fra Tjenesteårene ombord i franske Skibe 1823–29*, 1888, og *Livserindringer*, 1893. Begge disse bøger er livligt skrevne og meget underholdende, men mod den sidste der først udkom efter forfatterens død kan indvendes, at hans skildringer af det oplevede ikke altid er fuldt objektive, og undertiden synes hans hukommelse også at have svigtet ham noget. Bogen fremkaldte derfor i dagspressen ret kraftige protester som ikke var ganske ubeføjede. – v. D. var en velbevaget, kundskabsrig, dygtig og repræsentativ søofficer der på forskellige måder har gjort sit land gode tjenester. – Han kan imidlertid næppe karakteriseres som en politisk begavelse og ved enkelte lejligheder synes v. D.'s attitude som minister og diplomat at have været kejtet. – Kammerjunker 1823. Kammerherre 1851. – R. 1843. DM. 1848. K. 1853. S. K. 1860. □Min. af F. C. Camradt, 1833. Mal. af A. Schiøtt, 1850 (begge Fr.borg), efter sidstnævnte tegn. af H. Olrik (Kgl. bibl.), forlæg for træsnit 1864, for et par andre træsnit og for et litografi. Afbildet på litografi af A. Kittendorff efter mal. af F. C. Lund, 1853, forestillende scene på skibsdæk. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1871 og 1893. Foto.

Kilder. Selvbiografier: Gamle minder fra tjenesteårene ombord i franske skibe 1823–1829, 1888 og Livserindringer, 1893.

Lit. Tidsskr. for søvæsen, 1894 20–24. O. Lütken: Søkrigsbegivenhederne i 1864, 1896 100–190. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder IV, 1912. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927. *Papirer i Rigsark.*

*Th. Topsøe-Jensen**

van Dockum, Jost (Joost), 1753–1834, søofficer. * 30.4.1753 i Lyngby (Tysk ref., Kbh.),

† 10.12.1834 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: møllebygger Martin v. D. (1705–69) og Anna Margarethe Jean (1715–88). ~ 15.11.1797 i Helsingør med Suzanne Cathrine Holm, * 1.10.1775 i Helsingør, † 1.3.1844 i Kbh. (Holmens), d. af købmand Christopher Engelbrechtsen H. (1744–88) og Inger Lovise Warenheim (1745–1826, ~ 2° 1789 med købmand, senere justitsråd, kasserer Joachim Banner Paasche Høst, ca. 1764–1820). – Far til C. v. *D.

v. D. blev kadet 1765, sekondløjtnant 1773, premierløjtnant 1781, kaptajnløjtnant 1784, kaptajn 1796, kommandørkaptajn 1802, kommandør 1820, kontreadmiral 1825 og viceadmiral 1833. Efter nogle togter med flådens skibe var han 1780–83 styrmand i et af Asiatisk Kompagnis skibe til Ostindien og under den store udrustning 1788 i anledning af krigen med Sverige chef for briggen Postillonene. I årene efter var v. D. ikke tilfreds med de udkommandoer han fik, og søgte – forgæves – sin afsked. Efter forskellige udkommandoer blev han 1796 chef for fregatten St. Thomas der var vagtskib i Sundet, og 1798 chef for fregatten Cronborg på krydstogt i Nordøen for at beskytte danske handelskibe. Han var lige hjemkommet fra dette togt da tre engelske fregatter der var ankret ved Helsingør havde den frækhed her – i vagtskibets nærværelse – at beslaglægge et dansk skib der tidligere havde været anholdt af englænderne. v. D. sendtes straks til Helsingør med Cronborg og ved sin bestemte og taktfulde optræden lykkedes det ham at få englænderne til at frigive skibet. N.å. sendtes han som chef for fregatten Havfruen til Middelhavet for at forstærke St. Billes eskadre hvis opgave var at beskytte Danmarks skibsfart mod de krigsførende orlogsskibe og kapere og mod korsarerne. Dec. 1799 havde han et alvorligt sammenstød med engelske orlogsskibe i nærheden af Gibraltar. Da disse trods v. D.'s forbud forsøgte at visitere den danske konvoj, blev de engelske fartøjer ved skarpe skud forhindrede i at udføre visitationen. Juni n.å. havde han en lignende affære ved Kap Gatto i nærheden af Malaga med tre engelske fregatter. Ved disse lejligheder viste v. D. sig i besiddelse af overlegen ro, bestemt og mod der imponerede englænderne og væsentligt bidrog til at gøre det danske orlogsflåge anset. Begge affærer indbragte ham kongens anerkendelse. Efter at freden med Tripolis var afsluttet, hvorved freden med alle barbareskerne var sikret for en tid, sendtes den største del af eskadren, derunder Havfruen, tilbage og kom i slutningen af april 1801 til Norge hvor den på grund af de truende forhold forløbig fik station. Ved den engelske flådes ankomst til Sundet 1807 blev v. D. chef for batteriet Prøve-

van Dockum, Jost

stenen der bestod af tre grundsatte blokskibe, der dog ikke kom til at tage nogen væsentlig del i kampene. Efter byens kapitulation måtte v. D. gå i land, men i okt. indtog han atter denne post med en del mindre skibe under sin kommando. Her blev han til febr. 1809, da han sammen med kaptajn von Berger sendtes til Vliessingen for at overtage kommandoen på de to franske lineskibe med dansk besætning hvis chefer begge var blevet arresterede på grund af uoverensstemmelse med den franske admiral. v. D. blev chef for lineskibet Pultusk og senere, da styrken forøgedes til fire skibe, chef for den danske division. Han indlagde sig her stor fortjeneste og modtog anerkendelse både af admiralen og af Napoleon I der flere gange besøgte ham og jan. 1812 udnævnte ham til kontreadmiral i den franske flåde. Da Napoleons stjerne dalede, blev de danske besætninger 1813 kaldt tilbage. v. D. søgte nu sin afsked som fransk admiral og modtog denne i den mest anerkendende form. Han vendte tilbage til Danmark, indtrådte atter i søetaten og henlevede sine sidste år i ro. Han har ved sin tjeneste, særlig i Middelhavet og på Scheldeflåden, gjort sit land og sin stand ære. Han var en hædersmand der ved sin dygtighed og elskværdige karakter vandt alles agtelse. – R. 1811. K. 1826. S. K. 1828. □Miniature.

Archiv for søvæsenet VIII, 1836 261–308. St. A. Bille: Det danske flag i Middelhavet, 1840 311–24. O. Lütken: De danske på Schelden, 1885.

Th. Topsøe-Jensen *

Dohm, Heinrich August Emil, 1875–1940, figur- og portrætmaler. * 27.9.1875 i Kbh. (Trin.), † 28.1.1940 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: nagelsmed, senere æskefabrikant Carl Christian D. (1838–1918) og Dorothea Adelheid Klagenberg (1840–1922). ~1° 13.6.1900 i Kbh. (Johs.) med Ingeborg Kristiane Madsen, * 3.1.1874 i Kbh. (Trin.), † 2.7.1909 sst., d. af glarmester Jørgen Tykjær Vinter M. (1839–1908, ~2° 1878 med Lucie Laurine Hansen, 1835–1915) og Rasmine Frederikke Kaaber (ca. 1843–77). ~2° 14.12.1922 i Kbh. (Holmens) med Christence Victoria Petrea Elisa (Elise) Nielsen, * 22.11.1879 i Kbh. (Frelser), † 4.6.1968 på Frbg., d. af malermester Peter Emil N. (1831–1913) og Ane Marie Frydendahl (1842–96).

Efter konfirmationen blev D. 1889 sat på Teknisk skole, hvorfra han jan. 1894 – efter fire års læretid i malerhåndværket – dimitteredes til kunstakademiet. Her blev Otto *Bache og Frants *Henningsen hans lærere. Han forlod det april 1898 med bestået afgangsprøve. D. har foretaget en række studierejser; Tyskland 1895, Paris 1900, Berlin 1911–12, Holland og Belgien (med

Emma Bærentzens legat) 1925, London 1929 og Italien 1934, og har siden sin debut 1896 med et selvportræt regelmæssigt udstillet på Charlottenborg hvor hans portrætter med farvestrålende uniformer ofte har tiltrukket sig opmærksomhed. Som portrætmaler har D. i tidens løb været søgt af et ret omfattende og repræsentativt klientel (bl.a. portrætter af *K. K. Steincke* og *Bent Holstein*; til rigsdagen af *E. Piper*, *Ole Hansen* og *H. P. Hanssen*; til Fr.borg af *oberst Boeck* og *Th. Stauning*). Desuden har han malet altertavler (Vejrup og Øse kirker ved Varde; Kalvslund ved Ribe; Beder og Tranbjerg ved Århus), de store figurbilleder *Den store hvide Flok* (Holmens kirkegårds kapel) og *Christian X rider over Grænsen 1920 efter Genforeningen* (Fredensborgsalen på Christiansborg) samt folkelivsbilleder. Arbejder ejer museerne i Ålborg, Ribe *Ribe Amsraad*) og Varde. □Flere selvportrætter, bl.a. 1895 og 1931. Mal. af Vilh. Pacht, 1904 og pastel af Hugo Larsen, 1908. Buste af Niels Nielsen udst. 1922.

Sigurd Schultz *

Dohm, Svend Aage, 1900–63, fabrikant. * 17.5.1900 i Kbh., † 11.2.1963 i London, begr. fra Den danske k. sst. F: bryggerkusk Frits Albert D. (1872–1911) og Anna Christine Marie Thomsen (1870–1904). ~5.9.1925 i Kalundborg (Vor Frue) med Ida Karna Broström, * 8.3.1902 i Kalundborg, d. af maskinfabrikant Carl August B. (1868–1954) og Caroline Frederikke Bech (1873–1965).

Efter uddannelse hos vekselererfirmaet D. B. Adler i København 1916–20 fik D. for at videreføre sin uddannelse ansættelse i engelske banker. 1923 opgav han bankkarrieren for i stedet at blive forretningsmand. Allerede som bankmand var han blevet medindehaver af en radiofabrik – i bankens kælder – og så straks radioens store fremtid. Hans første store forretninger blev dog med vareautomater, især danske, til tobaksvarer. Siden overtog han forhandlingen på det engelske marked af den danske støvsuger Nilfisk. Med henblik på dette salg oprettede han et selvstændigt selskab. Den danske offentlighed hørte første gang om Londondanskeren 1935 i forbindelse med en anonym annoncekampagne i danske dagblade under mottoet „Luk Grønland op“. De var blot underkrevet med bogstaverne S. A. D. Det blev siden afsløret, at det var D. der på denne måde søgte at overbevise danske myndigheder om de uudnyttede rigdomme i Grønland. Hele sit liv var han stærkt optaget af dette land, hvilket bl.a. kom til udtryk i at han investerede i Grønlandsfiskeriet samt var medinitiativtager til grundlæggelsen af havnen Port One i Sydgrønland. Det var i det hele taget D.s ønske at „stille

Grønland på egne ben", opbygge industrier samt sætte Grønland i tættere forbindelse med den øvrige verden. Bl.a. til dette formål stiftede han 1935 et luftfartsselskab *European and American Airways Ltd.* hvis formål var flyvning mellem Europa og Amerika via Nordpolen. Selskabet kom imidlertid aldrig i luften. Da Danmark blev besat 9. april 1940 var D. medinitiativtager til stiftelsen af Den frie danske bevægelse og blev første formand for Det danske råd. Hans interesse for danske forhold var hele livet stor. Han var formand for Den danske klub i London 1947–49 og fra 1960 til sin død. Han sad også i bestyrelsen for Den danske købmandsskole i London, var medlem af Den olympiske komité 1948 og i præsidiet for flere dansk-britiske udstillinger. Som forretningsmand fik D. sit store gennembrud efter krigen. Han så tidligt store tekniske muligheder i metal- og kemikaliebranchen. Han var således tidligt opmærksom på de rige muligheder der lå i kombinationer af metal og plasticmaterialer. I årene efter krigen opbyggede han et forretningsimperium med hovedvægten lagt på fremstilling og salg af industrielle råvarer. Hans interesser strakte sig fra maskiner, knapper, metaller over atomkraftens udnyttelse til plastic, farver og kork. Han blev pioner inden for fremstilling af støbeforme af plastic samt fremstilling af materialer til trykte kredsløb der betød en afgørende forenkling af radioapparaters og andre elektroniske apparaters konstruktion. – Ved sin død var D. indehaver af 14 fabrikker i England og havde store forretningsforbindelser i Afrika. – R. 1946. DM. 1947. □Foto.

Interview i Berl. tid. 1.1.1960. – Vestkysten 7.3.1962. Balslev Jørgensen sst. 2.3.1963. Politiken 12.2.1963.

Henrik Fode

v. **Dohna, Christoph**, borggreve, 1539–84, officer. * 1539 på Mohrunge i Preussen, † 4.7.1584 i Nyborg, begr. i Skt. Knuds k. i Odense. F: Peter v. D. (1482(83)–1553) og Katharina v. Zehmen († 1557). Ugift. – Bror til Friedrich v. *D. Den preussiske gren af den højadelige slægt v. D. var en af de seks familier i den preussiske herrestand og havde fra 1589 hovedsæde på slotet Schlobitten. Slægten talte en række fremstående personligheder hvoraf ikke få gik i fremmed tjeneste. I kraft af v. D.ernes religiøse sindelag og pligtfølelse, af deres militære kunnen og franskorienterede dannelse er de blevet betragtet som forløbere for den senere „Preussentum“. – Frederik II synes at have gjort v. D. ernes bekendtskab på sin rejse til Tyskland 1557–58 og tre af slægtens medlemmer kom i hans tjeneste. Medens Achatius v. D. (1533–

1601) kun træffes i dansk tjeneste 1560–61, så tog hans yngre brødre Christoph og Friedrich v. D. fast ophold i Danmark. – v. D. træffes 1557 som studerende i Wittenberg og blev 1559 udnævnt til universitetets rektor honoris causa. 1563 og 1564 kæmpede han i den danske hoffane der blev ført af broderen Friedrich. Efteråret 1565 befandt han sig som såret på Varberg slot og var en af de få der blev skånet ved svenskerens erobring af slottet. Efter at være blevet udvekslet maj 1567 udarbejdede han ved sin tilbagekomst en betænkning om de opløste forhold i Sverige der spillede en rolle ved planlægningen af Daniel *Rantzaus vinterfelttog 1567–68. I dette felttog førte v. D. med bravour avantgarden. Efter Daniel Rantzaus død blev v. D. i nov. 1569 gjort til øverstbefalende over den danske hær og førte den under de resultatløse vinteroperationer 1569–70. Nedslået over udfaldet af toget mod Småland februar–marts 1570 bad v. D. om sin afsked med den begrundelse at han havde forstået, at han var for „ung og uforstandig“ til så høj en post. Han mistede dog ikke Frederiks IIs gunst af den grund, men vedblev at være snævert knyttet til kongen, således var han 1572–74 hofmarskal. Han gled siden ind i lensadministrationen. Allerede 1572 havde Frederik II betænkt ham med Helnekirke kloster i Skåne mod at han forpligtede sig til blive i landet og gifte sig med en dansk adelsdame. 1576 blev han forlenet med Øvidskloster og fik endelig 1582 Sølvitsborg len. Forskellige repræsentative og diplomatiske hverv vidner om v. D.s position hos Frederik II. Således blev han 1573 sendt til Preussen som den danske konges repræsentant ved hertugens bryllup, da Holger Rosenkrantz undslod sig. Marts 1576 blev han sendt på en hemmelig mission til landgreve Wilhelm af Hessen for om muligt at få udleveret originale dokumenter vedr. Peder Oxes konspirationer med pfalzgreve Wolfgang under syvårskrigen. 1582 var han i Norge sammen med Niels *Kaas og Hak Holgersen *Ulfstand for at sikre hyldningen af prins Christian, og samme år ledsagede han hertug Karl af Södermanland gennem riget. – 1571 gik der rygter om et ægteskab mellem v. D. og Anna Hardenberg; han forblev dog ugift. v. D. døde af pest i Nyborg og blev på kongens bekostning begravet i Skt. Knuds kirke i Odense hvor hans slægtninge i Preussen siden rejste et fornemt gravmæle. □Portrætfigur på gravmæle (Skt. Knuds k., Odense).

Fra Fyens fortid IV, udg. G. L. Wad, 1924 182–88 (borggreven af D.s epitafium). V. Thorlacius-Ussing i Holland Danmark II, red. Kn. Fabricius, 1945 90–92. C. Grommelt og C. v. Mertens: Das Dohnasche Schloss Schlobitten in Ostpreussen, 2. udg. Stuttgart 1965 –

v. Dohna, Christoph

Bau- und Kunstdenkmäler des dt. Ostens, Reihe B: V. F.P. Jensen i Hist. t. 12. r. VI, 1972 66–68 80.

Frede P. Jensen

v. **Dohna, Friedrich**, borggreve, 1536–64, officer. * 1536 på Mohrungen i Preussen, † 13.6.1564, begr. i Lunds domk. F: Peter v. D. (1482(83)–1553) og Katharina v. Zehmen († 1557). Ugift. – Bror til Christoph v. *D.

v. D. deltog i Ditmarskerfelttoget 1559 og indtrådte 13.11. s.å. i Frederik IIs tjeneste som ritmester med forpligtelse til at stille en fane ryttere, når og hvor kongen ønskede det. Han kom til at stå Frederik II meget nær og blev 1560 eller beg. af 1561 udnævnt til hofmarskal. 1561 forleledes han med det efter den landflygtige Peder *Oxe inddragne Gisselfeld, ved hvilken lejlighed han afgav løfte om at blive i landet på livstid og gifte sig med en dansk adelsdame. v. D. var indviet i kongens lothringske politik og søgte gennem personlig henvendelse at pacificere lothringske agenter som Grumbach og Zitzewitz. Ved krigens udbrud 1563 førte v. D. hoffanen i operationen mod Elfsborg og året efter deltog han som kgl. kommissær i Daniel *Rantzau tog ind i Småland i maj–juni. v. D. druknede ved et forlis ud for Malmø efter at have været til rådslagning hos kongen.

Hist. kildekr. 2. r. I, udg. H. F. Rørdam, 1884 392–421. – C. F. Bricka: Fr. IIs ungdomskærlighed, 1873 94 f. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist. i slutn. af Chr. IIs og begyndelsen af Fr. IIs tid, 1939.

Frede P. Jensen

Dolleris, Jørgen Andreas, 1850–1925, boghandler, forfatter. * 16.10.1850 i Skyum, Thy, † 27.8.1925 i Vejle, begr. sst. F: skomagermester Anders Jørgensen D. (1825–1911, ~ 2° 1871 med Mariane Pedersdatter, 1823–1900) og Karen Nielsdatter (1820–70). ~ 4.9.1886 i Rønnebæk, Præstø amt med senere koncertsanger Anna Juliane Andriette Bødtcher, * 11.8.1858 i Sorø, † 7.11.1938 på Frbg., d. af fuldmægtig, senere stationsforstander Jens B. (1817–89) og Emma (Emana) Rosenstand (1820–1905).

D. oprettede efter endt læretid 1883 en boghandel i Vejle som han ledede til sin død. D. som forenede et grundigt litteraturkendskab med en dyb kærlighed til bogen drev sin boghandel frem til en af de betydelige uden for Kbh., men han udfoldede herudover et flittigt forfatterskab. Han har udsendt en lang række digtsamlinger fra *Stemninger og Strofer*, 1879 til *Sædemaaned*, 1910. I *Ploven og Leen*, 1904 har han samlet et udvalg fra de tidligere samlinger på hundrede digte. D. har desuden skrevet en stor fortællende digtcyklus *Johannes Ewald*, udgivet 1900, n.å.

prisbelønnet af Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse, og senere satte han Carl Bagger (1907), Carl Markmann (1910), Pauline Worm (1921) og Michael Rosing (1923) hver sit minde i en biografi. Den store samling Ewaldiana som D. havde tilvejebragt gik ved hans død over til museet på Bakkehuset. Stor betydning fik D. for sin stand som dens personalhistoriker. Delvis på utrykte kilder udarbejdede han håndbogen *Danmarks Boghandlere I–IV*, 1893–1919 samt *Den danske Provinsboghandels Historie fra omtrent 1800–1915*, 1916 og *Den danske Boghandel i Sønderjylland 1837–1920*, 1920. Den agtelse han nød inden for sine kollegers kredse fik sit udtryk ved hans udnævnelse til æresmedlem af Den danske provinsboghandlerforening ved hans 25 års jubilæum som boghandler. – R. 1920. □ Træsnit 1892. Buste af Gyde Petersen, 1901. Stik af Th. Weger, 1904. Foto. – Mindesten afsløret i Vejle 1957.

S. Holst Jensen i Kirke og kultur VII, 1900 291–312. Dansk boghandler-tid. 3.9.1925. Viggo Madsen: A. D., 1930.

Finn H. Lauridsen (Ove Tryde)

Dolmer (Dolmerus), Jens Nielsen, ca. 1615–70, historiker. Begr. 31.5.1670 i Kbh. F: præst i Gessing Niels Hansen († ca. 1636). ~ 1663 (vielsesbrev 3.8.) med Kirsten Nielsdatter, † før dec. 1681 (~ 2° med præsidet og I. borgmester i Trondhjem Lauritz Brix, 1634–99, ~ 1° med Birgitte Østensdatter, † 1671, enke efter Thomas Meyer, ~ 3° med Anne Gregersdatter, 1659–1719).

D. er muligvis identisk med den Janus Nicolai Lyngby som 1634 blev student fra Århus; i denne by tryktes 1635 et nu tabt latinsk mindedigt over fru Else Bülow forfattet af Johannes Dolmarus Nicolai Filius, Efter studier i Leiden (1636) og Franeker blev D. 1639 magister i Kbh. og var derpå 1640–47 „skolemester“ for Christian IVs søn, Ulrik Christian Gyldenløve, med hvem han fra 1642 opholdt sig på Sorø akademi. En lussing han i hidsighed gav sin elev nedkaldte kongens vrede over hans hoved og førte til sagsanlæg mod ham for forsømmelighed og myndighedsmisbrug. Følgen var at han mistede det embede som sognepræst ved Århus domkirke han i henhold til kongens tidligere løfte 1647 var valgt til, og tillige et præbende ved Oslo kapitel han havde nydt indtægterne af. Efter Christian IVs død synes han en tid at være blevet støttet af Christian *Rantzau hos hvem han en tid var hovmester. Han brevvekslede 1648 med biskop Henning Stockfleth i Kristiania og havde måske også forbindelse til den norske statholder Hannibal *Sehested. D. har sikkert været be-

kendt med det anonyme til Frederik III rettede skrift fra ca. 1649 hvori der anvises kongen måder at få Norge anerkendt som arverige. Ved prins Christians hyldning i Kristiania 1656 overrakte han selv kongen et af ham forfattet skrift *Norges Rige Arfve-Rige* som polemiserer mod Arild Huitfeldts fremstilling af forholdet mellem Danmark og Norge. Hvem der har inspireret D. til dette arbejde er ikke klart, men i alt fald fik han to dage efter hyldningen en pension på 300 rdl. af de norske kirkeindtægter mod at anvende al sin flid på antikvariske studier. Hans skrift har særlig interesse ved at indeholde en beretning om Frederik III's norske hyldning 1648 hvori det hævdes at den norske rigskansler Jens Bielke ved denne lejlighed skulle have betegnet Frederik III som Norges rette arveherre. Man har betvivlet det korrekte i Dolmers beretning, men under alle omstændigheder er hans skrift et vigtigt led i en formentlig kongelig dirigeret propaganda for Norges karakter af arverige. Senere udgav D. sammen med islændingen Oddr Eyolfsson den gammel-norske hirdskrås tekst

ledsaget af en dansk oversættelse. Af andre historiske arbejder fra D.s hånd kendes en universalthistorisk tidstavle på et blad trykt i Kbh. 1651. Under byens belejring 1658 var D. auditor ved studenternes korps.

Kilder. Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, 1728 259 904 f. (brev). Danske mag. I, 1745 155f; sst. 5.r. V, 1902 278-82 (breve). Aktstykker vedk. staden og stiftet Århus II, udg. J. R. Hübertz, 1845 121f. Pers. hist. t. II, 1881 124; IV, 1883 50f. Kong Christian IV's egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia V, 1883-85 (fot. optr. 1969) 24f; VI, 1885-86 (fot. optr. 1970) 328-32 337f; Kirkehist. saml. 3. r. V, 1884-86 785 f. (breve). Aktstykker til de norske stændermøders hist. 1548-1661 II, 1. udg. O. A. Johnsen, Oslo 1951 239.

Lit. C. V. Hertel: Forsøg til en beskr. over Århuus dom- og cathedralkirke II, 1810 397-404. Budstikken VI, 1825 441-552. H. F. Rørdam: De danske og norske studenters deltagelse i Kbh.s forsvar 1658-60, 1855 47 54-57 173 177-80. G. Storm i Hist. t. 2. r. IV, Kria. 1884 114-28. O. A. Johnsen: De norske stænder, Kria. 1906 = Vidensk.-selsk.s skr. II, hist.-filos. kl. 288f. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946. V. Woll i Pers.hist.t. 12.r.1, 1946 92. H. Koht: Inn i einveldet, Oslo 1960.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

FORFATTERE I BIND 3

Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon, 2. udgave;

(3) angiver forfattere til denne udgave.

- Abrahamsen, Erik, professor, dr.phil. † (2) 144
281 258 453 510 585 588
- Alsted, Niels, generalsekretær, redaktør (3) 568
- Ammundsen, Valdemar, biskop, dr.teol. † (2) 190 213 481
- Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. † (2) 394
- Andersen, Olaf, højskolelærer, forfatter † (2) 422
- Andersen, Richard, højskolelærer, cand.teol. (3) 134
- Andersen, S. A., dr.phil. † (2) 16 127
- Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag.art. (3) 130 147 226 359 488
- Andreasen, Øjvind, lærer, cand.mag. † (2) 395
- Andrup, O., museumsdirektør, mag.art. † (2) 17 78 115 137 160 181 398 480 485 588 614 649
- Appuhn, Horst, museumsdirektør, dr. (3) 13
- Asmussen, Jes P., professor, dr.phil. (3) 233
- Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 127 214
219 376 399 401 469 489 577 617
- Banke, Niels, direktør, cand.polit. (3) 269 455
535 588
- Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 18
47 97 204 212 576 578
- Bendtsen, P. H., professor, dr.techn. (3) 274
347 520
- Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter (3) 84
402 465 637
- Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 267 276 277 282
288 357 358 520 546
- Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 140 425
521
- Bjerg, Hans Chr., arkivar, cand.mag. (3) 197
378 480 513
- Bjerrum, Anders, professor, dr.phil. (2 og
3) 630
- Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 79 89 92
112 123 214 227 233 242 246 247 280 404 422
457 495
- Blegvad, Mogens, professor, dr.phil. (3) 22 279
554
- Blichfeld, M. F., sognepræst † (2) 406 566
- Blomberg, Åge Fasmer, lektor, dr.phil. (3) 468
- Boas, J. E. V., professor, dr.phil. † (2) 484
- Bodelsen, Merete, kunsthistoriker, dr.phil.h.c. (2
og 3) 72 253 373 441
- Borgbjærg, Axel, dr.med. † (2) 153
- Bramsen, Henrik, overbibliotekar (3) 126 192
281 284 370 388 449 584
- Bredsdorff, Morten, seminarierektor, mag.art.
(3) 113 119 505
- Bruun, H. H., fuldmægtig, cand.scient.pol.
(3) 518
- Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. † (2) 14 19
20 106 138 139 140 149 151 152 209 385 442 443
- Brøndsted, Mogens, professor, dr.phil.h.c.
(3) 589
- Brøndum-Nielsen, Johs., professor, dr.phil. †
(2) 530
- Buur, Chr., skoledirektør † (2) 25 48 119 432
491 516 563
- Bærentzen, Per, lektor (3) 571
- Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr. phil. †
(2) 53 91 119 146 168 169 203 216 340 376 498
503 615 616 638 658
- Carlsen, J. Kjær, sognepræst, forfatter †
(2) 424
- Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand. mag.
(3) 13 21 77 107 166 184 187 267 314 316 432
491 496 573
- Christensen, Anton, statskonsulent, cand. agro †
(2) 92 197 214 227 247 351 371 388 540 614
- Christensen, Carl, museumsinspektør † (2) 82
143 633
- Christensen, Charlotte, museumsinspektør, mag.
art. (3) 409 552
- Christensen, J. V., redaktør † (2) 180
- Christensen, Steen Ove, exam. art. (3) 338 490
- Christensen, William, arkivar, dr. phil. † (2) 19
- Christiansen, Ole, sognepræst (3) 129
- Clausen, H. P., professor, cand. mag. (3) 319
343 645
- Clemmensen, C. A., redaktør † (2) 174 200 483
486 487 567
- Cold, Steen A., fuldmægtig, cand. jur. (3) 430
- Dahl, Flemming, stadsarkivar, cand. mag. †
(2) 564 645
- Dahl, Frantz, professor, dr. jur. † (2) 114 462
463 464
- Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr. phil. † (2) 140
578

Forfattere

- Dahlsgaard, Inga, programredaktør (3) 194
212 530
- Damsholt, Nanna, cand. mag. (3) 164 507
- Damsholt, Torben, mag. art. (3) 70
- Davidson, John, lærer, personalhistoriker
(3) 521 523 571 606 650 651 652
- Degn, Anton, arkivar † (2) 115 517 601 652
- Dons, Aage, forfatter (3) 642
- Drejer, Aa. Axelsen, redaktør, cand. polit. †
(2) 112
- Dumreicher, Carl, bibliotekar, cand. teol. †
(2) 425 556
- Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, dr. phil. (3) 75 174
255 282 357 362 364 452 487 506 549 639
- Düring Jørgensen, Jesper, forskningsbibliotekar,
cand. mag. (3) 45 545
- Eisenreich, C. P., fuldmægtig † (2) 401
- Engberg, Marguerite, lektor, fil. dr. (3) 239
- Engelstoft, Povl, redaktør, cand. mag. † (2) 116
267 405
- Eriksen, Herluf, biskop (3) 629
- Faber, Knud, professor, dr. med. † (2) 378
- Falk-Jensen, A., kontorchef, cand. jur. †
(2) 214 562
- Fink, Troels, professor, dr. phil., fhv. general-
konsul (3) 361
- Fischer, Josef, bibliotekar † (2) 454
- Fischer-Jørgensen, Eli, professor, dr. h.c. (3) 26
- Fode, Henrik, arkivar, mag. art. (3) 172 255
463 599 613 656
- Fontenay, Fr. de, gesandt, cand. mag. † (2) 99
109 124 196 233 398 572 633 646
- Fox Maule, Anne, lektor, mag. scient. (3) 118
143 245 288 423
- Frederiksen, Lars, professor † (2) 233
- Fridericia, L. S., professor, dr. med. † (2) 56
- Friis, Astrid, professor, dr. phil. † (2) 18 139
- Friis, Hjalmar, stabsdyrlæge, dr. phil. † (2) 369
- Friis, Oluf, professor, dr. phil. (2 og 3) 121 643
- Friis Johansen, Knud, professor, dr. phil. †
(2) 33
- Frøland, Aleks., kontorchef (3) 610 611
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand. mag
(3) 163 539
- Galster, Georg, fil. dr. (2 og 3) 248 482 626
- Garff, Jan, museumsinspektør, mag. art.
(3) 408
- Gaunø Jensen, V., professor, cand. pharm
(3) 81 163 233 433 555 576
- Gay, Vitus, mag. art. † (2) 511
- Gejl, Ib, arkivar, cand. mag. (3) 14 97 101 110
432 563 618 621
- Gelfer-Jørgensen, Mirjam, universitetslektor,
mag. art. (3) 448
- Gjesing, Knud, domprovst, dr. teol. (3) 143
- Glob, P. V., rigsantikvar, professor, dr. phil.
(3) 30
- Grane, Leif, professor, dr. teol. (3) 287
- Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag. art.
(3) 172 192 429 484 494
- Grøn, A. Howard, professor, dr. polit. † (2) 51
- Grønvold, P., kontorchef, cand. polit. † (2) 547
- Haislund, Niels, cand. mag. † (2) 135
- Hansen, Doris Ottesen, sognepræst, cand. teol.
(3) 27
- Hansen, Frederik Carl Christian, professor, dr.
med. † (2) 223
- Hansen, H. M., professor, dr. phil. † (2) 44 79
353 465
- Hansen, K. G., lektor, dr. phil. (3) 179
- Hartmann, Godfred, forfatter (3) 164 178
- Hassing-Jørgensen, Jens, minister, bankdirektør
† (2) 283
- Hauch-Fausbøll, Theodor, direktør, marinehi-
storiker † (2) 95 162 389
- Heegaard, Poul, professor, dr. phil. † (2) 59
113 285 452 495 604
- Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag. art.
(3) 96 123 216 303 336 357 612 658
- Heils, Axel, arkivar, mag. art. † (2) 343
- Heinesen, William, forfatter (3) 521 571 651
- Helgason, Jón, professor, dr. phil. (2 og 3) 14
- Helmer Pedersen, Erik, lektor, cand. mag.
(3) 541 542
- Hens, Henrik Andreas, cand. phil. (3) 76 404
- Hessela, Peder, redaktør, forfatter † (2) 147
- Hjejle, Bernt, højesteretsagfører, dr. jur. (3) 65
392
- Hjelmslev, Louis, professor, dr. phil. & techn. †
(2) 487
- Hjorth, Poul Lindegård, professor, dr. phil.
(3) 37 530
- Hjorth-Nielsen, H., museumsinspektør †
(2) 583 584
- Hjortso, Leo, lektor (3) 271
- Holm, Asger, forstander, cand. teol. (3) 203
- Hvidt, Kristian, folketingsbibliotekar og -arki-
var, dr. phil. (3) 261 406
- Hvidt, Marie, cand. mag. (3) 552
- Hæstrup, Jørgen, lektor, dr. phil. h.c. (3) 603
637
- Høgstrøm, P., forstander, cand. teol. † (2) 203
- Hørby, Kai, lektor, dr. phil. (3) 228 291 383
- Haagerup, Niels Jørgen, redaktør (3) 586
- Ilsoe, Harald, forskningsbibliotekar, cand. mag.
(3) 395
- Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 43 562
- Iversen, Mogens, fhv. fagleder, cand. mag.
(3) 592

- Jansen, Chr. R., arkivar, mag. art. (3) 25 66 268
274 349 363 405 505 593
- Japsen, Gottlieb, dr. phil. (3) 491
- Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør, mag. art.
† (2) 91
- Jensen, Frede P., cand. phil. (3) 657 658
- Jensen, Hans, forfatter, dr. phil. † (2) 146 242
256 260 271 517 579 581 632
- Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand.
art. (3) 246
- Jensen, Sigurd, stadsarkivar, dr. phil. (3) 145
288 358 514 546
- Jespersen, Verner, redaktør (3) 278
- Jessen, C. C., generalsekretær, cand. teol.
(3) 268
- Jexlev, Thelma, arkivar, cand. mag. (3) 138 151
209 385 428 442 443 478
- Johannesen, Marius, redaktør (3) 558 650
- Johannsen, Birgitte Bøggild, mag. art. (3) 17 78
91 115 136 137 160 181 188 396 449 480 484 588
614 649
- Johansen, Erik Korr, arkivar, cand. mag. (3) 89
155 231 270 427 510 560 561 587 621 652
- Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr. phil. † (2) 58
80 165 231 290 335 386
- Jørgensen, Hakon, cand. teol. & mag. † (2) 150
- Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr. phil. (2 og
3) 183 341 473
- Jørgensen, V. Th., professor, cand. mag. (3) 74
- Kamp, A., redaktør, direktør † (2) 97 244 389
- Katić, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar
(3) 369
- Kauffeldt, Carl, redaktør † (3) 57 135 180
- Kejlbo, Ib Rønne, forskningsbibliotekar
(3) 117
- Ketting, Knud, cand. mag. (3) 364
- Kistrup, Jens, redaktør, mag. art. (3) 557
- Kjærgaard, Thorkild, cand. mag. (3) 470
- Klitgaard, Carl, postmester, forfatter † (2) 36
64
- Knudsen, Mogens, forlagsdirektør, mag. art.
(3) 647
- Koch, Hans, provst, cand. teol. † (2) 430 600
- Koch Jensen, P., redaktør, cand. polit. † (2) 89
170 291 451 457 545 612 621
- Koktvedgaard, Mogens, professor, dr. jur.
(3) 240
- Kongsted, Ole Dan, forskningsstipendiat, cand.
phil. (3) 635
- Koppel, Henrik, forlagsboghandler † (2) 635
- Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr. teol. †
(2) 40 75 139 155 157 282 393 410 423 428 453
489 495 559 591 614
- Krag, Jens Otto, statsminister, cand. polit. †
(3) 68
- Kragh-Jacobsen, Sv., redaktør, kritiker, cand.
mag. (3) 29
- Krarup, Per, rektor, dr. phil. † (3) 73 132
- Kristensen, Marius, dr. phil. † (2) 112 514 516
629
- Kristiansen, Erik, bibliotekar, cand. mag.
(3) 15 53 127 586
- Krogh, Karen, mag. art. (3) 256 373 390
- Krogh, Torben, bibliotekar, dr. phil. † (2) 83
111 161 199 200 243 485
- Krogh, Torben, seminarirektor, cand. teol. &
mag. (3) 492 579
- Kyed, Thomas, lektor (3) 353
- Kaarsted, Tage, ordenshistoriograf, professor,
dr. phil. (3) 86 276 379 533
- la Cour, Vilh., historiker, dr. phil. † (2) 222 351
501 502 568
- Langkilde, H. E., arkitekt (3) 65 446
- Langkilde, H. P., gymnastikinspektør, oberstløjtnant
† (2) 348 451
- Larsen, Helge, rektor, cand. mag. (3) 37 105
175 191 201 230 236 256 258 259 272 283 325
330 352 355 372 391 409 413 446 478 511 534
547 558 564 566 594 623
- Larsen, Kai Edvard, redaktør (3) 159
- Larsen, Kay, forfatter † (2) 429 479 484 569
- Larsen, Svend, museumsdirektør, dr. phil. †
(2) 598 602
- Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 42 469
- Lauridsen, Finn H., arkivar, cand. mag. (3) 248
254 269 407 451 545 567 612 625 658
- Laursen, L., rigsarkivar, cand. mag. † (2) 51 96
106 165 217 218 222 311 336 347 494 607
- Lemche, Gyrithe, forfatter † (2) 194 202
- Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand. teol.
(3) 61 221 222 279 493 570 592 601
- Lindhardt, P. G., professor, dr. teol. (3) 82 349
424 430 524 600
- Linvald, Axel, rigsarkivar, dr. phil.h.c. †
(2) 289 319
- Lund, Hans, højskoleforstander, cand. mag. †
(2) 101 136 249 361
- Lützhøft, Fr., overlæge † (2) 17 178 199 367
- Læssøe, Jørgen, professor, dr. phil. (3) 61
- Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag. art. †
(2) 130 191 507 598
- Mackeprang, M., museumsdirektør, dr. phil. †
(2) 246 418
- Madsen, Karl, museumsdirektør, dr. phil. †
(2) 37
- Meisen, V., dr. med. † (2) 77 149 161 171 232
420 517
- Millech, Knud, arkitekt (2 og 3) 141 444 447
531

Forfattere

- Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr. phil. (3) 276
- Møller Kristensen, Sv., professor, dr. phil. (3) 241
- Neergaard, Niels, stats- og udenrigsminister, dr. phil. † (2) 89 105 175 182 201 218 236 325 403 434 478 551 640
- Neiiendam, Klaus, museumsinspektør, universitetslektor (3) 410 492
- Neiiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr. teol. † (2) 413 491 590 608 644
- Neiiendam, Robert, forfatter, dr. phil. † (2) 194 201 215 220 251 410 442 471 478 486 526 573
- Nicolaisen, K. K., lærer, forfatter † (2) 31
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand. hort. (3) 132
- Nielsen, August, direktør, cand. jur. † (2) 454
- Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr. phil. † (2) 203
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 51
- Norrie, Gordon, stabslæge, dr. med. † (2) 44 47 52 156 158 499 622 636 653
- Nygaard, Georg, redaktør, forfatter † (2) 81 248 286 518 547 559
- Nygård, H. S. A., arkivar, cand. mag. † (2) 50 198 207 212
- Nørgaard, Ellen, dr. pæd. (3) 252
- Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand. mag. † (2) 152
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag. art. (3) 85 560
- Ohmeyer, A., overkontrollør † (2) 45
- Olsen, Olaf, professor, dr. phil. (3) 498
- Ostenfeld, Ib, overlæge, dr. med. (2 og 3) 18 83 224 250 375 448 622
- Ostermann, H., sognepræst, cand. teol. † (2) 38 72 153 501 539 572 598
- Paludan, Marie-Louise, journalist, mag. art. (3) 64 74 120 259
- Paulli, R., overbibliotekar, dr. phil.h.c. † (2) 92 111 133 187 450 521 587 617
- Paulsen, Ove, professor, dr. phil. † (2) 245
- Pedersen, Johannes, professor, dr. phil. † (2) 61
- Pedersen, K. J., universitetslektor, dr. phil. (3) 27
- Pedersen, P. O., professor, dr. odont. (3) 57
- Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr. phil. † (2) 437
- Petersen, Cornelia, inspektice † (2) 483
- Petersen, H. F., præst † (2) 352 359
- Petresch-Christensen, Chr. ekspeditionssekretær † (2) 636
- Pihl, Mogens, professor, dr. phil. (3) 125
- Piø, Lørn, arkivar, mag. art. (3) 121 538
- Poulsen, Karen Johanne, kontorchef, cand. polit. (3) 536
- Rancke-Madsen, E., professor, dr. phil. (3) 556
- Rasmussen, S. V., skoleinspektør † (2) 22 285 554 600
- Rekup, Lorenz, professor (3) 367 420
- Rimestad, Chr., forfatter, dr. phil. † (2) 45 209 435
- Rockstroh, K. C., kaptajn † (2) 49 61 98 102 104 106 109 110 167 181 204 205 206 208 249 251 397 478 497 549 567 605 607 626 638
- Rode, Gorm, universitetslektor, mag. art. (3) 33
- Rossel, Sven H., professor (3) 141
- Rud, A. J., biskop † (2) 88 408
- Ræder, Hans, bibliotekar, dr. phil. † (2) 285
- Rørdam, Thomas, cand. polit., forfatter, højskolelærer (3) 29
- Sass, Else Kai, professor, kunsthistoriker (3) 272
- Schepelern, Peter, universitetslektor, mag. art. (3) 177 287
- Schiørring, Nils, professor, dr. phil. (2 og 3) 488 604
- Schmidt, Max, overlæge, dr. med. † (2) 375 622
- Schneider, A., professor, cand. polyt. † (2) 53 59
- Schultz, Erik, civilforsvarsdirektør (3) 509
- Schultz, Sigurd, museumsdirektør (2) 656
- Seidenfaden, Erik, journalist, direktør for Fondation Danoise (3) 196
- Sejr, Emanuel, fh. overbibliotekar, dr. phil. (2 og 3) 92 148
- Skjærbæk, Oluf J., overinspektør, cand. jur. (2) 54 244 548
- Skjerne, Godtfred, museumsdirektør, cand. jur. † (2) 402
- Skovmand, Roar, professor, dr. phil. (3) 112 355 370
- Slottved, Ejvind, mag. art. (3) 297 394
- Smith, Jokum, forlagsdirektør (3) 87 570
- Snorrason, Egill, professor, dr. med. & phil. (3) 20 46 496 525
- Spärck, R., professor, dr. phil. † (2) 476
- Stamm, R. H., docent, mag. scient. † (2) 56 221
- Stampe, Laurids, provst, cand. teol. (3) 39
- Stangerup, Hakon, professor, dr. phil. † (2) 359
- Stavnstrup, P., redaktør † (2) 446 580
- Steenstrup, Johannes, professor, dr. jur. † (2) 164 507
- Sthyr, Jørgen, kunsthistoriker † (2) 550
- Stibolt, P. K., cand. mag. † (2) 620
- Stief, Carl, professor, dr. phil. (3) 523
- Stoumann, Astrid, fh. afdelingsleder (3) 42
- Strubberg, A., fuldmægtig, cand. mag. † (2) 625

Forfattere

- Strömngren, Hedvig, tandlæge, dr.h.c. † (2) 245
 Swane, Leo, museumsdirektør † (2) 438
 Svensson, Bjørn, redaktør, cand. polit. (3) 249
 Sørensen, Knud, professor, dr. phil. (3) 135 392
 Sørensen, Søren, professor, dr. phil. (3) 93 426
- Tamm, Ditlev, professor, dr. jur. (3) 462 463 464
 Thomsen, Albert, lærer, museumsleder † (2) 175
 Thomsen, Carl Christian, professor, lic. agro. (3) 419 421
 Thomsen, Th., museumsinspektør † (2) 613
 Thorlacius-Ussing, Viggo, kunsthistoriker, dr. phil. † (2) 396 537
 Thorlund Jepsen, G., professor (3) 628
 Thorsen, Chr., redaktør, cand. polit. † (2) 116 268 274
 Thygesen, Frants, højesteretsdommer (3) 275
 Toftegaard, Jens, direktør, cand. polit. † (2) 110
 Topsøe-Jensen, H., overbibliotekar, dr. phil. † (2 og 3) 133 472
 Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral † (2) 67 83 117 197 377 407 463 480 499 526 577 581 654 655
 Tovborg Jensen, Sigurd, professor, cand. polyt. † (2) 258
 Tryde, Ove, forlagsboghandler † (2) 658
 Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr. phil. (3) 149
- Uttenreitter, Poul, forfatter, cand. jur. † (2) 270
- Vahl, Martin, professor, dr. phil. † (2) 243 525
 Vangdrup, Leif, adjunkt, cand. scient. (3) 71 137 206
- Vangkilde, Hans, programsekretær (3) 626
 Veibel, Stig, professor, dr. phil. † (2 og 3) 40 280 282 365 556
 Weibull, Jørgen, professor (3) 417
 Weilbach, Fr., kunsthistoriker, cand. mag. † (2) 404 636
 Venge, Mikael, lektor, dr. phil. (3) 293 387 439
 Werner, Johannes, overretssagfører † (2) 419 452
 Vestberg, Jens, børssekretær, cand. polit. † (2) 477 505 510 519 563 611
 Wiingaard, Jytte, universitetslektor, mag. art. (3) 174
 Villadsen, Villads, museumsinspektør, mag. art. (3) 444 447 531
 Vinding, Povl, brandchef, dr. techn. † (2) 90 123 145 173 369 440 465 599
 Winge, Mette, fagleder, dr. phil. (3) 152 378
 Wivel, Ole, forlagsdirektør, forfatter (3) 643
 Wolf, Edw. C. J., lektor, cand. mag. † (2) 440
 Wolff, Torben, docent, dr. phil. (3) 22 150 241 605
 Worsøe, Hans H., arkivar, cand. mag. (3) 15 27 54 61 77 87 123 129 156 191 197 223 347 399 404 444 463 465 471 478 494 508 526 540 552 607 618 638
 Waaben, Knud, professor, dr. jur. (3) 114 368 456 457 515
- Zahrtmann, M. K., læge † (2) 602
- Østergaard, Anders, kandidatstipendiat, cand. phil. (3) 32
- Aagaard, Otto C., læge, dr. med. † (2) 224 525

BIOGRAFIER I BIND 3

- Brüggeman, Hans 13
 Brüggemann, Otto 13
 Bryms, Jens Svendsen 14
 Brüniche-Olsen, Henning 14
 Brynjúlfsson, Gisli 14
 Brünnich/Brünniche, slægt 15
 Brünnich, Morten Thrane 15
 Brünnich Nielsen, K. 16
 Brünnich(e), Andreas, 1704–69 17
 Brünniche, Andreas, 1823–1908 17
 Brünniche, Einar 18
 Bryske, slægt 18
 Bryske, Antonius 18
 Bryske, Eiler 19
 Bryske, Lisbet 19
 Bryske, Sidsel 20
 Bræstrup, Agnete 20
 Bræstrup, Cosmus 21
 Bræstrup, F. W. 22
 Brøchner, Hans 22
 Brøchner-Larsen, Chr. 25
 Brøndal, Axel 25
 Brøndal, Viggo 26
 Brøndsted, slægt 27
 Brøndsted, Gustav 27
 Brøndsted, H. V. 27
 Brøndsted, Henning 29
 Brøndsted, Holger 29
 Brøndsted, Johs. 30
 Brøndsted, K. G. 31
 Brøndsted, Mogens 32
 Brøndsted, P. O. 33
 Brøndum, Anders Antonsen, se Brøndum, Christen
 Brøndum, Christen 36
 Brøndum, Degn 37
 Brøndum, Erling 37
 Brøndum-Nielsen, Johs. 37
 Brønlund, Jørgen 38
 Brønnum, Niels Høegh 39
 Brøns, Villads Nielsen 40
 Brønsted, J. N. 40
 Brøtterup, Jens 42
 Braae, Karen 42
 Braase, Ib 43
 Buch Andersen, Erik 44
 Buchhave, Rudolph 44
 Buchheister, H. 45
 Buchholtz, Johannes 45
 Buchthal, Fritz 46
 von Buchwald(t), slægt 47
 de Buchwald, Balthazar 47
 Buchwald, Emil 48
 de Buchwald, Frederik, se de Buchwald, Johannes
 Buchwald, Friedrich, 1605–76 49
 Buchwald, Friedrich, 1747–1814 50
 Buchwald, Godske 51
 Buchwald, Henrik 51
 de Buchwald, Johannes 52
 Buchwald, V. Fabritius 53
 Buchwald, Wolf 53
 Buchwaldt, F. A. 53
 Budde, slægt 54
 Budde, L. 54
 Budde, V. 56
 Budde-Lund, G. 56
 Budtz, Hanne 57
 Budtz-Jørgensen, Einar 57
 Bugge, K. E. 58
 Bugge, Niels 58
 Bugge, Thomas 59
 Bugge, Aage 61
 Buhl, slægt 61
 Buhl, Frants, 1816–50 61
 Buhl, Frants, 1850–1932 61
 Buhl, H. V. 64
 Buhl, Ingeborg 64
 Buhl, Jon Palle 65
 Buhl, Ole 65
 Buhl, Orla 66
 Buhl, Peter 67
 Buhl, Vilhelm 68
 Bukdahl, Jørgen 70
 Bukh, Niels 71
 Bull, Niels Rosing 72
 Bundgaard, Anders 72
 Bundgaard, J. A. 73
 Bundgaard, Svend 74
 Bundgård Povlsen, Orla 74
 Bundtz, Christen Nielsen 75
 Bundvad, Kaj 75
 Bunkeflod, Hans Allesen 76
 Buntzen, slægt 77
 Buntzen, Andreas, 1781–1830 77
 Buntzen, Andreas, 1811–80 77
 Buntzen, Edouard, se Buntzen, Andreas, 1811–80
 Buntzen, Heinrich 78
 Buntzen, Thomas 79
 Burchardi, Adolph 79
 van der Burgh, F. C., se Christensen, Harald
 Buris 80
 Burman Becker, J. G. 81
 Burmeister, C. C. 81
 Burser, Joachim 82
 Busch, Axel 82
 Busch, Bagge 83
 Busch, Carl 83
 Busch, Eduard 83
 Busch, Fritz 84
 Busch, J. F. 85
 Busch-Jensen, Niels 86
 Busck, slægt 87
 Busck, Arnold 87
 Busck, Gunni, 1798–1869 88
 Busck, Gunni, 1840–1920 89
 Busck, Helge, se Busck, Arnold
 Busck, Ole, se Busck, Arnold
 Buscoducensis, se v. Bruchofen
 Busk, Jens 89
 Bussart, se Bussert
 Busse, Otto 90
 Busse, Theodor 91
 Bussenius Larsen, F., se Larsen, F. B.
 Bussert, Martin 91
 Bussæus, Andreas 92
 Buur, Chr. 92
 Buus, N. P. J. 92
 Buxtehude, Diderich 93
 Bügel, C. P. 95
 Bülche, Peter 96
 Bülche, Titus 96
 Bülow, slægt 97
 Bülow, Adam 97
 v. Bülow, Adam * 1920, se v. Bülow, Carl Adolf
 Bülow, Barthold 98
 Bülow, Bernhard 99
 v. Bülow, Carl Adolph 101
 v. Bülow, Detlev 101
 Bülow, Ernst Gottschalck 102
 Bülow, F. 102
 Bülow, Frantz 104
 Bülow, Frits 105
 Bülow, Jacob 106
 Bülow, Joachim 106
 Bülow, Joachim Heinrich 106
 Bülow, Johan, 1751–1828 107
 Bülow, Johan, 1814–90 109
 Bülow, Johan, 1885–1945, se Bülow, Sophus
 Bülow, Otto 109
 Bülow, Reimar Hans 110
 Bülow, Sophus 110
 Bülow, Thomas Christian, se Bülow, Joachim Heinrich
 Bynch, Josias Leopold 111
 Byrding, Holger 111
 Byriell, Marius 112
 Byskov, J. 112
 Bützow, Ole Nicolai 113
 Bækhøj, Lars 113
 Bældenak, Jens, se Andersen, Jens

- Bärens, J. H. 114
 Bærentsen, Christian 115
 Bærentzen, Em. 115
 Bærentzen, Emma 116
 Bærthelson, H. P. 116
 Böcher, Mathæus 117
 Böcher, Steen B. 117
 Böcher, Tyge W. 118
 Bøcker, Kappel 119
 Böckmann, Frantz 119
 Bødker, Cecil 120
 Bødker, Laurits 121
 Bødtcher, Ludvig 121
 Bøfke, Ditmer 123
 Bøfke, Hans, se Bøfke, Ditmer
 Bøfke, Jørgen, se Bøfke, Ditmer
 Bøggild, slægt 123
 Bøggild, Bernhard 123
 Bøggild, J. E. 124
 Bøggild, Jørgen 125
 Bøggild, Mogens 126
 Bøggild, O. B. 127
 Bøggild-Andersen, C. O. 127
 Bøgh, slægt 129
 Bøgh, Carl, se Bøgh, Erik
 Bøgh, Eli 129
 Bøgh, Erik 130
 Bøgh, Fr. 132
 Bøgh, Frederik, se Bøgh, Nicolai
 Bøgh, G. J. 132
 Bøgh, M. F. G., se Bøgh, Nicol Seidelin
 Bøgh, Nicol Seidelin 133
 Bøgh, Nicolai 133
 Bøgh Andersen, Niels 134
 Bøgholm, Karl 135
 Bøgholm, Niels 135
 Böhling, Johannes 136
 Böhme, Emilio 136
 Böhme, Friedrich Wilhelm 137
 Bøhndel, C. C. A. 137
 Bøje, Ove 137
 Bølle, slægt 138
 Bølle, Birgitte 138
 Bølle, Eiler 139
 Bølle, Eiler Eriksen 139
 Bølle, Erik 139
 Bølle, Mads Eriksen 140
 Bølling, J. A. 140
 Bonecke, P. C. 141
 Bønnelycke, Emil 141
 Børgesen, F. 143
 Børresen, H. P. 143
 Børresen, Hakon 144
 Børresen, Johs. E. 145
 Børresen, L. 146
 Børtning, Peter Jørgensen 146
 Børup, Marinus 147
 Børup, Morten 148
 Bøsse (Bøse), Hans 149
 Bøttger, Elisabeth Cathrine Amalie, se Rose, E. C.
 de Bötticher, Johannes Gottlieb 149
 Bøving, Adam 149
 Bøving-Petersen, J. O. 150
 Bøyesen, P. Rostrup, se Rostrup Bøyesen, P.
 Baad, Abraham Brodersen 151
 Baad, Broder Svendsen 152
 Baadsgaard, Anna 152
 Bågå, Christoffer 152
 Baardsson (Bårdarson), Ivar 153
 Baastrup, Chr. I. 153
 Cadovius, Poul 155
 Calixt(us), Georg 155
 Callisen, slægt 156
 Callisen, Adolph 156
 Callisen, Christian Friedrich 157
 Callisen, Heinrich 158
 Callisen, Jørgen, se Calixt(us), Georg
 Callo, P. A. 159
 de la Calmette, Antoine, se la Calmette, Antoine de
 Calneyn, se Kalnein
 Camradt, F. C. 160
 Camradt, J. L. 160
 Capeteyn, Peter 161
 Capion, Étienne 161
 Capozzi, Dominico 162
 Cappel, Joachim Dietrich 163
 Cappelen, Peter Andreas v. 163
 Carisius, se Charisius
 Carit Andersen, Poul 164
 Carit Etlar, se Brosbøll, Carl
 Carl, † 1127 164
 Carl, ca. 1152 165
 Carl, ca. 1176 165
 Carl den røde, se Eriksen, Carl
 Carl, 1680–1729 165
 Carl, 1729–1809, se Frederik Carl Ferdinand
 Carl, 1744–1836 166
 Carl, 1872–1957, se Haakon VII
 Carl Bernhard, se Saint-Aubain
 Carl Christian Erdmann 167
 Carl Frederik 168
 Carl Peter Ulrich 169
 Carl Rudolph, se Ferdinand Wilhelm
 Carl, Adolf 170
 Carl, Johann Samuel 171
 Carl, Martin 172
 Carlof, Heinrich 172
 Carlsen, C. 173
 Carlsen, Carl 174
 Carlsen, Carl Schlichting, se Schlichting Carlsen, Carl
 Carlsen, Ernst 174
 Carlsen, Franziska 175
 Carlsen, H. 175
 Carlsen, Henning 177
 Carlsen, Johan 178
 Carlsen, Per 178
 Carlsen, Tage 179
 Carlsen, Vilhelm 180
 Carlsen-Skiødt, J. C. A. 180
 v. Carlstein, se Frederik Carl
 Carmiencke, Hermann 181
 Caroc, Carl 181
 Caroc, Christian, se Caroc, Carl
 Caroc, Gustav, se Caroc, Carl
 Caroline 182
 Caroline Amalie 183
 Caroline Charlotte Mariane, se Mariane
 Caroline Mathilde 184
 Caroline-Mathilde 187
 Carstens, A. G. 187
 Carstens, Asmus 188
 Carstens, C. E. 190
 Carstens, Jørgen, se Karstens, Jørgen
 Carstensen, slægt 191
 Carstensen, A. Riis, se Riis Carstensen, A.
 Carstensen, Carl 191
 Carstensen, Ebba 192
 Carstensen, Edward 192
 Carstensen, Esther 194
 Carstensen, Georg 194
 Carstensen, J. A. 196
 Carstensen, Svend 196
 Carstensen, William 197
 Carøe, slægt 197
 Carøe, C. F. 197
 Carøe, J. F., 1742–1819 198
 Carøe, J. F., 1817–93, se Carøe, C. F.
 Carøe, Kristian 199
 Casorti, Guiseppe 199
 Casorti, Pasquale 200
 Caspersen, Hans 200
 Caspersen, Karen 201
 Casse, A. L. 201
 Casse, Severine 202
 Cassius, Christian 203
 Cassube(n), Christian 203
 Cassube(n), Dorothea, se Cassube(n), Christian
 Castberg, P. A. 203
 Castenschiold, Castenskiold, slægt 204
 Castenschiold, Carl 204
 Castenschiold, Christian 205
 Castenschiold, Henrik, 1783–1856, se Castenschiold, Joachim
 Castenschiold, Henrik, 1818–1908 205
 Castenschiold, Holten 206
 Castenschiold, Joachim 206
 Castensen, Maturin 207
 Castenskiold, Gustav 208
 Castenskiold, Ludvig 208
 Catharina 209
 Caus, se Kaus
 Cavling, Henrik 209
 Cavling, Ole, se Cavling, Henrik
 Cavling, Viggo, se Cavling, Henrik
 de Cederfeld, Cederfeld de Simon-

Biografier

- sen, slægt 212
de Cederfeld, Bartholomæus 212
Cederfeld de Simonsen, Benny 212
Cederfeld de Simonsen, Carl 213
Cederfeld de Simonsen, Christian 214
Cederfeld de Simonsen, H. C. F. W. 214
Cedergreen Bech, Sv. 214
Cetti, Frederik 215
Cetti, Giovanni 215
Charisius, Jonas 216
Charisius, Peder 217
Charlotte 218
Charlotte Amalie, 1650–1714 218
Charlotte Amalie, 1706–82 219
Charlotte Frederikke 220
Chemnitz, slægt 221
Chemnitz, Jens 221
Chemnitz, Johan Hieronymus 221
Chemnitz, Lars 222
Chemnitz, Martin 222
de Cheusses, Frédéric 222
Chievitz, slægt 223
Chievitz, J. H. 223
Chievitz, Ole 224
Chievitz, Poul 226
Christensen, A. 227
Christensen, Aksel E. 228
Christensen, Alfred, 1854–1943 230
Christensen, Alfred, 1877–1935 231
Christensen, Anders, ca. 1460–ca. 1540 231
Christensen, Anders, 1551–1606 232
Christensen, Anders, 1852–1923 233
Christensen, Anthonore, se Christensen, Richard, 1843–76
Christensen, Anton 233
Christensen, Arne Ørskov, se Ørskov Christensen, Arne
Christensen, Arthur 233
Christensen, Balthazar 236
Christensen, Benjamin 239
Christensen, Bent, * 1921 240
Christensen, Bent, * 1930 241
Christensen, Bernhard 241
Christensen, C. 242
Christensen, C. A. 242
Christensen, C. C. 243
Christensen, C. F. 243
Christensen, C. Th. 244
Christensen, Carl, 1846–1916 244
Christensen, Carl, 1872–1921 245
Christensen, Carl, 1872–1942 245
Christensen, Carl, * 1904 246
Christensen, Charles 246
Christensen, Chr. 247
Christensen, Chr. V. 248
Christensen, Christen 248
Christensen, Christen Ernst 249
Christensen, Claus 249
Christensen, Ejner Stecher, se Stecher Christensen, Ejner
Christensen, Erna 250
Christensen, Frederik 251
Christensen, Georg, 1819–83 251
Christensen, Georg, 1877–1966 252
Christensen, Godfred 253
Christensen, Gustaf 254
Christensen, H. P., 1869–1945 255
Christensen, H. P., 1886–1977 255
Christensen, Hans 256
Christensen, Hans Jepsen, se Jepsen Christensen, Hans
Christensen, Harald 256
Christensen, Harald R. 258
Christensen, Henrik Dons, se Dons Christensen, Henrik
Christensen, Henry 258
Christensen, Ib 259
Christensen, Inger 259
Christensen, J. 260
Christensen, J. C. 261
Christensen, J. V. 267
Christensen, Jacob J. 267
Christensen, Jens, 1882–1967 268
Christensen, Jens, 1899–1967 268
Christensen, Jens, * 1921 269
Christensen, Jens, * 1928 269
Christensen, John, 1871–1937 270
Christensen, John, 1896–1940 270
Christensen, Johnny 271
Christensen, Johs. Dons, se Dons Christensen, Johs.
Christensen, Jørgen, 1831–63 271
Christensen, Jørgen, 1871–1937 272
Christensen, Jørgen Møller, se Møller Christensen, Jørgen
Christensen, Kay 272
Christensen, Knud, * 1895 274
Christensen, Knud, * 1914 274
Christensen, Kristian Juul, se Juul Christensen, Kristian
Christensen, L. P. 275
Christensen, Leif E. 276
Christensen, Ludvig 276
Christensen, Marie 277
Christensen, N. Chr. 278
Christensen, N. O. 279
Christensen, Niels E. 279
Christensen, O. 280
Christensen, Odin T. 280
Christensen, Otto 281
Christensen, Ove 281
Christensen, P. 282
Christensen, Peder, 1564–1610 282
Christensen, Peder, 1874–1954 282
Christensen, Poul 283
Christensen, Povl 284
Christensen, Richard, 1843–76 285
Christensen, Richard, * 1887, se Christensen, Godfred
Christensen, S. A. 285
Christensen, Severin 285
Christensen, Sophy A. 286
Christensen, Svend Thorning, se Thorning Christensen, Svend
Christensen, Theodor 287
Christensen, Torben 287
Christensen, Tyge 288
Christensen, Viggo 288
Christensen, Villads 289
Christensen, William 290
Christensen, Aa. Højland, se Højland Christensen, Aa.
Christesen, Vilhelm 291
Christian I 291
Christian II 293
Christian III 297
Christian IV 303
Christian V 311
Christian VI 314
Christian VII 316
Christian VIII 319
Christian IX 325
Christian X 330
Christian, † 1313 335
Christian, 1570–1633, se Hans den yngre
Christian, 1603–47 336
Christian, 1627–98, se Philip
Christian, 1675–95, se Christian V
Christian, 1776–1814, se Carl af Hessen
Christian Adolph, se Hans Christian
Christian Albrecht 338
Christian August, 1673–1726 340
Christian August, 1696–1754, se Frederik Vilhelm
Christian August, 1768–1810 341
Christian August, 1798–1869 343
Christian Frederik, se Christian VIII
Christiane 347
Christiani, slægt 347
Christiani, Alex. 347
Christiani, C. J. R. 348
Christiani, Emil, 1817–1901 349
Christiani, Emil, 1851–1929, se Christiansi, Emil, 1817–1901
Christiani, Rudolf 349
Christiani, W. E. 351
Christiansen, A. 351
Christiansen, Andreas 352
Christiansen, Arne 352
Christiansen, Asger Lund, se Lund Christiansen, Asger
Christiansen, Bent 353
Christiansen, C. 353
Christiansen, C. E. 355
Christiansen, C. P. O. 355

- Christiansen, Carl S. 357
 Christiansen, Chr. 357
 Christiansen, Christian, 1865–1919 358
 Christiansen, Christian, 1884–1955 358
 Christiansen, Christian Andreas 359
 Christiansen, Einar 359
 Christiansen, Ernst, 1877–1941 361
 Christiansen, Ernst, 1891–1974 362
 Christiansen, Godtfred Kirk, se Kirk Christiansen, Godtfred
 Christiansen, Hakon 363
 Christiansen, Hans C. 364
 Christiansen, Henning 364
 Christiansen, J. A. 365
 Christiansen, Jes 367
 Christiansen, Johanne 367
 Christiansen, Karl O. 368
 Christiansen, Kay 369
 Christiansen, M. 369
 Christiansen, Margrethe 370
 Christiansen, Ole Kirk, se Kirk Christiansen, Ole
 Christiansen, Poul S. 370
 Christiansen, R. 371
 Christiansen, Rasmus, 1862–1947 372
 Christiansen, Rasmus, 1863–1940 373
 Christiansen, Rasmus, 1885–1964 373
 Christiansen, Viggo 375
 Christine, 1461–1521 376
 Christine, 1521–90 376
 Christine, 1543–1604, se Adolf, 1526–86
 Christmas, John 377
 de Christmas, John 378
 Christmas, Walter 378
 Christmas Møller, John 379
 Christoffer I 383
 Christoffer II 383
 Christoffer af Bayern 385
 Christoffer, ca. 1150–73, se Valdemar I
 Christoffer, † 1363 386
 Christoffer, ca. 1504–66 387
 Christoffersen, Frede 388
 Christoffersen, H. 388
 Christonje, Valdemar 389
 Christoph, Ch. F. 389
 Christophersen, Gerda 390
 Christophersen, Harald, se Christophersen, Gerda
 Christophersen, Henning 391
 Christophersen, Paul 392
 Christrup, G. L. 392
 Chronich, Niels Svendsen 393
 Chrysostomus, Oluf 394
 Chytræus, Herman Pedersen 395
 Cibber, Cajus Gabriel 396
 Cicignon, J. C. 397
 Citronen, se Schmidt, Jørgen Haagen
 Clan, Julius 398
 Clar, Christian 398
 Classen, slægt 399
 Classen, J. F. 399
 Classen, P. H. 401
 Claudi, Christopher 401
 Claudi Westh, se Westh, Claudi
 Claudius, C. 402
 Clausager, A. J. 403
 v. Clausberg, Christlieb 404
 Clausen, slægt 404
 Clausen, Andreas 404
 Clausen, C. C., 1863–1937 405
 Clausen, C. C., 1868–1934 405
 Clausen, C. L. 406
 Clausen, C. Th. 407
 Clausen, Carl F. 407
 Clausen, Emil 408
 Clausen, Ernst 408
 Clausen, Franciska 409
 Clausen, Fritz 409
 Clausen, H. A. 410
 Clausen, H. G. 410
 Clausen, H. N. 413
 Clausen, H. P. 417
 Clausen, H. V. 418
 Clausen, Hans A. 419
 Clausen, Helge 419
 Claus(s)en, Henning Ditlev 420
 Clausen, Hermann 420
 Clausen, Hjalmar 421
 Clausen, Inger Birgitte, se Clausen, H. A.
 Clausen, Jenny Blicher, se Blicher-Clausen, J.
 Clausen, Jens 422
 Clausen, Jens Christian 423
 Clausen, Johannes, 1830–1905 423
 Clausen, Johannes, 1832–1908 424
 Clausen, Julius 425
 Clausen, Karl 426
 Claus(s)en, Lorentz (Laurentius), se Claus(s)en, Henning Ditlev
 Clausen, Mads 427
 Clausen, Niels 428
 Clausen, Peter 429
 Clausen, R. B. 430
 Clausen, Sven 430
 Clausen, Thomas 432
 Claussen, Joh. C. G. 432
 Claussen, N. Hjelte 432
 Claussen, Poul 433
 Claussen, Rasmus 434
 Claussen, Sophus 435
 Clavus, Claudius 437
 Clemens, J. Fr. 438
 Clement 439
 Clément, Ad. 440
 Clément, D. L. 440
 Clement, G. F. 441
 Clementin, Niels Hierring 442
 Clementsen, Niels 442
 Clementsen, Rasmus 443
 Clemmensen, slægt 444
 Clemmensen, Andreas 444
 Clemmensen, C. A. 446
 Clemmensen, Carl Henrik, se Clemmensen, C. A.
 Clemmensen, E. Haunstrup, se Haunstrup Clemmensen, E.
 Clemmensen, Ebbe 446
 Clemmensen, Karen, se Clemmensen, Ebbe
 Clemmensen, Mogens 447
 Clemmensen, Tove 448
 Clemmensen, Carl 448
 Clemmensen, Erik 449
 le Clerc, se Le Clerc
 Cleyn, Frantz 449
 Clitau, Thomas 450
 Clod-Hansen, Abr. 451
 Cloëtta, Christoph 451
 Cleötta, Fritz Bernhard, se Cloëtta, Christoph
 Cloos, Christian 452
 Clüver, Ditlev 452
 Clüver, Johan 453
 Coclico, Adrian 453
 le Coffre, se Le Coffre
 Cohen, A. D. 454
 Cohen, Just 454
 Cohn, Einar 455
 Cohn, Georg 456
 Cohn, Naphtali 457
 Cohn, Carl M. 457
 Colbiørnsen, Christian 457
 Colbiørnsen, E. 462
 Cold, slægt 463
 Cold, C. M. T. 463
 Cold, Christian 463
 Cold, I. A. 464
 Cold, Ulrik 465
 Colding, slægt 465
 Colding, L. A. 465
 Colding, Poul 468
 Colding, Torben Holck 469
 Colditz, Melchior 469
 Collett, Peter 470
 Collin, slægt 471
 Collin, Edgar 471
 Collin, Edvard 472
 Collin, Inga, se Nalbandiän, Inga
 Collin, Jonas, 1776–1861 473
 Collin, Jonas, 1840–1905 476
 Collin, Jonna, se Neeiendam, Jonna
 Collstrop, Andreas 477
 Colnet, Robert 478
 Como, Antonio 478
 de Coninck, slægt 478
 de Coninck, A. L. C. 478
 de Coninck, Frédéric 479
 de Coninck, Louis 480

Biografier

- Coning, Jacob 480
Coning, Johan Herman, se Coning, Jacob
Conradi, Georg Johann 481
Conradsen, Harald 482
Conradsen, Johannes, se Conradsen, Harald
Conradt, Jørgen 483
Conring, Louise 483
Constantin-Hansen, Elise, se Konstantin-Hansen, Elise
Cordts, Carl 484
Cornelissen, Christian 484
Cornelisz, Gerrit 485
Cornelius, Peter 485
Corper, Georg, se Körper, Georg
Cortes, Emma, se Cortes, Th.
Cortes, Th. 486
Cortsen, Carl 486
Cortsen, Johan 487
Cortsen, S. P. 487
Corvinus, se Ravn, Hans Mikkel-sen
Corydon, Robert 488
la Cour, se under L.
Cracowit, Michael 488
Crage, Nicolaus 489
Craigengelt, Genete Jacobsdatter 489
Cramer, A. W., se Cramer, J. A.
Cramer, Andreas 490
Cramer, Christian 491
Cramer, J. A. 491
Cramer, Peter 492
Cranz, David 493
Crappé, Roland 494
Criminil, se Reventlow-Criminil
Croi, se Croy
la Croix, se La Croix
Crone, slægt 494
Crone, A. 495
Crone, Christian, 1851–1930 495
Crone, Christian, * 1926 496
Crone, V. 496
Croy, C. E. 497
Crumlin-Pedersen, Ole 498
Cruse, Philipp 498
Cruys, Cornelius 499
Crüger, Simon 499
Cunningham, John 501
Cypræus, Hieronymus 501
Cypræus, Hieronymus jun., se Cypræus, Johan Adolf
Cypræus, Johan Adolf 502
Cypræus, Paul 502
Cypræus, Philip, se Cypræus, Johan Adolf
Cæcilia, kongedatter, se Knud den hellige
Cæcilia, ca. 1439, se Erik af Pom-mern
Cörper, Georg 503
de Dacia, Boëthius, se Boëthius de Dacia
Dacia
de Dacia, Jacobus, se Jacobus de Dacia
de Dacia, Johannes, se Johannes de Dacia
de Dacia, Martinus, se Martinus de Dacia
de Dacia, Nicolaus, se Nicolaus de Dacia
de Dacia, Petrus, se Petrus de Dacia
de Dacia, Simon, se Simon de Dacia
Dael, Niels 505
Daell, Christen 505
Daell, P. M. 506
Dagmar, † 1212 507
Dagmar, 1847–1928 507
Dagmar, 1890–1961, se Frederik VIII
Dahl, slægt 508
Dahl, Agnes Christine, se Dahl, Balduin
Dahl, Arthur 509
Dahl, B. T., se Dahl, F. P. J.
Dahl, Balduin 510
Dahl, Carl, se Dahl, Christian
Dahl, Chr. S. 510
Dahl, Christian 511
Dahl, Eyvind 513
Dahl, F. P. J. 514
Dahl, Flemming 514
Dahl, Frantz 515
Dahl, Frederik 516
Dahl, Hans 516
Dahl, Hans Jørgen 517
Dahl, J. C. 517
Dahl, Jacob 517
Dahl, Jens Rudolph 518
Dahl, Kristian 518
Dahl, N. S. 519
Dahl, Niels J. 520
Dahl, P. 520
Dahl, Regin 521
Dahl, Svend 521
Dahl, Sverri 523
Dahl, Valdemar 523
Dahl, Wilhelm Smith, se Dahl, Chr. S.
Dahl, William Sophus, se Dahl, N. S.
Dahl, Aage 524
Dahl-Iversen, Erling 525
Dahlberg, P. 525
Dahlén, Carl 526
Dahlerup, slægt 526
Dahlerup, Aksel 526
Dahlerup, Edvard 528
Dahlerup, Frederik, se Dahlerup, Edvard
Dahlerup, Hans 528
Dahlerup, Johanne 530
Dahlerup, Verner 530
Dahlerup, Vilhelm 531
Dahlgaard, Bertel 533
Dahlgaard,auge 534
Dahlgaard, Tyge 535
Dahlmann, F. C. 536
Dahlsgaard, Inga 536
Dajon, N. 537
Dal, Anders Povlsen, se Povlsen
Dal, Anders
Dal, Erik 538
Dal, Vladimir, se Dahl, Valdemar
Dalager, Carl 539
Dalager, Lars 539
Dalager, Matthias Ferslew, se Dalager, Carl
Dalgas, slægt 540
Dalgas, C. 540
Dalgas, Carlo, se Dalgas, E.
Dalgas, Christian 541
Dalgas, E. 542
Dalgas, Ernesto 545
Dalgas, Frederik 545
Dalgaard, Fr. 546
Dalgaard, Knud 546
Dalhoff, J. 547
Dalhoff, Joh. 547
Dalhoff, N. C. 548
Dalhoff-Nielsen, Victor 549
Dalsager, Poul 549
Dalsgaard, Christen 550
Dalsgaard, J. P. 551
Dalsgaard, Sven 552
Dam, slægt 552
Dam, Albert 552
Dam, Atli 554
Dam, Axel 554
Dam, Emil 555
Dam, Henrik 556
Dam, Johannes 556
Dam, Mogens 557
Dam, Peter Mohr 558
Dam, Poul 558
Damborg, P. C. 559
Damgaard, A. K. 559
Damgaard, Holger 560
Damgaard, Mads Eg 560
Damgaard, Aage 561
Damgård-Sørensen, Henning 562
Dankier, Oskar 562
Damm, Einar, se Damm, P. N.
Damm, Marius 563
Damm, P. N. 563
Dampe, J. J. 564
Damsgaard, Kresten 566
Dan, Adam 566
Dan, Hans Peder Pedersen, se Pedersen-Dan, H. P.
Danchell, Henrik 567
Danckwardt, C. A. 567
Danckwardt, F. C., se Dankwart, F. C.
Danckwerth, Caspar 568
Dane, Estrid 568
Danefer, Jacob 569

- Danielsen, Aksel 570
 Danielsen, Jakob 570
 Danielsen, Niels 571
 Danielsen, Stefan 571
 Danielsen, Victor 571
 Dankwart, F. C. 572
 Dankwerth, se Danckwerth
 Dannel, David 572
 Dannemand, Frederikke 573
 Danner, Louise 573
 Dannesboe Andersen, C. 576
 Danneskiold-Laurvig, slægt 576
 Danneskiold-Laurvig(en), Christian Conrad 577
 Danneskiold-Laurvig(en), Ferdinand Anton 577
 Danneskiold-Laurvig(en), Frederik, se Danneskiold-Laurvig(en), Ferdinand Anton
 Danneskiold-Løvendal, se Løvendal
 Danneskiold-Samsøe, slægt 578
 Danneskiold-Samsøe, Christian, 1702-28 578
 Danneskiold-Samsøe, Christian, 1800-86 579
 Danneskiold-Samsøe, Christian, 1836-1908 579
 Danneskiold-Samsøe, Christian, 1838-1914 580
 Danneskiold-Samsøe, Conrad 581
 Danneskiold-Samsøe, Frederik 581
 Danneskiold-Samsøe, Frederik Christian 583
 Danneskiold-Samsøe, S. 584
 Danneskiold-Samsøe, Sophus 584
 Danneskiold-Samsøe, Ulrik, se Danneskiold-Samsøe, Christian, 1702-28
 Danning, Christian 585
 Danrop, Melchior, se Colditz, Melchior
 Dansgaard, Willi 586
 Danstrup, John 586
 Danxst, Cordt 587
 Danø, Steen 587
 Danø, Sven 588
 Darbes, Johannes 588
 Darbes, Joseph 588
 d'Arrest, se under A
 Dass, Peter 589
 Dassow, Theodor 590
 Daugaard, Christine, se Daugaard, J. B.
 Daugaard, J. B. 591
 Daugaard, Poul 592
 Daugaard-Jensen, Jens 592
 David, C. L. 593
 David, C. N. 594
 David, Christian 598
 Davids, Mathias 598
 Davidsen, Jacob 598
 Davidsen, M. J. 599
 Davidsen, Orla 599
 Davidsen, P. C. 600
 Davidsohn, Joseph 600
 Davis, John 601
 Debes, Lucas 601
 Decker, August 602
 Deckner, Augustus 602
 Dedichen, Herman 603
 Degen, C. F. 604
 Degen, Søffren 604
 v. Degenfeld, Hannibal 605
 Degerbøl, Magnus 605
 Degn, Anton 606
 Degn, Thord, se Litle, Thord
 Dehn, Agnes Nathalie, se Gjølring, Agnes
 v. Dehn, Conrad Ditlev, se v. Dehn, Frederik Ludvig
 v. Dehn, Ferdinand August 607
 v. Dehn, Frederik Ludvig 607
 Deichman, slægt 608
 Deichman, Bartholomæus 608
 Deichman, Evert, se Deichman, Bartholomæus
 Deichmann, Jacob 610
 Deichmann Branth, Jakob Severin, se Branth, J. S. Deichmann
 Delbanco, O. H. 611
 Delcomyn, Adolf 611
 v. Delden, Johan Bøcker 612
 Demant, Hans 612
 Demant, William 613
 Demant Hatt, Emilie 613
 Dencker, H. F. K. 614
 Denne, Claus Jensen 614
 Denner, Balthasar 614
 v. Dernath, Gerhard 615
 v. Dernath, Magnus 616
 Desmercières, Jean Henri 617
 Desroches de Parthenay, J. B. 617
 Dessau, slægt 618
 Dessau, Benny 618
 Dessau, David 620
 Dessau, Einar 621
 Dessau, Harry, se Dessau, Benny
 Dessau, Hartvig, se Dessau, Benny
 Dessau, Martin 621
 Detharding, Georg 622
 Dethlefsen, Peter 622
 Deutzer, J. H. 623
 van Deurs, Jan Arent 625
 Deutsch, Peter 626
 Devegge, Marie Cathrine, se Preisler, Marie Cathrine
 Devegge, Ole 626
 v. Dewitz, F. J. 626
 v. Dewitz, U. O., se v. Dewitz, F. J.
 Dich, Jørgen 628
 Dichman, C. F. 629
 Diderichsen, Børge 629
 Diderichsen, Paul 630
 Didrichsen, Didrich 632
 Diderichsen, F. 633
 v. Diede, Wilhelm
 Christopher 633
 Diederichsen, Johann
 Friedrich 635
 Diesel, Nathanael 635
 v. Dieskau, Hans 636
 Dieterich, Helvig 636
 Dietz, Marthin 636
 Dietzmann, Fritz 637
 Dietzmann, Rudolf, se Dietzmann, Fritz
 Dietzmann, Ruth, se Dietzmann, Fritz
 Dige, E. 637
 Dina Vinhofvers 638
 Dinesen, slægt 638
 Dinesen, A. W. 638
 Dinesen, Erling 639
 Dinesen, Isak, se Blixen, Karen
 Dinesen, Lars 640
 Dinesen, Marie 642
 Dinesen, Thomas 643
 Dinesen, Wilhelm 643
 Dinesen Oxendorph, Jørgen, se Oxendorph, Jørgen Dinesen
 Dippel, Johann Conrad 644
 Dirckinck-Holmfeld,
 Constant 645
 Dirckinck-Holmfeld, Ulysses 646
 v. Diskau, Diskow, se v. Dieskau
 Ditlevsen, Tove 647
 Dittmers, Gert, se Dittmers, Heinrich
 Dittmers, Heinrich 649
 Djurhuus, slægt 650
 Djurhuus, Christian 650
 Djurhuus, Håkun 650
 Djurhuus, Hans A. 651
 Djurhuus, J. H. O. 651
 Djurhuus, Jens Christian 652
 Djursholt, Henry 652
 Djørup, Michael 653
 van Dockum, C. 654
 van Dockum, Jost 655
 Dohm, Heinrich 656
 Dohm, S. A. 656
 v. Dohna, Christoph 657
 v. Dohna, Friedrich 658
 Dolleris, Andreas 658
 Dolmer, Jens 658

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 1

Meddelelser om korrigerende og supplerende data, *med kildeangivelse*, modtages gerne af redaktionen.

Ahlmann, Lis. linje 3. f.o.: 1858, læs 1852.

Albeck, Gustav. linje 6 f.o.: (* 1909), læs: * 7.6.1909 i Kbh., † 7.7.1979 (Helligånds), d. af professor, dr. phil. Johs. *B.-N. (1881–1977) og Anna E. J. Christensen (1886–1944).

Andersen, Jacob. s. 192 linje 7 f.n.: efter Hans tilf. Andreas. Samme s. linje 6 f.n.: 1917, læs 1914.

Andersen-Alstrup, Theodor. I. hustru hed Hedvig Nielsine Olesen.

Arnfred, Tyge. linje 5 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 18.5.1979 (Bistrup k.).

Bagge, Povl. linje 2. f.o.: efter Frbg. tilf.: (Immanuelsk.); linje 5 f.o.: (Holmens), læs (Cit.); linje 7 f.o.: (Cit.), læs (Holmens).

Bang, J. P. F.: v. sp. linje 5 f.n.: 1822, læs 1823.

Bayer, J. Th. linje 9 f.o.: ca. 1802, læs 1802.

Beck, Ludvig. linje 6–7 f.o.: ca. 1823, læs 1823.

Beckett, Francis. linje 9 f.o.: 1853, læs 1854.

Begtrup, Bodil. s. 542 v.sp. linje 4 f.o.: efter 1976 tilf.: i Varde.

Bentzon, Inger. linje 2 f.o.: efter Kbh. tilf.: (Fredensborg); linje 6 f.o.: 15.2.1905, læs 15.12.1905; linje 8 f.o.: 1883, læs 1881.

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 2

Blatt, Franz. † 2.8.1979 (Roskilde domk.), begr. i Århus. (Ndr.kgd.).

Blædel, Nic. Tilf. til bibliografien: Finn H. Blædel: Slægten Blædel, 1954.

Blædel, Nicolai Gottlieb. Tilf. til bibliografien: Finn H. Blædel: Slægten Blædel, 1954.

Boisen, Mogens. ~1° 10.7.1936 i Helsingør (Mariak.) med Inger-Louise Henriette Bisgaard, * 24.5.1912 i Kbh., † 24.6.1972 i Gentofte, d. af oberstløjtnant, cand. polyt. Vilhelm Christian B. (1876–1953) og Ebba Holm Jørgensen (1882–1941). Ægteskabet opløst 1956.

Bording, Kristen. Tilf. til bibliografien: De danske ministerier 1901–29, 1972. De danske ministerier 1929–53, 1977.

Boyesen, Pietro. linje 2 f.o.: 1819, læs 1820. Efter Kbh. tilf.: (Fred. ty.); linje 4. f.o.: og Anne

Lucie Lange, læs: (1787–1829, ~1° 1814 med Ane Sophie Severine Kofoed, * ca. 1787, ~3° med Anne Lucie Lange, † 1835) og Maria Christine Lange († ca. 1827).

Brammer, Gerhard. Tilf. til bibliografien: Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968.

Brandes, Edvard. Tilf. til bibliografien: Hakon Stangerup: Henrik Cavling og den moderne avis, 1968. Tage Kaarsted: Ove Rode I–II, 1971–72. Samme: Spillet om magten 1913, 1978.

Brandes, Georg. Tilf. til bibliografien: Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Bredsdorff, Elias. s. 496 h.sp. linje 23 f.n.: og, læs of

Bro Jørgensen, J. O., læs: Bro-Jørgensen, J. O. (bindestreg if. kgl. resolution af 1944).